JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

INSTITUTIONUM

CHRISTIANÆ RELIGIONIS

LIBRI QUATUOR.

EDITIO POSTREMA,

Innumeris mendis, quibus priores hactenus scatuére, liberata:

Cui accesserunt

EPISTOLÆ atque RESPONSA,

Tam ipsius CALVINI quam insignium aliorum in Ecclesia Dei virorum.

UNA CUM

Indicibus suis utrobique, ut auctioribus, ita accuratioribus.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

Potentissimo, Illustrissimoque Monarchæ,

FRANCISCO,

FRANCORUM

REGI CHRISTIANISSIMO,

PRINCIPI SUO

JOANNES CALVINUS

Pacem ac salutem in Christo precatur.

Quum huic operi manum primum admoverem, nihil minus cogitabam, Rex clarissime, quam scribere quæ majestati tuæ postea offerrentur. Tantum erat animus rudimenta quædam tradere, quibus formarentur ad veram pietatem qui aliquo religionis studio tanguntur. Atque hunc laborem Gallis nostris potissimum desudabam, quorum permultos esurire & sitire Christum intelligebam: paucissimos autem videbam qui vel modica ejus cognitione rite imbuti essent. Hanc mihi fuisse propositam rationem liber ipse loquitur, ad simplicem scilicet rudemque docendi formam compositus. Verum quum perspicerem usque eo quorundam improborum furorem invaluisse in regno tuo, ut nullus sanæ doctrinæ sit istic locus: facturus mihi operæpretium visus sum si eadem opera & institutionem iis darem, & confessionem apud te ederem, unde discas qualis sit doctrina in quam tanta rabie exardescunt furiosi illi, qui ferro & ignibus regnum tuum hodie turbant. Neque enim vereor fateri, hic me summam fere ejus ipsius doctrinæ complexum esse quam illi carcere, exilio, proscriptione, incendio mulctandam, quam terra marique exterminandam vociferantur. Equidem scio, quam atrocibus delationibus aures animumque tuum impleverint, ut causam nostram tibi quam odiosissimam redderent: sed id tibi pro tua clementia perpendendum est, nullam neque in dictis, neque in factis innocentiam fore, si accusasse sufficiat. Sane si quis faciendæ invidiæ causa, doctrinam hanc, cujus rationem tibi reddere conor, omnium ordinum calculis damnatam, multis fori præjudiciis confossam jamdudum fuisse causetur, nihil aliud dixerit quam partim adversariorum factione & potentia violenter dejectam, partim mendaciis, technis, calumniis, insidiose frandulenterque oppressam. Vis est, quod indicta causa sanguinariæ sententiæ adversus illam feruntur. fraus, quod seditionis & maleficii præter meritum insimulatur. Nequis hæc injuria nos queri existimet, ipse nobis testis esse potes, Rex nobilissime, quam mendacibus calumniis quotidie apud te traducatur, quod non aliorsum spectet nisi ut Regibus sua sceptra è manibus extorqueat, tribunalia, judiciaque omnia præcipitet, subvertat ordines omnes & politias, pacem & quietem populi perturbet, leges omnes abroget, dominia & possessiones dissipet, omnia denique sursum deorsum volvat. Et tamen minimam portiunculam audis: horrenda enim quædam in vulgus sparguntur: quæ si vera essent, merito illam cum suis authoribus mille ignibus ac crucibus dignam universus mundus judicet. Quis jam miretur publicum odium in illam accensum esse, ubi iniquissimis istis criminationibus fides habetur? En cur in nostram ipsorum doctrinæque nostræ damnationem omnes ordines consentiant ac conspirent. Hoc affectu correpti, qui ad judicandum sedent, præjudicia quæ domo attulerunt, pro sententiis pronuntiant: & se rite perfunctos suis partibus putant, si neminem ad supplicium trahi jubeant, nisi aut sua confessione, aut solidis testimoniis convictum. At cujus criminis? Damnatæ (ajunt) istius doctrinæ. At quo jure damnata est? Id autem erat defensionis præsidium: non doctrinam ipsam abnegare, sed pro vera tueri. Hic mussitandi quoque facultas præciditur.

Scribendæ Institutionis Christianæ consilium.

Posterioris authoris cogitationes, & quidem necessaria.

1. Orthodoxæ doctrinæ defensio.

2. Atrocium delationum ad Regem depulsio.

3. A vi; fraude, mendaciis; calumniis horrendis piorum vindicatio.

4. Iniquitatis, quæ in judiciis exest, manifestatio.

Quare non inique postulo, Rex invictissime, ut integram causæ istius cognitionem suscipias: quæ perturbate hactenus nulloque juris ordine, & impotenti æstu magis quam legitima gravitate tractata est, vel quoquo modo exagitata. Neque hic me privatam defensionem meditari existimes, qua salvum in patriam reditum mihi conficiam: quam tametsi quo decet humanitatis affectu prosequor, ut nunc tamen res sunt, ea non moleste careo. Verum communem piorum omnium, adeoque ipsam Christi causam complector, quæ modis omnibus hodie in regno tuo proscissa ac protrita, velut deplorata jacet, Pharisæorum id quidem quorundam tyrannide magis quam tua conscientia. Sed qui id fiat, hic dicere nihil attinet. afflicta certe jacet. Hoc enim profecerunt impii, ut Christi veritas, si non ut fugata dissipataque intereat, certe ut sepulta & ignobilis lateat: paupercula vero Ecclesia, aut crudelibus cædibus absumpta sit, aut exiliis abacta, aut minis ac terroribus perculsa ne hiscere quidem audeat. Et instant etiamnum qua solent insania & ferocitate, fortiter in pa-

Attentionem sibi conciliat à Regis officii consideratione. Regum enim est, afflictæ Ecclesiæ causam suscipere.

2. Christianæ religionis patronos non aspernari.

3 Impiis veritatem &

Ecclesiam persequentibus minime favere.

rietem jam inclinatum, & ruinam quam fecerunt incumbentes. Nullus interim prodit qui talibus furiis patrocinium suum opponat. Quod siqui veritati maxime favere videri volunt, ignoscendum esse censent errori & imprudentiæ imperitorum hominum. Sic enim

4. Præpostera modestiorum quorundam, quos Evangelii pudet, consilia non audire.

modesti homines loquuntur, errorem & imprudentiam vocantes, quam norunt certissimam esse Dei veritatem: imperitos homines, quorum ingenium non adeo despicabile Christo fuisse vident, quin cælestis suæ sapientiæ mysteriis dignatus sit. Adeo omnes pudet Evangelii. Tuum autem erit, serenissime Rex, nec aures, nec animum à tam justo patrocinio avertere: præsertim ubi de re tanta agitur: nempe quomodo Dei gloriæ sua constet

5. Gloriam & veritatem Dei promovere

in terris incolumitas, quomodo suam dignitatem Dei veritas retineat, quomodo regnum Christo sartum tectumque inter nos maneat. Digna res auribus tuis, digna tua cognitione, digna tuo tribunali. Siquidem & verum Regem hæc cogitatio facit, agnoscere se in

6. Regiæ vocationis finem recte agnoscere.

regni administratione Dei ministrum. Nec jam regnum ille sed latrocinium exercet qui non in hoc regnat ut Dei gloriæ serviat. Porro fallitur qui diuturnam prosperitatem expectat ejus regni, quod Dei sceptro, hoc est, sancto ejus verbo, non regitur: quando cæ-

7. Judicia Dei formidare.

Prov 29:18.

leste oraculum excidere non potest, quo edictum est, dissipatum iri populum ubi defecerit prophetia. Nec te ab hoc studio abducere debet humilitatis nostræ contemptus. Nos quidem quam pauperculi simus & abjecti homunciones, probe nobis conscii sumus: coram

8. Pios pauperes & afflictos non abs se abjicere.

Deo, scilicet, miseri peccatores, in hominum conspectu despectissimi: mundi (si vis) excrementa quædam & rejectamenta, aut si quid vilius nominari potest: ut, quo apud Deum gloriemur, nihil restet, præter unam ejus misericordiam, qua in spem æternæ salutis nullo nostro merito asciti sumus: apud homines vero non ita multum, præter nostram infirmitatem, quam vel nutu confiteri, summa inter eos ignominia est. Sed doctrinam nostram

9. Doctrinam Christianam, quam pauperes illi profitentur, revereri.

Dan 2:34. Jesa. 11:4. Psal. 2:9.

supra omnem mundi gloriam sublimem, supra omnem potestatem invictam stare oportet: quia non nostra est, sed Dei viventis, ac Christi ejus, quem Pater Regem constituit, ut à mari usque ad mare dominetur, & à fluminibus usque ad terminos orbis terrarum. Et sic quidem dominetur, ut totam terram, cum ferreo suo atque æreo robore, cum splendore aureo & argenteo, sola oris sui virga percussam, non secus comminuat quam figulina vascula: quemadmodum de magnificentia regni ipsius vaticinantur Prophetæ.

Objectionis, quæ Regem ab audiendo revocat, occupatio & dilutio.

Reclamant quidem adversarii, falso nos prætendere verbum Dei, cujus sceleratissimi simus corruptores. Hæc vero quam sit non modo malitiosa calumnia, sed insignis quoque impudentia, ipse, confessionem nostram legendo, pro tua prudentia judicare poteris. Nonnihil tamen hic etiam dicendum est quod tibi ad lectionem ipsam, vel studium atten-

1. Collata ad fidei analogiam doctrina nostra, vera deprehenditur.

Rom. 12:6.

tionemque excitet, vel certe viam sternat. Paulus, quum ad fidei analogiam omnem prophetiam formatam esse voluit, certissimam amussim posuit, qua probari Scripturæ interpretatio debeat. Ad hanc itaque fidei regulam si nostra exigantur, in manibus est victoria. Quid enim melius atque aptius fidei convenit, quam agnoscere nos omni virtute nudos, ut à Deo vestiamur? omni bono vacuos, ut ab ipso impleamur? nos peccati servos, ut ab ipso liberemur? nos cæcos, ut ab ipso illuminemur? nos claudos, ut ab ipso dirigamur? nos debiles, ut ab ipso sustentemur? nobis omnem gloriandi materiam detrahere, ut solus ipse

2. Adversariorum, falsa.

gloriosus emineat & nos in ipso gloriemur? Hæc atque id genus reliqua quum à nobis dicuntur, interpellant illi, queritanturque hoc modo subverti cæcum nescio quod lumen naturæ, fictas præparationes, liberum arbitrium, & meritoria salutis æternæ opera, cum suis etiam supererogationibus: quia ferre non possunt integram omnis boni, virtutis, justi-

Confirmatio à dicto Jerem. 2:13.

A consideratione vera fidei.

Rom. 8:32.

tiæ, sapientiæ laudem ac gloriam apud Deum residere. At non legimus reprehensos qui nimium è fonte aquæ vivæ hauserint: contra gravirer objurgantur qui foderunt sibi puteos, puteos contritos, & qui continere aquam non valent. Rursum quid fidei convenientius, quam Deum sibi polliceri propitium Patrem, ubi Christus frater ac propitiator agnoscitur? quam omnia læta ac prospera secure ab eo expectare, cujus inenarrabilis erga nos dilectio eo progressa est, ut proprio Filio non pepercerit, quin pro nobis ipsum traderet?

Quam arrogantia & præsumptione non carere arrogantes adversarii clamitant.

quam in certa expectatione salutis & vitæ æternæ acquiescere, ubi Christus à Patre datus cogitatur, in quo tales thesauri sunt absconditi? Hic nobis manum injiciunt, & illam fiduciæ certitudinem arrogantia & præsumptione non carere clamant. At, ut nihil de nobis, ita omnia de Deo præsumenda sunt: nec alia ratione vana gloria spoliamur, nisi ut in Domino discamus gloriari. Quid ultra? Percurre, fortissime Rex, omnes nostræ causæ par-

1 Tim 4:10.

Joan. 17:3.

A conformitate Ecclesiæ cum Christo. cui sit conformis sub cruce.

tes, & quovis sceleratorum hominum genere nequiores nos existima, nisi plane comperias, in hoc nos laborare, & probris affici, quia spem reponimus in Deo vivo: quia hanc credimus esse vitam æternam, nosse unum verum Deum, & quem ille misit Jesum Christum. Propter hanc spem, alii nostrum vinculis constringuntur, alii virgis cæduntur, alii in ludibrium circumducuntur, alii proscribuntur, alii sævissime torquentur, alii fuga elabuntur: omnes rerum angustia premimur, diris execrationibus devovemur, maledictis laceramur, indignissimis modis tractamur. Intuere jam in adversarios nostros (de ordine

Ab hostium veritatis, ingenio, studiis & moribus, graphice depictis.

sacrificorum loquor, quorum nutu & arbitrio alii nobiscum inimicitias exercent) & mecum paulisper reputa quo studio ferantur. Veram religionem, quæ Scripturis tradita est, quæque inter omnes constare debuerat, facile & sibi & aliis ignorare, negligere, despicere permittunt: parumque referre putant quid quisque de Deo & Christo teneat, vel non reneat, modo implicita, ut ajunt, fide, suam mentem Ecclesiæ judicio submittat. nec valde

afficiun-

afficiuntur si Dei gloriam manifestis blasphemiis pollui contingat, modo nequis adversus sedis Apostolicæ primatum, & sanctæ matris Ecclesiæ auctoritatem digitum tollat. Cur ergo tanta sævitia & acerbitate pro Missa, Purgatorio, peregrinationibus, & id genus nugis belligerantur, ut sine eorum explicatissima, ut ita dicam, fide, salvam fore pietatem negent, quum tamen nihil eorum à verbo Dei esse probent? Cur? nisi quia illis Deus venter est, culina religio: quibus sublatis, non modo non Christianos, sed ne homines quidem futuros se credunt? Tametsi enim alii splendide se ingurgitant, alii tenuibus crustulis victitant, omnes tamen ex eadem vivunt olla, quæ sine illis fomentis non frigeret modo, sed penitus conglaciaret. Ideo ut quisque eorum pro ventre est maxime solicitus, ita pro sua fide deprehenditur bellator acerrimus. Denique huc ad unum omnes incumbunt, vel ut regnum incolume, vel ut ventrem confertum retineant: nemo vel minimam sinceri zeli dat significationem.

Nec sic tamen desinunt doctrinam nostram incessere, & quibus possunt nominibus criminari & infamare, quo vel invisam vel suspectam reddant. Novam appellant & nuper natam, dubiam esse & incertam cavillantur: rogant quibus confirmata sit miraculis: quærunt an sit æquum ut contra tot sanctorum Patrum consensum, & vetustissimam consuetudinem obtineat: urgent ut schismaticam esse fateamur, quæ contra Ecclesiam prælium moveat: vel Ecclesiam multis seculis intermortuam fuisse, quibus nihil tale auditum fuit. Postremo nihil opus esse ajunt multis argumentis: qualis enim sit judicari à fructibus posse: utpote quæ tantum sectarum acervum, tot seditionum turbas, tantam vitiorum licentiam peperit. Scilicet perquam illis facile est apud credulam imperitamque multitudinem desertæ causæ insultare. verum si nobis quoque mutuæ essent dicendi vices, deferveret profecto hæc acrimonia, qua sic in nos plenis buccis, ac tam licenter quam impune, despumant. Principio, novam quod appellant, Deo sunt vehementer injurii, cujus sacrum verbum novitatis insimulari non merebatur. Illis quidem novam esse minime dubito, quibus & Christus novus est & Euangelium novum: sed qui illam Pauli concionem veterem esse noverunt, Jesum Christum mortuum propter peccata nostra, resurrexisse propter justificationem nostram, nihil apud nos deprehendent novum. Quod diu incognita sepultaque latuit, humanæ impietatis crimen est: nunc quum Dei benignitate nobis redditur, saltem postliminii jure suam antiquitatem recipere debebat. Ex eodem ignorantiæ fonte pro dubia incertaque habent. hoc profecto est quod Dominus per Prophetam suum conqueritur, Bovem cognovisse possessorem suum, & asinum præsepe dominorum suorum: se non agnosci à populo suo. Verum utut in ejus incertitudinem ludant, si sua illis proprio sanguine vitæque dispendio obsignanda esset, liceret spectare quanti ab illis fiat. Longe alia nostra fiducia est, quæ nec mortis terrores, nec adeo ipsum Dei tribunal formidat.

Impetrata audientia, ad sex capita adversariorum Christianæ religionis calumnias revocat, quibus sigillatim respondet.

Prima calumnia, Novam esse doctrinam. Rom. 4:25. Diu incognitam sepultamque latuisse. Dubiam esse & incertam. Jesa. 1. vers. 3.

Quod miracula à nobis postulant, improbe faciunt. non enim recens aliquod Euangelium cudimus, sed illud ipsum retinemus cujus confirmandæ veritati serviunt omnia quæ unquam & Christus & Apostoli miracula ediderunt. At id præ nobis habent singulare, quod assiduis in hunc usque diem miraculis fidem suam confirmare possunt. Imo potius allegant miracula, quæ animum alioqui bene compositum labefactare queant: adeo aut frivola sunt & ridicula, aut vana & mendacia. Nec tamen, etiamsi valde prodigiosa essent, contra Dei veritatem ullius momenti esse oportebat: quando & nomen Dei sanctificari ubique & semper convenit, sive portentis, sive naturali rerum ordine. Speciosior forsan esse fucus poterat, nisi de fine usuque miraculorum legitimo Scriptura nos admoneret. Signa enim quæ Apostolorum prædicationem sequuta sunt, in ejus confirmationem edita fuisse docet Marcus. sic & Lucas Dominum sermoni gratiæ suæ reddidisse testimonium narrat, quum signa & portenta fierent per Apostolorum manus. Cui simillimum est illud Apostoli, Salutem annuntiato Euangelio fuisse confirmatam, contestante Domino signis & portentis & variis virtutibus. Quæ vero audimus Euangelii esse signacula, eane ad diruendam Euangelii fidem convertemus? quæ veritati tantum obsignandæ sunt destinata, an mendaciis confirmandis accommodabimus? Proinde doctrinam, quæ præcedere ab Euangelista dicitur, priore loco examinari explorarique par est. quæ si probata fuerit, tum demum à miraculis jure confirmationem sumere debet. Probæ autem doctrinæ, authore Christo, isthæc nota est, si non in hominum sed Dei gloriam quærendam vergit. Hanc quum doctrinæ probationem Christus afferat, perperam censentur miracula quæ alio quam ad illustrandum unius Dei nomen trahuntur. Et meminisse nos decet, sua esse Satanæ miracula, quæ tametsi præstigiæ sunt magis quam veræ virtutes, sunt tamen ejusmodi quæ imprudentes & imperitos deludant. Magi & incantatores miraculis semper claruerunt. idololatriam stupenda miracula aluerunt: quæ tamen nec Magorum, nec idololatrarum superstitionem nobis approbant. Atque hoc olim ariete vulgi simplicitatem concutiebant Donatistæ, quod miraculis pollerent. Idem ergo nunc nostris adversariis respondemus quod tunc Donatistis Augustinus, Dominum contra istos mirabiliarios, cautos nos fecisse, quum prædixit venturos pseudoprophetas, qui signis mendacibus variisque prodigiis in errorem electos, si fieri posset, inducant. Et Paulus admonuit, Antichristi regnum futurum cum omni potentia & signis & prodigiis mendacibus. At hæc (inquiunt) miracula,

Secunda calumnia. Nullis miraculis esse confirmatam. Contra, Papatum miraculis florere. Sed miraculis ridiculis & mendacibus.

Marc. 16:20. Act. 14:3. Hebr. 2:4. Euangelii enim fidem diruunt ac evertunt.

Joan. 7:18. & 8. vers. 50. Sunt Satanæ miracula. Quibus jam olim Schismatici gloriabantur. In Joan. tract. 13. 2 Thess. 2:9. Matth. 24:24. Objectionis dilutio.

cula, non ab idolis, non à maleficis, non à pseudoprophetis, sed à sanctis fiunt. Quasi vero non noverimus hanc esse Satanæ artem, transfigurare se in Angelum lucis. Olim Ægyptii sepultum apud se Jeremiam sacrificiis aliisque divinis honoribus prosequuti sunt. nonne sancto Dei Propheta ad idololatriam abutebantur? & tamen tali sepulchri veneratione consequebantur, ut curationem a tactu serpentum putarent justam illius mercedem esse. Quid dicemus? nisi fuisse hanc semperque fore justissimam Dei vindictam, iis qui dilectionem veritatis non receperunt, mittere efficaciam illusionis, ut credant mendacio? Miracula ergo nobis minime desunt, eaque certa nec cavillis obnoxia. Quæ autem illi pro se obtendunt, meræ sunt Satanæ illusiones, quando à vero Dei sui cultu ad vanitatem populum abducunt.

2 Cor. 11: 14. Hier. in præf. Jeremiæ. Et quibus mendacium (justo Dei judicio, confirmatur. 2 Thess. 2: 11.

Præterea calumniose nobis Patres opponunt (antiquos & melioris adhuc seculi scriptores intelligo) acsi eos haberent suæ impietatis suffragatores: quorum authoritate si dirimendum certamen esset, melior victoriæ pars (ut modestissime etiam loquar) ad nos inclinaret. Verum quum multa præclare ac sapienter ab illis Patribus scripta sint, in quibusdam vero iis accidit quod hominibus solet: isti pii scilicet filii, qua sunt & ingenii & judicii & animi dexteritate, eorum tantum lapsus & errores adorant: quæ bene dicta sunt vel non observant, vel dissimulant, vel corrumpunt: ut dicas prorsus illis curæ fuisse, in auro legere stercora. Tum improbis clamoribus nos obruunt, ceu Patrum contemptores & adversarios. Nos vero adeo illos non contemnimus, ut si id præsentis instituti esset, nullo negotio mihi liceat meliorem eorum partem quæ hodie à nobis dicuntur, ipsorum suffragiis comprobare. Sic tamen in eorum scriptis versamur, ut semper meminerimus, omnia nostra esse, quæ nobis serviant, non dominentur: nos autem unius Christi, cui per omnia, sine exceptione, parendum sit. Hunc delectum qui non tenet, nihil in religione constitutum habebit. quando multa ignorarunt sancti viri illi: sæpe inter se confligantur, interdum etiam secum ipsi pugnant. Non sine causa (inquiunt) à Solomone admonemur ne transgrediamur antiquos terminos quos posuerunt patres nostri. At non eadem est regula in agrorum limitibus & obedientia fidei: quam sic comparatam esse oportet ut obliviscatur populum suum & domum patris sui. Quod si tantopere gestiunt ἀλληγορεῖν, cur non Apostolos potius, quam alios quosvis, Patres interpretantur, à quibus præscriptos terminos nefas sit revellere? sic enim interpretatus est Hieronymus, cujus verba in suos canones retulerunt. Quod si eorum, quos intelligunt, fixos volunt esse terminos: cur ipsi, quoties libet, adeo licenter transgrediuntur? Ex Patribus erant, quorum alter dixit, Deum nostrum non edere neque bibere: itaque non habere opus calicibus neque discis: alter, sacra aurum non quærere, neque auro placere quæ auro non emuntur. Transgrediuntur ergo limitem quum in sacris tantopere auro, argento, ebore, marmore, lapillis, sericis delectantur: nec rite Deum coli putant nisi omnia exquisito splendore vel potius insano luxu diffluant. Pater erat qui dixit, ideo se libere carnes edere quo die cæteri abstinebant, quia Christianus esset. Itaque fines transiliunt quum diris animam devovent quæ per quadragesimam carnem gustaverit. Patres erant, quorum unus dixit, monachum, qui manibus suis non laboret, violento, aut si mavis latroni, judicari æqualem: alter, non licere monachis ex alieno vivere, etiamsi assidui sint in contemplationibus, in orationibus, in studiis. Et hunc limitem transgressi sunt, quum otiosos ac doliares monachorum ventres in lustris ac fornicibus collocarunt, qui aliena substantia saginarentur. Pater erat qui dixit, horrendam esse abominationem, videre depictam vel Christi vel sancti ullius imaginem in Christianorum templis. Neque id hominis unius voce pronunciatum est, sed ab Ecclesiastico etiam Concilio decretum, ne quod colitur, in parietibus depingatur. Plurimum abest quin se intra hos fines contineant, quando non relinquunt angulum imaginibus vacuum. Alius Pater consuluit ut officio humanitatis erga mortuos in sepultura defuncti, sineremus eos quiescere. Hos limites perrumpunt quum perpetuam mortuorum solicitudinem incutiunt. Ex Patribus erat qui substantiam panis & vini testatur in Eucharistia ita permanere & non desinere, sicut manet in Christo Domino substantia & natura hominis, juncta divinæ. Igitur modum prætereunt qui fingunt desinere substantiam panis & vini verbis Domini recitatis, ut in corpus ac sanguinem transsubstantietur. Patres erant qui uti universæ Ecclesiæ unam duntaxat Eucharistiam exhibebant, atque ut inde arcebant flagitiosos & sceleratos, ita gravissime damnabant omnes eos qui præsentes ei non communicarent. Hos fines quam procul submoverunt, quum non templa tantum, sed etiam privatas domos Missis suis replent, ad eas spectandas quosvis admittunt, & eo quemque libentius, quo largius quisque numerat, quantumvis impuri sint & scelesti: ad fidem in Christum, & fidelem Sacramentorum communionem invitant neminem: quin potius suum opus pro gratia & merito Christi venditant. Patres erant, quorum unus ab usu sacræ Christi Cœnæ in totum submovendos decrevit qui alterius speciei participatione contenti, ab altera abstinebant, alter fortiter pugnat, non denegandum populo Christiano Domini sui sanguinem, pro cujus confessione sanguinem suum effundere jubetur. Hos quoque terminos sustulerunt, quum inviolabili lege idipsum jusserunt quod ille excommunicatione puniebat, hic valida ratione improbabat. Pater erat qui temeritatem esse asseruit, de re obscura in utramvis partem definire sine claris atque evidentibus Scripturæ testimoniis. Hunc terminum

Tertia calumnia, Patres, id est, veteres Theologos, Papatui favere.

At nobis contemni & adversarios haberi.

Resp. 1. Nos in scriptis patrum, ut decet, versari. 1 Cor. 3: 21. Exceptionis dilutio. Prov. 22: 28. Psal. 45: 11.

Resp. 2. ostendens 14. testimoniis Papistas esse Patrum adversarios.

1. Acatius in lib. 11. cap. 16. tripert. hist. Amb. lib. 2. de off. c. 28.

2. Spiridion. trip. hist. lib. 1. c. 10.

3. Trip. hist. lib. 8. cap. 1. Aug. de opere mon. c. 17.

4. Ephip. Epist. ab Hier. vers. Con. Eleben. c. 36.

5. Amb. lib. de Abra. 1. c. 7.

6. Gelas. Pap. in Conc. Rom.

7. Chrys. in 1. cap. Eph. Calix. Papa de consec. dist. 2.

8. Gelas. can. Comperimus, de cons. dist. 2. Cypr. epist. 2. lib. 1. de laps.

9. Aug. lib. 2. de pec. mer. cap. ult.

num obliti sunt quum tot constitutiones, tot Canones, tot magistrales determinationes sine ullo Dei verbo statuerunt. Pater erat qui Montano inter alias hæreses exprobravit quod primus jejuniorum leges imposuisset. Hunc quoque terminum longe excessere, quum jejunia strictissimis legibus sanxerunt. Pater erat qui negavit Ecclesiæ ministris interdicendum conjugium, castitatem pronuntiavit, cum propria uxore concubitum. & Patres erant qui ejus authoritati assenserunt. His finibus egressi sunt quum suis sacrificis cælibatum severe indixerunt. Pater erat qui censuit unum Christum audiendum esse, de quo dictum sit, ipsum audite: nec respiciendum quid alii ante nos aut dixerint aut fecerint, sed quid (qui primus omnium est) Christus præceperit. Hunc finem neque ipsi sibi præstituunt, neque aliis præstitutum habere permittunt, dum quosvis potius & sibi & aliis magistros quam Christum præficiunt. Pater erat qui contendit Ecclesiam non debere se Christo præponere, quia ille semper veraciter judicet: Ecclesiastici autem judices, sicut homines, plerumque fallantur. Hoc etiam fine perrupto, asserere non dubitant totam Scripturæ authoritatem ab Ecclesiæ arbitrio pendere. Patres omnes uno pectore execrati sunt & uno ore detestati, sanctum Dei verbum sophistarum argutiis contaminari & dialecticorum rixis implicari. An isti iis limitibus se continent, dum nihil aliud in tota vita moliuntur, quam infinitis contentionibus & plusquam sophisticis jurgiis Scripturæ simplicitatem involvere & impedire? ut si nunc Patres suscitentur, & hujusmodi jurgandi artem audiant, quam speculativam theologiam appellant isti, nihil minus credant quam de Deo haberi disputationem. Verum latius justis spatiis sese oratio nostra effunderet, si recensere vellem quam petulanter isti Patrum jugum, quorum observantes filii videri volunt, excutiant. Menses profecto atque anni me deficerent. Et adeo perdita sunt deploirataque impudentia, ut nos castigare ausint quod terminos antiquos transgredi non dubitemus.

10. Apollon. de quo Eccl. hist. lib. 5. c. 12. 11. Paphnu. trip. hist. lib. 2. c. 14. 12. Cypr. epist. 2. l. 2.

13. Aug. c. 2. cont. Cresc. grammatic.

14. De scholasticis doctor. judicium. Vide hujus operis l. 2. c. 2. sect. 6. & l. 3. c. 4. sect. 1. &c. 7. 13. &c. & alibi passim.

Jam vero quod nos ad consuetudinem vocant nihil efficiunt. Injustissime enim nobiscum ageretur si consuetudini cedendum esset. Equidem si recta essent hominum judicia, consuetudo à bonis petenda erat. verum longe aliter sæpiuscule agi contingit. quod enim à multis fieri conspectum est, consuetudinis jus mox obtinet. Atqui vix unquam jam bene habuerunt res humanæ ut pluribus placerent meliora. Ergo ex privatis multorum vitiis publicus error plerumque factus est, vel potius communis vitiorum consensus: quem nunc boni isti viri pro lege esse volunt. Vident qui oculos habent, non unum mare malorum inundasse, multas sonticas pestes invasisse orbem, omnia in præceps ruere: ut aut prorsus res humanæ deplorandæ sint, aut tantis malis injicienda manus, vel potius vis afferenda. Et abigitur remedium, non alia ratione nisi quia jampridem malis assuevimus. Sed locum sane habeat in hominum societate publicus error: in regno tamen Dei sola ejus æterna veritas audienda & spectanda est, cui nulla annorum serie, nulla consuetudine, nulla conjuratione præscribi potest. Sic quondam electos Dei docebat Jesaias, ne dicerent Conspiratio, ad omnia in quibus populus dicebat Conspiratio. hoc est, ne in scelerarum populi consensum una ipsi conspirarent, neve timorem ejus timerent, ac formidarent: sed potius ut Dominum exercituum sanctificarent, & ipse esset timor eorum & pavor. Nunc itaque, ut volent, & præterita secula & præsentia exempla nobis objectent: si Dominum exercituum sanctificaverimus, non valde terrebimur. Sive enim in similem impietatem multa secula consenserint, fortis est qui ultionem in tertiam & quartam generationem faciat: sive totus simul orbis in eandem nequitiam conspiret, experimento docuit quis sit eorum exitus qui cum multitudine delinquunt, quum universum hominum genus diluvio perdidit, servato Noë cum modica familia, qui per suam unius fidem totum orbem condemnaret. Denique prava consuetudo non secus ac publica quædam est pestis, in qua non minus pereunt qui in turba cadunt. Adhæc expendere decebat quod alibi dicit Cyprianus, eos qui ignoratione peccant, etsi non possint omni se culpa eximere, videri tamen posse quoquomodo excusabiles: oblatam autem Dei beneficio veritatem qui pertinaciter respuunt, nihil habere quod obtendant.

Quarta calumnia, Nos consuetudinem laudatam non sequi.

Decret. dist. 8. c. Si consuet. de consuet.

Jesa. 8. 12.

Genes. 7. 1. Heb. 11. 7.

Epist. 3. l. 2. & in epist. ad Julian. de hæret. baptiz.

Dilemmate suo non adeo vehementer nos premunt ut fateri adigant vel Ecclesiam fuisse aliquamdiu intermortuam, vel nunc cum Ecclesia nobis litem esse. Vixit sane Christi Ecclesia, & vivet quamdiu Christus regnabit ad dexteram Patris: cujus manu sustinetur, cujus præsidio defenditur, cujus virtute suam incolumitatem retinet. Præstabit enim ille indubie quod semel recepit, se affuturum suis usque ad consummationem seculi. Adversus eam nulla nunc nobis pugna est: siquidem Deum unum & Christum Dominum uno consensu, cum omni fidelium populo, colimus & adoramus, qualiter semper ab omnibus piis adoratus est. Sed non parum à vero ipsi aberrant, dum Ecclesiam non agnoscunt nisi quam præsenti oculo cernant, & eam iis finibus circumscribere conantur, quibus minime inclusa est. In his cardinibus controversia nostra vertitur: primum quod Ecclesiæ formam semper apparere & spectabilem esse contendunt: deinde quod formam ipsam in sede Romanæ Ecclesiæ & Præsulum suorum ordine constituunt. Nos contra asserimus, & Ecclesiam nulla apparente forma constare posse, nec formam externo illo splendore, quem stulte admirantur, sed longe alia nota contineri: nempe pura verbi Dei prædicatione, & legitima Sacramentorum administratione. Fremunt nisi Ecclesia digito semper ostendatur. Sed quam sæpe in populo Judæorum sic deformari contigit, ut nulla species emineret? quam putamus

Quinta calumnia, vel nos Ecclesiam aliquamdiu intermortuam fingere, vel nunc Ecclesiæ intendere litem

Mat. 28. 20.

Duplex paralogismus Papistarum in nomine Ecclesiæ. Prioris refutatio.

mus

mus formam resplenduisse, quum Helias solum se relictum deploraret? quamdiu ab adventu Christi deformis latuit? quoties ab eo tempore bellis, seditionibus, hæresibus sic oppressa est, ut nulla parte fulgeret? An si eo tempore vixissent, credidissent ullam esse Ec-

1 Reg 19. 14, &c.

clesiam? sed audivit Helias salva esse septem millia virorum qui non curvaverant genu coram Baal. Nec dubium nobis esse debet quin semper in terris regnaverit Christus ex quo cælum ascendit. notabilem vero aliquam formam si tum pii oculis requisiissent, nonne protinus concidissent animis? Et sane id jam summi viri loco in suo seculo ducebat Hilarius, quod stulta Episcopalis dignitatis admiratione occupati, latentem sub ea larva exitialem

Contra Auxentium.

lernam non animadverterent. sic enim loquitur, Unum moneo, cavete Antichristum, male enim vos parietum amor cepit: male Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini: male sub iis Pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est in iis Antichristum esse sessurum? Montes mihi, & sylvæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores. in iis enim Prophetæ aut manentes aut demersi prophetabant. Quid autem hodie in cornutis suis Episcopis mundus veneratur, nisi quoniam sanctos esse religionis præsules antumat, quos celebribus urbibus videt præsidere? Apagesis ergo tam stupidam æstimationem. Quin potius per-

2 Tim. 2:19

mittamus hoc Domino: ut quando ipse solus novit qui sui sint, interdum etiam Ecclesiæ suæ exteriorem notitiam ab hominum aspectu auferat. Est, fateor, horribilis illa Dei vindicta super terram, sed si ita meretur hominum impietas, cur justæ Dei ultioni obsistere nitimur? Sic anteactis seculis Dominus hominum ingratitudinem ultus est. nam quia veritati suæ obedire noluerant, & lucem suam extinxerant, eos excæcatos sensu, & absurdis mendaciis ludi, & altis tenebris immergi passus est, ut nulla veræ Ecclesiæ facies extaret. interim tamen suos & dispersos & delitescentes in mediis erroribus & tenebris ab exitio servavit. Nec mirum: didicit enim servare & in ipsa confusione Babylonis & flamma fornacis arden-

Posterioris paralogismi refutatio.

tis. Quod autem formam Ecclesiæ nescio qua vana pompa censeri volunt, id quam periculosum sit paucis indicabo magis quam enarrabo, ne orationem in immensum extraham. Pontifex, inquiunt, qui sedem Apostolicam tenet, & qui ab eo antistites sunt inuncti & consecrati, infulis modo & lituis insigniti sint, Ecclesiam repræsentant, & pro Ecclesia haberi debent. ideo nec errare possunt. Qui sic? quia pastores Ecclesiæ, & consecrati

Exod. 32:4.

Domino. Et Aaron cæterique præfecti Israel nonne pastores erant? Aaron vero & filii ejus jam Sacerdotes designati erraverunt tamen, quum vitulum fabricaverunt. Cur se-

3 Reg. 22. vers. 11, &c.

cundum hanc rationem Ecclesiam non repræsentassent quadringenti illi Prophetæ qui Achab mentiebantur? At Ecclesia stabat à partibus Micha, solius quidem & contemptibilis,

Jerem. 18:18.

sed ex cujus ore verum egrediebatur. Nonne & nomen & faciem Ecclesiæ præ se ferebant Prophetæ, quum uno impetu adversus Jeremiam insurgerent, & minaces jactarent, fieri non posse ut periret Lex à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta? Adversus

Jerem. 4:9.

totam Prophetarum nationem solus Jeremias mittitur, qui à Domino denunciet fore ut Lex pereat à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta. Nonne talis splendor

Matth. 26. vers. 3. 4
Joan. 11. 10.
Sexto dilemmate, ex sua autem hypothesi, arguitur clericalis ordo Papisticus non esse Ecclesia: nec habere à sua parte Ecclesiam.

refulgebat in eo concilio quod Pontifices, Scribæ & Pharisæi collegerunt, consilia de interficiendo Christo capturi? Eant nunc, & in externa larva hæreant, ut Christum & omnes Dei Prophetas faciant schismaticos: Satanæ rursum ministros faciant Spiritus sancti organa. Quod si ex animo loquuntur, respondeant mihi bona fide, ubinam gentium ac locorum Ecclesiam residere existiment, ex quo Basiliensis Concilii decreto dejectus & abdicatus est Pontificatu Eugenius, subrogato in ejus locum Amedæo? Negare, vel si rumpantur, nequeunt, Concilium, quantum ad externos ritus attinet, fuisse legitimum: nec ab uno tantum Pontifice, sed à duobus indictum. Damnatus est illic Eugenius schismatis, rebellionis, pertinaciæ, cum toto Cardinalium & Episcoporum grege qui cum eo Concilii dissolutionem admoliti erant. Postea tamen Principum favore sublevatus, salvum Pontificatum recepit. Illa Amedæi electio, generalis & sacrosanctæ Synodi authoritate rite peracta, in fumum abiit: nisi quod ipse galero Cardinalitio, ceu canis latrans injecta offa, placatus est. Ex illorum hæreticorum rebellium ac pertinacium gremio prodiit quicquid postea Paparum, Cardinalium, Episcoporum, Abbatum, Presbyterorum fuit. Hic deprehensi hæreant necesse est. Utram enim in partem Ecclesiæ nomen conferent? negabuntne Concilium generale fuisse, cui nihil ad exteriorem majestatem deerat? nempe quod duobus diplomatibus solenniter indictum, præsidente Romanæ sedis legato consecratum, rerum omnium ordine bene compositum, eadem semper dignitate ad extremum perseveravit. Fatebuntur schismaticum Eugenium cum tota sua coborte, à qua omnes sanctificati sunt? Aut igitur Ecclesiæ formam aliter definiant: aut quotquot sunt, habebuntur à nobis schis-

Ecclesiæ forma non pendet ab externo splendore.

matici, qui scientes volentes ab hæreticis ordinati sunt. Quod si nunquam antea compertum fuisset, externis pompis non alligari Ecclesiam, ipsi prolixo documento nobis esse possunt, qui sub specioso illo Ecclesiæ titulo tamdiu se orbi superciliose venditarunt, quum tamen essent exitiales Ecclesiæ pestes. De moribus non loquor, & tragicis illis facinoribus, quibus scatet tota eorum vita: quando Pharisæos se esse ajunt, qui sint audiendi non imitandi. Ipsam, ipsam doctrinam, cui id deberi ajunt quod sunt Ecclesia, exitialem animarum carnificinam, facem, ruinam, & excidium Ecclesiæ esse non obscure cognosces, si legendis nostris aliquantum otii tui decidas.

Sexta calumnia,

Postremo, non satis candide faciunt, quum invidiose commemorant quantas turbas,

tumul-

tumultus, contentiones secum traxerit nostræ doctrinæ prædicatio, & quos nunc in multis fructus ferat. nam horum malorum culpa indigne in ipsam derivatur, quæ in Satanæ malitiam torqueri debuerat. Est hic divini verbi quidam quasi genius, ut nunquam emergat, quieto ac dormiente Satana. hæc certissima & in primis fidelis nota, qua discernitur à mendacibus doctrinis, quæ se facile produnt dum æquis omnium auribus recipiuntur, & à mundo plaudente audiuntur. Sic seculis aliquot, quibus profundis tenebris submersa fuerunt omnia, huic mundi domino cuncti fere mortales ludus erant ac jocus, nec secus ac Sardanapalus aliquis in alta pace desidebat ac deliciabatur. quid enim aliud quam risisset ac lusisset, tranquilla ac pacata regni possessione? At vero ubi lux è supernis affulgens tenebras ejus aliquantum discussit, ubi fortis ille regnum ejus turbavit ac perculit, tum vero solitum suum torporem excutere cœpit, & arma corripere. Et primum quidem hominum manus concitavit, quibus illucescentem veritatem violenter opprimeret. per quas ubi nihil profectum est, ad insidias se convertit: dissidia & dogmatum contentiones per Catabaptistas suos & alia nebulonum portenta excitavit, quibus eam obscuraret, tandem & extingueret. Et nunc utraque machina ipsam tentare perseverat. siquidem & verum illud semen vi ac manu hominum evellere conatur, & suis zizaniis (quantum in se est) nititur occare, ne crescat, & fructum reddat. Id tamen ipsum frustra, si monitorem Dominum audimus, qui & ejus artes multo ante nobis aperuit, ne incautos deprehenderet, & contra omnes ejus machinas, satis firmis præsidiis armavit. Cæterum, in ipsum Dei verbum invidiam conferre, aut seditionum, quas improbi & rebelles: aut sectarum, quas impostores contra excitant, quanta est malignitas? Novum tamen exemplum non est. Interrogabatur Elias annon is esset qui turbabat Israël? Christus seditiosus Judæis erat. Apostolis crimen impingebatur commotionis popularis. Quid aliud agunt qui hodie omnes turbas, tumultus, contentiones quæ in nos ebulliunt, nobis imputant? Talibus autem quid respondendum sit, docuit nos Elias, nos non esse qui vel errores spargimus, vel tumultus commovemus: sed eos ipsos qui Dei virtuti obluctantur. Verum ut illud unum ad retundendam eorum temeritatem satis est: ita rursum aliorum imbecillitati occurrendum, quos talibus offendiculis commoveri, ac perturbatos vacillare non raro contingit. Illi vero ne hac perturbatione labascant, ac de gradu dejiciantur, sciant eadem expertos esse suo seculo Apostolos quæ nunc usu nobis veniunt. Erant indocti & instabiles, qui ad suam ipsorum perniciem depravarent quæ à Paulo divinitus scripta erant, ut ait Petrus. Erant Dei contemptores, qui quum audiebant abundasse peccatum ut gratia exundaret, statim ingerebant, Manebimus in peccato, ut gratia abundet. Quum audiebant fideles non esse sub Lege, protinus occinebant, Peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia. Erant qui illum mali suasorem arguebant. Subintrabant multi pseudoapostoli, qui diruerent Ecclesias quas ipse ædificaverat. Quidam per invidiam & contentionem, nec sincere Euangelium prædicabant, malitiose etiam cogitantes se pressuram suscitare vinculis ejus. Alicubi non multus erat Euangelii profectus. Omnes quæ sua erant, quærebant, non quæ Jesu Christi. Alii retrorsum abibant, canes ad vomitum, & sues ad volutabrum luti. Plerique libertatem Spiritus rapiebant ad licentiam carnis. Insinuabant sese multi fratres, à quibus deinde pii imminebant pericula. Inter ipsos fratres variæ concertationes suscitabantur. Quid hic Apostolis agendum erat? an non vel ad tempus dissimulandum, vel potius omittendum illud Euangelium ac deserendum erat, quod tot litium videbant esse seminarium, tot periculorum materiam, tot scandalorum occasionem? At in hujusmodi angustiis succurrebat, Christum esse lapidem offensionis, & petram scandali, positum in ruinam & resurrectionem multorum, & in signum cui contradiceretur: qua fiducia armati, per omnia tumultuum offensionumque discrimina audacter progrediebantur. Eadem & nos cogitatione sustentari decet, quando hunc perpetuum Euangelii genium esse testatur Paulus, ut sit odor mortis in mortem iis qui pereunt: tametsi in hunc potius usum nobis destinatum erat ut odor esset vitæ in vitam, ac potentia Dei in salutem fidelium. quod ipsum nos quoque certe experiremur, nisi nostra ingratitudine corrumperemus hoc tam singulare Dei beneficium, ac in exitium nostrum verteremus quod nobis unicum salutis præsidium esse debuerat.

Euangelii doctrinam causam esse tumultuum & dissidiorum Paralogismus à non causa ut causa.
Cur Euangelio patefacto, tot turbæ exortæ sunt, unde ad calumniam colligitur responsio 1.
Resp. 2. veterem hanc esse calumniam, ut ex Prophetarum & Apostolorum historiis ac exemplis colligere licet: nihilque nobis hic posse objici quod aliis Dei servis jampridem objectum non fuerit.
1 Reg. 18. vers 17, 18. 2 Pet. 3. 16 Rom. 6. 1, 14. 15. Philip. 1. 15.
Horum autem prudentia & simplicitas, in tot tantisque tumultibus & scandalis, nobis imitanda.
Luc. 2. 34. 2 Cor. 2. 16.

Sed ad te revertor, ô Rex. Nihil te moveant vanæ illæ delationes, quibus terrorem tibi injicere nituntur nostri adversarii. Non aliud hoc novo Euangelio, (sic enim appellant.) captari ac quæri, nisi seditionum opportunitatem, ac vitiorum omnium impunitatem. Neque enim divisionis Deus noster author est, sed pacis: & Filius Dei non peccati minister est, qui venit ad dissolvenda opera diaboli. Et nos talium cupiditatum immerito accusamur, quarum ne minimam quidem suspicionem unquam dedimus. Scilicet nos regnorum inversionem meditamur: quorum nulla unquam factiosa vox audita est, & vita semper quieta simplexque cognita fuit, quum sub te viveremus: & qui nunc etiam domo profugi, tibi tamen regnoque tuo fausta omnia precari non desinimus. Scilicet nos impunitam vitiorum petulantiam aucupamur, quorum in moribus etsi multa reprehendi possunt, nihil tamen tanta insultatione dignum. nec tam infœliciter, gratia Dei, in Euangelio profecimus, quin istis obtrectatoribus vita nostra, castitatis, benignitatis, misericordiæ, continentiæ, patientiæ, modestiæ, & virtutis cujusvis exemplum esse possit. Nos sane Deum

Peroratio, benevolentiam concilians.
Nec seditionum nec vitiorum culpa Deo aut Christo imputanda est.
Nec nos seditiosi sumus
Nec vitiorum fautores.

Imo Dei cultores esse cupimus & sumus.

Anabaptistas, Libertinos, Epicureos, damnamus. Ideo, adversus pios Christi servos Rex Christianiss. calumniis aures præbere non debet.

[illegible] si secus fiat, patientia nobis est opus. Deusque constituto tempore apparebit in misericordiam & judicium.

sincere timere & colere reipsa palam est, quando tum vita tum morte nostra nomen ejus sanctificari petimus, & ipsa invidia coacta est quibusdam nostrum innocentiæ & civilis integritatis testimonium dare: in quibus id unum morte plectebatur quod singulari in laude ponendum erat. Quod siqui sub prætextu Evangelii tumultuantur (quales hactenus aliquos in regno tuo fuisse non compertum est) siqui vitiorum suorum licentiæ, libertatem gratiæ Dei prætexunt (quales permultos novi) sunt leges & legum pœnæ, quibus pro meritis graviter coerceantur: modo ne interim Evangelium Dei ob scelestorum hominum nequitiam male audiat. Habes, Rex, satis multis expositam calumniatorum virulentam iniquitatem, ne in eorum delationes ultra modum credula aure propendeas. vereor etiam ne nimis multis: quando hæc jam præfatio ad justæ pene apologiæ modum accedit: qua non defensionem texere, sed duntaxat ad ipsam causæ actionem audiendam animum tuum præmollire studui, aversum quidem nunc & alienatum à nobis, addo etiam inflammatum: sed cujus gratiam recolligere nos posse confidimus, si hanc nostram confessionem, quam pro defensione apud tuam majestatem esse volumus, placidus compositusque semel legeris. Sin vero ita aures tuas occupant malevolorum susurri, ut nullus sit reis pro se dicendi locus: importunæ vero illæ furiæ, te connivente, semper vinculis, flagris, equuleis, sectionibus, incendiis sæviant: nos quidem, velut oves mactationi destinatæ, ad extrema quæque redigemur: sic tamen, ut in patientia nostra possideamus animas nostras, & manum Domini fortem expectemus: quæ indubie tempore aderit, & sese armata exeret tum ad pauperes ex afflictione eruendos, tum etiam ad vindicandos, qui tanta securitate nunc exultant, contemptores. Dominus Rex Regum, thronum tuum justitia stabiliat, & solium tuum æquitate, Illustrissime Rex. Basileæ, Calend. Augusti, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimosexto.

JOANNES CALVINUS
LECTORI.

IN prima hujus nostri operis editione, quia eum quem pro immensa sua bonitate Dominus successum dedit, minime expectabam, leviter, majori ex parte (ut in minutis operibus fieri solet) defunctus eram: verum quum intelligerem, eo piorum fere omnium favore exceptum esse, quem nunquam voto expetere, nedum sperare ausus fuissem: ut mihi plus multo deferri ex animo sentiebam quam essem promeritus, ita magnæ ingratitudinis fore putavi, nisi adeo propensis in me studiis, ac meam industriam sponte invitantibus, respondere saltem pro mea tenuitate conarer. Neque id secunda tantum editione tentavi: sed quoties deinde excusum fuit opus, nonnulla accessione locupletatum fuit. Etsi autem laboris tunc impensi me non poenitebat: nunquam tamen mihi satisfeci, donec in hunc ordinem, qui nunc proponitur, digestum fuit. Nunc me dedisse confido quod vestro omnium judicio probetur. Certe quanto studio ad operam hanc Ecclesiæ Dei præstandam incubuerim, luculentum testimonium proferre licet, quod proxima hyeme dum existimabam à febre quartana mortem mihi denunciari, quo magis urgebat morbus, eo minus mihi peperci, donec librum superstitem relinquerem, qui tam benignæ piorum invitationi gratiam aliquam rependeret. Maluissem equidem citius, verum sat cito si sat bene. Opportune autem prodisse tunc putabo, ubi sensero uberiorem adhuc quam antehac fructum aliquem Ecclesiæ Dei attulisse. hoc mihi unicum votum. Et sane mecum male ageretur, nisi unius Dei approbatione contentus, vel stulta & perversa imperitorum hominum, vel iniqua & maligna improborum judicia contemnerem. Nam quamvis Deus & propagandi regni sui, & adjuvandæ publicæ utilitatis studio animum meum penitus addixerit: mihi quoque probe conscius sim, ipsum & angelos testes habeam, nihil, ex quo officium doctoris in Ecclesia suscepi, mihi fuisse propositum quam Ecclesiæ prodesse, sinceram pietatis doctrinam asserendo: neminem tamen esse puto qui pluribus impetatur, mordeatur & laceretur calumniis. Quum jam sub prælo esset epistola, certo rescivi, Augustæ, ubi conventus ordinum Imperii agebatur, sparsum fuisse de mea ad Papatum defectione rumorem, & cupidius quam par erat in aulis Principum exceptum. Hæc est scilicet eorum gratitudo quos certe non latent plurima constantiæ meæ experimenta, quæ ut calumniam adeo fœdam respuunt, ita ab ea me apud omnes æquos & humanos judices tueri debuerant. Fallitur autem cum tota sua caterva diabolus, si me putidis mendaciis obruendo, hac indignitate fractiorem vel magis lentum fore putat: quia Deum pro immensa sua bonitate daturum mihi confido, ut in cursu sanctæ suæ vocationis æquabili tolerantia perseverem. Cujus rei novum in hac editione documentum piis Lectnribus exhibeo. Porro hoc mihi in isto labore propositum fuit, sacræ Theologie candidatos ad divini verbi lectionem ita præparare & instruere, ut & facilem ad eam aditum habere, & inoffenso in eo gradu pergere queant. siquidem religionis summam omnibus partibus sic mihi complexus esse videor, & eo quoque ordine digessisse, ut si quis eam recte tenuerit, ei non sit difficile statuere & quid potissimum quærere in Scriptura, & quem in scopum quicquid in ea continetur referre debeat. Itaque, hac veluti strata via, siquas posthac Scripturæ enarrationes edidero, quia non necesse habebo de dogmatibus longas disputationes instituere, & in locos commuhes evagari, eas compendio semper astringam. Ea ratione, magna molestia & fastidio pius Lector sublevabitur: modo præsentis operis cognitione, quasi necessario instrumento, præmunitus accedat. Sed quia hujus instituti ratio in tot meis Commentariis quasi in speculis clare apparet, re ipsa malo declarare quale sit, quam verbis prædicare. Vale amice Lector, & siquem ex meis laboribus fructum percipis, me precibus tuis apud Deum patrem nostrum adjuva. Genevæ Kalend. Augusti, Anno M. D. LIX.

Quos animus fuerat tenui excusare libello,
Discendi studio magnum fecere volumen.

Augustinus Epist. 7.

Ego ex eorum numero me esse profiteor qui scribunt proficiendo, & scribendo proficiunt.

AD-

A D M O N I T I O
A D
L E C T O R E M

Super INSTITUTIONUM editione, quam hæc uti posterior ita emendatior unice sequuta est.

Mercibus, quas tibi hic venum exponit Typographus, hederam appendere, Benevole Lector, *nihil est necesse. Joannem Calvinum magnum atque eruditum fuisse Theologum suaque ætate vix cuiquam secundum, fatentur omnes quibus non imposuit efficacia erroris & Spiritus mendacii, aut animos & linguas invidia & veritatis odium non fascinavit: atque æqui quidem donorum* DEI *in servo suo æstimatores laudant, mirantur: indignantur & fremunt, quibuscunque liver & male feriata mens odium ejus & contemptum imperant: ut nostris laudibus ac patrocinio nihil habeat opus: cum quæ virtutis est indoles, etiam apud invitos hostes laudem inveniat, & quæ Calvini felicitas, Testimonium etiam & patrocinium apud acerrimos oppugnatores. Ut si, quod fecit jam pridem, Calumnia memoriam illius, mores & doctrinam arroserit, à suis ipsa Magistris refellenda veniat, atque à quovis nullo negotio retundi possit. Ne tantillum quidem osorum & adversariorum malevolentia de tanti viri fama & meritis diminuere apud probos omnes & veritatis amantes, aut potuit hactenus, aut debet in posterum. Merentur scripta illius, accurata, elaborata, solida, sobria (quæ non omnium utique Theologorum laus est) non inter postrema haberi, ac forte etiam inter prima: si quid hic magnorum Virorum calculus apud te valet, eorumque quibus non tam spinosarum quæstionum farrago, quam falso Theologiam vocant, quam solida, nervosa, ac cælestis spiritus oraculis ubique subnixa Mysteriorum divinorum scientia, vera est & Christi discipulo & Ecclesiæ doctore digna eruditio. Sectatus est eam noster Calvinus ubique, inspersit ac congessit in omnibus suis scriptis: sed coëgit & quasi in Epitomen contraxit in hoc suarum* Institutionum *opere. Epitomen dicimus, quia ad SS. Literas (quod post Authorem non timide asserimus) perquam-commoda manuductio est, quæ, quod nemo nescit, uti fons ita & mare sunt amplum cælestis doctrinæ, quam qui velit totam quantam quantam cognoscere, illam legendam, ruminandam, nocturna diurnaque manu versandam, commentandam, ac cum magnorum virorum commentationibus (quas inter & nostri Authoris sunt non paucæ, nec infimæ notæ) conferendam atque examinandam perpetuo sibi proponat oportet. Verum ut littus primum legere, & levi in Cymba vela ventis pandere pueri solent, qui rei nauticæ affectant peritiam, ut tandem per vastos & procellosos pelagi fluctus clavum tenere ac ratem gubernare discant; Ita per* Institutionum *ac* locorum Communium *quæ vocant Compendia, ad gravius Theologiæ studium præparari sacra* Deo *Juventus debet. In hoc autem scriptionis genere quantum meruerit Author noster (quanquam ne huc quidem* [illegible], *aut* [illegible] *accedere cuiquam liceat) ex multorum insignium etiam virorum operibus apparet, qui Compendiis formandis, Analysi Instituendæ aliisque quæ ad lucem huic operi inferendam, ac studiosam* Theologiæ *Juventutem in ejus lectionem velut manuducendam, operas ac labores impenderunt suas. Inter quos ut studium maximum & industriam non pœnitendam collocarunt, ita & palmam facile tulerunt Rever: B. Memoria Senex Daniel Colonius, dum vixit Collegii apud nos Gallo Belgici Regens, qui elaboratissimam Institutionum Analysin dedit: & nuperrime D. Suingerus Theologus Basileensis, qui totius operis Analysi etiam vindicias addidit, &* Sapientiæ Theatrum *inscripsit. Nempe non præivit tantum reliquis Calvinus, sed &* [illegible] *si non præripuit, adipiscendi certe spem abstulit: ut illiusdem vestigia premere maluerint multi, quam novum quid non ita forte elaboratum atque subactum in lucem dare. Atque utinam non contra hic evenisset quam cogitarant illi, neque abduci ab ipsa Authoris Lectione, sed ad eam manuduci se passa fuisset studiosa juventus. Namque, modo ne fallantur penes quos hujus rei arbitrium esse ipsa Æquitas jubet, is demum non contemnendum operæ pretium facturus est, ac omnis Theologicæ eruditionis fundamenta jacturus, qui illas ipsas Calvini Institutiones sibi reddere conatus fuerit quam familiarissimas, ut nec in Compendiis hæreat, nec Analysi usi ut filo ductorio ac Ariadneo utatur, reliquum ex ipso fonte bibat, & cum doctrinæ puritate & sinceritate discat styli jungere elegantiam & copiam: ut ne quia Theologus est, cogatur etiam barbarus esse, sæpius aliis, sæpe etiam sibi. Atque utinam (quod tamen optare, nedum sperare vix datur) cum pura Latinitate (idem liceat de stylo vernaculo dicere) puram doctrinam & Theologiam, terminis illis horridis & scholastica Barbarie repurgatam, ex Academiis in Ecclesiam asportent aliquando Ministerii candidati. Verum nos hic manum de tabula: rem justissimam in votis habere, ac summis desideriis expetere id cujusvis etiam è plebe est, curare vero ac promovere, eorum tantum quibus Juventutis Theologicæ cura ex professo est demandata, quorum plurimi, viri certe hoc ipso nomine meritissimi, Theologiam illam spinosam jam horrent: reliqui tamen etsi non inerudi, forte etiam minime mali nullius censuram facile, ac nostram etiam monitionem non sine indignatione ferent. Verum utcunque illud sit, qui à Calvino Rudimenta Theologicæ scientia hauserit, facile evadet quos notavimus scopulos, nec imparatior erit ob id, ab iis instrumentis ac principiis quæ ad Theologorum scholasticorum lectionem & pervestigationem requiruntur: tantoque eos tractabit securior, quod jam ante non infirmo Alexipharmaco animum adversus illorum venena præmuniverit. Est quidem aliqua eam non plane ignorandi necessitas: verum eadem quæ Jurisconsulto in Captiones & dolos, Medico in Venena, Logico ac Disputatori in Sophisticen inquirendi. Nempe ut qui se in tricis illis & spinis occultant, & sola barbarie & subtilitate certant, è latibulis suis in lucem protrahi, & à simplici ac nuda veritate refelli & confodi queant facilius. Illam artem non nesciet plane qui Calvinum triverit, tantoque exercebit etiam felicius, quod nemo*

unquam

ADMONITIO AD LECTOREM.

unquam hoc hominum genus exſpoliatum & inerme aut riſerit ſeverius, aut è latebris protractum acrius ac validius excuſſerit: quod experientur quicunque conſilium fidum non contempſerint. Cauſantibus non alia magis de cauſa ſcholaſticum ſcribendi ac docendi genus & culpaſſe & correxiſſe, quam quod in eo minus exercitatus, infelicem conatum præviderit ac vitaverit, ipſe Author pro ſe reſpondebit, modo advertere dignentur, eum florente etiamnum Sorbona, omnium Barbararum Academiarum regina & matre vixiſſe, ſcripſiſſe, ac data operâ eorum imitari ſtylum noluiſſe, quorum ſibi doctrinam & horrenda dogmata refellere, ac ſemel evertere penitus in religione, clavo trabali fixum habebat: Tu Benevole Lector *ex hoc opere ipſe judicabis. Typographi certe inſtitutum fuit illorum ſtudiis prodeſſe, qui Calvino uti magiſtro vellent, atque ipſo duce in S. Theologia, genuinæ hujus ſcilicet, adyta penetrare, ac derelicta deformi illa & ſuo ipſius ornatu horrida, ſimplicem hanc ac humanis ratiociniis minime dehoneſtatam ſtrenue ſectari. Jam quid in hac Editione, quod tua etiam ſcire intereſt, ſit præſtitum, ac in bonum tuum, ipſius quoque verbis monendus es: ne ſua laude illi fraudentur, qui jam ante in hoc opere aut edendo aut expoliendo, opera aliquid contulerunt ſua: neve lateat te adhibita recens cura & induſtria. Præmiſſa eſt in ipſo operis limine Calvini vita, authore Theodoro Beza, qui uti ſcribere ſolus potuit, ita & debuit: at in eodem volumine ſinceram haberes tanti viri vitæ hiſtoriam, in quo Doctrinæ quam Eccleſiæ Dei tradidit ſummam exhibuit & compendium. Eorum quæ in Genevenſi editione ultima, quæ in folio prodiit, fuerunt addita, tuiſque rationibus conducere aliquantum poterant, nihil omnino omiſſum, nonnulla immutata, pauca addita quidem, quam plurima vero correcta. Præfixa eſt igitur totius operis ſumma ſeu Argumentum perbreve, quod ſcopum Authoris & mentem aperit, Ex Gaſparo Oleviano, qui jam pridem Inſtitutionum harum Epitomen edidit: Additi Aphoriſmi centum ex Tabulis Guill. Launæi, qui Librorum ſeriem & ſummam complectuntur: Deinde in ſingulos libros ac ſingula Capita Argumenta & præcipuæ partes Analyticæ. Annotationes item perpetuæ in ſingulas ſectiones in margine ſunt aſſcriptæ, ex Nicol. Colladonis, Edmundi Bunnis, aliorumque obſervationibus excerptæ, ac ſuo ordine quo fieri potuit optimo digeſtæ: ut Authoris Methodus, Argumentorum ordo & nexus, ad objecta adverſariorum reſponſiones, & accurata membrorum omnium explicatio & ſenſus facilius pateſcant: loci inſuper ſimiles diverſis in libris, Capitibus, ſectionibus, inter ſe collati, ut alter alteri adjumento ſit, ac ſibi mutuo lucem fœnerentur: præterea quibus in opuſculis eadem à Calvino tractata ſint, multoties annotatum eſt. S. Scripturæ & veterum Scriptorum teſtimonia marginibus, ſuis quæque locis ac ſectionibus, ſunt aſſcripta, longe ſane quam in Genevenſi editione accuratius: ubi ſæpe non capitibus tantum, ſed integris S. Scripturæ libris fuit aberratum, ac totis ſectionibus in ipſo authoris textu, ut nihil fere ſuo loco appareret, multa ſurſum deorſum verſa, nulloque ordine collocata: ea nunc omnia ſuis locis, debito ordine & ſerie reſtitui curavit Typographus, ut nihil hic, aut parum ſis deſideraturus. Indicem reperies triplicem, Locorum ſeu Teſtimoniorum S. Scripturæ unum; Alterum rerum & materiarum præcipuarum; Tertium Authorum citatorum à Calvino, plurimum purioris ævi Chriſtianorum, aliquando & Gentilium. S. Scripturæ indicem eundem retinuit (quid enim in eo mutaſſet?) quem vir ſummus Auguſtinus Marloratus collegerat: hoc tamen egit, ut accuratiorem tibi daret, non raro etiam auctiorem. Quod unico exemplo facile diſces, lib. Inſt. 4. cap. 18. ſect. 3. nihil quidem omnino notatum in margine, ſed in indice poſitus verſ. 26. Cap. 10. Epiſt. ad Hebræos aſſcripto eodem loco, qui ſpeciem quidem habet verborum Calvino citatorum, ſed ita plane iſthic loci ad rem & ſcopum authoris non facit, ut mireris qua ratione in indicem irrepſerit, aut ad hanc ſectionem annotatus ſit. Hoc enim iſthic loci diſputat Calvinus, aut Chriſti mortem & expiationem Novo & Idololatrico Miſſæ ſacrificio aboleri, aut ſiquidem perſtat, ut perſtat omnino, virtus ſacrificii ipſius in remiſſionem peccatorum, jam nullo amplius ſacrificio pro peccatis eſſe opus: imo alteri ne locum quidem eſſe poſſe,* Quandoquidem ubi eſt horum remiſſio, ibi nulla amplius requiritur, *aut* eſſe poteſt hoſtia pro peccato, *quæ verba ſunt verſus Decimi octavi. Talia quam plurima liceret in margine & indice notare, quæ nunc omnia curavit auferri quantum potuit. Verſus non paucos omiſſos addidit, ſuiſque locis in margine & in indice poſuit. Rerum indicem unum tantum dedit, pro duobus illis qui in Genevenſibus exemplaribus exſtant, ſed è duobus illis confectum & compactum; ut nihil omiſſum ſit quod in opere tractat Author: Nec ullam niſi in altero prolixitatis, in altero obſcuritatis jacturam ſis facturus: magnum vero temporis compendium in hoc recenti, ſi quando uti contigerit. Alter enim brevitate nimia materiam vix, certe ſolo titulo indicabat: Alter prolixa Analyſi integra etiam capita ſæpe diſſolvebat: quod in ipſo* Inſtitutionum *corpore ſatis ſuperque, ſeu in Capitum argumentis, ſeu in Analyſi marginali, præſtitum. Jam & tituli nonnulli deerant materiarum non levis momenti, quæque ab authore ex profeſſo tractantur, quibus hic nunc prodit auctior. Quantum diligentiæ in ipſo Textu emendando fuerit adhibitum, ex ſola hujus cum præcedentibus editionibus collatione liquere poteſt. Irrepſerant ſane* [illegible] *non levia, quibus aliquando niſi adhibito Gallico Authoris textu mederi non licuit: ita ex uno exemplari corrupto aut mendoſo in reliqua transfuſa fuiſſe videntur. Denique ut S. Scripturæ Authoritates & Veterum Teſtimonia (quibus utitur quamplurimis Author, illis ut cauſæ ſuæ fundamentis, hiſce ut adjumentis tantum,) ad oculum ab ipſius texta diſcernerentur, diverſo charactere excudi curavit, ac forte etiam alia nonnulla. In quo licet, præſertim in principio operis aliquando erratum ſit, rarum tamen id eſt, ac levi ſaltem attentione facile corrigetur: Tu illud Benev. Lector pro tua humanitate feſtinanti prælo, aliiſque quibus inſudabat operis, benigne condonato, ac Typographo qui tuis ſtudiis ſtudetque commodis, fave & Vale.*

INSTITUTIONIS

CHRISTIANÆ RELIGIONIS

Methodus & dispositio: seu, totius operis Argumentum.

Scopus authoris in hac Institutione Christiana duplex est: prior, Cognitio Dei, qua ad beatam immortalitatem perveniatur; Altera, nostri, ad priorem illam destinata. Ad hunc scopum ut nos deducat, hac forma utitur: nempe proponit sibi prorsus methodum Symboli Apostolici, utpote omnibus Christianis familiarissimam. Prout enim Symbolum quatuor constat partibus: quarum prima est de Deo Patre, secunda de Filio, tertia de Spiritu Sancto, quarta de Ecclesia: ita & author omnem suam Institutionem, ut utrumque scopum prius positum assequatur, partitur in libros quatuor: quorum primus primæ symboli parti, secundus secundæ, tertius tertiæ, quartus quartæ respondeat. Quod sigillatim nunc est explicandum.

I. *Primus articulus Symboli Apostolici est de Deo Patre, de creatione, conservatione, & rerum omnium gubernatione, quæ in ejus omnipotentia inclusa sunt. Sic primus liber est de cognitione Dei, quatenus est Creator, conservator, & gubernator rerum omnium & singularum. Docet, & quæ sit vera Creatoris notitia, & in quem finem tendat, cap. 1. & 2. Hanc non in schola disci, sed quemlibet ab utero esse sibi ejus magistrum, cap. 3. Tantam vero esse hominis pravitatem, ut eam notitiam partim inscitia, partim malitia suffocet & corrumpat, ut per eam nec Deum, ut par est, glorificet, nec ad beatitudinem ejus ductu perveniat, cap 4. Et quamvis* [illegible] *illa notitia sublevetur causa adjuvante, objecto nimirum creaturarum speculo, in quo Dei virtutes contemplari liceat, ne sic quidem hominem proficere. Itaque Deum, quibus familiarius vult innotescere in salutem, scripturam verbi sui proponere, ubi de scriptura Sacra: in hac se patefecisse, quod non solus Pater, sed una cum Patre, Filius, & Spiritus Sanctus sit ille Creator cæli & terræ: quem nec ex insito naturali notitia ob nostram pravitatem, nec ex objecto pulcherrimo mundi speculo ita cognoscere potuimus, ut à nobis glorificaretur. Hac occasione tractat patefactionem Dei in scriptura: ubi de unica Dei essentia & tribus personis. Ne vero homo spontaneæ suæ cæcitatis culpam in Deum conferat, docet qualis homo fit initio creatus, ubi de imagine Dei, de libero arbitrio, & prima naturæ integritate disseritur. Creatione ita expedita, ad conservationem & gubernationem rerum omnium descendit tribus postremis capitibus, ubi tractatur plenissime locus de Dei providentia.*

II. *Quia autem homo creationis jure excidit per peccatum, ad Christum est veniendum. Ideo in Symbolo sequitur,* ET IN JESUM CHRISTUM, FILIUM EJUS UNIGENITUM, &c. *Ita & author noster in secundo Institutionis libro tractat de cognitione Dei, quatenus est Redemptor in Christo: ducitque hominem ad Christum Mediatorem, ostenso hominis lapsu: ubi docet de peccato Originali: nec quicquam in ipso esse virium, quibus à peccato & maledictione incumbente se possit expedire: quin potius nil nisi damnabile ex ipso prodire, antequam reconcilietur & renovetur, hæc usque ad caput sextum: ideo homini in semetipso modis omnibus perdito, nec idoneo suscipiendæ vel cogitationis bonæ, qua sibi medeatur, aut Deo grata faciat, extra se quærendam esse redemptionem in Christo. In hunc finem Legem datam, non quæ cultores suos in se retineret, sed ad Christum manu duceret: qua occasione Legis Moralis expositio interseritur. Hunc sub Lege Judæis ut salutis authorem fuisse cognitum, plenius vero sub Euangelio, in quo mundo fuit exhibitus: hinc fluit doctrina de similitudine & differentia utriusque Testamenti, Veteris & Novi, Legis & Euangelii. Hæc usque ad cap. 12. Inde docetur, ad producendum plenæ salutis effectum, oportuisse æternum Dei Filium fieri hominem, assumpsisse etiam re ipsa veram naturam humanam: item quo modo duæ hæ naturæ unam efficiant personam demonstratur. Destinatum ad plenam salutem merito ipsius & efficacia acquirendam & applicandam, esse officium Christi Sacerdotale, Regium, & Propheticum. Deinde quo modo officio suo sit perfunctus, seu re ipsa Redemptoris partes impleverit, ubi articuli de Christi morte, resurrectione, ascensu in cælum exponuntur. Postremo evincit, recte & proprie dici, Christum nobis esse promeritum gratiam Dei & salutem.*

III. *Quamdiu Christus à nobis separatus est, nihil nobis prodest. Quamobrem ei inseri nos oportet, ut palmites viti. Ideo post doctrinam de Christo, in tertia Symboli parte sequitur,* CREDO IN SPIRITUM SANCTUM: *utpote qui est vinculum unionis inter nos & Christum. Ita & author noster libro tertio de Spiritu Sancto tractat, qui nos Christo unit: & per consequens, De fide, qua Christum amplectimur cum duplici beneficio, nempe gratuita justitia, quam nobis imputat, & regeneratione, quam in nobis inchoat, donando nobis resipiscentiam. Et ut ostendat, nos neutiquam de ejusmodi fide gloriari, quæ non conjunctum habeat studium resipiscentiæ, priusquam ad plenam tractationem justificationis descendat, de resipiscentia & ejus continua meditatione, quam Christus fide apprehensus Spiritu suo in nobis generat, fuse disserit 3.4.5.6.7.8.9.10. capitibus. Undecimo demum capite, primum & præcipuum Christi* [illegible] *Spiritum Sanctum nobis conjuncti, beneficium pertractat, nempe Justificationem, usque ad cap. 20. quod est de Oratione, quæ velut manus est, quæ re ipsa bona illa fruenda accipit, quæ fides apud Deum sibi ex verbo promissionis novit esse reposita. Quia autem non omnes homines per Spiritum Sanctum, qui fidem in nobis creat & conservat, Christo omnis salutis authori uniuntur, agit cap. 21. de electione Dei æterna: qua factum est, ut nos, in quibus nil boni præviderat quod ipse non gratis daret, Christo donarit, & per vocationem Euangelii efficacem ipsi univerit, usque ad cap. 25. ubi de plena regeneratione & felicitatis fruitione, ultima scilicet resurrectione agitur, quo attollendi sunt oculi, cum inchoata duntaxat in hoc mundo sit piorum felicitas, si fruitionem spectes.*

IV. *Quoniam autem Spiritus Sanctus non omnes homines Christo inserit, seu fide donat, & quos ea donat, non sine mediis ordinarie donat, verum utitur ad eam rem prædicatione Euangelii & Sacramentorum usu, cum totius disciplinæ administratione: ideo in Symbolo sequitur,* CREDO SANCTAM ECCLESIAM UNIVERSALEM, *quam nempe ex gratuitæ electionis fonte, in morte æterna jacentem, gratis sibi in Christo reconciliavit, & Spiritu Sancto donavit, ut Christo insita, communionem cum ipso velut capite habeat; unde perpetua fluit peccatorum remissio, & plena ad vitam æternam instauratio. Sic author noster libro quarto de Ecclesia tractat usque ad cap. 14. Inde de mediis, quibus Spiritus Sanctus ad efficaciter è morte spirituali vocandum, & conservandum Ecclesiam utitur, verbo & sacramentis, Baptismo scilicet & sacra Cœna: quæ velut sceptrum sunt Regis Christi, quo regnum suum spirituale in Ecclesia virtute sui Spiritus inchoat, in dies promovet, ac post hanc vitam sine illis mediis perficit, ad 20. usque cap. tractat.*

Et quia politiæ sunt hospitia Ecclesiæ in hac vita, (licet politica gubernatio à spirituali regno Christi sit distincta) de ea, quantum sit Dei beneficium, quod Ecclesia grato animo agnoscere debet, nos instituit, donec ex hoc hospitio, in cælestem hæreditatem evocemur, ubi Deus erit omnia in omnibus. Hæc Institutionis est dispositio. In summa, homo initio quidem creatus rectus, postea non dimidia ex parte, sed totus perditus, extra se totam salutem in Christo reperit; cui unitus per Spiritum Sanctum nobis gratis donatum, citra ullam futurorum operum intuitum, duplex beneficium in eo percipit, plenam imputationem justitiæ, quæ nos comitatur in sepulchrum usque, & initium sanctificationis, quam indies auget, donec tandem in die regenerationis seu carnis resurrectione perficiat, ut in æterna vita & hæreditate cælesti pro tanta misericordia celebretur.

CENTUM APHORISMI,

QUATUOR LIBRORUM

INSTITUTIONIS

CHRISTIANÆ RELIGIONIS

Summam & seriem breviter complectentes.

Lib. I.

1 Vera hominis sapientia sita est in cognitione Dei Creatoris & Redemptoris.

2. Hæc cognitio est nobis naturaliter insita, cujus finis esse debet cultus Dei recte institutus, seu Numinis reverentia cum timore & amore conjuncta.

3 Sed tale semen corrumpitur inscitia, unde superstitiosus cultus & malitia, unde timor servilis & Deitatis odium.

4. Aliunde etiam est comparata: nempe totius mundi fabrica, & sacris scripturis.

5. Hæc fabrica docet qualis sit Dei bonitas, virtus, justitia, sapientia, creando cœlestia & terrestria, eademque conservando per administrationem ordinariam & extraordinariam, in qua clarius innotescit ejus providentia. Docet item qualis nostra sit indigentia, ut discamus nostram fiduciam collocare in Dei bonitate, potentia, sapientia: ejus obtemperare præceptis: ad eum in adversis confugere: quas habemus dotes ei referre acceptas cum gratiarum actione.

6. Scripturis sacris etiam cognoscitur Deus Creator. In his considerandum quales sint, nempe veræ & à Dei Spiritu profectæ, quod probatur Spiritus S. testimonio, Scripturarum efficacia & antiquitate, propheticarum certitudine, miraculosa Legis conservatione, vocatione, & scriptis Apostolorum, Ecclesiæ consensu, martyrum constantia. Unde constat omnem pietatis principia evertere fanaticos illos qui posthabita scriptura ad revelationes transvolant.

7. Deinde, quid doceant: nempe qualis sit natura Dei in se, & in rerum creatione ac administratione.

8. Natura Dei in se est infinita, invisibilis, æterna, omnipotens: unde sequitur eos errare qui Deo visibilem formam tribuunt. Item, unius essentiæ, in qua tres personæ, Patris, Filii, Spiritus Sancti.

9. In rerum creatione, considerantur præcipue cœlestes & spirituales substantiæ, id est, Angeli, quorum alii boni & piorum custodes: alii mali, non creatione sed corruptione: 2. terrestres, & præcipue quidem homo, cujus perfectio elucet in anima & in corpore.

10. In rerum administratione natura Dei apparet. Ejus autem administratio alia est universalis, qua dirigit omnes creaturas juxta proprietatem quam singulis, dum eas creavit, largitus est.

11. Alia est particularis quæ consideratur ratione rerum contingentium, ita ut si quis vel adversis casibus, vel prospero aliquo successu afficitur, id totum Deo adscribere debeat: & etiamsi rerum ex stabili naturæ lege agentium, quibus licet naturaliter indita sit sua proprietas, tamen vim suam non exerunt, nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur.

12. Consideratur item ratione temporis, præteriti & futuri. Præteriti, ut sciamus omnia evenire Dei dispensatione, operando vel per media, vel sine mediis, vel contra media: ita ut quicquid accidat, piis in bonum cedat, impiis in malum. Futuri, ad quod pertinent humanæ deliberationes, & quod utendum esse docet mediis licitis: quum providentia illa, in quam recumbimus, mediis suis vestita sit.

13 Postremo consideratur ratione fructus quem inde pii colligunt. Certo enim sciunt: 1. Deo curæ esse totum humanum genus, præcipue vero suam Ecclesiam. 2. Deum omnia suo nutu regere & sua sapientia moderari. 3. Satis amplam habere benefaciendi facultatem: quia in ejus manu sunt cœlum & terra, ejus obsequio addictæ sunt omnes creaturæ, in ejus protectione acquiescunt pii, & ejus imperio coërcetur inferorum potestas. Nihil fortuito fieri, licet occultæ sint causæ, sed Dei voluntate, eaque tum arcana quam scrutari non possumus, sed reverenter adoramus, tum expressa in Lege & in Evangelio.

Lib. II.

14 Cognitio Dei Redemptoris colligitur ex lapsu hominis, & ex materiali redemptionis causa.

15. In lapsu hominis considerandum quid debeat & possit.

16. Quia creatus fuit ad imaginem Dei, id est, Sapientiæ, Justitiæ, Sanctitatis divinæ fuit particeps, atque ideo perfectus anima & corpore, debuit Deo perfectam mandatorum observationem.

17. Causæ lapsus, propinqua fuerunt, Satan, Serpens, Eva, fructus vetitus: remotæ, infidelitas, ambitio, ingratitudo, contumacia. Unde sequuta est deletio imaginis Dei in homine, qui factus est infidelis, injustus, morti obnoxius.

18. Quid possit nunc videndum, tum animæ tum corporis respectu. Animæ intelligentia in rebus divinis, id est, in Dei cognitione & vero cultu, talpa cæcior est: bona opera nec excogitare nec exequi potest. In rebus humanis, ut artibus liberalibus & mechanicis, admodum exigua & varia est. Voluntas autem, quoad res divinas attinet, vult tantum quod malum est. Quoad inferiores & humanas, incerta, vaga, nec omnino sui juris.

19. Corpus animæ corruptæ appetitus sequitur: multis infirmitatibus, morti tandem, est obnoxium.

20. Hinc sequitur homini perdito quærendam in Christo mediatore redemptionem: quia electi populi prima adoptio, Ecclesiæ conservatio, ejusdem liberatio ex periculis, instauratio post dissipationes, piorum spes à gratia mediatoris semper pendebat. Ideo lex data, quæ suspensos teneret animos usque ad Christi adventum: quod patet ex gratuiti fœderis sæpius repetita memoria, ceremoniis, sacrificiis, ablutionibus, adoptionis fine, & jure Sacerdotii.

21 Materialis causa redemptionis est Christus, in quo consideranda tria. 1. Quomodo exhibeatur hominibus. 2. Quomodo recipiatur. 3. Quomodo in ejus societate homines retineantur.

22. Christus exhibetur hominibus per Legem & per Evangelium.

23. Lex triplex est, Ceremonialis, Judicialis, Moralis. Ceremonialis usus est abrogatus, effectus perpetuus. Judicialis seu politica Judæis erat peculiaris, & sublata est, manente universali illa æquitate quæ in Lege Morali descripta est. Hæc Moralis, quæ ad pietatem & Justitiam fovendam ac conservandam pertinet, perpetua est, & omnibus competit.

24 Usus Legis Moralis est triplex. Primus nostram ostendit impotentiam, iniquitatem, damnationem: non ut desperemus, sed ad Christum recurramus. Secundus, Ut qui pœnarum comminationibus non moventur terrore comminationum coërceantur. Tertius, Ut sciamus qualis sit Dei voluntas: ut eam ad obsequium meditemur: ut ad id confirmentur animi: ut à lubrico retrahamur.

25. Summa legis proœmio & duabus tabulis comprehenditur. In proœmio notatur 1. Dei potestas, ut populum obediendi necessitate constringat. 2. Promissio gratiæ, qua se Deum Ecclesiæ profitetur. 3 Beneficiorum, quo Judæos ingratitudinis arguat, nisi benignitati suæ respondeant.

26 Prior tabula quæ ad Dei cultum pertinet, quatuor præceptis absolvitur.

27 Primi præcepti finis est, ut Deus in populo suo solus emineat. Soli Deo igitur debemus adorationem, fiduciam, invocationem, gratiarum actionem.

28. Secundi præcepti finis est, Deum superstitiosis ritibus cultum suum nolle profanari. Ejusdem partes duæ. Prior licentiam nostram coërcet, ne Deum sub sensus nostros subjiciamus, aut ulla specie repræsentemus. Altera vetat, ne ullas imagines adoremus religionis causa, ideo producit potentiam suam, quam sperni non patietur: æmulationem, quia consortem ferre nequeat: vindictam in pronepotes: misericordiam, in majestatis suæ cultoribus.

29 Tertium præceptum tria jubet. 1. Ut Dei majestatem respiciat quicquid mens nostra concipit & lingua profatur. 2. Ne temere abutamur sancto ejus verbo & sacris mysteriis ad ambitionem & avaritiam. 3. Ne ejus operibus obloquamur, sed illa cum elogiis Sapientiæ, Patientiæ, Potentiæ, Bonitatis, Justitiæ prædicemus. Hic opponitur nominis Dei profanatio triplex, perjurium, juramentum supervacuum, idololatricum item, videlicet quum in Dei locum substituuntur sancti, vel creaturas animatas aut inanimatas.

30 Quarti præcepti finis est, ut propriis affectibus & operibus emortui regnum Dei meditemur. Hic autem tria sunt consideranda. 1 Requies spiritualis, quum fideles à propriis operibus feriantur, ut Deus in ipsis operetur. 2. Ut sit statuta dies ad invocandum nomen Dei, ad verbum ejus audiendum, & ad ceremonias sacras peragendas. 3. Ut servi habeant aliquam à labore remissionem.

31. Posterior tabula, de charitatis officiis erga proximum, sex postrema præcepta continet. Quinti præcepti finis est, Quoniam Deo suæ dispositionis observatio cordi est, ordinatos ab ipso eminentiæ gradus esse inviolabiles. Interdicitur ergo ne superiorum dignitati derogemus, contemptu, contumacia, ingratitudine: imo eos reverentia, obedientia, gratitudine prosequamur.

32. Sexti præcepti finis est, Quoniam hominum genus unitate quadam Deus devinxit, incolumitatem omnium unicuique debere esse commendatam: unde sequitur violentiam interdici privatis, benevolentiam præcipi.

33. Septimi præcepti finis est, Quia puritatem amat Deus, facessere à nobis debet omnem immunditiem. Ergo scortari prohibet animo, verbo, opere.

34 Octavi præcepti finis est, Quoniam Deo est abominationi injustitia, vult ut unicuique reddatur quod suum est, furantur autem homines, vel violentia, vel malitiosa impostura aut calliditate, vel blanditiis, &c.

35. Noni præcepti finis est, Quum Deus, qui est veritas, mendacium execretur, prohibet calumnias falsasque criminationes, quibus violatur proximi nomen: mendacia item quibus in suis fortunis quispiam gravetur. Contra requirit, ut in asserenda veritate unusquisque nostrum tueatur & nomini & rerum proximi sui integritatem.

36. Decimi præcepti finis est, Quia totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnis adversa charitati cupiditas ex animis est extrudenda. Ideoque omnes cupiditates, quæ in alterius detrimentum vergunt, prohibentur.

37. 11. Per Evangelium dicimus Christum nobis exhiberi. Primum autem doctrinæ Evangelii seu novi Testamenti cum vetere Testamento demonstratur convenientia. 1. Quia pii sub utroque fœdere eadem sit, & fuerit spes immortalitatis. 2 Idem fœdus fuerit non in operibus hominum, sed in Dei misericordia. 3. Idem Mediator Dei & hominum Christus.

38. Deinde, utriusque fœderis discrimen quintuplex ostenditur. 1. Sub lege cœlestis hæreditas sub rebus terrenis exhibebatur. Sub Evangelio certa ad eam mentes nostræ diriguntur. 2. Vetus in figuris absente veritate imaginem tantum ostentabat. Novum præsentem veritatem exhibet. 3 Illud, ratione Legis, ministerium erat damnationis & mortis. Hoc, justitiæ & vitæ. 4. Illud servitutis, quia timorem generet in animis. Hoc, libertatis, quod in fiduciam erigat. 5. Uni Judæorum genti destinatum erat verbum. Nunc omnibus prædicatur gentibus.

39. Evangelicæ doctrinæ summa est docere 1 Qualis sit Christus. 2. Quorsum missus. 3. Quomodo redemptionis partes impleverit.

40 Christus est Deus & homo. Deus, ut suis largiatur justitiam, sanctificationem & redemptionem. Homo quia hominis debitum erat persoluturus.

41. Missus est ut omnes exequeretur. 1 Prophetæ, vera prædicendo, Prophetias adimplendo, voluntatem Patris docendo, & faciendo. 2. Regis, gubernando Ecclesiam suam & quodlibet membrum ejus, à quolibet adversariorum injuria suos defendendo. 3. Sacerdotis, pro peccatis corpus suum offerendo, Deum sua obedientia nobis reconciliando, pro suis semper precibus ad patrem intercedendo.

42 Redemptoris partes implevit, moriendo pro peccatis nostris, resurgendo ad nostram justificationem, aperiendo nobis cœlos per ascensionem, sedendo ad dexteram Patris, unde venturus ad judicandum vivos & mortuos. Itaque nobis promeritus est gratiam Dei & salutem.

Lib. III.

43. Christum Redemptorem recipimus virtute Spiritus Sancti, qui nos cum Christo conjungit. Ideo dictum Spiritus sanctificationis & adoptionis, arrhabo & sigillum nostræ salutis, aqua, oleum, fons, ignis, Dei manus.

44. Fides autem animæ manus est, quæ Christum in Evangelio nobis oblatum eadem virtute Spiritus Sancti recipit.

45 Commune fidei officium est, veritati Dei subscribere, quoties, quicquid, & quomodo loquatur. Proprium vero, respicere Dei in Christo voluntatem, misericordiam, promissionem gratuitam, in quarum certitudinem Spiritus Sanctus mentes nostras illuminat & corda confirmat.

46 Fides igitur est divinæ erga nos benevolentiæ firma certaque cognitio, quæ in gratuita in Christo promissione fundata, per Spiritum Sanctum & revelatur mentibus nostris & cordibus obsignatur.

47. Fidei effecta sunt quatuor. 1. Pœnitentia. 2. Vita Christiana. 3. Justificatio. 4. Oratio.

48. Pœnitentia vera duabus partibus constat: Mortificatione, quæ ex agnitione peccati & vero judicii divini sensu procedit. Vivificatione item, cujus fructus sunt, pietas erga Deum, charitas erga proximum, spes vitæ æternæ, vitæ sanctitas. Huic veræ Pœnitentiæ opponitur falsa, cujus partes. Contritio, Confessio, & Satisfactio. Priores duæ ad veram pœnitentiam referri possunt: modo contritio sit cordis propter agnitionem peccati, nec à spe veniæ per Christum separetur: confessio autem, seu privata, soli Deo, aut Ecclesiæ pastoribus libere & ad consolationem, non ad enumerationem delictorum & conscientiæ carnificinam invehendam fiat: seu publica, quæ est totius Ecclesiæ, vel unius aut multorum coram tota Ecclesia. Satisfactio, nisi Ecclesiastica, id est, quæ ad ædificationem Ecclesiæ ob peccantium resipiscentiam & publicam confessionem fiebat, ad Deum relata est à Sophistis: unde Indulgentiarum supplementa in hoc mundo, & ignis purgatorius post mortem. At contritio illa Sophistarum, confessio item auricularis (quam vocant) & operis satisfactio, gratuitæ peccatorum remissioni opponuntur.

49 Vitæ Christianæ partes duæ constituuntur. 1. Amor justitiæ: ut Sancti simus, quia Deus Sanctus est, cum eo conjungimur, & in ejus populo censemur. 2. Ut nobis norma præscripta sit, quæ nos in justitiæ stadio aberrare non sinat, simusque Christo conformes. Hujus autem exemplar nobis proponitor, cujus formam in vita nostra debemus exprimere. Accedunt Dei beneficia quibus extremæ erit ingratitudinis si non respondeamus.

50. Summa

50. Summa vitæ Christianæ est nostri abnegatio.

51. Hujus abnegationis fines sunt quatuor. 1 Ut nos consecremus Deo ac hostiam viventem. 2 Ne nostra quæramus, sed quæ Dei sunt & proximi. 3 Ut crucem patienter feramus, cujus fructus sunt, nostræ imbecillitatis agnitio, patientiæ nostræ probatio, delictorum correctio, ardentior invocatio, vitæ æternæ alacrior meditatio. 4. Ut sciamus quomodo utendum sit præsenti vita ejusque adminiculis, propter necessitatem & oblectationem. Necessitas requirit ut bonis possideamus tanquam nihil possidentes, feramus placide penuriam, & abundantiam moderate, sciamus fateri, offerre, & patienter carere, ... rationem præstituri, quia reddenda est ratio villicationis nostræ: omnia vocationi nostræ respondeant. Oblectatio nobis esse debet laudandæ benignitatis Dei majus argumentum.

52 In consideratione Justificationis, quæ est tertius fidei effectus, occurrit primum vocis explicatio. Justificatus dicitur, qui Dei judicio censetur & habetur justus. Justificatur operibus, cujus vita pura & irreprehensibilis est coram Deo. Et talis nullus unquam fuit, excepto Christo. Justificantur fide, qui operum justitia exclusi Christi justitiam apprehendunt. Tales sunt Dei electi.

53 Inde consequitur firmissima consolatio. Nam pro severo judice patrem habemus clementissimum. Justificati in Christo, pacemque habentes virtute ejusdem fieri sanctitatem meditamur.

54. Consequitur item Christiana libertas, in tribus consistens. 1 Ut fidelium conscientiæ sese supra Legem erigant, totamque legis justitiam obliviscantur. 2. Ut conscientiæ jugo Legis liberæ voluntati Dei ultro obediant. 3. Ut rerum indifferentium nulla religione coram Deo teneantur. Cavendum tamen hac quo præcipitur. Primum, ne donis Dei abutamur. Alterum, ut scandalum datum & acceptum fugiamus.

55 Oratio, quartus est effectus fidei: in qua considerantur, fructus, leges, errores, & petitiones.

56 Fructus orationis est quintuplex. 1. Dum assuescimus ad Deum confugere, cor nostrum inflammatur majore desiderio ejus quærendi, amandi & colendi. 2. Nulla mala cupiditas cor nostrum invadit, cujus testem Deum facere pudeat. 3 Ejus beneficia cum gratiarum actione excipimus. 4 Donum consequuti, ardentius Dei benignitatem meditamur. 5. Usus nobis confirmat Dei bonitatem, providentiam & veritatem.

57. Leges sunt quatuor. 1. Ne aliter simus compositi, quam qui ad Dei colloquium ingrediuntur. Ideo manuum elevatio, cordis motus, perseverantia commendatur. 2 Inopiam nostram sentiamus. 3. Omni propriæ gloriæ cogitatione nos abdicemus, dantes Deo gloriam in solidum. 4 In mediis malorum abyssis prostrati spe certa exorandi animemur, quandoquidem Dei mandato & promissione freti sumus.

58 Errant autem qui Sanctos extra hanc vitam constitutos invocant. 1. Quia Scriptura docet solum Deum esse invocandum, qui solus novit quæ sunt nobis necessaria. Vult adesse, quia promisit. Potest, quia omnipotens. 2 Quia vult invocari fide, quæ verbo & promissione ejus nititur. 3 Quia fides adulteratur, quamprimum ab hac regula recedit. At in invocatione sanctorum nullum est verbum, nulla promissio: ergo nulla fides. Nec sancti nos audire aut juvare possunt.

59 Summa orationis, quæ à Christo Domino nobis tradita est, comprehenditur proœmio & duabus tabulis.

60. In proœmio lucet Dei bonitas, quia Pater noster dicitur. Sequitur nos esse filios: &, aliunde subsidia quærere, esset vel egestatem vel sævitiam exprobrare Deo. Peccata non obesse quominus supplices misericordiam imploremus. Fraternæ dilectionis affectum debere inter nos intercedere. Lucet item in hoc proœmio Dei potentia: quia in cælis. Unde colligimus Deum per omnia diffundi, quem dum quærimus supra corporis & animæ sensus attolli nos decet: excelsum super omnem aleam corruptionis aut mutationis: universum orbem complecti & sua potentia gubernare.

61 Prior tabula Dei gloriæ tota destinata est, & tres petitiones continet. 1. Ut Dei nomen, id est, ejus potentia, bonitas, sapientia, justitia, veritas, sanctificetur: id est, ut homines sine summa veneratione de Deo nec loquantur nec cogitent. 2. Ut Deus pravas omnes carnis cupiditates Spiritus sui virtute corrigat: sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium: suos filios tueatur: & frangat impiorum conatus. Istius petitionis usus triplex est. Retrahit nos à mundi corruptelis: accendit mortificandæ carnis studium: ad crucis tolerantiam nos animat. 3. Tertia petitio agit non de arcana Dei voluntate, sed de ea quæ per Scripturas innotescit: cui respondet voluntarium obsequium.

62. Posterior tabula tres reliquas petitiones continet, quæ nos & proximos nostros respiciunt. 1. Petit omnia quibus corporis usus sub mundi hujus elementis indiget. Dei enim curæ ac providentiæ nos committimus, ut nos pascat, foveat, servet. 2. Petimus quæ ad spiritualem vitam faciunt, nempe peccatorum remissionem, quæ satisfactionem tollit, & cui apponitur conditio, ut dicto factoque læsi à pro-ximis nihilominus eis in nos delicta condonemus. 3 Liberationem a tentationibus, seu nos animis instrui & divino præsidio defendi, ut pares simus ad victoriam. Tentationes autem different causa, nam tentat Deus, Satan, mundus, caro: & materia, à dextris enim tentamur, ratione divitiarum, honorum, pulchritudinis, &c. à sinistris, ratione paupertatis, contemptus, afflictionum: & fine, nam Deus probat tentat in bonum: Satan, caro, mundus, in exitium.

63. Porro, quatuor illa fidei effecta nos deducunt ad certitudinem electionis & resurrectionis ultimæ.

64. Electionis causæ: efficiens, mera Dei libenalitas, quam cum humilitate & gratiarum actione agnoscere debemus: materialis, Christus filius dilectus: finalis, ut erret de salute nostra, quia Dei summus, cum tum in hac vita, tum in futura, æternum glorificemus. Effecta sunt, multorum aut unius respectu, adque alios eligendo, alios juste reprobando. Electi autem vocantur verbo prædicatione & Spiritus Sancti illuminatione, justificantur, sanctificantur, ut tandem glorificentur.

65 Resurrectio ultima fiet. 1. Quia non possumus alia ratione perfecte glorificari. 2 Quia Christus in nostra carne resurrexit. 3. Quia Deus est omnipotens.

Lib. IV.

66 Deus in societate Christi nos retinet per administrationem Ecclesiasticam & civilem.

67. In Ecclesiastica administratione tria considerantur. 1 Quæ sit Ecclesia. 2. Quomodo regatur. 3. Quæ sit ejus potestas.

68 Ecclesia dupliciter consideratur: Invisibilis & universalis, quæ est sanctorum communio: Visibilis & particularis. Dignoscitur autem Ecclesia verbi pura prædicatione, & Sacramentorum legitima administratione.

69 Quoad Ecclesiæ regimen, quinque expenduntur. 1 Qui præsunt. 2. Quales. 3. Quænam sit eorum vocatio. 4. Officium. 5. Quis fuerit veteris Ecclesiæ status.

70. Præsunt non Angeli, sed homines. In hoc Deus suam benignitatem nobis declarat: habemus singulare exercitium ad humilitatem & obedientiam: optimum item ad mutuam charitatem vinculum.

71. Hi sunt Prophetæ, Apostoli, Evangelistæ, quorum munus fuit temporarium: Pastores & Doctores, qui perpetuo durant.

72. Eorum vocatio duplex. Interna & externa. Interna à Dei Spiritu. Externa, in qua occurrunt quatuor expendenda. 1. Quales sint eligendi: nempe, sana doctrina & bonis moribus præditi. 2. Qualiter: cum jejunio & oratione. 3 A quibus. Immediate à Deo, ut Prophetæ & Apostoli. Mediate, verbo duce, ab Episcopis, à Senioribus, & a plebe. 4. Quo ritu: manuum scilicet impositione, cujus triplex est usus. Primus, ut ministerii commendetur dignitas. Alter, ne vocatus sciat se Deo esse consecratum. Tertius, ut credat Spiritum Sanctum non defuturum sancto huic ministerio.

73. Officium Pastorum in Ecclesia est, prædicare verbum, administrare sacramenta, disciplinam exercere.

74. Veteris Ecclesiæ status distributus est in Presbyterine, Seniores, Diaconos qui Ecclesiastica bona dividebant Episcopis, clero, pauperibus, templorum reparationi.

75. Potestas Ecclesiæ consideratur ratione doctrinæ, legum ferendarum & jurisdictionis.

76. Doctrina respicit fidei dogmata, quæ nulla extra Dei verbum tradenda sunt, sed omnia ad Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem referenda. respicit etiam dogmatum applicationem, quæ ad fidei analogiam debet congruere.

77. Leges Ecclesiasticæ, in præceptis necessario observandis, verbo Dei scripto conformes esse debent. In indifferentibus habenda est ratio locorum, personarum, temporum, cum observatione ordinis & decori. Fugiendæ sunt autem constitutiones, quæ à pseudopastoribus pro vero Dei cultu traditæ sunt, quæ præcise necessitate conscientias astringunt, quæ irritum faciunt Dei mandatum, quæ sunt inutiles & ineptæ, quæ suo numero conscientias opprimunt, quæ histrionicam referunt ostentationem, quæ pro sacrificiis expiatoriis habentur, quæ ad quæstum convertuntur.

78. Jurisdictio duplex est. 1. Cleri propria, de qua agebatur in Synodis provincialibus & generalibus. 2. Communis clero & plebi, cujus finis duplex, tum ut scandala impediantur, tum ut scandalum exortum aboleatur. Praxis autem consistit in admonitionibus privatis & publicis: item in excommunicatione, cujus triplex scopus. 1 Ne Ecclesia male audiat. 2. Ne boni corrumpantur malorum consuetudine. 3. Ut præ pudore excommunicati pœnitere incipiant.

79 Proinde ratione temporum indicuntur jejunia, & fiunt vota. Jejuniorum finis est, ut maceretur caro, simus ad preces melius compositi, sint humilitatis & obedientiæ testimonia. Consistunt in tempore, in qualitate & quantitate ciborum. Hic autem cavendum ne vestimenta tantum frangamus, non corda, in hypocritæ: ne pro opere meritorio facta censeantur: ne rigidius exigantur tanquam ad salutem necessaria.

80. In votis considerandum. 1. Cui vovetur, nempe Deo. Unde sequitur nihil tentandum nisi præeunte verbo, quo docemur quid placeat & quid displiceat Deo. 2 Quis vovet, nempe homo. Cavendum igitur ne libertatem nostram negligamus, ne supra vires, aut quod cum vocatione pugnat promittamus. 3 Quid vovetur. Ibi habenda ratio temporis: tum præteriti, quale est votum ob acceptam gratiam & pœnitentiæ: tum futuri, ut firmius in posterum caveamus, & his stimulis ad officium excitemur. Hinc apparet quid de votis Papisticis sit sentiendum.

81. In Sacramentorum explicatione tria sunt consideranda. 1. Quid, nempe externum symbolum, quo benevolentiæ erga nos suæ promissiones conscientiis nostris Deus obsignat ad sustinendam fidei nostræ imbecillitatem. Nos vicissim pietatem erga eum nostram testamur. 2. Quæ necessaria nempe Signum, Res signata, Promissio. Generalis communicatio. 3. Quot sint: nempe Baptismus & Cœna.

82 Baptismi signum est aqua: res signata, sanguis Christi: promissio, vita æterna: communicantes seu participes, adulti post fidei confessionem: infantes item, quia Baptismus successit circumcisioni, & in utroque mysterium, promissio, usus, efficacia, eadem sunt. Peccatorum item remissio ad infantes pertinet; ergo & signum hujus remissionis.

83. Finis Baptismi duplex est. 1. Ut serviat fidei nostræ erga Deum. Quia signum est nostræ ablutionis per Christi sanguinem, nostra carnis item in Christo mortificationis & regenerationis; præterea Christo conjuncti credimus nos fore omnium suorum bonorum participes, nec condemnationem ullam nobis futuram. 2. Ut serviat confessioni erga proximum. Qua nota est nos velle populo Dei accenseri: testamur etiam nos religionem Christianam profiteri: cupere ut laudem Dei omnia nostra spirent.

84. Cœna est epulum spirituale, quo in ea vita conservamur in quam nos verbo suo Deus genuit.

85. Finis Cœnæ triplex est. 1. Ut serviat fidei nostræ erga Deum confirmandæ. 2. Confessioni coram hominibus. 3. Exhortationi ad charitatem.

86. Cavendum autem ne in extenuandis signis nimis a suis mysteriis ea divellamus, quibus quodammodo annexa sunt. Ne item in iisdem extollendis immodice, mysteria ipsa obscurare videamur.

87 Partes sunt duæ. 1. Spiritualis veritas, in qua consideratur significatio, in promissionibus: materia, Christus mortuus & resuscitatus: effectus, nempe redemptio, & justificatio nostra. 2. Signa visibilia, panis & vinum.

88. Cœnæ opponitur Missa papistica. 1 Contumelia Christum afficit. 2. Christi crucem sepelit. 3 Mortem ejus abolet. 4 Beneficia, quæ in Christo obtinemus, tollit. 5. Sacramenta, quibus mortis memoria relicta est, enervat.

89 Falso autem numerantur Sacramenta, Confirmatio, Pœnitentia, Extrema unctio, Ordo, qui minores & majores peperit, Matrimonium.

90. Superest civilis administratio, ad externam morum justitiam pertinens.

91. In ea considerantur Magistratus, leges, populus.

92 Magistratus est Dei vicarius, pater patriæ, legum custos, pacis justitiæ, Ecclesiæ nutritius.

93 His nominibus, ad officium excitatur. 1. ut coram Deo sancte ambulet, & coram hominibus integritatem, prudentiam, continentiam, innocentiam, justitiam referat. 2. Ut singulari consolatione muneris sui difficultates leniat.

94. Species Magistratus seu civilis administrationis sunt Monarchia, Aristocratia, Democratia.

95. Quoad leges, videndum qualis sit earum constitutio, ratione Dei & hominum: deinde qualis æquitas, ratione temporum, locorum, personarum.

96. Populus Magistratui debet 1. Reverentiam, tanquam Dei legato, idque animo sincero. 2. Obedientiam, sive edictis parendum, sive tributa solvenda, sive subeunda publica munera & onera. 3. Amorem quo eorum prosperitatem precibus Deo commendet.

97. Jubemur non tantum bonis Magistratibus parere, sed etiam omnibus qui rerum potiuntur, etiamsi tyrannidem exerceant: nec enim sine Numine Principes constituti sunt.

98 Tyrannis porro regnantibus, subeat primum delictorum nostrorum recordatio, quæ talibus flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram frenabit. Deinde, non nostrum esse his malis mederi: hoc tantum esse reliquum, ut Domini opem imploremus, cujus in manu sunt Regum corda & regnorum inclinationes.

99. Duobus modis autem Tyrannorum furores Deus compescit: aut ex servis suis manifestos vindices excitans, qui populum à tyrannide eximant: vel furorem aliud cogitantium, & molientium hominum eo destinat, tyrannidem alia tyrannide evertens.

100 Privatis obedientia præscripta non impedit quominus populares quidam Magistratus esse possint penes quos sit tyrannos coercere & populi libertatem tueri. Iis autem Magistratibus est obediendum ut supremo Regi jus suum integrum illibatumque semper maneat.

a

Quæ

Quæ quatuor libris hujus INSTITUTIONIS continentur.

LIBRO PRIMO,

DE COGNITIONE DEI CREATORIS.

CAPITA XVIII.

LIBRO SECUNDO,

De Cognitione Dei Redemptoris in Christo, quæ Patribus sub Lege primum, deinde & nobis in Euangelio patefacta est. CAP. XVII.

LIBRO TERTIO,

De modo percipiendæ Christi gratiæ, & qui inde fructus nobis proveniant, & qui effectus consequantur. CAP. XXV.

LIBRO QUARTO,

De externis mediis vel adminiculis quibus Deus in Christi societatem nos invitat, & in ea retinet. CAP. XX.

JOAN-

JOANNIS CALVINI
INSTITUTIONIS
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBER PRIMUS.
DE
COGNITIONE DEI CREATORIS.

ARGUMENTUM.

Primus liber de Cognitione Dei Creatoris differit. Quoniam vero in creatione hominis ea maxime elucet, ideo de homine quoque disputatio habetur. Atque ita præcipui loci totius tractationis duo sunt: prior de notitia Dei, alter de notitia hominis. Ac primo capite de utroque conjunctim agitur: sequentibus de singulis separatim: ita tamen ut quædam misceantur, quæ ad alterutrum istorum referri debeant: tractatus scilicet de Scriptura, & Imaginibus, ad notitiam Dei: tres reliqui de mundi Opificio, de S. Angelis, de Diabolis, ad hominis notitiam: postremus, de ratione qua Deus mundum gubernat, ad utrumque spectet.

Quod ad priorem, hoc est, Dei notitiam attinet, primum ostendit qualis sit notitia quam ipse postulat, cap. II. Deinde, ubi quærenda sit, à III. ad IX. nimirum, non in homine: quia etsi naturaliter hominum mentibus indita sit, tamen partim inscitia, partim malitia suffocatur, III. & IIII. Nec in mundi fabrica: quia etsi in ea clarissime lucet, nos tamen adeo stupidi sumus, ut ejusmodi testificationes, quantumvis perspicuæ, semper nobis sine fructu effluant, V. Sed in Scriptura, VI. De qua agitur cap. VII. VIII. IX. Tertio, qualis sit Deus, X. Quarto, quam impium sit Deo tribuere visibilem formam, (ubi de Imaginibus, earum adoratione & origine agit) cap. XI. Quinto, contendit æquum esse, ut solus Deus in solidum colatur, XII. Postremo, de unitate Essentiæ divinæ, & trium personarum distinctione, cap. XIII.

Ad posteriorem, hominis nempe notitiam, quod attinet, primum de mundi creatione, de bonis & malis Angelis, (quæ omnia hominem spectant) instituitur tractatio, XIV. cap. Deinde, ad hominem ipsum accedens, naturam viresque ejus examinat, cap. XV.

Ut autem Dei hominisque notitiam melius illustret, ad omnium humanarum actionum, totiusque mundi gubernationem, contra fortunam & fatum, tribus reliquis capitibus, XVI. videlicet, XVII. & XVIII. descendit, doctrinam sinceram, atque illius usum, tradens: tandem Deum, etsi impiorum opera utatur, purum tamen ab omni labe & culpa esse ostendit.

CAPUT I.

Dei notitiam & nostri, res esse conjunctas, & quomodo inter se cohæreant.

Vera sapientia partes.

TOta fere sapientiæ nostræ summa, quæ vera demum ac solida sapientia censeri debeat, duabus partibus constat, Dei cognitione & nostri. Cæterum, quum multis inter se vinculis connexæ sint, utra tamen alteram præcedat, & ex se pariat, non facile est discernere. Nam primo, se nemo aspicere potest quin ad Dei, *in quo vivit & movetur*, intuitum sensus suos protinus convertat: quia minime obscurum est, dotes quibus pollemus, nequaquam à nobis esse. imo ne id quidem ipsum quod sumus, aliud esse quam in uno Deo subsistentiam. Deinde ab his bonis quæ guttatim è cœlo ad nos stillant, tanquam à rivulis ad fontem deducimur. Jam vero ex nostra tenuitate melius apparet illa, quæ in Deo residet bonorum infinitas. Præsertim miserabilis hæc ruina, in quam nos dejecit primi hominis defectio, sursum oculos cogit attollere, non modo ut inde jejuni & famelici petamus quod nobis deest, sed metu expergefacti, humilitatem discamus. Nam ut in homine reperitur quidam miseriarum omnium mundus, ac ex quo spoliati sumus divino ornatu, pudenda nuditas immensam probrorum congeriem detegit: propriæ infelicitatis conscientia unumquemque pungi necesse est, ut in aliquam saltem Dei notitiam veniat. Ita ex ignorantiæ, vanitatis, inopiæ, infirmitatis, pravitatis denique & corruptionis propriæ sensu recognoscimus, non alibi quam in Domino sitam esse veram sapientiæ lucem, solidam virtutem, bonorum omnium perfectam affluentiam, justitiæ puritatem: atque adeo malis nostris ad consideranda Dei bona excitamur: nec ante ad illum serio aspirare possumus, quam cœperimus nobis ipsis displicere. Quis enim hominum non libenter in se requiescat? quis etiam non requiescit quamdiu sibi est incognitus, hoc est, suis dotibus est contentus, & inscius suæ miseriæ vel immemor? Proinde unusquisque sui agnitione non tantum instigatur ad quærendum Deum, sed etiam ad reperiendum quasi manu ducitur.

1. Dei cognitio. Act. 17:28. 2. Nostri cognitio, & ejus effecta. vide Calvin. in Joan. c. 4: 20.

2. Rursum, hominem in puram sui notitiam nunquam pervenire constat nisi prius Dei faciem

Cognitionis Dei effecta.

sit

1. Superbiam nostram contundit.

sit contemplatus, atque ex illius intuitu ad seipsum inspiciendum descendat. *Nam* (quæ ingenita est omnibus nobis superbia) justi semper nobis videmur & integri, & sapientes, & sancti: nisi manifestis argumentis, injustitiæ, fœditatis, stultitiæ, & impuritatis nostræ convincamur. Non autem convincimur si in nos duntaxat ipsos respicimus, & non in Dominum quoque: qui unica est regula

2. Hypocrisin detegit.

ad quam exigendum est istud judicium. *Quia* enim ad hypocrisin natura propensi sumus omnes, ideo inanis quædam justitiæ species pro justitia ipsa nobis abunde satisfacit. Et quia nihil intra nos vel circum apparet quod non sit plurima obscœnitate inquinatum: quod paulo minus fœdum est pro purissimo arridet, quamdiu mentem nostram intra

Confirmatio à simili.

humanæ pollutionis fines continemus. Non secus atque oculus; cui nihil alias obversatur nisi nigri coloris, candidissimum esse judicat quod tamen subobscura est albedine, vel nonnulla etiam fuscedine aspersum. Quin ex corporeo sensu propius adhuc discernere licet quantum in æstimandis animæ virtutibus hallucinemur. Nam si vel terram despicimus medio die, vel intuemur quæ aspectui nostro circumcirca patent, validissima perspicacissimaque acie videmur nobis præditi: at ubi in solem suspicimus, atque arrectis oculis contemplamur, vis illa quæ egregie in terra valebat, tanto fulgore protinus perstringitur & confunditur, ut fateri cogamur, illud nostrum in considerandis terrenis acumen, ubi ad solem ventum est, meram esse hebetudinem. Ita & in reputandis spiritualibus nostris bonis contigit, quantisper enim extra terram non respicimus, propria justitia, sapientia, virtute pulchre contenti, nobis suavissime blandimur, &

3. Dei perfectionem omnibus numeris absolutam, miseriamque nostram infinitam esse demonstrat.

tantum non semidei videmur. *at* si semel cœperimus cogitationem in Deum erigere, & expendere qualis sit, & quam exacta justitiæ, sapientiæ, virtutis ejus perfectio, ad cujus amussim conformari nos oportet: quod antea in nobis falso justitiæ prætextu arridebat, pro summa iniquitate mox sordescet: quod mirifice imponebat sapientiæ titulo, pro extrema stultitia fœtebit: quod virtutis faciem præ se ferebat, miserrima impotentia esse arguetur: adeo divinæ puritati male respondet quod videtur in nobis vel absolutissimum.

Altera confirmatio ab exemplis.

3. Hinc horror ille & stupor, quo passim Scriptura recitat perculsos atque afflictos fuisse sanctos quoties Dei præsentiam sentiebant. Quum enim eos videamus qui absente ipso securi firmique consistebant, ipso gloriam suam manifestante, sic quatefieri ac consternari ut mortis horrore concidant, imo absorbeantur, & pene nulli sint: colligendum inde est, hominem humilitatis suæ agnitione nunquam satis tangi & affici, nisi postquam se ad Dei majestatem comparavit. *Ejus* autem consternationis exempla crebra habemus tum in Judicibus, tum in Prophetis: adeo ut vox illa in Dei populo usitata foret, *Moriemur, quia Dominus apparuit nobis.* Ideo & historia Job ad prosternendos suæ stultitiæ, impotentiæ, pollutionis conscientia homines, potissimum semper argumentum à divinæ sapientiæ, virtutis, puritatis descriptione ducit. Neque frustra. videmus enim ut *Abraham* melius se terram & pulverem agnoscat, ex quo propius ad conspiciendam Domini gloriam accessit: ut *Elias* retecta facie, ejus accessum expectare non sustineat: tantum est in aspectu formidinis. *Et* quid faciat homo putredo ac vermis, quum ipsos quoque *Cherubim* velare, ipso pavore, faciem suam oporteat? Hoc scilicet est quod dicit Propheta Jesaias, *Erubescet sol & confundetur luna quum Dominus exercituum regnaverit:* hoc est, Ubi claritatem suam extulerit, ac propius admoverit, lucidissimum quodque præ illa tenebris obscurabitur. Utcunque tamen Dei nostrique notitia mutuo inter se nexu sint colligatæ, ordo recte docendi postulat ut de illa priore differamus loco, tum ad hanc tractandam postea descendamus.

1. Sanctorum Patrum.
Jud. 13:22.
Jesa. 6. 5.
Ezech. 1. vers. 28. & 3: 14.
Job 9: 4. &c. & alibi passim.
Gen. 18. vers. 27
1 Reg. 19. vers. 13.
2. S. Angelorum.
Jesa. 6: 2.
Jes. 24: 23.
3. Solis & Lunæ.
lib. 2.

CAP. II.

Quid sit Deum cognoscere, & in quem finem tendat ejus cognitio.

Hujus cognitionis Dei creatoris (de redemptione enim suo loco agetur) descriptio.

JAm vero Dei notitiam intelligo, qua non modo concipimus aliquem esse Deum, sed etiam tenemus quod de eo scire nostra refert, quod utile est in ejus gloriam, quod denique expedit. Neque enim Deum, proprie loquendo, cognosci dicemus ubi nulla est religio nec pietas. Atque hic nondum attingo eam notitiæ speciem qua homines in se perditi ac maledicti Deum redemptorem in Christo mediatore apprehendunt: sed tantum de prima illa & simplici loquor, ad quam nos deduceret genuinus naturæ ordo si integer stetisset Adam. Nam etsi nemo jam, in hac humani generis ruina, Deum vel patrem, vel salutis auctorem, vel ullo modo propitium sentiet donec ad eum nobis pacificandum medius occurrat Christus: aliud tamen est sentire Deum fictorem nostrum sua nos potentia fulcire, providentia regere, bonitate fovere, omnique benedictionum genere prosequi: aliud vero, gratiam reconciliationis in Christo nobis propositam amplecti.

Summa & usus hujus cognitionis.

Quia ergo Dominus primum simpliciter Creator tam in mundi opificio, quam in generali Scripturæ doctrina, deinde in Christi facie Redemptor apparet: hinc duplex emergit ejus cognitio: quarum nunc prior tractanda est, altera deinde suo ordine sequetur. Quanquam autem Deum apprehendere mens nostra non potest quin illi cultum aliquem tribuat: non tamen simpliciter tenere sufficiet illum esse unum quem ab omnibus oporteat coli & adorari: nisi etiam persuasi simus fontem omnium bonorum esse: ne quid alibi quam in ipso quæramus. Hoc ita accipio, non solum quod mundum hunc, ut semel condidit, sic immensa potentia sustineat, sapientia moderetur, bonitate conservet, humanum genus præsertim justitia judicioque regat, misericordia toleret, præsidio tueatur: sed quia nusquam vel sapientiæ ac lucis, vel justitiæ, vel potentiæ, vel rectitudinis, vel sinceræ veritatis gutta reperietur quæ non ab ipso fluat, & cujus ipse non sit causa: ut hæc scilicet omnia ab ipso expectare & petere discamus, eique cum gratiarum actione accepta referre. Nam hic virtutum Dei sensus nobis idoneus est pietatis magister, ex qua religio nascitur. Pietatem voco conjunctam cum amore Dei reverentiam, quam beneficiorum ejus notitia conciliat. Donec enim sentiant homines, Deo se omnia debere, paterna se ejus cura foveri, eum sibi omnium bonorum esse auctorem, ut nihil extra ipsum quærendum sit, nunquam ei se voluntaria observantia subjicient: imo nisi solidam in eo felicitatem sibi constituant, nunquam se illi vere & ex animo totos addicent.

Usus illius amplificatio, cum necessaria profana curiositatis & Epicureorum refutatione.

2. Itaque frigidis tantum speculationibus ludunt quibus in hac quæstione insistere propositum est, quid sit Deus: quum intersit nostra potius qualis sit, & quid ejus naturæ conveniat scire. Quorsum enim attinet, Deum aliquem cum Epicuro fateri, qui abjecta mundi cura se otio tantum oblectet? Quid denique juvat Deum cognoscere quocum nihil sit nobis negotii? Quin potius hua valere debet ejus notitia, primum ut ad timorem ac reverentiam nos instituat: deinde ut ea duce ac

magi-

magistra omne bonum ab illo petere, & illi acceptum ferre discamus. Quomodo enim mentem tuam subire queat Dei cogitatio, quin simul extemplo cogites, quum figmentum illius sis, ejusdem imperio esse te ipso creationis jure addictum & mancipatum? vitam tuam illi deberi? quicquid agis, ad illum referri oportere? Id si est, jam profecto sequitur vitam tuam prave corrumpi nisi ad obsequium ejus componitur: quando nobis vivendi lex esse debet ejus voluntas. Rursum nec ad liquidum perspicere ipsum potes, nisi ut bonorum omnium fontem esse & originem agnoscas: unde & desiderium illi adhærendi, & fiducia in ipsum nasceretur si non sua mentem hominis pravitas à recta investigatione abduceret. Nam initio pia mens Deum non quemlibet sibi somniat, sed unicum & verum duntaxat intuetur: neque illi quodcunque visum fuerit, affingit, sed talem habere contenta est qualem se manifestat ipse, summaque diligentia semper cavet, ne audaci temeritate ultra voluntatem ejus egressa, perperam vagetur. Ita cognitum, quia cuncta moderari intelligit, tutorem sibi esse confidit ac protectorem, ideoque in ejus fidem totam se confert. quia bonorum omnium intelligit esse auctorem, siquid premit, siquid deest, mox se recipit in ejus præsidium, opem ab eo expectans. quia bonum & misericordem esse persuasa est, in eum certa fiducia recumbit, nec dubitat malis suis omnibus semper in ejus clementia paratum fore remedium. quia dominum ac patrem agnoscit, eum quoque dignum statuit esse cujus imperium in omnibus intueri, majestatem suspicere, gloriam promovendam curare, mandatis obsequi debeat. quia justum esse judicem videt, suaque severitate armatum ad vindicanda scelera, ejus tribunal semper in conspectu sibi proponit, ac ipsius metu se retrahit ac cohibet ab ira ejus provocanda. Neque tamen judicis ejus sensu ita terretur ut subducere se velit, etiam siquod pateat effugium: quin illum non minus amplectitur malorum ultorem, quam erga pios beneficum, quando ad ejus gloriam non minus pertinere intelligit, impiis & sceleratis apud eum repositam esse pœnam, quam justis vitæ æternæ mercedem. Præterea non sola vindictæ formidine se coercet à peccando, sed quia Deum loco patris amat & reveretur, loco domini observat & colit, etiamsi nulli essent inferi, solam tamen ejus offensionem horret. En quid sit pura germanaque religio, nempe fides cum serio Dei timore conjuncta: ut timor & voluntariam reverentiam in se contineat, & secum trahat legitimum cultum qualis in Lege præscribitur. Atque hoc eo diligentius notandum est, quod omnes promiscue venerantur Deum, paucissimi reverentur, dum ubique magna est in ceremoniis ostentatio, rara autem cordis sinceritas.

Piarum mentium Deus descriptus, ut Epicureorum curiositas magis ac magis appareat.

Religionis descriptio.

Cap. III.

Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

Hæc Dei cognitio omnibus obvia, reprobos reddit inexcusabiles. Rom. 1. vers. 20.

Quendam inesse humanæ menti, & quidem naturali instinctu, divinitatis sensum, extra controversiam ponimus: siquidem, nequis ad ignorantiæ prætextum confugeret, quandam sui numinis intelligentiam universis Deus ipse indidit, cujus memoriam assidue renovans, novas subinde guttas instillat: ut quum ad unum omnes intelligant Deum esse, & suum esse opificem, suo ipsorum testimonio damnentur quod non & illum coluerint, & ejus voluntati vitam suam consecrarint. Sane sicubi Dei ignorantia quæratur, nusquam magis extare posse ejus exemplum verisimile est, quam inter obtusiores populos, & ab humanitatis cultu remotiores. Atqui *nulla est* etiam, ut Ethnicus ille ait, *tam barbara natio, nulla gens tam efferata, cui non insideat hæc persuasio, Deum esse.* Et qui in aliis vitæ partibus minimum videntur à belluis differre, quoddam tamen perpetuo religionis semen retinent. adeo penitus omnium animos occupavit, adeo tenaciter omnium visceribus inhæret communis ista præsumptio. Nulla ergo quum ab initio mundi regio, nulla denique domus fuerit, quæ religione carere posset: in eo tacita quædam confessio est, inscriptum omnium cordibus divinitatis sensum. Quin & idololatria, hujus conceptionis amplum est documentum. Quam enim non libenter se dejiciat homo, ut alias præ se creaturas suspiciat, scimus. Proinde quum lignum potius & lapidem colere malit, quam ut nullum putetur habere Deum: constat vehementissimam istam esse de numine impressionem, quæ adeo ex hominis mente obliterari nequeat, ut facilius sit naturæ affectum frangi: quemadmodum certe frangitur, dum homo ex illa naturali inflatione ad infima quæque sponte se demittit, quo Deum revereatur.

Cic. de nat. deor. lib. 1. Lactant. Instit. lib. 3. c. 10.

Deum esse omnes homines sentiunt & profitentur.

Objectio. Religionem & Numinis sensum esse hominum astutorum commentum.

2. Quare vanissimum est quod à quibusdam dicitur: paucorum vafritia & calliditate excogitatam esse religionem, ut hac arte simplicem populum in officio continerent: quum tamen ipsi, qui aliis auctores erant Dei colendi, nihil minus crederent quam aliquem esse Deum. Fateor quidem plurima in religione commentos esse astutos homines, quibus reverentiam plebeculæ injicerent, & terrorem incuterent, quo haberent obsequentiores ejus animos. sed id nusquam obtinuissent nisi jam prius constanti illa de Deo persuasione imbutæ fuissent hominum mentes, ex quo velut semine emergit ad religionem propensio. Ac ne illos quidem ipsos qui religionis titulo callide rudioribus imponebant, Dei notitia prorsus vacasse credibile est. Tametsi enim extiterunt olim nonnulli, & hodie non pauci emergunt qui Deum esse negent: velint tamen nolint, quod nescire cupiunt, subinde sentiscunt. Nemo in audaciorem aut effrenatiorem numinis contemptum prorupisse legitur quam C. *Caligula*: nemo tamen miserius trepidavit, quum aliquod iræ divinæ judicium se proferebat: ita Deum quem studebat ex professo contemnere, invitus exhorrescebat. Hoc passim ejus quoque similibus evenire videas. ut enim quisque est audacissimus Dei contemptor, ita vel ad folii cadentis strepitum maxime perturbatur: unde id, nisi ex divinæ majestatis ultione: quæ illorum conscientias eo vehementius percellit, quo magis eam refugere conantur? Omnes quidem latebras respectant, quibus se abdant à Domini præsentia, & eam rursum ex animo suo deleant: sed velint nolint, irretiti semper tenentur. Utcunque interdum videatur evanescere ad momentum aliquod, subinde tamen recurrit, & novo impetu irruit. ut siqua illis remissio est à conscientiæ anxietate, non multum absimilis sit à somno ebriosorum aut phreneticorum, qui ne dormientes quidem placide conquiescant: quia diris & horrificis insomniis continenter vexantur. Ergo impii quoque ipsi exemplo sunt, vigere semper in omnium hominum animis aliquam Dei notionem.

Refutatio. Cic. de nat. deor. lib. 1. circa fin.

Calv. lib. de scandalis.

Confirmatio ab exemplis ipsorum impiorum & atheorum. Sueton. in Calig. c. 51.

3. Hoc quidem recte judicantibus semper constabit, insculptum mentibus humanis esse divinitatis sensum, qui deleri nunquam potest. Imo & naturaliter ingenitam esse omnibus hanc persuasionem, esse aliquem Deum, & penitus infixam esse quasi in ipsis medullis, locuples testis est impiorum con-

Altera confirmatio, impios se à Dei metu furiose luctando extricare non posse.

contumacia, qui furioſe luctando, ſe tamen extricare è Dei metu nequeunt. Jocoſe licet eludant *Diagoras* & ſimiles, quicquid omnibus ſeculis de religione creditum fuit: ſubſannet *Dionyſius* cæleſte judicium: Sardonius hic riſus eſt, quia intus eos mordet conſcientiæ vermis cauteriis omnibus acrior. Non dico quod *Cicero*, vetuſtate obſoleſcere errores, religionem in dies magis creſcere & meliorem fieri. Nam mundus (ut paulo poſt dicendum erit) omnem Dei notitiam, quantum in ſe eſt, excutere conatur, & ejus cultum modis omnibus corrumpere. Hoc tantum dico, quum ſtupida, quam impii ad Deum ſpernendum cupide accerſunt, durities in eorum animis tabeſcat, vigere tamen, ac ſubinde emergere quem maxime extinctum cuperent, Deitatis ſenſum. Unde colligimus non eſſe doctrinam quæ in ſcholis primum diſcenda ſit, ſed cujus ſibi quiſque ab utero magiſter eſt, & cujus neminem obliviſci, natura ipſa patitur, quamvis huc multi nervos omnes intendant. Porro ſi ea conditione nati ſunt omnes ac vivunt ut Deum cognoſcant: Dei autem notitia niſi huc uſque proceſſerit, fluxa eſt ac evanida: eos omnes à creationis ſuæ lege degenerare palam eſt qui non ad hunc ſcopum univerſas ſuæ vitæ cogitationes actioneſque deſtinant. Quod nec Philoſophos ipſos latuit. Non enim aliud eſt quod voluit Plato, dum ſæpius docuit, ſummum animæ bonum Dei eſſe ſimilitudinem, ubi percepta ejus cognitione in ipſum tota transformatur. Proinde ſcitiſſime quoque ille apud *Plutarchum Gryllus* ratiocinatur, dum homines affirmat, ſi ab eorum vita ſemel abſit religio, non modo brutis pecudibus nihil excellere, ſed multis partibus longe eſſe miſeriores, ut qui tot malorum formis obnoxii, tumultuariam & irrequietam vitam perpetuo trahant. Unum ergo eſſe Dei cultum, qui ſuperiores ipſos reddat, per quem ſolum ad immortalitatem aſpiratur.

Cic. de nat. deor. lib. 1. & 3. Valer. Maxim. lib. 1. c. 1.

Concluſio. Dei notitiam hominum menti-bus naturaliter eſſe inditam.

in Phædone & Theæteto.

lib. quod bruta animalia ratione utantur.

Cap. IV.

Eandem notitiam partim inſcitia, partim malitia vel ſuffocari vel corrumpi.

Ab inſcitia eſt, quod in ſuis ſuperſtitionibus nonnulli evaneſcant, Dei notitiam ſuffocantes.

Sicut autem omnibus inditum eſſe divinitus religionis ſemen experientia teſtatur: ita vix centeſimus quiſque reperitur qui conceptum in ſuo corde foveat, nullus autem in quo matureſcat: tantum abeſt ut fructus appareat ſuo tempore. Porro ſive alii evaneſcant in ſuis ſuperſtitionibus, ſive alii data opera malitioſe à Deo deſciſcant, omnes tamen degenerant à vera ejus notitia. Ita fit ut nulla in mundo recta maneat pietas. Quod autem errore aliquos in ſuperſtitionem labi dixi, non ita accipio quaſi ſua eos ſimplicitas à crimine liberet: quia cæcitas, qua laborant, ſemper fere & ſuperba vanitate, & contumacia implicita eſt. Vanitas & quidem ſuperbiæ conjuncta, in eo deprehenditur, quod neque miſeri homines in Deo quærendo ſupra ſeipſos, ut par erat, conſcendunt, ſed pro carnalis ſui ſtuporis modo ipſum metiuntur: & neglecta ſolida inveſtigatione ad vanas ſpeculationes curioſe transvolant. Itaque non apprehendunt qualem ſe offert: ſed qualem pro ſua temeritate fabricati ſunt, imaginantur. Quo gurgite aperto, quaquaverſum pedem moveant, in exitium præcipites ſemper ruere neceſſe eſt. Quidquid enim poſtea in cultum aut obſequium Dei moliantur, impenſum illi ferre nequeunt: quia non ipſum, ſed cordis ſui figmentum potius & ſomnium, pro ipſo colunt. Hanc pravitatem diſerte notat Paulus, *infatuatos eſſe* dicens, *quum ſapientes eſſe appeterent*. Prius dixerat *evanuiſſe in ſuis cogitationibus*: ſed ne quis eos culpa eximeret, ſubjicit, merito eos excæcari, quia ſobrietate non contenti, ſed plus ſibi arrogando quam fas ſit, tenebras ultro accerſunt, imo inani ac perverſo faſtu ſeipſos infatuant. Unde ſequitur, non eſſe excuſabilem eorum ſtultitiam cujus cauſa eſt non vana modo curioſitas, ſed libido plus ſciendi quam par ſit, cum falſa confidentia.

Neque tamen ſunt excuſabiles. 1. Quia eorum error vanitatem cum ſuperbia conjunctam habet.

Rom. 1. verſ. 22.

2. Deinde & contumaciam, impietatis & incurabilis veſaniæ comitem.

Pſal. 14: 1. & 53: 1.

2. Quod autem David *impios & veſanos* dicit *ſentire in cordibus ſuis*, *non eſſe Deum*, primo ad eos reſtringitur qui ſuffocata naturæ luce, conſulto ſeipſos obſtupefaciunt, ut paulo poſt iterum videbimus. Quemadmodum multos videmus, poſtquam audacia peccandi & conſuetudine obduruerint; furioſe repellere omnem Dei memoriam, quæ tamen illis ſponte à naturæ ſenſu intus ſuggeritur. Jam quo magis deteſtabilem eorum furorem reddat, eos inducit præciſe negantes Deum eſſe, quamvis eſſentiam illi ſuam non adimant, ſed quia ſpoliantes eum ſuo judicio & providentia, otioſum cælo includunt. Nam quum nihil minus conveniat quam abjectam mundi gubernationem fortunæ permittere, cæcutire ad hominum ſcelera, ut impune laſciviant: quiſquis extincto cæleſtis judicii metu ſecure ſibi indulget, Deum eſſe negat. Atque hæc juſta Dei vindicta eſt, pinguedinem obducere cordibus, ut impii poſtquam oculos ſuos clauſerunt, videndo non videant. Et David alibi optimus ſuæ ſententiæ eſt interpres, ubi dicit *timorem Dei non eſſe præ oculis impiorum*: item ſibi in maleficiis ſuperbe plaudere, quia *Deum non aſpicere*, ſibi perſuadeant. Quanquam ergo coguntur aliquem Deum cognoſcere, ejus tamen gloriam exinaniunt, potentiam illi detrahendo. ſicut enim (teſte Paulo) *Deus ſeipſum abnegare nequit*, quia ſui perpetuo ſimilis manet: ita iſti mortuum & inane idolum fingendo, Deum negare vere dicuntur. Adhæc notandum eſt, quamvis luctentur cum proprio ſenſu, & Deum non ſolum inde excutere, ſed in cælo quoque abolere cupiant, nunquam tamen eo uſque invaleſcere ſtuporem, quin retrahat Deus ipſos interdum ad ſuum tribunal. Sed quia nullo metu retinentur quo minus violenter contra Deum ruant: quamdiu illos ita rapit cæcus impetus, brutam Dei oblivionem in ipſis regnare certum eſt.

Pſal. 36: 2.

Pſal. 10. verſ. 11.

2 Tim. 2. verſ. 13.

Concluſio, Inanem eſſe ſuperſtitioſorum prætextum, quam ratione primum, deinde Apoſtoli teſtimonio confirmat.

3. Sic inane illud patrocinium quod ſuperſtitioni ſuæ prætexere multi ſolent, evertitur. putant enim ſtudium qualecunque religionis, quamlibet præpoſterum, ſatis eſſe: ſed non animadvertunt, veram religionem ad Dei nutum, ceu ad perpetuam regulam, debere conformari: Deum vero ipſum ſemper ſui ſimilem manere: non ſpectrum eſſe aut phantaſma, quod pro uniuſcujuſque libidine transformetur. Et ſane videre eſt quam mendacibus fucis Deo illudat ſuperſtitio, dum gratificari tentat. Nam ea fere ſola, quæ ſibi curæ non eſſe teſtatus eſt, arripiens, quæ præſcribit, ac ſibi placere docet, aut contemptim habet, aut etiam non diſſimulanter rejicit. Sua ergo deliria colunt & adorant quicunque cultus Deo commentitios erigunt: quia nequaquam ita cum Deo nugari auderent niſi Deum prius nugarum ſuarum ineptiis conſentaneum finxiſſent. Quare Apoſtolus, vagam illam & erraticam de numine opinionem, Dei eſſe ignorantiam pronunciat. *Quum Deum*, inquit, *neſciretis*, *ſerviebatis iis qui natura dii non erant*. Et alibi *ſine Deo* fuiſſe tradit Epheſios quo tempore à recta unius Dei cognitione aberrabant. Nec multum intereſt, hac ſaltem in parte, Deumne unum, an plures concipias: quia ſemper à vero Deo diſcedis, & deficis:

Gal. 4. 8.

Epheſ. 2. verſ. 12.

quo

Instit. lib. 1.2.6. & alibi passim.

quo relicto, nihil sibi restat nisi execrabile idolum. Superest ergo ut cum *Lactantio* constituamus, nullam esse legitimam religionem nisi cum veritate conjunctam.

A malitia fit, ut nunquam impii ad Deum cum sincero animi affectu, sed inviti, & vitiis & hypocrisi involuti accedant.

Thebaid. lib. 3.

4. Accedit & secundum peccatum, quod neque Dei rationem unquam habent nisi inviti: nec ad ipsum appropinquant donec renitentes pertrahantur, nec tum quoque voluntario imbuuntur timore, qui ex divinæ majestatis reverentia fluat, sed tantum servili & coacto, quem illis Dei judicium extorquet: quod quia effugere nequeunt, exhorrent, sic tamen ut etiam abominentur. Siquidem convenienter in impietatem, atque in hanc solam, competit illud Statii, *Timorem primum, fecisse in orbe Deos.* Qui animum à Dei justitia alienum gerunt, tribunal, quod ad vindicandas ejus transgressiones stare sciunt, eversum magnopere cupiunt. Quo affectu, adversus Dominum belligerantur, qui sine judicio esse non potest: sed dum ejus potentiam sibi inevitabilem imminere intelligunt, quia nec amoliri, nec effugere valent, reformidant. Itaque ne ubique videantur eum contemnere cujus majestas eos urget, qualicunque religionis specie defunguntur: interim tamen non desinunt omni vitiorum genere se polluere, & flagitia flagitiis copulare, donec sanctam Domini legem omni ex parte violarint, & universam ejus justitiam dissiparint: vel certe non ita retinentur simulato illo Dei timore, quin suaviter in peccatis suis acquiescant, & sibi blandiantur, & carnis suæ intemperantiæ indulgere malint, quam Spiritus sancti freno eam cohibere. Sed quando inanis ea est & mendax religionis umbra, vix etiam digna quæ umbra nominetur: hinc rursus facile elicitur quantum ab hac confusa Dei notitia differat quæ solis fidelium pectoribus instillatur pietas, ex qua demum religio nascitur. Et tamen hoc per flexuosos circuitus consequi volunt hypocritæ, ut Deo quem fugiuot propinqui appareant. Ubi enim perpetuus obedientiæ tenor in tota vita esse debuerat, in cunctis fere operibus secure illi rebellantes, pauculis tantum sacrificiis placare eum student: ubi sanctimonia vitæ & cordis integritate illi serviendum erat, frivolas nugas comminiscuntur, & nihili observatiunculas quibus eum sibi concilient. Imo majore licentia in fæcibus suis turpent, quia confidunt expiationum ludicris se posse erga illum defungi: deinde ubi in illum defixa esse fiducia debuerat, in se vel creaturis subsidunt, eo posthabito. Tandem se tanta errorum congerie implicant, ut scintillas quæ micabant ad cernendam Dei gloriam suffocet, ac demum extinguat malitiæ caligo. Manet tamen semen illud quod revelli à radice nullo modo potest, aliquam esse divinitatem: sed ipsum adeo corruptum, ut non nisi pessimos ex se fructus producat. Imo inde certius elicitur quod nunc contendo, Naturaliter insculptum esse Deitatis sensum humanis cordibus, quia reprobis quoque ipsis ejus confessionem extorquet necessitas. Rebus tranquillis facete illudunt Deo, imo ad extenuandam ejus potentiam dicaces sunt ac garruli. desperatio siqua eos urget, ad eundem quærendum extimulat, dictatque concisas preces, ex quibus pateat non prorsus ignaros fuisse Dei, sed quod citius emergere debuerat, fuisse pervicacia suppressum.

In summa, ille sensus & consensus Deitatis, non nisi pessimos ex se fructus producit.

CAP. V.

Dei notitiam in mundi fabrica & continua ejus gubernatione lucere.

Hujus Capitis duæ sunt partes.

1. *Prior decem prioribus sectionibus comprehensa, in duo genera universa Dei opera distribuens, in utroque genere Dei notitiam elucere contendit: priorique sex, posteriori quatuor sectiones designantur.*
2. *Altera, ostendit homines adeo stupidos esse, ut testificationes istæ, quantumlibet perspicuæ, semper sine profectu effluant. Hæc posterior pars à sectione undecima, usque ad postremam excurrit.*

Dei essentia invisibilis & incomprehensibilis, se ut operibus suis visibilem modo quodam exhibuit.

AD hæc quia ultimus beatæ vitæ finis in Dei cognitione positus est: ne cui præclusus esset ad felicitatem aditus, non solum hominum mentibus indidit illud quod diximus religionis semen, sed ita se patefecit in toto mundi opificio, ac se quotidie palam offert, ut aperire oculos nequeant quin aspicere eum cogantur. Essentia quidem ejus incomprehensibilis est, ut sensus omnes humanos procul effugiat ejus numen: verum singulis operibus suis certas gloriæ suæ notas insculpsit, & quidem adeo claras & insignes ut sublata sit quamlibet rudibus & stupidis ignorantiæ excusatio. Ideo optimo jure Propheta exclamat, *luce quasi vestimento ipsum esse amictum*: acsi diceret, cœpisse tunc demum visibili ornatu insignem prodire ex quo in mundi creatione sua insignia protulit, quibus nunc quoties oculos huc vel illuc circumferimus, decorus apparet. Ibidem etiam scite idem Propheta cælos ut expansi sunt, regio illius tentorio comparat, *cœnacula* dicit *contignasse in aquas, nubes ejus esse vehicula, equitare super alas ventorum, ventos & fulgetra celeres esse ejus nuncios.* Et quoniam plenius sursum refulget potentiæ ejus & sapientiæ gloria, passim vocatur cælum ejus palatium. Ac primum, quaqua versum oculos conjicias, nulla est mundi particula in qua non scintillæ saltem aliquæ gloriæ ipsius emicare cernantur. Amplissimam vero hanc & pulcherrimam machinam, quam late patet, uno intuitu lustrare nequeas quin vi immensa fulgoris totus undique obruaris. Quare eleganter auctor epistolæ ad Hebræos *secula* nuncupat, *invisibilium rerum spectacula:* quod nobis vice speculi sit tam concinna mundi positio, in quo invisibilem alioqui Deum cootemplari liceat. Qua ratione Propheta cælestibus creaturis idioma attribuit, nullis nationibus incognitum: quod evidentior illic extat divinitatis testificatio quam ut præterire gentis ullius vel obtusissimæ considerationem debeat. Quod clarius enarrans Apostolus, patefactum esse hominibus dicit quod de Deo cognosci operæpretium erat: quia *invisibilia ejus, ad æternam usque ejus virtutem & divinitatem, à creatione mundi intellecta, omnes ad unum conspiciunt.*

Psal. 104. vers. 2.

Heb. 11:3.

Psal. 19: 1.

Rom. 1. vers. 19.

2. Mirificam ejus sapientiam quæ testentur, innumera sunt tum in cælo, tum in terris documenta: non illa modo reconditiora, quibus propius observandis astrologia, medicina, & tota physica scientia destinata est: sed quæ rudissimi cujusque idiotæ a spectui se ingeruot, ut aperiri oculi nequeant quin eorum cogantur esse testes. Equidem qui liberales illas artes vel imbiberunt, vel etiam degustarunt, earum subsidio adjuti, longe altius provehuntur ad introspicienda divinæ sapientiæ arcana: nemo tamen earum inscitia impeditur

Id testatur, primum genus operum ejus, miranda videlicet cæli & terræ moles, corporis humani symmetria & connexio: denique quicquid rudiorum ipso-

rum oculis occurrit. quominus artificii satis superque pervideat in Dei operibus, unde in opificis admirationem prorumpat. Nempe ad disquirendos astrorum motus, distribuendas sedes, metienda intervalla, proprietates notandas, arte ac exactiore industria opus est: quibus perspectis, ut Dei providentia explicatius se profert, ita in ejus gloriam conspiciendam, animum par est aliquanto sublimius assurgere. Sed quum ne plebeii quidem & rudissimi, qui solo oculorum adminiculo instructi sunt, ignorare queant divinæ artis excellentiam, ultro se in ista inoumerabili, & tamen adeo distincta & disposita cælestis militiæ varietate exerentem: constat neminem esse cui non abunde sapientiam suam Dominus patefaciat. Similiter in humani corporis structura connexionem, symmetriam, pulchritudinem, usum, ea, quam *Galenus* adhibet, solertia pensiculare, eximii est acuminis. Sed omnium tamen confessione, præ se fert corpus humanum tam ingeniosam compositionem, ut ob eam merito admirabilis opifex judicetur.

libris de usu partium.

Præcipue vero in homine id maxime est perspicuum.

3. Ac proinde quidam ex Philosophis olim hominem oon immerito vocarunt μικρόκοσμον, quia rarum sit potentiæ, bonitatis & sapientiæ Dei specimen, satisque miraculorum in se contineat occupandis nostris mentibus, modo ne attendere pigeat. Qua ratione Paulus, ubi admonuit, *Deum palpando à cæcis quoque posse deprehendi*, mox *procul quærendum non esse* adjungit, quia scilicet intus singuli cælestem gratiam qua vegetantur, indubie sentiunt. Si vero ut Deum apprehendamus, extra nos egredi opus non est, quam veniam merebitur ejus socordia, qui ut Deum inveniat, in se descendere gravabitur? Eadem etiam ratio est cur David, ubi breviter celebravit admirabile Dei nomen & decus quæ ubique refulgent, statim exclamet, *Quid est homo cujus memor es?* Item, *Ex ore infantium & lactentium stabilisti robur.* siquidem non tantum in genere humano clarum operum Dei speculum extare pronunciat, sed infantibus dum à matrum uberibus pendent, satis disertas esse linguas ad prædicandam ejus gloriam, ut minime opus sit aliis rhetoribus. Unde etiam eorum ora in aciem producere non dubitat, tanquam valide instructa ad refellendam eorum amentiam qui Dei nomen pro diabolica sua superbia extinguere cuperent. Unde & illud emergit quod ex Arato citat Paulus, *nos esse Dei progeniem:* quia tanta præstantia nos exornans, se patrem nobis esse testatus est. Sicuti etiam ex communi sensu & quasi dictante experientia profani Poëtæ eum vocarunt *hominum patrem.* Neque vero se quisquam ultro & libenter Deo addicet in obsequium, nisi qui gustato paterno ejus amore vicissim ad eum amandum & colendum illectus fuerit.

vide Macrob. lib. 2. in somn. Scip. c. 12. Boënum de definitione. Arist lib. 1. de hist. animal. c. 17. Act. 17. vers. 27. Psal. 8:5. Act. 17:28.

Fœda igitur est ingratitudo eorum qui Deum quem in seipsis, tot modis, sentiunt, aspernantur. eo vero fœdior quod ab animo sua tot dotis prædita, ad opificem ipsum non assurgunt.

4. Hic autem detegitur fœda hominum ingratitudo, qui, dum in se continent officinam innumeris Dei operibus nobilem, & simul tabernam inæstimabili opum copia refertam, quum erumpere deberent in laudes, tanto majore fastu contra inflantur ac turgent. Quam miris modis in ipsis operetur Deus, sentiunt: quantam etiam donorum varietatem ex ejus liberalitate possideant, usu ipso docentur. Hæc divinitatis signa esse, coguntur scire velint nolint: intus tamen supprimunt. Non opus quidem est extra seipsos egredi, modo ne sibi arrogando quod è cælis datum est, defodiant in terra quod eorum mentibus ad Deum clare videndum prælucet. Imo prodigiosos hodie multos spiritus terra sustinet, qui totum divinitatis semen in natura humana sparsum conferre non dubitant ad obruendum Dei nomen. Quam detestabilis est, obsecro, hæc vesania, ut homo in corpore suo & anima centies Deum reperiens, hoc ipso excellentiæ prætextu Deum esse neget? Non dicent se fortuito à brutis animantibus distinctos: tantum obducto naturæ velo, quæ illis rerum omnium est artifex, Deum subducunt. Vident tam exquisitum artificium in singulis suis membris ab ore & oculis usque ad infimos unguiculos. Hic quoque naturam substituunt in locum Dei. Sed in primis tam agiles animæ motus, tam præclaræ facultates, tam raræ dotes divinitatem præ se ferunt, quæ se non patitur facile celari: nisi *Epicurei* tanquam *Cyclopes*, ex hac altitudine bellum Deo protervius inferrent. Itane vero ad regendum quinque pedum vermiculum toti cælestis sapientiæ thesauri concurrunt? universitas mundi hac prærogativa carebit? Primo statuere aliquid organicum in anima quod singulis partibus respondeat, adeo nihil ad obscurandam Dei gloriam facit, ut potius eam illustret. Respondeat *Epicurus*, quis atomorum concursus cibum & potum coquens, partem in excrementa, partem in sanguinem digerat, ac efficiat ut singulis membris tanta sit industria ad præstandum officium, acsi totidem animæ communi consilio corpus unum regerent?

Nec obstat, si quid organicum in ea statuitur.

Nam animæ vires & actiones omnibus demonstrant suas animæ esse partes à corpore separatas, illamque esse immortalem firmis rationibus probatur.

5. Sed mihi nunc cum illa porcorum hara negotium non est: eos magis compello qui præposteris argutiis dediti, frigidum illud *Aristotelis* dictum libenter obliquo flexu traherent tam ad immortalitatem animæ abolendam, quam ad eripiendum Deo jus suum. Nam quia organicæ sunt animæ facultates, hoc prætextu alligant eam corpori, ut sine eo non subsistat: Naturæ vero elogius, quantum in se est, Dei nomen supprimunt. Atqui longe abest quin potentiæ animæ in functionibus quæ corpori serviunt inclusæ sint. Quid hoc ad corpus ut cælum metiaris, numerum stellarum colligas, teneas cujusque magnitudinem, scias quo spatio inter se distent, qua celeritate vel tarditate conficiant suos cursus, quot gradibus huc vel illuc deflectant? Fateor quidem esse aliquem Astrologiæ usum: sed tantum ostendo, in hac tam alta disquisitione rerum cælestium non esse organicam symmetriam, sed suas animæ esse partes à corpore separatas. Exemplum unum proposui, ex quo reliqua sumere, lectoribus promptum erit. Multiplex sane animæ agilitas qua cælum & terram perlustrat: præterita futuris conjungit: retinet memoriter quæ pridem audivit: imo quidlibet sibi figurat: solertia etiam qua res incredibiles excogitat, & quæ tot mirabilium artium mater est, certa sunt divinitatis insignia in homine. Quid quod dormiendo non tantum se circumagit & versat, sed multa utilia concipit, de multis ratiocinatur, futura etiam divinat? Quid hic dicendum est, nisi deleri non posse quæ in homine impressa sunt immortalitatis signa? Nunc quæ ratio feret ut sit homo divinus, & creatorem non agnoscat? Nos scilicet, judicio quod nobis inditum est, discernemus inter justum & injustum, nullus autem erit in cælo judex? Nobis etiam in somno manebit aliquid residuum intelligentiæ, nullus Deus excubias aget in mundo regendo? Tot artium rerumque utilium inventores censebimur, ut fraudetur Deus sua laude? quum tamen experientia satis doceat disparibus modis aliunde distribui quod habemus. Quod autem de arcana inspiratione quæ vegetat totum mundum quidam blaterant, non modo dilutum, sed omnino profanum est. Placet illis celebre dictum Virgilii,

Objectio, unicam esse animam, quæ totum mundum vegetat.

Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Æneid 6. vid. Calv. in Acta, cap. 17:28.

Inde

Manil. l. 1. Astronom.

Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus,
Igneus est ollis vigor & cælestis origo, &c.

Responsio hujus objectionis impietatem detegit.

Nempe ut mundus qui in spectaculum gloriæ Dei conditus est, suus ipse sit creator. Sic enim idem alibi communem Græcis & Latinis sententiam sequutus,

Georg. 4. Mercur. Trismegist. in Pimandro. Plato in Timæo. Arist. lib. 2. de animo, & 1. Metaph. Cicero lib. 1. & 2. de natura deorum.

Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
Æthereos, dixere. Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas:
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.

Enquid ad gignendam fovendamque in cordibus hominum pietatem valeat jejuna illa speculatio de universa mente quæ mundum animat ac vegetat. Quod etiam ex sacrilegis impuri canis *Lucretii* vocibus melius liquet, quæ à principio illo deductæ sunt. Hoc vero est, ut procul facessat verus Deus quem timeamus & colamus, umbratile numen facere. Fateor quidem pie hoc posse dici, modo à pio animo proficiscatur, *Naturam esse Deum*: sed quia dura est & impropria loquutio, quum potius Natura sit ordo à Deo præscriptus, in rebus tanti ponderis, & quibus debetur singularis religio, involvere confuse Deum cum inferiore operum suorum cursu, noxium est.

de rerum natura, lib. 1.

Supra dictorum conclusio, Dei potentiam, æternitatem & bonitatem ex hoc primo genere operum ejus, quæ ordinarium cursum sequuntur, addiscere nos posse.

6. Meminerimus ergo, quoties quisque naturam suam considerat, unum esse Deum, qui sic gubernat omnes naturas, ut velit nos in se respicere, fidem nostram ad se dirigi, coli & invocari à nobis: quia nihil magis præposterum quam frui tam præclaris dotibus quæ in nobis divinitatem spirant, & auctorem negligere qui precario nobis eas largitur. Jam potentia quam præclaris speciminibus nos in considerationem sui rapit? nisi forte latere nos potest, cujus sit virtutis, infinitam hanc cæli ac terræ molem suo verbo sustentare: solo nutu, nunc fragore tonitruum, cælum concutere, fulminibus quidlibet exurere, fulgetris aerem accendere: nunc variis tempestatum formis conturbare, eundem ipsum statim, ubi libuit, uno momento serenare: mare, quod assiduam terræ vastationem minari sua altitudine videtur, quasi in aëre suspensum, coërcere: & nunc horrendum in modum tumultuoso ventorum impetu concitare, nunc sedatis undis, pacatum reddere. Huc pertinent quæ passim occurrunt potentiæ Dei elogia ex naturæ testimoniis, præsertim vero in libro *Job* & apud *Jesaiam*: quæ nunc consulto prætereo, quia commodiorem alibi locum reperient, ubi ex Scripturis de mundi creatione disseram. Tantum nunc attingere volui, exteris & domesticis communem hanc esse viam quærendi Dei, si lineamenta sequantur quæ sursum ac deorsum vivam ejus effigiem adumbrant. Jam ipsa potentia nos ad cogitandam ejus æternitatem deducit: quia æternum esse, & à seipso principium habere necesse est, unde omnia trahunt originem. Porro si causa quæritur qua & ad creanda hæc semel omnia inductus sit, & nunc ad conservanda moveatur: solam illic suam bonitatem comperiemus pro causa esse. Quin etiam hæc si una sit, plus satis tamen sufficere debet ad nos in amorem ejus alliciendos: quando nulla est creatura, ut Propheta monet, in quam non effusa sit ejus misericordia. Psal. 145: 5.

Alterum ge-

7. In secundo quoque genere operum ejus, quæ scilicet præter ordinarium naturæ cursum eveniunt, nihilo obscuriora se proferunt virtutum ejus argumenta. Nam in administranda hominum societate ita providentiam suam temperat, ut quum sit erga omnes innumeris modis benignus ac beneficus: apertis tamen ac quotidianis indiciis, suam piis clementiam, improbis ac sceleratis severitatem declaret. Non enim dubiæ sunt quas de flagitiis sumit ultiones: quemadmodum non obscure tutorem, ac etiam vindicem se innocentiæ esse demonstrat, dum bonorum vitam sua benedictione prosperat, necessitati opitulatur, dolores lenit ac solatur, calamitates sublevat, saluti per omnia consulit. Neque vero perpetuam justitiæ ejus regulam obscurare debet, quod improbos & sontes ad tempus impunitos sæpiuscule exultare sinit: probos autem & immerentes multis rebus adversis jactari, impiorum etiam malitia & iniquitate premi sustinet. Quin potius longe diversa cogitatio subire mentem debet: quando in flagitium unum manifesto iræ indicio animadvertit, omnia ipsum odisse: quando multa inulta prætermittit, aliud fore judicium quo punienda differuntur. Similiter misericordiæ suæ considerandæ quantam materiam nobis suppeditat, dum sæpius miseros peccatores indefessa tamen benignitate prosequitur, donec eorum pravitatem benefaciendo fregerit, plusquam paterna indulgentia ad se revocando?

nus operum Dei, quæ videlicet præter ordinarium naturæ cursum eveniunt, manifesta Dei virtutum argumenta proponit. In iis nempe elucet Dei bonitas, justitia, misericordia.

Tum etiam providentia, potentia, sapientia.

8. In hunc finem Propheta commemorans in rebus desperatis repente & mirabiliter ac præter spem Deum miseris ac fere perditis succurrere, sive per deserta vagantes à feris protegat, & tandem reducat in viam, sive egentibus ac famelicis victum suppeditet, sive captivos ex tetris foveis & ferreis custodiis emittat, sive naufragos in portum adducat incolumes, sive à morbis sanet semimortuos, sive æstu & siccitate exurat terras, sive occulta irrigatione gratiæ fœcundet, sive attollat contemptissimos è vulgo, sive proceres dejiciat ex alto dignitatis gradu: propositis ejusmodi exemplis colligit, qui censentur esse fortuiti casus, totidem esse providentiæ cælestis testimonia, præsertim vero paternæ clementiæ: atque hinc piis dari materiam lætitiæ, impiis vero & reprobis ora obstrui. Sed quia major pars erroribus suis imbuta, in tam illustri theatro cæcutit, exclamat *raræ & singularis esse sapientiæ, prudenter expendere hæc Dei opera*, quorum aspectu nihil proficiunt qui alioqui videntur esse acutissimi. Et certe quantumvis splendeat Dei gloria; vix centesimus quisque verus est ejus spectator. Nihilo magis aut potentia aut sapientia in tenebris latent. quarum altera præclare emergit dum impiorum ferocia, omnium opinione insuperabilis, momento uno retunditur, arrogantia domatur, diruuntur validissima præsidia, tela & arma comminuuntur, vires infringuntur, machinationes evertuntur, & sua ipsorum mole concidunt: quæ supra cælos se efferebat audacia, in centrum usque terræ prosternitur: rursum *eriguntur humiles è pulvere, & inopes è stercore suscitantur*: oppressi & afflicti, ab extremis angustiis eruuntur: deplorati, in spem bonam restituuntur: inermes de armatis, pauci de plurimis, imbecilles de validis victoriam referunt. Sapientia vero ipsa manifeste excellit dum optima unamquamque rem opportunitate dispensat: quamlibet mundi perspicaciam confundit, *deprehendit astutos in astutia sua*: nihil denique non optima ratione attemperat.

Psal. 107.

Psal. 113: 7.

1 Cor. 3. vers. 19.

Ex hujusmodi rebus eruuntur testimonia quæ Dei majestatem asserunt ac

9. Videmus non longa nec laboriosa demonstratione opus esse ad eruenda quæ illustrandæ asserendæque divinæ majestati serviunt, testimonia: siquidem ex paucis quæ delibavimus, quocunque incideris adeo prompta & obvia esse constat, ut oculis designari ac digitis notari facile queant.

Illustrant: & quis sit harum fructus & usus docet, Dei videlicet notitia cum vera pietate conjuncta.

Atque hic rursus observandum est, invitari nos ad Dei notitiam, non quæ inani speculatione contenta in cerebro tantum volitet, sed quæ solida futura sit & fructuosa si rite percipiatur à nobis, radicemque agat in corde. A suis enim virtutibus manifestatur Dominus: quarum vim quia sentimus intra nos, & beneficiis fruimur, vividius multo hac cognitione nos affici necesse est, quam si Deum imaginaremur cujus nullus ad nos sensus perveniret. Unde intelligimus hanc esse rectissimam Dei quærendi viam & aptissimum ordinem: non ut audaci curiositate penetrare tentemus ad excutiendam ejus essentiam, quæ adoranda potius est, quam scrupulosius disquirenda: sed ut illum in suis operibus contemplemur, quibus se propinquum nobis familiaremque reddit, ac quodammodo communicat. (Act. 17:27.) Quo respiciebat Apostolus quum diceret *non longe quæritandum esse*, quippe qui præsentissima sua virtute habitet in unoquoque nostrûm. (Psal. 145.) Proinde David, inenarrabilem ejus magnitudinem ante confessus, postquam ad operum commemorationem descendit, eam ipsam se enarraturum profitetur. Quare & nos in eam Dei investigationem incumbere decet, quæ sic suspensum admiratione ingenium teneat ut efficaci sensu penitus simul afficiat. Et quemadmodum docet alicubi *Augustinus*, (Aug. in Psal. 144.) quia illum non possumus capere, velut sub ejus magnitudine deficientes, ad opera respicere convenit, ut ejus reficiamur bonitate.

Pios ad spem futuræ vitæ animat & erigit hæc notitia.

10. Deinde ejusmodi notitia non modo ad Dei cultum excitare nos debet, sed ad spem quoque futuræ vitæ expergefacere, & erigere. Quum enim animadvertamus quæ Dominus tum clementiæ, tum severitatis suæ specimina edit, inchoata duntaxat & semiplena esse: haud dubie ad majora sic ipsum præludere reputemus oportet, quorum manifestatio plenaque exhibitio in aliam vitam differtur. *(Impiis parata esse majora supplicia testatur.)* econverso pios ab impiis quum videamus afflictionibus gravari, injuriis concuti, calumniis opprimi, contumeliis probrisque lacerari: scelestos contra florere, prosperari, quietem cum dignitate obtinere, idque impune: protinus colligendum est, alteram fore vitam, in qua, & sua iniquitati vindicta, & merces justitiæ reposita sit. Adhæc quum observemus, Domini ferulis sæpius fideles castigari, certo certius constituere licet, multo minus impios ejus flagella olim evasuros. (lib. 2. de Civit. Dei, cap. 8.) Scitum enim est illud Augustini: *Si nunc omne peccatum manifesta plecteretur pœna, nihil ultimo judicio reservari putaretur. Rursus, si nullum peccatum nunc aperte Deus puniret, nulla esse divina providentia crederetur.* Fatendum est igitur, in singulis Dei operibus, præsertim autem in ipsorum universitate, non secus atque in tabulis, depictas esse Dei virtutes, quibus in ejus agnitionem, & ab ipsa in veram plenamque felicitatem invitatur atque illicitur universum hominum genus. *(Eximium in cordibus piorum divinæ bonitatis sensum ingerit.)* Porro lucidissimæ quum illic appareant: quorsum tamen potissimum spectent, quid valeant, quem in finem à nobis sint reputandæ, tum demum assequimur dum in nos ipsos descendimus, ac consideramus quibus modis suam in nobis vitam, sapientiam, virtutem Dominus exerat: suam justitiam, bonitatem, clementiam erga nos exerceat. (Psal. 92:7.) Nam etsi juste conqueritur David, incredulos desipere, quia in humani generis gubernatione profunda Dei consilia non expendunt: est tamen hoc verissimum quod alibi dicit, admirabilem Dei sapientiam hac in parte excedere capillos capitis nostri. (lib. 1. c. 16. sect. 6, 7, 8. 9.) Sed quia hoc argumentum posthac suo ordine plenius tractandum erit, nunc omitto.

Capitis altera pars, describens stuporem quo indocti & eruditi percutiuntur, universalem rerum ordinem natura, administrationem divinæ providentiæ mirificam, fortunæ tribuentes.

11. Atqui quantacunque claritate & se & immortale suum regnum Dominus in operum suorum speculo repræsentet: qui tamen est noster stupor, ad tam perspicuas testificationes semper hebescimus, ut sine profectu effluant. Nam quantum ad mundi fabricam & pulcherrimam positionem attinet, quotusquisque est nostrûm, qui dum oculos vel in cælum attollit, vel per regiones terræ varias circumfert, mentem ad Creatoris memoriam referat, ac non magis, præterito Auctore, in operum aspectu desideat? Quantum vero attinet ad ea quæ præter naturalis decursus ordinem quotidie eveniunt, quotusquisque non magis reputat, cæca potius fortunæ temeritate rotari & volutari homines, quam Dei providentia gubernari? Quod si quando istarum rerum ductu ac directione, ad Dei considerationem adigimur (quod omnibus evenire necessarium est) tamen ubi temere divinitatis alicujus sensum concepimus, extemplo ad carnis nostræ deliria vel prava commenta delabimur, ac puram Dei veritatem nostra corrumpimus vanitate. In eo quidem dissimiles, quod quisque sibi privatim aliquid peculiaris erroris accersit: in hoc tamen simillimi, quod ad unum omnes, ab uno vero Deo ad prodigiosa nugamenta deficimus. Quo morbo non plebeia & obtusa ingenia, sed præclarissima, & singulari alioqui acumine prædita, implicantur. Quam prolixe suam in hac parte stoliditatem ac insulsitatem prodidit tota Philosophorum natio. (vid. Cic. de nat. deor. & Plutarch. de Philosophorum placitis lib. 1.) Nam ut aliis parcamus qui multo absurdius ineptiunt: *Plato* inter omnes religiosissimus, & maxime sobrius, ipse quoque in rotundo suo globo evanescit. (Plat. in Timæo. Cic. lib. 1. de nat. deorum.) Et quid aliis non eveniret, quum ita primores, quorum erat reliquis prælucere, hallucinentur & impingant? Similiter, ubi rerum humanarum gubernatio providentiam manifestius arguit quam ut abnegari queat, nihilo tamen inde plus proficitur, quam si temeraria fortunæ voluntate crederentur omnia sursum deorsum versari: tanta est nostra in vanitatem & errorem propensio. De excellentissimis semper loquor, non vulgaribus illis, quorum in profananda Dei veritate processit in immensum insania.

Hinc turpis horrendaque Ethnicorum πολυθεΐα, & Philosophorum de Deo cùm infinita tum etiam sibi invicem repugnantes opiniones orta sunt.

12. Hinc immensa illa errorum colluvies, qua totus orbis refertus ac coopertus fuit. Suum enim cuique ingenium instar labyrinthi est: ut mirum non sit singulas Gentes in varia commenta diductas esse. neque id modo, sed singulis prope hominibus proprios fuisse deos. nam ut ad inscitiam & tenebras accedit temeritas & lascivia, vix unus unquam repertus est qui non sibi idolum vel spectrum Dei loco fabricaret. Certe non secus atque ex vasta amplaque scaturigine aquæ ebulliunt, immensa deorum turba ab hominum mente profluxit, dum quisque nimis licentiose vagando, perperam hoc vel illud de ipso Deo comminiscitur. Neque tamen hic superstitionum quibus implicitus fuit mundus, catalogum texere necesse est: quia nec ullus esset finis: & ut verbum nullum fiat, satis ex tot corruptelis apparet quam horribilis sit humanæ mentis cæcitas. Rude & indoctum vulgus omitto. Sed inter *Philosophos* qui ratione & doctrina penetrare in cælum conati sunt, quam pudenda est varietas? (Cic. lib. 1. & 2. de natura deorum. Lactant. Instit. Div. lib. 1. &c.) ut quisque altiore ingenio præditus fuit, arteque & scientia limatus, ita speciosior colores suæ sententiæ inducere visus est: quos tamen omnes si propius inspicias, evanidos esse fucos reperies. Argute sibi visi sunt dicere *Stoici*, (Senec. lib. 4. de benef. c. 7. & natural. quæst. l. 1. in præf. & lib. 2. c. 45.) posse elici ex cunctis naturæ partibus varia Dei nomina, neque tamen propterea lacerari unum Deum. Quasi vero non jam plus satis ad vanitatem proclives simus, nisi multiplex deorum copia nobis objecta longius & violentius nos in errorem abstraheret. Mystica etiam Ægyptiorum theologia ostendit, sedulo in hoc omnes incubuisse, (Plutarch. lib. de Iside & Osiride. Cic. lib. 1. de nat. deor.) ne absque ratione desipere viderentur. Ac primo forte intuitu aliquid tanquam probabile simplices & incautos deciperet: sed nihil unquam excogitavit ullus mortalium, quin non

turpiter

turpiter corrupta fuerit religio. Atque hæc tam confusa varietas Epicureis, & crassis aliis pietatis contemptoribus audaciam addidit, ut omnem Dei sensum abjicerent. Nam quum prudentissimos quosque certare viderent contrariis opinionibus, ex eorum dissidiis, & frivola etiam, vel absurda cujusque doctrina colligere non dubitarunt, frustra & stulte tormenta sibi accersere homines ubi deum qui nullus est investigant: idque se impune facere duxerunt, quia præstaret brevi compendio prorsus Deum negare, quam fingere incertos deos, & deinde lites movere quæ nullum haberent exitum. Ac nimis quidem inscite ratiocinantur illi, vel potius tegendæ suæ impietati nebulam inducunt ex hominum inscitia, ex qua Deo quidquam decedere minime æquum est. Sed quum fateantur omnes nullam esse rem de qua tantopere docti simul & indocti dissentiant, hinc colligitur, plusquam hebetes ac cæcas in cælestibus mysteriis esse hominum mentes quæ in Dei investigatione sic errant. Laudatur ab

Cic. lib. 1. de nat. deor.

aliis *Simonidis* responsum, qui rogatus ab *Hierone tyranno* quid esset Deus, diem sibi ad cogitandum dari petiit. Quum idem quæreret postridie tyrannus, biduum postulavit: ac sæpius duplicato numero dierum, tandem respondit, *Quanto diutius considero, tanto res mihi videtur obscurior.* Prudenter sane ille sententiam de re sibi obscura suspenderit: hinc tamen apparet, si naturaliter tantum edocti sunt homines, nihil certum, vel solidum, vel distinctum tenere: sed confusis tantum principiis esse affixos, ut Deum incognitum adorent.

13. Jam tenendum quoque est, quicunque puram religionem adulterant (ut omnibus accidere necesse est opinioni suæ deditis) discessionem facere

Ita ad unum omnes à Deo defecerant, quippe qui puram religionem adulterantes, aut populorum consuetudinem, aut antiquitatis impium consensum secuti sunt.

ab uno Deo. Aliud quidem sibi in animo esse jactabunt: sed quid intendant, vel quid sibi persuadeant, non multum ad rem facit: quando Spiritus sanctus pronunciat omnes esse apostatas, qui pro mentis suæ caligine *dæmonia* supponunt in Dei locum. Hac ratione Paulus *sine Deo fuisse* pronunciat Ephesios, donec ex Euangelio didicissent quid esset verum Deum colere. Neque hoc ad gentem unam duntaxat restringere oportet, quum generaliter alibi asserat *evanuisse cunctos mortales in suis cogitationibus*, postquam in mundi fabrica illis patefacta erat Creatoris majestas. Ideoque Scriptura ut

Eph. 2: 12. Rom. 1: 21. Habac. 2. vers. 18, 20.

vero & unico Deo locum faciat, quidquid divinitatis olim celebratum fuit inter Gentes, falsitatis & mendacii damnat: nec ullum numen relinquit nisi in monte Sion, ubi peculiaris vigebat Dei cognitio. Certe inter Gentiles Christi ætate proxime ad veram pietatem accedere visi sunt Samaritæ:

Joan. 4: 22.

audimus tamen ex ore Christi *eos nescisse quid colerent*: unde sequitur, vano errore fuisse delusos. Denique etiamsi non omnes laboraverint crassis vitiis, aut in apertas idololatrias prolapsi sint: nulla tamen pura & probata fuit religio quæ tantum in communi sensu fundata esset. Quamvis enim pauci quidam non insanierint cum vulgo, manet tamen

1 Cor. 2: 8.

fixa Pauli doctrina, *Non apprehendi sapientiam Dei à principibus mundi hujus.* Quod si excellentissimi quique in tenebris errarunt, quid de fæcibus ipsis dicendum erit? Quare nihil mirum si cultus omnes hominum arbitrio excogitatos tanquam degeneres repudiet Spiritus sanctus: quia in cælestibus mysteriis opinio humanitus concepta, etsi non semper magnam errorum congeriem pariat, erroris tamen est mater. Atque ut nihil deterius accedat, hoc ta-

Joan. 4: 22.

men vitium non leve est, fortuito *adorare* Deum *incognitum*: cujus tamen rei fiunt Christi ore, quicunque ex Lege edocti non sunt quem Deum colere oporteat. Et certe non longius progressi sunt qui optimi fuerunt legislatores, quam ut in publico consensu fundata esset religio. Quin etiam apud

de dictis & factis Socr. lib. 1. Cic. de legib. lib. 2.

Xenophontem laudat Socrates *Apollinis responsum*, quo præcepit ut *quisque ritu patrio & pro urbis suæ consuetudine deos coleret.* Unde autem hoc jus mortalibus ut sua auctoritate definiant quod mundum longe superat? vel quis ita majorum placitis, vel populi scitis acquiescere poterit, ut Deum absque dubitatione recipiat humanitus sibi traditum? Potius judicio quisque suo stabit, quam se alieno arbitrio subjiciet. Quum ergo nimis infirmum ac fragile sit pietatis vinculum, vel urbis consuetudinem, vel antiquitatis consensum in colendo Deo sequi, restat ut de se testetur è cælo ipse Deus.

Hinc sequitur, Dei creatoris mirandas Lampades sic nos undique irradiare, ut tamen vias nostras sequi non desinamus.

14. Ergo frustra nobis in mundi opificio collucent tot accensæ lampades ad illustrandam auctoris gloriam: quæ sic nos undique irradiant, ut tamen in rectam viam per se nequaquam possint perducere. Et scintillas certe quasdam excitant: sed quæ ante præfocantur quam pleniorem effundant fulgorem. Quamobrem Apostolus, eo ipso loco, ubi *secula*, *simulachra* vocat *rerum invisibilium*: subjungit, *per fidem intelligi esse verbo Dei aptata*: ita significans, invisibilem divinitatem repræsen-

Heb. 11: 3.

tari quidem talibus spectaculis: sed ad illam perspiciendam non esse nobis oculos, nisi interiore Dei revelatione per fidem illuminentur. Neque Paulus,

Rom. 1: 19.

ubi tradit *patefieri quod cognoscendum est de Deo ex mundi creatione*, talem manifestationem designat quæ hominum perspicacia comprehendatur: quin potius eam ostendit non ultra procedere nisi *ut reddantur inexcusabiles.* Idem quoque, tametsi alicubi

Act. 17: 27.

negat Deum procul vestigandum utpote qui intra nos habitet: alio tamen loco docet quorsum valeat ejusmodi propinquitas: *In præteritis*, inquit,

Act. 14: 16.

generationibus permisit Dominus Gentes ingredi viis suis, non tamen seipsum sine testimonio reliquit, benefaciens è cælo, dans pluvias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitiâ corda hominum. Utcunque ergo non destituatur testimonio Dominus, dum plurima & varia benignitate homines in sui cognitionem suaviter allicit: vias tamen suas, hoc est exitiales errores, propterea sequi non desinunt.

Omni tamen excusatione merito excludimur, quod hebetudinis vitium intra nos habentes palantes erramus: quum mundi opificium & administratio rectam viam commonstrent.

15. Quanquam autem naturali facultate deficimur quominus ad puram usque & liquidam Dei cognitionem conscendere liceat: quia tamen hebetudinis vitium intra nos est, præcisa est omnis tergiversatio. Neque enim ignorantiam sic prætexere licet quin semper & ignaviæ & ingratitudinis vel conscientia ipsa nos convincat. Digna scilicet quæ admittatur defensio, si homo ad audiendam veritatem aures sibi defuisse obtendat, ad quam enarrandam suppetunt mutis creaturis plusquam canoræ voces: si oculis se non posse videre causetur, quod sine oculis creaturæ demonstrant: si mentis imbecillitatem excuset, ubi omnes sine ratione creaturæ erudiunt. Quare omni prorsus excusatione merito excludimur, quod vagi & palantes aberramus: quum omnia rectam viam demonstrent. Sed enim, utcunque hominum vitio imputandum sit, quod semen notitiæ Dei, ex mirabili naturæ artificio mentibus suis inspersum, mox corrumpunt, ne ad frugem bonam ac sinceram perveniat: verissimum tamen est, nuda ista & simplici testificatione, quæ Dei gloriæ à creaturis magnifice redditur, nequaquam nos sufficienter erudiri. Simul enim ac modicum divinitatis gustum ex mundi speculatione delibavimus: vero Deo prætermisso, ejus loco somnia & spectra cerebri nostri erigimus: ac justitiæ, sapientiæ, bonitatis, potentiæ laudem ab ipso fonte huc & illuc traducimus. Quotidiana porro ejus facta ita aut obscuramus aut invertimus prave æstimando, ut & suam illis gloriam, & auctori debitam laudem præripiamus.

CAP. VI.

Ut ad Deum creatorem quis perveniat, opus esse Scriptura duce & magistra.

Meliori autem adminiculo, voce sua videlicet, in sacris literis sonante, Deus electos suos ad Nominis sui notitiam pertraxit.

ERgo quanquam hominum ingratitudinem satis superque omni patrocinio spoliat fulgor ille qui in cælo & in terra omnium oculis ingeritur: sicuti Deus ut genus humanum involvat eodem reatu, eunctis sine exceptione numen suum delineatum in *creaturis* proponit: aliud tamen & melius admioiculum accedere necesse est, quod nos probe ad ipsum mundi creatorem dirigat. Itaque non frustra *verbi sui lumen* addidit, quo innotesceret io salutem. atque hac prærogativa dignatus est quos voluit propius & magis familiariter ad se colligere. Nam quia vag● & instabili agitatione circumferri videbat omnium animos, postquam Judæos sibi elegit in gregem peculiarem, cancellos illis circumdedit, ne aliorum more evanescerent. Nec frustra eodem remedio nos in pura sui notitia continet: quia mox alioqui diffluerent etiam qui videntur præ aliis firmi stare. nempe sicuti senes, vel lippi, & quicunque oculis caligant, si vel pulcherrimum volumen illis objicias, quamvis agnoscant esse aliquid scriptum, vix tamen duas voces contexere poterunt: specillis autem interpositis adjuti, distincte legere incipient: ita *Scriptura* confusam alioqui Dei notitiam in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquido nobis verum Deum ostendit. Hoc igitur singulare donum est, ubi ad erudiendam Ecclesiam non mutis duntaxat magistris Deus utitur, sed os quoque sacrosanctum reserat: neque tantum promulgat colendum esse aliquem Deum, sed eum se esse simul pronunciat qui colendus sit: nec electos docet modo in Deum respicere, sed se quoque exhibet io quem respiciant. Hunc ordinem *ab initio* erga ecclesiam suam tenuit, ut præter communia illa documenta verbum quoque adhiberet: quæ rectior est & certior ad ipsum dignoscendum nota.

Idque ab orbe condito.

Nec dubium est quin Adam, Noe, Abraham, & reliqui Patres hoc adminiculo penetraverint ad familiarem notitiam, quæ illos ab incredulis quodam modo discrevit. Nondum loquor de propria fidei doctrina qua fuerunt illuminati in spem æternæ vitæ. nam ut transirent à morte in vitam, Deum non modo *creatorem* agnoscere necesse fuit, sed *redemptorem* quoque: ut certe utrumque adepti sunt ex verbo.

Conveniens ordine doctrina.

Ordine enim præcessit illa notitiæ species qua tenere datum fuit quisnam sit Deus ille à quo mundus est conditus, & gubernatur. *Deinde* adjuncta fuit altera interior, quæ sola mortuas animas vivificat, qua Deus non tantum mundi *conditor*, & omnium quæ fiunt *unicus auctor* & *arbiter* cognoscitur, sed etiam *redemptor* in Mediatoris persona. Cæterum quia nondum ad mundi lapsum & naturæ corruptionem ventum est, de remedio etiam tractare supersedeo. Memioerint ergo lectores, me nondum de fœdere illo disserere, quo sibi Deus adoptavit Abrahæ filios: & de illa doctrinæ parte qua proprie segregati semper fuerunt fideles à profanis gentibus: quia io Christo fundata fuit: sed tantum quomodo ex Scriptura discere conveniat, Deum qui mundi creator est, certis notis ab omni commentitia deorum turba discerni. Opportune deinde series ipsa ad Redemptionem nos deducet. Quanquam autem multa ex Novo Testamento testimonia adhibebimus, alia etiam ex Lege & Prophetis, ubi expressa fit Christi mentio: in hunc tamen finem tendent omnia, Deum mundi opificem nobis patefieri in *Scriptura*, & quid de eo sentiendum sit exponi, ne per ambages incertum aliquod numen quæramus.

de quo remedio l. 2. agitur, à cap. 6. usque ad finem.

Primum per oracula, visiones, & Patriarcharum ministerium.

2. Sive autem per *oracula* & *visiones* Patribus innotuit Deus, sive *hominum opera* & ministerio suggessit quod deinde per manus posteris traderent: indubium tamen est insculptam fuisse eorum cordibus firmam doctrinæ certitudinem, ut persuasi essent, atque intelligerent à Deo profectum esse quod didicerant. Semper enim Deus indubiam fecit verbo suo fidem, quæ omni opinione superior esset. Tandem ut continuo progressu doctrinæ veritas seculis omnibus superstes maneret in mundo, eadem oracula quæ deposuerat apud Patres, quasi publicis tabulis consignata esse voluit. *Hoc* consilio Lex promulgata fuit, cui postea interpretes additi sunt Prophetæ. Etsi enim multiplex fuit Legis usus, ut melius videbitur suo loco: præsertim vero Mosi & omnibus Prophetis propositum fuit, modum reconciliationis inter Deum & homines docere (unde etiam Paulus *Christum* vocat *finem Legis*) iterum tamen repeto, præter doctrinam fidei & pœnitentiæ propriam, quæ Christum Mediatorem proponit, Scripturam unicum & verum Deum quatenus mundum creavit & gubernat, certis notis & insignibus ornare, ne misceatur cum falsa deorum turba.

Deinde, per Legis promulgationem & Prophetarum conciones.

lib. 2. c. 7. & 8.

Rom. 10:4.

Ergo quamvis hominem serio oculos intendere conveniat ad consideranda Dei *opera*, quando in hoc splendidissimo theatro locatus est ut eorum esset spectator: aures tamen præcipue arrigere convenit ad *verbum*, ut melius proficiat. Ac proinde mirum non est, magis ac magis in stupore suo obdurescere qui in tenebris nati sunt: quia paucissimi ut se intra metas contineant, verbo Dei se præbent dociles, sed potius exultant in sua vanitate. *Sic* autem habendum est, ut nobis affulgeat vera religio, exordium à cælesti doctrina fieri debere, nec quenquam posse, vel minimum gustum rectæ sanæque doctrinæ percipere, nisi qui Scripturæ fuerit discipulus. unde etiam emergit veræ intelligentiæ principium, ubi reverenter amplectimur quod de se illic testari Deus voluit. Neque enim perfecta solum, vel numeris suis completa *fides*, sed omnis recta Dei *cognitio* ab *obedientia* nascitur. Et sane hac in parte singulari providentia consuluit mortalibus Deus in omnes ætates.

Quibus de causis doctrina de Deo scriptis consignata est.

3. Nam si reputamus quam lubricus sit humanæ mentis lapsus io Dei oblivionem, quanta in omne genus erroris proclivitas, quanta ad confingendas identidem novas & fictitias religiones libido: perspicere licebit quam *necessaria* fuerit talis cælestis doctrinæ *consignatio*, ne vel *oblivione* deperiret, vel *errore* evanesceret, vel *audacia* hominum corrumperetur. Quum itaque palam sit, Deum erga eos omnes quos unquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuisse, quod effigiem suam in pulcherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem provideret: hac recta via contendere expedit, si ad sinceram Dei contemplationem serio aspiramus. Ad Verbum, inquam, est veniendum, ubi probe, & ad vivum, nobis à suis operibus describitur Deus, dum opera ipsa non ex judicii nostri pravitate, sed æternæ veritatis regula æstimantur. Ab eo si deflectimus, ut nuper dixi, quamlibet strenua enitamur celeritate, quia tamen extra viam cursus erit, nunquam ad metam pertingere continget. Sic enim cogitandum est: *fulgorem* divini vultus, quem & Apostolus *inaccessum*

Confirmatio 1. à natura nostra pravitate, qua ejusmodi est, ut ad verbum veniendum sit quicunque Deum velit agnoscere.

1 Tim. 6. vers. 16.

cessum vocat, esse nobis instar inexplicabilis labyrinthi, nisi Verbi linea in ipsum dirigamur. ut satius sit in hac via claudicare, quam extra eam celerrime currere. *Itaque* sæpius David superstitiones è mundo tollendas docens, quo pura vigeat religio, Deum *regnantem* inducit: *regnandi* nomine non *potestatem* significans qua præditus est, & quam in universa naturæ gubernatione exercet: sed *doctrinam* qua sibi legitimum principatum asserit: quia nunquam evelli queunt ex hominum cordibus errores, donec plantata fuerit vera Dei cognitio.

2. Ab eo, quod David sæpius Deum regnantem inducit. Psal. 93. 96. 97. 99. & similib.

4. Proinde idem Propheta, ubi commemoravit *gloriam Dei à cælis enarrari, opera manuum enunciari à firmamento, ab ordinata dierum noctiumque serie majestatem ejus prædicari*, deinde ad *Verbi* mentionem descendit: *Lex*, inquit, *Domini immaculata, convertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis: justitiæ Domini rectæ, Lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Etsi enim alios quoque Legis usus comprehendit, significat tamen in genere, quum frustra Deus omnes populos ad se invitet cæli terræque intuitu, hanc esse peculiarem filiorum Dei scholam. Eodem spectat Psal. 29. ubi Propheta concionatus de terribili Dei *voce*, quæ in tonitru, ventis, imbribus, turbinibus & procellis terram concutit, tremefacit montes, cedros confringit: in fine tandem subjicit, *cani ejus laudes in Sanctuario*, quia ad omnes Dei voces quæ in aëre resonant, surdi sunt increduli. Sicut alium Psalmum, ubi descripsit terribiles fluctus maris, ita claudit: *Testimonia tua verificata sunt: decor templi tui, sanctitas in longitudinem dierum.* Hinc & illud emanat quod Samaritanæ mulieri dicebat Christus, gentem ejus & reliquos omnes populos *adorare quod nescirent:* solos Judæos Deo vero cultum exhibere. Nam quum humana mens pro sua imbecillitate pervenire ad Deum nullo modo queat nisi sacro ejus verbo adjuta & sublevata, omnes tunc mortales, exceptis Judæis, quia Deum sine verbo quærebant, necesse fuit in vanitate atque errore versari.

Psl. 19: 1, 8. *3. A manifestis quibusdam testimoniis ex Ps. 19. 29 & 93. desumptis.* Psal. 93: 5. *4. A dicto quodam Christi.* Joan. 4:22.

CAP. VII.

Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: ut certa constet ejus auctoritas: atque impium esse commentum, fidem ejus pendere ab Ecclesiæ judicio.

Scripturæ auctoritas non ab hominibus, sed à Dei Spiritu pendet.

VErum antequam longius progrediar, quædam inserere operæpretium est de Scripturæ *auctoritate*, quæ non modo animos præparent ad ejus reverentiam, sed omnem dubitationem eximant. Porro ubi sermonem Dei esse qui proponitur, in confesso est, nemo est tam deploratæ audaciæ, nisi forte & sensu communi, & humanitate quoque ipsa destitutus, qui fidem loquenti derogare ausit. Sed quoniam non quotidiana è cælis redduntur oracula, & Scripturæ solæ extant quibus visum est Domino suam perpetuæ memoriæ veritatem consecrare: non alio jure plenam apud fideles auctoritatem obtinent, quam ubi statuunt è cælo fluxisse, acsi vivæ ipsæ Dei voces illic exaudirentur. Res sane dignissima quæ & tractetur fusius, & accuratius expendatur. Sed dabunt veniam lectores, si magis respiciam quid ferat operis instituti ratio, quam quid hujus rei amplitudo requirat. *Invaluit* autem apud plerosque perniciosissimus error, *Scripturæ tantum inesse momenti quantum illi Ecclesiæ suffragiis conceditur*: acsi vero æterna inviolabilisque Dei veritas, hominum arbitrio niteretur. sic enim magno cum ludibrio Spiritus sancti quærunt, *Ecquis* nobis fidem faciat, hæc à Deo prodiisse? *Ecquis* salva & intacta ad nostram usque ætatem pervenisse, certiores reddat? *Ecquis* persuadeat, librum hunc reverenter excipiendum, alterum numero expungendum: nisi certam istorum omnium regulam *Ecclesia* præscriberet? *Pendet* igitur, inquiunt, *ab Ecclesiæ determinatione* & quæ Scripturæ reverentia debeatur, & qui libri in ejus catalogo censendi sint. *Ita* sacrilegi homines, dum sub Ecclesiæ prætextu volunt effrenatam tyrannidem invehere, nihili curant quibus se & alios absurditatibus illaqueent, modo hoc unum extorqueant apud simplices, *Ecclesiam nihil non posse.* Atqui si ita est, quid miseris conscientiis fiet, solidam vitæ æternæ securitatem quærentibus, si quæcunque extant de ea promissiones, solo hominum judicio fultæ, consistunt? An accepto tali responso fluctuari & trepidare desinent? Rursum, quibus impiorum sannis subjicitur fides nostra, quantam apud omnes in suspicionem vocatur, si credatur, hominum beneficio non secus ac *precariam* habere auctoritatem?

Objectio prima, Scripturam ab Ecclesiæ determinatione pendere. *Responsio. hic error 1. veritatem Dei hominum arbitrio subjicit. 2. Spiritus S. est injurius. 3. tyrannidem in Ecclesiam invehit. 4. errores cumulat. 5. conscientias evertit. 6. impiorum sannis fidem nostram subjicit.*

Alia responsio ex Apostoli verbis collecta.

2. Sed ejusmodi rabulæ, vel uno Apostoli verbo pulchre refelluntur. *Ecclesiam* ille testatur, *Prophetarum & Apostolorum fundamento sustineri.* Si fundamentum est Ecclesiæ Prophetica & Apostolica doctrina: suam huic *certitudinem* ante constare oportet, quam illa extare incipiat. Neque est quod cavillentur, etiamsi inde primum exordium ducat Ecclesia, manere tamen dubium quæ Prophetis & Apostolis sint adscribenda, nisi judicium ipsius intercedat. Nam si Christiana Ecclesia Prophetarum scriptis & Apostolorum prædicatione initio fundata fuit, ubicunque reperietur ea doctrina, Ecclesiam certe præcessit ejus approbatio: sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. Vanissimum est igitur commentum, *Scripturæ* judicandæ potestatem esse penes *Ecclesiam*: ut ab hujus nutu illius *certitudo* pendere intelligatur. Quare dum illam recipit, ac suffragio suo obsignat, non ex *dubia* aut alioqui controversa *authenticam* reddit: sed quia veritatem esse agnoscit Dei sui, pro pietatis officio, nihil cunctando veneratur. *Quod* autem rogant, Unde persuadebimur à Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiæ decretum confugiamus? perinde est acsi quis roget, Unde discemus lucem discernere à tenebris, album à nigro, suave ab amaro? Non enim obscuriorem veritatis suæ sensum ultro Scriptura præ se fert, quam coloris sui res albæ ac nigræ: saporis, suaves & amaræ.

Eph. 2: 20. *Instantia adversariorum soluta.* *Alterius objectionis refutatio.*

3. Scio equidem vulgo citari Augustini sententiam, ubi *se Euangelio crediturum negat nisi Ecclesiæ ipsum moveret auctoritas.* Sed quam perperam & calumniose citetur in eum sensum, ex contextu facile est deprehendere. Negotium illi erat cum Manichæis, qui absque controversia credi sibi volebant, quum veritatem se habere pollicerentur, non ostenderent. Quia vero ut Manichæo suo fidem astruerent, obtendebant Euangelium, rogat quidnam facturi sint si in hominem incidant qui ne Euangelio quidem credat: quo genere persuasionis eum sint in suam sententiam adducturi. Postea subjicit: *Ego vero non crederem Euangelio, &c.* significans se, quum alienus esset à fide, non aliter potuisse adduci ut Euangelium amplecteretur pro certa Dei veritate, quam Ecclesiæ auctoritate victum. Et quid mirum, siquis nondum Christo cognito, hominum respectum habeat? Non ergo illic docet *Augustinus* fundatam esse piorum *fidem* in *Ecclesiæ* auctoritate: nec Euangelii *certitudinem* inde pendere intelligit: verum

Tertiæ objectionis ex Augustini sententia petita consideratio. contra Epistolam fundamenti, cap. 5.

simpli-

simpliciter nullam fore Euangelii certitudinem *infidelibus*, ut inde Christo lucrifiant, nisi Ecclesiæ *consensus* eos impellat. Atque id paulo ante non obscure confirmat, ita loquendo, *Quum ego laudavero quod credo, & quod credis irrisero, quid putas nobis esse judicandum, quidve faciendum, nisi ut eos relinquamus qui nos invitant certa cognoscere, & postea imperant ut incerta credamus: & eos sequamur qui nos invitant prius credere quod nondum valemus intueri, ut ipsa fide valentiores facti, quod credimus intelligere mereamur: non jam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram firmante atque illuminante?* Hæc certe sunt Augustini verba: ex quibus cuivis colligere promptum est, non hanc sancto viro fuisse mentem, ut fidem quam Scripturis habemus, à nutu arbitriove Ecclesiæ suspenderet: sed tantum ut indicaret quod nos quoque verum fatemur, eos qui nondum Spiritu Dei sunt illuminati, Ecclesiæ reverentia ad docilitatem induci, ut Christi fidem ex Euangelio discere sustineant: atque ita hoc modo *Ecclesiæ* auctoritatem *isagogen* esse qua ad fidem Euangelii præparamur. Nam, ut videmus, piorum certitudinem longe alio fundamento vult esse suffultam. Alioqui non nego quin sæpe Manichæos Ecclesiæ universæ consensu urgeat, dum Scripturam, quam illi repudiabant, vult approbare. Unde illa adversus *Faustum* exprobratio, *quod se Euangelicæ veritati non subdat, tam fundatæ, tam stabilitæ, tanta gloria diffamatæ, & à tempore Apostolorum per certas successiones commendatæ.* Sed nusquam eo spectat, ut pendere doceat quam Scripturis auctoritatem deferimus, ab hominum definitione aut decreto: tantum, quod in causa plurimum valebat, universale Ecclesiæ judicium profert, in quo adversariis erat superior. Siquis pleniorem hujus approbationem desiderat, libellum ejus legat De *utilitate credendi:* ubi reperiet non aliam credendi facilitatem ab ipso commendari nisi quæ nobis aditum modo præbeat, sitque *opportunum inquirendi exordium*, ut ipse loquitur: non tamen in opinione acquiescendum esse, sed certa & solida veritate nitendum.

ejusdem libri cap. 4.

vide eundem Aug. lib. 2. de ordine, cap. 9.

lib. 32.

Conclusio, Scripturam a Deo loquente auctoritatem sumere.

4. Tenendum quod nuper dixi, non ante stabiliri doctrinæ fidem, quam nobis *indubie* persuasum sit, *auctorem* ejus esse *Deum*. Itaque summa Scripturæ probatio passim à Dei loquentis persona sumitur. Non jactant Prophetæ & Apostoli vel acumen suum, vel quæcunque fidem loquentibus conciliant, neque insistunt rationibus: sed sacrum *Dei* nomen proferunt, quo ad obsequium cogatur totus mundus. Nunc videndum quomodo non opinione tantum probabili, sed liquida veritate pateat, non temere, nec fallaciter obtendi Dei nomen. *Jam* si conscientiis optime consultum volumus, ne instabili dubitatione perpetuo circumferantur, aut vacillent, ne etiam hæsitent ad minimos quosque scrupulos, altius quam ab humanis vel rationibus, vel judiciis, vel conjecturis petenda est hæc persuasio, nempe ab arcano testimonio Spiritus. Verum quidem est, si argumentis agere libeat, multa posse in medium proferri quæ facile evincant, siquis est in cælo Deus, *Legem*, & *Prophetias*, & *Euangelium* ab eo manasse. *Imo* quamvis docti homines & summo judicio præditi contra insurgant, & omnes ingenii vires conferant atque ostentent in hac disceptatione: nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint, extorquebitur illis hæc confessio, manifesta signa loquentis Dei conspici in Scriptura, ex quibus pateat cælestem ejus esse doctrinam. ac paulo post videbimus, omnes Scripturæ sacræ libros quibusque aliis scriptis longissime præcellere. Imo si puros oculos, & integros sensus illuc afferimus, statim occurret Dei majestas, quæ subacta reclamandi audacia, nos sibi parere cogat. Præpostere tamen faciunt qui *disputando* contendunt solidam Scripturæ fidem astruere.

Conscientia piorum teste.

Doctis omnibus ipsis prorsus pudorem exuentibus assentientibus.

Equidem tametsi nec summa dexteritate, nec facundia polleo: si tamen mihi certamen esset cum vaferrimis quibusque Dei contemptoribus, qui in labefactanda Scriptura solertes & faceti videri appetunt, non difficile mihi fore confido obstreperas eorum voces compescere. ac si utilis in refellendis eorum cavillis esset labor, non magno negotio quas in angulis jactantias mussitant discuterem. Verùm siquis sacrum Dei verbum asserat ab hominum maledictis, non protinus tamen quam requirit pietas certitudinem cordibus infiget. *Quia* opinione tantum stare videtur religio profanis hominibus, nequid stulte aut leviter credant, ratione probari sibi cupiunt ac postulant, Mosen & Prophetas *divinitus* loquutos esse. *Atqui* testimonium Spiritus omni ratione præstantius esse respondeo. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam non antè fidem reperiet sermo in hominum cordibus, quam interiore Spiritus testimonio obsignetur. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetret necesse est, ut persuadeat fideliter protulisse quod divinitus erat mandatum. Atque hæc connexio aptissime ab Jesaia ponitur in his verbis, *Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo & seminis tui, in perpetuum non deficient.* Bonos quosdam male habet quod dum impune obmurmurant impii contra Dei verbum, non ad manum suppetat clara probatio. Quasi vero non ideo vocetur Spiritus & *sigillum*, & *arrha* ad confirmandam piorum fidem, quia donec mentes illuminet, semper inter multas hæsitationes fluctuant.

Quarta objectio, profanis hominibus familiaris.

Responsio.

Jes. 59: 21.

5. Maneat ergo hoc fixum, quos Spiritus sanctus intus docuit, solide acquiescere in Scriptura, & hanc quidem esse αὐτόπιστον, neque demonstrationi & rationibus subjici eam fas esse: quam tamen meretur apud nos certitudinem, *Spiritus* testimonio consequi. Etsi enim reverentiam sua sibi ultro majestate conciliat, tunc tamen demum serio nos afficit quum per *Spiritum* obsignata est cordibus nostris. Illius ergo virtute illuminati, jam non aut nostro, aut aliorum judicio credimus, à Deo esse Scripturam: sed supra humanum judicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse. Non argumenta, non verisimilitudines quærimus quibus judicium nostrum incumbat: sed ut rei extra æstimandi aleam positæ, judicium ingeniumque nostrum subjicimus. Non id quidem qualiter solent quidam interdum rem incognitam arripere, quæ mox perspecta displicet: sed quia inexpugnabilem nos veritatem tenere, probe nobis conscii sumus. Neque qualiter superstitionibus solent miseri homines captivam mentem addicere: sed quia non dubiam vim numinis illic sentimus vigere ac spirare, qua ad parendum, scientes quidem ac volentes, vividius tamen & efficacius quam pro humana aut voluntate aut scientia, trahimur & accendimur. Itaque optimo jure per Jesaiam clamat Deus, *Prophetas cum toto populo sibi esse testes*, quia vaticiniis edocti, indubie tenebant absque fallacia vel ambiguitate loquutum esse Deum. Talis ergo est *persuasio* quæ rationes non requirat: talis *notitia*, cui optima ratio constet, nempe in qua securius constantiusque mens quiescit quam in ullis rationibus: talis denique *sensus*, qui nisi ex cælesti revelatione nasci nequeat. *Non* aliud loquor quam quod apud se experitur fidelium unusquisque, nisi quod longe infra justam rei explicationem verba subsidunt. Pluribus nunc supersedeo, quoniam hac de re alibi tractandi locus iterum se offeret: tantum nunc sciamus, veram demum esse fidem quam Spiritus Dei cordibus nostris obsignat. *Imo* una hac ratione contentus erit modestus ac docilis lector: promittit Jesaias, *omnes* renovatæ Ecclesiæ *filios*, *Dei* fore *discipulos*. Singulari privilegio illic Deus solos

Postrema & necessaria conclusio, Spiritûs S. testimonio Scripturæ S. auctoritatem cordibus piorum obsignari.

Certitudo hujus testimonii.

Confirmatio, à dicto Prophetæ Jes. 43:10.

Ab experientia fidelium.

Ab alio testimonio Jes. 54:13.

electos

electos dignatur, quos à toto humano genere discernit. Eterunt quodnam veræ doctrinæ initium est nisi prompta alacritas ad audiendam vocem Dei? Atqui Deus audiri postulat per os
Deut. 30. vers. 10. Mosis, sicuti scriptum est, *Ne dicas in corde tuo, Quis ascendet in cælum, aut quis descendet in abyssum? ecce sermo est in ore tuo.* Si hunc intelligentiæ thesaurum filiis suis reconditum esse Deus voluit, nihil mirum vel absurdum si in hominum vulgo cernitur tanta inscitia & stupiditas. *Vulgus* nomino *præcipuos* etiam quosque, donec in Ecclesiæ corpus insiti fuerint. Adde quod Jesaias non extraneis modo, sed Judæis etiam qui domestici censeri volebant, Propheticam doctrinam incredibilem fore admonens, simul causam addit, Quia *non revelabitur omnibus brachium* Jes. 53. 1.
Dei. Quoties ergo nos conturbat credentium paucitas, ex opposito veniat in mentem, non alios comprehendere Dei mysteria nisi quibus datum est.

Cap. VIII.

Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppetere ad stabiliendam Scripturæ fidem.

Hujus capitis partes sunt quatuor.

1. *Prior, generales quasdam probationes continet, quæ ex utriusque Testamenti libris facile colligi possunt doctrinæ sacræ videlicet dispositionem, dignitatem, veritatem, simplicitatem, efficaciam & majestatem, sect.* 1. 2.

2. *Altera, speciales probationes ex veteri Testamento petitas proponit: nempe librorum Mosis antiquitatem, auctoritatem, miracula, prophetias, sect.* 3. 4 5. 6. 7. *aliorum item Prophetarum prædictiones & admirabilem consensum, sect.* 8. *Additur duarum adversus Mosis & Prophetarum libros objectionum refutatio, sect.* 9 & 10.

3. *Tertia, ex novo Testamento collectas exhibet probationes: harmoniam Euangelistarum de cælestibus mysteriis differentium: Joannis, Pauli & Petri in scribendo majestatem: Apostolorum insignem vocationem, & Pauli conversionem, sect.* 11.

4. *Postrema, depromptas ex Ecclesiastica historia probationes repræsentat: Ecclesiæ perpetuum consensum in recipienda & conservanda Dei veritate: ipsius veritatis, ut seipsam tueretur, invictum robur: piorum (tot modis alioqui inter se dissidentium) convenientiam: nonnullorum illustrium virorum piam ejusdem doctrinæ professionem: martyrum denique constantiam omnem humanum captum superantem, sect.* 12. & 13. *His adjungitur tractationis conclusio.*

Secundaria adminicula ad stabiliendam S. Scripturæ fidem. In Genere.

HÆc nisi certitudo adsit quolibet humano judicio & superior & validior, frustra Scripturæ auctoritas vel argumentis munietur, vel Ecclesiæ consensu stabilietur, vel aliis præsidiis confirmabitur. siquidem nisi hoc jacto fundamento, suspensa semper manet. Sicuti contra, ubi semel communi sorte exemptam religiose ac pro dignitate amplexi sumus, quæ ad ejus certitudinem animis nostris inserendam & infigendam non adeo valebant, tunc aptissima sunt adminicula. Mirum enim quantum confirmationis ex eo accedat, dum intentiore studio reputamus quam *ordinata* & *disposita* illic appareat divinæ sapientiæ dispensatio, quam *cælestis* ubique & nihil terrenum redolens *doctrina*, quam pulchra partium omnium inter se *consensio*, & ejusmodi reliqua quæ ad conciliandam scriptis majestatem conveniunt. Tum vero solidius adhuc confirmantur corda nostra, dum cogitamus rerum magis *dignitate* quam verborum gratia, in ejus admirationem nos rapi. Nam & hoc non sine eximia Dei providentia factum est, ut sublimia regni cælestis mysteria sub *contemptibili* verborum *humilitate* bona ex parte traderentur: ne si splendidiore eloquentia illustrata forent, cavillarentur impii, solam ejus vim hic regnare. Nunc quum inculta illa, & tantum non rudis *simplicitas* majorem sui reverentiam excitet quam ulla *rhetorum* facundia, quid judicare licet, nisi potentiorem Scripturæ sacræ vim *veritatis* constare, quam ut verborum arte indigeat? Non
1Cor. 2. 4. ergo absque ratione Apostolus *Dei virtute, non humana sapientia*, fundatam esse fidem Corinthiorum arguit, quod sua inter eos prædicatio, *non persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed ostensione Spiritus & potentiæ* commendabilis fuisset. siquidem ab omni dubitatione vindicatur veritas, ubi non alienis suffulta præsidiis, sola ipsa sibi ad se sustinendam sufficit. Hæc autem *virtus* quam propria sit Scripturæ, inde liquet, quod ex humanis scriptis quamlibet artificiose expolitis, nullum omnino perinde ad nos afficiendos valet. Lege Demosthenem, aut Ciceronem: lege Platonem, Aristotelem, aut alios quosvis ex illa cohorte: mirum in modum, fateor, te allicient, oblectabunt, movebunt, rapient: verum inde si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis ita vivide te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, ut præ istius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophorum prope evanescat. ut promptum sit perspicere divinum quiddam spirare sacras Scripturas, quæ omnes humanæ industriæ dotes ac gratias tanto intervallo superent.

1. Sacra doctrinæ dispositio. 2. Dignitas. 3. Veritas. 4. Simplicitas. 5. Efficacia.

2. Fateor quidem Prophetis nonnullis elegans & nitidum, imo etiam *splendidum* esse dicendi genus: ut profanis scriptoribus non cedat eorum facundia. ac talibus exemplis voluit ostendere Spiritus sanctus non sibi defuisse eloquentiam dum rudi & crasso stylo alibi usus est. Cæterum sive *Davidem*, *Jesaiam* & similes legas, quibus suavis & jucunda fluit oratio, sive *Amos* hominem pecuarium, *Jeremiam* & *Zachariam*, quorum asperior

6. Majestas, quæ in scriptis Prophetarum elucet.

sermo rusticitatem sapit, ubique conspicua erit illa quam dixi Spiritus majestas. Nec me latet, ut Satan in multis est Dei æmulus, quo se fallaci similitudine melius insinuet in animos simplicium, ita impios errores quibus miseros homines fallebat, astute sparsisse inculto sermone & fere barbaro, & sæpe obsoletis loquendi formis usum esse, ut sub hac larva tegeret suas imposturas. sed quam inanis & putida sit affectatio, vident omnes mediocri sensu præditi. Quantum vero ad sacram Scripturam attinet, quamvis multa arrodere conentur protervi homines, constat tamen sententiis refertam esse quæ humanitus concipi non potuerint. Inspiciantur singuli Prophetæ: nemo reperietur qui non longe excesserit humanum modum: ut palato prorsus carere censendi sint quibus insipida est eorum doctrina.

Speciales probationes, ex veteri Testamento.

3. Tractarunt alii hoc argumentum copiose: quo fit ut pauca tantum delibare in præsens sufficiat quæ ad summam totius causæ maxime faciunt. Præter ea quæ jam attigi, non parum habet ponderis ipsa Scripturæ *antiquitas*. Nam utcunque Græci scriptores de Ægyptiaca theologia multa fabulentur, nullum tamen cujusquam religionis monumentum extat quod non sit Mosis seculo longe inferius. Neque Moses novum Deum comminiscitur: sed quod de æterno Deo longa temporum serie à patribus quasi per manus traditum acceperant Israelitæ, proponit. Quid enim aliud agit, quam ut ad fœdus ipsos revocet cum Abrahamo initum? Quod si rem inauditam attulisset, nullus erat accessus: sed oportuit liberationem à servitute, in qua detinebantur, rem omnibus notam ac tritam esse: ut audita ejus mentio protinus omnium animos erigeret. Quin etiam de quadringentorum annorum numero probabile est fuisse edoctos. Nunc reputandum est, si à tam alto exordio Moses (qui tamen ipse tanto intervallo temporum superat alios omnes scriptores) repetit doctrinæ suæ traditionem, quantum vetustate Scriptura sacra inter alias omnes emineat.

Mercurius Trismegistus. Plato. Herodot. 1. *Librorum Mosis antiquitas.* Plutarchus, &c. Diodorus. vide Eusebium, de præparatione Euangelica, lib. 2. cap. 1.

Qua Ægyptiorum deliriis merito opponitur.

4. Nisi forte Ægyptiis credere libeat vetustatem suam extendentibus ad sex annorum millia ante creatum mundum. Sed quum profanis etiam quibusque semper ludibrio fuerit eorum garrulitas, non est cur in ejus refutatione laborem. Citat autem Josephus contra Appionem testimonia memoratu digna ex antiquissimis scriptoribus, unde colligere licet, gentium omnium consensu doctrinam in Lege proditam ab ultimis seculis fuisse celebrem, quamvis neque lecta, neque vere cognita fuerit. Jam nequa hæreret apud malignos suspicio, nequa etiam improbis cavillandi esset ansa, utrique periculo optimis remediis Deus occurrit. Dum refert Moses quid trecentis fere ante annis cælesti afflatu pronunciasset Jacob de posteris suis, quomodo tribum suam nobilitat? Imo eam notat æterna infamia in persona Levi. *Simeon*, inquit, *& Levi vasa iniquitatis: in consilium eorum non veniat anima mea, nec in arcanum eorum lingua mea.* Certe potuit dedecus illud silere: non tantum ut patri suo parceret, sed ne seipsum cum tota familia aspergeret ejusdem ignominiæ parte. Quomodo suspectus esse poterit qui primum familiæ ex qua oriundus erat, auctorem Spiritus sancti oraculo detestabilem fuisse ultro prædicans, neque privatim sibi consulit, neque recusat subire invidiam apud gentiles suos, quibus haud dubie hoc molestum erat? Quum etiam impium *Aaronis* germani fratris & *Mariæ* sororis *murmur* commemorat, dicemusne ex carnis suæ sensu loqui, an parêre Spiritus sancti imperio? Adhæc quum summa ejus esset auctoritas, cur saltem jus summi Sacerdotii non relinquit filiis suis, sed in ultimum locum eos ablegat? Pauca tantum ex multis delibo: sed in ipsa Lege passim occurrent multa argumenta quæ vendicent plenam fidem, ut absque controversia Moses quasi Dei Angelus è cælo prodeat.

2. Auctoritas. Gen. 49. v. 5, 6. Num. 12. vers. 1.

3. Miracula.

5. Jam vero tot ac tam insignia quæ refert *miracula*, totidem sunt Legis ab ipso latæ proditæque doctrinæ sanctiones. Nam quod *nube* abreptus fuit in montem: quod illic usque ad diem *quadragesimum* humano contubernio exemptus fuit: quod in ipsa Legis promulgatione *facies ejus* tanquam solaribus radiis *fulgebat*: quod undique micabant *fulgetra: tonitrua* & fragores toto aere exaudiebantur: *tuba* etiam nullo humano ore inflata clangebat: quod *tabernaculi* ingressus nube opposita excipiebatur à conspectu populi: quod horrendo *Core, Dathan, & Abirom*, totiusque impiæ factionis exitio tam mirifice vindicata fuit ejus auctoritas: quod *lapis virga percussus* flumen protinus ejecit: quod *man* è cælo ad ejus precationem depluit: nonne hunc Deus ipsum cælitus commendabat tanquam indubium Prophetam? *Siquis* objiciat me sumere pro confessis quæ controversia non careant, hujus cavilli facilis est solutio. Nam quum hæc omnia pro concione publicaverit Moses, quis fingendi locus fuit apud ipsos rerum gestarum oculatos testes? Scilicet prodiisset in medium, ac populum infidelitatis, contumaciæ, ingratitudinis aliorumque scelerum coarguens, suam doctrinam sub ipsorum conspectu jactasset sancitam fuisse iis miraculis quæ ipsi nunquam vidissent.

Exod. 24. vers. 18. Exod. 34. vers. 29. Exod. 19. vers. 16. Exod. 40. vers. 34. Num. 16. vers. 24. Num. 20. vers. 10. Num. 11. vers. 9. *Objectionis profanæ refutatio.*

6. Nam & hoc notatu dignum, quoties narrat de miraculis, simul odiose conjungi quæ totum populum stimulare ad reclamandum poterant, si vel minima fuisset occasio. unde apparet non aliter ut subscriberent fuisse adductos, nisi quia plus satis convicti erant sua experientia. *Cæterum* quoniam res erat illustrior quam ut profanis scriptoribus liberum esset negare edita fuisse à Mose miracula, calumniam illis suggessit pater mendacii, ea *magicis* artibus adscribens. Sed qua conjectura *magum* fuisse insimulant, qui tantopere ab hac superstitione abhorret, ut lapidibus obruere jubeat qui tantum *consuluerit magos & ariolos*? Certe nemo impostor præstigiis ludit, qui non obstupefacere vulgi animos studeat captandæ famæ causa. Quid autem Moses? *se & fratrem Aaronem nihil esse* clamans, sed tantum exequi quæ Deus præscripsit, satis abstergit omnem sinistram notam. Jam si res ipsæ considerentur, quænam incantatio facere potuit ut *man* è cælo quotidie pluens, ad populum alendum sufficeret: siquis plus justa mensura repositum haberet, ex ipsa putredine disceret incredulitatem suam divinitus puniri? Adde quod multis seriis probationibus sic examinari passus est Deus servum suum, ut nunc obstrependo nihil proficiant improbi. Quoties enim superbe & petulanter nunc surrexit totus populus, nunc quidam inter se conspirando, sanctum Dei servum evertere conati sunt, eorum furorem præstigiis eludere qui potuit? Et eventus palam docet, hoc modo sancitam in omnia secula fuisse ejus doctrinam.

Alia objectio impia. *Refutatio.* Lev. 20: 6. Exod. 16. vers. 7.

4. Prophetia.

7. Adhæc quod *tribui Juda* in persona Patriarchæ Jacob assignat *principatum*, quis neget spiritu *Prophetico* factum esse: præsertim si rem ipsam, ut eventu comprobata fuit, cogitationi nostræ subjicimus? Finge Mosen primum esse vaticinii auctorem: ex quo tamen scriptum hoc memoriæ prodidit, prætereunt anni quadringenti quibus nulla est in tribu Juda sceptri mentio. Post *Saulem* inauguratum videtur regia potestas in tribu *Benjamin* residere. Quum à Samuele ungitur *David*, quænam ejus transferendæ ratio apparet? Quis regem sperasset ex plebeia hominis pecuarii domo exiturum? Et quum illic septem essent fratres, quis minimo natu honorem destinasset? Qua deinde ratione ad spem regni pervenit? Quis humana arte

Gen. 49. vers. 10. *Regni sceptrum tribui Juda assignatum.* 1 Sam. 18. vers. 15. 1 Sam. 16. vers. 13.

vel

Gentium vocatio.

vel industria vel prudentia gubernatam fuisse unctionem dicat, ac non potius vaticinii cælestis complementum esse? *Similiter* quæ de *Gentibus* in fœdus Dei cooptandis, obscure licet, prædicit, quum post duo fere annorum millia evenerint, annon divino afflatu ipsum loquutum esse palam faciunt? Omitto alias prædictiones, quæ divinam revelationem ita plane spirant, ut sanis hominibus constet

Deut. 32.

Deum esse qui loquitur. Breviter, unum *Canticum* illustre speculum est in quo Deus evidenter apparet.

5. Aliorum Prophetarum prædictiones. Excidium Hierosolymitanorum, & reditus populi ex Babylone, Cyri opera.

8. In reliquis autem *Prophetis* multo etiamnum clarius id cernitur. Pauca tantum exempla deligam, quia in omnibus colligendis nimius esset labor. Quum Jesaiæ tempore pacatum esset regnum Juda, imo quum in Chaldæis aliquid præsidii sibi repositum putaret, de *excidio* urbis populique *exilio* concionabatur *Jesaias*. Ut demus nondum satis clarum specimen fuisse divini instinctus, multo ante prædicere quæ tunc videbantur fabulosa, tandem vera apparuerunt: quæ tamen simul de *redemptione*

Jes. 45: 1.

vaticinia edit, unde nisi à Deo profecta fuisse dicemus? *Cyrum* nominat, per quem subigendi erant *Chaldæi*, & populus in libertatem asserendus. Elapsi sunt anni plus centum ex quo ita vaticinatus est Propheta priusquam nasceretur Cyrus. nam hic centesimo demum anno aut circiter post illius mortem natus est. Nemo divinare tunc poterat fore aliquem Cyrum cui cum Babyloniis bellum futurum esset: qui tam potenti monarchia sub manum suam redacta, finem Israëlitici populi exilio imponeret. Nuda hæc narratio, sine ullo verborum ornatu, nonne indubia esse Dei oracula, non hominis conjecturas, quæ Jesaias loquitur, plane demon-

Jer. 25. v. 11. 12.

strat? Rursus quum *Jeremias* prius aliquanto quam populus abduceretur, *annis septuaginta* finiret tempus *captivitatis*, reditumque & libertatem indiceret, nonne à Spiritu Dei gubernari ejus linguam oportuit? Cujus impudentiæ erit negare talibus documentis sancitam fuisse Prophetarum auctoritatem, adeoque impletum esse quod ipsi jactant ad

Jes. 42: 9.

vindicandam sermonibus suis fidem? *Priora ecce venerunt, nova annuncio: antequam oriantur, nota*

6. Consensus.

vobis faciam. Omitto quod *Jeremias* & *Ezechiel*, quum tam procul essent dissiti, tamen eodem tempore prophetantes, in dictis omnibus perinde *consentiebant* acsi mutuo alter alteri dictasset verba.

Danielis prophetia illustris cap. 9. &c.

Quid *Daniel*? annon usque ad annum fere *sexcentesimum* de rebus futuris prophetias ita contexit acsi historiam de rebus gestis & passim notis scriberet? Hæc si probe meditata habeant pii homines, ad compescendos impiorum hominum latratus abunde instructi erunt. clarior enim est ista demonstratio quam ut ullis cavillis sit obnoxia.

Objectio prima, adversus Mosen, & Prophetas.

9. Scio quid in angulis obstrepant quidam nebulones, ut in oppugnanda Dei veritate acumen ingenii sui ostentent. *Quærunt* enim, quis nos certiores fecerit à Mose & Prophetis hæc fuisse scripta quæ sub eorum nominibus leguntur. Quin etiam *quæstionem* movere audent, fueritne unquam aliquis

Responsio.

Moses. *At* siquis in dubium revocet fueritne unquam vel *Plato* aliquis, vel *Aristoteles*, vel *Cicero*, quis non colaphis aut flagellis castigandam talem insaniam dicat? Fuit *Lex* Mosis cælesti magis providentia, quam hominum studio mirabiliter con-

2 Reg. 22. vers. 8. 2 Chron. c. 34. v. 15.

servata. Et quanquam negligentia Sacerdotum ad breve tempus sepulta jacuit, ex quo pius rex *Josias* eam invenit, per continuas ætatum successiones inter manus hominum versata est. Neque vero quasi rem ignotam aut novam protulit Josias, sed quæ semper vulgata fuerat, & cujus tunc celebris

Deut. 17. v. 18, 19.

erat memoria. Dicatum erat *templo* volumen *prototypon*: dicatum *regiis archivis* descriptum inde *exemplar*. tantum hoc acciderat quod Sacerdotes Legem ipsam ex solenni more publicare desierant, & populus etiam ipse usitatam lectionem neglexerat. Quid quod nullum fere seculum præteriit quo non confirmata renovataque fuerit ejus sanctio? an iis incognitus erat Moses qui Davidem tractabant? Verum, ut de omnibus simul loquar, certo certius est ipsorum scripta non aliter pervenisse ad posteros quam de manu in manum, ut ita loquar, perpetua annorum serie à patribus tradita, qui partim loquentes audierant, partim recenti memoria discebant ab auditoribus, fuisse ita loquutos.

Altera objectio.

10. Imo quod ex *Machabæorum* historia objiciunt ad elevandam Scripturæ fidem, tale est ut nihil ad eam stabiliendam excogitari possit aptius. Primum tamen quem obtendunt colorem diluamus: deinde in eos retorquebimus quam in nos machi-

1 Mach. 1. vers. 59.

nam erigunt. Quum *Antiochus*, inquiunt, libros omnes jusserit concremari, unde prodierunt quæ

Responsio.

nunc habemus exemplaria? *Ego* autem vicissim interrogo in qua officina tam cito fabricari potuerint. Constat enim post sedatam sævitiam mox extitisse, & à piis omnibus qui in eorum doctrina educati familiariter eos noverant, sine controversia fuisse agnitos. Quin etiam quum omnes impii, quasi facta conjuratione, Judæis tam proterve insultaverint, nemo unquam illis objicere ausus est falsam librorum suppositionem. Nam qualiscunque, eorum opinione, sit religio Judaica, Mosen tamen ipsius esse auctorem fatentur. Quid ergo aliud quam proterviam suam plusquam caninam produnt illi blaterones, dum supposititios libros esse mentiuntur, quorum sacra vetustas historiarum omnium consen-

De admirabili providentia Dei in libris suis per tot secula conservandis ac conservatis inter tot hostes & tam feras persequutiones.

su approbatur? *Sed* ne refellendis tam putidis calumniis frustra plus operæ impendam, potius hinc reputemus, quantam Dominus conservandi Verbi sui curam habuerit, quando ipsum ex truculentia sævissimi tyranni, quasi ex præsenti incendio præter spem omnium eripuit: quod pios Sacerdotes aliosque tanta constantia instruxit, ut non dubitaverint thesaurum hunc vitæ suæ dispendio, si opus foret, redemptum, ad posteros transmittere: quod acerrimam tot præsidum ac satellitum conquisitionem frustratus est. Quis insigne ac mirificum Dei opus non agnoscat, quod sacra illa monumenta quæ prorsus interiisse sibi impii persuaserant, mox quasi postliminio redierunt, & quidem majore cum dignatio-

Græca interpretatio.

ne? Sequuta est enim *Græca* interpretatio quæ per totum orbem ea vulgaret. Neque in eo tantum apparuit miraculum quod fœderis sui tabulas Deus à sanguinariis Antiochi edictis vindicavit, sed quod inter tam multiplices gentis Judaicæ clades, quibus subinde attrita & vastata, mox prope ad internecionem redacta fuit, salvæ tamen superstitesque manserunt. Lingua Hebræa non ignobilis modo, sed prope incognita jacebat: & certe, nisi religioni consultum voluisset Deus, in totum periisset. Quantum enim ex quo reversi sunt ab exilio Judæi, à linguæ patriæ genuino usu desciverint, ex ejus seculi Prophetis apparet: quod ideo notatu *utile* est, quia ex hac comparatione clarius elicitur Legis & Prophetarum antiquitas. Et per quos salutis doctrinam in Lege & Prophetis comprehensam nobis Deus servavit, ut Christus suo tempore patefieret?

Judæorum diligentia.

Per infestissimos Christi ipsius hostes *Judæos*: quos merito *Ecclesiæ Christianæ librarios* Augustinus ideo appellat, quia nobis subministrarunt lectionem cujus ipsi usum non habent.

Speciales probationes ex novo Testamento. 1. Evangelistarum trium harmonia & sublimis in scribendo simplicitas.

11. Porro si ad novum Testamentum venitur, quam solidis fulturis nititur ejus veritas? Historiam humili abjectoque sermone *tres Evangelistæ* recitant. fastidio est multis superbis ista simplicitas: nempe quoniam ad præcipua doctrinæ capita non attendunt, ex quibus colligere facile esset eos supra humanum captum de cælestibus mysteriis disserere. Certe quicunque ingenui pudoris gutta præditi erunt, lecto primo capite Lucæ pudefient. Jam Christi conciones, quarum summa à tribus illis

Euangelistis perstringitur, omni contemptu eorum scripta facile eximunt. *Joannes* autem è sublimi tonans, quos non cogit in obsequium fidei, eorum pervicaciam quolibet fulmine validius prosternit. Prodeant in medium omnes isti nasuti censores, quibus summa voluptas est Scripturæ reverentiam ex suis & aliorum cordibus excutere. legant Joannis *Euangelium*: velint nolint, illic reperient mille sententias quæ saltem eorum socordiam expergefaciant: imo quæ eorum conscientiis ad cohibendos eorum risus horribile inurant cauterium. Eadem *Pauli* & *Petri* ratio est, in quorum scriptis quamvis major pars cæcutiat, ipsa tamen *cælestis majestas* devinctos sibi omnes & quasi constrictos tenet. *Unum* vero hoc eorum doctrinam supra mundum satis superque attollit, quod *Matthæus* ad mensæ suæ quæstum antea affixus, *Petrus* & *Joannes* in naviculis suis versati, omnes crassi idiotæ nihil didicerant in hominum schola quod aliis traderent. *Paulus* vero noo tantum ex professo hoste, sed etiam sævo & sanguinario, conversus in novum hominem, subita & insperata mutatione ostendit cælesti imperio se compulsum doctrinam quam oppugnaverat asserere. Negent canes isti Spiritum sanctum super Apostolos delapsum esse, vel saltem historiæ fidem abrogent: res tamen palam clamitat à Spiritu fuisse edoctos, qui ante in ipsa plebe contemptibiles, repente de cælestibus mysteriis tam magnifice disserere cœperunt.

2. Joannis, Pauli & Petri majestas.

3. Apostolorum vocatio.

4 Pauli conversio.

12. Adde quod aliæ quoque sunt optimæ rationes cur pondere suo non careat Ecclesiæ consensus. Neque enim pro minimo ducendum est, ex quo Scriptura publicata fuit, tot seculorum voluntates constanter in ejus obedientiam consensisse: & utcunque miris modis eam vel opprimere, vel evertere, vel inducere prorsus & ex hominum memoria obliterare Satan cum toto mundo conatus sit, semper tamen instar palmæ superiorem evasisse, & inexpugnabilem perstitisse. Siquidem nemo fere excellentiore ingenio, vel sophista, vel rethor olim fuit, qui vim suam adversus ipsam non intenderet: nihil tamen profecerunt omnes. In ejus excidium universæ terræ potentia se armavit: in fumum abierunt omnes ejus conatus. Quomodo tam valide undequaque impetita restitisset, nonnisi humano freta præsidio? Quin magis hoc ipso à Deo esse convincitur, quod reluctantibus humanis omnibus studiis, sua tamen virtute usque emerserit. Adde etiam huc, quod non una civitas, non gens una in eam recipiendam & amplexandam conspiravit: sed quam longe lateque patet terrarum orbis, variarum gentium, quibus alioqui nihil inter se commune erat, sancta conspiratione suam auctoritatem adepta est. *Porro* quum plurimum nos movere debeat talis convenientia tam diversorum animorum, & rebus omnibus alioqui inter se dissidentium, quando eam nonnisi cælesti numine conciliatam apparet: non parum tamen gravitatis illi accrescit, dum intuemur in eorum pietatem qui sic conveniunt, non omnium quidem, sed quibus, ceu luminibus, fulgere Ecclesiam suam Dominus voluit.

Ex historia Ecclesiastica probationes. I. Perpetuus Ecclesiæ consensus in recipienda & conservanda veritate.

2. Ipsius veritatis invictum robur.

3. Piorum (tot modis alioqui inter se dissidentium) convenientia.

4. Eruditorum virorum pia professio.

13. Jam quanta securitate nos ei doctrinæ nomen dare par est, quam tot sanctorum virorum sanguine sancitam ac testificatam videmus? Illi pro semel suscepta non dubitarunt mortem animose & intrepide, atque adeo magna alacritate oppetere: nos cum tali arrhabone ad nos transmissam, quî non certa & inconcussa persuasione susciperemus? Non ergo est mediocris Scripturæ approbatio, tot testium sanguine fuisse obsignatam: præsertim dum reputamus, eos mortem ad reddendum fidei testimonium oppetiisse, non fanatica intemperie qualiter interdum erratici spiritus solent: sed firmo constantique, sobrio tamen Dei zelo. Aliæ sunt nec paucæ nec invalidæ rationes, quibus sua Scripturæ dignitas ac majestas non modo asseratur piis pectoribus, sed adversus calumniatorum technas egregie vindicetur: sed quæ non satis per se valeant ad firmam illi fidem comparandam, donec ejus reverentiam cælestis Pater, suo illic numine patefacto, omni controversia eximit. Quare tum vere demum ad salvificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, ubi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit ejus certitudo. Quæ vero ad eam confirmandam humana extant testimonia, sic inania non erunt, si præcipuum illud & summum, velut secundaria nostræ imbecillitatis adminicula, subsequantur. Sed inepte faciunt qui probari volunt *infidelibus*, Scripturam esse verbum Dei: quod nisi *fide*, cognosci nequit. Merito itaque Augustinus, qui pietatem & pacem mentis debere præcedere admonet, ut de tantis rebus aliquid homo intelligat.

5. Martyrum constantia.

Conclusio, tum demum ejusmodi testimonia non fore inania, dummodo interna Spiritus S. persuasione fundata fuerit in cordibus hominum Scriptura certitudo.

lib. de utilitate credendi.

CAP. IX.

Omnia pietatis principia evertere fanaticos, qui posthabita Scriptura, ad revelationem transvolant.

Libertinorum, qui se spirituales cognominant, ingenium & error paucis describuntur.

PORro qui repudiata Scriptura, nescio quam ad Deum penetrandi viam imaginantur, non tam errore teneri quam rabie exagitari putandi sunt. Emerserunt enim nuper vertiginosi quidam, qui Spiritus magisterium fastuosissime obtendentes, lectionem ipsi omnem respuunt, & eorum irrident simplicitatem qui emortuam & occidentem, ut ipsi vocant, literam adhuc consectantur. Sed velim ab ipsis scire quisnam sit iste spiritus cujus afflatu eo sublimitatis evehuntur, ut Scripturæ doctrinam ceu puerilem & humilem despicere ausint. Nam si Christi Spiritum esse respondent, perquam ridicula est ejusmodi securitas: siquidem Apostolos Christi, aliosque in prima Ecclesia fideles non alio spiritu illuminatos fuisse, ut opinor, concedent. Atqui nullus eorum verbi Dei contemptum inde didicit, sed unusquisque potius majore reverentia imbutus fuit: quemadmodum eorum scripta luculentissime testantur. Et sane sic per os Jesaiæ prædictum fuerat. Neque enim ubi dicit, *Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo non discedent ab ore tuo, neque ab ore seminis tui in perpetuum*, veterem populum externæ doctrinæ astringit acsi elementarius esset: quin potius veram hanc & plenam sub Christi regno felicitatem novæ Ecclesiæ fore docet, ut non minus voce Dei quam Spiritu regatur. unde colligimus, nefando sacrilegio divelli ab istis nebulonibus quæ inviolabili nexu Propheta conjunxit. Huc adde quod *Paulus* io tertium usque cælum raptus, non destitit tamen proficere io doctrina Legis & Prophetarum: sicuti & *Timotheum* singularis præstantiæ doctorem hortatur ut *lectioni attendat*. Ac memoratu dignum est elogium illud quo Scripturam ornat, *utilem esse ad docendum, monendum, arguendum, quo perfecti reddantur servi Dei*. Quam diabolici furoris est caducum, vel temporalem Scripturæ usum fingere, quæ ad ultimam usque metam filios Dei deducit? Deinde & hoc mihi responderi ab ipsis velim, an alium hauserint spiritum ab eo quem discipulis suis Dominus promittebat. Tametsi extrema insania vexantur, non tamen eos tanta vertigine puto raptari ut id jactare ausint. Qualem autem fore promittendo denunciabat? nempe *qui non à seipso loqueretur*, sed suggereret eorum animis & instillaret quæ ipse per verbum tradidisset. Non ergo promissi nobis Spiritus officium est, novas &

Refutatio 1. Apostoli & veri Christiani omnes verbum Dei scriptum amplexi sunt.

Confirmatio ex verbis Jes. 59: 21. *petita.*

Altera, ab exemplo & dicto Pauli.

1 Tim. 4. vers. 13.

2 Tim. 3. vers. 16.

2. Christi Spiritus verbi scripti doctrinam in mentibus piorum obsignat.

Joan. 16. vers. 13.

& inauditas revelationes confingere, aut novum doctrinæ genus procudere, quo à recepta Euangelii doctrina abducamur: sed illam ipsam quæ per Euangelium commendatur, doctrinam mentibus nostris obsignare.

2. Unde facile intelligimus Scripturæ & lectioni & auscultationi esse studiose incumbendum, siquem à Spiritu Dei usum ac fructum percipere libet

2 Petr. 1. vers. 19. (sicuti etiam laudat Petrus eorum studium qui attenti sunt ad Propheticam doctrinam, quæ tamen videri poterat loco cessisse post exortam Euangelii lucem) contra vero, siquis spiritus, præterita verbi Dei sapientia aliam doctrinam nobis ingerit, eum merito vanitatis ac mendacii suspectum esse debere.

3. Satanæ præstigiæ nisi verbi scripti auxilio detegi nequeunt. Quid enim? quum se Satan in angelum lucis transfiguret, quam auctoritatem habebit apud nos Spiritus nisi certissima nota discernatur? Et sane perspicue nobis designatus est voce Domini: nisi quia sponte in suum exitium errare affectant miseri isti, dum Spiritum à seipsis potius quam ab ipso quærunt.

1. Objectio Libertinorum. Responsio. At vero indignum esse causantur, Spiritum Dei, cui subjicienda sunt omnia, Scripturæ subjacere. Quasi vero sit hoc ignominiosum Spiritui sancto, sibi esse ubique parem & conformem, sibi per omnia constare, nusquam variare. Equidem si ad humanam, vel angelicam, vel alienam quamvis regulam exigeretur, censendus tum esset, in ordinem, adde etiam si placet, in servitutem redigi. sed dum sibiipsi comparatur, dum in seipso consideratur, quis ideo dicet irrogari ei injuriam? Atqui ita ad examen revocatur: fateor: sed quo suam apud nos majestatem sanciri voluit. Nobis abunde esse debet, simul atque se nobis insinuat. Verum ne sub titulo suo Satanæ spiritus obrepat, in sua imagine quam Scripturis impressit, vult à nobis recognosci. Scripturarum auctor est: varius dissimilisque esse non potest. Qualem igitur se illic semel prodidit, talis perpetuo maneat oportet. Hoc contumeliosum illi non est: nisi forte honorificum ducamus à seipso desciscere & degenerare.

2. Objectio petita ex verbis Apostoli. 2 Cor 3. vers. 6. Responsio. 3. Quod vero *literæ occidentis* nos incubare cavillantur, in eo pœnas luunt contemptæ Scripturæ. Satis enim constat Paulum illic adversus pseudoapostolos contendere, qui quidem Legem citra Christum commendantes, à novi Testamenti beneficio populum avocabant, quo paciscitur Dominus se Legem suam in fidelium viscera insculpturum, & cordibus inscripturum. *quæ mentem Pauli aperit.* Emortua est igitur litera, & suos lectores necat Lex Domini, ubi & Christi gratia divellitur, & intacto corde, auribus tantum insonat. Verum si per Spiritum efficaciter cordibus imprimitur, si Christum exhibet: Verbum est vitæ, convertens animas, sapientiam præstans parvulis, &c. Quin etiam eodem loco prædicationem suam Apostolus *ministerium Spiritus* vocat: *2 Cor. 3. 8.* nimirum significans, ita suæ quam in Scripturis expressit, veritati inhærere Spiritum sanctum, ut vim tum demum suam proferat atque exerat ubi sua constat Verbo reverentia ac dignitas.

Instantia solutio, qua ostenditur Spiritus & Verbi scripti vinculum indissolubile. Nec his repugnat quod nuper dictum est, Verbum ipsum non valde certum nobis esse nisi Spiritus testimonio confirmetur. Mutuo enim quodam nexu Dominus *Verbi Spiritusque* sui certitudinem inter se copulavit: ut solida *Verbi* religio animis nostris insidat, ubi affulget *Spiritus* qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: ut vicissim nullo hallucinationis timore *Spiritum* amplexemur, ubi illum in sua *imagine*, hoc est in *Verbo*, recognoscimus. Ita est sane. Non Verbum hominibus subitæ ostentationis causa in medium protulit Deus, quod Spiritus sui adventu extemplo aboleret, sed eundem Spiritum cujus virtute Verbum administraverat, submisit, qui suum opus efficaci Verbi confirmatione absolveret. In hunc modum *Christus discipulis duobus sensum aperiebat*: non *Luc. 24. vers. 27.* ut abjectis Scripturis per se saperent: sed *ut Scripturas intelligerent*. Similiter Paulus, dum hortatur Thessalonicenses *ne Spiritum extinguant*, non subli- *1 Thess. 5. vers. 19, 20.* miter eos arripit ad inanes sine Verbo speculationes: sed continuo subjicit, *non spernendas prophetias*. Quo proculdubio innuitur, Spiritus lucem præfocari simul atque in contemptum veniunt prophetiæ.

Libertinorum ebrietas superba. Quid ad hæc tumidi isti [illegible] qui hanc unam reputant eximiam illuminationem, ubi secure omisso ac valere jusso Dei verbo, quicquid stertendo conceperint, non minus confidenter quam temere arripiunt? Filios certe Dei longe alia decet sobrietas: qui ut omni veritatis luce, sine Dei Spiritu, orbatos se vident, ita non ignorant, Verbum esse organum quo Spiritus sui illuminationem fidelibus Dominus dispensat. Alium enim Spiritum nesciunt quam qui in Apostolis habitavit & loquutus est: cujus oraculis assidue ad verbi audientiam revocantur.

CAP. X.

Scripturam, ut omnem superstitionem corrigat, verum Deum exclusive opponere diis omnibus Gentium.

Ad Dei notitiam explicandam reversio, in qua ostenditur Deum se talem in Scriptura nobis exhibere qualem in operibus suis delineavit. SEd enim quoniam Dei notitiam, quæ in mundi machina universisque creaturis non obscure alioqui proponitur, familiarius tamen etiamnum & clarius *Verbo* docuimus explicari: jam operæpretium est expendere ecquid se talem Dominus in *Scriptura* nobis repræsentet qualem in operibus suis delineari, prius visum est. Longa certe materia: siquis in ea diligentius tractanda immorari velit. At ego velut indicem proposuisse contentus ero, quo monitæ piæ mentes, quid potissimum in Scripturis de Deo investigandum sit norint, & ad certum ejus inquisitionis scopum dirigantur. Nondum attingo peculiare fœdus quo genus Abrahæ à reliquis Gentibus distinxit. Nam gratuita adoptione recipiens in filios qui hostes erant, Redemptor jam tunc apparuit: nos autem adhuc in ea notitia versamur quæ in mundi creatione subsistit, neque ascendit ad Christum Mediatorem. Etsi autem paulo post quosdam ex novo Testamento locos citare operæpretium erit (sicuti etiam inde & potentia Dei creatoris, & providentia in primæ naturæ conservatione probatur) lectores tamen monitos volo quid nunc agere mihi propositum sit, ne fines sibi præscriptos transiliant. denique tenere in præsentia sufficiat quomodo Deus cæli & terræ opifex mundum à se conditum gubernet. Passim vero celebratur & paterna ejus bonitas, & voluntas ad beneficentiam proclivis: & exempla traduntur severitatis, quæ justum scelerum ultorem esse ostendunt, præsertim ubi tolerantia sua contra obstinatos nihil proficit.

2. Certis quidem locis dilucidæ magis descri- *Nempe æternum, bonum, qui faciat misericordiam, judicium, & justitiam in veritate, ut Moses, David & Jeremias testantur.* ptiones nobis proponuntur, quibus [illegible] visenda exhibetur germana ejus facies. Nam quum eam describeret Moses, videtur sane voluisse breviter comprehendere quicquid de ipso intelligi ab hominibus fas esset. *Jehovah*, inquit, *Jehovah, Deus misericors & clemens, patiens, & multæ miserationis ac verax, qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & scelera, apud quem innocens non eris innocens, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus.* Ubi animadvertamus ejus *æterni-* *Exod. 34. vers. 6.* *tatem* & αὐτουσίαν, magnifico illo nomine bis repetito, prædicari: deinde commemorari ejus *virtutes*, quibus nobis describitur non quis sit *apud se*, sed qualis *erga nos*: ut ista ejus agnitio vivo magis sensu, quam

vacua

Illorum Dei attributorum explicatio.

vacua & meteorica speculatione constet. *Virtutes* porro easdem hic enumerari audimus quas notavimus in cælo & terra relucere: clementiam, bonitatem, misericordiam, justitiam, judicium, veritatem. Nam *virtus* & *potentia* sub titulo *Elohim* continetur. Iisdem etiam epithetis illum insigniunt Prophetæ, quum ad plenum volunt sanctum ejus nomen illustrare. Ne multa congerere cogamur, in præsentia nobis Psalmus unus sufficiat: in quo tam exacte *summa* omnium ejus virtutum recensetur, ut nihil omissum videri queat. Et nihil tamen illic ponitur quod non liceat in creaturis contemplari. Adeo talem sentimus experientia magistra Deum, qualem se verbo declarat. Apud Jeremiam, ubi pronunciat qualis agnosci à nobis velit, descriptionem proponit non ita plenam, sed eodem plane recidentem: *Qui gloriatur*, inquit, *in hoc glorietur, quod me noverit Dominum qui facio misericordiam, judicium, & justitiam in terra.* Tria certe hæc apprime nobis cognitu sunt necessaria: *Misericordia*, qua sola consistit nostra omnium salus: *Judicium*, quod in flagitiosos quotidie exercetur, & gravius etiam eos manet in æternum exitium: *Justitia*, qua conservantur fideles, & benignissime foventur. Quibus comprehensis, te abunde habere vaticinium testatur quo possis in Deo gloriari. Neque tamen ita omittuntur aut veritas ejus, aut potentia, aut sanctitas, aut bonitas. Quomodo enim constaret, quæ hic requiritur justitiæ, misericordiæ, judicii ejus scientia, nisi *veritate* ejus inflexibili niteretur? Et quomodo crederetur terram judicio & justitia moderari, nisi intellecta ejus *virtute*? Unde autem, nisi ex *bonitate*, misericordia? Si denique viæ omnes ejus sunt misericordia, judicium, justitia, in illis quoque & *sanctitas* conspicua est. *Porro* non in alium *scopum* destinatur, quæ in Scripturis nobis proponitur Dei notitia, quam quæ in creaturis impressa nitet: nempe ad Dei *timorem* primum, deinde ad *fiduciam* nos invitat: quo scilicet & perfecta vitæ innocentia, & non simulata obedientia colere illum discamus: tum ab ejus bonitate toti dependere.

Psal. 145.

Jer. 9:24.

Summa,

Usus hujus notitia.

3. Sed hic summam generalis doctrinæ colligere propositum est. ac primo quidem observent lectores, Scripturam ut ad verum Deum nos dirigat, diserte excludere ac rejicere deos omnes Gentium, quia seculis fere omnibus passim adulterata fuit religio. Verum quidem est, unius Dei nomen ubique fuisse notum ac celebre. Nam qui ingentem deorum turbam colebant, quoties ex genuino naturæ sensu loquuti sunt, acsi unico Deo contenti essent, simpliciter usi sunt Dei nomine. atque hoc prudenter notavit *Justinus martyr*, qui in hunc finem librum composuit *De monarchia Dei*, ubi ex plurimis testimoniis ostendit *unitatem* Dei fuisse omnium cordibus insculptam. Idem etiam Tertullianus ex communi sermone probat. Sed quia omnes ad unum vanitate sua vel tracti vel prolapsi sunt ad falsa commenta, atque ita evanuerunt eorum sensus, quicquid naturaliter senserunt de unico Deo non ultra valuit nisi ut essent inexcusabiles. Nam & sapientissimi quique eorum vagum mentis suæ errorem palam aperiunt, ubi Deum quempiam sibi adesse cupiunt: & ita votis invocant incertos deos. Adde quod multiplicem Dei naturam imaginando, licet minus absurde quam rude vulgus de Jove, Mercurio, Venere, Minerva & aliis sentirent, non fuerunt ipsi quoque immunes à Satanæ fallaciis. ac jam alibi diximus, quæcunque effugia argute excogitarunt Philosophi, crimen defectionis non diluere quin ab omnibus corrupta fuerit Dei veritas. Hac ratione Habacuc, ubi idola omnia damnavit, *Deum in templo suo* quærere jubet, ne alium admitterent fideles quam qui se verbo suo patefecerat.

Scriptura autem ut ad verum Deum nos dirigat, diserte excludit deos gentium, qua unitatem Dei quodammodo agnoverunt.

lib. de Idololatria. vide etiam Augustin. epist. 43. & 44.

Habac. 2. vers. 20.

Cap. XI.

Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicunque idola sibi erigunt.

Tres sunt hujus capitis partes præcipuæ.

1. *Refelluntur qui Deo formam visibilem affingunt, sect. 1. & 2. addita responsione ad eorum objectionem qui certis signis Deum numinis sui præsentiam exhibuisse audientes, inde errori suo quærunt patrocinium, sect. 3. & 4. deinde variis argumentis (sect. 5. 6. 7.) fit satis tritæ objectioni ex Gregorio, Libros idiotarum esse imagines.*
2. *De idolorum seu imaginum origine & adoratione à Papistis reapse comprobata, sect. 8. 9. 10. effugiumque illorum 11. sectione exploditur.*
3. *De usu & abusu imaginum, sect. 12. An in templis Christianorum eas habere expediat, sect. 13. Tandem Synodi Nicenæ, pro imaginibus contra Dei veritatem, non sine Christiani nominis opprobrio, inepte admodum litigantis, refutatio subjungitur.*

Deus idolis opponitur, ut eum esse solum de se testem idoneum omnes intelligant.

VErum ut Scriptura, rudi crassoque hominum ingenio consulens, populariter loqui solet, ubi verum Deum à falsis discernere vult, *idolis* præcipue eum opponit. non quod probet quæ subtilius & elegantius à Philosophis traduntur, sed quo melius detegat mundi stultitiam, imo amentiam in quærendo Deo, quamdiu suis quisque speculationibus adhæret. Exclusiva igitur definitio quæ passim occurrit, in nihilum redigit quicquid divinitatis propria opinione sibi fabricant homines: quia Deus ipse solus est de se idoneus testis. Interea quum hic brutus stupor totum orbem occupaverit, ut visibiles Dei figuras appeterent, atque ita ex ligno, lapide, auro, argento, aliave mortua & corruptibili materia formarent deos, tenendum nobis est hoc principium, *impio mendacio corrumpi Dei gloriam quoties ei forma ulla affingitur.* Itaque Deus in Lege postquam sibi uni asseruit Deitatis gloriam, ubi docere vult quem cultum probet vel repudiet, mox adjungit, *Non facies tibi sculptile, neque similitudinem ullam:* quibus verbis licentiam nostram coercet, ne ipsum ulla visibili effigie repræsentare tentemus. ac formas omnes breviter enumerat, quibus jam olim cœperat ejus veritatem in mendacium convertere superstitio. Scimus enim *Solem* adoratum fuisse à *Persis*. quotquot etiam astra in cælo cernebant stultæ Gentes, totidem sibi finxerunt deos. Jam nullum prope *animal* fuit quod *Ægyptiis* non esset Dei figura. *Græci* vero supra alios sapere visi sunt, quod sub *humana forma* Deum colerent. Atqui imagines Deus inter se non comparat, quasi altera magis, altera minus conveniat: sed absque exceptione repudiat simulachra omnia, picturas, aliaque signa quibus eum sibi propinquum fore putarunt superstitiosi.

Vetat autem, & verbis expressis, ne ipsum quis ulla visibili specie repræsentare tentet.

Exod. 20. vers. 4.

Maximus Tyrius Platonic. Serm. 38.

2. Id colligere promptum est ex rationibus quas prohibitioni adjungit. Primum apud Mosen, *Memento quod Jehovah loquutus tibi sit in valle Horeb:* vocem

Deut. 4. vers. 15.

Rationes hujus prohibitionis

hibitionis extant apud Mosen, Josuam & Paulum: quibus additur Ethnici hominis querimonia, ut idolorum cultores pudefiant.

vocem audisti, corpus non vidisti, observa ergo teipsum, ne forte deceptus, facias tibi ullam similitudinem, &c. Videmus ut aperte *vocem* suam opponat Deus *omnibus figuris*: ut sciamus à Deo desciscere quicunque visibiles ejus formas appetunt. Ex Prophetis sufficiet unus Jesaias qui in hac demonstratione plurimus est, ut doceat indecora & absurda fictione fœdari Dei majestatem, dum incorporeus materia corporea, invisibilis visibili simulachro, spiritus re inanimata, immensus exigui ligni, lapidis, vel auri frusto assimilatur. In eundem quoque modum ratiocinatur Paulus: *Genus quum simus Dei non existimandum auro, & argento, aut lapidi arte sculpto, aut invento hominis Divinum esse simile.* Unde constat, quicquid statuarum erigitur vel imaginum pingitur, ad Deum figurandum, simpliciter ei displicere ceu quædam majestatis suæ dedecora. Et quid mirum si hæc è cælo Spiritus sanctus oracula detonet, quum ad talem confessionem è terra edendam miseros quoque & cæcos idololatras cogat? Nota est illa *Senecæ* querimonia, quæ apud Augustinum legitur: *Sacros*, inquit, *immortales, inviolabilesque deos in materia vilissima, atque ignobili dedicant, illisque hominum & ferarum habitus induunt: quidam vero mixto sexu, & diversis corporibus: ac numina vocant quæ si accepto spiritu occurrerent, monstra haberentur.* unde rursus palam apparet, frivolo cavillo elabi imaginum patronos, qui obtendunt *Judæis fuisse vetitas*, quod ad superstitionem proclives essent. Quasi vero ad gentem unam pertineat quod Deus ex æterna sua essentia, & continuo naturæ ordine adducit. Neque vero Judæos Paulus alloquebatur, sed Athenienses, quum errorem in Deo figurando refelleret.

Jes. 40: 18. & 41. v. 7. 29. & 45: 9. & 6: 5.
Act. 17. vers. 29.
lib. 6. de Civit. Dei, cap. 10.

Objectionis, ex variis locis apud Mosem petita, consideratio.

3. Exhibuit quidem interdum Deus certis signis numinis sui præsentiam, ut diceretur spectari *facie ad faciem*: sed omnia quæ unquam edidit signa, apte quadrabant ad rationem docendi, & simul aperte monebant homines de incomprehensibili ejus essentia. *Nubes* enim & *fumus* & *flamma*, quanquam symbola erant cælestis gloriæ, quasi injecto freno cohibebant omnium mentes ne penetrare altius tentarent. Quare ne *Moses* quidem (cui tamen præ aliis familiarissime se patefecit) precibus adeptus est ut *faciem illam cerneret*. quin responsum accepit, *non esse hominem tanti fulgoris capacem.* Apparuit *Spiritus sanctus sub specie columbæ*: sed dum protinus evanuit, quis non videt, unius momenti symbolo admonitos esse fideles Spiritum invisibilem credendum esse? ut ejus virtute & gratia contenti, nullam sibi externam figuram accerserent. Nam quod sub *forma hominis* Deus interdum apparuit, præludium fuit futuræ in Christo revelationis. Itaque hoc prætextu minime licuit Judæis abuti ut sibi deitatis symbolum erigerent sub humana figura. *Propitiatorium* quoque unde præsentiam virtutis suæ sub Lege exeruit Deus, sic compositum erat ut innueret optimum divinitatis aspectum hunc esse, dum animi supra se admiratione efferuntur. *Cherubim* siquidem *alis extentis* illud operiebant: *velum* obtegebat: *locus* ipse procul reconditus satis per se occulebat. Proinde insanire eos minime obscurum est qui simulachra Dei & Sanctorum exemplo illorum *Cherubim* defendere conantur. Quid enim obsecro volebant imagunculæ illæ, nisi imagines repræsentandis Dei mysteriis non esse idoneas? quando in hoc formatæ erant, ut alis velantes propitiatorium, non oculos modo humanos, sed omnes sensus prohiberent à Dei intuitu: atque ita temeritatem corrigerent. Huc accedit quod Prophetæ *Seraphim* sibi in visione ostensos *velata facie* nobis pingunt: quo significant tantum esse divinæ gloriæ fulgorem ut *Angeli* quoque ipsi à recto intuitu arceantur, & tenues ejus scintillæ, quæ in Angelis emicant, ab oculis nostris sint subductæ.

Deut. 4. vers. 12.
Exod. 33. vers. 20.
Math. 3. vers. 16.
De apparitionibus Dei.
Exod. 25. vers. 17. 18, 21.
Cherubim, & Seraphim, imagines non esse idoneas repræsentandis Dei mysteriis ostenduntur.
Jes. 6: 2, 6.

Quanquam Cherubim de quibus nunc agitur, ad veterem Legis *pædagogiam* pertinuisse agnoscunt quicunque recte judicant. Ita in exemplum eos trahere quod nostræ ætati serviat, absurdum est. Præteriit enim *seculum* illud *puerile*, ut ita loquar, cui ejusmodi rudimenta destinata erant. Ac sane pudendum est, profanos scriptores magis dextros esse Legis Dei interpretes quam Papistas. Judæis per ludibrium exprobrat *Juvenalis*, quod *puras nubes & cæli numen adorent.* Perverse quidem & impie: verius tamen loquitur, Dei effigiem apud illos extare negans, quam Papistæ, qui visibilem aliquam Dei effigiem fuisse garriunt. Quod autem populus ille fervida celeritate subinde ad idola sibi quærenda prorupit, non aliter quam aquæ ex magna scaturigine violento impetu ebulliunt: hinc potius discamus quanta sit ingenii nostri ad idololatriam propensio, ne vitii communis culpam regerendo in Judæos sub vanis peccandi illecebris mortiferum somnum dormiamus.

Præterea ad veterem Legis pædagogiam Cherubim pertinuerunt.
Satyra 14.

4. Eodem tendit illud, *Simulachra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum*: quia & ex materia colligit Propheta, non esse deos quorum effigies aurea est vel argentea: & pro confesso sumit, quicquid proprio sensu concipimus de Deo, insipidum esse figmentum. *Aurum* potius & *argentum* nominat, quam *lutum* vel lapidem, ne vel splendor vel pretium idolis reverentiam conciliet. Concludit tamen in genere, nihil minus esse probabile, quam ex mortua qualibet materia conflari deos. Interea non minus in altero insistit, nimis vesana temeritate efferri mortales, qui evanidum spiritum in singula momenta precario trahentes, Dei honorem conferre audent idolis. Fateri cogetur homo se animal esse ephemeron, & pro Deo tamen haberi volet metallum, cui deitatis originem dedit! Unde enim idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? Justissima est profani illius Poetæ subsannatio,

Idolorum materia, idololatrarum de Deo figmentum satis superque refellit.
Psal. 115. vers. 4. & 135: 15.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Quum faber, incertus scamnum faceretne, &c.
Maluit esse Deum.

Horat. 1. Ser. Satyr. 8.

scil. terrenus homuncio, qui singulis fere momentis vitam exhalat, suo artificio Dei nomen & honorem ad mortuum truncum transferet. Sed quia Epicureus ille facete ludendo nullam religionem curavit, omissis ejus & similium dicteriis, pungat nos; imo transfodiat objurgatio Prophetæ, Nimium esse vecordes, qui ex eodem ligno se calefaciunt, furnum accendunt coquendo pani, assant carnem vel elixant, deumque fabricant, coram quo supplices ad precandum se prosternunt. Itaque alibi non tantum ex Lege reos peragit, sed exprobrat quod ex fundamentis terræ non didicerint: quando scil. nihil minus consentaneum, quam velle Deum, qui immensus est ac incomprehensibilis, redigere ad quinque pedum mensuram. Et tamen portentum hoc, quod palam naturæ ordini repugnat, consuetudo ostendit esse hominibus naturale. Tenendum porro est, hac loquendi forma passim notari superstitiones, quod opera sint manuum hominum, quæ Dei auctoritate carent: ut hoc fixum sit, detestabiles esse omnes cultus, quos à seipsis homines excogitant. Furorem exaggerat Propheta in Psalmo, quod auxilium implorent à rebus mortuis, sensuque carentibus, qui intelligentia ideo præditi sunt, ut sciant sola Dei virtute omnia moveri. Sed quia, tam populos omnes, quam privatim unumquemque rapit naturæ corruptela ad tantam dementiam, dira imprecatione tandem fulminat Spiritus, *Similes illis fiant qui faciunt ea, & quicunque illis fidunt.* Notandum autem non minus similitudinem vetari, quam sculptile: quo inepta Græcorum cautio refutatur. Belle enim defunctos se putant, si Deum non sculpant, dum in picturis licen-

Confirmatio, ex Jesaia & aliorum testimoniis desumpta.
Jes. 45: 12.
Jes. 40: 21.
Jes. 2. v. 8. & 31: 7. & 57: 10. Oseæ 14. vers. 4. Mich. 5. vers. 13.
Psal. 115. vers. 8.
Græcorum inepta cautio.

licentiosius, quam ullæ aliæ gentes lasciviunt. Atqui Dominus non à statuario modo sibi erigi effigiem, sed à quolibet artifice effingi prohibet: quia perperam & cum majestatis suæ contumelia sic assimilatur.

Objectio, libros idiotarum esse imagines. 1. Responsio, Spiritus S. (Jer. 10: 3. & Habac. 2. vers. 18.) pronunciat, imagines esse doctores vanitatis & mendacii.

Gregor. epist. 109. l. 7. & epist. 9. l. 9. ad Serenum Episcop. Massil.

5. Scio quidem illud vulgo esse plusquam tritum, Libros idiotarum esse imagines. Dixit hoc Gregorius: at longe aliter pronunciat Spiritus Dei, in cujus schola si edoctus fuisset, hac in parte nunquam ita loquutus foret. Nam quum Jeremias lignum esse doctrinam vanitatis pronunciat: quum Habacuc docet, conflatile esse doctorem mendacii: certe hinc generalis colligenda est doctrina, futile esse, adeoque mendax, quicquid de Deo ex imaginibus homines didicerint. Siquis excipiat, eos à Prophetis reprehendi, qui simulachris ad impiam superstitionem abutebantur: fateor id quidem: sed addo, quod omnibus conspicuum est, in totum damnari ab illis, quod Papistæ pro certo axiomate sumunt, imagines esse pro libris. Opponunt enim vero Deo simulachra, tanquam res contrarias, & quæ nunquam simul convenire possint. Hæc, inquam, comparatio, in locis illis, quos nuper citavi, statuitur: quum unus sit verus Deus, quem colebant Judæi, perperam & falso confingi visibiles figuras, quæ Deum repræsentent: ac misere deludi omnes, qui Dei cognitionem inde petunt. Denique, nisi ita res haberet, fallacem esse & adulterinam, quæcunque ex simulachris petitur Dei cognitio, non ita generaliter damnarent eam Prophetæ. Saltem hoc habeo, quum vanitatem & mendacium esse docemus, quod simulachris Deum effingere homines tentant, nihil aliud quam de verbo ad verbum nos referre quod Prophetæ tradiderunt.

Institut. Divinar. lib. 2. c. 25. Euseb. l. 3. de præparat. Euangelica, c. 3. & 4.

2. Veteres Theologi, imaginum erectionem & cultum damnarunt.

lib. 4. de Civit. Dei, cap. 9. & 31.

6. Legantur præterea, quæ de hac re Lactantius & Eusebius scripserunt, qui pro certo assumere non dubitant, mortales fuisse omnes, quorum simulachra visuntur. Nec aliter Augustinus, qui secure pronunciat, nefas esse, non modo adorare simulachra sed Deo collocare. Neque tamen aliud dicit, quam quod multis ante annis in Concilio Elibertino decretum fuerat: cujus hoc est tricesimum sextum caput, *Placuit in templis non haberi picturas: ne quod colitur vel adoratur, in parietibus pingatur.* Sed in primis memorabile quod ex Varrone alibi citat idem Augustinus, suaque subscriptione confirmat, *Qui primi deorum simulachra induxerunt, eos & metum dempsisse, & errorem addidisse.* Hoc, si solus Varro diceret, parum fortasse haberet auctoritatis: pudorem tamen nobis merito incutere deberet, quod homo Ethnicus, quasi in tenebris palpans, ad hanc lucem pervenerit, ideo indignas esse Dei majestate corporeas imagines, quia metum ejus diminuant hominibus, erroremque augeant. Res certe ipsa testatur, vere hoc non minus, quam prudenter fuisse dictum: sed Augustinus à Varrone mutuatus, tanquam ex suo sensu profert. Ac primum quidem admonet, primos de Deo errores, quibus homines sunt impliciti, non cœpisse à simulachris, sed nova materia superaddita, crevisse. Deinde ideo imminui aut etiam tolli Dei timorem interpretatur, quia facile possit ejus numen in simulachrorum stultitia, ineptoque & absurdo figmento contemni. quod secundum utinam non tam verum esse experiremur. Quisquis ergo rite doceri cupiet, aliunde quam ex simulachris discat quod de Deo sciendum est.

3. Luxus & meretricius imaginum in templis papisticis ornatus, earum patrocinium avertit.

7. Quare, siquid frontis habent Papistæ, ne posthac effugio isto utantur, libros esse idiotarum imagines: quod tam aperte pluribus Scripturæ testimoniis refellitur. Tametsi ut hoc illis concedam, ne sic quidem multum profecerint pro idolis suis tuendis. Cujusmodi portenta pro Deo obtrudant notum est. Quas vero sanctas picturas vel statuas dicant, quid sunt nisi perditissimi luxus & obscœnitatis exemplaria? ad quæ, siquis formare se vellet, fustuario dignus sit. Equidem lupanaria pudicius & modestius cultas meretrices ostendunt, quam templa eas quas volunt censeri virginum imagines. Martyribus nihilo decentiorem fingunt habitum. Componant ergo sua idola vel ad modicum saltem pudorem, ut paulo verecundius mentiantur alicujus sanctitatis libros esse. Sed tum quoque respondebimus, non hanc esse in sacris locis docendi fidelis populi rationem: quem longe alia doctrina quam istis næniis illic institui vult Deus. In Verbi sui prædicatione & sacris mysteriis communem illic omnibus doctrinam proponi jussit: in quam parum sedulo intentum sibi animum esse produnt, qui oculis ad idola contemplanda circumaguntur. Quos ergo vocant Papistæ idiotas, quorum ruditas solis imaginibus doceri sustineat? hos scilicet, quos pro suis discipulis agnoscit Dominus: quos cælestis suæ Philosophiæ revelatione dignatur: quos salutaribus regni sui mysteriis vult erudiri. Fateor quidem, ut res habet, hodie esse non paucos qui talibus libris carere nequeant. Sed unde, quæso, isthæc stupiditas, nisi quod ea doctrina fraudantur, quæ sola erat ad eos formandos idonea? Neque enim alia de causa, qui præerant Ecclesiis, resignarunt idolis docendi vices, nisi quia ipsi muti erant. Christum vera Euangelii prædicatione depingi, & quodammodo ob oculos nostros crucifigi testatur Paulus. Gal. 3: 1. Quorsum igitur attinebat tot passim in templis cruces erigi, ligneas, lapideas, argenteas & aureas, si probe & fideliter illud inculcaretur, Christum esse mortuum, ut in cruce maledictionem nostram sustineret, peccata nostra expiaret corporis sui sacrificio, sanguineque ablueret, nos denique reconciliaret Deo patri? Ex quo uno plus discere poterant quam ex mille crucibus ligneis aut lapideis. nam in aureas & argenteas avari mentes & oculos tenacius forte defigunt, quam in ulla Dei verba.

4. Alia est Ecclesiæ Dei in vera pietate instituenda ratio.

Capitis pars altera. De idolorum seu imaginum origine.

Sap. 14. vers. 15.

8. Porro de idolorum origine, publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientiæ habetur: primos scil. extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiose colerent. Et sane fateor perversum hunc morem fuisse vetustissimum: nec faces fuisse nego, qua accensus hominum ad idololatriam furor magis exarsit: non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim jam fuisse prius in usu, quam ista in consecrandis mortuorum imaginibus ambitio invaluisset, (cujus apud profanos scriptores crebra fit mentio) constat ex Mose. Gen. 31. vers. 19. Quum Rachelem narrat furatam esse patris sui idola, non secus ac de communi vitio loquitur. Unde colligere licet, hominis ingenium perpetuam, ut ita loquar, esse idolorum fabricam. A diluvio quædam erat mundi palingenesia: atqui non multi anni fluunt, quin sibi homines pro libidine deos fingant. Ac credibile est, superstite adhuc sancto Patriarcha, idololatriæ deditos fuisse nepotes, ut oculis suis non sine acerbissimo dolore cerneret idolis fœdari terram, cujus corruptelas nuper Deus tam horribili judicio purgaverat. Nam Thare & Nachor jam ante natum Abraham falsorum deorum cultores erant, sicuti testatur Josue. Jos. 24: 2. Quum tam cito descriverit progenies Sem, quid de posteris Cham judicabimus, qui in patre suo pridem fuerant maledicti? Ita est sane. Mens hominis, ut superbia & temeritate est referta, Deum pro captu suo imaginari audet: ut hebetudine laborat, imo crassissima ignorantia est obruta, pro Deo vanitatem & inane spectrum concipit. Ad hæc mala accedit nova improbitas, quod homo qualem intus concepit Deum, exprimere opere tentat. Mens igitur idolum gignit: manus parit. Hanc esse idololatriæ originem, quod homines Deum sibi adesse non credunt, nisi carnaliter exhibeat se præsentem, prodit

Paulo post diluvium exsurgit.

Ab humana mente sedulo culta adolevit.

Israë-

Exod. 32. vers. 1.

Israëlitarum exemplum. *Nescimus*, dicebant, *quid isti Mosi contigerit: fac nobis deos, qui nos præcedant.* Deum quidem esse noverant cujus experti virtutem erant in tot miraculis: sed propinquum sibi esse non confidebant, nisi oculis cernerent corporeum vultus ejus symbolum, quod sibi testimonium esset gubernantis Dei. A præeunte ergo imagine volebant cognoscere Deum itineris sibi esse ducem. Id quotidiana experientia docet, inquietam semper esse carnem, donec sibi simile figmentum nacta est, in quo se pro Dei imagine inaniter soletur. Omnibus fere à condito mundo seculis, huic cæcæ cupiditati ut obsequerentur homines, erexerunt signa in quibus Deum sibi præ oculis carnalibus obversari credebant.

De imaginum adoratione.

9. Tale figmentum sequitur protinus adoratio: quum enim Deum se homines in simulachris intueri arbitrarentur, & ipsum quoque illic coluerunt. Tandem toti & animis & oculis illic affixi, magis obbrutescere cœperunt: & quasi aliquid divinitatis inesset, obstupescere & admirari. Jam constat, homines ad simulachrorum cultum non ante prorumpere, quam crassiore aliqua opinione sint imbuti: non quidem ut deos existiment, sed quia vim aliquam divinitatis illic inhabitare imaginantur. Itaque sive Deum, sive creaturam tibi in simula-

Quid sit.

chro repræsentes, ubi ad venerationem prosterneris, jam superstitione aliqua fascinatus es. Hac ratione, Dominus non statuas modo erigi ad se effigiandum fabrefactas, sed titulos etiam quoslibet & lapides consecrari vetuit, qui in orationem prostarent. Eadem quoque ratione in præcepto Legi altera pars de adoratione subjicitur. Nam simulatque efficta est Deo visibilis forma, huic quoque alligatur illius virtus. Ita stupidi sunt homines ut Deum affigant ubicunque affingunt. ac proinde fieri non potest, quin adorent. Neque interest, idolumne simpliciter colant, an Deum in idolo: hæc semper idololatria est, quum idolo, qualicunque colore, exhibentur divini honores. Et quia superstitiose coli non vult Deus, illi eripitur quicquid confertur in idola.

Pro imaginum adoratione idololatrarum prætextus refelluntur.

Huc animum advertant, qui ad defensionem execrabilis idololatriæ, qua multis antehac seculis vera religio submersa subversaque fuit, miseros prætextus aucupantur. Non reputantur, inquiunt, pro diis imagines. Nec tam prorsus incogitantes erant Judæi, ut non meminissent Deum fuisse cujus manu educti essent ex Ægypto antequam fabricarent vi-

Exod. 32. vers. 4, 5.

tulum. Quin Aaroni dicenti, illos esse deos à quibus liberati essent è terra Ægypti, intrepide annuebant, non dubia significatione, velle se retinere illum Deum liberatorem, modo præeuntem in vitulo conspicerent. Nec ita stupidi fuisse Ethnici credendi sunt, ut non intelligerent Deum alium esse, quam ligna & lapides. Mutabant enim pro arbitrio simulachra, deos semper eosdem animo retinebant: & multa erant uni deo simulachra, nec pro multitudine complures tamen deos sibi fingebant: præterea nova quotidie consecrabant, nec putabant ta-

Ethnicorum prætextus.

in Ps. 113.

men se novos facere deos. Legantur excusationes, quas ab idololatris sui seculi fuisse prætextas refert Augustinus: nempe quum arguerentur, respondebant vulgares, se non visibile illud colere, sed numen quod illic invisibiliter habitabat. Qui vero purgatioris, ut ipse loquitur, religionis erant, nec simulachrum, nec dæmonium se colere aiebant: sed per effigiem corpoream intueri ejus rei signum,

Idololatrarum ingenium.

quam colere deberent. Quid ergo? Omnes idololatræ, sive ex Judæis, sive ex Gentibus, non aliter, quam dictum est, fuerunt animati. spirituali intelligentia non contenti, certiorem ac propiorem ex simulachris impressum iri sibi putabant. Postquam semel placuit præpostera ista Dei assimilatio, nullus finis factus, donec novis subinde præstigiis delusi, in imaginibus Deum vim suam exerere opinarentur. Nihilominus & Deum æternum Judæi, unum verumque cœli ac terræ Dominum, sub talibus simulachris persuasi erant se colere: & Gentes, suos licet falsos Deos, quos tamen in cælo habitare fingerent.

Mendax Papistarum effugium, & cum veteribus idololatris convenientia detegitur.

in Ps. 113.

10. Hoc qui antehac factum, & nostra etiam memoria fieri negant, impudenter mentiuntur. Cur enim coram illis prosternuntur? Cur sese ad illa, precaturi, tanquam ad Dei aures convertunt? Siquidem verum est, quod ait Augustinus, *Neminem orare vel adorare sic intuentem simulachrum, qui non sic afficiatur, ut ab eo exaudiri se putet, vel sibi præstari, quod desiderat, speret.* Cur inter ejusdem Dei simulachra tantum discrimen, ut altero præterito, aut vulgariter honorato, alterum omni solenni honore prosequantur? Cur in visendis simulachris, quorum similia domi suæ habent, votivis peregrinationibus se fatigant? Cur pro illis hodie, tanquam pro aris & focis, ad cædes usque & strages digladiantur, ut facilius laturi sint unicum Deum sibi eripi, quam sua idola? Et tamen nondum crassos vulgi errores (qui penè infiniti sunt, & omnium fere corda occupant) enumero: tantum indico quod ipsi profitentur, quum se maxime ab idololatria purgare volunt. Non vocamus, inquiunt, nostros deos. Neque illi aut Judæi, aut Gentiles olim vocabant: & tamen Prophetæ passim illis fornicationes cum ligno & lapide exprobrare non desinebant: tantum ob ea quæ quotidie ab iis fiunt qui Christiani haberi volunt, nempe quod Deum in ligno & lapide carnaliter venerabantur.

Aliud eorum effugium sive sophisma, distinctionem δουλείας & λατρείας inducens, refellitur.

vide finem sect. 16. & cap. 12. sect. 2.

11. Quanquam non ignoro, nec dissimulandum est, distinctione ipsos elabi magis arguta, cujus paulo post iterum plenior fiet mentio. Cultum enim quem simulachris suis impendunt, εἰδωλοδουλείαν esse obtendunt, εἰδωλολατρείαν esse negant. Sic enim loquuntur, dum cultum quem appellant duliæ, sine Dei injuria statuis & picturis posse communicari docent: ergo innoxios se arbitrantur, si tantummodo servi sint idolorum, non etiam cultores. Quasi vero non aliquanto levius sit colere, quam servire. Et tamen dum in Græca voce latebras captant, secum ipsi pugnant admodum pueriliter. Nam quum λατρεύειν nihil aliud Græcis significet quam colere: perinde valet quod dicunt, ac si imagines suas fateantur se colere, sed absque cultu. Nec est quod objiciant, aucupia me in verbis tendere: sed ipsi dum tenebras conantur offundere simplicium oculis, inscitiam suam produnt. Quamlibet tamen sint diserti, nunquam sua eloquentia consequentur, ut rem unam & eandem nobis duas esse probent. In re, inquam, ostendant discrimen, ut habeantur veteribus idololatris dissimiles. Sicuti enim reatum non effugiet adulter aut homicida, si aliud ascititium sceleri suo nomen imposuerit: ita istos subtili nominis commento absolvi absurdum est, si causa nihil ab idololatris differunt, quos damnare ipsi etiam coguntur. Atqui tantum abest ut ab illorum causa suam sejungant, ut potius fons totius mali sit præpostera æmulatio, qua cum illis certarunt, dum symbola quibus Deum sibi figurent, & suo ingenio sibi comminiscuntur, & suis manibus confingunt.

Pars postrema, in qua 1. de usu & abusu imaginum agitur.

12. Neque tamen ea superstitione teneor, ut nullas prorsus imagines ferendas censeam. Sed quia sculptura & pictura Dei dona sunt, purum & legitimum utriusque *usum* requiro: ne quæ Dominus in suam gloriam & bonum nostrum nobis contulit, ea non tantum polluantur præpostero abusu, sed in nostram quoque perniciem convertantur. *Deum effingi visibili specie* nefas esse putamus, quia id vetuit ipse, & fieri sine aliqua gloriæ ejus deformatione non potest. Ac ne in hac opinione *nos* solos esse putent, omnes sanos scriptores id semper improbasse reperient, qui in eorum monumentis versati fuerint. Si ne figurare quidem Deo corpoream effigiem fas est, multo minus ipsam pro Deo, vel Deum in ipsa

colere

colere licebit. Restat igitur ut ea sola pingantur ac sculpantur, quorum sint capaces oculi: *Dei* majestas, quæ oculorum sensu longe superior est, ne indecoris spectris corrumpatur. In eo genere partim sunt *historiæ* ac res gestæ, partim *imagines* ac formæ corporum, sine ulla rerum gestarum notatione. *Priores*, usum in docendo vel admonendo aliquem habent: *secundæ*, quid præter oblectationem afferre possint non video. Et tamen constat tales fuisse omnes propemodum imagines quæ hactenus in templis prostiterunt. Unde judicare licet, non judicio aut delectu, sed stulta & inconsiderata cupiditate illic fuisse excitatas. Omitto quam perperam & indecenter magna ex parte sint efficta, quam licentiose hic pictores & statuarii lascivierint, quam rem paulo ante attigi: tantum dico, etiamsi nihil vitii inesset, nihil tamen habere ad docendum momenti.

sect. 7.

2. *An in templis Christianorum imagines habere expediat, quæstio excutitur.*

vide præfat. hujus operis, & lib. 4. c. 9. sect. 9.

13. Verum illo quoque discrimine omisso, *an ullas omnino imagines*, sive quæ res gestas, sive quæ hominum corpora figurent, *habere in templis Christianis expediat*, obiter expendamus. Principio, siquid nos movet veteris Ecclesiæ auctoritas, meminerimus *quingentis* circiter *annis*, quibus magis adhuc florebat religio, & sincerior doctrina vigebat, Christiana templa fuisse communiter ab imaginibus vacua. Ergo tunc primum in ornamentum templorum ascitæ sunt, quum ministerii sinceritas nonnihil degenerasset. Non disputabo ecquid rationis habuerint qui primi fuerunt ejus rei auctores: verum si ætatem cum ætate conferas, videbis illos multum declinasse ab eorum integritate qui imaginibus caruerant. Quid? an passuros fuisse putamus sanctos illos patres Ecclesiam tamdiu ea re carere, quam utilem ac salutarem esse judicarent? At certe quia videbant in ea aut nihil aut minimum utilitatis, plurimum autem subesse periculi, repudiarunt magis consilio & ratione, quam ignoratione aut negligentia prætermiserunt. Quod etiam Augustinus claris verbis testatur, *Quum his sedibus locantur*, inquit, *honorabili sublimitate, ut à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quamvis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare videantur*, &c. Et alibi, *Hoc enim facit & quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus in corpore vivens magis arbitretur sentire corpus, quod suo simillimum videt*, &c. Paulo post, *Plus valent simulachra ad curvandam infelicem animam, quod os, oculos, aures, pedes habent: quam ad corrigendam, quod non loquuntur, neque vident, neque audiunt, neque ambulant.* Hæc sane videtur caussa esse cur Joannes non tantum à simulachrorum cultu, sed *ab ipsis* quoque *simulachris cavere* nos voluerit. Et nos horribili insania, quæ ad totius fere pietatis interitum orbem antehac occupavit, plus nimio sumus experti, simulatque in templis collocantur imagines, quasi signum idololatriæ erigi: quia sibi temperare non potest hominum stultitia, quin protinus ad superstitiosos cultus delabatur. Quod si nec tantum periculi immineret, quum tamen expendo in quem usum destinata sint templa, nescio quomodo indignum mihi videtur eorum sanctitate, ut alias recipiant imagines quam vivas illas & iconicas, quas verbo suo Dominus consecravit: *Baptismum* intelligo & *Cœnam Domini*, cum aliis ceremoniis quibus oculos nostros & studiosius detineri, & vividius affici convenit, quam ut alias hominum ingenio fabrefactas requirant. En incomparabile imaginum bonum, quod nulla pensatione resarciri potest, si Papistis creditur.

epist. 49. vide & 4. lib de Civitate Dei, cap. 31.

in Ps. 113.

1 Joan. 5. vers. 21.

3. *Conciliabuli Niceni, pro imaginum adoratione, litigantis impro superbia designatur.*

14. Jam satis multa, opinor, de hac re dicta forent, nisi manum quodammodo mihi injiceret Synodus Nicena, non illa celeberrima, quam coëgit Constantinus Magnus, sed quæ Irenes Imperatricis jussu & auspiciis ante annos octingentos habita est. Decrevit enim non habendas modo in templis esse imagines, sed etiam adorandas. Quicquid enim dixerim, magnum ex adverso præjudicium afferet Synodi auctoritas. Etsi, ut verum fatear, non tam hoc me movet, quam ut appareat lectoribus, quorsum evaserit eorum furor, qui imaginum magis fuerunt cupidi quam Christianos decebat. Sed hoc primum expediamus. Qui hodie simulachrorum usum tuentur, Nicenæ illius Synodi patrocinium allegant. Extat autem refutatorius liber sub Caroli Magni nomine, quem ex dictione colligere licet eodem fuisse tempore compositum. Illic Episcoporum sententiæ, qui Concilio interfuerunt, recitantur, & argumenta quibus pugnarunt. Dixit Joannes legatus Orientalium, *Creavit Deus hominem ad imaginem suam*: atque inde collegit habendas igitur esse imagines. Idem commendari nobis putavit imagines hac sententia, *Ostende mihi faciem tuam, quia speciosa est.* Alius, ut probaret collocandas esse in altaribus, hoc testimonium citavit, *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio.* Alius, ut earum aspectum nobis utilem monstraret, adduxit versum ex Psalmo, *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Alius similitudinem hanc arripuit, Sicut Patriarchæ usi sunt Gentium sacrificiis, ita Christianis habendas esse sanctorum imagines pro idolis Gentium. Eodem torserunt illud, *Domine, dilexi decorem domus tuæ.* Sed in primis ingeniosa est ista interpretatio, *Ut audivimus, ita & vidimus.* Deum igitur non solo Verbi auditu cognosci, sed etiam imaginum aspectu. Simile Theodori episcopi acumen: *Mirabilis*, inquit, *Deus in sanctis suis*: Atqui alibi habetur, *Sanctis qui sunt in terra*: Ergo ad imagines hoc referri debet. Denique tam putidæ sunt insulsitates, ut eas referre me quoque pigeat.

Sophismata, seu S. Scripturæ depravationes, pro imaginum in templis erectione.

15. Ubi de adoratione disputant, illic adoratio & Pharaonis, & virgæ Joseph, & tituli quem erexit Jacob, in medium adducitur. Quanquam in hoc postremo non tantum depravant Scripturæ sensum, sed arripiunt quod nusquam legitur. Tum illa, *Adorate scabellum pedum ejus*: item, *Adorate in monte sancto ejus*: item, *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis*: firmæ admodum & appositæ illis videntur probationes. Siquis per ludibrium attribuere imaginum patronis ridiculam personam vellet, possetne majores & crassiores colligere ineptias? Ac nequa amplius restaret dubitatio, Theodosius Mirensis episcopus adorandas esse imagines Archidiaconi sui somniis tam serio confirmat, acsi oraculum cæleste in promptu haberet. Eant nunc simulachrorum fautores, & Synodi decreto nos urgeant. Quasi vero non omnem sibi fidem abrogent venerandi illi patres, Scripturas vel tam pueriliter tractando, vel tam impie fœdeque lacerando.

Testimonia ad iconolatriam stabiliendam prolata.

16. Venio nunc ad impietatum portenta, quæ evomere ausos esse mirum est: non fuisse autem illis reclamatum cum summa omnium detestatione, bis mirum. Atque hanc flagitiosam amentiam traduci expedit, ut saltem fucus antiquitatis, quem Papistæ obtendunt, simulachrorum cultui detrahatur. Theodosius Amori episcopus anathema crepat adversus omnes qui imagines nolunt adorari. Alius omnes Græciæ & Orientis calamitates huic sceleri imputat, quod non fuerint adoratæ. Quibus ergo pœnis digni Prophetæ, Apostoli, Martyres, quorum tempore nullæ extiterunt? Addunt postea, si imagini imperiali cum suffitu & thymiamate obviam proceditur: multo magis hunc honorem Sanctorum simulachris deberi. Constantius autem Constantiæ Cypri episcopus, se imagines reverenter amplecti profitetur, cultumque honoris, qui vivificæ Trinitati debetur, illis se exhibiturum confirmat: quisquis idem facere recusaverit, eum

Blasphema voces nonnullorum iconolatrarum veterum, à recentioribus non paucis, tum verbis, tum reipsa comprobata.

eum anathematizat, & cum Manichæis & Marcionitis amandat. Ac ne putes privatam esse unius hominis sententiam, assentiuntur reliqui. Imo Joannes legatus Orientalium, calore ultra provectus, præstare admonet, lupanaria omnia in urbem admitti, quam imaginum cultum abnegare. Tandem omnium consensu statuitur, hæreticis omnibus deteriores esse Samaritanos: at ipsis Samaritanis εἰκονομάχους. Cæterum, ne suo solenni Plaudite fabula careat, additur clausula, Gaudeant & exultent, qui Christi habentes imaginem sacrificium illi offerunt. Ubi nunc latriæ & duliæ distinctio, qua Dei & hominum oculos solent perstringere? Nam Concilium sine exceptione tantundem simulachris ac Deo vivo largitur.

CAP. XII.

Deum ab idolis discerni, ut solus in solidum colatur.

Scriptura unicum Deum asserens logomachiam haud instituit, sed Deo omnem tribuit honorem & religiosum cultum. Id probatur: 1. Argumento sumpto ab etymologia vocis.

2. de natura deorum. vide Lact. lib. 4. Instit. Div. cap. 25.

Diximus autem initio, Dei notitiam non esse positam in frigida speculatione, sed secum trahere ejus cultum. ac obiter attigimus quomodo rite colatur, quod aliis locis fusius explicandum erit: nunc tantum breviter repeto, quoties asserit Scriptura unicum esse Deum, non pugnare de nudo nomine, sed hoc etiam præcipere, ne alio transferatur quicquid in divinitatem competit. unde etiam patet, quid à superstitione differat pura religio. Εὐσέβεια certe Græcis tantundem valet ac rectus cultus: quia semper cæci ipsi in tenebris palpando, senserunt tenendam esse certam regulam, ne præpostere colatur Deus. Religionis nomen, etsi vere sciteque Cicero à relegendo deducit, coacta est tamen, & longe petita, quam assignat ratio, quod probi cultores sæpius relegerent, ac diligenter retractarent quid verum esset. Potius existimo vagæ licentiæ opponi hoc nomen: quia major pars mundi quicquid obvium est, temere arripit: imo etiam huc & illuc transvolat: pietas autem, ut in firmo gradu consistat, sese intra fines suos relegit. sicuti inde mihi dicta videtur superstitio, quod modo & præscripta ratione non contenta, supervacuam rerum inanium congeriem accumulet. Cæterum, ut voces omittamus, ætatum omnium consensu receptum semper fuit, vitiari pervertique religionem falsis erroribus. unde colligimus, ubi zelo inconsiderato quidvis nobis permittimus, frivolum esse, quem superstitiosi obtendunt, prætextum. Quamvis tamen in omnium ore personet hæc confessio, turpis interim se prodit inscitia, quod neque adhærent uni Deo, neque delectum adhibent in ejus cultu, sicuti antehac docuimus. *Atqui* Deus, ut sibi jus suum vendicet, clamat se esse *æmulum*, ac *severum fore ultorem* si cum ullo deo fictitio misceatur. deinde legitimum cultum definit, ut genus humanum sub obsequio contineat. Utrumque complectitur Lege sua, ubi primo sibi addicit fideles, ut illis sit unus legislator: deinde regulam præscribit qua rite ex suo arbitrio colatur. De *Lege* quidem, quia multiplex est ejus usus ac finis, suo loco disseram: nunc partem hanc duntaxat attingo, frenum illic impositum esse hominibus, ne ad vitiosos cultus declinent. Quod autem priore loco posui, tenendum est, nisi in uno *Deo* resideat quicquid proprium est divinitatis, honore suo ipsum spoliari, violarique ejus cultum. Atque hic intentiore cura animadvertere convenit quibus astutiis ludat superstitio. Neque enim ad alienos deos sic desciscit ut videatur summum Deum deserere, vel in aliorum ordinem redigere: sed dum supremum locum illi concedit, turbam minorum deorum circumdat, inter quos propria ejus officia partitur. ita (licet dissimulanter & callide) divinitatis gloria, ne apud unum tota maneat, dissecatur. Sic veteres olim, tam ex Judæis quam Gentibus, deorum patri & arbitro ingentem illam turbam subdiderunt, quibus communis esset, pro ordinis ratione, cæli & terræ cum summo Deo administratio. Sic aliquot retro seculis, sancti qui hac vita excesserant, in Dei societatem evecti sunt, ut pro illo & colerentur & invocarentur & celebrarentur. Tali abominatione ne offuscari quidem putamus Dei majestatem, quum magna ex parte supprimatur & extinguatur: nisi quod frigidam retinemus de suprema ejus potentia opinionem. interea involucris decepti, diducimur in varios deos

2. A Dei ipsius testimonio, clamantis se esse æmulum & ultorem, si cum ullo fictitio deo misceatur.

Qua adversus sinceram hanc doctrinam invecta est latriæ & duliæ distinctio nihil Papistas juvat, imo eos majoris etiam impietatis arguit, ut ex verborum significatione ostenditur.

2. Quin etiam in hunc finem inventa est *latriæ* & *duliæ*, quam appellant, distinctio, quo impune viderentur Angelis & mortuis transcribi divini honores. Quem enim Sanctis cultum deferunt Papistæ, nihil reipsa differre à Dei cultu palam est. promiscue enim & Deum & illos adorant: nisi quod dum urgentur, exceptione hac evadunt, Deo se illibatum servare quod suum est, quia *latriam* illi relinquant. Atqui *de re* non *de voce* quum sit quæstio, quis illis permittat tam secure in re omnium maxima ludere? Verum (ut hoc quoque omittamus) non aliud tandem consequentur sua distinctione, quam *cultum* ab ipsis uni Deo præstari, aliis autem *servitium*. Λατρεία enim apud Græcos valet quantum apud Latinos *cultus*: δουλεία vero proprie *servitutem* sonat. & tamen in Scripturis interdum confunditur hoc discrimen. Porro ut demus esse perpetuum, nempe inquirendum est quid utrumque valeat. Δουλεία quidem *servitus* est, λατρεία *cultus*. Jam quin majus quiddam sit *servire* quam *colere*, nemo dubitat. Nam ei *servire* durum esset sæpenumero quem *colere* non recusares. ita iniqua esset distributio, *Sanctis* assignare quod majus est, *Deo* quod minus est relinquere. At complures ex veteribus hac distinctione usi sunt. Quid tum, si omnes eam perspiciunt non modo impropriam esse, sed penitus frivolam?

Scriptura testimonia quæ Papistiacam illam distinctionem evertunt, & uni Deo debitum cultum religiosum asserunt.

3. Omissis argutiis rem expendamus. Paulus quum Galatis reducit in memoriam quales fuerint priusquam essent illuminati in Dei notitia, dicit *eos duliam exhibuisse iis qui natura non erant dii.* Utcunque *latriam* non nominet, an ideo excusabilis est eorum superstitio? ipse quidem nihilominus perversam illam superstitionem damnat, cui nomen *duliæ* imponit, quam si exprimeret latriæ nomen. Et quum Christus Satanæ insultum repellit hoc clypeo, *scriptum esse, Dominum Deum tuum adorabis*, non veniebat nominatim in quæstionem *latria*. Satan enim nonnisi προσκύνησιν exigebat. Similiter quum reprehenditur *Joannes ab Angelo* quod *in genua coram eo procidisset*, non debemus intelligere Joannem tam fuisse amentem ut debitum *soli* Deo honorem vellet ad *Angelum* transferre. Sed quia fieri aliter nequit quin divinum aliquid sapiat cultus qui cum religione conjunctus est, προσκυνεῖν ille Angelum non potuit quin ex Dei gloria detraheret. Legimus quidem sæpe, *adoratos fuisse homines*: sed ille fuit *civilis honor*, ut ita dicam, religio autem aliam habet rationem, quæ simulatque conjuncta est cum cultu, divini honoris profanationem secum trahit. Idem & in *Cornelio* videre licet. neque enim tam male profecerat in pietate quin summum cultum uni Deo tribueret. Quod ergo se *coram Petro prosternit*, non facit certe hoc animo ut eum adoret

Galat. 4:8. Mat. 4:10.

Apoc. 19. vers. 10. & 22: 8, 9.

Act. 10:25.

loco

loco Dei: severe tamen Petrus ne hoc faciat prohibet. Cur, nisi quia nunquam tam articulate homines inter Dei & creaturarum cultum discernunt, quin promiscue transferant ad creaturam quod erat Dei proprium? Proinde si volumus unum Deum habere, meminerimus ne tantulum quidem ex ejus gloria delibandum quin retineat quod sibi proprium est. Itaque Zacharias, ubi de Ecclesiæ reparatione concionatur, diserte exprimit non modo *unum fore Deum*, sed *unum* quoque *fore ejus nomen*: nequid scilicet cum idolis commune habeat. Qualem vero cultum exigat Deus, alibi suo ordine videbitur. Nam Lege sua voluit præscribere hominibus quid fas sit ac rectum, & ideo ad certam normam eos astringere, ne quisque sibi permitteret cultum quemlibet comminisci. Sed quia non expedit multa miscendo onerare lectores, partem illam nondum attingo. hoc tenere sufficiat, quæcunque pietatis officia alio transferuntur quam ad unicum Deum, sacrilegio non carere. Ac primum quidem *superstitio* divinos honores vel *Soli* & aliis stellis, vel *idolis* affinxit: deinde sequuta est *ambitio*, quæ mortales Dei spoliis ornando, quicquid sacrum erat profanare ausa est, & quanquam stabat principium illud, *colere summum numen*, Geniis tamen, diisque minoribus, aut heroibus mortuis promiscue sacrificia offerre usu receptum fuit. Adeo in hoc vitium proclivis est lapsus, ut quod sibi uni severe vindicat Deus, communicetur cum magna turba.

Zach. 14. vers. 9.

lib. 2. c. 7. & 8.

Divini cultus depravationes.

Cap. XIII.

Unicam Dei essentiam ab ipsa creatione tradi in Scripturis, quæ tres in se Personas continet.

Constat hoc Caput duabus partibus.

1. *Orthodoxam de S. Trinitate doctrinam tradit, quæ à prima sectione usque ad vigesimam primam, ad quatuor particulas revocari potest.* Primum *enim agitur de significatione Personæ, tum vocis tum rei ipsius respectu, sect.* 2. 3. 4. 5. 6. Secundo, *deitatem Filii probat, sect.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Tertio, *Spiritus S. deitatem asserit, sect.* 14. 15. Quarto, *quid de S. Trinitate sit sentiendum explicat, sect.* 16. 17. 18. 19. 20.
2. *Hæreses quasdam, præcipue vero nostro seculo adversus Orthodoxam hanc doctrinam exortas refellit, à sect. 21. usque ad finem capitis.*

Dei essentiam immensam & spiritualem esse Scriptura docens, non tantum idololatras, & mundi ψυχομανεῖς, verum etiam Manichæos, & Anthropomorphitas refellit.

Quod de *immensa & spirituali* Dei essentia traditur in Scripturis, non modo ad evertenda vulgi deliria, sed etiam ad refutandas profanæ Philosophiæ argutias valere debet. Scite sibi unus ex Veteribus dicere visus est, *Deum esse quicquid videmus, & quicquid non videmus.* Atqui hoc modo in singulas mundi partes divinitatem transfusam esse finxit. Etsi autem Deus, ut nos in sobrietate contineat, parce de sua essentia disserit, duobus tamen illis quæ dixi epithetis tam crassas imaginationes tollit quam reprimit humanæ mentis audaciam. Nam certe ejus *immensitas* terrere nos debet, ne cum sensu nostro metiri tentemus: *Spiritualis* vero *natura* quicquam de eo terrenum aut carnale speculari vetat. Eodem pertinet quod sæpius domicilium sibi *in cælo* assignat. Etsi enim, ut est *incomprehensibilis*, terram quoque ipsam implet: quia tamen mentes nostras pro sua tarditate subsidere in terra videt, merito, ut pigritiem & inertiam excutiat, supra mundum nos attollit. Atque hinc concidit *Manichæorum* error, qui duo principia statuendo *diabolum* fere Deo parem fecerunt. Certe hoc fuit & Dei *unitatem* abrumpere, & restringere *immensitatem*. Nam quod abuti testimoniis quibusdam ausi sunt, turpis inscitiæ fuit: sicuti ipse error execrabilis insaniæ. *Anthropomorphitæ* etiam, qui *Deum corporeum* ex eo sunt imaginati quod os, aures, oculos, manus, & pedes Scriptura illi sæpe ascribit, facile refutantur. Quis enim vel parum ingeniosus non intelligit Deum ita nobiscum, ceu nutrices solent cum infantibus, quodammodo balbutire? Proinde tales loquendi formæ non tam ad liquidum exprimunt qualis sit Deus, quam ejus notitiam tenuitati nostræ accommodant. quod ut fiat, longe infra ejus altitudinem descendere necesse est.

Senec. præfat. lib. 1. quæst. nat.

Brevis refutatio Manichaismi & Anthropomorphismi.

2. Sed alia quoque speciali nota qua propius possit dignosci, se designat. nam ita se prædicat *unicum* esse, ut distincte in *tribus Personis* considerandum proponat, quas nisi tenemus, nudum & inane duntaxat Dei nomen sine vero Deo in cerebro nostro volitat. Porro nequis *triplicem Deum* somniet, aut putet tribus Personis lacerari *simplicem* Dei *essentiam*, quærenda hic nobis erit brevis & facilis definitio quæ nos ab omni errore expediat. Cæterum quia vocem *Personæ* odiose exagitant nonnulli quasi humanitus inventam, qua æquitate id faciant prius videndum. *Filium Dei* Apostolus *characterem hypostaseos Patris* nominans, haud dubie aliquam Patri subsistentiam assignat in qua differat à Filio. Nam pro *Essentia* accipere (sicuti fecerunt quidam interpretes, acsi Christus, velut sigillo impressa cera, Patris in se substantiam repræsentaret) non durum modo, sed absurdum quoque esset. Nam quum *simplex & individua* sit *essentia* Dei, qui totam in se continet, neque portione aut deflexu, sed integra perfectione, improprie, imo inepte dicetur ejus *character*. Sed quia *Pater*, quamvis sua proprietate distinctus, se totum in *Filio* expressit, optima ratione dicitur suam *hypostasin* reddidisse in eo conspicuam. Cui apte convenit quod mox additur, *esse splendorem gloriæ*. Certe ex Apostoli verbis colligimus propriam esse in Patre hypostasin quæ in Filio refulgeat. Unde etiam rursus facile elicitur Filii hypostasis, quæ eum à Patre distinguat. Eadem in *Spiritu sancto* ratio: quia & Deum esse statim probabimus, & tamen alium à Patre censeri necesse est. Hæc porro distinctio non est essentiæ, quam nefas est facere multiplicem. Ergo si fidem obtinet Apostoli testimonium, sequitur *tres in Deo esse hypostases.* Idem quum expresserint Latini *Personæ* voce, nimii fastidii atque etiam pervicaciæ est de re clara rixari. Si verbum de verbo transferre libeat, *subsistentia* dicetur. Multi eodem sensu *substantiam* dixerunt. Nec vero solis Latinis in usu fuit *Personæ* nomen, sed Græci similiter, forte testandi consensus causa, docuerunt *tria πρόσωπα in Deo esse.* Qui tamen sive Græci sive Latini verbo inter se differunt, probe consentiunt in rei summa.

In unica autem hac essentia tres sunt Personæ, ita tamen ut nec triplex Deus sit, nec simplex Dei essentia tribus Personis laceretur.

Hebr. 1: 3.

1. Quid vox Personæ significet in hac disputatione: seu definitio vocis.

Tres in Deo, seu Dei essentia, hypostases.

3. Nunc ut de Persona oblatrent hæretici, vel quidam nimis morosi obstrepant se non admittere hominum arbitrio confictum nomen, quum nobis excutere non possint tres dici, quorum quisque in solidum sit Deus, nec tamen plures esse deos, quænam est ista improbitas, improbare verba quæ non aliud explicant, quam quod Scripturis testatum

Adversus eos qui Personæ vocabulum in hac disputatione rejiciunt.

tum

Objectio eorundem.

tum consignatumque est? Satius foret, inquiunt, non modo sensa nostra, sed verba etiam intra Scripturæ fines continere, quam exoticas voces spargere, quæ dissensioοum ac jurgiorum seminaria futura sint. sic enim languetur circa verborum pugnas: sic veritas altercando amittitur: sic charitas odiose rixando dissolvitur. Si verbum exoticum appellant, quod totidem syllabis compositum in Scriptura ostendi non possit, iniquam sane legem nobis imponunt, qua damnatur omnis interpretatio quæ Scripturæ contextu non consarcinatur. Sin exoticum illud est, quod curiose excogitatum superstitiose defenditur, quod ad contentionem magis, quam ad ædificationem valet, quod vel importune vel nullo fructu usurpatur, quod sua asperitate pias aures offendit, quod à verbi Dei simplicitate abstrahit: eorum sobrietatem toto animo amplector. non enim minori religione de Deo nobis loquendum, quam cogitandum sentio: quando & quicquid de eo à nobis cogitamus stultum est, & quicquid loquimur, insulsum. Est autem modus aliquis servandus: petenda certa ex Scripturis & cogitandi & loquendi regula, ad quam & mentis cogitationes omnes & oris verba exigantur. Sed quid vetat, quo minus quæ captui nostro perplexa in Scripturis impeditaque sunt, ea verbis planioribus explicemus, quæ tamen religiose & fideliter ipsius Scripturæ veritati serviant, & parce modesteque, nec citra occasionem usurpentur? Cujus rei non desunt satis multa exempla. Quid autem, ubi Ecclesiam summa necessitate urgeri ad usurpandas Trinitatis & Personarum voces comprobatum fuerit, si quis verborum novitatem tum reprehendat, nonne merito judicetur lucem veritatis indigne ferre? ut qui tantum hoc reprehendat, veritatem planam ac dilucidam reddi.

1. Responsio. Non esse voculam exoticam.

Sed adhibitam, ut mysteria sacra verbis planioribus explicentur: ita ut veritatis lucem indigne ferant qui voculam hanc respuunt.

2. Resp. Necessitate coacti sunt Orthodoxi, ut Trinitatis, consubstantialis, & Personæ vocem adhiberent: tum ut sanam doctrinam facilius tuerentur, tum ut hæreticos convincerent.

4. Hujusmodi autem verborum novitas (si ita appellanda est) tum potissimum usu venit, dum adversus calumniatores asserenda est veritas, qui tergiversando ipsam eludunt. Quod hodie plus satis experimur, quibus plurimum est negotii in expugnandis puræ sanæque doctrinæ hostibus: adeo obliquo & volubili flexu lubrici isti angues effugiunt, nisi fortiter premantur, & deprehensi urgeantur. Sic veteres variis pravorum dogmatum certaminibus exagitati, quid sentirent coacti sunt exquisita perspicuitate edisserere, ne obliqua subterfugia impiis relinquerent, quibus verborum involucra errorum erant latebræ. Arius fatebatur Christum Deum, & Filium Dei, quia evidentibus oraculis reluctari non poterat, & quasi probe defunctus, consensum aliquem cum aliis simulabat. At interim non desioebat jactare Christum creatum esse & initium habuisse, ut reliquas creaturas. Quo flexilem hominis vafritiem è latebris extraherent veteres, ultra progressi sunt, Christum pronunciantes æternum Patris Filium, Patrique consubstantialem. Hic efferbuit impietas, dum nomen ὁμοούσιος pessime odisse & execrari Ariani cœperunt. Quod si principio confessi essent sincere & ex animo Deum, non inficiati effeot Patri esse consubstantialem. Quis probos illos viros insectari audeat quasi rixatores & contentiosos, quod ob voculam unam tanto disceptandi fervore incaluerint, & Ecclesiæ quietem turbaverint? At vocula illa distinguebat inter puræ fidei Christianos & sacrilegos Arianos. Surrexit postea Sabellius, qui Patris, Filii, & Spiritus sancti nomina fere pro nihilo ducebat, non distinctionis alicujus causa posita esse disputans, sed diversa esse Dei attributa, cujusmodi plurima habentur. Si in certamen ventum esset, fatebatur se credere Patrem Deum, Filium Deum, Spiritum Deum. sed postea elabi promptum erat, nihil se aliud dixisse, quam si Deum fortem, & justum, & sapientem vocasset.

Confirmatio, ab exemplis Arianorum & Sabellianorum, ex Eccl. historia petitis.

Itaque recinebat aliam cantilenam, Patrem esse Filium, & Spiritum sanctum esse Patrem, nullo ordine, nulla distinctione. Probi doctores, quibus tum pietas cordi erat, ut hominis improbitatem frangerent, reclamabant vere agnoscendas esse in Deo uno tres proprietates. Atque ut se contra tortuosas versutias aperta simplicique veritate munirent, affirmarunt vere in uno Deo subsistere, seu (quod idem erat) in Dei unitate subsistere personarum Trinitatem.

5. Si ergo temere non sunt inventa nomina, cavendum est, ne ea repudiando superbæ temeritatis arguamur. Utinam quidem sepulta essent, constaret modo hæc inter omnes fides, Patrem, & Filium, & Spiritum esse unum Deum: nec tamen aut Filium esse Patrem, aut Spiritum Filium, sed proprietate quadam esse distinctos. Neque vero tam præcisa sum austeritate, ut ob nudas voculas digladiari sustineam. Animadverto enim veteres, multa alioqui religione de iis rebus loquentes, nec inter se, nec singulos etiam secum ubique consentire. Quas enim Hilarius formulas à Conciliis usurpatas excusat? Quo licentiæ interdum prosilit Augustinus? Quam absimiles sunt Græci Latinis? Sed hujus variationis exemplum unum sufficiat. Nomen ὁμοούσιος quum reddere Latini vellent, dixerunt Consubstantialem, unam esse Patris & Filii substantiam indicantes, atque ita Substantiam usurpantes pro Essentia. Unde & Hieronymus ad Damasum, sacrilegium esse dicit tres in Deo substantias prædicare. Atqui plus centies apud Hilarium reperies, tres esse in Deo substantias. In vocabulo autem Hypostaseos quam perplexus est Hieronymus? Venenum enim subesse suspicatur, quum nominantur *tres in Deo hypostaseis*. Et si quis pio sensu hac voce utatur, impropriam tamen loquutionem esse non dissimulat. si tamen sincere ita loquutus sit: ac non potius, quos oderat, Episcopos Orientis sciens ac volens gravare studuerit injusta calumnia. Certe hoc parum ingenue asserit, in omnibus profanis scholis οὐσίαν nihil aliud esse quam *hypostasin*, quod ex communi tritoque usu passim refellitur. Modestior & humanior Augustinus, qui etsi nomen *hypostaseos* in hoc sensu Latinis auribus novum esse dicit: adeo tamen Græcis suam loquendi consuetudinem non eripit, ut Latinos etiam qui phrasin Græcam imitati fuerant, placide toleret. Et quod etiam à Socrate de ipsa scribitur lib 6. Historiæ tripartitæ, eo tendit quasi ab imperitis hominibus sit perperam ad hanc rem accommodata. Quin idem Hilarius magno crimini ducit hæreticis, quod eorum improbitate cogatur subjicere periculo humani eloquii, quæ mentium religione contineri oportuerat, non dissimulans quin id sit agere illicita, ineffabilia loqui, inconcessa præsumere. Paulo post multis adhuc excusat quod audet proferre nova nomina. nam ubi posuit naturæ nomina, Patrem, Filium, & Spiritum: subnectit, extra significantiam sermonis esse, extra sensus intentionem, extra intelligentiæ conceptionem, quicquid ultra quæritur. Ac alibi felices Galliæ Episcopos prædicat, qui aliam nec excudissent, nec recepissent, nec omnino novissent confessionem, quam veterem illam & simplicissimam, quæ ab ætate Apostolorum apud omnes Ecclesias recepta fuerat. Nec absimilis est Augustini excusatio, necessitate extortam fuisse hanc vocem propter humani eloquii in re tanta inopiam, non ut exprimeretur quod est, sed ne taceretur quomodo tres sint, Pater, Filius, & Spiritus. Atque hæc sanctorum virorum modestia monere nos debet, ne tam severe velut censorio stylo protinus notemus eos, qui in verba à nobis concepta jurare nolint: modo ne aut fastu, aut protervia, aut malitioso astu id faciant: sed expendant ipsi vicissim quanta necessitate adacti sic lo-

3. Resp. per anticipationem.

Tametsi veteres in explicatione vocum aliquoties dissentire videantur: tamen in verum ipsarum orthodoxo sensu amplectendo conveniunt, ut testantur Hilarii, Hieronymi & Augustini diversæ sententiæ, in usu vocum, Essentia, Substantia, Hypostaseos.

lib. 5. de Trinit. c. 8. & 9.

lib. 2. de Trinit.

de Conciliis.

4. Responsio. Nemo tam morosus vel austerus esse debet, ut ob nudas voces digladiari velit, modo orthodoxum sensum

qua-

& Ecclesia Christi perpetuum consensum sequatur.

quamur, ut paulatim utili loquendi formæ tandem assuefiant. Cavere etiam discant, ne, ubi occurrendum est ex una parte *Arianis*, ex altera *Sabellianis*: dum utriusque tergiversandi ansam præcidi stomachantur, nonnullam suspicionem injiciant vel Arii se esse discipulos, vel Sabellii. Dicit Arius *Christum esse Deum*: sed mussitat *factum esse & initium habuisse*. Dicit *unum cum Patre*: sed clam in suorum aures insusurrat, *unitum esse* ut cæteros fideles, quanquam singulari prærogativa. Dic *consubstantialem*, detraxeris versipelli larvam, & tamen nihil addis Scripturis. Dicit Sabellius, *Patrem, Filium, & Spiritum nihil in Deo distinctum sonare*. Dic *tres esse*, vociferabitur se nominare *tres deos*. Dic *in una Dei essentia personarum Trinitatem*: dixeris uno verbo quod Scripturæ loquuntur, & inanem loquacitatem compresseris. Porro siquos tam anxia constringit superstitio, ut hæc nomina non ferant: nemo tamen jam, vel si rumpatur, inficiari poterit, quum unum audimus, intelligendam esse substantiæ unitatem: quum tres audimus in una essentia, personas notari in hac Trinitate. Quo non fraudulenter confesso, verba nihil moramur. Sed expertus pridem sum, & quidem sæpius, quicunque de verbis pertinacius litigant, fovere occultum virus: ut magis expediat eos ultro provocare quam in eorum gratiam obscurius loqui.

Sed qui hæc nomina repudiant, & de voculis litigant pertinacius hæresin Arii vel Sabellii occulte fovent.

A definitione vocis ad rei ipsius definitionem accedit, quam deinde explicat.

6. Cæterum omissa de vocibus disputatione, jam de re ipsa dicere aggrediar. Personam igitur voco subsistentiam in Dei essentia, quæ ad alios relata, proprietate incommunicabili distinguitur. Subsistentiæ nomine aliud quiddam intelligi volumus quam essentiam. Si enim Sermo simpliciter esset Deus, interea non haberet aliquid proprium, perperam dixisset *Joannes* fuisse semper apud Deum. (Joan. 1: 1.) Ubi continuo post addit, Deum quoque fuisse ipsum Sermonem, ad unicam essentiam nos revocat. Sed quia apud Deum esse non potuit quin resideret in Patre, hinc emergit illa subsistentia, quæ etsi individuo nexu cum essentia conjuncta est, nec potest separari, specialem tamen habet notam qua ab ipsa distinguatur. Jam ex tribus subsistentiis unamquamque dico ad alias relatam, proprietate distingui. Relatio hic diserte exprimitur: quia ubi simplex fit Dei mentio & indefinita, non minus ad Filium & Spiritum pertinet nomen hoc quam ad Patrem. Simul autem atque Pater cum Filio confertur, sua quemque proprietas ab altero discernit. Tertio, quicquid singulis proprium est, incommunicabile esse assero, quia in Filium competere vel transferri non potest quicquid ad notam discretionis tribuitur Patri. Neque vero mihi displicet *Tertulliani* definitio, modo dextre sumatur: *esse quandam in Deo dispositionem vel œconomiam quæ de essentiæ unitate nihil mutet.*

Personarum distinctio.

lib. contra Praxeam.

2. Æterna Filii deitas probatur variis argumentis. Primum, Filius est λόγος Dei Patris æternus. Ergo Filius est æternus Deus.

7. Priusquam tamen longius progrediar, probanda erit & Filii & Spiritus sancti deitas. deinde ut inter se differant videbimus. Certe quum Dei verbum nobis proponitur in Scriptura, absurdissimum fuerit imaginari fluxam duntaxat & evanidam vocem, quæ in aërem emissa prodeat extra ipsum Deum: cujusmodi & oracula Patribus edita, & prophetiæ omnes fuerunt: quum perpetua magis Sapientia indicetur apud Deum residens, unde & oracula & prophetiæ omnes prodierunt. Non enim minus (teste Petro) loquuti sunt Spiritu Christi veteres Prophetæ quam Apostoli: & quicunque postea cælestem doctrinam administrarunt. (1 Petr. 1. vers. 11.) Quia vero nondum manifestatus erat Christus, necesse est Sermonem intelligere ante secula ex Patre genitum. Quod si Sermonis fuit ille Spiritus, cujus organa fuerunt Prophetæ, indubie colligimus verum fuisse Deum. Atque hoc in mundi creatione satis clare docet Moses, Sermonem illum intermedium statuens. Cur enim diserte narrat Deum singulis operibus creandis dixisse, Fiat hoc vel illud, nisi ut impervestigabilis Dei gloria in imagine sua reluceat? Nasutis & garrulis hoc eludere promptum esset, vocem accipi pro jussu & imperio. *(Objectio.)* sed meliores interpretes Apostoli, *(Responsio.)* qui tradunt per Filium secula esse condita, & portare omnia potenti suo verbo. (Hebr. 1: 2.) Hic enim videmus verbum pro nutu vel mandato Filii accipi, qui ipse æternus & essentialis est Patris Sermo. Nec vero sanis & modestis obscurum est, quod dicit Solomon, (Prov. 8: 22.) ubi Sapientiam inducit à Deo ante secula genitam, & rerum creationi & cunctis Dei operibus præsidentem. Nam temporarium quendam Dei nutum fingere, stultum ac frivolum esset: quum tunc exerere voluerit Deus fixum æternumque suum consilium, atque etiam aliquid occultius. Quo etiam spectat dictum illud Christi, *Pater meus & ego usque ad hunc diem operamur*. (Joan. 5: 17.) Se enim à primo mundi exordio assiduum in opere cum Patre fuisse affirmans, apertius explicat quod brevius attigerat Moses. Sic ergo Deum fuisse loquutum colligimus, ut Sermoni in agendo suæ essent partes, atque ita utriusque communis esset operatio. Multo autem omnium clarissime Joannes, quum Sermonem illum, qui ab initio (Joan. 1: 3.) Deus apud Deum erat, rerum omnium causam simul cum Deo Patre statuit. Nam & solidam permanentemque Verbo attribuit essentiam, & aliquid peculiare assignat, & dilucide ostendit, quomodo Deus loquendo, mundi fuerit creator. Ergo ut omnes divinitus profectæ revelationes verbi Dei titulo rite insigniuntur, ita Verbum illud substantiale summo gradu locare convenit, oraculorum omnium scaturiginem, quod nulli varietati obnoxium, perpetuo unum idemque manet apud Deum, & Deus ipse est.

Objectio. Ὁ λόγος cœpit esse quum Deus creans loquutus est. Responsio, testimoniis & rationibus firmissimis confirmata.

8. Hic obstrepunt nonnulli canes, qui quum suam illi divinitatem palam eripere non audint, æternitatem clam suffurantur. Dicunt enim, tum demum Sermonem esse cœpisse, quum Deus in mundi creatione sacrum suum os aperuit. Sed nimis inconsiderate substantiæ Dei, novationem quandam affingunt. Nam ut quæ externum opus respiciunt, Dei nomina attribui ei cœperunt ab existentia operis ipsius (quale est quod cæli & terræ creator vocatur) ita nullum nomen agnoscit pietas vel admittit, quod Deo aliquid novum in seipso accidisse significet. Nam siquid fuisset adventitium, consideret illud Jacobi, manare desursum omne donum perfectum, (Jac. 1: 17.) & descendere à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, vel conversionis obumbratio. Nihil ergo minus ferendum quam principium fingere illius Sermonis, qui & Deus semper fuit, & postea mundi opifex. Sed argute sc. ratiocinantur, Mosen, narrando Deum tunc primum loquutum esse, simul innuere nullum ante in ipso fuisse Sermonem. quo nihil magis est nugatorium. Neque enim, quia manifestari aliquid certo tempore incipit, colligendum propterea erat, nunquam prius fuisse. Ego vero longe secus concludo. quum in ipso momento, quo dixit Deus, *Fiat lux*, Sermonis virtus (Gen. 1: 3.) emerserit & extiterit, ipsum multo ante fuisse. Quam diu autem siquis inquiret, nullum exordium reperiet. Neque enim certum temporis spatium terminat quum dicit ipse, *Pater illustra Filium* (Joan. 17: 5.) *gloria, quam apud te initio possedi, antequam jacerentur mundi fundamenta.* Neque hoc præteriit Joannes: quia antequam ad mundi creationem descendat, principio Sermonem apud Deum fuisse dicit. Constituimus ergo rursum, Sermonem extra temporis initium à Deo conceptum, apud ipsum perpetuo resedisse: unde & æternitas, & vera essentia, & divinitas ejus comprobatur.

Secundum Arg. Filius appellatur Deus & Jehova, alibi-

9. Etsi autem Mediatoris personam nondum attingo, sed differo usque in eum locum, ubi de redemptione agetur: quia tamen sine controversia inter omnes constare debet, Christum esse illum

qua nominibus insigniuntur in veteri Testamento, qua æterno Patri tribuuntur. Est igitur æternus Deus. illum Sermonem carne indutum, hæc optime con-
venient, quæcunque deitatem Christo asserunt, te-
stimonia. Quum dicitur Psalmo 45. *Solium tuum*
Deus in seculum & usque, tergiversantur Judæi, no-
men Elohim competere etiam in Angelos & sum-
mas potestates. Atqui nusquam extat similis in
Scriptura locus, qui thronum æternum creaturæ
erigat, neque enim simpliciter Deus vocatur, sed
æternus quoque Dominator. Deinde nemini defer-
Exod. 7:1. tur hic titulus, nisi cum adjectione, qualiter Moses
fore dicitur Pharaoni in Deum. Alii in genitivo casu
Objectionis Judæorum refutatio. legunt, quod nimis insipidum est. Fateor quidem
sæpe divinum vocari, quod singulari præstantia exi-
mium est: sed ex contextu satis liquet, durum illud
esse & coactum, imo nequaquam quadrare. Verum
si non cedat eorum pervicacia, certe non obscure
Jesa. 9: 6. à Jesaia idem Christus inducitur & Deus, & sum-
ma potentia ornatus, quod unius Dei proprium
est. *Hoc est*, inquit, *nomen quo vocabunt eum*, *Deus*
Alia objectio, eversa. *fortis*, *Pater futuri seculi*, &c. Oblatrant hic quo-
que Judæi, & sic lectionem invertunt, Hoc est no-
men quo vocabit eum Deus fortis, Pater futuri, &c.
ut hoc duntaxat Filio reliquum faciant, Principem
vocari pacis. Sed quorsum tot epitheta in Deum
Patrem hoc loco congesta forent, quum Prophe-
tæ consilium sit Christum insignibus notis, quæ
fidem in eo nostram ædificent, ornare? Quare du-
bium non est, quin eadem ratione Deus fortis nunc
vocetur, qua paulo ante Immanuel. Nihil autem
Jer. 23: 6. dilucidius Jeremiæ loco quæri potest, hoc fore no-
men quo vocabitur germen Davidis, Jehovah ju-
stitia nostra. Nam quum doceant ipsi Judæi ultro,
alia Dei nomina nihil quam epitheta esse, hoc so-
lum, quod ineffabile dicunt, esse substantiam ad
exprimendam ejus essentiam: colligimus Filium
Jesa. 42: 8. unicum esse Deum & æternum, qui alibi pronun-
Instantia Judæorum solutio. ciat, se gloriam suam non daturum alteri. Latebras
quidem hic captant, quia & altari à se extructo no-
men istud imposuerit Moses, & Ezechiel civitati
novæ Jerusalem. Sed quis non videt altare extrui
in monimentum, quod Deus sit exaltatio Mosis,
nec Hierosolymam insigniri Dei nomine, nisi ad
Ezech. 48. vers. 36. testandam Dei præsentiam? Sic enim Propheta lo-
quitur, *Nomen civitatis ex illa die*, *Jehovah ibi.*
Exod. 17. vers. 15. Moses vero in hunc modum, *Ædificavit altare*,
& vocavit ejus nomen, *Jehovah exaltatio mea* Sed
Jer. 33: 16. majus scilicet certamen restat ex alio Jeremiæ loco,
ubi hoc ipsum elogium ad Jerusalem refertur his
verbis, *Hoc est nomen*, *quo vocabunt eam*, *Jehovah*
justitia nostra. Atqui tantum abest quin hoc testimo-
nium officiat veritati, quam defendimus, ut magis
Alia instantia soluta. suffragetur. Quum enim antea Christum esse verum
Jehovah testatus esset, unde fluit justitia, nunc
pronunciat, Ecclesiam Dei hoc vere ita sensuram, ut
nomine ipso gloriari queat. Itaque priore loco fons
& causa justitiæ ponitur, deinde additur effectus.

Tertium Arg. Jehova in Angeli persona S. Patribus sub lege apparens, se Jehovam asseruit. Is autem est æternus Patris λόγος. Ergo filius est Deus æternus.
10. Quod si non satisfaciunt hæc Judæis, tam
frequenter Jehovam statui in Angeli persona, non
video, quibus cavillis eludant. Angelus apparuisse
sanctis Patribus dicitur. Idem sibi nomen æterni
Dei vendicat. Si excipiat quispiam, personæ, quam
sustinet, respectu hoc dici, minime ita solvitur no-
dus Neque enim servus, sacrificium offerri sibi
permittens, suum Deo honorem eriperet. Atqui
Angelus panem se manducaturum negans, jubet
offerri sacrificium Jehovæ. Deinde vero se illum
Jehovam esse reipsa probat. Itaque Manuah & ejus
uxor ex hoc signo non Angelum modo, sed Deum
Judic. 6. & 7. cap. item, c. 13. v. 16, 18, 22 & 23. se vidisse colligunt. Unde vox illa, *Moriemur*,
quia Deum vidimus. Dum vero respondet uxor,
Si voluisset nos occidere Jehovah, *non suscepisset è ma-*
nu nostra sacrificium · certe Deum fatetur, qui An-
gelus ante dictus est. Adde, quod ipsa Angeli respon-
sio dubitationem tollit, *Cur de nomine meo interro-*
Serveti im- *gas*, *quod est mirabile?* Quo magis detestabilis fuit
Serveti impietas, dum asseruit Deum nunquam *pietas profligata.*
patefactum fuisse Abrahæ & aliis Patribus, sed ejus
loco adoratum fuisse Angelum. Recte autem & *Cur Filius sub Angeli persona olim apparuit.*
prudenter orthodoxi Ecclesiæ Doctores Sermonem
Dei esse interpretati sunt principem illum Ange-
lum, qui jam tunc præludio quodam fungi cœpit
Mediatoris officio. Etsi enim nondum erat carne ve-
stitus, descendit tamen quasi intermedius, ut fami-
liarius ad fideles accederet. Propior igitur commu-
nicatio dedit ei Angeli nomen: interea, quod suum
erat, retinuit, ut Deus esset ineffabilis gloriæ. Idem
sibi vult Oseas: qui postquam recensuit luctam Ja- Oseæ 12:5.
cob cum Angelo, *Jehovah*, inquit, *Deus exercituum*,
Jehovah memoriale nomen ejus Iterum oggannit Ser-
vetus, Deum gestasse personam Angeli. Quasi vero
non confirmet Propheta, quod à Mose dictum fue- Gen. 32.
rat, *Utquid interrogas de nomine meo?* Et confessio v. 29, 30.
sancti Patriarchæ satis declarat non fuisse creatum
Angelum, sed in quo plena deitas resideret, quum
dicit, *Vidi Deum facie ad faciem.* Hinc etiam illud 1 Cor. 10.
Pauli, Christum fuisse populi ducem in deserto, quia vers. 4.
etsi nondum advenerat humiliationis tempus, figu-
ram tamen proposuit æternus ille Sermo ejus officii,
cui destinatus erat. Jam si absque contentione ex-
penditur caput Zachariæ secundum, Angelus qui
alterum Angelum mittit, idem mox pronunciatur
Deus exercituum, & ei summa potentia adscribitur.
Innumera testimonia omitto in quibus tuto acquie-
scit fides nostra, quamvis Judæos non admodum mo-
veant. Nam quum dicitur apud Jesaiam, *Ecce Deus* Jesa. 25. 9.
noster iste: hic est Jehovah: expectabimus eum, *& ser-*
vabit nos: oculatis patet monstrari Deum, qui in
salutem populi denuo exurgit. Et emphaticæ de-
monstrationes his positæ non alio sinunt hoc trahi
quam ad Christum. Apertior etiamnum & solidior
locus Malachiæ, ubi venturum Dominatorem, qui Malac. 3:1.
tunc expetebatur, ad templum suum promittit.
Certe nonnisi uno summo Deo sacrum fuit tem-
plum, quod tamen Propheta Christo vendicat.
Unde sequitur, eundem esse Deum, qui semper ado-
ratus fuit apud Judæos.

Quartum Arg. ex novi Testamenti testimoniis illustribus collectum, ubi Filius agnoscitur Jehova exercituum, Judex mundi, Deus gloriæ, Creator mundi, Dominus Angelorum, Rex Ecclesiæ, λόγος æternus, Deus in secula benedictus, Deus in carne manifestatus, Deo æqualis, verus Deus & vita æterna, Dominus & Deus omnium credentium. Probatur esse Deus æternus.
11. Novum autem Testamentum innumeris te-
stimoniis scatet. Ideo danda est opera, ut breviter
potius seligamus pauca, quam omnia congeramus.
Quamvis autem de eo loquuti sint Apostoli, ex quo
jam extiterat Mediator in carne: quicquid tamen
adducam, probandæ ejus æternæ deitati apte conve-
niet. In primis istud est singulari animadversione
dignum, quod Apostoli, quæ de æterno Deo præ-
dicta erant in Christo, vel jam exhibita, vel olim
repræsentanda docent. Nam ubi Jesaias Dominum
exercituum Judæis & Israelitis in petram scandali &
lapidem offensionis fore vaticinatur, id Paulus asse-
rit in Christo esse impletum. Dominum ergo illum
exercituum Christum esse declarat. Similiter alibi.
Oportet, inquit, *nos omnes semel sisti ad tribunal*
Christi. Scriptum est enim, *Mihi flectetur omne genu*,
& omnis lingua jurabit mihi. Id quum apud Jesaiam
de se Deus prædicet, Christus reipsa in se exhibeat,
consequitur illum ipsum Deum esse, cujus gloria
traduci alio non potest. Quod etiam ad Ephesios ex
Psalmis citat, in Deum unice competere liquet:
Ascendens in altum duxit captivitatem. tum ascensio-
nem ejusmodi adumbratam fuisse intelligens, quum
insigni adversus exteras gentes victoria potentiam
suam exeruit Deus, in Christo plenius exhibitam Jes. 8: 14. Rom. 9:23.
significat. Sic Joannes gloriam Filii fuisse testatur, Rom. 14.
quæ Jesaiæ per visionem revelata fuit: quum ta- vers. 10.
men Propheta ipse Dei majestatem sibi visam scri- Jes. 45: 23.
bat. Illa vero, quæ Apostolus ad Hebræos in Filium Eph. 4: 8.
confert, non obscurum est, esse clarissima Dei elo- Psal. 68: 19.
gia: *Tu in principio Domine fundasti cælum & ter-* Joan. 12.
ram, &c. Item, *Adorate eum omnes Angeli ejus.* Ne- vers. 41.
que tamen illis abutitur, quum ad Christum trahit: Jesa. 6: 1.
siquidem quæcunque in Psalmis illis canuntur, Heb. 1. v. 10. & 6.

solus ipse implevit. Ille enim fuit, qui exurgens misertus est Sion: ille qui omnium gentium & insularum regnum sibi asseruit. Et cur dubitasset Joannes Dei majestatem ad Christum referre, qui præfatus fuerat, Verbum semper fuisse Deum? Quid formidasset Paulus Christum in Dei tribunali collocare, tam aperto præconio ejus divinitatem ante prosequutus, ubi dixerat esse Deum in secula benedictum? Atque ut appareat quam sibi bene in hac parte consentiat, alibi etiam Deum in carne manifestatum esse scribit. Si Deus est in secula laudandus, ille est igitur cui soli omnem gloriam & honorem deberi, alio loco idem affirmat. Neque vero id dissimulat: quin palam clamat, Quum in forma Dei esset, non fuisse ducturum rapinæ loco, si æqualem Deo se præbuisset: sed ultro seipsum exinanivisse. Ac ne factitium quempiam Deum esse impii obstreperent, ultra progreditur Joannes: *Ipse*, inquit, *est verus Deus, & vita æterna*. Quanquam satis superque nobis esse debet, Deum nominari: præsertim ab eo teste, qui diserte nobis non plures esse deos asseverat, sed unum. Ille autem Paulus est, qui sic loquitur, *Utcunque multi nominentur dii, sive in cælo, sive in terra: nobis tamen unus est Deus, ex quo omnia*. Ex eodem ore quum audiamus, Deum in carne manifestatum, Deum suo sanguine acquisivisse sibi Ecclesiam: quid secundum Deum imaginamur, quem ille nequaquam agnoscit? Et minime dubium est, quin idem piis omnibus fuerit sensus. Thomas certe similiter Dominum & Deum suum aperte prædicando, unicum illum esse Deum profitetur, quem semper adoraverat.

Joan. 1. v. 1. & 14. 2 Cor. 5. vers. 10. Rom. 9: 5. 1 Tim. 3. vers. 16. 1 Tim. 1. vers. 17. Phil. 2: 6. 1 Joan. 5. vers. 20. 1 Cor. 8. vers. 5. 1 Tim. 3. vers. 16. Actor. 20. vers. 28. Joan. 20. vers. 28.

Quintum Arg. Christus est creator, conservator, redemptor, & cordium scrutator: Ergo est æternus Deus.

12. Jam si ab operibus ejus divinitatem censemus, quæ illi in Scripturis adscribuntur, evidentius inde adhuc elucescet. Quum enim se ab initio una cum Patre hactenus operari diceret, Judæi ad alia ejus dicta stupidissimi, senserunt tamen eum sibi divinam potentiam usurpare. Ac propterea (ut Joannes refert 5: 17.) magis eum quærebant interficere, quod non sabbathum modo solvebat, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Qualis ergo erit stupor noster, nisi hinc ejus divinitatem plane astrui sentiamus? Et sane providentia & virtute mundum administrare, nutuque propriæ virtutis omnia moderari, (quod illi dat Apostolus) non est nisi Creatoris. Neque solam gubernandi orbis provinciam cum Patre participat: sed alia quoque singula officia, quæ creaturis communicari nequeant. Clamat Dominus per Prophetam, *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me*. Secundum hanc sententiam, quum injuriam irrogari Deo Judæi existimarent, eo quod peccata Christus remittebat, hanc potestatem sibi competere, non tantum verbis asseruit, sed miraculo etiam comprobavit. Ergo peccatorum remissionis non ministerium, sed potestatem penes ipsum esse conspicimus, quam à se ad alium transituram Dominus negat. Quid? tacitas cordium cogitationes perconiari & penetrare, annon solius Dei est? At eam quoque habuit Christus: unde colligitur ejus divinitas.

Hebr. 1: 3. Jes. 43. vers. 25. Math. 9. vers. 6. Math. 9. vers. 4.

Sextum Argum. Christus miracula edidit sua ipsius virtute, & aliis donum & vim miraculorum edendorum largitur. Est igitur æternus Deus.

13. In miraculis autem, quam perspicue luculenteque apparet? Quibus etsi paria & similia, tum Prophetas, tum Apostolos edidisse fateor, in hoc tamen plurimum est discriminis, quod hi dona Dei suo ministerio dispensarunt: ille suam ipsius virtutem exeruit. Usus est quidem interdum precatione, quo gloriam ad Patrem referret: sed videmus ut plurimum propriam ejus virtutem nobis ostensam. Et quomodo non esset verus auctor miraculorum, qui dispensationem aliis sua auctoritate committit? Narrat enim Euangelista, illum dedisse Apostolis potestatem mortuos suscitandi, leprosos curandi, ejiciendi dæmones, &c. Illi autem sic ministerio ejusmodi defuncti sunt, ut satis ostenderent virtutem non aliunde esse, quam à Christo: *In nomine Jesu Christi*, inquit Petrus, *surge & ambula*. Non mirum ergo, si miracula sua objecerit Christus, ad revincendam Judæorum incredulitatem, utpote quæ virtute ejus edita, amplissimum divinitatis testimonium reddebant. Præterea, si extra Deum nulla est salus, nulla justitia, nulla vita, Christus autem in se hæc omnia continet, Deus certe ostenditur. Neque mihi quispiam objiciat, diffusam à Deo in ipsum vitam aut salutem: non enim salutem accepisse, sed ipse salus esse dicitur. Et, si nemo bonus nisi solus Deus, quomodo esset purus homo, non dico bonus ac justus, sed ipsa bonitas & justitia? Quid, quod à primo creationis exordio, teste Euangelista, in ipso vita erat: & ipse vita jam tum existens, erat lux hominum? Proinde talibus documentis freti fidem in ipso nostram & spem reponere audemus: quum sciamus tamen sacrilegam esse impietatem, si cujus fiducia in creaturis hæreat, *Creditis in Deum*, inquit, *& in me credite*. Atque ita Paulus duos Jesaiæ locos interpretatur, *Quicunque sperat in eo, non pudefiet*. Item, *Erit ex radice Isai, qui consurget ad regendos populos: in ipso Gentes sperabunt*. Et quid de ea re plura Scripturæ testimonia persequamur, quum toties occurrat hæc sententia, *Qui credit in me, habet vitam æternam*. Jam, quæ ex fide pendet invocatio, illi etiam competit, quæ tamen divinæ majestatis propria est, siquid aliud proprium habet. Dicit enim Propheta, *Quicunque invocaverit nomen Jehovæ, salvus erit*. Alter vero, *Turris fortissima nomen Jehovæ: ad ipsam confugiet justus, & servabitur*. Atqui in salutem invocatur nomen Christi: sequitur ergo ipsum esse Jehovam. Porro invocationis exemplum habemus in Stephano, quum dicit, *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*. deinde in universa Ecclesia, quemadmodum Ananias testatur eodem libro, *Domine*, inquit, *scis, quanta hic intulerit mala sanctis omnibus, qui invocant nomen tuum*. Ac quo apertius intelligatur, totam divinitatis plenitudinem in Christo corporaliter habitare, fatetur Apostolus nullam inter Corinthios aliam doctrinam præ se tulisse, quam ejus cognitionem, nec aliud, quam ipsam prædicasse. Quale istud quæso & quantum est, Filii duntaxat nomen annunciari nobis, quos Deus jubet in sui solius cognitione gloriari? Quis meram creaturam ipsum jactare ausit, cujus notitia unica est nostra gloriatio? Huc accedit, quod salutationes Pauli epistolis præfixæ eadem à Filio precantur beneficia, quæ à Patre: quo docemur, non modo illius intercessione ad nos pervenire, quæ largitur cælestis Pater, sed potentiæ communione Filium ipsum esse auctorem. Quæ practica notitia certior haud dubie solidiorque est qualibet otiosa speculatione. Illic enim pius animus Deum præsentissimum conspicit & pene attrectat, ubi se vivificari, illuminari, servari, justificari, ac sanctificari sentit.

Act. 3: 6. Mat. 10: 8. Marc. 3. vers. 15. & 6: 7. Joan. 5. vers. 36. & 10: 37. & 14: 11.

Septimum Argum. Extra Deum æternum nulla est salus, nulla justitia, nulla vita. Christus autem hæc omnia in se continet. Per consequens est Deus æternus.

Math. 19. vers. 17. Joan. 1: 14. Joan. 14: 1. Jes. 28: 16. & 11: 10.

Octavum Argum. Necesse est eum esse Deum æternum, in quem credimus & speramus, quem invocamus, quem Ecclesia fidelium servatorem agnoscit, cujus cognitio sola ad salutem obtinendam proponitur, in cujus solius cognitione pii gloriantur, & qui beneficia æterna communicat. Is est Christus, Dei Filius. Ergo Filius est Deus æternus.

Rom. 10. vers. 11. & 15: 12. Joan. 6: 47. Joël. 2: 32. Prov. 18. vers. 10. Act. 7: 59. Act. 9: 13. 1 Cor. 2: 2. Jer. 9: 24.

14. Quare iisdem etiam è fontibus, præcipue ad deitatem Spiritus asserendam, petenda est probatio. Est quidem minime obscurum illud testimonium Mosis in creationis historia, Spiritum Dei expansum fuisse super abyssos, vel materiam informem: quia ostendit, non modo pulchritudinem mundi, quæ nunc cernitur, vigere salvam, Spiritus virtute: sed antequam accederet hic ornatus, jam tunc in fovenda illa confusa mole Spiritum fuisse operatum. Nullis etiam cavillis obnoxium est, quod dicitur apud Jesaiam, *Et nunc Jehovah misit me & Spiritus ejus*: quia summum in mittendis Prophetis imperium cum Spiritu sancto communicat: ex quo relucet divina ejus majestas: sed optima, ut dixi, confirmatio nobis erit ex familiari usu. Longe enim à creaturis alienum est, quod illi Scripturæ tribuunt: & nos ipsi certa pietatis experientia disci-

3. Argumenta ad deitatem æternam Spiritus S. asserendam.

Gen. 1: 2.

1. Est mundo Creator & Conservator.

Jes. 48: 16.

2. Mittit Prophetas,

[3. *Omnia vivificat.*] discimus. Ille enim est, qui ubique diffusus omnia sustinet, vegetat & vivificat in cælo & in terra. [4. *Est ubique.*] Jam hoc ipso creaturarum numero eximitur, quod nullis circumscribitur finibus. sed suum in omnia vigorem transfundendo, essentiam, vitam, & motionem illis inspirare, id vero plane divinum est. [5. *Sanctos regenerat in vitam incorruptibilem.*] Deinde si regeneratio in vitam incorruptibilem, quavis præsenti vegetatione superior est & multo excellentior, quid de eo censendum est, cujus ex virtute procedit? Ipsum autem, non mutuatitio, sed proprio vigore regenerationis esse auctorem Scriptura multis locis docet: neque ejus modo, sed futuræ quoque immortalitatis. [6. *Deitatis omnia officia in eum conferuntur.*] Denique in ipsum omnia, ut in Filium, conferuntur, quæ maxime propria sunt divinitatis officia. [1 Cor. 2. v. 10, 16. & 12. 10. Exod. 4. vers. 12.] Siquidem etiam profunda Dei scrutatur, cui nullus est inter creaturas consiliarius. sapientiam & loquendi facultatem largitur: quum tamen Dominus Mosi pronunciet, id facere suum esse solius. sic per ipsum in Dei participationem venimus, ut ejus virtutem sentiamus erga nos quodammodo vivificam. justificatio nostra, ejus opus est. ab ipso est potentia, sanctificatio, veritas, gratia, & quicquid boni cogitari potest: quoniam unus est Spiritus, à quo profluit omne donorum genus. Nam digna in primis notatu est sententia illa Pauli, [1 Cor. 12. vers. 11. & seq.] *Quamvis diversa sint dona, & multiplex variaque distributio, eundem tamen esse Spiritum*: quia ipsum non modo principium vel originem statuit, sed etiam auctorem: quod etiam clarius exprimitur paulo post his verbis, *Omnia distribuit unus & idem Spiritus, prout vult.* Nisi enim esset aliquid in Deo subsistens, minime ei daretur arbitrium & voluntas. Clarissime ergo Paulus Spiritum insignit divina potentia, & in Deo hypostatice residere demonstrat.

[7. *Deus appellatur.*] 15. Nec vero, quum de ipso Scriptura loquitur, à Dei appellatione abstinet. [1 Cor. 3. vers. 17. & 6: 19. & 2 Cor. 6. vers. 16.] Paulus enim nos esse templum Dei, ex eo colligit, quia Spiritus ejus habitat in nobis. Quod non est leviter prætereundum. siquidem, quum toties promittat Deus se electurum nos sibi in templum, non aliter impletur ea promissio, quam ejus Spiritu in nobis habitante. [Aug. ad Maximinum, epist. 66.] Certe, ut præclare dicit Augustinus, *Si ex lignis & lapidibus templum Spiritui facere juberemur, quia cultus hic soli Deo debetur, clarum esset divinitatis ejus argumentum: nunc ergo quanto clarius istud est, quod non templum illi facere, sed nos ipsi esse debemus?* Et Apostolus ipse nunc templum nos Dei esse, nunc Spiritus sancti eodem significatu scribit. [Act. 5. 34.] Petrus vero Ananiam reprehendens quod Spiritui sancto mentitus esset, non hominibus mentitum esse dicebat, sed Deo. [Jesa. 6: 9. Act. 18. vers. 25.] Atque ubi Jesaias Dominum exercituum loquentem inducit, Paulus Spiritum sanctum esse docet, qui loquitur. Imo, quum passim dicant Prophetæ, verba, quæ proferunt, esse Dei exercituum, Christus & Apostoli ad Spiritum sanctum referunt: unde sequitur, verum esse Jehovam, qui præcipuus est prophetiarum auctor. Rursus, ubi Deus se ad iram populi contumacia provocatum [Jes. 63: 10.] conqueritur, pro eo Jesaias Spiritum ejus sanctum [Matth. 12. vers. 31. Marc. 3. vers. 29. Luc. 12. vers. 10.] contristatum scribit. Postremo, si blasphemia in Spiritum, neque in hoc seculo, neque in futuro remittitur, quum veniam obtineat, qui in Filium blasphemavit, palam hinc asseritur divina ejus majestas, quam lædere, vel imminuere, crimen inexpiabile est. [8. *Blasphemia in Spiritum S. nunquam remittitur. Est igitur Deus æternus cum Patre & Filio.*] Sciens ac volens supersedeo à multis testimoniis, quibus usi sunt veteres. Plausibile illis visum est, citare ex Davide, [Psal. 33. 6. Jes. 11: 4.] *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*: ut probarent non minus Spiritus sancti opus esse mundum, quam Filii: sed quum in Psalmis usitatum sit, bis idem repetere, & quum apud Jesaiam Spiritus oris, idem valeat, atque sermo, infirma illa ratio fuit. Itaque tantum parce attingere volui, quibus solide inniterentur piæ mentes.

16. Quia autem Christi adventu clarius se patefecit Deus, ita etiam in tribus Personis familiarius innotuit. [*Quartum membrum prioris partis, quod de S. Trinitate sit sentiendum explicans.*] Sed ex multis testimoniis unum hoc nobis sufficiat. Nam Paulus hæc tria sic connectit, Deum, fidem, & Baptismum, ut ab uno ad aliud ratiocinetur: nempe, quia una est fides, ut inde unum esse Deum demonstret: quia unus est Baptismus, inde quoque unam esse fidem ostendat. [Eph. 4. 5.] Ergo, si in unius Dei fidem ac religionem initiamur per Baptismum, nobis necesse est, verum censere Deum, in cujus nomen baptizamur. Nec vero dubium est, quin hac solenni nuncupatione perfectam fidei lucem jam esse exhibitam testari voluerit Christus, [Matth. 28. vers. 19.] quum diceret, *Baptizate eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* [*Christianorum Baptismus, tres Personas in unica Dei essentia ostendit.*] siquidem hoc perinde valet, atque baptizari in unius Dei nomen, qui solida claritate apparuit in Patre, Filio, & Spiritu. unde plane constat in Dei essentia residere tres Personas, in quibus Deus unus cognoscitur. Et sane, quum fides non circumspicere huc & illuc debeat, neque per varia discurrere, sed in unum Deum spectare, in eum conferri, in eo hærere: ex eo facile constituitur, quod, si varia sint fidei genera, plures etiam esse deos oporteat. Jam, quia sacramentum est fidei Baptismus, Dei unitatem nobis confirmat ex eo, quod unus est. Hinc etiam conficitur, ut nonnisi in unum Deum baptizari liceat: quia ejus amplectimur fidem, in cujus nomen baptizamur. Quid ergo sibi vult Christus, quum in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti baptizari præcepit, nisi una fide in Patrem, & Filium & Spiritum credendum esse? id vero quid aliud est, quam clare testari Patrem, Filium & Spiritum unum esse Deum? Itaque quum fixum illud maneat, Deum unum esse, non plures, Verbum & Spiritum non aliud esse, quam ipsam Dei essentiam constituimus. [*Arianorum & Macedonianorum hæresis.*] Et vero stolidissime ineptiebant Ariani, qui Filii divinitatem confitentes, Dei substantiam illi adimebant. Nec absimilis Macedonianos rabies vexabat, qui per Spiritum, dona gratiæ duntaxat in homines effusa, intelligi volebant. Nam, ut sapientia, intelligentia, prudentia, fortitudo, timor Domini, ab ipso proficiscuntur: ita unus ipse est sapientiæ, prudentiæ, fortitudinis, pietatis Spiritus. Nec secundum gratiarum distributionem ipse dividitur: sed, utcunque illæ varie dividantur, *idem* tamen & *unus* manet, inquit Apostolus. [1 Cor. 12. vers. 11.]

17. Rursum & quædam Patris à Verbo, Verbi à Spiritu distinctio Scripturis demonstratur. [*De distinctione trium Personarum.*] In qua tamen excutienda, quanta religione ac sobrietate versandum sit, ipsa mysterii magnitudo nos admonet. Ac mihi sane vehementer istud Gregorii Nazianzeni arridet, οὐ φθάνω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι. [in Serm. de sacro baptis.] *Non possum unum cogitare, quin trium fulgore mox circumfundar: nec tria possum discernere, quin subito ad unum referar.* Proinde & nos eam personarum Trinitatem ne imaginari in animum inducamus, quæ cogitationem seorsum distractam detineat, ac non ad illam mox unitatem reducat. [*Non sunt autem divisa, sed distincta, ut apparet ex testimoniis sequentibus.*] Veram certe distinctionem insinuant Patris, Filii, & Spiritus vocabula, nequis nuda epitheta esse putet, quibus à suis operibus varie designetur Deus, sed distinctionem, non divisionem. Proprietatem Filio à Patre esse distinctam, ostendunt loci, quos jam citavimus: quia Sermo non fuisset apud Deum, nisi alius esset à Patre: neque gloriam suam habuisset apud Patrem, nisi ab eo distinctus. Similiter Patrem à se distinguit, quum alium esse dicit, qui testimonium sibi perhibet. [Joan. 5. 32. & 8. 16. & alibi.] Atque huc tendit, quod alibi dicitur, Patrem per Verbum omnia creasse: quod non poterat, nisi ab ipso quodammodo distinctus. Præterea non descendit Pater in terram, sed is, qui à Patre exiit: non mortuus est, nec resurrexit, sed qui ab eo missus fuerat. Neque ab assumpta carne exor-

exordium habuit hæc distinctio, sed antea quoque unigenitum in sinu Patris fuisse manifestum est. Quis enim asserere sustineat, tum demum sinum Patris ingressum Filium, quum è cælo descendit ad suscipiendam humanitatem? Erat ergo ante in sinu Patris, & suam apud Patrem gloriam obtinebat. Spiritus S. à Patre distinctionem Christus innuit, quum dicit, eum à Patre procedere: à seipso autem, quoties alium vocat: ut quum alium consolatorem ab se mittendum denunciat, & alibi sæpius.

Joan. 1:18. Joan. 14. 6. & 15: 26. Joan. 14. vers. 16.

Hic cavendum nobis à similitudinibus, quæ à rebus humanis sumuntur: idque duplici nomine.

18. Enimvero ad vim distinctionis exprimendam, similitudines à rebus humanis mutuari, nescio an expediat. Solent id quidem interdum facere veteres: sed simul fatentur plurimum differre, quicquid pro simili in medium afferunt: quo fit ut omnem audaciam hic reformidem: ne siquid intempestive productum fuerit, aut malignis calumniæ, aut rudibus hallucinationis ansam præbeat. Quam tamen Scripturis notatam distinctionem animadvertimus, subticeri non convenit. Ea autem est, quod Patri principium agendi, rerumque omnium fons & scaturigo attribuitur: Filio sapientia, consilium, ipsaque in rebus agendis dispensatio: at Spiritui virtus & efficacia assignatur actionis. Porro, quanquam Patris æternitas, Filii quoque & Spiritus æternitas est, quando nunquam Deus sine sapientia virtuteque sua esse potuit: in æternitate autem non est quærendum prius aut posterius: non est tamen inanis aut supervacua ordinis observatio, dum primus recensetur Pater, deinde ex eo Filius, postea ex utroque Spiritus. Nam & mens uniuscujusque eo sponte inclinat, ut primo Deum consideret, deinde emergentem ex eo sapientiam, tum postremo virtutem, qua consilii sui decreta exequitur. Qua ratione, à Patre duntaxat existere dicitur Filius, à Patre simul & Filio Spiritus. multis id quidem locis, sed nusquam clarius, quam cap. 8 ad Romanos, ubi scilicet idem Spiritus, nunc Christi, nunc ejus qui suscitavit Christum à mortuis, promiscue vocatur: neque injuria. Nam & Petrus Spiritum Christi fuisse testatur, quo vaticinati sunt Prophetæ: quum toties Scriptura doceat Spiritum fuisse Dei Patris.

E Scripturis vero similitudo petenda est, quæ etiam ordinis observationem demonstrat.

1 Pet. 1: 11.

Cur tres illæ Personæ simplicissimam Dei unitatem non tollant, imo constituunt.

19. Porro, simplicissimam Dei unitatem adeo non impedit ista distinctio, ut Filium inde probare liceat unum esse cum Patre Deum, quia uno simul cum eo Spiritu constet: Spiritum autem non aliud esse à Patre & Filio diversum, quia Patris & Filii sit Spiritus. Siquidem in unaquaque hypostasi tota intelligitur natura, cum hoc, quod subest sua unicuique proprietas. Pater totus in Filio est, totus in Patre Filius, quemadmodum ipse quoque asserit, *Ego in Patre, & Pater in me*: nec ulla essentiæ differentia sejungi alterum ab altero, scriptores Ecclesiastici concedunt. *His appellationibus, quæ distinctionem denotant* (inquit Augustinus) *hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt.* Quo sensu conciliandæ sunt inter se veterum sententiæ, quæ pugnare alioqui nonnihil viderentur. Nunc enim Patrem Filii principium esse tradunt: nunc Filium à seipso & divinitatem & essentiam habere asseverant, adeoque unum esse cum Patre principium. Ejus diversitatis causam bene ac perspicue explicat Augustinus alibi, quum ita loquitur, *Christus ad se Deus dicitur, ad Patrem Filius dicitur.* Rursusque, *Pater ad se Deus dicitur, ad Filium dicitur Pater. Quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius: quod dicitur Filius ad Patrem, non est Pater: quod dicitur ad se Pater, & Filius ad se, est idem Deus.* Ergo, quum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene & proprie ipsum à se esse asserimus: & ideo unicum vocamus principium: quum vero relationem, quæ illi cum Patre est, notamus, Patrem Filii principium merito facimus. In hujus rei explicatione quintus liber Augustini de Trinitate totus versatur. Longe vero tutius est, in ea, quam tradit, relatione subsistere: quam subtilius penetrando ad sublime mysterium, per multas evanidas speculationes evagari.

Joan. 14. v. 11, 10. Augustinus homil. de temp. 38. de Trinit. & col. ad Pascentium, epist. 174. Cyril. lib. 7. de Trinit. idem lib. 3. Dialog. August. in Psal. 109. & tract. in Joan. 39. August in Psal. 68.

Conclusio prioris partis, & summa eorum, quæ de unica Dei essentia & tribus personis credere necesse est.

20. Ergo, quibus cordi erit sobrietas, & qui fidei mensura contenti erunt, breviter, quod utile est cognitu, accipiant: nempe, quum profitemur nos credere in unum Deum, sub Dei nomine intelligi unicam & simplicem essentiam, in qua comprehendimus tres personas, vel hypostaseis: ideoque, quoties Dei nomen indefinite ponitur, non minus Filium & Spiritum, quam Patrem designari. ubi autem adjungitur Filius Patri, tunc in medium venit relatio: atque ita distinguimus inter Personas. Quia vero proprietates in Personis ordinem secum ferunt, ut in Patre sit principium & origo: quoties mentio fit Patris & Filii simul, vel Spiritus, nomen Dei peculiariter Patri tribuitur: hoc modo retinetur unitas essentiæ, & habetur ratio ordinis, quæ tamen ex Filii & Spiritus deitate nihil minuit. Et certe, quum ante visum fuerit, Apostolos asserere Filium Dei illum esse, quem Moses & Prophetæ testati sunt esse Jehovam, semper ad unitatem essentiæ venire necesse est. Proinde nobis sacrilegium detestabile est, Filium vocari alium Deum à Patre: quia simplex Dei nomen relationem non admittit, nec potest Deus ad seipsum dici hoc vel illud esse. Jam, quod nomen Jehovæ indefinite sumptum in Christum competat, ex Pauli etiam verbis patet, 2 Cor. 12. vers. 9.
Propterea ter rogavi Dominum: quia, ubi retulit Christi responsum, *Sufficit tibi gratia mea*, subjicit paulo post, *Ut inhabitet in me virtus Christi.* Certum enim est, nomen Domini pro Jehova illic esse positum: atque ita restringere ad personam Mediatoris frivolum esset ac puerile: quando absoluta est oratio, quæ Filium cum Patre non comparat. Et scimus ex recepta Græcorum consuetudine, Apostolos passim nomen *κύριος* substituere in locum Jehovæ. Et ne procul quærendum sit exemplum, non alio sensu oravit Dominum Paulus, quam quo citatur locus Joelis à Pe-
tro, *Quisquis invocaverit nomen Domini, salvus* Act 2: 16.
erit. Ubi nomen hoc peculiariter Filio adscribi- Joel. 2: 28.
tur, aliam esse rationem constabit suo loco. nunc tenere satis est, quum absolute Paulus Deum rogasset, statim subjicere nomen Christi. Ita & totus Deus à Christo ipso Spiritus nuncupatur. Nihil enim obstat quominus tota spiritualis sit Dei essentia, in qua Pater, Filius, & Spiritus comprehendantur. Quod ipsum ex Scriptura planum fit. nam ut illic Deum audimus nominari Spiritum, ita & Spiritum sanctum, quatenus est hypostasis totius essentiæ, audimus dici & Dei esse, & à Deo.

Posterior pars hujus capitis, quæ in refellendis Arianis, Pneumatomachis, & Antitrinitariis versatur.

21. Quoniam autem Satan, ut fidem nostram ab ipsis radicibus convelleret, partim de divina Filii & Spiritus essentia, partim de personali distinctione ingentes pugnas semper movit: atque ut omnibus prope seculis impios spiritus excitavit, qui doctores orthodoxos, hac in parte vexarent, ita & hodie ex veteribus favillis novum ignem accendere conatur: hic perversis quorundam deliriis occurrere operæpretium est. Hactenus dociles manu ducere, non autem cum præfractis & contentiosis manum conserere maxime propositum fuit: nunc autem veritas, quæ placide ostensa fuit, ab omnibus improborum calumniis asserenda. Etsi præcipuum studium in hoc incumbet, ut habeant, qui faciles apertasque Dei verbo aures dederint, in quo certo pede consistant. Equidem hic, siquando alias in reconditis Scripturæ mysteriis, sobrie multaque cum moderatione philosophandum: adhibita etiam multa cautione, ne aut cogitatio aut lingua ultra

Cautio in primis observanda in hac disputatione.

ultra procedat, quam verbi Dei fines se protendunt. Quomodo enim immensam Dei essentiam ad suum modulum mens humana definiat, quæ nondum statuere certo potuit, quale sit Solis corpus, quod tamen oculis quotidie conspicitur? Imo vero, quomodo proprio ductu ad Dei usque substantiam excutiendam penetret, quæ suam ipsius minime assequitur? Quare Deo libenter permittamus sui cognitionem. *Ipse* enim *demum unus*, ut inquit Hilarius, *idoneus sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est.* Permittemus autem, si & talem concipiemus ipsum, qualem se nobis patefacit: nec de ipso aliunde sciscitabimur, quam ex ejus verbo. Extant in hoc argumentum homiliæ Chrysostomi quinque adversus Anomœos, quibus tamen cohiberi Sophistarum audacia non potuit, quin frena garrulitati laxarent. Nihilo enim modestius hic se gesserunt, quam ubique solent. Cujus temeritatis infelicissimo successu admoneri nos decet, ut docilitate magis, quam acumine in istam quæstionem incumbere curæ sit: nec in animum inducamus aut Deum usquam investigare nisi in sacro ejus verbo, aut de ipso quicquam cogitare nisi præeunte ejus verbo, aut loqui nisi ex eodem verbo sumptum. Quod si quæ subest in una divinitate Patris, Filii, & Spiritus distinctio (ut est cognitu difficilis) ingeniis quibusdam plus facessit negotii & molestiæ quam expediat, meminerint labyrinthum ingredi hominis mentes, dum suæ curiositati indulgent: atque ita regi se sustineant cælestibus oraculis, utcunque mysterii altitudinem non capiant.

lib. 1. de Trinit.

de incomprehensibili natura Dei. Importunæ Sophistarum voces extant apud Justin. Theodoret. & hist. Eccles. scriptores.

Quum veteribus hæreticis sect. 17. 18. 19. clausa sit janua.

22. Texere catalogum errorum, quibus olim tentata fuit fidei sinceritas in hoc doctrinæ capite, nimis longum esset, plenumque inutili tædio: ac hæreticorum plerique crassis deliriis totam Dei gloriam ita aggressi sunt obruere, ut satis esse duxerint concutere ac turbare imperitos. Statim vero à paucis hominibus ebullierunt plures sectæ, quæ partim lacerarent Dei essentiam, partim distinctionem, quæ inter Personas est, confunderent. Porro si tenemus quod ante ex Scriptura satis ostensum est, simplicem & individuam esse essentiam unius Dei, quæ ad Patrem, & Filium, & Spiritum pertineat: rursus Patrem proprietate aliqua differre à Filio, & Filium à Spiritu: non Ario tantum & Sabellio, sed aliis vetustis errorum auctoribus clausa erit janua. Sed quia nostro tempore exorti sunt phrenetici quidam, ut Servetus & similes, qui novis præstigiis omnia involverunt, paucis eorum fallacias discutere operæpretium est. Serveto nomen Trinitatis ita fuit exosum, imo detestabile, ut Trinitarios omnes, quos vocabat, diceret esse atheos. Omitto insulsas voces, quas ad convitiandum excogitavit. Hæc quidem speculationum ejus fuit summa, tripartitum induci Deum, ubi in ejus essentia residere dicuntur tres personæ, Triademque hanc esse imaginariam, quia cum Dei unitate pugnet. Interea Personas voluit esse externas quasdam ideas, quæ vere non subsistant in essentia Dei, sed Deum nobis hac vel illa specie figurent: ac initio quidem nihil in Deo fuisse distinctum, quia olim idem erat Verbum quod Spiritus: sed ex quo emersit Christus Deus de Deo, Spiritum etiam alium ex ipso Deum fluxisse. Etsi autem allegoriis interdum fucat suas nænias, ut quum dicit Sermonem æternum Dei fuisse Spiritum Christi apud Deum, & relucentiam ideæ: item, Spiritum fuisse deitatis umbram: postea tamen utriusque deitatem in nihilum redigit, asserens secundum dispensationis modum, tam in Filio, quam in Spiritu partem esse Dei, sicuti idem Spiritus substantialiter in nobis atque etiam in lignis & lapidibus, Dei portio est. Quid de Mediatoris persona blateret, suo loco videbimus. Prodigiosum vero hoc commentum, Personam nihil aliud esse, quam visibilem gloriæ Dei speciem, non longa refutatione indiget. Nam quum Joannes nondum creato mundo λόγον fuisse Deum pronunciet, longe ab idea discernit. Si vero tunc quoque & ab ultima æternitate λόγος ille, qui Deus erat, fuit apud Patrem, & propria sua gloria apud Patrem insignis fuit, non potuit certe externus esse aut figurativus splendor: sed necessario sequitur fuisse hypostasin, quæ in Deo ipso intus resideret. Quanquam autem non fit Spiritus mentio, nisi in historia creationis mundi, non tamen illic inducitur ut umbra, sed essentialis Dei virtus, quum narrat Moses informem quoque illam massam fuisse in eo suffultam. Æternum igitur Spiritum semper in Deo fuisse tunc apparuit, dum fovendo sustinuit confusam cæli & terræ materiam, donec accederet pulchritudo & series. Certe nondum potuit effigies vel repræsentatio Dei esse, uti somniat Servetus. Alibi vero suam impietatem apertius detegere cogitur, quod Deus æterna sua ratione Filium sibi visibilem decernens, hoc modo visibilem se exhibuit. nam si hoc verum sit, non alia relinquitur Christo divinitas, nisi quatenus æterno Dei decreto Filius est ordinatus. Adde, quod spectra illa, quæ in locum hypostaseon supponit, sic transformat, ut nova accidentia Deo affingere non dubitet. Illud vero omnium maxime execrandum, quod tam Filium Dei, quam Spiritum promiscue creaturis omnibus permiscet. Partes enim & partitiones palam asserit esse in essentia Dei, quarum unaquæque portio Deus est: præsertim vero spiritus fidelium coæternos dicit & consubstantiales Deo: quamvis alibi substantialem deitatem, non tantum hominis animæ, sed aliis rebus creatis assignet.

Servetum & recentiores Antitrinitarios aggreditur, & Serveti hæresin hac sectione evertit.

vide Calv. defensionem orthod. fidei S. Trinitatis adv. prodigiosos errores M Serveti: classe 5. tractatuum. Theologicorum.

Joan. 1: 1.

Joan. 17: 5.

Gen. 1: 2.

23. Ex hac lacuna prodiit aliud non dissimile monstrum. Nebulones enim quidam, ut Serveticæ impietatis invidiam ac dedecus effugerent, tres quidem Personas esse confessi sunt, sed ratione addita, quod Pater, qui vere & proprie unicus est Deus, Filium & Spiritum formando, suam in eos deitatem transfudit. Nec vero abstinent ab horrendo loquendi genere, Patrem hac nota distingui à Filio & Spiritu, quia sit solus essentiator. Colorem hunc primo obtendunt, passim Christum vocari Dei filium: unde colligunt non alium proprie Deum esse, nisi Patrem. Atqui non observant, quamvis Dei nomen Filio quoque sit commune, tamen κατ' ἐξοχὴν Patri interdum adscribi, quia fons est ac principium deitatis: idque ut notetur simplex essentiæ unitas. Excipiunt, si vere est Dei filius, absurdum esse censeri Personæ filium. Ego utrumque verum esse respondeo, Dei nempe esse filium, quia Sermo est à Patre ante secula genitus (nondum enim de Mediatoris persona nobis sermo est) & tamen explicandi causa habendam esse rationem Personæ, ut nomen Dei non simpliciter sumatur, sed pro Patre. nam si non alium censemus Deum, quam Patrem, non obscure dejicitur Filius ab hoc gradu. Ergo, quoties deitatis fit mentio, minime admitti debet antithesis inter Filium & Patrem, quasi huic tantum conveniat nomen veri Dei. Nam sane Deus qui Jesaiæ apparuit, verus & unicus fuit Deus: quem tamen Joannes affirmat fuisse Christum. Qui etiam per os Jesaiæ testatus est se fore in lapidem offendiculi Judæis, unicus erat Deus: quem Paulus Christum fuisse pronunciat. Qui per Jesaiam clamat, *Vivo ego: mihi flectetur omne genu*, unicus Deus est. atqui idem Paulus Christum interpretatur. Huc accedunt, quæ recitat Apostolus, testimonia, *Tu Deus fundasti cælum & terram.* item, *Adorent eum omnes Angeli Dei.* quæ nonnisi in unicum Deum competunt: quum tamen propria Christi elogia esse contendat. Nec valet cavillum illud, transferri ad Christum quod Dei proprium est,

Aliorum Antitrinitariorum hæresis, Patrem vere & proprie unicum esse Deum, & solum essentiatorem, usque ad finem capitis refutatur. Ac primum probatur nihil pro ipsis facere quod passim Christus vocetur Dei filius quum etiam verus & unicus Deus vocetur.

Jesa. 6: 1. Joan. 12. vers. 41. Jesa. 8: 14. Rom. 9. vers. 33. Jes. 45: 23. Rom, 14. vers. 11. Heb. 1. v. 10. & 6. Ps. 102: 26. Psal. 97: 7.

 quia

quia sit relucentia gloriæ ipsius. Nam quum ubique ponatur nomen Jehovæ, sequitur deitatis respectu ex seipso esse. Nam si est Jehovah, negari non potest, quin idem sit ille Deus qui per Jesaiam alibi

Jes.44:6.

clamat, *Ego, ego sum, & præter me non est Deus.*

Jer. 10: 11.

Expendere etiam convenit illud Jeremiæ, *Dii qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra, quæ sub cælo est:* quando ex opposito fateri necesse erit Filium Dei eum esse, cujus deitas sæpius apud Jesaiam probatur ex mundi creatione. Quomodo autem Creator, qui omnibus esse dat, non erit ex seipso, sed essentiam aliunde mutuabitur? Nam quisquis essentiatum à Patre Filium esse dicit, à seipso negat esse.

Refut. 2. ab impiis absurdis quæ ex istorum nebulonum hæresi oriuntur.

Reclamat autem Spiritus sanctus, illum Jehovah nominans. Jam si demus totam essentiam esse in solo Patre, vel fiet partibilis, vel eripietur Filio: atque ita spoliatus sua essentia, titularis solum erit Deus. Essentia Dei, si creditur istis nugatoribus, soli Patri convenit, quatenus ipse solus est, & est Filii essentiator. Ita divinitas Filii quiddam erit abstractum à Dei essentia, vel derivatio partis à toto. Jam concedant ex suo principio necesse est, Spiritum esse solius Patris: quia si derivatio est à prima essentia, quæ nonnisi Patri propria est, jure non censebitur Spiritus Filii. quod tamen refellitur Pauli testimonio: ubi communem Christo & Patri facit. Adhæc si expungitur è Trinitate Patris persona, in quo à Filio & Spiritu differet, nisi quia solus est ipse Deus? Fatentur Christum esse Deum, & tamen à Patre differre. Vicissim notam aliquam discretionis esse oportet, ne Pater sit Filius. Qui in essentia eam ponunt, manifeste in nihilum redigunt veram Christi deitatem: quæ sine essentia esse non potest, & quidem tota. Non differet certe Pater à Filio, nisi proprium aliquid habeat in se, quod Filio commune non sit. Quid jam reperient in quo eum distinguant? Si in essentia est discretio, respondeant annon cum Filio eam communicaverit. Hoc vero non potuit esse ex parte: quia dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde, quod hoc modo fœde lacerarent Dei essentiam. Restat ut tota & in solidum Patris & Filii sit communis. Quod si verum est, jam sane quoad ipsam nulla erit alterius ab altero discretio. Si excipiant, Patrem essentiando manere nihilominus unicum Deum, penes quem sit essentia: Christus ergo figurativus erit Deus, ac specie tantum vel nomine, non re ipsa: quia Deo nihil magis pro-

Exod. 3. vers. 14.

prium quam esse, juxta illud, *Qui est, misit me ad vos.*

Refut. 3. Nomen Dei absolute positum de Filio dicitur aliquando: ut & de Patre.

24. Falsum quidem esse quod sumunt, quoties absolute fit Dei mentio in Scriptura, nonnisi Patrem intelligi, ex multis locis refellere promptum est: & in illis ipsis quos pro se citant, turpiter produnt suam incogitantiam, quia illic Filii nomen apponitur: unde apparet relative accipi Dei nomen, ideoque restringi ad Patris personam. ac eorum objectio uno verbo diluitur. Nisi solus Pater, inquiunt, verus esset Deus, suus ipse pater esset. Neque enim absurdum est, propter gradum & ordinem Deum peculiariter vocari, qui non solum genuit ex se suam sapientiam, sed Deus etiam est Mediatoris, sicuti plenius suo loco differam. Nam ex quo manifestatus est in carne Christus, Filius Dei vocatur, non tantum, quatenus ante secula genitus ex Patre fuit æternus Sermo, sed quia Mediatoris suscepit personam & munus, ut Deo nos conjungeret. Ex quoniam Filium à Dei honore tam audacter exclu-

Matth. 19. vers. 17.

dunt, scire velim, quum pronunciat nullum esse bonum præter unum Deum, an se bonitate privet.

4. Deus unus, bonus. Filius bonus est. Ergo Deus æternus.

Non loquor de humana ejus natura, ne forte excipiant, quicquid in ea boni fuit, ex gratuito dono fluxisse: quæro, an Sermo æternus Dei bonus sit, nec ne. Si negent, satis convicta tenetur eorum impietas: fatendo seipsos jugulant. Quod autem primo intuitu videtur Christus à se removere nomen boni, sententiam nostram magis confirmat: nempe quum singulare sit unius Dei elogium quatenus ex vulgari more salutatus fuerat bonus, falsum bonorem repudians, bonitatem, qua pollet, divinam esse admonet. Quæro etiam, ubi affirmat

1 Tim. 1. vers. 17.

Paulus solum Deum esse immortalem, sapientem & veracem, an his verbis in ordinem mortalium, stultorum & fallacium redigatur Christus. Non erit igitur immortalis, qui ab initio vita fuit, ut Angelis immortalitatem conferret? non erit sapiens, qui æterna est Dei sapientia? non erit verax ipsa veritas? Quæro præterea, Christumne adorandum censeant. Sic enim hoc jure sibi vendicat, ut flectatur coram ipso omne genu, sequitur illum esse Deum, qui in Lege vetuit quenquam alium præter se adorari.

5. Solus est immortalis, sapiens, verax & adorandus. Ejusmodi Christus est. Ergo Deus æternus.

Phil. 2: 10.

De solo Patre si accipi volunt, quod apud Jesaiam dicitur, *Ego sum, ac nemo præter me:* hoc testimonium in ipsos retorqueo, quando videmus Christo attribui quicquid Dei est. Nec locus est eorum cavillo, Christum in carne fuisse exaltatum, in qua exinanitus fuerat, & carnis respectu omne imperium illi datum esse in cælo & in terra: quia etsi extenditur Regis & Judicis majestas ad totam Mediatoris personam, nisi tamen Deus manifestatus esset in carne, non potuit in tantam altitudinem extolli, quin Deus secum ipse

Jes. 44: 6.

Objectionis ex Prophetis desumpta dilutio.

Alia objectionis refutatio.

Phil. 2: 6, 7.

pugnaret. Atque hanc controversiam optime Paulus tollit, æqualem Deo fuisse docens, antequam se exinaniret sub forma servi. Porro æqualitas ista quomodo staret, nisi fuisset Deus ille, cujus nomen est Ja & Jehovah, qui equitat super Cherubim, qui Rex est totius terræ, & Rex seculorum? Jam utcunque obstrepant, non potest eripi Christo, quod alibi dicit Jesaias, *Hic, hic est Deus no-*

Jes. 25: 9.

ster, expectavimus eum: quando his verbis adventum Dei Redemptoris describit, qui non modo ab exilio Babylonico populum reduceret, sed Ecclesiam plene restitueret omnibus numeris. Altero etiam cavillo nihil proficiunt, Christum fuisse Deum in Patre suo. Nam etsi fatemur ratione ordinis & gradus principium divinitatis esse in Patre, detestabile tamen esse dicimus commentum illud, solius Patris essentiam esse propriam, quasi Filii deificator esset: quia hoc modo, vel multiplex esset essentia, vel titulo & imaginatione tenus Christum appellant Deum. Si concedant Filium esse Deum, sed secundum à Patre: jam in ipso genita & formata erit essentia, quæ est in Patre ingenita & informis.

Tertia objectio refellitur, & 6. refutatio hæreseos Antitrinitariorum, ex Mosis historia de creatione, additur.

Scio multis nasutis ludibrio esse, quod ex verbis Mosis Personarum distinctionem elicimus, ubi

Gen. 1: 26.

Deum sic loquentem inducit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* vident tamen pii lectores, quam frigide atque inepte hoc velut colloquium induceret Moses, nisi subessent in uno Deo plures Personæ. Jam quos alloquitur Pater, certum est fuisse increatos: nihil vero increatum, excepto ipso Deo, & quidem uno. Nunc ergo, nisi concedant Patris, Filii & Spiritus communem fuisse creandi potestatem, & commune jubendi imperium, sequetur Deum non intus secum ita loquutum esse, sed direxisse ad alios extraneos opifices sermonem. Denique locus unus, duo simul eorum objecta facile expediet. Nam quod pronunciat

Joan. 4. vers. 24.

Christus ipse, Deum esse Spiritum, ad Patrem solum restringi consentaneum non esset, acsi Sermo ipse non esset spiritualis naturæ. Quod si Filio similiter ut Patri convenit nomen Spiritus, sub indefinito Dei nomine Filium comprehendi colligo. Subjicit tamen continuo post, non alios probari cultores Patri, nisi qui eum in spiritu & veritate adorant. unde alterum consequitur, quia sub capite fungitur Christus officio doctoris, Dei nomen Patri adscribere, non ut aboleat suam ipsius deitatem, sed ut gradatim nos ad eam attollat.

25. Sed

Refutat. 7. falluntur in eo quod in Dei essentia somniant individua, quorum singula essentiæ partem obtineant: & quaternitatem ab Orthodoxis confictus calumniantur.

25. Sed in eo scilicet hallucinantur, quod individua somniant, quorum singula partem obtineant essentiæ Atqui ex Scripturis docemur unum essentialiter Deum esse, ideoque essentiam tam Filii, quam Spiritus esse ingenitam. sed quatenus Pater ordine primus est, atque ex se genuit suam Sapientiam, merito, ut nuper dictum est, censetur principium & fons totius divinitatis. Ita Deus indefinite est ingenitus: & Pater etiam Personæ respectu ingenitus. Stulte etiam putant se ex nostra sententia colligere quaternitatem statui, quia falso & calumniose cerebri sui commentum nobis adscribunt, quasi derivative fingamus prodire ex una essentia tres personas: quum ex scriptis nostris liqueat, non abstrahere nos personas ab essentia, sed quamvis in ipsa resideant, distinctionem interponere. Si separatæ essent ab essentia personæ, probabilis forte esset eorum ratio: sed hoc modo trinitas esset deorum, non personarum quas in se continet unus Deus. Ita solvitur futilis eorum quæstio, concurratne essentia ad conflandam Trinitatem: quasi tres deos ex illa descendere imaginemur. Quod excipiunt, Trinitatem igitur fore sine Deo, ex eadem insulsitate nascitur: quia etsi ad distinctionem non concurrit, ut pars vel membrum, non tamen personæ sine ipsa, vel extra ipsam: quia & Pater, nisi Deus esset, non poterat esse Pater: & Filius non aliter Filius nisi quia Deus. Deitatem ergo absolute ex seipsa esse dicimus. unde & Filium, quatenus Deus est, fatemur ex seipso esse, sublato personæ respectu: quatenus vero Filius est, dicimus esse ex Patre. ita essentia ejus principio caret: Personæ vero principium est ipse Deus. Et quidem Orthodoxi scriptores, quicunque olim de Trinitate loquuti sunt, ad personas tantum retulerunt hoc nomen: quando non modo absurdus esset error, in ipsa distinctione complecti essentiam, sed nimis crassa impietas. Nam, qui volunt tria concurrere, Essentiam, Filium, & Spiritum, eos Filii & Spiritus essentiam exinanire palam est. alioqui partes inter se commistæ conciderent: quod est in omni distinctione vitiosum. Denique si Pater & Deus synonyma essent, sic deificator esset Pater, nihil in Filio residuum esset præter umbram: nec aliud esset Trinitas, quam conjunctio Dei unius cum duabus rebus creatis.

Quarta eorundem objectionis dilutio attente legenda & observanda.

Prioris refutationis fusior explicatio, qua ostenditur nomen Dei non debere ita ad Patrem restringi, ut Filio Mediatori nostro auferatur.

26. Quod objiciunt, Christum, si proprie sit Deus, Filium Dei perperam vocari, jam responsum est, quia sit unius Personæ ad alteram comparatio, nomen Dei non sumi indefinite, sed restringi ad Patrem, quatenus deitatis est principium, non essentiando, ut fanatici nugantur, sed ratione ordinis. Hoc sensu accipitur sermo ille Christi ad Patrem, *Hæc est vita æterna, ut credant te unum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Nam in Mediatoris persona loquens, medium gradum tenet inter Deum & homines. neque tamen ideo imminuitur ejus majestas. Nam etsi seipsum exinanivit, gloriam tamen suam, quæ abscondita fuit coram mundo, non perdidit apud Patrem. Sic Apostolus ad Hebræos, quanquam fatetur exiguo tempore fuisse imminutum infra Angelos, non tamen dubitat simul asserere, æternum esse Deum, qui fundavit terram. Tenendum igitur est, quoties Christus in persona Mediatoris Patrem compellat, sub hoc Dei nomine divinitatem complecti, quæ ipsius quoque est. Sic quum Apostolis diceret, *Expedit me ascendere ad Patrem, quia Pater major me est*, non secundum divinitatem tantum sibi tribuit, ut sit, quoad æternam essentiam, Patre inferior: sed quia cælesti gloria potitus, fideles colligit in ejus participationem. In superiore gradu Patrem locat, quatenus differt conspicua splendoris perfectio, quæ in cælo apparet, ab ea gloriæ mensura, quæ non conspecta fuit in ipso carne vestito. Eadem ratione alibi Paulus Christum dicit redditurum Deo & Patri regnum, ut sit Deus omnia in omnibus. Nihil absurdius, quam auferre perpetuitatem Christi deitati. Quod si nunquam desinet esse Dei Filius, sed idem manebit semper, qui fuit ab initio, sequitur, sub Patris nomine unicam Dei essentiam, quæ utriusque communis est, comprehendi. Et certe ideo ad nos descendit Christus, ut ad Patrem attollendo, simul etiam ad seipsum attolleret, quatenus unum est cum Patre. Nomen ergo Dei exclusive ad Patrem restringere, ut Filio auferatur, neque fas, neque rectum est. Nam & hac de causa verum esse Deum asserit Joannes, ne quis secundo deitatis gradu subsidere putet infra Patrem. ac miror, quid sibi velint isti novorum deorum fabri, dum Christum verum Deum confessi, mox eum excludunt à Patris deitate: quasi possit esse verus Deus, nisi qui unus est, aut transfusa divinitas non sit novum aliquod figmentum.

Joan. 17:3.

cap. 1: 10. & 2: 9.

Joan. 16: 7. & 14: 28.

1 Cor. 15. vers. 24.

Joan. 1. 1.

Responsio ad locos adductos ex Irenæo, ubi Patrem Christi asserit esse unicum & æternum Deum Israelis.

27. Quod multos locos accumulant ex Irenæo, ubi Patrem Christi asserit esse unicum & æternum Deum Israël, vel pudenda inscitia est, vel summa improbitas Animadvertere enim debuerant sancto viro negotium & certamen fuisse cum phreneticis, qui Patrem Christi negabant illum esse Deum, qui per Mosen & Prophetas olim loquutus fuerat, sed nescio quod spectrum è labe mundi productum. Itaque in hoc totus est, ut palam faciat non alium prædicari in Scriptura Deum, quam Christi Patrem, & perperam alium excogitari, ac proinde nihil mirum si toties concludat non alium fuisse Deum Israelis, quam qui celebratur à Christo & Apostolis. Sic etiam nunc, ubi diverso errori resistendum est, vere dicemus, Deum, qui olim apparuit Patribus, non alium fuisse, quam Christum. Porro siquis excipiat fuisse Patrem, in promptu erit responsio, dum pro Filii divinitate pugnamus, nos Patrem minime excludere. Ad hoc Irenæi consilium si attendant lectores, cessabit omnis contentio. Quin etiam ex sexto capite lib. 3. tota lis facile dirimitur, ubi in hoc unum insistit pius vir, Qui absolute & indefinite vocatur in Scriptura Deus, illum esse vere unicum Deum: Christum vero absolute Deum vocari. Meminerimus hunc fuisse disceptationis statum, sicuti ex toto progressu patet, ac præsertim libri 2. cap. 46. non vocari Patrem ænigmatice & parabolice, qui vere non sit Deus. Adde, quod alibi conjunctim, tam Filium, quam Patrem prædicatum fuisse Deum contendit à Prophetis & Apostolis. Postea vero definit, quomodo Christus, qui Dominus est omnium & Rex, & Deus, & Judex, ab eo, qui est Deus omnium, acceperit potestatem: nempe subjectionis respectu, quia humiliatus est usque ad mortem crucis. Interea paulo post affirmat, Filium esse opificem cæli & terræ, qui Legem tulit per Mosis manum & Patribus apparuit. Jam siquis blateret, Irenæo solum Patrem esse Deum Israel, regeram, quod idem scriptor aperte tradit, Christum unum & eundem existere: sicuti etiam ad eum refert vaticinium Habacuc, *Deus ab Austro veniet.* Eodem pertinet, quod legitur cap. 9. lib. 4. *Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus.* Et ejusdem libri cap. 12. interpretatur Abraham credidisse Deo, quia factor cæli & terræ, & solus Deus sit Christus.

Irenæi consilium.

lib. 3. c. 9.

cap. 12. ejusdem libri.

cap. 16. ejusdem libri.

cap. 18. & 23. ejusdem libri.

Resp. ad locos ex Tertulliano prolatos ab Antitrinitariis.

28. Tertullianum nihilo verius patronum sibi asciscunt. quia, etsi asper interdum & spinosus est in suo loquendi genere, summam tamen doctrinæ, quam tuemur, non ambigue tradit: nempe, quum unus sit Deus, dispensatione tamen, vel œconomia esse ejus Sermonem. unicum esse Deum substantiæ unitate, & nihilominus unitatem dispensationis mysterio in Trinitatem disponi: tres esse, non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed serie. Dicit quidem se defendere secundum

lib. adversus Praxeam.

dum à Patre Filium, sed non alium intelligit, nisi distinctione. Visibilem alicubi Filium dicit: sed postquam in utramque partem ratiocinatus est, definit invisibilem esse, quatenus est Sermo. Denique Patrem sua persona determinati affirmans, alienissimum se probat ab eo commento, quod refellimus. Et quanquam non alium Deum agnoscit, quam Patrem, seipsum tamen proximo contextu explicans, se non exclusive loqui ostendit Filii respectu, quia negat alium esse à Patre Deum: ideoque non violari monarchiam Personæ distinctione.

Tertulliani perpetua mens in disputatione de S. Trinitate.

Atque ex perpetuo ejus consilio, verborum sensum colligere promptum est. Contendit enim adversus Praxeam, quamvis in tres Personas distinctus sit Deus, non tamen fieri plures deos, neque discerpi unitatem. Et quia secundùm Praxeæ commentum Christus non poterat Deus esse, quin idem esset Pater, ideo tantopere de distinctione laborat. Quod vero Sermonem & Spiritum vocat portionem totius, etsi dura est loquutio, excusabilis tamen est, quando ad substantiam non refertur, sed dispositionem tantum & œconomiam notat, quæ solis Personis convenit, Tertulliano ipso teste. Inde etiam pendet illud, *Quot personæ tibi videntur perversissime Praxea, nisi quot sunt voces?* Sic etiam paulo post, *Ut credant Patrem & Filium in suis quemque nominibus & personis.* His arbitror satis refelli posse eorum impudentiam, qui ex Tertulliani auctoritate fucum tentant facere simplicibus.

Veteres Theologi, inter quos Justinus & Hilarius, Antitrinitarios abunde refellunt, & orthodoxam de S. Trinitate doctrinam profitentur.

29. Et certe quisquis diligenter veterum scripta inter se conferet, non aliud reperiet apud Irenæum, quam quod ab aliis, qui deinde sequuti sunt, prodirum fuit. Justinus unus est ex vetustissimis: nobis autem per omnia suffragatur. Objectent, tam ab illo, quam à reliquis Patrem Christi vocari unum Deum. Idem Hilarius quoque docet, imo asperius loquitur, æternitatem esse in Patre. An ut Filio auferat Dei essentiam? Atqui in ejus fidei, quam sequimur, defensione totus est. Nec tamen eos pudet mutila nescio quæ dicta excerpere, ex quibus persuadeant Hilarium esse erroris sui patronum.

Ignatius, suspectus scriptor.

Ignatium, quod obtendunt, si velint quicquam habere momenti, probent Apostolos legem tulisse de quadragesima & similibus corruptelis: nihil næniis illis, quæ sub Ignatii nomine editæ sunt, putidius. Quo minus tolerabilis est eorum impudentia, qui talibus larvis ad fallendum se instruunt.

vide lib. 4. cap. 12. sect. 20. 21.

Porro hinc veterum consensus clare perspicitur, quod neque in Concilio Niceno Arius ex cujusquam probati scriptoris auctoritate fucum facere ausus est: & nemo ex Græcis vel Latinis excusat à prioribus se dissentire. Augustinus, cui nebulones isti infestissimi sunt, quam sedulo excusserit omnium scripta, & quam reverenter amplexus sit, dicere nihil attinet.

Augustin. libris de Trinitate, & alibi.

Certe in minimis quibusque scrupulis ostendere solet, cur ab illis discedere cogatur. In hoc etiam argumento siquid ambiguum vel obscurum legerit apud alios, non dissimulat. Quam tamen isti oppugnant doctrinam, pro confesso sumit, ab ultima antiquitate sine controversia fuisse receptam. neque tamen, quid ante docuissent alii, ipsum latuisse, vel ex uno verbo constat, ubi dicit in Patre esse unitatem, lib. de doctrina Christiana primo. an garrient sui tunc fuisse oblitum? Atqui alibi ab hac calumnia se purgat, ubi Patrem vocat principium totius deitatis, quia à nullo est: prudenter scilicet expendens specialiter Patri adscribi Dei nomen, quòd nisi ab ipso fiat initium, concipi nequeat simplex Dei unitas.

Conclusio disputationis de S. Trinitate.

His etiam demum, ut spero, agnoscet pius lector, omnes calumnias discussas, quibus Satan hactenus puram doctrinæ fidem pervertere vel obtenebrare molitus est. Denique totam hujus doctrinæ summam fideliter esse explicatam confido, si quidem modum curiositati imponant lectores, nec molestas & perplexas disputationes cupidius, quam par sit, sibi accersant. Nam quos oblectat speculandi intemperies, minime placandos suscipio. Certe nihil astute præterii, quod mihi adversum esse putarem: sed dum Ecclesiæ ædificationi studeo, multa non attingere consultius visum est, quæ & parum prodessent, & lectores gravarent supervacua molestia. Quid enim disputare attinet, an semper generet Pater? quando stulte fingitur continuus actus generandi, ex quo liquet ab æterno tres in Deo Personas substitisse.

ut multis disputat P. Lombard. l. 1. dist. 9.

Cap. XIV.

In ipsa etiam mundi & rerum omnium creatione Scripturam certis notis discernere verum Deum à fictitiis.

Secunda pars libri 1. de Notitia hominis.

Quædam vero hoc capite præmittuntur.

1. *De Creatione mundi, in genere, sect.* 1. *&* 2.
2. *Tractatione de homine in proximum caput rejecta, de Angelis agitur, sect.* 3. *usque ad* 13.
3. *De malis Angelis, sive Diabolis, à* 13. *sect. ad* 20.
4. *Quis fructus ex historia Creationis à nobis sit colligendus, sect.* 20. 21. *&* 22.

Etsi ex mundi creatione Deus agnosci debeat, ne tamen ad Gentium figmenta defluerent fideles, historiam Creationis in Scriptura extare voluit, & tempus notari.

Quanquam falsorum deorum cultoribus socordiam merito exprobrat Jesaias, quod ex terræ fundamentis & cælorum ambitu non didicerint, quisnam esset verus Deus: quæ tamen est ingenii nostri tarditas & hebetudo, necesse fuit, ne ad Gentium figmenta defluerent fideles, expressius illis depingi verum Deum. Nam quum evanida sit, quæ apud Philosophos maxime tolerabilis habetur descriptio, Deum mentem esse mundi; ipsum familiarius à nobis cognosci operæpretium est, ne semper in ambiguo vacillemus. Itaque historiam creationis extare voluit, cui innixa Ecclesiæ fides non alium Deum quæreret, nisi qui propositus est à Mose opifex mundi & conditor. Illic primo notatum est tempus, ut continua annorum serie fideles ad primam humani generis & rerum omnium originem pervenirent. Quæ apprime utilis est cognitio, non tantum ut prodigiosis fabulis, quæ in Ægypto & aliis terræ plagis olim grassatæ sunt, obviam eatur, sed etiam ut cognito mundi exordio, clarius eluceat Dei æternitas, nosque in sui admirationem magis rapiat.

Jes. 40: 21.

Impia objectio, cur mundum Deus non citius condiderit.

Neque vero movere nos debet profana illa subsannatio, mirum esse, cur non citius venerit Deo in mentem, cælum & terram condere, sed otiosus immensum spatium præterfluere siverit, quod ante plurima ætatum millia efficere posset: quum ad sex annorum millia nondum pervenerit mundi ad ultimum finem vergentis diuturnitas.

Responsio.

Nam cur tamdiu distulerit Deus, neque fas est nobis inquirere, neque expedit: quia, si eo usque penetrare contendat mens humana, centies in itinere deficiet: neque etiam cognitu utile esset, quod Deus ipse, ut fidei nostræ modestiam probaret, consulto voluit

celatum

Confirmatio à festo apophthegmate pii cujusdam senis. hujus meminit August. confessionum lib. 11. cap. 12.

celatum esse. Ac scite pius ille senex, quum protervus quispiam ex eo per ludibrium quæreret, quid ante creatum mundum egisset Deus: respondit fabricasse inferos curiosis. Hæc non minus gravis, quam severa admonitio compescat lasciviam, quæ multos titillat, adeoque impellit ad pravas & noxias speculationes. Denique meminerimus, Deum illum invisibilem, & cujus incomprehensibilis est sapientia, virtus & justitia, Mosis historiam speculi loco nobis proponere, in quo viva ejus effigies relucet. Sicuti enim nihil distincte cernunt oculi, vel senio obtusi, vel alio vitio hebetes: nisi specillis adjuventur: ita, quæ nostra est imbecillitas, nisi nos dirigat Scriptura in Deo quærendo, statim evanescimus. Qui vero proterviæ suæ indulgent, quia nunc frustra monentur, serio horribili interitu sentient qu[illegible] uo satius fuerit arcana Dei consilia reverenter suspicere, quam blasphemias evomere, quibus cælum obscurent. Et recte Augustinus, *injuriam Deo fieri*, conqueritur, *ubi superior ejus voluntate flagitatur rerum causa.* Idem alibi prudenter admonet, non minus perperam de immensis temporum, quam locorum spatiis quæstionem moveri. Certe quantumvis late pateat cælorum circuitus, est tamen aliqua ejus dimensio. Nunc siquis cum Deo expostulet, quod centuplo superet vacuitas, annon piis omnibus detestabilis erit petulantia? Eodem furoris prosiliunt, qui exagitant Dei otium, quod eorum arbitrio mundum ante innumera secula non condiderit. Ut suæ cupiditati morem gerant, extra mundum egredi affectant. quasi vero in tam ampla cæli & terræ circumferentia, non satis multa occurrant, quæ inæstimabili suo fulgore absorbeant sensus omnes nostros: quasi intra sex annorum millia non satis multa documenta ediderit Deus, in quorum assidua meditatione mentes nostræ se exerceant. Ergo, libenter maneamus inclusi his cancellis, quibus nos circumscribere Deus voluit, & quasi mentes nostras contrahere, ne vagandi licentia diffluerent.

vide cap. 6. sect. 1.

lib. de Gen. contra Manich. lib. 11. de Civit. Dei.

In eundem finem non uno momento, sed sex diebus absolutum est Dei opus.

2. Ejusdem rationis est quod narrat Moses, non momento, sed sex diebus absolutum fuisse Dei opus. Nam & hac circumstantia ab omnibus figmentis colligimur ad unicum Deum, qui in sex diebus opus suum digessit, ne molestum nobis esset in ejus consideratione occupari toto vitæ cursu. Quamvis enim oculi nostri, in quamcunque partem se vertant, coguntur in operum Dei intuitu versari: videmus tamen, quam fluxa sit attentio, & quam cito prætervolent, si quæ nos tangant piæ cogitationes. Hic etiam obstrepit humana ratio, quasi à Dei potentia alieni fuerint tales progressus, donec subacta ad fidei obsequium, quietem illam colere discit, ad quam nos invitat septimi diei sanctificatio. In ipso autem ordine rerum diligenter considerandus est paternus Dei amor erga humanum genus, quod non ante creavit Adam, quam mundum omni bonorum copia locupletasset. Nam, si eum in terra adhuc sterili & vacua locasset, si vitam dedisset ante lucem, visus fuisset ejus utilitati parum consulere. Nunc, ubi Solis & astrorum motus disposuit ad usus humanos, terram, aquas, aërem animalibus replevit, frugum omnium abundantiam protulit, quæ alimentis sufficeret: curam providi & seduli patrisfamilias suscipiens, mirificam erga nos suam bonitatem ostendit. Quæ breviter tantum delibo, si quisque attentius apud se expendat, constabit Mosen certum unius Dei creatoris testem ac præconem fuisse. Omitto, quæ jam exposui, non de nuda tantum Dei es[illegible]tia illic fieri sermonem, sed æternam quoque ejus sapientiam & Spiritum nobis proponi: ne alium Deum somniemus, quam qui in illa expressa imagine vult agnosci.

Deinde & ordo describitur, nempe non ante creatum fuisse Adamum, quam eo Deus abunde, & paterna cura, mirificaque bonitate providisset.

Locus de Angelis, expositus.

3. Sed antequam de hominis natura plenius disserere incipiam, aliquid de Angelis inserere oportet: quia, etsi Moses vulgi ruditati se accommodans, non alia Dei opera commemorat in historia creationis, nisi quæ oculis nostris occurrunt: ubi tamen postea Angelos Dei ministros inducit, colligere facile licet eorum esse conditorem, cui suam operam & officia impendunt. Quamvis ergo Moses populariter loquens, non statim à primis rudimentis Angelos recensuerit inter Dei creaturas: nihil tamen vetat, quominus diserte & explicate de illis tradamus, quæ alibi passim docet Scriptura: quia si Deum ex operibus suis agnoscere cupimus, minime omittendum est tam præclarum & nobile specimen. Adde, quod refutandis multis erroribus valde necessaria est pars doctrinæ. Multorum mentes ita perstrinxit Angelicæ naturæ præstantia, ut putarent illis injuriam fieri, si unius Dei imperio subjecti, quasi in ordinem cogerentur: hinc illis affricta divinitas. Emersit etiam Manichæus cum sua secta, qui sibi duo principia fabricavit, Deum & diabolum. ac Deo quidem tribuebat bonarum rerum originem: malas autem naturas ad diabolum auctorem referebat. Hoc delirium si mentes nostras teneret implicitas, non constaret Deo sua in mundi creatione gloria. Nam, quum nihil magis Dei proprium sit, quam æternitas, & *αὐτουσία*, id est, à seipso existentia, ut ita loquar: qui diabolo hoc tribuunt, nonne quodammodo eum divinitatis ornant titulo? Jam, ubi omnipotentia Dei, si diabolo tale conceditur imperium, ut illo invito ac repugnante, quicquid voluerit, exequatur? Quod autem unicum habent fundamentum Manichæi, nefas esse adscribi bono Deo ullius rei malæ creationem, id orthodoxam fidem minime lædit, quæ non admittit aliquam esse in mundi universitate malam naturam: quandoquidem, nec pravitas & malitia, tum hominis, tum diaboli, aut quæ inde nascuntur peccata, ex natura sunt, sed ex naturæ corruptione: nec quicquam omnino ab initio extitit, in quo non & sapientiæ & justitiæ suæ specimen ediderit Deus. His ergo perversis commentis ut obviam eatur, altius animos attollere necesse est, quam oculi nostri penetrent. Quo consilio verisimile est, ubi in symbolo Niceno vocatur Deus omnium conditor, res invisibiles fuisse expressas. Modum tamen, quem præscribit pietatis regula, tenere curæ erit, ne altius quam expedit speculando, lectores à fidei simplicitate abducti vagentur. Et certe, quum utiliter semper nos doceat Spiritus: in quibus vero parum est momenti ad ædificationem, vel subticeat prorsus, vel leviter tantum & cursim attingat, nostri quoque officii est, libenter ignorare, quæ non conducunt.

1. Ut ex iis quoque discamus agnoscere Deum.

2. Ut muniti simus adversus errores Angelolatrarum & Manichæorum.

Manichaismus, duo principia constituens, confutatio.

Pietatis regula.

4. Angelos sane, quum Dei sint ministri ad jussa ejus exequenda ordinati, esse quoque illius creaturas, extra controversiam esse debet. De tempore vel ordine, quo creati fuerint, contentionem movere nonne pervicaciæ magis, quam diligentiæ est? Terram esse perfectam, & cælos perfectos, cum omni exercitu eorum, narrat Moses: quid attinet anxie percontari, quoto die præter astra & planetas, alii quoque magis reconditi cælestes exercitus esse cœperint? Ne longior sim, meminerimus hic (ut in tota religionis doctrina) tenendam esse unam modestiæ & sobrietatis regulam, ne de rebus obscuris aliud, vel loquamur, vel sentiamus, vel scire etiam appetamus, quam quod Dei verbo fuerit nobis traditum. Alterum, ut in lectione Scripturæ, iis continenter quærendis ac meditandis immoremur, quæ ad ædificationem pertinent: non curiositati, aut rerum inutilium studio indulgeamus. Et, quia Dominus non in frivolis quæstionibus, sed in solida pietate, timore nominis sui, vera fiducia, sanctitatis officiis erudire nos voluit, in ea scientia acquiescamus. Quamobrem, si rite sapere volumus, relinquenda sunt nobis illa *μετέωρα*, quæ & ab otiosis hominibus de Angelorum natura, ordinibus, multitu-

1. Angeli sunt creati à Deo: quo autem tempore vel ordine, inquirere non expedit, ut facit P. Lombardus lib. 2. & seq. usque ad 12.

Gen. 2: 1.

Regula Christiana.

multitudine, absque Dei verbo, traduntur. Scio, hæc cupidius à multis arripi, & majori voluptati esse, quam quæ in usu quotidiano sunt posita. Verum, nisi Christi discipulos esse nos piget, eam quam ipse methodum præscripsit, sequi ne pigeat. Ita fiet, ut ejus magisterio contenti, à supervacuis speculationibus, à quibus nos revocat, non tantum abstineamus, sed etiam abhorreamus.

Pseudo-Dionysii garrulitas.

Dionysium illum, quicunque fuerit, nemo negaverit multa subtiliter & argute in cælesti Hierarchia disputasse: verum, siquis propius excutiat, deprehendet maxima ex parte meram esse garrulitatem. Theologo autem, non garriendo aures oblectare, sed vera, certa, utilia docendo, conscientias confirmare propositum est. Si librum illum legas, putes hominem de cælo delapsum referre non quæ didicit, sed quæ oculis vidit.

2 Cor. 12. vers. 1.

Atqui Paulus, qui extra tertium cælum raptus fuerat, non modo nihil tale prodidit, sed testatus quoque est, nefas esse homini, loqui, quæ viderat, arcana. Illa ergo nugatoria sapientia valere jussa, ex simplici Scripturæ doctrina consideremus, quod de Angelis suis scire nos Dominus voluit.

5. Angelorum natura, munera, nomina varia.

5. Angelos esse cælestes spiritus, quorum ministerio & obsequio utitur Deus ad exequenda omnia quæ decrevit, passim in Scriptura legitur: unde & hoc illis nomen attributum est, quod illos veluti internuncios adhibet Deus ad se hominibus manifestandum.

vide Calv. in Ezech. cap. 1: 4. & c. 10:14.

Aliæ etiam quibus insigniuntur appellationes, ex simili ratione sumptæ sunt. Exercitus vocantur, quia ut satellites Principem suum circumdant, ejus majestatem exornant & conspicuam reddunt, & instar militum ad signum Ducis sui semper intenti sunt, & ita parati sunt ac expediti ad capessenda illius jussa, ut simul ac annuerit, operi se accingant, vel potius, sint in opere. Talem imaginem throni Dei, ad declarandam ejus magnificentiam, cùm alii Prophetæ describunt, tum præcipue Daniel: ubi mille millia, & decies mille myriadas astitisse dicit, quum Deus tribunal conscendisset.

Dan. 7: 10.

Quoniam vero vim ac fortitudinem manus suæ Dominus per ipsos mirabiliter exerit ac declarat, inde Virtutes nominantur.

Eph. 1: 21. Col. 1: 16.

Quia vero imperium suum in mundo per eos exercet ac administrat, ideo dicuntur nunc Principatus, nunc Potestates, nunc Dominationes. Postremo, quia in illis quodammodo residet gloria Dei, Throni quoque hac ratione appellantur. Quanquam de hoc postremo nihil velim asserere: quia diversa interpretatio, vel æque, vel magis etiam congruit. Verum hoc nomine omisso, prioribus illis sæpe utitur Spiritus sanctus ad commendandam Angelici ministerii dignitatem. Neque enim æquum est, sine honore præteriri ea instrumenta, quibus numinis sui præsentiam specialiter Deus exhibet. Quin etiam ob id non semel Dii nuncupantur, quod in suo ministerio, velut in speculo, divinitatem aliqua ex parte nobis repræsentant. Tametsi enim mihi non displicet, quod veteres scriptores, ubi Scriptura Angelum Dei Abrahæ, Jacob, Mosi & aliis apparuisse commemorat, Christum fuisse Angelum illum interpretantur: sæpius tamen, ubi de Angelis omnibus fit mentio, hoc nomen illis tribuitur. Neque id mirum videri debet. nam si principibus ac præfectis id honoris datur, quod Dei, qui summus est Rex & Judex, vices gerunt in sua functione: longe major causa est, cur deferatur Angelis, in quibus divinæ gloriæ claritas multo abundantius elucet.

Gen. 18: 2. & cap. 32. v. 1. & 28. Jos. 5: 15. Judic. 6. & 13: 22. Psal. 82: 6.

3. Sunt dispensatores & administri beneficentiæ divinæ erga nos.

6. Quod autem ad consolationem nostram fideique confirmationem facere maxime poterat, in eo docendo plurimum insistit Scriptura: nempe Angelos divinæ erga nos beneficentiæ dispensatores esse & administros. Ideoque commemorat, pro salute nostra ipsos excubare, suscipere defensionem nostri, vias nostras dirigere, sollicitudinem gerere, nequid adversi nobis accidat. Universales sunt sententiæ, quæ in primis ad Christum Ecclesiæ caput, deinde ad omnes fideles pertinent. *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedes tuos.* Item, *Manet Angelus Domini per circuitum eorum, qui timent eum, & eruit eos.* Quibus ostendit Deus, sese eorum, quos custodiendos suscepit, tutelam Angelis suis delegare.

Ps. 91: 11. Psal. 34: 8.

Secundum hanc rationem Angelus Domini consolatur Agar fugitivam, & dominæ suæ reconciliari jubet. Pollicetur Abraham servo suo Angelum fore ducem itineris ipsius. Jacob in benedictione Ephraim & Manasse precatur, ut Angelus Domini, per quem liberatus fuerat ab omni malo, prosperari eos faciat. Sic Angelus protegendis Israëlitici populi castris præfectus fuit: & quoties voluit Israelem Deus redimere è manu hostium, Angelorum ministerio vindices excitavit. Sic denique (ne plura commemorare necesse sit) Angeli Christo ministrarunt, & ei adfuerunt in omnibus angustiis: resurrectionem mulieribus, & discipulis gloriosum adventum nunciarunt. Itaque, quo illud protectionis nostræ munus impleant, contra Diabolum omnesque hostes nostros depugnant, & vindictam Dei adversus eos, qui nobis infesti sunt, exequuntur. Quemadmodum legimus Angelum Dei, ut Jerusalem obsidione liberaret, centum octoginta quinque millia in castris regis Assyrii una nocte confecisse.

Gen. 16: 9. ibid 24: 7. ibid. 48: 16. Exod. 14. vers. 19. & 23: 20. Jud. 2: 1, 20 & 6: 11. & 13: 10. Mat. 4: 11. Luc. 22: 43. Mat. 28: 5. Luc. 24: 5. Act. 1: 10. 2 Reg. 19. vers. 35. Jes. 37: 36.

4. Regnorum & provinciarum quasi præsides: præcipue autem, electorum Dei custodes.

7. Cæterum, an singulis fidelibus singuli Angeli sint attributi ad eorum defensionem, pro certo asserere non ausim. Certe, quum Daniel Angelum Persarum, & Græcorum Angelum inducit, significat certos Angelos regnis ac provinciis, quasi præsides, destinari. Christus etiam, quum dicit Angelos puerorum semper videre faciem Patris, certos esse Angelos, quibus commendata sit eorum salus, innuit.

Non certum est, unicuique nostrûm constitutum esse Angelum quendam defensorem.

Sed ex eo nescio an colligi debeat, unicuique præesse suum Angelum. Hoc quidem pro certo habendum, non tantum uni Angelo unumquemque nostrûm esse curæ: sed omnes uno consensu vigilare pro salute nostra.

Illud sufficiat, omnes Angelos pro Ecclesia salute excubias agere.

Nam de omnibus Angelis simul dicitur, quod plus gaudeant super uno peccatore ad resipiscentiam converso, quam super nonaginta novem justis, qui in justitia perstiterint. De pluribus etiam Angelis dicitur, quod Lazari animam in sinum Abrahæ detulerint. Nec vero frustra ministro suo monstrat Elisæus tot currus igneos, qui peculiariter illi destinati erant. Unus est locus, qui videtur ad id confirmandum aliis paulo clarior. Nam quum Petrus è carcere eductus pulsasset fores domus, in qua congregati erant fratres, quum suspicari non possent eum esse, dicebant esse Angelum ipsius. Videtur hoc illis in mentem venisse ex communi conceptione, quod singulis fidelibus præsides assignati sint sui Angeli.

Dan. 10. v. 13, 20. & 12: 1. Matth. 18. vers. 10. Luc. 15: 7. Luc. 16: 23. 2 Reg. 6. vers. 17. Act. 12: 15.

Quanquam hic quoque responderi potest, nihil obstare, quominus unumquemlibet ex Angelis intelligamus, cui Dominus tunc Petri curam mandasset, neque tamen propterea esset perpetuus ejus custos: quemadmodum vulgo imaginantur duos Angelos, bonum & malum, tanquam diversos Genios, singulis esse attributos. Neque tamen operæpretium est, anxie investigare, quod scire nostra non multum refert. Nam, si cui hoc non satisfaciet, omnes cælestis militiæ ordines pro salute sua excubias agere; non video, quid proficere ex eo possit, si intelligat Angelum unum peculiariter custodem sibi datum. Qui vero ad unum Angelum restringunt, quam de unoquoque nostrûm curam Deus gerit: magnam sibi & omnibus Ecclesiæ membris injuriam faciunt: acsi de nihilo promissæ essent illæ auxiliares copiæ, quibus undique cincti & muniti animosius certemus.

Angelorum multitudo

8. De multitudine vero & ordinibus qui definire audent, viderint, quale habeant fundamentum.

Michael,

& ordines non definiendi.

Dan. 12: 1. Jud. v. 9. 1 Thess. 4. vers. 16. Dan. 10. v. 13. 21. Dan. 8: 16. & 9: 21. Luc. 1. v. 19. 26. Tob. 3: 17. & 5: 5. Matth. 26. vers. 55. Dan. 7: 10. Psal. 34: 8.

Michaël, fateor, princeps magnus vocatur apud Danielem, & Archangelus apud Judam. Et Archangelum fore docet Paulus, qui tuba citabit homines ad judicium. Sed quis inde poterit honorum gradus inter Angelos statuere, distinguere singulos suis insignibus, locum & stationem cuique assignare? Nam & duo nomina, quæ in Scripturis extant, Michaël & Gabriel, & tertium, si addere velis ex historia Tobiæ, ex significatu videri possunt, pro infirmitatis nostræ captu, Angelis indita, etsi id in medio malo relinquere. Quantum ad numerum, audimus ex ore Christi multas legiones: à Daniele multas myriadas: plenos currus vidit Elisæi minister: & ingentem multitudinem declarat, quod dicuntur castrametari in circuitu timentium Deum. Forma spiritus carere certum est: & tamen Scriptura, pro ingenii nostri modulo, Angelos sub Cherubim & Seraphim non frustra nobis alatos pingit, ne dubitemus incredibili celeritate semper ad auxilium nobis ferendum præsentes fore, simul ac res tulerit: acsi fulgur è cœlo emissum, qua solet pernicitate, ad nos volaret. Quicquid præterea de utroque quæri potest, credamus ex eo esse genere mysteriorum, quorum plena revelatio in ultimum diem differtur. Proinde à nimia, vel in quærendo curiositate, vel in loquendo audacia cavendum meminerimus.

Angeli cur alati proponantur.

5. Sunt spiritus ministratorii, & substantiæ spirituales.

9. Hoc tamen, quod nonnulli inquieti homines in dubium vocant, pro certo est habendum, Angelos spiritus esse ministratorios, quorum obsequio utitur Deus ad suorum protectionem, & per quos tum sua beneficia inter homines dispensat, tum reliqua etiam opera exequitur. Fuit illa quidem olim Sadducæorum opinio, per Angelos nihil designari, quam vel motus, quos Deus hominibus aspirat, vel ea quæ edit virtutis suæ specimina. Sed huic deliramento tot reclamant Scripturæ testimonia, ut mirum sit, tam crassam ignorationem in illo populo ferri potuisse. Ut enim omittam quos superius locos citavi, ubi referuntur millia & legiones Angelorum, ubi gaudium illis tribuitur, ubi narrantur fideles manibus sustinere, eorum animas deferre in quietem, videre faciem Patris, & similia: sunt alii, ex quibus clarissime evincitur re vera esse spiritus naturæ subsistentis. Nam quod Stephanus & Paulus dicunt, Legem esse latam in manu Angelorum: & Christus, electos fore post resurrectionem Angelis similes: diem judicii ne Angelis quidem esse cognitum: se tunc venturum cum sanctis Angelis: ut maxime torqueatur, necesse erit ita intelligi. Similiter, quum Paulus Timotheum coram Christo & electis ipsius Angelis attestatur, ut præcepta sua custodiat; non qualitates aut inspirationes sine substantia, sed veros spiritus denotat. Nec aliter subsistit, quod in epistola ad Hebræos legitur, Christum excellentiorem Angelis effectum, illis non esse subjectum orbem terrarum, Christum non ipsorum, sed hominum naturam assumpsisse: nisi beatos esse spiritus intelligamus, in quos cadant istæ comparationes. Et ipse auctor Epistolæ seipsum declarat, ubi in regno Dei, fidelium animas & sanctos Angelos simul collocat. Præterea, quod jam citavimus, Angelos puerorum semper videre faciem Dei, eorum præsidio nos defendi, eos lætari de salute nostra, mirari multiplicem Dei gratiam in Ecclesia, subesse Christo capiti. Eodem pertinet, quod sanctis Patribus toties apparuerunt sub forma hominum, loquuti sunt, excepti etiam fuerunt hospitio. Et Christus ipse ob primatum, quem obtinet in persona Mediatoris, Angelus vocatur. Hoc obiter attingere libuit, ad simplices præmuniendos adversus illas stultas & absurdas cogitationes, quæ ante multa secula à Satana excitatæ, subinde repullulant.

Sadducæorum, Angelorum essentiam abolentium, error refellitur.

Luc. 15. vers. 10. Ps. 91: 11. Mat. 4: 6. Luc. 4: 10. & 16: 22. Matth. 18. vers. 10. Act. 7: 55. Gal. 3: 19. Matth. 22. vers. 30. & 24: 36. ibid. 25. vers. 31. Luc 9: 26. 1 Tim. 5. vers. 21. Heb. 1: 4. & 2: 15, 16.

ibid. 12. vers. 22.

1 Petr. 1. vers. 12. Hebr. 1: 6. Psal. 97: 7. Mal. 3: 1. vide Genesin, & lib. Judicum.

Ethnicus error, Ange-

10. Restat, ut superstitioni occurramus, quæ obrepere plerumque solet, ubi dicitur Angelos nobis omnium bonorum ministros esse ac præbitores. Eo enim protinus delabitur hominis ratio, ut nihil non honoris deferendum illis putet. Ita fit, ut quæ solius Dei & Christi sunt, ad ipsos transferantur. Ita videmus Christi gloriam superioribus aliquot seculis fuisse multis modis obscuratam, quum immodicis elogiis Angeli præter Dei verbum cumularentur. Neque ullum fere antiquius est vitium ex iis, quæ hodie impugnamus. Siquidem Paulo etiam fuisse magnum certamen cum nonnullis apparet, qui sic Angelos evehebant, ut Christum propemodum in ordinem redigerent. Hinc tanta sollicitudine urget in epistola ad Cnlossenses, Christum non modo Angelis omnibus esse anteferendum, sed ipsis quoque bonorum omnium esse auctorem. ne eo derelicto, ad illos convertamur, qui nec sibi sufficere possunt, sed ex eodem, quo nos, fonte hauriunt. Certe, quum in eis fulgor divini numinis refulgeat, nihil est magis proclive, quam in eorum adorationem stupore quodam nos prosterni, & omnia deinde illis tribuere, quæ nonnisi Deo debentur. Quod etiam Joannes in Apocalypsi fatetur sibi accidisse: sed simul addit fuisse sibi responsum, *Vide ne feceris: conservus tuus sum. Deum adora.*

los in Dei thronum collocans, refellitur,

1. Scripturæ S. testimoniis.

cap. 1. v. 16, 20.

Apoc. 19. vers. 10. & 22: 8.9.

11. Atqui hoc periculum bene cavebimus, si expendamus cur per eos Deus potius, quam per se sine ipsorum opera potentiam suam declarare, fidelium salutem curare, suæque beneficentiæ dona ipsis communicare soleat. Non facit hoc certe necessitate, quasi carere illis nequeat: nam quoties libet, ipsis præteritis, opus suum vel solo nutu peragit: tantum abest, ut ad levandam difficultatem sint illi subsidio. Hoc ergo ad solatium nostræ imbecillitatis facit, nequid omnino, quod animis nostris, vel in bonam spem erigendis, vel in securitate confirmandis valeat, desideremus. Illud quidem unum satis superque esse deberet, quod Dominus asserit se nostrum esse protectorem. Sed dum tot periculis, tot noxis, tot hostium generibus nos videmus circumsideri: quæ nostra est mollities ac fragilitas, fieri interdum poterit, ut trepidatione impleamur, vel desperatione concidamus, nisi pro modulo nostro gratiæ suæ præsentiam apprehendere nos Dominus faciat. Hac ratione, non modo nos sibi curæ fore promittit, sed innumeros habere satellites, quibus procurandam salutem nostram mandaverit: horum præsidio ac tutela quamdiu septi sumus, quicquid periculi immineat, nos extra omnem mali aleam esse positos. Perperam id quidem fieri à nobis fateor, quod post illam simplicem promissionem de unius Dei protectione, adhuc circumspectamus, unde veniat nobis auxilium. Sed quia Dominus pro immensa sua clementia & facilitate, vult huic nostro vitio subvenire, non est cur tantum ejus beneficium negligamus. Ejus rei exemplum in puero Elisæi habemus, qui, quum montem obsidione cingi videret ab exercitu Syrorum, nec ullum effugium patere, pavore consternabatur, quasi actum de se ac domino suo esset. Hic Elisæus Deum precatus est, ut illius aperiret oculos: ille protinus montem equis ac curribus igneis refertum conspicit, multitudine scil. Angelorum, à quibus custodiendus erat cum Propheta. Hac visione confirmatus se recepit, & hostes potuit intrepido animo despicere, quorum aspectu fuerat prope exanimatus.

Deinde, argumentis ex S. Scriptura depromptis ostenditur cur Deus utatur Angelorum ministerio.

2 Reg. 6. vers. 17.

12. Proinde, quicquid de Angelorum ministerio dicitur, ad hunc finem dirigamus, ut expugnata omni diffidentia, spes in Deo nostra fortius stabiliatur. Siquidem hæc præsidia ideo nobis à Domino sunt comparata, ne hostium multitudine terreamur, quasi adversus opem ejus prævaleret, sed ad illam Elisæi sententiam confugiamus, *plures esse pro nobis, quam contra nos.* Quam igitur præposterum est, ab

Usus doctrinæ in Scriptura traditæ de S. Angelis.

 Ange-

Angelis nos abduci à Deo, qui in hoc sunt constituti, ut præsentiorem ejus opem nobis testentur? Abducunt autem, si non recta ad ipsum manu ducunt, ut solum auxiliatorem spectemus, invocemus ac prædicemus: si non ut ejus manus à nobis considerantur, quæ nullum ad opus, nisi ipso dirigente, se moveant: si non in uno Mediatore Christo nos retinent, ut ab eo prorsus pendeamus, in eo recumbamus, ad eum feramur, & in ipso acquiescamus.

Gen.28. vers.12.

Quod enim in visione Jacob describitur, hærere ac penitus infixum esse animis nostris debet, Angelos in terram ad homines descendere, & ab hominibus in cælum ascendere per scalam, cui insidet Dominus exercituum. Quo indicatur, sola Christi intercessione fieri, ut Angelorum ministeria ad nos perveniant, sicut ipse affirmat, *Posthac videbitis cælos apertos, & Angelos descendentes ad Filium hominis.*

Joan.1:51.

Gen.24:7.

Itaque servus Abrahæ, Angeli custodiæ commendatus, non propterea ipsum invocat, ut sibi adsit, sed ea commendatione fretus preces fundit coram Domino, petitque ut misericordiam suam erga Abrahamum exerat. Quemadmodum enim non ideo potentiæ bonitatisque suæ ministros facit eos Deus, ut suam cum illis gloriam partiatur: ita non opem suam ideo in ipsorum ministerio nobis promittit, ut nostram inter ipsos & eum fiduciam dividamus. Valeat ergo Platonica illa Philosophia de quærendo per Angelos ad Deum aditu, & ipsis in hunc finem colendis, quo Deum faciliorem nobis reddant: quam superstitiosi curiosique homines conati sunt in religionem nostram ab initio invehere, & ad hunc usque diem perseverant.

vide Plat. in Epinomide & Cratylo.

Locus de malis Angelis, seu diabolis, ad quatuor capita revocatur. 1 Ut insidias, molitiones, & insultus potentissimorum istorum adversariorum armis idoneis propugnemus.

13. Quæ de diabolis Scriptura tradit, eo fere tendunt omnia, ut solliciti simus ad præcavendas eorum insidias & molitiones: tum iis armis nos instruamus, quæ ad propulsandos potentissimos hostes satis firma sint ac valida. Nam quum deus ac princeps hujus seculi vocatur Satan, quum fortis armatus, spiritus cui potestas est aëris, leo rugiens dicitur: non alio respiciunt istæ descriptiones, nisi ut cautiores simus & vigilantiores, tum ad pugnam capessendam paratiores. Quod etiam expressis verbis interdum notatur. Nam Petrus, postquam diabolum dixit circuire instar leonis rugientis quærentem quos devoret, mox adhortationem subjungit, ut fide fortiter resistamus. Et Paulus, ubi monuit luctam non cum carne & sanguine nobis esse, sed cum principibus aëris, potestatibus tenebrarum, & nequitiis spiritualibus, continuo arma induere jubet, quæ ad tantum, tamque periculosum certamen sustinendum paria sint. Quare nos quoque ad hunc finem omnia conferamus, ut hostem, & hostem audacia promptissimum, viribus robustissimum, artibus callidissimum, diligentia & celeritate infatigabilem, machinis omnibus refertissimum, pugnandi scientia expeditissimum, nobis assidue in minere præmoniti, non socordia vel ignavia opprimi nos sinamus, sed ex adverso erectis excitatisque animis pedem figamus ad resistendum. & quia hæc militia non nisi morte finitur, ad perseverantiam nos hortemur. Præcipue vero imbecillitatis & ruditatis nostræ nobis conscii, Dei opem invocemus, nec quicquam tentemus, nisi ipso freti: quando ipsius est solius & consilium & robur & animos & arma subministrare.

2 Cor.4:4 Joan.12. vers.31. Matth.12. vers.29. Eph.2:2. 1 Petr.5:8. Eph.6:12.

Ut eorum ingenti numero proposito excitemur ac urgeamur ad peratis constantia.

14. Quo autem ad id agendum magis excitemur ac urgeamur, non unum, aut alterum, aut paucos hostes, sed magnas esse copias denunciat Scriptura, quæ nobiscum bellum gerunt. Nam & Maria Magdalena dicitur liberata fuisse à septem dæmoniis, quibus occupabatur: & illud esse ordinarium testatur Christus, quod si ejecto semel dæmonio locum iterum patefacias, septem spiritus nequiores secum assumit, ac redit in possessionem vacuam. Imo legio tota dicitur hominem unum obsedisse. His ergo docemur, cum infinita hostium multitudine bellandum nobis esse: ne paucitate contempta, simus ad prælium remissiores, vel intermissionem aliquam dari nobis interdum putantes, desidiæ indulgeamus.

Mar.16:9 Matth.12. vers.42. Luc.8:30.

Cur unus sæpe singulari numero proponatur.

Quod autem singulari numero sæpe unus Satan vel diabolus proponitur, in eo denotatur principatus ille iniquitatis, qui adversatur regno justitiæ. Quemadmodum enim Ecclesia & sanctorum societas Christum habet caput: ita impiorum factio, & ipsa impietas cum suo principe nobis depingitur, qui summum imperium illic obtineat. Qua ratione dictum est illud, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus.*

Matth.25. vers.41.

Ut ad perpetuum certamen cum diabolo accendamur, quum Dei & hominum hostis ubique dicatur.

15. Hoc quoque ad perpetuum cum diabolo certamen accendere nos debet, quod adversarius Dei & noster ubique dicitur. Nam si cordi nobis est Dei gloria, ut par est, totis viribus adversus eum enitendum est, qui illius exstinctionem molitur. Si ad regnum Christi asserendum animati sumus, ut oportet, necesse est nobis irreconciliabile cum eo bellum esse, qui in illius ruinam conspirat. Rursus, siqua salutis nostræ cura nos tangit, nec pax nec induciæ cum eo nobis esse debent, qui in ejus perniciem assidue insidias tendit. Talis autem describitur Geneseos cap 3. ubi hominem ab obedientia, quam Deo debebat, abducit, ut simul & Deum justo honore spoliet, & hominem ipsum in ruinam præcipitet. Talis etiam in Euangelistis, ubi inimicus vocatur, & spargere zizania ad corrumpendum vitæ æternæ semen dicitur. In summa, quod de ipso testatur Christus, ab initio fuisse homicidam, & mendacem, in omnibus ejus factis experimur. Mendaciis enim veritatem Dei oppugnat: lucem tenebris obscurat: hominum mentes implicat erroribus: odia suscitat, contentiones ac pugnas accendit: omnia in eum finem, ut Dei regnum evertat, homines in æternum interitum secum demergat. Unde constat, ipsum natura pravum, malignum ac malitiosum esse. Nam in eo ingenio, quod ad gloriam Dei & hominum salutem impetendam factum est, summam pravitatem esse oportet. Hoc etiam significat Joannes in epistola sua, quum scribit eum ab initio peccare. Siquidem intelligit, ipsum omnis malitiæ & iniquitatis auctorem, ducem, architectum.

Matth.13. vers.28. Joan.8. vers.44. 1 Joan.3. vers.8.

2. Diaboli malitia non est ex creatione, sed ex depravatione.

16. Atqui quum à Deo conditus sit diabolus, hanc malitiam, quam ejus naturæ tribuimus, non ex creatione, sed ex depravatione esse meminerimus. Quicquid enim damnabile habet, defectione & lapsu sibi accersivit. Quod ideo nos admonet Scriptura, ne talem credentes à Deo produisse, Deo ipsi adscribamus quod est ab eo alienissimum. Hac ratione denunciat Christus Satanam ex proprius loqui, quum mendacium loquitur: & rationem ponit, quia non stetit in veritate. Certe, quum in veritate perstitisse negat, innuit aliquando in ea fuisse: & quum patrem facit mendacii, hoc illi adimit ne Deo vitium imputet, cujus ipse sibi causa fuit. Quanquam autem hæc breviter sunt & minus clare dicta, ad id tamen abunde sufficiunt, ut Dei majestas ab omni calumnia vindicetur. Et quid nostra refert, vel plura, vel in alium finem de diabolis scire? Fremunt nonnulli, quod non ordine & distincte lapsum illum, ejusque causam, modum, tempus, speciem pluribus locis Scriptura exponat. Sed quia hæc nihil ad nos, melius fuit, si non subticeri in totum, at certe leviter attingi. quia nec Spiritu sancto dignum fuit, inanibus historiis sine fructu curiositatem pascere: & videmus hoc fuisse Domino propositum, nihil in sacris suis oraculis tradere, quod non ad ædificationem disceremus. Ergo, ne supervacuis ipsi immoremur, contenti simus hoc breviter habere de diabolorum natura, fuisse prima creatione Angelos Dei: sed degenerando se perdidisse, & aliis factos esse instrumenta perditionis.

Joan.8:44.

Causam, modum, tempus, & speciem lapsus Angelorum malorum quærere curiosum est, & inutile.

Hoc,

2 Pet. 2: 4. Judæ v. 6. Hoc, quia utile cognitu erat, clare apud Petrum & Judam docetur: *Angelis*, inquiunt, *qui peccaverunt, nec servarunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, non pepercit Deus.* Et Paulus ele- 1 Tim. 5. vers. 21. ctos Angelos nominans, haud dubie reprobos tacite opponit.

3. Diaboli potentia ejusmodi est, ut quamvis voluntate & conatu (idque à seipso) semper Domino adversetur: ille tamen, nisi volente & annuente Deo, nihil facere possit.

17. Quantum vero ad discordiam & pugnam attinet, quam Satanæ cum Deo esse dicimus, sic accipere oportet, ut fixum interim illud maneat, illum, nisi volente & annuente Deo, nihil facere posse. Legimus enim in historia Job, illum se sistere coram Deo ad excipienda mandata, nec pergere audere ad facinus aliquod obeundum, nisi impetrata facultate. Sic & quum decipiendus est Achab, recipit, se fore spiritum mendacii in ore omnium Prophetarum: & à Domino amandatus, id præstat. Hac ratione & spiritus Domini malus dicitur, qui torquebat Saul, quod eo, veluti flagello, puniebantur impii regis peccata. Et alibi scribitur, plagas Ægyptus fuisse à Deo inflictas per Angelos malos. Secundum hæc particularia exempla Paulus generaliter testatur, excæcationem incredulorum opus esse Dei, quum antea vocasset operationem Satanæ. Constat ergo, sub Dei potestate esse Satanam, & sic ipsius nutu regi, ut obsequium reddere ei cogatur. Porro, quum dicimus Satanam Deo resistere, & illius opera cum hujus operibus dissidere, hanc repugnantiam & hoc certamen à Dei permissione pendêre simul asserimus. De voluntate jam non loquor, nec etiam de conatu, sed de effectu tantum. Quando enim improbus est natura diabolus, minime ad obedientiam divinæ voluntatis propensus est, sed totus ad contumaciam & rebellionem fertur. Hoc igitur à seipso suaque nequitia habet, ut cupiditate & proposito, Deo adversetur. Hac improbitate exstimulatur ad conatum earum rerum, quas maxime adversas esse Deo putat. Sed quia Deus illum potentiæ suæ freno vinctum constrictumque tenet, ea modo exequitur, quæ sibi divinitus concessa fuerint: atque ita creatori suo, velit nolit, obsequitur. quia cogitur ministerium præbere, quocunque ille impulerit.

(Job. 1: 6. & 2: 1. 3 Reg. 22. vers. 20. 1 Sam. 16. vers. 14. & 18: 10. Psa. 78. 49. 2 Thess. 2. vers. 9, 11.)

Deinde, Deus ita illuc inflectit spiritus immundos, ut illis fideles exercendos tantum, incredulos & impios gubernandos permittat.

18. Jam vero, quia Deus immundos spiritus, prout libitum est, huc illuc inflectit: hoc regimen ita temperat, ut fideles pugnando exerceant, adoriantur insidiis, incursionibus sollicitent, pugnando urgeant, fatigent etiam sæpe, conturbent, pavefaciant, ac interdum vulnerent, sed nunquam vincant nec opprimant: impios autem subactos trahant, in eorum animis & corporibus imperium exerceant, ad omnia flagitia velut mancipiis abutantur. Quantum ad fideles attinet, quia ab ejusmodi hostibus inquietantur: ideo has exhortationes audiunt, Eph. 4: 27. *Nolite locum dare diabolo.* 1 Petr. 5: 8. *Diabolus hostis vester, ut leo rugiens circuit, quærens quem devoret: cui resistite fortes fide.* & similes. Ab hoc genere certaminis se non fuisse 2 Cor. 12. vers. 7. immunem fatetur Paulus, quum scribit ad remedium domandæ superbiæ sibi datum Satanæ angelum, à quo humiliaretur. Omnibus ergo filiis Dei Gen. 3: 15. commune est id exercitium. Quia autem promissio illa de conterendo Satanæ capite ad Christum & omnia ejus membra communiter pertinet, ideo nego vinci unquam vel opprimi ab eo fideles posse. Consternuntur quidem sæpe, sed non exanimantur, quin se recolligant: concidunt violentia ictuum, sed postea eriguntur: vulnerantur, sed non lethaliter: denique sic laborant toto vitæ curriculo, ut in fine victoriam obtineant. quod tamen ad singulos actus 2 Sam. 24. vers. 1. non restringo. Scimus enim justa Dei vindicta, Satanæ permissum fuisse ad tempus Davidem, ut ejus impulsu populum numeraret: nec frustra spem ve- 2 Tim. 2. vers. 26. niæ relinquit Paulus etiam, siqui diaboli laqueis irretiti fuerint. Ideo alibi idem Paulus promissio- Rom. 16. vers. 20. nem superius citatam inchoari in hac vita, ubi luctandum est, ostendit: post luctam adimpleri, quum dicit, *Deus autem pacis brevi Satanam conteret sub pedibus vestris.* In capite quidem nostro semper ad plenum extitit hæc victoria: quia nihil in eo habuit princeps mundi: in nobis autem, qui membra ejus sumus, ea parte nunc apparet: perficietur autem, quum carne nostra exuti, secundum quam infirmitati obnoxii adhuc sumus, Spiritus sancti virtute pleni erimus. In hunc modum, ubi suscitatur erigiturque regnum Christi, Satan cum sua potestate concidit: quemadmodum ait Dominus ipse, *Videbam Satanam, quasi fulgur, de cælo cadentem.* Hoc Luc. 10. vers. 18. enim responso confirmat, quod de prædicationis suæ potentia retulerant Apostoli. Item, *Quum prin-* Luc. 11. vers. 21. *ceps occupat atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet: quum autem superveniet fortior, ejicitur,* &c. Et in hunc finem Christus moriendo, vicit Satanam, qui habebat mortis imperium: & triumphum de omnibus ejus copiis egit, ne Ecclesiæ noceant: alioqui centies eam pessundaret singulis momentis. Nam (quæ nostra est imbecillitas, & quæ illius sunt furiosæ vires) quomodo vel tantillum contra multiplices & assiduos ejus impetus staremus, nisi freti ducis nostri victoria? Non ergo in animas fidelium permittit Deus regnum Satanæ, sed impios duntaxat & incredulos illi gubernandos tradit, quos in suo grege censeri non dignatur. Nam dicitur hunc Joan. 12. vers. 31. mundum sine controversia occupare, donec à Christo exturbetur. Item, excæcare omnes, qui non cre- 2 Cor. 4: 4. dunt Euangelio. Item, peragere opus suum in filiis Eph. 2: 2. contumacibus. & merito: sunt enim impii omnes Rom. 9. vasa iræ. Ideo, cui potius, quam divinæ ultionis vers. 22. ministro subjicerentur? Denique ex patre diabolo Joan. 8. 44. esse dicuntur: quia, ut in eo filii Dei agnoscuntur 1 Joan. 3. fideles, quod imaginem ejus gerunt: ita illi ea Sata- vers. 8. næ imagine, in quam degenerarunt, ejus filii proprie censentur.

4. De natura malorum Angelorum: spiritualis videlicet sunt substantia, vel Spiritus sensu & intelligentia præditi.

19. Quemadmodum autem superius refutavimus nugatoriam illam de sanctis Angelis Philosophiam, quæ docet nihil esse, quam inspirationes, vel motiones bonas, quas in mentibus hominum Deus excitat: sic & hoc loco refellendi sunt, qui diabolos nihil quam malos affectus aut perturbationes esse nugantur, quæ nobis ingeruntur à carne nostra. Id autem breviter facere licebit, quia extant non pauca in hanc rem & satis aperta Scripturæ testimonia. Primum, quum immundi spiritus vocantur, & Angeli Matth. 12. vers. 43. apostatæ, qui ab origine sua degenerarunt, ipsa no- Joan. 8: 44. mina satis exprimunt, non motiones aut affectiones Joan. 3: 19. mentium, sed magis revera, quod dicuntur, mentes Jud. v. 6. vel spiritus sensu & intelligentia præditos. Similiter ubi filii Dei cum diaboli filiis, tam à Christo, quam ab Joanne conferuntur, nonne inepta esset comparatio, si nomen diaboli nihil quam malas inspirationes designaret? Et Joannes aliquid etiamnum apertius 1 Joan. 3. vers. 8. addit, diabolum ab initio peccare. Similiter, quum Michaelem archangelum inducit Judas pugnantem Jud. v. 9. cum diabolo: certe Angelo bono opponit malum & defectorem. Cui respondet id, quod legitur in historia Job, comparuisse Satanam cum sanctis Angelis Job. 1: 6. coram Deo. Clarissimi autem omnium sunt illi loci, & 2: 1. qui mentionem pœnæ faciunt, quam sentire incipiunt à Dei judicio, & præcipue sensuri sunt in resurrectione. *Fili David, cur venisti ante tempus ad tor-* Matth. 8. vers. 29. *quendum nos?* Item, *Ite maledicti in ignem æternum,* ibid. 25. 41. *qui præparatus est diabolo & angelis ejus.* Item, *Si pro-* 2 Petr. 2: 4. *prius angelis non pepercit; sed catenis detractos projecit in caliginem ad æternam damnationem servandos,* &c. Quam ineptæ loquutiones forent, destinatos æterno judicio diabolos, ignem illis esse præparatum, jam torqueri ipsos & cruciari à Christi gloria, si nulli essent omnino diaboli? Sed quoniam hæc res disputatione non eget apud eos, qui verbo Domini fidem habent, apud istos vero inanes speculatores, quibus nihil placet nisi novum, Scripturæ testimoniis parum proficitur: videor mihi fecisse, quod volui, ut

scilicet instructæ sint piæ mentes adversus ejusmodi deliria, quibus inquieti homines se & alios simpliciores turbant. Fuit autem operæpretium hoc quoque attingere, ne qui illo errore implicati, dum putant nullum se habere hostem, fiant ad resistendum segniores & incautiores.

Postrema pars capitis, creationis historiam paucis complectens, cujus notitia nos docet quid de Deo scire nostra refert.

20. Interea ne pigeat in hoc pulcherrimo theatro piam oblectationem capere ex manifestis & obviis Dei operibus. Est enim hoc (ut alibi diximus) etsi non præcipuum, naturæ tamen ordine primum fidei documentum, quaquaversum oculos circumferamus, omnia quæ occurrunt, meminisse Dei esse opera: & simul quem in finem à Deo condita sint, pia cogitatione reputare. Ergo, ut vera fide apprehendamus, quod de Deo scire refert, historiam creationis mundi operæpretium est in primis tenere, qualiter à Mose breviter exposita, & à sanctis deinde viris, Basilio præsertim & Ambrosio, copiosius illustrata est. Ex ea discemus, Deum Verbi ac Spiritus sui potentia ex nihilo creasse cælum & terram: hinc omne genus animalia resque inanimatas produxisse, mirabili serie distinxisse innumeram rerum varietatem, suam unicuique generi naturam indidisse, assignasse officia, loca attribuisse & stationes: &, quum omnia sint corruptioni obnoxia, providisse tamen, ut singulæ species ad diem extremum salvæ conserventur. Proinde alias fovere arcanis modis, & novum subinde vigorem illis quasi instillare: aliis vim propagandi contulisse, ne suo interitu prorsus intereant. Itaque cælum & terram, quam fieri potuit absolutissima rerum omnium copia, varietate, pulchritudine, non secus atque amplam ac splendidam domum, exquisitissima simul & copiosissima supellectile instructam ac refertam, mirabiliter exornasse. Demum hominem formando, eumque tam specioso decore totque ac tantis dotibus insigniendo, præclarissimum in eo suorum operum specimen edidisse. Verum, quoniam mundi creationem enarrare mihi non est propositum, satis sit hæc paucula iterum in transitu attigisse. Melius enim est, ut jam monui lectores, ex Mose & aliis qui mundi historiam fideliter ac diligenter memoriæ commendarunt, pleniorem hujus loci intelligentiam petere.

1. Ea tempe ait hoc in primis valet, ut quas in suis creaturis conspicuas virtutes exhibet Deus omnipotens, non ingrata vel incogitantia vel oblivione transeamus.

21. Quorsum vero tendere, & quem in scopum referri debeat operum Dei consideratio, pluribus disputare nihil attinet: quum & alibi magna ex parte expedita hæc quæstio, & quantum præsentis instituti interest, paucis verbis absolvi queat. Sane, si pro dignitate explicare libeat, quam inæstimabilis Dei sapientia, potentia, justitia, bonitas in mundi compositione reluceant, nullus orationis splendor, nullus ornatus tantæ rei magnitudini par erit. Nec dubium, quin velit nos Dominus in hac sancta meditatione continenter occupari: ut dum illas immensas sapientiæ, justitiæ, bonitatis, potentiæ suæ divitias in omnibus creaturis, velut in speculis contemplamur, non tantum eas fugiente oculo percurramus, & evanido (ut sic loquar) intuitu: sed in ea cogitatione diu immoremur: eam serio ac fideliter animis revolvamus, memoriaque identidem repetamus. Verum, quia nunc in didactico versamur genere, ab iis supersedere nos convenit, quæ longas declamationes requirunt. Ergo, ut compendio studeam, tunc sciant lectores se vera fide apprehendisse, quid sit Deum cæli & terræ esse creatorem, si illam primum universalem regulam sequantur, ut quas in suis creaturis Deus exhibet conspicuas virtutes, non ingrata, vel incogitantia, vel oblivione transeant: deinde sic ad se applicare discant, quo penitus afficiantur in suis cordibus.

Exemplum prioris hujus notitia.

Prioris exemplum est, dum reputamus quanti fuerit artificis, hanc stellarum multitudinem, quæ in cælo est, tam disposita serie ordinare & aptare, ut nihil excogitari possit aspectu speciosius: alias ita inserere & affigere suis stationibus, ut moveri nequeant: aliis liberiorem cursum concedere, sed ita, ut errando non ultra spatium vagentur: omnium motum ita temperare, ut dies & noctes, menses, annos & anni tempora metiatur: & hanc quoque, quam quotidie cernimus, inæqualitatem dierum ad tale temperamentum redigere, ut nihil confusionis habeat. Sic quoque dum potentiam observamus, in sustinenda tanta mole, in tam celeri cælestis machinæ volutatione gubernanda, & similibus. Hæc enim paucula exempla satis declarant, quid sit Dei virtutes in mundi creatione recognoscere. Alioqui, si totam rem, ut dixi, oratione persequi libeat, nullus erit modus: quando tot sunt divinæ potentiæ miracula, tot insignia bonitatis, tot sapientiæ documenta, quot sunt in mundo rerum species, imo quot sunt res vel magnæ vel exiguæ.

2. Deinde & ad illud (quod fidem propius respicit) ut nos nostra causa creatas esse agnoscamus, quo magis ad Dei fiduciam, invocationem, laudem & amorem excitemur.

22. Restat altera pars, quæ ad fidem propius accedit: ut dum animadvertimus in bonum ac salutem nostram Deum omnia destinasse, simul in nobis ipsis, & tantis, quæ in nos contulit, bonis, sentimus ipsius potentiam & gratiam: inde nos ad ipsius fiduciam, invocationem, laudem, amorem excitemus. Porro omnia se hominis causa condere, ipso creandi ordine demonstravit ipse Dominus, ut paulo ante admonui. Non enim abs re est, quod mundi fabricam in sex dies distribuit: quum nihilo difficilius esset, uno momento totum opus simul omnibus numeris complere, quam ejusmodi progressione sensim ad complementum pervenire. Verum, in eo suam erga nos providentiam paternamque sollicitudinem commendare voluit, quod antequam hominem fingeret, quicquid utile illi ac salutare providebat fore, id totum præparavit. Quantæ nunc ingratitudinis foret, dubitare, an huic optimo Patri curæ simus, quem videmus de nobis, priusquam nasceremur, fuisse sollicitum? Quam impium esset diffidentia trepidare, ne aliquando nos in necessitate destituat ejus benignitas, quam videmus nondum natis cum summa bonorum omnium affluentia fuisse expositam? Adhæc audimus ex Mose, nobis ejus liberalitate subjectum, quicquid Gen. 1: 28. & 9: 2.
omnino rerum est in toto orbe. Certum est, non ideo fecisse, quo nos luderet inani titulo donationis. Ergo nihil unquam nobis defuturum est, quoad salutis nostræ referet. Denique ut semel finiam, quoties Deum nominamus cæli & terræ creatorem, simul in mentem nobis veniat, eorum omnium, quæ condidit, dispensationem in manu ac potestate ipsius esse, nos vero esse ipsius filios, quos alendos & educandos in suam fidem custodiamque receperit: ut bonorum omnium summam ab eo uno expectemus, ac certo speremus illum nunquam passurum nos rebus ad salutem necessariis indigere, ne aliunde spes nostra pendeat: ut quicquid desideramus, ad eum vota nostra respiciant: cujuscunque rei fructum percipimus, ejus esse beneficium agnoscamus, & cum gratiarum actione profiteamur: ut tanta bonitatis ac beneficentiæ suavitate illecti, ipsum toto pectore amare & colere studeamus.

CAP. XV.

CAP. XV.

Qualis homo sit creatus: ubi de animæ facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima naturæ integritate differitur.

Partes hujus capitis.

1. *In hac disputatione de hominis statu ante lapsum, regulis necessariis adhibitis, primum de corporis creatione agitur, & quid nos doceat ejus ex terra formatio & vivificatio, sect. 1.*
2. *Variis & validis argumentis probatur animæ humanæ immortalitas, sect. 2.*
3. *De imagine Dei (immortalitatis animæ humanæ argumento firmissimo) tractatus, refutatis quorundam deliriis, sect. 3.*
4. *Discussis nebulis errorum, quæ luci veritatis tenebras offundunt, additur de facultatibus animæ humanæ ante lapsum Theologica & Philosophica consideratio, sect. 4, 5, 6, 7. & 8.*

Duplex hominis cognitio, ante & post lapsum. De priore hoc capite agitur.

JAm de hominis creatione dicendum: non modo, quia inter omnia Dei opera nobilissimum ac maxime spectabile est justitiæ ejus, & sapientiæ, & bonitatis specimen: sed quia, ut initio diximus, non potest liquido & solide cognosci Deus à nobis, nisi accedat mutua nostri cognitio. Etsi autem ea duplex est: nempe, ut sciamus quales nos prima origine simus conditi, & qualis nostra conditio esse cœperit post Adæ lapsum (nec vero multum prodesset creationem nostram tenere, nisi in hac tristi ruina agnosceremus, qualis sit naturæ nostræ corruptela & deformitas) nunc tamen integræ naturæ descriptione contenti erimus. Et sane antequam ad miseram istam hominis conditionem, cui nunc addictus est, descendamus, operæpretium est tenere, qualis ab initio conditus fuerit.

Regula seu cautiones in hac disputatione in primis observanda.

Cavendum est enim, ne præcise tantum naturalia hominis mala demonstrando, ea videamur ad naturæ auctorem referre: quandoquidem in hoc prætextu se habere satis defensionis putat impietas, si obtendere queat, quicquid habet vitii, à Deo quodammodo profectum esse: nec dubitat, si redarguitur, cum Deo ipso litigare, culpamque in eum transcribere, cujus merito rea agitur. Et qui religiosius loqui de numine videri volunt, libenter tamen excusationem pravitatis suæ captant à natura, non cogitantes se Deum quoque (licet obscurius) sugillare: cujus in contumeliam recideret, siquid vitii inesse naturæ probaretur. Quum ergo videamus carnem inbiare subterfugiis omnibus, quibus utcunque derivari alio à se malorum suorum culpam existimat, huic malitiæ diligenter obviandum est. Itaque sic tractanda est humani generis calamitas, ut præcidatur omnis tergiversatio, & justitia Dei ab omni insimulatione vindicetur. Postea suo loco videbimus, quam longe absint homines ab ea puritate, qua donatus fuerat Adam. Ac primo tenendum est, quum ex terra & luto sumptus fuit, injectum fuisse superbiæ frenum: quia nihil magis absurdum est, quam sua excellentia gloriari, qui non solum habitant tugurium luteum, sed qui sunt ipsi ex parte terra & cinis. Quod autem Deus vas testaceum non modo animare dignatus est, sed etiam domicilium esse voluit immortalis spiritus, jure in tanta fictoris sui liberalitate gloriari potuit Adam.

lib. 2. c. 1. & 2. & 3.

Gen. 2: 7. & 3. v. 19. 23.

Quid nos doceat corpus è luto formatum, & animatum.

Anima humana immortalitas probatur.

2. Porro hominem constare anima & corpore, extra controversiam esse debet: atque animæ nomine essentiam immortalem, creatam tamen intelligo, quæ nobilior ejus pars est. Interdum spiritus vocatur: etsi enim dum simul junguntur hæc nomina, significatione inter se differunt: ubi tamen seorsum ponitur spiritus, tantundem valet atque anima.
Eccl. 12: 7. sicuti quum Solomo de morte loquens, dicit tunc
Luc. 23. spiritum ad Deum redire, qui dedit illum. Et Chri-
vers. 46. stus spiritum suum Patri commendans, Stephanus
Act. 7: 59. etiam Christo, non aliud intelligunt, quam ubi soluta est à carnis ergastulo anima, Deum esse perpetuum ejus custodem. Qui vero animam imaginantur ideo spiritum dici, quia flatus sit, aut vis divinitus infusa corporibus, quæ tamen essentia careat: eos nimis crasse desipere, & res ipsa, & tota Scriptura ostendit. Verum quidem est, dum terræ plus justo affixi sunt homines, hebetari, imo, quia à Patre luminum alienati sunt, tenebris esse obcæcatos, ut se à morte fore superstites non cogitent. interim tamen non ita in tenebris extincta lux est, quin immortalitatis suæ sensu tangantur. Certe conscientia, quæ inter bonum & malum discernens, Dei judicio respondet, indubium est immortalis spiritus signum. Quomodo enim ad Dei tribunal penetraret motus sine essentia, & terrorem sibi ex reatu incuteret? Neque enim spiritualis pœnæ metu afficitur corpus, sed in solam animam cadit: unde sequitur, essentia præditam esse. Jam ipsa Dei cognitio satis coarguit, animas, quæ mundum transcendunt, esse immortales, quia ad vitæ fontem non perveniret vigor evanidus. Denique, quum tot præclaræ dotes, quibus humana mens pollet, divinum aliquid insculptum ei esse clamitent, totidem sunt immortalis essentiæ testimonia. Nam qui brutis animalibus inest sensus, extra corpus non egreditur: vel saltem non longius se extendit, quam ad res sibi objectas. Mentis vero humanæ agilitas cælum & terram, naturæque arcana perlustrans, & ubi secula omnia intellectu & memoria complexa est, singula digerens sua serie, futuraque ex præteritis colligens, clare demonstrat latere in homine aliquid à corpore separatum. Deum invisibilem & Angelos intelligentia concipimus, quod minime in corpus competit. Recta, justa, & honesta, quæ sensus corporeos latent, apprehendimus. Ergo hujus intelligentiæ sedem spiritum esse oportet. Imo somnus ipse, qui hominem obstupefaciens, vita etiam exuere videtur, non obscurus est immortalitatis testis: quando non modo earum rerum, quæ nunquam factæ sunt, cogitationes suggerit, sed etiam in futurum tempus præsagia. Breviter hæc attingo, quæ profani quoque scriptores splendidiore verborum ornatu magnifice extollunt: sed apud pios lectores satis valebit simplex admonitio. Jam nisi anima essentiale quiddam esset à corpore separatum, non doceret Scriptura nos habitare domos luteas, & morte migrare ex tabernaculo carnis: exuere quod corruptibile est, ut tandem ultimo die reportemus mercedem, prout se quisque gesserit in corpore. Nam hi certe loci, & similes, qui passim occurrunt, non solum manifeste distinguunt animam à corpore, sed hominis nomen ad eam transferendo, præcipuam esse partem indicant. Jam quum hortatur fideles Paulus, ut se mundent ab omni inquinamento carnis & spiritus, duas partes, in quibus resident sordes peccati, constituit. Petrus quoque Christum vocans animarum pastorem & episcopum, perperam loquutus esset, nisi essent animæ, erga quas fungeretur hoc officio. Neque

1. Testimonio conscientia.

2. Dei cognitione.

3. Præclaris dotibus quibus pollet.

4. Conceptionibus mirandis quæ per somnum fiunt.

5. Innumeris argumentis è Scriptura S. depromptis.

Job 4: 19.
2 Cor. 5: 4.
2 Petr. 1. v. 13. 14.
2 Cor. 5. vers. 10.
2 Cor. 7: 1.
1 Petr. 2. vers. 25.

1 Pet. 1: 9. ibid 2: 11. vide Calvin. in Psychopann. & in instr. adv. liber. c. 11. 12. Heb. 13. vers. 17. 2 Cor. 1. vers. 23. Matth. 10. vers. 28 Luc. 12: 5. Heb. 12. vers. 9.

staret, quod dicit de æterna animarum salute: & quod jubet animas purificare, & pravas cupiditates militare adversus animam: quod item auctor epistolæ ad Hebræos pastores dicit excubias agere, ut rationem reddant pro animabus nostris: nisi propriam essentiam animæ haberent. Eodem spectat, quod Paulus testem invocat Deum in animam suam: quia rea coram Deo non fieret, nisi pœnæ esset obnoxia. Quod etiam clarius exprimitur Christi verbis, dum timere eum jubet, qui, postquam occiderit corpus, animam potest mittere in gehennam ignis. Jam, dum auctor epistolæ ad Hebræos patres carnis nostræ à Deo distinguit, qui ussus est pater spirituum, non potuit clarius animarum assentiam asserere. Adhæc, nisi animæ corporum ergastulis solutæ manerent superstites, absurde induceret Christus Lazari animam gaudio fruentem in sinu Abrahæ: & rursum divitis animam horrendis tormentis addictam. Hoc idem Paulus confirmat, nos à Deo peregrinari docens, quamdiu in carne habitamus: ejus vero præsentia extra carnem frui. Ne longior sim in re parum obscura, hoc tantum ex Luca addam, inter Sadducæorum errores referri, quod spiritus & Angelos esse non crederent.

Luc. 16. vers. 22. 2 Cor. 5. vers. 6. 8. Actor. 23. vers. 8.

De imagine Dei, immortalitatis animæ firmiss. argumento. Genes. 1. vers. 27.

3. Hujus etiam rei probatio inde firma colligitur, quod dicitur homo creatus ad imaginem Dei. Quamvis enim in homine externo refulgeat Dei gloria, propriam tamen imaginis sedem in anima esse dubium non est. Non inficior quidem, externam speciem, quatenus nos distinguit à brutis animalibus, ac separat, simul Deo propius adjungere: nec vehementius contendam, siquis censeri velit sub imagine Dei, quod quum prona spectent

Ovid. Metam. lib. 1.

——— animalia cætera terram,
Os homini sublime datum est, cælumque videre
Jussus, & erectos ad sidera tollere vultus.

Qualis sit hæc imago. *Osiandri deliria de imagine Dei refelluntur.*

Modo fixum illud maneat, imaginem Dei, quæ in his externis notis conspicitur, vel emicat, spiritualem esse. Osiander enim (quem scripta ejus testantur in futilibus commentis perverse fuisse ingeniosum) imaginem Dei promiscue, tam ad corpus, quam ad animam extendens, cælum terræ miscet. Dicit Patrem, Filium, & Spiritum sanctum in homine locare suam imaginem, quia utcunque stetisset Adam integer, Christus tamen futurus fuerit homo. Ita secundum eum corpus, quod destinatum erat Christo, exemplar ac typus fuit corporeæ illius figuræ, quæ tunc formata fuit. Sed ubi reperiet Christum Spiritus esse imaginem? Fateor certe in Mediatoris persona lucere totius divinitatis gloriam: sed quomodo Sermo æternus vocabitur Spiritus imago, quem ordine præcedit? Denique evertitur inter Filium & Spiritum distinctio, si hic illum nominet suam imaginem. Adhæc scire ex eo velim, quomodo Christus in carne, quam induit, Spiritum sanctum referat, & quibus notis vel lineamentis exprimat ejus similitudinem. Et quum Filii quoque personæ sermo ille, *Faciamus hominem*, &c. communis sit, eum sui ipsius imaginem sequitur esse: quod ab omni ratione abhorret. Adde, quod nonnisi ad Christi hominis typum vel exemplar formatus fuit homo, si recipitur Osiandri figmentum. atque ita idea, ex qua sumptus est Adam, fuit Christus, quatenus vestiendus carne erat: quum Scriptura longe alio sensu doceat eum in imagine Dei creatum esse. Plus coloris habet eorum argutia, qui exponunt, Adam creatum fuisse in imagine Dei, quia Christo, qui unica Dei imago est, fueris conformis: sed in ea quoque nihil est solidum. Disputatio etiam non parva est de imagine, & similitudine, dum interpretes differentiam, quæ nulla est, inter duas istas voces, quærunt, nisi quod similitudo, vice expositionis, addita est. Primo, scimus Hebræis tritas esse repetitiones, quibus rem unam bis explicant: deinde, in re ipsa nulla est ambiguitas, quin Dei imago nominetur homo, quia Deo similis est. Unde ridiculos esse apparet, qui subtilius philosophantur in nominibus illis, sive *Zelem*, hoc est imaginem, statuant in substantia animæ, & *Demuth*, hoc est similitudinem, in qualitatibus, sive aliud diversum afferant. quia ubi Deus hominem creare decrevit in imagine sua, quod erat obscurius, exegetice repetit hac particula, *ad similitudinem*. quasi diceret se hominem facturum, in quo seipsum, velut in imagine, repræsentaret, propter insculptas similitudinis notas. Itaque Moses paulo post idem recitans, imaginem Dei bis ponit, omissa similitudinis mentione. Frivolum autem est, quod objicit Osiander, non dici partem hominis, vel animam cum suis dotibus, imaginem Dei: sed totum Adam, cui nomen à terra, unde sumptus est, impositum fuit. frivolum, inquam, sani omnes lectores hoc judicabunt. Nam, dum mortalis vocatur totus homo, non ideo morti subjicitur anima: nec rursum, ubi dicitur animal rationale, ideo in corpus ratio vel intelligentia competit. Quamvis ergo anima non sit homo, absurdum tamen non est, eum animæ respectu vocari Dei imaginem: etsi principium, quod nuper posui, retineo, patere Dei effigiem ad totam præstantiam, qua eminet hominis natura inter omnes animantium species. Proinde hac voce notatur integritas, qua prædius fuit Adam, quum recta intelligentia polleret, affectus haberet compositos ad rationem, sensus omnes recto ordine temperatos, vereque eximiis dotibus opificis sui excellentiam referret. Ac quamvis primaria sedes Divinæ imaginis fuerit in mente & corde, vel in anima ejusque potentiis: nulla tamen pars fuit etiam usque ad corpus, in qua non scintillæ aliquæ micarent. Certum est, in singulis etiam mundi partibus fulgere lineamenta quædam gloriæ Dei: unde colligere licet, ubi in homine locatur ejus imago, tacitam subesse antithesin, quæ hominem supra alias omnes creaturas extollat, & quasi separet à vulgo. Neque vero negandum est, Angelos ad Dei similitudinem creatos esse, quando summa nostra perfectio (teste Christo) erit, similes illis fieri. Sed non frustra peculiari hoc elogio, Dei erga nos gratiam commendat Moses: præsertim quum visibiles tantum creaturas homini comparet.

Genes. 1. vers. 26.

De Osiandri nugamentis vide lib. 2. cap. 12. sect. 5. &c.

Imago & similitudo an differant.

Alia Osiandri objectio.

Responsio.

In toto Adamo Dei imago elucebat.

Matth. 22. vers. 30.

4. Nondum tamen data esse videtur plena imaginis definitio, nisi clarius pateat, quibus facultatibus præcellat homo, & quibus speculum censeri debeat gloriæ Dei. Id vero non aliunde melius, quam ex reparatione corruptæ naturæ cognosci potest. Quin Adam, ubi excidit è gradu suo, hac defectione à Deo alienatus sit, minime dubium est. Quare, etsi demus non prorsus exinanitam ac deletam in eo fuisse Dei imaginem, sic tamen corrupta fuit, ut quicquid superest, horrenda sit deformitas. Ideoque recuperandæ salutis nobis initium est in ea instauratione, quam consequimur per Christum, qui etiam hac de causa vocatur secundus Adam: quia nos in veram & solidam integritatem restituit. Quamvis enim vivificantem Spiritum, quo donantur à Christo fideles, opponens Paulus animæ viventi, in qua creatus fuit Adam, uberiorem gratiæ mensuram in regeneratione commendet: non tamen alterum illud caput tollit, hunc regenerationis esse finem, ut nos Christus ad imaginem Dei reformet. Itaque alibi novum hominem renovari docet secundum imaginem ejus qui creavit illum. Cui respondet illud, *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est.* Jam videndum est, quid maxime sub hac renovatione comprehendat Paulus. Priore loco agnitionem ponit, altero autem sinceram justitiam, & sanctitatem: unde colligimus, initio in luce mentis, in

Imago Dei in anima, quibus facultatibus censeri debeat, ex instauratione per Christum colligitur.

Quid sub hac instauratione comprehendatur.

cordis

cordis rectitudine, partiumque omnium sanitate, conspicuam fuisse Dei imaginem. Quanquam enim fateor synecdochicas esse loquendi formas, non potest tamen principium hoc convelli, quod in renovatione imaginis Dei præcipuum est, in ipsa etiam creatione tenuisse summum gradum. Eodem
2 Cor. 3. vers. 18. pertinet, quod alibi tradit, nos revelata facie gloriam Christi speculantes, in eandem imaginem transformari. Videmus nunc ut Christus perfectissima sit Dei imago, ad quam formati sic instauramur, ut vera pietate, justitia, puritate, intelligentia imaginem Dei gestemus. Quo posito, Osiandrica illa de figura corporis imaginatio, per se facile evanescit. Quod autem vir solus imago & gloria Dei vocatur
1 Cor. 11. vers. 7. apud Paulum, & mulier excluditur ab hoc honoris gradu, ad ordinem politicum restringi ex contextu patet. At sub imagine, cujus fit mentio, comprehendi quicquid ad spiritualem & æternam vitam spectat, jam satis probatum esse arbitror. Hoc idem
Joan. 1. 4. aliis verbis confirmat Joannes, asserens vitam, quæ in æterno Dei Sermone ab initio erat, fuisse lucem hominum. Nam quum propositum sit, singularem Dei gratiam, qua homo reliquis animantibus præcellit, laudare, ut eum segreget ex communi numero, quia non vulgarem adeptus est vitam, sed conjunctam cum luce intelligentiæ: simul ostendit, quomodo ad imaginem Dei sit conditus. Ergo, quum Dei imago sit integra naturæ humanæ præstantia, quæ refulsit in Adam ante defectionem, postea sic vitiata & prope deleta, ut nihil ex ruina, nisi confusum, mutilum, labeque infectum supersit: nunc aliqua ex parte conspicitur in electis, quatenus Spiritu regeniti sunt: plenum vero fulgorem obtinebit in cælo. Ut vero sciamus, quibus partibus constet, de animæ facultatibus disserere operæpretium est. Nam illa Augustini speculatio minime firma est, *animam Trinitatis esse speculum*, quia in ea resident intellectus, voluntas, & memoria. Neque etiam probabilis eorum opinio, qui Dei similitudinem in dominatu ei tradito locant: acsi Deum hac nota solum referret, quia constitutus sit omnium rerum herus ac possessor, quum penes ipsum, non extra, proprie quærenda sit: imo interius sit animæ bonum.

Imago Dei in homine ante lapsum, quid fuerit: in quibus nunc conspiciatur: quando & ubi perfecta apparebit.

lib. de Trinit. 10. & lib. de Civit. Dei 11.

vide Calvin. in Psychopann. & comment. in Genes.

5. Cæterum antequam longius progrediar, Manichæorum delirio occurrere necesse est, quod rursus hac ætate invehere tentavit Servetus. Quod dicitur inspirasse Deus in faciem hominis spiraculum vitæ, putarunt animam traducem esse substantiæ Dei: quasi aliqua immensæ divinitatis portio in hominem fluxisset. Atqui hic diabolicus error, quam crassas & fœdas absurditates secum trahat, breviter
Gen. 2: 7. ostendere facile est. Nam, si ex Dei essentia per traducem sit anima hominis, sequetur, Dei naturam non solum mutationi esse obnoxiam & passionibus, sed ignorantiæ quoque, pravis cupiditatibus, infirmitati & omne genus vitiis. Nihil homine inconstantius, quia ejus animam exagitant & varie distrahunt contrarii motus: subinde per inscitiam hallucinatur: minimis quibusque tentationibus victus succumbit: animam ipsam scimus sordium omnium lacunam ac receptaculum esse: quæ omnia Dei naturæ ascribere conveniet, si recipimus animam esse ex Dei essentia, vel arcanum divinitatis influxum. Quis ad hoc portentum non exhorreat? Vere qui-
Actor. 17. vers. 28. dem ex Arato Paulus nos dicit esse Dei progeniem: sed qualitate, non substantia, quatenus sc. divinis nos dotibus ornavit. Interea Creatoris essentiam lacerare, ut partem quisque possideat, nimiæ amentiæ est. Animas ergo, quamvis illis insculpta sit imago Dei, creatas esse non minus quam Angelos, certo statuendum est. Creatio autem non transfusio est, sed essentiæ ex nihilo exordium. Nec vero, si à Deo spiritus datus est, & ex carne migrando ad eum redit, protinus dicendum est, ex ejus substantia decerptum esse. Atque hac quoque in parte Osiander, dum suis illusionibus effertur, impio errore se implicuit, imaginem Dei in homine non agnoscens sine essentiali justitia, quasi nos inæstimabili Spiritus sui virtute conformes sibi reddere nequeat Deus, nisi substantialiter Christus in nos se transfundat. Quocunque colore has præstigias fucare conentur nonnulli, oculos sanis lectoribus nunquam ita perstringent, quin videant resipere Manichæorum errorem. Atque ubi de imaginis instauratione disserit
Paulus, ex ejus verbis elicere promptum est, non 2 Cor. 3. vers. 18.
substantiæ influxu, sed Spiritus gratia & virtute hominem fuisse Deo conformem. Dicit enim Christi gloriam speculando, in eandem imaginem nos transformari tanquam à Domini Spiritu: qui certe ita in nobis operatur, ut Deo consubstantiales nos reddat.

Prius quam de animæ facultatibus disserat, refellit Manichæorum & Serveti delirium de animæ origine.

Et Osiandri, imaginem Dei in homine non agnoscentis, sine essentiali justitia.

6. Animæ definitionem à Philosophis petere stultum esset, quorum nemo fere, excepto Platone, substantiam immortalem solide asseruit. Eam quidem alii quoque Socratici attingunt: sed ita, ut nemo aperte doceat, de quo ipse persuasus non fuit. Inde autem Platoni rectior sententia, quod imaginem Dei in anima considerat. Alii ejus potentias ac facultates ita præsenti vitæ assigunt, ut extra corpus nihil reliquum faciant. Porro ex Scriptura ante docuimus, esse substantiam incorpoream: nunc addendum est, quamvis proprie loco non comprehendatur, corpori tamen inditam, illic quasi in domicilio habitare: non tantum, ut omnes ejus partes animet, & organa reddat apta & utilia suis actionibus, sed etiam, ut primatum in regenda hominis vita teneat: nec solum, quoad officia terrenæ vitæ, sed ut ad Deum colendum simul excitet. Hoc postremum tametsi in corruptione liquido non cernitur, ejus tamen reliquiæ in ipsis vitiis impressæ manent. Unde enim tanta famæ cura hominibus, nisi ex pudore? unde autem pudor, nisi ex honesti respectu? cujus principium & causa est, quod se ad colendam justitiam natos esse intelligunt: in quo inclusum est religionis semen. Sicut autem absque controversia ad cælestis vitæ meditationem conditus fuit homo, ita ejus notitiam animæ fuisse insculptam certum est. Et sane, præcipuo intelligentiæ usu careret homo, si sua eum lateret felicitas: cujus perfectio est, cum Deo conjunctum esse. unde & præcipua animæ actio est, ut illuc aspiret: ac proinde, quo quisque magis ad Deum accedere studet, eo se probat ratione esse præditum. Qui plures volunt esse animas in homine, hoc est, sensitivam & rationalem, etsi videntur aliquid afferre probabile, quia tamen in eorum rationibus nihil est firmum, repudiandi nobis sunt, nisi in rebus frivolis & inutilibus nos torquere libeat. Magnam repugnantiam esse dicunt, inter organicos motus, & rationalem animæ partem. Quasi non ipsa quoque ratio secum dissideat, & ejus consilia, alia cum aliis, non secus ac hostiles exercitus confligant. Sed quum hæc turbatio sit ex naturæ depravatione, perperam inde colligitur, duas esse animas, quia facultates, qua decet symmetria inter se non consentiant. Cæterum de ipsis facultatibus subtilius disserere Philosophis permitto: nobis ad ædificandam pietatem simplex definitio sufficiet. Vera quidem esse, nec jucunda modo cognitu, sed etiam utilia esse fateor, dextreque ab illis collecta, quæ docent: nec vero ab eorum studio prohibeo, qui discendi cupidi sunt. Admitto igitur primo loco esse quinque sensus, quos tamen Platoni organa ma- in Theæ-
gis vocari placet, quibus in sensum communem, ceu teto.
in receptaculum quoddam, objecta omnia instillentur: sequi phantasiam, quæ a sensu communi apprehensa dijudicet: postea rationem, penes quam universale est judicium: postremo mentem, quæ defixo quietoque intuitu contempletur, quæ ratio discurrendo volutare solet. Item menti, rationi,

Ad animæ facultates explicandas accedens, priorum, doctrinam omnium fere Philosophorum variam, incertam & obscuram esse ostendit.

Animæ præstantia describitur.

Unam tantum in uno homine animam.

Brevis recensio sententiæ Philosophorum de animæ facultatibus.

Arist. lib. 1. Ethic. cap. ult. item, lib. 6. cap. 2.

phantasiæ, tribus animæ facultatibus cognitivis tres etiam appetitivas respondere: voluntatem, cujus partes sint, quæ mens & ratio proponunt, appetere: vim irascendi, quæ à ratione & phantasia porrecta arripiat: vim concupiscendi, quæ à phantasia sensuque objecta apprehendat. Hæc, ut vera sint, aut saltem probabilia, quoniam tamen vereor, ne magis nos sua obscuritate involvant, quam juvent, omittenda censeo. Sicui libet alio modo animæ potentias distribuere, ut altera vocetur appetitiva: quæ tametsi rationis expers, rationi tamen obtemperat, si aliunde dirigatur: altera dicatur intellectiva, quæ sit per se ipsam rationis particeps: non valde reclamo. Nec istud refellere velim, tria esse agendi principia, sensum, intellectum, appetitum. Sed nos divisionem potius eligamus infra omnium captum positam, quæ certe à Philosophis peti non potest. Nam illi, dum simplicissime loqui volunt, animam dividunt in appetitum & intellectum: sed utrumque faciunt duplicem. Hunc interdum contemplativum esse dicunt, qui sola cognitione contentus, nullum actionis motum habeat: quam rem ingenii nomine designari putat Cicero. interdum practicum, qui boni malive apprehensione voluntatem varie moveat. Sub quo genere bene justeque vivendi scientia continetur. Illum quoque (appetitum dico) in voluntatem & concupiscentiam partiuntur: ac σώφρονα quidem esse, quoties rationi appetitus, quem ὁρμὴν appellant, obtemperat: ἀκρατῆ autem fieri, ubi excusso rationis jugo, ad intemperiem excurrit. Ita semper in homine rationem imaginantur, qua se recte moderari queat.

Quid de ea Philosophorum sententia sit sentiendum.

Themist. in lib. 3. de Anima, cap. 49. De duplici intellectu.

de finib. lib. 5.

Divisio facultatum animæ, in intellectum & voluntatem, doctrinæ Christianæ convenientior.

7. Ab hac docendi ratione paulum discedere cogimur: quia Philosophi, quibus incognita erat naturæ corruptio, quæ ex defectionis pœna provenit, duos hominis status valde diversos perperam confundunt. Sic ergo habeamus, subesse duas humanæ animæ partes, quæ quidem præsenti instituto conveniant; intellectum & voluntatem. Sit autem officium intellectus, inter objecta discernere, prout unumquodque probandum aut improbandum visum fuerit: voluntatis autem, eligere & sequi, quod bonum intellectus dictaverit; aspernari ac fugere, quod ille improbarit. Nihil hic nos remorentur illæ Aristotelis minutiæ, nullam esse menti per se motionem, sed electionem esse quæ moveat: quam eandem nuncupat intellectum appetitivum. ne superfluis quæstionibus intricemur, satis sit nobis intellectum esse quasi animæ ducem & gubernatorem: voluntatem in illius nutum semper respicere, & judicium in suis desideriis expectare. Qua ratione vere tradidit ipse idem Aristoteles, simile quiddam esse in appetitu, fugam & persequutionem, quale est in mente, affirmatio aut negatio. Porro, quam certa nunc sit ad dirigendam voluntatem intellectus gubernatio, alibi videbitur: hic duntaxat volumus, nullam reperiri posse in anima potentiam, quæ non rite ad alterutrum istorum membrorum referatur. Atque hoc modo sensum sub intellectu comprehendimus: quem alii sic distinguunt, quod sensum ad voluptatem propendere dicunt, pro qua intellectus bonum sequatur. inde fieri ut appetitio sensus, concupiscentia fiat & libido: affectio intellectus, voluntas. Rursum pro appetitus nomine, quod illi malunt, voluntatis nomen, quod usitatius est, usurpo.

vide lib. 2. c. 2. sect. 2. & 12.

ita Plato in Phædro.

lib. Eth. 6. cap. 2.

lib. 2 cap. 2. à sect. 12. ad 26.

Intellectus & voluntatis officium ac vis in homine ante lapsum.

8. Ergo animam hominis Deus mente instruxit, qua bonum à malo, justum ab injusto discerneret: ac quid sequendum vel fugiendum sit, præeunte rationis luce videret. unde partem hanc directricem τὸ ἡγεμονικὸν dixerunt Philosophi. Huic adjunxit voluntatem, penes quam est electio. His præclaris dotibus excelluit prima hominis conditio, ut ratio, intelligentia, prudentia, judicium non modo ad terrenæ vitæ gubernationem supppeterent, sed quibus transcenderent usque ad Deum & æternam felicitatem. Deinde ut accederet electio, quæ appetitus dirigeret, motusque omnes organicos temperaret: atque ita voluntas rationis moderationi esset prorsus consentanea. In hac integritate libero arbitrio pollebat homo, quo, si vellet, adipisci posset æternam vitam. Hic enim intempestive quæstio ingeritur de occulta prædestinatione Dei: quia non agitur quid accidere potuerit nec ne, sed qualis fuerit hominis natura. Potuit igitur Adam stare si vellet, quando non nisi propria voluntate cecidit: sed quia in utramque partem flexibilis erat ejus voluntas, nec data erat ad perseverandum constantia, ideo tam facile prolapsus est. Libera tamen fuit electio boni & mali: neque id modo, sed in mente & voluntate summa rectitudo, & omnes organicæ partes rite in obsequium compositæ, donec seipsum perdendo, bona sua corrupit. Hinc tanta Philosophis objecta caligo, quod in ruina ædificium, & in dissipatione aptas juncturas quærebant. Principium illud tenebant, non fore hominem rationale animal, nisi inesset libera boni & mali electio: veniebat etiam illis in mentem, alioqui tolli discrimen inter virtutes & vitia, nisi proprio consilio vitam homo institueret. Probe quidem hactenus, si nulla fuisset in homine mutatio, quæ dum ipsos latuit, nihil mirum, si cælum terræ misceant. Qui vero Christi se discipulos esse professi, in homine perdito, & in spirituale exitium demerso, liberum arbitrium adhuc quærunt, inter Philosophorum placita & cælestem doctrinam partiendo, plane desipiunt: ut nec cælum nec terram attingant. Sed hæc suo loco melius. Nunc duntaxat illud tenendum est, longe alium prima creatione fuisse hominem, quam totam ejus posteritatem, quæ originem à corrupto trahens, hæreditariam labem ab eo contraxit. Nam ad rectitudinem formatæ erant singulæ animæ partes, & constabat mentis sanitas, & voluntas ad bonum eligendum libera. Siquis objiciat, quasi in lubrico fuisse positam, quia imbecilla esset facultas: satis ad tollendam excusationem valuit ille gradus. neque enim æquum fuit hac lege Deum constringi, ut hominem faceret, vel qui non posset, vel nollet omnino peccare. Præstantior quidem fuisset talis natura; sed præcise expostulare cum Deo, quasi hoc debuerit conferre homini, plusquam iniquum est: quando in ejus arbitrio fuit quantulumcunque vellet dare. Cur autem perseverantiæ virtute eum non sustinuerit, in ejus consilio latet: nostrum vero est ad sobrietatem sapere. Acceperat quidem posse, si vellet; sed non habuit velle, quo posset: quia hoc velle sequuta esset perseverantia. Excusabilis tamen non est, qui tantum accepit, ut sibi sponte accerseret interitum: nulla vero imposita fuit Deo necessitas, quin mediam illi voluntatem daret, atque etiam caducam, ut ex illius lapsu gloriæ suæ materiam eliceret.

Ejusdem liberum arbitrium.

Arbitrium illud liberum lapsus primus homo amisit, quod Philosophi ignorarunt.

Pelagianorum & Papistarum doctrina.

lib. 2. c. 2.

Objectio de lapsu hominis liberi diluta.

Augustinus lib. 11. super Gen. cap. 7. 8. 9.

de corrept. & grat. ad Valent. cap. 11.

CAP. XVI.

Cap. XVI.

Deum sua virtute mundum à se conditum fovere ac tueri, & singulas ejus partes sua providentia regere.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrina de singulari providentia Dei circa omnes & singulas res creatas, delirus Epicureorum de fortuna & fortuitis casibus, Sophistarum figmento de Dei omnipotentia, Philosophorum errori de confusa & ambigua mundi gubernatione, opponitur, sect. 1. 2. 3. 4. 5.*
2. *Providentiæ Dei, cuncta animantia, præcipue vero genus humanum speciali cura moderantis, argumenta, testimonia & exempla, sect. 6. 7.*
3. *Fati, fortunæ, casus, contingentiæ, dubiorum eventuum (de quibus in hac disputatione controvertitur) consideratio, sect. 8. & 9.*

Impii sensu carnis induli fatentur Deum esse creatorem.

Porro Deum facere momentaneum creatorem, qui semel duntaxat opus suum absolverit, frigidum esset ac jejunum. atque in hoc præcipue nos à profanis hominibus differre convenit, ut non minus in perpetuo mundi statu, quam prima ejus origine, præsentia divinæ virtutis nobis illuceat. Etsi enim impiorum quoque animi solo terræ cælique aspectu ad creatorem surgere coguntur, suum tamen peculiarem modum habet fides, quo solidam creationis laudem Deo assignet.

Heb. 11: 3.

Pii vero fide agnoscunt non modo creatorem, verum etiam sapientem, potentem & optimum singularum rerum creatarum moderatorem & conservatorem perpetuum.

Quo pertinet illud Apostoli, quod ante citavimus, nonnisi fide nos intelligere, concinnatum esse seculum verbo Dei: quia nisi ad providentiam ejus usque transimus, nondum rite capimus, quid hoc valeat, Deum esse creatorem, utcunque & mente comprehendere & lingua fateri videamur. Carnis sensus, ubi Dei virtutem semel in ipsa creatione sibi proposuit, illic subsistit: & quum longissime procedit, nihil aliud quam in edendo tali opificio, auctoris sapientiam, & potentiam, & bonitatem (quæ sponte sese proferunt, & nolentibus etiam ingerunt) expendit & considerat; in eo autem conservando & moderando generalem quandam actionem, unde vis motionis dependeat. Denique ad res omnes sustinendas sufficere putat vigorem divinitus ab initio inditum.

Fides illa nititur Dei verbo, cujus testimonia quædam proferuntur.

At vero fides altius penetrare debet, nempe, ut quem omnium creatorem esse didicit, statim quoque perpetuum moderatorem & conservatorem esse colligat: neque id universali quadam motione, tam orbis machinam, quam singulas ejus partes agitando: sed singulari quadam providentia unumquodque eorum quæ condidit ad

Mat. 6: 26. & 10: 29.

minimum usque passerem, sustinendo, fovendo, curando. Sic David breviter præfatus mundum fuisse à Deo conditum, statim ad continuum providentiæ tenorem descendit,

Psal. 33: 6.

Verbo Jehovæ cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Mox addit,

Ibid. v. 13.

Jehova respexit super filios hominum: & quæ in eandem sententiam attexit. Quanquam enim non tam scite ratiocinantur omnes, quia tamen credibile non esset curari à Deo res humanas, nisi esset mundi opifex: nec quisquam serio credit fabricatum esse mundum à Deo, quin sibi persuadeat operum suorum curam habere: non abs re David optima serie ab uno ad alterum nos deducit. In genere quidem, arcana Dei inspiratione vegetari omnes mundi partes, & Philosophi docent, & humanæ mentes concipiunt. Interea, eo usque non pertingunt, quo evehitur David, secumque pios omnes attollit, dicens,

Psal. 104: v. 27, 28, 29, 30.

Omnia ad te respiciunt, ut des illis escam tempore suo: te dante, colligunt: te manum aperiente, satiantur bonis. simul atque faciem averteris, consternantur: ubi reduxeris spiritum, intereunt, & in terram revertuntur. Si rursus emittis spiritum, creantur, & renovas faciem terræ. Imo quamvis Pauli sententiæ subscribant, in Deo nos esse, & moveri, & vivere:

Actor. 17. vers. 28.

longe tamen absunt à serio ejus, quam commendat, gratiæ sensu: quia specialem Dei curam, ex qua demum cognoscitur paternus ejus favor, minime gustant.

Epicurei, fortunam & casus fortuitos Dei providentiæ in Scriptura traditæ opponentes, refelluntur.

2. Quo melius pateat hoc discrimen, sciendum est, providentiam Dei, qualis traditur in Scriptura, fortunæ & casibus fortuitis opponi. Jam, quum vulgo persuasum fuerit omnibus seculis, & eadem opinio cunctos fere mortales hodie quoque occupet, fortuito contingere omnia: quod de providentia tenendum erat, non modo hac prava opinione obnubilari, sed fere sepeliri certum est. Siquis in latrones incidat, vel feras bestias; si vento repente exorto naufragium faciat in mari, si domus vel arboris ruina obruatur: si alius per deserta oberrans inveniat penuriæ suæ remedium, undis jactatus ad portum perveniat, mirabiliter à distantia tantum unius digiti evadat à morte: hos omnes, tam prosperos, quam adversos occursus fortunæ carnis ratio adscribet. Quisquis vero edoctus est Christi ore, capillos omnes capitis sui esse numeratos,

Matth. 10. vers. 30.

causam longius quæret, ac statuet quoslibet eventus occulto Dei consilio gubernari. Ac de rebus quidem inanimatis sic habendum est, quamvis naturaliter singulis indita sit sua proprietas, vim tamen suam non exerere, nisi quatenus præsenti Dei manu dirigantur. Sunt igitur nihil aliud quam instrumenta, quibus Deus assidue instillat quantum vult efficaciæ, & pro suo arbitrio ad hanc vel illam actionem flectit ac convertit.

Sol, Divinæ providentiæ testis insignis, adversus Epicureos.

Nullius creaturæ mirabilior vel illustrior vis est, quam Solis. Præterquam enim quod totum orbem illuminat suo fulgore, quantum istud est, quod animalia omnia suo calore fovet ac vegetat? terræ fœcunditatem suis radiis inspirat? seminibus in ejus gremio tepefactis, herbescentem inde viriditatem elicit, quam novis alimentis suffultam auget ac confirmat, donec in culmos assurgat? quod perpetuo vapore pascit, donec in florem, & ex flore in frugem adolescat? quod tunc etiam excoquendo ad maturitatem perducit? quod arbores similiter & vites ab eo tepefactæ gemmant primum ac frondescunt, deinde florem emittunt, & ex flore fructum generant? At Dominus, ut solidam horum omnium laudem sibi vendicaret, ante & lucem extare voluit, &

Genes. 1. v. 3. & 11.

terram omni herbarum & fructuum genere refertam esse, quam solem crearet. Non ergo solem faciet pius homo, vel principalem, vel necessariam eorum causam, quæ ante Solis creationem extiterunt, sed instrumentum duntaxat quo utitur Deus, quia ita vult: quum possit, eo præterito, per seipsum nihilo difficilius agere. Deinde, quum legimus, biduo solem substitisse in uno gradu ad preces

Jos. 10: 13. 2 Reg. 20. vers. 11.

Josuæ, in gratiam regis Ezechiæ umbram ejus retrocessisse per decem gradus, paucis illis miraculis testatus est Deus, non sic quotidie cæco naturæ instinctu solem oriri & occidere, quin ipse, ad renovandam paterni erga nos sui favoris memoriam, cursum ejus gubernet. Nihil magis naturale est, quam ver hyemi, veri æstatem, æstati autumnum vicissim succedere. Atqui in hac serie, tanta perspicitur ac tam inæqualis diversitas, ut facile appareat singulos annos, menses & dies nova & speciali Dei providentia temperari.

3. Et

Figmenti Sophistarum, de otiosa Dei Omnipotentia, refutatio.

3. Et sane omnipotentiam sibi vendicat ac deferri à nobis vult Deus, non qualem Sophistæ fingunt, inanem, otiosam & fere sopitam: sed vigilem, efficacem, operosam, & quæ in continuo actu versetur: neque etiam quæ generale tantum sit principium confusi motus, acsi fluvium per alveos semel præfixos fluere juberet: sed ad singulos & particulares motus intenta sit. Ideo enim censetur omnipotens, non quod possit quidem facere, cesset tamen interim & desideat, vel quem præfixit naturæ ordinem generali instinctu continuet: sed quia sua providentia cælum & terram gubernans, sic omnia moderatur, ut nihil nisi ejus consilio accidat.
Psal. 115:3. Nam quum in Psalmo dicitur, facere quæcunque vult, certa & deliberata notatur voluntas.

Omnipotentia Dei cum ejus providentia conjuncta consideratio.

Insipidum enim esset Philosophico more interpretari Prophetæ verba, Deum esse primum agens, quia principium & causa est omnis motus: quum potius hoc solatio in rebus adversis se leniant fideles, nihil se perpeti, nisi Dei ordinatione & mandato: quia sunt sub ejus manu. Quod si Dei gubernatio sic extenditur ad omnia ejus opera, puerile cavillum est, eam includere in naturæ influxu. Nec vero magis Deum sua gloria fraudant, quam seipsos utilissima doctrina, qui Dei providentiam coarctant tam angustis finibus, acsi libero cursu secundum perpetuam naturæ legem ferri omnia sineret: quia nihil homine miserius, si ad quoslibet cæli, aeris, terræ, aquarum motus expositus foret. Adde, quod hoc modo nimis indigne extenuatur singularis erga
Psal. 8: 3. unumquemque Dei bonitas. Exclamat David, infantes, adhuc pendentes à matrum uberibus, satis facundos esse ad celebrandam Dei gloriam: quia scilicet statim ab utero egressi, cælesti cura paratam sibi alimoniam inveniunt. Est quidem hoc verum in genere, modo ne oculos & sensus nostros fugiat, quod palam experientia demonstrat, aliis matribus plenas esse mammas & uberes, aliis fere aridas, prout liberalius hunc Deus alere vult, parcius vero alium.

Duplex fructus ex Omnipotentis Dei vera agnitione promanans.

Qui vero Dei omnipotentiæ justam laudem tribuunt, duplicem inde percipiunt fructum, quod satis ampla benefaciendi facultas penes ipsum sit, in cujus possessione sunt cælum & terra, & cujus nutum respiciunt omnes creaturæ, ut se in obsequium addicant: deinde quod secure in ejus protectione quiescere licet, cujus arbitrio omnes subjacent, quæ alicunde timeri possunt noxæ, cujus imperio non secus ac freno coercetur Satan cum omnibus suis furiis totoque apparatu, à cujus nutu pendet quicquid saluti nostræ adversatur: nec aliter corrigi, vel sedari possunt immodici & superstitiosi metus, quos subinde ex periculorum objectu concipimus. Superstitiose nos esse timidos dico, si quoties minantur nobis creaturæ, vel terrorem aliquem ingerunt, perinde expavescimus, acsi quam ex se vim nocendi haberent ac potestatem, vel temere læderent ac fortuito, vel adversus earum noxas non satis esset in Deo auxilii. Exempli gratia,
Jer. 10: 2. vetat Propheta, ne à stellis & signis cæli metuant filii Dei, quemadmodum increduli solent. Non quemlibet certe timorem damnat. Sed quum mundi gubernationem à Deo ad astra transferant infideles, suam vel felicitatem, vel miseriam ab astrorum decretis & præsagiis, non autem à Dei voluntate pendere fingunt, ita fit, ut timor eorum, ab uno illo, quem respicere debebant, ad stellas & cometas abstrahatur.

Infidelitas quo modo cavenda.

Ab hac igitur infidelitate qui cavere volet, memoria semper teneat, non erraticam vel potentiam, vel actionem, vel motionem esse in creaturis: sed arcano Dei consilio sic regi, ut nihil contingat, nisi ab ipso sciente & volente decretum.

Providentia definitio; Philosophorum de confusa & ambigua mundi gubernatione errorem refellens.

4. Principio igitur teneant lectores providentiam vocari, non qua Deus è cælo otiosus speculetur quæ in mundo fiunt, sed qua veluti clavum tenens, eventus omnes moderatur. Ita non minus ad manus, quam ad oculos pertinet. Nec enim, quum filio suo dicebat Abraham, *Deus providebit*, tantum volebat præscium futuri eventus asserere: sed curam rei incognitæ in ejus voluntatem rejicere, qui rebus perplexis & confusis exitum dare solet. Unde sequitur, providentiam in actu locari: nimis enim inscite nugantur multi de nuda præscientia. Non tam crassus est eorum error, qui gubernationem Deo attribuunt, sed confusam & promiscuam, ut dixi. nempe, quæ orbis machinam cum singulis partibus generali motu volvat atque impellat: cujusque vero creaturæ actionem peculiariter non dirigat. Neque tamen hic etiam error tolerabilis est: hac enim providentia, quam universalem appellant, nihil impediri tradunt, vel creaturas omnes, quominus contingenter moveantur, vel hominem, quominus libero voluntatis suæ arbitrio huc atque illuc se convertat. atque ita inter Deum & hominem partiuntur: ut ille motionem huic sua virtute inspiret, qua agere possit pro naturæ sibi inditæ ratione: hic autem actiones suas voluntario consilio moderetur. Breviter, Dei potentia, sed non destinatione, mundum, res hominum, ipsosque homines gubernari volunt. Plin lib. 2. cap. 7.

Epicureorum & Peripateticorum somnia.

Taceo Epicureos (qua peste refertus semper fuit mundus) qui Deum otiosum inertemque somniant: aliosque nihilo saniores, qui olim commenti sunt Deum ita dominari supra mediam aëris regionem, ut inferiora Fortunæ relinqueret. siquidem adversus tam evidentem insaniam satis clamant mutæ ipsæ creaturæ. Nunc enim sententiam illam, quæ vulgo fere obtinuit, refutare propositum est, quæ cæcam modo, nescio quam, & ambiguam motionem quum Deo concedat, quod præcipuum est illi adimit, ut incomprehensibili sapientia quæque dirigat ac disponat ad suum finem: atque ita verbo tantum, non re Deum facit mundi rectorem, quia moderationem eripit.

Specialis providentia Dei asserta.

Quid enim quæso est moderari, nisi ita præesse, ut destinato ordine ea regas, quibus præes? Neque tamen, quod de universali providentia dicitur, in totum repudio: modo vicissim hoc mihi concedant, mundum à Deo regi, non tantum, quia positum à se naturæ ordinem tuetur, sed quia peculiarem uniuscujusque ex suis operibus curam gerit. Verum quidem est singulas rerum species arcano naturæ instinctu moveri, acsi æterno Dei mandato parerent, & quod semel statuit Deus, sponte fluere. Atque huc referri potest, quod dicit Christus, se & Patrem ab initio usque semper fuisse in opere: & quod Paulus docet, in ipso nos vivere, moveri, & esse. Act. 17:28.
quod etiam auctor epistolæ Hebr. 1: 3.
ad Hebræos Christi divinitatem probare volens, dicit potenti ejus nutu sustineri omnia. Sed perperam hoc prætextu tegunt & obscurant quidam specialem providentiam, quæ adeo certis clarisque Scripturæ testimoniis asseritur, ut mirum sit, potuisse de ea quempiam dubitare. Et certe, qui velum illud, quod dixi, obtendunt, coguntur ipsi quoque correctionis vice addere, multa fieri peculiari Dei cura: sed hoc perperam ad actus tantum particulares restringunt. Quare nobis probandum est, Deum sic attendere ad singulos eventus regendos, & sic omnes illos provenire à definito ejus consilio, ut nihil fortuito contingat.

Dei providentiam specialem esse probatur, argumentis ex misericordia & justitia Dei consideratione petitis.

5. Si demus principium motus penes Deum esse, sponte vero vel casu omnia ferri quo impellit naturæ inclinatio, mutuæ dierum & noctium vices, hyemis etiam & æstatis, erunt Dei opus, quatenus suas quibusque partes attribuens, certam legem præfixit: nempe, si æquabili tenore eundem semper modum servarent, dies qui noctibus succedunt, menses mensibus, & anni annis. Quod autem nunc immodici calores cum siccitate conjuncti, quicquid est frugum exurunt: nunc pluviæ intempestivæ segetes corrumpunt, quod ex grandinibus &

procel-

procellis subita calamitas accidit: non erit hoc Dei opus: nisi forte, quia ex astrorum occursu, & aliis naturalibus causis vel nebulæ, vel serenitas, vel frigus, vel calor originem trahunt. Atqui hoc modo, nec paterno Dei favori, nec judicus locus relinquitur. Si Deum humano generi satis beneficum esse dicant, quia cælo & terræ vim ordinariam instillet, quæ alimenta suppeditent, nimis dilutum est ac profanum figmentum: ac fœcunditas anni unius non esset singularis Dei benedictio: penuria autem & fames non esset maledictio & vindicta. Sed quia rationes omnes colligere nimis longum esset, sufficiat ipsius Dei auctoritas.

Deinde, testimoniis S. Scriptura, cæli, terra, & animantium respectu.

In Lege & in Prophetis sæpius pronunciat, quoties rore & pluvia terram irrigat, se gratiam suam testari: cælum obdurescere instar ferri suo imperio, uredine & aliis vitiis consumi segetes, grandinibus & procellis quoties agri feriuntur, certæ & specialis suæ vindictæ esse signum. Hæc si recipimus, certum est, non cadere pluviæ guttam, nisi certo Dei mandato. Laudat

Ps. 146: 9.

quidem David generalem Dei providentiam, quod escam ministret pullis corvorum invocantibus eum: sed quum animalibus Deus ipse famem minatur, nonne satis declarat, ou nc tenui, nunc ampliore demenso, prout visum est, se alere cuncta animantia? Puerile est, ut jam dixi, hoc ad particulares actus restringere, quum sine exceptione loquatur

Matth. 10. vers. 29.

Christus, nullum ex passerculis nullius pretii cadere in terram sine Patris voluntate. Certe si avium volatus certo Dei consilio regitur, fateri necesse est

Psal. 113. v. 5. 6.

cum Propheta, sic eum habitare in sublimi, ut se humiliet ad videndum quæcunque accidunt in cælo & in terra.

Respectu item generis humani, & quidem præcipue, quum hujus causa mundus sit conditus.

6. Sed quia scimus humani præcipue generis causa mundum esse conditum, in ejus etiam gubernatione hic nobis spectandus est finis. Exclamat Propheta Jeremias, *Scio Domine, quia non est hominis via ejus, neque viri, ut dirigat gressus suos.* Solomo autem, *A Domino sunt gressus viri, & quomodo disponet homo viam suam?*

Jer. 10: 23.

Prov. 20. vers. 24.

Dicant nunc hominem à Deo moveri secundum naturæ suæ inclinationem, ipsum autem convertere motum, quo visum fuerit. At si id vere diceretur, penes hominem foret viarum suarum arbitrium. Negabunt forte, quia nihil sine Dei potentia valeat. At quum Prophetam & Solomonem constet non potentiam modo, sed electionem quoque ac destinationem Deo attribuere, nequaquam se expediunt. Atque hanc hominum temeritatem eleganter alibi carpit Solomo, qui scopum sibi præstituunt sine Dei re-

Prov. 16: 1.

spectu, acsi manu ejus non ducerentur: *Hominis,* inquit, *est dispositio cordis, & Domini est præparatio linguæ.* Ridicula sane insania, quod facere sine Deo instituunt miseri homines, qui ne profari quidem possunt, nisi quod ille voluerit. Porro, quo magis exprimeret Scriptura, nihil penitus in mundo geri, nisi ex ejus destinatione, quæ maxime fortuita videntur, illi subjacere ostendit. Quid enim magis ad casum referas, quam dum prætereuntem viatorem defractus ex arbore ramus interficit? At longe ali-

Exod. 21. vers. 13.

ter Dominus, qui se fatetur eum tradidisse in manum occisoris. Sortes similiter quis non fortunæ

Prov. 16. v. 11, 33.

cæcitati permittat? Verum Dominus non patitur, qui sibi vendicat earum judicium. Non sua potentia fieri docet, ut & in sinum conjiciantur lapilli & extrahantur: sed quod unum casui dari poterat, à seipso esse testatur. Eodem pertinet illud Solo-

Prov. 22: 2.

monis, *Pauper & fœnerator occurrunt sibi: oculos amborum Deus illuminat.* Quamvis enim permixti sint pauperibus divites in mundo, dum singulis divinitus assignatur sua conditio, admonet, Deum, qui omnibus illucet, minime cæcutire, atque ita pauperes ad tolerantiam hortatur: quia onus, sibi à Deo impositum, excutere conantur, quicunque sua sorte contenti non sunt. Sic & alter Propheta profanos homines objurgat, qui industriæ hominum vel fortunæ adscribunt, quod alii jacent in sordibus, alii ad honores emergunt: *Neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque à deserto sunt exaltationes: quia Deus judex est, hunc humiliat & hunc elevat.*

Psal. 75: 7.

Quia non potest Deus exuere judicis munus: hinc ratiocinatur, arcano ejus consilio alios excellere, alios manere contemptibiles.

Postremo, exemplis ex historia populi Israelitici, Jonæ, Jacobi Patriarchæ, & quotidiana experientia desumptis.

7. Quin etiam particulares eventus testimonia esse dico in genere singularis Dei providentiæ. Excitavit Deus in deserto ventum australem, qui populo adveheret copiam avium. Quum Jonam voluit in mare projici, ventum turbini excitando emisit. Dicent, qui non putant Deum mundi gubernacula tenere, hoc fuisse præter communem usum. Atqui inde colligo nullum unquam ventum oriri, vel surgere, nisi speciali Dei jussu. Nec vero aliter verum esset illud, ventos facere suos nuncios, & ministros suos ignem flammeum, nubes facere vehicula sua, & equitare super alas venti: nisi & nubes & ventos circumageret suo arbitrio, singularemque virtutis suæ præsentiam in illis ostenderet.

Exod. 16. vers. 13.

Jon. 1: 4. 6.

Ps. 104: 4.

Sic etiam alibi docemur, quoties ventorum flatu mare ebullit, impetus illos testari singularem Dei præsentiam. Præcipit, & excitat spiritum procellæ, & in sublime attollit fluctus maris: deinde stare facit procellam in silentio, ut cessent fluctus navigantium: sicut alibi denunciat, ventis urentibus se flagellasse populum.

Psal. 107. v. 25. 29.

Sic quum naturaliter vis generandi indita sit hominibus, Deus tamen speciali gratiæ vult ferri acceptum, quod alios relinquit in orbitate, alios sobole dignatur. nam donum ejus, fructus ventris. Ideo dicebat Jacob

Gen. 30: 2.

uxori, *An ego pro Deo sum, ut tibi dem liberos?* Ut semel finiam, nihil magis ordinarium in natura, quam nos pane ali. Atqui pronunciat Spiritus, non

Deut. 8: 3.

modo terræ proventum Dei esse donum speciale, sed non vivere solo pane homines: quia non ipsa saturitas eos vegetat, sed arcana Dei benedictio: sicut è converso minatur se fracturum panis fulturam.

Jesa. 3: 1.

Nec vero aliter seria posset concipi oratio de quotidiano pane, nisi Deus cibum paterna manu nobis suggereret. Ideo Propheta, ut fidelibus persuadeat, Deum in ipsis pascendis optimi patrisfamilias partes implere, admonet, escam dare omni carni. Denique ubi ab una parte audimus, *Oculi Domini super justos, & aures ejus ad preces eorum:* ab altera autem, *Oculus Domini super impios, ut perdat è terra memoriam eorum,* sciamus creaturas omnes sursum & deorsum præsto ad obsequium adesse, ut eas in quemcunque vult usum accommodet.

Ps. 136: 25.

Ps. 34: 16.

ibid. v. 17.

Unde colligitur, non tantum generalem ejus providentiam vigere in creaturis, ut naturæ ordinem contiouet: sed in certum & proprium finem aptari, admirabili ejus consilio.

Errores, qui doctrina de Dei providentia veritatem corrumpunt, refelluntur.

1. Fatum Stoicorum.

8. Qui huic doctrinæ invidiam facere volunt, calumniantur esse dogma Stoicorum, de Fato: quod & Augustino exprobratum aliquando fuit.

lib. ad Bonif. 2. c. 6. & alibi.

Nos etsi de verbis inviti litigamus, Fati tamen vocabulum non recipimus: tum, quia est ex eorum genere, quorum profanas novitates refugere nos Paulus docet: tum, quia ejus odio conantur gravare Dei veritatem. Dogma vero ipsum falso nobis ac malitiose objectatur. Non enim cum Stoicis necessitatem comminiscimur ex perpetuo causarum nexu & implicita quadam serie, quæ in natura contineatur: sed Deum constituimus arbitrum ac moderatorem omnium, qui pro sua sapientia, ab ultima æternitate decrevit, quod facturus esset: & nunc sua potentia, quod decrevit, exequitur. Unde ejus providentia, non cælum modo ac terram, & creaturas inanimatas, sed hominum etiam consilia & voluntates gubernari sic asserimus, ut ad destinatum ab ea scopum recta ferantur. Quid ergo? inquies: nihilne fortuito, nihil contingenter

acci-

accidit? Respondeo, vere à Basilio magno dictum

8. Ethnicorum Fortunæ & Casus.

esse: Fortunam & Casum, Ethnicorum esse voces, quarum significatione piorum mentes occupari non debeant. Nam si successus omnis, Dei benedictio est; calamitas & adversitas, ejus maledictio: fortunæ jam in rebus humanis, aut casui nullus relinquitur

1. Retract. cap. 1.

locus. Et movere nos quoque illud Augustini debet: *In libris contra Academicos*, inquit, *non mihi placet toties me appellasse Fortunam. quamvis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum eventum in externis vel bonis vel malis.* Unde & illa verba sunt, quæ nulla religio dicere prohibet, Forte, Forsan, Forsitan, Fortasse, Fortuito. quod tamen totum ad divinam revocandum est providentiam. Neque hoc tacui, dicens: Etenim fortasse, quæ vulgo Fortuna nuncupatur, occulto quoque ordine regitur: nihilque aliud in rebus Casum vocamus, nisi cujus ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc: verum pœnitet me sic nominasse illic Fortunam: quum videam homines habere in pessima consuetudine, ut ubi dici debet, *Hoc Deus voluit*; dicant, *Hoc voluit Fortuna*. Denique passim docet, siquid Fortunæ relinquitur, temere versari mundum. Et quanquam alicubi definit, partim libero hominis arbitrio, partim Dei providentia omnia geri, huic tamen subesse homines, & ab ea regi, satis paulo post ostendit, principium illud sumens, nihil esse absurdius, quam fieri quicquam, nisi ordinante Deo: quia temere accideret. Qua

lib. 83. Quæstionum. lib. de Trinit. 3. cap. 4.

ratione & contingentiam, quæ ab hominum arbitrio pendet, excludit: mox vero clarius causam esse quærendam negans voluntatis Dei. Quoties autem permissionis ab ipso mentio fit, quomodo hoc intelligi debeat, ex uno loco optime patebit, ubi Dei voluntatem, summam esse probat & primam omnium causam: quia nihil, nisi ex jussu ejus vel permissione accidit. Certe non fingit Deum in otiosa specula cessantem, dum aliquid vult permittere, ubi actualis (ut ita loquar) voluntas intercedit, quæ alioqui non posset censeri causa.

Qui modo fortuita nobis esse dicuntur, quæ sunt certo Dei consilio.

9. Quoniam tamen longe infra providentiæ Dei altitudinem subsidit mentis nostræ tarditas, adhibenda est, quæ eam sublevet, distinctio. Dicam igitur, utcunque ordinentur omnia Dei consilio certa dispensatione, nobis tamen esse fortuita: non quod Fortunam reputemus mundo ac hominibus dominari, temereque omnia sursum deorsum volutare: (abesse enim à Christiano pectore decet hanc vecordiam) sed quoniam eorum, quæ eveniunt, ordo, ratio, finis, necessitas, ut plurimum in Dei consilio latet, & humana opinione non apprehenditur: quasi fortuita sunt, quæ certum est, ex Dei voluntate provenire. Non enim aliam imaginem præ se ferunt, aut in natura sua consideratæ, aut secundum notitiam nostram judiciumque æsti-

Exemplum.

matæ. Fingamus, exempli gratia, mercatorem, qui sylvam ingressus cum comitatu fidorum hominum imprudenter à sociis aberret, ipso errore feratur in spoliarium, incidat in latrones, juguletur. Mors ejus non tantum Dei oculo prævisa, sed decreto stabilita fuerat. Non enim dicitur prævidisse, quantum cujusque vita protenderetur, sed terminos constituisse ac fixisse, qui præteriri non poterunt. Job. 14: 5.
Quantum tamen mentis nostræ captus apprehendit, omnia illic fortuita apparent. Quid hic sentiet Christianus? nempe, quicquid in morte ejusmodi intercessit, fortuitum natura, ut est, reputabit: providentiam tamen Dei præfuisse non dubitabit ad Fortunam in suum finem dirigendam.

3. Contingentia & eventus, si ab occulto sed justo & sapientissimo Dei decreto separentur.

Eadem est ratio futurorum contingentiæ. Futura omnia, ut incerta nobis sunt, ita in suspenso habemus, acsi utramvis in partem propensa forent. Manet tamen nihilominus cordibus nostris infixum, nihil eventurum, quod non Dominus jam providerit. Hoc sensu apud Ecclesiasten sæpe repetitur nomen eventus; quia primo intuitu non penetrant homines ad primam causam, quæ procul abscondita est. Et tamen nunquam ita deletum fuit ex hominum cordibus, quod de occulta Dei providentia proditum est in Scripturis, quin semper micarent in tenebris aliquæ scintillæ. Sic Philisthinorum augures, quamvis ambigui vacillent, Deo tamen partim adversum casum tribuunt, partim Fortunæ: *Si arca*, inquiunt, 1 Sam. 6. 9.
transierit per viam illam, sciemus Deum esse, qui nos percussit: sin vero per alteram, casus fuit super nos. Stulte quidem, ubi eos fallit divinatio, ad Fortunam confugiunt: interea videmus eos constringi, ne audeant, quod infeliciter illis acciderat, fortuitum putare. Cæterum, quomodo providentiæ suæ freno eventus quoslibet in quamcunque vult partem flectat Deus, insigni exemplo liquebit. *Exemplum.* Ecce eodem articulo temporis, quo deprehensus fuerat David in deserto Mahon, irruptionem faciunt Philisthini in 1 Sam. 23.
terram: cogitur Saul discedere. Si Deus, saluti v. 26, 27.
servi sui consulere volens, impedimentum hoc Sauli objecit, certe quamvis repente præter hominum opinionem arma ceperint Philisthini, non tamen dicemus casu fuisse factum: sed quæ nobis videtur contingentia, secretum Dei impulsum fuisse agnoscet fides. Non semper quidem apparet similis ratio: sed indubie sic habendum est, quæcunque cernuntur in mundo conversiones, ex secreta manus Dei agitatione prodire. Interea, quod statuit Deus, sic necesse est evenire: ut tamen neque præcise, neque suapte natura necessarium sit. Exemplum in Christi *Aliud exemplum.*
ossibus familiare occurrit. Quum induerit corpus nostro simile, fragilia fuisse ejus ossa nemo sanus ne- Joan. 19.
gabit: quæ tamen frangi fuit impossibile. Unde v. 33, 36.
iterum videmus, non temere in scholis inventas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid, & absoluta: item consequentis & consequentiæ: quando ossa Filii sui Deus, quæ à fractura exemerat, fragilitati subjecit, atque ita restrinxit ad consilii sui necessitatem, quod naturaliter contingere potuit.

Cap. XVII.

Quorsum, & in quem scopum referenda sit hæc doctrina: ut nobis constet ejus utilitas.

In duas partes hoc caput commode distribui potest.

1. *Doctrinæ de providentia Dei, quantum ad solidam piorum institutionem & consolationem conducit, explicatio in genere, sect. 1. & speciatim à sect. 2. ad 12.* Primum *autem refelluntur, qui arcano & incomprehensibili Dei consilio mundum regi negant: alii item, qui scelerum omnium culpam in Deum rejiciunt, pietatisque exercitia inutilia esse somniant, sect. 2. 3. 4. 5.* Deinde *additur sancta providentiæ Divinæ meditatio, in prosperis rebus ad vivum depicta, sect. 6. 7. 8. 9. 10. 11.*
2. *Solutio duarum objectionum ex Scripturæ locis, qui Deo pœnitentiam adscribunt, & decretorum ejus veluti quasdam abrogationes referunt, sect. 13. 14.*

Summa doctrinæ de providentia. 1. ad præteritum & futurum tempus extenditur.

Porro (ut propensa sunt ad vanas argutias hominum ingenia) fieri vix potest, quin se perplexis nodis impediant, quicunque non tenent probum rectumque hujus doctrinæ usum. Itaque in quem finem omnia divinitus ordinari Scriptura doceat, breviter hic attingere expediet. Ac primo quidem notandum est, tam in futurum, quam in præteritum tempus considerandam esse

2. per media, sine mediis, contra media operatur.
3. humani generis, ecclesiæ suæ nominatim, specialem curam gerit.
4. Plerumque occultas habet administrationis suæ causas, at semper æquissimas.

esse providentiam Dei: deinde sic moderatricem esse rerum omnium, ut nunc mediis interpositis operetur, nunc sine mediis, nunc contra omnia media. Postremo huc tendere, ut totum humanum genus sibi esse curæ Deus ostendat: præcipue vero in regenda Ecclesia (quam propiore intuitu dignatur) se excubias agere. Jam & hoc addendum est, quamvis aut paternus Dei favor & beneficentia, aut judicii severitas sæpe in toto providentiæ cursu reluceat: interdum tamen eorum, quæ accidunt, occultas esse causas, ut obrepat cogitatio, cæco Fortunæ impetu volvi & rotari res humanas: vel ad obloquendum nos caro sollicitet, acsi Deus homines quasi pilas jactando, ludum exerceret. Verum quidem est, si quietis & sedatis mentibus ad discendum parati essemus, exitu tandem patefieri, Deo constare optimam consilii sui rationem: vel ut suos erudiat ad tolerantiam, vel ut corrigat pravos eorum affectus, & lasciviam domet, vel ut ad sui abnegationem subigat, vel expergefaciat torporem: rursum, ut prosternat superbos, ut impiorum astutiam discutiat, ut dissipet eorum machinationes. Utcunque tamen nos lateant ac fugiant causæ, apud eum esse absconditas certo habendum est: ac proinde cum Davide exclamandum, *Magna fecisti Deus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos non licet ordinare. si loqui tento, prævalent supra narrationem.* (Psal. 40: 6.) Etsi enim semper in ærumnis nostris occurrere debent peccata, ut pœna ipsa nos ad pœnitentiam sollicitet: videmus tamen ut Christus arcano Patris consilio plus juris asserat, quam ut quemque, prout meritus est, castiget. Nam de cæco nato ait, *Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestetur gloria Dei in ipso.* (Joan. 9: 3.) Hic enim obstrepit sensus, dum ipsos natales prævenit calamitas, acsi Deus parum clementer immeritos sic affligeret. Atqui in hoc spectaculo fulgere gloriam Patris sui testatur Christus, modo puri sint nobis oculi. Sed tenenda modestia est, ne ad causam reddendam Deum trahamus: sed ita revereamur occulta ejus judicia, ut nobis ejus voluntas, justissima sit rerum omnium causa. Quum cælum occupant densæ nubes, exoriturque violenta tempestas, quia & tristis caligo oculis objicitur, & tonitru aures percellit, & sensus omnes terrore obstupescunt, videntur nobis omnia confundi & misceri: eadem interim semper manet in cælo quies & serenitas. Ita statuendum est, dum res in mundo turbulentæ judicium nobis eripiunt, Deum ex pura justitiæ & sapientiæ suæ luce hos ipsos motus optime composito ordine temperare, ac dirigere in rectum finem. Et certe, prodigiosus in hac parte est multorum furor, qui majore licentia Dei opera vocare audent ad suum calculum, & arcana ejus consilia excutere, tum etiam de incognitis præcipitem ferre sententiam, quam de mortalium hominum factis. Quid enim magis præposterum, quam erga æquales nostros hac uti modestia, ut judicium suspendere malimus, quam notam temeritatis incurrere: obscuris autem Dei judiciis, quæ reverenter suspicere decebat, proterve insultare?

Postremò hæc de Dei providentia thesis, de occultis & justis ejusdem causis, fusius explicatur.

Profanorum quorundam, arcano Dei consilio mundum regi negantium, deliria refelluntur variis S. Scripturæ testimoniis.

2. Ergo Dei providentiam rite & utiliter nemo expendet, nisi qui sibi cum fictore suo mundique opifice negotium esse reputans, ad metum & reverentiam, qua decet humilitate, se submiserit. Hinc fit, ut tam multi hodie canes doctrinam hanc virulentis suis morsibus, vel saltem latratu impetant: quia non plus Deo licere volunt, quam ipsis dictat propria ratio. Nos etiam, quanta possunt protervia, exagitant, quod non contenti Legis præceptis, quibus comprehensa est Dei voluntas, arcanis etiam ejus consiliis mundum regi dicamus. Quasi vero cerebri nostri figmentum sit, quod docemus: ac non ubique idem diserte pronunciet Spiritus & innumeris loquendi formis repetat. Sed quia eos retinet aliquis pudor, ne suas blasphemias audeant in cælum evomere, quo liberius insaniant, se nobiscum litigare fingunt. Verum, nisi admittant, incomprehensibili Dei consilio quicquid in mundo accidit gubernari, respondeant quorsum dicat Scriptura, ejus judicia profundam esse abyssum? (Psal. 36: 7.) Nam quum clamet Moses, voluntatem Dei non procul in nubibus, vel in abyssis quærendam esse, quia familiariter in Lege exposita sit, sequitur profundæ abysso conferri aliam voluntatem absconditam: (Deut. 30. vers. 12, 13, 14. Rom. 10. vers. 6.) de qua etiam Paulus, *O profunditatem divitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini? aut consiliarius ejus fuit?* (Rom. 11. vers. 33.) Ac verum quidem est, in Lege & Evangelio comprehendi mysteria, quæ longe emineant supra sensus nostri modum: sed quoniam Deus ad capienda hæc mysteria, quæ verbo patefacere dignatus est, suorum mentes intelligentiæ spiritu illuminat: nulla jam illic abyssus, sed via, in qua tuto ambulandum est, & lucerna pedibus regendis, & lux vitæ, & certæ conspicuæque veritatis schola. At mundi gubernandi admirabilis ratio, merito abyssus vocatur: quia, dum nos latet, reverenter adoranda est. Pulchre utrumque paucis verbis expressit Moses. *Occulta*, inquit, *Deo nostro: quæ autem hic scripta sunt, ad vos & filios vestros pertinent.* (Deut. 29. vers. 29.) Videmus enim, ut non tantum ad Legem meditandam studium adjicere, sed arcanam Dei providentiam reverenter suspicere jubeat. Hujus quoque altitudinis elogium ponitur in libro Job, quod mentes nostras humiliet. Postquam enim orbis machinam sursum & deorsum lustrando, magnifice disseruit auctor de operibus Dei, subjicit tandem, *En istæ sunt extremitates viarum ejus, & quantulum, quod auditur in eo?* (Job. 26. vers. 14.) Qua ratione distinguit alio loco inter sapientiam, quæ penes Deum residet, & sapiendi modum, quem hominibus præscripsit. (Job. 28. v. 21, 28.) Nam, ubi de naturæ arcanis concionatus est, sapientiam dicit soli Deo esse cognitam, fugere autem oculos omnium viventium. Sed paulo post subjicit, vulgatam esse, ut investigetur: quia dictum sit homini, *Ecce, timor Dei est sapientia.* Huc spectat Augustini dictum, Quia non omnia novimus, quæ de nobis optimo ordine Deus agit, in sola bona voluntate nos secundum Legem agere, in aliis vero secundum Legem agi: quia ejus providentia Lex sit incommutabilis. (lib. 83. quæstio. cap. 27.) Ergo, quum sibi jus mundi regendi vendicet Deus nobis incognitum, hæc sit sobrietatis ac modestiæ lex, acquiescere summo ejus imperio, ut ejus voluntas nobis sit unica justitiæ regula, & justissima causa rerum omnium. Non illa quidem absoluta voluntas, de qua garriunt Sophistæ, impio profanoque dissidio separantes ejus justitiam à potentia: sed illa moderatrix rerum omnium providentia, à qua nihil nisi rectum manat, quamvis nobis absconditæ sint rationes.

Consilium salutare.

Hæc de arcano Dei consilio in mundi administratione doctrina, nec eorum impietati, quò scelerum culpam in Deum regerunt, nec eorum protervia, qui rejiciunt media, nec aliorum errori, qui pietatis exercitia negligunt, ullo modo patrocinatur.

3. Ad hanc modestiam quicunque erunt compositi, neque in præteritum tempus de rebus adversis contra Deum frement, neque scelerum culpam in ipsum regerent: sicut Homericus Agamemnon, ἐγὼ δ᾽ οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα. neque rursum, ut Plautinus ille adolescens, quasi fatis abrepti, desperatione se projicient in exitium. *Instabilis est sors rerum, pro libidine fata agunt homines: referam me ad scopulum, ut rem ibic cum ætate perdam.* Neque alterius exemplo, Dei nomen suis flagitiis obtendent. Sic enim Lyconides in altera comœdia, *Deus impulsor fuit: credo deos voluisse. Nam ni vellent, non fieret, scio.* Quin potius ex Scriptura, quid Deo placeat, inquirent ac discent, ut Spiritu duce illuc nitantur, simul Deum, quocunque vocat, sequi parati, reipsa ostendent nihil hujus doctrinæ cognitione esse utilius. Stulte cum suis ineptiis tumultuantur profani homines, ut pene cælum terræ, ut dicitur, permi-

permisceant. Si mortis nostræ punctum signavit Dominus, effugere non licet: frustra igitur in cautionibus adhibendis laboratur. Quod ergo alius committere se viæ non audet, quam periculosam audit, ne à latronibus trucidetur: alius medicos accersit, & pharmacis se fatigat, ut vitæ opituletur: alius à crassioribus cibis abstinet, ne lædat imbecillam valetudinem: alius ruinosas ædes inhabitare formidat: omnes denique vias excogitant, & magna animi intentione excudunt, quibus id, quod concupiscunt, assequantur: aut hæc omnia inania sunt remedia, quæ captantur ad corrigendam Dei voluntatem: aut non certo ejus decreto terminantur vita & mors, sanitas & morbus, pax & bellum, & alia, quæ homines, prout vel appetunt, vel oderunt, ita sua industria vel obtinere, vel refugere student. Quin etiam, orationes fidelium perversas, nedum supervacuas fore colligunt, quibus petitur, ut Dominus prospiciat iis, quæ jam ab æterno decrevit. In summa, omnia quæ in posterum capiuntur consilia tollunt, perinde ac Dei providentiæ adversa, quæ, illis non advocatis, quid fieri vellet decrevit. Deinde, quicquid jam accidit, ita providentiæ Dei imputant, ut conniveant ad hominem, quem idipsum designasse constet. Occidit sicarius probum civem? exequutus est, inquiunt, consilium Dei. Furatus est aliquis, aut scortatus? quia fecit, quod provisum erat à Domino & ordinatum, minister est ejus providentiæ. Parentis mortem, neglectis remediis, securus filius expectavit? non potuit Deo obsistere, qui sic ab æterno præstituerat. Ita flagitia omnia, virtutes vocant, quia Dei ordinationi obsequantur.

Ut clarius istorum deliria appareant, quum ea omnia quæ adv. hoc caput doctrinæ solent objicere, vel ad tempus futurum, vel ad præteritum referri possint; primum quoad futura, hominum deliberationes cum Dei providentia minime pugnare demonstratur.

Prov. 16. vers. 9.

4. Atqui, quod ad futura pertinet, humanas deliberationes facile cum Dei providentia conciliat Solomo. Sicut enim eorum stoliditatem ridet, qui sine Domino quidvis audacter suscipiunt, acsi ejus manu non regerentur: ita alibi sic loquitur, *Cor hominis cogitat viam suam, & Dominus diriget gressus ejus*: significans æternis Dei decretis nos minime impediri, quominus sub ejus voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus. Neque id manifesta caret ratione. Namque is, qui vitam nostram suis terminis limitavit, ejus simul curam apud nos deposuit: ejus conservandæ rationibus subsidiisque instruxit: periculorum quoque præscios fecit: ne incautos opprimerent, cautiones ac remedia suggessit. Nunc perspicuum est, quid sit nostri officii: nempe, si vitam nobis nostram tutandam commisit Dominus, ut eam tueamur: si subsidia offert, ut iis utamur: si pericula præmonstrat, ne temere irruamus: si remedia suppeditat, ne negligamus. Atqui periculum nullum oberit, nisi fatale: quod ineluctabile est remediis omnibus. Quid autem? Si ideo fatalia non sunt discrimina, quia iis propulsandis ac superandis remedia tibi Dominus assignavit: vide quomodo tuæ ratiocinationi cum ordine divinæ dispensationis conveniat. Tu cavendum non esse periculum colligis, quia, fatale quum non sit, simus etiam citra cautionem evasuri: Dominus autem ideo ut caveas injungit, quia fatale tibi esse nolit. Non expendunt insani isti, quod est sub oculis, consultandi cavendique artes inspiratas hominibus esse à Domino, quibus providentiæ ejus subserviant, in vitæ propriæ conservatione. Quemadmodum contra, neglectu & socordia, quæ illis injunxit mala, sibi accersunt. Qui fit enim, ut vir providus, dum sibi consulit, imminentibus etiam malis se explicet, stultus inconsulta temeritate pereat, nisi quod & stultitia & prudentia divinæ sunt dispensationis instrumenta in utramque partem? Ideo nos celare futura omnia voluit Deus, ut tanquam dubiis occurramus, neque desinamus parata remedia opponere, donec aut superata fuerint, aut omnem curam superaverint. Ideo ante admonui, providentiam Dei non semper nudam occurrere, sed prout adhibitis mediis eam Deus quodam modo vestit.

Quoad præterita, insulsa eorum est argumentatio, qui scelera auctoribus suis impunita esse volunt, eo quod nonnisi Dei dispensatione patrantur.

5. Iidem præteriti temporis eventus perperam & inconsiderate ad nudam Dei providentiam trahunt. Nam quia ex ea pendent, quæcunque contingunt, Ergo, inquiunt, nec furta, nec adulteria, nec homicidia perpetrantur, quin Dei voluntas intercedat. Cur ergo, inquiunt, fur punietur, qui eum expilavit, quem Dominus paupertate voluit castigare? Cur punietur homicida, qui eum interfecit, cui vitam Dominus finierat? Si Dei voluntati serviunt hujusmodi omnes, cur punientur? Sed enim eos Dei voluntati servire nego. Non enim, qui malo animo fertur, præbere ministerium Deo jubenti dicemus, quum malignæ cupiditati tantum obsequatur. Paret ille Deo, qui de ejus voluntate edoctus, eo contendit, quo ab eo vocatur. Unde autem edocemur, nisi ex ejus verbo? Proinde in rebus agendis ea est nobis perspicienda Dei voluntas, quam verbo suo declarat. Id requirit unum Deus à nobis, quod præcipit. Siquid adversus præceptum designamus: non obedientia est, sed contumacia & transgressio. At nisi vellet, non faceremus. Fateor. Sed an facimus mala in hunc finem, ut ei obsequium præstemus? At nobis ea nequaquam mandat: quin potius irruimus, non, quid ille velit, cogitantes, sed libidinis nostræ intemperie sic furentes, ut contra ipsum destinato consilio nitamur. Atque hac ratione, male agendo, justæ ejus ordinationi servimus: quia pro immensa suæ sapientiæ magnitudine, ad bene agendum malis instrumentis uti bene probeque novit. Ac vide, quam insulsa sit eorum argumentatio: impunita esse auctoribus suis scelera volunt, quia nonnisi Dei dispensatione patrantur. Ego plus concedo: fures & homicidas & alios maleficos, divinæ esse providentiæ instrumenta, quibus Dominus ipse ad exequenda quæ apud se constituit judicia utitur. Atqui eorum malis ullam inde excusationem deberi nego. Quid enim? An vel eadem secum iniquitate Deum implicabunt, vel suam pravitatem illius justitia operient? Neutrum possunt. Quominus se purgent, propria conscientia redarguuntur: quo minus Deum insimulent, totum in se malum deprehendunt: penes ipsum, nonnisi legitimum malitiæ suæ usum. Sed enim per ipsos operatur. Et unde, quæso, fœtor in cadavere, quod calore Solis, tum putrefactum, tum reseratum fuerit? Radiis Solis excitari omnes vident: nemo tamen illos fœtere ideo dicit. Ita quum in homine malo subsideat mali materia & culpa, quid est, quod inquinamentum aliquod contrahere putetur Deus, si ad suum arbitrium utatur ejus ministerio? Facessat igitur canina hæc procacitas, quæ allatrare quidem eminus Dei justitiam potest, sed non attingere.

1. Ratio. Dei voluntati patefactæ resistunt scelerati.

2. Propria conscientia redarguuntur.

3. In eis subsidet mali materia & culpa, etiamsi Deus utatur eorum ministerio.

Sancta Divinæ providentiæ meditatio.

6. Verum, has calumnias, vel potius phreneticorum deliria facile discutiet pia sanctaque providentiæ meditatio, quam nobis dictat pietatis regula, ut optimus & suavissimus inde fructus nobis proveniat. Ergo Christianum pectus, quum certo certius persuasum sit, omnia Dei dispensatione evenire, nihil fortuito contingere; ad illum, velut præcipuam rerum causam, oculos semper referet: causas tamen inferiores suo loco intuebitur. Deinde singularem Dei providentiam ad se conservandum excubare non dubitabit, quæ nihil evenire passura sit, quam quod bono ac saluti sibi vertat. Quoniam autem cum hominibus primum, deinde cum reliquis creaturis illi negotium est, utrobique sibi pollicebitur Dei providentiam regnare. Quantum ad homines attinet, sive boni sint, sive mali, eorum consilia, voluntates, conatus, facultates sub ejus manu esse agnoscet, ut flectere quo libuerit, ac quoties libuerit constringere, in ejus arbitrio situm sit. Singularem Dei providentiam

1. Omnia eveniunt Dei dispensatione.

2. Piis omnia simul conferunt ad bonum.

3. Hominum omnium consilia & conatus in manu Dei sunt.

4. In salu-

rum piorum excubat Dei providentia.
Psal. 55: 23. 1 Pet. 5: 7. Psal. 91: 1. Zach. 2: 8. Jesa. 26: 1. Jesa. 49. vers. 15.

tiam in salutem fidelium excubare, plurimæ sunt & luculentissimæ promissiones, quæ testantur: *Jacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, nec permittet unquam fluctuari justum: quoniam illi curæ sumus. Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Ero clypeus tuus, murus aheneus: adversantibus tibi adversabor. Etiamsi mater obliviscatur filiorum, non tamen obliviscar tui.* Quin etiam hic potissimus est scopus in historiis Biblicis, ut doceant tanta sedulitate vias sanctorum custodiri à Domino, ut ne ad lapidem quidem impingant. Ergo, ut jure paulo ante à nobis explosa fuit eorum opinio, qui universalem Dei providentiam comminiscuntur, quæ non speciatim ad curam uniuscujusque creaturæ se demittat: in primis tamen specialem hanc curam erga nos recognoscere operæpretium est. Unde Christus, ubi asseruit, ne vilissimum quidem passerculum in terram decidere sine Patris voluntate, huc statim applicat, ut quo pluris sumus passeribus, eo propiore cura reputemus Deum nobis prospicere: ac eo usque ipsam extendit, ut confidamus, capillos capitis nostri numeratos esse. Quid nobis aliud optemus, si nec unus è capite pilus defluere potest, nisi ex ejus voluntate? Non de genere humano tantum loquor: sed quia Deus Ecclesiam sibi in domicilium elegit, non dubium est, quin paternam in ea regenda curam singularibus documentis ostendat.

5. Specialem curam suorum gerit Deus.
Matth. 10. vers. 29. Ibid. v. 30.

6. Hostes Ecclesiæ suæ vel emollit, vel reprimit, vel variis modis opprimit.
Exod. 3. vers. 21. 1 Reg. 22. vers. 22. ibid. c. 12. v. 10 & 15.

7. His tum promissis, tum exemplis confirmatus Dei servus, adjunget testimonia, quæ docent sub ejus potestate esse omnes homines, sive eorum conciliandi sunt animi, sive cohibenda malitia, nequid noceat. Dominus enim est, qui dat nobis gratiam, non apud eos modo, qui nobis bene volunt, sed etiam in oculis Ægyptiorum: hostium vero nostrorum improbitatem frangere variis modis novit. Interdum enim mentem illis adimit, nequid sani sobriive capere queant: qualiter Satanam dimittit, qui mendacio impleat os omnium Prophetarum, ad decipiendum Achab: Rechabeam juvenili consilio dementat, ut regno per suam stultitiam spolietur. Nonnunquam, ubi mentem illis concedit, ita absterret & exanimat, ne id, quod conceperunt, velint aut machinentur. Interdum etiam, ubi conari permisit, quod libido & rabies suadebat, impetus eorum opportune abrumpit, nec sinit ad finem usque procedere, quod instituunt. Sic consilium Achitophel, quod exitiale Davidi futurum erat, ante tempus dissipavit. Sic & creaturas omnes in suorum bonum ac salutem moderari, ei curæ est: ac diabolum etiam ipsum, quem conspicimus, nihil ausum fuisse tentare adversum Job, sine permissu ejus ac mandato. Hanc notitiam necessario sequitur, tum animi gratitudo in prospero rerum successu, tum in adversitate patientia, tum etiam in posterum incredibilis securitas. Quicquid ergo prospere atque ex animi sententia eveniet, id totum acceptum Deo referet, sive per hominum ministerium senserit ejus beneficentiam, sive ab inanimatis creaturis adjutus fuerit. Sic enim reputabit cum animo suo, Certe Dominus est, qui ad me istorum animos inclinavit, qui mihi adglutinavit, ut suæ erga me benignitatis instrumenta forent. In frugum abundantia cogitabit, Dominum esse, qui cælum exaudit, ut cælum exaudiat terram, ipsa quoque exaudiat suos fœtus: in aliis non dubitabit benedictionem Domini solam esse, qua omnia prosperentur: nec tot causis admonitus, ingratus esse sustinebit.

1 Sam. 17. v. 7. & 14.
7. Creaturas omnes, & Satanam ipsum, in bonum ac salutem piorum moderatur.
Job. 1: 12.
Usus 6. & 7 meditationis.

8. Pios ad patientiam & ad animi moderationem assuefacit, exemplo Josephi, Jobi & Davidis.

8. Si adversi quid contigerit, extemplo mentem hic quoque extollet in Deum, cujus manus, ad patientiam placidamque animi moderationem nobis imprimendam, valet plurimum. Si Joseph in recognoscenda fratrum perfidia immoratus esset, nunquam fraternum potuisset in eos animum recipere. Sed quoniam mentem ad Dominum reflexit, oblitus injuriæ ad mansuetudinem ac clementiam inclinatus est, ut fratres etiam ultro soletur, ac dicat, *Non vos estis, qui me vendidistis in Ægyptum, sed Dei voluntate præmissus sum ante vos, ut vitam vobis conservem. Vos quidem cogitastis de me malum, sed Dominus convertit illud in bonum.* Si Job ad Chaldæos se convertisset, à quibus vexabatur, statim accensus esset ad vindictam: sed quia opus Domini simul recognoscit, semet pulcherrima illa sententia consolatur, *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum.* Sic David convitiis & lapidibus à Semei impetitus, si in hominem defixisset oculos, ad retaliandam injuriam suos animasset: verum, quia non sine Domini motu illum agere intelligit, illos potius mitigat: *Sinite eum*, inquit, *quia Dominus ei præcepit, ut maledicat.* Hoc eodem freno alibi doloris intemperiem cohibet: *Tacui, & obmutui*, inquit, *quia tu fecisti Jehovah.* Si nullum efficacius est iræ atque impatientiæ remedium, non parum certe profecit, qui Dei providentiam didicit in hac parte meditari, ut possit eo mentem semper revocare, Dominus voluit, ideo ferendum est: non modo, quia reluctari non licet, sed quia nihil vult, nisi quod & justum sit & expediat. Summa huc redit, ut injuste ab hominibus læsi, omissa eorum improbitate (quæ nihil, quam dolorem nostrum exasperaret, animosque acueret ad vindictam) meminerimus ad Deum conscendere, ac pro certo statuere discamus, justa ejus dispensatione fuisse, & permissum, & immissum, quicquid hostis scelerate in nos admisit. Paulus, ut à retaliandis injuriis nos compescat, prudenter admonet, nobis non esse luctam cum carne & sanguine, sed cum hoste spirituali Diabolo, ut nos ad certandum paremus. Sed hæc ad sedandos omnes iracundiæ impetus utilissima admonitio est, tam Diabolum, quam improbos omnes Deum armare ad conflictum, & sedere quasi agonothetam, ut patientiam nostram exerceat. Quod si absque hominum opera eveniant, quæ nos premunt clades & miseriæ, in memoriam redeat Legis doctrina, Quicquid prosperi est, ex fonte benedictionis Dei fluere: adversa omnia, esse ejus maledictiones: ac terreat nos illa horribilis denunciatio, *Si temere incedetis contra me, ego quoque temere incedam contra vos.* Quibus verbis coarguitur torpor noster, ubi pro communi carnis sensu fortuitum esse ducentes, quicquid in utramque partem accidit, neque beneficiis Dei animamur ad ejus cultum, neque flagellis ad resipiscentiam stimulamur. Hæc eadem ratio est, cur acerbe expostularent Jeremias & Amos cum Judæis, quia tam bona, quam mala fieri putarent Deo non jubente. Eodem refertur illa Jesaiæ concio, *Ego Deus creans lucem, & formans tenebras: faciens pacem, & creans malum: ego Deus facio hæc omnia.*

Gen. 45: 8. & 50: 20. Job. 1: 21. 2 Sam. 16. vers. 10. Psal. 38. vers. 10. Ephes. 6. vers. 12.
9. Piorum torporem excutit, eosque ad resipiscentiam solicitat.
Deut. 28. vers. 1. & c. Levit. 26. vers. 23. Thren. 3. vers. 38. Amos 3: 6. Jesa. 46. vers. 7.

10. Causarum inferiorum rectum usum edocet.

9. Neque tamen interim ad causas inferiores vir pius connivebit. Neque enim, quia ministros divinæ bonitatis arbitrabitur eos, à quibus beneficio affectus fuerit, ideo illos præteribit, acsi nullam gratiam sua humanitate promeriti essent: sed illis obstrictum se ex animo sentiet, & libenter fatebitur obligationem, & gratiam pro facultate & re nata referre studebit. Denique Deum in acceptis bonis reverebitur & prædicabit, ut præcipuum auctorem: sed homines, ut ejus ministros honorabit: atque, ut res est, intelliget se Dei voluntate iis esse devinctum, per quorum manum beneficus esse voluerit. Siquid jacturæ, vel ob negligentiam, vel ob imprudentiam, fecerit, Domino quidem volente factum id apud se statuet, verum sibi quoque imputabit. Siquis morbo absumptus sit, quem, quum ex officio curare debuisset, negligenter tractavit: tametsi non ignorabit ad terminum pervenisse, quem præterire non poterat, peccatum tamen suum inde non elevabit: sed quia non est defunctus erga eum fideliter suo munere, perinde accipiet, acsi negligentiæ suæ culpa periisset.

11. Negligentiam & imprudentiam in officio præstando pios demonstrat, ut suam culpam gementes agnoscant.

12. Sceleratorum nequitiam damnat.

periisset. Multo minus, ubi in designando, vel homicidio, vel furto, fraus & concepta animo malitia intercesserit, eam excusabit sub prætextu divinæ providentiæ: sed in eodem facinore, Dei justitiam, hominis nequitiam, ut se utraque manifeste prodit, distincte contemplabitur.

13. Futurorum rectam considerationem parit, prudentesque, sedulos & strenuos reddit Dei servos.

In futuris vero potissimum, inferiorum hujusmodi causarum rationem habebit. Nam inter Domini benedictiones reponet, si non destituetur subsidiis humanis, quibus ad incolumitatem suam utatur: itaque, nec in capiendis consiliis cessabit, nec torpebit in ope eorum imploranda, quibus suppetere conspiciet, unde juvetur: sed à Domino sibi in manum offerri reputans, quæcunque commodare sibi aliquid possunt creaturæ, ipsas, tanquam legitima divinæ providentiæ instrumenta, ad usum applicabit. Ac, quum incertus sit, quem sint exitum habitura, quæ negotia aggreditur (nisi quod in omnibus Dominum suo bono prospecturum novit) ad id studio aspirabit, quod sibi expedire ducet, quantum intelligentia

14. Sapientia & omnipotentia Dei facit ut ii se committant, vocationi suæ interea diligenter incumbentes.

menteque assequi potest. Neque tamen in capiendis consiliis proprio sensu feretur: sed Dei sapientiæ se commendabit ac permittet, ut ejus ductu in rectum scopum dirigatur. Cæterum non in externis subsidiis ita ejus fiducia subnitetur, ut si adsint, in iis secure acquiescat: si desint, perinde ac destitutus trepidet. Mentem enim in sola Dei providentia semper habebit defixam, neque à firmo ejus intuitu, præsentium rerum consideratione, abduci patietur. Sic Joab, tametsi prælii eventum in arbitrio manuque Dei esse agnoscit, non tamen inertiæ se dedit: sed quod suæ vocationis est, sedulo exequitur: Domino autem permittit eventum moderari. (2 Sam. 10. vers. 12.) *Stabimus fortes*, inquit, *pro gente nostra, urbibus Dei nostri: Dominus autem faciat, quod bonum est in oculis suis.* Eadem cognitio temeritate & prava confidentia exutos ad continuam Dei invocationem nos impellet: tum etiam animos nostros bona spe fulciet, ut quæ nos circumstant pericula, secure & fortiter despicere non dubitemus.

15. Damnosis malis innumeris (hic ad vivum depictis) vita humana obsidetur, pii sua felicitate gaudent, qui in Dei Optimi Maximi providentia acquiescunt.

10. Hac vero parte se prodit inæstimabilis piæ mentis felicitas. Innumera sunt quæ vitam humanam obsident mala, quæ totidem ostentant mortes. Ut extra non exeamus: quum mille morborum receptaculum sit corpus, imo intus inclusas teneat ac foveat morborum causas, seipsum homo ferre non potest, quin multas exitiorum suorum formas secum ferat, ac vitam quodammodo cum morte implicitam trahat. Quid enim aliud dicas, ubi nec frigetur, nec sudatur sine periculo? Jam quocunque te vertas, quæ circa te sunt omnia, non modo ambiguæ sunt fidei, sed aperte fere minantur, ac præsentem mortem videntur intentare. Conscende navem, pede uno à morte distas. Equo inside, in lapsu pedis unius vita tua periclitatur. Incede per vias urbis, quot sunt in tectis tegulæ, tot discriminibus es obnoxius. Si ferramentum in tua aut amici manu sit, exerta est noxa. Quotquot animalia ferocia vides, in tuam perniciem armata sunt. Quod si vel horto bene munito includere te studeas, ubi nihil quam amœnitas appareat, illic serpens interdum delitescet. Domus assidue incendio subjecta, interdiu tibi paupertatem, noctu etiam oppressionem minatur. Ager grandini, pruinæ, siccitati, aliisque tempestatibus expositus quum sit, sterilitatem, atque ex ea famem tibi denunciat. Omitto veneficia, insidias, latrocinia, vim apertam, quorum pars nos domi obsident, pars peregre consequuntur. Inter has angustias annon oportet miserrimum esse hominem, utpote qui in vita semivivus anxium & languidum spiritum ægre trahat, non secus, acsi imminentem perpetuo cervicibus gladium haberet? Dices ista raro evenire, aut certe non semper, neque omnibus, nunquam vero simul omnia. Fateor: sed quum aliorum exemplis admoneamur, evenire etiam nobis posse: nec nostram magis, quam eorum vitam excipi debere: fieri non potest, ut non timeamus ac formidemus tanquam nobis eventura. Tali ergo trepidatione quid calamitosius fingas? Adde, quod Dei contumelia non caret, si dicatur hominem, ex creaturis nobilissimam, prostituisse ad cæcos & temerarios quoslibet Fortunæ ictus. Sed hic de miseria hominis tantum loqui propositum est, quam sensurus sit, si sub imperium Fortunæ redigatur.

11. At ubi lux illa divinæ providentiæ semel homini pio affulsit: jam non extrema modo, qua ante premebatur, anxietate & formidine, sed omni cura relevatur ac solvitur. *Præcedentium meditationum usus, & expositio, quæ adversus omnia pericula pias mentes armat, munitasque reddit.* Ut enim merito Fortunam horret, ita secure Deo sese audet permittere. Hoc, inquam, solatium est, ut intelligat Patrem cælestem, sic omnia sua potentia continere, sic imperio nutuque suo regere, sic sapientia moderari: ut nihil, nisi ex ejus destinatione, cadat: in ejus porro fidem se receptum, Angelorum curæ demandatum, neque aquæ, neque ignis, neque ferri noxa posse attingi, nisi quoad locum illis dare Deo moderatori libuerit. Sic enim canit Psalmus, (Psal. 91 : 3.) *Quoniam ipse liberabit te de laqueo venatoris, & à peste noxia. Sub ala sua proteget te, atque in pennis ejus fiduciam habebis: pro scuto erit veritas ejus. Non timebis à pavore nocturno, nec à sagitta volante per diem, à peste perambulante in caligine, à noxa grassante in meridie*, &c. Unde & illa emergit in sanctis gloriandi fiducia, *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi caro. Dominus protector meus, quid trepidabo? Si consistant adversum me castra, si ambulavero in medio umbræ mortis, non desinam bene sperare.* (Ps. 118: 6. & 27 : 3. & 56 : 5. & alibi.) Unde id quæso habent, quod illis nunquam excutitur sua securitas, nisi, quia ubi temere mundus volutari in speciem videtur, Dominum ubique operari sciunt, cujus opus confidunt sibi fore salutare? Jam, si vel à diabolo, vel à sceleratis hominibus impetitur eorum salus: hic vero, nisi providentiæ recordatione ac meditatione confirmentur, protinus concidere necesse sit. Verum, ubi in memoriam revocant, diabolum totamque improborum cohortem, sic omnibus partibus manu Dei, tanquam freno, cohiberi, ut nec concipere ullum adversus nos maleficium, nec conceptum moliri, nec ad perpetrandum, si maxime moliantur, digitum movere queant, nisi quantum ille permiserit, imo nisi quantum mandarit: nec compedibus tantum ejus teneri ligatos, sed etiam ad obsequia præstanda freno cogi: habent, unde se prolixe consolentur. Nam ut Domini est, eorum furorem armare, & convertere destinareque quo libuerit: ita & modum finemque statuere, ne pro sua libidine licentiose exultent. Qua persuasione suffultus Paulus, profectionem suam, quam uno in loco dixerat à Satana impeditam fuisse, alibi in Dei permissione statuit. (1 Thess. 2. vers. 18. 1 Cor. 16. vers. 7.) Si tantum dixisset obstaculum fuisse à Satana, nimium potestatis visus fuisset ei dare, acsi ipsa quoque Dei consilia evertere, esset in ejus manu: nunc vero, ubi Deum arbitrum statuit, à cujus permissione pendeant omnia itinera; simul ostendit, nihil nisi ejus nutu consequi Satanam posse, quicquid machinetur. Eadem ratione David, quia propter varias conversiones, quibus assidue volvitur & quasi rotatur hominum vita, in hoc asylum se recipit, (Ps. 31: 16.) *Tempora sua esse in manu Dei.* Poterat aut vitæ cursum, aut tempus in singulari numero ponere: sed temporum nomine exprimere voluit, quantumvis instabilis sit hominum conditio, quæcunque subinde accidunt vices, divinitus gubernari. Qua ratione Rasin & Rex Israël, quum viribus in exitium Juda copulatis, (Jesa. 7: 4.) viderentur faces ad perdendam & absumendam terram accensæ, vocantur à Propheta titiones fumigantes, qui nihil, quam modicum fumum, exhalare queant. Sic Pharao, quum & opibus, & robore &

multi-

multitudine copiarum omnibus formidolosus esset,
ipse belluæ marinæ, copiæ ejus piscibus compa-
Eze. 29: 4. rantur. Ducem ergo & exercitum denunciat Deus
se hamo suo capturum, & tracturum quo volet.
Denique, ne hic diutius immorer, facile, si animad-
vertas, perspicies, extremum esse omnium mise-
riarum, providentiæ ignorationem: summam bea-
titudinem in ejusdem cognitione esse sitam.

Altera pars hujus capitis, objectiones duas diluens: quarum prior est, Scripturam tribuere Deo consilii mutationem, seu pœnitentiam: ideo ejus providentiam firmam non videri.

12. De providentia Dei, quantum ad solidam fi-
delium & eruditionem & consolationem conducit,
(nam explendæ vanorum curiositati, neque satis
quicquam esse potest, neque optandum est ut satis-
fiat) satis dictum foret, nisi obstarent pauci quidam
loci, qui innuere videntur, (contra quam supra expo-
situm est,) non firmum ac stabile constare Deo con-
silium, sed pro rerum inferiorum dispositione muta-
bile. Primum aliquoties Dei pœnitentia commemo-
ratur: ut, quod illum pœnituerit hominis creati: Sau-
lis in regnum evecti: quod eum pœnitebit mali,
quod infligere populo suo statuerat, simulac conver-
sionem ejus aliquam senserit. Deinde nonnullæ de-
cretorum ejus abrogationes referuntur. Per Jonam
edixerat Ninivitis, quadraginta diebus elapsis peri-
Gen. 6: 6. turam Niniven: atqui mox eorum pœnitentia ad
1 Sam. 15. vers. 11. clementiorem sententiam inflexus est. Ezechiæ
Jer. 18: 8. mortem per os Jesaiæ pronunciarat: ad quam dif-
Jon. c. 3. ferendam lachrymis ejus & precibus commotus est.
vers. 4, 10. Hinc argumentantur multi, Deum non æterno de-
Jes. 38: 1, 5. creto res hominum constituisse: sed prout sunt cu-
2 Reg. 20. jusque merita, vel prout æquum ac justum censet,
vers. 1. 5. singulos in annos, dies & horas, hoc vel illud decer-
nere.

Responsio ad priorem illam objectionem: ex Scriptura locis pœnitentiam in Deum haud cadere demonstrans.

De pœnitentia sic habendum, non magis
illam in Deum cadere, quam vel ignorantiam, vel
errorem, vel impotentiam. Si enim nemo sciens ac
volens se in pœnitentiæ necessitatem conjicit, Deo
pœnitentiam non tribuemus, quin aut ignorare di-
camus, quid futurum sit, aut effugere non posse,
aut præcipitanter & inconsiderate ruere in senten-
tiam cujus statim pœniteat. Id autem tantum abest
à sensu Spiritus S., ut in ipsa pœnitentiæ mentione,
neget Deum pœnitudine duci, quia homo non sit,
1 Sam. 15. quem pœnitere queat. Ac notandum est in eodem
vers. 29. capite sic utrumque conjungi, ut comparatio spe-
ciem repugnantiæ optime conciliet. Mutatio figu-
rate traditur, quod Deum pœniteat Saulis in re-
gem creati. Paulo post additur, *Non mentietur forti-
tudo Israel, nec pœnitudine flectetur: quia homo non
est, ut eum pœniteat.* Quibus verbis palam absque
figura immutabilitas asseritur. Itaque Dei ordina-
tionem in rebus humanis administrandis & perpe-
tuam & omni pœnitentia superiorem esse certum
est. Ac ne dubia esset ejus constantia, testimonium
illi reddere sui quoque adversarii coacti sunt. Ba-
laam enim, vel invitum, in hanc vocem prorum-
Num. 23. pere oportuit, non esse Deum instar hominis, ut
vers. 19. mentiatur, nec quasi hominis filium, ut mutetur:
ac fieri non posse, ut non faciat quicquid dixerit,
ut non impleat quicquid loquutus sit.

Cur pœnitentia Deo tribuatur.

13. Quid ergo sibi vult pœnitentiæ nomen?
Nempe quod aliæ omnes loquendi formulæ, quæ
Deum humanitus nobis describunt. Quia enim ad
ejus altitudinem non pertingit nostra infirmitas,
quæ nobis traditur ejus descriptio, ad captum no-
strum submittenda est, ut à nobis intelligatur. Hæc
est porro submittendi ratio, ut se talem nobis figu-
ret, non qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur.
Extra omnem perturbationis affectum quum sit,
irasci se peccatoribus testatur. Quemadmodum ergo,
quum audimus Deum iratum, imaginari non debe-
mus aliquam in ipso motionem, sed reputare potius
loquutionem hanc à sensu nostro sumptam, quia
faciem excandescentis iratique præ se ferat Deus,
quoties judicium exercet: ita nec aliud debemus
concipere sub pœnitentiæ vocabulo, quam facto-
rum mutationem: quia soleant homines facta sua
mutando, testari sibi displicere. Quoniam ergo
mutatio quælibet inter homines, correctio ejus est
quod displicet: correctio autem ex pœnitentia pro-
venit: ideo per pœnitentiæ nomen significatur,
quod Deus in suis operibus mutat: interim nec con-
silium illi, nec voluntas invertitur, nec affectus
commutatur: sed quod ab æterno providerat, pro-
baverat, decreverat, perpetuo tenore prosequi-
tur, utcunque appareat subita hominum oculis va-
rietas.

Posterior objectio, decretorum Dei abrogationem in Scripturis S. descriptam proponens, quæ abrogatio Dei providentiam tollere videtur.

14. Nec sacra historia, dum Ninivitis remissum
narrat, quod jam promulgatum fuerat excidium, &
Ezechiæ vitam, denunciata morte, prorogatam:
abrogata fuisse Dei decreta ostendit. Qui sic sen-
tiunt, in denunciationibus hallucinantur: quæ ta-
metsi simpliciter affirmant, tacitam in se nihilomi-
nus conditionem continere ex fine ipso intelligitur.
Cur enim ad Ninivitas Jonam Dominus mittebat,
qui ruinam urbis prædiceret? Cur per Jesaiam mor-
tem indicabat Ezechiæ? Poterat enim & illos &
hunc perdere, sine cladis nuncio. Aliud ergo specta-
vit, quam ut mortis suæ præscii venientem illam

Responsio.

eminus cernerent. Nimirum non perditos voluit: Jon. 3: 10.
sed, ne perderentur, emendatos. Quod ergo Nini- Jes. 38: 1, 5.
ven post quadraginta dies ruituram Jonas vaticina-
tur, ideo fit, ne ruat. Quod Ezechiæ spes vitæ lon-
gioris præciditur, ideo fit, ut longiorem vitam im-
petret. Quis jam non videt, Dominum ejusmodi
comminationibus voluisse ad resipiscentiam exper-
gefacere quos terrebat, ut effugerent quod pecca-
tis suis meriti erant judicium? Id si convenit, natu-
ra rerum eo nos ducit, ut in simplici denunciatione

Confirmatio ab exemplo simili.

conditionem tacitam subaudiamus. Quod etiam
confirmatur similibus exemplis: Abimelech regem
corripiens Dominus, quod Abrahæ suam uxorem
sustulisset, his verbis utitur, *Ecce, tu morieris pro-* Gen. 20. 3.
pter mulierem, quam accepisti: est enim viro juncta.
Postquam autem ille excusavit, in hunc modum lo-
quitur, *Restitue uxorem viro: est enim Propheta, &
orabit pro te, ut vivas. Sin minus, scito, quod morien-
do morieris tu, & omnia quæ habes.* Vides, ut primo
edicto vehementius animum ejus concutiat, quo sa-
tisfactioni reddat intentum: altero autem volunta-
tem liquide suam explicet? Quando similis est alio-
rum locorum ratio, ne ex illis inferas quicquam
fuisse priori Domini consilio derogatum, quia, quod
pro mulgaverat, irritum fecerit. Viam enim po-
tius æternæ suæ ordinationi sternit Dominus, quum
pœnam denunciando, ad resipiscentiam monet eos,
quibus vult parcere, quam voluntate quicquam va-
riet, ac ne sermone quidem: nisi quod syllabatim
non exprimit, quod intelligere tamen promptum
est. Siquidem illud Jesaiæ manere verum oportet, Jes. 14: 27.
*Dominus exercituum deliberavit, & quis poterit dissol-
vere? manus ejus extenta, & quis avertet eam?*

CAP. XVIII.

Deum ita impiorum opera uti, & animos flectere ad exequenda sua judicia, ut purus ipse ab omni labe maneat.

Constat postremum hoc caput primi libri tribus partibus.

1. *Quum paulo antea dictum sit, Deum reprobos omnes atque adeo Satanam ipsum suo arbitrio flectere, tres occurrunt objectiones.* Prior, *Dei permissione, non voluntate, ista fieri. Huic objectioni duplex opponitur responsio: quarum altera, Angelos & homines bonos malosque nihil efficere, nisi quod à Deo constitutum est; altera, arcanos omnes motus ab occulta Dei inspiratione, ad finem suum dirigi probatur, sect. 1. & 2.*
2. Altera *objectio, duas in Deo contrarias esse voluntates, si occulto consilio decernit, quæ lege sua palam prohibet, sect. 3. diluitur.*
3. Postrema, *Deum constitui scelerum omnium auctorem, si non modo impiorum opera uti, sed etiam consilia & affectus gubernare dicatur, ac proinde impios immerito damnari, refellitur sectione ultima.*

Sensus carnis, origo objectionum quæ adversus Dei providentiam ponuntur.
vide Calv. adv. Libert. c. 15. & 16. & Aug. l. 1. de ordine, cap. 1. &c.

EX aliis locis ubi Deus Satanam ipsum & omnes reprobos suo arbitrio flectere, vel trahere dicitur, difficilior emergit quæstio. Quomodo enim per illos agens, nullam ex eorum vitio labem contrahat, imo in opere communi ab omni culpa sit immunis, ministros autem suos juste damnet, vix capit sensus carnis. hinc reperta distinctio inter agere & permittere: quia hic nodus multis inexplicabilis visus est, sub Dei manu & imperio Satanam & impios omnes ita esse, ut eorum malitiam, in quemcunque visum est finem, dirigat: & sceleribus utatur ad exequenda sua judicia. Ac excusabilis forte esset eorum modestia, quos terret absurditatis species, nisi quod perperam mendacii patrocinio asserere tentat Dei justitiam ab omni sinistra nota.

Prior objectio, Dei permissionem ab ejus voluntate separans.

Absurdum videtur, volente ac jubente Deo excæcari hominem, qui mox cæcitatis suæ pœnas daturus est. Tergiversando itaque effugiunt, Dei tantum permissu, non etiam voluntate hoc fieri: ipse vero palam se facere pronuncians, effugium illud repudiat.

Responsio, Angeli, & homines, cum boni, tum mali, nihil efficiunt nisi quod à Deo est constitutum.

Quod autem nihil efficiant arcano Dei nutu, nec quicquam deliberando agitent, nisi quod ipse jam apud se decreverit, & arcana sua directione constituat, innumeris & claris testimoniis probatur. Quod ante citavimus ex Psalmo, *Deum, quæcunque vult, facere*, ad omnes actiones hominum pertinere certum est. Si Deus bellorum & pacis certus est arbiter, ut illic dicitur, idque sine ulla exceptione, eo inscio aut quiescente, homines cæco motu temere ferri, quis dicere audebit?

Probatio ab exemplis expressis & perspicuis. Primum exemplum.

Sed in specialibus exemplis plus lucis erit. Ex primo capite Job scimus, Satanam se coram Deo sistere ad excipienda jussa, non minus quam Angelos, qui sponte obediunt: diverso quidem id modo & fine: sed tamen nequid aggredi possit, nisi volente Deo. Etsi nuda permissio deinde subjici videtur, ut sanctum virum affligat: quia tamen vera est illa sententia, *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Deo placuit, ita factum est:* colligimus, ejus probationis, cujus Satan & scelesti latrones ministri fuerunt, Deum fuisse auctorem. (Job. 1: 21.) Molitur Satan sanctum virum desperatione adigere in furorem: Sabæi crudeliter & impie in aliena bona prædando involant. Agnoscit Job divinitus se exutum esse omnibus fortunis, & se pauperem factum, quia sic placuerit Deo. Ergo, quicquid agitent homines, vel Satan ipse, Deus tamen clavum tenet, ut ad exequenda sua judicia convertat eorum conatus.

Alterum. 1 Reg. 22. v. 20, 21, 22, 23.

Vult Deus perfidum regem Achab decipi: operam suam offert diabolus ad eam rem: mittitur cum certo mandato, ut sit spiritus mendax in ore omnium Prophetarum. Si Dei judicium est excæcatio & amentia Achab, nudæ permissionis figmentum evanescit: quia ridiculum esset, Judicem tantum permittere, non etiam decernere, quid fieri velit, & mandare exequutionem ministris.

Tertium. Act. 4: 48.

Judæis propositum est Christum extinguere: Pilatus & milites rabiosæ eorum libidini morem gerunt: fatentur tamen in solenni precatione discipuli nihil fecisse omnes impios, nisi quod manus & consilium Dei decreverant. sicuti jam ante concionatus fuerat Petrus, *definito consilio & præscientia Dei traditum fuisse, ut interficeretur:* (Act. 2: 23.) acsi diceret, Deum (quem nihil ab initio latuit) scientem & volentem statuisse, quod Judæi exequuti sunt. sicuti alibi repetit, *Deus qui prænunciavit per omnes suos Prophetas, passurum esse Christum, ita implevit.* (Act. 3: 18.)

Quartum. 2 Sam. 16. vers. 22. 2 Sam. 12. vers. 12.

Absalom incesto coitu patris torum polluens, detestabile scelus perpetrat: Deus tamen hoc opus suum esse pronunciat; verba enim sunt, *Tu fecisti occulte: ego vero palam faciam, & coram sole hoc.*

Quintum. Jer. 50: 25. Jes. 5: 26. & 10: 5. & 19: 25.

Quicquid sævitiæ exercent Chaldæi in Judæa, opus Dei esse pronunciat Jeremias. Qua ratione Nabucadnezer vocatur Dei servus. Clamat passim Deus, suo sibilo, tubæ suæ clangore, imperio & jussu excitari impios ad bellum: Assyrium vocat virgam furoris sui, & securim, quam manu sua movet. Cladem urbis sanctæ & Templi ruinam vocat opus suum.

Sextum. 2 Sam. 16. vers. 10.

David non obstrepens Deo, sed justum judicem agnoscens, ex illius tamen jussu provenire maledicta Semei fatetur. *Dominus*, inquit, *jussit eum maledicere.*

Septimum. 1 Reg. 11. vers. 31. 1 Sam. 2. vers. 34.

Sæpius in sacra historia occurrit, quicquid accidat, proficisci à Domino, sicuti decem tribuum defectionem, interitum filiorum Heli, & ejusdem generis permulta. Qui mediocriter exercitati sunt in Scripturis: vident me ex multis pauca tantum proferre testimonia, ut brevitati consulam, ex quibus tamen satis superque liquet, nugari eos & ineptire, qui in locum providentiæ Dei, nudam permissionem substituunt, acsi in specula sedens expectaret fortuitos eventus: atque ita ejus judicia penderent ab hominum arbitrio.

Altera specialis refutatio objectionis, permissionem à Dei voluntate separantis, qua ostenditur, arcanos motus occultos, sed justa Dei inspiratione, ad suum finem dirigi.

2. Quantum ad arcanos motus spectat, quod de corde regis prædicat Solomo, flecti huc vel illuc, prout Deo visum est, ad totum certe humanum genus extenditur, tantundemque valet acsi dixisset, quicquid animis concipimus, arcana Dei inspiratione ad suum finem dirigi. Et certe, nisi intus operaretur in mentibus hominum, non recte dictum esset auferre labium à veracibus, & à senibus prudentiam: auferre cor principibus terræ, ut errent per devia. Atque huc pertinet, quod sæpe legitur, homines esse pavidos, prout ejus terrore occupantur eorum corda. (Jes. 29: 14.) Sic David è castris Saulis, nemine sciente, egressus est: quia sopor Dei irruerat super omnes. (Ps. 107: 40.) Sed nihil clarius potest desiderari, quam ubi toties pronunciat se excæcare hominum mentes, ac vertigine percutere, spiritu soporis inebriare, incutere amentiam, obdurare corda. (Eze. 7: 26. Lev. 26. vers. 36. 1 Sam. 26. vers. 12.) Hæc etiam ad permissionem multi rejiciunt, acsi deserendo reprobos, à Satana excæcari sineret. Sed quum diserte exprimat Spiritus S. justo Dei judicio infligi cæcitatem & amentiam, nimis frivola est illa solutio. (Rom. 1. vers. 26. & 11: 8.)

Instantia 1. Exo 8: 15. *Responsio.* *Instantia 2.*

Dicitur indurasse cor Pharaonis, item aggravasse, & roborasse. Eludunt insulso cavillo quidam has loquen-

quendi formas: quia, dum alibi dicitur Pharao ipse
aggravasse cor suum, indurationis causa ponitur
1. Responsio. ejus voluntas. Quasi vero non optime conveniant
hæc duo inter se, licet diversis modis, hominem,
ubi agitur à Deo, simul tamen agere. Ego autem,
quod objiciunt, in eos retorqueo: quia, si indurare
nudam permissionem sonat, ipse contumaciæ mo-
tus non erit proprie in Pharaone. Porro, quam di-
lutum esset ac insipidum ita interpretari, acsi tan-
2. Responsio. tum Pharao se obdurari passus esset. Adde, quod
Exo.4:21. ansam talibus cavillis præcidit Scriptura. *Tenebo*,
inquit Deus, *cor illius.* Sic & de incolis terræ Cha-
Jos.11:20. naan dicit Moses progressos fuisse in pugnam, quia
roboraffet Deus eorum corda. Quod idem ab alio
Psal.105:25. Propheta repetitur, *Vertit cor eorum, ut odio habe-*
Jes.10:9. *rent populum suum.* Similiter apud Jesaiam, contra
gentem fallacem missurum se Assyrios pronunciat,
ac præcepta daturum, ut auferant spolia, & diri-
piant prædam; non quia impios & præfractos homi-
nes docere velit ad sponte parendum, sed quia flexu-
rus sit ad exequenda sua judicia, perinde acsi jussa
Instantia 3. ejus animis insculpta gestarent. unde apparet certa
Responsio. destinatione Dei fuisse impulsos. Fateor quidem,
interposita Satanæ opera, sæpe Deum agere in re-
probis: sed ut ejus impulsu Satan ipse suas partes
1 Sam.16. agat & proficiat quatenus datum est. Spiritus malus
vers.14. turbat Saulem: sed dicitur esse à Deo: ut scia-
mus furorem Saulis à justa Dei vindicta prodire. Di-
2 Cor.4:4. citur etiam idem Satan excæcare infidelium mentes:
sed unde hoc, nisi quod à Deo ipso manat efficacia
erroris, ut mendaciis credant, qui renuunt parere
veritati? Secundum priorem rationem dicitur,
Eze.14:9. *Si Propheta quispiam loquutus fuerit mendaciter, ego*
Deus illum decepi. Secundum alteram vero dicitur
Rom.1. ipse dare homines in reprobum sensum, & projicere
vers.28. in fœdas cupiditates: quia justæ suæ vindictæ præ-
cipuus est auctor, Satan vero tantum minister. Sed
cap. 4. quia, ubi secundo libro disputabimus de libero vel
sect. 3. 4. servo hominis arbitrio, iterum hæc res tractanda
erit, breviter mihi nunc dixisse videor, quantum
Summa locus postulabat. Summa hæc sit, quum Dei volun-
omnium tas dicitur rerum omnium esse causa, providentiam
resp. ad 1. ejus statui moderatricem in cunctis hominum consi-
objectionem. liis & operibus, ut non tantum vim suam exerat in
electis, qui Spiritu sancto reguntur, sed etiam re-
probos in obsequium cogat.

Iterum de- 3. Quando autem hactenus recitavi solum, quæ
tegitur fons aperte & non ambigue in Scriptura traduntur, vi-
prioris & derint, qui cælestibus oraculis sinistras ignominiæ
sequentium notas inurere non dubitant, quodnam usurpent
objectionum, censuræ genus. Nam, si ex inscitiæ simulatione lau-
superbia vi- dem modestiæ appetunt, quid superbius fingi po-
delicet & test, quam Dei auctoritati verbulum unum oppo-
blasphemia nere? Mihi secus videtur, vel, Hoc attingi non
Spiritus. placet. Sin aperte maledicunt, quidnam proficient
cælum sputis impetendo? Novum quidem hujus
petulantiæ exemplum non est: quia fuerunt omni-
bus seculis impii & profani homines, qui adversus
hanc doctrinæ partem ore rabido latrarent. Sed,
Psal.51:6. quod olim pronunciavit Spiritus per os Davidis, re-
ipsa sentient verum esse, ut vincat Deus, quum
judicatur. Oblique perstringit David hominum
amentiam in hac tam effreni licentia, quod ex suo
cœno, non solum adversus Deum litigant, sed po-
testatem sibi arrogant ejus damnandi. Interea bre-
viter admonet, quas in cælum evomunt blasphe-
mias, ad Deum non pertingere, quin justitiam
suam, discussis calumniarum nebulis, illustret: fides
1 Joan. 5. etiam nostra (quia in sacro Dei verbo fundata, su-
vers. 4. perior est toto mundo) nebulas istas ex sua altitudi-
Altera ob- ne despiciat. Nam, quod primo objiciunt, si nihil
jectio, quæ eveniat nisi volente Deo, duas in eo contrarias esse
duas in Deo voluntates, quia occulto consilio decernat, quæ
repugnantes Lege sua palam vetuit: facile diluitur. Antequam
voluntates tamen respondeam, monitos iterum volo lectores,
imaginatur,

cavillum hoc, non in me, sed in Spiritum sanctum *Responsio 1.*
torqueri; qui certe hanc sancto viro Job confessio-
nem dictavit; *Sicut Deo placuit, ita factum est*: quum Job.1:21.
spoliatus esset à latronibus, in illorum injuria & ma-
leficio justum Dei flagellum agnoscit. Quid alibi
Scriptura? *Non obtemperarunt patri suo filii Eli, quia* 1 Sam.2.
voluit Deus occidere eos. Clamat etiam alius Prophe- vers.25.
ta, Deum, qui in cælo residet, quæcunque vult fa- Ps.115:3.
cere. Et jam satis aperte ostendi, Deum vocari eo- *Secunda.*
rum omnium auctorem, quæ isti censores volunt
otioso tantum ejus permissu contingere. Testatur se Jes.45:7.
creare lucem & tenebras, formare bonum & ma-
lum: nihil mali accidere, quod ipse non fecerit. Amos 3:6.
Dicant obsecro, volensne an nolens judicia sua exer-
ceat. Atqui sicuti docet Moses, eum, qui fortuito *Tertia.*
securis lapsu occiditur, divinitus traditum esse in Deut.19.
manum percussoris: ita tota Ecclesia dicit apud vers.5.
Lucam, Herodem & Pilatum conspirasse, ut face- Act.4:28.
rent, quæ Dei manus & consilium decreverat. Et
sane, nisi Deo volente crucifixus esset Christus,
unde nobis redemptio? Neque tamen ideo vel se- *Simplex &*
cum pugnat, vel mutatur Dei voluntas, vel quod *una Dei*
vult se nolle simulat: sed quum una & simplex in *voluntas*
ipso sit, nobis multiplex apparet: quia pro mentis *cur multi-*
nostræ imbecillitate, quomodo idem, diverso mo- *plex homini*
do, nolit fieri & velit, non capimus. Paulus, ubi *appareat.* Eph.3:10.
Gentium vocationem dixit mysterium esse abs-
conditum, paulo post adjungit, in ea manifesta-
tam fuisse πολυποίκιλον sapientiam Dei. An quia pro-
pter hebetudinem sensus nostri, multiplex apparet
Dei sapientia (vel multiformis, ut reddidit vetus
interpres) ideo somnianda nobis est in ipso Deo ali-
qua varietas, quasi vel consilium mutet, vel à
seipso dissideat? Imo, ubi non capimus, quomodo *Quarta.*
fieri velit Deus, quod facere vetat, veniat nobis in
memoriam nostra imbecillitas, & simul reputemus,
lucem quam inhabitat, non frustra vocari inacces- 1 Tim. 6.
sam, quia caligine obducta est. Ergo huic Augustini vers.16.
sententiæ pii omnes & modesti facile acquiescent; Enchir. ad
Interdum bona voluntate hominem velle aliquid, Laurent.
quod Deus non vult: velut, si bonus filius patrem cap.101.
vult vivere, quem Deus vult mori. Rursus fieri *Exemplum;*
posse, ut idem velit homo voluntate mala, quod *superiores*
Deus vult bona: velut, si malus filius velit mori pa- *responsiones*
trem, velit hoc etiam Deus. nempe ille vult, quod *illustrans.*
non vult Deus: iste vero vult, quod vult & Deus.
Et tamen bonæ voluntati Dei pietas illius potius
consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem
volentis impietas: tantum interest, quid velle homi-
ni, quid Deo congruat, & ad quem finem referatur
cujusque voluntas, ut vel approbetur, vel improbe-
tur. Nam Deus, quæ bene vult, per malas volun- *Aliud ex-*
tates malorum hominum implet. Paulo vero ante *emplum.*
dixerat, sua defectione Angelos apostatas, omnesque
reprobos, quantum ad ipsos pertinet, fecisse, quod
Deus nolebat: quantum vero ad omnipotentiam
Dei, nullo modo hoc potuisse: quia dum contra Dei
voluntatem faciunt, de ipsis facta est ejus voluntas.
unde exclamat, *Magna opera Dei, exquisita in omnes* Psal.111.
voluntates ejus: ut miro & ineffabili modo non fiat vers.2.
præter ejus voluntatem, quod etiam contra ejus fit
voluntatem: quia non fieret, si non sineret: nec utique
nolens sinit, sed volens: nec sineret bonus fieri male,
nisi Omnipotens etiam de malo facere posset bene. *Tertia obje-*

4. Hoc etiam modo solvitur, imo sponte lique- *ctio, Deum*
scit altera objectio, Si non modo impiorum opera *esse aucto-*
utitur Deus, sed etiam consilia & affectus gubernat, *rem omnium*
scelerum omnium esse auctorem: ac proinde imme- *scelerum,*
rito damnari homines, si exequuntur, quod decrevit *&c.*
Deus, quia ejus voluntati obtemperent. Perperam *Responsio 1.*
enim miscetur cum præcepto voluntas, quam lon- *exemplis ex*
gissime ab illo differre innumeris exemplis con- *Davidis hi-*
stat. Nam etsi dum stupravit Absalon patris uxores, *storia de-*
voluit Deus hoc probro ulcisci Davidis adulte- *prompris*
rium: non ideo tamen præcepit scelerato filio *confirmata.* 2 Sam.16.
vers.22.

incestum committere, nisi forte Davidis respectu, sicut loquitur de convitiis Semei. Nam illum Dei jussu maledicere dum fatetur, minime commendat obsequium, acsi Dei imperio pareret protervus ille canis: sed ejus linguam flagellum Dei esse agnoscens, castigari patienter sustinet. Hoc quidem tenendum est, dum per impios peragit Deus, quod occulto suo judicio decrevit, non esse excusabiles, quasi obediant ejus præcepto, quod data opera pro sua libidine violant.

2 Sam 16. vers. 10.

Secunda responsio ex hist. apostasiæ Israelitarum.

Jam quomodo ex Deo sit, & occulta ejus providentia regatur, quod perverse faciant homines, illustre documentum est electio regis Jarobeam, in qua severe damnatur populi temeritas & amentia, quod ordinem à Deo sancitum perverterit, ac perfide desciverit à familia Davidis. & tamen scimus voluisse ungi: unde & in verbis Oseæ quædam apparet repugnantiæ species, quod ubi conquestus est Deus, regnum illud se nesciente & nolente fuisse erectum, alibi prædicat, se dedisse regem Jarobeam in furore suo. Quomodo hæc convenient, Jarobeam non ex Deo regnasse, & ab eodem fuisse præfectum regem? Nempe, quia nec desciscere à familia Davidis potuit populus, quin jugum sibi divinitus impositum excuteret: neque tamen libertas ipsi Deo erepta fuit, quominus Solomonis ingratitudinem ita puniret. Videmus ergo, ut Deus, perfidiam nolendo, defectionem tamen alio fine juste velit: unde & Jarobeam præter spem sacra unctione impellitur ad regnum. Hac ratione dicit sacra historia fuisse à Deo suscitatum hostem, qui Solomonis filium exueret regni parte. Diligenter utrumque expendant lectores, quia placuerat Deo sub manu unius Regis gubernari populum: ubi in duas partes scinditur, fieri contra illius voluntatem: & tamen ab ejusdem voluntate initium fuisse divortii. Nam certe, quod Jarobeam, nihil tale cogitantem, Propheta & voce & unctionis tessera ad spem regni sollicitat, non fit hoc, vel nescio, vel invito Deo, qui ita fieri mandavit: & tamen jure damnatur populi rebellio, quod velut invito Deo à Davidis posteris desciverit. Hac ratione etiam subjicitur postea, quod Rechabeam superbe despexit populi preces, hoc à Deo factum esse, ut stabiliret verbum, quod pronunciaverat per manum Abihæ servi sui. Ecce, ut nolente Deo laceretur sacra unitas, & tamen ut eodem volente alienentur à filio Solomonis decem tribus.

1 Reg. 12. vers 20.
Oseæ 8: 4.
Oseæ 13. vers. 11.
1 Reg. 11. vers. 23.
1 Reg 12. vers. 15.

Tertia responsio ex Achab & Jehu hist.
2 Reg. 10. vers. 7.

Accedat simile quoque aliud exemplum, ubi consentiente populo, imo manus suas præbente, jugulantur filii regis Achab, & exterminatur tota progenies. Vere quidem refert Jehu, nihil in terram cecidisse ex Dei sermonibus, sed ipsum fecisse quicquid loquutus fuerat per manum servi sui Eliæ. Et tamen non abs re cives Samariæ perstringit, quod operam suam commodassent, *Justine estis?* inquit. *Si ego conjuravi contra dominum meum, quis hos omnes occidit?* Jam ante liquido, ni fallor, explicui, quomodo in eodem opere tam se prodat hominis crimen, quam refulgeat Dei justitia: & modestis ingeniis semper hæc Augustini responsio sufficiet, *Quum Pater tradiderit Filium, & Christus corpus suum, & Judas Dominum, cur in hac traditione Deus est justus, & homo reus, nisi quia in re una, quam fecerunt, causa non una est, ob quam fecerunt?*

Augustini consensus, & ex historia mortis Christi, quarta responsio superiora confirmans, ac carnalis prudentiæ os occludens.
epist. 48. ad Vincentium.
De grat. & lib. arbit. ad Valent. cap. 20.

Siquos autem magis impediat, quod nunc dicimus, nullum esse Dei cum homine consensum, ubi hic juste illius impulsu agit, quod sibi non licet: succurrat, quod alibi admonet idem Augustinus, *Quis non ad ista judicia contremiscat, ubi agit Deus etiam in cordibus malorum, quicquid vult, reddens eis tamen secundum eorum merita?* Et certe in Judæ perfidia nihilo magis fas erit, culpam sceleris Deo adscribere, quia Filium suum & tradi voluit ipse, & tradidit in mortem: quam redemptionis laudem ad Judam transferre. Itaque vere alibi idem scriptor admonet, in hoc examine Deum non inquirere, quid potuerint homines, vel quid fecerint, sed quid voluerint, ut in rationem veniat consilium & voluntas. Quibus hoc asperum videtur, quam tolerabilis sit sua morositas paulisper cogitent, dum rem claris Scripturæ testimoniis testatam, quia excedat eorum captum, respuunt, ac vitio vertunt in medium proferri, quæ Deus, nisi scivisset utilia esse cognitu, nunquam per Prophetas suos & Apostolos doceri jussisset. Nam sapere nostrum nihil aliud esse debet, quam mansueta docilitate amplecti, & quidem sine exceptione, quicquid in sacris Scripturis traditum est. Qui vero protervius insultant, quum satis constet eos contra Deum blaterare, longiori refutatione digni non sunt.

Vera Christianorum sapientia.

JOAN-

JOANNIS CALVINI

INSTITUTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS

LIBER SECUNDUS.

DE *COGNITIONE DEI REDEMPTORIS in Christo, quæ Patribus sub Lege primum, deinde & nobis in Euangelio patefacta est.*

ARGUMENTUM.

Absoluta primæ partis Symboli Apostolici, de Cognitione Dei Creatoris, tractatione, sequitur altera de Cognitione Dei Redemptoris in Christo, quam hic liber secundus explicat.

Primum vero de Redemptionis occasione, hoc est, de lapsu Adæ differit. Secundo, de Redemptione ipsa. Dissertationi priori priora quinque capita, posteriori reliqua assignantur.

Quod ad Redemptionis occasionem, non tantum in genere de lapsu agit, sed etiam speciatim de ejus effectis, id est, de peccato originali, de arbitrii servitute, de corrupta omnium hominum natura, de Dei in hominum cordibus operatione, cap. I. II. III. IV. quibus subjungit refutationem objectionum, quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent, cap. V.

Tractatus de Redemptione ad quinque partes præcipuas revocari potest.

1. Ostendit quis ille sit, in quo salus homini perdito quærenda est: nempe Christus, VI. cap.

2. Quomodo hic ille Christus mundo patefactus sit, nimirum duplici ratione: Primum sub Lege (qua occasione Decalogum explicat & alia quædam de Lege discutit) cap. VII. & VIII. Deinde sub Euangelio, ubi de similitudine & differentia utriusque Testamenti disputat, IX. X. & XI. cap.

3. Qualis fuerit debueritque esse Christus, ut Mediatoris officium præstaret, homo videlicet & Deus in una persona, XII. XIII. XIV. cap.

4. Quorsum missus à Patre in mundum fuerit, cap. XV. ubi de Prophetia, Regno & Sacerdotio Christi locus explanatur.

5. Quibus modis vel gradibus Redemptoris partes impleverit, ut nobis salutem acquireret, cap. XVI. ubi de ejus crucifixione, morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, ascensu in cælum, sessione ad dexteram Patris, articuli & fructus ex hac doctrina nascentes excutiuntur: addita cap. XVII. quæstionis solutione, An Christus gratiam Dei & salutem nobis sit promeritus.

CAPUT I.

Adæ lapsu & defectione totum humanum genus maledictioni fuisse addictum, & à prima origine degenerasse: ubi de peccato originali.

Partes hujus capitis.

1. *Quam necessaria sit nostri notitia: qualis esse debeat: quot & quibus obnoxia periculis: ejus partes præcipuæ, sect. 1. 2. 3.*
2. *De causis horrendi lapsus Adæ, sect. 4.*
3. *De hujus lapsus contagione, tum creata omnia, tum Adæ posteros invadente, à sect. 5. ad finem capitis, ubi de peccati originalis propagatione, definitione & efficacia agitur.*

Nostri notitia res est necessaria admodum.

NOn sine causa, proverbio veteri tantopere homini commendata semper fuit cognitio suiipsius. Nam, si turpe ignorare ducitur quæcunque ad humanæ vitæ rationem pertinent: multo vero fœdior ignorantia nostri est, qua fit, ut in capiendo, de re qualibet necessaria, consilio, misere hallucinemur, atque adeo cæcutiamus. Verum, quo utilior est præceptio, eo diligentius videndum est nobis, ne ipsa præpostere utamur: quod Philosophis quibusdam videmus accidisse. Illi enim dum hominem hortantur, ut seipsum noverit, finem simul proponunt, ne dignitatem excellentiamque suam nesciat. neque aliud ipsum in se contemplari volunt, quam

Quæ ut bene utamur, excuenda est superbia.

quam unde inani fiduciæ intumescat & superbia infletur. Nostri autem cognitio primum in eo sita est: ut reputantes, quid nobis in creatione datum sit, & quam benigne suam erga nos gratiam continuet Deus, sciamus, quanta sit naturæ nostræ excellentia, si quidem integra maneret; simul tamen cogitemus, nihil nobis inesse proprium, sed precario nos tenere quicquid in nos Deus contulit, ut semper ab ipso pendeamus. Deinde, ut nobis occurrat misera post Adæ lapsum nostra conditio, cujus sensus, prostrata omni gloria & fiducia, nos pudore obrutos vere humiliet. Nam sicuti Deus ad imaginem suam initio nos finxit, ut mentes nostras, tum ad virtutis studium, tum ad æternæ vitæ meditationem erigeret: ita, ne socordia nostra obruatur tanta generis nostri nobilitas, quæ nos à brutis animalibus discernit, cognoscere operæpretium est, ideo nos ratione & intelligentia præditos esse, ut sanctam & honestam vitam colendo, ad propositum beatæ immortalitatis scopum tendamus. Cæterum in mentem venire nequit prima illa dignitas, quin mox ex altera parte se offerat triste fœditatis & ignominiæ nostræ spectaculum, ex quo in primi hominis persona ab origine nostra excidimus. Unde & nostri odium ac displicentia veraque humilitas oritur, & novum accenditur quærendi Dei studium, in quo quisque ea bona recuperet, quorum prorsus inanes & vacui deprehendimur.

Induenda deinde vera humilitas, quæ nos ad hominis lapsum considerandum, & Dei in Christo misericordiam amplectendam, deducat.

2. Hoc sane quærendum in excutiendis nobis esse præscribit Dei veritas: nempe talem exigit notitiam, quæ nos, & ab omni propriæ facultatis confidentia procul avocet, & omni gloriandi materia destitutos, ad submissionem adducat. Quam regulam tenere convenit, si ad rectam & sapiendi & agendi metam pertingere libet. Neque me latet, quanto plausibilior sit illa sententia, quæ ad reputanda nostra bona potius nos invitat, quam ad inspiciendam, quæ nos pudore obruere debet, miseram nostram inopiam una cum ignominia. Siquidem nihil est, quod magis appetat humanum ingenium, quam blanditiis demulceri: atque ideo, ubi dotes suas magni fieri audit, in hanc partem nimia credulitate propendet. Quo minus mirum est, hic adeo perniciose fuisse à maxima hominum parte aberratum. Nam, quum sit ingenitus universis mortalibus plusquam cæcus sui amor, libentissime sibi persuadent nihil inesse sibi, quod merito debeat esse odiosum. Ita sine alieno patrocinio vanissima hæc opinio fidem passim obtinet, hominem sibi abunde sufficere ad bene beateque vivendum. Quod siqui modestius sentire volunt, utcunque aliquid Deo concedant, ne sibi arrogare omnia videantur: sic tamen partiuntur, ut potissima & gloriæ & fiduciæ materia semper apud se resideat. Jam si accedit oratio, quæ sponte prurientem in hominis medullis superbiam suis illecebris titillet, nihil est quod magis arrideat. Proinde, ut unusquisque humanæ naturæ præstantiam benignissime suo præconio extulit, ita magno seculorum prope omnium applausu fuit exceptus. Sed enim quæcunque talis est humanæ excellentiæ commendatio, quæ hominem in se acquiescere doceat, nihil aliud quam suavitate illa sua delicias facit: & sic quidem illudit, ut qui assentiuntur, eos pessimo exitio perdat. Quorsum enim pertinet, vana omni fiducia fretos deliberare, instituere, tentare, moliri, quæ putamus ad rem pertinere: & defici quidem ac destitui, tum sana intelligentia, tum vera virtute inter primos conatus: pergere tamen secure, donec in exitium corruamus? Atqui non aliter succedere iis potest, qui se aliquid posse propria virtute confidunt. Talibus ergo magistris, qui reputandis tantum bonis nostris nos detinent, siquis auscultet, non in sui cognitionem proficiet, sed in pessimam ignorationem abripietur.

Tametsi autem plausibilis est sententia, quæ nos ad nostri admirationem incitat: altera sane sola est recipienda, quæ ad veram animi submissionem flectit.

Superbiæ nostra prætextus.

Hominis peccatoris misera vanitas.

3. Ergo, quum in hoc consentiat Dei veritas cum publico omnium mortalium sensu, secundam sapientiæ partem in nostri cognitione repositam esse: in ipsa tamen cognoscendi ratione magnum est dissidium. Tunc enim homo, judicio carnis, probe sibi exploratus videtur, quum & intelligentia & integritate sua confisus, audaciam sumit, ac sese incitat ad virtutis officia: & indicto vitiis bello, ad id, quod pulchrum & honestum est, toto studio incumbere conatur. Qui autem se ad amussim divini judicii inspicit & examinat, nihil reperit, quod animam ad bonam fiduciam erigat, ac quo penitius se excussit, eo magis dejicitur: donec omni fiducia prorsus abdicatus, nihil sibi ad vitam recte instituendam relinquit. Neque tamen vult nos oblivisci Deus primæ nobilitatis, quam Adæ patri nostro contulerat, nempe, quæ nos ad justitiæ bonitatisque studium merito expergefacere debeat. Non enim possumus, aut primam nostram originem, aut quorsum conditi sumus cogitare, quin ad meditandam immortalitatem, expetendumque Dei regnum pungamur. Sed tantum abest, ut animos nobis faciat ista recognitio, ut potius submissis illis, ad humilitatem prosternat. Quæ enim illa est origo? Nempe, à qua excidimus. Quis ille creationis nostræ finis? A quo penitus aversi sumus, ut miseræ nostræ sortis pertæsi ingemiscamus: ingemiscendo, ad perditam illam dignitatem suspiremus. Nos autem, quum dicimus nihil in se oportere hominem intueri, quod ipsum animosum reddat, intelligimus nihil esse penes ipsum cujus fiducia debeat superbire. Quare si libet, quam homo sui notitiam habere debet, ita partiamur, ut primo loco, quem in finem creatus sit, & donis non contemnendis præditus, reputet: qua cogitatione se ad divini cultus vitæque futuræ meditationem excitet: deinde suas facultates, vel certe facultatum inopiam expendat: qua perspecta, non secus, atque in nihilum redactus, in extrema confusione jaceat. Huc tendit prior consideratio, ut quale sit officium suum agnoscat: altera, quid ad ipsum præstandum valeat. De utraque, prout series docendi poscet, à nobis differetur.

At in cognoscendi ratione, aliter sentiunt Carnis prudentia & Conscientia, quæ ad amussim divini judicii seipsam expendit.

Porro duæ sunt partes hujus notitia. Prior pars lib. 1. c. 15. discussa est. Posteriorem nunc aggreditur.

4. Quia vero non leve delictum, sed detestabile fuisse scelus oportet, quod tam severe ultus est Deus, species ipsa peccati in lapsu Adæ consideranda nobis est, quæ horribilem Dei vindictam accendit in totum humanum genus. Puerile est, quod de gulæ intemperie vulgo receptum fuit. Quasi vero summa & caput virtutum omnium in abstinentia unius tantum fructus fuerit, quum undique affluerent, quæcunque expetibiles erant deliciæ, atque in beata illa terræ fœcunditate, non tantum copia ad lautitias suppeteret, sed etiam varietas. Altius igitur spectandum, quia prohibitio ab arbore scientiæ boni & mali, obedientiæ examen fuit, ut parendo Adam se Dei imperio libenter subesse probaret. Nomen vero ipsum ostendit, præcepti non alium fuisse finem, quam, ut sua sorte contentus, se improba cupiditate altius non efferret. Promissio autem, qua vitam æternam sperare jussus est, quamdiu ederet de arbore vitæ: rursum horrenda mortis denunciatio, simulac gustaret de arbore scientiæ boni & mali, ad fidem ejus probandam & exercendam spectabat. Hinc elicere non difficile est, quibus modis in se provocaverit Adam iram Dei. Non male quidem Augustinus, dum superbiam dicit malorum omnium fuisse initium: quia, nisi hominem altius, quam licebat & quam fas erat, extulisset ambitio, manere poterat in suo gradu: plenior tamen definitio ex tentationis specie, quam describit Moses, sumenda est. Nam dum serpentis captione abducitur per infidelitatem mulier à verbo Dei, jam initium ruinæ apparet fuisse inobedientiam. Quod etiam confirmat Paulus, unius hominis inobedientia omnes

In eo autem explicando, duo occurrunt. I. Quid factum sit, ut tam horrenda calamitate Adam se, & totum humanum genus involveret.

in Psal. 19. Cæli enarrant. &c.

Id non ex intemperie

gula accidit, sed ex infidelitate, (unde execranda alia peccata effluxerant) quod per eam a Deo defecerit, in quo uno ultima felicitatis sua meta erat posita. Peccatorum illorum, ex infidelitate primi hominis prodeuntium, enumeratio.

omnes fuisse perditos docens. Simul tamen notandum, desciviſſe primum hominem ab imperio Dei, quod non tantum Satanæ illecebris captus fuerit, sed contempta veritate, deflexerit ad mendacium. Et certe contempto Dei verbo, excutitur omnis ejus reverentia: quia nec aliter consistit ejus majestas inter nos, nec integer manet ejus cultus, nisi dum ab ejus pendemus ore. Proinde infidelitas radix defectionis fuit. Hinc autem emersit ambitio, & superbia, quibus annexa fuit ingratitudo, quod Adam plus appetendo, quam concessum erat, tantam Dei liberalitatem, qua ditatus erat, indigne sprevit. Hæc vero prodigiosa fuit impietas, terræ filio parum videri, quod ad similitudinem Dei factus esset, nisi accedat æqualitas. Si fœdum & execrabile scelus est apostasia, qua se homo conditoris sui imperio subducit, imo petulanter excutit ejus jugum, frustra extenuatur peccatum Adæ. Quanquam non simplex apostasia fuit, sed cum fœdis in Deum probris

Rom. 5:19.

conjuncta, dum Satanæ calumniis subscribunt, quibus Deum & mendacii & invidiæ & malignitatis insimulat. Denique infidelitas ambitioni januam aperuit: ambitio vero contumaciæ fuit mater, ut homines, abjecto Dei metu, sese projicerent quo ferebat libido. Itaque recte Bernardus januam salutis aperiri nobis docet, quum hodie Euangelium auribus recipimus: sicuti illis fenestris, dum Satanæ paruerunt, mors admissa fuit. Nunquam enim repugnare Dei imperio ausus fuisset Adam, nisi ejus verbo incredulus. Optimum scilicet hoc erat frenum ad omnes affectus rite temperandos, nihil melius esse, quam Dei mandatis parendo, colere justitiam: deinde ultimam felicis vitæ metam esse ab ipso diligi. Diaboli ergo blasphemiis abreptus, quantum in se erat, exinanivit totam Dei gloriam.

2. Quam late serpat hæc contagio.

5. Sicut spiritualis Adæ vita erat, manere opifici suo conjunctum & devinctum: ita alienatio ab eo, fuit animæ interitus. Nec mirum, si genus suum pessundedit sua defectione, qui totum naturæ ordinem pervertit in cælo & in terra. *Ingemiscunt omnes creaturæ*, inquit Paulus; *corruptioni obnoxiæ, non volentes.* Si causa quæritur, non dubium est, quin partem sustineant ejus pœnæ, quam promeritus est homo, in cujus usum conditæ fuerant. Quum ergo sursum & deorsum ex ejus culpa fluxerit maledictio, quæ grassatur per omnes mundi plagas, nihil à ratione alienum, si propagata fuerit ad totam ejus sobolem. Postquam ergo in eo obliterata fuit cælestis imago, non solus sustinuit hanc pœnam, ut in locum sapientiæ, virtutis, sanctitatis, veritatis, justitiæ, (quibus ornamentis vestitus fuerat) teterrimæ cederent pestes, cæcitas, impotentia, impuritas, vanitas, injustitia: sed iisdem quoque miseriis implicuit suam progeniem, ac immersit. Hæc est hæreditaria corruptio, quam peccatum originale veteres nuncuparunt, Peccati voce intelligentes naturæ antea bonæ puræque depravationem. Qua de re multa fuit illis concertatio, quum à communi sensu nihil magis sit remotum, quam ob unius culpam fieri omnes reos, & ita peccatum fieri commune. Quæ videtur fuisse ratio vetustissimis Ecclesiæ doctoribus, cur obscure tantum perstringerent hoc caput: saltem minus dilucide, quam par erat, explicarent. Neque tamen hæc timiditas efficere potuit, quin surgeret Pelagius, cujus profanum commentum fuit, Adam suo tantum damno peccasse, nihil nocuisse posteris: hac scil. astutia Satan morbum tegendo, incurabilem reddere tentavit. Cæterum, quum evinceretur manifesto Scripturæ testimonio, peccatum à primo homine transiisse in totam posteritatem: cavillabatur transiisse per imitationem, non propaginem. Ergo boni viri in hoc elaborarunt (ac præ aliis Augustinus) ut ostenderent, nos non ascita nequitia corrumpi, sed ingenitam vitiositatem ab utero matris afferre. Quod inficiari summæ impudentiæ fuit.

1. In creaturas insontes. Rom. 8. vers. 22.

2. In totam Adæ sobolem.

Hæc est hæreditaria corruptio, seu peccatum originale, & naturæ antea bonæ puræque depravatio.

Quæ totam Adæ posteritatem invaserit: contra Pelagianos & Cælestianos sensorum.

Sed Pelagianorum & Cælestianorum temeritatem non mirabitur, qui ex illius sancti viri monumentis perspexerit, quam fuerint in aliis omnibus perditæ frontis bestiæ. Certe non ambiguum est, quod confitetur David, se in iniquitatibus genitum, & in peccato conceptum à matre. Non arguit illic patris aut matris delicta: sed, quo Dei erga se bonitatem melius commendet, propriæ perversitatis confessionem ab ipsa genitura repetit. Quum id Davidi peculiare non fuisse constet, sequitur communem humani generis sortem sub ejus exemplo notari. Omnes ergo, qui ab impuro semine descendimus, peccati contagione nascimur infecti: imo, antequam lucem hanc vitæ aspicimus, sumus in Dei conspectu fœdati & inquinati. *Quis enim daret mundum de immundo?* Ne unus quidem, ut est in libro Job

Psal. 51: 7.

Job 14: 4.

Non tantum per imitationem, verum etiam per propagationem. quod probatur,

6. Audimus ita in filios transmitti parentum immunditiem, ut omnes citra ullam exceptionem, sua origine sint inquinati. Hujus autem pollutionis non reperietur exordium, nisi ad primum omnium parentem, tanquam ad fontem, ascendimus. Ita certe habendum est, fuisse Adamum humanæ naturæ non progenitorem modo, sed quasi radicem, atque ideo in illius corruptione merito vitiatum fuisse hominum genus. Quod ex illius & Christi comparatione planum facit Apostolus. *Quemadmodum* (inquit) *per unum hominem peccatum intravit in universum mundum, & per peccatum mors, quæ in omnes homines pervagata, quando omnes peccaverunt: ita per gratiam Christi justitia & vita nobis restituta est.* Quid hic garrient Pelagiani? peccatum Adæ imitatione propagatum? Ergone ex Christi justitia nihil aliud proficimus, nisi quod exemplum nobis est ad imitationem propositum? Quis tantum sacrilegium ferat? Quod si extra controversiam est, Christi justitiam communicatione nostram esse, & ex ea vitam: simul conficitur, utramque ita in Adam fuisse perditam, ut in Christo recuperetur: peccatum vero & mortem ita per Adam obrepsisse, ut per Christum aboleantur. Non sunt obscura verba, justificari multos per Christi obedientiam, quemadmodum per Adæ inobedientiam peccatores fuerant constituti. Ideoque inter eos duos hanc esse relationem, quod hic nos suo exitio involutos secum perdidit: ille nos sua gratia in salutem restituit. In tam perspicua luce veritatis, nihil longiori, vel magis laboriosa probatione opus esse arbitror. Sic & in priore ad Corinthios, quum in resurrectionis fiducia vult pios confirmare, ostendit recuperari in Christo vitam, quæ in Adam perdita fuerat. Qui nos omnes in Adam mortuos esse pronunciat, jam simul aperte quoque testatur, peccati labe esse implicitos. Neque enim ad eos perveniret damnatio, qui nulla iniquitatis culpa attingerentur. Sed clarius intelligi, quid velit, quam ex alterius membri relatione, non potest: ubi spem vitæ restitutam in Christo docet. Satis autem scitur, illud non aliter fieri, quam ubi mirifica illa communicatione justitiæ suæ vim in nos Christus transfundit: quemadmodum alibi scribitur, Spiritum nobis vitam esse propter justitiam. Ergo, neque aliter interpretari licet, quod dicitur, nos in Adam mortuos esse; quam quod ipse peccando, non sibi tantum cladem ac ruinam ascivit, sed naturam quoque nostram in simile præcipitavit exitium. Neque id suo unius vitio, quod nihil ad nos pertineat: sed quoniam universum suum semen, ea, in quam lapsus erat, vitiositate infecit. Nec vero aliter staret illud Pauli, natura omnes esse iræ filios, nisi jam in ipso utero maledicti essent. Naturam vero illic notari, non qualis à Deo condita est, sed ut in Adam vitiata fuit, facile colligitur: quia minime consentaneum esset, Deum fieri mortis auctorem. Sic ergo se corrupit Adam, ut ab eo transierit in totam sobolem contagio. Satis etiam clare pronunciat cælestis ipse judex Christus, omnes pravos & vitiosos nasci,

1. Comparatione Adæ cum Christo:

Rom. 5. vers. 12

Confirmatio prioris hujus argumenti, a testimonio Apostoli, 1 Cor. 15. vers. 22.

Rom. 8: 10.

Secunda confirmatio. 1 Cor. 15. vers. 22.

2. Omnium testimonio, quod vid. simus natura filii iræ. Ephes. 2: 3.

3. Quod tan ... sit, quia

Quid ex carne genitum est. Joan. 3: 6.

nasci; ubi docet, quicquid genitum est ex carne, carnem esse, ideoque omnibus clausam esse vitæ januam, donec regeniti fuerint.

Objectio. Si propagatum est peccatum ab Ada posteros, anima sunt ex traduce. *Responsio.*

7. Neque ad ejus rei intelligentiam necessaria est anxia disputatio, quæ veteres non parum torsit: an filii anima ex traduce paternæ animæ oriatur? quod in ea potissimum lues resideat. Eo nos esse contentos oportet, Dominum, quas voluit humanæ naturæ collatas dotes, apud Adamum deposuisse. Ideo illum, quum acceptas perdidit, non tantum sibi perdidisse, sed nobis omnibus. Quis de animæ traduce sit sollicitus, ubi audit Adamum, nobis non minus, quam sibi, ornamenta illa, quæ perdidit, accepisse? non uni homini data illa fuisse, sed universæ hominis naturæ attributa? Nihil ergo absurdi, si spoliato eo, natura nuda inopsque destituitur: si illo per peccatum inquinato, in naturam contagio serpit. Proinde à radice putrefacta rami putridi prodierunt, qui suam putredinem transmiserunt ad alios ex se nascentes surculos. Sic enim vitiati sunt filii in parente, ut nepotibus essent tabifici: hoc est, ita corruptionis exordium in Adam fuit, ut perpetuo defluxu, à prioribus in posteros transfundatur. Neque enim in substantia carnis aut animæ causam habet contagio: sed quia à Deo ita fuit ordinatum, ut quæ primo homini dona contulerat, ille tam sibi, quam suis, haberet simul ac perderet. Quod autem cavillaotur Pelagiani, verisimile non esse à parentibus piis corruptionem ducere liberos, quum magis eorum puritate sanctificari debeant, facile refutatur. Noo enim ex eorum regeneratione spirituali descendunt, sed generatione carnali. Proinde, ut ait Augustinus, *sive reus infidelis, sive absolutus fidelis, non absolutos uterque generat, sed reos: quia ex vitiosa natura generat.* Porro, quod eorum sanctitati quodammodo communicant, specialis est populi Dei benedictio, quæ non facit, quominus prima illa & universalis gentis humanæ maledictio præcedat. Ex natura enim reatus: sanctificatio autem ex supernaturali gratia.

Alia objectio. A piis parentibus liberi non ducunt corruptionem. Responsio. lib. contr. Pelag. & Cælest.

Peccati originalis definitio. vid. Calv. in decretum primum, sess. 5. concil. Trident.

8. Atque ne hæc de re incerta & incognita dicta fuerint, peccatum originale definiamus. Neque vero singulas, quæ à scriptoribus positæ sunt, definitiones excutere mihi propositum est: sed unam proferam duntaxat, quæ veritati mihi videtur optime consentanea. Videtur ergo peccatum originale hæreditaria naturæ nostræ pravitas & corruptio, in omnes animæ partes diffusa: quæ primum facit reos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert, quæ Scriptura vocat opera carnis. Atque id est proprie, quod à Paulo sæpius peccatum nominatur. Quæ vero inde emergunt opera, qualia sunt adulteria, scortationes, furta, odia, cædes, comessationes, fructus peccati secundum hanc rationem vocat: quanquam & peccata, cum in Scripturis passim, tum etiam ab ipso nuncupantur. Hæc itaque duo distincte observanda: nempe, quod sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati perversique, jam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito convictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum, nisi justitia, innocentia, puritas. Neque ista est alieni delicti obligatio. quod enim dicitur, nos per Adæ peccatum obnoxios esse factos Dei judicio: non ita est accipiendum, acsi insontes ipsi & immerentes culpam delicti ejus sustineremus: sed quia per ejus transgressionem maledictione induti sumus omnes, dicitur ille nos obstrinxisse. Ab illo tamen non sola in nos pœna grassata est, sed instillata ab ipso lues in nobis residet, cui jure pœna debetur. Quare Augustinus, utcunque alienum peccatum sæpe vocet (quo clarius ostendat propagine in nos derivari) simul tamen & proprium unicuique asserit. Et Apostolus ipse disertissime testatur, ideo mortem in omnes pervagatam, quod omnes peccarint, id est, involuti sint originali peccato, & ejus maculis inquinati. Atque ideo infantes quoque ipsi, dum suam secum damnationem à matris utero afferunt, non alieno, sed suo ipsorum vitio sunt obstricti. Nam, tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen: imo tota eorum natura, quoddam est peccati semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Unde sequitur, proprie coram Deo censeri peccatum, quia non esset reatus absque culpa. Alterum deinde accedit, quod hæc perversitas nunquam in nobis cessat, sed novos assidue fructus parit: ea scilicet, quæ ante descripsimus, opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Quare, qui peccatum originale definierunt carentiam justitiæ originalis, quam inesse nobis oportebat, quanquam id totum complectuntur, quod in re est, non tamen satis significanter vim atque energiam ipsius expresserunt. Non enim natura nostra boni tantum inops & vacua est: sed malorum omnium adeo fertilis & ferax, ut otiosa esse non possit. Qui dixerunt esse concupiscentiam, ooo nimis alieno verbo usi sunt, si modo adderetur (quod minime conceditur à plerisque) quicquid in homine est, ab intellectu ad voluntatem, ab anima ad carnem usque, hac concupiscentia inquinatum refertumque esse: aut, ut brevius absolvatur, totum hominem non aliud ex seipso esse, quam concupiscentiam.

Galat. 5. vers. 19.

Definitionis partes duæ.

Posterioris partis explicatio: peccatum illud omnes reddere reos iræ divinæ.

cum alibi sæpe, tum vero 3. de peccator. merit. & remiss. c. 8. Rom. 5: 12.

Item, opera carnis in nobis proferre.

Alia definitiones expensæ.

Prior pars definitionis (in omnes animæ partes diffusam esse pravitatem illam hæreditariam) explicatur.

9. Quamobrem dixi cunctas animæ partes à peccato fuisse possessas, ex quo à fonte justitiæ descivit Adam. Neque enim appetitus tantum inferior eum illexit, sed arcem ipsam mentis occupavit nefanda impietas, & ad cor intimum penetravit superbia: ut frigidum sit ac stultum, corruptelam, quæ inde manavit, ad sensuales tantum (ut vocant) motus restringere: aut fomitem vocare, qui solam partem, quæ illis sensualitas est, ad peccatum alliciat, excitet ac trahat. In quo crassam inscitiam detexit Petrus Lombardus, qui sedem quærens & vestigans, dicit in carne esse (teste Paulo) non quidem proprie, sed quia in carne magis apparet. Quasi vero tantum partem animæ designet Paulus, ac non totam naturam, quæ supernaturali gratiæ opponitur. Et Paulus omnem dubitationem tollit, corruptionem docens, non in una tantum parte subsidere, sed nihil à mortifera ejus tabe purum esse, aut sincerum. Nam de vitiosa natura disputans, non tantum inordinatos qui apparent appetituum motus damnat, sed præcipue contendit mentem cæcitati, & cor pravitati addictum esse. atque tertium illud ad Romanos caput nihil aliud est, quam originalis peccati descriptio. Id ex renovatione clarius patet. Nam spiritus, qui veteri homini & carni opponitur, non modo gratiam notat, qua corrigitur inferior pars animæ vel sensualis, sed plenam omnium partium reformationem complectitur. Atque ideo Paulus, non tantum crassos appetitus in nihilum redigi, sed nos spiritu mentis renovari jubet. sicut etiam alibi transformari nos jubet in novitate mentis: unde sequitur, partem illam, in qua maxime refulget animæ præstantia & nobilitas, non modo vulneratam esse, sed ita corruptam, ut non modo sanari, sed novam prope naturam induere opus habeat. Quatenus & mentem & cor occupet peccatum, mox videbimus. Hic tantum breviter attingere volui, totum hominem, quasi diluvio, à capite ad pedes sic fuisse obrutum, ut nulla pars à peccato sit immunis: ac proinde, quicquid ab eo procedit, in peccatum imputari: sicut dicit Paulus omnes affectus carnis, vel cogitationes, esse inimicitias adversus Deum, & ideo mortem.

Rom. 7: 18. vid. lib. 4. cap. 15. sect. 10, 11, 12. lib. 2. distinct. 31.

Ephes. 4. v. 17, 18.

Eph. 4: 23.

Rom. 12: 2.

cap. 2.

Rom. 8: 7.

Definitionis partibus explicatis: sequitur,

10. Eant nunc, qui Deum suis vitiis inscribere audent, quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Opus Dei perperam in sua pollutione scrutantur, quod in illa integra adhuc & incorrupta

Adæ

Deum non esse auctorem peccati: quandoquidem naturalis & propria vitiositate corruptum sit universum genus hominum.
vide Calv. lib de prædest.

Adæ natura requirere debuerant. A carnis ergo nostræ culpa, non à Deo nostra perditio est; quando non alia ratione periimus, nisi quia degeneravimus à prima nostra conditione. Neque hic obstrepat quispiam, potuisse Deum nostræ saluti melius prospicere, si Adæ lapsui occurrisset. Nam objectio illa, cum ob nimis audacem curiositatem piis mentibus abominanda est, tum ad prædestinationis arcanum attinet, quod suo loco postea tractabitur. Quare ruinam nostram naturæ depravationi imputandam meminerimus, ne in Deum ipsum naturæ auctorem stringamus accusationem. Hærere quidem exitiale illud vulnus in natura, verum est: sed multum refert, accesseritne aliunde, an ab origine insederit. Constat autem per peccatum inflictum fuisse. Non est igitur cur conqueramur, nisi de nobis ipsis, quod diligenter annotavit Scriptura.

Eccl. 7: 30.

Dicit enim Ecclesiastes, *Hoc scio, quod fecerit Deus hominem rectum: ipsi autem quæsierunt sibi adinventiones multas.* Homini tantum suum exitium adscribendum apparet, quum Dei benignitate rectitudinem adeptus, sua ipse dementia in vanitatem delapsus sit.

Has pravitas ante naturam inditas, sed adventitia est qualitas.

11. Dicimus ergo naturali hominem vitiositate corruptum, sed quæ à natura non fluxerit. A natura fluxisse negamus, ut significemus adventitiam magis esse qualitatem, quæ homini acciderit, quam substantialem proprietatem, quæ ab initio indita fuerit. Vocamus tamen naturalem, nequis ab unoquoque prava consuetudine comparari putet, quum hæreditario jure universos comprehensos teneat. Neque id sine auctore facimus. Eadem enim causa nos omnes esse natura filios iræ docet Apostolus. Ephes. 2: 3.
Quomodo creaturæ omnium nobilissimæ infensus esset Deus, cui placent infima quæque opera sua? Sed operis sui corruptioni magis infensus est, quam operi suo. Ergo, si ob vitiatam humanam naturam non inscite dicitur homo naturaliter esse Deo abominabilis, non etiam inepte dicetur naturaliter pravus & vitiosus: quemadmodum non veretur Augustinus, ratione corruptæ naturæ, naturalia dicere peccata, quæ in carne nostra necessario regnant, ubi abest Dei gratia. Ita evanescit stultum Manichæorum nugamentum, qui, quum substantialem in homine malitiam imaginarentur, alterum illi conditorem affingere ausi sunt, ne justo Deo viderentur mali causam & principium assignare.

Ideo Manichæorum deliriorum de duo! principiis evanescit.

CAP. II.

Hominem arbitrii libertate nunc esse spoliatum, & miseræ servituti addictum.

Tractatione de primi hominis lapsu & corruptione humani generis priori capite absoluta, necessario quærendum videtur, An omni libertate Adæ filii spoliati sint: tum, siqua libertatis particula adhuc viget, quousque vis ejus procedat. Huic quæstioni quatuor capita proxime sequentia designantur.

Porro, caput hoc 2. ad tres præcipuas partes revocari potest.

1: *Fundamentum totius disputationis substernit, sect.* 1.
2. *Aliorum refert de humana libertate & servitute sententias, sect.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
3. *Quid sit de hac controversia statuendum ostendit, à* 10. *sectione ad* 27.

Superioris capitis cum 4. sequentibus connexio. Ut autem disputatione de libero arbitrio fundamentum commode substernatur, rudera seu duo præcipitia removet, desidiam videlicet & superbiam.
vide Calv. adv. Theo. Parisiens. artic. 2. hæc 2. præcipitia notat August. ep. 47. & in Joan. cap. 12.
Fundamentum & summa totius disputationis.

POstquam visum est peccati dominatum, ex quo primum hominem sibi obligatum tenuit, non solum in toto genere grassari, sed in solidum etiam occupare singulas animas: nunc propius excutiendum restat, ex quo in hanc servitutem redacti sumus, an omni spoliati simus libertate: & siqua particula adhuc viget, quousque vis ejus procedat. Sed quo facilius nobis hujus quæstionis veritas eluceat, scopum obiter præfigam, quo tota summa destinanda sit. Hæc autem optima cavendi erroris erit ratio, si pericula considerentur, quæ utrimque imminent. Nam ubi omni rectitudine abdicatur homo, statim ex eo desidiæ occasionem arripit: & quia nihil ad justitiæ studium valere per se dicitur, illud totum, quasi jam nihil ad se pertineat, susque deque habet. Rursum vel minutulum illi quidpiam arrogari non potest, quin & Deo præripiatur suus honor, & ipse temeraria confidentia labefactetur. Ad hos ergo scopulos ne impingamus, tenendus hic cursus erit, ut homo nihil boni penes se reliquum sibi esse edoctus, & miserrima undique necessitate circumseptus, doceatur tamen ad bonum quo vacuus est, ad libertatem, qua privatus est, aspirare: & acrius ab ignavia excitetur, quam si summa virtute fingeretur instructus. Hoc secundum quam necessarium sit, nemo non videt. De priore video à pluribus dubitari quam conveniebat. Nam, hoc extra controversiam posito, nihil homini de suo adimendum esse, quantopere intersit ipsum falsa gloriatione dejici, palam constare debet. Nam, si ne tum quidem hoc homini concessum fuit, ut in se gloriaretur, quum Dei beneficentia summis ornamentis esset insignitus, quantum nunc humiliari convenit, ubi ob suam ingratitudinem ab eximia gloria in extremam ignominiam deturbatus est? Pro eo, inquam, tempore, quo in summum honoris fastigium evectus erat, Scriptura nihil aliud ei tribuit, quam quod creatus esset ad imaginem Dei: quo scilicet insinuat, non propriis bonis, sed Dei participatione fuisse beatum. Quid ergo nunc superest, nisi ut Deum (cujus beneficentiæ gratus esse non potuit, quum divitiis gratiæ ejus afflueret) omni gloria nudus ac destitutus agnoscat? & quem bonorum suorum recognitione non glorificavit, nunc saltem propriæ paupertatis confessione glorificet? Nihilo etiam minus è re nostra est, omnem sapientiæ virtutisque laudem nobis derogari, quam ad Dei gloriam attinet: ut cum sacrilegio ruinam nostram conjungant, qui aliquid ultra verum nobis largiuntur. Quid enim aliud fit, quum Marte nostro docemur contendere, nisi quod baculo arundineo in sublime evehimur, quo mox confracto decidamus? Quanquam nimis etiamnum commendantur vires nostræ, dum baculo arundineo comparantur. Fumus enim est quicquid de illis vani homines commenti sunt & garriunt. Quare non abs re toties ab Augustino præclara ista sententia repetitur, præcipitari magis à suis defensoribus liberum arbitrium, quam stabiliri. Hæc præfari necesse fuit propter nonnullos, qui, dum audiunt humanam virtutem funditus everti, ut Dei virtus in homine ædificetur, totam hanc disputationem pessime oderunt, quasi periculosam, nedum supervacuam: quam tamen, & in religione necessariam, & nobis utilissimam esse apparet.

Hujus fundamenti solida structura & firma demonstratio, ab argumento à majori ad minus.
Item ab incommodis & absurdis, quæ ex præcipitio superbiæ oriuntur.
in Euang. Joann. tract. 81.

2. Nunc consideremus, quum paulo ante diximus in mente & corde sitas esse animæ facultates, quid pari utraque polleat. Philosophi sane magno consensu rationem in mente considere fingunt, quæ instar lampadis consiliis omnibus præluceat, & instar reginæ voluntatem moderetur. Ita enim luce divina

Altera pars capitis, aliorum sententias referens.
1. Philosophorum.

hic & sequenti sect. lib. 1. c. 15. sect. 7, 8.

divina perfusam esse, ut optime consulere: eo vigore præstare, ut optime imperare queat. Sensum contra torpere & lippitudine teneri, ut semper humi serpat, & in crassioribus objectis volutetur, nec unquam se attollat ad veram perspicaciam. Appetitum, si rationi parere sustineat, nec sensui subigendum se permittet, ad studium virtutum ferri, rectam viam tenere, & in voluntatem formari: quod si in servitutem sensus se addicat, ab eo corrumpi & depravari, ut in libidinem degeneret. Atque omnino, quum ex eorum opinione illæ, quas supra dixi, animæ facultates insideant, intellectus, sensus, & appetitus, seu voluntas: (quæ appellatio jam vulgatiore usu recepta est) intellectum ratione præditum asserunt, optima ad bene beateque vivendum moderatrice, ipse modo se in sua præstantia sustineat, ac vim sibi naturaliter inditam exerat. Inferiorem autem ejus motionem, quæ sensus dicitur, qua ad errorem & hallucinationem abstrahitur, talem esse, ut rationis ferula domari & paulatim profligari queat. Voluntatem porro inter rationem & sensum mediam locant, sui scilicet juris & libertatis compotem, sive rationi obtemperare, sive sensui rapiendam prostituere libeat.

Philosophorum labyrinthi.

3. Non inficiantur quidem interdum, ipsa nimirum experientia convicti, quanta cum difficultate rationi apud se regnum homo stabiliat: dum nunc titillatur voluptatum illecebris, nunc falsa bonorum imagine deluditur, nunc impotenter percutitur immoderatis affectibus, & tanquam funibus, vel nervis (ut ait Plato) in diversum abripitur. Qua etiam ratione Cicero dicit, illos à natura datos igniculos pravis opinionibus malisque moribus mox extingui. Ubi vero semel occuparunt in animis hominum ejusmodi morbi, impotentius grassari fatentur, quam ut facile coercere eos liceat: nec dubitant ferocibus equis comparare, qui ex turbata ratione, ceu auriga excusso, intemperanter ac sine modo lasciviant. Hoc tamen extra controversiam ponunt, virtutes & vitia in nostra esse potestate. nam si nostræ (inquiunt) electionis est, hoc aut illud agere: ergo & non agere. Rursum, si non agere: ergo & agere. Libera autem electione agere videmur, quæ agimus; & ab iis abstinere, quibus abstinemus: ergo siquid boni agimus ubi libeat, possumus illud omittere: siquid mali perpetramus, possumus id quoque fugere. Quin etiam eo licentiæ quidam eorum proruperunt, ut jactarint, deorum quidem esse munus, quod vivimus: nostrum vero, quod bene sanctèque vivimus unde & illud Ciceronis in persona Cottæ, quia sibi quisque virtutem acquirit, neminem ex sapientibus unquam de ea gratias Deo egisse. *Propter virtutem enim laudamur*, inquit, *& in virtute gloriamur: quod non fieret, si donum esset Dei, non à nobis.* Ac paulo post, *Judicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à seipso sumendam esse sapientiam.* Hæc ergo Philosophorum omnium sententiæ summa est, humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere: voluntatem illi subjacentem, à sensu quidem ad mala sollicitari, sed, ut liberam electionem habet, impediri nequaquam posse, quin rationem ducem per omnia sequatur.

lib. 2. de leg.
lib. 3. Tusc. Quæst.
vide apud Arist. lib. 3. Eth. cap. 5.
Seneca passim.
3. de nat. deor.
Summa sententia omnium Philosophorum.

2. De servo & libero arbitrio, veterum Theologorum sententia.

4. Inter scriptores Ecclesiasticos, tametsi nemo exstitit, qui non agnosceret & sanitatem rationis in homine graviter ex peccato vulneratam, & voluntatem pravis cupiditatibus valde implicitam esse: multi tamen eorum longe plus æquo Philosophis accesserunt. Ex quibus veteres mihi videntur hoc consilio vires humanas sic extulisse, ne si impotentiam diserte essent confessi, primum Philosophorum ipsorum cachinnos, quibuscum tunc certamen habebant, excuterent: deinde carni, suapte sponte nimis ad bonum torpenti, novam desidiæ occasionem præberent. Ergo, nequid communi hominum judicio absurdum traderent, Scripturæ doctrinam cum Philosophiæ dogmatibus dimidia ex parte conciliare studium illis fuit: præcipue tamen secundum illud spectasse, ne desidiæ locum facerent, ex eorum verbis apparet. Habet Chrysostomus alicubi: *Quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberum donavit arbitrium: & invitos non retinet, sed volentes amplectitur.* Item, *Sæpe, qui malus est, si voluerit, in bonum mutatur: & qui bonus, per ignaviam excidit, & fit malus: quia liberi arbitrii esse nostram naturam fecit Dominus: nec imponit necessitatem, sed congruis remediis appositis, totum jacere in ægrotantis sententia sinit.* Item, *Sicut, nisi gratia Dei adjuti, nihil unquam possumus recte agere: ita, nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum acquirere favorem.* Dixerat autem prius, Ut non totum divini sit auxilii, simul nos aliquid afferre oportet. Adeoque verbum hoc illi passim familiare est, *Afferamus quod est nostrum, reliqua Deus supplebit.* Cui consentaneum, quod ait Hieronymus, *Nostrum esse incipere, Dei autem perficere: nostrum offerre, quod possumus; illius implere, quod non possumus.* Vides certe iis sententiis homini plus quam par erat ad virtutis studium illos esse largitos: quia putabant se non aliter torporem nobis ingenitum posse expergefacere, quam si solo ipso nos peccare arguerent: id autem quanta dexteritate ab illis factum sit, postea videbimus. Certe, quas retulimus sententias, esse falsissimas, paulo post constabit. Porro tametsi Græci præ aliis, atque inter eos singulariter Chrysostomus, in extollenda humanæ voluntatis facultate modum excesserunt, veteres tamen omnes, excepto Augustino, sic in hac re aut variant, aut vacillant, aut perplexe loquuntur, ut certi fere nihil ex eorum scriptis referre liceat. Itaque enumerandis singulorum sententiis exactius non insistemus; sed carptim ex unoquoque tantum delibabimus, quantum argumenti explicatio exigere visa fuerit. Qui postea sequuti sunt (dum pro se quisque in humanæ naturæ defensione argutiæ laudem captat) sensim alii post alios in deterius continuo delapsi sunt: donec eo ventum est, ut vulgo putaretur homo sensuali tantum parte corruptus, habere prorsus incolumem rationem, voluntatem etiam majori ex parte. Interea volitavit illud in ore omnium, naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia vero ablata. Sed quorsum tenderet, vix centesimus quisque leviter gustavit. Ego certe, si dilucide tradere velim qualis sit naturæ corruptela, his verbis facile sim contentus. Sed magnopere interest, attente expendi, quid homo & in cunctis naturæ suæ partibus vitiatus, & donis supernaturalibus exutus valeat. Nimis ergo philosophice hac de re loquuti sunt, qui se Christi jactabant esse discipulos. Nam, quasi adhuc integer staret homo, semper apud Latinos liberi arbitrii nomen extitit. Græcos vero non puduit multo arrogantius usurpare vocabulum: siquidem αὐτεξούσιον dixerunt, acsi potestas suipsius penes hominem fuisset. Quoniam ergo ad vulgus etiam ipsum omnes hoc principio imbuti sunt, præditum esse libero arbitrio hominem, nonnulli autem eorum, qui eximii volunt videri, quousque id extendatur, nesciunt: nos vim vocis prius excutiamus, tum ex Scripturæ simplicitate exequamur quid suapte natura homo ad bonum aut malum polleat. Liberum arbitrium quid esset, quum in omnium scriptis identidem occurrat, pauci definierunt. Videtur tamen Origenes id, de quo passim inter eos conveniebat, posuisse, quum dicit, Facultatem esse rationis ad bonum malumve discernendum: voluntatis ad utrumvis eligendum. Nec ab eo variat Augustinus, quum docet, Facultatem esse rationis & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente:

Quæ partim ex Philosophia, partim ex Theologia conflata sunt.
Homil. de prod. Judæ.
Homil. 18. in Gen.
Homil. 52.
Dialog. 3. contra Pelag.
Ideo vel falsa, vel hyperbolica, vel perplexa, aut varia & pugnantes.
vide hujus cap. sect. 12.
Philosophia profana nimius amor in Ecclesia, Dei & nostri notitiam obscuravit.
Ut autem sententia veterum melius expendantur, definitio liberi arbitrii est constituenda: in

quæ illi minime consentiunt.
assistente: malum, ea desistente. Obscurius Bernardus, dum vult argute loqui, qui ait esse consensum, ob voluntatis inamissibilem libertatem, & rationis indeclinabile judicium. Nec satis popularis Anselmi definitio, qui tradit esse potestatem servandi rectitudinem propter seipsam. Itaque Petrus Lombardus & Scholastici, Augustini definitionem magis amplexi sunt, quia & apertior erat, & gratiam Dei non excludebat: sine qua voluntatem sibi per se non sufficere videbant. Sua tamen & ipsi afferunt, sive quæ meliora esse, sive quæ facere putabant ad majorem explicationem. Principio consentiunt, nomen arbitrii magis ad rationem referendum, cujus est discernere inter bona & mala: epithetum liberi, ad voluntatem proprie pertinere, quæ ad utrumque flecti possit. Quare, quum libertas proprie voluntati conveniat, Thomas optime quadrare dicit, si liberum arbitrium dicatur vis electiva, quæ mixta quidem ex intelligentia & appetitu, magis tamen ad appetitum inclinet. Jam habemus, in quibus sitam esse doceant vim liberi arbitrii, in ratione scilicet & voluntate: nunc, quantum utrique tribuant, breviter videndum superest.

lib. 3. de principiis. refertur à Lombardo, lib. 2. dist. 24. de grat. & lib. arbit. Dialog. de lib. arbit. c. 12 & 13. lib. 2. sent. dist. 24. sect. 5. part. 2. quæst. 83. art. 3.

Cujusmodi res libero arbitrio subjiciant veteres, præcipue vero Scholastici.
lib. 1. c. 2.

5. Communiter solent res medias, quæ scilicet nihil ad regnum Dei pertinent, sub libero hominis consilio ponere: veram autem justitiam, ad specialem Dei gratiam & spiritualem regenerationem referre. Quod dum vult ostendere auctor operis De vocatione Gentium, triplicem voluntatem numerat: primam sensitivam, alteram animalem, tertiam spiritualem: quarum priores duas homini liberas esse tradit, ultimam opus esse Spiritus sancti in homine. Quod an verum sit, suo loco tractabitur: nunc enim recensere breviter aliorum sententias, non refellere propositum est. Hinc fit, ut quum de libero arbitrio agunt scriptores, non quid ad civiles, seu externas actiones, sed quid ad divinæ Legis obedientiam valeat, in primis requirant. Quam posteriorem quæstionem sic præcipuam esse fateor, ut illam arbitter non prorsus negligendam. Cujus sententiæ spero me optimam rationem redditurum. Obtinuit autem in scholis distinctio, quæ triplicem libertatem numerat: à necessitate primam, secundam à peccato, tertiam à miseria; quarum prima sic homini naturaliter inhæreat, ut nequeat ullo modo eripi, duæ alteræ per peccatum sint amissæ. Hanc distinctionem ego libenter recipio, nisi quod illic necessitas cum coactione perperam confunditur: inter quas quantum sit discriminis, & quam necessario considerandum, alibi apparebit.

à sect. 12. ad 18.
Quotuplex sit, secundum eos, sit arbitrii libertas.
Lombard. lib. 2. dist. 25.

Scholasticorum Theologorum scrupuli in hujus quæstionis explanatione.
Lombard. lib. 2. dist. 26. sect. 7, 8.
lib. 2. dist. 26.

6. Hoc si recipitur, extra controversiam erit, non suppetere ad bona opera liberum arbitrium homini, nisi gratia adjuvetur, & gratia quidem speciali, qua electi soli per regenerationem donantur. Nam phreneticos nihil moror, qui gratiam pariter & promiscue expositam esse garriunt. Sed nondum istud liquet, sitne in totum privatus bene agendi facultate, an habeat adhuc nonnullam, sed pusillam & infirmam: quæ per se quidem nihil possit, opitulante vero gratia, suas ipsa quoque partes agat. Id dum vult expedire Magister sententiarum, duplicem gratiam necessariam esse nobis docet, quo reddamur ad bonum opus idonei. Alteram vocat Operantem, qua fit, ut efficaciter velimus bonum: Cooperantem alteram, quæ bonam voluntatem sequitur adjuvando. In qua partitione hoc mihi displicet, quod dum gratiæ Dei tribuit efficacem boni appetitum, innuit hominem jam suapte natura, bonum quodammodo, licet inefficaciter, appetere: sicut Bernardus bonam quidem voluntatem opus Dei esse asserens, homini tamen hoc concedit, ut motu proprio bonam ejusmodi voluntatem appetat. Sed istud ab Augustini mente procul abest, à quo tamen sumpsisse partitionem videri vult

vide hujus lib. cap. 3. sect. 10. & cap. 7. sect. 9.
de libero arbitrio.

Lombardus. In secundo membro ambiguitas me offendit, quæ perversam genuit interpretationem. Ideo enim putarunt nos secundæ Dei gratiæ cooperari, quod nostri juris sit, primam gratiam, vel respuendo irritam facere, vel obedienter sequendo confirmare. Quod auctor operis De vocatione Gentium sic exprimit, Liberum esse iis, qui rationis judicio utuntur, à gratia discedere: ut non discessisse sit præmium, & ut quod non potest, nisi Spiritu cooperante, fieri, eorum meritis deputetur, quorum id potuit voluntate non fieri. Hæc duo notare obiter libuit, ut videas jam lector, quantum à sanioribus Scholasticis dissentiam. Longiore enim intervallo à recentioribus Sophistis differo, quanto scilicet à vetustate longius abscesserunt. Utcunque, ex hac tamen partitione intelligimus, qua ratione liberum dederint arbitrium homini. Pronunciat enim tandem Lombardus, non liberi arbitrii ideo nos esse, quod ad bonum & malum vel agendum vel cogitandum peræque polleamus: sed duntaxat, quod coactione soluti sumus. Quæ libertas non impeditur, etiamsi pravi simus, & servi peccati, & nihil quam peccare possimus.

vid. sect. 27 hujus cap.
lib. 2. c. 4.
lib. 2. sent. dist. 25.

7. Liberi ergo arbitrii hoc modo dicetur homo, non quia liberam habeat boni æque ac mali electionem: sed quia male voluntate agit, non coactione. Optime id quidem: sed quorsum attinebat rem tantulam adeo superbo titulo insignire? Egregia vero libertas, si homo quidem non cogitur ad serviendum peccato: sic tamen est ἐθελόδουλος, ut vincta teneatur peccati compedibus ejus voluntas. Equidem λογομαχίας abominor, quibus frustra Ecclesia fatigatur: sed religiose censeo cavendas eas voces, quæ absurdum aliquid sonant: præsertim ubi perniciose erratur. Quotus autem, quæso, quisque est, qui dum assignari homini liberum arbitrium audit, non statim concipit illum esse & mentis suæ & voluntatis dominum, qui flectere se in utramvis partem à seipso possit? Atqui (dicet quispiam) sublatum erit hujusmodi periculum, si de significatione diligenter plebs admoneatur. Imo vero, quum in falsitatem ultro humanum ingenium propendeat, citius errorem ex verbulo uno hauriet, quam veritatem ex prolixa oratione. Cujus rei certius habemus in hoc ipso vocabulo, quam optandum sit, experimentum. Illa enim veterum interpretatione prætermissa, tota fere posteritas in verbi etymo dum hæret, in exitialem confidentiam evecta est.

Conclusio. Rem tantulam ita magnifieri non debuisse.
Objectio eorum, qui voces novas in Ecclesia retinent.
Responsio.
Altera responsio. Patres (in primis Augustinum) etiamsi vocem arbitrii retinuerint, tamen hæreticorum, gratiam Dei tollentium, dogma de libero arbitrio damnasse.

8. Quod si nos Patrum auctoritas movet: illi quidem assidue in ore habent vocabulum, sed simul declarant quanti faciant illius usum. In primis Augustinus, qui non dubitat servum appellare. Alicubi succenset adversus eos, qui liberum negant arbitrium: sed præcipuam rationem declarat, quum ait, *Tantùm ne audeat quisquam sic negare voluntatis arbitrium, ut velit excusare peccatum.* At certe alibi fatetur, sine Spiritu non esse liberam hominis voluntatem, quum cupiditatibus vincientibus ac vincentibus subdita sit. Item, victa vitio in quod cecidit voluntate, cœpisse carere libertate naturam. Item, hominem libero arbitrio male usum, & se & arbitrium suum perdidisse. Item, liberum arbitrium captivatum, nequid possit ad justitiam. Item, liberum non fore, quod non Dei gratia liberaverit. Item, justitiam Dei non impleri, quum Lex jubet, & homo quasi suis viribus facit: sed quum Spiritus adjuvat, & hominis non libera, sed à Deo liberata voluntas obsequitur. Atque horum omnium rationem breviter reddit, quum alibi scribit, hominem magnas liberi arbitrii vires, quum conderetur, accepisse: sed peccando amisisse. Itaque alibi, postquam ostendit liberum arbitrium constitui per gratiam, acriter in eos invehitur, qui sibi illud arrogant sine gratia. *Utquid ergo,* inquit, *miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire,*

lib. 1. cont. Julian. Homil. 53. in Joan. ad Anast. epist. 144. de perfect. just. Ench. ad Laur. cap. 30. lib. 3. ad Bonif. c. 8. lib. 3. c. 7. lib. 1. ad Bonif. c. 3. lib. 3. c. 7. lib. de ver. Apostol. serm. 2. lib. de spir. & lit. c. 30.

ante-

antequam liberentur: aut de suis viribus, si jam liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrii utique libertatem sonare. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Si ergo servi sunt peccati, quid se jactant de libero arbitrio? A quo enim quis devictus est, huic & servus addictus est. Si autem liberati sunt, quid se jactant velut de opere proprio? An ita liberi sunt, ut nec servi ejus esse velint, qui dicit, *Sine me nihil potestis facere?* Quid, quod alio etiam loco videtur jocose eludere usum ejus vocis, quum dicit, liberum quidem esse arbitrium, sed non liberatum: liberum justitiæ, servum peccati. Quam sententiam alibi quoque repetit & applicat, ubi docet liberum à justitia non esse hominem, nisi arbitrio voluntatis: à peccato autem non fieri liberum, nisi gratia Salvatoris. Qui libertatem hominis nihil aliud esse sibi testatur, quam emancipationem, vel manumissionem à justitia, illius inane nomen videtur belle irridere. Itaque, siquis vocis hujus usum non prava iotelligentia sibi permittat, per me quidem non vexabitur ob eam rem: sed quia sine ingenti periculo non posse retineri censeo, magno contra Ecclesiæ bono futurum si aboleatur: neque ipse usurpare velim, & alios, si me consulant, abstinere optarim.

Joan. 15. vers. 5.
de corrept. & grat. c. 13.

9. Magnum mihi præjudicium attulisse forsan videar, qui scriptores omnes Ecclesiasticos (excepto Augustino) ita ambigue aut varie in hac re loquutos esse confessus sum, ut certum quidpiam ex eorum scriptis haberi nequeat. Hoc enim perinde nonnulli interpretabuntur, quasi à suffragii jure depellere ideo ipsos voluerim, quia mihi sint omnes adversarii. Ego vero nihil aliud spectavi, quam quod volui simpliciter ac bona fide consultum piis ingeniis: quæ si eorum sententiam hac in parte expectent, semper incerta fluctuabunt? adeo nunc hominem liberi arbitrii viribus spoliatum, ad solam gratiam confugere docent: nunc propriis ipsum armis, aut instruunt, aut videntur instruere. Difficile tamen factu non est, ut appareat eos in hujusmodi loquendi ambiguitate, humana virtute nihil, aut quam minimo æstimata, totam Spiritui sancto bonorum omnium laudem detulisse: si quasdam eorum sententias huc inseram, quibus id clare docetur. Quid enim sibi vult illud Cypriani, toties ab Augustino celebratum, *De nullo gloriandum: quia nihil nostrum est, nisi ut homo prorsus apud se exinanitus, à Deo totus pendere discat.* Quid illud Augustini & Eucherii, dum lignum vitæ Christum esse exponunt, ad quem qui manum porrexerit, vivet: lignum scientiæ boni & mali, voluntatis arbitrium, de quo qui relicta gratia Dei gustaverit, morietur? Quid illud Chrysostomi, Quod omnis homo non modo naturaliter peccator, sed totus peccatum est? Si nihil boni nostrum est, si homo à vertice ad calcem totus est peccatum, si ne tentare quidem licet, quantum valeat arbitrii facultas: qui jam inter Deum & hominem laudem boni operis partiri liceat? Possem ejusmodi formæ permulta ex aliis referre: sed nequis cavilletur, me seligere sola ea, quæ causæ meæ serviunt, quæ autem adversantur callide præterire, ab hac recitatione abstineo. Audeo tamen hoc affirmare, utcunque nimii interdum sint in libero arbitrio extollendo, hunc tamen illis propositum fuisse scopum, ut hominem à virtutis suæ fiducia penitus aversum, in Deo uno fortitudinem suam repositam habere doceant. Nunc ad simplicem veritatis explicationem in consideranda hominis natura venio.

Quamvis autem veteres (excepto Augustino) ita loquuti sint de libero hominis arbitrio post lapsum, ut certum quidpiam ex eorum scriptis elici nequeat: attamen in hac loquendi ambiguitate, humana virtute nihil aut quam minimo æstimata, totam Spiritui S. bonorum omnium laudem detulerunt.
lib. de prædest. sanct.
item ad Bonif. l. 4. & alibi.
lib. in Genesin.
Homil. 1. in adventu.

10. Quod tamen initio hujus capitis præfatus sum, cogor rursum hic repetere, Ut quisque maxime suæ calamitatis, inopiæ, nuditatis, ignominiæ conscientia dejectus est & consternatus, ita optime in sui cognitione profecisse. Non enim periculum est, ne sibi nimium adimat homo, dummodo recuperandum in Deo discat, quod sibi deest. At sibi ne tantillum quidem sumere ultra jus suum potest, quin & inani confidentia se perdat, & divinum honorem ad se traducens, immanis sacrilegii reus fiat. Et sane, quoties hæc libido mentem nostram incessit, ut aliquid nostrum habere expetamus, quod in nobis scilicet potius, quam in Deo resideat, cogitationem hanc non ab alio consiliario sciamus nobis suggeri, quam qui primos parentes induxit, ut diis esse similes vellent, scientes bonum & malum. Si verbum diabolicum est, quod hominem in seipso erigit, illi ne locum demus: nisi ab hoste consilium capere libet. Dulce quidem est, tantum habere propriæ virtutis, ut in seipso acquiescas: sed, ne ad inanem istam fiduciam illectemur, deterreant nos tot graves sententiæ, quibus severe prosternimur. quales sunt, *Maledictum esse, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum.* Item, *Non delectari Deum robore equi: tibias viri illi non placere: sed affici erga timentes se, suspicientes bonitatem suam.* Item, *Ipsum esse, qui dat lasso vires, & virtute defecto robur auget: qui facit, ut fatigentur & laboreat adolescentes: juvenes impingant: qui autem in ipso uno sperant, roborentur.* Quæ omnes eo spectant, ut ne quantulacunque fortitudinis nostræ opinione nitamur, si Deum volumus habere propitium, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Tum in memoriam rursum veniant istæ promissiones, *Effundam aquam super sitientem, & flumina super aridam.* Item, *Omnes sitientes venite ad aquas.* Quæ testantur, ad percipiendas Dei benedictiones nullos admitti, nisi suæ paupertatis sensu tabescentes. Nec prætereundæ ejusmodi, qualis ista est Jesaiæ, *Non erit amplius tibi sol ad lucendum per diem, neque luna ad lucendum per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Solis certe aut lunæ splendorem non aufert Dominus servis suis: sed quia vult in ipsis solus gloriosus apparere; ab iis etiam, quæ habentur eorum opinione excellentissima, fiduciam eorum procul avocat.

Postrema hujus cap. pars, simplicem veritatis doctrinam in consideranda hominis natura proponens. Fundamentum autem illud est, ut homo se perditum agnoscens, tum demum in sui cognitione profecisse existimet.
Id confirmatur, 1. Sententiis Scripturæ.
Jer. 17: 5.
Psal. 147: 10.
Jesa. 40. vers. 29, 30, 31.
Jac. 4: 6.
Jesa. 44: 3.
idem c. 55. vers. 1.
Jesa. 60. vers. 19.

11. Semper sane mihi vehementer illud Chrysostomi placuit, Fundamentum nostræ Philosophiæ esse humilitatem: magis etiamnum illud Augustini, *Quemadmodum*, inquit, *rhetor ille rogatus, quid primum esset in eloquentiæ præceptis: respondit, pronunciationem: quid secundum, pronunciationem: quid tertium, pronunciationem: ita si me interroges de religionis Christianæ præceptis, primo, secundo, & tertio, & semper respondere liberet, humilitatem.* Porro humilitatem non intelligit, ubi homo aliquantæ virtutis sibi conscius à superbia fastuque abstinet: sed ubi talem se vere sentit, qui nullum habeat, nisi in humilitate, refugium, quemadmodum alibi declarat. *Nemo*, inquit, *se palpet: de suo Satanas est: id unde beatus est, à Deo tantum habet. Quid enim de tuo habes nisi peccatum? Tolle tibi peccatum, quod tuum est: nam justitia Dei est.* Item, *Quid tantum de naturæ possibilitate præsumitur? vulnerata, sauciata, vexata, perdita est. Vera confessione, non falsa defensione opus habet.* Item, *Quando quisque cognoscit, quod in seipso nihil est, & adjutorium de se nullum habet: arma in ipso confracta sunt, bella sedata sunt.* Necesse autem est, ut conterantur omnia impietatis arma, confringantur, comburantur: remaneas inermis, nullum habeas in te adjutorium. Quanto magis in te infirmus es, tanto magis te suscipit Dominus. Sic in Psalmum septuagesimum, justitiæ nostræ reminisci nos vetat, quo Dei justitiam agnoscamus: ac Deum ostendit sic nobis gratiam suam commendare, ut nos nihil esse sciamus. Stare tantum Dei misericordia, quum à nobis ipsis nonnisi mali simus. Ne hic ergo de jure nostro cum Deo contendamus, acsi saluti nostræ decederet, quod illi tribuitur. Siquidem, ut nostra humilitas, ejus est altitudo:

2. Testimoniis veterum Theologorum.
Homil. de perfect. Euangel.
epist. 65. ad Dioic. de vera humilit.
vide cap. 7. hujus lib. sect. 4 & lib. 3. c. 12. sect. 6, 7.
Homil. in Joan. 49.
lib. de nat. & grat. cap. 52.
in Psal. 45.

ita

ita confessio nostræ humilitatis, miserationem ejus in remedium paratam habet. Neque vero exigo, ut homo non convictus, ultro cedat: & siquas facultates habet, ab iis animum evertat, quo in veram humilitatem subigatur: sed ut seposito φιλαυτίας καὶ φιλοτιμίας morbo (quo excæcatus, æquo altius de se sentit) in veraci Scripturæ speculo seipsum probe recognoscat.

Fundamento posito, ut ostendat quantum in homine post lapsum tribuendum sit tum intellectui, tum etiam voluntati, primum de utroque generatim affirmat (idque secundum Augustinum & Scholasticos) naturalia dona corrupta esse, supernaturalia vero penitus amissa.

12. Ac illa quidem vulgaris sententia, quam sumpserunt ex Augustino, mihi placet, naturalia dona fuisse corrupta in homine per peccatum, supernaturalibus autem exinanitum fuisse. Nam hoc posteriore membro intelligunt, tam fidei lucem, quam justitiam, quæ ad cælestem vitam æternamque felicitatem adipiscendam sufficerent. Ergo se abdicans à regno Dei, simul privatus est spiritualibus donis, quibus in spem salutis æternæ instructus fuerat: unde sequitur, ita exulare à regno Dei, ut quæcunque ad beatam animæ vitam spectant, in eo extincta sint, donec per regenerationis gratiam ipsa recuperet. In his sunt, fides, amor Dei, charitas erga proximos, sanctitatis & justitiæ studium. Hæc omnia quum nobis restituat Christus, adventitia censentur, & præter naturam: ideoque fuisse abolita colligimus. Rursum sanitas mentis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata: atque hæc est naturalium donorum corruptio. Nam etsi aliquid intelligentiæ & judicii residuum manet unà cum voluntate, neque tamen mentem integram & sanam dicemus, quæ & debilis est, & multis tenebris immersa, & pravitas voluntatis plus satis nota est. Quum ergo ratio, qua discernit homo inter bonum & malum, qua intelligit & judicat, naturale donum sit, non potuit in totum deleri: sed partim debilitata, partim vitiata fuit, ut deformes ruinæ appareant. Hoc sensu dicit
Joan. 1: 5. Joannes, lumen adhuc in tenebris lucere, sed à tenebris non comprehendi: quibus verbis utrumque clare exprimitur, in perversa & degenere hominis natura micare adhuc scintillas, quæ ostendant rationale esse animal & à brutis differre, quia intelligentia præditum sit: & tamen hanc lucem multa ignorantiæ densitate suffocari, ut efficaciter emergere nequeat. Sic voluntas, quia inseparabilis est ab hominis natura, non periit: sed pravis cupiditatibus devincta fuit, ut nihil rectum appetere queat.

Deinde, utrumque separatim explicandum sibi assumit. Intellectus primum vires excutiens ab hac sectione ad 26. Generalia autem primo loco quædam proferens: nempe 1. intellectum humanum perspicientia aliqua valere. Quæ tamen duplici vanitate laborat.

Hæc quidem plena est definitio, sed quæ pluribus explicanda est. Ergo, ut secundum primam illam distinctionem, qua hominis animam in intellectum & voluntatem partiti sumus, orationis ordo procedat: vim intellectus priore loco excutiamus. Perpetuæ cæcitatis ita eum damnare, ut nihil intelligentiæ ullo in genere rerum reliquum facias, non modo verbo Dei, sed sensus etiam communis experimento repugnat. Videmus enim insitum esse humano ingenio desiderium, nescio quod, indagandæ veritatis, ad quam minime aspiraret, nisi aliquo ejus odore ante percepto. Est ergo jam hæc nonnulla humani intellectus perspicientia, quod veritatis amore naturaliter rapitur: cujus neglectus in brutis animantibus arguit crassum absque ratione sensum. Quanquam hæc qualiscunque appetentia, antequam cursus sui stadium ingrediatur, deficit: quia mox concidit in vanitatem. Siquidem mens hominis, præ hebetudine, rectam veri investigandi viam tenere nequit: sed per varios errores vagatur, & tanquam in tenebris palpando subinde impingit, donec tandem palata evanescat: ita veritatem quærendo, quam sit ad ipsam quærendam & inveniendam inepta, prodit. Altera deinde vanitate graviter laborat: quod in quarum rerum veram notitiam incumbere expediat, sæpius non discernit. Itaque in disquirendis supervacuis ac nihili rebus ridicula curiositate se torquet: ad res maxime cognitu necessarias aut non advertit aut contemptim & raro deflectit: studium certe suum vix unquam serio applicat. De qua pravitate quum passim conquerantur profani scriptores, omnes fere se ea implicuisse comperiuntur. Quare Solomo, in toto suo Ecclesiaste, ubi ea studia est persequutus, in quibus sibi videntur homines valde sapere, inania tamen esse & frivola pronunciat.

Porro, intelligentia has ad res terrenas & cælestes extenditur.

Quantum intellectus valeat in rerum terrenarum cognitione assequenda ostenditur hac sect. & quatuor proxime sequentibus, nempe 14, 15, 16, 17.

13. Neque tamen ita conatus ejus semper in irritum cedunt, quin aliquid assequatur, præsertim ubi seipsam ad inferiora ista intendit. Quin etiam non ita stupida est, quin exiguum quiddam & de superioribus delibet, utcunque negligentius illis percontandis vacet: non id quidem æqua facultate. Nam quum supra vitæ præsentis spatium evehitur, tum præcipue demum convincitur suæ imbecillitatis. Quare, ut melius perspiciamus, quo usque pro gradibus suæ facultatis in unaquaque re procedat, distinctionem nobis proponere operæpretium est. Sit ergo hæc distinctio, esse aliam quidem rerum terrenarum intelligentiam, aliam vero cælestium. Res terrenas voco, quæ ad Deum regnumque ejus, ad veram justitiam, ad futuræ vitæ beatitudinem non pertingunt: sed cum vita præsenti rationem relationemque habent, & quodammodo intra ejus fines continentur. Res cælestes, puram Dei notitiam, veræ justitiæ rationem, ac regni cælestis mysteria. In priore genere sunt, politia, œconomia, artes omnes mechanicæ, disciplinæque liberales. In secundo, Dei ac divinæ voluntatis cognitio, & vitæ secundum eam formandæ regula. De priori autem sic fatendum: Quoniam homo animal est natura sociale, naturali quoque instinctu ad fovendam, conservandamque eam societatem propendet: ideoque civilis cujusdam & honestatis & ordinis universales impressiones inesse omnium hominum animis conspicimus. Hinc fit, ut nemo reperiatur, qui non intelligat, oportere quosvis hominum cœtus legibus contineri, quique non earum legum principia mente complectatur. Hinc ille perpetuus, tam Gentium omnium, quam singulorum mortalium in leges consensus, quia insita sunt universis, absque magistro legislatore, ipsarum semina. Neque moror dissensiones & pugnas, quæ mox emergunt, dum alii cupiunt jus & fas omne inversum, soluta legum repagula, libidinem solam pro jure grassari, ut fures & latrones: alii (quod vitium plusquam vulgare est) iniquum esse putant, quod pro æquo ab aliis sancitur: contra, laudabile contendunt, quod ab aliis vetatur. Siquidem illi non ideo leges oderunt, quod ignorent bonas & sanctas esse: sed præcipiti cupiditate furentes, cum manifesta ratione pugnant: &, quod mentis intelligentia probant, pro sua libidine abominantur. Posterius certamen tale est, ut primam illam conceptionem æquitatis non dirimat; siquidem de legum capitibus dum inter se disceptant homines, in quandam æquitatis summam consentiunt. In quo debilitas certe humanæ mentis arguitur, quæ etiam dum viam sequi videtur, claudicat & vacillat. Manet tamen illud, inspersum esse universis semen aliquod ordinis politici. Atque hoc amplum argumentum est, in hujus vitæ constitutione, nullum destitui luce rationis hominem.

Ac primum, quod ad res illas medias, sive terrenas attinet, manent adhuc in homine quædam intelligentiæ vires. Politiam enim & œconomiam ita omnes amplectuntur, ut non solum intelligant, oportere quosvis hominum cœtus legibus contineri: verum etiam & harum rerum principia mente comprehendant, atque confusionum auctores ac fautores damnant.

Secundo, in artibus discendis valet humanus intellectus.

14. Sequuntur artes, tum liberales, tum manuariæ, quibus discendis quia inest omnibus nobis quædam aptitudo, in eis etiam apparet vis humani acuminis. Quanquam autem non sunt omnes omnibus discendis idonei, satis tamen communis energiæ certum specimen est, quod nemo prope reperitur, cujus in arte aliqua perspicientia non se exerat. Neque sola suppetit ad discendum energia & facilitas, sed ad excogitandum in unaquaque arte novum aliquid, vel amplificandum & expoliendum, quod alio præeunte didiceris. Quod ut Platonem perperam impulit, ut traderet, comprehensionem ejusmodi nihil esse quam recordationem: ita nos

opti-

optima ratione cogit fateri, esse ingenitum humano ingenio ejus principium. Hæc ergo documenta aperte testantur, universalem rationis & intelligentiæ comprehensionem esse hominibus naturaliter inditam. Sic tamen universale est bonum, ut in eo pro se quisque peculiarem Dei gratiam agnoscere debeat. Ad quam gratitudinem nos abunde expergefacit ipse naturæ conditor, dum moriones creat, in quibus repræsentat, quibus excellat dotibus hominis anima, nisi ejus lumine perfusa: ut quod sic naturale inest omnibus, ut prorsus gratuitum sit erga singulos beneficentiæ ejus munus. Ipsarum porro artium inventio, aut methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio (quæ propria est paucorum) non est quidem solidum argumentum communis perspicaciæ: quia tamen promiscue contingit piis & impiis, jure inter naturales dotes numeratur.

Sic autem est bonum universale ejusmodi facultas intelligendi, ut nihilominus varia dona singulis collata Dei gratiam satis superque testentur.

Usus hujus cognitionis & intelligentiæ, circa res terrenas versantis, in eo consistit, ut mentem hominis quantumlibet & ab integritate sua collapsam, eximiis tamen Dei donis etiamnum ornatam esse agnoscamus.

15. Quoties ergo in profanos scriptores incidimus, illa, quæ admirabilis in iis affulget, veritatis luce admoneamur, mentem hominis, quantumlibet ab integritate sua collapsam & perversam, eximiis tamen etiamnum Dei donis vestitam esse & exornatam. Si unicum veritatis fontem, Dei Spiritum esse reputamus, veritatem ipsam neque respuemus, neque contemnemus, ubicunque apparebit: nisi velimus in Spiritum Dei contumeliosi esse. non enim dona Spiritus, sine ipsius contemptu & opprobrio, vilipenduntur. Quid autem? Veritatem affulsisse antiquis Jureconsultis negabimus, qui tanta æquitate civilem ordinem & disciplinam prodiderunt? Philosophos cæcutisse dicemus, cum in exquisita ista naturæ contemplatione, tum artificiosa descriptione? Dicemus mentem illis defuisse, qui arte disserendi constituta, nos cum ratione loqui docuerunt? Dicemus eos insaniisse, qui medicinam excudendo, suam industriam nobis impenderunt? Quid mathemata omnia? putabimusne amentium deliria? Imo ne sine ingenti quidem admiratione, veterum scripta legere de his rebus poterimus: admirabimur autem, quia præclara, ut sunt, cogemur agnoscere. Porro laudabilene aliquid aut præclarum censebimus, quod non recognoscamus à Deo provenire? Pudeat nos tantæ ingratitudinis, in quam non inciderunt Ethnici Poetæ, qui & Philosophiam, & leges, & bonas omnes artes, deorum inventa esse confessi sunt. Ergo, quum homines istos, quos Scriptura ψυχικοὺς vocat, usque eo fuisse pateat in rerum inferiorum investigatione acutos & perspicaces, talibus exemplis discamus, quot naturæ humanæ bona Dominus reliquerit, postquam vero bono spoliata est.

Deinde, in commune bonum generis humani quibusdam collata sunt hæc dona.

Exod. 31. vers. 2. & cap. 35. vers. 30.

16. Neque tamen interim obliviscamur hæc præstantissima divini Spiritus esse dona, quæ in publicum generis humani bonum, quibus vult, dispensat. Si enim Beseleel & Oliab intelligentiam & scientiam, quæ ad fabricam tabernaculi requirebatur, oportuit à Spiritu Dei instillari: non mirum est, si earum rerum, quæ sunt in vita humana præstantissimæ, cognitio per Spiritum Dei communicari nobis dicatur. Neque est, cur roget quispiam, Quidnam cum Spiritu commercii impiis, qui sunt à Deo prorsus alieni? Nam quod dicitur Spiritus Dei in solis fidelibus habitare, id intelligendum de Spiritu sanctificationis, per quem Deo ipsi in templa consecramur. Neque tamen ideo minus replet, movet, vegetat omnia ejusdem Spiritus virtute, idque secundum uniuscujusque generis proprietatem, quam ei creationis lege attribuit. Quod si nos Dominus impiorum opera & ministerio, in physicis, dialecticis, mathematicis & reliquis id genus voluit adjutos, ea utamur: ne si Dei dona ultro in ipsis oblata negligamus, demus justas ignaviæ nostræ pœnas. At vero, nequis hominem valde beatum putet, quum sub elementis hujus mundi tanta veritatis comprehendendæ energia illi conceditur: simul addendum est, totam istam & intelligendi vim, & intelligentiam, quæ inde consequitur, rem esse fluxam & evanidam coram Deo, ubi non subest solidum veritatis fundamentum. Verissime enim Augustinus (cui subscribere, ut diximus, coacti sunt Magister sententiarum & Scholastici) ut gratuita homini dona post lapsum detracta esse, ita naturalia hæc, quæ restabant, corrupta fuisse docet. non quod per se inquinari possint, quatenus à Deo proficiscuntur: sed quia polluto homini pura esse desierunt, ne quam inde laudem consequatur.

Interdum etiam impiis, quibus pura & firma esse coram Deo desinunt.

lib. 2. dist. 25.

In summa, aliquid naturæ humanæ reliquum est: quicquid autem est, ad totum indulgentiæ divinæ adscribi debet.

17. Hæc summa sit, in universo genere humano perspici, naturæ nostræ propriam esse rationem, quæ nos à brutis animalibus discernat, sicut ipsa sensu differunt à rebus inanimatis. Nam quod nascuntur moriones quidam, vel stupidi, defectus ille generalem Dei gratiam non obscurat: quin potius tali spectaculo monemur, quod nobis relictum est, Dei indulgentiæ merito debere adscribi: quia nisi nobis pepercisset, totius naturæ interitum secum traxisset defectio. Quod autem alii præstant acumine, alii judicio superant, aliis mens agilior est ad hanc vel illam artem discendam, in hac varietate gratiam suam nobis commendat Deus, ne sibi quisquam velut proprium arroget, quod ex mera illius liberalitate fluit. Unde enim alius alio præstantior, nisi ut in natura communi emineat specialis Dei gratia, quæ multos præteriens, nemini se obstrictam esse clamat? Adde, quod singulares motus pro cujusque vocatione Deus instillat; cujus rei multa occurrunt exempla in libro Judicum, ubi dicitur Spiritus Domini induisse, quos ad regendum populum vocabat. Denique in eximiis quibusque factis specialis est instinctus. Qua ratione Saulem sequuti sunt fortes, quorum tetigerat Deus corda. Et quum prædicitur inauguratio in regnum, ita loquitur Samuel, *Transibit super te Spiritus Domini, & eris vir alius.* Atque hoc ad totum gubernationis cursum extenditur: sicuti postea narratur de Davide, quod transierit super eum Spiritus Domini à die illa in posterum. Sed idem alibi traditur quoad particulares motus. Imo apud Homerum ingenio pollere dicuntur homines, non modo, prout cuique distribuit Jupiter, sed οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι. Et certe experientia ostendit, dum attoniti sæpe hærent, qui maxime ingeniosi erant ac solertes, in manu & arbitrio Dei esse mentes hominum, ut eas singulis momentis regat: qua ratione dicitur auferre sensum prudentibus, ut errent per invia. Cæterum in hac diversitate conspicimus tamen aliquas imaginis Dei superstites notas, quæ totum humanum genus ab aliis creaturis distinguant.

Ratio 1.

2. Exempla.

Jud. 6: 34.

1 Sam. 10. vers. 26.

1 Sam. 10. vers. 6.

Odyss. σ.

Ratio 3.

Psal. 107. vers. 40.

Altera pars disputationis de vi humanæ rationis, seu intelligentiæ, circa res cælestes & spirituales: ab hac 18. sect. ad 26. usque.

Quum autem res spirituales ad 3. capita revocentur, nempe divinæ notitiæ, adoptionis, & voluntatis intelligentiam

18. Nunc exponendum est, quid cernat humana ratio, ubi ad regnum Dei venitur & spiritualem illam perspicientiam: quæ tribus potissimum rebus constat, Deum nosse, paternum erga nos ejus favorem, in quo salus nostra consistit: & formandæ, secundum Legis regulam, vitæ rationem. Cum in primis duobus, tum vero in secundo proprie, qui sunt hominum ingeniosissimi, talpis sunt cæciores. Equidem non inficior, sparsim quædam apud Philosophos de Deo legi scite & apposite dicta: sed quæ vertiginosam quandam imaginationem semper resipiant. Præbuit quidem illis Dominus, ut supra dictum est, exiguum divinitatis suæ gustum, ne ignorantiam impietati obtenderent: & eos interdum ad dicenda nonnulla impulit, quorum confessione ipsi convincerentur: sed ita viderunt, quæ videbant, ut tali intuitu minime ad veritatem dirigerentur, nedum pertingerent; qualiter nocturni fulgetri coruscationem, qui in medio agro est viator, longe lateque ad momentum videt, sed adeo evanido aspectu,

tiret hat tria hominis cæcutire probatur rationibus firmissimis, elegante similitudine illustrates.

vide lib. 3. c.2.sect.14. 15, 16.

aspectu, ut ante noctis caligine resorbeantur, quam pedem movere queat: tantum abest, ut in viam tali subsidio deducatur. Præterea illæ veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt, quot & quam portentosis mendaciis sunt inquinatæ? Denique illam divinæ erga nos benevolentiæ certitudinem (sine qua hominis ingenium immensa confusione repleri necesse est) ne olfecerunt quidem unquam. Ad hanc ergo veritatem, nec appropinquat, nec contendit, nec collimat humana ratio, ut intelligat, quis sit verus Deus, qualisve erga nos esse velit.

Deinde Scriptura S. testimoniis, ex quibus colligitur, 1. Aliqua luce donatos esse Adami filios, sed ea Deum haud comprehendere posse.

Joan. 1: 4.

Ratio prima.

19. Sed quia falsa perspicaciæ nostræ opinione ebrii, ægerrime nobis persuaderi sinimus, illam in rebus divinis cæcam prorsus esse & stupidam: satius, opinor, fuerit Scripturæ testimoniis, quam rationibus id comprobare. Hoc pulcherrime docet Joannes, eo quem nuper citavi loco, quum scribit, in Deo ab initio fuisse vitam, & eam vitam, quæ esset lux hominum: lucem hanc in tenebris lucere, & à tenebris non comprehendi. Indicat quidem hominis animam fulgore divinæ lucis irradiari, ut nunquam plane, vel exigua saltem ejus flamma, vel saltem scintilla destituatur: sed ea tamen illuminatione Deum non comprehendere. Cur id? quia ejus acumen, quantum ad Dei notitiam, mera est caligo. Quum enim Spiritus homines appellat tenebras, eos semel spoliat omni spiritualis intelligentiæ facultate.

Joan. 1: 12.

Ratio altera.

Quare fideles, qui Christum amplectuntur, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo natos asserit. Quasi diceret, non esse tam sublimis sapientiæ capacem carnem, ut Deum, & quod Dei est, suscipiat, nisi Dei Spiritu illuminetur.

Matth. 16. vers. 17.

Quemadmodum testatus est Christus, hanc specialem esse Patris revelationem, quod à Petro agnosceretur.

2. Adoptio non à natura, sed à Patre cælesti per regenerationis Spiritum in electis obsignatur: ideo intelligentia, quæ salutis nostræ sunt, ante regenerationem minime apprehendit: ut ex Scriptura S. variis locis apparet.

Ps. 36: 10.

1 Cor. 12. vers. 3.

Joan. 3:27.

Deut. 29: 2.

20. Si persuasum nobis foret (quod extra controversiam esse debet) naturæ nostræ deesse quicquid cælestis Pater electis suis per Spiritum regenerationis confert, hic nulla esset hæsitandi materia. Sic enim loquitur populus fidelis apud Prophetam, *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Idem testatur Apostolus, quum ait, neminem posse dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu S. Et Joannes Baptista, stuporem discipulorum videns, exclamat, neminem posse accipere quicquam, nisi datum illi fuerit desuper. Donum autem ab eo intelligi de speciali illuminatione, non communi naturæ dote, inde constat, quod tot verbis, quibus Christum commendaverat discipulis suis, nihil se profecisse conqueritur. *Video*, inquit, *verba nihil esse ad mentes hominum de rebus divinis imbuendas, nisi Dominus per Spiritum suum intelligentiam dederit.* Quinimo Moses, dum populo exprobrat suam oblivionem, simul tamen notat, non aliter ipsum posse in mysteriis Dei sapere, nisi ipsius beneficio. *Viderunt*, inquit, *oculi tui signa illa portentaque ingentia: & non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum, nec aures ad audiendum, nec oculos ad videndum.* Quid plus exprimeret, si nos vocaret stipites in operibus Dei considerandis? Unde Dominus per Prophetam, singularis gratiæ loco pollicetur, se daturum Israëlitis cor, ut ab illis cognoscatur: nimirum innuens, tantum hominis mentem spiritualiter sapere, quantum abs se illustrata fuerit. Hoc quoque sua voce dilucide confirmavit Christus, quum diceret, neminem venire ad se posse, nisi cui datum à Patre suo foret. Quid? annon ipse est viva Patris imago, in qua totus gloriæ ejus splendor nobis exprimitur? Ergo non potuit melius ostendere, qualis sit nostra ad cognoscendum Deum facultas, dum ad cernendam ejus imaginem, ubi ita palam exhibetur, oculos nobis esse negat. Quid? annon ideo in terras descendit, ut Patris voluntatem hominibus patefaceret? annon sua quoque legatione fideliter defunctus est? Ita est sane: sed nihil efficitur ejus prædicatione, nisi interior magister Spiritus viam ad animos patefaciat. Ergo, non veniunt ad eum, nisi qui à Patre audierunt & edocti sunt. Quæ ista discendi & audiendi ratio? Nempe, ubi aures ad audiendum, & mentes ad intelligendum, Spiritus mira & singulari virtute format. Ac ne illud novum videatur, Jesaiæ vaticinium citat, ubi dum Ecclesiæ instaurationem promittit, eos Dei discipulos fore docet, qui in salutem colligentur. Si aliquid peculiare de electis suis illic prædicit Deus, constat non de eo doctrinæ genere ipsum loqui, quod impiis etiam & profanis commune est. Restat igitur, ut intelligamus, nemini patere in regnum Dei ingressum, nisi cui novam mentem Spiritus sanctus sua illuminatione fecerit. Omnium vero clarissime Paulus, qui disputationem hanc ex professo ingressus, postquam stultitiæ ac vanitatis damnavit universam hominum sapientiam, adeoque prorsus exinanivit, ita concludit demum, Animalem hominem non posse percipere, quæ sunt Spiritus Dei: stultitiam esse illi, nec posse intelligere, quia spiritualiter dijudicantur. Quem vocat animalem? nempe, qui naturæ lumine nititur. Ille, inquam, nihil in spiritualibus mysteriis Dei comprehendit. Quid ita? an quia per ignaviam negligit? Imo, etiamsi enitatur, nihil potest: quia scil. spiritualiter dijudicantur. Quid istud significat? quia humanæ perspicaciæ penitus absconditæ, per solam Spiritus revelationem patefiunt: adeo, ut pro stultitia ducantur, ubi Spiritus Dei non illucet. Ante autem, supra oculorum, aurium, mentium capacitatem extulerat, quæ præparavit Deus diligentibus se: quin sapientiam humanam, quasi velum quoddam esse testatus fuerat, quo mens à cernendo Deo impeditur. Quid volumus? pronunciat Apostolus, *infatuatam à Deo sapientiam hujus mundi*: & nos scilicet acumen illi tribuemus, quo ad Deum & cælestis regni adyta penetrare possit? Facessat à nobis tanta vecordia.

Argumentis firmissimis idem confirmatur.

Primum argumentum.

Jes. 24: 7.

Joan. 6:44.

Jesa. 54: 7.

Alterum argumentum.

1 Cor 2. vers. 14.

Tertium argumentum.

1 Cor. 1. vers. 20.

21. Itaque quod hic detrahit hominibus, alibi soli Deo tribuit in precatione. *Deus*, inquit, *& Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ & revelationis.* Jam audis, omnem sapientiam & revelationem esse Dei donum. Quid tum præterea? *Illuminatos oculos mentis vestræ.* Certe si nova revelatione indigent, à seipsis cæcutiunt: sequitur deinde, *Ut sciatis quæ sit spes vocationis vestræ*, &c. Ergo tantæ intelligentiæ non esse capaces hominum mentes, ut vocationem suam noverint, fatetur. Neque hic garriat Pelagianus quispiam, huic vel stupiditati, vel ruditati Deum succurrere, dum verbi sui doctrina eo dirigit hominis intellectum, quo sine duce pervenire non poterat. Habebat enim David Legem, in qua, quicquid sapientiæ desiderari potest, comprehensum erat: neque tamen eo contentus, oculos sibi retegi postulat, ut Legis ipsius mysteria consideret. Qua certe loquutione innuit, solem exoriri terris, ubi hominibus Dei verbum elucet: verum eos non multum inde consequi, donec oculos vel dederit, vel aperuerit ille ipse, qui ideo pater luminum vocatur: quia ubicunque Spiritu suo non resplendet, omnia tenebris occupantur. Sic & Apostoli ab optimo quidem magistro rite & abunde edocti fuerant, nisi tamen indigerent Spiritu veritatis, qui eorum mentes hac ipsa doctrina, quam ante audierant, erudiret, non illum expectare juberentur. Si quod petimus à Deo: deesse nobis confitemur, & ipse in eo, quod promittit, nostram arguit inopiam: nemo jam fateri dubitet, se tantum ad intelligenda Dei mysteria valere, quantum ejus gratia fuerit illuminatus. Qui sibi plus intelligentiæ tribuit, eo cæcior est, quod cæcitatem suam non agnoscit.

Quartum argumentum. Deo solo tribuit S. Scriptura adoptionis & salutis nostra gloriam.

Caruit igitur in rebus cælestibus intelligentia humana, nisi illuminetur.

Eph 1: 15.

Objectionis hæreticæ dilutio.

Ps. 119: 18.

Jac. 1: 17.

Joan. 14. vers. 26.

22. Restat tertium illud membrum, de cognoscenda vitæ probe instituendæ regula, quam vere operum justitiæ notitiam nuncupamus: ubi videtur mens humana esse aliquanto, quam in superioribus, acu-

3. Verum Legis divinæ notitiam ignorat humana in-

telligentia: quod probatur testimonio Apostoli, Rom. 2: 14.

acutior. Siquidem testatur Apostolus, Gentes, quæ Legem non habent, dum Legis opera faciunt, sibi pro Lege esse, ac ostendere opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut excusantibus coram judicio Dei. Si Gentes naturaliter Legis justitiam habent mentibus suis insculptam, certe non dicemus eas in vitæ ratione prorsus cæcutire. Et nihil est vulgatius, quam lege naturali (de qua istic Apostolus loquitur) hominem sufficienter ad rectam vitæ normam institui. Nos vero expendamus, quorsum indita hominibus hæc Legis notitia fuerit: tum protinus apparebit, quousque illos ad rationis veritatisque scopum deducat. Id quoque ex Pauli verbis liquet, siquis dispositionem observet. Dixerat paulo ante, eos qui in Lege peccaverunt, per Legem judicari: qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perire. Hoc quia poterat absurdum videri, ut sine ullo judicio præcedente Gentes pereant, continuo subjicit, suam illis conscientiam esse vice Legis: ideoque ad justum eatum damnationem sufficere. Finis ergo legis naturalis est, ut reddatur homo inexcusabilis. Nec male hoc modo definietur, Quod sit conscientiæ agnitio, inter justum & injustum sufficienter discernentis: ad tollendum hominibus ignorantiæ prætextum, dum suo ipsorum testimonio redarguuntur. Ea est hominis erga seipsum indulgentia, ut in malis perpetrandis libenter mentem à peccati sensu, quoad licet, semper avertat. Qua ratione videtur impulsus fuisse Plato, ut existimaret non peccari, nisi ignorantia. Id quidem ab eo convenienter dictum foret, si humana hypocrisis tantum in tegendis vitiis proficeret, ut mens non sibi male conscia esset coram Deo. Sed quum subterfugiens peccator impressum sibi boni & mali judicium, illuc identidem retrahatur, nec connivere ita permittatur, quin cogatur, velit nolit, aliquando aperire oculos: falso dicitur, ipsum ignorantia sola peccare.

Ratione ex eodem testimonio deprompta.

A consideratione finis & definitionis legis naturæ.

Unde liquet Platonem falli, qui peccata omnino ignorantiæ tribuit.

in Protagora.

23 Verius Themistius, qui intellectum in definitione universali, seu rei essentia, rarissime falli docet: hallucinationem esse, quum ultra progreditur: nempe quum ad hypothesin descendit. Homicidium esse malum, si in genere quæratur, nemo erit qui non affirmet: qui autem conspirat in mortem inimici, tanquam de re bona deliberat. Adulterium in genere damnabit adulter: in suo privatim sibi blandietur. Hæc est ignorantia, dum homo, ubi ad hypothesin ventum est, ejus regulæ obliviscitur, quam in thesi nuper constituerat. De qua re elegantissime differit Augustinus in expositione primi versus Psal. 57. Quanquam ne istud quidem est perpetuum: sic enim interdum flagitii turpitudo conscientiam urget, ut non sibi imponens sub falsa boni imagine, sed sciens & volens in malum ruat. Ex quo affectu prodeunt istæ voces,

Ad veritatem autem propius accedit Themistius, qui intellectus hallucinationem circa particularia versari existimat.

Paraph. in 3. lib. de anima, cap. 46.

Ejus regulæ exceptio.

Medea apud Ovidium

——— *video meliora, proboque: Deteriora sequor.*

lib. Eth. 7. cap. 3.

Quare mihi scitissime Aristoteles incontinentiam & intemperantiam videtur distinxisse. Ubi incontinentia regnat, dicit per affectum perturbatum, seu πάθ●, particularem notitiam menti eripi, ne malum observet in suo facinore, quod generaliter in similibus cernit: ubi deferbuit perturbatio, pœnitentiam extemplo succedere. Intemperantiam autem non extingui aut frangi peccati sensu, sed contra obstinate in suscepta mali electione persistere.

Errat etiam in eo Themistius, quod intellectum circa generalia rarissime falli docet.

24. Porro quum judicium universale audis in boni & mali discrimine, ne sanum ubique & integrum esse putes. Nam, si in hunc tantum finem, justi & injusti delectu imbuta sunt corda hominum, ne ignorantiæ excusationem prætexant, minime necessarium est, veritatem in singulis cernere: sed satis superque est, eatenus intelligere, ne tergiversari queant, quin teste conscientia convicti jam nunc ad Dei tribunal horrere incipiant. Et si rationem nostram volumus ad Dei Legem exigere, quæ perfectæ est justitiæ exemplar, comperiemus, quam multis partibus cæcutiat. Certe, quæ in prima tabula præcipua sunt, minime assequitur: qualia sunt, de fiducia in Deum, de virtutis & justitiæ laude illi tribuenda, de nominis ejus invocatione, de vero sabbathismo. Quæ unquam anima, naturali sensu freta, subodorata est in his & similibus positum esse legitimum Dei cultum? Nam, quum volunt profani homines Deum colere, etiamsi centies revocentur ab inanibus suis nugis, semper tamen illuc relabuntur. Negant quidem placere Deo sacrificia, nisi accedat mentis sinceritas: quo testantur aliquid se concipere de spirituali Dei cultu, quem tamen falsis commentis statim pervertunt. Nam quicquid de eo Lex præscribit, verum esse nunquam illis persuaderi poterit. Dicamne præstare ulla perspicacia mentem, quæ nec per se sapere, nec monitionibus auscultare valet? In secundæ tabulæ præceptis aliquanto plus habet intelligentiæ: quo se ad civilis inter homines societatis conservationem propius accedunt. Quanquam & hic deliquium interdum pati deprehenditur. excellentissimo enim cuique ingenio absurdissimum est, iniquam ac nimis imperiosam dominationem ferre, siqua modo ratione depellere queat. Nec aliud est judicium humanæ rationis, quam servilis esse abjectique animi, patienter eam ferre: rursum honesti ingenuique pectoris, excutere. Nec vero injuriarum ultio pro vitio ducitur apud Philosophos. Atqui Dominus nimia ista ingenuitate damnata, illam apud homines infamem patientiam suis præscribit. Omnino autem in universa Legis observatione perspicientiam nostram fugit concupiscentiæ animadversio. Non enim adduci se sustinet animalis homo, ut cupiditatum suarum morbos recognoscat. Ante suffocatur naturæ lumen, quam ad primum hujus abyssi ingressum accedat. Nam dum Philosophi pro vitiis notant immoderatos animi motus, illos eminentes & se crassioribus signis exerentes intelligunt: quæ autem placide titillant animum prava desideria, nihili reputant.

Ratio. Si ad divinæ Legis normam revocatur intellectus humanus, cæcitas ejus apparet.

Tum prioris tabulæ respectu.

Tum posterioris tabulæ.

Secunda ratio.

Tertia.

Quarta.

25. Quare, ut supra merito reprehensus est Plato, quod omnia peccata ignorantiæ imputarit, ita & eorum est repudianda opinio, qui consultam malitiam & pravitatem in omnibus peccatis intercedere tradunt. Nimium enim experimur, quoties labimur cum bona nostra intentione. Tot obruitur hallucinationum formis nostra ratio, tot erroribus est obnoxia, in tot impedimenta impingit, tot angustiis irretitur, ut plurimum à certa directione absit. Quam vero nihili sit coram Domino in cunctis vitæ partibus, Paulus ostendit, dum negat nos idoneos, qui cogitemus ex nobis quidpiam, tanquam ex nobis. Non de voluntate loquitur aut affectu: sed hoc quoque adimit nobis, ne putemus in mentem venire nobis posse, quomodo rite quidpiam agendum sit. Itane depravata est omnis industria, perspicientia, intelligentia, cura, ut rectum nihil coram Domino excogitare aut meditari queat? Nobis nimirum, qui rationis acumine (quam pretiosissimam dotem reputamus) ægre patimur spoliari, durum id nimis videtur: Spiritui autem sancto æquissimum, qui novit omnes cogitationes sapientum vanas esse, & qui clare pronunciat, omne figmentum humani cordis tantummodo malum. Si quicquid ingenium nostrum concipit, agitat, instituit, molitur, semper malum est, qui in mentem nobis veniat instituere, quod Deo placeat, cui sola sanctitas & justitia accepta est? Ita videre est, mentis nostræ rationem, quoquo se vertat, esse vanitati misere obnoxiam. Hujus imbecillitatis sibi conscius erat David, quum petebat sibi dari intellectum ad mandata Domini recte discenda. Innuit enim,

Media igitur hæc via tenenda est, ut nec omnia peccata ignorantiæ imputentur, nec consultam malitiam in omnibus peccatis intercedere statuamus.

2 Cor. 3: 5.

Deinde, quicquid objiciat humana ratio, mentis nostra virtus à vera directione plurimum abesse, vanumque & malum esse coram Deo quicquid in hisce rebus ingenium nostrum concipit, agitat, & molitur.

Psl. 94: 11. Gen. 6: 3. & 8: 21. Psal. 119. vers. 34.

suum

Tertio, assidua directione in singula momenta nos opus habere.

suum ingenium nequaquam sufficere, qui novum attingere sibi cupit. Neque id semel facit: sed in uno Psalmo decies fere repetit eandem precationem. Qua repetitione subindicat quanta ad petendum necessitate urgeatur. Et quod ille sibi uni petit, Paulus communiter Ecclesiis precari solet. *Non cessamus,* inquit, *orare pro vobis & postulare, ut impleamini agnitione Dei in omni prudentia & intelligentia spirituali, ut ambuletis digne Deo,* &c. Quoties autem eam rem Dei beneficium facit, meminerimus eum simul testari, non esse in hominis facultate positam. Adeo autem hunc rationis defectum ad intelligenda, quæ Dei sunt, agnovit Augustinus, ut non minus necessariam mentibus illuminationis gratiam putet, quam oculis Solis lucem. Nec eo contentus, correctionem subjicit, quod oculos ipsi aperimus ad cernendam lucem: mentis autem oculi, nisi à Domino aperiantur, clausi manent. Neque uno tantum die illuminari mentes nostras docet Scriptura, ut deinde per se videant: quia ad continuos progressus & incrementa pertinet, quod nuper adduxi ex Paulo. Et hoc diserte exprimit David, his verbis, *In toto corde meo exquisivi te, ne errare me facias à mandatis tuis.* Nam quum regenitus esset, adeoque non vulgariter profecisset in vera pietate, fatetur tamen assidua directione se opus habere in singula momenta, ne à scientia, qua præditus est, declinet. Itaque alibi rectum spiritum, quem sua culpa perdiderat, innovari petit: quia ejusdem Dei est, quod initio dederat, ablatum nobis ad tempus, restituere.

Philip. 1:4. Col. 1:9.

Denique, illuminationis gratiam merum esse Dei donum, nobis tam necessarium, quam oculis lux Solis. Quæ omnia expressis S. Scripturæ testimoniis confirmantur.

lib. 2. de pec. merit. & rem. c. 5.

Psl. 119:10.

Psal. 51:12.

Hæc & sequenti sectione voluntas examinatur. 1. Ostendit, naturale illud desiderium boni, quo omnia animantur, nihil omnino facere ad probandam arbitrii libertatem.

26. Examinanda nunc voluntas, in qua præcipue arbitrii libertas vertitur: quandoquidem magis hujus esse electionem, quam intellectus, ante visum est. Principio, nequid ad humanæ voluntatis rectitudinem pertinere videatur, quod à Philosophis traditum, publico consensu receptum est, omnia naturali instinctu bonum appetere: observemus, liberi arbitrii vim non considerandam in ejusmodi appetitu, qui magis ab essentiæ inclinatione, quam mentis deliberatione proficiscitur. Nam & Scholastici fatentur nullam esse liberi arbitrii actionem, nisi dum se ratio vertit ad opposita. qui intelligunt, oportere appetitus objectum tale esse, quod electioni subjaceat: & deliberationem præire, quæ electioni viam sternat. Et sane, si respicias quale sit istud naturale boni in homine desiderium, invenies illi cum belluis esse commune. Siquidem & illæ bene sibi esse cupiunt: & ubi species boni, quæ sensum moveat, apparet, eo sequuntur. Homo vero, nec id quod vere sibi bonum sit, pro naturæ suæ immortalis excellentia, ratione deligit, ut id studio persequatur, nec rationem adhibet in consilium, nec mentem intendit: sed sine ratione, sine consilio, naturæ inclinationem, instar pecudis, sequitur. Nihil ergo hoc ad arbitrii libertatem, an homo sensu naturæ ad bonum appetendum feratur: sed hoc requiritur, ut bonum recta ratione dijudicet, cognitum eligat, electum persequatur. Ac necui scrupulus inhæreat, advertendus est duplex paralogismus. Nam & appetitus hic non proprius voluntatis motus, sed naturalis inclinatio: & bonum, non virtutis aut justitiæ appellatur, sed conditionis: ut scil. homo bene habeat. Denique, ut maxime appetat homo assequi, quod bonum est, non tamen sequitur. sicuti nemo est, cui non grata sit æterna beatitudo, ad quam tamen nemo, nisi Spiritus impulsu, aspirat. Quando igitur nihil ad probandam arbitrii libertatem facit naturale hominibus bene habendi desiderium, non magis scilicet, quam in metallis & lapidibus, ad essentiæ suæ perfectionem inclinans affectio: in aliis consideremus, sitne penitus ita omni ex parte vitiata corruptaque voluntas, ut nihil nisi malum generet: an particulam aliquam illæsam retineat, unde nascantur bona desideria.

Rom. Thomas, partis 1. quæst. 83. artic. 3.

Hic autem advertenda duplex Sophistarum fallacia: in voce Appetitus & Boni.

2. Illud minime probandum est, quod Scholastici primæ Dei gratiæ tribuentes, ut efficaciter velimus, hoc ipso innuunt, inesse quidem animæ ultro ad bonum aspirandi facultatem, sed imbecilliorem, quam quæ in solidum affectum emergat, aut conatum excitare possit. Scholasticis autem opponuntur expressa totius S. Scripturæ eos refellentis testimonia.

27. Qui primæ Dei gratiæ tribuunt, ut efficaciter velimus, è converso innuere videntur, inesse facultatem animæ ultro ad bonum aspirandi, sed imbecilliorem, quam quæ in solidum affectum emergere, aut conatum excitare possit. Nec dubium, quin hanc opinionem, ab Origine & veterum quibusdam sumptam, Scholastici communiter amplexi sint: quando solent hominem in puris (ut loquuntur) naturalibus reputare, qualem describit Apostolus his verbis, *Non quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Velle adjacet mihi, perficere autem non invenio.* Sed perperam hoc modo invertitur tota, quam illic exequitur Paulus, disputatio. Tractat enim de lucta Christiana (quam brevius attingit ad Galatas) quam fideles in conflictu carnis & spiritus in se perpetuo sentiunt. Porro Spiritus non à natura est, sed à regeneratione. Loqui autem Apostolum de regeneratis inde constat, quod ubi dixerat in se bonum nullum habitare, subnectit expositionem, quod intelligat de carne sua. Ideoque negat se esse, qui malum faciat, sed peccatum in se habitans. Quid sibi vult ista correctio, *In me,* hoc est, *in carne mea?* Nempe acsi in hunc modum loqueretur, Non habitat in me bonum à me ipso: nam in carne mea nihil boni reperire est. Hinc sequitur illa species excusationis, *Non facio malum ipse, sed quod habitat in me peccatum.* quæ solis regeneratis competit, qui præcipua animæ parte ad bonum tendunt. Jam vero quæ subjicitur conclusio, totum hoc liquido declarat. *Condelector,* inquit, *Legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ.* Quis in se tale dissidium habeat, nisi qui Spiritu Dei regeneratus, reliquias carnis suæ circumfert? Proinde Augustinus, quum sermonem illum de hominis natura aliquando haberi putasset, interpretationem suam, tanquam falsam & male congruentem, retractavit. Et vero, si illud recipimus, homines sine gratia habere, quamlibet pusillos, aliquos tamen ad bonum motus, quid respondebimus Apostolo, neganti, vel ad cogitandum aliquid nos esse idoneos? Quid Domino per Mosen pronuncianti, omne figmentum humani cordis tantummodo malum esse? Quum ergo falsa loci unius sententia impegerint, non est quod eorum sententiam moremur. Potius valeat hoc Christi, *Qui facit peccatum, servum esse peccati.* Peccatores sumus omnes natura: itaque sub peccati jugo detinemur. Quod si totus homo peccati imperio subjacet, ipsam certe voluntatem, quæ præcipua est ejus sedes, arctissimis vinculis constringi necesse est. Nec vero aliter constaret illud Pauli, Deum esse, qui velle in nobis operatur, siqua voluntas præcederet Spiritus gratiam. Facessat igitur quicquid de præparatione multi nugati sunt: quia etsi interdum petunt fideles cor sibi formari ad Legis Dei obsequium, (sicuti David pluribus locis) notandum tamen est, hoc quoque precandi desiderium à Deo esse: quod ex ejus verbis colligere licet. nam quum optet in se cor mundum creari, certe creationis initium sibi non arrogat. Ideo apud nos potius valeat illud Augustini, *Præveniet te Deus in omnibus: præveni & tu aliquando ejus iram. Quomodo? Confitere ista omnia à Deo te habere: quicquid boni habes, esse ab ipso: à te, quicquid est mali.* Et paulo post, *Nostrum nihil est, nisi peccatum.*

vid. sect. 6. Rom. 7. v. 13. & 19. Gal. 5:17. Rom. 7. vers. 22.

lib. ad Bonif. 1. c. 10. & in Retract.

2 Cor. 3:5.

Gen. 8:21.

Quum totus homo peccati imperio subjaceat, sequitur ipsam voluntatem, quæ præcipua est peccati sedes, arctissimis vinculis opus habere: nihilque nostrum esse, nisi peccatum.

Joan. 8:34. Phil. 2:13. Psal. 119. Psal. 51:12.

de verb. Apost. serm. 10.

CAP. III.

CAP. III.

Ex corrupta hominis natura, nihil nisi damnabile prodire.

Hujus capitis partes præcipuæ.

1. *Ἀνακεφαλαίωσις prioris capitis, hominis intelligentiam & voluntatem, testimoniis S. Scripturæ adeo corruptam esse probans, ut in nullo jam inveniri possit aut integritas, aut notitia, aut timor Dei, sect. 1. & 2.*
2. *Adversus superiorem doctrinam, Objectionum, de virtutibus, quæ in nonnullis Ethnicis eluxerunt, dilutio, sect. 3. & 4.*
3. *Qualis in homine, peccati servo, voluntas maneat, sect. 5. ejusdemque remedium ac sanitas, sect. 6.*
4. *Sophistarum Neopelagianorum, de humanæ voluntatis præparatione & efficacia, item de perseverantia & gratia cooperante opiniones refelluntur, tum rationibus, tum S. Scripturæ testimoniis, sect. 7. 8 9. 10. 11. 12.*
5. *Tandem subjiciuntur Augustini dicta, quæ hujus doctrinæ veritatem confirmant, sect. 13. & 14.*

Totius hominis intelligentia, & voluntas, corrupta est.

SEd melius homo utraque animæ parte cognosci non potest, quam si cum suis elogiis in medium prodeat, quibus à Scriptura insignitur.

Joan. 3: 6. Si totus depingitur his Christi verbis, *Quod natum est ex carne, caro est* (ut evincere promptum est) valde miserum esse animal convincitur.

Vocatur enim Caro.

Affectus enim carnis (teste Apostolo) mors est: quandoqui-

Rom. 8: 6. dem inimicitia est adversus Deum, eoque Legi Dei nec subditur, nec subdi potest. Itane est perversa caro, ut toto sun affectu simultatem adversus Deum exerceat? ut cum Legis divinæ justitia consentire nequeat? ut nihil denique parere queat, nisi mortis materiam? Nunc fac, in hominis natura nihil esse nisi carnem: & inde quidpiam, si potes, boni elice. At Carnis vocabulum ad sensualem pertinet tantum, non ad superiorem animæ partem.

Quæ vox non tantum ad sensualem, sed etiam ad superiorem animæ partem, seu mentem, pertinet.

Id vero ex verbis & Christi & Apostoli abunde refellitur. Argumentum est Domini, oportere hominem renasci: quia caro est. Non secundum corpus renasci præcipit. Animn autem non renascitur, si corrigatur aliqua ejus portio: sed ubi tota rennvatur. Idque confirmat utroque loco posita antithesis. sic enim carni comparatur Spiritus, ut nihil relinquatur medium. Ergo, quicquid non est spirituale in homine, secundum eam ratinnem dicitur carneum. Nihil autem habemus Spiritus, nisi per regenerationem. Est igitur caro quicquid habemus à natura.

Quod Scriptura S. firmissimis demonstrationibus probatur.

Verum de ea re siqua alias posset esse dubitatio, ea nobis à Pauln tollitur: ubi descripto veteri homine, quem dixerat corruptum esse concupiscentiis erroris, jubet nos renovari spiritu mentis nostræ. Vides eum

Eph. 4: 23. non ponere illicitas ac pravas cupiditates in parte sensitiva modo, sed in ipsa etiam mente: atque ideo ejus exigere renovationem. Et sane eam humanæ naturæ imaginem paulo ante depinxerat, quæ nulla in parte nos non corruptos ac perversos esse ostenderet.

Ephes. 4. v. 17, 18. Nam quod Gentes omnes scribit ambulare in vanitate mentis suæ, obtenebratas esse intelligentia, alienatas à vita Dei, propter ignorantiam, quæ in ipsis est, & cæcitatem cordis sui: minime est dubium, quin competat in eos omnes, quos Dominus ad rectitudinem suæ tum sapientiæ, tum justitiæ nondum reformavit. Quod etiam clarius fit ex comparatione mox adjuncta: ubi fideles admonet, quod non ita didicerint Christum. Siquidem ex istis verbis colligimus, Christi gratiam unicum esse remedium, quo ab illa cæcitate & malis inde consequentibus liberemur. Nam & ita

Jesa. 60: 2. de regno Christi vaticinatus erat Jesaias, quum Dominum Ecclesiæ suæ fore in lucem sempiternam promitteret: quum interim tenebræ obtegerent terram, & caligo populos. Quum in sola Ecclesia exorituram Dei lucem testetur: extra Ecclesiam certe, nonnisi tenebras & cæcitatem relinquit. Non recensebo sigillatim, quæ in hominis vanitatem passim, in Psalmis præsertim & Prophetis, haben-

Ps. 62: 10. tur. Magnum est quod scribit David, *Si cum vanitate appendatur, ipsa fore vaniorem.* Gravi teln confoditur ejus ingenium, quum omnes, quæ inde prodeunt cogitationes, ut stultæ, frivnlæ, insanæ, perversæ, irridentur.

Cur etiam ipsum eadem corruptione involvatur.

2. Nihilo levior est cordis condemnatio, quum fraudulentum dicitur præ omni re & perversum. Sed quia brevitati studeo, contentus ero uno tantum

Jer. 17: 9. loco: qui tamen lucidissimi speculi instar futurus sit, in quo totam naturæ nostræ imaginem intueamur. Apostolus enim, dum humani generis arrogantiam vult dejicere, his testimoniis agit, *Quod*

Rom. 3: 10. *non est justus quisquam, non est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, ne unus quidem. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agunt, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione plenum, & amaritudine: quorum ve-*

Jesa. 59: 7. *loces pedes ad effundendum sanguinem: in viis quorum contritio & infelicitas: quibus præ oculis non est timor Dei.* His fulminibus non in certos homines, sed in universam filiorum Adam nationem invehitur. Neque in unius aut alterius seculi depravatos mores declamat: sed accusat perpetuam naturæ corruptionem. Siquidem propositum illi est eo loco non simpliciter homines objurgare, quo resipiscant: sed docere potius ineluctabili calamitate omnes oppressos, è qua emergere non possint, nisi misericordia Dei eruantur. Id quia probari non poterat, nisi de clade & exitio naturæ constitisset: protulit hæc testimonia, quibus plusquam perditam esse naturam nostram convincitur.

Adeoque in nullo prorsus jam inveniri potest vel integritas, vel notitia, vel timor Dei.

Maneat ergo hoc, non pravæ duntaxat consuetudinis vitio tales esse hnmines, quales hic describuntur, sed naturæ quoque pravitate: quando non aliter stare potest Apostoli argumentatio, *Nullam esse hominis salutem, nisi à Domini misericordia: quia in se perditus est & deploratus.* Non hic laborabo in approbanda testimoniorum applicatione, ne cui videantur intempestive usurpata. Perinde agam, acsi à Paulo primum hæc dicta forent, non è Prophetis desumpta. Initio adimit homini justitiam, id est, integritatem & puritatem: deinde intelligentiam. Intelligentiæ autem defectum arguit apostasia à Deo: quem requirere primus est sapientiæ gradus. illud autem necesse est iis evenire, qui à Deo defecerunt. Subnectit, omnes declinasse, & quasi putridos esse redditos: nullum esse, qui faciat bonum: tum flagitia, quibus singula sua membra contaminant, qui in nequitiam semel soluti sunt, adjungit. Postremo timore Dei vacuos testatur, ad cujus regulam gressus nostri dirigi debuerant. Si istæ sunt hæreditariæ humani generis dotes, frustra in natura nostra aliquid boni requiritur. Equidem fateor, non omnia hæc in unoquoque homine flagitia emergere: inficiari tamen non licet, quin hydra ista in singulorum pectoribus lateat. Nam, ut corpus, dum jam morbi causam & materiam inclusam in se fovet, etiamsi nondum ferveat dolnr, non dicetur sanum. ita nec anima, dum talibus vitiorum morbis scatet, sana censebitur: quanquam non per omnia quadrat similitudo. In corpore enim quamlibet morbido, vigor vitæ superest: ani-

ma

na vero isto exitiali gurgite immersa, non ex vitiis modo laborat, sed omni bono prorsus vacua est.

Objectio. Ethnici quidam fuerunt praclaris dotibus ornati. Ergo hominis natura in totum vitiosa minime putanda est.

3. Eadem fere, quæ prius soluta est quæstio, ex integro nobis surgit. Omnibus enim seculis extiterunt aliqui, qui natura duce ad virtutem tota vita intenti essent. Neque moror, si multi lapsus in eorum moribus notari possint: ipso tamen honestatis studio documentum ediderunt, nonnihil fuisse in natura sua puritatis. Quid pretii habeant coram Deo hujusmodi virtutes, tametsi plenius edisseremus, ubi agetur De operum meritis, dicendum tamen est hoc quoque loco, quatenus ad præsentis argumenti explicationem necesse est. Exempla igitur ista monere nos videntur, ne hominis naturam in totum vitiosam putemus: quod ejus instinctu quidam non modo eximiis facinoribus excelluerunt, sed perpetuo tenore vitæ honestissime se gesserunt.

Responsio. Corruptio non est purgata, sed tantum intus cohibita.

Sed hic succurrere nobis debet, inter illam naturæ corruptionem esse nonnullum gratiæ Dei locum, non quæ illam purget, sed intus cohibeat. Nam, si singulorum animos laxis habenis Dominus in libidines quaslibet exultare permitteret, nemo haud dubie esset, qui non reipsa fidem faceret, verissime in se competere omnia mala, quibus universam naturam damnat Paulus.

Ps. 14: 3. Ratio hujus responsionis.

Quid enim? Tene eorum numero eximas, quorum pedes ad sanguinem effundendum veloces, manus rapinis & homicidiis fœdatæ, guttura sepulchris patentibus similia, linguæ fraudulentæ, venenata labia, opera inutilia, iniqua, putrida, lethalia: quorum animus sine Deo, quorum intima pravitates, quorum oculi ad insidias, animi ad insultandum elati, omnes denique partes ad infinita flagitia concinnatæ? Si omnibus ejusmodi portentis obnoxia est unaquæque anima (quemadmodum audacter pronunciat

Rom. 3: 13. Apostolus) videmus certe quid futurum sit, si Dominus humanam libidinem pro sua inclinatione vagari sinat. nulla est rabiosa bellua, quæ tam præcipitanter feratur: nullum est quamlibet rapidum ac violentum flumen, cujus adeo impetuosa sit exundatio. In electis suis morbos istos curat Dominus, eo quem mox exponemus modo: in aliis, injecto freno duntaxat coërcet, tantum ne ebulliant, quatenus expedire providet ad conservandam rerum universitatem. Hinc alii pudore, alii legum metu retinentur, ne in multa fœditatis genera prorumpant, utcunque suam magna ex parte impuritatem non dissimulent: alii, quia honestam vivendi rationem conducere ducant, ad eam utcunque aspirant: alii supra vulgarem sortem emergunt, quo sua majestate alios contineant in officio. Ita sua providentia Deus naturæ perversitatem refrenat, ne in actum erumpat: sed non purgat intus.

Instantia. Aut Ethnici, vitiis & virtute præditi, confundentur: aut qui virtute excelluerunt, naturam humanam bonitate non vacare, si excolatur, ostendunt.

vide Aug. lib. 4. contra Julian.

4. Nondum tamen solutus est scrupulus. Aut enim Camillum parem Catilinæ faciamus convenit: aut in Camillo habebimus exemplum, naturam, si studio excolatur, bonitate non prorsus vacare. Ego vero fateor, quæ in Camillo fuerunt speciosæ dotes, & Dei fuisse dona, & jure commendabiles videri, si in se æstimentur: sed quomodo naturalis probitatis erunt in ipso documenta? Annon ad animum redeundum erit, & hæc ducenda ratiocinatio, Si homo animalis tali morum integritate præstitit, non deesse utique naturæ ad virtutis studium facultatem? Quid autem si animus pravus fuerit & contortus, qui aliud potius quidvis, quam rectitudinem sectatus sit? Et talem fuisse non dubium est, si animalem illum hominem concedis.

Responsio 1. Animus mansit pravus.

Quam mihi in hac parte prædicabis humanæ naturæ ad bonum potentiam, si in summa integritatis specie semper ad corruptionem ferri deprehenditur? Ergo, ut hominem à virtute non commendaveris, cujus vitia sub virtutis imagine imponunt: ita humanæ voluntati recti expetendi facultatem non tribuas, quantisper ipsa in sua perversitate defixa est.

Responsio 2. Non sunt ista dona communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratiæ.

Quanquam hæc certissima est & facillima hujus quæstionis solutio: non esse istas communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratias, quas varie & ad certum modum profanis alioqui hominibus dispensat. Qua ratione, non formidamus in vulgari sermone hunc bene natum, illum pravæ naturæ dicere. Nec tameo utrumque desinimus includere sub universali humanæ pravitatis conditione: sed indicamus, quid specialis gratiæ in alterum Dominus contulerit, quo alterum non sit dignatus. Saulem præficere regno volens, quasi novum hominem formavit: atque hæc ratio est cur Plato, ad Homericam fabulam alludens, Regum filios creari dicat aliqua singulari nota insignes: quia Deus humano generi consulere volens, sæpe, quos ad imperium destinat, heroica natura instruit. atque ex hac officina prodiit quicquid magnorum ducum celebrant historiæ. Idem & de privatis hominibus censendum est.

1 Sam. 10, vers. 6.

Quæ ab ambitiosis Ethnicis pollusa sunt.

Sed quia, ut præstantissimus quisque fuit, eum semper impulit sua ambitio (qua labe fœdantur omnes virtutes, ut coram Deo gratiam omnem amittant) pro nihilo ducendum est, quicquid laude dignum apparet in hominibus profanis. Adde, quod præcipua pars rectitudinis deficit, ubi nullum est illustrandæ Dei gloriæ studium, quo vacui sunt omnes quos Spiritu suo non regenuit. Nec vero frustra dicitur apud Jesaiam, super Christum requiescere Spiritum timoris Dei: quo docemur, quicunque à Christo alieni sunt, eosdem carere timore Dei, qui sapientiæ initium est. Quantum ad virtutes, quæ inani specie nos decipiunt, in foro quidem politico & in communi hominum fama habebunt laudem: apud cæleste vero tribunal nullius erunt pretii ad justitiam promerendam.

Jesa. 11: 3.

Ps. 111: 10.

Et quamvis coram hominibus suam habeant laudem, nullius sunt pretii ad justitiam promerendam coram Deo.

5. Qua igitur peccati servitute vincta detinetur voluntas, ad bonum commovere se non potest, nedum applicare. ejusmodi enim motus, conversionis ad Deum principium est, quæ Dei gratiæ tota in Scripturis tribuitur. Quemadmodum precatur à Domino Jeremias, ut se convertat, si conversum velit. Jer. 31: 18. Unde Propheta eodem capite, spiritualem populi fidelis redemptionem describens, dicit redemptum de manu fortioris. nempe significans, quam arctis compedibus alligatus est peccator, quamdiu à Domino desertus, sub jugo diaboli agit.

Porro, quamvis post lapsum voluntas in homine manserit, voluntatis sanitas in eo non reperitur.

Manet nihilominus voluntas, quæ propensissima affectione ad peccandum & propendeat & festinet: siquidem non voluntate privatus est homo, quum in hanc necessitatem se addixit, sed voluntatis sanitate. Neque vero inepte Bernardus, qui velle nobis omnibus inesse docet: sed velle bonum, profectus: velle malum, defectus. Ideo simpliciter velle, hominis: male velle, corruptæ naturæ: bene velle, gratiæ.

In peccati servitutem enim necessario, sed voluntarie incidit.

Necessitas à coactione distinguenda est.

Porro, quod libertate abdicatam voluntatem dico necessitate in malum vel trahi, vel duci: mirum est sicui videatur aspera loquutio, quæ nec absonum habet quidpiam, nec à sanctorem usu aliena est. Offendit autem eos, qui inter necessitatem & coactionem distinguere nesciunt. At siquis eos interroget, Annon Deus necessario bonus sit: annon diabolus necessario malus: quid respondeant? Sic enim connexa est Dei bonitas cum divinitate, ut non magis necessarium sit ipsum esse Deum, quam bonum. Diabolus autem per lapsum sic à boni communione alienatus est, ut nihil quam male agere possit. Quod siquis sacrilegus obganniat, Deo parum laudis ex sua bonitate deberi, ad quam servandam cogatur: cui non erit prompta responsio, Immensa ejus bonitate fieri, ne male agere possit, non violenta impulsione?

vide Calv. adv. Pighium.

Hujus necessitatis veteres Theologi quidam meminerunt.

Ergo, si liberam Dei voluntatem in bene agendo non impedit, quod necesse est illum bene agere: si diabolus, qui nonnisi male agere potest, voluntate tamen peccat: quis hominem ideo minus voluntarie peccare dicet, quod sit peccandi necessitati obnoxius? Hanc necessitatem, quum ubique prædicet Augustinus, dum etiam invidioso

lib. de perf. justit.

vidiose Cælestii cavillo urgeretur, ne tum quidem asserere dubitavit, in hæc verba, *Per libertatem factum est, ut esset homo cum peccato: sed jam pœnalis vitiositas subsequuta ex libertate fecit necessitatem.* Ac quoties incidit ejus rei mentio, non dubitat in hunc modum loqui de necessaria peccati servitute. Hæc igitur distinctionis summa observetur, hominem, ut vitiatus est ex lapsu, volentem quidem peccare, non invitum nec coactum: affectione animi propensissima, non violenta coactione: propriæ libidinis motu, non extraria coactione: qua tamen est naturæ pravitate, non posse nisi ad malum moveri & agi. Quod si verum est, peccandi certe necessitati subjacere non obscure exprimitur. Augustino subscribens Bernardus ita scribit, *Solus homo inter animalia liber: & tamen interveniente peccato, patitur quandam vim & ipse: sed à voluntate, non à natura, ut nec sic quidem ingenita libertate privetur.* Quod enim voluntarium, etiam liberum. Et paulo post, *Ita nescio quo pravo & miro modo ipsa sibi voluntas, peccato quidem in deterius mutata, necessitatem facit, ut nec necessitas (quum voluntaria sit) excusare valeat voluntatem, nec voluntas (quum sit allecta) excludere necessitatem.* Est enim necessitas hæc quodammodo voluntaria. Postea dicit nos premi jugo, non alio tamen, quam voluntariæ cujusdam servitutis: ideo pro servitute esse miserabiles, pro voluntate inexcusabiles: quia voluntas, quum libera esset, servam se peccati fecit. Tandem concludit, *Ita anima miro quodam & malo modo, sub hac voluntaria quadam ac male libera necessitate, & ancilla tenetur & libera: ancilla, propter necessitatem: libera, propter voluntatem: &, quod magis mirum magisque miserum est, ideo rea, quod libera: eoque ancilla, quo rea: ac per hoc, eo ancilla, quo libera.* Hinc certe agnoscunt lectores, nihil me novum afferre, quod olim ex piorum omnium consensu prodidit Augustinus, & mille fere annis postea in claustris monachorum retentum fuit. Lombardus autem, quum necessitatem à coactione distinguere nesciret, pernicioso errori materiam dedit.

de nat. & grat. & alibi.

Ser. super Cantica 8.

Quorum testimonia Lombardi oscitantiam damnant.

6. Ex opposito reputare operæpretium est, quale sit divinæ gratiæ remedium, quo naturæ vitiositas corrigitur ac sanatur. Nam, quum Dominus in ope ferenda, quod nobis deest largiatur, ubi constiterit quale sit in nobis illius opus, quæ sit è converso nostra penuria statim elucescet. Quum dicit Apostolus Philippensibus, se confidere, quod qui cœpit in ipsis opus bonum, perfecturus sit usque in diem Jesu Christi: non dubium, quin per boni operis principium, ipsam conversionis originem, quæ est in voluntate, designet. Bonum itaque opus inchoat in nobis Deus, justitiæ & amorem & desiderium & studium in cordibus nostris excitando: vel (ut magis proprie loquamur) corda nostra flectendo, formando, dirigendo in justitiam: perficit autem, ad perseverantiam nos confirmando. Nequis à Domino bonum inchoari tergiversetur, quod voluntas, per se infirma, adjuvetur: alibi declarat Spiritus, quid valeat voluntas sibi relicta. *Dabo*, inquit, *vobis cor novum: Spiritum novum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in præceptis meis ambuletis.* Qui voluntatis humanæ infirmitatem dicit subsidio roborari, quo ad boni electionem efficaciter aspiret, quum transformari renovarique totam oporteat? Si qua est in lapide mollities, quæ adminiculo tenerior facta flexum quemlibet recipiat: neque ductile esse cor hominis negabo in recti obedientiam, modo gratia Dei, quod in eo imperfectum est, suppleatur. Verum si hac similitudine ostendere voluit, nihil unquam boni expressum iri à corde nostro, nisi penitus aliud fiat: ne inter ipsum & nos partiamur, quod sibi uni vendicat. Si ergo lapis in carnem transformatur, quando nos Deus ad recti studium convertit: aboletur quicquid est propriæ nostræ voluntatis: quod in ejus locum succedit, totum à Deo est. Voluntatem dico aboleri, non quatenus est voluntas: quia in hominis conversione integrum manet, quod primæ est naturæ: creari etiam novam dico, non ut voluntas esse incipiat, sed ut vertatur ex mala in bonam. Hoc in solidum à Deo fieri affirmo, quia ne ad cogitandum quidem idonei sumus, eodem Apostolo teste. Itaque 2 Cor. 3: 5.
alibi tradit, non modo Deum opitulari infirmæ vo- Phil. 2: 13.
luntati, vel pravam corrigere, sed operari in nobis velle. Unde facile colligitur quod dixi, quicquid boni est in voluntate, esse unius gratiæ opus. Quo
sensu alibi dicit, Deum esse, qui omnia operatur 1 Cor. 12.
in omnibus. Neque enim illic de universali guber- vers. 6.
natione disserit, sed bonorum omnium, quibus pollent fideles, laudem asserit uni Deo. Omnia autem dicendo, certe ab initio ad finem usque Deum spiritualis vitæ auctorem facit: quod idem aliis verbis
prius docuerat, fideles ex Deo esse dicens in Chri- Ephes. 1: 1.
sto: ubi aperte novam creationem, quo aboletur quod communis naturæ est, commendat. Subaudienda enim est inter Adam & Christum antithesis;
quam alibi clarius explicat, ubi docet nos esse Dei Eph. 2: 10.
facturam, creatos in Christo ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus. Hac enim ratione probare vult gratuitam esse nostram salutem: quia initium omnis boni sit a secunda creatione, quam in Christo consequimur. Atqui, si qua esset vel minima ex nobis facultas, aliqua etiam esset meriti portio. Verum, ut nos prorsus exinaniat, nihil promeritos esse ratiocinatur, quia in Christo conditi sumus ad bona opera, quæ præparavit Deus: quibus verbis iterum significat omnes bonorum operum partes à primo motu, Dei esse proprias.
Hac ratione Propheta postquam in Psalmo dixit, Psal. 100.
nos Dei esse figmentum, ne qua fiat partitio, mox vers. 3.
adjungit, *non fecimus nos ipsi.* de regeneratione eum loqui, quæ principium est spiritualis vitæ, ex contextu paret, ubi continuo post sequitur, nos esse populum ejus, & gregem pascuorum ejus. Videmus autem, ut non contentus simpliciter salutis nostræ laudem Deo dedisse, diserte ab omni societate nos excludat: quasi diceret, ne tantillum quidem restare homini, in quo glorietur, quia totum à Deo est.

Non inchoatam tantummodo, sed continuatam etiam & absolutam: adeo ut inchoatio, perseverantia & consummatio soli Deo tribuatur.

Remedium autem, seu sanitas humanæ voluntatis, est conversio ad Deum.

Phil. 1: 6.

Ezech. 36. vers. 26.

Id similitudine cordis lapidei & carnei ex Ezechiele petita probatur: deinde Scripturæ testimoniis.

7. Sed erunt forte, qui concedent voluntatem à bono suopte ingenio aversam, sola Domini virtute converti: sic tamen, ut præparata, suas deinde in agendo partes habeat: quemadmodum docet Augustinus, omne bonum opus gratiam præcedere, & id comitante, non ducente; pedissequa, non prævia voluntate; quod non male à sancto viro dictum, præpostere huc detorquet Petrus Lombardus. Ego autem tam in Prophetæ verbis, quæ citavi, quam in aliis locis clare duo signari contendo: quod & pravam nostram voluntatem corrigat Dominus, vel potius aboleat, & à seipso bonam submittat. Quatenus à gratia prævenitur, in eo, ut pedissequam appelles, tibi permitto: sed quia reformata, opus est Domini, hoc perperam homini tribuitur, quod gratiæ prævenienti, pedissequa voluntate obsequatur. Ideo non recte à Chrysostomo scriptum est, Nec gratiam sine voluntate, nec voluntatem sine gratia quicquam posse operari. quasi vero non ipsam quoque voluntatem operetur gratia, sicuti ex Paulo nuper vidimus. Neque vero Augustini consilium fuit, dum pedissequam gratiæ vocat humanam voluntatem, secundas quasdam à gratia partes illi assignare in bono opere: sed quia hoc illi tantum propositum erat, refellere pessimum Pelagii dogma, quod primam salutis causam in hominis merito ponebat: quod satis erat præsenti causæ, contendit, gratiam omni merito esse priorem:

Objectionum variarum adversus superiorem doctrinam dilutio.
1. Voluntas quidem à Deo convertitur: sed præparata habet suas partes.
Resp. ex Augustino.
ad Bonif. epist. 106.
lib. 2. sent. dist. 25.
2. Objectio. Nec gratia sine voluntate, nec voluntas sine gratia quicquam potest.
serm. de invent. S. Crucis.
Resp. Ipsa gratia operatur voluntatem.

altera

Dominus enim prævenit nolentem, ut velit: volentem subsequitur ne frustra velit.

Altera responsio, ex variis Augustini locis collecta.

lib. 2. de remiss. peccat. cap. 18.

Joan. 6:45.

altera interim quæstione omissa, de perpetuo gratiæ effectu; quam tamen alibi egregie tractat. Aliquoties enim dum dicit, Dominum prævenire nolentem, ut velit; volentem subsequi, ne frustra velit: ipsum boni operis in solidum facit auctorem. Quanquam clariores de hac re sunt ejus sententiæ, quam ut longam argumentationem desiderent. *Laborant*, inquit, *homines invenire in nostra voluntate, quod nostrum sit, & non ex Deo: & quomodo inveniri possit ignoro.* Libro autem contra Pelagium & Cælestium primo, ubi dictum illud Christi interpretatur, *Omnis qui audierit à Patre meo, venit ad me: Arbitrium*, inquit, *sic adjuvatur, ut non solum quid faciendum sit sciat: sed quod scierit, etiam faciat.* Atque ita quum Deus docet, non per Legis literam, sed per Spiritus gratiam, ita docet, ut quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoque perficiat.

Prioris responsionis ad 2. objectionem confirmatio. Nulla voluntas reperitur ad bonum propensa, nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est. Unde conficitur, rectam voluntatem ex Dei beneplacito, ut & electionem nostram, fluere.

8. Et quoniam in præcipuo cardine jam versamur: agedum, summam rei paucis ac apertissimis tantum Scripturæ testimoniis probatam tradamus lectoribus: tum deinde (ne quis nos detortæ perperam Scripturæ insimulet) ostendamus, neque hujus sancti viri (Augustinum dico) testimonio destitui, quam ex Scriptura desumptam asserimus veritatem. Nam neque expedire censeo, ut quæ in sententiæ nostræ confirmationem adduci ex Scripturis possunt, ordine singula recenseantur: modo ex selectissimis, quæ proferentur, via sternatur ad reliqua omnia, quæ sparsim leguntur, intelligenda: neque rursum intempestive factum iri, si palam fecero mihi cum eo viro non male convenire, cui plurimum auctoritatis merito defert piorum consensus. Certe boni exordium non aliunde, quam à solo Deo esse, facili & certa ratione liquet. neque enim voluntas reperietur ad bonum propensa nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est: unde conficitur, rectam voluntatem non esse homini à seipso, sed ex eodem beneplacito, quo ante mundi creationem electi sumus, fluere.

Altera confirmatio. Bene volendi & agendi principium est ex fide. At fides est donum Dei. Sequitur, ex mera gratia esse, ubi velle bonum incipimus, ad malum natura propensi.

Accedit altera non absimilis ratio. nam quum bene volendi & agendi principium sit ex fide, videndum est, unde sit ipsa fides. Quum vero gratuitum esse Dei donum clamet tota Scriptura, sequitur ex mera gratia esse, ubi velle bonum incipimus, qui ad malum toto animo sumus naturaliter propensi. Ergo Dominus, ubi in populi sui conversione duo hæc ponit, ut cor illis lapideum auferat, det carneum, aperte testatur oportere aboleri, quod ex nobis est, quo ad justitiam convertamur: quicquid autem in ejus locum subit, à seipso esse. Neque id uno loco pronunciat.

Tertia confirmatio. Testimonia Scripturæ.

Jer. 32:39.

Eze. 11:19.

dicit enim apud Jeremiam, *Dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus.* Paulo post, *Timorem nominis mei dabo in cor eorum, ut non recedant à me.* Rursum apud Ezechielem, *Dabo eis cor unum, & Spiritum novum dabo in visceribus eorum. Cor lapideum auferam de carne eorum, & dabo eis cor carneum.* Non posset evidentius sibi vendicare, nobis adimere, quicquid est in voluntate nostra boni & recti, quam dum conversionem nostram, creationem novi Spiritus & novi cordis esse testatur. sequitur enim semper, & ex voluntate nostra nihil prodire boni, donec reformata fuerit: & post reformationem, quatenus bona est, à Deo esse, non à nobis.

Quarta confirmatio. Precationes sanctorum: ex quibus tria colliguntur axiomata. 1. Dominum non ita præparare bonam, ut postea ex seipsa aliquid boni agat: sed ut illius tantum conferatur, quod recti amorem concipit voluntas, quod majus studium inclinatur, quod ad ejus sectandi conatum incitatur & movetur.

1 Reg. 8. vers. 58.

Psal. 119. 36.

Psal. 51:12.

9. Sic & precationes sanctorum compositæ leguntur: *Inclinet cor nostrum ad se Dominus*, dicebat Solomo, *ut servemus mandata sua.* Pervicaciam cordis nostri ostendit, quod in Legis divinæ rebellionem naturaliter exultet, nisi flectatur. Idem & in Psalmo habetur, *Inclina cor meum ad testimonia tua.* Semper enim notanda est antithesis inter perversum cordis motum, quo fertur ad contumaciam; & correctionem hanc, qua in obsequium cogitur. David autem quum se directrice gratia ad tempus orbatum fuisse sentiens, Deum rogat, ut cor mundum in se creet, Spiritum rectum innovet in suis visceribus, annon omnes cordis sui partes impuritate refertas agnoscit, & spiritum obliqua pravitate contortum? munditiem autem, quam flagitat, Dei creaturam vocando, annon totam illi acceptam refert? Siquis excipiat, precationem ipsam signum esse pii sanctique affectus, prompta est solutio, quamvis jam aliqua ex parte resipuisset David, conferre tamen priorem statum cum illa tristi ruina, quam expertus erat. Personam ergo hominis à Deo alienati suscipiens, merito sibi dari petit, quæcunque electis suis in regeneratione confert Deus. Itaque mortuo similis, optat se iterum creari, ut ex mancipio Satanæ, fiat Spiritus sancti organum. Mira sane & portentosa superbiæ nostræ libido. Nihil severius Dominus exigit, quam ut religiosissime suum sabbathum observemus, quiescendo scilicet ab operibus nostris: à nobis vero nihil magis ægre impetratur, quam ut operibus nostris valere jussis, Dei operibus justum locum cedamus. Nisi obstaret vecordia, satis luculentum testimonium reddidit gratiis suis Christus, ne maligne supprimerentur.

2. Quod lectio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum usque procedunt.

Joan. 15:1.

Ego sum, inquit, *vitis, vos palmites: Pater meus agricola est. Sicut palmes non potest fructum ferre à seipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis: quia sine me nihil potestis facere.* Si non aliter per nos fructificamus, quam revulsus à terra palmes, & humore privatus, germinat: non est amplius quærendum, quæ sit naturæ nostræ ad bonum aptitudo.

3. Quod homo in illis constanter pergit & ad finem usque perseverat.

Nec ambigua est ista conclusio, *Sine me nihil potestis facere.* Non dicit nos esse infirmiores, quam qui nobis sufficiamus: sed nos ad nihilum redigendo, omnem vel exiguæ facultatulæ opinionem excludit. Si in Christo insiti fructificamus instar vitis, quæ tum à terræ humore, tum à rore cœlesti, tum à Solis fomento vegetationis ducit energiam: nihil in bono opere restare nobis video, si Deo illibatum servamus, quod suum est.

3. Objectio. Responsio.

Nequicquam obtenditur frivola argutia, succum jam inclusum esse in palmite, & vim proferendi fructus: ideoque non omnia sumere à terra, vel à prima radice, quia aliquid suum conferat. Neque enim aliud vult Christus, quam nos aridum & nihili esse lignum, ubi sumus ab eo separati: quia seorsum nulla sit in nobis bene agendi facultas, sicut alibi quoque inquit, *Omnis arbor quam non plantaverit Pater meus, eradicabitur.*

Matth. 15. vers. 13.

Altera responsio.

Phil. 2:13.

Quare Apostolus totam illi summam transcribit in loco jam citato, *Deus est*, inquit, *qui in vobis operatur & velle & perficere.* Prior pars operis boni, est voluntas: altera, validus in exequendo conatus: utriusque auctor est Deus. Ergo Domino surripimus, siquid nobis arrogamus aut in voluntate, aut in effectu. Si diceretur Deus opem ferre infirmæ voluntati, nobis nonnihil relinqueretur: sed quum dicitur efficere voluntatem, jam extra nos, quicquid in ea bonum est, locatur. Porro, quoniam carnis nostræ pondere bona etiamnum voluntas obruitur, ne emergat: subjunxit, eluctandis ejus pugnæ difficultatibus, conatus constantiam ad effectum usque administrari. Siquidem nec aliter constare posset, quod alibi docet, unicum esse Deum, qui efficit omnia in omnibus, ubi totum spiritualis vitæ cursum comprehendi ante docuimus.

2 Cor. 12. vers. 6.

Tertia responsio.

sect. 6.

Psal. 86:11.

Qua ratione David, postquam vias Dei sibi patefieri precatus est, ut ambulet in ejus veritate, mox adjungit, *Unias cor meum ad timendum nomen tuum.* Quibus verbis significat, etiam qui probe affecti sunt, tot esse distractionibus obnoxios, ut facile evanescant vel effluant, nisi ad constantiam firmentur.

Psal. 119. vers. 133.

Qua ratione alibi, postquam gressus suos dirigi ad servandum Dei sermonem precatus est, robur quoque ad bellandum sibi dari postulat: *Ne dominetur*, inquit, *mihi ulla iniquitas.* Hunc itaque in modum & inchoat & perficit Dominus bonum opus in nobis; ut illius sit, quod recti amorem concipit voluntas,

quod

quod in ejus studium inclinatur, quod ad ejus sectandi conatum incitatur & movetur: deinde, quod electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum usque procedunt: postremo, quod homo in illis constanter pergit, & in finem usque perseverat.

4. Objectio. Responsio.

10. Ac voluntatem movet, non qualiter multis seculis traditum est & creditum, ut nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare aut refragari: sed illam efficaciter afficiendo. Illud ergo toties à Chrysostomo repetitum repudiari necesse est, *Quem trahit, volentem trahit*: quo insinuat Dominum porrecta tantum manu expectare, an suo auxilio juvari nobis adlubescat.

5. Objectio. Responsio.

Talem fuisse hominis adhuc stantis conditionem concedimus, ut potuerit ad alterutram partem inclinare: sed quum suo exemplo docuerit, quam miserum sit liberum arbitrium, nisi Deus in nobis & velit & possit: quid fiet nobis, si ad eum modulum suam gratiam nobis impertitur? Imo nos ipsi eam obscuramus & extenuamus nostra ingratitudine.

Confirmatio responsionis, multiplici Scripturæ & Augustini testimonio munita.

Non enim docet Apostolus, offerri nobis bonæ voluntatis gratiam, si acceptemus: sed ipsum velle in nobis efficere: quod non aliud est, nisi Dominum suo Spiritu cor nostrum dirigere, flectere, moderari: & in eo, tanquam in possessione sua, regnare. Nec vero per Ezechielem promittit se daturum electis Spiritum novum, hoc tantum fine, ut in præceptis suis ambulare possint, sed ut re ipsa ambulent.

Eze. 11: 19. & 36: 27.

Joan. 6:45.

Neque secus accipi sententia Christi potest, *Omnis qui audivit à Patre meo, venit ad me*, quam ut efficacem à seipsa Dei gratiam doceat: quemadmodum & Augustinus contendit.

lib. de præd. sanct.

Qua gratia non quoslibet promiscue dignatur Dominus, quemadmodum vulgo jactatur illud (nisi fallor) Occamicum, eam nemini denegari facienti quod in se est. Docendi quidem sunt homines, expositam esse Dei benignitatem omnibus, sine exceptione, qui eam quærunt: sed quum ii demum quærere incipiant, quibus cælestis gratia aspiravit, nec hæc saltem portiuncula de ejus laude decerpenda erat. Hæc est sane electorum prærogativa, ut per Spiritum Dei regenerati, ipsius ductu agantur ac gubernentur. Quare merito Augustinus tam eos deridet, qui aliquas volendi partes sibi arrogant, quam reprehendit alios, qui putant promiscue dari omnibus, quod speciale est, gratuitæ electionis testimonium.

de verbis Apostol. Serm. 11.

Communis (inquit) *omnibus est natura, non gratia: vitreum acumen appellans, quod mera vanitate splendet, ubi ad omnes generaliter extenditur, quod Deus, quibus vult, confert.* Alibi autem, *Quomodo venisti? credendo. Time, ne dum tibi arrogas quod inventa sit à te via justa, pereas de via justa. Veni, inquis, libero arbitrio: voluntate propria veni. Quid turgescis? vis nosse quod & hoc præstitum est tibi? Ipsum audi vocantem, Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.*

Joan. 6: 4.

Et citra controversiam elicitur ex Joannis verbis, sic efficaciter gubernari divinitus piorum corda, ut inflexibili affectu sequantur.

1 Joan. 3:9.

Qui ex Deo genitus est (inquit) *non potest peccare: quia semen Dei in ipso manet.* Nam medium quem Sophistæ imaginantur motum, cui obsequi, vel quem repellere liberum sit, aperte excludi videmus, ubi asseritur efficax ad perseverandum constantia.

Perseverantia quoque non à nobis, sed à Deo est. Objectio.

11. De perseverantia nihilo magis dubium futurum erat, quin habenda esset pro gratuito Dei dono, nisi invaluisset pessimus error, pro hominum merito hanc dispensari, prout se unusquisque non ingratum primæ gratiæ præbuerit. Sed enim quoniam inde natus est, quod putabant in manu nostra esse, respuere vel accipere oblatam Dei gratiam, hac opinione explosa, ille quoque sponte sua corruit.

Responsio. Duplex error hujus objectionis.

Quanquam hic bifariam erratur. nam præterquam, quod nostram erga primam gratiam gratitudinem legitimumque usum posterioribus remunerari docent, addunt etiam, non jam solam gratiam in nobis operari, sed esse tantum nobis cooperatricem.

Prioris refutatio.

De priore sic habendum est, Dominum, dum indies locupletat, & novis suæ gratiæ dotibus cumulat servos suos, quia opus, quod in illis cœpit, gratum acceptumque habet, in illis invenire, quod majoribus gratiis prosequatur. Atque huc pertinent sententiæ illæ, *Habenti dabitur.* Item, *Euge serve bone: quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam.*

Mat. 25: 21, 23, & 29. Luc. 19. v. 17, & 26.

Cautio duplex hic adhibenda.

Sed hic duo sunt cavenda, ne aut remunerari dicatur posterioribus gratiis legitimus usus primæ gratiæ, acsi homo sua ipsius industria redderet gratiam Dei efficacem: aut sic remuneratio censeatur, ut desinat haberi gratuita Dei gratia. Fateor ergo exspectandam esse fidelibus hanc Dei benedictionem, quo melius usi fuerint superioribus gratiis, ut eo majoribus posthac adaugeantur: sed illum quoque usum à Domino esse dico, & hanc remunerationem à gratuita ejus benevolentia provenire.

Distinctionis de gratia operante & cooperante consideratio.

ac sinistre non minus quam infeliciter tritam illam distinctionem usurpant, operantis gratiæ & cooperantis. Hac quidem usus est Augustinus, sed commoda definitione leniens, Deum cooperando perficere quod operando incipit: ac eandem esse gratiam, sed sortiri nomen pro diverso modo effectus. Unde sequitur, eum non partiri inter Deum & nos, acsi ex proprio utriusque motu esset mutua concurrentia: sed gratiæ multiplicationem notare. Quo pertinet quod alibi dicit, multa Dei dona præcedere bonam hominis voluntatem, inter quæ est & ipsa.

Enchir. ad Laur. c. 32.

Unde sequitur, nihil reliquum facere quod ipsa sibi arroget. Quod & Paulus nominatim expressit.

Phil. 2: 13.

Nam quum dixisset, Deum esse, qui efficit in nobis & velle & perficere, continuo subdidit, utrumque facere pro bona voluntate: hac dictione gratuitam esse benignitatem indicans.

Posterioris erroris ex 6. objectione nascentis refutatio.

Ad id autem quod dicere solent, postquam primæ gratiæ locum dedimus, jam conatus nostros subsequenti gratiæ cooperari, respondeo: Si intelligant nos, ex quo semel Domini virtute in justitiæ obsequium edomiti sumus, ultro pergere, & propensos esse ad sequendam gratiæ actionem, nihil reclamo. Est enim certissimum, ubi gratia Dei regnat, talem esse obsequendi promptitudinem. Unde id tamen, nisi quod Spiritus Dei ubique sibi consentiens, quam principio generavit obedientiæ affectionem, ad perseverandi constantiam fovet & confirmat? At si hominem à seipso sumere volunt unde gratiæ Dei collaboret, pestilentissime hallucinantur.

7. Objectio ex distinctione illa de gratia cooperante deducta.

12. Atque huc falso per inscitiam torquetur illud Apostoli, *Plus omnibus iis laboravi: non ego, sed gratia Dei mecum.* Sic enim accipiunt, quia paulo arrogantius dictum videri poterat, quod se præferret omnibus, id quidem corrigere, laudem ad Dei gratiam referendo: sed ita, ut se gratiæ cooperarium vocet.

1 Cor. 15. vers. 10.

Responsio.

Ad hanc festucam mirum est tot non malos alioqui homines impegisse. Non enim gratiam Domini secum laborasse scribit Apostolus, ut se consortem laboris faciat: quin potius totam laboris laudem uni gratiæ transcribit, ista correctione: *Non ego*, ait, *sum is, qui laboravi, sed gratia Dei, quæ mihi aderat.* Fefellit autem eos loquutionis ambiguitas: sed magis præpostera versio, in qua vis Græci articuli prætermissa fuit. Nam si ad verbum reddas, non dicit gratiam sibi fuisse cooperatricem: sed gratiam, quæ sibi aderat, omnium fuisse effectricem.

Confirmatio, Augustini & Bernardi testimonio roborata.

Atque id non obscure, licet breviter, docet Augustinus, quum ita loquitur, *Præcedit voluntas bona hominis, multa Dei dona, sed non omnia. Quæ autem præcedit ipsa, in eis & ipsa est.* Sequitur deinde ratio: quia scriptum sit, *Misericordia ejus prævenit me.* Et, *Misericordia ejus subsequetur me: nolentem prævenit, ut velit, volentem subsequitur, ne frustra velit.*

Ps. 59: 11. Psal. 23.

Serm. 2. in Cant.

Cui consentit Bernardus, Ecclesiam ita loquentem inducens, *Trahe quodammodo invitam, ut facias voluntariam: trahe torpentem, ut reddas currentem.*

Postrema capitis pars, qua probatur ex multis locis eandem fuisse Augustini sententiam: nempe non offerri tantum à Deo gratiam, quæ libera cujusque electione aut recipiatur aut respuatur: sed ipsam esse, quæ in corde & electionem & voluntatem formet.

13. Audiamus nunc Augustinum suis verbis loquentem, ne ætatis nostræ Pelagiani, hoc est, Sorbonici Sophistæ totam vetustatem nobis adversam pro suo more criminentur. in quo scilicet patrem suum Pelagium imitantur, à quo in eandem olim arenam ipse Augustinus protractus est. Libro de correptione & gratia ad Valentinum fusius exequitur, quod breviter, ejus tamen verbis referam, Gratiam persistendi in bono, Adæ fuisse datam, si vellet; nobis dari, ut velimus, ac voluntate concupiscentiam superemus. Habuisse ergo illum posse, si vellet: sed non velle, ut posset: nobis & velle dari & posse. Primam fuisse libertatem, posse non peccare: nostram multo majorem, non posse peccare. Ac ne de futura post immortalitatem perfectione loqui putetur (sicuti perperam Lombardus eo trahit) scrupulum hunc paulo post eximit. *Tantum quippe*, inquit, *Spiritu sancto accenditur voluntas sanctorum: ut ideo possint, quia sic volunt: ideo velint, quia Deus operatur, ut sic velint.* Nam si in tanta infirmitate, in qua tamen ad reprimendam elationem perfici virtutem decet, ipsis relinquatur voluntas sua, ut adjutorio Dei possint, si velint, nec Deus operetur in illis, ut velint: inter tot tentationes, infirmitates, voluntas ipsa succumberet, ideoque perseverare non possent. Subventum est ergo infirmitati voluntatis humanæ, ut gratia divina indeclinabiliter & inseparabiliter ageretur, ideoque quantumvis infirma non deficeret. Tractat deinde copiosius, quomodo corda nostra Dei afficientis necessario sequantur motum: ac dicit quidem Dominum homines suis voluntatibus trahere, sed quas ipse operatus est. Habemus nunc Augustini ore testatum, quod in primis obtinere volumus, non offerri tantum à Domino gratiam, quæ libera cujusque electione aut recipiatur, aut respuatur: sed ipsam esse, quæ in corde & electionem & voluntatem formet: ut quicquid deinde sequitur boni operis, fructus sit ipsius ac effectus, nec aliam habeat sibi obsequentem voluntatem, nisi quam fecit. Sunt enim ejus quoque verba ex alio loco, Omne bonum in nobis opus, nonnisi gratiam facere.

cap. 2.
lib. 2. distinct. 25.
2 Cor. 12. vers. 9.
cap. 14.

8. Objectio, Augustinum Augustino opponens, alius ejusdem Theologi testimoniis explicata.

14. Quod autem alibi dicit, non tolli gratia voluntatem, sed ex mala mutari in bonam: & quum bona fuerit, adjuvari: significat tantum, hominem non ita trahi, ut sine motu cordis, quasi extraneo impulsu feratur: sed intus sic affici, ut ex corde obsequatur. Specialiter gratuitoque electis dari, in hunc modum ad Bonifacium scribit, *Scimus non omnibus hominibus dari Dei gratiam: & quibus datur, neque secundum merita operum dari, neque secundum merita voluntatis, sed gratuita gratia: quibus non datur, scimus justo Dei judicio non dari.* Ac in eadem epistola fortiter eam opinionem impugnat, quæ hominum meritis subsequentem gratiam reddi putat: quia primam gratiam non respuendo, se dignos præstiterint. Vult enim Pelagium fateri, nobis gratiam necessariam esse ad singulas actiones, neque operibus retribui, quo sit vere gratia. Sed breviore summa comprehendi res non potest, quam ex octavo capite libri ad Valentinum, de correptione & gratia: ubi primum docet, Quod humana voluntas non libertate gratiam, sed gratia consequatur libertatem: quod per eandem gratiam impresso delectationis affectu, ad perpetuitatem conformetur: quod insuperabili fortitudine roboretur: quod illa gubernante, nunquam excidat; deserente, protinus corruat. Quod gratuita Domini misericordia, & ad bonum convertatur: & conversa in ipso perseveret. Quod voluntatis humanæ directio in bonum, & post directionem constantia, ex sola Dei voluntate pendeat, non ullo suo merito. Ita homini tale relinquitur liberum arbitrium (si appellare ita libet) quale alibi scribit, quod nec ad Deum converti, nec in Deo persistere, nisi per gratiam, possit; à gratia valeat, quicquid valet.

epist. 106.
epist. 106.
Summa doctrinæ Augustini de libero arbitrio.
epist. 46.

CAP. IV.

Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.

Tres sunt hujus capitis præcipuæ partes.

1. *An aliquid in malis actionibus & quantum Deo tribuendum sit, diabolo item & homini*, sect. 1. 2. 3. 4. & 5.
2. *In rebus mediis quantum Deo tribuendum, & quantum homini relinquendum sit*, sect. 6.
3. *Duarum objectionum, quæ in hac disputatione occurrunt, solutio*, sect. 7. & 8.

Parti hujus capitis cum tertio connexio, ex qua præsens quæstio oritur.

Alio respectu hæc tractavit lib. 1. c. 18. ubi vide sect. 2. item lib. adv. Libertinos, c. 15. & 16.

HOminem peccati jugo ita captivum teneri, ne ad bonum aut voto aspirare, aut studio contendere suapte natura queat, sufficienter (nisi fallor) probatum est. Præterea distinctio inter coactionem & necessitatem posita fuit, unde liqueret, eum, dum necessario peccat, nihilo tamen minus voluntarie peccare. Sed quoniam, dum in servitutem diabolo addicitur, illius arbitrio videtur magis agi, quam suo, quale sit actionis utriusque genus, expediendum restat: tum solvenda quæstio, an aliquid in malis operibus Deo sit tribuendum, in quibus nonnullam ejus actionem intercedere Scriptura insinuat. Alicubi Augustinus humanam voluntatem equo comparat, sessoris nutum expectanti: Deum ac diabolum, sessoribus. *Si Deus illi insidet*, inquit, *perinde ac moderatus & peritus sessor, composite illam regit: tarditatem incitat, nimiam celeritatem compescit: petulantiam luxuriamque coërcet, pervicaciam retundit, in rectam viam deducit. quod si eam diabolus occupavit, instar stolidi ac petulantis sessoris per invia rapit, impellit in foveas, per præcipitia devolvit, ad contumaciam ferociamque instigat.* Qua similitudine, quando melior non occurrit, in præsentia contenti erimus. Imperio igitur diaboli quod animalis hominis voluntas dicitur subjacere, ut inde agitetur, non significat ipsam reluctantem ac restitantem ad obsequia adigi (quemadmodum invita mancipia obire jussa nostra, dominii jure cogimus) sed Satanæ præstigiis fascinatam, illi se ad omnem ductum obsequentem necessario præbere. Nam quos Spiritus sui regimine non dignatur Dominus, eos ad Satanæ actionem justo judicio ablegat. Quare Apostolus deum hujus seculi excæcasse mentes infidelibus exitio destinatis ait, ne cernant lumen Euangelii. Et alio loco, ipsum operari in filiis contumacibus. Excæcatio impiorum, & quæcunque inde sequuntur flagitia, opera Satanæ nuncupantur: quorum tamen causa extra humanam voluntatem quærenda non est, ex qua radix mali surgit: in qua fundamentum regni Satanæ (hoc est, peccatum) residet.

Ab Augustino similitudine boni & mali sessoris illustrata.

in Psal. 31. & 33. meminit Dei sessoris.

Responsio ad quæstionem, diaboli respectu.

2 Cor. 4:4.
Ephes. 2:2.

Respectu Dei, & hominum. Exemplum, in Jobi historia.

2. Longe est alia ratio divinæ in talibus actionis. Quæ ut certius nobis pateat, exemplo sit calamitas à Chaldæis sancto Job illata. Chaldæi, interemptis ejus pastoribus, gregem hostiliter deprædantur. Jam eorum improbum facinus palam extat: neque in eo opere cessat Satan, à quo totum id provenire narrat historia. Ipse autem Job Domini opus in eo recognoscit, quem dicit sibi abstulisse, quæ erepta erant per Chaldæos. Quomodo idem opus ad Deum, ad Satanam, ad hominem auctorem referamus, quin vel Satanam excusemus Dei consortio, vel Deum mali auctorem prædicemus? Facile, si finem

Job. 1.

Dei opus ab opere Satanæ & hominis impios distinguitur.

1. Consilio, seu fine agendi.

si finem agendi primum inspiciamus, deinde modum. Domini consilium est servi sui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad desperationem adigere: Chaldæi ex re aliena præter jus & fas lucrum quærere affectant. Tanta in consiliis diversitas opus jam valde distinguit.

2. Modo.

In modo non minus est discriminis. Satanæ affligendum servum suum Dominus permittit: Chaldæos, quos ad id exequendum ministros delegit, illi permittit ac tradit impellendos: Satan alioqui pravos Chaldæorum animos venenatis suis aculeis ad perpetrandum id flagitium instigat: illi ad injustitiam furiose ruunt, omniaque membra scelere obstringunt ac contaminant.

Quomodo Satan agat in reprobis.

Proprie ergo agere dicitur Satan in reprobis: in quibus regnum suum, hoc est nequitiæ, exercet. Dicitur & Deus suo modo agere, quod Satan ipse (instrumentum quum sit iræ ejus) pro ejus nutu ac imperio huc atque illuc se inflectit ad exequenda ejus justa judicia.

Quomodo item Deus in iisdem agat.

Omitto hic universalem Dei motionem, unde creaturæ omnes, ut sustinentur, ita efficaciam quidvis agendi ducunt. De illa speciali actione tantum loquor, quæ in unoquoque facinore apparet. Idem ergo facinus Deo, Satanæ, homini assignari, videmus non esse absurdum: sed varietas in fine & modo facit, ut illic inculpata Dei justitia reluceat, Satanæ hominisque nequitia cum suo opprobrio se prodat.

Objectio, ex veteribus desumpta, ad præscientiam, aut permissionem Dei, non autem ad ejus operationem, has actiones esse referendas.

3. Veteres religiosius interdum simplicem quoque veritatis confessionem in hac parte reformidant, quod verentur, ne impietati fenestram, de operibus Dei irreverenter obloquendi, aperiant. Quam sobrietatem ut exosculor, ita minime periculosum judico, si simpliciter teneamus quod Scriptura tradit. Ne Augustinus quidem illa superstitione interdum solutus est: quemadmodum ubi dicit indurationem & excæcationem non ad operationem Dei, sed ad præscientiam spectare. At istas argutias non recipiunt tot Scripturæ loquutiones, quæ plus aliquid Dei, quam præscientiam intervenire clare ostendunt.

lib. de prædest. & gratia.

Responsio, ostendens Deum indurare, excæcare reprobos, &c.

Et Augustinus ipse libro contra Julianum 5. longa oratione contendit, non permissionis tantum, aut patientiæ divinæ esse peccata: sed etiam potentiæ, ut sic priora peccata puniantur. Similiter, quod de permissione afferunt, dilutius est, quam ut subsistat. Sæpissime excæcare dicitur Deus & indurare reprobos, eorum corda vertere, inclinare, impellere, ut alibi fusius docui.

lib. 1. c. 18.

Id quale sit, nequaquam explicatur, si confugitur ad præscientiam aut permissionem.

Idque duplici ratione.

1. Eos deserendo.

Nos ergo duplici ratione respondemus id fieri. Siquidem, quum sublato ejus lumine, nihil quam caligo & cæcitas superfit: quum ablato ejus Spiritu, corda nostra in lapides obdurescant: quum cessante ejus directione, in obliquitatem contorqueantur: rite excæcare, indurare, inclinare dicitur, quibus facultatem videndi, parendi, recte exequendi adimit.

2. Eos Satanæ tradendo, ut male pereant.

Secunda ratio, quæ multo propius accedit ad verborum proprietatem, quod ad exequenda sua judicia per ministrum iræ suæ Satanam, & consilia eorum destinat, quo visum est, & voluntates excitat & conatus firmat.

Deut. 2:30.

Sic ubi recitat Moses Sehon regem transitum non dedisse populo, quia induraverat Deus spiritum ejus, & cor obfirmaverat, finem consilii mox subjungit: *Ut daret eum in manus nostras*, inquit. Ergo, quia perditum Deus volebat, obstinatio cordis, divina fuit ad ruinam præparatio.

Scriptura illustria dicta, quæ utramque rationem confirmant, & superiorem illam, de nuda Dei præscientia & permissione objectionem diluunt.

4. Secundum priorem rationem istud videtur dictum, *Aufert labium à veracibus, & rationem tollit à senioribus. Aufert cor ab iis, qui præsunt populo terræ, errare eos facit per invium.* Item, *Quare dementasti nos Domine, indurasti cor nostrum, ut timeamus te?* quandoquidem indicant potius, quales Deus homines faciat deserendo, quam qualiter opus in ipsis suum peragat. At sunt alia testimonia, quæ ultra procedunt: qualia sunt de Pharaonis induratione, *Indurabo cor Pharaonis, ne vos audiat, ac dimittat populum.*

Ezech. 7. vers. 26.
Psal. 107:40.
Job 12:20.
Jes. 63:17.
Exod. 4:21. & 7:3.
Exod. 10. vers. 1.
Exod. 3. vers. 19.
Deut. 2:30.
Psal. 105:25.

Postea dicit, se aggravasse cor illius & roborasse. An induravit non emolliendo? Id quidem verum est: sed plus aliquid fecit, quod obstinatione pectus ejus obfirmandum Satanæ mandavit. Unde prius dixerat, *Tenebo cor illius.* Egreditur populus ex Ægypto: prodeunt obviam infesti regionis incolæ; unde excitati? Moses certe populo asserebat, Dominum fuisse qui corda eorum roborasset. Propheta vero eandem historiam recitans, dicit ipsum vertisse corda eorum, ut odio haberent populum suum. Jam dicere non possis, destitutos Domini consilio, impegisse. Nam si roborantur & vertuntur, destinato inflectuntur ad ipsum. Adhæc, quoties in populi transgressiones vindicare illi placuit, quomodo opus suum in reprobis adimplevit? ut videat efficaciam agendi penes ipsum fuisse, illos ministerium duntaxat præbuisse. Quare nunc sibilo suo evocaturum se illos minabatur: nunc instar sagenæ sibi fore ad irretiendos: nunc mallei instar, ad feriendos Israëlitas. Sed præcipue tum declaravit, quam non sit otiosus in illis, dum Sennacherib securim vocat, quæ ad secandum manu sua & destinata fuit & impacta.

Jesa. 5:26. & 7:18.
Eze. 12:13. & 17:20.
Jer. 50:23.
Jes. 10:15.
August. de prædest. sanct.

Alia confirmatio, ex Augustino sumpta.

Non male alicubi Augustinus ita definit, quod ipsi peccant, eorum esse: quod peccando hoc vel illud agant, ex virtute Dei esse, tenebras prout visum est dividentis.

1 Sam. 16. vers. 14. & 18:10. & 19:9.

Necessaria superioris responsionis correctio, seu explicatio, quæ ad reprobos instigandos Satanæ ministerium, ex Saulis historia & Apostoli testimonio, semper intercedere probat: sunt ab omni nequitia Deum manere immunem ostendit.

5. Porro Satanæ ministerium intercedere ad reprobos instigandos, quoties huc atque illuc Dominus providentia sua eos destinat, vel ex uno loco satis constiterit. Dicitur enim sæpius in Samuele, quod Saulem aut raptaverit, aut dimiserit spiritus Domini malus, & spiritus malus à Domino. Ad Spiritum sanctum id referre nefas est. Spiritus ergo impurus, Dei spiritus vocatur, quia ad ejus nutum potentiamque respondet, instrumentum magis ipsius in agendo, quam à seipso auctor. Simul addendum est, quod à Paulo traditur, divinitus efficaciam erroris ac seductionis immitti, ut credant mendacio, qui veritati non paruerunt. Longo tamen discrimine semper distat in eodem opere id, quod agit Dominus, ab eo quod Satan & impii moliuntur. Ille, mala instrumenta, quæ sub manu habet & versare quolibet potest, servire justitiæ suæ facit: hi, prout mali sunt, nequitiam ingenii pravitate conceptam effectu pariunt. Reliqua, quæ ad vindicandam à calumnia Dei majestatem, tum præcidendam impiis tergiversationem pertinent, in capite De providentia jam exposita sunt. Hic enim breviter propositum modo fuit, quomodo in reprobo homine regnet Satan; quomodo in utroque agat Dominus, indicare.

2 Thess. 2. vers. 10.
lib. 1. c. 16. 17. 18.

Quoad res medias, Deus ita operatur in cordibus hominum: ut quoties visum sit facere sua providentia, voluntates nostras pro sua libitu flectat & vertat.

6. In actionibus autem, quæ nec justæ per se, nec vitiosæ sunt, & ad corpoream magis, quam spiritualem vitam spectant, quam libertatem obtineat homo, etsi supra attigimus, nondum tamen explicatum est. Nonnulli in talibus liberam ei electionem concesserunt, magis ut arbitror, quod de re non magni momenti disceptare nolebant, quam quod asserere pro certo vellent illud ipsum, quod concedunt. Ego, etsi eos, qui nullas esse sibi ad justitiam vires tenent, quod in primis ad salutem cognitu necessarium est tenere fateor: non tamen puto hanc quoque partem negligendam, ut noverimus specialis esse gratiæ Domini, quoties in mentem venit eligere, quod è re nostra est: quoties eo voluntas inclinat: rursum quoties & mens & animus refugit, quod alioqui erat nociturum.

Nec ita libera est in his rebus arbitrii nostri electio, quin ejus libertati arbitrium Dei dominetur.

Atque huc se protendit divinæ providentiæ vis, non modo, ut rerum eventus succedant, quemadmodum expedire prospexerit: sed ut voluntates quoque hominum eodem tendant. Equidem, si sensu nostro reputamus rerum externarum administrationem, nihil dubitabimus eatenus sub humano arbitrio sitas esse: verum si aures tot testimoniis præbemus, quæ Dominum in

his

his quoque regere animos hominum clamant, arbitrium ipsum speciali Dei motioni subjicere nos cogent. Quis Ægyptiorum voluntates Israëlitis conciliavit, ut pretiosissima quæque vasa illis commodato darent? Nunquam eo animum ipsi suapte sponte induxissent. Ergo eorum animi Domino magis suberant, quam à seipsis regebantur. Nec sane Jacob, nisi persuasus esset, Deum, prout visum est, hominibus induere diversos affectus, dixisset de filio Joseph (quem profanum esse quempiam Ægyptium putabat) *Det vobis Deus invenire misericordiam coram hoc viro.* Sicuti & tota Ecclesia in Psalmo fatetur, quum ejus misereri voluit Deus, mansuefacta ad clementiam ab ipso fuisse crudelium Gentium corda. Rursum quum exarsit in iram Saul, ut se ad bellum accingeret, causa exprimitur, quod eum impulerit Spiritus Dei. Quis animum Absolomi avertit ab amplexando consilio Achitophel, quod esse vice oraculi solebat? Quis flexit Rehabeam, ut juvenili consilio persuaderetur? Quis Gentes magnæ prius audaciæ perterruit ad Israëlis adventum? Id quidem divinitus fieri confessa est meretrix Rahab. Quis rursus metu & formidine dejecit Israëlis corda, nisi qui in Lege minatus est se daturum illis cor pavidum?

Exod. 11. vers. 3.
Varia exempla, quæ hanc doctrinam confirmant.
Genes. 43. vers. 14.
Psal. 106: 46.
1 Sam. 11. vers. 6.
2 Sam. 17. vers. 14.
1 Reg. 12. vers. 10.
Jos. 2: 9.
Levit. 26. vers. 36.

Objectio. Exempla hæc regulam non constituunt.
Deut. 28. vers. 62.

7. Excipiet quispiam, esse hæc singularia exempla, ad quorum regulam exigi nequaquam universa debeant. Ego vero dico, sufficienter iis probari, quod contendo, Deum, quoties viam facere vult suæ providentiæ, etiam in rebus externis hominum voluntates flectere & versare, nec ita esse liberam ipsorum electionem, quin ejus libertati Dei arbitrium dominetur. Velis nolis, animum tuum à motione Dei potius, quam ab electionis tuæ libertate pendere, hæc quotidiana experientia reputare coget, quod te in rebus minime perplexis judicium & mens sæpe deficit: in rebus factu non arduis, animus flaccescit: rursum in rebus obscurissimis, expeditum statim offertur consilium: in magnis & periculosis, animus omni difficultate superior suppetit. Atque ita interpretor quod ait Solomo, *Ut auris audiat, ut oculus videat, Dominus facit utrumque.* Non enim mihi de creatione loqui videtur, sed peculiari functionis gratia. Quum vero scribit, Dominum cor Regis, quasi rivos aquarum, in manu sua tenere, & inclinare quocunque voluerit: sub una profecto specie totum genus comprehendit. Sicujus enim voluntas omni subjectione soluta est, id juris regiæ voluntati maxime competit, quæ in alias quodammodo regnum exercet. quod si illa Dei manu flectitur, neque nostra eximetur ea conditione. Hac de re insignis extat Augustini sententia, Scriptura, si diligenter inspiciatur, ostendit non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit ex malis, & à se factas in actus bonos & vitam dirigit æternam: verum illas, quæ conservant seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, ut eas, quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinari, vel ad præstanda beneficia, vel ad pœnas infligendas, occultissimo quidem judicio, sed justissimo.

Responsio, experientia omnium hominum testimonio fulta.
Item perspicuis Scripturæ testimoniis.
Prov. 20. vers. 12.
Prov. 21: 1.
Deinde Augustini dicto. de grat. & lib. arbit. ad Valent. cap. 20.

8. Hic meminerint lectores, ab eventu rerum non esse æstimandam humani arbitrii facultatem, quod imperiti quidam præpostere facere solent. Ex eo enim pulchre & ingeniose sibi videntur humanam voluntatem convincere servitutis, quod ne summis quidem Monarchis omnia ex sententia fluant. Atqui facultas ista, de qua loquimur, intra hominem consideranda est, non ab externo successu metienda. Siquidem in liberi arbitrii disputatione non hoc quæritur, an homini quæcunque animo deliberarit, perficere & exequi per externa impedimenta liceat: sed an in re qualibet liberam habeat & judicii electionem, & voluntatis affectionem, quæ utraque, si hominibus suppetat, non minus liberi arbitrii Attilius Regulus erit, angustiis dolii aculeati inclusus, quam Augustus Cæsar, magnam orbis terrarum partem nutu suo gubernans.

Quoniam nonnulli adversus errorem de libero arbitrio pugnantes ab eventu rerum sumunt argumentum: id quomodo sit intelligendum explicat.

CAP. V.

Objectionum refutatio, quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent.

Has objectiones ad 3. præcipua capita refert.

1. *Quatuor absurda, quæ ab adversariis adversus orthodoxam, de humani arbitrii servitute, doctrinam, conficta sunt, proponit ac refellit, sect. 1. 2. 3. 4. & 5.*
2. *Scripturæ testimonia, quibus abutuntur, ut errorem confirment, ad quinque classes revocata explicat, à sect. 6. ad 16.*
3. *Quinque alia singularia loca, pro liberi arbitrii defensione, citata interpretatur, sect. 16. 17. 18. & 19.*

Absurda ab adversariis conficta primum refellit. Deinde, Scripturæ testimonia explicat.

DE humani arbitrii servitute satis dictum videri posset, nisi qui falsa libertatis opinione præcipitare ipsum conantur, suas ex adverso quasdam rationes obtenderent ad sententiam nostram oppugnandam. Congerunt primo absurda nonnulla, quibus eam in odium trahant, tanquam à sensu quoque communi abhorrentem: postea Scripturæ testimoniis cum ea congrediuntur. Utrasque machinas ordine retundemus. Si peccatum, aiunt, necessitatis est, jam desinit esse peccatum: si voluntarium est, ergo vitari potest. Hæc Pelagii quoque arma erant ad impetendum Augustinum: cujus tamen nomine illos nolumus prægravari, donec de se ipsa satisfactum à nobis fuerit. Nego igitur peccatum ideo minus debere imputari, quod necessarium est: nego rursum, consequi, quod inferunt, evitabile esse, quia voluntarium sit. Siquis enim disceptare cum Deo velit, & hoc prætextu judicium subterfugere, quoniam aliter non potuerit: habet paratam responsionem, quam alibi attulimus, non ex creatione esse, sed naturæ corruptela: quod homines peccato mancipati nihil velle possunt, nisi malum. Unde enim ista, quam improbi libenter prætexerent, impotentia, nisi quod Adam ultro se diaboli tyrannidi addixit? Hinc ergo vitiositas, cujus vinculis tenemur constricti, quod primus homo defecit à suo opifice. Hujus defectionis si merito rei tenentur universi homines, ne se necessitate excusatos putent, in qua ipsa luculentissimam habent damnationis suæ causam. Atque hoc supra clare explicui: & in diabolo ipso exemplum proposui, unde pateret, non minus voluntarie peccare, qui necessario peccat: sicuti rursum in electis Angelis, quum voluntas indeclinabilis sit à bono, non desinit tamen voluntas esse: quod idem Bernardus quoque scite docet, nos ideo miseriores esse, quod voluntaria est necessitas: quæ tamen nos sibi addictos, ita constringit, ut servi simus peccati, sicuti ante retulimus. Secundum ratiocinationis membrum vitiosum est: quia à voluntario perperam transilit ad liberum: nos autem supra evicimus, voluntarie fieri, quod liberæ tamen electioni non subjaceat.

1. Absurdum à Pelagio mutuatum.
Responsio, per negationem.
Confirmatio responsionis.
Ser. 81. in Cantica.

2. Subjiciunt, nisi ex libera arbitrii electione, tum virtutes, tum vitia procedunt, non esse consentaneum, ut homini vel pœna infligatur, vel præmium rependatur. Hoc argumentum, etsi Aristotelicum est, fateor tamen à Chrysostomo & Hieronymo alicubi usurpatum. Pelagianis tamen fuisse familiare, nec ipse Hieronymus dissimulat, ac ipsorum

2. Alterum absurdum ex Aristotele & Pelagio desumptum.
in epist. ad Ctesiphon. & Dial. 1.

etiam verba refert: *Quod si gratia Dei in nobis agit, illa ergo, non nos, qui non laboramus, coronabitur.*

Responsio, per distinctionem.

De pœnis respondeo, illas jure nnbis irrogari, à quibus peccati culpa emanat. Quid enim refert, liberone judicin an servili, modo voluntaria cupiditate peccetur: præsertim quum inde peccator arguatur hnmo, quia est sub servitute peccati? Quantum ad justitiæ præmia, magna vero absurditas, si fateamur illa ex Dei benignitate potius, quam propriis meritis dependere.

Confirmatio respons. Augustini testimoniis munita.

Quoties hoc apud Augustinum recurrit, *Non merita nostra Deum coronare, sed sua dona: præmia autem vocari, non quæ meritis nostris debeantur, sed quæ gratiis jam collatis retribuantur?* Acute sane hoc animadvertunt, nullum jam superesse locum meritis, si non ex liberi arbitrii fonte prodeunt: sed quod istud tantopere dissentaneum ducunt, longe aberrant. Neque enim dubitat Augustinus passim pro necessario docere, quod ita nefas confiteri putant: quemadmodum

in Psal. 31. ubi dicit, *Merita quorumlibet hominum quæ sunt? Quando ille non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus à peccatis liber ac*

in Psal. 70. *liberator invenit.* Item, *Si reddetur tibi, quod debetur, puniendus es. Quid ergo fit? non tibi reddidit Deus debitam pœnam, sed donat indebitam gratiam. Si vis*

epist. 52. *esse alienus à gratia, jacta merita tua.* Item, *Nihil es per te: peccata sunt tua: merita autem, Dei, Supplicium tibi debetur: & quum præmium venerit, sua dona*

de verb. Apost. Serm. 15. *coronabit, non merita tua.* Eodem sensu alibi, non gratiam ex merito, sed meritum ex gratia esse docet. Ac pauln post concludit Deum suis donis merita omnia præcedere, ut inde eliciat sua merita, & prorsus gratis dare, quia nihil invenit, unde salvet. Sed quid longiorem catolngum texere necesse est, quum subinde tales sententiæ in ejus scriptis recurrant?

Altera confirmatio, Apostoli auctoritate suffulta.

Atqui melius etiamnum hoc errore liberabit eos Apostnlus, si audiant quo ex principio sanctorum glnriam deducat. *Quos elegit, eos vocavit: quos vocavit, eos justificavit: quos justificavit, eos glorificavit.* Rom. 8:29. Cur ergo (teste Apostolo) coronantur fideles? 2 Tim. 4:8. Quia domini misericordia, non sua industria & electi sunt & vocati & justificati. Facessat ergo inanis hic timor, nulla fore amplius merita, si liberum non stabit arbitrium. Stultissimum enim est ab eo absterreri ac refugere, quo nos Scriptura vocat: 1 Cor. 4:7. *Si omnia accepisti,* ait, *quid gloriaris, quasi non acceperis?* Vides ob idipsum libero arbitrio adimere eum nmnia, ne quem meritis locum relinquat. Sed tamen, ut inexhausta & multiplex est Dei beneficentia ac liberalitas, quas gratia in nos confert, quia nostras facit, perinde ac nostras virtutes remuneratur.

3. Tertium absurdum, ex Chrysostomi verbis collectum.

3. Addunt, quod ex Chrysostomo sumptum videri potest, Homil. 22. in Genes. Quod si hæc non sit vnluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, aut nmnes ejusdem naturæ participes malos esse oporteret, aut omnes bonos. Nec longe abest ab eo, quicunque est scriptor ille operis, De vocatione Gentium, qui sub Ambrosii nomine circumfertur, lib. 4. c. 4. dum ratiocinatur, neminem unquam à fide fuisse recessurum, nisi mutabilitatis conditionem Dei gratia nnbis relinqueret. in quo mirum est, tantos viros sibi excidisse.

Responsio, per negationem.

Quomodo enim Chrysostomo in mentem nnn venit, electinnem Dei esse, quæ inter homines sic discernat? Nos quidem concedere minime formidamus, quod Paulus magna contentione asserit, omnes simul pravos esse & malitiæ deditos: sed cum illn subjicimus, Dei misericordia fieri, ne omnes in pravitate permaneant. Ergo, quum pari morbo laboremus naturaliter omnes, soli illi convalescunt, quibus medicam manum admovere Domino placuit. Alii, quos justo judicio prætermittit, in sua putredine tabescunt, donec absumantur. Nec aliunde est, quod alii ad finem perseverant, alii incepto cursu prolabuntur. Siquidem & ipsa perseverantia donum Dei est, quod non omnibus promiscue largitur, sed quibus visum est, impertit. Si causa differentiæ requiritur, cur alii constanter perseverent, alii instabilitate deficiant, non alia nobis constat, nisi quod illos sua virtute roboratos sustinet Dominus, ne pereant: his, qun sint inconstantiæ documenta, non eandem virtutem administrat.

4. Quartum absurdum, à Pelagianis olim objectum.

4. Instant præterea, frustra exhortationes suscipi, supervacuum esse admonitinnum usum, ridiculas esse objurgatinnes, nisi sit penes peccatorem parere.

Responsio, per negationem, ex Augustini operibus collecta.

Similia olim quum nbjectarentur Augustino, libellum De correptione & gratia scribere coactus fuit. Ubi etsi copiose illa diluit, ad hanc tamen summam adversarios revocat, *O homo, in præceptione cognosce, quid debeas agere: in correctione cognosce, tuo te vitio non habere: oratione cognosce, unde accipias, quod vis habere.* Ejusdem fere argumenti est liber De spiritu & litera, ubi Deum Legis suæ præcepta non humanis viribus metiri docet, verum, ubi jussit quod rectum est, gratis dare implendi facultatem suis electis. Nec vero hæc res longæ disceptationis est.

Confirmatio responsionis, testimonio Christi illustrata.

Primum, non soli sumus in hac causa, sed Christus & omnes Apostoli. Viderint isti quomodo superiores evadant in certamine, quod cum talibus antagonistis suscipiunt. Christus, qui testatur, nos sine se nihil posse, Joan. 15:5. an ideo minus reprehendit & castigat eos, qui extra seipsum male agebant? an ideo minus exhortatur, ut quisque bonis operibus incumbat?

Et Pauli Apostoli.

Paulus quam severe in Coriothios invehitur ob charitatis neglectum? Iisdem tamen demum charitatem à Domino dari flagitat. Testatur in epistola ad Romanos, Rom. 9:16. noo esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei: ooo desinit tamen postea & admoaere & hortari & corripere. Cur non ergo Dominum interpellant, ne ita ludat operam, ab hominibus ea exigendn, quæ solus ipse dare potest, ea castigando, quæ gratiæ ejus defectu admittuntur? Paulum cur non admonent, ut parcat iis, quorum in manu non est velle aut currere, nisi præeunte Dei misericordia, quæ nunc ipsos destituit? Quasi vero non optima doctrinæ suæ ratin Dominn constet, quæ in promptu se offert religinsius quærentibus.

Altera responsio, quæ usum exhortationum demonstrat.

Doctrina certe & exhortatin & nbjurgatin quantum per se efficiant ad animum immutandum indicat Paulus, dum scribit, neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat: sed Dominum, qui incrementum dat, solum efficaciter agere. 1 Cor. 3:7. Sic Mosen severe videmus Legis præcepta sancire, & Prophetas acriter instare, & minari transgressoribus: quum tamen fateantur, tunc sapere demum homines, ubi cor illis datur ad intelligendum: proprium Dei opus esse, corda circumcidere, & pro lapideis dare carnea: Legem suam inscribere visceribus: denique animas innovando, facere ut efficax sit doctrina.

Tertia responsio, quæ secundam fusius explicat, impiorum respectu.

5. Quorsum ergo exhortationes? nempe, si ab impiis obstinato corde spernuntur, in testimnnium illis futuræ sunt, ubi ad Domini tribunal ventum fuerit: quin etiam jam nuoc illorum conscientiam verberant ac feriunt: quia, utcunque irrideat protervissimus quisque, improbare tamen non potest. Sed quid faciat miser homuncio, inquies, quando cordis mollities, quæ ad nbedientiam necessaria erat, illi denegatur? Imo quid tergiversatur, quum duritiem nulli, nisi sibiipsi imputare queat? Itaque impii libenter eas eludere parati, si liceat, velint, nolint, earum virtute prnsternuntur.

Piorum respectu.

Præcipua autem utilitas erga fideles consideranda est: in quibus, ut omnia per Spiritum suum agit Dominus, ita verbi sui instrumentum non prætermittit: & illud ipsum non sine efficacia usurpat. Stet ergo, quod verum est, totam piorum virtutem in Dei gratia sitam esse, secundum illud Prophetæ Ezech. 11. v. 19, 20. dictum, *Dabo illis cor novum, ut in illis ambulent.*

Atqui

Instantia ad priores responsiones.

Atqui excipies, Cur jam admonentur officii sui, ac non potius sinuntur Spiritus directioni? cur hortationibus sollicitantur, quando festinare magis nequeunt, quam fert Spiritus incitatio? cur castigantur, siquando à via deflexerunt, quando necessaria carnis infirmitate lapsi sunt?

Solutio.

O homo, quis es, qui legem imponas Deo? Si ad recipiendam hanc ipsam gratiam, qua fit ut hortationi pareatur, per hortationem vult nos præparari, quid habes quod in ea œconomia mordeas vel sugilles? Si nihil exhortationes reprehensionesque apud pios aliud proficerent, nisi ut peccati redarguerent, essent eo ipso reputandæ non prorsus inutiles. Nunc, quum agente intus Spiritu, ad inflammandum boni desiderium, ad discutiendum torporem, ad eximendam iniquitatis voluptatem & venenatam dulcedinem; contra autem, ad odium tædiumque generandum plurimum valeant: quis audeat superfluas cavillari?

Summa superiorum responsionum.

Siquis clariorem desiderat responsionem, sic habeat, Bifariam Deus in electis suis operatur: intus, per Spiritum: extra, per verbum. Spiritu, mentes illuminando, corda in justitiæ amorem cultumque formando, novam eos creaturam facit. Verbo, ad eandem renovationem expetendam, quærendam, assequendam excitat. Utroque manus suæ efficaciam pro dispensationis suæ modo exerit. Verbum idem dum reprobis destinat, etsi non in eorum correctionem, in alium tamen usum valere facit: quo & in præsens conscientiæ testimonio urgeantur, & in judicii diem magis reddantur inexcusabiles. Sic Christus, quamvis pronunciet neminem ad se venire,

Joan. 6. v. 44. & 45.

nisi quem Pater traxerit, & electos venire postquam à Patre audierint & didicerint, non tamen ipse doctoris munus negligit, sed voce sua sedulo invitat, quos intus à Spiritu sancto doceri necesse est, ut aliquid proficiant. Apud reprobos admonet Paulus

1 Cor. 2. vers. 16.

non otiosam esse doctrinam, quia illis odor est mortis in mortem, suavis tamen odor Deo.

Prima classis argumentorum, quæ Neopelagiani ex Scriptura colligunt, pro liberi arbitrii defensione.

6. In congerendis Scripturæ testimoniis valde sunt laboriosi: idque sedulo faciunt, ut quoniam pondere nequeunt, numero saltem nos adobruant. Sed quemadmodum in prælius, ubi ad manus ventum est, imbellis multitudo, quantumlibet pompæ & ostentationis habeat, in paucis ictibus protinus funditur ac fugatur: ita nobis facillimum erit illos cum sua turba disjicere. Quia enim in paucissimos scopos coeunt loci omnes, quibus adversum nos abutuntur, ubi in suas classes distributi fuerint, compluribus una responsione satisfiet: singulis dissolvendis incumbere necesse non erit.

1. Lex à nobis integritatem exigit: ergo aut Deus nobis illudit, aut quæ sunt in nostra potestate requirit.

Præcipuum robur locant in præceptis: quæ putant facultatibus nostris sic attemperata esse, ut quicquid ab illis exigi probatum sit, his præstari posse necessario consequatur. Ergo singula percurrunt, & ex illis virium nostrarum modum metiuntur. Aut enim (inquiunt) illudit nobis Deus, quum sanctitatem, pietatem, obedientiam, castitatem, dilectionem, mansuetudinem imperat; quum immunditiam, idololatriam, impudicitiam, iram, rapinam, superbiam, & similia interdicit: aut ea tantum requirit, quæ sunt in nostra potestate.

Responsio, per distinctionem triplicium præceptorum: de quibus primum in genere disseritur hac & sequenti sect.

Porro, omnia fere, quæ accumulant præcepta, in tres species distinguere licet. Alia primam ad Deum conversionem exigunt: alia simpliciter de Legis observatione loquuntur: alia perseverare in recepta Dei gratia jubent. De omnibus in genere disseramus, tum descendemus ad formas ipsas. Hominum facultates ad divinæ Legis præcepta extendere, vulgare id quidem jamdiu esse cœpit, & nonnullam speciem habet: sed à rudissima Legis ignorantia prodiit. Nam, qui pro ingenti piaculo ducunt, si dicatur Legis observationem esse impossibilem, validissimo scilicet argumento insistunt, frustra alias datam esse Legem. Perinde enim loquuntur, acsi nusquam Paulus de Lege loquutus esset. Quid enim, quæso, ista sibi volunt, Legem propter transgressiones positam esse, per Legem esse cognitionem peccati, Legem peccatum efficere, subingressam esse ut abundaret delictum: an ad nostras vires limitandam fuisse, ne frustra daretur?

Rom. 3: 20. ibid. 7: 7. Gal. 3: 19. Rom. 5: 20.

Quin potius longe supra nos positam, quo impotentiam nostram convinceret. Certe ex ejusdem definitione, finis Legis ac complementum est charitas. Atqui, dum ea Thessalonicensium animos repleri optat, satis fatetur sine profectu in auribus nostris sonare Legem, nisi totam ejus summam cordibus nostris Deus inspiret.

1 Tim. 1. vers. 5. 1 Thess. 3. vers. 12.

Argumentum autem illud de Lege in genere nihil juvat arbitrii liberi patronos.

7. Equidem, si Scriptura nihil aliud doceret, quam Legem esse vitæ regulam, ad quam studia nostra componere debeamus, ego quoque citra moram pedibus in eorum sententiam descenderem: sed quum multiplicem Legis usum diligenter ac perspicue nobis explicet, ex illa potius interpretatione, quid Lex in homine valeat considerare convenit. Quantum præsentis causæ refert, simulac quid agendum sit nobis præscripsit, obediendi virtutem à Dei bonitate esse docet: ideoque ad preces invitat, quibus eam nobis dari postulemus.

Promissiones enim præceptis connexæ, nos in Dei gratia salutem invenire probant.

Si solum extaret imperium, nulla promissio, tentandæ essent vires an ad respondendum imperio sufficerent: sed quum simul promissiones connectantur, quæ in divinæ gratiæ auxilio non modo subsidium, sed totam virtutem nobis esse sitam clamant, illæ satis superque testantur, nos prorsus ineptos, nedum impares observandæ Legi esse. Quare, ne amplius ista virium nostrarum cum Legis præceptis proportio urgeatur, acsi Dominus, quam in Lege daturus erat justitiæ regulam, ad modulum nostræ imbecillitatis exegisset, magis ex promissionibus reputandum, quam simus ipsi à nobis imparati, quod omni in parte tantopere ejus gratia indigemus.

Objectio. Lex vivis hominibus data est.

Sed cui (aiunt) verisimile fiet, Dominum truncis ac lapidibus Legem destinasse? Neque id quispiam persuadere molitur.

Responsio, Augustini testimoniis confirmata.

Non enim, aut impii saxa sunt aut stipites, dum adversari Deo suas libidines per Legem edocti, suo ipsorum testimonio rei fiunt: aut pii, dum suæ impotentiæ admoniti, ad gratiam confugiunt. Quo pertinent istæ solennes Augustini sententiæ, *Jubet Deus quæ non possumus, ut noverimus quid ab ipso petere debeamus. Magna est præceptorum utilitas, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur. Fides impetrat, quod Lex imperat: imo ideo Lex imperat, ut impetret fides, quod imperatum erat per Legem: imo fidem ipsam exigit à nobis Deus, & non invenit quod exigat, nisi dederit quod inveniat.* Item, *Det Deus quod jubet, & jubeat quod velit.*

in Ench. ad Laurent. de gratia & lib. arbit. cap. 16. Homil. 29. in Joan. epist. 24.

Specialis consideratio triplicium præceptorum, nihil juvat liberi arbitrii patronos.

8. Id, recensendis tribus præceptorum formis, quas superius attigimus, clarius cernetur. Jubet sæpius Dominus tum in Lege, tum in Prophetis, ut ad se convertamur. At succinit ex adverso Propheta, *Converte me Domine, & convertar: postquam enim convertisti me, egi pœnitentiam,* &c. Jubet, ut præputia cordis nostri circumcidamus. At per Mosen denunciat, istam circumcisionem manu sua fieri. Cordis novitatem passim requirit: sed alibi à se dari testatur. *Quod autem promittit Deus,* ut Augustinus ait, *non facimus ipsi per arbitrium vel naturam: sed facit ipse per gratiam.* Atque hæc observatio est, quam idem ipse inter regulas Ticonii quinto loco enumerat, ut bene distinguamus inter Legem & promissiones, vel inter mandata & gratiam.

Joel. 2: 12. Jer. 31: 18. Deut. 10. vers. 16. ibid. 30: 6. Jer. 4: 4. Eze. 36: 26. lib. de doctrin. Christiana 3.

1. Neque præcepta, quæ conversionem ad Deum exigunt.

Eant nunc, qui ex præceptis colligunt ecquid homo valeat ad obedientiam, ut Dei gratiam perimant, per quam præcepta ipsa adimplentur. Secundi generis præcepta simplicia sunt, quibus Deum colere, ejus voluntati servire & adhærere, ejus placita observare, ejus doctrinam sequi jubemur.

2. Neque præcepta, quæ simpliciter de Legis observatione loquuntur.

Sed innumeri sunt loci, qui testificentur illius esse donum, quicquid justitiæ, sanctitatis, pietatis, puritatis haberi potest. Ex tertio genere erat illa, quæ à Luca refertur

Act. 13: 43.

3. Neque

præcepta, quæ in Dei gratia nos perseverare jubent.

refertur Pauli & Barnabæ exhortatio ad fideles, ut in gratia Dei permanerent. Sed unde illa constantiæ virtus petenda sit, alio loco idem Paulus tradit. *Quod superest* (inquit) *fratres, sitis fortes per Dominum.*

Eph 6: 10.
ibid. 4: 30.

Alibi vetat, ne contristemus Spiritum Dei, quo obsignati sumus in diem redemptionis nostræ. Sed quod illic exigit, quia præstari ab hominibus non poterat, Thessalonicensibus à Domino imprecatur, nempe ut dignos habeat eos vocatione sua sancta, & impleat bonum omne propositum bonitatis suæ, opusque fidei in illis.

2 Thess. 8. vers. 11.

Eodem modo in secunda ad Corinthios epistola, de eleemosynis tractans, bonam & piam eorum voluntatem sæpius commendat: paulo post tamen gratias agit Deo, qui posuit in corde Titi, ut exhortationem susciperet. Si ne oris quidem officium ad alios hortandos præstare Titus potuit, nisi quatenus suggessit Deus, quomodo alii ad agendum voluntarii fuissent, nisi Deo ipso corda eorum dirigente?

2 Cor. 11. vers. 6.

Instantia adversus superiorem considerationem.

9. Cavillantur hæc omnia testimonia astutiores: quia nihil impediat, quominus ipsi conferamus nostras vires, & infirmis conatibus Deus suppetias ferat. Afferunt etiam locos ex Prophetis, ubi conversionis nostræ effectus inter Deum & nos videtur dimidiari. *Convertimini ad me, & ego convertar ad vos.*

Zach. 1: 3.

Quales nobis suppetias Dominus ferat, supra demonstratum est: neque hic opus est repetere.

sect. 7. 8.
Responsio.

Unum hoc duntaxat mihi concedi volo, frustra implendæ Legis facultatem in nobis requiri, quia ejus obedientiam nobis Dominus imperet: quando constat omnibus Dei præceptis adimplendis & necessariam esse gratiam Legislatoris, & nobis promissam; quia inde patet, saltem plus à nobis exigi, quam simus solvendo.

Confirmatio responsionis ex Jeremia.
Jer. 31: 32

Nec vero ullis cavillis dilui potest illud Jeremiæ, irritum fuisse pactum Dei, percussum cum veteri populo, quia literale tantum erat: non aliter autem sanciri, quam ubi accedit Spiritus, qui ad obediendum corda format.

Alia instantia solutio.

Neque eorum errori astipulatur sententia illa, *Convertimini ad me, & convertar ad vos.* Siquidem illic Dei conversio notatur, non qua cor nostrum ad resipiscentiam renovat, sed qua se benevolum ac propitium, rerum prosperitate testatur: quemadmodum rebus adversis offensionem interdum indicat. Quoniam igitur multis miseriarum & calamitatum formis vexatus populus, aversum à se Deum querebatur: respondet, non defuturam illis suam benignitatem, si ad vitæ rectitudinem, ad seipsum, qui est justitiæ exemplar, redeant. Perperam ergo detorquetur locus, dum eo trahitur, ut opus conversionis videatur inter Deum & homines partiri. Hæc eo brevius perstrinximus, quod huic argumento proprius in Legis tractatione locus erit.

vid. cap. 2. sect. 27. c. 7. & 8. sect. 2. 3.

Secunda classis argumentorum pro libero arbitrio, ex Dei promissionibus

10. Secundus argumentorum ordo superiori finitimus est. Allegant promissiones, quibus Dominus cum voluntate nostre paciscitur: quales sunt, *Quærite bonitatem & non malitiam, & vivetis. Si volueritis & audieritis, bona terræ comedetis: quod si nolueritis, gladius devorabit vos: quia os Domini locutum est.* Item, *Si abstuleris abominationes tuas à facie mea, non expelleris: si audieris vocem Jehovæ Dei tui, & facias & custodias omnia mandata ejus, faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus terræ.* Et reliquæ similes.

Amos 5. vers 14.
Jer. 4: 1.
Jesa. 1.
Deut. 28. vers. 1.
Lev. 26: 3.

2. Irrita sunt Dei promissiones, quibus beneficia nobis cum quarentibus pollicetur, si nostrum non sit illa stabilire vel irrita facere.

Importune & per ludibrium, quæ Dominus in promissionibus offert beneficia, voluntati nostræ delegari putant, nisi nostrum sit illa vel stabilire vel irrita facere. Et sane rem istam facundis querimoniis amplificare promptum est: nos crudeliter à Domino illudi, quum benignitatem suam à voluntate nostra pendere denunciat, si voluntas ipsa nostri juris non est. Egregiam vero fore hanc liberalitatem Dei, si beneficia sua ita nobis exponat, ne fruendi ulla sit facultas: miram promissionum certitudinem, quæ ut nunquam impleantur, à re impossibili dependeant. De promissionibus ejusmodi, quæ conditionem habent appositam, alibi dicemus: ut palam futurum sit, in earum impossibili complemento nihil esse absurdi.

Responsio, quis usus harum promissionum erga pios & impios ostendit, & repugnantiam ab adversariis confictam conciliat.

Quantum ad hunc locum attinet, nego Deum inhumaniter illudere nobis, dum nos ad beneficia sua demerenda invitat, quos novit esse prorsus impotentes. Siquidem, quum fidelibus juxta & impiis offerantur promissiones, suum apud utrosque usum habent. Quemadmodum præceptis impiorum conscientias pungit Deus, ne suaviter nimium in peccatis delicientur, nulla judiciorum suorum memoria: ita in promissionibus quodammodo eos attestatur, quam indigni sint sua benignitate. Quis enim æquissimum & convenientissimum esse neget, Dominum iis benefacere, à quibus colitur: majestatis autem suæ contemptores pro sua severitate ulcisci? Rite ergo & ordine agit Deus, dum impiis peccati compedibus devinctis, hanc legem in promissionibus dicit, tum demum sua beneficia percepturos, si à pravitate discesserint: vel ob hoc solum, ut intelligant se ab iis merito excludi, quæ veri Dei cultoribus debentur. Rursum, quia modis omnibus ad implorandam suam gratiam fideles exstimulare studet, nequaquam erit absonum, si quod illum multo cum fructu agere præceptis erga eos ostendimus, id quoque promissionibus tentet. De voluntate Dei præceptis edocti, miseriæ nostræ admonemur, qui sic ab illa toto pectore dissidemus: simul instigamur ad invocandum ejus Spiritum, per quem in rectam viam dirigamur: sed quia præceptis ignavia nostra non satis acuitur, subduntur promissiones, quæ dulcedine quadam ad eorum amorem nos alliciant. Quo autem majore tenemur justitiæ desiderio, eo simus ad quærendam Dei gratiam ferventiores. En quomodo illis obtestationibus, *Si volueritis, Si audieritis*, neque volendi audiendive liberam facultatem nobis Dominus tribuat, neque tamen ob impotentiam nos ludibrio habeat.

Tertia classis, ex Dei exprobrationibus collecta.

11. Habet & tertia classis multam cum illis affinitatem. Locos enim producunt, quibus ingrato populo Deus exprobrat, per eum duntaxat stetisse, quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum receperit. Cujus generis sunt isti, *Amalec & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis: eo quod nolueritis acquiescere Domino.* *Quia vocavi vos, & non respondistis, faciam huic domui, sicut feci Silo.* Item, *Hæc gens non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: ideo projecta est à Domino.* Item, *Quia indurastis cor vestrum, & noluistis obedire Domino, hæc omnia mala evenerunt vobis.*

Num. 14. vers. 43.
Jer. 7: 13.
vers. 28.
Jer. 32. vers. 23.

3. Frustra nobis mala exprobrantur, quæ effugere nostra non fuit potestatis.

Tales exprobrationes, inquiunt, quomodo adversus eos congruerent, quibus extemplo respondere liceat, Nobis vero prosperitas cordi erat, adversa timebamus: quod autem illius adipiscendæ, horum vitandorum causa, Domino non paruimus, nec vocem ejus auscultavimus, eo factum est, quia peccati dominationi obnoxiis liberum non fuit. Frustra igitur mala nobis exprobrantur, quæ effugere non fuit nostræ potestatis.

Responsio. Quum peccatores conscientia sua damnati teneantur: merito exprobrationes ex Dei ore audiunt.

Sed omisso necessitatis obtentu, in quo infirmum est ac futile patrocinium, rogo possintne culpam deprecari. Nam si culpæ alicujus tenentur convicti: non abs re Dominus exprobrat, eorum perversitate factum esse, quominus suæ clementiæ fructum sentirent. Respondeant ergo, possintne inficiari, causam contumaciæ pravam suam voluntatem fuisse. Si mali fontem intra se reperiunt, quid vestigandis extraneis causis inhiant, ne sibiipsi fuisse exitii auctores videantur? Quod, si verum est, suo non alieno vitio & divinis beneficiis privari peccatores, & ultionibus castigari, magna ratio est, cur istas exprobrationes ex ore Dei audiant: ut si obstinate in vitiis pergant, discant in calamitatibus suam potius nequitiam accusare & detestari, quam Deum iniquæ sævitiæ insimulare: si docilitatem non exuerunt, peccatorum

tædio

tædio capti (quorum merito miseros se ac perditos vident) in viam redeant, ac idipsum seria confessione agnoscant, quod Dominus objurgando commemorat. [*Præterea duplex usus harum exprobrationum est considerandus.*] In quem usum illas, quæ citantur, Prophetarum objurgationes apud pios profecisse, ex solenni Danielis oratione constat, quæ habetur capite 9. Prioris autem usus exemplum intuemur in Judæis, quibus suarum miseriarum causam enarrare Jeremias jubetur, quum tamen non aliter casurum esset, quam Dominus prædixerat. [Jer. 7: 27.] *Loqueris ad eos omnia verba hæc, & non audient te: vocabis eos, & non respondebunt tibi.* Quorsum igitur canebatur surdis? ut nolentes ac inviti intelligerent verum esse, quod audiebant: nefarium esse sacrilegium, si malorum suorum culpam, quæ in ipsis residebat, Deo transcriberent. [*Variorum Scripturæ locorum solutio ex prioribus responsionibus colligenda.*] Paucis his solutionibus expedire te facillime possis ab immensa testimoniorum congerie, quam ad erigendum liberi arbitrii simulachrum hostes gratiæ Dei struere solent, tam ex præceptis, quam ex obtestationibus adversus Legis transgressores. Probrose de Judæis [Psal. 78: 8.] in Psalmo refertur, *Generatio prava, quæ non direxit cor suum.* [Psal. 95. 8.] alio etiam Psalmo hortatur Propheta suæ ætatis homines, ne obdurent corda sua: nempe, quia omnis contumaciæ culpa in hominum pravitate hæret: sed stulte inde colligitur, cor in utramque partem esse flexibile, cujus præparatio à Deo est. Dicit Propheta, *Inclinavi cor meum ad observanda præcepta tua:* nempe, quia libenter & hilari animi propensione Deo se addixerat: neque tamen se inclinationis auctorem esse jactat, quam in eodem Psalmo fatetur Dei esse donum. Itaque [Phil. 2: 12.] tenenda Pauli admonitio, dum fideles jubet operari salutem suam cum timore & tremore, quia Deus est, qui operatur & velle & perficere. Agendi quidem partes illis assignat, ne indulgeant carnis torpori: sed metum & sollicitudinem præcipiens, sic eos humiliat, ut meminerint hoc ipsum quod agere jubentur, proprium esse Dei opus. quo diserte exprimit, passive (ut ita loquar) agere fideles, quatenus è cælo suggeritur facultas, ut nihil sibi prorsus arrogent. [2 Petr. 1: 5.] Proinde dum nos hortatur Petrus, ut subministremus in fide virtutem, non concedit nobis secundas partes, quasi separatim quicquam agamus, sed tantum carnis pigritiem expergefacit, qua plerumque suffocatur ipsa fides. Eodem spectat illud Pauli, [1 Thes. 5. vers. 19.] *Spiritum ne extinguatis:* quia subinde obrepit fidelibus ignavia, nisi corrigatur. Siquis tamen inde inferat, in eorum esse arbitrio fovere oblatam lucem, facile refutabitur ejus inscitia, quia hæc ipsa sedulitas quam requirit Paulus, nonnisi à Deo est. [2 Cor. 7: 1.] Nam & sæpe jubemur ab omni inquinamento nos purgare, quum Spiritus sibi uni consecrandi munus vindicet. Denique per concessionem ad nos transferri quod in Deum competit, ex Joannis [1 Joan. 5. vers. 18.] verbis palam est: *Quisquis ex Deo est, servat seipsum.* Vocem hanc arripiunt liberi arbitrii præcones, quasi partim Dei virtute, partim nostra servemur: quasi vero hanc ipsam custodiam, cujus Apostolus meminit, non habeamus è cælo. [Joan. 17. vers. 15.] Unde & Patrem rogat Christus, ut nos à malo servet: & scimus pios, dum adversus Satanam militant, non aliis quam Dei armis victoriam consequi. Itaque Petrus, [1 Petr. 1. vers. 22.] ubi animas purificare jussit in obedientia veritatis, mox correctionis vice addit, *per Spiritum.* Denique quam nihil sint omnes humanæ vires in certamine spirituali, breviter ostendit Joannes, [1 Joan. 3. vers. 9.] quum tradit, non posse peccare, qui ex Deo geniti sunt, quia semen Dei in illis manet: ac rationem alibi reddit, [cap. 5. vers. 4.] quod fides nostra sit victoria, quæ vincit mundum.

12. [*Instantia ad superiorem solutionem ex Mose desumpta, diluitio, Apostoli auctoritate, & firma demonstratione confirmata.*] Citatur tamen de Lege Mosis testimonium, quod solutioni nostræ valde adversari videtur. Nam ille populum post Legem promulgatam, hunc in modum contestatur, [Deut. 30. vers. 11.] *Mandatum hoc, quod præcipio tibi hodie, non est occultum, neque procul positum, neque in cælo situm, sed juxta te est in ore tuo & in corde tuo, ut facias illud.* Hæc certe, si de nudis præceptis dicta intelligantur, fateor ad causam præsentem habere non parum momenti. Nam etsi eludere levis operæ fuerit, quod hic non de observationis, sed cognitionis facilitate & proclivitate agatur, nonnullum tamen scrupulum sic quoque forsan relinquerent. Verum omnem nobis dubitationem eximit Apostolus, non ambiguus interpres, qui [Rom. 10. vers. 8.] de Evangelii doctrina Mosen hic loquutum esse affirmat. Quod siquis refractarius contendat, violenter à Paulo detorta fuisse, ut ad Evangelium trahi possent: quanquam impietate non carebit ejus audacia, est tamen quo præter Apostoli auctoritatem redarguatur. Nam, si de solis præceptis loquebatur Moses, vanissima confidentia populum inflabat. Quid enim aliud quam se præcipitassent, si Legis observationem aggressi forent suis viribus tanquam sibi non difficilem? Ubi ergo Legis observandæ ista tam obvia facilitas, quando nullos nisi per exitiale præcipitium patet accessus? Proinde nihil certius est, quam Mosen his verbis misericordiæ fœdus comprehendisse, quod una cum Legis exactione promulgaverat. Nam & paucis ante versibus docuerat, circumcidi manu Dei oportere [Deut. 30. vers. 6.] corda nostra, ut ipsum diligamus. Ergo hanc, de qua mox loquitur, facilitatem, non in hominis virtute, sed in ope ac præsidio Spiritus sancti posuit, qui opus suum potenter in nostra infirmitate peragit. Quanquam nec de præceptis simpliciter intelligendus est locus, sed magis de promissionibus Evangelicis, quæ adeo comparandæ justitiæ facultatem in nobis non stabiliunt, ut eam prorsus evertant. Id reputans Paulus, non sub dura illa, ardua & impossibili conditione salutem in Evangelio proponi, qua nobiscum Lex agit (nempe, ut ipsam ii demum assequantur, qui mandata omnia impleverint) sed facili, expedita, & expositi accessus hoc testimonio confirmat. Nihil ergo hoc testimonium ad vindicandam humano arbitrio libertatem.

13. [*Quarta classis, ex Dei exploratione & exspectatione.*] Objectari solent & alii quidam loci, quibus ostenditur Deum interdum, reducto gratiæ suæ subsidio, explorare homines, & expectare quorsum convertant sua studia: qualiter est apud Oseam, [Ose. 5: 14.] *Vadam ad locum meum, donec ponant in corde suo, & quærant faciem meam.* [*4. Deus exspectat an peccatores resipiscant nec ne: ergo utrumvis possunt.*] Ridiculum (aiunt) erat, si consideraret Dominus, an Israël faciem suam quæsiturus esset, nisi flexibiles fuissent animi, qui utrovis suopte ingenio inclinare possent. Quasi vero istud non sit in Prophetis usitatissimum Deo, speciem aspernantis ac projicientis populum præ se ferre, donec vitam in melius emendarit. Sed quid tandem ex talibus minis adversarii elicient? Si volunt, populum à Deo derelictum conversionem à seipso posse meditari, tota Scriptura reclamante id facient: si necessariam Dei gratiam ad conversionem fatentur, quid nobiscum litigant? [*Responsio, per dilemma.*] At necessariam ita concedunt, ut suam homini velint servatam facultatem. Unde id probant? certe non ex loco illo, neque similibus: aliud est enim secedere ab homine, & respicere quid sibi permissus relictusque agat: aliud, vires ejus aliquantulas pro modo imbecillitatis adjuvare. Quid ergo, dicet quispiam, insinuant istæ formulæ? [*Oseæ locus explicatus.*] Respondeo, perinde valere, acsi ita loqueretur Deus, Quandoquidem monendo, hortando, increpando nihil apud contumacem hunc populum proficitur, subducam me paulisper, & eum affligari tacitus sinam. Videbo an aliquando cum post longas calamitates capiat mei recordatio, ut quærat faciem meam. Abscedere autem Dominum procul, signat prophetiam submovere. Speculari ecquid facturi sint homines, significat tacitum & quasi se dissimulantem afflictionibus variis eos ad tempus exercere. Utrumque facit quo nos magis humi-

humiliet. citius enim contunderemur rerum adversarum flagellis, quam corrigeremur, nisi Spiritu suo nos ad eam docilitatem componeret. Porro, ubi Dominus infracta nostra pervicacia offensus & tanquam fatigatus, nos paulisper omittit (submoto scil. verbo suo, in quo præsentiam quandam sui exhibere solet) & experimentum capit, quid se absente facturi simus: inde falso colligitur, aliquas esse liberi arbitrii vires, quas contempletur & exploret: quando non in alium id finem facit, quam ut ad recognoscendam nostram nihili nos adigat.

Quinta classis argumentorum pro libero arbitrio, ex perpetua loquendi ratione.

5. Bona & mala opera nostra dicuntur: ergo penes nos est utraque facere.

Responsio, per expositionem, quæ neutram loquendi rationem pro liberi arbitrii patronis facere ostendit.

14. Pugnant etiam ex perpetua loquendi ratione, quæ tum in Scripturis, tum in hominum sermonibus observatur. si quidem bona opera nuncupantur nostra, & quod sanctum placitumque Domino est, non minus facere, quam peccata perpetrare dicimur. Quod si peccata jure nobis imputantur, veluti à nobis profecta: certe & in justitiis aliquid nobis assignandum eadem ratione erit. Neque enim consentaneum esset rationi, ut ea diceremur facere quibus agendis proprio motu inhabiles, instar lapidum à Deo moveremur. Ut ergo Dei gratiæ primas demus, nostram tamen operam vel secundarias tenere partes, illæ loquutiones indicant. Si unum illud urgeretur, bona opera nostra nuncupari: ego vicissim objicerem, panem nuncupari nostrum, quem nobis dari à Deo poscimus. Quid ex possessionis titulo percipient, quam Dei benignitate ac gratuito munere nostrum fieri, quod minime alias nobis debetur? Ergo aut eandem in oratione Dominica rideant absurditatem: aut ne pro ridiculo habeant, quod nostra vocantur bona opera, in quibus nihil habemus proprium, nisi ex Dei largitate.

Instantia à simili.

Atqui istud aliquanto est validius, quod nos ipsos Deum colere, servare justitiam, obedire Legi, bonis operibus studere, Scriptura sæpe affirmat. Hæc quum sint propria mentis & voluntatis officia, quomodo conveniret ad Spiritum hæc referri, & simul nobis tribui, nisi quædam esset studii nostri cum divina virtute communicatio?

Responsio.

His tricis nullo labore nos exolvemus, si rite modum reputemus, quo in sanctis agit Spiritus Domini. Extranea est illa similitudo, qua nos invidiose gravant quis enim ita desipit, ut hominis motionem à jactu lapidis nihil differre autumet? Neque vero quicquam simile consequitur ex nostra doctrina. In naturales hominis facultates referimus, approbare, respuere: velle, nolle: eniti, resistere: nempe approbare vanitatem, respuere solidum bonum: velle malum, nolle bonum: eniti ad nequitiam, resistere justitiæ. Quid hic agit Dominus? Si ejusmodi pravitate uti vult tanquam iræ suæ instrumento, dirigit ac destinat quo libuerit, ut per vitiosam manum bonum suum opus exequatur. Scelestum igitur hominem, qui Dei potentiæ sic servit, dum libidini tantum suæ obsequi studet, an cum saxo conferemus, quod alieno impetu vibratum, nec motu, nec sensu, nec voluntate propria fertur? Videmus quantum sit discriminis.

Quid & quo modo Deus agat in electis.

Quid vero in bonis, de quibus præcipua est quæstio? Ubi regnum in illis suum erigit: voluntatem, ne vagis libidinibus sursum deorsum rapetur, pro naturæ inclinatione, per Spiritum suum cohibet: quo in sanctitatem ac justitiam propendeat, ad justitiæ suæ regulam flectit, componit, format, dirigit: ne titubet aut concidat, Spiritus sui virtute stabilit ac confirmat.

de corrept. & grat. c. 2.

Qua ratione Augustinus, *Dices mihi*, inquit, *Ergo agimur, non agimus. Imo agis, & ageris: & tunc bene agis, si à bono agaris. Spiritus Dei qui te agit, agentibus adjutor est, nomen adjutoris præscribit, quod & tu aliquid agas.* Priore membro admonet, actionem hominis non tolli Spiritus sancti motu, quia à natura est voluntas, quæ regitur, ut ad bonum aspiret. Quod autem mox adjungit, ex nomine auxilii posse colligi nos etiam aliquid agere, non convenit ita accipere, quasi seorsum aliquid nobis tribuat: sed ne foveat in nobis ignaviam, sic Dei actionem cum nostra conciliat, ut velle sit à natura, bene autem velle à gratia. Ideo paulo ante dixerat, *Nisi Deus nos adjuvet, non modo vincere, sed neque pugnare poterimus.*

15. Hinc apparet, gratiam Dei (ut hoc nomen sumitur, ubi de regeneratione est sermo) esse Spiritus regulam, ad dirigendam ac moderandam hominis voluntatem. Moderari non potest, quin corrigat, quin reformet, quin renovet (unde dicimus principium regenerationis esse, ut quod nostrum est aboleatur) simul quin moveat, agat, impellat, ferat, teneat. Unde vere dicimus illius in solidum esse omnes quæ inde emanant actiones.

Conclusio responsionis ad argumenta classis postrema, Gratiam Dei omnia in nobis operari, ita tamen ut nostra duplici ratione dicantur quæcumque bona operamur, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas, quod ab hac Dei gratia separetur.

Interim non negamus verissimum esse, quod Augustinus docet, non destrui gratia voluntatem, sed magis reparari: quia utrumque optime constat: ut instaurari dicatur hominis voluntas, dum correcta vitiositate & perversitate ad veram justitiæ regulam dirigitur: & simul nova in homine voluntas dicatur creari, quia sic vitiata corruptaque est, ut novum penitus ingenium induere necesse habeat. Nihil jam obstat, quominus rite agere dicamur, quod agit Spiritus Dei in nobis, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas, quod ab ejus gratia separetur. Ideoque memoria tenendum, quod alibi ex Augustino citavimus, frustra quosdam satagere, ut in hominis voluotate quicquam boni proprium reperiant. quicquid enim mixturæ ex liberi arbitrii virtute afferre student homines ad Dei gratiam, nihil aliud quam ejus corruptio est: perinde, ac si quis lutosa & amara aqua vinum dilueret. Etsi autem quicquid in voluntate boni est, ex mero Spiritus instinctu provenit, quia tamen nobis naturaliter ingenitum est velle, non abs re ea agere dicimur, quorum laudem sibi jure Deus vindicat primum, quia nostrum est ejus benignitate quicquid operatur in nobis, modo non à nobis esse intelligamus: deinde, quia nostra est mens, nostra voluntas, nostrum studium, quæ ab eo in bonum diriguntur.

Tertia & ultima pars capitis, singulares quadam loca excutiens.

1. Locus, ex Mose desumptus.

16. Quæ præterea hinc inde testimonia corradunt, mediocribus etiam ingeniis non multum facessent negotii, quæ superiores modo solutiones probe imbiberint. Citant ex Genesi sententiam illam, *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illi*: quam de peccato interpretantur, acsi Cain promitteret Dominus, non fore in animo ejus vim superiorem peccati, si in eo perdomando laborare vellet.

Gen. 4: 7.

Responsio 1. genuinum sensum proponens.

Nos autem magis congruere dicimus ordini orationis, ut de Abele accipiatur hoc dictum. illic enim iniquitatem invidiæ, quam in fratrem Cain conceperat, arguere propositum est Deo. id facit duplici ratione: quod frustra meditabatur scelus, quo fratrem præcelleret apud Deum, apud quem nullus est honor nisi justitiæ: deinde, quod nimium ingratus esset jam accepto Dei beneficio, qui ne subjectum quidem suo imperio fratrem ferre posset.

Altera responsio, per dilemma.

Verum, ne hanc interpretationem ideo videamur amplexari, quod altera nobis contraria sit, demus sane de peccato loquutum fuisse Deum. Si ita est, aut promittit hoc Dominus quod denunciat, aut jubet. Si jubet, nullam inde probationem facultatis humanæ sequi jam demonstravimus: si promittit, ubi promissionis complementum, quando peccato, cui dominari ipsum oportebat, Cain succubuit? Promissioni inclusam dicent tacitam conditionem, acsi diceretur victoriam reportaturum fuisse, si certaret: sed quis recipiat istas ambages? Nam si ad peccatum refertur ista dominatio, nemo ambigat imperativam esse orationem, in qua non definitur quid possimus, sed quid vel supra potestatem debeamus. Quanquam & res ipsa & ratio Grammaticæ postulant, comparationem fieri Cain & Abelis: qua primogenitus frater minori posthabitus non fuisset, nisi proprio scelere deterior.

17. Utun-

2. Locus, ex epistol. ad Rom. cap. 9. vers. 16.

17. Utuntur & testimonio Apostoli, quia dicit non esse volentis, nec currentis, sed miserentis Dei: ex quo eliciunt, aliquid esse in voluntate & conatu, quod per se licet imbecillum, misericordia Dei adjutum, prospero successu non careat.

Responsio.

Atqui, si sobrie pensitarent, quæ illic causa tractetur à Paulo, ista sententia non adeo inconsiderate abuterentur. Scio eos posse Origenem & Hieronymum citare suæ expositionis suffragatores:

Origen. lib. 7. in epist. ad Rom. Hieron. dialog. 1. in Pelag.

possem & illis vicissim Augustinum opponere: sed quid illi opinati sint, nostra nihil refert, si constat, quid voluerit Paulus. Illic docet, iis demum paratam esse salutem, quos sua misericordia Dominus dignetur: ruinam & interitum manere quoscunque non elegerit. Reproborum sortem sub Pharaonis exemplo demonstraverat: gratuitæ quoque electionis certitudinem, Mosis testimonio confirmarat, *Miserebor cujus miserebor.* Concludit, non esse volentis aut currentis, sed miserentis Dei.

Instantia dilutio.

Quod si in hunc modum intelligatur, non sufficere voluntatem aut conatum, quia tantæ moli sint impares: parum convenienter à Paulo dictum foret. Proinde apage istas argutiolas, *Non est volentis neque currentis:* ergo est aliqua voluntas, est aliquis cursus. Simplicior enim est mens Pauli, *Non est voluntas, non est cursus, quæ nobis viam ad salutem comparant:* sola est hic Domini misericordia. Non enim aliter hic loquitur,

Tit. 3: 4.

quam ad Titum, ubi scribit apparuisse Dei bonitatem & humanitatem, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed pro immensa ejus misericordia.

Alia dilutio, ab absurdo.

Ne illi quidem ipsi, qui argutantur Paulum innuisse aliquam esse voluntatem & aliquem cursum, quia negaverit esse volentis, aut currentis, mihi ad eandem formam ratiocinari concederent, aliqua nos bona opera fecisse, quia negat Paulus ex operibus quæ fecerimus, Dei bonitatem nos assequutos. Quod si vitium in hac argumentatione prospiciunt, aperiant oculos, & suam non carere simili fallacia cernent.

Tertia, ex Augustino. epist. 107. ad Vital.

Firma est etiam ratio illa, qua nititur Augustinus, *Si ideo dictum foret, non esse volentis, neque currentis, quia non sufficiat voluntas, nec cursus: posse in contrariam partem retorqueri, non esse Dei misericordiæ, quia neque sola illa ageret.* Quum hoc secundum sit absurdum, merito concludit Augustinus, ideo esse hoc dictum, quia nulla sit hominis voluntas bona, nisi præparetur à Domino: non quin velle debeamus & currere: sed quia utrumque Deus efficit in nobis.

3. Locus, ex Apostolo, 1. Cor. 3: 9. *Responsio.*

Non minus inscite torquetur à quibusdam illud Pauli, *Dei cooperarii sumus*, quod ad solos ministros restringi minime dubium est: cooperarios autem vocari, non qui ex se quicquam afferant, sed quoniam eorum opera utitur Deus, postquam idoneos reddidit instruxitque necessariis dotibus.

4. Locus, ex Ecclesi. c. 15. vers. 14.

18. Ecclesiasticum producunt, quem dubiæ auctoritatis scriptorem esse non ignoratur. At enim ut ne à nobis repudietur (quod facere tamen jure nostro nobis licet) quid ille testatur pro libero arbitrio? Dicit, hominem statim atque creatus fuit, relictum esse in manu consilii sui: data illi esse præcepta, quæ si servaret, ab illis vicissim servaretur: ante hominem positam esse vitam & mortem, bonum & malum: quodcunque voluerit, ei datum iri.

Responsio.

Esto, acceperit homo à sua creatione facultatem adipiscendæ vitæ, aut mortis: quid si ex adverso respondeamus perdidisse? Certe animus non est contradicere Solomoni, qui asserit hominem rectum ab initio creatum esse, ipsum sibi ascivisse multas adinventiones:

Eccles. 7. vers. 30.

verum quia homo degenerando, & sui & bonorum omnium naufragium fecit, quicquid primæ creationi tribuitur, non protinus sequitur in vitiatam ac degenerem naturam competere.

Alia responsio, per distinctionem.

Ergo, non illis modo, sed ipsi quoque Ecclesiastico (quicunque tandem sit) respondeo: Si hominem vis instituere, ut apud seipsum acquirendæ salutis facultatem quærat, tanti non est nobis tua auctoritas, ut vel minimi præjudicii adversus indubitatum Dei verbum vicem obtineat; sin malignitatem carnis duntaxat coërcere studes, quæ sua mala in Deum transferendo, vanam defensionem captare solet; ideoque respondes rectitudinem homini inditam fuisse, quo ipsum exitii sibi causam esse appareat, libenter assentio: modo mihi rursum tecum hoc conveniat, iis ornamentis, quibus eum Dominus initio induerat, nunc sua culpa esse spoliatum: atque ita pariter fateamur medico nunc opus esse, non patrono.

5. Locus, ex Luc. 10: 30.

19. Nihil tamen frequentius in ore habent, quam parabolam Christi de viatore, quem semivivum latrones in via projecerunt. Sub viatoris hujus typo calamitatem repræsentari generis humani, scio vulgatissimum esse omnibus penè scriptoribus. Inde argumentum sumunt nostri adversarii, non ita peccati ac diaboli latrocinio mutilatum esse hominem, quin superstites retineat bonorum priorum reliquias: quandoquidem dicitur relictus esse semivivus. Ubi enim est illud vitæ dimidium, nisi rectæ & rationis & voluntatis portio aliqua maneret?

Responsio 1. Allegorica argumenta sunt infirma.

Primum, si nolim locum dare ipsorum allegoriæ, quid obsecro facturi sunt? nam præter germanum orationis Domini sensum, à Patribus excogitatum fuisse nihil dubium est. Allegoriæ ultra procedere non debent, quam præeuntem habent Scripturæ regulam: tantum abest, ut fundandis ullis dogmatis per se sufficiant.

Altera responsio, qua hunc locum per alia magis perspicua interpretatur.

Neque desunt rationes, quibus possim, si lubeat, totum hoc commentum convellere: neque enim dimidiam homini vitam relinquit Dei verbum, sed penitus interiisse docet, quantum ad beatæ vitæ rationem. Non semivivos dicit sanatos Paulus, dum loquitur de nostra redemptione: sed quum mortui essemus, suscitatos. non semivivos inclamat ad recipiendam Christi illuminationem, sed dormientes & sepultos: nec secus Dominus ipse, dum horam venisse ait, qua mortui ad vocem suam resurgant.

Ephes. 2. vers. 5. 30. & 5: 14. Joan. 5. vers. 25.

Tertia responsio, per concessionem.

Qua fronte levem allusionem tot claris sententiis opponerent? Valeat tamen allegoria hæc pro certo testimonio: quid tamen à nobis extorquebunt? Semivivus est homo: habet igitur aliquid salvum: nempe habet mentem intelligentiæ capacem, etiamsi ad cælestem spiritualemque sapientiam non penetret: habet nonnullum honestatis judicium: habet aliquem divinitatis sensum, utcunque veram Dei rationem non assequatur.

Postrema, ex Augustino sumpta.

Sed quo ista recidunt? certe non efficiunt ut nobis illud Augustini, communibus etiam scholarum suffragiis approbatum, adimatur, Adempta esse homini post lapsum gratuita bona, unde salus dependet: naturalia vero corrupta pollutaque esse.

Totius de libero arbitrio tractationis conclusio & summa.

Stet ergo nobis indubia ista veritas, quæ nullis machinamentis quatefieri potest, Mentem hominis sic alienatam prorsus à Dei justitia, ut nihil non impium, contortum, fœdum, impurum, flagitiosum concipiat, concupiscat, moliatur: cor peccati veneno ita penitus delibutum, ut nihil quam corruptum fœtorem efflare queat. Quod si quidpiam interdum boni in speciem ostentant, mentem tamen semper hypocrisi & fallaci obliquitate involutam, animum interiori perversitate illigatum manere.

CAP. VI.

Homini perdito quærendam in Christo redemptionem esse.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrinæ de Christo Redemptore, semper ab Ecclesia Dei perceptæ, utilitas, sect. 1.*
2. *Christus, utriusque fœderis Mediator, fides piorum Israëlitarum seu veteris populi fuit objectum, ut ex sacrificiorum ritu, familiæ Abrahami electione, & Davidis ejusque posterorum dignitate liquet, sect. 2.*
3. *Inde consolatio, robur, fiducia & spes piorum sub Lege, quos ad Christum cælestis Pater variis modis invitavit, sect. 3. & 4.*

Inutilis est cognitio Dei Creatoris, nisi succedat fides in Christum Redemptorem.

QUum in Adæ persona perierit totum humanum genus, nobis adeo nihil prodesset illa, quam memoravimus, originis præstantia & nobilitas, ut magis cedat in majorem ignominiam, donec in Filii sui unigeniti persona Redemptor appareat Deus, qui homines peccato fœdatos & corruptos pro suo opere non agnoscit. Ergo, postquam excidimus à vita in mortem, inutilis esset tota illa Dei Creatoris, de qua disseruimus, cognitio, nisi succederet etiam fides, Deum in Christo Patrem nobis proponens. Erat quidem hic genuinus ordo, ut mundi fabrica nobis schola esset ad pietatem discendam: unde ad æternam vitam & perfectam felicitatem fieret transitus.

Ratio 1.

sed post defectionem quocunque vertamus oculos, sursum & deorsum occurrit Dei maledictio, quæ dum innoxias creaturas culpa nostra occupat & involvit, desperatione animas nostras obruat necesse est. Etsi enim multis adhuc modis paternum erga nos favorem extare vult Deus, ex mundi tamen conspectu Patrem colligere non licet, ubi nos intus urget conscientia, ostenditque justam in peccato abdicationis causam esse, ne pro filiis nos censeat Deus vel reputet.

Ratio altera, testimonio Apostoli firmata.

Accedit & socordia & ingratitudo: quia nec mentes nostræ, ut sunt excæcatæ, quid verum sit, cernunt: & ut pravi sunt omnes sensus nostri, Deum maligne sua gloria fraudamus. Itaque veniendum ad illud Pauli, *Quoniam in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Sapientiam Dei appellat magnificum hoc theatrum cæli & terræ, innumeris miraculis refertum, ex cujus intuitu sapienter Deum cognoscere decebat: sed quia tam male illic profecimus, revocat nos ad fidem Christi, quæ ob stultitiæ speciem incredulis fastidio est.

1 Cor. 1. vers. 21.

Conclusio.

Quanquam ergo humano ingenio non respondet prædicatio crucis, humiliter tamen eam amplecti oportet, si ad Deum opificem nostrum & fictorem, à quo sumus alienati, redire cupimus, ut nobis iterum pater esse incipiat.

Hæc doctrina ab exordio mundi omnibus seculis locum habuit inter Dei filios.

Certe post lapsum primi hominis nulla ad salutem valuit Dei cognitio absque Mediatore: quia non de sua tantum ætate loquitur Christus, sed omnia secula comprehendit, quum dicit hanc esse vitam æternam, cognoscere Patrem verum unum Deum, & quem ille misit Jesum Christum.

Joan. 17: 3.

Ideo toto cælo aberrant, qui profanis, & incredulis Christum nescientibus, cælum aperiunt: horumque prætextus Scripturæ testimoniis refelluntur.

Quo fœdior est eorum socordia, qui cælum profanis & incredulis quibuslibet patefaciunt, absque ejus gratia, quem Scriptura passim docet unicam esse januam, qua in salutem ingredimur. Quod siquis ad Euangelii promulgationem illud Christi dictum restringere velit, in promptu refutatio est, quia omnibus & seculis & gentibus communis fuit ratio illa, non posse absque reconciliatione placere Deo, qui alienati sunt ab eo, & maledicti pronunciantur ac filii iræ. Huc adde, quod respondit Christus mulieri Samaritanæ: *Vos adoratis, quod nescitis: nos autem adoramus, quod scimus: quia salus ex Judæis est.* Quibus verbis & qualslibet Gentium religiones falsitatis damnat, & rationem assignat, quia soli electo populo fuerit promissus Redemptor sub Lege: unde sequitur, nullum unquam Deo cultum placuisse, nisi qui in Christum

Joan. 4. vers. 22.

respiceret. Unde etiam affirmat Paulus, Gentes omnes absque Deo fuisse, & spe vitæ orbatas. Eph. 2: 12.
Jam, quum doceat Joannes, vitam ab initio fuisse in Christo, & ab ea excidisse totum mundum, ad fontem illum redire necesse est. Joan. 1: 4.
atque ideo Christus, quatenus est Propitiator, se vitam esse asserit. Et sane non ad alios, quam Dei filios pertinet cælorum hæreditas. Filiorum autem loco & ordine censeri minime consentaneum est, qui non insiti sunt in corpus unigeniti Filii. Et clare testatur Joannes, qui credunt in ejus nomen, filios Dei fieri. Sed quia de fide in Christum ex professo disserere mihi nondum propositum est, in transcursu attigisse satis fuerit.

Joan. 1. vers. 12.

Veteri autem Israëlitarum populo Deus nunquam fuit propitius absque Mediatore Christo.

2. Ac proinde veteri populo nunquam se Deus ostendit propitium, nec spem gratiæ unquam fecit absque Mediatore. Omitto sacrificia Legis, quibus palam & aperte edocti fuerunt fideles, non alibi quam in expiatione, quæ à solo Christo peracta est, quærendam salutem esse. Hoc tantum dico, beatum & felicem Ecclesiæ statum, semper in Christi persona fuisse fundatum.

Ratio 1. ex sacrificiorum ritu deprompta.

Ratio altera, ex familia Abrahami electione petita.

Nam etsi Deus totam Abrahæ sobolem in fœdere suo complexus est, prudenter tamen ratiocinatur Paulus, Christum proprie esse semen illud, in quo benedicendæ erant omnes gentes: quando scimus non omnes, qui secundum carnem ex eo geniti sunt, reputatos fuisse in semine. Nam ut de Ismaële & aliis taceam, qui factum est, ut ex duobus filiis Isaac, nempe Esau & Jacob fratribus geminis, quum adhuc in utero matris conjuncti essent, uno electo alter repudiaretur? Imo qui factum est, ut primogenito rejecto, minor natu solus gradum tenuerit? Unde etiam contigit, ut major pars abdicaretur? Patet igitur, in uno præcipue capite censeri Abrahæ semen: nec salutem promissam constare, donec ad Christum ventum fuerit, cujus officium est, quæ dissipata erant colligere. Prima itaque electi populi adoptio à gratia Mediatoris pendebat.

Gal. 3: 16.

Altera ratio, ex regia dignitatis in Davidis familia stabilitæ consideratione collecta, illustribusque testimoniis confirmata.

Quod etsi non adeo claris verbis exprimitur apud Mosen, vulgo tamen piis omnibus fuisse notum satis apparet. Nam, antequam Rex in populo creatus esset, jam Hanna Samuelis mater de piorum felicitate disserens, in suo cantico sic loquitur, *Dabit robur Regi suo Deus, & exaltabit cornu Messiæ sui.* Quibus verbis intelligit Deum Ecclesiæ suæ benedicturum. Cui etiam respondet oraculum, quod paulo post subjicitur, *Ambulabit sacerdos, quem constituam coram Christo meo.* 1 Sam. 2. vers. 10.
Nec vero dubium est, quin cælestis Pater in Davide ejusque posteris conspici voluerit vivam Christi imaginem. Ideo pios ad Dei timorem hortari volens, jubet osculari Filium: cui scilicet hæc Euangelii sententia respondet, *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem.* Psal. 2: 12. Joan. 5: 23.
Itaque licet decem Tribuum defectione collapsum fuerit regnum, fœdus tamen, quod pepigerat Deus in Davide & ejus successoribus, stare oportuit, sicut & per Prophetas loquutus est, *Non scindam prorsus regnum propter David servum meum, & propter Jerusalem quam elegi: sed filio tuo restabit Tribus una.* 1 Reg. 11. v. 11. 34.
ubi secundo & tertio idem repetitur. Diserte etiam adscribitur, *Affligam semen Davidis: sed non cunctis diebus.* Aliquo ibid. v. 39.

postea

1 Reg. 15. vers. 4. postea temporis intervallo dictum est, *Propter David servum suum dedit lucernam Deus in Jerusalem, ut suscitaret ei filium, & salvam tueretur Jerusalem* Jam quum res ad interitum vergerent, rursus di-
2 Reg. 8. vers. 19. ctum fuit, *Noluit Deus dispergere Jehudah propter David servum suum, quia loquutus erat, ut daret ei lucernam & filiis ejus in perpetuum.* Huc redit summa, præteritis omnibus aliis, Davidem unum fuisse electum, in quo beneplacitum Dei resideret: sicuti
Psal. 78. v. 60, 67. dicitur alibi, *Repulit tabernaculum Silo, & tabernaculum Joseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Jehudah, montem Sion, quem dilexit: Elegit servum suum David, ut pasceret Jacob populum suum, hæreditatem suam Israël.* Denique sic Ecclesiam suam servare voluit Deus, ut ejus incolumitas & salus à capite illo penderet. Ideoque exclamat
Ps. 28: 8. David, *Iehovah fortitudo populi sui, robur salutum Christi sui*: & mox precationem addit, *Serva populum tuum, & benedic hæreditati tuæ*: significans Ecclesiæ statum individuo nexu cum Christi im-
Ps. 20: 10. perio conjunctum esse. Eodem sensu alibi, *Serva Jehovah, Rex exaudiat nos quo die invocabimus.* Quibus verbis aperte docet, fideles non alia fiducia confugisse ad Dei opem, nisi quia delitescebant
Psal. 118. v. 25, 26. sub Regis præsidio, quod ex alio Psalmo colligitur *Serva Iehovah, benedictus, qui venit in nomine Iehovæ*: ubi satis constat revocari ad Christum fideles, ut se Dei manu salvos fore sperent. Eodem respicit alia precatio, ubi tota Ecclesia Dei misericordiam
Ps. 80: 18. implorat, *Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis, quem conservasti* (vel aptasti) *tibi.* Nam etsi populi totius dissipationem deplorat auctor Psalmi, tamen instaurationem flagitat in solo capite. Ubi autem populo in exilium abducto, vastata terra, & rebus in speciem perditis, Ecclesiæ
Thren. 4 vers. 20. cladem luget Jeremias, præcipue regni interitu spem fidelibus præcisam esse queritur. *Christus,* inquit, *spiritus oris nostri captus est in peccatis nostris, cui diximus, In umbra tua vivemus inter Gentes.* Hinc jam satis liquet, quia non potest Deus propitius humano generi esse absque Mediatore, sanctis Patribus sub Lege Christum semper fuisse objectum, ad quem fidem suam dirigerent

Nec aliunde quam ex hoc ipso fonte in rebus afflictis aut solatium promissum est, aut fiducia & spes vexillum unquam erectum.

3. Porro, ubi rebus afflictis solatium promittitur, maxime ubi describitur Ecclesiæ liberatio, fiduciæ & spei vexillum in Christo ipso præfigitur: *Egressus est Deus in salutem populi sui cum Messiah suo,* inquit Habacuc. Et quoties de instauratione Ecclesiæ mentio fit apud Prophetas, populum revocant ad promissionem Davidi factam de regni perpetuitate. Nec mirum, quia nulla fuisset alioqui fœderis stabilitas. Quo pertinet insigne illud responsum Jesaiæ. Quum enim videret ab incre-
Hab. 3:13. dulo rege Achaz repudiari quod de solvenda obsidione Hierosolymæ & præsenti salute testatus fue-

Confirmatio, ex variis selectisque Scripturæ dictis.

rat, quasi ex abrupto transit ad Messiam, *Ecce virgo concipiet ac pariet filium*, oblique significans, quamvis Rex & populus sua pravitate rejicerent oblatam sibi promissionem, acsi data opera incumberent
Jesa. 7: 14. ad labefactandum Dei fidem, non fore tamen irritum fœdus, quin suo tempore veniret Redemptor. Denique Prophetis omnibus curæ fuit, ut Deum placabilem ostenderent; semper in medium proferre illud Davidis regnum, unde pendebat & re-
Jesa. 55: 3. demptio & æterna salus. Sic Jesaias, *Statuam vobiscum fœdus, misericordias Davidis fideles: ecce testem dedi eum populis.* Nempe, quia in rebus perditis non aliter sperare poterant fideles, nisi teste illo interposito Deum sibi fore exorabilem. Eo-
Jer. 23: 6. dem modo Jeremias, ut desperatos erigat, *Ecce,* inquit, *dies veniunt, quibus suscitabo Davidi germen justum, & tunc servabitur Iuda, & Israël tuto*
Ezech. 34. vers. 23. *habitabit.* Ezechiel autem, *Suscitabo super oves meas pastorem unum, nempe Davidem servum meum. Ego Iehova illis in Deum ero, & servus meus David in pastorem: & percutiam cum iis fœdus pacis.* Item alibi, postquam de incredibili renovatione disse- Ezech 37. v. 25, 26.
ruit, *Servus,* inquit, *meus David erit Rex eorum, & erit pastor unus super omnes, & fœdus pacis æternum percutiam cum ipsis.* Pauca ex multis delibo, quia tantum lectores volo admonitos, spem omnium piorum non alibi unquam fuisse repositam, quam in Christo. Succinunt etiam alii omnes Prophetæ,
sicuti apud Oseam dicitur, *Congregabuntur filii Juda* Osee 1:11.
& filii Israël pariter, & ponent sibi caput unum. quod
postea clarius explicat, *Revertentur filii Israël, &* Osee 3: 5.
inquirent Jehovam Deum suum & Davidem Regem suum. Michæas etiam, de populi reditu verba fa- Mich. 2.
ciens, diserte exprimit, *Transibit Rex ante ipsos, &* vers. 13.
Jehova in capite eorum. Sic Amos populi renovatio- Amos 9.
nem promittere volens, *Suscitabo,* inquit, *in die* vers. 11.
illa tabernaculum David quod collapsum est, & sepiam interruptiones, & subversiones erigam. nempe, quia unicum illud erat salutis vexillum, iterum in sublime emergere regiam gloriam in familia Davidis,
quod in Christo impletum est. Itaque Zacharias, Zach. 9: 9.
sicuti ejus seculum Christi manifestationi propius erat, apertius exclamat, *Lætare filia Sion, jubila filia Jerusalem, ecce Rex tuus venit tibi justus & servatus.*
Quod loco Psalmi ante citato respondet, *Iehova* Psal. 28: 8.
robur salutum Christi sui: serva Iehova. ubi salus à capite ad totum corpus extenditur.

4. His vaticiniis ita imbui voluit Deus Judæos, ut liberationis petendæ causa, recta oculos ad Christum converterent. Nec vero, quamvis turpiter degenerassent, potuit tamen aboleri memoria generalis illius principii, Deum per manum Christi, sicuti Davidi pollicitus fuerat, fore Ecclesiæ liberatorem: atque demum hoc modo firmum fore gratuitum fœdus, quo Deus electos suos adoptaverat. Hinc factum est, ut in ore puerorum personaret canticum illud, quum Christus Hierosolymam paulo ante mortem ingressus est, *Hosanna filio David.* Mat. 21:9.
Vulgo enim notum ac celebre fuisse apparet atque ex communi usu petitum, quod canebant, unicum sibi restare misericordiæ Dei pignus in adventu Redemptoris. Hac ratione Christus ipse discipulos, ut distincte & perfecte credant Deo, jubet in se credere, *Creditis in Deum, & in me credite*, inquit. Etsi enim proprie loquendo, à Christo fides ad Patrem conscendit, significat tamen eam, etiamsi Joan. 14:1.
Deo innititur, paulatim evanescere, nisi intercedat ipse medius, qui eam in solida firmitate retineat: alioqui altior quoque est Dei majestas, quam ut ad eam penetrent mortales, qui tanquam vermiculi super terram reptant. Quare illud vulgare dictum sic admitto, Deum esse fidei objectum, ut tamen correctione opus habeat: quia non frustra vocatur Christus invisibilis Dei imago: sed hoc elogio monemur, nisi occurrat nobis Deus in Christo, non posse in salutem nobis innotescere. Etsi autem apud Judæos falsis commentis obtenebraverant Scribæ, quod de Redemptore Prophetæ tradiderant, sumpsit tamen pro confesso Christus, quasi publico Col. 1: 15.
consensu receptum, non aliud rebus perditis esse remedium, nec modum alium liberandæ Ecclesiæ, quam Mediatore exhibito. Non fuit quidem vulgo cognitum, ut decebat, quod docet Paulus, Chri- Rom. 10:4.
stum esse finem Legis: quam tamen verum sit ac certum, ex Lege ipsa & Prophetis liquido patet. De fide nondum dissero, quia alibi opportunior erit locus: hoc modò fixum lectoribus maneat, Primus ad pietatem gradus sit agnoscere Deum esse nobis patrem, ut nos tueatur, gubernet ac foveat, donec colligat in æternam hæreditatem regni sui: lib. 3. c. 2.
hinc palam fieri quod nuper diximus, salvificam Dei cognitionem absque Christo non constare, ideoque ab exordio mundi ipsum fuisse propositum omnibus electis, in quem respicerent, & in quo acquiesceret eorum fiducia. Hoc sensu scribit Irenæus

Sic Judæos docuit Dominus, ut in Christum respicerent.

Quod Christi ipsius approbatione confirmatum est.

Ideo vulgare illud dictum, Deum esse objectum fidei, correctione seu interpretatione opus habet.

Conclusio hujus disputationis de Christo.

Confirmatio, Irenæi testimonio. lib. 4. c. 8.

Patrem, qui immensus est, in Filio esse finitum, quia se ad modulum nostrum accommodavit, ne mentes nostras immensitate suæ gloriæ absorbeat. Quod fanatici non reputantes, utilem sententiam ad impium phantasma detorquent, acsi portio tantum divinitatis à tota perfectione defluens, in Christo esset: quum nihil aliud velint, quam Deum in Christo solo comprehendi. Omnino verum semper fuit illud Joannis, *Qui non habet Filium, neque Patrem habet.* Nam etsi olim gloriati sunt multi summum numen, cælique & terræ opificem se colere: quia tamen nullus illis erat Mediator, fieri non potuit, ut Dei misericordiam vere gustarent, atque ita persuasi essent sibi patrem esse. Quia ergo caput non tenebant, hoc est, Christum, evanida fuit apud eos Dei cognitio: unde etiam factum est, ut in crassas fœdasque superstitiones demum prolapsi, ignorantiam suam proderent, sicuti hodie Turcæ, quamvis plenis buccis prædicent cæli & terræ creatorem, suum esse Deum, substituunt tamen in locum veri Dei idolum, dum à Christo abhorrent.

1 Joan. 2. vers. 32. *Sequitur, Ethnicos* … *Deum ad salutem non cognovisse.*

CAP. VII.

Legem fuisse datam, non quæ populum veterem in se retineret, sed quæ foveret spem salutis in Christo usque ad ejus adventum.

Summa & partes capitis.

1. *Lex moralis & ceremonialis pædagogus fuit ad Christum,* sect. 1. & 2.
2. *Moralis præcipue, cujus conditionales promissiones optima de causa datæ sunt: item quomodo Legis moralis observatio impossibilis esse dicatur,* sect. 3. 4. 5.
3. *De triplici Legis moralis officio & usu,* à sect. 6. ad 12. *refutatis Antinomis,* sect. 13.
4. *Qualis sit Legis, tum moralis, tum ceremonialis, abrogatio,* sect. 14. 15. 16. 17.

Primum in genere ostenditur Legem, universam religionis formam, veteri populo per manum Mosis à Deo traditam, non multis modis ad Christum dirigere.

EX continua illa, quam retulimus, serie colligere licet, Legem non ideo post mortem Abrahæ quadringentis circiter annis fuisse superadditam, ut electum populum à Christo abduceret: imo, ut suspensos teneret animos usque ad ejus adventum, accenderet etiam ejus desiderium, & in expectatione confirmaret, ne longiore mora deficerent. Legis nomine non solum decem præcepta, quæ pie justeque vivendi regulam præscribunt intelligo, sed formam religionis per manum Mosis à Deo traditam. Neque enim datus est Moses legislator, qui benedictionem generi Abrahæ promissam aboleret: imo videmus, ut passim revocet in memoriam Judæis gratuitum illud fœdus cum patribus eorum percussum, cujus hæredes erant: acsi ad illud renovandum missus foret. Id clarissime ex ceremoniis patefactum fuit. Quid enim magis inane aut frivolum, quam homines, ut se Deo reconcilient, fœtidum nidorem ex adipe pecudum offerre? ut sordes suas eluant, ad aquæ vel sanguinis aspersionem confugere? Denique totus Legalis cultus (si per se reputetur, nec contineat umbras & figuras, quibus respondeat veritas) res erit prorsus lusoria. Quare non abs re & in concione Stephani, & in epistola ad Hebræos tam diligenter expenditur locus ille, ubi Deus Mosen jubet quæcunque ad tabernaculum pertinent formare secundum exemplar, quod ostensum illi fuerat in monte. Nisi enim spirituale aliquid fuisset propositum, quo tenderent, non secus in illis operam lusissent Judæi atque Gentes in suis nugis. Profani homines, qui nunquam serio in pietatis studium incubuerunt, non absque fastidio audire sustinent tam multiplices ritus: neque solum mirantur, cur Deus veterem populum fatigaverit tanta ceremoniarum congerie, sed despiciunt illas ac rident tanquam pueriles lusus. Nempe, quia ad finem non attendunt, à quo si legales figuræ separentur, vanitatis damnari necesse est. Atqui ostendit typus ille, Deum non ideo mandasse sacrificia, ut cultores suos occuparet in terrenis exercitiis, sed potius ut altius erigeret eorum mentes. Quod etiam ex ejus natura liquido constare potest: quia, ut spiritualis est, non alio quam spirituali cultu oblectatur. Testantur hoc tot Prophetarum sententiæ, quibus Judæos socordiæ arguunt, quod putent ullius esse apud Deum momenti quævis sacrificia. An quia Legi quicquam derogare consilium fit? Minime: sed (ut erant veri illius interpretes) hoc modo ad scopum oculos dirigi voluerunt, à quo vulgus errabat. Jam ex gratia Judæis oblata certo colligitur, Legem Christo non fuisse vacuam. hunc enim adoptionis finem illis proposuit Moses, ut essent Deo in regnum sacerdotale: quod assequi non poterant, nisi major & præstantior, quam ex sanguine pecudum, reconciliatio intercederet. Quid enim minus consentaneum, quam Adæ filios, qui hæreditaria labe nascuntur omnes peccati mancipia, in regiam dignitatem attolli, & hoc modo fieri gloriæ Dei consortes, nisi aliunde illis proveniret tam præclarum bonum? Jus quoque sacerdotii quomodo apud eos vigere potuit, qui vitiorum sordibus abominabiles Deo erant, nisi consecrati essent in sancto capite? Quare eleganter Petrus illud Mosis dictum convertit, plenitudinem gratiæ, cujus gustum sub Lege perceperant Judæi, in Christo exhibitam esse docens. *Vos estis genus electum,* inquit, *regale sacerdotium.* Huc enim tendit vocum inversio, plus adeptos esse, quibus apparuit Christus per Euangelium, quam illorum patres: quia omnes præditi sint sacerdotali honore & regio, ut Mediatore suo freti, libere in Dei conspectum prodire audeant.

Nempe per sacrificia, ablutiones & ingentem ceremoniarum congeriem.

Act. 7: 44. Heb. 8. 5. Exod. 25. vers. 40.

Confirmatio hujus propositionis, ex Dei consilio manifestato desumpta.

Altera confirmatio, à ceremoniarum consideratione. *Tertia, à natura Dei.* *Quarta, à gratia Judæis oblata.*

Exod. 19. vers. 6.

Quinta, à sacerdotum consecratione.

1 Petr. 2: 9.

Sexta confirmatio propositionis, Legem fuisse pios veteribus pædagogum ad Christum, à consideratione regni in Davidis familia erecti.

2. Atque hic obiter notandum est, regnum, quod tandem erectum fuit in familia Davidis, esse Legis partem, & contineri sub Mosis ministerio: unde sequitur, tam in toto genere Levitico, quam in posteris Davidis Christum oculis veteris populi, quasi in duplici speculo, fuisse objectum. Quia, ut nuper dixi, non aliter coram Deo esse poterant, vel reges, vel sacerdotes, qui & servi erant peccati ac mortis, & sua corruptione polluti. Hinc verissimum esse patet illud Pauli, Judæos quasi sub pædagogi custodia fuisse retentos, donec veniret semen, in cujus gratiam data erat promissio. Nam quia nondum familiariter innotuerat Christus, similes fuerunt pueris, quorum imbecillitas nondum plenam rerum cælestium scientiam ferre poterat. Quomodo autem ceremoniis ad Christum fuerint manuducti, ante dictum est, & ex pluribus Prophetarum testimoniis melius intelligere licet. Nam, etsi novis quotidie sacrificiis ad Deum placandum accedere ipsos oportuit, unico tamen sacrificio scelera omnia expiatum iri promittit Jesaias. cui concinit Daniel. Sacerdotes ex tribu Levi designati, sanctuarium ingrediebantur: at de unico sacerdote semel dictum fuit, jurejurando divinitus electum esse, qui sacerdos esset in perpetuum secundum ordinem Melchisedech. Erat tunc visibilis olei unctio, aliam fore Daniel ex visione pronunciat. Ac ne pluribus insistam, satis prolixe & dilucide auctor epistolæ

Gal. 3: 24.

Septima, à fine ceremoniarum.

Jesa. 53: 5. Dan. 9. v. 26, 27. Psal. 110: 4.

ad

ad Hebræos à quarto cap. ad undecimum usque demonstrat, nihili & inanes esse ceremonias, donec ad Christum ventum fuerit. Quod vero ad decem præcepta spectat, tenenda similiter est Pauli admonitio, Christum esse finem Legis in salutem omni credenti: & altera, Christum esse spiritum, qui literam per se mortiferam vivificat. Nam priore quidem significat frustra doceri justitiam præceptis, donec eam Christus & gratuita imputatione & spiritu regenerationis conferat. Quare merito Christum vocat complementum Legis, vel finem: quia nihil prodesset, quid exigat Deus à nobis scire, nisi sub jugo & onere intolerabili laborantibus & oppressis Christus succurreret. Alibi Legem propter transgressiones positam esse docet: nempe, ut homines damnationis suæ convictos humiliaret. Porro, quia hæc ad Christum quærendum vera & unica est præparatio, quæcunque diversis verbis tradit, probe inter se consentiunt. Sed quia disceptatio illi fuit cum perversis doctoribus, qui Legis operibus justitiam nos mereri fingebant, ut eorum errorem refutaret, coactus est interdum nudam Legem præcise accipere: quæ tamen gratuitæ adoptionis fœdere alioqui vestita est.

Octava, à Legis moralis fine.
Rom. 10: 4.
2 Cor. 3: 6.
Gal. 3: 19.

3 Quomodo autem à Lege morali edocti, magis inexcusabiles reddamur, ut nos ad veniam expetendam reatus sollicitet, breviter cognoscere operæpretium est. Si verum est, perfectionem justitiæ in Lege nos edoceri: istud etiam consequitur, absolutam ejus observationem perfectam esse coram Deo justitiam: qua scilicet homo justus apud cæleste tribunal censeatur ac reputetur. Quare Moses Lege promulgata, non dubitat contestari cælum & terram, quod proposuisset Israëli vitam & mortem, bonum & malum. Nec refragari licet, quin justam Legis obedientiam maneat æternæ salutis remuneratio, quemadmodum à Domino promissa est. Rursum tamen operæpretium est recognoscere ecquid eam obedientiam præstemus, cujus merito concipienda sit illius remunerationis fiducia. Quantulum enim est, videre in Legis observantia positum vitæ æternæ præmium, nisi præterea constet, an ea via pervenire ad vitam æternam nobis liceat? Hac vero in parte Legis imbecillitas se profert. nam quia in nullo nostrûm illa Legis observantia deprehenditur, à vitæ promissionibus exclusi, in solam maledictionem recidimus. Dico, non quid fiat modo, sed quid necessarium sit. quum enim longe supra humanam facultatem sit Legis doctrina, potest quidem homo eminus spectare appositas promissiones, non tamen fructum ex iis aliquem colligere. Hoc ergo unum restat, ut ab earum bono suam miseriam melius æstimet, dum cogitat præcisa spe salutis, mortem sibi certo imminere. Ex adverso instant horrificæ sanctiones, quæ non paucos nostrûm, sed omnes ad unum irretitos constringunt. instant, inquam, ac inexorabili asperitate nos persequuntur, ut præsentissimam in Lege mortem cernamus.

Postrema confirmationis amplior expositio. Lex moralis nos ducit ad Christum. Perfecta eorum coram Deo justitia monstrata, nos quod eandem assequi nequeamus, procul arcet à vita, & æternæ morti adjudicat, vel sollicitat ad remedium in Christo quærendum.
Deut. 30. vers. 19.

4 Itaque si Legem duntaxat intuemur, nihil aliud possumus, quam animum despondere, confundi, ac desperare, quum ex ea damnemur omnes ac maledicamur, à beatitudine, quam suis cultoribus proponit, procul arceamur. Ergone, inquies, ita nos ludificatur Dominus? Quantulum enim à ludibrio abest, spem felicitatis ostentare, ad eam invitare & hortari, illam testari nobis expositam, quum interim præclusus sit & inaccessus ingressus? Respondeo, Etiamsi promissiones Legis, quatenus conditionales sunt, à perfecta Legis obedientia dependeant, quam nullibi reperire est: non tamen frustra datas esse. Ubi enim didicimus irritas nobis fore & inefficaces, nisi gratuita sua bonitate, citra intuitum operum, nos Deus amplexetur; atque adeo illam bonitatem, nobis per Euangelium exhibitam, fide simus amplexati: ne ipsis quidem deest sua efficacia, etiam cum annexa conditione. Sic enim tum omnia nobis gratuito confert, ut hoc quoque ad cumulum suæ beneficentiæ adjungat, quod semiplenam nostram obedientiam non respuens, & quod deest complemento, remittens, perinde atque à nobis impleta conditione, legalium promissionum fructum percipere nos facit. Sed hanc quæstionem, quia in tractanda fidei justificatione plenius disputanda erit, non ultra in præsens prosequemur.

Promissiones Leges moralis, etsi conditionales, optima tamen ratione de causa piis facta sunt.
Causa hujus explicatio.

5. Quod autem impossibilem Legis observationem diximus, id est paucis verbis explicandum simul & confirmandum. solet enim vulgo absurdissima sententia videri: ut Hieronymus non dubitarit anathema illi denunciare. Quid visum sit Hieronymo, nihil moror: nos quid verum sit, inquiramus. Non texam hic longas ambages de variis possibilitatis generibus. Impossibile appello, quod nec fuit unquam, & ne in posterum sit, Dei ordinatione ac decreto impeditur. Si ab ultima memoria repetamus, neminem sanctorum extitisse dico, qui corpore mortis circumdatus, ad eum dilectionis scopum pertigerit, ut ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex tota potentia Deum amaret; neminem rursum, qui non concupiscentia laborarit. Quis reclamet? Video quidem quales nobis sanctos imaginetur stulta superstitio, quorum scilicet puritati via cælestes Angeli respondeant: sed repugnante tum Scriptura, tum experientiæ ratione. Dico item, neminem posthac futurum, qui ad veræ perfectionis metam perventurus sit, nisi corporis mole solutus. In hanc rem primum suppetunt aperta Scripturæ testimonia, *Non est homo justus super terram, qui non peccet*, dicebat Solomo. David, *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Job plurimis locis idem affirmat. Clarissime omnium Paulus, quod caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem. Nec alia ratione probat, omnes, qui sub Lege sunt, maledictioni subjectos, nisi quia scriptum sit, maledictos omnes, qui non permanserint in omnibus ejus mandatis: innuens scilicet, imo pro confesso assumens, neminem permanere posse. Quicquid autem Scripturis prædictum est, id pro perpetuo, adeoque pro necessario haberi docet. Ejusmodi argutia vexabant Augustinum Pelagiani, injuriam fieri Deo, si plus jubeat, quam per ejus gratiam præstare queant fideles. Ille, ut effugeret calumniam, fatebatur posse quidem Dominum, si vellet, hominem mortalem in Angelicam puritatem evehere: sed neque fecisse unquam, nec facturum, quòd aliter in Scripturis asseruisset. Id neque ego inficior: sed addo tamen importune de potentia Dei disputari contra ejus veritatem. ideo cavillis non esse obnoxiam sententiam, siquis dicat fieri non posse, quod non futurum Scripturæ pronunciant. Verum, si de verbo disputatur, Dominus rogantibus discipulis, quis possit salvus esse, respondet, apud homines id quidem impossibile, apud Deum vero omnia possibilia. Validissima etiam ratione id contendit Augustinus, nunquam in hac carne reddere nos, quem debemus, legitimum Deo amorem. *Amor*, inquit, *notitiam ita sequitur, ut Deum amare nemo perfecte possit, qui non cognitam prius ad plenum habuerit ejus bonitatem.* Nos dum in mundo peregrinamur, cernimus per speculum & in ænigmate: sequitur ergo imperfectum esse nostrum amorem. Sit ergo extra controversiam, impossibile esse in hac carne, Legis implementum, si naturæ nostræ impotentiam intueamur, quemadmodum & ex Paulo alibi adhuc ostendetur.

Nec absurdum videri debet, quod impossibilis esse Legis observatio dicatur.
vide inter opera Justini quæstion. 103. & Hieronymum ad Ctesiphontem adv. Pelagianos, ubi idem & negare & fateri videtur.
Ratio, seu demonstratio firmissima hujus propositionis.
Confirmatio à Scriptura ducta.
1 Reg. 8. vers. 46.
Psal. 143: 2.
Gal 5: 17.
Gal 3: 10.
Deut. 27. vers. 26.
Alia confirmatio, ex Augustino. lib. de natura & gratia.
Matth. 19. vers. 25.
de spiritu & litera, in fine, & sæpe alias.
Rom. 8: 3.
lib. 2. c. 12. sect. 4. & lib. 3. c. 4. sect. 27. & cap. 11. sect. 23.

6. Sed quo tota res melius patefiat, officium usumque Legis, quam moralem vocant, succincto ordine recolligamus. Porro tribus istis partibus, quantum intelligo, continetur. Prima est, ut dum justitiam Dei ostendit, id est, quæ sola Deo accepta est, suæ unumquemque justitiæ admoneat, certiorem

Ex officii usuque Legis moralis consideratione apparet Legem nos ducere ad Christum.

1. Dum enim Lex justitiam Dei acceptam describit, unumquemque convincit esse injustum.

faciat, convincat denique ac condemnet. Sic enim opus est, cæcum & ebrium amore sui hominem ad notitiam simul & confessionem suæ tum imbecillitatis, tum impuritatis adigi: quando nisi vanitas ejus evidenter redarguatur, insana virium suarum confidentia inflatus est, nec adduci unquam potest, ut de earum tenuitate sentiat, quoties eas arbitrii sui modo metitur. Atqui simulac eas comparare ad Legis difficultatem cœpit, habet illic, quod ferociam minuat. Utcunque enim ingentem de iis opinionem præsumpserit, mox tamen eas sub tanto pondere anhelare sentit, deinde titubare ac labascere, tandem concidere etiam ac deficere. Sic Legis magisterio eruditus, exuit illam, qua prius cæcutiebat, arrogantiam. Similiter altero, quo ipsum laborare dictum est, superbiæ morbo sanandus est. Quamdiu judicio suo stare permittitur, hypocrisin comminiscitur pro justitia: qua contentus, factitiis nescio quibus justitiis adversus Dei gratiam erigitur. Postquam vero ad Legis trutinam examinare vitam suam cogitur, omissa commentitiæ illius justitiæ præsumptione, immenso spacio se abesse à sanctitate cernit: rursus infinitis vitiis se abundare, quibus purus antea videbatur. Tam profundis enim ac sinuosis recessibus absconduntur concupiscentiæ mala, ut hominis aspectum facile fallant. Nec sine
Rom. 7:7. causa dicit Apostolus, se concupiscentiam ignorasse, nisi Lex diceret, *Non concupisces:* quia nisi per illam retegatur ex latebris suis, occultius miserum hominem perdit, quam id exitiale ejus telum sentiatur.

Ideo Lex speculo apposite comparatur, quod miseriam nostram nobis detegit.

7. Ita Lex instar est speculi cujusdam, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatem, postremo ex utraque maledictionem contemplamur: quemadmodum oris nostri maculas speculum nobis repræsentat. Quem enim ad sequendam justitiam destituit facultas, hic in luto peccatorum hæreat defixus, necesse est. Peccatum continuo maledictio sequitur. Ideo quo majoris transgressionis deprehensos convictosque Lex tenet, eo gravioris simul judicii reos agit. Huc pertinet Apostoli dictum,
Rom. 3:20. quod per Legem est cognitio peccati. Primum enim ejus officium illic tantum notat, ejus experimentum est in peccatoribus nondum regeneratis. Huic con-
Rom. 5:20. juncta sunt ista, Legem esse subingressam, ut abun-
2 Cor. 3:7. daret peccatum, ac proinde esse administrationem
Rom. 4:15. mortis, quæ iram operetur, & occidat. Eo enim magis haud dubie crescit iniquitas, quo liquidiore peccati intelligentia conscientia feritur: quod ad prævaricationem tunc adversus Legislatorem contumacia accedit. Restat igitur, ut iram Dei in peccatoris exitium armet; quia nihil per se potest, quam accusare, damnare & perdere. Et quemadmodum scribit Augustinus, *si deest Spiritus gratiæ, in hoc tantum adest, ut reos faciat & occidat.* Id autem quum dicitur, nec ignominia afficitur Lex, nec ejus quidem excellentiæ quicquam derogatur. Sane, si voluntas nostra tota in ejus obedientiam formata compositaque foret, plane jam ad salutem sufficeret sola ipsius cognitio: at quum natura nostra carnalis & corrupta cum spirituali Dei Lege hostiliter pugnet, nec ejus disciplina quicquam emendetur, superest, ut Lex quæ in salutem (si auditores idoneos nacta fuisset) data erat, in peccati & mortis occasionem cedat. Quandoquidem enim omnes ejus transgressores esse convincimur, quo justitiam Dei clarius refert, eo nostram ex adverso iniquitatem magis detegit: quo vitæ salutisque præmium justitiæ repositum certius confirmat, eo certiorem iniquorum interitum reddit. Tantum ergo abest, quin Legi contumeliosa sint ista elogia, ut ad illustriorem divinæ beneficentiæ commendationem plurimum valeant. Nam inde profecto patet, nostra nequitia & pravitate nos impediri, quominus vitæ beatitudine per Legem in propatulo posita fruamur. Unde suavior redditur, quæ sine Legis

Nec propterea Lex ignominia afficitur, aut de excellentia sua quicquam amittit.

de corrept. & grat. vide Amb. lib. 1. de Jac. & vita beata, c. 6.

subsidio nobis succurrit Dei gratia: & amabilior, quæ illam nobis confert, misericordia, qua discimus identidem benefaciendo & nova dona cumulando nunquam ipsum defatigari.

Nec ideo despondere animum debemus, quod Lex foeditates nostras detegat: sed potius ad Dei misericordiam confugere

8. Quod autem omnium nostrûm iniquitas & damnatio Legis testimonio consignatur, non ideo fit (si tamen rite in ea proficimus) ut concidamus desperatione, ac desponsis animis in præcipitium corruamus. In hunc certe modum illinc exanimantur reprobi: sed ob animi obstinationem. Apud filios Dei alium esse eruditionis finem convenit. Nos quidem judicio Legis damnatos esse testatur Apostolus, quo omne os obstruatur, & obnoxius reddatur omnis mundus Deo. Idem tamen alibi do- Rom. 3:19.
cet, Deum omnes sub incredulitate conclusisse, non Rom. 11.
ut perdat, aut omnes perire sinat, sed ut omnium vers. 32.
misereatur. Nempe, ut omissa suæ virtutis stolida opinione, sola Dei manu stare se & consistere intelligant, ut nudi & vacui ad ejus misericordiam confugiant, in hanc se toti reclinent, in hanc penitus se abdant, hanc unam pro justitia & meritis arripiant, quæ omnibus in Christo exposita est, quicunque eam vera fide & expetunt & expectant. Deus enim in Legis præceptis, nonnisi perfectæ justitiæ, qua nos omnes destituti sumus, remunerator: contra autem severus scelerum judex apparet. In Christo autem facies ejus gratiæ ac lenitatis plena, erga miseros etiam ac indignos peccatores relucet.

Quomodo id fieri potest.

Prioris hujus Legis moralis usus & officii confirmatio, ex Augustino, variis locis.

9. De profectu ad implorandam auxilii gratiam sæpe Augustinus: ut quum scribit Hilario, *Jubet Lex, ut facere jussa conati, & in nostra infirmitate sub Lege fatigati, adjutorium gratiæ poscere noverimus.* Item Asellio, *Utilitas Legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat, & gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat.* Item ad In- epist. 89.
nocentium Romanum, *Jubet Lex: gratia vires agen-* epist. 200.
di subministrat. Item Valentino, *Jubet Deus, quæ* epist. 95.
non possumus, ut noverimus quid ab illo petere debea- lib. de corrept. &
mus. Item, *Data est Lex, ut vos reos faceret: rei* gratia.
facti, timeretis: timentes, indulgentiam peteretis: in Psal. 70.
de viribus vestris non præsumeretis. Item, *Ad hoc* in Ps. 118.
data Lex, ut de magno parvulum faceret: ut te ad justitiam vires de tuo non habere monstraret, ac sic inops, indigus ac egenus ad gratiam confugeres. Post- Concio. 27
ea sermonem ad Deum dirigit, *Ita fac Domine, ita fac misericors Domine: impera, quod non possit impleri: imo impera, quod nonnisi per gratiam tuam possit impleri: ut quum homines id implere per suas vires nequiverint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sint omnes parvuli, & reus fiat omnis mundus coram Deo.* Sed ego ineptus sum, qui tot testimonia congero, quum proprium opus scripserit sanctus ille vir, cui titulum fecit De spiritu & litera. Secundum profectum non tam significanter describit, vel quod dependere ex illo priore noverat, vel quod non ita probe tenebat, vel quod verba non habebat, quibus rectum alioqui sensum ita distincte & perspicue explicaret. Neque tamen in reprobis quoque ipsis primum hoc Legis officium cessat. Quanquam enim cum filiis Dei non hucusque pergunt, ut post carnis dejectionem interiore homine renoventur ac reflorescant, sed primo terrore attoniti in desperatione jacent: pertinent tamen ad manifestandam divini judicii æquitatem, ejusmodi fluctibus eorum conscientias exagitari. Siquidem libenter semper cupiunt adversus Dei judicium tergiversari: nunc illo nondum patefacto, Legis tamen & conscientiæ testimonio sic consternati, in seipsis produnt quid meriti sint.

2. Alterum Legis officium est, ut peccatores coerceantur.

10. Secundum Legis officium est, ut qui nulla justi rectique cura, nisi coacti, tanguntur, dum audiunt diras in ea sanctiones, coerceantur saltem pœnarum formidine. Coercentur autem, non quod interior eorum animus permoveatur, aut afficiatur: sed quia, tanquam injecto freno, manus ab

exteriori

exteriori opere continent, & suam pravitatem intus cohibent, quam alioqui petulanter effusuri erant. Ex eo nec meliores quidem sunt, nec apud Deum justiores. Nam tametsi vel terrore vel pudore impediti exercere non audent, quod animo conceperunt, nec suæ libidinis furias palam efflare, cor tamen non habent compositum ad timorem & obedientiam Dei: imo quo magis sese retinent, eo fortius intus accenduntur, fervent, bulliunt, parati quidvis facere, & quovis prorumpere, nisi hic terror Legis obstaret. Nec id solum, sed Legem quoque ipsam pessime oderunt, & Deum Legislatorem execrantur, ut eum, si possent, maxime velint tollere, quem nec recta jubentem, nec suæ majestatis contemptores ulciscentem ferre possunt. Aliis quidem obscurius, aliis clarius, omnibus tamen nondum regeneratis hic sensus inest, ut non voluntaria submissione, sed inviti ac restitantes, tantum timoris violentia ad Legis studium trahantur. Sed tamen hæc coacta expressaque justitia, necessaria est publicæ hominum communitati, cujus hic tranquillitati consulitur, dum cavetur, ne omnia permisceantur tumultu: quod fieret, si omnia omnibus licerent. Quin etiam filiis Dei non est inutile hac pædagogia exerceri, quantisper ante vocationem, Spiritu sanctificationis destituti, insipientia carnis lasciviunt. Dum enim divinæ ultionis terrore, vel ab externa petulantia retrahuntur, utcunque nondum animo domiti parum in præsentia promoveant, aliqua tamen ex parte ferendo justitiæ jugo assuefiunt: ne quum vocati fuerint, sint ad disciplinam, ceu ad rem incognitam, rudes prorsus ac novitii. Hoc officium videtur Apostolus proprie attigisse, quum tradit Legem non esse justo positam, sed injustis & immorigeris, impiis & peccatoribus, sceleratis & profanis, parricidis, homicidis, fornicariis, pæderastis, plagiariis, mendacibus ac perjuris: & siquid aliud sanæ doctrinæ adversatur. Indicat enim esse exultantibus, & fine modo alioquin vagaturis carnis libidinibus retinaculum.

Est itaque illud publicæ hominum communitati valde necessarium: nec tantum reprobis, sed etiam electis ante regenerationem, quod Apostoli auctoritate confirmatur, 1 Tim. 1: 9.

11. Ad utrumque vero accommodari potest, quod alibi dicit, Legem fuisse Judæis pædagogum ad Christum. siquidem duo sunt hominum genera, quos ad Christum sua pædagogia manuducit. Alii (de quibus primo loco diximus) quia propriæ aut virtutis, aut justitiæ fiducia nimis pleni sunt, recipiendæ Christi gratiæ non sunt idonei, nisi prius sint exinaniti. Ergo eos miseriæ suæ agnitione Lex ad humilitatem subigit, quo ita præparentur ad expetendum, quod sibi antea deesse non putabant. Alii opus habent freno, quo retineantur, ne ita laxent frena carnis suæ lasciviæ, ut ab omni justitiæ studio prorsus excidant. Ubi enim nondum regit Spiritus Dei, illic sic ebulliunt interdum libidines, ut periculum sit, ne animam sibi obnoxiam in oblivionem contemptumque Dei demergant: & fieret, nisi Dominus hoc remedio obviam iret. Itaque, quos ad regni sui hæreditatem destinavit, si non statim regenerat, ad tempus suæ visitationis conservat per Legis opera sub timore, non illo quidem casto & puro, qualis in ejus filiis esse debet, utili tamen ad hoc, ut ad veram pietatem pro suo captu erudiantur. Hujus rei tot habemus documenta, ut minime opus sit exemplo. Quicunque enim aliquandiu in ignoratione Dei versati sunt, hoc sibi accidisse fatebuntur, ut Legis freno retinerentur in qualicunque Dei metu & observantia, donec Spiritu regenerati, ex animo ipsum amare inciperent.

Primo ad commonstrandam unicuique suam miseriam, ut ad remedium expetendum non deplorati præparentur.

Deinde ad continendum unumquemque in suo officio.

Confirmatio ab experientia & sensu uniuscujusque.

12. Tertius usus, qui & præcipuus est, & in proprium Legis finem propius spectat, erga fideles locum habet, quorum in cordibus jam viget ac regnat Dei Spiritus. Nam tametsi digito Dei, Legem scriptam & insculptam habent in cordibus, hoc est, sic affecti sunt & animati per Spiritus directionem, ut obtemperare Deo cupiant: bifariam tamen adhuc in Lege proficiunt. Est enim illis optimum organum, quo melius in dies ac certius discant, qualis sit Domini voluntas, ad quam aspirant: atque in ejus intelligentia confirmentur. Ut siquis servus jam ita sit toto animi studio comparatus, ut domino suo se approbet, necesse tamen habet mores domini explorare accuratius & observare, ad quos se componat & accommodet. Nec se quispiam nostrûm ab hac necessitate eximat. nemo enim eo sapientiæ adhuc penetravit, ut non possit ex quotidiana Legis eruditione novos facere progressus in puriorem divinæ voluntatis notitiam. Deinde, quia non sola doctrina, sed exhortatione quoque indigemus, hanc quoque utilitatem ex Lege capiet servus Dei, ut frequenti ejus meditatione excitetur ad obsequium, in eo roboretur, à delinquendi lubrico retrahatur. In hunc enim modum sanctos sibi instare oportet, qui secundum Spiritum quantalibet alacritate ad Dei justitiam contendant, carnis tamen ignavia semper onerantur, quominus legitima promptitudine pergant. Huic carni Lex flagrum est, quo instar inertis tardique asini, ad opus urgeantur. imo spirituali homini, quia nondum carnis mole expeditus est, assiduus aculeus erit, qui desidere illum non permittat. Nimirum in hunc usum respiciebat David, quum insignibus illis encomiis Legem celebraret, *Lex Domini immaculata, convertens animas: justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*, &c. Item, *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* ac innumera, quæ toto illo Psalmo prosequitur. Neque vero repugnant ista Paulinis sententiis, quibus ostenditur, non quem regeneratis usum Lex præstet, sed quid homini per se conferre queat. Hic autem canit Propheta quanta cum utilitate Legis suæ lectione erudiat Dominus eos, quibus intus obsequendi promptitudinem aspirat: nec sola præcepta arripit, sed rebus annexam gratiæ promissionem, quæ sola facit, ut quod amarum est, dulcescat. Quid enim Lege minus amabile, si flagitando tantum & minando metu sollicitet animas, & terrore angat? Præsertim vero ostendit David, se in Lege Mediatorem apprehendisse, sine quo nulla est oblectatio vel suavitas.

3. Tertius usus (qui & præcipuus & maxime proprius) tantum erga electos locum habet.

Primum enim eos de voluntate Dei fideliter & in dies magis ac magis instruit.

Deinde exhortationibus excitat in obsequium.

Teste Davide. Psal. 19 8.

Psal. 119. vers. 105.

Qui cum Apostolo conciliatur.

13. Quod discernere dum imperiti quidam nesciunt, totum Mosen animose explodunt, duasque Legis tabulas valere jubent: quia scilicet Christianis alienum esse arbitrantur adhærere doctrinæ, quæ mortis administrationem continet. Facessat longe ex animis nostris profana istæc opinio. pulchre enim docuit Moses, Legem, quæ apud peccatores nihil quam mortem generare potest, in sanctis meliorem præstantioremque habere debere usum. Sic enim moriturus populo edixit, *Ponite corda vestra in omnia verba, quæ ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris, doceatisque custodire, facere & implere universa, quæ scripta sunt in volumine Legis hujus, quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent.* Quod si absolutum in ea justitiæ exemplar eminere nemo inficietur, aut nullam esse nobis recte justeque vivendi regulam oportet, aut ab ea nefas est discedere. Siquidem non plures, sed una est perpetua & inflexibilis vivendi regula. Quamobrem, quod justi hominis vitam in Legis meditatione continuam facit David, id ne ad seculum unum referamus, quia singulis ad finem mundi ætatibus convenientissimum est: nec absterreamur ideo, aut refugiamus ab ejus institutione, quod exactiorem multo sanctitatem præscribat, quam præstituri sumus, dum circumferemus carcerem corporis nostri. Non enim jam rigidi exactoris vicem erga nos fungitur, cui non satisfiat, nisi soluto penso: sed in hac, ad quam nos adhortatur, perfectione, metam demonstrat, ad quam nobis tota vita contendere non minus utile est, quam officio nostro con-

Ideo profana illa opinio Antinomorum explodenda, Christianos scil. non debere Legi adhærere, quippe quæ mortis administrationem contineat.

Deut. 32. vers. 46.

Ratio, ex Mosis & Davidis dicto desumpta.

Psal. 1: 2.

consentaneum. In qua contentione si non deficimus, bene est. Stadium namque est tota hæc vita, cujus decurso spatio, dabit Dominus, ut metam illam, ad quam nunc eminus nituntur nostra studia, teneamus.

Postrema capitis pars, in qua de abrogatione Legis agitur. Primum autem de morali.

14. Nunc ergo, quoniam vim exhortationis erga fideles habet Lex, non quæ eorum conscientias maledictione liget, sed quæ pigritiam, subinde instando excutiat, & imperfectionem vellicet: multi dum volunt significare hanc ab illius maledictione liberationem, dicunt abrogatam esse Legem fidelibus (de morali adhuc loquor) non quod amplius illis non jubeat quod rectum est, sed duntaxat, ne sit illis quod antea erat, hoc est, ne eorum conscientias perterrendo & confundendo, damnet ac perdat. Et sane talem Legis abrogationem non obscure docet Paulus. A Domino quoque fuisse prædicatam ex eo apparet, quod opinionem illam de Lege à se dissipanda non refutasset, nisi invaluisset inter Judæos. Quum autem non potuerit temere, sine ullo prætextu, emergere; credibile est, ab ejus doctrinæ falsa interpretatione fuisse natam: qualiter cuncti fere errores occasionem à veritate sumere consueverunt. Nos vero, ne ad eundem impingamus lapidem, accurate distinguamus, quid in Lege sit abrogatum, quid firmum adhuc maneat. Quum testatur Dominus se non venisse ad Legem abolendam, sed ad implendam: nec præteriturum, donec cælum ac terra transeant, apicem ex Lege, quin omnia fiant: nihil de observantia Legis per suum adventum detractum iri satis confirmat. Et merito: quando in hunc finem potius venit, ut ejus transgressionibus mederetur. Manet igitur per Christum inviolabilis Legis doctrina: quæ nos docendo, admonendo, objurgando, corrigendo, ad omne opus bonum formet ac comparet.

Quid in ea sit abrogatum & non abrogatum.
Mat. 5: 17.

Maledictio Legis quomodo abrogata.

15. Quæ vero de maledictione dicuntur à Paulo, non ad institutionem ipsam pertinere, sed solum ad constringendæ conscientiæ vigorem, constat. Non enim solum docet Lex, sed imperiose exigit, quod mandat. Si non exhibeatur, imo si qua in parte ab officio cessetur, maledictionis fulmen
Gal. 3: 10. stringit. Hac ratione dicit Apostolus, omnes, qui sunt ex operibus Legis, esse execrationi obnoxios,
Deut. 27. Vers. 26. quia scriptum sit, *Execrabilis omnis, qui non complet omnia.* Eos autem sub operibus Legis dicit, qui in remissione peccatorum justitiam non statuunt, per quam à Legis rigore solvimur. Solvi ergo nos à Legis vinculis oportere docet, nisi volumus sub illis misere perire. Sed quibus vinculis? illius austeræ & infestæ exactionis, quæ ex summo jure nihil remittit, nec transgressionem ullam impunitam sinit:
Gal. 3: 13. ab hac, inquam, maledictione ut nos redimeret
Deut. 21. Christus, factus est pro nobis maledictio. Scriptum
vers. 23. est enim, *Maledictus omnis, qui pendet in ligno.*
Gal. 4: 4. Capite quidem sequenti tradit, Christum Legi fuisse subjectum, ut eos, qui sub Lege erant, redimeret: sed eodem sensu subdit enim continuo, *Quo jus filiorum, adoptione reciperemus.* Quid istuc est? ne perpetua servitute premeremur, quæ conscientias nostras anxietate mortis compressas teneret. Interim manet illud semper inconcussum, ex Legis auctoritate nihil decessisse, quin eadem semper veneratione obedientiaque ipsam suscipi à nobis conveniat.

De abrogatione Legis ceremonialis, quoad usum tantummodo.

16. Alia ceremoniarum ratio, quæ non effectu, sed usu solo fuerunt abrogatæ. Quod autem illis finem adventus sui Christus imposuit, adeo nihil earum sanctitati derogat, ut eam magis commendet ac illustret. Nam sicuti veteri populo inane præbuissent spectaculum, nisi mortis & resurrectionis Christi virtus illic monstrata esset: ita nisi cessassent, discernere hodie non liceret quorsum fuissent insti-
Coloss. 2. vers. 17. tutæ. Ideo Paulus, ut earum observationem non supervacuam modo, sed noxiam quoque esse probet, umbras fuisse docet, quarum nobis extat in Christo corpus. Videmus ergo, ut in earum abolitione melius refulgeat veritas, quam si adhuc procul & quasi obtento velo Christum, qui palam ap-
paruit, figurarent. Ideo & Christi morte velum Matth. 27.
templi in duas partes scissum cecidit: quia jam viva vers. 51.
& expressa cælestium bonorum imago in lucem prodierat, quæ obscuris tantum lineamentis inchoata
fuerat, sicuti loquitur auctor epistolæ ad Hebræos. cap. 10: 1.
Huc pertinet dictum Christi, Legem & Prophetas Luc. 16.
fuisse usque ad Joannem: ex eo regnum Dei cœ- vers. 16.
pisse euangelizari. non quod prædicatione, quæ spem salutis & vitæ æternæ continet, privati fuerint sancti Patres: sed quia procul & sub umbraculis intuiti sunt duntaxat, quod hodie in plena luce conspicimus. Cur autem Ecclesiam Dei ab illis rudimentis altius transcendere oportuerit, explicat
Joannes Baptista, Quod Lex per Mosen data sit, Joan. 1: 17.
gratia autem & veritas per Jesum facta. Quia etsi vere expiatio in veteribus sacrificiis promissa fuit, & arca fœderis certum fuit paterni Dei favoris pignus: hoc totum umbratile fuisset, nisi in Christi gratia fundatum, ubi reperitur solida æternaque stabilitas. Hoc quidem fixum maneat, quamvis servari desierint ritus legales, ipso tamen fine melius cognosci, quanta fuerit eorum utilitas ante Christi adventum, qui usum tollendo, vim & effectum sua morte obsignavit.

Ratio autem ab Apostolo assignata non ad Legem moralem, sed ad observationes ceremoniales spectat.

17. Paulo plus difficultatis habet, quæ notatur à Paulo ratio, *Et vos quum essetis mortui per delicta & præputium carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum in decretis, quod erat nobis contrarium: & ipsum sulit e medio, affigens cruci,* &c. Videtur enim Legis abolitionem aliquantulum ultra dilatare, ut nihil jam nobis sit cum illius decre-
tis. Errant enim, qui simpliciter de Lege morali Col. 2: 13.
accipiunt, cujus tamen inexorabilem magis severitatem, quam doctrinam abolitam interpretantur. Alii acutius pensiculantes Pauli verba, perspiciunt in Legem ceremonialem proprie competere: & ostendunt, id non semel apud Paulum sonare voca-
bulum *Decreti:* nam ad Ephesios quoque ita loqui- Eph. 2: 14.
tur, *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, Legem mandatorum in decretis sitam evacuans, ut duos conderet in seipso, in unum novum hominem.* De ceremoniis illic agi, minime ambiguum: quia interstitium vocat, quo Judæi à Gentibus dissidebant. Quare priores illos ab his jure reprehendi fateor: sed ab his quoque nondum bene explicari mens Apostoli mihi videtur. Nam illos duos locos simul per omnia comparari, nullo modo placet. Ephesios, quum de sua in societatem Israelis cooptione certiores facere vellet, impedimentum, quo arcebantur olim, sublatum docet: illud erat in ceremoniis. Ritus enim ablutionum & sacrificiorum, quibus Judæi Domino consecrabantur, eos à Gentibus segregabant. At in epistola ad Colossenses sublimius mysterium attingi quis non videat? Certamen est quidem illic de Mosaicis observationibus, ad quas pseudo apostoli Christianum populum adigere studebant: sed quemadmodum in epistola ad Galatas controversiam illam altius ducit, & quodammodo ad fontem suum revocat: ita & hoc loco. Nam si in ritibus nihil aliud consideras, quam defungendi necessitatem, quorsum attinebat vocari chirographum contrarium nobis? præterea in eo totam prope redemptionis nostræ summam ponere, ut induceretur? Quare res ipsa clamat, hic aliquid interius reputandum esse. Ego autem confido me germanam intelligentiam assequutum, si tamen mihi verum esse conceditur, quod alicubi verissime ab Augustino scriptum est, imo quod ex claris Apostoli verbis hausit, in ceremoniis Judaicis confessionem magis
delictorum extitisse, quam expiationem. Quid enim Hebr. 7.
sacrificiis aliud agebant, quam se mortis conscios v. 9, 10.

Thè Ecclesiæ ceremoniæ:

Que ideo abrogata sunt, non solum quod Judæos à Gentibus separaverint.

Sed multo magis quod nihil essent quam solennia quædam instrumenta, quæ reatum [illegible] nostrum testarentur.

fateban-

fatebantur, qui in suum locum catharmata substituebant? Quid purificationibus, nisi quod se immundus testabantur? Ita renovabatur subinde ab illis & piaculi & impuritatis suæ chirographum: solutio in illa testificatione non erat. Qua ratione
Heb.9:15 scribit Apostolus, morte demum Christi intercedente, redemptionem prævaricationum esse peractam, quæ manebant sub veteri Testamento. Merito ergo chirographa vocat Apostolus, suis cultoribus adversa: quando per illa suam damnationem ac immunditiem palam consignabant. Nec obest, quod illi quoque ejusdem nobiscum gratiæ participes fuerunt. Id enim sunt assequuti in Christo, non in ceremoniis: quas illic à Christo discernit Apostolus: quoniam Christi gloriam, tum usurpatæ, obscurabant. Habemus ceremonias, si per se considerentur, eleganter & apposite vocari chirographa, hominum saluti contraria: quia velut solennia instrumenta erant, quæ ipsorum obligationem testarentur. Illis quum vellent rursum Christianam Ecclesiam astringere pseudoapostoli, non sine causa Paulus, altius repetita earum significatione, Colossenses admonuit, quo relaberentur, si subjugari se in eum modum ab ipsis passi essent. Simul enim illis excutiebatur Christi beneficium: quatenus, peracta semel æterna expiatione, quotidianas illas observationes abolevit: quæ ad peccata consignanda tantum validæ, ad eadem delenda nihil poterant.

Hæc quum Christus morte sua deleverit, mortuo chirographum, quod contra nos erat, sustulisse & cruci affixisse dicitur.

CAP. VIII.

Legis moralis explicatio.

Quatuor partibus constat hoc caput.

1. *Præmittuntur generalia quædam dicta, intellectu necessaria, quæ præfationis vice funguntur, sect. 1. 2. 3. 4. & 5.*
2. *Deinde tres observationes perpetuæ in Legis moralis vero sensu explicando & assequendo, à sect. 6. ad 12.*
3. *Explicatio Legis moralis, seu decem Dei præceptorum, additur, à 13. sect. ad 50.*
4. *Postrema pars ostendit, quorsum tota Lex spectet: nempe, non tantum ut rudimenta, sed etiam ut perfectionem doceat: idque à 51. sectione usque ad finem capitis.*

Primum, Lex scripta est, ut utilem & salutarem, cum Dei, tum etiam nostri notitiam, quæ nos tenuiter & obscure Lex naturalis imbuerat, plenius & perfectius nos doceret.

HIc decem Legis præcepta, cum brevi eorum explicatione, inserere non alienum fore arbitror: quia & inde melius patebit quod attigi, quem semel Deus præscripsit cultum adhuc vigere: deinde accedet secundi capitis confirmatio, non solum didicisse ex ea Judæos, quænam esset vera pietatis ratio, sed horrore judicii, quum se observationi viderent impares, fuisse subactos, ut vel inviti ad Mediatorem traherentur. Porro inter explicandam eorum summam, quæ in vera Dei notitia requiruntur, docuimus non posse ipsum pro sua magnitudine à nobis concipi, quin statim occurrat ejus majestas, quæ nos ad ejus cultum adstringat. In cognitione nostri hoc præcipuum
Connexio hujus cap. cum lib. 1. cap. 1. & 2. item cum lib. 2. c. 1. 2. 3. 5. 6. posuimus, ut propriæ virtutis opinione vacui, & propriæ justitiæ fiducia exuti: contra, egestatis conscientia fracti & contusi, solidam humilitatem discamus, ac nostri dejectionem. Utrumque in Lege sua Dominus exequitur, ubi primum, vindicata sibi legitima imperandi potestate, ad numinis sui reverentiam nos vocat, atque in quo sita ea sit & constituta præscribit: deinde, promulgata justitiæ suæ regula (cujus rectitudini ingenium nostrum, ut pravum est & contortum, perpetuo adversatur: & infra cujus perfectionem facultas nostra, ut imbecilla est & ad bonum enervata, procul jacet) tum impotentiæ nos, tum injustitiæ arguit. Porro hæc ipsa, quæ ex duabus tabulis discenda sunt, quodammodo nobis dictat Lex interior, quam omnium cordibus inscriptam & quasi impressam superius dictum est. Non enim sinit nos perpetuum somnum sine sensu dormire nostra conscientia, quin intus testis sit ac monitrix eorum, quæ Deo debemus, quin boni & mali discrimen nobis objiciat, atque ita nos accuset dum ab officio discedimus. Verum, qua errorum caligine obvolutus est homo, per legem illam naturalem vix tenuiter degustat, quis Deo acceptus sit cultus: certe à recta ejus ratione longissimo intervallo distat. Ad hoc arrogantia & ambitione sic turgidus, suique amore excæcatus est, ut se prospicere nondum queat, & velut in se descendere, quo submittere se ac dejicere discat, suamque miseriam fateri. Proinde (quod tum hebetudini, tum contumaciæ nostræ necessarium erat) Dominus Legem scriptam nobis posuit: quæ & certius testificaretur, quod in lege naturali nimis obscurum erat, & mentem memoriamque nostram, excusso torpore, vividius feriret.

Propositionis probatio à præcipuarum partium Legis moralis enumeratione.

lib. 2. c. 2. sect. 22.

Item, à dictamine Legis naturalis omnium cordibus inscriptæ, peccato velut obliterato.

Qua de causa Lex scripta nobis posita est.

Generalia quædam dicta. 1. Ex Dei per

2. Nunc promptum est intelligere, quid ex Lege discendum sit: nempe Deum, sicut Creator est noster, ita jure locum patris & domini erga nos obtinere: hac ratione gloriam, reverentiam, amorem, timorem illi à nobis deberi. Quin etiam nos non esse nostri juris, ut quocunque animi libido incitarit, sequamur; sed ab ejus nutu suspensos, in eo solo debere consistere, quod ei placuerit. Deinde justitiam ac rectitudinem illi cordi esse, iniquitatem vero abominationi: ideoque, nisi velimus impia ingratitudine à conditore nostro deficere, justitiam tota vita nobis esse necessario colendam. Nam, si tum illi demum exhibemus, quam decet, reverentiam, dum voluntatem ejus nostræ præferimus: sequitur non alium esse legitimum ejus cultum, quam justitiæ, sanctitatis, puritatis observationem. Nec prætendere excusationem licet, quod facultas desit, &, velut exhausti debitores, solvendo non simus. Non enim convenit, ut Dei gloriam metiamur ex nostra facultate. qualescunque enim simus, manet ille sui similis semper, amicus justitiæ, iniquitati infensus. Quicquid à nobis exigat, (quia non potest nisi rectum exigere) ex naturæ obligatione obsequendi necessitas nos manet: quod autem non possumus, id vitii nostri est. A propria enim cupiditate, in qua peccatum regnat, si vincti tenemur, ne soluti simus in nostri Patris obsequium, non est cur necessitatem pro defensione causemur, cujus malum & intra nos est & nobis imputandum.

Legem notitia discimus, Deum patris & domini locum erga nos jure obtinere.

Justitiam illi gratam, iniquitatem abominationi esse.

Est igitur iniquitas fugienda, justitia vero colenda, utcunque simus imbecilles.

3. Ubi huc usque per Legis doctrinam profecerimus, tum ad nos, eadem docente, descendere oportet, unde tandem duo referamus: Primum, justitiam Legis cum vita nostra comparando, longe abesse, quin Dei voluntati respondeamus: ideoque indignos esse, qui locum nostrum retineamus inter ejus creaturas, nedum inter filios censeamur. Deinde vires nostras reputando, adimplendæ Legi non impares modo eas esse, sed prorsus nullas. Hinc necessario sequitur, tum propriæ virtutis diffidentia, tum animi anxietas & trepidatio. Neque enim iniquitatis pondus sustinere potest conscientia, quin mox Dei judicium obversetur. Sentiri vero Dei judicium non potest, quin mortis horrorem incutiat. Similiter impotentiæ documentis coacta, facere nequit, quin protinus in virium suarum desperationem concidat. Utraque affectio humilitatem ac dejectionem generat: ita fit demum, ut homo æternæ mortis (quam injustitiæ suæ merito sibi imminere videt) sensu perterrefactus, ad unam Dei misericordiam, tanquam ad unicum salutis portum, sese convertat: ut suæ non esse facultatis sentiens exolvere, quod Legi debet, in seipso desperabundus, ad opem aliunde poscendam & expectandam respiret.

2. Ex nostri per Legem notitia, foeditatem & impotentiam nostram intueri discimus: ut in nobis ipsis frustrati & pudefacti, illud auxilium conquiramus.

Hinc est, quod Deus præceptis promissiones ac minas subjunxit.

4. Sed enim non contentus Dominus justitiæ suæ reverentiam conciliasse: quo etiam ejus amore, simul & iniquitatis odio, corda nostra imbueret, promissiones ac minas subjunxit. Quia enim magis caligat mentis nostræ oculus, quam ut sola boni pulchritudine afficiatur, clementissimus Pater pro sua indulgentia nos ad ipsum amandum & expetendum illectare præmiorum dulcedine voluit. Denunciat ergo, reposita virtutibus apud se præmia: nec operam frustra sumpturum, qui præceptis suis fuerit obsequutus. Edicit ex adverso, non tantum esse execrabilem sibi injustitiam, sed nec impune evasuram: quod ipse contemptæ suæ majestatis ultor sit futurus. Ac quo modis omnibus cohortetur, tam vitæ præsentis benedictiones, quam æternam beatitudinem pollicetur eorum obedientiæ, qui mandata sua servaverint: transgressoribus non minus præsentes calamitates, quam æternæ mortis supplicium minatur. Illa enim promissio, *Qui fecerit hæc, vivet in illis*: item comminatio illi respondens, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*: ad futuram proculdubio & nunquam finiendam vel immortalitatem vel mortem spectant. Quanquam ubicunque commemoratur benevolentia, aut ira Dei, sub illa æternitas vitæ, sub hac æternum exitium continetur. Præsentium autem benedictionum ac maledictionum longus in Lege catalogus recensetur. Atque in sanctionibus quidem summa Dei puritas, quæ iniquitatem ferre non potest: in promissionibus vero, præter summum erga justitiam amorem (quem præmio fraudare non sustinet) mira quoque ejus benignitas approbatur. Nam, quum ejus majestati cum nostris omnibus simus obærati, jure optimo quicquid requirit à nobis, tanquam debitum reposcit. debiti autem solutio remuneratione digna non est. Jure igitur suo decedit, quum præmium proponit nostris obsequiis, quæ non ultro ceu indebita exhibentur. Quid autem ipsæ nobis per se afferant, partim dictum est, partim clarius iterum suo loco apparebit. satis in præsentia est, si tenemus ac reputamus esse in Legis promissionibus non vulgarem justitiæ commendationem: quo certius constet, quantopere Deo placeat ejus observatio: sanctiones in majorem injustitiæ execrationem esse positas, ne vitiorum blanditiis delibutus peccator, judicium Legislatoris sibi paratum obliviscatur.

Quæ non tantum res momentaneas, sed etiam cælestes & æternas comprehendunt.
Lev. 18: 5. Ezech. 18. v. 4. & 20.

Præterea summam Dei puritatem, justitiæ amorem & erga nos benignitatem testantur.
Lev. 26: 4. Deut. 28. vers. 1.

5. Porro, quod Dominus, perfectæ justitiæ regulam traditurus, omnes ejus partes ad voluntatem suam revocavit, in eo indicatur nihil esse illi acceptius obedientia. Quod eo diligentius observandum est, quo proclivior est humanæ mentis lascivia ad varios identidem excogitandos cultus, quibus illum demereatur. Omnibus enim seculis hæc irreligiosa religionis affectatio (quia humano ingenio naturaliter insita est) se prodidit, ac etiamnum prodit: quod homines comparandæ justitiæ rationem præter Dei verbum semper comminisci gestiunt. Unde in bonis, quæ communiter censentur, operibus, angustiorem locum tenent Legis præcepta, innumera illa humanorum turba totum fere spatium occupante. At vero, quid aliud Moses quam ejusmodi libidinem cohibere studuit, quum post Legis promulgationem sic populum compellaret? *Observa & audi omnia quæ præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quum feceris quod bonum est & placitum coram Deo tuo. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito: non addas, nec minuas.* Atque antea, quum testatus esset, hanc esse ejus sapientiam & intelligentiam coram reliquis nationibus, quod judicia, justitias & ceremonias accepisset à Domino, subjecerat, *Custodi igitur teipsum & animam tuam sollicite, ne obliviscaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne aliquando excidant è corde tuo.* Quia scilicet providebat Deus, non quieturos Israelitas, quin (recepta Lege) novas præterea justitias parturirent, nisi severe retinerentur: hic justitiæ perfectionem esse comprehensam pronunciat: quod validissimum retinaculum esse debebat. nec tamen ab illa tantopere vetita audacia destiterunt. Quid nos? Eodem certe dicto constringimur. non enim dubium quin perpetuo valeat illud, quo absolutam justitiæ doctrinam Legi suæ Dominus vendicavit: illa tamen non contenti, bonis operibus aliis super alia confingendis & cudendis prodigiose laboramus. Huic sanando vitio remedium optimum erit, si constanter insederit hæc cogitatio: Legem nobis esse divinitus traditam, quæ nos perfectam justitiam edoceret: illic non aliam justitiam doceri, nisi quæ ad præscriptum divinæ voluntatis exigatur: frustra igitur novas operum formas ad demerendum Deum tentari, cujus legitimus cultus sola constat obedientia. Quin potius, quod extra Dei Legem evagetur bonorum operum studium, esse divinæ veræque justitiæ non tolerandam profanationem. Verissime quoque Augustinus, qui nunc matrem custodemque virtutum omnium, nunc originem appellat, obedientiam quæ Deo præstatur.

3. Porro Lex ostendit nihil Deo esse acceptius obedientia. Quæ opera omnia fictitia, & hypocritarum varios cultus damnat.
vid. Calv. lib de vera Ecclesiæ reformandæ ratione.

Remedium adversus superstitiosos cultus, & humanam audaciam sese supra Deum attollentem.

lib. 4. de civit. Dei, cap. 12.

6. Verum ubi Lex Domini explicata nobis fuerit, tum aptius demum & majore cum fructu, quod de ipsius officio usuque ante disserui, confirmabitur. Ante vero, quam ad excutienda singula capita ingredimur, quæ ad universalem ejus notitiam faciunt, modo præcipere operæpretium est. Initio constitutum sit, non ad externam honestatem modo, sed ad interiorem spiritualemque justitiam, hominis vitam in Lege informari. Quod quum inficiari nemo queat, paucissimi tamen rite animadvertunt. Id fit quia in Legislatorem non respiciunt: à cujus ingenio natura quoque Legis æstimanda est. Siquis rex edicto scortari, occidere, furari prohibeat: sanctione, fateor, non tenebitur siquis scortandi, occidendi, furandi cupiditatem animo conceperit tantum, nihil eorum perpetrarit. Nempe, quia mortalis Legislatoris providentia nonnisi ad externam civilitatem protenditur, non violantur ejus interdicta, nisi patratis flagitiis. Deus autem (cujus oculum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur quam cordis puritatem) sub scortationis, homicidii, furti interdicto, libidinem, iram, odium, alieni appetentiam, dolum, & quicquid tale est, vetat. Nam quum sit spiritualis Legislator, animæ non minus quam corpori loquitur. Homicidium autem animæ, ira est ac odium: furtum, mala cupiditas & avaritia: scortatio, libido. Leges etiam humanæ (dicet quispiam) consilia & voluntates spectant, non fortuitos eventus. Fateor: sed quæ extra emerserunt. Quo animo unumquodque facinus editum fuerit, expendunt: sed arcanas cogitationes non scrutantur. Proinde illis satisfactum fuerit, ubi quis manum duntaxat continuerit à transgressione: contra autem, quia animis nostris lata est Lex cælestis, eorum coercitio ad justam ejus observationem in primis necessaria est. At vulgus hominum, etiam dum Legis contemptum fortiter dissimulat, oculos, pedes, manus & omnes corporis partes in aliquam Legis observationem componit: cor ab omni obedientia alienissimum interim retinet, ac se defunctum putat, si probe homines celaverit, quod gerit in conspectu Dei. Audiunt, non occides, non mœchaberis, non furaberis: gladium ad cædem non exerunt: corpora sua meretricibus non commiscent: manus alienis bonis non injiciunt. Hæc omnia bene hactenus: sed cædes totis animis spirant, fervent in libidinem, omnium bona oculis retortis aspiciunt, & cupiditate devorant. Jam vero deest, quod præcipuum erat Legis. Unde quæso tam crassus stupor, nisi quod omisso Legislatore, justitiam suo magis ingenio accommodant? His fortiter reclamat Paulus, affirmans *Legem esse spiritualem*: quo significat, non modo animæ, mentis, voluntatis obsequium exigere, sed

Secunda pars capitis, tres observationes seu regulas continens, quarum prima est, ut statuamus, non modo ad externam honestatem sed ad interiorem spiritualemque justitiam hominis vitam in Lege formari: atque in hoc ea ab edictis magistratuum differre. Deus enim est spiritualis Legislator, non autem homo.
de bono conjugali. Contra advers. Legis & Prophetar. lib. 1. cap. 14.

Quæ [illegible] late admodum extenditur, nec satis attente consideratur à nobis.

Rom. 7: 14.

re, sed requirere Angelicam puritatem, quæ omnibus carnis sordibus absterfa, nihil quam spiritum sapiat.

Confirmatur superior regula Christi auctoritate. Matth. 5. vers. 22. 28. & 44.

7. Hunc quum esse Legis sensum dicimus, non novam ex nobis interpretationem ingerimus, sed Christum sequimur, optimum Legis interpretem. Quum enim Pharisæi perversa opinione populum imbuissent, Legem perficere qui externo opere nihil adversus Legem perpetrasset: hunc periculosissimum errorem arguit: & impudicum mulieris aspectum, scortationem esse pronunciat: homicidas testatur quicunque fratrem oderint. facit enim reos judicio, qui vel iram animo conceperint: reos consilio, qui murmurando aut fremendo aliquam offensi animi significationem dederint: reos gehennæ ignis, qui convicíis & maledicentia in apertam iram prosilierint. Hæc qui non viderunt, finxerunt Christum alterum Mosen, Legis Evangelicæ latorem, quæ defectum Mosaicæ illius suppleverit. Unde illud vulgatum axioma de perfectione Legis Evangelicæ, quæ Legem veterem longo intervallo superet: quod multis modis est perniciosissimum. Nam ex ipso Mose, ubi postea præceptorum summam colligemus, patebit quam indignam contumeliam divinæ Legi inurat. Patrum certe sanctimoniam non procul ab hypocrisi abfuisse insinuat, nosque ab una illa & perpetua justitiæ regula deducit. Facillima autem est erroris confutatio: quod putarunt Christum Legi adjicere, ubi suæ tantum integritati restituit, dum Pharisæorum mendaciis obscuratam & fermento inquinatam asserit & repurgat.

Et vindicatur à falso dogmate Sophistarum, qui Christum alterum Mosen esse tradunt.

Altera observatio, seu regula, diligenter ab interpretibus expendenda.

8. Hæc nobis secunda sit observatio, plus inesse semper in præceptis ac interdictis, quam verbis exprimatur: quod tamen sic temperandum est, ne sit nobis instar Lesbiæ regulæ, qua freti, Scripturam licentiose contorquentes, quodlibet è quolibet faciamus. Faciunt enim quidam hac immoderata excurrendi libertate, ut apud alios vilescat Legis auctoritas, aliis spes intelligentiæ concidat. Igitur si fieri potest, ineunda est via aliqua, quæ nos ad Dei voluntatem recto ac solido gressu deducat. Quærendum, inquam, quatenus excedere verborum fines debeat interpretatio: ut appareat, non attextam esse Legi divinæ ex humanis glossis appendicem, sed purum germanumque Legislatoris sensum fideliter redditum. Sane adeo in omnibus fere præceptis manifestæ sunt synecdochæ, ut deridiculo jure sit futurus, qui Legis sensum ad verborum angustias restringere velit. Ultra verba itaque progredi sobriam Legis interpretationem palam est: sed quousque, obscurum manet, nisi modus aliquis finiatur. Hunc ergo modum optimum fore censeo, si ad præcepti rationem dirigatur: nempe ut in unoquoque præcepto expendatur, cur datum nobis fuerit. Exempli gratia, Omne præceptum aut imperativum est, aut prohibitorium. Utriusque generis veritas statim occurrit, si rationem, ceu finem, intuemur. Ut, præcepti quinti finis est, honorem esse iis reddendum, quibus eum attribuit Deus. Hæc igitur præcepti summa, rectum esse, Deoque placere, ut eos honoremus, quibus aliquid excellentiæ largitus est: contemptum & contumaciam adversus eos, abominationi esse. Primi præcepti ratio est, ut Deus solus colatur. Summa igitur præcepti erit, veram pietatem, hoc est, numinis sui cultum Deo cordi esse: impietatem abominari. Sic in singulis præceptis inspiciendum qua de re agatur: deinde quærendus finis, donec reperiamus quid proprie illic testetur sibi placere Legislator, vel displicere. Demum ab eo ipso ad contrarium ducenda ratiocinatio, in hunc modum, Si placet hoc Deo, contrarium displicet: si hoc displicet, contrarium placet: si hoc præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit.

Cujus usus est, ut finem præcepti scrutentur, donec reperiant, quid Legislator probet aut improbet.
Exemplum.

Deinde ab eo ipso ad contrarium ratiocinationem ducant.

Posterioris hujus membri fusior explicatio, Deum videlicet non contentum mala prohibere, sed contraria etiam officia jubere.

9. Quod nunc subobscure attingitur, inter exponenda præcepta clarissimum ipsa exercitatione fiet. Quare sufficit attigisse, nisi quod postremum membrum (quod vel alioqui non intelligeretur, vel intellectum, forsan absonum initio videri posset) sua probatione breviter confirmandum erit. Probatione illud non eget, dum bonum jubetur, vetari quod cum eo pugnat malum. nemo est enim qui non concedat. Imperari quoque contraria officia, dum mala vetantur, non ægerrime recipiet commune judicium. Virtutes quidem commendari, dum adversa vitia damnantur, vulgare est. Sed nos plus aliquid postulamus, quam vulgo significent istæ formulæ. Contrariam enim vitio virtutem, fere interpretantur vitii ipsius abstinentiam: nos eam ultra procedere dicimus, ad officia scilicet factaque contraria. Itaque in hoc præcepto, *Non occides*, sensus hominum communis nihil aliud considerabit, quam ab omni maleficio ac malefaciendi libidine abstinendum esse. Ego præterea contineri dico, ut proximi vitam quibus possimus subsidiis adjuvemus. Ac ne sine ratione loquar, ita confirmo, Deus vetat injuria fratrem lædi aut violari, quia vitam ejus charam nobis esse vult ac pretiosam: simul ergo postulat, quæ ad illius conservationem conferri possunt officia charitatis. Atque ita videre est, ut semper nobis finis præcepti referet quicquid illic facere aut jubemur aut vetamur.

Exemplum.

10. Cur autem Deus ita, velut dimidiis præceptis, per synecdochas significarit magis quid vellet, quam expresserit, quum aliæ quoque rationes reddi soleant, hæc mihi in primis placet: quia peccatorum fœditatem (nisi ubi palpabilis est) diluere, & speciosis prætextibus inducere semper caro molitur, quod erat in unoquoque transgressionis genere deterrimum & scelestissimum, exemplaris loco proposuit, cujus ad auditum sensus quoque exhorrescerer, quo majorem peccati cujuslibet detestationem animis nostris imprimeret. Hoc nobis imponit sæpius in æstimandis vitiis: quod si tectiora sunt, elevamus. Has præstigias Dominus discutit, quum nos assuefacit universam vitiorum multitudinem ad hæc capita referre, quæ optime quantum sit in unoquoque genere abominationis repræsentant. Exempli gratia, Ira & odium non usque adeo execranda putantur mala, quum suis nominibus appellantur: at quum interdicuntur nobis sub homicidii nomine, melius intelligimus, quanta sint in abominatione apud Deum, cujus voce in tam horrendi flagitii ordinem rejiciuntur: atque ipsi, judicio ejus permoti, delictorum, quæ prius levia videbantur, gravitatem assuescimus melius reputare.

Idcirco autem proposuit, quod erat in unoquoque transgressionis genere scelestissimum, ut quantum sit abominationis in unoquoque genere demonstraret.

Exemplum.

11. Tertio loco considerandum, quid sibi velit divinæ Legis in duas tabulas partitio: quarum non abs re, nec temere, solennem mentionem aliquoties factam esse omnes sani judicabunt. Et in promptu causa est, quæ ambiguos nos de hac re manere non sinit. In duas enim partes, quibus tota continetur justitia, Legem suam sic divisit Deus, ut priorem religionis officiis, quæ peculiariter ad numinis sui cultum pertinent; alteram officiis charitatis, quæ in homines respiciunt, assignaverit. Primum sane justitiæ fundamentum est Dei cultus: quo everso, reliqua omnia justitiæ membra, velut divulsi collapsique ædificii partes, lacera & dissipata sunt. Qualis enim justitiæ esse dices, quod homines non vexas furtis ac rapinis, si per sceleratum sacrilegium interim Dei majestatem sua gloria spolias? quod fornicatione corpus tuum non conspurcas, si blasphemiis tuis profanas nomen Dei sacrosanctum? quod hominem non trucidas, si memoriam Dei interimere & extinguere contendis? Frustra igitur sine religione venditatur justitia: ac nihilo majore specie, quam si truncum abscisso capite corpus ad decorem obtendatur. Neque modo est præcipua ipsius pars: sed anima quoque, qua tota ipsa spirat & vegetatur. neque enim citra Dei timorem inter se homines æquita-

Tertia observatio, seu regula, de Legis partitione in duas tabulas.

Quarum prior pietatem erga Deum, altera charitatem erga proximos complectitur.

Earum conjunctio necessaria & inseparabilis.

Ordo perspectus. æquitatem ac dilectionem servant. Principium ergo & fundamentum justitiæ vocamus Dei cultum: quod eo sublato, quicquid inter se æquitatis, continentiæ, temperantiæ homines exercent, inane est ac frivolum coram Deo. Dicimus fontem & spiritum: quia ex eo discunt homines temperanter ac sine maleficio inter se vivere, si Deum venerantur, tanquam recti & iniqui judicem. *Summa.* Proinde priore tabula ad pietatem & propria religionis officia, quibus majestas sua colenda est, nos instituit: altera præscribit, quomodo propter nominis sui timorem nos in hominum societate gerere debeamus. Qua ratione Dominus noster (ut Euangelistæ referunt) Legem totam summatim in duo capita collegit, ut Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligamus: ut proximum amemus sicut nosmetipsos. Vides ut è duabus partibus, quibus totam Legem concludit, alteram in Deum dirigat, alteram hominibus destinet.

Matth. 22. vers. 37. Luc. 10. vers. 27.

Divisio, seu partitio in decem verba, sive præcepta. 12. Verum, quanquam universa Lex duobus capitibus contenta est: Deus tamen noster, quo omnem excusationis prætextum tolleret, voluit fusius & explicatius decem præceptis enarrare, tum quæcunque ad honorem, timorem, amorem sui spectant, tum quæ ad charitatem pertinent, quam propter seipsum nobis erga homines mandat. Nec in divisionem præceptorum noscendam male studium intenditur: modo ejus generis rem esse memineris, in qua liberum cuique judicium esse debeat, ob quam non sit contentiose cum dissentiente pugnandum. Nobis quidem hic locus necessario attingendus est, ne, quam posituri sumus divisionem, ceu novam & nuper excogitatam, lectores aut rideant, aut mirentur. Legem esse decem verbis distinctam, quia Dei ipsius auctoritate sæpius comprobatur, extra controversiam est. *Qua varie a veteribus distinguuntur.* Quare non de numero, sed de secandi ratione ambigitur. Qui sic partiuntur, ut tria præcepta dent primæ tabulæ, reliqua septem in secundam rejiciant, præceptum de imaginibus, numero expungunt, vel certe sub primo occultant: quum mandati loco haud dubie à Domino distincte positum sit. Decimum vero, de non concupiscendis proximi rebus, inepte in duo concerpunt. Accedit, quod talem partiendi rationem puriore seculo incognitam fuisse, mox intelligetur. Alii quatuor capita nobiscum in prima tabula numerant: sed primi vice, promissionem statuunt sine præcepto. *Sed aptius hoc modo, ut quatuor priora prima tabula, sex sequentia secundæ tribuantur.* Ego autem, quia, nisi evidenti ratione convincar, decem verba apud Mosen pro decem præceptis accipio, & totidem pulcherrimo ordine disposita videre mihi videor: permissa illis sua opinione, sequar quod magis mihi probatur; nempe, ut quod illi præceptum primum faciunt, locum præfationis in totam Legem teneat: sequantur deinde præcepta primæ quatuor, secundæ tabulæ sex, eo quo recensebuntur ordine. Hanc divisionem Origenes sine controversia, perinde atque passim suo seculo, receptam tradidit. Suffragatur & Augustinus ad Bonifacium, qui in numeratione hunc ordinem servat, Ut uni Deo religionis obsequio serviatur, ut idolum non colatur, ut nomen Domini non in vanum accipiatur, quum ante seorsum de umbratili Sabbathi præcepto loquutus foret. Alibi quidem prima illa divisio illi arridet, sed ob nimium levem causam, quod in numero ternario (si tribus præceptis conficiatur prima tabula) magis eluceat mysterium Trinitatis. Quanquam nec illic dissimulat in cæteris nostram sibi magis placere. Nobiscum præter illos est auctor Operis imperfecti in Matthæum. Josephus, non dubium, quin ex communi ætatis suæ consensu, quina præcepta singulis tabulis assignat. Quod quum rationi adversatur in eo, quod religionis & charitatis distinctionem confundit: tum refutatur Domini auctoritate, qui apud Matthæum in catalogo secundæ tabulæ, mandatum de parentibus honorandis reponit. Nunc Deum ipsum audiamus loquentem suis verbis.

Origen. in Exod. lib. 3.

lib. 2. quæst. vet. Testam.

Math. 19. vers. 19

PRÆCEPTUM
PRIMUM.

Ego sum JEHOVAH, *Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis: Non habebis deos alienos coram facie mea.*

Tertia pars capitis, decalogi præcepta explicans. 13. Partemne mandati primi facias priorem sententiam, an separatim legas, mihi in medio est, modo ne vice proœmii cujusdam esse in totam Legem mihi neges. *Præfixa mandatis est præfatio, qua Lex à contemptu vindicatur: idque triplici argumento.* Primum in legibus ferendis curandum est, ne contemptu mox abrogentur. Providet ergo in primis Deus, ne Legis, quam laturus est, majestas aliquando in contemptum veniat: ad quam sanciendam triplici argumento utitur. *Primum, majestatis suæ declaratione.* Potestatem ac jus imperii sibi vendicat, quo electum populum constringat parendi necessitate. Promissionem gratiæ proponit, cujus suavitate eundem alliciat ad sanctitatis studium. Beneficium commemorat, quo Judæos redarguat ingratitudinis, nisi benignitati suæ respondeant. Sub nomine JEHOVAH imperium & legitima dominatio designatur. Quod si ab ipso sunt omnia, & in ipso consistunt, æquum est, ut in ipsum referantur: quemadmodum ait Paulus. Abunde itaque hoc solo verbo sub divinæ majestatis jugum redigimur, quia portentosum fuerit ab ejus ditione velle nos submovere, extra quem esse non possumus.

Rom. 11. vers. 36.

Deinde, beneficentia paterna commemoratione. 14. Postquam se eum esse ostendit, qui jus habeat præcipiendi, cui obedientia debeatur: ne sola necessitate videatur trahere, dulcedine quoque illectat, Deum se Ecclesiæ pronunciando. Subest enim loquutioni relatio mutua, quæ in promissione continetur, *Ero illis in Deum, ipsi erunt mihi in populum.* Unde Abrahæ, Isaac & Jacob immortalitatem ex eo Christus confirmat, quod Dominus se eorum Deum testatus sit. Quare perinde est acsi ita loqueretur, *Ego vos mihi delegi in populum, cui non modo in præsenti vita benefacerem, sed vitæ quoque futuræ beatitudinem largirer.* Quorsum autem istud spectet, variis locis in Lege annotatur. nam quum hac misericordia nos dignatur Dominus, ut populo suo in consortio accenseat, *Elegit nos*, inquit Moses, *ut simus sibi in populum peculiarem, in populum sanctum, ac custodiamus præcepta sua.* Unde illa cohortatio, *Sancti estote, quia sanctus sum.* Porro ex his duobus illa, quæ est apud Prophetam, obtestatio ducitur, *Filius honorat patrem, & servus dominum. Si ego Dominus, ubi timor? si ego Pater, ubi amor?*

Jer. 31: 33. Matth. 22. vers. 32. Deut. 7: 6. & 14: 2. & 26: 18. Lev. 19: 2. Mal. 1: 6.

Tertio, commemoratione eductionis è terra Ægypti. 15. Sequitur commemoratio beneficii, quæ eo validior esse debet ad nos commovendos, quo magis detestabile, etiam inter homines, ingratitudinis flagitium. Recentis quidem beneficii tum Israelem admonebat, sed quod ob mirificam magnitudinem in æternum memorabile, ad posteritatem quoque valeret. Adhæc convenientissimum est præsenti causæ. innuit enim Dominus, eos è misera servitute ideo liberatos, ut se libertatis auctorem obedientia & obsequendi promptitudine colant. *Cur Deus certis epithetis sese insigniat.* Solet etiam (quo nos in vero sui unius cultu retineat) certis epithetis sese insignire, quibus sacrum suum numen ab omnibus idolis ac diis commentitiis discernit. Nam (ut antea dixi) quæ nostra est ad vanitatem propensio cum temeritate conjuncta, simulac nominatur Deus, mens nostra sibi cavere nequit, quin ad inane aliquod commentum delabatur. Huic igitur malo remedium dum afferre vult Deus, ipse suam divinitatem certis titulis ornat, atque ita nos quibusdam veluti cancellis circumscribit, ne huc aut illuc evagemur, & temere nobis fingamus novum aliquem Deum, si derelicto Deo vivo, idolum erigamus. Hac ratione Prophetæ, quoties eum

proprie

proprie designare volunt, illum vestiunt & quasi includunt iis notis, sub quibus se populo Israelitico manifestaverat. Neque enim, quum Deus Abrahæ, vel Deus Israelis vocatur, quum in templo Hierosolymitano collocatur inter Cherubim, istæ & similes loquendi formulæ ipsum uni loco alligant, aut populo: sed in hoc duntaxat suot positæ, ut cogitationes piorum in illo Deo sistant, qui suo fœdere, quod cum Israele pepigit, sese ita repræsentavit, ut ab ejusmodi idea deflectere nullo modo liceat. Fixum tamen illud maneat, redemptionis fieri mentionem, quo alacrius Judæi se Deo addicant, qui sibi jure eos vendicat. Nos autem (ne ad nos pertinere nihil id putemus) reputare convenit, Ægyptiacam Israelis servitutem typum esse spiritualis captivitatis, io qua omnes vincti detinemur, donec brachii sui virtute liberatos, in regnum libertatis nos cælestis viodex traducit. Quemadmodum ergo, quum dissipatos olim Israelitas ad cultum nominis sui recolligere vellet, eos ab intolerabili, qua premebantur, Pharaonis dominatione eripuit: ita quibus hodie se in Deum esse profitetur, eos omnes jam ab exitiali diaboli potestate asserit, quæ illa corporali adumbrata fuit. Quamobrem nemo est, cujus animus inflammari non debeat ad auscultandam Legem, quam à summo Rege profectam audit: à quo, ut suam originem ducunt omnia, ita æquum est, ut finem suum vicissim in ipsum destinent ac dirigant. Nemo, inquam, est, qui non rapi debeat ad amplexandum Legislatorem, ad cujus observanda mandata peculiariter se delectum esse docetur: à cujus benignitate, cum bonorum omnium affluentiam, tum immortalis vitæ gloriam expectat: cujus mirabili virtute ac misericordia è faucibus mortis se liberatum novit.

Exod. 3: 6. Amos 1: 2. Hab. 2: 20. Psal. 80: 2. & 99: 1. Jes 37: 16.

Cur hujus redemptionis mentio fiat.

Quomodo, & quatenus ad nos hodie pertineat hujus beneficii recordatio.

16. Fundata & stabilita Legis suæ auctoritate, præceptum primum edit, Ne habeamus deos alienos coram facie sua. Finis præcepti est, quod Dominus in populo suo solus vult eminere, & jure suo potiri in solidum. Id ut fiat, impietatem ac superstitionem quamlibet, qua divinitatis suæ gloria vel minuitur, vel obscuratur, à nobis abesse jubet: atque eadem ratione, vero pietatis studio coli se à nobis atque adorari præcipit. Et verborum simplicitas id fere sonat: siquidem habere Deum non possumus, quin simul complectamur, quæ sunt ei propria. Quod ergo vetat habere alienos deos, eo significat, ne quod sibi proprium est, alio transferamus. Etsi autem quæ Deo debemus innumera sunt, ad quatuor tamen capita noo inepte referentur: Adorationem, cui accedit tanquam appendix, spirituale coosciențiæ obsequium: Fiduciam, Iovocationem, Gratiarum actionem. Adorationem voco venerationem ac cultum, quem illi reddit quilibet nostrûm, ubi se ejus magnitudini submisit. Quare non immerito ejus partem facio, quod nostras conscientias ejus Legi subjicimus. Fiducia est, ex virtutum ejus recognitione, acquiescendi in eo securitas: quum in eo sapientiam, justitiam, potentiam, veritatem, bonitatem omnem reponentes, sola ejus commuoicatione nos beatos existimamus. Invocatio, sit mentis nostræ, quoties urget illa necessitas, in ejus fidem atque opem receptus, tanquam ad unicum præsidium. Gratiarum actio, est gratitudo, qua laus bonorum omnium illi tribuitur. Horum, ut nihil patitur Dominus alio derivari, ita omnia sibi in solidum exhiberi mandat. Neque enim satis fuerit ab alieno abstinere deo, nisi in hoc ipso te contineas: quod nefarii quidam contemptores solent, quibus summum compendium est, religiones omnes ludibrio habere. Atqui præcedat oportet vera religio, qua in Deum viventem animi referantur: cujus cognitione imbuti, ad suscipiendam, timendam, colendam ipsius majestatem, ad amplexandam bonorum ejus communicationem, ad opem ubique requirendam, ad recognoscendam laudisque confessione celebrandam operum magnificentiam, in omnibus vitæ actionibus, tanquam ad unicum scopum aspirent. tum caveatur prava superstitio; qua animi à vero Deo deflexi, huc atque illuc, ceu in varios deducuntur deos. Proinde, si uno Deo simus contenti, memoria repetamus, quod ante dictum est, procul abigendos esse fictitios omnes deos, oec lacerandum esse cultum, quem unus ille sibi vendicat Quia ne tantillum quidem ex ejus gloria delibare fas est: quin apud ipsum, quæcunque ei propria suot, resideant. Particula quæ sequitur, *Coram facie mea*, indignitatem auget: quod Deus ad zelotypiam provocatur, quoties figmenta nostra substituimus in ejus locum: quemadmodum, si impudica mulier, producto palam ante oculos mariti adultero, ejus animum magis ureret. Quum ergo præsenti sua virtute & gratia testatum faceret Deus, se populum quem elegerat, respicere; quo magis à scelere defectionis deterreat, non posse novos deos asciscì admonet, quin testis sit ac spectator sacrilegii. Huic enim audaciæ plurimum impietatis accrescit, quod in suis transfugiis Dei oculos ludificari se posse judicat. Ex adverso reclamat Dominus, quicquid struimus, quicquid molimur, quicquid fabricamus, in conspectum suum venire. Pura sit ergo conscientia vel ab occultissimis apostasiæ cogitationibus, si religionem nostram approbare Domino libet. Siquidem integram & incorruptam divinitatis suæ gloriam non externa modo confessione requirit, sed in oculis suis, qui abditissimas cordium latebras intuentur.

Primi præcepti explicatio. Finis ejusdem.

Quid sit habere Deum, & habere Deos alienos. Deo debetur adoratio.

Fiducia.

Invocatio.

Gratiarum actio: quæ virtutes hoc præcepto commendantur.

Item vera religio.

Prohibetur autem superstitio, polytheia, atheismus.

Quid significent hæc verba, Coram facie mea.

PRÆCEPTUM SECUNDUM.

Non facies tibi sculptile, neque similitudinem ullam eorum, quæ in cælo sunt sursum, vel in terra deorsum, vel in aquis quæ sub terra sunt. Non adorabis, neque coles.

17. Quemadmodum proximo mandato Deum se unum esse pronunciavit, præter quem nulli alii dii cogitandi aut habendi sint: ita qualis sit, & quo cultus genere honorandus, apertius etiamnum edicit: oe quid sibi carnale affingere audeamus. Finis ergo præcepti est, quod superstitiosis ritibus legitimum sui cultum non vult profanari. Quare in summa, nos à carnalibus observatiunculis, quas stolida mens nostra, ubi Deum pro sua crassitie coocepit, comminisci solet, in totum revocat & abstrahit: ac proinde ad legitimum sui cultum, hoc est, spiritualem & à se institutum, format. Quod autem est in hac transgressione crassissimum vitium notat: idololatriam externam. Ac duæ quidem sunt mandati partes: prior liceotiam nostram coërcet, ne Deum, qui incomprehensibilis est, sub sensus nostros subjicere, aut ulla specie repræsentare audeamus. Secunda vetat, ne imagines ullas adoremus religionis causa. Porro formas omoes breviter enumerat, quibus solebat à profanis & superstitiosis gentibus figurari. Per ea quæ in cælo suot, solem, lunam, aliasque stellas, & fortasse aves intelligit. quemadmodum Deuteronomii quarto exprimens suam mentem, tam aves, quam astra nominat. Quod non annotassem, nisi quosdam viderem ad Angelos imperite referre. Itaque reliqua membra, quia per se nota sunt, prætermitto. ac jam lib. 1. satis aperte docuimus, quascunque excogitat homo visibiles Dei formas, pugnare ex diametro cum ejus natura: ideoque, simulac in medium prodeunt idola, corrumpi veram religionem & adulterari.

Secundi præcepti explicatio.

Finis.

Summa.

Partes duæ.

Formarum vetitarum brevis enumeratio.

Deut. 4. vers. 15.

cap. 11. & 12.

18 Quæ additur sanctio non parum ad excutiendam socordiam valere debet. Minatur

Cur hæc sanctio addatur.

Se Je-

** vel fortem. nam hoc Dei nomen à fortitudine ductum est.*

*Se Jehovam esse, * Deum nostrum, Deum æmulatorem, qui visitet iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, in iis qui oderunt nomen suum: faciat autem misericordiam in millia iis, qui diligunt se, ac præcepta sua servant.*

Dominum quatuor elogiis ornatum inducit, ut nos excitet.
Fortis vocatur.
Æmulator.
Vindex.

Hoc vero perinde est, acsi diceret se solum esse, in quo hærere debeamus. Eo ut nos inducat, potentiam suam prædicat, quæ se impune contemni vel elevari non patiatur. Ponitur hic quidem nomen E L, quod Deum significat: sed quia à fortitudine ducitur, quo sensum melius exprimerem, hoc quoque reddere non dubitavi, vel contextui inserere. Deinde æmulatorem se vocat, qui consortem ferre nequeat. Tertio, vindicem se futurum asserit suæ majestatis ac gloriæ, siqui eam ad creaturas aut sculptilia transferant: neque id brevi aut simplici vindicta, sed quæ in filios, nepotes & pronepotes se protendat, qui scilicet paternæ impietatis imitatores erunt. Quemadmodum perpetuam quoque in longam posteritatem iis misericordiam ac benignitatem suam exhibet, qui se diligunt, ac Legem suam custodiunt. Personam mariti erga nos induere, usitatissimum est Deo. siquidem conjunctio, qua nos sibi devincit, dum in Ecclesiæ sinum recipit, sacri cujusdam conjugii instar habet, quod mutua fide stare oportet. Ipse, ut omnibus fidelis ac veracis mariti officiis defungitur, ita vicissim a nobis stipulatur amorem ac castitatem conjugalem: hoc est, ne animas nostras Satanæ, libidini, fœdisque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Unde, quum Judæorum apostasiam corripit, eos projecta pudicitia adulteriis inquinatos conqueritur. Ergo, ut maritus, quo sanctior est ac castior, eo gravius accenditur, si uxoris animum ad rivalem inclinare videt: ita Dominus, qui nos sibi in veritate desponsavit, ardentissimam zelotypiam suam esse testatur, quoties (neglecta sancti sui conjugii puritate) scelestis libidinibus conspurcamur, tum vero præsertim, dum numinis sui cultum, quem maxime illibatum esse decuerat, alio derivamus, vel inficimus aliqua superstitione. Quandoquidem hoc modo non tantum violamus datam in conjugio fidem, sed ipsum nuptialem thorum, inductis adulteris, polluimus.

Misericors.
Cur Æmulator dicatur
2 Cor. 11. vers. 2.
Eph. 5: 30
Jesa. 61: 5.
Ose. 2: 19.
Jer. 3: 12.
Ose. 2: 2.
Ratio, à simili.

Comminationis adjuncta explicatio.

19. In comminatione videndum est, quid sibi velit, quum se visitaturum edicit iniquitatem patrum in filios, ad tertiam & quartam generationem. Nam præterquam quod à divinæ justitiæ æquitate alienum est, pœnam alieni delicti ab insonte expetere, Deus ipse quoque hoc se non commissurum affirmat, ut filius portet iniquitatem patris. Atqui sententia tamen hæc non semel repetitur, de pœnis avitorum scelerum in futuras generationes prorogandis. sic enim sæpius alloquitur eum Moses, *Jehovah, Jehovah, qui reddis iniquitatem patrum filiis in tertiam & quartam generationem*. Jeremias similiter, *Qui facis misericordiam in millibus, qui reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum post eos*. Nonnulli, dum in solvendo hoc nodo ægre desudant, de pœnis duntaxat temporariis putant intelligendum: quas si filii sustinent pro parentum delictis, non est absurdum: quando sæpe in salutem infliguntur. Quod verum quidem est. nam Ezechiæ denunciabat Jesaias, filios ejus regno spoliandos, & in exilium deportandos, ob peccatum ab eo perpetratum. Domus Pharaonis & Abimelec ob læsum Abrahamum affligantur, &c. sed quum id ad quæstionis hujus solutionem affertur, effugium est magis, quam vera interpretatio. Graviorem enim ultionem edicit hic & similibus locis, quam ut intra vitæ præsentis terminos limitetur. Sic igitur accipiendum est, quod justa Domini maledictio non modo in caput impii, sed in totam quoque familiam incumbat. Ubi incubuit, quid expectari potest, nisi ut pater, Spiritu Dei destitutus, flagitiosissime vivat? filius ob patris nequitiam similiter à Domino derelictus, eandem exitii sequatur viam? Nepos demum & pronepos, hominum detestabilium execrabile semen, præcipites post eos ruant?

Ezech. 18 vers. 20.
Prioris partis de visitatione iniquitatis patrum in filios.
Num. 14. vers. 8.
Jer. 22: 8.
Interpretatio à scopo recedens.
Jesa. 39: 7.
Genes. 12. vers. 17. & 20: 3.
Ejusdem dilutio, & genuinus comminationis sensus.

An visitatio iniquitatis patrum in filios divinam justitiam dedeceat.

20. Primum inspiciamus, an talis vindicta divinam justitiam dedeceat. Si universa hominum natura est damnabilis, quos Dominus gratiæ suæ communicatione non dignatur, iis paratum scimus esse interitum: nihilominus propria iniquitate, non iniquo Dei odio intereunt. Nec ulla relinquitur expostulatio, cur non aliorum exemplo Dei gratia in salutem adjuventur. Quum ergo hæc impiis & flagitiosis irrogatur ob scelera punitio, ut Dei gratia in multas generationes domus eorum priventur: quis ob justissimam hanc vindictam Deo criminationem intendat? At Dominus contra pronunciat, pœnam peccati paterni in filium non transituram. Observa quid illic agatur: Israelitæ, quum diu & assidue multis calamitatibus vexarentur, proverbium jactare cœperant, Patres suos comedisse uvam acerbam, unde dentes filiorum obstupescerent: quo significabant, admissa fuisse à parentibus peccata, quorum pœnas ipsi, justi alioqui & immerentes, penderent; implacabili magis Dei iracundia, quam moderata severitate. Iis denunciat Propheta, non ita esse: quia ob propria flagitia plectantur: neque Dei justitiæ convenire, ut filius justus ob scelesti patris nequitiam supplicium luat. quod neque in præsenti sanctione habetur. Nam si visitatio, de qua nunc sermo est, adimpletur, quum ab impiorum familia gratiam, lumen suæ veritatis, reliqua salutis adjumenta aufert Dominus: eo ipso, quod excæcati & derelicti ab ipso filii parentum vestigiis insistunt, maledictiones ob paterna scelera sustinent. Quod vero & temporariis miseriis subjiciuntur, & æterno demum exitio, ita justo Dei judicio non ob aliena peccata, sed ob iniquitatem propriam puniuntur.

Locorum in speciem pugnantium conciliatio.
Ezech. 18. vers. 20.

Posterioris partis, de misericordia Dei in mille generationes propaganda, expositio.

21. Altera ex parte offertur promissio de propaganda in mille generationes Dei misericordia: quæ etiam frequenter in Scriptura occurrit, & in solenni Ecclesiæ fœdere inseritur, *Ero Deus tuus, & seminis tui post te*. Quod respiciens Salomon, scribit filios justorum post mortem eorum beatos fore: non tantum sanctæ educationis ratione (quæ & ipsa certe momentum non minimum habet) sed ob istam in fœdere promissam benedictionem, quod Dei gratia in familiis piorum æterna resideat. Eximia hinc fidelibus consolatio, ingens impiis terror: nam si post mortem quoque memoria, tum justitiæ, tum iniquitatis tantum apud Deum valet, ut maledictio hujus, & illius benedictio in posteritatem redundet, multo magis in ipsis auctorum capitibus residebit. Cæterum nihil obstat, quod impiorum soboles interdum ad bonam frugem se recipit, fidelium soboles degenerat: quia non perpetuam hic regulam figere voluit Legislator, quæ suæ lectioni derogaret. Nam ad consolationem justi ac terrorem peccatoris sufficit non esse vanam ipsam aut inefficacem sanctionem, tametsi non semper locum habeat. Quemadmodum enim, quæ paucis sceleratis infliguntur temporales pœnæ, testimonia sunt divinæ adversus peccata iræ, & futuri olim in omnes peccatores judicii, tametsi multi impune usque ad vitæ finem evadant: ita quum exemplum unum edit Dominus istius benedictionis, ut filium in patris gratiam misericordia & benignitate sua prosequatur, documentum præbet constantis & perpetuæ in suos cultores gratiæ: quum patris iniquitatem semel in filio persequitur, docet quale reprobos omnes judicium ob scelera propria maneat. quam certitudinem

Gen. 17: 7.
Prov. 20: 7.
Ejus promissionis usus.
Exceptionis ratio & frequenter admodum occurrentis consideratio.

Amplitudo hujus beneficii.

nem potissimum hic spectavit. Obiter etiam misericordiæ suæ amplitudinem nobis commendat, quam in mille generationes extendit, quum quatuor duntaxat generationes assignarit vindictæ.

PRÆCEPTUM TERTIUM.

Non usurpabis nomen JEHOVÆ *Dei tui in vanum.*

Tertii præcepti expositio, finis & summa.

22. Finis præcepti est, Quod nominis sui majestatem vult nobis esse sacrosanctam. Summa igitur erit, ne ipsam contemptim & irreverenter habendo profanemus. Cui interdicto cohæret ex ordine præceptum, ut eam religiosa veneratione prosequi nobis studio & curæ sit. Itaque sic animis & linguis comparatos esse nos decet, ut nihil de ipso Deo, ejusque mysteriis, aut cogitemus, aut loquamur, nisi reverenter & multa cum sobrietate: ut in æstimandis ejus operibus nihil nisi erga ipsum honorificum sapiamus. Hæc, inquam, tria observare non oscitanter convenit, ut quicquid mens de ipso concipit, quicquid lingua profatur, ipsius excellentiam resipiat, & sacræ nominis ejus sublimitati respondeat: denique ad extollendam ejus magnificentiam aptum sit. Sancto ejus verbo & adorandis mysteriis ne temere præpostereque abutamur, vel ad ambitionem, vel ad avaritiam, vel ad ludicra nostra: sed prout impressam gerunt nominis ejus dignitatem, suum inter nos honorem ac pretium semper habeant. Postremo, ejus operibus ne obloquamur, aut detrectemus, quemadmodum illi contumeliose solent obstrepere miseri homines: sed quicquid ab ipso memoramus factum, cum sapientiæ, justitiæ, bonitatis elogiis prædicemus. Id est nomen Dei sanctificare. ubi secus fit, vano pravoque abusu polluitur: quia rapitur extra legitimum usum, cui soli consecratum erat: atque ut nihil aliud, sua tamen dignitate exutum, contemptibile paulatim redditur. Quod si in hac temeraria usurpandi importune divini nominis facilitate tantum est mali: multo plus in eo, si in nefarios usus conferatur, ut qui ipsum necromantiæ superstitionibus, diris devotionibus, illicitis exorcismis, aliisque impiis incantationibus servire faciunt. Juramentum autem in mandato potissimum assumitur, in quo perversus divini nominis abusus maxime est detestabilis: quo inde melius absterreamur ab omni in universum ejus profanatione. Hic autem de cultu Dei præcipi, & reverentia nominis ejus, non autem de æquitate, quæ inter homines colenda est, inde patet, quod deinde in secunda tabula perjurium & falsum testimonium damnabit, quo læditur humana societas, supervacua autem esset repetitio, si hoc præceptum tractaret de officio charitatis. Jam, ipsa quoque distinctio hoc postulat, quia non frustra Deus (ut dictum est) duas Legi suæ tabulas attribuit. Unde colligitur hoc jus suum sibi vendicare, ac tueri nominis sui sanctitatem, non autem docere quid homines hominibus debeant.

Partes tres. — Prima. — Altera. — Tertia. — Usurpare nomen Dei in vanum, quid. — Species hujus usurpationis. — Inter alias, juramentum. — Distinctio hujus præcepti à nono.

Juramenti definitio.

23. Primo loco habendum est, quid sit juramentum. Est autem Dei attestatio ad veritatem sermonis nostri confirmandam. Quæ enim manifesta in Deum probra continent execrationes, indignæ sunt quæ inter juramenta censeantur. Ejusmodi attestationem, ubi rite peragitur, speciem esse cultus divini ostenditur multis locis Scripturæ. ut quum Jesaias de Assyriis & Ægyptiis in fœderis societatem cum Israële vocandis vaticinatur, *Loquentur*, inquit, *lingua Chanaan, & in nomine Domini jurabunt*. hoc est, Jurando per nomen Domini, confessionem religionis edent. Item, quum de propagando ejus regno loquitur, *Quicunque benedicet sibi, in Deo fidelium benedicet: & qui jurabit in terra, jurabit in Deo vero*. Jeremias, *Si eruditi*, inquit, *docuerint jurare populum in nomine meo, sicut docuerunt jurare per Baal, ædificabuntur in medio domus meæ*. Et merito nomen Domini in testimonium invocando, nostram in ipsum religionem dicimur testari: Sic enim ipsum æternam esse & immutabilem veritatem confitemur: quem appellamus non modo, tanquam præ aliis idoneum veritatis testem, sed etiam ceu ejus assertorem unicum, qui abscondita in lucem proferre queat: deinde, ut cordium cognitorem. Ubi enim desunt hominum testimonia, ad Deum testem refugimus: ac præsertim ubi asserendum est, quod in conscientia latet. Qua ratione amare succenset iis Dominus, qui per alienos deos dejerant. atque id jurisjurandi genus, argumentum manifestæ defectionis interpretatur, *Filii tui dereliquerunt me, & jurant in iis, qui non sunt dii*. Et sceleris hujus gravitatem, pœnarum comminatione declarat, *Disperdam eos, qui jurant per nomen Domini, & jurant per Melchom*.

Est divini cultus species. Jes. 19: 18. Jes. 65: 16. Jer. 12: 16. *Ratio.* Jer. 5: 7. Soph. 1. vers. 5.

Hic vero multipliciter peccatur.

24. Jam ubi intelligimus, sacramentis nostris Dominum inesse velle nominis sui cultum: eo major adhibenda diligentia, ne pro cultu, vel contumeliam, vel contemptum & vilitatem contineant. Contumelia est non levis, si per ipsum pejeratur: unde & profanatio appellatur in Lege. Quid enim restat Domino, ubi sua veritate fuerit spoliatus? jam Deus esse desinet. Sed enim spoliatur certe, dum falsi suffragator & approbator constituitur. Quare Josuah, dum Achan ad confessionem veri adigere vult, *Fili mi*, ait, *da gloriam Domino Israel*: innuens scil. Dominum gravissime inhonorari, si per eum pejeratur. Neque mirum: non enim stat per nos, quin mendacium sacro ejus nomini quodammodo inuratur. Quam loquutionem usitatam inter Judæos fuisse, quoties ad sacramentum dicendum quispiam vocaretur, constat ex simili obtestatione, qua utuntur in Euangelio Joannis Pharisæi. Ad hanc cautionem nos instituunt formulæ, quæ in Scripturis usurpantur, *Vivit Dominus: Hæc faciat mihi Dominus, & hæc addat: Testis sit Deus in animam meam*: quæ insinuant Deum advocare nos non posse orationis nostræ testem, quin perjurii ultorem nobis imprecemur, si fallimus.

Lev. 19: 12. *1. Si Dominum ipsum attestantes, vel pejeremus, atque ita contumeliam ipsi inferamus.* Jos. 7: 19. Joan 9: 24. 1 Sam. 14. vers. 45. 2 Reg. 6. vers. 31. 2 Cor. 1. vers. 23.

25. Vile & vulgare redditur Dei nomen, quum veris quidem, sed supervacuis juramentis adhibetur: siquidem accipitur hic quoque in vanum. Quare non satis fuerit à perjurio abstinere, ni simul meminerimus, jusjurandum non libidinis, aut voluptatis, sed necessitatis causa permissum & institutum, ideoque extra licitum illius usum egredi, qui rebus non necessariis accommodat. Porro non alia prætendi necessitas potest, quam ubi vel religioni, vel charitati est serviendum. Qua in re nimis licentiose hodie delinquitur: eoque intolerabilius, quod assuetudine ipsa pro delicto imputari desiit: quod certe apud Dei tribunal non parvo æstimatur. Passim enim promiscue temeratur Dei nomen in nugacibus colloquiis: nec male fieri putatur, quia in tantæ improbitatis possessionem longa & impunita audacia ventum est. Manet tamen ratum Domini mandatum: manet firma sanctio: & effectum olim suum obtinebit, qua peculiaris quædam vindicta in eos edicitur, qui frustra nomen ipsius usurparint. Peccatur & alia in parte, quod in Dei locum sanctos ejus servos in juramentis substituimus, manifesta impietate: quia sic divinitatis gloriam ad eos traducimus. Neque enim abs re est, quod speciali mandato præcipit Dominus jurare per nomen suum: speciali interdicto prohibuit, ne per alienos deos jurantes audiamur. Et Apostolus idem liquide testatur, quum scribit homines in juramentis superiorem seipsis appellare Deum, quia sua gloria majorem non habebat, per seipsum jurasse.

2. Vel si juramentis inanibus eum appellantes, vilem quodammodo & contemptibilem reddamus. — Juramentum quando & quomodo adhibendum. — 3. Si Dei servos in ejus locum jurando substituamus. Exod. 23. vers. 13. Deut. 6: 13. & 10: 20. Heb. 6: 13.

Anabaptistæ omnia juramenta damnantes refelluntur.

1 Auctoritate Christi, qui Patri adversarius esse nequit.

Matth. 5. vers. 34, 37. Exod. 22. vers. 11. Joan. 10. vers. 30. ibid. v. 18. Joan 7:16.

26. Hac jurisjurandi moderatione Anabaptistæ non contenti, omnia sine exceptione execrantur: quoniam Christi generale sit interdictum, *Ego dico vobis, ne juretis omnino: sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod ultra est, à malo est.* Sed hoc modo inconsiderate in Christum impingunt: dum illum faciunt Patri adversarium, & qui ad decreta ejus abroganda in terram descenderit. Siquidem Deus æternus in Lege non modo juramentum, ceu rem legitimam, permittit: (quod ipsum abunde foret) sed in necessitate imperat. Christus autem se asserit unum esse cum Patre, se non aliud afferre quam quod Pater mandaverit, doctrinam suam non esse à seipso, &c. Quid ergo? Deumne sibi contrarium facient, qui quod semel in moribus præcipiendo approbarit, postea prohibeat ac damnet? Sed quia in verbis Christi nonnihil est difficultatis, ea paulisper expendamus. Hic autem nunquam verum assequemur, nisi oculos intendamus in Christi scopum, & ad id, quod illic agit, animum advertamus. Illi non est institutum, Legem aut laxare, aut restringere, sed ad veram ac germanam intelligentiam reducere, quæ falsis Scribarum & Pharisæorum commentis valde depravata fuerat. Id si tenemus, non putabimus Christum damnasse in totum juramenta: sed ea tantum quæ Legis regulam transgrediuntur. Ex ipsis constat, populum nihil tunc cavere solitum præter perjuria, quum non iis solis, sed inanibus quoque ac supervacuis juramentis Lex interdicat. Dominus ergo, certissimus Legis interpres, non modo pejerare, sed etiam jurare, malum esse admonet. Quomodo jurare? nempe, in vanum. Quæ autem in Lege commendantur juramenta, salva & libera relinquit. Videntur sibi validius pugnare,

Interpretatione loci, quem Anabaptistæ pervertunt.

Instantia eorundem solutio.

quum mordicus arripiunt particulam *Omnino*: quæ tamen non ad jurandi verbum refertur, sed ad subjectas sacramentorum formulas. Nam & ista erat erroris portio, quod dum per cælum & terram dejerabant, Dei nomen se non putabant attingere. Ergo post præcipuum prævaricationis caput, omnia etiam subterfugia Dominus illis præcidit: ne se opinentur evasisse, si suppresso Dei nomine cælum & terram appellarint. Nam hic quoque obiter notandum, quamvis non exprimatur nomen Dei, homines tamen obliquis formis per ipsum jurare: quemadmodum, si per lumen vitale, per panem, quo vescuntur, per Baptismum suum, aut alia divinæ erga se

Christi scopus.

liberalitatis pignora quælibet jurent. Neque vero Christus eo loco per cælum & terram & Hierosolymam jurare vetans, superstitionem corrigit, ut falso quidem putant: sed eorum potius sophisticam argutiam refellit, qui pro nihilo ducebant indirecta juramenta futiliter jactare, quasi sacro Dei nomini parcerent, quod tamen insculptum est singulis ejus beneficiis. Alia est ratio, ubi vel mortalis quispiam, vel mortuus, vel Angelus in locum Dei substituitur: sicuti apud profanas gentes excogitavit adulatio, putidam illam formam, per vitam aut genium Regis: quia tunc falsa apotheosis unius Dei gloriam obscurat & minuit. Verum, ubi nihil aliud est propositum, quam ex sacro Dei nomine petere dictorum confirmationem, quamvis id oblique fiat, in frivolis omnibus juramentis læditur ejus majestas. Licentiam hanc vano prætextu spoliat Christus, omnino jurare prohibens. Eodem & Jacobus tendit, illa Christi verba, quæ citavi, usurpans: quia semper in mundo grassata est illa temeritas, quæ tamen profanatio est nominis Dei. Nam si ad substantiam referas particulam *Omnino*, acsi nulla exceptione illicitum esset quodvis jusjurandum, quorsum explicatio, quæ mox additur, *Neque per cælum, neque per terram*, &c. Quibus satis patet, cavillis occurri, unde levari suum vitium Judæi putabant.

Cur omnino juramenta Christus prohibeat hoc loco.

* Jac. 5: 12

2. Exemplo Christi &

27. Itaque sanis judiciis ambiguum jam esse nequit, Dominum illic juramenta modo ea improbasse, quæ per Legem vetita essent. Nam & ipse, qui perfectionis, quam docebat, exemplar in vita exhibuit, non abhorruit à juramentis quoties res requirebat: & discipuli, quos magistro suo per omnia paruisse non dubitamus, idem exemplum sequuti sunt. Quis audeat dicere juraturum fuisse Paulum, si jusjurandum prorsus interdictum fuisset? Atqui ubi res ita tulit, sine ullo scrupulo jurat, etiam addita interdum imprecatione. Nondum tamen finita est quæstio: quando nonnulli sola ab hoc interdicto publica juramenta eximi arbitrantur: qualia sunt, quæ deferente exigenteque magistratu præstamus: qualia etiam in sanciendis fœderibus usurpare principes solent: vel populus, quum in nomen principis jurat: vel miles, quum sacramento militiæ adigitur: & quæ sunt hujusmodi. In hunc quoque ordinem (& jure) referunt, quæ extant apud Paulum, ad asserendam Euangelii dignitatem: quando Apostoli in sua functione privati homines non sunt, sed publici Dei ministri. Et sane non inficior illa esse tutissima; quod solidioribus Scripturæ testimoniis defenduntur. Jubetur magistratus in re dubia adigere testem ad juramentum, ille vicissim juramento respondere. & Apostolus ait humanas controversias hoc remedio expediri. In hoc præcepto habet uterque solidam officii sui approbationem. Quin etiam apud veteres Ethnicos observare licet, publicum & solenne jusjurandum in magna religione habitum fuisse: vulgaria, quæ promiscue faciebant, aut pro nihilo, aut non ita magno fuisse reputata, perinde ac Dei numen in his non intercedere putarent. Verum privata juramenta, quæ sobrie, sancte, reverenter necessariis rebus adhibentur, damnare nimis periculosum fuerit: quæ ipsa & ratione & exemplis fulciuntur. Nam, si privatis in re gravi & seria Deum inter se judicem appellare licet, multo magis testem. Insimulabit te frater tuus perfidiæ: purgare te studebis, ex charitatis officio: ille nulla ratione satisfieri sibi patietur. Si in discrimen fama tua ob illius obstinatam malignitatem veniat, sine offensa ad Dei judicium provocabis, ut tuam innocentiam tempore manifestet. Minus est testem advocare, si verba expenduntur. Non video igitur, cur hic illicitam asseramus attestationem. Neque desunt plurima exempla. Si Abraham & Isaac sacramentum cum Abimelech publico nomine prætexitur; at certe Jacob & Laban privati erant, qui mutuo juramento fœdus inter se sanciunt. Privatus erat Boos, qui promissum conjugium Ruth eodem modo confirmavit. Privatus erat Abdias, vir justus & timens Dei, qui juramento asseverat, quod Eliæ vult persuadere. Nullam itaque meliorem regulam habeo, nisi ut juramenta sic moderemur, ne temeraria sint, ne promiscua, ne libidinosa, ne frivola: sed justæ necessitati serviant, ubi scil. vel Domini gloria vindicanda, vel promovenda fratris ædificatio. quo Legis mandatum spectat.

Pauli Apostoli, sæpissime apud Euangelistas.

Rom. 1: 9. 2 Cor. 1. vers. 23.

Juramenta publica probant nonnulli, privata autem minime.

Hebr. 6. vers. 16.

Sed privata etiam licita esse, tum ratione, tum exemplis ostenditur, adhibitis cancellis, quos Dei verbum præscribit.

Genes. 21. vers. 24. & 26: 31. Genes. 31. vers. 53. Ruth. 3: 13. 1 Reg. 18. vers. 10.

Regula in juramentis sequenda.

PRÆCEPTUM
QUARTUM.

Recordare diem Sabbathi, ut sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo autem die Sabbathum JEHOVÆ *Dei tui est. Non facies ullum opus in eo, &c.*

Quarti præcepti expositio & finis.

28. Finis præcepti est, ut propriis affectibus & operibus emortui, regnum Dei meditemur, atque ad eam meditationem institutis ab ipso rationibus exerceamur. Verum, quoniam habet peculiarem & divisam à reliquis considerationem, paulo diversam interpretationis seriem requirit. Umbratile veteres nuncupare solent, quod externam diei observationem

vationem contineat, quæ in Christi adventu cum reliquis figuris abolita fuerit. quod vere quidem ab illis dicitur: sed dimidia tantum ex parte rem attingunt. Quare altius repetenda est expositio: & dispiciendæ tres causæ, quibus constare hoc mandatum observasse mihi videor.

Causæ tres.

Prima.

Voluit enim cælestis Legislator sub diei septimi quiete, populo Israel spiritualem requiem figurare, qua à propriis operibus feriari debent fideles, ut Deum in se operari sinant.

Altera.

Deinde statum diem esse voluit, quo ad Legem audiendam & ceremonias peragendas convenirent, vel saltem quem operum suorum meditationi peculiariter darent: ut hac recordatione ad pietatem exercerentur.

Tertia.

Tertio, servis, & iis, qui sub aliorum degerent imperio, quietis diem indulgendum censuit, quo aliquam haberent à labore remissionem.

Prima causa explicatio. Spiritualis quietis adumbratio primarium locum in hoc præcepto tenet.

29. Illam tamen spiritualis quietis adumbrationem primarium in Sabbatho locum tenuisse, multifariam docemur. Nullius fere siquidem præcepti obedientiam severius Dominus exigit. Quum subversam omnem religionem vult apud Prophetas significare, polluta, violata, non custodita, non sanctificata sua Sabbatha conqueritur: quasi, omisso hoc obsequio, nihil amplius restaret in quo posset honorari. Ejus observantiam eximiis encomiis prosequitur: unde & fideles, inter alia oracula, Sabbathi revelationem mirifice æstimabant. Sic enim loquuntur Levitæ apud Nehemiam, in solenni congregatione, *Ostendisti patribus nostris Sabbathum tuum sanctum, mandata & ceremonias & Legem dedisti eis per manum Mosis.* Vides, ut singulari dignatione habeatur inter præcepta omnia Legis. Quæ omnia pertinent ad commendandam mysterii dignitatem, quod à Mose & Ezechiele pulcherrime exprimitur. Sic habes in Exodo, *Videte, ut Sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos, in generationibus vestris: ut sciatis quod ego sum Dominus, qui sanctifico vos. Custodite Sabbathum: sanctum est enim vobis. Custodiant filii Israël Sabbathum, & celebrent illud in generationibus suis. pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumque perpetuum* Fusius etiamnum Ezechiel: cujus tamen summa huc redit, esse in signum, quo Israel cognosceret, Deum esse suum sanctificatorem. Si sanctificatio nostra propriæ voluntatis mortificatione constat, jam se profert aptissima signi externi cum re ipsa interiori analogia. Quiescendum omnino est, ut Deus in nobis operetur: cedendum voluntate nostra, resignandum cor, abdicandæ cunctæ carnis cupiditates. Denique feriandum est ab omnibus proprii ingenii muniis, ut Deum habentes in nobis operantem, in ipso acquiescamus, quemadmodum Apostolus quoque docet.

Num. 13. vers. 22.
Eze. 20: 12. & 22: 8. & 23: 38.
Jerem. 17. vers. 21. 22. & 27.
Jesa. 56: 2
Nehem. 9. vers. 14.
Exod. 13. vers. 31, 35.

Quod indicat Deum esse nostrum sanctificatorem.

Eze. 20: 12.

Unde sequitur, feriandum nobis esse ut Deum in nobis operantem impediamus.

Heb. 3: 13. & 4: 9.

30. Perpetuam istam cessationem Judæis repræsentabat unius diei ex septenis observatio: quæ ut majori religione coleretur, eam exemplo suo Dominus commendavit. Non enim ad excitandum hominis studium mediocriter valet, ut se ad Creatoris imitationem tendere noverit. Siquis arcanam aliquam in septenario numero significationem requirat, quando hic in Scriptura perfectionis est numerus, non sine causa delectus est ad notandam perpetuitatem. Cui & illud suffragatur, quod Moses in die, quo narrat requievisse Dominum ab operibus suis, finem describendæ dierum ac noctium successionis facit. Potest & altera probabilis afferri numeri notatio: quod scilicet designarit Dominus, nunquam absolutum fore Sabbathum, donec ventum ad ultimum diem fuerit. Nostram enim in illo beatam quietem hic inchoamus, in ea novos quotidie progressus facimus: sed quia assidua est adhuc cum carne militia, non prius consummabitur, quam implebitur illud Jesaiæ de continuanda neomenia cum neomenia, Sabbatho cum Sabbatho, nempe, quum erit Deus omnia in omnibus. Videri ergo possit Dominus per diem septimum populo suo delineasse futuram sui Sabbathi in ultimo die perfectionem: quo continenti Sabbathi meditatione ad hanc perfectionem tota vita aspiraret.

Siquis arcanam significationem in numero requirat, sensus præcepti eo respectu aperitur, Sabbathi perpetuitas, & in ultimo die perfectio.

Jes. 66: 23.
1 Cor. 15. vers. 28.

31. Siquis hanc numeri observationem, ceu nimis argutam fastidiat, nihil impedio, quominus simplicius accipiat: Dominum certum diem ordinasse, quo ad meditandam spiritualis quietis assiduitatem populus sub Legis pædagogia exerceretur. Septimum assignasse, vel quia sufficere providebat, vel ut proposita exempli sui similitudine, melius populum exstimularet: vel certe admoneret non alio spectare Sabbathum, nisi ut suo Creatori conformis redderetur. Parum enim interest: modo mysterium, quod præcipue delineatur, maneat, de perpetua nostrorum operum quiete. Ad quod contemplandum identidem revocabant Judæos Prophetæ: ne carnali cessatione defunctos se putarent. Præter allegatos jam locos sic habes apud Jesaiam, *Si averteris à Sabbatho pedem tuum, ut non facias voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaveris Sabbathum delicatum & sanctum Domini gloriosi: & glorificaveris eum dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem: tunc delectaberis super Domino,* &c. Cæterum non dubium, quin Domini Christi adventu, quod ceremoniale hic erat, abolitum fuerit. Ipse enim veritas est, cujus præsentia figuræ omnes evanescunt: corpus, cujus aspectu umbræ relinquuntur. Ipse, inquam, verum Sabbathi complementum. Per Baptismum illi consepulti, in consortium mortis ejus insiti sumus, ut resurrectionis participes, in novitate vitæ ambulemus. Ideo *Sabbathum umbram fuisse rei futuræ*, alibi scribit Apostolus: *corpus extra in Christo*, hoc est, solidam veritatis substantiam, quam illo loco bene explicavit. Ea non uno die contenta est, sed toto vitæ nostræ cursu, donec penitus nobismetipsis mortui, Dei vita impleamur. A Christianis ergo abesse debet superstitiosa dierum observatio.

Si simplicius accipias, parum interest, modo mysterium maneat, de perpetua nostrorum operum quiete: ita tamen, ut superstitiosa dierum observatio arceatur.

Jes. 58: 13.

Ceremonia Christi adventu abrogata.

Rom. 6: 4.
Col. 2: 17.

32. Enimvero, quoniam duæ posteriores causæ veteribus umbris annumerari non debent, seculis omnibus peræque conveniunt: abrogato Sabbatho, inter nos tamen etiamnum locum istud habet, ut statis diebus ad audiendum verbum, ad mystici panis fractionem, ad publicas orationes conveniamus: deinde, ut servis & operariis sua detur à labore remissio. Utramque in Sabbathi præceptione curæ fuisse Domino, procul dubio est. Prior abunde testimonii, vel in solo Judæorum usu, habet. Secundam signavit Moses in Deuteronomio, his verbis, *Ut requiescat servus tuus & ancilla tua, sicut & tu: memento quod & ipse servieris in Ægypto.* Item in Exodo, *Ut requiescat bos & asinus tuus: & respiret filius ancillæ tuæ.* Utrumque quis neget nobis perinde ac Judæis convenire? Conventus Ecclesiastici nobis Dei verbo præcipiuntur: & eorum necessitas, ipsa vitæ experientia, nota satis est. Nisi stati sint, & suos habeant constitutos dies, quomodo haberi possunt? Omnia decenter & ordine gerenda inter nos sunt ex Apostoli sententia. Tantum vero abest, quo decorum & ordo, nisi ista politia & moderatione, conservari possit, ut præsentissima impendeat Ecclesiæ perturbatio & ruina, si dissolvatur. Quod si eadem nobis necessitas incumbit, cujus in subsidium Judæis Dominus Sabbathum constituerat: nemo causetur nihil ad nos pertinere. Voluit enim providentissimus & indulgentissimus Pater noster, nostræ non minus, quam Judæorum necessitati prospicere. Cur non quotidie, inquies, potius convenimus, ut ita tollatur dierum discretio? utinam illud quidem daretur: & sane digna erat spiritualis sapientia, cui quotidie decideretur particula aliqua temporis. Sed si à multorum infirmitate obtineri non potest, ut quotidiani conventus agantur: & charitatis ratio plus ab illis exigere non permittit: cur non pareamus rationi, quam nobis videmus Dei voluntate impositam?

Secunda & tertia causa explicatio, quæ duplicem habet respectum perpetuum.

Confirmatio.

Deut. 5: 14.
Exod. 23. vers. 12.
1 Cor. 14. vers. 40.

De conventibus sacris.

De diei Dominici observatione, adversus eos, qui plebem Christianam sic in Judaismo foveri quiritantur.

33. Paulo hic cogor esse longior, quod hodie ob diem Dominicum tumultuantur nonnulli inquieti spiritus: Plebem Christianam quiritantur in Judaismo foveri, quia retinet aliquam dierum observationem. Ego autem respondeo, citra Judaismum dies istos à nobis observari: quia longo intervallo differimus in hac parte à Judæis. Non enim ut ceremoniam arctissima religione celebramus, qua putemus, mysterium spirituale figurari: sed suscipimus, ut remedium retinendo in Ecclesia ordini necessarium. Atqui Paulus docet, non esse in ejus observatione judicandos Christianos: quia sit umbra rei futuræ. Ideo timet ne inter Galatas frustra laborarit, quod adhuc dies observarent. Et ad Romanos asserit superstitiosum esse, siquis judicat inter diem & diem. At quis præter istos duntaxat furiosos, non videat de qua observatione intelligat Apostolus? Non enim in finem istum Politicum & Ecclesiasticum ordinem respiciebant: sed quum tanquam rerum spiritualium umbras retinerent, tantundem obscurabant Christi gloriam & Euangelii lucem. A manuariis operibus non ideo feriabantur, quod essent à sacris studiis & meditationibus avocamenta: sed religione quadam, quod feriando, mysteria olim commendata recolere se somniabant. In hanc, inquam, præposteram dierum discretionem invehitur Apostolus: non in legitimum delectum, qui societatis Christianæ paci serviat. Siquidem in Ecclesiis ab eo institutis Sabbathum in hunc usum retinebatur. Illum enim diem præscribit Corinthiis, quo symbola ad sublevandos Hierosolymitanos fratres colligantur. Si timetur superstitio: plus erat periculi in Judaicis feriis, quam in Dominicis (quos nunc habent Christiani) diebus. Nam quod ad evertendam superstitionem expediebat, sublatus est Judæis religiosus dies: quod decoro, ordini, paci in Ecclesia retinendis necessarium erat, alter in eum usum destinatus est.

Objectio. Col. 2: 16. Galat. 4. vers. 10, 11. Rom. 14: 5. *Responsio.* 1 Cor. 16. vers. 2.

Ratio hujus instituti.

34. Quanquam non sine delectu Dominicum, quem vocamus, diem veteres in locum Sabbathi subrogarunt. Nam quum veræ illius quietis, quam vetus Sabbathum adumbrabat, in resurrectione Domini finis sit ac complementum: ipso die, qui umbris finem attulit, admonentur Christiani, ne umbratili ceremoniæ inhæreant. Neque sic tamen septenarium numerum moror, ut ejus servituti Ecclesiam astringam: neque enim Ecclesias damnavero, quæ alios conventibus suis solennes dies habeant, modo à superstitione absint. Quod erit, si ad solam observationem disciplinæ & ordinis bene compositi referantur. Summa sit: ut sub figura Judæis tradebatur veritas, ita nobis sine umbris commendatur: primum, ut perpetuum tota vita Sabbathismum meditemur à nostris operibus, quo Dominus in nobis per suum Spiritum operetur: deinde, ut pia operum Dei recognitione privatim se quisque, quoties vacat, diligenter exerceat: tum etiam, ut omnes simul legitimum Ecclesiæ ordinem, ad verbum audiendum, ad Sacramentorum administrationem, ad publicas orationes constitutum, observemus: tertio, ne nobis subditos inhumaniter premamus. Ita evanescunt nugæ pseudoprophetarum, qui Judaica opinione populum superioribus seculis imbuerunt, nihil aliud afferentes, nisi abrogatum esse, quod ceremoniale erat in hoc mandato (id vocant sua lingua diei septimæ taxationem) remanere autem quod morale est, nempe unius diei observationem in hebdomade. Atqui id nihil aliud est, quam in Judæorum contumeliam diem mutare, diei sanctitatem animo eandem retinere: siquidem manet nobis etiamnum par mysterii in diebus significatio, quæ apud Judæos locum habebat. Et sane videmus, quid tali doctrina profecerint. qui enim eorum constitutionibus hærent, crassa carnalique Sabbathismi superstitione Judæos ter superant: ut nihilo minus hodie ipsis conveniant objurgationes quæ apud Jesaiam leguntur, quam iis, quos sua ætate Propheta increpabat. Cæterum generalis doctrina præcipue tenenda est: ne religio inter nos vel concidat vel languescat, diligenter colendos esse sacros cœtus, & externis subsidiis, quæ ad fovendum Dei cultum valeant, operam dandam esse.

A quo tamen abesse debet superstitiosa necessitas. *Summa præcepti.* de hac libertate vide Socrat. hist. trip. lib. 9. c. 38. Jesa. 1. & 58: 13.

PRÆCEPTUM
QUINTUM.

Honora patrem tuum & matrem, ut sis longævus super terram, quam JEHOVA *Deus tuus daturus est tibi.*

Quinti præcepti (quod est primum secundæ tabulæ) expositio, finis, summa, & interdictum.

35. Finis est, Quoniam Domino Deo suæ dispositionis conservatio cordi est, ordinatos ab ipso eminentiæ gradus oportere nobis esse inviolabiles. Summa igitur erit, ut quos nobis præfecit Dominus, eos suspiciamus, eosque & honore & obedientia & gratitudine prosequamur. Unde sequitur interdictum, nequid eorum dignitati, vel contemptu, vel contumacia, vel ingratitudine derogemus. Sic enim late patet vocabulum honoris in Scriptura: ut quum dicit Apostolus, Presbyteros, qui bene præsunt, duplici honore dignos esse, non modo reverentiam iis deberi intelligit, sed quam ministerium eorum remunerationem meretur. Quoniam autem hoc de subjectione præceptum cum humani ingenii pravitate valde pugnat (quod, ut est celsitudinis appetentia turgidum, ægre se subjici sustinet) quæ natura maxime amabilis est ac minime invidiosa superioritas, in exemplar proposita est: quia facilius animos nostros emollire & inflectere ad submissionis consuetudinem poterat. Ad omnem ergo legitimam subjectionem ab ea, quæ facillima est toleratu, nos paulatim assuefacit Dominus: quando est omnium eadem ratio. Siquidem, quibus attribuit eminentiam, quatenus ad eam tuendam necesse est, suum cum illis nomen communicat. In unum ipsum ita conveniunt Patris, Dei ac Domini tituli, ut quoties unum aliquem ex iis audimus, majestatis illius sensu animum nostrum feriri oporteat. Quos ergo istorum facit participes, eos quadam fulgoris sui scintilla illustrat, ut sint pro suo quisque loco spectabiles. Ita qui nobis est pater, in eo divinum aliquid reputare par est: quia divinum titulum non sine causa gerit. Qui princeps est, qui dominus, habet nonnullam honoris cum Deo communionem.

Honor parentibus exhibendus, quam late pateat. 1 Tim. 5. vers. 17. *Cur patris & matris meminit.* *Cui nomen Patris conveniat.*

36. Quapropter ambiguum esse non debet, quin hic universalem regulam Dominus statuat: nempe, prout quemque novimus esse nobis ejus ordinatione præfectum, ut ipsum reverentia, obedientia, gratitudine, & quibus possumus officiis prosequamur. Nec interest, dignine an indigni sint, quibus honor iste deferatur: nam qualescunque sint tandem, non tamen sine Dei providentia hunc locum assequuti sunt, cujus ratione ipse Legislator eos honorari voluit. Nominatim tamen de parentum reverentia præcepit, qui nos in hanc vitam sustulerunt: ad quam natura ipsa quodammodo instituere nos debet. Monstra enim sunt, non homines, qui patriam potestatem contumelia vel pervicacia infringunt. Ideo cunctos parentibus immorigeros trucidari jubet Dominus, ut beneficio lucis indignos, qui non recognoscunt, quorum opera in eam pervenerint. Atque ex variis quidem Legis appendicibus apparet verum esse, quod annotavimus, tres esse honoris, de quo hic loquitur, partes: reverentiam, obedientiam, gratitudinem. Primam Dominus sancit, dum interfici præcipit, qui maledixerit patri aut matri; quandoquidem illic contem-

Nec interest, dignine an indigni sint, quibus honos iste defertur. *Præcipue autem fancitur erga parentes honor.* *Cujus tres partes.* *Reverentia.* Exod. 21. vers. 17. Lev. 20: 9.

Prov. 20. vers. 20. Obedientia. Deut. 21. vers. 18. Gratitudo. Mat. 15: 4. Eph. 6: 1. Col. 3: 20.

contemptum ac contumeliam vindicat. Secundam, dum adversus immorigeros & rebelles pœnam mortis edicit. Ad tertiam pertinet, quod dicit Christus Matth. 15. *Ex præcepto Dei esse, ut benefaciamus parentibus.* Et quoties mandati mentionem facit Paulus, obedientiam in eo requiri interpretatur.

Promissio, quorsum addita sit.

37. Subnectitur promissio, commendationis vice, quæ magis admoneat, quam grata Deo sit, quæ hic nobis imperatur submissio. Istum enim aculeum excitando torpori nostro admovet Paulus, quum dicit, *mandatum hoc esse primum cum promissione.* Siquidem, quæ in prima tabula præcessit, non specialis & propria unius mandati fuit, sed ad Legem universam extendebatur.

Quo sensu accipienda.

Porro sic accipienda hæc est, Peculiariter Israëlitis loquebatur Dominus de terra, quam illis promiserat in hereditatem. Si ergo divinæ benignitatis arrhabo erat terræ possessio, non miremur, si Dominus testari voluerit suam gratiam, vitæ longitudinem largiendo: per quam fiebat, ut diuturnus caperetur sui beneficii fructus. Sensus ergo est, Honora patrem & matrem, quo per longum vitæ spatium frui tibi diu liceat ea terræ possessione, quæ tibi futura est in gratiæ meæ testimonium.

Præsens vita, divinæ benedictionis testimonium.

Cæterum, quia tota terra fidelibus benedicta est, præsentem vitam inter Dei benedictiones merito reponimus. Quare ad nos similiter spectat istæc promissio, quatenus scilicet divinæ benevolentiæ documentum nobis est præsentis vitæ duratio. Non enim ea, aut nobis promittitur, aut promissa fuis Judæis, quasi beatitudinem in se contineret: sed quia symbolum piis esse solet divinæ indulgentiæ.

Exceptionis consideratio & solutio.

Quare si contingat ante maturam ætatem obsequentem parentibus filium è vita abripi (quod non raro cernitur) nihilo minus in suæ promissionis complemento constanter Dominus perseverat, quam si eum centum terræ jugeribus muneretur, cui unum modo pollicitus erat. Totum in hoc situm est, ut expendamus longam vitam eatenus promitti, quatenus Dei benedictio est: benedictionem vero esse, quatenus divinæ gratiæ est documentum: quam ipse per mortem infinito uberius & solidius servis suis testificatur & reipsa demonstrat.

Ex adverso, immorigeris filiis maledictio denunciatur.

38. Adhæc, dum præsentis vitæ benedictionem Dominus pollicetur filiis, qui parentes, qua decet observatione, coluerint: simul innuit, omnibus immorigeris ac inobsequentibus certissimam imminere maledictionem. cui ne desit exequutio, eos per Legem suam mortis judicio obnoxios pronunciat, ac supplicium de ipsis sumi mandat. Si judicium effugiunt, ipse ultionem expetit quovis modo. Videmus enim quantus numerus ex hoc hominum genere vel in prælis vel in rixis cadat: alii insolitis modis affliguntur. omnes prope comminationem hanc non esse vanam argumento sunt. Quod siqui evadunt ad ultimam senectutem: quia in hac vita, Dei benedictione privati, nihil aliud quam misere languent, & majoribus in posterum pœnis reservantur, multum abest, quin benedictionis piis filiis promissæ fiant participes.

Sed, quousque parentibus, & iis, qui parentum locum obtinent, sit obediendum, additur necessaria instructio. Ephes. 6: 1.

Sed istud etiam obiter annotandum, quod illis obedire nonnisi in Domino jubemur: neque id obscurum est ex jacto prius fundamento: præsident enim eo loco, in quem evexit eos Dominus, communicata cum ipsis honoris sui portione. Quæ ergo submissio illis exhibetur, ad suspiciendum summum illum Patrem gradus esse debet. Quare, si in Legis transgressionem nos instigant, merito tum non parentes nobis habendi sunt, sed extranei, qui nos à veri Patris obedientia subducere conantur. Sic de principibus, dominis, & universo superiorum genere habendum. Indignum enim & absurdum est, ut ad deprimendam Dei celsitudinem eorum eminentia polleat, quæ ut ab illa pendet, ita in illam deducere nos debet.

PRÆCEPTUM
SEXTUM.
Non occides.

Sexti præcepti expositio, finis & summa.

39. Finis præcepti est; Quoniam hominum genus unitate quadam Dominus devinxit, incolumitatem omnium unicuique debere esse commendatam. In summa ergo, violentia omnis & injuria, ac omnino quævis noxa, qua proximi corpus lædatur, nobis interdicitur. Ac proinde jubemur, siquid in opera nostra ad tuendam proximorum vitam subsidii est, fideliter impendere: quæ ad eorum tranquillitatem faciunt, procurare: depellendis noxis excubare: siquo in discrimine sunt, præbere manum auxiliarem.

Quum Legislator sit spiritualis, homicidium cordis prohibet, & interiorem affectum conservandæ vitæ proximi præcipit.

Si Deum Legislatorem sic loqui recordaris, simul cogita velle per hanc regulam animæ tuæ moderari. Ridiculum enim foret, ut is qui cordis cogitationes speculatur, iisque præcipue immoratur, ad veram justitiam nihil quam corpus erudiret. Ergo & homicidium cordis hac Lege prohibetur, & præcipitur interior affectus conservandæ fratris vitæ. Manus quidem homicidium parit, sed animus concipit, dum ira & odio inficitur. Vide an irasci adversus fratrem possis, quin noxæ libidine ardeas. Si non irasci, ergo nec odisse: quando odium nihil aliud est, quam ira inveterata. Dissimules licet, & vanis ambagibus extricare te coneris: ubi vel ira vel odium est, illic est maleficus affectus. Si tergiversari pergis, jam ore Spiritus pronunciatum est, homicidam esse, qui fratrem in corde suo oderit: ore Domini Christi pronunciatum est, reum esse judicio, qui fratri suo irascitur: reum esse concilio, qui dixerit racha: reum esse gehennæ ignis, qui dixerit fatue.

1 Joan. 3. vers. 15. Mat 5: 22.

Ratio duplex hujus præcepti. 1. Homo est imago Dei. 2. Et caro nostra.

40. Duplicem autem æquitatem Scriptura notat, qua nititur hoc præceptum: quia & imago Dei est homo, & caro nostra. Quare, nisi imaginem Dei violare libeat, sacrosanctum habere illum; nisi omnem exuere humanitatem, ut carnem propriam fovere debemus. Quæ à redemptione & Christi gratia ducenda est exhortatio, alibi tractabitur. Duo illa naturaliter in homine considerari Dominus voluit, quæ nos ad conservationem ejus inducerent: ut & suam imaginem in ipso impressam revereamur, & carnem nostram amplexemur. Non ergo evasit homicidii crimen, qui à sanguinis effusione sibi temperarit. Siquid opere perpetras, si conatu machinaris, si voto & consilio concipis, quod alterius saluti sit adversum, homicidii reus teneris. Nisi rursum illam pro facultate & opportunitate tueri studes, ea quoque immanitate Legem prævaricaris. Quod si tantopere de corporis incolumitate laboratur: hinc colligamus, quantum studii & operæ saluti animæ debeatur, quæ in immensum coram Domino præcellit.

lib. 3. c. 7. sect. 4. 5. 6. 7. & c. 20. sect. 38. 45. item lib. 4. c. 1. sect. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & cap. 17. sect. 38. 40.

PRÆCEPTUM
SEPTIMUM.
Non mœchaberis.

Septimi præcepti expositio, finis & summa.

41. Finis ejus, Quia pudicitiam & puritatem Deus amat, facessere à nobis omnem immunditiem oportere. Summa igitur erit, ut nequa spurcitia, aut libidinosa intemperie carnis inquinemur. Cui respondet affirmativum præceptum, ut caste & continenter omnes vitæ nostræ partes moderemur.

Cur scortationem vetet.

Scortationem autem nominatim vetat, ad quam tendit omnis libido: ut illius fœditate (quæ crassior est & palpabilior, quatenus scilicet corpori etiam maculam inurit) in libidinis cujusvis abominationem nos abducat. Quoniam hac lege conditus est homo, ut solitariam vitam non agat, sed adjuncto sibi subsidio utatur: deinde ex peccati maledictione in hanc necessitatem magis addictus est: quantum satis erat,

Adversus scortationem remedium.

Dominus opitulatus est nobis in hac parte, dum conjugium instituit, cujus societatem sua auctoritate initam, sua quoque benedictione sanctificavit. Unde constat & aliam quamlibet, extra conjugium, societatem, coram ipso maledictam esse: & illam ipsam conjugalem in necessitatis remedium esse ordinatam, ne in effrenem libidinem proruamus. Ne ergo nobis blandiamur, dum audimus non posse virum cum muliere, sine Dei maledictione, extra conjugium copulari.

Continentia donum, eximium quidem, in manu solius Dei: aliis omnino negatum, aliis ad tempus concessum est.

42. Jam quum per naturæ conditionem & accensa post lapsum libidine, mulieris consortio bis obnoxii simus, nisi quos singulari gratia Deus inde exemit: videant singuli quid sibi datum sit. Virginitas, fateor, virtus est non contemnenda: sed quoniam aliis negata est, aliis nonnisi ad tempus concessa, qui ab incontinentia vexantur, & superiores in certamine esse nequeunt, ad matrimonii subsidium se conferant, ut ita in suæ vocationis gradu castitatem colant. Nam, qui non capiunt hoc verbum, si non proposito concessoque remedio intemperantiæ suæ succurrant, cum Deo pugnant, ac resistunt ejus ordinationi.

Objectionis pro cælibatu, dilutio.

Psal. 91. vers. 11.

Neque mihi quispiam obstrepat (quod multi hodie faciunt) Dei se auxilio adjutum, omnia posse. Dei enim auxilium nonnisi iis adest, qui in viis suis ambulant: hoc est, in sua vocatione. à qua se omnes subducunt, qui præteritis Dei subsidiis, necessitates suas superare eluctarique inani temeritate contendunt. Continentiam singulare esse Dei donum, atque ex eorum genere, quæ non promiscue, nec in universum corpori Ecclesiæ, sed paucis membris conferantur, Dominus affirmat.

Matth. 19. vers. 12.

Primum enim certum hominum genus facit, quod se castraverit propter regnum cælorum, hoc est, ut solutius ac liberius vacare regni cælestis negotiis liceat. At ne talem castrationem esse in hominis sitam potestate quis putet, paulo ante ostenderat non omnes esse capaces, sed quibus peculiariter è cælo datum sit: unde concludit, *Qui potest capere, capiat.* Asserit etiamnum

1 Cor. 7:7.

apertius Paulus, dum scribit unumquemque habere proprium donum à Deo: unum sic, alterum autem sic.

Tamdiu igitur unusquisque à conjugio abstinere potest, quamdiu erit ad servandum cœlibatum idoneus.

43. Quando aperta denunciatione admonemur, non esse cujuslibet servare castitatem in cœlibatu, etiamsi studio & conatu ad id maxime aspiret: peculiarem esse gratiam, quam Dominus nonnisi certis hominibus confert, quo ipsos habeat ad opus suum expeditiores: nonne Deo & naturæ ab eo institutæ repugnamus, si non vitæ nostræ genus ad facultatis nostræ modum accommodamus? Hic scortationem Dominus prohibet: puritatem ergo & pudicitiam à nobis requirit. Ejus servandæ una est ratio, ut suo quisque modulo se metiatur.

Cœlibatus quis sit verus & legitimus usus.

Nemo temere matrimonium contemnat, veluti rem sibi aut inutilem, aut supervacuam: nemo cœlibatum aliter expetat, quam si uxore carere possit. Neque in eo etiam carnis tranquillitati vel commoditati consulat, sed tantum, ut vinculo hoc solutus, ad omnia pietatis officia promptior sit ac paratior. Et quoniam multis hoc beneficium nonnisi ad tempus confertur, tamdiu quisque à conjugio abstineat, quamdiu erit ad servandum cœlibatum idoneus. Si ad domandam libidinem vires deficiant, intelligat jam sibi conjugii necessitatem à Domino impositam. Hoc demon-

1 Cor. 7. v. 2. & 9.

strat Apostolus, quum præcipit, ut ad fugiendam scortationem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque mulier virum. Item, Ut qui non potest se continere, matrimonium in Domino contrahat.

Qui incontinentia vexati cœlibes laborant, Deo & naturæ ab ipso institutæ bellum indicunt.

Primum significat, majorem hominum partem incontinentiæ vitio esse obnoxiam: deinde ex iis, qui obnoxii sunt, neminem excipit, quem non jubeat ad unicum illud remedium confugere, quo impudicitiæ obviam itur. Ergo, qui sunt incontinentes, si hac ratione mederi negligunt suæ infirmitati, eo ipso peccant, quod huic Apostoli mandato non obtemperant. Neque sibi blandiatur, qui mulierem non attingit, acsi impudicitiæ argui non posset: quum interim animus libidine intus ardeat. pudicitiam enim definit Paulus, conjunctam cum castitate

1 Cor. 7. vers. 34.

Pudicitia definitio.

corporis, animi puritatem. *Cælebs mulier*, inquit, *cogitat, quæ Domini sunt: quomodo sancta sit corpore & spiritu.* Itaque dum superius illud præceptum ratione confirmat, non tantum dicit melius esse uxorem ducere, quam scorti societate se polluere; sed dicit melius esse nubere, quam uri.

Maritis etiam cavendum, ne dissolutis libidinibus sic frena laxent, ut uxorum adulteri potius, quam mariti censeri debeant.

44. Porro, si conjuges recognoscunt suam societatem esse à Domino benedictam, eo admonentur non esse intemperata & dissoluta libidine conspurcandam. Non enim, si incontinentiæ turpitudinem velat matrimonii honestas, ideo ejus irritamentum protinus esse debet. Quare non omnia sibi licere conjuges existiment: sed suam quisque uxorem sobrie habeat, & vicissim uxor virum: sic agentes nequid omnino indignum honestate ac temperantia matrimonii admittant. Sic enim ad modum & modestiam revocari decet conjugium in Domino contractum, non in extremam quamque lasciviam exundare.

Ambr. lib. de philosoph. quem citat Augustin. lib. contra Julianum 2.

Hanc petulantiam Ambrosius gravi quidem, sed non indigna sententia notavit, quum uxoris adulterum vocavit, qui in usu conjugali nullam verecundiæ vel honestatis curam habet. Postremo reputemus, quis hic Legislator scortationem damnet: nempe is, qui quum nos totos possidere debeat, jure suo animæ, spiritus & corporis integritatem requirit. Ergo, dum scortari prohibet, simul vetat & lascivo corporis ornatu, & obscœnis gesticulationibus, & impuris sermonibus alienæ pudicitiæ insidiari. Non enim ratione caret Archelai sententia ad adolescentem molliter & delicate ultra modum vestitum, non referre, qua parte cinædus esset: siquidem Deum respicimus, qui omnem contaminationem abominatur, quacunque in parte, vel animæ, vel corporis nostri appareat.

Denique quicquid pudicitia (hoc sanctæ) repugnat, hoc septimo præcepto damnatur.

Ac ne dubium sit, memineris hic pudicitiam à Deo commendari. Si pudicitiam requirit à nobis Dominus, quicquid illi adversum est, damnat. Proinde, si ad obedientiam adspiras, nec animus prava cupidine intus ardeat, nec oculi in corruptos affectus lasciviant, nec corpus ad lenocinium excolatur, nec lingua spurcis sermonibus mentem ad similes cogitationes illiciat, nec gula sua intemperie inflammet. Sunt enim omnia ejusmodi vitia veluti maculæ quædam, quibus castitatis puritas conspurcatur.

PRÆCEPTUM
OCTAVUM.

Non furtum facies.

Octavi præcepti expositio, finis & summa.

45. Finis, Quoniam abominationi est Deo injustitia, ut reddatur unicuique quod suum est. Summa igitur erit, nos vetari rebus alienis inhiare, ac proinde juberi suis unicuique conservandis bonis fidelem operam impendere. Sic enim cogitandum est, unicuique evenisse, quod possidet, non fortuita sorte, sed ex distributione summi rerum omnium Domini: non posse igitur præverti malis artibus facultates cujuspiam, quin fraus divinæ dispensationi fiat.

Quatuor furtorum genera.

Plurima autem sunt furtorum genera. Unum est in violentia: quum vi quacunque & prædatoria licentia aliena diripiuntur. Alterum in malitiosa impostura: ubi fraudulenter intercipiuntur. Aliud in tectiori calliditate: ubi per speciem juris excutiuntur. Aliud in blanditiis: ubi sub donationis prætextu emunguntur.

Quæ sint malæ artes hoc præcepto damnatæ.

Sed ne in generibus recensendis nimium insistamus, artes omnes, quibus proximorum possessiones & pecuniæ ad nos derivantur, ubi à sinceritate dilectionis, ad fallendi aut quovis modo nocendi cupiditatem obliquant, pro furtis noverimus esse habendas. In forensi certamine

mine obtineant licet, à Deo tamen non secus æstimantur. Nempe, videt longas captiones, quibus simpliciorem homo vafer animum incipit irretire, donec in suas tandem nassas attrahat: videt duras inhumanasque leges, quibus potentior tenuem urget ac præcipitat: videt illecebras, quibus tanquam hamis imprudentem astutior inescat. quæ omnia latent humanum judicium, nec in cognitionem veniunt. Neque hæc injuria in pecunia modo, aut in mercibus aut agris locum habet: sed in jure cujusque. suo enim bono proximos fraudamus, si denegamus officia, quibus erga eos obstringimur. Si procurator aut villicus otiosus vorat domini substantiam, nec ad rei familiaris curam intentus est, si commissas sibi facultates vel injuria dissipat, vel luxuriose profundit: si servus herum ludibrio habet, si ejus arcana divulgat, si ullo modo, tum vitam, tum bona ejus prodit: si dominus rursum familiam immaniter vexat: furti apud Deum tenetur. Alienum enim & retinet & prævertit, qui non exequitur, quod ex suæ vocationis munere aliis debet.

Alia furti peculiares & observanda species.

46. Rite ergo sic parebimus mandato, si nostra sorte contenti, nullum nisi honestum & legitimum lucrum facere studeamus: si non appetamus cum injuria ditescere, nec fortunis diruere proximum moliamur, quo res nobis accrescat: si non crudeles opes, & ex aliorum sanguine expressas cumulare contendamus: si non intemperanter undecunque per fas & nefas corradamus, quo vel expleatur nostra avaritia, vel prodigentiæ satisfiat. Verum econverso sit nobis perpetuus hic scopus, omnea, quoad licet, consilio atque ope fideliter in retinendis suis juvare: quod si cum perfidis ac fallacibus negotium fuerit, ex nostro potius aliquid cedere parati simus, quam ut contendamus cum illis. Neque id modo: sed quos rerum difficultate viderimus premi, eorum necessitatibus communicemus, ac nostra copia sublevemus eorum inopiam. Postremo respiciat unusquisque quatenus ex officio aliis sit obligatus, ac quod debet, bona fide persolvat. Hac ratione populus omnes sibi præfectos in honore habeat, eorum dominationem æquo animo ferat, legibus & jussis pareat, nihil detrectet, quod propitio Deo ferre possit. Rursum illi plebis suæ curam sustineant, publicam pacem conservent, bonis sint præsidio, malos coërceant: sic omnia administrent, quasi supremo judici Deo functionis suæ rationem reddituri. Ecclesiarum ministri fideliter verbi ministerio incumbant, nec salutis doctrinam adulterent: sed puram & sinceram populo Dei tradant. Nec doctrina solum, sed vitæ exemplo instituant: præsint denique, ut boni pastores ovibus. Populus vicissim eos pro nunciis & Apostolis Dei suscipiat, eum iis honorem reddat, quo summus Magister eos dignatus est: quæ eorum vitæ necessaria sunt præbeat. Parentes liberos, ut sibi à Deo commissos, alendos, regendos, docendos suscipiant: nec sævitia eorum animos exasperent, & à se avertant: sed lenitate ac indulgentia, quæ suam personam deceat, eos foveant & amplectantur. Quo modo & suam illis observantiam à liberis deberi ante dictum est. Juniores senilem ætatem revereantur, ut eam ætatem honorabilem esse Dominus voluit. Senes quoque juventutis imbecillitatem sua prudentia, & (quo magis, quam illi pollent) rerum usu moderentur, non asperis clamosisque insectationibus eos incessentes, sed temperantes comitate ac facilitate severitatem. Servi se ad obsequium sedulos & morigeros dominis præstent: neque id ad oculum, sed ex animo, tanquam Deo ipsi servientes. Heri quoque non morosos se & intractabiles erga servos gerant, non asperitate nimia divexent, non contumeliose accipiant: sed potius agnoscant sibi fratres esse, suosque sub cælesti Domino conservos, quos mutuo amare & humaniter tractare debeant. Ad hunc, inquam, modum quisque reputet, quid in suo ordine ac loco proximis debeat, & quod debet solvat. Ad hæc, referenda semper mens ad Legislatorem: ut animis perinde ac manibus regulam hanc noverimus constitui: quo aliorum commodis atque utilitatibus & tuendis & promovendis studeant.

Ejusdem præcepti recta observatio. Prima. — Altera. — Tertia. — Quinta. — Hujus observationis applicatio. 1. Ad populum & magistratum. — 2. Ad pastores & oves Ecclesiæ. — 3. Ad parentes & liberos. — 4. Ad juniores & senes. — 5. Ad servos & heros. — 6. Ad singulos.

PRÆCEPTUM
NONUM.
Non eris adversus proximum tuum testis mendax.

47. Finis ejus, Quoniam mendacium Deus (qui veritas est) execratur, veritatem sine fuco esse inter nos colendam. Summa igitur erit, ne vel calumniis falsisque criminationibus violemus alicujus nomen, vel mendacio in suis fortunis gravemus: denique, ne maledicentiæ & procacitatis libidine quempiam lædamus. Cui interdicto cohæret imperium, ut unicuique fidelem operam, quoad licet, in asserenda veritate commodemus, ad tuendam & nominis & rerum suarum integritatem. Sensum mandati sui videtur exponere voluisse Dominus his verbis, *Non suscipies vocem mendacii: nec junges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium.* Item, *Mendacium fugies.* Alio etiam loco, non ea modo parte à mendacio nos revocat, ne simus criminatores ac susurrones in populo: sed ne quis decipiat fratrem suum. utrumque enim distinctis mandatis cavet. Sane dubium non est, quin, ut præcedentibus mandatis cohibuit sævitiam, impudicitiam, avaritiam, ita hic falsitatem coërceat: cujus duo sunt membra, quæ prius notavimus. Aut enim malignitate & obtrectandi pravitate delinquimus in famam proximorum: aut mentiendo, interdum etiam obloquendo, detrahimus eorum commodis. Nihil autem interest, solenne & judiciarium testimonium hic nominati putes, an vulgare, quod in privatis sermonibus fertur. Semper enim eo recurrendum est, ex singulis vitiorum generibus speciem unam paradigmatis loco proponi, ad quam cæteræ referantur: eam autem potissimum deligi, in qua vitii turpitudo maxime emineat. Quanquam generalius extendere convenit ad calumnias & sinistras obtrectationes, quibus inique gravantur proximi: quia forensis testimonii falsitas nunquam perjurio caret. Perjuriis autem, quatenus Dei nomen profanant ac violant, in mandato tertio satis est obviatum. Proinde legitima præcepti observatio est, ut lingua in asserenda veritate, proximorum tum bonæ famæ, tum utilitatibus serviat. Æquitas plusquam manifesta est. Nam si quibuslibet thesauris pretiosius est nomen bonum, nihilo minore noxa, nominis integritate, quam fortunis spoliatur homo. In diripienda autem ejus substantia, non minus interdum falso testimonio, quam manuum rapacitate proficitur.

Noni præcepti expositio, summa & finis. — Sensus mandati, mendacii detestatio & veritatis contestatio. Exod. 23. vers. 1. 7. Levit. 19. vers. 16. — Falsitatis duo membra. — Testimonium publicum & privatum. — Præcepti hujus æquitas.

48. Et tamen mirum est, quam supina securitate passim in hac re peccetur, ut rarissimi reperiantur, qui non hoc morbo notabiliter laborent: adeo venenata quadam dulcedine oblectamur in alienis malis, tum inquirendis, tum detegendis. Nec putemus idoneam esse excusationem, si sæpenumero non mentimur. Nam qui prohibet mendacio fratris nomen deturpari, vult etiam illibatum conservari, quantum per veritatem licet. Siquidem utcunque illi adversus mendacium tantum caveat, eo ipso tamen innuit, sibi esse commendatum. Atqui id nobis sufficere debet ad famam proximo salvam custodiendam, Deo eam curæ esse. Quare damnatur proculdubio in universum maledicentia. Porro maledicentiam intelligimus, non objurgationem, quæ fit castigandi studio: non accusationem aut judiciariam denunciationem, qua remedium malo quæritur: non publicam reprehensionem, quæ ad

Quam multi adversus hoc præceptum peccent. — 1. Obtrectationibus. — 2. Maledicentia, à qua Christianæ charitatis officia distinguuntur & removentur.

incutiendum cæteris peccatoribus terrorem tendit: non manifestationem apud eos, quorum salutis interest præmonitos fuisse, ne ignorantia periclitentur: sed odiosam criminationem, quæ ex malignitate & obtrectandi petulantia nascitur.

3. Urbanitate scurrili & amarulenta.

Quin huc quoque extenditur mandatum istud, ne scurrilem urbanitatem affectemus, & amaris lœdoriis intinctam, quibus aliorum vitia, sub imagine lusus, mordaciter perstringantur: qualiter solent nonnulli, qui facetiatum laudem cum aliorum rubore ac etiam gemitu captant. quando ex ejusmodi procacitate non leviter interdum fratres sugillantur.

4. Curiositate importuna, & ad sinistra judicia propensione.

Nunc si ad Legislatorem convertamus oculos, quem convenit non minus auribus atque animo, quam linguæ, pro suo jure dominari: succurret certe & audiendarum obtrectationum aviditatem, & importunam ad sinistra judicia propensionem, nihilominus interdici. Ridiculum enim est, siquis putet Deum odisse maledicentiæ in lingua morbum: malignitatis in animo, non improbare. Quare, si verus est timor atque amor Dei in nobis, demus operam, quoad licet & expedit, & quantum fert charitas, ne maledictis & amaris salibus, vel linguam, vel aures præbeamus: ne obliquis suspicionibus temere mentem permittamus:

Quid ab omnibus requiratur.

sed æqui erga omnium dicta & facta interpretes, tum judicio, tum auribus, tum lingua salvum illis suum honorem candide servemus.

PRÆCEPTUM
DECIMUM.
Non concupisces domum proximi tui, &c.

Decimi præcepti expositio, finis & summa.

49. Finis est, Quoniam totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnem adversam charitati cupiditatem ex animis excutiendam. Summa igitur erit, nequa cogitatio nobis irrepat, quæ noxia & in alterius detrimentum vergente concupiscentia, animos nostros commoveat. Cui respondet ex adverso præceptum, ut quicquid concipimus, deliberamus, volumus, meditamur, id cum proximorum bono & commoditate sit conjunctum. Sed hic magna & perplexa, ut videtur, difficultas nobis occurrit.

Quid concupiscentiæ nomine hic intelligatur.

Si enim vere superius à nobis dictum est, sub scortationis & furti vocabulis, scortandi libidinem, & nocendi fallendique consilium cohiberi: supervacuum fuisse videri queat, ut nobis postea seorsum alienorum bonorum concupiscentia interdiceretur. Sed nobis facile nodum istum expediet distinctio inter consilium & concupiscentiam.

Distinctio inter consilium & concupiscentiam hoc præcepto damnatam.

Consilium enim, qualiter de eo in superioribus præceptis loquuti sumus, est deliberata voluntatis consensio, ubi animum libido subjugavit. Cupiditas citra talem & deliberationem & assensionem esse potest, quum animus vanis perversisque objectis pungitur modo, & titillatur. Quemadmodum ergo voluntatibus, studiis, operibus, charitatis regulam præesse hactenus Dominus jussit: ita ad eandem nunc dirigi animi conceptiones jubet, ne sint ullæ pravæ & contortæ, quæ animum aliorsum exstimulent. Quemadmodum animum inflecti atque induci in iram, odium, scortationem, rapinam, mendacium vetuit, ita nunc prohibet instigari.

Cur tantam rectitudinem Deus exigat.

50. Neque vero sine causa tantam rectitudinem exigit. Nam quis æquum esse neget, omnes animæ potentias charitate occupari? Siqua autem à charitatis scopo aberret, quis morbosam esse inficietur? Jam vero unde fit, ut animum tuum subeant cupiditates fratri tuo damnosæ, nisi quod neglecto illo, tibi uni studes? Si enim charitate totus esset imbutus animus, nulla ejus particula talibus imaginationibus pateret. Vacuum ergo eatenus charitate esse oportet, quatenus concupiscentiam recipit.

Objectio.

Objiciet quispiam, non tamen consentaneum esse, ut phantasiæ, quæ temere volutantur in mente, & tandem evanescunt, pro concupiscentiis, quarum sedes in corde est, damnentur.

Responsio.

Respondeo, hic quæstionem esse de ejus generis phantasiis, quæ dum mentibus obversantur, simul animum cupiditate mordent ac feriunt. quandoquidem nunquam in mentem venit optare aliquid, quin cor excitatum saliat.

Charitas erga proximum hic præcipue commendatur.

Mirabilem ergo dilectionis ardorem Deus mandat, quem ne minimis quidem concupiscentiæ triciis vult impediri. Animum mirifice compositum requirit, quem ne levibus quidem aculeis commoveri contra dilectionis legem patitur. Ad hanc intelligentiam mihi primum viam aperuit Augustinus: ne gravi suffragio destitui eam putes.

Cur domus uxoris, servi, ancillæ, bovis, asini, &c. meminit.

Etsi autem qualibet prava cupiditate interdicere consilium Domini fuit, ea tamen objecta in exemplum proposuit, quæ falsa delectationis imagine nos ut plurimum capiunt: nequid cupiditati prorsus relinqueret, ubi ab iis rebus retrahit, in quas potissimum insanit & exultat.

epist. 200.
lib. 83.
quæstion.
sub fin
66 quæst.
concion. 8.
in Ps. 118.
in Ps. 143.
Serm. 45.
de temp.
Retract.
lib. 1. c. 5.
& lib. de
continentia, cap. 8.

En secunda Legis tabula, in qua satis admonemur, quid hominibus debeamus propter Deum, à cujus consideratione pendet tota charitatis ratio. Quare frustra inculcaveris, quæcunque in hac tabula docentur officia, nisi doctrina tua, Dei timore & reverentia, tanquam fundamento, subnitatur. Qui duo præcepta quærunt in concupiscentiæ prohibitione, perversa sectione quod unum erat lacerare, prudens lector me tacente judicabit. Nec obstat, quod secundo repetitur verbum, *Non concupisces*: quia ubi domum posuit, partes ejus enumerat, ab uxore incipiens. unde clare patet, uno contextu, quod recte Hebræi faciunt, legendum esse, ac Deum in summa præcipere, ut quod possidet quisque, maneat salvum & intactum, non modo ab injuria aut libidine fraudandi, sed à minima etiam cupiditate, quæ animos sollicitet.

Adversus eos, qui hoc præceptum in duo dividunt.

Postrema pars hujus capitis, qua ostenditur scopus Legis.

51. Quorsum vero spectet Lex universa, non erit nunc difficile judicium; nempe, in justitiæ complementum: ut hominis vitam ad divinæ puritatis exemplar formet. Ita enim suum ingenium Deus illic delineavit, ut siquis factis, quicquid illic præcipitur, repræsentet, imaginem Dei quodammodo sit in vita expressurus.

Confirmatio.

Quamobrem Moses, quum summam illius reducere Israelitis in memoriam vellet, *Et nunc Israël*, aiebat, *quid petit abs te Dominus Deus tuus, nisi ut timeas Dominum, & ambules in viis ejus: diligas eum, ac servias ei in toto corde, & in tota anima, custodiasque mandata ejus?* Nec cessabat eadem occinere illis quoties indicandus erat Legis scopus. (Deut. 10. vers. 12.) Huc ita respicit Legis doctrina, ut hominem vitæ sanctitate cum Deo suo conjungat, & (quemadmodum alibi Moses loquitur) cohærere faciat. (Deut. 6: 5. & 11: 13.)

Summa decem præceptorum.

Porro ejus sanctitatis perfectio in duobus jam recitatis capitibus sita est, *Ut diligamus Dominum Deum ex toto corde, tota anima, totis viribus, & Proximum sicut nos ipsos.* Ac primum quidem est, ut Dei dilectione anima nostra omni ex parte impleatur. Ex ea protinus ultro fluet proximi dilectio. Quod ostendit Apostolus, dum scribit, *finem præcepti esse charitatem ex conscientia pura, & fide non simulata.* (1 Tim. 1: 5.) Vides, tanquam in capite collocari *conscientiam, & fidem non simulatam*: hoc est, uno verbo, veram pietatem: inde charitatem deduci.

Sequitur ex superioribus dictis, Legem non rudimenta quædam & primordia justitiæ duntaxat tradere: sed ad puritatis divinæ exemplar in justitiæ complementum spectare.

Fallitur ergo, siquis autumat rudimenta quædam & primordia justitiæ duntaxat in Lege tradi, quibus homines ad tirocinium inchoentur, non etiam dirigantur ad rectam bonorum operum metam: quando ultra illam Mosis & hanc Pauli sententiam, ad supremam perfectionem nihil desiderare queas. Quo enim, quæso, procedere volet, qui ista institutione contentus non erit, qua homo ad timorem Dei, ad spiritualem cultum, ad mandatorum obedientiam, ad sequendam viæ Domini rectitudinem, denique ad puritatem conscientiæ, sinceram fidem & dilectionem eruditur? Unde con-

confirmatur illa Legis interpretatio, quæ omnia pietatis & dilectionis officia in ejus præceptis vestigat & reperit. Qui enim arida jejunaque tantum elementa sectantur, acsi dimidia ex parte voluntatem Dei edoceret, finem illius (teste Apostolo) nequaquam tenent.

Cur apud Euangelistas & Apostolos posterioris tantum tabula, non prioris, aliquoties mentio fiat.

52. Enimvero, quia in commemoranda Legis summa interdum Christus & Apostoli priorem tabulam prætermittunt, ea in re plurimi hallucinantur, dum eorum verba ad utramque tabulam trahere volunt. Vocat Christus apud Matthæum præcipua Legis, misericordiam, judicium & fidem. Sub fidei vocabulo mihi non est ambiguum quin veritatem erga homines designet. Atqui, ut sententia in totam
Math. 23. vers. 23. Legem protendatur, quidam pro religione erga Deum accipiunt: frustra certe. nam Christus de his operibus disserit, quibus homo se justum approbare debet. Hanc rationem si observemus, desinemus etiam mirari, cur alibi roganti adolescenti, quæ sint mandata quorum observatione ad vitam ingre-
Math. 19. vers. 18. dimur, hæc sola respondeat: *Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Honora patrem & matrem: Dilige proximum tuum sicut teipsum.* Siquidem prioris tabulæ obedientia aut in cordis affectu, aut in ceremoniis fere erat. Cordis affectus non apparebat, ceremoniis hypocritæ assidue incumbebant: at opera charitatis talia sunt, ut solidam justitiam per ea testemur.

Idem occurrit apud Prophetas.

Hoc vero ita passim occurrit in Prophetis, ut lectori mediocriter exercitato familiare esse debeat. Nam fere quoties hortantur ad pœnitentiam, omissa priore tabula, fidem, judicium, misericordiam & æquitatem urgent. Neque hoc modo prætereunt Dei timorem, sed ejus seriam probationem à signis exigunt. Hoc quidem notum est, ubi de Legis observatione disserunt, plerumque insistere in secunda tabula: quia illic maxime perspicitur justitiæ & integritatis studium. Neque opus est recensere locos: quia per se quisque facile animadvertet, quod dico.

Adversus superiorem sectionem objectio, & ejusdem solutio.

53. Ergone, inquies, pluris est ad justitiæ summam, cum hominibus innocenter vivere, quam pietate Deum honorare? Minime: sed quia non temere quis charitatem per omnia custodit, nisi Deum serio timeat, inde quoque pietatis approbatio sumitur. Huc accedit, quod Dominus, quum probe noverit nihil beneficentiæ à nobis pervenire
Psal. 16: 2. ad seipsum posse (quod & per Prophetam testatur) non sibi officia nostra deposcit, sed erga proximum bonis operibus nos exercet. Itaque non sine causa
Eph. 3: 19. Apostolus totam sanctorum perfectionem in chari-
Rom. 13. vers. 8. tate reponit. Nec ipsam alibi absurde vocat Legis complementum: addens, Legem perfecisse, qui
Gal. 5: 14. diligit proximum. Item, Totam Legem uno verbo comprehendi, *Dilige proximum sicut teipsum.* Non
Mat. 7: 12. enim aliud docet, quam Christus ipse, dum ait, *Quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, eadem facite illis. hoc est enim Lex & Prophetæ.* Certum est, in Lege & Prophetis primum locum tenere fidem & quicquid ad legitimum Dei cultum pertinet, inferiore loco subsidere dilectionem: sed intelligit Dominus, in Lege nobis tantum præscribi juris & æquitatis inter homines observantiam, qua ad testandum pium ejus timorem, siquis in nobis est, exerceamur.

Vita ad Legis normam composita recta ratio charitatem erga proximos postulat.

54. Hic ergo hæreamus, tum optime ad Dei voluntatem Legisque præscriptum compositam fore vitam nostram, quum fratribus omni ex parte fructuosissima fuerit. In tota vero Lege syllaba una non legitur, quæ regulam homini de iis statuat, quæ carnis suæ commodo facturus aut omissurus sit. Et sane, quando ita nati sunt homines, ut in amorem sui plus justo toti proni ferantur, &, quantumvis à veritate excidant, eum semper retineant: nulla fuit opus Lege, quæ amorem illum, sponte sua immodicum, magis inflammaret. Quo plane perspicuum est, non nostri ipsorum amorem, sed Dei &
proximi, observationem mandatorum esse: optimeque ac sanctissime eum vivere, qui quam minimum fieri potest, sibi vivit ac studet: neminem vero eo pejus nec iniquius vivere, qui sibi duntaxat vivit ac studet, suaque duntaxat cogitat ac quærit. Quin etiam, quo magis exprimeret Dominus quanta propensione nos in proximorum dilectionem agi oporteret, ad nostri amorem (quia nullum habebat vehementiorem aut validiorem affectum) tanquam ad regulam exegit. Ac diligenter quidem pensitanda est vis loquutionis: non enim (quod stolide somniarunt sophistæ quidam) priores partes φιλαυτίᾳ concedit, & secundas charitati assignat: sed potius, quem naturaliter amoris affectum trahimus ad nos ipsos, eum ad alios transfert. Unde Apostolus asserit, *charitatem non quærere, quæ sua sunt.* 1 Cor. 13: 5.
Nec pili æstimanda est eorum ratio, *Regulatum semper esse inferius sua regula.* Siquidem non regulam statuit in amore nostri Dominus, cui charitas erga alios subesset: sed ubi naturali pravitate solebat amoris affectus in nobis residere, ostendit alio jam oportere diffundi: ut non minori alacritate, ardore, sollicitudine parati simus ad benefaciendum proximo, quam nobis ipsis.

vide August. de doctr. Christiana lib. 1. c. 23. & sequentibus.

Quam evertunt, qui priores partes philautia tribuunt.

Horum ratio evertitur.

Proximus quis.

55. Jam sub *proximi* vocabulo; quum Christus in parabola Samaritani demonstrarit alienissimum
quemque contineri, non est quod dilectionis præ- Luc. 10: 36.
ceptum ad nostras necessitudines limitemus. Non nego, ut quisque est nobis conjunctissimus, ita officiis nostris esse familiarius adjuvandum. Ita enim fert humanitatis ratio, ut eo plura homines inter se officia communicent, quo arctioribus inter se, aut cognationis, aut familiaritatis, aut viciniæ vinculis connectuntur. Atque id nulla Dei offensione, cujus providentia huc quodammodo adigimur. Sed dico, universum hominum genus, nulla exceptione, uno charitatis affectu esse amplexandum: nullum hic esse discrimen barbari aut Græci, digni vel indigni, amici vel inimici: quoniam in Deo, non in seipsis considerandi sunt: à quo intuitu dum deflectimus, non mirum est, si multis erroribus implicamur. Quare, si veram diligendi lineam tenere libet, non in hominem primum convertendi sunt oculi, cujus aspectus odium sæpius, quam amorem exprimeret: sed in Deum, qui amorem, quem sibi deferimus, ad universos homines diffundi jubet. ut sit hoc perpetuum fundamentum, Qualiscunque sit homo, diligendum tamen esse, quia diligitur Deus.

Non modo conjunctus sanguinis, affinitatis, patria, vicinia, amicitia, humanitatis vinculo: sed etiam alienissimus & remotissimus quisque.

Quem ut sincero affectu amplectamur, in Deum prærspiciendo convertendi sunt oculi.

Scholastici igitur dupliciter à recto aberrarunt.

1. Quod ex præceptis consilia fecerunt, quæ monachis observanda reliquere.

56. Quapropter pestilentissimæ, vel ignorantiæ, vel malitiæ fuit, quod Scholastici ex præceptis de non appetenda vindicta, de diligendis inimicis, quæ & omnibus olim Judæis tradita fuerunt, & tum omnibus in commune Christianis tradebantur, consilia fecerunt, quibus parere, vel non parere liberum esset. Eorum autem necessariam obedientiam ad monachos relegarunt: qui vel hoc uno simplicibus Christianis essent justiores, quod ultro se servandis consiliis obstringerent. Et rationem assignant, cur ea non recipiant pro legibus: quod onerosa nimium & gravia videantur, Christianis præsertim, qui sunt sub Lege gratiæ. Itane Legem Dei æternam de diligendo proximo refigere audent? An tale in aliqua Legis pagina discrimen extat: ac non magis passim illic occurrunt mandata, quæ inimicorum dilectionem à nobis severissime exigant?
Quale enim est istud, quod esurientem jubemur ini- Prov. 25. vers. 21.
micum pascere? ejus boves & asinos errantes in viam Exod. 23. vers. 4.
dirigere, aut oneri succumbentes sublevare? Beluisne in ejus gratiam benefaciemus, nulla in ipsum benevolentia? Quid? annon æternum est verbum
Domini, *Mihi vindictam, & ego rependam?* Quod Deut. 32. vers. 35.
alibi quoque explicatius habetur, *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Aut hæc Lev. 19. vers. 18.
obliterent ex Lege, aut Dominum Legislatorem fuisse

N

fuisse agnoscant: non consiliarium fuisse mentiantur.

Hujus erroris refutatio, Scriptura & veterum Theologorum testimoniis munita.

57. Et quid hæc, quæso, sibi volunt, quæ ausi sunt insulso glossemate illudere? *Diligite inimicos vestros: benefacite iis, qui oderunt vos: orate pro persequentibus vos: benedicite iis, qui vos execrantur: ut sitis filii Patris vestri, qui est in cælis.* Quis non hic cum Chrysostomo ratiocinetur, ex tam necessaria causa probe constare, non esse exhortationes, sed præceptiones? Quid nobis amplius restat, ubi expungimur è numero filiorum Dei? At secundum eos filii Patris cælestis erunt soli monachi, soli Deum Patrem audebunt invocare. Quid interim Ecclesia? Eodem jure relegabitur ad Gentiles & Publicanos. Dicit enim Christus, *Si amicis vestris estis benevoli, quam inde gratiam expectatis? annon Gentes & Publicani idem faciunt?* Bene vero nobiscum agetur, si Christianorum titulus nobis relinquatur, cælestis regni adimatur hæreditas. Nec minus firmum est Augustini argumentum, *Quum scortari*, inquit ille, *Dominus vetat, non inimici minus, quam amici uxorem attingere prohibet: quum furtum interdicit, nihil omnino furari permittit, sive ab amico, sive ab inimico.* Hæc autem duo, *Non furari*, &, *Non scortari*, ad dilectionis regulam revocat Paulus: imo docet sub hoc mandato contineri, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Ergo aut falsum Legis interpretem fuisse Paulum oportet, aut necessario hinc conficitur, diligendos quoque esse inimicos ex præcepto, quemadmodum amicos. Vere itaque se filios Satanæ esse produnt, qui commune jugum filiorum Dei excutiunt adeo licentiose. Dubites autem majorine stupiditate, an impudentia istud dogma evulgarint. Nemo enim veterum est, qui non tanquam de re certa pronunciet hæc esse mera præcepta. Ne Gregorii quidem ætate dubitatum de eo fuisse, ex secura ejus asseveratione liquet: nam citra controversiam pro præceptis habet. Et quam stolide ratiocinantur? Onus, loquiunt, esset nimis grave Christianis. Quasi vero gravius quicquam excogitari possit, quam diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Præ ista Lege nihil non facile haberi debeat, sive diligendus inimicus, sive omnia vindictæ cupiditas ex animis deponenda. Omnia certe nostræ imbecillitati ardua sunt & difficilia, vel ad minimum usque Legis apicem. Dominus est, in quo virtutem facimus: det ille quod jubet, & jubeat quod velit. Sub Lege gratiæ esse Christianos, non est effrenate sine lege vagari, sed Christo insitos esse, cujus gratia à Legis maledictione liberi sint, & cujus Spiritu Legem habeant in cordibus inscriptam. Hanc gratiam, Legem improprie vocavit Paulus, alludens ad Legem Dei, cui per contentionem eam opponebat: isti in nomine Legis de nihilo philosophantur.

Mat. 5: 44.
libr. de compunctione cordis.
Mat. 5: 46.
lib. de doctrina Christian.
Rom. 13. vers. 9.
Instantia sophistica solutio.

2. Quod occultam impietatem & concupiscentiam veniale peccatum nuncuparunt.
vide lib. 3. cap. 4. sect. 28.

58. Ejusdem est rationis, quod peccatum veniale nuncuparunt, cùm occultam impietatem, quæ primæ tabulæ adversatur, tum directam ultimi mandati prævaricationem. Sic enim definiunt, esse cupiditatem sine deliberato assensu, quæ non diu cordi insideat. Ego autem ne subire quidem posse dico, nisi ob defectum eorum, quæ in Lege requiruntur. Vetamur alienos habere deos. Quum mens diffidentiæ machinis perculsa, alio circumspectat, quum subita cupidine alio transferendæ suæ beatitudinis incessitur: unde isti quamlibet evanidi motus, nisi quia est aliquid in anima vacuum ad recipiendas ejusmodi tentationes? Ac ne longius argumentum protrahatur, præceptum est de diligendo Deo ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima: nisi ergo omnes animæ potentiæ in Dei amorem intenduntur, jam discessum est à Legis obedientia: quia Deo non bene stabilitum in conscientia nostra thronum arguunt, qui illic insurgunt adversus regnum ejus hostes, ejusque edicta interpellant. Mandatum vero ultimum proprie huc pertinere demonstratum est. Pupugit nos animi aliquod desiderium? jam concupiscentiæ rei tenemur, ac simul constituimur Legis transgressores: quia Dominus non tantum deliberare & machinari quod sit in jacturam alterius vetat, sed concupiscentia etiam stimulari & æstuare. Legis vero transgressioni maledictio Dei semper incumbit. Non est igitur, quod vel levissimas cupiditates judicio mortis eximamus. *In æstimandis peccatis*, inquit Augustinus, *non afferamus stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio nostro, dicentes, hoc grave, hoc leve est: sed afferamus stateram divinam de Scripturis sanctis, tanquam de thesauris Dominicis: & in illa quid sit gravius appendamus: imo non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus.* Quid autem Scriptura? certe dum Paulus stipendium peccati, mortem vocat, sibi putidam hanc distinctionem incognitam fuisse ostendit. Quum plus justo proclives ad hypocrisin simus, fomentum hoc addi minime oportuit, quod torpidas conscientias mulceret.

Hujus erroris refutatio, à summa totius decalogi (qua Dei & proximi dilectionem jubet) consideratione.
libro 2. de Baptism. contra Donatist. c. 6.
2. A testimonio Apostoli.
Rom. 6: 23.

59. Utinam reputarent, quid sibi velit illud Christi dictum, *Qui transgressus fuerit unum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, nullus habebitur in regno cælorum.* An ex eo numero non sunt, dum Legis transgressionem ita extenuare audent, acsi digna morte non esset? Atqui oportuerat considerare, non simpliciter quid præcipiatur, sed quisnam sit ille qui præcipit, quia in qualicunque mandatæ ab eo Legis transgressiuncula, ejus auctoritati derogatur. An illis parum est, Dei majestatem ulla in re violari? Deinde, si suam in Lege voluntatem exposuit Deus, quicquid Legi contrarium est, illi displicet. An iram Dei sic exarmatam fingent, ut non mortis vindicta protinus consequatur? Neque ipse obscure pronunciavit (si vocem ejus exaudire in animum potius inducerent, quam claram veritatem insipidis suis argutationibus obturbare) *Anima*, inquit, *quæ peccaverit, ipsa morietur.* Item, quod nuper citavi, *Stipendium peccati, mors.* Isti autem quod peccatum esse fatentur, quia negare nequeunt, mortale tamen non esse contendunt. Sed enim, quia plus satis hactenus insaniæ indulserunt, discant saltem aliquando resipiscere. Quod si delirare perseverant, illis valere jussis, habeant Filii Dei, omne peccatum mortale esse: quia est adversus Dei voluntatem rebellio, quæ ejus iram necessario provocat: quia est Legis prævaricatio, in quam edictum est sine exceptione Dei judicium: sanctorum delicta venialia esse, non ex suapte natura, sed quia ex Dei misericordia veniam consequuntur.

3. Ab auctoritate Christi.
Mat. 5: 19.
4. A natura & majestate Dei.
5. A sententia in peccatum pronunciata.
Eze. 18: 20.
Rom. 6: 23.
Conclusio multiplicis hujus refutationis.

Cap. IX.

CAP. IX.

Christum, quamvis sub Lege Judæis cognitus fuerit, tamen in Euangelio demum exhibitum fuisse.

Partes capitis tres.

1. *De Christi cognitione & beneficio dicturus, apposite disputat de hujus cognitionis dispensatione, quæ illustrior fuit post Christum in carne manifestatum, quam sub Lege, quod sect. 1. & 2. persequitur.*
2. *Occurrit Serveti profano delirio, promissiones in totum abolentis, sect. 3. eos item refellit, qui Legem cum Euangelio non recte conferunt, sect. 4.*
3. *Tandem de Joannis Baptistæ ministerio, quod inter Legem & Euangelium interpositum est, additur necessaria & brevis explicatio, sect. ultima.*

Sancti Patres sub Lege viderunt dona Christi, sed obscuriore intuitu: nobis autem plenius revelatus est sub Euangelio.

QUia non frustra Deus jam olim per expiationes & sacrificia voluit se Patrem testari, nec frustra populum electum sibi consecravit: jam tunc haud dubie in eadem imagine cognitus est, in qua nunc pleno fulgore nobis apparet. Ideo Malachias, postquam Judæos ad Legem Mosis jussit attendere, & in ejus studio perseverare (quia post ejus mortem futura erat aliqua muneris Prophetici interruptio) mox denunciat, *Exorturum esse solem justitiæ.* (Mal. 4: 2.) Quibus verbis admonet, Legem in hoc valere, ut pios in expectatione venturi Christi contineat: ejus tamen adventu longe plus lucis sperandum esse. Hac ratione Petrus (1 Petr. 1. v. 10, 12.) Prophetas dicit fuisse sciscitatos & sedulo inquisivisse de salute, quæ nunc per Euangelium patefacta est: & fuisse illis revelatum, quod non sibi, vel suo seculo, sed nobis ministrarent ea, quæ per Euangelium annunciantur. Non quod inutilis fuerit veteri populo eorum doctrina, vel ipsis etiam nihil profuerit: sed quia thesauro potiti non sunt, quem nobis transmisit Deus per eorum manum.

** Ratio hujus propositionis, Christi & Apostolorum testimonio confirmata.*

Nam hodie nobis ante oculos familiariter proponitur gratia, de qua testificati sunt: & quum eam modice delibaverint, uberior nobis offertur ejus fruitio. Ideo Christus (Joan. 5:46.), qui se testimonium à Mose habere asserit, gratiæ tamen mensuram, qua Judæos superamus, extollit. Nam discipulos alloquens, *Beati,* inquit, *oculi, qui vident, quæ videtis: & beatæ aures, quæ audiunt, quæ vos auditis. Multi enim Reges & Prophetæ hoc optarunt, nec adepti sunt.* (Math. 13. vers. 16. Luc. 10. vers. 24.) Hæc non parva est revelationis Euangelicæ commendatio, quod sanctis Patribus, qui rara pietate excelluerunt, nos Deus prætulit. Cui sententiæ minime repugnat alter locus (Joan. 8:56.), ubi dicitur Abraham vidisse diem Christi, & gaudio exultasse. Quia etsi obscurior fuit intuitus rei procul remotæ: nihil tamen ad bene sperandi certitudinem defuit: unde lætitia illa, quæ sanctum Patriarcham ad mortem usque comitata est. Neque vox illa Joannis Baptistæ (Joan. 1:18.), *Deum nemo vidit unquam: unigenitus, qui est in sinu Patris, enarravit nobis:* pios, qui ante mortui fuerant, excludit à societate intelligentiæ & lucis, quæ refulget in Christi persona: sed illorum sortem cum nostra comparans, mysteria, quæ sub umbris obscure tantum speculati sunt, docet nobis manifesta esse: quemadmodum probe explicat auctor epistolæ ad Hebræos (Hebr. 1: 1.), multifariam & multis modis loquutum fuisse olim per Prophetas, nunc vero per dilectum Filium. Quamvis ergo unigenitus ille, qui nobis hodie est splendor gloriæ & character substantiæ Dei Patris, olim Judæis innotuerit, sicuti alibi citavimus ex Paulo, fuisse antiquæ liberationis ducem: verum tamen est, quod alibi tradit idem Paulus (2 Cor. 4:6.); Deum, qui jussit è tenebris lumen splendescere, nunc illuxisse cordibus nostris, ad illustrandam notitiam gloriæ Dei in facie Jesu Christi. quia ubi apparuit in hac sua imagine, quodammodo se fecit visibilem, præ ut obscura & umbratilis ante fuerat ejus species. Quo turpior & magis detestabilis est eorum ingratitudo ac pravitas, qui hic in meridie cæcutiunt. Et ideo mentes eorum à Satana obtenebratas esse dicit Paulus, ne cernant gloriam Christi, nullo velo interposito, in Euangelio refulgentem.

Quamvis vox Euangelii late sumpta, comprehendat testimonia, quæ Deus misericordiæ suæ Patribus obtulit: Euangelium tamen proprie & specialiter vocari debet promulgatio illa exhibitæ in Christo [illegible] gratiæ.

2. Porro Euangelium accipio pro clara mysterii Christi manifestatione. Fateor certe, quatenus Euangelium vocatur à Paulo doctrina fidei, ejus partes censeri, quæcunque passim in Lege occurrunt promissiones de gratuita peccatorum remissione, quibus sibi Deus reconciliat homines. Fidem enim terroribus illic opponit, quibus angitur & vexatur conscientia, si ex operibus petenda sit salus. Unde sequitur, vocem *Euangelii* large sumendo, sub ea comprehendi, quæ olim testimonia Deus misericordiæ suæ paternique favoris Patribus dedit: verum per excellentiam aptari dico ad promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ: idque non modo communi usu receptum est, sed à Christi & Apostolorum auctoritate pendet. Unde proprium hoc illi tribuitur, ipsum prædicasse Euangelium regni. Et Marcus præfatur hoc modo, *Initium Euangelii Jesu Christi.* Nec vero opus est locos colligere, quibus probetur res satis superque nota. Suo igitur adventu Christus vitam & immortalitatem illustravit per Euangelium (2 Tim 4:6. Mat. 4: 17. & 9: 35. Marc. 1:15. 2 Tim. 1. vers. 10.). Quibus verbis non intelligit Paulus demersos fuisse Patres in tenebris mortis, donec carnem indueret Filius Dei: sed hanc prærogativam honoris Euangelio vendicans, novum & insolitum legationis genus fuisse docet, qua Deus, quæ pollicitus fuerat, præstitit: ut in Filii persona extaret promissionum veritas. Nam etsi semper experti sunt fideles verum esse illud Pauli, *In Christo omnes promissiones esse etiam & amen:* (2 Cor. 1. vers. 20.) quia eorum cordibus fuerunt obsignatæ: quia tamen omnes nostræ salutis numeros in carne sua implevit, viva ipsa rerum exhibitio, jure novum & singulare præconium obtinuit. Ex quo illud Christi, *Posthac videbitis cælos apertos & Angelos Dei ascendentes ac descendentes super Filium hominis.* (Joan. 1:52.) Etsi enim alludere videtur ad scalam in visione ostensam Patriarchæ Jacob, præstantiam tamen adventus sui commendat hac nota, quod januam cælorum nobis aperuerit, ut familiaris pateat ingressus.

Sequitur refutatio Serveti, promissiones in totum abolentis.

3. Cavendum tamen est à diabolica imaginatione Serveti, qui dum magnitudinem gratiæ Christi extollere vult, vel saltem se velle fingit, promissiones in totum abolet, quasi finem simul cum Lege acceperint. Obtendit, fide Euangelii nobis afferri promissionum omnium complementum. Quasi vero nulla sit inter nos & Christum distinctio. Admonui quidem nuper, Christum nihil reliquum fecisse ex tota salutis nostræ summa: sed ex eo perperam infertur, beneficiis ab ipso partis nos jam potiri: acsi falsum illud Pauli esset, salutem nostram in spe esse absconditam.

Quare in Dei promissiones sit nobis adhuc incumbendum.

Fateor quidem nos, in Christum credendo, simul transire à morte in vitam: sed tenendum interea est illud Joannis, quamvis sciamus nos esse filios Dei, nondum tamen apparuisse, donec similes ei erimus: dum scilicet eum videbimus qualis est. (1 Joan. 3:2.) Quamvis ergo præsentem spiritualium bonorum

rum plenitudinem nobis in Euangelio Christus offerat, fruitio tamen sub custodia spei semper latet; donec corruptibili carne exuti, transfiguremur in ejus, qui nos præcedit, gloriam. Interea in promissiones recumbere nos jubet Spiritus sanctus, cujus auctoritas compescere apud nos debet latratus
1 Tim. 4:8. omnes impuri illius canis. Nam teste Paulo, pietas tam futuræ, quam præsentis vitæ promissionem
2 Tim. 1:1. habet: qua ratione jactat se Apostolum Christi secundum promissionem vitæ, quæ in ipso est. Et alibi nos easdem habere promissiones admonet, quibus olim donati fuerunt sancti. Denique hanc felicitatis summam statuit, quod obsignati sumus Spiritu promissionis sancto. Nec vero aliter Christo fruimur, nisi quatenus eum amplectimur promissionibus suis vestitum. Quo fit, ut habitet ipse quidem in cordibus nostris, & tamen ab ipso peregrinemur: quia per fidem ambulamus, & non per aspectum. Nec male inter se conveniunt hæc duo, nos possidere in Christo quicquid ad cælestis vitæ perfectionem spectat, & tamen fidem esse visionem bonorum, quæ non videntur. Tantum in natura promissionum, vel qualitate notandum est discrimen: quia Euangelium digito monstrat, quod Lex sub typis adumbravit.

2 Cor. 7. vers. 1.

Altera ratio.

Difficultati, quæ in hac disputatione occurrit, solutio.

4. Hinc etiam convincitur eorum error, qui Legem nunquam aliter Euangelio conferunt, quam operum merita gratuitæ imputationi justitiæ. Est quidem hæc antithesis minime repudianda: quia sæpe Paulus sub Legis nomine regulam juste vivendi intelligit, qua Deus à nobis exigit, quod suum est, nullam vitæ spem faciens, nisi omni ex parte obsequimur, ac vicissim maledictione addita, si vel minimum deflectimus: nempe, ubi disputat gratis nos placere Deo & per veniam justos censeri, quia nusquam invenitur Legis observatio, cui merces promissa est. Apte igitur Paulus justitiam Legis & Euangelii facit inter se contrarias. Sed non ita successit Euangelium toti Legi, ut diversam rationem salutis afferret: quin potius, ut sanciret ratumque esse probaret, quicquid illa promiserat, & corpus umbris adjungeret. Neque enim Christus, ubi dicit Legem & Prophetas fuisse usque ad Joannem, Patres maledictioni addicit, quam effugere non possunt servi Legis: sed rudimentis tantum imbutos fuisse significat, ut longe subsisterent infra Euangelicæ doctrinæ altitudinem. Proinde Paulus, Rom. 1. vers. 16.
Euangelium appellans *Dei potentiam in salutem omni credenti*; mox addit, *habere testimonium à Lege & Prophetis*. In fine vero ejusdem epistolæ, quanquam præconium Jesu Christi revelationem esse tradit mysterii temporibus æternis taciti, sententiam hanc addita explicatione mitigat, *manifestatum esse* docens *per Scripturas Propheticas*. Unde colligimus, ubi de tota Lege agitur, Euangelium respectu dilucidæ manifestationis tantummodo ab ea differre: cæterum propter inæstimabilem gratiæ affluentiam, quæ nobis fuit in Christo exposita, non abs re ejus adventu dicitur erectum fuisse in terris cæleste Dei regnum.

Refelluntur & ii, qui Legis & Euangelii collationem non recte instituunt.

Conciliatio quæstionum hic occurrentium.

Collationis hujus brevis explicatio.

5. Jam inter Legem & Euangelium interpositus fuit Joannes, qui medium obtinuit munus, & utrique affine. Etsi enim Christum vocans agnum Dei & victimam expiandis peccatis, summam Euangelii protulit: quia tamen incomparabilem illam virtutem & gloriam, quæ demum enituit in resurrectione, non explicuit, Christus Apostolis parem esse negat. Hoc enim significant ejus verba, quamvis inter filios mulierum excellat Joannes, qui tamen Matth. 11. vers. 11.
minimus est in regno cælorum, majorem illo esse. Quia non hominum personas illic commendat: sed postquam Joannem prætulit omnibus Prophetis, Euangelii prædicationem in summum gradum attollit, quam alibi vidimus notari per regnum cælorum. Quod autem se vocem tantum esse Joannes Joan. 1:23.
ipse respondet, quasi Prophetis esset inferior, non facit hoc simulatæ humilitatis causa, sed docere vult, sibi non mandatam esse propriam legationem, sed officio apparitoris se defungi: sicuti à Malachia Mal. 4:5.
prædictum erat, *Ecce mitto Eliam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis*. Nec vero aliud toto ministerii sui cursu egit, quam ut Christo pararet discipulos. Sicuti etiam hoc sibi divinitus injunctum esse ex Jesaia probat. Hoc sensu dictus est à Christo *lucerna ardens & lucens*, quia Joan. 5:35.
nondum illuxerat plenus dies. Nec tamen hoc obstat, quominus numeretur inter Euangelii præcones, sicuti eodem usus est Baptismo, qui postea traditus fuit Apostolis. Sed quod exorsus est, nonnisi Christo in cælestem gloriam recepto, liberiore progressu per Apostolos completum est.

Tertia pars capitis, de Joannis Baptistæ ministerio, ad superiorem tractationem omnino pertinens.

CAP. X.

De similitudine Veteris & Novi Testamenti.

Quatuor partibus constat hoc caput.

1. *Summa, utilitas, & necessitas hujus tractationis, sect. 1.*
2. *Demonstratio, qua in genere docetur vetus & novum fœdus reipsa unum esse, quamvis administratione diversum, & tria proponuntur, in quibus per omnia duo hæc fœdera conveniunt, sect. 2. 3 4.*
3. *In eo tertia pars versatur, ut Vetus Testamentum, perinde ac Novum, ad spem immortalitatis & futuram vitam spectasse evincat, unde reliquæ duæ similitudines seu convenientiæ consequuntur: utrumque scilicet & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Multis argumentis, testimoniis & exemplis nititur hæc pars, à sect. 5. usque ad 23.*
4. *Totius capitis conclusio, ubi rursus in pleniorem confirmationem quædam Scripturæ dicta proferuntur, rejectis Sadducæorum & Judæorum cavillis.*

EX superioribus liquere jam potest, quoscunque ab initio mundi homines Deus in populi sui sortem cooptavit, eadem lege atque doctrinæ ejusdem, quæ inter nos viget, vinculo fuisse ei fœderatos: sed quia non parum interest, caput hoc stabiliri, vice appendicis annectam, quum Patres ejusdem nobiscum hæreditatis fuerint consortes, & ejusdem Mediatoris gratia communem salutem speraverint, quatenus in societate hac diversa fuerit eorum conditio. Quanquam autem, quæ ex Lege ac Prophetis ad ejus probationem collegimus testimonia, palam faciunt non aliam unquam fuisse in Dei populo religionis pietatisque regulam: quia tamen apud scriptores multa sæpe de discrimine Veteris ac Novi Testamenti disputantur, quæ scrupulum parum acuto lectori injicere possint, huic rei melius atque exactius discutiendæ peculiarem locum jure destinabimus. Quin etiam, quod utilissimum alioqui futurum erat, necessarium nobis fecerunt prodigiosus nebulo Servetus & furiosi nonnulli ex Anabaptistarum secta, qui non aliter de Israëlitico populo sentiunt, quam de aliquo porcorum grege, utpote quem nugantur à Domino in hac terra saginatum, citra spem ullam

Prior pars, in qua propter Servetum & Anabaptistas necessariam esse probat de similitudine utriusque fœderis tractationem.

cælestis

cælestis immortalitatis. Hunc ergo pestiferum errorem ut arceamus à piis animis, simul etiam ut difficultates omnes eximamus, quæ audita diversitatis mentione inter Vetus ac Novum Testamentum, suboriri protinus solent; obiter inspiciamus, quid simile, quidve diversum habeant quod olim cum Israëlitis fœdus ante Christi adventum Dominus pepigit, & quod nunc eo manifestato, percussit nobiscum.

Altera pars, de hac similitudine in genere agens. Unum reipsa est utrumque fœdus: administratione vero duplex.

2. Ac uno quidem verbo expediri utrumque potest. Pactum omnium fœdus adeo substantia & re ipsa nihil à nostro differt, ut unum prorsus atque idem sit: administratio tamen variat. Sed quia ex tanta brevitate nemo certam intelligentiam assequeretur, longiorem explicationem, siquid prodesse volumus, persequi necesse est. Cæterum in similitudine, vel potius unitate ostendenda, singulas particulas, quæ jam expeditæ sunt, ex integro retractare supervacuum fuerit: miscere vero, quæ adhuc alibi dicenda erunt, intempestivum. In tribus autem maxime capitibus hic insistendum est: Primum, ut teneamus, non carnalem opulentiam ac felicitatem, metam fuisse Judæis propositam, ad quam demum aspirarent, sed in spem immortalitatis fuisse cooptatos: atque hujus adoptionis fidem illis fuisse, tum oraculis, tum Lege, tum Prophetis certo factam. Deinde, foedus quo conciliati Domino fuerunt, nullis eorum meritis, sed sola Dei vocantis misericordia fuisse suffultum. Tertium, & habuisse ipsos & cognovisse Mediatorem Christum, per quem & Deo conjungerentur, & promissionum ejus compotes forent. Ex quibus secundum, quia nondum forte satis innotuit, suo loco fuse demonstrabitur. Plurimis enim ac luculentis Prophetarum testimoniis confirmabimus, à mera fuisse bonitate ac indulgentia, quicquid unquam Dominus populo suo benefecit ac promisit. Tertium quoque suas habuit sparsim non obscuras demonstrationes. Ac ne primum quidem intactum reliquimus.

Tria autem sunt, in quibus per [illegible] duo hæc fœdera conveniunt.

Margin numbers at line starts in the passage above: "1." beside "tos: atque hujus adoptionis…"; "2." beside "Deinde, foedus quo conciliati…"; "3." beside "fuisse suffultum. Tertium…"; "lib. 3. c. 15. 16. 17. 18." beside "forte satis innotuit… / Plurimis enim…".

Prima autem illa generalis similitudo, seu convenientia est, quod Vetus Testamentum perinde ac Novum, non tantum ad præsentis vitæ promissiones, sed multo magis ad futura & ad immortalitatis spem certissimam Dei electos evexerit.

3. In hoc ergo explicando (quia ad causam præsentem maxime pertinet, & de ipso plus controversiæ nobis faciunt) intentiorem ponemus operam: sic tamen, ut siquid aliorum explicationi adhuc deest, obiter sufficiatur, vel opportuno deinde loco addatur. Sane de omnibus dubitationem eximit Apostolus, quum ait, Deum Patrem Euangelium, quod de Filio suo secundum tempus destinatum promulgavit, longe ante per Prophetas in Scripturis sanctis promisisse. Item, fidei justitiam, quæ per Euangelium ipsum docetur, testimonium habere à Lege & Prophetis. Euangelium siquidem hominum corda non in præsentis vitæ lætitia detinet, sed ad spem immortalitatis evehit: non terrenis deliciis affigit, sed spem in cælo repositam annuncians, illuc quodammodo transportat. Sic enim alibi definit, *Posteaquam Euangelio credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitæ possessionis.* Item, *Audivimus fidem vestram in Christo Jesu & charitatem erga sanctos: propter spem vobis repositam in cælis, de quo audistis per sermonem veracem Euangelii.* Item, *Vocavit nos per Euangelium, in participationem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.* Unde & verbum salutis & potentia Dei ad salvandos fideles, & regnum cælorum nuncupatur. Quod si spiritualis est Euangelii doctrina, & ad vitæ incorruptibilis possessionem aditum aperit, ne putemus eos, quibus promissum ac denunciatum fuit, præterita neglectaque animæ cura, in captandis corporis voluptatibus instar pecudum obstupuisse. Nec cavilletur hic quispiam, promissiones, quæ in Lege & Prophetis de Euangelio sunt consignatæ, novo populo esse destinatas. Nam paulo post, quam illud posuit de Euangelio in Lege promisso, subjicit, quæcunque Lex continet, ad eos sine dubio proprie dirigi, qui sub Lege sunt. In alio quidem argumento fateor: sed non adeo erat obliviosus, ut quum diceret ad Judæos vere pertinere quæcunque Lex docet, non cogitaret, quid paucis ante versibus affirmasset de Euangelio in Lege promisso. Clarissime ergo demonstrat Apostolus ad futuram vitam præcipue spectasse Testamentum Vetus, quum sub eo dicit Euangelii promissiones contineri.

Rom. 1: 2. Rom. 3: 21. Eph. 1: 13. Col. 1: 4. 2 Thess. 2. vers. 14. Rom. 3: 19

Ratio hujus similitudinis, seu convenientiæ.

Objectio.

Responsio.

Generalis illa similitudine probata reliqua duo consequuntur: utrumque fœdus scilicet & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum.

4. Eadem ratione sequitur & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Nam & Euangelica prædicatio nihil aliud, quam paterna Dei indulgentia justificari præter suum meritum peccatores pronunciat: & tota ejus summa in Christo terminatur. Quis igitur expertes Christi Judæos facere audit, quibuscum audimus fuisse percussum Euangelii fœdus, cujus unicum fundamentum Christus est? Quis alienos reddere à gratuitæ salutis beneficio, quibus administratam fuisse audimus justitiæ fidei doctrinam? Ac ne diu de re liquida disceptemus, habemus insignem Domini sententiam, *Abraham exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.* Et quod de Abraham testatur illic Christus, ostendit Apostolus in fideli populo fuisse universale, quum dicit Christum manere heri, hodie, & in secula. Neque enim de Christi æterna divinitate simpliciter illic loquitur: sed de ejus virtute, quæ perpetuo fidelibus fuit patefacta. Quare & beata Virgo & Zacharias in suis canticis revelatam in Christo salutem, exhibitionem esse dicunt promissionum, quas Abraham & Patriarchis olim fecerat Dominus. Si Christum suum exhibendo, jurisjurandi sui veteris fidem solvit Dominus, dici non potest, quin [illegible] finis in Christo & vita æterna semper fuerit.

Joan. 8: 56. Heb. 13: 8. Luc. 1. v. 54. & 72.

Quum autem duo posteriora hæc similitudinis, seu convenientiæ, à priore pendeant, in eâ probanda versatur tertia pars capitis ab hoc sect. ad 23. Primum argumentum autem hic Apostolo desumptum est, qui à parte Sacramentorum significatione, parem veterum conditionem cum nostra fuisse evincit.

5. Quin Apostolus non fœderis tantum gratia pares nobis facit Israëlitas, sed etiam Sacramentorum significatione. Nam pœnarum exemplis, quibus castigatos olim fuisse illos Scriptura recitat, deterrere Corinthios volens, ne in similia flagitia incurrerent, à præfatione ista orditur, Non esse, cur ullam prærogativam nobis vendicemus, quæ nos à Dei vindicta eripiat, quam illi subierunt: quando non iisdem modo beneficiis prosequutus sit illos Dominus, sed iisdem quoque symbolis illustrem inter eos gratiam suam reddiderit: acsi diceret, Si confiditis vos extra periculum esse, quia & Baptismus, quo insigniti estis, & Cœna, quam quotidie suscipitis, eximias habent promissiones: interim contempta Dei bonitate, licentiose lascivitis: scitote nec Judæos talibus symbolis caruisse, adversus quos tamen judicia sua Dominus severissime exercuit. Baptizati sunt in transitu maris & nube, qua protegebantur ab ardore solis. Transitum illum Baptismum carnalem fuisse aiunt, qui spirituali nostro secundum quandam proportionem respondeat. Verum, si id recipitur, non procederet Apostoli argumentum, qui hic vult ademptum Christianis, ne Baptismi prærogativa Judæos præcellere se putent. Nec obnoxium est huic cavillo, quod protinus sequitur, Illos eandem nobiscum spiritualem escam manducasse, ac eundem bibisse spiritualem potum, quem Christum interpretatur.

1 Cor. 10. vers. 1, 11.

Objectio ex Joan. 6. 42. deprompta. Patres manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: Christiani manducant Christi carnem, nec moriuntur.

Responsio: sententiam Euangelista

6. Objiciunt quidem ad frangendam hanc Pauli sententiam, quod ait Christus, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: Qui manducat carnem meam, non morietur in æternum:* quæ duo inter se nullo negotio conciliantur. Dominus, quia sermonem habebat ad auditores, qui tantum ventris alimento quærebant saturari, verum animæ cibum non curabant, ad eorum captum orationem aliquantum attemperat, præsertim vero comparationem mannæ & corporis sui pro eorum sensu statuit. Postulabant, ut acquirendæ sibi auctoritatis gratia, suam virtutem miraculo aliquo approbaret, quale ediderat Moses in deserto, quum manna è cælo impetraverat. In manna autem nihil apprehende-

Spiritu totum fragmentum cum Apostoli dicto concilians.

bendebant, nisi carnalis inediæ, qua populus tunc afflictabatur, remedium; ad mysterium illud sublimius, quod Paulus respicit, non penetrabant. Christus ergo ut demonstret quanto præstantius à se beneficium expectare debeant, quam quod à Mose collatum patribus suis prædicarent, hanc comparationem format, Si magnum fuit opinione vestra, & memorabile miraculum, quod Dominus per Mosen populo suo, ne in deserto fame periret, cælestem cibum subministravit, quo sustentaretur ad modicum tempus; hinc colligite quanto excellentior sit cibus, qui immortalitatem largitur. Videmus cur quod in manna præcipuum erat, prætermiserit Dominus, infimam tantum ejus utilitatem notarit. Nempe quoniam Judæi, velut exprobrandi studio, Mosen illi objecerant, qui populi necessitati mannæ remedio opitulatus esset: respondet, se longe superioris gratiæ esse administrum, præ qua vilescere merito debeat carnalis populi educatio, quam solam tanti æstimabant. Paulus, quia noverat Dominum, quum manna è cælo deplueret, non in ventris duntaxat pastum effudisse, sed spiritualis quoque mysterii loco dispensasse, ad figurandam (quæ in Christo habetur) spiritualem vivificationem, partem istam, quæ consideratione dignissima erat, non negligit. Quare certo clareque conficitur, non easdem modo, quibus nos dignatur nunc Dominus, vitæ æternæ ac cælestis promissiones communicatas fuisse Judæis, sed etiam sacramentis vere spiritualibus obsignatas. Qua de re copiose Augustinus adversus Faustum Manichæum disputat.

Alterum argumentum, ex Lege & Prophetis, de verbo divino, piorum animas vivificante; efficacia ante Christum exhibitum. Unde necessario sequitur, Judæos fideles in spem æternæ vitæ fuisse segregatos.

7. Quod si testimonia ex Lege & Prophetis sibi recitari malint lectores, ex quibus perspiciant spirituale fœdus fuisse Patribus etiam commune, sicuti ex Christo & Apostolis audivimus: huic quoque voto obsequar, eoque libentius, quod ita certius convincentur adversarii, ne quid postea tergiversari queant. Atque ab ea quidem demonstratione incipiam, quam tametsi Anabaptistarum supercilio futilem & pene ridiculam fore scio, apud dociles tamen & sanos plurimum valebit: ac pro confesso sumo, eam verbo Dei inesse vitæ efficaciam, ut quoscunque Deus participatione ejus dignatur, eorum animas vivificet. Valuit enim semper illud Petri, Semen esse incorruptibile, quod in æternum manet, sicuti etiam ex verbis Jesaiæ colligit. Jam quum hoc sacro vinculo Deus olim sibi devinxerit Judæos, non dubium est, quin eos segregaverit in spem æternæ vitæ. Nam quum verbum fuisse amplexos dico, quod illos Deo propius adjungeret, communicandi rationem intelligo, non illam generalem, quæ per cælum & terram omnesque mundi creaturas diffunditur (quæ licet universa vivificet pro suæ unumquodque naturæ modo, non tamen à corruptionis necessitate eruit) sed istam specialem, qua piorum animæ & illuminantur in Dei notitiam, & illi quodammodo copulantur. Hujusmodi verbi illuminatione quum adhæserint Deo Adam, Abel, Noe, Abraham, & reliqui Patres, dico minime dubium esse, quin illis in regnum Dei immortale fuerit ingressus. Erat enim solida Dei participatio, quæ extra vitæ æternæ bonum esse non potest.

1 Pet 1:23.
Jesa.40: 6.

Tertium argumentum, à fœderis formula, quæ unicum reipsa esse ostendit ante & post Christi in carne manifestationem.

8. Si tamen illud nonnihil implicitum videtur, age, ad ipsam fœderis formulam transeamus: quæ non placidis modo ingeniis satisfaciet, sed eorum inscitiam abunde coarguet, qui contradicere nituntur. Sic enim semper pepigit cum servis suis Dominus, *Ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum:* quibus verbis & vitam, & salutem, & omnem summam beatitudinis comprehendi Prophetæ quoque exponere soliti sunt. Non enim David sine causa sæpius pronunciat, beatum populum, cujus Dominus est Deus: beatam gentem, quam in hæreditatem sibi elegit: nec terrenæ quidem felicitatis gratia, sed quoniam à morte eripit, perpetuo conservat, æternaque misericordia prosequitur, quos in populum assumpsit. Quemadmodum est apud alios Prophetas, *Tu Deus noster, non moriemur. Dominus, Rex noster, Legislator noster: ipse salvabit nos. Beatus es Israël, quia in Domino Deo salvaris.* Sed ne in re supervacua multum laboremus, passim in Prophetis recurrit hæc admonitio, nihil ad bonorum omnium affluentiam, adeoque salutis certitudinem deesse, modo nobis Dominus sit in Deum: & merito. Si enim facies ejus, simul atque illuxit, præsentissimum est salutis pignus, cuinam se homini in Deum manifestet, cui non salutis quoque thesauros aperiat? Hac enim conditione Deus noster est, ut in medio nostri habitet, quemadmodum per Mosen testabatur. Obtineri autem talis ejus præsentia non potest, ut non simul vita possideatur. Atque ut nihil ultra exprimeretur, satis claram habebant vitæ spiritualis promissionem in his verbis, *Sum Deus vester.* Non enim solis utique corporibus Deum se fore denunciabat, sed animis præcipue: animæ autem, nisi per justitiam Deo conjunctæ, ab ipso alienæ in morte manent. Adsit rursum illa conjunctio, perpetuum salutem secum ducet.

Lev.26: 12.
Ps.144: 15.
Psal.33:12.
Hab.1: 12.
Jes.33: 22.
Deut. 33. vers. 29.
Lev.26:12.
Exod.6: 6.

Confirmatio superioris argumenti, ex perspicuis formulæ illius verbis desumpta.

9. Accedit eo, quod non modo se illis Deum esse testabatur, sed se quoque semper fore promittebat: quo spes eorum præsentibus bonis non contenta, in æternitatem protenderetur. Id porro valuisse apud eos temporis futuri notationem, ostendunt multæ voces, ubi se non in præsentibus tantum malis, sed in posterum consolantur fideles: quod sibi Deus nunquam defuturus esset. Jam vero (quæ pars erat secunda promissionis) ipsos de Dei benedictione extra terrenæ vitæ limites ergo se proroganda, clarius etiamnum confirmabat, *Ero Deus seminis vestri post vos.* Nam si suam erga mortuos benevolentiam declaraturus erat, benefaciendo posteris: erga ipsos multo minus defuturus erat ejus favor. Neque enim instar hominum est Deus, qui suum ideo amorem ad amicorum filios transferunt, quia morte interrumpitur eorum facultas, quo minus iis, quibus bene volebant, impendant sua officia. at Deus, cujus beneficentia morte non impeditur, suæ profecto misericordiæ fructum mortuis non tollit, quam eorum causa transfundit in mille generationes. Præclaro igitur documento magnitudinem atque affluentiam suæ bonitatis, quam post mortem sensuri essent, volebat illis Dominus commendare, quum talem describebat, quæ in totam familiam exuberaret. Hujus vero promissionis veritatem tum obsignavit Dominus, & quasi complementum protulit, quum Deum se Abraham, Isaac & Jacob, longe post eorum mortem appellaret. Quid enim? annon ridicula erat appellatio, si perierant? Perinde enim fuisset, ac si ita foret loquutus, Ego sum Deus eorum, qui non sunt. Proinde uno isto argumento Sadducæos à Christo constrictos fuisse Evangelistæ referunt, ut ne inficiari quidem possent resurrectionem mortuorum à Mose esse testatam: nempe, qui ex ipso Mose didicerant, omnes sanctos esse in manu illius. Unde inferre promptum erat, ne morte quidem extingui, quos in tutelam, custodiam, protectionemque suam recepisset, qui mortis & vitæ est arbiter.

Gen.17:7.
Exod. 20. vers. 6.

Alia confirmatio illustris, tum à superiore, tum à Dei natura fluens.

Exod.3: 6.
Matth. 22. vers. 32, 34.
Luc.20:37.
Deut. 33. vers. 5.

Quartum argumentum, ab exemplis. Patres, Adam, Abel, Noe, ante Christum variis tentationibus agitati, ad meliorem illam vitam vivâ fide &

10. Jam (qui præcipuus est cardo in hac controversia) dispiciamus, annon ipsi quoque fideles sic instituti fuerint à Domino, ut meliorem alibi vitam sibi esse sentirent, ac neglecta terrena, illam meditarentur. Primum, quæ divinitus injuncta illis fuit vivendi conditio, assiduum erat exercitium, quo admonerentur se omnium esse miserrimos, si in hac modo vita felices essent. Adam, vel sola recordatione perditæ felicitatis infelicissimus, anxiis laboribus egestatem suam ægre sustentat, ac ne in solis manuum laboribus Dei maledictione prematur, unde solatium illi restabat, extremum luctum percipit.

Ex

Spe invicta, præsentem negligentes aspirarunt. Illorum igitur, ut & sub Evangelio credentium, idem fuit scopus.

Gen. 3: 17. Gen. 4: 8. Genes. 6. vers. 14, 21. Gen. 7: 24. Gen. 9: 25.

Ex duobus filiis alter illi nefando fratris parricidio eripitur: eum habet superstitem, cujus aspectum merito detestetur ac horreat. Abel in ipso ætatis flore crudeliter trucidatus, exemplum est humanæ calamitatis. Noë bonam ætatis partem (dum totus orbis secure deliciatur) cum magna fatigatione in arca extruenda deterit. Quod mortem effugit, id fit majoribus ejus molestiis, quam si centum mortes obeundæ essent. Nam præterquam, quod arca illi est quasi sepulchrum decem mensium, insuavius nihil esse potest, quam in animalium stercoribus penè immersum tamdiu detineri. Postquam tantas difficultates eluctatus est, in novam mœroris materiam incidit: ludibrio se haberi à proprio filio videt: & ei, quem magno Dei beneficio salvum ex diluvio receperat, suo ipsius ore maledicere cogitur.

Quarti argumenti continuatio, ab exemplo Abrahami, cujus vocatio & vitæ curriculum hominem ad felicitatis æternæ præmium & domicilium inter innumerabiles ærumnas toto pectore anhelantem ostendit.

Genes. 12. v. 1. 10, &c. vide Calv. comment. in Genes. cap. 12. vers. 11, 15. Genes. 20. vers. 1, 2. Genes. 13. v. 7, 8. 9. Genes. 14. v. 12, 13, 14. Genes. 21. vers. 30. Gen. 15: 2. & 16: 15. & 21: 10. Genes. 21. v. 2, 3, 14. Gen. 22: 2.

11. Abraham quidem unus instar decem myriadum nobis esse debet, si spectatur ejus fides, quæ nobis in optimam credendi regulam proponitur: in cujus etiam genere, ut Filii Dei simus, censeri nos oportet. Quid vero absurdius, quam patrem omnium fidelium esse Abraham, & ne postremum quidem angulum inter illos tenere? Atqui ex numero, imo ex gradu apprime honorifico dejici non potest, quin aboleatur tota Ecclesia. Jam quod ad vitæ experimenta attinet: ubi primum vocatur Dei imperio è patria, parentibus, amicis avellitur: in quibus præcipuam vitæ dulcedinem esse putant; acsi illum destinato consilio omnibus vitæ oblectamentis spoliare Dominus vellet. Simulac terram ingressus est, in qua jubetur habitare, fame inde exigitur. Eo ad opem quærendam refugit, ubi, quo se incolumem servet, necesse habet uxorem prostituere: quod incertum an multis mortibus fuerit acerbius. Ubi in terram habitaculi sui reversus est, inde rursum fame expellitur. Qualis est felicitas, eam terram incolere, ubi toties esuriendum, imo vero inedia pereundum, nisi aufugias? Simul eodem necessitatis redigitur apud Abimelech, ut caput redimere jactura uxoris opus habeat. Dum huc atque illuc multos annos incertus vagatur, assiduis servorum rixis compellitur nepotem, quem filii loco habebat, à se dimittere. Quæ discessio sine dubio non aliter ab eo accepta fuit, quam si membri unius sectionem passus foret. Paulo post captivum ab hostibus abripi audit. Quocunque pergat, vicinos reperit immanis barbariæ, qui ne ex effossis quidem magno labore puteis aquam bibere sinant. Neque enim usum redimeret à Rege Gerar, nisi ante fuisset prohibitus. Jam ubi ad effœtam senectutem ventum est, quod habet ea ætas insuavissimum & acerbissimum, orbitate mulctatum se videt, donec præter spem Ismaëlem gignit: cujus tamen nativitatem magno redimit, dum Saræ probris fatigatur, perinde acsi ancillæ contumaciam fovendo, domesticæ perturbationis ipse causa esset. Nascitur demum Isaac, sed ea mercede, ut exturbetur primogenitus Ismaël, ac pro derelicto penè hostiliter projiciatur. Ubi solus relictus est Isaac, in quo acquiescat defessa boni viri senectus, paulo post mactare ipsum jubetur. Quid calamitosius excogitet humana mens, quam patrem fieri filii carnificem? Si morbo absumptus foret, quis non putasset miserrimum esse senem, cui in ludibrium datus esset filius, ob quem orbitatis dolor ei geminaretur? Si ab extraneo aliquo interfectus, indignitate multum esset aucta calamitas. Istud vero omnia calamitatis exempla superat, patris manu trucidari. Sic denique toto vitæ curriculo jactatus ac vexatus fuit, ut siquis velut in tabula exemplar calamitosæ vitæ depingere velit, nihil reperiat magis appositum. Neque objiciat quispiam, eum non fuisse prorsus infelicem, quod à tot tantisque tempestatibus prospere tandem emerserit. Non enim beatam vitam ducere illum dicemus, qui per infinitas difficultates ad longum spatium laboriose eluctetur: sed qui, sine malorum sensu, præsentibus bonis placide fruatur.

Objectionis dilutio.

Item ab exemplo Isaaci.

Genes. 26. vers. 1, 15. item v. 20. Genes. 26. vers. 35. Gen. 28: 5.

12. Isaac, qui minoribus malis afflictatur, vix tamen minimum suavitatis gustum percipit. Eas ipse quoque vexationes experitur, quæ beatum esse hominem in terra non sinant. Illum fames fugat è terra Chanaan: uxor è sinu illi eripitur: vicini illum subinde exagitant, ac modis omnibus premunt, ut de aqua etiam cogatur decertare: domi suæ à nuribus multum molestiarum sustinet: filiorum dissidio angitur: nec mederi tanto malo potest, nisi per exilium ejus, cui benedixerat. At vero Jacob, nihil quam extremæ infelicitatis insigne est exemplar. Pueritiam domi inquietissime transigit inter fratris primogeniti minas ac terrores, quibus demum cedere cogitur. Profugo à parentibus ac natali solo præterquam quod acerbum est exulare, apud Laban avunculum nihilo mitius ac humanius accipitur. Parum est, durissimam atque austerissimam septem annis servire servitutem, nisi dolo malo in uxore eludatur. Alterius uxoris gratia in novam servitutem ingrediendum est, ubi totum diem solis æstu torreatur, noctu pervigil urgeatur gelu ac frigore; quemadmodum ipse conqueritur. Tantam vitæ asperitatem dum annos viginti sustinet, quotidie novis soceri injuriis affligitur. Nec domi suæ quietus est, quam videt uxorum odiis, jurgiis, æmulationibus distractam, ac penè dissipatam. Ubi in patriam jubetur se recipere, abitum captare illi necesse est ignominiosæ fugæ similem: nec tamen soceri iniquitatem ita potest effugere, quin ejus probris ac contumeliis in medio itinere vexetur. Excipit mox eum multo sævior difficultas. Nam dum ad fratrem accedit, tot mortes habet in conspectu, quot ab homine crudeli & inimico parari queant. Diris ergo terroribus supra modum discruciatur ac discerpitur, quamdiu adventum ejus expectat: ubi in conspectum ejus prodit, tanquam semimortuus ad pedes procumbit, donec placatiorem sentit, quam sperare ausus fuerat. Adhæc Rachele, unice dilecta conjuge, primo terræ ingressu privatur. Postea quem ab ea filium sustulerat, eoque præ aliis amabat, à fera laceratum audit: cujus ex morte quantum mœrorem ceperit, declarat ipse, quod post diuturnas lachrymas solatiis omnibus viam obstinate claudit, nihil sibi reliquum faciens, nisi ut descendat ad filium lugens in sepulchrum. Interim raptus & defloratio filiæ, in iis vindicandis filiorum audacia, quæ illum non fœtere modo fecerat apud omnes regionis incolas, sed præsentissimum internecionis periculum illi creaverat, quantæ anxietatis, luctus, tædii causæ erant? Sequitur horrendum illud flagitium Ruben primogeniti, quo nihil gravius accidere poterat. Nam, quum inter summa infortunia reponatur uxoris pollutio, quid dicendum sit, ubi à proprio filio perpetratum est id scelus? Aliquanto post altero incestu contaminatur familia, ut constantissimum alioqui & infractum calamitatibus animum tot dedecora labefactare debeant. Sub extremum vitæ, dum suæ ac suorum inediæ succurrere quærit, novi infortunii nuncio percellitur, qui intelligit filium alterum in vinculis detineri: quem ut recipiat, Benjamin, unicum suum desiderium, permittere aliis cogitur. Quis putet in tanta malorum congerie momentum illi datum, quo saltem secure respiraret? Ita ipse optimus de se testis asseverat Pharaoni, dies suos breves ac malos fuisse super terram. Qui per continuas miserias vitam se transegisse pronunciat, negat profecto eam prosperitatem se sensisse, quæ illi à Domino promissa fuerat. Ergo, aut malignus ingratusque Dei gratiæ æstimator erat Jacob, aut vere se miserum fuisse super terram profitebatur. Si vera fuit affirmatio, sequitur non habuisse ipsum spem in rebus terrenis defixam.

Et Jacobi.

Genes. 29. vers. 20, 23. Genes. 31. vers. 40, 41. Genes. 31. vers. 23. Genes. 32. vers. 11. Genes. 35. vers. 16. Genes. 37. vers. 32. Gen. 34: 2. Genes. 35. vers. 22. Genes. 38. vers. 18. Genes. 42. vers. 33. Gen. 47: 9.

[*Conclusio probationis quarti argumenti: S. Patres, Adamum, Abelem, Noachum, Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & alios sub Lege non in terris, sed in cælo promissionum Dei complementum expectasse.* — Hebr. 11. v. 9. & 10.]

13. Si sancti isti Patres (quod utique indubitatum est) beatam vitam expectarunt è manu Dei, aliam quam terrestris vitæ beatitudinem & cogitarunt & viderunt. Quod etiam pulcherrime ostendit Apostolus: *Fide*, inquit, *demoratus est Abraham in terra promissionis, tanquam alienigena, in casulis habitando, cum Isaac & Jacob consortibus ejusdem hæreditatis. Expectabant enim bene fundatam civitatem, cujus opifex ac conditor Deus.* In fide defuncti sunt omnes isti, non acceptis promissionibus: sed procul eas inspicientes, ac credentes, confitentesque quod hospites & inquilini forent super terram. Quo significant se patriam inquirere. &, si desiderio ejus quam reliquerant tacti fuissent, erat facultas revertendi: sed meliorem appetebant, nempe cælestem. Unde Deus non erubescit vocari eorum Deus: quando paravit illis civitatem. Stipitibus enim obtusiores fuissent, tam pertinaciter promissiones consectando, quarum nulla spes in terris apparebat, nisi complementum earum alibi expectassent. Id vero in primis non sine ratione urget, quod peregrinationem, hanc vitam nuncuparunt: qualiter & Moses refert. Si enim peregrini & inquilini sunt in terra Chanaan, ubi promissio Domini, qua illius constituti erant hæredes? Manifeste ergo indicat longius spectare, quod de possessione illis Dominus promiserat. Quare pedem in terra Chanaan non acquisierunt, nisi in sepulchrum: quo testabantur se sperare fructum promissionis nonnisi post mortem percepturos. Atque hæc causa est, cur tanti æstimaverit Jacob illic sepeliri, ut jurejurando adegerit filium Joseph ad eam pollicitationem: cur Joseph post aliquot secula transferri ossa sua, jampridem in cinerem collapsa, voluerit.

[*Ideo pii illi vitam hanc terrenam peregrinationem appellarunt, & in terra Chanaan (felicitatis æternæ figura) sepeliri voluerunt.* — Gen. 47: 9. Genes. 47 vers. 29, 30. & 50: 25.]

14. Denique aperte constat, in omnibus vitæ studiis propositam futuræ vitæ beatitudinem habuisse. Quorsum enim primogenituram tantopere affectasset, taotoque periculo ambiisset Jacob, quæ exilium & tantum non abdicatinnem illi conflatura erat, boni vero oihil prorsus allatura: nisi ad altiorem benedictionem respexisset? Atque eum sibi sensum fuisse declaravit ea voce, quam inter ultimos spiritus elidit, *Salutare tuum expectabo, Domine.* Quam salutem expectasset, quum intelligeret se animam expirare: nisi in morte initium novæ vitæ cerneret? Et quid de sanctis ac filiis Dei disceptamus, quum ejusmodi intelligentiæ gustu ne is quidem caruerit, qui veritatem oppugnare alioqui nitebatur? Quid enim sibi volebat Balaam, quum diceret, *Moriatur anima mea morte justorum, & fiant novissima mea similia eorum:* nisi quod sentiebat id, quod postea David prodidit, *Pretiosam esse mortem sanctorum in conspectu Domini; mortem vero impiorum pessimam?* Si ultima linea & meta in morte forent, nullum in ea notari posset discrimen justi & impii: forte, quæ post mortem utrosque diversa manet, inter se distinguuntur.

[*Quintum argumentum, ex historia Jacobi primogenituram affectantis. Id enim futura vita in eo desiderium ostendit.* — Genes. 49. vers. 18.]

[*Quo intelligentia gustu Balaam non caruit.* — Num. 23. vers. 10. Psal. 116: 15. Psal. 34: 22.]

15. Nondum ultra Mosen progressi sumus: quem isti nihil aliud officii habuisse dicunt, quam ut carnalem populum agri ubertate rerumque omnium copia ad colendum Deum induceret: & tamen (nisi quis sponte semet offerentem lucem refugiat) perspicua jam extat spiritualis fœderis declaratio. Quod si ad Prophetas descendamus, illic plenissimo fulgore & vita æterna & regnum Christi se profert. Ac primum David, qui ut tempore aliis fuit superior, ita pro ordine divinæ dispensationis cælestia mysteria obscurius, quam illi, adumbravit, quanta tamen perspicuitate ac certitudine ad eum scopum omnia sua dirigit? Terrestrem habitationem qualiter æstimarit, testatur hæc sententia, *Advena hic sum & peregrinus, quemadmodum omnes Patres mei. Vanitas omnis homo vivens, velut umbra quisque obambulat. Et nunc quæ expectatio mea, Domine? spes mea ad te ipsa.* Sane qui nihil esse in terra solidum aut stabile confessus, spei tamen in Deum firmitatem retinet, alibi repositam sibi felicitatem contemplatur. Ad eam contemplationem fideles revocare solet, quoties vult eos vere consolari. Nam alibi, postquam de brevitate fluxaque & evanida imagine humanæ vitæ loquutus est, subjicit, *Misericordia autem Domini usque in æternum, super timentes eum.* Cui simile est quod habetur etiam Psalmo centesimo secundo, *Initio Domine tu fundasti terram, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: velut vestis veterascent, & sicut indumentum mutabis eos. Tu autem idem ipse perstas, & anni tui non deficient. Filii servorum tuorum habitabunt, & posteri eorum coram te stabilientur.* Si ob cæli ac terræ interitum non desinunt pii stabiliri coram Domino, sequitur eorum salutem cum Dei æternitate esse conjunctam. Atqui omnino non potest stare spes ista, nisi in promissionem recumbat, quæ apud Jesaiam exponitur: *Cæli* (inquit Dominus) *sicut fumus liquescent: terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt: salus autem mea in æternum erit, & justitia mea non deficiet.* Ubi justitiæ ac saluti tribuitur perpetuitas, non quatenus penes Deum resident, sed quatenus ab hominibus sentiuntur.

[*Sextum argumentum, ex Davide, qui tanta sibi à Domino pollicetur, & tamen hanc vitam nihil aliud esse vult quam vanitatem: unde sequitur, eum alibi suam felicitatem repositam habuisse, & salutem expectasse, quæ cum Dei æternitate conjuncta sit.* — Psal. 39: 13. Ps. 103: 17. Psal. 102. vers. 26, 27, 28, 29. Jesa. 51: 6.]

16. Neque vero aliter accipere liceat, quæ de fidelium prospero successu passim canit, nisi ut in cælestis gloriæ manifestationem conferantur. Qualia sunt, *Custodit Dominus animas sanctorum suorum: de manu peccatoris liberabit eos. Lux orta est justo, & rectis corde lætitia.* Item, *Justitia pii manet in seculum seculi, cornu ejus exaltabitur in gloria: desiderium peccatorum peribit.* Item, *Veruntamen justi confitebuntur nomini tuo: habitabunt recti cum vultu tuo.* Item, *In memoria æterna erit justus.* Item, *Redimet Dominus animas servorum suorum.* Siquidem servos suos Dominus impiorum libidini non vexandos modo, sed lacerandos perdendosque sæpe permittit. in tenebris & squalore languere patitur honos, dum impii penè inter stellas refulgent: nec illos ita vultus sui serenitate exhilarat, ut diuturna lætitia fruantur. Quamobrem ne ipse quidem dissimulat, si in præsentem rerum statum oculos defigant fideles, gravissima tentatione perculsum iri, acsi nulla esset innocentiæ apud Deum gratia nec merces. Adeo impietas ut plurimum prosperatur ac floret, dum piorum natio, ignominia, paupertate, contemptu, omnique crucis genere premitur. *Parum*, inquit, *abfuit, quin lapsus pes meus, quin effusi fuerint gressus mei, dum urit me fortuna stultorum, dum improborum prosperitatem video.* Tandem post narrationem concludit, *Instituebam cogitationem, si possem hæc cognoscere: sed tormentum est spiritui meo, donec ingrediar in sanctuarium Domini, & intelligam novissimum eorum.*

[*Septimum argumentum, ex eodem Propheta. Quæ de fidelium prospero successu passim canit, ad cælestis gloriæ fruitionem necessario sunt referenda: quandoquidem in hoc mundo omni malorum genere premuntur.* — Psal. 97. 10. Ps. 112: 9. Ps. 140: 14. Ps. 112: 6. Psal. 34: 23. Psal. 73: 2. vers. 16.]

17. Ergo vel ista Davidis confessione discamus, non ignorasse sanctos Patres sub Veteri Testamento, quam raro, vel nunquam in hoc mundo repræsentet Deus, quæ servis suis pollicetur, atque ideo animos ad Dei sacrarium sustulisse, in quo reconditum habebant, quod in præsentis vitæ umbra non apparet. Hoc erat ultimum Dei judicium, quod quum oculis minime cernerent, fide contenti erant intelligere. Qua fiducia freti, quicquid eveniret in mundo, venturum tamen aliquando tempus non dubitabant, quo Dei promissiones implerentur. Qualiter istæ voces testantur, *Ego in justitia contemplabor faciem tuam, satiabor specie tua* Item, *Ego sicut oliva viridis in domo Domini.* Item, *Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani frondescet. Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florebunt. Adhuc fructificabunt in senecta, pingues ac virides erunt.* Quum paulo ante dixisset, *Quam profundæ sunt cogitationes tuæ Jehova, dum florent impii, germinant quasi herba, ut pereant in perpetuum.* Ubi species ista & decor fidelium, nisi ubi mundi hujus facies, regni Dei mani-

[*Octavum argumentum, ex communi omnium piorum sensu & confessione, qua in cælis per fidem & spem vitam quæsierunt quod in præsentis vitæ umbra non apparuit.* — Psal. 17: 15. Psal. 52: 10. Psal. 92. vers. 13, 14. & 15.]

manifestatione inversa fuerit? In illam æternitatem quum oculos converterent, contempta præsentium calamitatum momentanea asperitate, secure in has

Psalm. 55. vers. 23, 24. Job. 21: 13.
voces erumpebant, *Non dabis in æternum ut moriatur justus. Tu vero præcipitabis sceleslos in puteum interitus.* Ubi in hoc mundo puteus æterni exitii, qui sceleratos absorbeat, in quorum felicitate hoc quoque alibi numeratur, quod diem extremum in puncto sine multo languore claudunt? Ubi tanta sanctorum stabilitas, quos ipse David non modo concuti, sed opprimi & conteri prorsus ubique conqueritur? Nempe ob oculos sibi statuebat, non quid ferat instabilis & plusquam æstuaria mundi vicissitudo: sed quid facturus sit Dominus, quum ad æternam cæli ac terræ constitutionem olim sedebit.

Psalm. 49. v. 7, 8, &c.
Quemadmodum alio loco elegantер describit, *Nituntur stulti opulentia sua, ob divitias multas superbiunt: & tamen nemo quantalibet excellentia polleat, redimere fratrem suum à morte possit, nemo pretium redemptionis Deo solvere. Quum autem videant & sapientes mori, perversos pariter & stultos interire, & alienis relinquere divitias suas, cogitant domos sibi permansuras in sempiternum, habitationes in secula: & nomina sua in terra celebrant. At homo in honore non permanebit: similis erit pecudibus, quæ intereunt. Hæc meditatio eorum, summa stultitia est: quam tamen posteri cupide æmulantur. Instar gregis apud inferos collocabuntur, mors præsidebit illis. Exorta luce recti dominabuntur illis: forma ipsorum peribit: infernus, ipsorum domicilium.* Primum illa stultorum irrisio, quod in lubricis & volubilibus mundi bonis acquiescant, ostendit longe aliam sapientibus quærendam esse felicitatem. Sed illic resurrectionis mysterium evidentius reserat, ubi illis perditis & extinctis piorum regnum erigit. Quem enim, quæso, dicemus esse illum lucis exortum, nisi novæ vitæ revelationem, quæ finem præsentis sequitur?

Superioris argumenti continuatio & confirmatio, à spe piorum, & impiorum in mundo redeuntium exitio.
18. Inde illa nascebatur cogitatio, quam in miseriarum solatium ac tolerantiæ remedium fideles usurpabant, *Momentum in indignatione Domini, vita in ejus misericordia.* Quomodo afflictiones momento terminabant, qui per totam fere vitam affligebantur? ubi tantam videbant divinæ benignitatis durationem, cujus vix minimum gustum delibabant? Si in terra hæsissent, nihil tale reperire poterant:

Psal. 30: 6.
sed quia cælum intuebantur, agnoscebant punctum esse temporis, quo exercentur per crucem sancti à Domino: miserationes seculi esse, quibus colliguntur. rursum impiorum, qui per somnium beati ad diem unum essent, æternum ac nunquam finiendum exitium prævidebant. Unde illæ voces,

Prov. 10: 7. Ps. 116: 15. & 34: 22.
Memoria justi in benedictione erit: nomen autem impiorum putrescet. Pretiosa mors sanctorum in conspectu Domini: mors peccatorum pessima. Item apud Samuelem,

1 Sam. 2: 9. Eze. 28: 10. & 31: 18. & alibi.
Dominus pedes sanctorum servabit, & impii in tenebris conticescent. Quæ significant, illos probe cognovisse, utcunque varie circumferrentur sancti, ultimum tamen eorum exitum, vitam ac salutem: impiorum felicitatem amœnam esse viam, qua in mortis voraginem paulatim labuntur. Ideo istorum mortem vocabant exitium incircumcisorum, ut quibus resurrectionis spes præcisa esset. Quare nullam hac excogitare potuit David graviorem imprecationem,

Ps. 69: 29.
Deleantur de libro vitæ, & cum justis non scribantur.

Novum argumentum, ex Jobo, qui omnium apertissime de hac spe disseruit.
19. Præ aliis vero insignis illa sententia Job, *Scio quia Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra resurrecturus sum: & in carne mea videbo Deum salvatorem meum. Reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Qui volunt venditare suum acumen, cavillantur non esse hæc intelligenda de ultima resurrectione,

Job 19: 25. *Objectionis dilutio.*
sed de primo quoque die, quo sibi mitiorem fore Deum Job expectabat: quod ut illis ex parte demus, extorquebimus tamen, velint, nolint, ad eam spei amplitudinem non potuisse pervenire Job, si cogitatione in terra resedisset. Necesse ergo est fateamur, oculos in futuram immortalitatem sustulisse, qui sibi vel in sepulchro jacenti Redemptorem affore conspexerit. Siquidem de præsenti tantum vita cogitantibus mors extrema est desperatio, quæ nec ipsa spem ejus abscindere poterat.

Job. 13: 15. *Alia objectio.*
Etiam si me occiderit, dicebat, *in ipso nihilominus sperabo.* Nec mihi obstrepat hic nugator quispiam, paucorum fuisse istas voces, unde minime probetur talem fuisse inter

Responsio.
Judæos doctrinam. Responsum enim à me statim accipiet, paucos istos non prodidisse talibus sententiis arcanam aliquam sapientiam, ad quam seorsum ac privatim excellentia tantum ingenia admitterentur: sed, ut erant constituti à Spiritu sancto plebis doctores, quæ communiter ediscenda essent Dei mysteria, & popularis religionis principia esse deberent, palam promulgasse. Quum ergo audiamus publica Spiritus sancti oracula, quibus de spirituali vita tam clare ac dilucide in Judæorum Ecclesia disseruit, intolerabilis pertinaciæ fuerit, eos ad carnale tantummodo fœdus ablegare, ubi solius terræ ac terrestris opulentiæ fiat mentio.

Decimum argumentum, ex posterioribus Prophetis, qui piorum felicitatem extra terrena hujus vitæ limites sitam esse docuerunt.
20. Si ad posteriores Prophetas descendam, illic vero liceat, quasi in campo nostro, libere spatiari. Nam si in Davide, Job, Samuele fuit non difficilis victoria: illic multo est facilior. Hanc enim œconomiam & hunc ordinem in dispensando misericordiæ suæ fœdere tenuit Dominus, ut quo propius temporis progressu ad plenam exhibitionem accedebatur, ita majoribus in dies revelationis incrementis illustraret. Proinde initio, quum prima salutis promissio Adæ data fuit, quasi tenues scintillæ emicarunt: postea facta accessione, major lucis amplitudo cœpit exeri, quæ magis ac magis deinde emersit, latiusque fulgorem suum protulit: donec tandem nubibus omnibus discussis, Sol justitiæ Christus, universum terrarum orbem ad plenum illuminavit. Non est ergo metuendum, ne si ad causam nostram comprobandam Prophetarum petamus suffragia, illa nos deficiant: sed quia ingentem materiæ sylvam fore video, in qua diutius multo immorari necesse sit quam ferat instituti ratio (esset enim opus longi voluminis) simulque vel parum perspicaci lectori viam me stravisse ex superioribus arbitror, qua inoffenso cursu pergere queat, à prolixitate, non adeo in præsens necessaria, abstinebo: præmonitis tamen lectoribus, ut viam sibi ea clavi expedire meminerint, quam prius in manum illis dedimus:

cap. 6. sect. 3. 4.
Nempe, quoties fidelis populi beatitudinem Prophetæ commemorant (cujus vix minima vestigia in præsenti vita cernuntur) ad hanc distinctionem confugiant: Dei bonitatem, quo melius Prophetæ commendarent, temporariis beneficiis, velut lineamentis quibusdam, populo adumbrasse: sed talem ejus pinxisse effigiem, quæ mentes extra terram, elementa mundi hujus, & periturum seculum raperet, atque ad cogitandam futuræ ac spiritualis vitæ felicitatem necessario excitaret.

Id uno exemplo, ex Ezechiele sumpto, de ossibus aridis vivificatis, dilucide probatur.
21. Exemplo uno contenti erimus. Quum Israëlitæ Babylonem deportati, suam dissipationem morti simillimam esse cernerent: dimoveri ab ea opinione vix poterant, quin fabulosum putarent esse, quod de sua restitutione vaticinabatur Ezechiel: quod perinde id æstimabant, acsi denunciasset suscitatum in vitam iri putrida cadavera. Dominus ut

Eze. 37: 4.
ostenderet nec ea ipsa difficultate se impediri, quominus beneficio suo locum faceret, Prophetæ campum aridis ossibus plenum per visionem ostendit: quibus, sola verbi sui virtute, spiritum vigoremque uno momento reddidit. Serviebat quidem ad præsentem incredulitatem corrigendam visio: sed interim Judæos commonefaciebat, quantum ultra populi reductionem virtus Domini protenderetur, quæ arida & dispersa ossa solo nutu adeo facile

Confirmatio.
vegetaret. Quare sententiam illam cum altera

ex dicto Jesaiæ. Jes. 26: 19.

Jesaiæ rite comparabis: *Vivent mortui, cadaver meum, resurgent. Expergiscimini & exultate, qui habitatis in pulvere, quia ros viridis campi, ros tuus: & terram gigantum detrahes in ruinam. Vade popule mi, intra in tabernacula tua: claude ostia tua super te, abscondere pauxillum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & revelabit terra sanguinem suum, nec operiet diutius interfectos suos.*

Postremum argumentum. Extare in Prophetis aliquot locos, qui aperte piorum in regno cælesti futuram immortalitatem demonstrant. Jes. 66: 22. Dan. 12. 1.

22. Quanquam, siquis ad ejusmodi canonem omnia redigere tentet, absurde fecerit: sunt enim aliquot loci, qui nullo integumento, futuram, quæ in regno Dei fideles manet, immortalitatem demonstrant. quales nonnullos recitavimus, & quales sunt cum alii plerique, tum præcipue duo isti: alter apud Jesaiam, *Sicut cæli novi & terra nova, quæ facio stare coram me: sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, Sabbathum ex Sabbatho: veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me, quod vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur.* alter vero Danielis, *In tempore illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi sui: & veniet tempus angustiæ, non quale fuit ex quo gentes esse cœperunt. Et tunc salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro. Et ex iis, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt: alii in vitam æternam, alii in opprobrium sempiternum.*

Conclusio totius tractationis de similitudine utriusque Testamenti.

23. Jam in duobus reliquis probandis, Patres scilicet Christum in fœderis sui pignus habuisse, atque in ipso omnem benedictionis fiduciam reposuisse quia minus controversiæ & plus claritatis habent, non laborabo. Constituamus ergo secure, quod nec ullis diaboli machinis revelli queat: Vetus Testamentum seu fœdus, quod cum Israëlitico populo percussit Dominus, non rebus terrenis fuisse limitatum, sed spiritualis æternæque vitæ promissionem continuisse: cujus expectationem omnium animis impressam oportuit, qui in fœdus vere consentiebant. Hanc vero insanam ac perniciosam opinionem procul summoveamus, aut Dominum nihil aliud proposuisse Judæis, aut illos nihil quæsivisse præter ventris saturitatem, carnis delicias, florentes opes, externam potentiam, liberorum fœcunditatem, & quicquid animalis homo in pretio habet. Non enim aliud cælorum regnum hodie promittit suis Christus Dominus, quam ubi recumbant cum Abraham, Isaac & Jacob. ac Judæos seculi sui Petrus hæredes esse Euangelicæ gratiæ asserebat, quod filii essent Prophetarum comprehensi in fœdere, quod Dominus olim cum sua gente pepigisset. Ac ne id solis verbis testatum esset, Dominus facto quoque approbavit. Eo enim quo resurrexit momento, multos sanctorum resurrectionis suæ consortio dignatus est, ac visendos in civitate præbuit: certo arrhabone sic dato, quicquid fecit ac passus est in æternæ salutis acquisitionem, ad Veteris Testamenti fideles non secus quam ad nos pertinere. Nempe & eodem fidei Spiritu, quo in vitam regeneramur (teste Petro) præditi fuerunt. Quum Spiritum illum, qui est veluti quædam immortalitatis in nobis scintilla (unde & arrhabo hæreditatis nostræ alibi vocatur) in illis similiter audimus habitasse, quomodo illis vitæ hæreditatem adimere audeamus? Quo magis mirum est eo stuporis olim recidisse Sadducæos, ut tum resurrectionem, tum animarum substantiam negarent: quorum utrumque tam illustribus Scripturæ testimoniis consignatum habebant. Nec minus prodigiosa hodie foret totius nationis stoliditas in expectando terrestri Christi regno, nisi hanc repudiati Euangelii pœnam daturos Scripturæ multo ante prædixissent: sic enim justo Dei judicio conveniebat mentes cæcitate percutere, quæ oblatum cæli lumen respuendo, tenebras ultro sibi accersivissent. Mosen ergo legunt, & assidue revolvunt: sed opposito velamine impediuntur, ne cernant lucem in ejus vultu refulgentem: atque ita manebit illis obtectus ac involutus, donec ad Christum convertantur, à quo illum nunc quantum possunt, abducere ac distrahere student.

Ad cujus plениorem confirmationem quatuor testimonia Scripturæ proferuntur. Mat. 8: 11. Act. 3: 25. Math. 27. vers. 52. Act. 15: 8. Eph. 1: 14.

Unde consequitur perspicua erroris Sadducæorum & Judæorum, salutem æternam & spem certam Ecclesiæ Dei abolentium, refutatio. 2 Cor. 3. vers. 14.

CAP. XI.

De differentia unius Testamenti ab altero.

Tres sunt præcipuæ partes hujus capitis.

1. *Proponit quinque Veteris & Novi Testamenti differentias, à sect. 1. ad 12.*
2. *Quoniam vero inter has postrema est, quod Vetus Testamentum ad Judæos tantum pertinuit, Novum ad omnes, de vocatione Gentium subjungitur brevis tractatio, sect. 11.*
3. *Additur responsio ad duas objectiones, quibus hæc doctrina de Veteris & Novi Testamenti discrimine gravari solet, sect. 13. & 14.*

Quinque hæ unius Testamenti ab altero differentiæ ad modum administrationis potius quam ad substantiam fœderis pertinent.

QUid ergo? (inquies) nullumne discrimen Veteris & Novi Testamenti relinquetur? & quid fiet tot Scripturæ locis, ubi tanquam res diversissimæ inter se conferuntur? Ego vero libenter recipio, quæ in Scriptura commemorantur, differentias: sed ita, ut nihil constitutæ jam unitati derogent: quemadmodum videre erit, ubi eas ordine tractaverimus. Sunt autem illæ (quantum animadvertere mihi licuit, & meminisse possum) numero quatuor præcipuæ. Quibus si quintam adjungere libeat, minime reclamo. Eas omnes sic esse dico, & ostensurum me profiteor, ut ad modum administrationis potius, quam ad substantiam pertineant. Hac ratione nihil impedient, quominus eædem maneant Veteris ac Novi Testamenti promissiones, atque idem ipsarum promissionum fundamentum, Christus.

Prima differentia. In Vetere Testamento cælestem hæreditatem sub terrenis beneficiis contemplandam & degustandam Dominus exhibebat: sub Novo ejusmodi terrena subsidia omittuntur.

Porro prima est, Quod tametsi olim quoque Dominus populi sui mentes in cælestem hæreditatem volebat collimare, arrectosque esse animos: quo tamen in spe illius melius alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius liquidiusque revelata per Euangelium futuræ vitæ gratia, recta ad ejus meditationem, omisso inferiori, quem apud Israëlitas adhibebat, exercitationis modo, mentes nostras dirigit. Hoc consilium Dei qui non animadvertunt, non putant veterem populum altius conscendisse, quam ad illa, quæ corpori promittebantur, bona. Audiunt toties terram Chanaan nominari, velut insigne adeoque unicum Legis divinæ cultoribus præmium. Audiunt nihil severius Dominum ejusdem Legis transgressoribus interminari, quam ab ejus terræ possessione expellendos, ac dispergendos in alienas regiones. Vident in hanc fere summam recidere quæcunque vel benedictiones vel maledictiones à Mose denunciantur. Ex iis minime dubitanter constituunt Judæos non sua causa, sed aliena, fuisse à cæteris populis segregatos: nempe, ut imaginem haberet Christiana Ecclesia, in cujus externa specie spiritualium rerum documenta cerneret. Sed quum aliquoties Scriptura demonstret: hæc terrena, quibus

bus eos prosequebatur, beneficia Deum ipsum destinasse, ut ad spem cælestium ita ipsos manu duceret: ejusmodi dispensationem non considerare, nimiæ imperitiæ, ne dicam hebetudinis, fuit. Cum hoc hominum genere status controversiæ nobis est, quod illi possessionem terræ Chanaan Israelitis pro summa atque ultima beatitudine habitam, nobis post revelatum Christum cælestem hæreditatem figurare docent. Nos contra contendimus, in terrena qua fruebantur possessione, velut in speculo, futuram, quam sibi in cælis præparatam crederent, hæreditatem esse intuitos.

Probatio primæ istius differentiæ, à simili de hærede parvulo, cujus mentio fit apud Apostolum, Gal. 4: 1.

2. Id melius elucebit ex similitudine, quam posuit Paulus ad Galatas. Comparat Judæorum gentem hæredi parvulo, qui ad se regendum nondum idoneus, tutoris aut pædagogi, cujus custodiæ commissus est, dictum sequitur. Quod autem eam ad ceremonias similitudinem potissimum refert, nihil obstat, quominus huc quoque aptissime applicetur. Eadem ergo illis hæreditas, quæ nobis destinata fuit: sed cujus adeundæ & tractandæ nondum per ætatem capaces forent. Eadem inter illos Ecclesia: sed cujus ætas adhuc puerilis erat. Sub hac ergo pædagogia illos continuit Dominus, ut spirituales promissiones non ita nudas & apertas illis daret, sed terrenis quodammodo adumbratas. Abraham ergo, Isaac & Jacob, eorumque posteritatem quum in spem immortalitatis cooptaret, terram Chanaan in hæreditatem illis promisit: non in qua spes suas terminarent, sed cujus aspectu in spem veræ illius, quæ nondum apparebat, hæreditatis se exercerent ac confirmarent. Ac ne hallucinari possent, dabatur superior promissio, quæ terram illam non supremum esse Dei beneficium testaretur. Sic Abraham in accepta terræ promissione torpere non sinitur: sed majori promissione erigitur illius mens in Dominum. Audit enim, *Abraham, ego protector tuus, & merces tua magna valde.* (Gen. 15: 1.) Hic videmus Abrahamo proponi finem suæ mercedis in Domino, ne illam quærat fluxam ac lubricam in elementis hujus mundi: sed immarcescibilem esse reputet. Subjungit deinde terræ promissionem, non alia conditione, quam ut sit divinæ benevolentiæ symbolum, ac cælestis hæreditatis typus. quem sanctis fuisse sensum, eorum voces declarant. Sic David à benedictionibus temporariis ad summam illam atque ultimam assurgit. *Languet*, inquit, *tui desiderio cor meum & caro mea. Deus portio mea in sempiternum.* (Psal. 84: 3. & 73: 26.) Item, *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: tu es, qui conservas hæreditatem meam mihi.* (Psal. 16: 5.) Item, *Clamavi ad te Domine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viventium.* (Psal. 142: 6.) Qui sic loqui audent, se profecto mundum & quicquid est bonorum præsentium spe sua transcendere profitentur. (Job. 18: 17. apud Jesaiam multis locis.) Hanc tamen futuri seculi beatitudinem Prophetæ sæpius sub typo, quem à Domino acceperant, describunt: qualiter intelligendæ sunt istæ sententiæ, Quod pii *hæreditate possidebunt terram: scelerati autem ex ea disperdentur.* Quod *Jerusalem omne genus divitiis abundabit, & Sion rerum omnium copia diffluet.* Quæ omnia videmus non in terram peregrinationis nostræ, aut in terrestrem Jerusalem proprie competere, sed in veram patriam fidelium ac cælestem illam civitatem, in qua Dominus benedictionem & vitam mandavit in perpetuum. (Psal. 133: 3.)

Ob hanc causam S. Patres sub Lege terrenam vitam ejusque benedictiones admodum æstimarunt & pœnas exhorruerunt, quæ etiam magis tunc erant conspicua.

3. Hæc ratio est, cur majoris, quam nunc deceat, æstimasse mortalem vitam ejusque benedictiones sancti legantur sub Veteri Testamento. Tametsi enim probe noverant non esse in ea tanquam in cursus sui meta consistendum: quia tamen recognoscebant, quæ illic ad eos pro teneritudinis ipsorum modulo exercendos, gratiæ suæ lineamenta Dominus impresserat, majori ejus suavitate afficiebantur, quam si ipsam per se considerassent. Quemadmodum autem Dominus, benevolentiam suam erga fideles præsentibus bonis testando, spiritualem felicitatem ejusmodi typis ac symbolis tunc adumbrabat; ita è converso dabat in pœnis corporeis, in reprobos judicii sui documenta. Itaque ut Dei beneficia in rebus terrenis magis conspicua erant, ita pœnæ. Hanc inter pœnas & præmia analogiam ac convenientiam (ut sic loquar) dum imperiti non expendunt, mirantur tantam in Deo varietatem, ut qui ad quælibet hominis delicta sævis horrendisque suppliciis vindicanda olim subitus, nunc velut posito pristinæ iracundiæ affectu, & mitius & rarius multo puniat: & parum abest, quin ob id diversos Veteris & Novi Testamenti deos imaginentur, quod etiam Manichæis accidit. Verum talibus scrupulis facile expediemur, si animum referimus ad istam, quam notavi, Dei dispensationem, quod tum futuræ ac æternæ felicitatis gratiam terrestribus beneficiis, tum spiritualis mortis gravitatem corporeis pœnis significare & figurare pro eo tempore voluit, quo Testamentum suum quodammodo adhuc involutum Israelitico populo tradebat.

Cur gravia & subita sub Lege supplicia extiterint.

Secunda differentia. Vetus ceremoniis Christum adumbrabat: Novum præsentem veritatem & corpus solidum exhibet.

4. Alterum Veteris & Novi Testamenti discrimen statuitur in figuris, quod illud absente veritate, imaginem tantum & pro corpore umbram ostentabat: hoc præsentem veritatem & corpus solidum exhibet. Atque hujus fere fit mentio, ubicunque Veteri Testamento Novum opponitur: fusior tamen est ejus tractatio in epistola ad Hebræos, quam alibi usquam. Illic disputat Apostolus adversus eos, qui Legis Mosaicæ observationes aboleri posse non putabant, nisi ut secum traherent religionis totius ruinam. Quo hunc errorem refutet, assumit quod de Christi sacerdotio prædictum apud Prophetam fuerat: nam quum æternum illi deferatur sacerdotium, certum est aboleri sacerdotium illud, ubi alii aliis successores quotidie substituebantur. Prævalere autem novi istius Sacerdotis institutionem probat, quod juramento stabilitur. Subjungit postea in ea sacerdotii translatione verti etiam Testamenti mutationem. Atqui id necessarium fuisse ratione confirmat, quoniam ea erat Legis imbecillitas, quæ nihil adducere ad perfectionem posset. Tum deinde prosequitur, quæ illa fuerit imbecillitas: nempe, quod externas carnis justitias habuerit, quæ cultores suos non possent secundum conscientiam perfectos reddere, quod pecudom victimis, nec peccata delere, nec veram sanctitatem conciliare poterat. Concludit ergo, umbram fuisse in ipsa futurorum bonorum, non vivam rerum effigiem: ideoque non aliud habuisse officii, nisi ut introductio esset in spem meliorem, quæ in Euangelio exhibetur. Hic videndum est, qua parte fœdus Legale cum fœdere Euangelico, Christi ministerium cum Mosaico conferatur. Nam si ad promissionum substantiam pertineret comparatio, magnum extaret inter duo Testamenta dissidium: sed quum status quæstionis alio nos ducat, eo tendendum est, ut verum reperiamus. Fœdus ergo, quod æternum & nunquam interiturum semel sancivit, in medio statuamus. Illius complementum, unde tandem habet ut statum ratumque sit, Christus est. Talis confirmatio dum expectatur, ceremonias Dominus per Mosen præscribit, quæ sunt velut solennia confirmationis symbola. Id in contentionem veniebat, cederene oporteret Christo quæ in Lege ordinatæ erant ceremoniæ. Hæ vero tametsi fœderis duntaxat accidentia erant, vel certe accessiones ac annexa, & (ut vulgus loquitur) accessoria: quia tamen instrumenta erant illius administrandi, fœderis nomen habent. qualiter & aliis sacramentis dari solet. Proinde, in summa, Vetus Testamentum hoc loco appellatur solennis confirmandi fœderis ratio, ceremoniis & sacrificiis comprehensa. In ea quoniam nihil solidum subest, nisi ulterius transeatur, oportuisse antiquari & abrogari contendit Apostolus, ut Christo potioris

(Hebr. 7. v. 11, 19. & 9: 9. & 10: 1. Ps. 110: 4.)

Epistola ad Hebræos, hanc differentiam explicantis, scopus.

Veteris Testamenti definitio.

(Heb. 7: 22.)

potioris Testamenti sponsori ac mediatori locus daretur, per quem æterna sanctificatio electis semel acquisita est: & transgressiones obliteratæ, quæ sub Lege manebant. Quod si malis, ita accipe: Vetus fuisse Domini Testamentum, quod umbratili & inefficaci ceremoniarum observatione involutum tradebatur, ideoque temporarium fuisse, quia veluti in suspenso erat, donec firma & substantiali confirmatione subniteretur. Tum vero demum novum æternumque factum fuisse, postquam Christi sanguine consecratum stabilitumque fuit. Unde calicem, quem discipulis in Cœna porrigit Christus, Novi Testamenti calicem vocat in suo sanguine: ut significet, tum vere Dei Testamento suam constare veritatem, per quam novum fit & æternum, dum sanguine suo obsignatur.

Math. 26. vers. 28.

Hinc etiam est, quod Legis pædagogia dicitur ad Christum deduci.

5. Hinc liquet quo sensu dixerit Apostolus, Legis pædagogia deductos fuisse Judæos ad Christum, antequam ipse in carne exhiberetur. Illos quoque filios & hæredes Dei fuisse fatetur: sed qui propter pueritiam sub pædagogi custodia habendi essent. Conveniebat enim, Sole justitiæ nondum exorto, nec tantum esse revelationis fulgorem, nec tantam intelligendi perspicaciam. Sic ergo verbi sui lucem illis Dominus dispensavit, ut eam eminus adhuc & obscure cernerent. Ideo hanc intelligentiæ tenuitatem pueritiæ vocabulo Paulus notat, quam elementis hujus mundi & externis observatiunculis, tanquam regulis puerilis disciplinæ, voluit Dominus exerceri, donec effulgeret Christus: per quem fidelis populi cognitionem adolescere oportebat. Hanc distinctionem signavit Christus ipse, quum diceret, Legem & Prophetas fuisse usque ad Joannem: ex eo euangelizari regnum Dei. Quid Lex & Prophetæ sui temporis hominibus prodiderunt? nempe gustum præbebant ejus sapientiæ, quæ olim ad liquidum manifestanda erat, & procul emicantem præmonstrabant. Ubi autem digito potest ostendi Christus, reseratum est regnum Dei. In ipso enim expositi sunt thesauri omnes sapientiæ & intelligentiæ, quibus prope ad ipsa cæli adyta penetratur.

Gal. 3: 24. & 4: 1.

Math. 11. vers. 13.

Col. 2: 3.

Nec obstat, quod inter veteres sub Lege quidam extiterunt in fide robustissimi, cum quibus nemo fere in Ecclesia Christiana sit conferendus. Ordinaria enim Dei dispensatio respicienda est. Deinde, excellentissimi quique sub hac pædagogia comprehensi sunt, & ceremoniis adjuti, ut Christum eminus intuerentur ac salutarent.

6. Nec obstat, quod nemo fere in Christiana Ecclesia reperiri queat, qui fidei præstantia sit cum Abraham componendus: quod ea vi Spiritus excelluerint Prophetæ, qua hodieque orbem universum illuminant. Non enim, quid in paucos gratiæ contulerit Dominus, hic quæritur: sed quam in populo docendo ordinariam dispensationem sequutus sit: qualis apud illos ipsos Prophetas, qui peculiari supra alios cognitione præditi fuerunt, habetur. Nam & obscura, ceu de rebus longinquis, & typis inclusa est eorum prædicatio. Adhæc, utcunque mirifica in illis notitia emineret, quum tamen ad communem populi pædagogiam submittere se necesse habuerint, in puerorum grege ipsi quoque censentur. Postremo nunquam tanta illis tunc contigit perspicientia, quæ non seculi obscuritatem aliqua ex parte resiperet. Unde illud Christi, *Multi Reges & Prophetæ desideraverunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: & audire, quæ vos auditis, nec audierunt. Itaque vestri oculi beati, quia vident: & aures, quia audiunt.* Et sane hac prærogativa Christi præsentiam pollere æquum fuit, ut ab ea dilucidior emergeret cælestium mysteriorum revelatio. Quo etiam pertinet, quod ante citavimus ex priore Petri epistola, fuisse illis patefactum, nostro maxime seculo utilem esse eorum operam.

Luc. 10. vers. 24.
Matth. 13. vers. 17.
1 Pet. 1: 12.

Tertia differentia. Vetus est literale; Novum spirituale: illud mortis ministerium; hoc, vitæ organum.

7. Venio ad tertium discrimen, quod ex Jeremia sumitur, cujus sunt verba, *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos è terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, quamvis dominarer eis: sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël, Ponam Legem meam in visceribus eorum, cordibus eorum inscribam eam, & propitiabor iniquitati eorum. Et non docebit unusquisque proximum suum, vir fratrem suum. Omnes enim cognoscent me à minimo usque ad maximum.* Ex quibus occasionem accepit Apostolus comparationis hujus inter Legem & Euangelium statuendæ, ut illam vocaret, literalem; hoc, spiritualem doctrinam: illam diceret fuisse deformatam in tabulis lapideis, hoc fuisse cordibus inscriptum: illam esse prædicationem mortis, hoc vitæ: illam damnationis, hoc justitiæ: illam evacuari, hoc permanere. Quum Apostolo propositum fuerit mentem Prophetæ enarrare, verba unius expendere satis fuerit, ut assequamur utriusque sensum. Quanquam est aliquid inter eos dissimile. Odiosius enim loquitur de Lege Apostolus, quam Propheta. neque id simplici Legis respectu: sed quod erant nebulones quidam Legis καπήλων, qui perverso ceremoniarum studio, Euangelii claritatem obscurabant, de Legis natura secundum eorum errorem ac stultam affectionem disputat. Ergo id peculiare in Paulo observare operæpretium erit. Uterque vero quia Vetus ac Novum Testamentum per contentionem inter se componit, nihil in Lege considerat, nisi quod proprium ejus est. Exempli gratia, Lex misericordiæ promissiones passim continet: sed quia sunt aliunde ascitæ, non veniunt in Legis rationem, quum de pura ejus natura sermo habetur. Hoc illi tantum tribuunt, ut præcipiat quæ recta sunt, scelera prohibeat, præmium edicat cultoribus justitiæ, pœnam transgressoribus minetur: cordis interim pravitatem, quæ cunctis hominibus naturalis inest, non immutet aut emendet.

Jer. 31: 31.

2 Cor. 3: 6.

Hæc differentia ab Apostolo tractatur primum in genere.

8. Nunc membratim Apostoli collationem explicemus. Vetus Testamentum literale est, quia sine Spiritus efficacia promulgatum, Novum, spirituale, quod Dominus hominum cordibus spiritualiter insculpsit. Ideo secunda antithesis est veluti primæ declaratio. Vetus mortiferum est, quia nihil potest, quam maledictione involvere universum hominum genus; Novum est vitæ organum, quia à maledictione liberatos in gratiam cum Deo restituit: illud damnationis ministerium est, quia reos peragit injustitiæ omnes filios Adam; hoc, justitiæ, quia Dei misericordiam revelat, per quam justificamur. Postrema antithesis ad Legis ceremonias referenda. Quia illud rerum absentium imaginem habebat, interire ac evanescere tempore oportuit. Euangelium, quia ipsum corpus exhibet, firmam perpetuamque retinet stabilitatem. Vocat quidem Jeremias & leges morales, infirmum ac fragile fœdus: sed alia ratione, quod scilicet ingrati populi subita defectione mox abruptum fuerit. sed quia ejusmodi violatio est à culpa populi, in Testamentum proprie non confertur. Ceremoniæ vero, quoniam sua ipsarum infirmitate Christi adventu fuerunt dissolutæ, causam infirmitatis intra se habebant. Porro differentia illa *Literæ & Spiritus* non sic accipienda est, acsi nullo cum fructu Legem suam Judæis Dominus tulisset, nullo eorum ad se converso: sed per comparationem posita est, ad commendandam gratiæ affluentiam, qua Euangelii prædicationem idem Legislator, quasi novam personam induens, honoravit. Nam si eorum multitudinem recensemus, quos ex populis omnibus per Euangelii prædicationem Spiritu suo regeneratos in Ecclesiæ suæ communionem collegit, paucissimos ac pene nullos dicemus, qui olim in Israële cordis affectu atque ex animo fœdus Domini amplexi sint: qui tamen multi fuerunt, si suopte numero sine comparatione censeantur.

Deinde speciatim, membris textus Apostolici diligenter collatis, per triplicem antithesin. Vetus est literale, mortiferum, temporarium; Novum est spirituale, vivificum, æternum.

Litera & Spiritus differentia.

9. Ex tertio discrimine quartum exsurgit. Vetus enim Testamentum Scriptura vocat servitutis, quod timorem in animis generet; Novum autem, libertatis, quod in fiduciam ac securitatem eosdem erigat. Sic Paulus ad Romanos octavo, *Non accepistis*, inquit, *spiritum servitutis iterum ad timorem:*

Quarta differentia. Vetus Testamentum est servitutis; Novum autem libertatis.

sed

Id quod tribus Apostoli testimoniis confirmatur. Rom. 8. vers. 15. Hebr. 12. vers. 18.

sed Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater. Huc pertinet, quod habetur ad Hebræos, non accessisse nunc fideles ad corporeum montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam, ubi nihil audiatur, aut videatur, nisi quod terrore mentes percellat: adeo, ut ipse quoque Moses expavescat, ubi vox terribilis insonat, quam audire omnes deprecentur: sed accessisse ad montem Sion, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, &c. Quod autem in sententia, quam ex epist. ad Rom. adduximus, breviter tangit Paulus, fusius explanat ad Galatas, quum ad allegoriam trahit duos Abrahæ filios, in hunc modum, Quod Agar serva typus sit montis Sinai, ubi Legem accepit populus Israël: Sara libera, figura sit cælestis Jerusalem, à qua fluit Euangelium. Quod quemadmodum semen Agar servum nascitur, quod ad hæreditatem nunquam perveniat; Saræ liberum, cui hæreditas debeatur: ita per Legem addicamur in servitutem; per solum Euangelium in libertatem regeneremur. Huc autem summa redit, Vetus Testamentum pavorem ac trepidationem incussisse conscientiis; Novi beneficio fieri, ut in lætitiam solvantur. Illud jugo servitutis conscientias astrictas tenuisse; hujus liberalitate in libertatem manumitti.

Gal. 4: 22.

Objectio.

Quod si ex populo Israëlitico sancti Patres objiciuntur, quos quum eodem fidei Spiritu nobiscum præditos fuisse constet, sequitur ejusdem & libertatis & lætitiæ fuisse participes: respondemus neutrum à Lege fuisse: sed quum se per Legem, & servili conditione premi, & conscientiæ inquietudine fatigari sentirent, ad Euangelii subsidium confugisse: ideoque peculiarem Novi Testamenti fructum fuisse, quod præter communem Veteris Testamenti legem, illis malis exempti fuerunt. Deinde negabimus ita libertatis & securitatis spiritu fuisse donatos, ut non experti sint aliqua ex parte & timorem à Lege & servitutem. Utcunque enim illa, quam per Euangelii gratiam assequuti erant, prærogativa fruerentur, erant tamen iisdem observationum vinculis & oneribus cum vulgo obnoxii. Quum ergo ad eas ceremonias sollicite observandas adigerentur, quæ pædagogiæ servituti similis symbola erant, & chirographa, quibus se peccati reos faterentur, ab obligatione non solverent: jure præ nobis sub servitutis ac timoris Testamento fuisse dicuntur, dum respicitur communis illa dispensatio, qua tunc cum Israëlitico populo Dominus agebat.

Responsio, per distinctionem.

Altera, per negationem.

Discrimen inter tres posteriores differentias & primam.

10. Tres quas posteriores retulimus comparationes sunt Legis & Euangelii. quare in illis Lex, Veteris Testamenti; Euangelium, Novi nomine signatur. Prima latius extenditur: comprehendit enim sub se & quæ ante Legem editæ sunt promissiones. Quod autem ipsas sub Veteris Testamenti nomine censendas Augustinus negavit, optime in eo sensit, nec aliud voluit quam quod docemus: siquidem ad illas Jeremiæ & Pauli sententias respiciebat, ubi Vetus Testamentum à verbo gratiæ & misericordiæ discernitur. Illud quoque scitissime eodem loco subjungit, pertinere ab initio mundi ad Novum Testamentum filios promissionis, regeneratos à Deo, qui fide per dilectionem operante obedierunt mandatis. Idque in spe non carnalium, terrenorum, temporalium; sed spiritualium, cælestium, æternorum bonorum, præcipue credentes in Mediatorem: per quem non dubitarunt & Spiritum sibi administrari, ut benefacerent, & ignosci, quoties peccarent. Id enim ipsum est, quod asserere in animo fuit, Ejusdem nobiscum benedictionis in æternam salutem consortes fuisse omnes sanctos, quos ab exordio mundi peculiariter à Deo selectos Scriptura commemorat. Inter nostram ergo & illius partitionem hoc interest, quod nostra (secundum illam Christi sententiam, Lex & Prophetæ usque ad Joannem, ex eo regnum Dei euangelizatur) inter Euangelii claritatem, & obscuriorem, quæ præcesserat, verbi dispensationem distinguit: altera simpliciter Legis debilitatem secernit ab Euangelii firmitudine. Atque hic quoque de sanctis Patribus annotandum est, ita sub Veteri Testamento vixisse, ut non illic restiterint, sed aspirarint semper ad Novum, adeoque certam ejus communionem amplexi sint. Qui enim præsentibus umbris contenti, mentem ad Christum non extenderunt, eos cæcitatis ac maledictionis damnat Apostolus. Ut enim reliqua taceamus, quænam major cæcitas fingi possit, quam à pecude mactata peccati expiationem sperare? quam in externa aquæ irrigatione, animæ purgationem quærere? quam frigidis Deum ceremoniis, perinde atque illis valde oblectetur, velle placare? Ad istas enim omnes absurditates delabuntur, qui sine Christi respectu in Legis observationibus hærent.

lib. 3. ad Bonif. c. 4.

Confirmatio superiorum dictorum, ex Augustino desumpta.

Matth. 11. vers. 13.

Regula, de S. Patribus sub Veteri Testamento.

11. Quintum, quod adjungere licet, discrimen, in eo jacet, quod ad Christi usque adventum gentem unam segregaverat Dominus, in qua fœdus gratiæ suæ contineret. *Quando distribuebat Altissimus gentes, quando dividebat filios Adam,* inquit Moses, *in possessionem illi cessit populus suus: Jacob funiculus hæreditatis ejus.* Alibi sic populum alloquitur, *En Domini Dei tui est cælum & terra, & omnia quæ in ea sunt. Patribus tamen tuis tantummodo adhæsit, amavit eos, ut eligeret semen eorum post eos: nempe, vos ipsos, è cunctis gentibus.* Populum ergo illum, veluti solus ad se ex hominibus pertineret, nominis sui cognitione dignatus est solum: fœdus suum quasi in ejus sinu deposuit: præsentiam sui numinis illi manifestavit: omnibus prærogativis eum honoravit. Sed (ut reliqua omittamus beneficia) quod unum hic agitur, illum verbi sui communione sibi devinxit, ut ejus appellaretur & haberetur Deus. Interea gentes alias, quasi nihil secum haberent rei aut commercii, in vanitate ambulare sinebat: nec, ut earum exitio mederetur, quod unicum erat remedium afferebat, verbi scilicet sui prædicationem. Itaque Israël tunc filius Domino delicatus; alii extranei: ille cognitus, & in fidem tutelamque susceptus; alii tenebris suis relicti: ille à Deo sanctificatus; alii profani: ille Dei præsentia honoratus; alii omni propinquitate exclusi. At ubi venit plenitudo temporis, instaurandis omnibus destinata, exhibitusque est ille Dei & hominum conciliator: diruta maceria, quæ tamdiu misericordiam Dei intra Israëlis fines conclusam tenuerat, annunciata pax est iis, qui procul erant, non secus atque iis, qui prope conjuncti, ut Deo simul reconciliati, in unum populum coalescerent. Quare nulla jam Græci aut Judæi, circumcisionis vel præputii ratio, sed omnia in omnibus Christus, cui datæ sunt gentes in hæreditatem, & termini terræ in peculium: ut sine discrimine dominetur à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad ultimos orbis fines.

Quinta differentia. Vetus Testamentum ad unum tantum populum pertinuit: Novum vero ad omnes.

Deut. 32: 8. Deut. 10. vers. 14.

Act. 14: 16.

Gal. 4: 4.

Eph. 2: 14.

Gal. 6: 15.

Psal. 2: 8. Psal. 72: 8. & alibi.

12. Gentium igitur vocatio, insignis est tessera, qua supra Vetus Testamentum Novi excellentia illustratur. Plurimis quidem & clarissimis Prophetarum oraculis testata ante fuerat: sed ita ut in regnum Messiæ ejus complementum rejiceretur. Ac ne Christus quidem statim à primo suæ prædicationis exordio ad eam progressus fecit: sed eo usque distulit, donec absolutis omnibus redemptionis nostræ numeris, ac finito humiliationis suæ tempore, acciperet à Patre nomen, quod est supra omne nomen, coram quo omne genu flecteretur. Unde mulieri Chananææ, hac opportunitate nondum expleta, negat se missum, nisi ad oves perditas domus Israël: nec Apostolos in prima missione patitur eosdem limites superare. *In viam Gentium,* inquit, *ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne ingrediamini: sed ite potius ad oves perditas domus Israël.* Utcunque autem tot testimoniis prodita foret, ubi tamen Apostolis

Altera pars capitis, à præcedenti sectione pendens, in qua de vocatione Gentium paucis agitur.

Phil. 2: 9.

Matth. 15. vers. 25.

Mat. 10: 5.

Cur Gentium vocatio adeo

nova & insolens Apostolis visa est.

stolis auspicanda fuit, sic nova & insolens illis visa est, ut tanquam prodigium aliquod exhorrerent. Trepide sane nec sine recusatione tandem aggressi sunt. Nec mirum: videbatur enim rationi minime consentaneum, ut Dominus, qui tot seculis Israëlem à reliquis gentibus selegerat, quasi repente mutato consilio delectum illum tolleret. Vaticiniis quidem id prædictum erat: sed non poterant vaticiniis adeo attenti esse, ut rei novitate, quæ se oculis ingerebat, nihil moverentur. Neque satis ad eos permovendos valebant, quæ jam olim futuræ Gentium vocationis specimina Deus ediderat. Siquidem, præterquam quod paucissimos vocaverat, illos ipsos inserebat quodammodo in familiam Abrahæ, ut populo suo accederent: ista vero publica vocatione non modo Judæis æquabantur Gentes, sed velut in demortuorum locum subito eas apparebat. Adde, quod nunquam æquati fuerant Judæis extranei, quoscunque Deus ante in corpus Ecclesiæ asciverat. Itaque non abs re Paulus mysterium hoc tantopere prædicat absconditum à seculis & generationibus, & quod etiam Angelis mirabile esse dicit.

Col. 1: 26.

Postrema capitis pars, qua objectiones diluit.

13. His quatuor aut quinque membris totam Veteris & Novi Testamenti differentiam, quantum ad simplicem docendi rationem sufficit, puto bene ac fideliter explicatam. Verum, quia nonnulli hanc in gubernanda Ecclesia varietatem, diversum in docendo modum, tantam rituum ac ceremoniarum conversionem pro magna absurditate jactant: iis quoque respondendum est, antequam ad alia transeamus. Fieri autem id breviter potest, quia non tam firmæ sunt objectiones, ut accurata refutatione opus habeant. Non est, inquiunt, consentaneum, ut Deus, qui perpetuo sibi constat, tantam mutationem passus sit, ut quod semel jusserat & commendaverat, postea improbaret. Respondeo, non propterea mutabilem judicari Deum debere, quod diversis seculis diversas formas accommodaverit, prout cuique expedire noverat. Si alia hyeme officia, alia æstate familiæ suæ agricola præscribit, non propterea illum inconstantiæ arguemus, aut deviare putabimus à recta agriculturæ regula, quæ cum perpetuo naturæ ordine conjuncta est. Similiter, siquis paterfamilias aliter suos liberos in pueritia, aliter in adolescentia, aliter in juventute erudiat, regat, tractet: non propterea dicemus ipsum levem esse, aut à sua sententia discedere. Quid ergo inconstantiæ notam Deo inurimus, quod temporum diversitatem aptis & congruentibus notis distinxerit? Posterior similitudo penitus satisfacere nobis debet. Judæos pueris similes facit Paulus, Christianos adolescentibus. Quid in hoc Dei regimine est inordinati, quod illos in rudimentis detinuit, quæ pro ætatis modulo ipsis congruebant; nos firmiore & quasi viriliore disciplina instituit? Ergo in eo elucet Dei constantia, quod eandem omnibus seculis doctrinam tradidit: quem ab initio præcepit nominis sui cultum, in eo requirendo perseverat. Quod externam formam & modum mutavit, in eo non se ostendit mutationi obnoxium: sed hominum captui, qui varius ac mutabilis est, eatenus se attemperavit.

1. Minime consentaneum est, ut Deus immutabilis, quod semel jussit, postea improbet.

Responsio, à simili, testimonio Apostolico confirmata.

Galat. 4. vers. 1, 2, 3. &c.

14. Atqui unde, inquiunt, ista diversitas, nisi quia talem esse Deus voluit? nonne tam bene ab initio, quam post Christi adventum perspicuis verbis citra ullas figuras revelare potuit vitam æternam, paucis & claris sacramentis suos erudire, Spiritum sanctum largiri, gratiam suam per orbem universum diffundere? Hoc vero perinde est, acsi cum Deo litigarent, quod mundum tam sero creaverit, quum posset ab initio: quod alternas vices inter hyemem & æstatem, inter diem & noctem esse voluerit. Nos vero (quod sentire omnes pii debent) quicquid à Deo factum est, sapienter & juste factum ne dubitemus: etiamsi causam sæpe nesciamus, cur ita fieri oportuerit. Hoc enim esset nimium nobis arrogare, non concedere Deo, ut consilii sui rationes habeat, quæ nos lateant. At mirum est, inquiunt, quod nunc pecudum victimas, & totum illum sacerdotii Levitici apparatum respuat & abominetur, quibus olim oblectabatur. Quasi vero Deum externa ista & caduca oblectent, aut ullo modo afficiant. Jam dictum est, nihil horum fecisse sua causa, sed omnia pro hominum salute dispensasse. Si medicus juvenem optima ratione à morbo curet, in eodem postea jam sene alio curationis genere utatur: num ideo dicemus ipsum medendi rationem repudiare, quæ antea placuerat? Imo quum in illa constanter perstet, rationem ætatis habet. Sic Christum aliis signis & absentem figurari, & venturum prænunciari oportuit: aliis nunc exhibitum repræsentari decet. Quod ad vocationem Dei, latius per omnes populos in adventu Christi sparsam quam ante fuerat, & gratias Spiritus largius effusas; quis, obsecro, æquum esse neget, ut in manu & arbitrio Dei sit libera gratiarum suarum dispensatio, ut quas velit nationes illuminet? quibus velit locis verbi sui prædicationem excitet? qualem & quantum velit doctrinæ suæ profectum & successum largiatur? nominis sui notitiam, quibus velit seculis, auferat è mundo, propter ipsius ingratitudinem; quando iterum velit, propter suam misericordiam restituat? Videmus ergo nimis indignas esse calumnias, quibus impii homines hac parte simplicium animos exagitant, ut vel Dei justitiam vel Scripturæ fidem in dubium vocent.

2. Ab initio cum Judæis agere potuit, quemadmodum hodie cum Christianis.

Responsio, quæ hujus objectionis absurda detegit.

Instantia. Deus improbat, quod olim probavit.

Responsio, à simili.

Alia responsio, a voluntatis divinæ justa æstimatione, & gratia ejusdem dispensatione.

Cap. XII.

Christum, ut Mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominem.

Partes hujus capitis duæ.

1. *Causæ, propter quas Mediatorem nostrum oportuit verum Deum esse, & hominem fieri, sect. 1. 2. & 3.*
2. *Variarum objectionum, à nonnullis fanaticis, tum præcipue ab Osiandro, adversus orthodoxam de Mediatore Deo & homine doctrinam dilutio, sect. 4. 5. 6. & 7.*

Necessarium fuit, non absoluto, sed ex cælesti decreto, ut Mediator Deus esset, & fieret homo.

Jam magnopere nostra interfuit, verum esse & Deum & hominem, qui Mediator noster futurus esset. De necessitate si quæritur, non simplex quidem (ut vulgo loquuntur) vel absoluta fuit: sed manavit ex cælesti decreto, unde pendebat hominum salus. Cæterum, quod nobis optimum erat, statuit clementissimus Pater. Quum enim iniquitates nostræ, quasi interjecta inter nos & ipsum nube, nos à regno cælorum prorsus alienassent, nemo, nisi qui ad eum pertingeret, pacis restituendæ interpres esse poterat. Quis autem pertigisset? quispiamne ex filiis Adam? Atqui omnes cum parente suo ad conspectum Dei horrebant. Angelorum aliquis? Sed enim illi quoque opus habebant capite, per cujus nexum solide & indistracte Deo suo cohærerent. Quid igitur? deplorata certe res erat, nisi majestas ipsa Dei ad nos descenderet: quando ascendere nostrum non erat. Ita Filium Dei fieri nobis *Immanuel* oportuit, id est, nobiscum Deum: & hac quidem lege, ut mutua conjunctione ejus divinitas & hominum natura inter se coalescerent alioqui nec satis propinqua vicinitas, nec affinitas satis firma, unde nobis spes fieret Deum nobiscum habitare. Tantum erat inter nostras sordes & sum-

Homo purus aut Angelus id non poterat: & illi capite opus habebant.

Dei Filium igitur ad nos descendere oportuit.

Nec homo in integritate permanens ad Deum sine Mediatore penetrare poterat: multo minus post lapsum.

& summam Dei munditiem dissidium. Quamvis ab omni labe integer stetisset homo, humilior tamen erat ejus conditio, quam ut sine Mediatore ad Deum penetraret. Quid ergo erit tali ruina in mortem & inferos demersus, foedatus tot maculis, corruptione sua foetidus, denique obrutus omni maledictione? Non ergo abs re Paulus Christum proponere Mediatorem volens, diserte commemorat esse hominem. *Unus*, inquit, *Mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus.* Poterat Deum dicere: poterat saltem & nomen hominis sicut Dei omittere: sed quia Spiritus per os ejus loquens, infirmitatem nostram noverat, ut tempestive occurreret, aptissimo remedio usus est, Filium Dei, tanquam unum ex nobis familiariter in medio statuens. Nequis igitur se torqueat, ubinam ille quærendus Mediator, aut qua via ad ipsum perveniendum, hominem nominans, propinquum, imo contiguum nobis esse admonet, quandoquidem caro nostra est. Idem certe designat, quod alibi pluribus verbis explicatur, non esse nobis Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, quando sit more nostro, sola peccati exceptione, per omnia tentatus.

1 Tim. 2: 5.

Mediator autem ille non modo Deus, sed etiam homo nobis proponitur.

Heb. 4: 15.

Altera causa, ex officio Mediatore præstando desumpta, videlicet ut nos ex filiis Adæ & hæredibus gehennæ filios Dei & regni cælestis hæredes efficeret.

2. Id etiam clarius fiet, si reputemus, quam non vulgare fuerit, quod Mediatori præstandum erat, nempe sic in Dei gratiam nos restituere, ut faceret ex filiis hominum, illius filios: ex hæredibus gehennæ, regni cælestis hæredes. Quis hoc poterat, nisi Filius Dei fieret idem filius hominis, & sic nostrum acciperet, ut transferret ad nos suum; & quod suum erat natura, nostrum faceret gratia? Hac ergo arrha freti, nos esse filios Dei confidimus, quia naturalis Dei filius sibi corpus de corpore nostro, carnem ex carne nostra, ossa ex ossibus aptavit, ut idem nobiscum esset: quod nobis proprium erat, suscipere gravatus non est, ut vicissim ad nos pertineret, quod proprium ipse habebat: atque ita in commune ipse nobiscum & filius Dei esset & filius hominis. Hinc sancta illa fraternitas, quam ore suo commendat, ubi dicit, *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Hac ratione certa nobis est regni cælestis hæreditas, quia unicus Dei Filius, cujus in solidum propria erat, nos sibi fratres adoptavit: quod si fratres, ergo & hæreditatis consortes. Adhæc apprime utile fuit hac etiam de causa verum esse Deum & hominem, qui Redemptor noster futurus esset. Ejus erat mortem absorbere: quis hoc poterat, nisi vita? Ejus erat peccatum vincere: quis hoc poterat, nisi ipsa justitia? Ejus erat mundi & aeris potestates profligare: quis hoc poterat, nisi virtus & mundo & aere superior? Porro penes quem vita est, aut justitia, aut cæli imperium & potestas, nisi penes solum Deum? Sese ergo clementissimus Deus in persona unigeniti Redemptorem nostrum fecit, dum nos redemptos voluit.

Eph. 5: 30.

Joan. 20. vers. 17.
Rom. 8. vers. 17.

Tertia, ut in nostra carne perfectam obedientiam præstaret, pro fratribus suis divino judicio satisfaceret, & pœnas peccati persolveret: ut nostra esset victoria & noster triumphus.

3. Alterum hoc nostræ cum Deo reconciliationis caput erat, ut homo, qui sua se inobedientia perdiderat, remedii loco obedientiam opponeret, judicio Dei satisfaceret, poenas peccati persolveret. Prodiit ergo verus homo Dominus noster, Adæ personam induit, nomen assumpsit, ut ejus vices subiret Patri obediendo, ut carnem nostram in satisfactionis pretium justo Dei judicio sisteret: ac in eadem carne poenam, quam meriti eramus, persolveret. Quum denique mortem, nec solus Deus sentire, nec solus homo superare posset, humanam naturam cum divina sociavit, ut alterius imbecillitatem morti subjiceret, ad expianda peccata; alterius virtute luctam cum morte suscipiens, nobis victoriam acquireret. Qui ergo Christum sua aut divinitate, aut humanitate spoliant, ejus quidem, vel imminuunt majestatem & gloriam, vel bonitatem obscurant. Sed non minus altera ex parte hominibus sunt injurii, quorum fidem ita labefactant & evertunt: quæ nisi hoc fundamento nixa stare non potest. Adde, quod sperandus fuit Redemptor ille Abrahæ Davidisque filius, quem in Lege & Prophetis Deus promiserat: unde alterum fructum colligunt piæ mentes, quod ipsa originis specie ad Davidem & Abraham perductæ, certius agnoscunt hunc esse Christum, qui tot oraculis celebratus fuit. Sed illud, quod nuper exposui, præcipue tenendum est, communem naturam pignus esse nostræ cum Filio Dei societatis: carne nostra vestitum, debellasse mortem cum peccato, ut nostra esset victoria & triumphus noster: carnem, quam à nobis accepit, obtulisse in sacrificium, ut facta expiatione reatum nostrum deleret, & placaret justam Patris iram.

Quarta causa, ad totius Ecclesiæ consolationem & confirmationem spectans.

Objectio 1. adversus orthodoxam hanc doctrinam.

4. His ut par est considerandis qui sedulo attentus erit, vagas speculationes facile negliget, quæ leves spiritus & novitatis cupidos ad se rapiunt: cujus generis est, Christum, etiamsi ad redimendum humanum genus non fuisset opus remedio, futurum tamen fuisse hominem. Fateor equidem, in primo creationis ordine & integro naturæ statu præfectum Angelis & hominibus fuisse caput: qua ratione dicitur à Paulo primogenitus omnis creaturæ: sed quum tota Scriptura clamet, vestitum fuisse carne, ut fieret Redemptor, aliam causam, vel alium finem imaginari nimiæ temeritatis est. Quorsum ab initio promissus fuerit Christus, satis notum est: ut scilicet instauraret collapsum mundum, & perditis hominibus succurreret. Itaque sub Lege proposita fuit ejus imago in sacrificiis, ut sperarent fideles Deum sibi propitium fore, postquam expiatis peccatis reconciliatus foret. Certe quum seculis omnibus, etiam Lege nondum promulgata, nunquam sine sanguine promissus fuerit Mediator, colligimus æterno Dei consilio purgandis hominum sordibus fuisse destinatum: quia piaculi signum est sanguinem fundi. Sic de eo concionati sunt Prophetæ, ut reconciliatorem Dei & hominum fore promitterent. Sufficiet pro omnibus unum illud in primis celebre Jesaiæ testimonium, ubi prædicit percutiendum esse Dei manu propter scelera populi, ut castigatio pacis esset super eum: & Sacerdotem fore, qui se in victimam offerret: ex plagis ejus fore aliis sanitatem: & quia omnes errarunt & instar ovium fuerunt dispersi, placuisse Deo illum affligere, ut omnium iniquitates ferret. Ubi ad opem miseris peccatoribus ferendam Christum divinitus proprie addici audimus, quisquis has metas transilit, stultæ curiositati nimis indulget. Jam ubi prodiit ipse, hanc adventus sui causam esse asseruit, ut placato Deo nos à morte in vitam colligeret. Idem testati sunt de eo Apostoli. Sic Joannes, antequam doceat Sermonem factum esse carnem, defectionem hominis narrat. Sed ipse ante omnes audiendus est de officio suo disserens, *Sic Deus dilexit mundum*, inquit, *ut Filium suum unigenitum daret: ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Item, *Venit hora ut mortui audiant vocem Filii Dei, & qui audierint vivant. Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, quamvis sit mortuus, vivet.* Item, *Filius hominis venit ad servandum, quod perierat.* Item, *Sanis non opus est medico.* Nullus esset finis, si omnia referre vellem. Uno quidem consensu ad hunc fontem nos revocant Apostoli: & certe nisi ad reconciliandum Deum venisset, concideret honor sacerdotii, quando ad deprecandum medius statuitur inter Deum & homines Sacerdos: non esset justitia nostra, quia pro nobis victima factus est, ut nobis peccata Deus non imputet. Denique omnibus elogiis, quibus eum ornat Scriptura, spoliabitur. Concidet etiam illud Pauli, *Quod impossibile erat Legi, Deum misisse Filium suum, ut in similitudine carnis peccati pro nobis satisfaceret.* Nec stabit, quod alibi docet, *in hoc speculo apparuisse Dei bonitatem & immensum amorem erga homines, dum Christus datus est Redemptor.* Deni-

Responsio.

Col. 1: 15.

Confirmatio à legalibus sacrificiis.

A testimonio Prophetarum.

Jes. 53: 4. 5.

A testimonio item Apostolorum & Evangelistarum, atque adeo ipsius Christi.

Joan. 1. v. 9. 10. 11. 14.
ibid. 3: 16.
ibid. 5: 25.
ibid. 11: 25.
Matth. 18. vers. 11.
ibid. 9: 12.

Hebr. 5: 1.

2 Cor. 5. vers. 19.

Rom. 8: 3.

Tit. 2: 11.

que

que non alium finem ubique assignat Scriptura, cur
carnem nostram suscipere voluerit Dei Filius, &
hoc etiam mandatum à Patre acceperit, nisi ut victi-
Luc. 24. verf.46.47. ma fieret ad Patrem nobis placandum. *Ita scriptum*
est, atque ita oportuit Christum pati, & prædicari
Joan. 10. verf. 17. *in nomine ejus pœnitentiam. Propterea diligit me*
Pater, quia animam meam pono pro ovibus: hoc man-
ibid. 3: 14. *datum dedit mihi. Sicut exaltavit Moses serpentem*
in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis. Alibi,
ibid. 12. v. 27, 28. *Pater serva me ex hac hora: sed propterea veni in hanc*
horam. Pater glorifica Filium. Ubi clare finem
assumptæ carnis assignat, ut victima & piaculum
fiat abolendis peccatis. Eadem ratione pronunciat
Luc. 1: 79. Zacharias, *secundum promissionem datam Patribus*
venisse, ut illuminet, qui in umbra mortis sedebant.
Hæc omnia meminerimus de Filio Dei prædicari,
Col.2: 3. in quo alibi Paulus omnes scientiæ & sapientiæ the-
1 Cor.2:2. sauros absconditos esse testatur, & præter quem ni-
hil se scire gloriatur.

2 *Objectio.* 5. Siquis excipiat, horum nihil obstare, quomi-
nus idem Christus, qui damnatos redemit, testari
etiam potuerit suum erga salvos & incolumes amo-
Responsio. rem, eorum carnem induendo: brevis responsio est,
quum pronunciet Spiritus, æterno Dei decreto con-
juncta simul hæc duo fuisse, ut fieret nobis Redem-
ptor Christus, & ejusdem naturæ particeps, fas non
esse longius inquirere. Nam quem titillat plus ali-
quid sciendi cupiditas, immutabili Dei ordinatione
non contentus, ostendit etiam ne hoc quidem Chri-
sto, qui nobis in pretium redemptionis datus est,
Confirmatio. se contentum esse. Nec vero Paulus solum recitat,
quorsum missus fuerit; sed ad sublime prædestina-
tionis mysterium conscendens, omnem humani in-
genii lasciviam & pruritum opportune compescit.
Ephes. 1. v. 4. 5, 6, & 7. *Elegit nos in Christo Pater ante mundi creationem,*
ut adoptaret in filios secundum propositum volun-
tatis suæ, & acceptos habuit in Filio dilecto, in
quo habemus redemptionem per sanguinem ejus.
Hic certe non præsupponitur Adæ lapsus, quasi
tempore superior: sed quid ante secula statuerit
Deus, ostenditur, quum mederi vellet humani
3. *Objectio.* generis miseriæ. Si rursum objiciat adversarius,
consilium hoc Dei pependisse ex hominis ruina,
Responsio. quam prævidebat: mihi satis superque est, impia
audacia ad fingendum novum Christum prorum-
pere, quicunque sibi de Christo plus inquirere per-
mittunt vel scire appetunt, quam Deus arcano suo
Confirmatio. decreto prædestinavit. Ac merito Paulus, ubi de
Ephes. 3. verf. 16. 17, 18. proprio Christi officio ita disseruit, precatur Ephe-
siis Spiritum intelligentiæ, ut comprehendant, quæ
sit longitudo, sublimitas, latitudo & profunditas:
nempe charitas Christi, quæ omnem scientiam su-
pereminet: acsi data opera cancellos mentibus no-
stris circumdaret, ne à gratia reconciliationis tantil-
lum declinent, quoties fit Christi mentio. Quare
1 Tim. 1. verf. 15. quum fidelis hic sermo sit, teste Paulo, *Christum ve-*
nisse, ut peccatores salvos faceret: in eo libenter ac-
2 Tim. 1. verf. 9. quiesco. Et quum alibi doceat idem Apostolus, *gra-*
tiam, quæ nunc per Evangelium manifestata est, datam
nobis fuisse in Christo ante tempora secularia: ad finem
4. *Objectio Osiandri.* usque constanter in ea manendum statuo. Huic
modestiæ inique obstrepit Osiander, qui hanc quæ-
stionem à paucis ante leviter motam, rursus hoc
tempore infeliciter agitavit. Confidentiæ eos insi-
mulat, qui Filium Dei negant apparitutum in carne
fuisse, si non cecidisset Adam: quia nullo Scripturæ
Responsio. testimonio commentum hoc repudietur. Quasi vero
Tit. 3: 9. perversæ curiositati frenum non injiciat Paulus, ubi
de redemptione per Christum parta loquutus, mox
jubet stultas quæstiones fugere. Eo usque erupit
quorundam vesania, dum præpostere acuti videri
appetunt, ut quærerent, an naturam asini assumere
potuerit Dei Filius. Hoc portentum, quod pii omnes
tanquam detestabile merito exhorrent, hoc præte-
xtu excusat Osiander, quod nusquam diserte in Scri-
ptura refellitur. Quasi vero dum nihil pretiosum
aut dignum cognitu Paulus ducit præter Christum 1 Cor.2:2.
crucifixum, asinum salutis auctorem admittat. Er-
go, qui alibi *Christum* prædicat *æterno Patris con-* Eph.1: 22.
silio in caput fuisse ordinatum, ut omnia colligeret; ni-
hilo magis alium agnoscet, cui nullæ redimendi par-
tes injunctæ sint.

6. Quod autem jactat principium prorsus frivo- 5. *Objectio*
lum est. Hominem vult creatum esse ad imaginem *Osiandri,*
Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Chri- *quæ est basis*
sti, ut illum referret, quem jam Pater carne vestire *errorum,*
decreverat. Unde colligit, si nunquam excidisset *quos in hanc*
Adam à prima sua & integra origine, Christum ta- *doctrinam*
men futurum fuisse hominem. Quam istud & nuga- *effutivit.*
torium sit & contortum, per se intelligunt omnes *Responsio.*
sano judicio præditi: interea primum se vidisse pu-
tat, quid esset imago Dei, quod scilicet non solum
in dotibus eximiis, quibus ornatus fuerat, relucebat
Dei gloria, sed essentialiter in eo habitabat Deus.
Ego vero ut concedam imaginem Dei Adam ge-
stasse, quatenus Deo conjunctus erat (quæ vera est
ac summa dignitatis perfectio) Dei tamen similitu- *Imago Dei*
dinem non alibi quærendam esse contendo, quam *in Adam*
in illis præstantiæ notis; quibus Adam Deus insigni- *quid.*
verat præ aliis animantibus. Ac Christum quidem Gen.1: 27.
jam tunc fuisse imaginem Dei uno consensu faten-
tur omnes: & proinde quicquid excellentiæ insculp-
ptum ipsi Adæ fuit, inde manasse, quod per unige-
nitum Filium ad opificis sui gloriam accederet. Ad
imaginem ergo Dei conditus est homo, in quo suam
gloriam creator ipse conspici, quasi in speculo, vo-
luit. In hunc gradum honoris evectus fuit unigeniti
Filii beneficio, sed addo Filium ipsum tam Angelis, *Christus,*
quam hominibus commune fuisse caput: ita ut quæ *Angelorum*
in hominem collata fuerat dignitas, ad Angelos quo- *& hominum*
que pertineret. Neque enim, dum audimus vocari *caput.*
filios Dei, consentaneum esset negare inditum illis Psal.82: 6.
fuisse aliquid, quo Patrem referrent. Quod si tam in
Angelis, quam in hominibus repræsentari suam glo-
riam & in utraque natura conspicuam esse voluit,
inscite nugatur Osiander, Angelos fuisse tunc post-
habitos hominibus, quia non gestarent Christi figu-
ram. Neque enim præsenti Dei intuitu assidue frue-
rentur, nisi ei essent similes: nec aliter docet Pau-
lus renovari homines ad imaginem Dei, quam si An- Col.3: 10.
gelis socientur, ut simul inter se cohæreant sub uno
capite. Denique, si Christo creditur, hæc ultima erit
nostra felicitas, ubi in cælos erimus recepti, con-
formes esse Angelis. Quod si inferre Osiandro licet,
primarium imaginis Dei exemplar fuisse in Christo
homine, eodem jure contendet quispiam, Christum
oportuisse fieri Angelicæ naturæ consortem, quia
ad illos quoque pertineat imago Dei.

7. Non est igitur, cur metuat Osiander Deum 6. *Objectio*
posse mendacem deprehendi, nisi in ejus mente prius *Osiandri.*
fuisset de Filio incarnando decretum fixum & im-
mutabile. Quia etiamsi non collapsa fuisset Adæ in- *Responsio.*
tegritas, similis tamen fuisset Deo cum Angelis: ne-
que tamen propterea necesse fuisset, Filium Dei
fieri vel hominem vel Angelum. Frustra etiam ab- 7. *Objectio.*
surdum illud metuit, nisi immutabili Dei consilio
ante creatum hominem Christus fuisset nasciturus,
non ut Redemptor, sed ut primus homo, ne à sua
prærogativa excideret: quando jam nonnisi per
accidens natus esset, ut scil. instauraret perditum
genus humanum: ut inde inferat, creatum igitur
fuisse ad imaginem Adæ. Cur enim horrebit, quod *Responsio.*
tam aperte docet Scriptura, *similem nobis fuisse fa-* Heb.4: 15.
ctum per omnia, excepto peccato? unde & Lucas filium Luc. 3: 38.
Adæ in genealogia censere non dubitat. Scire etiam
velim cur à Paulo Christus vocetur secundus Adam, 1 Cor. 15. verf. 47.
nisi quia destinata ei fuit humana conditio, ut ex
ruina erigeret Adæ posteros. Nam si creationem
ordine illa præcessit, dicendus fuit primus Adam.
Securè affirmat Osiander, quia jam Christus homo 8. *Objectio.*
præ-

praecognitus erat in mente Dei, homines ad hoc
Responsio. exemplar fuisse formatos. Paulus autem secundum Adam nominans, inter primam hominis originem & restitutionem, quam per Christum consequimur, mediam statuit defectionem, ex qua naturæ in pristinum ordinem reformandæ necessitas: unde sequitur, eandem Filio Dei nascendi fuisse causam,
9. *Objectio.* ut homo fieret. Interea male & insulse ratiocinatur Osiander, Adam, quamdiu integer stetisset, futurum
Responsio. imaginem fuisse suipsius, non Christi. Respondeo ex opposito, quia etsi nunquam induisset carnem Dei Filius, fulgebat nihilominus & in corpore & in anima ejus imago Dei: in cujus radiis semper apparuit, Christum esse vere caput, & primatum tenere
10. *Objectio.* in omnibus. Atque ita solvitur futilis argutia, quam ventilat Osiander, carituros fuisse Angelos hoc capite, nisi Deo propositum fuisset Filium suum car-
Responsio. ne vestire, etiam citra Adæ culpam. Nimis enim ioconsiderate arripit, quod nemo sanus concedet, Christo oon competere primatum in Angelos, ut fruantur eo priocipe, nisi quatenus est homo. At-
Col. 1: 15. qui facile elicitur ex Pauli verbis, quatenus æternus est Dei Sermo, primogenitum esse omnis creaturæ. non quod creatus sit, vel numerari inter creaturas debeat: sed quia integer mundi status, qualis ab initio fuit summa pulchritudine insignis, non aliud principium habuit. deinde quatenus homo factus est, primogenitum esse ex mortuis. Utrumque enim uno & brevi cootextu considerandum
Coloss. 1. proponit Apostolus: per Filium creata fuisse omnia,
vers. 16, 18. ut Angelis dominetur: & homioem esse factum, ut
11. *Objectio.* Redemptor esse inciperet. Ejusdem inscitiæ est,
Responsio. quod homines dicit carituros fuisse Christo rege, nisi homo fuisset. Quasi vero non potuerit constare regnum Dei, si æternus Dei Filius, licet non indutus humana carne, Angelis & hominibus in societatem cælestis gloriæ suæ & vitæ collectis, primatum ipse tenuisset. Sed in hoc falso principio semper hallucinatur, vel sibi præstigias facit, Ecclesiam fuisse ἀκέφαλον futuram, nisi apparuisset in carne Christus. Quasi vero, sicuti eo capite fruebantur Angeli, noo etiam divina sua virtute præesse hominibus potuerit, & arcana virtute Spiritus sui vegetare ipsos & fovere, instar corporis sui, donec in cælum collecti eadem cum Angelis vita fruerentur. Quas hactenus refutavi nænias, pro firmissimis oraculis ducit Osiander: nempe, ut suarum speculationum dulcedine inebriatus, ridiculos pæanas de nihilo efflare solet. Unum vero postea dicit longe fir- 12. *Objectio.*
mius se afferre, prophetiam Adæ scilicet, qui uxore sua conspecta dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, &* Gen. 2: 23.
caro de carne mea. Unde autem prophetiam esse evincit? nempe, quia eundem sermonem Christus apud Matthæum Deo tribuit. Quasi vero quicquid *Responsio.*
per homines loquutus est Deus, vaticinium aliquod contineat. Vaticinia in singulis Legis præceptis quærat Osiander, quæ à Deo auctore profecta esse constat. Adde, quod rudis & terrenus fuisset Christus in literali sensu subsistens. Quia non de mystica unione, qua Ecclesiam dignatus est, disserit; sed tantum de fide conjugali: ob hanc causam Deum pronunciasse docet, *virum & uxorem fore carnem unam, ne insolubile illud vinculum quisquam divortio violare tentet.* Hæc simplicitas si Osiandro sordet, Christum reprehendat, quia discipulos ad mysterium non traduxerit, Patris dictum subtilius interpretando. Nec vero ejus delirio suffragatur Paulus, *Instantiæ solutio.*
qui ubi dixit *nos esse carnem de carne Christi*, mox adjungit, *magnum hoc esse mysterium.* Neque enim Eph. 5: 30.
quo sensu hoc protulerit Adam referre voluit, sed sub figura & similitudine conjugii sacram conjunctionem proponere, quæ nos unum cum Christo facit. & hoc verba sonant: quia se de Christo & Ecclesia hoc dicere admonens, correctionis loco à lege conjugii discernit spiritualem Christi & Ecclesiæ conjunctionem. Quare facile evanescit hæc futilitas. Nec vero mihi necesse arbitror similes quisquilias discutere: quia ex brevissima hac refutatione deprehendetur omnium vanitas. Hæc qui- *Summa superioris doctrinæ.*
dem sobrietas filiis Dei solide pascendis abunde sufficiet, *quum venit plenitudo temporum, missum fuisse* Galat. 4: 4.
Filium Dei, factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos, qui sub Lege erant, redimeret.

CAP. XIII.

Christum veram humanæ carnis substantiam induisse.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ, de vera humanæ carnis Christi substantia multis Scripturæ testimoniis confirmatio, sect. 1.*
2. *Marcionitarum, Manichæorum, & ejusmodi hæreticorum, impiæ objectiones adversus hanc doctrinam diluuntur, sect. 2. 3. & 4.*

Prima pars, veritatem humanæ naturæ Christi adversus Manichæos & Marcionitas probans.

DE Christi divinitate, quæ alibi claris & firmis testimoniis probata est, nunc iterum [illegible]fferere supervacuum, nisi fallor, esset. [illegible]endum igitur restat, quomodo carne nostra [illegible]us Mediatoris partes impleverit. Ac humanæ quidem naturæ veritas olim tam à Manichæis, quam à Marcionitis impugnata est: quorum hi quidem spectrum pro Christi corpore sibi fingebant; illi autem cælesti carne præditum somniabant.
Gen. 12: 3. & 18: 18. & 22: 18. & 26: 4. Sed utrisque Scripturæ testimonia & multa & valida resistunt. Non enim vel in cælesti semine, vel in hominis larva benedictio promittitur, sed io semine
Act. 3: 25. Abrahæ & Jacob: neque homini aëreo promittitur
Psal. 45. 7. thronus æternus, sed Davidis filio, & fructui ventris
Mat. 1: 1. ejus. unde & in carne exhibitus, filius vocatur Davidis & Abrahæ: non ideo tantum, quod ex Virginis utero natus sit, io aëre autem creatus: sed quia
Rom. 1: 3. (Paulo interprete) *secundum carnem factus sit ex Da-*
ibid. 9: 5. *vidis semine*: sicut alibi docet idem Apostolus, *eum descendisse ex Judæis.* Quamobrem Dominus ipse non contentus hominis nomine, Filium quoque hominis subinde se appellat, clarius exprimere volens se hominem esse ex hominis semine vere progenitum. Quum Spiritus sanctus toties per tot organa, tantaque diligentia & simplicitate rem per se non abstrusam enarraverit, quis cogitasset tanta ullos mortales impudentia fore, qui offucias adhuc spargere auderent? Et tamen alia etiamnum testimonia ad manum se offerunt, si congerere plura libeat. quale est illud Pauli, *Deum misisse Filium suum factum ex* Galat. 4: 4.
muliere: & innumera, quibus fami, siti, frigori, aliisque naturæ nostræ infirmitatibus obnoxium fuisse constat. At ex multis deligenda sunt ea potissimum, quæ animis in vera fiducia ædificandis conducere queant: ut quum dicitur *Angelis nequaquam tantum honoris* Heb. 2: 16.
detulisse, ut eorum naturam assumeret: sed nostram assumpsisse, ut in carne & in sanguine per mortem destrueret eum, qui potiebatur mortis imperio. Item, *ejus com-* ibid. 2.
municationis beneficio nos fratres ejus censeri. Item, *de-* v. 11. & 17.
buisse fratribus similem fieri, ut misericors esset ac fidelis intercessor. Nos Pontificem non habere, qui non possit ibid. 4: 15.
compati infirmitatibus nostris. & similia. Eodem pertinet, quod paulo ante attigimus, *oportuisse in* Rom. 8: 3.
carne nostra expiari peccata mundi: quod à Paulo

 clare

clare asseritur. Ac certe ideo ad nos pertinet quic-
Eph.4:16. quid Christo contulit Pater, quia caput est, ex quo
totum corpus per juncturas connexum simul co-
alescit. Imo non aliter conveniet, quod dicitur,
Joan.3:34. & 1:17. *Spiritum ei datum esse absque mensura, ut de plenitu-*
dine ejus hauriamus omnes: quando nihil absurdius,
quam Deum in sua essentia, adventitio dono locu-
Joan. 17. vers. 19. pletari. Hac etiam ratione dicit alibi Christus ipse,
Ego propter eos sanctifico meipsum.

Altera pars, hæreticorum impias objectiones diluens. 2. Quos vero in erroris sui confirmationem lo-
cos proferunt, nimis inepte contorquent: nec
quicquam frivolis argutiis proficiunt, ubi diluere
conantur, quæ jam ex parte nostra adduxi. Mar-
1. Objectio, ex Apostoli loco. cion phantasma pro corpore Christum induisse ima-
ginatur: quia dicatur alicubi in similitudinem ho-
minis factus, & figura compertus, ut homo. Sed
Philip.2:7. ita minime expendit, quid illic agat Paulus. non
Responsio, consilium Pauli aperiens. enim, quale sibi corpus sumpserit Christus, vult
docere: sed quum jure divinitatem suam exerere
posset, nihil præ se tulisse, nisi quod erat abjecti
contemptique hominis. Nam, ut ejus exemplo nos
hortetur ad submissionem, ostendit, quum Deus
esset, potuisse mundo gloriam suam conspicuam sta-
tim proponere: cessisse tamen jure suo, & sponte
seipsum exinanivisse. quia scilicet imaginem servi
induit, & ea humilitate contentus, carnis velamine
suam divinitatem abscondi passus est. Hic certe
non docet, quid fuerit Christus: sed qualiter se ges-
serit. Quin etiam ex toto contextu facile colligitur,
in vera hominis natura exinanitum fuisse Christum.
Responsionis confirmatio aliis testimoniis. Quid enim hoc sibi vult, *figura repertum fuisse tan-*
quam hominem: nisi quia ad tempus non resplenduit
divina gloria, sed tantum in vili & abjecta condi-
tione apparuit humana species? Nec vero aliter
1 Pet. 3. vers. 18. constaret illud Petri, *mortuum fuisse carne, vivifi-*
catum spiritu: nisi infirmus fuisset Filius Dei in ho-
2 Cor. 13. vers. 4. minis natura. Quod Paulus clarius explicat, *passum*
fuisse asserens *pro carnis infirmitate.* Atque huc per-
tinet exaltatio, quia diserte novam gloriam adeptus
fuisse dicitur Christus, postquam seipsum exinani-
vit: quod apte non quadraret, nisi in hominem
2. Objectio, ex alio Pauli loco. carne & anima præditum. Manichæus aereum fa-
bricatur corpus, quia vocetur Christus secundus
Adam de cælo cælestis. At neque illic essentiam cor-
1 Cor. 15. vers. 47. *Responsio.* poris cælestem inducit Apostolus, sed vim spiritua-
lem, quæ à Christo diffusa nos vivificat. Porro eam,
ut vidimus, Petrus & Paulus ab ejus carne separant.
Quin potius ex eo loco egregie stabilitur quæ inter
orthodoxos de Christi carne viget doctrina. Nisi
enim unam haberet nobiscum corporis naturam
Christus, inanis esset ratiocinatio, quam tanta vehe-
1 Cor. 15. vers. 13. mentia Paulus prosequitur, *Si Christus resurrexit,*
nos quoque resurrecturos: si non resurgimus, neque
Christum resurrexisse. Quibuscunque cavillis elabi
conentur, sive Manichæi veteres, sive recentes eo-
3. Objectio, ex Euangelistis. Responsio. rum discipuli, non se expedient. Putidum est effu-
gium, quod nugantur Christum dici Filium homi-
nis, quatenus hominibus promissus est. siquidem
palam est, Hebraico more vocari filium hominis
verum hominem. Christus vero haud dubie phra-
sin linguæ suæ retinuit. Quid etiam per filios Adam
intelligi conveniat, extra controversiam esse debet.
Confirmatio responsionis. Ac (ne longius abeamus) locus Psalmi octavi, quem
ad Christum Apostoli accommodant, abunde suffi-
ciet, *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius*
hominis, quod visitas eum? Hac figura exprimitur
vera Christi humanitas: quia etsi non fuerit ex pa-
tre mortali immediate genitus, origo tamen ejus ex
Adam fluxit. Nec vero aliter staret, quod jam cita-
Heb.2:14. vimus, *Christum participem factum carnis & sangui-*
nis, ut pueros sibi aggregaret ad obsequium Dei: qui-
bus verbis aperte Christus ejusdem nobiscum natu-
ræ socius & consors statuitur. Quo etiam sensu di-
cit, *ex uno esse auctorem sanctitatis, & eos qui san-*
ctificantur. Nam id referri ad naturæ societatem ex
contextu evincitur: quia mox subjicit, *Ideo non eru-* ibid. v. 11.
bescit eos vocare fratres. Si enim prius dixisset fideles
ex Deo esse, in tanta dignitate quænam esset eru-
bescentiæ ratio? Sed quia pro immensa gratia ad
sordidos & ignobiles se aggregat Christus, ideo di-
citur non erubescere. Frustra autem objectant, im- *4. Objectio, ab absurdo.*
pios hoc modo fore Christi fratres: quia scimus, fi-
lios Dei non ex carne & sanguine, sed ex Spiritu *Responsio.*
nasci per fidem. Proinde fraternam conjunctionem
non facit sola caro. Tametsi autem Apostolus hunc
honorem assignat solis fidelibus, quod ex uno sint
cum Christo, non tamen sequitur quominus ex eo-
dem fonte nascantur increduli secundum carnem.
quemadmodum ubi dicimus, *Christum factum esse*
hominem, ut nos faceret Dei filios, non extenditur hæc
loquutio ad quoslibet: quia fides media interponi-
tur, quæ nos in Christi corpus spiritualiter inserit.
De primogeniti etiam nomine rixam inscite mo- *5. Objectio, à voce primogeniti.*
vent. Causantur Christum debuisse ex Adam nasci
statim ab initio, ut primogenitus esset inter fratres.
Primogenitura enim non ad ætatem, sed ad gradum Rom.8:29.
honoris & virtutis eminentiam refertur. Nihilo *Responsio.*
etiam plus coloris habet, quod garriunt Christum *6. Objectio, ab Apostoli dicto.*
hominem assumpsisse, non Angelos, quia in gra-
tiam receperit humanum genus. Nam ut Aposto- Heb.2:16.
lus amplificet honorem, quo nos Christus dignatus *Responsio.*
est, Angelos nobis comparat, qui posthabiti fue-
runt hac in parte. Ac, si probe expenditur Mosis
testimonium, ubi semen mulieris dicit contriturum Gen.3: 15.
caput serpentis, litem prorsus decîdet. Neque enim
de uno duntaxat Christo illic sermo habetur, sed de
toto humano genere. Quoniam acquirenda nobis
erat à Christo victoria, generaliter pronunciat
Deus, *posteros mulieris superiores fore diabolo.* Inde se-
quitur, Christum ex humano genere esse progeni-
tum: quia consilium Dei est Evam, quam alloqui-
tur, bona spe erigere, ne mœrori succumbat.

3. Testimonia, ubi Christus semen Abrahæ & *7. Objectio, ludens allegoriis.*
fructus ventris Davidis vocatur, non minus stulte,
quam improbe allegoriis involvunt. Nam si allego-
rice positum esset nomen seminis, Paulus certe hoc *Responsio.*
non tacuisset, ubi clare & sine figura affirmat non Gal. 3: 16.
esse plures Abrahæ filios Redemptores, sed unum
Christum. Ejusdem est farinæ, quod obtendunt *8. Objectio, seu fallacia homonymiæ.*
non aliter vocari Davidis filium, nisi quia promissus
fuerat, & suo demum tempore fuit exhibitus. Post-
quam enim filium Davidis nominavit Paulus, con-
tinuo post subjiciens, *secundum carnem*, naturam Rom.1: 3.
certe designat. Sic & nono cap. Deum benedictum & 9: 5.
prædicans, seorsum ponit, *secundum carnem ex Ju-*
dæis descendere. Jam, nisi vere genitus esset ex semi- *Confirmatio responsionis.*
ne Davidis, quid valebit ista loquutio, Fructum esse
ventris ejus? Quid promissio ista? *Ex lumbis tuis* Psal. 132.
descendet, qui manebit in solio tuo. Porro in Christi vers. 11.
genealogia, qualis refertur à Matthæo, sophistice
ludunt. etsi enim non recenset Mariæ pa[illegible]es, sed *Responsio.*
Josephi: quia tamen de re tunc vulgo c[illegible] ver- *9. Objectio, seu ignoratio elenchi.*
ba facit, satis habet ostendere, Josephu[illegible]avidis
semine ortum esse, quum satis constaret Mariam ex
eadem esse familia. Magis etiam urget Lucas, *salu-*
tem à Christo allatam toti generi humano communem
esse docens: *quia Christus auctor salutis ex Adam*
communi omnium patre sit progenitus. Fateor equidem
ex genealogia non aliter colligi Christum esse filium
Davidis: nisi quatenus ex Virgine progenitus est.
Sed nimis superbe novi Marcionitæ fucandi erro- *10. Objectio, ex philosophia & medicina considerationе desumpta.*
ris sui causa, nempe ut Christum de nibilo cor-
pus sumpsisse evincant, mulieres contendunt esse
ἀσπέρμους: atque ita evertunt naturæ elementa. Quo-
niam autem theologica non est hæc disputatio, &
rationum, quas adducunt, ea est futilitas, quæ
nullo negotio refelli queat, quæ philosophiæ sunt
& artis medicæ non attingam: ac diluere satis erit,
quæ ex Scriptura objiciunt, nempe Aaron & Jo-
jadah duxisse uxores ex tribu Jehudah, atque ita
confu-

confusam tunc fuisse Tribuum discretionem, si inesset mulieri generativum semen. Atqui satis notum est, quantum ad politicum ordinem spectat, censeri progeniem ex virili semine: neque tamen præstantiam sexus obstare, quominus in generando coeat semen mulieris. Hæc quoque solutio ad omnes genealogias extenditur. Sæpe ubi catalogum hominum recenset Scriptura, solos viros nominat: an ideo dicendum est, mulieres nihil esse? Imo pueris ipsis notum est, eas sub viris comprehendi. Hac ratione dicuntur fœminæ parere suis maritis, quia familiæ nomen penes masculos semper residet. Jam sicuti virilis sexus præstantiæ hoc conceditur, ut ex patrum conditione nobiles censeantur filii vel ignobiles: ita etiam in servitute, partus ventrem sequitur, secundum Jurisconsultos. Unde colligere licebit ex materno semine foetum procreari. Et communi gentium usu pridem receptum fuit, matres vocari genitrices: cui & Lex Dei consentit, quæ perperam alioqui conjugium avunculi cum nepte sua vetaret: quia nulla esset consanguinitas. Viro etiam fas esset sororem uterinam in conjugium accipere, modo ex altero patre esset genita. Sicuti autem fateor vim passivam adscribi mulieribus: ita respondeo, de illis promiscue idem prædicari, quod de viris. Neque enim Christus ipse dicitur factus per mulierem, sed ex muliere. Ac quidam ex eorum caterva, excusso pudore, nimis proterve quærunt, an dicere velimus ex semine menstruali Virginis procreatum esse Christum: quia vicissim excipiam, annon coaluerit in matris sanguine, quod fateri cogentur. Apte ergo ex Matthæi verbis conficitur, quia ex Maria genitus est Christus, procreatum esse ex ejus semine: sicuti quum dicitur Boos genitus ex Rahab, similis notatur generatio. Nec vero Matthæus hic Virginem quasi canalem describit, per quem fluxerit Christus: sed hunc mirificum generandi morem à vulgari discernit, quod per eam ex semine Davidis genitus fuerit Christus. Eadem enim ratione, qua Isaac ex Abraham, Solomo ex Davide, Joseph ex Jacob, similiter Christus ex matre genitus esse dicitur. Sermonis enim seriem ita Euangelista contexit: & probare volens Christum originem ducere à Davide, hoc uno contentus est, ex Maria esse genitum. Unde sequitur, pro confesso sumpsisse, Mariam fuisse consanguineam Joseph.

Responsio, variis rationibus ex divino ac humano jure collectis confirmata.

Galat. 4: 4.

11. Objectio.

Responsio. Mat. 1: 16.

4. Absurda, quibus nos gravare volunt, puerilibus calumniis sunt referta. Turpe & probrosum Christo esse ducunt, si ex hominibus originem traxerit: quia non potuerit à communi lege eximi, quæ totam Adæ sobolem absque exceptione sub peccato includit. Atqui hunc nodum facile solvit antithesis, quæ apud Paulum legitur, *Sicuti per unum hominem peccatum, & per peccatum mors: ita per justitiam unius hominis abundavit gratia.* Cui & altera respondet, *Prior Adam è terra terrenus & animalis; secundus è cælo cælestis.* Itaque alibi idem Apostolus, *Christum in similitudine carnis peccati missum fuisse* docens, *ut Legi satisfaceret*, eum diserte à communi sorte separat, ut sit absque vitio & corruptela verus homo. Pueriliter autem nugantur, si ab omni macula immunis est Christus, ac per arcanam Spiritus operationem genitus fuit ex semine Mariæ: non esse igitur impurum semen mulieris, sed viri duntaxat. Neque enim immunem ab omni labe facimus Christum, quia tantum ex matre sit genitus absque viri concubitu, sed quia sanctificatus est à Spiritu, ut pura esset generatio & integra, qualis futura erat ante Adæ lapsum. Ac omnino fixum hoc nobis manet, quoties de Christi puritate nos admonet Scriptura, notari veram hominis naturam: quia supervacuum esset dicere purum esse Deum. Sanctificatio etiam de qua loquitur Joannes 17. in natura divina locum non haberet. Nec vero duplex fingitur Adæ semen, quamvis nulla ad Christum contagio pervenerit: quia hominis generatio per se immunda aut vitiosa non est, sed accidentalis ex lapsu. Proinde nihil mirum, si Christus, per quem restituenda erat integritas, à vulgari corruptione exemptus fuerit. Quod etiam pro absurdo nobis obtrudunt, si Sermo Dei carnem induit, fuisse igitur angusto terreni corporis ergastulo inclusum, mera est procacitas: quia etsi in unam personam coaluit immensa Verbi essentia cum natura hominis, nullam tamen inclusionem fingimus. Mirabiliter enim è cælo descendit Filius Dei, ut cælum tamen non relinqueret: mirabiliter in utero Virginis gestari, in terris versari, & in cruce pendere voluit, ut semper mundum impleret, sicut ab initio.

12. Objectio, ab absurdo.

Responsio. Rom. 5: 12.

1 Cor. 15. vers. 47.

Rom. 8: 3.

13. Objectio, ab absurdo.

Responsio.

14. Objectio, ab absurdo.

Responsio.

CAP. XIV.

Quomodo duæ naturæ Mediatoris unicam efficiant personam.

Duæ sunt præcipuæ partes hujus capitis.

1. *Doctrina de duabus in Christo naturis unicam personam efficientibus, breviter traditur, sect. 1. 2. 3. 4.*
2. *Serveti hæreses naturarum in Christo distinctionem, & divinæ Filii naturæ æternitatem tollentes, refelluntur, sect. 5. 6. 7. 8.*

Prima pars, demonstrans duas esse in Christo naturas, divinam & humanam. Joan. 1: 14.

PORRO quod dicitur Verbum carnem esse factum, non sic intelligendum est, quasi vel in carnem versum, vel carni confuse permixtum fuerit: sed quia è Virginis utero templum sibi delegit, in quo habitaret, & qui Filius erat Dei, filius hominis factus est: non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Siquidem ita conjunctam unitamque humanitati divinitatem asserimus, ut sua utrique naturæ solida proprietas maneat, & tamen ex duabus illis unus Christus constituatur. Siquid in rebus humanis tanto mysterio simile potest reperiri, hominis similitudo appositissima videtur, quem ex duabus substantiis conspicimus constare: quarum neutra tamen sic alteri permixta est, ut non retineat naturæ suæ proprietatem. Neque enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur, quod in corpus nullo modo cadere potest, & de corpore rursus, quod nulla ratione animæ conveniat: de toto homine, quod nec de anima seorsum, nec de corpore, nisi inepte, accipi possit. Postremo animæ propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam: qui tamen iis constat, unus homo est, non plures. Hujusmodi vero loquendi formulæ & unam esse in homine personam ex duobus connexis compositam significant, & duas subesse diversas naturas, quæ hanc constituant. Ita & de Christo Scripturæ loquuntur: attribuunt illi interdum, quæ ad humanitatem singulariter referri oporteat: interdum, quæ divinitati peculiariter competant: nonnunquam, quæ utramque naturam complectantur, neutri seorsum satis conveniant. Atque istam quidem duplicis naturæ conjunctionem, quæ in Christo subest, tanta religione exprimunt, ut eas quandoque inter se communicent: qui tropus veteribus ἰδιωμάτων κοινωνία dictus est.

Confirmatio, per similitudinem, quæ sumpta est à conjunctione corporis & animæ.

Applicatio similitudinis.

2. Hæc parum firma essent, nisi plurimæ & passim obviæ Scripturæ phrases probarent, nihil eorum fuisse humanitus excogitatum. Quod de se ipse

Secunda confirmatio, à testimoniis Scripturæ.

 dicebat

desumpta, qua utriusque naturæ, divinæ nempe & humanæ, distinctionem declarant.

dicebat Christus, *Antequam Abraham fieret, ego sum*: longe ab humanitate alienum erat. Nec me latet, quo cavillo depravent locum hunc erronei spiritus, nempe superiorem fuisse omnibus seculis, quia jam tunc præcognitus fuit Redemptor, tam in Patris consilio, quam in mentibus piorum. Sed quum aperte diem manifestationis ab æterna essen-

Joan.8:58. tia distinguat, & ex professo ab antiquitate imperium sibi conciliet, quo excellat supra Abraham, sibi haud dubie vendicat quod divinitatis est pro-

Col.1: 15. prium. Quod primogenitum Paulus asserit universæ creaturæ, qui ante omnia extiterit, & per

Joan.17:5. quem omnia consistant: quod etiam se prædicat gloriosum fuisse apud Patrem ante mundum condi-

Joan.5:17. tum, seque una cum Patre operari, nihilo magis homini competit. Hæc igitur & similia peculiari-

Jesa.42: 1. & aliis locis. ter divinitati attributa certum est. Quod autem servus Patris vocatur, quod crevisse narratur ætate & sapientia apud Deum & homines, quod gloriam

Luc.2: 52. suam non quærere, nescire diem ultimum, à seipso

Joan.8:50. non loqui, non facere voluntatem suam, visus &

Marc 13. vers. 20. palpatus fuisse dicitur, solius humanitatis id totum

Joan. 14. vers. 10. est. Siquidem quatenus Deus est, nec augeri ulla re

& 6: 38. potest, & omnia propter se operatur, nec quicquam

Luc.24. 39. eum latet: agit omnia pro suæ voluntatis arbitrio, & est invisibilis ac impalpabilis. Neque tamen hæc humanæ tantum suæ naturæ seorsum adscribit, sed in seipsum recipit, quasi Mediatoris personæ con-

De communicatione proprietatum, testimonia.

veniant. Communicatio autem idiomatum, sive proprietatum est, quod dicit Paulus, *Deum suo sanguine acquisivisse sibi Ecclesiam*, & *Dominum gloriæ crucifixum*. Item quod dicit Joannes, *Palpatum fuisse Sermonem vitæ*. Deus certe nec sangui-

Act.20: 8. 1 Cor. 2. 8. 1 Joan. 1. vers. 1.

nem habet, nec patitur, nec manibus tangi potest: sed quoniam is, qui verus erat Deus & homo Christus, sanguinem suum pro nobis crucifixus fudit, quæ in humana ejus natura peracta sunt, ad divinitatem improprie, licet non sine ratione, transferuntur. Simile est exemplum, ubi Joannes do-

1 Joan. 3. vers. 16. cet, *Deum posuisse animam suam pro nobis*. Ergo & illic humanitatis proprietas cum altera natura communicatur. Rursum quum diceret Christus adhuc

Joan.3:13. in terris agens, *neminem in cælum ascendisse, nisi Filium hominis, qui in cælo erat*: certe tunc secundum hominem & in carne, quam induerat, non erat in cælo, sed quia ipse idem erat Deus & homo, propter duplicis naturæ unionem alteri dabat, quod erat alterius.

Tertia confirmatio, à testimoniis, quæ utriusque naturæ conjunctionem ostendunt.

3. Sed omnium clarissime veram Christi substantiam enarrant loci, qui utramque simul naturam comprehendunt, quales in Euangelio Joannis extant quamplurimi. Siquidem nec deitatis singulare, nec humanitatis fuit, sed utriusque simul, quod illic legitur, potestatem accepisse à Patre remittendi peccata, suscitandi quos velit, justitiam, sanctita-

Joan.1:29. & cap. 5. v.21,22,23. tem, salutem largiendi: præfectum esse judicem vivis & mortuis, ut honoretur quemadmodum &

Joan. 9: 5. & cap. 10. vers. 9, 11. & 15: 1. Pater. Denique quod *lux mundi, pastor bonus, unicum ostium, vitis vera* nuncupatur. Hujusmodi enim prærogativis Dei Filius, quum in carne manifestatus est, præditus fuit: quas etsi ipse una cum Patre ante mundum conditum obtinebat, non tamen eodem modo vel respectu: & quæ homini, qui nihil quam homo esset, dari non poterant. In eundem quoque sensum accipere convenit, quod apud

1 Cor. 15. vers. 24. Paulum habetur, *Christum peracto judicio traditurum esse regnum Deo & Patri*. Regnum sane Filii Dei, quod initium nullum habuit, neque finem habiturum est: sed quo modo sub carnis humilitate

Philip.2:8. delituit, & seipsum exinanivit accepta servi forma, depositaque majestatis specie, Patri se obedientem præstitit, ac ejusmodi subjectione defunctus,

Hebr. 2: 7. tandem gloria & honore coronatus est, atque evectus

Phil.2: 10. in summum imperium, ut coram ipso flectatur omne genu: ita tunc & nomen ipsum & coronam gloriæ,

& quicquid à Patre acceperit, Patri subjiciet, ut sit Deus omnia in omnibus. 1 Cor. 15. vers. 28.

Quorsum enim data est potestas est ac imperium, nisi ut per ejus manum Pater nos gubernet? Quo etiam sensu dicitur ad Patris dexteram sedere. Hoc vero temporale est, donec præsenti divinitatis aspectu fruamur. Atque Vid. Calv. epist. ad Polonos, adv. Stancarum.

hic excusari non potest veterum error, qui dum ad Mediatoris personam non attendunt, totius fere doctrinæ, quæ in Euangelio Joannis legitur, genuinum obscurant sensum, seque implicant multis laqueis. Sit igitur nobis hæc rectæ intelligentiæ

Regula in hac disputatione observatu digna.

clavis, neque de natura divina, neque de humana simpliciter dici, quæ ad Mediatoris officium spectant. Regnabit ergo Christus, donec prodierit mundi judex, quatenus pro infirmitatis nostræ modulo Patri nos conjungit. Ubi autem consortes cælestis gloriæ Deum videbimus qualis est, tunc perfunctus Mediatoris officio, desinet Patris legatus esse, & ea gloria contentus erit, qua potiebatur ante mundum conditum. Nec alio respectu peculiariter in Christi personam competit Domini nomen, nisi quatenus medium gradum statuit inter Deum &

nos. Quo pertinet illud Pauli, *Unus Deus ex quo omnia, & unus Dominus per quem omnia*: nempe, 1 Cor.8:6.

cui temporale imperium à Patre mandatum est, donec facie ad faciem conspicua sit divina ejus majestas: cui adeo nihil decedet, imperium Patri reddendo, ut longe clarior emineat. Nam & tunc desinet caput Christi esse Deus, quia Christi ipsius deitas ex se ipsa fulgebit, quum adhuc velo quodam sit obtecta.

Utilitas & usus superioris doctrinæ de conjunctione & distinctione utriusque naturæ in Christo.

4. Atque hæc observatio ad solvendos quamplurimos nodos non parvo usui futura est, si eam scite accommodent Lectores. Mirum enim quantum rudes, imo quosdam etiam non prorsus indoctos torqueant ejusmodi formulæ, quas vident Christo attribui, neque divinitati ejus, neque humanitati satis aptas: quia non considerant ejus personæ, in qua Deus & homo manifestatus est, & Mediatoris officio congruere. Ac omnino videre est, quam pulchre inter se cohæreant singula, si modo sobrium habeant interpretem, qui tanta mysteria, qua decet religione, examinet. Verum nihil est, quod

Aug.in Enchir. ad Laurent. cap. 36.

furiosi & phrenetici spiritus non perturbent. Arripiunt attributa humanitatis, ad tollendam divinitatem: divinitatis rursum, ad tollendam humanitatem: quæ vero de utraque natura sic conjuncte dicta sunt, ut neutri conveniant, ad tollendam utramque. Id vero quid aliud est, quam contendere Christum non esse hominem, quia Deus est: non esse Deum, quia homo est: nec hominem nec Deum esse, quia & homo simul & Deus est? Christum ergo, ut Deus est & homo, unitis, licet non confusis, naturis constans, Dominum nostrum verumque Dei Filium esse constituimus, etiam secundum humanitatem: etsi non ratione humanita-

Adversus Nestorianos duplicem Christum fingentes.

tis. Procul enim abigendus est à nobis Nestorii error, qui dum naturas distrahere potius, quam distinguere volebat, duplicem Christum ita comminiscebatur: quando Scripturam videmus clara voce reclamare, ubi & Filii Dei nomen inditur ei, qui

Luc. 1. vers.42,43. de Virgine nascitur, & Virgo ipsa, mater Domini

Item, adversus Eutychianos utramque naturam confundentes ac destruentes.

nostri appellatur. Cavendum & ab Eutychiana insania, ne, dum volumus personæ unitatem demonstrare, utramque naturam destruamus. Tot enim jam citavimus testimonia, ubi ab humanitate distinguitur divinitas, & tot alia passim extant, ut vel contentiosissimis possint os obstruere. Et paulo post nonnulla subjiciam, quæ figmentum illud melius discutient. Nobis in præsentia satis erit locus unus:

Joan.2:19. neque enim templum Christus vocasset corpus

Utrique merito ab Ecclesia damnati.

suum, nisi distincte in eo habitaret divinitas. Quare, ut merito in Ephesina synodo damnatus fuerat Nestorius, ita & postea in Constantinopolitana ac Chalcedonensi Eutyches: quando non magis con-

fundere

fundere duas in Christo naturas licet, quam distrahere.

Altera pars capitis, qua nominatim Serveti, Filii Dei deitatem & utriusque naturæ in eodem veritatem perurgantis, hæreses refelluntur.

5. Verum nostro quoque seculo emersit non minus exitiale monstrum Michaël Servetus, qui figmentum ex Dei essentia, spiritu, carne & tribus elementis increatis conflatum pro Filio Dei supposuit. Ac primo quidem negat Christum alia ratione Dei Filium esse, nisi quatenus in utero Virginis genitus est ex Spiritu sancto. Huc autem tendit vafrities, ut eversa duplicis naturæ distinctione, Christus aliquid sit ex Deo & homine permixtum, neque tamen Deus & homo censeatur. Toto enim progressu huc incumbit, antequam patefactus fuerit Christus in carne, umbratiles tantum fuisse in Deo figuras: quarum tunc demum extitit veritas aut effectus, quum vere incepit esse Filius Dei Sermo ille, qui ad hunc honorem destinatus fuerat.

Generalis responsio, seu summa orthodoxa doctrina de Christo.

Et nos quidem fatemur Mediatorem, qui ex Virgine natus est, proprie esse Dei Filium. Nec vero speculum esset inæstimabilis Dei gratiæ homo Christus, nisi in eum collata esset hæc dignitas, ut sit ac vocetur unigenitus Dei Filius. Fixa tamen interim manet Ecclesiæ definitio, censeri Dei Filium, quia Sermo ante secula ex Patre genitus, unione hypostatica naturam humanam susceperit.

Unio hypostatica, quid.

Porro, unio hypostatica veteribus dicta est, quæ personam unam constituit ex naturis duabus: quæ loquutio ad refellendum Nestorii delirium inventa fuit: quia Filium Dei fingebat ita habitasse in carne, ut non idem ille esset homo.

1. Objectio Serveti adversus æternam Christi deitatem. Responsio.

Duplicem nos facere Dei Filium calumniatur Servetus, quum dicamus æternum Sermonem antequam carne vestitus esset, jam fuisse Dei Filium: acsi aliud diceremus, quam manifestatum fuisse in carne. Neque enim, si Deus fuit antequam homo fieret, ideo novus esse Deus incepit. Nihilo absurdius est in carne apparuisse Dei Filium, qui tamen ab æterna genitura semper hoc habuit, ut Filius esset. Quod subindicant Angeli verba ad Mariam,
Luc. 1: 35. *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei:* acsi diceret Filii nomen, quod obscurius fuerat sub Lege, celebre fore & passim notum. Cui
Rom. 8: 15. respondet illud Pauli, *quia nunc per Christum sumus filii Dei, libere & cum fiducia clamare Abba, Pater.* Annon olim quoque sancti Patres habiti fuerunt inter Dei filios? Imo hoc jure freti Deum invocarunt Patrem. Sed quia ex quo in mundum productus est unigenitus Dei Filius, clarius innotuit cælestis paternitas, hoc quasi privilegium assignat Paulus Christi regno. Hoc tamen constanter tenendum est, nunquam vel Angelis, vel hominibus Deum fuisse Patrem, nisi unigeniti Filii respectu: præsertim homines, quos propria iniquitas Deo exosos reddit, gratuita adoptione esse filios: quia ille est naturâ.

2. Objectio. Responsio.

Nec est quod obstrepat Servetus, pendere hoc à filiatione, quam Deus apud se decreverat: quia hic non agitur de figuris, qualiter expiatio in sanguine pecudum ostensa fuit: sed quum re ipsa filii Dei esse non potuerint, nisi in capite fundata esset eorum adoptio, detrahere capiti, quod membris commune fuit, ratione caret. Ultra progredior: quum Angelos vo-
Psal. 82: 6. cet Scriptura Dei filios, quorum tanta dignitas à futura redemptione non pendebat: Christum tamen ordine præire necesse est, qui Patrem illis conciliet. Breviter iterum repetam, & idem addam de genere humano. Quum à prima origine conditi hac Lege fuerint tam Angeli, quam homines, ut Deus com-
Col. 1: 15. munis utrisque esset Pater, si verum est illud Pauli, *semper Christum fuisse caput, & primogenitum omnis creaturæ, ut primatum in omnibus teneret:* rite mihi colligere videor, Filium quoque Dei fuisse ante mundi creationem.

3. Objectio.

6. Quod si principium habuit ejus filiatio (ut ita loquar) ex quo in carne patefactus est, sequetur Filium humanæ quoque naturæ respectu fuisse. Volunt Servetus & similes phrenetici, Christum, qui in carne apparuit, esse Dei Filium: quia extra carnem non potuit censeri hoc nomine.

Responsio.

Respondeant nunc mihi, an secundum utramque naturam & utriusque respectu sit Filius. Sic quidem garriunt: sed longe aliter docet Paulus.

Christus verus, naturalis & unicus Filius: qua nota à filiis adoptivis, id est, ab omnibus Dei in eodem Christo electis discernitur.

Fatemur quidem Christum in carne humana Filium dici, non ut fideles, adoptione duntaxat & gratia, sed verum & naturalem, ideoque unicum: ut hac nota discernatur ab omnibus aliis. Nos enim, qui in novam vitam sumus regeniti, Deus filiorum nomine dignatur: nomen veri & unigeniti uni Christo defert. Quomodo autem unicus in tanto fratrum numero, nisi quod natura possidet, quod nos dono accepimus? Atque hunc honorem extendimus ad totam Mediatoris personam, ut vere & proprie sit Filius Dei, qui & natus est ex Virgine, & se victimam Patri in cruce obtulit: sed deitatis tamen respectu, sicuti Paulus Rom. 1.
docet, dum se ait segregatum in Euangelium Dei, vers. 1, 2, 3.
quod ante promiserat de Filio suo, qui genitus est ex semine David secundum carnem, declaratus Filius Dei in virtute. Cur secundum carnem distincte nominans Filium Davidis, seorsum diceret declaratum esse Dei Filium, nisi vellet innuere aliunde hoc pendere quam à carne ipsa? Nam quo sensu alibi dicit passum fuisse ex infirmitate carnis, resur- 2 Cor. 13.
rexisse ex virtute Spiritus, ita nunc discrimen statuit vers. 4.
utriusque naturæ. Certe concedant necesse est, sicuti à matre accepit, cujus causa Filius Davidis vocatur, ita à Patre habere, cujus causa sit Filius Dei, idque ab humana natura aliud esse ac diversum.

Duplex Christi filiatio: Dei videlicet, & hominis.

Duplici nomine eum insignit Scriptura, passim vocans nunc Dei, nunc hominis Filium. De secundo lis moveri non potest, quin ex communi linguæ Hebreicæ usu hominis dicatur Filius, quia est ex progenie Adæ. Ex opposito contendo, deitatis æternæque essentiæ ratione vocari Dei Filium: quia non minus consentaneum est ad divinam naturam referri, quod vocatur Dei Filius, quam ad humanam, quod vocatur Filius hominis. Denique eo quem citavi loco, non aliter intelligit Paulus, eum qui secundum carnem genitus est ex semine Davidis, declaratum esse in virtute Filium Dei; quam alibi docet, Rom. 9: 5.
Christum, qui ex Judæis descendit secundum carnem, esse Deum benedictum in secula. Quod si utroque loco geminæ naturæ distinctio notatur, quo jure negabunt Filium Dei esse naturæ divinæ respectu, qui secundum carnem Filius etiam est hominis?

7. Tumultuose quidem illi erroris sui patroci- 4. Objectio.
nium urgent, quod dicitur Deus proprio Filio non Rom. 8: 32.
pepercisse, quod illum ipsum, qui è Virgine nasceretur, Filium Altissimi vocari Angelus præcepit. Luc. 1: 32.
Verum (ne tam futili objectione superbiant) ex- *Responsio.*
pendant paulisper nobiscum, quam valide ratiocinentur. Si enim rite concluditur, à conceptione cœpisse Dei Filium, quia qui conceptus est, Filius vocatur: sequetur, esse cœpisse Verbum à sua manifestatione in carne, quia Joannes tradit se de Verbo 1 Joan. 1.
vitæ annunciare, quod manus suæ contrectaverunt. vers. 1.
Similiter quod apud Prophetam legitur, *Tu Bethle-* Mich. 5: 2.
hem terra Juda, parvula es in millibus Juda: ex te mihi nascetur dux, qui regat populum meum Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis: quomodo cogentur interpretari, si talem argumentandi modum sequi volent? Nos enim minime Nestorio suffragari testatus sum, qui duplicem Christum commentus est: quando ex doctrina nostra jure fraternæ conjunctionis nos secum Dei filios Christus fecit: quia in carne, quam à nobis sumpsit, ipse unigenitus est Dei Filius. Ac prudenter admonet Augustinus, lib. de corrept. &
miræ & singularis Dei gratiæ illustre esse speculum, grat. c. 11.
quod honorem adeptus est, quatenus est homo, quem mere- & lib. 10.
ri non poterat. Hac igitur præstantia etiam secundum de civ. Dei,
carnem ab utero ornatus fuit Christus, ut Filius Dei cap. 29.
esset. Neque tamen in personæ unitate fingenda est vid. cap. 17.
permixtio, quæ deitati quod proprium est, tollat. sect. 1.

Nec vero magis absurdum est, æternum Dei Sermonem, & Christum, unitis in unam personam duabus naturis, vocari diversis modis Dei Filium, quam secundum varios respectus, nunc Filium Dei, nunc

5. Objectio.

Filium hominis dici. Nihilo etiam magis nos gravat alia Serveti calumnia, antequam apparuit in carne Christus, nusquam vocari Dei Filium, nisi sub figura:

Responsio.

quia etsi obscurior fuit tunc ejus descriptio, quum tamen jam clare probatum sit, non aliter æternum fuisse Deum, nisi quia Sermo fuit ab æterno Patre genitus, neque aliter nomen hoc competere in Mediatoris personam, quam suscepit, nisi quia Deus est in carne manifestatus: neque Deum Patrem ita fuisse vocatum ab initio, nisi mutua jam tunc fuisset

Eph. 3: 15.

ad Filium relatio, per quem omnis cognatio vel paternitas censetur in cælo & in terra: hinc colligere promptum est, sub Lege quoque & Prophetis fuisse Dei Filium, antequam celebre esset hoc nomen in

Prov. 30: 4.

Ecclesia. Quod si de sola voce certetur, Solomo de immensa Dei altitudine disserens, tam Filium ejus, quam ipsum incomprehensibilem affirmat: *Dic nomen ejus, si potes*, inquit, *aut Filii ejus*. Nec me latet apud contentiosos non fore satis ponderis in hoc testimonio: neque etiam eo valde nitor, nisi quod maligne eos cavillari ostendit, qui Filium Dei negant esse Christum, nisi quatenus homo factus est.

Confirmatio à testimoniis veterum Theologorum.

Adde quod uno ore & consensu vetustissimi quique scriptores hoc idem tam aperte testati sunt, ut non minus ridicula, quam detestabilis sit eorum impudentia, qui Irenæum & Tertullianum objicere nobis audent, quorum uterque invisibilem fatetur fuisse Dei Filium, qui postea visibilis apparuit.

Conclusio superiorum objectionum, consequens horrendum inducens, quasi ex traduce Dei humanam naturam haberet Christus.

8. Etsi autem horrenda portenta cumulavit Servetus, quibus forte alii non subscriberent: quicunque tamen Filium Dei non agnoscunt, nisi in carne, si propius instes, ab illis id concedi animadvertes, non alia ratione, nisi quia conceptus est in utero Virginis ex Spiritu sancto: qualiter olim nugati sunt Manichæi, hominem ex traduce Dei animam habere: quia legebant Deum inspirasse Adæ vitæ

Gen. 2: 7.

spiraculum. Nam ita mordicus arripiunt Filii nomen, ut nullum inter naturas discrimen relinquant: sed confuse blaterent, Christum hominem esse Dei Filium, quia secundum humanam naturam ex Deo genitus est. Sic æterna Sapientiæ genitura, quam

Prov. 8: 22.

prædicat Solomo, aboletur, & nulla habetur deitatis ratio in Mediatore: vel in hominis locum spectrum supponitur.

Alii pestilentes Serveti errores cur non refellantur.

Crassiores Serveti præstigias, quibus se & quosdam fascinavit (ut hoc exemplo admoniti pii lectores se in sobrietate & modestia contineant) refellere utile quidem esset: tamen supervacuum fore duco, quia id peculiari libro à me factum est.

Summa horum errorum, & eorundem impietas breviter perstricta.

Huc summa redit, Filium Dei ab initio fuisse ideam, & jam tunc præordinatum fuisse hominem, qui esset essentialis Dei imago. Nec alium Dei sermonem agnoscit, nisi in externo splendore. Hanc fuisse genituram interpretatur, quod Filii generandi ab initio genita fuit in Deo voluntas, quæ etiam actu se extendit in ipsam creaturam. Spiritum interea miscet cum ipso Sermone, quia Deus invisibile Verbum & Spiritum dispensaverit in carnem & animam. Denique figuratio Christi locum genituræ apud eum obtinet: sed qui tunc per speciem umbratilis fuit Filius, eum tandem esse genitum dicit per Sermonem, cui seminis partes attribuit. Unde sequetur, porcos & canes non minus esse Dei filios, quia ex originali semine verbi Dei creati sunt. Etsi autem ex tribus increatis elementis Christum conflat, ut sit genitus ex essentia Dei: sic tamen primogenitum esse fingit inter creaturas, ut eadem sit essentialis divinitas lapidibus secundum suum gradum. Ne vero Christum videatur sua deitate exuere, asserit carnem ejus Deo esse *omousion* & Sermonem fuisse hominem factum, carnis in Deum conversione. Ita dum Christum apprehendere non potest Filium Dei, nisi ejus caro ex Dei essentia prodierit, & in deitatem fuerit conversa, æternam Sermonis hypostasin redigit in nihilum, & Filium Davidis, qui promissus fuit Redemptor, nobis eripit. Sæpius quidem hoc repetit, genitum fuisse Filium à Deo, scientia & prædestinatione: tandem vero hominem factum ex materia illa, quæ initio apud Deum fulgebat in tribus elementis, quæ deinde apparuit in prima luce mundi, in nube & columna ignis. Porro quam turpiter secum ipse subinde pugnet, nimis prolixum esset referre.

Impuri illius hæretici scopus.

Ex hoc compendio colligent sani lectores, versutis ambagibus impuri canis spem salutis prorsus fuisse extinctam. Nam si caro esset ipsa divinitas, desineret esse ejus templum. Jam nec Redemptor nobis esse potest, nisi qui ex Abrahæ Davidisque semine progenitus, vere secundum carnem homo factus sit. Ac perperam in verbis Joannis insistit, *Sermonem fuisse factum carnem*: quia sicut Nestorii errori occurrunt, ita impium hoc commentum, cujus auctor fuit Eutyches, minime adjuvant, quum Evangelistæ non aliud fuerit propositum, quam personæ unitatem asserere in duabus naturis.

CAP. XV.

Ut sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectanda in eo esse, munus propheticum, regnum & sacerdotium.

Partes Capitis.

1. *De prophetico Christi munere, ejusdemque dignitate ac usu, sect. 1. & 2.*
2. *Quale sit Christi regnum, & quæ bona inde percipiamus, sect. 3. 4. & 5.*
3. *De Christi sacerdotio, atque ejusdem efficacia, sect. 6.*

Christus, nomine tenus apud hæreticos & pseudochristianos invenitur.

RECte Augustinus, quamvis hæretici Christi nomen prædicent, commune tamen illis cum piis fundamentum esse negat, sed manere Ecclesiæ proprium: quia si diligenter considerentur, quæ ad Christum pertinent, nominetenus invenitur Christus apud eos: re ipsa

Ench. ad Laurent. cap. 5.

non est. Sic hodie Papistæ, quamvis in ore ipsorum resonet *Filius Dei, mundi Redemptor*: quia tamen inani nominis obtentu contenti, sua virtute & digni-

Col. 2: 19.

tate eum nudant, vere in eos competit illud Pauli, *caput non tenere*.

A Dei electis vere ac efficaciter Propheta, Rex & Sacerdos Ecclesia agnoscitur.

Ergo, ut in Christo reperiat fides solidam salutis materiam, atque ita in ipso acquiescat, statuendum hoc principium est, tribus partibus constare, quod ei injunctum à Patre munus fuit. Nam & Propheta datus est, & Rex & Sacerdos: quanquam nomina hæc tenere parum prodesset, nisi accederet finis & usus cognitio. Nam & in Papatu quoque pronunciantur, sed frigide nec magno cum fructu, ubi nescitur, quid in se unumquodque elogium contineat.

Quod ad Propheticum munus, Ecclesia Redemptor is est, à quo plenam intelligentiæ lucem pii omnes sub Lege speraverunt.

Diximus ante, quamvis Deus Prophetas continua serie alios aliis submittens populum nunquam destituerit utili doctrina, & quæ ad salutem sufficeret: piorum tamen mentes hac persuasione semper fuisse imbutas, adventu Messiæ demum plenam intelligentiæ lucem sperandam esse. adeoque ejus rei opinio pervenerat usque ad Samaritanos, quibus tamen nunquam innotuerat vera religio: quod patet ex voce illa mulieris, *Messias quum venerit, docebit nos omnia*. Neque vero hoc Judæi temere præsumpserant animis: sed, ut erant certis

Joan. 4: 25.

oraculis

oraculis edocti, ita credebant. Illustris inter alias est Jesaiæ sententia, *Ecce posui eum testem populis, ducem & magistrum populis dedi eum*: nempe, quo modo jam alibi vocaverat angelum vel interpretem magni consilii. Hac ratione Apostolus perfectionem doctrinæ Evangelicæ commendans, ubi dixit, varie olim & sub figuris multiplicibus Deum loquutum esse Patribus per Prophetas, adjungit, novissime nobis loquutum esse per dilectum Filium. Quia autem commune Prophetis officium fuit, tenere suspensam Ecclesiam, & simul fulcire usque ad Mediatoris adventum, ideo conquestos in dissipatione fideles legimus, privari se ordinario illo bono, *Signa nostra non videmus: non est inter nos Propheta: non est cognoscens amplius*. At vero, quum jam non longe abesset Christus, præfixum fuit Danieli tempus ad obsignandam visionem & prophetiam, non solum ut vaticinio, de quo illic agitur, certa constaret auctoritas: sed ut fideles æquo animo carerent ad tempus Prophetis, quia instaret omnium revelationum plenitudo & clausula.

Jesa. 55: 4. Jesa. 9: 5. Hebr. 1: 1.

Adeo ut Propheta suis revelationibus suspensam tenuerint Ecclesiam usque ad Mediatoris adventum, qui omnia doceret.

Psal. 74: 9. Dan. 9: 24.

2. Porro notandum est ad hæc tria munera Christi pertinere elogium: scimus enim sub Lege, sacro oleo tam Prophetas, quam sacerdotes ac reges fuisse unctos. Unde & celebre *Messiæ* nomen promisso Mediatori fuit impositum. Etsi autem fateor peculiari regni intuitu & ratione dictum fuisse *Messiam* (ut etiam alibi ostendi) prophetica tamen & sacerdotalis unctio gradum suum obtinent, neque sunt à nobis negligendæ. Prioris expressa fit mentio apud Jesaiam, his verbis, *Spiritus Domini Jehovæ super me: ideo unxit me Jehovah, ut prædicarem mansuetis, medelam afferrem contritis corde, promulgarem captivis liberationem, publicarem annum beneplaciti*, &c. Videmus unctum Spiritu fuisse, ut præco & testis esset gratiæ Patris: neque id communi more: quia à reliquis doctoribus, quorum simile erat officium, discernitur. Atque hic rursus notandum est, non sibi modo unctionem accepisse, ut fungeretur docendi partibus: sed toti suo corpori, ut in continua Evangelii prædicatione virtus Spiritus respondeat. Interea manet illud fixum, hac, quam attulit, perfectione doctrinæ finem impositum fuisse omnibus prophetiis: ut auctoritati ejus derogent, qui Evangelio non contenti, extraneum aliquid assuunt. Nam extra omnium ordinem singulari privilegio eum evexit vox illa, quæ detonuit è cælo, *Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite*. Ab ipso deinde capite ad membra diffusa est hæc unctio: sicut à Joële prædictum fuerat, *Prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ visiones videbunt*, &c. Quod autem dicit Paulus, *datum esse nobis in sapientiam*: & alibi, *in eo absconditos esse thesauros omnes scientiæ & intelligentiæ*: paulo diversum sensum habet: nempe, extra ipsum nihil esse utile cognitu, & quicunque fide percipiunt, qualis sit, totam bonorum cælestium immensitatem complexos esse. Qua ratione alibi scribit, *Nihil scire pretiosum duxi præter Jesum Christum, & hunc crucifixum*. Quod verissimum est, quia ultra Evangelii simplicitatem progredi fas non est. Atque huc tendit prophetica dignitas in Christo, ut sciamus in summa doctrinæ, quam tradidit, inclusos esse omnes perfectæ sapientiæ numeros.

Et quamvis peculiari regia dignitatis respectu unctus fuisse dicatur: hac unctio tamen & propheticam & sacerdotalem dignitatem respicit.

Jesa. 61: 1.

Unctus est igitur ratione muneris Prophetici, & quidem tam sibi quam nobis.

Dignitas hujus unctionis.

Mat. 3: 17. Joël. 2: 25. 1 Cor. 1. vers. 30. Col. 2: 3.

Necessitas.

1 Cor. 2: 2.

Usus.

3. Venio ad regnum, de quo frustra verba fierent, nisi prius admoniti essent lectores spiritualem esse ejus naturam: quia inde ad quid valeat & quid nobis conferat, totaque ejus vis & æternitas colligitur. Æternitas porro, quam apud Danielem Angelus Christi personæ tribuit, merito Angelus item apud Lucam saluti populi accommodat. Sed hæc quoque duplex, aut duobus modis statuenda est: altera enim ad totum Ecclesiæ corpus pertinet, altera propria est cujusque membri. Ad priorem referendum est, quod in Psalmo dicitur, *Semel juravi per sanctitatem meam Davidi, non mentiar: semen ejus in æternum manebit: solium ejus sicut Sol in conspectu meo: sicut Luna stabilietur in æternum, & testis in cælo fidelis*. Neque enim dubium est, quin illic promittat Deus se per manum Filii sui æternum fore Ecclesiæ præsidem ac defensorem. Neque enim alibi quam in Christo reperietur vaticinii hujus veritas: quandoquidem statim post mortem Solomonis concidit majori ex parte regni dignitas & cum ignominia familiæ Davidicæ ad privatum hominem translata est, postea sensim diminuta fuit, usquedum prorsus tristi & pudendo interitu deficeret. Eundem habet sensum illa Jesaiæ exclamatio, *Generationem ejus quis enarrabit?* Nam Christum ita à morte superstitem fore pronunciat, ut eum conjungat cum suis membris. Ergo quoties audimus armari Christum æterna potestate, meminerimus hoc præsidio fulciri Ecclesiæ perpetuitatem: ut inter turbulentas agitationes, quibus assidue vexatur, inter graves & formidabiles motus, qui innumeras clades minantur, salva tamen maneat. Sic ubi David hostium audaciam ridet, qui jugum Dei & Christi ejus abrumpere conantur, dicitque *reges & populos frustra tumultuari, quia ad frangendos eorum impetus satis fortis est, qui in cælis habitat*: de perpetua Ecclesiæ conservatione pios certiores reddens, ad bene sperandum animat, quoties illam opprimi contigerit. Sic alibi quum dicit in persona Dei, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. admonet, utcunque ad oppugnandam Ecclesiam multi & validi hostes conspirent, non tamen suppetere illis vires, quibus adversus decretum illud immutabile Dei prævaleant, quo Filium suum constituit æternum Regem. Unde sequitur fieri non posse, ut Diabolus cum toto mundi apparatu Ecclesiam unquam deleat, quæ in æterno Christi solio fundata est. Jam quod ad specialem cujusque usum spectat, eadem illa æternitas in spem beatæ immortalitatis erigere nos debet. Quicquid enim terrenum est atque ex mundo, temporale, imo etiam caducum esse cernimus. Ergo Christus, ut spem in cælos nostram attollat, *regnum suum* pronunciat *non esse ex mundo*. Denique ubi quisque nostrûm spirituale Christi regnum esse audit, hac voce excitatus penetret ad spem melioris vitæ: & quod nunc protegitur Christi manu, plenum hujus gratiæ fructum in futuro seculo expectet.

De regno Christi, quod est spirituale, æternitas colligitur: eaque duplex.

Dan. 2: 44. Luc. 1: 33.

Prior ad totum corpus Ecclesiæ pertinens.

Psal. 89. vers. 36. 37. 38.

Jesa. 53: 8.

Ps. 2: 2, 3, 4.

Psal. 110: 1.

Usus hujus doctrinæ.

Posterior, propria cujusque membri Ecclesiæ.

Joan. 18. vers. 36.

4. Quod diximus vim & utilitatem regni Christi non posse aliter à nobis percipi, quam dum spirituale esse cognoscimus, vel hinc satis liquet, quod dum toto vitæ cursu militandum sub cruce nobis est, aspera & misera est nostra conditio. Quid igitur nobis prodesset, collectos esse sub regis cælestis imperium, nisi extra terrenæ vitæ statum constaret ejus fructus? Ideoque sciendum est, quicquid nobis felicitatis in Christo promittitur, non subsistere in externis commodis, ut lætam & tranquillam vitam agamus, floreamus opibus, securi simus ab omni noxa, & deliciis affluamus, quas expetere solet caro: sed cælestis vitæ esse proprium. Sicut autem in mundo prosper & optabilis populi status partim bonorum omnium copia & domestica pace, partim validis præsidiis continetur, quibus tutus sit contra externam violentiam: ita & Christus suos omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat, & virtute munit, qua stent inexpugnabiles contra quoslibet hostium spiritualium impetus. Unde colligimus ipsum nobis magis regnare, quam sibi, idque intus & extra: ut scilicet donis Spiritus, quibus naturaliter vacui sumus, quatenus expedire novit Deus, referti, ex iis primitiis sentiamus vere nos Deo conjunctos esse ad perfectam beatitudinem. Deinde, ut ejusdem Spiritus virtute freti, non dubitemus contra Diabolum, mundum, & quodvis noxæ genus nos semper fore victores. Huc tendit respon-

Unde nobis constat spirituale esse Christi regnum, & quæ bona inde hauriamus.

1. Ad vitam æternam nos attollit.

2. Bonis omnibus ad salutem necessariis nos ditat.

3. Invictos reddit adversus hostes spirituales.

Luc. 17. vers. 20,21. responsum Christi ad Pharisæos, quia regnum Dei
intra nos est, cum observatione non venturum. Probabile enim est, quia profitebatur se Regem illum esse, sub quo speranda erat summa Dei benedictio, per ludibrium rogasse, ut proferret sua insignia. Ipse vero, ne stulte pompis immorentur (qui alioqui plus æquo propensi sunt in terram) eos in suas conscien-
Rom. 14. vers. 17. tias ingredi jubet, quia regnum Dei est justitia, pax & gaudium in Spiritu sancto. His breviter docemur, quid nobis conferat Christi regnum.

4. Ad patientiam nos animat.

nam quia non terrenum est vel carnale, quod corruptioni subjaceat, sed spirituale, ad æternam nos usque vitam attollit: ut patienter hanc vitam sub ærumnis, inedia, frigore, contemptu, probris, aliisque molestiis transigamus: hoc uno contenti, quod nunquam destituet nos Rex noster, quin necessitatibus nostris subveniat, donec militia nostra perfuncti vocemur ad triumphum: quia talis est regnandi ratio, ut communicet nobiscum quicquid accepit à Patre.

5. Gloriandi materiam & fiduciam suggerit.

Jam, quia nos potentia sua armat & instruit, decore & magnificentia ornat, opibus locupletat: hinc nobis suppetit uberrima gloriandi materia, atque etiam fiducia suggeritur, ut intrepide certemus cum diabolo, peccato & morte.

6. Fortitudinem & charitatem.

Denique, ut justitia ejus vestiti, omnia mundi opprobria fortiter superemus: & sicuti ipse suis donis liberaliter nos replet, ita nos vicissim fructus in ejus gloriam proferamus.

Cælestis autem fuit Redemptoris nostri unctio.

5. Ideo regia ejus unctio non ex oleo vel aromaticis unguentis confecta nobis proponitur, sed Christus Dei vocatur, quia super eum requievit Spiritus
Jesa. 11: 2. sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis &
Psal. 45: 8. timoris Dei. Hoc oleum est lætitiæ, quo Psalmus prædicat eum fuisse unctum præ consortibus suis: quia nisi in ipso talis esset præstantia, inopes essemus

Ut nos sua abundantia perfunderet.

omnes ac famelici. Neque enim privatim (ut dictum est) ipse sibi ditatus est: sed ut jejunos & aridos sua abundantia perfunderet. Nam sicuti dicitur Pater
Joan. 3: 34. non dedisse Filio Spiritum ad mensuram: ita expri-
Joan. 1: 16. mitur ratio, ut de plenitudine ejus acciperemus omnes & gratiam pro gratia. Ex quo fonte manat
Ephes. 4: 7. largitio cujus meminit Paulus, qua varie distribuitur gratia fidelibus, secundum mensuram donationis Christi. His satis superque confirmatur, quod dixi, Christi regnum in Spiritu, non terrenis deliciis, vel pompis esse situm: ac proinde, ut simus ejus participes, mundo renunciandum esse.

Hujus unctionis symbolum & fructus ad Christianos pertinens.

Hujus sacræ unctionis visibile symbolum in Christi baptismo ostensum fuit, dum super eum requievit Spiritus in specie columbæ. Spiritum vero ejusque dona unctionis voce designari, neque novum est,
Joan. 1: 32. neque absurdum videri debet: quia non aliunde
Luc. 3: 22. vegetamur: maxime vero, quod ad cælestem vi-
1 Joan. 2. tam spectat, nulla est in nobis vigoris gutta, nisi
v. 20, 27. quam nobis Spiritus sanctus instillat, qui sedem in Christo delegit, ut inde large ad nos scaturirent cælestes divitiæ, quarum adeo sumus egeni. Quod autem & regis sui fortitudine invicti stant fideles, & spirituales ejus divitiæ in eos exuberant: non immerito dicuntur Christiani.

Conciliatio sententiæ Apostolicæ cum superioribus dictis de æterno Christi regno.

Cæterum huic, de qua loquuti sumus, æternitati nihil derogat Pauli sententia, *Tunc regnum tradet Deo & Patri.* Item, *Subjicietur Filius ipse, ut sit Deus omnia in omnibus:* quia nihil aliud vult, quam in illa perfecta gloria non talem fore regni administrationem, qualis nunc
1 Cor. 15. est. Dedit enim Pater omnem potestatem Filio, ut
vers. 24, 28. per ejus manum nos gubernet, foveat, sustentet, sub ejus tutela nos protegat, nobisque auxilietur. Ita quantisper à Deo peregrinamur, Christus intercedit medius, qui nos paulatim ad solidam cum Deo conjunctionem perducat. Et certe quod sedet ad Patris dexteram, tantundem valet, acsi vocetur Patris legatus, penes quem tota sit imperii potestas: quia Deus mediate (ut ita loquar) vult in ejus per-
Ephes. 1. sona Ecclesiam regere ac tueri. Sicuti etiam inter-
vers. 20, 22. pretatur Paulus primo ad Ephesios, *locatum fuisse ad dexteram Patris, ut sit Ecclesiæ caput, quæ est corpus ejus.* Nec alio tendit, quod alibi docet, *datum* Phil. 2: 9.
illi fuisse nomen, quod est super omne nomen: ut in nomine JESU *omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur, quod sit in gloriam Dei Patris.* Nam iis etiam verbis in Christi regno ordinem commendat, præsenti nostræ infirmitati necessarium. Ita recte colligit Paulus, *Deum per se tunc fore unicum Ecclesiæ caput, quia impletæ erunt Christi partes in Ecclesiæ defensione.* Eadem ratione passim Scriptura *Dominum* vocat, quia hac lege eum nobis præfecit Pater, ut suam dominationem per eum exerceat. Licet enim multa dominia celebrentur in mundo,
unus nobis Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso: 1 Cor. 8.
& unus Dominus Christus, per quem omnia, & nos vers. 5, 6.
per ipsum, inquit Paulus. Unde rite colligitur, eundem esse ipsum Deum, qui per os Jesaiæ asserit se Jesa. 33: 22.
regem esse ac legislatorem Ecclesiæ. Nam etsi ubique beneficium & donum Patris vocat, quicquid habet potestatis: non aliud tamen significat, quam se divinitus regnare: quia ideo Mediatoris induit personam, ut è sinu Patris & incomprehensibili gloria descendens, ad nos appropinquaret. Quo justius est nos omnes uno consensu ad parendum accingi, summaque alacritate obsequia nostra dirigere ad ejus nutum. Nam sicuti regis & pastoris officia conjungit erga pios, qui se morigeros ultro subjiciunt:
ita ex opposito audimus sceptrum ferreum gestare, Psal. 2: 9.
quo frangat ac conterat præfractos omnes, quasi vasa figuli. Audimus etiam judicem fore Gentium, ut Ps. 110: 6.
terram operiat cadaveribus, & altitudinem sibi adversam prosternat. Cujus rei quædam hodie cernuntur exempla: plenum vero documentum extabit ultimo judicio. quod etiam proprie censeri potest extremus regni ejus actus.

Quod ad sacerdotium Christi, ut ad nos perveniat ejus efficacia & utilitas.

6. Jam de sacerdotio breviter sic habendum, finem & usum ejus esse, ut sit Mediator purus omni macula, qui sanctitate sua Deum nobis conciliet. Sed quia aditum occupat justa maledictio, & Deus pro judicis officio nobis infensus est: ut nobis favorem comparet sacerdos ad placandam iram ipsius Dei, piaculum intervenire necesse est. Quare ut hoc munus impleret Christus, cum sacrificio in medium prodire oportuit: nam & sub Lege sacerdoti fas non erat sanctuarium ingredi absque sanguine: ut scirent fideles, quamvis sacerdos interpositus esset deprecator, non posse tamen Deum propitiari, nisi expiatis peccatis. Qua de re prolixe Apostolus disputat in epistola ad Hebræos à septimo capite fere ad finem usque decimi. Summa tamen huc redit, nonnisi in Christum competere sacerdotii honorem, quia sacrificio mortis suæ reatum nostrum delevit, & satisfecit pro peccatis. Quanti vero momenti res sit, ex solenni illo Dei jurejurando, quod absque pœnitentia prolatum est,
monemur, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem* Ps. 110: 4.
Melchisedech. Sancire enim haud dubie voluit caput illud, in quo præcipuum salutis nostræ cardinem verti sciebat. Neque enim, ut dictum est, nobis aut precibus nostris ad Deum patet accessus: nisi purgatis inquinamentis nos sacerdos sanctificet, gratiamque nobis obtineat, à qua nos scelerum nostrorum & vitiorum arcet immunditics.

A morte Christi incipiendum est: unde sequitur 1. ejusdem intercessio pro nobis, 2. precandi fiducia, 3. conscientiarum tranquillitas.

Ita videmus à morte Christi incipiendum esse, ut ad nos perveniat sacerdotii ejus efficacia & utilitas. Hinc sequitur æternum esse deprecatorem, cujus patrocinio favorem consequimur. Unde rursus oritur non modo precandi fiducia, sed etiam tranquillitas piis conscientiis: dum in paternam Dei indulgentiam tuto recumbunt, certoque persuasæ sunt, ei placere quicquid per Mediatorem consecratum est. Quum vero sub Lege victimas ex pecudibus offerri sibi Deus jusserit, diversa & nova in Christo fuit ratio, ut idem esset hostia, qui sacerdos: quia nec alia pro peccatis idonea satisfactio reperiri poterat, nec quisquam tanto honore dignus, qui Deo unigenitum Filium offerret.

Jam

4. Christiani per Christum fiunt sacerdotes, seipsos & sua omnia Deo accepta offerentes. Apoc. 1: 6. Joan. 17. vers. 19.

Jam sacerdotis personam sustinet Christus, non modo ut æterna reconciliationis lege Patrem nobis faventem ac propitium reddat, sed etiam ut nos asciscat in societatem tanti honoris. Nam qui in nobis polluti sumus, in ipso tamen sacerdotes, offerimus nos & nostra omnia Deo, cœlesteque sanctuarium libere ingredimur, ut grata sint ac boni odoris in conspectu Dei quæ à nobis proveniunt sacrificia precum & laudis. Atque huc usque se extendit illud Christi dictum, *Propter eos sanctifico meipsum*: quia sanctitate ejus perfusi quatenus nos secum Patri dicavit (qui alioqui fœtemus coram eo) tanquam puri & mundi, imo etiam sacri, placemus. Huc pertinet unctio sanctuarii, cujus mentio fit apud Danielem. Dan. 9:24. Notanda enim est antithesis inter hanc unctionem & illam umbratilem, quæ tunc in usu fuerat: acsi diceret Angelus, discussis umbris in Christi persona clarum fore sacerdotium. Quo magis detestabile est eorum commentum, qui non contenti Christi sacerdotio, seipsos ad eum mactandum ingerere ausi sunt: quod tentatur quotidie in Papatu, ubi Missa censetur immolatio Christi.

Hinc sequitur Papistas graviter peccare, qui Christum se immolare jactitant.

CAP. XVI.

Quomodo Redemptoris partes impleverit Christus, ut nobis salutem acquireret: ubi de morte & resurrectione ejus agitur, & in cælum ascensu.

Hujus capitis quatuor præcipue sunt partes.

1. *De tota re in genere agit, necessariam quæstionem de Dei justitia & misericordia in Christo conjuncta discutiens, sect. 1. 2. 3. & 4.*
2. *Sigillatim ostendit quomodo Redemptoris partes Christus impleverit, à 5. sectione ad 18. ubi de ejus morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, ascensione in cælum, sessione ad dexteram Patris, & reditu ejus ad judicium.*
3. *Quoniam vero bonam partem Symboli ea occasione enarravit, quid sit de eo Symbolo (quod Apostolis adscribitur) sentiendum, exponit sect. 18.*
4. *Conclusio, doctrinam & usum totius doctrinæ de Redemptore Christo proponens, sect. 19.*

Adeo solida in Christo salus nobis proponitur, ut quicquid nobis ad eam conquirendam & obtinendam necessarium est, in ipso abunde reperiamus. Act. 4: 12. Mat. 1: 21. Luc. 1: 31.

QUæ hactenus de Christo diximus, ad unum hunc scopum referenda sunt: ut in nobis damnati, mortui & perditi, justitiam in ipso, liberationem, vitam & salutem quæramus: quemadmodum docemur insigni illa Petri sententia, *non esse aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat salvos fieri.* Neque vero temere, vel fortuito casu, vel hominum arbitrio impositum illi fuit nomen JESU, sed è cælis ab Angelo supremi decreti præcone allatum, ratione etiam addita: quia ad servandum à peccatis populum missus esset. In quibus verbis notandum est, quod alibi attigimus, *Redemptoris munus ei fuisse injunctum, ut nobis esset Salvator.* Interea tamen mutila esset redemptio, nisi per continuos progressus ad ultimam usque salutis metam nos perduceret. Itaque simulac vel minimum ab eo deflectimus, sensim evanescit salus, quæ solida in eo residet: ut se ultro privent omni gratia, quicunque in eo non acquiescunt. Et memoratu digna est illa Bernardi admonitio, *non modo lucem, sed cibum quoque esse nomen JESU: oleum etiam esse, sine quo aridus est omnis animæ cibus: salem esse, sine cujus conditura insipidum est quicquid proponitur: denique esse mel in ore, in aure melos, in corde jubilum, & simul medicinam: & quicquid disputatur insulsum esse, nisi ubi sonat hoc nomen.* Sed hic diligenter expendere convenit, quomodo nobis ab ipso parta sit salus: ut non modo ipsum ejus auctorem persuasi simus, sed quæ ad stabilem fidei nostræ fulturam sufficiunt amplexi, repudiemus quæcunque possent huc vel illuc nos abstrahere. Quum enim nemo possit in seipsum descendere ac serio reputare qualis sit, quin Deum sibi iratum infestumque sentiens, necesse habeat ejus placandi modum ac rationem anxie expetere, quod satisfactionem exigit, non vulgaris requiritur certitudo: quia peccatoribus, donec à reatu soluti fuerint, semper incumbit ira Dei & maledictio; qui, ut est justus judex, non sinit impune Legem suam violari, quin ad vindictam armatus sit.

Extra Christum autem mors æterna.

Bern. in Cantic. Serm. 15.

Quomodo hæc salus à Christo nobis parta sit.

Id ut intelligatur, quæstionem explicat de conciliatione justitiæ & misericordiæ Dei nobis reconciliati per Christum.

2. Verum, antequam longius progredimur, in transcursu videndum est, quomodo conveniat, Deum, qui nos misericordia sua prævenit, fuisse inimicum, donec per Christum nobis reconciliatus est. Nam quomodo in Filio unigenito singulare amoris sui pignus nobis dedisset, nisi jam ante fuisset gratuito favore complexus? Quoniam ergo hic emergit aliqua repugnantiæ species, hunc nodum expediam. In hunc fere modum Spiritus in Scripturis loquitur, *Deum fuisse hominibus inimicum, donec in gratiam, Christi morte sunt restituti: fuisse maledictos, donec illius sacrificio expiata est eorum iniquitas: fuisse à Deo separatos, donec per ejus corpus fuerunt in conjunctionem recepti.* Hujus generis loquutiones ad sensum nostrum sunt accommodatæ, ut melius intelligamus, quam misera sit & calamitosa extra Christum nostra conditio. Nisi enim claris verbis diceretur, iram ac vindictam Dei, mortemque æternam nobis incubuisse, minus agnosceremus quam miseri essemus sine Dei misericordia, & beneficium liberationis, minoris æstimaremus. Exempli gratia: audiat aliquis, Si te, quo tempore adhuc peccator eras, odisset Deus, & te abjecisset, ut eras meritus, horribile exitium te manebat: sed quia sponte ac gratuita sua indulgentia te in gratia retinuit, nec alienari à se passus est, eo periculo sic te liberavit: afficietur quidem & sentiet aliqua ex parte quantum debeat misericordiæ Dei. Verum audiat rursum, quod Scriptura docet, se alienatum fuisse à Deo per peccatum, hæredem iræ, mortis æternæ maledictioni obnoxium, exclusum ab omni spe salutis, extraneum ab omni benedictione Dei, Satanæ mancipium, sub peccati jugo captivum, horribili denique exitio destinatum & jam implicitum: hic Christum deprecatorem intercessisse, pœnam in se recepisse ac luisse, quæ ex justo Dei judicio peccatoribus omnibus imminebat: mala, quæ Deo exosos illos reddebant, sanguine suo expiasse: hoc piaculo satisfactum ac rite litatum Deo Patri esse, hoc intercessore iram ejus fuisse placatam, hoc fundamento pacem Dei cum hominibus esse subnixam, hoc vinculo benevolentiam illius erga ipsos contineri: his nonne eo magis permovebitur, quo melius ad vivum repræsentatur, quanta è calamitate ereptus fuerit? In summa, quoniam non potest animus noster vitam in Dei misericordia vel satis cupide apprehendere, vel qua decet gratitudine excipere, nisi formidine iræ Dei & æternæ mortis horrore ante perculsus & consternatus: sic instituimur sacra doctrina, ut sine Christo Deum nobis quodammodo infestum cernamus, & ejus manum in exitium nostrum armatam, benevolentiam ejus paternamque charitatem nonnisi in Christo amplexemur.

Rom. 5: 10. Galat. 3. v. 10, 13. Coloss. 1. v. 21, 22.

Scriptura his loquendi formulis utitur, ut melius intelligamus quam misera sit extra Christum nostra conditio.

3. Atque

Non tamen id falso dictum est. Deus enim justissimus in nobis reperit, quod summo odio dignum est, donec reatus per Christum aboleatur: utcunque pro bonitate sua, quod suum est in nobis diligat.

3. Atque hoc tametsi pro captus nostri infirmitate dicitur, non tamen falso. Deus enim, qui summa justitia est, iniquitatem, quam in omnibus nobis conspicit, amare non potest. Habemus ergo omnes in nobis, quod Dei odio dignum sit. Proinde secundum corruptæ nostræ naturæ, & deinde accedentis pravæ vitæ respectum, in offensione Dei revera sumus omnes in ejus conspectu rei, & ad gehennæ damnationem nati. Verum, quia Dominus quod suum est, in nobis perdere non vult, adhuc aliquid invenit, quod pro sua benignitate amet. Utcunque enim peccatores vitio nostro simus, manemus tamen ejus creaturæ: utcunque mortem nobis asciverimus, ipse tamen nos ad vitam condiderat. Sic mera & gratuita nostri dilectione excitatur ad nos in gratiam recipiendos. Atqui si perpetuum & irreconciliabile dissidium est inter justitiam & iniquitatem: quamdiu peccatores manemus, suscipere nos totos non potest. Itaque, ut sublata omnis simultatis materia, nos sibi prorsus reconciliet, proposita in morte Christi expiatione, quicquid in nobis mali est abolet, ut justi in ejus conspectu & sancti appareamus, qui antea immundi eramus ac impuri. Proinde sua dilectione prævenit ac antevertit Deus Pater nostram in Christo reconciliationem. Imo quia

1 Joan. 4. vers. 19.

prius diligit, postea nos sibi reconciliat. Sed quia in nobis, donec sua morte succurrit Christus, manet iniquitas, quæ Dei indignationem meretur, & est coram eo maledicta ac damnata: non antè plenam habemus firmamque cum Deo conjunctionem, quam ubi Christus nos conjungit. Adeoque si Deum nobis pacatum ac propitium volumus polliceri, in Christum solum oculos mentesque defigere convenit: ut [illegible] per ipsum solum consequimur, ne imputentur nobis peccata, quorum imputatio iram Dei secum trahit.

Confirmatio, ex S. Scripturis. Ephes. 1:4. Joan. 3:16. Rom. 5. vers. 10.

4. Atque hac ratione dicit Paulus, *eam dilectionem, qua nos ante mundi creationem complexus est Deus, in Christo constitisse ac fuisse fundatam.* Hæc perspicua sunt & Scripturæ consentanea, locosque illos optime inter se conciliant, ubi dicitur, *Deum suam erga nos dilectionem in eo declarasse, quod unigenitum Filium in mortem dederit:* & tamen *fuisse inimicum, antequam morte Christi in gratiam reductus esset.* Verum quo firmiora sint apud eos, qui veteris Ecclesiæ testimonium requirunt, citabo locum Augustini ubi id ipsum docetur.

Ex Augustino. Tractat. in Euang. Joan. 110.

Incomprehensibilis, inquit, *ac immutabilis est Dei dilectio. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii ejus, cœpit nos diligere, sed ante mundi constitutionem dilexit nos, ut cum ejus Unigenito etiam nos filii ejus essemus, antequam omnino aliquid essemus.* Quod ergo reconciliati sumus per mortem Christi, non sic accipiatur, quasi ideo nos reconciliaverit ei Filius, ut jam amare inciperet, quos oderat; sed jam nos diligenti reconciliati sumus, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Quod utrum verum dicam,

Rom. 5:8.

attestetur Apostolus. *Commendat*, inquit, *dilectionem suam erga nos, quoniam quum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam quum inimicitias adversus eum exercentes operaremur iniquitatem. Proinde miro & divino modo & quando nos oderat, diligebat. Oderat enim nos, quales ipse non fecerat: & quia iniquitas nostra opus ejus non omni ex parte consumpserit, noverat simul in unoquoque nostrûm & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat. Hæc sunt Augustini verba.

Altera pars capitis, de redemptione nostra per Christum agens, primum in genere. Ea autem ad totius obedientiæ Christi cursum referenda est.

5. Jam ubi quæritur quomodo abolitis peccatis dissidium Christus inter nos & Deum sustulerit, & justitiam acquisierit, quæ eum nobis faventem ac benevolum redderet: generaliter responderi potest, toto obedientiæ suæ cursu hoc nobis præstitisse. Quod Pauli testimonio probatur, *Quemadmodum unius transgressione peccatores multi sunt constituti; sic unius obedientia justi constituimur.* Et sane alibi causam veniæ, quæ nos eximit à maledictione Legis, extendit ad totam Christi vitam, *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, subjectum Legi, ut eos, qui sub Lege erant, redimeret.* Ita in ipso quoque Baptismo asseruit impleri justitiæ partem, quod obedienter Patris mandatum perageret. Denique ex quo induit personam servi, cœpit ad nos redimendos pretium liberationis solvere.

Rom. 5:19. Galat. 4:4. Mat. 3:15.

Deinde specialiter modus salutis morti Christi adscribitur.

Scriptura tamen, quo certius definiat modum salutis, hoc morti Christi, quasi peculiare ac proprium adscribit. Pronunciat ipse, *animam se dare in redemptionem pro multis.* Paulus docet, *mortuum esse propter peccata nostra.* Clamabat Joannes Baptista, *ipsum venisse ad tollendum peccata mundi, quia agnus Dei esset.* Alibi Paulus, *nos justificari gratis*, tradit, *per redemptionem, quæ est in Christo: quia propositus est reconciliator in suo sanguine.* Item, *nos justificatos esse in sanguine ipsius, & reconciliatos per mortem.* Rursum, *Qui peccatum non noverat, pro nobis factus est peccatum, ut essemus justitia Dei in illo.* Non omnia persequar, quia immensus esset catalogus, & multa deinde suo ordine citanda erunt. Quamobrem in Symbolo fidei, quod *Apostolicum* vocant, optimo ordine statim à natalibus Christi fit transitus ad mortem & resurrectionem, ubi perfectæ salutis summa consistit. Neque tamen excluditur reliqua pars obedientiæ, qua defunctus est in vita: sicuti Paulus ab initio ad finem usque totam comprehendit, quod seipsum exinanierit, forma servi accepta, & Patri fuerit obediens usque ad mortem: nempe, mortem crucis.

Matth. 20. vers. 28. Joan. 1:29. Rom. 3. v. 24. 25. Rom. 5:9. 2 Cor. 5. vers. 21. Phil. 2:7, 8.

In qua præcipue elucet voluntaria subjectio Christi, ita tamen ut non absque certamine proprio se affectu abdicaverit.

Et sane in ipsa quoque primum gradum occupat voluntaria subjectio: quia ad justitiam nihil profuisset sacrificium, nisi sponte oblatum. Itaque ubi testatus est Dominus, *se animam pro ovibus ponere:* diserte addit, *Nemo tollit eam à meipso.* Quo sensu Jesaias dicit, *obmutuisse instar agni coram tondente.* Et historia Euangelica refert obviam produisse militibus: & coram Pilato, omissa defensione, stetisse ad subeundum judicium. Non id quidem absque certamine: quia & infirmitates nostras susceperat: & hoc modo probari oportuit, quod Patri suo præstabat obsequium. Et hoc non vulgare fuit amoris erga nos incomparabilis specimen, luctari cum horribili formidine, & inter diros illos cruciatus abjicere sui curam, ut nobis consuleret. Illud quidem tenendum est, non potuisse rite Deo aliter litari, quam dum proprio se affectu abdicans Christus, illius se arbitrio subjecit, totumque addixit. Quam ad rem apposite testimonium illud Psalmi citat Apostolus, *In libro Legis scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam Deus. Volo, & Lex tua in medio cordis mei. Tunc dixi, Ecce venio.* Cæterum, quia nonnisi in sacrificio & ablutione, quibus expiantur peccata, quietem reperiunt trepidæ conscientiæ: illuc merito dirigimur, & in morte Christi statuitur nobis vitæ materia.

Joan. 10. vers. 18. Jesa. 53:7. Joan. 18:4. Matth. 27. vers. 11. Heb. 10:7. Psalm. 40. vers. 8, 9.

Deinde consideranda damnatio coram Pilato præside.

Porro, quia nos maledictio ex reatu manebat ad cæleste Dei tribunal, primo loco refertur damnatio coram præside Judææ Pontio Pilato: ut sciamus, pœnam, cui eramus obstricti, fuisse justo inflictam. Horribile Dei judicium effugere non poteramus: ut inde nos eriperet Christus, coram homine mortali, imo etiam scelesto & profano damnari sustinuit. Neque enim solum ad astruendam historiæ fidem exprimitur nomen præfecti, sed ut discamus, quod docet Jesaias, *castigationem pacis nostræ fuisse super eum, ejusque livore nos fuisse sanatos.* Neque enim tollendæ damnationis nostræ causa satis erat quamlibet obire mortem: sed, quo redemptioni nostræ satisfaceret, genus mortis deligendum fuit, in quo & damnationem ad se traducens, & piaculum in se recipiens, utroque nos liberaret. Si à latronibus jugulatus fuisset, vel tumultuarie cæsus per seditionem vulgi, in ejusmodi morte nulla satis-

Jesa. 53:5.

factio-

factionis species extitisset. Verum ubi reus ad tribunal sistitur, testimoniis arguitur & premitur, ipsius judicis ore morti addicitur: his documentis intelligimus, ipsum personam sontis & malefici sustinere. Atque hic duo notanda sunt, quæ & Prophetarum vaticiniis prædicta erant, & eximiam fidei consolationem & confirmationem afferunt.

In qua damnatione duo sunt observanda.

1. Christum inter iniquos reputatum. Jes. 53: 12. Marc. 15. vers. 28.

Quum enim Christum audimus à judicis solio ad mortem dimissum, inter latrones esse suspensum: habemus complementum ejus prophetiæ, quæ ab Euangelista citatur, *Inter iniquos reputatus est.* Cur istud? nempe, ut peccatoris, non justi aut insontis vices obiret: quia non innocentiæ, sed peccati causa mortem oppetebat.

2. Judicis ore absolutum. Joan. 18. v. 38, 40. Psal. 69: 5.

Contra, ubi audimus eodem, quo damnatus fuit, ore absolutum (nam ejus innocentiæ non semel testimonium palam reddere coactus est Pilatus) in mentem veniat, quod est apud alterum Prophetam, *Quæ non rapuerat exsolvisse.* Atque ita & peccatoris sceleratique personam in Christo repræsentatam intuebimur, & relucente innocentia, conspicuum simul fiet, alieno potius, quam proprio scelere gravatum. Passus ergo est sub Pontio Pilato, solenni præsidis sententia in scelestorum numerum ita relatus: neque sic tamen, quin justus ab ipso simul pronuncietur, dum affirmat nullam se in eo invenire causam.

Fructus & usus hujus doctrinæ.

Hæc nostra absolutio est, quod in caput Filii Dei translatus est reatus, qui nos tenebat pœnæ obnoxios. Nam hæc compensatio in primis tenenda est, ne trepidemus atque anxii simus tota vita: acsi nobis instaret justa Dei ultio, quam in se transtulit Dei Filius.

Cur Christus cruci affixus sit.

6. Jam & ipsa mortis species insigni mysterio non caret. Maledicta crux erat, non humana tantum opinione, sed divinæ Legis decreto. In eam ergo dum tollitur Christus, maledictioni se obnoxium facit. Atque ita factum oportuit, ut omni exeratione, quæ propter iniquitates nostras nos manebat, vel potius nobis incumbebat, eximeremur, dum in eum traducitur.

Mysterium illud in Lege adumbratum.

Quod etiam in Lege adumbratum fuit. Siquidem חטאת (quo vocabulo peccatum ipsum proprie designatur) vocabantur oblatæ pro peccatis victimæ & expiatrices. Qua nominis translatione innuere Spiritus voluit, instar καθαρμάτων ipsas esse: quæ debitam sceleribus exerationem susciperent ac sustinerent. Quod autem in Mosaicis sacrificiis figurate repræsentatum fuit, id in Christo figurarum archetypo exhibetur.

A Prophetis & Apostolis doctum.

Quare, ut justa expiatione defungeretur, animam suam אשם impendit, hoc est, satisfactoriam peccati hostiam (ut inquit Propheta) in quam rejecta quodammodo macula & pœna, nobis desinat imputari.

2 Cor. 5. vers. 21.

Apertius idipsum testatur Apostolus, quum docet, *eum qui peccatum non noverat, peccatum pro nobis à Patre factum, quo justitia Dei efficeremur in illo.* Nam Filius Dei, omni vitio purissimus, iniquitatum tamen nostrarum probrum ac ignominiam induit, ac sua vicissim puritate nos operuit.

Rom. 8: 3.

Eodem videtur respexisse, quum tradit de peccato, *damnatum fuisse peccatum in ejus carne.* Siquidem peccati vim abolevit Pater, quum in Christi carnem translata fuit ejus maledictio. Indicatur itaque hac voce, Christum Patri fuisse in morte pro victima satisfactoria immolatum, ut peracta per ejus sacrificium litatione, iram Dei jam horrere desinamus.

Jesa. 53: 6.

Nunc liquidum est quid sibi velit illud Prophetæ, *positas fuisse in eo nostras omnium iniquitates:* nempe, quod sordes earum abstersurus, iisdem per translatitiam imputationem obtectus fuit. Ejus rei symbolum fuit crux,

Gal. 3: 13.

cui affixus est, teste Apostolo. *Christus,* inquit, *redemit nos ab exeratione Legis, dum pro nobis factus est exeratio.*

Deut. 27. vers. 26.

Scriptum est enim, Exerabilis omnis, qui pendet in ligno: ut in Gentes benedictio Abrahæ in Christo perveniret.

1 Petr. 2. vers. 24.

Eodem respexit Petrus, ubi docet, *peccata nostra portasse in ligno:* quia ex ipso maledictionis symbolo clarius intelligimus, onus, quo eramus oppressi, fuisse illi impositum.

Christus qui sensu maledictio factus pro nobis.

Neque tamen eam subiisse maledictionem intelligendus est, qua obrutus ipse fuerit: quin subeundo potius, vim ejus universam depressit, infregit, dissipavit. Proinde fides in Christi damnatione absolutionem, benedictionem in maledictione apprehendit.

Coloss. 2. v. 14, 15.

Quare non abs re Paulus triumphum, quem sibi in cruce peperit Christus, magnifice prædicat, acsi crux, quæ plena erat dedecoris, conversa esset in currum triumphalem. Dicit enim affixum fuisse cruci chirographum, quod erat contrarium nobis, & expoliatos principatus, ac palam traductos.

Heb. 9: 14.

Nec mirum, quia per Spiritum æternum (teste altero Apostolo) seipsum obtulit Christus: unde illa naturæ rerum conversio.

Crux Christi cum effusione sanguinis ejusdem conjuncta.

Sed hæc ut firmam radicem agant in cordibus nostris, & penitus insideant, semper nobis in mentem veniant sacrificium & ablutio. Neque enim certo confidere possemus Christum esse ἀπολύτρωσιν καὶ ἀντίλυτρον καὶ ἱλασμόν, nisi victima fuisset. Ideoque toties fit sanguinis mentio, ubi modum redemptionis ostendit Scriptura. Quanquam non modo ad litationem valuit effusus Christi sanguis, sed lavacri etiam vice fuit ad sordes nostras purgandas.

De morte Christi.

7. Sequitur in Symbolo, mortuum fuisse & sepultum: ubi rursum videre est, quomodo in vicem nostram ubique se supposuerit ad solvendum nostræ redemptionis pretium.

Cur sit mortuus.

Mors jugo suo nos obligatos tenebat, in illius se potestatem loco nostro tradidit, quo nos inde eximeret.

Hebr 2: 9.

Hoc intelligit Apostolus, quum scribit, *eum mortem gustasse pro omnibus.* Moriendo enim effecit ne moriamur, vel (quod idem est) morte sua vitam nobis redemit. Hoc autem à nobis diversum habuit, quod morti se velut degluttiendum permisit, non ut ejus gurgitibus absorberetur, sed magis ut eam absorberet, à qua mox eramus absorbendi: quod subigendum ei se permisit, non ut ejus potestate opprimeretur, sed magis ut eam prosterneret, quæ nobis imminebat ac jam depressis insultabat.

ibid. v. 15.

Denique ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

Fructus.

Hunc primum fructum mors ejus nobis protulit. Alterum vero, quod participatione sui membra nostra terrena mortificat, ne suas in posterum actiones exerceant: veteremque nostrum hominem enecat, ne posthac vigeat ac fructificet.

De Christi sepultura.

Quo etiam sepultura ejus pertinet: nempe cujus consortes, peccato & ipsi sepelimur.

Rom. 6: 5. Gal. 2: 19. & 6: 14. Col. 3: 3.

Non enim dum nos in similitudinem mortis Christi insitos esse Apostolus docet, & cum eo sepultos in peccati mortem, per ejus crucem nobis crucifixum esse mundum, & nos mundo; nos illi commortuos esse: ad exprimendum mortis ejus exemplum duntaxat nos adhortatur: sed hanc illi inesse efficaciam declarat, quæ in Christianis omnibus apparere debeat, nisi velint mortem ipsam inutilem reddere & infructuosam.

Fructus.

Proinde duplex in morte sepulturaque Christi beneficium nobis fruendum proponitur, liberatio à morte, cui mancipati eramus, & carnis nostræ mortificatio.

De descensu Christi ad inferos.

8. Nec vero descensum ad inferos omittere convenit, in quo ad redemptionis effectum non parum est momenti. Quanquam enim ex veterum scriptis, particulam, quæ legitur in Symbolo, apparet non adeo fuisse olim in Ecclesiis usitatam: in tractanda tamen doctrinæ summa, locum ei dari necesse est: utpote quæ rei maximæ utile ac minime spernendum mysterium continet.

Hic articulus autem non protinus, sed sensim Ecclesiis insuevit.

Sunt quidem & ex veteribus nonnulli, qui eam non prætermittant. Unde conjicere licet, post aliquantum temporis insertam, non protinus, sed sensim Ecclesiis insuevisse. Id certe extra controversiam est, ex communi piorum omnium sensu fuisse desumptam: quando nemo est Patrum, qui non in suis scriptis descensum Christi

ad

ad inferos commemoret, tametsi interpretatione diversa. Verum aut à quibus, aut quo primum tempore inserta fuerit, parum ad rem attinet. Potius hoc in Symbolo animadvertendum, ut plena & numeris omnibus absoluta fidei summa nobis constet, in quam nihil ingeratur, nisi ex purissimo Dei verbo petitum. Siquos porro impedit morositas, ne in Symbolum admittant, mox tamen planum fiet, tanti interesse ad redemptionis nostræ summam, ut ea præterita multum ex mortis Christi fructu depereat.

Neque tamen est repudiandus.

Aut cum superiore articulo de sepultura confundendus.

Sunt etiam rursum qui opinentur, non aliquid novum hic dici, sed aliis verbis repeti, quod prius de sepultura dictum fuerat: quandoquidem *inferni* vocabulum sæpius in Scripturis pro *sepulchro* ponatur. Quod de verbi significatione obtendunt, verum esse concedo, non raro pro sepulchro accipi infernum: sed eorum opinioni rationes duæ repugnant, quibus ego facile adducor, ut ab illis dissentiam. Quantæ enim oscitantiæ fuisset, rem minime difficilem verbis expeditis & claris demonstratam, obscuriore deinde verborum complexu intricare magis, quam declarare? Nam quoties loquutiones duæ rem eandem exprimentes simul connectuntur, posteriorem esse prioris exegesin convenit. At vero qualis erit ista exegesis, siquis ita loquatur, Quod Christus sepultus esse dicitur, significat ad inferos descendisse? Deinde non est verisimile, irrepere potuisse superfluam ejusmodi battologiam in compendium hoc, ubi summarum quam fieri potest paucissimis verbis præcipua fidei capita notantur. Nec dubito, quin mihi facile assentiantur, quicunque rem ipsam paulo diligentius expenderint.

Absurda expositio de limbo Patrum, ad quos Christum descendisse quidam volunt.

9. Alii secus interpretantur, quod Christus descenderit ad animas Patrum, qui sub Lege mortui erant, ut nuncium peractæ redemptionis perferret, ac erueret eas ex carcere, ubi inclusæ tenebantur: & huc perperam trahunt testimonia ex Psalmo, *quod portas æreas & vectes ferreos fregerit.* Item ex Zacharia, *quod redemerit vinctos è puteo, in quo non erat aqua.*

Psal. 107. vers. 16. Zach. 9. vers. 11.

Verum, quum Psalmus eorum liberationes prædicet, qui in longinquis regionibus capti in vincula conjiciuntur: Zacharias autem profundo & arido puteo vel abysso comparet cladem Babylonicam, in qua demersus erat populus: & simul doceat, totius Ecclesiæ salutem esse exitum à profundis inferis: nescio qui factum sit, ut posteritas locum putaret esse subterraneum, cui affinxit nomen Limbi.

Hujus fabulæ refutatio.

Sed hæc fabula tametsi magnos auctores habet, & hodie quoque à multis serio pro veritate defenditur, nihil tamen quam fabula est. Nam concludere in carcere mortuorum animas, puerile est: Christi autem animam illuc descendere, ut eas manumitteret, quid opus fuit?

vid. Aug. epist. 99.

Libenter equidem fateor, Christum ipsis illuxisse virtute sui Spiritus: ut gratiam, quam spe gustaverant duntaxat, mundo fuisse tunc exhibitam agnoscerent. Et probabili ratione huc aptari potest Petri locus, ubi dicit *Christum venisse, ac prædicasse spiritibus, qui in specula erant.* (carcerem vertunt communiter) nam & contextus eo nos ducit, fideles qui ante id tempus defuncti fuerant, consortes fuisse ejusdem nobiscum gratiæ: quia vim mortis inde amplificat, quod ad mortuos usque penetraverit, dum piæ animæ ejus visitationis, quam sollicite expectaverant, præsenti aspectu sunt potitæ: contra, reprobis clarius patuit se excludi ab omni salute. Quod autem Petrus non tam distincte loquitur, non ita accipiendum est, quasi nullo discrimine pios simul & impios permisceat: sed tantum docere vult communem utrisque fuisse mortis Christi sensum.

1 Petr. 3. vers. 19.

Articuli descensus ad inferos verior expositio, & plena eximiæ consolationis.

10. Verum de Christi descensu ad inferos seposita ratione Symboli, certior expositio quærenda est: & nobis ex Dei verbo constat non modo sancta & pia, sed plena quoque eximiæ consolationis. Nihil actum erat, si corporea tantum morte defunctus fuisset Christus: sed operæ simul pretium erat, ut divinæ ultionis severitatem sentiret: quo & iræ ipsius intercederet, & satisfaceret justo judicio. Unde etiam eum oportuit cum inferorum copiis æternæque mortis horrore, quasi consertis manibus, luctari. Correctionem pacis nostræ illi impositam fuisse ex Propheta nuper retulimus, fuisse propter scelera nostra à Patre percussum, attritum propter nostras infirmitates. Quibus significat, in locum sceleratorum sponsorem, vadem, adeoque instar rei submissum, qui dependeret ac persolveret omnes, quæ ab illis expetendæ erant, pœnas: uno hoc duntaxat excepto, quod doloribus mortis non poterat detineri. Ergo si ad inferos descendisse dicitur, nihil mirum est, quum eam mortem pertulerit, quæ sceleratis ab irato Deo infligitur.

Jesa. 53: 5.

Act. 2: 24.

Exceptio.

Responsio.

Ac nimis frivola, adeoque ridicula est eorum exceptio, qui dicunt hoc modo perverti ordinem: quia absurdum est sepulturæ subjici, quod præcessit. ubi enim quæ in hominum conspectu passus est Christus exposita fuerunt, opportune subjicitur invisibile illud & incomprehensibile judicium, quod coram Deo sustinuit: ut sciamus non modo corpus Christi in pretium redemptionis fuisse traditum: sed aliud majus & excellentius pretium fuisse, quod diros in anima cruciatus damnati ac perditi hominis pertulerit.

Confirmatio hujus expositionis, testimoniis Scripturæ & veterum Theologorum munita.

11. Hoc sensu dicit Petrus, *Christum resurrexisse solutis mortis doloribus, à quibus impossibile erat ipsum teneri, vel superari.* Non simpliciter nominat mortem: sed Filium Dei implicitum fuisse doloribus exprimit, quos parit maledictio & ira Dei: quæ origo mortis est. Quantulum enim fuisset, secure & quasi per lusum prodire ad subeundam mortem? Hoc vero immensæ misericordiæ verum fuit specimen, mortem quam tantopere horrebat, non refugere. Nec dubium est, quin idem docere velit Apostolus in epist. ad Hebræos, ubi scribit, *Christum à suo metu fuisse exauditum.* (reverentiam alii vertunt vel pietatem, sed quam parum apte, res ipsa evincit, & ipsa etiam loquendi forma.) Christus ergo cum lachrymis & clamore valido orans à metu suo exauditur: non ut à morte sit immunis, sed ne absorbeatur, ut peccator: quia illic personam nostram gerebat. Et certe nulla fingi potest magis formidabilis abyssus, quam sentire te à Deo derelictum & alienatum: & quum invocaveris, non exaudiri: perinde acsi in tuam perniciem ipse conspirasset. Eo Christum videmus fuisse dejectum, ut coactus fuerit, urgente angustia, exclamare, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?*

Act. 2: 24.

Heb. 5: 7.

Objectionis adversus superiorem confirmationem dilutio.

Quod enim nonnulli volunt, ex aliorum potius opinione, quam ex suo sensu sic loquutum fuisse, nequaquam probabile est: quum ex intimi animi angore deductam fuisse vocem constet. Neque tamen innuimus, Deum fuisse unquam illi vel adversarium vel iratum. Quomodo enim dilecto Filio, in quo animus ejus acquievit, irasceretur? aut quomodo Christus Patrem aliis sua intercessione placaret, quem infensum haberet ipse sibi? Sed hoc nos dicimus, divinæ severitatis gravitatem eum sustinuisse: quoniam manu Dei percussus & afflictus, omnia irati & punientis Dei signa expertus est. Proinde Hilarius eo descensu hoc nos esse consequutos ratiocinatur, ut mors perempta sit. Nec aliis locis à nostra sententia abludit: ut quum ait, *Crux, mors, inferi, nostra vita sunt.* Item alibi, *Filius Dei in infernis est: sed homo refertur ad cælum.* Et quid privati hominis testimonium cito, quum idem Apostolus afferat, hunc victoriæ fructum commemorans, *quod liberati fuerint, qui metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti?* Vincere ergo metum oportuit, qui naturaliter cunctos mortales assidue angit ac urget: quod fieri non potuit, nisi pugnando. Porro fuisse non vulgarem aut levi de causa conceptum mœrorem, mox clarius patebit. Ita cum diaboli potestate, cum mortis horrore,

Psal. 22: 2. Matth. 27. vers. 46.

vide Cyril. lib. 2. de recta fide ad Reginas.

lib. 4. c. 2. & 3. de Trinit.

Heb. 2: 15.

Fructus de-

scensus Christi.

rore, cum inferorum doloribus manum conferendo, factum est ut & referret de illis victoriam, & triumphum ageret, ne jam in morte ea formidemus, quæ Princeps noster deglutivit.

Alia objectio, Christo fieri injuriam, & desperationem adscribi, si metuisse eum dicamus. Resp. Ex Euangelistis apparet Christum vere timuisse, turbatum fuisse spiritu, expavisse, tentatum fuisse per omnia sicut nos: attamen absque peccato.

12. Hic nebulones quidam, licet indocti, malitia tamen magis, quam inscitia impulsi, clamitant me atrocem facere Christo injuriam: quia minime consentaneum fuerit eum de animæ salute timere. Deinde calumniam durius exagitant, me desperationem adscribere Filio Dei, quæ fidei contraria sit. Primum de metu pavoreque Christi, quem tam aperte prædicant Euangelistæ, controversia ab his improbe movetur. Nam antequam instaret tempus mortis, turbatus est spiritu, & affectus mœrore: in ipso vero congressu cœpit expavescere vehementius. Simulationem si fuisse dicant, nimis putidum est effugium. Confidenter ergo (ut vere docet Ambrosius) profiteri Christi tristitiam convenit, nisi nos crucis pudeat. Et sane nisi pœnæ fuisset particeps anima, corporibus tantum fuisset Redemptor. Luctari autem oportuit, ut erigeret, qui prostrati jacebant: adeoque nihil inde cælesti ejus gloriæ decedit, ut hac in parte refulgeat bonitas nunquam satis laudata, quod infirmitates nostras in se suscipere gravatus non est. Unde etiam solatium illud anxietatum & dolorum, quod nobis proponit Apostolus, *Mediatorem hunc expertum esse nostras infirmitates, ut ad succurrendum miseris propensior sit.* Heb. 4: 15.

Obtendunt, quod vitiosum per se est, indigne Christo tribui. Quasi vero supra Spiritum Dei sapiant, qui hæc duo simul conciliat, Christum fuisse tentatum per omnia sicut nos, & tamen absque peccato.

Instantia dilutio.

Cur Christus infirmus fieri voluerit.

Non est igitur cur nos terreat infirmitas Christi, cui ut se subjiceret, non violentia aut necessitate coactus, sed mero amore nostri, misericordiaque inductus est. Quicquid autem sponte passus est pro nobis, nihil ex ejus minuit virtute.

Metus Christi sine peccato.

In uno autem falluntur isti obtrectatores, quod infirmitatem in Christo omni vitio labeque puram & vacuam non agnoscunt: quia se intra obedientiæ fines continuit. Nam quia moderatio in naturæ nostræ depravatione conspici non potest, ubi omnes affectus turbido impetu modum excedunt, hac ulna perperam metiuntur Filium Dei. At quum integer esset, in cunctis ejus affectibus viguit moderatio, quæ excessum cohiberet. Unde nobis in dolore, metu & formidine similis esse potuit, ut tamen hac nota differret.

Alia instantia dilutio, qua quæstio explicatur, An & cur Christus mortem metuerit.

Convicti ad aliud tandem cavillum transiliunt, quamvis mortem timuerit Christus, maledictionem & iram Dei, à qua se tutum esse noverat, non timuisse. Sed expendant pii lectores, quam honorificum hoc sit Christo, molliorem ac magis meticulosum fuisse, quam plerosque gregarios homines. Contumaciter ad mortem properant latrones aliique malefici: eam multi alto animo despiciunt: alii placide eam obeunt. Ejus horrore Filium Dei fuisse perculsum & prope attonitum, cujus fuisset constantiæ vel magnitudinis? Quod enim prodigiosum censeri vulgo posset, de eo refertur, præ vehementia cruciatus guttas sanguinis ex ejus facie fluxisse. Neque vero spectaculum hoc præbuit aliorum oculis, quum in arcano recessu gemitus suos ad Patrem dirigeret. Et dubitationem eximit, quod Angelos, qui insolita consolatione eum erigerent, è cælo descendere necesse fuit. Quam pudenda, ut dixi, fuisset hæc mollities, eo usque torqueri ob communis mortis formidinem, ut sanguineo sudore difflueret, neque posset recreari, nisi Angelorum conspectu? Quid? illa precatio ter repetita, *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*, annon ex incredibili amaritudine animi profecta, ostendit asperius & magis arduum fuisse Christo certamen, quam cum morte communi? Unde apparet nugatores istos, cum quibus disputo, audacter garrire de rebus incognitis: quia nunquam serio reputarunt, quid sit

Matth. 26. vers. 39.

an valeat nos redemptos esse à Dei judicio. Atqui hæc nostra sapientia est, probe sentire quanti constiterit Dei Filio nostra salus. Si nunc roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos, quum mortem deprecatus est: respondeo hoc fuisse exordium, unde colligi potest, quam diros & horribiles cruciatus perpessus fuerit, quum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra causa.

Quando Christus descenderit ad inferos.

Quomodo.

Quanquam autem sese ad momentum occultavit divina vis Spiritus, ut locum infirmitati carnis cederet: sciendum tamen est, talem fuisse tentationem ex doloris & metus sensu, quæ cum fide non pugnaret. Et hoc modo impletum est, quod habetur in concione Petri, *non potuisse eum teneri à doloribus mortis:* quia se quasi derelictum à Deo sentiens, ne tantillum quidem deflexit à bonitatis ejus fiducia. Quod docet celebris illa invocatio, in qua præ doloris vehementia clamavit, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Nam etsi supra modum angitur, non tamen desinit vocare Deum suum, à quo se derelictum exclamat. Act. 2: 24. Matth. 27: vers. 46.

Ex supradictis refellitur error Apollinaris.

Porro hinc refellitur tam Apollinaris error, quam eorum qui Monothelitæ dicti sunt. Ille Christo fingebat spiritum æternum fuisse animæ vice, ut tantum esset dimidius homo. Quasi vero expiare peccata nostra potuerit, nisi Patri obediendo. Ubi autem affectus aut voluntas obedientiæ, nisi in anima? quam ideo turbatam fuisse scimus, ut nostræ, trepidatione discussa, pacem & quietem obtineant.

Et Monothelitarum.

Adhæc, contra Monothelitas, videmus ut nunc secundum hominem noluerit, quod volebat secundum divinam naturam. Omitto quod metum, de quo loquuti sumus, contrario affectu subigat: neque enim obscura est illa repugnantiæ species, *Pater, libera me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum.* In qua tamen perplexitate nulla fuit intemperies, qualis in nobis cernitur dum maxime nitimur ad nos domandos. Joan. 12. vers. 27, 28.

De resurrectione Christi.

13. Sequitur à mortuis resurrectio, sine qua mutilum esset quod hactenus diximus. Quando enim in cruce, morte, & sepultura Christi nonnisi infirmitas apparet, transilienda sunt illa omnia fidei, ut pleno robore instruatur.

Hujus multiplex fructus.

Proinde tametsi in ejus morte habemus solidum salutis complementum, quia per eam & Deo reconciliati sumus, & justo ejus judicio satisfactum, & maledictio sublata, & persoluta est pœna: dicimur tamen non per mortem, sed per resurrectionem regenerati in spem vivam. quia, ut ille resurgendo victor mortis emersit, ita fidei nostræ victoria in ipsa demum consistit resurrectione. Quale hoc sit, melius Pauli verbis exprimitur: *mortuum* enim dicit *propter peccata nostra, suscitatum propter nostram justificationem* acsi diceret, morte ejus sublatum peccatum, resurrectione instauratam restitutamque justitiam. 1 Pet. 1: 3. Rom. 4. vers. 25.

1. Instaurata restitutaque nobis est coram Deo justitia.

Quomodo enim moriendo liberare nos à morte poterat, si morti ipse succubuisset? quomodo comparasset nobis victoriam, si in certamine defecisset? Quare sic salutis nostræ materiam inter Christi mortem & resurrectionem partimur, quod per illam peccatum abolitum, & mors extincta: per hanc, justitia reparata, & erecta vita: sic tamen ut hujus beneficio vim efficaciamque suam illa nobis proferat. Itaque Paulus *in ipsa resurrectione declaratum fuisse Filium Dei* asserit: quia tunc demum exeruit cælestem potentiam, quæ & clarum divinitatis ejus speculum est, & stabilis fidei nostræ fultura: sicuti etiam alibi docet, *passum fuisse pro infirmitate carnis, resurrexisse autem ex virtute Spiritus.* Eodem sensu alibi de perfectione disserens, *Ut cognoscam illum*, inquit, *& potentiam resurrectionis illius.* Continuo tamen post societatem cum morte annectit. Cui aptissime congruit illud Petri, *Deum suscitasse eum à mortuis, & dedisse illi gloriam: ut fides & spes nostra esset in Deo.* non quod fides morte suffulta vacillet, sed quia Rom. 1: 4. 2 Cor. 13. vers. 4. Phil. 3: 10. 1 Pet. 1: 21.

virtus Dei, quæ sub fide nos custodit, in ipsa maxime resurrectione sese aperit. Proinde meminerimus, quoties solius mortis fit mentio, simul comprehendi quod proprium est resurrectionis: parem quoque synecdochen esse in voce *resurrectionis*, quoties seorsum à morte ponitur: ut secum trahat, quod peculiariter morti convenit. Sed quia resurgendo palmam adeptus est, ut fieret resurrectio & vita: merito contendit Paulus *abolitam esse fidem, & inane fallaxque Euangelium, nisi Christi resurrectio cordibus nostris sit infixa.* Ideo alibi, postquam in Christi morte adversus damnationis terrores gloriatus est, amplificandi causa addit, *Imo idem qui mortuus est resurrexit, & nunc coram Deo pro nobis apparet Mediator.* Deinde, quemadmodum ante exposuimus ex communicatione crucis pendere carnis nostræ mortificationem: sic & alterum ex ejus resurrectione fructum nos obtinere illi respondentem intelligendum est. *Ideo enim*, inquit Apostolus, *similitudini mortis ejus insiti sumus, ut participes resurrectionis, in vitæ novitate ambulemus.* Itaque alibi, ut argumentum ex eo, quod Christo sumus commortui, deducit, mortificanda esse membra nostra super terram: ita etiam, quia cum Christo surreximus, ex eo infert, quæ sursum sunt, nobis esse quærenda, non quæ super terram. Quibus verbis non invitamur duntaxat, exemplo suscitati Christi, ad sectandam vitæ novitatem: sed ejus fieri virtute docemur, ut regeneremur in justitiam. Tertium quoque ex ea fructum consequimur, quod veluti accepta arrha, securi reddimur de nostra ipsorum resurrectione, cujus illam esse certissimam hypostasin constat, qua de re prolixius disputat 1. Cor. 15. Obiter autem annotandum est, quod dicitur *ex mortuis resurrexisse*: qua voce & mortis & resurrectionis veritas exprimitur: acsi diceretur, & eandem, qua cæteri homines naturaliter defunguntur, mortem obiisse, & in eadem, quam mortalem susceperat, carne immortalitatem recepisse.

2. Ejus vita est fidei ac spei nostræ basis: item novæ vitæ in nobis causa efficax.
1 Cor. 15. vers. 17.
Rom. 8. vers. 34.
Rom 6: 5.
Col. 3: 5.
Col. 3: 1.
3. Est pignus futuræ resurrectionis corporum nostrorum.

14. Resurrectioni non abs re annectitur in cælum ascensus. Etsi enim gloriam virtutemque suam Christus resurgendo plenius illustrare cœpit, deposita jam scilicet abjecta & ignobili conditione mortalis vitæ & crucis ignominia: sua tamen demum in cælum ascensione regnum suum vere auspicatus est. Quod Apostolus ostendit, quum docet, *illum ascendisse, ut impleret omnia*: ubi in specie repugnantiæ admonet pulchrum esse consensum: quia sic à nobis discessit, ut ejus discessus esset utilior ea præsentia, quæ in humili carnis domicilio se continebat, quantisper in terris versatus est. Itaque Joannes, ubi præclaram illam invitationem retulit, *Siquis sitit, veniat ad me*, &c. subjicit, *nondum fuisse tunc fidelibus datum Spiritum: quia nondum glorificatus erat Jesus.* Quod etiam testatus est discipulis ipse Dominus, *Expedit vobis, ut abeam: nisi enim abiero, Spiritus sanctus non veniet.* Corporalis vero absentiæ solatium proponit, quod non deseret pupillos, sed iterum ad eos veniet, invisibili quidem modo, sed magis optabili: quia tunc certiore experientia edocti sunt, imperium, quo potitur, & quam exercet potentiam non modo ad beate vivendum, sed feliciter quoque moriendum fidelibus sufficere. Et sane videmus, quanto majorem Spiritus sui abundantiam tum effuderit, quanto magnificentius regnum suum promoverit, quanto majorem potentiam tum in adjuvandis suis, tum in hostibus dejiciendis extulerit. In cælum ergo sublatus, corporis sui præsentiam è conspectu nostro sustulit: non ut adesse fidelibus desineret, qui adhuc in terris peregrinarentur, sed ut præsentiore virtute & cælum & terram regeret. Quin potius, quod pollicitus est, se futurum nobiscum usque ad consummationem seculi, id sua hac ascensione præstitit: qua ut corpus supra omnes cælos elevatum est, ita virtus & efficacia ultra omnes cæli ac terræ fines diffusa propagataque est. Hoc Augustini verbis malo, quam meis explicare. *Iturus*, inquit, *per mortem erat Christus ad dexteram Patris, unde venturus est ad vivos & mortuos judicandos: præsentia itidem corporali, secundum sanam doctrinam fideique regulam. Nam præsentia spirituali cum eis erat venturus post ascensionem suam.* Et alibi fusius ac clarius. Secundum ineffabilem & invisibilem gratiam impletur, quod ab eo dictum est, *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Secundum carnem vero quam Verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Judæis comprehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam conversatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & eis deducentibus videndo, non sequendo, ascendit in cælum, & non est hic: ibi enim sedet ad dexteram Patris, & hic est: non enim recessit præsentia majestatis. Ergo secundum præsentiam majestatis, semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis, recte dictum est discipulis, *Me autem non semper habebitis.* Habuit enim illum Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modo fide tenet, oculis non videt.

De Christi ascensu in cælum.
Cur in cælum ascenderit.
Eph.4: 10.
Joan. 7. vers. 37.
Joan. 16. vers. 17.
Hujus ascensionis fructus.
Tract. in Euangel. Joan. 109.
Matth. 28. vers. 20.
Actor. 1. vers. 3, 9.
Joan. 12: 8.

15. Quare mox subjicitur, consedisse ad Patris dexteram: similitudine scilicet à principibus sumpta, qui suos habent assessores, quibus regendi imperandique vices demandant. Ita Christus, in quo exaltari, & per cujus manum regnare vult Pater, in ejus dexteram receptus dicitur, acsi diceretur cæli ac terræ dominio inauguratus, commissæ sibi administrationis possessionem solenniter adiisse: nec semel adiisse tantum, sed in ea perstare, donec ad judicium descendat. Sic enim Apostolus interpretatur, quum ita loquitur, *Constituit illum Pater ad dexteram suam supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed in futuro*: &, *Omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput Ecclesiæ supra omnia*, &c. Vides quorsum pertineat illa sessio; nempe, ut ejus majestatem, tum cælestes, tum terrenæ creaturæ suspiciant, manu ejus regantur, nutum intueantur, virtuti subjectæ sint. Neque aliud volunt Apostoli, quum illam toties commemorant, quam ut ejus arbitrio permissa esse universa doceant. Quare non recte illi, qui beatitudinem simpliciter designari putant. Porro nihil refert quod in Actis Stephanus eum stantem se videre testatur, quia non de corporis constitutione, sed imperii majestate hic agitur: ut *sedere* nihil aliud sit, quam cælesti tribunali præsidere.

De sessione Christi ad Patris dexteram.
Marc. 16. vers. 19.
Heb. 1: 3.
Quid sit, sedere ad dexteram Patris.
Eph. 1: 20.
Philip. 2: 9.
1 Cor. 15. vers. 27.
Eph 4: 15.
Actor. 2. vers. 33, 34. & 3: 21.
Heb. 1: 4.
Act. 7: 55.

16. Hinc multiplicem fructum colligit fides. Siquidem intelligit, Dominum suo in cælum ascensu aditum regni cælestis, qui per Adam præclusus fuerat, aperuisse. Quando enim in carne nostra, quasi nostro nomine eo ingressus est, inde sequitur, quod ait Apostolus, nos quodammodo in cælestibus jam in ipso considere, utpote qui cælum non spe nuda expectemus, sed in capite nostro possideamus. Deinde agnoscit illum non sine magno nostro bono apud Patrem residere. Sanctuarium enim non manufactum ingressus, coram facie Patris assiduus pro nobis advocatus & intercessor apparet: ejus oculos in suam justitiam ita convertit, ut à peccatis nostris avertat: ejus animum ita nobis reconciliat, ut viam & accessum nobis sternat ad ejus thronum sua intercessione, ipsum gratia & clementia replens, qui alioqui miseris peccatoribus plenus horroris futurus erat. Tertio potentiam ejus apprehendit, in qua situm est nostrum robur, virtus, opes, & adversus inferos gloriatio. Nam ascendens in cælum, captivam

Fructus multiplex ascensus Christi.
1. Aditum regni, qui per Adam præclusus fuerat, aperit.
August. de fide & Symb. c. 8.
Eph. 2: 6.
Heb. 7: 25. & 9: 11.
2. Intercedit pro nobis apud Patrem.
Rom 8: 34.
3. Transfusa inde ad nos sua virtute

multa ad salutem præstare in nobis operatur.
Eph. 4: 8.

vam duxit captivitatem, & spoliatis hostibus locupletavit populum suum, ac quotidie spiritualibus divitiis cumulat. In excelsis ergo sedet, ut transfusa inde ad nos sua virtute, in vitam spiritualem nos vivificet, ut Spiritu suo sanctificet, ut variis gratiarum dotibus Ecclesiam suam exornet, ut protectione sua tutam adversus omnes noxas conservet, ut ferocientes crucis suæ ac nostræ salutis hostes manus suæ fortitudine coerceat, denique ut omnem teneat potestatem in cælo & in terra: donec inimicos omnes suos, qui etiam nostri sunt, prostraverit, ac Ecclesiæ suæ ædificationem consummarit. Atque hic verus est regni ejus status, hæc potestas, quam in eum contulit Pater, donec ultimum actum ad vivorum & mortuorum judicium adveniens compleat.

Psal. 110. vers. 1.

De reditu Christi ad judicium.

17. Non obscura quidem præsentissimæ virtutis documenta præbet suis Christus: sed quia sub carnis humilitate quodammodo in terris delitescit ejus regnum, optimo jure vocatur fides ad cogitandam visibilem illam præsentiam, quam supremo die manifestabit. Visibili enim forma è cælo descendet, qualis ascendere visus est: ac omnibus apparebit cum ineffabili regni sui majestate, cum immortalitatis fulgore, cum immensa divinitatis potentia, cum Angelorum satellitio. Inde igitur illum jubemur Redemptorem expectare ad diem illum, quo agnos segregabit ab hœdis, electos à reprobis: nec erit quisquam aut vivorum aut mortuorum, qui judicium ejus effugiat. Ab extremis enim orbis angulis exaudietur tubæ clangor, quo ad ipsius tribunal accersentur omnes, tum quos dies ille superstites deprehendet, tum quos jam antea è vivorum consortio mors sustulerit. Sunt qui secus *vivorum & mortuorum* vocabula hic accipiant: & sane videmus quosdam veterum in particulæ istius expositione hæsitasse: sed ille sensus, ut planus est & dilucidus, ita Symbolo longe convenientior est, quod populariter scriptum esse constat. Neque repugnat, quod Apostolus asserit, *omnibus hominibus constitutum semel mori.* Nam etsi non morientur naturali modo & ordine, qui ad judicium ultimum in vita mortali supererunt, mutatio tamen illa quam patientur, quia instar mortis erit, non improprie mors appellatur. Non omnes quidem dormituros certum est, sed immutabuntur omnes. Quid illud est? Interibit & absorbebitur uno momento mortalis eorum vita, & in novam penitus naturam transformabitur. Interitum istum carnis nemo negaverit mortem esse: manet tamen interim verum, quod vivi & mortui ad judicium citabuntur; quia mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde, qui reliqui erunt & superstites, obviam Domino cum illis rapientur in aëra. Et certe verisimile est hanc particulam ex concione Petri, quam refert Lucas, desumptam fuisse, & solenni Pauli ad Timotheum obtestatione.

Qualis erit.
Act. 1: 11.
Matth. 24. vers. 30.
Matth. 25. vers. 31.
1 Thess. 4. vers. 16, 17.
Qui sint vivi illi & mortui judicandi.
Conciliatio locorum specie tenus pugnantium.
Heb. 9: 27.
1 Cor. 15. vers. 51.
Modus judicii.
1 Thess. 4. vers. 16, 17.
Act. 10: 42.
2 Tim. 4: 1.

Fructus doctrinæ de Christi reditu ad judicium.

18. Hinc egregia exoritur consolatio, quod penes eum judicium audimus esse, qui nos sibi in judicando honoris consortes jam destinavit: tantum abest, ut in condemnationem nostram tribunal sit conscensurus. Quomodo enim perderet populum suum clementissimus princeps? quomodo membra sua caput dissiparet? quomodo suos clientes patronus condemnaret? Nam si audet exclamare Apostolus, *Christo intercedente nullum prodire posse, qui condemnet:* multo verius est, Christum ipsum intercessorem non condemnaturum eos, quos in fidem clientelamque suam recepit. Non modica certe securitas, quod non ad aliud tribunal sistemur, quam Redemptoris nostri, à quo salus sit expectanda: præterea, quod ille, qui per Euangelium nunc æternam beatitudinem promittit, tunc ratam promissionem judicando facturus est. Ergo in hunc finem Pater Filium honoravit, omne judicium illi deferendo, ut ita conscientiis suorum, terrore judicii trepidis, consuluerit. Hactenus Symboli Apostolici ordinem sequutus sum: quia dum paucis verbis capita redemptionis perstringit, vice tabulæ nobis esse potest, in qua distincte & sigillatim perspicimus, quæ in Christo attentione digna sunt. Apostolicum autem nuncupo, de auctore interim nunime sollicitus. Apostolis certe magno veterum Scriptorum consensu adscribitur: sive quod ab illis in commune conscriptum ac editum existimabant, sive quod compendium istud ex doctrina per eorum manus tradita, bona fide collectum tali elogio confirmandum censuerunt. Neque vero mihi dubium est, quin à prima statim Ecclesiæ origine, adeoque ab ipso Apostolorum seculo, instar publicæ & omnium calculis receptæ confessionis obtinuerit, undecunque tandem initio fuerit profectum. Nec ab uno aliquo privatim fuisse conscriptum verisimile est, quum ab ultima usque memoria sacrosanctæ inter pios omnes auctoritatis fuisse constet. Quod unice curandum est id extra controversiam positum habemus, totam in eo fidei nostræ historiam succincte distinctoque ordine recenseri, nihil autem contineri, quod solidis Scripturæ testimoniis non sit consignatum. Quo intellecto, de auctore vel anxie laborare, vel cum aliquo digladiari, nihil attinet: nisi cui forte non sufficiat certam habere Spiritus sancti veritatem, ut non simul intelligat aut cujus ore enunciata, aut cujus manu descripta fuerit.

Rom. 8. vers. 33.
vid. Ambr. lib. 1. de Sac. cap. 6.
Joan. 5: 22.
Tertia pars capitis, quæ de Symbolo Apostolico sentiendum sit, explicans.
Summa Symboli Apostolici.

19. Quando autem totam salutis nostræ summam ac singulas etiam partes videmus in Christo comprehensas, cavendum ne vel minimam portiunculam alio derivemus. Si salus quæritur, ipso nomine JESU docemur penes eum esse: si Spiritus alia quælibet dona, in ejus unctione reperientur: si fortitudo, in ejus dominio: si puritas, in ejus conceptione: si indulgentia, in ejus nativitate se profert, qua factus est nobis per omnia similis, ut condolescere disceret: si redemptio, in ejus passione: si absolutio, in ejus damnatione: si maledictionis remissio, in ejus cruce: si satisfactio, in ejus sacrificio: si purgatio, in ejus sanguine: si reconciliatio, in descensu ad inferos: si mortificatio carnis, in ejus sepulchro: si vitæ novitas, in ejus resurrectione: si immortalitas, in eadem: si hæreditas regni cælestis, in cæli ingressu: si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & facultas, in ejus regno: si secura judicii expectatio, in potestate judicandi illi tradita. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum quum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui uno ipso non contenti, feruntur huc atque illuc in spes varias, etiamsi in illum præcipue respiciunt, eo tamen ipso rectam viam non tenent, quod aliquam suæ cogitationis partem alio deflectunt. Quanquam irrepere diffidentia ista non potest, ubi semel abundantia bonorum ejus probe cognita fuerit.

Postrema pars, seu conclusio totius capitis, quæ in Christo omnium Dei electorum salutem & singulas salutis partes comprehensas esse demonstrat.
Act. 4: 12.
1 Cor. 1. vers. 30.
Heb. 2: 17.
Gal. 3: 13.

CAP. XVII.

Recte & proprie dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem.

Partes Capitis.

1. *Variis rationibus & testimoniis probatur gratiam Dei & meritum Christi (qui salutis nostræ princeps & auctor est) recte consistere posse, sect. 1. & 2.*
2. *Christum sua obedientia (usque ad mortem crucis, quæ fuit pretium redemptionis nostræ) vere nobis gratiam apud Patrem esse promeritum, sect. 3. 4. & 5.*
3. *Scholasticorum curiosa temeritas in hujus doctrinæ tractatione retunditur, sect. 6.*

Christus non est duntaxat minister salutis.

HÆc etiam quæstio vice auctarii expedienda est. Sunt enim homines quidam perperam arguti, qui etsi fatentur salutem nos per Christum consequi, nomen tamen meriti audire non sustinent, quo putant obscurari Dei gratiam: atque ita Christum volunt instrumentum esse duntaxat, vel ministrum, non auctorem vitæ, vel ducem & principem, sicuti à Petro vocatur. Equidem fateor, si quis simpliciter & per se Christum opponere vellet judicio Dei, non fore merito locum: quia non reperietur in homine dignitas, quæ possit Deum promereri: imo, ut verissime Augustinus scribit, *Clarissimum lumen prædestinationis & gratiæ ipse est salvator homo* CHRISTUS JESUS, *qui ut hoc esset, nullis operum vel fidei præcedentibus meritis, natura humana, quæ in illo est, comparavit.* Respondeatur quæso, ille homo ut à Verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus, Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruerit? Appareat igitur in nostro capite ipse fons gratiæ, unde secundum uniuscujusque mensuram per cuncta ejus membra se diffundit. Ea gratia quisque ab initio fidei suæ fit Christianus, qua homo ille ab initio suo factus est Christus. Item alibi, *Nullum illustrius est prædestinationis exemplum, quam ipse Mediator. Qui enim hunc fecit ex semine David hominem justum, qui nunquam esset injustus, sine ullo merito præcedentis voluntatis ejus, ipse ex injustis facit justos, qui membra sunt illius capitis.* & quæ sequuntur. Quum ergo de Christi merito agitur, non statuitur in eo principium: sed conscendimus ad Dei ordinationem, quæ prima causa est: quia mero beneplacito Mediatorem statuit, qui nobis salutem acquireret. Atque ita inscite opponitur Christi meritum misericordiæ Dei. Regula enim vulgaris est, quæ subalterna sunt, non pugnare: ideoque nihil obstat, quominus gratuita sit hominum justificatio ex mera Dei misericordia, & simul interveniat Christi meritum, quod Dei misericordiæ subjicitur. Nostris autem operibus apte opponitur, tam gratuitus Dei favor, quam Christi obedientia: suo ordine utrumque. Nam Christus nonnisi ex Dei beneplacito quicquam mereri potuit: sed quia ad hoc destinatus erat, ut iram Dei sacrificio suo placaret, suaque obedientia deleret transgressiones nostras. In summa, quando ex sola Dei gratia (quæ hunc nobis constituit salutis modum) dependet meritum Christi, non minus apte quam illa humanis omnibus justitiis opponitur.

Act. 3: 15.
Sed auctor & princeps.
lib. 1. de prædest. sanct. c. 15.
de bono persever. cap. ult.
Neque ita loquendo obscuratur Dei gratia.
Quia Christi meritum non opponitur misericordiæ Dei.
Sed ab ea dependet.

Hæc duo autem recte consistere posse probatur variis testimoniis, quæ utrumque simul connectunt.

2. Hæc distinctio colligitur ex plurimis Scripturæ locis. *Ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut quisquis credit in eum non pereat.* Videmus ut priorem locum teneat Dei dilectio, tanquam summa causa vel origo: sequatur fides in Christum, tanquam causa secunda & propior. Si quis excipiat, Christum nonnisi formalem esse causam, magis extenuat ejus virtutem quam ferant verba. Nam si fide, quæ in ipsum recumbit, justitiam consequimur, salutis nostræ materia in eo quærenda: quod pluribus locis clare probatur. Non quod priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit, ac Filium suum misit ἱλασμὸν pro peccatis nostris. Clare his verbis demonstratur, Deum, nequid suo erga nos amori obstaret, reconciliandi modum statuisse in Christo. Ac magnum pondus habet nomen placationis: quia Deus ineffabili quodam modo, quo tempore nos amabat, simul tamen erat infensus nobis, donec reconciliatus est in Christo. Quo pertinent omnes istæ sententiæ, *Ipse expiatio est pro peccatis nostris.* Item, *Placuit Deo reconciliare per ipsum omnia erga se, pacificans per sanguinem crucis ejus per ipsum,* &c. Item, *Erat Deus in Christo, mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata.* Item, *Gratos nos habuit in dilecto Filio.* Item, *Ut ambos in unum hominem reconciliaret Deo per crucem.* Ratio hujus mysterii ex primo ad Ephesios capite petenda est, ubi postquam docuit Paulus *nos in Christo fuisse electos,* simul addit, *nos in eodem gratiam esse adeptos.* Quomodo cœpit Deus favore suo complecti, quos ante conditum mundum dilexerat, nisi quia amorem suum exeruit, ubi reconciliatus est Christi sanguine? Nam quia Deus fons est omnis justitiæ, necesse est, ut homo, quamdiu peccator est, illum habeat hostem & judicem. Quare principium amoris est justitia, qualis à Paulo describitur, *Eum qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in ipso.* Significat enim, gratuitam justitiam adeptos Christi sacrificio, ut Deo placeamus, qui natura sumus filii iræ, & per peccatum alienati. Cæterum hæc distinctio etiam notatur, quoties Dei charitati adjungitur Christi gratia, unde sequitur, eum de suo, quod acquisivit, nobis largiri: quia non aliter quadraret, seorsum à Patre ei adscribi hanc laudem, quod gratia ejus sit, & ab ipso proveniat.

Joan. 3: 16.
1 Joan. 4. vers. 10.
1 Joan. 2. vers. 2.
Coloss. 1. vers. 19, 20.
2 Cor. 5. vers. 19.
Eph. 1: 6.
Eph. 2: 16.
2 Cor. 5. vers. 21.

Altera pars, & præcipua quidem hujus capitis, probans Christum sua obedientia vere nobis apud Patrem gratiam esse promeritum.

3. Quod autem vere Christus sua obedientia nobis gratiam apud Patrem acquisierit ac promeritus sit, ex pluribus Scripturæ locis certo & solide colligitur. Nam hoc pro confesso sumo: si pro peccatis nostris Christus satisfecit, si pœnam nobis debitam persolvit, si obedientia sua Deum placavit, denique si justus pro injustis passus est: justitia ejus partam nobis salutem: quod tantundem valet ac promereri. Atqui, teste Paulo, reconciliati sumus, & reconciliationem accepimus per ejus mortem. Atqui reconciliatio locum non habet, nisi ubi offensio præcessit. Sensus ergo est, Deum, cui propter peccatum eramus exosi, morte Filii sui placatum fuisse, ut nobis sit propitius. Ac diligenter notanda est, quæ paulo post sequitur, antithesis, *Sicut per transgressionem unius, peccatores constituti sunt multi: sic & per obedientiam justi constituuntur multi.* Sensus enim est, Sicut Adæ peccato alienati à Deo sumus & destinati ad interitum, ita Christi obedientia nos in favorem recipi tanquam justos. Nec futurum verbi tempus præsentem justitiam excludit: sicut ex contextu apparet. Nam & prius dixerat, χάρισμα ex multis delictis esse in justificationem.

Rom. 5. vers. 11.
Rom. 5. vers. 19.

Gratia hæc nobis contigit per sanguinis Christi effusionem & mortem, ad quam usque

4. Cæterum quum dicamus Christi merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus, sanguine ejus nos fuisse mundatos, & ejus mortem expiationem fuisse pro peccatis. *Sanguis ejus emundat nos à peccato. Hic sanguis est, qui effunditur in remissionem peccatorum.* Si hic effectus est fusi sanguinis, ut non imputentur nobis peccata: sequitur, eo pretio satis-

factus est Patri obediens, satisfactum esse judicio Dei. Quo pertinet illud
Phil. 2: 8. Baptistæ, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*
1 Joan. 1. vers. 7. Nam omnibus Legis sacrificiis Christum opponit,
Luc. 22: 20. ut impletum in eo solo doceat, quod figuræ illæ
Joan. 1: 29. monstrarunt. Scimus autem quid passim dicat Moses, *Expiabitur iniquitas, peccatum delebitur ac remittetur.* Denique in veteribus figuris optime docemur, quæ sit mortis Christi vis & efficacia. Et hanc rem Apostolus, dextre sumpto hoc principio, in epi-
Heb. 9: 22. stola ad Hebræos explicat, *quod remissio absque sanguinis effusione non fiat.* Unde colligit, *Christum in abolitionem peccati per suum sacrificium semel apparuisse.* Item, *Oblatum esse, ut multorum tolleret peccata.*
ibid. v. 12. Dixerat autem prius, non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per sanguinem proprium semel intrasse in sancta, æterna redemptione inventa. Jam
ibid. v. 13. dum in hunc modum ratiocinatur, Si sanguis vitulæ sanctificat secundum carnis puritatem, multo magis sanguine Christi purificari conscientias ab operibus mortuis: facile patet, nimis extenuari Christi gratiam, nisi ejus sacrificio vim expiandi, placandi & satisfaciendi concedimus: quemadmo-
ibid. v. 15. dum paulo post addit, *Mediator hic est Novi Testamenti, ut morte interveniente in redemptionem præcedentium delictorum, quæ manebant sub Lege, promissionem æternæ hæreditatis accipiant, qui vocati sunt.* Præsertim vero expendere convenit analogiam,
Gal. 3: 13. quæ à Paulo describitur, *quod pro nobis factus sit maledictio,* &c. Supervacuum enim, adeoque absurdum fuit, onerari Christum maledictione, nisi ut, quod alii debebant, persolvens, justitiam illis acqui-
Jesa. 53: 5. reret. Clarum est etiam Jesaiæ testimonium, *Quod castigatio pacis nostræ Christo imposita fuit, & livore ejus nobis obtigit sanitas.* Nisi enim satisfecisset pro peccatis nostris Christus, non diceretur placasse Deum pœna, cui eramus obnoxii, in se recepta: cui respondet quod ibidem sequitur, *Propter scelus populi mei percussi eum.* Accedat etiam Petri interpre-
1 Pet. 2: 24. tatio, quæ nihil ambiguum relinquet, *quod peccata nostra portaverit super lignum. Onus enim damnationis, quo levati sumus,* dicit *in Christum esse rejectum.*

Et ita quidem, ut ipse pretium persolverit, quo nos à mortis reatu redimeret. 5. Nec obscure pronunciant Apostoli, pretium solvisse, quo nos à reatu mortis redimeret. *Justificati gratia ipsius per redemptionem, quæ est in Christo, quem posuit Deus ἱλαστήριον per fidem, quæ est in sanguine ejus.* Gratiam Dei in hoc commendat Paulus, quia redemptionis pretium dedit in Christi morte:
Rom. 3. vers. 24. 25. deinde jubet nos confugere ad ejus sanguinem, ut justitiam adepti coram Dei judicio securi stemus.
2 Pet. 1: 18. Idem valet istud Petri, *Redempti non auro & argento, sed pretioso sanguine agni immaculati.* Neque enim congrueret antithesis, nisi pro peccatis satisfactum
1 Cor. 6. vers. 20. esset hoc pretio: qua ratione Paulus dicit, *nos pretiose emptos esse.* Non staret etiam alterum ejus dictum,
1 Tim. 2. vers. 5, 6. *Unus Mediator, qui se dedit ἀντίλυτρον,* nisi rejecta in eum esset pœna, quam meriti eramus. Ideo idem
Col. 1: 14. Apostolus, *redemptionem in sanguine Christi* definit *remissionem peccatorum:* acsi diceret, justificari nos vel absolvi coram Deo, quia sanguis ille in satisfa-
Col. 2: 14. ctionem respondet. Cui & alter locus consonat, *deletum fuisse in cruce chirographum, quod erat contrarium nobis.* Solutio enim vel compensatio notatur, quæ nos à reatu absolvit. Magnum & his verbis
Gal. 2: 21. Pauli subest pondus, *Si justificamur ex operibus Legis, ergo gratis Christus mortuus est.* Nam hinc colligimus, à Christo petendum esse, quod Lex conferret siquis eam impleat: vel (quod idem est) nos consequi per Christi gratiam, quod Deus operibus
Lev. 18: 5. nostris in Lege promisit, *Qui fecerit hæc, vivet in ipsis.* Quod non minus clare in concione Antiochiæ Act. 13: 38.
habita confirmat, credendo in Christum justificari nos asserens ab omnibus, à quibus non potuimus in Lege Mosis justificari. Nam si observatio Legis justitia est, quis neget Christum, dum hoc onere in se suscepto nos Deo perinde conciliat acsi essemus Legis observatores, favorem nobis promeritum?
Eodem spectat, quod postea ad Galatas tradit, Galat. 4: 4.
Deus Filium suum misit Legi subjectum, ut eos qui sub Lege erant, redimeret. Quorsum enim subjectio ista, nisi quod justitiam nobis peperit, suscipiens præstandum, cui nos solvendo non eramus? Hinc
illa justitiæ imputatio sine operibus, de qua Paulus Rom. 4: 5.
disserit: quia scilicet accepta nobis fertur, quæ in solo Christo reperta fuit justitia. Nec certe alia de
causa vocatur caro Christi cibus noster, nisi quia in Joan. 6.
eo reperimus vitæ substantiam. Ea porro vis non vers. 55.
aliunde provenit, nisi quia in justitiæ nostræ pretium crucifixus fuit Dei Filius. Sicut dicit Paulus, Eph. 5: 2.
quod seipsum tradiderit sacrificium in odorem bonæ fragrantiæ. Et alibi, *Mortuus est propter peccata no-* Rom. 4.
stra: resurrexit propter justificationem nostram. Inde vers. 25.
conficitur, non modo per Christum salutem nobis datam esse, sed Patrem nobis ejus gratia nunc esse propitium. Nam solide in eo impleri non dubium
est, quod per Jesaiam sub figura pronunciat Deus, Jesa. 37: 35.
Propter me faciam, & propter Davidem servum meum. Cujus rei optimus testis est Apostolus, quum
dicit, *Remittantur vobis peccata propter nomen ejus.* 1 Joan. 2.
Nam etsi non exprimitur Christi nomen, Joannes vers. 12.
tamen suo more sub pronomine αὐτοῦ eum designat.
Quo etiam sensu pronunciat Dominus, *Sicuti ego* Joan. 6. 57.
vivo propter Patrem, ita & vos vivetis propter me.
Cui respondet, quod dicit Paulus, *Vobis datum est* Phil. 1: 29.
propter Christum (ὑπὲρ Χριστοῦ) *non solum, ut in eum credatis, sed etiam ut pro eo patiamini.*

6. Quærere vero an sibi ipse meruerit (quod faciunt Lombardus & Scholastici) non minus stulta est curiositas, quam temeraria definitio, ubi hoc idem asserunt. Quid enim opus fuit descendere unicum Dei Filium, ut sibi acquireret quicquam novi? Et *Scholasticorum curiosa temeritas in hac disputatione refellitur.*
consilium suum exponens Deus, omnem dubitatio- lib. 3. sent.
nem eximit. Non enim Filii utilitati consuluisse di- dist. 18.
citur Pater in ejus meritis, sed eum tradidisse in Rom. 8.
mortem, neque ei pepercisse: quia mundum dili- vers. 32.
geret. Et notandæ sunt loquutiones propheticæ, Jesa. 9: 6.
Puer natus est nobis. Item, *Exulta filia Sion: ecce Rex* Zach. 9: 9.
tuus venit tibi. Frigeret etiam alioqui confirmatio
illa amoris, quam Paulus commendat, *quod Chri-* Rom. 5.
stus pro inimicis mortem subierit. Inde enim colligi- vers. 10.
mus rationem sui non habuisse: idque clare affir-
mat, dicens, *Pro illis sanctifico meipsum.* Se enim Joan. 17.
sibi nihil acquirere testatur, qui fructum sanctitatis vers. 19.
suæ in alios transfert. Et certe hoc maxime dignum observatu, quod Christus, ut se totum addiceret in salutem nostram, quodammodo sui oblitus est. Præ-
postere vero huc trahunt Pauli testimonium, *Pro-* Philip. 2: 9.
pterea exaltavit illum Pater, & dedit illi nomen, &c. Quibus enim meritis assequi potuit homo, ut judex esset mundi, caput Angelorum, atque ut potiretur summo Dei imperio, atque in eo resideret majestas illa, cujus millesimam partem cunctæ hominum & Angelorum virtutes attingere nequeunt? Sed facilis & plena solutio est, Paulum illic non disserere de causa exaltationis Christi: sed consequentiam duntaxat ostendere, ut nobis esset exemplo. nec
omnino aliud voluit, quam quod alibi dicitur, Luc. 24.
oportuisse Christum pati, & ita intrare in gloriam Pa- vers. 26.
tris.

JOANNIS CALVINI
INSTITUTIONIS
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBER TERTIUS.
DE
MODO PERCIPIENDÆ CHRISTI GRATIÆ, & qui inde fructus nobis proveniant, & qui effectus consequantur.

ARGUMENTUM.

De Deo Creatore & Redemptore prioribus libris duobus actum est. Hic autem de Deo Sanctificatore, seu de Spiritus Sancti effectis ad salutem nostram disserit, tertiam Apostolici Symboli partem accurate explicans.

Præcipui loci totius tractationis sunt septem, qui eundem ferme finem, fidei nempe doctrinam, spectant.

1. Quoniam arcana & speciali operatione Spiritus sancti fit, ut Christo bonisque ejus omnibus fruamur, de hac operatione, quæ fidei, ovæ vitæ, & sanctorum omnium exercitiorum est fundamentum, agitur, cap. I.

2. Deinde, quum fides sit veluti manus, qua Christum Redemptorem à Spiritu sancto nobis oblatum amplectimur, justam fidei tractationem subjungit, cap. II.

3. Ut salutaris ista fides melius innotescat, ostensurus qui inde fructus necessario proveniant, contendit veram pœnitentiam à vera fide semper promanare. Primum autem in genere doctrinam de Pœnitentia proponit, cap. III. deinde de pœnitentia Papistica ejusque partibus, cap. IV. de Indulgentiis & purgatorio igoe, cap. V. Speciatim vero de veræ Pœnitentiæ partibus tractatiooem instituit, videlicet de mortificatione carnis & vivificatione Spiritus, seu de vita hominis Christiani, quam egregie admodum describit, cap. VI. VII. VIII. IX. & X.

4. Quo clarius ostendat, quæ sit hujus fidei utilitas, & qui effectus consequantur, primum de justificatione fidei agit, cap. XI. deinde coosequentes quæstiones explanat, cap. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. & XVIII. Tandem, de libertate Christiana, quæ est veluti appendix justificationis, disserit, cap. XIX.

5. Sequitur Oratio, præcipuum fidei exercitium, ac veluti medium vel instrumentum, quo Dei beneficia quotidie percipimus, cap. XX.

6. Quum autem oon omnes promiscue amplectantur Christi communionem per Evangelium oblatam, sed ii tantum quos Spiritus sui efficacia & peculiari gratia dignatus est Dominus, ne cui absurdum hoc videatur, necessariam & appositam de Dei electione disputationem subnectit, cap. XXI. XXII. XXIII. XXIV.

7. Postremo, quoniam molestum nobis multis modis esse potest, sub hac dura militia exerceri, quæ vitam hominis Christiani semper comitatur, contendit eam leniri posse ultimæ resurrectionis meditatione: ob quam causam de ea resurrectione tractationem subjungit, cap. XXV.

CAPUT I.

Quæ de Christo dicta sunt, nobis prodesse, arcana operatione Spiritus.

Partes capitis tres.

1. *Arcana illa Spiritus sancti salutem nostram obsignantis operatio, in Mediatore Christo primum, tanquam in nostro capite, consideranda, sect. 1. & 2.*
2. *Elogia Spiritui sancto tributa docent nos membra Christi fieri ejusdem Spiritus gratia & virtute, sect. 3.*
3. *Vis autem præcipua Spiritus sancti quum in fidei donis eluceat, merito hujus tractationem aggreditur, & viam sibi munit ad caput secundum, sect. 4.*

Spiritus S. (de cujus essentia & deitate primo libro actum est) vinculum est nostra cum Christo conjunctionis.

NUnc videndum quomodo ad nos perveniant, quæ Pater Filio unigenito contulit bona, non in privatum usum, sed ut inopes egenosque locupletaret. Ac primo habendum est, quamdiu extra nos est Christus, & ab eo sumus separati, quicquid in salutem humani generis passus est ac fecit, nobis esse inutile nulliusque momenti. Ergo, ut nobiscum, quæ à Patre accepit, communicet, nostrum fieri & in nobis habitare oportet. Ideo & caput nostrum vocatur, & primogenitus inter multos fratres: nos etiam vicissim dicimur in ipsum inseri, & eum induere; Eph. 4: 15. Rom 8: 29. Rom. 11, vers. 17.

Gal. 3: 72. duere: quia nihil ad nos (ut dixi) quæcunque pos-
sidet, donec cum ipso in unum coalescimus. Etsi
Qua fide fit. autem verum est, hoc fide nos consequi: quando
tamen videmus non omnes promiscue amplecti
Sed tamen arcana Spiritus S. operatione. Christi communicationem, quæ per Euangelium
offertur, altius conscendere ipsa ratio nos docet, ac
de arcana Spiritus efficacia inquirere, qua fit, ut Chri-
lib. 1 c. 13. sto bonisque ejus omnibus fruamur. Disserui ante
sect. 14, 15. de æterna Spiritus deitate & essentia: nunc speciali
hoc capite contenti simus, Christum ita in aqua &
sanguine venisse, ut de eo testificetur Spiritus, ne
salus per hunc parta nobis effluat. Quemadmodum
1 Joan. 5. enim tres citantur in cælo testes, Pater, Sermo &
vers. 7, 8. Spiritus: ita etiam tres in terra, aqua, sanguis &
Ut ex sequentibus testimoniis apparet. Spiritus. Neque frustra repetitur Spiritus testimo-
nium, quod sentimus cordibus nostris sigilli vice in-
sculptum esse. Unde fit, ut ablutionem & sacrifi-
cium Christi obsignet. Qua ratione etiam dicit Pe-
1 Pet. 1: 2. trus, *fideles electos esse in sanctificatione Spiritus, in
obedientiam & aspersionem sanguinis Christi.* Quibus
verbis admonet, ne irrita sit sacri illius sanguinis
effusio, arcana Spiritus irrigatione animas nostras
1 Cor. 6. eo purgari. Qua ratione etiam Paulus, de purgatione
vers. 11. & justificatione verba faciens, dicit, *nos fieri utriusque
compotes in nomine* JESU CHRISTI *& Spiritu
Dei nostri.* Huc summa redit, Spiritum S. vinculum
esse, quo nos sibi efficaciter devincit Christus. Quo
etiam pertinent, quæ proximo libro de ejus un-
ctione docuimus.

In Christi autem Mediatore plenitudo donorum Spiritus sancti consideranda, & quorsum. 2. Verum, quo res apprime digna cognitu cer-
tius liqueat, tenendum est, Christum peculiari modo
Spiritu sancto venisse instructum: nempe, ut à
mundo nos segregaret, ac in spem colligeret æternæ
hæreditatis. Hinc Spiritus Sanctificationis dicitur:
quia non virtute tantum generali, quæ conspicitur
tam in humano genere, quam in reliquis animanti-
bus, nos vegetat & fovet, sed radix ac semen est cæ-
lestis vitæ in nobis. Itaque hoc maxime elogio Chri-
sti regnum commendant Prophetæ, quod uberior
Spiritus affluentia tunc floreret. Insignis præ aliis
Joël. 2: 28. est Joëlis locus, *Effundam in illa die de Spiritu meo
super omnem carnem.* Etsi enim videtur dona Spiri-
tus restringere Propheta ad munus prophetandi, sub
figura tamen significat, Deum illustratione Spiritus
sui facturum sibi discipulos, qui prius expertes &
Cur Spiritus S. vocetur Spiritus Patris & Filii. vacui fuerant cælestis doctrinæ. Porro quia Deus
Pater propter Filium suum Spiritu sancto nos do-
nat, & tamen apud eum totam plenitudinem depo-
suit, ut suæ liberalitatis minister esset ac dispensator:
nunc Patris, nunc Filii Spiritus vocatur. *Vos*, in-
Rom. 8: 9. quit Paulus, *non estis in carne, sed in Spiritu: siqui-
dem Spiritus Dei habitat in vobis. quod si quis Spiri-
tum Christi non habet, hic non est ejus.* Inde vero spem
facit plenæ renovationis, quod is qui suscitavit
ibid. v. 11. Christum à mortuis, vivificabit mortalia corpora
nostra propter Spiritum ejus habitantem in nobis.
Nihil enim absurdi est, Patri adscribi donorum suo-
rum laudem, quorum est auctor: & tamen Christo,
apud quem deposita sunt Spiritus dona, quæ suis
Joan. 7: 37. largitur, easdem adscribi partes. Ideo cunctos sitien-
Ephes. 4: 7. tes ad se invitat, ut bibant. Et Paulus docet, *singulis
distribui Spiritum pro mensura donationis Christi.* Ac
Quo respectu Spiritus Filii dicatur. sciendum est, Spiritum Christi dici, non modo qua-
tenus æternus Sermo Dei est eodem Spiritu cum Pa-
tre conjunctus: sed secundum Mediatoris quoque
personam: quia nisi hac virtute præditus, frustra
1 Cor. 15. ad nos venisset. Quo sensu vocatur secundus Adam
vers. 45. è cælo datus in Spiritum vivificantem: ubi Paulus
singularem, quam suis vitam inspirat Filius Dei, ut
secum unum sint, comparat cum vita animali, quæ
2 Cor. 13. reprobis etiam communis est. Similiter ubi optat
vers. 13. Christi gratiam & Dei charitatem fidelibus, simul
annectit communicationem Spiritus, sine qua, nec
paternum Dei favorem, nec Christi beneficentiam
Rom. 5: 5. quisquam gustabit. Sicut etiam alibi dicit, *Charitas
Dei effusa est in corda nostra per Spiritum sanctum, qui
datus est nobis.*

3. Atque hic notare expediet, quibus elogiis *Elogia ejusdem.*
Spiritum insigniat Scriptura, ubi de exordio tota-
que instauratione salutis nostræ agitur. Primo vo- *1. Spiritus adoptionis.*
catur Spiritus adoptionis: quia nobis testis est gra- Rom. 8.
tuitæ Dei benevolentiæ, qua nos Deus Pater in di- vers. 15.
lecto Unigenito complexus est, ut nobis esset in Pa-
trem, nosque ad precandi fiduciam animat, imo
verba dictat, ut intrepide clamemus *Abba Pater.*
Eadem ratione dicitur arrhabo & sigillum nostræ *2. Arrhabo & sigillum.*
hæreditatis: quia in mundo peregrinantes, & mor- 2 Cor. 1.
tuis similes è cælo ita vivificat, ut certi simus sub vers. 22.
fideli Dei custodia salutem nostram in tuto esse. Ephes. 1.
unde & vita esse dicitur propter justitiam. Quo- v. 13, 14.
niam vero arcana sua irrigatione ad germina justi- *3. Vita.*
tiæ proferenda nos fœcundat, vocatur sæpius aqua: Rom. 8.
ut apud Jesaiam, *Omnes sitientes venite ad aquas.* vers. 10.
Item, *Effundam Spiritum meum super sitientem, & * *4. Aqua.* Jesa. 55: 1.
flumina super aridam. Quibus respondet Christi sen- Jes. 44. 3.
tentia, quam nuper adduxi, *Siquis sitit, veniat ad* Joan. 7: 37.
me. Quanquam interdum à purgandi mundandi-
que energia sic nuncupatur: ut apud Ezechielem, Ezech. 36.
ubi Dominus aquas mundas promittit, quibus po- vers. 25.
pulum suum à sordibus abluet. Quoniam vero gra- *5. Oleum*
tiæ suæ liquore perfusos in vitæ vigorem restituit ac *& unctio.*
fovet, inde nomen obtinet olei & unctionis. Rur- Joan. 4: 14.
sum, quia concupiscentiæ nostræ vitis assidue exco- 1 Joan. 2.
quendo & exurendo, corda nostra incendit amore vers. 20.
Dei & studio pietatis, ab hoc quoque effectu merito *6. Ignis*
ignis appellatur. Denique nobis describitur quasi Luc 3: 16.
fons, unde ad nos manant cælestes omnes divitiæ: *7. Fons.*
vel Dei manus, qua suam potentiam exercet: quia *8. Manus*
virtutis suæ afflatu divinam nobis vitam sic inspirat, *Dei.*
ut non jam agamur ipsi à nobis, sed ejus actione ac
motu regamur: ut siqua sunt in nobis bona, fructus
sint gratiæ ipsius, nostræ vero sine ipso dotes, men-
tis sint tenebræ cordisque perversitas. Hoc quidem *Usus horum*
jam clare expositum est, donec intentæ sint in Spi- *elogiorum.*
ritum mentes nostræ, Christum jacere quodam-
modo otiosum: quia frigide eum extra nos, adeo-
que procul à nobis speculamur. Scimus autem non
aliis prodesse, nisi quorum est caput & primogeni- Eph. 4: 15.
tus inter fratres, qui denique eum induerunt. Facit Rom. 8: 29.
sola hæc conjunctio, ne inutiliter, quoad nos, cum Gal. 3: 27.
Salvatoris nomine venerit. Quo spectat sacrum illud
conjugium, quo efficimur caro de carne ejus, & ossa Eph. 5: 30.
ex ossibus, adeoque unum cum ipso: solo autem
Spiritu unit se nobiscum. Ejusdem Spiritus gratia
& virtute efficimur illius membra, ut nos sub se con-
tineat, vicissimque illum possideamus.

4. Verum, quia fides præcipuum est ejus opus, *Quum fides*
ad eam magna ex parte referuntur, quæ ad vim ejus *sit præci-*
& operationem exprimendam passim occurrunt: *puum opus*
quia nonnisi per eam nos in Euangelii lumen addu- *Spiritus S.*
cit; sicuti docet Joannes, *datam esse prærogativam* *propterea ad*
credentibus in Christum, ut sint filii Dei, qui non ex *eam magna*
carne & sanguine, sed ex Deo nati sunt. ubi Deum *ex parte referuntur,*
opponens carni & sanguini, supernaturale esse do- *quæ passim*
num asserit, quod fide recipiant Christum, qui alio- *in Scriptura*
qui suæ incredulitati dediti manerent. Cui simile *referuntur*
est illud Christi responsum, *Caro & sanguis non re-* *ad vim & efficaciam*
velavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est. quæ *Spiritus exprimendam.*
nunc breviter attingo: quia jam alibi copiose tracta-
vi. Simile est etiam illud Pauli, *Obsignatos fuisse* Joan. 1: 12.
Ephesios Spiritu promissionis sancto. Ostendit enim Matth. 16.
internum esse doctorem, cujus opera in mentes no- vers. 17.
stras penetrat salutis promissio, quæ alioqui aërem Eph. 1: 13.
duntaxat vel aures nostras feriret. Similiter ubi
Thessalonicenses dicit electos à Deo in sanctifica- 2 Thess. 2.
tione Spiritus & fide veritatis: quo contextu brevi- vers. 13.
ter admonet fidem ipsam non aliunde prodire, quam
à Spiritu. Quod apertius explicat Joannes, *Nos* 1 Joan. 3.
scimus quod manet in nobis è Spiritu, quem nobis dedit. vers. 24.
Item, *Ex hoc cognoscimus in eo nos manere, & ipsum* & 4: 13.
in

in nobis, quod dedit nobis ex Spiritu suo. Itaque discipulis suis, ut capaces essent cælestis sapientiæ, promisit Christus Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere. Ex hoc illi proprium munus attribuit, suggerere quæ ipse ore docuerat. quia frustra cæcis lux se offerret, nisi Spiritus ille intelligentiæ aperiret mentis oculos: ut rite clavem vocare queas, qua cælestis regni thesauri nobis reserantur, ejusque illuminationem mentis nostræ aciem ad videndum. Ideo Paulus tantopere commendat ministerium Spiritus: quia sine profectu clamarent doctores, nisi Christus ipse interior Magister suo Spiritu ad se traheret qui dati sunt à Patre. Ergo sicut in Christi persona reperiri diximus perfectam salutem: ita, ut fiamus ejus participes, baptizat nos in Spiritu sancto & igni, illuminans nos in Euangelii sui fidem, atque ita regenerans, ut simus novæ creaturæ: & profanis sordibus purgatos in sancta Deo templa consecrat.

Joan. 14. vers. 17.
2 Cor. 3:6.
Joan. 6:44.
Luc. 3: 16.

Cap. II.

De fide: ubi & definitio ejus ponitur, & explicantur quæ habet propria.

Hujus capitis tres præcipuæ sunt partes.

1. *Quædam ad disputationem de fide pertinentia breviter explicantur, à prima sectione ad decimam quartam. Et* primum *de fidei objecto, sect.* 1. Deinde, *de fide implicita, sect.* 2. 3. 4. 5. 6. Tertio *definitio fidei proponitur, sect.* 7. Quarto, *de multiplici significatione hujus vocis, sect.* 8. 9. 10. 11. 12. 13.
2. *Partium hujus definitionis, septima sectione propositæ, prolixa expositio, à sect.* 14. *ad* 40.
3. *Brevis confirmatio ejusdem definitionis Apostoli auctoritate, eaque occasione ostenditur relatio, quam ad se invicem habent fides, spes, & charitas, sect.* 41. 42. & 43.

Brevis repetitio præcipuorum quorundam capitum totius tractationis lib. 2.

VErum hæc omnia cognitu facilia erunt, ubi posita fuerit clarior fidei definitio: ut vim ejus & naturam teneant lectores. Repetere autem memoria convenit, quæ ante tradita fuerunt: quum Deus nobis per Legem præscribat quid agendum sit, siqua in parte lapsi fuerimus, terribile illud, quod edicit mortis æternæ judicium nobis incumbere. Rursum, quia non modo arduum, sed prorsus supra vires extraque omnem nostram facultatem est, Legem implere ut exigit: si nos duntaxat ipsos intuemur, & quæ meritis nostris digna sit conditio reputamus, nihil bonæ spei esse reliquum, sed à Deo abjectos sub æterno interitu jacere. Hoc tertio explicatum fuit, unam esse liberationis rationem, quæ nos à tam misera calamitate eruat: ubi apparet Christus Redemptor, per cujus manum cælestis Pater, pro sua immensa bonitate & clementia nostri misertus, succurrere nobis voluit; si quidem & solida fide misericordiam hanc amplectimur, & in ipsa constanti spe acquiescimus.

Scopus hujus capitis.

Hoc vero nunc expendere convenit, qualis esse hæc fides debeat, per quam regni cælestis possessionem adeunt quicunque adoptati sunt à Deo in filios; quando tantæ rei efficiendæ non quamlibet opinionem aut etiam persuasionem parem esse constat.

Necessitas doctrinæ de fide.

Atque eo majore cura & studio dispicienda est nobis & disquirenda germana fidei proprietas, quo perniciosior hodie est in hac parte multorum hallucinatio. Siquidem bona pars orbis, audito ejus nomine, nihil altius concipit, quam vulgarem quendam Euangelicæ historiæ assensum. imo quum in scholis de fide disputant, Deum ejus objectum simpliciter vocando, evanida speculatione (ut alibi diximus) miseras animas rapiunt transversum magis, quam ad scopum dirigant. Nam quum Deus lucem inaccessam habitet, Christum medium occurrere necesse est. Unde & se lumen mundi vocat: & alibi, viam, veritatem & vitam: quia ad Patrem (qui fons est vitæ) nisi per ipsum nemo venit: quia solus Patrem cognoscit, deinde fideles, quibus eum voluerit patefacere. Secundum hanc rationem Paulus nihil se cognitu eximium ducere asserit præter Christum: & Actorum vigesimo se prædicasse refert fidem in Christum. & alibi Christum ita loquentem inducit, *Mittam te inter Gentes, ut accipiant remissionem peccatorum & sortem inter sanctos, per fidem, quæ est in me.* Et Paulus in ejus persona nobis visibilem esse Dei gloriam testatur, vel (quod idem valet) illuminationem cognitionis gloriæ Dei in ejus facie lucere. Verum quidem est in unum Deum fidem respicere: sed illud quoque addendum est, ut agnoscat quem ille misit Jesum Christum. Quia Deus ipse procul absconditus lateret, nisi nos irradiaret fulgor Christi. In hunc finem quicquid habebat Pater, apud Unigenitum deposuit, ut in eo se patefaceret: ut ipsa bonorum communicatione exprimeret veram gloriæ suæ imaginem. Siquidem, ut dictum est Spiritu nos trahi oportere, ut ad Christum quærendum incitemur: ita vicissim monendi sumus, invisibilem Patrem non alibi quam in hac imagine quærendum esse. Qua de re eleganter Augustinus, qui de fidei scopo disserens, *sciendum esse* tradit, *quo sit eundum & qua:* tum continuo post colligit, *munitissimam adversus omnes errores viam esse eundem Deum & hominem. Deum enim esse, quo tendimus; hominem, qua imus: utrumque autem nonnisi in Christo inveniri.* Nec vero Paulus, dum fidem erga Deum prædicat, in animo habet evertere quod toties inculcat de fide, quæ totam suam stabilitatem habet in Christo. Petrus vero aptissime utrumque connectit, dicens *per ipsum nos in Deum credere.*

Quam obscurant Scholastici, Deum fidei objectum (omisso Christo) constituentes. Is autem variis testimoniis refelluntur.

1 Tim. 6. vers. 16.
Joan. 8: 12.
Joan. 14: 6.
Luc. 10: 22.
1 Cor. 2: 2.
Actor. 26. v. 17, 18.
2 Cor. 4: 6.
lib. 11. de civit. Dei cap. 2.
1 Petr. 1. vers. 21.

Dogma commentum de fide implicita impugnatur.

2. Ergo hoc malum, ut alia innumera, Scholasticis acceptum referri par est, qui velut obducto velo Christum texerunt, in cujus intuitum nisi recta intenti simus, per multos labyrinthos semper vagari continget. Præterquam vero, quod caliginosa sua definitione totam vim fidei deterunt ac fere exinaniunt, commentum fabricarunt implicitæ fidei, quo nomine crassissimam ignorantiam ornantes, miseræ plebeculæ cum magna pernicie illudunt. Imo (ut verius & apertius dicam quod res est) commentum hoc veram fidem non modo sepelit, sed penitus destruit. Hoccine credere est, nihil intelligere, modo sensum tuum obedienter Ecclesiæ submittas? Non in ignoratione, sed in cognitione sita est fides: atque illa quidem non Dei modo, sed divinæ voluntatis. Nec enim ex eo salutem consequimur, vel quod parati sumus pro vero amplecti quicquid Ecclesia præscripserit, vel quod inquirendi cognoscendique provinciam ad ipsam relegamus: sed quando Deum agnoscimus nobis esse propitium Patrem, reconciliatione per Christum facta; Christum vero in justitiam, sanctificationem, & vitam nobis esse datum. Hac (inquam) cognitione, non sensus nostri submissione, ingressum in regnum cælorum obtinemus. Nam quum dicit Apostolus, *corde credi ad justitiam, ore confessionem fieri ad salutem*, non satis esse indicat siquis implicite credat quod non intelligat, nec etiam inquirat: sed explicitam requirit divinæ bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra justitia.

vide Chrysostom. in Joan. Hom. 16.

Fidem enim destruit, quæ in cognitione divinæ voluntatis sita est.

Quæ sit hæc voluntas, & quam necessaria ejusdem cognitio.

Rom. 10. vers. 10.

Multa quidem sunt & quæ.

3. Equidem non inficior (qua sumus ignorantia circumsepti) quin plurima nobis implicita nunc

sint,

nobis implicita.

sint, & etiam sint futura, donec deposita carnis mole propius ad Dei præsentiam accesserimus: in quibus ipsis nihil magis expediat, quam judicium suspendere, animum autem offirmare ad tenendam cum Ecclesia unitatem. Verum hoc prætextu ignorantiam humilitate temperatam, fidei nomine insignire, absurdissimum est. Fides enim in Dei & Christi cognitione, nou in Ecclesiæ reverentia jacet. Et videmus qualem labyrinthum ista sua implicatione siot fabricati, ut quidvis, nullo cum delectu, dum sub Ecclesiæ obtruditur titulo, ab imperitis instar oraculi arripiatur, interdum etiam prodigiosissimi errores. Quæ inconsiderata facilitas, quum certissimum sit in ruinam præcipitium, ab iis tamen excusatur: quia definite nihil credat, sed apposita conditiooe, Si talis Ecclesiæ sit fides. Ita in errore veritatem, in cæcitate lucem, in ignorantia rectam scientiam teneri fingunt. Quibus refutandis ne longius immoremur, tantum admonemus Lectorem, ut ipsa cum nostris conferat: ipsa enim veritatis perspicuitas satis expeditam per se refutationem suggeret. Neque enim apud eos hoc quæritur, an implicita sit fides multis ignorantiæ reliquiis, sed definiunt, ritę credere qui in sua inscitia stupent, adeoque sibi indulgent, modo Ecclesiæ auctoritati & judicio de rebus incognitis assentiantur. Quasi vero Scriptura passim nou doceat cum fide conjunctam esse intelligentiam.

Attamen fides in Dei & Christi cognitione, non in Ecclesia reverentia, jacet.

Joan. 17:3.

Alia refutatio, ab absurdis quæ hoc dogma consequuntur.

4. Nos vero fidem, quamdiu in mundo peregrinamur, implicitam esse concedimus, non solum quia nos multa adhuc latent; sed quia multis errorum nebulis circumdati, non omnia assequimur. Nam perfectissimi cujusque summa sapientia est proficere, placidaque docilitate longius eniti. Itaque fideles hortatur Paulus, ut siqua de re alii ab aliis dissentiant, expectent revelationem. Et sane experientia docet, donec carne simus exuti, minus uos assequi quam optandum esset: ac quotidie legendo in multos obscuros locos incidimus, qui nos ignorantiæ coarguunt. Atque hoc freno in modestia nos Deus retinet, fidei mensuram singulis assignans, ut optimus etiam quisque doctor ad discendum paratus sit. Ac insigma hujus fidei implicitæ exempla io Christi discipulis notare licet, antequam plenam illuminationem adepti essent. Videmus quam difficulter rudimenta ipsa gustent, ut hæsitent in minimis quibusque, ut à Magistri ore pendentes, non tamen multum promoveant: quin etiam, dum ad monumentum accurrunt mulierum admonitu, resurrectio Magistri illis instar somnii est. Quum illis fidei testimonium ante reddiderit Christus, ea prorsus fuisse vacuos dicere fas oon est: imo, nisi persuasi fuissent Christum resurrecturum esse, concidisset in illis omne studium. Nec vero superstitio traxit mulieres, ut cadaver hominis extincti aromatibus condirent, de cujus vita nulla spes foret: sed quamvis fidem haberent ejus verbis, quem sciebant veracem esse; ruditas tamen, quæ adhuc occupabat eorum mentes, fidem caligine obvolvit, ut essent fere attoniti. Unde etiam dicuntur tunc demum credidisse, ubi re ipsa ab ipsis comperta fuit sermonum Christi veritas: non quod credere inceperint; sed quia occultæ fidei semen, quod in eorum cordibus velut emortuum erat, tunc recepto vigore emersit. Vera ergo in illis fuit, sed implicita fides: quia reverenter Christum pro unico doctore amplexi erant. Deinde ab ipso edocti, statuebant sibi esse auctorem salutis: denique credebant è cælo venisse, ut per gratiam Patris discipulos illuc colligeret. Nec vero familiarior hujus rei probatio quærenda est, quam quod in cunctis semper mixta est fidei incredulitas.

Quo sensu nostra fides agnoscenda sit implicita.

Phil. 3:15.

Exempla in Apostolis.

In mulieribus piis.

In omnibus credentibus.

5. Vocare etiam fidem implicitam licet, quæ tamen proprie nihil aliud est quam fidei præparatio. Plerosque credidisse Euangelistæ referunt, qui tantum miraculis in admirationem rapti, non ultra progressi sunt, quam Christum esse Messiam qui promissus fuerat: quamvis ne tenui quidem Euangelii doctrina imbuti essent. Talis observantia, quæ eos subegit ut Christo libenter se subjicerent, ornatur fidei titulo: cujus tamen nonnisi initium fuit. Sic aulicus ille, qui de filii sanatione promissioni Christi credidit, domum reversus (teste Euangelista) denuo credidit: nempe, quia primo instar oraculi habuit, quod audierat ex ore Christi: deinde ejus auctoritati se addixit, ad recipiendam doctrinam. Quanquam sciendum est, ita fuisse docilem & paratum ad discendum, ut tamen verbum *credendi* priore loco particularem fidem denotet, secundo loco eum numeret inter discipulos, qui nomen Christo dederant. Non absimile exemplum in Samaritanis proponit Joannes, qui mulieris sermoni crediderunt, ut fervide ad Christum accurrerent, qui tamen eo audito sic loquuntur, *Jam non credimus ob sermonem tuum, sed eum audivimus, & scimus quod Servator sit mundi.* Ex his patet, eos etiam qui primis elementis nondum sunt imbuti, modo ad obediendum ferantur, vocari Fideles, non quidem proprie, sed quatenus Deus pro sua indulgentia pium illum affectum tanto honore dignatur. Sed hæc docilitas cum proficiendi desiderio longe distat à crassa ignorantia, in qua torpent, qui fide implicita (qualis fingitur à Papistis) contenti sunt. Nam si Paulus severe eos damnat, qui semper discentes, nunquam ad scientiam veritatis perveniunt; quanto graviorem ignominiam merentur, qui data opera affectant nihil scire?

Est item implicita fides, seu fidei præparatio in quibusdam.

Joan. 4. v. 50. & 53.

Joan 4:42.

Sed hæc docilitas longe distat à fide implicita Scholasticorum.

2 Tim. 3. vers. 7.

6. Hæc igitur vera est Christi cognitio, si eum, qualis offertur à Patre, suscipimus, nempe Euangelio suo vestitum: quia sicuti in scopum fidei nostræ ipse destinatus est, ita nonnisi præeunte Euangelio, recta ad eum tendemus. Et certe illic nobis aperiuntur thesauri gratiæ: quibus clausis, parum nobis Christus prodesset. Sic Paulus fidem doctrinæ iodividuam comitem addit his verbis, *Non ita didicistis Christum: siquidem edocti estis, quæ sit veritas in Christo.* Neque sic tamen ad Euangelium restringo fidem, quin fatear à Mose & Prophetis traditum fuisse quod ad eam ædificandam sufficeret: sed quia plenior Christi manifestatio in Euangelio exhibita est, merito vocatur à Paulo doctrina fidei. Qua etiam ratione alibi dicit, *fidei adventu Legem abolitam fuisse:* hac voce comprehendens novum & insolitum docendi genus, quo Patris misericordiam magis illustravit, & de salute nostra certius testatus est Christus, ex quo apparuit Magister. Quanquam facilior erit & aptior methodus, si gradatim à genere ad speciem descendimus. Principio admonendi sumus, perpetuam esse fidei relationem cum verbo, nec magis ab eo posse divelli, quam radios à Sole, unde oriuntur. Ideo apud Jesaiam clamat Deus, *Audite me, & vivet anima vestra.* Et hunc eundem fidei fontem demonstrat Joannes his verbis, *Hæc scripta sunt, ut credatis.* Propheta quoque hortari volens populum ad fidem, *Hodie*, inquit, *si vocem ejus audieritis:* & *audire* passim accipitur pro *credere.* Denique non frustra Deus apud Jesaiam hac nota discernit filios Ecclesiæ ab extraneis, quod omnes erudiet, ut sint ab ipso edocti: quia si promiscuum esset beneficium, cur ad paucos dirigeret sermonem? Cui respondet, quod passim Euangelistæ fideles & discipulos ponunt tanquam synonyma, ac præsertim Lucas in Actis Apostolorum sæpius: quin etiam hoc epitheton ad mulierem usque extendit, Actor. 9. Quare si ab hoc scopo, in quem collimare debet, vel minimum deflectit fides, naturam suam non retinet, sed incerta est credulitas, & vagus mentis error. Idem verbum basis est, qua fulcitur & sustinetur: unde si declinat, corruit. Tolle igitur verbum, & nulla jam restabit fides. Non hic disputamus, an ad seminandum Dei sermonem, unde

Ejusmodi autem est verbi Dei relatio ad fidem: ut verbum sit fons ac basis fidei, ac veluti speculum in quo Deum intuetur.

Eph 4:20.

1 Tim. 4. vers. 6.
Rom. 10. vers. 4.

Confirmatio, variis Scripturæ testimoniis.

Jesa. 55: 3.
Joan. 20. vers. 31.
Psal. 95: 8.
Jesa. 53: 13.

Actor. 6. v. 1. 2. 7. & 9. v. 1, 10, 15, 25, 26, 38. & 28. v. 26, 29. & 13: 52. & 14: 20, 22.

Denique, absque verbi cognitione nulla potest esse fides.

unde fides concipiatur, necessarium sit hominis ministerium, quod alibi tractabimus: sed verbum ipsum, utcunque ad nos deferatur, instar speculi esse dicimus, in quo Deum intueatur fides. Sive igitur hominis operam in hoc Deus adhibeat, sive sola sua virtute operetur, semper tamen iis, quos ad se trahere vult, per verbum suum se repræsentat. Unde

Rom. 1: 5. & fidem definit Paulus obedientiam, quæ præstatur

Phil. 2: 17. Evangelio, & obsequium fidei laudat in Philippensibus. Neque enim unum id in fidei intelligentia agitur, ut Deum esse noverimus, sed etiam, imo hoc præcipue, ut qua sit erga nos voluntate, intelligamus. Neque enim scire, quis in se sit, tantum nostra refert, sed qualis esse nobis velit. Jam ergo habemus fidem esse divinæ erga nos voluntatis notitiam ex ejus verbo perceptam.

Summa disputationis adversus dogma Scholasticorum de fide implicita.

Hujus autem fundamentum est, præsumpta de veritate Dei persuasio. De cujus certitudine, quamdiu secum animus tuus disceptabit, dubiæ & infirmæ, vel potius nullius auctoritatis erit verbum. Neque etiam sufficit Deum credere veracem, qui nec fallere nec mentiri possit, nisi constituas proculdubio, quicquid ab ipso prodit, sacrosanctam esse & inviolabilem veritatem.

Quid propriè fides in verbo Dei respiciat.

7. Sed quoniam nec ad vocem Dei quamlibet cor hominis in fidem erigitur, inquirendum adhuc est, quid propriè fides in verbo respiciat. Vox Dei

Gen. 2: 17. erat ad Adam, *Morte morieris*: vox Dei ad Cain,

Gen. 4: 10. *Sanguis fratris tui clamat ad me de terra*: sed quæ nihil per se, nisi fidem quatefacere queant: tantum abest, ut stabiliendæ sint idoneæ. Non negamus interim, quin fidei officium sit veritati Dei subscribere, quoties & quicquid & quocunque modo loquitur: sed quærimus modo, quid in verbo Domini reperiat fides, quo nitatur & recumbat. Ubi solam indignationem & vindictam conscientia nostra conspicit, quomodo non trepidabit & exhorrescet? Deum autem quem exhorrescat, quomodo non refugeret? Atqui Deum quærere fides debet, non refugere. Constat ergo nondum plenam haberi à nobis fidei definitionem: quando voluntatem Dei qualemcunque nosse, pro fide censendum non est. Quid si in locum voluntatis, cujus sæpe tristis est nuncius & formidabile præconium, benevolentiam seu misericordiam subjiciamus? Ita certe ad fidei ingenium propius accesserimus. tum enim ad Deum quærendum allicimur, postquam didicimus salutem nobis apud eum esse repositam: quod ipsum nobis confirmatur, ubi sibi curæ studioque eam esse declarat.

Gratiæ videlicet promissionem.

Proinde gratiæ promissione opus est, qua nobis testificetur se propitium esse Patrem: quando nec aliter ad eum appropinquare possumus, & in eam solam reclinare cor hominis potest. Hac ratione in Psalmis passim junguntur hæc duo, sicuti inter se cohærent, misericordia & veritas: quia nec quicquam nos juvaret scire Deum esse veracem, nisi clementer nos ad se alliceret: nec ejus misericordiam amplecti nostrum esset, nisi eam sua voce offerret. *Ve-*

Psal. 40: 11. *ritatem tuam & salutem prædicavi: non celavi bonitatem tuam & veritatem tuam. Bonitas tua & veritas*

Psal. 36: 6. *custodiant me.* Alibi, *Misericordia tua ad cælos, veritas*

Psal. 25: 10. *tua usque ad nubes.* Item, *Omnes viæ* JEHOVÆ *cle-*

Psal. 117: 2. *mentia & veritas custodientibus fœdus ejus.* Item, *Multiplicata est super nos misericordia ejus, & veritas Do-*

Psal. 138: 2. *mini manet in æternum.* Item, *Canam nomini tuo super misericordia & veritate tua.* Omitto quod in eandem sententiam apud Prophetas legitur, *Deum clementem esse & fidelem in promissis.* Temere enim statuemus Deum nobis propitium, nisi de se testetur ipse, nosque sua invitatione præveniat, ne dubia vel obscura sit voluntas.

Quæ in Christo nobis offertur.

Jam autem visum est, unicum amoris pignus esse Christum: sine quo sursum & deorsum apparent odii & iræ signa. Jam quum non multum habitura sit momenti divinæ bonitatis notitia, nisi in ea nos acquiescere faciat, excludenda est dubitatione mixta intelligentia, quæ non solide sibi constet, sed ipsa secum disceptet. At vero plurimum abest, quin mens hominis, ut cæca est & obtenebrata, ad percipiendam usque Dei voluntatem penetret ac conscendat, atque etiam cor, ut perpetua hæsitatione fluctuatur, securum in ea persuasione resideat.

Modo cum fide amplectamur.

Itaque aliunde & mentem illuminari, & cor obfirmari convenit, quo Dei verbum plenam apud nos fidem obtineat. Nunc justa fidei definitio nobis constabit, si dicamus esse divinæ erga nos benevolentiæ firmam certamque cognitionem, quæ gratuitæ in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum & revelatur mentibus nostris, & cordibus obsignatur.

Cujus fidei justa proponitur definitio.

8. Verum antequam ultra progrediar, quædam procemia necessaria erunt ad nodos explicandos, qui obstaculum alioqui afferre possent lectoribus. Ac primo refutanda est, quæ in scholis volitat nugatoria fidei formatæ & informis distinctio. Imaginantur enim eos credere quicquid cognitu necessarium est ad salutem, qui nullo timore Dei, nullo pietatis sensu tanguntur.

Scholasticorum nugatoria distinctio de fide formata & informi refellitur.

Lombard. l. 3. dist. 23.

Quasi vero Spiritus sanctus corda nostra in fidem illuminando, non sit nobis adoptionis nostræ testis. Superciliose tamen, tota Scriptura reclamante, persuasionem illam timore Dei vacuam, fidei nomine dignantur. Cum eorum definitione longius confligari opus non est, quam fidei naturam simpliciter enarrando, qualis verbo Dei traditur. Unde liquido patebit, quam imperite & insulse de ipsa strideant magis quam loquantur. Partem jam attigi, reliqua suo loco deinde subjiciam. Nunc dico, nihil eorum commento posse fingi absurdius. Fidem assensum esse volunt, quo recipiet quilibet Dei contemptor, quod ex Scriptura profertur. Atqui primo videndum erat, sibine quisque proprio Marte fidem accersat: an Spiritus sanctus per eam testis sit adoptionis. Itaque pueriliter ineptiunt, quærendo an eadem sit fides, quam superveniens qualitas format: an vero diversa & nova.

A consideratione naturæ fidei, quæ Spiritus Dei donum est, quod à pio affectu nullo modo potest distrahi.

Unde certo apparet ita garriendo de singulari Spiritus dono nunquam cogitasse: quia initium credendi jam in se reconciliationem continet, qua homo ad Deum accedit. Quod si expenderent illud Pauli, *Corde creditur ad justitiam*, fingere desinerent frigidam illam qualitatem. Si una hæc nobis

Rom. 10. vers. 10.

suppeteret ratio, valere deberet ad litem finiendam: assensionem scilicet ipsam, sicuti ex parte attigi, & fusius iterum repetam, cordis esse magis quam cerebri, & affectus magis quam intelligentiæ. Qua ratione obedientia vocatur fidei, cui nullum aliud ob-

Rom. 1: 5.

sequium præfert Dominus. & merito, quando illi sua veritate nihil est pretiosius: quam à credentibus, quasi subscriptione facta, obsignari Joannes Baptista

Joan. 3: 33.

est testis. Quoniam res minime dubia est, uno verbo statuimus, eos inepte loqui, quum fidem formari dicunt, accessione piæ affectionis ad assensum facta: quum assensus quoque pia affectione constet: qualis saltem in Scripturis demonstratur. Sed alterum multo clarius argumentum se etiamnum offert. Quum enim fides Christum amplectatur, ut nobis offertur à Patre: ille vero non in justitiam modo, peccatorum remissionem & pacem offeratur, sed in sanctificationem quoque & fontem aquæ vivæ: eum haud dubie rite cognoscere nunquam poterit, quin sanctificationem Spiritus simul apprehendat. Aut si quis apertius id dictum cupiat, Fides in Christi notitia sita est. Christus nisi cum Spiritus sui sanctificatione cognosci nequit. Consequitur, fidem à pio affectu nullo modo esse distrahendam.

Objectio ex Pauli dicto.

9. Quod solent obtrudere, quod ait Paulus, *Si-*

1 Cor. 13. vers. 2.

quis (scilicet) *omnem fidem habeat, ut montes transferat, charitatem vero non habeat, eum nihil esse*, quo fidem charitate spoliatam deforment: non animadvertunt, quid eo loco sit Apostolo fides.

Responsio.

1 Cor. 12. vers. 10.

Quum enim proximo capite disseruisset de variis donis Spiritus, in quibus reposuerat genera linguarum, virtutes, prophetiam, & hortatus esset Corinthios ad sectanda

ibid. v. 31.

ex

ex iis meliora, hoc est, unde plus fructus & emolumenti rediret ad totum Ecclesiæ corpus: subjicit, excellentiorem adhuc se viam demonstraturum. Ejusmodi dona omnia utcunque per se excellentia sint, nihili tamen æstimanda esse, nisi charitati serviant. Esse enim in Ecclesiæ ædificationem data: in eam nisi conferantur, perdere suam gratiam. Ad id probandum distributione utitur, repetens eadem illa, quæ superius recensuerat, dona; sed aliis nominibus. Pro eodem autem usurpat virtutes, & fidem: nempe, pro edendorum miraculorum facultate. Quum ergo hæc sive virtus sive fides particulare sit donum Dei, quo impius quispiam & pollere queat & abuti, ut dono linguarum, ut prophetia, ut aliis charismatibus, non mirum si à charitate separetur. Totus autem istorum error in eo est, quod quum vocabulum fidei sit πολύσημον, significati diversitate non observata, perinde pugnant acsi eadem ubique foret acceptio. Locus Jacobi, quem in ejusdem erroris patrocinium accersunt, alibi discutietur. Quanquam vero plures esse fidei formas, docendi causa concedimus, dum volumus ostendere, qualis sit in impiis Dei notitia: unicam tamen piorum fidem, ut Scriptura docet, agnoscimus & prædicamus. Credunt certe plurimi Deum esse, Evangelicam historiam ac reliquas Scripturæ partes veras esse arbitrantur: (quale fere judicium esse solet de iis, quæ vel olim gesta narrantur, vel ipsi præsentes spectavimus) sunt etiam qui ultra procedunt: nam & Dei sermonem pro certissimo habent oraculo, nec ejus præcepta prorsus negligunt, & minis & promissionibus utcunque commoventur. Talibus quidem fidei testimonium tribuitur, sed per συνεκδοχήν: quoniam Dei verbum non impugnant manifesta impietate, vel rejiciunt, vel contemnunt: sed quandam potius obedientiæ speciem præ se ferunt.

Error Scholasticorum in eo est, quod vocem multiplicis significationis synonymam esse somniant.

infra c. 17. sect. 1.

Fidei testimonium abusive duobus hominum generibus tribuitur.

10. Verum hæc fidei, seu umbra, seu imago, ut nullius est momenti, ita indigna est fidei appellatione: à cujus solida veritate quam procul absit, tametsi mox fusius videbitur, nihil tamen impedit nunc obiter indicari. Credidisse dicitur Simon Magus, qui tamen suam incredulitatem paulo post prodit. Quod fides illi tribuitur, non intelligimus cum quibusdam, simulasse verbis, quam in corde nullam haberet: sed potius arbitramur Evangelii majestate victum, qualemcunque fidem adhibuisse, atque ita Christum, vitæ & salutis auctorem agnovisse, ut libenter illi nomen daret. Eodem modo credere ad tempus dicuntur in Evangelio Lucæ, ii quibus verbi semen, antequam fructificet, præfocatur: aut etiam nullis dum actis radicibus arescit mox & deperit. Tales non dubitamus quodam verbi gustu affectos ipsum avide arripere, & divinam ejus virtutem persentiscere: ut fallaci fidei simulatione non hominum oculis modo imponant, sed suis ipsorum animis. Ipsissimam enim pietatem esse sibi persuadent illam quam Dei verbo deferunt reverentiam, quia nullam esse impietatem reputant, nisi manifestum & confessum ejus vel probrum vel contemptum. Qualiscunque autem illa est assensio, ad cor ipsum usque minime penetrat, ut illic defixa resideat: & quanquam radices egisse interdum videtur, vivæ tamen illæ non sunt. Tot vanitatis recessus habet, tot mendacii latebris scatet cor humanum, tam fraudulenta hypocrisi obtectum est, ut seipsum sæpe fallat. At vero qui talibus fidei simulachris gloriantur, intelligant diabolis nihilo se in hac parte præcellere. Priores certe illi sunt multo inferiores, qui stupidi audiunt & intelligunt, quorum notitia diaboli contremiscunt: alii in hoc pares sunt, quod qualiscunque sensus, quo tanguntur, in terrorem tandem exit & consternationem.

Quid de hac attributione sit sentiendum.

Actor. 8. v. 13, 18.

Credentes ad tempus, qui.

Luc. 8. v. 7, 13.

Hypocritarum fides.

Cum quibus conferendi sint.

Jac. 2: 19.

Fides cur reprobis tribuatur.

11. Scio quibusdam durum videri, ubi fides reprobis tribuitur: quum Paulus eam fructum electionis esse asserat. qui tamen nodus facile solvitur: quia etsi in fidem non illuminantur, nec Evangelii efficaciam vere sentiunt, nisi qui præordinati sunt ad salutem: experientia tamen ostendit, reprobos interdum simili fere sensu atque electos affici, ut ne suo quidem judicio quicquam ab electis differant. Quare nihil absurdi est, quod cælestium donorum gustus ab Apostolo, & temporalis fides à Christo illis adscribitur: non quod vim spiritualis gratiæ solide percipiant ac certum fidei lumen: sed quia Dominus, ut magis convictos & inexcusabiles reddat, se insinuat in eorum mentes, quatenus sine adoptionis Spiritu gustari potest ejus bonitas. Siquis objiciat, nihil igitur amplius restare fidelibus, unde certo adoptionem suam æstiment: respondeo, quamvis magna sit similitudo & affinitas inter Dei electos, & qui fide caduca ad tempus donantur, vigere tamen in solis electis fiduciam illam, quam celebrat Paulus, ut pleno ore clament, *Abba, Pater*. Ergo, ut solos electos semine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, ut nunquam dispereat semen vitæ eorum cordibus insitum: ita solide in illis obsignat adoptionis suæ gratiam, ut stabilis ac rata sit. Sed hoc minime obstat, quin illa inferior Spiritus operatio cursum suum habeat etiam in reprobis. Interea docentur fideles, sollicite & humiliter seipsos excutere, ne pro fidei certitudine obrepat carnis securitas. Adde, quod reprobi nunquam sensum gratiæ, nisi confusum percipiunt, ut umbram potius apprehendant, quam solidum corpus: quia peccatorum remissionem Spiritus proprie in solis electis obsignat, ut eam speciali fide in usum suum applicent. Merito tamen dicuntur reprobi Deum credere sibi propitium: quia donum reconciliationis, licet confuse, nec satis distincte, suscipiunt: non quod ejusdem vel fidei, vel regenerationis participes sint cum filiis Dei; sed quia commune cum illis fidei principium habere videntur, sub integumento hypocriseos. Nec vero nego, quin huc usque eorum mentes irradiet Deus, ut ejus gratiam agnoscant: sed sensum illum à peculiari testimonio, quod reddit suis electis, ita distinguit, ut ad solidum effectum & fruitionem non perveniant. Non enim ideo se propitium illis demonstrat, quia vere ex morte ereptos in custodiam suam recipiat, sed tantum illis manifestat præsentem misericordiam. Viva autem fidei radice solos electos dignatur, ut in finem usque perseverent. Ita diluitur objectio illa, si vere gratiam suam demonstrat Deus, hoc perpetuo fixum esse: quia nihil obstat, quominus præsenti gratiæ suæ sensu, qui postea evanescit, Deus aliquos illustret.

1 Thess. 1. vers. 4, 5.

Objectio.

Responsio.

Gal. 4: 6.

Quem gratiæ sensum reprobi percipiant.

Electi quomodo à reprobis discernantur.

12. Quanquam etiam fides divinæ erga nos benevolentiæ notitia est, & certa de ejus veritate persuasio: non mirum tamen est divini amoris sensum in temporariis evanescere, qui licet fidei sit affinis, ab ea tamen multum differt. Voluntas Dei immutabilis est, fateor, & semper ejus veritas sibi constat. Atqui nego huc usque progredi reprobos, ut in arcanam illam revelationem penetrent, quam solis electis Scriptura vendicat. Nego igitur eos vel Dei voluntatem, ut est immutabilis, capere, vel ejus veritatem constanter amplecti: quia in sensu evanido subsidunt. sicuti arbor non satis alte plantata, ut vivas radices agat, temporis successu arescit: licet per aliquot annos non flores tantum & folia emittat, sed etiam fructus. Denique, sicut primi hominis defectione deleri potuit ex ejus mente & anima imago Dei; ita mirum non est, si quibusdam gratiæ suæ radiis reprobos illuceat, quos postea extingui patitur. Nec vero quicquam impedit, quominus leviter alios tingat Evangelii sui notitia, alios penitus imbuat. Hoc interim tenendum est, quantumvis exigua sit ac debilis in electis fides, quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est ac sigillum suæ adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse ejus sculpturam: reprobos vero tali luce aspergi,

Cur fides temporaria sit in reprobis.

Cur firma & perpetua in electis.

quæ

Ratio, respectu reproborum.

quæ postea dispereat. Neque tamen fallacem esse Spiritum: quia semen, quod jacit in eorum cordibus, non vivificat, ut semper maneat incorruptibile, sicuti in electis. Ultra procedo: nam quum ex Scripturæ doctrina, & quotidiano usu constet reprobos interdum affici divinæ gratiæ sensu, quoddam mutui amoris desiderium in illorum cordibus excitari necesse est.

Exemplum.

Sic in Saule ad tempus viguit pius affectus, ut Deum amaret, à quo paterne se tractari sciens, aliqua bonitatis ejus dulcedine capiebatur. At quemadmodum radicitus non hæret in reprobis de paterno Dei amore persuasio: ita non solide eum redamant ut filii, sed mercenario quodam affectu ducuntur. Nam soli Christo hac lege datus est Spiritus ille amoris, ut eum membris suis instillet. nec certe
Rom. 5: 5. longius, quam ad electos patet illud Pauli, *Diffusa est charitas Dei in corda nostra per Spiritum sanctum, qui datus est nobis:* nempe charitas, quæ illam, quam supra attigi, invocationis fiduciam generat.

Cur Deus irascatur filiis suis.

Sicuti ex opposito videmus, Deum mirabiliter irasci filiis suis, quos amare non desinit: non quod apud se eos oderit, sed quia terrere eos vult iræ suæ sensu, ut superbiam carnis humiliet, torporem excutiat, & ad pœnitentiam sollicitet. Itaque eodem tempore & iratum sibi, vel peccatis suis, & propitium concipiunt: quia non ficte iram ejus deprecantur, ad quem tamen cum tranquilla fiducia confugiunt. His quidem constat, quosdam non simulare fidem, qui tamen vera fide carent: sed dum subito zeli impetu feruntur, seipsos falsa opinione decipiunt. Nec dubium est, quin ipsos occupet socordia, ne cor suum probe, ut par erat, examinent. Tales fuisse
Joan. 2. v. 24, 25. probabile est, quibus (teste Joanne) Christus seipsum non credebat, quum tamen in ipsum crederent: quia noverat omnes, & sciebat quid esset in homine.

Quo sensu à fide multi excidere dicantur.

Quod nisi à communi fide multi exciderent (communem appello, quia magna est similitudo & affinitas fidei temporalis cum viva & perpetua) non di-
Joan. 8: 31. xisset Christus discipulis, *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis: & cognoscetis veritatem: & veritas vos liberos reddet.* Eos enim compellat, qui amplexi erant ejus doctrinam, & hortatur ad profectum fidei, ne torpore suo lumen, quod datum
Tit. 1: 1. est, extinguant. Ideo Paulus fidem electis peculiariter vendicat, significans multos evanescere, quia vivam radicem non traxerunt. Sicuti etiam loqui-
Matth. 15. vers. 13. tur Christus apud Matthæum, *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* In aliis crassius est mendacium, quos Deo & hominibus illudere non pudet. In hoc genus hominum, qui fallaci præ-
Jac. 2: 14. textu impie fidem profanant, invehitur Jacobus.
1 Tim. 1. vers. 5. Nec Paulus requireret à filiis Dei fidem non fictam, nisi quia multi sibi audacter arrogant quod non habent, & inani fuco vel alios, vel interdum seipsos
ibidem, vers. 19. fallunt. Itaque bonam conscientiam arcæ comparat, in qua custoditur fides: quia multi ab illa excidendo circa hanc naufragium fecerunt.

Fidei varia significationes.

1. Sumitur pro sana pietatis doctrina.

13. Tenenda etiam est ambigua verbi significatio: sæpe enim *fides* tantundem valet ac sana pietatis doctrina, sicut eo quem nuper citavimus loco, & eadem epistola, ubi Paulus *diaconos tenere vult mysterium fidei in pura conscientia.* Item, ubi denunciat quorundam defectionem à fide. Ex opposito autem
1 Tim. 3. vers. 9. dicit *enutritum fuisse Timotheum verbis fidei.* Item,
1 Tim. 4. v. 1. & 6. ubi dicit, *profanas inanitates & oppositiones falso nominatæ scientiæ, in causa esse ut multi à fide discedant:*
2 Tim. 2. vers. 16. quos alibi reprobos vocat circa fidem. Sicuti rursum ubi Tito præcipit, *Admone eos, ut sani sint in fide:*
Tit. 1: 13. & 2: 2. sanitatis voce nihil aliud intelligit, quam doctrinæ puritatem, quæ hominum levitate facile corrumpi-
Col. 2: 3. tur & degenerat. Nempe quia in Christo, quem possidet fides, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ, merito extenditur ad totam cælestis doctrinæ summam, à qua non potest separari.

2. Aliquando restringitur ad particulare aliquod objectum.

Contra ad particulare aliquod objectum aliquando restringitur: sicuti quum dicit Matthæus *Christum fidem eorum vidisse, qui per tegulas paralyticum demiserant:* & ipse clamat, *se non invenisse tantam fidem in Israël, quantam Centurio attulerat.* Atqui proba-
Mat. 9: 2. Mat. 8: 10. bile est, intentum prorsus fuisse ad filii sanationem, cujus cura occupaverat totum ejus animum: sed quia solo Christi nutu & responso contentus, corporalem præsentiam non flagitat, hujus circumstantiæ causa tantopere extollitur ejus fides. Et nuper docuimus, Paulum accipere *fidem* pro dono miraculo-
1 Cor. 13. vers. 10. rum: quo pollent, qui nec Spiritu Dei sunt regeniti, nec eum serio colunt.

3. Significat etiam Ecclesiæ ministerium, seu doctrinam, qua in fide instituimur.

Alibi etiam *fidem* ponit pro doctrina, qua in fide instituimur. Nam quum scribit *fidem abolendam*, non dubium est, id referri ad Ecclesiæ ministerium, quod infirmitati nostræ hodie utile est. In his quidem loquendi formis constat analogia. Cæterum ubi improprie transfertur nomen *fidei* ad falsam professionem vel mendacem titulum, nihilo asperior videri debet κατάχρησις, quam ubi timor Dei ponitur pro vitioso & perverso cultu: sicuti quum sæpius dicitur in sacra historia, *Gentes exteras, quæ in Samariam & vicina loca traductæ fuerant, timuisse deos fictitios & Deum Israël:* quod tantundem valet, ac cælum terræ miscere. Sed nunc quærimus, quid sit fides quæ filios Dei ab incredulis distinguit, qua Deum invocamus patrem, qua transimus à morte in vitam, & qua Christus (æterna salus & vita) in nobis habitat. Ejus autem vim & naturam breviter & dilucide explicuisse videor.

Variis significationibus expositis, singulas definitionis (sect. 7. circa finem propositæ) partes explicaturus, seu præcipua membra soligit.

14. Nunc singulas partes definitionis ejus de integro persequamur: quibus diligenter excussis, nihil (ut opinor) dubium restabit.

1. Qualis sit cognitio, cujus meminit in definitione.

Cognitionem dum vocamus, non intelligimus comprehensionem, qualis esse solet earum rerum, quæ sub humanum sensum cadunt. Adeo enim superior est, ut mentem hominis seipsam excedere & superare oporteat, quo ad illam pertingat. Neque etiam, ubi pertigit, quod sentit assequitur: sed dum persuasum habet, quod non capit, plus ipsa persuasionis certitudine intelligit, quam si humanum aliquid sua capacitate perciperet. Quare eleganter Paulus, qui id vocat comprehendere quæ sit longitudo, latitudo, profunditas & sublimitas, & cognoscere supereminentem cognitioni dilectionem Christi. Voluit enim signi-
Eph. 3: 18. ficare, modis omnibus infinitum esse quod mens nostra fide complectitur, & genus hoc cognitionis esse omni intelligentia longe sublimius. Quia tamen
Col. 1: 26. & 2: 2. arcanum voluntatis suæ, quod à seculis & generationibus absconditum erat, Dominus sanctis patefecit, optima ratione *fides* subinde in Scripturis *agnitio*
1 Joan. 3. vers. 2. vocatur: ab Joanne vero *scientia*, quum fideles testatur scire se esse filios Dei. Et sane certo sciunt: sed divinæ veritatis persuasione confirmati magis, quam
2 Cor. 5: 6 rationali demonstratione edocti. Id indicant & Pauli verba, *nos in hoc corpore habitantes, à Domino peregrinari: quia per fidem ambulamus, non per aspectum.* quibus ostendit, ea quæ per fidem intelligimus, à nobis tamen abesse, & aspectum nostrum latere. Unde statuimus, fidei notitiam certitudine magis, quam apprehensione contineri.

2. Cur certa & firma cognitio requiratur.

15. Addimus, certam ac firmam, quo solidior persuasionis constantia exprimatur. Nam ut dubia & versatili opinione non est contenta fides, ita nec obscura perplexaque conceptione: sed plenam & fixam, qualis de rebus compertis & probatis esse solet, certitudinem requirit.

Ratio, à consideratione nostra infirmitatis.

Tam alte enim & radicitus hæret in cordibus nostris incredulitas, & ita ad eam sumus propensi, ut quod ore fatentur omnes, Deum esse fidelem, non absque arduo certamine quisquam sibi persuadeat. Præsertim ubi ad rem ventum est, omnium vacillatio detegit vitium quod latebat. Nec vero frustra tam insignibus elogiis verbo Dei authoritatem asserit Spiritus sanctus: sed morbo quem dixi mederi vult, ut Deus in suis promissis plenam obtineat apud nos fidem. *Eloquia*

Psal. 12: 7. & 18: 31.

Prov. 30: 5.

Jehovæ, eloquia pura (inquit David) *argentum fusum in eximio catino terræ, purgatum septies.* Item, *Sermo Jehovæ excoctus, clypeus est omnibus confidentibus in ipso.* Solomo autem idem confirmans & fere iisdem verbis, *Omnis sermo Dei excoctus.* Sed quia in hoc fere argumento Psalmus centesimus decimus nonus consumitur, plura recitare supervacuum esset.

Altera ratio, à consideratione certitudinis promissionum Dei.

Certe quoties ita suum sermonem commendat nobis Deus, oblique incredulitatem nobis exprobrat: quia non alio tendit, nisi ut perversas dubitationes è cordibus nostris eradicet. Sunt etiam permulti, qui Dei misericordiam sic concipiunt, ut quam minimum consolationis inde recipiant. Simul enim misera anxietate constringuntur, dum dubitant an misericors sibi sit futurus: quia illam ipsam, de qua persuasissimi sibi videntur, clementiam nimium exiguis finibus terminant. Etenim ita secum reputant, magnam quidem eam esse & copiosam, effusam in multos, obviam omnibus & paratam: sed incertum esse an ad se quoque perventura sit, vel potius an sint ad eam perventuri. Hæc cogitatio, quum in medio cursu resistat, dimidia tantum est. Itaque non tam securam spiritum tranquillitate confirmat, quam irrequieta hæsitatione sollicitat. Longe est alius sensus πληροφορίας quæ fidei semper in Scripturis tribuitur: nempe, qui Dei bonitatem perspicue nobis propositam extra dubium ponat. Id autem fieri nequit, quin ejus suavitatem vere sentiamus, & experiamur in nobisipsis. Quare Apostolus ex fide deducit fiduciam, & ex hac rursum audaciam. Sic enim loquitur, *per Christum nos habere audaciam, & aditum in fiducia, quæ est per fidem illius.* Quibus sane verbis ostendit, non esse rectam fidem, nisi quum tranquillis animis audemus nos in conspectum Dei sistere. Quæ audacia nonnisi ex divinæ benevolentiæ salutisque certa fiducia nascitur. Quod adeo verum est, ut sæpiuscule pro *fiducia* nomen fidei usurpetur.

Eph. 3: 12.

Hujus certitudinis cardo.

16. Hic præcipuus fidei cardo vertitur, ne quas Dominus offert misericordiæ promissiones, extra nos tantum veras esse arbitremur, in nobis minime: sed ut potius eas intus complectendo nostras faciamus. Hinc demum nascitur fiducia illa, quam alibi pacem idem vocat: nisi qui pacem derivare inde malit.

Rom. 5: 1.

Fructus.

Est autem securitas, quæ conscientiam coram Dei judicio sedat & serenat: sine qua, tumultuosa trepidatione ipsam vexari & penè dilaniari necesse est, nisi forte Dei & sui oblita, ad momentum obdormiscat. Et vere ad momentum: neque enim diu fruitur misera illa oblivione, quin memoria divini judicii subinde recurrente, acerrime lancinetur. In summa, vere fidelis non est, nisi qui solida persuasione Deum sibi propitium benevolumque patrem esse persuasus, de ejus benignitate omnia sibi pollicetur: nisi qui divinæ erga se benevolentiæ promissionibus fretus, indubitatam salutis expectationem præsumit: ut Apostolus his verbis demonstrat, *Si fiduciam & gloriationem spei ad finem usque firmam tenuerimus.* Sic enim non bene sperare in Domino existimat, nisi qui confidenter se regni cælestis hæredem glorietur. Fidelis (inquam) non est, nisi qui suæ salutis securitati innixus, diabolo & morti confidenter insultet, quomodo ex præclaro illo Pauli epiphonemate docemur. *Confisus sum*, inquit, *quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura poterunt nos à charitate Dei divellere, qua nos complectitur in* Christo Jesu. Sic idem Apostolus non aliter existimat *bene illuminari oculos mentis nostræ, nisi cernamus quæ sit spes æternæ hæreditatis, ad quam vocati sumus.* Et ubique sic docet, ut innuat non bene aliter Dei bonitatem à nobis comprehendi, nisi magnæ securitatis fructum inde colligamus.

Vere credentis descriptio.

Heb. 3: 14.

Rom. 8. vers. 38.

Eph. 1: 18.

Objectio adversus hanc certitudinem.

17. Atqui (dicet quispiam) longe aliud experiuntur fideles, qui in recognoscenda erga se Dei gratia non modo inquietudine tentantur (quod sæpe illis contingit) sed gravissimis etiam terroribus interdum quatiuntur. tanta est ad deturbandas eorum mentes tentationum vehementia. id quod non satis videtur cum illa fidei certitudine cohærere. Proinde nodus hic solvendus est, si superiorem illam doctrinam stare volumus. Nos certe, dum fidem docemus esse debere certam ac securam, non certitudinem aliquam imaginamur, quæ nulla tangatur dubitatione, nec securitatem quæ nulla sollicitudine impetatur: quin potius dicimus perpetuum esse fidelibus certamen cum sua ipsorum diffidentia. tantum abest, ut eorum conscientias in placida aliqua quiete collocemus, quæ nullis omnino turbis interpelletur. Rursum tamen, qualemcunque in modum affligantur, decidere ac desciscere negamus à certa illa, quam de misericordia Dei conceperunt, fiducia.

De fidei imperfectione, confirmatione & incremento, vid. l. 4. sect. 7. 8.

Responsio.

Nullum illustrius vel magis memorabile exemplum fidei proponit Scriptura, quam in Davide, præsertim si continuum vitæ cursum spectes. Ille tamen quam non semper pacato animo fuerit, innumeris querimoniis declarat, ex quibus paucas eligere sufficiet. Dum animæ suæ turbulentos motus exprobrat, quid aliud quam suæ incredulitati succenset? *Quid trepidas*, inquit, *anima mea, & quid tumultuaris intra me? spera in Deum.* Et certe consternatio illa apertum diffidentiæ signum fuit, acsi destitui se à Deo putaret. Amplior etiam alibi confessio legitur, *Dixi in mea præcipitatione, Projectus sum à conspectu oculorum tuorum.* Alibi etiam anxia & misera perplexitate secum disceptat, imo de ipsa Dei natura litem movet, *An oblitus est misereri Deus? an in secula repellet?* Durius quod sequitur, *Atqui dixi, Occidere meum est: mutationes dextræ excelsi.* Nam quasi desperatus seipsum exitio adjudicat: nec tantum agitari se dubitatione fatetur, sed (quasi in certamine succubuerit) nihil sibi facit residuum: quia Deus ipsum deseruerit, & manum, quæ olim auxiliaris erat, converterit ad ipsum perdendum. Quare non abs re animam suam hortatur, ut ad quietem suam redeat: quia expertus fuerat inter fluctus turbulentos se jactari. Et tamen, quod mirabile est, inter istas concussiones piorum corda fides sustentat: vereque palmæ vicem obtinet, ut contra quælibet onera nitatur, sursumque se attollat: sicuti David, quum obrutus videri posset, se tamen increpando, ad Deum surgere non destitit. Qui vero cum propria infirmitate certans, ad fidem in suis anxietatibus contendit, jam magna ex parte victor est. Quod ex hac sententia & similibus colligere licet, *Expecta Jehovam: fortis esto, roborabit ille cor tuum. Expecta Jehovam.* Seipsum timiditatis coarguit, & idem bis repetens, se multis agitationibus subinde obnoxium fatetur esse. Interim non tantum sibi displicet in his vitiis, sed enixe ad correctionem aspirat. Certe si propius justo examine conferre eum liceat cum Achaz, reperietur magnum discrimen. Mittitur Jesaias, qui remedium afferat impii Regis & hypocritæ anxietati: his verbis eum alloquitur, *Sis in custodia, & quiesce: ne formides*, &c. Quid ille? Sicuti prius dictum fuerat cor ejus fuisse commotum, sicuti quatiuntur arbores sylvæ à vento, licet audita promissione expavescere non destitit. Est igitur hæc propria infidelitatis merces & pœna, sic contremiscere, ut in tentatione se à Deo avertat, qui sibi januam fide non aperit: contra autem fideles, quos incurvat & fere opprimit tentationum moles, constanter, quamvis non sine molestia & difficultate, emergunt. Et quia sibi propriæ imbecillitatis sunt conscii, cum Propheta precantur, *Ne auferas ab ore meo verbum veritatis usque valde.* Quibus verbis docemur, interdum ipsos obmutescere, acsi prostrata esset eorum fides: non tamen deficere aut terga vertere, sed certamen suum persequi, & suam segnitiem precando acuere, ne saltem ex indulgentia stuporem contrahant.

Confirmatio responsionis a Davidis exemplo.

Psal. 42: 6. & 43: 5.

Psal. 31. vers. 23.

Psal. 77. vers. 10.

vid. Calv. adversus Pighium, paulo post initium.

Psal. 116. vers. 7.

Psal. 27. vers. 14.

Amplificatio ab opposito Achazi exemplo.

Jesa. 7: 4.

Item à perpetua fidelium experientia & precatione.

Psal. 119. vers. 43.

Hac de causa conflictus carnis & spiritus in animo fidelium describitur.

18. Id quo intelligatur, necesse est redire ad illam carnis & spiritus divisionem, cujus alibi meminimus, quæ in hac parte lucidissime se profert. Sentit ergo in se divisionem pium pectus, quod partim ob divinæ bonitatis agnitionem suavitate perfunditur, partim ob suæ calamitatis sensum amaritudine angitur, partim in Euangelii promissionem recumbit, partim suæ iniquitatis testimonio trepidat, partim vitæ apprehensione exultat, partim mortem exhorrescit. Quæ variatio ex fidei imperfectione contingit: quando nunquam tam bene in præsentis vitæ cursu nobiscum agitur, ut omni diffidentiæ morbo curati, fide toti repleamur & occupemur. Hinc conflictus illi: ubi quæ in reliquiis carnis hæret diffidentia, ad oppugnandam, quæ intus concepta est, fidem insurgit.

Cujus conflictus finis est fidei victoria.

Verum si in fideli mente certitudo permixta est dubitatione, annon eo semper recidimus, ut fides non certa & liquida, sed obscura modo & perplexa divinæ erga nos voluntatis notitia constet? Minime vero. Neque enim, si variis cogitationibus distrahimur, ideo protinus à fide divellimur: nec si sursum deorsum diffidentiæ agitatione vexamur, ideo in ejus abyssum demergimur: neque si concutimur, ideo de gradu deturbamur. Siquidem istius certaminis semper hic finis est, quod fides eas difficultates, quibus ita circumsessa videtur periclitari, tandem eluctatur.

Summa, fides electorum Dei est indubitata & certa.

19. Summa hæc sit. Ubi primum vel minima fidei gutta mentibus nostris instillata est, jam faciem Dei placidam & serenam, nobisque propitiam contemplari incipimus: procul id quidem & eminus, sed ita certo intuitu, ut sciamus nos minime hallucinari. Quantum deinde proficimus (ut nos assidue proficere decet) quasi progressu facto, in propiorem ejus conspectum eoque certiorem venimus, & ipsa etiam continuatione familiarior nobis redditur. Ita mentem Dei cognitione illuminatam, initio multa ignorantia videmus involutam teneri, quæ paulatim abstergitur. Non tamen quædam ignorando, aut obscurius id quod cernit cernendo impeditur, quin divinæ erga se voluntatis perspicua notitia fruatur, quod in fide primas ac potissimas partes tenet.

Confirmatio à simili.

Quemadmodum enim siquis carcere inclusus, ex angustiore fenestra oblique tantum & quasi dimidiatim emicantes habeat Solis radios, libero quidem privatur Solis aspectu, splendorem tamen non ambiguum oculis haurit, ejusque usum recipit: sic terrei corporis compedibus vincti, utcunque multa obscuritate undique obumbremur, luce tamen Dei vel pusillum ad exerendam ejus misericordiam irradiante, quantum satis est ad solidam securitatem illuminamur.

Altera, ab Apostoli testimonio, ex quo apparet fidem etsi imperfectam admodum in Dei electis, firmam nihilominus & certam esse.

20. Utrumque diversis locis Apostolus eleganter docet. Quum enim ex parte nos cognoscere, & ex parte prophetare, videreque in ænigmate per speculum tradit, quam tenuis in præsenti vita illius vere divinæ sapientiæ portiuncula nobis detur, indicat. Etsi enim non simpliciter indicant verba illa imperfectam esse fidem quantisper gemimus sub carnis onere, sed, quod necesse est nobis assidue discendo exerceri, ex imperfectione nostra contingere: innuit tamen modulo nostro & angustiis, quod immensum est, non posse comprehendi. Atque hoc Paulus de tota Ecclesia prædicat: cuique autem nostrûm sua ruditas obstaculum & remora est, ne tam prope accedat, quam optandum esset. At quam certo & minime fallaci sui gustu nos afficiat vel exigua fidei guttula, idem alibi ostendit, quum affirmat, *nos per Euangelium, revelata facie, nulloque objecto velamine gloriam Dei tanta efficacia contemplari, ut in eandem imaginem transformemur.* In talibus ignorantiæ involucris plurimum simul dubitationis & trepidationis implicari necesse est: quum præsertim cor nostrum suo quodam naturali instinctu ad incredulitatem propendeat. Huc accedunt tentationes, quæ & infinitæ numero, & genere variæ, magno identidem impetu insiliunt. Ipsa præcipue conscientia, incumbente peccatorum mole oppressa, nunc secum querulatur ac gemit, nunc se arguit, nunc tacite fremit, nunc aperte tumultuatur. Sive ergo res adversæ iram Dei præ se ferunt, sive ejus argumentum & materiam conscientia in se reperit, inde tela & machinas ad profligandam fidem incredulitas arripit: quæ tamen ad hunc scopum perpetuo destinantur, ut Deum nobis adversum & infensum esse putantes, nec opis ab ipso quicquam speremus, & timeamus ceu ab hoste capitali.

1 Cor. 13. vers. 9.

2 Cor. 3. vers. 18.

Natura fidei uberior explicatio.

21. Ad hos impetus sustinendos fides se verbo Domini armat & munit. Atque ubi insultat hujusmodi tentatio, Deum esse inimicum, quia sit infestus: contra excipit, esse quoque, dum affligit, misericordem: quia castigatio à dilectione potius, quam ira proveniat. Ubi hac cogitatione feritur, Deum esse iniquitatum vindicem, opponit veniam delictis omnibus paratam, quoties ad Domini clementiam peccator se confert. Ita pia mens, utcunque miris modis exagitetur ac divexetur, supra omnes tamen difficultates tandem emergit, nec sibi divinæ misericordiæ fiduciam excuti unquam patitur. Quin potius quæcunque disceptationes eam exercent & fatigant, in istius fiduciæ certitudinem exeunt. Hujus rei argumento est, quod sancti, dum ultione Dei maxime urgeri sibi videntur, apud ipsum tamen querimonias suas deponunt, & dum se minime exauditum iri apparet, eum nihilominus invocant. Quorsum enim attineret apud eum deplorare, à quo solatium nullum sperarent? eum vero invocare nunquam inducerent in animum, nisi aliquid sibi opis ab eo paratum crederent. Sic discipuli, in quibus fidei pusillanimitatem Christus reprehendit, se quidem perire querebantur, ejus tamen auxilium implorabant. Nec vero dum eos ob pusillam fidem castigat, rejicit à suorum ordine, vel annumerat incredulis, sed ad vitium excutiendum incitat. Ergo, quod jam superius dictum est, rursum asserimus, fidei radicem nunquam è pio pectore avelli, quin ima in parte defixa hæreat, utcunque decussa huc aut illuc inclinare videatur: ejus lumen ita nunquam extingui aut præfocari, quin saltem velut sub favilla delitescat: atque hoc documento patefieri, verbum, quod semen est incorruptibile, fructum sui similem producere, cujus germen nunquam arescit ac perit in totum. Siquidem quum hæc sit sanctis extrema desperationis materia, manum Dei in suum exitium, secundum præsentium rerum æstimationem, sentire: eo usque tamen progressuram spem suam Job affirmat, ut si ab eo occidatur, non sit propterea desiturus in eum sperare. Ita sane, non intus in cordibus piorum regnat incredulitas, sed foris oppugnat: nec lethaliter vulnerat suis telis, sed infestat, aut certe sic lædit, ut vulnus sit sanabile. Fides enim (ut Paulus docet) nobis pro scuto est: ea telis opposita, eorum vim sic excipit, ut prorsus depellat, vel saltem frangat, ne ad vitalia penetret. Quum ergo concutitur fides, perinde est acsi violento ictu jaculi, miles alioqui firmus, pedem movere cogatur, & paulum cedere: quum autem sauciatur fides ipsa, perinde est acsi clypeus fractionem aliquam ex impressione recipiat, sic tamen ut non perforetur. Semper enim eo pia mens emerget, ut cum Davide dicat, *Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.* Ambulare certe in caligine mortis est terrificum: nec fieri potest, quin fideles, quantumvis firmitudinis habeant, id perhorrescant. Sed quoniam illa cogitatio superat, quod Deum habeant præsentem, & suæ saluti consulentem, simul vincitur timor securitate. Quantaslibet autem machinas (ut Augustinus ait) adversum nos erigat diabolus, quando non tenet locum cordis, ubi fides habitat, ejectus est foras.

1. Quum formidine concutitur fidelis, in Dei misericordiæ sinum se recipit.

2. Deum persequentem minime fugit, sed in eum sperat.

Math. 8. vers. 25.

3. Incredulitatem in corde suo regnare non [illegible]tur.

Job. 13: 15.

4. Imo eam oppugnat, nec perit fidelis in æternum.

Eph. 6: 16.

Psal. 23: 4.

5. Victrix tandem evadit fides, quamvis millies impetatur.

forte. Ita si ex eventu judicium fiat, non tantum ab omni pugna salvi evadunt fideles, ut paulo post recepto vigore rursus in arenam descendere sint parati: sed impletur quod dicit Joannes in sua canonica, *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.* Neque enim tantum in prælio uno, vel paucis, vel contra aliquem insultum affirmat fore victricem, sed superiorem toto mundo, quamvis millies impetatur.

1 Joan. 5. vers. 4.

Est & altera timoris species, ex judiciorum Dei adversus impios consideratione procedens, quam fides etiam superat.

22. Altera est timoris ac trepidationis species, ex qua tamen adeo nihil decedit fidei securitati, ut solidius inde stabiliatur. Nempe dum fideles, vel exempla divinæ ultionis adversus impios edita documentorum vice sibi esse cogitantes, ne iisdem flagitiis iram Dei in se provocare sibi contingat, sollicite cavent: vel quum miseriam suam secum recognoscentes, à Domino toti pendêre discunt, sine quo se quolibet vento fluxos magis ac evanidos esse vident. Nam Apostolus dum propositis flagellis, quibus in Israeliticum populum olim Dominus vindicarat, terrorem Corinthiis incutit, ne similibus malis seipsos obstringant, eo fiduciam ipsorum nihil labefactat, sed torporem carnis modo excutit, quo fides obrui magis, quam confirmari solet. Nec dum à Judæorum casu argumentum exhortandi sumit, ut qui stat, videat ne cadat, nos vacillare jubet, acsi nostræ stabilitatis parum certi essemus: sed arrogantiam duntaxat & temerariam propriæ virtutis præfidentiam adimit, ne depulsis Judæis Gentes in eorum locum receptæ, ferocius insultent. Quanquam non fideles tantum illic alloquitur, sed oratione sua hypocritas etiam comprehendit, qui externa duntaxat specie gloriabantur. Neque enim singulos homines admonet, sed comparatione inter Judæos & Gentes posita, postquam illos ostenderat justas incredulitatis & ingratitudinis suæ in eo pœnas dare, quod rejecti essent, has etiam hortatur, ne superbiendo ac sese efferendo, gratiam adoptionis, nuper ad se translatam, amittant. Quemadmodum autem in illa Judæorum rejectione supererant aliqui ex ipsis, qui ab adoptionis fœdere minime exciderant: ita poterant aliqui ex Gentibus emergere, qui sine vera fide, tantum stulta carnis confidentia inflarentur, atque ita abuterentur in suam perniciem Dei benignitate. Verum etiamsi electis ac fidelibus hoc dictum accipias, nihil ex eo sequetur incommodi. Aliud enim est temeritatem, quæ ex carnis reliquiis interdum sanctis obrepit, reprimere, ne inani confidentia lasciviat; aliud conscientiam timore percellere, ne plena securitate in Dei misericordia acquiescat.

1 Cor. 10. vers. 11.

Ibid. v. 12.

Rom. 11. vers. 20.

Ejusmodi exempla ob oculos fidelium posita carnis confidentiam reprimunt, & fidem in Deum stabiliunt.

Nec obstat Apostoli dictum, qui nihil aliud exigit, nisi ut Domini virtutem cum multa nostri dejectione suspicere assuescamus.

23. Deinde ubi docet, ut cum timore & tremore operemur salutem nostram, non aliud exigit, nisi ut in Domini virtutem, cum multa nostri dejectione, suspicere assuescamus. Enimvero nihil tam nos ad fiduciam certitudinemque animi in Dominum rejiciendam expergefacit, quam nostri diffidentia, & concepta ex conscientia nostræ calamitatis anxietas. In quem sensum accipiendum est quod est apud Prophetam, *In multitudine bonitatis tuæ ingrediar templum tuum: adorabo in timore.* Ubi decenter fidei audaciam, quæ Dei misericordiæ innititur, cum religioso timore conjungit, quo nos affici necesse est, quoties in conspectum divinæ majestatis prodeuntes, ex ejus splendore, quanta sit nostra obscœnitas intelligimus. Vere etiam Solomo, dum *beatum hominem* pronunciat, *qui terret assidue cor suum, quoniam induratione in malum corruitur.* At terrorem intelligit, qui nos cautiores reddat, non autem quo afflicti concidamus: dum scilicet animus in se confusus, in Deo se recolligit: in illo erigitur, apud seipsum dejectus: diffisus sibi, illius fiducia respirat. Proinde nihil obstat, quin simul & terreantur fideles, & securissima consolatione potiantur: prout nunc in suam vanitatem oculos convertunt, nunc in Dei veritatem animi cogitationem referunt. Quomodo, dicet quispiam, in eodem animo sedem habebunt pavor & fides? Nempe sicuti ex opposito torpor & anxietas. Nam quum impii indolentiam sibi accersant, nequis timor Dei eos sollicitet, urget tamen eos Dei judicium, ne assequantur quod appetunt. Ita nihil impedit, quominus suos exerceat Deus ad humilitatem, ut fortiter militando, sub freno modestiæ se cohibeant. Atqui hoc fuisse Apostoli consilium liquet ex contextu, ubi metus & tremoris causam assignat Dei beneplacitum, quo dat suis & bene velle & strenue prosequi. In hunc sensum accipere convenit illud Prophetæ, *Pavebunt filii Israël ad Deum & ad bonitatem ejus:* quia non solum pietas reverentiam Dei gignit, sed ipsa dulcedo & suavitas gratiæ, hominem in seipso dejectum, timore simul & admiratione imbuit, ut à Deo pendeat, seque humiliter subjiciat ejus potentiæ.

Phil. 2: 12.

Psal. 5: 8.

Prov. 28. vers. 14.

Et sane conveniunt mutuoque nexu copulantur timor & fides, quod ex oppositis liquet.

Confirmatio, à dicto Prophetæ.

Oseæ 3: 5.

Nec etiam favet hæc doctrina errori eorum, qui fiduciam incredulitate mixtam somniant.

24. Neque tamen sic locum facimus pestilentissimæ Philosophiæ, quam nonnulli semipapistæ cudere hodie in angulis incipiunt. Quia enim crassam illam dubitationem, quæ in scholis tradita fuit, tueri nequeunt, confugiunt ad aliud commentum, ut fiduciam incredulitate mixtam faciant. Quoties in Christum respicimus, fatentur illic nos invenire plenam bene sperandi materiam: sed quia semper indigni sumus illis omnibus bonis, quæ in Christo nobis afferuntur, volunt indignitatis nostræ intuitu nos fluctuari & hæsitare. In summa, conscientiam sic statuunt inter spem & metum, ut per intervalla & vices huc atque illuc alternet: spem vero & metum sic inter se conferunt, ut illa exoriente, hic opprimatur; hoc resurgente, illa rursum concidat. Ita Satan, ubi jam videt apertas machinas illas, quibus fidei certitudinem destruere antea solitus erat, nunc nihil valere, obliquis cuniculis eam labefacere conatur. Qualis autem erit illa fiducia, quæ subinde desperationi cedet? Si Christum, inquiunt, consideras, certa salus: si ad teipsum reverteris, certa damnatio. Ergo alternis diffidentiam & bonam spem in animo tuo regnare necesse est. Quasi vero Christum, veluti procul stantem, & non potius in nobis habitantem debeamus cogitare. Ideo enim ab ipso salutem expectamus, non quia eminus nobis appareat; sed quia nos corpori suo insitos, non modo suorum omnium bonorum participes faciat, sed sui quoque ipsius. Proinde hoc ipsorum argumentum sic retorqueo, Si teipsum consideras, certa damnatio: sed quoniam Christus tibi cum omnibus suis bonis sic communicatus est, ut omnia ejus tua fiant, ut fias ejus membrum, adeoque unum cum ipso: justitia ejus tua peccata obruit, salus ejus tuam damnationem abolet, ipse sua dignitate intercedit, ne in conspectum Dei veniat tua indignitas. Sic est sane: Christum à nobis separare, aut nos ab ipso minime convenit: sed utraque manu fortiter retinere oportet eam, qua se nobis agglutinavit, societatem. Ita nos Apostolus instituit. *Corpus quidem*, inquit, *mortuum est propter peccatum: sed Spiritus Christi, qui in vobis habitat, vita est propter justitiam.* Secundum istorum nugamentum dicere debuerat, Christus quidem vitam apud se habet: sed vos, ut estis peccatores, manetis morti & damnationi obnoxii. Atqui longe aliter loquitur. Docet enim eam, quam à nobis meremur damnationem, Christi salute absorptam esse: atque ad id confirmandum, ea quam attuli ratione utitur: quia Christus non extra nos est, sed in nobis habitat: nec solum individuo societatis nexu nobis adhæret, sed mirabili quadam communione in unum corpus nobiscum coalescit in dies magis ac magis, donec unum penitus nobiscum fiat. Neque tamen inficior, quod nuper dixi, quasdam interdum interruptiones fidei contingere, prout ejus imbecillitas inter violentos impetus huc vel illuc flectatur. Ita in densa caligine tenta-

Hujus erroris refutatio, à consideratione dignitatis Christi in nobis habitantis.

Retorquetur argumentum.

Et confirmatur refutatio, Apostoli auctoritate.

Rom. 8. vers. 10.

Quid de hac quæstione statuendum sit.

tentationum suffocatur ejus lumen. Quicquid tamen accidat, à quærendi Dei studio non desistit.

Conclusionis præcedentis confirmatio, ex Bernardo desumpta.

25. Nec aliter disserit Bernardus, quum hoc argumentum ex professo tractat, Homilia in dedicatione Templi quinta. *Dei, inquam, beneficio nonnunquam de anima cogitans, videor mihi in ea veluti duo quædam contraria invenire. Si ipsam, prout in se est & ex se, intueor: de ea nihil verius dicere possum, quam ad nihilum esse redactam. Quid modo necesse est singulas ejus miserias numerare, quam sit onerata peccatis, offusa tenebris, irretita illecebris, pruriens concupiscentiis, obnoxia passionibus, impleta illusionibus, prona semper ad malum, in vitium omne proclivis, postremo ignominiæ & confusionis plena? Nimirum si ipsæ quoque*
Jesa. 64. 6. *justitiæ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inveniuntur, injustitiæ deinceps quales*
Math. 6. vers. 23. *reputabuntur? Si lumen quod in nobis est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Quid igitur? sim dubio vanitati similis factus est homo: in nihilum redactus est homo: nihil est homo. Quomodo tamen penitus nihil est, quem magnificat Deus? Quomodo nihil, erga quem appositum est cor divinum? Respiremus fratres. Etsi nihil sumus in cordibus nostris, forte in corde Dei potest aliquid latere de nobis. O Pater misericordiarum, ô Pater miserorum, quomodo apponis erga nos cor tuum? Cor enim tuum ubi est thesaurus tuus. Quomodo autem thesaurus tuus sumus, si nihil sumus? Omnes gentes quasi non sint, sic sunt ante te: in nihilum reputabuntur. Nimirum ante te: non intra te: sic in judicio veritatis tuæ, sed non sic in affectu pietatis tuæ. Nimirum vocas ea, quæ non sunt, tanquam sint. & non sunt ergo, quia quæ non sunt, vocas: & sunt, quia vocas. Licet enim non sint, quantum ad se: apud te tamen sunt, juxta*
Rom. 9. vers. 12. *illud Pauli, Non ex operibus justitiæ, sed ex vocante.* Deinde mirificam esse hanc connexionem dicit utriusque considerationis. Certe quæ inter se connexa sunt, se invicem non destruunt. Quod etiam in conclusione apertius declarat his verbis, *Jam si utraque consideratione diligenter inspexerimus nos quid sumus: imo in una quam nihil, in altera quam magnificati: puto temperata videtur gloriatio nostra: sed forsan magis aucta est, solidata quidem, ut non in nobis, sed in Domino gloriemur. Nimirum si cogitamus, si decreverit salvare nos, statim liberabimur: jam in hoc respirare licet. Sed in ulteriorem speculam ascendentes, quæramus civitatem Dei, quæramus templum, quæramus domum, quæramus sponsam. Non oblitus sum: sed cum metu & reverentia dico, Nos, inquam, sumus: sed in corde Dei. Nos sumus: sed illius dignatione, non nostra dignitate.*

Verus timor autem ex gemino sensu emanat: quum scil. Deum ut Patrem revereri, ut Dominum timere docemur.

26. Porro timor Domini, cujus testimonium passim defertur sanctis omnibus, & qui alias *initium sapientiæ*, alias *sapientia ipsa* nuncupatur, tametsi unus est, gemino tamen ex sensu emanat. Habet enim in se Deus Patris reverentiam, & Domini. Itaque qui illum rite volet colere, & obedientem illi filium se præstare & obsequentem servum studebit. Obedientiam, quæ sibi ut Patri redditur, Dominus per Prophetam honorem vocat: obsequium, quod ut
Psal. 111. vers. 10. Domino exhibetur, timorem. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & servus dominum. Si ego Pater, ubi honor?*
Prov. 1: 7. *Si Dominus, ubi timor?* Utcunque autem distinguat,
Prov. 9: 10. vides ut confundat utrumque simul. Timor ergo
Job 28. 28. Domini, sit nobis reverentia honore illo & timore
Malach. 1. vers. 6. mixta. Nec mirum si utrumque affectum idem animus recipiat: nam qui secum reputat, qualis sit nobis Pater Deus, satis habet causæ, etiamsi nulli sint inferi, cur ejus offensionem qualibet morte gravius perhorrescat. Sed etiam (quæ est ad peccandi licentiam carnis nostræ lascivia) quo eam modis omnibus cohibeamus, arripienda simul est hæc cogitatio, Domino, sub cujus potestate degimus, esse abominationi omnem iniquitatem: cujus ultionem non evadent, qui flagitiose vivendo ejus iram adversum se provocarint.

Objectio, ex dicto Joannis Apostoli.

27. Quod autem Joannes dicit, *timorem non esse in charitate, sed perfectam charitatem expellere foras ti-* 1 Joan. 4.
morem, quoniam timor pœnam habet, nihil istis repu- vers. 18.
gnat. De terrore enim incredulitatis loquitur, à quo longe differt iste fidelium timor. Neque enim Deum timent impii, quod in ejus offensionem incurrere vereantur, siquidem impune id possent: sed quia vindictæ potentia esse armatum sciunt, ad auditum iræ ejus, horrore concutiuntur. Ac iram quoque sic timent, quia sibi imminere arbitrantur, quia singulis momentis expectant, dum in caput suum corruat. Fideles autem (ut dictum est) & offensam plusquam pœnam timent, nec timore pœnæ perturbantur, acsi cervicibus suis impenderet: sed cautiores redduntur ne ipsam accersant. Sic Apostolus, dum fideles alloquitur, *Nolite falli*, inquit: *propter hæc venit ira* Ephes. 5: 6.
Dei in filios diffidentiæ. Non minatur in ipsos descen- Colos. 3. 6.
suram: sed admonet, ut impiis, ob ea quæ recensuerat flagitia, iram Domini præparatam cogitent: ne & ipsi eam experiri velint. Quanquam raro contingit, ut solis & simplicibus minis expergefiant reprobi: quin potius jam sua duritie tardi & hebetes, quoties verbis fulminat Deus è cælo, ad contumaciam se obdurant: sed manu ejus percussi, timere, velint nolint, coguntur. Timorem hunc vulgo *servilem* vocant, & ingenuo voluntarioque opponunt, qui filios decet. Alii mediam speciem subtiliter interserunt: quia servilis ille & coactus affectus animos interdum subigit, ut ad timorem Dei sponte accedant.

Responsio, per distinctionem timoris filialis & servilis.

Absoluto secundo definitionis membro (cujus consideratio a fol. 15. ad hanc extenditur) de certitudine fidei, tertium excutit, nempe quod fides dicitur respicere divinam benevolentiam.

28. Jam in divina benevolentia, quam respicere dicitur fides, intelligimus salutis ac vitæ æternæ possessionem obtineri. Nam si, Deo propitio, nihil boni deesse potest: abunde nobis sufficit ad salutis certitudinem, ubi suæ dilectionis ipse nos certiores facit. *Ostendat faciem suam*, inquit Propheta, *& salvi erimus.* Unde hanc salutis nostræ summam statuunt Scripturæ, quod abolitis inimicitiis omnibus in gratiam nos recepit. Quo scilicet innuunt, Deo nobis reconciliato, nihil manere periculi, quin omnia nobis bene succedant. Quare fides, dilectione Dei apprehensa, promissiones habet vitæ præsentis & futuræ, solidamque bonorum omnium securitatem: sed qualis è verbo percipi potest. Neque enim vitæ hujus aut longitudinem, aut honorem, aut opes sibi certo fides promittit: (quando nihil horum nobis esse Psal. 80.
constitutum voluit Dominus) sed hac certitudine v. 4, 8, 20.
contenta est, utcunque nos multa deficiant, quæ ad Eph. 2: 14.
vitæ hujus subsidium pertinent, Deum tamen nunquam defuturum. Præcipua autem ejus securitas in futuræ vitæ expectatione residet, quæ extra dubium per Dei verbum posita est. Quæcunque tamen in terra miseriæ & calamitates eos maneant, quos sua dilectione complexus est Deus, impedire nequeunt, quin ejus benevolentia, plena sit felicitas. Proinde, quum summam beatitudinis vellemus exprimere, Dei gratiam posuimus: è qua scaturigine universæ bonorum species nobis profluunt. Atque id passim observare in Scripturis licet, nos ad Domini charitatem revocari, quoties non de æterna modo salute, sed quolibet bono nostro agitur. Qua ratione David canit, *divinam bonitatem, dum in pio corde sentitur,* Psal. 63: 4.
vita ipsa esse suaviorem & optabiliorem. Denique, si nobis affluant omnia pro voto, de amore autem Dei vel odio incerti simus, maledicta erit ac proinde misera nostra felicitas. Quod si affulgeat paterna Dei facies, ipsæ quoque miseriæ beatæ erunt, quia vertentur in salutis adjumenta. Sicuti Paulus res omnes adversas accumulans, gloriatur tamen, per Rom. 8.
illas nos ab amore Dei non disjungi: & in suis pre- vers. 35.
cationibus semper incipit à Dei gratia, unde manat omnis prosperitas. Similiter David cunctis terroribus, qui nos turbant, opponit solum Dei favorem. *Si ambulavero in medio umbræ mortis*, inquit, Psal. 23: 4.
non timebo mala: quoniam tu mecum es. Et sentimus semper animos nostros vacillare, nisi Dei gratia contenti.

Quid hæc benevolentia comprehendat.

Confirmatio ex Davide & Paulo.

contenti, pacem suam in ea quærunt, & penitus infixum habent, quod dicitur in Psalmo, *Beatus populus, cujus* JEHOVA *est Deus, & gens quam elegit in hæreditatem sibi.*

Psal. 33:12.

Quartum membrum definitionis, gratuita promissio, quæ est fidei fundamentum.

29. Fidei fundamentum facimus gratuitam promissionem, quod in ipsa proprie fides consistat. Tametsi enim Deum per omnia veracem esse statuat, sive jubeat, sive prohibeat: sive promittat, sive minetur: jussa etiam ejus obedienter excipiat, interdicta observet, ad minas animadvertat: proprie tamen à promissione incipit, in ipsa constat, in ipsam desinit. Vitam enim in Deo quærit, quæ non in mandatis, aut pœnarum edictis, sed misericordiæ promissione reperitur, eaque nonnisi gratuita: quoniam conditionalis, qua ad opera nostra remittimur, non aliter vitam promittit, quam si perspiciamus esse in nobis sitam.

Ratio.

Ergo, nisi fidem tremere ac vacillare volumus, illam salutis promissione fulciamus oportet: quæ à Domino ultro ac liberaliter, potiusque miseriæ nostræ, quam dignitatis respectu offeratur.

Confirmatio. Rom. 10. vers. 8.

Quare Apostolus hoc Euangelio testimonium defert, quod sit verbum fidei: Legis tum præceptis, tum promissionibus adimit: quando nihil est quod fidem stabilire queat, nisi liberalis illa legatio, qua sibi Deus mundum reconciliat. Inde & apud eundem crebra fidei & Euangelii correlatio, dum Euangelii ministerium sibi commissum docet in fidei obedientiam: illud esse virtutem Dei, in salutem omni credenti: in illo revelari Dei justitiam ex fide in fidem.

Rom. 1: 6. & 16: 17.

Nec mirum: siquidem, quum Euangelium sit reconciliationis ministerium, nullum aliud satis firmum divinæ erga nos benevolentiæ testimonium extat, cujus agnitionem fides requirit.

2 Cor. 5. vers. 18.

Quum ergo fidem gratuitæ promissioni inniti oportere dicimus, non negamus, quin Dei verbum omni ex parte amplectantur & suscipiant fideles, sed misericordiæ promissionem fidei in proprium scopum destinamus. Quemadmodum judicem & ultorem scelerum Deum debent quidem agnoscere fideles, & tamen in ejus clementiam proprie intuentur: quando talis considerandus illis describitur, qui benevolus sit & misericors, procul ira, multus bonitate, suavis universis, super omnia opera sua misericordiam suam effundens.

Psal. 86: 5. & 103: 8 & 145: 8.

Noe inde sequitur fidem lacerari, quæ gratuitam promissionem in Euangelio quærit.

30. Nec vero Pighii aut similium canum latratus moror, dum hanc restrictionem exagitant, quasi fidem lacerando, frustum unum arripiat. Fateor, ut jam dixi, generale fidei objectum (ut loquuntur) esse Dei veritatem: sive minetur, sive spem faciat gratiæ. Quare Apostolus fidei hoc adscribit, quod Noe mundi interitum, quum nondum videbatur, timuerit.

Heb. 11. vers. 17.

Si timor imminentis pœnæ, fidei fuit opus, non debent minæ ab ejus definitione excludi. Hoc quidem verum est: sed nos immerito gravant calumniatores, acsi negaremus, fidem habere respectum ad omnes verbi Dei partes. Tantum enim indicare hæc duo volumus, nunquam scilicet ipsam consistere, donec ad gratuitam promissionem pervenerit: deinde non aliter nos per ipsam conciliari Deo, nisi quia nos Christo copulat. Utrumque notatu dignum.

Ratio.

Fidem quærimus, quæ Dei filios à reprobis discernat, & fideles ab incredulis. Siquis Deum & juste præcipere quicquid præcipit, & vere minari credat, an propterea fidelis vocabitur? Nihil minus.

Conclusio, alia ratione confirmata.

Firmus ergo fidei status non erit, nisi in Dei misericordia sistatur. Jam quorsum de fide disputamus? nonne ut teneamus viam salutis? Quomodo autem fides salvifica, nisi quatenus nos in Christi corpus inserit? Nihil ergo absurdi, si in definitione præcipuum ejus effectum ita urgemus, & loco differentiæ subjicimus generi notam illam, quæ fideles ab incredulis separat. Denique nihil habent in hac doctrina malevoli quod carpant, quin Paulum nobiscum involvant in eandem reprehensionem, qui Euangelium proprie appellat fidei sermonem.

Rom. 10. vers. 8.

Verbum Dei, est fidei fulcrum & radix: sed verbum, quod Dei bonitatem & misericordiam nobis testatur.

31. Hinc vero rursum colligimus, quod ante expositum fuit, non minus verbo opus habere fidem, quam fructum viva radice arboris: quia non alii, teste Davide, sperare in Deo possunt, nisi qui noverunt nomen ejus. Hæc autem cognitio ex cujusque imaginatione non est: sed quatenus Deus ipse suæ bonitatis testis est. Quod idem Propheta alibi confirmat, *Salus tua secundum eloquium tuum.* Item, *Speravi in verbo tuo, salvum me fac.* Ubi notanda est fidei ad verbum relatio, deinde salutis consequentia.

Psal. 9: 11. Psal. 119. vers. 41.

Neque tamen interea potentiam Dei excludimus, cujus intuitu nisi se fides sustentet, nunquam Deo tribuet suum honorem. Videtur Paulus frigidum quiddam aut vulgare referre de Abraham: quod crediderit, Deum, qui benedictum semen ei promiserat, potentem esse.

Rom. 4. vers. 21.

Item alibi de seipso, *Scio cui crediderim, & certus sum, quod potens sit depositum meum servare in diem illum.*

2 Tim. 1. vers. 12.

Quo sensu fides potentiam Dei respiciat.

Verum si quisque secum expendat, quot identidem dubitationes de virtute Dei obrepant, satis agnoscet qui eam magnifaciunt ut digna est, non parvos fecisse progressus in fide. Fatebimur omnes Deum posse quicquid vult: sed dum nos metu consternat & horrore attonitos reddit minima quæque tentatio, hinc palam est, nos derogare potentiæ Dei, cui præferimus quæ contra ejus promissiones minatur Satan. Hæc ratio est cur Jesaias, dum salutis certitudinem vult imprimere cordibus populi, tam magnifice de immensa Dei virtute disserat.

Jesaia variis locis ad Dei potentiam intuendam pios invitantes explicantur.

Videtur sæpe, ubi sermonem exorsus est de spe veniæ & reconciliationis, alio digredi, & vagari per longas & supervacuas ambages, commemorans quam mirabiliter Deus cæli & terræ machinam cum toto naturæ ordine gubernet: nihil tamen est, quod non circumstantiæ præsenti serviat: quia nisi virtus Dei, qua potest omnia, oculis nostris occurrat, verbum *aures* maligne admittent, vel non æstimabunt justo pretio. Adde quod effectualis potentia hic notatur: quia pietas, ut alibi visum fuit, Dei potentiam semper ad usum & opus accommodat: præsertim opera Dei sibi proponit, quibus se patrem esse testatus est. Hinc illa tam crebra in Scripturis redemptionis memoria, ex qua discere poterant Israelitæ, Deum, qui semel auctor fuerat salutis, æternum fore ejus custodem.

Alii loci ex Davide.

Suo etiam exemplo nos admonet David, quæ privatim singulis beneficia contulit Deus, ad confirmationem fidei ejus in posterum valere: imo ubi deseruisse nos videtur, sensus nostros longius extendere convenit, ut vetusta ejus beneficia nos erigant, sicuti alio Psalmo dicitur, *Memor fui dierum antiquorum: meditatus sum in cunctis operibus tuis*, &c. Item, *Recordabor operum Domini, & mirabilium ejus ab initio.*

Psal. 143: 5. Psal. 77: 12.

Sed quia sine verbo evanidum est quicquid concipimus de potentia Dei & operibus: non temere asserimus nullam esse fidem, donec gratiæ suæ testimonio præluceat Deus.

Sed cavendum, ne transgrediamur verbi fines, ne fidei zelus nos ultra metas in vitium aliquod impellat, ut Saram, Rebeccam & Isaacum.

Posset hic tamen moveri quæstio, quid de Sara & Rebecca sentiendum sit, quarum utraque fidei zelo (ut videtur) impulsa, extra verbi fines egressa est. Sara quum arderet desiderio promissæ sobolis, ancillam suam marito supposuit. Quin multis modis peccaverit negandum non est: sed hoc vitium nunc attingo, quod zelo suo abrepta, se intra verbi Dei metas non continuit. Certum tamen est, desiderium illud à fide profectum esse. Rebecca oraculo certior facta de electione filii sui Jacob, ejus benedictionem malo artificio procurat: maritum suum gratiæ Dei testem ac ministrum decipit: filium suum cogit mentiri: variis fraudibus & imposturis corrumpit Dei veritatem.

Gen. 16: 3. Gen. 27: 6, &c.

Denique ludibrio exponens illius promissionem, quantum in se est, eam abolet. Neque tamen hoc opus, quamlibet vitiosum & reprehensione dignum, fide vacuum fuit: quia superare multa offendicula necesse fuit, ut tantopere appeteret, quod sine spe terrenæ utilitatis ingentibus molestiis & periculis refertum erat.

erat. Sicuti sanctum Patriarcham Isaac non omnino fide privabimus, eo quod admonitus eodem oraculo de honore ad minorem filium translato, non desinit tamen propensius esse in primogenitum suum Esau. Docent certe hæc exempla, errores sæpe fidei esse permixtos: sic tamen, ut primatum semper teneat illa, ubi vera est. Sicuti enim Rebeccæ particularis error non irritum benedictionis effectum reddidit, sic neque fidem, quæ generaliter dominata est in ejus animo, principiumque & causa fuit illius actionis. In eo nihilominus prodidit Rebecca, quam lubricus sit humanæ mentis flexus, simulac vel tantillum sibi permittit. Etsi autem defectus & imbecillitas fidem obscurat, non tamen extinguit: interim nos admonet quam sollicite pendere oporteat ex ore Dei: & simul confirmat quod docuimus, fidem nisi verbo suffultam effluere: sicuti & Saræ & Isaac & Rebeccæ evanuissent animi in obliquis suis deflexionibus, nisi arcano Dei freno in verbi obedientia retenti essent.

Ejusmodi defectus fidem obscurat, non extinguit.

Admonet autem, ne quantillum à Dei verbo evadamus.

32. Rursum non sine causa in Christo promissiones omnes concludimus: quando & ejus agnitione totum Euangelium Apostolus concludit, & alibi docet, *quotquot sunt Dei promissiones, in ipso esse Etiam & Amen.* Cujus rei in promptu est ratio. Siquid enim pollicetur Deus, eo benevolentiam suam testatur: ut nulla sit ejus promissio, quæ non sit dilectionis testimonium. Nec refert, quod ingentibus atque assiduis divinæ largitatis beneficiis dum impii cumulantur, eo graviori judicio sese induunt. Quum enim ea sibi è Domini manu provenire nec cogitent, nec agnoscant, aut siquando agnoscant, ejus tamen bonitatem nequaquam apud se reputent: non possunt inde magis de ejus misericordia edoceri, quam brutæ pecudes, quæ pro conditionis suæ modo, eundem liberalitatis fructum recipiunt, neque tamen prospiciunt. Nihilo magis obstat, quod destinatas plerumque sibi promissiones respuendo, ultionem hac occasione majorem sibi accersunt. Quanquam enim tum se demum profert promissionum efficacia, ubi fidem apud nos invenerunt: vis tamen ac proprietas earum nostra infidelitate aut ingratitudine nunquam extinguitur. Ergo quum Dominus, suis promissionibus, non ad percipiendos modo suæ benignitatis fructus, sed etiam cogitandos hominem invitet, suam illi dilectionem simul declarat. Unde huc redeundum est, promissionem quamlibet, esse divinæ erga nos dilectionis testificationem. Atqui extra controversiam est, neminem à Deo extra Christum diligi: ille est Filius dilectus, in quo residet & acquiescit amor Patris, & ad nos deinde ab eo se diffundit: sicut docet Paulus, *nos gratiam adeptos esse in dilecto.* Ipso igitur intercedente, ad nos derivetur ac perveniat oportet. Proinde Apostolus alibi pacem nostram *ipsum* vocat, alibi ceu *vinculum* proponit, quo paterna pietate Deus nobiscum devinciatur. Consequitur, in illum conjiciendos esse oculos, quoties ulla promissio nobis offertur: nec absurde à Paulo doceri, *in ipso confirmari & adimpleri quæcunque sunt Dei promissiones.* Repugnant exempla quædam. Neque enim vel Naaman Syrum, quum de modo rite colendi Dei sciscitaretur ex Propheta, de Mediatore edoctum fuisse credibile est: laudatur tamen ejus pietas. Cornelius homo gentilis & Romanus vix tenere potuit, quod non omnibus Judæis cognitum erat, & quidem obscure: eleemosynæ tamen ejus & preces gratæ fuerunt Deo: & sacrificia Naaman, Prophetæ responso probata. quod neuter potuit consequi nisi fide. Similis Eunuchi ratio ad quem delatus est Philippus, qui nisi fide aliqua præditus non sumpsisset longi ac difficilis itineris laborem & sumptus adorandi causa. Videmus tamen ut interrogatus à Philippo suam de Mediatore inscitiam prodat. Et quidem fateor aliqua ex parte implicitam fuisse eorum fidem, non modo quoad Christi personam, sed quoad virtutem & munus à Patre injunctum. Interea certum est, principiis fuisse imbutos, quæ gustum aliquem Christi, licet tenuem, darent. Neque hoc novum videri debet: quia neque Eunuchus ex longinqua regione ad Deum incognitum properasset Hierosolymam: & Cornelius, Judaicam religionem semel amplexus, tantum temporis non transegit, quin rudimentis veræ doctrinæ assuesceret. Quod ad Naaman spectat, nimis absurdum fuisset, quum de rebus minutis ei præciperet Elisæus, tacuisse de præcipuo capite. Quamvis ergo obscura inter ipsos esset Christi cognitio, nullam tamen fuisse consentaneum non est: quia Legis sacrificiis se exercebant, quæ à fine ipso, hoc est, Christo, discerni oportuit ab adulterinis Gentium sacrificiis.

Quintum membrum definitionis,
In Christo *promissiones omnes includi.*
Objectio 1.
Responsio.
Rom. 1: 3.
1 Cor. 2: 2.
2. Cor. 1. vers. 20.
Objectio 2.
Responsio.
Mat. 3: 17. & 17: 5.
Ephes. 1: 6.
Eph 2: 14.
Rom. 8: 3.
Rom. 15: 8.
Objectio 3. ab exemplis.
Responsio, Naamanis, Cornelii, Eunuchi fidem expendens.
2 Reg. 5. v. 17, 18, 19.
Act. 10: 31.
Act. 8: 27.
Act. 8: 31.

33. Atque hæc quidem nuda externaque verbi Dei demonstratio abunde ad fidem faciendam sufficere debebat, nisi cæcitas pervicaciaque nostra impediret. Verum (quæ mentis nostræ ad vanitatem est propensio) Dei veritati nunquam adhærere potest: quæ hebetudo est, ad ejus lucem semper cæcutit. Proinde, sine Spiritus sancti illuminatione, verbo nihil agitur. Unde etiam liquet fidem humana intelligentia multo superiorem esse. Nec satis fuerit mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi & ejus virtute cor obfirmetur ac fulciatur. In quo tota terra Scholastici aberrant, qui in fidei consideratione nudum ac simplicem ex notitia assensum arripiunt, præterita cordis fiducia & securitate. Ergo singulare Dei donum utroque modo est fides, & quod mens hominis ad degustandam Dei veritatem purgatur, & quod animus in ea stabilitur. Neque enim fidei tantum inchoator est Spiritus, sed per gradus eam auget, donec ea nos in regnum cæleste perducat. *Egregium*, inquit Paulus, *depositum servato, per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.* Quomodo autem Spiritum ex auditu fidei donari tradat Paulus, nullo negotio expedire licet. Si unum duntaxat esset Spiritus donum, absurde Spiritum effectum fidei dixisset, qui auctor est & causa: sed quum dona prædicet, quibus ornat Deus Ecclesiam suam, & per fidei incrementa ad perfectionem deducit, non mirum est, si ea fidei ascribat, quæ ad ea recipienda nos comparat. Habetur id quidem paradoxotaton, quum dicitur, neminem, nisi cui donatum sit, posse in Christum credere: sed ideo partim quod non animadvertunt, vel quam recondita sit ac sublimis cælestis sapientia, vel quanta sit in percipiendis Dei mysteriis humana hebetudo, partim quod ad firmam illam stabilemque cordis constantiam, hoc est, præcipuam fidei partem, non respiciunt.

Sextum & ultimum membrum; Fides non alia ratione, quam per Spiritum sanctum revelatur mentibus nostris, & cordibus obsignatur.

Bipartitum est hoc membrum.
1. Primum enim mens hominis ad gustandam Dei veritatem purgatur.
2 Tim. 1. vers. 14.
Galat. 3: 2.
2. Deinde animus in ea stabilitur: idque Spiritus S. virtute.

34. Atqui si humanæ voluntatis (ut Paulus concionatur) nemo est testis nisi spiritus hominis, qui in ipso est, divinæ voluntatis qui certus esset homo? Et si Dei veritas apud nos in iis quoque rebus vacillat, quas oculo præsenti intuemur, qui firma stabilisque foret, ubi Dominus ea pollicetur, quæ nec oculus videt, nec ingenium capit? Adeo autem hic consternatur & deficit humana perspicacia, ut primus in Domini schola proficiendi gradus sit, ab ea deficere. Nam ea, ceu objecto velamine, impedimur, quominus assequamur Dei mysteria, quæ non revelantur nisi parvulis. *Neque enim caro & sanguis revelat, nec animalis homo percipit ea, quæ sunt Spiritus: quin potius stultitia est illi Dei doctrina: quia spiritualiter dijudicanda est.* Necessariæ ergo sunt Spiritus sancti suppetiæ, vel potius vis ejus sola hic viget. *Nemo est hominum, qui sensum Dei noverit, aut consiliarius ejus fuerit:* sed Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei: per quem fit ut mentem Christi teneamus. *Nemo potest venire ad me*, inquit, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Omnis ergo qui audivit à Patre, & didicit, venit. Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo missus. Quemadmodum

Prioris membri probatio.
1. Rationibus.
1 Cor. 2. vers. 11.
Matth. 18. vers. 25.
Luc. 10. vers. 21.
2. Testimoniis Scripturæ.
Matth. 16. vers. 17.
1 Cor. 2. vers. 14.
Rom. 11. vers. 34.
1 Cor. 2. vers. 10.
Joan. 6: 44.

dum ergo, nisi Spiritu Dei tracti, accedere ad Christum nequaquam possumus: ita ubi trahimur, mente & animo evehimur supra nostram ipsorum intelligentiam. Nam ab eo illustrata anima novam quasi aciem sumit, qua cælestia mysteria contempletur, quorum splendore ante in seipsa perstringebatur. Atque ita quidem Spiritus sancti lumine irradiatus hominis intellectus, tum vere demum ea, quæ ad regnum Dei pertinent, gustare incipit: antea prorsus ad ea delibanda fatuus & insipidus.

3. Exemplis.
Luc. 24:27. & 43.

Quamobrem Christus regni sui mysteria duobus discipulis præclare edisserens, nihil tamen proficit, donec sensum illis aperit, ut intelligant Scripturas. Sic edoctis divino ejus ore Apostolis, Spiritus tamen veritatis mittendus est, qui ipsorum mentibus eandem instillet doctrinam, quam auribus usurpaverant.

Joan. 16. vers. 13.
4. Similitudine apposita.

Verbum quidem Dei instar Solis est omnibus affulgentis, quibus prædicatur: sed nullo cum fructu inter cæcos. Nos autem natura cæci sumus omnes hac in parte: proinde in mentem penetrare nequit, nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente.

5. Attributa eximia fidei.
lib. 2. c. 2. & 3.
2 Cor. 4. vers. 13.
2 Thess. 1. vers. 11.

35. Alibi quum de naturæ corruptione tractandum fuit, plenius ostendimus, quam non sint idonei homines ad credendum. Itaque non fatigabo lectores eadem repetendo. Sufficiat Spiritum fidei vocari à Paulo fidem ipsam, qua donamur à Spiritu, non autem quam naturaliter habeamus. Ideo precatur ut in Thessalonicensibus impleat Deus omne beneplacitum suum & opus fidei in virtute. Ubi fidem vocans *opus Dei*, & loco epitheti insigniens, appositive vocans *beneplacitum*, negat esse ex proprio hominis motu: neque eo contentus, adjungit, specimen esse virtutis divinæ. Ad Corinthios, ubi *fidem non pendere ex sapientia hominum* dicit, *sed fundatam esse in potentia Spiritus*, loquitur quidem de externis miraculis: sed quia ad eorum aspectum cæcutiunt reprobi, comprehendit etiam interius illud sigillum, cujus alibi meminit.

1 Cor. 2. vers. 4. 5.
6. Augustini præclaro testimonio.

Ac quo magis in tam præclaro dono suam liberalitatem illustret Deus, non omnes eo promiscue dignatur: sed singulari privilegio impertit, quibus vult. Cujus rei ante citavimus testimonia: quorum fidus interpres Augustinus exclamat, ut Servator doceret ipsum quoque credere doni esse, non meriti, *Nemo* (inquit) *venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum, & cui datum fuerit à Patre meo.* Mirum est, quod duo audiunt: unus contemnit, alter ascendit. Qui contemnit, imputet sibi: qui ascendit, non arroget sibi. Alio loco, *Quare uni datum est, non alteri?* Non me piget dicere, *Hoc est profundum crucis.* De profundo nescio quo judiciorum Dei, quæ perscrutari non possumus, procedit omne quod possumus. Quod possum, video: unde possum, non video: nisi quia hactenus video, à Deo esse. Quare autem illum, & non illum? multum est ad me: abyssus est: profundum crucis. Admiratione exclamare possum: non disputatione monstrare. Huc redit summa, Christum, ubi nos in fidem illuminat Spiritus sui virtute, simul inserere in corpus suum, ut fiamus bonorum omnium participes.

Augustin. de verbis Apostol. lib. 2.
Joan. 6:44.

Posterioris membri explicatio, cujus confirmatio ducitur à priori, tanquam à minore ad majus.

36. Restat deinde, ut quod mens hausit, in cor ipsum transfundatur. neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, fide perceptum est: sed ubi in imo corde radices egit, ut ad sustinendas repellendasque omnes tentationum machinas invictum sit propugnaculum. Quod si veram mentis intelligentiam, ejus illuminationem esse verum est: in tali cordis confirmatione multo evidentius ejus virtus apparet, quo scilicet & major est cordis diffidentia, quam mentis cæcitas, & animum securitate instrui, quam mentem cognitione imbui difficilius est. Proinde Spiritus sigilli vice fungitur, ad eas ipsas promissiones in cordibus nostris obsignandas, quarum certitudinem prius mentibus impressit: atque ad confirmandas & constituendas arrhæ locum tenet.

Ob hanc causam Spiritus S. dicitur sigillum, arrha, & Spiritus promissionis.
Eph. 1: 13.

Postquam credidistis, inquit Apostolus, *obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ.* Vides ut Spiritu, velut sigillo, corda fidelium insculpi doceat? ut hac ratione appellet promissionis Spiritum, quia ratum apud nos Euangelium facit? Similiter ad Corinthios, *Qui unxit nos Deus*, ait, *qui & signavit nos, & dedit arrham Spiritus in cordibus nostris.* Et alibi, quum de fiducia audaciaque sperandi loquitur, *ejus fundamentum* facit *Spiritus arrham.*

2 Cor. 1. vers. 22.
ibid. 5: 5.

Ita tamen ut fidelium animi interdum agitentur, non ut pereant, sed ut ex tentationum gurgite emergant, & in statione sua permaneant.

37. Neque vero oblitus sum, quod ante dixi, & cujus memoriam assidue renovat experientia, fidem scilicet variis dubitationibus impelli, ut raro sedatæ sint piorum mentes, saltem non semper fruantur tranquillo statu: sed, quibuscunque machinis quatiantur, vel ex ipso tentationum gurgite emergunt, vel in statione sua permanent. Securitas quidem hæc sola fovet ac tuetur fidem, ubi statuimus, quod in Psalmo dicitur, *Dominus protectio nostra, auxilium in tribulatione: ideo non timebimus dum contremiscet terra, & transilient montes in cor maris.* Hæc etiam suavissima quies alibi celebratur, *Decubui, & somnum cepi, & surrexi: quia Dominus suscepit me.*

Psal. 46. v. 2, 4, 3.
Psal. 3: 6.

Non quod æquabili tenore semper ad lætam hilaritatem compositus fuerit David: sed quatenus Dei gratiam pro modo fidei gustabat, gloriatur se intrepide despicere quicquid mentis pacem inquietare poterat. Ideo Scriptura, dum ad fidem hortari vult, quiescere jubet. Apud Jesaiam, *In spe & silentio erit fortitudo vestra.* In Psalmo, *Sile Jehovæ, & expecta illum.* Quibus respondet illud Apostoli ad Hebræos, *Patientia opus est*, &c.

Testimonia.
Jesa. 30: 15.
Psal. 37: 7.
Hebr. 10. vers. 36.

Objectio Scholasticorum ad superiorem doctrinam. Responsio.

38. Hinc judicare licet, quam perniciosum sit Scholasticum illud dogma, nos de gratia Dei erga nos non aliter statuere posse, quam ex conjectura morali, prout se unusquisque non indignum ea reputat. Equidem si ab operibus æstimandum sit qualiter affectus sit erga nos Dominus, id ne tenui quidem conjectura posse nos assequi fateor: sed quum simplici & gratuitæ promissioni respondere fides debeat, nullus ambigendi locus relinquitur. Nam quali (obsecro) fiducia armabimur, si hac conditione ratiocinemur, Deum esse nobis propitium, modo ita vitæ nostræ puritas mereatur? Sed quoniam his tractandis suum locum destinavimus, longius non prosequemur in præsens: quum præsertim abunde liqueat, fidei nihil esse magis adversum, quam vel conjecturam, vel aliud quidpiam dubitationi affine. Ac pessime huc detorquent Ecclesiastæ testimonium, quod identidem in ore habent, *Nemo scit utrum odio dignus sit an amore.* Nam ut præteream hunc locum in vulgari interpretatione mendose redditum, latere tamen vel pueros ipsos non potest, quid ejusmodi verbis sibi velit Solomo: nempe, siquis à præsenti rerum statu censere velit, quos odio prosequatur Deus, quos amore complectatur, eum frustra laborare, ac nullo operæpretio torqueri: quum omnia pariter eveniant justo & impio, immolanti victimas & non immolanti. Unde sequitur, Deum non testari perpetuo amorem suum, quibus omnia succedere prospere facit: neque odium suum in eos semper prodere, quos affligit. Idque facit ad vanitatem humani ingenii arguendam: quum in rebus scitu maxime necessariis tanta hebetudine teneatur. Quemadmodum paulo ante scripserat, non posse discerni quid hominis anima differat ab anima pecudis, quod eodem modo videtur interire. Siquis inde inferre velit, sola conjectura niti quam de animarum immortalitate sententiam tenemus, annon insanus merito habeatur? An igitur sani sunt isti, qui nullam esse gratiæ Dei certitudinem colligunt, quoniam nulla ex carnali rerum præsentium aspectu comprehendi possit?

Eccl. 9: 1.
Objectionis hujus defensio, ex Ecclesiaste petita.
vid. Bern. Serm. 2. in die adscensionis, & Serm. 2. in octava Paschæ.
Responsio, mentem Solomonis aperiens.
ibid. 3: 19.

Altera objectio.

39. Atqui temerariæ præsumptionis esse causantur.

jectio, temerarea præsumptionis electos in Christo insimulans.
tur, indubitatam voluntatis divinæ notitiam sibi arrogare. Id quidem illis concederem, si tantum nobis sumeremus, ut ingenii nostri tenuitati subjicere vellemus incomprehensibile Dei consilium.
Responsio.
Sed ubi simpliciter cum Paulo dicimus, *nos accepisse non spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui ex Deo est*, quo docente sciamus quæ à Deo donata sunt nobis: quid contra obgannire possunt, quin Spiritum Dei contumeliose incessant? Quod si ab ipso profectam revelationem vel mendacii, vel incertitudinis, vel ambiguitatis insimulare, horrendum est sacrilegium: in asserenda certitudine quid delinquimus?
1 Cor. 2. vers. 12.

Instantia.
Verum hoc quoque non vacare magna temeritate exclamant, quod de Christi Spiritu sic audemus gloriari.
Responsio.
Quis credat tantum esse istorum stuporem, qui orbis magistri haberi volunt, ut in primis religionis elementis adeo turpiter impingant? Mihi certe credibile non esset, nisi testarentur quæ extant eorum scripta.
Responsionis confirmatio, variis Apostoli Pauli testimoniis munita.
Paulus eos demum filios Dei esse pronunciat, qui ejus Spiritu aguntur: hi agi proprio spiritu, divino autem vacuos esse volunt, qui sint filii Dei. Ille Deum à nobis Patrem appellari docet, Spiritu talem vocem dictante, qui solus testimonium reddere potest spiritui nostro,
Rom. 8. vers. 14.
quod filii Dei sumus: hi tametsi à Dei invocatione
ibid. v. 16
non arcent, Spiritum tamen abstrahunt, cujus ductu
Rom. 8: 9.
rite invocandus erat. Ille Christi servos esse negat, qui non aguntur Spiritu Christi: hi Christianismum confingunt Spiritu Christi non indigentem. Ille
Rom. 8. vers. 11.
nullam beatæ resurrectionis spem facit, nisi Spiritum in nobis residentem sentiamus: hi spem tali sensu vacuam confingunt. Sed respondebunt forsan, non se inficiari quin illo præditos esse oporteat, cæterum modestiæ & humilitatis esse, non agnoscere. Quid
2 Cor. 13. vers. 5.
ergo sibi vult quum jubet Corinthios tentare an sint in fide, semet probare an Christum habeant, quem nisi quis in se habitantem agnoscat, reprobus est?
Item Joannis & Jesaia.
Ex Spiritu autem *quem dedit nobis*, inquit Joannes, *scimus, quod in nobis manet*. Et quid aliud quam Christi
1 Joan. 3. vers. 24.
promissiones in dubium revocamus, dum servi Dei sine ipsius Spiritu haberi volumus, quem super suos
Jesa. 44: 3.
omnes effusurum se denunciavit? Quid, quod Spiritui sancto injurii sumus, qui fidem, opus ejus peculiare, ab ipso separamus? Hæc quum prima sint pietatis tirocinia, miserrimæ est cæcitatis, arrogantiæ notari Christianos, qui Spiritus sancti præsentia gloriari ausint: sine qua gloriatione Christianismus ipse non constat. Sed enim exemplo suo declarant,
Joan. 14. vers. 17.
quam vere dixerit Christus, *Spiritum suum mundo incognitum esse: ab ipsis modo agnosci, apud quos manet.*

Tertia objectio, perseverantiam electorum Dei in fide impugnans.
40. Ac ne uno duntaxat acto cuniculo, fidei firmitudinem diruere tentent, aliunde ipsam adoriuntur: nempe, etiamsi secundum præsentem justitiæ statum, de gratia Dei judicium sumere liceat, manere tamen in suspenso finalis perseverantiæ notitiam. Egregia vero salutis fiducia nobis relinquitur, si ad præsens momentum nos esse in gratia, conjectura morali æstimamus, quid in crastinum sit futurum
Rom. 8: 38.
nescimus.
Responsio, ex Apostolo petita.
Longe aliter Apostolus: *Certo*, inquit, *persuasus sum, quod neque Angeli, nec potestates, nec principatus, neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura diriment nos à dilectione, qua nos Dominus in Christo complectitur.*
Instantia solutio.
Evadere conantur frivola solutione, id habuisse Apostolum ex speciali revelatione garrientes: sed pressius constringuntur, quam ut effugiant. Siquidem illic, quæ in commune universis fidelibus ex fide proveniant bona tractat, non quæ specialiter ipse experiatur.
Alia instantia diluitur.
Atqui idem nos alibi nostræ imbecillitatis & inconstantiæ mentione deterret.
1 Cor. 10. vers. 12.
Qui bene stat, inquit, *videat ne cadat*. Verum est: at non terrore quo consternemur, sed quo discamus nos sub potenti manu Dei humiliare, quemadmodum
1 Pet. 5: 6.
Petrus explicat. Deinde quam præposterum est, ad punctum temporis limitare fidei certitudinem, cujus proprium est, superatis hujus vitæ spatiis, ad futuram immortalitatem protendi?
Summa totius refutationis.
Quum ergo id gratiæ Dei fideles acceptum ferant, quod Spiritu ejus illuminati, cælestis vitæ contemplatione per fidem fruuntur: adeo procul abest ab arrogantia talis gloriatio, ut si quem confiteri pudet, eo extremam ingratitudinem prodat magis divinam bonitatem maligne supprimendo, quam modestiam aut submissionem testetur.

Definitione fidei explicata, ostenditur eam non pugnare, sed convenire cum illa quam Apostolus tradit.
41. Quoniam non aliunde melius aut magis perspicue fidei natura declarari posse videbatur, quam à promissionis substantia, qua velut proprio fundamento sic nititur, ut ea sublata protinus corruat, vel potius evanescat: ideo nostram definitionem inde sumpsimus, quæ tamen ab illa Apostoli vel definitione vel descriptione potius, quam suæ disputationi accommodat, minime aliena est; ubi docet, *esse rerum sperandarum subsistentiam, indicem non apparentium*.
Heb. 11: 1.
Hujus definitionis, seu descriptionis explicatio.
Nam per ὑπόστασιν (quo vocabulo utitur) quasi fulcrum intelligit, cui pia mens innitatur & incumbat. Acsi diceret, fidem ipsam certam quandam esse ac securam possessionem eorum, quæ nobis à Deo promissa sunt: nisi quis ὑπόστασιν pro fiducia accipere malit, quod non displicet: quanquam illud, quod receptius est, amplector. Rursum ut significaret ad supremum usque diem, quo libri aperientur,
Dan. 7: 10. Apoc. 20. vers. 12.
sublimiora esse, quam quæ sensu nostro percipi, aut oculis spectari, manuve contrectari possint: eaque non aliter interim possideri à nobis, quam si captum omnem ingenii nostri excedamus, ac supra omnia, quæ in mundo sunt, aciem nostram intendamus, nos denique ipsos superemus: addidit securitatem hanc possidendi, esse rerum quæ in spe jacent, ideoque non videntur. Siquidem *evidentia* (ut Paulus scri-
Rom. 8: 24.
bit) *spes non est*: nec ea quæ videmus speramus. dum vero indicem, aut probationem, aut (ut sæpe reddidit Augustinus) convictionem appellat rerum non
Homil. in Joan. 79. & 95.
præsentium: (nam Græce est ἔλεγχος) perinde loquitur, acsi diceret evidentiam non apparentium
De peccat. merit. & rem. lib. 2. cap. 31.
rerum, visionem earum quæ non videntur, perspicuitatem obscurarum, præsentiam absentium, demonstrationem occultarum. Mysteria Dei enim, cujusmodi sunt quæ ad salutem nostram pertinent, in se, suaque (ut dicitur) natura cerni non possunt: verum ipsa in ejus verbo duntaxat intuemur: cujus veritas sic persuasa esse nobis debet, ut pro facto impletoque habendum sit quicquid loquitur. Ad talem vero divinæ bonitatis gustum percipiendum quo modo se attollat animus, quin simul ad redamandum Deum totus accendatur? Vere enim cognosci illa suavitatis affluentia non potest, quam Deus timentibus se recondidit, ut non simul vehementer afficiat. Quem autem semel affecit, penitus ad se rapit & effert. Proinde mirum non est, si perversum cor & obliquum nunquam subit hic affectus: quo in cælum ipsum traducti, ad reconditissimos Dei thesauros admittimur, & ad sacratissima regni ejus adyta, quæ profanari impuri cordis ingressu non decet.
Refutatio erroris Scholasticorum, charitatem fide ac spe priorem esse docentium.
Quod enim tradunt Scholastici charitatem fide ac spe priorem esse, merum est deliramentum: quandoquidem sola est fides, quæ in nobis charitatem primum generat. Quanto rectius Bernardus: *Testimonium*, inquit, *conscientiæ, quod piorum gloriam vocat Paulus, in tribus consistere credo. Necesse enim primo omnium est, credere, quod remissionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei: deinde quod nihil prorsus habere queas operis boni, nisi & hoc dederit ipse: postremo, quod vitam æternam nullis potes operibus promereri, nisi gratis detur & illa.*
Lombard. lib. 3. Sent. dist. 25. & sæpius. Bernard. Serm. 1. in Annunciatione.
Paulo post subjicit, *hæc non sufficere, sed esse quoddam fidei initium: quia credendo peccata non posse remitti nisi à Deo, simul tenere oporteat esse remissa nobis,*
2 Cor. 1. vers. 12.
donec etiam Spiritus sancti testimonio persuasi simus, salutem nobis esse repositam: quia Deus peccata condonat, merita ipse donat, & præmia idem redonat, non posse gradum in illo principio figere. Verum hæc & alia suis locis tractanda erunt: nunc tantum quid fides ipsa sit, habere sufficiat.

42. Jam

Spes individua comes veræ fidei. *Ratio.* *Connexio fidei & spei, mutuumque auxilium.*

42. Jam vero ubicunque viva erit hæc fides, fieri non poterit, quin spem æternæ salutis comitem secum habeat individuam, vel potius ex se gignat & exerat: qua sublata, quamlibet diserte atque ornate de fide disseramus, nullam habere convincimur. Nam si fides (ut auditum est) certa est de veritate Dei persuasio, quod nec mentiri nobis, nec fallere, nec irrita esse queat: qui hanc certitudinem conceperunt, simul profecto expectant fore, ut promissiones suas Deus præstet, quæ eorum persuasione, nonnisi veræ esse possunt: ut in summa, nihil aliud sit spes, quam eorum expectatio, quæ vere à Deo promissa fides credidit. Ita fides Deum veracem credit; spes expectat, ut in temporis occasione veritatem suam exhibeat: fides credit nobis esse patrem; spes expectat, ut se talem erga nos semper gerat: fides datam nobis vitam æternam credit; spes exspectat, ut aliquando reveletur: fides fundamentum est, cui spes incumbit; spes fidem alit ac sustinet. Ut enim expectare à Deo nemo quicquam potest, nisi qui prius ejus promissis crediderit: ita rursus fidei nostræ imbecillitatem, ne velut fessa concidat, sustineri ac foveri patienter sperando & expectando oportet. [Rom 8:24.] Qua ratione Paulus rite salutem nostram in spe collocat. Nam ea dum in silentio Dominum expectat, fidem continet, ne nimis festinando præcipitet: confirmat, ne vacillet in Dei promissionibus, aut de earum veritate dubitare incipiat: recreat, ne fatigetur: extendit ad ultimam illam metam, ne in medio cursu, aut etiam in carceribus deficiat. Denique assidue renovando & instaurando, facit ut seipsa subinde ad perseverantiam vegetior emergat. Atque omnino quot nominibus necessaria sint spei subsidia ad fidem stabiliendam, melius patebit, si cogitemus quot tentationum formis impetantur & concutiantur qui verbum Dei amplexi sunt. Primum Dominus, promissiones suas differendo, diutius sæpe, quam pro votis nostris, suspensos animi nos tenet. hic officium est spei, [Hab. 2: 3.] præstare quod jubet Propheta: ut si moram illæ fecerint, expectemus tamen. Interdum non modo languere nos sinit, sed apertam indignationem præ se fert. hic spem multo magis succurrere necesse [Jesa. 8: 17.] est, quo, secundum alterius Prophetæ dictum, possimus expectare Dominum, qui absconderit faciem suam à Jacob. Insurgunt etiam illusores (quemad- [2 Pet. 3: 4.] modum ait Petrus) qui rogant, *Ubi est promissio adventus ejus? quando ex quo patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creationis.* Imo eadem hæc nobis insusurrant caro & mundus. Hic fidem spei tolerantia suffultam, in æternitatis contemplatione defixam retineri oportet, quo mille annos, instar [Psal 90: 4. 2 Pet. 3: 8.] diei unius reputet.

Ex variis tentationum formis constat, necessaria esse spei subsidia ad fidem stabiliendam.

Interdum quidem fidei & spei vocabula confunduntur.

43. Propter hanc tum conjunctionem, tum affinitatem, Scriptura interdum *fidei* & *spei* vocabula confundit. Nam quum Petrus docet, *virtute Dei nos per fidem custodiri usque ad salutis revelationem:* [1 Pet. 1: 5.] quod spei magis quadrabat, fidei tribuit. neque immerito: quando jam docuimus, nihil aliud spem esse, quam fidei alimentum & robur. Interdum simul junguntur, sicuti eadem epistola, *quo fides* [1 Pet. 1:21.] *vestra & spes esset in Deo.* Paulus vero ad Philippenses ex *spe* deducit *expectationem:* [Phil. 1: 20.] quia sperando patienter vota nostra suspendimus, donec patefacta fuerit Dei opportunitas. Quod totum melius intelligere licet ex decimo capite ad Hebræos, quod jam [Hebr. 10. vers. 36.] citavi. Paulus alibi, quamvis improprie loquatur, hoc ipsum tamen intelligit, his verbis, *Nos Spiritu* [Gal. 5: 5.] *ex fide spem justitiæ expectamus:* nempe quia Evangelii testimonium de gratuito amore amplexi, exspectamus dum palam ostendat Deus, quod nunc sub spe est absconditum. Neque jam obscurum est, quam insulse Petrus Lombardus duplex spei fundamentum jaciat, Dei gratiam, & operum meritum. Non huic alius scopus, quam fidei esse potest. fidei autem jam clarissime exposuimus unicum esse scopum, Dei misericordiam: in quam utroque (ut ita loquar) oculo respicere debeat. Sed operæpretium est auscultare, quam vividam afferat rationem. Si quidpiam, inquit, sine meritis sperare audeas, non spes illa, sed præsumptio dicenda erit. Quis non merito, amice Lector, tales bestias execretur, quæ temere & præsumptuose fieri pronunciant, siquis Deum veracem esse confidat? Nam quum Dominus nihil non à sua bonitate expectari velit, præsumptionem esse dicunt, in ea recumbere & acquiescere. O magistrum talibus dignum discipulis, quales in insanis rabularum scholis nactus est! Nos vero, quando videmus Dei oraculis juberi peccatores spem salutis concipere, libenter tantum præsumamus de veritate ejus, ut sola ejus misericordia freti, abjecta operum fiducia, bene sperare audeamus. Non fallet ipse, qui dixit, *Secundum fidem* [Mat. 9. 29.] *vestram fiat vobis.*

Refutatio erroris Scholasticorum, qui duplex spei fundamentum, scil. Dei gratiam, & meritum operum, constituunt.

CAP. III.

Fide nos regenerari: ubi de Pœnitentia.

Partes capitis.

1. *Titulus videtur de fide tractationem polliceri, tamen de Pœnitentia tantum, individua fide comite, nunc agitur. Et primum variæ aliorum de Pœnitentia referuntur opiniones, sect.* 1. 2. 3. 4.
2. *Orthodoxæ doctrinæ de Pœnitentia expositio, à sect.* 5. *ad* 10.
3. *Causæ, propter quas in ultimum usque vitæ terminum Pœnitentia extendi debeat, sect.* 10. 11. 12. 13. 14.
4. *De fructibus Pœnitentiæ, vel quorsum & in quem finem tendat, à sect.* 15. *ad* 21. *usque.*
5. *Unde Pœnitentia nobis proveniat, sect.* 21. 22. 23. 24. *&* 25: *ubi de peccato in Spiritum sanctum & de reproborum impœnitentia.*

Hujus capitis cum præcedentis & sequentibus conjunctio.

ETsi jam aliqua ex parte docuimus quomodo fides Christum possideat, & per ipsum fruamur ejus bonis: hoc tamen adhuc obscurum esset, nisi effectuum, quos sentimus, accederet explicatio. Non abs re summa Evangelii statuitur in pœnitentia & remissione peccatorum. Ergo duobus illis capitibus omissis, jejuna & mutila erit adeoque prope inutilis quælibet de fide disputatio. Jam quum utrumque nobis conferat Christus, & utrumque fide consequamur, vitæ scilicet novitatem, & reconciliationem gratuitam: ratio & docendi series postulat, ut de utroque hoc loco disserere incipiam. Proximus autem à fide ad pœnitentiam nobis erit transitus: quia hoc capite probe cognito, melius patebit quomodo sola fide & mera venia justificetur homo, neque tamen à gratuita justitiæ imputatione separetur realis (ut ita loquar) vitæ sanctitas. Pœnitentiam vero non modo fidem continuo subsequi, sed ex ea nasci, extra controversiam esse debet. Quum enim venia & remissio per Evangelii prædicationem ideo offeratur, ut à tyrannide Satanæ, peccati jugo, & misera servitute vitiorum liberatus peccator, in regnum Dei transeat: certe Evangelii gratiam nemo amplecti potest, quin ex erroribus vitæ prioris in rectam viam se recipiat, totumque suum studium applicet ad pœni-

Fidem sequitur pœnitentia, ex eaque nascitur. *Ratio.*

Qui contra sentiunt, falluntur.

pœnitentiæ meditationem. Quibus autem videtur fidem potius præcedere pœnitentia, quam ab ipsa manare vel proferri tanquam fructus ab arbore, nunquam vis ejus fuit cognita, & nimium levi argumento ad id sentiendum moventur.

1. Objectio eorum. Mat. 3: 2. Mat. 4: 17. Actor. 20. vers. 21. *Responsio.*

2. Christus, inquiunt, & Joannes in suis concionibus populum ad resipiscentiam primum hortantur: deinde regnum cælorum appropinquasse subjiciunt. Tale prædicandi mandatum accipiunt Apostoli: talem ordinem sequutus est Paulus, quemadmodum Lucas refert. Atqui dum in syllabarum contextu superstitiose hærent, non animadvertunt, quo sensu inter se verba illa cohæreant. Nam dum in hunc modum concionantur Christus Dominus & Joannes, *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*: (Matth. 3: 2.) annon resipiscendi causam ab ipsa gratia & salutis promissione ducunt? Perinde ergo valent eorum verba, acsi dicerent, Quoniam appropinquavit regnum cælorum, ideo resipiscite. Nam Matthæus, ubi sic prædicasse Joannem narravit, impletum in ipso fuisse Jesaiæ vaticinium docet de (Jesa. 40: 3.) voce in deserto clamante, *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.* Verum apud Prophetam illa vox jubetur à consolatione & læto nuncio inchoare. Neque tamen, quum resipiscentiæ originem ad fidem referimus, spatium aliquod temporis somniamus, quo ipsam parturiat: sed ostendere volumus, non posse hominem pœnitentiæ serio studere, nisi se Dei esse noverit. Dei autem se esse nemo vere persuasus est, nisi qui ejus gratiam prius apprehenderit. Sed hæc dilucidius in ipso progressu edisserentur. Fefellit eos forte, quod multi conscientiæ pavoribus ante domantur, vel formantur ad obsequium, quam imbuti fuerint cognitione gratiæ: imo eam gustaverint. Atque hic est initialis timor, quem inter virtutes quidam recensent, quia veræ & justæ obedientiæ propinquum esse cernunt. Sed non hic agitur, quam varie nos Christus ad se trahat, vel præparet ad pietatis studium: tantum dico, nullam rectitudinem posse inveniri, ubi non regnat Spiritus ille, quem accepit, ut eum membris suis communicaret. Deinde, secundum illud Psalmi, *Apud te est propitiatio, ut timearis*: (Ps. 130: 4.) nemo unquam Deum reverebitur, nisi qui sibi propitium confidet: nemo se ad Legis observationem libenter accinget, nisi qui persuasus erit ei placere sua obsequia quæ in ignoscendo & tolerandis vitiis indulgentia, signum est paterni favoris. Quod etiam demonstrat illa Oseæ exhortatio, (Ose. 6: 1.) *Venite, revertamur ad* JEHOVAM: *quia ipse rapuit, & sanabit nos: percussit, & curabit nos*: quia spes veniæ tanquam stimulus additur, ne in suis peccatis torpeant. Omni autem rationis specie caret eorum deliramentum, qui ut à pœnitentia exordiantur, certos dies suis neophytis præscribunt, per quos se in pœnitentiam exerceant: quibus demum transactis, in Euangelicæ gratiæ communionem ipsos admittunt. De plurimis Anabaptistarum loquor: iis præsertim qui spirituales haberi mire gaudent, eorumque sodalibus Jesuitis, & similibus quisquiliis. Tales scilicet fructus profert spiritus ille vertiginis, ut pœnitentiam, quæ in totam vitam protoganda est homini Christiano, paucis dieculis terminet.

Quo sensu pœnitentia, seu resipiscentiæ origo ad fidem referatur.

Unde eorum error manarit, qui fidem à pœnitentia oriri putant, atque ejusdem refutatio.

Anabaptistarum & Monachorum pœnitentiæ limites figentium hypocrisis detegitur.

Prima hæc de pœnitentia opinione excussa, secunda consideratur, quæ duas pœnitentiæ partes constituens, posteriorem non recte explicat.

3. Cæterum de pœnitentia docti quidam viri, longe etiam ante hæc tempora, quum juxta Scripturæ regulam simpliciter & sincere loqui vellent, dixerunt constare duabus partibus, mortificatione & vivificatione. Mortificationem interpretantur animæ dolorem, & terrorem ex agnitione peccati & sensu judicii Dei conceptum. Ubi enim quis in veram peccati cognitionem adductus est, tum vere peccatum odisse & execrari incipit: tum sibi ipsi ex animo displicet, miserum se & perditum fatetur, & alium se esse optat. Adhæc, ubi sensu aliquo judicii Dei tactus est (alterum enim ex altero protinus sequitur) tum vero perculsus ac consternatus jacet, humiliatus ac dejectus tremit, animum despondet, desperat. Hæc prior pœnitentiæ pars, quam vulgo *Contritionem* dixerunt. Vivificationem interpretantur consolationem, quæ ex fide nascitur: ubi scilicet homo, peccati conscientia prostratus, ac Dei timore perculsus, postea in Dei bonitatem, in misericordiam, gratiam, salutem, quæ est per Christum, respiciens, sese erigit, respirat, animum colligit, & velut è morte in vitam redit. Ac voces quidem istæ, si modo recta constet (*Ratio.*) interpretatio, vim pœnitentiæ satis commode exprimunt: sed quod vivificationem accipiunt pro lætitia, quam recipit animus ex perturbatione & metu sedatus, non assentior: quum potius sancte pieque vivendi studium significet, quod oritur ex renascentia: quasi diceretur hominem sibi mori, ut Deo vivere incipiat.

Tertia opinio, eorum, qui duas pœnitentiæ formas, legalem & Euangelicam, constituunt.

4. Alii, quia videbant varie hoc nomen in Scriptura acceptum, duas posuerunt pœnitentiæ formas: quas ut nota aliqua distinguerent, alteram legalem dixerunt, qua peccator peccati cauterio vulneratus & terrore iræ Dei attritus, in ea perturbatione constrictus hæret, nec se explicare potest; Euangelicam alteram, qua peccator graviter quidem apud se afflictus, altius tamen emergit, & Christum, vulneris sui medicinam, terroris consolationem, miseriæ portum apprehendit. Legalis pœnitentiæ exempla (*Exempla legalis.*) esse volunt, Cain, Saul, Judam: quorum pœnitentiam dum Scriptura nobis commemorat, intelligit, (Gen. 4: 13. 1 Sam. 15. vers. 30.) peccati sui gravitate agnita, iram Dei timuisse: sed Deum duntaxat ultorem & Judicem cogitantes, in (Matth. 27. v. 3. 4.) eo sensu defecisse. Ergo eorum pœnitentia non aliud fuit, quam quoddam inferorum atrium, quo jam in hac vita ingressi, cœperunt à facie iræ majestatis Dei pœnas dare. Euangelicam pœnitentiam videmus in omnibus, qui peccati aculeo apud se exulcerati, fiducia autem misericordiæ Dei erecti & recreati, ad Dominum conversi sunt. Perterritus est Ezechias (*Exempla Euangelicæ.* 2 Reg. 20. vers. 2.) accepto mortis nuncio: sed flens oravit, & in Dei bonitatem intuitus, fiduciam recepit. Conturbati sunt Ninivitæ horribili denunciatione excidii: sed (Jesa. 38: 2. Jon. 3: 5.) induti sacco & cinere orarunt, sperantes quod converti posset Dominus, & averti à furore iræ suæ. Confessus est David se nimium peccasse in recensendo populo: (2 Sam. 24. vers. 10.) sed adjecit, *Aufer Domine iniquitatem servi tui.* Agnovit adulterii crimen objurgante Nathan, & se coram Deo prostravit: (2 Sam. 12. v. 13. & 16.) sed veniam simul expectavit. Talis fuit eorum pœnitentia, qui ad prædicationem Petri compuncti sunt corde: sed (Act. 2: 37.) Dei bonitate confisi, addiderunt, *Quid faciemus viri fratres?* Talis & Petri ipsius, qui flevit quidem (Matth. 26. vers. 75. Luc. 22: 62.) amare, sed sperare non desiit.

Harum formarum consideratio.

Altera pars capitis, ab hac sectione ad 10. de pœnitentia orthodoxam doctrinam continens.

5. Hæc quanquam omnia vera sunt, nomen tamen ipsum *pœnitentiæ* (quatenus ex Scripturis assequi possum) aliter accipiendum est. Nam quod fidem sub pœnitentia complectuntur, pugnat cum eo quod Paulus in Actis dicit, *se Judæis ac Gentibus testificatum in Deum pœnitentiam, & fidem in Jesum Christum.* (Act. 20: 21.) Ubi tanquam duo diversa, pœnitentiam & fidem enumerat. Quid igitur? An vera pœnitentia citra fidem consistere potest? Minime. Verum etsi separari non possunt, distingui tamen debent. (*1. Distinguenda fides & pœnitentia, non confundenda, vel separanda.*) Quemadmodum sine spe fides non est, & tamen fides ac spes varia sunt: ita pœnitentia & fides, quanquam perpetuo inter se vinculo cohærent, magis tamen conjungi volunt, quam confundi. Equidem nec me latet, sub *Pœnitentiæ* nomine totam ad Deum conversionem comprehendi, cujus pars non postrema fides est: sed quo sensu, facillime apparebit, ubi vis ac natura ejus explicata fuerit. *Pœnitentiæ* nomen (*2. Nominis consideratio.*) Hebræis à conversione vel reditu, Græcis à mentis consiliique mutatione deductum est: nec utrique etymologiæ res ipsa male respondet: cujus summa est, ut à nobis demigrantes, ad Deum convertamur: & deposita pristina mente, novam induamus. Quamobrem non male, meo quidem judicio, sic

pœni-

3. Rei definitio: seu quid sit pœnitentia.

pœnitentia definiri poterit, *Esse veram ad Deum vitæ nostræ conversionem, à sincero serioque Dei timore profectam, quæ carnis nostræ veterisque hominis mortificatione, & spiritus vivificatione constet.* In eum

A Prophetis & Apostolis tradita.

sensum accipiendæ sunt conciones omnes, quibus vel Prophetæ quondam, vel Apostoli postea sui temporis homines ad pœniteotiam hortabaotur. Hoc enim contendebant unum, ut peccatis suis confusi, ac divini judicii timore puncti, coram eo prociderent & humiliarentur in quem deliquerant, ac vera resipiscentia in rectam ejus viam se reciperent. Ideo hæc promiscue usurpantur apud ipsos eodem

Mat. 3: 2.
1 Sam. 7: 3.

significatu, *Converti* seu *reverti ad Dominum*, *Resipiscere*, & *pœnitentiam agere.* Unde etiam & sacra historia *pœnitentiam* dicit *agi post Deum*, ubi homines qui io suis cupiditatibus, eo posthabito, lasciviebant, incipiunt verbo ejus obsequi: & duci suo presto sunt ad pergendum, quo vocaverit. Et

Luc. 3: 8.
Act. 26: 20.

fructus pœnitentia dignos proferre dixeruot Joannes & Paulus, pro vitam ducere quæ ejusmodi resipiscentiam in cunctis actionibus referat ac testetur.

Definitionis explanatio. Has tribus partibus constat.

6. Sed aotequam ultra procedamus, definitionem à nobis positam dilucidius enarrare conducet. In qua tria sunt præcipue capita consideraoda. Pri-

1. Pœnitentia est vita nostra ad Deum conversio.

mum, quum vitæ ad Deum conversionem nuncupamus, transformationem requirimus, non in operibus tantum externis, sed in anima ipsa: quæ ubi vetustatem suam exuerit, tum demum operum fructus renovationi suæ respondentes ex se pariat.

Ezech. 18. vers. 31.

Quod dum vult exprimere Propheta, jubet, ut cor novum sibi faciant quos ad pœnitentiam vocat. Unde Moses sæpius ostensurus quomodo rite ad Dominum cooverterentur Israëlitæ pœniteotia ducti, docet ut id fiat ex toto corde, & ex tota anima (quam loquutionem videmus à Prophetis subinde repetitam) & cordis circumcisionem nominans, interiores affectus excutit. Nullus tamen locus est ex quo melius perspicere liceat, quæ sit germana

Hujus descriptio.
Jerem. 4. v. 1, 3, 4.

pœnitentiæ proprietas, quam ex cap 4. Jeremiæ, *Si reverteris Israël, inquit Dominus, ad me revertere. Arate vobis arvum, & nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum.* Vide quomodo nihil effecturos denunciet in studio justitiæ capessendo, nisi revulsa io primis e penitissimo corde impietas fuerit. Et quo penitus eos afficiat, monet cum Deo esse negotium, apud quem tergiversando nihil proficitur: quia cor

Amplificatio à contrariis.
Jesa. 58. 6.

duplex odio habet. Eam obrem præposteros hypocritarum conatus irridet Jesaias, qui externam in ceremoniis resipiscentiam streoue quidem moliebantur: at interim fasciculos iniquitatis, quibus colligatos tenebant pauperes, dissolvere oon curabant. Ubi etiam pulchre ostendit, in quibus propriε sita sit officiis pœniteotia non ficta.

2. Ex serio Dei timore profecta.

7. Secundum caput erat, quod ex serio Dei timore docuimus ipsam proficisci. Prius enim quam ad resipiscentiam mens peccatoris inclinetur, divini judicii cogitatione excitari oportet. Ubi autem hæc cogitatio penitus insederit, Deum aliquando tribunal conscensurum ad exigendam omnium dictorum factorumque rationem: miserum hominem interquiescere non sinet, nec punctum temporis respirare, quin perpetuo ad meditandum aliud vitæ institutum exstimulet, quo se ad judicium illud

Ideo judicii mentio apud Prophetas & Apostolos.
Jer. 4: 4.
Actor. 17. v. 30, 31.

sistere secure queat. Quare Scriptura sæpe, dum ad pœnitentiam cohortatur, judicii mentionem injicit, ut apud Jeremiam, *Ne forte egrediatur, ut ignis, furor meus, & non sit qui extinguat, propter malitiam operum vestrorum.* Io concione Pauli ad Athenienses, *Et tempora quidem hujus ignorantiæ quum hactenus dissimularit Deus, nunc annunciat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant: eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate:* & aliis compluribus in locis. Interdum à punitionibus jam irrogatis, Deum esse judicem declarat: quo peccatores secum reputent, pejora sibi imminere, nisi mature

Exemplum.

resipueriot. Exemplum habes Deuterooomii vigesimo nono. Quooiam vero à peccati horrore & odio

Explicatio secundi hujus membri definitionis, ex Paulo desumpta.
2 Cor. 7. vers. 10.

conversio inchoatur, ideo tristitiam, quæ secundum Deum est, pœnitentiæ causam facit Apostolus. Tristitiam autem secundum Deum appellat, ubi non pœnam modo exhorremus, sed peccatum ipsum, ex quo displicere Deo intelligimus, odimus & execramur: nec mirum, quia nisi acriter pungamur, non posset corrigi carnis nostræ pigrities: imo non sufficerent ejus stupori & socordiæ punctiones, nisi ferulas exerendo altius penetraret Deus. Accedit etiam cootumacia, quam velut malleis contundi necesse est. Ergo severitatem, qua Deus utitur minando, ingenii nostri pravitas ab eo extorquet: quia dormientes frustra blande alliceret. Testimonia noo recito, quæ passim occurrunt. Alia etiam ra-

Ratio, cur serius Dei timor pœnitentia pars sit & principium.

tione timor Dei pœnitentiæ principium est: quia etsi omnibus virtutum numeris absoluta sit hominis vita, nisi ad Dei cultum referatur, laudari quidem poterit à mundo: sed in cælo mera abominatio erit, quando præcipua justitiæ pars est, suum jus & honorem Deo reddere, quo impie fraudatur, ubi nobis propositum non est, subjicere nos ejus imperio.

3. Constans mortificatione carnis & spiritus vivificatione.

8. Tertio loco explicandum restat, quale sit istud quod dicimus, pœnitentiam duabus partibus constare: mortificatione scilicet carnis, & spiritus vivificatione. Id Prophetæ licet pro carnalis populi captu simplicius & rudius, liquido tamen expri-

Has exigunt Propheta.
Psal. 34: 15.
Jesa. 1: 16.

munt quum dicunt, *Desine à malo, & fac bonitatem.* Item, *Lavamini, mundi estote, auferte malum operum vestrorum ab oculis meis. Quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppresso*, &c. Quum enim à malitia revocant, totius carnis interitum exigunt, quæ malitia & perversitate referta est. Res prorsus difficilis & ardua, nos ipsos exuere, & à nativo ingenio demigrare. Neque eoim caro bene interiisse putanda est, nisi quicquid à oobis habemus, abolitum fuerit. Sed quum

Rom. 8: 7.

universus carnis affectus simultas sit adversus Deum, primus ad obedientiam Legis ejus ingressus est illa naturæ nostræ abnegatio. Postea renovatiooem designant à fructibus, qui inde consequuntur, justitia, judicio & misericordia. Siquidem non satis fuerit

Etiam singulatim illa explicantur.

talibus officiis rite defungi, nisi mens primum ipsa & cor, justitiæ, judicii, misericordiæ affectum iodueriot: id fit, quum Dei Spiritus intinctas sua sanctitate animas nostras novis & cogitatioonibus & affectibus ita imbuit, ut novæ jure haberi queant. Et certe, ut naturaliter sumus aversi à Deo, nisi præcedat abnegatio nostri, ounquam ad id, quod rectum est, tendemus. Ideo toties jubemur exuere veterem hominem: renunciare mundo & carni: concupiscentiis nostris valere jussis, renovari spiritu mentis nostræ. Nomen porro ipsum mortificationis admonet, quam difficile sit oblivisci prioris naturæ: quia hinc colligimus, non aliter oos formari ad Dei timorem, & pietatis initia discere, nisi ubi gladio Spiritus violenter mactati in nihilum redigimur: quasi pronunciaret Deus, ut censeamur inter suos filios, opus esse communis naturæ interitu.

Unde oriantur.
Rom. 6. vers. 5, 6.

9. Utrumque ex Christi participatione nobis contingit. Nam si vere morti ejus communicamus, ejus virtute crucifigitur vetus noster homo, & peccati corpus emoritur, ne amplius vigeat primæ naturæ corruptio. Si resurrectionis sumus participes,

Hinc sequitur, pœnitentiam nihil aliud esse, quam reformationem imaginis Dei in nobis.

per eam suscitamur io vitæ novitatem, quæ Dei justitiæ respondeat. Uno ergo verbo pœnitentiam ioterpretor, regenerationem, cujus non alius est scopus, nisi ut imago Dei, quæ per Adæ transgressionem fœdata, & tantum non obliterata fuerat, in nobis reformetur. Sic docet Apostolus, quum ait,

2 Cor. 3. vers. 18.

Nos autem revelata facie gloriam Domini repræsentantes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu. Item, *Renovamini*

Ephes. 4. v. 23. & 24. Col. 3:10.

vamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis. Item alibi, *Induentes novum hominem, qui renovatur ad agnitionem & imaginem ejus, qui creavit illum.* Proinde ista regeneratione in Dei justitiam, Christi beneficio instauramur, à qua per Adam excideramus: quo modo in integrum restituere placet Domino quoscunque in vitæ hæreditatem cooptat. Atque hæc quidem instauratio non uno momento, vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imo etiam lentos interdum profectus abolet Deus in electis suis carnis corruptelas: repurgat eos sordibus, sibique in templa consecrat, sensus eorum omnes ad veram puritatem renovans, quo se tota vita exerceant in pœnitentia: sciantque huic militiæ nullum nisi in morte esse finem. Quo major est impuri rabulæ & apostatæ Staphyli cujusdam improbitas: qui statum præsentis vitæ cum gloria cælesti à me confundi nugatur, dum imaginem Dei ex Paulo interpretor sanctitatem & justitiam veracem. Quasi vero ubi res aliqua definitur, non quærenda sit ipsa integritas & perfectio. Neque tamen locus negatur incrementis: sed quatenus ad Dei similitudinem propius quisque accedit, in eo dico fulgere imaginem Dei. Huc ut perveniant fideles, stadium pœnitentiæ, in quo tota vita currant, illis Deus assignat.

Quæ brevi aliquo momento non absolvitur, sed usque in ultimum vitæ terminum extenditur.

2 Cor. 4. vers. 16.

10. Sic ergo à peccati servitute liberantur filii Dei per regenerationem, non ut quasi plenam libertatis possessionem jam adepti, nihil amplius molestiæ à carne sua sentiant: sed ut illis maneat perpetua certaminis materia, unde exerceantur: neque exerceantur modo, sed infirmitatem quoque suam melius discant. Atque in ea re omnes sanioris judicii Scriptores inter se consentiunt, manere in homine regenerato mali fomitem, unde perpetuo scateant cupiditates, quæ ipsum ad peccandum illiciant & extimulent. Fatentur etiam, sanctos illo concupiscendi morbo adhuc ita implicitos teneri, ut obstare nequeant, quin subinde vel ad libidinem, vel ad avaritiam, vel ad ambitionem, vel ad alia vitia titillentur & incitentur. Neque opus est multum investigando laborare, quid hic veteres senserint: quando unus Augustinus sufficere ad id potest, qui fideliter magnaque diligentia omnium sententias collegit. Ex illo igitur sumant Lectores, siquid de sensu antiquitatis habere certi volent. Porro inter illum & nos hoc discriminis videri potest interesse, quod ipse quidem quum fideles concedat, quamdiu in corpore mortali habitant, sic illigatos teneri concupiscentiis, ut non possint non concupiscere, eum tamen morbum peccatum vocare non audet: sed ad illum designandum infirmitatis nomine contentus, tunc demum fieri peccatum docet, ubi vel opus, vel consensus ad conceptionem vel apprehensionem accedit. hoc est, quando primæ appetitioni cedit voluntas. Nos autem illud ipsum pro peccato habemus, quod aliqua omnino cupiditate contra Legem Dei homo titillatur: imo ipsam pravitatem, quæ ejusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum. Docemus itaque in sanctis, donec mortali corpore exuantur, semper esse peccatum: quia in eorum carne residet illa concupiscendi pravitas, quæ cum rectitudine pugnat. Neque tamen semper à peccati nomine abstinet: sicuti quum dicit, *Hoc peccati nomine appellat Paulus, unde oriuntur cuncta peccata, id carnalem scil. concupiscentiam Hoc, quantum ad sanctos pertinet, regnum amittit in terra, perit in cælo.* Quibus verbis fatetur, quatenus obnoxii sunt fideles concupiscentiis carnis, peccati esse reos.

Tertia pars. Causa, propter quas pœnitentia in ultimum usque terminum vitæ debeat extendi.

lib. ad Bonif. 4. lib. 1. & 2. contra Julianum.

Augustini sententia, de concupiscentia in renatis, excutitur.

Sermon. 6. de verb. Apost.

Locus ex Paulo, qui Augustini sententiam confirmare videtur.

11. Quod autem Deus Ecclesiam suam purgare ab omni peccato dicitur, quod eam liberationis gratiam per Baptismum pollicetur, & in electis suis implet: ad reatum potius referimus, quam ad ipsam peccati materiam. Præstat hoc quidem Deus, suos regenerando, ut peccati regnum in ipsis aboleatur: (virtutem enim Spiritus subministrat, qua superiores in certamine victoresque fiant) sed regnare tantum, non etiam habitare desinit. Proinde sic dicimus veterem hominem crucifixum esse, legem peccati sic abolitam esse in filiis Dei, ut reliquiæ tamen supersint: non ut dominentur, sed ut eos suæ infirmitatis conscientia humilient. Et illas quidem fatemur non imputari, acsi non essent: sed hoc simul Dei misericordia fieri contendimus, ut ab hoc reatu liberentur sancti, qui merito alias peccatores & rei coram Deo forent. Neque vero hanc sententiam confirmare difficile nobis erit: quando extant in eam rem clara Scripturæ testimonia. Quid enim apertius volumus, quam quod ad Rom. 7. clamat Paulus? Primum, illic eum in hominis regenerati persona loqui, cum nos alibi ostendimus, tum Augustinus firmis rationibus evincit. Taceo quod mali & peccati vocabulis utitur. ut voces illas cavillari possint qui reclamare nobis volent: quis tamen repugnantiam adversus Legem Dei, malum esse neget? quis impedimentum justitiæ neget esse peccatum? quis denique non concedat culpam inesse, ubi est spiritualis miseria? Atqui ista omnia de hoc morbo à Paulo prædicantur. Deinde habemus certam à Lege demonstrationem, qua breviter tota hæc quæstio expediri potest. Jubemur enim Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, ex totis facultatibus. Quum ita omnes animæ nostræ partes Dei amore occupari deceat, certum est, eos præcepto non satisfacere, qui vel leviculam appetitionem corde recipere, vel ullam omnino cogitationem animo admittere possunt, quæ eos ab amore Dei in vanitatem abducat. Quid enim? annon illæ sunt animæ facultates, subitis motionibus affici, sensu apprehendere, mente concipere? Istæ igitur quum vanis & pravis cogitationibus aditum ad se patefaciunt, annon ostendunt se tantundem ab amore Dei esse vacuas? Quare qui non fatetur omnes carnis cupiditates esse peccata: illum vero concupiscendi morbum, quem fomitem appellant, esse peccati scaturiginem: ille transgressionem Legis peccatum esse neget necesse est.

Responsio.

Rom. 6:6.

Confirmatio responsionis, ex ipso Apostolo.

Rom. 7: 6.

Altera confirmatio, ex Legis præcepto.

Conclusio.

12. Si cui absurdum videtur, ita in universum damnari cupiditates omnes, quibus homo naturaliter afficitur, quum à Deo inditæ sint naturæ auctore: respondemus, nos nequaquam eas appetitiones damnare, quas hominis ingenio Deus sic à prima creatione insculpsit, ut inde eradicari nisi cum ipsa humanitate non possint: sed tantum insolentes effrenesque motus, qui cum Dei ordinatione pugnant. Jam vero quum ob naturæ pravitatem omnes facultates adeo vitiatæ sint ac corruptæ, ut in omnibus actionibus emineat perpetua ἀταξία & intemperies: quia ab ejusmodi incontinentia separari nequeunt appetitiones, ideo vitiosas esse contendimus. Aut (si paucioribus verbis summam habere libet) omnes hominum cupiditates malas esse docemus, & peccati reas peragimus: non quatenus sunt naturales, sed quia inordinatæ: inordinatas autem esse, quia ex natura corrupta & polluta nihil puri nec sinceri prodire potest. Neque vero ab hac doctrina tantum discedit Augustinus, quantum in speciem apparet. Dum invidiam plus æquo reformidat, qua eum gravare studebant Pelagiani, à peccati nomine interdum abstinet: quum tamen scribit, *manente in sanctis peccati lege, tolli duntaxat reatum,* satis indicat se non adeo à sensu nostro abhorrere.

Exceptio, tantum damnari cupiditates, quæ cum Dei ordinatione pugnant.

Non quatenus sunt naturales, sed quatenus inordinatæ, damnantur: ut sensit etiam Augustinus,

ad Bonif.

13. Afferemus alias aliquot sententias, unde melius appareat quid senserit. Libro secundo contra Julianum, *Lex ista peccati & remissa est regeneratione spirituali, & manet in carne mortali: remissa scilicet, quia reatus solutus est in Sacramento, quo regenerantur fideles; manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant & fideles.* Item, *Lex itaque peccati (quæ*

Cujus multa testimonia proferuntur, quæ ejus mentem aperiunt.

in

in tanti quoque Apostoli membris erat) remittitur in Baptismate, non finitur. Item, *Legem peccati, cujus manentis solutus est in Baptismo reatus, Ambrosius vocavit iniquitatem: quia iniquum est, ut caro concupiscat adversus spiritum.* Item, *Mortuum est peccatum in eo reatu, quo nos tenebat: & donec sepulturæ perfectione sanetur, rebellat & mortuum.* Libro quanto etiamnum apertius: *Sicut cæcitas cordis & peccatum est, quo in Deum non creditur: & pœna peccati, qua cor superbum digna animadversione punitur: & causa peccati, quum aliquid cæci cordis errore committitur: ita concupiscentia carnis adversus quam bonus concupiscit spiritus, & peccatum est, quia illi inest inobedientia contra dominatum mentis: & pœna peccati, quia reddita est meritis inobedientis: & causa peccati defectione consentientis, vel contagione nascentis.* Vocat hic sine ambiguitate peccatum: quia prostrato jam errore, & confirmata veritate, calumnias minus veretur. Quemadmodum & in Joannem, Homil. 41. ubi ex animi sui sensu sine contentione loquitur, *Si carne servis legi peccati, fac quod ait ipse Apostolus, Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis ejus.* Non ait,

Rom. 6. verſ. 12.

non sit: sed, *non regnet. Quamdiu vivis, peccatum necesse est esse in membris tuis: saltem regnum illi auferatur, non fiat quod jubet.* Qui concupiscentiam non esse peccatum defendunt, illud Jacobi objicere solent, *Concupiscentia postquam conceperit, parit peccatum.* Atqui nullo negotio hoc refellitur: nisi enim de solis operibus malis, vel de peccatis actualibus intelligamus ipsum loqui, ne mala quidem voluntas in peccato deputabitur. Ex eo autem quod flagitia & prava facinora concupiscentiæ partus vocat, atque iis ipsis peccati nomen tribuit, non protinus sequitur, quin concupiscere, res mala sit, & coram Deo damnabilis.

Objectio, ex Jacobi dicto. Jacob. 1. verſ. 15. *Responsio.*

14. Anabaptistæ quidam hoc seculo, phreneticam nescio quam intemperiem pro spirituali regeneratione comminiscuntur: nempe in statum innocentiæ restitutos Dei filios, jam non oportere sollicitos esse de libidine carnis refrenanda: spiritum ducem sequendum esse, sub cujus actione nunquam aberratur. Incredibile esset hominis mentem eo vesaniæ prolabi, nisi palam & fastuose suum hoc dogma deblaterarent. Prodigiosum certe quidem est: sed tales sacrilegæ audaciæ pœnas luere æquum est, qui veritatem Dei, in mendacium vertere animum induxerunt. Itane delectus omnis turpis & honesti, justi & injusti, boni & mali, virtutis & vitii tolletur? Tale, inquiunt, discrimen est ex maledictione veteris Adæ, à qua nos per Christum exempti sumus. Ergo inter scortationem & castitatem, sinceritatem & astutiam, veritatem & mendacium, æquitatem & rapinam, nihil jam intererit. Tolle, inquiunt, vanam formidinem: spiritus nihil tibi mali imperabit, modo secure & intrepide illius actioni te permittas. Quis ad hæc prodigia non obstupescat? Popularis tamen est philosophia apud eos, qui libidinum amentia excæcati, sensum communem exuerunt. Sed quem, obsecro, Christum nobis fabricantur, & quem spiritum eructant? Nos enim Christum unum, ejus unum Spiritum recognoscimus, quem Prophetæ commendarunt, Evangelium exhibitum prædicat, de quo nihil illic tale audimus. Spiritus ille non est homicidii, scortationis, ebrietatis, superbiæ, contentionis, avaritiæ, fraudis patronus: sed auctor dilectionis, pudicitiæ, sobrietatis, modestiæ, pacis, moderationis, veritatis. Non est vertiginosus, & qui præceps per fas & nefas inconsiderate ruat, sed plenus sapientiæ & intelligentiæ, qua rite inter justum & injustum discernat. Non instigat ad dissolutam effrenemque licentiam: sed prout licitum ab illicito discriminat, modum moderationemque servare docet. Quid tamen diutius in refellenda bellui-na ista rabie laboramus? Christianis Spiritus Domini non turbulentum est phantasma, quod vel ipsi per somnium pepererint, vel ab aliis confictum acceperint: sed ejus notitiam à Scripturis religiose petunt, ubi duo hæc de ipso traduntur, nobis in sanctificationem datum esse, quo ab immunditiis & inquinamentis purgatos, in obedientiam divinæ justitiæ deducat: quæ obedientia constare nequit, nisi domitis subactisque concupiscentiis, quibus isti habenas laxare volunt. Deinde sic nos ejus sanctificatione purgari, ut multis vitiis multaque infirmitate obsideamur, quamdiu inclusi sumus mole corporis nostri. Quo fit, ut longo intervallo à perfectione illisiti, proficere semper aliquid, & vitiis irretiti cum illis quotidie luctari necesse habeamus. Unde etiam consequitur, excussa desidia & securitate, intentis animis vigilandum esse, ne carnis nostræ insidiis incauti circumveniamur. Nisi forte confidimus, nos majores progressus fecisse, quam Apostolum, qui tamen fatigabatur ab angelo Satanæ, quo virtus in infirmitate perficeretur: & qui illam carnis & spiritus divisionem in sua carne non ficte repræsentabat.

Alia objectio Anabaptistarum & Libertinorum, adversus perpetuam filiorum Dei in hac vita pœnitentiam. vide Calv. adversus Libertinos, cap. 18.

Responsio, horrendam istiusmodi monstrorum impietatem detegens.

Altera responsio, ab absurdis, quæ hæc objectio parit.

Tertia responsio, fontem certam de pœnitentia & vita Christiana doctrinam istorum errori opponens.

Confirmatio ab Apostoli exemplo & dicto. 2 Cor. 12. v. 7. & 9. Rom. 7. verſ. 15.

15. Quod autem Apostolus in descriptione pœnitentiæ septem ejus vel causas, vel effectus, vel partes enumerat, id optima causa facit: sunt autem studium aut sollicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Neque absurdum videri debet, quod statuere non audeo, causæne an effectus censeri debeant: utrumque enim disputari potest. Possunt etiam vocari affectiones cum pœnitentia conjunctæ: sed quia omissis illis quæstionibus, intelligere licet quid Paulus velit, simplici expositione contenti erimus. Dicit ergo ex tristitia, quæ secundum Deum est, excitari sollicitudinem. Nam qui serio displicentiæ sensu tangitur, quod in Deum suum peccarit, simul exstimulatur ad diligentiam & attentionem, ut à diaboli laqueis penitus se expli-cet, ut ab ejus insidiis melius sibi caveat, ne à Spiritus sancti gubernatione posthac excidat, ne securitate opprimatur. Proxima est excusatio, quæ hoc loco non defensionem significat, qua peccator ad effugiendum Dei judicium, vel se deliquisse neget, vel culpam extenuet: sed purgationem, quæ in deprecatione magis posita sit, quam causæ fiducia. Qualiter filii non reprobi dum errata sua agnoscunt & confitentur, deprecationem tamen adhibent: atque ut ea locum habeat, quibus possunt modis testantur, se minime abjecisse eam, quam parentibus debent, reverentiam: denique sic excusant, non ut se justos esse ac innocentes probent, sed tantum ut veniam obtineant. Sequitur indignatio qua peccator secum intus fremit, secum expostulat, sibi irascitur, dum suam perversitatem suamque in Deum ingratitudinem recognoscit. Timoris nomine intelligit illam trepidationem, quæ mentibus nostris incutitur, quoties cogitamus & quid nos simus meriti, & quam horribilis sit iræ divinæ severitas in peccatores. Mirabili enim inquietudine tunc nos vexari necesse est, quæ tum ad humilitatem nos erudit, tum cautiores in posterum reddit. Quod si oritur ex timore sollicitudo, de qua prius dixerat, videmus quo nexu hæc inter se cohæreant. Desiderium videtur mihi posuisse pro sedulitate in officio & obsequendi alacritate, ad quam maxime provocare nos debet delictorum nostrorum agnitio. Huc quoque pertinet zelus quem continuo subjungit: ardorem enim significat, quo accendimur ubi aculei illi nobis admoventur: *Quid feci? Quo me præcipitaveram, nisi mihi Dei misericordia subvenisset?* Postrema est vindicta: quo enim severiores in nos sumus, & acriore censura quæstionem habemus de peccatis nostris, eo debemus sperare magis propitium ac misericordem Deum. Et certe fieri non potest, quin anima divini judicii horrore perculsa, partes ultionis in exigenda de se pœna occupet.

Quarta pars capitis, de pœnitentiæ fructibus, qui causæ, vel effectus, aut partes, sive affectiones dici possunt. 2 Cor. 7. verſ. 11.

Sollicitudo.

Excusatio.

Indignatio.

Timor.

Desiderium.

Zelus.

Vindicta.

occupet. Sentiunt sane pii quales pœnæ sint pudor, confusio, gemitus, displicentia sui, & reliqui affectus, qui ex seria delictorum recognitione nascuntur. Meminerimus tamen modum esse tenendum, ne tristitia nos absorbeat: quia nihil magis proclive est trepidis conscientiis, quam in desperationem ruina. Ex hoc quoque artificio Satan quoscunque videt metu Dei prostratos, in profundum illum mœroris gurgitem magis ac magis demergit, ne unquam assurgant. Non potest quidem nimius esse timor, qui in humilitatem desinit, neque discedit à spe veniæ. Semper tamen ex Apostoli præcepto cavendum, ne peccator, dum se ad displicentiam sollicitat, nimia formidine oppressus, deficiat: quia hoc modo refugitur Deus, qui per pœnitentiam nos ad se vocat. Qua de re utilis est etiam admonitio Bernardi, *Necessarius dolor pro peccatis si non sit continuus. Suadeo reflectere pedem interdum à molesta & anxia recordatione viarum vestrarum, & evadere ad planitiem serenæ memoriæ beneficiorum Dei. Misceamus absinthio mel, ut salubris amaritudo salutem dare queat: cum immisto dulcore temperata bibetur: & si de vobis in humilitate sentitis, sentite & de Domino in bonitate.*

Modus autem tenendus, atque sanctissimo Bernardi consilio, ne ejusmodi tristitia nos absorbeat.

Heb. 12: 3.

Serm. 11. in Cant.

16. Jam & pœnitentiæ fructus quales sint, intelligi potest: nempe officia pietatis erga Deum, charitatis erga homines, adhæc in tota vita sanctimonia ac puritas. Denique quo majore quisque studio vitam suam exigit ad normam Legis Dei, eo certiora pœnitentiæ suæ signa edit. Itaque Spiritus sæpe dum nos ad pœnitentiam hortatur, nunc ad singula Legis præcepta, nunc ad officia secundæ tabulæ nos revocat: quanquam aliis locis postquam immunditiem damnavit in ipso fonte cordis, deinde ad externa testimonia descendit quæ sinceram resipiscentiam commendant. Cujus rei tabulam in descriptione vitæ Christianæ mox subjiciam Lectorum oculis. Non colligam ex Prophetis testimonia, quibus partim subsannant eorum ineptias, qui ceremoniis contendunt Deum placare, ostenduntque mera esse ludicra: partim vero externam vitæ integritatem docent non esse caput pœnitentiæ, quia Deus cor intuetur. Quisquis mediocriter in Scriptura versatus fuerit, per se absque alterius monitu intelliget, ubi cum Deo negotium est, nihil agi, nisi ab interiore cordis affectu incipimus. Et Joëlis locus aliis intelligendis non parum valebit, *Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra.* Utrumque etiam breviter expressum est his Jacobi verbis, *Mundate scelerati manus, purgate corda duplices:* ubi priori quidem membro accessio ponitur, fons tamen & principium deinde monstratur, nempe abstergendas esse occultas sordes, ut altare in ipso corde erigatur Deo. Sunt præterea & externa aliqua exercitia, quibus privatim veluti remediis vel ad nos humiliandos, vel ad domandam carnem nostram utimur: publice vero ad resipiscentiæ testificationem. Emanant autem ab illa vindicta de qua loquitur Paulus, siquidem hæc afflicti animi sunt propria, in squalore, gemitu, lachrymis esse: fugere splendorem & quemlibet apparatum, omnibus deliciis se abdicare. Deinde is qui sentit quantum malum sit carnis rebellio, remedia omnia quærit quibus coërceat. Præterea qui bene cogitat, quam grave sit, violasse Dei justitiam, quiescere non potest donec in sua humilitate gloriam dederit Deo. Ejusmodi exercitia sæpe commemorant vetusti scriptores, quum de pœnitentiæ fructibus loquuntur. Quanquam autem vim pœnitentiæ minime in illis reponunt: veniam tamen mihi dabunt Lectores, si dixero quod sentio: plus æquo certe insistere in his mihi videntur. Ac si quis prudenter expendat, mihi (ut spero) assentietur, dupliciter eos modum excessisse. Nam quum tantopere urgerent, ac immodicis elogiis commendarent corporalem illam disciplinam, hoc quidem consequebantur, ut plebs tam majore studio amplexaretur: sed, quod longe majoris momenti esse debet, quodammodo obscurabant. Deinde in exigendis castigationibus fuerunt aliquanto rigidiores, quam ferat Ecclesiastica mansuetudo, quemadmodum alibi tractandum erit.

Quales sint hi pœnitentiæ fructus. Interni.
1. Pietas erga Deum.
2. Charitas erga homines.
3. Vitæ puritas.

lib. 3. c. 6. &c.

Quum sedulo hi fructus à Prophetis commendentur.

Joël. 2: 13.

Jacob. 4: 8.

Externi.
4. Corporis exercitia.

2 Cor. 7. vers. 11.

A vetustis scriptoribus nimium commendata.

Dupliciter enim modum excesserunt.

17. Sed quia nonnulli, dum fletum, jejunium & cinerem cum alibi frequenter, tum præsertim apud Joëlem commemorari audiunt, præcipuam resipiscentiæ partem jejunio & fletu metiuntur, tollenda est eorum hallucinatio. Quod de conversione totius cordis ad Dominum, deque scissione non vestimentorum, sed cordis illic dicitur, resipiscentiæ proprium est: fletus autem & jejunium, non ut perpetua aut necessaria ejus effecta subnectuntur, sed specialem habent circumstantiam. Quoniam gravissimum Judæis excidium imminere vaticinatus fuerat, iram Dei suadet antevertere, non tantum resipiscendo, sed mœroris indicia præ se ferendo. Qualiter enim promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se demittere solet reus ad conciliandam judicis misericordiam: ita illos, quum rei ingererentur coram Dei tribunali, ejus severitatem miserabili habitu deprecari oportebat. Quanquam autem cinis & saccus illis forte temporibus magis conveniebant: fletus tamen & jejunii valde opportunum fore inter nos usum constat, quoties cladem aliquam aut calamitatem nobis minari visus fuerit Dominus. Se enim ad ultionem apparari & quodammodo armari denunciat, ubi periculum apparere facit. Bene igitur Propheta, qui suos ad fletum & jejunium, hoc est, ad reorum mœstitiam, cohortatur, de quorum flagitiis constitutam quæstionem paulo ante dixerat. Quemadmodum nec male hodie fecerint Ecclesiastici pastores, si dum impendentem suorum cervicibus ruinam vident, ad jejunium & fletum properandum vociferentur: modo quod est præcipuum majore & intentiore cura & opera semper urgeant, scindenda scilicet esse corda, non vestimenta. Extra dubium est, non semper pœnitentiæ cohærere jejunium, sed calamitosis temporibus peculiariter destinari: unde & cum luctu conjungitur à Christo, dum Apostolos ab ejus necessitate absolvit, donec sua præsentia orbati mœrore conficerentur: de solenni jejunio loquor. Nam piorum vita frugalitate & sobrietate temperata esse debet, ut in toto ejus decursu quædam jejunii species continenter appareat. Verum tota illa res, quia rursus, ubi de Ecclesiæ disciplina agetur, expedienda erit, nunc parcius à me attingitur.

Hæc exercitia quum à nonnullis præcipua pœnitentiæ pars constituantur, ejusmodi hallucinatio tollitur.

Joël. 2: 12.

Cur in Judaica Ecclesia recepta sint.

Horum exercitiorum legitimus usus in Ecclesia Christiana.

De jejunio.

Mat. 9: 15.

lib. 4. c. 12.

18. Hoc tamen adhuc inseram, quum ad hanc externam professionem transfertur nomen pœnitentiæ, improprie à genuino illo sensu, quem posui, deflecti. Neque enim tam est conversio ad Deum, quam culpæ confessio, cum pœnæ & reatus deprecatione. Sic pœnitentiam agere in cinere & cilicio, nihil aliud est quam testari displicentiam, ubi Deus ob graves offensas nobis irascitur. Atque hæc quidem confessionis species publica est, qua nos damnantes coram Angelis & mundo, prævenimus judicium Dei. Nam eorum segnitiem coarguens Paulus qui peccatis suis indulgent, *Si judicaremus nosipsos*, inquit, *non à Deo judicaremur.* Sed homines facere palam conscios & testes nostræ resipiscentiæ, non semper est necessarium: privatim autem Deo confiteri, pars est veræ pœnitentiæ, quæ omitti non potest. Nihil enim minus consentaneum, quam ut peccata ignoscat Deus, in quibus nobis ipsi blandimur; & ne in lucem proferat, prætegimus per hypocrisin. Nec tantum quæ quotidie admittimus peccata fateri convenit: verum graviores lapsus longius trahere nos debent: atque in memoriam revocare quæ videntur pridem sepulta: quod exemplo suo nobis præscribit David. Tactus enim recentis flagitii pudore, seipsum examinat

usque

Sed præcipua pœnitentiæ pars in conversione ad Deum consistit.

Matth. 11. vers. 21.
Luc. 10. vers. 13.

Usus horum exercitiorum.

1 Cor. 11. vers. 31.

Peccatorum confessio & agnitio qualis esse debeat.

Psal. 51: 7.

usque ad matris uterum, & agnoscit jam tunc fuisse corruptum & infectum carnis labe. neque id ut culpam suam extenuet: sicuti multi in turba se occultant, & alios secum involvendo, impunitatem captant. Longe aliter David, qui ingenue culpam exaggerat, quod à prima infantia corruptus, non

Psal.25: 7. desierit mala malis cumulare. Alio etiam loco tale præteritæ vitæ examen suscipit, ut adolescentiæ suæ peccatis misericordiam Dei imploret. Et certe tum demum soporem nobis esse excussum probabimus, si gemendo sub onere, malaque nostra deflendo, levationem à Deo petemus. Notandum præterea est, pœnitentiam, cui assidue incumbere jubemur, ab ea differre, quæ velut à morte excitat qui vel turpius ceciderant, vel effreni licentia se projecerant ad peccandum, vel quadam defectionis specie excusserant jugum Dei. Nam Scriptura sæpe dum hortatur ad pœnitentiam, quasi transitum & resurrectionem à morte in vitam significat: & dum refert populum egisse pœnitentiam, ab idololatria aliisque crassis sceleribus conversum fuisse intelligit.

Pœnitentia ordinaria & specialis distinctio.

2 Cor. 12. vers. 21. Qua ratione Paulus luctum peccatoribus denunciat, *qui pœnitentiam non egerunt super lascivia, scortatione & impudicitia.* Hoc discrimen diligenter observandum est, ne ubi paucos audimus ad pœnitentiam citari, nobis supina obrepat securitas, quasi nihil amplius ad nos pertineret carnis mortificatio: cujus curam remittere non permittunt, quæ nos semper titillant pravæ cupiditates, & quæ subinde pullulant vitia. Specialis ergo pœnitentia, quæ à quibusdam tantum exigitur, quos diabolus à Dei timore abreptos exitialibus laqueis implicuit, ordinariam non tollit, cui per totum vitæ curriculum operam dare nos cogit naturæ corruptio.

Hujus distinctionis usus.

Finis pœnitentiæ.

19. Porro si verum est, quod clarissime constat, totam Euangelii summam duobus istis capitibus contineri, pœnitentia, & peccatorum remissione: annon videmus, Dominum ideo gratis suos justificare, quo eos simul Spiritus sui sanctificatione in veram justitiam instauret? Joannes, angelus ante faciem Christi missus ad vias ejus præparandas, prædicabat, *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum.* Ad pœnitentiam invitando, monebat ut se peccatores agnoscerent, suaque omnia coram Domino damnata, quo carnis suæ mortificationem, ac novam in Spiritu regenerationem totis votis expeterent. Regnum Dei annunciando, ad fidem vocabat: siquidem per regnum Dei, quod docebat in propinquo esse, remissionem peccatorum, salutem, vitam, & quicquid omnino in Christo assequimur, significabat. quare apud alios Euangelistas legitur, *Venit Joannes prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum.* Quod quid aliud est, quam ut peccatorum mole pressi & fatigati, ad Dominum se converterent, ac de remissione & salute spem conciperent? Sic & Christus suas conciones auspicatus est, *Appropinquavit regnum Dei: pœnitentiam agite, & credite Euangelio.* Primum declarat, thesauros misericordiæ in se apertos: deinde pœnitentiam exigit: tum postremo fiduciam erga Dei promissiones. Itaque quum totam Euangelii summam breviter complecti voluit, dixit *se oportuisse pati, & resurgere à mortuis, prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum.* Id & Apostoli post ejus resurrectionem prædicarunt, *excitatum à Deo, ad dandam pœnitentiam Israeli, & remissionem peccatorum.* Prædicatur pœnitentia in nomine Christi, quum per Euangelii doctrinam audiunt homines suas omnes cogitationes, suos affectus, sua studia corrupta & vitiosa esse; propterea necesse esse ut renascantur, si volunt ingredi in regnum Dei. Remissio peccatorum prædicatur, quum docentur homines, Christum sibi factum esse redemptionem, justitiam, salutem, & vitam: cujus nomine, gratis in Dei conspectu

Ex Joannis, Christi & Apostolorum prædicationis forma, quis sit ostenditur.
Matth. 21. vers. 30.
Mat. 3: 2.
Marc.1: 4.
Luc. 3: 3.
Hujus prædicationis summa.
Marc. 1. vers. 15.
Luc. 24. vers.46.47.
Act. 5: 31.
1 Cor. 1. vers. 30.

justi habeantur & innocentes. Utraque gratia quum fide apprehendatur (ut alibi demonstratum est) quia tamen proprium fidei objectum est Dei bonitas qua peccata remittuntur, eam à pœnitentia diligenter distingui operæpretium fuit.

20. Porro ut peccati odium, quod pœnitentiæ exordium est, primum nobis ad Christi cognitionem ingressum aperit, qui nullis se exhibet, nisi miseris & afflictis peccatoribus, qui gemunt, laborant, onerati sunt, esuriunt, sitiunt, dolore & miseria tabescunt: ita in pœnitentiam ipsam eniti, tota vita in eam incumbere, eam ad ultimum prosequi nos oportet, si in Christo consistere volumus. Ad peccatores enim vocandos venit: sed ad pœnitentiam. Missus est ad benedicendum indignis: sed quo se convertat unusquisque à nequitia sua. Plena est Scriptura ejusmodi vocibus. Quare ubi peccatorum remissionem offert Deus, resipiscentiam vicissim stipulari fere solet: innuens suam misericordiam, resipiscendi causam hominibus esse debere. *Facite*, inquit, *judicium & justitiam: quia salus appropinquavit.* Item, *Veniet Sioni redemptor, & iis qui in Jacob resipiscunt à peccatis.* Item, *Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, & iniquitatem cogitationum suarum, & ad Dominum convertatur: & miserebitur ejus.* Item, *Convertimini, & resipiscite, ut deleantur peccata vestra.* Ubi tamen adnotandum est, non eam conditionem sic apponi, quasi emerendæ veniæ fundamentum sit nostra resipiscentia: quin potius (quia in hunc finem hominum misereri statuit Dominus ut resipiscant) quo sit tendendum indicat, si gratiam obtinere volunt. Proinde donec in carcere corporis nostri habitabimus, assidue nobis cum naturæ nostræ corruptæ vitiis luctandum est, adeoque cum naturali nostra anima. Dicit aliquoties Plato, vitam Philosophi, meditationem esse mortis. Verius nobis dicere licet, vitam Christiani hominis perpetuum esse studium & exercitationem mortificandæ carnis, donec ea plane interempta, Spiritus Dei regnum in nobis obtineat. Quare illum arbitror plurimum profecisse, qui sibi plurimum displicere didicit: non ut in hoc luto hæreat, nec ultra progrediatur: sed magis ut ad Deum festinet & suspiret; quo morti vitæque Christi insertus, perpetuam pœnitentiam meditetur: ut certe non aliter possunt, quos genuinum peccati odium tenet. nemo enim peccatum unquam odit nisi prius justitiæ amore captus. Hæc sententia, ut erat simplicissima omnium, ita mihi cum Scripturæ veritate optime consentire visa est.

Pœnitentia Christiana terminus, vita nostra finis.
Jesa.61: 1.
Mat.11: 5.
Luc.4: 18.
Mat.9: 13.
Act. 3: 26.
& 5: 31.
Hoc modo remissionem peccatorum in Christo oblatam, & resipiscentiæ causam adipiscimur.
Jesa.56: 1.
& 59: 20.
& 55: 6.7.
Act. 2: 38.
Id eam alibi, tum in Phædone, multis disputat.

21. Porro singulare esse Dei donum pœnitentiam, notius ex superiore doctrina esse arbitror quam ut longum sermonem retexere opus sit. Itaque beneficium Dei laudat, & miratur Ecclesia, quod *Gentibus dederit pœnitentiam ad salutem*: & Paulus Timotheum patientem & mansuetum erga incredulos esse jubens, *Siquando*, inquit, *Deus illis det pœnitentiam qua resipiscant à diaboli laqueis.* Affirmat quidem Deus se velle omnium conversionem: & exhortationes communiter omnibus destinat: efficacia tamen pendet à Spiritu regenerationis. Quia facilius esset creare novos homines, quam proprio Marte induere præstantiorem naturam. Itaque toto regenerationis cursu non abs re vocamur *Dei figmentum, creati ad bona opera, quæ præparavit ut in illis ambulemus.* Quoscunque eripere vult Deus ab interitu, hos Spiritu regenerationis vivificat: non quod pœnitentia proprie sit salutis causa, sed quia jam visum est inseparabilem esse à fide & misericordia Dei: quando, teste Jesaia, *veniet Sioni redemptor, & iis qui in Jacob reversi sunt ab iniquitate.* Stat quidem hoc firmum, ubicunque viget Dei timor, Spiritum in salutem hominis

Postrema pars, unde sit Pœnitentia docens, videlicet à Dei gratia.
Act.11:18.
2 Tim. 2. vers.25,26.
Electis communicata, quos Deus eripere vult ab interitu.
Eph.2: 10.
Jes.59: 20.

Jes.63: 17. operatum esse. Itaque fideles apud Jesaiam, dum queruntur & deplorant à Deo se derelictos, hoc quasi reprobationis signum ponunt, obdurata fuisse divinitus corda sua. Apostolus quoque excludere volens apostatas à spe salutis, rationem asserit, *esse impossibile eos renovari ad pœnitentiam*: quia scilicet Deus renovans quos perire non vult, signum ostendit paterni favoris, & quodammodo radiis sereni & læti vultus eos ad se attrahit: rursum obduratione fulminat contra reprobos, quorum irremissibilis est impietas. Quod genus vindictæ Apostolus denunciat voluntariis apostatis, qui dum à fide Evangelii deficiunt, Deum ludibrio habent, gratiam ejus contumeliose respuunt, profanant ac conculcant Christi sanguinem: imo quantum in se est, rursus ipsum crucifigunt. Neque enim, ut volunt quidam præpostere austeri, voluntariis omnibus peccatis spem veniæ præcidit: sed apostasiam docet omni excusatione indignam esse, ut mirum non sit Deum inexorabili rigore tam sacrilegum sui contemptum ulcisci. *Impossibile enim esse* tradit, *eos qui semel illuminati fuerint, gustaverint donum cæleste, participes facti sint Spiritus sancti, gustaverint bonum Dei verbum, virtutesque venturi seculi, si prolabantur, rursum renovari ad pœnitentiam, ab integro crucifigentes Filium Dei, & ludibrio exponentes.* Item alibi, *Si volentes*, ait, *peccaverimus post acceptam notitiam veritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia: sed formidabilis quædam expectatio judicii*, &c. Hi quoque loci sunt ex quorum prava intelligentia insaniendi materiam olim Novatiaoi hauserunt: quorum asperitate offensi boni quidam viri, hanc suppositiam epistolam crediderunt, quæ omni tamen ex parte Apostolicum spiritum vere redolet. Quoniam autem nobis contentio non est nisi cum iis qui eam amplexantur, facile est ostendere quam nihil illæ sententiæ ipsorum suffragentur errori. Primum necesse est, Apostolum cum magistro suo consentire, qui omne peccatum & blasphemiam remissum iri affirmat, excepto peccato in Spiritum sanctum, quod neque in hoc seculo, neque in futuro remittitur. Hac, ioquam, exceptione contentum fuisse Apostolum certum est, nisi volumus illum gratiæ Christi adversarium facere. Unde conficitur, nullis singularibus peccatis veniam negari præterquam uni, quod ex desperato furore profectum neque infirmitati adscribi potest, & palam demonstrat hominem à diabolo esse possessum.

Heb. 6: 6. Reprobis autem obdurato & impœnitentia exitus æterni est denunciatio, ut ex Jesaia & Apostolo liquet.
ibid. 10:29.
ibid. 6: 4.
ibid. 10:26.
Hic autem Apostoli locus (Heb. 6. v. 6.) quum voluntariis tantum Apostatis remissionem neget, nihil pro Novatianis facit.

22. Ut tamen hoc expediatur, quod sit tam horrendum ejusmodi flagitium quod nullam remissionem habiturum est, quærere convenit. Quod Augustinus alicubi definit obstinatam ad mortem usque pervicaciam cum veniæ diffidentia, non satis quadrat ipsis Christi verbis, *Non remissum iri in hoc seculo.* Nam aut hoc frustra dicitur, aut in hac vita committi potest. Si autem vera est Augustini definitio, non committitur nisi ad mortem usque perseveret. Quod alii dicunt, in Spiritum sanctum peccare qui gratiæ in fratrem collatæ invidet: non video unde sumptum fuerit. Sed veram definitionem afferamus: quæ ubi firmis testimoniis comprobata fuerit, facile per seipsam omnes alias evertet. Dico igitur in Spiritum sanctum peccare, qui divinæ veritati, cujus fulgore sic perstringuntur ut ignorantiam causari nequeant, tamen destinata malitia resistunt, in hoc tantum ut resistant. Christus enim explicaturus quod dixerat, continuo subjungit, *Qui dixeris verbum in Filium hominis, remittetur ei: qui autem blasphemaverit contra Spiritum, non remittetur.* Et Matthæus pro blasphemia in Spiritum, ponit Spiritum blasphemiæ. Quomodo in Filium quis probrum jacere possit quin simul in Spiritum torqueatur? Nempe qui in veritatem Dei incognitam imprudentes impingunt, qui Christo ignoranter maledicunt, hoc interim animo præditi ut patefactam sibi Dei veritatem extinguere nolint, aut quem noverint esse Christum Domini, verbo uno lædere: illi in Patrem ac Filium peccant. Sic multi sunt hodie, qui Evangelii doctrinam pessime execrantur: quam si Evangelii esse scirent, toto corde venerari parati essent. Quorum autem convicta est conscientia, Dei verbum esse quod repudiant atque impugnant, impugnare tamen non desinunt: illi in Spiritum blasphemare dicuntur: quandoquidem adversus illuminationem (quæ opus est Spiritus sancti) luctantur. Tales erant ex Judæis nonnulli, qui quum resistere Spiritui per Stephanum loquenti non possent, resistere tamen contendebant. Non dubium est quin ex illis multi Legis zelo ad id raperentur: sed fuisse alios apparet qui malitiosa impietate in Deum ipsum furerent, hoc est, in doctrinam quam esse à Deo non nesciebant. Tales & ipsi Pharisæi, in quos Dominus invehitur, qui Spiritus sancti virtutem ut disjicerent, Belzebub nomine infamabant. Hic ergo est Spiritus blasphemiæ, ubi hominis audacia in contumeliam divini nominis data opera prosilit. Quod innuit Paulus, quum docet se misericordiam consequutum, quod ignorans ea per incredulitatem commiserat, quorum merito indignus alioqui fuisset gratia Domini. Si ignorantia cum incredulitate juncta fecit ut veniam obtineret, hinc sequitur, non esse veniæ locum ubi scientia ad incredulitatem accessit.

Hac occasione de peccato irremissibili in Spiritum sanctum agitur.
Vera hujus peccati definitio, ex Scripturis probata & illustrata.
Matth. 12. vers. 31. Marc. 3. vers. 29. Luc. 12. vers. 10.
Qui peccent in Spiritum sanctum.
Exempla. 1. Judæi Stephano resistentes. Act 6: 10.
2. Pharisæi. Mat. 9: 34. & 12: 24.
Probatio definitionis à contrario Pauli exemplo. 1 Tim. 1. vers. 13.

23. Apostolum vero non de particulari uno lapsu vel altero, sed de universali defectione loqui, qua se reprobi à salute abdicant, si bene animadvertas, intelliges. Eos autem implacabilem Deum sentire mirum non est, quos Joannes in sua canonica affirmat non fuisse ex electis à quibus exierunt. Sermonem siquidem in eos dirigit qui religionem Christianam se repetere posse imaginabantur, etsi semel ab ea defecerant: quos ab hac falsa & perniciosa opinione avocans, dicit quod verissimum est, non patere iis reditum ad Christi communionem, qui eam scientes volentes projecerint. Projiciunt autem non qui simpliciter dissoluta vitæ licentia verbum Domini transgrediuntur, sed qui totam ejus doctrinam ex professo rejiciunt. Ergo paralogismus est in verbo Prolabendi & Peccandi, quoniam Prolabi Novatiani interpretantur, siquis Lege Domini, non furandum nec scortandum edoctus, à furto aut scortatione non abstineat. At contra subesse tacitam antithesin affirmo, in qua repeti debeant contraria omnia iis quæ prius dicta fuerant: ut hic non particulare aliquod vitium, sed universalis aversio à Deo, & totius (ut ita loquar) hominis apostasia exprimatur. Quum ergo dicit, eos *qui prolapsi sint, postquam semel illuminati fuerunt, gustaverunt donum cæleste, participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt etiam bonum Dei verbum, virtutesque venturi seculi*: intelligendum est, qui lumen Spiritus deliberata impietate suffocarint, doni cælestis gustum respuerint, à sanctificatione Spiritus se alienarint, verbum Dei & seculi venturi virtutes conculcarint. Ac quo magis exprimeret illam impietatis certam destinationem, alio postea loco nominatim adjecit dictionem, Voluntarie. Nam quum dicit, *nullam fieri reliquam hostiam iis, qui volentes, post acceptam veritatis notitiam, peccarint*, non negat Christum esse perpetuam hostiam, ad expiandas sanctorum iniquitates: (quod tota fere epistola diserte clamat, inter explicandum Christi sacerdotium) sed nullam aliam restare dicit ubi ab ea discessum est. Disceditur autem abnegata ex professo Evangelii veritate.

Cur illud peccatum sit irremissibile.
1 Joan. 2. vers. 19.
Paralogismus Novatianorum, Apostoli locum depravantium, excutitur.
Et confirmatur duo ejusdem Apostoli testimonia. Heb. 6: 4.
Heb. 10. vers. 26.

24. Quod autem nimis durum & à Dei clementia alienum videtur quibusdam, à remissione ullos omnino depelli qui ad implorandam Domini misericordiam confugiant, id facile diluitur. Non enim denegari veniam dicit si ad Dominum se converterint: sed omnino negat posse ad pœnitentiam surgere;

1. Objectio adversus superiorem doctrinam. Responsio.

Instantia, desumpta ex exemplo Esaus & Prophetæ comminatione, solutio. Zach. 7. vers. 13.

gere: quod scilicet æterna cæcitate ob suam ingratitudinem justo Dei judicio percussi sint. Neque obstat quod idem exemplum Esau huc postea accommodat, qui frustra lachrymis & ejulatu tentaverit amissam primogenituram recuperare. Nihilo etiam magis illa Prophetæ comminatio, *Quum clamaverint, non exaudiam.* Neque enim talibus loquendi formulis aut vera conversio, aut Dei invocatio designatur: sed illa impiorum anxietas, qua in rebus extremis constricti, coguntur respicere quod antea secure negligebant, sibi nihil esse boni, nisi in Domini auxilio. Illud autem non tam implorant, quam sibi ablatum esse gemunt. Itaque nihil aliud significat Propheta per clamorem, Apostolus per lachrymas, quam tormentum illud horribile quod impios ex desperatione urit & discruciat. Hoc diligenter notare operæpretium est, quia secum alioqui pugnaret Deus, qui per Prophetam clamat, se propitium fore simulac conversus fuerit peccator. Et (quemadmodum jam dixi) animum hominis in melius mutari nonnisi præveniente illius gratia certum est. De invocatione etiam nunquam fallet promissio, sed conversio & precatio improprie vocatur cæcum illud tormentum quo distrahuntur reprobi, quum Deum sibi quærendum esse vident ut inveniant malis suis remedium, & tamen ejus accessum refugiunt.

2. Objectio. Ezech. 18. vers. 21. *Responsio.*

3. Objectio, de ficta impiorum (ut Achabi) pœnitentia, quam Deus probare videtur. 1 Reg. 28. vers. 29. *Responsio.*

25. Quæritur tamen, quum neget Apostolus ficta pœnitentia placari Deum, quomodo veniam adeptus sit Achab, & pœnam sibi indictam averterit: quem tamen nonnisi subito pavore fuisse consternatum ex reliquo tenore vitæ apparet. Induit quidem saccum, aspersus est cinere, jacuit humi, & (quemadmodum testimonium illi redditur) humiliatus est coram Deo: sed parum fuit vestes scindere, quum maneret cor obstipum & malitia turgidum. Videmus tamen ut Deus ad clementiam flectatur. Respondeo, sic interdum hypocritis parci ad tempus, ut tamen semper illis incumbat ira Dei: idque fieri non tam eorum gratia, quam in commune exemplum. Nam quod mitigata fuit pœna ipsi Achab, quam inde utilitatem consequutus est nisi ut eam vivus in terra non sentiret? Ergo Dei maledictio, quamvis recondita, fixam habuit sedem in ejus domo: ipse autem in æternum exitium perrexit. Idem videre est in Esau. Etsi enim repulsam passus est, temporalis tamen benedictio concessa fuit ejus lachrymis. Sed quia spiritualis hæreditas ex Dei oraculo nonnisi penes unum ex fratribus residere poterat, dum præterito Esau electus est Jacob, abdicatio illa misericordiam Dei exclusit: solatium hoc quasi homini belluino fuit residuum, ut pinguedine terræ & rore cœli saginaretur. Atque id est, quod nuper dixi ad exemplum aliorum referri debere, quo alacrius ad sinceram pœnitentiam adjicere animos & studia nostra discamus: quia minime dubitandum est vere & ex animo conversis Deum fore ad ignoscendum facilem, cujus clementia se ad indignos usque extendit, dum aliquid displicentiæ præ se ferunt. Eadem etiam opera docemur quam horribile judicium præfractos omnes maneat, quibus Dei minas improba fronte non minus quam corde ferreo spernere & pro nihilo ducere ludus est. In hunc modum sæpe filiis Israël manum porrexit ad levandas eorum clades, quamvis simulati essent eorum clamores, duplexque & perfidus animus: sicut ipse in Psalmo conqueritur, statim ad ingenium fuisse reversos. atque ita voluit tam amica facilitate ad seriam conversionem eos adducere, vel reddere inexcusabiles. Neque tamen, pœnas ad tempus remittendo, perpetuam sibi legem imponit: quin potius severius interdum contra hypocritas insurgit & pœnas duplicat, ut inde appareat quantopere ei displiceat fictio. Sed quædam (ut jam dixi) exempla profert suæ ad dandam veniam propensionis, ex quibus pii animentur ad vitæ correctionem, & gravius damnetur eorum superbia qui proterve adversus stimulum calcitrant.

Confirmatio, ab exemplo Esavi. Genes. 27. vers. 38, 39.

Cur Deus impios ficto corde pœnitentes ferat ad tempus.

Psalm. 78. vers. 36, 37.

Exceptio.

CAP. IV.

Quam procul absit ab Euangelii puritate quicquid de pœnitentia garriunt Sophistæ in suis scholis. ubi de confessione & satisfactione agitur.

Partes hujus capitis.

1. *Exposita orthodoxa doctrina de Pœnitentia, falsa hoc capite refellitur: Scholasticorum doctrina in genere & summatum perstricta, sect. 1.*
2. *Singulæ partes ejus deinde examinantur: Contritio, sect. 2. & 3. Confessio, à 4. sect. ad 24. Satisfactio, à 25. ad finem capitis.*

Scholasticorum errores in tradenda doctrina de pœnitentia.

NUnc venio ad excutienda ea quæ de pœnitentia scholastici sophistæ tradiderunt, quæ quam paucissimis fieri poterit percurram. quia omnia persequi animus non est: ne hic liber, quem ad docendi compendium aptare studeo, in immensum extrahatur. Et illi rem alioqui non valde implicitam tot voluminibus involverunt, ut non futurus sit facilis exitus si te paulum in eorum fæces immerseris. Principio, in danda definitione plane ostendunt nunquam se intellexisse quid esset pœnitentia. Arripiunt enim quædam è libris veterum dicta, quæ vim pœnitentiæ minime exprimunt: *Quod pœnitere sit anteacta peccata deflere, & flenda non committere.* Item, *quod sit mala præterita plangere, & plangenda iterum non committere.* Item, *quod sit quædam dolens vindicta, puniens in se quod dolet commisisse.* Item, *quod sit dolor cordis & amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit, vel quibus consensit.* Hæc enim ut à Patribus bene dicta concedamus (quod inficiari tamen contentioso difficile non esset) non tamen in eam partem dicebantur ut pœnitentiam describerent, sed tantum ut suos hortarentur ne in eadem delicta rursum inciderent à quibus extracti erant. Quod si elogia istiusmodi omnia in definitiones convertere placet, alia quoque non minori jure assuenda erant. Quale est hoc Chrysostomi, *Pœnitentia est medicamentum peccatum extinguens, donum cælitus datum, virtus admirabilis, gratia vim legum superans.* Adde, quod doctrina, quam postea tradunt, istis definitionibus est aliquanto deterior. Sic enim sunt in externis exercitiis mordicus infixi, ut nihil aliud ex immensis voluminibus colligas, quam pœnitentiam esse disciplinam & austeritatem, quæ partim domandæ carni, partim castigandis puniendisque vitiis serviat: de interiori mentis renovatione, quæ veram vitæ correctionem secum trahit, mirum silentium. De contritione quidem & attritione multus apud eos sermo: multis scrupulis animas torquent: & plurimum molestiæ & anxietatis ingerunt: sed ubi visi sunt corda penitus vulnerasse, levi ceremoniarum aspersione totam amaritudinem sanant. Pœnitentiam tam argute definitam, *in contritionem cordis, confessionem oris, satisfactionem operis* partiuntur, nihilo magis dialectice quam definierunt:

1. Male definiunt.

Prima definitio. *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.* Prima est Gregor. & refer. lib. 4. Sentent. dist. 14. cap. 1. Sec. Ambros. refert. illic, & in Decret. dist. 3. de pœnit. c. Pœnitent. prior. Tert. August. refert. ead. dist. c. Pœni. post. Quart. Ambros. refert. dist. 1. de pœnit. c. Vera pœnitent.

Harum definitionum examen.

2. Inepte dividunt. lib. 4. Sent. 16. cap. 1.

de pœnit. distinct. 1. c. Perfecta pœnit.

etsi videri volunt totam ætatem io syllogismis contexendis detrivisse. Verum siquis à definitione ratiocinetur (quod genus argumentandi apud Dialecticos valet) posse aliquem anteacta peccata deflere, & flenda non committere: posse præterita mala plangere, & plangenda non committere: posse punire, quod doleret commisisse, &c. quamvis ore non confiteatur: quomodo suam partitionem tuebuntur? Si enim ille vere pœniteus noo confitetur, pœnitentia sine confessione esse potest. Quod si respondeant, hanc partitionem ad pœnitentiam referri quatenus est Sacramentum, vel de tota pœnitentiæ perfectione intelligi, quam suis definitionibus non comprehendunt, non est unde accuser: sibi ipsi imputeot, qui non purius ac dilucidius definiunt. Ego certe pro mea crassitie, cum de re aliqua disputatur, ad ipsam definitionem omnia refero, quæ est totius disputationis cardo ac fundamentum. Sed sit illa magistralis licentia: jam partes ipsas ordine perlustremus. Quod neglectim quasi frivola transilio quæ ipsi gravi supercilio pro mysteriis venditant, non facio inscitia: (neque enim mihi valde laboriosum esset excutere, quæcunque argute & subtiliter ipsi existimant à se disputari) sed mihi religio esset fatigare talibus ineptiis Lectores absque fructu. Certe de rebus ignotis eos garrire, ex quæstionibus quas movent & agitant, & quibus misere se impediunt, cognitu facile est. qualis illa est, An unius peccati pœnitentia Deo placeat, ubi in aliis durat obstinatio. Item, an pœnæ divinitus inflictæ ad satisfactionem valeant. Item, an sæpius iterari possit pro mortalibus peccatis. ubi turpiter & impie definiunt noonisi de venialibus peccatis quotidie agi pœniteotiam. Similiter crasso errore valde se torquent in dicto Hieronymi, *pœnitentiam esse secundam tabulam post naufragium.* in quo ostenduot se nunquam à bruto stupore evigilasse, ut millesimam vitiorum suorum partem vel procul sentirent.

Responsionis eorum dilutio.

3. Sunt vaniloqui, & spinosis quæstionibus impediunt animos legentium.

4. Seipsos implicant & invertunt.

Quam necessaria sit falsa Scholasticorum doctrina refutatio.

2. Velim autem animadvertant Lectores, non hic de asini umbra rixam esse, sed rem omnium maxime seriam tractari: oempe de peccatorum remissione. Quum enim tria ad pœnitentiam requirunt, compunctionem cordis, oris confessionem, operis satisfactionem: simul ad impetrandam peccatorum remissionem oecessaria esse docent. Siquid autem in tota religione scire nostra refert, id certe refert maxime, oempe intelligere ac probe tenere, qua ratiooe, qua lege, qua conditione, qua facilitate aut difficultate obtineatur peccatorum remissio. Hæc notitia nisi perspicua certaque constat, nullam omnino requiem, nullam cum Deo pacem, nullam fiduciam aut securitatem habere potest coofcientia: sed assidue trepidat, fluctuatur, æstuat, cruciatur, divexatur, horret, odit, ac fugit conspectum Dei. Quod si ab his conditionibus pendet peccatorum remissio, quibus eam ipsi alligant: nihil nobis miserius nec deploratius. Contritionem, primam obtinendæ veniæ partem faciunt, eamque debitam exigunt, hoc est, justam & plenam: sed interim non constituunt quando securus aliquis esse possit, se hac contritione, ad justum modum defunctum esse. Equidem sedulo & acriter instandum esse fateor, ut quisque amare deflendo sua peccata, se ad eorum displicentiam & odium magis acuat. Hæc enim est *non pœnitenda tristitia, quæ pœnitentiam gignit in salutem.* Sed ubi exigitur doloris acerbitas, quæ culpæ magnitudini respondeat, & quæ in trutina appendatur cum fiducia veniæ: hic vero miseræ conscientiæ miris modis torquentur, & exagitantur, dum sibi debitam peccatorum contritionem imponi vident, nec assequuntur debiti mensuram, ut secum decernere possint, se persolvisse quod debebant. Si dixerint faciendum quod in nobis est, eodem semper revolvimur. quando enim audebit sibi promittere quispiam, omnes se vires contulisse ad lugenda peccata? Ubi ergo diu secum luctatæ, & longis certaminibus exercitæ coofcientiæ, portum tandem, in quo resideant, non inveniunt: ut se aliqua saltem parte leniant, dolorem à se extorquent, & lachrymas exprimuot, quibus suam contritionem perficiant.

De Contritione, eorundem sententia.

Examen illius sententia.

2 Cor. 7. vers. 10.

3. Quod si me calumniari aiunt: prodeant sane, & unum aliquem ostendant qui hujusmodi cootritionis doctrina, vel non sit ad desperationem adactus: vel simulationem doloris, judicio Dei, pro vero dolore, non opposuerit. Diximus & nos quodam loco, nunquam sine pœnitentia obvenire peccatorum remissionem, quod nulli, nisi afflicti, & peccatorum coofcientia vulnerati, Dei misericordiam implorare sincere possunt: sed simul adjecimus, pœnitentiam non esse causam remissionis peccatorum. Illa autem animarum tormenta sustulimus, quod debita præstanda sit. Peccatorem docuimus non in suam compunctionem, neque in suas lachrymas intueri, sed utrumque oculum in solam Domini misericordiam defigere. Tantum admonuimus, vocari à Christo laborantes & oneratos, quando *missus sit ad euangelizandum pauperibus, ad sanandum contritos corde, prædicandum captivis remissionem, ad educendos vinctos, consolandos lugentes.* Quo excluderentur & Pharisæi, qui sua justitia saturi, paupertatem suam non agnoscunt: & contemptores, qui securi iræ Dei, malo suo remedium non quærunt. Tales enim non laborant, nec onerati sunt, nec cootriti corde, nec vincti, nec captivi. Multum vero interest doceasne emereri peccatotum remissionem justa & plena contritione (qua nunquam defungi possit peccator) an eum instituas ad esuriendam & sitiendam Dei misericordiam, quo per miseriæ suæ agnitionem, suum æstum, lassitudinem, captivitatem, illi ostendas ubi quærere refrigerium, requiem, libertatem debeat: illum denique doceas in sua humilitate dare Deo gloriam.

Falsa & vera contritionis consideratio.

Math. 11. vers. 28.
Jesa. 61: 1.
Luc. 4: 18.

4. De confessione semper ingens fuit pugna inter Canonistas & Theologos scholasticos: his contendeotibus mandari divino præcepto confessionem: illis reclamantibus, Ecclesiasticis duntaxat constitutionibus præcipi. In eo vero certamine insignis Theologorum impudentia apparuit, qui tot locos Scripturæ depravarunt, & vi detorserunt, quot in rem suam citabant. Et quando ne sic quidem obtineri posse viderunt quod postulabant, qui arguti volebant præ aliis videri, hoc effugio elapsi sunt, confessionem à jure divino profectam, quantum ad substantiam: sed formam postea accepisse à jure positivo. Nempe sic qui inter leguleios sunt ineptissimi, citationem ad jus divinum referunt, quia dictum sit, *Adam ubi es?* Exceptionem item, quia responderit Adam quasi excipiens, *Uxor quam dedisti mihi*, &c. utrique tamen formam à jure civili datam. Sed videamus quibus argumentis confessionem hanc vel formatam vel informem Dei esse mandatum probant. Misit, inquiunt, leprosos Dominus ad Sacerdotes. Quid? misitne ad confessionem? quis unquam fando audivit, audiendis confessionibus præfectos Leviticos Sacerdotes? Confugiunt ergo ad allegorias: Sancitum erat Lege Mosaica ut Sacerdotes discernerent ioter lepram & lepram: peccatum spiritualis est lepra: de hac pronunciare, Sacerdotum est. Antequam respondeo, quæro obiter si hic locus spiritualis lepræ eos judices facit, cur naturalis & carnalis lepræ cognitionem ad se trahunt? Scilicet hoc non est Scripturis ludere. Lex cognitionem lepræ defert Sacerdotibus Leviticis: hanc nobis usurpemus. Peccatum est lepra spiritualis: simus & peccati cognitores. Nunc respondeo: *Translato sacerdotio, necesse est Legis translationem fieri.* Omnia sacerdotia ad Christum translata sunt, in eo impleta & finita:

De confessione auriculari, An sit, nec ne, de jure divino.

Canonistarum & Scholasticorum argumenta.

Genes. 3. vers. 9. 12.

1. Argumentum, quod est allegoricum, & Judaismum inducens.

Mat. 8: 4.
Luc. 5: 15.
& 17: 14.
Lev. 14: 2.

Responsio 1.
Heb. 7: 12.

ad

ad eum igitur unum jus omne & honos sacerdotii translatus est. Si tantopere amant allegorias sectari, unicum Sacerdotem Christum sibi proponant, & rerum omnium libera jurisdictione tribunal ejus cumulent: facile id feremus. Adhæc importuna est ipsorum allegoria, quæ Legem mere politicam, inter ceremonias reponit.

Resp. 2. qua causam reddat cur leprosi ad Sacerdotes missi sint à Christo.

Cur igitur Christus ad Sacerdotes leprosos mittit? Ne calumniarentur Sacerdotes, ipsum Legem violare, quæ jubebat coram Sacerdote repræsentari à lepra curatum, & oblato sacrificio expiari: jubet mundatos leprosos facere ea quæ Legis erant. *Ite*, inquit, *ostendite vos Sacerdotibus, & offerte munus quod præcepit Moses in Lege, ut sit in testimonium ipsis.* Et vere futurum erat illis in testimonium miraculum hoc: pronunciaverant eos leprosos, nunc curatos pronunciant. Nonne, velint nolint, coguntur fieri testes miraculorum Christi? Explorandum illis Christus suum miraculum permittit, diffiteri non possunt: quia autem adhuc tergiversantur, est illis hoc opus in testimonium.

Matth. 24. vers. 14. Sic alibi, *Prædicabitur Euangelium hoc in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus.* Item,

Matth. 10. vers. 18. *Ante Reges & Præsides ducemini, in testimonium ipsis.* Id est, quo in judicio Dei fortius convincantur.

Homil. 12. de muliere Cananæa. Quod si Chrysostomo acquiescere malunt, ille etiam propter Judæos à Christo id factum docet, ne Legis prævaricator haberetur. Quanquam in re tam clara suffragium ullius hominis accersere pudet: ubi Christus pronunciat se jus legale relinquere Sacerdotibus integrum, tanquam professis Euangelii hostibus, qui semper ad obstrependum intenti erant, nisi os fuisset occlusum. Quare ut hanc possessionem retineant Papales sacrifici, palam concedant in eorum partes quos necesse est vi compesci, ne Christo maledicant. Nam ad veros ejus ministros nihil hoc pertinet.

2. Argumentum allegoricum.

5. Secundum argumentum ex eodem fonte ducunt, hoc est, ex allegoria: quasi multum valeant allegoriæ ad dogma aliquod confirmandum. Sed valeant sane, nisi eas ipsas ostendero speciosius à me

Joan. 11. vers. 44. obtendi, quam ab ipsis posse. Dicunt ergo, Domi-

1. Responsio. nus discipulis præcepit, ut suscitatum Lazarum fasciis solverent & expedirent. Hoc primum mentiuntur: nusquam enim legitur, hoc dixisse Dominum discipulis, estque multo verisimilius dixisse Judæis astantibus, quo citra ullam fraudis suspicionem evidentius fieret miraculum, & major sua virtus eluceret, quod nullo tactu, sua sola voce mortuos suscitaret. Sic equidem interpretor, Dominum, quo omnem sinistram suspicionem Judæis tolleret, voluisse illos revolvere lapidem, fœtorem percipere, certa mortis signa spectare, sola verbi virtute surgentem videre, viventem primos attre-

Serm. contra Judæos, Gentiles & hæret. ctare. Atque hæc Chrysostomi sententia est. Sed demus hoc dictum discipulis, quid tum obtinebunt?

2. Responsio. Dominum dedisse Apostolis solvendi potestatem. quanto aptius & magis dextre hæc allegorice tractari poterunt, si dicamus hoc symbolo Deum voluisse fideles suos instituere, ut solverent à se suscitatos: hoc est, ne in memoriam peccata revocarent quæ ipse oblitus esset: ne ceu peccatores damnarent quos ipse absolvisset: ne adhuc exprobrarent quæ ipse condonasset: ne ubi misericors ipse esset, & ad parcendum facilis, ipsi ad puniendum severi & morosi essent? Certe nihil ad ignoscentiam flectere nos magis debet quam judicis exemplum, qui se nimium rigidis & inhumanis implacabilem fore minatur. Eant nunc & allegorias suas vendirent.

3. Argumentum, à duobus Scripturæ locis.

6. Jam propius manus conferunt, dum apertis (ut sibi videntur) sententiis pugnant: Qui ad Joannis Baptismum veniebant, confitebantur pec-

Mat. 3: 6. cata sua: & Jacobus vult ut alter alteri peccata con-

Jac. 5: 16. fiteamur. Nihil mirum si confitebantur peccata sua

Prioris loci expositio. qui volebant baptizari dictum enim ante est, Joannem *prædicasse Baptismum pœnitentiæ, baptizasse aqua in pœnitentiam.* Quos igitur baptizasset, nisi qui se peccatores confessi essent? Baptismus symbolum est remissionis peccatorum: & qui ad hoc symbolum admitterentur, nisi peccatores, & qui se tales agnoscunt? Confitebantur itaque peccata sua, ut baptizarentur. Nec sine causa præcipit Jacobus *Posterioris expositio.* ut alii aliis confiteamur. Verum si animadverterent quod proxime sequitur, intelligerent, parum etiam hoc sibi suffragari. *Confitemini*, inquit, *alter alteri peccata vestra, & orate pro invicem.* Mutuam confessionem & mutuam orationem simul jungit. Si solis sacrificulis confitendum est: ergo & pro illis solis orandum. Quid, quod sequeretur ex verbis Jacobi, solos sacrificulos confiteri posse? siquidem dum vult ut mutuo confiteamur, eos solos alloquitur, qui aliorum confessionem audire possint. ἀλλήλοις, inquit, *mutuo*, *invicem*, *vicissim*, aut si malunt, *reciproce*. Confiteri autem reciproce nequeunt nisi qui sunt audiendis confessionibus idonei. Qua prærogativa quando solos sacrificulos dignantur, nos quoque confitendi munus ad eos solos ablegamus. Facessant igitur hoc genus nugamenta, & ipsam Apostoli mentem accipiamus: quæ simplex est & aperta, nempe ut nostras infirmitates vicissim alter in alterius sinum deponamus, mutuum consilium, mutuam compassionem, mutuam inter nos consolationem accepturi. Deinde ut fraternis infirmitatibus mutuo conscii, pro illis ad Dominum oremus. Quid ergo contra nos Jacobum citant, qui tantopere confessionem misericordiæ Dei urgemus? Confiteri autem Dei misericordiam nemo potest nisi miseriam suam prius confessus. Quin potius anathema esse pronunciamus, quicunque non se coram Deo, coram Angelis ejus, coram Ecclesia, coram omnibus denique hominibus peccatorem confessus fuerit. *Omnia enim conclusit Dominus sub peccatum, ut omne* Gal. 3: 22. *os obstruatur, & humilietur omnis caro coram Deo:* Roman. 3. solus autem ipse justificetur & exaltetur. v. 9 & 19.

Confessionem hanc non esse juris divini probatur, quod usus ejus fuerit liber per annos circiter 1200 à Christo. Fuit ille Papa 183.

7. Miror autem qua fronte ausint contendere confessionem, de qua loquuntur, juris esse divini: cujus equidem vetustissimum esse usum fatemur: sed quem facile evincere possumus olim fuisse liberum. Certe nullam de ea latam fuisse legem aut constitutionem ante Innocentii III tempora, eorum quoque annales narrant. Certe si lex illis fuisset antiquior, potius eam arripuissent, quam contenti Lateranensis Concilii decreto, pueris quoque ipsis ridiculos se fecissent. Non dubitant in aliis rebus excudere fictitia decreta, quæ vetustissimis Conciliis adscribunt, ut ipsa antiquitatis veneratione simplicium oculos perstringant. In hoc capite talem fallaciam objicere non venit illis in mentem. Itaque (ipsis testibus) nondum elapsi sunt anni trecenti ex quo injectus ab Innocentio III. laqueus, & imposita

Qualis autem, & quam inepta lex tum lata fuerit, ostenditur.

confitendi necessitas. Atque ut de tempore taceam, sola verborum barbaries fidem legi abrogat. Nam quod jubent boni patres, omnem utriusque sexus quotannis semel proprio sacerdoti confiteri omnia peccata, faceti homines lepide excipiunt hoc præcepto teneri solos hermaphroditos, ad neminem vero spectare qui sit vel mas vel fœmina. Crassior deinde insulsitas in discipulis se prodidit, dum explicare nequeunt quid sit proprius sacerdos. Quicquid blaterent omnes conductitii Papæ rabulæ, tenemus neque Christum hujus legis auctorem esse, quæ ad enumeranda peccata homines cogit: imo fluxisse annos mille & ducentos à resurrectione Christi antequam talis ulla lex ferretur. Itaque tyrannidem hanc fuisse demum invectam, quum extincta pietate & doctrina, sine delectu quidvis licentiæ sibi

Propositionis confirmatio, petita ex historia Ecclesiæ.

jam sumpsissent larvæ Pastorum. Deinde luculenta testimonia extant tum in historiis, tum apud antiquos alios scriptores, quæ doceant hanc fuisse politicam disciplinam, ab Episcopis institutam, non legem à Christo aut Apostolis positam. Unum dun-

Eccl. hist. lib. 7. cap. 17.

taxat è multis proferam, quod non obscurum ejus rei documentum erit. Refert Sozomenus fuisse hanc Episcoporum constitutionem diligenter observatam in Ecclesiis Occidentalibus, præsertim vero Romæ. Quo significat non fuisse universale omnium Ecclesiarum institutum: unum autem è Presbyteris peculiariter destinatum fuisse dicit qui huic muneri præesset. Quo abunde confutat quod isti de clavibus universo sacerdotali ordini in hunc usum promiscue datis mentiuntur. siquidem non omnium Sacerdotum communis erat functio, sed singulares unius partes, qui ad id electus ab Episcopo fuerat. Is est quem hodie quoque in singulis cathedralibus Ecclesiis pœnitentiarium vocant, graviorum criminum, & quorum censura ad exemplum pertinet, cognitor. Subjicit deinde, eum quoque morem Constantinopoli fuisse, donec matrona quædam, confitentem simulans, ea specie consuetudinem, quam habebat cum Diacono, prætexuisse deprehensa esset. Ob id facinus Nectarius, vir & sanctitate & eruditione clarus illius Ecclesiæ Episcopus, confitendi ritum abrogavit. Hic aures asini isti arrigant. Si Lex Dei erat auricularis confessio, qui ausus esset Nectarius eam refigere ac convellere? Nectarium sanctum Dei hominem, omnibus veterum suffragiis probatum, hæreseos & schismatis accusabunt? Sed eodem calculo damnabunt Ecclesiam Constantinopolitanam, in qua confitendi morem non ad tempus modo dissimulatum fuisse, sed ad suam usque memoriam obsoleviße affirmat Sozomenus. Imo non Constantinopolitanam, sed Orientales omnes Ecclesias defectionis reas agant, quæ inviolabilem (si verum dicunt) legem & Christianis omnibus mandatam neglexerunt.

Veteris confessionis auricularis simulachrum inter Pontificios, in judicium illis.

In Ecclesia Constantinopolitana, sublatus ejus confessionis usus.

8. Hanc autem abrogationem tot locis evidenter Chrysostomus testatur, Constantinopolitanæ & ipse Ecclesiæ præsul, ut mirum sit istos audere contra mutire. *Peccata*, inquit, *tua dicito, ut deleas illa. si confunderis alicui dicere quæ peccasti, dicito quotidie ea in anima tua. Non dico ut confitearis conservo tuo, qui exprobret: dicito Deo qui curat ea. Peccata tua super stratum confitere, ut ibi sua mala quotidie conscientia tua recognoscat.* Item, *Nunc autem neque necessarium est præsentibus testibus confiteri: cogitatione tua fiat delictorum exquisitio. sine teste sit hoc judicium: solus Deus te confitentem videat.* Item, *Non te in conservorum tuorum theatrum duco, non hominibus peccata tua detegere cogo: repete coram Deo conscientiam tuam, & explica. Ostende Domino, præstantissimo medico, tua vulnera, & pete ab eo medicamentum: ostende ei qui nihil opprobret, sed humanissime curet.* Item, *Certe ne homini dixeris, ne tibi opprobret. neque enim conservo est confitendum qui in publicum proferat: sed Domino (qui tui curam gerit, & qui humanus est, & medicus) ostende vulnera.* Postea Deum ita loquentem inducit, *Non cogo te in medium prodire theatrum, ac multos adhibere testes. mihi soli dic peccatum tuum privatim, ut sanem ulcus.* Dicemusne Chrysostomum eo progredi temeritatis, quum hæc & similia scribit, ut conscientias hominum liberet his vinculis, quibus divina Lege constringuntur? Minime vero. sed quod Dei verbo intelligit nequaquam esse præscriptum, exigere ceu necessarium non audet.

Quod ex Chrysostomi variis testimoniis etiam colligere licet: cui hoc genus confessionis admodum displicuit.

Homil. 2. in Psal. 50. Serm. de pœnit. & confess. Homil. de incompr. Dei natura, contra Anomœos. Homil. de Lazaro.

9. Verum, ut res tota planior & expeditior fiat, primum bona fide referemus, quod genus confessionis verbo Dei nobis traditum sit: deinde & eorum commenta subjiciemus, non quidem omnia (quis enim immensum illud mare exhauriret?) sed ea duntaxat quibus summam arcanæ suæ confessionis complectuntur. Hic commemorare piget quam frequenter vetus interpres verbum *confiteri* reddiderit pro *laudare*, quod rudissimis idiotis vulgatum est: nisi quod eorum audaciam traduci expedit, dum ad tyrannicum suum edictum transferunt, quod de laudibus Dei scriptum erat. Ut confessionem probent valere ad exhilarandas mentes, obtrudunt illud Psalmi, *in voce exultationis & confessionis.* Atqui si talis metamorphosis valeat, quodlibet nobis ex quolibet nascetur. Verum quando ita illos depuduit, meminerint pii Lectores justa Dei vindicta in reprobam mentem fuisse conjectos, quo magis detestabilis esset eorum audacia. Quod si nobis in simplici Scripturæ doctrina acquiescere libet, periculum non erit nequis talibus fucis nobis illudat. Illic enim una præscribitur confitendi ratio, nempe quando Dominus est qui peccata remittit, obliviscitur, delet: huic peccata nostra ut confiteamur veniæ obtinendæ causa. Ille medicus est: vulnera igitur nostra illi exponamus. Ille læsus est & offensus: ab illo pacem petamus. Ille est cordium cognitor, & cogitationum omnium conscius: coram ipso corda nostra effundere properemus. Ille est denique qui peccatores vocat, ad ipsum accedere ne moremur. *Peccatum meum*, inquit David, *cognitum tibi feci, & injustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino; & tu remisisti iniquitatem cordis mei.* Talis est altera ipsius Davidis confessio, *Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.* Talis & Danielis, *Peccavimus Domine, perverse egimus, iniquitates fecimus, & rebelles fuimus, declinando à mandatis tuis.* Et aliæ quæ passim in Scripturis occurrunt: quarum recitatio volumen fere impleret. *Si confiteamur peccata nostra*, inquit Joannes, *fidelis est Dominus ut remittat nobis peccata nostra.* Cui confiteamur? ipsi scilicet: hoc est, si afflicto & humiliato corde coram ipso procidamus, si apud ipsum nos ex animo accusantes & damnantes, bonitate ejus & misericordia absolvi petamus.

Falsa confessione remota, confessionis verbo Dei traditæ consideratio subjungitur.

Primum autem error veteris interpretis homonymia decepti refellitur.

Psal. 42: 5.

Deinde Scripturæ testimoniis probatur, peccatorum confessionem ad Deum solam dirigi.

Psal. 32: 5. Psal. 51: 3. Dan. 9: 5.

1 Joan. 1. vers. 9.

10. Qui animo & coram Deo hanc confessionem amplexus fuerit, habebit haud dubie & linguam ad confessionem paratam, quoties opus fuerit apud homines Dei misericordiam prædicare: neque tantum ut uni & semel & in aurem cordis secretum insusurret: sed sæpius, sed palam, sed toto orbe audiente, ingenue & suam ignominiam, & Dei magnificentiam ac decus commemoret. In hunc modum, quum David à Nathan argueretur, conscientiæ aculeo punctus, peccatum & coram Deo & coram hominibus confitetur. *Peccavi*, inquit, *Domino*: hoc est, Jam nihil excuso, non tergiversor quominus peccatorem me omnes judicent, & quod clam Domino esse volui, hominibus quoque ipsis patefiat. Arcanam ergo illam confessionem, quæ Deo fit, sequitur voluntaria apud homines confessio, quoties id vel divinæ gloriæ, vel humiliationis nostræ interest. Hac ratione instituit Dominus olim in populo Israëlitico, ut præeunte verbo à Sacerdote, populus suas iniquitates palam in templo confiteretur. Siquidem hoc adminiculum illis necessarium esse providebat, quo unusquisque melius adduceretur ad justam sui recognitionem. Et æquum est ut miseriæ nostræ confessione, bonitatem ac misericordiam Dei nostri inter nos & coram toto mundo illustremus.

Arcanæ hujus confessionis, quæ soli Deo fit, effectus.

2 Sam. 12. vers. 13.

Levit. 16. vers. 21.

Alterum genus confessionis, quæ fit hominibus.

11. Hoc vero confitendi genus & ordinarium esse in Ecclesia convenit: & tunc extra ordinem singulari modo usurpari, siquando populum communi aliquo delicto obstringi contigerit. Hujus secundi generis exemplum habemus, in solenni illa confessione, qua populus universus auspiciis ductuque Esdræ & Nehemiæ defungitur. Nam, quum exilium illud diuturnum, urbis ac templi excidium, religionis dissipatio, communis omnium defectionis fuisset pœna, non poterant liberationis beneficium ut par erat agnoscere, nisi se ante reos peragerent. Neque refert si in una congregatione

Hujus duæ species, publica & privata.

Publica, aut ordinaria, aut extraordinaria.

Nehem. 1. vers. 7.

pauci

pauci aliqui interdum sint insontes: quando enim membra sunt languidi ac male affecti corporis, non debent sanitatem jactare. Imo fieri non potest, quin aliqua labe contracta, aliquid ipsi etiam culpæ sustineant. Ergo quoties vel peste, vel bello, vel sterilitate, vel alia qualibet calamitate affligimur: si officii nostri est, ad luctum, ad jejunium, & alia reatus signa confugere: ipsa confessio, ex qua alia omnia dependent, minime est negligenda. Ordinariam illam, præterquam quod ore Domini commendata est, nemo sanus, expensa ejus utilitate, improbare audeat. Nam quum in omni sacro conventu sistamus nos in conspectum Dei & Angelorum: quod erit aliud initium actionis nostræ, quam iniquitatis nostræ recognitio? Atqui illa, inquies, fit qualibet precatione. quoties enim precamur veniam, peccata nostra confitemur. Fateor. At si consideres quanta sit nostra vel securitas, vel somnolentia, vel socordia, concedes mihi salutare fore institutum, si solenni aliquo confitendi ritu Christiana plebs ad humiliationem exerceatur. Tametsi enim ceremonia, quam Dominus Israëlitis præcepit, ex Legis pædagogia erat: res tamen ipsa aliquo modo ad nos quoque pertinet. Et sane videmus hunc morem in Ecclesiis bene moratis cum fructu observari, ut singulis diebus Dominicis minister formulam confessionis suo & populi nomine concipiat, qua reos omnes iniquitatis peragit, & veniam à Domino comprecatur. Denique, hac clave tam singulis privatim, quam omnibus publice aperitur ad precandum janua.

Extraordinaria usus.

Ordinaria usus.

Objectio adversus confessiones & preces publicas. Responsio.

12. Duas præterea privatæ confessionis formas Scriptura probat. Unam quæ nostra causa fiat: quo pertinet illud Jacobi, ut *alter alteri peccata confiteamur*. sentit enim ut nostras infirmitates alter alteri detegentes, consilio & consolatione mutua nos juvemus. Alteram, quæ in proximi gratiam facienda est, ad ipsum placandum, & nobis reconciliandum, si qua in re nostro vitio læsus fuerit. Ac in priore quidem specie, tametsi Jacobus neminem nominatim assignando, in cujus sinum nos exoneremus, liberum permittit delectum, ut ei confiteamur qui ex Ecclesiæ grege maxime idoneus fuerit visus: quia tamen pastores præ aliis ut plurimum judicandi sunt idonei, potissimum etiam nobis eligendi erunt. Dico autem ideo præ aliis appositos, quod ipsa ministerii vocatione nobis à Domino designantur, quorum ex ore erudiamur ad subigenda & corrigenda peccata, tum consolationem ex veniæ fiducia percipiamus. Quemadmodum enim mutuæ admonitionis & correptionis officium Christianis quidem omnibus demandatum est, ministris tamen specialiter est injunctum: sic quum omnes mutuo nos debeamus consolari, & in fiducia divinæ misericordiæ confirmare, videmus tamen ministros ipsos, ut de remissione peccatorum certiores reddant conscientias, testes ejus ac sponsores constitui: adeo ut ipsi dicantur remittere peccata, & animas solvere. Quum audis hoc illis tribui, in usum tuum esse cogita. Ergo id officii sui unusquisque fidelium esse meminerit, si ita privatim angitur & afflictatur peccatorum sensu, ut se explicare nisi alieno adjutorio nequeat, non negligere quod illi à Domino offertur remedium: nempe ut ad se sublevandum privata confessione apud suum Pastorem utatur: ac ad solatia sibi adhibenda privatim ejus operam imploret, cujus officium est & publice & privatim populum Dei Euangelica doctrina consolari. Verum ea moderatione semper utendum est, ne ubi Deus nihil certum præscribit, conscientiæ certo jugo alligentur. Hinc sequitur, ejusmodi confessionem liberam esse oportere, ut non ab omnibus exigatur, sed iis tantum commendetur qui ea se opus habere intelligent. Deinde ne hi ipsi qui illa utuntur pro sua necessitate, ad enumeranda omnia peccata vel præcepto aliquo cogantur, vel arte inducantur: sed quoad interesse sua putabunt, ut solidum consolationis fructum referant. Hanc Ecclesiis libertatem non modo relinquere, sed tueri quoque & fortiter vindicare debent fidi Pastores, si volunt & tyrannidem abesse à suo ministerio, & à populo superstitionem.

Privata confessio duplex.
Jac. 5: 16.
1. Nostra causa.
2. Proximi causa.
Prioris usus.

Qui multum à fidis Ecclesiæ Pastoribus promovetur & juvatur.
Matth. 16. vers. 19.
Matth. 18. vers. 18.
Joan. 20. vers. 23.

Quid hic cavendum sit, & observandum.

13. De altera autem loquitur Christus apud Matthæum, *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum, & abi, priusque reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.* Sic enim sarcienda est charitas quæ nostra culpa dissilierit, culpam quam admisimus agnoscendo & deprecando. Sub hoc genere comprehenditur eorum confessio, qui usque ad totius Ecclesiæ offensionem peccarunt. Nam si tanti privatam unius hominis offensam æstimat Christus, ut à sacris arceat eos omnes qui in fratres aliquid peccarunt, donec justa satisfactione redierunt in gratiam: quanto major est ratio, ut qui Ecclesiam læsit malo aliquo exemplo, eam sibi culpæ agnitione reconciliet? Ita receptus est Corinthius ille in communionem, quum se obsequentem correptioni præbuisset. Hæc etiam forma confitendi in veteri Ecclesia fuit: quemadmodum & Cyprianus meminit, *Pœnitentiam*, inquit, *agunt justo tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri, jus communionis accipiunt.* Aliam confitendi vel rationem vel formam Scriptura prorsus ignorat. neque nostrum est adstringere novis vinculis conscientias, quas in servitutem redigere Christus severissime vetat. Interim quin sistant se pastori oves, quoties sacram Cœnam participare volunt, adeo non reclamo, ut maxime velim hoc ubique observari. Nam & qui habent impeditam conscientiam, referre inde possunt singularem fructum: & qui admonendi sunt, monitionibus locum ita præbent, modo semper absit tyrannis & superstitio.

Posterioris à Christo commendata usus.
Matth. 5. v. 23, 24.

Quid comprehendat.

2 Cor. 2:6.

Aliam confitendi rationem Scriptura prorsus ignorat.

14. In tribus illis confessionis generibus potestas clavium locum habet, vel quum solenni recognitione vitiorum suorum veniam deprecatur tota Ecclesia: vel quum privatus, qui aliquo notabili delicto commune offendiculum peperit, pœnitentiam suam testatur: vel quum is qui ob conscientiæ inquietudinem ope ministri indiget, suam illi infirmitatem aperit. Tollendæ vero offensionis diversa est ratio: quia etsi tunc quoque conscientiæ paci consulitur, præcipuus tamen finis est, ut sublato odio inter se uniantur animi vinculo pacis. Sed fructus ille, quem dixi, minime spernendus est, quo libentius confiteamur peccata nostra. Quum enim tota Ecclesia velut coram Dei tribunali adstat, ream se confitetur, unum refugium habet in Dei misericordia. non vulgare aut leve solatium est, habere illic præsentem Christi legatum, reconciliationis mandato præditum, à quo denunciari sibi absolutionem audiat. Hic utilitas clavium merito commendatur, quum rite, quo ordine & qua religione decet, ista peragitur legatio. Similiter quum is qui se ab Ecclesia quodammodo alienaverat, restituitur in fraternam unitatem accepta venia, quantum beneficium est quod sibi ab iis agnosci intelligit quibus dixit Christus, *Quibuscumque remiseritis peccata in terris, remissa in cælo erunt?* Nec minoris efficaciæ aut fructus est privata absolutio, ubi ab iis petitur qui singulari remedio ad infirmitatem suam sublevandam opus habent. Accidit enim non raro, ut qui generales promissiones audit, quæ ad totam fidelium congregationem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubitatione, ac velut remissione nondum impetrata, inquietum adhuc animum habeat. Idem si Pastori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque illam Euangelii vocem peculiariter ad se directam audierit, *Remittuntur tibi peccata tua, confide:*

Potestas clavium in his tribus confessionum generibus locum habet.

Hujus potestatis utilitas, respectu confessionis & absolutionis publicæ.

Matth. 18. vers. 18.
Joan. 20. vers. 23.
Et privatæ.

Mat. 9: 2.

animum

animum confirmabit ad securitatem, illaque qua prius æstuabat trepidatione liberabitur. At vero quum de clavibus agitur, semper cavendum est ne facultatem aliquam somniemus ab Euangelii prædicatione separatam. Alio iterum loco plenius hæc res explicanda erit, ubi de Ecclesiæ regimine agetur: atque illic videbimus verbo alligatum esse quicquid juris ad ligandum vel solvendum Christus Ecclesiæ suæ contulit. Hoc tamen in ministerio clavium maxime verum est, cujus tota vis in eo posita est, ut Euangelii gratia per eos quos Dominus ordinavit, fidelium animis publice ac privatim obsignetur: quod fieri, nisi sola prædicatione, nequit.

Cautio observanda.

lib. 4. c. 11. & 12.

Papistici errores de confessione.

1. Necessitas confitendi omnia peccata omnibus præscripta.

C. Omnis utriusque sexus. De summa Trin. & fide catho. decretum est Innoc. in concil. Lateran.

15. Quid Romanenses theologi? Statuunt ut omnes utriusque sexus, statim atque ad discretionis annos pervenerint, semel ad minimum quotannis confiteantur omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum dimitti nisi confitendi votum firmiter conceptum fuerit. quod votum nisi oblata facultate persolutum fuerit, jam nullum patere paradisi ingressum. Sacerdotem vero potestatem habere clavium, quibus peccatorem solvat ac liget. quia non sit irritum Christi verbum, *Quodcunque ligaveritis*, &c. De hac vero potestate pugnaciter inter se belligerantur. Alii dicunt, unicam esse clavem in essentia, scilicet potestatem ligandi & solvendi: scientiam ad bonum quidem usum requiri, sed tantum instar accessorii esse, non essentialiter cohærere. Alii, quia videbant hanc nimium effrenatam licentiam, duas claves recensuerunt, discretionem & potestatem. Alii rursum, quum tali moderatione cohiberi sacerdotum improbitatem viderent, alias claves excuderunt, auctoritatem discernendi, qua in definiendo uterentur: & potestatem, quam exequutione suæ sententiæ exercerent: scientiam accedere velut consiliarium. Istud autem ligare & solvere non audent interpretari simpliciter, peccata remittere & delere: quia Dominum clamantem audiunt apud Prophetam, *Ego sum, & non alius præter me. ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas Israël.* Sed dicunt sacerdotis esse pronunciare qui ligati sint aut soluti, & declarare quorum remissa aut retenta sint peccata: declarare autem, vel per confessionem, quum absolvit, & peccata retinet: vel per sententiam, quum excommunicat, & recipit ad Sacramentorum communionem. Demum quum intelligunt nondum se hoc nodo explicari, quin semper objici possit, indignos sæpe ligari & solvi à suis sacerdotibus, qui propterea non ligentur aut solvantur in cælo: quod ultimum refugium est, respondent, collationem clavium cum limitatione accipiendam esse: quod Christus promiserit, apud tribunal suum approbatum iri sacerdotis sententiam, quæ juste prolata fuerit, secundum quod merita ligati aut soluti postulabant. Porro has claves omnibus sacerdotibus à Christo datas esse, quæ illis ab Episcopis in promotione conferuntur: sed liberum usum penes eos duntaxat esse qui muneribus Ecclesiasticis funguntur: apud excommunicatos & suspensos manere quidem ipsas claves, sed rubiginosas ac ligatas. Et qui hæc dicunt, modesti ac sobrii jure videri possint præ aliis, qui sub nova incude novas claves fabricati sunt quibus thesaurum Ecclesiæ obserari tradunt: quas postea suo loco excutiemus.

2. Claves fictitia.

Et refert. Lombar. lib. 4. sen. dist. 14. c. 2. & dist. 18. cap. 2.

Matth 18. vers. 19.

3. Ligandi & solvendi mandatum incognitum.

Jesa. 43. v. 11, 25.

4. Quibus illud munus ligandi & solvendi sit commissum.

lib. 3. c. 5. sect. 2.

Primi erroris refutatio.

16. Ad singula paucis respondebo. Taceo autem ad præsens quo jure quave injuria fidelium animas suis legibus obstringant: quando id suo loco dispicietur. Quod autem legem imponunt de omnium peccatorum enumeratione: quod peccatum dimitti negant nisi sub conditione, si votum confitendi firmiter conceptum fuerit: quod nullum superesse ingressum paradisi garriunt, si facultas confitendi neglecta fuerit: istud vero nullo modo ferendum est. Omnia ne peccata enumeranda sunt? At David, qui secum probe (ut arbitror) meditatus erat peccatorum confessionem, tamen exclamabat, *Errores quis intelliget? Ab occultis meis munda me Domine.* Et alibi, *Iniquitates meæ transierunt super caput meum, & sicut onus grave, gravatæ sunt ultra vires meas.* Nimirum intelligebat quanta esset peccatorum nostrorum abyssus, quam multæ scelerum facies, quot capita ferret, & quam longam caudam traheret hæc hydra. Non ergo ad recensendum catalogum se conferebat: sed è profundo malorum clamabat ad Dominum, *Obrutus sum, sepultus sum & suffocatus: inferorum portæ circumdederunt me, immersum alto puteo, deficientem & moribundum manus tua extrahat.* Quis suorum peccatorum nunc supputationem cogitet, ubi Davidem videt suorum numerum inire non posse.

Ab impossibili, testimonio Davidis.

Psal. 19:13.

Psal. 38:5.

Testimonio item conscientiæ, quæ nullo modo huic severissimæ obligationi satisfacere potest.

17. Hac carnificina plusquam crudeliter divexatæ sunt eorum animæ qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Principio sese vocabant ad calculum, peccata in brachia, in ramos, in ramusculos, in frondes, juxta istorum formulas dissecabant: tum appendebant qualitates, quantitates, circumstantias. atque aliquantulum quidem res procedebat. Ubi vero longius progressi fuerant, cælum undique & undique pontus: nullus portus, nulla statio. quo plura transmiserant, major semper congeries oculis ingerebatur: imo vero velut altæ moles assurgebant: nec spes ulla, vel saltem post longas ambages, evadendi apparebat. Hærebant itaque inter sacrum & saxum: nec alius tandem exitus reperiebatur quam desperatio. Ibi sævi isti carnifices, ut vulnera levarent quæ fecerant, fomenta quædam adhibuerunt: ut faceret scilicet quisque quod in se esset. Sed novæ rursum curæ obstrepebant, imo novi cruciatus excoriabant miseras animas. Non satis temporis impendi, non justa opera incubui, multa per negligentiam præterii, & oblivio, quæ ex incuria provenit, non est excusabilis. Suggerebantur adhuc alia pharmaca quæ ejusmodi dolores demulcebant: Age negligentiæ tuæ pœnitentiam, modo supina non sit, condonabitur. Verum omnia ista cicatricem obducere non possunt: nec tam mali sunt levamenta quam venena melle oblita, ne sua acerbitate primum gustum offendant: sed in intima penetrent, antequam sentiantur. Urget ergo semper terribilis illa vox, & auribus insonat, *Confitere omnia peccata tua:* nec potest horror iste pacari nisi certo solatio. Hic cogitent Lectores quam possibile sit ad rationem vocare totius anni acta, & quid singulis diebus peccarint, colligere: quando experientia unumquemque convincit, ubi ad vesperam excutienda sunt unius tantum diei delicta, memoriam confundi: tanta se turba & varietas ingerit. Neque enim de crassis & stupidis hypocritis loquor, qui, tribus vel quatuor gravioribus animadversis, defunctos se putant: sed de veris Dei cultoribus, qui postquam se examine peracto obrui vident, addunt etiam illud Joannis, *Si cor nostrum arguit nos, major est Deus corde nostro:* itaque expavescunt ad judicis illius conspectum, cujus cognitio sensum nostrum longe superat.

Deinde, quod in desperationem aut stuporem rueré necesse sit.

Confirmatio præcedentium, à conscientia appellatione.

1 Joan. 3. vers. 20.

A duplici similitudine altera primi erroris refutatio ducta.

Summa totius refutationis.

18. Quod autem bona pars orbis talibus blandimentis, quibus tam exitiale venenum temperabatur, acquievit, non id factum est quod Deo satisfactum crederet, aut sibi etiam plane satisfaceret: sed ut, quasi in medio mari fixa anchora, paulum interquiesceret à navigatione, vel quasi fessus & fatiscens viator, in via decumberet. In facienda ejus rei fide non laboro. Sibi enim quisque testis apud se esse potest. Dicam in summa qualis lex illa fuerit. Primum simpliciter est impossibilis: itaque nonnisi perdere, damnare, confundere, in ruinam & desperationem conjicere potest. Deinde peccatores, à vero peccatorum suorum sensu abductos, hypocritas facit, Deique ac sui ipsorum ignorantes.

Siqui-

Siquidem, dum in peccatorum enumeratione toti occupantur, interim obliviscuntur latentem illam vitiorum lernam, occultas suas iniquitates, & interiores sordes, quarum potissimum notitia miseriam suam reputare debuerant. At certissima erat confessionis regula, tantam mali nostri abyssum agnoscere ac fateri, quæ sensum quoque nostrum superet. Hac regula videmus compositam Publicani confessionem, *Domine, propitius esto mihi peccatori.* Quasi diceret, Quantus quantus sum, totus sum peccator, nec ipsam peccatorum meorum magnitudinem aut mente aut lingua assequi possum: abyssus misericordiæ tuæ hanc peccati abyssum absorbeat. Quid, inquies, ergone confitenda non sunt singula delicta? ergo nulla confessio Deo accepta, nisi duobus istis verbis conclusa, *Peccator sum?* Imo vero danda potius opera, ut quantum in nobis est, totum cor effundamus coram Domino: nec modo nos peccatores uno verbo fateamur, sed ut tales nos vere & ex animo agnoscamus: quanta sit & quam varia peccatorum labes, tota cogitatione recognoscamus: non modo nos immundos, sed qualis sit & quanta, quamque in multis partibus nostra immundities: non modo debitores, sed quantis debitis gravati, & quot nominibus obstricti: non modo vulneratos, sed quam multis & lethalibus plagis saucii simus. Hac tamen recognitione quum se totum peccator coram Deo effuderit, serio ac sincere cogitet plura adhuc restare, ac profundiores esse malorum suorum recessus quam quos penitus excutere possit. Atque adeò exclamet cum Davide, *Errores quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* Jam vero quod affirmant non dimitti peccata, nisi voto confitendi firmiter concepto, & clausam esse paradisi portam ei qui facultatem confitendi sibi oblatam neglexerit; absit ut istud eis concedamus. Non enim alia nunc est peccatorum remissio quam semper fuit. Quotquot remissionem peccatorum à Christo obtinuisse leguntur, non leguntur in aurem sacrificuli cujuspiam confessi. Nec sane confiteri poterant, ubi nec sacrificuli confessionarii erant, nec ipsa etiam confessio. Et multis postea seculis inaudita fuit hæc confessio, quibus sine hac conditione remittebantur peccata. Sed ne quasi de re dubia longius disceptemus, verbum Dei apertum est, quod æternum manet: *Quotiescunque ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non recordabor.* Huic verbo qui aliquid audet adjicere, non peccata ligat, sed Domini misericordiam. Nam quod contendunt non posse ferri judicium nisi causa cognita, in promptu est solutio, temere hoc sibi arrogare qui sunt à seipsis judices creati. Ac mirum est tam secure sibi fabricare principia quæ nemo sanæ mentis admittet. Jactant sibi ligandi & solvendi munus esse mandatum, acsi quædam esset jurisdictio quæstioni adjuncta. Porro hoc jus Apostolis fuisse incognitum, tota eorum doctrina clamat. Nec vero, certo scire solvaturne peccator, ad sacerdotem pertinet, sed ad eum à quo petitur absolutio: quando nunquam scire potest qui audit, sitne justa & integra enumeratio. Ita nulla esset absolutio, nisi ad verba ejus, qui judicandus est, restricta. Adde, quod tota solvendi ratio ex fide & pœnitentia constat: quæ duæ res cognitionem hominis fugiunt, ubi de altero ferenda est sententia. Sequitur ergo ligandi & solvendi certitudinem non subjici terreni judicis arbitrio; quia minister verbi, ubi partes suas rite exequitur, non potest nisi conditionaliter absolvere: sed in gratiam peccatoris hoc dici, *Quorum remiseritis peccata:* ne dubitent veniam, quæ promittitur ex Dei mandato & voce, in cælis fore ratam.

Tertia refutatio, ab opposito, certissimam confessionis regulam proponens.
Luc. 18:13.
Hujus regulæ explicatio.
Psal. 19:13.
1. Objectio. Responsio.
Confirmatio.
Eze. 18. vers. 21.
2. Objectio. Responsio.
3. Objectio. Responsio 1.
Responsio 2.

4. Objectio, confessionem

19. Nihil itaque mirum si auricularem istam confessionem, rem adeo pestilentem totque modis Ecclesiæ noxiam, damnamus, ac sublatam è medio cupimus. Quod si per se res esset indifferens, quando tamen nulli usui est nec fructui, tot autem impietatibus, sacrilegiis, erroribus causam dedit: quis non protinus abolendam censeat? Recensent quidem aliquot usus, quos ut valde fructuosos venditant: sed illos aut ementitos, aut nullius prorsus momenti. Unum tantum singulari prærogativa commendant, erubescentiam confitentis gravem esse pœnam, qua & peccator fit in posterum cautior, & Dei vindictam antevertit, seipsum puniens. Quasi non satis magna verecundia hominem humiliemus, dum ad summum illud tribunal cæleste, ad Dei, inquam, cognitionem vocamus. Egregie vero profectum est, si unius hominis pudore peccare desinimus, Deum non erubescimus habere malæ conscientiæ nostræ testem. Quanquam id quoque ipsum falsissimum est. nulla enim re fieri majorem peccandi confidentiam aut licentiam passim videre est, quam dum, confessione sacerdoti facta, homines existimant se posse *tergere os, & dicere, Non feci.* Nec toto solum anno fiunt ad peccandum audaciores: sed in reliquum anni tempus de confessione securi, nunquam ad Deum suspirant, nunquam ad se redeunt, sed peccata peccatis accumulant: donec omnia, ut opinantur, simul evomant. Ubi autem evomuerunt, sarcina sua exonerati sibi videntur, judiciumque à Deo transtulisse, quod sacerdoti detulerunt: Deo oblivionem induxisse, ubi conscium sacerdotem fecerunt. Porro quis confessionis diem lætus instare videt? quis ad confitendum alacri animo pergit? ac non potius, quasi obtorto collo in carcerem trahatur, invitus ac reluctanti similis venit? nisi forte ipsi sacrificuli, qui mutuis facinorum suorum narrationibus, quasi jocosis fabulis, se delicate oblectant. Non multas chartas inficiam referendis prodigiosis abominationibus, quibus scatet auricularis confessio. Tantum dico, si non inconsulte fecit sanctus ille vir, qui ob unum scortationis rumorem, confessionem ex ecclesia sua, vel potius à suorum memoria sustulit: infinitis hodie stupris, adulteriis, incestis, lenociniis, quid facto opus sit admonemur.

auricularem esse rem indifferentem, & etiam utilem.
Responsio, qua patronorum hujus erroris hypocrisim, mendacium, impietatem, & prodigiosas abominationes detegit.
Nectarius, de quo sect. 7.

20. Quod huc obtendunt potestatem clavium, & in ea regni sui proram (ut aiunt) & puppim confessionarii locant, videndum quantum valere debet: Ergo sine causa (inquiunt) datæ sunt claves? ergo sine causa dictum est, *Quæcunque solveritis super terram, erunt soluta & in cælis?* Frustramur ergo verbum Christi? Respondeo, gravem fuisse causam cur darentur claves: quemadmodum & nuper exposui, & ubi de excommunicatione agetur, explicatius iterum docebo. Sed quid, si uno gladio ejusmodi omnibus eorum postulatis ansam præcidam, sacrificulos non esse Apostolorum vicarios nec successores? Verùm istud quoque alibi tractandum erit, nunc, unde se munire maxime volunt, arietem erigunt quo molitiones omnes suæ dejiciantur. Christus enim non ante Apostolis ligandi & solvendi potestatem fecit quam eos Spiritu sancto donavit. Nego igitur ullis competere clavium potestatem, qui non prius acceperint Spiritum sanctum. Nego quenquam clavibus uti posse nisi præeunte docenteque Spiritu sancto, & dictante quid agendum sit. Spiritum sanctum habere se illi nugantur: sed re ipsa negant. nisi forte Spiritum sanctum rem esse vanam & nihili fingunt, ut certe fingunt: sed illis non credetur. Atque hac quidem machina in universum subvertuntur, ut cujuscunque ostii clavem se habere jactent, semper interrogandi sint habeantne Spiritum sanctum, qui clavium est arbiter & moderator. Si habere se respondeant, rursum interpellandi sunt, an errare possit Spiritus sanctus? Istud diserte profari non audebunt, tametsi oblique sua doctrina insinuant. Inferendum ergo erit, nullos

Secundi erroris refutatio.
Matth. 18. vers. 18.
lib. 4. c. 12.
1. Sacrificuli non sunt Apostolorum successores. lib. 4. c. 6.
2. Non habent Spiritum S. qui solus est clavium moderator & arbiter.
Ratio.

nullos sacrificulos habere clavium potestatem, qui passim sine delectu solvunt quæ ligari Dominus voluerat, ligant quæ solvi jusserat.

Tertii erroris refutatio.

21. Quando clarissimis experimentis evinci se vident, quod dignos & indignos promiscue solvant & ligent, potestatem usurpant sine scientia. Et quanquam negare non audent ad bonum usum requiri scientiam, potestatem tamen ipsam malis dispensatoribus traditam scribunt.

1. Mandatum & promissum Christi ignorato.

Atqui hæc potestas est, *Quodcunque ligaveris aut solveris in terra, erit in cælis ligatum aut solutum.* Aut promissum Christi mentiri oportet, aut bene ligant & solvunt qui sunt hac potestate præditi. Nec est quod tergiversentur, Christi dictum limitari secundum ejus merita qui ligatur aut solvitur.

Objectionis dilutio.

Et nos etiam fatemur nec ligari nec solvi posse nisi dignos qui ligentur aut solvantur. Sed habent Euangelii nuncii & Ecclesia verbum quo dignitatem hanc metiantur. In hoc verbo nuncii Euangelii possunt omnibus remissionem peccatorum in Christo polliceri per fidem, possunt damnationem edicere in omnes & super omnes qui Christum non amplectuntur.

1 Cor. 6. vers. 10.

In hoc verbo Ecclesia pronunciat, scortatores, adulteros, fures, homicidas, avaros, iniquos partem in regno Dei non habere: talesque certissimis vinculis ligat. Eodem verbo solvit quos resipiscentes consolatur.

2. In absurda innumera incurrunt, à Dei verbo (quod est certa ligandi & solvendi regula) recedentes.

Sed quæ erit isthæc potestas, nescire quid ligandum sit aut solvendum? ligare autem non posse aut solvere, nisi scias? Cur ergo dicunt se absolvere auctoritate sibi data, quum incerta sit absolutio? quo nobis imaginaria hæc potestas, si nullus sit usus? Jam autem habeo, aut nullum esse, aut tam incertum esse, ut pro nullo habendus sit. Quum enim fateantur bonam esse sacerdotum partem qui non rite utantur clavibus, potestatem vero sine legitimo usu inefficacem: quis mihi fidem faciet, eum à quo solvor bonum esse clavium dispensatorem? quod si malus est, quid aliud habet quam frivolam istam dispensationem? Quid in te ligandum sit aut solvendum, nescio, quando justo clavium usu careo: sed si mereris, te absolvo. Ac tantundem posset, non dico laicus (quando id æquis auribus non ferrent) sed Turca, aut diabolus. Id enim est dicere, Verbum Dei non habeo certam solvendi regulam: sed auctoritas mihi data

vid. sect. 15.

est te absolvendi, si ita sunt tua merita. Videmus igitur quorsum spectarint, quum diffinierunt, claves esse auctoritatem discernendi, & exequutionis potestatem, scientiam accedere consiliarium, & instar consiliarii ad bonum usum esse. Nempe libidinose, licenter, sine Deo & verbo ejus voluerunt regnare.

Exceptio adversus hanc tertii erroris refutationem.

22. Si excipiat quispiam, legitimos Christi ministros non minus perplexos fore in suo officio, quia absolutio, quæ à fide pendet, semper ambigua erit: deinde nullum peccatoribus, aut frigidum solatium fore, quia minister ipse qui idoneus judex non est eorum fidei, de eorum absolutione certus non est:

Resp. 1. ad absurda varia Pontificios deducentes, seu sacrificulum, seu confitentem spectes.

in promptu est solutio. Dicunt enim illi, non remitti à sacerdote peccata nisi quorum ipse est cognitor. ita secundum eos remissio ex sacerdotis judicio pendet. qui nisi prudenter discernat quinam venia digni sint, tota actio cassa est ac irrita. Denique potestas de qua loquuntur, jurisdictio est examini annexa, ad quod restringitur venia & absolutio. In hac parte nihil firmum reperitur: imo profunda est abyssus: quia ubi integra non est confessio, mutila etiam est spes veniæ. deinde sacerdos ipse suspensus hæreat necesse est, dum nescit an bona fide enumeret peccator sua mala. postremo (quæ inscitia & ruditas sacerdotum est) major pars ad hoc munus exercendum nihilo aptior est quam sutor ad agros colendos: alii fere omnes sibi merito suspecti esse debent. Hinc igitur perplexitas & dubitatio de absolutione Papali, quod eam fundatam esse volunt à sacerdotis persona: neque id modo, sed à cognitione, ut tantum de rebus delatis, quæsitis & compertis judicet. Jam siquis à bonis istis doctoribus quærat, reconcilieturne Deo peccator, peccatis quibusdam remissis, non video quid respondeant: nisi quod fateri cogentur infructuosum esse quicquid pronunciat sacerdos de remissis peccatis, quorum recitationem audierit, quamdiu alia non eximuntur à reatu. Ex parte confitentis quam perniciosa anxietas conscientiam devinctam teneat, hinc patet, quod dum recumbit in sacerdotis discretionem, ut loquuntur; nihil ex verbo Dei statuere potest.

Resp. 2. exceptione absurda satisfaciens.

Ab his omnibus absurdis libera & immunis est doctrina, quam tradimus. Conditionalis enim est absolutio, ut confidat peccator sibi propitium esse Deum, modo sincere in Christi sacrificio expiationem quærat, & acquiescat oblatæ sibi gratiæ. Ita errare non potest qui pro officio præconis, quod sibi ex Dei verbo dictatum est, promulgat. Peccator vero certam & liquidam absolutionem amplecti potest, ubi simplex illa conditio apponitur de amplexanda Christi gratia, secundum generalem illam magistri ipsius regulam, quæ impie spreta in Papatu fuit, *Secundum fidem tuam fiat tibi.* Mat. 9:29.

Quarti erroris (jus solvendi sacrificulis concedentis) refutatio.

23. Quam insulse misceant quæ de clavium potestate docet Scriptura, promisi me alibi dicturum: & locus erit opportunior in tractando regimine Ecclesiæ. Meminerint tamen Lectores præpostere ad auricularem & secretam confessionem torqueri quæ partim de Euangelii prædicatione, partim de excommunicatione à Christo dicta sunt. lib. 4. c. 12.

1. Petitio principii & ignoratio elenchi.

Quare dum objiciunt, jus solvendi datum esse Apostolis, quod sacerdotes exerceant, peccata sibi agnita remittendo, falsum & frivolum principium sumi palam est: quia absolutio quæ fidei servit, nihil aliud est quam testimonium veniæ ex gratuita Euangelii promissione sumptum.

2. Ecclesiastica disciplina inversa.

altera autem quæ ex disciplina Ecclesiæ pendet, nihil ad secreta peccata, sed ad exemplum magis pertinet, ut tollatur publica Ecclesiæ offensio.

Objectio 1.

Quod autem hinc inde testimonia corradunt, quibus probent non sufficere vel soli Deo vel laicis confiteri peccata, nisi sacerdos sit cognitor, putida ac pudenda est eorum diligentia.

Responsio 1.

Nam si quando peccatoribus suadent vetusti Patres ut se exonerent apud suum Pastorem, de recitatione accipi non potest, quæ tunc in usu non fuit.

2\.

Deinde, ut sinistri fuerunt Lombardus & similes, videntur data opera libris adulterinis fuisse addicti, quorum prætextu deciperent simplices. Recte quidem fatentur, quia pœnitentiam semper comitatur solutio, nullum proprie vinculum manere ubi quis pœnitentia tactus est, quamvis nondum confessus fuerit: ideoque tunc sacerdotem non tam remittere peccata, quam pronunciare & declarare remissa esse.

3\.

Quanquam in verbo Declarandi, crassum errorem insinuant, ceremoniam subrogantes in locum doctrinæ.

Objectio 2.

Quod autem attexunt, in facie Ecclesiæ absolvi qui jam coram Deo veniam adeptus erat,

Responsio.

intempestive trahunt ad peculiarem cujusque usum, quod jam diximus communi disciplinæ esse destinatum, ubi tollenda est gravioris & notæ culpæ offensio.

Objectio 3.

Sed paulo

Responsio.

post moderationem pervertunt & corrumpunt, addentes alium modum remittendi: nempe cum injunctione pœnæ & satisfactionis. in quo suis sacrificulis jus arrogant dimidiandi quod Deus ubique in solidum nobis promisit. Quum enim simpliciter pœnitentiam & fidem exigat, partitio hæc vel exceptio prorsus sacrilega est. Perinde enim valet acsi sacerdos, tribuni personam sustinens, Deo intercederet, nec vellet Deum pati mera sua liberalitate in gratiam recipere nisi qui ad tribunitium subsellium prostratus jacuerit, illicque sit mulctatus.

24. Tota

Conclusio totius disputationis adversus confessionem hanc fictitiam, cujus ortum, tyrannidem, blasphemiam, sacrilegium & multiplicem impietatem depingit.

24. Tota huc summa redit: si Deum facere velint confessionis hujus fictitiæ auctorem, eorum vanitatem coargui: sicuti monstravi falsarios in paucis quos citant locis. Quum vero palam sit legem esse ab hominibus impositam, dico & tyrannicam esse & cum Dei injuria latam, qui verbo suo conscientias astringens vult ab hominum imperio solutas esse. Jam quum ad obtinendam veniam necessitas ejus rei præscribitur quam Deus voluit esse liberam, dico sacrilegium esse minime tolerabile: quia nihil Deo magis proprium, quam peccata remittere, in quo nobis sita est salus. Adhæc ostendi invectam demum fuisse hanc tyrannidem, quum fœda barbarie oppressus esset mundus. Docui præterea legem esse pestiferam, quia vel in desperationem præcipitat miseras animas, ubicunque viget Dei timor: vel, ubi est securitas, inanibus blanditiis demulcens, magis hebetat. Postremo exposui, quascunque afferunt mitigationes, non alio tendere nisi ut involvant, obscurent ac depravent puram doctrinam, fucosis autem coloribus impietates tegant.

De satisfactione, cui tertium locum assignant Sophistæ in pœnitentia, errores & mendacia.
lib. 4. Sent. distinct. 10. cap. 10. c. non sufficit. de Pœnitent. c. med. eadem dist. c. nullus. ead. dist.

25. Tertium locum satisfactioni in pœnitentia assignant; de qua quicquid blaterant, uno verbo subverti potest. Dicunt non sufficere pœnitenti à præteritis malis abstinere, & mores in melius commutare, nisi de iis quæ facta sunt satisfaciat Deo. Esse autem multa adminicula, quibus peccata redimamus: lachrymas, jejunia, oblationes, charitatis officia: iis Dominum propitiandum, iis debita justitiæ Dei persolvenda, iis compensanda delicta, iis veniam emerendam. quamvis enim largitate misericordiæ culpam remiserit, pœnam tamen retinere disciplina justitiæ. hanc esse pœnam quæ satisfactionibus redimenda sit. In hanc tamen summam recidunt omnia, nos quidem à Dei clementia delictorum veniam impetrare, sed intercedente merito operum, quibus peccatorum noxa compensetur, quo debita justitiæ Dei satisfactio persolvatur. Talibus mendaciis oppono gratuitam peccatorum remissionem, qua nihil in Scriptura clarius prædicatur. Primum quid est remissio nisi meræ liberalitatis donum? Non enim remittere dicitur creditor, qui antapocha testatur sibi numeratam pecuniam: sed qui nulla solutione, ultro sua beneficentia nomen expungit. Cur deinde *gratis* additur, nisi ad tollendam omnem satisfactionis opinionem? Qua igitur confidentia suas satisfactiones adhuc erigunt, quæ tam valido fulmine prosternuntur? Quid autem? quum Dominus per Jesaiam clamat, *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: & peccatorum tuorum non ero memor:* annon aperte denunciat, causam & fundamentum remittendi à sola sua bonitate se petere? Præterea quum Scriptura universa testimonium Christo deferat, quod *per nomen ejus sit accipienda peccatorum remissio*, nonne alia omnia nomina excludit? Quomodo igitur per satisfactionum nomen accipi docent? Neque vero hoc se dare satisfactionibus negent, etiamsi ipsæ intercedant quasi subsidia. Nam quod Scriptura ait, *Per nomen Christi*, intelligit nihil nos afferre, nihil nostrum prætendere, sed sola Christi commendatione niti. quemadmodum Paulus asserens, *quod Deus erat mundum sibi in Christo reconcilians, non imputans propter ipsum hominibus delicta*, modum rationemque mox subjicit, *quia pro nobis factus est peccatum qui peccati expers erat.*

His opponitur vox,
1. Remissionis.
Jesa. 52: 3.
Rom. 5: 8.
Col. 2: 14
Tit. 3: 5.
2. Gratuita.
3. Dei iniquitates delentis.
Jes. 43: 25.
4. Per & propter Christum.
Act. 10: 43.
Nihil ergo opus est satisfactione nostra.
2 Cor. 5. vers. 19.

1. Objectio, Christi gratiam & efficaciam angustis limitibus includens.

26. Verum qua sunt perversitate, & peccatorum remissionem, & reconciliationem fieri semel dicunt, quum in gratiam Dei per Christum in Baptismo recipimur: post Baptismum, resurgendum esse per satisfactiones: sanguinem Christi nihil prodesse, nisi quatenus per claves Ecclesiæ dispensatur. Nec de re dubia loquor, quum suam impuritatem clarissimis scriptis prodiderint: nec unus aut alter, sed universi Scholastici. Nam ipsorum magister, postquam Christum in ligno pœnam peccatorum solvisse, juxta Petri doctrinam, confessus est: subjuncta illico exceptione sententiam illam corrigit, quod in Baptismo omnes peccatorum pœnæ temporales relaxantur: sed post Baptismum, pœnitentiæ beneficio minorantur: ut ita simul cooperetur crux Christi & nostra pœnitentia. Sed longe aliter Joannes, *Siquis peccaverit*, ait, *habemus advocatum apud Patrem, Jesum Christum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Scribo vobis filioli: quia remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.* Certe fidelibus loquitur, quibus dum Christum proponit peccatorum propitiationem, non aliam esse satisfactionem ostendit, qua offensus Deus propitiari placarive possit. Non dicit, Semel vobis per Christum reconciliatus est Deus, nunc vobis alias rationes quærite: sed perpetuum facit advocatum, qui sua intercessione in Patris gratiam nos semper restituat: perpetuam propitiationem, qua peccata expientur. Est enim illud perpetuo verum, quod alter Joannes dicebat, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Tollit (inquam) ipse, non alius. hoc est, quando ipse solus est Agnus Dei, solus quoque oblatio est pro peccatis, solus expiatio, solus satisfactio. Nam quum jus & potestas ignoscendi proprie competat in Patrem, ubi à Filio distinguitur, ut jam visum est: in altero gradu Christus hic locatur, quod pœnam nobis debitam in se transferens, reatum nostrum deleverit coram Dei judicio. Unde sequitur, non aliter nos fore participes expiationis à Christo peractæ, nisi apud eum resideat honor ille, quem sibi rapiunt qui Deum placare tentant suis compensationibus.

lib. 3. Sent. distinct. 9.
1 Pet. 2: 24.
Responsio 1. ex Joanne Evangelista.
1 Joan. 2. v. 1, 2, 12.
Responsio 2. ex Joanne Baptista.
Joan. 1: 29.
Responsionum harum consequens.

27. Ac duo hic perpendere convenit: ut integer & illibatus suus honor Christo servetur: ut conscientiæ de peccati venia securæ, pacem apud Deum habeant. Jesaias ait, Patrem *posuisse in Filium nostras omnium iniquitates, ut livore ejus sanemur.* Quod aliis verbis repetens Petrus, ait *Christum pertulisse in corpore suo peccata nostra super lignum.* Paulus scribit *damnatum esse peccatum in ejus carne, quum pro nobis peccatum factus est*: hoc est, vim & maledictionem peccati in ejus carne interemptam, quum in hostiam datus est, in quam tota peccatorum nostrorum moles, cum sua maledictione & execratione, cum horrendo judicio Dei, & mortis damnatione, rejiceretur. Hic nequaquam audiuntur nugamenta illa: quod post initialem purgationem, passionis Christi efficaciam non aliter nostrûm unusquisque sentiat, quam pro satisfactoriæ pœnitentiæ modo: sed ad unicam Christi satisfactionem, quoties lapsi fuerimus, revocamur. Nunc tibi pestilentes eorum nænias propone: *Gratiam Dei in prima peccatorum remissione solam operari: si postea ceciderimus, ad secundam veniam impetrandam opera nostra cooperari.* Hæc si locum habeant, anne quæ Christo superius sunt attributa, illi salva manent? Immane quantum hæc differunt, iniquitates nostras positas esse in Christo ut in ipso expiarentur, & nostris operibus expiari: Christum esse propitiationem pro peccatis nostris, & Deum operibus propitiandum. Quod si de pacificanda conscientia agitur: quæ isthæc erit pacificatio, si audiat peccata redimi satisfactionibus? quando tandem illi satisfactionis modus constare poterit? Ergo semper dubitabit an Deum habeat propitium, semper æstuabit, semper horrescet. Nam qui levibus satisfactiunculis acquiescunt, nimis contemptum judicium Dei æstimant: & parum reputant quanta sit peccati gravitas: ut alibi dicemus. Et ut ipsis concedamus, peccata aliquot justa satisfactione redimere, quid tamen facient ubi tot peccatis obruuntur, quorum satisfactionibus nec centum vitæ, vel si totæ in hoc sint, sufficere queant? Adde, quod loci omnes quibus asseritur peccatorum remissio, non ad catechumenos pertinent, sed ad regenitos

Duo quæ hic observanda erant, satisfactionis commento violantur
Jesa. 53: 6.
1 Pet. 2: 24.
Rom. 8: 3.
Gal. 3: 13.
Primum, videlicet Christi honorem illibatum servari debere, probatur singillatim.
Alterum, de pacificanda conscientia, probatur stare non posse, si detur locus huic satisfactioni.
2. Objectio, qua peccatorum re-

missionem ad Catechumenos restringunt, diluitur.

Dei filios, & qui in Ecclesiæ sinu fuerunt diu nutriti. Legatio illa quam tam splendide extollit Paulus, *Obsecro vos Christi nomine, reconciliamini Deo:* non ad exteros dirigitur, sed ad eos qui pridem regeniti fuerant. Atqui satisfactionibus valere jussis, ad Christi crucem eos ablegat. Sic quum scribit Colossensibus *Christum pacificasse per sanguinem crucis quæ sunt in cælo vel in terra,* non restringit hoc ad momentum quo recipimur in Ecclesiam, sed ad totum cursum extendit. Quod facile ex contextu patet, ubi dicit *fideles habere redemptionem per sanguinem Christi, nempe remissionem peccatorum.* Quanquam plures locos congerere supervacuum est, qui subinde occurrunt.

2 Cor. 5. vers. 20.
Col. 1: 20.

3. Objectio, peccata venialia & mortalia pro suo arbitrio fabricans, id est, cum Deo ludens, & Scriptura repugnans.

28. Hic in asylum confugiunt ineptæ distinctionis, *Peccata* quædam *venialia* esse, quædam *mortalia*: pro mortalibus gravem satisfactionem deberi; venialia facilioribus remediis purgari, oratione Dominica, aquæ benedictæ aspersione, absolutione Missæ. Sic cum Deo ludunt & ineptiunt. Quum tamen assidue peccatum veniale & mortale in ore habeant, nondum alterum ab altero discernere potuerunt, nisi quod impietatem & immunditiem cordis, peccatum veniale faciunt. Nos autem (quod Scriptura justi & injusti regula docet) *peccati stipendium* pronunciamus esse *mortem: & animam, quæ peccaverit, morte dignam.* Cæterum fidelium peccata venialia esse; non quia non mortem mereantur, sed quia Dei misericordia *nulla est condemnatio iis qui sunt in Christo Jesu:* quia non imputantur, quia venia delentur. Scio quam inique doctrinam hanc nostram calumnientur. dicunt enim paradoxum esse Stoicorum, de peccatorum æqualitate: sed suo ipsorum ore nullo negotio convincentur. Quæro enim, annon inter ea ipsa peccata quæ mortalia fatentur, aliud alio minus agnoscant. Non igitur protinus sequitur, paria esse peccata quæ simul mortalia sint. Quum Scriptura definiat, stipendium peccati mortem esse: Legis obedientiam, esse vitæ viam: transgressionem, mortem: hanc sententiam evadere non possunt. Quem ergo satisfaciendi exitum invenient in tanto peccatorum cumulo? si unius diei est satisfactio peccati unius, dum illam meditantur, pluribus se involvunt: quando diem nullum præterit justissimus quisque, quo non aliquoties labatur. Ad eorum vero satisfactiones dum se accingent, numerosa, vel potius innumera cumulabunt. Jam præcisa est satisfaciendi fiducia. quid morantur? quomodo adhuc de satisfaciendo cogitare audent?

Rom. 6: 23.
Ezech. 18. vers. 20.
Resp. peccata venialis veram distinctionem aperiens.
Instantia ex superiore objectione nata.
Responsio.
Rom. 8: 1.

4. Objectio, pœnæ & culpæ distinctionem inducens, ut satisfactionis figmentum stabiliat.
Responsio 1.
Responsio 2. variis Scripturæ testimoniis illustrata.

29. Conantur quidem se expedire: sed aqua (ut dicitur) illis hæret. Fingunt sibi *distinctionem pœnæ & culpæ: culpam* remitti fatentur Dei misericordia: sed culpa remissa *pœnam* restare, quam persolvi Dei justitia postulat. Ad pœnæ igitur remissionem proprie spectare satisfactiones. Quæ ista, bone Deus, desultoria levitas? culpæ remissionem nunc gratuitam prostare confitentur, quam precibus & lachrymis, aliisque omne genus præparationibus emereri subinde docent. Verum adhuc cum ista distinctione ex diametro pugnat quicquid de peccatorum remissione in Scriptura nobis traditur. Quod tametsi satis superque existimo jam à me confirmatum, subnectam tamen quædam alia testimonia, quibus adeo constringantur tortuosi isti angues, ut ne summam quidem caudam complicare posthac queant. *Hoc est testamentum novum quod Deus in Christo suo nobiscum pepigit, Quod iniquitatum nostrarum non recordabitur.* Quid his significaverit, discimus ex altero Propheta, ubi Dominus, *Si justus,* inquit, *à justitia sua defluxerit, omnium justitiarum ejus non recordabor: si impius ab impietate sua recesserit, omnium iniquitatum ejus non recordabor.* Quod se justitiarum recordaturum negat, utique hoc est, nullam se earum habiturum rationem, ut remuneretur. Ergo & peccatorum non recordari, est ea non postulare ad pœnam. Idipsum alibi dicitur, *projicere post tergum, delere instar nubis, demergere in profundum maris, non imputare, tectumque habere.* Talibus loquendi formulis non obscure sensum suum nobis explicuerat Spiritus sanctus, si dociles aures illis accommodaremus. Certe si punit Deus peccata, imputat: si vindicat, recordatur: si ad judicium vocat, tecta non habet: si examinat, post tergum non projecit: si inspicit, non obliteravit instar nebulæ: si ventilat, non projecit in profundum maris. Atque in hunc modum interpretatur Augustinus claris verbis, *Si texit peccata Deus, noluit advertere: si noluit advertere, noluit animadvertere: si noluit animadvertere, noluit punire: noluit agnoscere, maluit ignoscere. Tecta ergo peccata quare dixit? Ut non viderentur. Quid erat, Deum videre peccata, nisi punire?* Audiamus vero & ex alio Prophetæ loco, quibus legibus peccata remittat Dominus. *Si fuerint,* inquit, *peccata vestra ut coccinum, quasi nix albescent: & si rubuerint ut vermiculus, erunt quasi lana.* Apud Jeremiam autem sic legitur, *In illa die requiretur iniquitas Jacob, & non invenietur: peccatum Jehudah, & non erit: quia propitiabor reliquiis quas servavero.* Vis breviter tenere quis sit verborum istorum sensus? Expende quid è converso sibi velint loquutiones illæ, *Dominum in sacculo iniquitates colligare, in fasciculum colligere & recondere, stylo ferreo exarare in lapide adamantino.* Nempe si vindictam repensum iri significant (quod extra dubium est) neque etiam dubitandum est, quin contrariis sententiis omnem vindictæ reprehensionem Dominus se remittere affirmet. Hic mihi obtestandi sunt Lectores, non ut glossis meis auscultent: sed tantum ut verbo Dei locum aliquem esse sinant.

Jerem. 31. vers. 31, 34.
Ezech. 18. vers. 24, 27.
Jes. 38: 17. & 44: 22.
Mich. 7. vers. 19.
Psal. 32: 1.
Rationibus.
Praclaro Augustini dicto, in Psal. 31.
Jesa. 1: 18.
Jer. 50: 20.
Aliis oppositis Scriptura locis.
Job. 14: 17.
Ose. 13: 12.
Jerem. 17.

Responsio 3. à consideratione efficacia mortis Christi.

30. Quid, quæso, nobis præstitisset Christus, si adhuc pro peccatis pœna exigeretur? Nam quum dicimus *eum pertulisse omnia peccata nostra in corpore suo super lignum,* non aliud significamus, quam defunctum pœna & vindicta quæ peccatis nostris debebatur. Idipsum significantius declaravit Jesaias, quum dicit, *Castigationem* (sive correctionem) *pacis nostræ fuisse super eum.* Quid vero est correctio pacis nostræ, nisi pœna peccatis debita, & à nobis persolvenda, antequam Deo reconciliari possemus nisi vices nostras ipse subiisset? En clare vides, Christum peccatorum pœnas sustinuisse, ut suos ab illis eximeret. Et quoties de redemptione per eum facta meminit Paulus, vocare solet ἀπολύτρωσιν, quo non simpliciter *redemptionem* indicat, qualiter vulgo intelligitur: sed *pretium* ipsum & satisfactionem redemptionis. Qua ratione & *Christum ipsum se pro nobis* ἀντίλυτρον *dedisse* scribit. *Quæ apud Dominum propitiatio est* (inquit Augustinus) *nisi sacrificium? Et quod est sacrificium, nisi quod pro nobis oblatum est in morte Christi?* Validum autem in primis arietem nobis suppeditat quod de expiandis peccatorum noxis in Lege Mosaica præscribitur. Neque enim illic Dominus hanc aut illam satisfaciendi rationem constituit: sed totam in sacrificiis compensationem requirit. Ubi tamen alioqui diligentissime atque exactissimo ordine omnes expiandi ritus exequitur. Qui fit autem ut nullis prorsus operibus admissa delicta procurare jubeat, sed sola in expiationem sacrificia requirat, nisi quod ita testari vult unicum esse satisfactionis genus, quo judicium suum placatur? Nam quæ tum immolabant sacrificia Israelitæ, non hominum opera censebantur: sed à sua veritate, hoc est, unico Christi sacrificio, æstimabantur. Qualem autem compensationem à nobis recipiat Dominus, paucis verbis eleganter Oseas expressit. *Omnem,* inquit, *tolles iniquitatem ô Deus:* En peccatorum remissio. *Et vitulos labiorum persolvemus:* En satisfactio. Scio quidem subtilius adhuc ipsos elabi, dum inter æternam pœnam & temporales distin-

1 Pet. 2: 24.
Jesa. 53: 5.
Rom. 3: 24
1 Cor. 1. vers. 30.
Eph. 1: 7.
Col. 1: 14.
1 Tim. 2: 6.
Responsio 4. à consideratione sacrificiorum sub Lege.
Responsio 5. à consideratione vera satisfactionis nostra.
Ose. 14: 3.
vid. Calvin. ad

Concil. Trident. sess. 6. c. 8. *Distinctionis Sophistarum dilutio.*

distinguunt: sed quum temporalem pœnam quodvis supplicium esse tradant, quod tam de corpore quam de anima sumit Deus, excepta modo æterna morte, parum eos sublevat hæc restrictio. Nam superiores loci quos citavimus, hoc nominatim volunt, hac nos conditione recipi à Deo in gratiam, ut quicquid eramus pœnæ meriti remittat, culpam ignoscendo. Et quoties David aut alii Prophetæ peccatorum veniam petunt, simul pœnam deprecantur. Imo divini judicii sensus huc eos impellit. Rursum, quum à Domino misericordiam promittunt, semper fere ex professo de pœnis earumque remissione concionantur. Certe quum Dominus apud Ezechielem pronunciat finem se impositurum Babylonico exilio, idque propter se, non propter Judæos: gratuitum esse utrumque satis demonstrat. Denique si à reatu liberamur per Christum, pœnas, quæ inde proveniunt, cessare oportet.

Ezech. 36. v. 22. & 32.

5. Objectio, ex Scriptura testimoniis abutens.
1. De animadversione in Davidem.
2 Sam. 12. vers. 13. 14.
2. De justitia redimente peccata.
Prov. 16:6.
3. De charitate peccata operiente.
Prov. 10. vers. 12.
1 Pet. 4: 8.
4. De misericordia expiante iniquitatem.
5. De eleemosynis omnia mundantibus.
Dan. 4: 24.
6. De peccatis multis mulieri condonatis, quod multum dilexisset.
Luc. 7: 47.
Huic objectioni ut satisfiat, quædam præmittuntur de duplici judicio Dei.
1. Vindictæ.
2. Castigationis.

31. Verum quando & ipsi Scripturæ testimoniis sese armant, videamus qualia sint quæ ipsi obtendunt argumenta. David (inquiunt) de adulterio & homicidio à Propheta Nathan objurgatus, veniam peccati accipit; & tamen morte filii, quem ex adulterio sustulerat, postea plectitur. Tales pœnas, quæ post culpæ etiam remissionem infligendæ essent, satisfactionibus redimere docemur. Hortabatur enim Daniel Nebuchadnezer, *ut eleemosynis peccata redimeret.* Et Solomo scribit, *propter æquitatem & pietatem remitti iniquitates.* Alibi etiam, *charitate operiri multitudinem peccatorum.* Quam sententiam confirmat & Petrus. Item apud Lucam Dominus de muliere peccatrice ait, *remissa esse illi peccata multa, quia dilexerit multum.* Ut perverse semper & præpostere facta Dei æstimant! At si observassent, (quod minime prætereundum erat) duo esse divini judicii genera: longe aliam in hac Davidis correptione vidissent pœnæ formam, quam quæ ad ultionem tendere putanda sit. Quoniam autem nostra omnium non mediocriter refert intelligere quorsum pertineant Dei castigationes, quibus in peccata nostra animadvertit: & quantum ab exemplis differant, quibus impios & reprobos cum indignatione persequitur: summatim perstringere non abs re, arbitror, fuerit. *Judicium* unum, docendi causa, vocemus *vindictæ*: alterum, *castigationis.* Porro judicio vindictæ sic intelligendus est Deus inimicos suos ulcisci, ut iram adversus illos suam exerceat, confundat, dissipet, in nihilum redigat. Id ergo sit nobis proprie Dei vindicta, ubi punitio cum ejus indignatione est. Judicio castigationis non ita sævit ut irascatur; nec vindicat ut perdat vel fulminet ad interitum. Unde non est supplicium proprie aut vindicta, sed correctio & admonitio. Alterum judicis est, alterum patris. Judex enim quum facinorosum punit, in ipsum delictum animadvertit, & de facinore ipso pœnam expetit. Pater quum filium severius corrigit, non hoc agit ut vindicet aut mulctet, sed magis ut doceat & cautiorem in posterum reddat. Paulo diversa similitudine Chrysostomus alicubi utitur, quæ tamen eodem recidit. *Verberatur* (inquit) *filius: verberatur & famulus. sed hic ut servus, quia peccavit, punitur: ille vero, ut liber & filius disciplina indigens, castigatur.* Huic correptio in probationem & emendationem cedit, illi in flagella & pœnas.

Ex utriusque consideratione duo producuntur discrimina, quorum prius (ubi pœna est ad ultionem) statuitur: cui opponitur

32. Ut breviter & expedite rem totam teneamus, hæc ex duabus statuatur prima distinctio. Ubicunque pœna est ad ultionem, ibi maledictio & ira Dei se exerit, quam semper à fidelibus continet. Castigatio contra, & Dei benedictio est, & amoris habet testimonium, ut docet Scriptura. Hoc discrimen satis Dei verbo passim notatur. Quicquid enim afflictionum in præsenti vita sustinent impii, nobis depingitur ceu quoddam inferorum atrium, unde æternam suam damnationem eminus jam conspiciunt. tantumque abest ut inde emendentur, aut fructum aliquem percipiant, ut potius talibus præludiis ad dirissimam, quæ tandem eos manet, gehennam apparentur. *Castigans autem castigat servos suos Dominus, sed morti non tradit eos.* quare ejus ferula verberati, bonum id sibi fuisse fatentur ad veram eruditionem. Ut autem sanctos ubique legimus tales pœnas placido animo suscepisse, ita superioris generis flagella semper vehementer sunt deprecati. *Castiga me Domine* (inquit Jeremias) *sed in judicio, non in ira tua: ne forte imminuas me. Effunde furorem tuum in gentes quæ te non noverunt, & in regna quæ nomen tuum non invocarunt.* David autem, *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Neque obest quod sæpiuscule sanctis suis irasci dicitur Dominus, quum in eorum peccata animadvertit. Qualiter apud Jesaiam, *Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, & consolatus es me.* Item Habacuc, *Quum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Michæas vero, *Iram Dei portabo, quia peccavi ei.* Ubi admonet non solum nihil obstrependo proficere qui juste plectuntur, sed doloris mitigationem suppetere fidelibus, consilium Dei reputando. Eadem enim ratione hæreditatem suam profanare dicitur: quam tamen, ut scimus, in æternum non profanabit. Id autem non ad Dei punientis consilium vel affectum, sed ad vehementem doloris sensum refertur, quo afficiuntur qui vel qualemcunque ejus severitatem sustinent. Atqui fideles suos non mediocri tantum austeritate pungit, sed interdum ita vulnerat, ut sibi non longe ab inferorum exitio distare videantur. Sic quidem testatur iram suam promeritos, atque ita expedit ut sibi in malis suis displiceant, Dei placandi majore cura tangantur, & sollicite ad veniam petendam festinent: sed in eo ipso luculentius interim clementiæ quam iræ suæ testimonium profert. Stat enim fœdus in vero nostro Solomone nobiscum percussum, cujus fidem nunquam fore irritam, is qui fallere non potest, affirmavit. *Si dereliquerint,* inquit, *filii ejus Legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint: si statuta mea profanaverint, & mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eo.* Cujus misericordiæ quo nos certiores faceret, *virgam,* qua Solomonis posteritatem arguet, dicit fore *virorum,* & *verbera filiorum hominum.* Quibus particulis dum moderationem & lenitatem significat, simul innuit non posse nisi extremo lethalique horrore confundi qui Dei manum sibi adversam esse sentiunt. Hujus lenitatis quantam habeat rationem in Israele suo castigando, ostendit apud Prophetam, *In igne repurgavi te,* inquit, *sed non velut argentum. nam & ipso totus absumptus esses.* Quanquam purgationis loco castigationes illi esse docet: eas tamen ipsas addit ita se temperare, ne plus justo per eas deteratur. Idque omnino necesse est: quia ut quisque Deum magis reveretur, & ad colendam pietatem se addicit; sic tenerior est ad ferendam ejus iram. Reprobi enim, quamvis sub flagellis gemant, quia tamen non expendunt causam, quin potius tam suis peccatis quam Dei judicio tergum obvertunt, ex socordia illa contrahunt duritiem: vel quia fremunt & calcitrant, adeoque tumultuantur contra suum judicem, furiosus ille impetus amentia & furore eos obstupefacit. Fideles autem Dei ferulis admoniti, statim descendunt ad reputanda peccata, & metu horroreque perculsi, ad deprecationem supplices confugiunt. Hos dolores, quibus se cruciant miseræ animæ, nisi leniret Deus, succumberent centies etiam in mediocribus iræ ejus signis.

castigatio, amoris paterni testimonium: quod multis locis Scriptura confirmatur.
Job. 5: 17.
Prov. 3: 11.
Heb. 12: 5.
Ps. 118: 18.
& 119: 71.
Jer. 10: 24.
Psal. 6: 2.
& 38: 2.
Objectio, Atqui Deus electis suis sæpius irascitur.
Jesa. 12: 1.
Hab. 3: 2.
Mich. 7: 9.
Responsio, ostendens cur suos Deus in hac vita gravissimis plagis feriat.
Ita tamen ut misericordiam suam non auferat ab eis.
Psal. 89. vers. 31.
2 Sam. 7. vers. 14.
Confirmatio ab ejus promissione.
A testimonio & exemplo, perpetua Ecclesiæ Dei experientia illustrato.
Jes. 48: 10.
Reproborum & electorum, dum castigantur, discrimen.

Posterior distinctio. Dum fla-

33. Sit deinde hæc altera distinctio, quod dum flagellis Dei reprobi feriuntur, jam pœnas illius judicio quodammodo pendere incipiunt. & quan-

gellantur reprobi, poenas æternas quodammodo pendere incipiunt. Castigationes piorum eos ad resipiscentiam & Dei gratiam amplectendam invitant: quod & S. Patrum & Scripturæ testimoniis confirmatur.

quam illis non impune cedet talibus iræ divinæ documentis non auscultasse, non tamen ideo plectuntur quo ad meliorem mentem redeant: sed tantum ut Deum magno suo malo judicem & ultorem experiantur. Ferulis autem verberantur filii, non ut mulctam delictorum Deo persolvant, sed ut inde ad resipiscentiam proficiant. Proinde in futurum eas potius quam in præteritum tempus respicere intelligimus. Id Chrysostomi verbis malim quam meis exprimere. *Propter hoc*, inquit, *imponit nobis pœnam, non de peccatis sumens supplicium, sed ad futura nos corrigens.* Sic & Augustinus, *Quod pateris, unde plangis, medicina est tibi, non pœna: castigatio, non damnatio. Noli repellere flagellum, si non vis repelli ab hæreditate*, &c. *Tota ista miseria generis humani in qua gemit mundus, noveritis fratres quia dolor medicinalis est, non sententia pœnalis*, &c. Has sententias ideo citare placuit, ne cui videretur nova aut minus usitata loquutio quam posui. Atque huc pertinent querimoniæ indignationis plenæ, quibus Deus sæpe de populi ingratitudine expostulat, quod pervicaciter contempserit omnes pœnas. Apud Jesaiam, *Ad quid percuterem vos ultra? à planta pedis ad verticem non est sanitas.* Sed quia talibus sententiis abundant Prophetæ, breviter indicasse satis fuerit, non alio consilio Deum punire suam Ecclesiam nisi ut subacta resipiscat. Ergo quum Saulem regno abjecit, puniebat ad vindictam: quum Davidem parvulo filio orbavit, ad emendationem corripiebat. In hanc sententiam accipiendum est quod ait Paulus, *Quum judicamur à Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.* Hoc est, dum nos filii Dei manu cœlestis Patris affligimur, non hæc pœna est qua confundamur, sed castigatio duntaxat qua erudiamur. Qua in re plane nobiscum est Augustinus: docet enim, pœnas, quibus homines pariter castigantur à Deo, varie considerandas esse: quia sanctis sunt, post peccatorum remissionem, certamina & exercitationes: reprobis, sine remissione, supplicia iniquitatis. Ubi pœnas Davidi aliisque piis inflictas commemorat, & eo spectasse dicit, ut eorum pietas hujusmodi humilitate exerceretur ac probaretur. Neque vero quod dicit Jesaias, *remissam esse* populo Judaico *iniquitatem, quod plenam accepisset castigationem de manu Domini*, à pœnæ solutione pendere delictorum veniam arguit: sed perinde est acsi diceret, Satis jam pœnarum exactum est: quarum ob gravitatem & multitudinem, quia jam diuturno luctu & mœrore confecti fuistis, tempus est ut accepto plenæ misericordiæ nuncio, animi vestri in lætitiam diffusi me patrem sentiant. Nam illic Deus patris induit personam, quem justæ quoque severitatis pœnitet, ubi coactus est asperius in filium animadvertere.

in Serm. de pœnit. & confessione.
in Ps. 102. circa fin.
Jes. 1: 5,6.
1 Sam. 15. vers. 23.
2 Sam. 12. vers. 18.
1 Cor. 11. vers. 32.
lib. de peccat. meritis ac remis. 2. c. 33. & 34.
Jes. 40: 2.

Doctrina qua hac distinctione continetur, duplex usus, fidelis animæ respectu.

34. His cogitationibus fidelem instrui necesse est in afflictionum acerbitate. *Tempus est ut judicium incipiat à domo Domini, in qua invocatum est nomen ejus.* Quid facerent filii Dei, si severitatem, quam sentiunt, ultionem ejus esse crederent? Qui enim manu Dei percussus, Deum judicem punientem cogitat, non potest nisi iratum & adversum sibi concipere: ipsum vero Dei flagellum, ut maledictionem & damnationem, detestari. denique se à Deo diligi nunquam persuaderi poterit, qui sic erga se affectum sentiet, ut adhuc punire velit. Sed ille demum sub Dei flagellis proficit, qui suis vitiis irascentem, sibi autem propitium ac benevolum ipsum reputat. Alioqui enim necesse esset evenire quod Propheta se expertum conqueritur, *Super me transierunt furores tui Deus: terrores tui oppresserunt me.* Item quod scribit Moses, *Quoniam defecimus in ira tua, & in indignatione tua conturbati sumus: Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta nostra in lumine vultus tui. Quoniam omnes dies nostri recesserunt in ira tua: consumpti sunt anni nostri, sicut verbum ore emissum.* Contra vero David de paternis castigationibus, ut illis adjuvari magis fideles quam opprimi doceat, sic canit, *Beatus homo quem tu corripueris Domine, & in Lege tua erudieris, ut præstes illi quietem à diebus malis, dum foditur peccatori fovea.* Dura certe tentatio, ubi Deus parcens incredulis, & eorum scelera dissimulans rigidior erga suos apparet. Ideoque solatii causa addit Legis admonitionem, qua discant saluti suæ consuli dum revocantur in viam, impii vero præcipites ferantur in suos errores, quorum finis est fovea. Nec refert sitne æterna pœna aut temporaria. Tam enim bella, fames, pestilentiæ, morbi, maledictiones Dei sunt, quam ipsum mortis æternæ judicium: dum inferuntur in eum finem, ut sint adversus reprobos iræ vindictæque Domini instrumenta.

1 Pet. 4. vers. 17.
Jer. 25: 29.

Prior, ut in afflictione Deum sibi benevolum, vitiis suis etsi irascentem, credat.

Psalm. 88. vers. 17.
Psal. 90: 7.
Psalm. 94. vers. 12.

Alter, reprobis temporarias pœnas maledictionis æternæ esse præludia.

Duplici distinctione de judicio Dei explicata, responsio subjicitur ad 5. objectionis primum membrum, de animadversione in Davidem, qua castigatio fuit non pœna.

35. Perspiciunt nunc omnes (ni fallor) quo spectet illa Domini animadversio in Davidem: nempe ut documentum esset, graviter Deo displicere homicidium & adulterium, adversum quod tantam offensionem in dilecto & fideli servo declarasset: ut erudiretur ipse David ne postea tale facinus auderet: non autem ut pœna esset qua compensationem quandam Deo solveret. Sic & de altera correptione judicandum est, qua Dominus populum vehementi peste affligit, ob Davidis inobedientiam, ad quam in recensendo ipso populo prolapsus fuerat. Nam peccati quidem noxam Davidi gratis remisit: sed quia tum ad publicum omnium seculorum exemplum, tum ad Davidis quoque humiliationem pertinebat, tale facinus non impunitum manere; ipsum flagello suo asperrime castigavit. Quem scopum in universali quoque humani generis maledictione præ oculis habere decet. Quum enim impetrata gratia, omnes tamen adhuc perpetimur, quæ in peccati pœnam parenti nostro indictæ fuerant, miserias: talibus exercitamentis admoneri nos sentimus, quam graviter Deo Legis suæ transgressio displiceat: quo miseræ nostræ sortis conscientia dejecti & humiliati, ad veram beatitudinem ardentius aspiremus. Stultissimus vero fuerit siquis arbitretur præsentis vitæ calamitates in peccati noxam esse nobis impositas. Id mihi videtur Chrysostomus voluisse: quum ita scripsit, *Si ob hoc pœnas infert Deus, ut in malis perseverantes ad pœnitentiam vocet, ostensa pœnitentia, superflua jam erit pœna.* Quare, prout uniuscujusque ingenio expedire novit, ita hunc majori asperitate, illum benigniore tractat indulgentia. Itaque ubi docere vult se non esse in pœnis exigendis immodicum, exprobrat duro & obstinato populo quod percussus non tamen faciat finem peccandi. Hoc sensu conqueritur, *Ephraim esse quasi placentam ab una parte torridam, ab altera parte incoctam*: quia scilicet non penetrabant in animos ferulæ, ut vitiis excoctis populus ipse capax veniæ fieret. Certe qui sic loquitur, ostendit, simulac quisque resipuerit, se mox fore placabilem, sibique nostra pervicacia exprimi quem exercet rigorem in castigandis delictis, cui voluntaria correctio occurreret. Quando tamen ea est nostra omnium durities & ruditas quæ castigatione in universum opus habeat, visum est prudentissimo Patri omnes sine exceptione communi flagello per totam vitam exercere. Mirum autem est cur sic in unum Davidis exemplum oculos conjiciant, tot exemplis non permoveantur; in quibus gratuitam peccatorum remissionem licebat contemplari. Legitur *Publicanus descendisse è templo justificatus;* pœna nulla sequitur. Petrus delicti veniam obtinuit: *lachrymas ejus*, inquit Ambrosius, *legimus: satisfactionem non legimus.* Ex audis paralyticus, *Surge, remittuntur tibi peccata tua:* pœna non imponitur. Omnes quæ in Scriptura commemorantur absolutiones, gratuitæ describuntur. Ex hac exemplorum frequentia regula potius

2 Sam. 24. vers. 15.

Hypotheseos revocatio ad thesin, confirmata testimoniis & exemplis.

Homil. 3. de provid. ad Stagirium.
Jer. 5: 3.
Oseæ 7: 8.

Cur omnes communi flagello Dei per totam vitam exerceantur.

Luc. 18. vers. 14.
Luc. 22. vers. 61.
Serm. 46. de pœnitent. Petri.
Mat. 9: 2.

peti

peti debuerat, quam ab unico illo, quod nescio quid singulare continet.

Dan. 4: 24.

Ad alterum membrum 5. distinctionis, de justitia redimente peccata, responsio.

36. Daniel sua exhortatione, qua suadebat Nebuchadnezer *ut peccata sua justitia redimeret, & iniquitates suas miseratione pauperum*, non voluit significare justitiam & misericordiam esse Dei propitiationem & pœnarum redemptionem: (absit enim ut alia unquam fuerit ἀντίλυτρον quam sanguis Christi) sed illud redimere, ad homines potius quam ad Deum retulit. acsi dixisset, Exercuisti, ô Rex, injustam & violentam dominationem, oppressisti humiles, spoliasti pauperes, dure & inique tractasti populum tuum: pro injustis exactionibus, pro violentia & oppressione nunc refer misericordiam & justitiam. Similiter Solomon *charitate operiri multitudinem peccatorum* ait: non apud Deum, sed inter homines ipsos. Sic enim habet integer versus, *Odium excitat contentiones: charitas vero operit cunctas iniquitates.* Quo versu, more suo, per antithesin, mala quæ ex odiis nascuntur, cum fructibus charitatis confert, in hunc sensum, Qui inter se oderunt, vicissim mordent, carpunt, exprobrant, lacerant, omnia vitio vertunt: at vero qui se diligunt, multa inter se mutuo dissimulant, ad multa connivent, multa vicissim condonant: non quod alter alterius vitia probet, sed tolerat, & admonendo medetur, potius quam insectando exulceret. Eodem sensu citatum locum hunc à Petro nihil ambigendum est: nisi depravatæ vafreque detortæ Scripturæ insimulare eum volumus. Ubi vero misericordia & benignitate docet expiari peccatum, non intelligit illis coram facie Domini compensari, ut tali satisfactione pacatus Deus, pœnam, quam alioqui erat expetiturus, remittat: sed familiari Scripturæ more indicat, quod ipsum sibi propitium reperturi sint, qui vitiis ac nequitiis prioribus valere jussis, per pietatem & veritatem ad ipsum convertuntur. acsi diceret, iram Domini residere, ac quiescere ejus judicium ubi à flagitiis nostris quiescimus. Nec vero causam veniæ, sed potius modum veræ conversionis describit. Sicuti frequenter denunciant Prophetæ frustra Deo hypocritas ingerere fictitios ritus pro pœnitentia, quem oblectat integritas cum officiis charitatis. Sicut etiam admonet auctor epistolæ ad Hebræos, *beneficentiam & humanitatem* commendans, *ejusmodi sacrificiis placere Deo.* Nec certe Christus, dum Pharisæos subsannans quod purgandis tantum catinis intenti, cordis munditiem negligerent, jubet eos, *quo omnia munda sint, dare eleemosynas*, ad satisfaciendum hortatur: sed tantum docet qualis probetur Deo mundities. De qua loqutione alibi tractatum est.

Prov. 10. vers. 12.

Responsio ad tertium membrum de charitate multitudinem peccatorum operiente.

1 Pet. 4: 8. Prov. 16: 6.

Ad quartum membrum, de misericordia peccatum expiante, responsio.

Item, ad quintum, de eleemosynis omnia mundantibus.

Heb. 13. vers. 16. Matth. 23. vers. 25. Luc. 11. vers. 41. vid. Calv. in Harm. Euang.

Luc. 7: 39.

Et ad postremum, de peccatis mulieri multis condonatis, quod multum dilexisset.

37. Quantum attinet ad locum Lucæ, nemo, qui parabolam illic à Domino propositam sano judicio legerit, nobis ex eo controversiam faciet. Pharisæus apud se cogitabat, non cognosci à Domino mulierem quam tanta facilitate ad se admisisset. Sentiebat enim non fuisse admissurum, si peccatricem, qualis erat cognovisset. Atque ex eo colligebat non esse Prophetam, qui eum in modum falli posset. Dominus, ut peccatricem non esse ostenderet cui jam remissa essent peccata, parabolam proposuit: *Duo debitores erant uni fœneratori. alter quinquaginta debebat, alter quingenta: utrique remissum est debitum. uter majorem gratiam habet?* Respondet Pharisæus, *Is utique cui plus donatum est.* Subjicit Dominus, Hinc agnosce *remissa esse huic mulieri peccata, quia dilexit multum.* Quibus verbis (ut vides) ejus dilectionem non facit causam remissionis peccatorum, sed probationem. Sunt enim sumpta à simili ejus debitoris, cui remissa erant quingenta, cui non dixit ideo remissa quia multum dilexisset: sed ideo multum diligere, quia remissa sint. Atque huc eam similitudinem applicari convenit, in hanc formam: Putas mulierem hanc esse peccatricem. atqui talem non esse agnoscere debueras, quando ei remissa sint peccata. Remissionis autem peccatorum fidem tibi facere debuerat ejus dilectio, qua ob beneficium gratiam refert. Est autem argumentum à posteriori, quo aliquid demonstratur à signis sequentibus. Qua autem ratione peccatorum remissionem illa obtinuerit, palam Dominus testatur. *Fides*, inquit, *tua te salvam fecit.* Fide igitur remissionem assequimur: charitate gratias agimus, & Domini beneficentiam testamur.

Dilectio mulieris non causa remissionis peccatorum, sed probatio.

Argumentum est à posteriori.

38. Parum autem me movent quæ in veterum scriptis de satisfactione passim occurrunt. Video quidem eorum nonnullos (dicam simpliciter, omnes fere quorum libri extant) aut hac in parte lapsos esse, aut nimis aspere ac dure loquutos: sed non concedam eos ipsos adeo fuisse rudes & imperitos, ut eo sensu illa scripserint quo à novis istis satisfactionariis leguntur. Chrysostomus alicubi ita scribit, *Ubi misericordia flagitatur, interrogatio cessat: ubi misericordia postulatur, judicium non sævit: ubi misericordia petitur, pœnæ locus non est: ubi misericordia, quæstio nulla: ubi misericordia, condonata responsio est.* Quæ verba utcunque torqueantur, cum dogmatibus tamen Scholasticis conciliari nunquam poterunt. In libro autem de dogmatibus Ecclesiasticis, qui Augustino inscribitur, sic legis: *Pœnitentiæ satisfactio est, causas peccatorum excidere, nec eorum suggestionibus aditum indulgere.* Quo apparet, illis quoque seculis irrisam passim fuisse satisfactionis doctrinam, quæ pro admissis delictis rependi diceretur: quum omnem satisfactionem ad cautionem referat se in posterum à peccatis abstinendi. Nolo citare quod tradit idem Chrysostomus, eum nihil à nobis ultra requirere quam ut delicta nostra, cum lachrymis apud se confiteamur: quando ejusmodi sententiæ subinde in ejus & aliorum scriptis recurrunt. Augustinus quidem alicubi *opera misericordiæ remedia* nuncupat *obtinendæ peccatorum remissionis*: sed ne in verbulo isto quis impingat, ipse alio loco occurrit. *Caro Christi*, inquit, *verum est & unicum pro peccatis sacrificium, non modo iis quæ universa in Baptismate delentur, sed quæ postea ex infirmitate subrepunt: propter quæ universa quotidie clamat Ecclesia, Remitte nobis debita nostra. Et remittuntur per singulare illud sacrificium.*

6. Objectio pro satisfactione, ex veterum scriptis.

Homil. 2. in Psal. 50. cap. 54.

Horum nonnulli etsi hac in parte aut lapsi sunt, aut nimis aspere ac duriter loquuti, tamen cum Scholasticis non conveniunt, ut ex Augustini & Chrysostomi testimoniis constat.

Homil. 10. in Genes.

Enchir. ad Laurent.

Mat. 6: 12.

39. Vocarunt autem ut plurimum satisfactionem, non compensationem quæ Deo redderetur: sed publicam testificationem, qua qui excommunicatione mulctati fuerant, quum in communionem recipi vellent, Ecclesiam reddebant de sua pœnitentia certiorem. Indicebantur enim illis pœnitentibus certa jejunia, & alia quibus se prioris vitæ vere & ex animo pertæsos esse approbarent, vel potius priorum memoriam obliterarent: atque ita dicebantur non Deo, sed Ecclesiæ satisfacere. Quod etiam his ipsis verbis ab Augustino expressum est in Enchiridio ad Laurentium. Ex antiquo eo ritu sumpserunt originem confessiones & satisfactiones quæ hodie in usu sunt. Viperei sane partus, quibus factum est, ut ne umbra quidem melioris illius formæ supersit. Scio veteres interdum duriuscule loqui: nec, ut nuper dixi, forsan lapsos esse nego. sed quæ pauculis nævis aspersa erant, dum illotis istorum manibus tractantur, prorsus inquinantur. Et si veterum auctoritate pugnandum est, quos, Deus bone, veteres nobis obtrudunt? Bona pars eorum quibus Lombardus eorum coryphæus centones suos contexuit, ex insulsis quorundam monachorum deliriis, quæ sub Ambrosii, Hieronymi, Augustini & Chrysostomi nomine feruntur, decerpta est, ut in præsenti argumento omnia fere sumit è libro Augustini de pœnitentia, qui à rapsodo aliquo inepte ex bonis pariter ac malis auctoribus consarcinatus, Augustini quidem nomen præfert, sed quem nemo, vel mediocriter doctus, agnoscere pro suo dignetur. Quod autem in eorum ineptias non

De satisfactionibus eum ita loquuti sunt, ut appareat eo tempore satisfactionis Ecclesiæ pacem, non Dei librorum respexisse.

cap. 65. citatur in Decr. c. in act. pœnit. distinct. 1.

Scholastici autem, quod obscure à nonnullis, insulse ab ignotis monachis prolatum est, pessime sunt interpretati.

tam argute exquiro, ignoscant Lectores, quos volo molestia levare. Mihi certe nec valde laboriosum, & tamen plausibile esset traducere cum maximo probro quæ antehac pro mysteriis jactarunt: sed quia fructuose docere propositum est, supersedeo.

CAP. V.

De supplementis quæ ad satisfactiones adjiciunt, nempe indulgentiis & purgatorio.

Partes capitis.

1. *Indulgentiarum Papisticarum summa, descriptio & refutatio, sect. 1. & 2.*
2. *Earundem confutatio ex Leone & Augustino collecta, simulque additur ad duas objectiones quæ hunc errorem fulciunt responsio, sect. 3. & 4. Papæ item in parte profana turpis lucri cupiditas, & indulgentiarum origo, detegitur, sect. 5.*
3. *Purgatorii Papistici examen necessarium, impietas horrenda, sect. 6. explicatio quinque locorum Scripturæ, quibus somnium illud Sophistæ confirmare nituntur, sect. 7. 8. 9. Deinde quid veteres Theologi de hoc purgatorio senserint, disseritur, sect. 10.*

Satisfactionis doctrina indulgentiarum mater.

EX hac porro satisfactionis doctrina scaturiunt indulgentiæ. Nam quod ad satisfaciendum facultatibus nostris deest, istis suffici nugantur: atque eo prosiliunt insaniæ ut dispensationem esse definiant meritorum Christi & Martyrum, quam Papa suis bullis partitur. Etsi autem helleboro magis quam argumentis digni sunt, ut non magnum operæpretium sit tam frivolis erroribus refellendis incumbere, qui multis arietibus percussi sua sponte consenescere & ad inclinationem spectare incipiunt: quia tamen imperitis quibusdam utilis erit brevis refutatio, eam non omittam. Et sane quod tamdiu salvæ constiterint indulgentiæ, ac in tam impotenti & furiosa lascivia tam diuturnam impunitatem retinuerint, id vero documento esse potest quam alta errorum nocte immersi fuerint aliquot seculis homines. Videbant se à Papa & suis bulligerulis palam nec dissimulanter ludibrio haberi: quæstuosas nundinationes de animarum suarum salute exerceri, pauculis nummis salutis pretium taxari, nihil gratuitum prostare: hac specie emungi se oblationibus, quæ in scorta, in lenones, in comessationes turpiter absumerentur: summos indulgentiarum buccinatores, summos esse contemptores: monstrum istud majori in dies licentia grassari ac luxuriari, nec finem ullum fieri, plumbum semper novum afferri, novos nummos elici. Excipiebant tamen summa veneratione indulgentias, adorabant, redimebant: & qui cernebant inter alios acutius, existimabant tamen pias esse fraudes, quibus cum fructu aliquo falli possent. Tandem ubi orbis aliquantum sibi sapere permisit, frigent indulgentiæ, & paulatim etiam congelascunt, donec plane evanescant.

Ac vanitas.

Tamen diu invaluerunt, & qua de causa.

Testes sunt autem impia avaritia Pontificis & Cleri Romani: horrenda item cæcitatis qua Christianus orbis jam dudum percussus est.

Harum descriptio ex Sophistarum sententia.

2. Verum quoniam plurimi, qui sordes, imposturas, furta, rapacitates (quibus luserunt hactenus, & nos ludificati sunt indulgentiarii) vident, fontem ipsum impietatis non conspiciunt: operæpretium est indicare non solum quales sint indulgentiæ, sed quid omnino sint omni macula abstersæ. *Thesaurum Ecclesiæ* vocant, Christi & sanctorum Apostolorum Martyrumque merita. Hujus horrei radicalem custodiam (ut attigi) Romano Episcopo traditam fingunt, penes quem sit tantorum bonorum dispensatio, ut & ipse per se elargiri possit, & elargiendi jurisdictionem aliis delegare. Hinc nunc plenariæ indulgentiæ à Papa, nunc certorum annorum: à Cardinalibus, centum dierum: ab Episcopis, quadraginta. Sunt autem illæ (ut genuine describam) sanguinis Christi profanatio, Satanæque ludibrium, quo Christianum populum à Dei gratia, à vita quæ est in Christo, abducant, & à vera salutis via avertant. Qui enim poterat fœdius profanari Christi sanguis, quam dum negatur sufficere ad peccatorum remissionem, ad reconciliationem, ad satisfactionem, nisi velut arescentis & exhausti defectus aliunde suppleatur & sufficiatur? *Christo Lex & Prophetæ omnes*, inquit Petrus, *testimonium perhibent, quod per ipsum accipienda sit remissio peccatorum*: indulgentiæ remissionem peccatorum per Petrum, Paulum & Martyres largiuntur. *Sanguis Christi emundat nos à peccato*, inquit Joannes: indulgentiæ sanguinem Martyrum faciunt peccatorum ablutionem. *Christus*, inquit Paulus, *qui peccatum non noverat, factus pro nobis est peccatum* (id est, peccati satisfactio) *ut justitia Dei efficeremur in illo*: indulgentiæ peccatorum satisfactionem in sanguine Martyrum reponunt. Clamabat Paulus & Corinthiis testificabatur, solum Christum pro ipsis crucifixum & mortuum esse: indulgentiæ pronunciant, Paulum & alios pro nobis mortuos. Alibi dicit, *Christum acquisivisse Ecclesiam suo sanguine*: indulgentiæ aliud pretium acquisitionis in Martyrum sanguine statuunt. *Una oblatione Christus consummavit in perpetuum sanctificatos*, ait Apostolus: indulgentiæ reclamant, à Martyribus perfici sanctificationem, quæ alioqui non sufficeret. Joannes dicit, *sanctos omnes lavisse stolas in sanguine Agni*: indulgentiæ docent lavare stolas in sanguine Sanctorum.

Revera quid sint: & tanta impietatis refutatio, septem Scripturæ locis confirmata.

Actor. 10. vers. 43.

1 Joan. 1. vers. 7.

2 Cor. 5. vers. 21.

1 Cor. 1. vers. 13.

Actor. 20. vers. 28.

Heb. 10. vers. 14.

Apoc. 7. vers. 14.

3. Præclare adversus hæc sacrilegia Leo Romanus Episcopus ad Palæstinos, *Quamvis*, inquit, *multorum sanctorum in conspectu Domini pretiosa mors fuerit, nullius tamen insontis occisio propitiatio fuit mundi. Accepere justi, non dederunt coronas; & de fortitudine fidelium nata sunt exempla patientiæ, non dona justitiæ. singulares quippe eorum mortes fuere, nec alterius quisquam debitum suo fine persolvit: quum unus extiterit Dominus Christus, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, sepulti, suscitati.* Quam sententiam, ut erat memorabilis, alibi quoque repetiit. Nihil certe clarius ad confodiendum impium hoc dogma desiderari queat. Nec tamen minus apposite Augustinus in eandem sententiam, *Etsi fratres*, inquit, *pro fratribus morimur, nullius tamen sanguis Martyris in peccatorum remissionem funditur: quod fecit Christus pro nobis: neque in hoc quod imitaremur, sed quod gratularemur contulit nobis.* Item alibi, *Sicut solus Filius Dei factus est Filius hominis, ut nos secum filios Dei faceret: ita pro nobis solus suscepit sine malis meritis pœnam, ut nos per ipsum sine bonis meritis consequeremur indebitam gratiam.* Equidem quum tota eorum doctrina ex horrendis sacrilegiis & blasphemiis consuta sit, hæc tamen præ aliis prodigiosa est blasphemia. Agnoscant annon hæc sint sua placita, Martyres plus morte sua Deo præstitisse ac meritos esse quam sibi opus esset: tantamque illis meritorum largitatem superfuisse, quæ in alios redundaret. Ne igitur supervacuum sit tantum bonum, commisceri eorum sanguinem sanguini Christi, & ex utroque thesaurum Ecclesiæ confici, ad remissionem & satisfactionem peccatorum. Atque ita accipiendum quod ait Paulus,

Item luculento Leonis, Rom. Episcopi, testimonio.

epist. 81.

Psal. 116. vers. 15.

epist. 95.

Cui Augustinus suffragatur.

Tract. in Joan. 84.

lib. 4. ad Bonif. c. 4.

Nihilominus tamen Papistici doctores prodigiosam hanc indulgentiarum blasphemiam tueri, & quidem Apostoli authoritate, conantur.

Col. 1: 24.

Suppleo

Suppleo in corpore meo ea quæ desunt passionum Christi, pro corpore ejus, quod est Ecclesia. Quid hoc est, nisi Christo nomen relinquere, cæterum vulgarem sanctulum facere, qui in turba vix dignoscatur? Unum, unum illum prædicari decebat, unum proponi, unum nominari, unum respici, quum de obtinenda peccatorum remissione, expiatione, sanctificatione agitur. Sed audiamus eorum enthymemat: Ne sine fructu effusus sit sanguis Martyrum, in commune Ecclesiæ bonum confe-

Responsio 1.

ratur. Itane? an vero nullus erat fructus glorificare Deum per mortem? veritati ejus suo sanguine subscribere? testificari præsentis vitæ contemptu, meliorem se vitam quærere? fidem Ecclesiæ sua constantia confirmare, hostium autem pertinaciam frangere? Sed hoc est scilicet, nullum fructum agnoscunt, si solus Christus est propitiator, si solus mortuus est propter peccata nostra, si solus est oblatus pro nostra redemptione. Nihilominus (inquiunt) coronam victoriæ adepti essent Petrus & Paulus si in lectulis defuncti essent sua morte. Quod autem ad sanguinem usque certarunt, id sterile & infructuosum relinquere, justitiæ Dei non quadraret. Quasi vero pro donorum suorum mensura gloriam in servis suis augere Deus non noverit. Utilitas autem satis magna in commune ab Ecclesia percipitur, ubi illorum triumphis accenditur ad pugnandi zelum.

Instantia nova diluitur.

Responsio 2. ad Apostoli locum, quem indulgentiarii malitiose detorquent.

4. Quam vero malitiose Pauli locum detorquent, ubi dicit *se supplere in corpore suo ea quæ deerant passionum Christi!* Non enim defectum illum, supplementumve illud ad redemptionis, satisfactionis, expiationis opus refert, sed ad eas afflictiones, quibus Christi membra, nempe fideles omnes exerceri oportet, quamdiu in hac carne agent. Dicit ergo hoc restare passionum Christi, quod in seipso semel passus, quotidie in membris suis patitur. Eo nos honore dignatur Christus, ut nostras afflictiones suas reputet ac ducat. Quod autem addidit Paulus, *pro Ecclesia:* non intelligit pro redemptione, pro reconciliatione, pro satisfactione Ecclesiæ: sed pro ædificatione & profectu. Quemadmodum alibi ait, *se sustinere omnia propter electos, ut salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu.* Et Corinthiis scribebat, *pro eorum consolatione & salute se perferre,* quascunque tribulationes patiebatur. Et continuo ibidem seipsum explicat, quum addit se factum Ecclesiæ ministrum, non ad redemptionem, sed secundum dispensationem quæ illi commissa erat, ad prædicandum Christi Euangelium. Quod si alium quoque interpretem requirunt, audiant Augustinum. *Passiones,* inquit, *Christi in solo Christo, ut in capite: in Christo & Ecclesia, ut in toto corpore. Unde dicit membrum unum Paulus, Suppleo in corpore meo quod deest passionibus Christi. Si ergo in membris Christi es, quisquis hæc audis, quicquid pateris ab iis qui non sunt Christi membra, deerat passionibus Christi.* Passiones vero Apostolorum pro Ecclesia susceptæ quorsum tendant, alibi exponit, *Christus mihi janua est ad vos. quia oves Christi estis, sanguine ejus comparatæ: agnoscite pretium vestrum, quod à me non datur, sed per me prædicatur.* Deinde subnectit, *Quomodo ipse animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere, ad ædificandam pacem, ad fidem asserendam.* Hæc Augustinus. Absit autem ut deesse aliquid putaverit Paulus passionibus Christi, quantum ad omnem justitiæ, salutis ac vitæ plenitudinem attinet: aut addere aliquid voluerit, qui adeo luculenter & magnifice concionatur, exuberantiam gratiæ per Christum tanta largitate effusam, ut omnem vim peccati longe supergressa fuerit. Hac sola sancti omnes salvi facti sunt, non vitæ aut mortis suæ merito, quemadmodum Petrus diserte testatur: ut in Deum & Christum ejus contumeliosus fuerit, qui ullius sancti dignitatem alibi quam in sola Dei misericordia reposuerit. Sed quid hic diutius, perinde atque in re adhuc obscura, moror, quum talia prodigia traducere, vincere sit?

Confirmatio responsionis, à collatione aliorum locorum.
2 Tim. 2. vers. 10.
2 Cor. 1:6.

Ab Augustini, Paulum interpretantis, testimonio.
in Psal. 16.

Tract. in Joan. 47.

Ab aliis Apostoli locis, qui consilium servi Dei aperiunt.
Rom. 5. v. 15. &c.

Act. 15:11.

5. Porro, ut tales abominationes prætereamus, quis docuit Papam plumbo & membranæ gratiam Jesu Christi includere, quam Dominus verbo Euangelii dispensari voluit? Sane aut mendax Dei Euangelium esse oportet, aut mendaces indulgentias. Nam Euangelio Christum, cum omni affluentia bonorum cælestium, cum omnibus suis meritis, omni sua justitia, sapientia, gratia, nulla exceptione, nobis offerri testis est Paulus, quum dicit *depositum esse apud ministros verbum reconciliationis, quo hac legationis forma fungantur, ceu Christo per ipsos hortante, Obsecramus, reconciliamini Deo. Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut justitia Dei efficeremur in illo.* Et quid valeat Christi *κοινωνία*, quæ (eodem Apostolo teste) fruenda nobis in Euangelio offertur, norunt fideles. Contra indulgentiæ demensum aliquod gratiæ ex armario Papæ reclusum, plumbo, membranæ, loco etiam affigunt, à verbo Dei avellunt. Siquis autem originem requirat, hinc videtur hic abusus emanasse, quod quum injungerentur olim severiores satisfactiones pœnitentibus quam ut ab omnibus ferri possent, qui pœnitentia sibi imposita gravari se ultra modum sentiebant, petebant ab Ecclesia relaxationem. Remissio, quæ talibus fiebat, indulgentia vocabatur. Ubi autem satisfactiones ad Deum transtulerunt, ac compensationes esse dixerunt, quibus se rediment homines à judicio Dei, simul etiam indulgentias eo traxerunt, ut essent expiatoria remedia, quæ nos pœnis meritis liberent. Illas vero quas retulimus blasphemias, tanta impudentia confinxerunt, ut nullum prætextum habere queant.

Profana turpis lucri cupiditas Pontificis Romani refellitur.

2 Cor. 5. vers. 18. 20. & 21.

1 Cor. 1:9.

Indulgentiarum origo.

6. Jam nec de suo Purgatorio molesti nobis sint: quod hac securi fractum, dirutum & à fundamentis prorsus eversum est. Neque enim quibusdam assentior, qui dissimulandum hac in parte censent, & mentionem Purgatorii omittendam, ex qua acres (ut aiunt) pugnæ oriuntur, minimum ædificationis referri potest. Equidem & ipse tales nugas negligendas consulerem, nisi seria ducerent. Sed quum ex multis blasphemiis constructum sit Purgatorium, & novis quotidie fulciatur, quum multas & graves offensiones suscitet: profecto connivendum non est. Illud forte utcunque ad tempus dissimulari poterat, quod sine Dei verbo, curiosa audacique temeritate excogitatum erat: quod de ipso creditum erat nescio quibus revelationibus Satanæ arte confictis: quod ad ipsius confirmationem aliquot Scripturæ loci inscite detorti erant. Quanquam non fert Dominus humanam audaciam sic in abditos judiciorum suorum recessus perrumpere: & severe prohibuit, neglecta voce sua, sciscitari à mortuis veritatem: nec verbum suum tam irreligiose contaminari permittit. Demus tamen, illa omnia tolerari aliquantisper potuisse, ut res non magni momenti. at ubi peccatorum expiatio alibi quam in Christi sanguine quæritur, ubi satisfactio alio transfertur, periculosissimum silentium. Clamandum ergo non modo vocis, sed gutturis ac laterum contentione, Purgatorium exitiale Satanæ esse commentum, quod Christi crucem evacuat, quod contumeliam Dei misericordiæ non ferendam irrogat, quod fidem nostram labefacit & evertit. Quid enim illis est Purgatorium, nisi quæ post mortem à defunctorum animis pendatur pro peccatis satisfactio? ut diruta satisfaciendi opinione, ipsum ab imis radicibus extemplo evertatur. Quod si proxima disputatione plusquam perspicuum est, Christi sanguinem, unicam esse pro fidelium peccatis satisfactionem, expiationem, purgationem: quid super-

Purgatorii à Papistis conficti examen quam sit necessarium.

Ratio 1. à rei ipsius consideratione.

2. A Dei authoritate.

Deut. 18. vers. 11.

3. A consideratione meritis Christi, quod hoc commento aboletur.

Purgatorium, quid.

supereft nisi Purgatorium meram esse, eamque horribilem in Christum blasphemiam? Prætereo sacrilegia quibus quotidie defenditur, offendicula quæ in religione parit, aliaque innumera, quæ ex tali impietatis fonte prodiisse conspicimus.

4 Ratio, ab impietatibus ex hoc fonte scaturientibus.

Locorum Scripturæ pro Purgatorio citatorum explicatio.

Matth. 12. vers. 32. Marc. 3. vers. 28. Luc. 12: 10.

1. De peccato quod neque in hoc, neque in futuro seculo condonatur: unde inferunt, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem.

7. Quos tamen è Scriptura locos arripere falso & perperam solent, illis è manibus excutere operæpretium est. Quum Dominus, inquiunt, peccatum in Spiritum sanctum, *neque in hoc, neque in futuro seculo remittendum* asseverat, ex eo simul innuit, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem. Verum quis non videat, Dominum illic de peccati culpa loqui? Quod si ita est, quid ad eorum Purgatorium, utpote quorum illic pœna ex eorum opinione, luitur, culpam in præsenti vita remissam esse non inficiantur? Ne tamen adhuc nobis obstrepant, planiorem habebunt solutionem. Quum Dominus spem omnem veniæ præcidere vellet tam flagitiosæ nequitiæ, non satis habuit dicere, nunquam remissum iri: sed quo magis amplificaret, partitione usus est, qua & judicium complexus est quod sentit in hac vita uniuscujusque conscientia, & postremum illud, quod palam in resurrectione feretur: acsi diceret, Vos à malitiosa rebellione, non secus ac præsentissimo exitio, cavete. Nam qui oblatam Spiritus lucem destinato extinguere conatus fuerit, neque in hac vita, quæ peccatoribus ad conversionem data est, veniam consequetur, neque ultimo die, quo per Angelos Dei agni ab hœdis segregabuntur, & regnum cæleste omnibus scandalis repurgabitur. Proferunt deinde illam ex Matthæo parabolam, *Concordiam habe cum adversario tuo: nequando te ille judici tradat, judex lictori, lictor carceri: unde non exeas donec persolveris ultimum quadrantem.* Si judex hoc loco Deum significat, litigator Diabolum, lictor Angelum, carcer Purgatorium, libenter dabo manus. Verum si nulli non constat, voluisse illic Christum ostendere, quot periculis ac malis se objiciant, qui summum jus obstinate pertentare malunt quam ex æquo & bono agere, quo vehementius ad æquam concordiam suos exhortaretur: ubi, quæso, reperietur Purgatorium?

2. De ultimo quadrante persolvendo.

Matth. 5. vers. 25.

3. De genuflexione infernorum.

Phil. 2: 10.

8. Petunt ex Pauli dicto argumentum, ubi *cælestium, terrestrium & infernorum genua Christo flecti* affirmat. Infernos enim non posse intelligi, qui æternæ damnationi addicti sunt, pro confesso assumunt. Proinde superest ut sint animæ in Purgatorio laborantes. Non pessime ratiocinarentur, si Apostolus verum pietatis cultum per geniculationem designaret: sed quum simpliciter doceat, delatam esse Christo dominationem, qua subjugandæ sint universæ creaturæ: quid obstat quominus per infernos, diabolos intelligamus, qui sane ad Domini tribunal sistentur, Judicem suum agnituri, cum terrore & trepidatione? Qualiter eandem prophetiam Paulus ipse alibi interpretatur: *Omnes*, inquit, *sistemur ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Vivo ego, mihi flectetur omne genu*, &c. Atqui io eum modum interpretari non licet, quod in Apocalypsi habetur, *Omnem creaturam, quæ in cælo, & quæ super terram, & quæ sub terra, & quæ in mari, & quæ in ipsis sunt, omnia audivi dicentia, Sedenti in throno, & Agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum.* Id quidem facile concedo: sed quales hic creaturas recenseri putant? Certo enim certius est, & ratione carentes & inanimatas comprehendi. Quo non aliud affirmatur quam singulas orbis partes, à summo cælorum vertice ad usque terræ centrum, suo modo Creatoris gloriam enarrare. Quod ex Machabæorum historia proferunt, responsione non dignabor, ne opus illud videar in sacrorum librorum catalogum referre. At Augustinus pro canonico recepit. Primum quam certa fide? *Scripturam*, inquit, *Machabæorum non habent Judæi sicut Legem, Prophetas, & Psalmos, quibus testimonium perhibet Dominus tanquam testibus suis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, & Psalmis, & Prophetis de me. Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobrie legatur vel audiatur*, &c. Hieronymus autem sine dubitatione, minime valere ejus auctoritatem ad asserenda dogmata docet. Et ex libello illo vetusto, qui sub nomine Cypriani de expositione Symboli inscribitur, aperte constat locum nullum in veteri Ecclesia habuisse. Et quid frustra hic contendo? Quasi auctor ipse non satis ostendat quantum sibi deferendum sit, quum veniam in fine precatur, siquid minus bene dixerit. Certe qui scripta sua indigere venia fatetur, Spiritus sancti oracula non esse clamat. Adde, quod non alio nomine laudatur Judæ pietas, nisi quia spem firmam de ultima resurrectione habuerit, ubi oblationem misit pro mortuis Hierosolymam. Neque enim ad pretium redemptionis trahit scriptor historiæ quod ille egit: sed ut consortes æternæ vitæ essent cum reliquis fidelibus, qui pro patria & religione occubuerant. Superstitione quidem & præpostero zelo non caruit hoc factum: sed plusquam fatui sunt qui sacrificium legale ad nos usque trahunt: quando adventu Christi scimus cessare quæ in usu tunc fuerunt.

Rom. 14. vers. 10.

Apoc. 5. vers. 13.

4. De exemplo Judæ Machabæi, oblationem pro mortuis Hierosolymam mittentis.

2 Mach. 12. vers. 43.

contra secund. Gaudent. epist. cap. 23.

Luc. 24. vers. 44.

2 Mach. 15. vers. 39.

9. Verum habent invictum cuneum in Paulo, qui non ita facile percelli queat. *Siquis superædificat*, inquit, *super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: uniuscujusque opus quale sit, dies Domini manifestabit: quod in igne revelabitur: & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. ipse autem salvus erit: sed quasi per ignem.* Quis (inquiunt) ille ignis esse potest nisi purgatorius, per quem peccatorum sordes absterguntur, quo puri ingrediamur in regnum Dei? Atqui alium esse senserunt veterum plerique, nempe tribulationem seu crucem, per quam Dominus suos examinat, ne in carnis sordibus acquiescant: idque multo probabilius quam Purgatorium confingendo. Quanquam nec illis assentior: quia mihi videor certiorem multo & lucidiorem ejus loci intelligentiam assequutus. Antequam tamen eam profero, velim mihi respondeant, putentne Apostolis ac sanctis omnibus per hunc ignem purgatorium transeundum fuisse. Negabunt, scio: nimis enim absonum foret eos purgari oportuisse, quorum merita ultra mensuram ad universa Ecclesiæ membra redundare somniant. Verum Apostolus hoc affirmat: neque enim dicit, quorundam opus probatum iri, sed omnium. Neque hoc meum argumentum est, sed Augustini, qui sic interpretationem illam oppugnat. Et (quod magis absurdum est) non dicit transituros ob quælibet opera: sed si Ecclesiam summa fidelitate ædificarint, mercedem recepturos, ubi opus eorum igni fuerit examinatum. Principio, videmus Apostolum metaphora usum esse, quum doctrinas hominum capite excogitatas, lignum, fœnum, & stipulam vocavit. Ratio quoque metaphoræ prompta est: nempe quod velut lignum, statim atque igni admotum fuerit, consumitur & deperditur, sic neque illæ perdurare poterunt, quum eas examinari contigerit. Porro, ejusmodi examen à Spiritu Dei proficisci, neminem latet. Quo igitur filum metaphoræ prosequeretur, ac partes justa correlatione inter se aptaret, ignem appellavit examen Spiritus sancti. Perinde enim atque aurum & argentum, quo propius ad ignem admoventur, eo certiorem probitatis puritatisque probationem referunt: ita Domini veritas, quo exactius spirituali examine expenditur, eo majorem sumit auctoritatis confirmationem. Quemadmodum fœnum, lignum, stipula igni admota, corripiuntur in subitam consumptionem: ita hominum inventa, Domini verbo non stabilita,

5. De igne, uniuscujusque opus probante.

1 Cor. 3. vers. 12.

Chrysost. August. & alii.

Veterum Theologorum sententia.

Responsio, ad absurda deducens adversarios.

Augustini testimonio confirmata.

Enchir. ad Laur. c. 68.

Sensus Apostoli.

Ignis, eo loco quid.

Metaphora expositio perspicua.

bilita, Spiritus sancti examen ferre nequeunt, quin concidant protinus & dispereant. Denique, si commentitiæ doctrinæ, ligno, fœno, stipulæ comparantur, quod instar ligni, fœni, stipulæ comburantur ab igne, & corrumpantur in interitum, non autem conficiuntur aut profligantur, nisi à Domini Spiritu: sequitur, Spiritum esse ignem illum à quo probabuntur. cujus probationem vocat Paulus *diem Domini*, vulgato Scripturæ usu. Dies enim Domini esse dicitur quoties suam præsentiam hominibus aliquo modo manifestat. Tum vero potissimum facies ejus lucet, ubi veritas ejus illucet. Jam evictum est, non alium esse ignem Paulo, quam Spiritus sancti examen. Quomodo autem per ignem illum salvi fiunt qui operis jacturam patiuntur? Idipsum intelligere non eris difficile, si consideremus de quo genere hominum loquatur. Siquidem eos Ecclesiæ architectos notat, qui retento legitimo fundamento, disparem materiam superstruunt: hoc est, qui non deflectentes à præcipuis & necessariis fidei capitibus, in minoribus, nec ita periculosis hallucinantur, commenta sua Dei verbo admiscentes. Tales, inquam, operis jacturam facere oportet, abolitis eorum commentis: ipsi autem salvi fiunt, sed quasi per ignem, hoc est, non quod eorum ignorantia & hallucinatio coram Domino sit probabilis: sed quia Spiritus sancti gratia & virtute ab illa repurgantur. Proinde quicunque auream divini verbi puritatem isto purgatoris stercore infecerunt, operis jacturam facere necesse est.

Dies Domini.

Quomodo per ignem salvi fiant qui operis jacturam patiuntur.

10. At vetustissima fuit Ecclesiæ observatio. Hanc objectionem solvit Paulus, dum suam quoque ætatem in ea sententia comprehendit, ubi denunciat, jacturam operis sui facere oportere, omnes qui in Ecclesiæ structura aliquid fundamento minus consentaneum posuerint. Quum ergo mihi objiciunt adversarii, ante mille & trecentos annos usu receptum fuisse, ut precationes fierent pro defunctis, eos vicissim interrogo, quo Dei verbo, qua revelatione, quo exemplo factum sit. Neque enim hic Scripturæ testimonia desunt tantum: sed quæcunque illic leguntur sanctorum exempla, nihil tale ostendunt. De luctu & officio sepulturæ habentur illic multæ, & interdum longæ narrationes: de precibus ne minimum quidem apicem videas. Atqui quo majoris momenti res est, eo magis debuerat commemorari. atque ipsi etiam veteres qui preces fundebant pro mortuis, & mandato Dei, & legitimo exemplo hic se destitui videbant. Cur ergo audebant? In eo dico aliquid humani passos esse: ideoque ad imitationem trahendum non esse contendo quod fecerunt. Nam quum nihil operis debeant aggredi fideles, nisi certa conscientia, ut Paulus præcipit, in oratione potissimum requiritur hæc certitudo. Credibile tamen est aliqua ratione ad id impulsos: nempe solatium quærebant quo sublevarent suum mœrorem: & inhumanum videbatur non edere coram Deo aliquod suæ erga mortuos dilectionis testimonium. Ad hunc affectum quam sit propensum hominis ingenium, omnes experiuntur. Fuit etiam instar facis recepta consuetudo, quæ ardorem multorum animis injiceret. Scimus apud cunctas gentes, & seculis omnibus justa fuisse soluta mortuis, & lustratas quotannis fuisse eorum animas. Etsi autem his præstigiis stultos mortales delusit Satan, fallendi tamen occasionem ex recto principio sumpsit: mortem non esse interitum, sed transitum ex hac vita in alteram. Nec dubium est, quin Gentiles etiam ipsa superstitio convictos apud Dei tribunal teneat, quod futuræ vitæ, quam se credere profitebantur, curam negligerent. Jam, ne deteriores essent profanis hominibus Christiani, puduit eos nullum mortuis officium præstare, acsi penitus extincti forent. Hinc male consulta sedulitas: quia si pigri essent in curandis funeribus, in epulis & oblationibus, putabant se magno probro expositum iri. Quod autem ex perversa æmulatione fluxerat, novis subinde incrementis sic auctum est, ut præcipua sanctitas Papatus sit mortuis laborantibus opem afferre. Verum aliud solatium longe melius ac solidius suppeditat Scriptura, quum *beatos mortuos* testatur *qui in Domino moriuntur*. Et rationem addit: *quia ex eo requiescunt à laboribus suis.* Amori autem nostro non debemus eo usque indulgere, ut perversum orandi morem in Ecclesia erigamus. Certe quisquis mediocri prudentia pollet, facile agnoscit, quicquid de hac re legitur apud veteres, publico mori & vulgi imperitiæ fuisse datum. Abrepti etiam ipsi, fateor, in errorem fuerunt: nempe ut inconsiderata credulitas privare judicio solet hominum mentes. Interea, quam dubitanter preces pro mortuis commendent, lectio ipsa demonstrat. Monicam matrem suam in libris confessionum Augustinus narrat vehementer rogasse, ut sui memoria in peragendis mysteriis fieret ad altare. Anile scilicet votum quod filius non exegit ad normam Scripturæ: sed pro naturæ affectu probari aliis voluit. Liber autem, de cura pro mortuis agenda, ab eo compositus tot hæsitationes continet, ut suo frigore merito debeat stulti zeli calorem extinguere. Siquis mortuorum patronus esse appetat, frigidis certe verisimilitudinibus securos reddet qui prius erant solliciti. Hæc enim una est fultura, quia invaluit consuetudo ut preces adhibeantur pro mortuis, non esse spernendum hoc officium. Cæterum ut concedam, vetustis Ecclesiæ scriptoribus pium esse visum suffragari mortuis, regula quæ fallere nequit semper tenenda est, fas non esse in precibus nostris quicquam afferre proprium, sed vota nostra Dei verbo subjicienda esse: quia penes ejus arbitrium est præscribere quid peti velit. Nunc quum tota Lex & Euangelium ne una quidem syllaba libertatem suggerant orandi pro mortuis, profanatio invocationis Dei est tentare plusquam nobis præcipiat. Verum ne glorientur adversarii nostri, quasi veterem Ecclesiam erroris sui sociam habeant, dico esse longum discrimen. Agebant illi memoriam mortuorum, ne viderentur omnem de ipsis curam abjecisse: sed simul fatebantur se dubitare de ipsorum statu. de purgatorio certe adeo nihil asserebant, ut pro re incerta haberent. Isti quod de purgatorio somniarunt, pro fidei dogmate haberi sine quæstione postulant. Illi parce, & tantum ut defungerentur, in communione sacræ Cœnæ suos mortuos Deo commendabant. Hi mortuorum curam assidue urgent: & importuna prædicatione efficiunt, ut omnibus charitatis officiis præferatur. Quin etiam, nonnulla veterum testimonia proferre, nobis haud difficile esset, quæ totas illas pro mortuis preces, quæ tunc usitatæ erant, manifeste evertunt. Quale est hoc Augustini: quum resurrectionem carnis & æternam gloriam expectari docet ab omnibus: requiem vero, quæ post mortem sequitur, tunc unumquemque accipere, si dignus est, quum moritur. Itaque pios omnes, non minus quam Prophetas & Apostolos & Martyres, statim à morte beata quiete frui testatur. Si talis est eorum conditio, quid illis obsecro conferent nostræ preces? Crassiores illas superstitiones, quibus simplicium animos fascinarunt, omitto: quæ tamen sunt innumeræ, & pleræque adeo portentosæ, ut nullo honesto colore prætexere ipsas possint. Illas quoque turpissimas nundinationes taceo, quas in tanto mundi stupore sua libidine exercuerunt. Nam nec ullus futurus esset finis, & sine commemoratione satis habebunt hic pii Lectores unde conscientias suas stabiliant.

6. Vetusta quidem est hæc opinio, quam vetustior Apostolus refellit.

Nec firmis testimoniis aut argumentis à veteribus suffulta est.

Rom. 14. vers. 23.

Imo vero recepta consuetudine & non moderato ad regulam verbi Dei zelo nitebatur,

Sed ex perversa æmulatione fluxit, quæ tandem in superstitionem impiam, à Spiritu Dei, Apoc. 14. vers. 13. refutatam, conversa est.

Apoc. 14. vers. 13.

Puriores autem, ut Augustinus, dubitanter preces pro mortuis commendant.

Quicquid sit, regula verbi Dei tenenda est, quæ ejusmodi commenta rejicit.

Cæterum ingens est discrimen inter veteres illos, & novatores Purgatorii architectos: ut ex hac brevi collatione constat.

Homil. in Joan. 49. cap. vide eund. lib. 4. de Civit. Dei, c. 13. vers. 16.

CAP. VI.

CAP. VI.

De vita hominis Christiani: ac primum, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura.

Quæ hoc sexto capite & quatuor sequentibus de Vita hominis Christiani disputantur, eo ordine videntur esse congesta, ut omnia ad duo præcipua capita referri possint. Primum, *ut hoc unum apud omnes pro confesso habeatur, Neminem Christianum esse qui non afficitur singulari quodam justitiæ amore, cap.* 6.

Deinde, *quod ad normam attinet, qua quisque vitam suam formare debet, etsi ea 7. caput tantum occupare videatur, reliqua tamen tria quæ sequuntur ad eam spectant. Nam quæ duo homini Christiano præstanda esse docet, quum tam ardua deprehendantur, ut in iis præstandis summa patientia sit opus: hujus rei gratia & utilitatem crucis ex professo describit, cap. 8. & ad futuræ vitæ meditationem revocat, cap. 9. deinde (quod ad hanc rem non parum conducit) quomodo hac vita ejusque adjumentis utendum sit, nequid ex ulla parte in eo peccetur, perspicue ostendit, cap.* 10.

Porro hujus 6. capitis partes sunt duæ.

1. *Tractationis de vita Christiana cum doctrina de regeneratione seu pœnitentia, connexio, ejusdemque methodus & partes, sect.* 1. 2. 3.
2. *Quæ extrema sint fugienda. 1. Pseudo-Christiani Christum factis abnegantes damnantur, sect. 4. Christianis autem non est desperandum, etiamsi perfectionis metam nondum attigerint: modo in stadio pietatis & justitiæ aliquos progressus in dies faciant, sect.* 5.

Connexio hujus capitis cum doctrina de regeneratione.

SCopum regenerationis esse diximus, ut in vita fidelium appareat inter Dei justitiam & eorum obsequium symmetria & consensus: atque ita adoptionem confirment qua recepti sunt in filios. Etsi autem novitatem illam qua imago Dei in nobis instauratur, Lex ipsius in se continet,

Necessitas doctrinæ de vita hominis Christiani.

quia tamen tarditas nostra multis tam stimulis quam adminiculis opus habet, proderit ex variis Scripturæ locis rationem vitæ reformandæ colligere, ne in studio suo aberrent quibus resipiscentia cordi est. Porro dum vitam Christiani hominis formandam suscipio, argumentum me ingredi non ignoro varium & copiosum, & quod magnitudine sua longum volumen explere possit, si numeris suis omnibus ipsum absolvere libeat. Videmus enim in quantam prolixitatem diffundantur veterum parænefes de singulis tantum virtutibus compositæ. Neque id loquacitate nimia. siquidem quamcunque virtutem commendare oratione propositum sit, ultro stylus in eam amplitudinem, materiæ copia deducitur, ut rite disseruisse non videaris nisi multa dixeris.

Brevitas hujus tractationis, quæ tamen absolutissima videtur.

Mihi vero animus non est, quam me traditurum nunc profiteor vitæ institutionem eo usque extendere, ut & peculiariter singulas prosequatur virtutes, & in exhortationes exspatietur. Ex aliorum scriptis, præsertim vero ex veterum homiliis, hæc petantur.

Methodus.

Mihi abunde erit si methodum ostendero, qua vir pius ad rectum constituendæ vitæ scopum deducatur, ac regulam quandam universalem breviter finiero, ad quam officia sua non male exigat. Declamationibus suum aliquando forte tempus erit: vel aliis partes, quibus non adeo sum idoneus, relinquam. Amo natura brevitatem: & forte si copiosius loqui vellem, non succederet. Quod si maxime plausibilis esset prolixior docendi ratio, experiri tamen vix liberet. præsentis autem operis ratio postulat ut simplicem doctrinam, quanta licebit brevitate, perstringamus.

Scriptura sancta in formandis moribus præstans œconomia, non fucata, sed aperta & simplex.

Quemadmodum autem certos recti & honesti fines habent Philosophi, unde particularia officia totumque virtutum chorum deducunt: ita nec ordine suo caret in hoc Scriptura, quin pulcherrimam œconomiam tenet, ac Philosophicis omnibus multo certiorem. Hoc tantum interest quod illi (ut erant ambitiosi homines) exquisitam dispositionis perspicuitatem, qua ingenii dexteritatem ostentarent, sedulo affectarunt: Spiritus vero Dei, quia sine affectatione docebat, non ita exacte nec perpetuo methodicam rationem observavit: quam tamen, dum alicubi ponit, satis innuit non esse à nobis negligendam.

Partes generales hujus methodi duæ.

2. Porro duabus potissimum partibus incumbit hæc, de qua loquimur, Scripturæ institutio. Prior est, ut justitiæ amor, ad quem alioqui natura minime propensi sumus, animis nostris instilletur ac inferatur: altera, ut nobis norma præscripta sit, quæ nos in justitiæ stadio aberrare non sinat.

hæc 2. pars tractatur cap. 7.

Prioris partis commendatio duplex.

Commendandæ autem justitiæ rationes habet plurimas & optimas, ex quibus multas supra diversis locis notavimus, nonnullas adhuc breviter hic attingemus.

Prior à sanctificatione nostra.

1. quia Deus noster sanctus est.

A quo fundamento melius exordiatur quam dum admonet nos sanctificari oportere, quia *Deus noster sanctus est*? Siqoidem, quum instar disjectarum ovium dispersi essemus, ac per mundi labyrinthum dissipati, ipse nos recollegit, ut sibi aggregaret. Quum nostræ cum Deo conjunctionis mentionem audimus, meminerimus sanctitatem oportere ejus esse copulam: non quia sanctitatis merito veniamus in ejus communionem: (quum potius adhærere primo illi oporteat, ut ejus sanctitate perfusi sequamur quo vocat) sed quoniam ad ejus gloriam magnopere pertinet, non esse illi consortium cum iniquitate & immunditia.

Levit. 19. vers. 1, 2. 1 Pet. 1: 16.

2. Nos cum eo conjungimur seu in populo ejus censemur: ideo sanctos esse convenit.

Quare & hunc vocationis nostræ finem esse docet, in quem respicere semper convenit, si vocanti Deo velimus respondere. Quorsum enim à mundi nequitia & pollutione, in quibus demersi eramus, nos erui attinebat, si nobis permittimus tota vita in illis volutari? Adhæc simul etiam admonet nos, ut in Domini populo censeamur, sanctam civitatem Jerusalem oportere inhabitare: quam ut ipse sibi consecravit, ita incolarum impuritate nefas est profanari. unde sunt ex voces, Locum iis futurum in Dei tabernaculo qui incedunt sine macula, & justitiæ student, &c. quia sanctuarium, in quo habitat, minime decet instar stabuli sordibus esse refertum.

Jesa. 35: 8. & alibi.

Psal. 15: 2. & 24: 3. 4.

Posterior à redemptione nostra.

3. Ac, quo melius nos expergefaciat, ostendit Deum Patrem, quemadmodum nos sibi in Christo suo conciliavit, ita in eo nobis imaginem signasse ad quam nos conformari velit.

Rom. 6. vers. 4, 5, 6, &c.

Unde liquet eximiam methodum in Scriptura S. contineri, quæ morum sinceram Philosophiam nobis tradit.

Age, præstantiorem œconomiam mihi apud Philosophos reperiant, qui apud eos solos rite atque ordine dispositam putant Philosophiam moralem. Illi, dum ad virtutem egregie volunt adhortari, nihil aliud afferunt quam ut naturæ convenienter vivamus: Scriptura autem à vero fonte deducit exhortationem, quum non modo vitam nostram ad Deum auctorem, cui obstricta est, referre præcipit: sed, postquam degenerasse nos docuit à vera creationis nostræ origine ac lege, subjungit, Christum, per quem in gratiam cum Deo rediimus, nobis propositum esse exemplar, cujus formam in vita nostra exprimamus. Quid hoc uno efficacius requiras? imo quid ultra hoc unum requiras? Hac enim conditione si adoptamur in filios à Domino, ut Christum, nostræ adoptionis vinculum, vita nostra repræsentet: nisi nos justitiæ addicimus ac devovemus, non modo à Creatore

Speciales rationes seu exhortationes, ad vitam Christianam instituendam. Prima. Mala. 1: 6. Eph. 5: 1. 1 Joan. 3: 1. *Secunda.* Eph 5: 26. Hebr. 10. vers. 10 1 Cor. 6. vers. 11. 1 Pet. 1. v. 15, 19. *Tertia.* 1 Cor. 6. vers. 15. Joan 15: 3. Eph. 5. 23. *Quarta.* Col. 3: 1, 2. *Quinta.* 1 Cor. 3. vers. 16. & 6: 19. 2 Cor. 6. v. 16 &c. *Sexta.* 1 Thess. 5. vers. 23.

tore nostro deficimus pessima perfidia, sed ipsum quoque servatorem ejuramus. Deinde ab omnibus Dei beneficiis quæ nobis commemorat, ac singulis salutis nostræ partibus sumit exhortandi materiam. Ex quo se nobis Patrem Deus exhibuit, extremæ ingratitudinis nos esse arguendos, nisi vicissim illi filios nos exhibeamus. Ex quo nos Christus sanguinis sui lavacro purificavit, atque hanc purgationem per Baptismum communicavit, non decere ut novis sordibus inquinemur. Ex quo nos suo corpori inseruit, sollicite cavendum ne nobis, qui sumus ejus membra, maculam aut labem ullam aspergamus. Ex quo ipse idem, qui caput est nostrum, in cælum ascendit, convenire ut deposito terræ affectu, illuc toto pectore aspiremus. Ex quo nos Spiritus sanctus templa Deo dedicavit, dandam operam ut Dei gloria per nos illustretur; nec vero esse committendum ut peccati spurcitia profanemur. Ex quo & anima nostra & corpus cælesti incorruptioni & immarcessibili coronæ destinata sunt, strenue enitendum esse ut pura & incorrupta in diem Domini conserventur. Hæc, inquam, auspicatissima sunt bene constituendæ vitæ fundamenta, quibus nequaquam similia deprebendas apud Philosophos: qui in commendatione virtutis, nunquam supra hominis naturalem dignitatem conscendunt.

Hujus de vita Christiana doctrina hostes pseudo-Christiani increpantur. 1. Quod Christum non recte didicerint. Eph 4: 22. *2 Quod Evangelium lingua doctrinam, non vita faciant. 3. Quod magistrum Christum non imitentur, 4. Quod Dei Spiri-*

4. Atque hic locus est compellandi eos qui nihil habentes Christi præter titulum ac symbolum, Christiani tamen nominari volunt. Qua tandem fronte sacro ejus nomine gloriantur? Siquidem nihil est commercii cum Christo, nisi his qui rectam ejus cognitionem ex verbo Euangelii perceperunt. Atqui eos omnes Christum recte didicisse negat Apostolus, qui non edocti sunt, *abjecto veteri homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, ipsum esse induendum.* Falso igitur atque etiam injuria Christi cognitionem obtendere arguuntur, quamlibet diserte interim ac volubiliter de Euangelio garriant. Non enim linguæ est doctrina, sed vitæ: nec intellectu memoriaque duntaxat apprehenditur, ut reliquæ disciplinæ, sed tum recipitur demum ubi animam totam possidet, sedemque & receptaculum invenit in intimo cordis affectu. Aut ergo desinant cum Dei contumelia jactare id quod non sunt, aut se non indignos Christo magistro discipulos præstent. Doctrinæ, qua religio nostra continetur, priores dedimus partes: quandoquidem ab ea salus nostra inchoatur. verum ea in pectus transfundatur atque in mores transeat oportet, adeoque nos in se transformet, ut sit nobis non infructuosa. Si jure in eos Philosophi excandescunt, eosque probrose à grege suo abigunt, qui quum artem profiteantur quæ magistra vitæ esse debeat, eam in Sophisticam loquacitatem convertunt. quanto meliori ratione nugaces istos Sophistas detestabimur, qui Euangelium in summis labris volutare contenti sunt, cujus efficacia centuplo magis quam frigidæ Philosophorum parænefes, in affectus cordis intimos penetrare, animæ insidere, ac totum hominem afficere debuerat?

tum ab ejus verbo separare velint.

Nec tamen Christiani omnimodo respondere debent.

5. Neque requiro ut nihil qoam absolutum Euangelium Christiani hominis mores spirent. quod tamen ipsum & optandum est & conari necesse est. Sed non ita severe requiro Euangelicam perfectionem, ut non sim pro Christiano agniturus qui nondum ad eam pertigerit. sic enim ab Ecclesia excluderentur omnes; quando nemo reperitur qui non sit longo adhuc intervallo dissitus: multi vero parum adhuc progressi sunt, qui tamen immerito abjicerentur. Quid ergo? scopus ille ante oculos præfigatur, ad quem solum dirigatur studium nostrum. Præstituatur meta illa, ad quam & enitamur & contendamus. Non enim ita partiri cum Deo fas est, ut ex iis quæ tibi ejus verbo præscribuntur, partem suscipias, partem arbitrio tuo prætereas. Primo enim loco integritatem, tanquam præcipuam cultus sui partem, ubique commendat. quo nomine sinceram animi simplicitatem intelligit, quæ fuco & fictione careat: cui cor duplex opponitur. acsi diceretur, spirituale esse recte vivendi principium, ubi interior animi affectus sine fictione ad sanctitatem & justitiam colendam Deo addicitur. Sed quoniam nemini tantum suppetit in terreno hoc corporis carcere roboris, ut justa cursus alacritate festinet, majorem vero numerum tanta premit debilitas, ut vacillando & claudicando, humi etiam reptando modice promoveant, eamus quisque pro facultatulæ suæ modo, & inceptum iter prosequamur. Nemo tam infeliciter incedet, quin aliquantum saltem viæ quotidie emetiatur. Hoc ergo agere non desinamus, ut aliquid assidue in via Domini proficiamus: neque ob successus tenuitatem desperemus. utcunque enim successus voto non respondeat, non tamen perdita est opera ubi bodiernus dies hesternum vincit: sincera modo simplicitate in scopum nostrum respiciamus, & ad metam aspiremus, non assentatorie blandientes nobisipsis, nec malis nostris indulgentes, sed perpetuo conatu in hoc incumbentes, ut meliores nobisipsis evadamus, donec ad ipsam perventum fuerit bonitatem: quam quidem toto vitæ spatio quærimus ac sequimur, tum apprehendemus, quum nos carnis infirmitate exuti, in plenum ejus consortium recepti fuerimus.

1. Modo verbum Dei pro scopo habeant.

2. Integritatem ex animo colant.

3. In viis Domini pro suo modulo incedant.

4. Aliquos progressus in eo faciant,

5. Perseverent in pio hoc proposito.

CAP. VII.

Summa vitæ Christianæ: ubi de abnegatione nostri.

Partes capitis.

1. *Norma quæ nos in justitiæ studio non sinit aberrare duo postulat, videlicet ut homo à se discedens se totum dedat Dei obsequio: unde consequitur, non quæ nostra, sed quæ Dei sunt esse quærenda, sect. 1. & 2.*
2. *Ex Apostolo ad Titum hujus renovationis seu vitæ Christianæ descriptio desumpta, quæ in speciales quasdam partes distributa accurate explicatur, à 3. sectione ad postremam*

Posterioris partis generalis, de institutione vitæ Christianæ, considerata. prior pars explicata est 2. vers. cap. 6. Rom. 12: 1. *Hujus principium & summa. Duplex respectus. 1. Nostri enim non sumus.* ad hoc caput & tria sequentia confer Augustini librum de

ETsi optimam & aptissime dispositam constituendæ vitæ methodum habet Lex Domini, visum tamen est cælesti magistro, accuratiore etiamnum ratione ad ipsam quam in Lege præscripserat regulam suos formare. Atque hujus quidem rationis principium hoc est: quod fidelium officium est, *præbere Deo sua corpora hostiam viventem, sanctam, & illi acceptam:* atque in eo situm esse *legitimum ejus cultum.* Unde exhortandi argumentum ducitur, *ne se accommodent ad figuram seculi hujus, sed transformentur renovatione mentis suæ, ut probent quæ sit voluntas Dei.* Jam hoc magnum est, nos esse Deo consecratos ac dedicatos: nequid posthac cogitemus, loquamur, meditemur, agamus, nisi in ejus gloriam. Sacrum enim non sine insigni in eum injuria ad profanos usus applicatur. Quod si nostri non sumus, sed Domini: & quis error sit fugiendus, & quorsum dirigendæ sint vitæ nostræ actiones universæ apparet. Nostri non sumus: ergo ne vel ratio nostra, vel voluntas in consiliis nostris factisque dominetur. Nostri non sumus: ergo ne statuamus nobis hunc finem, ut quæramus quod

nobis

moribus Ecclesiæ catholicæ. vide & Calv. de scandalis.

2. Dei sumus.

Respectus utriusque fructus & usus.

Rom 14. vers. 8.

nobis secundum carnem expediat. Nostri non sumus: ergo quoad licet obliviscamur nosmetipsos, ac nostra omnia. Rursum, Dei sumus: illi ergo vivamus ac moriamur. Dei sumus: cunctis ergo nostris actionibus præsideat sapientia ejus & voluntas. Dei sumus: ad illum igitur, tanquam solum legitimum finem, contendant omnes vitæ nostræ partes. O quantum ille profecit qui se non suum edoctus, dominium regimenque sui propriæ rationi abrogavit, ut Deo asserat! Nam ut hæc ad perdendos homines efficacissima est pestis, ubi sibiipsis obtemperant, ita unicus est salutis portus, nihil nec sapere, nec velle per seipsum, sed Dominum præeuntem duntaxat sequi. Sit hic itaque primus gradus, hominem à seipso discedere, quo totam ingenii vim applicet ad Domini obsequium Obsequium dico, non modo quod in verbi obedientia jacet, sed quo mens hominis, proprio carnis sensu vacua, se ad Spiritus Dei nutum tota convertit. Hanc transformationem (quam *renovationem mentis* Paulus appellat) quum primus sit ad vitam ingressus, Philosophi omnes ignorarunt. Solam enim rationem homini moderatricem præficiunt, hanc solam putant audiendam, huic denique uni morum imperium deferunt ac permittunt: at Christiana Philosophia illam loco cedere, Spiritui sancto subjici ac subjugari jubet: ut homo jam non ipse vivat, sed Christum in se ferat viventem ac regnantem.

Eph 4. 23.

Omnibus Philosophis incognitus, qui rationem in Spiritus sancti throno collocarunt.

Gal. 2: 20.

Quid ex hac consideratione consequatur: videlicet quum nostri non simus, Dei gloriam quæramus, & ejus voluntati pareamus.

2. Inde consequitur & illud alterum, Ut ne quæramus quæ nostra sunt, sed quæ & ex Domini sint voluntate, & faciant ad gloriam ejus promovendam. Magni & hoc profectus, ut nostri pene obliti, certe ratione nostri posthabita, Deo ejusque mandatis fideliter studium nostrum impendere conemur. Quum enim nos privatam nostri rationem omittere jubet Scriptura, non modo habendi cupiditatem, potentiæ affectationem, hominum gratiam ex animis nostris eradit: sed ambitionem quoque & omnem gloriæ humanæ appetitum, aliasque secretiores pestes eradicat. Ita sane compositum & comparatum esse convenit hominem Christianum, ut sibi in tota vita negotium cum Deo esse reputet. Hac ratione, ut omnia sua ad arbitrium calculumque ejus revocabit, ita totam mentis intentionem religiose ad eum referet. Nam qui Deum in omni re agenda intueri didicit, simul ab omni vana cogitatione avertitur. Hæc illa est nostri abnegatio, quam discipulis suis à primo tirocinio mandat tanta diligentia Christus: quæ ubi semel in animo obtinuit, primum neque superbiæ, neque fastui, neque ostentationi, deinde neque avaritiæ, neque libidini, neque luxuriæ, neque mollitiæ, neque aliis, quæ ex amore nostri generantur, malis ullum locum relinquit. Contra ubicunque non regnat, illic vel spurcissima vitia sine pudore pervagantur: vel si qua est virtutis species, prava gloriæ cupidine vitiatur. Ostende enim hominem, si potes, qui nisi sibi, juxta Domini mandatum, renunciarit, gratis exercere bonitatem inter homines velit. Nam quicunque non fuerunt hoc sensu occupati, laudis saltem gratia virtutem sequuti sunt. Qui autem unquam ex Philosophis virtutem propter se expetendam maxime contenderunt, tanta arrogantia inflati fuerunt, ut appareat non ob aliud virtutem expetiisse, nisi ut superbiendi haberent materiam. Atqui adeo non oblectatur Deus neque illis popularis auræ captatoribus, nec turgidis illis pectoribus, ut pronunciet illos in mundo *suam recepisse mercedem*: his propiores regno cælorum faciat meretrices & publicanos. Necdum tamen ad liquidum exposuimus quot & quantis obstaculis impediatur homo à recti studio, quamdiu seipsum non abnegaverit. Vere enim dictum est olim, *Mundum vitiorum esse reconditum in hominis anima.* Nec aliud remedium invenias, quam si te abnegato, ac præterita tui ratione, mentem ad ea quærenda totam intendas, quæ abs te Dominus requirit, & ideo tantum quærenda, quia illi placent.

Hæc est abnegatio nostri, Christi discipulis commendata. Cujus multiplex fructus in toto vita curriculo.

A qua quisquis aberrat, aut hypocrisi vel superbia deceptus ruit in æternum exitium.

3. Alibi distinctius idem Paulus singulas vitæ bene compositæ partes, quamvis breviter, exequitur. *Illuxit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos ut abnegata impietate & mundanis concupiscentiis, sobrie & juste & pie vivamus in præsenti seculo, expectantes beatam spem, & manifestationem gloriæ magni Dei, & Servatoris Jesu Christi, qui dedit se pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi populum peculiarem, studiosum bonorum operum.* Postquam enim ad nos animandos Dei gratiam proposuit, ut nobis ad Deum vere colendum viam sternat, duo tollit obstacula quæ maxime impediunt: impietatem scilicet, ad quam natura sumus nimium proclives; deinde mundanas cupiditates quæ se longius extendunt. Ac sub *impietate* quidem, non modo superstitiones notat, sed comprehendit etiam quicquid pugnat cum serio timore Dei. *Mundanæ* autem *cupiditates* tantundem valent atque carnis affectus. Itaque ad utramque Legis tabulam jubet nos proprium ingenium exuere, & abnegare quicquid ratio & voluntas dictat. Jam omnes vitæ actiones ad tria membra restringit, sobrietatem, justitiam, & pietatem: ex quibus *sobrietas* haud dubie tam castitatem & temperantiam, quam purum & frugalem temporalium bonorum usum, & inopiæ tolerantiam denotat. *Justitia* autem omnia æquitatis officia complectitur, ut reddatur unicuique quod suum est. Sequitur *pietas*, quæ nos à mundi inquinamentis segregatos vera sanctitate cum Deo conjungit. Hæc ubi insolubili vinculo inter se connexa sunt, solidam efficiunt perfectionem. Verum quia nihil magis difficile est, quam ratione carnis valere jussa, & domitis cupiditatibus, imo abnegatis, Deo & fratribus nos addicere, & Angelicam vitam in terræ sordibus meditari: Paulus, ut animos nostros ab omnibus laqueis extricet, revocat nos ad spem beatæ immortalitatis: non frustra nos certare admonens: quia ut semel apparuit Christus redemptor, ita ultimo suo adventu fructum salutis à se partæ ostendet. Atque hoc modo illecebras omnes discutit quæ nos obnubilant, ne aspiremus, ut decet, ad cœlestem gloriam: imo docet peregrinandum esse in mundo, ne pereat vel excidat nobis cœlestis hæreditas.

Ejusdem considerationis distinctio, quæ duo fugienda, & tria sequenda esse in vita nostra studio jubet.

Titum. 2. v. 11, 12.

Fugienda impietas.

Mundanarum item cupiditatum caterva.

Sequenda sobrietas.

Justitia.

Pietas.

Stimulus ad vitam recte instituendam.

4. Porro in his verbis perspicimus abnegationem nostri partim quidem in homines respicere, partim vero (idque præcipue) in Deum. Quum enim sic nos cum hominibus gerere jubet Scriptura, ut illos honore nobis anteferamus, ut procurandis eorum commodis totos nos bona fide impendamus: ea dat mandata quorum minime capax est animus noster, nisi ante naturali sensu evacuatus. Nam (qua cæcitate omnes in amorem nostri ruimus) sibi quisque justam causam habere videtur se efferendi, alios autem præ se omnes contemnendi. Siquid in nos contulit Deus non pœnitendum, eo freti, statim animos tollimus: nec tantum intumescimus, sed pene rumpimur superbia. Vitia, quibus abundamus, & occultamus sedulo apud alios, & nobis ipsis levia minutaque esse fingimus, blandiendo; imo interdum pro virtutibus osculamur. Easdem, quas in nobis admiramur, dotes, si in aliis appareant, vel etiam superiores, ne cogamur illis cedere, nostra malignitate deterimus ac carpimus: siqua sunt vitia, severa acrique animadversione ea observare non contenti, odiose amplificamus. Hinc illa insolentia, ut quisque nostrûm, ceu communi lege exemptus, supra reliquos velit eminere: neminem vero mortalium non secure & ferociter contemnat, vel certe tanquam inferiorem despiciat. Cedunt divitibus pauperes, plebeii nobilibus, servi dominis, literatis indocti: sed nemo est

Sententia Pauli summa est abnegatio nostri.

Rom. 12. vers. 10.

Phil. 2: 3.

Hæc abnegatio, hominum respectu, quando honore nobis sunt anteferendi, admodum est difficilis.

Quia sumus superbi,

Hypocritæ,

Maligni,

Invidi.

Insolentes.

Feroces.

Philauti.

est qui non aliquam præstantiæ opinionem intus alat. Ita singuli sibi adulando regnum quoddam gerunt in pectore. sibi enim arrogantes quo sibi placeant, de aliorum ingeniis & moribus censuram agunt: si vero ad contentionem ventum fuerit, illic erumpit venenum. Nam multi sane nonnullam mansuetudinem præ se ferunt, quamdiu blanda omnia & amabilia experiuntur: at vero qui eundem servet modestiæ tenorem ubi pungitur & irritatur, quotusquisque est? Nec aliud remedium est, quam ut revellatur ex imis visceribus hæc noxiosissima *φιλονεικίας καὶ φιλαυτίας* pestis: quemadmodum etiam Scripturæ doctrina revellitur. Sic enim instituimur, ut quas Deus nobis largitus est dotes, meminerimus non nostra esse bona, sed gratuita Dei dona: quibus siqui superbiant, ingratitudinem suam produnt. *Quis te præstantiorem reddit?* inquit Paulus: *quod si acceperis omnia, quid gloriaris acsi tibi data non essent?* Deinde assidua vitiorum nostrorum recognitione ad humilitatem nos revocemus. Ita nihil in nobis restabit quo turgeamus: multa vero erit dejectionis materia. Rursum jubemur, quæcunque in aliis respicimus Dei dona, sic revereri ac suspicere, ut eos quoque honoremus penes quos resident. Nam, quo ipsos bonore dignatus est Dominus, magnæ improbitatis foret eum illis adimere. Ad vitia autem docemur connivere, non equidem ut adulando foveamus, sed ne illorum causa insultemus iis quos benevolentia & honore fovere convenit. Ita fiet, ut cum quocunque mortalium negotium nobis sit, non tantum moderate nos & modeste, sed comiter & amice etiam geramus. Quemadmodum ad veram mansuetudinem nunquam alia via pervenies, quam si & tui dejectione, & alterius reverentia imbutum pectus habueris.

Contentiosi.

Tot animæ morborum remedia.
1. Ambitio removenda.

1 Cor. 4:7.

2. Humilitas amplectenda.

3. Candor magnifaciendus.
4. Charitas mutua conservanda.

5. Modestia sincere colenda.

5. Jam in quærenda proximi utilitate officium præstare quantum habet difficultatis? Nisi à tui consideratione discedas, & te quodammodo exuas, nihil hic efficies. Quomodo enim opera exhibeas quæ charitatis esse Paulus docet, nisi tibi renunciaveris, ut aliis totum te addicas? *Charitas*, inquit, *patiens est, benigna, non procax, non fastidiosa, non invidet, non inflatur, non quærit quæ sua sunt, non irritatur*, &c. Hoc unum si exigatur, ne quæramus quæ nostra sunt, non tamen minima vis erit afferenda naturæ: quæ sic in solam nostri dilectionem nos inclinat, ut non tam facile patiatur nos ac nostra negligenter transire, quo alienis commodis invigilemus: imo jure nostro sponte cedere, quod alteri resignemus. At Scriptura, ut eo nos manu ducat, præmonet, quicquid à Domino gratiarum obtinemus, esse nobis hac lege concreditum, ut in commune Ecclesiæ bonum conferatur: ideoque legitimum gratiarum omnium usum esse, liberalem ac benignam cum aliis communicationem. Nulla nec certior regula, nec validior ad eam tenendam exhortatio excogitari poterat, quam ubi docemur, omnes quibus pollemus dotes, Dei esse deposita, ea lege fidei nostræ commissa, ut in proximorum bonum dispensentur. Sed ulterius etiamnum pergit Scriptura, dum illas facultatibus comparat, quibus prædita sunt humani corporis membra. Nullum membrum suam facultatem sibi habet, nec in privatum usum applicat: sed ad socia membra transfundit: nec ullam inde utilitatem capit, nisi quæ ex communi corporis totius commoditate procedit. Sic pius vir quicquid potest, fratribus debet posse, sibi non aliter privatim consulendo, quam ut ad communem Ecclesiæ ædificationem intentus sit animus. Hæc itaque sit nobis ad benignitatem beneficentiamque methodus: quicquid in nos Deus contulit quo proximum queamus adjuvare, ejus nos esse œconomos, qui ad reddendam dispensationis rationem astringimur. Eam porro demum rectam esse dispensationem, quæ ad dilectionis exigatur regulam. Ita fiet ut non modo alieni commodi studium cum propriæ utilitatis cura semper conjungamus, sed hanc illi subjiciamus. Ac ne forte nos lateret, eam esse legem rite administrandi quæcunque à Deo dona suscipimus, in minimis quoque benignitatis suæ muneribus eam olim posuit. Primitias enim frugum offerri sibi mandavit, quibus testaretur populus nefas sibi esse aliquem percipere fructum ex bonis non illi ante consecratis. Quod si ita demum sanctificantur nobis Dei dona, postquam ipsi auctori manu nostra ea dedicavimus; impurum esse abusum constat qui non ejusmodi dedicationem redoleat. Atqui Dominum frustra rerum tuarum communicatione locupletare contendas. *ad eum* igitur *quum pervenire benignitas nequeat tua* (ut Propheta inquit) ea tibi *erga sanctos ejus qui in terra sunt* exercenda est: ideoque sacris oblationibus comparantur eleemosynæ, ut legalibus illis nunc respondeant.

Quum autem quærenda sit proximi utilitas, abnegatio nostri prorsus est necessaria, & admodum difficilis, propter philautiam nobis ingenitam.

1 Cor. 13. vers. 4.

Huic malo duplex remedium oppositum.
1. Beneficia nobis collata esse, ut in commune Ecclesiæ bonum conferantur.
2. Quicquid possumus, proximis posse debemus: quod comparatione membrorum corporis humani illustratur.

Hujus ergò proximos officii ratio, a mandato Dei, charitatem erga illos commendantis, petita.

Exod. 22. vers. 29. & 23: 19.

Ps. 16: 2, 3.
Heb. 13. vers. 16.
2 Cor. 9. vers. 12.

6. Porro ne benefaciendo fatiscamus (quod protinus fieri alioqui necesse foret) accedere oportet alterum illud quod ponit Apostolus, *Patientem esse charitatem, nec irritari.* Omnibus in universum benefacere Dominus præcipit, quorum magna pars indignissimi sunt, si proprio merito æstimentur: sed hic optima ratione subvenit Scriptura, quum docet, non esse respiciendum quid ex seipsis mereantur homines, sed imaginem Dei in cunctis considerandam, cui nihil non & honoris & dilectionis debeamus. In domesticis autem fidei illam eandem diligentius observandam, quatenus per Christi Spiritum renovata est & instaurata. Ergo quisquis hominum tibi nunc offeratur qui officio tuo indigeat, causam non habes cur illi te impendere detrectes. Dic extraneum esse: at Dominus notam illi impressit quæ familiaris esse tibi debet: qua ratione vetat carnem tuam despicere. Dic contemptibilem ac nihili: at eum Dominus esse demonstrat, quem imaginis suæ decore dignatus sit. Dic nullis ejus officiis te esse obæratum: at eum velut in vicem suam substituit Deus, erga quem tot ac tanta recognoscas beneficia quibus te sibi devinxit. Dic indignum esse cujus causa vel minimum labores: at digna est imago Dei, qua tibi commendatur, cui te & omnia tua exhibeas. Quod si non modo nihil boni promeritus est, sed injuriis quoque ac maleficiis te provocavit, ne hæc quidem justa causa est, cur illum & dilectione complecti & dilectionis officiis prosequi desinas. Longe aliter (inquies) de me promeritus est. At quid meritus est Dominus? qui dum illi jubet remitti quicquid in te peccavit, sibi certe vult imputari. Hac profecto una via pervenitur ad id quod humanæ naturæ prorsus adversum est, nedum difficile: ut diligamus eos qui nos odio habent, beneficiis mala pensemus, probris benedictiones referamus: si meminerimus, non hominum malitiam reputandam esse, sed inspiciendam in illis Dei imaginem: quæ, inductis ac obliteratis eorum delictis, ad eos amandos amplexandosque sua pulchritudine ac dignitate nos alliciat.

Charitatis hujus comites esse debent patientia & benignitas.

Imago enim Dei in proximos, præcipue in fidei domesticis, consideranda.

Gal. 6: 10.
Jesa. 58: 7.

Unde quadruplex emergit consideratio, qua objectiones omnes refellit.

Communis objectionis dilutio imprimis observanda.

Mat 5: 44.
Mat 6: 14. & 18: 35.
Luc. 17: 3.

7. Hæc ergo mortificatio tum demum habebit in nobis locum, si charitatis numeros impleamus. Ille autem implet non qui omnibus charitatis officiis solummodo defungitur, etiamsi nullum prætermittat: sed qui ex sincero amoris affectu id facit. Potest enim accidere, ut quis exolvat quidem ad plenum omnibus quod debet, quantum attinet ad externa officia: interim tamen longe absit à vera exolvendi ratione. Quosdam enim videas qui valde liberales videri volunt, qui tamen nihil largiuntur quod non superbia vultus, aut etiam verborum insolentia exprobrent. Atque huc calamitatis hoc infelici seculo deventum est, ut nullæ prope eleemosynæ, saltem à maxima parte hominum, sine contumelia porrigantur. Quæ pravitas ne inter Ethni-

Ex superioribus liquet sine charitate, id est, sincero cordis affectu, nullam in homine agnoscendam esse veram Christianam regulam.

Ethnicos quidem tolerabilis esse debuerat: nam à Christianis plus aliquid etiamnum requiritur quam ut hilaritatem in vultu præ se ferant, & verborum comitate amabilia reddant sua officia. Primum, ejus quem ope sua indigere conspiciunt personam suscipiant oportet, ac fortunæ perinde misereantur, acsi eam sentirent ipsi ac sustinerent: ut misericordiæ atque humanitatis sensu ad ferendas illi suppetias, non aliter quam sibi, ferantur. Qui sic animatus ad operam fratribus suis dandam accedet, non modo nulla vel arrogantia vel exprobratione officia sua cootaminabit: sed nec fratrem, cui benefacit, vel tanquam opis egenum despiciet, vel tanquam sibi obligatum subjugabit. non magis scilicet quam vel ægro membro iosultamus, cui refocillando reliquum corpus laborat: vel reliquis membris putamus specialiter obligatum, quia plus operæ ad se traxerit quam rependerit. Siquidem officiorum inter membra communicatio nihil gratuitum habere creditur, sed potius solutio esse ejus, quod naturæ lege debitum negare prodigiosum esset. Hac quoque ratione fiet, ut ne liberatum se putet qui uno genere officii defunctus fuerit: quemadmodum vulgo fieri solet, ut dives, postquam aliquid de suo erogavit, alia onera, tanquam oihil ad se pertinentia, aliis deleget. Sed ita potius secum quisque cogitabit, se, quantus quantus est, proximis debitorem sui esse: nec alium exercendæ erga ipsos beneficentiæ statuendum esse finem, nisi quum facultates deficiunt: quæ, quam late extenduntur, ad charitatis regulam limitari debent.

Vitiorum, quæ huic charitati adversantur, remedia.
1. Misericordia.
2. Humilitas.
3. Modestia.
4. Alacritas.
5 Perseverantia.

8. Præcipuam abnegationis nostri partem, quam diximus in Deum spectare, iterum plenius exequamur: ac multa quidem de ea jam dicta sunt, quæ repetere supervacuum foret. sufficiet tractare quatenus ad æquanimitatem tolerantiamque nos format. Principio igitur in quærenda vitæ præsentis vel commoditate vel tranquillitate, huc nos Scriptura vocat, ut Domini arbitrio nos nostraque omnia resignantes, domandos ac subjugandos cordis nostri affectus illi tradamus. Ad opes honoresque expetendos, ad ambiendam potentiam, ad cumulandas divitias, ad eas omnes ineptias, quæ ad magnificentiam pompamque facere videntur, congerendas, furiosa est nostra libido, infinita cupiditas. Rursum paupertatis, ignobilitatis, humilitatis mirus timor, mirum odium: quibus ad illa modis omnibus amolienda stimulamur. Hinc videre est quam irrequieto sint ingenio, quot tentent artes, quibus studiis se fatigent quicunque vitam proprio consilio componunt: quo scilicet adipiscantur quæ vel ambitionis, vel avaritiæ fert affectus: rursum quo pauperiem humilitatemque defugiant. Piis ergo hominibus, ne talibus laqueis implicentur, hæc tenenda est via. Principio non aliunde prosperandi rationem vel appetant, vel sperent, vel cogitent quam ex Domini benedictione: ideoque in eam se tuto ac confidenter rejiciant ac reclinent. Nam utcunque sibi pulchre sufficere videatur caro, dum vel propria industria ad honores opesque contendit, vel studio enititur, vel adjuvatur hominum gratia: certum est tamen omnia hæc nihil esse, neque aliquid vel ingenio, vel labore nos profecturos, nisi quatenus utrumque Dominus prosperabit. At è converso sola ipsius benedictio, etiam per omnia impedimenta viam reperit, ut nobis in lætum faustumque exitum succedere omnia faciat: deinde ut maxime sine ipsa possimus aliquid gloriæ atque opulentiæ nobis comparare: (quemadmodum videmus quotidie impios magnis & honoribus & opibus cumulari) quando tamen ne minimam quidem felicitatis particulam degustant, quibus incumbit Dei maledictio, sine ipsa nihil nisi quod male nobis vertat consequemur. Porro nequaquam appetendum quod homines magis miseros facit.

Abnegationis nostri, respectu Dei, consideratio nos ad æquanimitatem tolerantiamque format.
1. Ut Deo semper subditi simus.
2. Ambitionem & avaritiam fugiamus.
3. A sola Dei benedictione prospera omnia expectemus, & inde pendeamus.

9. Ergo si omnem prosperi successus atque optabilis rationem in sola Dei benedictione credimus esse positam, qua absente miseriæ nos omne genus & calamitates maneant: restat etiam ut ne propria vel ingenii dexteritate vel sedulitate freti, nec hominum favore subnixi, vel inani fortunæ imaginatione confisi, ad opes honoresque cupide contendamus; sed in Dominum semper respiciamus, ut ejus auspiciis ad quamcunque ille providerit sortem deducamur. Ita primum fiet, ut non per nefas, & dolis ac malis artibus, vel rapacitate, cum proximorum injuria ruamus ad capiendas opes, ad honores invadendos: sed eas tantum fortunas sequamur, quæ nos ab innocentia non abducant. Quis enim speret divinæ benedictionis, inter fraudes, rapinas, aliasque nequitiæ artes, auxilium? Nam ut illa nisi pure cogitantem ac recte agentem non sequitur: ita eos omnes à quibus expetitur ab obliqua cogitatione pravisque facinoribus revocat. Deinde injectum erit nobis frenum, ne immodica ditescendi cupiditate ardeamus, neve honoribus ambitiose inhiemus. Qua enim fronte quis à Deo se adjutum iri confidat ad ea consequenda, quæ contra ejus verbum desiderat? Absit enim ut quod ore suo Deus maledicit, benedictionis suæ adjutorio prosequatur Postremo, si pro voto ac spe non succedat, cohibebimur tamen ab impatientia, & qualiscunque nostræ conditionis detestatione: quod sciemus id esse murmurare adversus Deum, cujus arbitrio divitiæ & paupertas, contemptus & honores dispensantur. In summa, qui se eo quo dictum est modo in Dei benedictionem reclinarit, nec ea quæ furiose expeti ab hominibus solent, malis artibus aucupabitur, quibus se nihil profecturum cogitabit: nec, si quid prospere acciderit, sibi imputabit, ac suæ vel sedulitati, vel industriæ, vel fortunæ; sed Deo auctori acceptum feret. Quod si florentibus aliorum rebus, ipse parum promoveat, imo etiam retro delabatur: majori tamen æquitate ac moderatione animi suam tenuitatem feret, quam profanus quispiam mediocrem successum, qui voto duntaxat non respondeat: habens scilicet solatium, in quo tranquillius acquiescat quam in summo vel opulentiæ, vel potentiæ fastigio: quia ut saluti suæ conducit, ita res suas ordinari à Domino reputat. Sic Davidem fuisse affectum videmus, qui dum sequitur Deum, seque ei regendum tradit, similem se testatur *puero ablactato, neque ambulare in rebus altis vel mirabilibus supra se.* Psal. 131. vers. 1, 2.

4. Opes & honores extra hanc minime captemus.
5. Impiorum artes haud sequamur.
6. Vocatione nostra contenti, eventuum omnium onus & curam in Deo sursum deponamus.
7. Aliorum prosperitati nunquam invideamus, sed Dei consilio acquiescamus.

10. Neque in hac tantum parte constare piis animis debet illa tranquillitas & tolerantia: verum ad omnes etiam casus, quibus obnoxia est præsens vita, extendatur necesse est. Ergo nemo se rite abnegavit, nisi qui se totum ita resignavit Domino, ut omnes vitæ suæ partes ejus arbitrio gubernari ferat. Qui vero sic animo compositus erit, quicquid accidat, nec miserum se reputabit, nec de sua sorte cum Dei invidia conqueretur. Quam vero necessaria sit hæc affectio, inde patebit, si consideres quot accidentibus subjecti simus. Alii atque alii morbi nos identidem infestant: nunc sævit pestilentia, nunc belli calamitatibus crudeliter vexamur: nunc gelu aut grando, spe anni devorata, sterilitatem inducit, quæ nos ad penuriam redigat: uxor, parentes, liberi, propinqui, morte abripiuntur: incendio absumitur domus: hæc sunt quorum eventu, vitæ suæ maledicunt homines, suum natalem detestantur, cælum & lucem execrationi habent, obloquuntur Deo: & (ut sunt facundi ad blasphemias) iniquitatis eum & sævitiæ accusant. Fidelem vero in his quoque oportet Dei clementiam & vere paternam indulgentiam intueri. Proinde, sive suas ædes, sublatis propinquis, in solitudinem redactas videat, ne sic quidem desinet benedicere Domino: quin potius ad hanc cogitationem se convertet, Gratia

tamen

8. Omnes vitæ nostræ partes Dei arbitrio committamus.
Hujus doctrinæ necessitas.
Multiplex usus in variis afflictionibus.

tamen Domini, quæ domum meam inhabitat, eam desolatam non relinquet. Sive adustis pruina segetibus, aut gelu consumptis, aut grandine proculcatis, imminere famem videat, non tamen despondebit animum, nec Deo invidiam faciet: sed in hac fiducia permanebit, Nos tamen in tutela Domini sumus, & oves in pascuis ejus educatæ: ille igitur alimenta nobis etiam in extrema sterilitate suppeditabit. Sive morbo affligetabitur, ne tum quidem frangetur doloris acerbitate, ut ad impatientiam prorumpat, atque ita cum Deo expostulet: sed justitiam ac lenitatem in Dei ferula considerando, ad tolerantiam se revocabit. Denique, quicquid eveniet, quia sciet manu Domini ordinatum, placido gratoque animo suscipiet, ne contumaciter ejus imperio resistat, cujus in potestate se suaque omnia semel permisit. Facessat, in primis à pectore Christiani hominis, stulta illa & miserrima Ethnicorum consolatio, qui ut animum contra res adversas confirmarent, eas fortunæ imputabant: contra quam iodignari stultum esse judicabant, quod ἄσκοπος esset ac temeraria, quæ cæcis oculis merentes simul ac immerentes vulneraret. Hæc enim è converso pietatis est regula, solam Dei manum utriusque fortunæ arbitram esse & moderatricem: ac eam quidem ipsam non ruere inconsiderato impetu, sed ordinatissima justitia nobis bona simul ac mala dispensare.

Psal. 79. vers. 13.

Abusus & corruptela Ethnica.

Quam pietatis regula tollit.

CAP. VIII.

De crucis tolerantia, quæ pars est abnegationis.

Partes hujus capitis.

Crux quid sit. Matth. 16. vers. 24.

QUin altius etiamnum conscendere piam mentem decet, nempe quo discipulos suos vocat Christus, ut *suam unusquisque crucem tollat.* Quoscunque enim Dominus cooptavit, ac suorum consortio dignatus est, ii se ad duram, laboriosam, inquietam, plurimisque ac variis malorum generibus refertam vitam præparare debent. *A quo imposita.* Sic est cælestis Patris voluntas, ut certum de suis experimentum capiat, eos talem in modum exercere. *Quibus,* A Christo primogenito sun exorsus, erga filios omnes suos huoc ordinem prosequitur. Mat. 3: 17. & 17: 5. nam quum esset ille Filius præ aliis dilectus, & in quo Patris animus acquiescebat, videmus tamen quam non indulgenter ac molliter habitus fuerit: ut vere dici queat, non modo perpetua cruce exercitatum fuisse, quamdiu terram incoluit: sed totam ejus vitam nihil aliud fuisse quam perpetuæ crucis speciem. *Qua de causa, unde constat ejus necessitas.* Causam Apostolus assignat, quod *obedientiam discere oportuerit ex iis quæ passus est.* Cur nos ergo ab ea conditione eximamus, quam subire Christum caput nostrum oportuit; præsertim quum nostra causa subierit, ut nobis in seipso patientiæ exemplar exhiberet? Rom. 8. vers. 28. Quamobrem Apostolus omnibus filiis Dei hunc esse destinatum finem docet, ut *conformes ejus fiant.* *Et dignitas, ex qua insignis consolatio in adversis.* Unde etiam insignis consolatio ad nos redit, in rebus duris atque asperis, quæ adversæ malæque existimantur, oos Christi passionibus communicare: ut quemadmodum ille à malorum omnium labyrintho in gloriam cælestem iogressus est, ita in eandem per varias tribulationes deducamur. Actor. 14. vers. 22. sic enim loquitur alibi Paulus ipse: Phil. 3: 10. quod *dum communionem discimus afflictionum ejus, simul apprehendimus potentiam resurrectionis: ac dum conformes reddimur morti ejus,* ita præparamur ad gloriosæ resurrectionis consortium. *Quæ sit hæc dignitas.* Quantum hoc valere potest ad leniendam omnem crucis acerbitatem, quod quo magis rebus adversis affligtamur, eo certius confirmatur nostra cum Christo societas? cujus communione passiones ipsæ non modo benedictæ nobis fiunt, sed ad promovendam quoque nostram salutem multum afferunt adjumenti.

Crux nobis necessaria.

2. Adde, quod Dominus noster crucem ferendam suscipere oihil necesse habuit nisi ad testandam approbandamque Patri suam obedieotiam: nobis vero multis rationibus necesse est sub assidua cruce vitam degere. *1. Ut superbia nostra retundatur.* Primum, ut natura nimium propensi sumus ad omnia carni nostræ tribuenda, nisi nobis imbecillitas nostra velut oculo demonstrata fuerit, facile virtutem nostram supra justum modum æstimamus, nec dubitamus, quicquid eveniat, contra omnes difficultates iofractam fore & iovictam. Unde in stolidam & inanem carnis confidentiam evehimur: qua freti, contumaciter deinde superbimus in Deum ipsum, perinde acsi propriæ nobis facultates citra ejus gratiam sufficerent. Hanc arrogantiam melius retundere non potest, quam dum experimento nobis comprobat, quanta noo modo imbecillitate, sed etiam fragilitate laboremus. Ergo vel ignominia, vel paupertate, vel orbitate, vel morbo, vel aliis calamitatibus oos affligit: quibus sustinendis longe impares, quantum ad nos attinet, mox succumbimus. *2. Ut humiliati discamus invocare Dei auxilium.* Sic humiliati discimus invocare ejus virtutem: quæ sola sub pondere afflictionum consistere nos facit. Quin etiam sanctissimi, utcunque Dei gratia noo propriis viribus stare se noverint, de sua tamen fortitudine & constantia plus justo securi sunt, nisi eos crucis probatione in penitiorem sui notitiam abducat. *Confirmatio ab exemplo Davidis.* Hæc socordia Davidi quoque obrepsit, Psal. 30: 7. *Ego dixi in quiete mea, Non movebor perpetuo. Jehova, stabiliveras in beneplacito tuo monti meo robur. abscondisti faciem tuam; fui perculsus.* Fatetur enim torpore in rebus prosperis obstupefactos fuisse suos sensus, ut posthabita Dei gratia, à qua pendere debuerat, sibi innixus fuerit ut perpetuitatem sibi promitteret. Si hoc tanto Prophetæ accidit, quis nostrûm non timeat ut caveat? Quod ergo, rebus tranquillis, majoris constantiæ & patientiæ opinione sibi blandiebantur, rebus asperatis humiliati, hypocrisin fuisse discunt. Talibus, inquam, documentis admoniti suorum morborum fideles, proficiunt ad humilitatem: ut prava carnis confidentia exuti, ad Dei gratiam se conferant. *3. Ut ejus præsentiam experiamur.* Porro ubi se contulerunt, divinæ virtutis præsentiam, in qua satis superque præsidii inest, experiuntur.

Crucis utilitas multiplex. Rom. 5: 3. &c.

3. Atque id est quod Paulus docet, *tribulationibus generari patientiam, patientia probationem.* Nam quod Deus promisit fidelibus se adfuturum in tribulationibus, id verum esse sentiunt dum patienter subsistunt, ejus manu suffulti: quod suis viribus nequaquam possent. *1. Patientia inde oritur.* Patientia igitur experimentum affert sanctis, quod Deus quam pollicitus est opem, re ipsa dum opus est exhibeat. *Spei confirmatio.* Inde spes quoque eorum confirmatur: quando ingratitudinis nimiæ foret, non expectare in posterum quam constantem ac firmam experti sint Dei veritatem. Videmus jam quot uno

In Deo firma & sincera fiducia.

contextu bona ex cruce nascantur. Illam enim quam falso de propria virtute præsumimus opinionem evertens, nostramque hypocrisin, quæ delicias nobis facit, detegens, perniciosam carnis confidentiam excutit. sic humiliatos, in Deum unum reclinare docet: quo fit ut non opprimamur, nec succumbamus.

Victoria.

Victoriam autem spes sequitur: quatenus scilicet Dominus, quod promisit præstando, suam in futurum veritatem stabilit. Sane ut solæ sint istæ rationes, apparet quam necessaria nobis sit crucis exercitatio. Neque enim parvi momenti est cæcum tui amorem abstergi, ut imbecillitatis tuæ conscius probe fias: imbecillitatis propriæ sensu affici, ut diffidere tibi discas: diffidere tibi, ut fiduciam in Deum transferas:

Perseverantia.

cordis fiducia in Deum recumbere, ut ipsius auxilio fretus ad ultimum invictus perseveres: consistere ipsius gratia, ut veracem esse in suis promissis intelligas:

Fides invicta.

certitudinem promissionum ejus habere compertam, ut spes tua inde roboretur.

2. Exploratio patientiæ, & eruditio ad obedientiam.

4. Alium quoque finem habet Dominus affligendi suos, ut ipsorum patientiam exploret, & ad obedientiam eos erudiat. Non equidem quod possint illi obedientiam præstare, nisi quam ipse dederit: sed ita placet ei præclaris documentis testatas facere ac illustres quas in sanctos contulit gratias: ne intus otiosæ lateant. Ergo tolerandi virtutem ac constantiam, qua servos suos instruxit, in apertum proferendo, dicitur eorum patientiam explorare.

Confirmatio, ab exemplo Abrahami, & Petri testimonio.

Unde illæ sunt loquutiones, quod *tentaverit Deus Abrahamum*, & pietatem ejus compertam habuerit, ex eo quod non detrectasset proprium filium & unicum immolare. Quare Petrus non secus *fidem nostram tribulationibus* docet *probari, quam aurum* in fornace *igni examinatur*.

Genes. 22. vers. 1, 12.
1 Pet. 1: 7.

Quis autem non expedire dicat ut præstantissimum patientiæ donum, quod à Deo suo fidelis accepit, in usum producatur, ut certum manifestumque fiat? Neque enim aliter unquam homines ipsum pro merito æstimabunt. Quod si Deus ipse, ne in obscuro lateant, imo inutiles jaceant ac depereant quas fidelibus suis virtutes contulit, jure facit dum illis excitandis materiam suppeditat: optimam rationem habent sanctorum afflictiones: sine quibus nulla foret eorum patientia.

Eruditio ad obedientiam quam utilis.

Ad obediendum quoque erudiri cruce dico: quia sic non ad proprium votum, sed Dei arbitrium vivere docentur. Sane, si omnia illis ex sententia fluerent, nescirent quid esset Deum sequi. Atqui illud Seneca commemorat fuisse vetus proverbium, quum ad res adversas tolerandas quempiam hortarentur, *Deum sequere*.

de vita beata, c. 15.

Quo scilicet innuebant, tum vere demum jugum Dei subire hominem, quum ejus ferulæ manum ac tergum præberet. Quod si æquissimum est ut cælesti Patri nos per omnia obsequentes esse approbemus, non est certe detrectandum ut ad reddendam sibi obedientiam modis omnibus nos assuefaciat.

Necessaria item ad domandam carnis nostræ lasciviam, quæ apposita similitudine depingitur.

5. Necdum tamen perspicimus quam necessaria sit nobis isthæc obedientia, nisi simul reputamus quanta sit ad excutiendum Dei jugum carnis nostræ lascivia, simulatque mollius aliquantisper atque indulgentius habita est. Idem enim prorsus accidit illi quod equis refractariis, qui si aliquot dies otiosi saginantur, præ ferocitate domari postea nequeunt: nec sessorem recognoscunt, cujus imperio utcunque antea obtemperabant. Atque omnino illud in nobis perpetuum est, quod fuisse in populo Israëlitico conqueritur Deus, ut pingue facti & adipe obducti recalcitremus adversus eum qui nos aluit & enutrivit.

Deut. 32. vers. 15.

Debebat quidem nos Dei beneficentia ad reputandam ac deamandam ejus bonitatem allicere: sed quando ea est nostra malignitas, ut perpetuo ejus indulgentia potius corrumpamur; plusquam necessarium est nos aliqua disciplina contineri, ne in talem petulantiam exultemus.

Inde varia crucis species, quibus pii premuntur.

Sic, ne immodica opum abundantia ferociamus, ne honoribus elati superbiamus, ne inflati reliquis vel animæ, vel corporis, vel fortunæ bonis insolescamus, Dominus ipse, prout providet expedire, occurrit, & carnis nostræ ferociam crucis remedio subigit ac refrenat. idque variis modis: quantum scilicet unicuique salubre est. Neque enim aut iisdem morbis pariter æque graviter laboramus omnes, aut perinde difficili curatione indigemus. Inde videre est ut alii alio crucis genere exerceantur. Quum autem alios lenius tractet, alios asperioribus remediis purget cælestis medicus, dum vult omnium sanitati consulere: neminem tamen immunem ac intactum prætermittit: quia omnes ad unum novit esse morbidos.

3. Infirmitates nostras prævenit Deus, & præterita delicta corrigit, ut nos in obedientia contineat.

6. Adde, quod non modo infirmitatem nostram prævenire, sed præterita etiam delicta sæpe corrigere necesse habet clementissimus Pater: ut nos in legitima erga se obedientia contineat. Proinde quoties affligimur, subire protinus in mentem debet anteactæ vitæ recordatio: ita proculdubio reperiemus, nos admisisse, quod dignum ejusmodi castigatione esset. Neque tamen à peccati agnitione præcipue sumenda est ad patientiam exhortatio. Nam Scriptura meliorem longe considerationem suppeditat, quum dicit rebus adversis *nos à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur*. Ergo in ipsa quoque tribulationum acerbitate, Patris nostri clementiam erga nos ac benignitatem recognoscere, convenit: quando ne tum quidem desinit salutem nostram promovere.

1 Cor. 11. vers. 31, 32.

Affligit enim non ut perdat vel perimat, sed potius ut à mundi damnatione liberet.

Confirmatio, à testimonio Salomonis.

Ea cogitatio nos deducet ad id, quod alibi docet Scriptura, *Fili mi, ne respuas correctionem Domini, neque afficiaris tædio quum ab eo argueris. Quem enim diligit Deus, corripit: & eum, velut Pater filium, amplectitur.*

Prov 3: 11.

Ubi ferulam Patris agnoscimus, an nostrum non est obedientes potius dociles que filios exhibere, quam contumacia desperatos homines imitari, qui maleficiis induruerunt? Perdit nos Deus nisi à se delapsos correptione revocat:

Ab Apostolo dicto.

ut recte dicat ille, *nos spurios esse, non filios, si extra disciplinam sumus.*

Heb. 12: 8.

Perversissimi ergo sumus si ipsum ferre non possumus, dum suam nobis benevolentiam & quam habet de salute nostra curam declarat. Hoc inter incredulos & fideles interesse docet Scriptura, quod illi, velut inveteratæ recoctæque nequitiæ mancipia, flagellis deteriores modo ac obstinatiores fiunt: hi, ceu filii ingenuitate præditi, ad pœnitentiam proficiunt. Eligendum nunc utro in numero esse malis. Sed quoniam de hac re alibi dictum est, contentus breviter attigisse, finem faciam.

Singularis autem sub cruce consolatio est, ubi pro justitia (quæ longe patet) persequutionem patimur.

7. Porro singularis illa est consolatio, ubi pro justitia persequutionem patimur. Succurrere enim tum debet quanto nos honore dignetur Deus, quod ita nos peculiari militiæ suæ nota insignit. Persequutionem pati pro justitia dico, non tantum qui pro Evangelii defensione, sed qui pro quolibet justitiæ patrocinio laborant. Sive ergo in asserenda adversus Satanæ mendacia Dei veritate, sive in suscipienda bonorum atque innocentium contra improborum injurias tutela, necesse est incurrere in mundi offensiones & odia, unde aut vitæ nostræ, aut fortunis, aut honori periculum immineat: ne grave sit nobis aut molestum eatenus impendere nos Deo, aut ne miseros in iis nos putemus, in quibus ipse suo ore nos beatos pronunciavit.

Mat. 5: 10.

Paupertas quidem, si in se ipsa æstimetur, miseria est: similiter exilium, contemptus, carcer, ignominia: mors denique ipsa extremum est omnium calamitatum. Verum ubi aspirat favor Dei nostri, nihil est istorum quod non in felicitatem nobis cedat. Contenti ergo potius simus Christi testimonio, quam falsa carnis æstimatione. Ita fiet ut Apostolorum exemplo gaudeamus, quoties nos *reputabit dignos qui pro suo nomine contumeliam patiamur*.

Act. 5: 41.

Partes quædam hujus consolationis.

Quid enim? si innocentes ac nobis bene conscii, impiorum scelere exuimur

exuimur facultatibus, ad inopiam quidem redigimur apud homines, sed vere apud Deum in cœlis divitiæ ita nobis accrescunt: si penatibus nostris extrudimur, eo interius recipimur in Dei familiam: si vexamur & contemnimur, eo firmiores agimus in Christo radices: si probris ac ignominia notamur, eo ampliore loco sumus in regno Dei: si trucidamur, ita nobis ingressus patefit ad beatam vitam. Pudeat nos minoris æstimare, quibus tantum pretium Dominus statuit, quam umbratiles & evanidas vitæ præsentis illecebras.

Hæc crucis species, fidelium maxime propria, libenter ac hilariter è manu Dei suscipienda est.

8. Quum ergo his & similibus monitis abunde soletur Scriptura, quas pro justitiæ defensione sustinemus vel ignominias vel calamitates; nimis ingrati sumus nisi libenter atque hilariter eas è manu Domini suscipimus: præsertim quum sit hæc crucis species fidelium maxime propria, qua vult Christus in nobis glorificari: quemadmodum & Petrus docet. Quia vero ingenuis naturis acerbius est contumeliam quam centum mortes pati, nominatim admonet Paulus non modo *persequutiones* nos manere, sed etiam *probra, quia speramus in Deum vivum.* Sicut alibi suo exemplo ambulare nos jubet *per infamiam & bonam famam.* Neque vero ea requiritur à nobis hilaritas quæ omnem acerbitatis dolorisque sensum tollat: alioqui nulla in cruce esset sanctorum patientia, nisi & dolore torquerentur, & angerentur molestia. Si nulla esset in egestate asperitas, nullus in morbis cruciatus, nulla in ignominia punctio, nullus in morte horror: cujus foret vel fortitudinis vel moderationis, ea susque deque habere? At quum unumquodque ipsorum ingenita sibi amaritudine nostros omnium animos naturaliter mordeat, in eo se profert fidelis hominis fortitudo, si ejusmodi amaritudinis sensu tentatus, utcunque graviter laboret, fortiter tamen obsistendo eluctatur: in eo se exerit patientia, si acriter exstimulatus, timore tamen Dei refrenatur, ne in aliquam intemperiem erumpat: in eo elucet alacritas, si tristitia & mœrore vulneratus, in spirituali Dei consolatione acquiescit.

1 Pet. 4. v. 12, 13, 14.
1 Tim. 4. vers. 10.
2 Cor. 6:8.

Hilaritas autem stupida non requiritur, sed qua sub onere gemat & patienter expectet Dominum.

Hujus conflictus descriptio ex Apostolo verbis desumpta.

9. Hunc conflictum, quem adversus naturalem doloris sensum sustinent fideles, dum patientiæ ac moderationi student, eleganter descripsit Paulus his verbis, *In omnibus premimur, at non anxii reddimur: laboramus, at non destituimur: persequutionem patimur, at in ea non deserimur: dejicimur, at non perimus.* Vides ut patienter ferre crucem, non sit prorsus obstupescere & omni doloris sensu privari, quemadmodum Stoici magnanimum hominem stulte olim descripserunt, qui exuta humanitate, rebus adversis perinde ac prosperis, tristibus perinde ac lætis afficeretur. Et quid ista sublimi sapientia profecerunt? nempe simulachrum patientiæ depinxerunt, quod neque repertum est unquam inter homines, neque extare potest. Quin potius dum nimis exactam ac præcisam patientiam habere volunt, ejus vim sustulerunt è vita humana. Nunc quoque sunt inter Christianos novi Stoici, quibus non modo gemere ac flere, sed tristari quoque & sollicitum esse vitiosum est. Atque hæc quidem paradoxa fere ab otiosis hominibus procedunt, qui speculando magis quam agendo se exercentes, nihil quam talia paradoxa parere nobis queunt. At nihil nobis cum ferrea ista Philosophia, quam magister ac dominus noster non verbo tantum, sed exemplo etiam suo damnavit. Nam & suis & aliorum malis ingemuit & illachrymavit: nec aliter discipulos suos instituit. *Mundus*, inquit, *gaudebit: vos autem lugebitis ac flebitis.* Ac, nequis vitio id verteret, proposito edicto beatos pronunciavit qui lugent: nec mirum. Nam si improbantur omnes lachrymæ, quid de Domino ipso judicabimus, cujus è corpore sanguineæ lachrymæ distillarunt? Si quælibet formido infidelitatis notatur, quo loco habebimus horrorem illum quo non leviter consternatum fuisse legimus? si omnis tristitia displicet, quomodo placebit quod animam suam fatetur esse tristem usque ad mortem?

2 Cor. 4:8.

Stoicorum vanitati opposita.

Christi authoritate & exemplo illustrata.

Joan. 16. vers. 20.
Mat. 5: 4.
Luc. 22. vers. 44.

Electorum Dei perpetuâ experientia & testimonio comprobata.

10. Hæc eo dicere volui ut pios animos à desperatione revocarem, ne studio patientiæ ideo protinus renuncient, quod naturalem doloris affectum exuere non possunt. Quod necesse est evenire iis, qui ex patientia stuporem, ex homine forti & constanti stipitem faciunt. Sanctis enim tolerantiæ laudem defert Scriptura, dum ita malorum duritia affliguntur, ut non frangantur nec concidant: ita amaritudine pungantur, ut simul perfundantur spirituali gaudio: ita premuntur anxietate, ut Dei consolatione exhilarati respirent. Interim versatur in eorum cordibus illa repugnantia, quod naturæ sensus, quæ sibi sentit adversa, refugit atque horret: pietatis autem affectus ad obedientiam divinæ voluntatis etiam per has difficultates contendit. Hanc repugnantiam expressit Dominus, quum ita loqueretur Petro, *Quum esses junior, cingebas te, & ambulabas quo libebat. Quum autem senueris, præcinget te alius, & ducet quo non voles.* Non est sane verisimile, Petrum, quum necesse esset glorificare Deum per mortem, invitum ac restitantem eo tractum esse: alioqui parum haberet laudis ejus martyrium. Verum, utcunque cordis summa alacritate divinæ ordinationi pareret, quia tamen humanitatem non exuerat, duplici voluntate distringebatur. Nam dum cruentam illam mortem, quam erat obiturus, per se reputabat, ejus horrore perculsus, libenter effugisset. Rursum dum succurrebat Dei imperio se ad eam vocari, evicto ac proculcato timore, libenter atque adeo hilariter eam subibat. Hoc ergo studendum est, si Christi discipuli esse volumus, ut tanta Dei observantia atque obedientia imbuantur animi nostri, quæ contrarias omnes affectiones domare ac subjugare ejus ordinationi queat. Ita fiet ut quocunque vexemur crucis genere, in summis etiam animi angustiis patientiam constanter retineamus. Res enim ipsæ adversæ habebunt suam asperitatem qua mordeamur. Sic morbo afflicti, & ingemiscemus, & inquietabimur, & sanitatem expetemus: sic egestate pressi, sollicitudinis & tristitiæ aculeis perstringemur: sic ignominiæ, contemptus, & injuriæ dolore feriemur: sic in funeribus nostrorum debitas naturæ lachrymas exolvemus: sed hæc semper erit clausula, Atqui Dominus ita voluit: ergo ejus voluntatem sequamur. Imo inter ipsas doloris punctiones, inter gemitus & lachrymas, necesse est interveniat hæc cogitatio, quæ animum ad ea ipsa, quorum causa sic afficitur, alacriter ferenda inclinet.

Item, speciali exemplo Petri Apostoli.

Joan. 21. vers. 18.

Qualis sit patientia quæ à nobis requiritur.

Philosophica ac Christiana patientiæ discrimen.

11. Quoniam autem præcipuam crucis tolerandæ rationem à divinæ voluntatis consideratione sumpsimus, paucis definiendum est quid inter Philosophicam ac Christianam patientiam intersit. Equidem paucissimi ex Philosophis eo rationis conscenderunt, ut manu Dei nos exerceri per afflictiones intelligerent, & Deo hac in parte obtemperandum censerent: sed illi quoque ipsi non aliam afferunt rationem, nisi *quia ita necesse sit.* Quid autem istud est dicere nisi cedendum esse Deo, quia frustra contendas obluctari? Nam si Deo tantum paremus quia necesse est: si evadere liceat parere desinemus. Scriptura autem longe aliud in voluntate Dei considerare jubet, nempe justitiam primum & æquitatem: deinde salutis nostræ curam. Hujusmodi ergo ad patientiam sunt Christianæ exhortationes. Sive paupertas, sive exilium, sive carcer, sive contumelia, sive morbus, sive orbitas, seu quid aliud simile nos cruciat, cogitandum nihil istorum accidere nisi nutu ac providentia Dei. Porro ipsum nihil nisi justissimo ordine agere. Quid enim? annon innumera ac quotidiana nostra delicta promerentur severius ac gravioribus ferulis castigari, quam quæ nobis ab ejus clementia infliguntur? Annon æquissi-

Philosophica necessitatem obtendit, cui non possis resistere. Christiana justitiam Dei proponit & salutis nostræ curam.

Hujus discriminis diffusior explicatio.

æquissimum est carnem nostram domari, & veluti jugo assuefieri, ne libidinose pro suo ingenio ferociat? annon digna est justitia & veritas Dei cujus causa laboremus? Quod si indubia Dei æquitas in afflictionibus apparet, non possumus sine iniquitate vel obmurmurare vel obluctari. Non audimus jam illam frigidam cantionem, Cedendum, quia necesse est: sed vividam ac plenam efficaciæ præceptionem, Obtemperandum, quia resistere nefas est: Patienter ferendum, quoniam impatientia sit adversus Dei justitiam contumacia. Jam vero quia illud demum amabile nobis est, quod saluti ac bono nobis esse agnoscimus, hac etiam parte consolatur nos optimus Pater, dum asserit, se eo ipso quod nos cruce affligit, saluti nostræ consulere. Quod si salutares nobis tribulationes esse constat, cur non grato placidoque animo eas susciperemus? Quare eas patienter ferendo non succumbimus necessitati, sed bono nostro acquiescimus. Istæ, inquam, cogitationes faciunt, ut quantum animi nostri contrahuntur in cruce, naturali acerbitatis sensu, tantum spirituali lætitia diffundantur. Unde & gratiarum actio sequitur, quæ nulla sine gaudio esse potest. Quod si laus Domini, & gratiarum actio nonnisi ab hilari lætoque pectore emanare potest: nihil autem est quod eam interpellare in nobis debeat: hinc apparet quam necessarium sit, crucis amaritudinem spirituali gaudio temperari.

CAP. IX.

De meditatione futuræ vitæ.

Partes capitis

1. *Præcipua crucis utilitas ea est, quod nos variis modis tum ad præsentis vitæ contemptum assuefacit, tum ad futuræ meditationem excitat, sect. 1.2.*
2. *Necesse est nos ita vi abstrahi ex præsenti vita, ut illam neque fugiamus, neque odio prosequamur: sed futuræ desiderio præsentem alacriter in morte deseramus, cum bona summi nostri Imperatoris venia, sect. 3.4.*
3. *Infirmitatis nostræ mortem formidantis descriptio, correctio, & tuta remedia, sect. 5.6.*

Dei suos affligentis consilium.

QUocunque autem tribulationis genere premamur, respiciendus semper est hic finis, ut assuescamus ad præsentis vitæ contemptum, indeque ad futuræ meditationem excitemur. Quoniam enim optime novit Deus quantopere in belluinum mundi hujus amorem simus natura inclinati, aptissimam rationem adhibet ad nos retrahendos & torporem excutiendum, ne nimis tenaciter in eo amore inhærescamus. Nemo quidem est nostrûm qui non videri cupiat ad cælestem immortalitatem toto vitæ curriculo aspirare & eniti. Pudet enim nos nulla re antecellere brutas pecudes: quarum conditio nihilo nostra inferior futura esset, nisi spes æternitatis post mortem nobis superesit. Verum si consilia, studia, facta cujusque examines, nihil aliud illic videbis quam terram. Inde autem stupiditas, quod mens nostra fulgore inani opum, potentiæ, honorum, perstricta hebetatur, ne longius cernat. Cor etiam avaritia, ambitione, libidine occupatum degravatur, ne altius assurgat. Denique tota anima carnis illecebris irretita, felicitatem in terra suam quærit. Huic malo ut occurrat Dominus, assiduis miseriarum documentis suos de præsentis vitæ vanitate edocet. Ergo ne altam sibi & securam pacem in ea promittant: vel bellis, vel tumultibus, vel latrociniis, vel aliis injuriis inquietari sæpe infestarique permittit. Ne aviditate nimia fluxis & caducis divitiis inhient, aut in iis quas possident acquiescant: nunc exilio, nunc sterilitate terræ, nunc incendio, nunc aliis modis ad inopiam eos redigit, aut certe in mediocritate continet. Ne nimium placide in bonis conjugii delicientur: aut uxorum improbitate vexari facit, aut mala progenie ipsos humiliat, aut orbitate affligit. Quod si in his omnibus indulgentior illis est, ne tamen vel stulta gloria intumescant, vel confidentia exultent, morbis & periculis ob oculos illis ponit quam instabilia sint ac evanida quæcunque mortalitati obnoxia sunt bona. Tum ergo demum rite proficimus crucis disciplina, ubi discimus hanc vitam, quum in se æstimatur, inquietam, turbulentam, innumeris modis miseram, nulla ex parte plane beatam esse: omnia quæ æstimantur ejus bona, incerta, fluida, vana, multisque admixtis malis vitiata esse: atque ex eo simul constituimus, nihil hic quærendum aut sperandum quam certamen: attollendos in cælum oculos, ubi de corona cogitamus. Sic enim habendum est, nunquam serio ad futuræ vitæ desiderium ac meditationem erigi animum, nisi præsentis contemptu ante imbutus fuerit.

1. Vult assuescamus ad præsentis vitæ contemptum.

Cujus amore insanimus.

Quem amorem variis afflictionum variarum pharmacis extinguit.

2. In cælum attollamus oculos ad coronam immortalem.

2. Siquidem inter ista duo nihil medium est: aut vilescat nobis terra oportet, aut intemperato amore sui vinctos nos detineat. Proinde siqua æternitatis cura est, huc diligenter incumbendum ut malis istis compedibus nos explicemus. Porro quoniam plurimas blanditias habet præsens vita quibus nos pelliciat: multam amœnitatis, gratiæ, suavitatis speciem qua nos demulceat: magnopere nostra refert, identidem nos avocari, ne talibus lenociniis fascinemur. Quid enim, obsecro, fieret, si perpetuo bonorum ac felicitatis concursu hic frueremur: quum assiduis malorum stimulis non possimus satis expergefieri ad reputandam ejus miseriam? Vitam humanam fumi vel umbræ instar esse, non modo eruditis notum est, sed vulgus quoque hominum proverbium nullum magis tritum habet: & quia rem esse videbant in primis cognitu utilem, multis insignibus sententiis commendarunt. Verum nulla fere res est quam vel negligentius expendamus vel minus meminerimus: omnia enim molimur perinde atque immortalitatem nobis in terra constituentes. Si effertur funus aliquod, vel inter sepulchra ambulamus, quia tunc oculis obversatur mortis simulachrum, egregie, fateor, de vitæ hujus vanitate philosophamur. Quanquam ne id quidem facimus perpetuo: plerumque enim nihil nos afficiunt ista omnia. Verum ubi accidit, momentanea est Philosophia, quæ simulatque terga vertimus, evanescit, ac ne minimum quidem post se recordationis vestigium relinquit: denique non aliter effluit atque theatralis plausus in jucundo aliquo spectaculo. Neque enim mortis tantum, sed mortalitatis quoque ipsius obliti, acsi nullus unquam de ea rumor ad nos pervenisset, in supinam terrenæ immortalitatis securitatem revolvimur. Siquis interim proverbium occinat, *hominem animal esse ἐφήμερον*, fatemur id quidem: sed adeo nulla attentione, ut perpetuitatis cogitatio nihilominus animis insideat. Quis ergo neget, nobis omnibus summum operæpretium esse, non dico verbis admoneri, sed quibuscunque fieri potest experimentis convinci de misera terrestris vitæ conditione: quando vix convicti etiam desinimus prava stultaque ejus admiratione obstupescere, acsi ultimam bonorum metam in se contineret? Quod si necesse habet Deus

Qui præsentis vitæ amore detinetur, futuram meditari haud facile potest.

Id confirmant prosperitatis incommoda.

Humani judicii cæcitas.

Momentanea etiam eorum Philosophia, qui meliores vitæ desiderio tenentur.

Conclusio, necessariam esse crucem, qua pii ad futuræ vitæ meditationem & amorem excitantur.

Deus nos erudire: nostri vicissim officii est auscultare vocanti, & torporem nostrum vellicanti: ut contempto mundo ad futuræ vitæ meditationem toto pectore contendamus.

Veruntamen præsens vita non est detestanda, quum sit divinæ benevolentia erga pios testimonium.

3. Sed enim ad talem præsentis vitæ contemptum sese assuefaciant fideles, qui neque ejus odium generet, nec adversus Deum ingratitudinem. Siquidem hæc vita, utcunque infinitis miseriis referta sit, censetur tamen merito inter non aspernandas Dei benedictiones. Quare si nihil in ea recognoscimus divini beneficii, rei jam sumus non parvæ in Deum ipsum ingratitudinis. Præsertim vero fidelibus testimonium esse debet divinæ benevolentiæ: quando ad salutem eorum promovendam tota est destinata. Prius enim quam æternæ gloriæ hæreditatem nobis palam exhibeat, minoribus documentis se nobis Patrem vult declarare: ea sunt quæ quotidie ab ipso nobis conferuntur bona. Quum ergo nobis serviat vita hæc ad intelligendam Dei bonitatem, fastidiemusne eam quasi nullam boni micam in se haberet? Hunc igitur sensum atque affectum induere nos oportet, ut ipsam reponamus inter minime respuenda divinæ benignitatis dona. Nam si deessent Scripturæ testimonia (quæ plurima sunt & clarissima) ipsa quoque natura nos hortatur ad reddendam Domino gratiarum actionem, quod in ejus lucem nos protulit, quod usuram nobis concedit, quod omnia ad eam conservandam necessaria præsidia largitur. Et multo illa major est ratio, si reputamus in ea nos ad gloriam regni cælestis quodammodo præparari. Sic enim Dominus ordinavit, ut qui olim coronandi sunt in cælo, certamina prius in terris obeant, ne triumphent nisi superatis belli difficultatibus, & parta victoria. Deinde altera: quod variis beneficiis divinæ benignitatis suavitatem delibare in ea incipimus: quo spes ac desiderium nostrum acuatur ad plenam ejus revelationem expetendam. Ubi constitutum illud fuerit, divinæ clementiæ munus esse, quod terrenam vitam vivimus, cujus gratia ut sumus illi obligati, ita memores gratosque esse oportere: tum opportune descendemus ad considerandam miserrimam ejus conditionem: quo scilicet extricemur à nimia ejus cupiditate, ad quam, ut dictum est, ultro natura propendemus.

Præterea, nos ad gratiarum actionem Deo Opt. Max. reddendam hortatur & impellit.

Post certamina enim in terris victoriam & coronam electis in cælo repositam.

Tædium vitæ præsentis quomodo temperandum.

4. Porro quicquid detrahitur pravo ejus amori, debet melioris vitæ desiderio accedere. Fateor sane verissime sensisse eos, quibus visum est *optimum non nasci: proximum, quam citissime aboleri.* siquidem Dei lumine & vera religione destituti, quid in ea cernere poterant non infaustum ac tetrum? Nec sine ratione illi, qui natales suorum mœrore ac lachrymis, funera solenni gaudio prosequebantur. sed id faciebant sine profectu: quia recta fidei doctrina orbati, non videbant quomodo piis in bonum cedat, quod per se nec beatum nec desiderabile est. itaque judicium suum desperatione terminabant. Hic ergo sit scopus fidelium in æstimanda mortali vita; ut dum intelligunt nihil per se quam miseriam esse, eo alacriores & magis expediti totos se ad futuræ illius & æternæ meditationem conferant. Ubi ad eam comparationem ventum est, tum vero illa non modo secure negligi potest, sed præ hac penitus contemnenda est ac fastidienda. Nam si cælum patria est, quid aliud terra quam exilium? Si migratio è mundo est in vitam ingressus, quid aliud mundus quam sepulchrum? in ipso manere quid aliud quam in morte demersum esse? Si liberari à corpore, est asseri in solidam libertatem, quid aliud est corpus quam carcer? Si Dei præsentia frui suprema felicitatis summa est, nonne ea carere miserum? Atqui donec è mundo evaserimus, *peregrinamur à Domino.* Ergo si cum cælesti vita terrena comparetur, non dubium quin facile & contemnenda & proculcanda sit. Odio certe habenda nunquam est, nisi quatenus nos peccato tenet obnoxios: quanquam ne illud quidem odium proprie in ipsam convertendum est. Utcunque sit, nos tamen ita ejus vel tædio, vel odio affici decet, ut finem ejus desiderantes, parati quoque simus ad arbitrium Domini in ea manere: quo scilicet tædium nostrum sit procul ab omni murmure & impatientia. Est enim instar stationis, in qua nos Dominus collocavit, tamdiu nobis conservanda quoad ille revocarit. Deflet quidem sortem suam Paulus, quod voto suo diutius corporis vinculis alligatus teneatur, & suspirat ardenti redemptionis desiderio: nihilominus, ut Dei imperio pareat, paratum se ad utrumque profitebatur: quia se id Deo debere agnoscit, ut nomen ejus *vel per mortem, vel vitam glorificet.* ipsius autem est statuere quid maxime ad gloriam suam expediat. Itaque si *Domino vivere ac mori* nos decet, ejus arbitrio relinquamus mortis vitæque nostræ terminum: sed ita, ut & illius studio flagremus, & in meditatione simus assidui: hanc vero præ futura immortalitate contemnamus, & ob peccati servitutem ei renunciare, quoties Domino placuerit, optemus.

Scopus fidelium in ea æstimanda.

Præsentis & futuræ collatio.

2 Cor. 5:6.

Quatenus præsens vita odio est habenda.

Ex qua non sine Dei arbitrio exire licet.

Phil. 1: 23. Rom. 7. vers. 24.

Phil. 1: 20.

Rom. 14. v. 7, 8.

5. Hoc vero portenti simile, quod pro illo mortis desiderio, tanta ejus formidine tenentur multi, qui se Christianos esse jactant, ut ad quamlibet ejus mentionem contremiscant, velut rei penitus ominosæ & infaustæ. Equidem non est mirum si naturalis sensus in nobis exhorrescat, audita nostri dissolutione. At istud nullo modo ferendum, non esse in pectore Christiano pietatis lumen, quod majori consolatione qualemcunque illum timorem superet ac supprimat. Nam si cogitemus hoc instabile, vitiosum, corruptibile, caducum, emarcidum, putre corporis nostri tabernaculum ideo dissolvi, ut in firmam, perfectam, incorruptibilem, cælestem denique gloriam mox instauretur: annon ardenter fides expetere coget quod natura reformidat? Si cogitemus per mortem ab exilio nos revocari, ut patriam, & cælestem patriam incolamus, an nihil inde solatii consequemur? At nihil est quod non permanere appetat. Fateor sane: atque ideo ad futuram immortalitatem respiciendum nobis contendo, ubi stata conditio obtingat, quæ in terra nusquam apparet. Optime enim Paulus fideles alacriter ad mortem pergere docet, *non* quia velint *exui*, *sed* quia *superindui cupiant.* An vero bruta animalia, atque adeo inanimæ ipsæ creaturæ usque ad ligna & lapides, præsentis suæ vanitatis sibi consciæ, in ultimum resurrectionis diem intentæ erunt, ut cum filiis Dei à vanitate eximantur: nos & ingenii luce præditi, & supra ingenium, Dei Spiritu illuminati, quum de essentia nostra agitur, non attollemus animos ultra hanc terræ putredinem? Verùm non est hujus instituti aut loci contra tantam hanc perversitatem agere. Et jam initio professus sum me locorum communium fusiorem tractationem hic minime velle suscipere. Ego hujusmodi timidulis animis suaderem, ut Cypriani libellum de mortalitate legerent, nisi digni essent qui ad Philosophos ablegarentur: ut inspecto, quem illi præ se ferunt, mortis contemptu, erubescere incipiant. Hoc tamen habeamus constitutum, neminem bene in Christi schola profecisse, nisi qui & mortis, & ultimæ resurrectionis diem cum gaudio expectet. Nam & hac nota fideles universos describit Paulus, & Scripturæ familiare est, quoties solidæ lætitiæ argumentum proponere vult, eo nos revocare. *Exultate*, inquit Dominus, *& levate capita vestra: appropinquat enim redemptio vestra.* An rationabile, quæso, est, ut quod ille tantum valere voluit ad exultationem & alacritatem in nobis excitandam, nihil quam tristitiam ac consternationem pariat? Si ita est, quid adhuc eo quasi magistro gloriamur? Saniorem ergo mentem concipiamus: atque, ut repugnet cæca & stupida carnis cupidi-

Contra, damnantur Christiani, qui ad mortis nomen trepidant.

1. Ratio.

2. Altera.

Objectio. Responsio.

2 Cor. 5:2.

3. Tertia ratio, à comparatis. & a minori ad majus.

Rom. 8. vers. 19.

4. Quarta, à testimoniis.

5. Quinta, à vocatione & spe nostra.

Tit. 2: 13.

Luc. 21. vers. 28.

6. Sexta, à redemptionis fine.

cupiditas, non dubitemus adventum Domini non votis modo, sed gemitu etiam ac suspiriis, velut rem omnium faustissimam, expetere. Adveniet enim nobis redemptor, qui ab hoc immenso malorum & miseriarum omnium gurgite extractos, in beatam illam vitæ & gloriæ suæ hæreditatem inducat.

7. Septima, à vita præsentis consideratione. Rom 8. vers. 35. 1 Cor. 15. vers. 19. *8. Octava, à vita futura meditatione.*

6. Sic est sane: totam fidelium nationem, quamdiu terram inhabitant, oportet esse *tanquam oves mactationi destinatas*, quo Christo capiti suo conformentur. Deploratissimi ergo essent, nisi, in cælum mente erecta, superarent quicquid in mundo est, & præsentem rerum faciem trajicerent. Contra, ubi semel caput supra omnia terrena extulerint, etiamsi videant florentes impiorum opes & honores, si alta pace frui, si rerum omnium splendore ac luxu superbire, si deliciis omnibus affluere cernant: si præterea eorum improbitate pulsentur, si contumelias ab eorum fastu sustineant, si avaritia expilentur, si alia quavis libidine vexentur: non difficulter se in talibus quoque malis sustinebunt. Erit enim sub oculis dies ille, quo Dominus in regni sui quietem fideles suos recipiet, absterget ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suavitate pascet, in suæ altitudinis societatem evehet, denique felicitatis suæ participatione dignabitur. Impios vero illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam projiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiam fletu stridoreque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto; piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subjiciet. *Hæc enim est justitia* (teste Paulo) *dare miseris & injuste afflictis relaxationem, reddere vero afflictionem improbis qui pios affligunt, quum revelabitur Dominus Jesus à cælo.* Hæc profecto unica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit despondere animum, aut vanis mundi solatiis in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes confitetur, dum in præsenti impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere quam dum sanctuarium Dei ingressus, ad novissimum piorum ac malorum finem convertit oculos. Ut uno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam convertuntur.

Jes. 25: 8. Apoc. 7. vers. 17.

9. Postrema, ab impiorum exitus horrendi descriptione ducta. 2 Thes. 1. vers. 6. Psal. 73: 2. ibid. v. 17. *Conclusio.*

CAP. X.

Quomodo utendum præsenti vita, ejusque adjumentis.

Partes hujus capitis.

1. *Hujus doctrinæ necessitas ac utilitas: quæ extrema item nobis fugienda, si præsenti vita ejusque adjumentis recte uti cupimus*, sect. 1. & 2.
2. *Horum extremorum alterum, nempe carnis intemperies diligenter est compescenda, idque quatuor modis ordine descriptis*, sect. 3. 4. 5. & 6.

Quam necessaria sit hæc doctrina. Ratio.

TAlibus rudimentis probe nos simul instituit Scriptura quis rectus sit bonorum terrestrium usus: res in componenda vitæ ratione minime negligenda. Nam si vivendum est, utendum quoque necessariis vitæ adminiculis: nec fugere ea quoque possumus quæ videntur oblectationi magis quam necessitati inservire. Modum ergo tenere oportet, ut pura conscientia sive ad necessitatem sive ad oblectamentum utamur. Eum Dominus verbo suo præscribit, quum docet, vitam præsentem quandam peregrinationem suis esse, qua in cæleste regnum contendunt. Si per terram transeundum est duntaxat, non dubium quin eatenus utendum sit ejus bonis, ut cursum nostrum juvent potius quam morentur. Ideo non abs re suadet Paulus *hoc mundo ita utendum esse quasi non utamur*: eodem animo emendas esse possessiones quo venduntur. Verum quia lubricus est hic locus, & utramque in partem proclivis ad lapsum, studeamus pedem figere ubi tuto stare liceat. Fuerunt enim nonnulli, boni & sancti alioqui homines, qui quum viderent intemperiem ac luxuriam effreni libidine perpetuo evagari nisi severius coerceatur, corrigere autem tam perniciosum malum cuperent: quæ una illis occurrebat ratio, corporeis bonis uti homini permiserunt, quatenus necessitatis interesset. Pium quidem consilium: sed impendio austeriores fuerunt. Nam (quod est valde periculosum) arctiores laqueos induerunt conscientiis, quam quibus verbo Domini stringerentur. Necessitas porro illis est, ab omnibus abstinere quibus carere possis: ita secundum eos vix ad panem cibarium & aquam addere quicquam liceret. Aliorum major austeritas, qualis refertur de *Cratete Thebano*, qui opes suas in mare projecit: quia nisi perirent, perditum se ab illis iri putabat. Multi autem hodie, dum prætextum quærunt quo in rerum externarum usu carnis intemperies excusetur, & interim lascivienti viam sternere volunt: pro confesso assumunt quod minime illis concedo, nulla modificatione restringendam esse hanc libertatem: sed permittendum cujusque conscientiæ ut usurpet quantum sibi licere videat. Equidem fateor nec debere nec posse conscientias statis præcisisque legum formulis hic alligari: sed quum Scriptura generales legitimi usus tradat regulas, secundum illas certe limitandus nobis est.

Usus bonorum vitæ præsentis. 1 Cor. 7. v. 30. 31. *Extrema fugienda. 1. Nimia austeritas.* Plutarch. lib. de vitando ære ali. Philostr. in vita Apoll. *2. Carnis intemperies & lascivia.*

2. Sit hoc principium, usum donorum Dei non aberrare, quum in eum finem refertur in quem illa nobis auctor ipse creavit ac destinavit: siquidem in bonum nostrum creavit, non in perniciem. Quamobrem nemo iter rectius tenebit quam qui diligenter finem hunc intuebitur. Jam si reputemus, quem in finem alimenta creaverit, reperiemus non necessitati modo, sed oblectamento quoque ac hilaritati voluisse consulere. Sic in vestibus, præter necessitatem, finis ei fuit decorum & honestas. In herbis, arboribus, & frugibus, præter usus varios, aspectus gratia, & jucunditas odoris: nisi enim id verum esset, non recenseret Propheta inter beneficia Dei, quod *vinum lætificat cor hominis, quod oleum splendidam ejus faciem reddit.* Non commemorarent passim Scripturæ, ad commendandam ejus benignitatem, ipsum ejusmodi omnia dedisse hominibus. Et ipsæ naturales rerum dotes satis demonstrant quorsum & quatenus frui liceat. An vero tantam floribus pulchritudinem indiderit Dominus, quæ ultro in oculos incurreret: tantam odoris suavitatem, quæ in olfactum influeret: & nefas erit vel illos pulchritudine, vel hunc odoris gratia affici? Quid? annon colores sic distinxit ut alios aliis faceret gratiores? Quid? annon auro & argento, ebori ac marmori gratiam attribuit, qua præ aliis aut metallis aut lapidibus pretiosa redderentur? Denique annon res multas, citra necessarium usum, commendabiles nobis reddidit?

Quod ad primum attinet, Deus tot bona creando, non modo necessitati nostræ, sed oblectamento quoque ac hilaritati consuluit. *Confirmatio, à dicto Prophetæ.* Psal. 104. vers. 15. *Ab experientia ipsa.*

3. Facessat ergo inhumana illa Philosophia, quæ dum nullum nisi necessarium usum concedit ex creaturis,

Nimia igitur hæc austeritas explodenda est.

turis, non tantum maligne nos privat licito beneficentiæ divinæ fructu: sed obtinere non potest, nisi hominem cunctis sensibus spoliatum in stipitem redegerit. Sed non minus diligenter altera ex parte occurrendum est carnis libidini: quæ nisi in ordinem cogitur, sine modo exundat: & habet (ut dixi) suos suffragatores, qui sub prætextu concessæ libertatis, nihil non illi permittunt. Primo frenum illi unum injicitur, si statuatur, ideo condita nobis esse omnia, ut cognoscamus auctorem, ac ejus indulgentiam erga nos gratiarum actione prosequamur. Ubi gratiarum actio, si te epulis aut vino ita ingurgites ut vel obstupescas, vel inutilis reddaris ad pietatis tuæque vocationis officia? Ubi Dei recognitio, si caro ex nimia abundantia in fœdam libidinem ebulliens, mentem impuritate sua inficit, nequid recti aut honesti cernas? Ubi in vestibus gratitudo erga Deum, si sumptuoso earum ornatu & nos admiremur, & alios fastidiamus? si elegantia & nitore ad impudicitiam nos comparemus? Ubi recognitio Dei, si in earum splendorem defixæ sint mentes? nam totos suos sensus multi sic deliciis addicunt, ut mens obruta jaceat: multi marmore, auro, picturis ita delectantur ut marmorei fiant, vertantur quasi in metalla, similes sint pictis figuris. Nidor culinæ vel odorum suavitas alios obstupefacit, nequid spirituale olfaciant. Id quoque ipsum in reliquis videre est. Quamobrem constat hic jam abutendi licentiam aliquantum cohiberi, & confirmari illam Pauli regulam, *ne carnis curam agamus ad ejus concupiscentias*, quibus si nimium conceditur, sine modo vel temperie ebulliunt.

Nec minus diligenter carnis lascivia.

1. Sciendum, creaturas nos ad Creatoris cognitionem, amorem & honorem revocare.

Quod præstare nequit ab impiis, qui terrenis istis intemperanter abutuntur.

Rom. 13. vers. 14.

4. Sed nulla certior aut expeditior via est, quam quæ nobis fit à præsentis vitæ contemptu & cœlestis immortalitatis meditatione. Inde enim consequuntur duæ regulæ, ***ut qui utuntur hoc mundo, perinde affecti sint, acsi non uterentur: qui uxores ducunt, acsi non ducerent: qui emunt, acsi non emerent***, quemadmodum Paulus præcipit. Deinde ut non minus placide ac patienter penuriam, quam moderate abundantiam ferre noverint. Qui præscribit utendum hoc mundo tanquam non utaris, non modo in cibo & potu, gulæ intemperiem; in mensis, ædificiis, vestibus nimiam mollitiem, ambitionem, superbiam, fastum, morositatem exscindit: sed omnem curam atque affectionem, quæ te vel abducat, vel impediat à cœlestis vitæ cogitatione & excolendæ animæ studio. Atqui vere illud olim à Catone dictum est, *Cultus magnam curam, magnam virtutis esse incuriam*: & veteri proverbio usurpatum, Eos qui multum in corporis cura occupantur, fere animæ esse negligentes. Ergo ut ad certam formulam non exigenda sit fidelium in rebus externis libertas, huic tamen certe legi subjecta est, ut quam minimum sibi indulgeant: contra, perpetua animi intentione sibi instent ad rescindendum omnem supervacuæ copiæ apparatum, nedum coercendam luxuriam: ac diligenter caveant ne ex adjumentis sibi faciant impedimenta.

2. Externa hæc omnia contemnenda, quatenus ad vitæ cœlestis meditationem expedit.

1 Cor. 7. vers. 29, 30, 31.

Hac meditatio nimio rerum creatarum amore extinguitur.

Primum, intemperantia.

5. Altera regula erit, ut quibus res angustæ sunt ac tenues, patienter carere noverint, ne immodica earum cupiditate sollicitentur: quam moderationem qui tenent, non mediocriter in schola Domini profecerunt. Quemadmodum vix habere potest quo se discipulum Christi esse probet, qui non hac in parte aliquatenus saltem profecerit. Nam præterquam quod rerum terrenarum appetentiam consectantur pleraque alia vitia: qui impatienter fert penuriam, contrarium etiam in abundantia morbum ut plurimum prodit. Hoc intelligo, quod qui sordida veste erubescet, pretiosa gloriabitur; qui tenui cœnula non contentus, lautioris desiderio inquietabitur, intemperanter quoque lautitiis illis abutetur, si contingant: qui privatam humilemque conditionem difficulter feret ac inquieto animo, si ad honores conscendat à fastu haudquaquam abstinebit. Huc ergo contendant omnes quibus non fictum pietatis studium est, ut discant, Apostoli exemplo, *saturari & esurire; abundare, & penuriam pati.* Habet præterea Scriptura & tertiam regulam, qua rerum terrenarum usum modificat: de qua nonnihil dictum est, quum præcepta charitatis tractaremus. Statuit enim, omnes illas sic esse datas nobis Dei benignitate, & in commodum nostrum destinatas, ut sint velut deposita quorum reddenda sit olim ratio. Sic ergo dispensare oportet, ut assidue auribus nostris insonet vox illa, *Redde rationem villicationis tuæ.* Simul occurrat, à quo ejusmodi ratio exigatur, nempe ab eo qui ut abstinentiam, sobrietatem, frugalitatem, modestiam tantopere commendavit: luxum, superbiam, ostentationem, vanitatem denique execratur. cui non alia bonorum dispensatio approbatur quam quæ sit cum charitate conjuncta: qui delicias quaslibet, quæ à castitate ac puritate hominis animum abstrahunt, vel mentem caligine hebetant, ore suo jam condemnavit.

Deinde impatientia, & immodica appetentia.

Remedium adversus hæc mala.

Phil 4. 12.

3. Creaturæ in nostrum usum ita deputatæ sunt, ut simus de eis rationem reddituri justo judici, qui abusum omnem damnavit.

6. Postremo est illud notabile, quod Dominus unumquemque nostrûm in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem intueri jubet. Novit enim quanta inquietudine ferveat humanum ingenium, quam desultoria levitate huc atque illuc feratur, quam cupida sit, ad res diversas simul amplexandas, ejus ambitio. Ergo, ne stultitia & temeritate nostra, omnia sursum deorsum miscerentur, distinctis vitæ generibus sua cuique officia ordinavit. Ac nequis temere suos fines transiliret, ejusmodi vivendi genera *vocationes* appellavit. Suum ergo singulis vivendi genus est quasi statio à Domino attributa, ne temere toto vitæ cursu circumagantur. Adeo autem necessaria est ista distinctio, ut actiones omnes nostræ inde coram ipso æstimentur, ac sæpe quidem longe aliter quam pro humanæ ac Philosophicæ rationis judicio. Nullum magis præclarum facinus habetur, etiam apud Philosophos, quam liberare tyrannide patriam: atqui voce cœlestis arbitri aperte damnatur qui privatus manum tyranno intulerit. Verum nolo in recensendis exemplis immorari. satis est si noverimus vocationem Domini, esse in omni re bene agendi principium ac fundamentum: ad quam qui se non referet, nunquam rectam in officiis viam tenebit. Poterit forte interdum nonnihil in speciem laudabile designare: sed illud qualecunque sit in conspectu hominum, apud Dei thronum respuetur. deinde in ipsis vitæ partibus nulla erit symmetria. Proinde tum optime composita erit tua vita, quum ad hunc scopum dirigetur. quia nec quisquam propria temeritate impulsus, plus tentabit quam ferat sua vocatio: quia sciet fas non esse transilire suas metas. Qui obscurus erit privatam vitam non ægre colet, ne gradum in quo divinitus locatus erit deserat. Rursum hæc erit curis, laboribus, molestiis aliisque oneribus non parva levatio, dum quisque sciet Deum in his omnibus sibi esse ducem. Libentius magistratus partes suas obibit, paterfamilias se ad officium astringet, quisque in suo vitæ genere incommoda, sollicitudines, tædia, anxietates perferet ac vorabit, ubi persuasi fuerint onus cuique à Deo esse impositum. Hinc & eximia consolatio nascetur, quod nullum erit tam sordidum ac vile opus quod (modo tuæ vocationi pareas) non coram Deo resplendeat & pretiosissimum habeatur.

4. Deus unumquemque nostrûm in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem intueri jubet, nequid temere aut dubia conscientia tentemus.

Utilitas & usus hujus doctrinæ.

Eximia consolatio.

CAP. XI.

De justificatione fidei, ac primo de ipsa nominis & rei definitione.

Hoc capite & septem sequentibus orthodoxa de Justificatione fidei doctrina explicatur, refutatis erroribus oppositis. Possunt autem hoc ordine ita connecti, ut caput 11. rem ipsam asserat: quatuor proxime succedentia, justitiam operum destruendo, fidei justitiam confirment, singula secundum eam rationem quam in suis quæque titulis præ se ferunt. nempe 12. à descriptione perfectæ justitiæ. 13. à duobus quæ cavenda sunt. 14. à consideratione initii & progressus sanctificationis in renatis. 15. à duobus pessimis effectis quæ justitiam operum continuo comitantur.

Tria reliqua sunt refutatoria. 16. calumnias adversariorum discutit. 17. argumentis respondet quæ ex promissionibus vel Legis, vel Evangelii ducuntur. 18. refellit ea quibus ex promissa mercede colligitur operum justitia.

Porro tres præcipuæ sunt partes hujus capitis.

1. *De loquutionibus, quæ in hac tractatione occurrunt, disputat, sect. 1. 2. 3. & 4.*
2. *Osiandri delirium de essentiali justitia impugnat, à 5. sect. ad 13.*
3. *A sect. 13. ad finem capitis contra justitiam operum fidei justitiam erigit.*

Doctrina de regeneratione Justificationis locus conjunctus explicatur. lib. 2. c. 6. & 7. lib. 3. ab inioo usque ad hunc locum.

JAm mihi satis diligenter exposuisse supra videor, quomodo hominibus à Lege maledictis unicum recuperandæ salutis restet in fide subsidium. Rursum quid fides ipsa sit, & quæ in hominem Dei beneficia conferat, & quos in eo fructus edat. Summa autem hæc fuit, Christum nobis Dei benignitate datum, fide à nobis apprehendi ac possideri, cujus participatione duplicem potissimum gratiam recipiamus: nempe ut ejus innocentia Deo reconciliati, pro judice jam propitium habeamus in cælis Patrem: deinde ut ejus Spiritu sanctificati, innocentiam puritatemque vitæ meditemur. Ac de regeneratione quidem, quæ secunda est gratia, dictum fuit quantum sufficere videbatur. Justificationis ratio levius ideo attacta est, quoniam ad rem pertinebat intelligere primum & quam otiosa non sit à bonis operibus fides, qua sola gratuitam justitiam, Dei misericordia obtinemus: & qualia sint sanctorum bona opera, in quibus pars hujus quæstionis versatur. Ea ergo nunc penitus discutienda:

Hujus autem notitia duplici nomine admodum est necessaria.

& ita discutienda ut meminerimus præcipuum esse sustinendæ religionis cardinem: quo majorem attentionem curamque afferamus. Nisi enim primum omnium, quo sis apud Deum loco, & quale de te sit illius judicium, tenes: ut nullum habes stabiliendæ salutis fundamentum, ita nec erigendæ in Deum pietatis. Sed necessitas cognoscendi melius ex cognitione ipsa elucescet.

Quam ut facilius assequamur, traditur definitio vocum. *1. Justificari coram Deo.*

2. Porro ne impingamus in ipso limine (quod fieret si de re incognita disputationem ingrederemur) primum explicemus, quid sibi velint istæ loquutiones, *Hominem coram Deo justificari*, *Fide justificari vel operibus*. *Justificari coram Deo* dicitur, qui judicio Dei & censetur justus, & acceptus est ob suam justitiam: siquidem ut Deo abominabilis est iniquitas, ita nec peccator in ejus oculis potest invenire gratiam, quatenus est peccator & quamdiu talis censetur. Proinde ubicunque peccatum est, illic etiam se profert ira & ultio Dei. Justificatur autem qui non loco peccatoris, sed justi habetur, eoque nomine consistit coram Dei tribunali, ut peccatores omnes corruunt. Quemadmodum si reus innocens ad tribunal æqui judicis adducatur, ubi secundum innocentiam ejus judicatum fuerit, justificatus apud judicem dicitur: sic apud Deum justificatur qui numero peccatorum exemptus, Deum habet

2. Justificari operibus.

suæ justitiæ testem & assertorem. *Justificari* ergo *operibus* ea ratione dicetur in cujus vita reperitur ea puritas ac sanctitas, quæ testimonium justitiæ apud Dei thronum mereatur: seu qui operum suorum integritate, respondere & satisfacere illius judicio

3. Justificari fide.

queat. Contra *justificabitur ille fide*, qui operum justitia exclusus, Christi justitiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non ut peccator, sed tanquam justus apparet. Ita nos justificatio-

Definitio rei.

nem simpliciter interpretamur acceptionem, qua nos Deus in gratiam receptos, pro justis habet. Eamque in peccatorum remissione ac justitiæ Christi imputatione positam esse dicimus.

Vocis (Justificari) multiplex significatio.

3. In hujus rei confirmationem extant multa & clara Scripturæ testimonia. Principio hanc esse propriam & usitatissimam verbi significationem negari non potest. Sed quia nimis longum esset locos omnes colligere & inter se conferre, satis sit lectores monuisse: per se enim facile observabunt. Paucos tantum producam, ubi hæc, de qua loquimur, justificatio nominatim tractatur.

Prima, laudem Deo & veritati tribuere. Luc. 7. v. 29. 35.

Primum ubi narrat Lucas plebem Christo audito *justificasse Deum*, & ubi pronunciat Christus *sapientiam justificari à filiis suis*, non significat illic justitiam conferre, quæ manet semper integra apud Deum, quamvis totus mundus eripere conetur: neque hic etiam salutis doctrinam facere justam, quæ per se hoc habet: sed utraque loquutio tantundem valet, ac laudem Deo ejusque doctrinæ tribuere quam merentur.

2. Inanem justitiam ostentare. Luc. 16:15.

Rursum quum Pharisæis exprobrat Christus quod *seipsos justificent*, non intelligit acquirere justitiam recte agendo, sed ambitiose captare justitiæ qua vacui sunt famam. Hunc sensum melius intelligunt Hebraicæ linguæ periti: ubi etiam *scelesti* vocantur non modo qui sibi conscii sunt sceleris, sed qui judicium damnationis subeunt. Neque enim

1 Reg. 1. vers. 21.

Bethsabe, dum se & Solomonem dicit fore *scelestos*, crimen agnoscit: sed probro se & filium expositum iri conqueritur, ut numerentur inter reprobos & damnatos. Ex contextu tamen facile patet, verbum hoc, etiam dum Latine legitur, non posse aliter accipi, nempe *relative*, non autem ut qualitatem aliquam denotet.

3. Justitiam ex fide imputare. Gal. 3:8. Rom. 3. vers. 26. Rom. 4:5.

Quod vero ad causam præsentem attinet, ubi Paulus ait *Scripturam prævidisse quod ex fide justificet Gentes Deus*, quid aliud intelligas quam Deum justitiam ex fide imputare? Item, quum dicit *Deum justificare impium qui est ex fide Christi*, quis sensus esse potest, nisi fidei beneficio à damnatione liberare quam ipsorum impietas merebatur?

Rom. 8. v. 32. 33.

Apertius etiamnum in conclusione, dum sic exclamat, *Quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat: quis condemnabit? Christus est qui mortuus est: imo qui resurrexit, & nunc interpellat pro nobis.* Perinde enim est acsi diceret, Quis accusabit quos Deus absolvit? quis damnabit quos suo patrocinio Christus defendit? Justificare ergo nihil aliud est, quam eum qui reus agebatur, tanquam approbata innocentia à reatu absolvere.

Per & propter Christum.

Quum itaque nos Christi intercessione justificet Deus, non propriæ innocentiæ approbatione, sed justitiæ imputatione nos absolvit: ut pro justis in Christo censeamur, qui in nobis non sumus.

Prima confirmatio, a dicto Pauli. Actor. 13. vers. 38.

Sic Actorum 13. in concione Pauli, *Per hunc vobis annunciatur remissio peccatorum, & ab omnibus iis à quibus non potuistis justificari in Lege Mosis, omnis qui credit in eum, justificatur.* Vides post remissionem peccatorum, justifi-

catio-

cationem hanc velut interpretationis loco poni: vides aperte pro absolutione sumi: vides operibus Legis adimi: vides merum Christi beneficium esse: vides fide percipi: vides denique interponi satisfactionem, ubi dicit nos à peccatis justificari per Christum. Sic quum *publicanus* dicitur *justificatus è templo descendisse*, non possumus dicere aliquo operum merito consequutum esse justitiam. Hoc ergo dicitur, post impetratam peccatorum veniam, pro justo esse coram Deo habitum. Justus ergo fuit non operum approbatione, sed gratuita Dei absolutione. Quare eleganter Ambrosius, qui peccatorum confessionem vocat justificationem legitimam.

Et Christi. Luc 18. vers. 14.

in Ps. 118. Serm. 10.

Altera confirmatio, ex collatione aliarum vocum, quæ nomine justificationis gratuitam coram Deo justitiam per fidem in Christum intelligunt.

4. Atque ut omittamus contentionem de voce, rem ipsam si intuemur qualiter nobis describitur, nulla manebit dubitatio. Nam Paulus acceptionis nomine certe justificationem designat, quum dicit ad Ephesios 1: 5. *Destinati sumus in adoptionem per Christum, secundum beneplacitum Dei, in laudem gloriosæ ipsius gratiæ, qua nos acceptos vel gratiosos habuit.* Id enim ipsum vult quod alibi dicere solet, *Deum nos gratuito justificare.* Quarto autem capite ad Romanos, primum appellat justitiæ imputationem: nec eam dubitat in peccatorum remissione collocare. *Beatus homo*, inquit, *à Davide dicitur cui Deus accepto fert vel imputat justitiam sine operibus: sicut scriptum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, &c. Illic sane non de justificationis parte, sed de ipsa tota disputat. Ejus porro definitionem à Davide positam testatur, quum beatos esse pronunciat, quibus datur gratuita peccatorum venia. Unde apparet, justitiam hanc de qua loquitur, simpliciter reatus opponi. Sed ad hanc rem locus ille est omnium optimus, ubi hanc esse summam docet legationis Evangelicæ, *ut reconcilientur Deo*: quia ipse nos per Christum vult in gratiam recipere, *non imputando nobis peccata.* Sedulo expendant lectores totum contextum. nam paulo post exegetice addens, Christum, *qui peccati expers erat, factum esse pro nobis peccatum*: ut modum reconciliationis designet, non aliud haud dubie reconciliandi verbo intelligit, quam justificari. Nec sane quod alibi tradit staret, *obedientia Christi nos constitui justos*, nisi in ipso & extra nos justi reputamur coram Deo.

1. Acceptio. Rom. 3. vers. 23.
2. Justitiæ imputatio. Rom. 4 v. 6, 7, 8.
3. Remissio peccatorum.
4. Beatitudo.
5. Reconciliatio cum Deo. 2 Cor. 5. v. 18, 19. ibid. v. 21.
6. Justitia per obedientiam Christi. Rom. 5. vers. 19.

Altera pars capitis, Osiandri doctrinæ de essentiali justitia refellens.

1. Argumentum Osiandri. Responsio.

5. Verum quia Osiander monstrum nescio quod essentialis justitiæ invexit, quo etsi noluit abolere gratuitam justitiam, ea tamen caligine involvit, quæ pias mentes obtenebratas serio gratiæ Christi sensu privet: antequam ad alia transeo, hoc delirium refellere operæpretium est. Primo hæc speculatio meræ est jejunæque curiositatis. Multa quidem Scripturæ testimonia accumulat, quibus Christum probet unum esse nobiscum, & nos vicissim cum ipso: quod probatione non indiget: sed quia non observat hujus unitatis vinculum, seipsum illaqueat. Nobis vero omnes ejus nodos expedire facile est, qui tenemus nos cum Christo uniri arcana Spiritus ejus virtute. Conceperat vir ille quiddam affine Manichæis, ut essentiam Dei in homines transfundere appeteret. Hinc aliud ejus commentum, Adam fuisse formatum ad imaginem Dei: quia jam ante lapsum destinatus erat Christus exemplar humanæ naturæ. Sed quia brevitati studeo, in præsenti causa insistam. Dicit nos unum esse cum Christo. Fatemur: interea negamus misceri Christi essentiam cum nostra. Deinde perperam hoc principium trahi dicimus ad illas ejus præstigias: Christum nobis esse justitiam, quia Deus est æternus, fons justitiæ, ipsaque Dei justitia. Ignoscent lectores si nunc tantum attingo, quæ ratio docendi in alium locum differri postulat. Quamvis autem excuset se voce justitiæ essentialis non aliud intendere, quam ut huic sententiæ occurrat, nos propter Christum justos reputari: dilucide tamen exprimit se non ea justitia contentum, quæ nobis obedientia & sacrificio mortis Christi parta est, fingere nos substantialiter in Deo justos esse, tam essentia quam qualitate infusa. Hæc enim ratio est cur tam vehementer contendat, non solum Christum, sed Patrem & Spiritum in nobis habitare. Quod etsi verum esse fateor, perverse tamen ab eo torqueri dico. Modum enim habitandi expendere decebat, nempe quod Pater & Spiritus in Christo sunt: & sicut in ipso habitat plenitudo divinitatis, ita in ipso possidemus totum Deum. Quicquid ergo seorsum de Patre & Spiritu profert, non alio tendit nisi ut simplices abstrahat à Christo. Deinde substantialem mixtionem ingerit, qua Deus se in nos transfundens, quasi partem sui faciat. Nam virtute Spiritus sancti fieri, ut coalescamus cum Christo, nobisque sit caput, & nos ejus membra, fere pro nihilo ducit, nisi ejus essentia nobis misceatur. Sed in Patre & Spiritu apertius, ut dixi, prodit quid sentiat: nempe justificari nos non sola Mediatoris gratia, nec in ejus persona justitiam simpliciter vel solide nobis offerri: sed nos fieri justitiæ divinæ consortes, dum essentialiter nobis unitur Deus.

2. Argumentum. Responsio 1. Altera.

3. Argumentum.

Responsio 1.

Responsio 2.

6. Si tantum diceret Christum nos justificando, essentiali conjunctione nostrum fieri: nec solum quatenus homo est, esse caput nostrum, sed divinæ quoque naturæ essentiam in nos diffundi: minore noxa deliciis se pasceret, nec forte propter hoc delirium tanta esset excitanda contentio: sed quum principium hoc sit instar sepiæ, quæ egestione atri turbidique sanguinis multas caudas occultat, nisi velimus scientes & volentes pati nobis justitiam illam eripi, quæ sola de salute gloriandi fiduciam nobis affert, acriter resistere necesse est. Nam in hac tota disputatione nomen justitiæ & verbum justificandi ad duas partes extendit, ut justificari sit non solum reconciliari Deo gratuita venia, sed etiam justos effici: ut justitia sit non gratuita imputatio, sed sanctitas & integritas quam Dei essentia in nobis residens inspirat. Deinde fortiter negat, quatenus Christus sacerdos peccata expiando, Patrem nobis placavit, ipsum esse justitiam nostram, sed ut est Deus æternus, & vita. Ut probet illud primum, Deum non tantum ignoscendo, sed regenerando justificare, quærit an quos justificat, relinquat quales erant natura, nihil ex vitiis mutando. Responsio perquam facilis est: sicut non potest discerpi Christus in partes, ita inseparabilia esse hæc duo, quæ simul & conjunctim in ipso percipimus, justitiam & sanctificationem. Quoscunque ergo in gratiam recipit Deus, simul spiritu adoptionis donat, cujus virtute eos reformat ad suam imaginem. Verum si Solis claritas non potest à calore separari, an ideo dicemus luce calefieri terram, calore vero illustrari? Hac similitudine nihil ad rem præsentem magis accommodum. Sol calore suo terram vegetat ac fœcundat, radiis suis illustrat & illuminat. hic mutua est ac individua connexio: transferre tamen quod unius peculiare est ad alterum, ratio ipsa prohibet. In hac duplicis gratiæ confusione, quam obtrudit Osiander, similis est absurditas: quia enim re ipsa ad colendam justitiam renovat Deus, quos pro justis gratis censet, illud regenerationis donum miscet cum hac gratuita acceptatione, unumque & idem esse contendit. Atqui Scriptura utrumque conjungens distincte tamen enumerat, quo multiplex Dei gratia melius nobis pateat. Neque enim supervacuum est illud Pauli, *datum fuisse nobis Christum in justitiam & sanctificationem.* Et quoties à salute nobis parta, à paterno amore Dei, à Christi gratia ratiocinatur nos ad sanctitatem & munditiem vocatos esse, aperte indicat aliud esse justificari quam fieri novas creaturas. Ubi vero ad Scripturam ventum est, totidem corrumpit locos quot citat. Ubi Paulus dicit *reputari fidem ad justitiam non operanti, sed credenti in eum qui justificat impium,*

Quam necessaria sit hæc refutatio.

A consideratione falsæ interpretationis vocum præcipuarum, & ab ignoratione elenchi.

4. Argumentum.

Responsio.

Similitudine confirmata.

Secunda responsio, ducta ab absurdo.

1 Cor. 1. vers. 30.

5. Argumentum.

Responsio. *impium*, exponit justum efficere. Eadem temeritate depravat totum illud quartum caput ad Romanos: neque dubitat eodem fuco inficere quod nuper citavi, *Quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat.* ubi de reatu & absolutione simpliciter agi palam est, ac ex antithesi pendere Apostoli sensum. Ergo tam in ratione illa, quam in citandis Scripturæ
6. Argumentum. suffragiis nimium futilis deprehenditur. Nihilo etiam rectius de nomine justitiæ differit, quod scilicet *Abrahæ reputata fuerit fides in justitiam*, postquam amplexus Christum (qui Dei justitia est, &
Responsio. Deus ipse) eximiis virtutibus excelluerat. Unde apparet ex duobus integris ab ipso vitiose fieri unum corruptum. neque enim justitia, cujus illic fit mentio, ad totum vocationis cursum pertinet: quin potius testatur Spiritus, quamvis eximia esset præstantia virtutum Abrahæ, diuque perseverando tandem auxisset, non tamen aliter placuisse Deo, nisi quod gratiam in promissione oblatam fide recepit. Unde sequitur, in justificatione nullum operibus esse locum, sicuti Paulus scite contendit.

7. Argumentum. 7. Quod objicit, vim justificandi non inesse fidei ex seipsa, sed quatenus Christum recipit, libenter
Responsio. admitto. nam si per se, vel intrinseca, ut loquuntur, virtute justificaret fides, ut est semper debilis & imperfecta, non efficeret hoc nisi ex parte: sic manca esset justitia quæ frustulum salutis nobis conferret. Nos quidem nihil tale imaginamur, sed proprie loquendo Deum unum justificare dicimus: deinde hoc idem transferimus ad Christum, quia datus est nobis in justitiam. fidem vero quasi vasi conferimus, quia nisi exinaniti ad expetendam Christi gratiam, apertu animæ ore accedimus, non sumus Christi capaces. Unde colligitur, non detrahere nos Christo vim justificandi, dum prius eum
8. Argumentum. Responsio. fide recipi docemus quam illius justitiam. Neque tamen interea tortuosas hujus Sophistæ figuras admitto, quum dicit fidem esse Christum: quasi vero olla fictilis sit thesaurus, quod in ea reconditum sit aurum. Neque enim diversa ratio est, quin fides, etiamsi nullius per se dignitatis sit vel pretii, nos justificet, Christum afferendo, sicut olla pecuniis referta hominem locupletat. Inscite ergo fidem, quæ instrumentum est duntaxat percipiendæ justitiæ, dico misceri cum Christo, qui materialis est causa, tantique beneficii auctor simul & minister. Jam expeditus est ille quoque nodus, quomodo intelligi debeat vocabulum fidei, ubi de justificatione agitur.

9. Argumentum. 8. In Christi receptione longius provehitur: nempe verbi externi ministerio verbum internum recipi, quo nos à sacerdotio Christi & Mediatoris
Responsio. persona ad æternam ejus divinitatem traducat. Nos quidem Christum non dividimus, sed eundem, qui in carne sua nos Patri reconcilians justitia donavit, esse æternum Sermonem Dei: nec vero ab eo potuisse aliter impleri Mediatoris partes fatemur, & justitiam nobis acquiri, nisi esset Deus æternus.
1. Instantia. Sed hoc Osiandri placitum est, quum Deus & homo sit Christus, respectu divinæ naturæ, non huma-
Responsio 1. næ, factum nobis esse justitiam. Atqui si proprie hoc in divinitatem competit, peculiare non erit Christo, sed commune cum Patre & Spiritu: quando
Responsio 2. non alia est unius quam alterius justitia. Deinde, quod naturaliter ab æterno fuit, non congrueret
Responsio 3. dici *nobis esse factum*. Sed ut hoc demus, Deum nobis factum esse justitiam, qui illud quod interpositum est conveniet *factum esse à Deo?* Hoc certe peculiare est Mediatoris personæ: quæ etsi in se continet divinam naturam, hic tamen insignitur proprio elogio, quo seorsum à Patre & Spiritu
2. Instantia. discernitur. Ridicule vero in verbo uno Jeremiæ
Jer. 23:6. & 33:16. triumphat, ubi promittit *Jehovam fore nostram justitiam*. Atqui nihil inde aliud eliciet, nisi Christum,
Responsio 1. qui nostra est justitia, esse Deum manifestatum in carne. Alibi retulimus in concione Pauli, *Deum sibi acquisivisse Ecclesiam suo sanguine*. Siquis inde *Responsio 2. Act. 20:28.* inferat, sanguinem, quo expiata sunt peccata, esse divinum, & divinæ naturæ, quis tam fœdum errorem ferat? Atqui hoc tam puerili cavillo se omnia adeptum esse putat Osiander, tumet, exultat, multasque paginas farcit suis ampullis. quum tamen simplex sit, & expedita solutio, Jehovam quidem, ubi factus fuerit germen Davidis, fore piorum justitiam: sed quo sensu, docet Jesaias, *Cognitione sui justificabit multos justus servus meus.* Notemus Pa- *Confirmatio. Jes. 53:11.* trem loqui: Filio attribuere justificandi partes: causam addere, quod justus sit: modum vel medium (ut loquuntur) locare in doctrina qua Christus cognoscitur. Nam vocem בדעתו passive accipere commodius est. Hinc colligo Christum esse factum *Conclusio responsionum ad 9. argumentum.* justitiam quando servi speciem induit: secundo, nos justificare quatenus obsequentem se Patri præbuit: ac proinde non secundum divinam naturam hoc nobis præstare, sed pro dispensationis sibi injunctæ ratione. Etsi enim solus Deus fons est justitiæ, nec aliter quam ejus participatione sumus justi: quia tamen infelici dissidio ab ejus justitia alienati sumus, necesse est descendere ad hoc inferius remedium, ut nos Christus mortis & resurrectionis suæ virtute justificet.

9. Si objiciat, opus hoc sua præstantia superare *10. Argumentum.* hominis naturam, ideoque non posse nisi divinæ naturæ adscribi, prius concedo: in hoc secundo *Responsio.* dico eum inscite hallucinari. Nam etsi neque sanguine suo animas nostras purgare, neque Patrem suo sacrificio placare, neque à reatu absolvere nos poterat Christus, nec denique munus sacerdotis peragere, nisi verus fuisset Deus, quia tanto oneri impar erat carnis facultas: certum tamen est his omnibus perfunctum esse secundum humanam naturam. Quomodo enim justificati sumus si quæritur, respondet Paulus, *Christi obedientia.* An vero *Rom. 5. vers. 19.* aliter obedivit quam assumpta servi figura? Unde colligimus, in carne ejus exhibitam nobis esse justi- *Philip. 2. vers. 7, 8.* tiam. Similiter in aliis verbis (quæ sæpius citare quomodo Osiandrum non pudeat valde miror) non alibi statuit justitiæ fontem quam in carne Christi. *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum* *2 Cor. 5.* *fecit, ut essemus justitia Dei in illo.* Justitiam Dei *vers. 21. Instantia 1.* inflatis buccis attollit Osiander, & triumphum canit, quasi evicerit esse spectrum illud suum essentialis justitiæ: quum longe aliud verba sonent, *Responsio.* justos nos esse expiatione per Christum facta. Justi- *Instantia 2.* tiam Dei accipi pro ea quæ Deo probatur, notum esse debuerat elementariis: sicuti apud Joannem *Joan. 12.* confertur gloria Dei hominum gloriæ. Scio inter- *vers. 43. Responsio.* dum vocari Dei justitiam, cujus est ipse auctor, & qua nos donat: sed hoc loco nihil aliud intelligi, quam nos mortis Christi piaculo suffultos apud Dei tribunal stare, sani lectores me tacente agnoscunt. Neque in voce tantum est momenti, modo nobiscum de hoc consentiat Osiander, nos in Christo justificari quatenus pro nobis factus est expiatrix victima: quod à divina ejus natura abhorret. Qua etiam ratione, ubi justitiam & salutem, quam nobis attulit, obsignare vult Christus, certum ejus pignus in carne sua proponit. Vocat quidem se *pa-* *Instantia 3.* *nem vivum*: sed modum explicans, adjungit, *car-* *Responsio.* *nem suam esse vere cibum, & sanguinem vere potum.* Quæ ratio docendi in Sacramentis perspicitur: quæ etsi fidem nostram ad totum Christum, non dimidium dirigunt, simul tamen justitiæ & salutis materiam in ejus carne residere docent: non quod à seipso justificet aut vivificet merus homo, sed quia Deo placuit, quod in se absconditum & incomprehensibile erat, in Mediatore palam facere. Unde soleo dicere, Christum esse nobis quasi expositum fontem, unde hauriamus quod alioqui sine fructu lateret in occulta illa & profunda scaturigine, quæ in

Instantia 4. Responsio.

Mediatoris personæ ad nos emergit. Hoc modo & sensu non inficior Christum, ut est Deus & homo, nos justificare, commune esse etiam hoc opus Patris & Spiritus sancti, denique justitiam, cujus nos consortes facit Christus, æternam esse Dei æterni justitiam, modo firmis & apertis, quas citavi, rationibus cedat.

Quo sensu Christus dicatur nostra justitia.

10. Porro ne suis cavillis decipiat imperitos, fateor hoc tam incomparabili bono nos privari donec Christus noster fiat. Conjunctio [illegible] illa capitis & membrorum, habitatio Christi in cordibus nostris, mystica denique unio à nobis in summo gradu statuitur: ut Christus noster factus, donorum, quibus præditus est, nos faciat consortes. Non ergo eum extra nos procul speculamur, ut nobis imputetur ejus justitia: sed quia ipsum induimus, & insiti sumus in ejus corpus, unum denique nos secum efficere dignatus est, ideo justitiæ societatem nobis cum eo esse gloriamur. Ita refellitur Osiandri calumnia, fidem à nobis censeri justitiam: quasi Christum spoliemus jure suo, quum dicimus fide nos ad eum vacuos accedere, ut ejus gratiæ locum demus, quo nos ipse solus impleat. Sed Osiander hac spirituali conjunctione spreta, crassam mixturam Christi cum fidelibus urget: atque ideo Zuinglianos odiose nominat quicunque non subscribunt fanatico errori de essentiali justitiæ: quia non sentiant Christum in Cœna substantialiter comedi. Mihi vero probrum hoc audire ab homine superbo suisque præstigiis dedito summa gloria est. Quanquam non me solum, sed quos modeste venerari debuerat scriptores, orbi satis cognitos, perstringit. Mea vero nihil refert, qui privatam causam non ego. quo sincerius hanc causam ago, qui liber sum ab omni pravo affectu. Quod ergo essentialem justitiam, & essentialem in nobis Christi habitationem tam importune exigit, huc spectat, primum ut crassa mixtura se Deus in nos transfundat, sicut in Cœna carnalis manducatio ab ipso fingitur, deinde ut justitiam suam nobis inspiret, qua realiter simus cum ipso justi: quandoquidem secundum ipsum justitia hæc tam est Deus ipse, quam probitas, vel sanctitas, vel integritas Dei. Non multum operæ impendam diluendis quæ adducit testimoniis, quæ perperam à cælesti vita ad statum præsentem detorquet. *Per Christum*, inquit Petrus, *donata sunt nobis pretiosa & maxima promissa, ut consortes efficeremur divinæ naturæ.* Quasi vero nunc simus quales Euangelium fore promittit ultimo Christi adventu: imo admonet Joannes, *tunc nos Deum visuros sicuti est, quia similes ei erimus.* Tantum exilem gustum dare volui lectoribus, data opera me supersedere ab his nugis, non quod difficile sit eas diluere, sed quia nolo molestus esse in labore supervacuo.

11. Argumentum.

Responsio 1.

Altera.

e 2. Argumentum.

2 Pet. 1: 4.

Responsio.

e Joan. 3. vers. 2.

13. Argumentum, de duplici justitia.

11. Cæterum in secundo membro plus veneni latet, ubi nos una cum Deo justos esse docet. Satis jam me probasse arbitror, quamvis non tam pestiferum esset hoc dogma, quia tamen frigidum & jejunum est, suaque vanitate diffluit, sanis & piis lectoribus merito debere esse insipidum. Verum hæc minime tolerabilis est impietas, prætextu duplicis justitiæ labefactare salutis fiduciam, & nos raptare supra nubes, ne gratiam expiationis fide amplexi, Deum quietis animis invocemus. Ridet eos Osiander, qui *justificari* docent esse verbum forense: quia oporteat nos re ipsa esse justos. nihil etiam magis respuit quam nos justificari gratuita imputatione. Agedum, si nos Deus non justificat absolvendo & ignoscendo, quid sibi vult illud Pauli? *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata. Eum enim qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in illo.* Primum obtineo, justos censeri qui Deo reconciliantur. modus inseritur, quod Deus ignoscendo justificat: sicuti alio loco justificatio accusationi opponitur. quæ antithesis clare demonstrat sumptam esse loquendi formam à forensi usu. Nec vero quisquam mediocriter in lingua Hebraica versatus (modo idem sedato sit cerebro) inde ortam esse phrasin hanc ignorat, deinde quorsum tendat & quid valeat. Jam vero mihi respondeat Osiander, ubi dicit Paulus *describi à Davide justitiam sine operibus in his verbis, Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, sitne plena hæc definitio, an dimidia. Certe Prophetam non adducit testem, acsi doceret partem justitiæ esse veniam peccatorum, vel ad hominem justificandum concurrere, sed totam justitiam in gratuita remissione includit, *beatum hominem* pronuncians *cujus tecta sunt peccata, cui remisit Deus iniquitates, & cui transgressiones non imputat*: felicitatem ejus inde æstimat & censet, quia hoc modo justus est non re ipsa, sed imputatione. Excipit Osiander, contumeliosum hoc fore Deo, & naturæ ejus contrarium, si justificet qui re ipsa impii manent. Atqui tenendum memoria est quod jam dixi, non separari justificandi gratiam à regeneratione, licet res sint distinctæ. Sed quia experientia plus satis notum est, manere semper in justis reliquias peccati, necesse est longe aliter justificari quam reformantur in vitæ novitatem. Nam hoc secundum sic inchoat Deus in electis suis, totoque vitæ curriculo paulatim, & interdum lente in eo progreditur, ut semper obnoxii sint apud ejus tribunal mortis judicio. Justificat autem non ex parte, sed ut libere, quasi Christi puritate induti, in cælis compareant. Neque enim conscientias pacaret aliqua justitiæ portio, donec statutum sit nos Deo placere: quia sine exceptione justi coram ipso sumus. Unde sequitur perverti & funditus everti justificationis doctrinam, ubi animis injicitur dubitatio, concutitur fiducia salutis, libera & intrepida invocatio remoram patitur: imo ubi non stabilitur quies & tranquillitas cum spirituali gaudio. Unde Paulus à repugnantibus arguit, *hæreditatem non esse ex Lege: quia hoc modo exinanita esset fides*, quæ si operum respectum habeat, labascit: quando nemo ex sanctissimis illic reperiet in quo confidat. Hoc discrimen justificandi & regenerandi (quæ duo confundens Osiander, duplicem justitiam nominat) pulchre exprimitur à Paulo: nam de reali sua justitia loquens, vel de integritate que donatus erat (cui Osiander titulum imponit essentialis justitiæ) flebiliter exclamat, *Miser ego, quis me liberabit ex corpore mortis hujus?* Ad justitiam vero confugiens quæ in sola Dei misericordia fundata est, magnifice & vitæ, & morti, & probris, & inediæ, & gladio, rebusque omnibus adversis insultat *Quis accusabit contra electos Dei, quos ipse justificat? Certo enim persuasus sum, quod nihil nos separabit ab amore ejus in Christo.* Justitiam sibi esse clare prædicat quæ sola ad salutem in solidum sufficiat coram Deo, ut gloriandi fiduciæ non deroget, ac nihil remoræ injiciat misera illa servitus, cujus sibi conscius sortem suam paulo ante deflebat. Hæc diversitas satis nota est, adeoque familiaris sanctis omnibus qui sub onere iniquitatum gemunt, & interea victrice fiducia emergunt supra omnes metus. Quod autem objectat Osiander, dissentaneum esse à natura Dei, in eum recidit: nam etsi duplici justitia tanquam pellita veste sanctos vestit, fateri tamen cogitur, sine peccatorum remissione neminem placere Deo. Quod si verum est, saltem concedat secundum ratam partem imputationis (ut loquuntur) justos censeri qui re ipsa non sunt. Quousque autem extendet peccator acceptationem hanc gratuitam, quæ subrogatur in locum justitiæ? ex deunce, an ex uncia? Ambiguus profecto & vacillans in hanc & in hanc partem pendebit: quia non licebit quantum ad fiduciam necessarium erit justitiæ sibi sumere. Bene est quod hujus causæ non est arbiter, qui Deo legem vellet præscribere. Cæterum illud stabit fixum, *Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas quum judicaris.*

Responsio.

e 4. Argumentum.

Responsio 1.

2 Cor. 5. vers. 19. 21.

Responsio 2.

Rom. 4: 7.

Psal. 32: 1.

Osiandri exceptio.

Responsio 3.

Justitia imputata & inchoata distinguenda.

Gal. 3: 18.

Ab Osiandro confunduntur.

Rom. 7. vers. 24.

Rom. 8. vers. 32. 33.

15. Argumentum. Responsio.

Psal. 51: 6.

Quantæ autem arrogantiæ est damnare summum
judicem quum gratis absolvit, ne valeat illud re-
Exod. 33. vers. 19. sponsum, *Miserebor cujus miserebor?* Et tamen Mo-
sis intercessio, quam hac voce compescuit Deus, non
eo tendebat ne cui parceret, sed ut omnes pariter,
abolito reatu, quamvis obnoxii culpæ essent, absol-
veret. Ac nos quidem dicimus ideo sepultis peccatis
justificari coram Deo perditos: quia (ut peccatum
odio habet) non potest amare nisi quos justificat.
Sed hæc est mirabilis justificandi ratio, ut Christi ju-
stitia tecti non exhorreant judicium quo digni sunt,
& dum seipsos merito damnant, justi extra se cen-
seantur.

16. Argumentum sive delirium Osiandri. 12. Monendi tamen sunt lectores, ut ad myste-
rium, quod se illos celare nolle jactat, sedulo adver-
tant. Postquam enim diu & prolixe contendit, non
sola imputatione justitiæ Christi nos favorem con-
sequi apud Deum, quia hoc ei impossibile esset ha-
bere pro justis qui non sunt: (utor ejus verbis) tan-
dem concludit Christum non humanæ naturæ, sed
divinæ respectu datum nobis esse in justitiam: &
quamvis hæc nonnisi in persona Mediatoris reperiri
queat, esse tamen non hominis sed Dei justitiam.
Responsio. Non colligat nunc suum funiculum ex duabus justi-
tiis, sed plane justificandi officium adimit humanæ
Christi naturæ. Operæpretium autem est tenere qua
ratione pugnet. Dicitur eodem loco *Christus factus*
in sapientiam: quod non convenit nisi æterno Ser-
moni. Ergo nec Christus homo justitia est. Respon-
deo, unigenitum Dei Filium æternam quidem fuisse
ejus sapientiam, sed diverso modo nomen hoc ei
Col. 2: 3. attribui apud Paulum, quia *in ipso reconditi sunt*
omnes thesauri sapientiæ & scientiæ. Quod ergo apud
Patrem habebat, nobis manifestavit: & ita non ad
essentiam Filii Dei, sed ad usum nostrum refertur
quod dicit Paulus, & humanæ Christi naturæ rite
aptatur: quia etsi lux in tenebris lucebat antequam
carnem indueret, erat tamen lux abscondita, donec
Mal. 4: 2. prodiit idem Christus in natura hominis, *Sol justitiæ:*
Joan. 8: 12. qui se ideo *lucem mundi* appellat. Stulte etiam ab eo
17. Argumentum. objicitur, justificandi virtutem tam Angelis quam
Responsio. hominibus longe superiorem esse: quando hoc non
ex dignitate creaturæ cujusquam, sed ex Dei ordi-
natione pendet. Si Angelis libeat Deo satisfacere,
nihil proficient: quia non sunt ad hoc destinati. ho-
Galat. 3. vers. 13. mini autem Christo hoc singulare fuit, *qui Legi sub-*
jectus est ut nos à maledictione Legis redimeret. Nimis
18 Argumentum. etiam improbe calumniatur eos, qui negant Chri-
stum secundum divinam naturam esse nobis justi-
tiam, relinquere unam tantum partem de Christo,
& (quod deterius est) facere duos Deos: quia etsi
fatentur Deum habitare in nobis, reclamant tamen
Responsio. non esse nos justos justitia Dei. Neque enim si Chri-
Heb. 2: 14. stum, quatenus mortem subiit, *ut destrueret eum qui*
habebat mortis imperium, vocamus auctorem vitæ,
protinus totum ipsum, ut est Deus in carne mani-
festatus, fraudamus hoc honore: sed tantum distin-
guimus, quomodo ad nos perveniat justitia Dei, ut
ea fruamur. in quo nimis fœde lapsus est Osiander.
Neque vero negamus, quod nobis in Christo palam
est exhibitum, ab arcana Dei & gratia & virtute
manare: neque de eo pugnamus quin justitia, quam
nobis Christus confert, justitia Dei sit, quæ ab ipso
proficiscitur: sed constanter illud tenemus nobis in
morte & resurrectione Christi esse justitiam & vi-
19. Argumentum. Responsio. tam. Omitto pudendam illam locorum congeriem,
qua sine delectu, atque etiam sine communi sensu
oneravit lectores, ubicunque fit justitiæ mentio,
debere hanc essentialem intelligi: sicuti ubi David
Dei justitiam ad ferendas sibi suppetias implorat,
quum id faciat plus centies, tot sententias corrum-
20. Argumentum. pere non dubitat Osiander. Nihilo etiam firmius
est quod objectat, justitiam proprie dici & recte
Phil. 2: 13. qua ad recte agendum movemur, solum vero *Deum*
Responsio. *operari in nobis & velle & perficere.* Neque enim
negamus quin reformet nos Deus Spiritu suo in vi-
tæ sanctitatem & justitiam: sed primo videndum
est, faciatne hoc per se immediate, an vero per ma-
num Filii sui penes quem omnem Spiritus sancti
plenitudinem deposuit, ut sua abundantia mem-
brorum inopiæ subveniret. Deinde quamvis ex
occulto divinitatis fonte prodeat ad nos justitia, non
tamen sequitur, Christum, qui in carne se propter Joan. 17. vers. 19.
nos sanctificavit, secundum divinam naturam no-
bis justitiam esse. Non minus frivolum est quod ad- *21. Argumentum.*
ducit, Christum ipsum divina justitia fuisse justum:
quia nisi eum voluntas Patris impulisset, ne ipse
quidem injunctis sibi partibus satisfecisset. Nam etsi *Responsio.*
alibi dictum sit, omnia Christi ipsius merita fluere
ex mero Dei beneplacito, nihil hoc tamen ad phan-
tasma quo suos & simplicium oculos fascinat Osian-
der. Quis enim colligere permittat, quia fons &
principium justitiæ nostræ Deus est, essentialiter
nos esse justos, & essentiam justitiæ Dei in nobis ha-
bitare? In redimenda Ecclesia (inquit Jesaias) *Deus* Jes. 59: 17.
justitiam suam induit quasi loricam: an ut Christum
armis spoliaret, quæ dederat, ne esset perfectus re-
demptor? Atqui nihil aliud voluit Propheta, quam
Deum extra se nihil mutatum esse, neque fuisse ullo
subsidio adjutum ad nos redimendos. Quod aliis
verbis breviter signavit Paulus, salutem nobis de- Rom. 3. vers. 24. 25.
disse *in ostensionem suæ justitiæ.* Sed hoc minime
evertit quod alibi docet, *nos unius hominis obedien-* Rom. 5: 19.
tia justos esse. Denique quisquis duplicem justitiam *Conclusio refutationis errorum Osiandri.*
involvit, ne quiescant miseræ animæ in mera & uni-
ca Dei misericordia, Christum implexis spinis per
ludibrium coronat.

13. Sed quoniam bona pars hominum justitiam *Postrema pars capitis, Sophistas fingentes justitiam ex fide & operibus compositam refellens.*
ex fide & operibus compositam imaginatur, præ-
monstremus id quoque, sic inter se differre fidei ope-
rumque justitiam, ut altera stante, necessario altera
evertatur. Dicit Apostolus *se omnia pro stercoribus*
reputasse ut Christum lucrifaceret, & in illo reperiretur
non habens suam justitiam quæ est ex Lege, sed quæ
est ex fide Jesu Christi, justitiam quæ est ex Deo per fi-
dem. Vides & contrariorum esse hic comparatio- *Ratio. Ita differunt inter se fides & operum justitia, ut altera stante, altera necessario evertatur.*
nem, & indicari propriam justitiam oportere pro
derelicto haberi ab eo qui velit Christi justitiam ob-
tinere. Quare alibi hanc Judæis ruinæ causam fuisse
tradit, *quod suam volentes justitiam stabilire, justitiæ*
Dei non fuerunt subjecti. Si propriam justitiam stabi-
liendo, Dei justitiam excutimus: ut hanc consequa-
mur, oportet profecto illam penitus aboleri. Id- Phil. 3: 8, 9.
ipsum quoque ostendit quum negat *per Legem ex-* Rom. 10: 3.
cludi gloriationem nostram, sed per fidem. Unde se- Rom. 3.
quitur, quantisper manet quantulacunque operum vers. 26.
justitia, manere nobis nonnullam gloriandi mate-
riam. Jam si fides omnem gloriationem excludit,
cum justitia fidei sociari nullo pacto justitia operum
potest. In hunc sensum tam clare loquitur quarto
capite ad Romanos, ut nullum cavillis aut tergiver-
sationibus locum relinquat. *Si operibus*, inquit, *justi-* Rom. 4: 2.
ficatus est Abraham, habet gloriam. Subjungit, *At-*
qui non habet gloriam apud Deum. Consequens ergo
est, non justificatum esse operibus. Ponit deinde al-
terum argumentum à contrariis. Quum rependitur
operibus *merces*, id fit *ex debito, non ex gratia.* Fidei Rom. 4: 4.
autem tribuitur justitia secundum gratiam. Ergo id
non est ex meritis operum. Valeat igitur eorum
somnium qui justitiam ex fide & operibus conflatam
comminiscuntur.

14. Subtile effugium habere se putant Sophistæ, *Effugium Sophistarum homonymia ludentium.*
qui sibi ex Scripturæ depravatione & inanibus cavil-
lis ludos & delicias faciunt: nam opera exponunt,
quæ literaliter tantum & liberi arbitrii conatu, extra
Christi gratiam faciunt homines nondum regeniti.
Id vero ad opera spiritualia spectare negant. Ita se-
cundum eos tam fide quam operibus justificatur
homo, modo ne sint propria ipsius opera, sed do-
na Christi & regenerationis fructus. Paulum enim
non

non alia de causa ita loquutum, nisi ut Judæos viribus suis fretos, convinceret stulte sibi arrogasse justitiam, quum solus Christi Spiritus eam nobis conferat, non studium ex proprio naturæ motu. Atqui non observant in antithesi Legalis & Euangelicæ justitiæ, quam alibi Paulus adducit, excludi quælibet opera, & quocunque ornentur titulo. Docet enim justitiam Legis hanc esse, ut salutem obtineat qui præstitit quod Lex jubet: *justitiam vero fidei, si credamus Christum esse mortuum, & resurrexisse.* Adhæc videbimus postea suo loco, diversa esse Christi beneficia, sanctificationem & justitiam. Unde sequitur ne spiritualia quidem opera in calculum venire, ubi vis justificandi fidei adscribitur. Nec vero Paulus, ubi negat (quod nuper citavi) *Abraham habere cur glorietur apud Deum*, quia operibus justus non est, restringi hoc debet ad literalem & externam virtutum speciem, vel liberi arbitrii conatum: sed quamvis spiritualis & fere Angelica fuerit Patriarchæ vita, non tamen suppetere operum merita, quæ illi justitiam coram Deo acquirant.

Responsio prior. — Galat. 3. vers. 11, 12. Rom. 10. vers. 5. &c. — *Altera.*

15. Crassius paulo Scholastici, qui præparationes suas miscent: hi tamen non minus pravo dogmate simplices & incautos imbuunt, sub prætextu Spiritus & gratiæ, misericordiam Dei, quæ sola trepidas animas placare potest, tegentes. Nos vero fatemur cum Paulo, *justificari apud Deum Legis factores*: sed quia à Legis observatione longe omnes absumus, hinc colligimus, quæ maxime ad justitiam valere deberent opera, ideo nihil nos juvare, quia illis destituimur. Quod ad vulgares Papistas pertinet vel Scholasticos, dupliciter hic falluntur: & quod fidem appellant conscientiæ certitudinem, in expectanda à Deo pro meritis mercede: & quod gratiam Dei non gratuitæ justitiæ imputationem, sed Spiritum ad studium sanctitatis adjuvantem interpretantur. Legunt apud Apostolum, *Accedentem ad Deum oportet primum credere quod Deus sit, deinde quod remunerator sit quærentibus se.* Sed non animadvertunt quis sit quærendi modus. In nomine vero gratiæ eos hallucinari palam fit ex eorum scriptis. Lombardus enim justificationem per Christum nobis datam duobus modis interpretatur. *Primum*, inquit, *mors Christi nos justificat, dum per eam excitatur charitas in cordibus nostris, qua justi efficimur: deinde quod per eandem extinctum est peccatum, quo nos captivos distinebat diabolus, ut jam non habeat unde nos damnet.* Vides ut Dei gratiam præcipue in justificatione consideret, quatenus ad bona opera per Spiritus sancti gratiam dirigimur. Volunt scilicet Augustini opinionem sequi: sed procul sequitur, atque etiam à recta imitatione multum deflectit: quia & obscurat siquid ab illo perspicue dictum est, & quod non adeo impurum in illo erat, corrumpit. Scholæ in deterius semper aberrarunt, donec tandem præcipiti ruina devolutæ sunt ad quendam Pelagianismum. Ac nec Augustini quidem sententia, vel saltem loquendi ratio per omnia recipienda est. Tametsi enim egregie hominem omni justitiæ laude spoliat, ac totam Dei gratiæ transscribit: gratiam tamen ad sanctificationem refert, qua in vitæ novitatem per Spiritum regeneramur.

Secundum effugium seu sophisma. — *Responsio, duplicem fallaciam aperiens.* — Heb. 11:6. — lib. 3. Sent. dist. 6. c. 11. — *Hujus sophismatis fructus pessimus.*

16. Scriptura autem, quum de fidei justitia loquitur, longe alio nos ducit: nempe ut ab intuitu operum nostrorum aversi, in Dei misericordiam ac Christi perfectionem tantum respiciamus. Siquidem hunc justificationis ordinem docet, quod principio peccatorem hominem mera gratuitaque bonitate dignetur complecti Deus, nihil in ipso, quo ad misericordiam moveatur, reputans, nisi miseriam: quippe quem videt à bonis operibus prorsus nudum ac vacuum: à seipso causam petens cur illi benefaciat, quod peccatorem ipsum bonitatis suæ sensu afficiat, qui de propriis operibus diffisus, totam salutis suæ summam in ipsius misericordiam rejicit. Hic est fidei sensus, per quem peccator in possessionem venit suæ salutis, dum ex Euangelii doctrina agnoscit, Deo se reconciliatum: quod intercedente Christi justitia, impetrata peccatorum remissione, justificatus sit: & quanquam Spiritu Dei regeneratus, non in bonis operibus, quibus incumbit, sed in sola Christi justitia repositam sibi perpetuam justitiam cogitat. Hæc ubi sigillatim expensa fuerint, perspicuam sententiæ nostræ explicationem reddent. Quanquam alio quam proposita sint ordine melius digerentur. Sed parum interest, modo inter se ita cohæreant, ut rem totam rite expositam certoque confirmatam habeamus.

Responsio 2. qua quid sit fidei justitia ex Scripturis aperit.

17. Hic memoria repetere convenit quam prius relationem constituimus inter fidem & Euangelium: quia inde justificare dicitur fides quod oblatam in Euangelio justitiam recipit & amplectitur. Quod autem per Euangelium dicitur offerri, eo excluditur omnis operum consideratio. Quod quum alias sæpe, tum duobus locis clarissime Paulus demonstrat. nam ad Romanos Legem & Euangelium inter se conferens, *Justitia*, inquit, *quæ ex Lege est, sic habet, Qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis: quæ autem fidei est justitia, salutem denunciat, Si credideris in corde tuo, & ore confessus fueris Dominum Jesum, & quod Pater illum suscitavit à mortuis.* Videsne ut Legis & Euangelii discrimen hoc faciat, quod illa operibus justitiam tribuat, hoc citra operum subsidium gratuitam largiatur? Insignis locus, & qui nos à multis difficultatibus extricare queat, si intelligamus, eam quæ nobis per Euangelium donatur justitiam, Legis conditionibus solutam esse. Hæc ratio est cur tanta repugnantiæ specie promissionem Legi non semel opponat. *Si ex Lege est hæreditas, jam non est ex promissione*: & quæ eodem capite in hanc sententiam habentur. Certe & Lex ipsa suas habet promissiones. Quare in promissionibus Euangelicis distinctum aliquid ac diversum esse oportet, nisi velimus fateri ineptam esse collationem. Quale autem istud erit, nisi quod gratuitæ sunt, ac sola Dei misericordia suffultæ, quum Legis promissiones ab operum conditione pendeant. Neque hic obganniat quispiam, repudiari quam ex proprio Marte & libero arbitrio justitiam obtrudere Deo volunt homines. quando sine exceptione docet Paulus, Legem jubendo nihil prodesse: quia nemo est qui impleat, non tantum ex vulgo, sed ex perfectissimis quibusque. Dilectio certe præcipuum est caput Legis: quum ad eam nos formet Spiritus Dei, cur non est nobis justitiæ causa, nisi quod in sanctis etiam mutila est, ideoque per se nihil pretii meretur?

Id ut melius appareat, duo loci ex Apostolo depromuntur. — *Prior, ex epist. ad Rom. c. 10. vers. 5.* — Gal. 3: 18. — Rom. 8: 3.

18. Secundus locus est, *Quod ex Lege nemo justificetur apud Deum, manifestum est: quia justus ex fide vivet. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis.* Quomodo alioqui constaret argumentum, nisi conveniat in calculum fidei non venire opera, sed prorsus separanda esse? Lex, inquit, est à fide diversa. Quare? Propterea quod ad illius justitiam opera requiruntur. Ergo ad hujus justitiam sequitur non requiri. Ex ista relatione apparet, citra operum meritum, imo extra operum meritum justificari, qui fide justificantur, quia fides eam quam Euangelium largitur justitiam accipit. Euangelium autem eo à Lege differt, quod operibus non alligat justitiam, sed in sola Dei misericordia collocat. Simile est quod ad Romanos contendit, *Abraham non habere gloriandi materiam, quia fides illi in justitiam sit imputata*: ac confirmationem subjicit, quod tum fidei justitiæ locus est, ubi nulla sunt opera, quibus debeatur merces. Ubi (inquit) sunt opera, illis debitum præmium expenditur: quod datur fidei, gratuitum est: siquidem & verborum, quibus illic utitur, sensus huc quoque pertinet. Quod subnectit aliquanto post, ideo *ex fide nos obtinere hæreditatem, ut secundum gratiam*:

Alter locus, ex Abacuc c. 2. v. 4. & epist. ad Galat. c. 3. vers. 11, 12. — Rom. 4: 2. — Rom. 4: 16.

hunc

hinc colligit gratuitam esse hæreditatem, quia fide percipitur. unde id, nisi quia fides sine operum adminiculo, tota in Dei misericordiam recumbit?

Rom. 3: 21.

Atque eodem sensu haud dubie alibi docet *justitiam Dei absque Lege manifestatam esse, quamvis testimonium habeat à Lege & Prophetis*: quia exclusa Lege operibus adjuvari negat, nec operando nos eam consequi, sed vacuos accedere ut eam recipiamus.

Tertium sophisma Papistarum, exclusivam particulam (sola) repudiantium.

19. Jam perspicit lector, quanta æquitate doctrinam nostram hodie Sophistæ cavillentur, quum dicimus *hominem sola fide justificari*. *Fide* justificari hominem quia toties in Scriptura recurrit, negare non audent: sed quum nusquam exprimatur *sola*, hanc adjectionem fieri non sustinent. Itane? sed quid ad hæc Pauli verba respondebunt, ubi contendit non esse ex fide justitiam, nisi sit gratuita? Quomodo gratuitum cum operibus conveniet?

Responsio 1.
Rom. 4: 2.
Secunda.
Rom. 1. vers. 17.

Quibus etiam calumniis eludent quod alibi dicit, *in Evangelio Dei justitiam manifestari?* Si manifestatur in Evangelio justitia, certe non lacera nec dimidia, sed plena & absoluta illic continetur. Lex ergo in ea locum non habet. Nec falsa modo, sed plane ridicula tergiversatione in exclusiva particula consistunt.

Tertia.
Rom. 3. vers. 21, 24.

Annon enim satis solide soli fidei tribuit omnia, qui operibus adimit? Quid sibi, amabo, volunt istæ loquutiones, *sine Lege manifestatam esse justitiam, justificari gratis hominem, & sine operibus Legis?* Hic ingeniosum subterfugium habent: quod tametsi non excogitarunt ipsi, sed ab Origine & quibusdam veterum sumpserunt, ineptissimum tamen est.

Quartum sophisma, seu fallacia dictionis.
Responsio 1.
Galat. 3. vers. 10, 12.

Opera Legis ceremonialia excludi garriunt, non moralia. Sic proficiunt assidue rixando, ut ne prima quidem Dialecticæ elementa teneant. An putant delirare Apostolum dum ad ejus sententiæ probationem locos istos adducit? *Qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis.* Et, *Maledictus omnis qui non impleverit omnia quæ scripta sunt in volumine Legis.* Nisi insaniant, non dicent promissam vitam ceremoniarum cultoribus, nec denunciatam maledictionem solis earum transgressoribus. Si sunt de Lege morali intelligendi: non dubium quin à justificandi potestate moralia quoque opera excludantur.

Secunda.
Rom. 3. vers. 20. & 4: 15.

Eodem spectant istæ ratiocinationes quibus utitur, *Quoniam per Legem cognitio peccati*, ideo non justitia. *Quia Lex iram operatur*, ergo non justitiam. Quia Lex certam non potest reddere conscientiam, ideo nec justitiam conferre valet. Quia *imputatur fides in justitiam*, ergo non est operis merces justitia, sed indebita donatur. Quia *ex fide justificamur*, abscissa est gloriatio.

Tertia.
Gal. 3: 21.

Si data esset Lex quæ posset vivificare, vere ex Lege esset justitia: sed Deus conclusit omnia sub peccato, ut promissio daretur credentibus. Nugentur, si audeant, in ceremonias ista competere, non in mores: atqui pueri quoque ipsi exploderent tantam impudentiam. Maneat ergo nobis certum, de Lege tota verba fieri, quando Legi derogatur justificandi facultas.

Quintum sophisma, bona opera justitiæ titulo & mercede digna haberi.
Responsio, firmissimo Pauli argumento munita.

20. Siquis autem miretur cur tali adjectione usus sit Apostolus, non contentus opera nominasse: in promptu est ratio. Siquidem ut tanti æstimentur opera, pretium à Dei approbatione magis quam à propria dignitate illud habent. Quis enim operum justitiam Deo venditare audeat, nisi quam ipse approbarit? quis tanquam illis debitam reposcere mercedem, nisi quam ille promiserit? Habent ergo id ex Dei beneficentia, quod & justitiæ titulo & mercede digna habentur: atque adeo hac una ratione valent, dum per ipsa propositum est obedientiam Deo exhibere. Quare ut probet alibi Apostolus, Abraham justificari ex operibus non potuisse,

Gal. 3: 17.

allegat, *ferme quadringentis demum & triginta annis post percussum fœdus latam esse Legem.* Riderent hujusmodi argumentum imperiti, quod ante promulgationem Legis potuerint esse justa opera: sed quia operibus nonnisi ex Dei testimonio ac dignatione tantum inesse momenti noverat, pro confesso assumpsit ante Legem vim justificandi non habuisse. Habemus cur opera Legis nominatim exprimat, dum vult illis detrahere justificationem: quia scilicet de illis solis controversia moveri potest. Quanquam & sine adjectione qualibet interdum opera excipit, ut quum Davidis testimonio beatitudinem homini assignari dicit *cui Deus sine operibus imputat justitiam.*

Rom. 4. vers. 5, 6.

Facere ergo nullis cavillis possunt quin generalem exclusivam obtineamus.

Sextum sophisma.

Ac frustra etiam frivolam subtilitatem captant, justificari nos sola *fide quæ per dilectionem operatur*, ut nitatur charitate justitia.

Responsio.
Gal. 5: 6.

Fatemur quidem cum Paulo, non aliam fidem justificare, quam illam charitate efficacem: sed ab illa charitatis efficacia justificandi vim non sumit. Imo non alia ratione justificat, nisi quia in communicationem justitiæ Christi nos inducit. Alioqui excideret id totum quod tanta contentione Apostolus urget.

Rom. 4: 4.

Ei qui operatur, ait, *non imputatur merces secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur sua fides ad justitiam.* Poteratne evidentius loqui quam sic agendo? nullam esse fidei justitiam, nisi ubi nulla sunt opera quibus debeatur merces: ac tum demum fidem imputari in justitiam, ubi per indebitam gratiam justitia confertur.

Osiandro & Sophistis refutatis, definitio justitiæ fidei probatur.
supra, circa finem 2. sect.
Jes. 59: 1, 2.

21. Nunc illud quam verum sit excutiamus, quod in finitione dictum est, justitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quæ sola peccatorum remissione constet. Semper ad illud axioma redeundum est, universis iram Dei incumbere, quamdiu peccatores esse perseverant. Id eleganter significavit Jesaias his verbis, *Non est abbreviata manus Domini, ut servare nequeat, neque aggravata auris ejus, ut non exaudiat: sed iniquitates vestræ dissidium fecerunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem ejus à vobis, ne exaudiat.* Audimus peccatum esse divisionem inter hominem & Deum, vultus Dei aversionem à peccatore. nec fieri aliter potest: quandoquidem alienum est ab ejus justitia quicquam commercii habere cum peccato.

Rom. 5. vers. 8, 10.

Unde Apostolus inimicum esse Deo hominem docet, donec in gratiam per Christum restituitur. Quem ergo Dominus in conjunctionem recipit, eum dicitur justificare: quia nec recipere in gratiam, nec sibi adjungere potest, quin ex peccatore justum faciat. Istud addimus fieri per peccatorum remissionem. Nam si ab operibus æstimentur quos sibi Dominus reconciliavit, reperientur etiamnum revera peccatores, quos tamen peccato solutos purosque esse oportet. Constat itaque, quos Deus amplectitur, non aliter fieri justos, nisi quod abstersis peccatorum remissione maculis purificantur: ut talis justitia uno verbo appellari queat peccatorum remissio.

Confirmatio hujus probationis.
1. Testimonius Scripturæ.
1 Cor. 5. vers. 19.
ibid. v. 21.

22. Utrumque horum pulcherrime liquet ex istis Pauli verbis quæ jam recitavi, *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus sua delicta, & deposuit apud nos verbum reconciliationis.* Deinde summam suæ legationis subdit, *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut justitia Dei efficeremur in illo.* Justitiam & reconciliationem hic promiscue nominat, ut alterum sub altero vicissim contineri intelligamus. Modum autem assequendæ hujus justitiæ docet, dum nobis delicta non imputantur. Quare ne posthac dubites quomodo nos Deus justificet, quum audis reconciliare nos sibi, non imputando delicta.

Rom. 4. vers. 6, 7.

Sic ad Romanos, Davidis testimonio probat *homini imputari justitiam sine operibus, quia ille beatum pronunciat hominem cujus remissæ sunt iniquitates, cujus tecta sunt peccata, cui Dominus non imputavit delicta.* Beatitudinem proculdubio pro justitia illic ponit: eam quum asserat

in

in remissione peccatorum consistere, non est cur aliter ipsam definiamus. Proinde Zacharias pater Joannis Baptistæ *cognitionem salutis in remissione peccatorum* positam canit. Quam regulam sequutus Paulus in concione quam de salutis summa apud Antiochenses habuit, conclusisse in hunc modum à Luca narratur, *Per hunc remissio peccatorum vobis annunciatur: & ab omnibus iis à quibus non potuistis justificari in Lege Mosis, in hunc omnis qui credit, justificatur.* Sic remissionem peccatorum connectit Apostolus cum justitia, ut idem prorsus esse ostendat: unde merito ratiocinatur gratuitam esse nobis justitiam quam indulgentia Dei obtinemus. Neque insuetam videri debet loquutio, justos non operibus, sed gratuita acceptione esse fideles coram Deo: quum & toties occurrat in Scriptura, & veteres etiam interdum sic loquantur. Sic enim alicubi Augustinus, *Sanctorum justitia in hoc mundo magis peccatorum remissione constat quam perfectione virtutum.* Cui respondent præclaræ Bernardi sententiæ, *Non peccare, Dei justitia est: hominis autem justitia, Dei indulgentia.* Ante autem asseruerat Christum nobis esse justitiam in absolutione, ideoque solos esse justos qui veniam ex misericordia consequuti sunt.

Luc. 1: 77.

Actor. 13. vers. 38, 39.

2. *Veterum Theologorum.*

Augustin. lib. de civ. Dei 19. cap. 27. Bernard. Serm. 22. & 23. in Cant.

23. Hinc & illud conficitur, sola intercessione justitiæ Christi nos obtinere ut coram Deo justificemur. Quod perinde valet acsi diceretur, hominem non in seipso justum esse, sed quia Christi justitia imputatione cum illo communicatur: quod accurata animadversione dignum est. Siquidem evanescit nugamentum illud, ideo justificari hominem fide, quoniam illa Spiritum Dei participat quo justus redditur. quod magis est contrarium superiori doctrinæ quam ut conciliari unquam queat. Neque enim dubium, quin sit inops propriæ justitiæ, qui justitiam extra seipsum quærere docetur. Id autem clarissime asserit Apostolus, quum scribit *eum qui peccatum non noverat, pro nobis hostiam peccati expiatricem esse factum, ut efficeremur justitia Dei in ipso.* Vides non in nobis, sed in Christo esse justitiam nostram: nobis tantum eo jure competere quia Christi sumus participes. siquidem omnes ejus divitias cum ipso possidemus. Nec obstat quod alibi docet, *damnatum esse de peccato peccatum in Christi carne, ut justitia Legis compleretur in nobis:* ubi non aliud complementum designat quam quod imputatione consequimur. Eo enim jure communicat nobiscum Dominus Christus suam justitiam, ut mirabili quodam modo, quantum pertinet ad Dei judicium, vim ejus in nos transfundat. Aliud non sensisse abunde liquet ex altera sententia, quam paulo ante posuerat, *Quemadmodum per unius inobedientiam constituti sumus peccatores, ita per obedientiam unius justificari.* Quid aliud est in Christi obedientia collocare nostram justitiam, nisi asserere eo solo nos haberi justos, quia Christi obedientia nobis accepta fertur, acsi nostra esset? Quare mihi elegantissime videtur Ambrosius hujus justitiæ paradigma in benedictione Jacob statuisse: nempe quemadmodum ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusque veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuavit patri, ut suo commodo sub aliena persona benedictionem acciperet: ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris pretiosa puritate delitescere, ut testimonium justitiæ à conspectu Dei referamus. Verba Ambrosii sunt, *Quod Isaac odorem vestium olfecit, fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide: quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum.* Et sane ita res habet: nam quo in salutem coram facie Dei compareamus, bono ejus odore fragrare nos necesse est, & ejus perfectione vitia nostra obtegi ac sepeliri.

Augustinum, non aliter hominem fide justificari, quoniam illa Spiritum Dei participat, quo justus redditur: sed quia Christi justitiam fide apprehendit.

2 Cor. 5. vers. 21.

Exceptionis solutio. Rom. 8: 3.

Rom. 5. vers. 19.

Justitia fidei paradigma ex Ambrosio. lib. de Jacob & vita beata, c. 2.

Cap. XII.

Ut serio nobis persuadeatur gratuita justificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes.

Partes hujus capitis.

1. *Justitiæ Dei meditatio operum justitiam imaginariam evertit, ut patet ex testimoniis Scripturæ & piorum confessionibus ac exemplis, sect. 1. 2. 3.*
2. *Conscientiæ item serium examen, & ad cælestetribunal perpetua citatio, sect. 4. & 5.*
3. *Unde non hypocrisis & meriti operum vana opinio, sed vera humilitas in cordibus piorum nascitur, quod auctoritate Scripturæ & Publicani exemplo illustratur, sect. 6. 7.*
4. *Conclusio, abjiciendam esse arrogantiam & securitatem: quia tantum quisque objicit impedimenti divinæ beneficentiæ, quam in seipso acquiescit, sectione 8.*

HÆc omnia tametsi luculentis testimoniis verissima esse paret, tamen quam necessaria sint, non prius nobis clare constiterit, quam ea nobis ob oculos posuerimus quæ totius disputationis fundamenta esse debent. Principio ergo nobis succurrat illud: non de humani fori justitia, sed cælestis tribunalis, sermonem esse institutum: ne ad modulum nostrum metiamur, qua operum integritate divino judicio satisfiat. Atqui mirum est quanta temeritate & audacia id vulgo definiatur. Quinetiam videre est, ut nulli confidentius, & plenioribus, quod aiunt, buccis de operum justitia garriant, quam qui vel palpabilibus morbis prodigiose laborant, vel intercutibus crepant vitiis. Id fit quia Dei justitiam non cogitant, cujus si vel minimo sensu afficerentur nunquam tanto eam ludibrio haberent. Atqui certe ultra modum floccipenditur, si talis tamque perfecta non agnoscitur, ut nihil ei acceptum sit nisi omni ex parte integrum & absolutum, nullaque sorde inquinatum. quale in homine reperire nec licuit unquam, nec licebit. Facile est scilicet ac promptum cuilibet, in scholarum umbraculis de operum dignitate ad justificandos homines nugari: sed ubi in conspectum Dei ventum est, facessant tales deliciæ oportet, quia res illic agitur serio, non ludicra λογομαχία exercetur. Huc, huc referenda mens est, si volumus de vera justitia cum fructu inquirere: quomodo cælesti judici respondeamus, quum nos ad rationem vocaverit. Statuamus nobis judicem illum, non qualem intellectus nostri sponte imaginantur, sed qui depingitur nobis in Scriptura: cujus scilicet fulgore obtenebrantur stellæ, cujus robore liquefiunt montes, cujus ira terra concutitur, cujus sapientia deprehenduntur in astutia sua prudentes, cujus puritate inquinantur omnia, cujus ferendæ justitiæ nec Angeli pares sunt, qui nocentem non facit innocentem, cujus vindicta, quum semel accensa est, penetrat usque ad inferni novissima. Sedeat, inquam, ille ad examinanda hominum facta: quis securus ad ejus thronum se sistet? *Quis habitabit cum igne devorante?* inquit Propheta: *quis manebit cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in justitiis, & loquitur veritatem,* &c. Sed prodeat ille quisquis est.

Totus error nati de operum justitia.

Putarunt Sophistæ de tribunali quodam humano quæstionem institui.

Agitur autem de Dei majestate & justitia.

Coram qua nihil acceptum est, nisi omni ex parte integrum & absolutum.

vide præcipue Jobi librum.

Testimonium huic doctrinæ conformatum. Jesaia. Jes. 33: 14.

Davidis. Psal. 130. vers. 3. *Jobi.* Job. 4: 17.

Imo vero facit illa responsio ne quis prodeat. Ex adverso enim terribilis vox insonat, *Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit?* Pereundum sane mox sit omnibus, ut alibi scribitur, *Numquid homo Dei comparatione justificabitur: aut purior erit factore suo? Ecce qui serviunt ei non sunt fideles, & in Angelis suis reperit pravitatem. Quanto magis qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur coram tinea? A mane usque ad vesperam succidentur.* Item, *Ecce, inter sanctos ejus nemo est fidelis: & cæli non sunt mundi in conspectu ejus. Quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?* Fateor quidem in libro Job mentionem fieri justitiæ quæ excelsior est observatione Legis. atque hanc distinctionem tenere operæpretium est: quia etiamsi quis Legi satisfaceret, ne sic quidem staret ad examen illius justitiæ, quæ sensus omnes exsuperat. Itaque etiamsi Job bene sibi conscius sit, attonitus tamen obmutescat: quia videt ne Angelica quidem sanctitate posse Deum placari, si ad summam trutinam revocet eorum opera. Ego igitur justitiam illam quam attigi, quia incomprehensibilis est, nunc omitto: sed tantum dico, si exigitur vita nostra ad normam scriptæ Legis, nos esse plusquam socordes, nisi horrenda formidine nos torqueant tot maledictiones, quibus nos expergefieri voluit Deus: atque inter alias hæc generalis, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in hoc libro.* Denique insipida vel diluta erit hæc tota disputatio, nisi se quisque reum sistat coram cælesti judice, & de sua absolutione sollicitus ultro se prosternat ac exinaniat.

Job. 15. vers 14. 15. & 16.

Imo vero si ad Legis justitiam descendatur, maledictio quamprimum apparet. Deut. 27. vers. 26.

Fiducia hypocritarum origo.

2. Huc, huc attollendi erant oculi, ut trepidare potius disceremus, quam inaniter exultare. Facile quidem est, dum in hominibus subsistit comparatio, ut se quisque habere reputet quod alii contemnere non debeant: sed ubi ad Deum assurgimus, corruit dicto citius ac deperit fiducia illa. Atque id prorsus animæ nostræ erga Deum usu venit, quod erga visibile cælum corpori. acies enim oculi, quamtisper rebus adjacentibus perlustrandis insistit, perspicientiæ suæ documenta capit: si in solem dirigitur, nimio ejus fulgore perstricta & obstupefacta, non minorem in ejus intuitu debilitatem sentit, quam in rerum inferiorum aspectu robur. Ne fallamus ergo nos vana fiducia, etiamsi reliquis hominibus vel pares vel superiores nos esse ducimus: nihil id ad Deum, cujus ad arbitrium revocanda est ista cognitio. Quod si domari ferocia nostra monitionibus istis nequit, respondebit nobis quod Pharisæis dicebat, *Vos estis qui vos justificatis coram hominibus. At quod hominibus altum est, abominabile est Deo.* Eas nunc, & de justitia tua tumide inter homines gloriare, dum illam Deus è cælo abominetur. Quid autem servi Dei, vere eruditi ejus Spiritu? *Ne intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Alter vero, quanquam sensu paulum diverso, *Non poterit homo justus esse cum Deo: si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere unum pro mille.* Hic jam ad liquidum audimus, qualis sit Dei justitia, cui scilicet nullis humanis operibus satisfiet: cui mille scelerum nos interroganti, unius purgatio afferri non poterit. Talem nimirum justitiam bene animo conceperat electum illud Dei organum Paulus, quum profiteretur *se nihil sibi conscium esse, sed non in hoc justificari.*

Simili apposito explicata.

Item exhortatione.

Luc. 16. vers. 15.

Deinde testimonio Davidis, Jobi & Pauli. Ps. 143: 2. Job. 9: 2.

1 Cor. 4: 4.

3. Nec in sacris modo literis extant talia exempla: sed omnes pii scriptores hunc sibi sensum fuisse demonstrant. Sic Augustinus, *Omnium*, inquit, *piorum sub hoc onere corruptibilis carnis & in hac vitæ infirmitate gementium una spes est, quod Mediatorem unum habemus Jesum Christum justum: & ipse est exoratio pro peccatis nostris.* Quid audimus? si unica hæc illis spes est, ubi operum fiducia? Solam enim quum dicit, nullam aliam relinquit. Bernardus vero, *Et re vera, ubi tuta firmaque infirmis requies & securitas nisi in vulneribus Salvatoris? tanto illic securior habito, quanto potentior est ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur. Non cado, quia fundatus sum supra firmam petram. Peccavi peccatum grave. Turbatur conscientia: sed non perturbabitur, quia vulnerum Domini recordabor.* Postea ex iis concludit, *Meritum proinde meum miseratio Domini: non sum plane meriti inops, quamdiu non fuerit ille inops miserationum. Quod si misericordiæ Domini multæ, multus ergo peræque sum in meritis. Numquid justitias meas cantabo? Domine, meminero justitiæ tuæ solius. Ipsa enim est & mea, nempe factus est mihi justitia à Deo.* Item alibi, *Hoc totum hominis meritum, si totam spem ponat in eum qui totum hominem salvum facit.* Similiter ubi pacem sibi retinens, gloriam relinquit Deo, *Tibi*, inquit, *illibata maneat gloria: mecum bene agitur si pacem habuero. Abjuro gloriam prorsus: ne si usurpavero quod meum non est, perdam & oblatum.* Apertius etiam alio loco, *De meritis quid sollicita sit Ecclesia? cui de proposito Dei firmior suppetit securiorque gloriandi ratio? Sic non est quod quæras, quibus meritis speremus bona: præsertim quum audias apud Prophetam, Non propter vos faciam, sed propter me, dicit Dominus. Sufficit ad meritum scire quod non sufficiant merita: sed ut ad meritum satis est de meritis non præsumere, sic carere meritis satis ad judicium est.* Quod merita libere usurpat pro bonis operibus ignoscendum est consuetudini. In fine vero consilium ejus fuit terrere hypocritas, qui peccandi licentia contra Dei gratiam proterviunt: sicuti mox explicat, *Felix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio absque meritis deest. Habet unde præsumat, sed non merita. Habet merita, sed ad promerendum, non præsumendum. Ipsum non præsumere nonne promereri est? Ergo eo præsumit securius quo non præsumit, cui ampla materies gloriandi est, misericordiæ Domini multæ.*

Postremo, Augustini & Bernardi confessione. lib. ad Bonif. 3. c. 5.

super cantic. Serm. 61.

in Psalm. Qui habit. serm. 15. Serm. 13. in Cant.

Serm. 68.

Ezech. 36. vers. 22. 32.

4. Ita est sane. Hoc unicum salutis asylum, in quo respirare tuto possint, sentiunt exercitatæ conscientiæ, ubi cum Dei judicio negotium est: nam si, quæ lucidissimæ videbantur noctu stellæ, splendorem suum perdunt Solis aspectu, quid putamus vel rarissimæ hominis innocentiæ futurum, ubi ad Dei puritatem composita fuerit? Erit enim severissimum illud examen, quod in abditissimas quasque cordis cogitationes penetrabit: & quemadmodum ait Paulus, *Revelabit occulta tenebrarum, & abscondita cordium reteget:* quod latitantem & restitantem conscientiam proferre coget omnia quæ nunc è memoria quoque nostra elapsa sunt. Urgebit accusator diabolus, conscius omnium flagitiorum ad quæ perpetranda nos impulerit: illic nihil proderunt externæ bonorum operum pompæ, quæ solæ nunc æstimantur: sola postulabitur voluntatis sinceritas. Quare hypocrisis, non modo qua homo coram Deo sibi male conscius, ostentare se apud homines affectat, sed qua sibi quisque coram Deo imponit (ut sumus ad nos palpandos adulandosque proclives) confusa concidet, utcunque nunc plusquam temulenta audacia superbiat. Ad ejusmodi spectaculum qui sensum suum non dirigunt, suaviter quidem & placide justitiam sibi ad momentum adstruere possunt, sed quæ in judicio Dei mox illis sit excutienda: non secus ac magnæ opes, per somnium cumulatæ, expergefactis evanescunt. Qui autem serio, tanquam sub Dei conspectu, de vera justitiæ regula quærent, illi certo comperient, omnia hominum opera, si sua dignitate censeantur, nihil nisi inquinamenta esse & sordes: & quæ justitia vulgo habetur, eam apud Deum meram esse iniquitatem: quæ integritas censetur, pollutionem: quæ gloria ducitur, ignominiam.

Altera machina, operum justitiam evertens, conscientia videlicet examen serium, & ad Dei perfectionem imperfectionis humanæ comparatio. 1 Cor. 4: 5.

Hypocritæ contra sibiipsis plaudunt.

Simile.

5. Ab hac divinæ perfectionis contemplatione ad nos sine blanditiis cæcove amoris affectu respiciendos descendere ne pigeat. Mirum enim non

Qui fiat, ut tantopere imaginaria

est

hujus justitiæ operum opinione detinemur.

Prov. 21:2. & 16:2.

est si tantopere cæcutimus in hac parte, quum à pestilenti erga se indulgentia nemo nostrûm caveat, quam in nobis omnibus naturaliter hærere clamat Scriptura. *Cuique viro*, inquit Solomo, *recta est via in oculis suis.* Item, *Omnes viæ hominis mundæ videntur in oculis ejus.* Quid autem? an ista hallucinatione absolvitur? imo vero (quemadmodum ibidem subjungit) *Dominus ponderat corda*: hoc est, dum homo ob externam, quam præ se fert, justitiæ larvam se demulcet, interim Dominus latentem cordis impuritatem trutina sua examinat. Quum ergo talibus blandimentis adeo non proficiatur, ne illudamus nobis ultro in nostram perniciem.

Hujus mali remedium: summa Dei majestatis, & miseriæ nostræ consideratio.

Quo autem nos probe excutiamus, necessario ad Dei tribunal revocanda est nostra conscientia. Illius enim luce omnino opus est ad detegenda, quæ alioqui nimis profunde latent, pravitatis nostræ involucra. tum dilucide demum perspiciemus quid ista valeant: longe abesse quin justificetur coram Deo homo, putredo & vermis, abominabilis & vanus;

Cujus vita subjicitur descriptio.

Job. 15:16. Job. 14:4. Job. 9:20.

qui bibit tanquam aquas iniquitatem. Nam quis ponere mundum de immundo conceptum semine? ne unus quidem. Tum & idipsum experiemur quod de se Job dicebat, *Si innocentem me ostendere voluero, os meum condemnabit me; si justum, pravum comprobabit.* Neque enim ad seculum unum, sed ad omnia pertinet, quod Propheta de Israele olim querebatur, *omnes quasi oves errasse, unumquemque declinasse in viam suam.*

Jesa. 53:6.

Siquidem omnes illic comprehendit ad quos perventura esset redemptionis gratia. Atqui eo usque procedere debet istius examinis rigor, donec in plenam consternationem nos subegerit, eoque modo ad recipiendam Christi gratiam compararit. Fallitur enim qui putat se hujus fruendæ esse capacem, nisi omnem prius animi altitudinem dejecerit. Notum est illud, *Deum superbos confundere, humilibus dare gratiam.*

1 Pet. 5:5.

Hæc demum vera est humilitas Christiana, si deposita omni imaginaria justitiæ nostræ fiducia, in Dei misericordia per Christum fide apprehensum acquiescamus.

6. Quæ autem humiliandi nostri ratio, nisi ut toti inopes ac vacui Dei misericordiæ locum demus? Non enim humilitatem voco, siquid nobis residuum esse putamus. Et hactenos perniciosam hypocrisin docuerunt qui hæc simul duo junxere, humiliter de nobis sentiendum coram Deo, & justitiam nostram aliquo loco habendam. Si enim contra quam sentimus confitemur coram Deo, improbe illi mentimur: sentire autem non possumus ut decet, quin prorsus quicquid videtur in nobis esse gloriosum conteratur. Quum ergo audis apud Prophetam, *paratam esse salutem humili populo, dejectionem oculis superborum*: primum cogita, ad salutem non patere accessum nisi deposita omni superbia, & assumpta solida humilitate: deinde humilitatem illam non esse modestiam aliquam, qua Domino de jure tuo pilum cedas, (qualiter humiles vocantur coram hominibus qui nec se fastuose efferunt, nec aliis insultant, quum tamen nonnulla excellentiæ conscientia nitantur) sed submissionem non simulatam animi serio miseriæ inopiæque suæ sensu consternati. sic enim ubique verbo Dei describitur.

Ps. 18:28

Humilitas illa describitur.

Testimoniis Scripturæ comprobatur.

Soph. 3. vers. 11, 12.

Quum Dominus apud Sophoniam sic loquitur, *Auferam de te exultantem: residuum faciam in medio populi tui afflictum & pauperem: & sperabunt in Domino*: annon aperte demonstrat qui sint humiles? Nempe qui suæ paupertatis cognitione afflicti jacent. Contrà superbos vocat exultantes, quod rebus prosperis læti homines soleant exultare. Humilibus vero, quos salvare instituit, nihil facit reliquum, nisi ut sperent in Domino. Sic & apud Jesaiam, *Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, ac trementem sermones meos?* Item, *Excelsus & sublimis, habitans æternitatem, & sanctum nomen ejus, in excelso & in sancto habitans, & cum contrito humilique spiritu: ut vivificet spiritum humilium, & cor contritorum.*

Jes. 66:2.

Jes. 57:15.

Quum audis toties contritionis nomen, intellige cordis vulnus, quod hominem humi prostratum attolli non sinit. Tali contritione vulneratum esse cor tuum decet, si velis cum humilibus, juxta Dei sententiam, exaltari. Id si non fit, humiliaberis potenti Dei manu in tuum pudorem & dedecus.

Publicani parabola repræsentatur.

Luc. 18:13.

7. Ac verbis non contentus optimus Magister, in parabola, velut in tabula, legitimæ humilitatis imaginem nobis repræsentavit. Publicanum enim profert, *qui procul stans, nec oculos audens in cælum erigere, cum multo planctu orat, Domine, propitius esto mihi peccatori.* Ne putemus esse hæc fictæ modestiæ signa, quod cælum non audet intueri, nec propius accedere, quod pectus plangendo peccatorem se fatetur: sed interioris affectus sciamus esse testimonia. Ex adverso Pharisæum opponit, *qui gratias agit Deo quod non sit ex vulgo hominum, aut raptor, aut injustus, aut adulter: quoniam bis jejunaret in sabbatho, decimas daret omnium quæ possidebat.* Aperta confessione agnoscit esse Dei donum quam habet justitiam: sed quia justum se esse confidit, discedit à facie Dei ingratus & odiosus. Publicanus suæ iniquitatis agnitione justificatur.

Propriis suis & veris elogiis commendatur.

Hinc videre licet quanta sit humiliationis nostræ gratia coram Domino: ut non pateat suscipiendæ ejus misericordiæ pectus, nisi omni propriæ dignitatis opinione prorsus vacuum. Hæc ubi occupavit, illi claudit aditum. Quod necui dubium foret, cum hoc mandato dimissus est Christus à Patre in terram, *ut euangelizaret pauperibus, mederetur contritis corde, prædicaret captivis libertatem, clausis apertionem, consolaretur lugentes: daret illis gloriam pro cinere, oleum pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.*

Jesa. 61:1.

Secundum istud mandatum, nonnisi laborantes & oneratos ad participandam suam beneficentiam invitat. Et alibi, *Non veni ad justos vocandos, sed peccatores.*

Matth. 11. vers. 28. & 9:13.

Hinc sequitur abjiciendam esse arrogantiam & securitatem.

8. Ergo si Christi vocationi locum dare libet, facessat procul omnis à nobis tum arrogantia, tum securitas. Illa ex stulta propriæ justitiæ persuasione nascitur, ubi homo habere se aliquid putat cujus merito apud Deum commendetur: hæc etiam sine ulla operum persuasione esse potest. Multi enim peccatores, quia vitiorum dulcedine inebriati, Dei judicium non cogitant, tanquam veterno quodam obstupefacti jacent, ne aspirent ad oblatam sibi misericordiam. At vero non minus excutiendus talis torpor quam abjicienda quævis nostri confidentia, quo expediti ad Christum festinemus, quo vacui & jejuni impleri ipsius bonis queamus.

Deinde nostri confidentiam.

Nunquam enim illi satis confidemus, nisi de nobis penitus diffisi: nunquam in ipso satis animos erigemus, nisi prius in nobis dejectos: nunquam in ipso nos satis solabimur, nisi in nobis desolati.

Si modo Dei gratiam apprehendere ac obtinere percupimus.

Gratiæ ergo Dei apprehendendæ ac obtinendæ, abjecta quidem prorsus nostri fiducia, freti vero sola bonitatis ejus certitudine, idonei sumus, *dum* (ut ait Augustinus) *nostra merita obliti, Christi dona amplectimur: quia si in nobis merita quæreret, non veniremus ad ejus dona.*

de verb. Apostol. cap. 8.

Serm. 13. in Cant.

Cui pulchre succinit Bernardus, servis infidis comparans superbos, qui meritis suis vel minimum arrogant: quia laudem gratiæ per se transeuntis improbe retinent, perinde acsi paries radium se parturire dicat quem suscipit per fenestram.

Regula, seu summa superioris doctrinæ.

Ne longius hic immoremur, habeamus brevem sed generalem certamque regulam, eum ad participandos divinæ misericordiæ fructus comparatum, qui seipsum non dico justitia (quæ nulla est) sed vana ventosaque justitiæ imagine penitus exinanivit: quia tantum quisque objicit impedimenti Dei beneficentiæ, quantum in se ipso acquiescit.

Cap. XIII.

Duo esse in gratuita justificatione observanda.

Partes capitis.

1. *Gloria Dei & conscientiæ tranquillitas in justificatione gratuita observandæ occurrunt. In gloriam Dei peccant, qui in se gloriantur & extra Christum (cujus justitia fide apprehensa coram Deo electis omnibus ad reconciliationem & salutem æternam obtinendam imputatur) justitiam quærunt, sect. 1. & 2.*
2. *Conscientiæ tranquillitas nulla alia ratione quam justificatione gratuita acquiri potest: quod abunde probatur, sect. 3. 4. & 5.*

Dei gloria sarta tecta manet, ubi solus ipse justus agnoscitur.

Atque omnino quidem duo hic præcipue spectanda sunt, nempe ut Domino illibata constet ac veluti sarta tecta sua gloria, conscientiis vero nostris coram ipsius judicio placida quies ac serena tranquillitas. Videmus quoties ac quam sollicite Scriptura nos hortetur ad reddendam soli Deo laudis confessionem, ubi de justitia agitur. Atque adeo hunc finem Domino fuisse testatur Apostolus conferendæ nobis in Christo justitiæ, ut suam ipse demonstraret. Mox vero qualis illa sit demonstratio subjungit: nempe si solus ille *justus cognoscatur, ac justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.* Vides justitiam Dei non satis illustrari nisi & solus censeatur justus, & immerentibus justitiæ gratiam communicet? Hac ratione vult *omne os obturari, & obnoxium sibi reddi universum mundum*: quia quantisper habet homo quod in suam defensionem loquatur, Dei gloriæ nonnihil decedit. Sic apud Ezechielem docet quantopere ex recognitione nostræ iniquitatis nomen suum glorificemus. *Recordabimini,* inquit, *viarum & omnium scelerum quibus polluti estis: & displicebitis vobis in conspectu vestro, in omnibus malitiis quas commisistis. Et scietis quia ego Dominus, quum benefecero vobis propter nomen meum: & non secundum scelera vestra pessima.* Si hæc in vera Dei notitia continentur, ut propriæ iniquitatis conscientia attriti, nobis benefacere indignis illum reputemus; quid magno nostro malo tentamus vel ullam particulam ex ista gratuitæ benignitatis laude Domino suffurari? Similiter Jeremias, dum clamat, *Ne glorietur sapiens in sapientia sua, aut dives in divitiis suis, aut fortis in fortitudine sua: sed qui gloriatur, in Domino glorietur*: annon innuit de gloria Dei nonnihil deperire si in semetipso homo gloriatur? In hunc certe usum Paulus verba illa accommodat, quum omnes salutis nostræ partes apud Christum depositas esse tradit, ut nonnisi in Domino gloriemur. Significat enim contra Deum insurgere, & tenebras obducere gloriæ ejus, quisquis vel tantillum de suo se habere putat.

Confirmatio, à testimoniis. Rom. 3. vers. 25. — Rom. 3. vers. 19. — *Ezechielis.* Ezech. 20. vers. 42, 43, 44. — *Jeremiæ.* Jerem. 9. v. 23, 24. — *Pauli.* 1 Cor. 1. vers. 29, 30, 31.

Qui igitur in se gloriantur, adversus Deum gloriantur. Rom. 3. vers. 19. Jes. 45: 25.

2. Ita est sane: nunquam in ipso vere gloriamur, nisi nostra gloria penitus abdicati. Contra, hoc habendum est catholicum theorema, adversus Deum gloriari quicunque in se gloriantur. Siquidem ita demum reddi obnoxium Deo mundum censet Paulus, dum prorsus adempta est hominibus quævis gloriandi materia. Proinde Jesaias, quum justificationem Israël in Deo fore denunciat, addit simul & laudem: quasi diceret, in hunc finem à Domino justificari electos, ut in ipso, non alibi glorientur. Qualiter autem laudari nos in Domino conveniat, proximo versu docuerat: nempe *ut juremus esse in Domino justitias nostras, & fortitudinem nostram.* Observa, non exigi simplicem confessionem, sed juramento confirmatam: ne ficta nescio qua humilitate defungendum putes. Neque hic causetur quispiam se nequaquam gloriari, dum citra arrogantiam, propriam justitiam recognoscit. talis enim æstimatio esse non potest quin fiduciam generet, nec fiducia quin gloriam pariat.

Objectio. — *Resp. Apostolorum.*

Pauli & Petri authoritate firmata. Rom. 3. vers. 25. Ephes. 1: 6. Ephes. 2: 8. 1 Pet. 2: 9.

Meminerimus ergo in tota justitiæ disputatione finem hunc esse spectandum, ut illius laus penes Dominum solida integraque maneat. Quandoquidem *in demonstrationem justitiæ suæ,* gratiam suam, teste Apostolo, in nos effudit, *quo sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Christi.* Unde alio loco, quum docuisset Dominum nobis salutem contulisse, quo nominis sui gloriam illustraret: postea, quasi idem repetens, subjicit, *Gratia estis salvati, ac Dei dono, non operibus, ne quis glorietur.* Et Petrus, dum admonet nos in spem salutis vocatos esse, *ut virtutes enarremus ejus qui à tenebris nos vocavit in admirabile lumen suum,* haud dubie vult ita personare in aure fidelium solas Dei laudes, ut alto silentio obruant omnem carnis arrogantiam. Summa hæc est, non posse hominem sibi ullam justitiæ micam sine sacrilegio vendicare, quia tantundem ex divinæ justitiæ gloria decerpitur ac delibatur.

Conscientiæ tranquillitas ex sola justificatione gratuita nascitur. — *Teste Salomone.* Prov. 20: 9. — *Conscientia ipsa.*

3. Jam si quærimus qua ratione serenari queat coram Deo conscientia, non aliam reperiemus quam si gratuita nobis justitia, Dei dono conferatur. Subeat semper illud Solomonis, *Quis dicet, Mundavi cor meum, purificatus sum à peccato meo?* Nemo est certe qui non infinita colluvie obruatur. In suam ergo conscientiam descendat vel perfectissimus quisque, & facta sua ad calculum vocet, quem tandem exitum habebit? An, quasi bene composita sibi sint cum Deo omnia, suaviter conquiescet, ac non potius diris tormentis lacerabitur, quum in se damnationis materiam, si ab operibus æstimetur, residere sentiet? Conscientiam, si Deum respicit, vel cum illius judicio certam pacem habere necesse est, vel inferorum terroribus obsideri. Nihil ergo proficimus de justitia disserendo, nisi eam statuerimus cujus stabilitate anima nostra in Dei judicio fulciatur. Ubi habebit anima nostra quo, & intrepida coram Dei vultu appareat, & inconcussa ejus judicium excipiat; tum sciamus demum nos non fictitiam justitiam reperisse. Non ergo sine causa tantopere hac parte insistit Apostolus, cujus verbis agere quam meis malo. *Si ex Lege,* inquit, *promissio hæreditatis, exinanita est fides, abolita est promissio.* Prius infert, exinanitam & evacuatam esse fidem, si justitiæ promissio operum nostrorum merita respiciat, aut ex Legis observatione pendeat. Nunquam enim in ea secure acquiescere quisquam posset: quando nunquam futurum est ut certo apud se quisquam statuat se Legi satisfecisse, ut certe nullus unquam per opera plene satisfacit. Cujus rei ne longe petantur testimonia, sibi quisque testis esse potest, qui se recto oculo intueri volet. Atque hinc apparet in quam profundos recessus, & tenebricosos, hominum mentes defodiat hypocrisis, dum tam secure sibi indulgent ut opponere suas blanditias non dubitent Dei judicio: quasi justitium quoddam illi indicerent. Fideles autem, qui sincere seipsos excutiunt, longe alia sollicitudo angit & excruciat. Igitur in omnium animos subiret primum hæsitatio, demum & desperatio: dum pro se quisque subduceret quanta debiti mole adhuc premeretur, quamque longe distaret ab imposita sibi conditione. En jam oppressam extinctamque

Et Apostolo, qui fidem exinanitam esse contendit, si justitiæ promissio ex Legis observatione pendeat. Rom. 4. vers. 14.

ctamque fidem. non enim fluctuari, variare, sursum deorsum ferri, hæsitare, suspensum teneri, vacillare, desperare denique, fidere est, sed constanti certitudine ac solida securitate animum obfirmare, habereque ubi recumbas ac pedem figas.

Deinde & promissionem.

4. Alterum quoque adjungit, irritam & evanidam fore promissionem. Si enim ejus complementum à nostro merito dependet, quando tandem huc ventum fuerit ut Dei beneficentiam promereamur? Quin etiam secundum istud membrum ex priore consequitur: siquidem non implebitur promissio nisi iis qui fidem illi habuerint. Collapsa igitur fide, nulla vis promissionis residua erit. *Ideo ex fide hæreditas, ut secundum gratiam, ad stabiliendam promissionem.* Abunde enim confirmata est, dum sola Dei misericordia nititur: quia perpetuo nexu conjunctæ sunt inter se misericordia & veritas; hoc est, quæcunque Deus misericorditer pollicetur, fideliter quoque præstat. Sic David, antequam salutem sibi ex Dei eloquio postulet, causam primum statuit in ejus misericordia. *Veniant*, inquit, *ad me misericordiæ tuæ, salus tua secundum eloquium tuum.* Ex merito: quia non aliunde ad promittendum inducitur Deus nisi ex mera misericordia. Itaque hic spem totam sistere convenit & velut profunde figere, non respectare ad nostra opera, quo ex illis subsidium aliquod petatur. Sic & Augustinus agendum præcipit: ne hic novum aliquid dicere nos putes. *In æternum*, inquit, *regnabit Christus in servis suis. Hoc promisit Deus, hoc dixit Deus: si parum est, hoc juravit Deus. Quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio; nemo debet eum trepidatione prædicare de quo non potest dubitare.* Bernardus quoque, *Quis poterit salvus esse? dicunt discipuli Christi. At ille, Apud homines impossibile hoc est, sed non apud Deum. Hæc tota fiducia nostra, hæc unica consolatio, hæc tota ratio spei nostræ, Sed de possibilitate certi, de voluntate quid agimus? Quis scit an odio vel amore dignus sit? Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Hic jam plane fidem nobis subvenire necesse est: hic oportet succurrere veritatem: ut quod de nobis latet in corde Patris, per Spiritum reveletur, & Spiritus ejus testificans persuadeat cordibus nostris quod filii Dei sumus. Persuadeat autem vocando & justificando gratis per fidem: in quibus medium velut medius quidam transitus est ab æterna prædestinatione ad futuram gloriam.*

Qua sine fide plane corruit. Fide autem in Dei sola misericordia per Christum stante, promissio abunde confirmata est: quod ex Augustino & Bernardo probatur.

Psal. 119. v. 76, 77.

in Psal. 88. tract. 1.

Serm. 5. in dedic. templi.

Eccl. 9: 1. 1 Cor. 2. vers. 16.

Deinde firmissimo argumento ex supra dictis consummato, & Prophetarum perspicuis prae-

Breviter sic colligamus: Scriptura non esse firmas Dei promissiones indicat, nisi certa conscientiæ fiducia arripiantur. ubicunque est dubitatio aut incertitudo, irritas fieri pronunciat. rursum nihil quam vacillare ac fluctuari pronunciat si operibus nostris incumbunt. Ergo aut pereat nobis justitia necesse est, aut ne veniant in considerationem opera, sed sola fides locum habeat, cujus isthæc natura est, aures arrigere, oculos claudere: hoc est, uni promissioni intentam esse, cogitationem avertere ab omni hominis vel dignitate vel merito. Ita impletur præclarum illud Zachariæ vaticinium, Quod *ubi deleta fuerit iniquitas terræ, vocabit vir amicum suum subter vineam, & subter ficum suum.* Ubi Propheta innuit, non aliter vera pace frui fideles, quam post impetratam peccatorum remissionem. Tenenda enim est analogia hæc in Prophetis, ubi de Christi regno disserunt, externas Dei benedictiones quasi spiritualium bonorum figuras proponere. Unde & Christus *Rex pacis* & *pax nostra* vocatur: quia omnes conscientiæ agitationes sedat. Modus si quæritur, ad sacrificium, quo pacatus est Deus, venire necesse est: quia trepidare nunquam desinet, quisquis non statuet sola expiatione propitiari Deum qua Christus iram ejus sustinuit. Denique non alibi quam in Christi redemptoris nostri terroribus pax nobis quærenda.

dictionibus illustrato.

Zach. 3. v. 9, 10.

Jesa. 9: 6. Eph. 2: 14.

5. Sed quid obscuriore testimonio utor? Negat ubique Paulus pacem vel tranquillum gaudium relinqui conscientiis, nisi statutum sit justificari nos fide. Unde autem illa certitudo, simul declarat, quum scilicet *amor Dei in corda nostra diffusus est per Spiritum sanctum*: acsi diceret non posse aliter sedari animas nostras nisi certo persuasi simus Deo nos placere. Unde etiam alibi exclamat ex piorum omnium persona, *Quis nos separabit ab amore Dei, qui est in Christo?* quia ad minimam quamque auram trepidabimus donec appulerimus ad portum illum: securi autem erimus in caligine mortis, quamdiu se nobis pastorem Deus ostendet. Ergo quicunque garriunt nos fide justificari, quia regeniti, spiritualiter vivendo justi sumus, nunquam gustarunt gratiæ dulcedinem, ut Deum sibi propitium fore confiderent. Unde etiam sequitur, rite orandi modum nihilo magis eos scire quam Turcas & profanas alias quaslibet gentes. Neque enim, teste Paulo, vera est fides nisi dictet & suggerat suavissimum illud Patris nomen, imo nisi os nobis aperiat proferendo libero clamori, *Abba Pater*. Quod alibi clarius exprimit, *In Christo nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem ejus.* Hoc certe non contingit regenerationis dono: quod ut mutilum semper est in hac carne, ita multiplicem dubitandi materiam in se continet. Quare ad remedium illud venire necesse est, ut statuant fideles non alio jure sperandam sibi esse hæreditatem regni cælestis, nisi quia insiti in Christi corpus, justi gratis reputantur. Nam quoad justificationem res est mere passiva fides, nihil afferens nostrum ad conciliandam Dei gratiam, sed à Christo recipiens quod nobis deest.

Tertio, apposita Apostoli demonstratione.

Rom. 5: 1. ibid. v. 5.

Rom. 8. vers. 34.

Psal. 23: 4.

Postremo, ab opposito sophismatis refutatione, nempe non ideo justos esse, quia regeniti spiritualiter vivimus. Ratio.

Gal. 4: 6. Eph. 3: 12.

CAP. XIV.

Quale initium justificationis & continui progressus.

Partes hujus capitis.

Ut facilius quæ dicta sunt percipiantur, qualis esse possit toto vitæ decursu hominis justitia discutiendum suscipit, omnesque homines in quatuor classes tribuit.

1. *Prima classis lustratur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6.
2. *Secunda & tertia conjunctim, sect.* 7. *&* 8.
4. *Quarta, sect.* 9. *& inde ad finem capitis.*

QUo res dilucidior fiat, qualis possit esse toto vitæ decursu hominis justitia, excutiamus. quadruplicem vero faciamus gradum. Homines enim aut nulla Dei agnitione præditi, in idololatria demersi sunt: aut sacramentis initiati, vitæ impuritate Deum, quem ore confitentur, factis abnegantes, titulo tenus sunt Christi: aut hypocritæ sunt, qui cordis nequitiam inanibus fucis tegunt: aut Spiritu Dei regenerati, veram sanctimoniam meditantur. In primis, quando naturalibus dotibus censendi sunt, à vertice capitis ad plantam usque pedis scintilla boni non reperietur: nisi forte volumus insimulare falsi Scripturam, dum hisce elogiis universos filios Adam commendat,

Homines toto vitæ decursu, aut idololatræ, aut impii; aut hypocritæ, aut regeniti.

1. Idololatræ, sunt omni justitia exuti.

quod

Jer. 17: 9. Gen. 8: 21. Psal. 94: 11. & 36: 2. & 14: 2, 3. Gen. 6: 3, 5.

Impietate & injustitia obruti.

quod pravo sint & præfracto corde, quod omne figmentum cordis eorum malum sit à primis annis, quod vanæ sint eorum cogitationes, quod timorem Dei præ oculis non habeant, quod nemo eorum intelligat aut requirat Deum. Breviter *quod caro sint*: quo nomine intelliguntur opera illa omnia quæ enumerantur à Paulo, *fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia*, & quicquid fœditatis & abominationis excogitari potest. Hæc est dignitas scilicet cujus fiducia superbire debeant.

Gal. 5: 19.

Prorsus miseri & perditi coram Deo.

Quod siqui inter eos ea morum honestate pollent quæ speciem aliquam sanctitatis habeat inter homines: quia tamen scimus Deum non morari externum splendorem, ad fontem ipsum operum penetrandum est, siquid ipsa valere velimus ad justitiam. Inspiciendum, inquam, penitus est ex quo affectu cordis opera ista prodeant. Quanquam autem latissimus hic dicendi campus patet, quia tamen paucissimis verbis potest res expediri, sequar quantum licebit in docendo compendium.

Multum tamen interest inter quosdam virtute præditos & alios deploratissimos. Quod discrimen 1. in Dei donis, 2. distinctione inter honesta & turpia, 3. vita præsentis benedictionibus elucet.

2. Principio, non inficior esse Dei dona, quæcunque in incredulis apparent egregiæ dotes. Neque vero sic à sensu communi dissideo, nihil ut interesse contendam inter Titi & Trajani justitiam, moderationem, æquitatem, ac Caligulæ, vel Neronis, vel Domitiani rabiem, intemperiem, sævitiam: inter obscœnas Tiberii libidines, & Vespasiani hac in parte continentiam: ac (ne in singularibus aut virtutibus aut vitiis immoremur) inter juris legumque observationem ac contemptum. Tantum enim est justi & injusti discrimen, ut vel in mortuo illius simulachro appareat. Quid enim ordinatum restabit in mundo, si hæc inter se confundamus? Itaque ejusmodi distinctionem inter honesta & turpia facinora non modo singulorum mentibus Dominus insculpsit, sed providentiæ quoque suæ dispensatione sæpe confirmat. Videmus enim ut multis præsentis vitæ benedictionibus prosequatur eos, qui inter homines virtutem colunt. Non quod externa illa virtutis imago minimum ejus beneficium mercatur: sed ita placet illi approbare quantopere cordi sit sibi vera justitia, dum externam quoque & simulatam temporali remuneratione carere non patitur. Unde sequitur quod nuper confessi sumus, Dei esse dona qualescunque istas virtutes aut virtutum potius imagines: quando nihil est ullo modo laudabile quod non ab ipso proficiscatur.

Verum quicquid ab hujusmodi virtute humana præditis fit, quantumvis laudabile videatur, corruptum est.

lib. 4. contra Julianum.

3. Atqui nihilominus verum est quod Augustinus scribit, omnes à Dei unius religione alienos, utcunque ob virtutis opinionem admirabiles habeantur, non modo nulla remuneratione dignos, sed magis punitione: quod pura Dei bona cordis sui pollutione contaminant. Etsi enim Dei instrumenta sunt ad conservandam, justitia, continentia, amicitia, temperantia, fortitudine, prudentia, hominum societatem: bona tamen hæc Dei opera pessime exequuntur: quia non sincero boni studio, sed vel sola ambitione, vel amore sui, vel alio quovis obliquo affectu continentur à male agendo.

1. Cordis impuritate.

Quum ergo ab ipsa cordis impuritate, velut à sua origine, corrupta sint, non magis inter virtutes ponenda erunt, quam vitia quæ ob affinitatem ac similitudinem virtutis imponere solent.

2. Recti finis defectione.

Denique quum perpetuum esse meminerimus recti finem, ut Deo serviatur: quicquid alio contendit, jam merito amittit recti nomen. Quia ergo scopum non respiciunt quem Dei sapientia præscribit: tametsi officio bonum videtur quod agunt, fine tamen perverso peccatum est. Constituitur igitur, omnes Fabricios, Scipiones & Catones in illis suis præclaris facinoribus hoc peccasse, quod quum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt ad quem referre debuerunt. non fuisse ergo in illis veram justitiam: quia non actibus, sed finibus pensantur officia.

3. Christi (extra quem non est vita) privatione.

1 Joan. 5. vers. 12.

4. Præterea si verum est quod Joannes ait *non esse vitam extra Filium Dei*: qui partem in Christo non habent, quales quales sint, quicquid agant, vel moliantur, in exitium tamen æternæque mortis judicium toto cursu pergunt. Secundum hanc rationem illud ab Augustino dictum est, *Religio nostra justos ab injustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit: sine qua quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur.* Quamobrem belle idem ipse alibi, dum talium hominum studium erroneo cursui comparat. Quo enim magis strenue currit quis extra viam, eo longius à scopo recedit, ideoque fit miserior. Quare melius esse contendit in via claudicare, quam extra viam currere. Postremo malas esse arbores constat, quando sine Christi communicatione nulla est sanctificatio. pulchros ergo & aspectu speciosos, gustu etiam suaves fructus generare possunt: bonos nequaquam. Hinc facile cernimus esse maledictum, nec modo nullius ad justitiam pretii, sed certi in damnationem meriti, quicquid cogitat, meditatur, perficit homo, antequam Deo per fidem reconcilietur. Et quid tanquam de re dubia disputamus, quum jam probatum sit testimonio Apostoli, *impossibile esse ut sine fide quispiam placeat Deo?*

Quod Augustinus pronunciatis confirmatur. lib. 3. ad Bon. cap. 5. Præf. in Psal. 31.

Heb. 11: 6.

4. Naturalis hominis conditione, Scriptura verbis descripta, quæ hominem ante regenerationem in peccatis mortuum esse testantur, in regeneratione unicam Dei gratiam prædicant.

5. Sed probatio etiamnum apertior lucebit si naturali hominis conditioni Dei gratia è regione opponatur. Clamat enim ubique Scriptura, nihil in homine Deum reperire quo ad benefaciendum illi incitetur, sed gratuita sua benignitate illum prævenire. Quid enim ad vitam possit mortuus? Atqui dum sui cognitione nos illuminat, dicitur à morte suscitare, ac novam creaturam facere. Hoc siquidem titulo (præsertim apud Apostolum) videmus sæpe Dei erga nos benignitatem commendari. *Deus*, inquit, *qui dives est in misericordia, propter multam charitatem qua dilexit nos, etiam quum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo*, &c. Alibi dum sub typo Abrahæ generalem fidelium vocationem tractat, *Deus est*, inquit, *qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquam sint.* Si nihil sumus, quid quæso possumus? Quare arrogantiam istam valide retundit Dominus in historia Job, in his verbis, *Quis prævenit me, & retribuam ei? omnia enim mea sunt.* Quam sententiam explicans Paulus eo confert, ne putemus nos aliquid ad Dominum afferre præter meram inopiæ & vacuitatis ignominiam. Quare loco supra citato, ut probet sola ejus gratia, non operibus, in spem salutis nos pervenisse, allegat, *nos illius esse creaturas, quoniam regenerati sumus in Christo Jesu ad bona opera, quæ præparavit ut in illis ambulemus.* Acsi diceret, Quis nostrûm jactet se sua justitia Deum provocasse, quum prima nostra ad bene agendum potentia ex regeneratione fluat? Ut enim natura conditi sumus, citius ex lapide oleum quam ex nobis opus bonum exprimetur. Mirum profecto si homo, tantæ ignominiæ damnatus, audet sibi adhuc reliquum aliquid facere. Fateamur ergo cum præclaro isto Dei organo, *nos à Domino vocatos vocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum propositum ac gratiam ejus. ac benignitatem dilectionemque erga nos Salvatoris Dei apparuisse: quia non ex operibus justitiæ quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit: ut justificati illius gratia, hæredes efficeremur vitæ æternæ.* Hac confessione, omni justitia usque ad minimam particulam hominem spoliamus, donec sola misericordia in spem vitæ æternæ regeneratus fuerit: quando, si aliquid operum justitia ad nos justificandos confert, falso dicimur gratia justificari. Non exciderat sane sibi Apostolus quum gratuitam asseruit

Joan. 5: 25. Ephes. 2: 4. Rom. 4. vers. 17. Job. 41: 2. Rom. 11. vers. 35. Eph. 2: 10. 1 Tim. 1: 9. Tit. 3: 4.

Rom. 11. vers. 6.
Mat. 9:13.

asseruit justificationem, qui alio loco argumentatur, *gratiam jam non esse gratiam* si quid opera valeant. Et quid aliud sibi vult Dominus, quum negat *se venisse ad vocandos justos, sed peccatores?* Si soli peccatores admittuntur, quid per fictitias justitias aditum quæramus?

6. Redit eadem mihi subinde cogitatio, periculum esse ne Dei misericordiæ sim injurius, qui tanta anxietate in ea asserenda laborem, perinde acsi dubia obscurave foret. Sed quoniam ea est nostra malignitas, quæ nunquam nisi validissime depulsa concedat Deo quod suum est, cogor paulo longius insistere. Quia tamen satis perspicua est in hac re Scriptura, ejus potius verbis quam meis pugnabo.

5. Jesaiæ Prophetæ testimonio.
Jesa. 59. v. 15, 16.

Jesaias, ubi descripsit universale generis humani exitium, pulchre ordinem restitutionis subtexit. *Vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus. Et vidit quia non est vir: & admiratus est, quia non est qui intercedat: & salutem posuit in brachio suo, & justitia sua se confirmavit.* Ubi sunt nostræ justitiæ, si verum est quod ait Propheta, neminem esse qui in recuperanda sua salute Dominum opituletur?

Cui suffragatur Oseas.
Oseæ 2. v. 19, 23.

Sic alius Propheta, ubi Dominum de reconciliandis sibi peccatoribus agentem inducit, *Desponsabo*, inquit, *te mihi in perpetuum in justitia, judicio, gratia, & misericordia. Dicam misericordiam non consequutæ, Misericordiam consequuta.* Ejusmodi fœdus, quod primam nobis esse cum Deo conjunctionem constat, si misericordia Dei nititur, nullum relinquitur justitiæ nostræ fundamentum. Et vero intelligere ex iis, qui hominem cum aliqua operum justitia Deo obviam procedere fingunt, cupiam, an omnino ullam justitiam esse putent nisi quæ sit accepta Deo. Id cogitare si insanum est; quid Deo gratum ab ejus inimicis prodeat, quos totos cum omnibus suis factis aversatur?

Paulus item & Joannes.
Rom. 5. v. 6, 10.
Col. 1: 21.

Omnes, inquam, nos esse capitales ac professos inimicos Dei nostri testatur veritas: donec justificati, in amicitiam recipimur. Si principium dilectionis est justificatio, quæ operum justitiæ illam præcedent? Ita, ut pestilentem illam arrogantiam avertat Joannes, diligenter nos monet quomodo *non priores eum dilexerimus.*

1 Joan. 4. vers. 10.
Ose. 14: 4.

Et idipsum jam olim per Prophetam suum Dominus docuerat. *Diligam*, inquit, *eos spontanea dilectione: quia conversus est furor meus.* Operibus certe non instigatur, si sponte ad nos inclinavit se ejus dilectio.

6. Validissima ratione, qua vulgi, suorum operum justitiam cum redemptione per Christum nobis acquisita confundentis, errorem tollit.

Sed rude hominum vulgus nihil id aliud esse putat, nisi quod, ut redemptionem nostram perageret Christus, nemo promeritus fuerit: ut autem redemptionis possessionem adeamus, operibus nostris adjuvari. Imo vero, utcunque à Christo redempti simus, donec tamen vocatione Patris inserimur in illius communionem, & tenebræ & mortis hæredes & Dei adversarii sumus. Non enim ab immunditiis nostris purgari nos & ablui Paulus docet Christi sanguine, nisi dum purgationem illam Spiritus in nobis efficit. Quod idem dicere volens Petrus, declarat *Spiritus sanctificationem valere in obedientiam, & aspersionem sanguinis Christi.*

1 Cor. 6. vers. 11.
1 Pet. 1: 2.

Si Christi sanguine in purificationem per Spiritum aspergimur, ne putemus alios nos esse ante hujusmodi irrigationem, quam est sine Christo peccator. Maneat ergo illud, principium nostræ salutis esse quandam velut à morte in vitam resurrectionem: quia ubi *propter Christum nobis datum est in eum credere*, tunc incipimus demum transire à morte in vitam.

Phil. 1: 29.

Secundæ classis impios nomine tenus Christianos & hypocritas comprehendit, à quibus nihil nisi prorsus damnabile prodit.

7. Sub hac ratione, qui secundus & tertius in divisione supra posita notatus fuit hominum ordo, comprehenditur. Conscientiæ enim impuritas utrosque nondum esse Dei Spiritu regeneratos arguit. Rursum autem, regenerationem in eis nullam esse, hoc defectum prodit fidei. Unde liquet, Deo nondum reconciliatos, nondum in ejus conspectu justificatos: quando ad hæc bona nisi per fidem non pervenitur. Quid pariant peccatores à Deo alienati, nisi illius judicio execrabile? Hac quidem stolida confidentia cum impii omnes turgent, tum præsertim hypocritæ: quod, utcunque totum cor suum obscœnitate scatere noriot, siqua tamen edunt speciosa opera, digna æstimant quæ Deus non aspernetur. Hinc perniciosus ille error, quod scelerate & nefariæ mentis convicti, adigi tamen nequeunt ut se justitia vacuos fateantur: sed injustos se agnoscentes, quia inficiando non sunt, justitiam tamen nonnullam sibi arrogant.

Teste Haggæo Propheta.
Hag. 2: 12.

Hanc vanitatem egregie Dominus refutat per Prophetam: *Interroga*, inquit, *Sacerdotes, dicens, Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & panem aut alium cibum admoverit, numquid sanctificabitur? Responderunt autem Sacerdotes, Non. Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima aliquid horum, nonne contaminabitur? Responderunt Sacerdotes, Contaminabitur. Dixit Haggæus, Sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus: & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerint mihi, contaminata erunt.* Utinam hæc sententia vel plenam fidem posset obtinere apud nos, vel memoriæ probe insidere. Nemo enim est, quamlibet alioqui tota vita flagitiosus, qui persuadere sibi sustineat quod hic Dominus clare pronunciat. Simulac nequissimus quisque uno vel altero Legis officio perfunctus est, non dubitat sibi justitiæ loco acceptum ferri: at Dominus reclamat, nullam inde acquiri sanctificationem nisi corde prius bene purgato. Neque eo contentus, contaminari cordis impuritate, quæcunque à peccatoribus prodeunt opera, asseverat. Facessat ergo nomen justitiæ ab his operibus quæ pollutionis ore Domini damnantur. Et quam eleganti similitudine illud demonstrat?

Objectio.
Responsio.

poterat enim objectari, sanctum inviolabiliter esse quod Dominus præcepisset. Ipse vero contra opponit, nihil mirum esse, si, quæ sanctificata sunt in Lege Domini, improborum spurcitia contaminantur: quum sacrum attrectando, immunda manus profanet.

Deinde Jesaia.
Jesa. 1: 13. vid. c. 58. ejusdem Prophetæ.

8. Eandem etiam causam egregie apud Jesaiam persequitur: *Ne offeratis*, inquit, *sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi: Calendas & solemnitates vestras odit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Quum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis: quum multiplicaveritis orationem, non exaudiam. manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum.* Quid isthuc sibi vult quod Dominus ita nauseat ad obsequium suæ Legis? Imo vero nihil hic respuit quod sit ex germana Legis observatione: cujus initium esse ubique docet, sincerum sui nominis timorem. Illo sublato, non modo nugæ sunt quæcunque illi offeruntur, sed fœtidæ abominandæque sordes. Eant nunc hypocritæ, & involutam corde pravitatem retinentes, Deum operibus studeant demereri. Atqui magis ac magis hoc modo irritabunt.

Salomone.
Prov. 15: 8.

Execrabiles enim illi sunt impiorum victimæ: sola rectorum oratio accepta est illi. Constituimus ergo extra dubium, quod vulgatissimum esse debet mediocriter in Scripturis exercitato, quæ vel summo splendore conspicua sunt opera in hominibus nondum vere sanctificatis, tam procul abesse à justitia coram Domino, ut peccata censeantur.

Augustino item & Gregorio.
Aug. lib. de pœnit. & Greg. cujus verba referuntur 3. quæst. 7.
Gen. 4: 4.

Ac proinde verissime illi qui non conciliari personæ apud Deum gratiam per opera tradiderunt: sed è converso tum placere demum opera ubi persona gratiam prius in Dei conspectu invenerit. Religioseque est observandus hic ordo ad quem Scriptura nos manu ducit. *Respexisse Dominum ad Abel*, scribit Moses, *& ad opera ejus.* Vides ut Dominum hominibus propitium designet, antequam ad eorum opera respiciat? Quare purificationem cordis præcedere oportet, ut quæ à nobis prodeunt opera, benigne à Deo excipiantur. quia semper viget illa Jeremiæ sententia, *oculos Dei respicere*

Jerem. 5: 3.

Act. 15: 9. *cere veritatem.* Porro solam *fidem esse qua corda hominum purificantur*, Spiritus sanctus per os Petri asseruit, unde constat primum esse in vera vivaque fide fundamentum.

Quarta classis, est regeneratorum.

9. Inspiciamus nunc quid habeant justitiæ quos in ordine quarto posuimus. Fatemur, dum nos intercedente Christi justitia sibi reconciliat Deus, ac gratuita peccatorum remissione donatos pro justis habet, cum ejusmodi misericordia conjunctam simul esse hanc ejus beneficentiam, quod per Spiritum suum sanctum in nobis habitat, cujus virtute concupiscentiæ carnis nostræ magis ac magis in dies mortificantur: nos vero sanctificamur, hoc est, consecramur Domino in veram vitæ puritatem, cordibus nostris in Legis obsequium formatis. Ut hæc sit præcipua nostra voluntas, voluntati ejus servire, ac ejus duntaxat gloriam modis omnibus provehere. Enimvero etiam dum sancti Spiritus ductu in viis Domini ambulamus, ne tamen nostri obliti animos tollamus, remanent imperfectionis reliquiæ, quæ nobis humilitatis argumentum præbeant. *Non est justus*, ait Scriptura, *qui faciat bonum & non peccet.* Qualem ergo justitiam ex suis operibus etiamnum obtinebunt? Primum dico, quod optimum ab illis proferri potest, aliqua tamen semper carnis impuritate respersum & corruptum esse, ac tanquam aliquid fæcis admixtum habere. Seligat, inquam, ex tota sua vita sanctus Dei servus quod in ejus cursu maxime eximium se putabit edidisse, bene revolvat singulas partes: deprehendet proculdubio alicubi quod carnis putredinem sapiat: quando nunquam ea est nostra alacritas ad bene agendum quæ esse debet, sed in cursu retardando multa debilitas. Quanquam non obscuras esse maculas videmus, quibus respersa sint opera sanctorum, fac tamen minutissimos esse nævos duntaxat: sed an oculos Dei nihil offendent, coram quibus ne stellæ quidem puræ sunt? Habemus, nec unum à sanctis exire opus, quod, si in se censeatur, non mereatur justam opprobrii mercedem.

Hi etsi Spiritus S. ductu recta incedant.

1 Reg. 8. vers. 46.

Quicquid tamen optimum proferunt, carnis impuritate respersum & corruptum est.

Præsertim quum ad Dei tribunal accedunt.

Præterea, vel unicum delictum satis est ad delendam omnem prioris justitiæ memoriam.

10. Deinde etiamsi fieri posset ut aliqua nobis essent omnino pura absolutaque opera, unum tamen peccatum satis est ad delendam extinguendamque omnem memoriam prioris justitiæ, ut ait Propheta. Cui & Jacobus consentit, *Qui offendit* (inquit) *in uno, factus est omnium reus.* Jam quum hæc vita mortalis nunquam à peccato pura sit aut vacua,
Eze. 18: 24. quicquid justitiæ à nobis comparatum foret, id
Jac. 2: 10. sequentibus identidem peccatis corruptum, oppressum, & perditum, in conspectum Dei non veniret, nec in justitiam nobis imputaretur. Denique ubi de operum agitur justitia, non opus Legis respiciendum est, sed mandatum. Ideo si ex Lege justitia quæritur, frustra unum aut alterum opus proferamus: sed necessaria est perpetua Legis obedientia. Quare illam, de qua loquuti sumus, peccatorum remissionem non semel (ut multi stolide opinantur) nobis in justitiam Deus imputat, ut impetrata præteritæ vitæ venia, postea in Lege justitiam quæramus: quod nihil quam in spem falsam inductos rideret ac luderet. Quum enim perfectio nulla obtingere nobis possit quamdiu hac carne induti sumus, Lex autem mortem ac judicium omnibus denunciet qui non integram justitiam opere præstiterint: habebit semper quo nos accuset, reosque agat, nisi contra occurreret Dei misericordia, quæ assidua peccatorum remissione nos subinde absolveret. Quare id semper constat quod principio diximus, Si ipsi ex nostra dignitate æstimamur, quicquid meditemur aut moliamur, nos tamen cum omnibus nostris conatibus & studiis morte & interitu dignos esse.

Ideo operibus nullo modo justificari possunt.

Superioribus duabus rationibus breviter repetitis tertia additur adversus Sophistas, Scripturam perspicue docere utramque bonis operibus pollaant regenerati, sola tamen fide & gratuita justitia Christi imputatione justificatos esse.

11. Duobus his fortiter insistendum, nullum unquam extitisse pii hominis opus quod si severo Dei judicio examinaretur, non esset damnabile. Adhæc si tale aliquod detur (quod possibile homini non est) peccatis tamen, quibus laborare auctorem ipsum certum est, vitiatum ac inquinatum gratiam perdere. atque hic præcipuus est nostræ disputationis cardo. Nam de principio justificationis nihil inter nos & saniores Scholasticos pugnæ est, quin peccator gratuito à damnatione liberatus justitiam obtineat, idque per remissionem peccatorum. nisi quod illi sub vocabulo justificationis renovationem comprehendunt, qua per Spiritum Dei reformamur in Legis obedientiam: justitiam vero hominis regenerati sic describunt, quod homo per Christi fidem Deo semel reconciliatus, bonis operibus justus censeatur apud Deum, & eorum merito sit acceptus. Verum Dominus contra, *se fidem imputasse Abrahæ in justitiam* pronunciat, non eo tempore
Rom. 4: 3.
quo idolis adhuc serviebat, sed quum multis jam annis vitæ sanctitate excelluisset. Diu ergo coluerat Abraham Deum ex puro corde, & eam Legis obedientiam præstiterat quæ ab homine mortali præstari potest: habet tamen adhuc repositam in fide justitiam. Unde colligimus, secundum Pauli ratiocinationem, *non ex operibus.* Similiter quum apud Prophetam dicitur, *Justus ex fide vivet*: non Hab. 2: 4.
de impiis & profanis habetur sermo, quos Dominus ad fidem convertendo justificet: sed oratio ad fideles dirigitur, & iis vita promittitur ex fide. Paulus quoque omnem scrupulum solvit, quum Rom. 4: 7.
pro confirmatione illius sententiæ istum Davidis Psal. 32: 1.
versiculum sumit, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Certum est vero Davidem non de impiis, sed de fidelibus loqui, qualis ipse erat: quia ex conscientiæ suæ sensu loquebatur. Ergo hanc beatitudinem non semel habere, sed tota in vita tenere nos oportet. Postremo legationem de gratuita cum 2 Cor. 5.
Deo reconciliatione non in unum aut alterum diem v. 18, 19.
promulgari, sed perpetuam in Ecclesia esse testatur. Proinde non aliam justitiam ad finem usque vitæ habent fideles quam quæ illic describitur. Manet enim perpetuo Mediator Christus, qui Patrem nobis reconciliet. ac perpetua est mortis ejus efficacia: nempe ablutio, satisfactio, expiatio, perfecta denique obedientia, qua iniquitates omnes nostræ conteguntur. Nec Paulus ad Ephesios dicit nos ini- Ephes. 2.
tium salutis habere ex gratia, sed *per gratiam salva-* vers. 8, 9.
tos esse, non ex operibus, ne quis glorietur.

Scholasticorum sophisma adversus superiorem doctrinam de quarta hominum classe.

12. Quæ ad evadendum subterfugia quærunt hic Scholastici, eos non expediunt. Aiunt non tanti esse intrinseca dignitate bona opera ut ad justitiam comparandam sufficiant: sed hoc acceptantis esse gratiæ, quod tantum valent. Deinde, quia fateri coguntur justitiam operum hic semper esse imperfectam, concedunt nos, quamdiu vivimus, remissione peccatorum indigere, qua defectus operum suppleatur: sed delicta quæ committuntur, operibus supererogationis compensari.

Responsio.

Acceptantem enim quam vocant gratiam, non aliam esse respondeo quam gratuitam ejus bonitatem, qua nos in Christo amplectitur Pater: dum innocentia Christi nos induit, eamque fert nobis acceptam, ut ejus beneficio pro sanctis, puris & innocentibus nos habeat. Justitiam enim Christi (quæ ut una perfecta est, ita sola Dei conspectum sustinere potest) pro nobis sisti oportet, ac judicio repræsentari velut sponsorem. Hac nos instructi assiduam peccatorum remissionem in fide obtinemus. Hujus puritate velatæ nostræ sordes & imperfectionum immunditiæ, non imputantur: sed velut sepultæ conteguntur, ne in judicium Dei veniant: donec hora adveniat, qua confecto in nobis ac plane extincto veteri homine, divina bonitas nos in beatam pacem cum novo Adam recipiet: ubi diem Domini expectemus, quo in gloriam cælestis regni, receptis incorruptis corporibus, transferamur.

13. Hæc

Hujus responsionis explicatio.

13. Hæc si vera sunt, nulla certe nostra opera nos ex se Deo acceptos gratiososque reddere queunt; ac ne ipsa quidem placere, nisi quatenus homo, justitia Christi opertus, Deo placet, & vitiorum suorum remissionem obtinet. Non enim certis operibus promisit Deus vitæ mercedem: sed tantum pronunciat, *qui fecerit hæc victurum*: maledictionem illam celebrem opponens contra omnes eos qui non perstiterint in omnibus. Quibus abunde refellitur commentum partialis justitiæ, ubi non alia justitia admittitur in cælis quam integra Legis observatio. Neque vero solidius est quod garrire solent de sufficienda per supererogationis opera compensatione. Quid enim? annon eo semper redeunt unde jam sunt exclusi? eum, qui ex parte Legem servat, eatenus justum operibus esse? Quod illis nemo sani judicii concesserit, nimis impudenter pro confesso assumunt. Toties testificatur Dominus nullam se agnoscere operum justitiam nisi in perfecta Legis suæ observatione. Quæ est improbitas, quum ea deficiamur, ne videamur omni gloria spoliari, hoc est, prorsus Deo cessisse, nescio quibus paucorum operum frustulis nos jactare; & quod deest, redimere per alias satisfactiones conari? Satisfactiones jam potenter dirutæ supra fuerunt, ut ne per somnium quidem venire nobis in mentem debeant. Tantum dico, eos qui sic ineptiunt, minime reputare quam res sit coram Deo execrabilis peccatum. intelligerent enim profecto, totam hominum justitiam in unum cumulum coactam, unius compensationi parem esse non posse. Videmus namque hominem uno delicto sic à Deo abjectum fuisse & abdicatum, ut simul omnem recuperandæ salutis rationem perdiderit. Sublata est igitur satisfactionis facultas, qua qui sibi blandiuntur, nunquam certe Deo satisfacient: cui nihil gratum acceptumve est quod ab inimicis profectum sit. Inimici porro sunt omnes quibus imputare peccata instituit. Tecta igitur & remissa peccata nobis ante oportet, quam ad ullum opus nostrum Dominus respiciat. Ex quo sequitur gratuitam esse peccatorum remissionem: quam scelerate blasphemant qui satisfactiones ullas ingerunt. Nos ergo, exemplo Apostoli, *quæ retro sunt obliviscentes, ad ea autem pergentes quæ ante nos sunt, curramus in stadio nostro, tendentes ad palmam supernæ vocationis.*

Lev. 18:5.

Qua commentum partialis justitia & de sufficienda per supererogationis opera compensatione refellit.

Primo, quod satisfactionibus sublatis, ejusmodi figmenta corruere necesse est.

Gen. 3. vers. 17.

Phil. 3. v. 13, 14.

Deinde, quod longe aliud innuat præceptum illud Christi, Quum feceritis omnia, &c. Luc. 17. vers. 10.

14. Jactare vero supererogationis opera, quomodo cum illo convenit quod nobis præceptum est, *ut quum fecerimus quæcunque præcipiuntur nobis, dicamus nos servos esse inutiles, nec plus fecisse quam quod debuimus*? Dicere coram Deo, non est simulare aut mentiri: sed quod pro certo habeas apud te constituere. Jubet itaque Dominus nos sincere sentire & nobiscum reputare, nulla sibi præstare gratuita officia, sed debitas operas reddere. Et merito: servi enim sumus tot obsequiis defœnerati quot defungi non possumus, etiamsi omnes nostræ cogitationes omniaque membra in Legis officia verterentur. Ideoque quod ait, *Quum feceritis quæcunque præcipiuntur vobis*, perinde valet acsi plusquam omnes hominum justitiæ unius forent. Nos ergo (quorum nemo non longissime abest ab ista meta) quomodo audeamus gloriari nos cumulum addidisse ad justam mensuram? Nec est quod excipiat quispiam, nihil obstare quominus ultra necessaria officia prodeat ejus studium, qui à necessariis aliqua in parte cessat. Sic enim penitus habendum, nihil nobis vel quod ad Dei cultum, vel quod ad dilectionem conferat, in mentem venire posse, quod non sub Dei Lege comprehendatur. Quod si pars est Legis, ne voluntariam liberalitatem jactemus, ubi astringimur necessitate.

Objectio, ex Pauli gloriatione arrepta.

15. Atque in hanc rem intempestive allegatur illa Pauli gloriatio, Quod inter Corinthios jure suo sponte cesserit, quod licebat alioqui, si libuisset, usurpare: nec illis tantum impenderit quod ex officio debebat, sed gratuitam operam ultra officii finem largitus sit. Atqui animum advertere conveniebat ad rationem illic signatam, hoc fecisse *ne infirmis offendiculo foret*. Venditabant enim se hoc benignitatis lenocinio mali fraudulentique operarii, quo & favorem sonticis suis dogmatibus conciliarent, & odium conflarent Euangelio: ut necesse Paulo fuerit, vel in periculum accersere Christi doctrinam, vel ejusmodi artibus obviare. Agedum, si res est homini Christiano media, offendiculum incurrere, quum abstinere liceat, fateor Apostolum aliquid Domino supererogasse: sin hoc ipsum jure requirebatur à prudenti Euangelii dispensatore, dico fecisse quod debebat. Deinde etiamsi talis causa non appareat, verumtamen semper est illud Chrysostomi, nostra omnia eandem habere conditionem cum servorum peculiis, quæ jure ipso deberi domino constat. Neque id dissimulavit Christus in parabola. interrogat enim *quam gratiam habituri simus servo*, ubi tota die vario labore exercitatus ad nos vesperi rediit. Atqui fieri potest ut majori industria incubuerit quam ausi fuissemus exigere. Esto: nihil tamen fecit quod non ex conditione servitutis deberet: quia cum tota sua facultate noster est. Taceo, quales sint supererogationes, quas isti venditare Deo volunt. nugæ enim sunt quas neque ipse unquam imperavit, neque approbat, nec quum reddenda erit apud se ratio, acceptas feret. Hac demum significatione concedemus esse supererogationis opera, utpote de quibus apud Prophetam dictum est, *Quis quæsivit hæc de manibus vestris*? Sed meminerint quid & alibi dicatur de iis, *Quare appenditis argentum vestrum, & non in panibus? laborem vestrum insumitis, & non in saturitate*? Non est quidem valde laboriosum otiolis istis Rabbinis hæc sub umbra in mollibus cathedris disputare. at quum summus ille Judex pro tribunali sederit, evanescere ventosa hujusmodi placita oportebit. Hoc, hoc quærendum erat, quam ad ejus tribunal defensionis fiduciam afferre, non quid in scholis & angulis fabulari possumus.

1 Cor. 9.

Responsio 1. sensum Apostoli ostendens. ibid. v. 22.

Altera, generalem doctrinam proponens ex Chrysostomo.

Luc. 17. vers. 9.

Tertia, supererogationes istorum nihil esse quam nugas vanissimas.

Jesa. 1. vers. 12.

Id. c. 55. vers. 2.

Quarta, Scripturas à fiducia qualibet in operum justitia nos depellere.

16. Duæ sunt potissimum nobis abigendæ hac parte ex animis pestes: nequid in operum justitia fiduciæ ponant, nequid illis gloriæ adscribant. Fiducia qualibet nos passim depellunt Scripturæ, quum docent justitias omnes nostras fœtere in Dei conspectu, nisi à Christi innocentia bonum odorem ducant: nihil quam irritare Dei ultionem posse, nisi misericordiæ ejus indulgentia sustineantur. Ita porro nihil reliquum nobis faciunt, nisi ut judicem nostrum deprecemur, cum illa Davidis confessione, *Neminem justificatum iri coram ipso, si rationem à servis suis reposcat.* Ubi autem Job dicit, *Si impie egi, væ mihi: si autem juste, nec sic erigam caput*: quanquam respicit ad summam illam Dei justitiam, cui ne Angeli quidem respondent: simul tamen ostendit, ubi ad Dei judicium venitur, nihil restare cunctis mortalibus nisi ut obmutescant. Non enim eo tantum pertinet quod cedere ultro malit, quam cum rigiditate Dei periculose certare: sed significat non aliam sensisse eum in seipso justitiam, quam quæ primo momento esset à facie Dei collapsura. Exacta fiducia gloriationem quoque omnem facessere necesse est. Quis enim justitiæ laudem assignet operibus, quorum confidentia trepidet à Dei conspectu? Veniendum ergo quo nos vocat Jesaias, *ut in Deo laudetur ac glorietur omne semen Israël*: quia verissimum est quod alibi dicit, *nos plantationem esse gloriæ Dei.* Rite ergo tum purgatus erit animus, quum nec in fiducia operum ulla ex parte recumbet, nec in gloria exultabit. Ad falsæ autem & mendacis istius fiduciæ flatum stultos homines hic error animat, quod suæ salutis causam in operibus semper locant.

Psal. 143. vers. 2.

Job. 10. vers. 15.

Quinta, gloriationem quoque à nobis procul removere.

Jesa. 45. vers. 25.

Jesa. 61: 3.

Sexta responsio, à quatuor generibus causarum nullum operibus in constituenda nostra salute convenire, sigillatim demonstrans.

1. Efficiens est gratuita Dei Patris erga nos dilectio. Joan. 3. vers. 16.

2. Materialis, Christus justitiam nobis acquirens.

3. Instrumentalis, fides.

4. Finalis, divinæ justitiæ demonstratio & bonitatis laus. Rom. 3. v.22, 23.

17. Verum, si quatuor causarum genera respicimus, quæ in rerum effectu considerare præcipiunt Philosophi, nullum eorum reperiemus operibus in constituenda salute nostra convenire. Efficientem enim vitæ æternæ nobis comparandæ causam ubique Scriptura prædicat Patris cælestis misericordiam, & gratuitam erga nos dilectionem: materialem vero, Christum cum sua obedientia, per quam nobis justitiam acquisivit: formalem quoque vel instrumentalem quam esse dicemus nisi fidem? Atque tres simul istas una sententia comprehendit Joannes, quum dicit, *Sic Deus dilexit mundum ut Filium unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Porro finalem testatur Apostolus esse, & divinæ justitiæ demonstrationem, & bonitatis laudem: ubi & alias tres disertis verbis commemorat. Sic enim ad Romanos loquitur, *Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei. justificantur autem gratis ipsius gratia*: hic habes caput & primum fontem, quod Deus nos gratuita misericordia complexus est. Sequitur, *Per redemptionem quæ est in Christo Jesu*: hic habes veluti materiam qua nobis justitia conficitur. *Per fidem in sanguine ipsius*: hic causa instrumentalis ostenditur, qua Christi justitia nobis explicatur. Postremo subjungit finem, quum dicit, *In demonstrationem justitiæ ipsius, ut sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Christi.* Atque (ut obiter quoque denotet justitiam hanc reconciliatione constare) nominatim ponit, *Christum datum esse in reconciliationem.* Sic & primo ad Ephesios capite docet nos recipi à Deo in gratiam ex mera misericordia: id fieri Christi intercessione: fide apprehendi: omnia in hunc finem, ut divinæ bonitatis gloria ad plenum eluceat. Quum videamus omnes salutis nostræ particulas ita extra nos constare, quid est quod jam operibus vel confidamus vel gloriemur? Nec de efficiente, nec de finali controversiam nobis movere possunt vel conjuratissimi divinæ gratiæ hostes, nisi totam Scripturam abnegare velint. In materiali & formali fucum faciunt, quasi dimidiatum cum fide Christique justitia locum opera nostra teneant. Sed id quoque Scriptura reclamante: quæ & Christum nobis esse in justitiam & vitam simpliciter affirmat, & hoc justitiæ bonum sola fide possideri.

Secunda objectio, à piorum sancta gloriatione. Responsio, has loquendi formas explicans & distinguens.

18. Quod autem innocentiæ integritatisque suæ memoria sæpiuscule sancti se confirmant ac consolantur, nec etiam ab ea prædicanda interdum abstinent, id fit bifariam: vel quod bonam suam causam cum mala impiorum causa comparando, securitatem inde victoriæ concipiunt, non tam suæ justitiæ commendatione, quam justa meritaque adversariorum damnatione: vel quod etiam sine aliena comparatione, dum se coram Deo recognoscunt, nonnullam illis & consolationem & fiduciam affert propriæ conscientiæ puritas. De priore ratione postea videbimus: nunc de posteriore breviter expediamus, quomodo cum eo conveniat quod supra diximus, nulla esse in Dei judicio operum fiducia subnitendum, nulla eorum opinione gloriandum. Hæc porro convenientia est, quod sancti, quum de fundanda constituendaque salute sua agitur, citra operum respectum in solam Dei bonitatem oculos intendunt. Neque ad eam modo ante omnia tanquam ad beatitudinis principium se convertunt: sed tanquam in complemento conquiescunt. Sic fundata, erecta, stabilita conscientia operum quoque consideratione stabilitur: quatenus scilicet testimonia sunt Dei in nobis habitantis ac regnantis. Quando igitur isthæc operum fiducia locum non habet, nisi totam prius animi fiduciam in misericordiam Dei rejeceris, non debet illi videri contraria unde pendet. Quare dum operum fiduciam excludimus, hoc volumus duntaxat, ne mens Christiana ad operum meritum, velut ad salutis subsidium, reflectatur: sed penitus resideat in gratuita justitiæ promissione. Non vetamus autem ne divinæ erga se benevolentiæ signis hanc fidem fulciat & confirmet. Nam si dum memoria repetuntur quæcunque in nos dona Deus contulit, sunt nobis quodammodo instar radiorum divini vultus, quibus illuminemur ad summam illam bonitatis lucem contemplandam: multo magis bonorum operum gratia, quæ Spiritum adoptionis nobis datum commonstrat.

vid. c. 17. sect. 24. & cap. 20. sect. 10.

Quomodo affecti sint sancti quum de certitudine suæ salutis agitur.

Quid de suis operibus coram Deo cogitent.

Altera responsio, Dei electos hujusmodi gloriatione nihil aliud quam à vocationis suæ fructibus se à Patre cælesti adoptatos esse reputare.

19. Quum igitur à conscientiæ innocentia fidem suam confirmant sancti, & exultandi materiam sumunt, nihil aliud quam à fructibus vocationis se in filiorum locum à Domino cooptatos esse reputant. Quod ergo à Solomone traditur, *in timore Domini esse firmam securitatem*: quod interdum hanc obtestationem sancti usurpant quo exaudiantur à Domino, *se ambulasse coram facie ejus in integritate & simplicitate*: ea locum in jaciendo firmandæ conscientiæ fundamento nullum habent: sed tum demum valent si à posteriori sumuntur: quia & nullibi est timor ille qui securitatem plenam offirmare queat: & sancti sibi talis integritatis conscii sunt, cui multæ carnis reliquiæ adhuc sunt permixtæ. Sed quoniam ex regenerationis fructibus, habitantis in se Spiritus sancti argumentum capiunt, inde se non mediocriter ad expectandum in omnibus necessitatibus Dei auxilium confirmant, quum in re tanta patrem experiuntur. Ac ne id quidem possunt, nisi primum Dei bonitatem, nulla alia quam promissionis certitudine obsignatam, apprehenderint. Nam si illam æstimare incipiunt à bonis operibus, nihil erit incertius, nec magis infirmum; quandoquidem si per se opera æstimentur, non minus iram Dei sua imperfectione arguent, quam utcunque inchoata puritate benevolentiam testantur. Denique sic Dei beneficia prædicant, ut tamen non deflectant à gratuito Dei favore, in quo testatur Paulus *longitudinem, latitudinem, profunditatem & altitudinem sitam esse.* quasi diceret, quocunque se vertant piorum sensus, quantumvis alte conscendant, quantumvis longe & late se extendant, non debere tamen à Christi dilectione egredi, quin se in ea meditanda totos contineant: quia omnes dimensiones in se comprehendit. Ideoque dicit eam *excellere & eminere supra omnem scientiam: & dum agnoscimus quantopere nos Christus dilexerit, impleri in omnem plenitudinem Dei.* Sicut alibi dum gloriatur pios in omni certamine esse victores, rationem mox addit, *Propter eum qui dilexit eos.*

Prov. 14. vers. 26. Gen. 24. vers. 40. 2 Reg. 20. vers. 3.

Hujus gloriationis ordo.

Fundamentum, structura & partes. Eph. 3. vers. 18.

Eph. 3:19.

Rom. 8. vers. 37.

Conclusio, sanctos nec operum meritis quicquam tribuere, nec quippiam derogare justitiæ quam in Christo consequuntur.

20. Videmus jam non eam in sanctis fiduciam operum esse quæ vel eorum merito aliquid tribuat (quando ea non aliter quam Dei dona intuentur, unde ejus bonitatem recognoscant, non aliter quam vocationis signa unde electionem reputent) vel quippiam deroget gratuitæ, quam in Christo consequimur, justitiæ: quando ab ea dependet, nec sine ea subsistit. Hoc ipsum Augustinus paucis verbis, sed eleganter significat, quum scribit, *Non dico Domino, Opera manuum mearum ne despicias. Exquisivi Dominum manibus meis, & non sum deceptus. Sed opera manuum mearum non commendo: timeo enim ne quum inspexeris, plura invenias peccata quam merita. Hoc solum dico, hoc rogo, hoc cupio, Opera manuum tuarum ne despicias. Opus tuum in me vide, non meum. Nam si meum videris, damnas: si tuum videris, coronas. Quia & quæcunque mihi sunt opera bona, abs te sunt.* Duas causas ponit cur non ausit sua opera Deo venditare, quia siquid bonorum operum habet, illic nihil videt suum: deinde quia id quoque peccatorum multitudine obruitur. Unde fit ut plus inde timoris & consternationis sentiat conscientia, quam securitatis. Ergo non aliter Deum intueri vult sua recte facta, quam ut vocationis suæ gratiam in illis recognoscens, opus quod inchoavit perficiat.

Confirmatio, à dicto Augustini, duas causas proponentis, propter quas nemo piorum ausit sua opera Deo venditare. in Ps. 137.

21. Quod

Tertia objectio, bona fidelium opera sunt causa beneficiorum Dei.

21. Quod autem præterea bona fidelium opera Scriptura causas esse ostendit cur illis Dominus benefaciat, id sic intelligendum est, ut stet inconcussum quod antea posuimus, effectum nostræ salutis in Dei Patris dilectione situm esse: materiam, in Filii obedientia: instrumentum, in Spiritus illuminatione, hoc est, fide: finem esse tantæ Dei benignitatis gloriam. Istis nihil obstat quominus opera Dominus tanquam causas inferiores amplectatur: sed unde id? nempe quos sua misericordia, æternæ vitæ hæreditati destinavit, eo ordinaria sua dispensatione per bona opera inducit in ejus possessionem. Quod in ordine dispensationis præcedit, posterioris causam nominat. Hac ratione ab operibus interdum vitam æternam deducit: non quod illis referenda sit accepta: sed quia quos elegit, justificat, ut demum glorificet, priorem gratiam, quæ gradus est ad sequentem, causam quodammodo facit. At quoties assignanda est vera causa, non ad opera jubet confugere, sed in sola misericordiæ cogitatione nos retinet. Quale enim istud est quod per Apostolum docet, *Stipendium peccati mors: gratia Domini vita æterna*? Cur non ut vitam morti, sic peccato justitiam opponit? Cur non ut peccatum mortis, ita justitiam vitæ causam statuit? Sic enim rite constatura erat antithesis, quæ ista variatione nonnihil abrumpitur. Sed Apostolus, id quod erat, exprimere ista comparatione voluit, meritis hominum deberi mortem: vitam nonnisi in sola Dei misericordia esse repositam. Denique istis loquutionibus series magis notatur quam causa: quia Deus gratias gratiis cumulando, ex prioribus causam sumit secundas addendi, nequid ad locupletandos servos suos omittat: atque ita liberalitatem suam prosequitur, ut tamen gratuitam electionem, quæ fons & initium est, respicere nos semper velit. Quanquam enim quæ nobis quotidie confert dona, quatenus ex illo fonte prodeunt, amat: nostrum tamen est, gratuitam illam acceptionem tenere, quæ sola fulcire animas nostras potest: quæ vero Spiritus sui dona deinde largitur, ita subnectere primæ causæ, ut ei nihil derogent.

Resp. 1. Sunt causæ inferiores.

Rom. 8. vers. 30.

A gratuita justificatione pendent, quæ est sola vera causa cur Deus nobis benefaciat.

Rom. 6. vers. 23.

Resp. 2. Istis loquutionibus series magis notatur quam causa.

Cap. XV.

Quæ de operum meritis jactantur, tam Dei laudem in conferenda justitia, quam salutis certitudinem evertere.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrinæ de gratuita justificatione opponitur quæstio, An apud Deum opera gratiam mereantur, nec ne,* sect. 1. *Cui respondetur,* sect. 2. & 3.
2. *Explicantur deinde testimonia Scripturæ, quæ in confirmationem erroris de merito proferuntur,* sect. 4. 5.
3. *Postremo, Scholasticorum Semipelagianorum sophismata refelluntur,* sect. 6. & 7.
4. *Additur conclusio quæ orthodoxæ doctrinæ sufficientem usum detegit,* sect. ult.

Eorum quæ ante dicta sunt (à cap. 11. huc usque) *brevi repetitioni subjicitur quæstio.*

Jam quod præcipuum est in hac causa expedivimus: quia si operibus fulciatur justitia, corruere protinus à conspectu Dei necesse sit: sola Dei misericordia, sola Christi communicatione, ideoque sola fide contineri. Præcipuum autem hunc esse causæ cardinem diligenter animadvertamus, ne illa implicemur communi non vulgi modo, sed doctorum etiam hallucinatione. Simul enim atque quæritur de fidei operumque justificatione, decurrunt ad eos locos qui aliquod operibus meritum coram Deo tribuere videntur: perinde vero acsi evicta foret operum justificatio, si probatum fuerit alicujus esse apud Deum pretii. Enimvero supra clare ostendimus, in perfecta tantummodo, absolutaque Legis observatione consistere operum justitiam. Unde sequitur, non justificari operibus hominem, nisi qui ad summum perfectionis evectus, nullius, vel minimæ transgressionis argui queat. Altera igitur & separata est quæstio, Utcunque ad justificandum hominem minime sufficiant opera, annon tamen illa apud Deum gratiam promereantur?

An opera apud Deum gratiam mereantur, nec ne.

Prior responsio, Meriti vocem expendens.

2. Primum, de *meriti* nomine id mihi præfari necesse est: quicunque primus illud operibus humanis ad Dei judicium comparatis aptavit, eum fidei sinceritati pessime consuluisse. Equidem à logomachiis libens abstineo, sed cuperem eam servatam fuisse semper inter Christianos scriptores sobrietatem, ne usurpare, quum nihil opus foret, extranea à Scripturis vocabula in animum induxissent, quæ multum parerent offendiculi, fructus minimum. Quorsum enim, obsecro, opus fuit invehi nomen *meriti*, quum pretium bonorum operum significanter alio nomine citra offendiculum explicari posset? Quantum autem ipsum offensionis in se contineat, magno cum orbis detrimento patet. Certe ut est fastuosissimum, nihil quam obscurare Dei gratiam, & homines prava superbia imbuere potest. Usi sunt (fateor) passim veteres Ecclesiæ scriptores: atque utinam voculæ unius abusu erroris materiam posteris non præbuissent. Quanquam nonnullis ipsi quoque locis testantur, quam non præjudicare veritati voluerint. Sic enim alicubi loquitur Augustinus, *Humana merita hic conticescant, quæ perierunt per Adam: & regnet Dei gratia, per Jesum Christum.* Item, *Meritis suis nihil tribuunt sancti: totum nonnisi misericordiæ tuæ tribuent, ô Deus.* Alibi, *Et quum viderit homo quicquid boni habet, non se habere à se, sed à Deo suo, videt id totum quod in eo laudatur, non de suis meritis, sed de misericordia Dei esse.* Vides ut adempta homini bene agendi virtute, meriti quoque dignitatem prosternat. Chrysostomus autem, *Nostra siqua sequuntur Dei gratuitam vocationem opera, retributio sunt & debitum: at Dei munera, gratia & beneficentia & largitionis magnitudo.* Omisso tamen nomine, rem potius cernamus: citavi quidem antea ex Bernardo sententiam, *Ut ad meritum satis est de meritis non præsumere: sic carere meritis, satis est ad judicium.* Sed continuo addita interpretatione, duritiem vocis satis emollit, quum dicit, *Proinde merita habere cures: habita, data noveris: fructum speres Dei misericordiam: & omne periculum evasisti, paupertatis, ingratitudinis, præsumptionis. Felix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio sine meritis deest.* Et paulo ante abunde ostenderat quam pio sensu uteretur. *Nam de meritis,* inquit, *quid sollicita sit Ecclesia, cui de proposito Dei firmior securiorque extitit gloriandi ratio? Non potest seipsum negare Deus: faciet quod promisit. Sic non est quod quæras, quibus meritis speremus bona? præsertim quum audias, Non propter vos, sed propter me. Sufficit ad meritum scire quod non sufficiant merita.*

Quæ vox operibus perperam est imposita.

Piam tamen sensum habuit.

Teste Augustino. de Prædest. sanct. in Ps. 139. in Psal. 88.

Chrysostomo. Homil. 33. in Genes.

Bernardo. in Cantic. serm. 58.

Ezech. 36. v. 21. 32.

3. Quid promereantur omnia opera nostra, Scriptura ostendit quum Dei conspectum ferre posse negat, quia immunditiæ sint plena: quid deinde promeritura sit perfecta Legis observatio, (siqua reperiri posset) quum præcipit *ut nos inutiles servos reputemus quum fecerimus omnia quæ præcipiuntur nobis:* quia nihil gratuitum impenderimus

Altera responsio perspicua ad quæstionem, primum per negationem.

Luc. 17. vers. 10.

Domino, sed debitis obsequiis tantum defuncti simus, quibus non est habenda gratia. Dominus tamen, quæ in nos contulit bona opera, & nostra appellat, & non tantum accepta sibi esse testatur, sed remunerationem etiam habitura. Nostrum est vicissim tanta promissione animari, animosque colligere, ne bene agendo defatigemur, & tantam Dei benignitatem vera gratitudine prosequi. Gratiam Dei esse non dubium est quicquid in operibus est quod laudem meretur: nullam esse guttam quam proprie nobis adscribere debeamus: id si revera serioque agnoscimus, evanescit quælibet meriti non fiducia tantum, sed opinio. Bonorum, inquam, operum laudem non (ut sophistæ faciunt) inter Deum & hominem partimur: sed totam, integram ac illibatam Domino servamus. Tantum hoc homini assignamus, quod ea ipsa quæ bona erant, sua impuritate polluit & contaminat. Nihil enim ab homine exit, quantumvis perfecto, quod non sit aliqua macula inquinatum. Vocet igitur Dominus in judicium quæ in humanis operibus optima sunt: suam in illis quidem justitiam agnoscet, hominis vero dedecus & probrum. Placent itaque Deo bona opera, nec suis auctoribus sunt infructuosa: quin magis amplissima Dei beneficia remunerationis loco referunt: non quia ita merentur, sed quia divina benignitas hoc illis ex seipsa pretium statuit. Quæ autem ista est malignitas, non contentos illa Dei largitate, quæ nihil tale merentia opera indebitis præmiis muneratur, sacrilega ambitione ultra contendere, ut operum meritis videatur rependi quod divinæ totum est munificentiæ? Hic sensum communem uniuscujusque appello. Si is qui usumfructum in agro aliena liberalitate habet, proprietatis quoque titulum sibi vendicet: annon hujusmodi ingratitudine eam ipsam quam tenebat possessionem amittere meretur? Similiter si manumissus à domino servus, dissimulata libertinæ conditionis humilitate, pro ingenuo se venditet: annon dignus est qui in pristinam redigatur servitutem? Hic enim legitimus demum est fruendi beneficii usus, si nec plus arrogamus nobis quam datum est, nec boni auctorem sua laude fraudamus: quin potius sic nos gerimus ut residere quodammodo apud eum videatur quod in nos transtulit. Hæc moderatio si erga homines præstanda est, videant singuli & reputent qualis Deo debeatur.

Deinde, per concessionem.

Quid in operum remuneratione Deo tribuendum sit.

Quid homini.

Bona opera quare Deo placeant & operantibus sint fructuosa.

In operibus justitiam quærentium ingratitudo duplici similitudine aperta.

4. Scio sophistas abuti locis quibusdam, unde probent meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri. Citant ex Ecclesiastico sententiam, *Misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum.* Ex epistola autem ad Hebræos, *Beneficentiæ & communicationis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.* In repudianda Ecclesiastici auctoritate jus meum nunc remitto. Nego tamen fideliter citare quod scripsit Ecclesiasticus, quicunque fuerit ille scriptor: sic enim habet Græcum exemplar, *Πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποιήσει τόπον· ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. Omni misericordiæ faciet locum: unusquisque enim secundum opera sua inveniet.* Atque hanc esse germanam lectionem quæ in Latina versione depravata sit, cum ex solo verborum istorum complexu, tum ex longiore superioris orationis contextu liquet. In epistola ad Hebræos non est cur decipulas in verbulo uno nobis tendant: quando in Græcis Apostoli verbis nihil aliud habetur quam *tales hostias placere* acceptasque esse Deo. Id unum abunde sufficere debeat ad compescendam retundendamque nostræ superbiæ insolentiam, ne quam operibus dignitatem ultra Scripturæ formulam affingamus. Porro Scripturæ doctrina est, aspersa esse perpetuo sordibus multis bona nostra opera, quibus merito Deus offendatur ac nobis succenseat: tantum abest, ut vel conciliare illum nobis queant, vel ejus erga nos beneficentiam provocare: quia tamen illa pro sua indulgentia non jure summo examinat, perinde accipere acsi purissima essent, ideoque licet immerita infinitis beneficiis remunerari, tum præsentis vitæ, tum etiam futuræ. Non enim à doctis alioqui ac piis viris positam distinctionem recipio, meritoria esse bona opera earum quæ nobis in hac vita conferuntur gratiarum: solius fidei præmium esse æternam salutem. Mercedem enim laborum & certaminis coronam in cælo Dominus semper fere collocat. Rursum operum merito sic tribuere, ut gratiæ adimatur quod aliis super alias gratiis à Domino cumulamur, est contra Scripturæ doctrinam. Tametsi dicit Christus, *habenti datum iri, & super multa constitutum iri fidelem ac probum servum, qui in parvis se fidelem gesserit:* simul tamen alibi ostendit incrementa fidelium esse gratuitæ suæ benignitatis munera. *Omnes,* inquit, *sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, venite, emite absque argento & absque ulla commutatione vinum & lac.* Quicquid ergo nunc in salutis adminiculum piis confertur, tum ipsa beatitudo, mera est Dei beneficentia: tamen & in hac, & illis testatur se operum habere rationem, quia ad testandam erga nos dilectionis suæ magnitudinem, non modo nos, sed quæ nobis largitus est dona tali honore dignatur.

Objectio 1. ex Ecclesiastico.
Eccl. 16. vers. 15.
Altera, ex epistola ad Hebr.
Heb. 13. vers. 16.
Responsio duplex.
Ad primam.

Resp. ad secundam objectionem.

2. Responsio.

Distinctionis infirmæ refutatio.

Mat. 25. v. 21, 29.

Jesa. 55. vers. 1, 2.

5. Hæc si quo oportuerat ordine tractata digestaque essent antactis seculis, nunquam tantum turbarum ac dissensionum ortum esset. Paulus ait in architectura Christianæ doctrinæ retinendum esse quod posuerat ipse fundamentum apud Corinthios, *præter quod nullum aliud poni queat: id autem esse Jesum Christum.* Quale nobis in Christo fundamentum est? an quod initium nobis salutis fuit, ut complementum à nobis sequeretur? & viam aperuit tantum per quam ipsi nostro Marte pergeremus? Minime vero, sed quomodo paulo ante posuerat, illum dum agnoscimus nobis datum esse in justitiam. Nemo ergo bene in Christo fundatus est, nisi qui solidam habet in ipso justitiam: quando non dicit Apostolus missum esse quo ad justitiam consequendam nos juvet: sed ut ipse sit nostra justitia. Nimirum quod in ipso electi sumus ab æternitate ante mundi constitutionem, nullo nostro merito, sed secundum divini beneplaciti propositum: quod ejus morte ipsi à mortis damnatione redempti, ac liberati à perditione sumus: quod in ipso adoptati sumus in filios & hæredes à Patre cælesti: quod per ipsius sanguinem huic sumus reconciliati: quod illi in custodiam dati, pereundi excidendique periculo eximimur: quod illi ita inserti, jam vitæ æternæ quodammodo sumus participes, in regnum Dei per spem ingressi. Necdum satis: quod talem ejus participationem adepti, utcunque simus adhuc in nobis stulti, ipse nobis coram Deo sapientia est: ut peccatores simus, ipse nobis justitia: ut immundi simus, ipse nobis puritas: ut infirmi simus, ut inermes & Satanæ expositi, nostra tamen est quæ ipsi data est in cælo & in terra potestas, qua pro nobis Satanam conterat, & inferorum portas confringat: ut corpus mortis adhuc nobiscum circumferamus, ipse tamen nobis vita est. Breviter quod omnia illius nostra sunt, & nos in illo omnia habemus, in nobis nihil. Super hoc, inquam, fundamentum ædificari nos convenit, si volumus in templum Domino sanctum crescere.

3. Responsio firmissima, ad Christum salutis fundamentum, id est, piorum justitiam unicam, nos revocans.

1 Cor. 3. vers. 11.

1 Cor. 1. vers. 30.

Quomodo sit justitia nostra.

Ephes. 1. v. 3, 4, 5.

Colos. 1. vers. 14. 19. & 20.

Joan. 1. vers. 12.

Joan. 10. vers. 28.

Unde liquido constat, nos in Christo (cujus omnia nostra sunt) omnia habere, in nobis nihil.

Mat. 28. vers. 28.

6. At longe aliter jampridem institutus est orbis: reperta sunt moralia nescio quæ bona opera, quibus gratiosi Deo reddantur homines antequam Christo inserantur. Quasi vero mentiatur Scriptura quum dicit, in morte esse omnes qui Filium non possederint. Si in morte sunt, quomodo vitæ materiam generarent? Quasi nihil illud valeat, *peccatum esse quicquid fit extra fidem:* quasi arboris malæ possint exstare boni fructus. Christo vero ubi suam virtu-

Ideo detestanda sophistica.

1 Joan. 5. vers. 12.

Rom. 14. vers. 23.

Qui Christi meritum abolevagunt, ut humanum stabilirent.
Horum autem impietas illustribus Scripturæ sententiis refellitur.
1 Joan. 5. vers. 12. Joan. 5: 24. Rom. 3. vers. 23. 1 Joan. 3. vers. 24 Eph. 2: 6. Col. 1: 3.

virtutem exeras, quid pestilentissimi sophistæ reliquerunt? Aiunt meruisse nobis primam gratiam, hoc est, occasionem merendi: esse jam nostrarum partium, occasioni oblatæ non deesse. O projectam impietatis impudentiam! quis expectasset ut Christi nomen professi, illum ita denudatum sua virtute, tantum non proculcare auderent? Hoc testimonium illi passim redditur, quod justificati sint quicunque in eum credunt: isti nihil aliud beneficii ab eo provenire docent nisi ut singulis ad seipsos justificandos aperta sit via. Utinam vero gustarent quid sibi velint istæ sententiæ, *Vitam habere quicunque Filium Dei habeant: Quicunque credit, transisse à morte in vitam: Justificatos esse nos illius gratia, ut hæredes efficeremur vitæ æternæ*: Fideles Christum habere in se manentem, per quem Deo adhæreant: participes vitæ ejus, sedere cum ipso in cælestibus: traductos esse in regnum Dei, & salutem consequutos: & similes innumeræ. Non enim aut comparandæ justitiæ, aut salutis tantum acquirendæ facultatem fide Christi obtingere significant, sed utrumque nobis donari. Proinde simulatque per fidem insertus es Christo, jam filius Dei factus es, cælorum hæres, justitiæ particeps, vitæ possessor: ac (quo melius eorum mendacia coarguantur) non adeptus merendi opportunitatem, sed omnia Christi merita: siquidem tibi communicantur.

Juniorum Sophistarum errores. Prior.

7. Ita Sorbonicæ scholæ, errorum omnium matres, justificationem fidei, quæ pietatis est totius summa, nobis sustulerunt. Fatentur quidem verbo, *justificari fide formata hominem*, sed id postea interpretantur, quoniam à fide habent bona opera ut ad justitiam valeant: ut pene per ludibrium videantur nominare fidem, quia sine ingenti invidia sileri non poterat, quum toties à Scriptura repetatur. Necdum etiam contenti, in laude bonorum operum Deo suffurantur quod ad hominem transferant.

Alter.

Quia vident parum valere ad hominem attollendum bona opera, ac ne merita quidem proprie vocari, si divinæ gratiæ fructus censeantur: ex vi liberi arbitrii ea eliciunt, oleum scilicet ex lapide. Ac principalem quidem causam in gratia esse non negant: sed eo tamen contendunt non excludi liberum arbitrium, per quod sit omne meritum.

Ex Lombardi lacunis hausti. lib. 2. sent. dist. 28. *Ab Augustino refutati.* in Ps. 144. epist. 105.

Neque id tradunt posteriores modo Sophistæ, sed eorum Pythagoras Lombardus: quem si cum istis compares, sanum & sobrium esse dicas. Miræ profecto cæcitatis fuit, quum Augustinum toties in ore haberet, non vidisse quanta sollicitudine vir ille caverit, ne ulla ex bonis operibus gloriæ particula in hominem derivaretur. Supra, quum de libero arbitrio disputatum esset, recitavimus aliquot in hanc rem ipsius testimonia, quibus similia identidem in ejus scriptis recurrunt, ut quum vetat ne merita nostra usquam jactemus, quia & ipsa Dei dona sunt: & quum scribit, *omne meritum nostrum nonnisi à gratia esse, non parari per nostram sufficientiam, sed per gratiam totum fieri*, &c.

Item à Scriptura 8.

Ad Scripturæ lucem cæcutisse, minus mirum: in qua non ita feliciter exercitatum fuisse apparet. Nihil tamen desiderari possit adversus eum & ejus discipulos clarius isto Apostoli verbo. interdicta enim Christianis omni gloriatione, rationem cur gloriari nefas sit, subjungit, *Quia Dei factura sumus, creati ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus.* Eph. 2: 10.
Quum ergo nihil à nobis boni prodeat nisi quatenus regenerati sumus: regeneratio autem nostra, tota citra exceptionem, Dei sit: non est cur unciam nobis in bonis operibus vendicemus.

Tertius error.

Postremo, dum assidue inculcant bona opera, sic interim conscientias instituunt, ut confidere nunquam ausint Deum se propitium ac faventem suis operibus habere.

Refutatur.

Nos autem contra, nulla meriti mentione, singulari tamen consolatione fidelium animos nostra doctrina erigimus, dum eos docemus in suis operibus Deo placere, indubieque acceptos esse. Quin etiam hic exigimus ut nullum quisquam opus tentet aut aggrediatur sine fide: hoc est, nisi certa animi fiducia prius definiat Deo placiturum.

Conclusio, fundamentum quod positum est, abunde sufficere ad doctrinam & exhortationem.

8. Quamobrem ab unico illo fundamento nequaquam abduci nos ne latum quidem unguem patiamur: quo jacto, sapientes deinde architecti recte atque ordine superædificant. Nam sive doctrina & exhortatione opus est, admonent quod *in hoc Dei Filius apparuit ut dissolvat opera diaboli: ne peccent qui ex Deo sunt: Sufficere præteritum tempus implendis Gentium desideriis: Electos Dei vasa esse misericordiæ selecta in honorem*, quæ à sordibus emundari debeant. Sed omnia semel dicuntur, quum ostenditur quod tales velit Christus discipulos, qui *seipsis abnegatis, ac sublata sua cruce, ipsum sequantur.* Qui seipsum abnegavit, malorum omnium radicem execuit, ne amplius quærat quæ sua sunt. Qui crucem suam sustulit, ad omnem patientiam ac mansuetudinem se comparavit. Ac Christi exemplum & hæc & alia omnia pietatis ac sanctitatis officia complectitur. Ille se Patri obedientem præstitit ad mortem usque. ille totus fuit in operibus Dei perficiendis. ille Patris gloriam toto pectore spiravit. ille animam suam pro fratribus posuit. ille hostibus suis bene & fecit & precatus est.
1 Joan. 3. vers. 8. 1 Pet. 4: 3. 2 Tim. 2. vers. 20. Luc. 9: 23.

Tum etiam ad consolationem.

Quod si consolatione opus fuerit, mirificam afferent consolationem: *quod affligimur, non tamen anxii reddimur: laboramus, sed non deserimur: humiliamur, sed non confundimur: dejicimur, sed non perimus: mortificationem Jesu Christi semper in corpore nostro circumferentes, ut vita Jesu manifestetur in nobis. quod si commortui sumus, & convivemus: si compatimur, & conregnabimus. quod ita configuramur ejus passionibus, donec perveniamus ad resurrectionis similitudinem: quando Pater prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, quos in ipso elegit, ut sit primogenitus inter cunctos fratres.* Itaque quod *neque mors, neque præsentia, neque futura separabunt nos à charitate Dei, quæ est in Christo*: quin potius in bonum ac salutem cedent omnia.
2 Cor. 4: 8. 2 Tim. 2. vers. 11. Phil. 3: 20. Rom. 8. vers. 29. ibid. v. 39.

Summa orthodoxa doctrina de justificatione.

Ecce, non justificamus hominem ex operibus coram Deo: sed omnes qui ex Deo sunt, dicimus regenerari, & novam creaturam fieri, ut ex regno peccati transeant in regnum justitiæ: atque hoc testimonio certam facere suam vocationem, & tanquam arbores à fructibus judicari. 2 Pet. 1: 10.

CAP. XVI.

Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio gravare conantur Papistæ.

Partes hujus capitis.

1. *Propositis Papistarum adversus orthodoxam de justificatione doctrinam calumniis, has ad duas classes revocat, quarum prior cum sua appendice, sect. 1. 2. & 3. refellitur.*
2. *Ad alteram calumniam, quæ à priori dependet, postrema sectione respondetur.*

Calumnia Papistarum. 1. Nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines. 2. Eosdem

HOc uno verbo refelli potest impiorum quorundam impudentia, qui calumniantur nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines, quum dicimus eos non justificari ex operibus, nec salutem mereri: deinde nimis facile ad justitiam iter sternere, quum in gratuita peccatorum remissione ipsam jacere docemus, & hac illecebra homines,

suapte

ad peccandum allicere.

suapte sponte plus nimio proclives, ad peccandum allicere. Hæ, inquam, calumniæ uno illo verbo satis refutantur: breviter tamen respondebo ad utramque.

Prioris calumniæ refutatio.
1. Qui sint censores isti.

Per fidei justificationem causantur destrui bona opera. Supersedeo dicere quales sint bonorum operum zelotæ, qui ita nobis obtrectant. Liceat illis tam impune convitiari quam licentiose vitæ suæ obscœnitate totum mundum inficiunt. Dolere sibi simulant, dum tam magnifice extollitur fides, opera excidere suo gradu.

2. Justificatio per fidem, doctrinam de bonis operibus erigit & stabilit.
Ratio. Sanctificatio & justificatio cohærent, quamvis sint distincta.
1 Cor. 1. vers. 30.

Quid si magis erigantur & stabiliantur? Non enim aut fidem somniamus bonis operibus vacuam, aut justificationem quæ sine iis constet: hoc tantum interest, quod quum fidem & bona opera necessario inter se cohærere fateamur, in fide tamen, non operibus justificationem ponimus. Id qua ratione fiat, explicare promptum est, si ad Christum modo convertamur, in quem dirigitur fides, & unde totam vim accipit. Quare ergo fide justificamur? quia fide apprehendimus Christi justitiam, qua una Deo reconciliamur. Hanc vero apprehendere non possis quin & sanctificationem simul apprehendas. *Datus est enim nobis in justitiam, sapientiam, sanctificationem, redemptionem.* Nullum ergo Christus justificat quem non simul sanctificet. Sunt enim perpetuo & individuo nexu conjuncta hæc beneficia, ut quos sapientia sua illuminat, eos redimat: quos redimit, justificet: quos justificat, sanctificet. Sed quia de justitia & sanctificatione tantum quæstio est, in iis insistamus. Inter se distinguamus licet, inseparabiliter tamen utramque Christus in se continet. Vis ergo justitiam in Christo adipisci? Christum ante possideas oportet: possidere autem non potes, quin fias sanctificationis ejus particeps, quia in frusta discerpi non potest. Quum ergo hæc beneficia, nonnisi seipsum erogando, fruenda nobis Dominus concedat, utrumque simul largitur: alterum nunquam sine altero. Ita liquet quam verum sit nos non sine operibus, neque tamen per opera justificari: quoniam in Christi participatione, qua justificamur, non minus sanctificatio continetur quam justitia.

Duobus modis hac & sequenti sectione refellitur prioris calumniæ appendix, nempe abduci homines à bene agendo si merendi opinionem tollimus. Primus modus refutationis, varius & quidem firmissimis argumentis confirmatus.

2. Illud quoque falsissimum est, abduci hominum animos ab affectu bene agendi, quum illis merendi opinionem tollimus. Obiter hic monendi sunt lectores, insulse eos ratiocinari à mercede ad meritum, ut postea clarius explicabo: quia scilicet principium illud ignorant, non minus liberalem esse Deum, ubi mercedem operibus assignat, quam dum recte agendi facultatem largitur. Hoc tamen in suum locum differre malo. Nunc quam infirma sit eorum objectio attingere satis erit, quod duobus modis fiet. Nam primo, quod aiunt nullam fore curam bene instituendæ vitæ nisi spe mercedis proposita, tota via errant. Si enim hoc tantum agitur, ut homines mercedem spectent quum Deo serviunt, & illi suas operas locent aut vendant, parum proficitur: gratis coli vult, gratis amari: hunc, inquam, cultorem probat, qui præcisa omni spe recipiendæ mercedis, colere tamen eum non desinat. Porro si incitandi sunt homines, nemo possit acriores admovere stimulos quam à redemptionis ac vocationis nostræ fine: quales adhibet verbum Domini, quum tradit nimis impiam esse ingratitudinem non mutuo *redamare eum qui nos prior dilexit: sanguine Christi emundari ab operibus mortuis conscientias nostras, ad serviendum Deo viventi:* indignum esse sacrilegium *si semel mundati, novis sordibus nos inquinantes, sacrum illum sanguinem profanamus. Liberatos esse nos è manu hostium nostrorum, ut sine timore serviamus illi in sanctitate & justitia coram ipso, omnibus diebus vitæ nostræ: nos à peccato emancipatos esse*, ut libero spiritu justitiam colamus: *crucifixum esse veterem nostrum hominem, ut in vitæ novitatem resurgamus.* Item, *si mortui sumus cum Christo* (ut decet ejus membra) *quærenda esse quæ sursum sunt*, & in

1 Joan. 4. v. 10, 19.
Heb. 9. vers. 14.
Heb. 10. vers. 29.
Luc. 1. v. 74, 75.
Rom. 6. vers. 18.
ibid. v. 6.
Coloss. 3. vers. 1.

mundo peregrinandum, ut in cælos adspiremus, ubi est thesaurus noster. *In hoc apparuisse gratiam Domini, ut abnegata omni impietate & mundanis desideriis, sobrie, sancte, & pie vivamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & apparitionem gloriæ magni Dei & Salvatoris. Quare nos non esse constitutos, ut iram nobis concitemus, sed ut salutem consequamur per Christum. Nos esse templa Spiritus sancti quæ* profanari sit nefas: *nos tenebras non esse, sed lucem in Domino, quos ut filios lucis ambulare oporteat: nos non ad immunditiem vocatos, sed ad sanctitatem: quia hæc sit voluntas Dei, sanctificatio nostra, ut nos abstineamus ab illicitis desideriis:* vocationem nostram esse sanctam, nos ei non respondere nisi vitæ puritate: in hoc nos esse liberatos à peccato, ut justitiæ obediamus. An incitari ad charitatem ullo vivaciori argumento possimus quam illo Joannis, *ut mutuo inter nos diligamus, quemadmodum dilexit nos Deus? In hoc differre ejus filios à filiis diaboli, filios lucis à filiis tenebrarum, quia in dilectione manent?* Illo item Pauli, Nos, si Christo adhæremus, unius esse corporis membra, quæ invicem adjuvari mutuis officiis conveniat? An ad sanctitatem fortius provocari, quam dum rursum ab Joanne audimus, *omnes qui habent hanc spem, sanctificare seipsos, quoniam Deus eorum sanctus est?* Item ex ore Pauli, Ut adoptionis promissione freti *mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus?* quam dum Christum audimus se nobis exemplar proponentem, ut sua vestigia sequamur?

Tit. 2: 11.
1 Thes. 5. vers. 9.
1 Cor. 3. vers. 16.
1 Cor. 6. vers. 19.
Eph. 2: 21.
Eph. 5: 8.
1 Thes. 4. v. 3. & 7.
2 Tim. 1. vers. 9.
1 Pet. 1. vers. 15.
Rom. 6. vers. 18.
1 Joan. 4. vers. 10.
1 Joan. 3. vers. 10.
1 Cor. 6. v. 15, 17. & 12: 12.
1 Joan. 3. vers. 3.
2 Cor. 7. vers. 1.

Meriti nulla mentio apud Apostolos, quum ad bona opera adhortantur: quin potius, meritis hominum exclusis, ad unicam Dei misericordiam nos revocant.

3. Atque hæc quidem paucula tantum in gustum proposui. Nam si singula persequi esset animus, longum volumen contexendum foret. Toti parænesibus, adhortationibus, castigationibus pleni sunt Apostoli, quibus hominem Dei ad omne opus bonum instituant, idque citra meriti mentionem. Quin potius inde potissimas ducunt exhortationes, quod nullo nostro merito, sola Dei misericordia stet nostra salus. Quemadmodum Paulus, ubi tota epistola disseruit nullam esse nobis spem vitæ nisi in Christi justitia, ubi ad paræneses descendit, per illam Dei miserationem qua nos dignatus est, obsecrat. Et sane hæc nobis una causa satis esse debuerat, ut Deus in nobis glorificetur. Quod siqui Dei gloria non adeo vehementer afficiuntur, memoria tamen beneficiorum ejus sufficientissima est, quæ tales ad benefaciendum incitet. Verum isti quia servilia forte aliqua coactaque Legis obsequia ingerendis meritis extundunt, mentiuntur nos nihil habere quo ad bona opera exhortemur, quia non eadem ingredimur via. Quasi vero talibus obsequiis valde oblectetur Deus, qui profitetur *se hilarem datorem diligere*, & quicquam dari quasi ex tristitia aut necessitate vetat. Neque id dico quod id vel respuam vel negligam adhortationis genus quod Scriptura sæpenumero usurpat, ne ullam omittat nos undique animandi rationem. Commemorat enim *mercedem quam Deus redditurus sit unicuique secundum opera sua*: sed illud unicum atque etiam in multis præcipuum esse nego. Deinde exordium inde sumendum non concedo. Adhæc, nihil facere ad erigenda qualia isti prædicant merita contendo: quemadmodum postea videbimus. Postremo neque usui esse nisi doctrina illa præoccupaverit, Solo Christi merito, quod per fidem apprehenditur, nos justificari, nullis autem operum nostrorum meritis: quia nulli ad sanctitatis studium apti esse possunt, nisi qui doctrinam hanc prius imbiberint. Quod & Propheta pulchre innuit, dum sic Deum alloquitur, *Apud te est propitiatio Domine, ut timearis:* nullum enim esse Dei cultum ostendit, nisi agnita ejus misericordia, qua sola & fundatur & stabilitur. Quod apprime notatu dignum est, ut sciamus non modo principium Dei rite colendi esse fiduciam misericordiæ ejus, sed timorem Dei (quem meritorium esse

Rom. 12. vers. 1.
Mat. 5. vers. 16.
Exceptio.
Responsio.
Chrysost. homil. in Genes.
2 Cor. 9. vers. 7.
Alter modus refutationis, quadruplex.
1.
2.
3.
4.
Psal. 130. vers. 4.

esse volunt Papistæ) ideo non posse meriti nomine censeri, quia fundatus est in peccatorum venia & remissione.

Posterioris calumniæ refutatio.

4. Longe vero futilissima calumnia, invitari ad
peccandum homines, quum gratuitam peccatorum
remissionem, in qua collocatam dicimus justitiam,
1. affirmamus. Tanti enim esse dicimus, ut nullo no-
stro bono pensari possit: ideoque nunquam impe-
2. trandam, nisi gratuita foret. Porro nobis quidem
esse gratuitam, Christo non item, cui tam magno
constitit: nempe suo sacratissimo sanguine, extra
quem nullum satis dignum pretium fuit quod Dei
3. judicio solveretur. Hæc quum docentur homines,
admonentur per ipsos non stare quominus toties sa-
cratissimus ille sanguis effundatur quoties peccant.
4. Ad hoc, discimus eam esse nostram fœditatem, quæ
nisi hujus purissimi sanguinis fonte nunquam elua-
5. tur. Hæc qui audiunt annon majorem debent con-
cipere horrorem peccati, quam si bonorum operum
6. aspersione abstergi diceretur? Et si quid Dei ha-

bent, quomodo non horreant semel purificati, denuo se in lutum provolvere, quo hujus fontis puritatem quantum in se est conturbent & inficiant? *Lavi pedes meos*, (inquit fidelis anima apud Solomonem) *quomodo rursum inquinabo illos?* Nunc palam est utri & viliorem peccatorum remissionem faciant, & justitiæ dignitatem magis prostituant. Illi Deum frivolis suis satisfactionibus, hoc est, stercoribus, placari nugantur: nos graviorem asserimus esse peccati noxam, quam quæ tam levibus nugis expietur: graviorem Dei offensam quam quæ his nihili satisfactionibus remittatur: proinde hanc solius sanguinis Christi prærogativam esse. Illi justitiam, sicubi deficiat, instaurari dicunt ac reparari satisfactoriis operibus: nos pretiosiorem esse putamus, quam ut æquari ulla operum compensatione queat: ideo ut restituatur, ad solam Dei misericordiam confugiendum esse. Cætera quæ ad peccatorum remissionem pertinent, ex capite proximo petantur.

Cant. 5: 3.

Refellitur hujus calumniæ appendix, nimis facile iter ad justitiam sterni, quum in gratuita peccatorum remissione constituitur.

CAP. XVII.

Promissionum Legis & Euangelii conciliatio.

Partes hujus capitis, in quibus Sophistarum fidei justificationem diruere aut deterere studentium argumenta revocantur ad duas classes, quarum *prior* est generalis, *posterior* specialis, & quædam argumenta præcipua continet.

1. *Prima classis, quæ generalis est, & omnium argumentorum veluti fundamentum, continet* argumentum *à legalibus promissionibus petitum, quod sect. 1. 2. & 3. expenditur.*
2. *Altera, à priori fluens, & specialia argumenta proponens:* secundum *autem ex Cornelii historia haustum explicatur, sect. 4. 5.*
3. *Hac occasione additur luculenta expositio locorum Scripturæ, qui clementem ac propitium justitiæ cultoribus Deum affirmant, sect. 6.*
4. Tertium *argumentum ex locis qui bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari, sect. 7. & 8. diluitur.*
5. *Deinde firmo dilemmate urgentur adversarii, tolliturque partialis eorum justitia, sect. 9. & 10.*
6. Quartum *argumentum, Apostolum Jacobum cum Paulo committens, consideratur, sect. 11. & 12.*
7. *Ad* quintum *argumentum ex Apostoli loco, factores Legis, non auditores justificari, responsio, sect. 13.*
8. Sexti *argumenti, ex locis quibus fideles suam justitiam Dei judicio examinandam audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt, consideratio, sect. 14.*
9. Postremum, *à testimoniis quæ justitiam & vitam viis fidelium adscribunt, sect. 15. excutitur.*

Brevis summa cap. 15. & 16. Quomodo & cur operibus justificatio detrahatur.

NUnc persequamur alia quoque argumenta quibus Satan per suos satellites fidei justificationem aut diruere aut deterere molitur. Illud jam excussum esse puto calumniatoribus, ne nobiscum perinde agant atque bonorum operum inimicis. siquidem operibus detrahitur justificatio: non ut nulla bona fiant opera, aut bona esse negentur quæ fiunt: sed ne illis fidamus, ne gloriemur, ne salutem adscribamus: Fiducia enim hæc nostra est, hæc gloria, & unica salutis anchora, quod Christus filius Dei noster est, ac nos in ipso vicissim filii Dei regnique cælestis hæredes, Dei benignitate, non nostra dignitate, in spem æternæ beatitudinis vocati. Sed quia aliis præterea machinis, ut dictum est, nos impetunt: age, in illis quoque propulsandis pergamus. Primum redeunt ad legales promissiones, quas Legis suæ cultoribus edidit Dominus: & rogant velimusne irritas esse, prorsus an efficaces. Irritas dicere quoniam absonum ac ridiculum fuerit, pro confesso assumunt, alicujus esse efficaciæ. Hinc ratiocinantur, non sola fide nos justificari. Sic enim Dominus loquitur, *Eritque si audieris præcepta & judicia hæc, custodierisque ea & feceris, custodiet etiam Dominus pactum tibi & misericordiam quam juravit patribus tuis: diliget te ac multiplicabit, & benedicet tibi*, &c. Idem, *Si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, non ambulaveritis post deos alienos, judicium feceritis inter virum & virum, nec in malitiam recesseritis, ambulabo in medio vestri.* Nolo mille ejusdem formæ frustra recitare, quæ, quando nihil sensu differunt, istarum solutione explicabuntur. Summa, *propositam* testatur Moses in Lege *benedictionem & maledictionem, mortem & vitam.* Sic ergo argumentantur, aut benedictionem istam otiosam infructuosamque fieri, aut non solus esse fidei justificationem. Jam supra ostendimus quomodo si in Lege hæreamus, omni benedictione defectis, sola nobis maledictio imminet, quæ universis transgressoribus edicta est. Non enim promittit Dominus quippiam nisi perfectu Legis suæ cultoribus, qualis nemo reperitur. Manet igitur illud, totum hominum genus per Legem argui maledictioni & iræ Dei obnoxium: à qua ut salventur, è potestate Legis exire necesse est, & velut ab ejus servitute in libertatem asseri: non carnalem quidem illam, quæ ab observatione Legis nos subducat, ad rerum omnium licentiam invitet, concupiscentiam nostram, velut ruptis repagulis, aut effusis habenis lascivire permittat: sed spiritualem, quæ perculsam & consternatam conscientiam soletur & erigat, liberam illam ostendens à maledictione ac damnatione, qua illam Lex vinctam ac constrictam premebat. Hanc à subjectione Legis liberationem, &, ut ita dicam, manumissionem assequimur, quum per fidem misericordiam Dei in Christo apprehendimus, qua securi certique reddimur de peccatorum remissione, quorum sensu pungebat nos Lex ac mordebat.

1. Argumentum adversariorum à legalibus promissionibus petitum.

Deut. 7. v. 12, 13.

Jerem. 7. v. 5, 6, 7.

Deut. 11. vers. 26.

Hujus argumenti summa.

Responsio, Quicunque justificari coram Deo cupiunt, à potestate Legis eos exire necesse est.

Quo pacto id fiat.

2. Hac ratione, & quæ in Lege nobis offerebantur promissiones, inefficaces forent omnes & irritæ, nisi Dei bonitas per Euangelium succurreret.

Confirmatio responsionis, ducta ab impossibili.

ret. Hæc enim conditio ut Legem perficiamus, à qua ipsæ pendent, & à qua demum præstandæ sunt, nunquam implebitur. Sic autem opitulatur Dominus, non partem justitiæ in operibus nobis relinquendo, partem ex sua indulgentia sufficiendo: sed dum unicum Christum pro justitiæ complemento assignat. Nam Apostolus præfatus se aliosque *Judæos, scientes, quod ex Legis operibus non justificatur homo, in Jesum Christum credidisse:* rationem subjicit, non ut adjuvarentur ad justitiæ summam, ex fide Christi; sed *ut illa justificarentur, non ex operibus Legis.* Si fideles à Lege in fidem demigrant, ut in hac justitiam inveniant, quam abesse ab illa vident; certe justitiæ Legis renunciant. Itaque amplificet nunc qui volet retributiones quæ Legis observatorem manere dicuntur, modo simul animadvertat nostra pravitate fieri ne fructum inde ullum sentiamus, donec aliam ex fide justitiam fuerimus adepti. Sic David, ubi retributionis meminit, quam præparavit servis suis Dominus, statim ad peccatorum recognitionem descendit, quibus illa exinanitur. Psalmo etiam 19: 12. magnifice Legis beneficia deprædicat: sed continuo exclamat, *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* Prorsus hic locus cum superiore congruit: ubi quum dixisset, *Cunctas vias Domini bonitatem & veritatem timentibus eum:* subnectit, *Propter nomen tuum Domine, propitiaberis pravitati meæ: multa est enim.* Sic & nos recognoscere debemus, expositam quidem esse nobis in Lege Dei benevolentiam, si operibus eam demereri liceat: sed illorum merito nunquam ad nos pervenire.

Ab Apostoli testimonio. Gal. 2: 16.

Item & Davidis, Psal. 25. ferme toto.

Psalm. 25. v. 10, 11.

3. Quid ergo? an datæ sunt, ut sine fructu evanescerent? Jam nuper testatus sum non esse id meæ sententiæ. dico sane efficaciam suam ad nos non proferre, quamdiu ad operum merita respiciunt: quare si in se considerentur, quodammodo aboleri. Sic præclaram illam promissionem, *Dedi vobis bona præcepta, quæ qui fecerit, vivet in ipsis:* nullius momenti esse Apostolus docet si iis ea resistamus, nec pilo plus profuturam quam si data non esset: quia ne sanctissimis quidem Dei servis competit: qui procul omnes absunt à Legis complemento, multis vero transgressionibus sunt circumdati. Sed dum promissiones Evangelicæ substituuntur, quæ gratuitam peccatorum remissionem denunciant, non efficiunt modo ut ipsi Deo accepti simus, sed ut operibus quoque nostris sit sua gratia: neque hoc tantum, ut ea Dominus grata habeat, sed benedictionibus etiam, quæ ex pacto debebantur Legis suæ observationi, prosequatur. Fateor ergo fidelium operibus rependi quæ justitiæ & sanctitatis cultoribus in Lege sua Dominus promisit: verum in hac retributione, consideranda semper est causa quæ gratiam operibus conciliet. Eam porro triplicem esse cernimus. Prima est, quod Deus averso à servorum suorum operibus intuitu, quæ probrum magis quam laudem perpetuo merentur, ipsos in Christo complectitur, ac sola fide intercedente, citra operum subsidium reconciliat sibi. Altera, quod opera, non æstimata eorum dignitate, paterna benignitate atque indulgentia, huc honoris attollit ut alicujus pretii habeat. Tertia, quod ea ipsa cum venia suscipit, non imputata imperfectione, qua omnia inquinata, peccatis magis quam virtutibus accensenda alioqui forent. Atque hinc apparet quantopere delusi sint sophistæ, qui belle se absurda omnia evasisse putarunt quum dicerent, non intrinseca sua bonitate valere opera ad salutem demerendam, sed ex pacti ratione: quia Dominus liberalitate sua tanti æstimavit. Atqui non observabant interim, quæ meritoria opera esse volebant, quantum abessent à promissionum conditione, nisi & justificatio sola fide subnixa, & peccatorum remissio, per quam à maculis bona quoque opera abstergi necesse habent, præcederet. Itaque ex tribus divinæ liberalitatis causis, quibus fit ut accepta sint fidelium opera, unam tantum annotabant: duas, & eas quidem præcipuas, supprimebant.

Occurrit objectioni, & ad quid hæ promissiones datæ sint ostendit: videlicet si in se considerentur, ut ad operum nostrorum merita respiciant, efficaciam suam non proferre, & quodammodo aboleri: sed dum Evangelicæ promissiones substituuntur, non modo efficere ut ipsi Deo accepti simus, sed ut operibus quoque nostris sit sua gratia: idque ex triplici causa divinæ liberalitatis, qua fit ut accepta sint fidelium opera.

Lev. 18: 5. Eze. 20. vers. 11. Rom. 10. vers. 5.

Distinctionis sophisticæ de operum dignitate ex pacto, & intrinseca, refutatio.

4. Citant Petri sententiam quam Lucas in Actis recitat, *In veritate comperio quod non sit personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui facit justitiam, acceptus est illi.* Atque hinc, quod minime dubium esse videtur, colligunt, si rectis studiis conciliat sibi homo Deum, non solius esse Dei beneficium quod salutem consequitur. Imo sic pro sua misericordia Deum peccatori succurrere, ut operibus ad misericordiam flectatur. Verum Scripturas nullo modo conciliare possis, nisi duplicem hominis apud Deum acceptionem observes. Qualis enim naturâ est homo, nihil in eo reperit Deus quo ad misericordiam inclinetur, præter unicam miseriam. Nudum ergo & egenum omnis boni, omni contra malorum genere refertum & oneratum hominem si constat esse, ubi primum à Deo suscipitur: quam ob dotem, quæso, dignum illum cælesti vocatione dicemus? Facessat ergo inanis meritorum imaginatio, ubi gratuitam clementiam Deus tam evidenter commendat. Nam quod ibidem Cornelio Angeli voce dicitur, *orationes ejus & eleemosynas ascendisse in Dei conspectum:* pessime detorquetur ab iis, præparari hominem ad recipiendam Dei gratiam, bonorum operum studio. Jam enim Spiritu sapientiæ illuminatum fuisse Cornelium oportuit, qui vera sapientia, timore scilicet Dei præditus erat: eodem Spiritu sanctificatum, qui justitiæ cultor erat: quam illius certissimum esse fructum Apostolus docet. Ea itaque omnia quæ Deo placuisse in eo referuntur, habebat ab illius gratia: tantum abest ut ad eam recipiendam illis suo Marte se præpararet. Nulla sane Scripturæ syllaba proferetur quæ non huic doctrinæ consentiat: non esse aliam Deo causam hominis ad se recipiendi nisi quia modis omnibus perditum videt si sibi relinquatur: perditum autem quia non vult, suam in ipso liberando misericordiam exercere. Nunc videmus ut ista acceptio non hominis justitiam spectet, sed purum sit divinæ erga miseros tantoque beneficio longe indignissimos peccatores bonitatis documentum.

2. Argumentum, ex Cornelii historia. Act. 10. v. 34, 35.

Responsio, per distinctionem duplicis acceptionis. Prior.

Exceptionis sophistarum delusio.

Gal. 5: 5.

5. Postquam vero Dominus hominem ex abysso perditionis reductum, sibi per gratiam adoptionis segregavit: quia illum regeneravit ac reformavit in novam vitam, jam ut novam creaturam, cum Spiritus sui donis amplectitur. Hæc illa est acceptio cujus meminit Petrus, qua post suam vocationem Deo fideles approbantur, operum quoque respectu: quia Dominus non amare & osculari non potest quæ per Spiritum suum in illis efficit bona. Verum id semper memoria repetendum est, non aliter operum ratione illos esse Deo acceptos, nisi quia illorum causa & in gratiam, quicquid bonorum operum contulit, liberalitatem suam augendo, sua quoque acceptione dignatur. Unde enim illis bona opera, nisi quod Dominus illos, quemadmodum vasa in honorem elegit, ita vult vera puritate exornare? Unde etiam bona reputantur acsi nihil illis deesset; nisi quod nævis & maculis, quæ illis adhærescunt, veniam benignus Pater indulget? In summa, nihil aliud significat hoc loco quam gratos esse Deo & amabiles suos filios in quibus notas & lineamenta vultus sui videt. Regenerationem enim alibi, imaginis divinæ reparationem in nobis esse docuimus. Quoniam ergo ubicunque faciem suam Deus contemplatur, & merito amat, & in honore habet: non sine causa dicitur illi placere fidelium vita, ad sanctitatem & justitiam composita. Sed quia pii mortali carne circumdati, adhuc sunt peccatores, & opera eorum bona, inchoata duntaxat, & carnis

Posterior.

Ex hac distinctione liquet Cornelium prius gratuito fuisse acceptum, quam bona opera ejus accepta esse possent.

carnis vitium redolentia: neque illis neque his propitius esse potest, nisi in Christo magis quam in seipsis amplexetur. In hunc modum accipiendi sunt loci qui clementem ac misericordem justitiæ cultoribus Deum testantur. Dicebat Moses Israëlitis, *Dominus Deus tuus custodiens pactum ac misericordiam diligentibus se, & custodientibus præcepta sua, in mille generationes:* quæ sententia in frequentem formulam usurpata postea à populo fuit. Sic Solomo in solenni precatione, *Domine Deus Israël, qui custodis pactum & misericordiam servis tuis qui ambulant coram te in toto corde suo.* Eadem verba & à Nehemia repetuntur. Siquidem ut in omnibus misericordiæ suæ pactis integritatem ac sanctimoniam vitæ vicissim à servis suis Deus stipulatur, ne ludibrio sit sua bonitas, neve quis inani ob eam exultatione turgidus, benedicat animæ suæ, ambulans interim in pravitate cordis sui; ita in fœderis communionem admissos, vult hac via in officio continere: nihilo tamen minus fœdus ipsum & gratuitum initio feritur, & perpetuo tale manet. Secundum hanc rationem David, quamvis prædicet sibi redditam fuisse mercedem puritatis manuum, non tamen fontem illum quem notavi præterit, quod *extractus fuerit ab utero, quia Deus eum dilexit:* ubi ita commendat causæ suæ bonitatem, ut nihil deroget gratuitæ misericordiæ, quæ dona omnia, quorum origo est, prævenit.

Atque hic est sensus similium locorum qui clementem & propitium justitiæ cultoribus Deum testantur.
Deut. 7: 9.
1 Reg. 8. vers. 23.
Neh. 1: 5.
Deut. 29. vers. 18.
2 Sam. 22. vers. 20, 21. &c.

6. Atque hic obiter notare profuerit quid distent istæ loquendi formæ à Legalibus promissionibus. Legales promissiones appello, non quæ ubique sparsæ sunt in libris Mosaicis: (quando in illis quoque Evangelicæ multæ occurrunt:) sed quæ proprie ad Legis ministerium pertinent. Ejusmodi promissiones, quocunque nomine vocare libeat, sub conditione, *Si feceris quod tibi præcipitur*, paratam esse remunerationem denunciant. At quum dicitur, *Dominum custodire pactum misericordiæ iis qui se diligunt*, magis demonstratur quales sint illius servi, qui bona fide ejus fœdus susceperint, quam exprimatur causa cur illis Dominus benefaciat. Hæc porro demonstrationis ratio: Quemadmodum in hunc finem æternæ vitæ gratia nos dignatur Deus ut diligatur, timeatur, colatur à nobis; ita quæcunque misericordiæ in Scriptura promissiones habentur, merito ad hunc diriguntur finem, ut revereamur & colamus beneficiorum auctorem. Quoties ergo audimus ipsum benefacere iis qui Legem suam observant, meminerimus Dei filios ab officio designari quod in illis perpetuum esse debet: hac ratione nos esse adoptatos, ut ipsum patris loco veneremur. Ne ergo ipsi adoptionis jure nos abdicemus, huc semper enitendum quo tendit nostra vocatio. Id tamen rursum teneamus, non pendere ab operibus fidelium complementum misericordiæ Domini: sed ipsum ideo salutis promissionem adimplere iis qui vitæ rectitudine suæ vocationi respondent, quia in illis germana demum filiorum insignia agnoscit, qui Spiritu ejus ad bonum reguntur. Huc referatur quod est in Psalmo 15: 1. de civibus Ecclesiæ, *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requiescet in monte tuo sancto? Innocens manibus & mundo corde*, &c. Item apud Jesaiam, *Quis habitabit cum igne devorante? Qui facit justitiam, qui loquitur recta*, &c. Non enim firmamentum quo fideles coram Domino subsistant, describitur: sed modus quo in suum consortium eos clementissimus Pater introducit, & in ipso tuetur & confirmat. Quia enim peccatum detestatur, justitiam amat: quos sibi conjungit, eos Spiritu suo purificat, ut sibi regnoque suo reddat conformes. Ergo si prima causa quæratur unde pateat sanctis accessus in Dei regnum, unde habeant ut consistant in eo ac permaneant, prompta est responsio, Quia Dominus eos sua misericordia & adoptavit semel, & perpetuo tuetur. Si autem de modo quæstio est, tum ad regenerationem est descendendum, ejusque fructus qui Psalmo illo recensentur.

Expositio horum locorum: qui ut melius intelligantur, animadvertendum, num sit promissio Legalis an Evangelica. Legalis enim semper sub conditione à nobis postulatur, Si fecerimus. Evangelica vero, quamvis conditionem adhibet, Si crediderimus, & Deum diligamus: tamen ad solam Dei misericordiam nos deducit, cujus complementum ab operibus nostris minime pendet.
Jesa. 33. vers. 14.

7. At vero plus longe difficultatis esse videtur in his locis qui & bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari. Plurimi sunt prioris generis, ubi mandatorum observationes, justificationes vocantur seu justitiæ. Alterius generis exemplum est quod apud Mosen habetur, *Erit hæc justitia nostra, si custodierimus præcepta ista omnia.* At si promissionem esse Legalem excipias, quæ adnexa conditioni impossibili, nihil probet, sunt alia de quibus idem respondere non possis: quale est illud, *Eritque tibi id pro justitia coram Domino, reddere pauperi depositum*, &c. Item quod Propheta dicit, zelum in vindicando Israëlis probro, *imputatum fuisse Phineæ in justitiam.* Itaque Pharisæi nostri temporis amplam insultandi materiam hic se habere putant. Nam quum dicamus, erecta fidei justitia cadere operum justificationem; eodem jure argumentantur, Si ex operibus justitia, ergo falsum est nos sola fide justificari. Ut dem Legis præcepta vocari justitias, nihil mirum: sunt enim re vera. Quanquam monendi sunt Lectores, Græcos parum apte vocem Hebraicam חקים vertisse δικαιώματα pro edictis. De voce tamen facile litem remitto. Neque vero hoc denegamus Legi Dei quin perfectam justitiam contineat. Tametsi enim, quia debitores sumus omnium quæ præcipit, etiam plena ejus obedientia defuncti, servi inutiles sumus: quia tamen eam honore justitiæ Dominus dignatus est, non detrahimus quod ille dedit. Fatemur ergo libenter, absolutam Legis obedientiam esse justitiam: mandati uniuscujusque observationem, esse justitiæ partem: siquidem in reliquis etiam partibus tota justitiæ summa constet. Sed extare usquam talem justitiæ formam negamus. Atqui ideo Legis justitiam tollimus, non quod manca per se sit ac mutila: sed quod ob carnis nostræ debilitatem, nusquam compareat. Atqui non modo præcepta Domini simpliciter Scriptura justitias vocat: sed operibus quoque sanctorum tribuit hoc nomen. Ut quum Zachariam & ejus conjugem refert *ambulasse in justitiis Domini*: sane dum ita loquitur, opera magis ex Legis natura æstimat quam propria ipsorum conditione. Etsi rursus hic observandum quod nuper dixi, ex incuria Græci interpretis non esse statuendam legem. Sed quia Lucas in recepta versione nihil mutare voluit, neque ego contendam. Deus enim ea quæ Lege continentur mandavit hominibus in justitiam: sed eam justitiam non exequimur, nisi totam Legem observando: qualibet enim transgressione corrumpitur. Quum ergo Lex nihil nisi justitiam præscribat: si in ipsam respicimus, justitiæ sunt singula ejus mandata: si homines spectamus à quibus fiunt, justitiæ laudem minime consequuntur ex uno opere, in multis transgressores, & ex eo opere quod aliqua semper ex parte propter imperfectionem vitiosum est.

3. Argumentum, ex locis qui bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari.
Deut. 6. vers. 25.
Deut. 24. vers. 13.
Psal. 106. v. 30, 31.
Responsio ad priorem partem hujus argumenti, de bonorum operum nomine.
Cur sanctorum opera vocentur justitia.
Luc. 1: 6.
Distinctio observanda.

8. Sed venio ad secundum genus, in quo præcipua est difficultas. Nihil magis firmum habet Paulus ad probandam fidei justitiam, quam quod de Abraham scribitur, *fidem illi suam pro justitia imputatam fuisse.* Quum ergo editum facinus à Phinees *imputatum illi fuisse ad justitiam* dicatur: quod de fide contendit Paulus, licebit nobis de operibus ratiocinari. Proinde adversarii nostri, quasi re evicta, constituunt nos quidem sine fide non justificari: sed neque per eam justificari solam. opera esse quæ justitiam nostram impleant. Ego hic pios obtestor, ut si veram justitiæ regulam ex sola Scriptura petendam norunt, mecum religiose & serio expendant quomodo Scriptura secum ipsa sine cavillis rite conciliari possit. Quum sciret Paulus, fidei justificationem suffugium esse iis qui propria justitia deficiun-

Ad secundam partem tertii argumenti, hominem operibus justificari.
Rom. 4: 3.
Gal. 3: 6.
Psal. 106. vers. 31.
Responsio.

ciuntur: audacter infert, justitia operum exclusos quicunque fide justificantur. Quoniam vero constat omnium illam esse fidelium communem, ex eo pari fiducia constituit operibus neminem justificari: quin magis contra, nullo operum adminiculo justificari. Sed aliud est disputare quid per se valeant opera, aliud quo loco post stabilitam fidei justitiam habenda sint.

Opera per se nihil valent, fideque sola justificamur.

Si operibus statuendum est pro dignitate sua pretium, indigna esse dicimus quæ in conspectum Dei prodeant: ideo nihil operum habere hominem quo apud Deum glorietur: inde omni operum adminiculo exutum, sola fide justificari.

Hujus justitiæ definitio.

Eam porro justitiam definimus, quod in Christi communionem receptus peccator, ejus gratia Deo reconciliatur: dum illius sanguine purgatus peccatorum remissionem obtinet: & justitia non secus ac propria vestitus, coram cælesti tribunali securus subsistit.

Bonorum operum æstimatio unde.

Præposita peccatorum remissione, quæ jam sequuntur bona opera aliam quam à suo merito æstimationem habent: quia quicquid in illis est imperfectum, Christi perfectione contegitur: quicquid nævorum est aut sordium, ejusdem puritate abstergitur, ne in judicii divini quæstionem veniat. Obliterata igitur omnium transgressionum culpa, quibus impediuntur homines ne quicquam Deo gratum proferant, sepulto etiam imperfectionis vitio quod bona quoque opera foedare solet, quæ fiunt à fidelibus bona opera, justa censentur: vel (quod idem est) in justitiam imputantur.

Responsionis confirmatio, dilemmate firmiss. munita. Bona opera vel in justitiam imputantur per se. vel singula & omnia simul: quod falsum est.

9. Nunc mihi siquis istud objectet ad impugnandam fidei justitiam, primum interrogabo, num homo justus censeatur ob unum aut alterum sanctum opus, reliquis vitæ operibus Legis transgressor? Plusquam absurdum quidem est. Deinde requiram an ob multa quoque bona opera, si quidem prævaricationis aliqua in parte reus tenetur? Ne hoc quidem contendere audebit, reclamante Legis sanctione, maledictosque omnes proclamante qui non omnia Legis mandata ad ultimum impleverint. Adhæc ultra progrediar, sitne ullum opus quod nullius impuritatis aut imperfectionis argui mereatur? Et quomodo esset coram iis oculis quibus nec stellæ satis mundæ sunt, nec Angeli satis justi? Ita nullum extare bonum opus concedere cogetur quod non & appositis sibi transgressionibus, & sua ipsius corruptione pollutum sit, ne justitiæ honorem teneat.

Deut. 27. vers. 26.
Job. 4: 18.

Vel in justitiam computantur per fidem & propter justitiam fides, & singula & omnia simul. Ergo sola fides justificat & totum hominem & omnia ejus bona opera.

Quod si constat à justificatione fidei proficisci, ut opera impura alioqui, immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, nedum amore, justitiæ imputentur: quid hujus jactatione destruere illam moliuntur, quæ si non esset, hanc frustra jactarent? Vipereumne partum facere volunt? Eo enim tendunt impiorum dicta. Fidei justificationem, principium, fundamentum, causam, argumentum, substantiam operum justitiæ esse non possunt inficiari: concludunt tamen fide non justificari hominem, quod bona quoque opera in justitiam reputentur. Omittamus ergo istas ineptias, & quod res est fateamur: si à fidei justificatione dependet qualiscunque tandem censetur operum justitia, non modo per hanc nihil imminui, sed potius confirmari: quo nimirum vis ejus potentior elucet. Neque etiam sic putemus commendari post gratuitam justificationem opera, ut & ipsa in locum justificandi hominis postea succedant, aut ejusmodi officium cum fide partiantur. Nisi enim perpetuo maneat solida fidei justificatio, illorum immunditiés detegetur. Nihil autem absonum est, sic fide hominem justificari ut non ipse modo justus sit, sed opera quoque ejus supra dignitatem justa censeantur.

Eo sensu fidelium partialis justitia, id est, imperfecta, accepta est: non illa autem quam adversarii gratuitæ justitiæ per fidem fomentant.

10. Hac ratione concedemus, non partialem modo in operibus justitiam (quod ipsi adversarii volunt) sed perinde approbari Deo acsi perfecta absolutaque foret. Sed si meminerimus quo fundamento fulciatur, soluta erit omnis difficultas. Gratum enim opus tunc demum esse incipit ubi cum venia suscipitur. Porro unde venia, nisi quia Deus nos & nostra omnia in Christo intuetur? Quemadmodum ergo nos ipsi, ubi in Christum insiti sumus, ideo justi apparemus coram Deo, quia ejus innocentia conteguntur nostræ iniquitates: sic opera nostra justa sunt & habentur, quia quicquid aliàs vitii in ipsis est, Christi puritate sepultum, non imputatur. Ita merito dicere possumus, sola fide non tantum nos, sed opera etiam nostra justificari. Jam si ista qualiscunque operum justitia à fide & gratuita justificatione pendet, & ab ea efficitur: debet sub eam includi, & tanquam effectus causæ suæ (ut ita loquar) subordinari: tantum abest ut erigi debeat ad illam vel destruendam vel obscurandam. Sic Paulus, ut extorqueat, beatitudinem nostram Dei misericordia, non operibus constare, urget maxime illud Davidis, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus cui non imputavit Dominus peccatum.* Siquis contra obtrudat innumera elogia, quibus videtur beatitudo operibus dari: qualia sunt, *Beatus vir qui timet Dominum, qui miseretur pauperis, qui non ambulavit in consilio impiorum, qui suffert tentationem: beati qui custodiunt judicium, immaculati, pauperes spiritu, mites, misericordes,* &c. non efficient quominus verum sit quod ait Paulus. Quoniam enim illa quæ prædicantur, omnia nunquam sic sunt in homine ut Deo propterea id approbetur, conficitur, miserum semper esse hominem nisi à miseria per veniam peccatorum eximatur.

Rom. 4: 7.
Psal. 32: 1.
Ps. 112: 1.
Prov. 14. vers. 21.
Psal. 1: 1.
Jac. 1: 12.
Ps. 106. 3. & 119: 1.
Math. 5. vers. 3. &c.

Conclusio refutationum tertii argumenti.

Quoniam ergo universa quæ Scripturis extolluntur beatitudinis genera, irrita concidunt, ut nullius fructum percipiat homo, donec beatitudinem peccatorum remissione adeptus fuerit, quæ deinde illis locum faciat: sequitur hanc esse non modo summam & præcipuam, sed unicam: nisi forte velis ab illis enervari quæ in ea sola consistunt. Multo jam minus rationis est cur nos conturbare debeat appellatio justorum quæ fidelibus plerumque tribuitur. Justos certe à vitæ sanctimonia nuncupari fateor: sed quum in justitiæ studium magis incumbant quam justitiam ipsam impleant, qualemcunque hanc justitiam, fidei justificationi cedere par est, unde habet id quod est.

4. Argumentum, ex epist. catholica Jacobi Apostoli.

11. Sed enim cum Jacobo plus adhuc negotii nobis restare aiunt, ut qui aperta voce nobis repugnet. Docet enim & *Abraham ex operibus fuisse justificatum, & nos quoque omnes operibus justificari, non sola fide.* Quid igitur? pertrahentne in certamen Paulum cum Jacobo?

Jacob. 2. v. 21. 24.

Responsio 1. Apostolum cum Apostolo non esse committendum.

Si Jacobum pro Christi ministro habent, sic accipienda est ejus sententia, ne à Christo per os Pauli loquente dissentiat. Spiritus per os Pauli asserit, Abraham fide, non operibus justitiam fuisse consequutum: nos quoque fide docemus omnes sine operibus Legis justificari. Idem Spiritus per Jacobum tradit, & Abrahæ & nostram justitiam operibus, non fide tantum constare. Spiritum secum non pugnare, certum est. Quæ erit ergo istorum concordia?

Responsio 2. adversariis, de conscientia tranquillitate per non fallacias, satis esse si justitiam fidei arrodere possint.

adversariis abunde est, si convellerint quam nos altissimis radicibus stabilitam volumus fidei justitiam: suam autem conscientiis tranquillitatem reddere, non magnæ curæ est. Unde videas quidem eos fidei justificationem arrodere, sed nullam interim constituere justitiæ metam ubi conscientiæ sistantur. Triumphent ergo ut libet, modo non aliam jactare victoriam possint, quam omnem justitiæ certitudinem se sustulisse. Ac miseram quidem hanc victoriam obtinebunt, ubi extincta veritatis luce, mendaciorum tenebras offundere illis Dominus permittet. Ubicunque autem stabit Dei veritas, nihil proficient. Nego itaque Jacobi sententiam, quam assidue tanquam Achillis clypeum nobis obtendunt, illis vel tantulum

Responsio 3. sumpta ex scopo Jacobi.

lum suffragari. Id quo planum fiat, intuendus primum erit Apostoli scopus: deinde observandum ubi hallucinentur. Quoniam tum erant plerique (quod malum in Ecclesia perpetuum esse solet) qui infidelitatem suam manifeste prodebant, quæcunque propria sunt fidelium opera negligendo ac omittendo, falso tamen fidei nomine gloriari non desinebant: stolidam talium fiduciam hic eludit Jacobus. Non est ergo illi propositum veræ fidei vim ulla ex parte deterere, sed ostendere quam inepte nugatores isti vacuæ ejus imagini tantum arrogarent, ut hac contenti, secure diffluerent in omnem vitiorum licentiam. Hoc statu concepto, facile erit animadvertere ubi peccent nostri adversarii. Incidunt enim in duplicem paralogismum: alterum in fidei vocabulo, alterum in verbo justificandi. Quod fidem nominat Apostolus, inanem opinionem procul à fidei veritate dissitam, concessionis est quæ nihil causæ derogat: quod ab initio ipse demonstrat his verbis, *Quid prodest, fratres mei, siquis fidem dicat se habere, opera autem non habeat?* non dicit, Si fidem quis habeat sine operibus: sed, Si jactet. Clarius etiam paulo post, ubi deteriorem diabolica notitia per ludibrium facit: postremo ubi mortuam vocat. Sed à definitione sufficienter deprehendas quid velit. *Tu credis*, inquit, *quod Deus est*: sane si nihil in ista fide continetur nisi ut credatur Deum esse, jam nihil mirum est si non justificet. Nec vero dum hoc illi adimitur, quicquam derogari putemus fidei Christianæ, cujus longe diversa est ratio. Quo enim modo vera fides justificat, nisi dum nos Christo conglutinat, ut unum cum illo facti, participatione justitiæ ejus fruamur? non ergo eo justificat quod divinæ essentiæ notitiam concipiat: sed quod in misericordiæ certitudine recumbit.

Qui duplicem adversariorum paralogismum detegit.
1. In fidei vocabulo fides enim hic est inanis opinio, per concessionem: apud Paulum instrumentum est quo Christum justitiam nostram apprehendimus.

2. Alter paralogismus in verbo justificandi.

12. Nondum scopum attigimus, nisi discutiamus & alterum paralogismum: siquidem justificationis partem in operibus Jacobus reponit. Si & reliquis Scripturis, & sibiipsi consentaneum Jacobum facere velis, necessarium est, *Justificandi* verbum alio significatu accipere quam apud Paulum. Justificari enim dicimur à Paulo, quum obliterata injustitiæ nostræ memoria, justi reputamur. Eo si spectasset Jacobus, præpostere citasset illud ex Mose, *Credidit Abraham Deo*, &c. Sic enim contexit, *Abraham operibus consequutus est justitiam quod filium immolare, jubente Deo, non dubitavit. Atque ita impleta est Scriptura, quæ dicit illum credidisse Deo, & imputatum ei ad justitiam.* Si absurdum est, effectum esse sua causa priorem, aut falso testatur Moses eo loco imputatam fuisse Abrahæ fidem in justitiam, aut ex ea quam in Isaac offerendo præstitit obedientia, justitiam non fuit promeritus. Nondum concepto Ismaële, qui jam adoleverat antequam Isaac nasceretur, fide sua justificatus fuit Abraham. Quomodo igitur dicemus obedientia diu post sequuta justitiam sibi comparasse? Quare aut perperam ordinem invertit Jacobus (quod cogitare est nefas) aut justificatum noluit dicere, quasi promeritus sit ut justus censeretur. Quid ergo? Certe de justitiæ declaratione, non autem imputatione ipsum loqui apparet: acsi diceret, Qui vera fide justi sunt, ii suam justitiam obedientia bonisque operibus probant, non nuda & imaginaria fidei larva. In summa, non disputat qua ratione justificemur: sed justitiam operatricem à fidelibus requirit. Et quemadmodum Paulus citra operum adminiculum justificari contendit: ita hic justos haberi non patitur qui bonis careant operibus. Hujus scopi consideratio nos omni scrupulo extricabit. nam hinc præcipue falluntur nostri adversarii, quod putant Jacobum justificationis rationem definire: quum nihil aliud studeat quam pravam eorum securitatem diruere, qui excusando bonorum operum contemptui fidem inaniter obtendebant. Ergo quoslibet in modos Jacobi verba torqueant, nihil præter duas sententias expriment, Inane fidei spectrum non justificare, & fidelem, tali imaginatione non contentum, operibus bonis suam justitiam declarare.

Paulus de causa, Jacobus de effectis justificationis loquitur, agens de Abrahamo. Paulus de justitia imputatione, Jacobus de justitia cognitione & declaratione.

Summa disputationis Apostoli Jacobi.

5. Argumentum, ex Paulo.
Rom 2. vers. 13.

13. Quod autem ex Paulo in eundem sensum citant, minimum eos juvat, *Factores Legis, non auditores justificari*. Nolo solutione Ambrosii evadere, ideo esse illud dictum *quia complementum Legis sit in Christum fides*. Video enim merum esse effugium, quo nihil opus est ubi aperta patet via. Illic stolida confidentia Judæos dejicit Apostolus, qui sola Legis agnitione se venditabant, quum interim summi essent ejus contemptores. Ne ergo nuda Legis peritia tantopere sibi placerent: admonet, si ex Lege quæratur justitia, non ejus notitiam, sed observationem quæri. Nos certe istud in dubium non vocamus, quin Legis justitia consistat in operibus: ac ne illud quidem, quin consistat in operum dignitate & meritis justitia. Sed nondum probatum est operibus nos justificari, nisi unum aliquem proferant qui Legem impleverit. Non aliud autem sensisse Paulum erit satis amplo testimonio orationis contextus. Postquam Gentes ac Judæos in commune injustitiæ damnaverat, tum ad distributionem descendit, ac dicit *eos qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perire*: quod ad Gentes refertur. *qui vero in Lege peccaverunt, per Legem judicari*: quod Judæorum est. Porro quoniam illi suis prævaricationibus conniventes, sola Lege superbiebant: adjungit quod optime congruebat, non ideo latam esse Legem ut audita solummodo ejus voce justi redderentur: sed tum demum si obedirent. acsi diceret, In Lege quæris justitiam? ne auditum ejus prætexas, qui parvi est per se ponderis: sed afferas opera quibus declares Legem non tibi frustra positam. His quoniam deficiebantur omnes, sequebatur, Legis gloriatione esse spoliatos. Itaque contrarium potius ex mente Pauli argumentum formandum est, Justitia Legis in operum perfectione sita est. nemo jactare potest se per opera Legi satisfecisse. nulla ergo est à Lege justitia.

Responsio, sensum Apostoli explicans.

Altera, adversarios ad impossibile deducens.

Cur hoc usus sit argumento Paulus.

Tertia, argumentum retorquens.

6. Argumentum, ex locis quibus fideles suam justitiam Dei judicio examinandam audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt.

14. Jam & ex locis illis pugnant quibus suam justitiam fideles examinandam Dei judicio audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt. Quales sunt, *Judica me Domine secundum justitiam meam, & secundum innocentiam meam, quæ sunt in me.* Item, *Exaudi Deus justitiam meam. Probasti cor meum & visitasti nocte, & non est inventa in me iniquitas.* Item, *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam: & secundum puritatem manuum mearum rependet mihi. Quia custodivi vias Domini, nec impie defeci à Deo meo. Et ero immaculatus, & observabo me ab iniquitate mea.* Item, *Judica me Domine, quoniam in innocentia mea ambulavi. Non sedi cum viris mendacibus, cum iniqua gerentibus non introibo. Ne perdas cum impiis animam meam, cum viris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt: dextera quorum repleta est muneribus. Ego autem innocenter ambulavi.* Dixi supra de fiducia quam sibi sancti simpliciter ab operibus sumere videntur. Quæ autem huc adduximus testimonia nos non valde impedient si secundum suam περίστασιν, hoc est, complexum, vel (ut vulgo loquuntur) circumstantiam, accipiantur. Ea porro duplex est. nam nec de ipsis in universum quæstionem haberi volunt, ut pro totius vitæ tenore vel damnentur vel absolvantur: sed specialem causam in judicium disceptandam afferunt: nec divinæ perfectionis respectu, sed ex improborum ac scelestorum comparatione justitiam sibi arrogant. Primum, quum de homine justificando agitur, non tantum quæritur ut bonam in re aliqua particulari causam habeat: sed perpetuam quandam tota vita justitiæ sym-

Psal. 7: 9.
Psal. 17: 1.
Psal. 18. vers. 21.
Psal. 26. v. 1, 9, 10.

Responsio, per duplicis circumstantia considerationem.

1. Specialem causam tantum in judicium afferunt.

symmetriam. Atqui sancti, dum ad comprobandam suam innocentiam Dei judicium implorant, non seipsos omni noxa solutos & omni ex parte inculpatos offerunt: sed quum in sola ejus bonitate salutis fiduciam defixerint, confisi tamen esse vindicem pauperum præter jus & æquitatem afflictorum, profecto causam in qua innocentes opprimuntur, illi commendant. Dum vero secum adversarios ad tribunal Dei sistunt, non jactant innocentiam quæ Dei puritati responsura sit, si severe conquiratur: sed quia præ adversariorum malitia, improbitate, astutia, nequitia, sinceritatem, justitiam, simplicitatem, puritatemque suam Deo compertam gratamque esse norunt, non reformidant, inter se & illos judicem invocare.

2. Ex improborum comparatione justitiam sibi arrogant.

Sic quum David Sauli dicebat, *Reddat Dominus unicuique secundum justitiam & veritatem ejus*, non intelligebat ut Dominus unumquemque per se examinaret ac muneraretur pro meritis: sed Dominum attestabatur, quanta esset sua innocentia, prout erat Saulis iniquitas.

1 Sam. 26. vers. 23.

Ac ne Paulus quidem, quum hac gloriatione se jactat, *quod bonum habeat conscientiæ testimonium, se cum simplicitate & integritate versatum esse in Ecclesia Dei*, vult ejusmodi gloriatione apud Deum niti: sed coactus impiorum calumniis, fidem ac probitatem suam, quam divinæ indulgentiæ acceptam esse sciebat, adversus quamlibet hominum maledicentiam asserit.

2 Cor. 1. vers. 12.

Videmus enim quid alibi dicat, *se nihil esse sibi male conscium, sed non in hoc justificari*. Quia scilicet intelligebat, judicium Dei humanam lippitudinem longe transcendere.

1 Cor. 4. vers. 4.

Utcunque ergo pii contra impiorum hypocrisin suam innocentiam Deo teste ac judice defendant: ubi tamen cum solo Deo negotium est, omnes uno ore clamant, *Si iniquitatem observaveris Domine, Domine quis sustinebit?* Item, *Ne ingrediaris in judicium cum servis tuis: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. suisque operibus diffisi, libenter canunt, *Bonitas tua melior quam vita.*

Ita tamen ut coram Deo suppliciter misericordiam petant.

Psal. 130: 3. Psal. 143: 2. Psal. 63:4.

15. Sunt & alii non absimiles superioribus loci, in quibus subsistere etiamnum quis possit. Dicit Solomon, *eum qui ambulat in integritate sua, justum esse*. Item, *In semita justitiæ esse vitam, ac in ea ipsa non esse mortem*. Qua ratione Ezechiel perhibet *vita victurum qui judicium ac justitiam fecerit*. Nihil eorum vel inficiamur, vel obscuramus. Sed prodeat unus ex filiis Adam cum tali integritate. Si nemo est, aut pereant à conspectu Dei oportet, aut ad misericordiæ asylum confugiant.

Postremum argumentum, à testimoniis quæ justitiam & vitam vitæ fidelium adscribunt.

Prov. 20:7. & 28: 18. Ezech. 18. v. 9. 21. & 33: 15.

Neque interim negamus quin fidelibus sua integritas, dimidiata licet ac imperfecta, gradus sit ad immortalitatem. Sed unde id, nisi quoniam quos in fœdus gratiæ assumpsit Dominus, eorum opera non excutit pro meritis, sed paterna benignitate osculatur? Quo non tantum intelligimus quod tradunt Scholastici, *à gratia acceptante habere opera suum valorem*. Illi enim sentiunt, imparia alioqui opera ex Legis pacto saluti comparandæ, in æqualitatis tamen pretium Dei acceptione evehi. Ego autem dico, ea, tum aliis transgressionibus, tum suis ipsorum maculis inquinata, non aliud valere nisi quod Dominus veniam utrisque indulget. quod est, gratuitam homini justitiam largiri.

Responsio: Id ex paterna Dei benignitate procedit: non quod fidelium opera, ut Scholastici tradunt, in pretium æqualitatis Dei acceptione evehantur.

Neque tempestive hic obtruduntur illæ Apostoli precationes, ubi tantam fidelibus perfectionem optat, *ut sint inculpati & irreprehensibiles in die Domini*. Hæc quidem verba Cœlestini valde olim exagitabant, ad perfectionem justitiæ in hac vita asserendam. Sed quod arbitramur sufficere, breviter post Augustinum respondemus: ad hanc quidem metam aspirare pios omnes debere ut immaculati aliquando & inculpati appareant coram Dei facie. sed quia optima & præstantissima vitæ præsentis ratio nihil aliud est quam profectus, ad eam metam nos tum demum perventuros ubi hac peccati carne exuti, Domino ad plenum adhærebimus. Neque tamen pertinaciter cum eo litigabo qui perfectionis titulum sanctis tribuere volet: modo eam quoque Augustini ipsius verbis definiat. *Perfectam*, inquit, *sanctorum virtutem quum nominamus, ad ipsam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio.*

Eph. 1: 4. 1 Thess. 3. vers. 13. & alibi.

Perfectio sanctorum. lib. 3. ad Bon. cap 7.

Cap. XVIII.

Ex mercede male colligi operum justitiam.

Partes hujus capitis.

1. *Solutio duarum generalium objectionum quæ ad operum justitiam stabiliendam proferuntur. 1. Deum unicuique redditurum secundum opera sua. 2. Vitam æternam operum mercedem appellari, à prima sectione ad sextam.*
2. *Ad alias speciales objectiones inde deductas, & ex Scripturæ depravatis testimoniis desumptas, responsio, sectione* 6. 7. 8. 9.
3. *Sophismatis, fidem opus vocari, ideo nos opere justificari asserentis, dilutio, postrema sectione.*

Prima generalis objectio.

Mat. 16. vers. 27. 2 Cor. 5. vers. 10. Rom. 2:6. Joan. 5. vers. 29. Mat. 25. vers. 34.

TRansëamus nunc ad eas sententias quæ affirmant Deum unicuique redditurum secundum opera sua: cujusmodi sunt, *Unusquisque referet quod gessit in corpore, sive bonum, sive malum. Gloria & honor operanti bonum: tribulatio & angustia in omnem animam operantis malum.* Et, *Ibunt qui bona egerint, in resurrectionem vitæ: qui male fecerint, in resurrectionem judicii. Venite benedicti Patris mei: esurivi, & dedistis mihi cibum: sitivi, & potum tribuistis*, &c.

Altera.

Prov. 12. vers. 13. & 13: 13. Mat. 5: 12. Luc. 6: 35. 1 Cor. 3: 8.

Atque illis quoque eas conjungamus quæ mercedem operum appellant vitam æternam: quo in genere sunt, *Retributio manuum hominis restituetur ei. Qui timet mandatum, remunerabitur. Gaudete & exultate: ecce merces vestra copiosa est in cælis. Unusquisque mercedem accipiet secundum laborem.*

Prima objectionis solutio.

Quod unicuique dicitur redditurus Deus secundum opera, parvo negotio dissolvitur. Ordinem enim consequentiæ magis quam causam indicat loquutio. Extra dubium autem est, Dominum his misericordiæ suæ gradibus salutem nostram consummare dum electos ad se vocat, vocatos justificat, justificatos glorificat.

Rom. 8. v. 28, 29.

Ejusdem explicatio.

Tametsi ergo sola misericordia suos in vitam suscipiat: quia tamen in ejus possessionem ipsos deducit per bonorum operum stadium, ut quod destinavit ordine suum in illis opus impleat: nihil mirum si secundum opera sua dicuntur coronari: quibus haud dubie ad recipiendam immortalitatis coronam præparantur. Quin hac ratione apposite dicuntur *salutem suam operari*, dum bonis operibus incumbendo, vitam æternam meditantur. nempe sicut alibi jubentur *operari cibum qui non perit*, dum in Christum credendo sibi vitam acquirunt: & tamen mox additur, *quem filius hominis daturus est vobis*.

Phil. 2: 12. Joan. 6. vers. 27.

Operandi verbum quid significet.

Unde apparet *Operandi* verbum nequaquam opponi gratiæ, sed referri ad studium: ac proinde non sequitur, vel fideles ipsos esse salutis suæ auctores, vel ab ipsorum operibus eam emanare. Quid ergo? simulatque per Euangelii notitiam, & Spiritus sancti illuminationem adsciti sunt in Christi consortium, inchoata est in illis æterna vita. Jam *quod in illis bonum opus inchoavit Deus, & perfici*

Phil. 1: 6.

oportet

oportet usque in diem Domini Jesu. Perficitur porro, quum justitia & sanctitate Patrem cælestem referentes, se filios ejus non degeneres esse probant.

Secunda objectionis generalis solutio.
1. Opera salutis causam non facere, ab hæreditatis nomine & natura ostenditur.

2. Ex *Mercedis* nomine non est cur opera nostra ratiocinemur causam esse salutis. Principio istud sancitum sit in cordibus nostris, regnum cælorum non servorum stipendium, sed filiorum esse hæreditatem: qua soli potientur qui à Domino in filios cooptati fuerint: neque ullam aliam ob causam quam ob hanc adoptionem. *non enim erit hæres filius ancillæ, sed filius liberæ.* Adeoque in iis ipsis locis quibus gloriam æternam mercedem operibus fore pollicetur Spiritus sanctus, hæreditatem nominatim exprimendo, aliunde nobis provenire demonstrat.
Eph. 1:18. Gal. 4:30.
Sic Christus opera recenset, quæ cæli remuneratione compensat, dum in ejus possessionem electos vocat: sed simul adjungit, hæreditatis jure possidendum.
Matth. 25. vers. 34.
Sic Paulus jubet servos, fideliter agentes quod officii sui est, sperare retributionem à Domino: sed addit *hæreditatis.*
Col. 3:24.
Videmus ut quasi præscriptis verbis diligenter caveant ne acceptam feramus operibus æternam beatitudinem: sed Dei adoptioni. Cur ergo simul operum mentionem faciunt? Uno Scripturæ exemplo ista quæstio elucescet.

2. Insignique exemplo confirmatur, iis bonis Dominum remunerari fidelium opera, quæ illis ante cogitata opera dederat.

Ante nativitatem Isaac, promissum erat Abrahæ semen in quo benedicendæ erant omnes terræ nationes: seminis propagatio quæ æquatura esset stellas cæli, & arenas maris, aliaque similia. Multis post annis, ut erat oraculo jussus, Abraham ad filium immolandum se accingit. Ista obedientia defunctus, recipit promissionem. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti proprio filio unigenito: benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli & arenas maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.*
Gen. 15:5. & 17:1.2. Genes. 22. vers. 3, 17.
Quid audimus? an obedientia sua promeritus est benedictionem Abraham, cujus promissionem receperat antequam ederetur præceptum? Hic profecto citra ambages tenemus, iis bonis munerari Dominum fidelium opera quæ illis jam ante cogitata opera dederat: nihildum causæ habens cur ipsis benefaceret nisi suam misericordiam.

Prima causa cur vita æterna dicatur merces operum: videlicet ut per sancta vitæ studium ad æterna gratuita præmia alacrius contendamus.

3. Neque tamen frustratur aut ludit nos Dominus quum ait se operibus rependere quod gratis ante opera donaverat. Quia enim bonis operibus vult nos exerceri ad meditandam eorum quæ promisit exhibitionem vel fruitionem, ut ita loquar, ac per ea decurrere, ut contendamus ad beatam spem nobis propositam in cælis, rite & illis assignatur promissionum fructus, ad cujus maturitatem nos perducunt. Eleganter expressit utrumque Apostolus, quum diceret officiis charitatis studere Colossenses, *propter spem in cælis sibi repositam, de qua ante audierant per sermonem veracis Evangelii.*

Testimoniis Scripturæ confirmatur.
Col. 1:4.5. 1 Pet. 1:5.

Nam quum ait eos ex Evangelio cognovisse spem sibi in cælis repositam, declarat solo Christo, nullis autem suffultam operibus. cui concinit illud Petri, *Custodiri pios Dei virtute per fidem, in salutem quæ parata est manifestari suo tempore.* Dum ipsos ait ejus causa laborare, significat currendum esse fidelibus toto vitæ spatio ut apprehendant. Ne vero putaremus ad meriti modum redigi quam nobis Dominus mercedem pollicetur, parabolam proposuit, in qua se fecit patremfamilias, qui quoscunque habet obvios, mittit in vineæ suæ culturam: alios quidem hora diei prima, alios secunda, alios tertia, quosdam etiam undecima: vesperi rependit omnibus æquale pretium.
Mat. 20:1.
Cujus interpretationem breviter & vere complexus est quicunque sit ille tandem vetustus scriptor, cujus liber De vocatione Gentium sub Ambrosii nomine fertur.
Consensu Ambrosii, lib. 1. c. 3.
Ejus verbis potius quam meis utar. *Hujus*, inquit, *comparationis regula Dominus multimodæ vocationis varietatem ad unam gratiam pertinentem adstruxit: ubi sine dubio qui hora undecima intromissi in vineam totius diei operariis exæquantur, eorum præferunt sortem quos ad commendandam gratiæ excellentiam, in defectu diei, & conclusione vitæ, divina indulgentia muneravit: non labori pretium solvens, sed divitias bonitatis suæ in eos, quos sine operibus elegit, effundens: ut etiam qui in multo labore sudarunt, nec amplius quam novissimi acceperunt, intelligant donum se gratiæ, non operum accepisse mercedem.*

Regula observanda.

Postremo hoc quoque notatu dignum est, in his locis, ubi vita æterna merces operum vocatur, non simpliciter pro illa communicatione accipi quam habemus cum Deo ad beatam immortalitatem, quum nos paterna benevolentia in Christo amplectitur: sed pro beatitudinis possessione vel fruitione, ut vocant, sicut etiam sonant ipsa Christi verba, *In futuro vitam æternam.* Et alibi, *Venite, possidete regnum,* &c.
1 Christi. Marc. 10. vers. 30. Matth. 25. vers 34.
Hac ratione & Paulus vocat *adoptionem*, revelationem adoptionis quæ in resurrectione fiet: ac postea interpretatur, *redemptionem corporis nostri.*
2. Apostoli auctoritate. Rom. 8. vers. 23.
Alioqui autem quemadmodum alienatio à Deo æterna mors est, sic quum homo in gratiam à Deo recipitur ut communicatione ejus fruatur, unumque cum eo fiat, transfertur à morte ad vitam: id quod fit solius adoptionis beneficio. Et si more suo pertinaciter urgeant operum mercedem, regerere illud Petri licebit, vitam æternam esse fidei mercedem.
1 Pet. 1:9.

Secunda causa, Deum nostræ imbecillitati sic occurrere, ne animis fatiscamus.

4. Itaque ne cogitemus Spiritum sanctum hujusmodi promissione commendare operum nostrorum dignitatem, acsi talem mercedem mereantur. Nihil enim nobis Scriptura reliquum facit quo in conspectu Dei exaltemur. Quin potius tota in hoc est ut arrogantiam nostram retundat, nos humiliet, dejiciat, & prorsus conterat. Verum nostræ imbecillitati sic occurritur, quæ statim alioqui collaberetur ac concideret, nisi hac se expectatione sustineret ac solatio leniret sua tædia.
Hujus solatii prima necessitas.
Primum quam durum sit, non modo sua omnia, sed se quoque ipsum relinquere & abnegare, reputent pro se quisque singuli. Et tamen hoc tirocinio discipulos suos, hoc est, pios omnes, Christus initiat.
Altera.
Deinde sic per omnem vitam sub crucis disciplina erudit, ne cor adjiciant ad bonorum præsentium vel cupiditatem vel fiduciam.
Tertia.
Breviter, sic fere tractat, ut quocunque flectant oculos quam longe hic mundus patet, nonnisi desperationem sibi ubique obversantem habeant: ut Paulus dicat, *miserabiliores esse nos omnibus hominibus, si in hoc mundo duntaxat speremus.*
1 Cor. 15. vers. 19.
In his tantis angustiis ne deficiant, adest illis Dominus, qui monet ut altius caput exerant, & longius oculos conjiciant, beatitudinem, quam in mundo non vident, apud se reperturos: hanc beatitudinem, præmium, mercedem, retributionem vocat: non operum æstimans meritum, sed compensationem esse significans eorum pressuris, passionibus, contumeliis, &c.
Quarta.
Quamobrem nihil obest quominus vitam æternam remunerationem, Scripturæ exemplo, vocemus: quod in ea Dominus suos ex laboribus in quietem, ex afflictione in prosperum & optabilem statum, ex mœstitia in gaudium, ex paupertate in affluentiam, ex ignominia in gloriam recipiat: omnia denique quæ perpessi sunt mala, bonis majoribus permutet.
Sanctitas via regni, non causa regnandi.
Sic & nihil erit incommodi si vitæ sanctitatem existimemus esse viam, non quidem quæ aditum aperiat in gloriam cælestis regni, sed qua electi à Deo suo in ejus manifestationem ducantur: quando hæc bona ejus voluntas est, glorificare quos sanctificavit.
Rom. 8. vers. 29.
Tantum ne correlationem meriti ac mercedis imaginemur, in qua importune hærent Sophistæ, quia istum quem exponimus finem non considerant.
Sophistarum elenchus.
Quam autem præposterum est, ubi in unum finem vocat nos Dominus, aliorsum respicere? Nihil clarius est quam ad sublevandam aliquo solatio carnis nostræ debili-

debilitatem, non autem ad inflandos gloria animos, mercedem bonis operibus promitti. Qui ergo meritum operum inde colligit, vel appendit in trutina opus cum mercede, à recto Dei scopo longissime aberrat.

Objectio: Deus opera suorum coronat. 2 Tim. 4. vers. 8. *Responsio 1. ex Augustino.* August. ad Valent. de gratia, & lib. arbit. *Altera, quæ Augustini mentem aperit. Tertia, ex Scriptura.*

5. Proinde quum Scriptura dicit, *Deum justum judicem redditurum olim suis justitiæ coronam*, non tantum cum Augustino excipio, *Cui redderet justus judex coronam, si non donasset gratiam misericors Pater? & quomodo esset justitia nisi præcessisset gratia quæ justificat impium? quomodo ista debita redderentur, nisi prius illa indebita darentur?* sed aliud etiam addo, Quomodo justitiam imputaret nostris operibus, nisi quod injustitiæ in illis est absconderet sua indulgentia? Quomodo censeret digna mercede, nisi quod in illis pœna dignum est, immensa benignitate aboleret? Solet enim ille vir gratiam nominare vitam æternam, quia gratuitis Dei donis reddatur, dum operibus rependitur. At Scriptura nos ultra humiliat & simul erigit. Nam præterquam quod in operibus gloriari vetat, quia sunt gratuita Dei dona, simul fæcibus quibusdam semper inquinata esse docet: ut Deo satisfacere non possint si ad judicii ejus regulam examinentur: sed, ne concidat nobis alacritas, mera venia placere.

Quarta, ex eodem Augustino seipsum interpretante.

Etsi autem paulo aliter Augustinus quam nos loquitur: in re tamen non ita dissentire constabit ex ejus verbis, libro ad Bonifacium tertio, cap. 5. Ubi quum inter se duos contulisset homines, alterum vitæ usque ad miraculum sanctæ & absolutæ: alterum probum quidem & integris moribus, non tamen adeo perfectum quin desiderari in eo multum queat: tandem infert, *Nempe iste qui moribus illo videtur inferior,*

Hab. 2: 4.

propter rectam in Deum fidem ex qua vivit, & secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus Deum laudat, sibi tribuens ignominiam, illi gloriam: atque ab ipso sumens & indulgentiam peccatorum & dilectionem recte factorum, de hac vita liberandus, in consortium Christi migrat. Quare, nisi propter fidem? quæ licet sine operibus neminem salvat (ipsa enim est non reproba fides, quæ per dilectionem operatur) tamen per ipsam etiam peccata solvuntur, quia justus ex fide vivit: sine ipsa vero quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur. Hic certe non obscure fatetur quod tantopere contendimus, inde pendere bonorum operum justitiam quod per veniam Deo approbantur.

Prima specialis objectio: In cælis thesaurizare jubemur. Luc. 16:9. 1 Tim. 6. vers. 17. 18, & 19.

6. Superioribus locis proximum sensum habent isti: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: ut quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Divitibus hujus seculi præcipe non superbe sapere, neque sperare in incertis divitiis, sed in Deo vivo: bene agere, divites fieri in bonis operibus, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam.* Opibus enim comparantur bona opera, quibus in beatitudine vitæ æternæ fruamur.

Responsio: Nihil aliud significant hi loci, quam ut nostrum esse docent, si cælum patriam esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras, quam hic retinere, ubi subita migratione amittendæ sunt. Mat. 6:21.

Respondeo, nos ad veram eorum intelligentiam nunquam accessuros nisi oculos in scopum convertamus quo sua verba Spiritus dirigit. Si verum est quod ait Christus, *Ibi animum nostrum residere ubi est thesaurus noster*: quemadmodum filii seculi intenti esse solent ad ea comparanda quæ ad præsentis vitæ delicias faciunt; ita fidelibus videndum est, postquam hanc vitam instar somnii mox evanituram didicerunt, ut ea quibus vere frui volunt, eo transmittant ubi solidam vitam sunt habituri. Quod ergo faciunt qui demigrare instituunt in locum aliquem, ubi perpetuam vitæ sedem elegerunt, nobis imitandum est: præmittunt illi suas facultates, neque illis ad tempus ægre carent: quia se beatiores eo putant quo plus habent bonorum ubi diu sunt futuri. Nobis si cælum patriam esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras convenit, quam hic retinere ubi subita migratione peritura nobis sint.

Quomodo id fieri possit.

Quomodo autem transmittemus? nempe si pauperum necessitatibus communicamus: quibus quicquid erogatur, sibi datum Dominus imputat. Unde egregia illa promissio, *Qui largitur pauperi, Domino fæneratur.* Item, *Qui benigne seminat, benigne metet.* Deponuntur enim in manu Domini quæ fratribus ex charitatis officio impenduntur. Ille, ut est bonæ fidei depositarius, olim restituet cum copioso fœnore. Ergone tanti sunt apud Deum nostra officia ut sint in ejus manu quasi reconditæ nobis opes? Et quis horreat ita loqui, quum toties ac tam aperte id testetur Scriptura?

Matth. 25. vers. 40. Prov. 19. vers. 17. 2 Cor. 9: 6.

Summa totius responsionis.

Cæterum si quis à mera Dei benignitate transilire velit ad operum dignitatem, his testimoniis ad errorem astruendum nihil juvabitur. Nihil enim rite inde colligas nisi meram divinæ erga nos indulgentiæ propensionem: quandoquidem quo nos ad benefaciendum animet, quamlibet vel solo ejus intuitu indigna sint quæ illi exhibemus obsequia, nullum tamen perditum sinit.

Secunda objectio: Per afflictiones pro quibus justitiam & charitatem exercent, digni habentur regno Dei. 2 Thes. 1. vers. 5. Heb. 6: 10.

7. Sed magis urgent Apostoli verba: qui dum Thessalonicenses in tribulationibus consolatur, eas immitti illis docet *ut digni habeantur regno Dei pro quo patiuntur. Siquidem*, inquit, *justum est apud Deum, reddere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autem relaxationem nobiscum, quum revelabitur Dominus Jesus è cælo.* Auctor vero epistolæ ad Hebræos, *Non est*, inquit, *injustus Deus ut obliviscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, quod ministratis sanctis.*

Responsio ad priorem locum. Rom. 8. vers. 28. Luc. 24. vers. 26. Act. 14:22.

Ad priorem locum respondeo, Nullam illic meriti dignitatem significari: sed quia Deus Pater vult nos, quos elegit filios, Christo primogenito conformari: sicut oportuit illum primo pati, & tum demum intrare in gloriam sibi destinatam: ita & nos per multas tribulationes oportet ingredi in regnum cælorum. Tribulationes ergo dum patimur pro Christi nomine, quædam veluti notæ imprimuntur nobis, quibus oves gregis sui Deus signare solet.

Digni, qui & quomodo. Gal. 6: 17. 2 Cor. 4. vers. 10. Phil. 3: 10.

Hac ergo ratione digni habemur regno Dei, quia stigmata Domini nostri & magistri portamus in corpore, quæ sunt filiorum Dei signa. Huc & illæ sententiæ pertinent, *Nos circumferre mortificationem Jesu Christi in corpore nostro: ut vita ipsius manifestetur in nobis. Nos passionibus ejus conformari, ut perveniamus ad similitudinem resurrectionis ex mortuis.* Quæ subjicitur ratio, non ad probandam ullam dignitatem, sed spem regni Dei confirmandam pertinet: acsi diceret, Ut justo Dei judicio convenit, vindictam ab inimicis vestris expetere, earum quas vobis intulerint vexationum: ita vobis relaxationem & quietem à vexationibus impertiri.

Resp. ad alterum locum, ex epistola ad Hebr. desumptum.

Alter locus, qui sic justitiam Dei decere tradit suorum obsequia oblivioni non mandare, ut prope injustum fore innuat si obliviscatur, hanc rationem habet: Deus, quo segnitiem nostram acueret, fiduciam nobis fecit, non irritum fore quem in gloriam nominis sui suscepimus laborem. Semper meminerimus, hanc promissionem ut cæteras omnes, nihil fructus nobis allaturam nisi præcederet gratuitum misericordiæ fœdus, cui tota salutis nostræ certitudo incumberet. Eo autem freti, confidere secure debemus, obsequiis etiam nostris quamlibet indignis non defuturum à Dei liberalitate præmium. In ea expectatione ut nos confirmet Apostolus, Deum asserit non esse injustum, quin constaturus sit fidei semel datæ.

Justitia quid.

Justitia igitur ista magis ad divinæ promissionis veritatem, quam ad reddendam debiti æquitatem refertur. In quem sensum insigne est dictum Augustini: quod ut vir sanctus repetere sæpius pro memorabili non dubitavit, ita non indignum judico quod assidue memoria repetamus. *Fidelis*, inquit, *Dominus qui se nobis fecit debitorem: non aliquid à nobis accipiendo, sed omnia promittendo.*

in Psal. 32. 109. & alibi sæpe.

Tertia objectio ex tri-

8. Adducuntur & illæ Pauli sententiæ, *Si habeam omnem fidem, ita ut montes loco dimoveam,*

chari-

bus Apostoli locus collecta.

1 Cor. 13. v. 2, & 13. Col. 3:14.

charitatem autem non habeam, nihil sum. Item, *Nunc manent spes, fides, charitas: sed maxima in his charitas.* Item, *Super omnia habete charitatem, quæ est vinculum perfectionis.* Ex primis duobus contendunt nostri Pharisæi charitate nos justificari potius quam fide: virtute nimirum, ut ipsi aiunt, potiore.

Responsio: Primus locus non loquitur de fide justificante, sed de fide miraculorum. Secundus locus transfert quæstionis statum. de justificatione agitur, quæ fidei est: quoniam illa tanquam instrumento Christi justitiam apprehendimus & gratis obtinemus, non autem charitate cujus efficium aliud non est, etiamsi magis fructuosa sit.

At nullo negotio diluitur hæc argutatio. Exposuimus enim alibi, ad veram fidem nihil pertinere, quæ primo loco dicuntur. Alterum nos quoque de vera fide interpretamur, qua majorem esse charitatem dicit non tanquam sit magis meritoria, sed quia magis fructuosa est, quia latius patet, quia pluribus servit, quia semper viget: quum fidei usus ad tempus consistat. Si excellentiam spectamus, merito Dei dilectio primas teneat: de qua hic sermo Paulo non est. Siquidem unum istud urget ut mutua charitate nos in Domino vicissim ædificemus. Sed fingamus, modis omnibus charitatem fidei præcellere: quis tamen sano judicio, imo quis omnino sano cerebro, ex eo ratiocinetur magis justificare? Vis justificandi quæ penes fidem est, non in dignitate operis locatur. Sola Dei misericordia & merito Christi constat nostra justificatio, quam dum fides apprehendit, justificare dicitur. Nunc si adversarios interroges quo sensu justificationem charitati assignent: respondebunt, Quia officium est Deo gratum, ejus merito ex divinæ bonitatis acceptatione justitiam nobis imputari. Hinc vides quam belle procedat argumentum. Fidem justificare dicimus, non quia justitiam nobis sua dignitate mereatur: sed quia instrumentum sit quo Christi justitiam gratis obtinemus. Isti, prætermissa Dei misericordia, Christoque præterito (ubi summa justitiæ est) charitatis beneficio nos justificari pugnant, quia supra fidem excellat. Perinde acsi

Confirmatio a simili.

quis aptiorem esse Regem disputet conficiendo calceo quam sutorem, quia sit infinito præstantior. Hic unus syllogismus amplo documento est scholas omnes Sorbonicas ne summis quidem labris degustare quid sit fidei justificatio. Siquis autem rixator adhuc interpellet cur fidei nomen tantulo intervallo apud Paulum varie accipiamus, hujus interpretationis non levis ratio mihi constat.

Item ab explicatione mentis Apostoli.

Quum enim dona illa quæ enumerat Paulus, fidei & spei quodammodo subsint, quia ad cognitionem Dei spectant, ea omnia κατ' ἀνακεφαλαίωσιν sub nomine fidei & spei complectitur: acsi diceret, Et prophetia, & linguæ, & interpretandi gratia & scientia hunc habent scopum ut nos ad cognitionem Dei deducant: Deum autem nonnisi per spem & fidem in hac vita agnoscimus. Quum ergo fidem & spem nomino, hæc omnia simul comprehendo. *Manent itaque hæc tria, Spes, Fides, Charitas:* hoc est, quantacunque sit donorum varietas, huc omnia referentur. *Inter hæc præcipua est charitas,* &c. Ex tertio loco inferunt, Si perfectionis vinculum est charitas: ergo & justitiæ, quæ nihil aliud est quam perfectio.

Tertius locus alio sensu perfectionis vinculum charitati tribuit: & utcunque accipiatur, nihil tamen horum errori juvat.

Primo, ut omittamus perfectionem illic a Paulo vocari dum probe constitutæ Ecclesiæ membra inter se bene cohærent, ac fateamur charitate nos coram Deo perfici: quid tamen novi afferunt? Ego enim semper contra excipiam, ad perfectionem istam nunquam nos pervenire nisi charitatis numeros impleamus: indeque inferam, quum omnes à charitatis complemento sint remotissimi, spem omnem illis perfectionis abscissam esse.

9 Nolo singula persequi quæ hodie stulti Sorbonistæ arrepta ex Scripturis temere (ut quodque primum obvium se tulit) testimonia adversum nos jaculantur. Sunt enim quædam ita ridicula, ut nec commemorare ipse possim, nisi velim haberi merito ineptus. Itaque finem faciam, ubi Christi sententiam explicuero, qua mirum in modum sibi placent.

Quarta objectio: Christus jussit quendam per mandatorum observationem regnum Dei acquirere.

Respondet enim Legisconsulto roganti quid esset ad salutem necessarium, *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.*

Matth. 19. vers. 17.

Quid ultra, inquiunt, volumus, quum ab ipso gratiæ auctore per mandatorum observationem acquirere jubeamur regnum Dei? Quasi vero non constet, Christum iis responsa sua attemperasse quibuscum negotium esse sibi videbat.

Responsio ex verbis ipsius interrogantis.

Hic à Legis doctore interrogatur de ratione obtinendæ beatitudinis: neque id simpliciter, sed quid faciendo ad ipsam perveniant homines. Et loquentis persona & ipsa interrogatio Dominum inducebat ut sic responderet. Ille persuasione Legalis justitiæ imbutus, in operum fiducia cæcutiebat. Deinde non aliud quærebat nisi quæ essent opera justitiæ, quibus salus compararetur. Ergo merito remittitur ad Legem, in qua est absolutum justitiæ speculum. Nos quoque clara voce prædicamus servanda esse mandata, si in operibus vita quæritur. Atque hæc doctrina cognitu necessaria est Christianis: quomodo enim ad Christum confugerent, nisi se agnoscerent à via vitæ in mortis præcipitium excidisse? Quomodo autem intelligerent quam procul aberrarint à via vitæ, nisi prius qualis sit illa intelligant? Tum igitur demum recuperandæ salutis asylum in Christo esse admonentur, dum cernunt quantum sit vitæ suæ cum divina justitia, quæ Legis observatione continetur, dissidium.

Summa expositionis horum Christi verborum.

Summa hæc est: si in operibus salus quæritur, servanda esse mandata quibus instituimur ad perfectam justitiam. Sed non est hic hærendum nisi velimus in medio cursu deficere: nemo enim nostrûm servandis mandatis par est. Quoniam ergo Legis justitia excludimur, ad aliud subsidium nos conferamus necesse est: nempe ad fidem Christi. Quamobrem ut hic Dominus quem vana operum confidentia turgere noverat Legis doctorem, ad Legem revocat, unde discat se esse peccatorem, tremendo æternæ mortis judicio obnoxium: sic alios qui ejusmodi sui notitia jam humiliati sunt, alibi omissa Legis mentione, gratiæ promissione solatur, *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: & invenietis requiem animabus vestris.*

Matth. 11. v. 28, 29.

10. Tandem, postquam Scripturam invertendo defatigati sunt, ad argutias & sophismata delabuntur.

Postrema objectio, ex eo quod Joan. 6:29. fides dicitur opus.

Cavillantur in eo, quod fides alicubi opus vocatur: atque inde colligunt nos perperam fidem operibus opponere.

Resp. fides non justificat quatenus est opus.

Quasi vero fides, quatenus obedientia est divinæ voluntatis, suo merito justitiam nobis conciliet: ac non potius, quod Dei misericordiam amplectendo, Christi justitiam ab ea nobis oblatam in Euangelii prædicatione, cordibus nostris obsignat. Talibus ineptiis diluendis si non immoror, veniam dabunt lectores: ipsæ enim, sine alieno impetu, suapte debilitate satis franguntur. Objectionem tamen unam, quæ speciem habet aliquam rationis, obiter discutere libet, ne quibus non adeo exercitatis negotium faciat.

Instantia, eandem esse contrariorum regulam.

Quum eandem esse contrariorum regulam dictet sensus communis, ac peccata singula injustitiæ nobis vertantur, consentaneum esse aiunt, singulis quoque bonis operibus justitiæ laudem tribui.

Responsio 1.

Qui respondent, ab una infidelitate proprie prodire hominum damnationem, non à particularibus peccatis, mihi non satisfaciunt. Equidem illis assentior, fontem ac radicem omnium malorum, incredulitatem esse. Est enim prima à Deo defectio, quam sequuntur deinde particulares contra Legem transgressiones.

Responsio 2. per dissimilitudinem bonorum contrariorum, quorum diversissima est ratio.

Sed quod videntur eandem statuere bonorum & malorum operum rationem in æstimanda justitia vel injustitia, in eo cogor ab ipsis dissentire. Justitia enim operum est perfecta Legis obedientia. Itaque justus operibus esse non potes nisi hanc velut rectam lineam perpetuo vitæ tenore sequaris. Ab ea ubi primum deflexisti, in injustitiam prolapsus es. Hinc apparet, justitiam non ex uno aut paucis operibus contingere, sed ex inflexibili indefessaque observatione divinæ voluntatis.

At judicandæ iojustitiæ multo diversissima est ratio. Qui enim scortatus est aut furatus, uno delicto, mortis est reus: quia in Dei majestatem offendit. Impingunt ideo nostri isti argutatores, quod ad illud Jac. 2: 10. Jacobi non advertunt animum, *Qui peccaverit in uno, factum omnium reum jam esse: quia qui vetuit accedere, vetuit & furari*, &c. Proinde absurdum videri non debet, quum dicimus, mortem justum esse uniuscujusque peccati stipendium: quia justa Dei indignatione ac ultione digna sunt singula. Sed insulsus eris ratiocinatur si ex adverso ioferas, uno opere bono conciliari posse hominem Deo, qui multis peccatis ejus iram promeretur.

CAP. XIX.

De libertate Christiana.

Partes hujus capitis.

1. *Necessitas doctrinæ de libertate Christiana, sect. 1. ejusdemque libertatis præcipuæ partes explicantur, sect. 2. usque ad 9.*
2. *Hujus libertatis natura & efficacia, adversus Epicureos, & alios qui infirmorum rationem minime habent, sect. 9. & 10.*
3. *De scandalo dato & accepto: ejusdemque consideratio prolixa nec non necessaria, à sect. 11. ad capitis finem.*

Connexio hujus capitis cum prioribus de justificatione, & quam utilis ac necessaria sit libertatis Christianæ vera cognitio. *1. Conscientias pacat.*

TRactandum nunc de Christiana libertate: cujus explicatio prætermitti minime ab eo debet cui summam Euangelicæ doctrinæ compendio complecti propositum sit. Est enim res apprime necessaria, ac citra cujus cognitionem nihil fere sine dubitatione aggredi conscientiæ audent: in multis hæsitant & resiliunt, semper variant & trepidant: præsertim vero appendix est justificationis, & ad vim ejus intelligendam non parum valet. Imo qui Deum serio timent, hinc fructum incomparabilem percipient ejus doctrinæ quam impii & Lucianici homines lepide suis dicteriis exagitant: quia in spirituali ebrietate, qua correpti sunt, quævis protervia illis est licita. Quare nunc opportune in medium prodibit: deiode planiorem ejus disputationem (nam leviter aliquoties supra à nobis attacta est) in hunc locum rejicere utile fuit: quia simulatque injecta est aliqua mentio Christianæ libertatis, ibi aut fervent libidines, *2. Lasciva ingenia coercet.* aut insani motus surgunt, nisi mature obviam eatur lasciviis ingeniis istis, quæ alioqui optima quæque pessime corrumpunt. Partim enim hujus libertatis prætextu omnem Dei obedientiam excutiunt, & in effrenatam licentiam se proripiunt: partim indignantur, putaotes omnem moderationem, ordinem, rerumque delectum tolli. Quid hic agamus, *3. Christi meritum, Euangelii veritatem, animæ pacem tuetur.* talibus angustiis circumsepti? An Christiana libertate valere jussa, hujusmodi periculis opportunitatem præcidamus? Atqui, ut dictum est, nisi ea tenetur, nec Christus, nec Euangelii veritas, neque interinr pax animæ recte cognoscitur. Danda potius opera ne adeo oecessaria doctrinæ pars supprimatur, & occurratur tamen interim absurdis illis objectionibus quæ inde enasci solent.

Partes tres hujus libertatis. *1. Prima est, ut Legis justitia omissa, fideles unum Christum intueantur.*

2. Christiana libertas io tribus (ut ego quidem sentio) partibus sita est. Prima, ut fidelium conscientiæ, dum fiducia suæ coram Deo justificationis quærenda est, sese supra Legem erigant atque efferant, totamque Legis justitiam obliviscantur. Nam quum Lex (ut alibi jam demonstratum est) neminem justum relinquat: aut ab omni spe justificationis excludimur, aut ab illa nos solvi oportet: ac sic quidem, ut nulla prorsus operum ratio habeatur. Nam qui vel tantillum operum se afferre debere ad obtinendam justitiam cogitat, non potest modum aut finem præfigere: sed debitorem universæ Legis se constituit. Sublata igitur Legis mentione, & omni operum cogitatione seposita, unam Dei misericordiam amplecti convenit quum de justificatione agitur: & averso à nobis aspectu, unum Christum intueri. Non enim illic quæritur quomodo justi simus: sed quomodo, injusti licet ac iodigni, pro justis habeamur. Cujus rei si certitudinem aliquam assequi volunt conscientiæ, nullum Legi dare locum debent. Neque hinc recte *Objectio.* quis colligat, Legem fidelibus supervacaneam esse, quos non ideo docere & exhortari & stimulare ad bonum desinit, tametsi apud Dei tribunal in eorum conscientiis locum non habet. Hæc enim duo ut, *Responsio, per distinctionem justitiæ Legalis & Euangelicæ.* multo diversissima sunt, ita probe diligenterque sunt à nobis distinguenda. Tota Christianorum vita, quædam pietatis meditatio esse debet: quuniam in sanctificationem vocati sunt. In hoc situm Eph. 1: 4. est Legis officium, ut eos officii sui admonendo, ad 1 Thes. 4. sanctitatis & innocentiæ studium excitet. At ubi vers. 5. 7. conscientiæ sollicitantur quomodo Deum habeant propitium, quid responsuræ sint, & qua fiducia constaturæ si ad ejus judicium postulentur: ibi non subducendum est quid Lex requirat, sed unus Christus pro justitia proponendus, qui omnem Legis perfectionem superat.

Primam hanc partem tota ad Galatas epistola comprobari, ex tribus illis præcipuis capitibus, in quibus versatur, manifestum est.

3. In hoc cardine totum fere argumentum epistolæ ad Galatas vertitur. Nam insulsos esse interpretes qui docent Paulum in ea pro ceremoniarum tantum libertate pugnare, ex locis argumentorum probari potest. Quales isti sunt, *Quod Christus factus sit pro nobis execratio, ut nos ab execratione Legis redimeret.* Item, *In libertate qua Christus vos liberavit, state, & ne rursus jugo servitutis implicemini. Ecce, ego Paulus dico, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Et qui circumciditur, debitor est universæ Legis. Christus vobis otiosus factus quicunque per Legem justificamini: à gratia excidistis.* Qui- Gal. 3: 13. & 5. v. 1. & seqq. bus certe aliquid sublimius continetur quam ceremoniarum libertas. Equidem fateor Paulum illic de ceremoniis tractare: quia illi cum pseudoapostolis pugna est, qui veteres Legis umbras, Christi adventu abolitas, reducere in Christianam Ecclesiam moliebantur. Verum ad hanc quæstionem expediendam disputandi erant altiores loci, in quibus tota controversia posita erat. Primum, quia um- *Primum caput.* bris illis Judaicis obscurabatur Euangelii claritas, ostendit in Christo nos solidam eorum omoium exhibitionem habere quæ Mosaicis ceremoniis adumbrabantur. Deinde, quia illi impostores pessi- *Secundum.* ma opinione imbuebant plebem, quod hæc scilicet obedientia valeret ad promerendam Dei gratiam: hic plurimum insistit, ne ullis Legis operibus, ne- Galat. 4. vers. 5. 21. & seqq. dum minutis illis elementis, justitiam se consequi posse coram Deo existiment fideles. Et simul docet damnatiooe Legis, quæ universis hominibus alias impendet, esse per crucem Christi liberos: ut plena securitate in uno Christo acquiescant. Qui locus huc proprie pertinet. Postremo, conscientiis fide- *Tertium.* lium suam asserit libertatem, ne qua religione in rebus non necessariis obstringantur.

2. Altera pars libertatis.

4. Altera, quæ ex superiore illa pendet, ut conscientiæ non quasi Legis necessitate coactæ, Legi obse-

...tatis Christianæ, ut conscientia à Legis jugo libera voluntati Dei ultro obediant.

obsequantur: sed Legis ipsius jugo liberæ, voluntati Dei ultro obediant. Quoniam enim in perpetuis terroribus versantur, quamdiu sub Legis dominio sunt, alacri promptitudine in obedientiam Dei nunquam compositæ erunt, nisi hujusmodi prius libertate donatæ. Exemplo & brevius & magis perspicue assequemur quo hæc pertineant. Legis præceptum est, ut *diligamus Deum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus.* Id ut fiat, anima prius omni alio sensu & cogitatione est evacuanda, cor omnibus desideriis expurgandum, vires in hoc unum colligendæ & contrahendæ. Qui præ aliis multum progressi sunt in via Domini, longissime absunt ab hac meta. Nam etsi Deum ex animo diligunt, & sincero cordis affectu: multam tamen adhuc cordis & animæ partem occupatam habent carnis cupiditatibus, quibus retrahuntur & sistuntur quominus citato ad Deum cursu pergant. Multo quidem conatu contendunt: sed caro partim eorum vires debilitat, partim ad sese applicat. Quid hic faciant, dum sentiunt nihil se minus quam Legem præstare? Volunt, aspirant, conantur: sed nihil ea qua decet perfectione. Si Legem intuentur, quicquid tentant aut meditantur operis, maledictum esse vident. Nec est quod se quisque fallat, colligens opus eo ipso non omnino malum esse quia imperfectum, & ideo quod in eo boni est Deo nihilominus acceptum esse. Nam Lex perfectam dilectionem exigens, omnem imperfectionem damnat, nisi rigore mitigato. Opus igitur suum consideret, quod pro parte bonum videri volebat: & eo ipso transgressionem Legis esse inveniet quia imperfectum est.

Deut. 6: 5.

Id fieri non potest, quamdiu sub Lege sumus.

Ratio.

5. En quomodo omnia nostra opera Legis maledictioni subjacent si ad Legis modum exigantur. Quomodo autem tum se alacriter accingerent ad opus infelices animæ, pro quo nonnisi maledictionem se referre posse confiderent? Rursum si ab hac severa Legis exactione, vel potius toto Legis rigore liberatæ, paterna lenitate se à Deo appellari audiant, hilares & magna alacritate vocanti respondebunt, & ducentem sequentur. In summa, qui Legis jugo astringuntur, servis sunt similes, quibus certæ in singulos dies operæ à dominis indicuntur. Hi enim nihil effectum putant, nec in conspectum dominorum venire audent, nisi exactus operarum modus constiterit. Filii vero, qui liberalius, & magis ingenue à patribus tractantur, eis non dubitant inchoata & dimidiata opera, aliquid etiam vitii habentia offerre, confisi suam obedientiam & animi promptitudinem illis acceptam fore, etiamsi minus exacte effecerint quod volebant. Tales nos esse oportet qui certo confidamus, obsequia nostra indulgentissimo Patri probatum iri, quantulacunque sint, & quantumvis rudia ac imperfecta. Qualiter etiam per Prophetam nobis confirmat. *Parcam eis*, inquit, *sicut soles pater filio parcere servienti sibi:* ubi *Parcere* pro indulgere vel humaniter ad vitia connivere positum constat, quum simul obsequi meminerit. Neque hæc fiducia parum nobis necessaria est, sine qua frustra omnia conabimur: siquidem nullo nostro opere se coli reputat Deus, nisi quod in ejus cultum vere à nobis fiat. Id autem qui possit, inter illos terrores, ubi dubitatur offendaturne Deus an colatur nostro opere?

Ubi vero ab hac severa Legis exactione (qua perfectam obedientiam postulat) liberamur, hilares & magna alacritate Deo vocanti respondere possumus.

Mal. 3: 17.

6. Atque ea causa est cur auctor epistolæ ad Hebræos quicquid in sanctis Patribus bonorum operum fuisse legitur, ad fidem referat, & ea duntaxat ex fide æstimet. De hac libertate illustris est locus in epistola ad Romanos, ubi Paulus ratiocinatur, *peccatum non debere nobis dominari, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia.* Quum enim fideles hortatus esset *ne peccatum in eorum mortali corpore regnaret, neve exhiberent membra sua arma iniquitatis peccato, sed Deo se devoverent tanquam ex mortuis viventes, & membra sua arma justitiæ Deo:* illi vero contra objicere possent, se adhuc carnem secum ferre, plenam concupiscentiis, & peccatum in se habitare: subjicit eam consolationem à Legis libertate, acsi diceret, Tametsi nondum extinctum peccatum, necdum justitiam in se vivere plane sentiant, non tamen esse cur formident, & animo dejiciantur quasi Deum semper offensum habeant ob peccati reliquias: quando per gratiam à Lege sint manumissi, ne ejus regulâ sua opera examinentur. Qui vero peccandum inferunt, quia non simus sub Lege, hanc libertatem nihil ad se pertinere intelligant: cujus finis est, nos ad bonum animare.

Probatio hujus secundæ partis ex Apostolo.

Heb. 11: 2.

Rom. 6. vers. 14.

ibid. v. 12, & 13.

Finis ejus est, hac libertate non ad malum accendi, sed ad bonum animari.

7. Tertia, ut nulla rerum externarum, quæ per se sunt ἀδιάφορα, religione coram Deo teneamur: quin eas nunc usurpare, nunc omittere indifferenter liceat. Atque hujus etiam libertatis cognitio perquam nobis necessaria est: quæ si aberit, nulla conscientiis nostris futura est quies, nullus superstitionum finis. Videmur hodie plerisque inepti qui disceptationem movemus de libero esu carnium, de libero feriarum vestiumque usu, & similibus, ut illis quidem videtur, frivolis nugis: sed plus istis inest momenti quam vulgo creditur. Nam ubi semel se in laqueum conjecerunt conscientiæ, longum & inextricabilem labyrinthum ingrediuntur, unde non facilis postea exitus patet. Siquis dubitare inceperit an sibi in linteis, indusiis, sudariis, mantilibus, lino uti liceat: nec de cannabe postea securus erit, tandem & de stupis incidet dubitatio: secum enim volutabit annon sine mantilibus cœnare possit, annon sudariis carere. Sicui paulo delicatior cibus illicitus visus fuerit, demum nec cibarium panem ac vulgaria edulia tranquillus coram Deo comedet: dum in mentem venit, se vilioribus adhuc cibis posse corpus sustentare. Si in suaviori vino hæsitaverit, deinde nec vappam, cum bona conscientiæ pace bibet: postremo nec dulciorem mundioremque aliis aquam attingere audebit. Denique eo demum veniet ut super transversam (quod dicitur) festucam incedere nefas ducat. Non enim hic leve certamen inchoatur: sed hoc controvertitur an his aut illis nos uti Deus velit: cujus voluntas consiliis nostris ac factis omnibus præire debet. Hinc alios desperatione in confusam voraginem abripi necesse est: alios contempto Deo & abjecto ejus timore, viam sibi ruina facere quam expeditam non habeant. Quicunque enim tali dubitatione impliciti sunt, quoquo se vertant, præsentem ubique conscientiæ offensionem vident.

3. Tertia pars, rerum indifferentium liber usus.

Hujus partis cognitio necessaria, ad desperationem & superstitionem tollendam.

Superstitionis descriptio.

8. *Scio*, inquit Paulus, *quia nihil commune est* (per commune, profanum accipiens) *nisi qui existimat aliquid commune, illi commune est.* Quibus verbis res omnes externas libertati nostræ subjicit: modo ejus libertatis ratio animis nostris apud Deum constet. Verum siqua superstitiosa opinio scrupulum nobis injiciat, quæ suapte natura pura erant, nobis contaminantur. Quare subjicit, *Beatus qui non judicat seipsum in eo quod probat. At qui dijudicat, si ederit, condemnatus est: quoniam non edit ex fide. Porro quod non est ex fide, peccatum est.* Inter hujusmodi angustias qui omnia secure nihilominus audendo, se animosiores ostendunt, nonne se tantundem à Deo avertunt? qui vero aliquo Dei timore penitus afficiuntur, quum & ipsi cogantur multa admittere aversante conscientia, formidine consternantur ac concidunt. Omnes quotquot tales sunt, nihil donorum Dei accipiunt cum gratiarum actione, qua tamen sola nobis omnia in usum nostrum sanctificari testatur Paulus. Intelligo autem gratiarum actionem ex animo profectam, qui Dei beneficentiam & bonitatem in suis donis agnoscat. Nam multi quidem eorum Dei bona esse intelligunt quibus utuntur, & Deum in ope-

Probatio hujus tertiæ partis ex Apostolo ad Romanos.

Rom. 14. vers. 14.

Rom. 14. vers. 22.

Hanc qui non observant, tandem evadunt, 1. Dei contemptores. 2. Desperabundi. 3. Ingrati.

1 Tim. 4. vers. 5.

ribus suis laudant: sed quum sibi data esse persuasum non habeant, quomodo gratias Deo agerent tanquam datori? Videmus in summa, quorsum hæc tendat libertas, nempe ut Dei donis, nullo conscientiæ scrupulo, nulla animi perturbatione, utamur in quem usum nobis ab ipso data sunt: qua fiducia & pacem cum eo habeant animæ nostræ, & ejus erga nos largitatem agnoscant. Hic enim comprehenduntur omnes liberæ observationis ceremoniæ, ne qua necessitate ad eas observandas conscientiæ astringantur: sed earum usum Dei beneficio sibi ad ædificationem subjectum esse meminerint.

Finis & scopus hujus tertiæ partis.

9. Est autem diligenter observandum, Christianam libertatem omnibus suis partibus rem spiritualem esse: cujus tota vis in formidolosis conscientiis coram Deo pacificandis posita sit, sive de peccatorum remissione inquietæ sint ac sollicitæ, sive anxiæ sint utrum opera imperfecta & vitiis carnis nostræ inquinata Deo placeant, sive de rerum indifferentium usu torqueantur. Quare perverse interpretantur, vel qui suis cupiditatibus ipsam prætexunt, ut bonis Dei donis abutantur in suam libidinem: vel qui nullam esse putant nisi coram hominibus usurpatam: ideoque in ea utenda nullam infirmorum fratrum rationem habent. Primo genere majorem in modum hoc seculo peccatur. Nullus fere est cui sumptuoso esse per facultates liceat, quem non delectet, in cœnarum apparatu, in cultu corporis, in extruendis domibus luxuriosus splendor: qui non omni lautitiarum genere inter alios eminere velit: qui non sibi in suo nitore mirifice blandiatur. Et hæc omnia sub Christianæ libertatis prætextu defenduntur. Aiunt res esse indifferentes. fateor: modo iis indifferenter quis utatur. Cæterum ubi nimis cupide appetuntur, ubi superbe jactantur, ubi luxuriose effunduntur, quæ per se licita alioqui erant, his vitiis fœdari certum est. Inter res indifferentes optime distinguit illud Pauli, *Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, quando polluta est eorum mens & conscientia.* Cur enim maledicuntur divites, qui consolationem suam habent, qui saturati sunt, qui nunc rident, qui dormiunt in lectis eburneis, qui conjungunt agrum agro, quorum convivia citharam, lyram, tympanum, & vinum habent? Certe & ebur, & aurum, & divitiæ, bonæ Dei creaturæ sunt, hominum usibus permissæ, imo Dei providentia destinatæ: nec ridere, aut saturari aut novas possessiones veteribus atque avitis adjungere, aut concentu musico delectari, aut vinum bibere, usquam prohibitum est. Verum istud quidem: sed ubi rerum copia suppetit, in deliciis volutari, ac se ingurgitare, mentem & animum inebriare præsentibus voluptatibus, novisque semper inhiare, hæc à legitimo donorum Dei usu longissime absunt. Tollant ergo immoderatam cupidinem, tollant immodicam profusionem, tollant vanitatem & arrogantiam: ut pura conscientia, Dei donis pure utantur. Ubi ad hanc sobrietatem animus compositus fuerit, habebunt legitimi usus regulam. Desit rursum hæc moderatio, plebeiæ communesque deliciæ nimiæ sunt. Nam illud vere dicitur, In burrho & rudi panno sæpe animum purpureum habitare; interdum sub bysso & purpura simplicem humilitatem latere. Ita in suo quisque ordine vel tenuiter, vel modice, vel splendide vivat: ut meminerint omnes se à Deo ali ut vivant, non ut luxurientur: ac legem hanc Christianæ libertatis putent, si cum Paulo didicerint, *in quibus sunt, iis contenti esse: si norint & humiles esse & excellere: si docti sint ubique & in omnibus & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.*

Altera pars capitis, de natura & efficacia libertatis Christianæ.

1. Adversus Epicureos.

Quorum ingenium describitur.

Prætextus item & allegatio, quibus satisfit, & de usu ἀδιαφόρων agitur.

Tit. 1: 15.

Luc. 6. v. 24, 25. Amos 6:1. & seqq. Jesa. 5: 8.

Abusus item attingitur.

Quomodo sit corrigendus.

Phil. 4: 12.

10. Errant & in eo plerique, quod perinde acsi sua libertas incolumis ac salva non esset nisi testes haberet homines, promiscue & imprudenter ea utuntur. Qua importuna usurpatione infirmos fratres sæpenumero offendunt. Videas hodie quosdam, quibus sua libertas non videtur consistere, nisi per esum carnium die Veneris in ejus possessionem venerint. Quod edunt, non reprehendo: sed exigenda est ex animis falsa isthæc opinio: siquidem cogitare debebant, nihil se sua libertate novum consequi in hominum conspectu, sed apud Deum: & tam in abstinendo constitutam esse, quam in utendo. Si coram Deo nihil referre intelligunt vescanturne carnibus an ovis, rubrisne an nigris vestibus induantur: satis superque est. Jam soluta est conscientia, cui ejus libertatis beneficium debebatur. Ergo etiamsi posthac carnibus tota vita abstineant, & colorem unum perpetuo ferant, non minus liberi sunt. Imo ideo quia liberi sunt, libera conscientia abstinent. Perniciosissime vero labuntur quod fratrum infirmitatem nullius pensi habent, quam sic sustineri à nobis decet, ne quid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verum interdum quoque interest, coram hominibus asseri nostram libertatem. Et hoc fateor: modus tamen summa cautione tenendus est: ne infirmorum curam, quos nobis tantopere Dominus commendavit, abjiciamus.

2. Adversus eos qui rationem infirmorum nullam habent.

Ejusmodi hominum error refellitur.

Lapsus perniciosissimus detegitur.

Objectio.

Responsio,

11. Dicam hic itaque de scandalis nonnihil, quo in discrimine habenda sint, quæ cavenda, quæ item negligenda: unde postea statuere liceat quis sit inter homines libertati nostræ locus. Placet autem vulgaris illa partitio, quæ *scandalum aliud datum, aliud acceptum,* tradit: quando & apertum Scripturæ testimonium habet, nec inepte exprimit quod significat. Siquid importuna aut levitate, aut lascivia, aut temeritate, non ordine, nec suo loco facias quo imperiti imbecillesque offendantur, scandalum abs te datum dicetur: quoniam tua culpa factum fuerit ut ejusmodi offensio suscitaretur. Ac omnino scandalum in re aliqua datum dicitur, cujus culpa ab auctore rei ipsius profecta est. Scandalum acceptum vocatur, quum res alioqui non improbe nec importune admissa, malevolentia aut sinistra quadam animi malignitate in offensionis occasionem rapitur. Non enim hic datum erat scandalum: sed sinistri illi interpretes sine causa accipiunt. Priore illo scandali genere nonnisi infirmi offenduntur: hoc autem secundo acerba ingenia & Pharisaica supercilia. Quare alterum vocabimus scandalum infirmorum, alterum Pharisæorum: ac sic libertatis nostræ usum temperabimus, ut fratrum infirmorum ignorantiæ cedere debeat: Pharisæorum austeritati nequaquam. Quid enim infirmitati dandum sit, abunde multis locis ostendit Paulus. *Infirmos,* inquit, *in fide suscipite.* Item, *Ne posthac alius alium judicemus: verum illud magis ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio:* & multa in eum sensum, quæ ex eo loco peti satius est quam hic referri. Summa est, *ut nos, qui robusti sumus, infirmitates impotentium sufferamus, nec placeamus nobisipsis: sed unusquisque nostrûm proximo placeat in bonum, ad ædificationem.* Alibi, *Sed videte ne quo modo facultas vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.* Item, *Omnia quæ in macello venduntur edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Porro conscientiam non vestram dico, sed alterius.* Denique *tales estote, ut nullum præbeatis offendiculum neque Judæis, neque Græcis, neque Ecclesiæ Dei.* Alio etiam loco, *In libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem vestram detis in occasionem carni, sed per charitatem servite vobis invicem.* Ita est sane. Libertas nostra non adversus imbecilles proximos data est, quorum nos per omnia servos charitas statuit: sed magis, ut pacem cum Deo in animis nostris habentes, pacate etiam inter homines vivamus. Pharisæorum autem offensio quanti sit facienda, disci-

Revocatio commoda & aptissima thesios ad hypothesin seu locum doctrina de libertate Christiana oppositum, videlicet de scandalis: quorum duo sunt genera. Scandalum datum. Scandalum acceptum.

De scandalo dato, doctrina paucis comprehensa.

Rom. 14 v. 1. & 13.

Rom. 15. vers. 1.

1 Cor. 8. vers. 9.

ibid. 10: 25.

ibid. v. 28.

ibid. v. 32.

Gal. 5: 13.

De scandalo

Pharisaicorum accepto. Matth. 15. vers. 14.

discimus ex verbis Domini, quibus jubet *omitti illos, quia cæci sunt, duces cæcorum.* Admonuerant discipuli, eos sermone ipsius offensos fuisse. Respondet negligendos, nec curandam esse eorum offensionem.

Quinam sint habendi infirmi & Pharisæi.

Exemplis & doctrina Pauli probatur. Act. 16: 3. Gal. 2: 3.

12. Res tamen adhuc incerta pendet, nisi teneamus qui nobis sint habendi infirmi, & qui Pharisæi: quo discrimine sublato, non video quis prorsus restet inter offensiones libertatis usus, qui nunquam sine summo periculo foret. Verum mihi clarissime definisse videtur Paulus, tum doctrina tum exemplis, quatenus vel moderanda sit libertas nostra, vel offendiculis redimenda. Timotheum quum in consortium suum assumeret, circumcidit: Titum ut circumcideret non adduci potuit. Diversa facta: nulla consilii nec animi mutatio. nempe in circumcidendo Timotheo, quum liber esset ab omnibus, omnibus semetipsum servum fecit: *& factus est*

1 Cor. 9. vers. 19. ibid. v. 22.

Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrifaceret: iis qui sub Lege erant, quasi esset sub Lege, ut eos qui sub Lege erant lucrifaceret: omnibus omnia, ut multos servaret, quemadmodum alibi scribit. Habemus justam libertatis moderationem, si cum fructu aliquo indifferenter contineri possit. Quid respexerit quum Titum circumcidere fortiter abstinuit, ipse testatur, sic scribens: *Sed neque Titus, qui mecum erat, quum esset Græcus, compulsus fuit circumcidi: propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, quo nos in servitutem adigerent: quibus ne ad tempus quidem cessimus per subjectionem, ut Evangelii veritas maneret apud vos.*

Unde constat justa Christianæ libertatis moderatio.

Quæ necessario sit vindicanda. Tum hypocritas negligendo. 1 Cor. 10. vers. 23.

Habemus & necessitatem vindicandæ libertatis, si per iniquas exactiones pseudoapostolorum, ea infirmis in conscientiis periclitatur. Ubique studendum charitati, & spectanda proximi ædificatio. *Omnia*, inquit alibi, *mihi licent: at non omnia expediunt. omnia mihi licent: at non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat: sed quod alterius.* Nihil jam hac regula expeditius, quam utendum libertate nostra, si in proximi nostri ædificationem cedat: sin ita proximo non expediat, ea tunc abstinendum.

Tum infirmorum & proximorum ædificationem curando.

Sunt qui Paulinam prudentiam simulant in abstinentia libertatis, nihil minus quam in officia charitatis eam conferentes. Suæ enim quieti ut consulant, omnem libertatis mentionem sepultam optant: quum non minus intersit proximorum libertatem in eorum bonum & ædificationem interdum usurpare, quam pro ipsorum commodo, eam loco moderari. Pii autem hominis est cogitare, sibi liberam in rebus externis potestatem ideo esse concessam, quo sit ad omnia charitatis officia expeditior.

Ita tamen, ut hæc doctrina ad res indifferentes referatur.

13. Quicquid autem de cavendis offendiculis docui, ad res medias & indifferentes referri volo. Nam quæ necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt. Quemadmodum enim charitati subjicienda est nostra libertas: ita sub fidei puritate subsidere vicissim charitas ipsa debet. Equidem & hic charitatis rationem haberi decet, sed usque ad aras: hoc est, ne in gratiam proximi Deum offendamus. Non est probanda eorum intemperies qui nihil nisi tumultuando agunt, & qui perrumpere omnia malunt quam dissuere. At nec audiendi sunt, qui quum in mille impietatis formas duces se præbent, sic sibi agendum fingunt ne proximis sint offendiculo. quasi non interim proximorum conscientias in malum ædificent: præsertim ubi nulla spe exitus in eodem semper hærent luto. Et suaves homines, seu doctrina, seu vitæ exemplo sit instituendus proximus, aiunt lacte pascendum esse: quem pessimis exitialibusque opinionibus imbuunt.

1 Cor. 3. vers. 2.

Lactis potu se aluisse Corinthios Paulus commemorat: sed si tum inter eos fuisset Papalis missa, an sacrificasset, ad præbendum ipsis lactis potum? Minime: nam lac venenum non est. Mentiuntur ergo se alere quos sub blanditiarum specie crudeliter necant. Atque ut demus, probandam ad tempus istiusmodi dissimulationem; quousque tandem pueros suos eodem potabunt lacte? Nam si nunquam grandescunt, ut vel leuem saltem aliquem cibum ferre possint: nec lacte fuisse unquam educatos certum est. Cur nunc acrius cum illis non congrediar, duæ rationes impediunt: quia vix dignæ sunt eorum ineptiæ quæ refutentur, quum apud omnes sanos merito sordeant: deinde quia peculiaribus scriptis hoc abunde præstiti, nolo actum agere. Tantum hoc teneant lectores, quibuscunque scandalis Satan & mundus avertere nos moliantur à Dei placitis, vel nos morari ne sequamur quod ille præscribit, strenue nihilominus pergendum esse: deinde quicquid discriminum impendeat, non tamen liberum esse vel latum unguem deflectere ab ejusdem Dei imperio, nec ullo prætextu fas esse quicquam tentare nisi quod permittit.

vide epist. de fugiendis impiorum illicitis sacris. item epist. de abjiciendis vel administrandis sacerdotiis. item libellum de vitandis superstit.

Nam quæ necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt.

Refutatis iis quæ in libertatis Christianæ naturam & efficaciam peccant: conscientias piorum, indifferentium rerum respectu, traditionum humanarum laqueis liberas esse docetur.

14. Jam vero quum hac libertatis prærogativa, qualem antea descripsimus, donatæ fideles conscientiæ, id Christi beneficio consequutæ sint, ne ullis observationum laqueis in iis rebus implicentur, in quibus eas esse liberas Dominus voluit: omnium hominum potestate exemptas esse constituimus. Est enim indignum aut Christo gratiam tantæ suæ liberalitatis perire, aut conscientiis ipsis fructum. Neque res levicula existimanda nobis est, quam videmus tanti Christo constitisse: utpote quam non auro aut argento, sed proprio sanguine æstimavit: ut Paulus non dubitet dicere, irritam fieri ejus mortem, si animas nostras hominibus in subjectionem tradimus. Siquidem non aliud agit aliquot capitibus epistolæ ad Galatas, quam Christum nobis obscurari, vel potius extingui, nisi in sua libertate stent conscientiæ nostræ: à qua certe exciderunt, si possunt hominum arbitrio, legum ac constitutionum vinculis illaqueari. Verum, ut res est cognitu dignissima, ita longiori magisque perspicua explicatione indiget. Statim enim atque de humanarum constitutionum abrogatione verbum factum est, ingentes turbæ partim à seditiosis, partim à calumniatoribus commoventur: quasi universa simul tollatur ac subvertatur hominum obedientia.

1 Pet. 1. v. 18, 19. Gal. 5: 1. 4. 1 Cor. 7. vers. 23.

Quod ita est intelligendum, ut regimen spirituale à politico discernatur.

15. Ad eum ergo lapidem nequis impingat, primum animadvertamus duplex esse in homine regimen: alterum spirituale, quo conscientia ad pietatem & ad cultum Dei instituitur: alterum politicum, quo ad humanitatis & civilitatis officia, quæ inter homines servanda sunt, homo eruditur. Vulgo appellari solent jurisdictio spiritualis & temporalis, non impropriis nominibus. quibus significatur, priorem illam regiminis speciem ad animæ vitam pertinere: hanc autem in his quæ præsentis vitæ sunt versari: non quidem in pascendo tantum aut vestiendo, sed in præscribendis legibus quibus homo inter homines vitam sancte, honeste modesteque exigat. Nam illa in animo interiori sedem habet: hæc autem externos mores duntaxat componit. Alterum vocare nobis liceat regnum spirituale: alterum, regnum politicum. Hæc autem duo, ut partiti sumus, seorsum singula dispicienda semper sunt: & dum alterum consideratur, avocandi avertendique ab alterius cogitatione animi. Sunt enim in homine veluti mundi duo, quibus & varii reges & variæ leges præesse possunt. Hac distinctione fiet ne quod de spirituali libertate docet Evangelium, perperam ad politicum ordinem trahamus: acsi minus secundum externum regimen humanis legibus subjicerentur Christiani, quia solutæ sunt coram Deo ipsorum conscientiæ: quasi propterea eximerentur omni carnis servitute, quod secundum spiritum liberi sunt. Deinde

Leges item quæ prius illud spectant considerandæ sunt, nec perperam ad posterius pertrahendæ.

Videndum item an sint consentanea verbo Dei, nec ne.

quia in iis etiam constitutionibus quæ ad spirituale regnum videntur pertinere, potest aliqua esse hallucinatio, inter has etiam ipsas discernere oportet quæ legitimæ habendæ sint, ut Dei verbo consentaneæ: quæ rursus locum apud pios habere non debeant. De civili regimine erit alibi dicendi locus. De legibus etiam Ecclesiasticis dicere in præsentia supersedeo: quia plenior tractatio quarto libro conveniet, ubi de Ecclesiæ potestate agetur. Hujus autem disputationis hæc sit clausula. Quæstio, ut dixi, per se non adeo obscura vel perplexa, plerosque ideo impedit quod inter externum (ut vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus *obediendum esse magistratus* præcipit, *non pœnæ solum metu, sed propter conscientiam.* Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid paulo ante diximus ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. Ut hic nodus solvatur, primo operæpretium est tenere quid sit conscientia. ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. Nam sicuti quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent divini judicii, quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium; quia hominem non patitur in seipso supprimere quod novit, sed eo usque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit, *conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt* in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, nequid in tenebris sepultum maneat. Unde & vetus illud proverbium, *Conscientia mille testes.* Eadem ratione & Petrus *bonæ erga Deum conscientiæ interrogationem* posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepide coram Deo offerimus. Et auctor epistolæ ad Hebræos, *non habere amplius conscientiam peccati:* pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum nos amplius non arguat.

lib. 4. c. 20.

Conclusio disputationis.

Rom. 13. v. 1. & 5.

Porro ut clarius liqueat, quatenus humanis constitutionibus conscientia ligentur: primum traditur conscientiæ definitio.

Apostolicis testimoniis explicata.

Rom. 2. vers. 15.

1 Pet. 3. vers. 21.

Heb. 10:2.

16. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: ut conscientia bona nihil aliud sit, quam interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit *complementum Legis esse charitatem ex pura conscientia & fide non ficta.* Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, ostendit, dicens *quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant.* His enim verbis, vivum esse colendi Dei affectum, sincerumque pie & sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam idem Paulus, *se operam dedisse, ut bona conscientia ambularet erga Deum & homines.* Sed hoc ideo dictum est, quod bonæ conscientiæ fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo, solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur, quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, Non modo castum servare animum purumque ab omni libidine, Deus præcipit, sed quamlibet verborum obscœnitatem & externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullus in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non tantum eo peccat quod malum exemplum præbet fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus siquod pariant offendiculum: sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur. Siquis injiciat scrupulum, inquit, *noli attingere, propter conscientiam. Dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius.* Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, ut à Deo præscribitur, non tamen conscientiæ libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

Deinde ostenditur quam relationem habeat ad externam obedientiam: primum in iis rebus quæ per se aut bona sunt, aut mala: secundo, in mediis & indifferentibus.

1 Tim. 1. v. 5. & 19. Actor. 24. vers. 16.

1 Cor. 10. vers. 28.

CAP. XX.

De Oratione, quæ præcipuum est fidei exercitium, & qua Dei beneficia quotidie percipimus.

Partes hujus capitis præcipuæ.

1. *Tractationis de oratione cum superioribus connexio: quid item, & quam necessarium sit illud Christianorum exercitium, sect. 1. & 2.*
2. *Quis sit orandus, addita objectionis quæ nimium frequenter animis occurrit necessaria refutatione, sect. 3.*
3. *Leges quæ inter invocandum sunt observandæ à piis hominibus, sect. 4. usque ad 17.*
4. *Per quem est invocandus, sect. 17. 18. & 19.*
5. *Error adversus doctrinam de unico mediatore & intercessore evectus excutitur, additis responsionibus ad præcipua argumenta quæ pro Sanctorum intercessione proponuntur, à 20. sect. ad 28.*
6. *Orationis species, & accidentia quædam, sect. 28. 29. 30. 31. 32. & 33.*
7. *Perfectæ invocationis formula, seu Dominicæ orationis enarratio, à 34. sect. ad 50. usque.*
8. *Nonnullæ circa orationem observandæ rationes de tempore, de perseverantia, de animi affectu & certa fidei persuasione, sect. 50. ad finem cap.*

I.

Summa eorum quæ exposita sunt ab operis initio, & transitio ad doctrinam de Dei invocatione.

EX his quæ hactenus disputata sunt, non obscure perspicimus, quam sit homo bonorum omnium egenus ac inanis: utque illi omnia desint salutis adjumenta. Quare si præsidia quærit quibus inopiæ suæ succurrat, extra se exeat oportet, & aliunde ea sibi comparet. Hoc postea nobis explicatum est, Dominum sese ultro ac liberaliter in Christo suo exhibere, in quo pro nostra miseria omnem felicitatem, pro nostra inopia opulentiam offert, in quo cælestes thesauros nobis aperit, ut dilectum Filium suum tota fides nostra intueatur, ab ipso tota nostra expectatio pendeat, in ipso tota spes nostra hæreat & acquiescat. Hæc quidem secreta est absconditaque Philosophia, & quæ syllogismis erui non potest: sed scilicet eam perdiscunt quibus oculos aperuit Deus, ut in suo lumine lumen videant. Postquam vero fide edocti sumus, agnoscere quicquid nobis necesse est, nobisque apud nos deest, id in Deo esse ac Domino nostro Jesu Christo: in quo scilicet omnem suæ largitatis plenitudinem Pater residere voluit, ut inde (velut ex uberrimo fonte) hauriamus omnes: super-

Hujus cum tractatu de fide connexio.

est

Usus.

est ut in ipso quæramus, & ab ipso precibus postulemus quod in ipso esse didicimus. Alioqui scire Deum bonorum omnium dominum ac largitorem, qui nos ad se poscendum invitet: ipsum vero nec adire, nec poscere, adeo non prodesset, ut perinde id futurum sit acsi quis indicatum thesaurum humi

Rom. 10. vers. 14.

sepultum ac defossum negligat. Proinde Apostolus, ut ostenderet otiosam à Dei invocatione esse non posse veram fidem, hunc ordinem posuit: Sicuti ex Euangelio nascitur fides, sic per eam ad invocandum Dei nomen corda nostra formari. Atque hoc ipsum est quod aliquanto ante dixerat, *Spiritum adoptionis*, qui testimonium Euangelii cordibus nostris obsignat, erigere spiritus nostros, ut

Rom. 8. v. 25, 26.

vota sua exponere Deo audeant, *excitare gemitus inenarrabiles*, *clamare cum fiducia*, *Abba, Pater.* Hoc ergo postremum, quia obiter duntaxat ante dictum & quasi leviter attactum est, nunc fusius tractari convenit.

2. Ergo id orationis obtinemus beneficio, ut ad eas quæ nobis apud cælestem Patrem repositæ sunt

Orationis definitio.

opes penetremus. Est enim quædam hominum cum Deo communicatio: qua sanctuarium cæli ingressi, de suis promissis illum coram appellant: ut quod verbo duntaxat annuenti crediderunt non fuisse vanum, ubi necessitas ita postulat experiantur. Itaque nobis proponi nihil videmus, à Domino expectandum, quod non & precibus jubeamur postulare. adeo verum est, oratione effodi thesauros, quos Euangelio Domini indicatos fides nostra

Necessitas.

intuita fuerit. Jam vero quam necessaria sit & quot modis utilis sit precandi exercitatio, nullis verbis satis potest explicari. Non abs re est profecto quod cælestis Pater unicum in sui nominis invocatione salutis præsidium esse testatur: qua scilicet præsentiam & providentiæ ejus, per quam rebus nostris curandis advigilet: & virtutis, per quam nos sustineat imbecilles & prope deficientes: & bonitatis, per quam misere peccatis oneratos in gratiam recipiat, advocamus: qua denique totum ipsum, ut se nobis præsentem exhibeat accersimus.

Utilitas.

Hinc eximia conscientiis nostris requies ac tranquillitas nascitur. siquidem necessitate, quæ nos premebat, Domino exposita, vel in eo abunde quiescimus, quod illum nihil malorum nostrorum latet, quem & optime nobis velle & optime consulere posse persuasi simus.

II.

Objectio. Exercitium illud inutile videtur: quandoquidem Deus sapiens & bonus novit qua necessitate urgeamur, & quid nobis expediat. Responsio, ab orationis institutione & fine. Confirmatio ab exemplo.

3. Sed enim, dicet quispiam, annon sine monitore etiam novit & qua parte urgeamur, & quid nobis expediat: ut supervacuum quodammodo videri queat ipsum precibus nostris sollicitari, perinde atque conniventem, aut etiam dormientem, donec voce nostra expergefactus fuerit? Verum qui sic ratiocinantur, quem in finem suos ad orandum instituerit Dominus non animadvertunt: neque enim id tam sua ipsius, quam nostra potius causa ordinavit. Vult quidem, ut æquum est, sibi jus suum reddi, dum ei acceptum fertur quicquid expetunt homines, & sentiunt ad suam utilitatem facere, idque votis testatum faciunt. Sed hujus quoque sacrificii quo ipse colitur utilitas ad nos redit. Itaque sancti Patres quo Dei beneficia apud se & alios confidentius jactarunt, eo acrius ad precandum fuerunt incitati. Unum Eliæ exemplum nobis satis erit, qui

1 Reg. 18. vers. 42.

de consilio Dei certus, postquam regi Achab pluviam non temere pollicitus est, anxie tamen inter genua precatur, famulumque septem vicibus mittit ad explorandum: non quod oraculo fidem abroget, sed quod officii sui esse novit, ne somnolenta vel torpida sit fides, sua desideria apud Deum depo-

A necessario.

nere. Quare tametsi nobis ad miserias nostras stupidis & hebescentibus, ipse pro nobis vigilat & excubat, ac interdum quoque succurrit non rogatus: nostra tamen plurimum interest assidue ipsum à nobis implorari, ut serio ardentique ejus semper quærendi, amandi, colendi desiderio cor nostrum inflammetur, dum assuescamus ad ipsum, velut ad sacram anchoram in omni necessitate confugere.

Ab honesto.

Deinde ut nulla cupiditas, nullumque omnino votum animum nostrum subeat, cujus ipsum testem facere pudeat: dum vota nostra omnia coram ejus oculis sistere, adeoque totum cor effundere discimus.

Ab officii nostri perpetua recordatione.

Tum ut ad beneficia ejus vera animi gratitudine atque etiam gratiarum actione excipienda comparemur: quæ ab ejus manu nobis provenire nostra precatione admonemur. Adhæc quod petebamus consequuti, votis nostris ipsum respondisse persuasi, hinc ad meditandam ejus benignitatem ardentius feramur: & simul majori cum voluptate amplexemur quæ precibus agnoscimus

A divinæ providentiæ meditatione.

fuisse impetrata. Postremo, ut ejus providentiam animis nostris pro imbecillitatis nostræ modo usus ipse & experimentum confirmet, dum intelligimus ipsum non modo polliceri, se nunquam nobis defuturum, & aditum ultro ad se appellandum in ipso necessitatis articulo patefacere: sed manum semper habere extentam ad suos juvandos: nec lactare eos verbis, sed præsenti ope tueri. Eas ob res clementissimus Pater, utcunque nunquam vel dormiat vel torpeat, dormientis tamen torpentisque speciem plerumque præbet, quo ita ad se petendum, rogandum, flagitandum magno nostro bono nos, alioqui desides & ignavos, exer-

Conclusio, utilissimum esse invocationis Dei exercitium, tribus testimoniis confirmata.

ceat. Nimium ergo insulse illi qui ut hominum animos ab oratione revocent, Dei providentiam, rerum omnium custodiæ excubantem, frustra nostris interpellationibus fatigari garriunt: quum non frustra Dominus contra testetur se *propinquum esse omnibus invocantibus nomen suum in veritate.* Nihilo secius est quod alii nugantur, superfluam

Psal. 145. vers. 18.

esse eorum petitionem quæ ultro largiri paratus sit Dominus: quum ea ipsa quæ à spontanea ejus liberalitate nobis fluunt, precibus nostris concessa velit agnosci. Quod testatur memorabilis illa sen-

Psal. 34. vers. 16.

tentia Psalmi, cui multæ similes respondent, *Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum*: quæ Dei providentiam sua sponte curandæ piorum saluti intentam sic commendat, ut tamen non prætereat fidei exercitium, quo abstergitur socordia ex hominum animis. Vigilant ergo Dei oculi ut cæcorum necessitati subveniat: sed vult ipse vicissim audire nostros gemitus, quo suum erga nos amorem melius probet. Atque ita utrum-

Ps. 121: 4.

que verum est, *non dormire neque dormitare custodem Israëlis*, & tamen cessare quasi nostri oblitum, ubi nos torpentes ac mutos videt.

III.

Leges orationis Christianæ. Prima, ut Deum revereamur.

4. Porro rite probeque instituendæ orationis esto hæc prima lex, ut non aliter quam eos decet qui ad Dei colloquium ingrediuntur, mente animoque compositi simus. Quod scilicet quantum ad mentem consequemur, si carnalibus curis cogitationibusque expedita, quibus à recto puroque Dei intuitu avocari aut deduci queat, non modo tota intendat se in precationem, sed etiam quoad fieri potuerit supra seipsam elevetur ac feratur.

Qualis esse debeat mentis Christianæ compositio.

Neque vero mentem hic requiro ita explicitam, ut nulla sollicitudine pungatur ac mordeatur: quum oporteat contra multa anxietate, orandi fervorem in nobis accendi (qualiter sanctos Dei servos, ingentes cruciatus nedum sollicitudines videmus testari, quum è profunda abysso atque è mediis mortis faucibus querulam se ad Dominum efferre vocem dicunt) sed alienas & extraneas omnes curas abigendas dico, quibus huc & illuc vaga ipsa mens circumferatur, & è cælo detracta in terram deprimatur. Supra se vero ipsam elevari oportere intelligo, nequid eorum quæ cæca & stolida nostra ratio commentari solet, in Dei conspectum proferat, nec se intra vanitatis suæ modulum constrictam teneat, sed ad puritatem Deo dignam assurgat.

5. Utrum-

Hic igitur videndum, 1. Ut levitate omni deposita, studia sensusque nostros serio ad orandum applicemus.

5. Utrumque notatu apprime dignum, ut quisquis se ad orandum comparat, illuc suos sensus studiaque applicet, neque (ut fieri solet) distrahatur erraticis cogitationibus: quia nihil magis contrarium Dei reverentiæ quam levitas illa, testis licentiæ nimium lasciviencis & ab omni metu solutæ. Qua in re tanto enixius laborandum est, quanto magis difficilem experimur. nemo enim sic intentus est ad precandum quin multas obliquas cogitationes obrepere sentiat, quæ orationis cursum vel abrumpant, vel flexu aliquo ac diverticulo morentur. Hic vero nobis succurrat quam indignum sit, ubi Deus nos ad familiare alloquium admittit, abuti tanta ejus humanitate, sacra profanis miscendo, dum ejus reverentia mentes nostras sibi devinctas non tenet: sed perinde acsi nobis sermo esset cum homine vulgari inter orandum, omisso illo, huc vel illuc transvolamus. Sciamus ergo non alios rite probeque se accingere ad orandum, nisi quos afficit Dei majestas, ut expediti terrenis curis & affectibus ad eam accedant. Atque id sibi vult ceremonia elevationis manuum, ut meminerint homines se procul remotos esse à Deo, nisi sensus suos in sublime tollant. Sicut etiam dicitur in Psalmo, *Ad te levavi animam meam.* Et sæpius hanc loquendi formam usurpat Scriptura, *Orationem tollere*: ne in suis fæcibus desideant qui cupiunt à Deo exaudiri. Hæc summa sit, quo liberalius nobiscum Deus agit, comiter nos invitans ut in sinum suum curas nostras exoneremus, minus nos esse excusabiles, nisi tam præclarum & incomparabile ejus beneficium rebus aliis omnibus apud nos præponderat, nosque ad se trahit, ut studia sensusque nostros serio ad orandum applicemus. quod fieri non potest nisi mens cum impedimentis fortiter luctando sursum emergat.

Quod elevationis manuum ceremonia confirmatur.
Psal. 25: 1.

2. Ne petamus nisi quantum nobis Deus permittit.
Psal. 62: 9.

Alterum proposuimus, ne petamus nisi quantum nobis Deus permittit. Etsi enim jubet nos effundere corda nostra, non tamen stultis ac pravis affectibus indifferenter habenas laxat: & dum promittit se facturum secundum piorum voluntatem, non eo usque procedit indulgentia, ut eorum arbitrio se submittat. Atqui in utroque passim graviter delinquitur: neque enim modo temere sine fronte, sine reverentia Deum plerique de suis ineptiis interpellare audent, & quicquid per somnium adlibuerit, ad ejus tribunal impudenter proferre: sed tanta vel stoliditas vel stupiditas eos tenet, ut spurcissimas quasque cupiditates obtrudere Deo ausint, quarum conscios facere homines vehementer pudeat. Audaciam hanc riserunt atque etiam detestati sunt quidam profani homines, vitium tamen ipsum semper regnavit: atque hinc factum est ut ambitiosi Jovem sibi patronum asciscerent, avari Mercurium, Apollinem & Minervam doctrinæ cupidi, bellicosi Martem, Venerem libidinosi. Sicuti hodie (ut nuper attigi) majorem licentiam illicitis suis cupiditatibus homines in precibus indulgent, quamsi pares cum paribus jocose fabularentur. Atqui non patitur Deus suam facilitatem ita haberi ludibrio; sed jus suum sibi vendicans, vota nostra suo imperio subjicit & freno coërcet. ideo tenendum est illud Joannis, *Hæc est fiducia nostra, quod siquid petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos.* Cæterum quia tantæ perfectioni longe abest quin pares sint facultates nostræ, quærendum est remedium quod subveniat. Quemadmodum mentis aciem in Deum intendere convenit, ita cordis affectum eodem sequi necesse est. Utrumque vero longe infra subsistit, imo verius fatiscunt & deficiunt, aut in contrarium feruntur. Ideo ut huic imbecillitati succurrat Deus, Spiritum in precibus nobis dat magistrum, qui dictet quod rectum est, atque affectus nostros moderetur. *Quia enim quid orandum sit quemadmodum oportet nescimus, in subsidium ille subit, & pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus*; non quod ipse revera vel precetur vel ingemiscat; sed fiduciam, vota, suspiria in nobis excitat, quibus concipiendis haudquaquam sufficerent naturæ vires. Neque alia re *gemitus inenarrabiles* Paulus vocat quos duce Spiritu emittunt fideles: quia non ignorant qui vere exercitati sunt in precibus, cæcis anxietatibus ita se perplexos constringi, ut vix reperiant quid profari expediat: imo dum conantur balbutire, impliciti hæsitant. unde sequitur singulare esse recte orandi donum. Hæc non eo dicuntur quo nos ipsi propriæ desidiæ faventes, ad Dei Spiritum orandi provinciam relegemus, & torpeamus in illa incuria ad quam plus satis sumus proclives: (qualiter impiæ quorundam voces audiuntur, oscitanter esse expectandum, donec ille mentes nostras alibi occupatas præveniat) sed potius ut nostram ignaviam socordiamque pertæsi, tale Spiritus adminiculum expetamus. Nec vero Paulus quum jubet *orare in Spiritu*, ideo definit ad vigilantiam hortari: significans ita vigere Spiritus instinctum ad formandas preces, ut conatum nostrum minime impediat vel retardet: quoniam hac in parte vult Deus experiri quam efficaciter corda nostra impellat fides.

1 Joan. 5. vers. 14.
Hæc quia non possumus, ut nostra imbecillitati Deus opem ferat, Spiritum suum in precibus nobis dedit magistrum.
Rom. 8. v. 25, 26.

Quale sit illud magisterium.

Non tamen ut ipsi interim officium precandi corde & ore negligamus.

1 Cor. 14. vers. 15.

Secunda lex, inopiæ nostræ sensus.

6. Esto & altera lex, ut rogando semper inopiam nostram vere sentiamus, ac serio cogitantes omnibus quæ petimus nos indigere, serium imo ardentem impetrandi affectum jungamus cum ipsa precatione. Multi enim defunctorie preces ex formula recitant, acsi pensum Deo solverent: & quanquam fatentur necessarium suis malis remedium hoc esse, quia Dei ope quam implorant carere exitiale sit; apparet tamen hoc officio ipsos defungi ex more: quia interim frigent animi, neque expendunt quid postulent. Generalis quidem & confusus necessitatis suæ sensus illuc eos ducit: sed non eos sollicitat quasi in re præsenti, ut egestatis suæ levamen petant. Porro quid odiosius aut etiam Deo magis execrandum putamus hac fictione, ubi quis veniam peccatorum postulat, interim aut se peccatorem non esse cogitans, aut certe peccatorem esse non cogitans? nempe qua Deus ipse plane ludibrio habetur. Atqui ejusmodi pravitate, ut nuper dixi, refertum est hominum genus, ut defungendi causa permulta sæpe flagitent à Deo quæ citra ejus beneficentiam aut sibi aliunde evenire, aut jam apud se residere pro certo judicant. Aliorum levius delictum esse videtur, sed neque ipsum tolerabile: ut preces sine meditatione demurmurent, qui tantum hoc principio imbuti sunt, votis litandum esse Deo. Piis autem maxime cavendum, ne unquam prodeant in conspectum Dei quicquam postulaturi, nisi quod & serio animi affectu exardescunt, & ab ipso simul obtinere cupiunt. Quin etiam tametsi in iis quæ in Dei gloriam duntaxat petimus, non videmur primo intuitu necessitati nostræ consulere, ea tamen non minori desiderii fervore & vehementia peti convenit. Ut quum poscimus nomen ejus sanctificari, ardenter (ut ita dicam) esurienda & sitienda est illa sanctificatio.

1. In eam peccant defunctorie & ex formula garrientes.

2. Hypocritæ, qui peccatorum suorum sensu nullo modo tanguntur.

3. Oscitantes, qui nihil inter precandum cogitant. Remedium.

Objectio: Non semper æquali necessitate urgemur ad precandum. Responsio: Semper est orandum.

7. Si quis objiciat, non semper æquali necessitate urgeri nos ad precandum, fateor id quidem: atque hæc distinctio nobis à Jacobo utiliter traditur, *Tristatur quis inter vos? oret: qui lætus est, canat.* Ergo dictat ipse communis sensus, quia nimium pigri sumus, prout res exigit, nos acrius à Deo pungi ad strenue orandum. Et hoc tempus opportunum nominat David: quia (sicuti pluribus aliis locis docet) quo nos durius premunt molestiæ, incommoda, timores, aliæque species tentationum, acsi nos Deus ad se accerseret, liberior patet accessus. Interea non minus verum est illud Pauli, *omni tempore orandum esse*: quia utcunque ex animi nostri sententia res prospere fluant, & undique nos circumdet lætitiæ materia, nullum tamen est punctum tempo-

Jac. 5: 13.
Psal. 32: 6.

Eph 6: 18.

temporis quo nos ad precandum inopia nostra non hortetur. Abundat quispiam vino & tritico: quando buccella panis nisi assidua Dei gratia frui non potest, non impedient cellæ vel horrea quominus panem quotidianum postulet. Jam si reputemus quot singulis momentis discrimina immineant, nullum ab orando immune nobis esse tempus docebit metus ipse. Hoc tamen in spiritualibus melius licet cognoscere. Quando enim tot peccata, quorum nobis sumus conscii, nos securos cessare sinent quin suppliciter & culpam & pœnam deprecemur? Quando nobis tentationes inducias concedunt quin ad auxilium properemus? Adhæc regni Dei & gloriæ studium non per intervalla, sed assidue nos rapere ad se ita debet, ut eadem semper nos maneat opportunitas. Ergo non frustra toties nobis præcipitur orandi assiduitas. Nondum de perseverantia loquor, cujus postea fiet mentio: sed Scriptura assidue orandum admonens socordiam nostram coarguit: quia non sentimus quam necessaria sit nobis hæc cura & sedulitas. Hac regula hypocrisis & Deo mentiendi calliditas ab oratione arcetur, imo longe abigitur. Promittit Deus *se propinquum fore omnibus qui invocaverint eum in veritate, & inventuros* denunciat *qui quæsierint in toto corde*. eo minime aspirant qui sibi placent in suis sordibus. Itaque pœnitentiam legitima oratio postulat. Unde illud tritum in Scripturis, *Deum sceleratos non exaudire, & preces eorum esse execrabiles*: sicuti & sacrificia: quia æquum est ut Dei aures clausas inveniant qui obserant corda sua; nec Deum flexibilem sentiant qui sua duritie provocant ejus rigorem. Apud Jesaiam minatur in hunc modum, *Quum multiplicaveritis preces vestras, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt*. Item apud Jeremiam, *Clamavi, & renuerunt audire: clamabunt ipsi vicissim, & non audiam*. quia summi probri loco ducit, jactari fœdus suum ab improbis, qui sacrum ejus nomen tota vita polluunt. Unde apud Jesaiam conqueritur, *quum labiis ad se* Judæi *accedant, cor eorum esse longe remotum*. Non restringit quidem hoc ad solas preces: sed fictionem in singulis cultus sui partibus se abominari asserit. Quo pertinet illud Jacobi, *Petitis, & non accipitis: quia male petitis, ut in voluptates vestras insumatis*. Verum quidem est (ut paulo post iterum videbimus) non inniti dignitati piorum quas fundunt preces: non tamen supervacua est Joannis admonitio, *Siquid petierimus, accipiemus ab eo, quia præcepta ejus servamus*: quandoquidem mala conscientia januam nobis claudit. Unde sequitur nec rite precari, nec exaudiri nisi sinceros Dei cultores. Displiceat igitur sibi in suis malis quisquis se ad orandum comparat: & (quod sine pœnitentia fieri non potest) induat mendici personam & affectum.

Hujus responsionis confirmatio, ab enumeratione periculorum quæ singulis momentis vitæ & saluti nostræ imminent.

A Dei mandato.

Ab ejusdem promissione.

A vera pœnitentiæ natura, & impœnitentiæ consideratione.

Jesa. 1: 15.

Jerem. 11. v. 7, 8, 11.

Jesa. 29. vers. 13.

Jac. 4: 3.

1 Joan. 3. vers. 22.

Conclusio.

8. Huc & tertia accedat, ut omni propriæ gloriæ cogitatione se abdicet, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat quisquis se coram Deo sistit precandi causa, dans in abjectione sui gloriam Deo in solidum: ne siquid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab ejus facie concidamus. Hujus summissionis, quæ omnem altitudinem prosternit, frequentia exempla in Dei servis habemus: quorum ut quisque est sanctissimus, ita quum in Domini conspectum prodit, plurimum prosternitur. Sic Daniel, quem tanto elogio Dominus ipse commendavit, *Non in justitiis nostris*, dicebat, *coram te fundimus preces: sed in misericordiis tuis magnis. Exaudi nos Domine, Domine propitius sis nobis. Exaudi nos, & fac quæ petimus, propter temetipsum: quia invocatum est nomen tuum super populum tuum, & super locum sanctum tuum* Neque vero obliqua figura, ut fieri solet, quasi unus è populo se turbæ permiscet, quin potius seorsum reatum fatetur, supplexque ad veniæ asylum confugit: sicuti diserte pronunciat, *Quum ego confessus essem peccata mea & populi mei*. Hanc quoque humilitatem suo exemplo præscribit David, *Ne intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. Tali forma precatur Jesaias, *Ecce tu iratus es, quia peccavimus: in viis tuis fundatum est seculum, ideo servabimur. Et sumus omnes repleti immunditia: & quasi pannus sudatus omnes justitiæ nostræ, & emarcuimus nos omnes quasi folium, & iniquitates nostræ quasi ventus dispergunt nos. Et non est qui invocet nomen tuum: qui se excitet ut apprehendat te. Quoniam abscondisti faciem tuam à nobis, & tabescere nos fecisti in manu iniquitatis nostræ. Nunc igitur Domine, tu es pater noster, nos sumus lutum: tu es formator noster, & nos sumus opus manus tuæ. Ne irascaris Domine, neque in æternum recorderis iniquitatis. En respice, agedum, nos omnes sumus populus tuus.* Vide ut nulla prorsus fiducia nitantur, nisi hac una, quod se Dei esse cogitantes, illi se fore curæ non desperant. Non secus Jeremias, *Si iniquitates nostræ responderint contra nos, fac propter nomen tuum*. Verissime enim simul ac sanctissime scriptum est (à quocunque tandem sit) quod ab incerto auctore scriptum, Prophetæ Baruch tribuitur, *Anima tristis & desolata super magnitudine mali, curva, & infirma, anima famelica, & oculi deficientes dant tibi gloriam Domine. Non secundum justitias patrum fundimus preces in conspectu tuo, & coram facie tua petimus misericordiam, Domine Deus noster: sed quia tu es misericors, miserere nostri, quia peccavimus coram te.*

Tertia lex, omnis superbiæ abdicatio.

Exempla.

Daniel. Dan. 9. v. 18, 19.

David. Psal. 143. vers. 2.

Jesaias. Jesa. 64. vers. 5. & seqq.

Jeremias. Jer. 14: 7.

Baruch. Baruch. 2. vers. 18.

9. Denique rite precandi initium atque etiam præparatio est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpæ confessione. Neque enim sperandum est, ut quicquam à Deo impetret vel sanctissimus quisque, donec gratis reconciliatus ei sit: nec fieri potest ut aliis Deus sit propitius, nisi quibus ignoscit. Unde non mirum si hac clave januam sibi fideles aperiunt ad orandum: quod ex compluribus Psalmorum locis discimus. David enim aliud postulans dicit, *Peccatorum juventutis meæ & transgressionum mearum ne memineris: secundum misericordiam tuam reminiscere mei, propter bonitatem tuam Domine* Item, *Respice afflictionem meam & laborem meum, & remitte omnia peccata mea*. Ubi etiam videmus non satis esse, si in singulos dies pro recentibus peccatis nos ad calculum vocemus, nisi in memoriam nobis redeant quibus oblivio pridem inducta videri poterat. Nam & idem Propheta alibi scelus unum grave confessus, hac occasione usque ad uterum matris revolvitur, in quo jam labem contraxerat: non ut culpam ex naturæ corruptela extenuet, sed ut totius vitæ peccata accumulans, quo severior est in se damnando, magis exorabilem Deum reperiat. Etsi autem non semper expressis verbis peccatorum remissionem postulant sancti, si tamen diligenter expendimus quas Scriptura refert eorum preces, facile quod dico occurret, orandi animum sumpsisse ex sola Dei misericordia, atque ita semper exordium fecisse ab eo placando: quia si quisque suam conscientiam interroget, tantum abest, ut audeat familiariter curas suas apud Deum deponere; ut ad omnem accessum trepidet, nisi misericordia & venia fretus. Est quidem & alia specialis confessio, ubi pœnarum levationem optant, ut simul orent peccata sibi ignosci: quia absurdum esset effectum tolli velle, manente causa. Cavendum enim est ne stultos ægrotos imitemur, qui de curandis tantum accidentibus solliciti, radicem ipsam morbi negligunt. Quin prius danda opera est, ut nobis propitius sit Deus, quam ut favorem suum externis signis testetur: quia & hunc ordinem tenere vult ipse, & parum nobis prodesset eum habere beneficium, nisi conscientia placatum sentiens, penitus amabilem nobis redderet. Quod etiam

Hujus abdicationis utilitas, veniæ scilicet deprecatio cum humili confessione & certa misericordiæ fiducia conjuncta, Davide ipso. Psal. 25. vers. 6, 7, & 18.

Psal. 51. vers. 7.

Quæ non semper expressis verbis concepta fuit.

Est præterea specialis pœnarum pœnitentium.

mone-

monemur Christi responso: nam quum paralyticum sanare decretum esset, *Remittuntur*, inquit, *tibi peccata tua*: erigens animos scilicet ad id quod præcipue optandum est, ut nos in gratiam recipiat Deus: deinde fructum reconciliationis in ope nobis ferenda proferat. Cæterum præter specialem illam præsentis reatus confessionem, qua fideles pro impetranda cujusque culpæ & pœnæ venia supplicant, generalis illa præfatio, quæ conciliat precibus favorem, nunquam omittenda est: quia nisi in gratuita misericordia fundatæ nunquam Deum exorabunt. Quo referri potest illud Joannis, *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & justus, ut nobis remittat, & nos emundet ab omni iniquitate*. Unde preces sub Lege sanguinis expiatione consecrari oportuit, ut acceptæ essent, atque ita commonefieret populus se tanta honoris prærogativa indignum esse, donec à suis inquinamentis purgatus, ex sola Dei misericordia conciperet precandi fiduciam.

Mat. 9: 2.

Generalis item præfatio, qua precibus fa[illegible] conciliat, [illegible]

1 Joan. 1. vers. 9.

10. Quod autem propriæ justitiæ suffragium interdum ad exorandum Deum citare sancti videntur (ut quum David dicit, *Custodi animam meam, quia bonus sum*. Item Ezechias, *Recordare Domine obsecro, quod ambulavi coram te in veritate, fecique in oculis tuis bonum*) talibus loquendi formulis nihil sibi aliud volunt quam ex ipsa regeneratione, servos Dei se ac filios testari, quibus ipse fore se propitium recipit. Per Prophetam docet (ut jam visum est) *oculos suos super justos esse, aures suas in preces eorum*. Rursus per Apostolum, *nos impetraturos quicquid petierimus, si mandata sua observemus*. Quibus sententiis pretium orationi nòn statuit ab operum meritis: sed ita stabilire vult eorum fiduciam qui sibi non fucatæ integritatis & innocentiæ probe conscii sunt, quales oportet esse fideles universos. Siquidem ex ipsa Dei veritate sumptum est quod dicit apud Joannem cæcus illuminatus, *non exaudiri à Deo peccatores*: si peccatores modo recepto Scripturæ usu intelligimus, qui citra justitiæ desiderium toti suis peccatis indormiunt & acquiescunt: quando nullum cor in sinceram Dei invocationem unquam prorumpet quod non simul ad pietatem aspiret. Talibus ergo promissis respondent sanctorum obtestationes, quibus suæ vel puritatis vel innocentiæ mentionem injiciunt, quo sibi exhiberi sentiant quod est omnibus Dei servis expectandum. Deinde tum fere usi reperiuntur hoc precationis genere dum se coram Domino cum suis hostibus comparant, è quorum iniquitate ejus manu vindicari optarunt. In hac vero comparatione mirum non est si justitiam suam & cordis simplicitatem protulerunt, quo ex causæ ipsius æquitate magis ad ferendas sibi suppetias Dominum permoverent. Id ergo boni pio pectori non præripimus, quin suæ puritatis conscientia coram Domino fruatur ad se confirmandum in promissionibus, quibus veros suos cultores Dominus solatur & fulcit: sed impetrandi fiduciam, deposita proprii meriti cogitatione, sola Dei clementia subniti volumus.

Objectio adversus tertiam rectæ invocationis legem. De gloriatione sanctorum.

Psal. 86: 2.
2 Reg. 20. vers. 3.

Responsio.

Ejusdem responsionis ratio seu confirmatio.

Psal. 34: 16.
1 Joan. 3. vers. 22.

A contrario.

Joan. 9. vers. 31.

A comparatione piorum cum impiis.

11. Quarta demum, ut ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Res quidem in speciem contrariæ, cum sensu justæ ultionis Dei conjungere certam fiduciam favoris: quæ tamen inter se optime conveniunt, si propriis malis oppressos sola Dei bonitas erigat. Sicuti enim ante docuimus pœnitentiam & fidem socias esse inseparabili vinculo simul connexas, quarum tamen altera nos terret, altera exhilarat: ita in precibus mutuo eas occurrere oportet. Atque hunc consensum paucis verbis exprimit David, *Ego*, inquit, *in multitudine bonitatis tuæ ingrediar domum tuam: adorabo in templo sanctitatis tuæ cum timore*. Sub Dei bonitate fidem complectitur, timorem interea non excludens: quia non tantum ejus majestas ad reverentiam nos cogit, sed propria etiam indignitas omnis superbiæ & securitatis oblitos sub metu nos continet. Fiduciam vero non intelligo, quæ solutam omni anxietudinis sensu mentem suavi & perfecta quiete demulceat: nam ita placide acquiescere, eorum est qui rebus cunctis ex voto fluentibus nulla tanguntur cura, nullo desiderio uruntur, nullo timore æstuant. Optimus autem ad invocationem Dei stimulus sanctis est, dum necessitate sua districti summa inquietudine vexantur, & tantum non exanimantur in seipsis, donec opportune fides succurrit: quia inter tales angustias ita ipsis affulget Dei bonitas, ut præsentium quidem malorum gravitate defatigati gemant, majorum etiam timore laborent & crucientur, illa tamen freti, & tolerantiæ difficultatem sublevent ac solentur, & exitum liberationemque sperent. Ex utroque ergo affectu emergat pii hominis oratio convenit, utrumque etiam contineat & repræsentet: nempe ut malis præsentibus ingemat, & à novis sibi anxie timeat: tamen confugiat simul ad Deum, minime dubitans quin auxiliarem ille manum porrigere sit paratus. Mirum enim quam diffidentia nostra irritetur Deus, si poscamus à se quam non expectamus beneficentiam. Itaque nihil magis consentaneum precationum naturæ quam legem hanc illis præscribi & statui, ne temere prorumpant, sed fidem præeuntem sequantur. Ad hoc principium nos omnes Christus vocat, hac sententia, *Dico vobis, quæcunque petitis, credite vos accepturos, & evenient vobis*. Idem & alibi confirmat, *Quicquid petieritis in oratione credentes*, &c. Cui concinit Jacobus, *Siquis indiget sapientia, postulet ab eo qui dat omnibus simpliciter, nec exprobrat: postulet autem in fide, nihil hæsitans*. Ubi hæsitationi fidem opponens, vim ejus aptissime exprimit. Non minus etiam notandum quod addit, nihil proficere qui Deum perplexi & dubii invocant, nec statuunt in animis suis exaudiendi sint nec ne. Quos etiam fluctibus comparat qui varie moventur à vento & circumferuntur. Unde alibi *orationem fidei* pro legitima nuncupat. Deinde quum Deus secundum suam cuique fidem se daturum toties affirmet, citra fidem nihil consequi nos posse innuit. Denique fides est quæ impetrat quicquid orando conceditur. Id sibi vult celebris illa Pauli sententia, ad quam insipidi homines parum attendunt, *Quomodo invocabit quisquam in quem non credidit? quis autem credet nisi audierit? Fides autem ex auditu, auditus ex verbo Dei*. Nam precandi exordium ex fide gradatim deducens, aperte contendit non posse Deum ab aliis sincere invocari, nisi quibus Euangelii prædicatione clementia ejus & facilitas innotuerit, imo familiariter fuerit exposita.

Quarta lex seu conditio, certa fiducia exauditionis, ubi ad precandum animamur.

Psal. 5: 8.

Qualis fiducia à nobis requiratur: miseria nostra violentiores serios sensus cum certa spe conjunctus.

Inde pii hominis oratio emergit.

Quam obscuras diffidentia.

Marc. 11. vers. 24.
Mat. 21. vers. 22.
Jac. 1: 5.

Jac. 5: 15.

In summa, fides requiritur.

Rom. 10. vers. 14.

12. Hanc necessitatem minime cogitant adversarii nostri. Itaque quum certa animi fiducia fideles jubemus statuere, Deum sibi propitium esse ac benevolum, rem omnium absurdissimam dicere nos putant. Atqui si ullum veræ precationis usum haberent, intelligerent profecto, sine firmo illo divinæ benevolentiæ sensu non posse Deum rite invocari. Quum vero fidei vim bene perspicere nemo queat nisi qui experimento eam in corde suo sentit: quid cum ejusmodi hominibus disputando proficias, qui aperte ostendunt nihil se unquam præter vanam imaginationem habuisse? Quid enim valeat & quam necessaria sit illa quam requirimus certitudo, ex invocatione potissimum discitur: quod qui non videt, valde stupidam habere se conscientiam prodit. Nos igitur, omisso hoc cæcorum genere, defixi in illa Pauli sententia hæreamus, non posse ab aliis invocari Deum, nisi qui ejus misericordiam ex Euangelio cognitam habent, & eam sibi paratam esse certo persuasi sunt. Qualis enim erit ista oratio? O Domine, ego quidem an exaudire me velis dubius sum: sed quia anxietate premor, ad te confu-

Hanc fidem & spem certam exorando pro re absurdissima habent adversarii.

Quorum error depingitur & refellitur variis Scripturæ testimoniis.

confugio, ut si dignus sum mihi succurras. Non ita solliciti sunt omnes sancti, quorum orationes in Scripturis legimus. Nec ita nos instituit per Apo-
Heb 4:16. stolum Spiritus sanctus qui jubet nos *adire ad thronum cælestem cum fiducia, ut gratiam consequamur:*
Eph. 3:12. & quum alibi docet *nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem Christi.* Hanc ergo obtinendi quod petimus securitatem (quam & sua voce Dominus mandat, & omnes sancti exemplo suo docent) utraque manu tenere nos oportet, si cum fructu orare volumus. Ea enim demum accepta Deo est oratio, quæ ex tali, ut ita loquar, præsumptione fidei nascitur, & intrepida spei certitudine fundata est. Poterat simplici fidei nomine esse contentus: atqui non modo fiduciam addidit, sed eam quoque instruxit libertate vel audacia, ut hac nota discerneret à nobis incredulos, qui Deum promiscue quidem nobiscum orant, sed fortuito. Qua ratione

Orationem Deo acceptam certa fiducia & spe intrepida constantam describentibus.

Ps. 33:22. tota Ecclesia in Psalmo orat: *fit misericordia tua super nos, quemadmodum speravimus in te.* Eadem
Ps. 56:10. etiam conditio alibi ponitur à Propheta, *Quo die clamavero, hoc scio quod Deus mecum.* Item, *Mane*
Psal. 5:4. *disponam tibi & speculabor.* Ex his enim verbis elicimus preces in aerem frustra projici, nisi spes sit annexa, unde velut è specula Deum quieti expectemus. Quibus convenit series Paulinæ exhortatio-
Eph. 6:18. nis: nam antequam fideles ad *precandum in spiritu* sollicitet *omni tempore cum vigilantia & assiduitate,* in primis jubet *assumere scutum fidei, galeam salutis, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* Memoria porro hic repetant lectores quod ante dixi, minime labefactari fidem, ubi cum miseriæ, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur. Quantumvis enim gravi scelerum mole premi se vel laborare sentiant fideles, nec modo rebus omnibus vacuos quæ favorem conciliare apud Deum queant, sed oneratos multis noxis quæ eum merito formidabilem reddant, non tamen desinunt se offerre, neque terret eos hic sensus quominus ad ipsum se conferant: quando non alius est ad eum ingressus. Neque enim instituta est oratio qua nos arroganter coram Deo efferamus, aut quicquam nostrum magno æstimemus, sed qua reatum nostrum confessi, ærumnas nostras apud eum deploremus: quemadmodum filii apud parentes familiariter querelas suas deponunt. Quin potius immensa malorum nostrorum congeries calcaribus vel stimulis referta esse debet quæ nos ad precandum incitent: qualiter etiam
Psal. 41:5. nos suo exemplo docet Propheta, *Sana animam meam, quia peccavi tibi.* Fateor quidem in iis aculeis mortiferas fore punctiones nisi Deus succurreret: verum pro incomparabili sua indulgentia optimus Pater tempestivum remedium addidit, quo perturbationem omnem sedans, curas leniens, metus abstergens, comiter nos ad se alliceret, imo scrupulos omnes tollens, nedum obstacula, facilem viam sterneret.

Nec cum hac doctrina pugnat quod istac certitudo cum miseria, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur.

13. Ac primo quidem orare nos jubens, ipso præcepto nos coarguit impiæ contumaciæ, nisi obsequimur. Nihil magis præcise mandari poterat quam quod habetur in Psalmo, *Invoca me in die tribulationis.* Sed quia inter pietatis officia nullum frequentius commendant Scripturæ, non est quod longius hic immorer. *Petite* (inquit magister) *& accipietis: pulsate, & aperietur vobis.* Quanquam hic præcepto adjungitur etiam promissio, ut necesse est: etsi enim præcepto esse obediendum fatentur omnes, major tamen pars refugeret Deum vocantem, nisi se exorabilem adeoque obvium fore promitteret. His quidem duobus positis, certum est quicunque tergiversantur, ne recta ad Deum veniant, non modo esse rebelles & immorigeros, sed etiam incredulitatis convinci: quia promissionibus diffidunt. Quod eo magis notandum est, quia hypocritæ, humilitatis & modestiæ prætextu, tam super-

Huic nostra indignitati opponimus, 1. Dei præceptum.
Ps. 50:15.
Mat. 7:7.
2. Promissionem.
Quod rebelles & hypo-

be contemnunt Dei præceptum, quam fidem benignæ invitationi abrogant: imo eum fraudant præcipua cultus sui parte. Nam ubi sacrificia repudiavit in quibus tunc videbatur sita esse tota sanctitas, hoc summum esse & sibi præ aliis pretiosum declarat, invocari in die necessitatis. Quare ubi quod suum est exigit, & ad parendi alacritatem nos animat, nulli sunt tam speciosi dubitandi colores qui nos excusent. Quæcunque ergo passim occurrunt in Scripturis testimonia quibus nobis præcipitur Dei invocatio, totidem ante oculos nostros figuntur vexilla, quæ nobis fiduciam inspirent. Temeritatis esset prorumpere in Dei conspectum, nisi ipse anteverteret nos vocando. Itaque viam nobis sua voce patefacit: *Dicam illis, Populus meus vos: dicent* Zach. 13.
mihi, Tu Deus noster. Videmus ut cultores suos præ- vers. 9.
veniat, velitque subsequi, ideoque timendum non esse, ne parum suavis sit hæc melodia quam ipse dictat. Insigne præsertim illud Dei elogium nobis in mentem veniat, quo freti omnia obstacula nullo negotio superabimus, *Tu Deus exaudiens precatio-* Psal. 65:3.
nem: ad te usque omnis caro veniet. Quid enim magis amabile vel blandum quam Deum hoc titulo indui, qui certiores nos reddat, nihil magis esse naturæ ejus proprium quam supplicum votis annuere? Hinc januam patere colligit Propheta non paucis, sed cunctis mortalibus: quia etiam omnes hac voce compellat, *Invoca me in die afflictionis: eruam* Ps. 50:15.
te, & glorificabis me. Secundum hanc regulam David promissionem sibi datam objicit, ut obtineat quod petit. *Tu Deus revelasti in aurem servi tui: pro-* 2 Sam 7.
pterea invenit servus tuus cor suum ut oraret. Unde vers. 27.
colligimus pavidum fuisse nisi quatenus eum promissio erexerat. Sic alibi generali doctrina se in- Psal. 145.
struit, *Voluntatem timentium se faciet.* Imo hæc in vers. 19.
Psalmis animadvertere licet, quasi abrupto orandi contextu transitum fieri nunc ad Dei potentiam, nunc ad bonitatem, nunc ad fidem promissionum. Videri posset intempestive David sententias illas inserens, preces mutilas reddere: sed usu & experientia compertum habent fideles languescere ardorem, nisi adhibeant nova fomenta: ideoque minime inter precandum supervacua est tam naturæ Dei quam verbi meditatio. Atque ita exemplo Davidis inserere ne pigeat quæ languidos animos novo vigore reficiant.

Cæcitas satis superque damnat.

Testimonia Scripturæ, præceptum de invocatione confirmantia.

14. Ac mirum est tanta promissionum dulcedine vel frigide vel nullo fere modo nos affici, ut per ambages vagando bona pars malit relicto aquarum viventium fonte sibi fodere aridas cisternas, quam Dei liberalitatem ultro sibi oblatam amplecti. *Arx inexpugnabilis nomen Domini* (inquit Solomo) *ad eam confugiet justus, & servabitur.* Joël vero, post- Prov. 18.
quam de horribili quæ instabat clade vaticinatus vers. 10.
est, memorabilem illam sententiam subjicit, *Quis-* Joël. 2:32.
quis invocaverit nomen Domini, salvus erit: quam scimus proprie ad cursum Evangelii spectare. Vix centesimus quisque movetur, ut in occursum Deo prodeat. Clamat ipse per Jesaiam, *Invocabitis me,* Jesa. 65.
& exaudiam vos. Imo antequam clametis respondebo vers. 24.
vobis. Hoc quoque eodem honore alibi totam Ecclesiam communiter dignatur: sicuti ad omnia Christi membra pertinet. *Clamavit ad me, exaudiam* Psal. 91.
eum: cum ipso sum in tribulatione, ut eripiam eum. vers. 15.
Neque tamen (ut jam dixi) locos omnes numerare propositum est: sed eximios quosque deligere, ex quibus gustemus, quam humaniter ad se nos Deus alliciat, & quam arctis vinculis constricta sit nostra ingratitudo, ubi inter tam acres stimulos adhuc pigritia nostra cunctatur. Quare in auribus no-
stris semper resonent hæ voces, *Prope est Dominus* Psal. 145.
omnibus invocantibus se, invocantibus in veritate. vers. 18.
Item quas ex Jesaia & Joële citavimus: quibus affirmat Deus se intentum esse ad exaudiendas preces, adeoque oblectari quasi grati odoris sacrificio, ubi

Alia testimonia de promissionibus quæ ad pios Deum invocantes pertinent.

curas nostras in ipsum conjicimus. Hunc singularem percipimus promissionum Dei fructum, ubi non dubitanter & trepide concipimus preces: sed ejus verbo freti cujus nos alioqui terreret majestas, audemus eum invocare Patrem, quando hoc suavissimum nomen suggerere nobis dignatur. Restat ut talibus invitamentis prædití, sciamus inde satis esse nobis materiæ ad exorandum: quando preces nostræ nullo merito nituntur, sed tota earum dignitas & spes impetrandi fundata est in Dei promissionibus, atque ab eis pendet: ut neque indigeat alia fultura, neque sursum huc vel illuc circumspiciat.

Nec obstat, quod non excellimus pari sanctitate qua in eximiis aliis Dei servos commendatur, modo innixi fiducia veniamus ad Dei misericordiam sincero animo confugiamus.

Itaque cum animis nostris statuendum est, etiamsi non excellimus pari sanctitate quæ laudatur in sanctis Patribus, Prophetis & Apostolis, quia tamen commune est nobis orandi præceptum & communis fides, si verbo Dei innitimur, nos in hoc jure eorum esse socios. Deus enim (ut ante visum est) se facilem ac propitium omnibus fore denuncians, miserrimis quibusque spem obtinendi quod petierint, facit. atque ideo notandæ sunt generales formæ, quibus nemo (ut vulgo dicunt) à primo ad ultimum excluditur: tantum adsit cordis sinceritas, displicentia nostri, humilitas, & fides: ne hypocrisis nostra Dei nomen fallaci invocatione profanet: non respuet optimus Pater, quos non modo ad se venire hortatur, sed quibuscunque potest modis sollicitat. Hinc illa precandi ratio Davidis quam nuper recitavi, *En pollicitus es Domine servo tuo: eam ob rem collegit animum hodie servus tuus, & invenit quod oraret coram te. Nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, & verba tua vera erunt. Loquutus es servo tuo de his beneficiis*: incipe ergo & fac. Sicut etiam alibi, *Præsta servo tuo secundum eloquium tuum.* Et omnes simul Israëlitæ, quoties se fœderis recordatione muniunt, satis declarant non esse timide orandum, ubi Deus ita præscribit. atque in hoc imitati sunt Patrum exempla, præsertim Jacobi, qui postquam confessus est, se minorem esse tot misericordiis quas susceperat è manu Dei, ad majora tamen postulanda se animari dicit, quia Deus se facturum promiserat.

2 Sam. 7. vers. 27.
Psal. 119. vers. 76.
Gen. 32. vers. 10.

Ex adverso idololatra sunt quicunque Deum, urgente necessitate, non invocant.

Quoscunque vero colores obtendant increduli, ubi ad Deum non confugiunt quoties urget necessitas, ipsum non requirunt, nec ejus opem implorant, non aliter defraudant eum legitimo honore, quam si fabricarent sibi novos Deos & idola: siquidem hoc modo Deum sibi bonorum omnium auctorem esse negant. Contra nihil validius ad pios omni scrupulo liberandos, quam armari hac cogitatione, non esse cur ulla remora impediat dum morem gerunt Dei mandato, qui obedientia nihil sibi gratius esse pronunciat.

Denique, quod metus & fiducia in recta invocatione concurrant, bene conveniunt ha loquutiones, pios suas coram Deo preces prosternere & levare.

Hinc rursus quod prius dixi clarius elucescit: probe cum metu, reverentia, sollicitudine quadrare intrepidum precandi spiritum, neque vero absurdum esse si prostratos Deus erigat. Hoc modo belle inter se consentiunt quæ in speciem repugnant loquendi formæ. Dicunt Jeremias & Daniel *se prosternere preces coram Deo.* Alibi Jeremias, *Cadat oratio nostra in conspectu Dei, ut misereatur residuæ plebis suæ.* Rursus sæpe fideles dicuntur *orationem levare.* Sic loquitur Ezechias, Prophetam rogans ut intercedendi vices suscipiat. Et David precem suam *ascendere* cupit *sicuti incensum.* Nempe quamvis de paterno Dei amore persuasi in ejus fidem se alacriter conferant, nec dubitent quam ultro opem promittit implorare: non tamen supina eos quasi projecta fronte securitas attollit, sed ita per gradus promissionum sursum ascendunt, ut tamen supplices maneant in sui dejectione.

Jer. 42: 9.
Dan. 9: 18.
Jer. 42: 2.
2 Reg. 19. vers. 4.
Psal. 141. vers. 2.

Objectio, à quibusdam exemplis petita: Effectum consequuta fuisse preces quorundam, quamvis ad verbi præscriptum non essent formatæ.

15. Hic non una objicitur quæstio: nam Scriptura refert votis quibusdam Deum morem gessisse, quæ tamen ex animo minime sedato vel composito erupetant. Justa quidem de causa Joatham incolas Sichem cladi quæ postea supervenit devoverat: sed tamen fervore iracundiæ & ultionis accensus: morem execrationi gerens Deus, videtur impetus male ordinatos probare. Talis etiam fervor Samsonem rapuit, quum diceret, *Robora me Deus ut sumam ultionem de incircumcisis.* Etsi enim aliquid fuit probi zeli admixtum, fervida tamen atque ideo vitiosa cupiditas vindictæ illic dominata est. Annuit Deus. Unde colligi posse videtur, quamvis ad verbi præscriptum formatæ non sint preces, effectum tamen consequi.

Jud. 9: 20.
Jud. 16. vers. 28.

Responsio.

Respondeo, singularibus exemplis non aboleri perpetuam legem: deinde speciales interdum motus inditos paucis hominibus fuisse, quibus factum est ut dissimilis illorum esset atque vulgi ratio. Notandum est enim responsum illud Christi, quum discipuli exemplum Eliæ inconsiderate æmulari cuperent, *eos nescire quo spiritu essent prædití.*

Luc. 9: 55.

Quamvis ad imitationem nobis proposita non sint ejusmodi exempla, amplissima tamen frustillus inde ad nos proveniunt, nempe invocatam esse fide informi, orandi fervor, exaudiendo, gratitudo, &c.

Cæterum ultra progredi necesse est, non semper placere Deo vota quibus annuit: sed quatenus ad exemplum pertinet, claris documentis palam fieri quod Scriptura docet, eum scilicet miseris succurrere, & eorum exaudire gemitus qui injuste afflicti opem ejus implorant: ideo exequi sua judicia, dum ad eum surgunt inopum querimoniæ, quamvis indignæ quæ tantillum impetrent. Quoties enim de impiorum sævitia, rapinis, violentia, libidine aliisque sceleribus pœnas sumens, compescens audaciam & furorem, tyrannicam quoque potentiam evertens, indigne oppressis se opem ferre testatus est, qui tamen incertum numen orando aërem verberabant? Et Psalmus unus clare docet non carere effectu preces quæ tamen fide in cælum non penetrant. Colligit enim quas incredulis non minus quam piis necessitas extorquet preces ex naturæ sensu: quibus tamen Deum propitium esse ex eventu demonstrat. An quia tali facilitate gratas sibi esse testetur? imo ut suam misericordiam amplificet vel illustret hac circumstantia, quod ne incredulis quidem negantur sua vota: deinde ut probos suos cultores ad orandum magis exstimulet, dum vident profanos ejulatus non carere interdum profectu. Non tamen est cur fideles deflectant à lege sibi divinitus imposita, vel invideant incredulis, quasi magnum lucrum fecerint, ubi adepti sunt quod volebant. Hoc modo diximus flexum fuisse Deum ficta pœnitentia Achab, ut hoc documento probaret quam sit exorabilis erga suos electos, ubi ad ipsum placandum vera affertur conversio. Ideoque in Psalmo cum Judæis expostulat, quod experti ipsum votis suis facilem, ad ingenii sui pervicaciam paulo post reversi sint. Quod etiam ex Judicum historia liquido patet, quoties scilicet fleverunt, etsi fallaces erant eorum lachrymæ, fuisse tamen ereptos ex hostium manibus. Sicut ergo promiscue Deus solem suum producit super bonos & malos: ita nec fletus eorum contemnit quorum justa est causa, & auxilio dignæ ærumnæ. Interea non magis hos in salutem exaudit, quam bonitatis suæ contemptoribus alimenta suppeditat.

Psal. 107.
1 Reg. 21. vers. 29.
Psal. 106. vers. 43.

Objectio 2. Effectum non fuisse consequutas preces quorundam piorum.

Difficilior videtur esse quæstio de Abrahamo & Samuele: quorum alter nullo Dei verbo instructus pro Sodomitis, alter etiam contra manifestam prohibitionem pro Saule oravit. Eadem ratio Jeremiæ, qui urbis excidium deprecatus est. quamvis enim repulsam passi fuerint, durum tamen videtur eos fide privare.

Gen. 18. vers. 23.
1 Sam. 15. vers. 11. & 16: 1.
Jer. 32: 16. & seqq.

Responsio, Augustini præclaro dicto confirmata.

Atqui solutio hæc modestis lectoribus, ut spero, satisfaciet: generalibus principiis fultos, quibus jubet Deus indignos quoque misericordia prosequi, non prorsus fide caruisse, quamvis in ipsa specie frustrata eos fuerit opinio. Prudenter alicubi Augustinus, *Quomodo*, inquit, *fide orant sancti, ut petant à Deo contra quam decrevit? nempe quia secundum voluntatem ejus orant, non illam absconditam & incommutabilem, sed quam illis inspirat, ut eos exaudiat alio modo: sicut prudenter distinguit.* Recte dictum: quia pro suo incomprehensibili consilio sic temperat

lib. 22. de civit. Dei cap. 2.

rerum

rerum eventus, ut non irritæ sine sanctorum preces quæ fide & errore simul implicitæ sunt. Neque tamen hoc ad imitationem magis valere debet quam sanctos ipsos excusat: quos non inficior modum excessisse. Quare ubi non extat certa promissio, conditione interposita rogandus est Deus. Quo pertinet illud Davidis, *Evigila ad judicium quod mandasti:* quia ad petendum temporale beneficium speciali oraculo se instructum esse admonet.

Regula recte orandi.

Psal. 7: 7.

16. Hoc etiam notare operæpretium est, quæ de quatuor recte orandi legibus disserui, non ita exigi summo rigore, ut preces repudiet Deus in quibus non inveniet perfectam vel fidem vel pœnitentiam, una cum zeli ardore votisque recte compositis. Diximus, quamvis oratio familiare sit piorum cum Deo colloquium, servandam tamen esse reverentiam & modestiam, ne habenas laxemus quibuslibet votis, ac ne concupiscamus nisi quantum Deus permittit: deinde, ne vilescat nobis Dei majestas, tollendas esse sursum mentes ad puram castamque ejus venerationem. Hoc nemo qua par fuisset integritate unquam præstitit. nam (ut de vulgo non loquar) quam multæ Davidis querimoniæ intemperiem sapiunt! non quod consulto vel expostulare cum Deo velit, vel ejus judiciis obstrepere: sed quia præ infirmitate fatiscens, non aliud invenit melius solatium quam si dolores suos in illius sinum conjiciat. Quin etiam toleratur à Deo nostra balbuties, & inscitiæ datur venia, quoties inconsiderate aliquid nobis excidit: ut certe sine hac indulgentia nulla esset precandi libertas. Cæterum quamvis Davidi animus esset, Dei se arbitrio totum subjicere, nec minore patientia quam impetrandi studio oraret: emergunt tamen, imo interdum ebulliunt turbulenti affectus, qui à prima quam posuimus lege non parum distant. Maxime ex clausula Psalmi tricesimi noni conspicere licet quanta doloris vehementia abreptus fuerit sanctus vir, ne sibi modum statueret. *Desine* (inquit) *à me, donec abeam, & non sim.* Diceres hominem desperatum nihil aliud expetere nisi ut cessante Dei manu in suis malis putrescat. Non quod devoto animo ruat in illam intemperiem, aut, ut solent reprobi, velit Deum facessere: sed tantum conqueritur iram Dei sibi esse intolerabilem. In illis etiam tentationibus sæpe effluunt vota non satis bene formata ad regulam verbi Dei, & in quibus non satis expendunt sancti quid fas sit & expediat. His quidem vitiis quæcunque maculatæ sunt preces repudiari merentur: modo tamen ingemiscant sancti, castigent seipsos, & statim ad se redeant, ignoscit Deus. Sic etiam in secunda lege peccant: quia & cum frigore suo illis sæpe luctandum est, neque sua illos egestas & miseria satis acriter pungit ad serio precandum. Jam sæpe contingit eorum mentes dilabi & prope evanescere: venia igitur hac quoque in parte opus est, ne languidæ vel mutilæ vel interruptæ & vagæ preces repulsam patiantur. Hoc naturaliter indidit Deus hominum mentibus, legitimas non esse preces nisi mentibus sursum sublatis. Hinc ceremonia elevationis manuum, ut ante diximus, quæ omnibus seculis & gentibus trita fuit, sicuti adhuc viget: sed quotusquisque, dum manus levat, non sibi conscius est tarditatis? quia cor in terra subsidit. Quod ad petendam peccatorum remissionem spectat, quamvis hoc caput nemo fidelium prætereat, sentiunt tamen qui vere sunt in precibus exercitati, vix decimam ejus sacrificii partem se afferre de quo loquitur David, *Sacrificium Deo acceptum, spiritus afflictus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies.* Ita semper duplex petenda est venia, quod & sibi conscii sint multorum delictorum, quorum tamen sensu non ita tanguntur ut sibi quantum oportet displiceant: & quatenus in pœnitentia & timore Dei proficere illis datum est, justo

Quatuor autem illas sus precandi leges non ita rigide exigi, ut preces qua in eas regulas nonnihil peccant Deus repudiet, ostenditur exemplis.

1. Davidis.

Exemplum ex prima lege precandi, de qua sect. 4.

Ps. 39: 14.

Exemplum ex secunda lege, de qua sect. 6.

Exemplum ex tertia, de qua sect. 8.

Psal. 51. vers. 19.

mœrore ob suas offensas prostrati, judicis vindictam deprecentur. Maxime fidei debilitas vel imperfectio fidelium preces vitiat nisi succurreret Dei indulgentia: sed nihil mirum est hunc defectum à Deo ignosci, qui asperis documentis sæpe suos exercet, acsi data opera fidem eorum vellet extinguere. Durissima est hæc tentatio, ubi clamare coguntur fideles, *Quousque irasceris super oratione servi tui?* acsi preces ipsæ Deum exacerbarent. Sic quum dicit Jeremias, *Exclusit Deus orationem meam*, non dubium est violenta perturbatione fuisse concussum. Innumera ejus generis exempla occurrunt in Scripturis, ex quibus patet fidem sanctorum sæpe mixtam fuisse dubitationibus & agitatam, ut credendo & sperando aliquid tamen infidelitatis proderent: sed quia non perveniunt quo optandum est, eo magis eniti eos oportet ut correctis vitiis propius in dies ad perfectam orandi legem accedant, ac interea sentire in quanta malorum profunditate sint demersi, qui in ipsis remediis novos sibi morbos accersunt: quando nulla est oratio quam non merito fastidiat Deus, nisi ad maculas conniveat quibus omnes aspersæ sunt. Hæc non ideo commemoro, ut sibi quicquam fideles secure condonent, sed ut seipsos severe castigando contendant superare hæc obstacula: & quamvis omnes vias obstruere conetur Satan, ut eos ab orando prohibeat, nihilominus perrumpant, certo persuasi, utcunque non omnibus remoris expediti sint, conatus tamen suos Deo placere, votaque sua probari, modo contendant & nitantur quo non statim pertingunt.

Exemplum ex quarta, de qua sect. 11.

1. Davidis.

Psal. 80: 5.

2. Jeremiæ. Thren. 3. vers. 8.

3. Piorum multorum.

Conclusio sive summa hujus sectionis.

17. Quando vero nemo est hominum dignus qui se Deo repræsentet, ac in ejus conspectum prodeat: ipse cælestis Pater, ut nos pudore simul & metu eximeret, qui nostros omnium animos dejicere debebant, Filium nobis suum donavit Jesum Christum Dominum nostrum: qui apud ipsum nobis sit advocatus & mediator, cujus ductu ad ipsum secure accedamus: tali intercessore confisi, nihil, quod ejus nomine petierimus, nobis denegatum iri, ut illi à Patre nihil denegari potest. Atque huc omnino referri necesse est quicquid antehac de fide docuimus: quia sicuti promissio Christum mediatorem nobis commendat, ita nisi spes impetrandi eo subnixa sit, orandi beneficio se privat. Nam simulac in mentem venit horribilis Dei majestas, fieri non potest quin expavescamus, ac nos indignitatis propriæ agnitio procul abigat, donec medius occurrat Christus, qui solium formidabilis gloriæ in solium gratiæ commutet: sicuti etiam docet Apostolus, ut *cum omni fiducia apparere audeamus, misericordiam consequuturi, & gratiam inventuri in auxilio opportuno.* Atque ut lex de invocando Deo posita est, ut promissio data, exauditum iri qui invocaverint: ita in nomine Christi invocare peculiariter jubemur: & promissionem habemus propositam, impetraturos quod in ejus nomine petierimus. *Hactenus*, inquit, *non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis. In illo die in nomine meo petetis: & quicquid petieritis, faciam, ut glorificetur Pater in Filio.* Hinc sine controversia clarum est, eos qui in alio quam Christi nomine Deum invocant, illius jussa contumaciter prævaricari, ac voluntatem pro nihilo reputare: nullam vero promissionem habere quicquam impetrandi. Siquidem, ut ait Paulus, *omnes Dei promissiones in Christo sunt etiam & amen:* id est, confirmantur & implentur.

IV.

Per quem Deus sit invocandus: scil. quis noster apud Patrem cælestem mediator: nempe Jesus Christus, Filius dilectus.

1 Tim. 2. vers. 5.

1 Joan. 2. vers. 1.

Ratio à consideratione divinæ majestatis.

Heb 4: 16.

A Dei ipsius præcepto & promissione.

Joan. 14. vers. 13. & 16: 24.

Ideo non alio quam Christi nomine Deus est invocandus.

2 Cor. 1. vers. 20.

18. Ac diligenter notanda est circumstantia temporis, dum Christus discipulos ad suam intercessionem jubet confugere, postquam in cælum ascenderit, *In illa hora*, inquit, *petetis in nomine meo.* Certum quidem est ab initio non fuisse exauditos quicunque precati sunt, nisi Mediatoris gratia. Hac ratione instituerat in Lege Deus ut solus Sacerdos sanctuarium ingrediens gestaret in humeris nomina

Etsi fideles omnes, ab initio, per hunc solum exauditi sunt; tamen hac gratia ad tempus, quod ascen-

mina

…tionem Christi in cælos est sequutum, potissimum restringitur.

mina tribuum Israël, & totidem ante pectus lapides pretiosos: populus autem procul staret in atrio, atque inde vota sua conjungeret cum Sacerdote. Quin etiam huc valebat sacrificium ut ratæ essent ac firmæ preces. Ergo illa umbratilis Legis ceremonia docuit arceri nos omnes à facie Dei, ideoque mediatore opus esse, qui nomine nostro appareat, nosque gestet in humeris, & pectori alligatos teneat, ut in ejus persona exaudiamur: deinde sanguinis aspersione preces mundari, quas alioqui nunquam sordibus vacuas esse dictum est. Et videmus Sanctos, quum impetrare aliquid cuperent, spem suam in sacrificiis fundasse: quia sciebant votorum omnium esse sanctiones. *Recordetur oblationis tuæ*, inquit David, *& holocaustum tuum pingue reddat.* Hinc colligitur, Deum ab initio Christi deprecatione fuisse placatum, ut piorum vota susciperet. Cur ergo novam horam assignat Christus qua in suo nomine orare incipient discipuli, nisi quia hæc gratia, ut est hodie illustrior, ita plus commendationis apud nos meretur? Et hoc eodem sensu paulo ante dixerat, *Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite.* Non quod de Mediatoris officio nihil prorsus tenerent (quum his rudimentis imbuti essent omnes Judæi) sed quia nondum liquido cognoverant, Christum suo in cælum ascensu certiorem quam ante fore Ecclesiæ patronum. Ergo absentiæ suæ dolorem ut aliquo non vulgari fructu soletur, munus advocati sibi vindicat, & docet præcipuo hactenus beneficio eos caruisse, quo frui illis dabitur dum ejus patrocinio fulti liberius Deum invocabunt: sicut dicit Apostolus, *viam ejus recentem ejus sanguine dicatam esse.* Quo minus excusabilis est nostra pravitas, nisi tam inæstimabile beneficium, quod nobis proprie destinatum est, utroque (ut aiunt) brachio amplectimur.

Joan. 16. vers. 26.
Exod. 28. v. 9, 12, & 21.
Psal. 20: 4.
Ratio hujus restrictionis.
Hebr. 10. vers. 20.

Ira Dei manet super eos qui Christum unicum mediatorem deserunt.

19. Porro, quum sit ipse unica via, ac unus accessus quo ad Deum ingredi nobis datur: qui ab hac via deflectunt, & hunc accessum deserunt, iis neque via ulla neque accessus ad Deum superest: nihil in ejus throno reliquum sit præter iram, judicium, ac terrorem. Denique quum hunc pro capite ac duce Pater nobis signaverit, qui ab eo ullo modo declinant vel obliquant, conantur quantum in se est notam à Deo impressam delere & adulterare. Ita unus statuitur Mediator Christus, cujus intercessione propitius & exorabilis nobis reddatur Pater. Quanquam interim & suæ sanctis intercessiones relinquuntur, quibus alii aliorum salutem mutuo inter se Deo commendant, de quibus meminit Apostolus: sed tales quæ ab unica illa dependeant: tantum abest ut delibent ex ea quippiam. Nam ut à dilectionis affectu scaturiunt, quo nos ultro citroque amplectimur ceu unius corporis membra: ita etiam ad capitis unitatem referuntur. Quum ergo illæ quoque in Christi nomine fiunt, quid aliud quam testantur, neminem ullis omnino precibus, nisi Christo intercedente, posse adjuvari? Atque ut non obstat sua intercessione Christus, quominus in Ecclesia precibus alter alteri vicissim patrocinemur: ita fixum maneat, omnes totius Ecclesiæ intercessiones in illam unicam esse dirigendas. Imo hoc maxime nomine cavenda nobis ingratitudo est, quod Deus, indignitati nostræ ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro aliis admittit deprecatores. Cujus enim superbiæ esset, ubi Deus Ecclesiæ suæ patronos constituit qui merito repudiari merentur, si pro se quisque privatim oret, hac liberalitate abuti ut Christi honorem obscurent?

Hac tamen ratione mutua sanctorum in terris intercessio non excluditur.
Ephes. 6. v. 18, 19.
1 Tim. 2. vers. 1.

V.
Errorum, Christi intercessionem obscurantium, refutatio.

20. Porro merum est nugamentum quod balbutiunt Sophistæ, Christum esse *redemptionis Mediatorem*, fideles autem *intercessionis.* Quasi vero Christus temporaria mediatione defunctus, æternam & nunquam intermorituram ad servos suos rejecerit. Benigne scilicet illum tractant, qui tantulam honoris portionem illi decidunt. Atqui longe aliter Scriptura, cujus simplicitate, omissis istis impostoribus, contentum esse pium hominem convenit. nam quum dicit Joannes, *Siquis peccaverit, advocatum nos habere apud Patrem Christum Jesum*: an patronum olim nobis fuisse intelligit, ac non potius perpetuam illi intercessionem assignat? Quid, quod Paulus sedentem ad Patris dexteram etiam pro nobis intercedere affirmat? Quum vero alibi *unicum Dei & hominum Mediatorem* illum nuncupat, annon ad precationes respicit quarum ante paulo meminerat? Siquidem pro omnibus hominibus intercedendum præfatus, in ejus sententiæ confirmationem mox subnectit, *unum esse omnium Deum, & unum Mediatorem.* Neque vero aliter interpretatur Augustinus, quum sic loquitur, *Homines Christiani invicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic unus verusque Mediator est. Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum, quia tamen membrum erat corporis Christi, & noverat non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam & firmam veritatem in interiora cæli ad sanctitatem non imaginariam, sed æternam intrasse maximum & verissimum Sacerdotem Ecclesiæ, se orationibus fidelium ipse quoque commendat. Nec mediatorem se facit inter populum & Deum: sed rogat ut omnia corporis Christi membra invicem pro se orent: quoniam invicem sollicita sunt membra; & si patitur unum membrum, reliqua compatiuntur. Ac sic membrorum omnium adhuc in terra laborantium mutuæ pro se invicem orationes ascendant ad caput quod præcessit in cælum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent utique & reliqui Apostoli: ac sic multi mediatores essent, nec constaret ipsius Pauli ratio, qua dixerat, Unus enim Deus, unus Mediator Dei & hominum, homo Christus: in quo & nos unum sumus, si servamus unitatem fidei in vinculo pacis.* Item alibi, *At vero Sacerdotem si requiras, super cælos est, ubi interpellat pro te, qui in terra mortuus est pro te.* Neque vero somniamus illum, Patris genibus advolutum, suppliciter pro nobis deprecari: verum cum Apostolo intelligimus, sic eum apparere coram facie Dei, ut mortis ejus virtus ad perpetuam pro nobis intercessionem valeat: sic tamen, ut sanctuarium cæli ingressus, ad consummationem usque seculorum solus populi eminus in atrio residentis vota ad Deum deferat.

1. Christus est mediator redemptionis; fideles, intercessionis. Responsio, clarissima authoritate Scripturæ, & Augustini testimonio firmata.
1 Joan. 2. vers. 1.
Rom 8. vers. 33.
1 Tim. 2: 5.
lib. 2. contra Parmen. 1. c. 8.
Rom. 15. vers. 30.
Eph. 6: 19.
Col. 4: 3.
1 Cor. 12. vers. 25.
1 Tim. 2. vers. 5.
Eph. 4: 3.
in Psal. 94.
Qualis sit Christi intercessio.

De Sanctorum in cælis cum Christo viventium intercessione.

21. Quantum ad Sanctos attinet qui carne mortui, in Christo vivunt, siquam illis orationem attribuimus, ne iis quidem ipsis somniemus aliam esse rogandi Dei viam, quam Christum, qui solus via est: aut alio nomine Deo esse acceptas eorum preces. Itaque postquam Scriptura nos ab omnibus ad Christum unum revocat, postquam cælestis Pater vult omnia in ipso recolligere: nimii stuporis fuit, ne dicam insaniæ, nobis per ipsos accessum sic velle moliri, ut ab illo abduceremur sine quo nec eis aditus ullus patet. Id autem aliquot seculis factitatum quis neget, hodieque ubicunque Papismus viget, factitari? Ad conciliandam Dei benevolentiam eorum merita subinde obtruduntur: atque ut plurimum, Christo præterito, per eorum nomina Deus obsecratur. Annon hoc, quæso, est munus unicæ illius intercessionis, quam Christo supra asseruimus, ad illos traducere? Deinde quis vel Angelus, vel dæmon ulli hominum de ejusmodi quam fingunt ipsorum intercessione syllabam unquam renunciavit? in Scriptura enim nihil extat. Quæ ergo ejus comminiscendæ fuit ratio? Certe dum humanum ingenium subsidia sibi ita quæritat, quibus non munitur per Dei verbum, luculente suam diffidentiam prodit. Quod si conscientia eorum omnium appelletur qui Sanctorum intercessione oble-

Qualis fugatur sub Papismo.
Refutatur primum ab absurdo. Deinde, ab eo quod hujus Scriptura nunquam meminit.
Tertio, ab appellatione

conscientiæ superstitiosorum.

oblectantur, reperiemus non aliunde id evenire, nisi quia anxietate laborant, perinde acsi hic Christus deficeret, aut nimium severus foret. Qua primum perplexitate Christum inhonorant, & solius Mediatoris titulo spoliant: qui ut illi in singularem prærogativam à Patre datus est, ita neque alio transferri debet.

Quarto, à blasphemiis, quibus redemptionis nostræ mysteria, Dei benignitatem, Christi charitatem & officium obruunt.

Atque hoc quidem ipso gloriam nativitatis ejus obscurant, crucem evacuant; quicquid denique aut fecit, aut passus est, sua laude exuunt ac defraudant: siquidem huc tendunt omnia, ut solus sit & habeatur mediator. Simul Dei benignitatem abjiciunt, qui se illis in patrem exhibebat: non enim illis pater est, nisi Christum sibi fratrem esse agnoscant. Quod plane abnegant, nisi fraterno esse erga se affectu (quo nihil mollius aut tenerius esse potest) cogitant. Quare illum unice Scriptura nobis offert, ad ipsum nos mittit, & in ipso sistit.

lib. de Isaac & anima.

Ipse, inquit Ambrosius, *os nostrum est, per quod Patri loquimur: oculus noster, per quem Patrem videmus: dextera nostra, per quam nos Patri offerimus. Quo nisi intercedente, nec nobis nec sanctis omnibus quicquam cum Deo est.*

Exceptio. Si excipiant quas in templis concipiunt publicas preces finiri hac appendice, *Per Christum*

Responsio 1. *Dominum nostrum*, frivolum effugium est: quia non minus profanatur Christi intercessio, dum mortuorum precibus & meritis miscetur, quam si ea penitus

2. omissa soli mortui in ore essent. Deinde in suis omnibus litaniis, hymnis & prosis, ubi Sanctis mortuis nihil non honoris defertur, nulla Christi mentio.

3. Errorum portenta, ex prioribus enata.

22. Eo autem usque progressa est stoliditas, ut hic expressum habeamus superstitionis ingenium, quæ ubi semel frenum excussit, nullum lasciviendi finem facere solet. Nam postquam cœptum fuerat

1. in sanctorum intercessionem respicere, sensim sua cuique procuratio est attributa, ut pro negotii diversitate nunc hic nunc ille advocaretur interces-

2. sor: tum singuli peculiares sibi divos asciverunt, in quorum, non secus atque tutelarium deorum fidem se contulerunt. Neque modo (quod olim Israeli

Jer. 2: 28. & 11: 13. exprobrabat Propheta) *secundum urbium numerum dii sunt erecti*, sed secundum capitum multitudi-

Refelluntur. nem. Atqui, quum in unam Dei voluntatem desideria sua omnia referant, hanc intueantur, in ea

3. acquiescant: stolide & carnaliter atque etiam contumeliose de iis cogitat, qui aliam ipsis orationem assignat, quam qua Dei regnum advenire expotant: à quo longissime abest quod illis affingunt, unumquemque privato affectu in suos cultores esse

4. propensiorem. Tandem nec ab horrendo sacrilegio abstinuerunt plurimi, non ut suffragatores jam, verum ut salutis suæ præsides, invocando. En quo recidant miseri homines, dum à legitima sua sta-

5. tione, hoc est, Dei verbo, evagantur. Omitto crassiora impietatis monstra, in quibus tametsi Deo, Angelis & hominibus sunt detestabiles, eorum tamen nondum ipsos pudet vel piget. Prostrati ad statuam aut picturam Barbaræ, Catharinæ, & similium, demurmurant *Pater noster*. Hunc furorem tantum abest ut Pastores sanandum vel cohibendum curent, ut quæstus odore allecti, plausu suo comprobent.

Exceptio patronorum tam impiæ superstitionis.

Verum ut tam fœdi criminis invidiam à se derivent; hoc tamen quo colore defendent, rogari Eligium vel Medardum ut servos suos respiciant & juvent è cælo? sanctam Virginem ut

Responsio. Filium facere jubeat quod petunt? Olim vetitum fuit in Concilio Carthaginensi, ne ad altare directa fieret precatio ad Sanctos: ac probabile est, quum sancti viri impetum pravæ consuetudinis non possent in totum compescere, hanc saltem moderationem adhibuisse ne hac forma vitiarentur publicæ orationes, *Sancte Petre ora pro nobis*. Quanto autem longius evasit diabolica eorum importunitas, qui ad mortuos transferre non dubitant quod Dei & Christi proprium erat?

Papistarum argumenta pro intercessione Sanctorum.

23. Quod autem efficere student ut Scripturæ auctoritate videatur subniri ejusmodi intercessio, frustra in eo laborant. Angelorum, inquiunt, orationes leguntur sæpius: neque id modo, sed in Dei conspectum per eorum manus perferri dicuntur fidelium preces.

1. Ab officio & munere Angelorum. Responsio.

Verum si Angelis Sanctos præsenti vita defunctos conferre libet, probandum fuerit esse administratorios spiritus, quibus delegatum sit ministerium curandæ nostræ salutis, quibus demandata sit provincia custodiendi nos in omnibus viis nostris, qui nos circumeant, qui moneant & consolentur, qui pro nobis excubias agant. quæ omnia illis deferuntur: his autem minime. Quam præpostere Angelis Sanctos mortuos involvant, satis superque ex tot diversis muneribus patet, quibus alios ab aliis Scriptura distinguit. Causidici partibus apud terrenum judicem fungi nemo audebit nisi admissus: unde ergo vermibus tanta licentia ut Deo patronos obtrudant quibus munus injunctum non legitur? Voluit Deus Angelus curandæ nostræ saluti præficere: unde & sacros cœtus frequentant, & Ecclesia illis theatrum est, in quo mirentur variam & multiplicem Dei sapientiam. Quod illis peculiare est, ad alios qui transferunt, certe ordinem à Deo positum, qui inviolabilis esse debebat, confundunt ac pervertunt.

Heb. 1: 14

Psal. 91. vers. 11.

Psal. 34: 8.

Eph. 3: 10.

2. A Jeremiæ dicto, de Mose & Samuele.

Eadem dexteritate pergunt in citandis aliis testimoniis. Jeremiæ dicebat Deus, *Si steterint Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.* Quomodo sic de mortuis, inquiunt, loquutus foret, nisi pro vivis intercedere illos novisset?

Jer. 15: 1.

Responsio, qua argumentum validissime torquet in adversarios.

Ego vero contra sic colligo: quum inde appareat neque Mosen neque Samuelem intercessisse pro populo Israelitico, tunc nullam fuisse prorsus mortuorum intercessionem. Quis enim Sanctorum de populi salute laborare credendus sit cessante Mose, qui alios omnes in hac parte longo intervallo, dum viveret, superavit? Ergo si minutulas istas argutias sectantur, Mortui pro viventibus intercedunt, quoniam dixit Dominus, *Si intercesserint*: ego longe speciosius argumentabor in hunc modum, In extrema populi necessitate Moses non intercedebat, de quo dicitur, *Si intercesserit*. Ergo neminem alium intercedere verisimile sit, quum omnes à Mosis humanitate, bonitate & paterna sollicitudine procul absint. Id scilicet cavillando consequuntur, ut iis armis vulnerentur quibus se pulchre munitos putabant.

Sensus Prophetæ.

At vero simplicem sententiam sic contorqueri valde ridiculum est: quia tantum pronunciat Dominus populi flagitiis se non parciturum, etiamsi Moses aliquis patronus illis contingeret, aut Samuel, quorum precibus se tantopere indulgentem præstiterat.

Simili Ezechielis loco confirmatur.

Qui sensus ex simili Ezechielis loco lucidissime elicitur: *Si fuerint*, inquit Dominus, *isti tres in civitate viri, Noah, Daniel & Job, filios & filias non liberabunt in sua justitia: sed animas tantum suas liberabunt.* Ubi dubium non est quin indicare voluerit, si reviviscere duos ex illis contingat. nam tertius eo tempore superstes erat, Daniel scilicet, quem tum constat in primo adolescentiæ flore incomparabile dedisse pietatis specimen.

Ezech. 14. vers. 14.

Item, Apostoli testimonio.

Eos igitur omittamus quos Scriptura clare demonstrat cursum suum consummasse. Ideo Paulus, quum de Davide loquitur, non docet precibus ipsum juvare posteritatem, sed duntaxat *ætati suæ inservisse*.

Act. 13: 36.

3. A charitatis natura, quæ in Sanctis cum Christo viventibus est perfectior. Responsio.

24. Excipiunt rursum, Ergo eos omni pietatis voto exuemus, qui nihil toto vitæ decursu quam pietatem & misericordiam spirarunt? Equidem, ut curiosius excutere nolim quid agant, aut quid meditentur, ita nequaquam est probabile variis & particularibus votis huc illuc circumferri: sed potius stata atque immota voluntate in Dei regnum aspirare. quod non minus impiorum interitu, quam fidelium salute constat. Quod si verum est, eorum quoque charitatem in communione corporis Christi non dubium est contineri, nec

V 3 latius

latius patere quam fert communionis illius natura. Jam vero tametsi in hunc modum pro nobis orare concedam, non tamen ideo à sua quiete discedunt ut distrahantur in terrenas curas: ac multo minus à nobis ideo protinus invocandi erunt. *Instantia.* Neque id agendum ex eo consequitur quod qui in terris degunt homines, vicissim alii aliorum precibus commendare se possunt. *Responsio.* Hoc enim alendæ in ipsis charitatis officium servit, dum suas inter se necessitates veluti partiuntur, & mutuo suscipiunt. Atque id quidem faciunt ex Domini præcepto, neque promissinne destituuntur: quæ duo semper in oratinne primas tenent. Omnes ejusmodi rationes à mortuis absunt: quos à nostro contubernio dum subduxit Dominus, nullum nobis cum illis reliquit commercium, ac ne illis quidem nobiscum, quantum assequi licet conjecturis. *Eccles. 9. vers. 5, 6.* *Secunda instantia.* Quod si quis causetur, fieri non posse quin eandem erga nos charitatem retineant, ut sunt una nobiscum fide conjuncti: *Responsio.* quis tamen eo usque longas illis esse aures revelavit, quæ ad voces nostras porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris advigilent? *Tertia, de Trinitatis speculo.* Nugantur in suis umbris nescio quid de fulgore divini vultus ipsos irradiante, in quo, ceu in speculo, res hominum ex alto despiciant: *Responsio.* verùm id affirmare, qua præsertim confidentia illi audent, quid est nisi per temulenta cerebri nostri somnia velle in abdita Dei judicia, sine ejus verbo penetrare & perrumpere, ac Scripturam conculcare? quæ toties carnis nostræ prudentiam, sapientiæ Dei inimicam esse pronunciat: *Rom. 8: 6.* vanitatem sensus nostri in universum damnat: prostrata omni nostra ratione, solam Dei voluntatem à nobis vult spectari.

4.
A Mosis testimonio, de Patriarcharum nomine super posteros invocando.
25. Quæ vero alia Scripturæ testimonia propugnandn huic suo mendacio asciscunt, pessime contorquent. Sed enim, inquiunt, Jacob *ut suum patrumque Abraham & Isaac nomen super suam posteritatem invocetur* rogat. Primum videamus qualis ista sit invocationis forma inter Israëlitas. non enim patres suos ad ferendas sibi suppetias implorant: *Genes. 48. vers. 16.* sed Deum nbtestantur qun servorum suorum, Abraham, Isaac & Jacob meminerit. Eorum ergo exemplum nihil us patrocinatur qui ad sanctos ipsos sermonem habuerint. *Responsio, per interpretationem loci illius cum Josaia simili dicto collata.* Verum quia stipites isti, qua sunt hebetudine, nec quid sit nomen Jacob invocare, nec cur invocandum sit capiunt: non mirum si in ipsa quoque forma sic pueriliter titubant. Loquutio hæc non semel in Scripturis occurrit. Jesaias enim *virorum nomen invocari super mulieres* dicit, *Jes. 4: 1.* dum eos habent maritorum loco sub quorum fide & tutela degant. Ergo invocatio nominis Abraham super Israëlitas, in hoc sita est, dum generis sui originem ad eum referunt, eumque pro auctore & parente sun memoria celebri colunt. Neque vero id facit Jacob quod sit de propaganda nominis sui celebritate sollicitus: sed quum totam posterorum beatitudinem constare noverit hæreditate fœderis, quod secum Deus pepigerat: quod illis bonorum omnium summum fore videt, comprecatur ut genere suo censeantur. id enim aliud non est quam fœderis successionem ad eos transmittere. Illi vicissim, dum memoriam ejusmodi precibus suis inducunt, non ad intercessiones mortuorum suffugiunt: sed Domino fœderis sui recordationem objiciunt, quo clementissimus Pater illis se propitium ac beneficum fore, in Abrahæ, Isaac & Jacob gratiam recepit. *Secunda respons. ex publica Ecclesiæ voce petita.* Alioqui quam parum in Patrum merita sancti reclinaverint, testatur publica vox Ecclesiæ apnd Prophetam, *Tu pater noster, & Abraham nescivit nos, & Israel ignoravit nos. Tu Domine pater noster, & redemptor noster.* *Jes. 63. vers. 16.* Ac dum sic quidem loquuntur, simul addunt, *Convertere Domine propter servos tuos:* nullam tamen cogitantes intercessionem, sed ad fœderis beneficium animum advertentes. Nunc vero quum Dominum Jesum habeamus, in cujus manu non percussum modo, sed confirmatum sit nobis æternum misericordiæ fœdus: cujus potius nomen in precibus nostris prætendamus? *Tertia, quæ sit regerendo.* Et quoniam boni isti magistri his verbis Patriarchas volunt statui intercessnres, scire ex ipsis velim cur in tanta turba ne minimum quidem apud eos locum obtineat Abraham, Ecclesiæ pater. Ex qua colluvie sibi advocatos sumant minime ignotum est. Abraham, quem Deus aliis omnibus prætulit, & quem evexit in summum honoris gradum, negligi ac supprimi quam consentaneum sit mihi respondeant. Nempe quum palam esset talem usum veteri Ecclesiæ fuisse incognitum, placuit, occultandæ novitatis causa, de antiquis Patribus silere: acsi nominum diversitas recentem & adulterinum morem excusaret. *Objectio.* Quod autem objiciunt quidam, rogari Deum ut in Davidis gratiam populi misereatur, *Responsio.* adeo non suffragatur eorum errori, ut ad ejus refutationem maxime sit efficax. Nam si expendimus quam personam sustinuerit David: segregatur ab omni sanctorum cœtu, ut quod in ejus manu pactum Deus pepigit, stabiliat. Ita & fœderis potius quam hominis habetur ratio, & sub figura Christi intercessio unica asseritur. Nam quod singulare fuit Davidi, quatenus Christi imago fuit, in alios non competere certum est.

5.
Ab exauditis precibus quæ à sanctis fiunt.
26. Sed hoc quosdam scilicet movet, quod sanctorum orationes sæpe leguntur exauditæ. Cur? nempe quia orarunt. *In te speraverunt,* inquit Propheta, *& salvi facti sunt: clamaverunt, & non sunt confusi.* *Psal. 22: 5.* Oremus ergo & nos eorum exemplo, ut eorum instar exaudiamur. *Responsio.* Hi vero, contra quam decet, præpostere ratiocinantur, non exauditum iri nisi qui semel exauditi sunt. Quanto melius Jacobus? *Elias,* inquit, *homo erat nobis similis: & precatione precatus est, ne plueret, & non pluit super terram annos tres & menses sex. Rursum oravit, & cælum dedit pluviam, & terra dedit fructum suum.* *Jac. 5: 17.* Quid? An singularem aliquam Eliæ prærogativam colligit, ad quam sit nobis confugiendum? Minime vero: sed vim piæ puræque orationis perpetuam docet, ut nos ad similiter orandum exhortetur. Nam Dei promptitudinem ac benignitatem in exaudiendis illis maligne interpretamur, nisi talibus experimentis confirmamur in certiorem promissionum ejus fiduciam: quibus non uni aut alteri, aut etiam paucis inclinatam fore aurem suam pollicetur, sed omnibus qui nomen suum invocaverint. *Confirmatio responsionis, auctoritate Scripturæ munita.* Atque eo minus excusabilis est inscitia hæc, quod tot Scripturæ admonitiones videntur quasi ex professo contemnere. Liberatus est sæpius David Dei virtute: an ut eam ad se traheret, ut ejus suffragio liberaremur? Longe aliter affirmat ipse, *Me expectant justi donec rependas mihi.* *Psal. 142. vers. 8* Item, *Videbunt justi, & gaudebunt, & sperabunt in Domino.* *Psal. 52: 8.* *Ecce pauper iste clamavit ad Deum, & respondit ei.* *Psal. 34: 7.* Multæ in Psalmis sunt ejusmodi preces, quibus ad præbendum quod postulat hac ratione Deum provocat, ne pudefiant justi, sed suo exemplo erigantur ad bene sperandum. Uno jam contenti simus, *Propterea orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.* *Psal. 32: 6.* Quem locum eo libentius citavi, quod non puduit rabulas, qui operam linguæ meritoriæ ad defensionem Papatus locant, eum obtendere ad probandam mortuorum intercessionem. Quasi vern aliud velit David quam fructum ostendere qui ex Dei clementia & facilitate proveniet ubi exauditus fuerit. Atque hoc in genere tenendum est, experientiam gratiæ Dei, tam erga nos quam erga alios, non vulgare esse adminiculum ad confirmandam promissionum illius fidem. Nnn recito plurimos locos ubi David Dei beneficia sibi proponit in fiduciæ materiam, quia Psalmorum lectoribus sponte occurrent. Hoc idem suo exemplo prius docuerat Jacob, *Et illustrata*

Minor

exemplis Jacobi. Gen. 32. vers. 10.

Minor sum cunctis miserationibus tuis & veritate quam præstitisti servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum: & nunc cum duabus turmis egredior. Promissionem quidem allegat, sed non solam: quin simul effectum conjungit, quo animosius in futurum confidat eundem erga se Deum fore. Neque enim similis est mortalibus, quos liberalitatis suæ tædet, vel quorum exhauritur facultas: sed à propria natura æstimandus est, sicut prudenter facit David.

Davidis. Psal. 31: 6.

Redemisti me, inquit, *Deus verax.* Postquam salutis suæ laudem Deo tribuit, adjungit veracem esse: quia nisi perpetuo similis sui esset, non satis firma sumi posset fiduciæ & invocationis ratio ex ejus beneficiis. Ubi autem scimus, quoties nobis auxiliatur, specimen ac probationem dare bonitatis suæ & fidei, timendum non est ne spes nostra pudefiat, vel nos frustretur.

Conclusio, sanctorum invocationem esse rem impiam. *1. Quia Deo suam gloriam eripit.* Psal. 44. vers. 21. *2. Fidem evertit.*

27. Summa hæc sit, quum Scriptura in Dei cultu hoc nobis summum caput commendet ut eum invocemus (sicuti posthabitis omnibus sacrificiis à nobis hoc pietatis officium exigit) non sine manifesto sacrilegio orationem ad alios dirigi. Unde etiam in Psalmo dicitur, *Si expandimus manus nostras ad deum alienum, nonne Deus requiret ista?* Deinde quum Deus nonnisi ex fide velit invocari, & diserte ad amussim verbi sui orationes formari jubeat: denique quum fides in verbo fundata, sit rectæ orationis mater: simulac à verbo deflectitur, orationem adulterari necesse est. Atqui jam ostensum est si consulitur tota Scriptura, illic hunc honorem soli Deo vendicari.

3. Christi intercessionem abolet.

Quod ad intercessionis munus pertinet, etiam vidimus Christo peculiare esse, nec ullam Deo gratam esse precationem nisi quam Mediator ille sanctificat. Ac tametsi fideles ultro citroque preces apud Deum pro fratribus offerunt, hoc nihil unicæ Christi intercessioni derogare ostendimus: quia omnes simul ea subnixi tam se quam alios Deo commendant.

4. Verbo Dei repugnat.

Adhæc docuimus inscite hoc trahi ad mortuos, quibus nusquam legimus mandatum esse ut pro nobis orent. Sæpe nos Scriptura hortatur ad mutuas bujus officii vices: de mortuis ne syllaba quidem: imo Jacobus hæc duo conjungens, *ut confiteamur peccata nostra inter nos, & vicissim alii pro aliis oremus*, mortuos tacite excludit.

Jacob. 5. vers. 16.

5. Rite precandi regula adversatur.

Proinde ad hunc errorem damnandum sufficit una illa ratio, exordium rite orandi nasci ex fide, fidem vero esse ex auditu verbi Dei, ubi nulla fictitiæ intercessionis mentio: quia temere patronos sibi ascivit superstitio, qui divinitus dati non erant.

6. Exemplis probatis caret.

Nam quum multis precandi formis referta sit Scriptura, nullum reperitur exemplum bujus advocationis, sine qua in Papatu nulla creditur esse oratio.

7. Ex diffidentia orta est.

Adhæc, superstitionem hanc constat ex diffidentia natam esse: quia vel Christo deprecatore contenti non fuerint, vel eum omnino spoliaverint hac laude.

Postrema objectio.

Atque hoc posterius ex eorum impudentia facile coarguitur: quia non alio validiore argumento pugnant, opus nobis esse sanctorum patrocinio, quam dum objiciunt nos esse indignos familiari ad Deum accessu.

Responsio.

Quod nos verissimum quidem esse fatemur, sed inde colligimus nihil eos Christo reliquum facere, qui pro nihilo ducunt ejus intercessionem, nisi accedant Georgius & Hippolytus, aut similes larvæ.

VI. *Orationis species. Vota. Preces. Petitiones.*

28. Etsi autem oratio proprie ad vota & preces restringitur, tanta est tamen inter petitionem & gratiarum actionem affinitas, ut commode sub nomine uno comprehendi queant. Nam quas Paulus enumerat species, sub prius membrum hujus partitionis recidunt. Rogando & precando desideria nostra apud Deum effundimus, poscentes tam quæ faciunt ad propagandam ejus gloriam & illustrandum ejus nomen, quam beneficia quæ usui nostro conducunt.

Gratiarum actiones.

Gratias agendo, benefacta ejus erga nos justa laude celebramus, acceptum ferentes ejus liberalitati quicquid ad nos bonorum pervenit. Itaque duas istas partes simul complexus est David, *Invoca me in die necessitatis: eruam te, & glorificabis me.* Utrumque nobis continenter in usu esse non abs re præcipit Scriptura.

Psal. 50. vers. 15.

Harum connexio, perpetuus usus, & necessitas.

tantam enim nostram esse inopiam alibi diximus, res vero ipsa clamat tot ac tantis nos angustiis undique urgeri ac premi, ut satis sit causæ omnibus cur assidue gemant & suspirent ad Deum, supplicesque eum implorent. Nam etsi à rebus adversis sint immunes, sanctissimos tamen quosque stimulare debet scelerum suorum culpa, deinde innumeri tentationum insultus ad expetendum remedium. In sacrificio autem laudis & gratiarum actionis nulla esse potest sine scelere interruptio: quando non cessat Deus alia aliis beneficia cumulare, ut nos, quamvis lentos & pigros, ad gratitudinem cogat. Denique tanta ac tam effusa benefactorum ejus largitas nos pene obruit, tot ac tam ingentia ejus miracula, quaquaversum spectes, cernuntur, ut nunquam nobis desit laudis gratiarumque actionis argumentum ac materia.

Accuratior explicatio, rationibus, testimoniis & exemplis confirmata.

Atque, ut hæc planius aliquanto explicentur, quum sic in Deo spes omnes opesque nostræ sitæ sint (quod jam antea satis probatum est) ut neque nos, neque nostra omnia prospere habere nisi ejus benedictione possimus: assidue nos ei nostraque omnia oportet commendemus. Deinde quicquid deliberamus, loquimur, agimus, sub ejus manu ac voluntate, sub spe denique auxilii ejus deliberemus, loquamur, agamus. Omnes enim à Deo maledicti pronunciantur qui sui alteriusve cujuspiam fiducia, consilia agitant ac statuunt, qui extra ejus voluntatem, ipsoque non invocato, quicquam moliuntur, aut inchoare tentant.

Jac. 4: 14. & seqq. Jesa. 30: 1. & 31: 1.

Et quum jam aliquoties dictum sit, justo eum honore affici, ubi bonorum omnium auctor agnoscitur: inde consequitur, sic ex manu ejus suscipienda esse illa omnia, ut assidua gratiarum actione prosequamur: nullamque esse justam rationem qua ejus beneficia usurpemus, quæ non alio fine ab ejus largitate nobis profluunt ac proveniunt, nisi etiam in laude ejus confitenda & gratiis agendis assidui simus. Paulus enim, dum testatur *per verbum & orationem sanctificari*, simul innuit, sine verbo & oratione minime sancta & pura nobis esse: per verbum scilicet fidem metonymice intelligens.

1 Tim. 4. vers. 5.

Proinde eleganter David, dum percepta Domini liberalitate, *datum sibi in os canticum novum* prædicat. quo scilicet innuit, malignum esse silentium, siquod ejus beneficium sine laude prætterimus: quum toties benedicendi materiam nobis exhibeat quoties benefacit.

Psal. 40: 4.

Sicut etiam Jesaias, singularem Dei gratiam prædicans, ad canticum novum & non vulgare hortatur fideles.

Jes. 42: 10.

Quo sensu alibi David, *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Similiter Ezechias & Jonas hunc sibi liberationis finem testantur fore, ut canticis Dei bonitatem in Templo celebrent.

Psal. 51. vers. 17. Jes. 38: 20. Jon. 2: 10.

Hanc eandem legem David generaliter piis omnibus præscribit. *Quid rependam Domino*, inquit, *pro omnibus quæ in me contulit? Calicem salutum accipiam, & nomen Domini invocabo.* Et eam sequitur Ecclesia alio Psalmo, *Salvos fac nos Deus noster, ut confiteamur nomini tuo, & gloriemur in laude tua.* Item, *Respexit ad precem solitarii, & non contempsit preces eorum. Scribetur hoc ad generationem posteram, & populus creatus laudabit Dominum, ut annuncient in Sion nomen ejus, & laudem ejus in Jerusalem.*

Psal. 116. vers. 12. Psal. 106. vers. 47. Psal. 102. vers. 18. & seqq.

Imo quoties obsecrant Deum fideles ut faciat *propter nomen suum*: sicuti indignos se profitentur qui obtineant quicquam proprio nomine, ita se obligant ad gratias agendas: & hunc sibi rectum beneficentiæ Dei usum fore promittunt, ut ejus sint præcones. Sic Oseas, de futura Ecclesiæ redemptione loquens, *Aufer*, inquit, *iniquitatem ô Deus, & attolle bonum: nos autem vitulos labiorum solvemus.* Nec modo lin-

Oseæ 14. vers. 2

guæ præconium sibi vendicant Dei beneficia, sed amorem sibi naturaliter concilíant. *Dilexi* (inquit David) *quia exaudiet Dominus vocem deprecationis meæ.* Item, alibi quæ senserat auxilia recitans, *Diligam te Deus fortitudo mea.* Nec vero unquam placebunt Deo laudes quæ non fluent ex hac dulcedine amoris.

Psal. 116. vers. 1.
Psal. 18. vers. 2.

Regula de hac precum & gratiarum actione. Phil. 4: 6.

Quin etiam tenendum est illud Pauli, vota omnia perversa & vitiosa esse quibus non annexa est gratiarum actio. Sic enim loquitur, *In omni oratione* (inquit) *& obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Nam quia multos impellit morositas, tædium, impatientia, doloris acerbitas, & metus, ut orando obmurmurent, jubet ita temperari affectus, ut fideles antequam adepti sint quod cupiunt, hilariter nihilominus benedicant Deo. Quod si hæc copula in rebus fere contrariis vigere debet, eo sanctiore vinculo nos obstringit Deus ad canendas suas laudes, quoties nos votorum compotes facit.

Qua Christi intercessione Deo consecrantur. Hebr. 13. vers. 15.

Sicuti autem docuimus Christi intercessione consecrari nostras preces: quæ alioqui pollutæ essent, ita Apostolus, jubens nos *per Christum offerre hostiam laudis*, nobis ad celebrandum Dei nomen os non satis purum esse admonet, nisi intercedat Christi sacerdotium. Unde colligimus prodigiose fascinatos fuisse homines in Papatu, ubi major pars Christum vocari advocatum miratur.

1 Thess. 5. v. 17, 18.

Hæc ratio est cur præcipiat Paulus *sine intermissione & orare & gratias agere:* volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, omni loco, omnibus in rebus ac negotiis erecta esse ad Deum omnium vota, quæ & omnia ab eo expectent, & omnium ei laudem referant, sicuti perpetua laudandi orandique argumenta nobis offert.

Orationis accidentia Privata quotidiana & publica, assidua, statis horis, &c.

29. Hæc autem orandi assiduitas, etsi præsertim proprias ac privatas cujusque respicit, nonnihil tamen ad publicas quoque Ecclesiæ orationes pertinet. Atqui nec assiduæ esse possunt, nec aliter etiam fieri debent quam ex politia quæ communi inter omnes consensu convenerit. Fateor sane. Ideo enim & certæ horæ condicuntur ac præstituuntur, ut apud Deum indifferentes, ita hominum usibus necessariæ, quo sit omnium commoditati prospectum, & omnia decenter & composite, juxta Pauli sententiam, in Ecclesia administrentur.

1 Cor. 14 vers. 40.
Exceptio, tempore necessitatis.

Sed enim istud nihil obstat quominus unaquæque Ecclesia, cum subinde ad frequentiorem precationum usum se exstimulare, tum majore aliqua necessitate admonita acriore studio flagrare debeat. De perseverantia autem, quæ multam cum assiduitate affinitatem habet, erit circa finem dicendi locus.

sect. 51. & 52.
Qualis debeat esse orationis assiduitas, adversus garrulam loquacitatem, Papistis etiam hodie familiarem.

Porro hæc nihil ad βαττολογίαν quam interdictum nobis Christus voluit: non enim diu, nec sæpe, nec multo cum affectu insistere precibus vetat: sed ne aliquid à Deo extorquere nos posse confidamus, garrula loquacitate ejus aures obtundendo, acsi humano more persuadendus foret. Scimus enim hypocritas, quia non reputant sibi negotium esse cum Deo, non secus pompas suas in precibus agere quam in triumpho. Nam Pharisæus ille qui gratias Deo agebat quod non esset aliis similis, sibi haud dubie plaudebat in hominum oculis, acsi vellet ex precatione captare sanctitatis famam. Hinc βαττολογία illa quæ hodie simili de causa grassatur in Papatu, dum alii preculas easdem iterando tempus frustra terunt, alii longa verborum congerie apud vulgus se venditant.

Mat. 6: 7.
Luc. 18.

Garrulitatis & hypocriseos Pharisaica refutatio.

Quum hæc garrulitas pueriliter illudat Deo, non mirum est ab Ecclesia prohiberi, nequid illic personet nisi serium & profectum ex corde intimo. Huic corruptelæ vicina est & similis altera, quam simul damnat Christus: quod scilicet hypocritæ ostentationis causa venantur multos testes, ac forum potius occupant ad orandum, quam mundi laude careant ipsorum preces.

Orationis scopus & partes.

Quando vero hunc esse orationis scopum jam prius dictum est, ut erecti in Deum animi ferantur, tum ad confessionem laudis, tum ad opem implorandam; ex eo intelligere licet primas ejus partes in mente & animo positas esse: vel potius orationem ipsam, esse proprie interioris cordis affectum, qui apud Deum, cordium scrutatorem, effunditur & exponitur. *Descriptio.*

Quamobrem (ut jam dictum est) cælestis magister, quum optimam orandi legem ferre vellet, jussit *intrare in cubiculum, ibique ostio clauso orare Patrem nostrum in abscondito, ut Pater noster qui est in abscondito nos exaudiat.* Mat. 6: 6.

Nam ubi ab hypocritarum exemplo abstraxit, qui ambitiosa precum ostentatione hominum favorem captabant, simul adjicit quod sit melius: intrare scilicet cubiculum, & clauso ostio ibi orare. Quibus verbis (ut ego interpretor) secessum, qui nos eo juvet ut tota cogitatione in cor nostrum descendamus & ingrediamur penitus, quærere nos docuit: propinquum nobis Deum animi affectibus promittens, cujus templa esse debent corpora nostra.

Orare clauso ostio, quid.

Neque enim negare voluit quin aliis quoque locis orare expediat: sed esse quiddam secretum ostendit orationem, quæ & in animo potissimum locata sit, & ejus tranquillitatem, procul omnibus curarum turbis, requirat. Non ergo sine causa ipse quoque Dominus, quum precibus incumbere vehementius vellet, in secessum, procul hominum tumultu, se conferebat: sed ut suo nos exemplo commonefaceret, non esse negligenda isthæc adminicula, quibus animus noster per se nimium lubricus magis ad serium orationis studium intenditur. Interim vero, quemadmodum neque in media hominum turba, siquando ita tulerat occasio, à precando abstinebat: sic nos in locis omnibus, quibus opus fuerit, tollamus puras manus.

Orare omnibus in locis.
1 Tim. 2:8.

Atque adeo sic habendum est, quisquis in sacro piorum conventu orare detrectat, nescire quid sit orare seorsum, vel in recessu, vel domi. Rursus qui solus & privatim orare negligit, quantumvis sedulo frequentet cœtus publicos, ventosas tantum preces illic concipere: quia plus hominum opinioni defert quam arcano Dei judicio.

Orare privatim.

Precum publicarum elogium.
Jesa. 56: 7.

Interea, ne contemptui essent communes Ecclesiæ preces, eas splendidis elogiis olim Deus ornavit: præsertim ubi templum vocavit *domum orationis.* Nam & præcipuam cultus sui partem hac voce docuit esse precandi officium: atque ut in eo se fideles uno consensu exercerent, instar vexilli erectum illis fuisse Templum. Addita etiam fuit insignis promissio, *Te expectat Deus, laus in Sion: & tibi votum reddetur.* Quibus verbis admonet Propheta nunquam irritas esse Ecclesiæ preces: quia Deus populo suo semper canendi materiam cum gaudio suppeditat. Etsi autem cessarunt Legales umbræ, quia tamen hac ceremonia inter nos quoque fidei unitatem Deus fovere voluit, non dubium quin ad nos pertineat eadem promissio, quam & Christus ore suo sancivit, & Paulus perpetui vigoris esse docet.

Psal. 65: 2.

De locis publicis seu templis, ubi communes preces concipi debent.

30. Jam ut communes fidelibus preces Deus verbo suo edicit, sic & templa publica ipsis peragendis destinata esse oportet: ubi qui orationem cum Dei populo communicare respuunt, non est quod isto prætextu abutantur, cubiculum se ingredi, quo Domini mandato pareant. Ille enim qui pollicetur se facturum quicquid duo aut tres petierint in nomine suo congregati, palam conceptas preces se minime aspernari testatur: modo facessat ostentatio & humanæ gloriolæ aucupium, modo adsit sincera veraque affectio quæ in cordis arcano habitet.

Matth. 18. vers. 20.

Templorum legitimus usus.

Si hic legitimus est templorum usus (ut certe est) cavendum est rursum ne aut (quemadmodum seculis aliquot haberi cœperunt) propria esse Dei habitacula ducamus, unde propius aurem nobis admoveat: aut secretam nescio quam illis affingamus sanctitatem, quæ sacratiorem apud Deum orationem reddat. Vera enim Dei templa quum simus ipsi, in nobis oremus

opor-

Abusus.

oportet, si in sancto templn suo Deum volumus invocare. Illam vero crassitiem Judæis aut Gentibus relinquamus, qui præceptum habemus de invocando, citra loci discretionem, *in spiritu & veritate* Domino. Dedicatum quidem templum erat olim Dei jussu precibus ac victimis offerendis: sed quo tempore veritas sub talibus umbris figurata delitescebat, quæ nunc ad vivum nobis expressa in nullo materiali templo hærere nos patitur. Ac ne Judæis quidem ea conditione commendatum fuit templum, ut Dei præsentiam ejus parietibus includerent, sed quo ad contemplandam veri templi effigiem exercerentur. Itaque graviter à Jesaia & Stephano reprehensi sunt qui Deum in templis manufactis habitare ullo modo putarent.

Joan. 4. vers. 23.

Jes. 66: 1. Act. 7: 48.

De voce & cantu, quæ in oratione nullius sunt momenti, nisi ex sincero cordis affectu proficiscantur.

31. Hinc præterea plusquam clarum est, neque vocem neque cantum (si in oratione intercedant) habere quicquam momenti, aut hilum proficere apud Deum, nisi ex alto cordis affectu profecta. Quin ejus iram adversus nos provocant, si è summis duntaxat labris & gutture exeunt: quando id est sacrosancto ejus nomine abuti, ac ejus majestatem derisui habere: sicuti ex Jesaiæ verbis elicimus, quæ etsi latius patent, ad hoc quoque vitium coarguendum pertinent. *Populus*, inquit, *iste appropinquat mihi ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me: & timuerunt me mandato & doctrina hominum. Propterea ecce faciam in populo hoc miraculum grande & stupendum: peribit enim sapientia à sapientibus eorum, & prudentia seniorum evanescet.* Neque tamen vocem aut cantum hic damnamus: quin potius valde commendamus, modo animi affectum comitentur. Sic enim mentem in Dei cogitatione exercent, & intentam retinent: quæ, ut lubrica est & versatilis, facile remittitur, & in varia distrahitur, nisi variis fulciatur adminiculis. Præterea, quum Dei gloria in singulis corporis nostri partibus elucere quodammodo debeat, convenit præsertim linguam huic ministerio addictam esse ac devotam tum canendo, tum loquendo: quæ peculiariter ad enarrandam prædicandamque Dei laudem condita est. Potissimus tamen linguæ usus est in orationibus publicis, quæ in fidelium conventu habentur: quibus hoc agitur, ut Deum, quem uno spiritu eademque fide colimus, communi una voce & veluti eodem omnes ore pariter glorificemus, idque palam, ut omnes vicissim, à suo quisque fratre, confessionem fidei accipiant, ad ejus exemplum invitentur & incitentur.

Jes. 29: 13. Mat. 15: 8.

Vox autem, ejusdemque usus ad publicas preces magis quam ad privatas pertinere videtur.

Canendi ritum est quidem vetustissimus.

32. Canendi vero in Ecclesiis ritum (ut id quoque obiter dicam) non modo vetustissimum esse constat, sed Apostolis quoque in usu fuisse, ex illis Pauli verbis colligere licet, *Canam spiritu, canam & mente.* Item ad Colossenses, *Docentes & commonefacientes vos mutuo in hymnis, psalmis & canticis spiritualibus, canentes cum gratia in cordibus vestris Domino.* Priore enim loco, voce & corde canendum esse præcipit: altero cantilenas spirituales commendat, quibus se mutuo pii ædificent. Id tamen universale non fuisse testatur Augustinus, qui refert sub Ambrosio demum cœpisse canere Ecclesiam Mediolanensem; cùm sæviente adversus fidem orthodoxam Justina Valentiniani matre, populus solito magis assiduus in vigiliis esset: reliquas deinde occidentales Ecclesias sequutas. Paulo enim ante dixerat, ab orientalibus profectum fuisse hunc morem. Indicat etiam libro Retractationum 2. sua ætate fuisse in Africa receptum. *Hilarius quidam*, inquit, *vir tribunitius, morem, qui tunc esse apud Carthaginem cæperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, vel ante oblationem, vel quum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione ubicunque poterat lacerabat. Huic respondi, jubentibus fratribus.* Et certe si ad eam, quæ Dei & Angelorum conspectum decet, gravitatem attemperatus sit cantus, cum dignitatem & gratiam sacris actionibus conciliat, tum ad excitandos in verum precandi studium ardoremque animos plurimum valet. Cavendum tamen diligenter ne ad modulationem intentiores sint aures, quam animi ad spiritualem verborum sensum. Quo periculo se permotum fatetur alicubi idem Augustinus, ut interdum optarit institui morem ab Athanasio observatum, qui lectorem tam modico vocis flexu jubebat sonare, ut pronuncianti vicinior foret, quam canenti. Verum, quum reminisceretur quantam sibi utilitatem cantus attulissent, in alteram partem inclinabat. Hac ergo adhibita moderatione, nihil dubium quin sanctissimum sit ac saluberrimum institutum. Quemadmodum rursus, quicunque ad suavitatem duntaxat auriumque oblectationem compositi sunt cantus, nec Ecclesiæ majestatem decent, nec Deo non summopere displicere possunt.

1 Cor. 14. vers. 15.

Coloss. 3. vers. 16.

Non tamen fuit universalis.

Confess. lib. 9. cap. 7.

Quomodo sit componendus.

Confess. lib. 10. cap. 33.

Populari, non exotico, sermone concipienda sunt preces publicæ.

1. Ratio, ab Ecclesiæ consideratione.

2. Ratio, ab Apostoli auctoritate.

33. Quo etiam plane constat, non Græco inter Latinos, nec Latino inter Gallos aut Anglos (ut hactenus passim factitatum est) sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgo à toto cœtu intelligi possit: quandoquidem in totius Ecclesiæ ædificationem fieri convenit: ad quam ex sono non intellecto nullus penitus fructus redit. Apud quos vero nulla est nec charitatis nec humanitatis ratio, ii saltem Pauli auctoritate moveri aliquantulum debebant, cujus verba minime ambigua sunt. *Si benedixeris*, inquit, *spiritu, is qui implet locum idiotæ, quomodo ad tuam benedictionem respondebit Amen, quandoquidem quid dicas nescit? nam tu quidem gratias agis, sed alius non ædificatur.* Quis ergo effrenem Papistarum licentiam satis miretur, qui Apostolo palam sic reclamante, exotica lingua verbosissimas preces reboare non formidant, in quibus nec syllabam unam ipsi interdum assequuntur, nec alios intelligere volunt? Nobis vero secus agendum præscribit Paulus. *Quid ergo?* inquit, *orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* Spiritus voce singulare linguarum donum significans, quo nonnulli præditi abutebantur, quum à mente, hoc est, intelligentia illud avellerent. Sic tamen omnino sentiendum, nulla ratione fieri posse, nec in publica oratione, nec in privata, quin lingua sine animo summopere Deo displiceat. Ad hoc, cogitationis ardore mentem esse debere incitatam, quo totum longe superet quod lingua enunciando exprimere potest. Postremo, ne esse quidem orationi privatæ necessariam linguam, nisi quoad interior sensus vel sibiipsi ad incitationem sufficere non valet, vel incitationis vehementia linguæ actionem secum rapit. Nam etsi optimæ interdum orationes voce carent, sæpe tamen usu venit ut affectu mentis exultante, & lingua in vocem, & membra alia in gesticulationem sine ambitione erumpant. Inde scilicet incertum istud Hannæ murmur, cujus simile quiddam sancti omnes perpetuo in se experiuntur, dum in abruptas & concisas voces prosiliunt. Corporis autem gestus in precatione observari soliti (quales sunt geniculatio & capitis detectio) exercitia sunt, quibus ad majorem Dei venerationem assurgere conamur.

1 Cor. 14. vers. 16.

Adversus Papistas.

1 Cor. 14. vers. 15.

Animi sincerus affectus semper & in omnibus precibus requiritur.

Non semper autem necessaria est lingua.

1 Sam. 1. vers. 13.

Geniculatio & capitis detectio qualia exercitia.

VII.

Forma orandi à Christo proposita duplici ratione immensam cælestis Patris bonitatem nobis depingit.

34. Nunc certior orandi non modo ratio, sed forma quoque ipsa discenda est: ea scilicet quam per dilectum Filium suum nobis cælestis Pater tradidit: ubi immensam bonitatem ac mansuetudinem agnoscere licet. Nam præterquam quod nos monet atque hortatur ut se in omni nostra necessitate quæramus (qualiter filii in parentum fidem, quoties ulla anxietate affligantur, confugere solent) quoniam videbat ne id quidem satis nos perspicere, quam angusta esset nostra paupertas, quid æquum postulare, quid è re nostra esset, huic etiam nostræ

Mat. 6: 9. Luc. 11: 2.

ſtræ ignorantiæ occurrit: & quod captui noſtro deerat, de ſuo ipſe ſupplevit ac ſuffecit. Præſcripſit enim nobis formulam, qua velut in tabula propoſuit quicquid à ſe expetere licet, quicquid in rem noſtram conducit, quicquid poſtulare neceſſe eſt.

Magnuſque conſolationis fructus à nobis inde percipitur.

Ex qua ejus benignitate magnum conſolationis fructum percipimus, quod nihil abſurdum, nihil alienum aut importunum, nihil denique non illi acceptum poſtulare nos intelligimus, qui pene ex ejus ore rogamus. Plato quum hominum imperitiam videret in votis ad Deum perferendis, quibus conceſſis peſſime illis ſæpius conſultum fuerit: optimam precandi rationem hanc eſſe pronunciat, è veteri Poëta ſumptam, *Jupiter rex, optima nobis & voventibus & non voventibus tribue: mala autem poſcentibus quoque abeſſe jube.* Atque homo quidem ethnicus in eo ſapit, quod judicat quam ſit periculoſum à Domino expetere quod cupiditas noſtra dictaverit: ſimul noſtram infelicitatem prodit, qui ne biſcere quidem ſine diſcrimine coram Deo poſſimus, niſi ad rectam orandi normam nos Spiritus inſtituat. Quo majore in pretio cenſeri apud nos meretur hoc privilegium, dum unigenitus Dei filius verba nobis in os ſuggerit, quæ mentem noſtram omni hæſitatione expediant.

In Alcibiade 2. vel de voto.

Rom. 8. v. 25, 26.

Orationis Dominicæ diviſio in ſex petitiones.

35. Hæc orandi ſeu forma, ſeu regula ſex petitionibus conſtituta eſt. Nam ne iis accedam qui ſeptem capitibus diſtinguunt, facit, quod adverſativa dictione interjecta videtur Euangeliſta duo illa membra voluiſſe inter ſe colligere: acſi dixiſſet, Ne tentatione opprimi nos ſinas, quin potius noſtræ fragilitati opem feras, & liberes, ne ſuccumbamus. Nobiſcum etiam ſentiunt veteres Eccleſiæ ſcriptores, ut jam quod ſeptimo loco apud Matthæum additum eſt, exegetice ad ſextam petitionem referendum ſit. Tametſi autem ejuſmodi eſt tota oratio, ut ubique gloriæ Dei ratio in primis habenda ſit: priores tamen tres petitiones Dei gloriæ peculiariter deſtinatæ ſunt: quam ſolam in illis intueri nos oportet, nullo commodi noſtri (ut aiunt) reſpectu. Tres reliquæ noſtri curam gerunt, ac propric iis quæ ex uſu noſtro ſunt poſtulandis ſunt aſſignatæ. Ut quum nomen Dei ſanctificari petimus, quia probare vult Deus gratisne ao ſpe mercedis ametur à nobis & colatur, nihil tum de noſtro commodo cogitandum eſt: ſed ejus gloria nobis proponenda eſt, quam intentis oculis unam intueamur: nec aliter in reliquis hujuſmodi precibus affectos eſſe fas eſt. Atque hoc quidem ipſum nobis in magnum commodum cedit, quod dum ita ut petimus ſanctificatur, fit etiam noſtra viciſſim ſanctificatio. Sed ad hujuſmodi utilitatem oculi noſtri (ut dictum eſt) connivere ac quodammodo cæcutire debent, ne in ipſam omnino reſpiciant. Ut ſi omnis ſpes privati noſtri boni præciſa eſſet, hæc tamen ſanctificatio, & alia quæ ad Dei gloriam pertinent, à nobis optari & precibus poſtulari non deſinant. Ut in exemplis Moſis & Pauli ſpectatur, quibus grave non fuit mentes & oculos à ſeipſis avertere, ac vehementi incenſoque zelo ſuum ipſorum interitum expetere, ut vel ſuo diſpendio gloriam & regnum Dei promoverent. Rurſus quum panem noſtrum quotidianum nubis dari petimus: tametſi optemus quod eſt noſtri commodi: tamen hic quoque Dei gloriam quærere præſertim debemus, ut ne petituri quidem ſimus, niſi in ejus gloriam vergat. Nunc ad ipſam orationis enarrationem aggrediamur.

Auguſtin. in Enchir. ad Lauren. cap. 116. Chryſoſt. in opere imperf. vide fin. ſect. 53.

Subdiviſio in duas præcipuas partes: quarum prior Dei gloriam, poſterior ſalutem noſtram reſpiciunt.

Partium iſtarum ordo.

Exod. 32. verſ. 32. Rom. 9:3.

Pater noſter qui es in cælis, &c.

Patris nomen exigit, 1. Ut in unius Chriſti nomine Deum precemur.

36. Primum, in ipſo limine occurrit quod antea diximus, omnem à nobis orationem offerri Deo non aliter debere quam in Chriſti nomine: ut nullo alio nomine illi commendari poteſt. Nam ex quo patrem vocamus Deum, nomen certe Chriſti prætendimus. qua enim fiducia Deum aliquis patrem nominaret? quis huc temeritatis prorumperet, ut ſibi uſurparet honorem filii Dei, niſi in Chriſto adoptati eſſemus in filios gratiæ? Qui quum verus ſit Filius, nobis in fratrem ab ipſo datus eſt, ut quod natura ipſe proprium habet, adoptionis beneficio noſtrum fiat, ſi tantam beneficentiam certa fide amplectimur. Quemadmodum Joannes ait, *datam eſſe poteſtatem iis qui credunt in nomen unigeniti Filii Dei, ut filii Dei ipſi quoque fiant.* Itaque & patrem ſe noſtrum appellat, & ſic à nobis vocari vult: hac tanta nominis ſuavitate omni nos diffidentia eximens, quando nullus alibi major amoris affectus quam in patre reperiri poſſit. Itaque nullo certiore documento immenſam ſuam erga nos charitatem teſtificari potuit, quam ex eo quod filii Dei nominamur. Ipſius vero charitas tanto erga nos major præſtantiorque eſt omni parentum noſtrorum charitate, quanto ipſe omnes homines bonitate & miſericordia ſuperat: ut ſi quotquot in terra ſunt patres, omni paternæ pietatis ſenſu exuti, filios deſtituerent, ipſe nobis nunquam defuturus ſit: quoniam ſeipſum negare non poteſt. Habemus enim ejus promiſſum, *Si vos, quum mali ſitis, noſtis bona dare filiis veſtris: quanto magis Pater veſter qui in cælis eſt?* Item apud Prophetam, *Poteſtne mater oblivviſci filiorum? Et ſi oblivviſcatur, ego tamen non obliviſcar tui.* Quod ſi filii ejus ſumus, ut filius in fidem extranei alienique hominis ſe conferre non poteſt, niſi ſimul de patris vel ſævitia vel inopia queratur: ita aliunde ſubſidia quam ab ipſo quærere non poſſumus, niſi exprobrans illi egeſtate, ac facultatum inopia, vel ſævitia nimiaque auſteritate.

vid. ſupra ſect. 17, 18, 19.

Joan. 1:12.

2. Ut diffidentiam omnem exuamus.

3. Ut ab ipſo bona omnia expectemus, niſi cum egeſtatis ac facultatum inopia, vel nimia auſteritatis accuſare velimus.

2 Tim. 2. verſ. 13. 1 Joan. 3. verſ. 1. Pſ. 27: 10. Jeſ 63:16. Mat. 7: 11. Jeſ. 49:15.

Objectio: Peccata nos arcent à conſpectu ejus quem judicem non patrem vidimus.

Reſponſio, à natura Dei, qua ab Apoſtolo deſcribitur.

37. Nec cauſemur, nos merito timidos reddi peccatorum conſcientia, quæ Patrem, quamvis clementem ac manſuetum, tamen nobis offenſum quotidie reddant. Nam ſi inter homines, nullo meliore patrono cauſam ſuam apud patrem filius agere poteſt, nullo meliore interprete perditam ejus gratiam ſibi conciliare ac recolligere, quam ſi ipſe ſupplex ac demiſſus, culpam agnoſcens, patris miſericordiam imploret (non enim tum ſe paterna viſcera diſſimulare poſſunt quin ad tales preces commoveantur) quid ille *Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis?* annon potius filiorum pro ſe deprecantium lachrymas & gemitus exaudiet (quum præſertim ad id nos invitet & exhortetur) quam quævis aliorum patrocinia? ad quorum ſubſidium ideo pavidi ſoffugiunt, non ſine aliqua deſperationis ſpecie, quia de patris ſui manſuetudine ac clementia diffidunt. Hanc paternæ manſuetudinis exuberantiam nobis in parabola pingit ac repræſentat: ubi pater filium, qui ab eo ſe alienaverat, qui ſubſtantiam ejus diſſolute prodegerat, qui modis omnibus graviter in eum deliquerat, obvius ulnis amplectitur: nec expectat donec verbis veniam poſtulet, ſed ipſe antevertit, redeuntem eminus agnoſcit, ultro illi occurrit, ſolatur, in gratiam recipit. Hoc enim tantæ manſuetudinis exemplum in homine ſpectandum proponens, docere nos voluit quam effuſiorem expectare debeamus à ſe, non modo patre, ſed patrum omnium longe optimo ac clementiſſimo: quamvis ingrati, rebelles ac improbi filii: modo tamen in ejus miſericordiam nos conjiciamus. Ac quo certiorem fidem faceret ſe hujuſmodi patrem nobis eſſe, ſi Chriſtiani ſumus, non modo *Pater*, ſed nominatim *noſter* dici voluit: acſi in hunc modum cum eo ageremus. Pater, qui tanta in filios pietate es præditus, tanta ad ignoſcendum facilitate, nos filii tui te appellamus, ac poſcimus, ſecuri ac plane perſuaſi non alio te eſſe erga nos affectu quam paterno, quantumvis indignos tali patre. Verum quia tantam favoris immenſitatem non capiunt cordis noſtri anguſtiæ, non modo adoptionis pignus & arrha nobis Chriſtus eſt, ſed ejuſdem adoptionis teſtem nobis dat Spiritum, per quem libera

2 Cor. 1:3.

Ab exemplo ſua parabola illuſtrat. Luc. 15. verſ. 20.

Poſtremo, ab eo quod noſter dici voluit.

Cujus adoptionis Chriſtus eſt arrha, & teſtis Spiritus S.

Gal. 4. 6. libera & sonora voce clamare licet, *Abba Pater.* Quoties itaque nobis obstabit aliqua cunctatio, petere ab ipso meminerimus ut correcta nostra timiditate, Spiritum illum magnanimitatis ducem ad audacter orandum præficiat.

Cur noster in commune dicatur.

38. Quod autem non ita instituimur ut suum quisque Patrem peculiariter nominet, sed potius ut nostrum in commune omnes vocemus: ex eo admonemur, quantum fraternæ dilectionis affectum inter nos intercedere oporteat, qui talis patris, eodem misericordiæ & gratuitæ liberalitatis
Mat. 23: 9. jure pariter sumus filii. Nam si unus omnibus nobis communis est pater, à quo provenit quicquid omnino boni obtingere nobis potest: nihil inter nos divisum esse decet quod non magna animi alacritate parati simus alter alteri communicare, quantum usus postulat. Jam si ita ut par est, vicissim manum porrigere atque opem ferre cupimus, non est in quo magis commodare fratribus possimus, quam si optimi Patris curæ ac providentiæ commendemus, quo propitio ac favente, nihil omnino desiderari potest. Et sane hoc ipsum Patri etiam nostro debemus.

Simile, rationem superiorem de charitate fraterna confirmans.

Ut enim qui patrem aliquem familias vere & ex animo diligit, totam simul ejus domum amore ac benevolentia complectitur; ad hunc modum, quo simus in hunc cælestem Patrem studio atque affectu, erga ejus populum, ejus familiam, ejus denique hæreditatem ostendere convenit, quam tantopere honoravit ut
Eph. 1:23. plenitudinem unigeniti Filii sui vocaverit. Ad hanc igitur legem Christianus homo preces suas exigat, ut communes sint, ac omnes complectantur qui illi sunt in Christo fratres. Neque solum quos tales ad præsens videt atque cognoscit, sed omnes qui super terram agunt homines: de quibus quid statuerit Deus, extra notitiam est: nisi quod illis optima optare & sperare non minus pium quam hu-
Gal. 6:10. manum est. Etsi præ aliis in domesticos fidei singulari quodam affectu propensos esse decet: quos Apostolus peculiariter nobis omni in re commendavit. In summa, sic debent omnes esse orationes, ut in eam spectent communitatem quam Dominus noster in regno suo ac domo sua constituit.

Licet etiam pro nobis & pro certis aliis specialiter orare, modo animus ad hanc communitatem per omnia sese referat: quod similitudine, ab eleemosynis ad preces deducta, confirmatur.

39. Neque id tamen obest quominus & pro nobis & pro certis aliis orare specialiter liceat: modo tamen animus ab hujus communitatis intuitu non discedat, nec deflectat quidem, sed omnia istuc referat. Nam quamvis singulariter concipiantur, quia tamen ad eum scopum diriguntur, communes esse non desinunt. Id totum similitudine facile intelligi potest. Generale est Dei mandatum de sublevanda pauperum omnium egestate, & huic tamen obediunt qui in eum finem eorum inopiæ succurrunt quos laborare aut norunt aut vident: etiamsi multos prætereunt qui non leviori necessitate premuntur: vel quia non omnes nosse, vel quia non omnibus sufficere possint. In hunc modum neque ii voluntati Dei repugnant qui communem hanc societatem Ecclesiæ spectantes & cogitantes, hujusmodi particulares orationes concipiunt, quibus publico animo singularibus verbis se aut alios Deo commendant, quorum necessitatem propius ipsis innotescere voluit. Quanquam non omnia quidem in oratione & facultatum erogatione sunt similia: nam benignitas largiendi exerceri nonnisi erga eos potest quorum perspecta est nobis inopia: juvare autem oratione vel alienissimos vel ignotissimos licet, quantumlibet longo terrarum intervallo à nobis dissiti sint. Id autem fit per generalem illam precationis formulam qua omnes filii Dei continentur, in quibus & illi sunt. Huc
1 Tim. 2. vers. 8. referre licet quod Paulus suæ ætatis fideles hortatur *ut puras manus ubique tollant absque contentione:* quia dissidium precibus januam claudere admonens, unanimes vota sua in commune vult conferre.

Quo sensu dicatur Deus esse in cælis.

40. Adscribitur, *Ipsum esse in cælis.* Ex quo non protinus ratiocinandum est, ipsum cæli circumferentia, quasi cancellis quibusdam, inclusum & circumscriptum alligari. Siquidem & Salomon confi-
1 Reg. 8. vers. 27. tetur *cælos cælorum eum capere non posse.* Et ipse per
Jes. 66: 1. Prophetam ait, *cælum suam sedem esse, terram autem*
Act. 7. 49. & 17: 24. *scabellum pedum suorum.* Quo scilicet significat, non certa aliqua regione se limitari, sed diffundi per omnia. Verum quia aliter inenarrabilem ejus gloriam mens nostra pro sua crassitie concipere non poterat, nobis per cælum designata est, quo nihil augustius aut majestate plenius sub aspectum nostrum venire potest.

Triplex hujus doctrinæ usus ad nostram consolationem.

Quando igitur ubicunque rem quampiam apprehendunt sensus nostri, affigere illic solent: extra omnem locum Deus statuitur: ut dum quærere volumus ipsum, supra omnem corporis & animæ sensum attollamur. Deinde hac loquendi formula supra omnem aut corruptionis aut mutationis aleam evehitur: demum universum orbem complecti & continere, suaque potentia moderari significatur. Quare hoc perinde est acsi dictus esset infinitæ magnitudinis aut sublimitatis, incomprehensibilis essentiæ, immensæ potentiæ, æternæ immortalitatis.

Tria autem cavenda.

Id vero dum audimus, exerenda est altius nostra cogitatio, quum de Deo sermo est: ne quicquam terrenum aut carnale de eo somniemus: ne ipsum nostris modulis metiamur, neve ejus voluntatem ad nostros affectus exigamus. Simul erigenda est nostra fiducia in ipsum, cujus providentia & virtute cælum & terram gubernari intelligimus.

Summa doctrinæ hujus præfationis in oratione Domini.

Summa sit, sub Patris nomine nobis in medio
statui Deum illum qui in imagine sua nobis apparuit, ut certa fide invocetur: nec modo fiduciæ aptari familiare Patris nomen, verum etiam ad retinendas mentes valere ne ad dubios vel fictitios deos 1.
trahantur: sed ab unigenito Filio ad unicum Ange- 2.
lorum & Ecclesiæ Patrem conscendant: deinde 3.
quod solium ejus locatur in cælis, ex mundi gubernatione nos commonefieri non frustra ad eum nos
venire qui præsenti cura sponte occurrit. *Qui ad* Heb. 11.
Deum accedunt, inquit Apostolus, *eos primo credere* vers. 6.
oportet Deum esse: deinde remuneratorem omnibus qui
ipsum quærunt. Utrumque hic Christus Patri suo 4.
asserit, ut in ipso sistatur fides nostra: deinde ut cer- 5.
to persuasi simus salutem nostram ab eo non negligi: quia suam ad nos usque providentiam extendere dignatur.

Confirmatio, ex Paulo & Davide.

Quibus rudimentis Paulus nos ad rite orandum comparat: nam antequam jubeat petitiones nostras coram Deo innotescere, præfatur hoc
modo, *De nulla re sitis solliciti: Dominus prope est.* Phil. 4: 6.
Unde apparet, dubitanter & perplexe vota sua in
animo volvere qui hoc probe infixum non habent, Ps. 33: 18.
Oculum Dei esse super justos.

Prima petitionis necessitas nostram injustitiam arguit.

41. Prima petitio est, *Ut sanctificetur Dei nomen*, cujus necessitas magno cum nostro dedecore conjuncta est. Quid enim magis indignum quam ut Dei gloriam obscuret partim nostra ingratitudo, partim malignitas: audacia vero & furiosa protervia, quantum in se est, deleat? Crepent, licet, omnes impii cum sacrilega sua libidine, refulget tamen
nominis Dei sanctitas. Nec abs re exclamat Pro- Ps. 48: 11.
pheta, *Sicut nomen tuum Deus, ita laus tua in omnes fines terræ.*

Nomen Dei, quid.

Nam ubicunque innotuerit Deus, fieri non potest quin se pr[illegible]ant ejus virtutes, potentia, bonitas, sapientia, justitia, misericordia, veritas, quæ in ejus admirationem nos rapiant, & incitent ad celebrandam ejus laudem. Quia ergo tam indigne sua Deo sanctitas eripitur in terris, si eam asserere nobis non datur, saltem jubemur ejus curam votis suscipere.

Quomodo sanctificetur.

Summa est, ut optemus suum haberi Deo honorem quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione: cui opponitur profanatio, quæ semper nimium in mundo vulgaris fuit,

ut

ut hodie adhuc grassatur. Atque hinc petitionis necessitas, quam, si mediocris inter nos pietas vigeret, supervacuam esse decebat. Quod si Dei nomini sua constat sanctitas, ubi ab aliis omnibus segregatum meram gloriam spirat, hic non tantum petere jubemur, ut Deus sacrum illud nomen ab omni contemptu & ignominia vindicet, sed etiam ut ad ejus reverentiam subigat totum humanum genus.

Partes hujus sanctificationis.

Jam quum Deus partim doctrina, partim operibus se nobis manifestet, non aliter à nobis sanctificatur quam si utraque in parte tribuamus ei quod suum est, atque ita quicquid ab ipso profectum erit, amplexemur: nec laudem suam apud nos minus obtineat ejus severitas quam clementia; quando in multiplici operum diversitate gloriæ suæ notas insculpsit, quæ confessionem laudis merito ex omnibus linguis eliciant. Ita fiet ut Scriptura justam apud nos auctoritatem obtineat, nec ullus eventus impediat benedictionem, quam Deus in toto gubernationis mundi cursu meretur.

Deprecatio malorum quibus nomen Dei profanatur.

Huc etiam rursum tendit petitio, ut omnis impietas quæ sanctum hoc nomen polluit, pereat atque aboleatur: quæcunque hanc sanctificationem obscurant, aut diminuunt, tam obtrectationes quam ludibria, facessant: ac dum sacrilegia omnia compescit Deus, magis ac magis hinc clarescat ejus majestas.

Secunda petitionis à prima distinctio.

42. Secunda petitio, Ut *adveniat regnum* Dei: quæ etsi nihil continet novum, à prima tamen non sine ratione distinguitur: quia si nostram in re omnium maxima somnolentiam expendimus, quod per se notissimum esse debuerat, pluribus verbis inculcari operæpretium est. Postquam ergo Deum rogare jussi sumus ut agat in ordinem, ac tandem prorsus deleat quicquid maculam aspergit sacro ejus nomini: jam additur alterum simile & fere idem votum, ut regnum ejus adveniat.

Regnum Dei, quid.

Etsi autem regni hujus definitio ante à nobis posita est, breviter nunc repeto, Deum regnare ubi homines tam sui abnegatione quam mundi terrenæque vitæ contemptu illius justitiæ se addicunt, ut ad cælestem vitam aspirent.

Hujus partes.

Ita duæ sunt hujus regni partes: altera, ut Deus pravas omnes carnis cupiditates, quæ turmatim contra eum belligerantur, Spiritus sui virtute corrigat: deinde ut sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium. Itaque non alii legitimum ordinem tenent in hac prece, nisi qui à seipsis incipiunt, nempe ut purgentur corruptelis omnibus, quæ tranquillum regni Dei statum perturbant, & puritatem inficiunt.

Quomodo adveniat.

Jam quia verbum Dei instar sceptri regii est, precari hic jubemur, ut omnium mentes & corda voluntariæ ejus obedientiæ subjiciat. Quod fit ubi arcano Spiritus sui instinctu efficaciam verbi sui exerit: ut emineat in quo meretur gradu honoris. Postea ad impios descendere convenit, qui pervicaciter & desperato furore, ejus imperio resistunt. Regnum ergo suum erigit Deus totum mundum humiliando, sed diversis modis: quia aliorum lascivias domat, aliorum indomitam superbiam frangit.

Peculiaris expositio hujus petitionis.

Id quotidie fieri optandum est, ut sibi Deus Ecclesias colligat ex omnibus mundi plagis; eas numero propaget atque augeat, donis suis locupletet, legitimum in illis ordinem stabiliat, ex opposito prosternat omnes puræ doctrinæ & religionis hostes, dissipet eorum consilia, conatus dejiciat. Unde apparet non [illegible]stra nobis præcipi studium quotidiani progressus: quia nunquam tam bene agitur cum rebus humanis, ut discussis purgatisque vitiorum sordibus plena floreat ac vigeat integritas. Plenitudo autem ejus ad ultimum Christi adventum protenditur: quo Paulus *Deum omnia in omnibus fore* docet.

1 Cor. 15. vers. 28.

Tria nos monet hæc petitio.

Atque ita hæc precatio retrahere nos debet à mundi corruptelis, quæ nos à Deo separant, quominus regnum ejus intra nos vigeat: simul accendere studium mortificandæ carnis: postremo ad crucis tolerantiam nos instituere: quando hoc modo vult Deus regnum suum propagari. Nec vero inique ferendum est exteriorem hominem corrumpi, modo interior renovetur. Hæc enim regni Dei conditio est, ut dum nos subjicimus ejus justitiæ, gloriæ suæ consortes reddat.

Regni Dei in mundo adventus.

Hoc fit dum lucem ac veritatem suam novis semper incrementis illustrans, quibus Satanæ regnique ejus tenebræ ac mendacia evanescant, extinguantur, pereant, suos protegit, Spiritus sui auxilio in rectitudinem dirigit, & ad perseverantiam confirmat: impias vero hostium conspirationes dejicit, insidias & fraudes discutit, occurrit malitiæ, pervicaciam retundit, donec tandem Antichristum Spiritu oris sui conficiat, omnemque impietatem illustratione adventus sui deleat.

Tertia petitionis à secunda distinctio.

43. Tertia petitio est, Ut *fiat voluntas Dei in terra sicut in cælo.* Quod tametsi à regno ejus dependet, neque ab eo potest disjungi, non frustra tamen seorsum additur propter nostram ruditatem, quæ non facile vel statim apprehendit quid sit Deum in mundo regnare. Hoc ergo exegetice sumere absurdum non erit: tunc Deum fore regem in mundo, ubi se omnes ejus voluntati subjicient.

Voluntas de qua hic agitur, non arcana seu beneplaciti.

vide infra, cap. 24. sect. 17.

Sed patefacta in verbo, sive signi, ut vocant.

Porro non agitur hic de arcana ejus voluntate qua omnia moderatur & in suum finem destinat. Quamvis enim tumultuose Satan & homines contra ipsum ferantur, novit tamen incomprehensibili suo consilio non solum flectere eorum impetus, sed in ordinem agere, ut per eos faciat quod decrevit. Sed hic notatur alia Dei voluntas, nempe cui respondet voluntarium obsequium, ideoque nominatim confertur cælum terræ: quia Angeli, ut in Psalmo dicitur, sponte obediunt, & intenti sunt ad exequenda ejus jussa.

Ps. 103. 20.

Quomodo fiat in terra, sicut in cælo.

Jubemur ergo optare, sicut in cælo nihil geritur nisi ex Dei nutu, placideque Angeli ad omnem rectitudinem compositi sunt, sic terram omni contumacia & pravitate extincta, ejusmodi imperio subigi. Atque id quidem postulantes, carnis nostræ desideriis renunciamus: quia nisi quis affectus suos Deo resignet ac permittat, ejus voluntati, quantum in se est, se opponit, quando nihil ex nobis prodit nisi vitiosum. Atque iterum hac precatione ad nostri abnegationem formamur, ut Deus pro suo arbitrio nos regat: neque id solum, sed etiam ut novas mentes novosque animos, nostris in nihilum redactis, creet, ne quem sentiamus in nobis cupiditatis motum quam merum consensum cum ejus voluntate. In summa, nequid ex nobis velimus ipsi, sed ut Spiritus ejus corda nostra gubernet, quo intus docente discamus amare quæ ei placent, odisse vero quæ displicent. Unde hoc quoque sequitur, ut quicunque ejus voluntati repugnant affectus, eos vanos & irritos reddat.

Conclusio trium priorum petitionum.

vide supra sect. 35.

En prima tria capita precationis, in quibus poscendis solam Dei gloriam præ oculis habere convenit, omissa nostri ratione, nec spectata ulla nostra utilitate, quæ tametsi larga inde nobis provenit, hic tamen à nobis quærenda non est. Hæc autem omnia quamvis nec cogitantibus, nec optantibus, nec petentibus nobis, suo nihilominus tempore evenire oporteat, optanda tamen & poscenda nobis sunt. Idque facere non leve operæpretium est, ut sic nos servos esse ac filios Dei testemur & profiteamur, ejus honori (quod domino patrique debetur) quantum in nobis est studentes, vereque & penitus addicti. Itaque qui hoc affectu ac studio promovendæ Dei gloriæ non petunt, ut nomen Dei sanctificetur, ut ejus regnum adveniat, ut fiat voluntas ejus: ii neque inter filios & servos Dei habendi sunt: ac quemadmodum hæc omnia illis invitis fient, ita in confusionem illis cedent ac interitum.

Secunda partis Dominica orationis summa.

1 Cor. 10. vers. 31.

44. Sequitur pars orationis secunda, in qua ad nostras utilitates descendimus: non quidem ut gloria Dei valere jussa (quæ teste Paulo etiam in cibo & potu spectanda est) tantum quæramus quod nobis expe-

expedit: sed hoc discrimen esse admonuimus, quod Deus peculiariter tria vota sibi vendicans, nos ad se totos rapit, ut pietatem nostram hoc modo probet. Deinde concedit etiam commodis nostris prospicere: hac tamen lege, nequid nobis expetamus nisi in illum finem ut quæcunque nobis confert beneficia gloriam ejus illustrent, quia nihil æquius est quam nos ei vivere & mori.

Tres petitiones. Prima, quid contineat.

Cæterum hic, per primam secundæ hujus partis petitionem, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, in genere omnia, quibus corporis usus sub elementis hujus mundi indiget, à Deo petimus: non modo quo alamur ac vestiamur, verum etiam quicquid omnino nobis conducere ipse prospicit, ut panem nostrum in pace comedamus. Qua breviter nos in ejus curam tradimus, ac providentiæ committimus, ut nos pascat, foveat, servet.

Nobis testatur Dei summam benignitatem.

Non enim dedignatur optimus Pater, corpus etiam nostrum in fidem ac custodiam suam suscipere, ut fidem nostram minutis istis in rebus exerceat: dum ab eo omnia, usque ad micam panis, & guttam aquæ, expectamus. Nam quum sit nescio qua nostra iniquitate comparatum, ut majori carnis quam animæ sollicitudine afficiamur ac torqueamur; multi qui audent Deo de anima fidere, sunt tamen adhuc de carne solliciti, adhuc hæsitant quid edant, quid vestiantur: & nisi præ manibus habeant vini, frumenti & olei copiam, trepidant.

Diffidentiam nostram.

Tanto pluris nobis est hujus momentaneæ vitæ umbra, quam æterna illa immortalitas. Qui vero Deo confisi, illam de carnis cura anxietatem semel abjecerunt, simul statim quæ majora sunt, etiam salutem & vitam æternam, ab eo expectant. Non ergo leve est fidei exercitium, ea de Deo sperare quæ alioqui nos tantopere anxios habent: neque parum profectum est, ubi hanc, quæ in omnium pene hominum ossibus mordicus hæret, infidelitatem exuimus.

Panis, quid.

Quod porro de pane supersubstantiali quidam philosophantur, mihi videtur Christi sententiæ perparum convenire: imo nisi in hac etiam caduca vita tribueremus Deo nutricii partes, mutila esset precatio. Ratio quam afferunt nimis est profana: non esse consentaneum ut filii Dei, qui spirituales esse debent, non modo adjiciant animum ad terrenas curas, sed Deum quoque illis secum implicent. Quasi vero non refulgeat etiam in victu benedictio ejus & paternus favor, aut de nihilo scriptum sit *pietatem habere promissiones non tantum futuræ vitæ sed etiam præsentis*.

1 Tim. 4. vers. 8.

Cur panis petitio remissionem peccatorum præcedat.

Etsi autem peccatorum remissio longe pluris est quam alimenta corporis, quod tamen inferius erat priore loco posuit Christus, ut nos ad reliquas duas petitiones gradatim eveheret, quæ propriæ sunt cælestis vitæ: in quo tarditati nostræ consuluit.

Noster, *quare dicitur.*

Jubemur autem petere *panem nostrum*, ut contenti simus demenso quod nobis erogare dignatur cælestis Pater; neque artibus illicitis lucrum captemus. Interea tenendum est nostrum fieri donationis titulo, quia nec industria nec labor nec manus nostræ (ut dicitur apud Mosem) nobis per se quicquam acquirunt, nisi adsit Dei benedictio: imo ne panis quidem copia nobis tantillum proficeret, nisi divinitus in alimentum verteretur.

Levit. 26. vers. 20.

Ac proinde non minus divitibus quam egenis necessaria est hæc Dei liberalitas: quia plenis cellis & horreis aridi & vacui deficerent, nisi per ejus gratiam pane suo fruerentur.

Hodie, *vel* quotidie, *cur ponendus.*

Particula *hodie*, vel *quotidie*, ut est apud alterum Evangelistam: item epitheton *quotidiani*, frenum injiciunt immodicæ rerum fluxarum cupiditati, qua solemus præter modum ardere, & cui accedunt alia mala: quia si largior suppetit abundantia, ambitiose in voluptatem, delicias, ostentationem, aliasque luxus species profundimus. Itaque petere jubemur duntaxat quantum necessitati nostræ satis est, & velut in diem, hac fiducia, ubi nos hodie nutrierit cælestis Pater, neque crastino defuturum. Quantacunque igitur rerum copia nobis affluat, etiam ubi expleta fuerint horrea & plena cellaria, semper tamen panem quotidianum nos petere convenit; quia certo tenendum est omnem substantiam nihil esse, nisi quatenus effusa sua benedictione Dominus eam continuo progressu fœcundat: quæ etiam in manu nostra est, ne eam quidem nostram esse, nisi quatenus in singulas horas portiunculam nobis largitur usumque permittit.

Doctrina quæ ex hac petitione fluit.

Exemplo illustrata.

Id quia ægerrime sibi persuaderi patitur hominum superbia, singulare in omnia secula documentum se præbuisse testatur Dominus, quum manna in deserto populum suum educavit, ut nos commonefaceret, *non in solo pane vivere hominem, sed in verbo potius quod ex ore suo egreditur*.

Deut. 8: 3. Mat. 4: 4.

Quo indicatur, solam ejus virtutem esse qua sustentantur vita & vires: tametsi eam sub corporeis instrumentis nobis administrat.

Et documento opposito. Levit. 26. vers. 26.

Quemadmodum & contrario documento nos erudire solet, quum robur panis (& ut ipse vocat, *baculum*) quoties libet confringit, quo scilicet edentes tabescant fame, & bibentes sitiarescant.

Duo hominum genera in hanc precationem peccant.

Qui vero pane quotidiano non contenti, sed effreni cupiditate infinitis inhiantes: aut qui abundantia sua saturi, & divitiarum suarum cumulo securi, hac nihilominus precatione Deo supplicant, nihil quam ipsum irrident. Priores enim petunt quod impetratum nollent, imo quod maxime abominantur, nempe panem quotidianum duntaxat: quantumque possunt avaritiæ suæ affectum Deo dissimulant: quum vera oratio totam ipsam mentem & quicquid intus latet, apud ipsum effundere debeat. Alteri vero postulant quod minime ab eo expectant, nempe quod sibi apud se esse arbitrantur.

Noster, *quo sensu panis dicatur.*

In eo quod *noster* dicitur, magis quidem, ut diximus, eminet Dei benignitas, quæ nostrum facit quod nullo jure nobis debetur. Neque tamen repudiandum est quod etiam attigi, ita designari justo labore & innoxio partum, non autem imposturis quæsitum aut rapinis: quia alienum semper est quicquid cum aliqua noxa nobis acquirimus.

Cur eum nobis dari petimus.

Quod *dari* nobis petimus, significatur esse simplex ac gratuitum Dei donum, undecunque nobis adveniat: etiam ubi maxime visus fuerit arte atque industria nostra quæsitus, ac manibus nostris comparatus. quando sola ejus benedictione efficitur, ut laboribus nostris recte succedat.

Affinitas & conjunctio hujus quintæ petitionis cum sequente.

45. Sequitur, *Remitte nobis debita nostra*: qua petitione & proxima breviter amplexus est Christus quicquid ad cælestem vitam facit: quemadmodum his tantum duobus membris constat spirituale fœdus quod Deus in salutem Ecclesiæ suæ pepigit, *Leges meas inscribam cordibus ipsorum, & propitius ero eorum iniquitati*.

Jer. 31: 33. & 33: 8.

Hic à remissione peccatorum Christus incipit, deinde mox adjunget secundam gratiam, ut nos Spiritus sui virtute tueatur Deus & auxilio sustineat, ut invicti stemus contra omnes tentationes.

Peccata cur debita dicuntur.

Peccata vero *debita* nuncupat quod eorum pœnam debemus, nec satisfacere ullo modo possemus, nisi hac remissione solveremur: quæ venia est gratuitæ misericordiæ ejus, quum ipse liberaliter hæc debita expungit, nullum à nobis pretium accipiens: sed sua ipsius misericordia sibi satisfaciens in Christo, qui semel in compensationem seipsum tradidit.

Rom. 3. vers. 24.

In hanc petitionem peccant, 1. Qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri credunt.

Itaque qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri confidunt, hisque satisfactionibus peccatorum remissionem pensari ac redimi, huic gratuitæ condonationi minime communicant: ac dum in hanc formam Deum invocant, nihil aliud quam in suam accusationem subscribunt, adeoque damnationem obsignant suo ipsorum testimonio. fatentur enim se debitores, nisi remissionis beneficio solvantur, quam tamen non accipiunt, sed magis respuunt, dum sua merita ac satisfactiones Deo obtrudunt: sic enim non ejus misericordiam implorant, sed judicium appellant. Qui

2. Qui sibi perfectionem somniant quo venia petenda necessitatem tollat.
vid. Calvin. in Daniel. cap. 9. vers. 20.

vero sibi perfectionem somniant, quæ veniæ petendæ necessitatem tollat, discipulos habeant quos aurium pruritus ad fallacias impellit: modo ereptos esse Christo constet quoscunque sibi acquirunt: quando omnes ille ad fatendum reatum instituens, nullos admittit nisi peccatores: non quod blanditiis foveat peccata, sed quia fideles nunquam plane exui carnis suæ vitiis sciebat, quin semper maneant Dei judicio obnoxii. Optandum quidem est, atque etiam enixe laborandum, ut omnibus

Cur electi in hac vita perfectionis metam non attingant.

officii nostri numeris defuncti, vere apud Deum nobis gratulemur nos esse puros ab omni macula: sed quia Deo placet paulatim suam in nobis imaginem refingere, ut semper aliquid contagionis in carne nostra resideat, remedium minime negligendum fuit. Quod si Christus, pro auctoritate sibi

Libertini isti, perfectionis somniatores, refelluntur.

à Patre data, jubet nos toto vitæ cursu ad reatus deprecationem confugere: quibus tolerabiles erunt novi magistri, qui perfectæ innocentiæ spectro, simplicium oculos perstringere conantur, ut se ab omni culpa reddi posse immunes confidant?

1 Joan. 1. vers. 10.

Quod, teste Joanne, nihil aliud est quam mendacem facere Deum. Eadem etiam opera nebulones isti fœdus Dei, quo vidimus salutem nostram contineri, capite uno inducto lacerant, atque ita funditus labefaciunt: non tantum in eo sacrilegi quod separant res adeo conjunctas; sed etiam impii & crudeles quod miseras animas obruunt desperatione: in seipsos quidem & sibi similes perfidi, quod socordiam sibi accersunt Dei misericordiæ ex diametro adversam.

Eorundem objectio diluitur.

Quod autem objiciunt, regni Dei adventum optando simul nos peccati abolitionem petere, nimis puerile est: quia in priore orationis tabula summa nobis perfectio, hic autem infirmitas proponitur. Ita duo hæc apte inter se conveniunt, ut aspirando ad metam, quæ necessitas nostra remedia exigit non negligamus.

Quo sensu dicamur nos aliis remittere quo in nos peccarunt.

Petimus demum remissionem nobis fieri, *ut ipsi debitoribus nostris remittimus*: hoc est, ut omnibus parcimus ac veniam damus à quocunque ulla in re læsi sumus, aut facto inique tractati, aut dicto contumeliose accepti. Non quod delicti atque offensæ culpam remittere nostrum sit, quod solius Dei est: verum

Jesa. 43. vers. 25.

hæc nostra est remissio, iram, odium, vindictæ appetentiam ex animo ultro deponere, & injuriarum memoriam voluntaria oblivione conterere. Quamobrem peccatorum remissio à Deo petenda non est, nisi offensas etiam ipsi nostras omnibus remittamus, qui nobis injurii vel sunt vel fuerunt. Si qua vero odia animis retinemus, ultiones meditamur, & qua noceamus occasione cogitamus: imo vero nisi cum inimicis redire in gratiam, ipsosque omni officiorum genere demereri, nobisque conciliare nitimur: hac precatione Deum obtestamur, ne peccatorum remissionem nobis faciat. Poscimus enim ut nobis faciat, quam aliis facimus. Hoc vero est petere ne nobis faciat nisi ipsi facimus. Qui ergo hujusmodi sunt, quid consequuntur sua petitione nisi gravius judicium?

Hæc conditio quo sensu accipienda.

Postremo observandum est, non hanc conditionem ideo adjici, ut remittat nobis sicut debitoribus nostris remittimus, propterea quod nostra, quam aliis facimus, remissione, ejus remissionem mercamur, acsi notata esset causa: verum hoc verbo solari partim voluit Dominus fidei nostræ imbecillitatem. addidit enim hoc tanquam signum quo confirmemur tam certo nobis factam à se remissionem peccatorum, quam certo conscii sumus aliis eam à nobis fieri; si tamen animus nobis omni odio, livore, vindicta, vacuus purgatusque est: partim hac veluti nota, è filiorum numero expungit qui ad ulciscendum præcipites, ad remittendum difficiles, pertinaces inimicitias exercent, & indignationem quam à se deprecantur, ipsi adversus alios fovent, ne se pro Patre invocare ausint. quod etiam diserte in Christi verbis exprimitur apud Lucam.

Sexta petitionis sensus, ad tres articulos revocatus.

46. Sexta petitio, ut diximus, promissioni respondet de Lege Dei cordibus nostris insculpenda: sed quia non sine continua militia durisque & arduis certaminibus Deo paremus, hic petimus nos armis instrui & præsidio defendi, ut pares simus ad victoriam: quo monemur non tantum nobis opus esse Spiritus gratia, quæ corda nostra intus emolliat, flectat & dirigat in Dei obsequium, sed etiam auxilio, quo nos insuperabiles reddat contra omnes Satanæ tam insidias quam violentos conflictus.

1. Varia tentationum forma.
A pravis animi conceptionibus.
Jacob. 1. 2, & 14.
Matth. 4. vers. 1, 3.
1 Thess. 3. vers. 5.
A Satana, vel à dextris, vel à sinistris.

Jam vero multæ sunt ac variæ tentationum formæ. Nam & pravæ animi conceptiones, in Legis transgressionem nos provocantes, quas vel concupiscentia nostra nobis suggerit, vel diabolus excitat, tentationes sunt: & quæ suapte natura mala non sunt, diaboli tamen arte tentationes fiunt, quum sic oculis nostris ingeruntur, ut eorum objectu à Deo abstrahamur, aut declinemus. Et hæ quidem tentationes sunt vel à dextris vel à sinistris. A dextris, ut divitiæ, potentia, honores, quæ plerumque suo fulgore & boni specie quam præ se ferunt, hominum aciem perstringunt, & blanditiis suis inescant, ut talibus præstigiis capti, ut tali dulcedine ebrii, Deum suum obliviscantur. A sinistris, ut paupertas, probra, contemptus, afflictiones, & cætera id genus: quorum acerbitate difficultateque offensi animos despondeant, fiduciam ac spem abjiciant, demum à Deo prorsus alienentur.

2. Quid sit induci in tentationem.

His tentationibus utrisque, quæ vel concupiscentia nostra in nobis accensæ, vel Satanæ vafritia nobis propositæ nobiscum pugnant, ne cedere nos permittat, à Deo patre nostro precamur: verum ut potius manu sua nos sustentet ac erigat: quo ejus virtute robusti, contra omnes maligni hostis insultus firmi stare possimus, quascunque cogitationes animis nostris immittat: deinde quicquid nobis in utramque partem proponitur, in bonum vertamus: hoc est, ne inflemur prosperis, nec adversis dejiciamur.

Non postulamus non tentari à Deo.

Neque tamen hic postulamus ne ullas omnino tentationes sentiamus, quibus magis excitari, pungi, vellicari, magnopere nobis opus est, ne nimium resides torpeamus.

Psal. 26:2.
Gen. 22:1.
Deut. 8:2. & 13:3.
Sed petimus ne nos inducat in Satanæ tentationem.

Neque enim abs re David tentari optabat: nec citra causam electos suos quotidie tentat Dominus, eos per ignominiam, paupertatem, tribulationem, & alias crucis species castigans. Sed aliter Deus tentat, aliter Satan: hic ut perdat, damnet, confundat, præcipitet: Deus vero, ut suos probando, experimentum de eorum sinceritate sumat, & exercendo robur confirmet: eorum carnem mortificet, excoquat, adurat, quæ nisi in hunc modum coerceretur, lasciviret, & supra modum exultaret. Præterea Satan inermes & imparatos adoritur, ut

1 Cor. 10. vers. 13.
2 Pet. 2. 9.
3. Malignus quis
1 Pet. 5:8.
Summa hujus petitionis.

incautos opprimat: *Deus una cum tentatione facit eventum, ut sufferre sui patienter possint* quicquid illis immittit. *Maligni* nomine diabolum an peccatum intelligamus, quam minimum refert. Satan quidem ipse hostis est qui vitæ nostræ insidiatur: peccato autem armatus est in nostrum exitium. Hæc igitur nostra est postulatio, ne ullis tentationibus vincamur ac obruamur, sed Domini virtute contra omnes adversas virtutes, quibus oppugnamur, fortes stemus; quod est non succumbere tentationibus: ut in ejus custodiam ac fidem suscepti, ac protectione ejus securi, supra peccatum, mortem, inferorum portas, & totum diaboli regnum invicti duremus; quod est à maligno liberari.

Quam necessaria sit.

Ubi etiam diligenter animadvertendum est, non nostrarum esse virium cum diabolo tanto bellatore congredi, nec vim ejus atque impetum ferre. Alioqui frustra aut per ludibrium à Deo posceretur quod domi apud nos esset. Sane qui sui fiducia ad talem se pugnam comparant, non satis intelligunt cum quam pugnaci atque instructo hoste sibi res sit. Nunc petimus ab ejus

pote-

potestate liberari, tanquam ab ore insani ac rabidi alicujus leonis, statim ejus dentibus ac onguibus discerpendi, ejus faucibus deglutiendi, nisi nos Dominus è media morte eripiat: hoc tamen simul scientes, quod si Dominus aderit, ac pro nobis tacentibus pugnabit, in ejus virtute faciemus virtutem. Confidant alii ut volent propriis liberi arbitrii (quas à se habere sibi videntur) facultatibus ac viribus: nobis satis sit, quod una Dei virtute stamus ac valemus. Plus autem ista precatio complectitur quam prima specie præ se ferat: nam si Dei Spiritus virtus nostra est ad certamen cum Satana depugnandum, victoriam referre ante non poterimus, quam illo pleni omnem carnis nostræ infirmitatem exuerimus. A Satana igitur & peccato dom petimus liberari, novis gratiæ Dei incrementis locupletari subinde expetimus: donec ad plenum iis referti, de omni malo triumphemus. Durum & asperum videtur quibusdam, peti à Deo ne in tentationem nos inducat, quando ejus naturæ contrarium est nos tentare, teste Jacobo. Sed jam ex parte soluta quæstio est, quod omnium tentationum quibus vincimur, concupiscentia nostra proprie causa est, ideoque culpam sustinet. Neque aliud vult Jacobus quam frustra & injuste in Deum vitia transcribi quæ nobis imputare cogimur: quia sumus eorum nobis conscii. Cæterum hoc non obstat quominus nos Deus, ubi ita visum est, Satanæ mancipet, projiciat in sensum reprobum fœdasque cupiditates, atque ita in tentationes inducat, justo quidem judicio, sæpe tamen occulto: quia sæpe hominibus abscondita est causa, quæ tamen apud eum certa est. Unde colligitur non esse impropriam loquutionem, si persuasi sumus non absque ratione ipsum toties minari, quum percutientur cæcitate & obduratione cordis reprobi, hæc certa fore vindictæ suæ documenta.

Psal. 60: 14.

Superbiam superstitiosorum domat.

Multa egregia complectitur.

Quo sensu Deus in tentationem inducere dicatur.

Jacob. 1. v. 13, 14.

47. Tres istæ precationes, quibus peculiariter nos ac nostra omnia Deo commendamus, evidenter ostendunt quod antea diximus, Christianorum orationes publicas esse debere, ac in publicam Ecclesiæ ædificationem communionisque fidelium profectum spectare. Non enim sibi quisque privatim dari quicquam postulat: verum omnes in commune panem nostrum, remissionem peccatorum, ne inducamur in tentationem, ut à maligno liberemur, poscimus. Causa præterea subjicitur cur tanta sit nobis & petendi audacia, & fiducia obtinendi: quæ tametsi in Latinis exemplaribus non extat, magis tamen apposite hic quadrat quam ut omittenda videatur: nempe quod *ejus est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum.* Hæc solida tranquillaque est fidei nostræ requies: nam si nostra dignitate nostræ Deo orationes commendandæ essent, quis vel mutire coram eo auderet? Nunc, ut miserrimi simus, ut omnium indignissimi, ut omni commendatione vacui, nunquam tamen orandi nos causa deficiet, nunquam fiducia destituet: quando nec Patri nostro regnum suum, potentia, gloria eripi potest. Ad finem additur, *Amen*: quo ardor desiderii exprimitur obtinendi quæ à Deo petita sunt: & spes nostra confirmatur, hujusmodi omnia jam impetrata esse, & certo nobis concessum iri: quando à Deo promissa sunt, qui fallere non potest. Atque hoc convenit cum illa quam prius retulimus formula, *Fac Domine propter nomen tuum, non propter nos, aut justitiam nostram*: qua non tantum finem votorum suorum exprimunt sancti, sed fatentur indignos se esse qui impetrent, nisi Deus causam à seipso petat: ac sibi exorandi esse fiduciam ex sola Dei natura.

Porro tres istæ postremæ petitiones ostendunt Christianorum preces publicas esse debere.

sect. 38. & 39.

Appendix orationis Dominicæ petendi audaciam & obtinendi fiduciam parit.

vide supra sect. 11, 12. 13, 14, 36, & 37.

Quo sensu addatur, Amen.

48. Habemus quicquid à Deo petere debemus, ac omnino etiam possumus, descriptum hac formula, & velut orandi regula ab optimo magistro Christo tradita: quem nobis doctorem Pater præfecit, & quem unum auscultari voluit. Nam & æterna ejus sapientia semper fuit: & homo factus, Angelus magni consilii hominibus datus est. Atque adeo numeris omnibus absoluta est hæc oratio, ut quicquid illi extraneum alienumque additur, quod ad eam referri non possit, impium sit & indignum quod à Deo probetur. Hac enim summa præscripsit quid se dignum, quid sibi acceptum, quid necessarium nobis sit, quid denique concedere ipse velit. Quamobrem qui ultra progredi audent, & præter hæc aliquid à Deo postulare, primùm quidem sapientiæ Dei ex suo addere volunt (quod sine insana blasphemia esse non potest) deinde sub voluntate Dei non se continent: sed ea contempta, longius cupiditate evagantur. Postremo nihil unquam assequentur, quum sine fide orent. Quin vero omnes ejusmodi orationes citra fidem fiant nihil est dubium: quia hic abest verbum Dei, quo nisi fides semper nititur, stare nullo modo potest. Qui vero posthabita magistri regula suis votis indulgent, non modo verbo Dei carent, sed quantum omni conatu valent adversantur. Eleganter ergo non minus quam vere Tertullianus *legitimam orationem* nuncupavit: alias omnes exleges & illicitas esse tacite indicans.

Quicquid à Deo petere debemus ac possumus, hac formula descriptum est.

Mat. 17: 5. Jesa. 11: 2.

Qui ultra progrediuntur tripliciter, peccant.

vid. Augustin. de orat. ad Probam.

De fuga in persequutione.

49. Hæc ita nolumus accipi, quasi hac precandi formula adstringamur, ut nec verbum aut syllabam mutare liceat. Multæ enim passim in Scripturis leguntur orationes, verbis ab ista longe diversæ, eodem tamen Spiritu conscriptæ, & quarum usus valde utilis nobis est. Multæ ab eodem Spiritu fidelibus assidue suggeruntur, quæ verborum similitudine non ita multum conveniunt. Id duntaxat sic docendo agimus, ne quis omnino aliud quærat, exspectet aut postulet, quam quod hac oratione summatim comprehensum est: & verbis licet diversissimis, sensu tamen non variet. Quo modo omnes & quæ in Scripturis habentur, & quæ ex piis pectoribus prodeunt orationes, in hanc conferri certum est: nullam sane reperire usquam liceat, quæ hujus perfectionem æquare, nedum superare possit. Nihil hic omissum est quod in Dei laudes cogitari, nihil quod homini pro suis commodis in mentem venire debeat: & adeo quidem exacte, ut omnibus merito spes ablata sit melius aliquid tentandi. In summa, meminerimus hanc divinæ sapientiæ esse doctrinam: quæ quod voluit, docuit: voluit autem quod necesse fuit.

Possumus tamen aliis verbis preces concipere, aliorum sanctorum exemplo.

Modo quoad sensum nulla fuerit discrepantia.

VIII.

Circumstantia quadam observanda.

50. Quanquam autem supra jam dictum est, sublatis ad Deum animis semper suspirandum, & sine intermissione orandum: quando tamen ea nostra est imbecillitas quæ multis adminiculis sustentari, is noster torpor qui calcaribus excitari opus habeat: convenit ut sibi quisque nostrûm exercitationis causa peculiares horas constituat quæ non sine oratione effluant, & quæ totos animi affectus in hoc penitus occupatos habeant: nempe dum mane surgimus, antequam diurnam operam aggredimur, dum ad pastum discumbimus, dum Dei benedictione pasti sumus, dum ad quietem nos recipimus. Hæc modo sit non superstitiosa horarum observatio, quibus, ceu pensum Deo solventes, in cæteras horas defuncti nobis videamur: sed imbecillitatis nostræ pædagogia, qua sic exerceatur, &
subinde stimuletur. Præsertim sollicito curandum 1.
est, quoties aliqua rerum angustia aut ipsi premimur, aut premi alios videmus, ut ad eum statim
citatis non pedibus sed animis recurramus: deinde 2.
ne quam aut nostram aut aliorum prosperitatem præterire sinamus, quin laude ac gratiarum actione
manum ejus agnoscere nos testemur. Postremo, 3.
hoc in omni oratione diligenter observandum est, ne certis circumstantiis Deum alligare velimus, nec illi præscribere, quo quid tempore, quo loco, qua ratione facturus sit. Qualiter hac oratione docemur nul-

1. De peculiaribus horis ad precandum constituendis.

Quid tunc cavendum & curandum.

Voluntas Dei votorum nostrorum regula.

nullam illi legem figere, aut conditionem imponere, sed ejus arbitrio permittere, ut quæ facturus est, qua sibi ratione, quo tempore, quo loco visum fuerit, faciat. Propterea antequam ullam pro nobis precem concipimus, præfamur ut ejus voluntas fiat: ubi jam ejus voluntati nostram subjicimus, quo non secus ac injecto freno coercita, Deum in ordinem cogere ne præsumat, sed eum votorum omnium suorum arbitrum ac moderatorem statuat.

2. De perseverantia in precibus.

51. Si animis in hanc obedientiam compositis, providentiæ divinæ legibus nos regi patimur, facile discemus in oratione perseverare, ac suspensis desideriis patienter expectare Dominum: certi, etiamsi minime apparet, nobis tamen semper adesse, suoque tempore declaraturum quam non habuerit surdas aures precibus, quæ in hominum oculis neglectæ videbantur. Erit vero isthæc præsentissima consolatio, ne deficiamus, ac desperatione concidamus, siquando ad prima nostra vota Deus non respondeat. Quemadmodum solent qui dum suo tantum ardore feruntur, sic Deum invocant, ut nisi ad primos impetus adfuerit, ac præsentem opem attulerit, statim iratum sibi infensumque fingant, & omni spe exorandi abjecta, invocare desinant.

Nobis maximopere commendata, præceptis & exemplis Scriptura.

Quin potius spem nostram bene temperata animi æquitate differendo, in eam perseverantiam insistamus, quæ tantopere nobis commendatur in Scripturis. Nam in Psalmis frequenter vidêre licet, ut David & reliqui fideles, dum precando fere lassi videntur aerem verberasse, quia Deo surdo verba sparserint, non tamen à precando desistunt: quia sua verbo Dei auctoritas non asseritur, nisi locatur ejus fides supra omnes eventus.

Cui opponitur eorum fremitus qui Deo tempus & modum exaudiendi præscribunt.

Deinde etiam ne Deum tentemus, & nostra improbitate fatigatum, adversum nos provocemus: quod multis solenne est, qui nonnisi certa conditione cum Deo paciscuntur, & perinde acsi suarum cupiditatum servus esset, stipulationis suæ legibus adstringunt. quibus nisi extemplo pareat, indignantur, fremunt, obloquuntur, murmurant, tumultuantur. Talibus ergo sæpe in furore suo iratus concedit quod aliis in misericordia propitius denegat. Documento sunt filii Israël,

Num. 11. v. 18, 33.

quibus satius fuerat non exaudiri à Domino, quam cum carnibus ejus indignationem vorare.

3. De fidei dignitate, qua precibus nostris semper obtinemus quicquid maxime expedit.

52. Quod si demum nec post longam expectationem assequatur sensus noster quid orando profectum sit, nec fructum inde ullum sentiat, fides tamen nostra, quod sensu percipi non poterit, nobis certum faciet, nos obtinuisse quod expediebat: quando toties ac tam certo sibi curæ fore molestias nostras Dominus recipit, ex quo semel in suum sinum depositæ fuerint. Atque ita efficiet ut in paupertate abundantiam, in afflictione consolationem possideamus. Nam ut deficiant omnia, Deus tamen nunquam nos destituet, qui expectationem ac patientiam suorum frustrari non potest. Erit ipse unus nobis pro omnibus: quando bona omnia in se complectitur, quæ olim nobis revelabit in die judicii, quo regnum suum plane manifestabit. Adde, quod etiamsi nobis annuat Deus, non tamen semper ad disertam voti formulam respondet: sed in speciem nos suspendens, modo tamen incognito preces nostras non vanas fuisse ostendit. Hoc sibi volunt Joannis verba, *Si novimus quod audit nos quum quid petierimus ab eo, novimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.* 1 Joan. 5. vers. 15.

Quod quidem cognitu valde necessarium est, ut pii impatientia & desperatione obruantur.

Diluta videtur hæc verborum superfluitas: sed apprime utilis est declaratio, quod scilicet Deus, etiam ubi nobis morem non gerit, precibus tamen nostris facilis est ac propitius, ut spes verbo ejus innixa nunquam nos frustretur. Hac vero patientia sustentari eo usque opus habent fideles, ut non diu constaturi sint nisi in eam recumberent. Non enim levibus experimentis suos probat Dominus, nec molliter exercet: sed in extrema quæque sæpe adigit, & adactos diu in eo luto hærere sinit, antequam gustum suæ dulcedinis aliquem illis præbeat. Atque, ut ait Hanna, *Mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit.* 1 Sam. 2. vers. 6. Quid hic possent nisi linqui animis, & in desperationem ruere: nisi afflictos, desolatos, & jam semimortuos hæc cogitatio erigeret, se à Deo respici, & finem præsentibus malis affore? Utcunque tamen ejus spei securitate consistant, orare interea non desinunt: quandoquidem, nisi adsit in oratione perseverandi constantia, nihil orando agimus.

CAP. XXI.

De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinavit.

Partes hujus capitis.

1. *Necessitate & utilitate hujus de electione æterna doctrinæ aperta, curiosis frenum injicitur, sect. 1. & 2.*
2. *Deinde nonnullis perperam modestis, qui tractationem de prædestinatione fugiunt, satisfit, sect. 3. 4.*
3. *Postremo, orthodoxa doctrina traditur, sect. 5. 6. & 7.*

Doctrina de electione ac prædestinatione.

JAm vero quod non apud omnes peræque hominibus fœdus vitæ prædicatur, & apud eos quibus prædicatur, non eundem locum vel æqualiter vel perpetuo reperit: in ea diversitate mirabilis divini judicii altitudo se profert. Nec enim dubium quin æternæ Dei electionis arbitrio hæc quoque varietas serviat.

Est necessaria.

Quod si palam est Dei nutu fieri ut aliis ultro offeratur salus, alii ab ejus aditu arceantur: hic magnæ & arduæ protinus emergunt quæstiones, quæ aliter explicari nequeunt quam si de electione ac prædestinatione constitutum habeant piæ mentes quod tenere convenit. Perplexa (ut multis videtur) quæstio: quia nihil minus consentaneum putant, quam ex communi hominum turba alios ad salutem, alios ad interitum prædestinari. Ut autem perperam se ipsi impediant, ex contextu postea liquebit.

Utilis item & suavissima.

Adde, quod in ipsa quæ terret caligine, non modo utilitas hujus doctrinæ, sed suavissimus quoque fructus se profert. Nunquam liquido ut decet persuasi erimus salutem nostram ex fonte gratuitæ misericordiæ Dei fluere, donec innotuerit nobis æterna ejus electio: quæ hac comparatione gratiam Dei illustrat, quod non omnes promiscue adoptat in spem salutis, sed dat aliis quod aliis negat.

Hujus ignorantia gloriam Dei imminuit.

Hujus principii ignorantia quantum ex gloria Dei imminuat, quantum veræ humilitatis detrahat, palam est. Atqui quod ita cognitu necessarium est, cognosci posse negat Paulus, nisi Deus, omisso prorsus operum respectu, quos apud se decrevit, eligat. *In hoc*, inquit, *tempore reliquiæ secundum electionem gratuitam salvæ fuerunt. Quod si per gratiam, non jam ex operibus: quandoquidem gratia jam non esset gratia. Si ex operibus, non ex gratia: quandoquidem opus non esset opus.* Rom. 11. vers. 5. Si ad electionis originem revocandi sumus, ut constet non aliunde quam ex mera Dei liberalitate contingere nobis salutem, qui hoc extinctum volunt, maligne quantum in se est obscurant quod magnifice ac plenis buccis celebrandum erat, & ipsam humilitatis radicem evellunt.

Humilitatis radicem evellit.

Clare testatur Paulus, ubi residui po-

puli salus electioni gratuitæ adscribitur, tunc demum cognosci Deum mero beneplacito servare quos vult, non autem mercedem rependere, quæ nulla deberi potest. Qui fores occludunt, nequis ad gustum hujus doctrinæ accedere audeat, non minorem hominibus quam Deo faciunt injuriam: quia neque ad nos ut par est humiliandos quicquam aliud sufficiet, nec quam simus obstricti Deo, ex animo sentiemus. Nec vero alibi solidæ fiduciæ fultura, etiam Christo auctore: qui ut nos inter tot discrimina, insidias & lethales conflictus, omni metu liberet, invictosque reddat, salvum fore promittit quicquid à Patre accepit in custodiam. Ex quo elicimus, continua trepidatione miseros fore quicunque se peculium Dei esse ignorant: ac proinde eos pessime & sibi & cunctis fidelibus consulere, qui ad tres quas notavimus utilitates cæcutiendo, salutis nostræ fundamentum è medio sublatum cuperent. Quid quod nobis inde emergit Ecclesia, quæ alioqui, ut recte docet Bernardus, non posset inveniri, nec inter creaturas agnosci? quia miro utroque modo latet intra gremium beatæ prædestinationis, & intra massam miseræ damnationis. Sed antequam rem ipsam ingredior, cum duplici hominum genere mihi bifariam præfandum est. Disputationem de prædestinatione, quum per se sit aliquantum impedita, valde perplexam atque adeo periculosam reddit hominum curiositas: quæ nullis repagulis cohiberi potest, quin & in vetitas ambages evagetur, & in sublime se proripiat: nihil, si liceat, arcani, quod non scrutetur atque evolvat, Deo relictura. In hanc audaciam & improbitatem quum multos videamus passim ruere, & in iis quosdam alioqui non malos: opportune admonendi sunt quis sit in hac parte officii sui modus. Primum ergo meminerint, in prædestinationem dum inquirunt, se in divinæ sapientiæ adyta penetrare, quo siquis securè ac confidenter prorumpat, nec quo suam curiositatem satiet assequetur, & labyrinthum ingredietur cujus nullum reperiet exitum. Neque enim æquum est ut quæ in seipso abscondita esse voluit Dominus, impune homo excutiat: & sapientiæ sublimitatem (quam adorari & non apprehendi voluit, ut per ipsam quoque admirabilis nobis foret) ab ipsa æternitate evolvat. Quæ nobis patefacienda censuit voluntatis suæ arcana, ea verbo suo prodidit. Censuit autem, quatenus nostra interesse nobisque conducere providebat.

Et superbiam gignit ac fovet in mentibus hominum.

Contra, inde oritur certitudo salutis. Joan. 10. vers. 26, 27, &c.

Pax conscientiæ.

Ecclesiæ notitia. Serm. in Cant. 78.

Duplici autem hominum generi primum occurrit. 1. *Curiosis.*

Quorum hac in parte officium describitur.

2. *Pervenimus in viam fidei*, inquit Augustinus: *eam constanter teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum Regis, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ absconditi. Non enim ipse Dominus Christus suis magnis & selectissimis discipulis invidebat quum diceret, Multa habeo vobis dicenda: sed non potestis portare nunc. Ambulandum est, proficiendum est, crescendum est: ut sint corda nostra capacia earum rerum quas capere modo non possumus. Quod si nos ultimus dies proficientes invenerit, ibi discemus quod hic non potuimus.* Hæc cogitatio si apud nos valeat, verbum Domini unicam esse viam quæ ad investigandum quicquid de eo teneri fas est nos deducat, unicum esse lumen quod ad perspiciendum quicquid de ipso conspici oportet nobis præluceat: facile nos ab omni temeritate retinebit ac cohibebit. Sciemus enim, ubi primum verbi fines excesserimus, nobis extra viam & in tenebris esse cursum, in quo errare, labi, impingere identidem necesse sit. Sit igitur primum nobis hoc præ oculis, aliam prædestinationis notitiam appetere quam quæ verbo Dei explicatur, non minoris esse insaniæ, quam siquis vel per invium incedere, vel in tenebris cernere velit. Neque vero nos pudeat aliquid in ea te nescire ubi est aliqua docta ignorantia. Quin potius libenter ab ejus scientiæ inquisitione abstineamus, cujus est cum stulta tum periculosa, atque adeo exitialis affectatio. Quod si nos sollicitat ingenii lascivia, semper illud, quo retundatur, opponere expediet, *sicut nimium mellis non bonum est, ita investigationem gloriæ non cedere curiosis in gloriam.* Est enim, cur ab ea audacia absterreamur quæ nihil quam in ruinam præcipitare nos potest.

Confirmatur sententia Augustini. Homil. 35 in Joan.

Admonitio Christi. Joan. 16. vers. 12.

Dicto Salomonis. Prov. 25. vers. 27.

3. Sunt alii, qui dum huic malo mederi volunt, tantum non sepeliri jubent omnem prædestinationis mentionem: sane à qualibet ejus quæstione, non secus atque à scopulo, refugere docent. Quorum tametsi jure in eo laudanda est moderatio, quod tanta sobrietate delibanda censent mysteria: quia tamen nimis infra modum descendunt, parum proficiunt apud humanum ingenium, quod se coërceri non temere patitur. Ergo, ut hac quoque in parte legitimum finem teneamus, redeundum erit ad verbum Domini, in quo habemus certam intelligentiæ regulam. Est enim Scriptura, schola Spiritus sancti, in qua ut nihil prætermissum est scitu & necessarium & utile, sic nihil docetur nisi quod scire conducat. Quicquid igitur de prædestinatione in Scriptura proditur, cavendum est ne ab eo fideles arceamus: ne videamur aut illos maligne fraudare Dei sui beneficio, aut Spiritum arguere ac sugillare qui ea vulgarit quæ utile sit ullo modo supprimi. Permittamus, inquam, Christiano homini cunctis qui ad eum diriguntur, Dei sermonibus mentem auresque reserare, modo cum hac temperantia, ut quum primum Dominus sacrum os clauserit, ille quoque viam sibi ad inquirendum præcludat. Hic optimus sobrietatis terminus erit, si non modo in discendo præeuntem semper sequamur Deum, sed ipso finem docendi faciente, sapere velle desinamus. Neque tanti est quod timent periculum, ut à Dei oraculis avertere animos ideo debeamus. Celebre est Solomonis dictum, *gloriam esse Dei celare verbum.* Sed quum de re qualibet hoc promiscue non intelligi & pietas & sensus communis dictet: quærenda nobis distinctio est, ne modestiæ & sobrietatis prætextu bruta inscitia nobis placeat. Ea vero paucis à Mose verbis dilucide exprimitur: *Arcana*, inquit, *sua sunt Deo nostro: nobis autem & filiis nostris hæc manifestavit.* Videmus enim ut studium doctrinæ Legis populo commendet tantum à cælesti decreto, quia Deo placuit eam promulgare: populum vero eundem contineat in iis cancellis, hac sola ratione, quia fas non est mortalibus se in arcana Dei ingerere.

2 Occurrit aliis, perperam modestis, qui hanc doctrinam nullo modo attingi volunt.

Quorum simulata moderationis adhibetur correctio prima.

Altera.

Tertia.

Et objectio ex Solomone. Prov. 25: 2. *petita diluitur Mosis testimonio.* Deut. 29. vers. 29.

4. Arripiunt subito, fateor, profani homines in prædestinationis materia quod vel carpant, vel cavillentur, vel allatrent, vel subsannent. At si nos absterret eorum procacitas, celanda erunt præcipua quæque fidei dogmata, quorum fere nullum à blasphemia inviolatum aut ipsi aut eorum similes relinquunt. Refractarium ingenium non minus insolenter se efferet quum audierit tres in Dei essentia subesse personas, quam si audiat Deum prævidisse quid de homine futurum esset quum crearet. Nec abstinebunt à cachinnis quum intellexerint, paulum supra quinque annorum millia effluxisse à creatione mundi. quærent enim cur tamdiu otiosa fuerit ac sopita Dei virtus. Nihil denique proferetur quod non ludibriis suis impetant. Quo hæc sacrilegia compescamus, an de Filii & Spiritus divinitate tacendum? an silendo transmittenda mundi creatio? Imo vero potentior est in hac parte & ubique Dei veritas quam ut impiorum maledicentiam reformidet. Quemadmodum & Augustinus in opusculo de bono perseverantiæ valide contendit. Videmus enim pseudoapostolos non potuisse efficere, veram Pauli doctrinam infamando ac criminando, ut eum ipsius puderet. Quod autem piis quoque mentibus periculosam esse dicunt totam hanc disputationem, quia sit exhortationibus adver-

Secunda eorundem objectio, profanos homines impingere in hanc doctrinam. 1. *Responsio, in multis aliis orthodoxæ fidei capitibus idem facere impios.*

2. Dei veritas seipsam satis superque tuetur. cap 15. usque ad 20.

Tertia objectio, periculosam esse

hanc in spe rationem etiam piis.
2 Responsio, eidem Augustino objectum est. de bono perseverantiæ, cap. 14.
2 Quæ Deus aperuit, ne contemnamus. lib. 5. de Genes. ad liter.
3. Arrogantes esse hujusmodi objectores, & in Deum blasphemos.

adversa, quia fidem quatefaciat, quia cor ipsum conturbet atque exanimet: inane est. Has ob caussas redargui se solitum non dissimulat Augustinus, quod prædestinationem nimium libere prædicaret. sed, quod illi promptum erat, abunde refellit. Nos autem, quia multæ & variæ huc ingeruntur absurditates, unamquamque suo loco diluendam servare maluimus. Tantum illud in universum obtinere apud eos cupio ut quæ in occulto recondita Dominus reliquit, ne scrutemur: quæ in apertum protulit, ne negligamus: ne aut una ex parte nimiæ curiositatis; aut ex altera, ingratitudinis damnemur. Nam & illud scite ab Augustino dictum est, nos tuto Scripturam sequi posse, quæ velut materno incessu submissius graditur, ne infirmitatem nostram deserat. Qui vero tam cauti sunt vel timidi ut prædestinationem obrutam cupiant, ne debiles animas conturbet: quonam obsecro colore tegent suam arrogantiam, quum oblique Deum insimulent stultæ incogitantiæ, quasi periculum, cui prudenter occurrere sibi videntur, non præviderit? Quisquis igitur prædestinationis doctrinam invidia gravat, aperte maledicit Deo: acsi inconsiderate ei elapsum foret quod est Ecclesiæ noxium.

Quod ad rem ipsam attinet, ab omnibus receptam, à quibusdam cavillis involvitur.
1. Præscientia nomine, quam prædestinationis caussam constituunt. Ideo quid sit Præscientia & Prædestinatio ostenditur: nec præscientiam, sed Dei beneplacitum prædestinationis esse caussam

5. Prædestinationem, qua Deus alios in spem vitæ adoptat, alios adjudicat æternæ morti, nemo, qui velit pius censeri, simpliciter negare audet: sed eam multis cavillis involvunt, præsertim vero qui præscientiam faciunt ejus caussam. Ac nos quidem utramque in Deo statuimus: sed præpostere dicimus alteram alteri subjici. Præscientiam quum tribuimus Deo, significamus omnia semper fuisse ac perpetuo manere sub ejus oculis: ut ejus notitiæ nihil futurum aut præteritum, sed omnia sint præsentia. & sic quidem præsentia, ut non ex ideis tantum imaginetur (qualiter nobis obversantur ea quorum memoriam mens nostra retinet) sed tanquam ante se posita vere intueatur ac cernat. Atque hæc præscientia ad universum mundi ambitum & ad omnes creaturas extenditur. Prædestinationem vocamus æternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit quid de unoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes: sed aliis vita æterna, aliis damnatio æterna præordinatur. Itaque prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam vel ad mortem prædestinatum dicimus. Hanc vero Deus non modo in singulis personis testatus est, sed specimen ejus in tota Abrahæ sobole edidit, unde palam fieret, in ejus arbitrio esse qualis cujusque gentis futura sit conditio. *Quum divideret Altissimus gentes, & separaret filios Adam, pars ejus fuit populus Israel, funiculus hæreditatis ejus.* Ante omnium oculos est segregatio: in Abrahæ persona, quasi in arido trunco, populus unus aliis rejectis peculiariter eligitur: caussa vero non apparet, nisi quod Moses, ut posteris ansam gloriandi præcidat, gratuito tantum Dei amore excellere eos docet. Liberationis enim hanc assignat caussam, quod *Deus Patres dilexerit, & elegerit semen eorum post eos.* Expressius alio capite, *Non quia reliquas gentes superastis numero, complacuit ei in vobis ut vos eligeret: sed quia dilexit vos.* Sæpius eadem apud ipsum admonitio repetitur, *En Domini Dei tui cælum est, terra, & quæcunque in eis sunt: & tantummodo complacuit sibi in patribus tuis, & amavit eos, elegitque vos semen eorum.* Item illis alibi sanctificatio præcipitur, quod *electi sint in populum peculiarem.* Et alibi iterum dilectio asseritur esse protectionis caussa. Quod etiam fideles una voce prædicant, *Elegit nobis hæreditatem nostram, gloriam Jacob quem dilexit.* Dotes enim quibus ornati à Deo erant, omnes in gratuitum amorem transscribunt: non modo quia sciebant nullis eas meritis se adeptos, sed ne sanctum quidem

Id primum ex gratuita electione sobolis Abrahæ, & aliorum omnium reprobatione apparet.
Deut. 32. vers. 9.
Deut. 4. vers. 37.
Deut. 7. 8.
Deut. 10. vers. 14.
Deut. 23. vers. 5.
Psal 47: 5.

Patriarcham ea fuisse virtute præditum, ut sibi & posteris tantam honoris prærogativam acquireret. Et, quo validius conterat omnem superbiam, exprobrat nihil tale fuisse promeritos, quum populus sit contumax ac duræ cervicis. Deut 9: 6.
Sæpe etiam odiose & probri loco hanc electionem Prophetæ Judæis objiciunt, quoniam ab ea turpiter desciverant. Quicquid sit, nunc in medium prodeant qui Dei electionem volunt astringere vel dignitati hominum, vel operum meritis. Quum videant gentem unam aliis omnibus præferri, audiant nullo respectu adductum fuisse Deum ut in paucos & ignobiles, deinde etiam pravos & immorigeros esset propensior: cum eone litigabunt, quia tale misericordiæ documentum proferre voluit? Atqui neque obstreperis suis vocibus opus ejus impedient, nec conviciorum lapides in cælum jactando, justitiam ejus ferient aut lædent: quin potius in eorum capita recident. Ad hoc etiam principium gratuiti fœderis revocantur Israelitæ, ubi vel gratiæ Deo agendæ sunt, vel spes in futurum tempus erigenda. *Ipse fecit nos, & non ipsi nos*, inquit Propheta: *populus ejus* Psal. 100.
& oves pascuorum ejus. Non est supervacua nega- vers. 3.
tio, quæ ad nos excludendos adjicitur, ut sciant bonorum omnium, quibus excellunt, Deum non modo esse auctorem, sed à seipso caussam sumpsisse, quia nihil in ipsis erat tanto honore dignum. Mero etiam Dei beneplacito contentos esse jubet, his verbis, *Semen Abrahæ, servi ejus: filii Jacob, electi ejus.* Ps. 105: 6.
Et postquam continua Dei beneficia recensuit tanquam electionis fructus, tandem concludit, ita liberaliter egisse, quia *recordatus est fœderis sui.* Cui doctrinæ respondet totius Ecclesiæ canticum, *Dextra* Psal. 44:4.
tua & lumen vultus tui patribus nostris dedit terram: quia complacitum tibi est in illis. Notandum vero est, ubi fit terræ mentio, symbolum esse visibile arcanæ segregationis, in qua continetur adoptio. Ad eandem gratitudinem populum hortatur alibi David, Psal. 33.
Beata gens cujus Jehova est Deus, populus quem elegit vers. 12.
in hæreditatem sibi. Ad bonam spem vero animat Samuel, *Non deseret vos Deus, propter magnum nomen* 1 Sam. 12.
suum: quando placuit ei vos sibi creare in populum. vers. 22.
Quomodo & seipsum David, dum impetitur ejus fides, ad pugnam armat: *Beatus quem elegisti, habi-* Psal. 65: 5.
tabit in atriis tuis. Quia autem electio, in Deo abscondita, tam liberatione prima quam secunda aliisque intermediis beneficiis sancita fuit, illuc transfertur verbum eligendi apud Jesaiam, *Miserebitur* Jesa. 14: 1.
Deus Jacob, & eliget adhuc de Israel. quia futurum tempus designans, collectionem residui populi, quem visus fuerat abdicasse, signum fore dicit stabilis firmæque electionis, quæ simul excidisse visa fuerat. Quum etiam alibi dicitur, *Elegi te, & non abjeci* Jesa. 41: 9.
te: continuum insignis liberalitatis paternæ benevolentiæ cursum commendat. Apertius apud Zachariam Angelus, *Eliget adhuc Deus Jerusalem:* Zach. 2.
quasi eam durius castigando reprobasset, vel exilium vers. 12.
fuisset electionis interruptio: quæ tamen inviolabilis manet, licet non semper appareant signa.

Deinde, quod ex Abraha secundum carnem filios quosdam repudiavit, quosdam speciali gratia Deus dignatus est.

6. Addendus est secundus gradus restrictior, vel in quo conspicua fuit Dei gratia magis specialis: quando ex eodem genere Abrahæ alios repudiavit Deus, alios in Ecclesia fovendo, se inter filios retinere ostendit. Ismael parem initio gradum cum fratre Isaac adeptus erat, quia spirituale fœdus in eo non minus obsignatum fuerat symbolo Circumcisionis. Exciditur ille: deinde Esau: postremo innumera multitudo & totus fere Israel. In Isaac vocatum fuit semen: eadem vocatio in Jacob duravit. Similæ exemplum edidit Deus Saulem reprobando: quod etiam in Psalmo magnifice prædicatur, *Repulit tribum Joseph, & tribum Ephraim non elegit: sed* Psal 78. v. 67, 68.
elegit tribum Juda. Quod aliquoties sacra historia repetit, quo melius in ista mutatione admirabile gratiæ Dei arcanum pateat. Vitio suo & culpa, fateor,

fateor, exciderunt ab adoptione Ismaël, Esau, & similes: quia apposita erat conditio, ut fideliter colerent Dei fœdus, quod perfide violarunt. Fuit tamen hoc singulare Dei beneficium, quod eos reliquis gentibus præferre dignatus fuerat: sicut dicitur in Psalmo, *Non ita fecit aliis nationibus, nec judicia sua manifestavit eis.* Cæterum hic duos gradus notandos esse non temere dixi: quia jam in totius gentis electione ostendit Deus se in mera sua liberalitate, nullis legibus astrictum: sed liberum esse, ut minime ab eo exigenda sit æqualis gratiæ partitio: cujus inæqualitas ipsam vere esse gratuitam demonstrat. Ideo Malachias Israëlis ingratitudinem amplificat, quod non tantum ex toto genere humano electi, sed etiam ex sacra domo in peculium segregati, perfide & impie Deum tam beneficum Patrem spernant. *Nonne frater erat Esau Jacob?* inquit. *Atqui Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sumit enim Deus pro confesso, quum uterque esset progenitus e sancto patre, & fœderis successor, denique ramus ex sacra radice: jam filios Jacob non fuisse vulgariter obstrictos, qui in illam dignitatem asciti fuerant: sed quum rejecto Esau primogenito, pater eorum qui natura erat inferior, hæres factus esset, bis ingratos coarguit, ac conqueritur duplici illo vinculo non fuisse retentos.

Psal. 147. vers. 20.

Mal. 1: 2.

Postremo, quod in Christianis quoque hoc ipsum factum esse Apostolus ostendat, usque ad singulas personas.

7. Quanquam satis jam liquet Deum occulto consilio libere quos vult eligere, aliis rejectis, nondum tamen nisi dimidia ex parte exposita est gratuita ejus electio, donec ad singulas personas ventum fuerit, quibus Deus non modo salutem offert, sed ita assignat ut suspensa vel dubia non sit effectus certitudo. Hi in semine illo unico censentur cujus meminit Paulus: nam etsi adoptio in manu Abrahæ fuit deposita, quia tamen multi ex posteris quasi putrida membra resecti sunt: ut efficax & vere stabilis sit electio, necesse est ascendere ad caput in quo electos suos cælestis Pater inter se colligavit, & sibi insolubili nexu devinxit. Ita in adoptione generis Abrahæ enituit quidem liberalis Dei favor, quem aliis negavit: in Christi tamen membris longe præstantior eminet vis gratiæ: quia capiti suo insiti nunquam à salute excidunt. Scite itaque Paulus ex Malachiæ loco quem nuper citavi ratiocinatur, ubi Deus, interposito vitæ æternæ pacto, populum quempiam ad se invitat, specialem electionis modum in parte subesse, ut non omnes promiscua gratia efficaciter eligat. Quod dicitur, *Jacob dilexi*, pertinet ad totam sobolem Patriarchæ; quam Propheta illic opponit posteris Esau. Hoc tamen non obstat quominus in persona unius hominis specimen electionis propositum nobis fuerit, quæ effluere non potest quin ad metam suam perveniat. Hos Paulus vocari *reliquias* non frustra observat: quia experientia ostendit ex magna multitudine plerosque dilabi & evanescere, ut sæpius maneat exigua tantum portio. Quod autem generalis electio populi non semper firma & rata sit, in promptu se offert ratio: quia cum quibus paciscitur Deus, non protinus eos donat Spiritu regenerationis, cujus virtute usque in finem in fœdere perseverent: sed externa mutatio absque interiori gratiæ efficacia, quæ ad eos retinendos valida esset, medium quiddam est inter abjectionem humani generis, & electionem exigui piorum numeri. Hæreditas Dei vocatus est totus populus Israël, ex quo tamen multi fuerunt extranei: sed quia non de nihilo pepigerat Deus se Patrem & Redemptorem illius fore, gratuitum istum favorem potius respicit, quam perfidam multorum defectionem: per quos etiam non abolita fuit illius veritas: quia ubi sibi residuum aliquid servavit, vocationem ejus apparuit esse absque pœnitentia. Nam quod Deus sibi Ecclesiam subinde ex filiis Abrahæ potius quam ex profanis gentibus collegit, rationem habuit fœderis sui quod ab ipsa multitudine violatum ad paucos restrinxit, ne prorsus intercideret. Denique communis illa adoptio seminis Abrahæ, visibilis quædam imago fuit majoris beneficii quo Deus aliquos ex multis dignatus est. Hæc ratio est cur tam sedulo discernat Paulus filios Abrahæ secundum carnem à spiritualibus, qui exemplo Isaac vocati sunt: non quod simpliciter esse Abrahæ filium res fuerit inanis & infructuosa (quod non sine fœderis contumelia diceretur) sed quia immutabile Dei consilium, quo sibi prædestinavit quos voluit, efficax demum per se his solis posterioribus in salutem fuit. Donec autem productis Scripturæ locis quid sentiendum sit liqueat, ne in utramvis partem sibi præjudicium afferant lectores moneo. Quod ergo Scriptura clare ostendit dicimus, æterno & immutabili consilio Deum semel constituisse quos olim semel assumere vellet in salutem, quos rursum exitio devovere. Hoc consilium quoad electos in gratuita ejus misericordia fundatum esse asserimus, nullo humanæ dignitatis respectu: quos vero damnationi addicit, his justo quidem & irreprehensibili, sed incomprehensibili ipsius judicio, vitæ aditum præcludi. Jam vero in electis vocationem statuimus electionis testimonium. Justificationem deinde, alterum ejus manifestandæ symbolum, donec ad gloriam in qua ejus complementum extat perveniatur. Quemadmodum vocatione & justificatione electos suos Dominus signat, ita reprobos vel à notitia sui nominis, vel à Spiritus sui sanctificatione excludendo, quale maneat eos judicium istis veluti notis aperit. Multa hic præteribo figmenta, quæ ad evertendam prædestinationem commenti sunt stulti homines. Non enim refutatione indigent, quæ simulac proferuntur suam ipsa falsitatem abunde redarguunt. In iis tantum immorabor vel de quibus inter doctos disceptatur, vel quæ difficultatem simplicibus adferre possint, vel quæ speciose ad sugillandam Dei justitiam prætendit impietas.

Rom 9: 8. Galat. 3. vers. 16, 19, 20.

Mal. 1: 2. Rom. 9. vers. 13.

Rom. 11. vers. 5.

Cur generalis electio

Israëlis non semper firma & rata sit.

Communis illa adoptio majoris beneficii imago.

Ex supradictis sequitur, Deum immutabili consilio de gratuita quorundam hominum electione & aliorum justa rejectione semel constituisse.

Summa hujus capitis & trium sequentium.

CAP. XXII.

Confirmatio hujus doctrinæ ex Scripturæ testimoniis.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ, adversus duplex hominum genus, confirmatio, ex Pauli & Christi testimoniis, diligenter expositis, collecta, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *&* 7.
2. *Quarundam objectionum ex veteribus, Thoma Aquinate, & recentioribus, repetitarum, dilutio, sect.* 8. 9. *&* 10.
3. *De reprobatione, cujus fundamentum in Dei justa voluntate prorsus situm est, sect. ult.*

Nonnulli existimant Deum, prout cujusque merita fore prævidet,

HÆc omnia quæ posuimus controversia apud multos non carent, maxime gratuita fidelium electio: quæ tamen labefactari non potest. Vulgo enim existimant Deum, prout cujusque merita fore prævidet, ita inter homines discernere: quos ergo sua gratia fore non indignos præcognoscit, eos in filiorum locum cooptare; quorum ingenia ad malitiam & impietatem propensura dispicit, eos mortis damnationi devovere. Sic interposito præscientiæ velo

alios eligere, alios reprobare.

electionem non modo obscurant, sed originem aliunde habere fingunt. Neque hæc vulgo recepta opinio solius vulgi est: habuit enim seculis omnibus magnos auctores. Quod ingenue fateor, ne quis causæ nostræ magnopere obfuturum confidat si eorum nomina contra opponantur. Certior est enim hic Dei veritas quam ut concutiatur, clarior quam ut obruatur hominum auctoritate.

Aliqui litem Deo intendunt, quod quosdam eligens alios præterit.

Alii vero neque in Scriptura exercitati, neque ullo suffragio digni, majori improbitate sanam doctrinam lacerant quam ut tolerabilis sit eorum protervia. Quia Deus eligens suo arbitrio quosdam, alios præterit, litem ei intendunt. Verum si res ipsa nota est, quid proficient contra Deum jurgando? Nihil docemus quod usu compertum non sit, Deo quibus vult gratiam suam erogare liberum semper fuisse. Non quæram unde aliis posteritas Abrahæ præcelluerit, nisi ex illa dignatione cujus extra Deum causa non invenitur.

Utrique refelluntur. 1. Firmissimis rationibus.

Respondeant cur homines sint magis quam boves aut asini: quum in manu Dei esset canes ipsos fingere, ad imaginem suam formavit. Concedentne brutis animalibus de sua sorte cum Deo expostulare, quasi injustum sit discrimen? Certe prærogativa quam nullis meritis adepti sunt, eos potiri nihilo æquius est, quam Deum sua beneficia pro judicii sui mensura varie distribuere. Si ad personas transiliant, ubi magis odiosa illis est inæqualitas, saltem ad Christi exemplum debebunt expavescere, ne de sublimi hoc mysterio tam secure garriant. Concipitur ex semine Davidis mortalis homo: quibus virtutibus promeritum fuisse dicent ut in ipso utero fieret caput Angelorum, unigenitus Dei Filius, imago & gloria Patris, lux, justitia & salus mundi?

2. Augustini testimonio. Aug. de cor. & gratia, ad Valent. c. 15. Item, de bono perseverantiæ, c. ult. Et de verbis Apost. Serm. 8.

Hoc prudenter animadvertit Augustinus, in ipso Ecclesiæ capite lucidissimum esse gratuitæ electionis speculum, ne in membris nos conturbet, nec juste vivendo factum esse filium Dei, sed gratis tanto honore fuisse donatum, ut alios postea faceret donorum suorum consortes. Hic siquis quærat cur non alii quod ille, vel cur ab illo nos omnes longo intervallo distemus, cur nos omnes corrupti, ille puritas: non modo vesaniam suam, sed impudentiam suam quoque simul prodet. Quod si pergunt velle Deo liberum jus eligendi ac reprobandi eripere, simul etiam quod datum est Christo auferant.

3. Apostoli auctoritate. Eph. 1: 4.

Jam quid de unoquoque pronunciet Scriptura operæpretium est attendere. Paulus quum docet *nos in Christo electos fuisse ante mundi creationem*, omnem certe dignitatis nostræ respectum tollit: perinde enim est acsi diceret, Quoniam in universo Adæ semine nihil electione sua dignum reperiebat cælestis Pater, in Christum suum oculos convertisse: ut tanquam ex ejus corpore membra eligeret quos in vitæ consortium sumpturus erat. Valeat igitur apud fideles hæc ratio, ideo nos in Christo fuisse in cælestem hæreditatem adoptatos, quia in nobisipsis non eramus tantæ excellentiæ capaces.

Col. 1: 12.

Quod & alibi quoque notat, quum hortatur ad gratiarum actionem Colossenses, ex eo quod divinitus redditi fuerint idonei ad participandam sortem sanctorum. Si gratiam istam Dei, ut idonei ad gloriam futuræ vitæ obtinendam reddamur, præcedit electio, quid jam reperiet in nobis Deus ipse quo ad nos eligendos moveatur? Apertius etiamnum altera ejus sententia quod volo exprimetur.

Eph. 1: 4.

Elegit nos, inquit, *antequam jacerentur mundi fundamenta, secundum beneplacitum voluntatis suæ, ut essemus sancti & immaculati, & irreprehensibiles in conspectu ipsius*. Ubi Dei beneplacitum quibuslibet nostris meritis opponit.

2. Quo solidior sit probatio, singulas ejus loci partes notare operæpretium est, quæ simul connexæ nihil dubitationis relinquunt.

Qui electi.

Electos nominans, minime dubium est quin fideles compellet, sicuti etiam mox asserit: quare nimis fœdo commento depravant nomen illud qui ad ætatem detorquent qua publicatum fuit Euangelium.

Quando.

Electos fuisse dicens ante creatum mundum, omnem dignitatis respectum tollit. Quæ enim discriminis ratio inter eos qui nondum erant, & qui deinde in Adam pares futuri erant?

In quo.

Jam si electi in Christo, sequitur non modo unumquemque extra se, sed etiam alios ab aliis segregatos: quando videmus non omnes esse Christi membra.

Ad quid.

Quod additur, fuisse electos, ut essent sancti, errorem aperte refutat qui electionem ex præscientia deducit: quando reclamat Paulus, quicquid virtutis in hominibus apparet, electionis esse effectum.

Qua de causa.

Jam si causa superior quæritur, respondet Paulus Deum ita prædestinasse, & quidem pro voluntatis suæ beneplacito. Quibus verbis evertit quæcunque in seipsis imaginantur homines electionis suæ media: nam & quæcunque ad spiritualem vitam beneficia confert Deus, ex hoc uno fonte manare docet, quia elegit quos voluit Deus, & antequam nati essent, gratiam qua dignari eos volebat, seorsum illis repositam habuit.

Hac causa. 1. Dei beneplacitum, ita in electione regnat, ut nulla in considerationem veniant opera, nec præterita, nec futura: quod probatur Pauli & Christi præclaris testimoniis.

3. Ubicunque vero regnat hoc Dei placitum, nulla in considerationem veniunt opera. Antithesin quidem hic non prosequitur, sed subaudienda est, qualis alibi explicatur ab ipsomet.

2 Tim. 1. vers. 9.

Vocavit nos, inquit, *vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo ante tempora secularia*. Et jam ostendimus in eo quod sequitur, *Ut essemus sancti & immaculati*, scrupulum omnem adimi. Dic enim, Quoniam futuros prævidit sanctos, ideo elegit: & ordinem Pauli inverteris. Sic ergo colligere tuto potes, Si elegit nos ut sancti essemus, non elegit quia futuros tales prævidebat. Pugnant enim inter se hæc duo, habere pios ab electione ut sancti sint, & ad eam ratione operum pervenire. Neque valet hic cavillum quo subinde confugiunt, nullis præcedentibus meritis Dominum rependere electionis gratiam, futuris tamen concedere. Quum enim dicitur electos fuisse fideles ut sancti essent, simul innuitur, quæ in ipsis futura erat sanctitas, ab electione habuisse exordium. Et quomodo quadrabit istud verbum, quæ ab electione derivantur, electioni causam dedisse? Idipsum quod dixerat, videtur magis postea confirmare, ubi ait,

Eph. 1: 9.

Secundum propositum voluntatis suæ, quod proposuerat in semetipso: siquidem Deum in semetipso proposuisse, perinde valet acsi diceretur nihil extra se considerasse, cujus rationem in discernendo haberet. Itaque protinus subjicit huc pertinere totam electionis nostræ summam, ut simus *in laudem divinæ gratiæ*. Certe Dei gratia non sola prædicari in electione nostra meretur nisi hæc gratuita sit. Porro hæc gratuita non erit, si in suis eligendis Deus ipse qualia sint futura cujusque opera reputat. Proinde quod suis discipulis dicebat Christus, in universum valere inter omnes fideles comperitur,

Joan. 15. vers. 16.

Non vos me elegistis: sed ego elegi vos. Ubi non præterita tantum merita excludit, sed nihil habuisse in seipsis significat cur eligerentur, nisi sua misericordia antevertisset. Quomodo & illud Pauli intelligendum,

Rom. 11. vers. 35.

Quis prior dedit illi, & retributionem accipiet? Siquidem ostendere vult, sic Dei bonitatem homines prævenire, ut nihil apud ipsos nec præteritum, nec futurum reperiat, quo ipsis concilietur.

Deinde illustri disputatione Apostoli ad Romanos. Rom. 9. vers. 6, 11.

4. Jam ad Romanos, ubi argumentum hoc & repetit altius, & fusius prosequitur, negat omnes esse Israelitas qui progeniti sunt ab Israele: quia etsi jure hæreditario omnes essent benedicti, successio tamen non ad omnes peræque transibat. Origo hujus disputationis erat ex superbia fallacique gloriatione Judaici populi: nam quum sibi Ecclesiæ nomen assererent, volebant à suo arbitrio pendere fidem Euangelii. Sicuti hodie libenter Papistæ fictitio hoc colore se in Dei locum substituerent. Paulus,

quamvis

quamvis concedat sanctam esse Abrahæ progeniem ratione fœderis, contendit tamen extraneos esse in ea plerosque: neque id modo quia degenerent, ut fiant ex legitimis adulterini: sed quia in summo fastigio emineat ac regnet specialis Dei electio, quæ sola ratam illius adoptionem facit. Si alios sua pietas stabiliret in spe salutis, alios abdicaret sola sua defectio: stulte profecto & absurde Paulus ad arcanam usque electionem lectores eveheret. Jam si Dei voluntas (cujus causa extra ipsum neque apparet neque quærenda est) alios ab aliis discernit, ut non omnes filii Israël sint veri Israëlitæ, frustra cujusque conditio in seipso initium habere fingitur.

Cujus scopus & methodus aperitur.

Longius deinde rem prosequitur sub exemplo Jacob & Esau: nam quum ambo essent filii Abrahæ, pariter inclusi in utero matris, primogenituræ honorem transferri ad Jacob, portento similis fuit mutatio, qua tamen Paulus contendit testatam fuisse electionem unius, & alterius reprobationem.

Hanc autem impugnans præscientiæ doctores, quos Apostolus refellit, electionem specialem & prorsus gratuitam asserens.

Quæritur origo & causa quam præscientiæ doctores in hominum virtutibus & vitiis expositam esse volunt. Hoc enim illis facile compendium est, Deum monstrasse in persona Jacob, se gratia sua dignos eligere: in persona Esau, se repudiare quos prævidet indignos. sic quidem audacter illi. Paulus autem quid? *Quum nondum nati essent, nec quippiam boni aut mali fecissent, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est, Major serviet minori: sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Si quid valeret præscientia in hoc fratrum discrimine, importuna certe fieret temporis mentio. Demus Jacob fuisse electum, quia futuris virtutibus parta ei fuit dignitas: quorsum diceret Paulus nondum fuisse natum? Jam hoc inconsiderate additum foret, nihildum boni fecisse: quia in promptu erit exceptio, nihil Deum latere, atque ita pietatem Jacob coram ipso fuisse præsentem. Si opera conciliant gratiam, suum illis pretium merito jam tunc constare debuit ante natum Jacob, perinde acsi adolevisset. Atqui in expediendo nodo pergit Apostolus, docetque adoptionem Jacob, non ex operibus profectam esse, sed ex vocatione Dei. In operibus futurum vel præteritum tempus non interponit: deinde præcise ea opponit Dei vocationi, uno posito alterum diserte evertere volens: acsi diceret, considerandum esse quid Deo placuerit, non quid attulerint ex seipsis homines. Postremo certum est *electionis & propositi* vocibus, quascunque comminisci homines solent causas, extra arcanum Dei consilium, ab hac causa removeri.

Istorum doctorum effugium.

5. Quidnam ad hæc obscuranda prætexent qui operibus vel præteritis vel futuris locum aliquem in electione assignant? Hoc enim est prorsus eludere quod contendit Apostolus, non ex aliqua operum ratione, sed ex mera Dei vocatione pendere fratrum discrimen: quia inter nondum natos constitutum fuerit.

Responsio.

Neque vero eum latuisset istorum argutia, siquid solidi habuisset: sed quia optime noverat in homine Deum prævidere nihil boni posse, nisi quod electionis suæ beneficio jam prius largiri statuerit: non confugit ad præposterum illum ordinem, ut opera bona causæ suæ præferat.

Summa disputationis Apostolicæ, ejusdemque analysis.

Habemus ex verbis Apostoli, solius divinæ electionis arbitrio fundatam esse fidelium salutem: neque illum favorem operibus conciliari, sed ex gratuita vocatione provenire. Habemus & ejus rei propositam quasi ὑποτύπωσιν. Fratres sunt Esau & Jacob, iisdem geniti parentibus, eodem adhuc utero conclusi, nondum editi in lucem. In illis omnia paria, diversum tamen de illis Dei judicium. Alterum enim assumit, alterum rejicit. Sola erat primogenitura, cujus jure alter alterum præcederet. Atqui illa quoque præterita, juniori defertur quod negatur majori. Imo in aliis quoque destinato consilio primogenituram videtur semper contempsisse Deus, ut omnem gloriandi materiam carni præcideret. Repudiato Ismaële animum ad Isaac adjicit. Postposito Manasse, Ephraim magis honorat.

Exceptio.

6. Quod si quispiam interpellet, ab istis inferioribus & minutis beneficiis non statuendum esse de summa futuræ vitæ: ut qui in primogenituræ honorem evectus fuerit, ideo reputetur in cæli hæreditatem cooptatus (sunt enim plurimi qui ne Paulo quidem parcant, quasi ad alienum sensum Scripturam detorserit in his testimoniis citandi)

Responsio 1.

Respondeo sicut antehac, nec incogitantia lapsum fuisse Apostolum, nec Scripturæ testimoniis sponte suisse abusum. Sed videbat (quod ipsi considerare 2.
non sustinent) voluisse Deum spiritualem Jacobo electionem, quæ apud inaccessum ejus tribunal alioqui latebat, terreno symbolo declarare. Nisi enim concessam illi primogenituram ad futurum seculum referimus, inanis fuerit & ridicula benedictionis species, ex qua nihil ei accesserit præter multiplices ærumnas, incommoda, triste exilium, multasque tristitiæ & curarum acerbitates. Quum ergo Paulus citra dubitationem, Deum externa benedictione testificatum cerneret, quam in regno suo spiritualem & minime caducam servo suo paraverat: non dubitavit, ad hanc comprobandam, ex illa petere argumentum. Tenendum etiam illud 3.
memoria, terræ Chanaan annexum fuisse cælestis domicilii pignus: ut dubitari minime debeat Jacob cum Angelis insitum fuisse in Christi corpus, ut ejusdem vitæ socius esset. Eligitur ergo Jacob, Esau repudiato, & Dei prædestinatione discernitur, à quo nullis meritis differebat. Causam si quæris, hanc reddit Apostolus, *Quia Mosi dictum sit, Miserebor cujus miserebor, & miseratione dignabor quemcunque miseratione dignabor.* Et quid hoc, quæso, sibi vult? Nempe clarissime Dominus pronunciat, nullam hominibus benefaciendi rationem in ipsis se habere, sed à sola sua misericordia sumere: ideoque suum esse opus suorum salutem. Quum tuam in se uno salutem Deus statuat, cur ad teipsum descendes? Quum unam tibi suam misericordiam assignet, cur ad propria merita decurres? Quum tuam cogitationem in sua misericordia contineat, cur ad operum tuorum intuitum partem reflectes?

Rom. 9. vers. 15.

Efficacia autem electionis gratuita pertinet tantum ad fideles, qui populus præcogniti appellantur.

Itaque ad minorem illum populum venire necesse est, quem Paulus alibi *præcognitum* fuisse Deo scribit, non qualiter isti imaginantur, præscire ex otiosa specula quæ non facit. sed quo sensu sæpe legitur. Nam certe quum dicit Petrus apud Lucam, *Christum definito consilio & præscientia Dei fuisse morti addictum*, non speculantem Deum inducit, sed salutis nostræ auctorem. Sic & idem Petrus *electos juxta præcognitionem Dei* fuisse dicens fideles ad quos scribit, proprie exprimit arcanam illam prædestinationem, qua Deus filios sibi quos voluit signavit. Et propositum quod loco synonymi conjungit, quum ubique fixam (ut vulgo loquuntur) determinationem exprimat, Deum haud dubie, dum auctor est nostræ salutis, non egredi extra seipsum docet. Quo sensu in eodem capite Christum dicit *agnum fuisse præcognitum ante mundi creationem.* Quid enim insulsius aut frigidius quam Deum è sublimi spectasse unde ventura esset humano generi salus? Populus ergo præcognitus tantundem Paulo valet atque exigua portio turbæ permixta, quæ falso Dei nomen obtendit.

Rom. 11. vers. 2.
Act. 2: 23.
1 Pet. 1: 2.

Porro hæc Dei præcognitio vel præscientia, non est speculativa, sed activa.

Alibi quoque Paulus, ut eorum jactantiam retundat qui sibi larva tantum obtecti, primas inter pios coram mundo arrogant, dicit *Deum cognoscere qui sui sint.* Denique illa voce duplicem nobis populum designat Paulus, unum ex toto genere Abrahæ: alterum vero inde segregatum, & qui sub oculis Dei reconditus, hominum conspectum latet. Nec dubium est sumpsisse hoc ex Mose, qui

2 Tim. 2. vers. 19.

Deum

Deum quibus voluerit misericordem fore affirmat (quamvis de electo populo sermo esset, cujus æqualis erat in speciem conditio) perinde acsi diceret, in communi adoptione inclusam esse apud se singularem erga aliquos gratiam, instar sanctioris thesauri: nec obstare commune fœdus quominus paucitas illa communi ordine eximeretur: atque hujus rei liberum dispensatorem & arbitrum facere se volens, præcise negat se uni potius quam alteri fore misericordem nisi quia ita libuerit: quia ubi quærenti misericordia occurrit, etsi repulsam non patitur ille quidem, favorem tamen, cujus laudem sibi vendicat Deus, aut prævenit, aut ex parte sibi acquirit.

Postremo, hoc ipsum ex ipsius Christi verbis probatur.

7. Nunc de re tota pronunciet supremus cognitor ac magister. Tantam in suis auditoribus duritiem cernens, ut apud turbam verba prope sine fructu funderet, ut medeatur huic scandalo, exclamat, *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet. Hæc enim est voluntas Patris, ut quicquid dederit mihi non perdam ex eo quicquam.* Observa à Patris donatione fieri initium, ut in Christi fidem ac clientelam tradamur. (Joan. 6. vers. 37.) Revolvet hic forte quispiam circulum, atque excipiet, censeri in Patris peculio eos duntaxat quorum voluntaria ex fide fuit deditio. (*Exceptio.*) Atqui in eo tantum laborat Christus, etiamsi defectiones ingentium turbarum totum mundum concutiant, firmum tamen cælisque ipsis stabilius fore consilium Dei ne unquam labascat electio. (*Responsio.*) Electi dicuntur ante fuisse Patris quam eos donaret unigenito Filio. Quæritur an natura: imo qui alieni erant, trahendo suos facit. Major inest Christi verbis claritas quam ut tergiversando ullis nebulis obduci queat. *Nemo*, inquit, *potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. Qui autem audivit & didicit à Patre, ille ad me venit.* (Joan. 6. vers. 44.) Si promiscue omnes coram Christo genu flecterent, communis esset electio: nunc in paucitate credentium manifesta apparet diversitas. Itaque postquam discipulos qui sibi dati sunt, asseruit Christus fuisse Dei Patris peculium, paulo post addit, *Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt.* (Joan. 17. vers. 9.) Unde fit ut totus mundus ad suum creatorem non pertineat, nisi quod à maledictione, & ira Dei ac morte æterna non multos eripit gratia, qui alioqui perituri erant: mundum autem in suo interitu, cui destinatus est, relinquit. Interea quamvis se medium Christus inserat, sibi tamen jus eligendi communiter vendicat cum Patre. *Non de omnibus*, inquit, *loquor: scio quos elegerim.* (Joan. 13. vers. 18.) Si quis roget unde elegerit, alibi respondet, *Ex mundo*, (Joan. 15. vers. 19.) quem à precibus suis excludit ubi discipulos Patri commendat. Hoc quidem tenendum est, ubi affirmat se scire quos elegerit, speciem aliquam notari in genere humano: deinde non distingui qualitate suarum virtutum, sed cælesti decreto. Unde sequitur, nullos proprio Marte vel industria excellere, quando se Christus electionis facit auctorem. (*Conclusio responsionis, & instantiæ de Juda solutio.*) Nam quod alibi Judam inter electos numerat, quum Diabolus esset, (Joan. 6. vers. 70.) hoc tantum refertur ad munus Apostolicum, quod etsi illustre speculum est favoris Dei, (sicuti in sua persona toties agnoscit Paulus) non tamen spem in se continet æternæ salutis. Potuit ergo Judas, quum perfide Apostolatum gereret, Diabolo esse deterior: sed quos inseruit semel Christus in corpus suum, eorum neminem perire sinet: quia in conservanda eorum salute quod pollicitus est præstabit: nempe exeret Dei potentiam quæ major omnibus est. Nam quod alibi dicit, *Pater ex his quos dedisti mihi nemo periit nisi filius perditionis*, (Joan. 17. vers. 12.) etsi κατάχρηστικὴ est loquutio, nulla tamen ambiguitate laborat. Summa est, Deum gratuita adoptione creare quos vult habere filios: ejus vero intrinsecam esse in ipso causam: quia arcano suo beneplacito contentus est.

1. Objectio, ex veteribus Patribus.

8. At Ambrosius, Origenes, Hieronymus censuerunt, Deum suam gratiam inter homines dispensare, prout ea quemque bene usurum præviderit. Adde & Augustinum in ea fuisse aliquando sententia: sed quum melius in Scripturæ cognitione profecisset, non retractavit modo ut evidenter falsam, sed fortiter confutavit. (lib. 1. Retract. cap. 11.) Quin & post retractationem, Pelagianos præstringens, quod in eo errore persisterent, (*Responsio ex Augustino melius edocto.*) *Quis istum*, inquit, *acutissimum sensum Apostolo defuisse non miretur? Nam quum rem stupendam proposuisset de illis nondum natis, & deinde sibi quæstionem objiceret, Quid ergo? numquid est iniquitas apud Deum? erat locus ut responderet Deum prævidisse utriusque merita: non tamen hoc dicit, sed ad Dei judicia & misericordiam confugit.* (epist. 106. ad Sixtum.) Et alibi, quum omnia ante electionem merita sustulisset, *Hic certe*, inquit, *vacat vana illorum ratiocinatio qui præscientiam Dei defendunt contra gratiam Dei, & ideo dicunt nos electos ante mundi constitutionem, quia præscivit Deus futuros nos bonos, non seipsum nos facturum bonos.* (Homil. in Joan. 8.) *Non hoc dicit qui dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* (Joan. 15. vers. 16.) *Nam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros præsciverat: simul etiam præscivisset quod eramus eum electuri*, & quæ in eam rem sequuntur. Valeat Augustini testimonium apud eos qui libenter in Patrum auctoritate acquiescunt. Quanquam non patitur Augustinus se à reliquis disjungi: sed claris testimoniis divortium hoc, cujus invidia gravabant eum Pelagiani, ostendit falsum esse. Citat enim ex Ambrosio (lib. de Prædest. sanct. cap. 19) (*Ex Ambrosio, quem citat Augustinus.*) *Christus quem miseratur vocat.* Item, *Si voluisset, ex indevotis fecisset devotos: sed Deus quos dignatur vocat: & quem vult religiosum facit.* Si ex Augustino integrum volumen contexere libeat, lectoribus ostendere promptum esset, mihi nonnisi ejus verbis opus esse: sed eos prolixitate onerare nolo. Sed age, fingamus ipsos non loqui, ad rem ipsam intendamus. (*Ex firmissima ratione Apostoli.*) Difficilis quæstio mota erat, Num juste faceret Deus qui certos homines sua gratia dignaretur: qua se uno verbo expedire Paulus poterat, si operum respectum obtendisset. Cur ergo id non facit: quin sermonem potius continuat qui in eadem difficultate versetur? Cur, nisi quia non debuit? non enim oblivionis vitio laborabat Spiritus sanctus qui per os ejus loquebatur. Nullis ergo ambagibus respondet, Ideo suis electis favere Deum, quia velit: ideo misereri, quia velit. Perinde enim valet oraculum, *Miserebor, cujus miserebor: & miseratione complectar, quem miseratione complectar*: (Exod. 33. vers. 19.) acsi diceretur, Deum non alia ratione ad misericordiam moveri, nisi quia misereri velit. Verum ergo manet illud Augustini, *Gratiam Dei non invenire eligendos, sed facere.* (*Cujus summa additur.*)

2. Objectio, ex Thoma Aquinate. In 1. Sent. tract. 25. quæst. 23.

9. Ac ne illam quidem Thomæ argutiam moramur, præscientiam meritorum non ex parte quidem actus prædestinantis esse prædestinationis causam: ex parte autem nostra, quodammodo sic vocari posse, nempe secundum particularem prædestinationis æstimationem: ut quum dicitur Deus prædestinare homini gloriam ex meritis, quia gratiam ei largiri decrevit qua gloriam mereatur. (*Responsio 1.*) Quum enim nihil in electione nisi meram bonitatem velit nos intueri Dominus, siquis plus aliquid prospicere hic cupiat, præpostera erit affectatio. (2.) Quod si certare subtilitate libeat, non deest quo istam Thomæ argutiolam retundamus. Ipse contendit, gloriam electis quodammodo prædestinari ex meritis: quia gratiam illis prædestinat Deus qua gloriam mereantur. Quid si contra excipiam, prædestinationem ad gratiam electioni ad vitam subservire, esseque ejus veluti pedissequam? gratiam iis prædestinari quibus gloriæ possessio jam diu assignata sit: quia in justificationem ex electione filios suos adducere Domino placeat? Inde enim sequetur, prædestinationem gloriæ causam potius esse prædestinationis gratiæ, quam è converso. (3.) Sed valeant hæc certamina, ut sunt supervacua inter eos qui satis sapien-

tiæ

Ambrof. de vocat. gent. lib. 1. cap. 2.

tiæ sibi in verbo Dei esse ducent. Vere enim illud ab Ecclesiastico scriptore olim dictum fuit, Qui Dei electionem meritis assignant, eos plusquam oportet sapere.

3. Objectio recentiorum.

10. Objiciunt nonnulli, Deum sibi fore contrarium, si universaliter omnes ad se invitet, paucos vero electos admittat. Sic promissionum universitas discretionem specialis gratiæ, secundum eos, tollit: atque ita loquuntur moderati quidam homines, non tam opprimendæ veritatis causa, quam ut spinosas quæstiones arceant, ac frenent multorum curiositatem.

Responsio.

Laudabilis voluntas: sed consilium minime probandum: quia nunquam excusabilis est tergiversatio. Eorum vero qui protervius insultant, nimis certe putidum cavillum, vel nimis pudendus error.

Conciliatio locorum specie tenus pugnantium.

Quomodo Scriptura hæc duo conciliet, externa prædicatione vocari omnes ad pœnitentiam & fidem, neque tamen omnibus dari resipiscentiæ & fidei Spiritum, alibi explicui, & mox aliquid repetendum erit. Jam quod postulant illis nego, ut duobus modis falsum est: nam qui minatur, dum super urbem unam pluet, siccitatem fore super alteram, qui famem doctrinæ alibi denunciat, non obstringit se certa lege ut æqualiter vocet omnes.

Amos 4:7. & 8. 11.

Et qui Paulum vetans in Asia verbum facere, & eundem à Bithynia avertens in Macedoniam trahit, sui juris esse demonstrat, thesaurum hunc quibus visum est distribuere.

Act. 16: 6.

Per Jesaiam tamen apertius demonstrat quo modo electis peculiariter salutis promissiones destinet: nam de illis tantum, non autem indifferenter de toto genere humano, prædicat sibi fore discipulos.

Jesa. 8. v. 16. &c.

Unde constat perperam quibuslibet prostitui salutis doctrinam ut efficaciter prosit, quæ solis Ecclesiæ filiis seorsum reposita esse dicitur.

Cur multi vocati, pauci sint electi.

Hoc in præsentia sufficiat, quamvis generaliter omnes compellet vox Euangelii, rarum tamen esse fidei donum. Causam assignat Jesaias, quod *non omnibus patefiat brachium Dei.* Si diceret Euangelium maligne & perverse contemni, quia audire pertinaciter multi recusant: valeret forte hic color de universali vocatione. Neque vero Prophetæ consilium est extenuare hominum culpam, ubi cæcitatis fontem esse tradit quod Deus non dignetur illis brachium suum patefacere: tantum admonet, quia fides singulare donum est, externa doctrina aures frustra verberari. Scire autem ex doctoribus istis velim, solane prædicatio filios Dei faciat, an fides.

Jesa. 53:1.

Certe quum dicitur Joannis primo, Quicunque credunt in Filium Dei unigenitum, filios Dei ipsos quoque fieri, non confusa illic ponitur congeries: sed specialis ordo datur fidelibus, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Joan. 1. vers. 12.

1. Exceptionis de mutuo consensu fidei cum verbo solutio.

At fidei, inquiunt, mutuus est cum verbo consensus. Nempe ubicunque est fides. sed semen inter spinas cadere, vel in locis lapidosis, novum non est: non solum quia major pars contumax reipsa apparet adversus Deum, sed quia non omnes oculis & auribus sunt præditi.

2. Ad quam satisfit verbis Augustini, Pauli, & Bernardi.

Quomodo igitur conveniet, Deum ad se vocare quos scit non venturos? Respondeat pro me Augustinus: *Disputare vis mecum? Mirare mecum, & exclama, O altitudo! Ambo consentiamus in pavore, ne in errore pereamus.*

Augustin. de verb. Apostol. Serm. 11.

Adde, quod si electio, teste Paulo, fidei mater est, in eorum caput retorqueo argumentum, ideo non esse generalem fidem, quia specialis est electio. Nam à serie causarum & effectuum facile colligitur, ubi dicit Paulus nos esse refertos *omni benedictione spirituali, sicuti nos elegerat Deus ante mundi creationem*: ideo non omnibus esse communes has divitias, quia elegit Deus tantum quos voluit.

Ephes. 1. vers. 3.

Hæc ratio est cur alibi *fidem electorum* commendet, ne quisquam putetur fidem sibi proprio motu acquirere, sed penes Deum resideat hæc gloria, illuminari ab eo gratis quos ante elegerat.

Tit. 1: 1.

Recte enim Bernardus: *Amici* (inquit) *seorsum audiunt, quibus & loquitur, Nolite timere pusille grex, quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum. Qui sunt hi? Utique quos præscivit & prædestinavit conformes fieri imagini Filii sui. Magnum secretumque innotuit consilium. Novit Dominus qui sui sint: sed quod notum erat Deo, manifestatum est hominibus: nec alios sane dignatur tanti participatione mysterii, nisi eos ipsos quos fore suos præscivit & prædestinavit.*

Ad Thomam præpositum Beverlæ, epist. 107.

Paulo post concludit, *Misericordia Dei ab æterno usque ad æternum super timentes eum: ab æterno, ob prædestinationem: in æternum, ob beatificationem: altera principium, altera finem nesciens.*

Item Christi aperto testimonio.

Sed quid Bernardum citare testem opus est, quando ex magistri ore audimus, non alios videre nisi *qui sunt ex Deo?* Quibus verbis significat, eos omnes qui ex Deo non sunt regeniti, ad splendorem vultus ejus obstupescere.

Joan. 6. vers. 46.

Ac electioni quidem apte conjungitur fides, modo secundum gradum teneat. Quem ordinem clare exprimunt alibi Christi verba, *Hæc est voluntas Patris, ut non perdam quod dedit. Hæc enim voluntas ejus est ut quisquis credit in Filium, non pereat.*

ibid. v. 39.

Si omnes vellet salvos, custodem illis præficeret Filium, & omnes in ejus corpus sacro fidei vinculo insereret. Nunc constat fidem singulare esse paterni amoris pignus, filiis quos adoptavit reconditum. Ideo Christus alibi dicit, *oves sequi pastorem, quia noverant vocem ejus: alienum vero non sequi, quoniam non agnoscant vocem alienorum.*

Joan. 10. vers. 4, 5.

Unde autem ista discretio, nisi quia divinitus perforatæ sunt illis aures? Nemo enim se ovem facit, sed formatur cælesti gratia. Unde & salutem nostram Dominus perpetuo certam & tutam fore docet: quia insuperabili Dei potentia custoditur.

ibid. v. 29.

Proinde concludit, incredulos non esse ex ovibus suis: nempe quia non sunt ex eorum numero quos Deus sibi per Jesaiam pollicitus est fore discipulos.

ibid. v. 26.

Porro quia testimoniis quæ citavi exprimitur perseverantia, inflexibilem electionis constantiam simul testantur.

De reprobatione quid sit statuendum.

11. Nunc de reprobis, quos simul illic conjungit Apostolus. Ut enim Jacob, nihildum bonis operibus promeritus, assumitur in gratiam: sic Esau, nullo adhuc scelere inquinatus, odio habetur. Si ad opera convertimus oculos, injuriam irrogamus Apostolo, quasi idipsum quod nobis perspicuum est non viderit.

Rom. 9. vers. 13.

Porro non vidisse convincitur, quando hoc nominatim urget, *quum nihildum boni aut mali designassent*, alterum electum, alterum rejectum: ut probet divinæ prædestinationis fundamentum in operibus non esse. Deinde ubi objectionem movit num iniquus sit Deus, illud quod certissimum & apertissimum fuisset justitiæ ejus patrocinium, non usurpat, Deum rependisse Esau secundum suam malitiam: sed diversa solutione contentus est, quod in hunc finem excitentur reprobi ut Dei gloria per illos illustretur. Demum subnectit clausulam, *Deum cujus vult misereri, & quem vult indurare.*

ibid. v. 18.

Cujus fundamentum in Dei justa voluntate situm.

Vides ut in solum Dei arbitrium utrumque conferat? Ergo si non possumus rationem assignare cur suos misericordia dignetur, nisi quoniam ita illi placet: neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus quam ejus voluntatem. Quum enim dicitur Deus vel indurare, vel misericordia prosequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil causæ quærere extra ejus voluntatem.

CAP. XXIII.

Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper inique gravata fuit.

Constat hoc caput quatuor partibus, quæ præcipuas objectiones variasque adversariorum instantias & exceptiones, ab his objectionibus pendentes, refellunt. His præmittitur 1. sect. refutatio eorum qui electionem fatentur, reprobationem negant.

1. *Primæ objectionis adversus doctrinam de electione & reprobatione consideratio*, sect. 2. 3. 4. & 5.
2. *Ad secundam objectionem responsio*, sect. 6 7. 8. & 9.
3. *Objectionem tertiam, ejusdemque confirmationem diluit*, sect. 10. & 11.
4. *Quarta refellitur* sect. 12. & 13. *addita* sect. 14. *utili & necessaria cautione.*

Falluntur qui reprobationem negant. vid. Bernard. in die ascens. Serm. 2. *1. Electio enim nisi reprobationi opposita non stat.*

HÆc vero dum audit humanum ingenium, contineri nequit ejus protervia quin velut ad canticum classici, varie & supra modum tumultuetur. Ac multi quidem, acsi invidiam à Deo repellere vellent, electionem ita fatentur ut negent quenquam reprobari: sed inscite nimis & pueriliter: quando ipsa electio nisi reprobationi opposita non staret. Dicitur segregare Deus quos adoptat in salutem: fortuito alios adipisci, vel sua industria acquirere, quod sola electio paucis confert, plusquam insulse dicetur. Quos ergo Deus præterit, reprobat: neque alia de causa nisi quod ab hæreditate quam filiis suis prædestinat, illos vult excludere. Nec vero tolerabilis est hominum protervia, si Dei verbo frenari se non sustinet, ubi agitur de incomprehensibili ejus consilio quod Angeli ipsi adorant. Atqui nunc audivimus indurationem non minus in manu Dei & arbitrio esse quam misericordiam. Nec vero Paulus, horum quos dixi exemplo, anxie laborat ut mendacii patrocinio Deum excuset: tantum admonet figmento nefas esse cum fictore suo rixari. Jam qui non admittunt, ullos à Deo reprobari, quomodo se expedient ab illa Christi sententia, *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus, eradicabitur?* Aperte exitio addici & devoveri audiunt quoscunque cælestis Pater dignatus non est quasi sacras arbores in agro suo plantare. Si hoc reprobationis signum esse negant, nihil est tam liquidum quod illis queat probari. Quod si obstrepere non desinunt, contenta sit fidei sobrietas hac Pauli admonitione, non esse causam litigandi cum Deo, si ab una parte *volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, ferat in multa tolerantia & lenitate vasa iræ apparata in interitum*: ab altera autem *notas faciat divitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam.* Observent lectores, ut ansam susurris & obtrectationibus præcidat Paulus, summum dare imperium iræ & potentiæ Dei: quia iniquum est calculo nostro subjici profunda illa judicia quæ sensus omnes nostros absorbent. Quod respondent adversarii frivolum est, Deum non prorsus rejicere quos in lenitate tolerat: sed suspenso manere erga eos animo, si forte resipiscant. Quasi vero patientiam Deo tribuat Paulus, qua eorum conversionem expectet quos dicit aptatos esse ad interitum. Recte enim Augustinus locum hunc explicans, ubi potentia tolerantiæ adjungitur, Deum non sinere, sed virtute sua moderari. Addunt etiam non abs re vasa iræ dici apparata ad interitum, vasa autem misericordiæ Deum præparasse: quia hoc modo salutis laudem Deo adscribit & vendicat; perditionis culpam rejicit in eos qui proprio arbitrio ipsam sibi accersunt. Sed ut illis concedam diversa loquendi forma Paulum asperitatem lenire prioris membri: minime tamen consentaneum est, præparationem ad interitum alio transferre quam ad arcanum consilium Dei: quod etiam paulo ante in contextu asseritur, Quod *Deus excitaverit Pharaonem*, deinde *quos vult induret.* Unde sequitur absconditum Dei consilium obdurationis esse causam. Hoc saltem obtinen quod tradit Augustinus, ubi ex lupis Deus oves facit, gratia potentiore eos reformare, ut dometur eorum durities: proinde obstinatos ideo non convertit quia potentiorem illam gratiam non exerit Deus, qua non destituitur si eam proferre vellet.

2. Proterve agunt cum Deo, cujus consilia Angeli ipsi adorant.

Rom. 9. vers. 20. *3. Expressis Scripturæ testimoniis refelluntur.* Matth. 15 vers. 13.

4. Deo obstrepunt, per Apostolum consilia sua aperiente. Rom. 9. vers. 22.

Exceptio 1. *Responsio.* lib. 5. contra Julian. cap. 5. *Exceptio 2.* *Responsio.* *Augustini voce confirmata.* lib. 1. de prædest. sanctor. cap. 2.

2. Hæc quidem piis & modestis abunde sufficerent, & qui se homines reminiscuntur. Quia tamen non unam blasphemiæ speciem virulenti isti canes evomunt contra Deum, ad singulas, prout res feret, respondebimus. Multis modis cum Deo litigant stulti homines, quasi eum teneant suis criminationibus obnoxium. Primum ergo interrogant quo jure suis creaturis irascatur Dominus, à quibus nulla ante offensa provocatus fuerit: nam exitio devovere quos placuerit, tyranni magis libidini, quam legitimæ judicis sententiæ convenire. Esse igitur cur cum Deo expostulent homines, si nudo ejus arbitrio, citra proprium meritum in æternam mortem prædestinantur. Ejusmodi cogitationes siquando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos earum impulsus, vel hoc uno satis armabuntur, si reputent quantæ sit improbitatis, causas divinæ voluntatis duntaxat percontari: quum omnium quæ sunt, ipsa sit causa, & merito esse debeat. Nam si ullam causam habet, aliquid eam antecedat oportet, cui veluti alligetur: quod nefas est imaginari. Adeo enim summa est justitiæ regula Dei voluntas, ut quicquid vult, eo ipso quod vult, justum habendum sit. Ubi ergo quæritur cur ita fecerit Dominus, respondendum est, Quia voluit. Quod si ultra pergas rogando cur voluerit, majus aliquid quæris, & sublimius Dei voluntate, quod inveniri non potest. Compescat igitur se humana temeritas, & quod non est ne quærat: ut ne forte id quod est non inveniat. Hoc, inquam, freno bene continebitur quisquis de arcanis Dei sui cum reverentia philosophari volet. Adversus impiorum audaciam, qui Deo palam maledicere non formidant, Dominus ipse sua justitia, sine nostro patrocinio, satis se defendet, quum eorum conscientiis omnem tergiversationem adimendo, convictas stringet, reasque peraget. Neque tamen commentum ingerimus absolutæ potentiæ: quod sicuti profanum est, ita merito detestabile nobis esse debet. Non fingimus Deum exlegem, qui sibiipsi lex est: quia (ut ait Plato) lege indigent homines qui cupiditatibus laborant: Dei autem voluntas non modo ab omni vitio pura, sed summa perfectionis regula, etiam legum omnium lex est. Verùm negamus obnoxium esse reddendæ rationi: negamus etiam nos esse idoneos judices, qui proprio sensu pronunciemus de hac causa. Quare si tentamus ultra quam licet, metum incutiat illa comminatio Psalmi, *Deum fore victorem quoties ab homine mortali judicabitur.*

1. Objectio. Deum immerito irasci iis quos exitio, citra proprium meritum, devovet. *Responsio 1. à consideratione divinæ voluntatis.*

Hoc ex Augustin. sumptum lib. 1. de Genesi contra Manich. cap. 3.

Qua sit illa voluntas, & quomodo consideranda.

Pf. 51: 6.

3. Tacendo potest Deus ita compescere hostes suos. Sed ne illos sacrum nomen suum impune ludibrio habere patiamur, arma quoque adversus eos nobis ex verbo suo suppeditat. Proinde siquis nos hujusmodi verbis aggrediatur, cur ab initio Deus ad mortem aliquos prædestinarit, qui quum nondum essent, mereri judicium mortis nondum potuerant: nos, responsionis loco, vicissim eos rogemus,

Respons. 2. eaque trimembris,

Deus nihil homini debet.
Æquissima justitia ratione peccato corruptos odio prosequitur.

mus, quid Deum homini debere existiment, si eum à natura sua æstimare velit. Qualiter peccato vitiati sumus omnes non possumus non esse Deo odiosi, idque non tyrannica sævitia, sed æquissima justitiæ ratione. Quod si judicio mortis obnoxii sunt omnes naturali conditione, quos ad mortem Dominus prædestinat, de qua (obsecro) ejus iniquitate erga se conquerantur? Veniant omnes filii Adam: cum suo creatore contendant ac disceptent, quod æterna illius providentia, ante suam generationem perpetuæ calamitati addicti fuerint. Quid obstrepere adversus hanc defensionem poterunt, ubi Deus illos ad sui recognitionem contra vocabit? Ex corrupta massa si desumpti sunt omnes, non mirum si damnationi subjacent. Ne ergo Deum iniquitatis insimulent si æterno ejus judicio morti destinati sint, ad quam à sua ipsorum natura sponte se perduci, velint nolint, ipsi sentiunt. Unde apparet quam perversa sit obstrependi affectatio, quod data opera supprimunt quam in se agnoscere coguntur damnationis causam, ut Dei prætextus eos liberet. Atqui ut centies Deum esse auctorem confitear, quod verissimum est, non protinus tamen crimen eluunt quod eorum conscientiis insculptum subinde eorum oculis recurrit.

Sua ipsorum conscientia sensu & judicio reprobi omnes morti destinari justo Dei judicio agnoscunt.

Exceptio. Ad peccatum reprobos prædinatos videri.

4. Rursum excipiunt, Nonne ad eam, quæ nunc pro damnationis causa obtenditur, corruptionem Dei ordinatione prædestinati ante fuerant? Quum ergo in sua corruptione pereunt, nihil aliud quam pœnas luunt ejus calamitatis in quam ipsius prædestinatione lapsus est Adam, ac posteros suos præcipites secum traxit. Annon itaque injustus, qui creaturis suis tam crudeliter illudit? Fateor sane in hanc qua nunc illigati sunt, conditionis miseriam, Dei voluntate decidisse universos filios Adam: atque id est quod principio dicebam, redeundum tandem semper esse ad solum divinæ voluntatis arbitrium, cujus causa sit in ipso abscondita. Sed non protinus sequitur, huic obtrectationi Deum subjacere. Occurremus enim cum Paulo in hunc modum, *O homo, tu quis es qui disceptes cum Deo? Num figmentum dicit ei qui se finxit, Cur me finxisti sic? Annon habet potestatem figulus, ut ex eadem massa faciat vas aliud in honorem, aliud in contumeliam?* Negabunt ita vere defendi Dei justitiam, sed subterfugium captari, quale habere solent qui justa excusatione destituuntur. Quid enim hic aliud dici videtur quam Deo esse potentiam quæ impediri nequeat quominus, prout libitum fuerit, quidvis agat? Verum longe secus est: quæ enim potentior afferri ratio potest quam dum jubemur cogitare quis sit Deus? Quomodo enim ullam iniquitatem admitteret, qui judex est orbis? Ad Dei naturam si proprie pertinet judicium facere, justitiam igitur naturaliter amat, injustitiam aversatur. Proinde non quasi deprehensus foret Apostolus, ad cuniculos respectavit: sed indicavit altiorem esse justitiæ divinæ rationem, quam ut vel humano modo metienda sit, vel ingenii humani tenuitate possit comprehendi. Fatetur quidem Apostolus, eam subesse divinis judiciis profunditatem, à qua mentes omnes hominum absorbendæ sint si conentur eo penetrare. Sed docet etiam quam indignum sit ad eam legem redigere Dei opera, ut simulac eorum ratio nobis non constiterit, improbare audeamus. Notum est dictum Solomonis (quod tamen pauci dextre intelligunt) *Magnus creator omnium mercedem reddit stulto, & mercedem transgressoribus.* Exclamat enim de magnitudine Dei, in cujus arbitrio est pœnam sumere de stultis & transgressoribus, quamvis eos Spiritu suo non dignetur. Ac prodigiosus est hominum furor, dum ita rationis suæ modulo subjicere appetunt quod immensum est. Angelos qui steterunt in sua integritate, Paulus *electos* vocat: si eorum constantia in Dei beneplacito fundata fuit,

Responsio.

Ejusdem expositio.

Rom. 9. vers. 20.

Instantia.

Solutio, tentum Apostoli à calumniis praclare vindicans.

Prov. 26. vers. 10.

1 Tim. 5. vers. 21.

aliorum defectio arguit fuisse derelictos. Cujus rei causa non potest alia adduci quam reprobatio, quæ in arcano Dei consilio abscondita est.

Eadem solutio Augustini auctoritate confirmatur.

5. Age, adsit nunc Manichæus aliquis aut Cælestious, divinæ providentiæ calumniator, dico cum Paulo, rationem ejus non esse reddendam: quia magnitudine sua intelligentiam nostram longe superet. Quid mirum? aut quid absurdum? velitne Dei potentiam sic limitatam esse, ut nequid plus ad agendum valeat quam mens sua capiat? Dico cum Augustino, *esse à Domino creatos, quos in exitium ituros sine dubitatione præsciebat: idque ita factum, quia sic voluit. Cur autem voluerit, non esse nostram rationem exigere, qui comprehendere non possumus: neque convenire, ut divina voluntas in controversiam apud nos descendat*, de qua quoties habetur sermo, sub ipsius nomine suprema justitiæ regula nominatur. Quid ergo de iniquitate quæstio movetur, ubi justitia clare apparet? Neque vero nos pudeat improborum ora, Pauli exemplo sic obstruere: ac quoties oblatrare audebunt, identidem repetere, Quinam estis miseri homines, qui Deo accusationem intentatis? & ideo intentatis, quia operum suorum magnitudinem ad ruditatem vestram non attemperat? Quasi vero ideo perversa sint quia carni sunt occulta. Immensitas judiciorum Dei claris experimentis vobis nota est. Scitis vocari profundam abyssum: nunc ingenii vestri angustias consulite, an quod decrevit apud se Deus, capiant. Quid ergo juvat vesana inquisitione vos demergere in abyssum, quam vobis exitialem fore ratio ipsa dictat? Cur non vos metus aliquis saltem cobibet, quod de incomprehensibili Dei sapientia & terribili potentia tam historia Job quam Prophetici libri prædicant? Si tumultuatur mens tua, ne pigeat Augustini consilium amplecti. *Tu homo expectas à me responsum: & ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem, O homo, tu quis es? melior est fidelis ignorantia quam temeraria scientia. Quære merita: non invenies nisi pœnam: ô altitudo! Petrus negat: latro credit: ô altitudo! Quæris tu rationem? Ego expavescam altitudinem. Tu ratiocinare, ego mirabor: tu disputa, ego credam: altitudinem video, ad profundum non pervenio. Requievit Paulus, quia admirationem invenit. Vocat ille inscrutabilia Dei judicia: & tu scrutari venisti? Ille dicit investigabiles ejus vias: & tu vestigas?* Ulterius procedendo nihil proficiemus: nam nec satisfiet eorum petulantiæ, nec alia eget defensione Dominus, quam qua per Spiritum suum usus est qui per os Pauli loquebatur: & ipsi dediscimus bene loqui ubi cum Deo loqui desinimus.

epist. 106.

Prosopopœia item egregia illustratur.

Psal. 36:7.

Et praclaro August. dicto, de verbis Apost. Serm. 20.

2. *Objectio. Deus imputare non debet hominibus peccata quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit.*

6. Alterum quoque objectum ab impietate emergit, quod tamen non tam ad Dei sugillationem, quam ad peccatoris excusationem recta spectat. Etsi, qui à Deo damnatur peccator, nonnisi cum judicis ignominia justificari demum potest. Sic ergo profanæ linguæ obganniunt, Cur ea vitio Deus imputaret hominibus, quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit? Quid enim facerent? an cum decretis ejus luctarentur? At frustra id facturi sint, quum omnino facere non possint. Non ergo jure ob ea puniuntur quorum præcipua in Dei prædestinatione causa est. Hic abstinebo à defensione ad quam fere scriptores Ecclesiastici recurrunt, non impedire Dei præscientiam quominus homo peccator reputetur: quandoquidem illius mala, non sua Deus prævideat. Non enim hic subsisteret cavillatio, sed potius urgeret, Deum tamen malis quæ præviderit potuisse occurrere, si voluisset: quum non fecerit, destinato consilio creasse hominem in eum finem, ut se in terra ita gereret. Quod si Dei providentia in hanc conditionem homo creatus est, ut postea faceret quæcunque facit, non esse illi crimini vertendum quod nec effugere

Prima responsio, veterum, qua infirma censetur. Ratio.

possit, & Dei voluntate constringatur. Ergo videamus quomodo rite nodus expediri debeat. Primum omnium constare inter omnes debet quod ait Solomon, *Deum omnia propter semetipsum condidisse, impium quoque ad diem malum.* Ecce, quum rerum omnium dispositio in manu Dei sit, quum penes ipsum resideat salutis ac mortis arbitrium, consilio nutuque suo ita ordinat, ut inter homines nascantur, ab utero certæ morti devoti, qui suo exitio ipsius nomen glorificent. Siquis causetur, nullam eis inferri necessitatem ex Dei providentia, sed potius ea conditione ab ipso esse creatos, quoniam futuram eorum pravitatem præviderit: neque nihil dicit, neque totum. Solent quidem interdum hac solutione uti veteres, sed quasi dubitanter. Scholastici vero in ea quiescunt, acsi nihil contra opponi posset. Equidem præscientiam solam nullam inferre necessitatem creaturis libenter concessero, tametsi non omnes assentiantur: sunt enim qui ipsam quoque causam rerum esse volunt. Verum mihi acutius ac prudentius videtur perspexisse Valla, homo alioqui in sacris non admodum exercitatus, qui supervacuam esse hanc contentionem ostendit: quoniam & vita & mors divinæ magis voluntatis quam præscientiæ sint actiones. Si hominum eventa prævideret Deus duntaxat, non etiam suo arbitrio disponeret ac ordinaret; tum non abs re agitaretur quæstio, ecquid ad eorum necessitatem valeat ipsius providentia: sed quum non alia ratione quæ futura sunt, prævideat, nisi quia ita ut fierent decrevit; frustra de præscientia lis movetur, ubi constat ordinatione potius & nutu omnia evenire.

Prov. 16. vers. 4.

Secunda responsio, etiam diluta.

Tertia responsio, quam Valla proposuit, probata.

7. Disertis verbis hoc extare negant, decretum fuisse à Deo ut sua defectione periret Adam. Quasi vero idem ille Deus, quem Scriptura prædicat facere quæcunque vult, ambiguo fine condiderit nobilissimam ex suis creaturis. Liberi arbitrii fuisse dicunt ut fortunam ipse sibi fingeret: Deum vero nihil destinasse nisi ut pro merito eum tractaret. Tam frigidum commentum si recipitur, ubi erit illa Dei omnipotentia, qua secundum arcanum consilium quod aliunde non pendet omnia moderatur. Atqui prædestinatio, velint nolint, in posteris se profert. Neque enim factum est naturaliter ut à salute exciderent omnes, unius parentis culpa. Quid eos prohibet fateri de uno homine quod inviti de toto humano genere concedunt? Quid enim tergiversando luderent operam? Cunctos mortales in unius hominis persona morti æternæ mancipatos fuisse Scriptura clamat. Hoc quum naturæ adscribi nequeat, ab admirabili Dei consilio profectum esse minime obscurum est. Bonos istos justitiæ Dei patronos perplexos hærere in festuca, altas vero trabes superare nimis absurdum est. Iterum quæro, Unde factum est ut tot gentes una cum liberis eorum infantibus æternæ morti involveret lapsus Adæ absque remedio, nisi quia Deo ita visum est? Hic obmutescere oportet tam dicaces alioqui linguas. Decretum quidem horribile, fateor: inficiari tamen nemo poterit quin præsciverit Deus quem exitum esset habiturus homo, antequam ipsum conderet; & ideo præsciverit quia decreto suo sic ordinarat. In præscientiam Dei siquis hic invehatur, temere & inconsulte impingit. Quid enim, quæso, est cur reus agatur cœlestis judex quia non ignoraverit quod futurum erat? In prædestinationem competit siquid est vel justæ vel speciosæ querimoniæ. Nec absurdum videri debet quod dico, Deum non modo primi hominis casum, & in eo posterorum ruinam prævidisse: sed arbitrio quoque suo dispensasse. Ut enim ad ejus sapientiam pertinet omnium quæ futura sunt esse præscium; sic ad potentiam, omnia manu sua regere ac moderari. Et hanc quoque quæstionem Augustinus, ut alias, scite expedit, *Saluberrime confiteamur quod rectissime credimus, Deum Dominumque rerum omnium, qui creavit omnia bona valde, & mala ex bonis exoritura præscivit: & scivit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem pertinere, etiam de malis benefacere quam mala esse non sinere: sic ordinasse Angelorum & hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset gratiæ suæ beneficium, justitiæque judicium.*

1. Exceptio, decretum non fuisse à Deo ut Adam sua defectione periret, diluitur multiplici ratione, à fine creationis, Dei omnipotentia, sapientia & justitia incomprehensibili.

vid. Calv. libr. de prædest. plurib. in locis.

Item Augustini præclaro testimonio.

Enchir. ad Laurent.

8. Hic ad distinctionem voluntatis & permissionis recurritur: secundum quam obtinere volunt, permittente modo, non autem volente Deo perire impios. Sed cur permittere dicemus nisi quia ita vult? Quanquam nec ipsum quidem per se probabile est, sola Dei permissione, nulla ordinatione hominem sibi accersisse interitum. Quasi vero non constituerit Deus qua conditione præcipuam ex creaturis suis esse vellet. Non dubitabo igitur cum Augustino simpliciter fateri, *voluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessario futurum esse quod ille voluerit: quemadmodum ea vere futura sunt quæ præviderit.* Nunc vero si pro sua & impiorum excusatione vel Pelagiani, vel Manichæi, vel Anabaptistæ, vel Epicurei (nam cum istis quatuor sectis nobis in hoc argumento negotium est) necessitatem, qua ex Dei prædestinatione constringuntur, objiciant: nihil afferunt ad causam idoneum. Si enim prædestinatio nihil aliud est quam divinæ justitiæ, occultæ quidem, sed inculpatæ, dispensatio: quia non indignos fuisse certum est qui in eam sortem prædestinarentur, justissimum quoque esse interitum quem ex prædestinatione subeunt, æque certum est. Ad hoc, sic ex Dei prædestinatione pendet eorum perditio, ut causa & materia in ipsis reperiatur. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat: cur censuerit, nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde merito illustrari. Ubi mentionem gloriæ Dei audis, illic justitiam cogita. Justum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei providentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Pronunciaverat paulo ante Dominus, *omnia quæ fecerat esse valde bona.* Gen. 1:31. Unde ergo illa homini pravitas ut à Deo suo deficiat? Ne ex creatione esse putaretur, elogio suo approbaverat Deus quod profectum erat à seipso. Propria ergo malitia, quam acceperat à Domino puram naturam corrupit, & sua ruina totam posteritatem in exitium secum attraxit. Quare in corrupta potius humani generis natura evidentem damnationis causam, quæ nobis propinquior est, contemplemur, quam absconditam ac penitus incomprehensibilem inquiramus in Dei prædestinatione. Neque immensæ Dei sapientiæ submittere hucusque ingenium pigeat, ut in multis ejus arcanis succumbat. Eorum enim quæ scire nec datur, nec fas est, docta est ignorantia; scientiæ appetentia, insaniæ species.

2. Exceptio. Permittente, non volente Deo perire impios.

Responsio.

lib. 6. de Genes. ad literam, cap. 15.

Instantia.

Responsio 1. à prædestinationis descriptione.

Resp. 2. à voluntario lapsu Adami & gloria Dei consideratione.

Pia exhortatio.

9. Dicet forte quispiam me nondum attulisse quod sacrilegam illam excusationem compesceret. Ego vero ne id quidem effici posse fateor quin semper fremat impietas & obmurmuret: mihi tamen dixisse videor quod ad loquendi non rationem tantum, sed prætextum quoque adimendum sufficeret. Excusabiles peccando haberi volunt reprobi, quia evadere nequeunt peccandi necessitatem: præsertim quum ex Dei ordinatione sibi injiciatur hujusmodi necessitas. Nos vero inde negamus rite excusari, quandoquidem Dei ordinationi, qua se exitio destinatos conqueruntur, sua constet æquitas: nobis quidem incognita, sed illa certissima. Unde constituimus, nihil illos sustinere mali quod non justissimo Dei judicio infligatur. Deinde præ- 2.
postere docemus agere ipsos, qui ad quærendam suæ damnationis originem, in recondita divini consilii adyta oculos intendant; ad naturæ corruptionem,

3. Exceptio.

Responsio 1.

nem, unde illa verè scaturit, conniveant. Hanc autem imputare ne Deo possint obstat quod suæ creationi testimonium reddat. Tametsi enim æterna Dei providentia, in eam cui subjacet calamitatem conditus est homo: à seipso tamen ejus materiam, non à Deo sumpsit: quando nulla alia ratione sic perditus est, nisi quia à pura Dei creatione in vitiosam & impuram perversitatem degeneravit.

3. *Objectio. Ex prædestinationis doctrina sequi Deum esse personarum acceptorem.*

10. Jam & tertia absurditate Dei prædestinationem infamant ejus adversarii: quum enim non alio referamus quam ad divinæ voluntatis arbitrium, quod universali exitio eximantur quos in regni sui hæredes Deus assumit, ex eo colligunt apud ipsum ergo esse acceptionem personarum: quod ubique Scriptura negat. Ergo vel Scripturam esse sibi dissentaneam, vel in electione Dei esse meritorum respectum.

Resp. quid sit personarum acceptio.

Primum, alio sensu negat Scriptura Deum esse personarum acceptorem, quam quo ipsi judicant, siquidem *Personæ* vocabulo non hominem significat, sed quæ in homine oculis conspicua, vel favorem, gratiam, dignitatem conciliare; vel odium, contemptum, dedecus conflare solent. Qualia sunt, divitiæ, opes, potentia, nobilitas, magistratus, patria, formæ elegantia, & cætera hujusmodi. Item paupertas, inopia, ignobilitas, sordes, contemptus, & similia. Sic Petrus & Paulus personarum acceptorem non esse Dominum docent, quia non discernat inter Judæum & Græcum, quo solius gentis ratione alterum respuat, amplectatur alterum. Sic Jacobus iisdem verbis utitur, dum vult asserere Deum in suo judicio divitias nihil morari. Paulus autem alio loco de Deo sic loquitur, quod libertatis aut servitutis in judicando nullam habeat rationem.

Actor. 10. vers. 34. Rom. 2. vers. 11. Gal. 3:28. Jac. 2:5. Col. 3:25. Eph. 6:9.

Responsio 2. ostendens nihil repugnantia ejus inesse. vide Augustin. epist. 105. & lib. ad Bonif. 2. cap. 7.

Proinde nihil repugnantiæ erit, si dicemus, Deum secundum beneplaciti sui arbitrium eligere in filios, nullo merito, quos visum fuerit, aliis rejectis ac reprobatis. Res tamen sic explicari potest, ut plenius satisfiat. Quærunt qui fiat ut ex duobus quos nullum meritum discriminat, alterum prætereat in electione sua, alterum assumat Deus. Ego vicissim rogo, putentne in eo qui assumitur esse aliquid quod Dei animum ad ipsum inclinet. Si nihil fatebuntur (quod necesse est) sequetur Deum non hominem intueri, sed à sua bonitate rationem petere cur illi benefaciat. Quod igitur hominem unum eligit Deus, altero rejecto, id non provenit ab hominis respectu, sed à sola ejus misericordia: cui liberum esse debet proferre se & exerere ubi & quoties placet. Nam & alibi vidimus non multos ab initio vocatos fuisse nobiles, vel sapientes, vel splendidos, ut Deus humiliaret carnis superbiam: tantum abest ut personis devinctus fuerit ejus favor.

1 Cor. 1. vers. 26.

Exceptio. Peccatores peræque sunt puniendi: aut inæqualis est Dei justitia. Responsio.

11. Quare falso & pessime Deum inæqualis justitiæ insimulant nonnulli quod non eundem erga omnes tenorem in sua prædestinatione servat. Si omnes, inquiunt, noxios deprehendit, peræque omnes puniat: si insontes, ab omnibus judicii rigorem abstineat. Atqui perinde cum ipso agunt acsi vel interdicta illi foret misericordia, vel, dum vult misereri, cogatur in totum judicio renunciare. Quid est quod flagitant? si omnes sunt noxii, ut simul eandem omnes luant pœnam. Fatemur communem noxam: sed dicimus quibusdam succurrere Dei misericordiam. Succurrat, aiunt, omnibus. Sed excipimus, æquum esse ut puniendo se quoque æquum judicem ostendat. Id dum non sustinent, quid aliud quam vel miserandi facultate Deum spoliare conantur, vel hac saltem lege ipsam permittere ut judicio se prorsus abdicet?

Instantia diluta, testimonio Augustini firmata. epist. 106. de prædest. & gratia. de bono persev. cap. 12.

Quare pulcherrime quadrant istæ Augustini sententiæ, *Quum in primo homine universa generis massa in condemnationem defluxerit, quæ fiunt ex ea vasa in honorem, non propriæ justitiæ, sed Dei misericordiæ vasa esse. Quod vero alia fiunt in contumeliam, non iniquitati, sed judicio deputandum*, &c. Quod Deus iis quos reprobat, debitam pœnam rependit: iis quos vocat, immeritam gratiam largitur: ab omni accusatione liberari, similitudine creditoris, cujus in potestate est, alteri remittere, ab altero exigere. Potest igitur Dominus etiam dare gratiam quibus vult, quia misericors est: non omnibus dare, quia justus judex. Dando quibusdam quod non merentur, gratuitam suam ostendere gratiam: non omnibus dando, quid mereantur omnes declarare. Nam quum Deum scribit Paulus *clausisse omnia sub peccato ut omnium misereatur*, simul addendum est nemini esse debitorem: quia nemo illi prior dedit, ut mutuum exigat. Rom. 11. vers. 32.

4. *Objectio. Hæc doctrina securitatem & impietatem parit.*

12. Hoc quoque ad evertendam prædestinationem exagitant, quod ipsa stante concidat omnis sollicitudo, & bene agendi studium. Quis enim audiat, inquiunt, æterno & immutabili Dei decreto sibi fixam esse aut vitam aut mortem, quin protinus in mentem veniat, nihil interesse quomodo se gerat: quando suo opere nihil aut impediri aut promoveri queat Dei prædestinatio? Ita omnes projicient se, & deploratum in morem, quocunque libido tulerit præcipites ibunt.

Resp. 1. per concessionem, reproborum quorundam respectu.

Et sane non in universum mentiuntur. sunt enim plerique porci qui prædestinationis doctrinam impuris istis blasphemiis conspurcant, atque hoc etiam obtentu admonitiones & objurgationes quaslibet eludunt, Scit Deus quid de nobis agere semel statuerit. si salutem decrevit, adducet nos ad eam suo tempore: si mortem destinavit, frustra contra tenderemus.

2. A fine Scriptura hanc doctrinam proponentis.

At Scriptura, dum præcipit quanto majori & reverentia & religione sit de tanto mysterio cogitandum, tum pios in longe diversum sensum instituit, tum sceleratam illorum intemperiem probe redarguit. Non enim prædestinationem eo commemorat ut in audaciam erigamur, & inaccessa Dei secreta excutere nefaria temeritate tentemus: sed potius ut humiliati ac dejecti, ad judicium ejus tremere, misericordiam suspicere discamus. Ad hunc scopum fideles collimabunt.

3. Ab auctoritate Apostoli.

Ille autem fœdus porcorum grunnitus à Paulo rite compescitur. Securos se in vitiis pergere dicunt: quia si sint à numero electorum, nihil obfutura sint vitia quominus tandem ad vitam perducantur.

4. Ab electionis scopo. Eph. 1:4.

Atqui in hunc finem electos esse nos Paulus admonet, ut sanctam ac inculpatam vitam traducamus. Si electionis scopus est vitæ sanctimonia, magis ad eam alacriter meditandam expergefacere & stimulare nos debet, quam ad desidiæ prætextum valere. Quantopere enim hæc inter se dissident, à bene agendo cessare, quia electio ad salutem sufficiat, & electioni propositum esse finem ut in bonorum studium incumbamus? Facessant ergo ejusmodi sacrilegia quæ totum electionis ordinem perperam invertunt.

Instantia impia.

Quod autem suas blasphemias longius extendunt, dum eum qui sit à Deo reprobatus, perditurum operam dicunt si innocentia & probitate vitæ se illi approbare studeat: in eo vero impudentissimi mendacii convincuntur. *Responsio.* Unde enim tale studium oriri possit nisi ex electione? Nam quicunque sunt ex reproborum numero, ut sunt vasa in contumeliam formata, ita non desinunt perpetuis flagitiis iram Dei in se provocare, & evidentibus signis confirmare quod jam in se latum est Dei judicium: tantum abest ut cum ipso frustra contendant.

Postrema objectio ex superiori pendens. 1. Responsio, ex scriptis Augustini, Pauli methodum & Christi do-

13. Maligne tamen atque impudenter hanc doctrinam calumniantur alii, acsi omnes ad pie vivendum exhortationes everteret. Qua de re magnam olim invidiam sustinuit Augustinus, quam abstersit libro De correptione & gratia ad Valentinum: cujus lectio pios omnes & dociles facile placabit. Pauca tamen hic libabo, quæ (ut spero) probis & non contentiosis satisfacient. Quam apertus & vocalis præco electionis gratuitæ fuerit Paulus, ante

 visum

christianam frequentis, qua refellit hujusmodi objectionem, collata.

1 Thes. 4. vers. 7.

Eph. 2:10.

visum est: an ideo monendo & hortando frigidus? Conferant boni isti zelotæ ejus vehementiam cum sua, glacies in ipsis reperietur præ incredibili illius fervore. Et certe principium illud scrupulos omnes tollit, *non esse nos vocatos ad immunditiem, sed ut quisque vas suum possideat in honore*, &c. deinde *nos esse Dei figmentum, creatos ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus.* In summa, qui mediocriter exercitati sunt in Paulo, absque longa demonstratione intelligent, quam apte conciliet quæ isti fingunt inter se pugnare. Præcipit Christus ut in se credatur: neque tamen vel falsa est ejus definitio, vel præcepto contraria, ubi dicit, *Nemo potest venire ad me nisi cui datum fuerit à Patre meo. Cursum igitur suum habeat prædicatio, quæ adducat homines ad fidem, & continuo profectu in perseverantia contineat. Neque tamen impediatur prædestinationis cognitio, ut qui obediunt non tanquam de suo superbiant, sed in Domino glorientur.* Non abs re dicit Christus, *Qui habet aures audiendi, audiat. Ergo dum exhortamur & prædicamus, qui auribus præditi sunt, libenter obediunt: qui vero carent, in illis impletur quod scriptum est, Ut audientes non audiant. Cur autem* (inquit Augustinus) *illi habeant, illi non: quis cognovit sensum Domini? numquid ideo negandum est quod apertum est, quia comprehendi non potest quod occultum est?* Hæc fideliter ex Augustino retuli: sed quia plus forte auctoritatis habebunt ejus verba quam mea, agedum prodeant in medium quæ apud ipsum leguntur. *Numquid si hoc audito nonnulli in torporem segnitiemque vertantur, & à labore proclives ad libidinem post concupiscentias eant, propterea de præscientia Dei falsum putandum est quod dictum est? Nonne si Deus illos bonos fore præscivit, boni erunt, in quantalibet nunc malitia versentur: & si malos fore præscivit, mali erunt, in quantalibet nunc bonitate cernantur? Numquid ergo propter hujusmodi causas, quæ de præscientia Dei vera dicuntur, vel neganda sunt vel tacenda? tunc scilicet, quando, si non dicantur, in alios itur errores? Alia,* inquit, *ratio est verum tacendi, alia, verum dicendi necessitas. Causas verum tacendi longum esset omnes quærere: quarum tamen est hæc una, ne pejores fiant qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt, facere doctiores: qui nobis tale aliquid dicentibus doctiores quidem non fiunt, sed nec redduntur pejores. Quum autem res vera ita se habet, ut fiat pejor, nobis eam dicentibus qui capere non potest: nobis autem tacentibus, ille qui potest: quid putamus faciendum? nonne potius est dicendum verum, ut qui potest capere, capiat; quam tacendum, ut non solum id ambo non capiant, verum etiam qui est intelligentior, ille fit pejor, qui si audiret & caperet, per eum etiam plures discerent? Et nos dicere nolumus, quod teste Scriptura dicere licebat. Timemus enim videlicet ne loquentibus nobis offendatur qui capere non potest: non autem timemus ne tacentibus nobis, qui veritatem potest capere, falsitate capiatur.* Quam sententiam brevius tandem perstringens, clarius etiam confirmat. *Quamobrem, si Apostoli & qui eos secuti sunt Ecclesiæ doctores utrumque fecerunt, ut de æterna Dei electione pie dissererent, & sub piæ vitæ disciplina continerent fideles: quid est quod invicta conclusi violentia veritatis isti nostri se recte dicere existimant, non esse populo prædicandum, etsi verum sit, quod de prædestinatione dicitur? Imo prædicandum est prorsus: ut qui habet aures audiendi, audiat. Quis autem habet, si non accipit ab eo qui se daturum promittit? Certe qui non accipit, rejiciat; dum tamen qui capit & sumat & bibat, bibat & vivat. Sicut enim prædicanda est pietas, ut rite colatur Deus: ita & prædestinatio, ut qui habet aures audiendi, de gratia Dei in Deo, non in se glorietur.*

Joan. 6. vers. 44.

Mat. 13:9.

Jesa. 6:9.

lib. de bono persev. cap. 15.

2. Responsio, Augustinum ipsum, calumniatores hujus doctrinæ refellentem, inducens.

cap. 16.

Causa verum tacendi.

Prædestinationis doctrina cur non tacenda, sed prædicanda.

ejusd. lib. cap. 20.

Confirmatio, ab Apostolorum & Apostolicorum exemplo.

Quomodo prædicanda sit & populo tradenda: ita videlicet ut ædificatio Ecclesiæ quæratur, & prudenter caveatur, quoad licet, offensio.

14. Et tamen ut singulare ædificationis studium sancto viro fuit, sic docendi veri rationem temperat, ut prudenter caveatur quoad licet offensio. Nam quæ vere dicuntur, congruenter simul posse dici admonet. Si quis ita plebem compellet, Si non creditis, ideo fit, quia jam divinitus exitio destinati estis: is non modo ignaviam fovet, sed etiam indulget malitiæ. Si quis in futurum quoque tempus sententiam extendat, quod non sint credituri qui audiunt, quia reprobati sunt: imprecatio erit magis quam doctrina. Tales itaque Augustinus non immerito tanquam vel insulsos doctores, vel sinistros & ominosos Prophetas ab Ecclesia jubet facessere. Tenendum quidem vere alibi contendit, *quod tunc correptione proficit homo, quum miseretur atque adjuvat qui facit quos voluerit etiam sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter: absit ut dicamus judicium luti esse non figuli.* Item postea, *Quum homines per correptionem in viam justitiæ seu veniunt seu revertuntur, quis operatur in cordibus eorum salutem, nisi ille qui quolibet plantante & irrigante dat incrementum? cui volenti salvum facere nullum hominis resistit liberum arbitrium. Non est itaque dubitandum, voluntati Dei (qui in cælo & in terra quæcunque voluit fecit, & qui etiam quæ futura sunt fecit) humanas voluntates non posse resistere, quominus faciat ipse quod vult: quandoquidem de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit.* Item, *Quum vult adducere homines, numquid corporalibus vinculis alligat? Intus agit, intus corda tenet, intus corda movet: eosque voluntatibus eorum, quas in illis operatus est, trahit.* Sed quod continuo subjicit, minime omitti debet; *quia nescimus quis ad prædestinatorum numerum pertineat, vel non pertineat, sic nos affici decere ut omnes velimus salvos fieri. Ita fiet ut quisquis nobis occurret, eum studeamus facere pacis consortem. Sed pax nostra super filios pacis requiescet. Ergo, quantum ad nos pertinet, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, salubris & severa instar medicinæ adhibenda erit correptio: Dei autem erit illis utilem facere quos præscivit & prædestinavit.*

Summa orthodoxa doctrina de prædestinatione, ab Augustino tradita.

CAP. XXIV.

Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere justum cui destinati sunt, interitum.

Hujus capitis duas esse partes vel ipsum argumentum ostendit.

1. *De Electis, à prima sectione ad duodecimam agitur.*
2. *De Reprobis, à duodecima ad finem capitis.*

cap. 21. sect. 10, 11.

Dei arcana quidem est electio.

SEd ut res melius elucescat, tum de electorum vocatione, tum de excæcatione & induratione impiorum agendum est. Et de priore quidem jam aliquid disserui, eorum errorem refellens quibus generalitas promissionum videtur æquare totum humanum genus. Atqui non absque delectu electionem, quam in seipso alioqui absconditam habet, vocatione demum sua Deus manifestat: quam ideo appellare proprie licet ejus testificationem. Nam *quos præscivit, eos & præfinivit conformes fieri imagini Filii sui: quos autem præfinivit, eos & vocavit: quos vocavit, eos & justificavit*, ut olim glorificet. Quum suos eligendo jam in filiorum locum Dominus adoptarit: videmus tamen ut

Sed vocatione efficaci demum manifestatur.

Rom. 8. vers. 29.

in

in tanti boni possessionem non veniant nisi dum vocantur: contra ut vocati, quadam jam fruantur electionis suæ communicatione. Qua ratione Spiritum, quem accipiunt, & *adoptionis Spiritum*, & *sigillum*, & *arrhabonem hæreditatis* futuræ vocat Paulus: quia scilicet eorum cordibus futuræ adoptionis certitudinem suo testimonio stabilit & obsignat. Nam etsi Euangelii prædicatio ex fonte electionis scaturit, quia tamen reprobis etiam communis est, non esset per se solida illius probatio. Deus autem efficaciter electos suos docet ut ad fidem adducat: sicuti citavimus ante ex verbis Christi, *Qui ex Deo est, hic vidit Patrem*, non alius. Item, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi*. Quum alibi dicat, *Nemo potest venire ad me nisi Pater meus traxerit eum*. Quem locum prudenter expendit Augustinus: cujus verba sunt, *Si (ut dicit veritas) omnis qui didicit venit: quisquis non venit, profecto nec didicit. Non est igitur consequens ut qui potest venire etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit: sed omnis qui didicit à Patre, non solum potest venire, sed etiam venit: ubi jam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus & actionis effectus adest.* Alibi etiam clarius, *Quid est, Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me: nisi, nullus est qui audiat & discat à Patre, & non veniat ad me? Si enim omnis qui audivit à Patre & didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audivit à Patre nec didicit: nam si audisset & didicisset, veniret. Valde remota est à sensibus carnis hæc schola, in qua Pater auditur & docet, ut veniatur ad Filium.* Paulo post, *Hæc gratia quæ occulte humanis cordibus tribuitur, à nullo duro corde recipitur: ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primum auferatur. Quando itaque Pater intus auditur, aufert cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. Cur ergo non omnes docet ut veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, judicio non docet? quoniam cujus vult miseretur, & quem vult obdurat.* Filios ergo sibi designat, ac patrem se iis destinat Deus quos elegit. Vocando porro, in familiam eos suam ascíscit, ac seipsum iis coadunat ut simul unum sint. Quum autem electioni vocatio subnectitur, in eum modum Scriptura satis innuit, in ea nihil requirendum præter gratuitam Dei misericordiam. Si enim quærimus quos vocet, & qua ratione: respondet, quos elegerat. Ad electionem autem dum venitur, sola illic misericordia undecunque apparet. Atque adeo vere hic locum habet illud Pauli, *Non esse volentis neque currentis, sed miserentis Dei.* Neque id, quemadmodum vulgo accipiunt qui inter Dei gratiam, voluntatem, cursumque hominis partiuntur. Exponunt enim, desiderium hominis ac conatum nihil per se quidem habere momenti, nisi Dei gratia prosperentur: sed quum adjuvantur illius benedictione, habere suas quoque partes in comparanda salute contendunt. Quorum cavillum Augustini verbis refellere quam meis malo. *Si nihil aliud voluit Apostolus, nisi non esse solius volentis aut currentis, nisi adsit misericors Dominus: retorquere è converso licebit, non solius esse misericordiæ, nisi adsit voluntas & cursus.* Quod si aperte impium est, non dubitemus Apostolum omnia misericordiæ Domini dare, nostris autem voluntatibus aut studiis nihil relinquere. In hanc sententiam ille sanctus vir. Nec pili æstimo quam inducunt argutiolam, non fuisse id dicturum Paulum, nisi aliquis in nobis foret conatus, & aliqua voluntas. Non enim quid esset in homine reputavit: sed quum videret quosdam salutis partem hominum industriæ assignare, simpliciter eorum errorem damnavit priore membro, deinde totam salutis summam Dei misericordiæ vendicavit. Et quid aliud agunt Prophetæ quam ut gratuitam Dei vocationem perpetuo deprædicent?

Quæ sit hujus vocationis efficacitas.
Rom. 8. v. 15, 16.
Eph. 1: 13. & alibi.
Joan. 6. vers. 46.
Joan. 17. vers. 6.
Joan. 6. vers. 44.
lib. 1. de gratia Christi contra Pelag. & Cælest. c. 14. & 31.
lib. de prædest. sanctorum, cap. 8.
Quemadmodum autem electio, ita & vocatio efficax in gratuita misericordia Dei fundata est.
Rom. 9. vers. 16.
Cavillum quorundam interpretum refellitur Augustini verbis.
Enchir. ad Laurent. cap. 31.
Exceptionis eorundem dilutio.

2. Adhæc ipsa quoque vocationis natura & dispensatio perspicue id demonstrat: quæ non sola verbi prædicatione, sed & Spiritus illuminatione constat. Quibus offerat verbum suum Deus, habemus apud Prophetam, *Repertus sum à non quærentibus me: palam apparui iis qui me non interrogabant. Populo qui non invocavit nomen meum, dixi, Ecce adsum.* Ac ne Judæi ad Gentes modo eam clementiam pertinere ducerent, ipsis quoque in memoriam reducit unde assumpserit patrem eorum Abraham, quum ipsum sibi conciliare dignatus est: nimirum ex media idololatria, in qua cum suis omnibus demersus erat. Verbi sui luce dum immerentibus primum affulget, eo gratuitæ bonitatis suæ specimen satis luculentum exhibet. Hic ergo jam se exerit immensa Dei bonitas, sed non omnibus in salutem: quia reprobos manet gravius judicium, quod testimonium amoris Dei repudient. Atque etiam Deus, illustrandæ gloriæ suæ causa, Spiritus sui efficaciam ab illis subducit. Interior igitur hæc vocatio pignus est salutis quod fallere non potest. Quo pertinet illud Joannis, *Inde agnoscimus nos esse ejus filios, ex Spiritu quem dedit nobis.* Ac ne glorietur caro quod vocanti & ultro se offerenti saltem responderit, nullas ad audiendum esse aures, nullos ad videndum oculos affirmat, nisi quos ipse fecerit. Facere autem non secundum cujusque gratitudinem, sed pro sua electione. Cujus rei insigne habes exemplum apud Lucam, ubi Pauli & Barnabæ concionem audiunt communiter Judæi & Gentes. Eodem tum verbo quum edocti essent omnes, narrantur *credidisse qui ad vitam æternam erant ordinati.* Qua fronte gratuitam esse vocationem negemus, in qua ad ultimam usque partem sola regnat electio?

Vocationem esse gratuitam probat, 1. Ejus natura & dispensatio.
2. Dei ipsius vox.
Jesa. 65: 1.
3. Abrahæ patris credentium vocatio.
Josuæ 24. vers. 3.
4. Joannis testimonium.
1 Joan. 3. vers. 24.
5. Et exemplum vocatorum.
Actor. 13. vers. 48.

3. Duo autem errores hic cavendi sunt: quia nonnulli cooperarium Deo faciunt hominem, ut suffragio suo ratam electionem faciat: ita secundum eos voluntas hominis superior est Dei consilio. Quasi vero Scriptura doceat tantum nobis dari ut credere possimus, ac non potius fidem ipsam. Alii, quanquam non ita enervant gratiam Spiritus sancti, nescio tamen qua ratione inducti electionem à posteriori suspendunt: quasi dubia esset atque etiam inefficax, donec fide confirmetur. Equidem confirmari, quoad nos, minime obscurum est: elucescere etiam arcanum Dei consilium quod latebat, ante vidimus: modo hoc verbo nihil aliud intelligas quam comprobari quod incognitum erat, & velut sigillo consignari. Sed falso dicitur electionem tunc esse demum efficacem postquam Euangelium amplexi sumus, suumque inde vigorem sumere. Certitudo quidem ejus inde nobis petenda: quia si ad æternam Dei ordinationem penetrare tentemus, profunda illa abyssus nos ingurgitabit. Sed ubi eam nobis patefecit Deus, altius conscendere oportet, ne effectus causam obruat. Quid enim magis absurdum & indignum, quum Scriptura doceat nos esse illuminatos, sicuti nos Deus elegit, lucis hujus fulgore oculos nostros perstringi, ut attendere ad electionem recusent? Neque interea inficior, ut certi de salute nostra simus, initium à verbo fieri debere, eoque debere fiduciam nostram esse contentam ut Deum Patrem invocemus. Præpostere enim quidam ut de consilio Dei (quod nobis prope est in ore & corde) certiores reddantur, supra nubes volitare cupiunt. Cohibenda igitur est illa temeritas sobrietate fidei, ut Deus occultæ suæ gratiæ nobis testis sufficiat in externo verbo, modo ne impediat canalis, ex quo large ad bibendum nobis aqua profluit, quominus scaturigo suum honorem obtineat.

Porro in sinceram vocationis electorum doctrinam impingunt, 1. Qui nimium voluntati humanæ tribuunt.
2. Qui electionem à fide suspendunt, quorum error multis argumentis retunditur.
Deut. 30. vers. 14.

4. Ergo ut perperam faciunt qui electionis vim suspendunt à fide Euangelii, qua illam ad nos sentimus

Ex de causa, fatione

hæc & quinque sequentibus agitur de electionis certitudine adversus Satanæ insultus. Hujus præcipua argumenta 1 Vocatio efficax 2. Christus fide apprehensus. 3 Protectio Christi electos custodientis. Non autem in abditos divinæ sapientiæ recessus perrumpendum est, ut intelligamus quid sit de nobis constitutum apud Dei tribunal.

timus pertinere: ita optimum tenebimus ordinem, si in quærenda electionis nostræ certitudine, in iis signis posterioribus, quæ sunt certæ ejus testificationes, hæreamus. Nulla tentatione vel gravius vel periculosius fideles percellit Satan, quam dum ipsos suæ electionis dubitatione inquietans, simul prava ejus extra viam inquirendæ cupiditate sollicitat. Extra viam inquirere voco, ubi in abditos divinæ sapientiæ recessus perrumpere homuncio conatur, &, quo intelligat quid de se sit constitutum apud Dei tribunal, ad supremam usque æternitatem penetrare. Tunc enim se in profundam immensæ voraginis absorbendum præcipitat: tunc innumeris atque inexplicabilibus laqueis se induit: tunc cæcæ caliginis abysso se adobruit. Sic enim æquum est horribili ruina ingenii humani stoliditatem puniri, ubi suopte Marte assurgere ad divinæ sapientiæ altitudinem tentat. Eoque exitialior est hæc tentatio, quod ad nullam aliam propensiores simus fere omnes. Rarissimus enim est cujus non interdum animus hac cogitatione feriatur, Unde tibi salus nisi ex Dei electione? Electionis porro quæ tibi revelatio? Quæ si apud quempiam semel invaluit, aut diris tormentis miserum perpetuo excruciat, aut reddit penitus attonitum. Nullo sane certiore argumento confirmare velim, quanta pravitate prædestinationem imaginentur hujusmodi homines, quam illa ipsa experientia: siquidem nullo pestilentiori errore infici mens possit quam qui sua erga Deum pace ac tranquillitate conscientiam diruit ac deturbat. Ergo naufragium si timemus, sollicite ab hoc scopulo cavendum, in quem nunquam sine exitio impingitur. Et vero licet periculosi maris instar habeatur prædestinationis disputatio: patet tamen in ea lustranda, tuta & pacata, addo & jucunda navigatio, nisi quis periclitari ultro affectet. Nam quemadmodum in exitialem abyssum se ingurgitant qui ut de sua electione fiant certiores, æternum Dei consilium sine verbo percontantur: ita qui recte atque ordine ipsam investigant qualiter in verbo continetur, eximium inde referunt consolationis fructum. Sit igitur hæc nobis inquirendi via, ut exordium sumamus à Dei vocatione, & in ipsam desinamus. Quanquam hoc non obstat quin fideles quæ percipiunt quotidie beneficia ex Dei manu, sentiant ex recondita illa adoptione descendere: sicuti loquuntur apud Jesaiam,

Sed à Dei vocatione exordium sumendum est, & in ea desinendum.

Jesa. 25: 1. *Fecisti mirabilia: cogitationes tuæ antiquæ, veræ & fideles*: quando ea ceu tessera vult nobis confirmare Deus quantum de suo consilio sciri fas est. Ne cui autem videatur infirmum istud testimonium: reputemus quantum & claritatis & certitudinis nobis afferat. Qua de re apposite Bernardus: postquam enim de reprobis loquutus est, *Stat*, inquit, *propositum Dei, stat sententia pacis super timentes eum, ipsorum dissimulans mala, & remunerans bona: ut miro modo eis non modo bona, sed & mala cooperentur in bonum. Quis accusabit electos Dei? Sufficit mihi ad omnem justitiam, solum habere propitium cui soli peccavi. Omne quod mihi ipse non imputare decrevit, sic est quasi non fuerit.* Et paulo post, *O veræ quietis locus, & quem non immerito cubiculi appellatione censuerim, in quo Deus non quasi turbatus ira, nec velut distentus cura prospicitur, sed probatur voluntas ejus in eo bona & beneplacens & perfecta. Visio ista non terret, sed mulcet: inquietam curiositatem non excitat, sed sedat: nec fatigat sensus, sed tranquillat. Hic vere quiescitur. Tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aspicere quiescere est.*

Quod Bernardi apposite dicto confirmatur. Serm. 23. super cantic.

Vocationis autem hujus ut & electionis fundamentum est Christus.

5. Primum, si paternam Dei clementiam propitiumque animum quærimus, ad Christum convertendi sunt oculi, in quo solo Patris anima acquiescit. Si salutem, vitam, & regni cælestis immortalitatem, non alio tum quoque confugiendum est: quando ipse unus & vitæ fons est, & salu-

Mat. 3: 17.

tis anchora, & regni cælorum hæres. Jam quorsum electio pertinet nisi ut in filiorum locum à cælesti Patre cooptati, ejus favore salutem & immortalitatem obtineamus? Quantumlibet revolvas & excutias, ultimum tamen ejus scopum non ultra tendere intelliges. Proinde quos Deus sibi filios assumpsit, non in ipsis eos dicitur elegisse, sed in Christo suo: quia nonnisi in eo amare illos poterat, nec regni sui hæreditate honorare nisi ejus consortes ante factos. Quod si in eo sumus electi, non in nobisipsis reperiemus electionis nostræ certitudinem: ac ne in Deo quidem Patre, si nudum illum absque Filio imaginamur. Christus ergo speculum est in quo electionem nostram contemplari convenit, & sine fraude licet. Quum enim is sit cujus corpori inserere destinavit Pater quos ab æterno voluit esse suos, ut pro filiis habeat quotquot inter ejus membra recognoscit, satis perspicuum firmumque testimonium habemus, nos in libro vitæ scriptos esse si cum Christo communicamus. Porro ille certa sui communione nos donavit, quum per Euangelii prædicationem testatus est se nobis à Patre datum, ut cum suis omnibus bonis noster esset. Illum induere dicimur, in ipsum coalescere ut vivamus: quia ipse vivit. Toties repetitur hæc doctrina, *Filio unigenito non pepercit Pater, ut quisquis credit in eum, non pereat. Qui vero in eum credit*, dicitur *transiisse à morte in vitam*. Quo sensu vocat se *panem vitæ, quem qui comederit, non morietur in æternum*. Ille (inquam) nobis testis fuit, filiorum loco habitum iri à Patre cælesti omnes à quibus fide receptus fuerit. Siquid plus appetimus quam ut inter Dei filios censeamur & hæredes, supra Christum conscendamus licet. Si hæc suprema nobis est meta, quantopere insanimus, extra ipsum quærendo quod & in ipso jam consequuti sumus, & in solo ipso inveniri potest? Præterea quum sit æterna Patris sapientia, immutabilis veritas, fixum consilium, non est timendum ne quod suo sermone nobis enarrat, ab illa quam quærimus Patris voluntate vel minimum variet: quin potius eam fideliter nobis aperit qualis ab initio fuit, ac semper futura est. Hujus doctrinæ praxis in precibus quoque vigere debet. Nam etsi ad Dei invocationem nos animat electionis fides: ubi tamen vota concipimus, eam obtrudere Deo præposterum esset, vel hac conditione pacisci, Domine, si electus sum, me exaudias: quando suis promissionibus vult nos esse contentos, neque alibi quærere an futurus sit nobis exorabilis. Hæc prudentia nos à multis laqueis expediet si in rectum usum accommodare sciamus quod recte scriptum est: non autem inconsiderate huc illuc trahamus quod restringi debuerat.

Eph. 1: 4.

In quem unum qui non recumbit, de electione sua certus esse non potest.

Rom. 8. vers. 32. Joan. 3. vers. 15. Joan. 5. vers 24. Joan. 6. vers. 35.

Est enim æterni consilii de salute nostra fidus interpres.

6. Accedit ad stabiliendam fiduciam alia, quam cum vocatione nostra conjungi diximus, electionis firmitudo. Quos enim nominis sui cognitione illuminatos in Ecclesiæ suæ sinum Christus asciscit, eos dicitur in fidem tutelamque suam recipere. Quoscunque autem recipit, ei à Patre commissi dicuntur ac concrediti ut in vitam æternam custodiantur. Quid nobis volumus? clamat alta voce Christus, quotquot Pater salvos esse velit, eos sibi in protectionem tradidisse. Ergo si rescire libet an Deo curæ sit nostra salus, quæramus an Christo commendaverit: quem constituit unicum suorum omnium salvatorem. Jam si dubitamus an simus à Christo in fidem custodiamque recepti, ille dubitationi occurrit, dum se pastorem sponte offert, ac in ovium suarum numero nos fore pronunciat si vocem suam audiamus. Christum ergo benigne nobis expositum, & obviam prodeuntem amplectamur: ille autem nos in grege suo recensebit, & inter sua septa conclusos tenebit. At subit futuri status anxietas: nam ut Paulus vocari docet qui electi ante fuerint: ita Christus ostendit *multos esse vocatos, paucos*

Alia firmitudo electionis nostræ, Christi pastoris nostri protectio.

Joan. 6. v. 37, 39. & 17. vers. 6, 12.

Quomodo nobis patefit. Joan. 10. vers. 9. 11.

Objectio 1. de statu futuro. Rom. 8. vers. 29.

Matth. 22. vers. 14.
paucos vero electos. Quin etiam ipse quoque Paulus alibi à securitate dehortatur: *Qui bene stat*, inquit,
1 Cor. 10. vers. 12.
videat ne cadat. Item, *Insertus es in populum Dei? noli superbire, sed time: potest enim Deus rursum succidere, ut alios inserat.*
Rom. 11. vers. 20.
Denique ipsa experientia satis docemur, parvi esse vocationem ac fidem, nisi accedat perseverantia, quæ non omnibus contingit.
2. De perseverantia. Solutio prioris objectionis.
Sed enim ista sollicitudine liberavit nos Christus: nam in posterum certe respiciunt istæ promissiones, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venerit ad me, non ejiciam foras.* Item, *Hæc est voluntas ejus qui misit me Patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi: sed resuscitem ea in novissimo die.*
Joan. 6. v. 37. 40.
Item, *Oves meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me. Ego cognosco eas, & vitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam de manu mea. Pater qui dedit mihi, major omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei.*
Joan. 10. vers. 27.
Jam ubi pronunciat, *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus, eradicabitur:* ex opposito innuit nunquam posse à salute evelli qui radicem in Deo habent.
Posterioris solutio.
Matth. 15. vers. 13.
Cui consentit illud Joannis, *Si ex nobis fuissent, non exiissent utique à nobis.*
1 Joan. 2. vers. 19.
Hinc etiam magnifica Pauli gloriatio contra vitam & mortem, præsentia & futura: quam in dono perseverantiæ fundatam esse oportet.
Rom. 8. v. 37. 38.
Nec dubium est quin ad electos omnes sententiam hanc dirigat. Alibi idem Paulus, *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi.*
Phil. 1: 6.
Sicuti etiam David, quum labasceret ejus fides, in hanc fulturam recubuit, *Opus manuum tuarum non deseres.*
Psal. 138. vers. 8.
Jam vero neque hoc dubium est, quum orat Christus pro omnibus electis, quin idem illis precetur quod Petro, ut nunquam deficiat fides eorum.
Luc. 22. vers. 32.
Ex quo elicimus, extra periculum defectionis esse; quia eorum pietati constantiam postulans Filius Dei, repulsam passus non est. Quid hinc nos discere voluit Christus, nisi ut confidamus perpetuo nos fore salvos, quia illius semel facti sumus?

Instantia in resp. ad 1. objectionem, qui videntur electi, aliquando deficiunt.
7. At quotidie accidit, ut qui videbantur esse Christi, rursum deficiant ab eo, & corruant. Imo eo ipso loco, ubi asserit neminem periisse ex iis qui sibi à Patre dati fuerant, excipit tamen filium perditionis.
Joan. 17. vers. 12.
Responsio. Exceptionis dilutio.
Verum est id quidem: sed æque etiam certum, nunquam ea cordis fiducia tales Christo adhæsisse qua nobis electionis certitudinem stabiliri dico. *Exierunt è nobis*, inquit Joannes, *sed è nobis non erant. Si fuissent enim è nobis, permansissent utique nobiscum.*
1 Joan. 2. vers. 19.
Nec inficior quin habeant vocationis similia cum electis signa: sed illud certum electionis stabilimentum, quod fideles à verbo Euangelii petere jubeo, illis minime concedo. Quamobrem ejusmodi exempla nequaquam nos permoveant quominus in Domini promissionem tranquilli recumbamus, ubi pronunciat à Patre datos esse sibi omnes à quibus vera fide recipitur: quorum nemo, se custode ac pastore, periturus sit.
Joan. 3. vers. 16. & 6: 39.
De Juda mox dicetur.
Locus Pauli à securitate dehortantis explicatus, & qualis timor requiratur ab electis.
Paulus non simplicem securitatem Christianis dissuadet, sed supinam ac solutam carnis securitatem, quæ fastum, arrogantiam, aliorum contemptum secum trahat, humilitatem extinguat, ac reverentiam Dei, acceptæque gratiæ oblivionem inducat. Gentiles enim alloquitur, quos docet, non esse Judæis superbe & inhumaniter insultandum ideo quia ipsis abdicatis in eorum locum substituti essent. Timorem quoque requirit, non quo consternati vacillent, sed qui ad suspiciendam humiliter Dei gratiam nos instituens, nihil ex ejus fiducia diminuat: quemadmodum alibi dictum est. Adde, quod non singulos, sed generatim sectas ipsas alloquitur. Nam quum divisa esset Ecclesia in duas partes, & æmulatio dissidium pareret, admonet Paulus Gentiles, quod subrogati sunt in locum peculiaris & sancti populi, timoris & modestiæ debere illis esse causam. Atqui inter eos multi erant ventosi, quorum utile fuit inanem jactantiam retundere. Cæterum alibi vidimus, spem nostram in futurum tempus extendi, etiam ultra mortem, nec quicquam magis contrarium esse ejus naturæ quam ambigere quid de nobis futurum sit.

Explicatio dicti, de multis vocatis & paucis electis.
8. Illa Christi sententia de multis vocatis, paucis autem electis, pessime in eum modum accipitur. Nihil erit ambiguum si tenemus quod debet ex superioribus liquere, duplicem esse vocationis speciem. Est enim universalis vocatio, qua per externam verbi prædicationem omnes pariter ad se invitat Deus: etiam quibus eam in mortis odorem, & gravioris condemnationis materiam proponit.
Matth. 22. vers. 14.
Duplex vocatio.
Est altera specialis, qua ut plurimum solos fideles dignatur: dum interiori sui Spiritus illuminatione efficit ut verbum prædicatum eorum cordibus insideat. Interdum tamen eos quoque facit participes quos ad tempus duntaxat illuminat: deinde suæ ingratitudinis merito deserit, & majori percutit cæcitate. Jam quum videret Dominus Euangelium late longeque publicari, à plurimis contemptui haberi, apud paucos justo in pretio esse: Deum sub regia persona nobis describit, qui convivium solenne instituens, vocatores suos circumquaque mittat, ad magnam turbam invitandam, à paucissimis tamen impetrare queat: quia pro se quisque impedimenta causetur: ut tandem recusantibus illis cogatur è triviis obvium quemlibet accersere.
Matth. 22. vers. 2.
Hactenus de externa vocatione intelligendam parabolam nemo non videt. Subjungit postea, Deum boni convivatoris instar agere, qui circumeat mensas, ad suos hospites comiter excipiendos. Quod si quem reperiat veste nuptiali non ornatum, minime passurum ut convivii festivitatem suis sordibus dehonestet. Hoc membrum fateor intelligendum de iis qui fidei professione in Ecclesiam ingrediuntur: sed Christi sanctificatione nequaquam induti. Talia Ecclesiæ suæ dehonestamenta, & velut [illegible] non sustinebit perpetuo Deus: sed prout meretur eorum turpitudo, extra projiciet. Pauci ergo electi sunt ex magno vocatorum numero: non tamen ea vocatione unde fidelibus dicimus æstimandam suam electionem. Illa enim impiorum etiam communis est, hæc secum affert Spiritum regenerationis, qui est arrhabo & sigillum futuræ hæreditatis, quo in diem Domini obsignantur corda nostra.
Ephes. 1. v. 13. 14.
In summa, quum hypocritæ, non secus ac veri Dei cultores, pietatem jactent, pronunciat Christus ejectum tandem iri ex loco quem male occupant: sicuti in Psalmo dicitur, *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Innocens manibus, & puro corde.*
Psal. 15: 1.
Item alibi, *Hæc est generatio quærentium Deum, quærentium faciem Dei Jacob.*
Psal. 24. vers. 6.
Atque ita ad tolerantiam hortatur Spiritus fideles, ne ægre ferant Ismaëlitas sibi misceri in Ecclesia: quoniam tandem detracta larva cum dedecore ejicientur.

Explicatio alius dicti, neminem periisse nisi filium perditionis.
9. Eadem est ratio exceptionis nuper adductæ, ubi ait Christus *neminem periisse nisi filium perditionis.* est quidem impropria loquutio, sed minime obscura: ille enim non reputabatur inter oves Christi, quia vere esset; sed quia locum tenebat. Quod porro ipsum alibi electum cum Apostolis à se fuisse asserit Dominus, id duntaxat ad ministerium refertur.
Joan. 17. vers. 12.
Duodecim, inquit, *elegi, & unus ex eis diabolus est.*
Joan. 6. vers. 70.
Nempe in Apostoli munus eum elegerat. Quum autem de electione loquitur in salutem, eum procul ab electorum numero arcet, *Non de omnibus loquor: ego scio quos elegerim.*
Joan. 13. vers. 18.
Siquis vocabulum electionis utrobique confundat, misere se implicabit: si distinguat, nihil est expeditius.
Exceptionis adversus certitudinem de electione refutatio.
Pessime ergo & perniciose Gregorius, dum vocationis tantum nostræ conscios esse nos tradit, electionis incertos: unde ad formidinem & trepidationem omnes hortatur: hanc etiam rationem usurpans, quia etiamsi quales hodie simus sciamus, quales tamen simus futuri, nescimus.
Homil. 38.
Verum eo loco satis declarat quo-

quomodo in hunc scopum impegerit. Quoniam enim ab operum meritis electionem suspendebat, dejiciendis animis plus satis illi suppetebat causæ: confirmare non poterat, qui à seipsis ad divinæ bonitatis fiduciam non transferebat. Hinc qualemcunque ejus quod initio posuimus, gustum habent fideles: prædestinationem, si rite cogitetur, non fidei convulsionem, sed optimam potius confirmationem afferre. Neque tamen inficior, Spiritum ad modulum sensus nostri interdum accommodare sermonem. Sicuti quum dicit, *In arcano populi mei non erunt, & in catalogo servorum meorum non scribentur.* Acsi Deus scribere inciperet in libro vitæ quos recenset in numero suorum: quum tamen sciamus vel teste Christo, scripta esse filiorum Dei nomina in libro vitæ ab initio. Sed simpliciter his verbis eorum abdicatio notatur qui visi sunt inter electos præcipui: sicut dicitur in Psalmo, *Deleantur è libro vitæ, & cum justis non scribantur.*

Ezech. 13. vers. 9.
Luc. 10. vers. 20.
Phil. 4: 3.
Psal. 69. vers. 29.

Explicatis locis quæ adversus electionis certitudinem proferuntur, de vocationis præstantia agitur hac sectione & sequente.

10. Enimvero electi, nec statim ab utero, nec eodem omnes tempore, sed prout visum est Deo suam illis gratiam dispensare, in ovile Christi per vocationem aggregantur. Ante vero quam ad summum illum Pastorem colligantur, in communi deserto dissipati aberrant; nec ab aliis quicquam differunt, nisi quod singulari Dei misericordia proteguntur, ne in ultimum mortis præcipitium ruant. In ipsis ergo si respicias, videbis Adæ progeniem, quæ communem massæ corruptionem redoleat. Quod non in extremam & desperatam usque impietatem feruntur, id non fit aliqua illis ingenita bonitate: sed quia in ipsorum salutem excubat Dei oculus, & manus extenta est. Nam qui ab ipsa nativitate insitum esse eorum cordibus semen nescio quod electionis somniant, cujus virtute semper ad pietatem timoremque Dei sint inclinati, nec Scripturæ auctoritate adjuvantur, & ipsa redarguuntur experientia. Exempla quidem pauca proferunt, unde probent, electos ante illuminationem quoque non fuisse à religione alienos: Paulum in suo Pharisaismo vixisse irreprehensibilem: Cornelium eleemosynis & orationibus fuisse acceptum Deo, & siqua sunt similia. De Paulo illis concedimus: in Cornelio dicimus hallucinari. jam enim tum illuminatum ac regeneratum fuisse apparet, ut nihil illi deesset præter perspicuam Euangelii revelationem. Sed enim quid pauculis istis exemplis tandem extorquebunt? electosne omnes pietatis Spiritu semper esse præditos? Non magis quam siquis demonstrata Aristidis, Socratis, Xenocratis, Scipionis, Curii, Camilli, & aliorum integritate, inde colligat, omnes qui in cæcitate idololatriæ deseruntur, sanctimoniæ & probitatis fuisse studiosos. Quin etiam Scriptura non uno in loco illis palam reclamat. Qui enim describitur à Paulo Ephesiorum status ante regenerationem, granum hujus seminis nullum ostendit. *Eratis*, inquit, *delictis & peccatis mortui, in quibus ambulastis juxta seculum mundi hujus, juxta principem aëris, qui nunc agit in filiis contumacibus: inter quos & nos omnes versabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni & menti libebant. Et eramus natura filii iræ, sicuti & cæteri.* Item, *Mementote quod sine spe aliquando fueritis, & Deo carueritis in mundo.* Item, *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate.* At ea forte referri volent ad ignorantiam veri Dei, qua electos antequam vocentur, detineri non negant. Quanquam hoc esset impudenter calumniari, quum ex illis inferat, non jam amplius esse vel mentiendum, vel furandum: quid tamen ad alios locos respondebunt? Qualis ille est ad Corinthios, ubi quum denunciasset, *neque scortatores, neque idololatras, neque adulteros, neque molles, neque pædicatores, neque fures, neque avaros, regni Dei fore hæredes:* continuo subjungit, illos iisdem flagitiis fuisse, ante Christum cognitum, implicitos: nunc vero & sanguine ejus ablutos, & Spiritu liberatos. Item alter ad Romanos, *Quemadmodum præbuistis membra vestra serva immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, nunc addicite illa in servitutem justitiæ. Quem enim fructum ex illis habuistis, in quibus nunc merito erubescitis?* &c.

Phil. 3: 5, 6.
Act. 10: 2.

Exempla, quibus quidam probare conantur, electionis semen ab ipsa nativitate, electorum cordibus insitum esse.

1. Responsio, Exemplum unum aut alterum non constituit regulam: quod confirmatur ab opposito exemplo.

2. Scriptura reclamat huic errori.

Eph. 2: 1.
ibid. v. 3.
ibid. v. 12.
Eph. 5: 8.

Exceptionis dilutio.

Eph. 4: 28.

3. Responsio, ab Apostoli expressis testimoniis.

1 Cor. 6. vers. 9, 11.
Rom. 6. vers. 19.

Tertiæ responsionis explicatio & confirmatio.

11. Quale tunc, amabo, electionis semen in iis germinabat, qui tota vita multifariam contaminati, quasi desperata nequitia volutabantur in flagitio omnium maxime nefando & execrabili? Secundum eos si loqui voluisset, debuerat ostendere quantum Dei beneficentiæ deberent, per quam conservati essent ne in tantas fœditates prolaberentur. Sic & Petrus debuisset suos hortari ad gratitudinem, ob semen electionis perpetuum. Contra autem admonet, *sufficisse præteritum tempus Gentium libidinibus consummandis.* Quid si venitur ad exempla? Quale justitiæ germen in Rahab meretrice ante fidem? in Manasse, quum Jerusalem intingeretur & prope immergeretur sanguine Prophetarum? in latrone, qui inter ultimos tandem spiritus de resipiscentia cogitavit? Facessant ergo hæc argumenta, quæ sibiipsis homines curiosuli temere sine Scriptura excogitant. Maneat autem nobis quod habet Scriptura, *Omnes pariter ovium perditarum instar aberrasse, unumquemque declinasse in viam suam*, hoc est, perditionem. Hoc perditionis gurgite quos aliquando eruere Dominus statuit, eos in suam opportunitatem differt: tantum conservat, in blasphemiam irremissibilem ne devolvantur.

1 Pet. 4: 3.
Josuæ 2. vers 1, &c.
2 Reg. 21. vers. 16.
Luc 23. v. 41, 42.
Jesa. 53: 6.

Altera pars capitis, quæ de reprobis agitur.

12. Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia, salutem, ad quam eos æterno consilio destinarat, perficit Deus: ita sua habet adversus reprobos judicia, quibus consilium de illis suum exequatur. Quos ergo in vitæ contumeliam & mortis exitium creavit, ut iræ suæ organa forent, & severitatis exempla, eos, ut in finem suum perveniant, nunc audiendi verbi sui facultate privat, nunc ejus prædicatione magis excæcat & obstupefacit. Prioris membri quum innumera sint exempla, unum tamen, quod est præ aliis illustre ac notabile, eligamus. Quatuor circiter annorum millia ante Christi adventum effluxerunt, quibus salutiferæ doctrinæ lucem cunctis gentibus occultavit. Siquis respondeat, tanti beneficii compotes ideo non fecisse quia indignos judicarit: nihilo erunt digniores posteri. cujus rei præter experientiam testis locuples est Malachias, qui incredulitatem crassis blasphemiis permistam coarguens, venturum tamen redemptorem denunciat. Cur ergo his potius quam illis datur? frustra se torqueat qui hic causam requirat arcano & inscrutabili Dei consilio altiorem. Nec est timendum nequis Porphyrii discipulus Dei justitiam impune arrodat, nobis pro ea nihil respondentibus. Quum enim asserimus nullos perire immerentes, gratuitæ esse beneficentiæ Dei quod nonnulli liberantur, abunde pro illustranda ejus gloria dictum est, ut nostra tergiversatione nequaquam indigeat. Prædestinationi igitur suæ viam facit summus ille arbiter, ubi quos semel reprobavit, lucis suæ communicatione orbatos deserit in cæcitate. Alterius membri cum extant quotidiana documenta, tum multa in Scripturis continentur. Apud centum eandem fere habetur concio, viginti prompta fidei obedientia suscipiunt: alii vel nullius pensi habent, vel rident, vel explodunt, vel abominantur. Siquis respondeat, diversitatem ex eorum provenire malitia & perversitate, nondum satisfactum fuerit: quia & illorum ingenium eadem malitia occupatetur, nisi Deus sua bonitate corrigeret. Ideoque semper implicabimur, nisi succurrat illud Pauli, *Quis te discernit?* Quo significat non propria virtute, sed sola Dei gratia alios aliis præcellere.

Horum quosdam audiendi verbi sui facultate privat Deus.

Mal. 4: 1.

Alios ejus prædicatione magis excæcat & obstupefacit.

1 Cor. 4. vers. 7.

13. Cur

[*Nec alia causa reddi potest cur Deus ita faciat, nisi quia reprobi sunt vasa ira in contumeliam, & ad interitum aptata.*]

13. Cur ergo gratiam illis largiendo, hos prætermittit? De illis causam reddit Lucas, *Quia ad vitam sunt ordinati.* De his ergo quid sentiemus, nisi quia sunt vasa iræ in contumeliam? Quare ne cum Augustino loqui nos pigeat. *Posset* (inquit ille) *Deus malorum voluntatem in bonum convertere, quia omnipotens est. Posset plane. Cur ergo non facit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est.* Debemus enim non plus sapere quam oportet: multoque id satius est, quam tergiversari cum Chrysostomo, [Act. 13. vers. 48.] Quod *volentem trahat & manum porrigentem*, ne discrimen in Dei judicio, [lib. de Genesi ad liter. c. 10.] sed solo hominum arbitrio situm videatur. Adeo quidem non situm est in proprio hominis motu, [Homil. de convers. Pauli.] accedete, ut piis quoque & Deum timentibus singulari adhuc instinctu Spiritus opus sit. [*1. Confirmatio ab appositis electorum exemplis.*] Lydia purpuraria Deum timebat, & tamen cor ejus aperiri oportuit, ut attenderet doctrinæ Pauli, & in ea proficeret. Hoc non de una muliere dictum est, sed ut sciamus profectum cujusque in pietate, opus esse arcanum Spiritus. [Act. 16. vers. 14.] Istud quidem in quæstionem trahi non potest, multis verbum suum Dominum mittere, quorum cæcitatem magis velit aggravari. [*3. Ab exemplo apposito Pharaonis.*] Quorsum enim tot mandata deferri jubet ad Pharaonem? an quia sæpius repetitis legationibus mitigatum iri sperabat? Imo antequam inciperet, exitum & noverat & prædixerat. [Exod. 4. vers. 21.] *Ito* (dicebat Mosi) *& expone illi voluntatem meam: ego autem indurabo cor ejus ne obtemperet.* Sic quum [Ezech 2:3. & 12: 2.] Ezechielem suscitat, præmonet se mittere ad populum rebellem & contumacem: ne terreatur si [Jer. 1: 10.] surdis se canere videat. Sic Jeremiæ prædicit, futuram ejus doctrinam in ignem, ut populum instar stipulæ perdat & dissipet. [*Et populi Judaici ante & post Christum in carne exhibitum.*] Sed magis etiamnum premit Jesaiæ prophetia: sic enim à Domino dimittitur, *Vade, & dic filiis Israël, Audiendo audite, & ne intelligatis. Videndo videte, & ne sciatis. Obstina cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos* [Jesa. 6: 9.] *ejus obline: ut ne forte videat oculis suis, & audiat auribus suis, & corde intelligat, quo conversus sanetur.* Ecce, vocem ad eos dirigit, sed ut magis obsurdescant: lucem accendit, sed ut reddantur cæciores: doctrinam profert, sed qua magis obstupescant: remedium adhibet, sed ne sanentur. Atque [Joan. 12. vers. 39.] hanc prophetiam adducens Joannes, Judæos Christi doctrinæ non potuisse credere asserit, quia in eos incumberet hæc Dei maledictio. Neque hoc quoque controverti potest, quos Deus illuminatos non vult, illis doctrinam suam ænigmatibus involutam tradere: ne quid inde proficiant, nisi ut in majorem hebetudinem tradantur. Testatur enim [Matth. 13. vers. 11.] Christus se ideo solis Apostolis edisserere parabolas, in quibus apud multitudinem loquutus erat: *quia his datum sit nosse mysteria regni Dei, vulgo non item.* Quid, inquies, sibi vult Dominus eos docendo, à quibus ne intelligatur curat? Considera unde vitium, & desines interrogare. In verbo enim qualiscunque sit obscuritas, satis tamen semper est lucis ad convincendam impiorum conscientiam.

[*Quæstio. Cur Deus reprobos excæcat.*]

14. Restat nunc ut videamus cur id Dominus faciat quod eum facere palam est. Si respondeatur, [*Responsio 1.*] sic fieri quia id impietate, nequitia, ingratitudine sua meriti sunt homines: bene id quidem & vere dicetur: [*Resp. 2. ad quam necessario est transeundum.*] sed quia nondum patet istius varietatis ratio, cur aliis in obedientiam flexis, isti obdurati persistant, in ea excutienda, necessario ad illud quod ex Mose annotavit Paulus transeundum erit: nempe *quod ab initio eos excitarit Dominus ut ostenderet no-* [Rom. 9. vers. 17.] *men suum in universa terra.* Quod igitur sibi patefacto Dei verbo non obtemperant reprobi, probe id in malitiam pravitatemque cordis eorum rejicietur, modo simul adjiciatur, ideo in hanc pravitatem addictos, quia justo, sed inscrutabili Dei judicio suscitati sunt, ad gloriam ejus sua damnatione illustrandam. Similiter quum de filiis Heli narratur, quod non auscultarunt salutaribus monitis, [*Confirmatio, à perspicuo dicto & testimonio ex historia sacra.*] *quia voluerit Dominus occidere eos*; non negatur contumaciam à propria ipsorum nequitia profectam esse: verum simul notatur cur in contumacia deserti fuerint, quum potuerit eorum corda Dominus emollire: [1 Sam. 2. vers. 25.] quia scilicet eos semel exitio destinasset immutabile ejus decretum. Eodem pertinet illud Joannis, [*Ex Evangelistis testimonius.*] *Quum tanta signa fecisset, nemo credidit in eum: ut sermo Jesaiæ impleretur, Domine, quis credidit auditui nostro?* [Joan. 12. vers. 38.] Etsi enim à culpa non liberat pervicaces, contentus est tamen illa ratione, quod insipida sit hominibus Dei gratia, donec Spiritus sanctus saporem afferat. Et Christus Jesaiæ vaticinium citans, *Erunt omnes docti à Deo*, [Joan. 6. 45.] non alio tendit nisi Judæos esse reprobos & ab Ecclesia extraneos: quia sunt indociles. nec aliam causam affert nisi quod ad eos non pertineat Dei promissio. [*Ex Pauli dicto*] Quod confirmat illud Pauli, *Christum, qui Judæis est scandalum, & Gentibus stultitia, esse* [1 Cor. 1. vers. 23.] *vocatis virtutem & sapientiam Dei.* Nam ubi dixit quid fere contingat quoties prædicatur Euangelium, nempe ut alios exasperet, ab aliis spernatur, dicit apud solos vocatos esse in pretio. Paulo ante quidem nominaverat credentes, sed gratiæ Dei, quæ fidem præcedit, noluit gradum suum negare: quin potius hoc secundum correctionis vice addidit, ut Dei vocationi fidei suæ laudem adscriberent qui Euangelium amplexi fuerant. Sicuti etiam paulo post docet à Deo electos esse. [*Reproborum objectio.*] Hæc dum impii audiunt, quiritantur Deum miseris suis creaturis inordinata potentia in sævitiæ suæ ludum abuti. [*Responsio.*] Sed nos, qui cunctos homines tot nominibus Dei tribunali obnoxtos novimus ut de mille interrogati ne in uno quidem satisfacere queant, confitemur nihil pati reprobos quod non justissimo Dei judicio conveniat. Quod rationem ad liquidum non assequimur, aliquid nescire non recusemus, ubi se Dei sapientia in suam sublimitatem attollit.

[*Adversus hanc de justa reproborum rejectione doctrinam objectiones.*]

15. At quoniam objici solent pauci Scripturæ loci, quibus videtur negare Deus sua ordinatione fieri ut iniqui pereant, nisi quoad se reclamante ipsi mortem sponte sibi accersunt; eos breviter explicando demonstremus nihil superiori sententiæ adversari. [*Prima, ex Ezechiele.*] Profertur Ezechielis locus, quod *Deus nolit mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat.* [Ezech. 34. vers. 11.] Si hoc ad totum humanum genus extendere placet, [*Responsio.*] cur plurimos ad resipiscentiam non sollicitat, quorum animi ad obedientiam magis sunt flexibiles quam eorum qui ad quotidianas ejus invitationes magis ac magis obdurescunt? Apud Ninivitas & Sodomitas, [Matth. 13. vers. 23.] teste Christo, Euangelii prædicatio & miracula plus fructus attulissent quam in Judæa. Qui fit ergo, si vult Deus omnes salvos fieri, ut miseris, qui ad gratiam recipiendam paratiores essent, januam pœnitentiæ non aperiat? Hinc videmus violenter torqueri locum, si Dei voluntas, cujus meminit Propheta, opponitur æterno ejus consilio, quo electos discrevit à reprobis. [*Prophetæ locus explicatur.*] Nunc si quæritur genuinus Prophetæ sensus, tantum spem veniæ resipiscentibus facere vult. Atque hæc summa est, non esse dubitandum quin Deus paratus sit ignoscere, simulac conversus fuerit peccator. Ergo ejus mortem non vult, quatenus vult pœnitentiam. Experientia autem docet, ita velle resipiscere quos ad se invitat, ut non tangat omnium corda. Neque tamen ideo dicendum est, fallaciter ipsum agere: quia etsi vox externa tantum inexcusabiles reddit qui eam audiunt, neque obsequuntur, vere tamen censetur testimonium gratiæ Dei quo sibi reconciliat homines. Teneamus ergo Prophetæ consilium, non placere Deo mortem peccatoris: ut confidant pii, simulac pœnitentia tacti fuerint, sibi paratam esse apud Deum veniam: impii vero sentiant duplicari crimen suum, quod tantæ Dei

clemen-

clementiæ & facilitati non respondent. Pœnitentiæ igitur semper obvia Dei misericordia occurret: sed pœnitentia quibus detur, tam omnes Prophetæ quam Apostoli atque ipse Ezechiel clare docent.

[*Secunda, ex Paulo.* 1 Tim. 2. vers. 4. *Responsio.*]

16. Adducitur secundo Pauli locus, ubi tradit *Deum velle omnes salvos fieri:* cujus etsi diversa est quam superioris ratio, aliquid tamen est commune. Respondeo, primum ex contextu palam fieri quomodo velit: utrumque enim copulat Paulus, quod velit salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire. Si hoc æterno Dei consilio fixum esse volunt, ut salutis doctrinam percipiant; quid sibi vult illud [Deut. 4:7.] Mosis, *Quæ gens est tam inclyta, ut ad eam appropinquet Deus sicut ad te?* Qui factum est ut privaverit Deus Evangelii luce multos populos, qua alii fruebantur? Qui factum est ut nunquam pura doctrinæ pietatis cognitio ad quosdam pervenerit, alii [*Sensus Apostoli.*] vix obscura quædam rudimenta gustaverint? Hinc jam elicere promptum erit quorsum tendat Paulus. Præceperat Timotheo solennes in Ecclesia precationes pro regibus & principibus concipere. quum autem absurdum nonnihil videretur orationes ad Deum fundi pro genere hominum prope deplorato (quia non tantum à Christi corpore alieni omnes erant, sed ad regnum ejus opprimendum totis viribus enitebantur) subjicit, *acceptum id esse Deo, qui velit omnes homines salvos fieri.* Quo nihil aliud profecto significat, quam nulli hominum ordini viam ad salutem præclusisse: quin potius misericordiam suam sic effudisse ut nullum ejus expertem esse velit. Aliæ sententiæ non declarant quid de omnibus occulto suo judicio Dominus statuerit: sed paratam denunciant omnibus peccatoribus veniam, qui [*Tertia, ex Scriptura dicto, Deum velle omnium misereri. Responsio.*] modo se ad eam requirendam convertunt. Nam si tenacius urgeant quod dicitur, velle misereri omnium, ego contra excipiam quod alibi scribitur, *Deum nostrum esse in cælo, ubi faciat quæcunque velit.* Sic ergo exponendum erit hoc verbum, ut cum altero conveniat, *Miserebor cujus miserebor, & commiserabor quem fuero miseratus.* [Psal. 115:3. Exod 33. vers. 19.] Qui deligit quos misericordia prosequi debeat, eam non omnibus impertitur. Sed ubi clare apparet non de singulis hominibus, sed de hominum ordinibus illic agi, facessat longior disputatio. Quanquam simul notandum est, Paulum non asserere quid semper & ubique & in omnibus faciat Deus: sed liberum ei relinquere ut reges tandem & magistratus participes faciat cælestis doctrinæ, quamvis adversus eam pro cæcitate sua insaniant. Videntur fortius urgere ob- [*Quarta ex* 2 Pet. 3:9. *Responsio.*] jecto Petri loco, *Deum neminem velle perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam.* Verum nodi solutio jam mox in secundo verbo occurrit: quia voluntas recipiendi ad pœnitentiam non alia intelligi potest nisi quæ passim traditur. Sane conversio in Dei manu est. an velit omnes convertere, interrogetur [Ezech. 36. vers. 26.] ipse: dum paucis quibusdam se daturum promittit cor carneum, aliis cor lapideum relinquendo. Verum quidem est, nisi recipere paratus esset qui ejus misericordiam implorant, concidere illam senten- [Zach. 1:3.] tiam, *Convertimini ad me, & convertar ad vos:* sed dico neminem mortalium ad Deum accedere nisi qui divinitus prævenitur. Ac, si in hominis arbi- [2 Tim. 2. vers. 25.] trio esset pœnitentia, non diceret Paulus, *Si forte det illis pœnitentiam:* imo nisi idem Deus qui ad pœnitentiam omnes voce hortatur, arcano Spiritus [Jer. 31:18.] motu electos adduceret, non diceret Jeremias, *Converte me Domine, & convertar: ubi enim convertisti me, egi pœnitentiam.*

[*Quinta objectio, duplicem voluntatem in Deo videri. Responsio.*]

17. Sed enim (inquies) si ita est, parum erit fidei promissionibus Evangelicis, quæ quum de voluntate Dei testantur, eum velle asserunt quod inviolabili ejus decreto adversetur. Minime vero: quamlibet enim universales sint salutis promissiones, nihil tamen à reproborum prædestinatione discrepant: modo in earum effectum mentem dirigamus. Efficaces nobis tum esse demum promissiones scimus ubi eas fide recipimus: ubi contra exinanita est fides, simul abolita est promissio. Ea si est natura ipsarum, videamus jam numquid inter se hæc dissideant, quod dicitur ab æterno Deus ordinasse quos amore complecti, in quos iram exercere velit: & quod salutem omnibus indiscriminatim denunciat. Equidem dico optime convenire: sic enim promittendo, nihil aliud vult quam omnibus expositam esse suam misericordiam, qui modo eam expetunt atque implorant. quod non [illegible] faciunt nisi quos illuminavit. Porro illuminat quos prædestinavit ad salutem. His, inquam, constat certa & inconcussa promissionum veritas, ut dici nequeat aliquid esse dissensionis inter æternam Dei electionem, & quod fidelibus offere gratiæ suæ testimonium. Sed cur omnes nominat? Nempe [*Exceptio 1. Salus omnibus offertur. Responsio.*] quo tutius piorum conscientiæ acquiescant, dum intelligunt nullam esse peccatorum differentiam, modo adsit fides: impii autem non causentur sibi deesse asylum, quo se à peccati servitute recipiant, dum oblatum sibi ingratitudine sua respuunt. Ergo quum utrisque Dei misericordia per Evangelium offeratur, fides est, hoc est, Dei illuminatio, quæ inter pios & impios distinguit: ut Evangelii efficaciam illi sentiant, hi vero nullum inde fructum consequantur. Illuminatio quoque ipsa electionem Dei æternam pro regula habet. Querimonia Chri- [*Exceptio 2.* Matth. 23. vers. 37. *Responsio.*] sti quam citant, *Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare pullos tuos, & noluisti?* nihil illis suffragatur. Fateor Christum non tantum in persona hominis loqui, sed exprobrare quod seculis omnibus repudiaverint suam gratiam. Sed definienda est illa Dei voluntas de qua agitur. neque enim obscurum est quam sedulo incubuerit Deus ad retinendum illum populum, & quanta pervicacia à primis ad ultimos vagis suis cupiditatibus deditι collectionem respuerint: sed inde non sequitur irritum fuisse consilium Dei hominum malitia. Excipiunt, [*Exceptio 3.*] nihil minus esse consentaneum Dei naturæ quam ut sit duplex in eo voluntas. Quod ego illis concedo, [*Responsio 1.*] modo dextri sint interpretes. Sed cur non considerant tot testimonia, ubi Deus humanos affectus induens, infra suam majestatem descendit? Dicit se *protensis brachiis rebellem populum vocasse:* mane & [Jesa. 65:2.] sero dedisse operam ut eum ad se reduceret. Hæc omnia si Deo aptare volent, ac figuram negligere, multæ supervacuæ contentiones emergent: quas una hæc solutio componit, quod humanum est ad Deum transferri. Quanquam solutio alibi à nobis [*Responsio 2.* lib 1. c. 18. sect 3. & lib 3. cap 20. sect. 43.] adducta abunde sufficit, quamvis multiplex sit Dei voluntas quoad sensum nostrum, non tamen eum hoc & illud in se velle, sed pro sapientia sua varie multiplici (ut eam Paulus vocat) attonitos reddere [Eph. 3:10.] sensus nostros, donec cognoscere nobis dabitur mirabiliter eum velle quod nunc videtur esse voluntati ejus adversum. Cavillis etiam ludunt, quum [*Exceptio 4.*] Deus omnium sit pater, injustum esse ut quenquam abdicet nisi qui sua culpa pœnam hanc ante fuerit promeritus. Quasi vero non usque ad porcos & ca- [*Responsio 1.*] nes pateat Dei liberalitas. Quod si de humano ge- [2.] nere agitur, respondeant cur Deus sese devinxerit uni populo, ut ejus esset pater: cur etiam exiguum inde numerum quasi florem decerpserit. Sed con- [3.] vitiatores istos impedit sua maledicendi libido ne considerent Deum ita solem suum producere super [Mat. 5:45.] bonos & malos ut paucis reposita sit hæreditas, quibus olim dicetur, *Venite benedicti Patris mei, possi-* [Matth. 25. vers. 34.] *dete regnum,* &c. Objiciunt etiam, *Deum nihil* [*Sexta objectio. Responsio.*] *odisse eorum quæ fecit:* quod ut illis concedam, salvum tamen manet quod doceo, reprobos Deo exosos esse, & quidem optimo jure, quia ejus Spiritu destituti nihil proferre queunt quam maledictionis causam. Addunt *non esse discrimen Judæi & Gentilis,* [*Septima objectio.*] ideoque indiscriminatim omnibus proponi Dei

gratiam:

Responsio. Rom. 9. vers. 24.

gratiam: nempe modo admittant (sicuti definit Paulus) tam ex Judæis quam ex Gentibus Deum pro suo beneplacito vocare, ita ut nemini sit obstrictus. Hoc etiam modo quod ex alio loco obtendunt diluitur, *Deum clausisse omnia sub peccato, ut omnium misereatur*: nempe quia omnium qui salvi fiunt salutem misericordiæ suæ vult adscribi: quamvis non omnibus sit commune hoc beneficium.

Octava. Rom. 11. vers. 32. *Responsio.*

Porro ubi multa ultro citroque adducta fuerint, sit hæc nobis clausula, ad tantam profunditatem cum Paulo expavescere: quod si obstrepant petulantes linguæ, non pudefieri in hac ejus exclamatione, *O homo, tu quis es qui litigas cum Deo?* Vere enim Augustinus perverse facere contendit, qui justitiæ humanæ modo divinam metiuntur.

Conclusio brevissima, verissima, firmissima, sanctissima. Rom 9. vers. 20. De prædest. & grat. c. 2.

CAP. XXV.

De resurrectione ultima.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ de resurrectione ultima, Philosophis ignota, utilitas, necessitas, veritas, adminicula immota proponuntur, sect.* 1. 2. 3. & 4.
2. *Atheorum, Sadducæorum, Chiliastarum, & aliorum fanaticorum sinceram hanc doctrinam impugnantium blasphemiæ refelluntur, sect.* 5. 6. & 7.
3. *Explicatur resurrectionis ultimæ modus, sect.* 8. & 9.
4. *De æterna tandem electorum felicitate, & sempiterna reproborum miseria, sect.* 10. 11. & 12. *agitur.*

Ut invicti sub cruce in vocatione nostra perseveremus, beata spes nobis expectanda est, & adventus gloriæ magni Dei. 2 Tim. 1. vers. 10. Joan. 5. vers. 24. Eph. 2. v. 6, 19. Rom. 8. vers. 26. Hebr. 11. vers. 1. 2 Cor. 5. vers. 6. Col. 3: 3. Tit. 2: 12.

ETsi Christus, sol justitiæ, morte devicta per Euangelium illucens, vitam nobis illuminavit, teste Paulo, unde & credendo dicimur *transiisse à morte in vitam, non jam peregrini & advenæ, sed cives sanctorum & domestici Dei*, qui nos cum ipso unigenito sedere fecit in cælestibus, ut ad plenam felicitatem nihil desit: ne tamen molestum sit nobis exerceri adhuc sub dura militia, ac si nullus victoriæ à Christo partæ fructus constaret, tenendum est quod alibi docetur de spei natura. Quoniam enim speramus quæ non apparent, atque, ut alibi dicitur, *fides est demonstratio rerum invisibilium*: quamdiu carnis ergastulo sumus inclusi, peregrinamur à Domino. Qua ratione alibi idem dicit Paulus *nos esse mortuos, & vitam nostram cum Christo absconditam esse in Deo: & quum ipse, qui vita nostra est, apparuerit, tunc & nos cum ipso apparituros in gloria.* Hæc igitur nostra conditio est, *ut sobrie & juste & pie vivendo in hoc seculo, expectemus beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Servatoris nostri Jesu Christi.* Hic patientia non vulgari opus est, ne defatigati vel retroflectamus cursum, vel stationem nostram deseramus. Itaque quicquid hactenus de salute nostra expositum fuit, mentes in cælum erectas flagitat, *ut Christum, quem non vidimus, diligamus, & in eum credentes exultemus lætitia inenarrabili & gloriosa, donec reportemus finem fidei nostræ*, ut Petrus admonet. Qua ratione Paulus fidem & charitatem piorum respicere dicit *ad spem quæ in cælo est reposita.* Quum ita oculis in Christum defixis è cælo pendemus, nec quicquam eos moratur in terra quo minus ad promissam beatitudinem nos ferant, impletur vere illud, *cor nostrum esse ubi est thesaurus noster.* Hinc tam rara in mundo fides, quod tarditati nostræ nihil magis difficile est quam per innumera obstacula transcendere pergendo ad palmam supernæ vocationis. Ad ingentem miseriarum cumulum, quo fere obruimur, accedunt profanorum hominum ludibria, quibus impetitur nostra simplicitas: dum bonorum præsentium illecebris sponte renunciantes, videmur beatitudinem quæ nos latet, quasi fugitantem umbram captare. Denique sursum & deorsum, à fronte & à tergo violentæ nos tentationes obsident, quibus sustinendis longe essent animi nostri impares, nisi expliciti rebus terrenis, cælesti vitæ, quæ in speciem procul remota est, devincti essent. Quare ille demum solide in Euangelio profecit qui ad continuam beatæ resurrectionis meditationem assuefactus est.

Idque ornati eximia quadam patientia. 1 Pet. 1:8. Col. 1: 5. Mat. 6: 25. *Non obstantibus tarditatis nostræ dilationibus. Profanorum ludibriis, Violentis tentationibus.*

2. De summo fine bonorum anxie disputarunt olim Philosophi, atque etiam inter se certarunt: nemo tamen, excepto Platone, agnovit summum hominis bonum esse ejus conjunctionem cum Deo. qualis autem hæc esset, ne obscuro quidem gustu sentire potuit: nec mirum, ut qui de sacro illius vinculo nihil didicerat. Nobis unica & perfecta felicitas in hac quoque terrena peregrinatione nota est: sed quæ sui desiderio corda nostra magis ac magis quotidie accendit, donec plena fruitio nos satiet. Ideo dixi ex Christi beneficiis fructum non percipere nisi qui ad resurrectionem animos attollunt. Sicuti hunc scopum præfigit Paulus fidelibus, ad quem se eniti dicit, & omnia oblivisci, donec eo perveniat. Quo nos quoque alacrius eodem contendere oportet, ne si mundus hic nos occupet, tristes desidiæ nostræ pœnas demus. Proinde alibi fideles insignit hac nota, quod *eorum conversatio in cælis sit, unde & Servatorem suum expectant.* Ac ne flaccescant animis in hoc cursu, idem illis omnes creaturas adjungit socias. Nam quia ubique deformes conspiciuntur ruinæ, dicit quæcunque in cælo & terra sunt eniti ad renovationem. Nam quum Adam suo lapsu dissipaverit integrum naturæ ordinem, sua creaturis servitus, cui propter hominis peccatum subjectæ sunt, molesta & gravis est: non quod præditæ sint aliquo sensu, sed quia integrum statum à quo exciderunt, naturaliter appetunt. *Gemitum* ergo & *parturitionis dolorem* illis attribuit Paulus, ut nos, qui primitiis Spiritus donati sumus, pudeat in nostra corruptione tabescere, ac non imitari saltem mortua elementa, quæ alieni peccati pœnam sustinent. Quo autem acrius nos pungat, ultimum Christi adventum vocat *nostram redemptionem*. Verum quidem est, jam completos esse omnes redemptionis nostræ numeros: sed quia Christus semel oblatus est pro peccatis, iterum absque peccato conspicietur in salutem. Quibuslibet ærumnis premamur, hæc nos redemptio ad suum usque effectum sustineat.

Perfecta autem illa felicitas, Philosophis ignota, Dei electis in ultima resurrectione proponitur. Phil. 3: 8. *Ad quam attollendi sunt animi.* ibid. 20. *Maxime, quum omnes creaturæ suo quodam modo & more tantum bonum appetere videantur.* Rom. 8. vers. 19. Hebr. 10. vers. 12.

3. Studium nostrum acuet ipsum rei pondus. Nec enim Paulus abs re contendit, *nisi mortui resurgant, totum Euangelium inane & fallax esse: quia miserior esset nostra quam aliorum mortalium conditio*, utpote qui multorum odiis & probris expositi, *in singulas horas periclitamur*, imo sumus quasi oves mactationi destinatæ: ac proinde concideret ejus auctoritas non una in parte duntaxat, sed in tota summa, quam & adoptio & salutis nostræ effectus complectitur. Atque ita in rem maxime omnium seriam simus attenti, ut nulla diuturnitas lassitudinem afferat. Quo consilio etiam in hunc locum distuli quod de ea breviter tractandum erat, ut discant lectores, ubi Christum receperint perfectæ salutis auctorem, altius assurgere, sciantque cælesti immortalitate & gloria vestitum, ut totum corpus

Præcipue vero hujus doctrinæ veritas & necessitas erigere nos debet: quum, nisi resurgant mortui, totum Euangelium fallax & inane sit. 1 Cor. 15. v. 13. 14. 16. 17. &c.

Et quoniam hæc resurrectio est creditu difficilis, duo adminicula nobis suppeditantur. 1. Christi similitudo. 2. Dei omnipotentia. Primi adminiculi demonstratio prima, nostra cum Christo excitato à mortuis inseparabilis conjunctio.

corpus capiti conforme reddatur. Quemadmodum etiam in ejus persona Spiritus sanctus resurrectionis exemplum subinde proponit. Res est creditu difficilis, ubi putredine consumpta fuerint corpora, tandem suo tempore resurrectura esse. Itaque quum multi ex Philosophis asseruerint immortales esse animas, carnis resurrectio à paucis probata fuit: in quo etsi nulla fuit excusatio, inde tamen monemur rem esse magis arduam quam ut hominum sensus ad se trahat. Quo tantum obstaculum superet fides, duo adminicula Scriptura suppeditat: alterum est in Christi similitudine, alterum vero in Dei omnipotentia. Jam quoties de resurrectione agitur, occurrat Christi imago, qui in natura quam à nobis sumpserat sic peregit cursum mortalis vitæ ut nunc immortalitatem adeptus, sit nobis pignus futuræ resurrectionis. Nam in miseriis quibus obsidemur *mortificationem ejus circumferimus in carne nostra, ut vita ejus manifestetur in nobis*. Et separare eum à nobis non licet, ac ne possibile quidem est quin laceretur. Unde illa Pauli ratiocinatio, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit*: quia scilicet confessum illud principium sumit, Christum non sibi privatim morti fuisse subjectum, vel de morte adeptum esse victoriam resurgendo; sed inchoatum fuisse in capite quod impleri in omnibus membris necesse est, secundum cujusque gradum & ordinem. Nam ei per omnia æquari ne rectum quidem esset. Dicitur in Psalmo, *Non permittes mansuetum tuum videre corruptionem*. Hujus fiduciæ portio [illegible] si ad nos pertinet secundum mensuram donationis, solidus tamen effectus nonnisi in Christo apparuit, qui immunis ab omni putredine, integrum corpus recepit. Jam ne ambigua sit nobis beatæ cum Christo resurrectionis societas, ut hoc pignore simus contenti, diserte affirmat Paulus ideo sedere in cælis & venturum ultimo die judicem, *ut corpus nostrum humile & abjectum configuret corpori suo glorioso*. Alibi etiam docet, Deum non suscitasse Filium à morte, ut specimen unum ederet suæ virtutis: sed ut eandem erga nos fideles Spiritus efficaciam exerat: quem ideo vitam appellat, dum habitat in nobis, quia in hunc finem datus est, ut quod in nobis mortale est vivificet. Compendio perstringo quæ & uberius tractari possent, & merentur splendidius ornari: & tamen in paucis verbis satis materiæ pios lectores reperturos confido quod ad fidem eorum ædificandam sufficiat. Resurrexit ergo Christus ut nos haberet socios futuræ vitæ. Suscitatus est à Patre, quatenus erat Ecclesiæ caput, à qua nullo modo patitur divelli. Suscitatus est virtute Spiritus, qui nobis ad vivificandi munus communis est. Denique suscitatus est ut esset resurrectio & vita. Sicut autem diximus in hoc speculo conspicuam nobis esse vivam resurrectionis imaginem, ita sit nobis ad fulciendos animos nostros firma hypostasis, modo ne longioris moræ nos tædeat vel pigeat: quia nostrum non est proprio arbitrio temporum articulos metiri, sed patienter quiescere, dum pro sua opportunitate Deus regnum suum instauret. Quo spectat illa Pauli exhortatio, *Primitiæ Christus: deinde qui Christi sunt: quisque suo ordine*. Cæterum nequa de Christi resurrectione, in qua fundata est nostra omnium, moveretur quæstio, videmus quot & quam variis modis illam nobis testatam fecerit. Ridebunt nasuti homines quasi puerile ludicrum, quæ ab Euangelistis refertur historiam: Cujus enim momenti erit nuncius quem pavidæ mulierculæ perferunt, & deinde confirmant discipuli fere exanimes? Cur non potius in medio templo & foro illustria victoriæ suæ trophæa Christus statuit? Cur non formidabilis prodit in conspectum Pilati? Cur non etiam redivivum se sacerdotibus & toti Hierosolymæ probat? Testes vero quos seligit, vix idoneos esse concedent homines profani. Respondeo, quanquam in illis exordiis contemptibilis fuerit ejus infirmitas, admirabili tamen Dei providentia hoc totum fuisse gubernatum: ut qui nuper metu exanimati fuerant, eos partim amor Christi & pietatis zelus, partim sua incredulitas ad sepulchrum raperet: non tantum ut oculati essent rei testes, sed ut audirent idem ex Angelis quod oculis cernebant. Quomodo suspecta erit nobis eorum fides qui fabulam esse putarunt quod audierant ex mulieribus, donec in rem præsentem sunt adducti? Totum vero populum, & ipsum præsidem, postquam satis superque convicti fuerant, nihil mirum est tam Christi aspectu quam aliis signis fuisse privatos. Obsignatur sepulchrum, custodes excubias agunt, non reperitur tertio die corpus. Pecunia corrupti milites rumorem spargunt, fuisse à discipulis subreptum. Quasi vero vel turmæ cogendæ facultas esset, vel arma suppeterent, vel etiam ad tale facinus audendum exercitati essent. Quod si militibus satis non erat animi ad illos abigendos, cur non persequuti sunt, ut ope plebis adjuti aliquos deprehenderent? Vere ergo annulo suo Pilatus Christi resurrectionem obsignavit: & qui appositi fuerunt ad sepulchrum custodes, tacendo vel mentiendo ejusdem resurrectionis præcones facti sunt. Interea personuit vox Angelorum, *Surrexit: non est hic*. Splendor cælestis non homines sed Angelos esse palam ostendit. Postea Christus ipse siquid dubitationis adhuc hærebat, sustulit. Viderunt eum non semel discipuli, atque etiam pedes & manus palparunt, & eorum incredulitas non parum ad confirmandam fidem nostram profuit. Disseruit inter eos de mysteriis regni Dei, tandem ipsis videntibus ascendit in cælum: nec undecim modo Apostolis exhibitum fuit hoc spectaculum, sed plusquam quingentis fratribus simul visus est. Jam misso Spiritu sancto certum documentum edidit non tantum vitæ, sed etiam summi imperii: sicuti prædixerat, *Expedit vobis ut abeam, alioqui Spiritus sanctus non veniet*. Jam vero Paulus non mortui virtute prostratus est in itinere, sed eum quem oppugnabat summa potentia pollere sensit. Stephano apparuit in alium finem, ut vitæ certitudine mortis timorem vinceret. Tot ac tam authenticis testimoniis fidem derogare non diffidentiæ est, sed pravæ adeoque furiosæ obstinationis.

2 Cor. 4. vers. 10.

Caput resurrexit: ergo membra resurgent.

1 Cor. 15. vers. 13.

Psal. 16. vers. 10.

Altera. Electorum corpora conformia debent esse capitis sui gloriosæ carni. Est ille in cælis evectus. Ergo electorum corpora resurgent, & resumptis animabus cum Christo regnabunt in cælis.

Phil. 3:21. Coloss. 3. vers. 4.

1 Cor. 15. vers. 23.

Tertia. Resurrectio Christi variis modis testata, fidem futuræ nostræ nobis facit.

Et quamvis quasdam circumstantias videant profani, admirabilis tamen ibi lucet Dei providentia, quæ tot testibus & tam variis nostræ salutis complementum, reclamantibus inferorum portis, obsignavit.

Matth. 27. vers. 66. & 28: 11.

Luc. 24:6. ibid. v. 38.

Act. 1. v. 3. & 9.

1 Cor. 15. vers. 6.

Joan. 16. vers. 7.

Act. 9: 4.

Act. 7: 55.

Secundi adminiculi demonstratio prima. Deus est omnipotens. Potest ergo mortuos excitare.

Phil. 3: 21.

Altera. Ordo naturæ id nos edocet.

Tertia. Piorum omnium fides ante & post Christum exhibitum, hanc gloriam Dei omnipotentiæ tribuit.

Jes. 26: 19. Ps. 68: 21. Job. 19. vers. 25.

4. Quod diximus, in probanda resurrectione sensus nostros oportere dirigi ad immensam Dei potentiam, hoc breviter docet Paulus. *Ut corpus nostrum abjectum* (inquit) *conforme reddat corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua potest sibi subjicere omnia*. Quare nihil minus consentaneum, quam hic respicere quid naturaliter fieri possit, ubi inæstimabile miraculum nobis proponitur, quod sensus nostros sua magnitudine absorbet. Paulus tamen proposito naturæ documento, socordiam eorum coarguit qui resurrectionem negant. *Stulte*, inquit, *quod seminas non vegetatur, nisi prius moriatur*, &c. In semente resurrectionis speciem cerni dicit, quia ex putredine nascitur seges. Nec vero res tam difficilis esset creditu si ad miracula quæ se per omnes mundi plagas oculis nostris ingerunt, attenti ut par est essemus. Cæterum meminerimus, neminem de futura resurrectione vere esse persuasum nisi qui in admirationem raptus, Dei virtuti suam dat gloriam. Hac fiducia elatus Jesaias exclamat, *Vivent mortui tui: cadaver meum resurget. Expergiscimini & laudate habitatores pulveris*. Rebus desperatis sese attollit ad Deum vitæ auctorem, *penes quem sunt exitus mortis*, ut dicitur in Psalmo. Job etiam cadaveri similior quam homini, fretus Dei potentia, non dubitat quasi integer ad diem illum se attollere, *Scio quod redemptor meus vivit: & in novissimo die surget super pulverem* (nempe ut suam potentiam illic exerat) *&*

rursum

rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo
Deum: visurus sum ipse, & non alius. nam etsi qui-
dam subtilius detorquent locos istos, acsi de resur-
rectione exponi non deberent, confirmant tamen
quod evertere cupiunt: quia non aliunde sancti
viri solatium petunt in suis malis, quam ex resur-
Ezech. 37. rectionis similitudine. Quod melius ex loco Eze-
vers. 8. chielis cognoscitur. nam quum promissionem redi-
Quarta. Hanc potentem gratiam Deus visibili symbolo testatus est. tus Judæi respuerent, ac objicerent, nihilo magis
esse probabile sibi aperiri viam quam mortuos exire
è sepulchro, visio Prophetæ offertur, campi pleni
ossibus aridis: ea jubet Deus carnem & nervos reci-
pere. Quanquam sub figura illa populum ad spem
reditus erigit, materiam tamen sperandi sumit ex
resurrectione: sicuti nobis præcipuum est exem-
plar liberationum omnium quas sentiunt fideles in
Christus eandem proposuit. hoc mundo. Sic Christus, postquam vocem Evan-
gelii vivificam esse docuit: quia hoc non recipie-
bant Judæi, mox addit, *Nolite mirari hoc, quia ve-*
Joan. 5:28. *nit hora in qua omnes qui sunt in monumentis, audient*
vocem Filii Dei, & prodibunt. Ergo exemplo Pauli
Paulus respexit, & nos idem facere docuit. alacriter jam triumphemus inter medias pugnas,
quod potens sit qui nobis promisit futuram vitam,
servare depositum: atque ita gloriemur *repositam esse*
nobis coronam justitiæ, quam reddet nobis justus ju-
2 Tim. 1. vers. 12. *dex.* Sic fiet ut quicquid molestiarum perpetimur,
& 4: 8. ostensio nobis sit futuræ vitæ, quia Dei naturæ con-
2 Thes. 1. venit *rependere afflictionem impiis qui nos affligunt,*
vers. 6. *nobis vero qui injuste affligimur, requiem, in manife-*
statione Christi cum Angelis potentiæ suæ, in flamma
ignis. Sed tenendum est quod paulo post adjun-
git, venturum *ut glorificetur in sanctis suis, & ad-*
mirabilis fiat in omnibus qui crediderunt, quia fides ha-
bita fuerit Evangelio.

Secunda pars, qua refelluntur hujus doctrinæ hostes. 5. Etsi autem hominum mentes in hoc studio
assidue occupari decebat: quasi tamen data opera
abolere vellent omnem resurrectionis memoriam,
mortem vocarunt lineam rerum omnium, & interi-
tum hominis. Nam certe de communi & recepta
1. Athei. opinione loquitur Solomo, quum dicit *canem vi-*
Eccles. 9:4. *vum meliorem esse mortuo leone.* Et alibi, *Quis scit*
ibid. 3: 21. *an hominis anima ascendat sursum, & anima jumenti*
descendat deorsum? Omnibus autem seculis grassatus
est hic brutus stupor, adeoque in ipsam Ecclesiam
2. Sadducæi. perrupit: quia palam ausi sunt profiteri Sadducæi
Marc. 12. nullam esse resurrectionem, imo animas esse mor-
vers. 18. tales. Sed ne quem levaret crassa hæc ignorantia,
Luc. 20. ipso naturæ instinctu increduli semper effigiem
vers. 27. resurrectionis habuerunt ante oculos. Quorsum
Act. 23: 8. enim sacer & inviolabilis mos sepeliendi, nisi ut
arrha esset novæ vitæ? Neque excipere licet, ex
errore hoc esse natum; quia & sepulturæ religio
apud sanctos Patres semper viguit, & Deus apud
Gentes manere voluit eundem morem, ut objecta
resurrectionis effigies, earum torporem experge-
faceret. Quamvis autem profectu caruerit ceremo-
nia illa, utilis tamen nobis est si prudenter finem
spectamus: quia non levis est incredulitatis refuta-
tio, omnes simul professos esse quod nemo crede-
bat. Atqui non modo obstupefecit Satan hominum
sensus, ut sepelirent una cum corporibus resurre-
ctionis memoriam: sed partem hanc doctrinæ va-
riis figmentis corrumpere molitus est, ut tandem in-
tercideret. Omitto quod jam Pauli tempore eam
convellere [illegible]pit: sed paulo post sequuti sunt Chi-
3. Chiliastæ. liastæ, qui [illegible]lle annis finierunt Christi regnum.
Eorum effugium. Ac eorum quidem commentum puerilius est quam
ut refutatione vel indigeat, vel dignum sit. Nec
Apoc. 20. illis suffragatur Apocalypsis, ex qua errori suo colo-
vers. 4. rem induxisse certum est: quando in millenario nu-
Responsio 1. mero non agitur de æterna Ecclesiæ beatitudine,
sed tantum de variis agitationibus quæ Ecclesiam
2. adhuc in terris laborantem manebant. Cæterum
tota Scriptura clamat finem nullum fore nec ele-
ctorum beatitudini nec reproborum supplicio.
Omnium porro rerum quæ & conspectum nostrum 3.
fugiunt, & mentis [illegible]tum longe superant, aut fides
ex certis Dei oraculis petenda est, aut prorsus abji-
cienda. Qui mille annos assignant filiis Dei, ad fu- 4.
turæ vitæ hæreditatem fruendam, non animadver-
tunt quantam contumeliam inurant & Christo &
ejus regno. Nam si immortalitate non induentur,
ergo nec Christus ipse, ad cujus gloriam transfor-
mabuntur, in gloriam immortalem receptus est. si
aliquem habebit finem eorum beatitudo, ergo re-
gnum Christi, cujus soliditati innititur, tempora-
rium est. Denique aut imperitissimi sunt rerum 5.
omnium divinarum, aut obliqua malignitate totam
Dei gratiam Christique virtutem labefactare mo-
liuntur: quarum complementum non aliter constat,
nisi obliterato peccato, & absorpta morte, vita
æterna ad plenum instauretur. Quam vero stolide *4. Reproborum patroni.*
ineptiant qui timent nimiam Deo sævitiam adscri-
bere si æternis pœnis reprobi addicantur, vel cæ-
cis perspicuum est. Scilicet injurius erit Dominus,
si regno suo privaverit, qui eo se indignos per in-
gratitudinem reddiderint. At peccata eorum tem- *Exceptio 1.*
poraria sunt. Fateor. sed Dei majestas, atque etiam *Responsio.*
justitia, quam peccando violarunt, æterna est. Me- *Exceptio 2.*
rito igitur non perit iniquitatis memoria. At ita *Responsio.*
pœna modum excedet delicti. Hæc vero est non
ferenda blasphemia, dum tam parvo æstimatur
Dei majestas, dum non pluris fit ejus contemptus
quam animæ unius exitium. Sed omittamus nuga-
tores istos, ne contra quam præfati sumus, videa-
mur eorum deliramenta refutatione digna judi-
care.

6. Duo præter hæc deliria invecta sunt ab homi- *5. Curiosi quidam morte totum hominem interire, & tandem animas cum corporibus resurrecturas somniantes.*
nibus perperam curiosis. Alii putarunt, quasi totus
homo intereat, animas resurrecturas cum corpori-
bus: alii, quum immortales esse spiritus concedant,
novis corporibus indutum iri: quo negant carnis
resurrectionem. De priore quoniam aliquid attigi
in creatione hominis, satis mihi erit monere ite-
rum lectores quam belluinus sit error, ex spiritu
ad imaginem Dei formato flatum evanidum facere,
qui in hac tantum caduca vita corpus vegetet: &
templum Spiritus sancti redigere in nihilum: eam
denique partem nostri, in qua maxime refulget
divinitas, & insignes sunt immortalitatis notæ, hac
dote spoliare: ut melior atque excellentior sit corpo-
ris conditio quam animæ. Longe aliter Scriptura, *Variis Scripturæ S. testimoniis refelluntur, quæ animas post corporum interitum superesse, ad beatos spiritus & ad Christum ipsum aggregari tradunt.*
quæ corpus tugurio comparat, ex quo nos migrare
dicit quum morimur, quia ab ea parte nos æstimat
quæ nos à brutis animalibus discernit. Sic Petrus
morti propinquus dicit *tempus venisse quo tabernacu-*
lum suum deponat. Paulus vero de fidelibus loquens,
postquam dixit, *ubi terrestris domus nostra dissoluta*
fuerit, nobis esse ædificium in cælis: adjungit *nos pere-*
grinari à Domino quamdiu manemus in corpore, sed
expetere Dei præsentiam in absentia corporis. Nisi su-
perstites essent animæ corporibus, quid est quod
habet Deum præsentem ubi est à corpore separa-
tum? Dubitationem vero tollit Apostolus, dum 2 Pet. 1:14.
tradit nos esse *aggregatos ad spiritus justorum.* qui- 2 Cor. 5:1.
bus verbis intelligit, nos sociari sanctis Patribus, Hebr. 12.
qui etiam mortui eandem pietatem nobiscum co- vers. 23.
lunt, ut non possimus esse Christi membra, nisi
cum ipsis coalescamus. Nisi etiam animæ corpori-
bus exutæ retinerent suam essentiam, ac beatæ glo-
riæ capaces essent, non dixisset Christus latroni, Luc. 23.
Hodie mecum eris in paradiso. Tam claris testimo- vers. 43.
niis freti, ne dubitemus, Christi exemplo, morien- ibid. v. 46.
tes Deo commendare animas nostras: vel, exem- Act. 7: 59.
plo Stephani, tradere Christo in custodiam, qui 1 Pet. 2.
non temere vocatur fidelis earum pastor & episco- vers. 25.
pus. Porro de intermedio earum statu curiosius in- *Quis sit animarum status & locus à morte ad diem ultimum.*
quirere neque fas est, neque expedit. Valde se tor-
quent multi disputando quem locum occupent, &
an cælesti gloria jam fruantur, nec ne. Atqui stul-

tum & temerarium est de rebus incognitis altius inquirere quam Deus nobis scire permittat. Scriptura,

Joan. 12. vers. 32.

ubi dixit Christum illis præsentem esse, & eas recipere in paradisum, ut consolationem percipiant, reproborum vero animas cruciatus quales meritæ sunt perpeti, non ultra progreditur: quis jam doctor aut magister quod Deus celavit nobis patefaciet? De loco non minus inepta & futilis est quæstio: quando scimus non eam esse animæ dimensionem quam corporis.

De sinu Abrahæ.

Quod *sinus Abrahæ* dicitur beata sanctorum spirituum collectio, nobis abunde est ex hac peregrinatione excipi à communi fidelium Patre, ut nobiscum fidei suæ fructum communicet. Interea quum Scriptura ubique jubeat pendere ab expectatione adventus Christi, & gloriæ coronam eo usque differat, contenti simus his finibus divinitus nobis præscriptis, animas piorum militiæ labore perfunctas in beatam quietem concedere, ubi cum felici lætitia fruitionem promissæ gloriæ expectant: atque ita omnia teneri suspensa donec Christus appareat redemptor. Reprobis vero eandem esse sortem dubium non est

Jud. v. 6.

quam Judas diabolis assignat, vinctos catenis teneri donec ad supplicium cui addicti sunt trahantur.

6. Vaniloqui nonnulli & Manichæi, nova corpora fingentes, refelluntur variis argumentis è Scriptura deprompsis.

7. Æque prodigiosus est eorum error, qui animas non recepturas quibus nunc indutæ sunt corpora, sed novis & aliis præditas fore imaginantur. Ac Manichæorum quidem perquam futilis ratio fuit, minime consentaneum esse ut caro quæ immunda est, resurgat. Quasi vero nulla sit animarum immunditie: quas tamen à spe cælestis vitæ non arcebant. Perinde igitur fuit acsi dicerent, purgari divinitus non posse quod peccati labe infectum est: nam illud delirium, quod naturaliter immunda esset caro, quia à Diabolo creata, nunc prætereo. Tantum ostendo, quicquid nunc cælo indignum in nobis est, resurrectioni non obstare.

1. Corpora mundanda sunt, & judicabuntur.
2 Cor. 7: 1.
2 Cor. 5. vers. 10.
1 Cor. 3. vers. 11.
2. Vita Christi in iis manifestabitur.
2 Cor. 4. vers. 10.
1 Thess. 5. vers. 23.

Atqui primo quum jubeat Paulus fideles se *mundare ab omni inquinamento carnis & spiritus*, inde sequitur quod alibi denunciat judicium, *ut reportet unusquisque per corpus sive bonum sive malum.* Cui consentit quod scribit ad Corinthios, *ut vita Jesu Christi manifestetur in carne nostra mortali.* Qua ratione alibi non minus precatur *ut Deus integra corpora conservet usque ad diem Christi*, quam animas & spiritus. Nec mirum: quia corpora quæ sibi in templa dicavit Deus, in putredinem sine spe resurrectionis decidere, absurdissimum esset. Quid quod etiam membra sunt Christi? Quid quod singulas eorum partes sibi Deus sanctificari præcipit? quod vult linguis nomen suum celebrari, tolli ad se puras manus, sacrificia offerri?

3. Sunt membra Christi.
1 Cor. 6. vers. 15.
1 Tim. 2. vers. 8.
4. Ferunt Dominum.
1 Cor. 6. vers. 20.

Quam igitur hominis partem tam præclaro honore dignatur cælestis judex, cujus amentiæ est ab homine mortali in pulverem redigi absque ulla spe instaurationis? Similiter Paulus, quum nos ad ferendum Dominum hortatur *tam in corpore, quam in anima, quia utrumque Dei est:* non patitur certe quod Deo tanquam sacrum vendicat, æternæ putredini adjudicari. Nec vero ulla de re clarior suppetit Scripturæ definitio, quam de carnis quam gestamus resurrectione.

5. Induent incorruptionem & immortalitatem.
1 Cor. 15. vers. 53.
lib. de resurr. carnis.

Oportet, inquit Paulus, *corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Si nova corpora formaret Deus, ubi hæc qualitatis mutatio? Si dictum esset oportere nos renovari, ambigua loquutio forte occasionem cavillo dedisset: nunc ubi corpora, quibus sumus circumdati, digito monstrans, incorruptionem illis promittit, nova fabricari satis aperte negat. *Imo magis expresse* (inquit Tertullianus) *non poterat loqui, nisi cutem suam manibus teneret.*

6 Coram tribunali Christi sistentur.
Rom. 14. vers. 11.
Jesa. 40. vers. 18.

Nec ullo cavillo effugient quod alibi Christum fore mundi judicem dicens, Jesaiæ testimonium citat, *Vivo ego, dicit Dominus, mihi flectetur omne genu:* quando aperte obnoxios ad rationem vitæ reddendam quos alloquitur fore denunciat. Quod non quadraret si nova corpora ad tribunal sisterentur.

7. E terra pulvere suscitabuntur.
Dan. 12: 2.

Porro in verbis Danielis nihil est perplexum, *Multique dormientium in terra pulveris expergiscentur, hi ad vitam æternam, illi ad opprobria, & ad contemptum sempiternum.* quando non ex quatuor elementis novam materiam ad conflandos homines, sed ex sepulchris mortuos evocat.

8. Instauratio per Christum ad corpora pertinet.

Atque hoc dictat aperta ratio. Nam si mors, quæ originem habet à lapsu hominis, accidentalis est: instauratio, quam attolit Christus, ad idem illud corpus pertinet quod mortale esse cœpit.

9. Hæc corporum resurrectio ab Epicureis irrisa est.

Et sane quod rident Athenienses dum asseritur à Paulo resurrectio, hinc colligere licet qualis ejus prædicatio fuerit: ac omnino risus ille non parum ad confirmandam fidem nostram valet.

10. A Christo asseritur.
Matth. 10. vers. 28.

Digna etiam observatu est Christi sententia, *Nolite metuere eos qui occidunt corpus, animam occidere non possunt: sed eum metuite qui potest & animam & corpus perdere in gehennam ignis.* Neque enim timendi causa, nisi supplicio obnoxium esset quod nunc gestamus corpus.

Joan. 5. vers. 28.

Nec vero obscurior est altera ejusdem Christi sententia, *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei: & prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.*

11. Conformia erunt corpori Christi, quod vere resurrexit: & si aliud corpus recepisset Christus, ruerent falsa nostra.
Joan. 2: 19.

An dicemus animas in sepulchris quiescere, ut illinc Christum exaudiant? ac non potius ad ejus imperium corpora in vigorem à quo exciderant reditura? Adhæc si novis corporibus donandi sumus, ubi capitis & membrorum conformitas? Resurrexit Christus: an novum sibi corpus fingendo? imo, ut prædixerat, *Destruite templum hoc, & triduo erigam illud.* Quod prius gestaverat mortale corpus, iterum recepit: neque enim multum nobis profuisset, subrogato novo corpore, aboleri illud quod in sacrificium expiationis oblatum fuerat.

12. Resurgent hæc nostra, non nova corpora, ut Christi corpus mortuum in cruce, resurrexit. & sanctorum item quorundam corpora.
1 Cor. 15. v. 12. &c.
Matth. 27. vers. 52.
lib. de resurr. carnis.

Tenenda est etiam illa societas quam prædicat Apostolus, Nos resurgere, quia Christus resurrexit: quia nihil minus probabile quam ut privetur Christi resurrectione caro nostra, in qua circumferimus mortificationem ipsius Christi. Quod quidem illustri documento patuit, dum resurgente Christo multa corpora sanctorum exierunt è sepulchris. Neque enim negari potest, hoc ultimæ quam speramus resurrectionis præludium fuisse, vel potius arrham: qualis ante in Henoch & Elia jam extabat: quos Tertullianus *Resurrectionis candidatos* vocat: quia corpore & anima à corruptione exempti, in Dei custodiam recepti fuerint.

13. Sacramenta, corporibus nostris porrecta, sunt nobis symbola resurrectionis: quod non essent, si ipsa corpora non resurgerent.

8. Pudet me in re tam clara tantum verborum consumere: sed hanc molestiam placide mecum vorabunt lectores, ne qua rima ad decipiendos simplices perversis & audacibus ingeniis pateat. Crebri sui commentum proferunt volatici spiritus quibuscum nunc disputo: in resurrectione novorum corporum fore creationem. Qua ratione impulsi ita sentiunt, nisi quia incredibile illis videtur, cadaver tam longa putredine consumptum posse in pristinum statum redire? Ergo sola in illis incredulitas hujus sententiæ est mater. Nos contra Spiritus Dei ad sperandam carnis nostræ resurrectionem in Scriptura passim hortatur.

Col. 2: 12.
14. Vivificabuntur, quamvis sint mortalia.
Rom. 6. vers. 13.
Rom. 8. vers. 11.
1 Cor. 6. vers. 13, 15, & 19.
15. Virtute Christi suscitabuntur.

Hac ratione Baptismus, teste Paulo, sigillum nobis est futuræ resurrectionis: nec minus sacra Cœna ad ejus fiduciam nos invitat, dum symbola spiritualis [illegible] ore percipimus. Et certe tota Pauli exhor[illegible] *Ut membra nostra exhibeamus arma in obedientiam justitiæ*, frigeret, nisi accederet quod postea subjungit, *Qui suscitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra.* Quid enim juvaret, applicare pedes, manus, oculos & linguas in obsequium Dei, nisi fructus & mercedis essent participes? Quod suis verbis aperte confirmat Paulus, *Corpus non scortationi, sed Domino: & Dominus corpori. Qui vero suscitavit Christum, & nos suscitabit per vitam suam.*

Cla-

Clariora sunt quæ sequuntur, *ea esse templa Spiritus sancti & membra Christi.* Interea videmus ut resurrectionem cum castitate & sanctimonia conjungat: sicuti paulo post pretium redemptionis ad corpora extendit.

16. *Abjecta, & supplicis affecta, conformia corpori glorioso Servatoris nostri redduntur.* Gal. 6: 17. Phil. 3: 21. Act. 14: 22.

Jam rationi consentaneum non esset, Pauli corpus, in quo stigmata Christi portavit, & in quo magnifice Christum glorificavit, orbari coronæ præmio. Unde & illa gloriatio, *Expectamus redemptorem è cælis, qui corpus nostrum abjectum, conforme reddet corpori claritatis suæ.* Ac si verum est illud, *per multas afflictiones oportere nos ingredi in regnum Dei*, ab hoc ingressu corpora prohibere nulla ratio sustinet, quæ & sub crucis vexillo exercet Deus, & victoriæ laude ornat. Itaque nulla ejus rei dubitatio inter sanctos orta est quin se Christi comites fore sperarent: qui omnes quibus probamur afflictiones in personam suam transfert, ut vivificas esse doceat.

17. *Externa ceremonia sub Lege fideles de corporum suorum resurrectione edocti sunt, ut ex exemplis Abrahami & Jacobi, ipsiusque Christi dicto colligi potest.* Matth. 26. vers. 10. Gen. 23. v. 4. & 19. Gen. 47. vers. 30.

Imo & sanctos Patres sub Lege, externa ceremonia Deus in hac fide exercuit. Quorsum enim sepeliendi ritus, sicuti ante visum est, nisi ut reconditis corporibus scirent paratam esse novam vitam? Huc aromata quoque, aliaque immortalitatis symbola spectarunt, quibus sub Lege adjuta fuit non aliter quam sacrificiis, doctrinæ obscuritas. Nec morem illum peperit superstitio: quando videmus Spiritum in narrandis sepulturis non minus diligenter insistere quam in præcipuis fidei mysteriis. Et Christus officium hoc tanquam non vulgare commendat, non alia certe de causa nisi quia à sepulchri, quod omnia corrumpit & abolet, intuitu in spectaculum renovationis oculos attollit. Præterea tam sedula observatio ceremoniæ quæ laudatur in Patribus, satis comprobat rarum illis fuisse & pretiosum fidei adminiculum. Neque enim adeo sollicite curasset Abraham uxoris sepulchrum, nisi religio illi proposita fuisset ante oculos, & utilitas mundo superior, nempe ut mortuum uxoris corpus insignibus resurrectionis exornans, suam & familiæ fidem confirmaret. Clarior vero hujus rei probatio eminet in exemplo Jacob, qui ut posteris testetur, ne morte quidem spem terræ promissæ animo suo excidisse, jubet ossa sua illuc referri. Quæso, si novo corpore induendus erat, nonne ridiculum dedisset

18. *Scripturæ auctoritas, resurrectionis vox, & dormiendi verbum superiora argumenta confirmant.* Joan. 6. 39.

mandatum de pulvere in nihilum redigendo? Quare siqua apud nos viget Scripturæ auctoritas, nullius doctrinæ clarior vel certior desiderari potest probatio. Hoc ipsum pueris sonant *resurrectionis* & *suscitandi* voces. neque enim resurgere dicemus quod nunc primum creatur: nec staret illud Christi, *Quicquid dedit mihi Pater, non peribit, sed suscitabo illud in novissimo die.* Eodem tendit *dormiendi* verbum, quod nonnisi in corpora competit. Unde & cœmeteriis nomen impositum.

De resurrectionis modo. 1 Cor. 15. vers. 51. *Qualitas corporum alia erit, non substantia.* 1 Cor. 15. vers. 39.

Superest ut de resurrectionis modo aliquid delibem. Hoc verbo utor; quia Paulus mysterium vocans, ad sobrietatem nos hortatur, & liberius argutiusque philosophandi licentiam frenat. Primo tenendum est quod diximus, nos in eadem quam gestamus carne resurrecturos quoad substantiam: sed qualitatem aliam fore. sicuti quum eadem Christi caro quæ in victimam oblata fuerat, suscitata fuerit, aliis tamen dotibus excelluit acsi alia prorsus foret. Quod Paulus familiaribus exemplis declarat. Nam sicut humanæ & belluinæ carnis eadem est substantia, non qualitas: stellis omnibus eadem est materia, claritas diversa: ita quanquam retinebimus substantiam corporis, mutationem fore docet: ut longe præstantior sit conditio.

Id est, corpora integra induent incorruptionem. Suscitabuntur autem virtute Dei omnipotentis.

Corpus ergo corruptibile, ut suscitemur, non peribit nec evanescet; sed induet, deposita corruptione, incorruptionem. Quoniam vero elementa Deus omnia præsto habet ad suum nutum, nulla eum difficultas impediet quominus & terræ & aquis & igni imperet, ut quod videtur ab illis consumptum reddant. Quod etiam, licet non absque figura, Jesaias testatur, *Ecce Dominus egredietur de loco suo ut visitet iniquitatem terræ: & terra discooperiet sanguinem suum, neque teget amplius interfectos suos.* Jesa. 26. vers. 21.

At qui die resurrectionis vivi in terris reperientur, in puncto temporis immutabuntur. 1 Cor. 15. vers. 51. 1 Thes. 4. vers. 15.

Sed notandum est discrimen inter eos qui pridem mortui fuerint, & quos dies ille superstites reperiet. *Neque enim omnes dormiemus* (teste Paulo) *sed omnes immutabimur*: hoc est, necesse non erit distantiam temporis inter mortem & initium secundæ vitæ intercedere: quia in puncto temporis & nictu oculi penetrabit clangor tubæ qui mortuos excitet incorruptibiles, & vivos subita mutatione reformet in eandem gloriam. Sic alibi fideles quibus mors obeunda est consolatur: quia non prævenient mortuos qui tunc erunt superstites, quin potius resurgent priores qui dormierunt in Christo. Siquis objiciat illud Apostoli, *statutum esse cunctis mortalibus semel mori*: facilis solutio est: ubi mutatur naturæ status, speciem esse mortis, & apposite sic nominari: ac proinde hæc inter se conveniunt, morte renovatum iri omnes dum exuent mortale corpus: non fore tamen necessarium corporis & animæ dissidium ubi erit subita immutatio. Heb. 9. vers. 27.

Quæstio, An impii resurgent, quum resurrectio sit singulare Christi beneficium. Joan. 11. vers. 25. Matth. 25. vers. 32. *Responsio.*

9. Sed hic difficilior quæstio exoritur, Quo jure communis sit impiis & à Deo maledictis resurrectio, quæ singulare est Christi beneficium. Scimus omnes in Adam morti fuisse addictos: venit Christus resurrectio & vita: an ut promiscue totum genus humanum vivificet? Sed quid minus consentaneum quam eos in obstinata sua cæcitate consequi, quod sola fide recuperant pii Dei cultores? Manet tamen illud fixum, aliam fore judicii, aliam vitæ resurrectionem, & Christum venturum ut segreget agnos ab hœdis. Respondeo, non debere videri tam insolitum, cujus similitudinem in quotidiano usu cernimus. Nos totius mundi hæreditate scimus in Adam fuisse privatos: nec minus æqua ratione ab alimentis communibus nos arceri, quam ab esu arboris vitæ. Unde igitur fit ut Deus non solum oriri faciat solem suum super bonos & malos, Mat. 5: 45.
sed quoad præsentis vitæ usus, inæstimabilis ejus liberalitas larga copia assidue profluat? Hinc certe cognoscimus, quæ propria sunt Christi & membrorum ejus, ad impios quoque exundare: non ut legitima sit possessio, sed quo magis reddantur inexcusabiles. Sic Deum impii sæpe experiuntur beneficum, non vulgaribus documentis, sed quæ omnes piorum benedictiones interdum obscurent, illis tamen cedant in majorem damnationem. Siquis excipiat, caducis & terrenis beneficiis resurrectionem non apte conferri: hic quoque respondeo, ubi primum alienati sunt à Deo vitæ fonte, Diaboli interitum fuisse promeritos quo prorsus abolerentur: admirabili tamen Dei consilio repertum fuisse medium statum, ut extra vitam in morte viverent. *Exceptio.* *Responsio 1.*

2. *Cur impii resurgent.*

Nihilo absurdius videri debet, si accidentalis est impiis resurrectio quæ invitos trahat ad tribunal Christi, quem nunc audire magistrum & doctorem recusant. Levis enim esset pœna, morte absumi, nisi pœnas suæ contumaciæ daturi coram judice sisterentur, cujus in se vindictam sine fine & modo provocarunt.

3. Act. 24: 15. *Cur resurrectio solis electis proposita.*

Cæterum quanquam tenendum quod diximus, & quod celebris illa Pauli confessio apud Felicem continet, *se futuram expectare resurrectionem justorum & impiorum*: sæpius tamen Scriptura resurrectionem solis Dei filiis una cum cælesti gloria proponit: quia non venit proprie Christus in mundi exitium, sed in salutem. Ideo & in Symbolo sola fit mentio beatæ vitæ.

Postrema pars capitis, de æterna felicitate. Osea 13. vers. 14. 1 Cor. 15. vers. 54.

10. Quoniam autem tum demum implebitur prophetia de absorpta per victoriam morte, semper nobis in mentem veniat æterna felicitas, resurrectionis finis: de cujus excellentia si omnia dicta fuerint quibus omnium hominum linguæ sufficiant, vix tamen infima ejus particula delibata fuerit. Nam utcunque vere audiamus, regnum Dei

1. Hujus excellentia captum nostrum longe superat.

claritate, gaudio, felicitate, gloria fore refertum: illa tamen quæ nominantur, à sensu nostro remotissima & quasi ænigmatibus involuta manent, donec venerit dies ille, quo nobis suam gloriam ipse facie ad faciem conspiciendam exhibebit. *Scimus nos esse Dei filios* (inquit Joannes) *sed nondum apparuit. Ubi autem similes ei erimus, videbimus eum qualis est.*

1 Joan. 3. vers. 2.

Quamobrem Prophetæ, quia spiritualem illam beatitudinem in seipsa nullis verbis exprimere poterant, sub rebus corporeis eam fere delinearunt. Quia tamen rursum aliquo suavitatis illius gustu accendi in nobis desiderii fervorem oportet, in hoc præcipue cogitando immoremur, Si Deus bonorum omnium plenitudinem, ceu fons quidam inexhaustus, in se continet, nihil ultra eum expetendum iis qui ad summum bonum & omnes felicitatis numeros contendunt: sicuti pluribus locis docemur. *Abraham, ego merces tua magna valde.* Cui sententiæ succinit David, *Portio mea Jehova: sors mihi præclare cecidit.* Item alibi, *Satiabor vultu tuo.* Atqui Petrus denunciat in hoc vocatos fideles ut *divinæ fiant consortes naturæ.* Quomodo istud? *Quia glorificabitur in omnibus sanctis suis, & admirabilis fiet in iis qui crediderunt.*

Gen. 15: 1. Psal. 16: 5. Ps. 17: 15. 2 Pet. 1: 4.

Regula observanda.

Si Dominus gloriam, virtutem, justitiam suam cum electis participabit, imo seipsum illis fruendum dabit, & quod præstantius, quodammodo in unum cum ipsis coalescet: meminerimus sub hoc beneficio omne felicitatis genus contineri. Et quum multum in hac meditatione profecerimus, recognoscamus tamen nos in imis adhuc radicibus subsidere, si mentis nostræ conceptio cum mysterii hujus sublimitate conferatur. Quo nobis in hac parte magis colenda est sobrietas, ne moduli nostri immemores, quo majore audacia in sublime transvolabimus, fulgor cælestis gloriæ nos obruat. Sentimus etiam uti immodica cupido plusquam fas est sciendi nos titillet: unde subinde & frivolæ & noxiæ quæstiones scaturiunt. frivolas voco, ex quibus nulla potest elici utilitas. Sed hoc secundum deterius, quod qui sibi in illis indulgent, perniciosis speculationibus sese implicant: quamobrem voco noxias. Quod Scripturæ docent, ab omni controversia exemptum apud nos esse debet:

2. Non æqualis omnibus Dei filiis gloriæ modus futurus est.

nempe sicuti varie Deus sua dona sanctis in hoc mundo distribuens eos inæqualiter irradiat, ita non fore æqualem gloriæ modum in cælis ubi dona sua coronabit Deus. Neque enim competit indifferenter in omnes quod dicit Paulus, *Vos estis gloria mea & corona in die Christi.* Et illud Christi ad Apostolos, *Sedebitis judicantes duodecim Tribus Israel.* Sed Paulus (qui sciebat, prout sanctos locupletat Deus spiritualibus donis in terra, ita in cælo gloria decorare) peculiarem sibi coronam pro laborum ratione repositam esse non dubitat. Christus autem, ut Apostolis dignitatem muneris quo præditi erant commendet, fructum ejus admonet in cælo esse reconditum. Sic & Daniel, *Intelligentes autem fulgebunt ut splendor firmamenti: & justificantes multos tanquam stellæ in seculum & in æternum.* Ac siquis attente Scripturas consideret, non modo vitam æternam promittunt fidelibus, sed specialem cuique mercedem. Unde & illud Pauli, *Rependat illi Deus in illa die.* Quod promissio Christi confirmat, *Centuplum recipietis in vita æterna.* Denique sicuti corporis sui gloriam multiplici donorum varietate inchoat Christus in mundo, & amplificat per suos gradus, ita etiam in cælo perficiet.

1 Thess. 2. vers. 19. Matth. 19. vers. 28. Dan. 12: 3. 2 Tim. 4. vers. 14. Matth. 19. vers. 29.

Spinosis quæstionibus explosis, ad quasdam non inutiles additur responsio.

11. Quemadmodum autem hoc uno consensu recipient omnes pii, quia verbo Dei satis testatum est: sic rursum spinosis quæstionibus, quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere jussis, metas sibi propositas non transilient. Quantum ad me spectat, non solum privatim mihi à supervacua rerum inutilium investigatione tempero: sed cavendum mihi arbitror ne aliorum levitatem respondendo foveam. Sciscitantur vanæ scientiæ jejuni homines quanta inter Prophetas & Apostolos, rursus inter Apostolos & Martyres futura sit distantia: quot gradibus different à conjugatis virgines: denique nullum cæli angulum ab excutiendo intactum relinquunt.

Prima, quorsum orbis reparatio, quando nullius rei erunt indigi futuri.

Deinde subit illis in mentem quorsum pertineat orbis reparatio: quando ex tanta & incomparabili copia nullius rei indigi erunt filii Dei: sed erunt similes Angelis, quorum inedia æternæ beatitudinis symbolum est. Ego autem respondeo, in ipso aspectu tantam fore amœnitatem, tantam sine usu suavitatem in sola notitia, ut hæc felicitas omnia quibus nunc juvamur adminicula longe exuperet. Fingamus in opulentissima, & ubi nulla nos voluptas deficiat, mundi plaga esse positos: quem non sui morbi ab usu beneficiorum Dei subinde impediunt ac prohibent? cui non sua intemperies cursum sæpe abrumpit? Unde consequitur liquidam & puram ab omni vitio fruitionem, quamvis nullus sit corruptibilis vitæ usus, felicitatis esse cumulum.

Secunda, de restitutione rerum creatarum.

Alii se transferunt longius, & quærunt annon scoria & aliæ corruptelæ in metallis procul à restitutione absint, & ab ea dissideant. Quod ut illis aliquatenus concedam, expecto cum Paulo vitiorum reparationem quæ initium sumpserunt à peccato, ad quam gemunt & parturiunt.

Rom. 8. v. 19. 20, & 21.

Tertia, quænam melior conditio nos maneat, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit.

Longius iterum progrediuntur, quænam melior conditio maneat genus humanum, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit. Facilis est illius quoque nodi solutio. Quod tam magnifice eam commendat Scriptura, ad incrementa pertinet quibus Deus assidue naturæ ordinem provehit ad suam metam: in perfectione vero ipsa aliam rationem esse notum est. Sed quia incautos statim captant illecebræ, & labyrinthus deinde profundius trahit, tandem, ubi sua cuique placita arrident, nullus est concertationum modus:

Pia admodum & necessaria admonitio.

hoc sit nobis vitæ compendium, contentos esse speculo & ænigmate donec cernemus facie ad faciem. Nam pauci ex ingenti multitudine qua in cælos eundum sit curant: omnes autem quid illic agatur scire ante tempus appetunt. Omnes fere ad obeundum certamina pigri & lenti, triumphos imaginarios sibi jam depingunt.

A felicitate electorum Dei ad miseriam reproborum apposita digressio.

12. Porro quia divinæ in reprobos ultionis gravitatem nulla descriptio æquare potest, per res corporeas eorum tormenta & cruciatus nobis figurantur: nempe per tenebras, fletum, & stridorem dentium, ignem inextinguibilem, vermem sine fine cor arrodentem. Talibus enim loquendi modis certum est Spiritum sanctum voluisse sensus omnes horrore conturbare: ut quum dicitur præparatam esse ab æterno gehennam profundam, nutrimenta ejus esse ignem & ligna multa: flatum Domini, ceu torrentem sulphuris, eam succendere. Quibus ut nos adjuvari oportet ad concipiendam utcunque impiorum miseram sortem: ita nos in eo potissimum defigere cogitationem oportet, quam sit calamitosum alienari ab omni Dei societate: neque id modo, sed majestatem Dei ita sentire tibi adversam, ut effugere nequeas quin ab ipsa urgearis.

Mat. 8: 12. & 22: 13. ibid. 3: 12. Marc. 9. vers. 43. Jesa. 66. vers. 24. Jesa. 30. vers. 33.

Qua miseria erit summa & sempiterna.

Nam primum ejus indignatio instar ignis est violentissimi, cujus attactu omnia devorentur & absorbeantur. Deinde illi ad exercendum judicium sic serviunt omnes creaturæ, ut cælum, terram, mare, animalia, & quicquid est, velut dira indignatione adversum se inflammata & in perniciem suam armata sensuri sint, quibus iram suam ita Dominus palam faciet. Quare non vulgare aliquid pronunciavit Apostolus, quum dicit *infideles daturos pœnas interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus.* Et quoties metum corporeis figuris incutiunt Prophetæ, quamvis nihil pro tarditate

2 Thes. 1. vers. 9.

nostra

Ejusdem varia descriptiones.

nostra byperbolicum afferant, præludia tamen admiscent futuri judicii in sole & luna totoque mundi opificio: Quare nullam requiem inveniunt infelices conscientiæ, quin diro turbine vexentur ac dissipentur, quin ab infesto Deo se discerpi sentiant, & confixæ mortiferis aculeis lancinentur, quin ad Dei fulmen expavescant, & conteraptur onere manus ejus: ut abyssos & voragines quaslibet subire levius sit quam in illis terroribus stare ad momentum. quale hoc & quantum est, æterna & nusquam desitura illius obsidione urgeri? Qua de re Psalmus nonagesimus continet memorabilem sententiam: quamvis solo aspectu cunctos mortales dissipet, ac in nihilum redigat, cultores tamen suos, quo magis sunt timidi in hoc mundo, urgere, ut cruce oneratos ad properandum incitet, donec sit ipse omnia in omnibus.

Hujus doctrina usus.

JOANNIS CALVINI
INSTITUTIONIS
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBER QUARTUS.
DE
EXTERNIS MEDIIS
vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos invitat, & in ea retinet.

ARGUMENTUM.

Prioribus libris Symboli Apostolici, de Deo creatore, redemptore, sanctificatore, tres partes explicatæ sunt. Quarta superest, de sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione, quæ postremo hoc libro absolvitur.

Ad tres autem præcipuos locos viginti illa, quibus constat, capita commode revocabimus.

- I. De Ecclesia.
- II. De Sacramentis.
- III. De Politica administratione.

Primus locus, qui usque ad finem decimi tertii capitis extenditur, multa continet: quæ tamen omnia ad quatuor præcipua capita referri possunt.

1. De Notis Ecclesiæ, seu de ratione qua Ecclesia dignosci potest, quoniam unitas cum ea necessario colenda nobis est, agitur cap. I. & II.
2. De regimine vel gubernatione Ecclesiæ, cap. III. IV. V. VI. VII.
   - Quis sit ordo gubernandæ Ecclesiæ, cap. 3.
   - Quæ forma apud veteres in usu fuerit, cap. 4.
   - Qualis sit quæ sub Papatu hodie viget, cap. 5. & de Papæ primatu, cap. 6. & quibus gradibus se in hanc tyrannidem extulit, cap. 7.
3. De potestate Ecclesiæ, cap. VIII. IX. X. XI.
   - Quoad dogmata fidei, quæ vel in singulis, cap. 8. vel in universis, utpote Conciliis, residet, cap. 9.
   - Deinde in legibus ferendis, cap. 10.
   - Postremo in Ecclesiastica jurisdictione, cap. 11.
4. De disciplina Ecclesiæ, cap. XII. & XIII.
   - De hujus præcipuo usu, cap. 12.
   - De ejusdem abusu, cap. 13.

Secundus locus de Sacramentis tres partes continet.

1. De Sacramentis in genere, cap XIV.
2. De utroque sigillatim, cap. XV. XVI. XVII. XVIII.
   - De Baptismo, cap. 15. qua occasione de Pædobaptismo seorsim, cap. 16.
   - Deinde de Cœna Domini, cap 17. & ejusdem profanatione, cap. 18.
3. De illis quinque quæ Sacramenta falso habita sunt, cap. XIX.

Tertius locus de Politica administratione, cap. XX.

De hac primum in genere.
Deinde de singulis ejus partibus:
Magistratu,
Legibus,
Populo.
} Eodem capite.

CAP. I.

De vera Ecclesia cum qua nobis colenda est unitas: quia piorum omnium mater est.

Partes hujus capitis.

1. *Articulus Symboli*, de sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione, *breviter explicatur, simulque ostenditur quibus nominibus nobis commendata sit Ecclesia, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6.
2. *De notis Ecclesiæ, sect.* 7. 8. *&* 9.
3. *A sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione non est ullo modo discedendum: ea propter Novatianorum, Anabaptistarum, ac ejusmodi schismaticorum & male feriatorum hominum circa hanc doctrinam errores à sect.* 10. *ad fin. cap abunde refelluntur.*

De Ecclesia nunc necessario agendum est.

FIde Euangelii Christum fieri nostrum, & allatæ ab eo salutis æternæque beatitudinis nos fieri participes, proximo libro expositum fuit. Quia autem ruditas nostra & segnities (addo etiam ingenii vanitatem) externis subsidiis indigent, quibus fides in nobis & gignatur & augescat, & suos faciat progressus usque ad metam: ea quoque Deus addidit, quo infirmitati nostræ consuleret. atque ut vigeret Euangelii prædicatio, thesaurum hunc apud Ecclesiam deposuit. Pastores instituit ac doctores, quorum ore suos doceret: eos auctoritate instruxit: nihil denique omisit quod ad sanctum fidei consensum & rectum ordinem faceret. In primis Sacramenta instituit, quæ nos experimento sentimus plusquam utilia esse adjumenta ad fovendam & con-

Apud eam omnium Deus deposuit quicquid ad fidem & rectum ordinem necessarium fuit.

Eph. 4: 11. firmandam fidem. Nam quia ergastulo carnis nostræ inclusi ad gradum Angelicum oondum pervenimus, Deus se ad captum nostrum accommodans, pro admirabili sua providentia modum præscripsit quo procul disjuncti ad eum accederemus. Quare postulat docendi ratio ut nunc de Ecclesia ejusque regimine, ordinibus, potestate, item de Sacramentis tractemus, & postremo de politico etiam ordine: ac simul pios lectores revocemus à corruptelis quibus Satan in Papatu adulteravit quæcunque Deus in salutem nostram destinaverat. Incipiam autem ab Ecclesia: in cujus sinum aggregari vult Deus filios suos, oon modo ut ejus opera & ministerio alantur quamdiu infantes sint ac pueri, sed cura etiam materna regantur donec adolescant, ac tandem perveniant ad fidei metam. Hæc enim quæ

Summa & partes hujus libri.

Cur ab Ecclesia incipiat.

Marc. 10. vers. 9. Deus conjunxit separari fas non est, ut quibus ipse est pater, Ecclesia etiam mater sit: neque id sub Lege modo, sed etiam post Christi adventum, teste

Gal. 4: 26. Paulo, qui novæ & cælestis Hierosolymæ nos esse filios docet.

Quo sensu articulus Symboli de Ecclesia sit accipiendus.

2. In Symbolo, ubi profitemur nos credere ECCLESIAM, id non solum ad visibilem, de qua nunc agimus, refertur, sed ad omnes quoque electos Dei, io quorum numero comprehenduntur etiam qui morte defuncti sunt. Ideo & CREDENDI verbum ponitur: quia nullum sæpe discrimen inter filios Dei & profanos, inter proprium ejus gregem & fera animalia notari potest. Nam quod particula IN à multis interponitur, probabili ratione caret. Fateor quidem esse usitatius, & vetustatis etiam suffragio non destitui: quando & symbolum Nicenum, qualiter in Ecclesiastica historia recitatur, præpositionem addit. Simul tamen ex scriptis veterum animadvertere licet, fuisse olim citra controversiam receptum ut dicerent se Ecclesiam credere, non in Ecclesiam. Non enim sic modo loquuntur Augustinus, & quisquis ille est vetustus scriptor cujus opusculum extat sub nomine Cypriani, *De Symboli expositione*: sed diserte quoque annotant loquutionem fore impropriam si præpositio attexatur: ac suam sententiam ratione non frivola confirmant. Ideo enim credere in Deum nos testamur, quod & in ipsum ut veracem animus noster se reclinat, & fiducia nostra in ipso acquiescit: quod in Ecclesiam non ita conveniret, quemadmodum nec in remissionem peccatorum, aut carnis resurrectionem. Itaque tametsi nolim de verbis litigare, malim tamen loquendi proprietatem sequi, quæ aptior sit rei exprimendæ, quam formulas affectare quibus res sine causa obscuretur. Finis autem est, ut sciamus, quamvis ad diruendam Christi gratiam omnes lapides moveat Diabolus, & eodem etiam ferantur vesano impetu Dei hostes: non posse tamen extingui, nec sterilem posse reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem producat. Ita & arcana electio Dei & interior vocatio spectanda est: quia *solus novit qui sui sint*, & sub signaculo (ut 2 Tim. 2. loquitur Paulus) inclusos tenet: nisi quod insi- vers. 19. gnia ejus gestant, quibus dignoscantur à reprobis. Sed quia exiguus numerus & contemptibilis latet sub ingenti turba, & grana tritici pauca teguntur paleæ congerie, soli Deo permittenda est cognitio suæ Ecclesiæ, cujus fundamentum est arcana illius electio. Nec vero satis est electorum turbam cogitatione animoque complecti, nisi talem Ecclesiæ unitatem cogitemus in quam nos esse insitos vere simus persuasi. Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes hæreditatis futuræ. Ideo CATHOLICA dicitur, seu universalis: quia non duas aut tres invenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, ut quemadmodum ab uno capite pendent, ita in unum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohærentes qua ejusdem corporis membra: vere unum facti, qui una fide, spe, charitate, eodem Dei Spiritu simul vivunt, non in eandem modo vitæ æternæ hæreditatem, sed in unius Dei ac Christi participationem etiam vocati. Quamvis ergo tristis vastitas, quæ nobis undique occurrit, nihil Ecclesiæ residuum esse clamet, sciamus fructuosam esse Christi mortem, Deumque mirabiliter Ecclesiam suam quasi in latebris servare. Sicuti Eliæ dictum est, *Servavi* 1 Reg. 19. *mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu* vers. 18. *coram Baal.*

Cur dicamus, Credo Ecclesiam, non in Ecclesiam.

Finis hujus articuli.

Catholica, seu universalis, cur dicta.

Sanctorum Communio quid sit.

3. Quanquam articulus Symboli ad externam quoque Ecclesiam aliquatenus pertinet, ut se quisque nostrûm in fraterno consensu cum omnibus Dei filiis contineat: Ecclesiæ deferat quam meretur auctoritatem: denique se ita gerat ut ovis ex grege. Atque ideo adjungitur SANCTORUM COMMUNICATIO: quæ particula licet à veteribus fere prætermissa sit, oon tamen negligenda est: quia Ecclesiæ qualitatem optime exprimit. quasi dictum esset, hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, ut quæcunque in eos beneficia Deus confert, inter se mutuo communicent. Quo tamen non tollitur gratiarum diversitas, sicuti scimus varie distribui Spiritus dona: neque etiam convellitur ordo politicus, quo suas unicuique facultates privatim possidere licet; ut necesse est, pacis inter homines conservandæ causa, rerum dominia inter

An tollat varia dona sanctis collata, aut ordinem politicum.

ter ipsos propria & distincta esse. Sed afferitur com-
Act.4: 32. munitas qualem Lucas describit, quod *multitudi-
nis credentium esset cor unum & anima una*: & Pau-
Eph. 4: 4. lus quum hortatur Ephesios ut sint *unum corpus,
unus spiritus, sicuti vocati sunt in una spe.* Neque
enim fieri potest, si vere persuasi sint Deum com-
munem sibi omnibus patrem esse, & Christum com-
muoe caput, quin fraterno inter se amore coojun-
Quis fructus articuli de Ecclesia & sanctorum communione. cti, ultro citroque sua communicent. Jam pluri-
mum nostra interest scire quis inde ad oos fructus
redeat. Hac enim lege credimus Ecclesiam, ut certo
persuasi simus nos esse ejus membra. Hoc enim
modo nititur salus nostra certis solidisque fulcris,
ut etiamsi tota orbis machina labefactetur, cor-
1. ruere ipsa & concidere nequeat. Primum stat cum
Dei electiooe, nec nisi cum æterna illius providen-
2. tia variare aut deficere potest. Deinde quodam-
modo conjuncta est cum firmitudine Christi: qui
non magis patietur à se divelli suos fideles, quam
3. membra sua discerpi ac dilaniari. Accedit quod ve-
ritatem, dum in Ecclesiæ sinu continemur, semper
4. nobis constaturam securi sumus. Postremo quod
Joël.2: 32. promissiones istas sentimus ad nos pertinere, *Salus
Obad. 17. erit in Sion: Deus in æternum commorabitur in medio
Psal 46: 6. Jerusalem, ne unquam commoveatur.* Tantum po-
Fructus Communionis sanctorum. test Ecclesiæ participatio, ut nos in Dei societate
contineat. In ipso quoque nomine communionis
plurimum est consolationis: quod dum ad nos per-
tioere fixum est quicquid membris suis ac nostris
largitur Dominus, omnibus eorum bonis spes no-
An Ecclesiam oporteat esse visibilem, ut unitatem ejus amplectamur. stra confirmatur. Cæterum ad amplexandam eo
modo Ecclesiæ unitatem, nihil (ut diximus) opus
est Ecclesiam ipsam oculis cernere, vel manibus
palpare: quin potius eo quod in fide sita est, ad-
monemur nihilo minus cogitandam esse, dum in-
telligentiam nostram præterit, quam si palam ap-
pareat: neque ideo deterior est fides nostra quod
incognitam apprehendit: quando hic non jubemur
reprobos ab electis discernere (quod Dei est solius,
non nostrum) sed certo statuere in animis oostris,
omnes eos qui Dei Patris clementia, per Spiritus
sancti efficaciam, in Christi participationem vene-
runt, in Dei peculium ac propriam possessionem se-
gregatos, ac quum simus in eorum numero, tantæ
gratiæ nos esse consortes.

Porro quum de visibili Ecclesia sit sermo, matris nomen ostendit quam necessaria sit Ecclesia cognitio: extra eam enim non est salus. 4. Verum quia nuoc de visibili Ecclesia disse-
rere propositum est, discamus vel *matris* elogio
quam utilis sit nobis ejus cognitio, imo necessaria:
quando non alius est in vitam ingressus nisi nos ipsa
concipiat in utero, nisi pariat, nisi oos alat suis ube-
ribus, denique sub custodia & gubernatione sua
nos tueatur, donec exuti carne mortali, similes eri-
mus Angelis. Neque enim patitur nostra infirmi-
tas à schola nos dimitti donec toto vitæ cursu disci-
puli fuerimus. Adde, quod extra ejus gremium nulla
est speranda peccatorum remissio, nec ulla salus,
Matth. 22. teste Jesaia & Joele: quibus subscribit Ezechiel,
vers. 30. quum denunciat io catalogo populi Dei non fore
Jes. 37: 32. quos à cælesti vita abdicat. Sicuti ex opposito di-
Joel.2: 32. cuntur nomen suum ioscribere inter cives Jeroso-
Eze. 13: 9. lymæ, qui se ad pietatis cultum convertunt. Qua
Psal. 106. ratione & alio Psalmo dicitur, *Memento mei Je-
vers. 4. hova in beneplacito populi tui: visita me in salute tua,
ut videam beneficentiam electorum tuorum, Læter in
lætitia gentis tuæ, gaudeam cum hæreditate tua.* Qui-
bus verbis paternus Dei favor & peculiare spiritua-
lis vitæ testimonium ad gregem ejus restringitur:
ut semper exitialis sit ab Ecclesia discessio.

Mater autem nobis constituitur, quatenus ministerium sacrum apud eam Dominus deposuit, quod nobis abundè est, donec ejus educatione in virilem ætatem adolescamus. 5. Cæterum quod hujus loci proprium est exe-
qui pergamus. Scribit Paulus, *Christum, ut imple-
ret omnia, dedisse alios quidem Apostolos, alios vero
Prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem Pa-
stores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum in opus
administrationis, in ædificationem corporis Christi: do-
nec perveniamus omnes in unitatem fidei & agnitionis
Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis
plene adultæ Christi.* Videmus ut Deus, qui posset
mumento suos perficere, nolit tamen eos adolescere
in virilem ætatem nisi educatione Ecclesiæ. Vide-
mus modum exprimi: quia Pastoribus injuncta est
cælestis doctrioæ prædicatio. Videmus omnes
ad uoum cogi in eundem ordinem, ut mansueto
& docili spiritu regendos se doctoribus io hunc
usum creatis permittant. Et hac nota pridem re- Eph.4: 11.
gnum Christi insignierat Jesaias, *Spiritus meus qui* Jes.59:21.
*in te est, & verba quæ posui in ore tuo, nunquam dis-
cedent neque ex ore tuo, neque ex ore seminis tui &
nepotum.* Unde sequitur dignos esse qui fame &
inedia pereant, quicunque spiritualem animæ ci-
bum divinitus sibi per manus Ecclesiæ porrectum
respuunt. Fidem nobis Deus inspirat, sed Euan-
gelii sui organo: sicuti admonet Paulus *fidem esse* Rom. 10.
ex auditu. Sicuti etiam penes Deum sua residet po- vers. 17.
tentia ad servandum: sed eam in Euangelii prædi-
catione (eodem Paulo teste) depromit atque ex-
plicat. Hoc consilio voluit olim sacros haberi con-
ventus ad Sanctuarium, ut fidei consensum aleret
doctrina per os Sacerdotis prolata. Nec alio spe-
ctant magnifici illi tituli, ubi Templum vocatur Psal. 132.
requies Dei, Sanctuarium, ejus domicilium, ubi vers. 14.
dicitur sedere inter Cherubin: quam ut pretium, Psal.80: 2.
amorem, reverentiam ac dignitatem cælestis do-
ctrinæ ministerio concilient: quibus alioqui non
parum derogaret mortalis & contempti hominis
aspectus. Ergo ut sciamus ex vasis testaceis nobis 2 Cor.4:7.
proferri inæstimabilem thesaurum, Deus ipse in
medium prodit, & quatenus hujus ordinis auctor
est, vult se præsentem in sua iostitutione agnosci.
Itaque postquam auguriis, divinationibus, artibus Levit. 19.
magicis, necromantiæ, aliisque superstitionibus v. 30, 31.
suos vetuit dare operam, subjicit se daturum quod
pro omnibus sufficere debeat, nempe Prophetis
nuoquam destitutum iri. Sicuti autem veterem po- *Nec his educationis modus est contemnendus.*
pulum non ablegavit ad Angelos, sed doctores ex-
citavit è terra, qui vere præstarent munus Angeli-
cum: ita & nos hodie humanitus vult docere. Ac
sicut olim non contentus fuit sola Lege, sed Sacer-
dotes addidit interpretes, ex quorum labiis populus
inquireret verum illius sensum: ita hodie non tan-
tum vult nos esse lectioni attentos, sed magistros
etiam præficit quorum opera adjuvemur. Cujus *Imo duplici ratione nobis est utilis.*
rei duplex est utilitas: nam ab una parte optimo
examine obedientiam nostram probat, ubi ejus
ministros, non secus atque ipsum, loquentes audi-
mus: ex opposito etiam nostræ infirmitati consu-
lit, dum per interpretes humano more nos mavult
alloqui, ut ad se alliciat, quam tonando à se abi-
gere. Et certe quam nobis expediat hæc familia-
ris docendi ratio, sentiunt omnes pii ex formidine
qua merito illos consternat Dei majestas. Quibus *Quam valentem tollunt qui Ecclesia contemnunt pastores & doctores.*
autem videtur ex hominum, qui ad docendum vo-
cati sunt, contemptu exinaniri doctrinæ auctori-
tas, hi ingratitudinem suam produnt: quia inter
tot præclaras dotes quibus ornavit Deus humanum
genus, hæc prærogativa singularis est, quod di-
gnatur ora & linguas hominum sibi consecrare, ut
in illis sua vox personet. Quare ne vicissim & nos
obedienter amplecti pigeat salutis doctrinam, ejus
mandato & ore propositam: quia etsi externis me-
diis alligata non est Dei virtus, nos tamen ordina-
rio docendi modo alligavit: quem dum recusant te-
nere fanatici homines, multis se exitialibus laqueis
involvunt. Multos impellit vel superbia, vel fasti- *Horum contemptorum proterviа retunditur, rationibus & Scripturæ S. testimoniis.*
dium, vel æmulatio, ut sibi persuadeant privatim
legendo & meditando se posse satis proficere, atque
ita contemnant publicos cœtus, & prædicationem
supervacuam ducant. Quooiam autem sacrum uni-
tatis vinculum quantum in se est solvunt vel abrum-
punt, nemo justam impii hujus divortii pœnam ef-
fugit, quin se pestiferis erroribus ac teterrimis deli-

ris fascinet. Quare ut vigeat apud nos pura fidei simplicitas, ne uti gravemur hoc pietatis exercitio, quod Deus nobis sua institutione monstravit esse necessarium, & tantopere commendat. Deo qui aures diceret claudendas esse, nemo unquam vel ex petulantissimis canibus inventus est: sed omnibus seculis difficile fuit certamen Prophetis & piis doctoribus contra impios, quorum pervicacia nunquam jugum hoc subire potest, ut ore & ministerio hominum doceantur. Quod perinde est ac Dei faciem, quæ nobis in doctrina affulget, delere. Neque enim fideles olim alia de causa faciem Dei in [Psal. 105. vers. 4.] sanctuario quærere jussi sunt, idque toties repetitur in Lege, nisi quia Legis doctrina & Propheticæ exhortationes erant illis viva Dei imago: sicuti Pau- [2 Cor. 4. vers. 6.] lus in sua prædicatione lucere asserit *gloriam Dei in facie Christi*. Quo magis detestabiles sunt apostatæ, qui scindendis Ecclesiis inhiant, perinde acsi oves abigerent à caulis, ac projicerent in fauces luporum. Nobis vero quod ex Paulo citavimus tenendum est, Ecclesiam non aliter ædificari quam externa prædicatione, nec alio vinculo inter se retineri sanctos, nisi dum uno consensu discendo & proficiendo ordinem Ecclesiæ à Deo præscriptum colunt. [*In hunc finem, educationis sedulo & filiorum Ecclesiæ, jussi sunt olim confluere ad sanctuarium.*] In hunc præcipue finem, ut dixi, jussi sunt olim fideles sub Lege confluere ad sanctuarium: quia dum Moses de habitaculo Dei loquitur, simul locum nominis Dei appellat ubi Deus memoriam nominis sui posuit. Quo aperte docet nullum sine pietatis doctrina esse illius usum. Nec dubium est quin eadem etiam ratione David ingenti spiritus amaritudine queratur, se tyrannica hostium sævitia prohiberi tabernaculi ingressu. Multis fere vi- [Exod. 20. vers. 24. Psal. 84. toto.] detur puerilis lamentatio, quod minimum jacturæ fieret, non multum etiam voluptatis periret, carere templi atrio, modo suppeterent aliæ deliciæ. Hac tamen una molestia, anxietate & mœstitia se uri & cruciari & prope absumi deplorat: nempe quod fidelibus nihil pluris est hoc adminiculo, quo Deus suos gradatim in sublime attollit. Nam & hoc notandum est, Deum in speculo suæ doctrinæ ita sempee se ostendisse sanctis Patribus, ut spiritualis [Psal. 132. vers. 7.] esset cognitio. Unde & Templum non modo facies ejus, sed (omnis superstitionis tollendæ causa) sca- [Psal 99: 5. 1 Paral 28. vers. 2.] bellum pedum vocatur. Atque hic est felix ille occursus in unitatem fidei, dum à summo usque ad infimum omnes ad caput adspirant. [*Templorum ante & post Christum exhibitum abusus, & legitimus usus.*] Quicquid templorum alio consilio ædificarunt Deo Gentes, mera fuit cultus ejus profanatio: ad quam etsi non pari crassitie, aliquatenus tamen prolapsi sunt Judæi: quod illis ex ore Jesaiæ Stephanus exprobrat, *Deum scilicet non habitare in templis manufactis*, &c. Quia [Act. 7: 48.] solus Deus templa sibi suo sermone in legitimum usum sanctificat. Et si quid temere tentamus ejus injussu, protinus malo principio adhærescunt adventitia figmenta, quibus malum sine modo propa- [Cic. lib. 2. de legibus. Strabo, lib. 14.] gatur. Inconsiderate tamen Xerxes, dum consilio magorum omnia Græciæ templa exussit, vel diruit: quod absurdum putaret deos, quibus omnia libere patere debent, parietibus & tegulis includi. Quasi vero non sit in Dei potestate, ut nobis propinquus sit, quodammodo ad nos descendere: & tamen neque mutare locum, neque nos affigere terrenis mediis: sed potius vehiculis quibusdam nos sursum efferre ad cælestem suam gloriam, quæ sua immensitate omnia replet, tum vero cælos altitudine superat.

[*Ministerium quidem efficax est, non tamen à Spiritu Dei separatum.*] 6. Porro quia hoc tempore magna fuit concertatio de efficacia ministerii, dum ejus dignitatem hyperbolice amplificant alii, alii contendunt perperam transferri ad hominem mortalem quod proprium est Spiritus, si ministros & doctores censemus penetrare ad mentes & corda, ut tam illorum cæcitatem quam horum duritiem corrigant: recta hujus controversiæ definitio tradenda est. Quod utrimque disceptant, nullo negotio facile transigetur, locos diserte observando, ubi Deus auctor [*Testimonia.*] prædicationis Spiritum suum cum ea conjungens, fructum inde promittit: vel rursum ubi se ab externis subsidiis separans, tam initia fidei quam totum cursum sibi uni vendicat. Officium secundi Eliæ fuit, teste Malachia, illuminare mentes, *& con-* [Mal. 4: 6.] *vertere corda patrum ad filios, & incredulos ad prudentiam justorum.* Christus se Apostolos mittere [Joan. 15. vers. 16.] pronunciat, *ut fructum afferant* ex labore suo: quis autem sit fructus ille breviter definit Petrus, nos re- [1 Pet. 1. vers. 23.] gigni dicens semine incorruptibili. Itaque gloria- [1 Cor. 4. vers. 15.] tur Paulus *se per Euangelium genuisse* Corinthios, *eosque apostolatus sui sigillum esse*: imo se non esse li- [1 Cor. 9: 2. 2 Cor. 3: 6.] teralem ministrum, qui tantum sonitu vocis aures percusserit, sed datam sibi efficaciam Spiritus, ne inutilis sit doctrina. Quo sensu etiam alibi *Euangelium* [1 Thess. 1. vers. 5.] *suum fuisse* negat *tantum in sermone, sed in virtute.* [1 Cor. 2: 4.] Affirmat etiam Galatas *ex auditu fidei Spiritum acce-* [Gal. 3: 2.] *pisse.* Denique pluribus locis non modo se coopera- [1 Cor. 3: 9.] rium Dei facit, sed partes sibi assignat conferendæ salutis. Hæc certe omnia nunquam eo protulit ut vel tantillum sibi seorsum à Deo tribueret: sicuti breviter alibi exponit, *Labor noster non fuit inuti-* [1 Thess. 3. vers. 5.] *lis in Domino secundum potentiam ejus, potenter in me efficacem.* Item alibi, *Qui efficax fuit in Petro erga* [Gal. 2: 8.] *Circumcisionem, in me etiam efficax fuit apud Gentes.* Cæterum quam nihil separatim ministris residuum faciat, ex aliis locis patet, *Qui plantat nihil est, &* [1 Cor. 3. vers. 7.] *qui rigat nihil est: sed Deus qui dat incrementum.* Item, *Plus omnibus laboravi: non ego, sed gratia Dei quæ mihi aderat.* Et certe retinere sententias illas oportet, ubi Deus sibi adscribens mentis illuminationem & renovationem cordis, sacrilegium esse admonet, si quam utriusque partem homo sibi arrogat. Interim si ministris, quos Deus præficit, se quisque docilem offerat, ex fructu cognoscet non frustra placuisse Deo hunc docendi modum, nec frustra etiam fidelibus jugum hoc modestiæ impositum esse.

7. Enimvero de Ecclesia visibili, & quæ sub co- [*Altera pars cap. de visibili Ecclesia. Quæ est invisibilis, & quæ conspecta.*] gnitionem nostram cadit, quale judicium facere conveniat, ex superioribus jam liquere existimo. Diximus enim bifariam de Ecclesia sacras literas loqui. Interdum quum Ecclesiam nominant, eam intelligunt quæ revera est coram Deo, in quam nulli recipiuntur nisi qui & adoptionis gratia filii Dei sunt, & Spiritus sanctificatione, vera Christi membra. Ac tunc quidem non tantum sanctos qui in terra habitant comprehendit, sed electos omnes qui ab origine mundi fuerunt. Sæpe autem Ecclesiæ [*Et visibilis.*] nomine universalem hominum multitudinem in orbe diffusam designat, quæ unum se Deum & Christum colere profitetur: Baptismo initiatur in ejus fidem: Cœnæ participatione unitatem in vera doctrina & charitate testatur: consensionem habet in verbo Domini, atque ad ejus prædicationem ministerium conservat à Christo institutum. In hac [*Visibilis Ecclesiæ status.*] autem plurimi sunt permixti hypocritæ, qui nihil Christi habent præter titulum & speciem: plurimi ambitiosi, avari, invidi, maledici, aliqui impurioris vitæ, qui ad tempus tolerantur: vel quia legitimo judicio convinci nequeunt, vel quia non semper ea viget disciplinæ severitas quæ debebat. Quemadmodum ergo nobis invisibilem, solius Dei oculis conspicuam Ecclesiam credere necesse est; ita hanc, quæ respectu hominum Ecclesia dicitur, observare ejusque communionem colere jubemur.

8. Proinde quatenus eam agnoscere nostra inter- [*Deus solus novit qui sui sint.*] erat, Dominus certis notis & quasi symbolis nobis designavit. Hæc quidem singularis est Dei ipsius prærogativa, nosse qui sui sint, ut supra citavimus [2 Tim. 2. vers. 19.] ex Paulo. Et certe ne hominum temeritas eo se proriperet provisum est, ipso quotidie eventu admo-

nente

nente quam longe sensum nostrum superent arcana illius judicia. Nam & qui perditissimi videbantur planeque deplorati fuerant, ejus bonitate in viam revocantur: & qui præ aliis stare videbantur, sæpe corruunt. Itaque *secundum occultam Dei prædestinationem* (ut inquit Augustinus) *plurimæ sunt foris oves, plurimi lupi intus.* Novit enim ac signatos habet qui nec eum nec se norunt. Ex iis autem qui palam ejus ferunt signum, ipsius unius oculi vident qui & sine fictione sancti sint, & in finem usque perseveraturi: quod demum est salutis caput. Rursum tamen, quia aliquatenus expedire providebat ut sciremus qui nobis habendi pro ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accommodavit. Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam charitatis judicium ejus loco substituit, quo pro Ecclesiæ membris agnoscamus qui & fidei confessione, & vitæ exemplo, & Sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Christum profitentur. Ipsius autem corporis notitiam quo magis saluti nostræ necessariam esse noverat, eo certioribus notis commendavit.

Hom. 45. in Joan.

Attamen nobis designavit qui sint pro filiis habendi.

Idque certis notis.

9. Hinc nascitur nobis & emergit conspicua oculis nostris Ecclesiæ facies. Ubicunque enim Dei verbum sincere prædicari atque audiri, ubi Sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est: quando ejus promissio fallere non potest, *Ubicunque duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum.* Sed ut summam hujus rei liquido teneamus, his veluti gradibus progrediendum est. Ecclesiam universalem, esse collectam ex quibuscunque gentibus multitudinem, quæ intervallis locorum dissita & dispersa, in unam tamen divinæ doctrinæ veritatem consentit, & ejusdem religionis vinculo colligata est. Sub hac ita comprehendi singulas Ecclesias, quæ oppidatim & vicatim pro necessitatis humanæ ratione dispositæ sunt, ut unaquæque nomen & auctoritatem Ecclesiæ jure obtineat: singulos homines, qui pietatis professione inter Ecclesias ejusmodi censentur, etiamsi ab Ecclesia sint revera extranei, ad ipsam tamen quodammodo pertinere, donec publico judicio exterminati fuerint. Quanquam paulo diversa est in privatis hominibus atque in Ecclesiis æstimandis ratio. Usu enim venire potest ut quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio, tractare tamen instar fratrum, & fidelium loco habere debeamus, propter communem Ecclesiæ consensum, quo feruntur & tolerantur in Christi corpore. Tales suffragio nostro non approbamus esse Ecclesiæ membra: sed quem in populo Dei locum tenent, illis relinquimus, donec legitimo jure adimatur. At de ipsa multitudine aliter sentiendum est: quæ si ministerium habet verbi, & honorat si sacramentorum administrationem, Ecclesia proculdubio haberi & censeri meretur: quia sine fructu illa non esse certum est. Ita & Ecclesiæ universali suam servamus unitatem, quam dissecare semper studuerunt diabolici spiritus: nec conventus legitimos, qui pro locorum opportunitate distributi sunt, sua auctoritate fraudamus.

Hæ notæ sunt, ministeriorum verbi Dei, & sacramentorum à Christo institutorum administratio.

Matth. 18. vers. 20.

Gradus in agnoscenda Ecclesia.

Nec tamen eadem est in singulis hominibus, atque in Ecclesiis æstimandis ratio.

10. Symbola Ecclesiæ dignoscendæ, verbi prædicationem, sacramentorumque observationem posuimus. Nam hæc nusquam esse possunt quin fructificent, & Dei benedictione prosperentur. Non dico, ubicunque prædicatur verbum, illic fructum mox exoriri: sed nullibi recipi & statam habere sedem, nisi ut suam efficaciam proferat. Utcunque sit, ubi reverenter auditur Evangelii prædicatio, neque Sacramenta negliguntur, illic pro eo tempore neque fallax neque ambigua Ecclesiæ apparet facies: cujus vel auctoritatem spernere, vel monita respuere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere, nemini impune licet: multo minus ab ea deficere, ac ejus abrumpere unitatem. Tanti enim Ecclesiæ suæ communionem facit Dominus, ut pro transfuga & desertore religionis habeat, quicunque se à qualibet Christiana societate, quæ modo verum verbi ac sacramentorum ministerium colat, contumaciter alienarit. Sic ejus auctoritatem commendat, ut dum illa violatur, suam ipsius imminutam censeat. Neque enim parvi momenti est, quod vocatur *columna & firmamentum veritatis, & domus Dei.* Quibus verbis significat Paulus, ne intercidat veritas Dei in mundo, Ecclesiam esse fidam ejus custodem: quia ejus ministerio & opera voluit Deus puram verbi sui prædicationem conservari, & se nobis ostendere patremfamilias, dum nos spiritualibus alimentis pascit, & quæcunque ad salutem nostram faciunt procurat. Non vulgaris etiam laus, quod electa segregataque dicitur à Christo in sponsam, *quæ esset sine ruga & macula, corpus & plenitudo ejus.* Unde sequitur, discessionem ab Ecclesia, Dei & Christi abnegationem esse: quo magis à tam scelerato dissidio cavendum est: quia dum veritatis Dei ruinam, quantum in nobis est, molimur, digni sumus ad quos conterendos toto iræ suæ impetu fulminet. Nec ullum atrocius fingi crimen potest, quam sacrilega perfidia violare conjugium quod nobiscum unigenitus Dei Filius contrahere dignatus est.

Tertia pars, ostendens, ab Ecclesia his notis insignita, nullo modo esse discedendum.

Qui secus faciunt, sunt Apostatæ.

Veritatis & domus Dei desertores.

1 Tim. 3. vers. 15.

Dei & Christi abnegatores.

Eph. 1:23. & 5: 27.

Conjugii sacri violatores.

11. Quare notas illas diligenter animis impressas teneamus, & pro Domini arbitrio æstimemus. Nihil est enim quod magis Satan moliatur quam istorum alterutrum vel utrumque tollere & abolere: nunc ut notis istis abolitis & deletis, veram germanamque tollat Ecclesiæ distinctionem: nunc ut injecto earum contemptu, manifesta defectione nos ab Ecclesia abripiat. Ejus arte factum est, ut pura verbi prædicatio aliquot seculis evanuerit: & nunc eadem improbitate incumbit ad labefactandum ministerium: quod tamen sic in Ecclesia Christus ordinavit, ut illo sublato hujus ædificatio pereat. Jam vero quam periculosa, imo quam exitialis tentatio est, ubi vel in mentem venit discessionem facere ab ea congregatione in qua signa conspiciuntur ac tesseræ, quibus sufficienter Ecclesiam descriptam Dominus putavit? Videmus quanta utrimque adhibenda sit cautio. Nam ne sub Ecclesiæ titulo impostura nobis fiat, ad illam probationem, ceu ad Lydium lapidem, exigenda est omnis congregatio quæ Ecclesiæ nomen obtendit. Si ordinem habet in verbo & sacramentis à Domino commendatum, non fallet: secure illi honorem Ecclesiis debitum deferamus: rursum vero si absque verbo & sacramentis se venditat, à talibus præstigiis non minus religiose cavendum, quam in altera parte temeritas superbiaque fugienda.

Eo diligentius hæ notæ retinendæ sunt, quod eas Satan molitur aut tollere, aut defectione nos ab Ecclesia eripere.

Duo errores. 1 Spernere veram Ecclesiam.

2. Revereri falsam.

12. Quod dicimus purum verbi ministerium & purum in celebrandis sacramentis ritum, idoneum esse pignus & arrhabonem, ut tuto possimus societatem in qua utrumque extiterit, pro Ecclesia amplexari, usque eo valet ut nusquam abjicienda sit quamdiu in illis perstiterit, etiamsi multis alioqui vitiis scateat. Quin etiam poterit vel in doctrinæ, vel in sacramentorum administratione vitii quidpiam obrepere, quod alienare nos ab ejus communione non debeat. Non enim unius sunt formæ omnia veræ doctrinæ capita. Sunt quædam ita necessaria cognitu, ut fixa esse & indubitata omnibus oporteat, ceu propria religionis placita: qualia sunt, Unum esse Deum: Christum Deum esse, ac Dei Filium: In Dei misericordia salutem nobis consistere: & similia. Sunt alia, quæ inter Ecclesias controversa, fidei tamen unitatem non dirimant. Quæ enim ob hoc unum Ecclesiæ dissideant, si altera citra contentionis libidinem, citra pervicaciam asserendi,

Nec satis causæ est, ut quispiam ab Ecclesia visibili discedat, etiamsi vel communis professio quibusdam corruptelis inquinetur.

Quæ possunt esse ejusmodi corruptela.

aniqias

animas à corporibus demigrantes in cælum convolare putet: altera nihil audit definire de loco, cæterum vivere tamen Domino certo statuat? Verba sunt Apostoli, *Quicunque perfecti sumus, idem sentiamus: siquid aliter sapitis, hoc quoque vobis Dominus revelabit.* Annon satis indicat, dissensionem de rebus illis non ita necessariis, dissidii materiam esse non debere inter Christianos? Primum quidem est, ut per omnia consentiamus: sed quoniam nemo est qui non aliqua ignorantiæ nubecula obvolutus sit: aut nullam relinquamus Ecclesiam oportet, aut hallucinationem condonemus in iis rebus, quæ & inviolata religionis summa & citra salutis jacturam ignorari possint. Hic autem patrocinari erroribus vel minutissimis nolim, ut blandiendo & connivendo censeam fovendos: sed dico, non temere ob quaslibet dissentiunculas deserendam nobis Ecclesiam, in qua duntaxat ea salva & illibata doctrina retineatur qua constat incolumitas pietatis, & Sacramentorum usus à Domino institutus custodiatur. Interim si nitimur emendare quod displicet, facimus id ex officio nostro. Et huc pertinet illud Pauli: *Si melius quid sedenti revelatum fuerit, prior taceat.* Unde constat singulis Ecclesiæ membris demandatum publicæ ædificationis studium pro mensura gratiæ suæ, modo decenter & secundum ordinem, hoc est, ne vel Ecclesiæ communionem renunciemus, vel in ea permanentes pacem & disciplinam rite compositam turbemus.

Phil. 3: 15.

Ratio hujus observationis.

Cautio necessaria.

Membrorum Ecclesiæ officium.

1 Cor. 14. vers. 30.

13. In vitæ autem imperfectione toleranda multo longius procedere indulgentia nostra debet: hic enim valde lubricus est lapsus: neque vulgaribus machinamentis hic Satan nobis insidiatur. Fuerunt enim semper qui falsa absolutæ sanctimoniæ persuasione imbuti, tanquam aerii quidam dæmones jam facti essent, omnium hominum consortium aspernarentur, in quibus humanum adhuc aliquid subesse cernerent. Tales olim erant Cathari, & (qui ad eorum vesaniam accedebant) Donatistæ. Tales hodie sunt ex Anabaptistis nonnulli, qui supra alios volunt videri profecisse. Alii sunt qui inconsiderato magis justitiæ zelo quam insana illa superbia peccant. Dum enim apud eos quibus Euangelium annunciatur, ejus doctrinæ non respondere vitæ fructum vident, nullam illic esse Ecclesiam statim judicant. Justissima quidem est offensio, & cui plus satis occasionis hoc miserrimo seculo præbemus: nec excusare licet maledictam nostram ignaviam, quam Dominus impunitam non sinet: ut jam gravibus flagellis castigare incipit (Væ ergo nobis, qui tam dissoluta flagitiorum licentia committimus ut propter nos vulnerentur imbecilles conscientiæ.) Sed in hoc vicissim peccant illi quos diximus, quod offensioni suæ modum statuere nesciunt. Nam ubi Dominus clementiam exigit, omissa illa, totos se immoderatæ severitati tradunt. Quia enim non putant esse Ecclesiam ubi non est solida vitæ puritas & integritas, scelerum odio à legitima Ecclesia discedunt, dum à factione improborum declinare se putant. Allegant, Ecclesiam Christi sanctam esse. Verum, ut simul intelligant esse ex bonis & malis permixtam, illam ex ore Christi parabolam audiant, in qua reti comparatur, quo pisces omne genus colliguntur, neque seliguntur donec in litore sint expositi. Audiant agri esse similem, qui bona fruge consitus, zizaniis, inimici fraude inficitur: quibus non expurgatur, donec in aream advecta fuerit messis. Audiant denique aream esse, in qua sic collectum e triticum, ut sub palea delitescat, donec vanno & cribro repurgatum, in horreum tandem recondatur. Quod si hoc malo ad diem usque judicii laboraturam Ecclesiam pronunciat Dominus, ut improborum permixtione oneretur, frustra nullo nævo insperlam quærunt.

Nec recedendum est ab Ecclesia, etiamsi quorundam vita plurimis vitiis referta sit.

In hanc regulam peccant veteres & recentes Cathari.

Ratio.

Horum objectio prima. Resp. ex tribus Christi parabolis.

Math. 13. vers. 47.

ibid. v. 24.

Math. 3. vers. 12.

14. Sed enim rem intolerabilem esse clamant, quod vitiorum pestis ita passim grassatur. Quid si Apostoli sententia hic quoque occurrit? Inter Corinthios non pauculi erraverant, sed totum prope corpus labes occuparat: non una erat peccati species, sed plurimæ: neque levia erant errata, sed horrenda quædam flagitia: non sola erat morum corruptio, sed doctrinæ. Quid hic sanctus Apostolus, hoc est, cælestis Spiritus organum, cujus testimonio stat & cadit Ecclesia? an divisionem ab illis quærit? an eos à Christi regno abdicat? an ultimo anathematis fulmine ferit? Non modo nihil horum agit: sed Ecclesiam Christi sanctorumque societatem & agnoscit & prædicat. Si inter Corinthios manet Ecclesia, ubi fervent contentiones, sectæ, æmulationes: ubi lites vigent & jurgia, cum habendi cupiditate: ubi palam approbatur scelus quod Gentibus ipsis foret execrabile: ubi petulanter proscinditur Pauli nomen, quem ceu patrem colere debuerant: ubi quidam mortuorum resurrectionem ludibrio habent, cum cujus ruina totum corruit Euangelium: ubi Dei gratiæ ambitioni non charitati serviunt: ubi permulta indecenter & inordinate geruntur: & ideo manet quod ministerium verbi & Sacramentorum illic non repudiatur: quis audeat Ecclesiæ titulum eripere iis quibus decima pars istorum criminum impingi nequeat? Qui tanta morositate sæviunt in præsentes Ecclesias, quid quæso Galatis fecissent tantum non Euangelii desertoribus: apud quos tamen idem Apostolus Ecclesias reperiebat?

Objectio secunda.

Responsio, à consideratione statûs Ecclesiæ Corinthiacæ.

1 Cor. 1. vers. 11. & 3: 3. & 5: 1. & 6: 7. & 9: 1. & 15: 12.

Et Ecclesiarum Galatiæ.

in principio epist.

15. Objiciunt etiam quod Paulus graviter Corinthios objurgat, quia flagitiosum hominem in suo contubernio ferant: deinde generalem sententiam ponit, qua nefas esse pronunciat cum homine probrosæ vitæ vel panem comedere. Hic exclamant, Si vulgarem panem comedere non licet, panem Domini comedere qui liceat? Fateor certe magnum probrum esse si inter filios Dei locum habeant porci & canes: multo etiam majus si illis prostituatur sacrosanctum Christi corpus. Neque vero, si bene moratæ erunt Ecclesiæ, sceleratos in sinu suo ferent: nec ad sacrum illud epulum dignos simul ac indignos promiscue admittent. Verum quia non ita sedulo semper advigilant Pastores, interdum etiam indulgentiores sunt quam oporteat, vel impediuntur quominus eam quam vellent severitatem exercere possint: fit ut non semper submoveantur etiam palam mali à sanctorum contubernio. Hoc vitium esse fateor: neque extenuare volo, quum Paulus acriter in Corinthiis reprehendat. Verum etiamsi Ecclesia in officio cesset, non ideo protinus uniuscujusque privati erit judicium separationis sibi sumere. Non equidem nego quin pii hominis sit ab omni privata improborum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare: sed aliud est malorum fugere contubernium; aliud, ipsorum odio, Ecclesiæ communionem renunciare. Quod autem sacrilegium esse putant participare cum illis panem Domini, in eo rigidiores multo sunt quam Paulus. Nam quum ad sanctam & puram participationem nos hortatur, non exigit ut unus alium examinet, aut unusquisque totam Ecclesiam: sed ut singuli se probent. Si cum indigno communicare nefas esset, juberet certe Paulus nos circumspicere, annon aliquis in multitudine esset cujus immunditia pollueremur: nunc quum probationem sui ipsorum solum à singulis requirit, ostendit minime nobis obesse siqui indigni se nobiscum ingerant. Nec alio spectat quod postea subjicit, *Qui indigne manducat, judicium sibi manducat & bibit.* Non dicit aliis, sed sibi. Et merito: neque enim in singulorum arbitrio situm esse debet qui recipiendi & qui repellendi sint. Totius Ecclesiæ hæc cognitio est, quæ

Tertia objectio.

1 Cor. 5. v. 11, 12.

Responsio 1. per concessionem.

Responsio 2. per distinctionem. Instantia diluta.

vid. Calv. libellum de cœna Domini: & instruct. adv. Anabaptistas.

1 Cor. 11. vers. 28.

ibid. v. 29.

exercet

exerceri sine legitimo ordine non potest, ut fusius postea dicetur. Iniquum ergo erit privatum aliquem alterius indignitate pollui, quem arcere ab accessu nec potest nec debet.

Harum objectionum origo, & schismaticorum pictura.

16. Quanquam autem ex inconsiderata justitiæ zelo hæc tentatio bonis etiam interdum oboritur: hoc tamen reperiemus, nimiam morositatem ex superbia magis & fastu falsaque sanctitatis opinione, quam ex vera sanctitate veroque ejus studio nasci. Itaque qui ad faciendam ab Ecclesia defectionem sunt aliis audaciores, & quasi antesignani, ii ut plurimum nihil aliud causæ habent nisi ut omnium contemptu ostentent se aliis esse meliores.

Ab Augustino jam olim delineata. lib. 3. contra Parm. cap. 1.

Bene ergo & prudenter Augustinus, *Quum pia*, inquit, *ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ unitatem Spiritus in vinculo pacis maxime debeat intueri: quod Apostolus sufferendo invicem præcipit custodiri, &, qui non custodito, medicina vindictæ non tantum superflua, sed etiam perniciosa, & propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes, jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant, superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidæ severitatis obtendunt: & quæ in Scripturis sanctis, salva dilectionis sinceritate, & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia, moderatori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis, & occasionem præcisionis usurpant.*

Piam adversus hæc scandala consilium ac tutum remedium, idque multiplex. ejusdem libri cap. 2.

Piis autem & placidis hominibus hoc consilium dat, ut misericorditer corripiant quod possunt: quod non possunt, patienter ferant, & cum dilectione gemant atque lugeant: donec aut emendet Deus ac corrigat, aut in messe eradicet zizania, & paleas ventilet. His armis præmunire se pii omnes studeant, ne, dum strenui & animosi justitiæ vindices sibi videntur, à regno cælorum (quod est unicum justitiæ regnum) desciscant. Nam quia in hac externa societate, Ecclesiæ suæ communionem Deus coli voluit, qui odio improborum tesseram ejus societatis frangit, viam ingreditur qua proclivis est à sanctorum
1. communione lapsus. Cogitent in magna multitudine complures esse vere sanctos & innocentes coram
2. oculis Domini, qui aspectum suum fugiant. Cogitent, & ex iis qui morbidi videntur, multos esse qui in vitiis suis nequaquam sibi placent aut blandiuntur, sed serio timore Domini identidem expergefacti, ad integritatem majorem adspirant.
3. Cogitent non ferendum esse de homine judicium ab uno facto: quando sanctissimi interdum gravis-
4. simo casu excidunt. Cogitent plus subesse ad colligendam Ecclesiam momenti, tum verbi ministerio, tum sacrorum mysteriorum participationi, quam ut quorundam impiorum culpa, vis illa tota eva-
5. nescere queat. Postremo reputent, in censenda Ecclesia pluris esse divinum quam humanum judicium.

Quarta objectio.

17. Quod etiam obtendunt non abs re sanctam vocari Ecclesiam, perpendere convenit qua excellat sanctitate: ne, si Ecclesiam nolimus admittere nisi numeris omnibus absolutam, nullam relinquamus.

Responsio 1. Eph. 5:25.

Verum quidem est quod ait Paulus, *Christum seipsum tradidisse pro Ecclesia, ut illam sanctificaret: mundasse lavacro aquæ in verbo vitæ, ut sibi exhiberet gloriosam sponsam, non habentem maculam aut*
2. *rugam*, &c. Nihilo tamen minus & istud verum est, Dominum quotidie operari in rugis ejus expoliendis, maculisque abstergendis. Unde sequitur nondum peractam esse ejus sanctitatem. Sic ergo sancta est Ecclesia, ut quotidie proficiat, nondum perfecta sit: quotidie procedat, nondum pervenerit ad sanctitatis metam: quemadmodum alibi quoque fusius explicabitur.

Instantia. Joel. 3:17. Jesa. 35:8.

Quod ergo *sanctam fore Jerusalem* vaticinantur Prophetæ, *per quam alieni non sint transituri*: sacrosanctum Templum, *quo impuri non sint ingressuri*: non accipiamus perinde acsi nullus in Ecclesiæ membris nævus resideret: sed quia toto studio ad sanctimoniam & solidam puritatem adspirant, munditiei illis quam nondum plene consequuti sunt, Dei benignitate tribuitur.

Responsio 1.

2. Et quanquam rara sæpius indicia ejusmodi sanctificationis extant inter homines, statuendum tamen est, nullum fuisse ab orbe condito tempus quo Ecclesiam suam Dominus non habuerit: nullum etiam fore ad consummationem usque seculi, quo non sit habiturus. Nam etsi statim à principio universum genus hominum Adæ peccato corruptum ac vitiatum est: ex hac tamen ceu polluta massa semper vasa aliqua in honorem sanctificat: ne ulla sit ætas quæ non suam misericordiam experiatur.

Confirmatio, à Dei promissionibus. Psal. 89:4. Psal. 132. vers. 13. Jer. 31:35.

Quod certis promissionibus testatum fecit, quales sunt istæ, *Ordinavi testamentum electis meis: juravi David servo meo, Usque in æternum propagabo semen tuum: in generatione & generatione ædificabo sedem tuam.* Item, *Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi: hæc requies mea in seculum seculi*, &c. Item, *Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumen diei, lunam & stellas in lumen noctis, Si defecerint leges istæ coram me, tunc & semen Israël deficiet.*

Confirmatio altera, ab exemplis Christi & fidelium Dei servorum. Ecclesia facies Prophetarum seculo. Jesa. 1:10.

18. Hujus rei Christus ipse, Apostoli, & fere omnes Prophetæ exemplum nobis præbuerunt. Horrendæ sunt illæ descriptiones quibus Jesaias, Jeremias, Joël, Habacuc, & alii, Ecclesiæ Jerosolymitanæ morbos deplorant. In plebe, in magistratu, in sacerdotibus omnia usque adeo corrupta erant, ut non dubitet Jesaias æquare Jerosolymam Sodomæ & Gomorrhæ. Religio partim contempta, partim contaminata: in moribus passim referuntur furta, rapinæ, perfidiæ, cædes, & similia scelera. Neque tamen propterea aut novas sibi Ecclesias erigebant, aut nova altaria extruebant Prophetæ, in quibus separata sacrificia haberent: sed qualescunque essent homines, quia tamen reputabant Dominum apud eos verbum suum deposuisse, & ceremonias instituisse quibus illic colebatur, in medio impiorum cœtu puras manus ad illum extendebant. Certe si putassent aliquid inde contagionis se contrahere, centies potius mortui fuissent quam passi fuissent illuc se pertrahi. Nihil ergo eos retinebat quominus discessionem facerent, quam servandæ unitatis studium. Quod si religio sanctis Prophetis fuit, ob plurima & maxima scelera non unius aut alterius hominis, sed propemodum totius populi, se ab Ecclesia alienare: nimium nobis arrogamus, si protinus audemus ab Ecclesiæ communione deficere, ubi non omnium mores vel nostro judicio vel Christianæ etiam professioni satisfaciunt.

Christi item & Apostolorum ætate.

19. Jam Christi & Apostolorum seculum quale fuit? Neque tamen impedire potuit desperata illa Pharisæorum impietas, & quæ tunc passim regnabat dissoluta vivendi licentia, quin iisdem sacris cum populo uterentur, & in unum cum reliquis Templum ad publica religionis exercitia convenirent. Unde id, nisi quia sciebant malorum societate minime pollui qui pura conscientia iisdem sacris communicarent?

Et Apostolicorum virorum. lib. 3. epist. 5.

Siquem parum movent Prophetæ & Apostoli, ille saltem Christi auctoritati acquiescat. Bene ergo Cyprianus, *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia zizania, aut vasa impura, non est tamen cur ipsi de Ecclesia recedamus: nobis modo laborandum ut frumentum esse possimus: nobis danda opera & quantum licet nitendum ut vas aureum vel argenteum simus. Cæterum fictilia vasa confringere, solius Domini est, cui & virga ferrea data est: nec quisquam sibi quod proprium est soli Filio vendicet, ut ad aream ventilandam & purgandam paleam sufficiat, zizaniaque omnia humano judicio segreganda. Superba est ista obstinatio, & sacri-*

Qui tamen externam Ecclesiæ communionem non deseruerunt.

& sacrilega præsumptio, quam sibi furor pravus assumit, &c. Fixum igitur utrumque istorum maneat, nihil excusationis eum habere qui externam Ecclesiæ communionem sponte deserit, ubi Dei verbum prædicatur, & Sacramenta administrantur: deinde nihil obstare vel paucorum vel multorum vitia quominus illic rite ceremoniis à Deo institutis fidem nostram profiteamur: quia nec alterius sive pastoris sive privati indignitate læditur pia conscientia, nec minus pura sunt ac salutaria mysteria homini sancto & recto, quia simul ab impuris attrectentur.

Quinta objectio.

20. Ultra etiam progreditur eorum morositas & fastus: quia Ecclesiam non agnoscunt nisi minimis quibusque nævis puram, imo probis doctoribus succenseot, quia fideles ad profectum hortando, tota vita sub vitiorum onere gemere doceant, & ad veniam confugere. Hoc enim modo jactant à perfectione abduci. Fateor quidem in urgenda perfectione non lente vel frigide laborandum, ac multo minus cessandum esse: sed ejus fiducia, dum adhuc in cursu sumus, imbuere animos, diabolicum esse commentum dico. Itaque in Symbolo Ecclesiæ peccatorum remissio apposite subnectitur: hanc enim non consequuntur nisi soli illius cives ac domestici, quemadmodum legitur apud Prophetam. Præcedere ergo debet ædificatio cælestis Jerusalem, in qua deinde indulgentia hæc Dei locum habeat, ut quicunque ad eam concesserint, eorum deleatur iniquitas. Dico autem ædificari primum oportere, non quod Ecclesia sine peccatorum remissione ulla esse queat: sed quia misericordiam suam Dominus non promisit nisi in sanctorum communione. Est ergo primus nobis in Ecclesiam ac regnum Dei ingressus, peccatorum remissio: sine qua nihil est nobis cum Deo fœderis aut conjunctionis. Sic enim per Prophetam loquitur, *In illa die percutiam vobis fœdus cum bestia agri, cum volucre cæli & reptili terræ. Arcum, gladium & bellum conteram de terra, & dormire faciam homines absque terrore. Desponsabo vos mihi in sempiternum. Desponsabo (inquam) in justitia, in judicio, in misericordia & miserationibus.* Videmus qualiter per suam misericordiam nos sibi Dominus reconciliet. Sic & alibi dum prædicit recolligendum populum, quem in ira dissipaverat, *Mundabo*, inquit, *eos ab omni iniquitate qua peccarunt mihi.* Quare in Ecclesiæ societatem ablutionis signo initiamur: quo doceamur non patere nobis in Dei familiam aditum, nisi primum ejus bonitate sordes nostræ abstergantur.

Responsio observanda adversus veteres ac novos Catharos & Novatianos, de peccatorum remissione.

Jesa. 33. vers. 24.

Oseæ 2. v. 17, 18.

Jerem. 33. vers. 8.

Responsionis ad quintam objectionem continuatio, per remissionem peccatorum perpetuam reddi mansionem piorum in Ecclesia.

21. Neque vero per peccatorum remissionem nos in Ecclesiam modo semel recipit & cooptat Dominus, sed per eandem nos in ipsa conservat ac tuetur. Quorsum enim attineret, veniam nobis fieri quæ nulli usui futura esset? Irritam autem & delusoriam fore Domini misericordiam, si semel duntaxat obtingeret, unusquisque piorum sibi testis est: quia nemo non sibi conscius est per totam vitam multarum infirmitatum, quæ Dei misericordia indigent. Et sane non frustra suis domesticis peculiariter hanc gratiam Deus promittit, nec frustra quotidie eundem reconciliationis nuncium illis deferri jubet. Itaque ut per totam vitam peccati reliquias circumferimus, nisi assidua in remittendis delictis Domini gratia sustentemur, momentum unum in Ecclesia vix persistemus. Vocavit autem suos Dominus in æternam salutem: suis ergo illi peccatis veniam semper paratam esse cogitare debent. Quare certo statuendum, divina liberalitate, intercedente Christi merito, per Spiritus sanctificationem, peccatorum gratiam nobis factam esse ac quotidie fieri, qui in Ecclesiæ corpus asciti & inserti sumus.

Id vel ex hoc uno satis liquet, quod claves Ecclesiæ in hunc finem præcipue datæ sunt, ut quotidie hoc bonum nobis impertiant.

22. Ad hoc bonum nobis impartiendum claves Ecclesiæ datæ sunt. Non enim quum Apostolis mandatum dedit Christus, & potestatem contulit remittendi peccata, hoc tantum voluit ut eos solverent à peccatis qui ab impietate ad Christi fidem converterentur: sed magis ut hoc officio fungerentur perpetuo inter fideles. Quod Paulus docet, quum scribit legationem reconciliationis depositam esse apud Ecclesiæ ministros, quo subinde populum nomine Christi exhortentur ad se reconciliandum Deo. Ergo in sanctorum communione, ipsius Ecclesiæ ministerio nobis assidue remittuntur peccata, quum Presbyteri vel Episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias Euangelicis promissionibus in spe veniæ & remissionis confirmant: idque tam publice quam privatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti, qui pro sua infirmitate, singulari pacificatione indigent. Et Paulus non tantum pro communi concione, sed *etiam per domos testificatum se* refert *fidem in Christum*, & unumquemque sigillatim admonuisse de salutis doctrina. Tria igitur hic nobis observanda sunt: Primum, quantalibet sanctitate polleant filii Dei, hac tamen conditione semper esse, quamdiu in mortali corpore habitant, ut sine peccatorum remissione consistere nequeant coram Deo. Deinde, hoc beneficium sic esse Ecclesiæ proprium, ut non aliter eo fruamur quam si permaneamus in illius communione. Tertio, per Ecclesiæ ministros & pastores nobis dispensari, vel Euangelii prædicatione, vel Sacramentorum administratione: atque hac in parte maxime eminere clavium potestatem, quam Dominus fidelium societati contulit. Proinde unusquisque nostrûm hoc officii sui esse cogitet, non alibi quærere remissionem peccatorum quam ubi Dominus eam posuit. De publica reconciliatione, quæ ad disciplinam spectat, suo loco dicetur.

Matth. 16. vers. 19. & 18. 18.

Joan. 20. vers. 23.

2 Cor. 5. vers. 20.

Act. 20. v. 20, 21.

Summa responsionum ad quintam objectionem, & brevis refutatio Catharorum.

Sexta objectio.

23. Quoniam autem phrenetici illi quos dixi spiritus hanc unicam salutis anchoram eripere Ecclesiæ conantur: adversus tam pestilentem opinionem fortius roborandæ sunt conscientiæ. Novatiani olim isto dogmate Ecclesias exagitarunt: sed Novatianis non multum dissimiles nostrum quoque seculum habet quosdam ex Anabaptistis, qui ad eadem deliramenta relabuntur. Fingunt enim regenerari Dei populum in Baptismo in puram & Angelicam vitam, quæ nullis carnis sordibus vitietur. Quod si post Baptisma quis delinquat, nihil præter inexorabile Dei judicium illi relinquunt. Breviter, peccatori post acceptam gratiam lapso spem veniæ nullam faciunt: quia non aliam agnoscunt peccatorum remissionem nisi qua primum regeneramur.

A Novatianis olim proposita, ab Anabaptistis renovata.

Responsio 1. forma precandi à Domino instituta hunc errorem manifesto convellit.

Etsi autem mendacium nullum à Scriptura clarius refutatur: quia tamen reperiunt isti quibus imponant (quemadmodum & Novatus olim plurimos habuit sectatores) breviter ostendamus quantopere in suam aliorumque perniciem insaniant. Principio, quum Domini jussu quotidie sancti repetant hanc precem, *Remitte nobis debita nostra*, se nimirum debitores confitentur. Neque frustra petunt: quia Dominus non aliud ubique petendum præscripsit, quam quod ipse daturus esset. Imo quum totam orationem exauditum iri à Patre sit testatus, hanc tamen absolutionem peculiari etiamnum promissione obsignavit. Quid ultra volumus? peccatorum confessionem à sanctis, & eam quidem assiduam, tota vita requirit Dominus, & veniam pollicetur. Quæ audacia est aut à peccato illos eximere: aut, si impegerint, à gratia prorsus excludere? Jam quibus vult nos condonare septuagesies septies? annon fratribus? Quorsum præcepit nisi ut suam clementiam imitemur? Condonat igitur non semel aut bis: sed quoties delictorum agnitione consternati, ad eum suspirant.

Matth. 6. vers. 12.

Matth. 18. vers. 22.

Responsio 2. exemplis quibusdam ex veteri

24. Atque (ut ab ipsis pene incunabulis Ecclesiæ ordiamur) Patriarchæ circumcisi erant, in fœderis participationem allecti, edocti haud dubie patris diligentia justitiam & integritatem, quum in

Testamento desumptis, Mosis item & Davidis testimonio comprobata. Gen. 37. v. 18, 28. Gen. 34. vers. 25. & 35: 22. & 38: 16 2 Sam. 11. vers. 4, 15. & 12: 13.

fratricidium conspirarunt: scelus erat vel perditissimis latronibus abominandum. Tandem mansuefacti Judæ monitionibus, vendiderunt: hæc quoque intolerabilis fuit immanitas. Simeon & Levi, nefaria ultione & patris quoque judicio damnata, in Sichimitas sævierunt. Ruben cubile paternum spurcissima libidine contaminavit. Judas dum scortationi vult indulgere, præter naturæ legem ad nurum ingreditur. Atqui tantum abest quin expungantur è populo electo, ut potius in capita erigantur. Quid porro David? quum præses esset justitiæ, quanto cum flagitio, per innocentis sanguinis effusionem, viam cæcæ libidini patefecit? Jam regeneratus erat, ac inter regeneratos insignibus elogiis Domini ornatus: quod tamen vel inter Gentes horribile est flagitium perpetravit: & veniam tamen est consequutus. Et (ne singularibus exemplis immoremur) quot in Lege & Prophetis erga Israelitas extant divinæ misericordiæ promissiones, toties comprobatur Dominus se placabilem exhibere populi sui offensis. Quid enim Moses promittit fore ubi populus in apostasiam prolapsus redierit ad Dominum? *Reducet te Deus e captivitate, & miserebitur tui, & congregabit te ex populis ad quos fueris dispersus. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde ego te recolligam.*

Deut. 30. vers. 3.

Responsio 3. testimoniis perspicuis Jeremiæ, Ezechielis, & Salomonis firmata. Jerem. 3. v. 1, & 12. Ezech. 18. v. 23, & 32. 1 Reg. 8. vers. 46.

25. Sed nolo enumerationem inchoare quæ nunquam finienda esset: pleni enim sunt Prophetæ ejusmodi promissionibus, quæ populo infinitis sceleribus cooperto misericordiam tamen offerant. Quod gravius est flagitium rebellione? divortium enim inter Deum & Ecclesiam vocatur: at hoc Dei bonitate superatur. *Quis est vir* (inquit per Jeremiam) *cujus si uxor corpus suum adulteris prostituerit, cum ea redire in gratiam sustineat? Tuis autem scortationibus omnes viæ pollutæ sunt Juda, repleta fuit terra fœdis amoribus tuis. Revertere tamen ad me, & ego te suscipiam. Revertere aversatrix, non avertam à te faciem meam: quia sanctus sum, & non irascor in perpetuum.* Et sane non alius esse affectus ejus potest, qui affirmat *se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, & vivat.* Ideo quum Templum Solomon dedicaret, in hunc quoque usum destinabat, ut orationes pro impetranda peccatorum venia factæ inde exaudirentur. *Si peccaverint*, dicebat, *tibi filii tui (non est enim homo qui non peccet) & iratus tradideris eos inimicis suis, & egerint pœnitentiam in corde suo, & conversi deprecati te fuerint in captivitate sua, dicentes, Peccavimus, inique egimus: & oraverint versus terram quam dedisti patribus eorum, & versus Templum hoc sanctum: exaudies in cælo preces eorum, & propitiaberis populo tuo qui peccavit tibi, & omnibus iniquitatibus eorum quibus prævaricati sunt in te.* Nec frustra in Lege, quotidiana pro peccatis sacrificia Dominus ordinavit: nisi enim assiduis peccatorum morbis populum suum laborare Dominus prævidisset, nunquam illi constituisset hæc remedia.

Responsio 4. à sacrificiis petita. Num. 28. vers. 3.

Responsio 5. ex novo Testamento. *Ratione.* *Testimoniis.* Tit. 2: 11. & 3: 4. 2 Tim. 1. vers. 9, 10 *Exemplis specialibus.* Math. 10. vers. 33.

26. An adventu Christi, quo plenitudo gratiæ exerta fuit, hoc ademptum est fidelibus beneficium, ne pro delictorum venia audeant supplicare? ne, si Dominum offenderint, ullam misericordiam consequantur? Quid hoc erit aliud quam Christum dicere in suorum perniciem venisse, non salutem, si quæ in veteri Testamento assiduè sanctis parata erat Dei indulgentia in peccatis condonandis, nunc è medio sublata dicitur? Quod si Scripturis fidem habemus, diserte clamantibus, in Christo demum gratiam & humanitatem Domini ad plenum apparuisse, effusam misericordiæ opulentiam, reconciliationem Dei & hominum adimpletam: ne dubitemus quin multo benignior nobis clementia cælestis Patris exuberet potius quam abscissa aut decurtata fuerit. Neque vero desunt illius documenta. Petrus, qui audierat abnegatum iri coram Angelis qui apud homines nomen Christi non esset confessus, ter una nocte, nec sine execratione, abnegavit: non tamen à venia depellitur. Qui inordinate vivebant apud Thessalonicenses, sic castigantur ut invitentur ad pœnitentiam. Ne ipsi quidem Simoni mago desperatio injicitur, quin potius jubetur bene sperare, quum ad preces confugere suadet illi Petrus.

Marc. 8. vers. 38 Matth. 26. v. 69. &c. 2 Thes. 3. v. 6, 11, & 12. Act. 8: 22.

Generalibus item. Gal. 1: 6. & 3: 1. & 4: 9. 2 Cor. 12. vers. 21. 1 Cor. 1. v. 11, 12. & 5: 1. *Insigni testimonio.* Psal. 89. v. 30, 31. &c. *Et dispositione Symboli.*

27. Quid quod totas interdum Ecclesias gravissima peccata occuparunt, à quibus tamen eas Paulus clementer potius extricavit quam earum capita devoveret? Galatarum defectio non mediocre erat delictum: Corinthii eo minus illis erant excusabiles, quod pluribus neque levioribus flagitiis abundabant: neutri tamen à misericordia Domini excluduntur. Imo illi ipsi qui præ aliis immunditia, fornicatione & impudicitia deliquerant: nominatim invitantur ad pœnitentiam. Manet enim æternumque manebit inviolabile pactum Domini, quod solenniter cum Christo vero Solomone, ejusque membris sancivit his verbis, *Si dereliquerint filii ejus Legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint: si justitias meas profanarint, mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum, in verberibus peccata eorum, misericordiam autem meam non auferam ab eo.* Denique ipsa Symboli dispositione admonemur perpetuam residere in Ecclesia Christi delictorum gratiam: quod Ecclesia velut constituta remissio peccatorum adhuc subjungitur.

Aliorum objectio, voluntariam transgressionem peccatores ex Ecclesia ejicere. *Responsio 1. sumpta à sacrificiorum consideratione.* Levit. 4. *2. A summa Evangelii.* *3. Ab exemplis Davidis, Patriarcharum, Corinthiorum, Petri.*

28. Quidam aliquanto prudentiores, ubi vident tanta Scripturæ perspicuitate Novati dogma refutari, non quodlibet delictum irremissibile faciunt, sed voluntariam Legis transgressionem, in quam sciens quis ac volens impegerit. Porro sic loquentes peccatum nullum venia dignantur, nisi sicubi aberratum ignorantia fuerit. Verum quum Dominus in Lege, alia pro expiandis fidelium voluntariis peccatis, alia pro ignorantiis redimendis mandarit offerri sacrificia: quantæ est improbitatis voluntario peccato nullum concedere piaculum? Dico nihil esse apertius quam unicum Christi sacrificium valere ad remittenda sanctorum voluntaria peccata: quando Dominus carnalibus hostiis, veluti signaculis, id testatum fecit. Deinde quis ab ignorantia Davidem excuset, quem tantopere constat fuisse in Lege eruditum? An nesciebat David quantum foret adulterii & homicidii crimen, qui quotidie ipsum in aliis puniebat? An fratricidium res legitima Patriarchis videbatur? An ita male profecerant Corinthii, ut lasciviam, impuritatem, scortationem, odia, contentiones placere Deo putarent? An Petrus tam diligenter admonitus ignorabat quanti esset magistrum ejurare? Ergo Dei misericordiæ tam benigne se exerenti viam nostra malignitate ne præcludamus.

Postrema objectio Novatianorum, ex Patribus, pœnitentiam solennem iterari nolentibus. *Responsio 1. quæ hanc severitatem interpretatur.*

29. Equidem non me latet veteres scriptores peccata quæ quotidie remittuntur fidelibus, interpretatos esse quæ ex infirmitate carnis obrepunt leviora errata: pœnitentiam vero solennem, quæ pro gravioribus flagitiis tum exigebatur, illis visam esse non magis iterandam quam Baptismum. quæ sententia non ita est accipienda quasi aut præcipitare in desperationem voluerint qui à prima pœnitentia iterum recidissent, aut illa errata elevare, perinde atque coram Deo exilia: sciebant enim infidelitate sæpius titubare sanctos, juramenta supervacua interdum excidere, in iram nonnunquam effervere, imo prorumpere ad manifesta usque convitia, aliis præterea malis laborare quæ Dominus non leviter abominatur: sed ita vocabant, ut distinguerent à publicis criminibus, quæ cum magno offendiculo in Ecclesiæ cognitionem veniebant. Quod autem adeo difficulter ignoscebant iis qui dignum aliquid animadversione Ecclesiastica per-

petrarant, non ideo fiebat quod difficilem illis apud Dominum veniam putarent: sed hac severitate volebant alios deterrere ne temere proruerent in flagitia, quorum merito ab Ecclesiæ communione alienarentur.

Responsio 2. Quanquam verbum Domini, quod hic pro unica regula nobis esse debet, majorem certe moderationem præscribit. Siquidem eo usque intendendum docet disciplinæ rigorem, ne absorbeatur à tristitia is cui præcipue consultum oportet: ut fusius supra disseruimus. *Qua moderationem laudatam huic severitati opponit.*

CAP. II.

Comparatio falsæ Ecclesiæ cum vera.

Partes capitis.

1. *Falsæ Ecclesiæ descriptio, accommodata ad Papismum, successione personali tumentem, cujus refutatio subjicitur, sect. 1. 2. 3. & 4.*
2. *Ad criminationes Papistarum de schismate & hæresi, Orthodoxarum Ecclesiarum nomine responsio, & quales hodie habendæ Ecclesiæ sub Papatu degentes, à quinta sectione ad finem capitis.*

Ἀνακεφαλαίωσις eorum quæ superiori capite dicta sunt.

QUanti apud nos valere verbi & sacramentorum ministerium, & quousque procedere ejus reverentia debeat, ut sit nobis perpetua tessera dignoscendæ Ecclesiæ, explicatum est. Nempe ubicunque integrum extat & illibatum, nullis morum vitiis aut morbis impediri quominus Ecclesiæ nomen sustineat. Deinde, illud ipsum leviusculis erroribus non vitiari quominus legitimum æstimetur. Porro errores quibus talis debeatur venia, eos esse indicatum est quibus præcipua religionis doctrina non læditur, quibus non opprimantur quæ inter fideles omnes convenire debent religionis capita: in Sacramentis vero, qui legitimam auctoris institutionem non aboleant, nec labefactent.

Summa hujus, Ubi regnant falsitas & mendacium, illic non est Ecclesia. Falsitas, ubi sincera doctrina de Christo non viget.

Atqui, simulac in arcem religionis mendacium irrupit, summa necessariæ doctrinæ inversa est, Sacramentorum usus corruit: certe Ecclesiæ interitus consequitur: perinde atque de vita hominis actum est, jugulo transfixo, vel præcordiis lethaliter sauciatis. Atque id ex Pauli verbis liquido evincitur, quum docet, *Ecclesiam fundatam esse super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, ipso Christo summo angulari lapide.*

Eph. 2: 20. Si Ecclesiæ fundamentum est Prophetarum & Apostolorum doctrina, qua salutem suam in uno Christo reponere fideles jubentur, illam doctrinam tolle, quomodo amplius ædificium constabit? Corruat ergo Ecclesia necesse est ubi intercidit illa religionis summa quæ sola sustinere eam potest.

1 Tim. 3. vers. 15. Deinde si vera Ecclesia columna est ac firmamentum veritatis, certum est non esse Ecclesiam ubi regnum occupavit mendacium & falsitas.

Ea autem falsitas regnat sub Papismo. Unde sequitur Papismum non esse Ecclesiam. quod à partium enumeratione probatur.

2. In eum modum quum res habeat sub Papismo, intelligere licet quid Ecclesiæ illic supersit. Pro verbi ministerio perversa & mendaciis conflata illic regnat gubernatio, quæ puram lucem partim extinguit, partim suffocat. In locum Cœnæ Domini, fœdissimum sacrilegium subiit: cultus Dei varia & non ferenda superstitionum congerie deformatus: doctrina (citra quam Christianismus non constat) tota sepulta & explosa: publici conventus, idololatriæ & impietatis scholæ. Quare nullum est periculum ne ab exitiali tot flagitiorum participatione desciscendo, ab Ecclesia Christi divellamur.

vide cap. 1. sect. 1. & infra sect. 10. & cap. 8. sect. 12. vide sect. 11. & 12.

Ecclesiæ communio non ea lege instituta est ut vinculum sit quo idololatria, impietate, ignorantia Dei, aliisque malorum generibus irretiamur: sed potius quo in timore Dei, & veritatis obedientia retineamur.

Papistæ tamen suam Ecclesiam magnifice commendant, ac secus sentientes schismaticos & hæreticos constituunt. vid. sect. 5.

Magnifice illi quidem suam nobis Ecclesiam commendant, ne qua alia in mundo esse videatur; postea, quasi re confecta, omnes schismaticos esse constituunt qui ab ejus quam pingunt Ecclesiæ obedientia subducere se: omnes hæreticos, qui contra ejus doctrinam mutire audent. Sed, quibus rationibus veram se Ecclesiam habere confirmant? Allegant ex vetustis annalibus quid olim in Italia, in Gallia, in Hispania fuerit. A sanctis illis viris qui sana doctrina fundarunt excitaruntque Ecclesias, doctrinamque ipsam & Ecclesiæ ædificationem suo sanguine stabilierunt, se originem ducere. Ecclesiam vero sic & spiritualibus donis, & Martyrum sanguine apud se consecratam, perpetua Episcoporum successione conservatam fuisse ne intercideret.

Hanc commendationem successionis personalis nomine tueri conantur.

Commemorant quanti hanc successionem fecerint Irenæus, Tertullianus, Origenes, Augustinus, & alii. Quam frivola sint ista & plane ludicra, faciam ut nullo negotio intelligant ii qui mecum ea paululum expendere volent. Equidem eos quoque hortarer ut huc animum serio adverterent, si quid docendo proficere me apud eos posse confiderem: sed quando illis, omissa veritatis ratione, hoc unum propositum est quacunque possunt via rem suam agere, pauca tantum dicam quibus sese boni viri & veri studiosi ab eorum captionibus expedire queant.

Sed nullius esse momenti probatur ista successio, quæ à Christi veritate recedit.

Primum ab illis quæro cur non Africam citent, & Ægyptum & totam Asiam. Nempe quia in omnibus illis regionibus desiit sacra hæc Episcoporum successio, cujus beneficio se Ecclesias retinuisse gloriantur. Eo igitur recidunt, se ideo veram habere Ecclesiam, quia ex quo esse cœpit, non fuerit Episcopis destituta: perpetua enim serie alios aliis successisse. Sed quid si Græciam illis regeram? Quæro igitur iterum ab ipsis cur apud Græcos periisse Ecclesiam dicant, apud quos nunquam interrupta fuit illa Episcoporum successio, unica, eorum opinione, Ecclesiæ custos & conservatrix. Græcos faciunt schismaticos: quo jure? quia à sede Apostolica desciscendo, privilegium perdiderunt. Quid? annon multo magis perdere merentur qui à Christo ipso deficiunt? Sequitur ergo evanidum esse prætextum successionis, nisi Christi veritatem, quam à patribus per manum acceperint, salvam & incorruptam posteri retineant, ac in ea permaneant.

Confirmatio hujus probationis.

3. Ergo non aliud hodie prætendunt Romaoenses quam Judæos olim obtendisse apparet, quum cæcitatis, impietatis, idololatriæ à Prophetis Domini arguerentur. Nam ut illi templum, ceremonias, sacerdotia gloriose jactabant, quibus rebus Ecclesiam, magno, ut sibi videbantur, argumento metiebantur: ita pro Ecclesia externæ quædam larvæ ab his opponuntur, quæ longe sæpe absunt ab Ecclesia, & citra quas Ecclesia optime constare potest.

1. Exemplis & testimoniis petitis ex Jeremia. Jer. 7: 4.

Quare neque alio argumento refutandi nobis sunt, quam quo adversus stultam illam Judæorum confidentiam pugnabat Jeremias, nempe *ne glorientur in verbis mendacibus, dicentes, Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Quando nihil Dominus uspiam suum agnoscit nisi ubi verbum suum auditur, ac religiose observatur.

Ezech. 10. vers. 4. Ita quum gloria Dei inter Cherubim in sanctuario sederet, eamque sedem sibi statam fore pollicitus esset ipsis: ubi cultum ejus pravis superstitionibus corrumpunt Sacerdotes, alio transmigrat, & locum sine ulla sanctitate relinquit. Si templum illud quod videbatur perpetuæ Dei habitationi consecratum, derelinqui à Deo ac profanescere potuit, non

est

est quod nobis isti fingant Deum ita personis aut locis alligatum, & affixum externis observationibus, ut manere apud eos oporteat qui titulum modo &

Ex Apostolo.

speciem Ecclesiæ habent. Atque hæc est contentio quam babet Paulus in epistola ad Romanos, à nono capite usque ad duodecimum. Hoc enim vehementer turbabat infirmas conscientias, quod quum viderentur esse populus Dei, Euangelii doctrinam non modo respuebant, sed etiam persequebantur. Postquam ergo doctrinam exposuit, banc difficultatem removet: ac negat Judæos illos, veritatis hostes, esse Ecclesiam, utcunque nihil eis deesset quod posset ad externam Ecclesiæ formam alias desiderari. Ideoque negat, quia Christum non amplecterentur. Aliquanto etiam expressius in epistola ad Ga-

Galat. 4. v. 22. &c.

latas, ubi Ismaëlem cum Isaac comparando, multos dicit in Ecclesia tenere locum ad quos non pertinet bæreditas: quia primogeniti non sunt ex libera matre. Unde etiam ad comparationem duplicis Jerosolymæ descendit: quia sicuti in monte Sina Lex est lata, Euangelium vero ex Jerusalem produt: sic multi serviliter nati & educati, filios Dei & Ecclesiæ se esse non dubitanter jactant: imo superbe despiciunt genuinos Dei filios, quum sint ipsi degeneres. Nos quoque ex opposito, dum audi-

Gen. 21. vers. 10.

mus semel è cælo pronunciatum esse, *Ejice ancillam & filium ejus*: hoc inviolabili decreto freti, fortiter spernamus insipidas eorum jactantias. Nam si externa professione superbiunt, Ismael quoque circumcisus erat: si antiquitate pugnant, ille erat primogenitus: videmus tamen abdicari. Si causa quæ-

Rom. 9: 6.

ritur, eam Paulus assignat non censeri inter filios nisi qui geniti sunt ex puro & legitimo doctrinæ

Ex Malachia. Malach. 2. vers. 4

semine. Secundum hanc rationem negat se Deus impiis Sacerdotibus obstrictum esse, quia pepigerit cum patre eorum Levi ipsum sibi Angelum vel interpretem fore: imo in eos retorquet falsam eorum gloriationem, qua solebant insurgere contra Prophetas: quod scilicet dignitas Sacerdotii in singulari pretio habenda foret. Hoc ipse libenter admittit, & banc conditionem cum ipsis disceptat, quia pactum servare paratus sit. dum autem ipsi mutuo non respondent, repudiari merentur. En quid valeat successio, nisi imitatio etiam conjuncta sit atque æquabilis tenor: nempe ut posteri, simulac convicti fuerint descivisse à sua origine, omni honore priventur. Nisi forte quia Caiphas multis piis

Ex Joanne Euangelista.

Sacerdotibus successit (imo ab Aarone usque ad illum continua fuit series) ideo sceleratus ille cœtus

2. Ratione à pari, de imperiis ducta.

Ecclesiæ titulo dignus fuit. Atqui ne in terrenis quidem imperiis hoc ferri posset, ut verus Reipublicæ status dicatur tyrannis Caligulæ, Neronis, Heliogabali, & similium, quia Brutis, Scipionibus, & Camillis successerint. Præsertim vero in Ecclesiæ regimine nihil magis frivolum, quam omissa doctrina successionem in ipsis personis locare. Nec vero quicquam minus sanctis Doctoribus, quos falso nobis obtrudunt, propositum fuit, quam præcise quasi hæreditario jure probare, esse Ecclesias ubicunque Episcopi alii aliis subrogati fuerunt. Sed quum extra controversiam esset, nihil à principio usque ad illam ætatem mutatum fuisse in doctrina, sumebant quod omnibus novis erroribus conficiendis sufficeret, illis oppugnari doctrinam ab ipsis usque Apostolis constanter & unanimi consensu retentam. Non est igitur cur fucum amplius facere pergant ex Ecclesiæ nomine, quam nos ut decet reverenter colimus: sed ubi ad definitionem ventum est, non modo aqua (ut dicitur) illis bæret, sed hærent in suo luto: quia fœtidam meretricem substituunt pro sacra Christi sponsa.

Augustini auctoritate. ad Vincentium, epist. 48.

Quæ suppositio ne nos fallat, præter alias admonitiones bæc quoque Augustini nobis succurrat: nam de Ecclesia loquens, *Ipsa est*, inquit, *quæ aliquando obscuratur, & tanquam obnubilatur multitudine scandalorum: aliquando tranquillitate temporis quieta & libera apparet: aliquando tribulationum & tentationum fluctibus operitur atque turbatur.* Exempla profert, quod sæpius firmissimæ columnæ vel pro fide exularent fortiter, vel toto orbe latitarent.

Quicquid igitur obtendant Papistæ, nulla est Ecclesia ubi verbum Dei non apparet.

4. In bunc modum hodie nos vexant Romanenses, ac imperitos terrefaciunt Ecclesiæ nomine, quum capitales sint Christi adversarii. Quamvis igitur templum, sacerdotium, & reliquas hujusmodi larvas obtendant, minime permovere nos debet inanis hic fulgor quo simplicium oculi perstringuntur, ut Ecclesiam esse recipiamus ubi verbum Dei non apparet. Hæc enim perpetua est nota, qua signavit suos Dominus noster, *Qui est ex veritate*, Joan. 18. vers. 37.
inquit, *audit vocem meam.* Item, *Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oves meas, & cognoscor a meis.* Joan. 10. vers. 14.
Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me. Paulo autem ante dixerat, *Oves* ibid. v. 4.
pastorem suum sequi, quia noverunt vocem ejus: alienum autem non sequi, sed effugere ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

Ratio, ex dictis Christi & Pauli.

Quid igitur sponte in censenda Ecclesia insanimus, quum eam minime dubio symbolo designarit Christus, quod ubicunque spectatur, fallere non potest quin illic Ecclesiam certo ostendat: ubi vero abest, nibil restat quod veram Ecclesiæ significationem dare possit. Non enim super hominum judicia, non super sacerdotia fundatam esse Ecclesiam, sed super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, commemorat Paulus. Quin Eph. 2: 20.
potius Jerusalem à Babylone, Christi Ecclesia à Satanæ conjuratione hoc discrimine dignoscenda est quo eas inter se Christus distinxit: *Qui ex Deo est*, Joan. 8. vers. 47.
inquit, *verba Dei audit. Propterea non auditis quia ex Deo non estis.* In summa, quum Ecclesia regnum sit Christi, regnet autem ille nonnisi per verbum suum: an ullis jam obscurum erit quin illa mendacii verba sint, quibus Christi regnum absque ejus sceptro (id est, sacrosancto ipsius verbo) esse fingitur?

Refutata objectione successionis personalis, altera de communione schismatis & hæreseos, argumento à definitione ducto, tum ex Augustino quam ex Scripturis S. diluitur.

5. Jam vero quod reos schismatis & hæreseos nos agunt quia & dissimilem prædicemus doctrinam, & suis legibus non pareamus, & seorsum conventus ad preces, ad Baptismum, ad Cœnæ administrationem, aliasque sacras actiones habeamus: gravissima quidem est accusatio, sed quæ nequaquam longa aut laboriosa defensione opus babet. Hæretici & schismatici vocantur, qui dissidio facto Ecclesiæ communionem dirimunt. Hæc porro duobus vinculis continetur, sanæ doctrinæ consensione, & fraterna charitate. Unde inter hæreticos & schismaticos hoc discriminis ponit Augustinus, quod illi quidem falsis dogmatibus fidei sinceritatem corrumpant: hi autem interdum etiam in fidei similitudine, societatis vinculum disrumpant. Verum id lib. quæst. Euangel. sec. Mat.
quoque notandum est, hanc charitatis conjunctionem sic à fidei unitate pendere, ut hæc illius initium, finis, unica denique regula esse debeat. Meminerimus ergo, quoties Ecclesiastica unitas nobis commendatur, hoc quæri ut dum mentes in Christo consentiunt, voluntates etiam nostræ mutua in Christo benevolentia inter se conjunctæ sint. Itaque Paulus, dum ad illam nos hortatur, pro fundamento sumit, unum esse Deum, unam fidem, & Eph. 4: 5. Phil. 2. v. 2. & 5.
unum Baptismum. Imo ubicunque nos idem sentire & idem velle docet, continuo addit, In Christo, vel secundum Christum: significans impiorum esse factionem, non conspirationem fidelium, quæ fit extra verbum Domini.

Idipsum Cypriani auctoritate confirmatur. de simplicitate Prælatorum.

6. Paulum quoque secutus Cyprianus totius Ecclesiasticæ concordiæ fontem ab unico Christi episcopatu ducit: postea subjicit, *Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quo modo Solis radii multi, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum. Et quùm de fonte uno rivi plurimi defluunt,*

numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen manet in origine. Avelle radium Solis à corpore, divisionem unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide rivum, præcisus arescit. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per totum orbem porrigitur: unum tamen lumen est quod ubique diffunditur. Nihil elegantius dici potuit ad exprimendam individuam illam connexionem quam habent inter se omnia Christi membra. Videmus ut ad caput ipsum perpetuo nos revocet. Proinde hæreses & schismata inde oriri pronunciat, quod ad veritatis originem non reditur, nec caput quæritur, nec cælestis magistri doctrina servatur. Eant nunc, & clamitent hæreticos nos esse qui ab ipsorum Ecclesia recessimus: quum nulla alienationis causa fuerit nisi hæc una, quod puram veritatis professionem nullo modo ferre possunt. Taceo autem quod anathematibus & diris nos expulerunt. Quod tamen ipsum satis superque nos absolvit, nisi Apostolos quoque schismatis damnare velint, quibuscum similem habemus causam. Prædixit, inquam, Christus Apostolis suis, fore ut à synagogis propter nomen suum ejicerentur. Illæ porro synagogæ de quibus loquitur, tunc habebantur legitimæ Ecclesiæ. Quum ergo ejectos esse nos constet, idque propter Christi nomen fuisse factum parati sumus ostendere, de causa certe prius quærendum est quam aliquid de nobis in hanc vel illam partem definiatur. Sed hoc illis, si ita volunt, sponte remitto: abunde enim mihi est, oportuisse nos ab ipsis recedere ut ad Christum accederemus.

Unde apparet anathemata Papistica nullius esse momenti.
Ratio.
Joan. 16:2.

Eo enim loco habendæ sunt Ecclesiæ Papisticæ quo Israëlitica, quæ ad superstitionem & idololatriam sub Jarobeamo defecerunt.

7. Sed apparebit etiamnum certius, quo loco nobis esse debeant Ecclesiæ omnes quas Romani illius idoli tyrannis occupavit, si cum Israëlitica illa veteri, qualis apud Prophetas delineata est, conferatur. Vera tum extabat apud Judæos & Israëlitas Ecclesia, quum in fœderis legibus perstarent: ea scilicet obtinentes Dei beneficio quibus Ecclesia continetur. Doctrinam veritatis habebant in Lege, ejus ministerium penes Sacerdotes erat & Prophetas: Circumcisionis symbolo in religionem initiabantur, aliis Sacramentis exercebantur ad fidei confirmationem. Non dubium quin competerent in eorum societatem elogia quibus Ecclesiam Dominus honoravit. Postquam deserta Lege Domini, degenerarunt ad idololatriam & superstitionem, illa prærogativa pro parte exciderunt. Quis enim ausit Ecclesiæ titulum iis præripere apud quos verbi sui prædicationem, & mysteriorum observationem deposuit Deus? Rursum, quis ausit eum cœtum nulla cum exceptione Ecclesiam appellare, ubi verbum Domini palam & impune conculcatur? ubi ejus ministerium, præcipuus nervus, atque adeo anima Ecclesiæ, dissipatur?

Quales fuerint tunc Ecclesia Israëlitica.

8. Quid ergo? (dicet quispiam) nullane igitur reliqua erat in Judæis Ecclesiæ particula ex quo ad idololatriam defecerunt? Facilis est responsio. Primum dico in ipsa defectione fuisse gradus quosdam: neque enim dicemus eundem fuisse lapsum Judæ & Israëlis, quo primum tempore uterque à puro Dei cultu deflexit. Jarobeam, quum vitulos fabricaret contra apertam Dei prohibitionem, & adorationi locum non licitum dedicaret, religionem prorsus corrupit. Judæi prius se impiis moribus & superstitiosis inquinarunt quam statum in externa religionis forma perperam mutarent. Quanquam enim sub Rechabeam multas jam perversas ceremonias vulgo sibi asciverant, quia tamen Hierosolymis manebant & Legis doctrina & sacerdotium, & ritus quales Deus instituerat, habebant illic pii tolerabilem Ecclesiæ statum. Apud Israëlitas, usque ad regnum Achab res minime in melius restitutæ, tunc vero etiam in deterius prolapsæ sunt. Qui postea successerunt, usque ad interitum regni, partim ejus fuerunt similes, partim (quum aliquando meliores esse vellent) exemplum Jarobeam sequuti sunt, omnes autem ad unum impii & idololatræ. In Judæa variæ subinde mutationes fuerunt, dum alii reges cultum Dei falsis & commentitiis superstitionibus pervertunt, alii dissipatam religionem instaurant: donec ipsi quoque sacerdotes templum Dei profanis abominandisque ritibus polluerunt.

vide lib. 1. & 2. historiæ Regum.

Inde liquet, Papistas iniquè facere, dum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt.

9. Age nunc, negent Papistæ si possunt, ut sua vitia maxime extenuent, religionis statum ita apud se corruptum vitiatumque esse ut fuit in regno Israëlitico sub Jarobeam. Atqui idololatriam habent crassiorem: neque in doctrina, guttula una sunt puriores: nisi forte in hac quoque ipsa magis sint impuri. Deus, imo quicunque mediocri judicio præditi sunt, mihi erunt testes, & res etiam ipsa declarat quam nihil hic amplificem. Jam quum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt, duo postulant à nobis: primum ut precibus, sacrificiisque, & ceremoniis suis omnibus communicemus: deinde ut quicquid honoris, potestatis, jurisdictionis Ecclesiæ suæ tribuit Christus, id Ecclesiæ suæ deferamus. Quod ad primum attinet, fateor Prophetas omnes qui Hierosolymis fuerunt, quum res illic essent admodum corruptæ, nec seorsum sacrificasse, nec separatos habuisse ab aliis ad orandum cœtus. Habebant enim Dei mandatum, quo in templum Solomonis convenire jubebantur: sacerdotes Leviticos, quos, quia sacrorum antistites ordinati erant à Domino, necdum abdicati, utcunque indigni eo honore essent, locum illum jure adhuc tenere noverant. Quod vero caput est totius quæstionis, ad nullum superstitiosum cultum adigebantur: imo nihil suscipiebant quod non esset à Deo institutum. Apud hos autem, Papistas dico, quid simile? Vix enim ullum cum ipsis conventum possumus habere in quo non aperta idololatria nos polluamus. Certe præcipuum communionis vinculum in Missa est, quam nos ut maximum sacrilegium abominamur. Atque id merito an temere à nobis fiat, alibi videbitur. Nunc satis est ostendere aliam in hac parte causam nostram esse quam fuerit Prophetarum, qui ut impiorum sacris interessent, nullas ceremonias vel spectare vel usurpare cogebantur nisi à Deo institutas. Ac, si exemplum omnino simile habere libet, sumamus ex regno Israëlitico. Secundum institutum Jarobeam manebat circumcisio, fiebant sacrificia, Lex sancta habebatur, invocabatur Deus ille quem à Patribus acceperant: sed propter commentitios ac vetitos cultus, quicquid illic agebatur, Deus improbabat ac damnabat. Cedo mihi Prophetam unum, vel pium aliquem virum, qui semel adoraverit in Bethel, aut sacrum fecerit. Noverant enim se id non facturos quin aliquo sacrilegio se contaminarent. Habemus ergo, non eo usque valere apud pios debere Ecclesiæ communionem, ut si illa ad profanos pollutosque ritus degeneraret, sequi protinus necesse sit.

Duo postulant à Christianis.

Ad primum responsio.

Exod. 29. vers. 9.

Caput quæstionis.

Cur externo cultus Papistico interesse non possimus.

cap. 18 hujus 4 libri.

1 Reg. 12. vers. 31.

Ad secundum postulatum Papistarum responsio, An eorum synagoga sit Ecclesia nec ne.

10. Verum de altera parte magis etiamnum contendimus: nam si Ecclesia secundum eum modum consideratur, cujus revereri judicium, cujus auctoritati deferre, cujus monitionibus parēre, cujus castigationibus commoveri, cujus communionem religiose in omnibus colere oporteat: Ecclesiam illis concedere non possumus quin subjectionis & obedientiæ necessitas nos maneat. Libenter tamen eis concedemus quod Judæis & Israëlitis sui seculi dederunt Prophetæ, quum res aut in pari statu aut etiam meliore illic essent. Videmus autem ut passim clament profana esse conventicula, quibus non magis consentire liceat quam Deum abnegare. Et certe si illæ Ecclesiæ fuerunt, sequitur ab Ecclesia Dei alienos fuisse, in Israële quidem Heliam,

Jesa. 1:14.

Michæam,

Michæam, & similes: in Juda autem Jesaiam, Jeremiam, Oseam, & reliquos ejus notæ, quos pejus quibusvis incircumcisis oderant & execrabantur sui seculi Prophetæ, Sacerdotes, & populus. Si illæ Ecclesiæ, ergo Ecclesia non columna veritatis, sed firmamentum mendacii; non tabernaculum Dei viventis, sed idolorum receptaculum. Necesse igitur habebant ab eorum cœtuum consensione desciscere, quæ nihil aliud erat quam impia adversus Deum conspiratio. Eadem ratione si quis præsentes cœtus idololatria, superstitione, impia doctrina contaminatos pro Ecclesiis agnoscat, in quarum plena communione persistendum sit homini Christiano usque ad doctrinæ consensionem, valde errabit. Nam si Ecclesiæ sunt, potestas clavium penes ipsas est: atqui claves individuum habent nexum cum verbo, quod illinc profligatum est. Deinde si Ecclesiæ sunt, valet apud eas Christi promissio, *Quodcunque ligaveritis*, &c. Contra autem, abdicant à sua communione quicunque se Christi servos non ficte profitentur. Ergo aut evanida est Christi promissio, aut non sunt, hoc saltem intuitu, Ecclesiæ. Denique pro verbi ministerio habent scholas impietatis & errorum omne genus sentinam. Proinde aut Ecclesiæ, secundum hanc rationem, non sunt: aut nullum restabit symbolum quo legitimi fidelium cœtus à Turcarum conventibus discernantur.

1 Tim. 3. vers. 15.

Matth. 16. vers. 19. & 18: 18. Joan. 20. vers. 23.

Etsi Papatus propter non potest dici Ecclesia, mansit tamen, invito ipso Antichristo, in Papatu aliquod Ecclesiæ vestigium.

11. Ut tamen manebant olim inter Judæos peculiares quædam Ecclesiæ prærogativæ, ita nec hodie Papistis adimimus quæ superesse ex dissipatione vestigia Ecclesiæ inter eos Dominus voluit. Cum illis fœdus suum semel pepigerat Deus, id sua magis ipsius firmitate subnixum contra eorum impietatem eluctando persistebat, quam ab illis conservabatur. Quæ itaque certitudo est ac constantia divinæ bonitatis, residebat illic fœdus Domini: nec obliterari illorum perfidia poterat ejus fides: nec impuris eorum manibus profanari ita circumcisio poterat, quin simul verum esset signum & sacramentum ejus fœderis. Unde liberos qui illis nascebantur, suos Dominus vocabat: qui nisi speciali benedictione, nihil ad eum pertinerent. Sic quum fœdus suum in Gallia, Italia, Germania, Hispania, Anglia deposuerit: ubi illæ provinciæ Antichristi tyrannide oppressæ sunt, quo tamen fœdus suum inviolabile maneret, Baptismum primo illic conservavit, fœderis testimonium, qui ejus ore consecratus, invita humana impietate vim suam retinet: deinde sua providentia effecit ut aliæ quoque reliquiæ extarent, ne Ecclesia prorsus interiret. Ac quemadmodum ita sæpe diruuntur ædificia ut fundamenta & ruinæ maneant, ita non passus est Ecclesiam suam ab Antichristo vel à fundamento subverti, vel solo æquari (utcunque ad puniendam hominum ingratitudinem, qui verbum suum contempserant, horribilem quassationem ac disjectionem fieri permiserit) sed ab ipsa quoque vastatione semirutum ædificium superesse voluit.

Ezech. 16. vers. 20.

Ut Baptismus, & aliæ quædam reliquiæ.

Ecclesia nomen Papatui non conceditur: quamvis sub ejus tyrannide fuerint Ecclesiæ quædam.

12. Quum ergo Ecclesiæ titulum non simpliciter volumus concedere Papistis, non ideo Ecclesias apud eos esse inficiamur: sed tantum litigamus de vera & legitima Ecclesiæ constitutione, quæ in communione cum sacrorum, quæ signa sint professionis, tum vero potissimum doctrinæ requiritur. Antichristum in templo Dei sessurum prædixerunt Daniel & Paulus: Illius scelerati & abominandi regni ducem & antesignanum apud nos facimus Romanum Pontificem. Quod sedes ejus in templo Dei collocatur, ita innuitur, tale fore ejus regnum quod nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat. Hinc igitur patet, nos minime negare quin sub ejus quoque tyrannide Ecclesiæ maneant: sed quas sacrilega impietate profanarit, quas immani dominatione afflixerit, quas malis & exitialibus doctrinis, ceu venenatis potionibus, corruperit, & propemodum enecarit: in quibus semisepultus lateat Christus, obrutum Euangelium, profligata pietas, cultus Dei fere abolitus: in quibus denique omnia sic sint conturbata, ut Babylonis potius quam civitatis Dei sancta facies illic appareat. In summa, Ecclesias esse dico quatenus populi sui reliquias, utcunque misere dispersas ac disjectas, illic mirabiliter Dominus conservat, quatenus permanent aliquot Ecclesiæ symbola: atque ea præsertim quorum efficaciam nec Diaboli astutia nec humana pravitas destruere potest. Sed quia è converso deletæ sunt illic notæ, quas præcipue in hac disputatione respicere debemus, dico unumquemque cœtum & totum corpus carere legitimæ Ecclesiæ forma.

Et ita impleta est Pauli prophetia, Antichristum sessurum in templo Dei.

Dan 9: 27. 2 Thess. 2. vers. 4.

Quarum deplorandus status ad vivum depingitur.

Summa hujus capitis.

CAP. III.

De Ecclesiæ doctoribus & ministris, eorumque electione & officio.

Partes hujus capitis.

1. *In genere quædam de ordine Ecclesiæ, & de ministerii Ecclesiastici fine, utilitate, necessitate, dignitate, præmittuntur, sect. 1. 2. 3.*
2. *Seorsim deinde agitur de personis ministerio Ecclesiastico fungentibus, à sect. 4. ad 10.*
3. *A decima sectione ad finem capitis de ordinatione vel vocatione ministrorum Ecclesiæ.*

Summa dicendorum.

JAm de ordine dicendum est quo Ecclesiam suam gubernari voluit Dominus. Tametsi enim solum ipsum regere ac regnare in Ecclesia, in ea quoque præesse vel eminere, & imperium hoc solo ejus verbo exerceri atque administrari oportet; quia tamen visibili præsentia inter nos non habitat, ut voluntatem nobis suam ore coram declaret, hominum ministerium in hoc adhibere diximus, & quasi vicariam operam, non ad eos jus suum honoremque transferendo, sed tantum ut per os ipsorum suum ipse opus agat: qualiter ad opus quoque faciendum instrumento utitur artifex. Quæ jam ante exposui, iterum repetere cogor. Posset id quidem vel per seipsum sine alio quovis aut adminiculo aut organo, vel etiam per Angelos facere: sed complures sunt causæ cur per homines malit. Hoc enim modo primum dignationem erga nos suam declarat, quum ex hominibus sumit qui pro se in mundo legatione fungantur, qui arcanæ suæ voluntatis sint interpretes, qui personam denique suam repræsentent. Sicque experimento comprobat non vanum esse quod passim nos vocat templa sua, dum ex ore hominum velut ex sanctuario, responsa hominibus reddit. Deinde hoc optimum ac utilissimum ad humilitatem exercitium est, dum nos ad obediendum verbo suo assuefacit, utcunque per homines similes nobis, interdum etiam dignitate inferiores, prædicetur. Si de cœlo ipse loqueretur, nihil mirum foret si sacra ejus oracula omnium auribus atque animis reverenter sine mora exciperentur. Quis enim præsentem ejus potestatem non horreret? quis non ad primum tantæ majestatis aspectum prosterneretur? quis non immenso illo fulgore confunderetur? Verum ubi homuncio quispiam ex pulvere emersus in nomine Dei loquitur, hic nostram erga Deum ipsum pieta-

Rationes cur Deus in Ecclesia gubernanda ministerio hominum utitur.

Matth. 26. vers. 11. cap. 1. sect. 1. lege August. lib. 1. de doctrin. Christ.

1. Ut dignationem erga nos suam declaret.

2. Ut ad humilitatem & obedientiam nos assuefaciat, nostra infirmitati apposito remedio consulens.

tem & observantiam optimo testimonio declaramus, si dociles nos exhibemus ejus ministro, quum nulla tamen in re nos excellat. Hac igitur etiam causa cælestis suæ sapientiæ thesaurum in vasis fragilibus ac luteis abscondit, quo certius experimentum capiat quanti à nobis fiat. Adhæc nihil ad fovendam mutuam charitatem aptius erat quam hoc vinculo homines inter se colligari, dum unus constituitur Pastor qui reliquos simul doceat: qui vero discipuli esse jubentur, communem ex uno ore doctrinam excipiant. Si enim sibi quisque sufficeret, nec indigeret alterius opera (quæ superbia est humani ingenii) contemneret quisque alios, & ab illis contemneretur. Quem igitur firmissimum retinendæ unitatis nodum fore providit Dominus, eo Ecclesiam suam adstrinxit, dum salutis ac vitæ æternæ doctrinam apud homines deposuit, ut per eorum manus reliquis communicaret. Huc respexit Paulus, quum Ephesiis scriberet, *Unum corpus, unus Spiritus, quemadmodum & vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una Fides, unum Baptisma. Unus Deus & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus nobis. Verum unicuique nostrûm data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Qua propter dicit, Quum ascendisset in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Qui descendit, idem ille est qui ascendit ut impleret omnia. Et idem dedit alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem Euangelistas, alios Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec perveniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plene adultæ: ut non amplius simus pueri, qui circumferamur omni vento doctrinæ: sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christum, in quo totum corpus coagmentatum & compactum per omnem commissuram subministrationis, juxta actum in mensura uniuscujusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui ipsius per charitatem.*

2 Cor. 4. vers. 7.
3. Ut homines hoc vinculo adstricti mutuam charitatem melius inter se fovere discant.
Confirmatio harum rationum, ex præclaro Apostoli testimonio desumpta.
Eph. 4: 4. &c.

2. His verbis illud ostendit, hominum ministerium, quo Deus in gubernanda Ecclesia utitur, præcipuum esse nervum quo fideles in uno corpore cohæreant: tum vero etiam indicat, non aliter incolumem servari Ecclesiam posse, quam si his præsidiis fulciatur, in quibus salutem ejus reponere Domino placuit. *Ascendit Christus in altum*, inquit, *ut omnia impleret.* Hæc autem implendi ratio, quod per ministros, quibus officium hoc mandavit, & muneris obeundi gratiam contulit, sua dona dispensat ac distribuit Ecclesiæ: seque adeo ipsum præsentem quodammodo exhibet, Spiritus sui virtutem in sua hac institutione exerendo, ne inanis sit vel otiosa. Sic instauratio sanctorum peragitur: sic ædificatur corpus Christi: sic adolescimus per omnia in eum qui est caput, & inter nos coalescimus: sic redigimur omnes in unitatem Christi, si prophetia inter nos viget, si Apostolos recipimus, si doctrinam nobis administratam non aspernamur. Ecclesiæ ergo dissipationem, vel ruinam potius & exitium molitur, quisquis ordinem hunc, de quo disputamus, & hoc genus regiminis vel abolere studet, vel quasi minus necessarium elevat. Neque enim vel Solis lumen ac calor, vel cibus ac potus tam sunt præsenti vitæ fovendæ ac sustinendæ necessaria, quam est conservandæ in terris Ecclesiæ Apostolicum ac Pastorale munus.

Quo testimonio apparet, hominum illud ministerium esse utilissimum toti Ecclesiæ.
Eph. 4: 10.
Ratio ab enumeratione commodorum.
Eph. 4: 12.
A simili.

3. Proinde supra admonui, Deum quibus potuit elogiis ejus dignitatem nobis sæpe commendasse: ut in summo honore ac pretio, tanquam res omnium præstantissima, apud nos esset. Singulare beneficium se hominibus largiri, Doctores eis excitando, testatur, ubi jubet Prophetam exclamare, *pulchros esse pedes, & beatum adventum annunciantium pacem*: quum Apostolos *lucem mundi & salem terræ* nominat. Nec splendidius ornari poterat hoc officium quam quum dixit, *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Sed nullus est illustrior locus quam apud Paulum in secunda ad Corinthios, ubi hanc quæstionem velut ex professo tractat. Contendit ergo nihil Euangelii ministerio in Ecclesia magis præclarum aut gloriosum esse, quum sit administratio Spiritus & justitiæ & vitæ æternæ. Hæc & similia eo pertinent, ne illa gubernandæ ac retinendæ per ministros Ecclesiæ ratio, quam Dominus in perpetuum sancivit, apud nos vilescat, ac ipso tandem contemptu obsolescat. Ac ejus quidem necessitas quanta sit, non verbis modo, sed exemplis quoque declaravit. Cornelio quum plenius affulgere vellet veritatis suæ luce, Angelum è cælo misit qui ad eum Petrum amandaret. Paulum quum ad notitiam sui vocare, ac in Ecclesiam inserere vellet, non sua ipsius voce alloquitur, sed ad hominem remittit, à quo & salutis doctrinam & Baptismi sanctificationem percipiat. Si non temere fit quod Angelus, qui Dei est interpres, ab enarranda Dei voluntate ipse abstinet, hominem vero jubet accersiri qui eam enarret: quod Christus unicus fidelium magister, hominis magisterio Paulum committit, & Paulum illum quem in tertium cælum rapere & mirifica rerum ineffabilium revelatione dignari constituerat: quis nunc contemnere ministerium illud audeat, vel quasi supervacuum præterire, cujus usum talibus documentis testatum facere Deus voluit?

In hunc finem ministeriis dignitas præclaris elogiis insignitur.
Jesa. 52: 7.
Matth. 5. v. 13, 14.
Luc. 10. vers. 16.
2 Cor. 3. v. 6. &c.
Ejusdemque necessitas multis exemplis à Deo commendatur.
Act. 10: 3.
Actor. 9. v. 6. 19. 20.
2 Cor. 12. vers. 2.

4. Qui Ecclesiæ regimini secundum Christi institutionem præsunt, nominantur à Paulo primum *Apostoli*, deinde *Prophetæ*, tertio *Euangelistæ*, quarto *Pastores*, postremo *Doctores*. Ex quibus duo tantum ultimi ordinarium in Ecclesia munus habent: alios tres initio regni sui Dominus excitavit: & suscitat etiam interdum, prout temporum necessitas postulat. Quæ sit Apostolica functio ex mandato illo constat, *Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ.* Non attribuuntur illis certi fines: sed totus orbis assignatur redigendus in obedientiam Christi: ut Euangelium ubicunque gentium poterunt spargendo, regnum ejus ubique erigant. Proinde Paulus, quum suum Apostolatum approbare vellet, se non unam aliquam urbem Christo acquisivisse, sed longe lateque propagasse Euangelium commemorat: neque alienis fundamentis apposuisse manus, sed ubi inauditum fuerat Domini nomen, Ecclesias plantasse. Missi ergo sunt Apostoli qui orbem à defectione in veram Dei obedientiam reducerent, regnumque ejus ubique Euangelii prædicatione constituerent: vel, si mavis, qui tanquam primi Ecclesiæ architecti, ejus fundamenta in toto mundo jacerent. Prophetas vocat non quoslibet divinæ voluntatis interpretes, sed qui singulari revelatione excellebant: quales nunc vel nulli extant, vel minus sunt conspicui. Per Euangelistas, eos intelligo qui quum dignitate essent Apostolis minores, officio tamen proximi erant, adeoque vices eorum gerebant. Quales fuerunt, Lucas, Timotheus, Titus, & reliqui similes: ac fortassis etiam septuaginta discipuli, quos secundo ab Apostolis loco Christus designavit. Secundum hanc interpretationem (quæ mihi & verbis & sententiæ Pauli consentanea videtur) tres illæ functiones non ideo institutæ in Ecclesia fuerunt ut perpetuæ forent, sed ad id modo tempus quo erigendæ erant Ecclesiæ ubi nullæ ante fuerant, vel certe à Mose ad Christum traducendæ. Quanquam non nego quin Apostolos postea quoque, vel saltem eorum loco Euangelistas interdum excitarit Deus, ut nostro tempore factum est. Talibus enim qui Ecclesiam ab Antichristi defectione reducerent,

Altera pars capitis, de ministris Ecclesiasticis speciatim.
Eph. 4: 11.
Horum alii, ut Apostoli, Prophetæ, Euangelistæ, ad tempus fuerunt instituti.
Marc. 16. vers. 15.
Rom. 15. vers. 9. 20.
Prophetæ.
Eph. 2: 20.
Euangelistæ.
Luc. 10: 1.
Exceptio.

opus

opus fuit. Monus tamen ipsum nihilominus extraordinarium appello, quia in Ecclesiis rite constitutis locum non habet. Sequuntur Pastores ac Doctores, quibus carere nunquam potest Ecclesia: inter quos hoc discriminis esse puto quod Doctores nec disciplinæ, nec Sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut exhortationibus præsunt, sed Scripturæ tantum interpretationi: ut sincera sanaque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus hæc omnia in se continet.

Alii autem, ut Pastores & Doctores, functiones perpetuas retinent, nec iis nunquam carere potest Ecclesia.

5. Habemus quæ in Ecclesiæ regimine temporaria ministeria fuerint, & quæ ideo instituta ut perpetuo durent. Quod si Euangelistas Apostolis jungamus, restabont nobis duo paria quodammodo inter se respondentia. Quam enim similitudinem habent nostri Doctores cum veteribus Prophetis, eam habent cum Apostolis Pastores. Excellentius fuit Propheticum munus propter singulare revelationis donum quo pollebant: sed Doctorum officium similem fere rationem & unum prorsos finem habet. Ita duodecim illi, quos Dominus elegit, ut novam Euangelii prædicationem orbi promulgarent, ordine & dignitate cæteros antecesserunt. Tametsi enim ex ratione & etymo verbi rite Apostoli possunt vocari omnes ministri Ecclesiastici, quia à Domino omnes mittuntur, ejusque sunt nuncii: quia tamen magni referebat, certam haberi de eorum missione notitiam, qui rem novam & inauditam afferrent, duodecim illos (quorum numero postea accessit Paulus) peculiari titulo ante alios insigniri oportuit. Hoc nomen tribuitquidem alicubi Paulus ipse Andronico & Joniæ, quos dicit fuisse insignes inter Apostolos: sed quum proprie loqui vult, nonnisi ad primarium illum ordinem refert. Atque hic est communis Scripturæ usus. Pastores tamen (excepto quod certas singuli Ecclesias sibi attributas regunt) eandem sustinent cum Apostolis provinciam. Porro quale illud sit, clarius adhuc audiamus.

Euangelista si Apostolis jungantur, restant duo paria. Pastores cum Apostolis: Doctores cum Prophetis.

Cur speciali Apostolorum nomine duodecim illi sint insigniti.

Luc. 6: 13.
Gal. 1: 1.
Rom. 16. vers. 7.

6. Dominus, quum Apostolos mitteret, mandatum illis dedit (sicut dictum est nuper) de prædicando Euangelio, & baptizandis credentibus in remissionem peccatorum. Antea autem mandaverat ut sacra symbola corporis & sanguinis sui ad exemplum suum distribuerent. En sanctam, inviolabilem, perpetuamque legem impositam iis qui in Apostolorum locum succedunt, qua mandatum accipiunt de Euangelii prædicatione & Sacramentorum administratione. Unde colligimus, eos qui utrumque istorum negligunt, falso prætexere Apostolorum personam. Quid autem Pastores? Paulus non de seipso tantum, sed de omnibus illis loquitur, quum inquit, *Sic nos æstimet homo ut ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei.* Item alibi, *Oportet Episcopum tenacem esse ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes refellere.* Ex his & similibus locis qui passim occurrunt colligere licet, in Pastorum quoque functione has esse duas præcipuas partes, Euangelium annonciare, & Sacramenta administrare. Docendi autem ratio non in publicis tantum concionibus consistit, sed ad privatas etiam admonitiones pertinet. Ita Paulus testes citat Ephesios, quod nihil suffugerit eorum quæ in rem ipsorum erant, *quin annunciaret ac doceret eos publice & per singulas domos, testificans Judæis simul ac Græcis pœnitentiam & fidem in Christum.* Item paulo post, *Quod non desisterit cum lachrymis monere unumquemque eorum.* Neque tamen præsentis instituti est singulas boni Pastoris dotes persequi: sed tantum indicare quid profiteantur qui se Pastores appellant: nempe ita se præesse Ecclesiæ non ut otiosam habeant dignitatem, sed ut Christi doctrina populum ad veram pietatem instituant, sacra mysteria administrent, rectam disciplinam conservent atque exerceant. Quicunque enim speculatores positi sunt in Ecclesia, illis Dominus annunciat, siquis per ignorantiam, eorum negligentia pereat, sanguinem se de ipsorum manibus requisiturum. In eos quoque omnes competit quod de se ait Paulus, *Væ mihi, nisi Euangelizem, quum dispensatio mihi sit commissa.* Denique, quod orbi universo præstiterunt Apostoli, id gregi suo, cui destinatus est, debet Pastor unusquisque.

Sicut Apostolis, ita & Pastoribus verbi prædicatio & sacramentorum administratio commissa est.

Matth. 10. vers. 1. & 28: 19.
Luc. 22. vers. 19.
1 Cor. 4: 1.
Tit. 1: 9.

Verbi prædicatio, qualis esse debeat.

Actor. 20. v. 20, 31.
Eze. 3: 27. & seqq
1 Cor. 9. vers. 16.

7. Etsi dum singulis assignamus suas Ecclesias, interim non negamus quin alias Ecclesias juvare is possit qui uni est alligatus, sive quid inciderit turbarum, quod ejus præsentiam requirat: sive ab ipso petatur de re aliqua obscuriore consilium. Sed quia ad retinendam Ecclesiæ pacem necessaria est ista politia, unicuique esse propositum quod agat, ne simul omnes tumultuentur, sine vocatione incerti discurrant, in unum omnes locum temere confluant, & ne vacuas Ecclesias pro libidine deserant, qui de sua commoditate magis quam de Ecclesiæ ædificatione sunt solliciti: hæc distributio quoad licet observari communiter debet, ut suis quisque finibos contentus in alienam provinciam non irrumpat. Nec humanum est inventum, sed Dei ipsius institutum. Legimus enim, Paulum & Barnabam creasse per singulas Lystrensium, Antiochenorum, Iconium Ecclesias Presbyteros: & Paulus ipse Tito præcipit ut oppidatim Presbyteros constituat. Sic alibi Philippensium Episcopos, & alibi Archippum Colossensium Episcopum commemorat. Et extat insignis ejus concio apud Lucam, ad Presbyteros Ecclesiæ Ephesinæ. Quisquis ergo Ecclesiæ unius regimen ac curam susceperit, huic divinæ vocationis legi obligatum se esse sciat: non quod veluti glebæ addictus (ut Jurisconsulti dicunt) id est, mancipatus & quasi affixus, pedem inde movere nequeat, si ita publica utilitas postularit, modo id rite & ordine fiat: sed is qui in unum locum vocatus est, non debet ipse de migratione cogitare, nec prout sibi commodum putarit, quærere liberationem. Deinde, siquem expediat alio transferri, non tamen debet hoc privato consilio tentare, sed exspectare publicam auctoritatem.

Ordo autem postulat, ut Pastoribus singulis sua assignentur Ecclesia. non adeo tamen unumquemque alligatum esse, quin & alias juvare possit, Ecclesia ædificatione ita postulante: modo rite & ordine id publica auctoritate fiat.

Actor. 14. vers. 23.
Tit. 1: 5.
Phil. 1: 1.
Col. 4: 17.
Actor. 20. vers. 28.

8. Cæterum quod Episcopos, & Presbyteros, & Pastores, & Ministros promiscue vocavi qui Ecclesias regunt, id feci ex Scripturæ usu, quæ vocabula ista confundit: quicunque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum Episcoporum tribuit. Sic apud Paulum ubi jussus est Titus constituere Presbyteros oppidatim, continuo subjicitur, *Oportet enim Episcopum esse inculpabilem*, &c. Sic alibi plures in una Ecclesia Episcopos salutat. Et in Actis refertur convocasse Presbyteros Ephesinos, quos ipse Episcopos sua oratione nominat. Hic jam observandum est, nos hactenus nonnisi ea officia recensuisse, quæ in verbi ministerio consistunt: nec de aliis Paulus meminit illo quarto ad Ephesios capite quod citavimus. Verum in epistola ad Romanos, & priore ad Corinthios, alia enumerat, ut potestates, donum sanationum, interpretationem, gubernationem, pauperum curationem. Ex quibus quæ temporaria fuerunt omitto: quia nullum operæpretium est in iis immorari. Duo autem sunt quæ perpetuo manent: gubernatio, & cura pauperum. Gubernatores fuisse existimo Seniores è plebe delectos, qui censuræ morum & exercendæ disciplinæ una cum Episcopis præessent. Neque enim secus interpretari queas quod dicit, *Qui præest, id faciat in sollicitudine.* Habuit igitur ab initio unaquæque Ecclesia suum Senatum, conscriptum ex viris piis, gravibus & sanctis: penes quem erat illa, de qua postea loquemur, jurisdictio in corrigendis vitiis. Porro ejusmodi ordinem non unius seculi fuisse, experientia ipsa declarat. Est

Episcopi, Presbyteri, Pastores & Ministri apud Apostolos unum idemque sunt.

Tit. 1: 5, 7.
Phil. 1: 1.
Actor. 20. vers. 17.
Rom. 12. vers. 7.
1 Cor. 12. vers. 28.

Aliæ functiones, temporaria, omittuntur. Duæ autem, Seniorum videlicet & Diaconorum, utpote ad ministerium verbi pertinentes (& de quibus postea) retinentur.

Rom. 12. 8.

igitur & hoc gubernationis munus seculis omnibus necessarium.

Diaconorum gradus distincti ab Apostolo. Rom. 12. vers. 8.

9. Cura pauperum diaconis mandata fuit. Quanquam ad Romanos duo ponuntur genera. *Qui largitur*, inquit illic Paulus, *id faciat in simplicitate: qui miseretur, in hilaritate.* quum de publicis Ecclesiæ muneribus eum loqui certum sit, oportet duos fuisse gradus distinctos. Nisi me fallit judicium, priore membro diaconos designat, qui eleemosynas administrabant. Altero autem eos qui pauperibus & ægrotis curandis sese dedicaverant: quales erant viduæ, quarum mentionem facit ad Timotheum. Nullum enim aliud publicum officium obire mulieres poterant, quam si in obsequium pauperum se darent. Si hoc recipimus (ut omnino recipiendum est) duo erunt genera Diaconorum: quorum alteri in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsis curandis Ecclesiæ servient. Tametsi autem nomen ipsum διακονίας latius patet, hos specialiter tamen diaconos Scriptura nuncupat quos eleemosynis dispensandis gerendæque pauperum curæ præfecit Ecclesia, & velut publici pauperum ærarii œconomos constituit: quorum origo, institutio ac functio à Luca in Actis describitur. Quum enim murmur à Græcis excitatum esset, quod in pauperum ministerio eorum viduæ negligerentur, Apostoli excusantes se non posse sufficere utrique muneri, & prædicationi verbi & mensarum ministerio, petierunt à multitudine ut eligerentur viri probi septem, quibus id operæ demandarent. En quales habuerit diaconos Apostolica Ecclesia, quales ad ejus exemplum habere nos conveniat.

1 Tim. 5. vers. 9, 10.

Alteri eleemosynarii, alteri pauperum infirmorum curam gerentes.

Act. 6: 3.

Tertia pars capitis, de ordinatione seu vocatione ministrorum Ecclesia. 1 Cor. 14. vers. 40.

10. Jam vero quum ordine omnia & decenter in sacro cœtu gerenda sint, nihil est in quo id servari diligentius oporteat, quam in constituenda gubernatione: quia nusquam majus periculum est si quid inordinate geritur. Itaque, ne homines inquieti ac turbulenti (quod alias futurum erat) temere se ad docendum vel regendum ingererent, nominatim cautum est nequis sine vocatione publicum in Ecclesia munus sibi sumat. Ergo ut quis censeatur verus Ecclesiæ minister, primo rite vocatus sit oportet: deinde ut suæ vocationi respondeat, id est, injunctas sibi partes suscipiat & exequatur. Hoc apud Paulum animadvertere sæpius licet: qui ubi suum Apostolatum vult approbare, cum sua in munere obeundo fidelitate vocationem semper fere allegat. Si tantus Christi minister auctoritatem sibi arrogare non audet ut in Ecclesia audiatur, nisi quia & Domini mandato in hoc est constitutus, & fideliter peragit quod sibi commissum est: quanta impudentia erit si quispiam mortalium, utroque vel altero istorum destitutus, ejusmodi honorem sibi postulet? Verum quia de obeundi muneris necessitate superius attigimus, nunc de vocatione tantum agamus.

Hujus tractationis partes quatuor. Duplex vocatio, externa & interna: quomodo item utraque consideranda.

11. Ejus autem tractatio in quatuor versatur: ut sciamus quales & qualiter & à quibus instituendi sint ministri, & quo ritu quave ceremonia initiandi. De externa & solenni vocatione loquor quæ ad publicum Ecclesiæ ordinem spectat: arcanam vero illam, cujus sibi quisque minister coram Deo conscius est, Ecclesiam testem non habet, omitto. Est autem bonum cordis nostri testimonium, quod neque ambitione, neque avaritia, neque ulla alia cupiditate, sed sincero Dei timore, & ædificandæ Ecclesiæ studio oblatum munus recipiamus. Id quidem unicuique nostrûm (ut dixi) si volumus ministerium nostrum Deo approbare, necessarium est. Coram Ecclesia tamen rite nihilominus vocatus est qui mala conscientia eo accessit, modo non sit aperta ejus nequitia. Solent etiam dicere ad ministerium vocatos etiam privatos homines, quos aptos & idoneos ad id obeundum vident: quia scilicet eruditio conjuncta cum pietate & reliquis boni pastoris dotibus, quædam sit ad ipsum præparatio. Quos enim tanto muneri destinavit Dominus, eos prius iis armis instruit quæ ad id implendum requiruntur, ne inanes & imparati veniant. Unde & Paulus ad Corinthios, quum de ipsis officiis vellet disputare, dona prius recensuit quibus pollere debent qui officiis funguntur. Sed quia hoc est primum ex quatuor capitibus quæ proposui, eo jam pergamus.

1 Cor. 12. vers. 7.

1. Quales ministri Ecclesiæ sint eligendi. Tit. 1: 7. 1 Tim. 3. vers. 1.

12. Quales eligere Episcopos deceat, Paulus duobus locis copiose exequitur: summa tamen huc redit, non esse eligendos nisi qui sint sanæ doctrinæ, & sanctæ vitæ, nec aliquo vitio notabiles, quod & illis adimat auctoritatem, & ministerio ignominiam afferat. De diaconis & senioribus similis prorsus est ratio. Videndum semper ne ad onus quod illis imponitur, sustinendum impares sint aut inepti, hoc est, ut instructi sint iis facultatibus quæ ad implendum suum munus erunt necessariæ. Sic Christus, quum Apostolos missurus esset, eos armis & instrumentis quibus carere non poterant exornavit. Et Paulus, depicta boni ac veri Episcopi imagine, Timotheum admonet ne quem ab ea alienum eligendo seipsum contaminet. Particulam *qualiter* non ad ritum eligendi, verum ad religiosum timorem, qui in electione servandus est, refero. Hinc jejunia & orationes, quibus usos fuisse fideles narrat Lucas, quum Presbyteros crearent. Nam quum intelligerent se rem agere omnium maxime seriam, nihil tentare audebant nisi cum summa reverentia & sollicitudine. Potissimum vero incubuerunt in preces, quibus Spiritum consilii & discretionis à Deo peterent.

Luc. 21. vers. 15. & 24: 49. Marc. 16. vers. 15. Act. 1: 8. 1 Tim. 5. vers. 22. *2. Qualiter eligendi sint.*

3. A quibus.

13. Tertium quod in partitione posuimus, erat, A quibus eligendi sint ministri. Hujus autem rei certa regula ex Apostolorum institutione peti non potest, quæ nonnihil habuit à communi reliquorum vocatione dissimile. Quia enim extraordinarium ministerium erat, ut aliqua insigniori nota conspicuum redderetur, ipsius Domini ore vocari & constitui oportuit qui ipso fungerentur. Illi ergo nulla humana electione, sed solo Dei & Christi mandato instructi, se ad opus accinxerunt. Hinc est quod quum alium substituere in locum Judæ volunt Apostoli, non audent unum aliquem certo nominare, sed duos in medium producunt, ut Dominus sorte declaret utrum ex iis velit succedere. In hunc quoque modum accipere convenit, quod negat Paulus *se ab hominibus vel per hominem creatum fuisse Apostolum, sed per Christum & Deum Patrem.* Prius illud scilicet, Ab hominibus, cum piis omnibus verbi ministris commune habuit. neque enim potuit quispiam hanc administrationem rite sustinere nisi qui esset à Deo vocatus. Alterum autem proprium & singulare illi fuit. Hoc ergo dum gloriatur, non tantum se habere jactat quod vero ac legitimo Pastori conveniat, sed insignia quoque sui Apostolatus profert. Quum enim essent apud Galatas qui ejus auctoritatem studentes elevare, gregarium aliquem discipulum ipsum facerent à primariis Apostolis subrogatum: quo salvam prædicationi suæ dignitatem vindicaret, cui insidias istas intentari noverat, omni ex parte nihilo se reliquis Apostolis inferiorem ostendere necesse habuit. Proinde se non hominum judicio, instar vulgaris unius Episcopi, delectum esse affirmat, sed ipsius Domini ore & manifesto oraculo.

Apostoli cur à Christo solo electi. Act. 1: 23.

De S. Pauli vocatione & electione. Gal. 1: 1.

Pastores ordinarii etiam ab aliis pastoribus designantur. Gal. 1: 1.

14. At vero ut ab hominibus designentur Episcopi, omnino ex ordine legitimæ vocationis esse, nemo sobrius inficiabitur: quando in hanc rem extant tot Scripturæ testimonia. Nec reclamat illud Pauli, ut dictum est, *se non ab hominibus neque per homines* fuisse missum: quum de ordinaria ministrorum electione illic non loquatur, sed quod erat spe-

Cur aliquoties quidam ex Apostolis ab hominibus etiam sint designati. speciale Apostolis sibi asserat. Quanquam sic Paulum quoque singulari prærogativa Dominus per seipsum designavit, ut disciplina Ecclesiasticæ vocationis interim uteretur: sic enim refert Lucas, *Jejunantibus & orantibus Apostolis, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod selegi eos.* Act. 13: 2. Quorsum isthæc segregatio & manuum impositio, postquam suam electionem testatus est Spiritus sanctus, nisi ut Ecclesiastica disciplina in designandis per homines ministris conservaretur? Nullo igitur illustriore documento ejusmodi ordinem approbare Deus potuit, quam dum Paulum Gentibus Apostolum se destinasse præfatus, eum tamen ab Ecclesia vult designari. Quod ipsum in Matthiæ electione cernere licet. Act. 1: 23. Nam quia tanti erat munus Apostolicum, ut unum aliquem suo judicio in eum gradum cooptare non ausint, duos in medio constituunt, quorum in alterum sors casura sit: ut ita & electio compertum è cælo testimonium habeat, neque tamen omnino prætereatur Ecclesiæ politia.

Porro ista electio non ad unum quempiam pertinet: sed præesse huic debent alii pastores, & accedere populi consensus ac approbatio. quod variis argumentis & testimoniis confirmatur.

15. Quæritur nunc, à totane Ecclesia eligi debeat minister, an à collegis tantum & senioribus qui censuræ præsunt, an vero unius auctoritate constitui possit. Qui hoc jus ad unum hominem deferunt, citant quod ait Paulus ad Titum, *Propterea reliqui te in Creta, ut constituas oppidatim Presbyteros.* Tit. 1: 5. Item ad Timotheum, *Manus nemini cito imposueris.* 1 Tim. 5. vers. 22. Sed falluntur, si putant vel Timotheum Ephesi, vel Titum in Creta regnum exercuisse, ut suo uterque arbitrio omnia disponeret. Præfuerunt enim tantum ut bonis & salutaribus consiliis populo præirent: non ut soli, exclusis aliis omnibus, agerent quod placeret. Ac nequid fingere videar, planum id faciam simili exemplo. Refert enim Lucas constitutos esse per Ecclesias Presbyteros à Paulo & Barnaba: sed rationem vel modum simul notat, quum dicit factum id esse suffragiis: χειροτονήσαντες, inquit, πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν. Act. 14. vers. 23. Creabant ergo ipsi duo: sed tota multitudo, ut mos Græcorum in electionibus erat, manibus sublatis declarabat quem habere vellet. Nempe sic Romani historici non raro loquuntur, Consulem, qui comitia habuerit, creasse novos magistratus, non aliam ob causam nisi quia suffragia receperit, & populum moderatus sit in eligendo. Non est certe credibile Paulum plus concessisse Timotheo & Tito quam sibi ipse sumpserit. Videmus autem ipsum ex populi suffragiis Episcopos creare solitum. Sic ergo intelligendi sunt superiores loci, nequid de communi Ecclesiæ jure ac libertate imminuant. Bene ergo Cyprianus, lib. 1. epist. 3. dum contendit *ex divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe præsente sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur.* Levit. 8. vers. 3, 4. & seqq. Num. 20. vers. 26. Siquidem hoc videmus jussu Domini in sacerdotibus Leviticis fuisse observatum, ut ante consecrationem in conspectum populi producerentur. Non aliter adscribitur Matthias Apostolorum collegio, Act. 1: 26. & 6: 6. nec aliter septem Diaconi creantur quam populo vidente & approbante. *Hæc exempla,* inquit Cyprianus, *ostendunt sacerdotis ordinationem nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere: ut sit ordinatio justa & legitima, quæ omnium testimonio fuerit examinata.* Habemus ergo, esse hanc ex verbo Dei legitimam ministri vocationem, ubi ex populi consensu & approbatione creantur qui visi fuerint idonei. Præesse autem electioni debere alios pastores, nequid vel per levitatem, vel per mala studia, vel per tumultum à multitudine peccetur.

4. Quo ritu ministri Ecclesiæ sint ordinandi.

16. Superest ritus ordinandi, cui ultimum locum in vocatione dedimus. Constat autem Apostolos non alia ceremonia usos esse, quum aliquem ministerio admovebant, quam manuum impositione. Hunc autem ritum fluxisse arbitror ab Hebræorum more, qui quod benedictum ac consecratum volebant, manuum impositione Deo quasi repræsentabant. Sic Jacob benedicturus Ephraim & Manasse, eorum capitibus manus imposuit. Gen. 48. vers. 14. Quod sequutus est Dominus noster, quum super infantes precationem faceret. Matth. 19. vers. 15. Eodem (ut arbitror) significatu Judæi ex Legis præscripto suis sacrificiis manus imponebant. Quare Apostoli per manuum impositionem eum se Deo offerre significabant quem initiabant in ministerium. Act. 19: 6. Quanquam usi sunt etiam super eos quibus visibiles Spiritus gratias conferebant. Utcunque sit, fuit hic solennis ritus quoties ad ministerium Ecclesiasticum aliquem vocabant. Sic pastores & doctores, sic diaconos consecrabant.

Hujus ritus nullum extat præceptum. sed usus eum nobis commendavit.

Licet autem nullum extet certum præceptum de manuum impositione: quia tamen fuisse in perpetuo usu Apostolis videmus, illa tam accurata eorum observatio præcepti vice nobis esse debet. Et certe utile est ejusmodi symbolo cum ministerii dignitatem populo commendari, tum eum qui ordinatur admoneri, ipsum jam non esse sui juris, sed Deo & Ecclesiæ in servitutem addictum. Præterea non erit inane signum, si in germanam suam originem restitutum fuerit. Nam si nihil frustra Spiritus Dei in Ecclesia instituit, hanc ceremoniam, quum ab eo profecta sit, sentiemus non esse inutilem, modo in superstitiosum abusum non vertatur.

A quibus imponebantur manus.

Hoc postremo habendum est, non universam multitudinem manus imposuisse suis ministris, sed solos pastores. Quanquam incertum est an plures semper manus imposuerint nec ne. Illud quidem in diaconis Paulo & Barnaba, & paucis quibusdam aliis factum fuisse constat. Act. 6: 6. & 13: 3. Sed Paulus ipse alibi se, non alios complures, Timotheo manus imposuisse commemorat. *Admoneo te* (inquit) *ut gratiam suscites quæ in te est per impositionem manuum mearum.* 2 Tim. 1. vers. 6. Nam quod in altera epistola de *impositione manuum presbyterii* dicitur, non ita accipio quasi Paulus de seniorum collegio loquatur: 1 Tim. 4. vers. 14. sed hoc nomine ordinationem ipsam intelligo: quasi diceret, Fac ut gratia quam per manuum impositionem recepisti, quum te Presbyterum crearem, non sit irrita.

CAP. IV.

De statu veteris Ecclesiæ & ratione gubernandi quæ in usu fuit ante Papatum.

Partes capitis.

1. *Qualis fuerit hæc veteris Ecclesiæ gubernandi ratio, à sect. 1. ad 10.*
2. *De solenni Episcoporum & Ministrorum veteris Ecclesiæ ordinatione, à decima sect. ad finem capitis.*

Veteris Ecclesiæ ratio gubernandi.

HActenus de ordine gubernandæ Ecclesiæ, ut nobis ex puro Dei verbo traditus est, de ministeriis, ut sunt à Christo instituta, disseruimus. Nunc quo ista omnia clarius ac familiarius patefiant, ac melius etiam in animis nostris figantur, utile erit in iis rebus veteris Ecclesiæ formam recognoscere, quæ nobis divinæ institutionis imaginem quandam oculis repræsentabit. Tametsi enim multos canones ediderunt illorum temporum Episcopi, quibus plus viderentur exprimere quam sacris literis expressum esset: ea tamen cautione totam suam œconomiam composuerunt ad unicam

Non totam ex parte ad verbi Dei normam composita.

unicam illam verbi Dei normam, ut facile videas nihil fere hac parte habuisse à verbo Dei alienum. Verum etiam siquid possit in ipsorum institutis desiderari, quia tamen sincero studio conati sunt Dei institutionem conservare, & ab ea non multum aberrarunt, plurimum conducet hic breviter colligere qualem observationem habuerint. Quemadmodum tradidimus triplices ministros nobis commendari in Scriptura, ita quicquid ministrorum habuit vetus Ecclesia, in tres ordines distinxit: nam ex ordine Presbyterorum partim eligebant Pastores ac Doctores: reliqua pars censuræ morum & correctionibus præerat. Diaconis commissa erat cura pauperum & eleemosynarum dispensatio. Lectores autem & Acoluthi nomina non erant certorum munerum: verum quos Clericos vocabant, eos ab adolescentia certis exercitiis assuefaciebant ad serviendum Ecclesiæ, quo melius intelligerent quorsum essent destinati, & paratiores in tempore ad officium accederent: ut copiosius mox ostendam. Itaque Hieronymus, ubi quinque proposuit Ecclesiæ ordines, enumerat Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Fideles, Catechumenos: reliquo clero & monachis locum proprium nullum tribuit.

Ministros in tres ordines distinctos habuit: quorum duo explicantur: secundus, qui est seniorum, omittitur, & de Ecclesia disciplina agitur cap. 12.
In Jesa. cap. 9.

1. Presbyteri, seu Pastores, quibus (ordinis conservandi gratia) Episcopus præerat. Episcopi munus.

2. Quibus ergo docendi munus injunctum erat, eos omnes nominabant Presbyteros. Illi ex suo numero in singulis civitatibus unum eligebant, cui specialiter dabant titulum Episcopi: ne ex æqualitate, ut fieri solet, dissidia nascerentur. Neque tamen sic honore & dignitate superior erat Episcopus ut dominium in collegas haberet: sed quas partes habet Consul in senatu, ut referat de negotiis, sententias roget, consulendo, monendo, hortando, aliis præeat, auctoritate sua totam actionem regat, & quod decretum communi consilio fuerit exequatur: id muneris sustinebat Episcopus in Presbyterorum cœtu. Atque idipsum pro temporum necessitate fuisse humano consensu inductum fatentur ipsi veteres. Ita Hieronymus in epistolam ad Titum, *Idem*, inquit, *Presbyter qui Episcopus. Et antequam diaboli instinctu dissidia in religione fierent, & in populis diceretur, Ego Pauli, ego Cephæ, communi consilio Presbyterorum Ecclesiæ gubernabantur. Postea, ut dissensionum semina evellerentur, ad unum omnis sollicitudo est delata. Sicut ergo Presbyteri sciunt se, ex Ecclesiæ consuetudine, ei qui præest subjectos: ita Episcopi noverint se magis consuetudine quam Dominicæ dispositionis veritate Presbyteris esse majores, & in commune debere Ecclesiam regere.* Alibi tamen docet quam fuerit antiquum institutum. dicit enim Alexandriæ, à Marco Euangelista usque ad Heraclam & Dionysium, Presbyteros semper unum ex se electum in excelsiori gradu collocasse, quem Episcopum nominabant. Habebant ergo singulæ civitates Presbyterorum collegium, qui Pastores erant ac Doctores. Nam & apud populum munus docendi, exhortandi & corrigendi, quod Paulus Episcopis injungit, omnes obibant: &, quo semen post se relinquerent, junioribus, qui sacræ militiæ nomen dederant, erudiendis navabant operam. Unicuique civitati erat attributa certa regio, quæ Presbyteros inde sumeret, & velut corpori Ecclesiæ illius accenseretur. Singula (ut dixi) collegia politiæ tantum & pacis conservandæ gratia uni Episcopo suberant: qui sic alios dignitate antecedebat, ut fratrum cœtui subjiceretur. Quod si amplior erat ager, qui sub ejus Episcopatu erat, quam ut sufficere omnibus Episcopi munus ubique posset, per ipsum agrum designabantur certis locis Presbyteri, qui in minoribus negotiis ejus vices obirent. Eos vocabant Chorepiscopos, quod per ipsam provinciam Episcopum repræsentabant.

Presbyter & Episcopus, idem.
Comment. in epist. ad Tit. c. 1.
ad Evagrium.
Hujus ordinis institutum, antiquum.
Tit. 1: 9.

Episcopi & Presbyterorum officium.

3. Sed quantum ad officium attinet de quo nunc agimus, tam Episcopum quam Presbyteros verbi & sacramentorum dispensationi incumbere oportuit. Nam Alexandriæ tantum (quoniam illic Arius Ecclesiam turbaverat) institutum fuit ne Presbyter concionem ad populum haberet, ut ait Socrates libro 9. Tripertitæ historiæ. Quod tamen ipsum Hieronymus sibi displicere non dissimulat. Certe instar portenti habitum esset, siquis se pro Episcopo venditasset, qui non etiam re ipsa exhibuisset verum Episcopum. Ea igitur fuit temporum illorum severitas, ut Ministri omnes ad implendum munus, quale ab ipsis Dominus requirit, adigerentur. Nec unius tantum ætatis morem refero: siquidem ne Gregorii quidem tempore, quo Ecclesia jam fere collapsa erat (certe multum ab antiqua puritate degeneraverat) tolerabile fuisset Episcopum aliquem à concionibus abstinere. *Sacerdos* (inquit ipse alicubi) *moritur, si de eo sonitus non audiatur: quia iram contra se occulti judicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit.* Et alibi, *Quum testatur Paulus se mundum esse à sanguine omnium, in hac voce nos convincimur, nos constringimur, nos reos esse ostendimur, qui Sacerdotes vocamur, qui super ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus.* Tacentes se & alios vocat, quia minus assidui essent in opere quam conveniret. Quum ne iis quidem parcat qui officium dimidia ex parte agebant: quid facturum fuisse putas siquis in totum cessasset? Valuit ergo diu illud in Ecclesia, ut primæ Episcopi partes essent, populum verbo Dei pascere, seu ædificare Ecclesiam publice ac privatim sana doctrina.

epist. ad Evagrium.
In vetere Ecclesia rigide conservatum.
epist. 24.
Homil. in Ezech. 11.
Act. 20. vers. 26.

De Archiepiscopis & Patriarchis: quorum rariss. usus.

4. Quod autem singulæ provinciæ unum habebant inter Episcopos Archiepiscopum; quod item in Nicena synodo constituti sunt Patriarchæ, qui essent ordine & dignitate Archiepiscopis superiores: id ad disciplinæ conservationem pertinebat. Quanquam in hac disputatione præteriri non potest quod rarissimi erat usus. Ob hanc igitur causam potissimum instituti sunt illi gradus, ut siquid in Ecclesia qualibet incideret quod non posset bene à paucis expediri, ad synodum provincialem referretur. Si magnitudo aut difficultas causæ majorem quoque discussionem postularet, adhibebantur Patriarchæ una cum synodis, à quibus non esset provocatio nisi ad universale concilium. Gubernationem sic constitutam nonnulli Hierarchiam vocarunt, nomine (ut mihi videtur) improprio: certe Scripturis inusitato. Cavere enim voluit Spiritus sanctus nequis principatum aut dominationem somniaret, quum de Ecclesiæ gubernatione agitur. Verum si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres Episcopos non aliam regendæ Ecclesiæ formam voluisse fingere ab ea quam Deus verbo suo præscripsit.

In quem finem instituti.
Hierarchia, nomen improprium, & Scripturis inusitatum.

Diaconi, secundus ordo ministrorum veteris Ecclesiæ. horumque munus proprium.

5. Nec alia tunc fuit Diaconorum ratio quam sub Apostolis. Oblationes enim fidelium quotidianas & annuos Ecclesiæ proventus recipiebant, ut conferrent in veros usus, id est, partim ministris, partim pauperibus alendis distribuerent: Episcopi tamen arbitrio, cui & œconomiæ suæ rationes quotannis reddebant. Nam quod Canones Episcopum ubique faciunt bonorum omnium Ecclesiæ dispensatorem, non ita intelligendum est quasi ipse per se eam sollicitudinem gesserit: sed quia ipsius erat præscribere Diacono qui in publicam Ecclesiæ alimoniam recipiendi essent, de eo quod residuum erat, quibus & quantum cuique erogandum esset: quia inspectionem habebat an hic fideliter exequeretur quod officii sui esset. sic enim in Canonibus quos Apostolis adscribunt, legitur, *Præcipimus ut in sua potestate res Ecclesiæ habeat Episcopus. Si enim animæ hominum pretiosiores illi creditæ sunt, multo magis decet eum curam de pecuniis agere: ita ut ejus potestate omnia pauperibus dispensentur per Presbyteros & Diaconos: ut cum timore & omni sollicitudine ministrentur.*

vide c. 3. sect. 6.
Inspectorem habebant Episcopum.

cap. 35.

tur. Et in concilio Antiocheno decretum est ut coerceantur Episcopi, qui sine Presbyterorum & Diaconorum conscientia res Ecclesiæ pertractant. Sed de eo non est longius disputandum, quum ex plurimis Gregorii epistolis constet, illo quoque tempore quo aliàs Ecclesiasticæ ordinationes multum vitiatæ erant, hanc tameo observationem durasse, ut Diaconi sub Episcopo pauperum essent œconomi.

Hypodiaconos item adjutores: & Archidiaconos præfectos.

Hypodiaconos verisimile est fuisse initio Diaconis attributos, ut eorum opera circa pauperes uterentur: sed illud discrimen paulatim confusum fuit. Archidiaconi autem creari tunc cœperunt quum amplitudo facultatum novam & exactiorem administrandi rationem postularet: quanquam Hieronymus jam ætate sua fuisse commemorat.

epist. ad Nepotianum.

Erat autem penes eos summa redituum, possessionum, supellectilis, & quotidianarum oblationum procuratio.

epist. 10. lib. 1.

Unde Gregorius Salonitano Archidiacono denunciat reatu constrictum teneri ipsum, siquid ex bonis Ecclesiæ vel negligentia, vel illius fraude deperierit.

Euangelii lectio Diaconorum munus adventitium, honoris gratia.

Quod autem Euangelii ad populum lectio illis dabatur, & exhortatio ad precandum: quod item ad porrigendum in sacra Cœna calicem adhibebantur: id muneris ornandi causa fiebat, quo majori religione ipsum obirent, quum admonerentur talibus symbolis oon esse profanam aliquam villicationem quam gererent, sed spiritualem & Deo dicatam functionem.

Bonorum autem Ecclesiæ dispensatio hæc fuit olim.

6. Hinc etiam judicare licet quis bonorum Ecclesiasticorum usus fuerit, & qualis dispensatio. Passim tum in synodorum decretis, tum apud vetustos scriptores reperias, quicquid possidet Ecclesia vel io fundis, vel in pecunia, pauperum esse patrimonium.

1. Ut inde pauperes fideliter alerentur.

Itaque subinde illic hæc cantilena Episcopis & Diaconis canitur, ut meminerint se non proprias opes, sed pauperum oecessitati destinatas attrectare: quas si mala fide supprimant aut dilapident, rei sanguinis futuri sint. Unde admooentur cum summo tremore & reverentia, velut in coospectu Dei, sine personarum acceptione, eas distribuere quibus debentur. Hinc & illæ apud Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, & alios similes Episcopos, graves obtestationes, quibus suam integritatem apud populum asseverant.

2. Ministris Ecclesiæ justa alimenta non deessent.

Quum autem æquum sit, & Domini etiam Lege sancitum, ut qui suam Ecclesiæ operam impendunt, publicis Ecclesiæ sumptibus alantur, & nonnulli etiam eo seculo Presbyteri patrimoniis suis Deo consecratis, voluntarii pauperes facti essent; talis erat distributio ut nec ministris deessent alimenta, & pauperes non negligerentur. Cavebatur tameo interim ne ministri ipsi, qui frugalitatis exemplum dare aliis debent, tantum haberent unde ad luxum aut delicias abuterentur: sed duntaxat quo suam inopiam sustinerent.

refert. cap. Clericos. 1. & 2.

Qui enim bonis parentum sustentari possunt clerici, inquit Hierooymus, *si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium committunt: & per abusionem ejusmodi judicium sibi manducant & bibunt.*

Porro libera & voluntaria primum fuit.

7. Principio libera & voluotaria fuit administratio, quum sponte fideles essent Episcopi ac Diaconi, & conscientiæ integritas vitæque innoceotia pro legibus foret. Deinde quum ex quorundam cupiditate vel pravis studiis nascerentur mala exempla: ad hæc vitia corrigenda compositi sunt Canones,

Deinde Ecclesiæ reditus in 4. partes divisi.

qui Ecclesiæ reditus in quatuor partes diviseruot, quarum unam assignarunt clericis, alteram pauperibus, tertiam sacris ædibus & aliis ædificiis fartis tectis tuendis, quartam vero advenis pauperibus. Nam quod hanc postremam Episcopo attribuunt alii Canones, id nihil variat ab ea quam dixi partitione. Neque enim propriam ejus esse volunt, ut vel solus ipse ingurgitet, vel quo libuerit profundat, sed ut hospitalitati, quam ab ordine illo Paulus exigit, sufficiat.

1 Tim. 3. vers. 2.

Atque ita interpretantur Gelasius & Gregorius: non enim aliam rationem adducit Gelasius cur sibi quicquam Episcopus vendicet, oisi ut captivis & peregrinis largiri queat.

cap. Præsulum. 16. quæst. 3. refert. cap. Mos est, 12. quæst. 12.

Et clarius etiamnum loquitur Gregorius: *Mos est*, inquit, *Apostolicæ sedis, ordinato Episcopo præcepta dare, ut de omni stipendio quod provenit, quatuor fiant portiones: una videlicet Episcopo & familiæ ejus, propter hospitalitatem atque susceptionem: altera clero: tertia pauperibus: quarta reparandis Ecclesiis.* Nihil ergo Episcopo in suum usum capere licuit, nisi quod ad moderatum frugalemque victum ac vestitum satis esset. Quod si quis insolescere cœpisset, vel luxu, vel ostentatione ac pompa, statim à collegis reprimebatur: nisi paruisset, honore abdicabatur.

Etsi tertia pars horum redituum in ornatum sacrorum conferretur: ea tamen, quoties opus fuit, cessit pauperibus.

8. Porro quod in ornatum sacrorum conferebant, perquam exiguum primo erat: deinde quum paulo ditior Ecclesia facta esset, servarunt tamen ea in re mediocritatem. Et tameo quicquid pecuniæ illic collocabatur, salvum pauperibus manebat, siqua major necessitas incidisset. Ita Cyrillus, quum fames Hierosolymorum provinciam occupasset, oec posset aliter inopiæ subveniri, vasa & vestes distraxit, ac insumpsit in pauperum alimoniam.

vid. lib. 1. cap. 11. sect. 7, 13. & lib. 3. cap. 20. & inf. c. 5. sect. 18.

Similiter Acatius Amidæ Episcopus, quum magna Persarum multitudo fame propemodum interiret, convocatis clericis, & habita præclara illa oratione, *Deus noster neque discis neque calicibus opus habet, quia neque comedit neque bibit*: vasa conflavit unde miseris & cibum & redemptionis pretium conficeret.

Tripart. hist. lib. 5. & 11.

Hieronymus quoque, dum in nimium templorum splendorem invehitur, honoris causa Exuperium Tholosæ Episcopum sui temporis refert, qui corpus Domini in canistro vimineo portabat, & sanguinem in vitro: nullum vero pauperem esurire patiebatur.

ad Nepotian.

Præclara ad hanc rem dicta, testimonia & exempla ex Cyrillo, Acatio, Hieronymo, Exuperio, Ambrosio.

Id quod oyper de Acatio dixi, Ambrosius de seipso recitat: nam quum illum gravareot Arriani, quod io redemptionem captivorum vasa confregisset, pulcherrima hac excusatione usus est,

de offic. lib. 2. cap. 28.

Qui sine auro misit Apostolos, & Ecclesias sine auro congregavit. Aurum habet Ecclesia, non ut servet, sed ut eroget, & subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adjuvat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint? Nonne melius conflat sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam sacrilegus asportat hostis? Nonne dicturus est Dominus, Cur passus es tot inopes fame emori? & certe habebas aurum, unde ministrasses alimoniam. Cur tot captivi subdati sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum. His non poteris responsum dare. quid enim diceres? Timui ne templo Dei ornatus deesset. Responderet, Aurum sacramenta non quærunt, neque auro placent quæ auro non emuntur. Ornatus sacramentorum, redemptio captivorum est. In summa, videmus verissimum fuisse quod idem alibi dicit, *quicquid tunc Ecclesia possideret, sumptum fuisse egenorum.* Item, *Nihil Episcopum habere quod pauperum non esset.*

libr. 5. epistol. c. 31, 33.

Clerici autem, inter quos Ostiarii & Acoluthi, exercitiorum nomina ac veluti tironum rudimenta fuerunt.

9. Hæc quæ recensuimus veteris Ecclesiæ ministeria fuerunt. Alia eoim, de quibus mentionem faciunt Ecclesiastici scriptores, magis exercitia fuerunt & quædam præparationes, quam certa munera. Nam sancti illi viri, ut Ecclesiæ seminarium post se relinquereot, adolescentes, qui ex parentum consensu & auctoritate, militiæ spirituali nomen dabant, recipiebant in suam fidem ac tutelam, atque etiam disciplinam: eosque sic formabant à tenera ætate, ne rudes ac novi ad obeundum munus accederent. Omnes autem qui ejusmodi tirociniis imbuebantur, generali nomine vocabantur *Clerici*. Vellem quidem aliud nomen magis proprium inditum illis fuisse: hæc eoim appellatio ex errore, vel certe prava affectione nata est: quum tota Ecclesia clerus, hoc est, hæreditas Domini, à Petro dicatur. Ipsum tameo institutum san- 1 Pet. 5: 3.

ctum

ctum ac salutare in primis fuit, ut qui se ac suam operam Ecclesiæ consecrare vellent, ita sub Episcopi custodia educarentur, ne quis nisi bene præformatus, Ecclesiæ ministraret, & qui à prima adolescentia tum sanctam doctrinam imbibisset, tum ex severiore disciplina, gravitatis sanctiorisque vitæ habitum quendam induisset, tum à curis profanis fuisset alienus, curisque ac studiis spiritualibus assuefactus. Quemadmodum autem militiæ tirones umbratilibus pugnis instituuntur ad verum seriumque certamen, sic erant certa rudimenta quibus exercebantur in clericatu, priusquam ad ipsa munia promoverentur. Illis ergo primum aperiendi claudendique templi curam mandabant, ac eos nominabant *Ostiarios*. Postea vocabant *Acoluthos*, qui Episcopo in domesticis obsequiis adessent, eumque perpetuo comitarentur, primum honoris causa, deinde ne qua suspicio nasceretur. Præterea ut sensim populo innotescerent, & commendationem sibi acquirerent: simul ut discerent ferre omnium conspectum, & coram omnibus loqui: ne Presbyteri facti, quum ad docendum prodirent, pudore confunderentur, locus legendi ipsis dabatur in suggestu. In hunc modum gradatim promovebantur, ut suam sedulitatem in singulis exercitiis approbarent, donec Hypodiaconi fiebant. Hoc tantum volo, fuisse hæc tironum rudimenta magis, quam functiones quæ veris Ecclesiæ ministeriis accenserentur.

Altera pars capitis, de vocatione Ministrorum agens. cap. 3. sect. 11. & 12.

10. Quod primum & secundum in ministrorum vocatione esse diximus, quales eligere, & quantam religionem in ea re adhibere oporteat: in eo Pauli præscriptum & Apostolorum exempla vetus Ecclesia sequuta est. Solebant enim ad eligendos Pastores cum summa reverentia ac sollicita nominis Dei invocatione convenire. Adhæc formulam examinis habebant, qua eligendorum vitam & doctrinam ad illam Pauli amussim exigebant. Tantum peccarunt hic nonnihil immodica severitate, quod plus requirere voluerunt in Episcopo quam Paulus requirat: ac præsertim successu temporis cælibatum. Verum in cæteris consentanea fuit ipsorum observatio cum Pauli descriptione. In eo autem quod tertio loco posuimus, quinam scilicet Ministros instituere debeant, non unum semper tenuerunt ordinem. Antiquitus ne in clericorum quidem cœtum recipiebatur quispiam sine consensu totius plebis, ut Cyprianus diligenter excuset quod Aurelium quendam inconsulta Ecclesia lectorem constituerit: quia id præter morem, tametsi non sine ratione factum fuerat. Sic autem præfatur, *In ordinandis clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* Verum quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi, quod ad diuturnam probationem & non magnam functionem assumerentur, rogari consensus plebis desiit. Postea in reliquis quoque ordinibus excepto Episcopatu, plebs Episcopo ac Presbyteris judicium delectumque fere permisit, ut cognoscerent quinam idonei ac digni forent: nisi forte quum parochiis novi Presbyteri destinabantur: tunc enim loci multitudinem nominatim consentire oportuit. Nec mirum est quod de retinendo suo jure populus hac in parte minus sollicitus fuerit: nemo enim Hypodiaconus fiebat qui non longum sui experimentum in clericatu, sub ea quæ tunc erat disciplinæ severitate, dedisset. Postquam in eo gradu probatus fuerat, Diaconus constituebatur: inde ad Presbyterii honorem perveniebat, si fideliter se gessisset. Ita nullus promovebatur de quo non revera multis annis habitum esset sub populi oculis examen. Et erant multi Canones ad punienda eorum vitia: ut Ecclesia malis Presbyteris aut Diaconis non gravaretur, nisi remedia negligeret. Quanquam in Presbyteris quoque semper exigebatur civium consensus: quod etiam testatur Canon primus dist. 67. qui Anacleto tribuitur. Denique omnes ordinationes ideo statis anni temporibus fiebant, nequis clanculum sine fidelium consensu obreperet, aut nimia facilitate absque testibus promoveretur.

Nonnihil hic immodica severitate, successu temporis, cælibatus respectu, peccatum est.

1 Tim. 3:2.

In tertio capite ordinationis Ministrorum, quoad consensum populi, non eadem semper fuit observatio veteris Ecclesiæ: & cur populus minus sollicitus fuerit in retinendo suo jure.

libr. 2. epist. 5.

Quo tempore ordinationes fierent.

11. In eligendis Episcopis diu sua populo libertas fuit conservata: nequis obtruderetur qui non omnibus acceptus esset. Hoc igitur in concilio Antiocheno vetitum est, nequis invitis ingeratur. Quod & Leo primus diligenter confirmat. Hinc istæ sententiæ: *Is eligatur quem clerus & plebs aut major numerus postularint.* Item, *Qui præfuturus est omnibus, ab omnibus eligatur.* Qui enim ignotus & non examinatus præficitur, necesse est ut per vim intrudatur. Item, *Is eligatur qui à clericis electus, à plebe expetitus fuerit: & à provincialibus cum metropolitani judicio consecretur.* Adeo autem caverunt sancti patres ne ullo pacto imminueretur hæc populi libertas, ut quum synodus universalis Constantinopoli congregata Nectarium ordinaret, id facere noluerit sine totius cleri & populi approbatione: ut sua ad synodum Romanam epistola testata est. Proinde quum Episcopus quispiam successorem sibi designaret, non aliter ratum erat quam si totus populus scisceret. Cujus rei non modo exemplum, sed formulam quoque habes apud Augustinum in nominatione Eradii. Et Theodoritus, quum refert Petrum ab Athanasio successorem nominatum, continuo adjungit, sacerdotalem ordinem ratum id habuisse, magistratum & primores populumque universum sua acclamatione approbasse.

At in ordinandis Episcopis populo diu sua libertas servata.

epist. 90. cap. 2.

Notatu digniss. narratio. epist. 110. lib. 4. c. 20.

12. Est quidem & illud, fateor, optima ratione sancitum in Laodicensi concilio, ne turbis electio permittatur. Vix enim unquam evenit ut tot capita uno sensu rem aliquam bene componant: & fere illud verum est, *Incertum scindi studia in contraria vulgus.* Verum huic periculo adhibitum erat optimum remedium. Primum enim soli clerici eligebant: quem elegerant, offerebant magistratui, vel senatui ac primoribus. Illi, habita deliberatione, electionem, si justa videbatur, consignabant: sin minus, eligebant alium quem magis probarent: tum ad multitudinem res deferebatur, quæ tametsi præjudiciis illis non alligaretur, minus tamen tumultuari poterat. Aut si à multitudine incipiebatur, tantum id fiebat ut sciretur quem potissimum expeteret: auditis popularium votis, clerici demum eligebant. Ita nec clericis licebat quem vellent præficere, nec tamen stultis populi desideriis obsequi necesse habebant. Hunc ordinem ponit alibi Leo, quum dicit, *Expectanda sunt vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum.* Item, *Teneatur honoratorum testimonium, subscriptio clericorum, ordinis consensus ac plebis. aliter,* inquit, *fieri nulla ratio sinit.* Nec aliud sibi vult illud decretum synodi Laodicensis, quam ne ab inconsiderata multitudine patiantur se abripi clerici & primores: sed potius sua prudentia & gravitate stultas ejus cupiditates, siquando opus fuerit, reprimant.

Post vero cancellis quibusdam inclusa est, ne inconsiderata multitudinis arbitrio res permitteretur. cap. 18.

epist. 87.

13. Hæc eligendi ratio adhuc ætate Gregorii valebat, & verisimile est diu postea durasse. Extant apud eum plurimæ epistolæ quæ luculentum hujus rei testimonium dant: quoties enim de creando alicubi novo Episcopo agitur, scribere solet ad clerum, ordinem & plebem, interdum etiam ad ducem, prout est regimen civitatis constitutum. Quod si ob incompositum Ecclesiæ statum vicino alicui Episcopo inspectionem in electione mandat, semper tamen requirit solenne decretum, omnium subscriptionibus roboratum. Quin etiam quum creatus Mediolani Episcopus esset Constantius quidam, & ob incursiones barbarorum multi Mediolanensium Genuam confugissent: non aliter fore legitimam electionem putat, quam si ipsi quoque in commune convocati assensi fuerint. Imo non-

Hæc eligendi ratio diu postea duravit. Teste Gregorio.

libr. 2. epist. 69.

dum

Et Nicolao. dist. 23. cap. In nomine.

dum anni quingenti effluxerunt ex quo Nicolaus Papa de Romani Pontificis electione in hunc modum statuit, ut præirent Cardinales Episcopi, deinde reliquum clerum sibi adjungerent, postremo plebis consensu electio firma esset. Et in fine recitat illud quod nuper citavi Leonis decretum, ac in posterum valere præcipit. Quod si ita invaluerit improborum malitia, ut clerici ad puram electionem faciendam urbe egredi cogantur: aliquos tamen è populo simul adesse jubet. Imperatoris suffragium, quantum intelligere licet, in duabus tantum Ecclesiis requirebatur, Romana & Constantinopolitana: quod illic duæ Imperii sedes essent. Nam quod Mediolanum ad gubernandam novi Episcopi electionem missus fuit Ambrosius cum potestate à Valentiniano, id propter graves factiones quibus inter se cives flagrabant, extraordinarium fuit. Romæ autem tantum olim valuit Imperatoris auctoritas in Episcopo creando, ut Gregorius se ipsius jussu in Ecclesiæ gubernaculis constitutum esse dicat: quum tamen solenni ritu à populo fuisset expetitus. Hoc autem moris fuit, ut quum aliquem designassent ordo, clerus ac populus, ad Imperatorem statim referret ille, ut vel scisceret electionem sua approbatione, vel improbando abrogaret. Neque huic consuetudini repugnant decreta quæ à Gratiano colliguntur: ubi nihil aliud dicitur quam nullo modo ferendum esse, ut sublata canonica electione, Rex pro sua libidine Episcopum constituat, & à Metropolitis non esse consecrandum qui per violenta imperia sic fuerit promotus. Aliud enim est, spoliare Ecclesiam jure suo, ut totum ad unius hominis libidinem transferatur: aliud, hoc honoris Regi aut Imperatori dare, ut sua auctoritate legitimam electionem confirmet.

epist. 5. lib. 1.

Nec huic repugnant Gratiani decreta.

Ritus hujus ordinationis in vetere Ecclesia.

14. Sequitur jam ut tractemus quo ritu post electionem initiarentur veteris Ecclesiæ ministri in suum officium. Hanc Latini ordinationem vel consecrationem, Græci χειροτονίαν, interdum etiam χειροθεσίαν vocarunt: licet χειροτονία id genus electionis proprie dicatur, ubi declarantur suffragia manuum elevatione. Extat autem decretum Niceni concilii, ut Metropolites cum omnibus provinciæ Episcopis conveniat ad eum qui ejectus fuerit ordinandum. Si autem itineris longitudine, aut valetudine, aut alia necessitate pars impeditur, ut tamen tres minimum conveniant: qui autem absunt, suam consensionem per literas testentur. Atque hic Canon quum desuetudine obsolesceret, pluribus deinde Synodis renovatus fuit. Omnes autem, aut saltem quicunque excusationem non haberent, ideo adesse jubebantur, quo gravius de doctrina & moribus ordinandi haberetur examen: neque enim sine examine res peragebatur. Et apparet ex Cypriani verbis, non post electionem vocari, sed electioni interesse olim solitos: atque in eum finem ut essent quasi moderatores, nequid in ipsa turba fieret turbulenti. Ubi enim dixit, plebi esse potestatem vel dignos eligendi sacerdotes, vel indignos recusandi: aliquanto post subjungit, *Propter quod diligenter de traditione divina atque Apostolica servandum est & tenendum (quod apud nos quoque & fere per provincias universas tenetur) ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem provinciæ proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe præsente.* Sed quum tardius interdum cogerentur, & periculum esset ne illa mora abuterentur quidam ad ambiendi occasionem, satis fore visum est si designatione facta ipsi accederent, ac legitima inquisitione probatum consecrarent.

epist. 4. lib. 1.

Qui paulatim immutatus est.

15. Hoc quum ubique sine exceptione fieret, paulatim mos diversus inolevit, ut metropolim ad petendam ordinationem electi concederent. Quod ambitione magis & veteris instituti depravatione factum est, quam bona aliqua ratione. Nec multo post, aucta jam Romanæ sedis auctoritate, obtinuit altera adhuc deterior consuetudo, ut totius fere Italiæ Episcopi consecrationem inde peterent. Quod animadvertere licet ex epistolis Gregorii. Paucis tantum civitatibus, quæ non ita facile cesserant, antiquum jus servatum erat: ut de Mediolano exemplum illic habetur. Fortassis solæ metropoles retinuerunt suum privilegium. Solebant enim ad Archiepiscopum consecrandum omnes provinciales Episcopi convenire in ipsam primariam civitatem. Cæterum ritus erat manuum impositio. Nihil enim præterea ceremoniarum adhibitum lego: nisi quod aliquem ornatum in solenni cœtu habebant Episcopi, quo à reliquis Presbyteris distinguerentur. Presbyteros quoque & Diaconos sola manuum impositione ordinabant: sed suos Presbyteros quisque Episcopus cum Presbyterorum collegio ordinabat. Quanquam autem idem agebant omnes: quia tamen præibat Episcopus, & quasi ejus auspiciis res gerebatur, ideo ipsius dicebatur ordinatio. Unde veteres hoc sæpe habent, non differre alia re ab Episcopo Presbyterum, nisi quia ordinandi potestatem non habeat.

lib. 2. epist. 69. & 76.

Qualis fuerit ille ritus.

CAP. V.

Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatus.

Capitis hujus duæ sunt partes.

1. *Qui, quales, & qua ratione sub Papatu vocentur ad ministerium Ecclesiasticum, sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7.*
2. *Quam fideliter munus suum adimpleant, à sect. 8. ad finem capitis.*

NUnc ordinem gubernandæ Ecclesiæ, quem hodie tenet Romana sedes ac omnes ejus satellites, totamque hierarchiæ illius quam perpetuo in ore habent imaginem ob oculos ponere operæpretium est, ac cum illo quem descripsimus, primæ ac veteris Ecclesiæ conferre, quo ex comparatione eluceat qualem Ecclesiam habeant qui hoc solo titulo ad nos gravandos vel potius obruendos ferociunt. Præstat autem à vocatione incipere, ut videamus qui & quales & qua ratione vocentur ad hoc ministerium. Tum deinde considerabimus quam fideliter munus suum impleant. Dabimus autem primum locum Episcopis: quibus utinam hoc honori esse posset, in hac disputatione primum tenere ordinem. Sed res ipsa non patitur me vel leviter attingere hoc argumentum sine summo ipsorum dedecore. Et tamen meminero in quo scripti genere nunc verser: nec orationem meam, quæ ad simplicem doctrinam composita esse debet, ultra suas metas diffluere patiar. Sed tamen respondeat mihi quispiam eorum qui non prorsus frontem perdiderunt, quales hodie Episcopi passim eligantur. Sane examen haberi de doctrina, nimis obsoletum est: quod siquis habetur doctrinæ respectus, jurisconsultum aliquem deligunt, qui in foro magis litigare noverit quam in Ecclesia concionari. Hoc constat, à centum annis vix centesimum quemque fuisse electum qui sacræ doctrinæ aliquid teneret. Superioribus seculis non idem parco, quod multo meliora fuerint, sed quod de præsenti modo

Qui & quales Episcopi passim eligantur in Papatu.

1. Nullum examen de doctrina habetur.

2. Quod ad mores, eliguntur vel indocti. Vel dissoluti.

Ecclesia nobis quæstio est. Si de moribus fiat censura, paucos aut propemodum nullos fuisse reperiemus quos non indignos veteres Canones judicassent. Qui non fuit ebriosus, fuit scortator: qui ab hoc quoque scelere purus fuit, aut aleo fuit, aut venator, aut in aliqua parte vitæ dissolutus. Sunt enim leviora vitia quæ secundum vetustos Canones hominem ab Episcopatu excludunt.

Aut pueri.

Hoc vero longe absurdissimum, quod pueri quoque vix decennes, Papæ concessione, Episcopi sunt facti.

Aut prodigiose flagitiosi.

Eo impudentiæ ac stuporis provecti sunt, ut ne illud quidem extremum & adeo prodigiosum flagitium horrerent, quod ab ipso naturæ sensu penitus abhorret. Hinc apparet quam religiosæ fuerint electiones, ubi tam supina negligentia fuit.

3. Jus populi in eligendo sublatum est, Leone, Cypriano & synodis reclamantibus.

2. Jam in eligendo totum illud jus populi sublatum est. Vota, assensus, subscriptiones & omnia ejusmodi evanuerunt. Ad solos Canonicos integra potestas translata est. Illi in quem volunt, conferunt Episcopatum, eum mox in conspectum plebis producunt: sed adorandum, non examinandum. Atqui reclamat Leo, nullam rationem id sinere, ac violentam impositionem esse pronunciat.

epist. 90. cap. 2. lib. 2. epist. 5.

Cyprianus quum fluere ex jure divino testatur ne fiat nisi ex consensu populi, pugnare diversum morem cum verbo Dei ostendit. Tot Synodorum decreta ne secus fiat severissime prohibent: ac, si factum sit, jubent esse irritum.

Sequitur nullam Canonicam electionem superesse in Papatu.

Si hæc vera sunt, nulla hodie neque divino neque Ecclesiastico jure Canonica electio in toto Papatu superest. Verum etiamsi nihil aliud mali foret, qui tamen hoc excusare poterunt quod ita spoliaverint suo jure Ecclesiam?

Exceptio 1.

Atqui ita, inquiunt, exigebat temporum corruptio, ut quoniam apud plebem & magistratus plus valebant odia & studia in assumendis Episcopis, quam rectum sanumque judicium, ejus rei arbitrium paucis deferretur.

Responsio.

Fuerit sane hoc extremum mali in rebus deploratis remedium. Verum ubi medicina morbo ipso nocentior apparuit, cur non & novo huic malo succurritur?

Exceptio 2.

Sed est, inquiunt, ipsis Canonicis exacte præscriptum quid sequi in electione debeant.

Responsio.

Sed an dubitamus quin sanctissimis legibus olim plebs se astringi intelligeret, quum videret sibi regulam è verbo Dei propositam, dum ad Episcopum eligendum conveniret? Siquidem illa una vox Dei qua describit veram Episcopi effigiem, merito pluris esse debebat quam infinitæ Canonum myriades. Sed nihilominus, pessimo affectu corrupta, nullam habebat legis aut æquitatis rationem. Sic hodie etsi optimæ scriptæ sunt leges, manent tamen in chartis sepultæ.

Electiones Papisticæ quales, & qui eligantur.

Interim ut plurimum moribus receptum est, & (quasi ratione fiat) etiam approbatum, ut ebriosi, scortatores, aleones passim ad hunc honorem promoveantur. parum dico: ut Episcopatus adulteriorum & lenociniorum sint præmia. Nam quum venatoribus & aucupibus dantur, præclare res cecidisse existimanda est. Tantam indignitatem ullo modo excusare, nimis improbum est. Habebat, inquam, olim optimum canonem populus, cui præscribebat Dei verbum,

1 Tim. 3. vers. 2.

oportere Episcopum esse irreprehensibilem, doctorem, non pugnacem, &c. Cur ergo eligendi provincia à populo ad istos translata est? Quia scilicet inter populi tumultus & factiones verbum Dei non exaudiebatur. Et cur hodie ab istis rursum non transfertur, qui non modo leges omnes violant, sed abjecto pudore, libidinose, avare, ambitiose humana divinis commiscent & confundunt?

Responsionis ad priorem exceptionem plenior explicatio, qua populi, Episcoporum (præcipue Romanorum) & Principum errata detegit.

3. Sed mentiuntur quum aiunt hoc remedii loco fuisse inventum. Sæpe in Episcopis eligendis tumultuatas olim fuisse urbes legimus: nemo tamen unquam de auferendo civibus jure cogitare ausus est. Alias enim habebant vias quibus vel obviarent his vitiis, vel jam admissa corrigerent. Verùm dicam quid sit. Quum populus in delectu habendo negligentior esse cœpisset, & hanc curam, quasi minus sibi congruentem, in Presbyteros rejiceret, illi hac occasione ad tyrannidem sibi usurpandam abusi sunt: quam postea novis Canonibus editis stabilierunt. Ordinatio autem nihil aliud est quam merum ludibrium. Species enim examinis, quam illic ostentant, adeo inanis est & jejuna, ut omni etiam fuco careat. Itaque quod alicubi pactione impetrarunt Principes à Romanis Pontificibus, ut nominarent ipsi Episcopos, in eo nihil novi damni fecit Ecclesia: quia Canonicis duntaxat electio, quam nullo jure rapuerant, vel certe furati erant, adempta est. Est hoc sane fœdissimum exemplum, quod ex aula mittuntur Episcopi ad occupandas Ecclesias: & piorum Principum esset à tali corruptela abstinere. Est enim impia Ecclesiæ spoliatio, quoties alicui populo ingeritur Episcopus quem non petierit, vel saltem libera voce approbarit. Verum inordinatus ille mos qui in Ecclesiis jampridem fuit, occasionem Principibus dedit, ut præsentationem Episcoporum sibi sumerent. Maluerunt enim suum esse beneficium, quam eorum in quos nihilo plus id competebat, & qui non minus perperam eo abutebantur.

Electio Presbyterorum & Diaconorum in Papatu nulla.

4. En præclara vocatio, cujus causa Episcopi Apostolorum successores se esse jactant. Presbyteros autem creandi jus sibi solis competere dicunt. Sed in hoc pessime corrumpunt vetus institutum, quod non Presbyteros sua ordinatione creant, qui populum regant ac pascant, sed Sacerdotes qui sacrificent.

1. Quia in alium finem ordinantur.

Similiter quum Diaconos consecrant, nihil agunt de vero ac proprio ipsorum officio: sed ad certas modo ceremonias circa calicem & patinam ordinant. At in synodo Chalcedonensi contra sancitum est, ne fiant absolutæ ordinationes, hoc est, quin locus simul assignetur ordinatis ubi munus suum exerceant.

dist. 70. can. 1.

Hoc decretum duplici nomine utilissimum est, Ne onerentur Ecclesiæ supervacuo sumptu, & in homines otiosos expendatur quod erogari pauperibus debet. Deinde ut ii qui ordinantur, cogitent non se ad honorem promoveri, sed munus sibi mandari ad quod obeundum solenni testificatione obligentur.

2. Contra institutum verbi Dei & synodi Chalcedonensis nulli loco assignantur.

At Romanenses magistri (qui nihil in religione curandum putant præter ventrem) primo titulum interpretantur reditum qui ad alimoniam sufficiat: sive ex patrimonio sit, sive ex sacerdotio. Itaque quum Diaconum vel Presbyterum ordinant, nihil solliciti ubi debeant ministrare, ordinem illis conferunt, si modo satis divites sint ad se alendos. Verum quis hominum hoc recipiat, ut titulus quem requirit Concilii decretum, sit annuus proventus ad alimoniam? Jam vero quia recentiores Canones Episcopos damnabant eorum alimonia, quos sine idoneo titulo ordinassent, quo sic reprimerent nimiam eorum facilitatem, etiam cautio excogitata est qua eluderent pœnam. Nam qui ordinatur, nominato qualicunque titulo, promittit eo se fore contentum. Eo pacto ab alimentorum actione depellitur.

3. Mille fraudibus nomen & rem ipsam conspurcant.

Taceo mille fraudes quæ hic fiunt: ut quum alii inanes sacerdotiorum titulos mentiuntur, unde quinque asses annuatim conficere nequeant: alii sub arcana stipulatione sacerdotia commodato accipiunt, quæ statim reddituros se pollicentur, sed interdum non reddunt. Et alia ejus generis mysteria.

Istarum corruptelarum refutatio. Prima, de ordinationis vero fine.

5. Verum etiamsi illi abusus crassiores tollerentur, annon illud semper absurdum est, Presbyterum constituere cui locum nullum assignes? nemimem enim ordinant nisi ad sacrificandum. Atqui legitima Presbyteri ordinatio est, ad Ecclesiæ gubernationem; Diaconi, ad eleemosynæ procurationem vocari. Multis quidem pompis adumbrant id quod agunt, quo specie ipsa venerationem apud simplices habeant: sed apud sanos quid valere possunt istæ larvæ, ubi nihil solidi aut veri subest? Nam ceremo-

nias adhibent vel ex Judaismo accersitas, vel ex seipsis confictas: quibus abstinere satius foret. De vero autem examine (umbram enim illam quam retinent nihil moror) de populi consensu, de aliis rebus necessariis, nulla mentio. Umbram voco ridiculas illas gesticulationes ad ineptam ac frigidam vetustatis imitationem compositas. Habent Episcopi suos vicarios, qui ante ordinationem de doctrina inquirant. Sed quid? an legere suas Missas possint: an vulgare aliquod nomen, quod in lectione occurret, declinare, an conjugare verbum, an vocis unius significationem, noverint: neque enim necesse est, ut vel unius versiculi sensum reddere sciant. Neque tamen adhuc sacerdotio repelluntur qui in his quoque puerilibus elementis deficiunt, modo aliquam pecuniæ vel gratiæ commendationem attulerint. Ejusdem farinæ est quod quum ad altare admoventur ordinandi, quæritur ter voce non intellecta, sintne digni honore. Respondet unus (qui eos nunquam vidit, sed nequid formulæ desit, has partes habet in fabula) Digni sunt. Quid in venerandis istis Patribus accuses, nisi quod in tam apertis sacrilegiis ludendo, Deum & homines nullo pudore rident? At quia in diuturna ejus rei possessione sunt, putant id sibi jam licere. Quisquis enim contra hæc tam clara tamque atrocia flagitia hiscere audet, quasi qui sacra Cereris in apertum olim protulerat, ad capitale judicium ab ipsis rapitur. An hoc facerent si quem putarent esse Deum?

De examine, & aliis rebus necessariis.

Quibus vanissimam pompam & deplorandam cæcitatem opposuerunt impii & sanguinarii homines.

6. Jam in beneficiorum collationibus (quæ res olim conjuncta erat cum ordinatione, nunc prorsus est separata) quanto melius se gerunt? Est autem apud eos multiplex ratio: neque enim soli Episcopi conferunt sacerdotia, & in his etiam quorum vocantur collatores, non semper plenum jus habent: sed alii præsentationem habent, ipsi autem collationis titulum retinent, honoris causa. Accedunt etiam nominationes ex scholis, resignationes, vel simplices, vel permutationis causa factæ: rescripta commendatitia, præventiones, & quicquid tale est. Verum ita se omnes gerunt, ut nullus eorum possit alteri quippiam exprobrare. Sic contendo, vix centesimum quodque beneficium hodie in Papatu sine simonia conferri: qualiter simoniam veteres definierunt. Non dico omnes numerato pretio emere: sed cedo mihi unum ex viginti qui nulla obliqua commendatione ad sacerdotium perveniat. Alios cognatio vel affinitas promovet, alios parentum auctoritas: alii obsequiis favorem sibi conciliant. Denique in hunc finem conferuntur sacerdotia, non ut Ecclesiis sit prospectum, sed iis qui accipiunt. Itaque Beneficia appellant. quo nomine satis declarant se non alio loco ea habere quam Principum donativa, quibus vel conciliant favorem militum, vel eorum labores remunerantur. Omitto quod in tonsores, coquos, muliones, atque ejus fæcis homines hæc præmia conferuntur. Jam vero nullis fere litibus magis hodie perstrepunt judicia quam ob sacerdotia: ut dicas nihil aliud quam prædam esse canibus objectam ad venationem. An hoc vel auditu tolerabile est, Pastores vocari qui in Ecclesiæ possessionem, quasi in hostile prædium irruperint? qui forensibus jurgiis vicerint? qui pretio redemerint? qui sordidis obsequiis emeruerint? qui pueri vixdum balbutientes, eam, ceu hæreditariam à patruis & cognatis, interdum etiam à patribus spurii creverint?

Secunda corruptela refutatio, de locorum assignatione, quam beneficiorum collationem nominant: ubi multiplices abusus paucis verbis deteguntur.

Sacerdotia cur Beneficia dicantur in Papatu.

7. An unquam eo progressa esset populi, quantumvis corrupti & exlegis, licentia? Sed hoc quoque majus portentum est, quod unus homo (non dico qualis, certe qui seipsum regere non potest) quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur. Videre est hodie in aulis Principum adolescentes ter Abbates, bis Episcopos, semel Archiepiscopos. Passim vero sunt Canonici, quinque, sex, septem sacerdotiis onusti: quorum nullam prorsus nisi in recipiendo proventu curam habent. Non objiciam, verbum Dei ubique reclamare: quod jampridem desiit apud eos habere tantillum momenti. Non objiciam, multas severissimas sanctiones in pluribus Conciliis contra hanc improbitatem esse factas: nam has quoque, quoties libet, fortiter contemnunt. Sed dico utrumque esse prodigiosum flagitium, quod Deo, naturæ, & Ecclesiastico regimini prorsus adversetur, ut unus prædo pluribus simul Ecclesiis incubet: ut Pastor nominetur, qui gregi suo adesse, etiamsi velit, nequeat: & tamen (qua sunt impudentia) tam abominandas fœditates Ecclesiæ nomine prætexunt, quo ab omni reprehensione eximant. Quin etiam, si Deo placet, in istis nequitiis continetur sacrosancta illa successio, cujus merito effectum esse jactant ne Ecclesia periret.

Deinde, quod unus quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur.

Quæ corruptela fœdissima severissimis multorum Conciliorum sanctionibus damnatur.

8. Nunc (quæ secunda nota est in æstimando legitimo Pastore) videamus quam fideliter munus suum exerceant. Ex sacerdotibus, qui illic creantur, alii sunt Monachi, alii quos vocant Seculares. Prior ille grex incognitus fuit veteri Ecclesiæ: & habere talem in Ecclesia locum, adeo cum monastica professione pugnat, ut quum olim ex monasteriis in clerum cooptarentur, monachi esse desinerent. Atque adeo Gregorius, cujus tempus multum fæcis habuit, hanc tamen confusionem fieri passus non est. Vult enim clericatu abdicari qui Abbates facti fuerint: quod monachus simul esse & clericus rite nemo queat: quum alterum alteri sit impedimento. Nunc si interrogem quomodo munus suum bene impleat quem Canones non esse idoneum declarant: quid, obsecro, responsuri sunt? Citabunt mihi scilicet abortiva illa decreta Innocentii & Bonifacii, quibus monachi ad sacerdotii honorem & potestatem sic recipiuntur, ut in monasteriis suis maneant. Sed quæ ista est ratio, ut indoctus quivis asinus, simulac Romanam sedem occupaverit, totam antiquitatem verbulo uno evertat? Verum de hac re postea. Istud nunc sufficiat, pro magna absurditate habitum esse in Ecclesia puriori, si monachus sacerdotio fungeretur. Nam Hieronymus se officium sacerdotis agere negat, quum inter monachos degit: seque unum ex plebe facit qui à sacerdotibus regatur. Verum ut hoc illis demus, quid tamen officii faciunt? Ex mendicantibus nonnulli concionantur: reliqui omnes monachi vel cantillant vel demurmurant Missas in suis latibulis. Quasi ad hoc fieri Presbyteros, aut Christus voluerit, aut muneris natura patiatur. Quum Scriptura palam testetur, Presbyteri esse propriam Ecclesiam regere, annon impia est profanatio alio transferre, imo penitus immutare sacrum Dei institutum? Nam quum ordinantur, nominatim vetantur facere quæ Deus Presbyteris omnibus injungit. Siquidem illis hæc cantilena canitur, Monachus suo claustro contentus, nec Sacramenta administrare, nec aliud quippiam publici muneris gerere præsumat. Negent, si poterunt, apertum esse Dei ludibrium, in hoc aliquem Presbyterum fieri, ut à vero & germano officio abstineat, & eum qui nomen habet, rem non posse habere.

Altera pars capitis.

Quam fideliter munus suum exerceant.

1. Monachi, nullum inter Presbyteros locum habentes.

epist. 11. lib. 3.

Exceptio.

Responsio 1.

Altera.

Actor. 20, vers. 28.

Tertia.

9. Venio ad seculares: qui partim beneficiarii sunt (ut loquuntur) id est, habent sacerdotia quibus alantur: partim quotidianas operas locant missando vel canendo, & quasi collecta inde stipe victitant. Beneficia, aut curam animarum habent, ut Episcopatus & Parochiæ: aut stipendia sunt hominum delicatorum, qui cantillando victum acquirunt: ut præbendæ, canonicatus, personatus, ac dignitates, capellaniæ, & similia. Quanquam, rebus sursum deorsum jam conversis, Abbatiæ & Prioratus non tantum secularibus Presbyteris, sed pueris quoque (privilegio, id est, vulgari & usitata consuetudine) conferuntur. Quantum ad mercenarios attinet, qui

2. Presbyteri: quorum alii beneficiarii, alii mercenarii.

Beneficiarii, Episcopi. Parochi. Canonici. Capellani. Abbates. Priores.

Mercenarii.

in diem victum quærunt, quid aliud facerent quam quod faciunt: nempe ut illiberali ac pudendo modo sese prostituant ad quæstum. præsertim in tanta multitudine quanta nunc orbis scatet. Itaque quum palam mendicare non audeant, vel hac via reputent se parum profecturos, velut canes famelici circumeunt, & sua importunitate non secus ac latratu extorquent ab invitis hominibus quod in aridum ventrem ingerant. Hic si verbis persequi coner quantum sit dedecus Ecclesiæ, eo rediisse honorem & munus Presbyterii, nullus erit finis. Non est igitur cur à me expectent lectores orationem quæ tam flagitiosæ indignitati respondeat. Breviter dico, Si Presbyteri officium est (quod & verbum Dei præscribit, & vetusti Canones requirunt) Ecclesiam pascere, & spirituale Christi regnum administrare: tales omnes sacrifici qui nullum nisi in Missarum nundinatione opus aut stipendium habent, non modo cessant in officio, sed nullum quod exerceant legitimum habent officium. Locus enim docendi illis nullus datur, nullam plebem habent quam gubernent. Denique nihil illis reliquum est præter altare in quo Christum sacrificent: quod non est Deo, sed dæmoniis litare, ut alibi videbimus.

A verbo Dei isti Presbyteri damnantur.
1 Cor. 4:1.

Beneficiarios autem illos, qui otiosis sacerdotiis aluntur, nullo Ecclesiæ ministerio fungi probatur.
cap. 18. sect. 3. 9. & 14.

10. Non attingo hic extranea vitia, sed duntaxat intestinum malum quod in ipsorum institutione radicitus hæret. Addam vocem, quæ male sonabit in eorum auribus: sed quia vera est, dicere oportet: eodem loco habendos esse Canonicos, Decanos, Capellanos, Præpositos, & quicunque otiosis sacerdotiis aluntur. Quale enim Ecclesiæ ministerium præstare queunt? Nam verbi prædicationem, curam disciplinæ, & sacramentorum administrationem, tanquam onera nimis molesta à se depulerunt. Quid ergo habent reliquum quo se veros Presbyteros esse jactent? Cantum scilicet & ceremoniarum pompam.

Exceptio.
Responsio 1.

At quid hoc ad rem? Si consuetudinem, si usum, si longi temporis præscriptionem allegant: ego contra Christi definitionem regero, qua & veros Presbyteros nobis expressit, & quid habere debeant qui tales haberi volunt.

2\. Quod si tam duram legem ferre nequeunt ut se Christi regulæ subjiciant, patiantur saltem hanc causam ex auctoritate primæ Ecclesiæ decidi.

3\. At nihilo melior erit ipsorum conditio, si ex vetustis Canonibus de eorum statu judicetur.

Canonicos quales esse oporteat.

Qui in Canonicos degenerarunt, Presbyteri esse debuerant, ut fuerunt olim, qui Ecclesiam cum Episcopo in commune regerent, & veluti collegæ ejus essent in munere pastorali. Dignitates illæ Capitulares quas vocant, nihil prorsus spectant ad veram Ecclesiæ gubernationem: multo minus Capellaniæ, & reliqua fæx talium nominum. Quo igitur loco eos omnes habebimus? Certe & verbum Christi, & veteris Ecclesiæ observatio eos à Presbyterii honore excludit.

Altera exceptio.
Responsio.

Presbyteros tamen se esse contendunt: sed detrahenda est larva: sic reperiemus, totam eorum professionem alienissimam esse ac remotissimam ab illo munere Presbyterorum quod & Apostoli nobis describunt, & in prima Ecclesia requisitum fuit.

Conclusio: istos beneficiarios, non presbyteros esse, imo vere veneficiarios.

Omnes ergo ejusmodi ordines quibuscunque titulis insigniantur, novitii quum sint, certe nec Dei institutione, nec antiqua Ecclesiæ observatione suffulti, locum nullum habere debent in descriptione regiminis spiritualis, quod ore Domini ipsius consecratum Ecclesia recepit. At (si rudius ac crassius me loqui malunt) quando Capellani, Canonici, Decani, Præpositi, & ejus farinæ otiosi ventres ne minimo quidem digito particulam ullam attingunt ejus officii quod in Presbyteris necessario requiritur, non est ferendum ut falso sibi honorem usurpando, sanctam Christi institutionem violent.

Episcopi, & Parochiarum rectores, Ecclesias deserentes earumque regimen abjicientes, vano nomine glorantur.

11\. Supersunt Episcopi & Parochiarum rectores: qui utinam de retinendo officio contenderent. Libenter enim illis concederemus, eos habere pium & eximium munus, si quidem eo defungerentur: sed quum Ecclesias sibi commissas deserendo, earumque curam in alios rejiciendo, haberi pastores volunt, perinde faciunt acsi munus pastoris esset nihil agere. Siquis fœnerator, qui nunquam pedem urbe moveret, aratorem se aut vinitorem esse profiteretur: si miles, qui assiduus fuisset in acie & castris, forum aut libros nunquam vidisset, pro jurisconsulto se venditaret: quis ferret tam putidas ineptias? Atqui aliquanto absurdius isti faciunt, qui videri volunt & nominari legitimi Ecclesiæ pastores, & tamen esse nolunt. Quotus enim quisque est qui vel in speciem Ecclesiæ suæ regimen obeat? plurimi Ecclesiarum reditus tota vita devorant, ad quas ne inspiciendi quidem causa unquam accedunt. Alii semel quotannis aut veniunt ipsi, aut œconomum mittunt, ne quid in locatione depereat. Quum hæc corruptela primum obreperet, privilegiis se eximebant qui frui volebant hoc genere vacationis; nunc rarum exemplum est ut quis in Ecclesia sua resideat: æstimant enim non secus ac villas, quibus vicarios suos tanquam villicos aut colonos præficiunt. Atqui hoc ipse quoque naturæ sensus repudiat, pastorem esse gregis, qui ovem ex eo nullam unquam viderit.

Hujus mali semina, ætate Gregorii, in mercenarios invehentis.
Homil. 17.

12\. Jam ætate Gregorii apparet quædam hujus mali semina extitisse, ut Ecclesiarum rectores negligentiores in docendo esse inciperent: quia id graviter alicubi conqueritur. *Mundus*, inquit, *sacerdotibus plenus est: sed tamen in messe rarus invenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus.* Item, *Quia charitatis viscera non habent, domini videri volunt: patres se minime recognoscunt. Humilitatis locum in elationem dominationis mutant.* Item, *Sed nos, ô Pastores, quid agimus, qui mercedem consequimur, & operarii non sumus? Ad exteriora negotia delapsi sumus: & aliud suscepimus, aliud præstamus. Ministerium prædicationis relinquimus: & ad pœnam nostram, ut video, Episcopi vocamur, qui honoris nomen, non virtutis tenemus.* Quum tanta verborum asperitate utatur adversus eos qui tantum erant in officio minus assidui vel seduli, quid, quæso, dicturus esset si videret ex Episcopis fere nullum, aut certe paucissimos, ex reliquis vix centesimum quemque, suggestum semel tota vita conscendere? Nam eo furoris ventum est, ut vulgo existimetur res Episcopali dignitate inferior, concionem ad populum habere.

Et Bernardi, acerbius eos objurgantis.

Tempore Bernardi res aliquanto magis prolapsæ erant: sed videmus etiam quam acerbis objurgationibus invehatur in totum ordinem: quem tamen credibile est fuisse tunc non paulo integriorem quam nunc sit.

Summa Papistica administrationis descriptio.

13\. Quod si quis totam hanc gubernationis Ecclesiasticæ faciem, quæ hodie sub Papismo est, rite perpendat ac excutiat, reperiet nullum esse spoliarium, in quo licentiosius sine lege & modo latrones grassentur. Certe omnia illic à Christi institutione adeo dissimilia sunt, imo aliena, adeo ab antiquis Ecclesiæ institutis ac moribus degenerarunt, adeo cum natura & ratione pugnant, ut nulla major Christo fieri injuria possit quam dum ejus nomen ad defensionem tam inordinati regiminis obtendunt.

Ridicula istorum Ecclesiæ pseudoministrorum allegatio.
Responsio.

Nos (inquiunt) sumus Ecclesiæ columnæ, religionis antistites, Christi vicarii, fidelium capita: quia potestas Apostolica per successionem ad nos pervenit. Quasi apud stipites loquantur, istis ineptiis perpetuo superbiunt. Quoties vero istuc jactabunt, quæram ab iis vicissim quid habeant cum Apostolis commune. Non enim de hæreditario aliquo honore agitur, qui dormientibus deferri queat: sed de prædicationis munere, quod ipsi tantopere defugiunt. Similiter quum ipso-

Eorundem exceptio. ipsorum regnum tyrannidem Antichristi esse asserimus, continuo excipiunt, esse venerabilem illam toties à magnis & sanctis viris laudatam hierarchiam. *Responsio.* Quasi vero sancti Patres, quum Ecclesiasticam hierarchiam aut spirituale regimen, ut ipsis per manus ab Apostolis traditum erat, commendarent, hoc deforme & vastitatis plenum chaos somniarent, ubi Episcopi vel rudes ut plurimum asini sunt, qui ne prima quidem & plebeia fidei rudimenta tenent: aut interdum pueri à nutrice adhuc recentes: & siqui doctiores sunt (quod tamen rarum est exemplum) Episcopatum nihil aliud esse putant quam splendoris & magnificentiæ titulum: ubi Ecclesiarum rectores non magis de pascendo grege cogitant quam sutor de arando: ubi omnia plusquam Babylonica dissipatione sic confusa sunt, ut nullum integrum vestigium paternæ illius ordinationis amplius appareat.

Mores autem eorum sunt longe omnium turpissimi. Matth. 5. v. 13, 14. 14. Quid si ad mores descendamus? ubi erit illa lux mundi quam Christus requirit? ubi sal terræ? ubi illa sanctitas quæ velut perpetua censura esse possit? Nullus hodie est hominum ordo magis infamis luxu, mollitie, deliciis, omni denique genere libidinum: nullo ex ordine aptiores aut peritiores omnis imposturæ, fraudis, proditionis, perfidiæ magistri: nusquam tantum ad nocendum vel solertiæ, vel audaciæ. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem, sævitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitæ partibus licentiam. Quibus ferendis ita fatigatus est mundus, ut verendum non sit ne quid nimium exaggerare videar. Unum dico quod inficiari ne ipsi quidem poterunt, Ex Episcopis fere nullum, ex parochiarum præfectis non esse centesimum quemque, cujus si de moribus ferenda sit secundum veteres Canones sententia, non sit vel excommunicandus, vel minimum à munere abdicandus. *Nec ullus fere reperietur, qui ex veterum Canonum sententia non sit vel excommunicandus, vel minimum à munere abdicandus.* Videor aliquid incredibile dicere, adeo prisca illa disciplina, quæ exactiorem censuram de moribus cleri fieri præcipiebat, obsolevit: sed omnino ita res habet. Eant nunc qui sub Romanæ sedis vexillis & auspiciis militant, & de sacerdotali apud se ordine glorientur. Certe quem habent, neque à Christo, neque ab ejus Apostolis, neque à Patribus, neque ab Ecclesia veteri esse constat.

Quoad Diaconiam, nulla prorsus in Papatu extat, licet quandam umbram illius obtineant. vide c. 19. sect. 32. 15. Prodeant nunc in medium Diaconi, & illa sanctissima quam habent bonorum Ecclesiasticorum distributio. Quanquam Diaconos suos ad eam rem minime jam creant: nihil enim aliud ipsis injungunt nisi ut ministrent ad altare, Evangelium recitent aut canant, & nescio quas agant nugas. Nihil de eleemosynis, nihil de cura pauperum, nihil de tota illa functione quam olim gerebant. De ipsa institutione loquor: nam si spectemus quod faciunt, re ipsa non munus illis est, sed gradus duntaxat ad presbyterium. Una in re, qui locum Diaconi in Missa tenent, inane simulachrum antiquitatis repræsentant: recipiunt enim oblationes ante consecrationem. *Mos veteris Ecclesiæ à Diaconis Papisticis corruptus.* Fuit autem id antiqui moris ut ante Cœnæ communionem se mutuo oscularentur fideles, & eleemosynas ad altare offerrent: ita symbolo prius, deinde ipsa beneficentia charitatem suam declarabant. Diaconus, qui œconomus erat pauperum, recipiebat quod dabatur, ut distribueret. Nunc ex illis eleemosynis nihilo plus pervenit ad pauperes quam si in mare projicerentur. Ludunt ergo Ecclesiam cum isto mendaci diaconatu. Certe in eo nec cum Apostolica institutione, nec cum veteri observatione simile quippiam habent. Ipsam vero bonorum dispensationem alio transtulerunt: & ita composuerunt ut nihil fingi queat magis inordinatum. *Simile appositum.* Quemadmodum enim latrones, jugulatis hominibus, prædam inter se dividunt: ita isti post extinctum verbi Dei lumen, quasi jugulata Ecclesia, putarunt expositum esse prædæ ac direptioni quicquid in sanctos usus dicatum erat. Itaque facta divisione, rapuit ad se quisque quantum potuit.

16. Hic totæ illæ veteres rationes quas exposuimus, non tantum conturbatæ, sed prorsus & expunctæ & inductæ sunt. *Bona Ecclesiastica, quæ à veris Diaconis olim administrabantur, Episcopi & Canonici inter se diripuerunt, pauperibus defraudatis.* Potissimam partem Episcopi & Presbyteri urbani (qui facti hac præda divites, versi sunt in Canonicos) inter se diripuerunt. Partitionem tamen fuisse tumultuariam ex eo apparet, quod de finibus ad hunc usque diem litigant. Quicquid sit, hac decisione provisum est ne obolus unus ex omnibus Ecclesiæ bonis ad pauperes rediret, quorum dimidia saltem ex parte fuerant. Nominatim enim quartam partem Canones illis attribuunt: alteram vero quartam ideo destinant Episcopis, ut in hospitalitatem & alia benignitatis officia erogent. Taceo quid sua portione facere clerici, & quem in usum illam conferre debuerint: nam reliquum quod templis, ædificiis, & aliis sumptibus deputatur, debere pauperibus in necessitate patere satis demonstratum est. Quæso, si scintillam unam timoris Dei in corde haberent, sustinerentne hanc conscientiam, quod quicquid comedunt ac vestiuntur, ex furto, imo ex sacrilegio provenit? Sed quia Dei judicio parum commoventur, saltem cogitarent homines esse, sensu & ratione præditos, quibus persuadere volunt se habere tam pulchros & dispositos in Ecclesia sua ordines quam jactare solent. Respondeant mihi breviter, an Diaconia sit furandi ac latrocinandi licentia. Hoc si negant, fateri etiam cogentur, nullam se Diaconiam reliquam habere: quando apud eos tota opum Ecclesiasticarum administratio in sacrilegam deprædationem palam conversa est.

17. Sed hic utuntur pulcherrimo colore: dicunt enim Ecclesiæ dignitatem non indecenter hac magnificentia sustineri. *Prædonum istorum blasphema exceptio.* Et habent ex sua secta quosdam ita impudentes ut audeant palam jactare, sic demum adimpleri vaticinia illa quibus splendorem regni Christi describunt veteres Prophetæ, ubi regius ille apparatus in ordine sacerdotali visitur. Non frustra, inquiunt, hæc Deus Ecclesiæ suæ promisit: *Venient Reges, adorabunt in conspectu tuo, tibi afferent munera.* Psal. 72. vers. 10.
Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Jerusalem. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi. Jesa. 52: 1. & 60: 6.
Responsio 1. In hac improbitate confutanda si multum insistam, vereor ne ineptus videar. Proinde verba temere perdere non libet. *Responsio 2. testimoniis allatis lucem faciens.* Quæro tamen, Siquis Judæus istis testimoniis abuteretur, quam solutionem daturi essent? Nempe reprehenderent ejus stuporem, quod quæ de spirituali Christi regno spiritualiter dicta sunt, ad carnem & mundum transferret. Scimus enim Prophetas sub imagine rerum terrestrium, cælestem Dei gloriam, quæ lucere in Ecclesia debet, nobis delineasse. His enim benedictionibus, quas exprimunt eorum verba, nunquam minus abundavit Ecclesia, quam sub Apostolis: & tamen vim regni Christi tunc maxime effloruisse omnes fatentur. Quid ergo sibi volunt illæ sententiæ? Quicquid usquam est pretiosum, sublime, præclarum, id oportere Domino subjici. *Reges Christum adorantes.* Quod autem nominatim de Regibus dicitur, fasces submissuros Christo, diademata sua projecturos ad ejus pedes, opes suas consecraturos Ecclesiæ, quando verius ac plenius exhibitum fuisse dicent, quam quum Theodosius, abjecta purpura, relictis Imperii insignibus, tanquam unus quilibet ex plebe coram Deo & Ecclesia se ad solennem pœnitentiam submisit? *Theodosius.* quam quum ipse & alii similes pii Principes sua studia & suas curas ad puram in Ecclesia doctrinam conservandam, ad fovendos & protegendos sanos Doctores contulerunt? At vero quam

Ambrosii vox, prædonum Papisticorum infamiam arguens.

non luxuriarint tunc supervacuis opibus Sacerdotes, una illa vox synodi Aquileiensis, cui præerat Ambrosius, satis declarat, *Gloriosa in Sacerdotibus Domini paupertas.* Habebant certe tunc Episcopi nonnullas facultates, quibus conspicuum Ecclesiæ decus reddere poterant, si putassent hæc esse vera Ecclesiæ ornamenta. Sed quum scirent Pastorum officio nihil esse magis adversum, quam mensarum deliciis, vestium nitore, magno famulitio, magnificis palatiis splendere ac superbire, humilitatem ac modestiam, imo paupertatem ipsam quam Christus inter suos ministros consecravit, sequebantur & colebant.

Altera istorum exceptio, de templorum ornatu.

18. Verum ne hic simus longiores, iterum in
brevem summam colligamus, quam procul absit ea
quæ nunc est opum Ecclesiasticarum vel dispensatio,
vel dissipatio, à vera Diaconia quam & verbum
Dei nobis commendat, & vetus Ecclesia ob-
Responsio 1. servavit. Quod ad templorum ornatum confertur,
vide lib. 1. cap. 11. sect. 7, 13. & lib. 3. cap. 20. & sup. c. 4 sect. 8.
perperam collocari dico, si non adhibeatur is modus
quem & ipsa natura sacrorum præscribit, &
Apostoli aliique sancti Patres tum doctrina tum
exemplis præscripserunt. At quid tale hodie in
templis conspicitur? Quicquid, non dico ad priscam
illam frugalitatem, sed ad honestam aliquam
2. mediocritatem est compositum, respuitur. Nihil
3. omnino placet, nisi quod luxum & temporum corruptelam
sapiat. Interim tantum abest ut vivorum
templorum justam habeant curam, ut potius multa
pauperum millia fame perire passuri sint, quam minimum
calicem aut urceolum confringant ad inopiam
4. eorum sublevandam. Nequid gravius à
meipso pronunciem, hoc tantum pios lectores cogitare
velim, si nunc Exuperium illum Tholosæ
Episcopum, quem retulimus, si Acatium, si Ambrosium,
aut similem quempiam excitari à mortuis
contingat, quidnam sint dicturi. Certe non probabunt,
in tanta pauperum necessitate, quasi superfluas
opes alio transferri. Ut taceam, hos usus
quibus impenduntur (etiamsi nulli sint pauperes)
multis modis noxios: utiles vero nulla ex parte esse.
5. Sed homines omitto. Bona hæc Christo sunt dicata:
ejus itaque arbitrio dispensanda sunt. Frustra
autem partem hanc impensam Christo ferent, quam
6. præter ejus mandatum profuderunt. Quanquam
(ut verum fatear) non multum de ordinario Ecclesiæ
reditu his sumptibus deciditur. Nulli enim
sunt tam opulenti Episcopatus, nullæ tam opimæ
Abbatiæ, nulla denique neque tam multa neque
tam ampla Sacerdotia, quæ ad explendam Sacerdotum
ingluviem sufficiant. Verum dum sibi vo- 7.
lunt parcere, populum superstitione inducunt ut
quod erat in pauperes erogandum, ad extruenda
templa, ad erigendas statuas, ad emenda vasa, ad
pretiosas vestes comparandas convertant. Ita hoc
gurgite quotidianæ eleemosynæ absumuntur.

Postrema responsio, qua prorsus eversam Ecclesiasticorum bonorum Diaconiam ab impuris istis prædonibus, ventri suo servientibus, fuisse ostendit.

19. De reditu quem ex agris & possessionibus percipiunt, quid aliud dicam quam quod jam dixi, & est ante omnium oculos? Maximam portionem videmus qua fide administrent qui Episcopi vocantur & Abbates. Quæ insania est Ecclesiasticum ordinem hic quærere? An in satellitii numero, ædium splendore, vestitus & epularum deliciis, Principum lautitias æmulari eos decebat, quorum vitam oportuerat singulare frugalitatis, modestiæ, continentiæ, humilitatis esse exemplar? Quantum & hoc ab eorum officio abhorrebat, quos æternum inviolabileque Dei edictum turpis lucri appetentes esse vetat, & simplici victu contentos esse jubet, non modo vicis & arcibus manum injicere, sed in amplissimas satrapias involare, demum imperia ipsa occupare? Si verbum Dei contemnunt, quid respondebunt ad vetusta illa Synodorum decreta? quibus statuitur ut Episcopus non procul ab Ecclesia hospitiolum habeat, vilem mensam, & supellectilem. Quid ad illud synodi Aquileiensis elogium, quo in Sacerdotibus Domini gloriosa paupertas prædicatur? Nam illud forte quod Hieronymus Nepotiano præcipit, ut mensulam ejus pauperes & peregrini & cum illis Christus conviva noverit, tanquam nimis austerum repudiabunt. Verum quod statim subjicit pudebit eos diffiteri, *Gloriam esse Episcopi, pauperum opibus providere: ignominiam omnium Sacerdotum, propriis studere divitiis.* Hoc autem recipere nequeunt quin se omnes ignominiæ condemnent. Sed non est necesse durius hic eos persequi, quum nihil aliud voluerim quam demonstrare sublatum esse jampridem de medio apud ipsos legitimum Diaconatus ordinem: ne amplius hoc titulo ad Ecclesiæ suæ commendationem superbiant. Quod me abunde fecisse existimo.

Tit. 1:7.

Concil. Carth. 4. c. [illegible]15.

Summa & scopus hujus tractationis de Diaconatu.

Cap. VI.

De primatu Romanæ sedis.

Partes hujus capitis.

1. *Statu quæstionis proposito, argumenti pro primatu Pontificis Rom. ex veteri Testamento desumpti refutatio additur, sect. 1. & 2.*
2. *Ad varia argumenta quæ ex novi Testamenti verbis,* Tu es Petrus, *&c. ad fulciendum hunc primatum proferuntur, responsiones, à sect. 3. usque ad capitis finem.*

Brevis ἀνακεφαλαίωσις cap. 4. & 5.

Hactenus eos recensuimus Ecclesiæ ordines qui in veteris Ecclesiæ gubernatione fuerunt: sed postea temporibus corrupti, magis deinde ac magis vitiati, nunc in Ecclesia Papali titulum duntaxat retinent, re vera nihil aliud sunt quam larvæ: ut ex comparatione judicaret pius lector qualem habeant Ecclesiam Romanenses, in cujus gratiam reos schismatis nos faciunt, quoniam ab ea discesserimus. Caput autem ac fastigium totius ordinis, hoc est, primatum Romanæ sedis, unde probare contendunt penes se solos esse Catholicam Ecclesiam, non attigimus: quia neque ex Christi instituto, neque ex Ecclesiæ veteris usu sumpsit originem, ut illæ superiores partes: quas ostendimus ita ab antiquitate ortas esse, ut temporum vitio prorsus degeneraverint, imo prorsus novam formam induerint. Et tamen persuadere mundo conantur, hoc esse præcipuum ac prope unicum Ecclesiasticæ unitatis vinculum, si Romanæ sedi adhæreamus, ac in ejus obedientia perseveremus. Hac, inquam, fultura potissimum nituntur, quum nobis Ecclesiam adimere & sibi vendicare volunt, quod retinent caput ex quo pendet Ecclesiæ unitas, & sine quo dissilire eam ac dirumpi necesse est. Sic enim existimant, Ecclesiam corpus esse quodammodo mutilum ac truncum, nisi Romanæ sedi, tanquam capiti, sit subjecta. Itaque quum de hierarchia sua disputant, ab hoc semper axiomate sumunt exordium: Romanum Pontificem (tanquam Christi, qui caput est Ecclesiæ, vicarium) ejus loco Ecclesiæ universali præsidere: nec aliter bene constitutam Ecclesiam, nisi sedes illa super

Cur de primatu ibi nulla mentio.

vide Calv. adv. concil. Trident. & Theologos Parisienses.

Quem tamen Papistæ unitatis Ecclesiasticæ fingunt esse vinculum.

Et ab hoc axiomate de sua hierarchia disputantes exordium sumunt.

alias

alias omnes primatum teneat. Quamobrem hoc quoque quale sit excutiendum est: nequid omittamus quod ad justum Ecclesiæ regimen pertineat.

Status quæstionis adscriptus.

2. Hic igitur sit quæstionis status, Utrum ad veram hierarchiæ (ut vocant) seu Ecclesiastici ordinis rationem necesse sit sedem unam inter alias & dignitate & potestate eminere, ut sit totius corporis caput. Nos vero nimis iniquis legibus sobjicimus Ecclesiam, si hanc ei necessitatem sine verbo Dei injicimus. Ergo si volunt evincere adversarii quod postulant, ostendere eos primum oportet œconomiam hanc à Christo esse institutam. In hanc sem citant ex Lege summum sacerdotium, summum item judicium, quod Deus Hierosolymis instituit. At facilis est solutio, eaque multiplex, si quidem una illis non satisfaciat. Primum, quod in natione una fuit utile, id in universum orbem extendere nulla ratio cogit: imo gentis unius & totius orbis longe diversa erit ratio. Quia undique ab idololatris septi erant Judæi, ne religionum varietate distraherentur, cultus sui sedem in medio terræ sinu Deus collocavit: illic unum antistitem præfecit, quem omnes respicerent, quo melius in unitate continerentur. Nunc ubi vera religio in totum orbem diffusa est, uni dari Orientis & Occidentis moderationem, quis non videat esse prorsus absurdum? Perinde enim est acsi quis contendat totum mundum à præfecto uno debere regi, quia ager unus non plures præfectos habeat. Sed est altera etiamnum ratio cur illud in imitationem trahi non debeat. Summum illum Pontificem typum fuisse Christi nemo ignorat: nunc translato sacerdotio, jus illud transferri convenit. Ad quem porro translatum est? Non ad Papam sane (ut ipse impudenter jactare audet) quum hoc ad se elogium trahit: sed ad Christum, qui ut solus munus ipsum sine vicario aut successore sustinet, ita honorem alteri nemini resignat. Non enim in doctrina modo, sed in propitiatione Dei, quam in morte sua peregit Christus, & illa intercessione qua nunc apud Patrem fungitur, consistit hoc sacerdotium.

Cujus affirmativam partem adversarii ex summi Sacerdotis consideratione probare contendunt. Responsio, quæ hujus institutionis sub Lege causas aperit.

Secunda respons. quæ summum sacerdotium ad Pontificem Rom. transferri non posse demonstrat.

Argumenta pro primatu Rom. Pont. è novo Testamento. Math. 16. vers. 18. Joan. 21. vers. 15. *Responsio 1. in genere.*

3. Non est igitur quod exemplo isto, quod temporarium fuisse videmus, quasi perpetua lege, nos obstringant. Ex novo Testamento nihil habent quod in sententiæ suæ confirmationem proferant nisi quod uni dictum est, *Tu es Petrus: & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Item, *Petre amas me? pasce oves meas.* Verum ut firmæ sint istæ probationes, ostendant in primis oportet, ei mandari potestatem in omnes Ecclesias qui pascere Christi gregem jubetur: nec aliud esse ligare & solvere, quam toti mundo præsidere. Atqui ut mandatum Petrus à Domino acceperat, ita alios omnes Presbyteros hortatur ut pascant Ecclesiam. Hinc colligere licet aut illa Christi voce nihil præ aliis datum esse Petro: aut Petrum, jus quod acceperat, cum aliis ex æquo communicasse. Verum, ne frustra litigemus, habemus alibi claram ex ore Christi expositionem, quid sit ligare & solvere: nempe retinere & remittere peccata. Modum vero ligandi & solvendi cum Scriptura tota passim ostendit, tum Paulus optime declarat, quum dicit Euangelii ministros habere mandatum reconciliandi homines Deo, & simul potestatem habere exercendæ vindictæ in eos qui beneficium hoc respuerint.

1 Pet. 5: 2.

Responsio 2. Joan. 20. vers. 23.

2 Cor. 5. vers. 18. & 10. 6.

Responsio 3. fundamentum quo potissimum nituntur, vera ac genuina interpretatione promissionis Christi de clavibus, evertitur. Math. 16. vers. 19.

4. Quam indigne torquent locos illos qui ligandi & solvendi mentionem faciunt, cum alibi perstrinxi, tum fusius paulo post explicandum erit. Nunc tantum quid ex celebri illo Christi ad Petrum responso eliciant, videre operæpretium est. Promisit ei claves regni cælorum: dixit, *quodcunque ligaret in terra, ligatum fore in cælis.* Si de clavium voce & ligandi modo inter nos conveniat, statim cessabit omnis contentio. Nam & Papa libenter injunctam Apostolis provinciam omittet quæ laboris & molestiæ plena suas ei delicias absque lucro excuteret. Quoniam Euangelii doctrina nobis cæli aperiuntur, eleganti metaphora insignitur clavium nomine. Jam non alio modo ligantur & solvuntur homines nisi dum fides alios reconciliat Deo, alios sua incredulitas magis constringit. Si hoc tantum sibi sumeret Papa, neminem fore puto qui vel invideat vel certamen moveat. Sed quia hæc successio laboriosa & minime lucrosa nequaquam Papæ arridet, jam inde nascitur litis principium, quid Petro Christus promiserit. Ergo ex re ipsa colligo nonnisi muneris Apostolici dignitatem notari, quæ ab onere disjungi non potest. Nam si recipitur illa quam posui definitio (quæ nonnisi impudenter rejici potest) nihil Petro hic datur quod non fuerit collegis etiam commune: quia alioqui non modo personis fieret injuria, sed claudicaret ipsa doctrinæ majestas. Reclamant illi: sed quid juvat, obsecro, ad hanc rupem impingere? Neque enim efficient quin sicuti omnibus Apostolis ejusdem Euangelii injuncta fuit prædicatio, ita etiam communiter ligandi & solvendi potestate instructi fuerint. Christus (inquiunt) Petrum Ecclesiæ universæ principem constituit, quum daturum se illi promisit claves. Atqui quod uni tunc promisit, alibi reliquis simul omnibus confert, & quasi in manum tradit. Si idem juris concessum est omnibus quod uni promissum, qua in re erit ille collegis superior? In eo, inquiunt, excellit, quod & communiter & seorsum accipit: quod aliis non datur nisi in commune. Quid si cum Cypriano & Augustino respondeam, non ideo id fecisse Christum ut hominem unum aliis præferret, sed ut Ecclesiæ unitatem sic commendaret? Sic enim loquitur Cyprianus, *In persona unius hominis Dominum dedisse omnibus claves, ut omnium unitatem denotaret: hoc itaque fuisse reliquos quod erat Petrus, pari consortio præditos & honoris & potestatis: sed exordium ab unitate fieri, ut Ecclesia Christi una monstretur.* Augustinus vero, *Si in Petro non esset Ecclesiæ mysterium, non ei diceret Dominus, Tibi dabo claves: si enim hoc Petro dictum est, non habet Ecclesia: si autem Ecclesia habet, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam totam designavit.* Et alibi, *Quum interrogati essent omnes, solus Petrus respondet, Tu es Christus: & ei dicitur, Tibi dabo claves, quasi ligandi & solvendi solus acceperit potestatem: quum & illud unus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius unitatis, acceperit. Ideo unus pro omnibus, quia unitas est in omnibus.*

Quæ claves aliis Apostolis, ut & Petro, promissæ & datæ sunt.

2. Argumentum. Responsio. Math. 18. vers. 18. Joan. 20. vers. 23.

3. Argumentum. Respons. ex verbis Cypriani & Augustini, superiorem interpretationem confirmans. de simpl. Prælat. Homil. in Joan. 50. Homil. 11. Repet. Hom. 124.

5. At illud, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam,* nusquam alteri dictum legitur. Quasi vero aliud de Petro illic Christus prædicet quam quod Paulus & Petrus ipse de omnibus Christianis. Ille enim Christum lapidem summum & angularem facit, in quo superstruantur qui crescunt in templum sanctum Domino: hic autem nos lapides vivos esse jubet, qui illo electo & pretioso lapide fundati, hac junctura & compagine cum Deo nostro & inter nos cohæreamus. Ille (inquiunt) præ aliis: quia peculiariter nomen habet. Hunc certe honorem Petro libenter concedo, ut in ædificio Ecclesiæ inter primos collocetur: vel (si hoc quoque velint) primus omnium fidelium: verum ut primatum in alios eum habere ex eo deducant, non permittam. Quæ enim est isthæc ratio colligendi? Alios fervore studii, doctrina, animi magnitudine præcedit: ergo potestatem in eos habet. Quasi vero non meliori prætextu colligere liceat, Andræam esse ordine priorem Petro, quia tempore ipsum antecessit, & Christo adduxit: sed hoc omitto. Priores sane habeat Petrus: multum tamen interest inter honorem ordinis & potestatem. Videmus Apostolos hoc fere Petro detulisse ut in cœtu

4. Argumentum. Math. 16. vers. 18. *Responsio.* Ephes. 2. vers. 20. 1 Pet. 2: 5.

Instantia. Responsio 1. per concessionem.

Joan. 1. v. 40. 41. *Resp. 2. per distinctionem ordinis & potestatis.*

verba faceret, & quodammodo præiret, referendo, hortando, monendo: sed de potestate nihil omnino legimus.

5. Argumentum, In Petro fundata est Ecclesia, quia dicitur, Super hanc petram ædificabo Ecclesiam. Responsio, sensum verborum aperiens.

6. Quanquam nondum in ea disputatione sumus, tantum hoc in præsentia habere volo, nimis futiliter eos argumentari, quum ex solo Petri nomine imperium in Ecclesiam universam struere volunt. Nam illæ veteres ineptiæ, quibus fucum initio facere tentarunt, relatu quoque, nedum refutatione, indignæ sunt, In Petro fundatam esse Ecclesiam: quia dictum sit, *Super hanc petram*, &c. At nonnulli ex Patribus sic exposuerunt. Sed quum reclamet tota Scriptura, quid eorum auctoritas adversus Deum prætenditur? Imo quid de verborum istorum sensu, quasi obscurus sit aut ambiguus, certamus: quum nihil dici queat magis
Matth. 16. vers. 16. liquidum nec certum? Confessus erat Petrus suo & fratrum nomine Christum esse Filium Dei. Super hanc petram ædificat suam Ecclesiam Chri-
1 Cor. 3. vers. 11. stus: quia unicum est, ut ait Paulus, fundamentum, præter quod statui aliud non potest. Neque hic Patrum auctoritatem ideo repudio, quia eorum testimoniis destituar ad probandum quod dico, si citare libeat: sed, quemadmodum dixi, nolo de re tam clara disceptando frustra molestus esse lectoribus: præsertim quum hæc res à nostris hominibus satis diligenter pridem tractata & explicata fuerit.

Hujus responsionis confirmatio, multis Scripturæ testimoniis, quæ evincunt Petrum fuisse aliorum Apostolorum parem & socium, non dominum.

7. Et tamen revera nullus quæstionem hanc solvere melius potest quam Scriptura ipsa, si locos omnes conferamus ubi docet quid muneris & potestatis habuerit Petrus inter Apostolos, qualiter se gesserit, qualiter etiam fuerit ab ipsis acceptus. Percurre quicquid extat, nihil aliud reperies quam fuisse unum ex numero duodecim, parem reliquis, & socium, non dominum. Refert quidem ad concilium siquid faciendum est, & quid factu opus sit admonet: sed alios simul audit, nec locum tantum concedit dicendæ sententiæ, sed arbitrium illis permittit: ubi statuerunt, sequitur & ob-
Act. 15: 7. temperat. Quum ad Pastores scribit, non man-
1 Pet. 5: 1. dat ex imperio, quasi superior: sed collegas suos facit, & comiter hortatur ut inter æquales fieri
Actor. 11. vers. 3, 4. solet. Quum accusatur quod ad Gentes ingressus fuerit, etiamsi id fit immerito, respondet ta-
ibid. 8: 14. men & sese purgat. Jussus à collegis ire cum Joanne in Samariam, non detrectat. Quod eum mittunt Apostoli, eo declarant se minime eum habere pro superiori: quod obsequitur & legationem sibi mandatam suscipit, eo fatetur sibi cum illis esse societatem, non adversus eos imperium. Quod si nihil istorum extaret, una tamen epistola ad Galatas omnem dubitationem eximere nobis facile potest: ubi duobus fere capitibus nihil aliud con-
Galat. 1. vers. 18. & 2: 8. tendit Paulus quam se honore Apostolatus Petro esse parem. Hinc commemorat se ad Petrum venisse, non ut subjectionem profiteretur, sed tantum ut testatam omnibus faceret doctrinæ consensionem. Petrum quoque ipsum nihil tale postulasse, sed dedisse sibi dextram societatis, ut communiter in vinea Domini laborarent. Sibi non minorem gratiam collatam esse inter Gentes quam Petro inter Judæos. Denique quum minus fideliter ageret Petrus, fuisse à se correctum, & reprehensioni paruisse. Hæc omnia palam faciunt aut fuisse æqualitatem inter Paulum & Petrum, aut certe nihilo plus potestatis fuisse Petro in reliquos quam ipsi in illum habuerint. Atque id, sicuti jam dixi, ex professo agit Paulus, nequis sibi in Apostolatu vel Petrum vel Joannem anteferat, qui collegæ erant, non domini.

Et quamvis aliqua dignitate reliquos Apostolos Petrus antecelluisset, id tamen Rom. Pontificis primatum in omnes orbis Ecclesias & Pastores minime juvat.

8. Verum ut de Petro illis concedam quod petunt, fuisse scilicet Apostolorum principem, & dignitate reliquos antecelluisse: non est tamen causa cur ex singulari exemplo universalem faciant regulam, & quod semel factum fuit ad perpetuitatem trahant: quum longe diversa sit ratio. Unus inter Apostolos summus fuit: nempe quia pauci erant numero. Si unus duodecim hominibus præfuit, an propterea consequetur, unum debere centum millibus hominum præfici? Quod duodecim unum habuerint inter se qui omnes regeret, nihil mirum. Hoc enim fert natura, hoc hominum ingenium postulat, ut in quovis cœtu, etiamsi æquales sint omnes potestate, unus tamen sit veluti moderator, in quem alii respiciant. Nulla est curia sine consule, nullus consessus judicum sine prætore seu quæstore, collegium nullum sine præfecto, nulla sine magistro societas. Sic nihil absurdi esset si fateremur Apostolos detulisse Petro talem primatum. Sed quod inter paucos valet, non protinus trahendum ad universum orbem terrarum, ad quem regendum nemo unus sufficit. Atqui illud (inquiunt) non minus in naturæ universitate quam in singulis partibus locum habet, ut sit unum summum omnium caput. Et hujus rei, si Deo placet, probationem sumunt à gruibus & apibus, quæ sibi ducem unum semper eligunt, non plures. Recipio sane quæ proferunt exempla: sed an ex toto orbe confluunt apes ut regem unum eligant? suis alvearibus contenti sunt reges singuli. Ita in gruibus unaquæque caterva proprium regem habet. Quid inde aliud evincent quam singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui? Ad civilia deinde exempla nos vocant, citant Homericum illud, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, & quæ eodem sensu in monarchiæ commendationem leguntur apud profanos scriptores. Facilis est responsio. non enim hoc sensu vel ab Homerico Ulysse vel ab aliis laudatur monarchia, quasi unus debeat totum orbem imperio regere: sed indicare volunt, regnum duos non capere: & potestatem (ut ait ille) impatientem esse consortis. Lucan. lib. 1.

6. Argumentum, à simili seu exemplo.

Responsio, exemplum in Pontificios apposite torquens.

7. Argumentum, à civilibus exemplis.

Responsio 1.

Responsio 2. gubernationem Politicam ab Ecclesiastica distinguens. In Ecclesia enim Christus unicum caput viget & vivit, cujus politia disertis verbis præscripta omnes servos acquiescere par est.

9. Verum sit sane, ut volunt, bonum atque utile, orbem totum monarchia contineri: quod est tamen absurdissimum. sed ita sit: non tamen propterea concedam idipsum in Ecclesiæ gubernatione valere. Habet enim illa Christum unicum suum caput, sub cujus principatu omnes inter nos cohæremus, secundum eum ordinem & eam politiæ formam quam ipse præscripsit. Insignem itaque injuriam Christo faciunt quum eo prætextu volunt hominem unum præesse Ecclesiæ universæ, quia hæc capite carere non possit. *Christus enim caput est, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura cujusque membri, augmentum corporis facit.* Vides ut omnes mortales sine exceptione in corpore collocet, honorem & nomen capitis relinquat uni Christo? Vides ut singulis membris tribuat certam mensuram, & finitam ac limitatam functionem: quo tum gratiæ perfectio, tum summa gubernandi potestas penes Christum unum resideat? Nec me latet quid cavillari soleant quum hoc illis objicitur, Christum scilicet proprie vocari unicum caput, quia sua auctoritate suoque nomine solus regnet: sed istud nihil obstare quominus sub ipso sit alterum caput ministeriale (ut loquuntur) quod ejus vices in terris gerat. Verum hoc cavillo nihil proficiunt, nisi prius ostenderint hoc ministerium à Christo esse ordinatum. Apostolus enim totam subministrationem per membra diffusam esse docet, virtutem ab uno illo cælesti capite fluere. Aut, si quid volunt apertius, quum Scriptura testetur Christum esse caput, & hunc ei soli honorem vindicet, non debet in alium transferri, nisi quem Christus ipse vicarium suum fecerit. Atqui non modo id nusquam legitur, sed refelli abunde ex multis locis potest.

Ephes. 4. v. 15, 16.

8. Argumentum, de capite ministeriali.

Responsio 1.

Eph. 1: 22. & 4: 15. & 5: 23. Col. 1: 18. & 2: 10.

Responsio 2.

10. Aliquoties vivam Ecclesiæ imaginem nobis Paulus

Paulum in depingenda Ecclesia imagine capitis hujus ministerialis nullam fecisse mentionem.

Paulus depingit. De uno capite nulla illic mentio. Quin potius ex ejus descriptione colligere licet à Christi institutione id esse alienum. Christus ascensu suo visibilem sui præsentiam nobis abstulit: ascendit tamen ut impleret omnia: nunc igitur ipsum adhuc præsentem habet Ecclesia, & semper habitura est. Rationem qua se exhibet dum vult Paulus ostendere, ad ministeria quibus utitur nos revocat. *In omnibus nobis* (inquit) *est Dominus, secundum mensuram gratiæ quam unicuique membro contulit. Ideo constituit alios quidem Apostolos, alios vero Pastores, alios Evangelistas, alios Doctores*, &c. Cur non dicit, unum omnibus præfecisse qui vices suas gereret? Id enim locus maxime postulabat, nec ullo modo debuit omitti, si verum esset. Christus (inquit) nobis adest. Quomodo? Per ministerium hominum, quos gubernandæ Ecclesiæ præfecit. Cur non potius, per caput ministeriale, cui vices suas mandavit? Unitatem nominat: sed in Deo & in Christi fide. Hominibus nihil tribuit nisi commune ministerium, & unicuique modum particularem. Cur in illa commendatione unitatis, postquam dixerat *unum corpus, unum Spiritum, unam spem vocationis, unum Deum, unam fidem, unum Baptisma*, non etiam continuo addidit, unum summum Pontificem qui Ecclesiam in unitate contineat? Nihil enim aptius dici poterat, si quidem ita res haberet. Expendatur diligenter locus ille: non dubium quin repræsentare illic penitus voluerit sacrum & spirituale Ecclesiæ regimen, quod posteri hierarchiam dixerunt. Monarchiam inter ministros non modo nullam ponit, sed etiam indicat nullam esse. Non dubium est etiam quin modum conjunctionis exprimere voluerit, quo fideles cum Christo capite cohærent. Illic non modo nullum ministeriale caput commemorat, sed operationem singulis membris particularem attribuit, pro modo gratiæ unicuique distributæ. Nec est quod de comparatione cælestis & terrenæ hierarchiæ subtiliter philosophentur: nam nec de illa tutum est ultra modum sapere: & in hac constituenda non alium typum sequi oportet quam Dominus ipse suo verbo delineavit.

Eph. 4: 10. Ephes. 4. v. 7. & 11. Eph. 4: 4.

Apostolum incogitantia & inscitia labe aspergunt Pontifícii.

Responsio 3. Non consequi, Rom. Pontificem esse caput ministeriale, etiamsi Petro nomen hoc concederetur.

Exceptio, Petrum Romæ vixit & mortuus est, Ergo Romana Ecclesia Petri privilegio gaudet, diluitur.

11. Jam ut alterum illis largiar, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro Ecclesiæ primatum, ut perpetua successione semper maneret: unde tamen evincent, sedem Romæ ita collocatam, ut quicunque sit urbis illius Episcopus, orbi universo præsideat? Quo jure hanc loco dignitatem alligant, quæ sine loci mentione data est? Petrus, inquiunt, Romæ vixit & mortuus est. Quid Christus ipse? nonne Hierosolymis functus est Episcopatu dum vixit, & moriendo sacerdotii munus implevit? Princeps pastorum, summus Episcopus, caput Ecclesiæ, non potuit honorem loco acquirere: Petrus longe ipso inferior potuit? Nonne sunt ineptiæ istæ magis quam pueriles? Christus honorem primatus contulit Petro: Petrus Romæ sedit: Ergo illic collocavit sedem primatus. Nempe hac ratione sedem primatus debuerunt olim Israelitæ constituere in deserto, ubi Moses summus doctor & princeps Prophetarum ministerio suo functus erat, & mortuus.

Deut. 34. vers. 5.

Resp. qua ex adversariorum hypothesi Antiochena Ecclesia primatum deferendum esse probat.

12. Videamus tamen quam eleganter ratiocinentur. Petrus, inquiunt, principatum habuit inter Apostolos. Ergo Ecclesia in qua sedit, hoc privilegii habere debet. Ubi autem primum sedit? Antiochiæ, inquiunt. Ergo Antiochena Ecclesia primatum sibi jure vendicat. Fatentur fuisse olim primam: sed Petrum, inde migrando, Romam transtulisse quem secum honorem attulerat. Extat enim sub nomine Marcelli Papæ ad Presbyteros Antiochenos epistola, ubi sic loquitur, *Petri sedes initio apud vos fuit, quæ postea, jubente Domino, huc translata est*. Sic Antiochena Ecclesia, quæ olim prima erat, Romanæ cessit sedi. Verum quo oraculo habuerat bonus ille vir, Dominum sic jussisse? Nam si jure definienda sit hæc causa, necesse est respondeant, velintne privilegium hoc personale esse, an reale, an mixtum. Unum enim ex his tribus esse oportet. Si dixerint personale, nihil igitur ad locum: sin reale, ergo ubi semel datum est loco, non adimitur propter personæ vel mortem, vel discessum. Superest igitur ut mixtum esse dicant: tunc autem non simplex erit loci consideratio, nisi persona simul respondeat. Eligant quicquid volent, protinus inferam, & facile evincam, Romam nulla ratione primatum sibi arrogare.

12. quæst. 1. cap. Rogamus.

Altera resp. dilemmatica.

Tertia resp. Pontificios ad absurda deducens.

13. Esto tamen: translatus fuerit (ut nugantur) primatus Antiochia Romam. Cur tamen non retinuit Antiochia secundum locum? Nam si ideo primas habet Roma, quod illic usque ad extremum vitæ sedit Petrus: cui secundæ potius dabuntur quam ubi sedem primam habuerat? Qui factum est igitur ut Antiochiam Alexandria præcederet? Qui convenit discipuli unius Ecclesiam superiorem esse sede Petri? Si cuique Ecclesiæ pro fundatoris sui dignitate honor debetur, quid de reliquis etiam Ecclesiis dicemus? Paulus nominat tres qui videbantur columnæ esse, Jacobum, Petrum & Joannem: si in honorem Petri Romanæ sedi primus locus tribuitur, nonne proximum & tertium merentur Ephesina & Hierosolymitana, ubi sederunt Joannes & Jacobus? Atqui inter Patriarchias ultimum locum habuit olim Hierosolyma, Ephesus ne ultimo quidem angulo hærere potuit. Præteritæ sunt & aliæ Ecclesiæ, tum quascunque fundavit Paulus, tum quibus alii Apostoli præfuerunt. Sedes Marci, qui unus tantum ex discipulis fuit, honorem adepta est. Aut præposterum illum ordinem fateantur fuisse: aut nobis concedant, non esse hoc perpetuum, ut cuique Ecclesiæ debeatur honoris gradus quem quisque fundator habuit.

Gal. 2: 9.

Quarta resp. Petrum non fuisse Episcopum Romanum evincens.

14. Quanquam quod de sessione Petri in Romana Ecclesia referunt, non video quid fidei habere debeat. Certe quod est apud Eusebium, præfuisse illic viginti quinque annos, nullo negotio refellitur. Constat enim ex primo & secundo capite ad Galatas, circiter viginti annos à Christi morte fuisse Hierosolymis, venisse deinde Antiochiam: ubi quamdiu fuerit incertum est. Gregorius septem, Eusebius autem viginti quinque annos numerat. Atqui à morte Christi usque ad finem imperii Neronis (sub quo ipsum cæsum fuisse memorant) reperientur tantum triginta septem anni. Passus enim est Dominus sub Tiberio, anno imperii ejus decimo octavo. Si viginti annos decidas, quibus habitasse Petrum Hierosolymis testis est Paulus, restabunt septendecim ad summum: quos nunc inter duos Episcopatus partiri oportet. Si diu Antiochiæ moratus est, non potuit Romæ sedere, nisi per exiguum tempus. Quod ipsum clarius adhuc demonstrare licet. Scripsit Paulus Romanis ex itinere, quum Hierosolymam proficisceretur, ubi captus fuit & Romam adductus. Verisimile ergo est, epistolam hanc quadriennio ante scriptam esse, quam Romam veniret. Illic nulla adhuc Petri mentio; quæ minime omittenda erat, si Ecclesiam illam rexisset. Quin etiam in fine, dum longum piorum catalogum recitat quos salutari jubet, ubi scilicet omnes sibi notos colligit, de Petro prorsus adhuc silet. Neque hic longa aut subtili demonstratione opus est apud sanioris judicii homines: res enim ipsa & totum epistolæ argumentum clamat, non debuisse Petrum præterire, si Romæ fuisset.

Rom. 15. v. 15. 16. Rom. 16. vers. 1. & seqq.

Responsionis quartæ confirmatio.

15. Adducitur deinde vinctus Romam. Exceptum fuisse à fratribus narrat Lucas. De Petro nihil. Scribit illinc ad multas Ecclesias. Alicobi etiam quorundam nomine salutationes adscribit: non uno

Act. 28. vers. 13.

verbo

verbo indicat, Petrum illic tunc fuisse. Cui obsecro credibile erit, silere potuisse, si adfuisset? Imo
Phil. 2:20. ad Philippenses, ubi dixit neminem se habere qui ita fideliter curet opus Domini ut Timotheus, conqueritur *omnes quærere quæ sua sunt.* Et ad eundem
2 Tim. 4. vers. 16. Timotheum gravior est querimonia, quod *nullus illi adfuerit in prima defensione, sed omnes eum dereliquerint.* Ubi tunc igitur Petrus? Nam si Romæ fuisse aiunt, quantam illi ignominiam inurit Paulus, quod desertor fuerit Euangelii? Siquidem de fidelibus loquitur: quia subjungit, *Deus illis non imputet.* Quamdiu igitur & quo tempore sedem illam

Exceptio. tenuit Petrus? At constans est scriptorum opinio,

Responsio 1. usque ad mortem Ecclesiam illam gubernasse. At inter ipsos scriptores non constat quis fuerit successor: quia alii Linum, alii Clementem faciunt. Et multas absurdas fabulas narrant de disputatione inter eum & Simonem magum habita. Nec dissimu-
epist. 2. ad Januar. lat Augustinus, de superstitionibus disputans, ex opinione temere concepta morem Romæ inolevisse, ne eo die jejunarent quo palmam retulerat Petrus de Simone mago. Denique res illius temporis ita sunt opinionum varietate implicitæ, ut non temere adhibenda sit fides, ubi aliquid scriptum le-

Resp. 2. per concessionem. gimus. Et tamen propter hunc scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit: sed Episcopum fuisse, præsertim longo tempore, per-

Resp. 3. à consideratione Apostolatus Petri. suaderi nequeo. Neque id etiam multum moror: quando testatur Paulus Petri Apostolatum peculiariter ad Judæos pertinere, suum vero ad nos. Proinde ut societas illa quam inter se pacti sunt, rata apud nos sit, imo ut Spiritus sancti ordinatio firma apud nos habeatur, in Pauli Apostolatum magis quam Petri respicere nos convenit: siquidem ita inter eos provincias divisit Spiritus sanctus, ut Pe-

Conclusio. trum Judæis, nobis Paulum destinaret. Nunc itaque suum primatum alibi quærant Romanenses quam in verbo Dei, ubi minime fundatus invenitur.

9. Arg. Unitas Ecclesiæ aliter contineri non potest quam si unum sit in terris supremum caput: quod veteres Romanum Episcopum esse agnoverunt.

16. Veniamus nunc ad Ecclesiam veterem, ut palam quoque fiat, ejus suffragio non minus temere & falso superbire nostros adversarios, quam testimonio verbi Dei. Quum itaque suum illud axioma jactant, non aliter contineri Ecclesiæ unitatem posse quam si unum sit in terris supremum caput, cui membra omnia pareant: ideoque Dominum Petro, & deinde successionis jure sedi Romanæ dedisse primatum, ut in ea usque ad finem resideat: afferunt id fuisse ab initio semper observatum. Quoniam autem multa testimonia perperam detorquent, hoc

Responsio 1. tres causas proponens, propter quas veteres magnum honorem Ecclesiæ Romanæ detulerunt.

primum præfari volo, me non negare quin magnum Romanæ Ecclesiæ honorem ubique deferant veteres, reverenterque de ea loquantur. Quod tribus maxime de causis fieri arbitror. Opinio enim illa, quæ nescio quomodo invaluerat, fundatam & constitutam eam fuisse Petri ministerio, ad conciliandam gratiam & auctoritatem plurimum valebat: itaque in Occidente sedes Apostolica, honoris causa vocabatur. Deinde quum illic esset caput Imperii, & hac ratione credibile esset præstantiores tum doctrina, tum prudentia, tum peritia, & multarum rerum usu, viros illic esse quam alibi usquam: ejus rei merito habebatur ratio, ne & Urbis nobilitas & alia etiam Dei dona multo excellentiora contemni viderentur. Accessit ad hæc & tertium, quod quum Orientales & Græcæ Ecclesiæ, Africanæ etiam, multis opinionum dissensionibus inter se tumultuarentur, hæc sedatior aliis & minus turbulenta fuerit. Ita factum est, ut pii & sancti Episcopi sedibus suis pulsi, illuc se veluti in asylum aut portum quendam sæpe reciperent. Nam quo minus acuto & celeri ingenio sunt Occidentales Asiaticis & Afris, eo etiam sunt rerum novarum minus cupidi. Hoc ergo Romanæ Ecclesiæ plurimum addidit auctoritatis, quod non ita, dubiis illis temporibus, tumultuata est ut reliquæ, ac doctrinæ semel traditæ fuit aliis omnibus tenacior: quemadmodum melius statim explicabimus. Has inquam tres ob causas non vulgari in honore habita fuit, & multis præclaris veterum testimoniis commendata.

Responsio 2. de unitate Ecclesiæ quid senserint veteres, nullam tamen primatum Ecclesiæ Romanæ in alias tribuentes: sed hunc honorem uni Christo, universalis Ecclesiæ capiti, deferentes.

17. Verum quum primatum inde & summam in alias Ecclesias potestatem ei astruere volunt nostri adversarii, nimis perperam (ut dixi) faciunt. Quod ut melius constet, primum breviter ostendam quid de hac, quam tantopere urgent, unitate senserint veteres. Hieronymus ad Nepotianum, postquam multa unitatis exempla recensuit, descendit tandem ad Ecclesiasticam hierarchiam. *Singuli*, inquit, *Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur.* Hic loquitur Romanus Presbyter, unitatem in ordine Ecclesiastico commendat: cur non commemorat, uno capite, tanquam vinculo, omnes inter se Ecclesias esse colligatas? Nihil erat quod præsenti causæ magis serviret: nec dici potest oblivione factum ut præterierit: nihil enim fecisset libentius si res passa esset. Vidit itaque proculdubio, illam esse veram unitatis rationem quam Cyprianus pulcherrime describit his verbis: *Episcopatus unus* de simpl.
est, cujus à singulis in solidum pars tenetur: & Eccle- Prælato-
sia una est, quæ in multitudine latius incremento fæ- rum.
cunditatis extenditur. Quo modo multi radii sunt Solis, & lumen unum: & rami arboris multi, robur autem unum, radice tenaci fundatum: & quo modo de fonte uno rivi plurimi defluunt, & numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen servatur integra in origine: sic & Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit, unum lumen tamen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos per universum orbem extendit, perfluentes largiter rivos, unum tamen caput est & una origo, &c. Deinde, *Adulterari non potest sponsa Christi: unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit.* Vides ut Christi unius Episcopatum universalem faciat, qui totam sub se Ecclesiam capiat: illius partes in solidum ab omnibus teneri dicat qui sub hoc capite Episcopatu funguntur. Ubi primatus sedis Romanæ, si penes Christum solum integer residet Episcopatus, à singulis pars ejus in solidum tenetur? Hæc eo pertinent ut obiter intelligat lector, axioma illud quod Romanenses pro confesso & indubitato sumunt, de unitate terreni capitis in hierarchia, veteribus fuisse prorsus ignotum.

CAP. VII.

CAP. VII.

De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit, qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio eversa fuit.

Partes hujus capitis quinque.

1. *Patriarchatus à synodo Nicena, deinde Chalcedonensi Romano Episcopo tributus ac confirmatus, minime tamen probatus à cæteris Episcopis; fuit Papatus initium, sect. 1. 2. 3. & 4.*
2. *Deinde Romana Ecclesia pios exules, præsidii causa, impios etiam eo confugientes injusto patrocinio fovens, iniquitatis mysterio dedit incrementum: tametsi tunc neque ordinatio Episcoporum, neque admonitione vel censuræ, neque jus convocandi Synodos, neque jus audiendarum appellationum ad Episcopos Romanos pertineret, & à Gregorio profana istorum πολυπραγμοσύνη damnaretur, à sect. 5. usque ad 14.*
3. *Sequuta sunt certamina post Taurinense concilium de Metropolitanorum auctoritate, & turpes illæ conflictationes inter Constantinopolitanum & Romanum Patriarchas, quibus rixis impurus latro Phocas, Bonifacio procurante, finem imposuit, sect. 14. 15. 16. 17. 18.*
4. *Bonifacii malis artibus successerunt horrendæ fraudes à recentioribus excogitatæ, & à veteribus, Gregorio præsertim ac Bernardo, expressis verbis damnatæ, sect. 19. 20. 21. & 22.*
5. *Tandem numeris suis absolutus prodiit Papatus Antichristi sedes, cujus sedis impietas, execranda tyrannis, & scelerata capita vivis coloribus depinguntur, à 23. sectione usque ad finem capitis.*

Prima pars capitis, qua Papatus Romani exordium detegitur in synodo Nicena, ubi tamen primum locum minime obtinet.

QUantum ad primatus sedis Romanæ vetustatem, nihil ad eam stabiliendam habetur antiquius decreto illo synodi Nicenæ, quo & primus inter Patriarchas tribuitur locus Romano Episcopo, & suburbanas Ecclesias jubetur curare. Ubi Concilium sic inter ipsum & alios Patriarchas dividit, ut singulis suos fines assignet: certe non eum constituit omnium caput, sed unum ex præcipuis facit. Aderant Vitus & Vincentius Julii nomine, qui Romanam Ecclesiam tunc gubernabat: iis datus est quartus locus. Obsecro, si caput Ecclesiæ agnosceretur Julius, an in quartam sedem rejicerentur ejus legati? An præsideret Athanasius in Concilio, ubi maxime elucere debet effigies ordinis hierarchici? In synodo Ephesina apparet Cælestinum, (qui tunc Pontifex erat Romanus) obliquo artificio usum esse ut sedis suæ dignitati caveret. Nam quum mitteret illuc suos, Cyrillo Alexandrino, qui alioqui præfuturus erat, vices suas mandavit. Quorsum istud mandatum, nisi ut quovis modo nomen suum in prima sede hæreret? Sedent enim ejus legati loco inferiore, sententiam inter alios rogantur, suo ordine subscribunt: interim Alexandrinus Patriarcha nomen ejus suo admiscet. Quid dicam de concilio Ephesino secundo: ubi quum adessent Leonis legati, Alexandrinus tamen Patriarcha Dioscorus velut suo jure præsidebat? Excipient, non fuisse orthodoxum Concilium à quo sanctus vir Flavianus damnatus, & Eutyches absolutus, ejusque impietas comprobata. At quum Synodus cogeretur, quum sessiones inter se Episcopi distribuerent: illic certe inter alios Romanæ Ecclesiæ legati non aliter quam in sancto & legitimo Concilio sedebant. Non contendunt tamen de primo loco, sed eum alteri cedunt: nequaquam id facturi si suum jure esse crederent. Nunquam enim puduit Romanos Episcopos maximas quasque contentiones pro suis honoribus suscipere, & hanc solam ob causam multis sæpe & perniciosis certaminibus vexare & turbare Ecclesiam: sed quia videbat Leo nimis improbum fore postulatum si legatis suis primam sedem ambiret, eo supersedit.

Imo in Conciliis sequentibus alii Episcopi primas tenuerunt.

Exceptionis dilutio.

Nec tunc de prima sede litem movere ausi sunt.

2. Sequutum est Chalcedonense concilium, in quo primam sedem Imperatoris concessione occuparunt Romanæ Ecclesiæ legati. Sed hoc fuisse extraordinarium privilegium Leo ipse confitetur: nam quum id petit à Marciano Imperatore, & Pulcheria Augusta, non contendit sibi deberi, sed tantum prætexit, Orientales, qui Ephesino concilio præfuerant, turbasse tunc omnia, & sua potestate male abusos. Quum itaque gravi moderatore opus esset, nec esset verisimile, eos qui tam leves & tumultuarii semel fuissent, ad hanc rem fore idoneos, rogat ut propter aliorum vitium & ineptitudinem, gubernandi vices ad se transferantur. Quod singulari privilegio & extra ordinem petitur, non est certe ex communi lege. Ubi hoc tantum prætexitur, opus esse novo alio præside, quia se male gesserant priores: constat neque ante fuisse factum, neque perpetuum esse debere: sed præsentis duntaxat periculi intuitu fieri. Primum igitur locum habet in Chalcedonensi concilio Pontifex Romanus, non quod sedi hoc debeatur, sed quia Synodus gravi & apto moderatore destituitur, dum ii quos præesse decuerat, per suam intemperiem & libidinem sese loco excludunt. Atque id quod dico successor Leonis reipsa comprobavit. Siquidem quum ad quintam Synodum Constantinopolitanam, quæ longo post tempore est habita, legatos suos mitteret, non rixatus est de prima sede, sed Mennam Patriarcham Constantinopolitanum præsidere facile passus est. Ita in concilio Carthaginensi, cui interfuit Augustinus, videmus non legatos Rom. sedis, sed Aurelium loci Archiepiscopum præfuisse: quum tamen lis esset de Rom. Pontificis auctoritate. Quin etiam habitum in ipsa Italia fuit Concilium universale, cui Rom. Episcopus non interfuit. Præerat Ambrosius, qui tunc insigni auctoritate pollebat apud Cæsarem: nulla illic Pontificis Romani fit mentio. Ergo tunc Ambrosii dignitate factum est ut illustrior esset Mediolanensis sedes quam Romana.

Etsi autem in Chalcedonensi primum locum occuparunt, id extraordinaria ratione factum est.

Nec à successoribus in aliis Conciliis est impetratum.

Aquileiense concilium.

3. Quantum ad ipsum titulum primatus, & alios superbiæ titulos, quibus nunc mirabiliter se jactat, non est difficile judicare quando & qualiter abrepserint. Cyprianus sæpe meminit Cornelii: non alio nomine ipsum insignit quam fratris, aut coëpiscopi, aut collegæ. Ad Stephanum vero quum scribit, Cornelii successorem, non modo eum sibi & reliquis æqualem facit, sed durius etiam compellat, nunc arrogantiam, nunc inscitiam ei objiciens. Post Cyprianum habemus quid de ea re censuerit tota Ecclesia Africana. Vetuit enim concilium Carthaginense nequis *Princeps Sacerdotum* vocaretur, aut *primus Episcopus: sed tantum primæ sedis Episcopus.* Quod si vetustiora monumenta quis evolvat, reperiet communi fratris appellatione contentum tunc fuisse Rom. Episcopum. Certe quamdiu duravit Ecclesiæ vera & pura facies, ista omnia superbiæ nomina, quibus insolescere postea cœpit Romana sedes, prorsus erant inaudita: quid esset summus Pontifex, & unicum Ecclesiæ in terris caput, nesciebatur. Quod si tale quid sumere sibi ausus fuisset Romanus Episcopus, erant cordati viri qui mox ejus stultitiam reprimerent. Hieronymus quum Romanus esset Presbyter, non malignus fuit in prædi-

Nec primatus titulo Rom. Episcop. dignati sunt antiqui Patres.

libr. 2. epist. 2. & libr. 4. epist. 6.

Can. 47.

prædicanda Ecclesiæ suæ dignitate, quantum res & temporum status patiebantur: videmus tamen qualiter ipsam quoque in ordinem redigat. *Si auctoritas quæritur*, inquit, *orbis major est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiæ vindicas? Ubicunque fuerit Episcopus, sive Romæ, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, ejusdem meriti est & ejusdem sacerdotii. Potentia divitiarum, & paupertatis humilitas superiorem vel inferiorem Episcopum non facit.*

in epist. ad Evagrium.

Contra, Gregorius, cognomine Magnus, hunc titulum fortiter impugnavit, quum Episcopus Constantinop. eum ambiret nec eum sibimetipsi, propria sedis jure, vendicavit.

4. De titulo universalis Episcopi, Gregorii demum tempore exorta est contentio: cui occasionem præbuit ambitio Joannis Constantinopolitani. Ille enim (quod nemo unquam alius tentaverat) sese volebat facere universalem. In ea contentione non causatur Gregorius sibi jus adimi quod in se competeret: sed fortiter reclamat, appellationem esse profanam, imo sacrilegam, imo Antichristi prænunciam. *Corruit universa Ecclesia à statu suo*, inquit, *si is qui universalis dicitur cadit.* Alibi, *Triste valde est patienter ferre, ut omnibus despectis, frater & coëpiscopus noster solus nominetur Episcopus. Sed in hac ejus superbia quid aliud nisi propinqua jam esse Antichristi tempora designatur? Quia illum videlicet imitatur qui spreta Angelorum societate, ascendere conatus est culmen singularitatis.* Alibi Eulogio Alexandrino, & Anastasio Antiocheno: *Nullus unquam decessorum meorum hoc profano vocabulo uti voluit: quia videlicet si unus Patriarcha universalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed absit hoc à Christiana mente, id sibi velle quempiam arrogare, unde fratrum suorum honorem ex quantulacunque parte imminuat. In isto scelesto vocabulo consentire, nihil aliud quam fidem perdere est.* Aliud est, inquit, *quod conservandæ unitatis fides, aliud quod debemus comprimendæ elationis. Ego autem fidenter dico quia quisquis se universalem Sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se cæteris præponit.* Item rursum Anastasio Alexandrino, *Dixi pacem nobiscum habere non posse, nisi elationem superstitiosi ac superbi vocabuli corrigeret, quam primus Apostata invenit: atque (ut de honoris vestri injuria taceam) si unus Episcopus vocatur universalis, universa Ecclesia corruit ubi ille universus cadit.* Quod autem scribit, oblatum fuisse Leoni hunc honorem in synodo Chalcedonensi, nullam habet veri speciem: nec enim tale quippiam in actis illius Synodi legitur. Et Leo ipse, qui multis epistolis decretum illic in honorem Constantinopolitanæ sedis factum impugnat, non præteriisset proculdubio hoc argumentum quod erat omnium maxime plausibile, si verum fuisset, ipsum repudiasse quod sibi dabatur: & homo alioqui honoris plus satis cupidus non libenter omisisset quod ad suam laudem faceret. Falsus est igitur in eo Gregorius quod titulum illum putavit sedi Romanæ fuisse delatum à synodo Chalcedonensi: ut taceam ridiculum esse quod à sancta Synodo profectum testatur, & simul scelestum, profanum, nefandum, superbum & sacrilegum nuncupat: imo à diabolo excogitatum, & ab Antichristi præcone publicatum. Et tamen subjungit, præcessorem suum recusasse, ne dum privatim aliquid daretur uni, sacerdotes honore debito privarentur universi. Alibi, *Nullus unquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit: ne si in Pontificatus gradu sibi gloriam singularitatis arriperet, hanc fratribus omnibus denegasse videretur.*

lib. 4. epist. 76. Mauric. August. Constant. August. epist 78. ejusd. libr. ejusd. libr. epist. 80 Aviano Dia. epist. 78. ejusd. lib Maurицio August. epist 154. libr. 7.

libr. 6 epist. 188.

Quamvis Constantinopolitanum ejecisse videtur, ut Romanis fedem amsortes impatientam pararet, non sine horrendo Dei judicio in Occidentis Ecclesias.

libr. 4. epist. 76. ad Maur. Eulogio, supra & epist 76. lib. 7. Eu seb. epist. Thessal.

Pars secunda, ambitionem Romanæ sedis, ut primatum sibi acquireret, aperiens.

5. Venio nunc ad jurisdictionem quam sine controversia se habere in omnes Ecclesias Pontifex Romanus asserit. Scio quantæ fuerint olim de hac disceptationes: nullum enim fuit tempus quo non Romana sedes imperium in alias Ecclesias appetiverit. Atque hoc loco non erit intempestivum, quibus modis sensim tunc emerserit ad aliquam potentiam, investigare. Nondum de hoc infinito imperio loquor, quod non ita pridem sibi arripuit: nam id in suum locum differemus: verum hic paucis indicare operæpretium est qualiter olim & quibus rationibus sese extulerit, ut aliquid juris sibi in alias Ecclesias sumeret. Quum Orientales Ecclesiæ divisæ essent ac turbatæ Arrianorum factionibus, sub Constantio & Constante Cæsaribus, Constantini Magni filiis, ac sede sua pulsus esset Athanasius fidei orthodoxæ præcipuus illic defensor: ejusmodi calamitas ipsum Romam venire coëgit, ut Romanæ sedis auctoritate tum hostium suorum rabiem utcunque reprimeret, tum pios laborantes confirmaret. Susceptus est ipse honorifice à Julio tunc Episcopo, ac obtinuit ut causæ suæ defensionem Occidentales susciperent. Quum ergo pii externo præsidio magnopere indigerent, in Romana autem Ecclesia cernerent sibi optimum esse præsidium, libenter ei deferebant quam plurimum poterant auctoritatis. Verum id totum nihil aliud erat, nisi ut magni æstimaretur ejus communio, ab ea autem excommunicari ignominiosum duceretur. Postea mali & improbi multum ipsi quoque addiderunt, nam ut legitima judicia effugerent, ad hoc asylum se conferebant. Itaque siquis Presbyter à suo Episcopo, siquis Episcopus à Synodo suæ provinciæ damnatus erat, statim provocabant Romam. Et has appellationes Romani Episcopi cupidius quam par erat recipiebant: quod videbatur esse species extraordinariæ potestatis, se longe lateque ita negotiis interponere. Sic quum Eutyches à Flaviano Constantinopolitano damnatus esset, apud Leonem conquestus est, factam sibi esse injuriam. Ille nihil moratus, patrocinium malæ causæ non minus temere quam subito suscepit: in Flavianum graviter invectus est, quasi incognita causa hominem innoxium damnasset. atque hac sua ambitione effecit ut Eutychiana impietas spatio temporis se confirmaret. In Africa id sæpius accidisse constat: simul enim ac nebulo quispiam in ordinario judicio succubuerat, advolabat Romam, multis calumniis suos gravabat: Romana autem sedes interponere se semper erat parata. Quæ improbitas coëgit Africanos Episcopos sancire nequis sub pœna excommunicationis ultra mare provocaret.

Pios exules honorifice excipiendo.

Horum provocationes & hæreticorum etiam querelas audiendo.

Quam ambitionem Ecclesiæ Africanæ obsteterunt.

6. Quicquid tamen fuerit, inspiciamus quid juris aut potestatis habuerit tunc Romana sedes. Continetur autem potestas Ecclesiastica his quatuor capitibus, Ordinatione Episcoporum, Conciliorum indictione, Audiendis appellationibus, aut jurisdictione, Monitionibus castigatoriis, aut censuris. Ordinari Episcopos à suis Metropolitis jubent omnes veteres Synodi: nusquam advocari Romanum Episcopum jubent, nisi in sua Patriarchia. Sensim autem mos obtinuit ut Italici Episcopi ad petendam consecrationem omnes Romam venirent, exceptis Metropolitis, qui se in hanc servitutem redigi passi non sunt: sed quum ordinandus erat aliquis Metropolita, mittebat illuc unum ex suis Presbyteris Romanus Episcopus, qui tantum adesset, non autem præesset. Cujus rei exemplum extat apud Gregorium in consecratione Constantii Mediolanensis, post Laurentii obitum. Quanquam non puto illud fuisse vetustissimum institutum: sed quum honoris & benevolentiæ causa initio mitterent & ultro & citro legatos, qui testes forent ordinationis, ad communionem testandam: quod voluntarium erat, pro necessario haberi postea cœpit. Utcunque sit, constat ordinandi potestatem non fuisse olim Romano Episcopo nisi in provincia suæ Patriarchiæ, hoc est, in Ecclesiis suburbicariis, ut canon synodi Nicenæ loquitur. Ordinationi annexa erat epistolæ synodicæ missio, in qua nihilo superior erat aliis. Solebant Patriarchæ statim post suam

Interim potestate Ecclesiastica in ordinandis Episcopis, indicendis Conciliis, decidendis controversiis, castigandis contradicentibus, Episcopi Romani nisi in sua Patriarchia fruebantur.

libr. 2. epist 68. & 70.

suam consecrationem solenni scripto fidem suam consignare, quo profitebantur se sanctis & orthodoxis Conciliis subscribere. Ita, reddita fidei suæ ratione, mutuo se alii aliis approbabant. Si hanc confessionem recepisset ab aliis Romanus Episcopus, & non dedisset, eo fuisset agnitus superior: sed quum oportuerit non minus dare quam ab aliis exigere, & communi legi esse subjectum, certe societatis signum id fuit, non dominii. Ejus rei exemplum habetur in epistola Gregorii ad Anastasium & Cyriacum Constantinopolitanum, & alibi ad omnes simul Patriarchas.

libr. 1. epist. 24. & 25. item lib. 6. epist. 169

Siquos enim castigarant admonitionibus, ab iisdem aut aliis coepiscopis graviter correpti sunt.

7. Sequuntur admonitiones vel censuræ, quibus ut olim usi sunt Romani Episcopi erga alios, sic eas vicissim pertulerunt. Irenæus Victorem graviter corripuit, quod temere ob rem nihili pernicioso dissidio turbaret Ecclesiam. Paruit ille, non reclamavit. Ea libertas tunc usitata fuit sanctis Episcopis, ut fraterno jure uterentur in Romanum Præsulem, admonendo & castigando, siquando peccaret. Ille vicissim, ubi res postulabat, alios admonebat officii, & siquid erat vitii reprehendebat. Nam Cyprianus, quum Stephanum hortatur ut moneat Galliæ Episcopos, non sumit argumentum ex ampliori potestate, sed ex communi jure quod habent inter se Sacerdotes. Quæso, si Galliæ tunc præfuisset Stephanus, annon dicturus erat Cyprianus, Coerceas istos, quia tui sunt? sed longe aliter loquitur, *Hoc fraterna* (inquit) *societas, qua inter nos devincti sumus, requirit, ut mutuo moneamus.* Et videmus etiam quanta verborum acerbitate vir alioqui mansueti ingenii in ipsum Stephanum invehatur, ubi nimis eum insolescere existimat. Ergo hac etiam in parte nondum apparet ulla jurisdictione præditum fuisse Romanum Episcopum adversus eos qui suæ provinciæ non essent.

epist. 13. lib. 3.

ad Pompeium contra epist. Stephani.

Neque jus convocandi provinciales Synodos obtinuerunt, præterquam in suis finibus. Conciliis universalis indictio ad solum Imperatorem pertinebat.

8. Quantum ad Synodos convocandas, hoc erat Metropolitæ cujusque officium, ut provincialem Synodum statis temporibus cogeret: illic nihil juris habuit Romanus Episcopus. Universale autem Concilium indicere solus Imperator poterat. Siquis enim Episcoporum hoc tentasset, non modo vocationi non paruissent qui extra provinciam erant, sed tumultus statim exortus esset. Ergo Imperator omnibus ex æquo ut adessent denunciabat. Refert quidem Socrates Julium cum Orientalibus Episcopis expostulasse, quod se ad synodum Antiochenam non vocassent, quum vetitum esset Canonibus sine Romani Pontificis conscientia quidpiam decerni. Sed quis non videt hoc de iis decretis intelligendum quæ universam Ecclesiam obstringunt? Porro nihil mirum si cum urbis antiquitati & amplitudini, tum sedis dignitati id datur ne absente Romano Episcopo universale de religione decretum fiat, siquidem interesse non recuset. Verum quid hoc ad totius Ecclesiæ dominium? Neque enim unum ex præcipuis fuisse negamus: sed recipere nolumus quod nunc contendunt Romanenses, habuisse in omnes imperium.

Tripart. hist. lib. 4.

Nec Romanum tribunal alii Episcopi agnoverunt.

9. Superest quarta species potestatis, quæ appellationibus constat. Summum imperium penes eum esse constat ad cujus tribunal provocatur. Multi sæpe Romanum Pontificem appellarunt: ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est: sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. Nihil dicam de Oriente aut Græcia: sed constat Galliæ Episcopos fortiter restitisse quum sibi imperium in eos sumere videretur. In Africa diu fuit de ea re disceptatum: nam quum in Milevitano concilio, ubi aderat Augustinus, excommunicati essent qui provocarent ultra mare, conatus est Romanus Pontifex efficere ut id decretum corrigeretur. Legatos misit qui id privilegii sibi à Niceno concilio datum esse ostenderent. Proferebant legati acta Niceni concilii, quæ ex Ecclesiæ suæ armario sumpserant. Restiterunt Africani, negaruntque fidem Romano Episcopo habendam esse in causa propria: proinde se Constantinopolim missuros, & in alias Græciæ urbes, ubi exemplaria minus suspecta haberentur. Compertum est nihil illic tale scriptum quale obtenderant Romani. Ita ratum fuit decretum illud quod Rom. Pontifici summam cognitionem abrogaverat. Qua in re flagitiosa ipsius Romani Pontificis impudentia apparuit: nam quum fraude Sardicensem synodum pro Nicena supposuisset, turpiter in manifesta falsitate deprehensus fuit. Sed major etiamnum ac impudentior fuit eorum nequitia qui fictitiam epistolam ad Concilium addiderunt, qua nescio quis Episcopus Carthaginensis, Aurelii decessoris sui arrogantiam damnans quod à sedis Apostolicæ obedientia subducere se aus[illegible] esset, ac sui suæque Ecclesiæ deditionem faciens, suppliciter veniam precatur. Hæc sunt egregia vetustatis monumenta, quibus fundata est Romanæ sedis majestas: dum ita pueriliter sub prætextu antiquitatis mentiuntur, ut vel cæci palpare queant. *Aurelius*, inquit, *diabolica audacia & contumacia elatus, Christo & sancto Petro rebellis fuit: proinde anathemate damnandus.* Quid Augustinus? Quid vero tot Patres qui Milevitano concilio interfuerunt? Sed quid opus est insulsum illud scriptum multis verbis refellere, quod ne ipsi quidem Romanenses, siquid frontis habent reliquum, sine magno pudore inspicere possint? Sic Gratianus, malitiane an inscitia nescio, ubi decretum illud retulit, Ut communione priventur qui trans mare provocaverint, adjungit exceptionem, Nisi forte Romanam sedem appellarint. Quid facias istis bestiis, quæ adeo sensu communi carent, ut illud unum à lege excipiant, cujus causa legem esse positam nemo non videt? Siquidem Concilium, quum transmarinas appellationes damnat, hoc tantum prohibet ne quis Romam provocet. Hic bonus interpres Romam à communi lege excipit.

Imo ei fortiter Galliæ Episcopi restiterunt. Restiterunt & Africani.

vid. 1. volum. Concil.

Detecta Romani Pontificis impudentia & reperta falsitate.

Gratiani item insulsa exceptione.

2 quæst. 4. cap. Placuit.

10. Verum (ut semel quæstionem hanc finiamus) qualis olim fuerit Romani Episcopi jurisdictio, una historia palam faciet. Accusaverat Cæcilianum Carthaginensem Episcopum Donatus à casis nigris. Damnatus fuerat reus indicta causa. Nam quum sciret conjurationem contra se ab Episcopis factam, comparere noluit. Ventum inde est ad Constantinum Imperatorem. Ille quum vellet causam Ecclesiastico judicio finiri, cognitionem mandavit Melciadi Romano Episcopo, cui addidit collegas nonnullos ex Italia, ex Gallia, ex Hispania Episcopos. Si id erat ex ordinaria Romanæ sedis jurisdictione, audire appellationem in causa Ecclesiastica, cur alios sibi adjungi patitur Imperatoris arbitrio? imo cur ipse jussu magis Imperatoris quam ex officio suo suscipit judicium? Sed audiamus quid postea contigerit. Vincit illic Cæcilianus, Donatus à casis nigris cadit actione calumniosa: provocat. Constantinus appellationis judicium demandat Episcopo Arelatensi: sedet ille judex, ut post Rom. Pontificem quod visum fuerit pronunciet. Si Romana sedes summam habet potestatem sine provocatione: cur sibi tam insignem ignominiam irrogari patitur Melciades, ut sibi Episcopus Arelatensis præferatur? Et quis Imperator hoc facit? Constantinus scilicet, [illegible]quem jactant non modo omne suum studium, sed omnes fere Imperii opes contulisse ad amplificandam sedis suæ dignitatem. Videmus ergo jam quantum modis omnibus abfuerit tunc Romanus Pontifex ab illa suprema dominatione quam sibi in omnes Ecclesias datam esse à Christo asserit, & quam seculis omnibus se totius orbis consensu obtinuisse mentitur.

Jurisdictionem porro in alias Ecclesias aut causas Episcopum Romanum minime habuisse, ex probata historia liquet.

Augustin. epist. 162. in brevi collat. contra Donat. & alibi.

11. Scio quam multæ sint epistolæ, quam multa rescripta & edicta, quibus Pontifices ei nihil non tri-

Nec Papatus usurpa-

tum in alias Ecclesias hac in parte tyrannidem juvant Rom. Pontificum decretales epistolæ, quarum vanitas & ambitio detegitur.

tribuunt & confidenter vendicant. Sed hoc quoque omnes, qui vel minimum habent ingenii & doctrinæ, sciunt, ita insulsa esse pleraque ex ipsis ut primo gustu facile sit deprehendere ex qua officina prodierint. Quis enim sanus ac sobrius Anacleti esse putet egregiam illam interpretationem, quæ sub Anacleti nomine in Gratiano refertur, nempe quod Cephas sit caput? Plurimis ejus farinæ nugis, quas sine judicio consarcinavit Gratianus, Romanenses hodie contra nos abutuntur ad sedis suæ defensionem: & tales fumos, quibus imperitos olim in tenebris ludebant, adhuc in tanta luce vendere volunt. Sed ego multum operæ ponere in iis refellendis nolo, quæ seipsa propter nimiam insulsitatem palam refellunt. Fateor extare etiam veras epistolas priscorum Pontificum, quibus sedis suæ amplitudinem magnificis elogiis venditant: quales sunt aliquæ Leonis. Fuit enim vir ille, ut eruditus ac facundus, ita gloriæ & dominationis supra modum cupidus: sed an Ecclesiæ fidem tunc habuerint ejus testimonio, dum ita se extollit, id vero est quod quæritur. Apparet autem multos ejus ambitione offensos, ejus quoque cupiditati restitisse. Alicubi vices suas Thessalonicensi Episcopo demandat per Græciam & alias regiones vicinas: alibi Arelatensi, aut alteri cuipiam per Gallias. Sic Hormisdam Episcopum Hispalensem vicarium suum per Hispanias constituit: sed ubique excipit, ea lege se dare ejusmodi mandata ut salva & integra maneant antiqua privilegia Metropolitis. Atqui hoc unum esse ex illis privilegiis declarat Leo ipse, ut siqua de re inciderit dubitatio, Metropolitanus primo loco consulatur. Hac ergo conditione erant istæ vices, ne aut Episcopus quispiam in ordinaria sua jurisdictione, aut Metropolita in cognoscendis appellationibus, aut provinciale Concilium in constituendis Ecclesiis impediretur. Hoc autem quid aliud erat quam omni jurisdictione abstinere: sed se ad sedandas discordias interponere, duntaxat quantum fert lex & natura Ecclesiasticæ communionis?

dist. 22. cap. Sacrosancta.

v. epist. 85. epist. 83.

epist. 89.

Et licet Gregorii seculo aucta esset Rom. Episcopi auctoritas, ea tamen non alio tendebat quam ut alios Episcopos juvaret, & quidem Imperatoris mandato, ac Episcopis ipsis assentientibus.

12. Gregorii tempore jam multum mutata erat prisca illa ratio. Convulso enim ac lacerato Imperio, quum Galliæ & Hispaniæ multis subinde acceptis cladibus afflictæ essent, vastatum Illyricum, vexata esset Italia, Africa vero assiduis calamitatibus fere perdita: quo in tanta rerum civilium convulsione fidei saltem integritas maneret, aut certe non prorsus interiret, omnes undique Episcopi se ad Romanum Pontificem magis adjunxerunt. Eo factum est ut sedis non modo dignitas, sed etiam potentia vehementer cresceret. Quanquam non adeo moror quibus rationibus id factum sit. Majorem certe tunc fuisse constat quam superioribus seculis. Et tamen multum interest quin fuerit effrenis dominatio, ut imperare unus aliis pro sua libidine potuerit. Sed hanc reverentiam habebat sedes Romana ut improbos & contumaces, qui à suis collegis in officio contineri non poterant, sua auctoritate compesceret ac reprimeret: siquidem hoc diligenter subinde testatur Gregorius, se non minus fideliter servare aliis eorum jura, quam ab aliis ipse sua requirat. *Nec ulli*, inquit, *quod suum juris est, ambitu stimulante derogo: sed fratres meos per omnia honorare cupio.* Nulla est vox in ejus scriptis, qua superbius jactet primatus sui amplitudinem quam ista, *Nescio quis Episcopus non subjectus sit sedi Apostolicæ, ubi in culpa invenitur.* Continuo tamen subjungit, *Ubi culpa non exigit, omnes secundum rationem humilitatis æquales sunt.* Tribuit sibi jus corrigendi eos qui peccarunt: si omnes faciunt officium, aliis se parem facit. Atque ipse quidem id juris sibi tribuit: assentiebantur autem qui volebant: aliis autem quibus non placebat, licebat impune reclamare. quod fecisse etiam plerosque notum est. Adde quod illic de Primate Byzanceno loquitur: qui quum esset à provinciali Synodo damnatus, repudiaverat totum judicium. Hanc hominis contumaciam ad Imperatorem detulerant ejus collegæ. Imperator Gregorium cognitorem esse voluerat. Videmus ergo eum nec tentare aliquid, quo violet ordinariam jurisdictionem, & id ipsum quod facit, ut aliis sit subsidio, nonnisi mandato Imperatoris facere.

ad Mediolan. clerum, epist. 68. lib. 2. ad Dominicum Carthag. Episcopum, epist. ult. libr. 2. epist. 64. libr. 7.

Præterea, quamvis Romanus Episcopus alios ut fratres alloqueretur, nec eos solus judicaret, horumque subiret judicium, id totum Gregorio valde displicuisse constat, quod talibus curis ita distraheretur, ut ad meliora animum applicare non posset.

13. Hæc igitur tunc tota fuit Romani Episcopi potestas, opponere se præfractis & indomitis capitibus, ubi extraordinario aliquo remedio opus erat: idque ut adjuvaret alios Episcopos, non impediret. Itaque nihilo sibi plus in alios sumit quam omnibus in se alibi concedit, quum fatetur se paratum ab omnibus corrigi, ab omnibus emendari. Sic alibi Aquileiensem Episcopum jubet quidem Romam venire ad causam dicendam in controversia fidei, quæ inter ipsum & alios exorta erat: non tamen ex sua potestate jubet, sed quia id Imperator mandaverat. Neque se solum judicem fore denunciat: sed Synodum se coacturum promittit, à qua negotium totum judicetur. Quanquam autem ea adhuc erat moderatio, ut suos certos fines haberet potestas Romanæ sedis, quos excedere non liceret, atque ipse Romanus Episcopus non magis præesset aliis, quam subesset: apparet tamen quantopere Gregorio displicuerit ejusmodi status. subinde enim conqueritur, se sub colore Episcopatus ad seculum fuisse reductum: seque magis implicitum esse curis terrenis, quam in vita laica unquam fuisset: premi se in illo honore tumultu secularium negotiorum. Alibi, *Tanta me*, inquit, *occupationum onera deprimunt, ut ad superna animus nullatenus erigatur. Multis causarum fluctibus quatior: & post illa quietis otia, tumultuosæ vitæ tempestatibus affligor: ita ut recte dicam, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Hinc collige quid dicturus fuerit si in hæc tempora incidisset. Officium Pastoris si non explebat, faciebat tamen. Ab imperii civilis gubernatione abstinebat: ac se una cum aliis fatebatur Imperatori subjectum. In curam aliarum Ecclesiarum non se ingerebat nisi necessitate coactus. Et tamen sibi in labyrintho videtur esse, quia simpliciter Episcopi officio totus vacare nequit.

Theotistæ, epist. 5. libr. 1. Anastas. Antioch. epist. 7. & 29. libr. 1.

Tertia pars capitis, qua primatus Rom. incrementum aperit, in Metropolitanorum definiendis limitibus.

14. Litigabat eo tempore de primatu Constantinopolitanus Episcopus cum Romano, ut jam dictum est. Postquam enim Imperii sedes Constantinopoli firmata fuit, id postulare visa est Imperii majestas, ut Ecclesia quoque illa secundum à Romana honoris locum haberet. Et certe initio nihil magis valuerat ad primatum Romæ deferendum, nisi quod tunc illic erat Imperii caput. Extat apud Gratianum rescriptum sub nomine Lucini Papæ, ubi dicit non aliter esse distinctas urbes, ubi Metropolitæ & Primates præsidere debeant, quam ex ratione civilis gubernationis, quæ ante fuerat. Alterum etiam simile sub nomine Clementis Papæ, ubi dicit, In iis urbibus quæ olim primos Flamines habuerant, fuisse constitutos Patriarchas. Quod tametsi vanum est, tamen ex vero est sumptum. Constat enim, quo minimum fieret mutationis, pro statu rerum qui tunc erat, distributas fuisse provincias, Primatesque & Metropolitas in iis urbibus collocatos, quæ honoribus & potestate reliquas antecedebant. Itaque in Concilio Taurinensi decretum fuit, ut quæ in civili gubernatione primæ urbes essent cujusque provinciæ, primæ essent Episcoporum sedes. Quod si honorem civilis regiminis ex una urbe in alteram transferri contigisset, ut jus Metropoleos una illuc transferretur. Innocentius vero Romanus Pontifex, quum antiquam urbis dignitatem obsolescere videret, ex quo sedes Imperii Constantinopolim translata erat, sedi suæ metuens, contrariam legem sancivit: in qua negat

dist. 80.

cap. 1.

Unde sequutum est concilii Taurinensis decretum.

Ab Innocentio ambitiose abrogatum.

gat

gat necesse esse Metropoles Ecclesiasticas mutari prout Imperatoriæ Metropoles mutantur. Verum merito Synodi auctoritas, unius hominis sententiæ præferenda est: tum suspectus esse nobis debet Innocentius ipse in propria causa. Utcunque sit, sua tamen cautione ostendit, ab initio sic fuisse comparatum, ut secundum externum Imperii ordinem Metropoles disponerentur.

Hinc ingens certamen de priore & secundo loco inter Episcopos Constantinopolitanum & Romanum.

Socrat. hist. trip. libr. 9. cap. 13. item in Decret. 22. dist. cap. Constantinopol.

15. Ex hoc veteri instituto sancitum est in synodo Constantinopolitana prima, ut civitatis illius Episcopus honoris privilegia haberet post Romanum Pontificem, eo quod esset nova Roma. Atqui longo post tempore, quum simile decretum Chalcedone factum esset, Leo acriter reclamavit. Nec modo sibi permisit pro nihilo ducere quod sexcenti Episcopi aut supra decreverant: sed gravibus etiam convitiis eos exagitavit, quod aliis sedibus derogassent id honoris quod in Constantinopolitanam Ecclesiam conferre ausi essent. Obsecro, quid aliud hominem incitare potuit ad turbandum orbem pro re tantula, nisi mera ambitio? Ait inviolabile esse oportere quod semel sancivit Nicena synodus. Quasi vero periclitetur fides Christiana si una Ecclesia alteri præferatur, aut quasi in alium finem distinctæ illic essent Patriarchiæ quam politiæ causa. Scimus autem politiam pro varietate temporum recipere, imo exigere varias mutationes. Futile igitur est quod obtendit Leo, non esse deferendum honorem Constantinopolitanæ sedi qui synodi Nicenæ auctoritate, Alexandrinæ datus foret. Hoc enim dictat communis sensus, fuisse ejusmodi decretum quod pro temporum ratione tolli posset. Quid quod Orientalium nemo repugnabat, quorum intererat id maxime? Aderat certe Proterius, quem Alexandriæ in locum Dioscori præfecerant: aderant alii Patriarchæ, quorum honor imminuebatur. Illorum erat intercedere, non Leonis, qui suo loco integer manebat. Quum vero tacent illi omnes, imo quum assentiuntur, unus Romanus resistit: promptum est judicare quidnam eum moveat: scilicet providebat quod non multo post accidit, decrescente veteris Romæ gloria, fore ut Constantinopolis, secundo loco non contenta, de primatu cum ea litigaret. Neque tamen clamando tantum profecit quin ratum esset Concilii decretum. Itaque successores ejus, quum fractos se viderent, ab illa pervicacia placide destiterunt: tulerunt enim ut secundus Patriarcha haberetur.

Et superba Romanorum ambitio detecta, quæ nec superiorem nec socium passa est.

Nihilominus tamen Constantinopolitanus multa molitus est ut Romanum de gradu dejiceret. Quo astute antagonistam evertit.

16. Verum paulo post eo usque erupit Joannes, qui Gregorii tempore Constantinopolitanam Ecclesiam regebat, ut se universalem Patriarcham diceret. Hic Gregorius, ne in optima causa, sedis suæ defensioni deesset, constanter se opposuit. Et erat certe intolerabilis cum superbia tum insania Joannis, qui Episcopatus sui fines æquare Imperii finibus volebat. Neque tamen quod alteri negat Gregorius, sibiipsi vendicat: sed vocem illam, à quocunque tandem usurpetur, ut scelestam, & impiam, & nefandam abominatur. Quin etiam Eulogio Alexandrino Episcopo alicubi succenset, à quo fuerat ejusmodi titulo honoratus. *Ecce*, inquit, *in præfatione epistolæ, quam ad meipsum, qui prohibui, direxistis, superbæ appellationis verbum, Papam me universalem appellando imprimere curastis. Quod peto sanctitas vestra ulterius non faciat: quia vobis subtrahitur, quod alteri, plusquam exigit ratio, datur. Ego honorem non deputo, in quo fratrum meorum honorem minui video. Meus enim honor est honor universalis Ecclesiæ, fratrumque meorum solidus vigor. Si autem universalem me Papam sanctitas vestra dicit, negat se hoc esse quod me fatetur universum.* Bona quidem erat & honesta Gregorii causa: sed Joannes, Mauritii Imperatoris favore adjutus, dimoveri à proposito non potuit. Cyriacus quoque ejus successor nunquam de ea se passus est sa exorari.

libr. 7. epist. 30.

Et tandem, interfecto Constantinopolitani patrono, à latrone Phoca nomen tamdiu affectatum adeptus est.

17. Tandem Phocas, qui cæso Mauritio in ejus locum suffectus est (nescio qua de causa Romanis amicior, imo quia illic absque certamine coronatus fuerat) Bonifacio tertio concessit quod minime postulabat Gregorius, ut Roma caput esset omnium Ecclesiarum. In hunc modum dirempta est controversia. Neque tamen adeo profuisset hoc Imperatoris beneficium sedi Romanæ, nisi alia deinde accessissent. Nam Græcia, & tota Asia paulo post ab ejus communione abscissæ fuat. Gallia sic ipsum reverebatur, ut non pareret nisi quod libebat. Tunc vero primum in servitutem redacta est, ubi Pipinus regnum occupavit. Nam quum Zacharias Pontifex Romanus ei adjutor fuisset ad perfidiam ac latrocinium, ut pulso legitimo Rege, regnum quasi prædæ expositum reperet: hoc mercedis tulit, ut in Ecclesias Gallicanas jurisdictionem haberet Romana sedes. Quemadmodum prædones commune spolium solent partiendo diripere, ita boni isti viri inter se compararunt, ut Pipino quidem cederet terrenum ac civile dominium, spoliato vero Rege; Zacharias autem caput fieret omnium Episcoporum, ac spiritualem potestatem haberet: quæ quum initio infirma foret (ut solet usu venire in rebus novis) Caroli inde auctoritate confirmata fuit, simili fere de causa: erat enim ipse quoque Romano Pontifici obnoxius, quod ejus studio ad honorem Imperii pervenerat. Quanquam autem credibile est, prius valde deformatas fuisse ubique Ecclesias, constat tamen veterem Ecclesiæ formam tunc demum in Gallia & Germania fuisse prorsus obliteratam. Extant adhuc in archivis curiæ Parisiensis breves illorum temporum commentarii, qui ubi de rebus Ecclesiasticis agitur, mentionem pactionum faciunt tum Pipini tum Caroli cum Romano Pontifice. Inde colligere licet, factam tunc fuisse veteris status mutationem.

Quod nullius fere momenti fuisset, nisi malis artibus in Gallicanam Ecclesiam Rom. Pontifices manus injecissent.

Postea paulatim stabilita est tyrannis Pontificia, quam Bernardus suo tempore acerbis deflet querelis.

18. Ex eo tempore quum res passim in deterius quotidie prolaberentur, stabilita quoque subinde & aucta est Romanæ sedis tyrannis: idque Episcoporum partim inscitia partim ignavia. Nam quum unus omnia sibi sumeret, ac sine modo se contra jus & fas extollere magis magisque pergeret: nec zelo quo debuerant, incubuerunt Episcopi ad arcendam ejus libidinem. atque ut animus non defuisset, destituebantur tamen vera doctrina & peritia: ut ad tantam rem tentandam essent minime idonei. Itaque videmus qualis fuerit & quam prodigiosa Romæ omnium sacrorum profanatio, & totius Ecclesiastici ordinis dissipatio Bernardi ætate. Conqueritur ex toto orbe Romam confluere ambitiosos, avaros, simoniacos, sacrilegos, concubinarios, incestuosos, & quæque istiusmodi monstra, ut Apostolica auctoritate vel obtinerent honores Ecclesiasticos, vel retinerent: fraudem, & circumventionem, & violentiam invaluisse. Eum judicandi modum qui tunc usitatus erat, execrabilem esse dicit: nec modo Ecclesiæ, sed foro indecorum. Clamat plenam esse ambitiosis Ecclesiam: nec esse qui magis exhorreat flagitia perpetrare quam latrones in spelunca quum spolia viatorum distribuunt. *Pauci* (inquit) *ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen. Omne Papale negotium illæ agunt. Quale est quod de spoliis Ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi, Euge, euge? Pauperum vita in plateis divitum seminatur: argentum micat in luto: accurritur undique: tollit illud non pauperior, sed fortior: aut qui forte citius præcurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista, non venit: utinam in te desinat. Inter hæc tu pastor procedis, multo & pretioso circumdatus ornatu. Si auderem dicere, dæmonum magis quam ovium pascua hæc. Scilicet sic factitabat Petrus: sic Paulus ludebat. Curia tua recipere bonos magis quam facere consuevit. Mali enim illic*

lib. 1 de consider. ad Eugenium.

circa finem lib. 4.

Summa querelarum tanti viri, quæ à sequentibus Pontificibus non exaudita, imo ludibrio habita sunt.

non proficiunt, sed boni deficiunt. Jam quos appellationum abusus refert, nemo pius sine magno horrore legat. Tandem sic de effreni illa Romanæ sedis cupiditate in jurisdictione usurpanda concludit, *Murmur loquor & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamitant ac demembrari. Vel nullæ vel paucæ admodum sunt quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Quæris quam? subtrahuntur Abbates Episcopis, Episcopi Archiepiscopis,* &c. *Mirum si excusari hoc queat. Sic factitando, probatis vos habere plenitudinem potestatis: sed justitiæ non ita. Facitis hoc quia potestis: sed utrum etiam debeatis quæstio est. Ad honorem quibusque suum gradumque conservandum positi estis, non invidendum.* Hæc pauca ex multis referre libuit, ut partim videant lectores quam graviter tunc Ecclesia concidisset, partim etiam ut agnoscant quanto in mœrore ac gemitu pios omnes tenuerit isthæc calamitas.

lib. 3.

Piorum in Bernardo cogitationes sub spirituali Babylone.

19. Jam vero ut Romano Pontifici hodie concedamus eminentiam illam & jurisdictionis amplitudinem quam mediis temporibus, ut Leonis & Gregorii, habuit hæc sedes: quid hoc ad præsentem Papatum? Nondum loquor de terreno dominio, nec de civili potestate, de quibus postea suo loco videbimus: sed ipsum spirituale regimen quod jactant, quid simile cum illorum temporum conditione habet? Papam enim non aliter definiunt quam summum in terris Ecclesiæ caput, & universalem totius orbis Episcopum. Ipsi vero Pontifices, quum de sua auctoritate loquuntur, magno supercilio pronunciant, penes se esse imperandi potestatem, alios manere obediendi necessitatem: sic sanctiones omnes suas habendas esse quasi divina Petri voce firmatas: provinciales Synodos, quia Papæ non habeant præsentiam, vigore carere: se posse de qualibet Ecclesia clericos ordinare: & qui alibi fuerint ordinati, eos posse ad sedem suam vocare. Innumera ejus generis habentur in farragine Gratiani, quæ non recenseo, ne nimis molestus sim lectoribus. Summa tamen huc redit, penes unum Pontificem Romanum esse supremam Ecclesiasticarum omnium causarum cognitionem, sive in dijudicandis definiendisque doctrinis, sive in ferendis legibus, sive in constituenda disciplina, sive in exercendis judiciis. Privilegia quoque quæ sibi sumunt in reservationibus (ut vocant) & longum esset recensere & supervacuum. Quod autem omnium maxime intolerabile est, nullum in terris judicium relinquunt coërcendæ ac refrenandæ suæ libidini, si tam immensa potestate abutantur. *Nemini,* inquiunt, *judicium sedis hujus liceat retractare, propter Romanæ Ecclesiæ primatum.* Item, *Neque ab Augusto, neque à Regibus, neque ab omni clero, neque à populo judex judicabitur.* Id quidem plus satis imperiose, quod unus homo omnium se judicem constituit, nullius autem judicio parêre sustinet. Sed quid si tyrannidem in populum Dei exerceat? si dissipet ac vastet regnum Christi? si totam Ecclesiam conturbet? si munus pastorale in latrocinium convertat? Imo ut sit sceleratissimus, se ad reddendam rationem astringi negat. Sunt enim istæ Pontificum voces, *Aliorum hominum causas voluit Deus per homines terminare, sed sedis hujus Præsulem suo sine quæstione servavit arbitrio.* Item, *Facta subditorum judicantur à nobis: nostra autem à solo Deo.*

Quarta capitis pars. Etsi dignitas & eminentia hac Gregoriani seculi Rom. Ecclesia concederetur, nihil tamen ad hodiernum primatum facit. Capita enim hujus tyrannidis aliam prorsus faciem ostentant.

Nicolaus, cujus sententia hæc in Decretis 17. q. 3. c. Nemini. Innocentii 9. q. 3. c. Nemo. Symmach. 9. q. 3. c. Aliorum. Anthetius ibid. cap. Facta.

20. Ac quo ejusmodi edicta plus haberent ponderis, falso supposuerunt veterum Pontificum nomina, quasi res à primordio sic fuissent institutæ: quum certo certius sit novum esse & nuper fabricatum quicquid Romano Pontifici plus tribuit quam ei à vetustis Conciliis datum fuisse retulimus. Quin etiam eo impudentiæ venerunt ut rescriptum ediderint sub nomine Anastasii Patriarchæ Constantinopolitani, in quo testatur antiquis regulis fuisse sancitum, ne quid vel in remotissimis provinciis ageretur quod non ad Romanam sedem prius relatum foret. Præterquam quod vanissimum id esse constat, cui hominum credibile erit, tale Romanæ sedis elogium ab adversario & honoris dignitatisque æmulo profectum esse? Sed oportuit scilicet eo dementiæ ac cæcitatis provehi istos Antichristos, ut omnibus sanæ mentis hominibus, qui modo oculos aperire volunt, conspicua esset ipsorum nequitia. Decretales autem epistolæ à Gregorio nono congestæ: item Clementinæ, & Extravagantes Martini, apertius adhuc & plenioribus buccis immanem ferociam, & veluti Barbarorum regum tyrannidem ubique spirant. Atqui hæc sunt oracula ex quibus volunt Romanenses Papatum suum æstimari. Hinc orta sunt præclara illa axiomata, quæ vim oraculorum passim hodie in Papatu obtinent, Papam errare non posse, Papam esse superiorem Conciliis, Papam esse universalem omnium Ecclesiarum Episcopum, & summum in terris Ecclesiæ caput. Taceo ineptias multo absurdiores, quas stulti Canonistæ in scholis suis deblaterant: quibus tamen Romanenses theologi non modo assentiuntur, sed etiam applaudunt, ut idolo suo adulentur.

Nec ea quæ postulant, à veteribus (ut ipsi mentiuntur) sibi concessa sunt.

ibid. cap. Antiquis.

Nec iis acquieverunt Gregorius IX, Martinus & alii, qui alia prorsus indigna & intoleranda confinxerunt.

21. Non agam cum illis summo jure. Huic tantæ insolentiæ opponeret quispiam alius Cypriani sententiam, qua usus est apud Episcopos quorum Concilio præsidebat, *Nemo nostrûm Episcopum se Episcoporum dicit, aut tyrannico terrore collegas ad obsequendi necessitatem adigit.* Objiceret quod aliquanto post Carthagine decretum fuit, *Ne quis vocaretur princeps Sacerdotum, aut primus Episcopus.* Colligeret ex historiis multa testimonia, ex Synodis canones, ex veterum libris multas sententias, quibus Romanus Pontifex in ordinem cogeretur. Sed ego istis supersedeo, ne videar nimis præcise eos urgere. Respondeant tamen mihi optimi patroni Romanæ sedis, qua fronte titulum universalis Episcopi defendere audeant, quem vident toties anathemate damnari à Gregorio. Si valere debet Gregorii testimonium, eo declarant Antichristum esse suum Pontificem quod eum universalem faciunt. Nomen etiam Capitis nihilo magis fuit usitatum. Sic enim alicubi loquitur, *Petrus præcipuum in corpore membrum, Joannes, Andreas, Jacobus particularium plebium capita. Omnes tamen sub uno capite membra Ecclesiæ sunt: uno sancti ante Legem, sancti sub Lege, sancti in gratia, omnes perficientes corpus Domini, in membris sunt constituti, & nemo se unquam universalem dici voluit.* Quod autem jubendi potestatem sibi arrogat Pontifex, parum consentaneum est cum eo quod alibi dicit Gregorius. Nam quum Eulogius Alexandrinus Episcopus se ab eo jussum dixisset, respondet in hunc modum, *Hoc verbum jussionis, peto, à meo auditu removete: scio enim qui sim, & qui sitis: loco mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo jussi: sed quæ utilia visa sunt, indicare curavi.* Quod jurisdictionem suam ita sine fine extendit, in eo gravem & atrocem facit injuriam non tantum reliquis Episcopis, sed etiam singulis Ecclesiis: quas eo modo discerpit ac lacerat, ut ex earum ruinis sedem suam ædificet. Quod autem omnibus se judiciis eximit, ac tyrannico more sic vult regnare, ut suam unius libidinem pro lege habeat, id certe magis indignum est, & alienum ab Ecclesiastica ratione quam ut sustineri ullo modo queat. Prorsus enim abhorret non modo à sensu pietatis, sed etiam humanitatis.

Quorum insolentia etsi opponi posset Cyprianus, Conciliorum item, Historiarum ac veterum Theologorum probata fides: hoc uno satis refellantur, quod à Gregorio suo verbis expressis damnati sunt.

epist. 92. lib. 4. ad Joan. Constantinopolit.

libr. 7. epist. 28.

22. Verum ne singula persequi & excutere cogar, iterum istos appello qui hodie Romanæ sedis patroni & optimi & fidelissimi haberi volunt, ecquid pudeat ipsos præsentem statum Papatus defendere: quem constat centuplo corruptiorem esse quam Gregorii & Bernardi seculis fuerit: qui tamen tunc sanctis illis viris tantopere displicebat.

Ad summum autem impudentia Papatus patronos pervenisse oportet;

Con-

quum Gregorius & Bernardus admodum flebiliter conquesti sint de sua ætatis malitia, quam contemplatione superatam esse & totis viribus foveri ac augeri à Rom. Pontifice, constat.
epist. 5. lib. 1. ad Theocrist. epist. ad Anastas. item 25. & alibi.

Conqueritur passim Gregorius, se alienis occupationibus supra modum distrahi: se sub colore Episcopatus ad seculum esse reductum: ubi tantis terræ curis inserviret quantis se nunquam in vita laica deservisse reminisceretur: se premi tumultu secularium negotiorum, ut ad superna animus nullatenus erigatur: se multis causarum fluctibus quati, & tumultuosæ vitæ tempestatibus affligi: ut merito dicat, *Veni in altitudinem maris.* Certe inter illas terrenas occupationes poterat tamen plebem pro concionibus docere, privatim admonere & corrigere quos oportebat, Ecclesiam ordinare, collegis dare consilium, eosque ed officium hortari: super hæc, restabat aliquid temporis ad scribendum: & tamen calamitatem suam deplorat, quod sit in profundissimo mari demersus. Si administratio illius temporis mare fuit, quid de præsenti Papatu dicendum erit? Quid enim simile inter se babent? Hic nullæ sunt conciones, nulla disciplinæ cura, nullum Ecclesiarum studium, nulla spiritualis functio: nihil denique nisi mundus. Perinde tamen laudatur hic labyrinthus quasi nihil inveniri queat magis ordinatum ac dispositum. Bernardus vero quas fundit querimonias, quos edit gemitus dum suæ ætatis vitia intuetur? Quid igitur, si hoc nostrum ferreum seculum, & siquid est ferro deterius, inspiceret? Quæ ista est improbitas, non modo pertinaciter tueri velut sacrosanctum ac divinum, quod uno ore sancti omnes semper improbarunt: sed eorum quoque testimonio abuti ad defensionem Papatus, quem constat fuisse illis prorsus incognitum? Quanquam de tempore Bernardi fateor tantam fuisse tunc corruptionem rerum omnium, ut non fuerit multum nostro dissimile. Verum omni pudore carent qui ex medio illo seculo, Leonis scilicet & Gregorii & similium, prætextum aliquem petunt: perinde enim faciunt acsi quis ad stabiliendam Cæsarum monarchiam, entiquum Romani Imperii statum laudaret: hoc est, libertatis laudes ad ornandam tyrannidem mutuaretur.

Quinta & postrema pars capitis, qua præcipuam continet responsionem: Papam videlicet non esse Episcopum in Dei Ecclesia.

23. Postremo, etiamsi hæc darentur omnia, exoritur tamen illis novum de integro certamen, quum negamus esse Romæ Ecclesiam, in que ejusmodi beneficia residere queant: quum negamus esse Episcopum qui hæc dignitatis privilegia sustineat. Sint igitur vera illa omnia (quæ tamen illis jam extorsimus) Petrum voce Christi constitutum fuisse universæ Ecclesiæ caput: ipsumque honorem sibi collatum in Romana sede deposuisse: id veteris Ecclesiæ euctoritate fuisse sancitum, longo usu confirmatum: Romano Pontifici summam potestatem fuisse semper uno consensu ab omnibus delatam: ipsum fuisse omnium & causarum & hominum judicem, nullius judicio subjectum fuisse. habeant etiam plura si velint: respondeo tamen uno verbo, nihil istorum valere nisi Romæ sit Ecclesia & Episcopus. Hoc mihi concedant necesse est, non posse Ecclesiarum matrem esse, quæ ipsa non sit Ecclesia: non posse Episcoporum esse principem, qui ipse non sit Episcopus. Volunt igitur sedem Apostolicam habere Romæ? Dent mihi verum & legitimum Apostolatum. Volunt habere summum Pontificem? Dent mihi Episcopum. Quid autem? ubi ullam Ecclesiæ faciem nobis ostendent? Nominant quidem, & subinde in ore habent. Certe Ecclesia suis certis notis cognoscitur: & Episcopatus, nomen officii est. Hic non de populo loquor: sed de ipso regimine, quod lucere in Ecclesia perpetuo debet. Ubi illic ministerium, quale requirit Christi institutio? Meminerimus quod de Presbyterorum & Episcopi officio ante dictum est. Si ad regulam illam exigemus officium Cardinalium, fatebimur nihil minus esse quam Presbyteros. Ipse vero Pontifex quid omnino habeat Episcopale scire velim. Primum in munere Episcopi caput est, plebem Dei verbo docere: alterum & proximum huic, Sacramenta administrare: tertium, monere & bortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populum continere. Quid istorum facit: imo quid facere se simulat? Dicant igitur qua ratione velint haberi Episcopum, qui nullam officii partem minimo digito vel in speciem saltem attingit.

Responsionis hujus explicatio.

Confirmatio ab enumeratione partium essentialium Episcopalis muneris.

Altera confirmatio, ab auctoritate institutionis Christi.

24. Non ita de Episcopo est ut de Rege: hic enim, etsi non exequatur quod proprium est Regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in Episcopo dijudicando respicitur Christi mandatum, qood semper in Ecclesia valere debet. Hunc ergo nodum mihi solvant Romanenses. Nego ipsorum Pontificem esse Episcoporum principem, quum non sit Episcopus. Istud proximum necesse est probent falsum esse, si vincere in illo priore volent. Quid quod non modo nihil habet Episcopi proprium, sed omnia potius contraria? Sed hic, ô Deus, unde incipiam? à doctrinane, an à moribus? Quid dicam, aut quid tacebo? ubi desinam? Hoc dico: quum mundus hodie tot perversis impiisque doctrinis refertus sit: tot superstitionum generibus plenus, tot erroribus excæcatus, in tanta idololatria demersus: nihil uspiam istorum esse quod non illinc vel emanarit, vel saltem fuerit confirmatum. Nec alia est causa cur tanta rabie ferantur Pontifices in renascentem Euangelii doctrinam, ad eam opprimendam nervos omnes suos intendant, Reges omnes ac Principes ad sævitiam accendant, nisi quod collabi ac corruere totum suum regnum vident ubi primum Christi Euangelium obtinuerit. Crudelis fuit Leo: sanguinarius Clemens: truculentus est Peulus. Sed non tam natura eos ad impugnandam veritatem impulit, quam quod una hæc illis ratio erat tuendæ suæ potentiæ. Salvi igitur quom esse non possint nisi profligato Christo, non aliter laborant in hac causa quam si pro eris ac focis, suisque ipsorum capitibus pugnarent. Quid ergo? num illic nobis erit sedes Apostolica ubi nihil cernimus nisi horrendam epostasiam? Erit Christi vicarius, qui furiosis conatibus Euangelium persequendo, Antichristum se esse palam profitetur? Erit Petri successor, qui ad demoliendum quicquid ædificavit Petrus, ferro & igni grassatur? Erit caput Ecclesiæ, qui Ecclesiam è Christo solo vero capite rescissam ac truncatam, in seipsa discerpit ac lacerat? Fuerit sane olim Roma omnium Ecclesiarum mater: verum ex quo Antichristi sedes fieri cœpit, desiit esse id quod erat.

Tertia, à contrariis: quod in doctrina & moribus ab Episcopi vero munere tota via desciscat Pontifex Romanus.

Conclusio, Romam non esse hodie sedem Apostolicam, sed Apostaticam: non esse Ecclesiarum, sed errorum matrem, & Antichristi thronum.

25. Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, quum Romanum Pontificem vocamus Antichristum. Sed qui hoc sentiunt, non intelligunt se Paulum immodestiæ insimulare, post quem nos loquimur: imo ex cujus ore sic loquimur. Ac nequis objiciat nos Pauli verba, quæ alio pertineant, perperam torquere in Romanum Pontificem, breviter ostendam non aliter quam de Pepatu posse intelligi. Antichristum *in templo Dei sessurum* Paulus scribit. Alibi quoque Spiritus describens ejus imaginem in Antiochi persona, ostendit regnum ejus in magniloquentia & Dei blasphemiis situm fore. Hinc colligimus tyrannidem esse in animas magis quam in corpora, quæ adversus spirituale Christi regnum erigatur. Deinde talem esse quæ nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat: sed potius Christi prætextu abutatur, & sub Ecclesiæ titulo velut larva delitescat. Tametsi autem omnes quæ ab initio extiterunt hæreses ac sectæ ad regnum Antichristi pertineant: quum tamen prædicit Paulus venturam defectionem, hac descriptione significat, sedem illam abominationis tuoc erigendam ubi universalis quædam defectio Ecclesiam occuparit: utcunque multa Ecclesiæ membra in vera fidei unitate

Probatio hujus conclusionis, Papam videlicet esse Antichristum, ex Paulo & Daniele,
2 Thess. 2. vers. 4.
Dan. 7: 25.
Quorum (præcipue vero Apostoli) sententia explicatur.

Consequens sententia Pauli.

tate sparsim perseverent. Quum vero addit suo tempore *cœpisse moliri in mysterio opus iniquitatis*, quod postea palam facturus esset: ex eo intelligimus, calamitatem hanc neque per unum hominem fuisse inferendam, neque in uno homine finiendam. Porro quum hac nota designet Antichristum, quod suum Deo honorem prærepturus sit ut sibi sumat: hoc præcipuum indicium est quod sequi debemus in quærendo Antichristo: præsertim ubi ejusmodi superbia ad publicam usque Ecclesiæ dissipationem procedit. Quum ergo constet Pontificem Romanum impudenter ad se transtulisse quod Dei unius & Christi maxime proprium erat, dubitandum non est quin impii & abominandi regni dux sit & antesignanus.

Non igitur Romæ alligandus est primatus, etsi olim hæc sedes prima omnium fuerit.

26. Eant nunc Romanenses, & antiquitatem nobis opponant. Quasi in tanta rerum omnium conversione sedis honor stare possit ubi nulla est sedes. Narrat Eusebius, Deum ut vindictæ suæ locus fieret, Ecclesiam, quæ Hierosolymis erat, Pellam transtulisse. Quod semel factum fuisse audimus, fieri sæpius potuit. Proinde sic loco alligare
lib. 3. c. 5.
honorem primatus, ut qui revera infestissimus est hostis Christi, summus Euangelii adversarius, maximus Ecclesiæ vastator ac dissipator, crudelissimus sanctorum omnium mactator & carnifex, vicarius nihilominus Christi, Petri successor, primus Ecclesiæ antistes habeatur, tantummodo quia sedem occupat quæ olim prima omnium fuit: id vero nimis ridiculum est ac ineptum. Taceo quantum sit discriminis inter Papæ Cancellariam, & bene compositum Ecclesiæ ordinem. Quanquam hæc una res omnem de hac quæstione dubitationem potest optime tollere. Nemo enim sanæ mentis Episcopatum in plumbo & bullis includet: multo minus in illo captionum omnium ac circumscriptionum magisterio, quibus rebus censetur spirituale Papæ regimen. Eleganter igitur à quodam dictum est, illam quæ jactatur, Romanam Ecclesiam pridem conversam fuisse in Curiam: quæ sola nunc Romæ visitur. Neque hic accuso hominum vitia: sed Papatum ipsum ex diametro cum Ecclesiastica ratione pugnare demonstro.

Maxime quum Ecclesia Romana jampridem in Cancellariam & turpem negotiationem versa sit.

De re ipsa hactenus. Nunc ad personas. Et primum quod ad religionem attinet, Pontifices Romanos nullum esse Deum, Euangelium & doctrinam de vita æterna meras esse fabulas jampridem professi sunt.

27. Ad homines autem si veniamus, satis scitur quales reperturi simus Christi vicarios: Julius scilicet, & Leo, & Clemens, & Paulus Christianæ fidei columnæ erunt, primique religionis interpretes, qui nihil aliud de Christo tenuerunt, nisi quod didicerant in schola Luciani. Sed quid tres aut quatuor Pontifices enumero? Quasi vero dubium sit qualem religionis speciem professi sint jampridem Pontifices cum toto Cardinalium collegio, & hodie profiteantur. Primum enim arcanæ illius Theologiæ quæ inter eos regnat, caput est, Nullum esse Deum. Alterum, Quæcunque de Christo scripta sunt ac docentur, mendacia esse & imposturas. Tertium, Doctrinam de futura vita & ultima resurrectione, meras esse fabulas. Non omnes ita sentiunt, & pauci ita loquuntur: fateor: jampridem tamen hæc ordinaria esse cœpit Pontificum religio. hoc quum sit notissimum omnibus qui Romam noverunt, non cessant tamen Romanenses theologi jactare, Christi privilegio cautum esse ne Papa errare possit, quia Petro dictum sit, *Oravi pro te, ne deficiat fides tua.* Quid, obsecro, tam impudenter ludendo proficiunt, nisi ut totus mundus intelligat, eos ita ad extremum improbitatis venisse, ut neque Deum timeant, neque homines revereantur?

Luc. 22. vers. 32.

Tum etiam Joannes XXII. teste Gersone, qui tunc vivebat, nominatim errorem in...

28. Sed fingamus latere eorum quos dixi Pontificum impietatem, quod eam neque concionibus neque scriptis publicarint: sed in mensa duntaxat, & cubiculo, aut saltem inter parietes prodiderint. Atqui si privilegium quod obtendunt, ratum esse velint, expungant è numero Pontificum oportet Joannem vicesimum secundum, qui palam asseruit, animas esse mortales, unaque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis. Atque ut videas totam sedem cum præcipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse: nemo Cardinalium huic se tantæ insaniæ opposuit, sed schola Parisiensis Regem Galliæ impulit, ut ad palinodiam hominem cogeret. Rex ejus communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret: idque de more publicavit per præconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abjuravit. Hoc exemplum facit ne me oporteat cum adversariis amplius de eo disputare quod dicunt, sedem Romanam ejusque Pontifices labi in fide non posse, quia Petro dictum sit, *Oravi pro te, ne deficiat fides tua.* Certe ille tam fœdo lapsus genere à recta fide excidit, ut sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in Episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quam ut responsione egeat: nam si volunt ad Petri successores trahere quicquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse Satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus, *Vade retro Satan: quia offendiculum es mihi.* Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quam illis alterum objicere.

...doctrina de immortalitate animarum.

Ac proinde expungendus est ex Pontificum catalogo, vel potius impium est quod citant de firmitudine fidei sedis Romanæ.

Luc. 22. vers. 32.

Matth. 16. vers. 23.

Deinde, quoad mores, Romani Pontifices, athei, aut religionis hostes conjurati, & suo & aliorum scelere sunt turpissimi.

29. Verum certare ineptiendo non libet: redeo igitur unde digressus eram. Sic alligare loco & Christum & Spiritum sanctum, & Ecclesiam, ut quicunque illic præsidet, etiamsi sit diabolus, Christi tamen vicarius & caput Ecclesiæ censeatur, quia fuerit olim Petri sedes: non modo impium & Christo contumeliosum, sed nimis absurdum, & à sensu communi alienum esse dico. Jampridem Romani Pontifices aut omni prorsus carent religione, aut maximi sunt religionis hostes. Nihilo igitur magis sunt, ob sedem quam occupant, Christi vicarii, quam idolum, ubi in templo Dei collocatur, pro Deo habendum est. Jam si de moribus fiat censura: ipsi pro se Pontifices respondeant quid omnino sit in quo Episcopi agnosci queant. Primum, quod Romæ sic vivitur, ipsis non modo conniventibus ac tacentibus, sed tacito etiam quasi nutu approbantibus, id prorsus indignum est Episcopis: quorum officium est plebis licentiam disciplinæ severitate coercere. Sed ego tam rigidus in eos non ero ut alienis delictis ipsos gravem. Quod autem ipsi cum sua familia, cum toto fere Cardinalium collegio, cum toto cleri sui grege, ad omnem nequitiam, obscœnitatem, spurcitiam, ad omne scelerum & flagitiorum genus adeo sunt prostituti, ut monstra referant magis quam homines: in eo sane produnt se nihil minus esse quam Episcopos. Neque tamen vereri debent ne suam turpitudinem ulterius detegam. Nam & in tam putido cœno versari piget: & parcendum est pudicis auribus: & mihi videor satis ac super demonstrasse quod volebam; etiamsi caput Ecclesiarum olim fuisset Roma, non tamen hodie esse dignam quæ in minimis pedum digitis censeatur.

Cardinalium & cleri Romani pictura.

Cardinales autem nihil aliud quam Presbyteri Romanæ Ecclesiæ olim fuerunt, ac Episcopis longe inferiores.

30. Quantum ad Cardinales (quos vocant) attinet, nescio quid factum sit ut ita subito in tantam amplitudinem emerserint. Hic titulus Gregorii ætate in solos Episcopos competebat: nam quoties meminit Cardinalium, non Romanæ Ecclesiæ, sed aliis quibuslibet eos attribuit. ut in summa, nihil aliud sit *Sacerdos Cardinalis*, quam Episcopus. Apud superioris seculi scriptores nomen hoc non reperio. Video tamen fuisse tunc Episcopis minores, quos nunc longe antecellunt. Notum est illud Augustini, *Quanquam secundum honorum vocabula quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, Episcopatus Presbyterio major sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est.* Hic certe Romanæ Ecclesiæ Presbyterum ab aliis minime discernit: sed omnes ex æquo postponit Episcopis. Idque eo usque fuit observatum, ut in concilio Carthaginensi, quum

epist. 15. 77. & 79. libr. 2. epist 6, 25, & multis aliis. epist. 19. ad Hieron.

duo

duo adessent legati Romanæ sedis, unus Episcopus, secundus Presbyter: hic in ultimum locum rejectus fuerit. Verum ne nimis vetera persequamur, extat Concilium sub Gregorio habitum Romæ, in quo Presbyteri ultimo loco sedent, & seorsum subscribunt: Diaconi locum nullum in subscriptione habent. Et sane nihil officii tunc habebant, nisi ut in doctrinæ & Sacramentorum administratione Episcopo adessent ac subessent. Nunc adeo mutata sors est, ut facti sint Regum & Cæsarum cognati. Nec dubium est quin una cum suo capite sensim creverint, donec ad hoc dignitatis fastigium evecti fuerunt. Verum hoc quoque paucis verbis quasi obiter attingere placuit, quo melius intelligerent lectores, sedem Romanam, qualis hodie est, plurimum differre ab illa veteri, cujus prætextu hæc se tuetur ac defendit. Verum qualescunque fuerint olim, quando nihil habent veri ac legitimi in Ecclesia muneris, fucum duntaxat & inanem larvam retinent: imo quando omnia habent penitus contraria, necesse fuit illis evenire quod tam sæpe scribit Gregorius. *Flens*, inquit, *dico, gemens denuncio: quia quum Sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit.* Quin potius impleri in illis oportuit quod de talibus ait Malachias, *Vos recessistis de via & offendere fecistis in Lege plurimos. Itaque irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus. Propterea ecce ego dedi vos contemptibiles ac viles omni populo.* Jam relinquo piis omnibus cogitandum quale supremum sit Romanæ hierarchiæ fastigium: cui ipsum quoque Dei verbum, quod cælo & terræ, hominibus & Angelis venerabile ac sacrosanctum esse oportuerat, subjicere nefaria impudentia Papistæ non dubitant.

[margin:] lib. 4. regist.
[margin:] Ut vero nunc sunt, nihil habent veri & legitimi muneris in Ecclesia.
[margin:] lib. 4. epist. 25. & 55. lib. 5. epist. 7. & alibi. Mal. 2: 8.
[margin:] Conclusio hujus tractationis.

CAP. VIII.

De potestate Ecclesiæ quoad fidei dogmata: & quam effreni licentia ad vitiandam omnem doctrinæ puritatem tracta fuerit in Papatu.

Duabus præcipuis partibus constat hoc caput.

1. *Novem prioribus sectionibus, quinam termini sint, quos Ecclesia sibi debet in hujusmodi rebus constituere, ostenditur.*
2. *Deinde, coarguitur Ecclesia Romana, quod hos limites transgredi ausa sit, à sectione decima usque ad finem capitis.*

[margin:] De notis & regimine Ecclesiæ actum est 7 prioribus capitibus. Nunc de ejusdem potestate disseritur: cujus partes tres, nempe doctrina, legum latio, jurisdictio, quas admonitio necessaria præcedit de fine totius disputationis de hac potestate.

SEquitur nunc tertius locus, de Ecclesiæ potestate, quæ partim in Episcopis singulis, partim in Conciliis, & iis vel provincialibus, vel generalibus spectatur. De spirituali tantum potestate loquor, quæ propria est Ecclesiæ. Ea autem consistit vel in doctrina, vel in jurisdictione, vel in legibus ferendis. Locus de doctrina duas habet partes, auctoritatem dogmatum tradendorum, & eorum explicationem. Antequam incipimus de singulis in specie disserere, pios lectores volumus admonitos, ut quicquid de Ecclesiæ potestate docetur, meminerint ad eum finem referre, in quem, teste Paulo, data est: nempe *ad ædificationem, & non in destructionem:* qua qui legitime utuntur, nihil plus se esse existimant quam ministros Christi, simulque ministros populi in Christo. Porro ædificandæ Ecclesiæ una hæc ratio est, si ministri ipsi suam Christo auctoritatem conservare student, quæ salva aliter esse non potest quam si id ei relinquatur quod à Patre accepit: nempe ut sit unicus Ecclesiæ magister. Non enim de alio quopiam, sed de ipso solo scriptum est, *Ipsum audite.* Est igitur Ecclesiastica potestas non maligne quidem ornanda, sed tamen includenda certis finibus: ne pro hominum libidine huc atque illuc trahatur. Ad id plurimum proderit observare qualiter à Prophetis & Apostolis describatur. Nam si simpliciter hominibus concedimus quam sumere ipsis visum fuerit potestatem, omnibus in promptu est, quam sit proclivis in tyrannidem lapsus, quæ procul à Christi Ecclesia abesse debet.

[margin:] 2 Cor. 10. vers. 8. & 13: 10.

[margin:] Prima pars hujus potestatis est doctrina, in cujus consideratione illud primum occurrit, auctoritatem & dignitatem à Scriptura S. ministris Ecclesiæ delatam, non hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt, tribui. Id ostenditur primum in Mose & Sacerdotibus.

2. Proinde hic meminisse oportet, quicquid auctoritatis ac dignitatis Spiritus in Scriptura, sive Sacerdotibus, sive Prophetis, sive Apostolis, sive Apostolorum successoribus defert, id totum non proprie hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt dari: vel (ut expeditius loquamur) verbo, cujus ministerium illis est commissum. Ut enim ordine omnes persequamur, non reperiemus, ulla docendi aut respondendi auctoritate fuisse præditos, nisi in nomine & verbo Domini. Ubi enim vocantur ad munus, simul illis injungitur nequid afferant ex seipsis: sed loquantur ex ore Domini. Nec eos ante producit ipse in medium ut à populo audiantur, quam præceperit quidnam loqui debeant: ne quid præter verbum suum loquantur. Moses ipse, Prophetarum omnium princeps, audiendus præ aliis fuit: sed ante instruitur suis mandatis, nequid omnino nunciare queat nisi à Domino. Itaque populus, doctrinam ejus amplexus, *in Deum & in ejus servum Mosen* dicitur *credidisse.* Sacerdotum quoque auctoritas ne contemptui foret, gravissimis pœnis sancita est. Verum simul ostendit Dominus qua lege audiendi essent, quum dicit *se percussisse fœdus suum cum Levi, ut Lex veritatis esset in ore ejus.* Et paulo post addit, *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum est.* Ergo si audiri velit Sacerdos, præstet se Dei nuncium: id est, mandata quæ ab auctore suo accepit, fideliter referat. Atque ubi de iis audiendis agitur, nominatim hoc ponitur, Ut *secundum Legem Dei respondeant.*

[margin:] Exod. 3: 4. ibid. 14: 31. Deut. 17. vers. 12. Malach. 2. v. 4, 6, 7.
[margin:] Deut. 17. vers. 11.

3. Prophetarum qualis in universum fuerit potestas, eleganter apud Ezechielem describitur: *Fili hominis*, ait Dominus, *speculatorem dedi te domui Israel: audies igitur ex ore meo verbum, & annunciabis illis ex me.* Qui audire jubetur ex ore Domini, nonne quicquam ex se comminisci prohibetur? Quid vero est, nunciare à Domino, nisi sic loqui ut confidenter jactare ausit, non suum esse sed Domini verbum quod attulerit? Tantundem est apud Jeremiam aliis verbis: *Propheta*, inquit, *apud quem est somnium, narret somnium: & qui habet verbum meum, loquatur verbum meum verum.* Certe illis universis legem dicit. Est autem ejusmodi, quod non patitur quempiam plus docere quam jussus fuerit. Et postea paleam vocat quicquid à se uno profectum non est. Itaque nemo ex ipsis Prophetis os aperuit, nisi Domino verba præeunte. Unde illa toties apud eos occurrunt, *Verbum Domini, Onus Domini, Sic ait Dominus, Os Domini loquutum est.* Et merito: exclamabat enim Jesaias, polluta sibi esse labia: Jeremias se nescire loqui fatebatur, quia puer esset. Quid ab illius polluto, ab hujus fatuo ore prodire poterat nisi immundum aut insulsum, si suum ipsi sermonem loquuti essent? Sancta vero & pura illis labia fuerunt quum Spiritus sancti cœperunt esse organa. Ubi hac religione obstricti sunt Prophetæ nequid tradant nisi quod acceperint, tunc insigni potestate ac eximiis titulis ornantur. Nam quum Dominus testa-

[margin:] Deinde in Prophetis. Ezech 3. vers. 17.
[margin:] Jerem. 23. vers. 28.
[margin:] Jesa. 6: 5. Jer. 1: 6.

ibid. v. 10.
ibid. v. 9.

tur *se præfecisse illos gentibus ac regnis, ut evellant & exstirpent, perdant & destruant, ædificent ac plantent:* continuo subjungit causam, *Quia verba sua in eorum ore posuerit.*

Postremo in Apostolis, & Christo ipso.
Matth. 5. v. 13, 14.
Luc. 10. vers. 16.
Joan. 20. vers. 23.

4. Jam si in Apostolos respicias, multis quidem & insignibus elogiis commendantur, quod *lux sint mundi, & sal terræ:* quod *pro Christo audiendi:* qund *quæcunque in terra ligaverint aut solverint, ligata erunt aut soluta in cælo.* Verum suo nomine præ se ferunt quantum sibi in suo munere permissum sit: nempe si Apostoli sunt, ne garriant quicquid collibitum fuerit, sed mandata ejus à quo missi sunt, bona fide perferant. Et satis clara sunt Christi verba, quibus eorum legationem terminavit, quum mandavit illis ut *irent ac docerent omnes gentes, quæcunque præceperat.* Quin ipse quoque hanc in se legem (oe cui eam detrectare fas esset) recepit, sibique imposuit. *Doctrina,* inquit, *mea non est mea: sed ejus qui me misit,* Patris. Is qui unicus ac æternus Patris Consiliarius semper fuit, quique Dominus ac Magister omnium est constitutus à Patre, quia tamen docendi ministerio fungitur, ministris omnibus suo exemplo præscribit quam in docendo regulam sequi debeant. Non est igitur Ecclesiæ potestas infinita, sed subjecta verbo Domini, & in eo quasi inclusa.

Match. 28. vers. 19.
Joan. 7. vers. 16.

Unde sequitur, Ecclesiam verbo Dei scripto esse alligatam.
Ratio.
Christus est unicus doctor Ecclesiæ, à cujus ore ministri haurire tenentur quicquid aliis ad salutem proponunt.
Matth. 11. vers. 27.

5. Atqui quum hoc ab initio in Ecclesia valuerit, hodieque valere debeat nequid doceant servi Dei quod non ab ipso didicerint: pro temporum tamen varietate diversas habuerunt discendi rationes. Ea vero quæ nunc est, plurimum à superioribus differt. Principio, si verum est quod ait Christus, quod *nemo Patrem viderit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare:* oportuit certe ab æterna illa Sapientia semper dirigi qui ad Dei notitiam pervenire vellent. Quomodo enim Dei mysteria aut animo comprehendissent, aut eloquuti essent, nisi docente eo cui soli patent arcana Patris? Deum igitur non aliter cognoverunt olim sancti homines, quam ipsum in Filin, velut in speculo intuiti. Hoc quum dico, intelligo Deum non alia se unquam ratione manifestasse hominibus quam per Filium, hoc est, unicam suam sapientiam, lucem, ac veritatem. Ex hoc fonte hauserunt Adam, Noë, Abraham, Isaac, Jacob & alii quicquid habuerunt cælestis doctrinæ. Ex eodem Prophetæ omnes hauserunt & ipsi quoque quicquid cælestium oraculorum ediderunt. Enimvero hæc Sapientia non uno modo semper se exeruit. Apud Patriarchas arcanis revelationibus est usus: sed simul ad eas confirmandas ejusmodi signa adhibuit, ut minime dubium illis esse posset, Deum esse qui loquebatur. Patriarchæ quod acceperant, ad posteros per manus transmiserunt: ea enim lege apud ipsos deposuerat Deus ut ita propagarent. Filii vero ac nepotes, Deo intus dictante, sciebant è cælo esse, non ex terra, quod audiebant.

Variis equidem modis illam docuit, qui tamen pios ad eundem doctorem semper deduxerunt. Primum, per revelationes, eas vero minime dubias. Deinde per Legem & Prophetas.
Mal. 2: 7.

6. Ubi autem Deo visum est illustriorem Ecclesiæ formam excitare, verbum suum mandari scripto ac consignari voluit, ut inde peterent Sacerdotes quod populo traderent, utque ad eam regulam omnis quæ traderetur doctrina exigeretur. Itaque post Legis promulgationem quum jubentur Sacerdotes docere ex ore Domini, sensus est, nequid extraneum aut alienum ab eo doctrinæ genere doceant quod Deus in Lege comprehenderat: addere vero ac minuere nefas illis fuit. Sequuti sunt deinde Prophetæ, per quos nova quidem oracula publicavit Deus quæ ad Legem adderentur: non sic tamen nova quin ex Lege manarent, & in ipsam respicerent. Quantum enim ad doctrinam, Legis duntaxat interpretes fuerunt: nec aliquid ad eam addiderunt nisi vaticinia de rebus futuris. His exceptis, nihil aliud prodiderunt quam puram Legis explicationem. Verum quia Domino placebat illustriorem extare doctrinam & ampliorem, quo melius infirmis conscientiis satisfieret, Prophetias quoque scriptis mandari præcepit, & haberi verbi sui partem. His simul accesserunt Historiæ, quæ & ipsæ Prophetarum sunt lucubrationes, sed dictante Spiritu sancto compositæ. Psalmos Prophetiis adnumero: quando his commune est quod illis tribuimus. Totum ergo illud corpus ex Lege, Prophetis, Psalmis, & Historiis compactum, verbum Domini fuit veteri pnpulo, ad cujus regulam Sacerdotes & Doctores usque ad Christi adventum, suam doctrinam exigere debuerunt: nec fas illis fuit vel ad dexteram, vel ad sinistram deflectere: quia totum ipsorum munus his finibus inclusum erat, ut ex ore Dei populo responderent. Quod ex insigni loco Malachiæ colligitur, ubi jubet memores esse Legis, & ad eam attendere usque ad Euangelii prædicationem. Nam ita eos arcet ab omnibus adventitiis doctrinis, nec concedit vel tantillum à via deflectere quam Moses fideliter illis monstraverat. Atque hæc ratio est cur tam magnifice prædicet David Legis excellentiam, totque ejus encomia recenseat: ne scilicet Judæi quicquam appeterent extraneum, quum tota perfectio illic inclusa esset.

Qui Prophetæ, quoad doctrinam, fuerunt Legis interpretes.
Horum scriptis historiæ sacræ & Psalmi accesserunt.
Mal. 4: 4.
Psal. 19. & 119.

7. Verum ubi demum in carne manifestata est Dei Sapientia, quicquid humana mente de Patre cælesti comprehendi potest, & cogitari debet, pleno ore nobis edisseruit. Nunc itaque, ex quo illuxit Sol justitiæ Christus, perfectum habemus divinæ veritatis fulgorem, qualis in meridie claritas esse solet, quum ante subobscura lux fuerit. Non enim profecto vulgare aliquid prædicare voluit Apostolus, quum scripsit, *Deum olim multifariam multisque modis Patribus loquutum esse per Prophetas: at extremis his diebus nobis per dilectum Filium loqui cœpisse:* significat enim, imo aperte declarat, Deum non posthac, ut antea, per alios subinde atque alios loquuturum, nec prophetias additurum prophetiis, aut revelationes revelationibus: sed sic omnes docendi partes in Filio complevisse, ut hoc ultimum æternumque ab eo habendum sit testimonium. Qua ratione totum hoc novi Testamenti tempus ex quo cum Euangelii sui prædicatione nobis apparuit Christus ad diem usque judicii, per *horam novissimam, novissima tempora, novissimos dies* designatur: quo scilicet doctrinæ Christi perfectione contenti, discamus nullam ultra novam aut nobis fingere, aut ab aliis confictam admittere. Itaque non temere Filium singulari prærogativa nobis doctorem Pater ordinavit: ipsum, non hominum quempiam præcipiens audiri. Paucis quidem verbis, ejus nobis magisterium commendavit, quum dicit, *Ipsum audite:* sed quibus inest plus quiddam ponderis ac energiæ quam vulgo existimetur: perinde enim est acsi ab omnibus hominum doctrinis abductos, huic uni nos sisteret: ab uno omnem salutis doctrinam petere juberet: ab uno pendere, in uno hærere: denique (quod verba sonant) unius voci auscultare. Et sane quid jam ab homine aut expectari aut expeti debeat, ubi Verbum ipsum vitæ familiariter se nobis ac coram explicavit? Quin omnium hominum ora clausa esse convenit postquam semel loquutus est ille, in quo cælestis Pater omnes scientiæ & sapientiæ thesauros voluit esse absconditos, & sic quidem loquutus est, ut & Dei sapientiam (quæ nulla in parte hiulca est) & Messiam (à quo omnium revelatio sperabatur) decebat: hoc est, ut post se nihil aliis dicendum reliquerit.

Postremo, per seipsum in carne manifestatum.
Hebr. 1. vers. 12.
Qua dispensatio hora novissima, &c. nominatur, ut aliam perfectiorem extra verbum Dei scriptum nemo pius somniet.
Matth. 17. vers. 5.
Col. 2: 3.
Joan. 4. vers. 25.

8. Esto igitur hoc firmum axioma, Non aliud habendum esse Dei verbum cui detur in Ecclesia locus, quam quod Lege primum & Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur, nec alium esse rite docendi in Ecclesia modum nisi ex ejus verbi præscripto & norma. Hinc etiam colligimus, non aliud

Unde certissime sequitur, Neminí licere aliud in Ecclesia docere quam quod

in Prophetis ac Apostolicis scriptis, à Christi Spiritu dictatis, continetur.

aliud permissum fuisse Apostolis quam quod olim habuerant Prophetæ: nempe ut veterem Scripturam exponerent, ac ostenderent in Christo completa esse quæ illic traduntur: id ipsum tamen non facerent nisi ex Domino, hoc est, præeunte & verba quodammodo dictante Christi Spiritu. Hac enim

Math. 28. v. 19, 20.

lege eorum legationem definivit Christus, quum jussit ut irent ac docerent, non quæ temere ipsi essent fabricati, sed quæcunque ipsis præceperat. Et

Math. 23. v. 8, 10.

nihil apertius dici poterat quam quod alibi dicit, *Vos autem nolite vocari Rabbi; unus enim magister vester, Christus.* Deinde quo altius hoc eorum animis infigeret, bis eodem loco repetit. Et quia quæ audierant ac didicerant ex ore Magistri, capere pro

Joan. 14. vers. 26. & 16: 13.

sua ruditate non poterant, Spiritus veritatis illis promittitur, à quo dirigantur in veram omnium intelligentiam. Illa enim restrictio attente notanda, ubi partes Spiritui sancto assignat, suggerere quæcunque ante ore docuit.

Nec Apostolis, nec Apostolicis viris licuisse, nec universa Ecclesia licere has metas transgredi.

9. Proinde nihil aliud vel sibi vel aliis reliquum facit Petrus, optime à Magistro edoctus quantum sibi liceret, nisi ut traditam à Deo doctrinam dispenset. *Qui loquitur* (inquit) *loquatur tanquam sermones Dei*: hoc est, non dubitanter, ut trepidare solent sibi male conscii, sed alta confidentia, quæ servum Dei certis mandatis instructum decet. Quid hoc

2. Confirmatio à Petri & Pauli testimoniis.

aliud est quam omnes humanæ mentis inventiones (à quocunque tandem capite profectæ sint) arcere, ut purus Dei sermo in fidelium Ecclesia doceatur ac discatur? omnium hominum (cujuscunque sint

1 Pet. 4. vers. 11.

ordinis) placita vel potius figmenta tollere, ut solius Dei decreta rata maneant? Hæc sunt *arma*

2 Cor. 10. vers. 4.

illa spiritualia potentia Deo ad demolitionem munitionum: quibus consilia demoliantur fidi Dei milites, *& omnem celsitudinem quæ extollitur adversus cognitionem Dei: & captivam ducant omnem cogitationem ad obediendum Christo.* En summam potestatem, qua Ecclesiæ Pastores, quocunque demum nomine vocentur, præditos esse convenit, nempe ut verbo Dei confidenter omnia audeant: ejus majestati omnem mundi virtutem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire cogant: ejus potentia fulti, omnibus à summo usque ad novissimum imperent: Christi domum ædificent, Satanæ subvertant: oves pascant, lupos profligent: dociles instituant & exhortentur; rebelles & pervicaces arguant, increpent, subigant: ligent ac solvant: fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed

2. Ab argumento à majori ad minus. Apostoli verbo Dei alligati sunt, quanto magis alios Ecclesiæ ministros ab eodem verbo scripto pendere oportet?

omnia in verbo Dei. Quanquam inter Apostolos & eorum successores hoc, ut dixi, interest, quod illi fuerunt certi & authentici Spiritus sancti amanuenses, & ideo eorum scripta pro Dei oraculis habenda sunt: alii autem non aliud habent officii nisi ut doceant quod sacris Scripturis proditum est ac consignatum. Constituimus igitur, non esse jam fidelibus ministris relictum ut novum aliquod dogma excludant, sed simpliciter inhærendum esse doctrinæ cui Deus omnes sine exceptione subjecit. Hoc quum dico, non tantum ostendere volo quid singulis hominibus liceat, sed quid etiam universæ Ecclesiæ. Quantum ad singulos attinet, Paulus certe Corinthiis ordinatus erat à Domino Apostolus:

2 Cor. 1. vers. 24.

fidei tamen eorum dominari se negat. Quis jam dominium sibi arrogare audeat quod sibi non competere testatur Paulus? Quod si hanc docendi licentiam agnovisset, ut quicquid tradiderit Pastor, in eo certam sibi fidem haberi jure postulet: nunquam

1 Cor. 14. v. 29, 30.

hanc disciplinam tradidisset iisdem Corinthiis, ut *loquentibus Prophetis duobus vel tribus, cæteri dijudicarent: quod si alicui sedenti revelatum esset, primus taceret.* Sic enim nemini pepercit, cujus auctoritatem verbi Dei censuræ non subjiceret. At de universa Ecclesia, dicet quispiam, alia ratio est. Re-

Imo vero & universam Ecclesiam, expresso ipsius Pauli testimonio.

spondeo, Paulum huic quoque dubitationi alibi occurrere, quum dicit, *fidem esse ex auditu, auditum autem ex verbo Dei.* Scilicet si à solo Dei verbo pendet, si in illud solum respicit & recumbit: quis jam

Rom. 10. vers. 17.

totius mundi verbo locus relinquitur? Neque hic hæsitare poterit quicunque bene noverit quid sit fides: ea enim firmitudine subnixam esse oportet, qua adversus Satanam & omnes inferorum machinas, totumque mundum invicta & intrepida consistat. Hanc firmitudinem nonnisi in uno Dei verbo reperiemus. Deinde universalis est ratio,

3. Ab auctoritate summi Magistri, id est, Dei.

quam hic respicere convenit: Deum idcirco adimere hominibus proferendi novi dogmatis facultatem, ut solus ipse nobis sit in spirituali doctrina magister: ut solus est verax qui nec mentiri nec fallere potest. Hæc ratio non minus ad totam Ecclesiam, quam ad unumquemque fidelium pertinet.

Contra, Tyranni Romani aliam doctrinam tradiderunt.

10. Isthæc vero quam diximus Ecclesiæ potestas, si cum ea conferatur qua se aliquot jam seculis in populo Dei venditarunt spirituales tyranni, qui Episcopos se & religionis Præsules falso vocarunt, nihilo melior erit consensus quam Christo cum Belial. Neque hic mihi propositum est exponere qualiter & quam indignis modis suam tyrannidem exercuerint: tantum referam doctrinam, quam scriptis primum, deinde ferro & igni hodie tuentur. Quoniam pro confesso sumunt, universale

Sua Concilia errare non posse.

Concilium esse veram Ecclesiæ imaginem, hoc principio sumpto, simul absque dubio statuunt, regi immediate à Spiritu sancto ejusmodi Concilia, ideoque errare non posse. Quum vero ipsi Concilia regant, imo constituant, revera sibi vendicant quicquid contendunt deberi Conciliis. Fi-

Ideo sibi esse permissum nova dogmata cudere, negativa & affirmativa, quæ Christianis omnes, tanquam fidei articulos amplexi teneantur.

dem igitur nostram suo arbitrio stare volunt & cadere, ut quicquid ipsi utramque in partem constituerint, firmum animis nostris statumque sit: ut sive quid probaverint, ipsum nobis nulla dubitatione probari: sive quid damnaverint, id quoque pro damnato esse oporteat. Interim sua libidine, contemptoque Dei verbo, cudunt dogmata, quibus postea fidem hac ratione haberi postulant. Nec enim Christianum esse, nisi qui in omnia sua dogmata, tam affirmativa quam negativa, certo consentiat: si non explicita fide, tamen implicita: quia penes Ecclesiam sit condere novos fidei articulos.

Ad Papistarum argumenta pro Ecclesiæ auctoritate respondetur.

11. Primum audiamus quibus argumentis hanc Ecclesiæ datam auctoritatem confirment: deinde videbimus quantum eos juvet quod de Ecclesia allegant. Præclaras, inquiunt, promissiones habet Ecclesia, quod nunquam à sponso suo Christo sit deserenda quin ejus Spiritu ducatur in omnem veri-

1. Ecclesia ducitur in omnem veritatem.

tatem. At vero ex promissionibus quas allegare solent, multæ non minus fidelibus singulis, quam toti Ecclesiæ datæ sunt. Nam tametsi duodecim

Responsio 1. Non modo universa Ecclesia, sed singulis fidelibus hæc promissio facta est.

Apostolis loquebatur Dominus, quum dicebat, *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Item, *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, Spiritum scilicet veritatis*: non tantum numero duodenario id promittebat, sed illis quoque singulis: imo aliis similiter discipulis vel quos jam assumpserat, vel qui postea accessuri erant. Quum

Joan. 16. vers. 13.

autem ejusmodi promissiones, eximiæ consolationis plenas, sic interpretantur, quasi nemini Christia-

Math. 28. vers. 20.

norum datæ sint, sed universæ simul Ecclesiæ: quid aliud quam Christianis omnibus fiduciam tollunt,

Joan. 14. vers. 16.

quæ inde ad ipsos animandos redire debuerat? Neque hic nego quin tota fidelium societas multiplici donorum varietate instructa, longe ampliori & uberiori cælestis sapientiæ thesauro prædita sit, quam seorsum singuli: neque hoc ita fidelibus communiter dictum esse volo quasi Spiritu intelligentiæ & doctrinæ ex æquo omnes polleant: sed quia concedendum non est adversariis Christi, ut ad defensionem malæ causæ Scripturam in alienum sensum detorqueant. Verum hoc omisso,

Resp. 2. qua argumentum adver-

simpliciter fateor id quod res habet, Dominum perpetuo suis adesse, & eos Spiritu suo regere.

Hunc

fariorum inversis. Spiritum Dei non docet errores, verbo Dei scripto oppositos.
Eph. 1:18.
Joan. 14. verf. 17.
1 Cor. 2. verf. 12.
Responf. 3. Veritas in quam pii ducuntur, inclusa est in verbo Dei scripto.
Phil. 3:12.

Hunc Spiritum non esse erroris, ignorantiæ, mendacii aut tenebrarum: sed *certæ revelationis, sapientiæ, veritatis*, ac lucis, à quo non fallaciter discant *quæ sibi donata sint*: hoc est, *quæ sit spes vocationis suæ, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis Dei in sanctis*. Verum quum primitias, & quendam duntaxat gustum ejus Spiritus percipiant in hac carne fideles, etiam qui excellentioribus gratiis præ aliis donati sunt: nihil illis potius restat quam imbecillitatis suæ conscios, sese intra verbi Dei fines sollicite continere: ne si proprio sensu longius evagentur, à recta via protinus aberrent, quatenus scilicet Spiritu illo adhuc vacui sunt, quo solo docente, verum à falso discernitur. Omnes enim cum Paulo fatentur, se nondum ad metam pertigisse. Itaque ad quotidianum profectum magis contendunt quam perfectione gloriantur.

Exceptio adversùs primam responsionem, per negationem diluta.

12. Sed excipient, quicquid partim sanctorum unicuique tribuitur, id penitus & ad plenum competere in ipsam Ecclesiam. Hoc tametsi habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego. Sic quidem singulis membris distribuit Deus dona Spiritus sui ad mensuram, ut corpori universo nihil desit necessarium, ubi dona ipsa in commune conferuntur. Verum tales sunt semper Ecclesiæ divitiæ, ut multum desit ad summam illam perfectionem quam adversarii nostri jactant. Nec ideo ulla in parte destituitur Ecclesia quin semper habeat quantum satis sit: novit enim Dominus quid ejus necessitas requirat. Verum ut eam sub humilitate & pia modestia contineat, non plus ei largitur quam novit expedire. Scio quid hic quoque objectare soleant, Ecclesiam scilicet *mundatam esse lavacro aquæ in verbo vitæ, ut esset sine ruga & macula*: & ideo alibi vocari *columnam & firmamentum veritatis*. Verum priore loco magis docetur quid quotidie operetur in ea Christus, quam quid jam perfecerit. Nam si omnes suos in dies sanctificat, expurgat, expolit, maculis abstergit: certe adhuc nævis ac rugis quibusdam aspersos esse, eorumque sanctificationi deesse nonnihil, constat. Ecclesiam vero sanctam & immaculatam jam penitus ac omni ex parte censere, cujus membra omnia maculosa & nonnihil impura sint, quam inane ac fabulosum est? Verum est igitur sanctificatam esse Ecclesiam à Christo: at ejus sanctificationis initium hic duntaxat visitur: finis vero & solidum complementum extabit quum Sanctus sanctorum Christus sua eam sanctitate vere & in solidum implebit. Verum est etiam deletas esse ejus maculas & rugas: sed ita ut quotidie adhuc deleantur, donec suo adventu Christus quicquid residuum est, penitus auferat. Nisi enim hoc recipimus: necesse erit ut cum Pelagianis asseramus, perfectam esse fidelium justitiam in hac vita: cum Catharis & Donatistis nullam in Ecclesia infirmitatem feramus. Alter locus, ut alibi vidimus, prorsus alium habet sensum quam intendunt. Ubi enim Timotheum instituit Paulus, & ad verum Episcopi officium formavit, dicit se ideo fecisse, *ut sciat qualiter oporteat ipsum versari in Ecclesia*. Ac quo majore religione & studio in eam rem intentus esset, subjungit *Ecclesiam ipsam esse columnam ac stabilimentum veritatis*. Quid autem aliud sibi volunt hæc verba, quam in Ecclesia conservari Dei veritatem, prædicationis scilicet ministerio? Quemadmodum alibi docet, *Christum dedisse Apostolos, Pastores, atque Doctores, ne amplius circumferamur quolibet vento doctrinæ*, aut ab hominibus deludamur: sed vera Filii Dei cognitione illuminati, *omnes simul occurramus in fidei unitatem*. Quod ergo non extinguitur in mundo veritas, sed salva perstat, id fit quod fidam habet custodem Ecclesiam, cujus opera & ministerio sustinetur. Atqui si hæc custodia in ministerio Prophetico & Apostolico sita est, sequitur totam inde pendere, si verbum Domini fideliter conservetur, suamque puritatem retineat.

2. & 3. Argumentum, ex Pauli locis.
Eph. 5:26.
1 Tim. 3. verf. 15.
Ad 2. responsio, mentem Apostoli de Ecclesia puritate aperiens.
Resp. ad 3. argumentum, quo sensu Ecclesia veritatis columna ac stabilimentum dicatur.
Eph. 4:11.

4. Arg. à primo dependens. Ecclesia ducitur in omnem veritatem. Ergo errare non potest. Et quem sensum inde eliciant adversarii. Responsio, quo sensu vera Ecclesia errare non posse ostendatur. Confirmatio à nomine Ecclesia consideratione.

13. Atque ut melius intelligant lectores, in quo potissimum cardine versetur hæc quæstio; quid postulent nostri adversarii, & in quo ipsis resistamus, paucis exponam. Quod illi negant errare posse Ecclesiam, huc spectat, atque ita interpretantur, Quando Spiritu Dei gubernatur, tuto incedere sine verbo posse: quocunque pergat, non posse sentire aut loqui nisi verum: proinde siquid extra aut præter Dei verbum statuerit, id habendum esse non alio loco, quam certum Dei oraculum. Nos si demus illud primum, errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutem necessariis: hic sensus noster est, ideo hoc esse quod abdicata omni sua sapientia, à Spiritu sancto doceri se per verbum Dei patitur. Hoc igitur est discrimen. Illi Ecclesiæ auctoritatem extra verbum Dei collocant: nos autem volumus verbo annexam, nec ab eo separari patimur. Et quid mirum, si sponsa ac discipula Christi suo sponso magistroque subjiciatur, ut ab ejus ore assidue ac sedulo pendeat? Hæc enim est domus bene compositæ ratio, ut mariti imperio uxor obtemperet: hæc scholæ bene moratæ regula, ut magistri solius doctrina illic audiatur. Quamobrem non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitet quicquam: sed sapientiæ suæ terminum statuat ubi loquendi finem ille fecerit. In hunc modum & omnibus rationis suæ inventis diffidet: in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia aut hæsitatione vacillabit, sed magna certitudine firmaque constantia conquiescet. Sic etiam earum quas habet promissionum amplitudine confisa, habebit unde fidem suam præclare sustineat: ut nihil addubitet, Spiritum sanctum sibi semper adesse, optimum rectæ viæ ducem: sed memoria simul tenebit quem è suo Spiritu usum percipi Deus velit. *Spiritus*, inquit, *quem à Patre mittam, ducet vos in omnem veritatem*. Sed quomodo? *Quia suggeret*, inquit, *omnia quæ dixi vobis*. Nihil ergo plus ex suo Spiritu denunciat expectandum, quam ut mentes nostras illuminet, ad percipiendam doctrinæ suæ veritatem. Proinde scitissime Chrysostomus, *Multi*, inquit, *Spiritum sanctum jactant: sed qui propria loquuntur, falso illum prætendunt. Ut Christus non à seipso loqui se testabatur, quia ex Lege loquebatur & Prophetis: ita siquid præter Euangelium sub titulo Spiritus obtruditur, ne credamus. Quia sicut Christus Legis & Prophetarum impletio est: ita Spiritus Euangelii*. Hæc ille. Jam colligere in promptu est quam perperam faciant nostri adversarii, qui non alio fine jactant Spiritum sanctum, nisi ut peregrinas & extraneas à verbo Dei doctrinas ejus titulo commendent: quum ipse individuo nexu cum verbo Dei conjunctus esse velit, idque de eo profiteatur Christus dum Ecclesiæ suæ eum promittit. Sic est sane. Quam sobrietatem semel Ecclesiæ suæ præscripsit Dominus, eam perpetuo vult observari. Vetuit autem nequid verbo suo adderet, nequid ex eo detraheret. Hoc inviolabile est Dei ac Spiritus sancti decretum, quod abrogare conantur nostri adversarii quum Ecclesiam sine verbo regi à Spiritu fingunt.

Item à spei & fidei ejusdem præstantia.
Joan. 14. verf. 26.
Joan. 16. v. 7. & 13.
Serm. de sancto & adorando Spiritu.
Joan. 12. verf. 50. & 14: 10.
Rom. 10. verf. 4.
Quam absurdum & impium sit consequens quod ex superiori antecedente Pontificii elicere conantur.

5. Arg. Oportuit Ecclesiam verbo scripti defectum traditionibus non scriptis supplere.
Joan. 16. verf. 12.
Responsio 1.

14. Hic iterum obmurmurant, oportuisse Ecclesiam nonnulla addere scriptis Apostolorum, vel illos ipsos supplere postea viva voce quod minus clare tradidissent, nempe quum illis dixerit Christus, *Multa habeo vobis dicenda, quæ non potestis portare modo*: atque hæc esse placita, quæ sine Scriptura, usu duntaxat & moribus recepta fuerunt. At quænam isthæc est impudentia? Rudes adhuc, fateor, & prope indociles erant discipuli quum istud à Domino audirent: verum hacne tarditate tum etiam tenebantur, quum doctrinam suam scriptis commendarent, ut postea viva voce supplere necesse haberint quod in scriptis suis ignorantiæ vitio omiserant? Si vero jam à Spiritu veritatis ducti in omnem veritatem, sua scripta ediderunt, quid obfuit quominus

minus

minus perfectam Euangelicæ doctrinæ cognitionem complexi sint illic, consignatamque reliquerint? Sed age, demus illis quod petunt: designent
2. modo ea quæ revelari sine scripto debuerunt: id si tentare audeant, agam cum ipsis Augustini verbis, hoc est, *Quum Dominus tacuerit, quis nostrûm dicat, Illa vel illa sunt? aut si dicere audeat, unde probat?* Sed
3. quid de re supervacua contendo? Nam vel puero notum est, in scriptis Apostolicis quæ isti mutila quodammodo & dimidia faciunt, fructum extare ejus revelationis quam tunc eis Dominus promittebat.

Homil. in Joan. 96.

15. Quid? inquiunt, annon extra controversiam posuit Christus quicquid docet ac decernit Ecclesia, quum jubet haberi pro ethnico & publicano qui contradicere audeat? Primum illic non fit doctrinæ mentio, sed tantum censuris asseritur sua auctoritas ad corrigenda vitia, ne se ejus judicio op-
2. ponant qui admoniti vel objurgati fuerint. At hoc omisso, valde mirum est, tam nihil esse frontis istis nebulonibus ut ferocire inde non dubitent. Quid enim tandem obtinebunt, nisi non spernendum Ecclesiæ consensum, quæ nunquam nisi in veritatem verbi Dei consentit? Ecclesia audienda est, inquiunt. Quis negat? quandoquidem nihil pro-
3. nunciat nisi ex verbo Domini. Si plus aliquid postulant, sciant nihil sibi in eo suffragari hæc Christi verba. Nec videri debeo nimis contentiosus quod adeo vehementer in hoc insisto, Non licere Ecclesiæ condere ullam novam doctrinam, hoc est, plus docere, & pro oraculo tradere, quam quod Dominus verbo suo revelavit. Vident enim sani homines quantum sit periculum si hominibus semel concessum fuerit tantum juris. Vident etiam quanta fenestra aperiatur impiorum sannis & cavillis, si dicamus id pro oraculo habendum esse inter Christianos
4. quod homines censuerint. Adde, quod pro temporis sui ratione loquens Christus, synedrio tribuit hoc nomen, ut postea discipuli sui sacros Ecclesiæ conventus revereri discant. Ita fieret ut singulis urbibus & pagis par esset in dogmatibus cudendis libertas.

6. Argumentum. Matth. 18. vers. 17. *Responsio 1.*

16. Exempla quibus utuntur, nihil eos juvant. Aiunt Pædobaptismum non tam ex aperto Scripturæ mandato, quam ex Ecclesiæ decreto emanasse. At miserrimum asylum fores si pro defensione Pædobaptismi ad nudam Ecclesiæ auctoritatem suffugere cogeremur: verum satis alibi patebit, longe secus esse. Similiter, quod objiciunt nusquam haberi in Scripturis quod in synodo Nicena pronunciatum fuit, Filium esse consubstantialem Patri: eo gravem faciunt Patribus injuriam, quasi temere damnarint Arrium quod in sua verba jurare noluerit, quum totam eam doctrinam profiteretur quæ Propheticis & Apostolicis scriptis est comprehensa. Non extat, fateor, hoc vocabulum in Scriptura: sed quum illic toties asseratur unum esse Deum, rursum toties vocetur Christus verus & æternus Deus, unus cum Patre: quid aliud faciunt Patres Niceni, quum declarant esse unius essentiæ, nisi quod nativum Scripturæ sensum simpliciter enarrant? Atque hac præfatione in eorum cœtu usum fuisse Constantinum refert Theodoritus. *In disputationibus*, inquit, *rerum divinarum habetur præscripta Spiritus sancti doctrina: Euangelici & Apostolici libri, cum Prophetarum oraculis, plene nobis ostendunt sensum numinis. Proinde discordia posita, sumamus ex verbis Spiritus quæstionum explicationes.* His sanctis monitionibus nemo tunc fuit qui refragaretur. Nemo excepit, Ecclesiam aliquid adjicere posse de suo: Spiritum non omnia revelasse Apostolis, vel saltem ad posteros non tradidisse, aut tale aliquid. Si verum est quod volunt nostri adversarii, primum perperam egit Constantinus, qui Ecclesiæ suam potestatem eripuit: deinde quod nemo Episcoporum tum surrexit, ut eam contra vindicaret hoc silentium perfidia non carebat: sic enim erant proditores juris Ecclesiastici. Sed quum Theodoritus referat libenter amplexos esse quod dicebat Imperator: constat novum hoc dogma tunc fuisse omnino incognitum.

Confirmatio superioris argumenti 6. Pædobaptismus ex Ecclesiæ decreto emanavit. Cap. 16. hujus libri. *Et dogma de Filii ὁμουσίᾳ. Responsio, ad postremam illam partem.*

Lib. 1. c. 5. hist. Eccles.

CAP. IX.

De Conciliis, eorumque auctoritate.

Partes hujus capitis.

Quoniam Ecclesiæ sensum & consensum, præcipue quod ad auctoritatem dogmatum tradendorum & eorum explicationem, Papistæ Conciliis suis tribuunt: necessario fuit de illis prius agendum, quam de priori illa parte potestatis Ecclesiasticæ circa doctrinam versanti instituta esset tractatio.

1. *Primum igitur de Conciliorum auctoritate in dogmatis tradendis habetur disputatio, & ostenditur Spiritum Dei Ecclesiæ Pastoribus non esse ita alligatum ut adversarii sentiunt, quorum objectiones diluuntur,* sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
2. *Quorundam Conciliorum errores, antilogiæ, infirmitates deteguntur, & refellitur effugium illud, Præpositis sine distinctione esse obediendum,* sect. 8. 9. 10. 11. 12.
3. *Postremo de Conciliorum auctoritate circa Scripturæ S. interpretationem agitur,* sect. 13. 14.

NUnc ut omnia illis de Ecclesia concedam: pro sua tamen intentione ne sic quidem multum adhuc profecerint. Nam quicquid de Ecclesia dicitur, id mox ad Concilia transferunt, quum eorum opinione Ecclesiam repræsentent. Imo quod tam pertinaciter contendunt de Ecclesiæ potestate, non alio consilio faciunt, nisi ut Romano Pontifici, & ejus satellitio totum deferant quod extorserint. Antequam vero hanc quæstionem expedire incipiam, duo hic mihi breviter præfari necesse est. Quod hic rigidior sum futurus, non ideo esse quod vetusta Concilia minoris faciam quam decet. Veneror enim ea ex animo, suoque in honore apud omnes esse cupio. Sed hic est aliquis modus: ut nihil scilicet Christo derogetur. Porro hoc est Christi jus, ut Conciliis omnibus præsideat, nec socium habeat hominem in ista dignitate. Tunc autem demum præsidere dico, ubi totum consessum verbo & Spiritu suo moderatur. Deinde quod minus Conciliis tribuo quam adversarii petunt, non ea causa facere quod à Conciliis metuam, quasi illorum causæ suffragentur, nostræ vero sint contraria. Nam sicuti ad plenam doctrinæ nostræ approbationem, & totius Papismi eversionem abunde verbo Domini instructi sumus, ut nihil præterea requirere magnopere opus sit: ita si res flagitet, magna ex parte quod satis sit ad utrumque vetera Concilia nobis subministrant.

Sex illa pro Ecclesiæ auctoritate prolata sophismata, superiori capite, nil juvant Papistas. Vide Calvin. adv. Theologos Paris. item ad Sadolet. & de necessit. refor. Ecclesiæ. *Occupatio, qua respondetur tacitæ objectioni, regulis appositis, quæ, qualia esse debeant Concilia, demonstrant.*

2. Jam de re ipsa loquamur. Si ex Scripturis quæ sit Conciliorum auctoritas quæritur, nulla extat illustrior promissio quam in hac Christi sententia, *Ubi duo aut tres congregati in nomine meo fuerint, illic in medio eorum sum.* Verum id nihilo minus in particularem quemvis cœtum competit quam in Concilium universale. Neque tamen in eo hæret quæstionis nodus: sed quod addita est conditio, ita demum fore Christum in medio Concilii, si in suo nomine congregetur. Quare ut millies Episcoporum

Unde Conciliorum auctoritas. Matth. 18. vers. 20. *Nempe, si in nomine Christi congregentur.*

rum Concilia nominent adversarii, parum promovebunt: nec ante efficient ut credamus quod contendunt, regi à Spiritu sancto, quam fidem fecerint, congregari in Christi nomine. Siquidem tam possunt impii improbique Episcopi adversus Christum conspirare, quam boni & probi in ejus nomine coire. Hujus rei luculento nobis documento sont plurima decreta quæ à talibus Conciliis prodiere. Sed hoc postea videbitur. Nunc tantum uno verbo respondeo, Christum nihil polliceri nisi iis qui in suo nomine congregantur. Quid ergo illud sit definiamus.

Quid hoc sit.

Deut. 4: 2. Apoc. 22. v. 18, 19.

Nego in Christi nomine congregari eos qui abjecto Dei mandato, quo vetat quicquam addi verbo suo aut detrahi, proprio arbitrio quidvis statuunt: qui non contenti Scripturæ oraculis, hoc est, unica perfectæ sapientiæ regula, de suo capite novum aliquid comminiscuntur.

Nota perpetua legitimorum Conciliorum.

Certe quum non Conciliis quibuslibet se adfuturum promiserit Christus, sed peculiarem notam apposuerit qua vera & legitima ab aliis discerneret, nos hanc discretionem minime negligere convenit.

Malach. 2. vers. 7.

Hoc est pactum quod olim cum Leviticis Sacerdotibus Deus pepigit, ut docerent ex ore suo. Hoc semper à Prophetis requisivit: hanc quoque legem videmus Apostolis fuisse impositam. Qui hoc pactum violant, eos nec honore sacerdotii, nec ulla auctoritate dignatur Deus. Hunc nodum mihi solvant adversarii, si velint fidem meam hominum placitis citra Dei verbum mancipare.

1. Objectio. In Ecclesia non remanet veritas nisi inter Pastores, & Concilia.

3. Nam quod in Ecclesia remanere veritatem non putant nisi inter Pastores constet, nec Ecclesiam ipsam consistere nisi in Conciliis generalibus emineat: multum abest quin id verum semper fuerit, si vera de suis temporibus testimonia nobis reliquerunt Prophetæ.

Responsio. 1. ex vet. Testamento, ostendens Pastores tum sæpius vacuos fuisse Spiritu scientiæ & veritatis.

Jes. 56. v. 10. 11. Oseæ 9: 8. Jer. 6: 13. & 14: 14.

Erat Jesaiæ tempore Ecclesia Hierosolymis, quam Deus nondum deseruerat. De Pastoribus vero sic loquitur, *Speculatores ejus cæci omnes, neque quicquam noverunt. Omnes canes muti, nec valent latrare: jacentes dormiunt, & amant dormitionem: & Pastores ipsi nihil sciunt nec intelligunt: & in universum respiciunt ad vias suas.* In eundem modum Oseas, *Speculator Ephraim cum Deo, laqueus aucupis, odium in domo Dei.* Ubi ironice eos Deo conjungens, evanidum sacerdotii prætextum esse docet. Durabat quoque Ecclesia ad tempus Jeremiæ. Audiamus quid de Pastoribus dicat, *A Propheta usque ad Sacerdotem quisque sectatur mendacium.* Item, *Prophetæ mendacium prophetant in nomine meo: quum ego non miserim eos, neque præceperim eis.* Ac ne prolixi nimium in recitandis ejus verbis simus, legantur quæ toto vicesimo tertio capite & quadragesimo scripsit.

Ezech. 22. vers. 25.

Tunc ex altera parte nihilo mitius in eosdem invehebatur Ezechiel. *Conjuratio*, inquit, *Prophetarum in medio ejus sicut leo rugiens & qui rapit prædam. Sacerdotes ejus violaverunt Legem meam, & profanaverunt sancta mea: nec discrimen fecerunt inter sanctum & profanum:* & cætera quæ subjungit in eum sensum. Similes querimoniæ passim extant in Prophetis: ut nihil illic frequentius recurrat.

Resp. 2. ex novo Testamento, ubi prædictum est nostrum seculum ab eo malo immune haud futurum.

4. Sed enim id forte inter Judæos valuerit: nostrum vero seculum à tanto malo immune est. Utinam quidem esset: verum aliter fore Spiritus sanctus denunciavit: clara enim sunt Petri verba:

2 Pet. 2: 1. Matth. 24. v. 11, 24. 2 Thess. 2. vers. 4.

Quemadmodum (inquit) *fuerunt in populo veteri Pseudoprophetæ: sic & inter vos erunt falsi doctores, sectas perditionis insinuantes.* Viden' ut non à plebeiis imminere periculum prædicat, sed ab iis qui Doctorum & Pastorum titulo se venditabunt? Præterea quoties à Christo & ejus Apostolis est prædictum, fore ut à Pastoribus summa Ecclesiæ pericula impenderent? Imo palam ostendit Paulus, non alibi sessurum Antichristum quam *in templo Dei*. Quo significat, non aliunde venturam horrendam illam calamitatem, de qua ibi loquitur, nisi ab iis qui pro Pastoribus in Ecclesia sedebunt. Et alibi tanti mali exordia jam prope instare demonstrat.

Act. 20. v. 29, 30.

Nam dum Ephesinos Episcopos alloquitur, *Scio*, inquit, *quod post discessum meum intrabunt in vos lupi rapaces, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis erunt qui loquantur perversa, ut abducant discipulos post se.* Quantum inter Pastores afferre corruptionis potuit longa annorum series, quum tantulo temporis spatio degenerare sic potuerint?

Confirmatio ab exemplis omnium fere seculorum.

Ac ne enumerando multum chartarum impleam: omnium fere seculorum exemplis monemur, nec veritatem semper in sinu Pastorum ali, nec Ecclesiæ incolumitatem ab eorum statu pendere. Decebat quidem illos Ecclesiasticæ pacis ac salutis, cui conservandæ destinati sunt, præsides esse ac custodes: sed aliud est præstare quod debeas; aliud, debere quod non præstes.

Secundæ objectionis occupatio. ne quisquam nesciat, non omnes Pastores esse qui sese pro Pastoribus venditant.

5. Neque tamen nostra ista verba in eam partem quis accipiat, quasi Pastorum auctoritatem passim ac temere, nulloque delectu labefactare velim. Tantum inter eos ipsos delectum habendum esse moneo, ne qui dicuntur, esse quoque Pastores continuo existimemus. At Papa cum toto Episcoporum suorum grege, non alia ratione nisi quia Pastores nuncupantur, excussa verbi Dei obedientia, volvunt omnia, versantque pro libidine: interim persuadere contendunt, sese luce veritatis destitui non posse: Spiritum Dei perpetuo in se residere: Ecclesiam in se subsistere, & secum emori. Quasi vero jam nulla sint Domini judicia, ut eodem poenæ genere in mundum hodie animadvertat quo populi veteris ingratitudinem aliquando ultus est: nempe ut Pastores *percutiat cæcitate & stupore*. Nec intelligunt stolidissimi homines, eandem se canere cantilenam quam canebant olim illi qui cum verbo Dei belligerabantur.

Zach: 12. vers. 4.

Jer. 18: 18.

Sic enim sese contra veritatem instruebant hostes Jeremiæ, *Venite, & cogitabimus contra Jeremiam cogitationes: quandoquidem non peribit Lex à Sacerdote, nec consilium à Sapiente, nec verbum à Propheta.*

Tertia objectio, Concilia generalia repræsentant Ecclesiam, quæ aliquis consistere nequit.

6. Hinc facile est respondere ad illud alterum de Conciliis generalibus. Quin Judæi veram Ecclesiam sub Prophetis habuerint, negari non potest. Quod si generale Concilium tunc ex Sacerdotibus coactum fuisset, qualis apparuisset Ecclesiæ facies?

Resp. vanitatem hujus objectionis aperte detegens, exemplis quibusdam ex vetere Testamento.

Jer. 4: 9. Ezech. 7. vers. 26. Mich. 3: 6. 1 Reg. 22. vers. 5, 6, & 22.

Audimus quid Deus non uni aut alteri eorum, sed ordini universo denunciet, *Obstupescent Sacerdotes, & Prophetæ terrebuntur.* Item, *Lex peribit à Sacerdote, & consilium à Senioribus.* Item, *Nox vobis pro visione erit, & tenebræ pro divinatione: & occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies*, &c. Age, si coacti in unum tunc fuissent omnes ejusmodi, quis Spiritus in eorum cœtu præfuisset? Ejus rei insigne specimen habemus in eo Concilio quod convocavit Achab. Aderant quadringenti Prophetæ. Sed quia non alio animo convenerant nisi ut Regi impio adularentur: mittitur à Domino Satan, qui sit Spiritus mendax in ore omnium. Illic omnium suffragiis damnatur veritas: Micha pro hæretico damnatur, percutitur, conjicitur in carcerem. Sic Jeremiæ factum est; sic aliis Prophetis.

Deinde ex Novo.

Joan. 11. vers. 47.

7. Sed unum exemplum, quod est præ aliis memorabile, pro omnibus sufficiat. In eo Concilio quod collegerunt Pontifices & Pharisæi Hierosolymis adversus Christum, quid desideres quod quidem ad externam speciem attinet? Nisi enim tunc fuisset Hierosolymis Ecclesia, nunquam sacrificiis aliisque ceremoniis communicasset Christus. Fit solennis convocatio: præibat summus Pontifex: totus ordo Sacerdotalis assidebat: damnatur tamen illic Christus, & ejus doctrina è medio profligatur. Hoc facinus documento est, inclusam minime fuisse in illo Concilio Ecclesiam.

Exceptio. Responsio.

At non est periculum nequid tale nobis eveniat. Quis nobis fidem fecit? Nam in re tanta nimis securos esse, socordiæ culpa non caret. Quin ubi disertis verbis vaticinatur Spi-

ritus

2 Thess. 2. vers. 3.

ritus per os Pauli, venturam defectionem (quæ venire non potest quin Pastores Deum primi derelinquant) quid sponte hic in exitium nostrum cæcutimus? Quare nullo modo concedendum est, Ecclesiam in Pastorum cœtu consistere, quos Dominus nusquam recepit bonos perpetuo fore, malos autem interdum fore pronunciavit. Ubi autem de periculo admonet, ideo facit ut nos cautiores reddat.

Quarta objectio. Attamen Concilia sunt admittenda.

8. Quid ergo? inquies, nullane erit in definiendo Conciliorum auctoritas? Imo vero: neque enim hic omnia Concilia damnanda, aut omnium acta rescindenda, & (quod dicitur) una litura esse inducenda disputo. At cogis tamen, inquies, omnia in ordinem: ut cuilibet in medio positum sit recipere vel repudiare quod statuerint Concilia. Minime vero: sed enim quoties Concilii alicujus decretum profertur, expendi primum diligenter velim, quo tempore habitum sit, qua de causa habitum, & quo consilio, quales homines interfuerint: deinde illud ipsum, de quo agitur, ad Scripturæ amussim examinari: idque in eum modum ut Concilii definitio pondus suum habeat, sitque instar præjudicii: neque tamen examen, quod dixi, impediat. Utinam eum omnes modum servarent quem præscribit Augustinus libro adversus Maximinum tertio. Nam quum hunc hæreticum de Synodorum decretis litigantem breviter vult compescere, *Nec ego*, inquit, *Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminensem debes tanquam præjudicaturus objicere. Nec ego hujus auctoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum auctoritatibus, non quorumque propriis, sed quæ utrisque sunt communes, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione certet*. Sic fieret ut Conciliis sua esset quæ esse debet majestas: interim tamen superiore loco emineret Scriptura, nequid esset quod non illius regulæ subjiceretur. Sic priscas illas Synodos, ut Nicenam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, Chalcedonensem ac similes, quæ confutandis erroribus habitæ sunt, libenter amplectimur, reveremurque ut sacrosanctas, quantum attinet ad fidei dogmata: nihil enim continent quam puram & nativam Scripturæ interpretationem, quam sancti Patres spirituali prudentia, ad frangendos religionis hostes qui tunc emerserant, accommodarunt. In posterioribus quoque nonnullis videmus elucere verum pietatis studium, notas adhæc ingenii, doctrinæ, prudentiæ, non obscuras. Sed quemadmodum solent res in deterius fere prolabi, ex recentioribus Conciliis videre est quantum subinde Ecclesia à puritate illius aurei seculi degeneraverit. Nec dubito quin istis quoque corruptioribus seculis habuerint Concilia suos melioris notæ Episcopos. Sed in his accidit quod in Romanis Senatusconsultis non recte fieri olim conquerebantur ipsi Senatores. Dum enim numerantur, non appenduntur sententiæ, meliorem partem à majore vinci sæpius necesse fuit. Certe multas impias sententias protulerunt. Neque hic opus est species colligere: vel quod nimis longum foret, vel quod hoc alii fecerunt diligentius quam ut multum addere liceat.

Responsio, per distinctionem. Admittenda quidem, sed quatenus ad Scripturæ amussim conveniunt.

Teste Augustino.

Exemplo sunt, Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum primum, &c.

Posteriora autem, quæ multum jam impuritatis contraxerant, cum limitatione tantum recipienda.

Pugnantia concilianda, & quæ cum Dei veritate consentiunt, amplectenda, quæ ab ea dissentiunt, rejicienda. Confirmatio ab exemplo concilii Constantinopol. & Niceni.

9. Porro quid Concilia cum Conciliis pugnantia recenseam? Nec est quod mihi quispiam obmurmuret, ex his quæ pugnant, alterutrum non esse legitimum. Unde enim id æstimabimus? Nempe ex eo, nisi fallor, quod ex Scripturis judicabimus, non esse orthodoxa illius decreta. Hæc enim una est certa lex discretionis. Jam nongenti circiter anni sunt quum synodus Constantinopolitana sub Leone Imperatore congregata, subvertendas & confringendas imagines in templis collocatas censuit. Paulo post concilium Nicenum, quod in ejus invidiam Irene coëgit, restituendas decrevit. Utrum ex duobus agnoscemus pro legitimo? Vulgo obtinuit hoc posterius, quod in templis locum imaginibus dedit. At Augustinus id fieri posse negat sine præsentissimo idololatriæ periculo. Epiphanius ætate superior asperius multo loquitur: nefas enim & abominationem esse tradit, aspici in templis Christianorum, imagines. Qui sic loquuntur, an approbarent Concilium illud si hodie essent superstites? Quod si & vera narrant Historici, & actis ipsis creditur, non imagines tantum ipsæ, sed earum cultus illic receptus fuit. Tale vero placitum palam est à Satana manasse. Quid quod totam Scripturam depravando & lacerando, ludibrio eam sibi fuisse demonstrant? Quod ego superius abunde planum feci. Quicquid sit, non aliter discernere inter contrarias & dissentientes Synodos, quæ multæ fuerunt, poterimus, nisi omnes illa quam dixi omnium hominum & Angelorum statera, id est, verbo Domini examinemus. Sic Chalcedonensem amplectimur, repudiata Ephesina secunda, quod in hac Eutychiana impietas confirmata fuit, quam illa altera damnavit. Ejus rei judicium nonnisi ex Scripturis fecerunt sancti viri, quos sic in judicando sequimur, ut Dei verbum quod illis præluxit, nobis nunc quoque præluceat. Eant nunc Romanenses, & affixum alligatumque suis Conciliis Spiritum sanctum pro more jactent.

lib. 1. cap. 11. sect. 14.

Chalcedonensis item & Ephesini secundi.

10. Quanquam in illis quoque antiquis & purioribus est quod jure desideres, vel quod eruditi alioqui & prudentes viri qui tum aderant, præsentibus negotiis distracti, multa alia non prospiciebant: vel quod gravioribus & magis seriis occupatos, nonnulla levioris momenti subterfugiebant: vel quod simpliciter, ut homines, imperitia falli poterant: vel quod nimio affectu nonnunquam præcipites ferebantur. Hujus postremi (quod omnium durissimum videtur) exemplum illustre exstitit in Nicena synodo: cujus dignitas omnium consensu summa veneratione, ut merebatur, excepta est. Nam quum primarium fidei nostræ caput illic periclitaretur, adesset hostis Arrius in procinctu, quocum manus conferendæ essent, summum vero momentum in eorum concordia esset qui ad oppugnandum Arrii errorem parati venerant: ipsi nihilominus tantorum discriminum securi, imo velut gravitatis, modestiæ, & omnis humanitatis obliti, omisso quod in manibus erat certamine (quasi ex destinato, Arrio gratificaturi, eo concessissent) intestinis dissidiis sese proscindere cœperunt: & stylum qui in Arrium stringendus erat, in seipsos dirigere. Fœdæ criminationes audiebantur: libelli accusatorii volitabant: nec contentionum finis ullus factus esset, donec mutuis vulneribus se confodissent, nisi Imperator Constantinus occurrisset, qui inquisitionem in eorum vitam, rem esse supra suam cognitionem professus, talem intemperiem laude magis quam objurgatione castigavit. Quam multis partibus & alia quæ deinde sequuta sunt Concilia lapsa fuisse verisimile est? Nec longa demonstratione opus hæc res habet: siquis enim acta perlegat, multas illic infirmitates animadvertet: nequid dicam gravius.

Puriorum Conciliorum errata & lapsus, quorum quatuor vel causæ vel occasiones.

Exemplum in synodo Nicena, ubi intestinis dissidiis Episcopi inter se conflixerunt.

11. Et Leo Romanus Pontifex non dubitat synodo Chalcedonensi, quam in dogmatibus orthodoxam fatetur, ambitionem & inconsultam temeritatem objicere. Legitimam quidem esse non negat: sed errare potuisse palam asserit. Ineptus forte alicui videar qui de commonstrandis hujusmodi erroribus laborem: quum fateantur adversarii, errare Concilia posse in iis quæ ad salutem non sunt necessaria. Sed neque supervacuus est hic labor. Tametsi enim coacti, verbo quidem id fatentur: quum tamen omnium Conciliorum determinationem in re qualibet, nullo discrimine, pro Spiritus sancti oraculo nobis obtrudant, plus exigunt quam initio sumpserant. Quid sic agendo contendunt, nisi errare non posse Concilia: aut si errant, nefas esse

Aliud exemplum in synodo Chalcedonensi, cui ambitionem & inconsultam temeritatem Leo Romanus objicit.

Quorsum ejusmodi lapsus in medium proferantur.

tamen verum cernere, aut non assentari erroribus? Neque aliud intendo, quam inde posse colligi, Spiritum sanctum sic pias alioqui & sanctas Synodos gubernasse, ut interim aliquid eis humanitus accidere sineret, ne nimium hominibus confideremus. Hæc multo melior est sententia, quam illa Gregorii Nazianzeni, *Nullius unquam Concilii se vidisse bonum finem.* Nam quia asserit omnia sine exceptione male desiisse, non multum auctoritatis illis relinquit. De provincialibus Conciliis mentionem seorsum facere, nihil jam necesse est: quando ex generalibus æstimare promptum est quantum auctoritatis ad condendos fidei articulos, & quodcunque visum fuerit doctrinæ genus recipiendum habere debeant.

epist. 55. ad Procopium.

Provincialium conciliorum eadem ratio.

Papistarum effugium, ex Hebr. 13. vers. 17.

12. At nostri Romanenses, ubi in causæ suæ defensione omnia rationis præsidia labascere sibi vident, ad extremum illud miserumque suffugium concedunt, Etiamsi mente & consilio stupidi ipsi sint, animo vero & voluntate nequissimi: manere tamen verbum Domini, quod Præpositis obedire jubet. Itane vero? quid si Præpositos esse negem qui tales sunt? Non enim plus sibi arrogare debent quam habuerit Josue, qui & Propheta Domini fuit, & eximius Pastor. Audiamus autem quibus verbis inauguretur in suum munus à Domino: *Non recedat*, inquit, *volumen Legis ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus. Neque ad dexteram neque ad sinistram declinabis: tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.* Illi igitur spirituales nobis erunt Præfecti qui à Lege Domini neque huc neque illuc deflectent. Quod si nulla hæsitatione accipienda est quorumvis Pastorum doctrina, quorsum attinebat toties tamque sollicite Domini voce nos admoneri, ne Pseudoprophetarum sermoni auscultemus? *Nolite* (inquit per Jeremiam) *audire verba Prophetarum, qui prophetant vobis. Vanitatem enim vos docent, & non ex ore Domini.* Item, *Cavete vobis à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Frustra & Joannes nos hortaretur ut *probemus spiritus numquid ex Deo sint.* Cui judicio ne Angeli quidem eximuntur, nedum Satan cum suis mendaciis. Quid autem istud, *Si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadent?* nonne satis declarat multum interesse quales Pastores audiantur, nec temere omnes audiendos? Quare non est quod suis nos titulis absterreant, quo in participationem trahant suæ cæcitatis: quum videamus contra singularem Domino curam fuisse absterrendi, ne alieno errore duci nos pateremur, sub quacunque nominis larva lateat. Nam si verum est Christi responsum, cæci quique duces, sive Antistites, sive Præsules, sive Pontifices dicantur, nihil possunt quam suos consortes in idem rapere præcipitium. Quare nulla Conciliorum, Pastorum, Episcoporum nomina (quæ tam falso obtendi quam vere usurpari possunt, nos impediant quominus & verborum & rerum documentis moniti, omnes omnium spiritus ad divini verbi regulam exigamus, quo *probemus num ex Deo sint.*

Responsio 1. Eorum Præpositos non esse vero Præpositos.

Josue 1. vers. 7, 8.

Responsio 2. Pseudoprophetæ expresso mandato sunt fugiendi.

Jer. 23: 16.
Mat. 7: 15.

Responsio 3. Spiritus sunt probandi, & cæci non sequendi.

1 Joan. 4. vers. 1.
Gal. 1: 8.
Matth. 15. vers. 14.

Conclusio disputationis de potestate Ecclesiæ circa dogmata.

Postrema pars capitis de Ecclesiæ potestate circa Scripturæ interpretationem.

13. Quoniam probavimus non esse datam Ecclesiæ potestatem erigendæ novæ doctrinæ, dicamus nunc de potestate quam illi tribuunt in Scripturæ interpretatione. Nos certe libenter concedimus, si quo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec certius remedium quam si verorum Episcoporum synodus conveniat, ubi controversum dogma excutiatur. Multo enim plus ponderis habebit ejusmodi definitio in quam communiter Ecclesiarum Pastores, invocato Christi Spiritu, consenserint, quam si quisque seorsum domi conceptam populo traderet, vel pauci homines privatim eam conficerent. Deinde ubi collecti in unum sunt Episcopi, commodius in commune deliberant quid sibi & qua forma docendum sit, ne diversitas offendiculum pariat. Tertio, hanc rationem præscribit Paulus in dijudicandis doctrinis. Nam quum singulis Ecclesiis attribuat *dijudicationem*, ostendit quis in gravioribus causis sit ordo agendi: nempe ut Ecclesiæ inter se communem cognitionem suscipiant. Atque ita nos ipse pietatis sensus instituit, ut si quis turbet Ecclesiam dogmate inusitato, atque eo res perveniat ut sit periculum à graviore dissidio, conveniant primum Ecclesiæ: quæstionem propositam examinent: demum, justa discussione habita, definitionem ex Scriptura sumptam proferant, quæ & dubitationem in plebe tollat, & os obstruat improbis & cupidis hominibus, ne pergere amplius audeant. Sic exorto Arrio coacta est Nicena synodus, quæ sua auctoritate & sceleratos impii hominis conatus fregit, & pacem restituit Ecclesiis quas vexaverat, & æternam Christi divinitatem contra sacrilegum ejus dogma asseruit. Quum deinde novas turbas moverent Eunomius & Macedonius, simili remedio eorum insaniæ occursum est per Constantinopolitanam synodum: Ephesino concilio profligata est Nestorii impietas. Hæc denique ab initio fuit ordinaria in Ecclesia ratio conservandæ unitatis, quoties Satan aliquid machinari cœperat. Sed meminerimus, non omnibus seculis vel locis haberi Athanasios, Basilios, Cyrillos, & similes veræ doctrinæ vindices, quos tunc Dominus excitavit. Imo cogitemus quid Ephesi secunda synodo acciderit, ubi Eutychiana hæresis obtinuit: sanctæ memoriæ vir Flavianus in exilium ejectus cum aliquot piis viris: multa ejusmodi flagitia designata: nempe quia illic Dioscorus, homo factiosus & pessimi animi, non autem Spiritus Domini præsidebat. At non erat illic Ecclesia. Fateor. Sic enim omnino statuo, Non ideo interire in Ecclesia veritatem, etiamsi ab uno Concilio opprimatur: sed mirabiliter à Domino servari, ut iterum suo tempore emergat & superet. Hoc autem perpetuum esse nego, ut vera sit & certa Scripturæ interpretatio quæ Concilii suffragiis fuerit recepta.

1 Cor. 14. vers. 29.

Ex quo fonte haurienda sit ista interpretatio.

Conciliorum auctoritas, & ratio conservandæ unitatis in Ecclesia.

Ita tamen ut justo Dei judicio, sincera doctrinæ defensores non semper appareant, & Pseudodoctorum artibus veritas ad tempus sepeliatur.

14. Verum alio spectant Romanenses, quum potestatem interpretandi Scripturam penes Concilia esse tradunt, & eam sine provocatione. Hoc enim colore abutuntur, ut Scripturæ interpretationem vocent quicquid in Conciliis statutum sit. De purgatorio, de Sanctorum intercessione, de confessione auriculari, & similibus, non reperietur una syllaba in Scripturis. Verum quia Ecclesiæ auctoritate sancita sunt hæc omnia, hoc est (ut verius loquamur) opinione & usu recepta, pro Scripturæ interpretatione unumquodque habendum erit. Neque id modo, sed siquid reclamante Scriptura statuerit Concilium, interpretationis habebit nomen. Jubet Christus omnes de calice quem in Cœna porrigit, bibere: Constantiense concilium vetuit ne plebi daretur, sed solum Sacerdotem bibere voluit. Quod sic ex diametro pugnat cum institutione Christi, pro ejus interpretatione haberi volunt. Paulus conjugii prohibitionem vocat *hypocrisin dæmoniorum: sanctum* vero *in omnibus conjugium & honorabile* Spiritus alibi pronunciat. Quod postea Sacerdotibus interdixerunt conjugium, id veram & nativam Scripturæ interpretationem haberi postulant: quum nihil magis alienum fingi queat. Siquis hiscere contra ausit, hæreticus judicabitur: quando sine provocatione est Ecclesiæ determinatio, & de ejus interpretatione, quin vera sit, dubitari nefas est. Tantam impudentiam quid insecter? demonstrasse enim, vicisse est. Quod de potestate approbandæ Scripturæ docent, prudens omitto. Subjicere enim in eum modum Dei oracula hominum censuræ, ut ideo rata sint quia placuerint hominibus, blasphemia indigna est quæ commemoretur: & ego jam superius hoc ipsum attigi.

Papistarum impudentia, ut tyrannidem suam stabiliant, refutatur.

Ab eo quod Scripturæ pugnantia in eorum Conciliis sanciuntur.

Teste prohibitione communionis sub utraque specie, & conjugii.

Matth. 26. vers. 26.
1 Tim. 4. vers. 3.
Heb. 13: 4.

Alia impudentia, approbationem Scripturæ hominum placitis subjiciens.

cap. 8. sect. 9. plenissime autem lib. 1. c. 7.

Unum

Refutatio hujus erroris.

Unum tamen eos rogabo, Si in Ecclesiæ approbatione fundata est Scripturæ auctoritas, cujus Concilii citabunt de ea re decretum? Nullum, opinor, habent. Cur igitur Nicææ vinci se patiebatur Arrius testimoniis ex Joannis Euangelio adductis? Erat enim, secundum istos, liberum repudiare: quando nulla universalis Concilii præcesserat approbatio. Allegant veterem catalogum, qui Canon vocatur, quem dicunt ex Ecclesiæ dijudicatione manasse. Sed rogo iterum, quo io Concilio Canon ille editus fuerit. Hic obmutescant oportet. Quanquam scire præterea cupio, qualem esse illum Canonem arbitrentur. Video enim inter veteres id parum constitisse. Et si valere debet quod ait Hieronymus, libri Machabæorum, Tobias, Ecclesiasticus, & similes in ordinem apocryphorum rejicientur: quod isti nullo modo facere sustinent.

Exceptionis Papisticæ dilutio.

Præfat. in libros Solomonis.

CAP. X.

De potestate in legibus ferendis, in qua sævissimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis.

Partes præcipuæ hujus capitis.

1. *De constitutionibus humanis in genere, ubi de discrimine legum politicarum & Ecclesiasticarum, de conscientia, cur & quo sensu ministri Ecclesiæ conscientiis leges imponere nequeant, sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.*
2. *De traditionibus seu constitutionibus Papisticis, ceremonias & disciplinam spectantibus, quas multis vitiis scatere probat, à sect. 9. ad 17. deinde refelluntur argumenta quibus se harum traditionum defensores tueri solent, à sect. 17 usque ad 27.*
3. *Ab hac sect. 27. usque ad finem de bonis ac legitimis constitutionibus Ecclesiasticis agitur.*

Hæc secunda pars Ecclesiasticæ potestatis, fons est humanarum traditionum, vide initium c. 8.

Mat. 23: 4.
Luc. 11. vers. 46.
lib. 3. c. 4. sect. 4. & sequentib. maxime sect. 17.

Quæstionis status.

SEquitur pars secunda, quam in legibus ferendis sitam esse volunt: ex qua scaturigine ortæ sunt innumeræ traditiones humanæ, totidem ad strangulandas miseras animas laquei. Neque enim major illis religio fuit quam Scribis & Pharisæis, *imponere aliorum humeris onera quæ digito noluissent attingere.* Alibi docui quam crudelis sit carnificina quod de auriculari confessione præcipiunt. In aliis legibus tanta violentia non apparet: sed quæ videntur omnium maxime tolerabiles, tyrannice conscientias premunt. Taceo quod adulterant cultum Dei; & Deum ipsum, qui unicus est Legislator, suo jure spoliant. Hæc potestas tractanda nunc est, an Ecclesiæ liceat conscientias obstringere suis legibus. In qua disputatione non attingitur ordo politicus, sed tantum hoc agitur ut rite colatur Deus secundum præscriptam à se regulam; & spiritualis libertas, quæ Deum respicit, salva nobis maneat. Usus obtinuit ut traditiones humanæ vocentur, quæcunque de cultu Dei præter ejus verbum profecta sunt ab hominibus edicta. Contra has nobis est certamen, non contra sanctas & utiles Ecclesiæ constitutiones, quæ vel ad disciplinam vel honestatem vel pacem conservandam faciunt. Finis autem certandi, ut coërceatur immensum & barbarum imperium, quod sibi usurpant in animas qui Pastores Ecclesiæ haberi volunt, re autem vera sævissimi sunt carnifices. Quas enim leges condunt, spirituales esse aiunt, ad animam pertinentes, & eas ad vitam æternam necessarias affirmant. Sic autem regnum Christi, ut nuper attigi, invaditur: sic libertas, ab ipso fidelium conscientiis data, opprimitur penitus ac disjicitur. Taceo nunc quanta impietate legum suarum observationem sanciant, dum ex ipsa & peccatorum remissionem, & justitiam, & salutem quærere docent, dum totam religionis & pietatis summam in ipsa statuunt. Hoc unum contendo, necessitatem imponi conscientiis non debere in quibus rebus à Christo liberantur, nec nisi liberetæ, ut antea docuimus, quiescere apud Deum possunt. Unicum Regem agnoscant, suum liberatorem Christum: & una libertatis lege, nempe sacro Euangelii verbo regantur oportet, si gratiam, quam in Christo semel obtinuerunt, retinere volunt: nulla servitute teneantur, nullis vinculis astringantur.

Contra nuper invectas traditiones tantum instituitur disputatio.

Harum traditionum impietas.

2. Fingunt quidem Solones isti, suas constitutiones leges esse libertatis, suave jugum, onus leve: sed mera esse mendacia quis non videat? Nullam ipsi quidem legum suarum gravitatem sentiunt, qui abjecto Dei timore tam suas quam divinas leges secure ac strenue negligunt. Qui vero aliqua salutis suæ cura tanguntur, plurimum abest quin se liberos existiment quamdiu his laqueis implicantur. Videmus quanta cautione versatus sit in hac parte Paulus, ut ne una quidem in re laqueum injicere ausus fuerit: neque id nulla causa: prospiciebat certe quantum vulnus infligeretur conscientiis, si earum rerum necessitas illis impooeretur, quarum relicta esset à Domino libertas. Contra numerari vix possunt constitutiones quas isti gravissime æternæ mortis denunciatione sanxerunt, quas severissime exigunt tanquam ad salutem necessarias. Et in his permultæ sunt observatu difficillimæ: omnes vero (si in turbam suam congerantur) impossibiles: tantus est acervus. Qui ergo fieri poterit ut non extrema anxietate & terrore perplexi urantur quibus tanta difficultatis moles incumbit? Hujus generis ergo constitutiones hic impugnare animus est; quæ in hoc feruntur ut animas intus coram Deo ligent, & religionem iojiciant, acsi de rebus ad salutem necessariis præciperent.

Quas etsi Papistæ præclaris titulis exornant, tamen revera observatu non modo sunt difficiles, verum etiam impossibiles.

1 Cor. 7. vers. 35.

3. Hæc quæstio plerosque ideo impedit quod inter externum (ut vocant) & conscientiæ forum nun satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus obediendum esse Magistratui præcipit, *non pœnæ solum metu, sed etiam propter conscientiam.* Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid proximo capite diximus, ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. Ut hic nodus solvatur, primo operæpretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est: nam sicuti quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent divini judicii quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso supprimere quod novit, sed eo usque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit *conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt* in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, nequid in tenebris sepultum maneat. Unde & vetus illud proverbium, *Conscientia mille testes.* Eadem ratione & Petrus *bonæ erga*

Ut autem quæstio commodius explicetur, à definitione conscientiæ initium sumendum est.

vide lib. 3. cap. 19. sect. 15.
Rom. 13. vers. 5.

Quid sit conscientia.

Rom. 2. vers. 15.
1 Pet. 3. vers. 21.

Deum conscientiæ interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepide coram Deo offerimus. Et auctor epi- Heb.10:2. stolæ ad Hebræos, *non habere amplius conscientiam peccati*, pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum non amplius nos arguat.

Definitionis expositio. Conscientia adjuncta, discrimina & relationes.

4. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: ut conscientia bona nihil aliud sit quam interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit, *complementum Legis esse charitatem, ex pura conscientia & fide non ficta*. Postea etiam eodem capite quantum 1 Tim. 1. vers. 5. ab intelligentia differat, ostendit, dicens *quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant*. His enim verbis vivum esse colendi Dei affectum, sincerumque pie & sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam idem Act.24:16. Paulus, *se operam dedisse ut bona conscientia ambularet erga Deum & homines*. Sed hoc ideo dictum est quod bonæ conscientiæ fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo, solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione.

Exempla, quæ definitionem conscientiæ, & ejus ad Deum relationem illustrant.

Exempli gratia, Non modo castum servare animum purumque ab omni libidine Deus præcipit, sed quamlibet verborum obscœnitatem & externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullos in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Itaque qui se intemperanter gerit, non eo tantum peccat quod malum exemplum præbeat fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus si quod pariant offendiculum: sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loqui- 1 Cor. 10. vers. 28. tur. *Siquis injiciat scrupulum*, inquit, *noli attingere, propter conscientiam: dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius*. Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia ut à Deo præscribitur, non tamen conscientiæ libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

Quum autem ejusmodi legibus & traditionibus humanis conscientia obstringi non debeant, Paulus docens obediendum esse magistratibus propter conscientiam (cujus mens aperitur) errori Papistarum de traditionibus conscientias obligantibus minime favet.

5. Nunc ad humanas leges redeamus. Si in hunc finem latæ sint ut religionem nobis injiciant, quasi per se necessaria sit earum observatio, dicimus conscientiæ imponi quod fas non erat. Neque enim cum hominibus, sed cum uno Deo negotium est conscientiis nostris. Quo pertinet illud vulgare discrimen inter terrenum & conscientiæ forum. Quum totus orbis densissima ignorantiæ caligine obvolutus esset, hæc tamen exigua lucis scintilla residua mansit, ut humanis omnibus judiciis superiorem esse hominis conscientiam agnoscerent. Quanquam quod uno verbo fatebantur, postea reipsa labefactabant: voluit tamen Deus testimonium aliquod Christianæ libertatis tunc quoque extare, quod ab hominum tyrannide conscientias eximeret. Sed nondum expedita est illa difficultas quæ ex Pauli verbis nascitur. Nam si Principibus obediendum est non pœnæ tantum, sed conscientiæ causa, inde consequi videtur, in conscientiam quoque dominari Principum leges. Quod si verum est, idem & de Ecclesiasticis dicendum erit. Respondeo, primum inter genus & speciem hic esse distinguendum. Nam etsi leges singulæ conscientiam non attingant, generali tamen præcepto Dei tenemur, quod magistratuum auctoritatem nobis com- Rom. 13. vers. 4. mendat. Atque in hoc cardine versatur Pauli disputatio, Magistratus, quoniam à Deo sint ordinati, honore prosequendos esse. Interea minime docet, quæ ab illis scribuntur leges, ad interiorem animæ gubernationem pertinere: quum ubique & Dei cultum, & spiritualem juste vivendi regulam supra quælibet hominum placita extollat.

Altera ratio, à superioribus pendens.

Alterum quoque notatu dignum est (quod tamen ex superioribus pendet) leges humanas, sive à magistratu, sive ab Ecclesia ferantur, tametsi sint observatu necessariæ (de probis & justis loquor) ideo tamen non ligare per se conscientiam, quia tota observandi necessitas ad generalem finem respicit, non autem consistit in rebus præceptis. Ab hoc ordine procul distant quæ & novam formam præscribunt colendi Dei, & necessitatem constituunt in rebus liberis.

Ad ipsam quæstionem repâbeunt.

6. Tales autem sunt quæ hodie vocantur Ecclesiasticæ constitutiones in Papatu, quæ pro vero ac necessario Dei cultu ingeruntur. Atque ut sunt innumeræ, ita infinita sunt ad captandas illaqueandasque animas vincula. Etsi autem in Legis expositione nonnihil attigimus: quia tamen justæ tractationi hic opportunior erat locus, nunc studebo totam summam quo potero optimo ordine colligere. Et quia de tyrannide quam sibi in licentia docendi quicquid libuerit arrogant Pseudoepiscopi nuper dissetuimus quantum satis esse videbatur, totam illam partem omittam: in explicanda tantum, quam se habere dicunt legum ferendarum potestate, hic immorabor.

Quis sit disputationis status.

Hoc igitur prætextu Pseudoepiscopi nostri conscientias novis legibus onerant, quod sint spirituales legislatores à Domino constituti, ex quo illis commissa est Ecclesiæ gubernatio. Itaque quicqoid jubent ac præscribunt, id necessario observandum esse contendunt à populo Christiano: qui violaverit, eum duplicis inobedientiæ reum esse, quod Deo & Ecclesiæ sit rebellis.

Controversiæ brevis decisio, per distinctionem & concessionem.

Sane si veri Episcopi essent, aliquid eis in hac parte auctoritatis tribuerem, non quantum sibi postulant, sed quantum ad politiam Ecclesiæ rite ordinandam requiritur: nunc quum nihil minus sint quam quod haberi volunt, non possunt tantillum sibi sumere quin modum excedant. Sed quia hoc quoque alibi visum est, demus eis in præsentia, quicquid potestatis habent veri Episcopi, id jure in eos competere.

Item per negationem: nec enim Papistis licet leges contra Dei verbum conscientiis imponere.

Nego tamen, propterea legislatores esse fidelibus impositos, qui præscribere à seipsis possint vivendi regulam, vel ad sua placita plebem sibi commissam adigere. Quum hoc dico, intelligo ipsis minime licere, quod ipsi à se absque Dei verbo excogitaverint, Ecclesiæ observandum pro necessario mandare. Id jus quum & Apostolis fuerit incognitum, & toties Ecclesiæ ministris ore Domini ademptum: miror quinam præter Apostolorum exemplum, & contra manifestam Dei prohibitionem arripere ausi fuerint, & hodie defendere audeant.

Perfecta siquidem bene vivendi regula in Lege Dei tradita est: & duplici de causa Deus est unicus noster Legislator.

7. Quod ad perfectam bene vivendi regulam pertinebat, id totum sic complexus est Dominus Lege sua, ut nihil hominibus reliquerit quod ad summam illam adderent. Idque eo effecit primum, ut, quia tota vivendi rectitudo in hoc sita est, si omnia nostra opera ad ejus voluntatem (tanquam ad normam) exigantur, unicus vitæ magister ac director à nobis haberetur: deinde ut testatum faceret, se à nobis nihil magis requirere quam obedientiam. Hac ratione Jacobus, *Qui judicat fratrem*, inquit, *judicat Legem: qui Legem judicat, non est* Jacob. 4. v. 11, 12. *observator Legis, sed judex. Unus autem Legislator qui potest servare & perdere*. Audimus, Deum hoc sibi uni velut proprium asserere, ut verbi sui imperio ac legibus nos regat. Atque idipsum ante ab Jesaia dictum fuerat, quamvis paulo obscurius, *Do-* Jesa. 33. vers. 22. *minus Rex noster, Dominus Legislator noster, Dominus Judex noster, ipse salvabit nos*. Utroque sane loco ostenditur vitæ & mortis ei esse arbitrium qui jus habet in animam. Imo Jacobus hoc clare pronunciat. Id porro sibi nemo hominum sumere potest.

Deum

Deum igitur unicum animarum Regem agnosci oportet, penes quem unum, servandi perdendique potestas est: aut, ut illa Jesaiæ verba sonant, & regem & judicem & legislatorem & servatorem. Itaque Petrus, dum Pastores officii sui admonet, sic

1 Pet. 5: 3.

gregem pascant hortatur *ne dominium exerceant adversus cleros*: quo nomine hæreditatem Dei, hoc est, fidelium populum, significat. Id si rite expendimus, nefas esse ad hominem transferri quod Deus suum unius facit: intelligemus ita præcisum quicquid sibi potestatis vendicant qui se ad aliquid in Ecclesia jubendum sine verbo Dei efferre volunt.

8. Porro quoniam tota causa inde pendet, si Deus est unicus Legislator, non licere hominibus id sibi honoris sumere: simul duas illas rationes quas posuimus memoria tenere convenit, cur hoc sibi uni Dominus asserat.

Prioris causa consideratio.

Prior autem est, ut ejus voluntas perfecta sit nobis omnis justitiæ & sanctitatis regula: atque ita in ejus cognitione perfecta sit Bene vivendi scientia.

Posterioris.

Altera, ut ipse unus (ubi ejus rite probeque colendi quæritur modus) imperium habeat in animas nostras, cui parere & à cujus nutu pendere debeamus.

Unde necessario sequitur, humanas traditiones, quales finguntur in Papatu, verbo Dei esse contrarias.

His duabus rationibus observatis, facilis erit dijudicatio, quæ hominum constitutiones sint verbo Domini contrariæ. sunt autem ejus generis omnes quæ ad verum Dei cultum finguntur pertinere, & quibus servandis conscientiæ obligantur, quasi observatu necessariæ essent. Hac ergo lance meminerimus ponderandas esse omnes humanas leges, si volumus habere certum examen, quod nusquam aberrare nos sinat. Priore contendit Paulus in epistola ad Colossenses, adversus pseudoapostolos, qui novis oneribus premere Ecclesias tentabant. Secunda magis utitur in Galatis in simili causa. Hoc ergo in epistola ad Colossenses exequitur, non esse de vero Dei cultu petendam ab hominibus doctrinam: quia Dominus fideliter nos & ad plenum instituit qualiter sit colendus. Quo hoc demonstret, primo capite dicit in Euangelio contineri omnem sapientiam, qua perfectus reddatur homo Dei in Christo. Initio secundi

Coloss. 2. v. 2. ad 10.

dicit *omnes sapientiæ & intelligentiæ thesauros in Christo esse absconditos*: inde postea concludit, caveant fideles *ne per inanem Philosophiam abducantur* à grege Christi, *secundum constitutiones hominum*. In fine autem capitis majore adhuc fiducia damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, fictitios cultus, quos homines sibiipsi comminiscuntur, vel ab aliis accipiunt, & quæcunque de cultu Dei tradere præcepta ex se audent. Habemus ergo, impias esse omnes constitutiones, in quarum observatione cultus Dei

Galat. 5. v. 1. &c.

situs esse fingitur. Loci vero quibus in Galatis urget non esse laqueos conscientiis induendos (quas à solo Deo regi convenit) satis sunt aperti: præsertim capite quinto. Ideo sufficiat annotasse.

*Altera pars capitis, in qua revocatur thesis ad hypothesin, & de traditionibus Papisticis agitur. Harum aliæ ceremonias, aliæ disciplinam magis spectant. Ceremonialium traditionum Papisticarum impietas. *Pro vero Dei cultu habentur.*

9. Sed quia exemplis res tota melius patefiet, antequam ultra progredimur, operæpretium est hanc doctrinam ad nostra tempora accommodare. Constitutiones quas vocant Ecclesiasticas, quibus Papa cum suis onerat Ecclesiam, dicimus perniciosas esse & impias: adversarii nostri sanctas esse & salutares defendunt. Sunt autem duo earum genera: nam aliæ sunt de ceremoniis & ritibus, aliæ ad disciplinam magis spectant. Estne igitur justa causa quæ nos ad utrasque impugnandas moveat? Justior certe quam vellemus. Primum nonne auctores ipsi clara voce definiunt, ipsissimum (ut ita loquar) Dei cultum in ipsis contineri? In quem finem conferunt suas ceremonias, nisi ut per illas Deus colatur? Neque id fit solo errore imperitæ multitudinis: sed eorum approbatione qui locum docendi habent. Nondum crassas abominationes attingo, quibus totam pietatem moliti sunt pessundare: sed apud eos non tam atrox fingeretur crimen, in minima quaque traditiuncula esse lapsum, nisi Dei cultum suis commentis subjicerent. Quod ergo tolerabile non esse docuit Paulus, legitimum colendi Dei ritum ad hominum arbitrium redigi, si hodie ferre non possumus, quid peccamus? præsertim vero quum secundum elementa mundi hujus colere præcipiunt, quod Paulus adversari Christo testatur. Col. 2: 20.

Rursum quam præcisa necessitate astringant conscientias ad servandum quicquid jubent, non est ignotum. Hic dum reclamamus, causam habemus cum Paulo communem, qui nullo modo patitur fideles conscientias in hominum servitutem redigi. Gal. 5: 1.

2. Propter has irritum fit Dei præceptum.

10. Porro istud pessimum accedit, quod ubi talibus vanis figmentis definiri religio semel cœpta est, perversitatem illam perpetuo sequitur & altera execrabilis pravitas, quam Pharisæis exprobrabat Christus, *ut irritum fiat præceptum Dei propter hominum traditiones*. Matth. 15. vers. 3.

Nolo contra præsentes nostros nomothetas verbis meis pugnare: vicerint sane, si quo modo ab hac Christi accusatione purgare se poterunt.

Hujus 2. impietatis probatio ab enumeratione partium, & collatione istarum traditionum cum Dei mandatis.

Sed quomodo excusarent, quum immenso apud eos sceleratius sit auricularem confessionem vertente anno prætermisisse, quam nequissimam vitam in solidum annum produxisse? linguam die Veneris infecisse modico carnis gustu, quam totum corpus diebus omnibus scortando fœdasse, manum die sanctulis nescio quibus consecrato, admovisse honesto operi, quam pessimis facinoribus assidue membra omnia exercuisse? sacrificum legitimo uno connubio copulari, quam alligari mille adulteriis? votivam peregrinationem non persolvisse, quam in promissis omnibus fidem fallere? in prodigiosos nec minus supervacuos ac inutiles templorum luxus non aliquid profudisse, quam defuisse ultimis pauperum necessitatibus? idolum sine honore præteriisse, quam hominum omne genus contumeliose tractasse? non demurmurasse certis horis longa sine sensu verba, quam legitimam orationem animo nunquam concepisse?

Item ab eo quod non modo Dei mandata in Papatu negligantur, verum etiam traditionum istarum respectu nihili fiant, & sepeliantur.

Quid est irritum facere propter suas traditiones Dei præceptum, nisi hoc est? quum observationes mandatorum Dei frigide tantum & defunctorie commendantes, suorum exactam obedientiam nihilominus studiose & anxie urgent, quam si totam pietatis vim in se continerent, quum divinæ Legis transgressionem levibus satisfactionum mulctis ulciscentes, unius sui decreti vel minimam offensionem nulla leviore pœna plectunt quam carcere, exilio, incendio, aut gladio. In Dei contemptores non ita asperi & inexorabiles, suos contemptores implacabili odio ad extremum persequuntur: ac eos omnes sic instituunt, quorum simplicitatem captivam tenent, ut æquiore animo universam Dei legem subversam visuri sint, quam apiculum in præceptis (ut vocant) Ecclesiæ violatum.

Tanta impietatis refutatio.

Primum graviter in eo delinquitur quod ob res leviculas, & (si Dei judicio staretur) liberas, alter alterum contemnit, judicat, & abjicit. Nunc vero quasi id parum mali esset, pluris appenduntur *frivola illa hujus mundi elementa* (ut Paulus Galatis scribens nuncupat) Gal. 4: 9.

quam cœlestia Dei oracula. Et qui prope in adulterio absolvitur, judicatur in cibo: cui scortum permittitur, interdicitur uxor. Hoc scilicet prævaricatrice illa obedientia proficitur, quæ tantum à Deo avertitur quantum ad homines inclinat.

3. Sunt inutiles & ineptæ.

4. Immensæ & Judaismum invehentes.

11. Sunt alia quoque duo non levia vitia, quæ in iisdem constitutionibus improbamus. Primum quod magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas observationes præscribunt: deinde quod immensa earum multitudine opprimuntur piæ conscientiæ, & in Judaismum quendam revolutæ, umbris sic adhærescunt ut ad Christum nequeant pervenire. Ineptas quod dico & inutiles, scio carnis prudentiæ credibile non futurum: cui tantopere arrident ut Ecclesiam prorsus deformari putent

Col. 2:23. ubi auferuntur. Sed hoc est quod Paulus scribit, *habere speciem sapientiæ in commentitio cultu, in humilitate, & eo quod austeritate sua valere ad domandam carnem videntur.* Saluberrima certe admonitio, quæ excidere nobis nunquam debet. Fallunt, inquit, humanæ traditiones sub specie sapientiæ.

Unde inutiles & ineptæ traditiones sapientiæ colorem habeant.

Unde hunc colorem habent? Nempe quia confictæ sunt ab hominibus, humanum ingenium quod suum est illic recognoscit, & recognitum libentius amplectitur, quam optimum aliquid quod suæ vanitati minus conveniret. Deinde quia videntur apta esse rudimenta ad humilitatem, quod hominum mentes jugo suo depressas humi detinent, hinc alteram habent commendationem. Postremo quia videntur eo spectare ut carnis delicias cohibeant, & abstinentiæ rigore illam subigant, ideo videntur prudenter excogitatæ.

Harum refutatio.

Quid autem ad hæc Paulus? num larvas illas excutit, ne falso prætextu simplices deludantur? Quoniam hoc satis ad refellendum esse censuerat, quod dixerat esse hominum commenta, hæc omnia, tanquam pro nihilo habeat, sine refutatione præterit. Imo quia noverat in Ecclesia omnes commentitios cultus esse damnatos, & eo magis suspectos esse fidelibus quo humanum ingenium magis oblectant: quia noverat falsam illam externæ humilitatis imaginem à vera humilitate tantum distare, ut facile discerneretur: quia denique noverat illam pædagogiam non pluris æstimari quam corporis exercitationem: ea ipsa pro humanarum traditionum refutatione voluit esse fidelibus, quorum gratia illæ apud imperitos commendabantur.

Traditionum quæ ad Judaismum & Gentilismum deflectunt, vanitas & impostura traducitur.

12. Sic hodie ceremoniarum spectaculo non modo vulgus indoctum, sed ut quisque mundana prudentia maxime inflatus est, mirifice capitur. Hypocritæ vero & fatuæ mulierculæ nihil nec speciosius nec melius cogitari posse existimant. At qui penitius discutiunt & verius expendunt secundum pietatis regulam quid tot ac tales ceremoniæ valeant, intelligunt primum nugas esse, quod nihil utilitatis habeant: deinde præstigias, quod spectantium oculos inani pompa deludant. De iis ceremoniis loquor quibus subesse magna mysteria volunt Romanenses magistri: nos nihil quam mera ludibria experimur. Nec mirum est, earum auctores eò delapsos esse, ut frivolis ineptiis & se & alios luderent: quia partim ex Gentium deliriis exemplar sibi sumpserunt, partim simiarum more temere imitati sunt veteres Mosaicæ Legis ritus, qui nihilo magis ad nos pertinebant quam pecudum victimæ, & reliqua his similia. Sane etiamsi nullum aliud sit argumentum, tamen ex farragine tam male consuta nemo sanus aliquid boni sperabit. Et res ipsa palam demonstrat, plurimas ceremonias non alium habere usum, nisi ut populum obstupefaciant magis quam doceant. Sic & in novitiis istis Canonibus, qui disciplinam invertunt magis quam conservant, multum momenti reponunt hypocritæ: siquis introspiciat melius, reperiet nihil esse præter umbratile & evanidum disciplinæ spectrum.

4. In tantum numerum excreverunt, ut multitudine sint intolerabiles. Quod ab Augustino, secundum Apostoli doctrinam, damnatum est

13. Jam vero (ut ad alterum veniam) quis non videt traditiones, alias aliis coacervando, in tantum numerum excrevisse, ut Christianæ Ecclesiæ nullo modo sint tolerabiles? Hinc factum est, ut in ceremoniis appareat Judaismus nescio quis, aliæ observationes gravem piis animis carnificinam afferant. Conquerebatur Augustinus quod suo tempore, neglectis Dei præceptis, tam multis præsumptionibus plena essent omnia, ut gravius corriperetur qui per octavas suas terram nudo pede tetigerat, quam qui mentem vinolentia sepelierat. Conquerebatur, Ecclesiam quam Dei misericordia

ad Januar. epist. 119. liberam esse voluit, sic premi ut tolerabilior fuerit Judæorum conditio. Si in seculum nostrum incidisset sanctus ille vir, quibus querelis deplorasset eam quæ nunc est servitutem? Nam & numerus est decuplo major, & singuli apices centuplo rigidius quam tunc exiguntur. Ita fieri solet, ubi semel perversi isti legislatores imperium occuparunt: nullum finem jubendi & vetandi faciunt, donec ad extremum morositatis perveniant. Quod Paulus etiam eleganter indicavit his verbis, *Si mortui estis mundo, quid quasi viventes decretis tenemini? Ne manducaris, ne gustaveris, ne attrectaris.* Col. 2:20. Nam quum verbum ἅψῃ & manducare & tangere significet, in priore significatu hic proculdubio accipitur, ne supervacua sit repetitio. Hic ergo pseudoapostolorum progressus pulcherrime describit. Initium à superstitione est, quod non tantum edere vetant, sed etiam tenuiter esitare: ubi hoc obtinuerunt, jam gustare etiam prohibent. Postquam hoc quoque illis concessum est, ne digito quidem contrectare fas esse ducunt.

Innumerus iste traditionum numerus quam fuerit Ecclesiæ noxius.

14. Hanc tyrannidem in humanis constitutionibus merito hodie reprehendimus, qua factum est ut innumeris edictis & immodica eorum exactione miseræ conscientiæ mirabiliter torqueantur. De Canonibus ad disciplinam pertinentibus alibi dictum est. (supra in fine sect. 12. item toto cap. 12. & nominatim in fine sect. 21.) De ceremoniis quid dicam, quibus hoc perfectum est, ut semisepulto Christo ad Judaicas figuras redierimus? *Dominus noster Christus*, inquit Augustinus, *Sacramentis numero paucissimis, significatione præstantissimis, observatione facillimis, novi populi societatem colligavit.* (Epist. 118. ad Januar.) Ab hac simplicitate quantum absit rituum multitudo & varietas quibus hodie implicari Ecclesiam cernimus, satis enarrari non potest.

Nec excusari potest, quod dicant tot traditiones institutas esse ad pædagogiam rudium.

Scio quo artificio nonnulli acuti homines hanc perversitatem excusent: Aiunt inter nos esse plurimos peræque rudes atque fuerunt in populo Israëlitico: Illorum causa institutam esse ejusmodi pædagogiam, qua tametsi firmiores carere possunt, negligere tamen eam non debent, quum videant infirmis fratribus esse utilem. Respondeo, nos non nescire quid fratrum infirmitati debeatur: sed ex adverso excipimus, non esse hanc rationem qua consulatur infirmis, ut magnis ceremoniarum acervis obruantur.

Ad Judaismum eum nos reducunt.

Non frustra hoc discrimen posuit Deus inter nos & veterem populum quod illum voluit pueriliter erudire signis & figuris, nos simplicius, sine tanto externo apparatu. Quemadmodum, inquit Paulus, puer à pædagogo pro ætatis captu regitur & sub custodia continetur: ita sub Lege custodiebantur Judæi. (Gal. 4:1.) Nos autem adultis similes sumus, qui à tutela & curatione liberati, puerilibus rudimentis opus non habent. Dominus certe quale futurum esset in Ecclesia sua vulgus providebat, & qualiter regendum foret. Hoc tamen quo dictum est modo inter nos & Judæos discrevit. Stulta igitur ratio est si volumus imperitis consulere, Judaismum à Christo abrogatum erigendo.

Spiritualem adorationem iterum ceremoniis obscurant.

Hanc quoque dissimilitudinem veteris & novi populi notavit Christus suis verbis quum diceret mulieri Samaritanæ, *venisse tempus quo veri cultores adorent Deum in spiritu & veritate.* (Joan. 4. vers. 23.) Hoc profecto semper factum fuerat: sed in hoc differunt novi cultores à veteribus, quod sub Mose spiritualis Dei adoratio multis ceremoniis adumbrata & quodammodo implicita erat, quibus abolitis nunc simplicius adoratur. Proinde qui hanc dissimilitudinem confundunt, ordinem evertunt à Christo institutum & sancitum. Ergone (inquies) nihil ceremoniarum rudioribus dabitur ad juvandam eorum imperitiam? Id ego non dico: omnino enim utile illis esse sentio hoc genus adminiculi.

Christum denique ita involvunt, ut agnosci nequeant.

Tantum hic contendo ut is modus adhibeatur qui Christum illustret, non obscuret. Ceremoniæ ideo nobis divinitus paucæ datæ sunt, & minime laboriosæ, quo præsentem Christum demonstrent: Judæis plures datæ sunt, quo essent absentis imagines. Absentem autem fuisse dico, non virtute, sed significandi modo.

Proinde

Proinde modus ut retineatur, illam in numero paucitatem, in observatione facilitatem, in significatione dignitatem, quæ etiam claritate constat, retinere necesse est. Id non esse factum quid attinet dicere? res enim est in omnium oculis.

5. Traditiones Papisticæ eo impellunt superstitiosos, ut existiment eas sacrificia esse & expiatoria & meritoria. Hujus erroris refutatio.

15. Hic prætereo quam perniciosis opinionibus imbuantur hominum mentes, sacrificia esse quibus rite litetur Deo, quibus expientur peccata, quibus justitia & salus comparetur. Negabunt extraneis ejusmodi erroribus vitiari res bonas: quum in operibus quoque à Deo præceptis hac parte non minus peccari queat. Hoc tamen plus indignitatis habet, operibus temere humano arbitrio confictis tantum honoris tribui ut meritoria vitæ æternæ credantur. Ideo enim opera à Deo mandata remunerationem habent, quod Legislator ipse obedientiæ respectu ea accepta habet. Non igitur à propria dignitate propriove merito pretium accipiunt: sed quod Deus obedientiam erga se nostram tanti æstimat. De ea operum perfectione hic loquor quæ à Deo mandatur, non ab hominibus præstatur. Ideo enim nec opera Legis quæ facimus, nisi ex gratuita Dei benignitate gratiam habent, quia in ipsis infirma & mutila obedientia est. Sed quia hic non disputatur quid opera sine Christo valeant, quæstionem illam omittamus. Quod præsentis argumenti proprium est iterum repeto, quicquid in se commendationis habent opera, habere obedientiæ intuitu, quam solam Deus respicit, ut testatur per Prophe-
Jer. 7: 12. tam: *Non præcepi de sacrificiis & victimis: sed tantum ut audiendo audiatis vocem meam.* De fictitiis
Jesa. 55:2. & 29: 13. Matth. 15. vers. 8, 9. autem operibus alibi loquitur, *Appenditis argentum vestrum, & non in panibus.* Item, *Frustra me colunt præceptis hominum.* Hoc itaque nullo modo excusabunt, quod patiuntur miseram plebem in externis illis nugis justitiam, quam Deo opponant, & qua se ante cæleste tribunal sustineant, quærere.

6. A doctrina separata nil aliud quam histrionicam ostentationem, aut incantationem magicam ostentant.

Præterea annon hoc dignum insectatione vitium est, quod non intellectas ceremonias, velut histrionicam scenam aut magicam incantationem, ostentant? Certum enim est ceremonias omnes corruptas esse & noxias, nisi per eas homines ad Christum dirigantur. Quæ autem in usu sunt ceremoniæ sub Papatu, à doctrina separantur, ut homines in signis omni significatione carentibus retineant.

7. Omnes sunt ad fœdum quæstum prostitutæ.

Postremo (ut ingeniosus artifex est venter) apparet multas ab avaris sacrificulis inventas esse, ut essent captandæ pecuniæ aucupia. Quamcunque autem habeant originem, sic omnes sunt ad fœdum quæstum prostitutæ, ut bonam partem rescindere necesse sit, si efficere volumus quominus profana & sacrilega nundinatio in Ecclesia exerceatur.

A'νάβασις & revocatio hypotheseos ad thesin. Omnes ejusmodi traditiones similibus vitiis fuisse obnoxias. Ratio, ex Jes. 29: 13.

16. Tametsi videor non perpetuam doctrinam de humanis constitutionibus tradere, quod ætati nostræ prorsus accommodata est hæc oratio: nihil tamen dictum est quod non sit omnibus seculis futurum utile. Nam quoties obrepit hæc superstitio ut Deum suis figmentis colere homines velint, quæcunque in eum finem feruntur leges, statim ad crassos istos abusus degenerant. Hanc enim maledictionem non uni aut alteri ætati, sed omnibus seculis minatur Deus, quod cæcitate & stupore percutiet eos à quibus colitur doctrinis hominum. Hæc excæcatio perpetuo facit ut nullum absurditatis genus fugiant qui contemptis tot Dei monitis, sponte se in exitiales istos laqueos induunt.

Quæ sint traditiones quæ ab Ecclesia profligari debeant.

Quod si remotis circumstantiis, simpliciter habere libet quæ sint omnium temporum humanæ traditiones, quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari convenit: erit illa, quam superius posuimus, certa & clara definitio, Esse omnes leges sine Dei verbo in hunc finem ab hominibus positas ut vel modum colendi Dei præscribant, vel conscientias religione obstringant, quasi de rebus præcipiant ad salutem necessariis. Si ad alterum vel ad utrumque istorum accedunt alia vitia, quod sua multitudine Euangelii claritatem obscurent: quod nihil ædificent, sed inutiles sint ac lusoriæ occupationes potius quam vera pietatis exercitia: quod sint ad sordes ac turpem quæstum expositæ: quod sint observatu nimium difficiles: quod sint malis superstitionibus inquinatæ: hæc erunt adjumenta ut facilius deprehendamus quantum sit in ipsis mali.

Argumenta Papistarum pro suis traditionibus. I. Traditiones istas esse a Deo, & à Dei Ecclesia quæ errare non potest.

17. Audio quid ipsi pro se respondeant, suas traditiones non à se, sed à Deo esse. Ecclesiam enim, ne errare possit, à Spiritu sancto regi: ejus vero auctoritatem penes se residere. Hoc impetrato, simul conficitur, eorum traditiones Spiritus sancti esse revelationes, quæ nisi impie ac contempto Deo contemni nequeant. Et nequid tentasse sine magnis auctoribus videantur, bonam suarum observationum partem fluxisse ab Apostolis credi volunt: & satis uno exemplo ostendi contendunt quid in aliis fecerint Apostoli: quando in unum Concilium coacti, ex Concilii sententia Gentibus omnibus denunciarunt, *ut se ab idolothytis, sanguine & suffo-* Actor. 15.
cato abstinerent. Jam alibi exposuimus quam falso v. 20, 29.
ad se venditandos ementiantur Ecclesiæ titulum.

Respons. I. Eam non esse Dei Ecclesiam, quæ verbo Dei novas leges addere velit.

Quantum intersit præsentis causæ, si detractis larvis ac fucis omnibus, id vere quod nobis curæ inprimis esse debet, ac nostra etiam potissimum refert, intuemur, qualem scilicet Ecclesiam habere velit Christus, ut ad ipsius regulam nos formemus ac comparemus: facile nobis constabit, Ecclesiam non esse quæ præteritis verbi Dei finibus, ferendis novis legibus lascivit ac luxuriat. Annon enim illa semel
cap. 8. sect. 10. 11, 12, 13. Deut. 12. vers. 32. Ecclesiæ dicta lex æterna manet? *Quod præcipio tibi, hoc observabis ut facias: non addes quicquam nec de-*
Prov. 30. vers. 6. *trahes.* Et alibi, *Non addas ad verbum Domini, neque minuas ex eo: ne te forte arguat, inveniarisque mendax.* Id quum Ecclesiæ dictum negare non possint, quid aliud quam ipsius contumaciam prædicant, quam post talia interdicta addere nihilominus & admiscere de suo doctrinæ Dei ausam fuisse jactant?

Resp. 2. In veram Ecclesiam isti contumeliosi admodum insurgunt, quæ nihil addit aut detrahit verbo Dei scripto.

Absit autem ut eorum mendaciis assentiamur, quibus tantam Ecclesiæ contumeliam irrogant: sed falso Ecclesiæ nomen prætendi intelligamus, quoties de ista humanæ temeritatis libidine agitatur, quæ sese intra Dei præscripta continere non potest quin procaciter exultet, ac in suas inventiones excurrat. Nihil in verbis istis involutum, nihil obscurum, nihil ambiguum: quibus addere verbo Dei aut detrahere quicquam vetatur Ecclesia universa, quum de Domini cultu & salutaribus præceptis agitur. Verum de Lege sola id dictum fuit, quam subsequutæ sunt Prophetiæ & tota Euangelii administratio. Fateor certe: & simul addo, quæ Legis complementa sunt potius quam vel additamenta, vel defectiones.

Resp. 3. A comparatis: Non licuit doctrinæ Legis addere, multo minus doctrinæ Euangelii.

Quod si vero Dominus ministerio Mosis, plurimis involucris, ut ita dicam, obscuro, nihil tamen addi nec detrahi sustinet, donec per servos suos Prophetas, ac tandem per dilectum Filium clariorem doctrinam administret: cur non multo nobis severius vetitum arbitremur nequid Legi, Prophetis, Psalmis, Euangelio addamus? Non à semetipso degeneravit Dominus, qui nulla re tantopere se offendi jampridem declaravit, quam dum humanis inventionibus colitur. Unde illæ apud Prophetas præclaræ voces, quæ auribus nostris continenter insonare debuerant, *Non sum loquutus* Jerem. 7.
patribus vestris, quo die eduxi eos ex Ægypto, verba de vers. 22.
sacrificio & holocausto. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens, Audiendo audite vocem meam: & ero vobis Deus, & eritis mihi populus, & ambulabitis in omni via, quam mandavero vobis. Item, *Contestando contestatus* Jerem. 11.
sum patres vestros, Audite vocem meam. Aliæque vers. 7.
ejusdem generis: sed hæc præ aliis insignis, *Numquid* 1. Sam. 15.
vult Dominus holocausta & victimas, & non potius vers. 22.

ut obediatur voci suæ? Melior enim est obedientia quam victima, & auscultare magis quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi, repugnare: & quasi idololatriæ iniquitas, non acquiescere. Quicquid igitur humanarum inventionum hac in parte Ecclesiæ auctoritate defenditur, quum ab impietatis crimine excusari nequeat, falso Ecclesiæ id imputari, arguere promptum est.

Respons. 4. Impudentiam esse non ferendam, assidue de Ecclesiæ potestate vociferari: interim vero quid illi à Domino sit mandatum, & quam obedientiam huic mandato præstare teneatur, dissimulare.

18. Hac ratione in istam humanarum traditionum tyrannidem, quæ sub Ecclesiæ titulo superciliose nobis ingeritur; libere invehimur. Neque enim (quod nostri adversarii ad faciendam nobis invidiam inique mentiuntur) Ecclesiam ludibrio habemus: sed obedientiæ laudem qua majorem nullam agnoscit, illi tribuimus. Ipsi potius vehementer sunt Ecclesiæ injurii, qui adversus Dominum suum contumacem illam faciunt, dum ultra progressam fingunt quam per verbum Dei licuerit: ut taceam insignem esse impudentiam cum pari malitia conjunctam, assidue de Ecclesiæ potestate vociferari: interim & quid illi à Domino mandatum sit, & quam Domini mandato obedientiam debeat, dissimulare. At si nobis, ut par est, animus fuerit cum Ecclesia consentire, hoc magis ad rem pertinet, spectare ac meminisse quid nobis ac Ecclesiæ à Domino præcipiatur, ut illi uno consensu obediamus. Non enim dubium est quin cum Ecclesia optime consensuri simus si nos Domino per omnia obedientes præstemus. Jam vero referre ad Apostolos traditionum originem quibus hactenus oppressa est Ecclesia, meræ fuit imposturæ: quando tota in hoc incumbit Apostolorum doctrina ne novis observationibus onerentur conscientiæ, aut Dei cultus nostris inventionibus contaminetur. Deinde siqua historiis vetustisque monumentis inest fides, Apostolis non ignotum modo, sed inauditum fuit quod illis tribuunt. Nec garriant, pleraque eorum placita usu & moribus recepta fuisse quæ scriptis tradita non fuerunt. Illa scilicet quæ Christo adhuc vivente intelligere non poterant: post ejus autem ascensum Spiritus sancti revelatione didicerint. De ejus loci interpretatione alibi visum est. Quod ad præsentem causam satis est, ridiculos profecto se faciunt, quum ingentia illa mysteria, quæ tanto tempore Apostolis incomperta fuerint, partim observationes esse constet aut Judaicas aut Gentiles (quarum illæ inter Judæos, hæ vero apud Gentes omnes promulgatæ multo ante fuerant) partim ineptas gesticulationes & inanes ceremoniolas, quas insulsi sacrificuli, qui nec nare sciunt, nec literas, perquam rite peragunt: imo quas pueri & moriones adeo apposite effingunt, ut videri possit nullos esse magis idoneos talium sacrorum antistites. Si nullæ essent historiæ, ex re tamen ipsa æstimarent sani homines, non subito erupisse in Ecclesiam tantam rituum & observationum congeriem, sed sensim obrepsisse. Nam quum sanctiores illi Episcopi, qui Apostolis ætate proximi fuerunt, nonnulla instituissent quæ ad ordinem ac disciplinam pertinebant, subsequuti postea sunt homines, alii post alios, neque satis considerati & nimis curiosi ac cupidi: quorum ut quisque posterior erat, ita stulta æmulatione cum suis decessoribus certavit, ne rerum novarum inventione cederet. Et quia periculum erat ne brevi obsolescerent sua inventa, ex quibus laudem ad posteros affectabant, in exigenda eorum observatione erant multo rigidiores. Hæc κακοζηλία bonam istorum rituum partem nobis peperit quos isti pro Apostolicis nobis venditant. Atque id quoque historiæ testantur.

2. Secundum argumentum: traditiones esse Apostolicas. Respons. per negationem. Imo sunt meræ imposturæ.

Vel potius sunt observationes aut Judaicæ, aut Gentiles, aut ineptæ & inanes gesticulationes & ceremoniolæ. Quod ex diligenti historiarum Ecclesiasticarum consideratione liquet.

Confirmatio superioris resp. ad 2. argum. ab exemplo ceremoniarum quæ ad cœnæ Domini administrationem paulatim accesserunt.

19. Ne omnium catalogum texendo simus nimium prolixi, uno exemplo contenti erimus. In cœna Domini administranda fuit sub Apostolis magna simplicitas. Proximi successores ad ornandam mysterii dignitatem aliquid addiderunt quod non esset improbandum. Sed postea supervenerunt stulti illi imitatores, qui varia frustula subinde consuendo, hunc quem in Missa videmus sacerdotis vestitum, hæc altaris ornamenta, has gesticulationes & totam rerum inutilium supellectilem nobis composuerunt. Atqui objiciunt fuisse hanc olim persuasionem, Quæ in Ecclesia universa uno consensu fierent, ab ipsis Apostolis prodiisse. Cujus rei Augustinum citant testem. Ego vero non aliunde quam ex ipsius Augustini verbis solutionem afferam. *Quæ toto*, inquit, *terrarum orbe servantur, vel ab ipsis Apostolis, vel Conciliis generalibus, quorum est saluberrima in Ecclesia auctoritas, statuta esse intelligere licet: sicuti quod Domini passio, & resurrectio, & in cælum ascensus, & adventus Spiritus sancti, anniversaria solennitate celebrantur. Et siquid aliud tale occurrerit quod servatur ab universa, quacunque se diffundit, Ecclesia.* Quum tam pauca enumeret exempla, quis non videat eum ad auctores fide & reverentia dignos referre voluisse usitatas tunc observationes, nonnisi simplices illas & raras & sobrias quibus Ecclesiæ ordinem contineri utile est? Quantum autem hoc ab eo distat, quod Romanenses magistri extorquere volunt, ut nulla sit apud eos ceremoniola quæ non pro Apostolica censeatur?

Exceptio ex Augustino.

Respons. ad exceptionem. epist. 118.

Secunda confirmatio. ab exemplo aquæ lustralis.

20. Ne longior sim, unum tantum exemplum proferam. Siquis eos interroget unde aquam suam lustralem habeant, protinus respondent, Ab Apostolis. Quasi non hanc inventionem nescio cui Romano Episcopo tribuant historiæ, qui si Apostolos adhibuisset in consilium, nunquam profecto contaminasset Baptismum alieno & intempestivo symbolo. Etsi nec mihi verisimile est, tam vetustam esse ejus consecrationis originem quam illic scribitur. Quod enim dicit Augustinus quasdam suo tempore Ecclesias solennem Christi imitationem in lotione pedum refugisse, ne ad Baptismum ritus ille pertinere videretur, subindicat nullum fuisse lotionis genus quod cum Baptismo ullam haberet similitudinem. Quicquid sit, hoc à Spiritu Apostolico profectum fuisse minime concedam, ut dum quotidiano signo Baptismus in memoriam reducitur, quodammodo repetatur. Nec moror quod alibi ipse idem Augustinus alia quoque Apostolis adscribit. Nam quum nihil præter conjecturas habeat, non debet ab ipsis de re tanta judicium fieri. Postremo, ut etiam demus, illa quæ commemorat, ab ætate Apostolorum fluxisse: multum tamen interest instituasne aliquod pietatis exercitium quo libera conscientia utantur fideles; si autem non erit illis utilis usus, abstineant: an legem feras quæ conscientias servitute illaqueet. Nunc vero à quocunque auctore emanarint, postquam videmus in tantum abusum prolapsas esse, nihil obstat quominus sine ulla ejus contumelia abrogemus: quando nunquam ita sunt commendatæ ut perpetuo immobiles esse oporteat.

epist. 118. ad Januar.

Altera resp. ad 2. argumentum. Si quæ ab antiquis Patribus inventa sunt ceremoniæ, multum differunt à Papisticis.

3. Tertium argum. à decreto Apostolorum.

21. Nec magnopere eos juvat quod ad excusandam suam tyrannidem prætexunt Apostolorum exemplum. Apostoli, inquiunt, & Seniores primæ Ecclesiæ decretum præter Christi mandatum sanxerunt, quo præcipiebant Gentibus omnibus, *se abstinere ab idolothytis, suffocato, & sanguine.* Id si illis licuit; cur non & successoribus, quoties ita res postulat, idem imitari liceat? Utinam vero cum semper alias, tum in hac re eos imitarentur. Nam (quod valida ratione confirmare promptum est) Apostolos novum illic quicquam instituisse aut decrevisse nego. Siquidem quum in eo Concilio Petrus tentari Deum pronunciet si jugum imponitur cervicibus discipulorum, suam ipse sententiam subverterit, si jugum postea aliquod consentit imponi. Imponitur autem, si sua auctoritate decernant Apostoli, prohibendum Gentibus ne idolothyta, sanguinem & suffocatum attingant. Manet

Actor. 15. vers. 20.

Responsio 1. locum S. historiæ explanans.

vers. 10.

net quidem adhuc scrupulus, quod nihilominus videantur prohibere. Atqui facile dissolvetur siquis

Primum caput hujus decreti Apostolorum.

propius decreti ipsius sensum animadvertat: cujus primum ordine, & momento præcipuum caput est, relinquendam esse Gentibus suam libertatem, nec illis obturbandum esse, aut de Legis observationibus exhibendam molestiam. Hactenus nobis egregie patrocinatur. Quæ autem proxime sequitur exceptio, nec nova lex est ab Apostolis lata, sed divinum æternumque Dei mandatum de non violanda charitate, nec punctum ex illa libertate delibat: sed Gentes duntaxat admonet qua ratione sese fratribus attemperent, ne sua libertate in eorum offensionem abutantur.

Alterum caput.

Sit hoc igitur secundum caput, ut innoxia libertate utantur Gentes, ac citra fratrum offensionem. At certum tamen aliquid præscribunt: nempe quatenus pro tempore expediebat, docent ac designant quibus rebus in fratrum offensionem possint incurrere, quo ab illis caveant: nihil tamen novum ad æternam Dei Legem, quæ fratrum offensionem prohibet, de suo afferunt.

Applicatio hujus loci, ostendens quædam in Papatu recipi posse ad tempus à piis sine superstitione, propter fratres infirmos.

22. Quemadmodum siqui, Ecclesiis nondum bene constitutis præsunt fideles pastores, omnibus suis edicant, ne, donec imbecilles quibuscum vivunt adolescant, palam die Veneris carnibus vescantur, aut feriis in publico laborent, aut simile quidpiam. Hæc enim tametsi, seposita superstitione, indifferentia per se sint: ubi tamen accedit fratrum offensio, sine delicto admitti nequeunt. Sic autem sunt tempora, ut spectaculum hoc infirmis fratribus proponere non possint fideles, quin eorum conscientias gravissime vulnerent. Quis, nisi calumniator, sic novam ferri ab iis legem dicat, quos constat duntaxat scandalis occurrere, quæ sunt à Domino satis diserte prohibita? Nihilo autem magis & de Apostolis dici potest, quibus nihil aliud propositum erat, offensionum materiam tollendo, quam divinam urgere Legem de vitanda offensione; acsi dixissent, Præceptum Domini est ne fratrem infirmum lædatis: quæ idolis oblata sunt, suffocatum & sanguinem manducare non potestis quin offendantur infirmi fratres. Edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Idque ipsum spectasse Apostolos, Paulus optimus est

1 Cor. 8. v. 4, 7, 9.

testis, qui certe nonnisi ex Concilii sententia sic scribit, *De escis quæ idolis immolantur, scimus quod simulacbrum nihil est. Quidam autem cum conscientia idoli, quasi idolis immolatum, manducant: & conscientia eorum infirma quum sit, polluitur. Videte ne facultas vestra offendiculum fiat infirmis.* Cui isthæc probe perpensa fuerint, ei posthac fucus non fiet, qualem faciunt qui suæ tyrannidi Apostolos prætexunt, acsi Ecclesiæ libertatem suo decreto

Resp. 2. ab adversariorum confessione petita. Ipsi enim abrogarunt decretum Apost. quorum tamen exemplo traditiones suas stabilire volunt.

infringere cœpissent. Verum, ut effugere nequeant quin sua etiam confessione solutionem hanc approbent, respondeant mihi quo jure illud ipsum decretum ausi sint abrogare. Nempe quia ab illis offensionibus ac dissidiis, quibus occurrere voluerant Apostoli, nihil amplius periculi erat: legem vero à suo fine æstimandam noverant. Quum igitur lex ista respectu charitatis lata sit, in ea nihil præscribitur nisi quantum charitatis interest. Quum fatentur nihil aliud esse legis hujus transgressionem quam violationem charitatis, nonne simul agnoscunt non commentitium aliquod esse additamentum ad Legem Dei, sed germanam simplicemque accommodationem ad tempora & mores quibus destinabatur?

Instantia. Resp. Ejusmodi tyrannis duobus nominibus est improbanda.

23. At vero ut iniquæ centies sint nobis & injuriæ ejusmodi leges, esse tamen sine exceptione audiendas contendunt: non enim hic agi, ut erroribus consentiamus; sed tantum ut dura Præfectorum imperia subditi perferamus, quæ detrectare non est nostrum. Verum hic quoque optime verbi sui veritate occurrit Dominus, nosque à tali servitute in libertatem vendicat quam sacro suo sanguine nobis acquisivit: cujus beneficium verbo suo non semel obsignavit. Non enim (quod malitiose

1. Et corpora & conscientias excruciat.

fingunt) id solum agitur ut gravem aliquam oppressionem in corpore nostro perferamus, sed ut conscientiæ libertate sua, hoc est, sanguinis Christi beneficio spoliatæ serviliter crucientur. Quanquam istud etiam, acsi parum ad rem faceret, omittamus.

2. Deo suum dominium eripit, unde horrenda sequuntur judicia.

At quanti putamus referre, suum Domino regnum eripi, quod tanta severitate sibi asserit? Eripitur autem quoties humanarum inventionum legibus colitur: quum solus ipse cultus sui velit haberi legislator. Ac ne rem esse nihili quis existimet, audiamus quanti reputetur à Domino. *Quoniam*, inquit, *timuit me populus iste mandato & doctrinis hominum, ecce ego stupefaciam eum miraculo grandi & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus ejus, & intelligentia à senioribus recedet.*

Jesa. 29. vers. 13.

Alibi, *Frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.* Et sane quod se

Matth. 15. vers. 9.

filii Israël pluribus idololatriis inquinarunt, totius mali causa adscribitur impuræ huic mixturæ, quod transgressi Dei mandata, cultus novos fabricarint. Ideoque refert sacra historia novos advenas qui ad incolendam Samariam traducti fuerant à Rege Babylonio, fuisse discerptos & consumptos à feris bestiis, *eo quod nescirent judicia vel statuta Dei terræ illius.*

2 Reg. 17. v. 24 ad 34.

Quamvis in ceremoniis nihil peccassent, non tamen probata fuisset Deo inanis pompa: sed interim cultus sui violationem, quod homines aliena à verbo suo commenta ingererent, ulcisci non destitit. Unde postea dicitur, pœna illa territos, ritus in Lege præscriptos suscepisse: sed quia nondum pure colebant verum Deum, bis repetitur, *timuisse ipsum & non timuisse.* Unde colligimus, partem reverentiæ quæ illi defertur, in eo esse positam dum in illo colendo simpliciter quod mandat, nullas nostras inventiones miscendo, sequimur. Atque ideo sæpius laudantur pii Reges, quod fecerint secundum omnia præcepta, nec declinaverint vel ad dexteram vel ad sinistram.

2 Reg. 22. vers. 1, 2. & alibi.

Ultra progredior, etiamsi in commentitio aliquo cultu palam non apparet impietas: severe tamen à Spiritu damnatur, ex quo à Dei præcepto discessum est. Altare Achaz,

2 Reg 16. vers. 10.

cujus exemplar Damasco illatum erat, videri potuit augere Templi ornatum, quum ejus consilium esset soli Deo illic sacrificia offerre, quod splendidius facturus erat quam in primo & vetusto altari: videmus tamen ut Spiritus S. audaciam illam detestetur non alia de causa, nisi quod hominum inventa in Dei cultu impuræ sunt corruptelæ. Et quo nobis clarius patefacta est Dei voluntas, eo minus est excusabilis quicquam tentandi protervia. Ac proinde merito aggravatur hac circumstantia crimen Manasse, quod altare novum extruxerit in Jerusalem, *de qua pronunciaverat Deus, Ponam illic nomen meum:* quia nunc quasi ex professo respuitur Dei auctoritas.

2 Reg 21. vers. 3, 4.

Nec mirum, Deo enim displicent in causa religionis hominum inventa.

24. Mirantur plerique cur adeo acriter interminetur Dominus se facturum stupenda populo à quo mandatis hominum colebatur, & se frustra coli pronunciet hominum præceptis. At si spectarent quid sit in religionis (hoc est, cælestis sapientiæ) causa, ab uno Dei ore pendere, simul viderent non levem esse rationem cur perversa hujusmodi obsequia sic abominetur Dominus, quæ pro humani ingenii libidine sibi præstantur.

Ratio. Hæc sapientia ex superbia & hypocrisi proficiscitur.

Nam tametsi speciem habent quandam humilitatis in sua hac obedientia, qui ejusmodi legibus in Dei cultum parent: minime tamen sunt coram Deo humiles, cui easdem præscribunt leges quas ipsi servant. Hæc vero ratio est cur nos tam diligenter cavere vult Paulus ne decipiamur per traditiones hominum, & illam quam vocat ἐθελοθρησκείαν, id est, voluntarium cultum, & præter Dei doctrinam ab hominibus excogitatum.

Coloss. 2. vers. 3, 4. & 7, 8. &c.

Sic

Sic est profecto: stultescere & nostram nobisipsis & omnium hominum sapientiam oportet, quo solum illum sapere permittamus. Quam viam minime tenent qui confictis hominum arbitrio observatiunculis, illi se approbare meditantur, & quasi invito prævaricatricem erga eum obedientiam, quæ hominibus defertur, obtrudunt. Qualiter & aliquot ante seculis & nostra memoria factum est, & fit hodie quoque in iis locis in quibus creaturæ pluris est quam Creatoris imperium: ubi religio (si tamen religio vocari ea meretur) pluribus magisque insulsis superstitionibus conspurcata est quam ulla unquam paganitas. Quid enim posset parere hominum sensus quam carnalia fatuaque omnia, & quæ suos auctores vere referant?

Exemplo confirmata.

25. Quod etiam obtendont superstitionum patroni, Samuelem sacrificasse in Ramatha, & quamvis præter Legem id fieret, placuisse tamen Deo; facilis solutio est, non fuisse secundum aliquod altare quod unico opponeret: sed quia nondum arcæ fœderis destinatus erat locus, oppidum ubi habitabat sacrificiis destinasse tanquam maxime commodum. Certe animus sancti Prophetæ non fuit quicquam novare in sacris, ubi Deus tam arcte vetabat addi vel minui. Quod ad exemplum Menohæ spectat, extraordinarium & singulare fuisse dico. Obtulit ille Deo sacrificium homo privatus, nec sine Dei approbatione: nempe quia non temerario animi sui motu, sed cælesti instinctu hoc suscepit. Quantopere autem abominetur Deus quæ mortales ex seipsis excogitant ad eum colendum, alter non inferior Menoha Gedeon insigni documento est, cujus Ephod non modo ei & familiæ, sed toti populo cessit in ruinam. Denique adventitia quælibet inventio, qua Deum homines colere appetunt, nihil aliud est quam veræ sanctimoniæ pollutio.

4. Quartum arg. ab exemplis. 1. Samuelis 1 Sam. 7. vers. 17. *Resp. ad primum exemplum.* *2. Menoha* Jud. 13. vers. 19. *Ad secundum.* Jud. 8:27.

26. Cur igitur, inquiunt, ferri voluit Christus onera illa importabilia quæ alligabant Scribæ & Pharisæi? Imo cur alibi idem Christus caveri voluit a fermento Pharisæorum? fermentum (interprete Matthæo Euangelista) appellans quicquid propriæ doctrinæ verbi Dei puritati admiscerent. Quid apertius volumus, quam quod totam eorum doctrinam jubemur fugere & cavere? Unde nobis certissimum fit, neque altero loco Dominum voluisse suorum conscientias propriis Pharisæorum traditionibus vexari. Et verba ipsa, si modo non torqueantur, nihil tale sonant. Illic siquidem Dominus acerbe in Pharisæorum mores invehi instituens, simpliciter suos auditores ante erudiebat, ut quanquam nihil in illorum vita cernerent quod sequerentur, non tamen ea facere desinerent quæ verbo docebant, quum in cathedra Mosis (hoc est, ad enarrandam Legem) sederent. Non ergo aliud voluit quam præcavere ne malis docentium exemplis plebs ad contemptum doctrinæ induceretur. Verum quia nonnulli rationibus minime permoventur, auctoritatem semper requirunt, subjiciam Augustini verba, quibus idem prorsus dicitur. *Habet ovile Domini præpositos partim fideles, partim mercenarios. Præpositi qui fideles sunt, veri sunt Pastores: audite tamen, quod & mercenarii necessarii sunt. Multi quippe in Ecclesia, commoda terrena sectantes, Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur: & sequuntur oves non mercenarium, sed Pastorem per mercenarium. Audite mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribæ, inquit, & Pharisæi cathedram Mosis insident, quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Quid aliud dixit, nisi per mercenarios vocem Pastoris audite? Sedendo enim in cathedra, Legem Dei docent: ergo per illos Deus docet. sua vero si illi docere velint, nolite audire, nolite facere.* Hæc Augustinus.

5. Postremum arg. Christus ejusmodi onera ferri voluit. Mat. 23:3 Mat. 16:6. *Responsio 1. consilium Domini ostendens.* *Responsio 2.* Augustin. in Joan. tract. 46.

27. Quando vero imperiti plerique, dum humanis traditionibus impie ligari hominum conscientias, & frustra Deum coli audiunt, eadem litura leges omnes inducunt quibus Ecclesiæ ordo constituitur: illorum quoque errori commodum hic occurrendum est. Falli hic sane perquam est lubricum: quia non prima statim facie apparet quantum inter illas & has intersit. Sed ego ita dilucide rem totam paucis expediam, ne cui imponat similitudo. Hoc primum habeamus, si in omni hominum societate necessariam esse politiam aliquam videmus, quæ ad alendam communem pacem, & retinendam concordiam valeat: si in rebus agendis vigere semper aliquem ritum, quem non respui publicæ honestatis interest, atque adeo humanitatis ipsius: id in Ecclesiis præsertim observandum esse, quæ cum bene composita rerum omnium constitutione optime sustinentur, tum vero sine concordia nullæ sunt prorsus. Quamobrem si Ecclesiæ incolumitati bene prospectum volumus, diligenter omnino curandum est quod Paulus jubet, *ut decenter omnia & secundum ordinem fiant.* At quum in hominum moribus tanta insit diversitas, tanta in animis varietas, tanta in judiciis ingeniisque pugna: neque politia ulla satis firma est, nisi certis legibus constituta: nec sine stata quadam forma servari ritus quispiam potest. Huc ergo quæ conducunt leges, tantum abest ut damnemus, ut his ablatis, dissolvi suis nervis Ecclesias, totasque deformari ac dissipari contendamus. Neque enim haberi potest quod Paulus exigit, ut decenter omnia & ordine fiant, nisi additis observationibus, tanquam vinculis quibusdam, ordo ipse & decorum consistat. Id tantum semper in istis observationibus excipiendum est, ne aut ad salutem credantur necessariæ, atque ita conscientias religione obstringant: aut ad Dei cultum conferantur, atque ita in illis reponatur pietas.

Tertia pars capitis, de legitimis constitutionibus Ecclesiasticis. *Quarum fundamentum nititur generali axiomate Apostoli, ut omnia fiant εὐσχημόνως ϗ κατὰ τάξιν.* 1 Cor. 14. vers. 40. *In his autem duo extrema cavenda.*

28. Habemus ergo optimam & fidelissimam notam, quæ inter impias illas constitutiones distinguat (quibus veram obscurari religionem, & conscientias subverti dictum est) & legitimas Ecclesiæ observationes: si his meminerimus alterum semper ex duobus esse propositum, aut utrumque simul, ut in sacro fidelium cœtu decenter peragantur omnia, & qua convenit dignitate: ut ipsa hominum communitas velut quibusdam humanitatis & moderationis vinculis in ordine retineatur. Ubi enim semel publicæ honestatis causa posita lex intelligitur, jam sublata est superstitio, in quam incidunt qui humanis inventis Dei cultum metiuntur. Rursum ubi ad communem usum spectare cognoscitur, eversa est falsa illa obligationis & necessitatis opinio, quæ ingentem terrorem conscientiis injiciebat, cùm putarentur traditiones ad salutem necessariæ. Siquidem hic nihil quæritur, nisi ut communi officio alatur inter nos charitas. Sed operæpretium est clarius adhuc definire quid sub illo decoro quod Paulus commendat, quid item sub ordine comprehendatur. Ac decori quidem finis est, partim ut dum adhibentur ritus qui venerationem rebus sacris concilient, talibus adminiculis ad pietatem excitemur: partim etiam ut modestia & gravitas, quæ in omnibus honestis actionibus spectari debet, illic maxime eluceat. In ordine hoc primum est, ut qui præsunt, regulam ac legem bene regendi noverint: plebs vero quæ regitur, ad obedientiam Dei rectamque disciplinam assuefiat. Deinde ut bene composito Ecclesiæ statu, paci & tranquillitati consulatur.

Ad hanc amussim constitutiones omnes examinanda, ad hunc finem referenda. *Quid decori & ordinis nomine intelligat Paulus.*

29. Decorum ergo non vocabimus in quo nihil præter inane oblectamentum merit: quale exemplum videmus in illo theatrico apparatu quo utuntur Papistæ in suis sacris, ubi nihil quam inutilis elegantiæ larva, & luxus sine fructu apparet. Sed illud nobis decorum erit, quod ita erit ad sacrorum mysteriorum reverentiam aptum ut sit idoneum ad pietatem exercitium: vel saltem quod ad ornatum faciet actioni congruentem: neque idipsum sine fructu: sed ut fideles admoneat quanta modestia,

Decorum nullum in Papisticis ceremoniis. *Veri decori descriptio.*

reli-

religione, observantia, sacra tractare debeant. Porro ut pietatis exercitia sint ceremoniæ, ad Christum recta nos deducant necesse est. Similiter ordinem non constituemus in illis nugatoriis pompis quæ nihil habent præter evanidum splendorem, sed in ea compositione quæ omnem confusionem, barbariem, contumaciam, turbas omnes & dissidia tollat. Priores generis exempla sunt apud Paulum, Ut ne profana symposia cum sacra Domini Cœna commisceantur: Ne mulieres in publicum nisi velatæ procedant. & alia plurima in quotidiano usu habemus: quale est, Quod flexis genibus nudoque capite oramus: Quod Domini Sacramenta non sordide, sed cum aliqua dignitate administramus: Quod in sepeliendis mortuis quandam honestatem adhibemus: & quæ alia eodem pertinent. In altero genere sunt horæ publicis precationibus, concionibus & mysticis actionibus destinatæ: in ipsis concionibus quies ac silentium, loca destinata, hymnorum concentus, dies celebrandæ Domini Cœnæ præfixi, quod Paulus vetat ne mulieres in Ecclesia doceant, & siqua sunt similia. In primis vero quæ disciplinam conservant, ut catechesis, censuræ Ecclesiasticæ, excommunicatio, jejunia, & quæ in eundem catologum referri possunt. Ita omnes Ecclesiasticas constitutiones, quas pro sanctis & salutaribus recipimus, in duo capita referre licet: alteræ enim ad ritus & ceremonias, alteræ ad disciplinam & pacem respiciunt.

Nullus ordo in pompis Papisticis.
Christiani decori exempla.
1 Cor. 11. vers. 21.
ibid. v. 5.
Veri ordinis exempla.
1 Cor. 14. vers. 34.
Duo capita constitutionum Eccl.

30. Sed quia hic periculum est ne ab una parte Pseudoëpiscopi prætextum inde captent ad impias suas & tyrannicas leges excusandas, ab altera sint quidam nimis meticulosi, qui superioribus malis admoniti, nullum quamlibet sanctis legibus locum relinquant: hic testari operæpretium est, eas demum humanas constitutiones me probare quæ & Dei auctoritate fundatæ, & ex Scriptura desumptæ, adeoque prorsus divinæ sint. Exemplum sit in geniculatione quæ fit dum soleones habentur precationes. Quæritur sitne humana traditio, quam repudiare vel negligere cuivis liceat. Dico sic esse humanam ut simul sit divina. Dei est quatenus pars est decori illius cujus cura & observatio nobis per Apostolum commendatur: hominum autem, quatenus specialiter designat quod in genere fuerat indicatum magis quam expositum. Ab hoc uno exemplo æstimare licet quid de toto hoc genere sit sentiendum: nempe quia Dominus & totam veræ justitiæ summam, & omnes cultus numinis sui partes, & quicquid ad salutem necessarium erat, sacris suis oraculis tum fideliter complexus est, tum perspicue enarravit: in his solus Magister est audiendus. Quia autem in externa disciplina & ceremoniis non voluit sigillatim præscribere quid sequi debeamus (quod illud pendere à temporum conditione prævideret, neque judicaret unam seculis omnibus formam convenire) confugere hic oportet ad generales quas dedit regulas, ut ad eas exigantur quæcunque ad ordinem & decorum præcipi necessitas Ecclesiæ postulabit. Postremo quia ideo nihil expressum tradidit, quia nec ad salutem hæc necessaria sunt, & pro moribus uniuscujusque gentis ac seculi varie accommodari debent ad Ecclesiæ ædificationem: prout Ecclesiæ utilitas requiret, tam usitatas mutare & abrogare quam novas instituere conveniet. Fateor equidem, non temere, nec subinde, nec levibus de causis ad novationem esse decurrendum. Sed quid noceat vel ædificet, charitas optime judicabit: quam si moderatricem esse patiemur, salva erunt omnia.

Porro nulla constitutiones ejusmodi sunt, nisi qua Dei auctoritate fundata, & ex Scriptura desumpta sunt.
1 Cor. 14. vers. 40.
Secundum genus, divina esse debent, licet quoad speciem humanitus ordinata sint.
Optima vero istarum moderatrix charitas est, qua Ecclesia ædificationem respicit.

31. Jam vero Christiani populi officium est, quæ secundum hunc canonem fuerint instituta, libera quidem conscientia, nullaque superstitione, pia tamen & facili ad obsequendum propensione servare, non contemptim habere, non supina negligentia præterire: tantum abest ut per fastum & contumaciam violare aperte debeat. Qualis (inquies) in tanta observantia & cautione conscientiæ libertas esse poterit? Imo vero præclare constabit ubi reputabimus, non fixas esse & perpetuas sanctiones quibus adstricti simus, sed externa humanæ infirmitatis rudimenta: quibus tametsi non indigemus omnes, tamen omnes utimur, quia alii aliis ad fovendam inter nos charitatem mutuo sumus obnoxii. Hoc in exemplis superius positis recognoscere licet. Quid? an in mulieris carbaso sita religio est, ut nudo capite egredi sit nefas? An sanctum de ejus silentio decretum, quod violari sine summo scelere non possit? An aliquod in genuflexione, in humando cadavere mysterium, quod præteriri sine piaculo non possit? Minime. Nam si tali festinatione opus sit mulieri in juvando proximo quæ velare caput non sinat, nihil delinquit si aperto capite accurrat. Et est ubi loqui non minus opportunum illi sit quam alibi tacere. Stantem quoque orare qui morbo impeditus curvare genua nequit, nihil vetat. Denique satius est mature humare mortuum, quam ubi linteum deest, ubi non adsunt qui deducant, expectare dum inhumatus putrescat. Sed est nihilominus in istis rebus quod agendum aut cavendum mos regionis, instituta, ipsa denique humanitas & modestiæ regula dictet: ubi si imprudentia & oblivione quid erratum fuerit, nullum admissum crimen est: sin contemptu, improbanda est contumacia. Similiter dies ipsi qui sint, & horæ, quæ locorum structura, qui quo die canantur Psalmi, nihil interest. Verum & certos dies & statas esse horas convenit, & locum recipiendis omnibus idoneum, siqua servandæ pacis ratio habetur. Nam quantarum rixarum semen futura sit earum rerum confusio, si prout cuique libitum sit, mutare liceat quæ ad communem statum pertinent? quando nunquam futurum est ut omnibus idem placeat, si res velut in medio positæ, singulorum arbitrio relictæ fuerint. Quod siquis obstrepat & plus sapere hic velit quam oportet, viderit ipse qua morositatem suam ratione Domino approbet. Nobis tamen istud Pauli satisfacere debet, *nos contendendi morem non habere, neque Ecclesias Dei.*

Ideo Christianorum est, ejusmodi constitutiones neque negligere, neque contemnere, sed fideliter observare: idque libera conscientia.
Exemplis, quæ frequenter occurrere possunt, hæc conclusio illustratur.
Regula observanda.
Ratio.
1 Cor. 11. vers. 16.

32. Porro summa diligentia incumbendum est nequis irrepat error, qui purum hunc usum vel inficiat vel obscuret. Quod quidem obtinebimus, si quæcunque erunt observationes, manifestam utilitatem præ se ferant, si parcissimæ admittantur: potissimum vero si accedat fidelis Pastoris doctrina, quæ pravis opinionibus viam præcludat. Hæc autem cognitio facit ut sua cuique in his rebus omnibus libertas constet, & quandam nihilominus suæ quisque libertati necessitatem ultro imponat, quatenus aut illud quod diximus τὸ πρέπον, aut charitatis ratio exiget. Deinde ut & in earum rerum observatione nulla superstitione versemur ipsi, nec morose nimium ipsam ab aliis requiramus, ne potiorem Dei cultum ceremoniarum multitudine æstimemus, ne Ecclesia Ecclesiam ob externæ disciplinæ varietatem contemnat. Postremo ut nullam hic perpetuam legem nobis statuentes, totum observationum usum & finem ad Ecclesiæ ædificationem referamus: qua postulante, non modo mutari aliquid, sed quicquid ante in usu nobis observationum fuerit, inverti nulla offensione feramus. Hoc enim ferre temporum rationem ut ritus quosdam, non impios alioqui nec indecoros, pro rei opportunitate abrogari conveniat, præsenti experimento est hæc ætas. Nam (quæ superiorum temporum cæcitas fuit & ignorantia) tam corrupta opinione tamque pertinaci studio antehac in ceremoniis hæserunt Ecclesiæ, ut vix satis repurgari à prodigiosis superstitionibus queant, quin multæ ceremoniæ tollantur nec abs re olim forte institutæ, & nulla per se impietate notabiles.

Ex altera parte cavendum, 1. ne unquam irrepat aliquis error qui has constitutiones inquinet.
2. Aut superstitio, qua pietatem aut charitatem offendat.
3. Aut necessitas quædam, qua libertatem Ecclesiarum tollere velit.

CAP. XI.

De Ecclesiæ jurisdictione, ejusque abusu, qualis cernitur in Papatu.

Caput XI. ad duas partes præcipuas commode revocari potest.

1. *Jurisdictionis Ecclesiasticæ necessitas, origo, descriptio, partes essentiales, nempe sacrum verbi ministerium, & excommunicationis disciplina perpetua, cujus scopus, usus item ac abusus declaratur, sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.*
2. *Argumenta quæ Papistæ proferunt in defensionem Pontificiæ tyrannidis, jus utriusque gladii, Imperatoriam pompam ac dignitatem, ditiones alienas, & immunitatem (quam vocant) usurpantis, refelluntur, à nona sectione ad finem capitis.*

Absoluta tractatione de potestate Ecclesiastica circa doctrinam & leges ferendas, superest disputatio de eadem potestate quoad jurisdictionem, quæ hoc capite & sequenti absolvitur. Hujus autem jurisdictionis necessitas, origo, & descriptio paucis ostenditur & probatur Apostoli verbis.

RESTAT tertia pars, & quidem in statu bene composito præcipua, Ecclesiasticæ potestatis, quam in jurisdictione positam esse diximus. Tota autem Ecclesiæ jurisdictio pertinet ad morum disciplinam, de qua mox tractandum erit. Quemadmodum enim nulla urbs nullusve pagus sine magistratu & politia stare potest: sic Ecclesia Dei (quod jam docui, sed nunc iterum cogor repetere) sua quadam spirituali politia indiget: quæ tamen à civili prorsus distincta est, eamque adeo nihil impedit aut imminuit, ut potius multum juvet ac promoveat. Ista igitur jurisdictionis potestas nihil aliud erit in summa quam ordo comparatus ad spiritualis politiæ conservationem. In hunc finem fuerunt ab initio constituta in Ecclesiis judicia quæ censuram de moribus agerent, animadverterent in vitia, & exercendo clavium officio præessent. Hunc ordinem designat Paulus in epistola ad Corinthios, quum *gubernationes* nominat. Item ad Romanos, quum dicit, *Qui præest, in sollicitudine præsit.* Non enim alloquitur magistratus (qui nulli tunc erant Christiani) sed eos qui ad spirituale Ecclesiæ regimen erant adjuncti Pastoribus. Ad Timotheum quoque duplices facit Presbyteros: alios qui laborant in verbo, alios qui verbi prædicatione non funguntur, & tamen bene præsunt. Hoc posteriore genere non dubium est quin eos intelligat qui ad inspectionem morum & totum clavium usum constituti erant. Nam potestas hæc, de qua loquimur, tota pendet à clavibus quas Christus Ecclesiæ contulit, Matthæi decimo octavo capite: ubi jubet graviter publico nomine admoneri eos qui privatas monitiones contempserint: quod si in sua contumacia pergant, à societate fidelium abdicandos docet. Porro monitiones istæ & correctiones sine causæ cognitione fieri nequeunt: proinde opus est & judicio & ordine aliquo. Quamobrem nisi velimus irritam facere clavium promissionem; & excommunicationem, solennes monitiones, & quicquid tale est de medio tollere: aliquam Ecclesiæ jurisdictionem demum necesse est. Observent lectores non agi illo loco de generali doctrinæ auctoritate, sicuti Matthæi cap. 16. & Joannis 20. sed jus synedrii in posterum transferri ad Christi gregem. Ad illum usque diem Judæis sua fuerat gubernandi ratio, quam in Ecclesia sua stabilit Christus, quoad puram institutionem atque in gravi sanctione. Sic enim oportuit, quum Ecclesiæ ignobilis & contemptæ judicium à temerariis & fastuosis hominibus sperni alioqui posset. Ac ne lectores impediat quod Christus iisdem verbis res aliquantulum inter se diversas notat, hunc nodum solvere utile erit. Duo igitur sunt loci qui de ligando & solvendo loquuntur. Alter est Matthæi decimo sexto, ubi Christus, postquam se claves regni cælorum Petro daturum promisit, continuo subjungit, *Quodcunque ipse in terra ligaverit aut solverit, ratum in cælo fore.* Quibus verbis nihil aliud significat quam illus quæ habentur apud Joannem, quum discipulos missurus ad prædicandum, postquam insufflavit in eos, *Quorum*, inquit, *remiseritis peccata, remissa erunt: & quorum retinueritis, retenta erunt in cælo.* Adferam interpretationem non argutam, non coactam, non detortam: sed germanam, fluentem, obviam. Hoc de remittendis & retinendis peccatis mandatum, & illa de ligando & solvendo Petro facta promissio, non alio debent referri quam ad verbi ministerium, quod dum Apostolis committebat Dominus, simul & hoc solvendi ligandique munere ipsos instruebat. Quæ enim est summa Euangelii, nisi quod omnes servi peccati & mortis solvimur ac liberamur per redemptionem quæ est in Christo Jesu? qui vero Christum liberatorem ac redemptorem non suscipiunt nec agnoscunt, eos æternis vinculis damnatos addictosque esse? Hanc legationem quum Apostolis suis in omnes nationes perferendam traderet Dominus, ut suam esse & à se profectam approbaret, hoc præclaro testimonio eam honoravit: idque in eximiam confirmationem tum Apostolorum ipsorum, tum eorum quoque omnium ad quos perventura erat. Referebat, ut Apostoli constantem ac solidam suæ prædicationis certitudinem haberent: quam non modo infinitis laboribus, curis, molestiis, periculis obituri erant, sed suo demum sanguine obsignaturi. Ipsam, inquam, ut scirent non vanam esse nec inanem, sed potentiæ plenam ac virtutis: referebat ut in tanta anxietate & rerum difficultate tantisque discriminibus, Dei se negotium agere persuasi essent: ut toto mundo adversante & repugnante, Deum pro se stare cognoscerent: ut Christum doctrinæ suæ auctorem, aspectu in terra præsentem non habentes, ipsum esse in cælo intelligerent, ad firmandam ejus quam sibi tradiderat doctrinæ veritatem. Oportebat rursum & auditoribus certissime testificatum esse, illam Euangelii doctrinam non Apostolorum esse sermonem, sed Dei ipsius: non vocem in terra natam, sed è cælo delapsam. Non enim in hominis potestate hæc esse possunt, peccatorum remissio, promissio vitæ æternæ, salutis nuncium. Testificatus est ergo Christus nihil in Euangelii prædicatione Apostolorum esse præter ministerium: se esse qui per eorum ora, velut per organa, loqueretur omnia & promitteret. Itaque peccatorum remissionem quam annunciarent, veram esse Dei promissionem: damnationem quam pronunciarent, certum esse Dei judicium. Hæc autem testificatio seculis omnibus data est, firmaque manet, quæ certiores omnes securosque reddat, Euangelii verbum, à quocunque tandem homine prædicetur, ipsissimam esse Dei sententiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitæ scriptam, in cælo ratam, firmam, ac fixam. Habemus, potestatem clavium esse simpliciter in illis locis Euangelii prædicationem: nec tam potestatem esse quam ministerium, si ad homines respicimus. Non enim hominibus hanc potestatem proprie Christus dedit, sed verbo suo, cujus homines ministros fecit.

vide initium c. 8.
1 Cor. 12. vers. 28.
Rom. 12. vers. 8.
1 Tim. 5. vers. 17.

Pendet hæc jurisdictio à clavibus, Ecclesiæ concessis.

Clavium autem duplex est consideratio.

Cujus explicatio subjungitur, ex duobus locis Euangelistarum deprompta.

Matth. 16. vers. 19.

Joan. 20. vers. 23.

Matth. 16. vers. 19.

Prior pars clavium, quæ ministerium verbi respicit, ad disputationem de Ecclesiastica jurisdictione non est referenda.

Est enim prædicatio & ministerium, non jurisdictio.

Altera pars, quæ pertinet ad disciplinam excommunicationis, ea est de

2. Alter, quem de ligandi & solvendi potestate extare diximus, locus Matthæi 18. habetur: ubi ait Christus, *Si frater aliquis Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo: quæcunque solveritis, soluta erunt.* Hic locus

non

qua hoc capite agitur.

non omnino est priori similis, sed paulo io diversam partem iotelligendus est. Non autem sic diversos facio ut non multam babeant inter se affinitatem. Hoc primum utrobique simile est, quod utraque est generalis sententia, eadem semper ligandi solvendique potestas (nempe per verbum Dei) idem mandatum, eadem promissio.

Quid differant.

Eo autem differunt, quod prior locus peculiariter de prædicatione est qua verbi ministri funguntur: hic ad disciplinam excommunicationis pertinet, quæ Ecclesiæ permissa est.

Quomodo per disciplinam liget Ecclesia.

Ligat autem Ecclesia quem excommunicat: non quod in perpetuam ruinam ac desperationem conjiciat, sed quia ejus vitam ac mores damnat, ac nisi resipuerit, jam eum suæ damnationis admonet.

Quomodo solvat.

Solvit quem io communionem recipit: quia velut participem eum facit unitatis quam habet in Christo Jesu. Nequis ergo contumaciter Ecclesiæ judicium contemnat, aut parvi faciat se fidelium suffragiis damnatum: testatur Dominus tale fideliuin judicium non aliud esse quam sententiæ suæ promulgationem, ratumque haberi in cælis quod illi in terra egeriot.

Qualis esse debeat.

Habent enim verbum Dei, quo perversos damnent: habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem noo possunt, nec à Dei judicio dissentire, quia nonnisi ex Lege Dei judicant, quæ non incerta est aut terrena opinio, sed sancta Dei voluntas & cæleste oraculum.

Utriusque testimonii & clavis abusus in Papatu.

Ex istis duobus locis, quos ut breviter, ita & familiariter & vere enarrasse mihi videor, furiosi illi, nullo discrimine, prout sua vertigine feruntur, nunc confessionem, nunc excommunicationem, nunc jurisdictiooem, nunc jus condendi leges, nunc indulgentias statuere conantur. Priorem vero ad astruendum Romanæ sedis primatum allegant: ita oorunt claves suas quibus visum est aptare seris & ostiis; ut dicas tota vita eos artem fabrilem exercuisse.

Porro disciplina illa excommunicationis est perpetua: unde sequitur, eos falli qui existimant illi locum non esse, ubi Christiani sunt magistratus.

3. Nam quod nonnulli omnia illa temporaria fuisse imaginantur, quum magistratus à religionis nostræ professione alieni adhuc forent: io eo falluntur, quod non animadvertunt quantum sit discrimen & qualis dissimilitudo Ecclesiasticæ & civilis potestatis. Neque enim jus gladii habet Ecclesia quo puniat vel coërceat, noo imperium ut cogat, non carcerem, non pœnas alias quæ solent infligi à magistratu. Deinde noo hoc agit ut qui peccavit, invitus plectatur: sed ut voluntaria castigatione pœnitentiam profiteatur. Est igitur longe diversa ratio: quia nec quicquam sibi sumit Ecclesia quod sit proprium magistratus, neque hoc efficere potest magistratus quod ab Ecclesia peragitur.

Distinctio civilis & Ecclesiastica potestatis, exemplo illustrata, qua jurisdictionis Ecclesia necessitatem aperit.

Exemplo fiet hoc facilius. Inebriatus est aliquis? in urbe bene constituta, pœna erit carcer: scortatus est? aut similis, aut potius major. Ita erit satisfactum & legibus, & magistratui, & externo judicio. At fieri poterit ut nullam det pœnitentiæ significationem: quio potius ut obmurmuret vel fremat. An illic cessabit Ecclesia? At recipi ad Cœnam tales nequeunt quin fiat & Christo & sacræ ejus institutioni injuria. Et hoc postulat ratio, ut qui Ecclesiam offendit malo exemplo, solenni pœniteotiæ declaratione offendiculum, quod excitavit, tollat.

Exceptio.

Ratio quam adducunt illi qui contra sentiunt, nimis est frigida. Mandabat, inquiunt, Christus has partes Ecclesiæ, quum non esset magistratus qui exequeretur.

Responsio 1.

Sed accidit sæpenumero ut sit negligentior

2\. magistratus: imo nonnunquam forte ut sit ipsemet castigandus: quod & Theodosio Cæsari contigit. Adhæc tantundem dici poterit de toto fere verbi ministerio. Nunc ergo secundum eos desinant reprehendere Pastores manifesta flagitia: desinant objurgare, arguere, increpare. Sunt enim Christiani magistratus, qui legibus & gladio debent

3\. hæc corrigere. At quemadmodum magistratus, puniendo, & manu coërcendo, purgare debet Ecclesiam offendiculis: ita verbi minister vicissim sublevare debet magistratum, ne tam multi peccent. Sic conjunctæ debent esse operæ ut altera sit adjumento alteri, noo impedimento.

Confirmatio proxime præcedentis assertionis, excommunicationis disciplinam esse perpetuam.

4\. Et sane siquis propius expendat Christi verba, facile perspiciet, statum & perpetuum Ecclesiæ ordinem, noo temporarium illic describi. Neque enim consentaneum est, ut qui monitionibus nostris obtemperare noluerint, eos ad magistratum deferamus: quod tamen necesse foret si in vicem Ecclesiæ ille succederet. Quid ista promissio, an unius anni dicenda erit, vel paucorum, *Amen, amen dico vobis: quicquid ligaveritis in terra*? Præterea Christus nihil hic novum instituit, sed consuetudinem in veteri gentis suæ Ecclesia semper observatam sequutus est: quo significavit, non posse carere Ecclesiam spirituali jurisdictione, quæ ab initio fuisset. Atque id omnium temporum consensu fuit confirmatum.

Et sub Imperatoribus & magistratibus Christianis fuisse ordinatam.

Neque enim ubi cœperunt Imperatores & magistratus Christo nomen dare, prorinus abrogata est spiritualis jurisdictio: sed ita duntaxat ordinata nequid civili derogaret, aut cum ea confunderetur. Et merito: non enim magistratus, si pius est, eximere se volet communi filiorum Dei subjectione, cujus non postrema pars est, Ecclesiæ ex verbo Dei judicanti se subjicere: tantum abest ut judicium illud tollere debeat. *Quid enim honorificentius* (inquit Ambrosius) *quam ut Ecclesiæ filius dicatur Imperator? Imperator enim bonus, intra Ecclesiam, non super Ecclesiam est.* [epist. 32. ad Valentianum.] Quare illi qui ut magistratum ornent, Ecclesiam spoliant hac potestate, non modo falsa interpretatione corrumpunt Christi sententiam, sed sanctos omnes Episcopos, qui tam multi à tempore Apostolorum extiterunt, non leviter damnant, quod honorem officiumque magistratus falso prætextu sibi usurpaverint.

Quis scopus & usus Ecclesiastica jurisdictionis, in vetere Ecclesia.

5\. Sed hoc quoque ex adverso operæpretium est videre, quis fuerit olim verus usus Ecclesiasticæ jurisdictionis, & quantus abusus obrepserit: ut sciamus quid abrogandum sit, & quid ex antiquitate restituendum, si volumus, everso regno Antichristi, verum Christi regnum iterum erigere. Primum hic scopus est, ut scandalis obviam eatur: quod siquid scandali exortum sit, aboleatur.

In quo duo observanda.

In usu duo sunt consideranda: ut à jure gladii prorsus separetur hæc spiritualis potestas; deinde ne unius arbitrio, sed per legitimum consessum administretur. [1 Cor. 5:4.] Utrumque in puriore Ecclesia observatum fuit.

1. A jure gladii prorsus separata fuit hæc spiritualis potestas.

Neque enim vel mulctis, vel carceribus, vel aliis civilibus pœnis potestatem suam exercueruot sancti Episcopi: sed solo Domini verbo, ut decebat, usi sunt. Severissima enim Ecclesiæ vindicta, & quasi ultimum fulmen, est excommunicatio: quæ nonnisi in necessitate adhibetur. Illa porro nec vim, nec manum desiderat, sed verbi Dei potentia contenta est. Denique veteris Ecclesiæ jurisdictio nihil aliud fuit quam practica (ut ita loquar) declaratio ejus quod docet Paulus de spirituali Pastorum potestate. Data est, inquit, nobis potestas, *qua demoliamur munitiones, qua humiliemus omnem altitudinem quæ se extollit adversus cognitionem Dei, qua subigamus omnem cogitationem, & captivam ducamus in obedientiam Christi: in promptu vero habemus vindictam adversus omnem inobedientiam.* [2 Cor. 10. vers. 4. 5.] Quemadmodum hoc fit prædicatione doctrinæ Christi: ita, ne doctrina sit ludibrio, secundum idipsum quod docetur judicari debent qui se profitentur fidei domesticos. Id porro fieri nequit nisi una cum ministerio conjunctum sit jus vocandi eos qui privatim monendi sunt, vel acrius corrigendi: jus etiam arcendi eos à Cœnæ communione qui recipi sine tanti mysterii profanatione nequeunt. Itaque dum alibi negat non esse nostrum extraneos judicare, filios Ecclesiæ censuris [1 Cor. 5. vers. 12.] subjicit quæ eorum vitia castigent, ac tunc viguisse judicia ionuit à quibus nemo fidelium esset immunis.

6\. Ejus-

2 Non unius arbitrio, sed per legitimum consessum administrabatur.

epist. 14. lib. 3. & ejusd. lib. epist. 19. & alibi. epist. 10. libr. 3.

6. Ejusmodi vero potestas (ut proposuimus) non penes unum erat, ut pro sua libidine quidvis ageret: sed penes consessum Seniorum, qui erat in Ecclesia quod in urbe est Senatus. Cyprianus, quum meminit per quos suo tempore exerceretur, adjungere solet totum clerum Episcopo. Sed alibi quoque demonstrat, sic præfuisse clerum ipsum ut plebs interim à cognitione non excluderetur: sic enim scribit, *Ab initio Episcopatus mei statui sine cleri concilio, & plebis consensu, nihil agere.* Verum hæc erat communis & usitata ratio, ut per senatum Presbyterorum Ecclesiæ jurisdictio exerceretur: quorum duo (ut dixi) erant genera. Alii enim ad docendum erant ordinati, alii morum censores duntaxat erant.

Sed paulatim sublata est. Primum enim soli clerici tractarunt judicia Ecclesiastica.

in 5. cap. 1. ad Tim.

Paulatim degeneravit hoc institutum à suo primordio: ut jam Ambrosii seculo soli clerici in judiciis Ecclesiasticis essent cognitores. Quod ipse conqueritur his verbis, *Synagoga vetus*, inquit, *& postea Ecclesia Seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur: quod qua negligentia obsoleverit nescio, nisi forte doctorum desidia, vel magis superbia: dum soli volunt aliquid videri.* Videmus quantopere sanctus vir indignetur aliquid de meliore statu concidisse: quum tamen adhuc illis staret ordo saltem tolerabilis. Quid igitur si has deformes ruinas intueretur quæ nullum prope vestigium referunt vetusti ædificii? qua deploratione uteretur?

Deinde Episcopus ad se unum traxit quod toti Ecclesiæ datum erat.

Principio contra jus & fas, quod Ecclesiæ datum erat, sibi uni vendicavit Episcopus. Perinde enim est acsi Senatu expulso Consul imperium solus occuparet. Atqui, ut est reliquis honore superior, ita in ipso collegio plus est auctoritatis quam in uno homine. Fuit igitur facinus nimis improbum, quod unus homo, translata ad se communi potestate, & tyrannicæ libidini patefecit aditum, & Ecclesiæ quod suum erat eripuit, & consessum à Christi Spiritu ordinatum suppressit & abdicavit.

Tandem Episcopi quod sibi solis vendicaverant, ad alios, quos Officiales vocant, ablegarunt, & spiritualem jurisdictionem in profana judicia converterunt.

7. Verum (ut aliud malum semper ex alio nascitur) Episcopi velut rem sua cura indignam fastidientes, ad alios ablegarunt. Inde creati Officiales, qui locum illum sustinerent: nondum dico quale genus hominum, hoc tantum dico, nihil differre à profanis judicibus. Et tamen spiritualem jurisdictionem adhuc vocant, ubi nonnisi de rebus terrenis litigatur. Ut nihil sit aliud mali, forum litigiosum qua fronte vocare audent judicium Ecclesiæ? At illic sunt monitiones, est excommunicatio. Scilicet ita cum Deo luditur. Debet pauperculus aliquis pecuniam? Citatur: si comparet, damnatur. Damnatus nisi satisfaciat, monetur: à monitione secunda gradus fit ad excommunicationem: si non comparet, monetur ut se sistat judicio: si moram facit, monetur, & mox excommunicatur.

Exempla, quæ impiam hanc ἀταξίαν traducunt.

Quæso, quid omnino simile vel cum instituto Christi, vel cum more prisco, vel cum ratione Ecclesiastica? At fit etiam illic de vitiis censura. Nempe scortationes, lascivias, ebrietates, & ejus generis flagitia non tantum tolerant, sed tacita quodammodo approbatione fovent ac confirmant: neque id in plebe modo, sed in ipsis quoque clericis. Ex multis paucos ad se vocant, vel ne videantur nimis socordes in connivendo, vel ut pecuniam emulgeant. Taceo prædas, rapinas, peculatus, sacrilegia, quæ inde colliguntur. Taceo quales ut plurimum deligantur ad hoc munus. Hoc satis superque est, quod quum jurisdictionem suam spiritualem jactant Romanenses, ostendere promptum est institutæ à Christo rationi nihil esse magis contrarium: cum prisca vero consuetudine nihilo plus habere similitudinis quam tenebras cum luce.

Repetitio eorum quæ ab initio capitis huc usque dicta sunt, à quo

8. Tametsi non omnia diximus quæ huc adferri poterant, & ea quoque ipsa quæ diximus, paucis perstricta sunt: sic tamen debellatum esse confido ut nihil jam sit cur quisquam ambigat, spiritualem potestatem, qua Papa cum toto suo regno superbit, impiam esse contra Dei verbum, ac injustam in ejus populum tyrannidem.

Papalis potestas confutatur.

Ac spiritualis quidem potestatis nomine tum audaciam complector in fabricandis novis doctrinis, quibus miseram plebem à germana verbi Dei puritate averterunt, tum iniquas traditiones quibus ipsam illaquearunt, tum pseudo-ecclesiasticam jurisdictionem, quam per suffraganeos & officiales exercent.

Summa est, Christum voluisse verbi sui ministros à civili dominatione ac terreno imperio arcere.

Nam si Christo regnum inter nos permittimus, fieri non potest quin totum istud dominationis genus extemplo prosternatur ac corruat. Jus autem gladii quod sibi quoque tribuunt, quia in conscientias non exercetur, tractare præsentis negotii non est. Qua tamen in parte animadvertere operæpretium est, sui semper esse similes: nihil scilicet minus quam quod haberi volunt, Ecclesiæ pastores. Nec peculiaria hominum vitia, sed commune totius ordinis scelus, adeoque ipsam ordinis pestem arguo: quando mutilus ille fore creditur, nisi opulentia & superbis titulis spectabilis fuerit. Si hac de re Christi auctoritatem quærimus, non dubium quin verbi sui ministros à civili dominatione ac terreno imperio arcere voluerit, quum diceret, *Reges Gentium dominantur illis: vos autem non sic.* Matth. 20. vers. 25. Luc. 22. vers. 25.
Significat enim non modo Pastoris officium distinctum esse ab officio Principis: sed res esse magis separatas quam ut in unum hominem coire queant.

Exceptio. Exod. 18. vers. 16.

Nam quod Moses utrumque simul sustinuit, primum raro id miraculo factum est: deinde fuit temporarium, donec res melius componerentur. Ubi autem certa forma à Domino præscribitur, civilis gubernatio ei relinquitur, sacerdotium jubetur fratri resignare: & merito: est enim supra naturam ut unus homo utrique oneri sufficiat: idque fuit seculis omnibus diligenter in Ecclesia observatum. Nec quisquam extitit Episcoporum, quamdiu duravit vera aliqua Ecclesiæ facies, qui de usurpando jure gladii cogitaret: ut istud esset vulgare proverbium Ambrosii ætate, *Imperatores magis sacerdotium optasse quam imperium Sacerdotes.* refert hoc Homil. de basilic. tradendis.
Erat enim in omnium mentibus infixum quod postea dicit, *Ad Imperatorem pertinere palatia, ad Sacerdotem Ecclesias.*

9. Posteaquam vero excogitata fuit ratio, qua Episcopi titulum, honorem, opes sui muneris tenerent sine onere ac sollicitudine: ne otiosi prorsus relinquerentur, jus illis gladii datum est, vel potius ipsi sibi usurparunt. Hanc impudentiam quo tandem prætextu defendent? An judiciorum cognitionibus, civitatumque & provinciarum administrationibus sese involvere, & occupationes à se tam alienas latissime amplecti, id Episcoporum erat? quibus tantum in suo munere operæ ac negotii est, ut si illic toti assiduique sint, nec ullis avocamentis distrahantur, vix tamen sufficere queant.

Papistarum exceptiones. 1. Hac pompa extollitur & floret gloria Christi. 2. Se non abstrahi à vocationis suæ partibus.

At vero, qua sunt pervicacia, jactare non dubitant, sic pro dignitate florere gloriam regni Christi, nec se interim nimium abstrahi à vocationis suæ partibus.

Ad 1. resp. Matth. 20. vers. 25. Luc. 22. vers. 25. Luc. 12. vers. 14.

Quantum ad prius illud attinet, si hoc decorum est sacri muneris ornamentum, eo fastigii evectos esse ut summis quibusque monarchis sint formidabiles: est cur cum Christo expostulent, à quo graviter eo modo læsus est eorum honor. Quid enim contumeliosius, eorum quidem opinione, dici poterat istis verbis? *Reges Gentium & Principes dominantur illis: vos autem non sic.* Nec tamen duriorem legem servis suis imponit quam ipse primus sibi tulit ac recepit. *Quis me*, inquit, *judicem constituit aut divisorem inter vos?* Videmus judicandi munus simpliciter à se rejicere, quod non faceret si res esset suo muneri consentanea. In ordinem cui se Dominus subjecit, non patientur servi se cogi?

Ad 2. resp. Actor. 6. 2.

Alterum vellem tam experimento probarent quam dictitare facile est. Atqui quum Apostolis visum non fuerit, derelicto Dei sermone, ministrare mensis: ex eo quia doceri nolunt, convincuntur, non ejusdem esse &

bonum

bonum Episcopum præstare & bonum Principem. Nam si illi qui pro donorum, quibus præditi erant, amplitudioe, pluribus longe & gravioribus curis sufficere poterant quam ulli post eos nati homines, confessi sunt tamen se verbi & mensarum ministerio incumbere simul non posse quin oneri succumberent: quomodo isti, præ Apostolis nihili homunciones, possent eorum industriam centuplo superare? Id quidem tentare impudentissimæ nimiumque audacis confidentiæ fuit. Sed tamen factum videmus: quo successu, palam est: neque enim aliter evenire poterat quam ut deserta sua functione in aliena castra commigrarent.

Hujus tyrannidis initia & progressus: ubi etiam ostenditur quibus gradibus huc usque tandem conscenderint. Primus gradus, curiositas.

10. Nec dubium quin ex tenuibus initiis paulatim tantos progressus fecerint. Neque enim primo passu huc usque poterant conscendere: sed nunc vafritie & obliquis artibus sese clanculum extulerunt, ita ut nemo futurum prospiceret, donec factum esset: nunc per occasionem, terrore & minis extorserunt à Principibus aliquod potentiæ suæ auctarium: nunc quum viderent Principes ad largiendum non difficiles, stulta & inconsiderata eorum facilitate sunt abusi. Olim pii, siquid controversiæ inciderat, ut litigandi necessitatem effugerent, Episcopo mandabant arbitrium: quod de ejus integritate non dubitabant. Talibus arbitriis sæpe implicabantur veteres Episcopi: quod ipsis quidem summopere displicebat (quemadmodum alicubi testatur Augustinus) sed ne partes ad contentiosum judicium prosilirent, hanc molestiam inviti obibant. Isti ex voluntariis arbitriis quæ prorsus à forensi strepitu abhorrebant, fecerunt ordinariam jurisdictionem.

Secundus, ambitio.

Quum urbes ac regiones aliquanto post tempore variis difficultatibus premerentur, ad Episcoporum patrocinium se contulerunt, ut ipsorum fide protegerentur: isti miro artificio ex patronis dominos se fecerunt.

Tertius, violentia. Quartus, hypocrisis.

Quin violentis factionibus bonam partem occuparint, negari non potest. Qui vero Episcopis jurisdictionem sponte contulerunt Principes, variis ad id studiis impulsi sunt. Verum ut aliquam pietatis speciem babuerit ipsorum indulgentia, non optime tamen hac præpostera sua largitate consuluerunt Ecclesiæ commodis, cujus antiquam veramque disciplinam sic corruperunt: imo, ut vere dicam, penitus aboleverunt.

Quintus, impietas.

Qui vero tali Principum bonitate abusi sunt in suum commodum Episcopi, hoc uno specimine edito, satis superque testati sunt, se minime esse Episcopos. Nam si quam scintillam babuissent Apostolici Spiritus, respondissent proculdubio ex ore Pauli,

2 Cor. 10. vers. 4.

arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia sunt. Verum cæca cupiditate rapti, & se & posteros & Ecclesiam perdiderunt.

Postremus, iniquitatis mysterium, & Antichristi Satanicus furor, regnis & imperio manus injiciens. Hunc tyrannidis Bernardus sue seculo fortiter reclamavit.

11. Tandem Romanus Pontifex mediocribus satrapiis non contentus, regnis primum, deinde imperio quoque manum injecit. Atque ut possessionem mero latrocinio occupatam, qualicunque colore retineat, nunc jure divino se habere gloriatur, nunc Constantini donationem, nunc alium titulum prætendit. Primum cum Bernardo respondeo, Esto ut alia quacunque ratione hoc sibi vendicet, non tamen Apostolico jure. *Neque enim Petrus quod non habuit dare potuit: sed dedit successoribus quod habebat, sollicitudinem Ecclesiarum. Quum vero dicat Dominus ac Magister, se non esse constitutum inter duos judicem, non debet servo ac discipulo indignum videri si non judicet universos.*

lib. de consider. 2.

Loquitur autem Bernardus de judiciis civilibus: subjungit enim, *Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra: quoniam propter illa, non propter has accepistis claves regni cælorum.*

Luc. 12. vers. 14.

Quænam tibi videtur major dignitas, dimittendi peccata, an prædia dividendi? Nulla comparatio. Habent hæc infima & terrena Judices suos, Reges & Principes terræ. Quid fines alienos invaditis? &c.

ibidem.

Item, *Factus es superior* (Eugenium Papam alloquitur) *ad quid? Non enim ad dominandum, opinor. Nos igitur, ut multum sentiamus de nobis, meminerimus impositum ministerium, non dominium datum. Disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, ut opus facias Prophetæ.* Item, *Planum est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergo tu, & tibi usurpare aude aut dominans Apostolatum, aut Apostolicus dominatum.* Et continuo post, *Forma Apostolica hæc est, dominatio interdicitur: indicitur ministratio.*

Attamen jus utriusque gladii Papa sibi tribuit.

Hæc quum ab homine sic dicta sint ut ipsam veritatem loqui omnibus palam sit, imo quum sine ullis verbis res ipsa pateat: nihil tamen puduit Romanum Pontificem in concilio Arelatensi decernere, supremum jus utriusque gladii sibi competere jure divino.

Præterea donationem fictitiam Constantini allegavit, ut suam tyrannidem stabiliret. Cujus vanitas detegitur.

12. Quantum ad Constantini donationem pertinet, qui mediocriter in illorum temporum historiis versati sunt, non opus habent doceri quam sit hoc non modo fabulosum, sed etiam ridiculum. Sed ut omittamus historias, unus Gregorius hujus rei & idoneus & locupletissimus est testis. Nam quoties de Imperatore loquitur, Serenissimum Dominum vocat: & se indignum ejus servum. Item alibi, *Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur: sed excellenti consideratione, propter eum cujus servi sunt, eis ita dominetur ut etiam debitam reverentiam impendat.* Videmus ut in subjectione communi velit haberi tanquam unus è populo. Non enim alterius cujuspiam, sed suam illic causam agit. Alibi, *In omnipotenti Deo confido quod longam piis dominis vitam tribuet, & nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet.* Neque hæc ideo adduxi quod mihi propositum sit hanc de Constantini donatione quæstionem penitus excutere: sed tantum ut obiter videant lectores quam pueriliter mentiantur Romanenses, quum terrenum imperium suo Pontifici asserere conantur.

epist. 5. libr. 2.
epist. 20. libr. 3.
epist. 61. libr. 2.
epist. 31. libr 4
epist. 34. libr. 4.

Quo fœdior Augustini Steuchi impudentia fuit, qui in causa tam deplorata operam suam & linguam Romano Pontifici venditare ausus est. Valla, quod homini docto & acris ingenii difficile non erat, valide refutaverat fabulam illam. Neque tamen (ut homo parum in rebus Ecclesiasticis exercitatus) omnia dixerat quæ ad rem factura erant. Irrumpit Steuchus, ac putidas nænias spargit ad claram lucem obruendam. Et certe non minus frigide domini sui causam agit quam si facetus quispiam, idem se agere simulans, Vallæ suffragaretur: sed digna est causa scilicet cui tales patronos mercede redimat Papa: æque autem digni conductitii rabulæ quos spes lucri frustretur, sicuti Eugubino contigit.

Quo tempore, & qua ratione ad eam Imperatoriam dignitatem Rom. Pontifices pervenerint.

13. Cæterum si quis tempus requirat ex quo commentitium hoc imperium cœpit emergere, nondum elapsi sunt anni quingenti quum in subjectione Principum adhuc manebant Pontifices, nec Pontifex sine Imperatoris auctoritate creabatur. Hujus ordinis novandi occasionem præbuit Gregorio septimo Imperator Henricus, ejus nominis quartus, homo levis & temerarius, nullius consilii, magnæ audaciæ, & vitæ dissolutæ.

Hildebrandus, homo impurus & nequam, tyrannidis Papisticæ architectus,

Nam quum Episcopatus totius Germaniæ haberet in aula sua partim venales, partim prædæ expositos, Hildebrandus, qui lacessitus ab eo fuerat, plausibilem prætextum arripuit quo se vindicaret. Quia autem videbatur bonam & piam causam agere, multorum favore adjuvabatur. Et erat alioqui Henricus, propter insolentiorem administrandi rationem, plerisque Principum exosus. Tandem Hildebrandus, qui se Gregorium septimum vocabat, ut erat homo impurus & nequam, animi sui malitiam prodidit: quæ causa fuit ut à multis qui cum eo conspiraverant, destitueretur. Hoc tamen profecit ut impune liceret successoribus non modo jugum excutere, sed Imperatores quoque obnoxios sibi facere. Huc accessit quod multi deinde fuerunt Imperatores

Henrico similiores quam Julio Cæsari: quos subigere non fuit difficile, quum domi rerum omnium securi & ignavi desiderent, ubi maxime opus erat Pontificum cupiditatem virtute & legitimis modis reprimere. Videmus quo colore prætexta sit egregia illa donatio Constantini, qua imperium Occidentale Papa traditum sibi fingit.

Quibus artibus urbem Romam & alienas ditiones invaserint.

14. Interea temporis non cessarunt Pontifices, nunc fraude, nunc perfidia, nunc armis, in alienas ditiones invadere: Urbem quoque ipsam, quæ tunc libera erat, ante annos centum circiter & triginta in potestatem suam redegerunt: donec in eam potentiam venerunt quam hodie obtinent: & pro qua vel retinenda vel augenda Christianum orbem ita ducentis annis (cœperant enim antequam sibi raperent Urbis dominatum) turbarunt ut propemodum perdiderint. Olim quum sub Gregorio bonorum Ecclesiasticorum custodes manum injicerent prædiis quæ censebant Ecclesiæ esse, ac fiscali more titulos imprimerent in signum vendicationis, Gregorius coacto Episcoporum concilio, graviter in morem illum profanum invectus, rogavit annon pro anathemate haberent clericum, qui sua sponte inscriptione tituli possessionem aliquam occupare tentaret: similiter Episcopum, qui id vel fieri præciperet, vel suo injussu factum non plecteret. Omnes pronunciarunt, Anathema. Si tituli inscriptione fundum vendicare, facinus est anathemate dignum in clerico: ubi totos ducentos annos nihil aliud meditantur Pontifices quam prælia, sanguinis effusionem, exercituum interitus, urbium direptiones, aliarum excidia, gentium clades, vastationes regnorum, tantummodo ut alienis dominiis manum injiciant: quæ talibus exemplis puniendis sufficere possunt anathemata? Certe nihil eos minus quærere quam Christi gloriam, minime obscurum est. Nam si in universum quicquid habent secularis potestatis sponte resignent, nullum gloriæ Dei, nullum sanæ doctrinæ, nullum Ecclesiasticæ salutis periculum vertitur: sed una dominandi cupiditate cæci ac præcipites feruntur: quia nihil salvum esse putant nisi *cum austeritate* (ut Propheta ait) *& cum potentia imperent.*

Quam illos dedeceat talis rapacitas.

Habetur lib. 4. Registr. c. 88.

Ezech. 34. vers. 4.

Immunitas autem, quam una vendicant, veteribus Episcopis ignota est.

15. Jurisdictioni annexa est immunitas quam sibi sumunt clerici Romanenses. Rem enim indignam esse putant si in causis personalibus coram civili judice respondeant: atque in eo positam esse arbitrantur Ecclesiæ tum libertatem tum dignitatem, si communibus judiciis ac legibus eximantur. Atqui veteres Episcopi, qui alias in asserendo Ecclesiæ jure rigidissimi erant, nihil lædi se ac suum ordinem judicarunt si subjicerentur. Pii quoque Imperatores, nullo reclamante, ad sua tribunalia, quoties opus erat, clericos semper vocarunt. Sic enim loquitur Constantinus in epistola ad Nicomedenses, *Siquis Episcoporum inconsulte tumultuatus sit, ministri Dei, hoc est, mea exequutione, illius audacia coërcebitur.* Et Valentinianus, *Boni Episcopi potentiæ Imperatoris non obloquuntur: sed sincere, & Dei magni Regis mandata custodiunt & nostris legibus parent.* Hoc sine ulla controversia tunc erat omnibus persuasum. Ecclesiasticæ quidem causæ ad Episcopale judicium referebantur. Quemadmodum siquis clericus nihil in leges deliquisset, Canonibus tantum reus agebatur: non citabatur ad commune tribunal, sed Episcopum habebat in ea causa judicem. Similiter si fidei quæstio agitabatur, aut quæ ad Ecclesiam proprie pertineret, cognitio deferebatur Ecclesiæ. Sic intelligendum est quod scribit Ambrosius ad Valentinianum: *Augustæ memoriæ pater tuus non modo sermone respondit, sed legibus quoque sanxit, in causa fidei eum judicare debere qui nec munere sit impar, nec jure dissimilis.* Item, *Si Scripturas aut vetera exempla intuemur, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa (inquam) fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis judicare?* Item, *Venissem, Imperator, ad consistorium tuum, si me vel Episcopi, vel populus ire passus foret: dicentes, causam fidei in Ecclesia coram populo debere tractari.* Contendit quidem spiritualem causam, hoc est, religionis, ad civile forum non esse trahendam ubi profanæ controversiæ agitantur. Merito in hac re ejus constantiam laudant omnes. Et tamen in bona causa eo usque progreditur, ut si ad vim & manum ventum fuerit, cessurum se dicat. *Volens*, inquit, *locum mihi commissum non deseram: coactus repugnare non novi, arma enim nostra preces sunt & lachrymæ.* Observemus singularem sancti hominis moderationem ac prudentiam cum animi magnitudine fiduciaque conjunctam. Justina Imperatoris mater, quia in partes Arrianorum pertrahere eum non poterat, expellere ab Ecclesiæ gubernatione moliebatur. Atque id futurum erat si in palatium ad causam dicendam vocatus venisset. Negat igitur Imperatorem idoneum esse cognitorem tantæ controversiæ. Id quod & illius temporis necessitas postulabat, & ipsa etiam perpetua rei natura. Moriendum enim sibi potius judicabat quam ut tale exemplum ad posteros, se consentiente, transmitteretur: & tamen si vis afferatur, de resistendo non cogitat. Negat enim id Episcopale esse, fidem & Ecclesiæ jus armis tueri. Cæterum in aliis causis quidvis se facere paratum ostendit quod jusserit Imperator. *Si tributum petit, non negamus*, inquit: *agri Ecclesiæ tributum solvunt. Si agros petit, potestatem habet vendicandi: nemo nostrûm intervenit.* In eum modum loquitur & Gregorius, *Serenissimi*, inquit, *domini animum non ignoro, quod se in causis Sacerdotalibus miscere non soleat: ne nostris in aliquo peccatis gravetur.* Non generaliter à Sacerdotibus judicandis excludit Imperatorem: sed certas causas esse dicit quas Ecclesiastico judicio relinquere debeat.

refertur l. 1. Theodor. c. 20.

l. 4. Theodor. c. 8.

Utcunque causas fidei vel quæcunque ad Episcopos proprie spectarent, ab irreligiosis Principibus non paterentur sua cognitione eripi.

epist. 3.

Veterum Episcoporum moderatio, fortitudo, constantia & prudentia, Pontificia immunitas ex adverso repugnans.

Homil. de basil. tradendis.

libr. 5. epist. 20.

Quid constantia sua quærebant veteres Episcopi.

16. Atque adeo hac ipsa exceptione nihil aliud quæsierunt sancti viri, quam ne Principes minus religiosi tyrannica violentia & libidine Ecclesiam in suo munere peragendo impedirent. Neque enim improbabant siquando suam auctoritatem interponerent Principes in rebus Ecclesiasticis, modo conservando Ecclesiæ ordini, non turbando, disciplinæque stabiliendæ, non dissolvendæ, hoc fieret. Nam quum Ecclesia cogendi non habeat potestatem, neque expetere debeat, (de civili coercitione loquor) piorum Regum ac Principum partes sunt, legibus, edictis, judiciis religionem sustinere. Hac ratione quum Mauricius Imperator Episcopis quibusdam mandasset ut vicinos collegas à Barbaris expulsos susciperent: eam jussionem confirmat Gregorius, hortaturque ipsos ut pareant. Ipse vero ab eodem admonitus ut cum Joanne Episcopo Constantinopolitano rediret in gratiam, rationem quidem reddit cur non debeat culpari, non tamen fori secularis immunitatem jactat, quin potius se obsequentem fore promittit, quoad licebit per conscientiam: & simul hoc dicit fecisse Mauricium quod religiosum Principem deceret, quum talia Sacerdotibus præceperat.

libr. 2. epist. 43.

libr. 4. epist. 32. & 34.

libr. 7. epist. 39.

CAP. XII.

De Ecclesiæ disciplina, cujus præcipuus usus in censuris & excommunicatione.

Constat duabus præcipuis partibus hoc caput.

1. *Prima pars disciplinæ Ecclesiasticæ plebem respiciens, communis dicta, duas partes obtinet: quarum prior pendet à potestate clavium, de qua sect. 1. usque ad 14. posterior in indicendis jejuniis & oratione consistit, de qua sect. 14. usque ad 22.*
2. *Altera pars ejusdem disciplinæ, ad clerum pertinens, explicatur à 22. sect. usque ad finem capitis.*

Prima partis prior pars, de potestate clavium, seu de communi Ecclesiæ disciplina.

DIsciplina Ecclesiæ, cujus tractationem in hunc usque locum distulimus, paucis expedienda est; ut aliquando ad reliqua transeamus. Ea autem maxima ex parte à potestate clavium & spirituali jurisdictione pendet. Quod ut facilius intelligatur, dividamus Ecclesiam in duos ordines præcipuos: clerum scilicet & plebem. Clericos appello usitato nomine qui publico ministerio in Ecclesia funguntur. Loquemur primum de communi disciplina, cui subesse omnes debent: deinde veniemus ad clerum, qui præter illam communem, suam propriam habet. Sed quia nonnulli, in odium disciplinæ, ab ipso quoque nomine abhorrent, hi sic habeant: Si nulla societas, imo nulla domus quæ vel modicam familiam habeat, contineri in recto statu sine disciplina potest: eam esse multo magis necessariam in Ecclesia, cujus statum quam ordinatissimum esse decet. Proinde quemadmodum salvifica Christi doctrina anima est Ecclesiæ, ita illi disciplina pro nervis est: qua fit ut membra corporis, suo quodque loco inter se cohæreant. Quamobrem quicunque vel sublatam disciplinam cupiunt, vel ejus impediunt restitutionem, sive hoc faciant data opera, sive per incogitantiam, Ecclesiæ certe extremam dissipationem quærunt. Quid enim futurum est si unicuique liceat quod libuerit? Atqui id fieret, nisi ad doctrinæ prædicationem accederent privatæ monitiones, correctiones & alia ejusmodi adminicula quæ doctrinam sustinent & otiosam esse non sinunt. Disciplina igitur veluti frenum est quo retineantur & domentur qui adversus Christi doctrinam ferociunt: vel tanquam stimulus quo excitentur parum voluntarii: interdum etiam velut paterna ferula, qua clementer & pro Spiritus Christi mansuetudine castigentur qui gravius lapsi sunt. Quum ergo jam imminere cernamus initia quædam horrendæ in Ecclesia vastitatis, ex eo quod nulla est cura nec ratio continendi populi, ipsa necessitas clamat remedio opus esse. Porro hoc unicum est remedium quod & Christus præcipit, & semper usitatum inter pios fuit.

Hujus disciplinæ necessitas. *Utilitas maxima.*

Gradus. 1. Privatæ admonitiones.

2. Primum disciplinæ fundamentum est, ut privatæ monitiones locum habeant: hoc est, siquis officium sponte non faciat, aut insolenter se gerat, aut minus honeste vivat, aut aliquid admiserit reprehensione dignum, ut patiatur se moneri: atque ut quisque fratrem suum, dum res postulabit, monere studeat. Præsertim vero in hoc advigilent Pastores ac Presbyteri, quorum partes sunt non modo concionari ad populum, sed per singulas domos monere & exhortari, sicubi universali doctrina non
Actor. 20. vers. 20. & 26: 27. satis profecerint: quemadmodum docet Paulus, quum refert se docuisse privatim & per domos: & se mundum à sanguine omnium attestatur, quia *non cessaverit cum lachrymis nocte & die monere unumquemque.* Tunc enim vim ac auctoritatem obtinet doctrina, ubi minister non tantum omnibus simul exponit quid Christo debeant, sed jus & rationem habet idipsum exigendi ab iis quos vel parum doctrinæ obsequentes, vel segniores animadvertit.
2. Coram testibus reprehensiones. Siquis ejusmodi monitiones vel pervicaciter respuat, vel pergendo in suis vitiis contemnere se ostendat: ubi secundo testibus adhibitis monitus fuerit, ad Ecclesiæ judicium, qui est Seniorum consessus, vocari Christus præcipit: illic gravius admoneri, quasi publica auctoritate, ut si revereatur Ecclesiam, subjiciat se & pareat. Si ne sic quidem frangatur, sed in sua nequitia perseveret, tum jubet, tanquam Ecclesiæ contemptorem, à societate fidelium abdicari.

Math. 18. v. 15, 16. *3. Excommunicatio.* *Math. 18. vers. 17.*

Delictorum gradus deinde considerandi.

3. Verum quia de occultis modo vitiis illic loquitur, ponenda est ista divisio, Peccata esse alia privata, alia publica vel palam manifesta. De prioribus dicit Christus unicuique privato, *Argue inter te & ipsum solum.* De manifestis dicit Paulus Timotheo, *Coram omnibus argue: ut reliqui timorem habeant.* Nam prædixerat Christus, *Si frater tuus in te peccaverit.* Quam particulam aliter (nisi contentiosus esse velis) accipere non potes, quam Sub tua conscientia, ita ut non sint plures conscii. Quod autem Timotheo præcipit Apostolus de arguendis palam iis qui palam peccant, ipse in Petro sequutus est: nam quum ille ad publicum usque offendiculum peccaret, non monuit seorsum, sed in conspectum Ecclesiæ produxit. Erit igitur hæc legitima agendi series, si in occultis corrigendis progrediamur secundum illos gradus à Christo positos: in manifestis statim procedamus ad solennem Ecclesiæ correptionem, si quidem offendiculum sit publicum.

Math. 18. vers. 15. *1 Tim. 5. vers. 20.* *Galat. 2. vers. 14.* *Quomodo in utrisque castigandis progrediendum.*

Distinguenda item delicta à flagitiis.

4. Sit altera quoque distinctio, Ex peccatis alia esse delicta, alia scelera vel flagitia. His posterioribus corrigendis non tantum adhibenda est admonitio vel objurgatio, sed severius remedium: quemadmodum demonstrat Paulus, qui Corinthium incestum non modo verbis castigat, sed excommunicatione punit, simulatque de scelere factus est certior. Nunc ergo melius incipimus cernere quomodo spiritualis Ecclesiæ jurisdictio, quæ ex verbo Domini in peccata animadvertit, optimum sit & sanitatis subsidium, & fundamentum ordinis, & vinculum unitatis. Ergo dum Ecclesia manifestos adulteros, scortatores, fures, prædones, seditiosos, perjuros, falsos testes, & ejus generis reliquos, item contumaces (qui de levioribus etiam vitiis rite admoniti, Deum & ejus judicium ludibrio habent) è consortio suo exterminat, nihil sibi præter rationem usurpat: sed jurisdictione sibi à Domino delata fungitur. Porro, nequis tale Ecclesiæ judicium spernat, aut parvi æstimet se fidelium suffragiis damnatum, testatus est Dominus istud ipsum nihil aliud esse quam sententiæ suæ promulgationem, ratumque haberi in cælis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Domini quo perversos damnent: habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Sine hoc, inquam, disciplinæ vinculo qui diu stare posse Ecclesias confidunt, opinione falluntur: nisi forte carere impune possimus eo adminiculo, quod Dominus fore nobis necessarium providit. Et sane, quanta sit ejus necessitas, ex multiplici usu melius perspicietur.

1 Cor. 5. vers. 4. *Posteriora, id est, flagitia, severius castiganda.* *Math. 16. vers. 19. & 18: 18. Joan. 20. vers. 23.*

Fines hujus disciplinæ.

5. Sunt autem tres fines quos spectat Ecclesia in ejusmodi correctionibus & excommunicatione. Primus est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur qui turpem ac flagitiosam vitam agunt, acsi sancta ejus Ecclesia foret improborum & sceleratorum hominum conjuratio.

1. Ne impii ad mensam Christi admissi, Chri-

sti contumeliam aliquam inurant. Col. 1: 24.

Nam quum ipsa Christi sit corpus, ejusmodi foetidis & putridis membris inquinari non potest quin aliqua ignominia in caput recidat. Nequid ergo tale extet in Ecclesia unde probrum sacrosancto ejus nomini inuratur, abigendi sunt ex ejus familia quorum ex turpitudine ad Christianum nomen infamia redundaret. Atque hic quoque habenda est coenæ Dominicæ ratio, ne promiscua exhibitione profanetur. Verissimum est enim, eum cui commissa est dispensatio, si sciens ac volens indignum admiserit quem repellere jure poterat, perinde reum esse sacrilegii acsi corpus Domini canibus prostitueret. Quamobrem Chrysostomus graviter invehitur in Sacerdotes, qui dum magnorum potentiam formidant, neminem audent arcere. *Sanguis*, inquit, *è manibus vestris requiretur. Si hominem timetis, ille vos deridebit: sin Deum, eritis hominibus quoque ipsis venerabiles. Non fasces horreamus, non purpuram, non diademata, major hic est nobis potestas. Ego certe corpus meum potius tradam in mortem, ac sanguinem meum fundi patiar, quam pollutionis istius fiam particeps.* Ergo ne sacratissimum hoc mysterium afficiatur ignominia, in eo dispensando magnopere delectus requiritur: qui tamen haberi nequit nisi per Ecclesiæ jurisdictionem.

Homil. in Matth. 3. Eze. 3: 18. & 33: 10.

2. Ne alios corrumpant.

Alter finis est, ne assidua malorum consuetudine, ut fieri solet, boni corrumpantur. Nam (quæ nostra est ad deviandum proclivitas) nihil facilius est quam ut malis exemplis à recto vitæ cursu abducamur. Hunc usum notavit Apostolus, quum incestum à consortio suo amandare Corinthiis præciperet. *Modicum*, inquit, *fermentum totam massam corrumpit.* Ac tantum hic periculum prospiciebat ut vel ab omni sodalitate interdiceret. *Siquis*, ait, *frater inter vos nominatur vel scortator, vel avarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum hujusmodi nec cibum sumere permitto.*

1 Cor. 5. vers. 6.

ibid. v. 11.

3. Ut ipsi resipiscant.

Tertius, ut eos ipsos pudore confusos suæ turpitudinis poenitere incipiat. Ita conducit & illis suam nequitiam castigari, quo expergesiant sensu ferulæ qui indulgentia obstinatiores futuri erant. Id significat Apostolus quum in hunc modum loquitur, *Siquis non obedit doctrinæ nostræ, hunc notate: & ne commisceamini cum illo, ut pudore suffundatur.* Item alibi, quum se tradidisse scribit Corinthium Satanæ, *ut spiritus salvus fieret in die Domini.* hoc est (ut ego quidem interpretor) concessisse in damnationem temporaneam, ut æternum salvus fieret. Ideo autem Satanæ tradere dicit, quia extra Ecclesiam Diabolus est, quemadmodum in Ecclesia Christus. Nam quod quidam ad certam carnis vexationem referunt, mihi videtur incertissimum.

2 Thess. 3. vers. 14.

1 Cor. 5. vers. 5.

Augustin. de verb. Apostol. Serm. 68.

Qua moderatione corrigenda sint peccata tam publica quam occulta.

6. His finibus propositis, superest videre qualiter haoc partem disciplinæ, quæ in jurisdictione posita est, Ecclesia exequatur. Principio retineamus illam partitionem superius positam, peccatorum alia esse publica, alia privata vel occultiora. Publica sunt quæ non unum vel alterum modo testem habent, sed palam & cum totius Ecclesiæ offensione designantur. Occulta voco, non quæ homines prorsus latent, qualia sunt hypocritarum, (nam illa sub Ecclesiæ judicium non cadunt) sed medii generis, quæ scilicet testibus non carent: neque tamen sunt publica. Prior species non requirit gradus illos quos Christus enumerat: sed Ecclesia, ubi tale quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore, & corrigendo pro modo delicti. In secundo genere non veniatur ad Ecclesiam donec accesserit contumacia, secundum illam Christi regulam. Ubi ad cognitionem ventum est, tunc observanda est altera divisio inter scelera & delicta. Neque enim in levioribus peccatis adhibenda est tanta severitas, sed sufficit verborum castigatio: eaque lenis & paterna, quæ non exasperet peccatorem nec confundat, sed reducat ad seipsum: ut magis gaudeat se correctum, quam tristetur. Flagitia autem acriore remedio castigari convenit. neque enim satis est si is qui edito mali exempli facinore, graviter Ecclesiam læsit, verbis tantum castigetur: sed privari ad tempus Coenæ communione debet, donec resipiscentiæ suæ fidem fecerit. Neque enim Paulus in Corinthium verborum modo objurgatione utitur, sed ab Ecclesia eliminat, reprehenditque Corinthios quod tamdiu cum tulissent. Hanc rationem tenuit vetus ac melior Ecclesia, quum vigeret legitima gubernatio. Siquis enim flagitium aliquod perpetraverat unde exortum esset offendiculum, primum à sacræ Coenæ participatione abstinere, deinde & coram Deo sese humiliare, & coram Ecclesia poenitentiam testari jubebatur. Erant autem solennes ritus qui injungi lapsis solebant, ut essent poenitentiæ indicia. Ubi sic defunctus erat ut satisfactum Ecclesiæ foret, tum per manoum impositionem recipiebatur in gratiam; quæ receptio sæpius à Cypriano *pax* vocatur, qui etiam ejusmodi ritum breviter describit. *Poenitentiam*, inquit, *agunt justo tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri jus communionis accipiunt.* Quanquam sic præerat reconciliationi Episcopus cum suo clero, ut simul plebis consensum requireret: quemadmodum alibi tradit.

Levia item & gravia.

1 Cor. 5. vers. 2, 5.

epist. 2. libr. 1. epist. 14. libr. 3. & ejusdem libr. epist. 26.

Nemo ab hac disciplina, ne Princeps quidem, eximendus.

7. Hac disciplina adeo nemo eximebatur, ut Principes quoque una cum plebeiis se ad ram ferendam subjicerent. Et merito: quum Christi esse constaret, cui omnia Regum sceptra & diademata submitti æquum est. Sic Theodosius, quum ab Ambrosio ob cædem Thessalonicæ perpetratam jure communionis privatus esset, stravit omne quo circumdatus erat insigne regium: deflevit in Ecclesia publice peccatum suum, quod aliorum fraude obrepserat: gemitu & lachrymis oravit veniam. Neque enim dedecori id sibi esse debent judicare magni Reges, si coram Christo Rege Regum suppliciter se prosternant, nec illis displicere debet quod per Ecclesiam judicentur. Nam quum in aula sua nihil fere audiant præter meras assentationes, plusquam necessarium illis est per os Sacerdotum à Domino corripi. Quin potius optare debent ne sibi Sacerdotes parcant, quo parcat Dominus. Hoc loco prætereo per quos exercenda isthæc jurisdictio sit: quia alibi dictum est. Hoc tantum addo, illam esse legitimam in excommunicando homine progressionem, quam demonstrat Paulus, si non soli Seniores seorsum id faciant, sed conscia & approbante Ecclesia: in eum scilicet modum ut plebis multitudo non regat actionem, sed observet ut testis & custos, nequid per libidinem à paucis geratur. Tota vero actionis series, præter nominis Dei invocationem, eam gravitatem habere debet quæ Christi præsentiam præ se ferat: ut dubium non sit quin ipse suo judicio præsideat.

Ambros. libr. 1. epist. 3. io orat. habita in funere Theodos.

A quibus & qua serio actiones exerceri debeat.

Quo animi affectu tradenda.

8. Hoc tamen præteriri non debet, talem severitatem decere Ecclesiam quæ cum spiritu mansuetudinis conjuncta sit. Semper enim diligenter cavendum est, quemadmodum præcipit Paulus, *ne absorbeatur à tristitia* is in quem animadvertitur: sic enim ex remedio fieret exitium. Verum ex fine melius sumi poterit moderationis regula: nam quum hoc in excommunicatione quæratur ut ad poenitentiam perducatur peccator, & mala exempla tollantur è medio, ne vel male audiat Christi nomen, vel ad imitationem alii provocentur: hæc si intuebimur, licebit facile judicare quousque progredi & ubi desinere debeat severitas. Ergo ubi poenitentiæ suæ testimonium Ecclesiæ dat peccator, & hoc testimonio scandalum, quantum in se est, obliterat: nequaquam ultra urgendus est: quod si urgetur, modum jam excèdit rigor. Qua in parte excusari nullo modo potest immodica veterum austeri-

2 Cor. 2. vers. 7.

Ratio à fine ejusdem.

Qua ne parte qui-

dam ex veteribus nimium rigidi fuerunt.

steritas, quæ & prorsus à Domini præscripto dissidebat, & erat mirum in modum periculosa. Nam quum peccatori pœniteotiam solennem & privationem à sacra communione nunc in septem, nunc in quatuor, nunc in tres annos, nunc in totam vitam indicerent: quid iode sequi potuit nisi vel magna hypocrisis, vel maxima desperatio? Similiter quod nemo qui iterum lapsus esset, ad secundam pœnitentiam admitteretur, sed usque ad finem vitæ ejiceretur ab Ecclesia, id nec utile erat, nec rationi consentaneum. Quicunque igitur saon judicio rem æstimabit, desiderabit hic eorum prudentiam. Quanquam publicum hic potius morem improbo quam eos omnes accuso qui eo usi sunt, quorum nonnullis displicuisse certum est: sed ideo ferebant quia noo poterant corrigere. Certe Cyprianus declarat quam non sponte fuerit tam rigidus. *Patientia*, inquit, *& facilitas & humanitas nostra venientibus præsto est. Opto omnes in Ecclesiam regredi: opto omnes commilitones nostros intra Christi castra & Dei Patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo: studio & voto colligendæ fraternitatis, etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicii examino: delictis plusquam oportet remittendis pene ipse delinquo: amplector prompta & plena dilectione cum pœnitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes.* Chrysostomus aliquanto durior, sic tameo loquitur, *Si Deus tam benignus est, utquid Sacerdos ejus austerus vult videri?* Scimus præterea qua facilitate usus sit Augustinus erga Donatistas, ut non dubitaverit in Episcopatum recipere qui à schismate redierant, idque statim post resipiscentiam. Verum quia contraria ratio iovaluerat, coacti sunt proprio judicio cedere ut eam sequerentur.

Mos recepto magis quam proprio consilio, Cypriano, Chrysostomo, & Augustino, rigidus.
ad Cornelium epist. 3. libr. 1.

9. Quemadmodum autem in toto Ecclesiæ corpore hæc mansuetudo requiritur, ut clementer nec usque ad summum rigorem animadvertat in lapsos, sed potius, secundum Pauli præceptum, charitatem in eos confirmet: ita pro se quisque privatus ad hanc clementiam & humanitatem attemperare se debet. Non ergo nostrum est tales qui ab Ecclesia sunt expulsi, expungere ex electorum numero, aut desperare quasi jam perditos. Alienos quidem ab Ecclesia judicare fas est, & proinde à Christo: sed pro eo tempore quo in divortio manent. Quod si tum qnoque majorem pervicaciæ quam humilitatis speciem præferunt, eos tamen judicio Domini commendemus, meliora de iis in posterum sperantes quam videmus in præsens: nec propterea desinamus pro iis Deum precari. Et (ut verbo uno complectar) non personam ipsam, quæ in manu atque arbitrio Dei solius est, in mortem addicamus: sed tantum qualia sint cujusque opera æstimemus ex Lege Domini. Quam regulam dum sequimur, stamus potius divino judicio quam nostrum proferimus. Plus licentiæ oe nobis in judicando arrogemus, nisi volumus Dei virtutem limitare, ac misericordiæ ejus legem dicere: cui quoties visum est, pessimi in optimos mutantur, alieni inseruntur, extranei cooptantur in Ecclesiam. Idque Dominus agit ut sic hominum opinionem eludat, & temeritatem retuodat: quæ nisi coerceatur, sibi judicandi jus supra quam decet usurpare audet.

Non tantum Ecclesia universa, sed singula quoque membra ad eam moderationem se accommodare debent: ne ex disciplina ad carnificinam delabamur.

10. Nam quod promittit Christus ligatum in cæln fore quod sui in terra ligaverint, ligandi vim ad Ecclesiæ censuram limitat. qua non conjiciuntur in perpetuam ruinam ac damnationem qui excommunicantur, sed vitam moresque suos damnari audientes, suæ etiam ipsorum perpetuæ damnationis, nisi resipuerint, certi fiunt. Siquidem hoc differt ab anathemate excommunicatio, quod illud, adempta omoi venia, hominem devovet & addicit æterno exitio: hæc in mores magis vindicat atque animadvertit. Et quanqnam plectit etiam ipsa hominem: sic tamen plectit ut futuræ suæ damnationis ipsum præmonendo, in salutem revocet. Quod si obtineatur, parata est reconciliatio & in communionem restitutio. Anathematis porro aut perquam rarus aut nullus omnino usus est. Proinde tametsi familiarius versari aut ioteriorem consuetudinem habere cum excommunicatis non liceat per Ecclesiasticam disciplinam: debemus tamen contendere, quibus possumus modis, ut ad meliorem frugem conversi, in societatem ac unitatem Ecclesiæ se recipiant. Quemadmodum Apostolus quoque docet, *Nolite* (inquit) *existimare quasi inimicos, sed corripite ut fratres.* Hæc humanitas nisi tam privatim quam communiter servetur, periculum est ne ex disciplina mox delabamur ad carnificinam.

Non aliorsum potest quod de ligatione & solutione Christus pronunciavit.
Math. 18. vers. 18.
Anathematis & excommunicationis differentia.
Anathematis rarus aut nullus omnino usus.
2 Thess. 3. vers. 15.

11. Hoc quoque ad disciplinæ moderationem in primis requiritur quod Augustinus contra Donatistas disputat, ne vel privati homines, si viderint minus diligenter à Seniorum concilio vitia corrigi, discessionem propterea continuo ab Ecclesia faciant: aut ipsi Pastores, si nequeant ex animi sui voto omoia repurgare quæ correctione indigent, ideo abjiciant ministerium, vel insitata asperitate totam Ecclesiam perturbent. Est enim verissimum quod scribit: nempe, *quisquis vel quod potest, arguendo corrigit: vel quod corrigere non potest, salvo pacis vinculo excludit: vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat: hunc à maledictione liberum ac solutum esse.* Rationem alibi reddit, quia *omnis pia ratio, & modus Ecclesiasticæ disciplinæ, unitatem Spiritus in vinculo pacis intueri semper debet: quod Apostolus sufferendo nos invicem præcipit custodiri: & quo non custodito, vindictæ medicina non tantum supervacua, sed etiam perniciosa esse incipit: ideoque medicina esse desinit. Hæc* (inquit) *qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinæ severitatem, nec intemperie correctionis disrumpit vinculum societatis.* Fatetur quidem non Pastores modo debere in hanc partem incumbere nequid in Ecclesia vitii remaneat, sed unicuique eodem enitendum pro sua virili: nec dissimulat, eum qui malos monere, arguere, corrigere negligit, etiamsi iis non faveat, nec cum iis peccet, reum esse coram Domino: quod si talem gerit personam ut etiam à Sacramentorum participatione possit separare, & non facit, jam non alieno malo peccare, sed suo. Tantum id fieri vult adhibita prudentia quam Dominus quoque requirit, *ne dum eradicantur zizania, frumenta lædantur.* Inde colligit ex Cypriano, *Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat atque lugeat.*

Nimia quoque morositas tam in privatis quam in Pastoribus cavenda est.
libr. 2. contra Parmen. cap. 1.
libr. 3. cap. 1.
cap. 2.
cap. 1.
Math. 13. vers. 29.

12. Hoc autem dicit propter Donatistarum morositatem, qui quum cernerent in Ecclesiis vitia, quæ verbis quidem reprehenderent Episcopi, sed excommunicatione non plectereot, (quia non putabant se hac via quicquam profecturos) in Episcopos atrociter invehebantur tanquam disciplinæ proditores: & à Christi grege, impio schismate se dividebant. Qualiter hodie faciunt Anabaptistæ, qui dum nullum cœtum Christi esse agnoscunt nisi Angelica perfectione omni ex parte conspicuum, sub prætextu sui zeli quicquid est ædificationis subvertunt. *Tales* (inquit Augustinus) *non odio iniquitatis alienæ, sed studio suarum contentionum, infirmas plebes jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant: superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere eos pateat, umbram rigidæ severitatis obtendunt: & quæ in Scripturis salva dilectionis sinceritate, & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia moderatiori curatione fieri jubentur, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis usurpant. Ita se transfigurat Satan in Angelum*

In quam partem Donatistæ pessime peccarunt.
Et nostro seculo Anabaptistæ, qui ab Augustino in Patriarcharum suorum persona vivis coloribus depinguntur.
cap. 1.
2 Cor. 11. vers. 14.

gelum lucis, dum per occasionem quasi justæ severitatis crudelem sævitiam persuadens, nihil aliud appetens nisi ut corrumpat atque dirumpat vinculum pacis & unitatis: quo firmo inter Christianos vires ejus omnes invalidæ fiunt ad nocendum, muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia eversionis evanescunt.

Porro moderatio hæc tum omnium maxime adhibenda est, quum non tantum paucos, sed ipsam multitudinem invasit peccandi contagio. Augustino teste. epist. 64.

13. Unum istud præcipue commendat, si contagio peccandi multitudinem invaserit, vividæ disciplinæ severam misericordiam esse necessariam. *Nam & consilia* (inquit) *separationis inania sunt, ac perniciosa, ac sacrilega: quia impia atque superba fiunt: & plus perturbant infirmos bonos quam corrigant animosos malos.* Ac quod aliis ibi præcipit, ipse quoque fideliter sequutus est. Nam Aurelio Episcopo Carthaginensi scribens, conqueritur ebrietatem impune grassari in Africa, quæ adeo graviter in Scripturis damnatur: suadetque ut coacto Episcoporum concilio remedium adhibeatur. Subjungit deinde, *Non aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Neque tamen intelligit connivendum propterea aut tacendum Episcopis, quod severius punire publica flagitia nequeant: quemadmodum ipse postea exponit. Sed corrigendi modum ita vult temperari, ut quoad licet sanitatem potius quam exitium corpori afferat. Atque ideo sic tandem concludit, *Quamobrem & illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, de malis segregandis, quum sine periculo violandæ pacis fieri potest: quia nec aliter fieri voluit: & istud quoque servandum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem Spiritus in vinculo pacis.*

cap. 2. libr. 3. contra Parmen. 1 Cor. 5. vers. 13. Ephes. 4. vers. 2, 3.

Altera pars communis disciplinæ, jejunia, solennes supplicationes, & alia similia exercitia respicens.

Fidelibus Dei servis sub utroque fœdere usitata.

14. Reliqua pars disciplinæ, quæ clavium potestate proprie non continetur, in eo est ut pro temporum necessitate plebem exhortentur Pastores vel ad jejunia vel ad solennes supplicationes: vel ad alia humilitatis, pœnitentiæ, ac fidei exercitia; quorum nec tempus, nec modus, nec forma præscribitur verbo Dei, sed in Ecclesiæ judicio relinquitur. Hujus quoque partis observatio, sicuti est utilis, ita veteri Ecclesiæ ab ipsis usque Apostolis semper fuit usitata. Quanquam ne ipsi quidem Apostoli primi fuerunt auctores, sed exemplum sumpserunt ex Lege & Prophetis. Videmus enim illic quoties grave aliquod incidebat negotium, convocatam fuisse plebem, supplicationes indictas, indictum jejunium. Id ergo sequuti sunt Apostoli quod & populo Dei novum non erat, & utile fore prævidebant. Similis est ratio de aliis exercitiis quibus plebs vel ad officium excitari, vel in officio ac obedientia contineri potest. Exempla passim exstant in sacris historiis, quæ non opus est colligere.

Ad quos usus revocanda.

Sic in summa habendum est: quoties de religione incidit controversia quam vel Synodo, vel Ecclesiastico judicio finire oportet, quoties de eligendo Ministro agitur, quoties denique tractatur res aliqua difficilis ac magni momenti: rursum quum apparent judicia iræ Domini, ut sunt pestilentia, bellum & fames: hoc sanctum esse, & seculu omnibus salutare institutum, ut Pastores ad publicum jejunium & extraordinarias preces plebem hortentur. Siquis testimonia quæ ex veteri Testamento adduci possunt, non recipiat, quasi Christianæ Ecclesiæ minus conveniant, constat Apostolos quoque sic fecisse. Tametsi de precibus vix puto reperietur aliquis qui moveat quæstionem.

De jejunio locus.

De jejunio ergo dicamus nonnihil: quia plurimi dum non intelligunt quid utilitatis habeat, non adeo necessarium esse judicant: alii etiam ut supervacuum, prorsus rejiciunt: & usu ejus non bene cognito, facilis est in superstitionem lapsus.

Hujus tres fines.

15. Sanctum ac legitimum jejunium tres habet fines. Eo enim utimur, vel ad macerandam ac subigendam carnem, ne lasciviat, vel ut ad preces ac sanctas meditationes melius simus comparati, vel ut testimonium sit nostræ coram Deo humiliationis, dum volumus reatum nostrum coram ipso confiteri. Primus finis, non ita sæpe locum habet in publico jejunio: quod non una est omnibus corporis constitutio, non una valetudo: privato itaque jejunio magis convenit. Secundus, utriusque communis est: tam enim universa Ecclesia ejusmodi præparatione ad preces opus habet, quam privatim fidelium unusquisque. Tertius quoque similiter. Fiet enim interdum ut bello, vel peste, vel calamitate aliqua gentem unam percutiat Deus. In hac communi ferula ream se tota plebs faciat oportet, ac reatum profiteatur. Siquem vero privatim feriat manus Domini, idipsum faciat vel solus, vel cum sua familia. Id quidem præcipue situm est in animi affectu. Sed enim ubi animus afficitur ut debet, fieri vix potest quin erumpat in externam testificationem: idque tum maxime si in communem ædificationem cedit, ut omnes simul peccatum suum palam confitendo, laudem justitiæ Deo rêddant, & se mutuo singuli exemplo suo cohortentur.

Primus privato jejunio magis convenit. Secundus *Tertius.*

Publicum jejunium cum oratione conjunctum indicere solent Pastores, quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est.

16. Unde jejunium, ut est signum humiliationis, frequentiorem usum habet in publico, quam inter homines privatos: utcunque sit commune, ut dictum est. Quod ergo ad disciplinam, de qua nunc tractamus, pertinet: quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est, jejunium una cum oratione indicere expediret. Sic quum Paulo & Barnabæ manus imponunt Antiocheni, quo eorum ministerium, quod tanti momenti erat, melius Deo commendent, orationi jejunium conjungunt. Sic ambo ipsi postea quum ministros præficerent Ecclesiis, soliti sunt orare cum jejunio. In genere hoc jejunii non aliud spectarunt nisi ut redderentur alacriores & magis expediti ad precandum. Hoc certe experimur, ventre pleno mentem non ita esse in Deum erectam, ut & serio ardentique affectu ferri in precationem, & in ea perseverare possit. Sic intelligendum est quod refert Lucas de Anna, *eam servisse Domino jejuniis & obsecrationibus.* Neque enim cultum Dei reponit in jejunio: sed significat sanctam mulierem se hoc modo exercuisse ad precandi assiduitatem. Tale fuit jejunium Nehemiæ, quum intentiore studio Deum pro liberatione populi sui precaretur. Hanc ob causam dicit Paulus fideles recte facere si ad tempus abstineant à thoro conjugali, ut liberius vacent orationi & jejunio: ubi jejunium precationi vice adminiculi conjungens, nullius per se momenti esse admonet, nisi quatenus refertur in hunc finem. Deinde quum præcipiat eo loco conjugibus, ut alii aliis mutuam benevolentiam reddant, clarum est non de quotidianis precibus eum loqui, sed quæ attentionem magis seriam exigunt.

Act. 13: 3. ibid. 14: 23.

Luc. 2. vers. 37.

Neh. 1: 4.

1 Cor. 7. vers. 5.

ibid. v. 3.

Item, quoties publica aliqua calamitas grassari incipit.

17. Rursum si grassari incipit vel pestilentia, vel fames, vel bellum, aut siqua clades imminere alias regioni ac populo videtur: Pastorum tunc quoque officium est hortari ad jejunium Ecclesiam, quo suppliciter iram Domini deprecetur. Se enim ad ultionem apparari & quodammodo armari denunciat, ubi periculum apparere facit. Qualiter igitur promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se olim demittere rei solebant ad conciliandam judicis misericordiam: ita nos, quum rei agimur coram Dei tribunali, ejus severitatem miserabili habitu deprecari, tum ejus gloriæ interest ac publicæ ædificationis, tum nobis quoque ipsis utile est ac salutare. Atque id quidem usitatum fuisse in populo Israëlitico, ex verbis Joëlis colligere promptum est; nam quum jubet *cani tuba, convocari cœtum, indici jejunium,* & ea quæ sequuntur, loquitur ut de rebus communi consuetudine receptis.

Exempla sub Lege.

Joël. 2. vers. 15.

Paulo

Paulo ante dixerat, de flagitiis populi constitutam esse quæstionem, ac jam imminere judicii diem nunciaverat, reosque citaverat ad dicendam causam: deinde vociferatur ut properent ad saccum & cinerem, ad fletum & jejunium: hoc est, ut externis quoque testificationibus se coram Domino prosternant. Cinis quidem & saccus illis forte temporibus magis conveniebant: sed convocatio & fletus & jejunium, & quæ sunt his similia, non dubium quin ad nostram quoque ætatem similiter pertineant, quoties ita rerum nostrarum conditio postulat. Nam quum sanctum sit exercitium cum ad humiliandos homines, tum ad humilitatem confitendam: cur eo minus utamur quam veteres in simili necessitate? Legimus jejunasse in signum mœstitiæ non modo Israeliticam Ecclesiam, verbo Dei formatam ac constitutam, sed Ninivitas quoque, qui nihil doctrinæ præter unicam Jonæ prædicationem habebant. Quid causæ est igitur cur non idem agamus? At externa est ceremonia, quæ finem in Christo una cum aliis accepit. Imo hodieque optimum fidelibus adminiculum est (ut semper fuit) & utilis admonitio, ad seipsos excitandos, ne sua nimia securitate & socordia Deum magis ac magis provocent, dum ejus flagellis castigantur. Proinde Christus, quum Apostolos suos excusat quod non jejunent, non dicit abrogatum esse jejunium: sed calamitosis temporibus ipsum destinat, & conjungit cum luctu *Veniet*, inquit, *tempus, quum auferetur ab illis sponsus.*

1 Sam. 7: 6. & 31: 13. 2 Reg. 1. vers. 12. Jonæ 3: 5.

Mat. 9: 15. Luc. 5: 34.

Jejunium in tribus præcipue situm est: tempore, ciborum qualitate, & parsimonia.

18. Nequis autem error sit in nomine, definiamus quid sit jejunium: non enim simpliciter continentiam ac parsimoniam in victu hic intelligimus, sed quiddam aliud. Piorum quidem vita frugalitate & sobrietate temperata esse debet, ut quandam jejunii speciem, quoad fieri potest, toto suo decursu præ se ferat. Sed est præterea jejunium aliud temporale, quum aliquid ex consueta vivendi ratione retrahimus, vel ad diem unum, vel ad certum tempus: & nobis continentiam indicimus in victu ordinaria illa arctiorem ac severiorem. Hoc in tribus situm est, in tempore, in ciborum qualitate, & parsimonia. Tempus dico, ut jejuni defungamur iis actionibus quarum causa instituitur jejunium. Quemadmodum, exempli causa, si ob solennem precationem quis jejunet, ut eo impransus accedat. Qualitas in eo sita est ut absint omnes lautitiæ, ac plebeiis vilioribusque cibis contenti, palatum delicatis non irritemus. Quantitatis ratio in hoc est, ut parcius ac levius solito vescamur: tantum ad necessitatem, non etiam ad voluptatem.

Ne quid vero superstitionis obrepat, tria sunt inculcanda.

19. At vero semper in primis cavendum nequid obrepat superstitionis, quemadmodum antehac magno Ecclesiæ malo accidit. Multo enim satius fuerit nullum prorsus esse jejuniorum usum, quam diligenter observari, & interim corruptum esse falsis perniciosisque opinionibus: ad quas mundus subinde delabitur, nisi summa fide ac prudentia obviam eant Pastores. Primum est ut semper urgeant quod docet Joël, *scindenda esse corda, non vestimenta*: hoc est, admoneant plebem, non magni per se æstimari à Deo jejunium nisi adsit interior cordis affectus, vera peccati & suipsius displicentia, vera humiliatio, verusque dolor ex timore Dei. Imo jejunium non aliam ob causam utile esse nisi quod istis accedit velut inferius adminiculum. Nihil enim magis execratur Deus quam dum homines signa & externam speciem pro cordis innocentia objiciendo, fucum sibi facere conantur. Itaque in hanc hypocrisin severissime invehitur Jesaias, quod Judæi satisfactum Deo putarent ubi jejunaverant duntaxat, utcunque impietatem & impuras cogitationes in animo foverent. *Numquid tale est* (inquit) *jejunium quod Dominus elegit?* & quæ sequuntur. Non igitur inutilis modo ac supervacua fatigatio est hypocritarum jejunium, sed maxima abominatio. Alterum malum huic affine summopere cavendum est, ne pro opere meritorio aut specie divini cultus censeatur. Nam quum sit res per se media, nec quicquam habeat momenti nisi propter eos fines in quos respicere debet, perniciosissima superstitio est, confundere cum operibus à Deo mandatis, & per se necessariis, non alio respectu. Tale fuit olim delirium Manichæorum: quos dum refellit Augustinus, satis clare docet, jejunium non nisi ab iis quos dixi finibus æstimandum, nec Deo aliter probari nisi eo referatur. Tertius error non adeo quidem impius, periculosus tamen, tanquam unum ex præcipuis officiis morosius ac rigidius exigere, ac immodicis encomiis sic extollere ut homines se aliquid eximium fecisse putent quum jejunaverint. Qua in parte non in totum excusare audeo veteres quin & superstitionis quædam semina jecerint, & occasionem præbuerint tyrannidi quæ postea exorta est. Occurrunt quidem interdum sanæ ac prudentes de jejunio sententiæ; sed postea occurrunt subinde immodicæ jejunii laudes, quæ ipsum inter præcipuas virtutes extollunt.

1. Scindenda esse corda, non vestimenta.
Joël. 2: 13.

Jesa. 58: 5.

2. Cavendum ne pro opere meritorio, aut specie divini cultus censeatur.

lib. 2. de morib. Manich. cap. 13. & lib. 30. contra Faustum.

3. Abstinentiam illam non immodice extollere.

20. Et tunc passim invaluerat superstitiosa quadragesimæ observatio: quia & vulgus eximium aliquod obsequium Deo se in ea præstare existimabat, & Pastores eam commendabant pro sancta Christi imitatione: quum planum sit non ideo jejunasse Christum ut aliis exemplum præscriberet, sed ut Euangelii prædicationem sic auspicando, non humanam doctrinam esse, sed è cælo profectam re ipsa comprobaret. Ac mirum est tam crassam hallucinationem hominibus acuti judicii obrepere potuisse: quæ tot ac tam claris rationibus refellitur. Non enim sæpius jejunat Christus (quod fieri oportuit si anniversarii jejunii legem tradere vellet) sed semel tantum, quum se ad Euangelii promulgationem accingit. Nec jejunat humano more, ut par erat si homines ad imitationem provocare vellet: sed magis exemplum designat quo in sui potius admirationem omnes rapiat quam ad æmulandi studium excitet. Denique non alia est istius jejunii ratio quam ejus quo defunctus erat Moses, quum Legem è manu Domini acciperet. Nam quum illud in Mose editum esset miraculum ad stabiliendam Legis auctoritatem, non debuit in Christo prætermitti: ne Legi Euangelium cedere videretur. Atqui ab eo tempore nemini unquam venit in mentem, prætextu imitationis Mosis, talem jejunii formam in populo Israëlitico erigere. Nec ullus ex sanctis Prophetis ac Patribus id sequutus est, quum tamen ad omnes pias exercitationes satis animi ac zeli haberent. Nam quod de Elia habetur, eum sine cibo & potu quadraginta dies transegisse, non alio pertinebat quam ut populus agnosceret eum excitatum esse Legis vindicem, à qua vulgo prope totus Israel desciverat. Fuit igitur mera κακοζηλία, & superstitionis plena, quod titulo ac colore imitationis Christi, jejunium ornabant. Quanquam in modo jejunii mira tunc erat diversitas, ut refert Cassiodorus ex Socrate, historiæ suæ libro nono. *Romani enim* (inquit) *non nisi tres habebant septimanas: sed illis continuum erat jejunium, excepto die Dominico & Sabbatho. Illyrici & Græci sex: alii septem: sed jejunium per intervalla. Nec minus in ciborum discrimine dissidebant: alii non nisi pane & aqua vescebantur, alii addebant olera; piscibus alii & volatilibus non abhorrebant: alii nullum habebant in cibis discrimen.* Hujus etiam differentiæ meminit Augustinus, posteriore epistola ad Januarium.

Quod quum fuit factum, invaluit jejunii quadragesimalis observatio ex κακοζηλία.
Mat. 4. 2.

Quæ observatio superstitiosa tribus rationibus refellitur.

Exod. 24. vers. 18. & 34: 28.

1 Reg. 19. vers. 8.

Usitata quidem apud veteres, sed diversa ratione.

21. Sequuta sunt deinde deteriora tempora, & ad præposterum vulgi studium accessit Episcoporum tum inscitia & ruditas, tum libido dominandi & tyrannicus rigor. Latæ sunt impiæ leges quæ con-

Postea latæ sunt leges de ciborum delectu, & varii abu-

sus irrepserunt, jam inde ab Hieronymi seculo.

conscientias exitialibus vinculis stringunt. Interdictus carnium esus quasi hominem contaminaret. Additæ sacrilegæ opiniones aliæ super alias, donec in profundum omnium errorum ventum est. Ac nequid pravitatis omitteretur, ineptissimo abstinentiæ prætextu cum Deo ludere cœperunt. Nam in exquisitissimis quibusque deliciis laus jejunii quæritur: nullæ tunc lautitiæ sufficiunt: nunquam major ciborum vel copia, vel varietas, vel suavitas. In tali ac tam splendido apparatu putant se rite servire Deo. Taceo quod nunquam fœdius se ingurgitant qui volunt haberi sanctissimi. In summa, hic summus est Dei cultus, à carnibus abstinere, & illis exceptis affluere omni genere lautitiarum. Rursum hæc ultima est impietas, & vix morte expiabilis, siquis minimum laridi aut rancidæ carnis cum pane cibario gustaverit. Narrat Hieronymus, jam suo seculo quosdam extitisse qui talibus ineptiis cum Deo luderent: qui, ne oleo vescerentur, cibos delicatissimos undique advehi sibi curabant: imo ut naturæ vim inferrent, ab aquæ potu abstinebant; sed suaves pretiosasque sorbitiunculas fieri sibi curabant: quas non ex calice hauriebant, sed concha. Quod vitium tunc in paucis erat, hodie vulgare est inter omnes divites: ut scilicet non alio fine jejunent nisi ut lautius nitidiusque epulentur. Sed nolo multum verborum profundere in re non adeo dubia. Hoc tantum dico, cum in jejuniis, tum in omnibus aliis disciplinæ partibus adeo nihil recti, nihil sinceri, nihil bene compositi ac ordinati habere Papistas, ut superbiendi occasionem nullam habeant, quasi aliquid reliquum sit apud eos laude dignum.

ad Nepotianum.

Conclusio, nullam esse communis disciplinæ Ecclesiasticæ praxin in Papatu.

22. Sequitur altera pars disciplinæ, quæ ad clerum peculiariter pertinet. Ea Canonibus continetur quos sibi veteres Episcopi suoque ordini imposuerunt. Quales sunt, Nequis clericus venationi, nequis aleæ, nequis comessationibus vacaret: nequis exerceret fœnus aut mercaturam: nequis lascivis saltationibus interesset: aliique ejus generis. Adjiciebantur & pœnæ, quibus ipsa Canonum autoritas sanciebatur, nequis eos impune violaret. In hunc finem unicuique Episcopo committebatur cleri sui gubernatio, ut secundum Canones, suos clericos regeret, ac in officio retineret. In hunc finem institutæ erant annuæ inspectiones ac synodi, ut siquis foret in officio negligentior, admoneretur: siquis peccasset, pro modo delicti in eum animadverteretur. Ipsi quoque Episcopi quotannis suas habebant provinciales synodos, antiquitus etiam binas, à quibus judicabantur siquid præter officium admiserant. Nam siquis Episcopus durior erat aut violentior in suum clerum, illuc erat provocatio, etiamsi unus tantum conquerebatur. Animadversio severissima erat, ut deponeretur ab officio qui peccaverat, ac communione ad tempus privaretur. Quia autem erat ille perpetuus ordo, synodum dimittere nunquam solebant quin locum ac tempus proximæ indicerent. Nam universale cogere Concilium solius erat Imperatoris, quemadmodum testantur omnes vetustæ indictiones. Quamdiu vigebat hæc severitas, non plus verbo exigebant clerici à plebe quam exemplo & opere præstarent. Quin multo rigidiores erant in seipsos quam in vulgus. Et sane ita decet ut humaniore & laxiore (ut ita loquar) disciplina plebs regatur: clerici inter se acriores exerceant censuras, minusque longe sibi quam aliis indulgeant. Istud totum ut obsolevetit nihil opus est referre, quum nihil hodie fingi queat hoc ordine magis effrene ac dissolutum: ac eo licentiæ prorupit ut totus orbis vociferetur. Ne apud ipsos videatur prorsus sepulta esse omnis antiquitas, umbris, fateor, quibusdam decipiunt simplicium oculos, sed quæ ad vetustos mores nihilo propius accedunt quam simiæ æmulatio ad id quod ratione & consilio faciunt homines. Memorabilis est apud Xenophontem locus, ubi docet, quum turpiter degenerassent Persæ à majorum institutis, & ab austero vivendi genere ad mollitiem & delicias prolapsi essent, ut tamen dedecus hoc tegerent, priscos ritus sedulo servasse. Nam quum Cyri tempore eo usque vigeret sobrietas & temperantia, ut emungi opus non esset, atque etiam probri loco duceretur, apud posteros duravit religio nequis mucum è naribus traheret: sorbere vero & intus alere ad putredinem usque fœtidos humores quos ex ingluvie contraxerant, permissum. Ita ex vetere præcepto urceos adferre ad mensam nefas: merum ingurgitare, ut ebrios auferri necesse foret, tolerabile. Semel comedere præscriptum: hoc non abrogaverant boni isti successores, sed ut à meridie usque ad mediam noctem continuarent suas crapulas. Conficere diurnum iter jejunos quia lex jubebat, perpetui apud eos moris fuit: sed lassitudinis vitandæ causa iter ad duas horas contrahere, liberum & usitatum ex consuetudine fuit. Quoties degeneres suas regulas obtendent Papistæ ut se ostendant affines esse sanctis Patribus, ridiculam eorum imitationem hoc exemplum satis coarguet, ut nullus pictor magis ad vivum possit exprimere.

Altera pars disciplinæ, Ecclesiæ clerum respiciens. Quales, quamque severa olim fuerit.

Quam misere hodie obsoleverit.

Exemplum Papistis admodum conveniens.

lib. 8. Pæd. Cyri.

23. Una in re plusquam rigidi sunt & inexorabiles, ne conjugium Sacerdotibus permittant. Quanta apud eos scortandi grassetur impunitas, dicere nihil attinet: ac fœtido suo cælibatu freti occalluerunt ad omnia flagitia: hæc tamen prohibitio clare ostendit quam pestiferæ sint omnes traditiones: utpote quæ non solum orbavit Ecclesiam probis & idoneis Pastoribus, sed horrendam invexit scelerum colluviem, multasque animas in gurgitem desperationis projecit. Certe quod Sacerdotibus interdictum fuit conjugium, id factum est impia tyrannide, non modo contra verbum Dei, sed etiam contra omnem æquitatem. Primum vetare quod Dominus liberum reliquisset, nulla ratione hominibus licuit. Deinde nominatim Deum cavisse verbo suo ne hæc libertas infringeretur, clarius est quam ut longa demonstratione uti necesse sit. Omitto quod Paulus pluribus locis Episcopum vult esse *unius uxoris virum*: sed quid potuit vehementius dici, quam ubi ex Spiritu sancto denunciat, *fore novissimis temporibus homines impios qui conjugium prohibeant*; eosque non modo impostores nuncupat, sed dæmones? Hoc igitur vaticinium, hoc sacrum oraculum est Spiritus sancti, quo Ecclesiam ab initio præmunire adversus pericula voluit, Doctrinam dæmoniorum esse conjugii prohibitionem. Verum belle se elapsos esse putant quum hanc sententiam detorquent ad Montanum, Tatianos, Encratitas, aliosque veteres hæreticos. Illi, inquiunt, soli matrimonium damnarunt: nos minime damnamus, sed Ecclesiasticum ordinem tantum ab eo arcemus, cui putamus non satis convenire. Quasi vero etiamsi in illis superioribus completum sit primo loco hoc vaticinium, non in istos etiam competat: aut quasi auditu digna sit puerilis ista argutiola, quod prohibere se negant, quia non omnibus prohibent. Perinde enim est acsi tyrannus iniquam non esse legem contendat, cujus iniquitate pars duntaxat civitatis prematur.

Locus, de Sacerdotum cælibatu, in quo disciplina Ecclesiastica vim omnem Pontificii constituerunt.

Refutatio impiæ hujus tyrannidis ex Scriptura.

1 Tim. 3. vers. 2. Tit. 1: 6.

1 Tim. 4. vers. 3.

Exceptionis Papisticæ ad locum Apostoli dilutio.

24. Objiciunt, aliqua nota differre oportere à plebe Sacerdotem. Quasi non providerit hoc quoque Dominus quibus ornamentis excellere deberent Sacerdotes. Ita Apostolum perturbati ordinis confusique decoris Ecclesiastici insimulant, qui quum absolutam boni Episcopi ideam delinearet, inter reliquas dotes quas in eo requirebat, ausus sit conjugium ponere. Scio qualiter hoc interpretentur, nempe eligendum non esse qui secundam habuerit uxorem. Atque hanc interpretationem non esse novam

1. Argumentum Papist. pro Sacerdotum cælibatu. Responsio.

Exceptio.

Responsio 1.

novam concedo: sed falsam esse, ex ipso contextu palam est: quia statim præscribit quales Episcoporum & Diaconorum uxores esse oporteat. *Responsio 2.* Paulus inter Episcopi virtutes numerat conjugium: isti intolerabile vitium in ordine Ecclesiastico esse docent. *Responsio 3.* Et, si Deo placet, hac generali vituperatione non contenti, immunditiem & pollutionem carnis in suis Canonibus vocant. (Syricius ad Episcopos Hispaniarum.) Cogitet quisque apud se ex qua officina hæc prodierint. Christus eo honore dignatur conjugium, ut imaginem esse velit sacræ suæ cum Ecclesia conjunctionis. Quid splendidius dici poterat ad commendandam conjugii dignitatem? Qua igitur fronte immundum vel pollutum vocabitur in quo similitudo spiritualis Christi gratiæ elucet?

2. Argumentum.

25. Jam vero quum ita clare cum verbo Dei pugnet eorum prohibitio, inveniunt tamen in Scripturis quo eam defendant. Sacerdotes Leviticos, quoties ad eos ministrandi vices redibant, oportuit ab uxoribus secubare, quo puri & immaculati sacra tractarent. Nostra ergo sacra, quum & multo nobiliora sint & quotidiana, à conjugatis tractari valde fuerit indecorum. *Responsio.* Quasi vero eadem sit Euangelici ministerii persona quæ fuit sacerdotii Levitici. Illi enim tanquam *ἀντίτυποι*, Christum repræsentabant, qui mediator Dei & hominum, absolutissima sua puritate reconciliaturus Patrem nobis erat. Quum vero omni ex parte exhibere peccatores typum sanctitatis ejus non possent, quibusdam tamen lineamentis ut adumbrarent, jussi sunt ultra humanum morem se purificare, dum ad Sanctuarium accederent: quia tunc scilicet proprie Christum figurabant, quod veluti pacificatores, ad reconciliandum Deo populum apparebant ad tabernaculum, cælestis tribunalis simulachrum. Hanc personam quia hodie non sustinent Ecclesiastici Pastores, frustra cum illis comparantur. Quare Apostolus citra exceptionem secure pronunciat *honorabile esse inter omnes conjugium, scortatores autem & adulteros manere Dei judicium.* (Hebr. 13. vers. 4.) Et ipsi Apostoli suo exemplo comprobarunt, nullius quamlibet excellentis functionis sanctitate indignum esse conjugium. Nam eos non tantum uxores retinuisse, sed secum etiam circumduxisse, testis est Paulus. (1 Cor. 9. vers. 5.)

3. Argumentum. Responsio, Apostolorum auctoritate, & veteris Ecclesiæ testimonio firmata.

26. Deinde mira fuit impudentia, quod decorum istud castitatis pro necessaria re venditarunt, in summam veteris Ecclesiæ ignominiam: quæ quum abundarit eximia Dei eruditione, plus tamen sanctimonia excelluit. Nam si Apostolos nihil morantur (ut solent eos interdum strenue contemnere) quid, amabo, facient omnibus vetustis Patribus, quos certum est non modo conjugium in Episcoporum ordine tolerasse, sed etiam approbasse? Alebant scilicet foedam sacrorum profanationem, quando ita non rite apud eos Domini mysteria colebantur. Agitatum quidem fuit in Nicena synodo de indicendo cælibatu: ut nunquam desunt superstitiosuli, qui semper novum aliquid comminiscuntur unde admirationem sibi concilient. Sed quid constitutum fuit? nempe in sententiam Paphnutii discessum est, qui pronunciavit *castitatem esse cum propria uxore concubitum.* (Hist. tripart. lib. 2. cap. 14.) Mansit ergo inter ipsos sacrum conjugium: neque aut ipsis dedecori cessit, aut maculam ullam aspergere ministerio creditum est.

4. Argumentum, à virginitatis supra conjugium commendatione petitum.

27. Sequuta sunt deinde tempora quibus invaluit nimis superstitiosa cælibatus admiratio: hinc illa subinde & sine modo decantata virginitatis encomia: ut vix ulla alia virtus cum ea conferenda vulgo crederetur. Et quanquam non damnabatur impuritatis conjugium, sic tamen extenuabatur ejus dignitas, & sanctitas obscurabatur, ut non videretur satis forti animo ad perfectionem adspirare qui non ab ipso sibi temperaret. Hinc illi Canones quibus primo vetitum est, ne matrimonium contraherent qui pervenissent ad sacerdotii gradum: deinde ne in eum ordinem assumerentur nisi cælibes, aut qui thoro conjugali una cum uxoribus renunciarent. Hæc, quia videbantur reverentiam sacerdotio conciliare, magno plausu etiam antiquitus recepta esse fateor. *Responsio 1.* Sed si mihi antiquitatem objiciant adversarii, primum respondeo, hanc libertatem & sub Apostolis & aliquot postea seculis extitisse, ut conjuges essent Episcopi: hac, sine difficultate, usos esse ipsos Apostolos, & alios primariæ auctoritatis Pastores, qui in eorum locum successerunt. Illius antiquioris Ecclesiæ exemplum pluris merito nobis debere esse quam ut illicitum vel indecorum nobis putemus quod tunc cum laude receptum usitatumque fuit. *Responsio 2.* Deinde illam ætatem, quæ immodica virginitatis affectione cœpit esse conjugio iniquior, non ita imposuisse Sacerdotibus legem cælibatus quasi res per se necessaria esset, sed quia cælibes conjugatis anteferret. *Responsio 3.* Postremo non ita exegisse ut necessitate ac vi adigeret ad continentiam qui ad eam servandam idonei non essent. Nam quum severissimis legibus in scortationes vindicaret: de iis qui matrimonium contraherent, hoc tantum statuebat ut à functione supersederent.

Conclusio disputationis de cælibatu, ostendens quid sit excipiendum, quoties antiquitatis prætextu commenta sua defendunt Papistæ.

28. Ergo quoties cælibatui suo defendendo prætextum antiquitatis quærent novæ istius tyrannidis defensores, toties excipiendum erit ut veterem illam castimoniam in suis Sacerdotibus restituant, amoveant adulteros ac scortatores: ne eos, in quibus honestum ac pudicum thori usum non sustinent, in omne libidinis genus impune ruere sinant: revocent illam obsoletam disciplinam, qua omnes lasciviæ coërceantur: liberent Ecclesiam hac tam flagitiosa turpitudine, qua jamdiu deformata est. Ubi hoc concesserint, tum rursus admonendi erunt ne eam rem pro necessaria venditent, quæ per se libera ex Ecclesiæ utilitate pendet. Neque tamen hæc dico quod ulla omnino conditione dandum esse locum iis Canonibus censeam, qui vinculum cælibatus Ecclesiastico ordini injiciunt: sed ut intelligant cordatiores qua fronte hostes nostri sanctum conjugium, objecto antiquitatis nomine, in Sacerdotibus infament. *Veteres item huic errori non prorsus favisse.* Quantum ad Patres attinet, quorum scripta extant, neque ipsi, quum ex suo judicio loquebantur, excepto Hieronymo, tanta malignitate conjugii honestati obtrectarunt. Contenti erimus uno Chrysostomi elogio: quod is, quum præcipuus fuerit virginitatis admirator, non potest in matrimonii commendationem videri fuisse aliis profusior. Sic autem loquitur, *Primus gradus castitatis est, sincera virginitas: secundus, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est, matrimonii casta dilectio.* (Hom. de inventione Crucis.)

CAP. XIII.

CAP. XIII.

De votis, quorum temeraria nuncupatione quisque se misere implicuit.

Constat hoc caput duabus partibus.

1. *Primum in genere de votis agitur, à prima sectione ad octavam.*
2. *Deinde vero usque ad finem nominatim de votis monasticis: nempe de monastica professione & moribus, sect.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. *Postea de monachorum votis, & præcipue de voto cælibatus, sect.* 17. 18. 19. 20. *&* 21.

Transitio à tota superiori tractatione de tyrannide pseudopastorum ad hanc sequentem.

DEploranda quidem res est, Ecclesiam, cui inæstimabili sanguinis Christi pretio empta erat libertas, crudeli tyrannide sic fuisse oppressam, & ingenti traditionum congerie fere obrutam: sed privata interim cujusque amentia ostendit, non sine justissima causa tantum fuisse divinitus Satanæ ejusque ministris permissum. Neque enim satis fuit neglecto Christi imperio quælibet onera à falsis doctoribus imposita perferre, nisi propria etiam singuli sibi accerserent: adeoque cavernas sibi fodiendo se profundius demergerent. Id factum est dum certatim excogitant vota ex quibus ad communia vincula major & arctior obligatio accederet. Quando itaque docuimus eorum audacia qui sub Pastorum titulo dominati sunt in Ecclesia, vitiatum fuisse Dei cultum, ubi iniquis suis legibus miseras animas illaquearunt: hic malum affine annectere non intempestivum erit, ut appareat, mundum pro ingenii sui pravitate, quibus potuit obstaculis semper adjumenta repulisse quibus ad Deum adduci debuerat.

Ex generalibus quibusdam fundamentis ostenditur quo loco vota sint habenda.

Porro quo melius pateat gravissimam perniciem ex votis invectam esse, principia jam ante posita teneant lectores. Docuimus enim primum, quicquid ad vitam pie sancteque instituendam desiderari potest, in Lege esse comprehensum. Documus rursus, Dominum, quo melius nos ab excogitandis novis operibus avocaret, totam justitiæ laudem in simplici voluntatis suæ obedientia inclusisse. lib. 2. c. 8 sect. 5. Hæc si vera sunt, judicare promptum est, fictitios omnes cultus, quos nobis ipsi ad promerendum Deum comminiscimur, minime esse illi acceptos, quantumvis nobis arrideant. Et certe Dominus ipse multis locis non tantum aperte eos respuit, sed graviter abominatur. Hinc exoritur de votis dubitatio quæ præter expressum Dei verbum fiunt, quo loco sint habenda, an nuncupari rite possint ab hominibus Christiania, & quatenus eos obstringant. Nam quod inter homines dicitur Promissio, id Dei respectu Votum appellatur. Hominibus autem pollicemur ea quæ vel putamus illis fore grata, vel quæ ex officio debemus. Longe igitur majorem in votis observantiam esse decet, quæ ad ipsum Deum, cum quo maxime serio agendum est, diriguntur.

Quam superstitiose non tantum Ethnici, sed etiam Christiani, in votis nuncupandis peccarint.

Hic mirum in modum omnibus seculis grassata est superstitio: ut homines sine judicio, sine delectu, quicquid in mentem, vel etiam in buccam veniret, Deo protinus voverent. Hinc illæ votorum ineptiæ, imo prodigiosæ absurditates apud Ethnicos, quibus nimis insolenter cum diis suis luserunt. Atque utinam hanc illorum audaciam non imitati essent etiam Christiani. Minime id quidem decuit: sed videmus aliquot seculis nihil fuisse hac improbitate usitatius: ut populus contempta passim Dei Lege, vovendi quicquid per somnium arrisisset, insano studio totus flagraret. Nolo odiose exaggerare, nec sigillatim recensere quam graviter ac quot modis hic peccatum sit: sed hoc obiter dicere visum est, quo melius appareat, nos nequaquam de re supervacua quæstionem instituere quum de votis tractamus.

Disputatio de votis ad tres articulos revocata.

2. Porro si nolumus errare judicando quæ vota sint legitima, quæ præpostera: tria expendere convenit: nempe quis sit is cui votum nuncupatur: qui simus nos qui vovemus: quo animo denique voveamus.

1. Quis ille sit cui votum nuncupatur, nempe Deus.

Primum eo spectat ut cogitemus nobiscum Deo esse negotium: quem adeo delectat nostra obedientia, ut ἐθελοθρησκείαι omnes, quamlibet in oculis hominum speciosæ sint ac splendidæ, maledictas esse pronunciet. Col. 2: 23. Si voluntarii omnes cultus, quos ipsi sine mandato excogitamus, Deo sunt abominabiles; sequitur, oullum ei acceptum esse posse nisi qui ejus verbo approbetur.

Huic nihil vovendum, nisi quod ipse requirit.

Ergo ne tantum licentiæ nobis sumamus, ut audeamus Deo vovere quod nullum testimonium habeat qualiter ab ipso æstimetur. Nam quod Paulus docet *peccatum esse quicquid fit absque fide*, quum ad actiones quaslibet extendatur, tunc certe præcipue locum habet ubi cogitatinnem tuam recta in Deum dirigis. Rom. 14. vers. 23. Imo si in minimis quibusque (ut illic de ciborum discrimine disputat Paulus) labimur vel erramus ubi non prælucet fidei certitudo: quanto plus modestiæ adhibendum est ubi rem maximi ponderis aggredimur? Siquidem nihil magis serium esse oobis decet religionis officiis. Sit igitur hæc prima in votis cautio, ut nunquam ad aliquid vovendum descendamus qūo certo prius conscientia constituerit, se nihil temere tentare. Tunc autem à temeritatis periculo tuta erit quum Deum sibi habebit præeuntem, & quasi ex verbo suo dictantem quid factu bonum sit vel inutile.

2. Qui simus nos qui vovemus. Hic primum metienda vires nostra. Deinde vocationis nostra habenda ratio.

3. In altero quod hic diximus considerandum, id continetur, ut metiamur vires nostras, ut vocationem nostram intueamur: ne beneficium libertatis, quod nobis Deus contulit, negligamus. Nam qui vovet quod vel oon est suæ facultatis, vel cum vocatione sua pugnat, temerarius est: & qui Dei beneficentiam, qua rerum omnium dominus constituitur, contemnit, ingratus. Quum ita loquor, non intelligo quicquam esse sic in manu nostra positum, ut propriæ virtutis fiducia subnixi, illud Deo promittamus. Verissime enim in Arausicano concilio cap. 11. decretum fuit, nihil rite Deo voveri nisi quod de manu ejus acceperimus: quando omnia quæ illi offeruntur, mera sunt ejus dona. Sed quum Dei benignitate alia nobis data sint, ejus æquitate alia negata: 1 Cor. 12. vers. 12. mensuram collatæ sibi quisque gratiæ (ut jubet Paulus) respiciat. Rom. 12. vers. 3. Nihil ergo hic aliud volo, quam vota esse attemperanda ad eum modum quem tibi sua donatione Deus præscribit: ne si ultra coneris quam ille permittat, teipsum, nimis tibi arrogando, præcipites.

Alioqui facile peccamus.

Exemplis id probatur.

Exempli gratia, Quum voverent sicarii illi quorum mentio fit apud Lucam, se nihil cibi gustaturos nisi occiso Paulo: Act. 23: 12. etiamsi non fuisset sceleratum consilium, temeritas tamen ipsa minime erat ferenda, quod hominis vitam & mortem subjicerent suæ potestati. Sic Jephthe stultitiæ suæ pœnas dedit, quum præcipiti fervore inconsideratum votum concepit. Jodic. 11. vers. 30.

Quo quum clerus Papisticus non animadverterit, fœdo & horrendum in modum lapsus est.

In quo genere primatum vesanæ audaciæ tenet cælibatus. Sacrifici enim, monachi & moniales suæ infirmitatis obliti, cælibatui se pares esse confidunt. Quo autem oraculo edocti sunt, constaturam sibi tota vita castitatem, in cujus finem eam vovent? Audiunt de universali hominum conditione Dei vocem, *Non est bonum hominis esse soli.* Gen. 2. vers. 18. Intelligunt, atque utinam non sentirent, peccatum in nobis manens non carere acerrimis aculeis. Illam generalem vocationem qua fiducia

cia excutere audent in totam vitam? quum donum continentiæ sæpius in certum tempus, prout opportunitas requirit, concedatur. In tali pervicacia oe Deum auxiliatorem expectent: sed meminerint potius ejus quod dictum est, *Dominum Deum tuum non tentabis*. Hoc vero Deum tentare est, contra inditam ab eo naturam niti, ac præsentia ejus dona spernere acsi nihil ad nos pertinerent. Quod isti non modo faciunt, sed matrimonium etiam quod instituere non alienum sua majestate censuit Deus, quod in omnibus honorabile pronunciavit, quod Christus Dominus noster sua præsentia sanctificavit, quod primo suo miraculo cohonestare dignatus est, pollutionem vocare audent: tantum ut qualemcunque cælibatum miris encomiis tollant. Quasi vero non aliud cælibatum esse, aliud virginitatem, luculentum ipsi documentum præbeant in sua vita: quam tamen impudentissime Angelicam vocant. In hoc certe Angelis Dei nimium injurii, quibus scortatores, adulteros, & aliquid multo pejus ac fœdius comparant. Et sane argumentis hic minime opus est, ubi re ipsa palam revincuntur. Videmus enim palam, quam horrendis pœnis hujusmodi arrogantiam, & ex præfidentia donorum suorum contemptum passim ulciscatur Dominus. Et occultioribus præ pudore parco: de quibus hoc ipsum quod intelligitur nimium est. Nihil esse vovendum quod nobis sit impedimento quominus vocationi nostræ serviamus, extra controversiam est. Quemadmodum si paterfamilias voveat, relictis liberis & uxore, se alia onera suscepturum: vel qui ad gerendum magistratum idoneus est, ubi eligitur, voveat se privatum fore. Quid autem sibi velit quod de libertate nostra non spernenda diximus, nonnihil habet difficultatis, nisi explicetur. Itaque sic paucis accipe: Quum rerum omnium dominos constituerit nos Deus, & eas sic nobis subjecerit, ut omnibus pro nostra commoditate uteremur: non est quod speremus gratum Deo fore officium, si rebus externis, quæ nobis adminiculo esse debent, nos in servitutem addicamus. Hoc ideo dico, quod nonnulli laudem humilitatis ex eo captant si se illaqueent multis observationibus, à quibus non frustra nos liberos atque immunes Deus esse voluit. Proinde si hoc periculum volumus effugere, semper meminerimus, ab ea œconomia, quam Dominus in Ecclesia Christiana instituit, nobis minime esse discedendum.

Deut. 6. vers. 16.

Quum enim conjugium probris afficerint Papistæ, horrendas pœnas Deo luerunt.

Hebr. 13. vers. 4. Joan. 2. v. 2, & 9.

Proinde nihil vovendum quod vocationi nostræ repugnet.

Nec libertas à Domino nobis acquisita spernenda est.

4. Nunc venio ad illud quod tertio loco posui: multum scilicet referre quo animo votum nuncupes si velis ipsum Deo approbari. Nam quia Dominus cor, non externam speciem intuetur, fit ut eadem res, mutato animi proposito, nunc placeat ei, acceptaque sit, nunc vehementer displiceat. Vini abstinentiam si ita voves quasi in ea subsit aliquid sanctimoniæ, superstitiosus es: si in alium finem non perversum respicis, nemo potest improbare. Sunt autem, quantum possum judicare, quatuor fines ad quos vota nostra rite dirigentur: quorum duos, docendi causa, ad præteritum tempus refero: duos reliquos ad futurum. Ad præteritum tempus pertinent vota quibus vel nostram erga Deum gratitudinem pro acceptis beneficiis testamur, vel ad iram ejus deprecandam, ipsi à nobis pœnam ob admissa delicta exigimus. Priora vocemus, si placet, exercitia gratiarum actionis: altera, pœnitentiæ. Prioris generis exemplum habemus in decimis, quas vovebat Jacob, si Dominus eum incolumem ab exilio in patriam reduceret. Præterea in sacrificiis veteribus pacificorum, quæ pii Reges ac duces, justum bellum suscepturi vovebant se reddituros si victoria potiti essent: aut certe quum majori aliqua difficultate premebantur, si Dominus eos liberasset. Sic intelligendi sunt omnes loci in Psalmis, qui de votis loquuntur. Ejusmodi vota hodie quoque nobis in usu esse possunt, quoties nos Dominus vel à clade aliqua, vel à morbo difficili, vel ab alio quovis discrimine eripuit. Neque enim à pii hominis officio tunc abhorret votivam oblationem, velut solenne recognitionis symbolum, Deo consecrare: ne ingratus erga ejus benignitatem videatur. Secundum genus quale sit, uno duntaxat familiari exemplo ostendere sufficiet. Siquis in aliquod flagitium, gulæ vitio prolapsus sit, nihil obstabit quominus ad castigandam intemperiem lautitiis omnibus possit ad aliquod tempus renonciare, idque facere voto adhibito, quo arctiore vinculo se adstringat. Neque tamen sic perpetuam legem iis statuo qui similiter deliquerint: sed ostendo quid facere illis liceat, qui tale votum sibi utile esse censuerint. Sic igitur ejusmodi votum licitum facio, ut liberum interim relinquam.

3 Quo animo votum est nuncupandum, si Deo ipsum approbari volumus.

Sunt autem votorum quatuor fines, quorum duo tempus præteritum, reliqui futurum respiciunt, & sunt exercitia gratiarum actionis ac pœnitentiæ.

Votorum primi generis exempla & usus.

Gen. 28. vers. 20. Psa. 22. 26. & 56: 13. & 116 v. 14, 18.

Votorum secundi generis exempla, usus & libertas.

5. Quæ in futurum tempus conferuntur vota, partim, ut diximus, eo tendunt, ut reddamur cautiores: partim, ut quibusdam veluti stimulis, ad officium excitemur. Videt aliquis se adeo proclivem esse in certum vitium, ut in re alias non mala sibi temperare nequeat quin protinus in malum delabatur: nihil absurdum faciet, si ejus rei usum ad aliquod tempus sibi voto præcidat. Quemadmodum siquis periculosum sibi esse hunc vel illum corporis ornatum agnoscat, & tamen cupiditate illectus vehementer appetat, quid melius faciat quam ut frenum sibi injiciendo, hoc est, necessitatem abstinendi imponendo, sese omni dubitatione liberet? Similiter siquis vel obliviosus sit, vel piger ad necessaria pietatis officia, cur non suscepto voto, & memoriam expergefaciat, & pigritiam excutiat? In utroque speciem esse pædagogiæ fateor: sed eo ipso quod sunt infirmitatis adminicula, à rudibus & imperfectis non sine utilitate usurpantur. Proinde quæ ad unum ex his finibus respiciunt vota, præsertim in rebus externis, legitima esse dicemus, si modo & Dei approbatione sint suffulta, & vocationi nostræ conveniant, & ad facultatem gratiæ nobis à Deo datæ sint limitata.

Finis votorum quæ in futurum tempus conferuntur. Exempla.

6. Jam nec difficile est colligere quid de votis in universum sentiendum sit. Unum est votum fidelium omnium commune, quod in Baptismo nuncupatum, Catechismo ac Cœnæ sumptione confirmamus, & quasi sancimus: sunt enim Sacramenta tanquam syngraphæ, quibus Dominus misericordiam nobis suam atque ex ea vitam æternam defert: nos vicissim illi obedientiam pollicemur. Hæc autem voti formula vel certe summa, Quod Satanæ renunciantes, Deo nos in servitutem addicimus, ut sanctis ejus mandatis obediamus, non autem obsequamur pravis carnis nostræ desideriis. Hoc votum quum à Scriptura testimonium habeat, imo à filiis Dei omnibus exigatur, quin sanctum sit & salutare dubitari non debet. Nec obstat quod perfectam Legis obedientiam, quam exigit Deus à nobis, nemo in hac vita præstat. Quando enim hæc stipulatio in fœdere gratiæ est inclusa, sub quo & remissio peccatorum & Spiritus sanctificationis continetur: pollicitatio quam illic facimus, & cum veniæ deprecatione & cum auxilii postulatione conjuncta est. In judicandis particularibus votis tres superiores regulas memoria tenere necesse est: unde tuto licebit, quale sit unumquodque votum, æstimare. Neque tamen ea ipsa vota, quæ sancta esse assero, sic commendare me putes, ut quotidiana esse velim. Nam etsi nihil præcipere de numero aut tempore audeo: siquis tamen consilio meo obtemperet, nonnisi sobria & temporaria suscipiet. Si enim ad multa vota nuncupanda subinde erumpas, tota religio ipsa assiduitate vilescet, & proclivis eris in superstitionem lapsus. Si perpetuo voto te obstringas, aut magna molestia tædioque solves, aut etiam diuturnitate fatigatus, violare aliquando audebis.

De votis in universum doctrina. Votum commune omnium Christianorum in Baptismo, &c.

Et quidem sanctum ac salutare.

Vota autem particularia ad tres superiores regulas sunt exigenda.

Unde satis constat quam misera fuerit aliquot seculis hominum temere & superstitiose viventium conditio: quod primum in genere ostenditur.

7. Jam nec obscurum est, quanta superstitione in hac parte laboraverit mundus aliquot seculis. Alius se abstemium fore vovebat: quasi vini abstinentia cultus esset per se Deo gratus. Alius jejunio, alius carnis abstinentiæ se adstringebat ad certos dies, quibus singularem aliquam præ aliis religionem subesse sibi vana opinione finxerat. Quædam etiam longe magis puerilia nuncupabantur: etsi non à pueris. Fuit enim hoc pro magna sapientia habitum, votivas peregrinationes ad sanctiora loca suscipere, ac interdum vel pedibus iter conficere, vel corpore seminudo, quo plus meriti ex lassitudine acquireretur. Hæc & similia, quorum incredibili studio mundus aliquandiu æstuavit, si secundum eas quas antea posuimus regulas examinentur, non tantum inania deprehendentur ac nugatoria, sed plena manifestæ impietatis. Utcunque enim judicet caro, nihil magis abominatur Deus quam cultus fictitios. Accedunt perniciosæ illæ & damnatæ opiniones, quod hypocritæ, ubi talibus nugis defuncti sunt, credunt se non vulgarem justitiam sibi comparasse: summam pietatis in externis observationibus reponunt: alios omnes despiciunt qui apparent earum rerum minus curiosi.

Deinde in specie, in votis monachorum. Atque ita ad secundam capitis partem devenitur, & primum qualis fuerit veterum monachorum vita, quale institutum: unde liquet quam dissimilis & ridiculus sit Papisticus monachismus.

8. Singulas formas enumerare nihil attinet. Sed quia vota monastica majore in veneratione habentur, quod videntur publico Ecclesiæ judicio approbata, de iis breviter dicendum est. Principio, nequis longi temporis præscriptione defendat monachismum qualis hodie est, notandum est, fuisse olim in monasteriis longe aliud vivendi institutum. Qui se ad summam austeritatem & patientiam volebant exercere, eo concedebant. Qualem enim sub Lycurgi legibus fuisse Lacedæmoniorum disciplinam narrant, tunc talis erat apud monachos, ac multo etiam rigidior. Humi dormiebant: potus erat aqua: cibus, panis, herbæ ac radiculæ: præcipuæ lautitiæ in oleo & ciceribus. Ab omni delicatiore victu & corporis cultu abstinebant. Hæc hyperbolica videri possent nisi ab oculatis & expertis testibus traderentur, Gregorio Nazianzeno, Basilio & Chrysostomo. Talibus vero rudimentis se ad majora munera præparabant. Monastica enim collegia fuisse tunc veluti seminaria ordinis Ecclesiastici, cum illi quos nuper nominavimus, satis claro documento sunt (nam omnes in monasteriis educati, illinc ad Episcopale munus vocati sunt) tum alii complures eorum ætate magni ac præstantes viri. Et Augustinus illud suo quoque tempore fuisse usitatum ostendit, ut Ecclesiæ clericos cœnobia ministrarent: nam monachos Caprariæ insulæ

epist. 82. sic alloquitur, *Vos autem fratres exhortamur in Domino, ut propositum vestrum custodiatis, & in finem perseveretis: ac siquando operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis: sed miti corde obtemperetis Deo. Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis: cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini non inveniretis.* Loquitur autem de ministerio quo fideles spiritualiter renascun-

epist. 76. tur. Item ad Aurelium, *Et ipsis lapsus occasio, & ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eliguntur: quum ex iis qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores ac meliores in clerum assumere soleamus. Nisi forte, sicut vulgus dicit, Malus choraules, bonus est symphoniacus: ita & de nobis jocabitur, Malus monachus, bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, & tam gravi contumelia clericos dignos putemus: quum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, & tamen desit necessaria doctrina.* Ex his locis apparet pios homines sese ad Ecclesiæ gubernationem monastica disciplina solitos fuisse præparare, quo aptiores & melius formati tantum munus subirent. Non quod omnes ad hunc finem pervenirent, aut etiam tenderent, quum majori ex parte essent homines illiterati: sed qui idonei erant seligebantur.

Veterum monachorum ex Augustino pictura.

9. Duobus tamen præcipue locis veteris monastices formam nobis depingit. Libro *De moribus Ecclesiæ Catholicæ*, ubi adversus Manichæorum calumnias ejus professionis sanctimoniam opponit: & altero, cui titulum fecit, *De opere monachorum*: ubi in degeneres quosdam monachos, qui institutum illud corrumpere cœperant, invehitur. Ego hic eorum quæ tradit summam ita colligam, ut verbis quoque ejus, quoad licebit, utar: *Contemptis*, de moribus Eccl. cath. c. 31.
inquit, *mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul ætatem agunt, viventes in orationibus, lectionibus, disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla pervicacia turbulenti, nulla invidentia lividi. Nemo quicquam possidet proprium: nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea quibus & corpus pasci possit, & mens à Deo impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant. Illi autem Decani cum magna sollicitudine omnia disponentes, rationem uni reddunt, quem Patrem vocant. Hi vero Patres non solum sanctissimi moribus, sed etiam divina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in jubendo auctoritate, magna ipsorum in obtemperando voluntate. Conveniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc jejuni sunt, ad audiendum illum Patrem: & conveniunt ad singulos Patres, terna ut minimum hominum millia* (de Ægypto potissimum & Oriente loquitur) *corpus deinde reficitur, quantum saluti & salubritati sat est: coercente unoquoque concupiscentiam ne se profundat vel in ea ipsa quæ præsto sunt, parca & vilissima. Ita non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum, sed ab iis quæ tanto concitatius ventris & gutturis provocant appetitum, quanto quasi mundiora nonnullis videntur. Quo nomine solet turpe desiderium exquisitorum ciborum quod à carnibus alienum est, ridicule turpiterque defendi. Quicquid necessario victui redundat (redundat autem plurimum ex operibus manuum, & epularum restrictione) tanta cura egentibus distribuitur quanta non ab ipsis qui distribuunt comparatum est. Nullo enim modo satagunt ut hæc sibi abundent: sed omni modo agunt ut non apud se remaneat quod abundaverit.* Deinde commemorata austeritate, cujus ipse exempla & Mediolani & alibi viderat, *Inter hæc*, inquit, *nemo urgetur in aspera, quæ ferre non potest: nulli quod recusat imponitur: nec ideo condemnatur à cæteris, quod in eorum imitatione se fatetur invalidum. meminerunt enim quantopere commendata sit charitas: meminerunt omnia munda mundis*, &c. *Itaque non rejiciendis generibus ciborum, quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ invigilat omnis industria. Meminerunt, Esca ventri, & venter escis*, &c. *Multi tamen firmi propter infirmos abstinent. Multis non est causa ista faciendi: sed quod viliore victu & minime sumptuoso se sustentare placet. Itaque iidem ipsi, qui sani sibi temperant, si ratio valetudinis cogat, ægroti sine ulla formidine accipiunt. Multi vinum non bibunt: nec tamen se eo inquinari putant: nam languidioribus & qui sine ipso nequeunt salutem corporis obtinere, humanissime præberi faciunt: & nonnullos stulte recusantes fraterne admonent ne vana superstitione debiliores citius quam sanctiores fiant. Ita pietatem sedulo exercent: corporis vero exercitationem ad exiguum tempus pertinere noverunt. Charitas præcipue custoditur, charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur. Coitur in unam conspiraturque charitatem: hanc violare, tanquam Deum, nefas ducitur: huic siquis resistit, ejicitur atque vitatur: hanc siquis offendit, uno die durare non sinitur.* Quoniam his verbis, veluti in tabula, qualis olim fuerit monastice, repræsentasse visus

Horum pietas.
Modestia.
Paupertas.
Labor manuum.
Œconomia.
Institutio.
Conventus.
Victus ratio.
Amor erga pauperes.
Austeritas. ibid. c. 33.
Moderata.
Abstinentia. Tit. 1: 15.
1 Cor. 6. vers. 13.
Humanitas.
Superstitionis odium.
Charitas.

est

est sanctus ille vir, ea, tametsi longiora, huc inserere non piguit: quod me longiorem aliquanto fore cernebam, si ex diversis eadem colligerem, quantumvis studerem compendio.

Quantum à veteri monachatu novus defecerit.

10. Hic autem mihi propositum non est totum istud argumentum persequi, sed obiter tantum indicare non modo quales habuerit vetus Ecclesia monachos, sed qualis tunc fuerit monastica professio: ut ex comparatione judicare possint sani lectores quid frontis habeant qui ad sustinendum præsentem monachismum, antiquitatem allegant.

1. Inconsiderato rigore.

Augustinus dum sanctum ac legitimum monachismum nobis deformat, omnem rigidam exactionem vult abesse earum rerum quæ nobis verbo Domini liberæ relinquuntur. Atqui nihil est quod hodie severius exigatur. Scelus enim inexpiabile esse ducunt siquis in colore aut specie vestis, siquis in genere cibi, siquis in aliis frivolis ac frigidis ceremoniis vel minimum à præscripto deflexerit.

2. Inutili otio. de opere monachorum.

Augustinus fortiter contendit non licere monachis de alieno otiosis vivere. Tale exemplum suo tempore extitisse negat bene constituti monasterii. Nostri præcipuam sanctimoniæ suæ partem in otio collocant. Nam si otium illis tollas, ubi erit illa contemplativa vita qua se alios omnes excellere, & ad Angelos propius accedere gloriantur?

3. Falsa perfectionis venditatione.

Augustinus denique monachismum requirit qui nihil aliud sit quam exercitium adjumentumque ad pietatis officia, quæ Christianis omnibus commendantur. Quid? quum summam, adeoque prope unam ejus regulam facit charitatem, an putamus conspirationem laudare qua pauci homines inter se devincti, ab universo Ecclesiæ corpore separentur? Imo vero eos exemplo suo reliquis vult prælucere ad servandam Ecclesiæ unitatem. In utroque adeo diversa est præsentis monachismi ratio, ut vix quicquam magis dissimile, ne dicam contrarium, reperias. Siquidem monachi nostri non contenti ea pietate cujus unius studio suos esse perpetuo intentos Christus jubet, novam nescio quam imaginantur, cujus meditatione sint aliis omnibus perfectiores.

Imaginaria & falsissima hujus perfectionis monasticæ refutatio.

11. Hoc si negant, scire ab illis velim cur ordinem suum perfectionis titulo unum dignentur, & eundem omnibus Dei vocationibus adimant. Neque me latet illa sophistica solutio, non ideo sic vocari quia perfectionem in se contineat, sed quia ad acquirendam perfectionem sit omnium optimus. Quum se apud plebem venditare, quum rudibus ac ignaris adolescentulis laqueum injicere, quum privilegia sua asserere, quum in aliorum contumeliam, suam dignitatem extollere volunt, jactant se esse in statu perfectionis.

Exceptionis dilutio.

Quum propius urgentur quam ut inanem hanc arrogantiam tueri queant, ad istum cuniculum suffugiunt, se nondum perfectionem esse consequutos, in eo tamen statu esse quo ad ipsam præ aliis aspirant. Interim manet illa in plebe admiratio, quasi sola vita monastica sit Angelica, perfecta, ab omni vitio repurgata. Hoc prætextu quæstuosissimas nundinas exercent: illa autem moderatio in paucis libris sepulta manet. Hanc esse intolerandam ludificationem quis non videt?

Ad rem ipsam accessus.

Sed perinde cum ipsis agamus acsi nihil plus tribuerent suæ professioni quam vocando statum adipiscendæ perfectionis. Sane hoc illi nomen deferendo, tanquam speciali nota ab aliis vitæ generibus distinguunt. Et quis hoc ferat ut tantus honor transferatur ad institutum, nusquam vel una syllaba approbatum: eodem indignæ censeantur omnes Dei vocationes, sacro ejus ore non modo præceptæ, sed insignibus elogiis ornatæ? Et quanta, obsecro, injuria fit Deo, quum omnibus vitæ generibus ab eo ordinatis, ejus testimonio laudatis, commentitium nescio quod antefertur?

12. Agè, calumniam esse dicant quod antea tradidi, non esse contentos præscripta à Deo regula. Atqui etiamsi taceam, ipsi plus satis se accusant:

1. Argumentum pro monastica perfectione.

aperte enim docent se plus oneris suscipere, quam suis Christus imposuerit: quoniam scilicet Evangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de non jurando, &c. se servaturos promittant, quibus non sunt communiter astricti Christiani. *Mat. 5:44.*

Responsio.

In eo quam nobis antiquitatem obtendent? Nulli unquam veterum hoc venit in mentem: omnes una voce clamant, nullam penitus voculam à Christo emissam cui non sit necessario obtemperandum. Et hæc ipsa nominatim quæ isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, jussa esse, nulla dubitatione ubique docent. Sed quia hunc pestilentissimum errorem esse supra docuimus, satis hic sit breviter notasse, ea opinione fundatum esse monachismum qui nunc est, quam merito pii omnes execrari debent: ut scilicet fingatur aliqua esse perfectior vivendi regula quam ista communis universæ Ecclesiæ à Deo tradita. Huic fundamento quicquid superstruitur, nonnisi abominabile esse potest.

2. Argumentum.

13. Verum aliud suæ perfectionis argumentum afferunt quod sibi firmissimum esse putant. Dixit enim Dominus adolescenti de perfectione justitiæ interroganti, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* (Matth. 19. vers. 21.) Id an faciant ipsi, nondum disputo: demus hoc illis in præsentia. Perfectos igitur se factos jactant, omnia sua relinquendo.

Responsio 1.

Si in hoc sita est perfectionis summa, quid sibi vult quod Paulus docet, eum *qui omnia sua distribuerit pauperibus nisi charitatem habet, nihil esse?* (1 Cor. 13. vers. 3.) qualis ista est perfectio, quæ si abest charitas, in nihilum cum homine redigitur? Hic respondeant necesse est, summum hoc quidem, sed non unicum esse perfectionis opus. Verum hic quoque reclamat Paulus, (Col. 3: 14.) qui non dubitat *charitatem* sine ejusmodi renunciatione facere *vinculum perfectionis.*

Responsio 2. dictum Christi, quo monachi abutuntur, explanans.

Si certum est, inter magistrum & discipulum nihil esse dissensionis, alter autem clare negat hominis perfectionem in eo consistere ut suis omnibus renunciet, & rursum sine eo constare asserit: videndum est qualiter accipiendum sit illud Christi, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes.* Porro minime obscurus erit sensus, si expendamus (quod in omnibus Christi concionibus observare semper convenit) ad quem dirigantur hæc verba. Adolescens interrogat quibus operibus ingredietur in vitam æternam. (Luc. 10. vers. 25.) Christus quia de operibus rogabatur, eum remittit ad Legem. & merito: est enim via æternæ vitæ, si in se consideretur: nec aliunde invalida est ad salutem nobis afferendam, quam ex nostra pravitate. Hoc responso declaravit Christus, se non aliam vitæ formandæ rationem tradere quam quæ in Lege Domini tradita olim fuerat. Ita & testimonium Legi divinæ reddebat, quod esset perfectæ justitiæ doctrina: & simul calumniis occurrebat, ne videretur nova aliqua vivendi regula, ad Legis defectionem populum incitare. Juvenis non mali quidem animi, sed vana confidentia tumidus, se omnia Legis præcepta à puero servasse respondet. Certo certius est immenso spatio procul ab eo abfuisse quo se pervenisse jactabat. Et si vera fuisset gloriatio, nihil illi defuisset ad summam perfectionem. Supra enim demonstratum est, quod in se contineat Lex perfectam justitiam: & hoc ipsum inde patet, quod via æternæ salutis vocatur ejus observatio. Ut edoceretur quantulum in ea justitia profecisset, quam se implevisse nimis audacter responderat, operæpretium fuit, familiare ejus vitium excutere. Divitiis autem quum abundaret, cor illis affixum habebat. Ergo quia vulnus hoc secretum non sentiebat, à Christo lancinatur. *Vade*, inquit, *vende omnia quæ habes.* Si tam bonus fuisset custos Legis quam putabat, non discederet mœstus, hoc verbo audito. Nam qui Deum diligit ex toto corde, quicquid

cum ejus dilectione pugnat, non tantum habet pro stercore, sed tanquam exitiale abominatur. Ergo quod divitem avarum relinquere jubet Christus omnia quæ habet, perinde est acsi ambitiosum omnibus honoribus, voluptuosum omnibus deliciis, impudicum omnibus libidinis instrumentis juberet renunciare. Sic ad particularem mali sui sensum revocandæ sunt conscientiæ, quæ nullo generalis admonitionis sensu tanguntur.

Paralogismus monachorum.

Frustra igitur hypothesin istam ad generalem interpretationem trahunt, acsi Christus hominis perfectionem in renunciatione bonorum statueret: quum nihil aliud voluerit hoc dicto, quam juvenem sibi ultra modum placentem, ad sentiendum ulcus suum adigere: ut intelligeret se longo adhuc intervallo abesse à perfecta Legis obedientia, quam sibi alias falso arrogabat. Fateor hunc locum fuisse à quibusdam ex Patribus male intellectum, atque hinc natam esse voluntariæ paupertatis affectationem: qua illi demum beati putabantur, qui abdicatis omnibus rebus terrenis, nudi se Christo devoverent. Sed confido bonis omnibus & non contentiosis satisfactum iri hac mea explicatione ut de mente Christi nihil ambigant.

Quum vero ipsorum verba (suam cucullam alterum aliquod Baptisma esse somniantium) & res ipsa demonstrent novos monachos discessionem à Dei Ecclesia facere: constat, quot sunt hodie monasteria, tot esse schismaticorum conventicula: sicuti ex variis sectarum suarum nominibus & regulis apparet.

14. Quanquam nihil minus cogitarunt Patres quam stabilire ejusmodi perfectionem quæ postea à cucullatis Sophistis fabrefacta fuit, ut duplicem Christianismum sic erigerent. Nondum enim natum erat sacrilegum illud dogma quod professionem monastices Baptismo comparat, imo palam asserit, formam esse secundi Baptismi. Ab hac blasphemia quis dubitet Patres toto animo abhorruisse? Jam illud extremum quod apud veteres monachos fuisse dicit Augustinus, ut scilicet totos se ad charitatem accommodarent, quid opus est verbis demonstrare esse ab hac novitia professione alienissimum? Res ipsa loquitur, eos omnes qui in cœnobia concedunt, discessionem ab Ecclesia facere. Quid enim? annon se à legitima fidelium societate separant, peculiare sibi ministerium & privatam Sacramentorum administrationem asciscendo? Quid est Ecclesiæ communionem dissipare, si hoc non est? Atque (ut eam quam cœpi facere comparationem persequar, & semel claudam) quid simile hac in parte habent cum veteribus monachis? Illi tametsi separatim ab aliis habitabant, non tamen habebant separatam Ecclesiam: Sacramenta participabant cum aliis: ad solennes conventus se sistebant: illic pars plebis erant. Isti privatum sibi altare erigendo, quid aliud quam vinculum unitatis abruperunt? Nam & se ab universo Ecclesiæ corpore excommunicarunt, & ordinarium contempserunt ministerium, quo pacem ac charitatem voluit Dominus inter suos conservari. Itaque quot sunt hodie monasteria, tot esse dico schismaticorum conventicula, qui turbato Ecclesiastico ordine, à societate fidelium legitima sunt execti. Et ne obscura esset ista discessio, varia factionum nomina sibi indiderunt. Nec ipsos puduit in eo gloriari quod sic execratur Paulus ut satis exaggerare non possit. Nisi forte Christum fuisse à Corinthiis divisum arbitramur, quum alius alio doctore superbiret: & nunc sine ulla Christi injuria fieri quod pro Christianis alios Benedictinos, alios Franciscanos, alios Dominicanos vocari audimus: & ita vocari, ut ipsi dum affectant à vulgo Christianorum distingui, hos titulos pro religionis professione fastuose sibi sumant.

1 Cor. 1. v. 12, 13. & 3: 4.

Nec tantum professio ipsa hodie vitiosa est, sed & mores eorum longe sunt corruptissimi.

15. Hæc quæ hactenus inter veteres & nostræ ætatis monachos discrimina recensui, non in moribus sunt, sed in ipsa professione. Proinde meminerint lectores, fuisse me de monachismo potius quam de monachis loquutum, & ea vitia notasse non quæ in paucorum vita hærent, sed quæ ab ipso vivendi instituto separari nequeunt. In moribus autem quanta sit discrepantia, quid attinet sigillatim exponere? Hoc constat, nullum esse hominum ordinem magis omni vitiorum turpitudine inquinatum: nusquam magis fervent factiones, odia, studia partium, ambitus. In paucis quidem cœnobiis pudice vivitur: si pudicitia vocanda est ubi eatenus reprimitur libido ne palam sit infamis: decimum tamen quodque vix reperias quod non lupanar sit potius quam castitatis sacrarium. At in victu qualis frugalitas? Non aliter porci in haris saginantur. Sed ne querantur se nimis inclementer à me tractari, non ulterius pergo. Quanquam in his paucis quæ attigi, nihil esse accusatorie dictum fatebitur quicunque rem ipsam novit. Augustinus, quum tanta castitate, secundum ejus testimonium excellerent monachi, queritur tamen multos esse errones, qui malis artibus & imposturis simpliciores pecunia emungant, qui reliquias Martyrum circumferendo turpes nundinationes exerceant, imo pro Martyrum reliquiis, quorumlibet mortuorum ossa venditent: qui multis similibus flagitiis ignominiam ordini inurant. Ut se nullos vidisse meliores prædicat, quam qui in monasteriis profecerint: ita deplorat nullos se deteriores vidisse quam qui in monasteriis defecerint. Quid diceret, si hodie conspiceret tot ac tam deploratis vitiis exundare, & quodammodo crepare omnia fere cœnobia? Ego nihil nisi quod omnibus est notissimum dico. Neque tamen ad omnes sine ulla prorsus exceptione pertinet hæc vituperatio. Quemadmodum enim nunquam adeo bene constituta fuit in monasteriis sancte vivendi regula & disciplina, quin extarent aliqui fuci longe aliis dissimiles: ita non sic hodie à sancta illa antiquitate monachos degenerasse dico, quin aliquos in suo grege bonos adhuc habeant: sed hi pauci & dispersi in illa ingenti malorum & improborum multitudine delitescunt: nec contemnuntur modo, sed etiam petulanter incessuntur, interdum etiam crudeliter tractantur ab aliis: qui (ut est in Milesiorum proverbio) nemini apud se bono locum esse debere credunt.

de opere monachorum, in fine.

Et in prisco illo monachismo nonnihil quoque est, quod non admodum placere debeat: idque in 4 vitiis potissimum ostenditur.

16. Hac veteris & hodierni monachismi comparatione effecisse me quod volui confido, ut appareat, cucullatos nostros ad professionis suæ defensionem, primæ Ecclesiæ exemplum falso prætexere: quandoquidem ab illis non minus differunt quam simiæ ab hominibus. Interim non dissimulo, vel in illa quam Augustinus commendat prisca forma, esse nonnihil quod mihi parum placeat. In externis rigidioris disciplinæ exercitiis non fuisse superstitiosos concedo: at immodicam affectationem 1.
& κακοζηλία non abfuisse dico. Pulchrum fuit ab- 2.
dicatis facultatibus, omni terrena sollicitudine carere: at pluris à Deo fit familiæ pie regendæ cura, ubi sanctus paterfamilias, omni avaritia, ambitione, aliisque carnis cupiditatibus solutus & liber, hoc habet sibi propositum ut in certa vocatione Deo ser-
viat. Pulchrum est in secessu, procul hominum 3.
consuetudine, philosophari: at Christianæ mansuetudinis non est, quasi odio humani generis, in desertum & solitudinem confugere, & simul ea officia deserere quæ Dominus in primis mandavit.
Etiamsi demus nihil aliud fuisse mali in ea professio- 4.
ne, hoc certe non mediocre malum fuit, quod exemplum inutile & periculosum in Ecclesiam induxit.

Veterum monasticorum refutatio generalis.

17. Nunc igitur videamus cujusmodi sint vota quibus in præclarum hunc ordinem hodie initiantur monachi. Primum, quia novum & fictitium cultum promerendi Dei causa instituere illis animus est: *Prima.* abominationi esse apud Deum quicquid vovent, ex superioribus concludo. *Secunda.* Deinde quia nullo vocationis Dei intuitu, nullaque ejus approbatione, vivendi genus quale libet sibi ipsi comminiscuntur: temerarium, idemque illicitum ausum esse dico: quia nihil habet ipsorum conscientia quo se apud Deum sustineat: & *quicquid non est ex fide, peccatum est*. *Tertia.* Præterea quum ad multos simul perversos

Rom. 14. vers. 23.

atque

atque impios cultus, quos hodiernus monachatus sub se continet, seipsos adstringant: eos non Deo consecrari, sed dæmonio, contendo. Cur enim

Deut. 32. vers. 17. Psal. 106. vers. 37.

Prophetæ dicere licuerit, Israëlitas *filios suos immolasse dæmonus & non Deo*, tantum ob id quod verum Dei cultum profanis ceremoniis corruperant: idem de monachis dicere non liceat, qui una cum cucullo mille impiarum superstitionum laqueum

Specialis refutatio. 1. Voti continentia.

sibi induunt? Jam quæ votorum species? Virginitatem Deo perpetuam promittunt, quasi cum Deo ante pepigerint ut se à conjugii necessitate liberaret. Non est quod causentur, se non nisi gratia Dei fretos votum hoc nuncupare: nam quum ipse non

Matth. 19. vers. 11.

omnibus dari pronunciet, fiduciam specialis doni concipere nostrum non est. Qui habent, eo utantur: siquando se à carne sua inquietari sentiunt, confugiant ad ejus opem cujus sola virtute possunt resistere. Si non proficiunt, ne remedium quod ipsis offertur, contemnant. Certa enim Dei voce citantur ad conjugium quibus continendi facultas denegatur. Continentiam appello, non qua corpus solum à scortatione purum servatur, sed qua mens impollutam castitatem servat. Neque enim externam tantum lasciviam, sed animi quoque

1 Cor. 7. vers. 9.
Instantia 1.
Responsio.

ustionem caveri Paulus præcipit. Hoc, inquiunt, ab ultima memoria fuit observatum, ut se alligarent continentiæ voto qui totos se Domino dicare vellent. Fateor certe antiquitus quoque receptum fuisse hunc morem: sed eam ætatem sic ab omni vitio liberam fuisse non concedo, ut pro regula habendum sit quicquid tunc factum est. Et paulatim irrepsit inexorabilis illa severitas, ut post conceptum votum nullus poenitentiæ locus fieret. Quod

epist. 11.

ex Cypriano constat. *Si se ex fide Christo dicaverunt virgines, pudice & caste sine ulla fabula, perseverent. Ita fortes & stabiles præmium virginitatis expectent. Si autem perseverare nolunt, vel non possunt, melius est nubant, quam in ignem delicus suis cadant.* Quibus probris non lacerarent nunc eum qui continentiæ votum tali æquitate temperare vellet? Longe ergo ab illo vetusto more discesserunt, qui non modo nullam admittunt moderationem aut veniam si quis præstando voto impar deprehendatur: sed gravius peccare nullo pudore pronunciant, si accepta uxore, carnis intemperantiæ medetur, quam si scortando corpus & animam contaminet.

Instantia 2. pro continentia voto.
1 Tim. 5. vers. 12.
Responsio, locum Apostoli de viduis Ecclesia inservientibus explanans.

18. Verum instant adhuc, & sub Apostolis usitatum fuisse tale votum ostendere conantur: quia Paulus viduas, quæ semel in publicum ministerium receptæ nuberent, *primam fidem abnegare* dicat. Ego vero illis minime nego, viduas quæ sese suasque Ecclesiæ operas addicerent, perpetui cælibatus legem simul suscepisse: non quia in eo religionem aliquam statuerent, ut postea fieri coeptum est: sed quoniam nisi sui juris, & jugo maritali solutæ, functionem illam sustinere non possent. Quod si data fide ad novas noptias respectarent, quid hoc erat aliud quam Dei vocationem excutere? Non igitur mirum quod talibus desideriis lascivire in Christum eas dicit. Postea vero amplificandi causa subjungit, adeo ipsas quod Ecclesiæ pollicitæ sunt non præstare, ut primam quoque fidem in Baptismo datam violent ac irritam faciant: in qua hoc comprehenditur ut vocationi quisque suæ respondeat. Nisi forte hoc mavis intelligere, quod veluti amisso pudore omnem deinde honestatis curam abjicerent, ad omnem lasciviam & petulantiam se prostituerent, licentiosa dissolutaque vita nihil minus quam Christianas mulieres præ se ferrent: qui sensus mihi perplacet. Respondemus ergo, quæ tunc ad publicum ministerium recipiebantur viduæ, eas sibi perpetui cælibatus conditionem imposuisse: si postea nuberent, facile intelligimus accidisse quod dicit Paulus, ut projecto pudore, insolentiores fierent quam deceret mulieres Christianas. Ita non solum peccasse, fidem Ecclesiæ datam fallendo: sed à communi piarum mulierum lege descivisse. Sed primum nego, alia ratione professas esse cælibatum, nisi quia conjugium cum ea quam subibant functione minime conveniret: ac omnino se ad cælibatum astrinxisse, nisi quatenus ferret vocationis suæ necessitas. Deinde ita obligatas non concedo fuisse quin illis tunc quoque satius esset nubere quam vel carnis aculeis sollicitari, vel in aliquam prolabi obscoenitatem. Tertio, eam ætatem dico à Paulo præscribi quæ sit communiter extra periculum: præsertim quum eas tantum deligi jubeat quæ unico matrimonio contentæ, continentiæ specimen jam ante præbuerint. Votum autem cælibatus non alia ratione improbamus nisi quia & pro cultu perperam æstimatur, & temere ab iis nuncupatur quibus continendi potestas facta non est.

Instantia 3. locum Apostoli de viduis ad moniales pertrahens.
Responsio, constans tribus rationibus.

19. Ad moniales vero qui trahere licuit hunc Pauli locum? Creabantur enim diaconissæ, non ut cantionibus aut murmure non intellecto Deum demulcerent, reliquum temporis viverent otiosæ: sed ut publico Ecclesiæ ministerio erga pauperes defungerentur, ut omni studio, sedulitate, diligentia, in officia charitatis incumberent. Non vovebant cælibatum, ut cultum inde aliquem exhiberent Deo quod à nuptiis abstinerent: sed tantum quod essent ad exequendum suum munus expeditiores. Denique non vovebant vel ineunte adolescentia, vel medio adhuc ætatis flore, ut sero postea experimento discerent quantum se in præcipitium dedissent: sed quum omne periculum superasse viderentur, non minus tutum quam sanctum votum

In adversarios instantia retorquetur.

nuncupabant. Verum ut duo priora non urgeam, dico nefas fuisse ad vovendam continentiam recipi mulieres, ante annum sexagesimum: quum Apostolus solas sexagenarias admittat, juniores nubere & liberos parere jubeat. Ergo nec illa primum duodecim, deinde viginti, postea triginta annorum facta relaxatio ullo modo excusari potest: & multo minus tolerabile est quod miseræ puellæ, antequam vel per ætatem se nosse potuerint, vel ullum sui experimentum capere, ut in illos maledictos laqueos se induant, non tantum fraude inducuntur, sed vi ac minis compelluntur. In reliquis duobus

2. Supersunt vota paupertatis & obedientia.

votis impugnandis non insistam. Hoc tantum dico: præterquam quod non paucis superstitionibus sunt implicita (ut hodie res habent) in hoc composita esse videntur, ut qui ea nuncupant, Deo illudant & hominibus. Sed ne videamur singulas particulas nimis maligne exagitare, illa generali, quæ superius posita est, confutatione contenti erimus.

Vota temeraria facta de perpetuo cælibatu an conscientias obligent.

20. Cujusmodi legitima sint & accepta Deo vota, satis expositum esse arbitror. Quia tamen interdum rudes ac timidæ conscientiæ, etiam ubi votum aliquod displicet ac improbatur, de obligatione nihilominus dubitant, & graviter excruciantur, quum & violare datam Deo fidem horrent, & verentur è converso ne servando magis peccent: hic succurrendum illis est, quo se possint ab hac dif-

Quæstionis solutio.

ficultate eripere. Ut autem semel omnem scrupulum tollam: dico omnia non legitima nec rite concepta vota, ut apud Deum nihili sunt, sic nobis irrita esse debere. Nam si in humanis contractibus ea tantum promissa nos obligant in quibus is cum quo contrahimus, vult nos habere obligatos: absurdum est, ad ea præstanda nos adigi quæ à nobis minime Deus requirit: præsertim quum non aliter recta sint opera nostra nisi ubi Deo placent, & hoc conscientiæ testimonium habent quod placeant.

Rom. 14. vers. 23.

Manet enim illud fixum, *Quicquid non est ex fide, peccatum est.* Quo intelligit Paulus, quod cum dubitatione susceptum est opus, propterea vitiosum esse, quod omnium bonorum operum radix est fides, qua certi sumus illa Deo accepta esse. Ergo si

nihil

nihil nisi hac certitudine aggredi licet homini Christiano, cur non, siquid temere susceperint ignorationis vitio, ab errore postea liberati desistant? Ejusmodi quum sint vota inconsiderate suscepta, non modo nihil obligant, sed necessario sunt rescindenda. Quid autem, quod non tantum pro nihilo æstimantur in conspectu Dei, sed abominationi quoque sunt? ut prius demonstratum est. Supervacuum est de re non necessaria longius disserere. Hoc unum argumentum ad pacandas & omni scrupulo liberandas pias conscientias abunde esse mihi videtur, Quæcunque non ex puro fonte emanant opera, & in legitimum finem diriguntur, à Deo repudiari: & ita repudiari ut non minus in illis pergere, quam ipsa inchoare nos vetet. Inde enim conficitur, quæ ab errore & superstitione profecta sunt vota, & nullius esse apud Deum momenti, & à nobis deserenda.

Ex superiori solutione sequitur immerito eos fractæ fidei accusari, qui à monachatu ad honestum vivendi genus concedunt. Prima eorum defensio, libertas Christiana.

21. Habebit præterea qui hanc tenebit solutionem, quo adversus improborum calumnias eos defendat qui ex monachismo ad honestum aliquod vivendi genus concedunt. Fractæ fidei & perjurii graviter accusantur, quod vinculum (ut vulgo creditur) insolubile, quo erant Deo & Ecclesiæ obligati, abruperint. At ego nullum fuisse vinculum dico, ubi quod homo confirmat, Deus abrogat. Deinde, ut demus fuisse obligatos, quum ignoratione Dei & errore impliciti tenerentur: nunc postquam veritatis notitia sunt illuminati, simul Christi gratia liberos esse dico. Nam si tantam efficaciam habet crux Christi ut à Legis divinæ maledictione qua vincti detinebamur, nos absolvat: quanto magis ab extraneis vinculis (quæ nihil sunt quam captiosa Satanæ retia) nos eruet? Quibuscunque ergo Christus Euangelii sui luce affulget, non dubium est quin ab omnibus eos laqueis expediat quibus se per superstitionem induerant. Quanquam nec illis deest altera defensio, si ad cælibatum non fuerunt idonei. Nam si votum impossibile certum est animæ exitium, quam servatam vult Deus, non perditam: sequitur in eo minime esse permanendum. Quam autem impossibile sit votum continentiæ iis qui singulari dono præditi non sunt, antea docuimus: & experientia, me tacente, loquitur: neque enim est ignotum quanta obscœnitate scateant omnia fere monasteria. Et siqua videntur honestiora magisque verecunda esse aliis, non ideo tamen casta sunt quod impudicitiæ malum intus premunt ac continent. Ita scilicet horrendis exemplis hominum audaciam ulciscitur Deus, quum suæ infirmitatis immemores, repugnante natura id affectant quod est illis denegatum, & contemptis remediis quæ Dominus illis ad manum dederat, contumacia & obstinatione incontinentiæ morbum superare se posse confidunt. Quid enim aliud quam contumaciam esse dicemus, ubi quis admonitus conjugio sibi opus esse, idque sibi à Domino remedii loco dari, non modo id contemnit, sed etiam sacramento se adigit ad contemptum?

Gal. 3: 3.

Altera in voto impossibili & anima exitioso non est permanendum.

CAP. XIV.

De Sacramentis.

Hoc caput constat duabus præcipuis partibus.

1. *De Sacramentis in genere: ubi primum doctrinæ summa proponitur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5 *&* 6. *deinde contra adversarios utrimque munitur, nempe adversus eos qui vim Sacramentorum enervant, sect.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. *&* 13. *tum adversus alios qui nimium Sacramentis tribuunt, sect.* 14. 15. 16. *&* 17.
2. *De Sacramentis speciatim, tum veteris tum novi Testamenti, de quorum scopo & re significata agitur, refutatis iis qui aut veterum Sacramenta nimium extenuaverunt, aut nostra nimium extulerunt, à sect.* 18. *usque ad finem capitis.*

Prima pars capitis, agens de Sacramentis in genere.

PRædicationi Euangelii aliud affine est fidei nostræ adjumentum in Sacramentis: de quibus certam aliquam doctrinam tradi, magnopere nostra refert, unde nos & quem in finem instituta fuerint, & quis eorum nunc usus sit, discamus. Principio animadvertere convenit quid sit Sacramentum. Videtur autem mihi hæc simplex & propria fore definitio, si dixerimus externum esse symbolum, quo benevolentiæ erga nos suæ promissiones conscientiis nostris Dominus obsignat, ad sustinendam fidei nostræ imbecillitatem: & nos vicissim pietatem erga eum nostram tam coram eo & Angelis quam apud homines testamur. Licet etiam majore compendio aliter definire: ut vocetur divinæ in nos gratiæ testimonium externo signo confirmatum, cum mutua nostræ erga ipsum pietatis testificatione. Utramlibet ex his definitionibus eligas, ab illa Augustini, quæ Sacramentum esse tradit *rei sacræ visibile signum*, aut *invisibilis gratiæ visibilem formam*, sensu nihil differt: rem vero ipsam melius ac certius explicat. Nam quum in illa brevitate sit aliqua obscuritas, in qua multi rudiores hallucinantur, volui pluribus verbis pleniorem reddere sententiam, nequid dubitationis hæreret.

Quid sit Sacramentum.

Alia definitio.

De significatione vocis.

2. Qua ratione vocabulum hoc usurpaverint veteres in eo sensu, non est obscurum. Nam quoties Græcam vocem μυστήριον Latine reddere voluit Vetus interpres, præsertim ubi de rebus divinis agebatur, transtulit *Sacramentum*. Sic ad Ephesios, *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ.* Item, *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum.* Ad Colossenses, *Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Dominus notas facere divitias sacramenti hujus*, &c. Item ad Timotheum, *Magnum pietatis sacramentum: Deus manifestatus est in carne.* Noluit autem dicere arcanum, nequid rerum magnitudine inferius dicere videretur. Sacramentum ergo posuit pro arcano, sed rei sacræ. In ea significatione apud Ecclesiasticos scriptores subinde occurrit. Et satis notum est, quæ sacramenta vocantur apud Latinos, Græcis esse mysteria: quæ synonymia litem omnem dirimit. Atque hinc factum est ut ad signa illa quæ augustam sublimium ac spiritualium rerum repræsentationem haberent, deduceretur. Quod etiam notat alicubi Augustinus: *Longum*, inquit, *esset disputare de varietate signorum: quæ quum ad res divinas pertinent, Sacramenta appellantur.*

Ephes. 1: 9. & 3: 2.

Col. 1: 26.

1 Tim. 3. vers. 16.

epist. 5. ad Marcell.

Definitionis explicatio. 1. Cur Sacramentis promissiones suas Deus nobis obsignet.

3. Porro ex hac quam posuimus definitione intelligimus, nunquam sine præeunte promissione esse Sacramentum, sed ei potius tanquam appendicem quandam adjungi, eo fine ut promissionem ipsam confirmet ac obsignet, nobisque testatiorem, imo ratam quodammodo faciat: quo modo nostræ ignorantiæ ac tarditati primum, deinde infirmitati opus esse Deus providet: neque tamen (proprie loquendo) tam ut sacrum suum sermonem firmet quam ut nos in ipsius fide stabiliat. Siquidem Dei veritas per se satis solida certaque est: nec aliunde

me-

meliorem confirmationem quam à seipsa accipere potest. Verum ut exigua est & imbecilla nostra fides, nisi undique fulciatur ac modis omnibus sustentetur, statim concutitur, fluctuatur, vacillat, adeoque labascit. Atque ita quidem hic se captui nostro pro immensa sua indulgentia attemperat misericors Dominus, ut quando animales sumus, qui humi semper adrepentes, & in carne hærentes, nihil spirituale cogitamus, ac ne concipimus quidem, elementis etiam istis terrenis nos ad se deducere non gravetur, atque in ipsa carne proponere bonorum spiritualium speculum.

Hom. 60. ad populum. *Nam si incorporei essemus* (ut Chrysostomus ait) *nuda & incorporea nobis hæc ipsa daret. Nunc quia corporibus insertas habemus animas, sub visibilibus spiritualia tradit. Non quia tales inditæ sunt dotes naturis rerum quæ in Sacramentis nobis proferuntur: sed quia in hanc significationem à Deo signatæ sunt.*

2. Quid sit verbum illud quod accedere debet ad elementum, unde fit & constat Sacramentum.

4. Atque hoc est quod vulgo dicunt, constare Sacramentum verbo & externo signo. Verbum enim intelligere debemus, non quod sine sensu & fide insusurratum, solo strepitu, velut magica incantatione, consecrandi elementi vim habeat: sed quod prædicatum intelligere nos faciat quid visibile signum sibi velit. Quod ergo sub Papæ tyrannide factitatum est, non caruit ingenti mysteriorum profanatione: putarunt enim satis esse si Sacerdos, populo sine intelligentia obstupente, consecrationis formulam demurmuraret. Imo id data opera caverunt, nequid doctrinæ inde ad plebem perveniret: omnia enim Latine pronunciarunt apud homines illiteratos. Postea eo usque erupit superstitio, ut consecrationem non nisi rauco murmure, quod à paucis exaudiretur, rite peragi crederent. At longe aliter de verbo Sacramentali docet

Homil. in Joan. 13. Augustinus: *Accedat*, inquit, *verbum ad elementum, & fiet Sacramentum. Unde enim ista tanta virtus aquæ ut corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens.*

Rom. 10. vers. 8. Act. 15: 9. 1 Pet. 3. vers. 21. *Hoc est verbum fidei quod prædicamus, inquit Apostolus. Unde in Actis Apostolorum, Fide mundans corda eorum. Et Petrus Apostolus, Sic & nos Baptisma salvos facit: non depositio sordium carnis, sed conscientiæ bonæ interrogatio. Hoc est verbum fidei quod prædicamus: quo sine dubio, ut mundare possit, consecratur & Baptismus.* Vides ut prædicationem requirat unde nascatur fides. Nec est quod in hac probatione laboremus, quando minime obscurum est quid Christus fecerit, quid nobis facere mandaverit, quid sequuti sint Apostoli, quid purior Ecclesia observaverit. Imo ab initio usque mundi notum est, quoties signum aliquod obtulit Deus sanctis Patribus, inseparabilem fuisse doctrinæ copulam, sine qua attoniti nudo aspectu sensus nostri redderentur. Ergo quum de verbo sacramentali fieri mentionem audimus, promissionem intelligamus quæ clara voce à ministro prædicata, plebem eo manu ducat quo signum tendit ac nos dirigit.

Adversus eos qui verbum seu Dei promissionem ab elemento divellere conantur. Sacramenta sunt signacula & σφραγῖδες quorum adminiculo fidem adhibemus iis quæ in verbo scripta sunt.

5. Nec audiendi sunt quidam qui contra pugnare conantur arguto magis quam solido dilemmate. Aut verbum, inquiunt, Dei, quod Sacramentum præcedit, scimus esse veram Dei voluntatem, aut nescimus. Si scimus, nihil ex Sacramento, quod postea sequitur, novum discimus. Si nescimus, neque id docebit Sacramentum, cujus vis omnis in verbo sita est. Quibus breviter responsum sit, Sigilla, quæ diplomatibus aliisque publicis actis appenduntur, per se accepta nihil sunt, utpote quæ frustra appensa forent si membrana nihil haberet descriptum: neque tamen ideo non confirmant atque obsignant quod scriptum est, dum scriptis adduntur. Neque hanc similitudinem nuper à nobis confictam jactare possunt, quam Paulus ipse usurpavit, Circumcisionem vocans σφραγῖδα, ubi ex professo contendit, non fuisse Circumcisionem Abrahæ in justitiam, sed ejus pacti obsignationem, cujus fide fuerat jam ante justificatus. Rom. 4. vers. 11. Et quid est obsecro, quod aliquem magnopere offendat, si promissionem doceamus obsignari Sacramentis, quum ex ipsis promissionibus palam fit alteram altera confirmari? Nempe ut quæque est manifestior, ita est ad fulciendam fidem magis idonea. Sacramenta vero & promissiones afferunt clarissimas, & hoc habent præ verbo peculiare, quod eas veluti in tabula depictas nobis ad vivum repræsentant. Neque nos movere debet quæ inter Sacramenta & diplomatum sigilla objectari solet distinctio: quod quum utraque carnalibus hujus mundi elementis constent, illa ad promissiones Dei obsignandas sufficere vel paria esse nequeant, quæ sunt spirituales & æternæ: quemadmodum hæc ad obsignanda Principum edicta de rebus fluxis ac caducis appendi solent. Siquidem vir fidelis, dum oculis Sacramenta obversantur, non in illo carnali spectaculo hæret: sed illis quos indicavi analogiæ gradibus, ad sublimia mysteria quæ in Sacramentis latent, pia consideratione assurgit.

6. Et quando Dominus promissiones suas fœdera nuncupat: Sacramenta, symbola fœderum; ab ipsis hominum fœderibus simile adduci potest. Porca cæsa quid efficiat nisi verba intercederent? imo nisi præirent? Nam porcæ sæpius cæduntur citra ullum interius aut sublimius mysterium. Quid dextera data, quum manus hostiliter non raro conserantur? At ubi verba præierint, talibus sane symbolis fœderum leges sanciuntur, quamvis prius verbis conceptæ, conditæ, decretæ. Sacramenta igitur exercitia sunt quæ certiorem verbi Dei fidem nobis faciunt: & quia carnales sumus, sub rebus carnalibus exhibentur; ut ita pro tarditatis nostræ captu nos erudiant, & perinde ac pueros pædagogi manu ducant. *In hunc finem symbola fœderis dicuntur.* Gen 6: 18. & 9: 9. & 17. v. 2. & seqq. Hac ratione Augustinus Sacramentum, *verbum visibile* nuncupat: quod Dei promissiones velut in tabula depictas repræsentet, & sub aspectum graphice atque εἰκονικῶς expressas statuat. in Joan. Homil. 89. lib. 19. contra Faustum. Aliæ quoque similitudines afferri possunt quibus Sacramenta planius designentur, ut si vocemus fidei nostræ columnas. *Et nobis sunt veluti columnæ,* Quo enim modo ædificium suo quidem fundamento stat & incumbit, subjectis tamen columnis certius stabilitur: ita fides in verbo Dei non secus ac fundamento sidet: sed quum accedunt Sacramenta, ipsis adhuc ceu columnis, solidius innititur. Aut si dicamus specula in quibus gratiæ *ac specula.* Dei divitias, quas nobis elargitur, contemplari liceat: illic enim sese nobis (ut jam dictum est) manifestat quantum nostræ hebetudini agnoscere datum est, suamque erga nos benevolentiam & amorem expressius quam verbo testatur.

Nec obstat quod impiis porriguntur.

7. Nec satis apposite ratiocinantur, dum ex eo contendunt non esse testimonia gratiæ Dei, quia impiis quoque porriguntur, qui tamen Deum nihilo sibi magis propitium inde sentiunt, sed graviorem potius damnationem contrahunt. *Sunt enim nihilominus testimonia gratiæ Dei.* Nam eodem argumento nec Euangelium esset testimonium gratiæ Dei, quod à multis auditur ac spernitur: nec Christus demum ipse, qui à compluribus visus est ac cognitus, quorum paucissimi eum receperunt. Simile etiam in diplomatibus spectare licet: siquidem bona pars multitudinis [illegible] illud sigillum, utcunque à Principe ad consignandam voluntatem suam profectum esse noverit, irridet tamen atque eludit: alii velut rem ad se minime pertinentem, susque deque habent: alii etiam execrantur, ut conspecta hac tam pari amborum conditione magis ac magis illa superius à me usurpata similitudo arridere debeat. Itaque certum est nobis à Domino misericordiam ac gratiæ suæ pignus, cum sacro suo verbo, tum Sacramentis offerri: verum non apprehenditur nisi ab his qui verbum & Sacramenta *Quæ quidem non*

apprehenditur nisi à fidelibus.

certa fide accipiunt: qualiter omnibus in salutem oblatus à Patre ac propositus Christus, non tamen ab omnibus agnitus exceptusque est. Id quum alicubi indicare Augustinus vellet, dixit, Verbi efficaciam in Sacramento proferri: *non quia dicitur, sed quia creditur.* Proinde Paulus dum apud fideles verba facit, sic de Sacramentis disserit ut in illis Christi communionem includat: ut quum dicit, *Quicunque baptizati estis, Christum induistis.* Item, *Unum corpus & unus Spiritus sumus omnes qui in Christo baptizati sumus.*

Gal. 3: 27. 1 Cor. 12. vers. 13.

Quum vero de præpostero Sacramentorum usu loquitur, nihilo plus illis tribuit quam frigidis & inanibus figuris: quo significat, utcunque impii ac hypocritæ sui perversitate divinæ gratiæ in Sacramentis effectum vel opprimant, vel obscurent, vel impediant, id tamen minime obstare quominus ubi & quoties Deo placet, & verum de Christi communicatione testimonium afferant, & hoc ipsum quoque exhibeant præstetque Spiritus ipsius Dei quod promittunt. Constituimus ergo Sacramenta vere nominari testimonia gratiæ Dei, ac veluti quædam benevolentiæ, qua erga nos affectus est, sigilla: quæ ipsam nobis obsignando, fidem nostram hoc modo sustinent, alunt, confirmant, adaugent.

1. Objectio adversus hanc sententiam.

Quæ vero contra hanc sententiam objectari à nonnullis solent rationes, nimis frivolæ enervesque sunt. Aiunt meliorem fidem nostram fieri non posse, si bona est: non enim esse fidem nisi quæ inconcusse, firmiter, indistracte Dei misericordiæ innititur.

Responsio. Luc. 17. vers. 5.

Quibus satius fuerat cum Apostolis orare ut Dominus sibi augeret fidem, quam talem fidei perfectionem secure obtendere, quam nemo unquam ex filiis hominum assequutus est, nemo assequetur in hac vita. Respondeant qualem ei fuisse fidem existiment qui dicebat, *Credo domine, adjuva incredulitatem meam.*

Marc. 9. vers. 24.

Nam & illa, utcunque inchoata fides, bona erat, & melior sublata incredulitate fieri poterat. Sed nullo certiore argumento quam sua ipsorum conscientia refelluntur. Nam si peccatores se fatentur (quod velint nolint, inficiari nequeunt) idipsum fidei suæ imperfectioni imputent necesse est.

2. Objectio. Act. 8: 37. *Responsio 1.*

8. At respondit, inquiunt, Philippus Eunucho, Baptizari eum *licere si ex toto corde crederet.* Quem hic locum habet Baptismi confirmatio, ubi fides totum cor implet? Rursum ipsos interrogo, annon bonam cordis sui partem fide vacuam sentiunt, annon nova quotidie incrementa agnoscunt? Gloriabatur ille, se discendo fieri senem. Nos igitur ter miseri Christiani, si nihil proficiendo senes simus, quorum fides per omnes ætatum gradus progredi debet, donec adolescat in virum perfectum.

Eph. 4: 13. *Responsio 2. locum Lucæ explanans.*

Itaque in hoc loco *ex toto corde credere*, non est perfecte Christo credere: sed ex animo duntaxat & sincera mente illum amplecti: non eo saturum esse, sed ardenti affectu esurire, sitire, & ad eum suspirare. Hic mos est Scripturæ, ut toto corde fieri dicat quod sincere & ex animo fieri significat. Cujus rationis sunt ista, *In toto corde meo exquisivi te. Confitebor tibi in toto corde meo*, & similia. Quemadmodum contra, ubi fraudulentos ac fallaces objurgat, illis cor & cor exprobrare solet.

Psal. 119: 10. & 111: 1. & 138: 1. Psal. 12: 3.

3. Objectio.

Subjiciunt deinde, Si fides per Sacramenta augeatur, frustra datum esse Spiritum sanctum, cujus virtus atque opus est, inchoare, tueri, consummare fidem.

Responsio.

Quibus equidem fateor, proprium ac solidum Spiritus sancti opus fidem esse, à quo illuminati, Deum ac benignitatis ejus thesauros agnoscimus, & sine cujus lumine mens nostra adeo cæca est ut nihil conspicere, adeo stupida ut nihil subodorari rerum spiritualium possit. Verum pro uno Dei beneficio quod ipsi prædicant, nos tria perpendimus. Nam primum verbo suo nos docet & instituit Dominus: deinde Sacramentis confirmat: postremo sancti sui Spiritus lumine mentibus nostris illucet: & aditum in corda nostra verbo ac sacramentis aperit, quæ alioqui aures duntaxat percellerent, & oculis obversarentur, interiora minime afficerent.

Quod fides per Sacramenta confirmari & augeri dicitur, non arcana alicui Sacramentorum virtuti, nec quovis modo Sacramentis ita assignatur, quin totum id ab interiore S. Spiritus efficacia pendeat.

9. Quamobrem de confirmatione augmentoque fidei monitum velim lectorem (quod jam minime dubiis verbis expressisse mihi videor) id ministerium sic me Sacramentis assignare, non quasi arcanam vim nescio quam illis perpetuo insitam putem, qua fidem per se promovere aut confirmare valeant: sed quia sunt in hoc à Domino instituta, ut stabiliendæ augendæque fidei serviant. Cæterum munere suo tum rite demum persunguntur, ubi interior ille magister Spiritus accesserit: cujus unius virtute & corda penetrantur, & affectus permoventur, & Sacramentis in animas nostras aditus patet. Si desit ille, nihil Sacramenta plus præstare mentibus nostris possunt quam si vel Solis splendor cæcis oculis affulgeat, vel surdis auribus vox insonet. Itaque sic inter Spiritum Sacramentaque partior, ut penes illum agendi virtus resideat, his ministerium duntaxat relinquatur, idque sine Spiritus actione inane ac frivolum: illo vero intus agente, vimque suam exerente, multæ energiæ refertum. Nunc clarum est qualiter secundum hanc sententiam, pia mens in fide per Sacramenta confirmetur: nempe quo modo Solis fulgore vident oculi, vocis sono aures audiunt: è quibus neque illi quovis lumine quicquam afficerentur, nisi inditam haberent aciem quæ suapte sponte illustraretur: & hæ clamore quolibet nequicquam pulsarentur, nisi ad audiendum natæ aptæque forent. At si verum est quod semel inter nos definitum esse convenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem: id esse in cordibus nostris Spiritus sancti opus, ad fidem & concipiendam, & sustinendam, & fovendam, & stabiliendam: utrumque perinde consequitur, Neque Sacramenta hilum proficere sine Spiritus sancti virtute, & nihil obstare quominus in cordibus jam ante à præceptore illo edoctis, fidem & robustiorem & auctiorem reddant. Hoc tantum interest, quod audiendi videndique facultas naturaliter auribus & oculis indita est: Christus autem præter naturæ modum speciali gratia idem in animis nostris agit.

4. Objectio, à tertia dependens.

10. Quo & illæ quæ nonnullos anxios tenent, objectiones simul dissolvuntur. Si fidei seu incrementum seu confirmationem creaturis adscribimus, injuriam fieri Spiritui Dei, quem solum ejus auctorem agnoscere decebat.

Responsio.

Neque enim interim illi & confirmationis & incrementi laudem eripimus: quin potius idipsum quod fidem auget atque firmat, nihil esse aliud asserimus quam interiori sua illustratione mentes nostras comparare ad suscipiendam eam, quæ à Sacramentis proponitur, confirmationem. Quod si adhuc nimium obscure dictum est, similitudine hac quam adducam, fiet plane dilucidum.

Similitudine illustrata.

Siquem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiam pertrahatur ac pene subigatur, ut consilio tuo obtemperet. Verum nihildum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutoque judicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat: nisi docili etiam sit ingenio, & ad auscultandum doctrinæ paratus: nisi postremo eam de fide prudentiaque tua opinionem conceperit, quæ ad subscribendum cujusdam sit illi instar præjudicii. Nam & sunt præfracta plurima capita quæ nullis unquam rationibus flectas: & ubi suspecta fuerit fides, ubi contempta auctoritas, parum apud dociles proficitur. Adsint rursum illa omnia: efficient profecto ut illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat, quæ erat alioqui irrisurus. Id quoque operis agit in nobis Spiritus: nam ne verbum frustra aures percellat, ne frustra oculos

Applicatio similitudinis.

Sacra-

Sacramenta verberent, Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri pervicaciam emollit, atque ad eam quæ Domini verbo debetur obedientiam componit. Denique externa illa & verba & sacramenta ab auribus in animam transmittit.

Conclusio, fidem confirmari verbo & sacramentis.

Confirmant ergo fidem nostram & verbum & sacramenta, dum bonam Patris cælestis erga nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cujus recognitione & tota fidei nostræ firmitudo consistit, & robur augescit: confirmat Spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpendo, efficacem reddit. Interea prohiberi non potest Pater luminum, quin sicut corporeos oculos Solis radiis, ita mentes nostras Sacramentis, quasi intermedio fulgore illustret.

De incremento fidei per verbi prædicationem, cum Spiritus S. efficacia conjunctam, non tamen confusam, sed distinctam.

11. Quam externo verbo proprietatem subesse docuit Dominus, quum in parabola semen appellavit. Quemadmodum enim semen si in desertam neglectamque agri partem deciderit, nihil aliud quam emorietur: si vero in segetem apte laboratam atque excultam jactum fuerit, suum cum optimo fœnore fructum referet: ita verbum Dei, si in duram aliquam cervicem inciderit, velut in arenam projectum, sterilescet: si animam nactum fuerit cælestis Spiritus manu subactam, fructuosissimum

Mat. 13:4. Luc. 8:15.

erit. Atqui si eadem est seminis verbique ratio, ut è semine frumentum & nasci, & augescere, & conscendere ad maturitatem dicimus: cur non & fidem è verbo initium, incrementum, perfectionem

1 Cor. 2:4. 2 Cor. 3:6. & seqq.

accipere dicamus? Utrumque Paulus diversis locis optime explicat. Nam dum Corinthiis reducere in memoriam vult quam efficaciter usus sit Deus sua opera, gloriatur se habere ministerium Spiritus, perinde acsi individuo nexu cum sua prædicatione conjuncta esset vis Spiritus sancti, ad mentem intus illuminandam & permovendam. At vero

1 Cor. 3:6.

quum alibi admonere vult quid per se valeat Dei verbum ab homine prædicatum, ipsos ministros agricolis comparat, qui ubi laborem ac industriam in excolenda terra posuerint, nihil amplius quod faciant habent. Quid autem aratio & satio & rigatio prodessent, nisi quod satum est, cælesti beneficio vegetaretur? Itaque concludit, &

ibidem.

eum qui plantat, & eum qui rigat, nihil esse: sed omnia esse Deo adscribenda, qui solus dat incrementum. Spiritus ergo potentiam exeruot io sua prædicatione Apostoli, quatenus Deus ordinatis à se organis ad spiritualis gratiæ suæ explicationem utitur. Ea tamen retinenda est distinctio, ut quid homo per se valeat, quid Dei proprium sit, meminerimus.

Quomodo & quatenus Sacramenta sunt fidei nostræ confirmationes.

12. Adeo autem Sacramenta confirmationes sunt fidei nostræ, ut nonnunquam Dominus, quando rerum ipsarum, quæ in Sacramentis ab eo promissæ erant, fiduciam tollere vult, Sacramenta ipsa auferat. Quum Adam immortalitatis dono spoliat

Gen. 3:22.

& abdicat, *Non colligat*, inquit, *de fructu vitæ, ne vivat in æternum.* Quid audimus? an suam Adæ incorruptionem, à qua jam deciderat, restituere poterat fructus ille? Minime: sed hoc perinde est acsi dixisset, Ne vana fiducia fruatur si promissionis meæ symbolum teneat: excutiatur illi quod spem aliquam immortalitatis facere posset. Hac ratione

Eph. 2:12.

quum Apostolus Ephesios hortatur ut *se meminerint fuisse hospites testamentorum, alienos à consortio Israëlis, sine Deo, sine Christo*, dixit non fuisse participes Circumcisionis. Quo metonymice significat, à promissione ipsa exclusos qui tesseram promissionis non

5. Object.

accepissent. Ad eorum vero alterum objectum, Dei gloriam ad creaturas derivari, quibus tantum virtutis attribuitur, sicque eatenus diminui, respondere promptum est, nullam in creaturis virtutem à nobis reponi. Hoc duntaxat dicimus, Deum mediis ac instrumentis, quæ expedire ipse prospicit, uti: ut ejus gloriæ omnia obsequantur, quando

Responsio, similitudine familiari, admodum illustrata.

omnium ipse Dominus est & arbiter. Ergo ut per panem cæteraque alimenta corpora nostra pascit: ut per Solem mundum illuminat: ut per ignem calefacit: nec tamen aut panis, aut Sol, aut ignis aliquid sunt nisi quatenus sub iis instrumentis benedictiones suas nobis dispensat: ita spiritualiter per Sacramenta fidem alit, quorum unicum officium est, ejus promissiones oculis nostris spectandas subjicere, imo nobis earum esse pignora. Et ut nostrum est in cæteris creaturis, quæ Dei liberalitate & beneficentia usibus nostris destinatæ sunt, quarumque ministerio bonitatis suæ munera nobis largitur, nihil fiduciæ defigere, nec quasi boni nostri causas admirari & prædicare: ita neque in Sacramentis hærere fiducia nostra debet, nec Dei gloria in ipsa transferri; sed omissis omnibus, ad ipsum & Sacramentorum & rerum omnium auctorem surgere & fides & confessio debent.

6. Objectio eorum qui Sacramenta nihil volunt esse quam nuda quædam signa.

13. Quod autem ex ipso demum Sacramenti nomine argumentum nonnulli afferunt, minime firmum est. Sacramentum, inquiunt, quum multas habeat apud probatos auctores significationes, unam tantum habet quæ signis conveniat: nempe qua solenne illud juramentum significat quod miles Imperatori præstat quum militiæ initiatur. Ut enim militari illo sacramento fidem suam obstringunt Imperatori novi milites, & militiam profitentur: ita nostris signis Christum Imperatorem profitemur, & sub ejus signis nos militare testamur. Addunt similitudines quibus rem magis dilucidam reddant. Ut toga Romanos à palliatis Græcis discernebat: ut ipsi ioter se ordines Romæ suis symbolis distinguebantur: Senatorius ab equestri, purpura & lunatis calceis: rursum à plebeio Equester, annulo: ita nos symbola nostra gestamus quæ nos à profanis discernant.

Responsio 1. à vocis explicatione.

At ex superioribus abunde liquet veteres qui Sacramentorum nomen signis indiderunt, minime respexisse quis fuisset verbi hujus usus Latinis scriptoribus: sed novam hanc significationem pro suo commodo affinxisse, qua simpliciter sacra signa designarent. Quod si altius argutari volumus, videri possunt eadem analogia nomen hoc ad ejusmodi significationem transtulisse, qua nomen fidei ad eum sensum in quo nunc usurpatur. Quum enim fides sit in præstandis promissis veritas: fidem tamen dixerunt certitudinem, seu certam persuasionem quæ de ipsa veritate haberetur. Ad hunc modum, quum sacramentum sit militis, quo se suo Imperatori vovet: fecerunt Imperatoris, quo

Responsio 2. à re ipsa.

milites in ordines recipiat. Dominus enim per Sacramenta se nobis in Deum fore pollicetur, & nos sibi fore in populum. Verum tales argutias omittimus: quando satis planis argumentis probasse mihi videor, nihil aliud spectasse quam ut significarent signa hæc sanctarum & spiritualium rerum

Instantiæ dilutio.

esse. Similitudines quas afferunt de externis insignibus, recipimus quidem, sed non ferimus, quod posterius est in Sacramentis, ab illis primum atque adeo unum constitui. Est autem hoc primum, ut fidei nostræ apud Deum serviant: posterius, ut confessionem nostram apud homines testeotur. Secundum hanc posteriorem rationem valent illæ similitudines. Maneat interea prius illud: quia alioqui frigerent mysteria (ut visum est) nisi fidei nostræ adminicula essent, doctrinæque appendices in eundem usum & finem destinatæ.

Adversus eos qui Sacramentis plus æquo tribuunt.

14. Rursum admonendi sumus, ut isti vim Sacramentorum enervant, usumque prorsus evertunt: ita ab adversa parte stare alios qui arcanas nescio quas virtutes Sacramentis affingunt quæ nusquam illis à Deo insitæ leguntur. Quo errore periculose falluntur simpliciores & imperiti, dum & Dei dona quærere docentur ubi reperiri minime possunt, & à Deo sensim abstrahuntur ut pro ejus veritate meram amplexentur vanitatem.

Objectio Scholasticorum, de vi

Magno enim consensu sophisticæ scholæ tradiderunt, Sacramenta novæ Legis, hoc est, quæ nunc in usu sunt Christianæ

Ecclesiæ,

Sacramentorum novæ Legis.

Ecclesiæ, justificare & conferre gratiam, modo non ponamus obicem peccati mortalis. Quæ sententia, dici non potest quam sit exitialis & pestilens, eoque magis quod multis ante seculis magna Ecclesiæ
Responsio 1. jactura, in bona orbis parte obtinuit. Plane certe diabolica est: nam dum justitiam citra fidem pollicetur, animas in exitium præcipites agit: deinde
2. quia justitiæ causam à Sacramentis ducit, miseras hominum mentes, in terram suapte sponte plus satis inclinatas, hac superstitione illigat, ut in spectaculo rei corporeæ potius quam in Deo ipso acquiescant. Quæ duo utinam adeo comperta non haberemus: tantum abest ut longa probatione indigeant. Quid vero est Sacramentum citra fidem sumptum, nisi certissimum Ecclesiæ exitium? Nam quum nihil inde extra promissionem sit expectandum: promissio autem non minus iram incredulis minetur quam fidelibus gratiam offerat: fallitur qui plus aliquid per Sacramenta sibi conferri putat, quam quod verbo Dei oblatum, vera fide percipiat. Ex quo alterum etiam conficitur, non pendere ex Sacramenti participatione salutis fiduciam, acsi justificatio sita illic foret: quam in uno Christo repositam, nihilo minus Euangelii prædicatione quam Sacramenti obsignatione nobis communicari scimus: ac sine hac posse in solidum constare. Usque adeo verum est quod ab Augustino quoque scribitur, Invisibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse, & visibile rursum signum sine vera sanctificatione. *Induunt enim* (ut ipse quoque alibi scribit) *homines Christum aliquando usque ad Sacramenti receptionem, aliquando usque ad vitæ sanctificationem.* Atque illud primum & bonis & malis potest esse commune: hoc autem alterum, proprium est bonorum ac piorum.

libr. 3. de quæst. vet. Testam. libr. 5. de Baptism. contra Donat. cap. 24.

Confirmatio responsionis ex Augustino distinguente inter Sacramentum & rem Sacramenti.

15. Hinc illa, si rite intelligatur, inter Sacramentum & rem Sacramenti ab eodem Augustino sæpius notata distinctio: neque enim significat duntaxat, figuram & veritatem illic contineri, sed non ita cohærere quin separari queant: ac in ipsa etiam conjunctione oportere semper discerni rem à signo, ne ad alterum transferamus quod alterius est. De separatione loquitur quum scribit, *in solis electis efficere Sacramenta quod figurant.* Item, ubi de Judæis sic scribit, *Sacramenta quum essent omnibus communia, non erat communis gratia, quæ virtus est Sacramentorum: sic & nunc commune est omnibus lavacrum regenerationis; sed ipsa gratia qua membra Christi cum suo capite regenerantur, non omnibus est communis.* Rursus alibi de Cœna Domini, *Nos quoque visibilem cibum hodie accipimus: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Quid est quod multi de altari accipiunt & moriuntur, & accipiendo moriuntur? Nam & buccella Dominica venenum fuit Judæ: non quia malum accepit, sed quia bonum male malus accepit.* Paulo post, *Hujus rei Sacramentum, id est, unitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis dierum intervallis in mensa Dominica præparatur: & de ea sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. Res vero ipsa, cujus & Sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque ejus particeps fuerit.* Et aliquanto ante dixerat, *Non morietur, qui manducaverit: sed qui pertinet ad virtutem Sacramenti, non ad visibile Sacramentum: qui manducat intus, non foris: qui manducat corde, non qui premit dente.* Hic ubique audis, Sacramentum sic à sua veritate separari indignitate sumentis, ut nihil maneat præter inanem & inutilem figuram. Ut autem non signum veritate vacuum, sed rem cum signo habeas, verbum quod illic inclusum est, fide apprehendas oportet. Sic quantum in Christi communicatione proficies per Sacramenta, tantum ex illis capies utilitatis.

de Baptism. parvulorum. in Ps. 78.

in Joan. Homil. 26.

Supra dictorum plenior explicatio.

16. Id si est obscurius propter brevitatem, pluribus verbis exponam. Christum Sacramentorum omnium materiam, vel (si mavis) substantiam esse dico: quando in ipso totam habent suam soliditatem, nec quicquam extra ipsum promittunt: quo minus tolerabilis error est Petri Lombardi, qui disserte ea justitiæ & salutis causas facit quorum partes sunt. Itaque causis omnibus quas sibi fingit hominis ingenium, valere jussis, nos in hac unica retineri decet. Quantum igitur tum ad veram Christi notitiam in nobis fovendam, confirmandam, augendam, tum ad eum plenius possidendum, fruendasque ejus divitias, illorum ministerio adjuvamur, tantum apud nos efficaciæ habent: id autem fit ubi quod illic offertur, vera fide suscipimus. Ergone, inquies, id efficiunt sua ingratitudine impii, ut irrita sit Dei ordinatio, ac in nihilum cedat? Respondeo, non sic intelligendum quod dixi, quasi ab ejus qui recipit conditione aut arbitrio vis & veritas Sacramenti pendeat. Manet enim firmum quod Deus instituit, naturamque suam retinet, utcunque varient homines: sed quum aliud sit offerre, aliud recipere: nihil obstat quominus consecratum verbo Domini symbolum sit re vera quod dicitur, vimque suam conservet, nulla tamen inde utilitas ad hominem scelestum ac impium perveniat. Sed hanc quæstionem paucis verbis bene solvit Augustinus, *Si carnaliter*, inquit, *accipis, spirituale esse non desinit: sed tibi non est.* Quemadmodum vero Sacramentum rem esse nihili, si à veritate sua separatur, superioribus locis ostendit Augustinus: sic alibi in ipsa quoque conjunctione, distinctione opus esse admonet, ne in externo signo nimis hæreamus. *Ut literam sequi*, inquit, *& signa pro rebus accipere servilis infirmitatis est: sic inutiliter signa interpretari, male vagantis erroris est.* Duo ponit vitia quæ hic cavenda sunt. Alterum, dum ita accipimus signa acsi frustra data essent, nostraque malignitate arcanas eorum significationes elevando aut extenuando efficimus ne quem nobis fructum afferant. Alterum, dum mentes ultra visibile signum non erigendo, ad ipsum transferimus eorum bonorum laudem quæ nonnisi ab uno Christo nobis conferuntur, idque per Spiritum sanctum, qui nos facit Christi ipsius participes: & quidem adjuvantibus externis signis, quæ si nos ad Christum invitant, ubi alio torquentur, indigne evertitur tota eorum utilitas.

libr. 4. Sentent. dist. 1.

Objectio 2.

Responsio, Augustini auctoritate confirmata.

Homil. in Joan. 26.

libr. 3. de doct. Christ. cap. 9.

Rem Sacramenti, semper Sacramento quoties rite administratur, adesse, aptissima similitudine constat.

17. Quamobrem fixum maneat, non esse alias Sacramentorum quam verbi Dei partes: quæ sunt offerre nobis ac proponere Christum, & in eo cælestis gratiæ thesauros: nihil autem conferunt aut prosunt nisi fide accepta: non secus ac vinum, vel oleum, vel alius liquor quamlibet large infundas, effluet tamen ac peribit nisi aperto vasis ore: vas autem ipsum undique perfusum, inane nihilominus ac vacuum manebit. Cavendum præterea ne in errorem hujus affinem nos abducant quæ ad amplificandam Sacramentorum dignitatem paulo magnificentius à veteribus scripta sunt: ut scilicet arbitremur latentem aliquam virtutem Sacramentis annexam affixamque esse, quo ipsa per se Spiritus sancti gratias nobis conferant, quemadmodum vinum in cratere propinatur: quum hoc tantum illis divinitus injunctum sit munus, testificari nobis ac sancire Dei in nos benevolentiam: nec ulterius proficiant nisi accesserit Spiritus sanctus qui mentes ac corda nostra aperiat, nosque hujus testimonii capaces reddat: ubi etiam variæ distinctæque Dei gratiæ luculenter eminent. Sacramenta enim (ut supra attigimus) id sunt nobis à Deo quod ab hominibus rerum lætarum nuncii, vel arrhæ in pactis sanciendis: utpote quæ non à se quidem largiantur aliquid gratiæ, sed renuncient & ostendant, atque (ut sunt arrhæ & tesseræ) rata apud nos faciant quæ divina largitate nobis data sunt. Spiritus sanctus (quem non omnibus promiscue Sacramenta advehunt, sed quem Dominus peculiariter suis confert) is est qui Dei gra-

Hoc porro cavendum, ne Sacramentis plus quam par est tribuamus.

tias

tias fecum affert, qui dat Sacramentis in nobis locum, qui efficit ut fructificent. Quanquam autem Deum ipfum præfentiffima Spiritus fui virtute, fuæ inftitutioni adeffe non inficiamur, ne infructuofa fit & inanis quam ordinavit Sacramentorum adminiftratio: interiorem tamen Spiritus gratiam, ut ab externo minifterio diftincta eft, feorfum reputandam & cogitandam afferimus. Præftat igitur vere Deus quicquid fignis promittit ac figurat: nec effectu fuo carent figna, ut veras & fidelis probetur eorum auctor. Tantum hic quæritur, propriane & intrinfeca (ut loquuntur) virtute operetur Deus, an externis fymbolis refignet fuas vices. Nos vero contendimus, quæcunque adhibeat organa, primariæ ejus operationi nihil decedere. Id quum docetur de Sacramentis, & eorum dignitas præclare commendatur, & ufus aperte indicatur, & utilitas abunde prædicatur, & modus in iis omnibus optimus retinetur, ut neque deferatur illis quicquam quod non oportet, neque rurfum quod illis convenit detrahatur. Interim illud tollitur figmentum quo juftificationis caufa virtufque Spiritus fancti elementis ceu vafculis ac plauftris includitur: & præcipua illa vis quæ ab aliis prætermiffa fuit diferte explicatur. Hic quoque notandum eft, quod externa actione figurat ac teftatur minifter, Deum intus peragere: ne ad hominem mortalem trahatur quod Deus fibi uni vendicat. Id etiam prudenter admonet Auguftinus: *Quomodo*, inquit, *& Mofes fanctificat & Deus? non Mofes pro Deo: fed Mofes vifibilibus Sacramentis per minifterium fuum, Deus autem invifibili gratia per Spiritum fanctum: ubi totus etiam fructus eft vifibilium Sacramentorum. Nam fine ifta fanctificatione invifibilis gratiæ, vifibilia ifta Sacramenta quid profunt?*

Summa difputationis de Sacramentorum efficacia.

Quid præterea obfervandum.

quæftion. vet. Teft. lib. 3. c. 84.

18. Sacramenti nomen, ut de ejus ratione hactenus differuimus, omnia generaliter figna complectitur quæ unquam hominibus mandavit Deus, ut certiores fecurofque de promiffionum fuarum veritate redderet. Ea vero in rebus naturalibus nonnunquam extare voluit, nonnunquam in miraculis exhibuit. Prioris generis exempla funt, ut quum Adæ & Hevæ arborem vitæ, in arrhabonem immortalitatis dedit, ut eam fecure fibi promitterent, quamdiu ederent ex illius fructu. Et quum cæleftem arcum, Noe & ejus pofteritati in monumentum ftatuit, pofthac fe diluviu non diffipaturum terram: hæc Adam & Noe pro Sacramentis hsbueruot. Non quod arbor præftaret illis immortalitatem, quam fibi ipfa dare non poterat: aut arcus coërcendis aquis foret efficax (qui folaris duntaxat radii repercuffio eft in oppofitas nubes) fed quia notam à verbo Dei infculptam habebant, ut documenta effent teftamentorum ejus ac figilla. Et antea quidem arbor erat arbor: arcus, arcus: ubi infcripta fuerunt verbo Dei, indita eft nova forma: ut inciperent effe quod prius non erant. Hæc ne fruftra dici quis exiftimet, arcus ipfe hodie quoque nobis teftis eft ejus fœderis quod pepigit Dominus cum Noë: quem quoties intuemur, hanc Dei promiffionem in eo legimus, terram diluvio nunquam perditum iri. Itaque fiquis philofophafter, quo fidei noftræ fimplicitatem rideat, talem colorum varietatem ex reflexis radiis & oppofita nube oriri naturaliter contendat: fateamur quidem, fed ipfius ftuporem rideamus, qui Deum naturæ dominum & præfidem non agnofcat: qui pro fuo arbitrio elementis omnibus in obfequium gloriæ fuæ utatur. Quod fi Soli, ftellis, terræ, lapidibus, hujufmodi monumenta impreffiffet, illa omnia Sacramenta nobis forent. Cur enim rude ac fignatum argentum non ejufdem funt pretii, quum idem prorfus fit metallum? nempe quia illud nihil habet præter naturam: forma publica percuffum, nummus fit, & novam taxationem recipit. Et Deus fuas creaturas verbo fuo fignare non poterit, ut fiant Sacramenta, quæ prius nuda erant elementa? Secundi generis exempla fuerunt, quum Abrahæ lucem in clibano fumigante oftendit: quum vellus rore irrigavit, ficca terra; rurfum terram irroravit, intacto vellere, ad pollicendam Gedeoni victoriam: quum umbram horologii retrorfum decem lineis retraxit, ad promittendam Ezechiæ incolumitatem. Hæc quando fiebant ad fublevandam ac ftabiliendam fidei illorum imbecillitatem, Sacramenta quoque erant.

Altera pars capitis, de Sacramentis in fpecie. Nominis Sacramenti lata fignificatio, omnia generaliter figna complectens, quæ unquam hominibus data funt, ut certiores de promiffionum fuarum veritate Deus eos redderet: fiue ea in rebus naturalibus, fiue in miraculis exhibuit: quarum exempla proponuntur.

Genef. 2. verf. 9, 17. & 3: 3.

Genef. 9. verf. 13.

Genef. 15. verf. 17.

Jud. 6. 37.

2 Reg. 20. verf. 9.

Jefa. 38. verf. 7, 8.

19. Verum præfentis inftituti eft, de his Sacramentis peculiariter differere quæ Dominus ordinaria effe voluit in fua Ecclefia, ad alendos in unam fidem unius que fidei confeffionem fuos cultores ac fervos. *Nam* (ut verbis Auguftini utar) *in nullum nomen religionis, feu verum, feu falfum, coagulari homines poffunt, nifi aliquo fignaculorum vel Sacramentorum vifibilium confortio colligentur.* Hanc ergo neceffitatem quum optimus Pater provideret, certa pietatis exercitia inftituit ab initio fervis fuis: quæ poftea Satan ad impios & fuperftitiofos cultus transferendo, multis modis depravavit ac corrupit. Hinc illæ gentilium initiationes in fua facra, & cæteri degeneres ritus: qui tametfi erroris erant ac fuperftitionis pleni, indicio tamen ipfi quoque fimul erant, non poffe in profeffione religionis homines externis ejufmodi fignis carere. Verum quia nec verbo Dei fubnixa erant, nec ad eam veritatem referebantur quæ omnibus fignis propofita effe debet, indigna funt quæ commemorentur, ubi mentio fit de facris fymbolis quæ à Deo funt inftituta, nec à fuo fundamento deflexerunt: …mpe ut fint veræ pietatis adjumenta. Conftant autem non fimplicibus fignis, qualia erant arcus & arbor: fed ceremoniis: aut (fi mavis) figna quæ hic dantur, ceremoniæ funt. Quemadmodum autem fuperius dictum eft, effe à Domino teftimonia gratiæ ac falutis: ita à nobis viciffim funt profeffionis notæ, quibus palam in Dei nomen juramus, fidem illi viciffim noftram obftriogentes. Scite ergo Chryfoftomus ipfa alicubi pactiones nuncupat, quibus & Deus nos fibi confœderat, & nos in vitæ puritatem ac fanctimoniam obftringimur: quia hic mutua inter Deum & nos interponitur ftipulatio. Ut enim illic fe pollicetur Dominus inducere ac delere fiquid delinquendo noxæ ac pœnæ contractum à nobis fuerit, nofque fibi reconciliat in Filio unigenito: ita ad pietatis ac innocentiæ ftudium hac profeffione illi nos viciffim obligamus. ut dicere merito poffis Sacramenta hujufmodi, ceremonias effe quibus exercere vult populum fuum Deus ad fidem intus primum fovendam, excitandam, confirmandam: deinde teftandam apud homines religionem.

De Sacramentis ordinariis in Dei Ecclefia. Quam fint neceffaria.

libr. 9. contra Fauftum Manich. cap. 11.

Quid fint Dei refpectu. Quid etiam fint noftri refpectu.

Horum ufus & fcopus.

20. Hæc etiam ipfa diverfa fuerunt pro varia temporis ratione, fecundum difpenfationem qua Domino vifum eft his aut illis modis fefe hominibus exhibere. Abrahæ enim & ejus pofteritati mandata eft Circumcifio: cui poftea purificationes & facrificia aliique ritus ex Lege Mofaica addita funt. Hæc Judæorum fueruot Sacramenta ad Chrifti ufque adventum: abrogatis illis, duo Sacramenta inftituta, quibus nunc Chriftiana Ecclefia utitur, Baptifmus & Cœna Domini. Loquor autem de iis quæ in ufum totius Ecclefiæ funt inftituta. Nara impofitionem manuum, qua Ecclefiæ miniftri in fuum munus initiantur, ut non invitus patior vocari Sacramentum, ita inter ordinaria Sacramenta non numero. Reliqua autem quæ vulgo recenfentur, quo loco habenda fint, mox videbimus. Quanquam in eundem, in quem nunc noftra intendunt, fcopum, & vetera illa fpectarunt, nempe ut ad Chriftum dirigereot, & pene manu ducerent: aut ipfum potius, ceu imagines repræfentarent,

In duo genera diftribuuntur. Nempe in Sacramenta veteris & novi Teftamenti.

Utraque vero eundem fpectant, nempe ut ad Chriftum

veluti manu nos ducant.

rent, ac cognoscendum proferrent. Quum enim jam ante docuerimus, esse quædam sigilla quibus promissiones Dei obsignantur: sit autem certissimum, nullam unquam Dei promissionem hominibus oblatam nisi in Christo: ut de aliqua Dei promissione nos doceant, Christum ostendant necesse est. Quo pertinet cæleste illud tabernaculi & legalis cultus exemplar, quod Mosi objectum fuit in monte. Unum duntaxat discrimen est, quod illa Christum promissum, quum adhuc expectaretur, adumbrarunt, hæc jam præstitum & exhibitum testantur.

Quod apparet in Sacramentis veteris Testamenti.

21. Hæc ubi per partes ac sigillatim declarata fuerint, multo clariora fient. Circumcisio Judæis symbolum erat quo admonerentur, quicquid ex hominis semine prodit, hoc est, universam hominum naturam corruptam esse, putationeque habere opus: præterea documentum ac memoriale, quo
Genes. 12. vers. 3. Genes. 22. vers. 18.
sese confirmarent in promissione Abrahæ data, de semine benedicto *in quo benedicendæ essent omnes nationes terræ*: à quo & sua ipsis benedictio expectanda erat. Porro salutare illud semen (quemad-
Gal. 3: 16.
modum à Paulo docemur) erat Christus, in quo solo recepturos se confidebant quod in Adam perdiderant. Quare illis erat Circumcisio, quod Abrahæ
Rom. 4. vers. 11.
fuisse tradit Paulus, *signaculum* scilicet *justitiæ fides*: hoc est, sigillum quo certius confirmarentur, suam fidem, qua semen ipsum expectabant, sibi à Deo pro justitia acceptam ferri. Sed nos meliore alibi occasione Circumcisionis Baptismique comparatio-
Heb. 9. v. 1. ad 14.
nem longius prosequemur. Baptismata & purificationes suam illis immunditiem, spurcitiam, pollutionem ante oculos ponebant, qua in sua natura contaminati erant: aliud vero lavacrum pollicebantur, quo omnes extergerentur & abluerentur eo-
1 Joan. 5. vers. 7. Apoc. 1: 5.
rum sordes. Et hoc lavacrum Christus erat: cujus sanguine abluti, ejus puritatem afferimus in conspectum Dei, ut inquinamenta omnia nostra tegat.
Heb. 10. v. 1,2,3,4.
Sacrificia illos suæ iniquitatis arguebant, simulque docebant, necessariam esse aliquam satisfactionem
Heb. 4: 14 & 5: 5. & 9: 11.
quæ judicio Dei solveretur. Fore ergo summum quendam Pontificem, inter Deum & homines mediatorem, qui Deo satisfaceret per sanguinis effusionem, ac hostiæ immolationem, quæ in remissionem peccatorum sufficeret. Hic summus Sacerdos fuit Christus: proprium ipse sanguinem effudit,
Phil. 2: 8. Rom. 5. vers. 19.
victima ipse fuit: se enim Patri obedientem in mortem obtulit: qua obedientia, hominis inobedientiam abolevit, quæ Dei indignationem provocaverat.

Deinde in Sacramentis novi Testamenti.

22. Quantum ad nostra attinet, Christum eo clarius nobis offerunt, quo propius manifestatus est hominibus: ex quo à Patre vere, qualis promissus fuerat, exhibitus fuit. Baptisma enim nobis quod purgati & abluti simus testificatur: Cœna eucharistiæ, quod redempti. In aqua figuratur ablutio: in sanguine, satisfactio. Hæc duo in Christo reperiun-
1 Joan. 5. vers. 6.
tur, qui (ut ait Joannes) *venit in aqua & sanguine*: hoc est, ut purgaret & redimeret. Cujus rei testis quoque est Spiritus Dei. Imo *tres in uno sunt testes, Aqua, Sanguis, & Spiritus.* In aqua & sanguine purgationis & redemptionis habemus testimonium: Spiritus vero primarius testis hujusmodi testimonii certam nobis fidem facit. Sublime istud mysterium
Joan. 19. vers. 34. Homil. in Joan. 20. & sæpe alias.
præclare nobis in Christi cruce ostensum est, quum aqua & sanguis effluxerunt ex sacro ejus latere: quod eam ob causam jure Augustinus Sacramentorum nostrorum fontem vocavit: de quibus tamen paulo fusius differendum erit. Qoin uberior etiam Spiritus gratia hic se proferat, si tempus cum tempore compares, non dubium est. Nam id ad regni Christi gloriam pertinet: sicuti ex pluribus locis, ac præsertim ex septimo Joannis capite colligimus.
Col. 2:17.
Quo sensu accipere oportet illud Pauli, *umbras fuisse sub Lege, corpus in Christo.* Neque ejus consilium est exinanire suo effectu testimonia gratiæ in quibus olim Patribus se veracem probare Deus voluit, non secus ac hodie nobis in Baptismo & sacra Cœna; sed comparative, magni facere quod nobis datum est, ne cui mirum esset Christi adventu abolitas esse Legis ceremonias.

Ex superioribus sequitur, impiam esse Scholasticorum doctrinam de discrimine Sacramentorum veteris & novæ Legis.

23. Scholasticum autem illud dogma (ut hoc quoque obiter perstringam) quo tam longum discrimen inter veteris ac novæ Legis Sacramenta notatur, perinde acsi illa non aliud quam Dei gratiam adumbrarint, hæc vero præsentem conferant, penitus explodendum est. Siquidem nihilo splendidius de illis Apostolus quam de his loquitur, quum
1 Cor. 10. vers. 3.
docet *Patres eandem nobiscum spiritualem escam manducasse*: & escam illam Christum interpretatur. Quis inane ausit facere signum illud quod veram Christi communionem Judæis exhibebat? Et status causæ
Hujus erroris refutatio.
quam illic agit Apostolus, pro nobis non obscure militat: nam nequis frigida Christi cognitione, inanique Christianismi titulo, ac externis insignibus fretus, Dei judicium contemnere audeat, divinæ severitatis exempla in Judæis spectanda exhibet: ut easdem quas illi dederunt pœnas sciamus nobis imminere, si iisdem vitiis indulgeamus. Jam ut apta esset comparatio, oportuit ostendere nihil esse inæqualitatis inter nos & ipsos in iis bonis quibus falso gloriari nos vetabat. Ergo primum in Sacramentis pares nobis facit: nec ullam prærogativæ particulam nobis relinquit quæ animos ad spem impunitatis facere queat. Nec vero Baptismo nostro plus tribuere fas est quam ipse alibi Circumcisioni
Rom. 4. vers. 11.
tribuit, quum vocat *sigillum justitiæ fides*. Quicquid ergo nobis hodie in Sacramentis exhibetur, id in suis olim recipiebant Judæi, Christum scilicet cum spiritualibus suis divitiis. Quam habent nostra virtutem, eam quoque in suis sentiebant: ut scilicet essent illis divinæ erga se benevolentiæ sigilla in spem æternæ salutis. Si dextri fuissent interpretes
Heb. 10. v. 1. &c.
epistolæ ad Hebræos, non ita fuissent hallucinati: sed quum illic legerent legalibus ceremoniis expiata non fuisse peccata, imo veteres umbras nihil habuisse momenti ad justitiam, neglecta comparatione quæ illic tractatur, dum hoc unum arripiunt, Legem per se nihil profuisse suis cultoribus, putarunt simpliciter figuras veritate vacuas fuisse. Apostoli vero consilium est Legem ceremonialem in nihilum redigere donec ad Christum ventum fuerit, à quo solo pendet tota illius efficacia.

1. Objectio Scholasticorum, de Circumcisione à Paulo extenuata.

24. At objicient quæ de Circumcisione literæ apud Paulum leguntur, eam nullo loco esse apud Deum, nihil conferre, inanem esse. Ejusmodi enim sententiæ illam longe infra Baptismum nostrum deprimere videntur. Minime vero. Id enim ipsum de
Rom. 2. v. 27, 29. 1 Cor. 7. vers. 19. Gal. 6: 15. 1 Cor. 10. vers. 5. 1 Pet. 3. vers. 21.
Baptismo jure diceretur. Quin etiam dicitur: primum à Paulo ipso, ubi ostendit Deum nihil morari externam ablutionem qua in religionem initiamur, nisi animus intus & repurgetur, & in puritate ad ultimum perseveret: deinde à Petro, dum Baptismi veritatem non in externa positam ablutione testatur, sed bono conscientiæ testimonio. At videtur alio etiam loco Circumcisionem manu factam penitus contemnere, dum eam cum Christi Circumci-
Responsio, Apostoli consilium explanans. Col. 2: 11.
sione comparat. Respondeo, neque hoc loco aliquid extenuari de ejus dignitate. Illic contra eos disputat Paulus, qui eam velut necessariam requirebant, quum esset jam abrogata. Monet igitur fideles ut omissis veteribus umbris, in veritate insistant. Urgent (inquit) isti magistri, ut corpora vestra circumcidantur. Atqui spiritualiter circumcisi estis secundum animam & corpus. Habetis igitur rei exhibitionem, quæ longe potior est quam umbra. Poterat autem quispiam contra excipere, non ideo spernendam esse figuram quia rem haberent: quando & apud Patres fuisset illa depositio veteris hominis de qua loquebatur, quibus tamen

non

non fuisset externa Circumcisio supervacua. Hanc objectionem prævertit, quum addit continuo, fuisse Colossenses *Christo consepultos per Baptismum.* Quo significat id hodie esse Baptismum Christianis, quod veteribus erat Circumcisio: ideoque sine illius injuria non posse hanc injungi Christianis.

2. Objectio, ex locis Scriptura sumpta, qui universam Legem cum omnibus ceremoniis & sacrificiis suis in totum tollere videatur.

25. At quod sequitur, & jam nuper citavi, difficilius est ad solvendum, Judaicas omnes ceremonias fuisse *umbras rerum futurarum, corpus esse in Christo*: longe vero difficillimum quod multis capitibus epistolæ ad Hebræos tractatur, sanguinem pecudum non pertigisse ad conscientias: *Legem habuisse umbram futurorum bonorum, non imaginem rerum*: cultores ex ceremoniis Mosaicis nihil perfectionis fuisse consequutos, & similia. Repeto quod jam attigi, Paulum non ideo umbratiles facere ceremonias quod nihil haberent solidi, sed quia eorum

Col. 2:17.
Heb. 10:1.
Responsio 1.

complementum, usque ad Christi exhibitionem, quodammodo suspensum erat. Deinde non de efficacia,

2.

sed potius de modo significandi hoc intelligendum esse dico. Donec enim manifestatus est in carne Christus, omnia signa velut absentem eum adumbrabant: utcunque virtutis suæ suique adeo

3.

ipsius præsentiam fidelibus intus exereret. Sed hoc maxime observare convenit, in his omnibus locis Paulum non simpliciter, sed per contentionem loqui. Quoniam illi certamen erat cum Pseudoapostolis, qui in ceremoniis solis, nullo Christi respectu, pietatem sitam esse volebant; ad eos confutandos satis erat duntaxat tractare quid per se valeant ceremoniæ.

4. Scopum auctoris epistolæ ad Hebræos ostendens.

Hunc quoque scopum sequutus est auctor epistolæ ad Hebræos. Meminerimus ergo hic de ceremoniis, non in sua vera & nativa significatione acceptis, sed ad falsam pravamque interpretationem detortis, non de legitimo earum usu, sed de superstitionis abusu disputari. Quid igitur mirum si separatæ à Christo ceremoniæ, omni virtute exuuntur? In nihilum enim redigitur quicquid est

Joan. 6:27.

signorum, ubi res signata tollitur. Sic Christus, ubi negotium habebat cum iis qui manna nihil aliud quam cibum ventris fuisse cogitabant, sermonem accommodat crassæ eorum opinioni, dicitque se meliorem cibum administrare qui animas ad spem immortalitatis pascat.

5. Quæ omnium summam continet, & ad tres articulos revocat.

Quod si clariorem solutionem requiris, huc tendit omnium summa. Primo totum illum ceremoniarum apparatum, qui in Lege Mosaica fuit, nisi ad Christum dirigatur, rem esse evanidam ac nihili. Deinde sic in Christum respexisse ut eo demum in carne manifestato, complementum suum habuerint. Postremò ejus adventu oportuisse abrogari, non secus atque umbra in perspicua Solis luce evanescit. Sed quia longiorem adhuc de ea re sermonem in eum locum differo quo Baptismum cum Circumcisione conferre institui, parcius nunc attingo.

3. Objectio, ex Theologis veteribus, novi fœderis Sacramenta immodice laudantibus.

26. Forte miseros istos Sophistas deceperunt immodica etiam illa Sacramentorum encomia, quæ de signis nostris apud veteres leguntur. Quale est illud Augustini, Quod *veteris Legis Sacramenta Salvatorem tantum promittebant, nostra vero dant salutem.* Has & similes dicendi figuras quum non animadverterent hyperbolicas esse, & ipsi hyperbolica sua dogmata promulgarunt: sed prorsus alieno sensu à veterum scriptis. Nun enim aliud

in procemio enarr. Psal. 73.

illic voluit Augustinus, quam quod idem alibi scribit, *Sacramenta Mosaicæ Legis Christum prænunciasse: nostra vero annunciare.* Et contra Faustum, *Fuisse illas promissiones rerum complendarum: hæc indicia completarum*: acsi diceret, illa figurasse quum adhuc expectaretur: nostra velut præsentem exhibere qui jam præstitus est.

Resp. illorum sententias hyperbolicas esse; & non de efficacia, sed de modo significandi intelligendas.

Porro de modo significandi loquitur, sicut & alibi indicat, *Lex* (inquit) *& Prophetæ Sacramenta habebant prænunciantia rem futuram: nostri vero temporis Sacramenta venisse contestantur quod illa venturum prædicabant.* Quid autem de re & efficacia senserit, pluribus locis explicat: ut quum dicit, *Sacramenta Judæorum in signis fuisse diversa; in re quæ significatur, paria: diversa specie visibili, paria virtute spirituali.* Item, *In signis diversis, eadem fides: sic in signis diversis, ut in verbis diversis: quia verba sonos mutant per tempora, & utique nihil aliud sunt verba quam signa. Bibebant Patres eundem spiritualem potum: nam corporalem non eundem. Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi petra Christus: nobis Christus, quod in altari ponitur. Et illi pro magno Sacramento biberunt aquam profluentem è petra: nos quid bibamus norunt fideles. Si visibilem speciem intendas, aliud est: si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt.*

quæst. sup. Num. c. 33.
libr. 19. cap. 14.
lib. 2. contra lit. Petil. cap. 37.
Homil. in Joan. 26.
Homil. in Joan. 45.

Alibi, *Idem in mysterio cibus & potus illorum qui noster: sed significatione idem, non specie: quia idem ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus.* Quanquam hac quoque in parte aliquid differentiæ esse concedimus. Utraque enim paternam Dei in Christo benevolentiam ac Spiritus sancti gratias nobis offerri testantur: sed nostra illustrius ac luculentius. In utrisque Christi exhibitio: sed in his uberior ac plenior, nempe prout fert illud de quo supra disseruimus veteris & novi Testamenti discrimen. Atque id est quod voluit idem Augustinus (quem ut optimum ex tota antiquitate & fidelissimum testem sæpius citamus) quum tradit, Christo revelato Sacramenta fuisse instituta, *numero pauciora, significatione augustiora, virtute præstantiora.* Hujus quoque rei breviter admonitos esse lectores expedit, quicquid de opere operato nugati sunt Sophistæ, non modo falsum esse, sed pugnare cum Sacramentorum natura, quæ instituit Deus ut fideles, vacui bonorum omnium & inopes, nihil præter mendicitatem eo afferant. Unde sequitur, ea recipiendo nihil istos agere unde laudem mereantur, vel in actione (quæ eorum respectu mere passiva est) nullum illis posse opus adscribi.

in Psal. 77.
lib. 19. contra Faustum, c. 13.
de doctrina Christ. lib. 3. epist. ad Januarium.

Cap. XV.

De Baptismo.

Duæ sunt partes hujus capitis.

1. *De duobus finibus Baptismi dissertatio. De priore, à sectione prima ad duodecimam. De posteriore, sect.* 13.
2. *Altera pars ad quatuor capita referri potest.* I. *De usu Baptismi,* 14. & 15 *sect.* II. *De ministri dignitate vel indignitate,* 16. 17. 18. *sect.* III. *De corruptelis quibus hoc Sacramentum fuit inquinatum,* 19. *sect.* IV. *Ad quos spectet ejus administratio, sect.* 20. 21. & 22.

Baptismi definitio. Ejusdem primus finis.

Baptismus signum est initiationis quo in Ecclesiæ cooptamur societatem, ut Christo insiti, inter filios Dei censeamur. Porro in hunc finem nobis à Deo datus est (quod mysteriis omnibus commune esse docui) primum ut fidei nostræ apud se, deinde ut confessioni apud homines serviret. Utriusque institutionis rationem ordine prosequemur. Tria autem affert fidei nostræ Baptismus, quæ & ipsa sigillatim pertractanda sunt. Hoc primum est quod nobis à Domino pro-

Qui in tribus potissimum constat.

proponitur, ut symbolum sit nostræ purgationis ac documentum: vel (ut melius explicem quod volo) instar signati cujusdam diplomatis, quo nobis confirmet, peccata nostra omnia sic deleta, inducta, obliterara esse, ne unquam in conspectum suum veniant, ne commemorentur, ne imputentur. Vult enim omnes qui crediderint baptizari in remissionem peccatorum. Proinde quibus visum est Baptismum non aliud esse quam tesseram ac notam qua religionem nostram apud homines profitemur, quo modo imperatoris sui insignia præferunt milites in suæ professionis notam, id quod primum erat in Baptismo non perpenderunt. Id vero est, quod à nobis accipiendus sit cum hac promissione, *Quicunque crediderint, & baptizati fuerint, salvos fore.*

1. Quod confertur peccatorum remissionem.

Marc. 16. vers. 16.

Hac remissio peccatorum quibusdam Scripturæ testimoniis comprobatur.

2. In hunc sensum intelligendum quod à Paulo scribitur, *Ecclesiam à sponso Christo sanctificatam esse, & mundatam lavacro aquæ, in verbo vitæ.* Et alibi, *nos secundum ejus misericordiam salvos factos esse per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.* Et à Petro, *quod Baptisma nos salvos facit.* Non enim significare voluit ille, ablutionem & salutem nostram aqua perfici, aut aquam purgandi, regenerandi, renovandi virtutem in se continere: neque hic salutis causam, sed duntaxat talium donorum cognitionem & certitudinem in hoc Sacramento percipi: quod verbis ipsis satis evidenter explicatur. Nam verbum vitæ & Baptismum aquæ simul connectit Paulus: acsi diceret, per Euangelium nobis nostræ ablutionis & sanctificationis nuncium afferri, per Baptismum hujusmodi nuncium obsignari. Et subdit continuo Petrus, Baptisma illud non esse *depositionem sordium carnis, sed conscientiam bonam apud Deum, quæ ex fide est.* Imo non aliam nobis purificationem Baptismus pollicetur quam per aspersionem sanguinis Christi: qui per aquam, propter mundandi abluendique similitudinem, figuratur. Quis ergo nos aqua ista mundari dicat, quæ certo testatur Christi sanguinem verum esse atque unicum nostrum lavacrum? Ut non aliunde peti queat certior ratio ad refellendam eorum hallucinationem qui ad aquæ virtutem referunt omnia, quam ab ipsius Baptismi significatione: quæ tam ab elemento illo visibili quod oculis nostris objicitur, abstrahit, quam ab aliis omnibus mediis, ut uni Christo mentes nostras devinciat.

Eph. 5: 26.
Tit. 3: 5, 6.
1 Pet. 3: 21.

Nec ea præteritorum tantum, sed etiam futurorum peccatorum est.

3. Neque vero existimandum est, Baptisma in præteritum duntaxat tempus conferri, ut novis lapsibus, in quos à Baptismate recidimus, quærenda sint alia nova expiationis remedia in aliis nescio quibus sacramentis, perinde acsi illius vis obsoleta esset. Hoc quidem errore olim factum est, ut nonnulli nisi in ultimo vitæ discrimine, atque adeo inter ultimos spiritus Baptismo initiari nollent, ut sic totius vitæ obtinerent veniam. In quam præposteram cautionem veteres Episcopi toties in scriptis suis invehuntur. Sic autem cogitandum est, quocunque baptizemur tempore, nos semel in omnem vitam ablui & purgari. Itaque quoties lapsi fuerimus, repetenda erit Baptismi memoria, & hac armandus animus, ut de peccatorum remissione semper certus securusque sit. Nam etsi semel administratus præteriisse visus est, posterioribus tamen peccatis non est abolitus. Puritas enim Christi in eo nobis oblata est: ea semper viget, nullis maculis opprimitur: sed omnes nostras sordes abluit & extergit. Neque hinc tamen peccandi in futurum licentia captanda est (ut certe hinc ad talem audaciam minime instruimur) sed hæc doctrina iis tantum traditur qui ubi peccaverunt, sub peccatis suis fatigati & oppressi gemunt, ut habeant quo se erigant ac consolentur, ne in confusionem ac desperationem ruant. Sic Paulus ait, *Christum factum nobis esse propitiatorem, in remissionem præcedentium delictorum.* Quo non negat perpetuam assiduamque peccatorum remissionem ad mortem usque in eo obtineri: sed datum eum à Patre miseris tantum peccatoribus significat, qui conscientiæ cauterio vulnerati ad medicum suspirant. His offertur misericordia Dei. Qui peccandi materiam & licentiam ex impunitate aucupantur, nihil sibi præter iram & judicium Dei provocant.

Hinc tamen peccandi licentia minime captanda.

Rom. 3. vers. 25.

Refutatur eorum error, qui aliter sentiunt, & inter Baptismum & Pœnitentiam ita partiuntur, ut remissionem priorum Baptismo, sequentium vero pœnitentiæ assignant.

4. Equidem scio aliud communiter receptum esse, pœnitentiæ & clavium beneficio nos obtinere post Baptismum remissionem, quæ prima regeneratione per solum Baptismum nobis datur. Sed qui hoc comminiscuntur, in eo errant quod non cogitant potestatem clavium, de qua loquuntur, à Baptismo sic pendere ut nullo modo separari debeat. Remissionem accipit peccator Ecclesiæ ministerio, nempe non sine Euangelii prædicatione. Qualis autem illa est? Nos sanguine Christi emundari à peccatis. Atqui lavacri illius signum ac testimonium quid est nisi Baptismus? Videmus igitur ut ad Baptismum absolutio illa referatur. Et hic error commentitium Pœnitentiæ sacramentum nobis peperit: de quo aliquid ante attigi, & quod residuum est suo loco absolvam. Nihil autem mirum si homines qui pro ingenii sui crassitie rebus externis immodice sunt affixi, hac quoque in parte vitium illud prodiderunt: ut pura Dei institutione non contenti, nova subsidia à seipsis conficta ingererent. Quasi vero Baptismus ipse non esset pœnitentiæ sacramentum. Quod si hæc in totam vitam nobis commendatur, vis quoque Baptismi ad eosdem usque fines extendi debet. Quare nec dubium quin pii omnes toto vitæ curriculo, quoties vitiorum suorum conscientia vexantur, sese ad Baptismi memoriam revocare audeant, ut se inde confirment in illius unicæ ac perpetuæ ablutionis fiducia quam habemus in Christi sanguine.

2. Secundus finis seu fructus Baptismi est, ut intelligamus, nos in mortificationem & novam vitam una cum Christo insero.

5. Alterum etiam fructum affert, quia nostram in Christo mortificationem nobis ostendit, & novam in eo vitam. *Siquidem* (ut ait Apostolus) *in mortem ejus baptizati sumus, consepulti ipsi in mortem, ut in novitate vitæ ambulemus.* Quibus verbis non ad imitationem ejus nos solum exhortatur (acsi diceret, admoneri nos per Baptismum, ut quodam mortis Christi exemplo, concupiscentiis nostris moriamur: & exemplo resurrectionis, ut in justitiam suscitemur) sed rem longe altius repetit: nempe quod per Baptismum Christus nos mortis suæ fecerit participes ut in eam inseramur. Et quemadmodum surculus substantiam alimentumque ducit à radice cui insitus est: ita qui Baptismum ea qua debent fide accipiunt, vere efficaciam mortis Christi sentiunt in mortificatione carnis suæ: simul etiam resurrectionis, in vivificatione Spiritus. Inde exhortationis materiem desumit: quod si Christiani sumus, debemus *mortui esse peccato, & justitiæ vivere.* Hoc eodem argumento alibi utitur, Quod circumcisi sumus, & exuimus veterem hominem, *postquam per Baptismum in Christo sepulti sumus.* Et hoc sensu, eo quem ante citavimus loco, vocavit *lavacrum regenerationis & renovationis.* Itaque primum gratuita peccatorum venia & justitiæ imputatio nobis promittitur, deinde Spiritus sancti gratia, quæ nos in vitæ novitatem reformet.

Rom. 6. vers. 3, 4.

Col. 2: 12.

Tit. 3: 5.

3. Ut sciamus nos sic ipsi Christo esse unitos, ut omnium ejus bonorum simus participes.

6. Postremo & hanc è Baptismo utilitatem fides nostra accipit, quod certo nobis testificatur, non modo in mortem & vitam Christi nos insitos esse: sed sic ipsi Christo unitos ut omnium ejus bonorum participes simus. Ideo enim Baptismum in suo corpore dedicavit & sanctificavit, ut communem eum nobiscum haberet, ceu firmissimum unionis ac societatis, quam nobiscum inire dignatus est, vinculum: ut Paulus ex eo probet, nos esse filios Dei, quia Christum in Baptismo induimus. Ita videmus Baptismi complementum in Christo esse, quem etiam hac ratione vocamus proprium

Matth. 3. v. 13. &c.
Gal 3: 27.

Baptismi

Baptismi objectum. Proinde mirum non est si in ejus nomen baptizasse narrantur Apostoli, qui tamen in Patris quoque & Spiritus nomen baptizare jussi fuerant. Quicquid enim in Baptismo proponitur donorum Dei, in Christo uno reperitur. Neque tamen fieri potest quin Patris simul & Spiritus nomen invocet qui in Christum baptizat. Ideo enim ejus sanguine emundamur, quia misericors Pater nos pro sua incomparabili clementia recipere in gratiam volens, mediatorem hunc in medio statuit, qui nobis favorem apud ipsum conciliet. Regenerationem vero ita demum ab ejus morte & resurrectione consequimur, si per Spiritum sanctificati imbuamur nova & spirituali natura. Quamobrem nostræ tum purgationis tum regenerationis in Patre causam, in Filio materiam, in Spiritu effectum consequimur, & quodammodo distincte cernimus. Sic primum Joannes baptizavit, sic deinde Apostoli, *Baptismo pœnitentiæ in remissionem peccatorum:* pœnitentiæ verbo hujusmodi regenerationem intelligentes: remissione peccatorum, ablutionem.

Actor. 8. vers. 16. & 19: 5. Matth. 28. vers. 19.

Secundus & tertius finis tam in Joannis, quam Apostolorum Baptismo est perspicuus.

Matth. 3. vers. 6, 11. Luc. 3: 3. Joan. 3: 23. & 4: 1. Actor. 2. v. 38, 41.

7. Quo etiam certissimum fit, idem fuisse prorsus Joannis ministerium, quod Apostolis postea delegatum est. Non enim alium Baptismum faciunt diversæ manus quibus administratur: sed eundem esse eadem doctrina ostendit. In unam doctrinam Joannes & Apostoli consenserunt: utrique in pœnitentiam, utrique in remissionem peccatorum, utrique in nomen Christi, à quo pœnitentia & peccatorum remissio esset, baptizarunt. Joannes dixit, *agnum esse Dei per quem tollerentur peccata mundi:* ubi eum hostiam fecit Patri acceptam, propitiatorem justitiæ, salutisque auctorem. Quid ad hanc confessionem addere poterant Apostoli? Quare neminem perturbet quod alterum ab altero discernere veteres contendunt, quorum non tanti esse nobis debet calculus ut Scripturæ certitudinem quatefaciat. Quis enim Chrysostomo potius auscultet, neganti in Joannis Baptismo comprehensam fuisse peccatorum remissionem, quam Lucæ contra asserenti, *Joannem Baptismum pœnitentiæ prædicasse in peccatorum remissionem?* Nec recipienda est illa Augustini argutia, *in spe dimissa fuisse peccata Baptismo Joannis, Christi Baptismo re ipsa dimitti.* Quum enim Euangelista clare testetur, Joannem in suo Baptismo remissionem peccatorum pollicitum fuisse: quid extenuare hoc elogium opus est, quum nulla necessitas ad id cogat? Siquis autem differentiam in verbo quærat, non aliam inveniet quam quod in eum qui venturus erat, Joannes baptizabat: Apostoli in eum qui jam se exhibuerat.

In hunc finem Baptismus Joannis & Apostolorum unus idemque prorsus est.

Joan. 1. vers. 29.

Homil. in Matth. 14.

Luc. 3: 3.

lib. 5 de Baptism. contra Donatist. cap. 10.

Luc. 3: 16. Act. 19: 4.

8. Quod luculentiores Spiritus gratiæ à Christi resurrectione effusæ sunt, nihil ad statuendam Baptismatum diversitatem attinet. Siquidem Baptismus, quem ipso adhuc in terris agente Apostoli administrabant, ejus vocabatur: neque tamen largiorem Spiritus opulentiam habebat quam Baptismus Joannis. Quin ne post ascensionem quidem, Spiritu supra vulgarem priorum fidelium modum donantur Samaritani, etiamsi in nomen Jesu baptizati fuerint, donec ad eos Petrus & Joannes mittuntur qui manus imponant. Hoc solum veteribus imposuisse arbitror, ut hunc ad illum præparationem duntaxat esse dicerent, quod legebant rursum à Paulo baptizatos qui Joannis Baptismum semel susceperant. Sed quam hic sint hallucinati, alibi suo loco clarissime explicabitur. Quid ergo est quod Joannes dixit, *se quidem aqua baptizare: venturum autem* Christum *qui baptizaret Spiritu sancto & igni?* Paucis expediri hoc potest. Non enim Baptismum à Baptismo distinguere voluit, sed personam suam cum Christi persona contulit, se ministrum esse aquæ, illum Spiritus sancti datorem: & hanc virtutem visibili miraculo declaraturum quo die Spiritum sanctum Apostolis sub linguis igneis mitteret. Quid Apostoli jactare ultra potuerunt? Quid & qui hodie baptizant? sunt enim exterioris duntaxat signi ministri, Christus interioris gratiæ auctor, ut iidem illi veteres ubique docent, in primisque Augustinus, cui hæc præcipua est fultura contra Donatistas, Qualiscunque sit qui baptizat, unum tamen Christum præesse.

Objectio eorum, qui Joannis Baptismum ab Apostolorum Baptismo diversum esse statuunt, diluitur.

Actor. 8 v. 14, 17.

Actor. 19. vers. 3, 5.

Mat. 3: 11.

Act. 2: 3.

9. Hæc quæ tum de mortificatione, tum de ablutione diximus, in populo Israël adumbrata sunt: quem eam ob causam Apostolus dicit *in nube & in mari fuisse baptizatum.* Mortificatio figurata est quum Dominus è manu Pharaonis & crudeli servitute eos asserens, viam illis stravit per mare Rubrum, & Pharaonem ipsum & Ægyptios hostes, qui à tergo illis instabant, & cervicibus imminebant, submersit. Nam & ad hunc modum in Baptismo pollicetur nobis, & dato signo ostendit, nos ex Ægypti captivitate, hoc est, è peccati servitute, sua virtute eductos & vindicatos: submersum Pharaonem nostrum, id est, diabolum: quanquam nec sic etiam exercere nos & fatigare desinat. Verum ut Ægyptius ille non in profundum maris dejectus fuerat, sed in littore prostratus, terribili aspectu adhuc Israëlitas terrebat, nocere tamen non poterat: ita hic noster adhuc quidem minatur, arma ostendit, sentitur, sed vincere non potest. In nube, purgationis symbolum fuit. Nam ut tum illos Dominus opposita nube operuit, & refrigerium præstitit, ne inclementiore Solis ardore deficerent & tabescerent: ita in Baptismo nos Christi sanguine opertos esse & protectos agnoscimus ne Dei severitas, quæ vere est flamma intolerabilis, nobis incumbat. Etsi vero tunc obscurum & paucis cognitum fuit mysterium: quia tamen non alia est salutis adipiscendæ ratio quam in illis duabus gratiis, noluit Deus utriusque tessera vetustos Patres, quos hæredes adoptaverat, privare.

Denique Baptismi beneficia in populo Israël per transitum maris & refrigerium nobis adumbrata sunt.

1 Cor. 10. vers. 2. Exod. 14. v. 21, 22, & 26.

Num. 9. v. 18, 19.

10. Jam perspicuum est quam falsum sit quod docuerunt pridem nonnulli, in quo alii persistunt, per Baptismum solvi nos & eximi ab originali peccato, & à corruptione quæ ab Adam in universam posteritatem propagata est: atque in eandem justitiam naturæque puritatem restitui quam obtinuisset Adam, si in ea qua primum creatus fuerat, integritate stetisset. Tale enim doctorum genus nunquam quid peccatum originale, quid justitia originalis, quæ gratia Baptismi esset, assequutum est. Jam vero ante disputatum est, peccatum originale esse naturæ nostræ pravitatem ac corruptionem, quæ primum reos facit nos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert quæ Scriptura vocat *opera carnis.* Hæc itaque duo distincte observanda: nempe quod sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati perversique, jam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito, convictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi justitia, innocentia, puritas. Atque adeo infantes quoque ipsi suam secum damnationem à matris utero afferunt: qui tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen. Imo tota eorum natura quoddam est peccati semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Hanc damnationem sublatam & à se depulsam esse certi per Baptismum fideles fiunt: quando (ut dictum fuit) Dominus hoc signo nobis pollicetur plenam solidamque remissionem factam esse, & culpæ quæ imputanda nobis erat, & pœnæ quæ ob culpam luenda: justitiam quoque apprehendunt, sed qualem in hac vita obtinere populus Dei potest, nempe imputatione duntaxat: quia pro justis & innocentibus eos sua misericordia Dominus habet.

Objectio aliorum, qui statum quendam perfectæ instaurationis post Baptismum somniant.

Responsio. Originalis pravitas remanet post Baptismum.

Gal. 5: 19.

Et est in ipsis infantibus.

Justi autem sunt electi Dei baptizati, imputatione justitia duntaxat in hac vita.

11. Alterum est, quod hæc perversitas nunquam in nobis cessat, sed novos assidue fructus parit, ea scilicet quæ ante descripsimus opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas perpetuo

Ea autem originalis corruptio, toto vita hujus curri-

culo piis negotium facessit.

petuo efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Nam concupiscentia nunquam plane in hominibus interit & extinguitur, donec per mortem è corpore mortis liberati, semetipsos prorsus exuerint. Baptismus quidem promittit nobis submersum esse nostrum Pharaonem, & peccati mortificatiooem: nnn tamen ita ut amplius non sit, aut nobis negotium non facessat: sed tantum ne superet. Nam quamdiu in hoc carcere corporis nostri clausi degemus, habitabunt in nobis reliquiæ peccati: sed si promissionem in Baptismo nobis à Deo datam fide tenemus, non dominabuntur nec regnabunt. Nemo autem se fallat, nemn sibi in suo malo blandiatur, quum audit peccatum semper in nobis habitare.

Nec inde tamen peccandi licentiam arripiunt: imo cautius & tutius ambulant in viis Domini.

Non in hoc dicuntur ista, ut peccatis suis secure indormiant qui alioqui plus satis propensi suot ad peccandum: sed tantum ne labascant, & animum despondeant, qui à carne sua titillantur & pungun-tur. Magis cogitenr se io via adhuc esse, & multum se profecisse credant, quum è sua concupiscentia aliquantulum minui indies senserint, donec eo pertigerinr quo tendunt: nempe ad ultimum interitum carnis suæ, qui in hujus vitæ mortalis interitu perficietur. Interea & strenue certare, & ad progressum se animare, & ad plenam victoriam stimulare non desinant. Nam & hoc magis acuere debet eorum conatus, quod sibi, postquam diu enixi fuerint, non parum adhuc negotii restare vident. Sic habendum est: baptizamur in mortificationem carnis nostræ, quæ à Baptismo in nobis inchoatur, quam quotidie prosequimur: perficietur autem quum ex hac vita migrabimus ad Dominum.

Pravitatem illam piis facessere negotium exemplo & testimonio Pauli Apostoli ostenditur.

Rom. 6. v. 1, 4. &c.

12. Hic nihil aliud dicimus quam quod Apostolus Paulus sexto & septimo ad Rom. capite clarissime exponit. Postquam enim de gratuita justitia disputaverat, quia nonnulli impii iode inferebant vivendum esse pro libidine, quia oon essemus operum meritis accepti Deo: subjungit, eos omnes qui justitia Christi induuntur, simul Spiritu regenerari, & hujus regenerationis nos arrham habere in Baptismo. Hinc hortatur fideles, ne domioium peccato permittant in suis membris. Jam quia noverat semper aliquid esse infirmitatis in fidelibus: ne propterea dejicerentur, adjicit consolationem, quod non siot sub Lege. Quia iterum videri poterat, insolescere posse Cbristianos, eo quod non siot sub jugo Legis, tractat qualis sit illa abrogatio: & simul quis sit Legis usus, quam quæstionem jam secundo distulerat. Summa est, nos esse liberatos à rigore Legis ut Christo cohæreamus. Legis vero officium esse, ut pravitatis nostræ convicti nostram impotentiam & miseriam confiteamur. Porro quia pravitas illa naturæ non tam facile apparet in homine profano, qui sine timore Dei cupiditatibus suis indulget: exemplum in homine regenerato ponit, hoc est, in seipso. Dicit igitur perpetuam sibi luctam esse cum reliquiis carnis suæ, seque vinctum misera servitute detineri quominus se totum divinæ Legis obedientiæ consecret. Itaque cum gemitu cogi-

Rom. 7. vers. 24.

tur exclamare, *Infelix ego, Quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio?* Quod si filii Dei captivi in carcere detinentur quamdiu vivunt, magnopere anxios esse necesse est periculi sui cogitatione, nisi huic timori obviam eatur. Attexit ergo in hunc usum consolationem, *nihil esse damnationis amplius iis qui sunt in Christo Jesu.* Ubi docet, eos quos semel Dominus recepit in gratiam, in Christi sui communionem inseruit, in Ecclesiæ societatem per Baptismum cooptavit, dum in Christi fide perseverant, etiamsi à peccato obsideantur, atque adeo peccatum in se circumferant, reatu tamen & damnatione esse absolutos. Hæc si simplex est ac genuina Pauli interpretatio, non est quod inusitatum aliquid tradere videamur.

Secundus finis Baptismi est, ut nostra apud homines confessioni serviat, & quomodo id fiat.

13. Confessioni autem nostræ apud homines sic servit Baptismus. Siquidem nota est qua palam profitemur nos populo Dei accenseri velle: qua testamur nos in unius Dei cultum, in unam religionem cum Christianis omnibus consentire: qua denique fidem nostram publice affirmamus, ut non modo laudem Dei spirent corda nostra, sed linguæ etiam & omnia corporis membra quibus possunt significationibus personent. Ita enim, ut decet, nostra omnia in obsequium gloriæ Dei conferuntur, qua nihil vacuum esse debet, & cæteri nostro exemplo ad eadem studia incitantur. Huc respiciebat Paulus, quum interrogaret Corinthios annon in Christi nomen baptizati fuissent. Innuens scilicet, eo ipso quod in ejus nomen fuissent baptizati, sese illi devovisse, in ejus nomen jurasse, & fidem illi suam apud homines obstrinxisse, ut confiteri amplius alium non possent præter solum Christum, nisi confessionem abnegare vellent quam in Baptismo ediderant.

1 Cor. 1. v. 12, 13.

Altera capitis pars in 4. partes distincta. I. De usu Baptismi, quantum ad fidei confirmationem.

14. Nunc postquam [illegible]tum est quid spectaverit Dominus noster in institutione Baptismi: quæ sit nobis utendi accipiendique ratio judicare promptum est. Nam quatenus erigendæ, alendæ, confirmandæque fidei nostræ datur, sumendus est quasi è manu ipsius auctoris: certum persuasumque habere convenit, ipsum esse qui nobis per signum loquitur, ipsum esse qui nos purgat, abluit, delictorum memoriam abolet: ipsum esse qui mortis suæ participes facit, qui Satanæ regnum adimit, qui concupiscentiæ nostræ vires enervat: imo qui in unum coalescit nobiscum, ut eum induti filii Dei censeamur. Hæc, inquam, tam vere certoque animæ nostræ intus præstare, quam certo videmus corpus nostrum extra ablui, submergi, circumdari. Isthæc enim sive analogia, sive similitudo, certissima est Sacramentorum regula: ut in rebus corporeis spirituales conspiciamus, perinde acsi coram oculis nostris subjectæ forent, quando istiusmodi figuris repræsentare Domino visum est: non quia Sacramenta tales gratiæ illigatæ inclusæque sint, quo ejus virtute nobis conferantur: sed duntaxat quia hac tessera voluntatem suam nobis Dominus testificatur, nempe se hæc omnia nobis velle largiri. Neque tantum nudo spectaculo pascit oculos: sed in rem præsentem nos adducit, & quod figurat, efficaciter simul implet.

Confirmatio, Cornelii & Pauli exemplo illustrata.

Actor. 10. vers. 48.

Act. 9: 17. & 22: 16.

15. Hujus documentum fit Cornelius centurio, qui peccatorum remissione, qui gratiis Spiritus sancti visibilibus jam antea donatus, bapt[illegible] est: non largiorem remissionem è Baptismo petens, sed certiorem fidei exercitationem: imo fiduciæ augmentum ex pignore. Objecerit forte aliquis, Cur igitur Paulo dicebat Ananias, ut *peccata sua per Baptismum ablueret*, si Baptismi ipsius virtute peccata non abluuntur? Respondeo, Dicimur accipere, obtinere, impetrare, quod, quantum ad fidei nostræ sensum, nobis à Domino exhibetur, sive id tum primum testatur, sive testatum magis ac certius confirmat. Hoc itaque tantum voluit Ananias, Ut certus sis, Paule, remissa tibi esse peccata, baptizare. Promittit enim Domious in Baptismo remissionem peccatorum: hanc accipe, & securus esto. Quanquam mihi animus non est Baptismi vim extenuare, quin signo [illegible]cedat res & veritas, quatenus per externa media Deus operatur. Cæterum, ex hoc Sacramento, quemadmodum ex aliis omnibus, nihil assequimur nisi quantum fide accipimus. Si fides desit, erit in testimonium ingratitudinis nostræ, quo rei coram Deo peragamur, quia promissioni illic datæ increduli fuerimus.

De usu Baptismi, quatenus ad fidei confessionem.

Quatenus vero confessionis nostræ symbolum est, testari eo debemus fiduciam nostram in Dei misericordia esse, & puritatem nostram in peccatorum remissione, quæ parta nobis est per Jesum Christum: nosque in Ecclesiam Dei ingredi, ut uno fidei & charitatis consensu cum

fide-

fidelibus omnibus vivamus unanimes. Hoc postremum voluit Paulus, quum inquit, *in uno nos omnes Spiritu baptizatos esse, ut unum corpus simus.* 1 Cor. 12. vers. 13.

2 De indignitate sive dignitate Ministri, Nihil hat Baptismo afferri vel auferri.

16. Porro si verum est quod constituimus, Sacramentum non ex ejus manu æstimandum esse à quo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu, à quo baud dubie profectum est: inde colligere licet nihil illi afferri vel auferri ejus dignitate per cujus manum traditur. Ac perinde atque inter homines, si qua missa epistola fuerit, modo satis & manus & signum agnoscatur, minime refert quis aut qualis tabellarius fuerit: ita nobis sufficere debet manum & signum Domini nostri in Sacramentis suis agnoscere, à quocunque tandem tabellario deferantur. His Donatistarum error pulchre refutatur, qui vim ac pretium Sacramenti metiebantur ministri dignitate.

Unde sequitur rebaptizandos non esse qui sub Papismo baptizati sunt.

Tales hodie sunt Catabaptistæ nostri, qui rite nos baptizatos pernegant, quod ab impiis & idololatris in regno Papali baptizati sumus: itaque anabaptismum furiose urgent. Adversus quorum ineptias satis valida ratione muniemur, si cogitemus nos Baptismo initiatos, non in nomen alicujus hominis, sed in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti: Matth. 28 vers. 19. ideoque Baptismum non esse hominis, sed Dei: à quocunque tandem administratus fuerit. Ut maxime Dei & totius pietatis ignari aut contemptores fuerint qui nos baptizabant: non tamen in suæ igoorantiæ vel sacrilegii consortium nos tioxerunt, sed in fidem Jesu Christi: quia non suum, sed Dei nomen invocaverunt, nec in aliud nomen nos baptizarunt. Quod si baptisma Dei erat, habuit certe inclusam promissionem de peccatorum remissione, mortificatione carnis, vivificatione spirituali, participatione Christi. Sic Judæis nihil obfuit, ab impuris Sacerdotibus & apostatis fuisse circumcisos: neque propterea irritum fuit signum, ut iterari necesse foret, sed ad genuinam originem redire satis fuit. Quod objiciunt, in conventu piorum debere Baptismum celebrari, non efficit ut totam ejus vim quod in parte vitiosum est extinguat. Nam quum docemus quid fieri deceat ut purus sit Baptismus omnique inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, quamvis eam idololatræ corrumpant. Nam quum olim multis superstitionibus vitiata esset Circumcisio, pro gratiæ tamen symbolo haberi non desiit: nec Josias & Ezechias, quum ex toto Israële colligerent qui defecerant à Deo, ad alteram eos Circumcisionem vocarunt.

Nec satis firmum est quod Catabaptistæ ob effectu ducunt argumentum, quia post Baptismum aliquot annis cæci & increduli mansimus.

17. Jam vero quod nos interrogant, quæ tamen fides nostra Baptismum aliquot annis sequuta sit, ut inde evincant irritum esse Baptismum, qui nobis non sanctificatur nisi verbo promissionis fide accepto: ad id postulatum respondemus, nos quidem cæcos & incredulos, longo tempore promissionem quæ in Baptismo nobis data erat, non tenuisse: promissionem tamen ipsam, quando à Deo erat, statam semper & firmam veratemque mansisse. Etiamsi omnes homines mendaces & perfidi, Deus tamen verax esse non desinit: etiamsi omnes perditi, Christus tamen salus manet. Rom. 3. vers. 3, 4. Fatemur ergo Baptismum pro eo tempore non profuisse nobis hilum, quando in eo nobis oblata promissio, sine qua Baptismus nihil est, neglecta jacebat. Nunc ubi Dei gratia resipiscere cœpimus, cæcitatem nostram & duritiem cordis accusamus, qui tantæ ejus bonitati tam diu ingrati fuerimus.

Nam Dei promissio firma permanet.

Cæterum promissionem ipsam non evanuisse credimus: quin potius sic reputamus, Deus per Baptismum peccatorum remissionem pollicetur, & promissam indubie omnibus credentibus præstabit. Ea promissio nobis in Baptismo fuit oblata: fide igitur amplectamur. Diu quidem nobis propter infidelitatem sepulta fuit: nunc igitur eam per fidem recipiamus.

Et Deus Judæos ad resipiscentiam invitans iterum circumcidi non jubet.

Quamobrem ubi ad resipiscentiam Judaicum populum Dominus invitat, de altera Circumcisione nil iis præcipit, qui impia (ut diximus) & sacrilega manu circumcisi, eadem aliquandiu impietate impliciti vixerant: sed solam cordis conversionem urget. Quoniam utcunque fœdus ab illis violatum foret, symbolum tamen fœderis, ex Domini institutione, firmum inviolabileque semper manebat. Sola ergo resipiscentiæ conditione in fœdus restituebantur, quod semel cum illis in Circumcisione Deus percusserat; quam tamen per fœdifragi Sacerdotis manum acceptam, quantum in se erat, rursum polluerant, & cujus effectum extinxerant.

Illud etiam valde infirmum est, quod exemplo Pauli se muniunt, acsi ille discipulos quosdam rebaptizasset. Actor. 19. vers. 3, 5.

18. Verum igneum sibi videntur telum vibrare quum allegant, Paulum rebaptizasse eos qui Joannis Baptismo semel baptizati erant. Nam si nostra confessione, idem prorsus fuit Joannis Baptismus qui nunc noster est: quemadmodum illi antea perverse instituti, ubi rectam fidem edocti sunt, in eam sunt rebaptizati: ita Baptismus ille qui sine vera doctrina fuit, pro nihilo reputandus est: & ex integro baptizari debemus in veram religionem qua nunc primum imbuti sumus. Nonnullis videtur, quempiam fuisse Joannis κακόζηλον, qui priori Baptismata in vanam potius superstitionem illos initiasset. Cujus rei videntur hinc conjecturam sumere quod se ignaros prorsus Spiritus sancti esse confitentur: cujus scilicet ruditatis nunquam discipulos à se Joannes dimisisset. Verùm nec verisimile est Judæos, etiamsi minime fuissent baptizati, omni Spiritus cognitione fuisse destitutos, qui tot Scripturæ testimoniis celebratur. Quod ergo respondent se nescire an sit Spiritus, intelligendum est acsi dicerent se necdum audivisse, an gratiæ Spiritus, de quibus rogabantur à Paulo, Christi discipulis darentur.

Baptisma Joannis: & quid sit baptizari in nomine Jesu.

Ego autem concedo, fuisse illud verum Joannis Baptisma, & unum idemque cum Christi Baptismate: sed rebaptizatos nego. Quid igitur sibi volunt verba, *Baptizati sunt in nomine Jesu?* Quidam interpretantur, tantum sincera doctrina eruditos à Paulo fuisse: sed simplicius intelligere malim, Baptismum Spiritus sancti, hoc est, gratias Spiritus visibiles per manuum impositionem datas: quas Baptismi nomine significari non novum est. Qualiter in die Pentecostes, recordati Apostoli dicuntur verborum Domini de Baptismo ignis & Spiritus. Act. 1: 5. Et Petrus eadem sibi in memoriam redisse commemorat, ubi gratias illas in Cornelium ejusque familiam & cognationem effusas vidisset. Actor. 11. vers. 16. Nec repugnat quod postea subditur, *Quum imposuisset illis manus, descendebat Spiritus sanctus super eos.* Non enim duo diversa narrat Lucas: sed formam narrationis sequitur Hebræis familiarem, qui primum rei summam proponunt, deinde fusius explicant. Quod ex ipso verborum contextu animadvertere quivis potest. Dicit enim, *His auditis baptizati sunt in nomine Jesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus sanctus descendebat super illos.* Hac posteriori loquutione describitur qualis ille fuerit Baptismus. Quod si priorem Baptismum ignorantia vitiat, ut sit altero Baptismo corrigenda: primi omnium rebaptizandi erant Apostoli, qui toto post Baptismum suum triennio vix modicam sincerioris doctrinæ particulam degustaverant. Jam & quæ inter nos flumina sufficerent tot repetendis tinctionibus, quot ignorantiæ, Domini misericordia, quotidie in nobis corriguntur?

3 De corruptelis quibus inquinatum fuit hoc Sacramentum.

19. Mysterii vis, dignitas, utilitas & finis satis jam, nisi fallor, liquere debent. Quod ad externum symbolum pertinet, utinam genuina Christi institutio valuisset quantum par erat ad cohibendam hominum audaciam. Quasi enim res esset contemptibilis, ex Christi præcepto, aquis baptizari, inventa est benedictio, vel potius incantatio, quæ veram aquæ consecrationem pollueret. *Incantatio aquæ.* Additus postea cereus cum chrismate: exsufflatio vero januam ad Baptismum aperire visa est. *Cereus. Chrisma. Exsufflatio.* Etsi autem me non later

quam vetusta sit adventitiæ hujus farraginis origo: respuere tamen mihi & piis omnibus fas est quicquid ad Christi institutionem addere ausi sunt homines. Quum autem videret Satan stulta mundi credulitate absque negotio fere inter ipsa Evangelii exordia receptas esse suas imposturas, ad crassiora ludibria prorupit: hinc sputum & similes nugæ palam in Baptismi probrum effreni licentia invectæ. Quibus experimentis discamus, nihil vel sanctius esse vel melius vel tutius quam unius Christi auctoritate contentos esse. Quanto igitur satius erat, omissis theatricis pompis quæ simplicium oculos perstringunt, & mentes hebetant, quoties baptizandus aliquis esset, in cœtum fidelium ipsum repræsentari, & tota Ecclesia, velut teste, spectante & orante super eum, Deo offerri: recitari fidei confessionem qua sit instituendus catechumenus: enarrari quæ in Baptismo habentur promissiones: catechumenum baptizari in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti: remitti demum cum precibus & gratiarum actione. Sic nihil omitteretur quod ad rem faceret, & una illa ceremonia quæ à Deo auctore profecta est, nullis exoticis sordibus obruta, clarissime effulgeret. Cæterum mergaturne totus qui tingitur, idque ter an semel, an infusa tantum aqua aspergatur, minimum refert: sed id pro regionum diversitate Ecclesiis liberum esse debet. Quanquam & ipsum baptizandi verbum mergere significat, & mergendi ritum veteri Ecclesiæ observatum fuisse constat.

Sputum & similes nugæ, quibus multifariam & mirum in modum, seculis aliquot anteactis, hominum inventis Baptismus vitiatus est.

Christiani ac sinceri Baptismi forma & ritus.

Immersio libera esse debet.

20. Hoc etiam scire ad rem pertinet, perperam fieri si privati homines Baptismi administrationem sibi usurpent: est enim pars Ecclesiastici ministerii, tam hujus quam Cœnæ dispensatio. Neque enim aut mulieribus aut hominibus quibuslibet mandavit Christus ut baptizarent: sed quos Apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit. Et quum discipulos jussit facere in Cœnæ administratione, quod fieri ab ipso viderant, quum ipse legitimi dispensatoris officio functus esset: voluit proculdubio ut in eo suum exemplum imitarentur. Quod autem multis abhinc seculis, adeoque ab ipso fere Ecclesiæ exordio usu receptum fuit, ut in periculo mortis laici baptizarent, si Minister in tempore non adesset, non video quam firma ratione defendi queat. Ne ipsis quidem veteribus, qui hunc morem vel tenebant, vel patiebantur, constabat an recte id fieret. Hanc enim dubitationem præ se fert Augustinus, quum dicit, *Etsi laicus necessitate compulsus Baptismum dederit, nescio an pie quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est: si autem necessitas urgeat, aut nullum aut veniale delictum est.* De mulieribus porro citra ullam exceptionem sancitum fuit in Concilio Carthaginensi, ne baptizare omnino præsumant. At periculum est ne is qui ægrotat, si absque Baptismo decesserit, regenerationis gratia privetur. Minime vero. Infantes nostros, antequam nascantur, se adoptare in suos pronunciat Deus, quum se nobis in Deum fore promittit, seminique nostro post nos. Hoc verbo continetur eorum salus. Nec quisquam in Deum tam contumeliosus esse audebit, ut ejus promissionem effectui suo sufficere per se neget. Quantum damni invexerit dogma illud male expositum, Baptisma esse de necessitate salutis, pauci animadvertunt: ideoque minus sibi cavent: nam ubi invaluit opinio, perditos esse omnes quibus aqua tingi non contigit, nostra conditio deterior est quam veteris populi, quasi restrictior esset Dei gratia quam sub Lege: venisse enim Christus censebitur non ad implendas promissiones, sed abolendas: quando promissio, quæ tunc ante octavum diem saluti conferendæ per se erat satis efficax, nunc absque signi adminiculo rata non esset.

4. Ad quos spectet Baptismi administratio. Non ad privatos homines, aut ad mulieres: sed ad Ecclesiæ ministros.

Unde privatorum & mulierum Baptismus.

lib. contra epist. Parm. 2. cap. 13.

cap. 100.

Objectio pro hoc profana corruptela refutatur.

21. Qualis vero ante natum Augustinum consuetudo fuerit, primum ex Tertulliano colligitur, *non permitti mulieri loqui in Ecclesia, sed nec docere, nec tingere, nec offerre: ne ullius virilis, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vendicet.* Ejusdem rei locuples testis est Epiphanius, ubi Marcioni exprobrat quod mulieribus daret baptizandi licentiam. Nec vero me latet eorum qui contra sentiunt responsio, multum scilicet differre communem usum ab extraordinario remedio quum ultima urget necessitas: sed quum ludibrium esse pronuncians dare fœminis baptizandi licentiam nihil excipiat, satis apparet, corruptelam hanc ab eo damnari, ut nullo prætextu sit excusabilis. Libro etiam tertio, ubi ne sanctæ quidem Christi matri fuisse permissum docet, nullam restrictionem addit.

A Tertulliano & Epiphanio etiam explosa est.

lib. contra hæres. 1.

22. Intempestive citatur Sephoræ exemplum. Nam quod placatus fuit Dei Angelus postquam illa arrepto lapide filium circumcidit, inde perperam colligitur factum illius probatum fuisse Deo. Alioqui dicendum esset placuisse Deo quem Gentes ab Assyria traductæ erexerant cultum. Sed aliis validis rationibus probatur, inscite ad imitationem trahi quod egit stulta mulier. Si dicerem, fuisse aliquid singulare quod in exemplum trahi non debet: ac præsertim quum nusquam legatur olim circumcidendi speciale datum fuisse Sacerdotibus mandatum, dissimilem esse rationem Circumcisionis & Baptismi: hoc ad refutationem satis valeret. Aperta enim sunt Christi verba, *Ite, docete omnes gentes, ac baptizate.* Quando eosdem constituit Evangelii præcones & ministros Baptismi, *nemo* vero in Ecclesia, teste Apostolo, *honorem sibi usurpat, sed qui vocatus est ut Aaron*: quisquis sine legitima vocatione baptizat, in alienum involat munus. In rebus etiam minutissimis, ut in cibo & potu, quicquid dubia conscientia aggredimur, Paulus aperte clamat esse peccatum. In muliebri igitur Baptismo multo gravius peccatur, ubi regulam à Christo traditam violari palam est, quandoquidem divellere quæ Deus conjungit nefas esse scimus. Sed hoc totum omitto: tantum lectores attendere velim, nihil minus Sephoræ fuisse propositum quam ut Deo ministerium præstaret. Filium periclitari videns, fremit, & obmurmurat, nec sine indignatione præputium in terram projicit: marito sic conviciatur, ut Deo quoque succenseat. Denique hoc totum ab animi impotentia profectum esse palam est: quia Deo & marito obstrepit quod filii sanguinem fundere cogitur. Adde quod si in aliis omnibus probe se gessisset, hæc tamen est inexcusabilis temeritas quod præsente marito circumcidit filium, non privato quopiam homine, sed Mose primario Dei Propheta, quo nullus unquam major in Israele surrexit: quod nihilo magis ei licebat quam hodie mulieribus sub Episcopi oculis. Sed hanc controversiam mox nullo negotio dirimet hoc principium, non arceri à regno cælorum infantes quos è præsenti vita migrare contingit antequam aquis mergi datum fuerit. Atqui jam visum est, fieri non levem injuriam Dei fœderi nisi in eo acquiescimus, acsi per se infirmum esset: quum ejus effectus neque à Baptismo neque ab ullis accessionibus pendeat. Accedit postea Sacramentum sigilli instar, non quod efficaciam, Dei promissioni, quasi per se invalidæ, conferat, sed eam duntaxat nobis confirmet. Unde sequitur, non ideo baptizari fidelium liberos, ut filii Dei tunc primum fiant qui ante alieni fuerint ab Ecclesia, sed solenni potius signo ideo recipi in Ecclesiam, quia promissionis beneficio jam ante ad Christi corpus pertinebant. Proinde si in omittendo signo nec socordia est, nec contemptus, nec negligentia, tuti ab omni periculo sumus. Multo igitur sanctius est, hanc Dei ordinationi reverentiam deferre, ut non aliunde Sacramenta petamus quam ubi Dominus deposuit. Ubi ab Ecclesia sumere non licet, non sic illis alligata est Dei gratia quin eam fide ex verbo Domini consequamur.

Objectio, Sephora exemplo confirmata.

Exod. 4. vers. 25.

Responsio 1.

Matth. 28. vers. 19.

Heb. 5: 4.

Rom. 14. vers. 23.

Responsio 2.

Responsio 3. infantes non arceri à regno cælorum, quos mori contingit priusquam aqua mergi datum fuerit, modo contemptus & neglectus absint.

Baptismus unde petendus.

Cap. XVI.

CAP. XVI.

Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optime congruere.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ de pædobaptismo doctrinæ confirmatio, sect.* 1. 2. 3. 4. 5 6. 7. 8. *&* 9.
2. *Dilutio argumentorum quæ Anabaptistæ adversus pædobaptismum proponunt, à sect.* 10. *ad* 31.
3. *Serveti speciales objectiones refelluntur, sect.* 31. *&* 32.

Disputationis de Pædobaptismo necessitas. vide Calvin. in instruct. adv. Anabapt. artic. 1.

QUoniam autem hoc seculo phrenetici quidam spiritus ob pædobaptismum graves excitarunt in Ecclesia turbas, nec tumultuari etiamnum desinunt: facere nequeo quin ad cohibendas eorum furias appendicem hic subjiciam. Quæ sicubi impendio prolixior forte visa fuerit, is, quæso, secum reputet tanti esse nobis debere doctrinæ in re maxima puritatem una cum Ecclesiæ pace, ut nihil fastidiose sit excipiendum quod ad utramque redimendam conducat.

Utilitas.

Adde quod disputationem hanc ita studebo componere, ut mysterio Baptismi clarius explicando non parum habitura sit momenti. Argumento sane in speciem favorabili pædobaptismum impugnant, nulla Dei institutione fundatum esse jactando, sed hominum duntaxat audacia, pravaque curiositate invectum, stulta deinde facilitate usu temere receptum. Sacramentum enim nisi certo verbi Dei fundamento nitatur, de filo pendet. Verum quid si re probe animadversa ejusmodi calumniam falso ac inique sanctæ Domini ordinationi inuri apparebit?

Pædobaptismus ortus à Deo.

Disquiramus ergo primum ejus ortum. Et si quidem constiterit, sola hominum temeritate excogitatum, eo valere jusso, veram Baptismi observationem sola Dei voluntate metiamur. Sin vero certa ejus auctoritate nequaquam destitui comprobatum fuerit, cavendum ne sacrosancta Dei instituta convellendo, in ipsum quoque auctorem simus contumeliosi.

Id ex promissionum consideratione demonstratur. Genes. 17. vers. 10.

2. Principio dogma est satis notum, & inter pios omnes confessum, rectam signorum considerationem non in externis duntaxat ceremoniis sitam esse: verum à promissione pendere potissimum, ac mysteriis spiritualibus, quibus figurandis ceremonias ipsas Dominus ordinat. Itaque qui perdiscere voluerit quid valeat Baptismus, quorsum spectet, quid denique omnino sit: ne cogitationem suam in elemento sistat, & corporeo spectaculo; sed eam potius ad Dei promissiones, quæ nobis illic offeruntur; & ad interiora, quæ illic repræsentantur, arcana erigat. Hæc qui tenet, solidam Baptismi veritatem, & totam, ut ita loquar, ejus substantiam est assequutus: atque inde etiam docebitur quæ sit ratio & quis usus externæ aspersionis. Rursum, qui his contemptim præteritis, visibili ceremoniæ mentem penitus affixam habuerit & alligatam, nec vim nec proprietatem Baptismi intelliget: neque id quidem, quid sibi aqua velit, aut quem usum habeat. Quæ sententia pluribus & luculentioribus Scripturæ testimoniis comprobata est, quam ut longius eam in præsens persequi necesse sit.

Quæ pædobaptismi vim & naturam ostendunt.

Superest ergo jam ut ex promissionibus in Baptismo datis quæramus quæ vis ejus sit & natura. Scriptura ostendit, peccatorum purgationem, quam à Christi sanguine obtinemus, hic primo demonstrari. Deinde carnis mortificationem, quæ mortis ejus participatione constat, per quam in vitæ novitatem regenerantur fideles, atque adeo Christi societatem. Ad hanc summam referri potest quicquid in Scripturis de Baptismo traditum est: nisi quod etiam præterea testandæ apud homines religionis est symbolum.

Quales autem sint promissiones aqua symbolo annexa, non melius perspici potest, quam in Circumcisionis institutione.

3. Quoniam autem ante institutum Baptismum, ejus vice, populo Dei Circumcisio erat: quid inter se differant, & qua similitudine conveniant hæc duo signa, inspiciamus: unde pateat quæ sit alterius ad alterum anagoge. Ubi Dominus Circumcisionem Abrahæ servandam mandat, præfatur *se illi & semini illius in Deum fore*: addens penes se affluentiam sufficientiamque esse rerum omnium, quo Abraham manum ejus, omnis boni scaturiginem fore sibi duceret. Quibus verbis æternæ vitæ promissio continetur: quemadmodum interpretatur Christus, argumentum hinc ducens ad evincendam fidelium immortalitatem & resurrectionem. *Neque enim* (inquit) *Deus mortuorum est, sed viventium.* Quare & Paulus Ephesiis demonstrans ex quo exitio liberasset eos Dominus, ex eo quod in Circumcisionis fœdus admissi non fuerant, eos *sine Christo, sine Deo, sine spe, extraneos à testamentis promissionis fuisse* colligit: quæ omnia fœdus ipsum comprehendebat. Primus autem ad Deum accessus, primus ad immortalem vitam ingressus, est peccatorum remissio. Unde conficitur, promissioni Baptismi de nostra purgatione, hanc respondere. Post ab Abrahamo Dominus stipulatur, ut ambulet coram se in sinceritate & innocentia cordis: quod ad mortificationem pertinet seu regenerationem. Ac nequis ambigeret, signum mortificationis esse Circumcisionem, Moses alibi clarius explicat, dum Israeliticum populum exhortatur ad præputium cordis Domino circumcidendum, propterea quod selectus sit in populum Dei ex omnibus terræ nationibus. Quemadmodum Deus, ubi Abrahæ posteritatem in populum sibi cooptat, circumcidi præcipit: ita Moses corde circumcidi oportere pronunciat, enarrans scilicet quæ sit istius carnalis circumcisionis veritas. Deinde nequis ad eam sui ipsius viribus eniteretur, opus gratiæ Dei esse docet. Hæc omnia toties à Prophetis inculcantur, ut multa huc testimonia congerere non sit opus, quæ sponte passim occurrunt. Habemus ergo spiritualem promissionem in Circumcisione Patribus editam qualis in Baptismo nobis datur: quandoquidem peccatorum remissionem & carnis mortificationem illis figuravit. Præterea ut fundamentum Baptismi, Christum esse docuimus, in quo utrumque istorum residet: ita & Circumcisionis esse constat. Ipse enim Abrahæ promittitur, atque in ipso Gentium omnium benedictio. Cui gratiæ obsignandæ, Circumcisionis signum additur.

Matth. 22. vers. 32.
Luc. 20. vers. 38.
Ephes. 2. vers. 12.
Deut. 10. vers. 16.
Deut. 30. vers. 6.

Atqui promissio & res figurata in Circumcisione & in Baptismo adeo unum idemque est, ut nulla dissimilitudo, nisi exteriore ceremonia, reperiatur.

4. Jam nullo negotio videre est, quid simile sit in his duobus signis, aut quid diversum. Promissio, in qua signorum virtutem consistere exposuimus, in utroque una est: nempe paterni Dei favoris, remissionis peccatorum, vitæ æternæ. Deinde res figurata etiam una & eadem, nempe regeneratio. Fundamentum quo istarum rerum complementum nititur, in utroque unum. Quare nihil in mysterio interiore est discriminis, è quo tota Sacramentorum vis & proprietas æstimanda est. Quæ restat dissimilitudo, ea in ceremonia exteriore jacet, quæ minima est portio: quum potissima pars à promissione & re signata pendeat. Itaque constituere licet, quicquid Circumcisioni convenit, ad Baptismum simul pertinere, excepta visibilis ceremoniæ differentia. Ad hanc anagogen & comparationem nos manu ducit Apostoli regula, qua omnem Scripturæ interpretationem ad proportionem fidei exigere jubemur. Et sane pene se palpandam hac

Rom. 12. v. 3, & 6.

in parte veritas præbet. Perinde enim ac Circumcisio, quia tessera Judæis quædam erat qua se in populum familiamque Dei adoptari fiebant certiores, ac ipsi etiam vicissim nomen se Deo dare profitebantur, primus illis erat in Ecclesiam ingressus: nunc quoque per Baptismum Deo initiamur, ut ejus populo adscribamur, & ipsi mutuo in ejus nomen juremus. Quo extra controversiam apparet, Baptismum in Circumcisionis locum subiisse, ut easdem apud nos partes obeat.

Unde sequitur, non minus Baptismum infantibus Christianorum, quam Circumcisionem Judæorum liberis competere: nec à signo arceri debere, qui rei signatæ sunt participes.

5. Jam si vestigare placet an jure infantibus Baptisma communicetur: nonne nimium illum ineptire, imo delirare dicemus, qui in elemento aquæ duntaxat & externa observatione immorari velit, ad spirituale vero mysterium mentem advertere non sustineat? Cujus siqua habeatur ratio, constabit proculdubio infantibus merito administrari Baptismum, ut qui illis debeatur. Non enim Dominus olim Circumcisione dignatus est quin eorum omnium participes faceret quæ per Circumcisionem signata tunc fuerunt. Alioqui meris præstigiis ludificatus esset populum suum, si fallacibus symbolis eos lactasset: quod solo auditu horrendum est. Diserte namque pronunciat, Circumcisionem infantuli, loco sigilli futuram ad obsignandam fœderis promissionem. Quod si fœdus firmum & fixum manet: Christianorum liberis non minus hodie competit, quam sub veteri Testamento ad Judæorum infantes spectabat. Atqui si rei signatæ sunt participes, cur à signo arcebuntur? si veritatem obtinent, cur à figura depellentur? Quanquam signum exterius in Sacramento ita cum verbo cohæret, ut divelli nequeat: si tamen discernatur, utrum, quæso, pluris censebimus? Sane quum signum videamus verbo servire, subesse illi dicemus, & inferiore loco statuemus. Quum ergo ad infantes destinetur Baptismi verbum: cur signum, hoc est, verbi appendix, ab illis probibebitur? Hæc una ratio, si nullæ aliæ suppeterent, abunde sufficeret ad confutandos omnes qui reclamare voluerint. Quod objicitur statum fuisse diem Circumcisioni, plane tergiversatorium est. Nos jam certis diebus non esse Judæorum instar alligatos concedimus: verum quando Dominus, utcunque nullum diem præscribat, declarat tamen sibi placere ut solenni ritu in suum fœdus recipiantur infantes, quid ultra quærimus?

Objectio de stato die Circumcisionis diluitur.

Alterum argumentum, ex fœdere quod cum Abrahamo Dominus pepigit.

6. Quoquam Scriptura certiorem adhuc veritatis notitiam nobis aperit. Siquidem evidentissimum est, quod semel cum Abrahamo Dominus fœdus percussit, non minus hodie Christianis constare, quam olim Judaico populo: adeoque verbum istud non minus Christianos respicere, quam Judæos tum respiciebat. Nisi forte arbitramur, Christum suo adventu, Patris gratiam imminuisse aut decurtasse: quod execrabili blasphemia non vacat. Quamobrem & Judæorum liberi, quod ejus fœderis hæredes facti ab impiorum liberis discernerentur, semen sanctum vocabantur: eadem etiamnum ratione sancti censentur Christianorum liberi, vel altero duntaxat fideli parente geniti: & Apostoli testimonio differunt ab immundo idololatrarum semine. Jam quum Dominus, statim post fœdus cum Abrahamo percussum, ipsum in infantibus consignari exteriori sacramento præceperit, quid causæ dicent Christiani quominus hodieque ipsum testificentur, atque obsignent in suis liberis? Neque mihi objiciat quispiam, non alio quam Circumcisionis symbolo quod jampridem abolitum est, Dominum præcepisse fœdus suum confirmari. Respondere enim promptum est, ipsum, pro veteris Testamenti tempore, Circumcisionem instituisse confirmando suo fœderi: ea vero abrogata, manere tamen semper eandem confirmandi rationem quam cum Judæis communem habemus. Proinde diligenter perpetuo intueri convenit quid utrisque sit commune,

1 Cor. 7. vers. 14.
Gen 17. vers. 12.

Objectionis dilutio.

quid illi separatum à nobis habeant. Fœdus commune est, communis ejus confirmandi causa. Modus confirmandi tantum diversus est, quod erat illis Circumcisio, in cujus vicem Baptismus nobis successit. Alioqui si testimonium quo Judæi de feminis sui salute confirmati fuerunt, nobis eripitur, Christi adventu factum fuerit ut obscurior & minus testata sit nobis Dei gratia quam ante Judæis erat. Id si dici non potest citra extremam Christi contumeliam, per quem infinita Patris bonitas luculentius ac benignius quam unquam in terras effusa fuit, & hominibus declarata: fateri necesse est, non malignius saltem supprimendam, nec minore testimonio illustrandam quam sub obscuris Legis umbris.

Tertium arg. Christi adventu factum non est, ut obscurior minusque testata sit nobis Dei gratia, quam ante Judæis erat.

7. Quamobrem Dominus Jesus specimen editurus, unde mundus intelligat ipsum amplificandæ potius quam limitandæ Patris misericordiæ advenisse, comiter oblatos sibi infantes amplectitur, discipulos objurgans qui aditu illos prohibere conabantur: quando eos, quorum esset regnum cælorum, à se abducerent, per quem solum patet in cælum ingressus. Verum quid simile (dixerit quispiam) Baptismo cum hoc Christi amplexu? neque enim baptizasse illos narratur: sed excepisse, amplexus esse, & illis bene precatus. Proinde si ejus exemplum imitari libet, precibus infantes adjuvemus: non autem baptizemus. Verum nos Christi gesta paulo attentius reputemus quam tale genus hominum. Neque enim hoc leviter est prætereundum quod infantes sibi offerri Christus jubet, addita ratione, *Quoniam talium sit regnum cælorum.* Ac postea voluntatem suam opere testatur, dum ipsos amplexus, precatione benedictioneque sua Patri commendat. Si adduci Christo infantes æquum est, cur non & ad Baptismum recipi, symbolum nostræ cum Christo communionis ac societatis? Si eorum est regnum cælorum, cur signum negabitur, quo velut aditus aperitur in Ecclesiam, ut in eam cooptati, hæredibus regni cælestis adscribantur? Quam iniqui erimus, si abigamus quos Christus ad se invitat? si quos suis donis ornat, spoliemus? si excludamus quos ipse ultro admittit? Quod si discutere volumus quantum à Baptismo absit quod illic egit Christus, quanto tamen majore in pretio habebimus Baptismum (quo testificamur infantes in Dei fœdere contineri) quam susceptionem, amplexum, manuum impositionem, precationem, quibus Christus ipse præsens, & suos esse, & à se sanctificari declarat? Aliis cavillis, quibus eludere hunc locum nituntur, nihil quam suam ignorantiam produnt: argutantur enim ex eo quod dicit Christus, *Sinite venire parvulos*, jam grandiusculos annis fuisse, qui ad ingrediendum jam essent idonei. Sed ab Evangelistis βρέφη καὶ παιδία nominantur: quibus verbis significant Græci infantulos ab uberibus pendentes. *Venire* ergo positum est simpliciter pro *accedere*. En quales cogantur decipulas texere qui adversus veritatem obduruerunt. Porro quod jactant regnum cælorum infantibus non esse attributum, sed eorum similibus, quoniam dicatur talium esse, non ipsorum, nihilo est solidius. Id enim si recipitur, qualis futura est Christi ratio, qua ostendere vult ætate infantes à se non alienos? Quum jubet ut ad se infantes accedere sinantur, nihil est clarius quam veram infantiam notari. Quod ne absurdum videretur, subjungit, *Talium est regnum cælorum*. Quod si infantes comprehendi necessarium est, minime obscurum erit, per dictionem *talium*, infantes ipsos ac eorum similes designari.

Quartum arg. à facto Christi infantes comiter amplectentis.
Matth. 19. vers. 4.
Exceptio.
Responsio, Christi factum diligenter expendens, & ad pædobaptismum appositissime accommodans.
Instantia.
Responsio.
Alia instantia.
Responsio.

8. Nemo jam est qui non videat, pædobaptismum nequaquam humanitus fabrefactum fuisse, qui tanta Scripturæ approbatione fulciatur. Nec satis speciose nugantur qui objiciunt nusquam reperiri, vel infantem unum per Apostolorum manus fuisse baptizatum. Etsi enim id nominatim ab

Objectio, nullos infantes per Apostolorum manus fuisse baptizatos.

Evan-

Responsio 1. Actor. 16. v. 15, & 33.

Euangelistis non narratur, quia tamen neque rursum excluduntur illi quoties familiæ alicujus baptizatæ incidit mentio: quis inde, nisi insanus, ratiocinetur non fuisse baptizatos? Siquid valerent id genus argumenta, mulieres pariter Cœna Domini interdicendæ essent, quas Apostolorum seculo ad eam fuisse admissas non legimus: sed enim hic fidei regula contenti sumus. Dum enim reputamus quid ferat Cœnæ institutio, ex eo etiam quibus communicandus sit illius usus facile judicium est: quod & in Baptismo observamus. Siquidem ubi animadvertimus quem in finem institutus fuerit, evidenter conspicimus & infantibus non minus competere quam natu grandioribus. Eo itaque privari nequeunt quin Dei auctoris voluntati fraus manifesta fiat.

Objectio, Pædobaptismum esse rem novam. Resp. per negationem.

Quod autem apud simplicem vulgum disseminant, longam annorum seriem post Christi resurrectionem præteriisse, quibus incognitus erat pædobaptismus: in eo fœdissime mentiuntur: siquidem nullus est scriptor tam vetustus qui non ejus originem ad Apostolorum seculum pro certo referat.

Usus & fructus duplex pædobaptismi.

9. Superest ut breviter indicemus quisnam ex hac observatione fructus redeat, cum ad fideles qui liberos suos Ecclesiæ tingendos sistunt, tum ad ipsos qui sacra aqua tinguntur infantes: nequis ceu inutilem ac otiosam aspernetur. Quanquam sicui in mentem venit, pædobaptismum hoc prætextu irridere, Circumcisionis præceptum à Domino positum ludibrio habet. Quid enim ad illum impugnandum proferent, quod non in hanc retorqueatur? Sic Dominus ulciscitur eorum arrogantiam qui protinus damnant quod carnis suæ sensu non comprehendunt. Verum aliis armis nos instruit Deus quibus eorum stoliditas retundatur. Neque enim sancta hæc ejus institutio, qua fidem nostram eximia consolatione juvari sentimus, supervacua

1. Parentum respectu.

meretur dici. Siquidem Dei signum puero communicatum, velut impresso sigillo, promissionem pio parenti datam confirmat, ac ratum esse declarat quod Dominus non illi modo, sed semini ejus in Deum sit futurus: neque eum modo bonitate gratiaque sua prosequi velit, sed ejus posteros in millesimam usque generationem. Ubi quum ingens sese proferat Dei benignitas, primum amplissimam gloriæ ejus prædicandæ materiam suppeditat, & pia pectora lætitia non vulgari perfundit, qua simul ad redamandum tam pium Patrem vehementius incitantur: cui propter se posteritatem

Exceptionis dilutio.

suam curæ esse conspiciunt. Neque moror si quispiam excipiat, confirmandæ filiorum nostrorum saluti sufficere debere promissionem: quando secus Deo visum est, qui prout imbecillitatem nostram perspectam habet, tantum illi in hac re indulgere voluit. Proinde qui promissionem de misericordia Dei in liberos suos propaganda amplexantur, officii sui esse cogitent, ipsos misericordiæ symbolo signandos Ecclesiæ offerre: atque inde se ad certiorem animare fiduciam, quod præsenti oculo fœdus Domini filiorum suorum corporibus insculptum cernunt.

2. Puerorum item baptizatorum.

Nonnihil rursum emolumenti pueri è suo Baptismo capiunt, quod in corpus Ecclesiæ insiti, aliis membris sunt aliquanto commendatiores. Deinde ubi adoleverint, eo ad serium Dei colendi studium non mediocriter stimulantur, à quo in filios solenni adoptionis symbolo accepti fuerint, antequam per ætatem eum agnoscere Patrem possent. Denique terrere nos summopere debet illa damnatio, vindicem fore Deum, siquis fœderis symbolo filium insignire contemnat: quod eo contemptu, oblata gratia respuatur & quasi ejuretur.

Secunda pars capitis, Anabaptistarum argumenta proponens.

10. Jam argumenta discutiamus quibus sanctam hanc Dei institutionem furiosæ quædam belluæ impetere non cessant. Principio, quoniam similitudine Baptismi & Circumcisionis ultra modum urgeri se ac constringi sentiunt, longo discrimine distrahere hæc duo signa contendunt, nequid alteri cum altero commune esse videatur. Nam & res signari varias, & fœdus omnino diversum, & appellationem puerorum non eandem esse dicunt. Atqui dum illud primum instituunt probare, Circumcisionem obtendunt mortificationis, non Baptismi fuisse figuram: quod profecto libentissime illis damus. Nobis enim optime patrocinatur. Neque alia sententiæ nostræ probatione utimur quam Baptismum & Circumcisionem mortificationis esse signa. Hinc constituimus, in hujus vicem illum esse suffectum, quo idipsum nobis repræsentet quod hæc olim Judæis signabat. In asserenda fœderis differentia quam barbara audacia Scripturam dissipant & corrumpunt! neque uno in loco, sed ita ut nihil salvum aut integrum relinquant. Judæos enim adeo carnales nobis depingunt, ut pecudum similiores sint quam hominum. Quibuscum scilicet percussum fœdus ultra temporariam vitam non procedat: quibus datæ promissiones, in bonis præsentibus ac corporeis subsidant. Quod dogma si obtineat, quid restat nisi gentem Judaicam fuisse ad tempus Dei beneficio saturatam (non secus ac porcorum gregem in hara saginant) ut æterno demum exitio periret? Simul enim ac Circumcisionem eique annexas promissiones citamus, Circumcisionem literale signum, promissiones ejus carnales fuisse respondent.

1. A dissimilitudine Circumcisionis & Baptismi, quam constituunt triplicem. Gen. 17. vers. 14. *1. Res signari varias.* *2. Fœdus esse diversum.* *3. Puerorum appellationem esse figuratam.* *Responsio 1. res varias non signari, nec fœdus esse diversum.*

11. Sane si literale signum erat Circumcisio, nihilo secius de Baptismo censendum est. Quandoquidem Apostolus Coloss. 2. nihilo magis alterum altero spirituale facit. Dicit enim nos *in Christo circumcisos Circumcisione non manu facta, deposito corpore peccati quod in carne nostra habitabat*: quam *Circumcisionem Christi* vocat. Post in ejus sententiæ explicationem subjungit, nos *per Baptismum Christo consepultos*. Quid sibi vult istis verbis nisi Baptismi complementum & veritatem, esse veritatem simul & complementum Circumcisionis, quoniam rem unam figurent? Demonstrare enim contendit esse id Christianis Baptismum quod ante fuerat Judæis Circumcisio. Quoniam autem jam ad liquidum exposuimus, promissiones utriusque signi & quæ illis repræsentantur mysteria inter se convenire, longius in præsens non immorabimur. Tantum fideles admonebo, me tacente ut secum reputent an terrenum ac literale habendum sit signum, cui nihil subest nisi spirituale & cæleste. Verum, ne fumos suos simplicibus vendant, objectum unum, quo impudentissimum hoc mendacium prætexunt, in transcursu diluemus. Certo certius est, primarias promissiones, quibus continebatur quod sub veteri Testamento cum Israelitis fœdus Deus sancivit, spirituales fuisse, & ad æternam vitam respexisse. Tum vicissim à Patribus spiritualiter, ut par erat, acceptas, quo fiduciam inde conciperent futuræ vitæ, ad quam toto animi affectu aspirarent. Interim vero nequaquam inficiamur quin suam illis benevolentiam terrenis ac carnalibus beneficiis testatus sit: quibus etiam dicimus spem illam promissionum spiritualium fuisse confirmatam. Quo modo ubi æternam beatitudinem servo suo Abrahæ pollicitus est, quo manifestum favoris sui indicium illi ob oculos subjiciat, addit alteram de possessione terræ Chanaan promissionem. In hunc modum accipere convenit quæcunque genti Judaicæ terrenæ promissiones datæ sunt: ut spiritualis promissio, ceu caput, primas semper teneat quo illæ referantur. Atque hæc quoniam uberius in discrimine novi & veteris Testamenti tractavi, nunc levius perstringo.

Responsio 2. amplior: de fœdere, quod in Baptismo & Circumcisione non esse diversum ostenditur: sive signa sive res significata spectentur. Col. 2:11. Gen. 15. v. 1, & 18.

12. In puerorum appellatione hanc varietatem reperiunt, filios Abrahæ sub veteri Testamento dictos qui ab ejus semine originem ducerent: hoc nomine nunc appellari qui fidem ejus imitantur. Ideo infan-

Responsio 3. Puerorum appellationem non figuratam,

sed simplicem & eandem esse in utroque Sacramento.

infantiam illam carnalem, quæ in societatem fœderis per Circumcisionem inserebatur, spirituales novi Testamenti infantes figurasse, qui Dei verbo regenerati sint ad vitam immortalem. In quibus verbis exiguam quidem veritatis scintillam intuemur: sed in hoc graviter peccant leves isti spiritus, quod dum arripiunt quicquid primo in manum illis venit, ubi ultra progrediendum foret, & multa inter se conferenda, in verbum unum pertinaciter insistunt. Unde fieri aliter nequit quin subinde hallucinentur: quia in nullius rei solidam cognitionem incumbunt. Fatemur certe carnale Abrahæ semen locum ad tempus tenuisse spiritualis seminis quod per fidem illi inseritur. Illius enim filii nuncupamur utcunque nulla cum illo nobis naturalis cognatio intercedat. Verùm si intelligunt quod non obscure demonstrant, carnali Abrahæ semini nunquam spiritualem Dei benedictionem promissam, hic vero longe falluntur. Proinde in meliorem scopum collimare nos oportet: ad quem certissimo Scripturæ ductu dirigimur. Dominus ergo Abrahæ pollicetur futurum illi semen in quo benedicendæ sint omnes terræ nationes: ac simul fidem dat, se illi & semini ejus in Deum fore. Quicunque Christum benedictionis auctorem fide recipiunt, hujus promissionis sunt hæredes: ideoque Abrahæ filii nominantur.

Gal. 4:28.
Rom. 4. vers. 12.

Infantes Judæos, ut & Christianos, in fœdere Dei comprehensos fuisse.

13. Quanquam autem post Christi resurrectionem, fines regni Dei longe lateque in quaslibet nationes indiscriminatim prorogari cœperunt, ut secundum Christi sententiam undequaque fideles colligerentur qui in gloria cælesti accumberent cum Abraham, Isaac, & Jacob: multis tamen ante seculis tanta illa misericordia Judæos complexus fuerat. Et quia cunctis aliis præteritis unam hanc gentem selegerat in qua gratiam suam pro tempore contineret: peculium suum & populum acquisitum dicebat. Ad testandam ejusmodi beneficentiam data fuit Circumcisio, cujus symbolo docerentur Judæi, Deum sibi esse salutis præsidem: qua cognitione in spem vitæ æternæ erigebantur eorum animi. Quid enim defuturum est ei quem semel in fidem Deus acceperit? Quare Apostolus probaturus Gentiles una cum Judæis esse Abrahæ filios, in hanc formam loquitur: *Abraham*, inquit, *fide justificatus fuit in præputio. Post, signum accepit circumcisionis, sigillum justitiæ fidei, ut pater esset omnium fidelium & præputii & circumcisionis, non eorum qui sola circumcisione gloriantur, sed qui sequuntur fidem quam Pater noster Abraham in præputio habuit.* Annon videmus dignitate utrosque adæquari? Nam ad tempus Dei decreto constitutum, pater fuit Circumcisionis. Ubi, diruto pariete (quemadmodum alibi scribit Apostolus) quo Gentes à Judæis secernebantur, illis quoque patefactus aditus fuit in regnum Dei, factus est illarum pater. idque citra Circumcisionis signum: quod Baptismum vice Circumcisionis habent. Quod autem nominatim Abraham iis esse patrem negat qui sunt ex Circumcisione tantum, id positum est ad retundendum quorundam supercilium, qui omissa pietatis cura, solis ceremoniis se venditabant. Qualiter hodieque refutari possit eorum vanitas qui in Baptismo nihil præter aquam quærunt.

Matth. 8. vers. 11.
Exod. 19. vers. 5.
Quod Circumcisionis signo testatum est.
Teste Apostolo.
Rom. 4. vers. 10.
Eph. 2:14.

Adversus superiorem responsionem exceptio.

14. Sed alter Apostoli locus ex epist. Rom. 9:7. contra profertur, ubi eos qui ex carne sunt, non esse Abrahæ filios docet: sed eos modo in semine censeri qui sunt filii promissionis. Innuere namque videtur, nihil esse carnalem Abrahæ cognationem, quam nos aliquo gradu ponimus. At enim diligentius animadvertendum est quam illic causam tractet Apostolus. Nam Judæis ostensurus quam non esset alligata semini Abrahæ Dei bonitas, imo quam nihil per se conferat, ejus rei documento Ismaëlem & Esau profert: quibus rejectis non secus acsi extranei fuissent, tametsi secundum carnem germana erant Abrahæ progenies, in Isaac & Jacob residet benedictio. Unde conficitur id quod postea affirmat, pendere salutem à Dei misericordia, qua prosequitur quem illi visum fuerit: causam vero non esse cur Judæi fœderis nomine sibi placeant aut glorientur, nisi fœderis legem servent, id est, verbo obediant. Rursum ubi vana generis sui confidentia illos dejecit, quia tamen altera ex parte cernebat, fœdus quod semel cum Abrahæ posteritate initum fuerat, à Deo irritum nullo modo fieri posse, cap. 11. carnalem Abrahæ cognationem non esse sua dignitate spoliandam disserit: cujus beneficio Judæos docet primos ac nativos esse Euangelii hæredes, nisi quatenus sua ingratitudine, ceu indigni, abdicati fuerunt: sic tamen ut non penitus ab eorum gente cælestis benedictio demigrarit. Qua ratione illos, quamlibet contumaces ac fœdifragos, sanctos nihilominus appellat (tantum honoris defert sanctæ generationi, quam Deus sacro suo fœdere dignatus fuerat) nos vero, si cum illis componamur, velut posthumos, aut etiam abortivos Abrahæ filios: idque adoptione, non natura: quemadmodum si defractus à sua arbore surculus in alienum stipitem inseratur. Ergo sua prærogativa ne fraudarentur, Euangelium illis primo loco annunciari oportuit. Sunt enim in Dei familia velut primogeniti. Quare hic honor deferendus illis fuit, donec oblatum rejecerunt, & sua ingratitudine effecerunt ut ad Gentes traduceretur. Neque vero quantacunque contumacia cum Euangelio bellum gerere persistant, ideo tamen nobis sunt despiciendi: si reputamus, in promissionis gratiam, Dei benedictionem inter eos etiamnum residere: ut certe nunquam inde prorsus abscessuram Apostolus testatur: quoniam *sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.*

Responsio, Apostoli locum explanans.

Rom. 11. vers. 29.

Conclusio, Judæos in Dei fœdere fuisse comprehensos: unde sequitur, inter Circumcisionem & Baptismum, quod ad rem ipsam attinet, nullam esse dissimilitudinem.

15. En quid valeat, & qua lance metienda sit promissio, Abrahæ posteritati data. Proinde quanquam in discernendis regni hæredibus à spuriis & extraneis, unam Dei electionem libero jure dominari nihil dubitamus; simul tamen perspicimus ei placuisse, semen Abrahæ peculiariter misericordia sua complecti: ac quo testatior haberetur, circumcisione obsignare. Porro eadem omnino est Christianæ Ecclesiæ ratio. Nam ut illic Paulus sanctificari à parentibus suis Judæos disputat: ita alibi docet, eandem à parentibus sanctificationem Christianorum liberos ducere. Unde colligitur, ab aliis merito segregari qui impuritatis è converso damnantur. Jam quis ambigere possit quin falsissimum sit quod deinde subnectunt, qui olim infantes circumcidebantur, eos infantiam duntaxat spiritualem figurasse, quæ ex verbi Dei regeneratione emergit? Neque enim tam argute philosophatur Apostolus, ubi *Christum circumcisionis ministrum esse* scribit, *ad implendas quæ Patribus editæ fuerant promissiones*, acsi in hunc modum loqueretur, Quandoquidem fœdus cum Abrahamo percussum ad semen ejus respicit, Christum ut fidem à Patre semel datam præstaret ac solveret, in salutem advenisse genti Judaicæ. Videsne ut post Christi resurrectionem quoque, promissionem fœderis non allegorice tantum, sed ut verba sonant, carnali Abrahæ semini implendam censeat? Eodem pertinet quod Petrus, Actorum 2:39. Judæis denunciat, illis ac semini eorum, fœderis jure, Euangelii beneficium deberi: ac proxime sequenti capite eos *Testamenti filios*, hoc est, hæredes nuncupat. A quo etiam non longe abludit alter Apostoli supra citatus locus, ubi impressam infantibus circumcisionem pro testimonio ejus quam cum Christo habent communionis ducit & ponit. Et vero, si eorum nænias auscultamus, quid illa promissione fiet qua Dominus in secundo Legis suæ capite, servis suis recipit se eorum

1 Cor. 7. vers. 14.
Conclusionis confirmatio ex verbis Apostoli.
Rom. 15. vers. 8.
Act. 3:25.
Eph. 2:11.

femini

semini *propitium fore in millesimam usque generationem*? hiccine ad allegorias confugiemus? at nimium nugatoria fuerit tergiversatio. An id dicemus abolitum? Verum ita Lex dissiparetur, cui potius stabiliendæ Christus venit, quatenus in bonum ad vitam nobis cedit. Sit itaque extra controversiam, Deum suis adeo bonum esse ac liberalem, ut in eorum gratiam liberos etiam quos procrearint, populo suo accenseri velit.

Appendix argumenti Anabaptistarum, quo ceremonias Circumcisionis & Baptismi, ad momentum temporis varias esse contendunt: & ideo esse dissimilitudinem inter hæc Sacramenta.

16. Quæ præterea inter Baptismum ac Circumcisionem injicere discrimina moliuntur, non ridicula modo sunt, & omni rationis specie vacua, sed inter se pugnantia. Nam ubi Baptismum ad primum spiritualis certaminis diem spectare affirmarunt, Circumcisionem autem ad octavum, jam peracta mortificatione: extemplo illius obliti, cantilenam invertunt: ac Circumcisionem quidem figuram appellant mortificandæ carnis; Baptismum vero sepulturam, in quam nulli nisi jam mortui tradendi sint. Quæ phreneticorum delitia tanta levitate dissiliant? Nam priore sententia, Baptismus Circumcisioni præire debet: per alteram in posteriorem locum relegatur. Neque tamen novum exemplum est, ut hominum ingenia, ubi pro certissimo Dei verbo adorant quicquid somniarint, sursum deorsum ita volutentur. Nos ergo priorem illam differentiam, merum esse somnium dicimus. Si in octavo die libebat ἀναγεννᾶν, non tamen eo modo conveniebat. Multo satius fuerit post veteres numerum octonarium in resurrectionem octavo die factam referre, unde vitæ novitatem pendere scimus: aut ad totum præsentis vitæ cursum, quo procedere semper debet mortificatio, donec, eo peracto, ipsa quoque peracta fuerit. Quanquam videri queat Deus ætatis teneritudini prospicere voluisse, Circumcisionem in diem octavum differendo: quoniam vulnus recens natis & adhuc à matre rubentibus, periculosius futurum erat. Quanto nervosius est illud, nos jam ante mortuos per Baptismum sepeliri: quum Scriptura diserte reclamet, nos ea conditione in mortem sepeliri ut emoriamur, ac mortificationem istam exinde meditemur? Jam ejusdem est dexteritatis quod fœminas non esse baptizandas cavillantur, si Baptismum Circumcisioni conformari oporteat. Nam si compertissimum est Circumcisionis signo testatam fuisse seminis Israelitici sanctificationem: ex eo neque dubium est quin maribus pariter ac fœminis sanctificandis datum fuerit. Sola autem masculorum corpora ipso imprimebantur, quæ per naturam poterant: sic tamen ut fœminæ per eos, Circumcisionis quodammodo sociæ ac consortes essent. Itaque talibus eorum ineptiis procul ablegatis, in Baptismi ac Circumcisionis similitudine hæreamus, quam amplissime in mysterio interiori, in promissionibus, in usu, in efficacia quadrare conspicimus.

Resp. Etsi, quoad diem, Circumcisionis tempus fuerit præfixum, Baptismi non item: quod ad rem nulla tamen est dissimilitudo.

Rom. 6:4.

Instantia, de non baptizandis mulieribus, quum sub Lege non fuerint circumcisæ. Responsio.

2. Arg. ab hac 17. sect. ad 22. Infantes non ad percipiendum Baptismum idoneos: ideo non baptizandos esse. Responsio.

17. Rationem quoque firmissimam obtendere sibi videntur cur arcendi sint à Baptismo pueri, dum causantur, non esse per ætatem adhuc idoneos qui signatum illic mysterium assequantur. Id autem est spiritualis regeneratio, quæ cadere in primam infantiam non potest. Itaque colligunt, non alio loco habendos quam pro Adæ filiis, donec in ætatem adoleverint secundæ nativitati congruentem. Atqui his omnibus ubique refragatur Dei veritas. Nam si inter filios Adæ sinendi sunt, in morte relinquuntur: quando in Adam nihil quam mori possumus. Contra vero Christus sibi adduci jubet. Quid ita? quia vita est. Eos ergo ut vivificet, sui participes facit: quum interim isti, longe abactos, morti adjudicant. Nam si tergiversantur, non ideo perire infantes si filii Adæ reputentur, satis superque Scripturæ testimonio eorum error revincitur. Nam quum in Adam omnes mori pronunciet, sequitur nullam nisi in Christo vitæ spem restare. Quo igitur vitæ hæredes fiamus, nos cum eo communicare oportet. Rursum quum scriptum alibi sit, *natura nos iræ Dei omnes esse obnoxios*, ac *in peccato conceptos*, cui damnatio perpetuo adhæret; è natura nostra demigremus oportet antequam in regnum Dei aditus nobis pateat. Et quid dici clarius potest, quam *carnem & sanguinem regnum Dei possidere non posse*? Aboleatur ergo quicquid nostrum est, (quod non citra regenerationem fiet) tum possessionem hanc regni cernemus. Denique si vere loquitur Christus quum se vitam esse prædicat, nos in ipsum inseri necesse est, quo è mortis servitute asseramur. At quomodo, inquiunt, regenerantur infantes, nec boni, nec mali cognitione præditi? Nos autem respondemus, opus Dei, etiamsi captui nostro non subjaceat, non tamen esse nullum. Porro infantes qui servandi sint (ut certe ex ea ætate omnino aliqui servantur) ante à Domino regenerari minime obscurum est. Nam si ingenitam sibi corruptionem è matris utero secum afferunt, ea repurgatos esse oportet, antequam in regnum Dei admittantur: quo *nihil ingreditur pollutum aut inquinatum*. Si peccatores nascuntur, quomodo & David & Paulus affirmant: aut Deo ingrati invisique maneant, aut justificentur necesse est. Et quid ultra quærimus, quum palam ipse judex affirmet, nullis patere in vitam cælestem ingressum nisi renatis? Atque ut obloquutores hoc genus compesceret, documentum præbuit in Joanne Baptista, quem in matris utero sanctificavit, quid in reliquis posset. Nec qua hic ludunt tergiversatione quicquam proficiunt, id semel duntaxat factum: unde non statim consequatur, Dominum ita solere passim cum infantibus agere. Neque enim nos eum in modum ratiocinamur. Tantum ostendere animus est, inique ac maligne intra eas angustias limitari ab eis Dei virtutem, quibus ipsa includi se non sustinet. Tantundem habet ponderis & alterum suffugium. Usitato Scripturæ more perinde valere allegant particulam *Ab utero*, acsi diceretur, E pueritia. Sed videte perspicue licet, Angelum, quum id Zachariæ denunciaret, aliud voluisse: nempe nondum natum, Spiritu sancto repletum iri. Ne ergo legem Deo imponere tentemus quin sanctificet quos visum fuerit quo modo hunc sanctificavit, quando nihil ejus virtuti decessit.

Exceptio diluta.

1 Cor. 15. vers. 22.

Eph. 2: 3. Psal. 51: 7.

1 Cor. 15. vers. 50.

Joan. 11. vers. 25. & 14. 6.

Secunda exceptio diluta.

Apoc. 21. vers. 27. Psal. 51: 7. Eph. 2: 3.

Joan. 3: 3.

Luc. 1: 15.

Tertia.

Quarta.

Responsio 2. ad 2 argumenta, Christi exemplo, à prima infantia, ut nos in seipso sanctificaret, sanctificato, petita.

18. Et sane ideo à prima infantia sanctificatus fuit Christus, ut ex ætate qualibet sine discrimine electos suos in seipso sanctificaret. Nam quemadmodum ad delendam inobedientiæ culpam, quæ in carne nostra perpetrata fuerat, eam ipsam carnem sibi induit, in qua perfectam causa viceque nostra obedientiam præstaret: ita ex Spiritu sancto conceptus fuit ut ejus sanctitate in assumpta carne ad plenum perfusus, ipsam ad nos transfunderet. Si absolutissimum in Christo habemus gratiarum omnium exemplar quibus filios suos Deus prosequitur, hac quoque parte scilicet documento nobis erit, infantiæ ætatem non usque adeo à sanctificatione abhorrere. Utcunque sit, hoc tamen extra controversiam ponimus, neminem electorum è præsenti vita evocari qui non prius sanctificetur ac regeneretur Dei Spiritu. Quod contra objectant, Spiritum in Scripturis nullam nisi ex incorruptibili semine, id est, Dei verbo regenerationem agnoscere: perperam illam Petri sententiam interpretantur, qua fideles modo comprehendit, qui Euangelii prædicatione edocti fuerant. Talibus quidem fatemur, verbum Domini spiritualis esse regenerationis semen unicum: sed ex eo negamus colligendum, non posse Dei virtute regenerari infantes: quæ illi tam facilis & prompta est, quam nobis incomprehensa & admirabilis. Deinde non satis tutum fuerit hoc adimere Domino, ne sese illis

Quinta exceptio.

1 Per. 1. vers. 23.

Responsio.

illis quoqoo modo exhibere cognoscendum queat.

Sexta exceptio, quum fide careant infantes, fidei symbolo minime donandi sunt. Responsio 1. Deut. 1. vers. 39.

19. At *fides*, inquiunt, *per auditum*, cujus nondum usum adepti sunt, nec Deo cognoscendo pares esse queunt, quos boni simul & mali notitia destitutos docet Moses. Verum non animadvertunt Apostolum, quum *auditum* fidei principium facit, ordinariam tantum Domini œconomiam & dispensationem, quam tenere in vocandis suis solet, describere: non autem perpetuam ei regulam præstituere ne alia uti ratione possit. Quomodo certe in multorum vocatione usus est: quos interiore modo, Spiritus illuminatione, nulla intercedente prædicatione, vera sui cognitione donavit.

Responsio 2. de cognitione Dei qua imbuuntur infantes.

Quoniam autem valde absurdum fore putant, si infantibus tribuatur ulla cognitio Dei, quos boni & mali intelligentia Moses privat: respondeant quæso mihi, quid periculi sit si aliquam ejus gratiæ partem nunc accipere dicantur, cujus plena largitate paulo post perfruentur? Nam si vitæ plenitudo perfecta Dei cognitione constat: quum eorum nonnulli, quos prima statim infantia hinc mors abripit, in vitam æternam transeant, ad contemplandam certe Dei faciem præsentissimam recipiuntur. Quos ergo pleno lucis suæ fulgore illustraturus est Dominus, cur non iis quoque in præsens, si ita libuerit, exigua scintilla irradiaret; præsertim si non ante exuit ipsos

Quid de fide infantium in hac vita sit sentiendum.

ignorantia, quam eripit ex carnis ergastulo? Non quod eadem esse fide præditos temere affirmare velim quam in nobis experimur, aut omnino habere notitiam fidei similem: (quod in suspenso relinquere malo) verum ut istorum stolidam arrogantiam paululum coërceam, qui, prout inflata illis bucca fuerit, secure quidvis aut negant aut asserunt.

Septima exceptio, Baptismus est pœnitentiæ & fidei Sacramentum, quibus quum priventur infantes, ad signi participationem nequaquam admitti debent.

20. Verum quo adhuc validius hac parte insistant, subnectunt, Baptismum pœnitentiæ ac fidei Sacramentum esse: quare quum neutra in tenellam infantiam cadat, cavendum, ne, si in Baptismi communionem admittatur, inanis & evanida reddatur significatio. At enim hæc tela in Deum magis quam in nos diriguntur. Siquidem & Circumcisionem fuisse pœnitentiæ signum, multis Scripturæ testimoniis compertissimum est. Deinde à Paulo nuncupatur *sigillum justitiæ fidei*. Ab ipso itaque Deo ratio exigatur cur eam infantium corporibus inscribi jusserit. Postquam enim in eadem sunt causa Baptismus & Circumcisio, huic nihil dare

Responsio 1. Circumcisi sunt, ergo & baptizandi. Rom. 4. vers. 11.

possunt quod non alteri simul concedant. Si ad solitum cuniculum respectant, figuratos tum fuisse per infantiæ ætatem spirituales infantes, jam obstructa est illis via. Dicimus ergo, quum Circumcisionem pœnitentiæ fideique Sacramentum infantibus Deus communicarit, non videri absurdum si nunc Baptismi participes fiant: nisi palam in Dei institutionem debacchari placet. Verum cum in Dei factis omnibus, tum in hoc quoque ipso satis sapientiæ, justitiæ, ad retundendas impiorum obtrectationes relucet. Nam etsi infantes, quo circumcidebantur momento, quid sibi vellet signum illud intelligentia non comprehendebant: vere tamen circumcidebantur in naturæ suæ corruptæ ac contaminatæ mortificationem, quam adulti postea meditarentur.

Secunda. Baptizantur in futuram pœnitentiam & fidem, quarum semen in illis latet. Instantia, à Baptismi elogio petita, diluitur. Tit. 3: 5.

Denique nullo negotio solvi potest objectio hæc, Baptizari in futuram pœnitentiam & fidem: quæ etsi nondum in illis formatæ sunt, arcana tamen Spiritus operatione utriusque semen in illis latet. Hac responsione semel evertitur quicquid adversum nos torquent à Baptismi significatione petitum. Quale est elogium quo à Paulo insignitur, ubi vocat *lavacrum regenerationis & renovationis*. Unde ratiocinantur nemini nisi earum rerum capaci conferendum. Sed enim nobis ex adverso excipere licet, neque Circumcisionem aliis quam regeneratis fuisse conferendam, quæ regenerationem designabat. Atque ita Dei institutum à nobis condemnabitur. Proinde (quod jam aliquoties attigimus) quæcunque ad quatefaciendam Circumcisionem argumenta inclinant, vim nullam babent in oppugnando Baptismo.

Instantia altera.

Neque elabentur, si dixerint, statum esse nobis ac fixum quod Dei auctoritate certo nititur, etiamsi nulla ejus ratio eatet: quæ reverentia neque pædobaptismo debetur, neque aliis similibus quæ expresso Dei verbo non sunt nobis commendata: quando hoc dilemmate deprehensi semper tenentur.

Resp dilemmate confirmata.

Aut enim legitimum nullisque cavillis obnoxium, aut reprehensione dignum fuit de circumcidendis infantibus Dei præceptum. Si nihil absoni nec absurdi in illo fuit, nec in pædobaptismi observatione quippiam absurdi notari poterit.

Octava exceptio, ab absurdo. Responsio.

21. Quam vero conantur hoc loco inurere absurditatis maculam, sic eluimus. Quos electione sua dignatus est Dominus, si accepto regenerationis signo, præsenti vita ante demigrent quam adoleverint, eos virtute sui Spiritus nobis incomprehensa renovat, quo modo expedire solus ipse providet. Si grandescere in ætatem contingat, qua Baptismi veritatem edoceri queant, hinc magis ad renovationis studium accendentur, cujus tessera se à prima statim infantia donatos esse discent, quo eam toto vitæ decursu meditarentur. Eodem refertur quod duobus locis Paulus docet, *nos Christo per Baptismum consepeliri*. Nam eo non intelligit,

Rom. 6: 4. Col. 2: 12.

consepultum Christo jam prius eum esse oportere qui Baptismo sit initiandus: sed quæ Baptismo subest doctrina, simpliciter declarat; idque jam baptizatis: ut ne insani quidem Baptismo præire ex hoc loco pugnaturi sint. In hunc modum & Moses & Prophetæ populum admonebant quid sibi vellet Circumcisio, qua tamen infantes signati fuerant. Tantundem valet quod & Galatis scribit, *Eos dum baptizati fuerunt, Christum induisse*. Quorsum id?

Gal. 3: 27.

Nempe ut Christo in posterum viverent: quia non ante vixissent. Et quanquam in natu grandioribus mysterii intelligentiam signi susceptio consequi debet: parvulos tamen alio loco ac numero habendos, mox exponetur.

Instantia.

Nec aliud statuendum est de loco Petri, in quo sibi magnum præsidium statuunt: quum dicit *non esse ablutionem ad abstergendas corporis sordes, sed bonæ conscientiæ testimonium coram Dev, per Christi resurrectionem*.

2 Pet. 3. vers. 21.

Contendunt quidem illi ex eo nihil pædobaptismo reliquum fieri, nisi ut inanis sit fumus: nempe à quo longe seposita sit hæc veritas.

Responsio.

Verum ballucinatione ista identidem peccant, quod rem temporis ordine semper signo præire velint. Nam & Circumcisionis veritas eodem conscientiæ bonæ testimonio constabat. Quod si necessario præcedere debuisset, nunquam infantes Dei mandato fuissent circumcisi. Verum ipse bonæ conscientiæ testimonium circumcisionis veritati subesse ostendens, simul tamen præcipiens parvulos circumcidi, ea parte in futurum tempus Circumcisionem conferri satis indicat. Quare nihil plus in pædobaptismo præsentis efficaciæ requirendum est, quam ut fœdus cum illis à Domino percussum obfirmet & sanciat. Reliqua ejus Sacramenti significatio, quo tempore Deus ipse providerit, postea consequetur.

3. Arg. Baptismus in peccatorum remissionem datur. Infantes nondum peccarunt: ergo non baptizandi sunt. Resp. argumentum retorquetur.

22. Neminem jam esse puto qui non perspicue cernat omnes hujus notæ rationes meras esse Scripturæ inversiones. Quæ supersunt his affines, cursim persequemur. Baptismum in peccatorum remissionem dari objiciunt. Quod ubi concessum fuerit, sententiæ nostræ abunde patrocinabitur. Peccatores enim quum nascamur, remissione & venia jam à matris utero opus babemus. Porro quum spem misericordiæ huic ætati non præcidat Deus, sed potius certam faciat: cur signum re ipsa multo inferius præriperemus? Quare quod in nos vibrare moliuntur, hoc ita retorquemus in eos ipsos, Parvuli peccatorum remissione donantur: ergo signo

privandi

Apostoli auctoritate (qua abutuntur adversarii) confirmata.
Eph. 5: 26.

privandi non sunt. Proferunt simul illud ex epistola ad Ephesios, *Ecclesiam à Domino mundatam lavacro aquæ in verbo vitæ.* Quo ad errorem eorum evertendum nihil aptius citari poterat: nam inde nobis facilis nascitur probatio. Si testatam Baptismo vult Christus ablutionem qua Ecclesiam suam emundat, æquum non videri ut suo in parvulis testimonio careat, qui in Ecclesiæ parte jure censentur, quum hæredes regni cælestis sint nuncupati. Universam enim Ecclesiam Paulus complectitur, ubi dicit mundatam lavacro aquæ. Nihilo secius & ex eo quod alibi dicit, nos in Christi corpus per Baptismum esse insertos, colligimus, infantes, quos membris suis annumerat, baptizandos esse, ne à suo corpore divellantur. En quo impetu cum tot machinis in fidei nostræ præsidia impressionem faciant.

1 Cor. 12. vers. 13.

4 Argum. ab Apostolici seculi praxi.

23. Jam ad seculi Apostolici praxin atque consuetudinem descendunt, quo nemo, nisi fidem ante pœnitentiamque professus, ad Baptismum admissus comperitur. Nam ubi rogatur Petrus ab iis quibus erat resipiscendi animus, quid factu sit opus: ut *pœnitentiam* primum *agant* consulit, deinde *ut baptizentur in remissionem peccatorum.* Similiter Philippus, quum baptizari Eunuchus ille po[illegible]aret, respondit id *licere, modo toto corde crederet.* Hinc sibi obtinere posse videntur, Baptismum, nisi præeunte fide ac pœnitentia, cuiquam concedi minime fas esse. Enimvero si huic rationi locum damus: prior locus, ubi nulla fidei mentio auditur, solam sufficere pœnitentiam evincet: alter, quo pœnitentia minime requiritur, solam satis esse fidem. Excipient, puto, locum alterum altero adjuvari, ideoque simul esse connectendos. Ego quoque vicissim conferendos dico alios locos qui ad istius nodi solutionem aliquid valent. Quandoquidem multæ in Scriptura sententiæ habentur, quarum intelligentia à loci circumstantia pendeat. Quale in præsentia exemplum occurrit: nam quibus hæc dicuntur à Petro & Philippo, ætate sunt ad pœnitentiam meditandam fidemque concipiendam idonea. Tales, nisi perspecta eorum conversione & fide (saltem quantum hominum judicio explorari potest) baptizandos esse fortiter negamus. Verum in alium catalogum relegandos esse infantes, plus satis perspicuum est: nam siquis olim se Israeli adjungebat in religionis communionem, ante & fœdus Domini edoceri & Lege erudiri oportebat quam Circumcisione signaretur; quod natione erat ἀλλόφυλος, hoc est, alienigena ab Israelitico populo, quocum fœdus, quod Circumcisio sanciebat, percussum fuerat.

Act. 2: 37. &c.
Act. 8: 37.
Responsio ad utrumque locum ab adversariis in alienum sensum detortum.
Responsio 2. De infantibus iis locis non agi.

Responsio 3. à consideratione fœderis & circumcisionis Abrahami & Isaaci.
Gen. 15: 8.
Genes. 17. v. 12, 13.

24. Quemadmodum nec Dominus, quum Abrahamum sibi cooptat, à Circumcisione sumit exordium, interim quid illo signo sibi velit dissimulans: verum quod ferire cum ipso fœdus instituat, primum denunciat: tum deinde post fidem promissioni habitam, Sacramenti facit participem. Cur in Abrahamo fidem Sacramentum sequitur, in Isaaco filio intelligentiam omnem præcedit? Quoniam eum qui adulta demum ætate in fœderis societatem recipitur à quo fuerat hactenus alienus, ejus conditiones antea perdiscere æquum est: infantem vero ex eo progenitum, non item: qui hæreditario jure, secundum promissionis formulam, jam à matris utero in fœdere continetur. Aut (quo res clarius ac brevius indicetur) si fidelium liberi, citra intelligentiæ adminiculum, fœderis sunt participes, non est cur ob id à signo arceantur quia in fœderis stipulationem jurare nequeunt. Hæc certe ratio est cur aliquoties Deus infantes qui ab Israëlitis oriuntur, sibi genitos & natos fuisse asserat. Nam filiorum haud dubie loco habet eorum filios quorum semini in patrem se fore pollicitus est. Qui vero infidelis est, impiis ortus parentibus, donec per fidem Deo uniatur, à fœderis communione extraneus cen-[illegible]ur. Itaque nihil mirum si nec signo communicet, cujus significatio in eo fallax inanisque foret. In eam sententiam Paulus quoque scribit, Gentes, quamdiu in sua idololatria immersæ fuerunt, extra testamentum fuisse. Hoc compendio tota res, nisi fallor, perspicue expediri queat, Qui adulta demum ætate Christi fidem amplectuntur, eos, quum hactenus alieni à fœdere fuerint, non esse Baptismo insigniendos nisi fide ac pœnitentia intercedente; quæ aditum illis in fœderis societatem patefacere solæ possunt: qui vero à Christianis originem ducunt infantes, ut in fœderis hæreditatem statim ac nati sunt, à Deo excipiuntur, ita in Baptismum recipiendos. Eo referendum est quod narrat Euangelista, *baptizatos à Joanne fuisse qui peccata sua confiterentur*: quod exemplum observandum hodieque censemus. Turca enim si se ad Baptismum offerat, non temere à nobis intingeretur nisi confessione scilicet edita qua Ecclesiæ satisfaciat.

Responsio 4. A signo minime arcendi sunt, qui res signata, id est, fœderis sunt participes.
Ezech. 16. vers. 20. & 23: 37.
Cur extra fœdus infantes non circumcidebantur sub Lege, nec sub Euangelio baptizantur.
Ephes. 2. v. 12, 13.
Contra, Christianorum liberi à Deo per Baptismum recipiuntur.
Mat. 36. 6.

5. Arg. ex dicto Christi ad Nicodemum.
Joan. 3: 5.

25. Adhæc Christi verba quæ Joannis tertio recitantur proferunt, quibus præsentem in Baptismo regenerationem existimant requiri, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.* En (inquiunt) ut Baptismus ore Domini regeneratio vocetur. Quos igitur regenerationis minime capaces esse satis superque notum est, quo prætextu Baptismo initiamus qui sine ipsa constare nequit? Primum in eo falluntur quod Baptismi mentionem fieri hoc loco putant quia aquæ nomen audiunt. Postquam enim naturæ corruptionem Nicodemo exposuit Christus, ac renasci oportere docuit: quia ille renascentiam corporalem somniabat, modum hic indicat quo regenerat nos Deus, nempe per aquam & Spiritum: quasi diceret, per Spiritum, qui purgando & irrigando fideles animas, vice aquæ fungitur. Aquam ergo & Spiritum simpliciter accipio pro Spiritu, qui aqua est. Neque hæc nova est loquutio: prorsus enim cum illa quæ tertio Matthæi capite habetur convenit, *Qui sequitur me, ille est qui baptizat in Spiritu sancto & igni.* Quemadmodum ergo Spiritu sancto & igni baptizare, est Spiritum sanctum conferre, qui in regeneratione ignis officium naturamque habet: ita renasci aqua & Spiritu nihil aliud est quam vim illam Spiritus recipere, quæ in anima id facit quod aqua in corpore. Scio alios aliter interpretari: sed hunc esse germanum sensum non dubito: quia consilium Christi non aliud est quam ut doceat exuendum esse proprium ingenium omnibus qui ad cæleste regnum aspirant. Quanquam, si putide eorum more cavillari libeat, regerere illis promptum esset (ubi concesserimus quod volunt) Baptismum priorem esse fide & pœnitentia: quando in Christi verbis Spiritum præcedit. De spiritualibus donis hoc intelligi certum est: quæ si Baptismum sequuntur, adeptus sum quod volo. Sed omissis cavillis, tenenda simplex est interpretatio quam attuli, neminem, donec renovatus fuerit aqua viva, hoc est, Spiritu, posse ingredi in regnum Dei.

Responsio 1. Mentio Baptismi non fit hoc loco.
Mat. 3: 11.
Responsio 2. Baptismum præcedere fidem & pœnitentiam. Sed priori resp. adhærendum est.

Ex hoc Euangelii loco explodendus est eorum error, qui omnes non baptizatos æternæ morti adjudicant.
vide Calv. contra Theolog. Par. art. 1.
Joan. 5. vers. 24.

26. Jam & ex eo explodendum esse eorum commentum palam est, qui omnes non baptizatos æternæ morti adjudicant. Solis ergo adultis administrari Baptismum ex eorum postulato fingamus: quid puero fieri dicent qui pietatis rudimentis rite probeque imbuitur, dum tinctionis dies appetit, si subita morte præter spem omnium abripi contingat? Clara est Domini promissio, *Quicunque in Filium credidit, non visurum mortem, nec in judicium venturum, sed transiisse à morte in vitam*: nondum baptizatum nullibi damnasse comperitur. Quod in eam à me partem accipi nolo perinde acsi Baptismum contemni impune posse innuerem (quo contemptu violatum iri Domini fœdus affirmo: tantum abest ut excusare sustineam) tantum evincere sufficit, non esse adeo necessarium, ut periisse

protinus existimetur cui ejus obtinendi adempta fuerit facultas. Atqui si eorum commento assentimur, eos omnes citra exceptionem damnabimus, quos à Baptismo casus aliquis prohibuerit, quantacunque alioqui fide præditos: per quam Christus ipse possidetur. Insuper infantes omnes æternæ mortis reos peragunt, quibus Baptismum negant, sua ipsorum confessione, ad salutem necessarium, Viderint nunc quam belle sibi cum Christi verbis conveniat, quibus regnum cælorum illi ætati adjudicatur. Atque ut nihil illis non concedamus quantum ad hujus loci intelligentiam attinet, nihil tamen inde elicient, nisi prius quod jam constitutum est à nobis dogma de infantium regeneratione everterint.

Mat. 19. vers. 14.

6. Argum. ex præcepto & exemplo Christi, prius docendum quam baptizandum instituentis.

27. Sed propugnaculum omnium munitissimum in ipsa Baptismi institutione se habere gloriantur, quam ex capite Matthæi ultimo petunt: ubi Christus Apostolos mittens ad gentes universas, de illis docendis primum, alterum de baptizandis mandatum dat. Tum & ex Marci ultimo istud annectunt, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit.* Quid ultra (inquiunt) quærimus, quum verba Domini aperte sonent, prius docendum quam baptizandum, & Baptismo secundum à fide locum assignent? Cujus ordinis specimen Dominus etiam Jesus in se præbuit, qui anno demum tricesimo baptizari voluit. Hic vero quot modis, bone Deus, & se implicant, & inscitiam suam produnt! Nam in eo jam plusquam pueriliter labuntur, quod primam Baptismi institutionem inde derivant, quem ab exordio prædicationis suæ Apostolis Christus administrandum mandaverat. Non est igitur cur legem ac regulam Baptismi ex istis duobus locis petendam contendant, acsi primam institutionem continerent. Hoc ut illis indulgeamus erratum, quam nervosa tamen est isthæc argumentatio? Equidem si tergiversari libeat, non latebra, sed latissimus campus ad effugiendum se aperit. Nam quando ita mordicus verborum ordini insistunt, ut quoniam dictum est, *Ite, prædicate & baptizate*: item, *Qui crediderit & baptizatus fuerit*: prædicandum prius quam baptizandum, & credendum prius quam Baptismum appetendum ratiocinentur: cur non & nos vicissim excipiamus, baptizandum ante quam docendam eorum quæ Christus mandavit observationem? nempe quum dicatur, *Baptizate, docentes servare quæcunque præcepi vobis.* quod idem annotavimus in illa Christi sententia quæ de aquæ & Spiritus regeneratione nuper citata fuit: nam si ita intelligitur ut postulant, illic certe priorem spirituali regeneratione Baptismum esse conveniet, quando priore loco nominatur. Non enim nos ex Spiritu & aqua, sed ex aqua & Spiritu regenerandos docet Christus.

Matth. 28. vers. 19.
Marc. 16. vers. 16.

Et baptismum trigesimo ætatis anno recipientis.

Matth. 3. vers. 13.
Luc. 3. 23.

Responsio 1. Ex his locis lex & regula Baptismi haud petenda.

Responsio 2. adversarios implicans.

Marc. 16. v. 15, 16

Mat. 28. v. 19, 20.

28. Jam aliquantum concussa videtur inexpugnabilis hæc ratio, qua tantopere confidunt: verum quia satis habet in simplicitate præsidii veritas, levibus ejusmodi argutiis elabi nolo. Solidam ergo responsionem sibi habeant. Potissimum hic à Christo de prædicando Euangelio datur mandatum: cui baptizandi ministerium instar appendicis subnectit. Deinde non aliter de Baptismo sermo habetur, nisi quatenus docendi functioni ejus administratio subest. Apostolos enim mittit Christus ad Euangelium universis orbis nationibus promulgandum, ut undique in regnum suum perditos ante homines, doctrina salutis colligant. Quos autem illos, aut quales? Certum, nullam nisi de iis qui doctrinæ recipiendæ pares sint, esse mentionem. Post adjungit, tales, ubi instituti fuerint, esse baptizandos, addita promissione, *Qui crediderint, & baptizati fuerint, salvos fore.* An de infantibus toto illo sermone vel una est syllaba? Quæ igitur hæc qua nos impetunt argumentationis erit formula? Qui adulta sunt ætate, ante instituendi sunt, ut credant, quam baptizandi. Baptismum ergo infantibus communem facere nefas est. Non, si se rumpant, aliud ex hoc loco ostendent, nisi ante prædicandum esse Euangelium iis qui sunt audiendi capaces quam baptizentur: quando de illis modo agitur. Inde, si possunt, obicem struant impediendis à Baptismo infantibus.

Resp. 3. De prædicando Euangelio hic datur præcipue mandatum, cui baptizandi ministerium instar appendicis subnectitur.

Resp. 4. De infantibus nulla his locis mentio.

29. At vero quo cæcis quoque palpabiles sint eorum fallaciæ, eas admodum perspicua similitudine indicabo. Siquis alimentis privandos infantes cavilletur hoc prætextu quod Apostolus non permittit ut edant nisi qui laborant, nonne dignus erit qui ab omnibus conspuatur? Cur ita? Quia quod de certo genere hominum ac certa ætate dictum fuerat, ad omnes indifferenter rapit. Nihilo istorum in præsenti causa major est dexteritas. Quod enim ad adultam duntaxat ætatem pertinere nemo non videt, ad infantes trahunt: ut hæc quoque ætas subjaceat regulæ quæ nonnisi grandioribus posita fuerat. Quantum ad Christi exemplum attinet, eorum causam nequaquam fulcit. Non ante tricesimum annum est baptizatus. Verum id quidem, sed in promptu ratio est, quia tum solidum Baptismi fundamentum sua prædicatione jacere instituebat, vel potius stabilire, quod paulo ante ab Joanne jactum fuerat. Baptismum ergo quum sua doctrina instituere vellet, quo majorem suæ institutioni auctoritatem conciliaret, suo ipsius corpore ipsum sanctificavit, idque qua maxime decebat temporis opportunitate, nempe quum suam prædicationem auspicaretur. Denique nihil aliud conficient, nisi Baptismum originem & exordium sumpsisse ab Euangelii prædicatione. Quod si annum tricesimum præfigere libet, cur eum non observant: sed ut quisque eorum judicio satis profecit, eum ad Baptismum recipiunt? Quin etiam Servetus, unus ex eorum magistris, quum tempus hoc pertinaciter urgeret, jam vicesimo primo ætatis anno cœperat Prophetam se jactare. Quasi vero ferendus sit qui doctoris locum in Ecclesia sibi arrogat antequam sit ipsius Ecclesiæ membrum.

Resp. 5. quæ tertiam confirmat.

2. Thess. 3. vers. 10.

Resp. 6. de Baptismo Christi annos 30 nati.

Luc. 3. vers. 23.

30. Tandem objiciunt, non majorem esse causam cur infantibus Baptismus communicetur, quam Cœna Domini: quæ tamen illis minime conceditur. quasi vero Scriptura latum modis omnibus discrimen non notaret. Fuit quidem id in veteri Ecclesia factitatum, ut ex Cypriano & Augustino constat: sed merito mos ille obsolevit. Nam si ingenium ac proprietatem Baptismi reputamus, quidam certe est in Ecclesiam ingressus ac velut initiatio, per quam in Dei populum accensemur: signum spiritualis nostræ regenerationis, per quam in filios Dei renascimur: quum à converso Cœna grandiusculis attributa sit, qui superata teneriore infantia, jam ferendo sint solido cibo. Quæ distinctio perquam evidenter in Scriptura demonstratur. Nam illic Dominus, quantum ad Baptismum attinet, nullum ætatum delectum facit. Cœnam vero non omnibus perinde participandam exhibet, sed iis modo qui discernendo corpori ac sanguini Domini, qui suæ ipsorum examinandæ conscientiæ, qui morti Domini annunciandæ, qui virtuti ejus expendendæ sint idonei. Volumus apertius quippiam, quam quod Apostolus tradit, dum exhortatur ut *se quisque ipsum probet* atque excutiat, *tum edat ex hoc pane, & è calice bibat?* Examen igitur præire oportet: quod ab infantibus frustra expectetur. Item, *Qui indigne manducat, damnationem sibi manducat & bibit, non discernens corpus Domini.* Si digne participare nequeunt, nisi qui sanctitatem corporis Christi rite distinguere noverint, cur venenum pro vivifico alimento tenellis nostris liberis porrigamus? Quid illud Domini præceptum, *in mei commemorationem facietis?* quid alterum, quod

7. Arg. Ad Baptismum non esse admittendos infantes, quum Cœna Domini haud communicent.

Responsio qua utriusque Sacramenti communionem distinctam esse ostendit, temporis & personarum respectu.

Confirmatio, verbis Apostoli, infantes à mensa Domini manifesto arcens.

1 Cor. 11. vers. 28.

ibid. v. 29.

ib. v. 24, 25.

inde

ibid. v. 26. inde Apostolus deducit, *Quoties panem hunc manducabitis, mortem Domini annunciabitis donec veniat?* Quam, obsecro, ab infantibus recordationem exigemus ejus rei quam sensu nunquam assequuti sunt? quam prædicationem crucis Christi cujus vim ac beneficium nondum mente comprehendunt? Nihil istorum in Baptismo præscribitur: *Altera confirmatio, per collationem Circumcisionis & Paschæ cum nostris Sacramentis.* quare inter hæc duo signa plurimum est discriminis. quod sub veteri quoque Testamento, in similibus signis animadvertimus. Circumcisio quidem, quam Baptismo nostro respondere notum est, infantibus destinata erat. Pascha vero, in cujus vicem nunc Cœna subiit, non quoslibet promiscue convivas admittebat, sed ab iis rite demum edebatur qui de ejus significatione rogare per ætatem possent. Si mica sani cerebri istis restaret, an ad rem usque adeo perspicuam & obviam cæcutirent?

Postrema capitis pars, Serveti argumenta refellens. 31. Tametsi nugarum congerie lectores onerare piget: quas tamen Servetus non minimus inter Anabaptistas, imo hujus catervæ magnum decus, ad prælium se accingens, speciosas rationes adducere sibi visus est, breviter diluere operæpretium erit. *1. Argumentum.* Obtendit, Christi symbola, ut sunt perfecta, exigere etiam perfectos, vel perfectionis capaces. *Responsio.* Atqui solutio est expedita, Baptismi perfectionem, quæ ad mortem usque extenditur, perperam restringi ad unum temporis articulum. Addo etiam, stulte primo die in homine quæri perfectionem, ad quam Baptismus tota vita per continuos gradus nos invitat. *2. Argumentum.* Objicit Christi symbola ad memoriam instituta esse, ut quisque recolat se Christo fuisse consepultum. *Responsio.* Respondeo, Quod ex capite suo confinxit, refutatione non egere: imo quod ad Baptismum trahit, sacræ Cœnæ proprium esse ostendunt Pauli verba, Ut se quisque examinet: de Baptismo nusquam aliquid tale. Unde colligimus, rite baptizari, qui nondum pro ætatis modulo examinis sunt capaces. *3. Argumentum.* Joan. 3. vers. 36. Quod tertio adducit, *Manere in morte omnes qui Filio Dei non credunt, & iram Dei manere super eos:* ideoque infantes, qui credere nequeunt, jacere in sua damnatione. *Responsio 1.* Respondeo, Christum illic non de generali reatu loqui quo impliciti sunt omnes posteri Adæ: sed tantum minari Euangelii contemptoribus, qui oblatam sibi gratiam superbe & contumaciter respuunt. Hoc vero nihil ad infantes. 2. Simul contrariam rationem oppono, Quemcunque benedicit Christus, eum ab Adæ maledictione & ira Dei eximi. Quum ergo infantes ab eo benedictos esse notum sit, sequitur à morte exemptos esse. *Instantia.* Falso deinde citat quod nusquam legitur, Quisquis natus est ex Spiritu, vocem Spiritus audire. *Dilutio.* Quod etsi demus esse scriptum, nihil tamen aliud eliciet quam fideles, prout operatur in illis Spiritus, ad obsequium formari. Atqui quod de certo numero dictum est, ad omnes æque trahere vitiosum est. *4. Argumentum.* Objicit quarto, Quia præcedit quod animale est, expectandum esse tempus maturum 1 Cor. 15. vers. 46. Baptismo qui est spiritualis. *Responsio.* Ego autem, etsi fateor omnes posteros Adæ ex carne genitos ab ipso utero gestare suam damnationem, id tamen obstare nego quominus statim remedium Deus afferat. Neque enim ostendet Servetus plures annos divinitus fuisse præscriptos quo incipiat spiritualis vitæ novitas. 1 Cor. 7. vers. 14. Paulo quidem teste, licet natura perditi sint qui nascuntur ex fidelibus, supernaturali tamen gratia sancti sunt. *5. Arg. allegoricum.* Allegoriam deinde profert, quod David in arcem Sion conscendens, nec cæcos nec claudos secum duxerit, sed strenuos milites. 2 Sam. 5. vers. 8. *Responsio 1.* Quid autem si parabolam oppono, in qua Deus ad cæleste epulum invitat cæcos & claudos, hoc se nodo quomodo expediet Servetus? Luc. 14. v. 21, 23. 2. Quæro etiam annon prius cum Davide militassent claudi & mutili. 3. Longius tamen in hac ratione insistere supervacuum est, quam ex mera falsitate conflatam, ex sacra historia deprehendent lectores. Sequitur altera allegoria, Apostolos piscatores hominum fuisse, non parvulorum. *6. Arg. allegoricum.* Matth. 4. vers. 19. Ego autem quæro quid sibi velit illud Christi, *In rete Euangelii colligi omne piscium genus.* Matth. 13. vers. 47. Sed quia allegoriis ludere non placet, respondeo, *Responsio 1.* quum Apostolis injunctum fuit docendi munus, non fuisse tamen prohibitos ab infantibus baptizandis. 2. Quanquam scire adhuc velim, quum ἀνθρώπους nominet Euangelista (qua voce, absque exceptione, comprehenditur humanum genus) cur infantes neget esse homines. *7. Argumentum.* Obtendit septimo, Quum spiritualibus quadrent spiritualia, infantes qui spirituales non sunt, neque ad Baptismum aptos esse. 1 Cor. 2. vers. 13. *Responsio.* Sed primo quam perverse torqueat locum Pauli plane liquet. Agitur de doctrina. Quum sibi in vano acumine plus æquo placerent Corinthii, eorum socordiam coarguit Paulus, quod primis doctrinæ cælestis rudimentis adhuc imbuendi essent. Quis inde colliget, negandum esse infantibus Baptismum, quos ex carne progenitos Deus sibi gratuita adoptione consecrat? *8. Arg.* Quod excipit, pascendos esse spirituali cibo, si novi sunt homines: *Responsio.* solutio facilis est, Baptismo eos admitti in Christi gregem, & sufficere illis adoptionis symbolum, donec adulti pares sint ferendo solido cibo. Expectandum ergo esse tempus examinis quod Deus in sacra Cœna diserte flagitat. *9. Arg.* Objicit postea, Christum vocare omnes suos ad sacram Cœnam. *Responsio.* Atqui satis constat eum nullos admittere nisi qui ad celebrandam mortis suæ memoriam jam sunt præparati. Unde sequitur, infantes, quos amplexu suo dignatus est, distincto & proprio in gradu subsistere donec adolescant, neque tamen exteros esse. *Exceptio.* Quod excipit, portentum esse si homo postquam natus est non comedat: *Responsio 1.* respondeo aliter pasci animas quam externo Cœnæ esu: ideoque Christum infantibus cibum nihilominus esse, licet à symbolo abstineant. 2. Baptismi diversam esse rationem, quo illis tantum janua in Ecclesiam aperitur. *Exceptio altera.* Rursum objicit, bonum œconomum distribuere cibum familiæ tempore suo. Matth. 24. v. 45, 46. *Responsio.* Quod etsi libenter fateor, quo tamen jure definiet nobis Baptismi tempus, ut probet non dari tempestive infantibus? *10. Arg.* Joan. 4: 35. Adducit præterea illud Christi mandatum ad Apostolos, ut properent ad messem dum albescunt agri. *Resp.* Nempe hoc tantum vult Christus, ut Apostoli, præsentem laboris fructum cernentes, alacrius se ad docendum accingant. Quis inde colligit solum messis tempus Baptismo esse maturum? *11. Arg.* Undecima ratio est, quod in prima Ecclesia iidem erant Christiani & discipuli: Actor. 11. vers. 26. *Resp.* sed jam vidimus cum inscite ratiocinari à parte ad totum. Discipuli vocantur justæ ætatis homines qui jam fuerant edocti, & Christo nomen dederant: sicuti Judæos sub Lege Mosis discipulos esse oportuit: nemo tamen inde recte inferet extraneos fuisse infantes, quos Deus testatus est pro domesticis sibi esse. *12. Arg.* Adhæc obtendit, Christianos omnes esse fratres, quo in numero infantes nobis non sunt, quamdiu à Cœna eos repellimus. *Resp.* Ego vero ad principium illud redeo, non esse hæredes regni cælorum, nisi qui Christi sunt membra: deinde Christi amplexum veram fuisse tesseram adoptionis, qua infantes adultis communiter junguntur, nec abstinentiam temporalem à Cœna obstare quominus pertineant ad Ecclesiæ corpus. Nec vero latro in cruce conversus desiit esse frater piorum, quamvis ad Cœnam nunquam accesserit. *13. Arg.* Addit postea, neminem fieri fratrem nostrum nisi per Spiritum adoptionis: qui tantum ex auditu fidei confertur. *Responsio.* Respondeo, semper in eundem relabi paralogismum: quia præpostere ad infantes trahit quod de solis adultis dictum est: docet illic Paulus hunc esse Deo ordinarium vocationis modum, ut electos suos ad fidem adducat, dum illis suscitat fidos doctores, quorum ministerio & opera manum porrigit. Quis inde legem imponere ei audeat quominus arcana alia ratione infantes Christo inserat? *14. Arg.* Quod

 objicit,

Actor. 10. v. 44. 47. *Responsio.* *ibid. 8: 12, 15, 16, 17.*

objicit, Cornelium accepto Spiritu sancto baptizatum fuisse, quam perperam ex uno exemplo generalem regulam eliciat, patet ex Eunucho & Samaritanis, in quibus diversum ordinem Deus tenuit, ut Baptismus dona Spiritus præcederet.

15. Argumentum. *Psal. 82: 6.* *2 Pet. 1: 4.* *Joan. 10. vers. 35.* *Responsio 1.*

Decima quinta ratio plusquam insulsa est, dicit nos regeneratione deos fieri: esse autem deos ad quos sermo Dei factus est: quod non competit in pueros infantes. Quod deitatem affingit fidelibus, unum est ex ejus deliriis, quod excutere non est præsentis loci: sed locum Psalmi torquere in tam alienum sensum, perditæ impudentiæ est. Dicit Christus Reges & Magistratus vocari à Propheta deos, quia munus sustineant divinitus

2.

sibi injunctum. Hic vero dexter interpres, quod de speciali gubernandi mandato ad certos homines dirigitur, ad Euangelii doctrinam trahit, ut in-

16. Argumentum.

fantes ab Ecclesia exterminet. Objicit rursum, Infantes non posse novos homines censeri, quia non

Responsio.

gignuntur per sermonem. Ego vero quod sæpius jam dixi nunc quoque repeto, ad nos regenerandos doctrinam semen esse incorruptibile, si quidem ad eam percipiendam sumus idonei: ubi vero nondum per ætatem nobis inest docilitas, Deum tenere

17. Argum. allegoricum. *Exod. 12. vers. 5.* *Responsio.* *Exod. 13. vers. 12.*

suos regenerandi gradus. Postea ad allegorias suas redit, quod ovis & capra in Lege non statim ac egressæ erant ex utero, fuerint oblatæ in sacrificium. Si figuras huc trahere liber, mihi promptum est regerere, primogenita omnia simul ac vulvam aperuerant, fuisse Deo sacra: deinde oportuisse agnum anniculum mactari. Unde sequitur, virile robur minime esse expectandum, quin potius & fœtus recentes & adhuc teneros à Deo in sacrificia

18. Argumentum. *Responsio.*

deligi. Contendit præterea, non posse venire ad Christum nisi qui à Joanne fuerint præparati. Quasi vero non fuerit temporale Joannis officium. Sed ut hoc omittam, illa certe præparatio non fuit in pueris quos amplexus est Christus, ac benedixit. Qua-

19. Argumentum. *Responsio.*

re valeat cum falso suo principio. Patronos tandem accersit Trismegistum & Sibyllas, quod sacræ ablutiones non conveniant nisi adultis. En quam honorifice sentiat de Christi Baptismo, quem exigit ad profanos Gentium ritus, ne aliter administretur quam Trismegisto placuerit. Nobis vero pluris Dei auctoritas, cui visum est infantes sibi consecrare, ac initiare sacro symbolo, cujus nondum per ætatem vim tenebant. Nec fas esse ducimus à Gentium expiationibus mutuari quod æternam & inviolabilem Dei legem, quam de Circumcisione sanxit, in Baptismo nostro mutet. Ultimo loco ratiocinatur, Si

20. Argumentum.

infantes liceat sine intellectu baptizare, Baptismum à pueris ludentibus mimice & per jocum posse administrari. Atqui de hac re cum Deo litiget, ex

Responsio.

cujus præcepto Circumcisio communis fuit infantibus antequam intelligentiam adepti essent. Fuitne igitur res ludicra, vel obnoxia puerorum ineptiis, ut potuerint sanctam Dei institutionem evertere? Sed nihil mirum est, reprobos istos spiritus, quasi phrenitide agitarentur, crassissimas quasque absurditates in errorum suorum defensionem ingerere: quia Deus eorum fastum & pertinaciam tali vertigine juste ulciscitur. Certe quam debilibus suppetiis fraterculos suos Anabaptistas Servetus adjuverit, planum me fecisse confido.

Cur tanto impetu Satan in pædobaptismum feratur. *Ratio 1.*

23. Jam nemini sobrio ambiguum fore arbitror quam temere Ecclesiam Christi conturbent qui rixas ac contentiones movent ob pædobaptismum. Sed enim operæpretium est observare quid tanta ista vafritia Satan moliatur: nempe ut singularem fiduciæ & spiritualis gaudii fructum, qui hinc colligendus est, nobis eripiat, ac de bonitatis etiam

2.

divinæ gloria tantundem delibet. Quam enim suave piis animis, non verbo tantum, sed oculari etiam spectaculo certiores fieri, tantum se gratiæ apud Patrem cælestem obtinere ut posteritas sua illi curæ sit? Hic enim videre est ut providentissimi erga nos patrisfamilias personam suscipit, qui ne post mortem quidem nostram, sollicitudinem nostri deponit quin liberis nostris consulat ac prospiciat. An non hic exemplo Davidis toto corde ad gratiarum actionem debemus exultare, ut tali bonitatis specimine ejus nomen sanctificetur? Hoc, hoc certe

Psal. 48. vers. 11. *Ex hoc Anabaptistarum errore duo mala præcipua. 1. Ingratitudo erga Deum.*

agit Satan pædobaptismum tantis copiis impetendo: quo scilicet testificatione ista gratiæ Dei è medio sublata, quæ per ipsam oculis nostris obversatur promissio, sensim tandem evanescat. Unde non impia tantum adversus Dei misericordiam ingratitudo nasceretur, sed in liberis ad pietatem erudien-

2. Ignavia in liberis ad pietatem erudiendis.

dis ignavia quædam. Neque enim parum incitamur hoc aculeo ad eos in serio Dei timore Legisque observatione educandos, dum reputamus, statim à partu filiorum loco esse ab ipso habitos & agnitos.

Conclusio hortatoria, ut infantes Deo offeramus.

Quamobrem, nisi maligne Dei beneficentiam obscurare libet, infantes illi nostros offeramus, quibus locum inter suos familiares ac domesticos, id est, Ecclesiæ membra, attribuit.

CAP. XVII.

De sacra Christi Cœna: & quid nobis conferat.

Constat hoc caput duabus præcipuis partibus.

1. *Prima pars primum ostendit quidnam sit quod Deus in S. Cœna exhibet*, *sect.* 1. 2. 3. 4. *Deinde quomodo & quatenus id nostrum sit, à sect.* 5. *usque ad* 12.
2. *Secunda pars continet potissimum refutationes errorum quos circa Cœnam Domini superstitio invexit.* Primum *autem Transsubstantiatio refellitur*, *sect.* 12. 13. 14. 15. Deinde, *Consubstantiatio & Ubiquitas*, *sect.* 16. 17. 18. 19. Tertio, *institutionem ipsam contra hyperbolicos istos doctores facere ostenditur*, *sect.* 20. 21. 22. 23. 24. 25. Quarto, *aliis rationibus è verbo Dei desumptis confirmatur orthodoxa sententia*, *sect.* 26. 27. Quinto, *auctoritas Patrum adversariis excutitur*, *sect.* 28. Sexto, *evertitur præsentia illa quam ipsi statuunt, aliaque stabilitur*, *sect.* 29. 30. 31. 32. Septimo, *agitur de communione nostra, & qualis esse debeat*, *sect.* 33. 34. Octavo, *refellitur adoratio ab adversariis invecta, & ostenditur quorsum instituta sit Cœna Domini*, *sect.* 35. 36. 37. 38. 39. Postremo, *de examine communicantium*, *sect.* 40. 41. 42. *de externæ actionis ritibus, de frequenti communione sub utraque specie instituitur disceptatio, dilutis adversariorum objectis*, *sect.* 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. & 50.

S. Cœna cur à Christo instituta.

POstquam nos semel in familiam suam recepit Deus, nec tantum ut servorum loco nos habeat, sed filiorum: ut partes impleat optimi patris & de sua progenie solliciti, continuo etiam vitæ cursu nos alendos suscipit. Nec eo contentus, dato pignore nos hujus continuæ liberalitatis certiores reddere voluit. In hunc ergo finem alterum Ecclesiæ suæ Sacramentum dedit per manum unigeniti Filii, spirituale epulum scilicet, ubi se Christus vivificum esse panem testatur, quo animæ nostræ ad veram & beatam immortalitatem pascuntur. Quoniam vero apprime necessaria est tanti mysterii cognitio, & pro sua magnitudine accuratam explicationem postulat:

Joan. 6. vers. 51. *Hujus mysterii cognitio quam necessaria.*

& Sa-

& Satan, ut hoc inæstimabili thesauro Ecclesiam privaret, pridem nebulas, deinde tenebras obscurandæ ejus luci induxit, tum contentiones & pugnas movit quæ ab hujus sacri alimenti gustu alienarent simplicium mentes, & nostra etiam ætate idem artificium tentavit: ubi summam pro rudium captu complexus fuero, nodos illos quibus mundum illaqueare Satan molitus est, expediam.

Quæ sint signa in hoc mysterio.

Primo signa sunt panis & vinum, quæ invisibile alimentum, quod percipimus ex carne & sanguine Christi, nobis repræsentant. Sicut enim in Baptismo nos regenerans Deus, in Ecclesiæ suæ societatem inserit, & adoptione suos facit: ita diximus officium providi patrisfamilias in eo præstare, quod cibum assidue ministrat, quo nos in ea vita sustineat ac conservet in quam nos verbo suo genuit. Porro unicus animæ nostræ cibus Christus est: ideoque ad eum nos invitat cælestis Pater, ut ejus communicatione refecti, vigorem subinde colligamus, donec ad cælestem immortalitatem perventum fuerit.

Quorsum nobis ea, & non alia, instituta sint.

Quoniam vero mysterium hoc arcanæ Christi cum piis unionis natura incomprehensibile est, figuram ejus & imaginem in signis visibilibus exhibet ad modulum nostrum aptissimis: imo velut datis arrhis ac tesseris tam certum nobis facit quam si oculis cerneretur: quia in crassissimas quasque mentes hæc tam familiaris similitudo penetrat, non secus animas Christo pasci, quam panis & vinum corporalem vitam sustentant.

Confirmatio ab institutione petita.

Jam ergo habemus in quem finem spectet mystica hæc benedictio: nempe quo nobis confirmet, corpus Domini sic pro nobis semel esse immolatum ut nunc eo vescamur, ac vescendo, unici illius sacrificii efficaciam in nobis sentiamus: sanguinem ejus sic pro nobis semel fusum, ut sit nobis perpetuus potus. Atque ita sonant verba

Matth. 26. vers. 26. Marc. 14. vers. 27. Luc. 22. vers. 19. 1 Cor. 11. vers. 24.

promissionis illic additæ, *Accipite: hoc est corpus meum quod pro vobis traditur.* Corpus ergo quod oblatum semel est in salutem nostram, jubemur accipere & comedere: ut dum hujus fieri nos videmus participes, vivificæ illius mortis virtutem certo statuamus in nobis efficacem fore. Unde & calicem fœdus vocat in suo sanguine. Fœdus enim quod sanguine suo semel sancivit, quodammodo renovat, vel potius continuat, quantum ad fidei nostræ confirmationem attinet, quoties sacrum illum sanguinem libandum nobis porrigit.

Hujus Sacramenti multiplex usus & fructus, piorum respectu.

2. Magnum vero fiduciæ ac suavitatis fructum ex hoc Sacramento colligere possunt piæ animæ, quod testimonium habent in unum corpus nos cum Christo coaluisse, ut quicquid ipsius est, nostrum vocare liceat. Hinc sequitur ut nobis secure spondere audeamus, vitam æternam nostram esse, cujus ipse est hæres: nec regnum cælorum quo jam ingressus est, posse magis nobis excidere quam ipsi: rursum peccatis nostris non posse nos damnari, à quorum reatu nos absolvit, quum ea sibi imputari voluerit acsi sua essent. Hæc est mirifica commutatio, qua pro immensa sua benignitate nobiscum usus est: quod filius hominis nobiscum factus, nos secum Dei filios fecerit: quod suo in terras descensu, ascensum nobis in cælum straverit: quod accepta nostra mortalitate, suam nobis immortalitatem contulerit: quod suscepta nostra imbecillitate, suam in nobis virtutem confirmaverit: quod nostra in se recepta paupertate, suam ad nos opulentiam transtulerit: quod recepta ad se, qua premebamur, injustitiæ nostræ mole, sua nos justitia induerit.

Cœna Domini redemptionis nostræ miranda beneficia & Christum ipsum nobis exhibet.

3. Horum omnium adeo solidam habemus testificationem in hoc Sacramento, ut certo statuendum sit, vere nobis exhiberi, non secus acsi Christus ipse præsens aspectui nostro objiceretur, ac manibus attrectaretur. Hoc enim verbum nec mentiri nec illudere nobis potest, *Accipite, edite, bibite: hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur: hic est sanguis, qui in remissionem peccatorum effunditur.* Quod accipere jubet, significat nostrum esse: quod edere jubet, significat unam nobiscum substantiam fieri: quod de corpore prædicat pro nobis esse traditum, de sanguine pro nobis effusum, in eo docet utrumque non tam suum esse quam nostrum: quia utrumque non suo commodo, sed in salutem nostram & sumpsit & posuit.

Quod ex institutionis verbis clarissime constat.

In quibus id præcipue sit considerandum, ostenditur.

Ac diligenter quidem observandum est, potissimam & pene totam Sacramenti energiam in his verbis sitam esse, *Quod pro vobis traditur, Qui pro vobis effunditur:* alioqui non magnopere nobis conduceret, corpus & sanguinem Domini nunc distribui, nisi in redemptionem ac salutem nostram exposita semel fuissent. Itaque sub pane & vino repræsentantur: quo discamus non modo nostra esse, sed nobis destinata in spiritualis vitæ alimentum.

Signorum & rerum significatarum convenientia.

Id est quod antea admonuimus, à rebus corporeis quæ in Sacramento proferuntur, quadam analogia nos ad spirituales deduci. Sic quum panis nobis in symbolum corporis Christi datur, hæc statim concipienda est similitudo, Ut corporis nostri vitam panis alit, sustinet, tuetur; ita corpus Christi vegetandæ ac vivificandæ animæ unicum esse cibum. Quum vinum in symbolum sanguinis propositum intuemur, cogitandum quos corpori usus vinum afferat, ut eosdem spiritualiter afferri nobis Christi sanguine reputemus: sunt autem, fovere, reficere, confirmare, exhilarare. Nam si satis perpendimus quid nobis sacrosancti hujus corporis traditio, quid sanguinis effusio profuerit: non obscure perspiciemus, hæc panis & vini attributa, secundum ejusmodi analogiam, optime illis erga nos convenire dum nobis communicantur.

Quæ sint præcipuæ hujus Sacramenti partes.

4. Non ergo præcipuæ sunt Sacramenti partes, corpus Christi simpliciter & sine altiori consideratione nobis porrigere: sed magis promissionem illam qua *carnem suam vere cibum* testatur, *& sanguinem suum potum*, quibus in vitam æternam pascimur: qua se *panem vitæ* affirmat, *de quo qui manducaverit, vivet in æternum*: illam, inquam, promissionem obsignare & confirmare: & quo id efficiat, ad Christi crucem mittere, ubi ea promissio vere præstita, & numeris omnibus impleta fuit. Neque enim Christo rite & salutariter vescimur nisi crucifixo, dum efficaciam mortis ejus vivo sensu apprehendimus. Nam quod se panem vitæ nuncupavit, non eam à Sacramento sumpsit appellationem, ut quidam perverse interpretantur: sed quia talis à Patre datus nobis fuerat, talemque sese præstitit: quum humanæ nostræ mortalitatis particeps factus, nos divinæ suæ immortalitatis consortes fecit: quum in sacrificium se offerens, maledictionem in se nostram sustulit, ut sua nos benedictione perfunderet: quum morte sua mortem deglutivit & absorbuit: quum in sua resurrectione carnem hanc nostram corruptibilem, quam induerat, in gloriam & incorruptionem suscitavit.

Priore partis primæ articulo explicato, sequitur posterior, nempe quomodo Christus panis vitæ sit à nobis recipiendus.

5. Restat ut applicatione id totum ad nos perveniat: id fit cum per Euangelium, tum illustrius per sacram Cœnam, ubi & se ipse cum bonis suis omnibus nobis offert, & nos fide eum recipimus. Non ergo facit Sacramentum ut Christus panis vitæ esse primum incipiat: sed dum in memoriam revocat, panem vitæ esse factum, quo assidue vescamur, ejusque panis gustum & saporem nobis præbet, ut vim panis illius sentiamus facit. Pollicetur enim nobis, quicquid fecit aut passus est Christus, id ad nos vivificandos factum esse. Deinde hanc vivificationem, æternam esse, qua sine fine alamur, sustineamur & conservemur in vita. Siquidem ut panis vitæ nobis non fuisset Christus, nisi nobis natus & mortuus fuisset, nisi nobis resurrexisset: ita nunc minime esset nisi ejus nativitatis, mortis, resurrectionis efficacia & fructus res æterna foret ac immortalis. Quod totum eleganter his verbis expressit Christus, *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam* Joan. 6:51.

ego dabo pro mundi vita. Quibus haud dubie innuit, suum nobis corpus ideo pro pane futurum ad spiritualem animæ vitam, quia in mortem pro salute nostra exponendum erat: nobis autem porrigi ut vescamur, quum fide nos facit ejus participes. Semel itaque ipsum dedit quo panis fieret, quum in mundi redemptionem crucifigendum exposuit: quotidie dat, ubi participandum, quatenus crucifixum est, Evangelii verbo nobis offert: ubi eam exhibitionem sacro Cœnæ mysterio obsignat: ubi idipsum intus complet quod exterius designat.

Fide nimirum.

Porro nobis hic duo cavenda sunt vitia: ne aut in extenuandis signis nimii, à suis mysteriis ea divellere quibus quodammodo annexa sunt; aut in iisdem extollendis immodici, mysteria interim etiam ipsa nonnihil obscurare videamur. Christum esse panem vitæ, quo in salutem æternam nutriantur fideles, nemo est nisi prorsus irreligiosus, qui non fateatur. Sed hoc non perinde inter omnes convenit, qualis sit ejus participandi ratio. Sunt enim qui manducare Christi carnem, & sanguinem ejus bibere, uno verbo definiunt nihil esse aliud quam in Christum ipsum credere. Sed mihi expressius quiddam ac sublimius videtur voluisse docere Christus in præclara illa concione, ubi carnis suæ manducationem nobis commendat: nempe vera sui participatione nos vivificari: quam manducandi etiam ac bibendi verbis ideo designavit, ne quam ab ipso vitam percipimus, simplici cognitione percipi quispiam putaret. Quemadmodum enim non aspectus, sed esus panis corpori alimentum sufficit: ita vere ac penitus participem Christi animam fieri convenit, ut ipsius virtute in vitam spiritualem vegetetur. Interim vero hanc non aliam esse quam fidei manducationem fatemur: ut nulla alia fingi potest. Verum hoc inter mea & istorum verba interest, quod illis manducare est duntaxat credere: ego credendo manducari Christi carnem, quia fide noster efficitur, eamque manducationem fructum effectumque esse fidei dico. Aut si clarius velis, illis manducatio est fides: mihi ex fide potius consequi videtur. In verbis quidem parvum, sed in re non mediocre est discrimen. Nam etsi docet Apostolus, *Christum in cordibus nostris habitare per fidem*, nemo tamen habitationem istam, fidem interpretabitur: sed eximium fidei effectum explicari omnes sentiunt, quod per ipsam fideles consequuntur ut Christum in se habeant manentem. In hunc modum voluit Dominus, panem vitæ se nuncupando, non tantum docere in mortis resurrectionisque suæ fide repositam esse nobis salutem: sed vera etiam sui communicatione fieri, ut vita sua in nos transeat, ac nostra fiat: non secus ac panis, dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat.

Ubi duo vitia sunt cavenda, ne videlicet signa nimium extenuentur aut extollantur.

Præterea non tantum ad fidem, sed etiam ad fidei effectum receptio illa referenda est.

Manducare Christum, quid.

Eph. 3:17.

Christus quo sensu panis vitæ. Joan. 6. vers. 51.

6. Nec alio sensu Augustinus, quem illi patronum sibi advocant, credendo nos manducare scripsit, quam ut manducationem istam fidei esse, non oris indicaret. Quod neque ipse nego: sed simul tamen addo, nos fide complecti Christum non eminus apparentem, sed se nobis unientem, ut ipse caput nostrum, nos vero ejus membra simus. Neque tamen loquutionem illam simpliciter improbo: sed tantum nego plenam esse interpretationem, si definire velint quid sit Christi carnem edere. Alioqui video Augustinum hac loquendi forma sæpius usum esse, ut quum dicit libro de doctrina Christiana 3. *Nisi manducaveritis carnem filii hominis: figura est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa & vulnerata sit.* Item quum dicit, *tria illa millia hominum, qui Petri concione conversi sunt, sanguinem Christi, quem sæviendo fuderant, credendo bibisse.* Verum plurimis aliis locis illud fidei beneficium egregie commendat, quod per ipsam non minus reficiuntur carnis Christi communione animæ nostræ, quam corpora pane quo vescuntur. Atque idipsum est quod alicubi scribit Chrysostomus, *Christum non fide tantum, sed re ipsa nos suum efficere corpus.* Neque enim aliunde quam à fide tale bonum consequi intelligit: sed hoc tantum vult excludere, nequis, dum fidem nominari audit, nudam imaginationem concipiat. Eos vero qui Cœnam volunt externæ solum professionis notam esse, nunc prætereo: quia satis eorum errorem refutasse mihi videor quum agerem de Sacramentis in genere. Hoc solum observent lectores, dum *calix* vocatur *fœdus in sanguine*, promissionem exprimi quæ ad fidem confirmandam valeat. Unde sequitur, nisi in Deum respicimus, & amplectimur quod offert, nos sacra Cœna recte non uti.

Augustini & Chrysostomi authoritate confirmatur quod de manducatione supra dictum est.

Homil. in Joan. 31. & 40. & alibi.

Act. 2:41.

Homil. 60. & 61. ad popul. Antiochen. Homil. in Marc. 83.

cap. 14. sect. 13. Luc. 22. vers. 20.

7. Neque illi prætetera mihi satisfaciunt qui nonnullam nobis esse cum Christo communionem agnoscentes, eam dum ostendere volunt, nos Spiritus modo participes faciunt, præterita carnis & sanguinis mentione. Quasi vero illa omnia de nihilo dicta forent, *carnem ejus vere esse cibum, sanguinem ejus vere esse potum: non habere vitam nisi qui carnem illam manducaverit, & sanguinem biberit:* & quæ eodem pertinent. Quare si ultra eorum descriptionem (ut nimis restricta est) solidam Christi communionem progredi constat: quousque pateat & sese proferat, paucis perstringere aggrediar, antequam de contrario vitio excessus verba faciam. Erit enim mihi longior cum hyperbolicis doctoribus disputatio, qui dum pro sua crassitie absurdum edendi & bibendi modum fabricant, Christum quoque carne sua exutum in phantasma transfigurant: si tamen ullis verbis complecti tantum mysterium liceat: quod ne animo quidem satis me comprehendere video, & libenter ideo fateor, nequis ejus sublimitatem infantiæ meæ modulo metiatur. Quin potius lectores hortor, ne intra istos nimium angustos fines, mentis sensum contineant: sed multo altius assurgere contendant, quam meo ductu possint: nam ego ipse quoties hac de re sermo est, ubi omnia dicere conatus sum, parum adhuc mihi pro ejus dignitate dixisse videor. Quanquam autem cogitando animus plus valet, quam lingua exprimendo: rei tamen magnitudine ille quoque vincitur & obruitur. Itaque nihil demum restat nisi ut in ejus mysterii admirationem prorumpam, cui nec mens plane cogitando, nec lingua explicando par esse potest. Sententiæ tamen meæ summam exponam utcunque: quam ut nihil dubito veram esse, ita piis pectoribus non improbatum iri confido.

Nec satis est quod hanc communionem nonnulli, præterita carnis & sanguinis mentione, nihil quam spiritualem esse agnoscunt.

sect. 12. & sequentib.

Hujus tamen communionis tantum est mysterium, ut fatendum sit, hominem in hac vita non posse satis assequi, quomodo sit de ea statuendum.

8. Primum omnium è Scripturis docemur, Christum ab initio vivificum illud Patris verbum fuisse, vitæ fontem & originem, unde omnia ut viverent semper acceperunt. Quare Joannes nunc *sermonem vitæ* nuncupat, nunc *in ipso vitam fuisse* scribit, significans illum etiam tum creaturas omnes influentem, vim spirandi ac vivendi eis instillasse. Idem tamen postea subjicit, manifestatam tunc demum fuisse vitam quum assumpta nostra carne, Filius Dei se visendum oculis, manibusque palpandum præbuit. Nam etsi virtutem prius quoque suam in creaturas diffundebat: quia tamen homo, per peccatum à Deo alienatus, communicatione vitæ perdita, mortem undique cernebat sibi imminentem: ut spem immortalitatis reciperet, in ejus verbi communionem recipi oportebat. Quantulam enim fiduciam inde concipias si Dei quidem verbum, à quo remotissimus sis, vitæ plenitudinem in se continere audias; in te autem ipso ac circumquaque nihil præter mortem occurrat & ante oculos versetur? At vero ubi fons ille vitæ habitare in carne nostra cœpit, jam non procul nobis absconditus latet, sed coram se participandum exhibet. Quin & ipsam, in qua residet, carnem vivificam nobis reddit,

Quod autem potest auctor, hujusmodi est. 1. Nullam omnino vitam esse nisi in Christo. 2. Eum vero hanc habere duplici ratione: primum à seipso, ut est Deus: deinde transfundendo eam in carnem quam induit, ut inde ad nos vita communicatio promanaret.

1 Joan. 1. vers 1, 2, 3.

dit, ut ejus participatione ad immortalitatem pascamur. *Ego sum*, inquit, *panis vitæ qui de cælo descendi. Et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Quibus verbis docet, non modo se vitam esse, quatenus sermo est Dei æternus qui è cælo ad nos descendit, sed descendendo vim istam in carnem quam induit, diffudisse: ut inde ad nos vitæ communicatio promanaret. Hinc & illa jam consequuntur, Quod *caro ejus vere est cibus: sanguis ejus vere est potus:* quibus alimentis in vitam æternam fideles educantur. In hoc ergo sita est piis eximia consolatio, quod vitam in propria carne nunc reperiunt. Sic enim non modo facili ad eam aditu penetrant, sed ultro sibi expositam & obviam habent. Cordis sinum tantum protendant quo præsentem amplexentur, & eam obtinebunt.

Joan. 6. v. 48. 51. ibid. v. 58.

ibid. v. 55.

9. Etsi autem tantam à seipsa virtutem non habet Christi caro, ut nos vivificet, quæ & prima sua conditione mortalitati obnoxia fuit, & nunc immortalitate prædita per se non vivit: jure tamen vivifica dicitur, quæ vitæ plenitudine perfusa est, quam ad nos transmitteret. In quem sensum illud Christi dictum cum Cyrillo interpretor, *Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita & Filio dedit vitam habere in semetipso.* Illic enim proprie de suis dotibus disserit, non quas ab initio apud Patrem possidebat, sed quibus ornatus fuit in ea ipsa carne in qua apparuit: proinde in sua quoque humanitate, vitæ plenitudinem habitare ostendit: ut quisquis carni suæ ac sanguini communicarit, vitæ participatione simul fruatur. Id quale sit, familiari exemplo explicare licet. Quemadmodum enim è fonte aqua nunc bibitur, nunc hauritur, nunc per canales irrigandis agris deducitur: qui tamen non à seipso exuberat in tot usus, sed ab ipsa scaturigine, quæ perenni fluxu novam subinde largitatem illi sufficit ac subministrat: ita Christi caro instar fontis est divitis & inexhausti, quæ vitam à divinitate in seipsam scaturientem ad nos transfundit. Jam quis non videt, communionem carnis & sanguinis Christi necessariam esse omnibus qui ad cælestem vitam aspirant. Huc spectant illæ Apostoli sententiæ, *Ecclesiam corpus esse Christi & ejus complementum: ipsum vero esse caput, ex quo totum corpus coagmentatum & compactum per commissuras, incrementum corporis facit: Corpora nostra membra esse Christi.* Quæ omnia non posse aliter effici intelligimus quin totus Spiritu & corpore nobis adhæreat. Sed arctissimam illam societatem qua ejus carni copulamur, splendidiore adhuc elogio illustravit, quum dixit, *nos esse membra corporis ejus, ex ossibus ejus, & ex carne ejus.* Tandem ut rem omnibus verbis majorem testetur, sermonem exclamatione finit, *Magnum* (inquit) *istud arcanum.* Extremæ ergo dementiæ fuerit, nullam agnoscere cum carne & sanguine Domini fidelium communionem: quam tantam esse declarat Apostolus, ut eam admirari quam explicare malit.

Confirmatio, ex Cyrillo.
Joan. 5. vers. 26.

Et familiari exemplo seu similitudine.

Unde constat, & quomodo Christi caro sit vivifica, & qualis sit nostra cum Christo communio.
Ephes. 1. vers. 23. & 4: 15. 1 Cor. 6. vers. 15.

10. Summa sit, non aliter animas nostras carne & sanguine Christi pasci, quam panis & vinum corporalem vitam tuentur & sustinent. Neque enim aliter quadraret analogia signi, nisi alimentum suum animæ in Christo reperirent: quod fieri non potest nisi nobiscum Christus vere in unum coalescat, nosque reficiat carnis suæ esu & sanguinis potu. Etsi autem incredibile videtur, in tanta locorum distantia penetrare ad nos Christi carnem ut nobis sit in cibum, meminerimus quantum supra sensus omnes nostros emineat arcana Spiritus S. virtus, & quam stultum sit ejus immensitatem modo nostro velle metiri. Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, Spiritum vere unire quæ locis disjuncta sunt. Jam sacram illam carnis & sanguinis sui communicationem, qua vitam suam in nos transfundit Christus, non secus acsi in ossa & medullas penetraret, in Cœna etiam testatur, & obsignat: & quidem non objecto inani aut vacuo signo, sed efficaciam Spiritus sui illic proferens, qua impleat quod promittit. Et sane rem illic signatam offert & exhibet omnibus qui ad spirituale illud epulum accumbunt: quanquam à fidelibus solis cum fructu percipitur, qui tantam benignitatem vera fide animique gratitudine suscipiunt. Qua ratione dixit Apostolus, *Panem quem frangimus, communionem esse corporis Christi: calicem quem* verbo & precibus in hoc *consecramus, communionem esse sanguinis ipsius.* Nec est quod objiciat quispiam, figuratam esse loquutionem, qua signatæ rei nomen signo deferatur. Fateor sane fractionem panis symbolum esse, non rem ipsam. Verum hoc posito, à symboli tamen exhibitione rem ipsam exhiberi rite colligemus. Nisi enim quis fallacem vocare Deum volet, inane ab ipso symbolum proponi, nunquam dicere audeat. Itaque si per fractionem panis Dominus corporis sui participationem vere repræsentat, minime dubium esse debet quin vere præstet atque exhibeat. Atque omnino isthæc piis tenenda regula est, ut quoties symbola vident à Domino instituta, illic rei signatæ veritatem adesse certo cogitent, ac sibi persuadeant. Quorsum enim corporis sui symbolum tibi Dominus in manum porrigat, nisi ut de vera ejus participatione te certiorem faciat? Quod si verum est præberi nobis signum visibile, ad obsignandam invisibilis rei donationem: accepto corporis symbolo, non minus corpus etiam ipsum nobis dari certo confidamus.

Qua nullo locorum distantia impediri potest.

Itaque sic in S. Cœna consignatur, ut in ea non inane symbolum, sed rem ipsam percipiamus, teste Apostolo.

1 Cor. 10. vers. 16.

Objectio, figuratam tantum esse loquutionem.
Responsio.

Regula, de Sacramentis, certissima.

11. Dico igitur, (quod & semper in Ecclesia receptum fuit, & hodie docent quicunque recte sentiunt) duabus rebus constare sacrum Cœnæ mysterium: corporeis signis, quæ ob oculos proposita, res invisibiles secundum imbecillitatis nostræ captum nobis repræsentant: & spirituali veritate, quæ per symbola ipsa figuratur simul & exhibetur. Ea qualis sit dum familiariter demonstrare volo, tria soleo ponere: significationem, materiam quæ ex ea dependet, virtutem seu effectum qui ex utraque consequitur. Significatio in promissionibus est sita, quæ quodammodo sunt signo implicitæ. Materiam aut substantiam voco Christum cum sua morte & resurrectione. Per effectum autem, redemptionem, justitiam, sanctificationem, vitamque æternam, & quæcunque alia nobis beneficia affert Christus, intelligo. Porro tametsi fidem hæc omnia respiciunt: nullum tamen locum relinquo huic cavillo: quasi dum fide percipi Christum dico, intelligentia duntaxat ac imaginatione velim concipi. Offerunt enim illum promissiones, non ut in aspectu modo nudaque notitia hæreamus: sed ut vera ejus communicatione fruamur. Et sane non video quomodo in cruce Christi redemptionem ac justitiam, in ejus morte vitam habere se quis confidat, nisi vera Christi ipsius communione in primis fretus. Non enim ad nos bona illa pervenirent, nisi se prius nostrum Christus faceret. Dico igitur, in Cœnæ mysterio per symbola panis & vini, Christum vere nobis exhiberi, adeoque corpus & sanguinem ejus, in quibus omnem obedientiam pro comparanda nobis justitia adimplevit: quo scilicet primum in unum corpus cum ipso coalescamus; deinde participes substantiæ ejus facti, in bonorum omnium communicatione virtutem quoque sentiamus.

Conclusio partis primæ istius capitis: nempe duabus partibus constare Cœnæ Sacramentum, corporeis signis, & spirituali veritate.

Quæ partes complectuntur significationem, materiam, & effectum.

Per symbola Christus nobis vere exhibetur.

12. Jam ad hyperbolicas mixturas quas superstitio invexit, descendo: mira enim astutia hic lusit Satan, ut mentes hominum è cælo abstractas, perverso errore imbueret, acsi panis elemento affixus esset Christus. Ac primo quidem præsentia Christi in Sacramento minime talis somnianda nobis est qualem Romanæ curiæ artifices confinxerunt:

Altera pars capitis, ad novem articulos reducta.
1. Transsubstantiationis Papisticæ

consideratio & refutatio.
Hujus origo & absurditas.

acsi locali præsentia corpus Christi manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore deglutiendum sisteretur. Hanc enim palinodiæ formulam dictavit Berengario Nicolaus Papa, quæ pœnitentiæ testis foret: verbis scilicet eo usque prodigiosis, ut glossæ auctor exclamet, periculum esse, nisi prudenter sibi caveant lectores, ne hæresin inde hauriant pejorem quam fuerit Berengarii, Dist. 2. cap. *Ego Berengarius.* Petrus vero Lombardus, etsi in excusanda absurditate multum laboret, magis tamen inclinat in diversam sententiam.

Cur explodenda.

Siquidem ut finitum esse, pro perpetua corporis humani ratione, minime ambigimus, cæloque contineri quo semel receptum est, donec ad judicium redeat: ita sub hæc corruptibilia elementa retrahere ipsum, aut ubique præsens imaginari, prorsus ducimus nefas esse.

Chrysost. Sermone quodam de Spiritu sancto.

Neque id sane opus est, quo ipsius participatione fruamur: quando hoc beneficii per Spiritum suum nobis Dominus largitur, ut unum corpore, Spiritu & anima, secum fiamus. Vinculum ergo istius conjunctionis est Spiritus Christi, cujus nexu copulamur: & quidam veluti canalis, per quem quicquid Christus ipse & est & habet, ad nos derivatur.

Confirmatio refutationis à simili.

Nam si Solem conspicimus radiis in terram emicantem, ad generandos, fovendos, vegetandos ejus fœtus suam quodammodo substantiam ad eam trajicere: cur inferior Spiritus Christi esset irradiatio, ad communionem carnis & sanguinis ejus in nos traducendam?

A Scriptura sensu.

Quapropter Scriptura, ubi de nostra cum Christo participatione loquitur, vim ejus universam ad Spiritum refert. Pro multis tamen unus locus sufficiet.

A Pauli testimonio.
Rom. 8. v. 9. & 11.

Paulus enim ad Romanos, capite octavo, Christum non aliter in nobis quam per Spiritum suum habitare disserit: quo tamen illam de qua nunc sermo est carnis & sanguinis communionem non tollit, sed ab uno Spiritu effici docet, ut totum Christum possideamus & habeamus in nobis manentem.

Qualem transsubstantiationem finxerint Scholastici.

13. Verecundius Scholastici, quos tam barbaræ impietatis horror terruit: nihil tamen ipsi quoque quam subtilioribus præstigiis ludunt. Non circumscriptive, nec corporali modo contineri illic Christum conceduot: sed rationem deinde comminiscuntur, quam nec ipsi intelligunt, nec aliis possunt explicare: quæ tamen eo recidit, ut Christus in specie panis quam vocant quæratur. Quid enim? quum substantiam panis in Christum converti dicunt, anoon affigunt albedini, quam illic reliquam faciunt? At sic continetur in Sacramento, ut in cælo maneat, inquiunt: nec aliam quam habitudinia præsentiam statuimus.

Horum error refellitur.

Verum quæcunque faciendo fuco vocabula obtendant, hic omnium finis est, per consecrationem Christum fieri qui antea panis erat: ut deinde sub illo panis colore lateat Christus. Quod etiam diserte exprimere eos non pudet: sunt enim Lombardi verba, *Corpus Christi, quod in se visibile est, sub specie panis, facta consecratione, latere & operiri.*

libr. 4. dist. 12.

Ita illius panis figura nihil aliud quam larva est, quæ carnis conspectum auferat oculis. Neque vero multis conjecturis opus est, ut deprehendamus quas istis verbis insidias tendere voluerint, quum res ipsa clare loquatur.

Quas & quantas superstitiones hic error invexerit.

Quanta enim superstitione jam seculis aliquot non tantum hominum vulgus, sed primores quoque ipsi detenti fuerint, ac hodie in Papisticis Ecclesiis detineantur, videre est. Nam de vera fide parum solliciti (qua sola & in Christi pervenimus societatem, & cum ipso cohæremus) modo carnalem ejus præsentiam habeant, quam ultra verbum fabricarunt, satis illum præsentem habere se putant. Proinde hoc in summa profectum videmus ista ingeniosa subtilitate, ut panis pro Deo haberetur.

Cur transsubstantiatio ficta.

14. Hinc prodiit fictitia illa transsubstantiatio, pro qua hodie acrius depugnant quam pro omnibus aliis fidei suæ capitibus. Neque enim se expedire primi localis præsentiæ architecti poteraot quomodo Christi corpus panis substaotiæ permixtum foret, quin protinus occurrerent multa absurda. Ergo ad hoc figmentum confugere necesse fuit, fieri conversionem panis in corpus: non quod proprie ex pane corpus fiat, sed quia Christus, ut sub figura se occultet, substantiam in nihilum redigit.

Contra Scripturam S. & veterum consensum.

Mirum autem est eo inscitiæ, imo stuporis fuisse prolapsos, ut non solum repugnante Scriptura, sed etiam veteris Ecclesiæ consensu, monstrum illud in medium proferrent.

Nam etsi conversionis voce quidam usi sunt, transsubstantiationem Papisticam nunquam agnoverunt.

Fateor quidem nonnullos veterum, conversionis voce interdum fuisse usos: non quod abolere vellent in externis signis substantiam, sed ut docerent panem mysterio dicatum longe à vulgari distare, ac jam alium esse. Ubique autem clare prædicant omnes, sacram Cœnam duabus partibus constare, terrena & cælesti: ac terrenam sine controversia interpretantur panem & vinum. Certe quicquid garriant, vetustatis patrocinio, quod evidenti Dei verbo sæpe opponere audent, in confirmando isto dogmate destitui palam est: nec enim ita pridem excogitatum fuit. ignoratum quidem non melioribus illis seculis modo, quibus purior adhuc vigebat religionis doctrina: sed quum jam admodum inquinata esset illa puritas. Nemo est veterum qui sacra Cœnæ symbola non fateatur disertis verbis panem & vinum esse: etsi, ut dictum est, variis epithetis illa interdum insigniunt, ad commendandam mysterii dignitatem. Nam quod dicunt, in consecratione fieri arcanam conversionem, ut jam aliud sit quam panis & vinum: nuper admonui eo non significare in nihilum ipsa redigi, sed jam alio loco habenda esse quam communes cibos, qui duntaxat ad pascendum ventrem sunt destinati: quum in iis nobis exhibeatur spiritualis animæ cibus ac potus. Id neque nos negamus.

Objectio.
Responsio 1.

Si conversio est, inquiunt isti, necesse est aliud ex alio fieri. Si intelligunt fieri aliquid quod prius non erat, assentior. Si ad suam illam imaginationem trahere volunt, respondeant mihi quam mutationem fieri sentiant in Baptismo. Nam Patres hic quoque mirificam conversionem statuunt, quum dicunt ex corruptibili elemento fieri spirituale animæ lavacrum: aquam tamen manere nemo negat.

Instantia dilutio.

At nihil, inquiunt, tale in Baptismo habetur quale illud est in Cœna, *Hoc est corpus meum.* Quasi de verbis illis agatur, quæ satis expeditum sensum habent: ac non potius de illa voce conversionis, quæ nihil amplius in Cœna significare debet quam in Baptismo. Valeant igitur cum istis syllabarum aucupiis, quibus nihil aliud quam suam jejunitatem produnt.

Transsubst. Papistica solida refutatio, non posse quadrare significationem Cœnæ, nisi maneat externorum figurarum substantia.

Nec vero significatio aliter quadraret, nisi veritas quæ illic figuratur, vivam effigiem haberet in externo signo. Voluit Christus externo symbolo testari, carnem suam esse cibum. si inane duntaxat panis spectrum non panem verum propooeret, ubi analogia, vel similitudo, quæ deducere nos à re visibili ad invisibilem debet? Nam ut omnia inter se conveniant, non longius se extendet significatio, quam nos specie carnis Christi pasci. Quemadmodum si in Baptismo figura aquæ oculos falleret, nobis certum non esset ablutionis nostræ pignus: imo fallaci illo spectaculo vacillandi nobis occasio daretur. Evertitur ergo Sacramenti natura, nisi in modo significandi terrenum signum rei cælesti respondeat. Ac proinde perit nobis mysterii hujus veritas, nisi verus panis verum Christi corpus repræsentet.

Confirmatio, ex verbis Christi, Joan. 6. & Apostoli.

Iterum repeto, Quum Cœna nihil aliud sit quam conspicua ejus promissionis testificatio quæ Joannis sexto habetur, nempe Christum *esse panem vitæ qui è cælo descendit*: panem visibilem intercedere oportet, quo spiritualis ille figuretur: nisi nobis perire volumus omnem fructum quem in hac parte sustinendæ nostræ imbecillitati Deus indulget. Jam qua ratione colliget Paulus, *nos omnes panem unum ac corpus unum* 1 Cor. 10. vers. 17.

esse qui panem unum simul participamus, si spectrum panis duntaxat, ac non potius naturalis veritas maneret?

2. Errorem illum transsubst. promovit consecratio, quæ veluti incantatio magica fuit.

15. Nec vero Satanæ præstigiis tam fœde unquam delusi fuissent, nisi quia jam fascinati erant illo errore, corpus Christi sub pane inclusum ore corporeo in ventrem transmitti. Tam brutæ imaginationis causa fuit, quod consecratio tantundem apud eos valebat ac magica incantatio. Principium autem illud eos latebat, panem non nisi hominibus, ad quos dirigitur sermo, esse Sacramentum: sicuti aqua Baptismi in se non mutatur, sed nobis esse incipit quod prius non erat, simulatque annexa est promissio. Exemplo similis Sacramenti hoc melius liquebit. Aqua è rupe profluens in deserto ejusdem rei tessera & signum erat Patribus, quam nobis figurat vinum in Cœna. Docet enim Paulus *eundem potum spiritualem eos bibisse*. Atqui jumentis populi & pecori communis erat aquatio. Unde facile colligitur, in elementis terrenis, dum ad spiritualem usum adhibentur, non aliam fieri conversionem quam hominum respectu, quatenus illis promissionum sunt sigilla. Adhæc quum Dei consilium sit, ut jam sæpius inculco, nos commodis vehiculis sursum ad se tollere, illud impie sua pervicacia frustrantur qui ad Christum quidem nos vocant, sed sub pane invisibiliter latentem. Neque enim fieri potest ut mens hominum à locorum immensitate se expediens, ad Christum usque supra cælos penetret. Quod illis negabat natura, magis noxio pharmaco corrigere tentarunt: ut manendo in terris, nulla cælesti Christi propinquitate egeamus. En necessitas quæ ipsos adegit ad transfigurandum Christi corpus. Bernardi quidem ætate, etsi durior invaluerat loquendi ratio, transsubstantiatio tamen nondum agnita erat. Ac omnibus retro seculis similitudo illa in ore omnium volitabat, pani & vino rem spiritualem conjunctam esse in hoc mysterio. De vocibus acute, ut sibi videntur, respondent, sed nihil afferendo causæ præsenti consentaneum. Virga, inquiunt, Mosis in serpentem conversa, quamvis asciscat nomen serpentis, pristinum tamen retinet, virgaque dicitur. Ita secundum eos æque probabile est, quamvis in novam substantiam transeat panis, αὐτοχρῆμα, sed tamen non inepte vocari quod apparet oculis. Sed quid simile aut vicinum reperiunt inter illustre miraculum & fictitiam eorum illusionem cujus nullus in terra oculus testis est? Præstigiis luserant magi, ut Ægyptiis persuasum esset, divina virtute ad mutandas creaturas supra naturæ ordinem pollere. Prodit Moses, ac profligatis eorum fallaciis, insuperabilem Dei potentiam à sua parte stare ostendit: quia una ejus virga omnes reliquas absumit. Sed quia ocularis fuit illa conversio, nihil ad præsentem causam, ut diximus: & exiguo post tempore visibiliter rediit virga ad suam formam. Adde quod nescitur substantiæne fuerit illa extemporalis conversio. Spectanda etiam est allusio ad virgas magorum: quas ideo colubros dicere noluit Propheta, ne videretur innuere conversionem quæ nulla erat: quia præstigiatores illi nihil aliud quam tenebras spectantium oculis offuderant. Quid autem cum eo simile habent istæ loquutiones, *Panis quem frangimus*, *Quoties ederitis panem hunc*, *Communicabant in fractione panis*, & alia ejusmodi? Incantatione quidem magorum oculos tantum fuisse deceptos certum est. Quod ad Mosen, magis ambigua res est, per cujus manum Deo nihilo magis difficile fuit ex virga facere serpentem, & rursus virgam ex serpente, quam induere Angelos carneis corporibus, & paulo post exuere. Si eadem vel affinis esset hujus mysterii ratio, esset aliquis color eorum solutioni. Hoc igitur fixum maneat, non vere nec apte promitti nobis in Cœna, carnem Christi vere esse in cibum, nisi vera externi symboli substantia respondeat. Atque (ut error unus ex alio nascitur) locus Jeremiæ tam insulse detortus est ad probandam transsubstantiationem, ut referre pigeat. Conqueritur Propheta *lignum positum in pane suo*: significans hostium sævitia panem suum infectum esse amaritudine. Quemadmodum David simili figura cibum suum fuisse felle corruptum, & potum aceto deplorat. Isti allegorice corpus Christi ligno crucis fuisse affixum volunt. At ita senserunt nonnulli veterum. Quasi vero non magis ignoscendum sit eorum inscitiæ, & sepeliendum dedecus, quam addenda impudentia, ut cogantur cum genuino Prophetæ sensu hostiliter adhuc confligere.

Exod. 17. vers. 6.
1 Cor. 10. vers. 4.
At panis non est Sacramentum sibi, sed hominibus quibus porrigitur.
Objectio, de virga Mosis in serpentem conversa, excutitur, nec transsubst. Papisticæ favet.
Exod. 4. vers. 3 & 7: 10. &c.
Exod. 7. vers. 12.
vide Ambr. de iis qui initiantur, cap. 9. & August. libr. 3. de Trinit. cap. 10.
Nec aliquid simile habet cum verbis institutionis Cœnæ.
1 Cor. 10. vers. 16. & 11: 26. Act. 2: 42.
2. *Objectio.* Jer. 11: 19.
Responsio.
Psal. 69. vers. 22.
Instantia. *Responsio.*

2. Consubstantiationis error detegitur, unde nata Ubiquitas.

16. Alii qui vident non posse analogiam signi & rei signatæ convelli quin mysterii veritas concidat, fatentur panem Cœnæ vere substantiam esse terreni & corruptibilis elementi, nec quicquam in se pati mutationis, sed sub se habere inclusum Christi corpus. Si ita sensum suum explicarent, dum panis in mysterio porrigitur, annexam esse exhibitionem corporis, quia inseparabilis est à signo suo veritas: non valde pugnarem. Sed quia in pane corpus ipsum locantes, ubiquitatem illi affingunt naturæ suæ contrariam, addendo autem *sub pane*, illi occultum latere volunt: tales astutias è suis latebris paulisper extrahere necesse est. Neque enim adhuc ex professo totam hanc causam absolvere in animo est: sed tantum ut disputationis, quæ mox suo loco sequetur, fundamenta jaciam. Volunt ergo Christi corpus invisibile esse & immensum, ut sub pane lateat: quia se cum eo communicare aliter non putant quàm si in panem descendat: modum vero descensus, quo nos ad se sursum evehit, non comprehendunt. Obtendunt quoscunque possunt colores: sed ubi omnia dixerunt, satis apparet, locali Christi præsentiæ insistere. Unde id? nempe quia non aliam carnis & sanguinis participationem concipere sustinent nisi quæ vel loci conjunctione atque contactu, vel crassa aliqua inclusione constet.

Hujus erroris summa.

Ubiquitariorum commenta, naturarum in Christo veritatem confundentia.

17. Ac quo errorem semel temere susceptum obstinate tueantur, non dubitant aliqui ex ipsis jactare, non alias unquam dimensiones habuisse Christi carnem nisi quam longe lateque cælum & terra patent. Quod autem puer ex utero natus sit, quod creverit, quod in cruce expansus, quod sepulchro inclusus, id dispensatione quadam factum, ut nascendi, moriendi, cæterisque humanis officiis defungeretur: quod solita corporis specie post resurrectionem conspectus fuerit, quod in cælum assumptus, quod postremo etiam post ascensionem Stephano & Paulo visus, eadem id dispensatione factum: ut Regem in cælo constitutum hominum aspectui pateret. Quid hoc est nisi Marcionem ex inferis excitare? Nemo enim dubitet, corpus Christi phantasma vel phantasticum fuisse, si ea conditione fuit. Alii paulo argutius elabuntur, Corpus hoc quod in Sacramento datur, gloriosum esse & immortale: itaque nihil esse absurdi si pluribus in locis, si nullo loco, si nulla forma, sub Sacramento continetur. Sed quæro, Quale dabat discipulis Christus pridie quam pateretur: an non verba sonant, mortale illud quod paulo post tradendum erat dedisse? Jam ante, inquiunt, suam gloriam tribus discipulis in monte conspiciendam præbuerat. Verum id quidem, sed ea claritate gustum immortalitatis ad horam præbere illis voluit. Interea non reperient illic duplex corpus, sed unum illud, quod Christus gestabat, nova gloria ornatum. Quum vero corpus suum in prima Cœna distribueret, imminebat jam hora qua à Deo percussus & humiliatus, sine decore ut leprosus jaceret: tantum abest ut tunc gloriam resurrectionis proferre vellet. Et hic quanta Marcioni fenestra aperitur, si Christi corpus uno in loco mortale & humile videbatur, in alio immortale & gloriosum tenebatur? Quanquam si valeat eorum opinio,

Actor. 1. v. 3. & 9. & 7: 55. & 9: 3.
Aliorum argutia.
Responsio 1.
Matth. 17. vers. 2.
Jesa. 53: 4.
Responsio 2.
Responsio 3.

opinio, idem quotidie accidit: quia fateri coguntur corpus Christi in se visibile invisibiliter latere sub panis symbolo. Et tamen qui ejusmodi portenta evomunt, adeo eos non pudet sui dedecoris, ut nos ultro atrocibus conviciis impetant quia non subscribimus.

Absurda quæ consubstantiationis errorem comitantur.

18. Age, si corpus & sanguinem Domini, pani ac vino affigere libet: alterum ab altero necessario divelletur. Nam ut panis seorsum à calice porrigitur, ita corpus pani unitum, à sanguine in calicem incluso divisum esse oportebit. Quum enim corpus in pane, sanguinem in calice esse affirment, panis autem & vinum locorum spatiis inter se distent: nulla tergiversatione elabi possint quin à sanguine corpus sit secernendum.

Exceptionis dilutio.

Quod autem obtendere solent, per concomitantiam (ut fingunt) in corpore esse sanguinem, & in sanguine vicissim corpus, nimis sane frivolum est: quum symbola, quibus includuntur, ita distincta sint.

Orthodoxa sententia ingenua & pia expositio: & sequenti sectione 19.

Cæterum si oculis animisque in cælum evehimur, ut Christum illic in regni sui gloria quæramus: quemadmodum symbola nos ad eum integrum invitant, ita sub panis symbolo pascemur ejus corpore, sub vini symbolo distincte ejus sanguine potabimur: ut demum toto ipso perfruamur. Nam tametsi carnem suam à nobis sustulit, & corpore in cælum ascendit, ad dexteram tamen Patris sedet: hoc est, in potentia & majestate & gloria Patris regnat. Hoc regnum nec ullis locorum spatiis limitatum, nec ullis dimeosionibus circumscriptum, quin Christus virtutem suam, ubicunque placuerit, in cælo & in terra exserat: quin se præsentem potentia & virtute exhibeat: quin suis semper adsit, vitam ipsis suam inspirans, in iis vivat, eos sustineat, confirmet, vegetet, conservet incolumes, non secus ac si corpore adesset: quin denique suo ipsius corpore eos pascat, cujus communionem Spiritus sui virtute in eos transfundit. Secundum hanc rationem, corpus & sanguis Christi in Sacrameoto nobis exhibetur.

Qualis sit in Cœna vera præsentia Christi.

19. Nos vero talem Christi præsentiam in Cœna statuere oportet, quæ nec panis elemento ipsum affigat, nec in panem includat, nec ullo modo circumscribat, (quæ omnia derogare cælesti ejus gloriæ palam est) deinde quæ nec mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quæ per cælum & terram diffundatur: hæc enim naturæ humanæ veritati non obscure repugnant. Istas, inquam, duas exceptiones nunquam patiamur nobis eripi. Nequid cælesti Christi gloriæ derogetur: quod fit dum sub corruptibilia hujus mundi elementa reducitur, vel alligatur ullis terrenis creaturis. Nequid ejus corpori affingatur humanæ naturæ minus consentaneum: quod fit dum vel infinitum esse dicitur, vel in pluribus simul locis ponitur.

Vera substantialisque corporis ac sanguinis Domini communicatio.

Cæterum his absurditatibus sublatis, quicquid ad exprimendam veram substantialemque corporis ac sanguinis Domini communicationem, quæ sub sacris Cœnæ symbolis fidelibus exhibetur, facere potest, libenter recipio: atque ita ut non imaginatione duntaxat aut mentis intelligentia percipere, sed ut re ipsa frui in alimentum vitæ æternæ intelligantur. Cur tam odiosa mundo sit hæc sententia, & tam iniquis multorum judiciis præripiatur ejus defensio, nihil causæ est, nisi quod horribili fascino Satan dementavit eorum mentes.

Orthodoxæ sententiæ veritas & firmitas.

Certe quod docemus, Scripturis optime per omnia convenit: nihil continet vel absurdi, vel obscuri, vel ambigui: à vera pietate & solida ædificatione non abhorret: nihil denique in se habet quod offendat, nisi quod seculis aliquot, quum in Ecclesia regnaret illa Sophistarum inscitia & barbaries, indigne oppressa fuit tam perspicua lux & exposita veritas.

A turbulentis ingeniis oppugnata.

Quia tamen Satan per turbulentos spiritus hodie quoque molitur quibuscunque potest calumniis & probris fœdare, nec in ullam aliam rem majori conatu incumbit: accuratius eam tueri & asserere operæpretium est.

Ab eorum calumniis vindicatur.

1. Verborum institutionis interpretatione adhibita.

20. Porro antequam ultra progredimur, tractanda est ipsa Christi institutio: præsertim quia adversariis hæc maxime plausibilis est objectio, nos discedere à Christi verbis. Ergo ut falsa invidia, qua nos gravant, levemur, aptissimum exordium erit à verborum interpretatione. Narrant tres Euangelistæ & Paulus, *Christum accepisse panem, fregisse gratiis actis, dedisse suis discipulis, ac dixisse, Accipite, comedite: hoc est corpus meum quod pro vobis traditur*, vel *frangitur*. De calice ita Matthæus & Marcus, *Hic calix est sanguis novi testamenti, qui pro multis fundetur in remissionem peccatorum*. Paulus vero & Lucas, *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*.

Luc. 22. v. 17. 19. &c.
Matth. 26. vers. 26.
Marc. 14. vers. 22.
1 Cor. 11. vers. 24.

Quam tenuiter adversus transsubstantiatorum glossemata.

Transsubstantiationis patroni per pronomen *hoc* speciem panis notari volunt: quia toto complexu orationis peragitur consecratio, & nulla est substantia quæ demonstrari queat. Atqui si eos tenet verborum religio, quia Christus quod in manum porrigebat discipulis, corpus suum esse testatus est: ab eorum sane proprietate alienissimum est istud commentum, quod fuit panis, jam esse corpus. Quod in manus sumptum Apostolis præbet Christus, enrpus suum asseverat: sumpserat vero panem: quis ergo non intelligat, panem etiamnum ostendi? ac proinde nihil absurdius quam ad speciem transferre quod de pane prædicatur. Alii, dum particulam *est* pro transsubstantiari positam interpretantur, ad glossam suffugiunt magis coactam & violenter detortam. Ideoque non est cur se verborum reverentia moveri obtendant. Est enim hoc gentibus ac linguis omnibus inauditum, ut verbum Est in hunc sensum usurpetur, nempe pro converti in aliud.

Et adversus consubstantiatores.

Quantum ad eos spectat qui panem in Cœna relinquunt, & affirmant esse Christi corpus, multa illis est inter se varietas. Qui modestius loquuntur, quanquam præcise urgent literam, *Hoc est corpus meum*, postea tamen deflectunt à rigore: ac tantundem valere dicunt atque corpus Christi esse cum pane, in pane, & sub pane. De re ipsa, quam affirmant, aliquid jam attigimus, & mox plura adhuc dicenda erunt: nunc tantum de verbis disputo, quibus se constringi dicunt ne admittant panem vocari corpus, quia signum sit corporis.

Horum effugia diluuntur, & ad absurda blasphema deducuntur.

Atqui si tropum omnem refugiunt, cur à simplici Christi demonstratione transiliunt ad suas loquutiones longe diversas? multum enim differunt, panem esse corpus, & corpus esse cum pane. Sed quia videbant fieri non posse ut simplex hæc propositio staret, panem esse corpus: per illas loquendi formas, quasi per obliquos flexus, elabi tentarunt. Alii vero audaciores, asserere non dubitant, proprie loquendo, panem esse corpus: atque hoc modo vere se literales esse probant. Si objicitur, panem igitur esse Christum & esse Deum: negabunt id quidem, quia verbis Christi expressum non est. Sed nihil proficient negando: quando omnes consentiunt totum Christum nobis offerri in Cœna. Intolerabilis autem blasphemia est, sine figura prædicari de elemento caduco & corruptibili, quod sit Christus. Quæro jam ex ipsis, idemne valeant duæ istæ propositiones, *Christus est Filius Dei*, & *Panis est Christi corpus*. Si diversas esse concedant (quod ab invitis extorquebitur) respondeant unde differentia. Non aliam, arbitror, adducent, nisi quod Sacramentali modo panis vocatur corpus. Unde sequitur, Christi verba non subjici communi regulæ, nec debere ad Grammaticam exigi. Ex omnibus etiam morosis & præfractis literæ exactoribus quæro, ubi Lucas & Paulus *calicem* dicunt *testamentum in sanguine*, annon idem exprimant quod priore membro, ubi panem nominant corpus? Eadem certe religio fuit in una parte mysterii quæ in altera:

Luc. 22. vers. 20.
1 Cor. 11. vers. 25.

Non dissidentur igitur

& quia

à Christi verbis qui ea interpretantur juxta analogiam fidei: imo in Consubstantiatores illud torqueri potest.

& quia obscura est brevitas, sensum melius elucidat longior sermo. Quoties ergo ex verbo uno contendent, panem esse corpus: ego ex pluribus verbis commodam interpretationem afferam, esse testamentum in corpore. Quid enim? an quærendus erit interpres Paulo & Luca fidelior aut certior? Neque tamen huc tendo, ut quicquam delibem de ea quam confessus sum corporis Christi communicatione: stultam modo pervicaciam, qua tam hostiliter litigant de verbis, refellere propositum est. Panem, auctoribus Paulo & Luca, corpus Christi esse intelligo: quia fœdus est in corpore. Quod si impugnant, non mecum, sed cum Spiritu Dei certamen illis est. Utcunque verborum Christi reverentia tangi se quiritentur quominus figurate intelligere ausint quæ sunt aperte dicta: non est tamen hic satis justus prætextus, cur omnes quas contra objicimus rationes ita respuant. Interea quale sit istud, In Christi corpore & sanguine testamentum, ut jam admonui, tenere convenit: quia non aliter prodesset nobis fœdus sacrificio mortis sancitum, nisi accederet arcana illa communicatio qua in unum cum Christo coalescimus.

Nomen rei significatæ cur symbolis Sacramentalibus sit attributum, ostenditur ex Scripturæ locis.

21. Restat igitur ut propter affinitatem quam habent cum suis symbolis res signatæ, nomen ipsum rei fateamur attributum fuisse symbolo: figurate id quidem, sed non sine aptissima analogia. Allegorias & parabolas omitto, nequis subterfugia me quærere, & extra præsentem causam egredi causetur. Dico metonymicum esse hunc sermonem, qui usitatus est passim in Scriptura, ubi de mysteriis agitur. Neque enim aliter accipere possis quod dicitur, *Circumcisionem esse fœdus*, *agnum esse transitum, sacrificia Legis esse expiationes*: denique *petram*, ex qua in deserto aqua profluebat, *fuisse Christum*, nisi translatitie dictum accipias. Nec modo à superiore ad inferius nomen transfertur: sed contra, etiam rei signatæ tribuitur nomen signi visibilis: ut quum dicitur Deus apparuisse Mosi in rubo: arca fœderis vocatur Deus, & Dei facies: & columba, Spiritus sanctus. Nam etsi essentia symbolum à re signata differt, quod hæc spiritualis est & cælestis, illud corporeum & visibile: quia tamen rem cui repræsentandæ consecratum est, non figurat tantum ceu nuda & inanis tessera, sed vere etiam exhibet: cur non ejus appellatio in ipsum jure competat? Quod si humanitus excogitata symbola, quæ imagines sunt rerum absentium potius, quam notæ præsentium, quas etiam ipsas fallaciter sæpissime adumbrant, earum tamen titulis interdum ornantur: quæ à Deo sunt instituta, multo majori ratione rerum nomina mutuantur quarum & certam minimeque fallacem significationem semper gerunt, & adjunctam habent secum veritatem. Tanta igitur est similitudo & vicinitas alterius ad alterum, ut proclivis ultro citroque sit deductio. Desinant itaque adversarii insulsas facetias in nos congerere, Tropistas vocando: quando ex communi Scripturæ usu Sacramentalem loquendi modum exponimus. Nam cum in multis Sacramenta simul conveniunt, tum in hac metonymia quædam est ipsis omnibus inter se communitas. Ut ergo lapidem, è quo Israëlitis spiritualis potus scaturiebat, Christum fuisse Apostolus docet, quod visibile symbolum foret sub quo spiritualis ille potus vere quidem, sed non ad oculum percipiebatur: ita corpus Christi panis hodie nuncupatur, quando symbolum est quo veram corporis sui manducationem offert nobis Dominus. Neque aliter vel sensit vel loquutus est Augustinus: nequis hoc aspernetur tanquam novum commentum. *Si Sacramenta* (inquit) *quandam similitudinem earum rerum quarum Sacramenta sunt, non haberent, utique Sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi, corpus Christi est: sacramentum sanguinis Christi, sanguis Christi est: ita sacramentum fidei, fides est.* Multi sunt apud eum similes loci, quos supervacuum foret congerere, quum unus ille sufficiat: nisi quod monendi sunt lectores idem à sancto viro tradi in epistola ad Euodium. Frivola autem tergiversatio est, ubi docet Augustinus frequentem ac tritam esse metonymiam in mysteriis, non fieri mentionem Cœnæ: quia hoc recepto, ratiocinari à genere ad speciem non liceret, nec valeret argumentum, Omne animal motu præditum est: ergo bos & equus motu præditus est. Quanquam longior disceptatio alibi ejusdem sancti verbis dirimitur, ubi dicit *Christum non dubitasse vocare corpus suum quum signum daret corporis sui*: contra Adimantum Manichæum cap. 12. Et alibi in Psal. 3. *Miranda* (inquit) *Christi patientia, quod Judam adhibuit ad convivium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis commendavit & tradidit.*

Gen. 17. vers. 10. Exod. 12. vers. 11. Exod. 17. vers. 6. 1 Cor. 10. vers. 4. Exod. 3: 2. Psal. 84: 8. & 42: 3. Mat. 3: 16.

1 Cor. 10. vers. 4.

Item ex Augustino. epist. 23. ad Bonif.

Exceptio, Augustinum non loqui de Cœna.

Responsio, confirmata ipsius Augustini testimonio.

Objectio, ex vocabulis, Hoc est, conflata.

22. Siquis tamen morosus, ad alia omnia cæcutiens, huic tantum verbo insistat, HOC EST, quasi mysterium hoc ab omnibus aliis separet, facilis solutio est. Verbi substantivi tantam esse emphasim dicunt, ut nullum schema admittat. Quod si illis concedimus: nempe in verbis Pauli substantivum verbum legitur, ubi panem vocat *communionem* corporis Christi. Aliud autem est communicatio quam corpus ipsum. Imo fere ubi de Sacramentis agitur, idem verbum occurrit. *Hoc erit vobis fœdus mecum. Agnus hic erit vobis Pascha.* Ne plura, quum dicit Paulus *petram fuisse Christum*, cur illis minus emphaticum est eo loco substantivum verbum quam in Christi sermone? Respondeant etiam, ubi dicit Joannes, *Nondum erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus*: quid valeat substantivum verbum. Nam si regulæ suæ affixi manent, abolebitur æterna Spiritus essentia, quasi initium acceperit à Christi ascensione. Respondeant demum, quid significet illud Pauli, Baptismum esse *lavacrum regenerationis & renovationis*: quem constat multis esse inutilem. Sed nihil ad eos refellendos validius est quam illud Pauli, Ecclesiam esse Christum. Nam similitudine corporis humani adducta subnectit, *Sic est Christus*: ubi non intelligit unigenitum Dei Filium in se, sed in membris. His jam me adeptum esse arbitror, ut sanis & integris hominibus fœteant hostium nostrorum calumniæ, dum spargunt, fidem nos abrogare Christi verbis: quæ nos non minus obedienter amplectimur quam ipsi, & majori religione expendimus. Imo supina eorum securitas indicio est non magnopere eos curare quid voluerit Christus, modo clypeum illis suppeditet ad tuendam obstinationem: sicuti nostra disquisitio testis esse debet quanti sit nobis Christi auctoritas. Odiose jactant, humanum sensum nobis obstare quominus credamus quod Christus sacro suo ore protulit: sed quam improbe hanc ignominiam nobis inurant, magna ex parte jam planum feci, & clarius deinde liquescet. Nihil ergo nos impedit quominus loquenti Christo credamus, & simulac hoc vel illud annuerit, acquiescamus. Tantum hoc agitur, an nefas sit de genuino sensu sciscitari.

Responsio 1.
1 Cor. 10. vers. 16.
Gen. 17. vers. 13.
Exod. 12. vers. 43.
1 Cor. 10. vers. 4.
2.
Joan. 7. vers. 39.
3.
Tit. 3: 5.
4.
1 Cor. 12. vers. 12.

Object. 2. nos philosophice non theologice agere. Responsio.

Objectio 3. A verbis Christi ne tantillum quidem esse discedendum. Resp. deducens ad absurda.

23. Vetant boni isti magistri, ut literati appareant, vel tantillum à litera discedere. Ego contra ubi Scriptura Deum nominat virum bellicosum: quia sine translatione nimis asperam loquutionem fore video, non dubito sumptam esse ab hominibus comparationem. Et sane non alio prætextu molesti olim fuerunt orthodoxis Patribus Anthropomorphitæ, nisi quod vocibus illis mordicus arreptis, *Oculi Dei vident*, *Ascendit ad ejus aures*, *Manus ejus extenta*, *Terra scabellum pedum ejus*, clamitabant eripi

Deo

Deo corpus suum quod ei Scriptura assignat. Hac lege recepta, immanis barbaries totam fidei lucem obruet. Quæ enim absurditatum monstra fanaticis hominibus elicere non licebit, si illis permittitur singulos apices stabiliendis suis placitis objicere?

Objectio 4. Christum in Cœna perspicue esse loquutum. Responsio.

Quod objiciunt, non esse verisimile, quum Christus Apostolis singulare pararet in rebus adversis solatium, ænigmatice loquutum esse vel obscure: pro nobis facit. Nisi enim Apostolis venisset in mentem panem vocari figurate corpus, quia symbolum esset corporis, turbati haud dubie fuissent re tam prodigiosa. Eodem fere momento narrat Joannes in minimis quibusque difficultatibus perplexos hæsisse. Qui secum disceptant quomodo iturus sit Christus ad Patrem, & quæstionem movent quomodo abiturus sit è mundo: qui de Patre cælesti nihil eorum quæ dicuntur intelligunt, donec eum viderint: quomodo tam faciles fuissent ad credendum quod repudiat omnis ratio, Christum discumbere in mensa sub conspectu suo, & invisibilem includi sub pane? Quod ergo panem sine dubitatione edendo, consensum suum testantur, hinc apparet eodem quo nos sensu accepisse Christi verba: quia illis occurrit quod in mysteriis non debet videri insolens, nomen rei signatæ signo transscribi. Certa igitur & dilucida fuit discipulis consolatio, ut nobis est, nullo ænigmate implicita: nec aliud causæ est cur à nostra interpretatione quidam resiliant, nisi quod eos excæcavit Diaboli incantatio, nempe ut ænigmatum tenebras sibi fingant, ubi obvia est concinnæ figuræ interpretatio. Præterea si in verbis præcise insistitur, perperam aliud seorsum de pane prædicaret Christus quam de calice. Panem vocat corpus, vinum vocat sanguinem: aut confusa erit battologia, aut erit partitio quæ corpus à sanguine dividat. Imo tam vere dicetur de calice, Hoc est corpus meum, quam de pane ipso: & prædicari vicissim poterit, panem esse sanguinem. Si respondeant, spectandum esse in quem finem vel usum instituta sint symbola: fateor id quidem: sed interea minime se expedient quin eorum error absurdum hoc secum trahat, Panem esse sanguinem, & vinum corpus. Jam quid hoc sibi velit, nescio, quum res diversas esse concedant panem & corpus, asserere tamen alterum de altero proprie & sine figura prædicari: acsi quis diceret vestem quidem diversam esse ab homine, & tamen proprie vocari hominem. Interea, quasi in pertinacia & convitiis victoria illis sita esset, Christum accusari mendacii dicunt, si quæritur verborum interpretatio. Jam lectoribus judicare promptum erit quam injustam nobis injuriam faciant isti syllabarum aucupes, dum simplices imbuunt hac opinione, fidem nos detrahere Christi verbis, quæ furiose ab illis perverti ac confundi, à nobis autem fideliter ac dextre explicari demonstravimus.

Joan. 14. vers. 5. 8. & 16: 17.

Cur interpretationem verborum S. Cœnæ respuant adversarii orthodoxa doctrina. Hujus interpretationis perspicua assertio ex ipsis verbis institutionis collecta.

Objectio 5. Nos ita humanæ rationi esse addictos, ut Dei omnipotentiæ derogemus. Responsio 1.

24. Sed non potest hujus mendacii infamia penitus abstergi nisi diluto altero crimine: nos enim rationi humanæ ita addictos esse jactant, ut nihilo plus tribuamus Dei potentiæ quam naturæ ordo patitur, & dictat communis sensus. A tam improbis calumniis provoco ad ipsam doctrinam quam tradidi: quæ satis dilucide ostendit, me hoc mysterium minime rationis humanæ modo metiri, vel naturæ legibus subjicere. Obsecro, an ex physicis didicimus, Christum perinde animas nostras è cælo pascere carne sua, atque corpora pane & vino aluntur? unde hæc carni virtus ut animas vivificet? Naturaliter non fieri, omnes dicent. Humanæ rationi nihilo magis placebit penetrare ad nos Christi carnem, ut nobis sit alimentum. Denique quisquis doctrinam nostram gustaverit, rapietur in admirationem arcanæ Dei potentiæ. Isti autem boni ejus zelotæ miraculum sibi fabricant, quo sublato evanescit Deus ipse cum sua potentia. Lectores iterum admonitos cupio, ut quid ferat nostra doctrina diligenter æstiment, pendeatne à sensu communi, an vero fidei alis, superato mundo, transcendat in cælos. Dicimus Christum tam externo symbolo quam Spiritu suo ad nos descendere, ut vere substantia carnis suæ & sanguinis sui animas nostras vivificet. In his paucis verbis qui non sentit multa subesse miracula, plusquam stupidus est: quando nihil magis præter naturam, quam ut vitam spiritualem & cælestem animæ mutuentur à carne quæ originem suam è terra accepit, & quæ morti fuit subjecta: nihil magis incredibile quam res toto cæli & terræ spatio dissitas ac remotas, in tanta locorum distantia non solum conjungi, sed uniri, ut alimentum percipiant animæ ex carne Christi. Desinant ergo præposteri homines invidiam putida calumnia nobis facere, acsi de immensa Dei potentia maligne aliquid restringeremus. Ipsi enim vel nimis stulte errant, vel improbe mentiuntur. Non enim hic quæritur quid Deus potuerit, sed quid voluerit. Affirmamus autem id factum esse quod illi placitum erat. Placuit autem Christum *fratribus per omnia similem fieri, excepto peccato.* Qualis est nostra caro? nonne quæ certa sua dimensione constat, quæ loco continetur, quæ tangitur, quæ videtur? Et cur (inquiunt) non faciat Deus ut caro eadem plura diversaque loca occupet, ut nullo loco contineatur, ut modo & specie careat? Insane, quid à Dei potentia postulas, ut carnem faciat simul esse & non esse carnem? Perinde acsi instes, ut lucem faciat simul esse lucem & tenebras. At lucem vult esse lucem: tenebras, tenebras: carnem, carnem. Convertet quidem quum volet tenebras in lucem, & lucem in tenebras: sed quum exigis ut lux & tenebræ non differant, quid aliud quam ordinem sapientiæ Dei pervertis? Carnem igitur carnem esse oportet: spiritum, spiritum: unumquodque qua à Deo lege & conditione creatum est. Ea vero est carnis conditio ut uno certoque loco, ut sua dimensione, ut sua forma constet. Ea conditione carnem induit Christus, cui, teste Augustino, *incorruptionem quidem & gloriam dedit, naturam & veritatem non abstulit.*

Responsio 2. qua objectionem torquet in adversarios.

De omnipotentia Dei non est quæstio in hac disputatione, sed de voluntate.

Heb 4: 15.

Instantia.

Solutio, Augustini testimonio confirmata.

epist. ad Dardanum.

Objectio 6. Se niti expressis Christi verbis. Responsio 1. Responsio 2.

25. Excipiunt, se verbum habere quo palam facta est Dei voluntas: nempe si illis conceditur donum interpretationis ex Ecclesia profligare quod lucem verbo afferat. Fateor illos habere verbum: sed quale olim Anthropomorphitæ, quum Deum corporeum facerent: quale Marcion & Manichæi, quum fingerent Christi corpus vel cæleste, vel phantasticum. Citabant enim testimonia, *Primus Adam è terra terrestris, secundus Adam è cælo cælestis.* Item, *Christus seipsum exinanivit forma servi accepta, & similitudine repertus ut homo.* Verum crassi comestores nullam Dei potentiam esse existimant, nisi monstro in cerebris suis fabricato evertatur totus ordo naturæ: quod potius est Deum circumscribere, ubi figmentis nostris appetimus experiri quid possit. Ex quo enim verbo sumpserunt, corpus Christi in cælo visibile esse, latere autem invisibile in terra sub innumeris panis frustulis? Dicent necessitatem hoc flagitare, ut Christi corpus detur in Cœna. Nempe quia carnalem esum ex Christi verbis elicere libuit, suo ipsorum præjudicio abrepti, necesse habuerunt argutiam hanc excudere, cui reclamat tota Scriptura. Quicquam vero à nobis imminui de potentia Dei, usque eo falsum est, ut nostra doctrina apprime magnificum sit ejus elogium. Sed quia semper nos insimulant, fraudari Deum suo honore, dum respuimus quod secundum communem sensum difficile est creditu, licet ore Christi promissum fuerit: iterum respondeo quod nuper, nos in fidei mysteriis sensum communem non consulere, sed placida docilitate & spiritu mansuetudinis, quem commendat Jacobus, suscipere profectam è

1 Cor. 15. vers. 47.

Philip. 2. vers. 7.

Responsio 3.

Exceptionis dilutio.

Objectio 7. Nos Christi dicta respuere.

Responsio 1.

Jacob. 1. vers. 21.

cælo

Responsio 2.

cælo doctrinam. Sed in quo ipsi perniciose errant, nos utilem moderationem sequi non diffiteor. Illi auditis Christi verbis, *Hoc est corpus meum*, miraculum ab ejus mente remotissimum imaginantur. Ubi autem ex hoc commento emergunt fœdæ absurditates, quia jam præcipiti festinatione laqueos induerunt, demergunt se in abyssum omnipotentiæ Dei: ut hoc modo veritatis lucem extinguant. Hinc fastuosa illa morositas, Nolumus scire quomodo sub pane lateat Christus, hac ipsius voce contenti, *Hoc est corpus meum*.

Objectio 8. Miraculum subesse in hoc Sacramento, Dei omnipotentia inniti, unde fastuosa voces.

Responsio 1. Responsio 2.

Nos vero, ut in tota Scriptura, sanam hujus loci intelligentiam non minore obedientia quam cura consequi studemus: neque præpostero fervore temere arripimus & sine delectu quod primum se mentibus nostris ingerit: sed sedula meditatione adhibita, sensum amplectimur quem Spiritus Dei suggerit: quo freti, despicimus ex alto quicquid terrenæ sapientiæ contra opponitur.

Responsio 3.

Imo captivas tenemus mentes nostras, ne verbulo duntaxat obstrepere; ac humiliamus, ne insurgere audeant. Hinc nata est expositio verborum Christi, quam ex perpetuo Scripturæ usu Sacramentis communem esse, omnes in ea mediocriter versati norunt. Nec vero nefas esse nobis ducimus,

Luc. 1: 34.

sanctæ Virginis exemplo, in re ardua sciscitari quomodo fieri possit.

4. Aliis rationibus è verbo Dei desumptis orthodoxa sententia confirmatio. Prima, à consideratione veritatis corporis Christi, ab adversariorum cavillis vindicata.

26. Sed quia nihil ad confirmandam piorum fidem magis valebit, quam ubi didicerint, quam posuimus doctrinam ex puro Dei verbo sumptam esse, ejusque auctoritati inniti: hoc quoque qua potero brevitate planum faciam. Corpus Christi, ex quo resurrexit, non Aristoteles, sed Spiritus sanctus tradit finitum esse, ac cælo comprehendi usque ad ultimum diem. Nec me latet, locos, qui in hanc rem citantur, secure ab ipsis eludi. Quoties dicit Christus se abiturum relicto mundo, excipiunt discessum illum nihil aliud esse quam mutationem mortalis status. Atqui hoc modo non substitueret Christus Spiritum sanctum, supplendo, ut loquuntur, absentiæ suæ defectui: quando in illius locum

Joan. 14. vers. 2, 3, & 28.

non succedit, nec rursum descendit Christus ipse ex cælesti gloria, ut conditionem mortalis vitæ susciperet. Certe adventus Spiritus & ascensus Christi antitheta sunt: ideoque fieri non potest ut eodem modo secundum carnem nobiscum habitet Christus, quo Spiritum suum mittit.

Secunda, à dicto Christi, se non semper fore in mundo.

Adde quod diserte exprimit, se cum discipulis non semper fore in mundo. Hoc etiam dictum pulchre sibi diluere videntur: quasi neget Christus se pauperem & miserum semper fore, vel necessitatibus caducæ vitæ

Matth. 26. vers. 11.

obnoxium. Atqui circumstantia loci palam reclamat: quando non agitur de egestate & inopia, vel misero terrenæ vitæ statu, sed de cultu & honore. Unctio discipulis non placebat, quod putarent supervacuum & inutilem esse sumptum, & luxuriæ affinem: ideoque in pauperes impensum maluissent pretium illud, quod male profusum fuisse putabant. Respondet Christus se non semper fore præsentem ut tali honore colatur.

Augustini expositione confirmatur.

tract. in Joan. 50. Matth. 28. vers. 20.

Nec aliter exposuit Augustinus, cujus hæc minime ambigua sunt verba, *Quum diceret Christus, Me non semper habebitis vobiscum, loquebatur de præsentia corporis. Nam secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem & invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est, Ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi: secundum carnem vero quam verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Judæis comprehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, Non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam conversatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & deducentibus eis videndo non sequendo ascendit. Non est hic: ibi enim sedet ad dexteram Patris. Et tamen hic est: quia non recessit præsentia majestatis. Aliter secundum præsentiam majestatis, semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis recte dictum est, Me autem non semper habebitis. Habuit enim Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modo fide tenet, oculis non videt.*

Sententia Augustini brevis explicatio.

Ubi (ut hoc quoque breviter annotem) tribus modis eum nobis præsentem facit, majestate, providentia, ineffabili gratia, sub qua mirificam istam corporis & sanguinis ejus communionem comprehendo: modo Spiritus sancti virtute fieri intelligamus, non fictitia illa corporis ipsius sub elemento inclusione. Siquidem carnem se habere & ossa Dominus noster testatus est, quæ palpari & videri possent. Et *abire* ac *ascendere*, non speciem ascendentis abeuntisque dare significant, sed vere id facere quod verba sonant. Ergone, dicet quispiam, certam cæli regionem Christo assignabimus? Ego autem cum Augustino respondeo, curiosissimam esse hanc & supervacaneam quæstionem, modo tamen in cælo esse credamus.

lib. de fide & symb. cap. 6.

Tertia ab ascensionis Christi consideratione, addita sophismatum Ubiquitistarum refutatione.

27. Quid vero, toties repetitum ascensus nomen annon migrationem ab uno loco in alterum significat? Negant: quia per altitudinem secundum eos tantum notatur imperii majestas. Sed quid ipse ascendendi modus? annon *spectantibus discipulis in sublime evehitur*? annon clare narrant Euangelistæ receptum fuisse in cælos? Excipiunt acuti isti Sophistæ, nube interposita subductum fuisse è conspectu: ut discerent fideles non fore postea in mundo visibilem. Quasi vero non debuerit potius momento evanescere, ut fidem faceret præsentiæ invisibilis: vel nubes eum colligere non debuerit antequam pedem moveret. Dum vero sublimis fertur in aerem, & subjecta nube se amplius in terra quærendum non esse docet, tuto colligimus domicilium nunc ei in cælis esse: sicut etiam asserit Paulus, & inde à nobis expectari jubet. Hac ratione admonent Angeli discipulos, frustra eos in cælum suspicere: *quia Jesus qui assumptus est in cælum, sic veniet quemadmodum eum viderant ascendere.*

Actor. 1: 9. Marc. 16. vers. 19. Luc. 24. vers. 51.

Phil. 3: 20.

Effugium de visibili & invisibili præsentia refellitur.

Hic quoque faceta, ut sibi videntur, tergiversatione effugiunt sanæ doctrinæ adversarii, venturum tum visibilem, qui nunquam è terra discessit quin apud suos invisibilis maneat. Quasi vero Angeli duplicem illic præsentiam insinuent, ac non simpliciter discipulos faciant oculatos testes ascensus, neque supersit dubitatio: perinde acsi dicerent, Vobis videntibus in cælum receptus, cæleste sibi imperium asseruit: superest ut patienter expectetis dum rursus adveniat mundi judex: quia nunc cælum ingressus non est, ut illud solus occupet, sed ut secum vos & omnes pios colligat.

5. Auctoritas Patrum adversariorum erroribus de Christi præsentia non suffragatur. Augustinus illis excutitur, ut etiam est adversarius.

28. Quoniam vero patronos adulterini dogmatis veterum suffragiis nihil pudet illud ornare, ac præsertim Augustini: quam perverse id conentur, paucis expediam. Nam quum à doctis & piis viris collecta fuerint eorum testimonia, nolo rem actam agere: ex eorum lucubrationibus petat qui volet. Ne ex Augustino quidem congeram quæcunque ad rem facerent: sed contentus ero paucis ostendere, sine controversia totum esse nostrum. Quod adversarii, ut eum nobis extorqueant, prætexunt, passim in ejus libris occurrere, carnem & sanguinem Christi dispensari in Cœna, nempe victimam semel in cruce oblatam, frivolum est: quum simul vocet vel Eucharistiam, vel Sacramentum corporis. Cæterum quo sensu voces Carnis & Sanguinis usurpet, non est quod longo circuitu quæramus: quando seipsum explicat, dicens *Sacramenta ex similitudine rerum quas signant, nomina accipere: ideoque secundum quendam modum Sacramentum corporis esse corpus.* Cui concinit alter locus satis vulgaris, *Non dubitavit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, quum signum daret.* Iterum objectant, diserte scribere Augusti-

ad Bonif. epist. 23. nam aperta sunt quæ dicit lib. de civ. Dei 16. cap. 27. in Psal. 26. & 46. tractat. 13. 102. 106. 107. in Joan. & alibi. contra Adimant. Manich. l. 12.

lib. 3. de Trinit. cap. 10.

num, corpus Christi cadere in terram, & in os ingredi: nempe eodem sensu quo consumi affirmat: quia utrumque simul conjungit. Nec obstat quod dicit, peracto mysterio panem consumi: quia paulo

in Psal. 33.

ante dixerat, *Quia hominibus hæc nota sunt, quando per homines fiunt, honorem tanquam religiosa possunt habere: tanquam mira, non possunt.* Nec alio spectat quod adversarii nimis inconsiderate ad se trahunt, Christum se quodammodo portasse manibus suis, quum panem mysticum discipulis porrigeret. Nam adverbio similitudinis interposito satis declarat, non vere nec realiter fuisse sub pane inclusum. Nec

epist. ad Dardanum.

mirum: quando alibi aperte contendit, *corpora, si illis tollantur spatia locorum, nusquam fore; & quia nusquam erunt, penitus non fore.* Jejuna est cavillatio, illic non agi de Cœna, in qua Deus specialem virtutem exerit: quia de Christi carne mota erat quæstio, & sanctus vir ex professo respondens,

Præclarus Augustini locus, placidis ingeniis satis superque faciens.

Immortalitatem, inquit, *carni suæ dedit Christus, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non putandus est ubique diffusus: cavendum enim ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens ut quod in Deo est sit ubique ut Deus.* Subjicitur mox ratio, *Una enim persona Deus & homo est, & utrumque unus Christus: ubique per id quod est Deus, in cælo per id quod est homo.* Cujus socordiæ fuisset non excipere Cœnæ mysterium, rem adeo seriam & gravem, siquid doctrinæ quam tractabat illic fuisset adversum? Et tamen siquis attente quod paulo post sequitur legat, reperiet sub illa generali doctrina Cœnam quoque comprehendi, Christum unigenitum Dei Filium, eundemque Filium hominis, ubique totum præsentem esse, tanquam Deum: in templo Dei (hoc est, in Ecclesia) esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cæli, propter veri corporis modum. Videmus ut ad Christum cum Ecclesia uniendum, corpus ejus è cælo non eliciat: quod certe facturus erat, si corpus Christi vere cibus nobis non esset

tract. 50. in Joannem.

nisi sub pane inclusum. Alibi definiens quomodo fideles Christum nunc possideant, *Habes*, inquit, *per signum crucis, per Baptismatis Sacramentum, per altaris cibum & potum.* Quam recte superstitiosum ritum inter symbola præsentiæ Christi numeret, non disputo: sed qui præsentiam carnis comparat crucis signo, satis ostendit se Christum bicorporem non fingere, ut occultus sub pane lateat qui in cælo visibilis sedet. Quod si explicatione indiget, con-

Augustinus seipsum explicat.

Matth. 26. vers. 11.

Exceptio.

tinuo post illic adjungitur, *Secundum præsentiam majestatis nos semper habere Christum: secundum præsentiam carnis recte dictum esse, Me non semper habebitis.* Excipiunt simul etiam hoc addi, *Secundum ineffabilem & invisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.*

Matth. 28. vers. 20.

Responsio.

Sed nihil in eorum commodum: quia hoc tandem ad majestatem restringitur, quæ semper opponitur corpori, ac nominatim caro à gratia virtuteque discernitur. Sicut alibi eadem antithesis

Perspicua ejusdem sententia, adversariorum errorem de carnali Christi præsentia evertens.

apud eum legitur, quod *reliquerit Christus discipulos præsentia corporali, ut futurus sit cum illis præsentia spirituali*: ubi clarum est, carnis essentiam distingui à Spiritus virtute, quæ nos Christo conjungit, locorum alioqui distantia procul dissitos. Eodem loquendi genere sæpius utitur, ut quum dicit, *Venturus est ad vivos & mortuos præsentia itidem corporali, secundum fidei regulam sanamque doctrinam: nam præsentia spirituali ad eos utique erat venturus, & cum tota Ecclesia futurus in mundo usque ad consummationem seculi. Ergo ad credentes dirigitur hic sermo, quos servare jam cœperat præsentia corporali, & quos relicturus erat absentia corporali, ut eos cum Patre servaret præsentia spirituali.* Corporale accipere pro visibili, nugatorium est: quando & corpus opponit divinæ potentiæ: & addens, *cum Patre servare*, clare exprimit gratiam suam è cælo per Spiritum ad nos diffundere.

6. Præsentia invisibilis ab advers. confictæ refutatio.

29. Et quoniam tantum fiduciæ ponunt in hac latebra præsentiæ invisibilis, agedum videamus quam bene in ea se occultent. Primo syllabam non proferent ex Scripturis, qua probent invisibilem esse Christum: sed pro confesso sumunt quod nemo sanus illis dabit, non posse aliter Christi corpus in 1.
Cœna dari nisi opertum panis larva. Atque hoc ipsum est de quo nobiscum litigant: tantum abest ut principii locum obtineat. Ac dum ita garriunt, 2.
coguntur duplex facere Christi corpus: quia in se visibile est in cælo secundum eos, in Cœna autem speciali dispensationis modo invisibile. Quam vero 3.
belle hoc conveniat, tum ex aliis Scripturæ locis, tum Petri testimonio facile judicium est. Dicit Petrus *oportere Christum in cælo capi vel comprehendi, donec iterum adveniat.*

Act. 3: 21.

Docent isti ubique locorum esse, sed absque forma. Excipiunt, iniquum esse naturam gloriosi corporis subjicere communis naturæ legibus.

Exceptionis dilutio.

Atqui Serveticum illud delirium (quod piis omnibus merito detestabile est) absorptum fuisse corpus à divinitate, secum trahit hæc responsio. Non dico eos ita sentire: verum si inter dotes glorificati corporis numeratur, invisibili modo omnia implere: corpoream substantiam aboleri palam est, nec discrimen ullum relinqui deitatis & humanæ naturæ. Deinde si ita multiforme & varium est Christi corpus, ut uno in loco appareat, in altero sit invisibile: ubi ipsa corporis natura, quod suis dimensionibus constat? & ubi unitas?

4. Refutatio ex Tertulliano.

Longe rectius Tertullianus, qui verum & naturale Christi corpus fuisse contendit: quia ejus in mysterio Cœnæ figura nobis proponitur in pignus ac certitudinem vitæ spiritualis.

5. Ex dicto Christi, etiam post resurrectionem.

Luc. 24. vers. 39.

Et certe de corpore glorioso dicebat Christus, *Videte & palpate, quia spiritus carnem & ossa non habet.* Ecce ipsius Christi ore carnis veritas probatur, quia palpari potest ac videri: aufer ista, jam caro esse desinet. Semper ad latibulum confugiunt suæ dispensationis quam sibi fabricarunt. Nostrum vero est, quod absolute pronunciat Christus ita amplecti, ut sine exceptione apud nos valeat quod vult asserere. Se non spectrum esse probat: quia sit in carne sua visibilis.

6. A veri corporis definitione.

Tollatur quod tanquam proprium corporis sui naturæ vendicat: nonne excudenda erit nova corporis definitio? Jam quocunque se circumagant, in loco illo Pauli fictitia eorum dispensatio locum non habet, ubi dicit, *Nos expectare è cælo Salvatorem, qui corpus nostrum humile configurabit corpori suo glorioso.*

Phil. 3. v. 20, 21.

Neque enim speranda nobis est conformitas in illis, quas Christo affingunt, qualitatibus: ut cuique invisibile sit ac immensum corpus. Nec vero reperietur quispiam tam bardus cui tantam absurditatem persuadeant. Ne igitur corpori Christi glorioso hanc adscribant dotem, multis in locis simul esse, nulloque spatio contineri.

7. Ab absurdo.

Denique vel aperte negent carnis resurrectionem, vel concedant Christum vestitum cælesti gloria, non exuisse carnem, qui nos in carne nostra illius ejusdem gloriæ facturus est consortes ac socios, quando nobis futura est communis cum eo resurrectio.

8. A Scriptura testimoniis expressis quæ veram carnem Christo tribuunt.

Quid enim clarius tradit tota Scriptura, quam Christum, ut veram nostram carnem induit quum è Virgine natus est, in vera carne nostra passus est, quum pro nobis satisfecit: ita eandem veram carnem & resurgendo recepisse, & in cælum sustulisse? Hæc enim nobis nostræ resurrectionis & in cælum ascensionis spes est, quod Christus resurrexit, & ascendit: atque (ut ait Tertullianus) *arrhabonem nostræ resurrectionis secum in cælos tulit.*

9. A fidei nostræ fundamento.

Porro quam infirma & fragilis foret spes illa, nisi hæc ipsa nostra caro in Christo vere suscitata, & in regnum cælorum ingressa esset? Atqui hæc est propria corporis veritas, ut spatio contineatur, ut suis dimensionibus constet, ut suam faciem habeat. Facessat igitur stultum illud commentum quod tam mentes hominum quam Christum pani affigit. Quorsum enim occulta

sub

10 Ab eo quod Christus sursum vult quæri. Illi autem in elemento hærent. Joan. 20. vers. 17.

sub pane præsentia, nisi ut qui Christum sibi habere conjunctum cupiunt, in symbolo illo subsidant? Atqui Dominus ipse non oculos tantum, sed omnes sensus nostros è terra subducere voluit, se attingi à mulieribus vetans, donec ascendisset ad Patrem. Quum pio reverentiæ studio Mariam videat properare ad osculandos pedes, cur tactum hunc improbet ac prohibeat, donec in cælum receptus fuerit, nulla causa est, nisi quia nusquam alibi vult quæri. Quod objiciunt, postea visum fuisse Stephano, facilis solutio est: neque enim ideo necesse fuit Christo locum mutare, qui servi sui oculis perspicaciam dare potuit quæ cælos penetraret. Idem & de Paulo dicendum. Quod Christum exivisse è sepulchro clauso, & clausis januis ad discipulos ingressum esse objiciunt, nihilo magis eorum errori suffragatur. Nam sicut aqua non secus ac solidum pavimentum, Christo iter præbuit super lacum ambulanti: ita nihil mirum si ad ejus occursum se flexit lapidis durities. Etsi probabilius est, ejus imperio amotum fuisse lapidem, & mox, transitu dato, in suum locum rediisse. Nec januis clausis intrare tantundem valet ac penetrare per solidam materiam, sed sibi aditum patefacere divina virtute, ut repente steterit inter suos discipulos, plane admirabili modo, quum obseratæ essent fores. Quod citant ex Luca, Christum *subito evanuisse* ex discipulorum oculis, quibuscum Emaunta profectus erat, nihil illis prodest, & nos adjuvat. Nam ut sui conspectum illis auferret, non factus est invisibilis, sed tantum disparuit. Sicuti, eodem Luca teste, quum simul iter faceret, non induit novam faciem ne agnosceretur: sed tenuit eorum oculos. Isti vero non modo Christum transformant, ut in terra versetur: sed alium alibi suique dissimilem esse fingunt. Denique ita nugando, non uno quidem verbo, sed periphrasi, ex carne Christi spiritum faciunt: nec eo contenti, qualitates ei penitus contrarias induunt. Unde necessario sequitur duplicem esse.

Objectiones adversarior. 1. & 2. (Christus visus est à Stephano & Paulo. exiit item è clauso sepulchro, & occlusis januis ad discipulos est ingressus. Ergo Christi corpus est in terra) diluuntur. Act. 7: 55. Actor 9: 4. Mat. 28: 6. Joan. 20. vers. 19. Matth. 14. vers. 25. *Object. 3. diluitur.* Luc. 24. vers. 31. ibid. v. 16. *38. Refutatio hujus commenti invisibilis præsentiæ, quod duplicem Christum fabricat.*

30. Jam ut illis demus quod garriunt de invisibili præsentia, nondum tamen probata erit immensitas, sine qua frustra Christum sub pane includere tentabunt. Nisi ubique simul esse possit Christi corpus nulla loci circumferentia, sub pane in Cœna latere credibile non erit. Qua necessitate ab illis inducta est prodigiosa ubiquitas. Atqui firmis clarisque Scripturæ testimoniis demonstratum est, circumscribi humani corporis mensura: deinde suo in cælum ascensu palam fecisse non omnibus se esse in locis, sed, dum in unum transit, priorem relinquere. Nec vero promissio quam adducunt, ad corpus trahenda est, *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Primum non stabit perpetua conjunctio nisi extra Cœnæ usum Christus in nobis corporaliter habitet: ideoque justa ratio non est, cur tam acerbe de verbis Christi litigent, ut Christum in Cœna includant sub pane. Deinde contextus evincit, Christum nihil minus quam de carne sua loqui, sed invictum auxilium promittere discipulis, quo eos adversus omnes Satanæ mundique insultus tueatur & sustineat. Nam quum difficilem provinciam injungeret, ne eam aggredi dubitent, vel trepide obeant, præsentiæ suæ fiducia eos confirmat: acsi diceret non defore illis suum præsidium, quod insuperabile erit. Nisi omnia confundere liberet, annon præsentiæ modum distinguere oportuit? Et certe quidam cum magno dedecore prodere inscitiam suam malunt, quam vel minimum de errore cedere. Non loquor de Papistis: quorum tolerabilior, vel saltem magis verecunda est doctrina: sed quosdam ita abripit contentio, ut dicant, propter unitas in Christo naturas, ubicunque est divinitas Christi, illic quoque esse carnem, quæ ab illa separari nequit. Quasi vero unio illa conflaverit ex duabus naturis medium nescio quid, quod neque Deus

Ubiquitas corporis Christi affingenda est necessario ab iis qui sub pane corpus illud inclusum esse somniant. Ubiquitariorum sophisma ex Matth. 28. vers. 20. refellitur variis argumentis. 1. 2.

Alterum sophisma, quod affine est hæresi Eutychis & Serveti.

esset, neque homo. Sicquidem Eutyches, & post eum Servetus. Verum ex Scriptura aperte colligitur, sic unicam Christi personam constare ex duabus naturis, ut cuique tamen sua maneat salva proprietas. Ac Eutychen jure fuisse damnatum negare eos pudebit: ad damnationis causam mirum est eos non attendere: quod discrimine inter naturas sublato, personæ unitatem urgens, ex Deo hominem faceret, & ex homine Deum: cujus ergo amentiæ est, cælum terræ potius miscere, quam non extrahere Christi corpus è cælesti sanctuario? Nam quod pro se testimonia illa adducunt, *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit, filius hominis qui in cælo est.* Item, *Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit:* ejusdem est stuporis spernere idiomatum κοινωνίαν, quæ non frustra olim à sanctis Patribus inventa est. Certe quum *Dominus gloriæ crucifixus* dicitur, non intelligit Paulus in sua divinitate quicquam fuisse passum: sed quia Christus, qui abjectus & contemptus in carne patiebatur, idem Deus erat & Dominus gloriæ. Ad hunc modum & filius hominis in cælo erat: quia ipse idem Christus, qui secundum carnem filius hominis habitabat in terris, Deus erat in cælo. Qua ratione eo ipso loco descendisse dicitur secundum divinitatem: non quod divinitas cælum reliquerit, ut in ergastulum corporis se abderet: sed quia tametsi omnia impleret, in ipsa tamen Christi humanitate corporaliter, id est, naturaliter habitabat, & ineffabili quodam modo. Trita est in Scholis distinctio, quam me referre non pudet. Quamvis *totus* Christus ubique sit, non tamen *totum* quod in eo est, ubique esse. Atque utinam Scholastici ipsi vim hujus sententiæ probe expendissent: quia ita occursum fuisset insulso commento de carnali Christi præsentia. Mediator ergo noster quum totus ubique sit, suis semper adest: & in Cœna speciali modo præsentem se exhibet, sic tamen ut totus adsit, non totum: quia, ut dictum est, in carne sua cælo comprehenditur donec in judicium appareat.

Tertium sophisma, ex Scripturis collectum. Joan. 3: 13. & 1: 18. *Idiomatum κοινωνία ab ubiquitariis sublata.* 1 Cor. 2: 8.

Vera item Scholarum distinctio, Totus Christus ubique, non tamen Totum Christi.

31. Longe autem falluntur qui nullam carnis Christi præsentiam in Cœna concipiunt nisi in pane sistatur. Ita enim arcanæ Spiritus operationi quæ nobis Christum ipsum unit, nihil reliquum faciunt. Christus præsens illis non videtur nisi ad nos descendat. Quasi vero si ad se nos evehat, non æque potiamur ejus præsentia. Ergo tantum de modo quæstio est: quia Christum ipsi in pane locant, nobis autem non ducimus fas esse eum è cælo detrahere. Utrum rectius sit judicent lectores. Tantum facessat calumnia illa, auferri Christum à sua Cœna nisi sub panis integumento lateat. Nam quum mysterium hoc cæleste sit, necesse non est Christum elicere in terras ut nobis sit conjunctus.

Huic imaginariæ Papistarum, consubstantiatorum & ubiquitariorum præsentiæ, vera carnis Christi, arcana Spiritus S. unione, præsentia opponitur.

32. Porro de modo si quis me interroget, fateri non pudebit, sublimius esse arcanum quam ut vel meo ingenio comprehendi, vel enarrari verbis queat: atque, ut apertius dicam, experior magis quam intelligam. Itaque veritatem Dei, in qua acquiescere tuto licet, hic sine controversia amplector. Pronunciat ille carnem suam esse animæ meæ cibum, sanguinem esse potum. Talibus alimentis animam illi meam pascendam offero. In sacra sua Cœna jubet me sub symbolis panis ac vini corpus ac sanguinem suum sumere, manducare ac bibere: nihil dubito quin & ipse vere porrigat, & ego recipiam. Tantum absurda rejicio quæ aut cælesti Christi majestate indigna, aut ab humanæ ejus naturæ veritate aliena esse apparet: quando & cum Dei verbo pugnare necesse est, quod & sic in gloriam regni cælestis receptum fuisse Christum docet, ut supra omnem mundi conditionem eum evehat, nec minus diligenter in humana ejus natura commendat quæ propria sunt vere humanitatis. Neque hoc vel incredibile vel à ratione absonum videri debet, quia ut spirituale est totum Christi

Ea qualis sit ostenditur: ita tamen ut modus agnoscatur incomprehensibilis.

Absurda rejicienda.

Luc. 24. vers. 26.

Irenæus lib 4. c. 34.

regnum, ita quicquid agit cum sua Ecclesia, ad rationem seculi hujus minime exigendum est. Vel, ut Augustini verbis utar, *per hominem hoc mysterium peragitur ut reliqua, sed divinitus: in terra, sed cælitus.* Ea (inquam) est corporis præsentia, quam Sacramenti ratio postulat: quam tanta virtute tantaque efficacia hic eminere dicimus, ut non modo indubitatam vitæ æternæ fiduciam animis nostris afferat, sed de carnis etiam nostræ immortalitate securos nos reddat. Siquidem ab immortali ejus carne jam vivificatur, & quodammodo ejus immortalitati communicat.

Adversariorum hyperbola quid efficiant.

Qui supra hæc suis hyperbolis evehuntur, nihil aliud quam talibus involucris simplicem & planam veritatem obscurant. Sicui nondum satisfactum fuerit, hic velim paulisper mecum reputet, de Sacramento nunc haberi sermonem, cujus omnia ad fidem referenda sunt.

Fide participamus reipsa Christum. Mixtura autem & transfusiones, à curiosis excogitata, repudianda sunt.

Fidem vero nos ista quam enarravimus corporis participatione non minus laute affluenterque pascimus, quam qui ipsum Christum è cælo detrahunt. Ingenue interea confiteor, mixturam carnis Christi cum anima nostra, vel transfusionem qualis ab ipsis docetur, me repudiare: quia nobis sufficit Christum è carnis suæ substantia vitam in animas nostras spirare: imo propriam in nos vitam diffundere, quamvis in nos non ingrediatur ipsa Christi caro. Adde quod fidei analogiam, ad quam omnem Scripturæ interpretationem exigere jubet Paulus, hac in parte mihi præclare constare nihil dubium est. Qui veritati adeo perspicuæ reclamant, ad quam fidei amussim se forment viderint. *Qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est.* Isti, licet dissimulent, vel non advertant, ipsum carne sua spoliant.

Rom. 12. vers. 6.

1 Joan. 4. vers. 2, 3. 2 Joan. vers. 7.

7. Hactenus quæ ad sacram Cœnam à parte Dei exhibentis spectare videntur, sunt proposita: supersunt ea qua nos propius respiciunt, explananda. In primis, nostra cum carne & sanguine Christi communicatio.

33. De communicatione idem sentiendum, quæ nulla ab ipsis agnoscitur nisi Christi carnem sub pane deglutiant. Atqui Spiritui sancto non levis fit injuria, nisi credimus fieri incomprehensibili ejus virtute ut cum carne & sanguine Christi communicemus. Imo si vis mysterii qualis à nobis traditur, & cognita fuit veteri Ecclesiæ ab annis quadringentis, pro dignitate expensa esset, satis superque erat unde nobis satisfieret: clausa fuisset multis fœdis erroribus janua, ex quibus accensæ sunt horrendæ dissensiones, quibus tum olim, tum nostra etiam ætate Ecclesia misere vexata est: dum hyperbolicum præsentiæ modum exigunt curiosi homines, quem Scriptura nunquam ostendit. Ac de re stulte & temere concepta perinde tumultuantur acsi inclusio Christi sub pane, prora & puppis (ut aiunt) pietatis esset. Quomodo Christi corpus, ut semel pro nobis traditum est, nostrum fiat: quomodo sanguinis effusi participes fiamus, scire in primis referebat: quia id est totum Christum crucifixum possidere, ut bonis ejus omnibus fruamur. Nunc his omissis, quibus tantum inerat momenti, imo neglectis & pene sepultis, hæc una spinosa quæstio illis placet, quomodo sub pane, vel sub specie panis lateat Christi corpus.

Quæ tametsi spiritualis, non oralis, realis esse non desinit. Non quæritur enim an verum Christi corpus pro nobis crucifixum percipiamus, (id enim est extra controversiam) sed quo modo.

Falso jactant, quicquid docemus de spirituali manducatione, veræ & reali (ut loquuntur) opponi: quandoquidem nonnisi ad modum respicimus, qui apud eos carnalis est, dum Christum pane includunt; nobis spiritualis, quia vis arcana Spiritus nostræ cum Christo conjunctionis vinculum est. Nihilo verior est altera objectio, nos fructum vel effectum duntaxat quem ex esu carnis Christi capiunt fideles, attingere. Diximus enim antea Christum ipsum Cœnæ esse materiam: inde vero sequi effectum, quod sacrificio mortis ejus expiamur à peccatis, sanguine abluimur, resurrectione erigimur in spem cælestis vitæ. Sed stulta imaginatio, cujus auctor fuit Lombardus, pervertit eorum mentes, dum esum carnis Christi Sacramentum esse putant.

Falsa interpretationis Scholasticorum oralem & carnalem corporis Christi manducationem afferentium refutatio.

Sic enim ille, *Sacramentum & non res, sunt species panis & vini: Sacramentum & res, caro & sanguis Christi: res & non Sacramentum, mystica ejus caro.* Item paulo post, *Res significata & contenta, est propria caro Christi: significata & non contenta, mysticum corpus.* Quod inter carnem Christi distinguit, & alendi efficaciam qua prædita est, assentior: quod autem Sacramentum esse fingit, & quidem sub pane contentum, error est non ferendus. Hinc nata est sacramentalis manducationis falsa interpretatio: quia putarunt impios quoque & sceleratos edere Christi corpus, quamlibet sint ab eo alieni. Atqui ipsa Christi caro in mysterio Cœnæ non minus spiritualis res est, quam æterna salus. Unde colligimus, quicunque vacui sunt Christi Spiritu, carnem Christi nihilo magis posse edere, quam vinum bibere cui non sit conjunctus sapor. Certe nimis indigne laceratur Christus, quum prostituitur incredulis emortuum & nullius vigoris ejus corpus: & repugnant aperta ejus verba, *Quisquis ederit carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.*

libr. 4. dist. 8.

Joan. 6. vers. 56.

Exceptio 1. pro manducatione orali.

Excipiunt, illic non agi de sacramentali esu: quod ego fateor, modo ne ad eundem scopulum subinde impingant, comedi carnem ipsam absque ullo fructu. Scire autem ex ipsis velim quamdiu eam contineant ubi manducarunt. Hic, meo judicio, exitum non reperient.

Altera.

Sed objiciunt, non posse hominum ingratitudine quicquam detrahi vel intercidere de fide promissionum Dei. Fateor sane, & vim mysterii integram manere dico, quantumvis impii eam, quoad in se est, exinanire studeant. Aliud tamen est offerri, aliud recipi. Spiritualem hunc cibum omnibus porrigit Christus, potumque spiritualem propinat: alii avide vescuntur, alii fastidiose respuunt: an horum rejectio faciet ut cibus & potus suam naturam perdant?

Tertia.

Dicent hac similitudine sententiam suam juvari, nempe carnem Christi, dicet insipida sit, esse nihilominus carnem. Ego vero nego posse comedi absque fidei gustu: vel (si cum Augustino loqui magis placet) nego plus referre homines ex Sacramento quam vase fidei colligunt. Ita Sacramento nihil decedit; imo illibata manet ejus veritas & efficacia, quamvis ab externa ejus participatione inanes discedant impii.

Quarta.

Si rursus objiciant, derogari huic verbo, *Hoc est corpus meum*, si panem corruptibilem & nihil præterea impii recipiunt: in promptu solutio est, Deum nolle veracem agnosci in ipsa receptione, sed in bonitatis suæ constantia, ubi indignis præstare quod rejiciunt paratus est, imo liberaliter offert. Atque hæc est Sacramenti integritas, quam violare totus mundus non potest, carnem & sanguinem Christi non minus vere dari indignis, quam electis Dei fidelibus: simul tamen verum est, non secus atque pluvia super duram rupem decidens effluit, quia nullus in lapidem ingressus patet, ita impios sua duritie repellere Dei gratiam quominus ad ipsos penetret. Adde quod Christum absque fide recipi nihilo magis consentaneum est quam semen in igne germinare.

Quinta.

Quod autem quærunt quomodo in damnationem quibusdam venerit Christus nisi cum indigne recipiant, frigidum est: quando nusquam legimus, Christum indigne recipiendo, mortem sibi accersere homines, sed potius respuendo.

Sexta, ex Mat. 13: 7.

Nec eos juvat Christi parabola, ubi dicit, semen enasci inter spinas, & postea suffocatum corrumpi: quia illic differit quid valeat temporalis fides, quam edendæ Christi carni, & bibendo sanguini necessariam esse non putant, qui Judam hac in parte æqualiter faciunt socium Petri. Quin potius eadem parabola refellitur eorum error, ubi dicit Christus aliud semen cadere super viam, aliud super lapides, ac neutrum agere radicem. Unde sequitur incredulis suam duritiem esse obstaculo quominus ad eos Christus perveniat. Quisquis salutem nostram hoc mysterio adjutam cupit, nihil aptius inveniet quam ut fideles ad fontem deducti, vitam hauriant ex Dei Filio. Dignitas vero satis magni-

Matth. 13. vers. 4, 5.

magnifice commendatur, ubi tenemus adminiculum esse quo inferamur in corpus Christi, vel insiti, magis ac magis coalescamus, donec solide nos secum uniat in cælesti vita. Objiciunt, non debuisse

Responsio. 1 Cor. 11. vers. 27.

fieri à Paulo *reos corporis & sanguinis Christi*, nisi eorum essent participes. Ego autem respondeo, non ideo damnari quod comederint, sed tantum quod *mysterium* profanaverint, pignus sacræ cum Deo conjunctionis, quod reverenter suscipere debebant, calcando.

Ostenditur, ex Augustino, quem hunc errorem fovisse falso asserunt.

34. Porro, quia Augustinus inter vetustos scriptores præcipue asseruit caput illud doctrinæ, Sacramentum nil decedere, nec evacuari quam figurant gratiam infidelitate vel malitia hominum: utile erit ex verbis ejus clare probare quam inscite & perperam illud ad causam præsentem trahant, qui canibus edendum projiciunt Christi corpus. Sacramentalis manducatio, secundum istos, est qua impii Christi corpus & sanguinem absque virtute Spiritus

Homil. in Joan. 26. Joan. 6. v. 50, 54.

vel ullo gratiæ effectu recipiunt. Augustinus contra, verba illa prudenter expendens, *Qui manducaverit carnem meam & biberit sanguinem meum, non morietur in æternum. Nempe* (inquit) *virtutem Sacramenti, non tantum visibile Sacramentum: & quidem intus, non foris: qui corde comedit, non qui premit dente.* Unde tandem concludit hujus rei Sacramentum, id est, unitatis corporis & sanguinis Christi, in Cœna Dominica proponi, quibusdam in vitam, aliis ad exitium: rem vero ipsam cujus Sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque fuerit particeps. Nequis hic cavilletur,

Explicatio sententiæ Augustini.

rem vocari non corpus, sed quæ ab illo separari potest Spiritus gratiam, has nebulas discutit antithesis inter epitheta Visibile & Invisibile: nam sub priore comprehendi non potest Christi corpus. Unde sequitur, visibili tantum symbolo incredulos communicare. Ac, quo melius tollatur dubitatio, postquam

Varia ejusdem testimonia adversus manducationem oralem. Homil. in Joan. 59. Exod. 16. v. 14, 15.

dixerat panem hunc interioris hominis quærere esuriem, subjicit, *Moses & Aaron, & Phinees, multique alii qui manna comederunt, placuerunt Deo. Quare? Quia visibilem cibum spiritualiter intelligebant, spiritualiter esuriebant, spiritualiter gustabant, ut spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accepimus visibilem cibum: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti.* Paulo post, *Ac per hoc, qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem ejus, nec bibit sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus signum corporis & sanguinis.* Audimus rursum opponi visibile signum spirituali manducationi. Quo refellitur error ille, corpus Christi invisibile sacramentaliter re vera comedi, quamvis non spiritualiter. Audimus etiam profanis & impuris nihil concedi præter visibilem signi sumptionem. Hinc celebre

Homil. 62.

ejus dictum, reliquos discipulos *panem Dominum* manducasse, Judam vero *panem Domini*: quo incredulos clare excludit à participatione corporis &

libr. 5. de Baptism. contra Donatist. 2 Cor. 12. vers. 7. 1 Cor. 11. vers. 29.

sanguinis. Nec alio spectat quod alibi dicit, *Quid miraris si datus est Judæ panis Christi, per quem mancipatur diabolo: quum videas è contrario datum Paulo Angelum diaboli per quem perficeretur in Christo?* Dicit quidem alibi, *corpus Christi fuisse illis panem Cœnæ quibus dicebat Paulus, Qui manducaverit indigne, judicium sibi manducat & bibit: nec ideo nihil accepisse, quia male acceperint.* Sed quo sensu, plenius alio loco

Quomodo impii corpus Christi comedant.

explicat: nam ex professo definiendum suscipiens quomodo improbi & scelerati, qui fidem Christianam ore profitentur, factis autem abnegant, Christi corpus comedant (& quidem adversus quorundam opinionem, qui non solo Sacramento eos edere, sed

libr. de civit. Dei 21. cap. 25.

re ipsa putabant) *Sed nec* (inquit) *dicendi sunt manducare corpus Christi, quia in membris Christi computandi non sunt. Ut enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi & membra meretricis. Denique*

Joan. 6:56.

ipse dicens, Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo: ostendit quid sit, non Sacramento tenus, sed revera corpus Christi edere: hoc enim est in Christo manere, ut in illo Christus maneat. Sic enim hoc dixit tanquam diceret, Qui non manet in me, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum aut sanguinem bibere. Expendant lectores antitheta, Sacramento

Sacramento tenus, non revera impii edunt corpus Christi. contra Faustum libr. 13. cap. 16.

tenus, & revera edere: & nulla restabit dubitatio. Idem confirmat non minus clare his verbis, *Nolite parare fauces, sed cor: inde commendata est ista Cœna. Ecce credimus in Christum quum fide accipimus: in accipiendo novimus quid cogitemus: modicum accipimus, & in corde saginamur: non ergo quod videtur, sed quod creditur, pascit.* Hic quoque quod sumunt impii, restringit ad signum visibile: nec aliter Christum quam fide recipi docet. Sic etiam alio loco, diserte pronuncians bonos & malos signaculis communicare, hos à vera carnis Christi manducatione excludit. Nam si rem ipsam perciperent, non tacuisset omnino quod causæ magis erat consenta-

Serm. 2. de verb. Apost.

neum. Alio etiam loco de manducatione ejusque fructu disserens, sic concludit, *Tunc vita unicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in Sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.* Ergo qui incredulos faciunt participes carnis & sanguinis Christi, ut cum Augustino consentiant, nobis repræsentent corpus Christi visibile: quando tota veritas secundum eum spiritualis est. Et certo ex ejus verbis colligitur, sacramentalem esum, ubi veritati aditum claudit incredulitas, tantundem valere ac visibilem vel ex-

Spiritualiter & vere, idem Augustino.

ternum. Quod si vere nec tamen spiritualiter comedi posset Christi corpus, quid sibi vellet quod alibi tradit? *Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibituri sanguinem quem fundent qui me crucifigent. Sacramentum aliquod commendavi vobis: spiritualiter intellectum vivificabit vos.* Negare certe noluit quin idem corpus quod in sacrificium Christus obtulit, in Cœna porrigatur: sed manducationis modum notavit: quod scilicet in cælestem gloriam receptum, arcana Spiritus virtute vitam nobis inspiret. Fateor quidem, sæpius

Quo sensu dicat ab infidelibus comedi corpus Christi.

apud eum occurrere istam loquendi formam, *Comedi corpus Christi ab infidelibus*: sed seipsum explicat, addens, *in Sacramento*. Et alibi spiritualis manducatio ab eo describitur, in qua gratiam morsus nostri non consumunt. Ac ne congerie me pugnare dicant adversarii, scire velim quomodo ab una ejus sententia se expediant, ubi dicit, Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Certe inficiari non audebunt quin figuret in Cœna panis, Christi corpus. Unde sequitur, reprobos ab ejus participatione arceri. Cyrillum quoque non aliter

Cyrilli sententia de manducatione carnis Christi.

sensisse declarant hæc verba, *Perinde ac si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat: ita necesse est, si quis carnem & sanguinem Domini recipit, cum ipso conjungi, ut Christus in eo & ipse in Christo inveniatur.* His verbis liquere arbitror, vero & reali esu privari qui sacramentaliter tantum Christi corpus comedunt, quod à sua virtute separari nequit: nec ideo labascere fidem promissionum Dei, qui non definit è cælo pluere, quamvis pluviæ liquorem saxa & rupes non concipiant.

8. A communicatione transitio ad adorationem. ac primum ostenditur quam infirma sit adversariorum de concomitantia conjectura.

35. Hæc cognitio nos facile à carnali etiam adoratione abstrahet, quam perversa temeritate quidam in Sacramento erexerunt: quod secum subducerent, Si corpus est, & anima igitur, & divinitas sunt una cum corpore, quæ jam divelli non possunt: igitur illic adorandus Christus. Primum, si sua illa quam obtendunt concomitantia ipsis negetur, quid facient? Nam ut maxime absurditatem nigeant si corpus ab anima & divinitate separetur, quis tamen sanus & sobrius Christi corpus Christum esse sibi persuadeat? Videntur quidem sibi suis id syllo-

syllogismis pulchre conficere. Verum quum de corpore & sanguine suo distincte loquatur Christus, modum autem præsentiæ non describat, quomodo ex re ambigua certo conficient quod volunt? Quid ergo? nonne si graviore aliquo sensu eorum conscientias exerceri contigerit, protinus cum suis syllogismis dissolventur ac liquescent? nempe ubi certo Dei verbo defici se videbunt, quo uno consistunt animæ nostræ quum ad rationem vocantur, & sine quo primo quoque momento labascunt: ubi Apostolorum doctrinam & exempla sibi adversari, se vero solos sibi auctores esse cogitabunt. Accedent ad tales impulsus & alii non leves stimuli. Quid? an res erat nullius momenti, Deum hac forma adorare, ut nihil nobis præscriberetur? An quum de vero Dei cultu ageretur, tanta levitate fuerat tentandum de quo nullum usquam verbum legebatur? At si qua decet humilitate cogitationes omnes suas sub Dei verbo continuissent, auscultassent certe quod ipse dixit, *Accipite, manducate, bibite:* huicque mandato paruissent, quo accipi Sacramentum, non adorari jubet. Qui vero, ut à Deo mandatum est, sine adoratione accipiunt, securi sunt se à mandatis Dei non deflectere: qua securitate nihil melius est quum quid operis instituimus. Habent Apostolorum exemplum, quos non legimus prostratos adorasse, sed, ut erant discumbentes, accepisse & manducasse. Habent Apostolicæ Ecclesiæ usum, ubi fideles non in adoratione, sed in fractione panis communicasse, à Luca narratur. Habent Apostolicam doctrinam qua Paulus Corinthiorum Ecclesiam instituit, professus se à Domino accepisse quod tradebat.

Deinde quanta temeritate superbiaque turgeant, dum signa adorantur Christi verbo addunt, & Ecclesiæ Apostolicæ usum minime sequuntur.
Matth. 26. vers. 26.
Act. 2: 42.
1 Cor. 11. vers. 23.

36. Atque hæc quidem eo tendunt, ut expendant pii lectores quam non tutum sit in rebus tam arduis à simplici Dei verbo ad cerebri nostri somnia evagari. Quæ autem superius dicta sunt, omni hac in re scrupulo liberare nos debent. Nam ut Christum illic rite apprehendant piæ animæ, in cælum erigantur necesse est. Quod si hoc Sacramenti officium est, mentem hominis infirmam alioqui adjuvare, ut ad percipiendam spiritualium mysteriorum altitudinem sursum assurgat: qui in signo externo detinentur, à recta quærendi Christi via aberrant. Quid ergo? superstitiosum esse cultum negabimus, quum sese homines coram pene prosternunt ut Christum illic adorent? Huic malo proculdubio voluit obviare Nicena Synodus, quum vetuit nos humiliter attentos esse ad proposita symbola. Nec alia causa institutum olim fuit ut ante consecrationem populus alta voce admoneretur habere *sursum corda*. Ipsa quoque Scriptura, præterquam quod Christi ascensionem diligenter nobis enarrat, qua corporis sui præsentiam à conspectu nostro consuetudineque subduxit: quo nobis omnem de eo carnalem cogitationem excutiat, quoties ipsius meminit, mentibus sursum erigi jubet, & ipsum in cælo quærere sedentem in Patris dextera. Secundum hanc regulam erat potius spiritualiter in cælesti gloria adorandus, quam excogitandum istud tam periculosum adorationis genus, plenum carnalis crassæque de Deo opinionis. Quare qui Sacramenti adorationem excogitarunt, eam non modo à seipsis somniarunt citra Scripturam, ubi nulla illius mentio ostendi potest (quæ tamen non fuisset prætermissa si Deo accepta foret) sed reclamante Scriptura, suæ sibi libidinis arbitrio Deum fabricati sunt, derelicto Deo vivente. Quid enim est idololatria, si hoc non est, dona pro datore ipso colere? Ubi dupliciter peccatum est. nam & honor Deo raptus, ad creaturam traductus est: & ipse etiam in polluto ac profanato suo beneficio inhonoratus, dum ex sancto ejus Sacramento factum est execrabile idolum. Nos è converso, ne in eandem incidamus foveam, aures, oculos, corda, mentes, linguas penitus defigamus in sacra Dei doctrina. Est enim ea Spiritus sancti optimi magistri schola, in qua sic proficitur, ut nihil sit aliunde asciscendum: ignorandum vero libenter quicquid in ea non docetur.

Hic adorationis signorum error damnatur est.
1. A Christo ipso Sacramenti auctore, qui mentes sursum attolli jubet.
2. A Synodo Nicena.
3. A vetere consuetudine.
4. Ab ipsa Scriptura, quæ
Col. 3: 1, 2.
& alibi mentes nostras in cælos erigit.
Unde sequitur adorationem signorum esse merum idololatriam.
Cui tutum opponitur remedium.

37. Jam vero (ut superstitio rectos fines semel egressa, nullum peccandi finem facit) longe ulterius prolapsi sunt. ritus enim excogitarunt à Cœnæ institutione prorsus extraneos: in hoc tantum ut divinis honoribus signum afficerent. Christo, inquiunt, hanc venerationem deferimus. Primum si in Cœna hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam quæ non in signo residet, sed ad Christum in cælo sedentem dirigitur. Nunc vero quo prætextu se Christum in illo pane honorare jactant, quum nullam habeant hujus rei promissionem? Consecrant hostiam, ut vocant, quam circumferant in pompa: quam spectandam, colendam, invocandam solenni spectaculo exhibeant. Quæro qua virtute putent esse rite consecratam: nempe verba illa proferent, *Hoc est corpus meum*. Ego vero contra objiciam, simul dictum esse, *Accipite & manducate*. Neque id de nihilo faciam: quum enim præcepto annexa sit promissio, dico hanc sub illo ita inclusam, ut separata fiat omnino nulla. Id simili exemplo fiet clarius. Mandatum dedit Deus quum diceret, *Invoca me*: promissionem addidit, *Exaudiam te*. Si quis invocato Petro aut Paulo, hac promissione glorietur, nonne omnes clamabunt eum perperam facere? Et quid aliud quæso faciunt, qui omisso mandato de manducatione, mutilam promissionem arripiunt, *Hoc est corpus meum*, ut ea in alienos à Christi institutione ritus abutantur? Meminerimus ergo hanc promissionem iis esse datam qui mandatum cum ea conjunctum observant, eos autem omni verbo destitui qui Sacramentum alio transferunt. Antea disseruimus quomodo nostræ apud Deum fidei serviat sacræ Cœnæ mysterium. Quando autem tantam hic suæ bonitatis largitatem, quantam prius enarravimus, non solum nobis in memoriam Dominus revocat, sed quasi de manu in manum profert, & ad eam agnoscendam nos excitat: simul admonet ne tam effusæ beneficentiæ ingrati simus: quin potius eam quibus par est laudibus prædicemus, & gratiarum actione celebremus. Itaque quum Sacramenti ipsius institutum Apostolis traderet, ut *id in sui memoriam facerent* docuit. Quod Paulus interpretatur, *Mortem Domini nunciare*. Id autem est publice, atque uno simul omnes ore palam fateri, totam vitæ ac salutis fiduciam in morte Domini positam nobis esse: ut nostra illum confessione glorificemus, & alios nostro exemplo ad dandam illi gloriam exhortemur. Hic apparet rursum quo Sacramenti scopus spectet: nempe ut nos in mortis Christi memoria exerceat. Quod enim jubemur *mortem Domini annunciare, donec* ad judicandum *veniat*, non aliud est nisi ut oris confessione prædicemus, quod fides nostra in Sacramento agnovit: mortem scilicet Christi nostram esse vitam. Hic secundus est Sacramenti usus, qui ad externam confessionem attinet.

5. A Sacramenti natura & institutione, cui hæc adoratio forma minime congruit.
6. A promissione & mandato institutionis: nullum mandatum extat adorationis: ergo Nullum Sacramentum habent adoratores signorum. Ratio, à simili Scriptura testimonio mandato promissionem conjungentis.
Luc. 22. vers. 19.
1 Cor. 11. vers. 26.
Non igitur in adorationem datum est hoc Sacramentum: sed in alios quosdam fines.
1. Ut excitet nos ad gratiarum actionem.
2. Ut exercitat nos in recolenda mortis Christi memoria.

38. Tertio & exhortationis vice nobis Dominus esse voluit: qua non alia vehementius cum ad puritatem & sanctimoniam vitæ, tum vero ad charitatem, pacem, consensum animare nos inflammareque posset. Nam sic suum illic corpus Dominus communicat, ut unum prorsus nobiscum fiat, nosque cum illo. Porro quum nonnisi unum illi corpus sit, cujus nos omnes participes facit, necesse est & nos omnes unum corpus hujusmodi participatione fieri. Quam unitatem repræsentat panis qui in Sacramento exhibetur, qui velut ex multis granis confectus est, sic inter se commixtis ne alterum ab altero discernere liceat: in hunc modum & nos tanta animorum consensione conjunctos connexosque esse decet, ne quid dissidii aut divisionis intercedat.

3. Ut nos excitet ad vitæ puritatem & sanctimoniam.
4. Tum ad charitatem & pacem erga proximos.

1 Cor. 10. v. 16, 17.

dat. Id Pauli verbis explicari malo: *Calix*, inquit, *benedictionis, cui benedicimus, communicatio est sanguinis Christi: & panis benedictionis quem frangimus, participatio est corporis Christi. Itaque unum corpus sumus omnes, qui de uno pane participamus.* Præclare vero in Sacramento profecerimus si impressa insculptaque animis nostris fuerit hæc cogitatio, non posse à nobis quenquam ex fratribus lædi, contemni, rejici, violari, aut ullo modo offendi, quin simul in eo Christum lædamus, spernamus, violemus nostris injuriis: non posse nos à fratribus dissidere, quin simul à Christo diffideamus: Christum à nobis diligi non posse, quin diligatur in fratribus: qualem corporis nostri curam gerimus, talem fratrum quoque gerendam, qui membra sunt corporis nostri: quomodo nulla corporis nostri pars aliquo doloris sensu tangitur, qui non in alias omnes diffundatur; ita non ferendum esse, fratrem malo aliquo affici, cujus non & ipsi compassione tangamur. Quamobrem non abs re Augustinus toties hoc Sacramentum appellat *charitatis vinculum*. Quis enim acrior admoveri stimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos charitatem, quam dum Christus seipsum nobis donans, non modo suo nos exemplo, ut alter alteri nos mutuo devoveamus ac tradamus, invitat: sed quatenus se facit omnium communem, nos quoque omnes unum in seipso esse facit.

De hac charitate & pace cum proximis colenda, admodum necessaria admonitio.

Augustini testimonio comprobata.

39. Hinc autem optime confirmatur quod alibi dixi, rectam Sacramenti administrationem non absque verbo constare. Quæcunque enim ex Cœna nobis provenit utilitas, verbum requirit: sive in fide confirmandi sumus, sive in confessione exercendi, sive excitandi ad officium, prædicatione opus est. Nihil ergo magis præposterum fieri in Cœna potest, quam si vertatur in mutam actionem: quod sub Papæ tyrannide factum est. Totam siquidem vim consecrationis à Sacerdotis intentione pendere voluerunt, quasi hoc nihil ad populum pertineret, cui mysterium maxime explicari oportuerat. Inde autem natus est hic error, quod non observabant promissiones illas quibus conficitur consecratio, non ad elementa ipsa, sed ad eos qui recipiunt, destinari. Atqui non panem alloquitur Christus, ut corpus suum fiat: sed discipulos jubet manducare, atque illis corporis & sanguinis sui communicationem pollicetur. Nec alium ordinem docet Paulus, quam ut una cum pane & calice promissiones fidelibus offerantur. Ita est sane. Non hic magicam aliquam incantationem imaginari nos decet, ut satis sit verba demurmurasse, quasi ab elementis exaudiantur: sed verba illa vivam prædicationem esse intelligamus, quæ auditores ædificet, quæ intus penetret in eorum animos, quæ cordibus imprimatur ac insideat, quæ efficaciam in complemento ejus quod promittit, exerat. His rationibus clare patet, repositionem Sacramenti, quam nonnulli urgent ut ægrotis extra ordinem distribuatur, inutilem esse. Aut enim sine recitatione institutionis Christi accipient, aut Minister una cum signo veram mysterii explicationem conjunget. In silentio est abusus ac vitium. Si referuntur promissiones, & mysterium enarratur, ut cum fructu recipiant qui recepturi sunt, non est quod dubitemus hanc esse veram consecrationem. Quorsum igitur evadet altera, cujus vis ad ægrotos usque non pervenit? Sed enim qui sic faciunt, habent veteris Ecclesiæ exemplum. Fateor: verum in re tanta, & in qua non sine magno periculo erratur, nihil tutius est quam ipsam veritatem sequi.

Hinc liquet quam longe a Sacramenti natura absit, quod fit sub Papatu.
1. Vertitur in mutam actionem.
2. Consecratio ad elementa ipsa, non ad recipientes destinatur.
3. Verba sine intellectu & adstantium demurmurantur.
4. Fit inutilis repositio panis, vino omisso.
5. Vera consecratio ignoratur.
6. Veteris Ecclesiæ exemplo abutuntur.

40. Porro quemadmodum sacrum hunc panem Cœnæ Domini, spiritualem esse cibum videmus, suavem ac delicatum non minus quam salutiferum piis Dei cultoribus, cujus gustu sentiunt Christum suam esse vitam, quos ad gratiarum actionem erigit, quibus ad mutuam inter se charitatem exhortatio est: ita rursum in nocentissimum venenum omnibus vertitur quorum fidem non alit & confirmat, & quos ad confessionem laudis charitatemque non excitat. Non enim aliter ac cibus corporalis, ubi ventrem offendit vitiosis humoribus occupatum, ipse quoque vitiatus & corruptus nocet magis quam nutrit: cibus etiam hic spiritualis, si in animam inciderit malitia nequitiaque pollutam, majore illam ruina præcipitat: non suo id quidem vitio, sed quia *pollutis & infidelibus nihil est mundum*, quamlibet alioqui sanctificatum Domini benedictione. Nam, ut ait Paulus, *qui indigne manducant & bibunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini, judiciumque sibi manducant & bibunt, non dijudicantes corpus Domini.* Tale enim hominum genus, quod sine ulla fidei scintilla, sine ullo charitatis studio, ad usurpandam Cœnam Domini, instar porcorum se proripit, minime discernit corpus Domini. Nam quatenus corpus illud suam esse vitam non credunt, qua possunt contumelia ipsum afficiunt, omni sua dignitate spoliantes: ac demum sic accipiendo, profanant & contaminant. Quatenus vero alienati à fratribus ac dissidentes, sacrum corporis Christi symbolum cum suis dissidiis commiscere audent, non stat per eos quominus Christi corpus discerpatur, ac membratim dilanietur. Itaque non immerito rei sunt corporis & sanguinis Domini, quod sacrilega impietate fœde adeo polluunt. Hac ergo indigna manducatione damnationem suam accipiunt. Nam quum nullam in Christo fidem repositam habeant, Sacramento tamen accepto, profitentur non alibi quam in eo esse sibi salutem, omnemque aliam fiduciam abjurant. Quare ipsi sibi sunt accusatores: testimonium ipsi adversum se pronunciant, damnationem ipsi suam obsignant. Deinde quum odio ac malevolentia divisi distractique à fratribus, hoc est, Christi membris, partem in Christo nullam habeant: testificantur tamen hanc unam salutem esse, Christo communicare, & illi unitum esse. Eam ob rem præcipit Paulus ut *probet seipsum homo antequam de hoc pane edat, aut bibat è calice.* Quo (ut ego quidem interpretor) voluit unumquemque in se descendere, & secum reputare an interiore cordis fiducia in salutem à Christo partam recumbat: an oris confessione agnoscat: deinde an innocentiæ ac sanctitatis studio ad Christi imitationem aspiret: an ejus exemplo sese fratribus dare paratus sit, ac se iis communicare quibuscum Christum communem habet: an ut ipse à Christo censetur, ita vicissim fratres omnes pro corporis sui membris habeat: an eos instar membrorum suorum fovere, tueri, juvare cupiat. Non quia hæc tum fidei tum charitatis officia nunc perfecta in nobis esse possint: sed quia huc nos contendere & votis omnibus aspirare oportet, ut inchoatam fidem magis in dies ac magis augeamus.

Postremus articulus secundæ partis, agens primo loco de indigne ad mensam Christi accedentibus.

Tit. 1: 15.

1 Cor. 11. v. 27, 29.

Quales illi sunt.

Et quam grave judicium ipsis immineat.

Huic malo remedium proponit Apostolus, nempe serium uniuscujusque examen: & quale illud esse debeat.

41. Vulgo dum homines ad eam manducandi dignitatem comparare volunt, miseras conscientias torserunt ac divexarunt diris modis: nec tamen quicquam eorum quæ in rem essent attulerunt. *Digne manducare* eos dixerunt qui in statu gratiæ essent. In statu gratiæ esse interpretati sunt purum purgatumque omni peccato esse. Quo dogmate omnes quotquot in terris unquam fuerunt & sunt homines, ab hujus Sacramenti usu arcebantur. Nam si hoc agitur ut nostram à nobis dignitatem petamus, actum de nobis est: desperatio tantum & exitialis ruina nos manet. Totis licet viribus adnitamur, non aliud proficiemus nisi ut tum denique indignissimi futuri simus, quum de quærenda dignitate maxime laboratum à nobis fuerit. Quo huic ulceri mederentur, modum excogitarunt acquirendæ dignitatis:

Falsum vero à Papistis inductum examen, ostenditur esse dirum tormentum, quod homines arcet à mensa Domini.

ut quantum in nobis est examine habito, reposcitaque à nobis factorum omnium ratione, contritione, confessione, satisfactione, nostram indignitatem expiaremus: quæ expiandi ratio qualis sit, dictum est ubi erat aptior dicendi locus. Quod ad præsens institutum attinet, dico hæc nimium esse jejuna evanidaque solaria consternatis dejectisque conscientiis, & peccati sui horrore perculsis.

Hujus examinis Papistici refutatio.

1\. Nam si Dominus interdicto neminem in Cœnæ suæ participationem admittit, nisi justum & innocentem: non levi cautione opus est, quæ aliquem suæ justitiæ securum reddat, quam à Deo requiri audit. Unde vero hæc nobis confirmatur securitas, apud Deum defunctos esse qui fecerunt quod in se est?

2\. Quod si etiam ita esset, quando tamen erit ut spondere quis sibi audeat, se fecisse quod in se erat? Ita quum nulla certa nostræ dignitatis securitas fiat, manebit semper clausus aditus, horribili illo interdicto, quo edicitur *judicium sibi manducare & bibere qui indigne manducant & bibunt.*

Conclusio, examen à Papistis inventum, esse spiritus mendacis figmentum.

42\. Nunc judicare promptum est qualis sit hæc quæ in Papatu regnat doctrina, & à quo auctore profecta sit, quæ miseros peccatores & trepidatione mœstitiaque afflictos, hujus Sacramenti consolatione immani sua austeritate orbat & spoliat: in quo tamen omnes Evangelii deliciæ illis proponebantur. Certe diabolus nullo majori compendio homines perdere poterat, quam sic eos infatuando, ne gustum & saporem talis alimenti perciperent, quo eos optimus Pater cælestis pascere voluerat.

Cui opponitur Christianum examen, cujus hæ sunt partes.
1. Dignitatis & efficaciæ Christi consideratio.

Ne igitur in hujusmodi præcipitium ruamus, meminerimus has sacras epulas ægrotis esse pharmacum, peccatoribus solatium, pauperibus largitionem: quæ sanis, justis, & divitibus, siqui reperiri possent, nullum afferrent operæpretium. Nam quum in illis Christus nobis in cibum detur, intelligimus, nos sine ipso tabescere, liqui, deficere: qualiter inedia corporis vigorem extinguit. Deinde quum in vitam detur, intelligimus nos sine ipso in nobis plane mortuos esse.

2. Indignitatis nostræ sensus, qui nos ad Christum deducat.

Quare ea est dignitas quam unam & optimam afferre Deo possumus, si nostram ei vilitatem, & (ut ita loquar) indignitatem offeramus, ut sua misericordia nos se dignos faciat: si animos in nobis despondeamus, ut nos in ipso consolemur: si nos humiliemus, ut ab ipso erigamur: si nos accusemus, ut ab ipso justificemur: præterea si ad eam quam in sua Cœna nobis commendat unitatem aspiremus: & quemadmodum nos omnes unum in seipso esse facit, ita unam omnino animam, cor unum, linguam unam nobis omnibus optemus. Hæc si perpensa & meditata habuerimus, nunquam nos illæ cogitationes, etiamsi concutiant, prosternent: Nos bonorum omnium egeni & nudi, nos peccatorum sordibus inquinati, nos semimortui, quomodo corpus Domini digne manducaremus? Magis cogitabimus nos pauperes venire ad benignum largitorem, ægros ad medicum, peccatores ad justitiæ auctorem, mortuos denique ad eum qui vivificat:

3. Fidei & charitatis incrementum.
Ita tamen ut animos non despondeamus etiamsi fides infirma, & charitas imperfecta sit: quandoquidem perfectis & sine labe credentibus non est instituta Cœna Domini, sed ægrotis, imbecillis in fide, & peccatoribus ad Christi perfectionem confugientibus.

dignitatem illam, quæ à Deo mandatur, fide præcipue constare, quæ omnia in Christo, nihil in nobis reponit: deinde charitate, & ea quidem ipsa quam Deo imperfectam offerre satis sit, ut ipsam in melius augeat: quando præstari solida non potest. Alii nobiscum in hoc consentientes, dignitatem ipsam in fide & charitate positam esse: in modo tamen ipso dignitatis longe aberrarunt, fidei perfectionem exigentes, cui nihil omnino accedere possit: & charitatem parem ei quam Christus erga nos declaravit. At eo ipso omnes ab hujus Cœnæ sacrosanctæ accessu, non secus ac priores illi, abigunt. Si enim obtineret eorum sententia, nemo nisi indigne acciperet: quando ad unum omnes rei convictique suæ imperfectionis tenerentur. Et sane nimii stuporis, ne dicam stoliditatis, fuerit, eam perfectionem in recipiendo Sacramento requirere, quæ Sacramentum irritum supervacuumque faciat: quod non perfectis institutum est, sed infirmis ac debilibus, ad vellicandum, excitandum, stimulandum, exercendum fidei & charitatis affectum: defectum vero utriusque corrigendum.

Secundo loco agitur de ritibus externis: ubi multa sunt indifferentia.
Alia autem non item.

43\. Cæterum, quod ad externum actionis ritum spectat, in manum accipiant fideles, nec ne: inter se dividant, aut singuli quod sibi datum fuerit, edant: calicem in Diaconi manu reponant, an proximo tradant: panis sit fermentatus, an azymus: vinum rubrum, an album: nihil refert. Hæc indifferentia sunt, & in Ecclesiæ libertate posita. Quanquam certum est, veteris Ecclesiæ ritum fuisse ut omnes in manum acciperent. Et Christus dixit, *Dividite inter vos.* Luc. 22. vers. 17.

Nonnulla autem à superstitione introducta sunt, & ad necessitatem quandam audaster ac male restricta.

Fermentatum & vulgarem panem fuisse ante tempus Alexandri Romani Episcopi, narrant historiæ: qui primus azymo pane delectatus est: qua id ratione, non video, nisi ut plebis oculos novo spectaculo in admirationem traheret magis quam ut animos proba religione institueret. Omnes objuro, qui vel levi aliquo pietatis studio tanguntur, an non evidenter perspiciant, & quanto præclarius Dei gloria hic resplendeat, & quanto affluentior spiritualis consolationis suavitas ad fideles redeat, quam in istis frigidis & histrionicis nugis, quæ nullum alium usum afferunt nisi ut stupentis populi sensum fallant. Id populum religione contineri vocant, quum superstitione stolidus & infatuatus, quovis trahitur. Siquis vetustate tueri hujusmodi inventiones velit, nec ipse ignoro quam vetustus sit chrismatis & exsufflationis in Baptismo usus, quam non longe ab ætate Apostolorum Cœna Domini tacta rubigine fuerit: sed isthæc scilicet humanæ confidentiæ procacitas est, quæ se continere nequit quin semper in Dei mysteriis ludat & lasciviat. Nos vero meminerimus tanti esse Deo verbi sui obedientiam, ut in ea & Angelos suos & orbem universum judicare nos velit.

Quibus facessere jussis, auservatus S. Cœnæ actionis ritus, ut quam decentissime administrari queat, paucis & ex veteris Ecclesiæ instituto, idque majori ex parte, describitur.

Porro tanta ceremoniarum congerie facessere jussa, sic administrari decentissime poterat, si sæpissime & singulis ad minimum hebdomadibus proponeretur Ecclesiæ. initium autem fieret à publicis precibus: haberetur deinde concio: tum Minister, proposito in mensa pane & vino, institutionem Cœnæ referret: deinde promissiones enarraret quæ in ea nobis relictæ sunt, simul eos omnes excommunicaret qui interdicto Domini ab ea arcentur: postea oraretur, ut qua Dominus benignitate sacrum hoc alimentum nobis largitus est, nos quoque ad id suscipiendum fide & animi gratitudine erudiret & formaret: & quando ex nobis non sumus, sua misericordia nos dignos faceret tali convivio: hic vero aut canerentur Psalmi, aut aliquid legeretur, & quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarent, Ministris panem frangentibus, & populo præbentibus: finita Cœna, exhortatio haberetur ad sinceram fidem & fidei confessionem, ad charitatem & mores Christianis dignos: postremo gratiarum actio referretur, & laudes Deo canerentur. Quibus finitis Ecclesia dimitteretur in pace.

Tertio loco, Cœnæ participationem Christianis omnibus frequentem esse debere probatur,
1. puriores Ecclesiæ praxi,

44\. Quæ de Sacramento hoc hactenus disseruimus, abunde ostendunt, non institutum ideo fuisse ut semel quotannis acciperetur, idque perfunctorie (ut nunc communiter moris est) verum quo frequenti in usu Christianis omnibus esset, ut frequenti memoria passionem Christi repeterent: qua recordatione & fidem suam sustinerent ac roborarent, & sese ad confessionem laudis Deo canendam bonitatemque ejus prædicandam hortarentur, & qua postremo mutuam charitatem alerent, & sibi etiam inter se testificarentur, cujus copulam in unitate corporis Christi viderent. Quoties enim symbolo corporis Domini communicamus, velut data & accepta tessera, alter alteri nos vicissim obstringimus ad omnia dilectionis officia, ut nequid ad-

mittat

mittat nostrûm quispiam quo fratrem lædat, ne quid prætermittat quo eum juvare possit, ubi necessitas postulat & facultas suppetit. Talem fuisse

Act. 2: 42.

Ecclesiæ Apostolicæ usum, Lucas in Actis commemorat, quum fideles ait *perseverantes fuisse in doctrina Apostolorum, communicatione, fractione panis, & orationibus* Sic agendum omnino erat, ut nullus Ecclesiæ conventus fieret sine verbo, orationibus, participatione Cœnæ & eleemosynis Hunc & apud Corinthios fuisse institutum ordinem, satis ex Paulo conjicere licet: & multis postea seculis in usu fuisse constat.

2. Veterum etiam Episcoporum institutis.

Inde enim veteres illi Canones, quos Anacleto & Calixto tribuunt, *ut peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus.* Et in vetustis illis Canonibus quos Apostolorum vocant, habetur, *Qui non perseverant usque ad finem, & sacram communionem non percipiunt, tanquam inquietudinem Ecclesiæ moventes corrigendos.* In Antiocheno etiam Concilio decretum est, ut qui Ecclesiam intrant, Scripturas audiunt, & à communione abstinent, ab Ecclesia removeantur, donec vitium hoc correxerint. Quod tametsi in Concilio Toletano primo vel mitigatum fuerit, vel mitioribus saltem verbis propositum, tamen illic quoque statuitur, ut qui audita concione nunquam communicare deprehensi fuerint, admoneantur: si post monitionem abstineant, arceantur.

Quibus socordiam populi severo damnarunt.

Frequens S. Cœnæ participatio Augustini ætate.

in 6. cap. Joan. tractat. 26.

45. His scilicet constitutionibus volebant sancti viri retinere ac tueri frequentem communionis usum, ab ipsis Apostolis traditum: quem fidelibus maxime salutarem esse, vulgi autem negligentia sensim obsolescere videbant. De ætate autem sua testatur Augustinus: *Hujus*, inquit, *res sacramentum unitatis corporis Domini alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum, in Dominica mensa præparatur, & de mensa illa sumitur: quibusdam ad vitam, aliis ad exitium.* Et in epistola ad Januarium priore: *Alii quotidie communicant corpori & sanguini Dominico, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur, alibi Sabbatho tantum & Dominico, alibi nonnisi Dominico.* Quoniam autem, ut diximus, plebs interdum remissior erat, instabant sancti viri severis objurgationibus, ne connivere ad hanc socordiam viderentur.

Neglectus tempore Chrysostomi, ac culpata ab eodem.

in cap. 1. homil 26.

Matth. 22. vers. 12.

Tale exemplum est apud Chrysostomum in epistolam ad Ephesios, *Non est dictum ei qui convivium dehonestabat, Quare recubuisti? sed, Quare ingressus es? Quisquis mysteriorum particeps non est, improbus est, & impudens quod hic adstat. Quæso, siquis ad convivium avocatus venerit, manus laverit, discubuerit, visus fuerit se ad edendum comparare, deinde nihil gustet, nonne contumelia & convivium afficiet & convivatorem? Sic tu, inter eos stans qui oratione se ad sumendum sacrosanctum cibum præparant, te unum esse ex eorum numero, eo ipso quod non abscessisti, confessus es, tandem non participas: nonne satius foret te non comparuisse? Indignus sum, inquis. Ergo nec communionis orationis dignus eras, quæ est ad sumendum sacrum mysterium præparatio.*

Papistica autem consuetudo quotannis semel communicare jubens, exorandum est inventum, licet ex fonte non prorsus impuro principium promanasse potuit.

46. Et sane hæc consuetudo quæ semel quotannis communicare jubet, certissimum est diaboli inventum: cujuscunque tandem ministerio invecta fuerit. Aiunt Zepherinum ejus decreti fuisse auctorem: quod tale fuisse nequaquam credibile est quale nunc habemus. Ille enim suo instituto non forte pessime Ecclesiæ consulebat, ut tum erant tempora. Minime enim dubium est quin tum sacra Cœna proponeretur fidelibus quoties in cœtum convenissent: nec dubium etiam quin bona eorum pars communicaret: sed quum vix unquam eveniret ut omnes simul communicarent, esset vero necesse eos qui permixti erant profanis & idololatris, externo aliquo symbolo fidem suam testari: diem illum, ordinis & politiæ causa, vir sanctus statuerat, quo totus Christianorum populus fidei confessionem participatione Cœnæ Domini ederet. Probum alioqui Zepherini institutum male detorsit posteritas, quum certa lex de una quotannis communicatione posita est: qua factum est ut fere omnes, quum semel communicaverunt, quasi in reliquum anni tempus pulchre defuncti, in utramque aurem securi dormiant.

Huic malo remedium, etiam nostro seculo, neglectum.

Longe aliter factum oportuit: singulis ad minimum hebdomadibus proponenda erat Christianorum cœtui mensa Domini, declarandæ promissiones quæ nos in ea spiritualiter pascerent: nullus quidem necessitate cogendus, sed cohortandi omnes, & stimulandi: objurgandus etiam ignavorum torpor. Omnes gregatim, ut famelici, ad tales lautitias convenirent. Non injuria igitur principio conquestus sum, diaboli arte intrusam hanc consuetudinem: quæ dum unum anni diem præscribit, in totum annum socordes reddit.

A Chrysostomo desideratum, non impetratum.

Videmus quidem perversum hunc abusum Chrysostomi tempore jam obrepsisse: sed videre simul licet quantopere ipsi displicuerit. Conqueritur enim gravibus verbis eo quem nuper citavi loco, tantam esse hujus rei inæqualitatem, quod aliis anni temporibus sæpenumero, nec quum mundi essent, accederent: in Paschate, etiam immundi. Deinde exclamat, O *consuetudinem! ô præsumptionem? Frustra ergo habetur quotidiana oblatio: frustra stamus ad altare. Nemo est qui simul participet.* Tantum abest ut auctoritate sua interposita comprobarit.

Quæ et tolo-co, sub una tantum specie communio in Papatu, Satana inventum esse probatur.

47. Ex eadem prodit officina & altera constitutio, quæ dimidiam Cœnæ partem meliori populi Dei numero vel furata est, vel eripuit: nempe symbolum sanguinis, quod laicis & profanis (his scilicet titulis Dei hæreditatem insigniunt) interdictum, paucis rasis & unctis in peculium cessit. Edictum æterni Dei est ut omnes bibant: quod homo nova & contraria lege antiquare & abrogare audet, edicens ne omnes bibant.

Nec hujus erroris patronis favent pericula & effugia quæ obtendunt: quorum etiam subjicitur refutatio.

Ac ne sine ratione adversus Deum suum pugnent tales legislatores, pericula obtendunt quæ accidere possent si omnibus passim exponeretur sacer hic calix: acsi ab æterna Dei sapientia prospecta ea & animadversa non essent. Deinde argute scilicet ratiocinantur, unum pro duobus esse satis. Nam si corpus est (inquiunt) totus Christus est, qui à suo corpore jam divelli non potest. Ergo & corpus sanguinem per concomitantiam complectitur. En sensus nostri cum Deo consensum, ubi vel tantillum laxis habenis lascivire ferocireque cœpit. Dominus, panem ostendens, corpus suum esse dicit: calicem dum ostendit, sanguinem vocat. Humanæ rationis audacia contra reclamat, panem esse sanguinem, vinum esse corpus: acsi Dominus nulla causa corpus suum à sanguine & verbis & signis distinxisset: & unquam fando auditum esset, corpus Christi, aut sanguinem, Deum & hominem appellari. Sane si designare se totum voluisset, dicere poterat, *Ego sum:* qualiter loqui in Scripturis consuevit: non autem, *Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus.*

Quare Christus panem & vinum, corpus & sanguinem distincto expressisque verbis nominarit.

Sed fidei nostræ infirmitati succurrere volens, calicem seorsum à pane statuit, ut doceat se ad potum non minus quam cibum sufficere. Nunc tollatur pars una, nonnisi dimidium alimentorum in eo reperiemus. Ergo, ut verum sit quod obtendunt, sanguinem esse in pane per concomitantiam, & corpus rursum in calice: confirmatione tamen fidei, quam Christus ut necessariam tradit, pias animas fraudant. Itaque, argutus eorum valere jussis, retinenda nobis est utilitas, quæ in duplici arrha ex Christi ordinatione percipitur.

Aliud Papistarum effugium.

48. Equidem scio, Satanæ ministros (ut solenne illis est Scripturas ludibrio habere) hic cavillari. Primum causantur, ex simplici facto non esse ducendam regulam qua Ecclesia ad perpetuam observationem obligetur.

Responsio.

At mentiuntur quum simplex factum esse dicunt: neque enim porrexit tantum calicem

calicem Christus: sed instituit ut Apostoli sic in posterum facerent. Præcipientis enim verba sunt, *Bibite ex hoc calice omnes.* Et Paulus sic factum esse commemorat, ut pro certo instituto commendet.

Postremum, calicem ad solos sacrificulos, Apostolorum successores, pertinere.

Alterum effugium est, solos Apostolot in hujus Cœnæ participationem à Christo admissos, quos jam io sacrificorum ordinem allegerat & cooptaverat. Velim tamen mihi ad quinque postulata respondeant: quibus elabi non poterunt quin facile cum suis mendaciis revincantur.

1. Postulatum primum huic postremo cavillo oppositum responsionis loco.

Primum, quo oraculo revelatam habent hanc solutionem, tam alienam à verbo Dei? Scriptura duodecim recenset qui accubueriot cum Jesu: sed non ita Christi dignitatem obscurat, ut sacrificos eos appellet: de quo nomine postea suo loco. Etsi duodecim tum dedit, præcepit tamen ut sic facerent: nempe ut sic inter se distribuerent.

2 Secundum postulatum veteris Ecclesiæ testimonio & praxi firmatum.

Secundo, cur meliore illo seculo, ab Apostolis ad mille usque annos postea, sine exceptione omnes fiebant utriusque symboli participes? ignorabatoe vetus Ecclesia quos Christus convivas ad Cœnam suam admisisset? Perditissimæ impudentiæ fuerit hic restitare & tergiversari. Extant Ecclesiasticæ historiæ, extant veterum libri, qui aperta hujus rei testimonia suggerunt. *Caro* (inquit Tertullianus) *corpore & sanguine Christi pascitur, ut anima de Deo saginetur.* *Quomodo hujusmodi manibus* (dicebat Ambrosius Theodosio) *sacrum Domini corpus suscipies? Qua audacia poculum sanguinis pretiosi ore tuo participabis?* Hieronymus, *Sacerdotes, qui Eucharistiam conficiunt, & sanguinem Domini populo distribuunt.* Chrysostomus, *Non sicut in veteri Lege partem quidem Sacerdos comedebat, partem vero populus: verum omnibus corpus unum proponitur, & poculum unum. Ea quæ sunt Eucharistiæ, communia sunt omnia inter Sacerdotem & populum.* Id ipsum Augustinus plurimis locis testatur.

lib. de resurr. carn. Theodorit. lib. 3. cap. 18 Hier. in 2. Malach. Chrysost. in 2 Cor. cap. 8 homil. 18.

Secundi illius postulati amplior consideratio, Gregorii, Gelasii, Cypriani auctoritate comprobata.

49. Sed quid de re notissima disputo? Legantur omnes Græci & Latini scriptores: passim occurrent ejusmodi testimonia. Neque obsolevit hæc consuetudo, dum aliqua integritatis gutta in Ecclesia superfuit. Gregorius quem ultimum Romæ Episcopum fuisse jure dicere possis, sua ætate servatam fuisse docet. *Quis sit sanguis Agni, jam non audiendo, sed bibendo didicistis. Ejus sanguis in fidelium ora profunditur.* Imo quadringentis post ejus mortem annis, quum jam omnia degenerassent, adhuc duravit. Neque enim id pro more duntaxat, sed pro lege inviolabili habebatur. Vigebat enim tunc divinæ institutionis reverentia: nec sacrilegium esse dubitabant, separare quæ essent à Domino conjuncta. Sic enim loquitur Gelasius, *Comperimus quod quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione, à calice abstineant: qui proculdubio, quoniam nescio qua superstitione videntur adstricti, aut integra Sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur. Divisio enim istius mysterii sine grandi sacrilegio non admittitur.* Audiebantur illæ Cypriani rationes, quæ sane Christianam mentem permovere debent. *Quomodo*, ioquit, *docemus aut provocamus eos in confessione Christi sanguinem fundere, si militaturis sanguinem ejus denegamus? Aut quomodo facimus ad martyrii poculum idoneos, si non eos ad bibendum Domini poculum prius in Ecclesia jure communionis admittimus?* Quod autem ad Sacerdotes restringunt Canonistæ illud Gelasii decretum, magis puerile est cavillum quam ut refutari debeat

refertur de consecr. dist. 2. c. Comperimus.

Serm. 5. de lapsis.

3. Tertium postulatum.

50. Tertio, cur de pane simpliciter dixit ut ederent: de calice, ut omnes biberent? Acsi Satanæ calliditati ex destinato occurrere voluisset.

4. Quartum.

Quarto, si sua Cœna Dominus solos sacrificos (ut ipsi volunt) dignatus est, quis unquam hominum ausus esset vocare in participationem extraoeos, qui à Domino exclusi essent? & participationem quidem ejus doni cujus penes se potestas non esset, nullo ejus mandato qui solus dare poterat? Imo qua id fiducia hodie usurpant, ut plebeculæ symbolum Christi corporis distribuant, si nullum habeot Domini vel mandatum vel exemplum?

5. Quintum.

Quinto, an mentiebatur Paulus, quum dicebat Corinthiis, *se accepisse à Domino quod illis tradiderat?* Nam postea traditionem declarat, ut omnes promiscue utroque symbolo communicarent. Quod si à Domino Paulus acceperat, omnes sine discrimine admittendos: videant à quo acceperint qui universam pene Dei plebem abigunt: quando jam Deum auctorem prætendere non possunt, apud quem non est Est & Non. Et adhuc tales abominationes nomine Ecclesiæ prætexere audent, & hoc prætextu defendere: quasi vero aut isti Antichristi Ecclesia sint, qui Christi doctrinam & institutiones tam facile proterunt, dissipant, abrogaot: aut Apostolica Ecclesia, Ecclesia nonfuerit, in qua tota vis religionis effloruit.

1 Cor. 11. v. 23. &c.

2 Cor. 1. v. 19, 20.

Conclusio dilemmatica.

CAP. XVIII.

De Missa Papali, quo sacrilegio non modo profanata fuit Cœna Christi, sed in nihilum redacta.

Partes hujus capitis.

1. *Missæ abominatio, sect. 1. multiplex impietas quinque capitibus comprehensa, sect. 2. 3. 4. 5. 6. 7. ejusdemque origo describitur, sect. 8. & 9.*
2. *De nomine sacrificii, quod S. Cœnæ veteres tribuerunt, sect. 10. 11. 12. & de sacrificiis apposita disputatio, Papistarum pro Missatico sacrificio argumenta refellens, sect. 13. 14. 15. 16. 17. & 18.*
3. *Summa doctrinæ de Sacramentis Ecclesiæ Christi, qua viam sibi munit auctor ad sequentem tractationem de quinque falso nominatis Sacramentis, sect. 19. & 20.*

Omnium abominationum adversus Cœnam Domini molitarum Missa Papalis est caput.

His & similibus inventis conatus est Satan, velut offusis tenebris, sacram Christi Cœnam infuscare & inquinare: ne saltem ejus puritas in Ecclesia retineretur. Sed horrendæ abominationis caput fuit, quum signum extulit, quo non modo obscuraretur & perverteretur, sed penitus obliterata & abolita evanesceret, & hominum memoria excideret: nempe quum pestilentissimo errore totum pene orbem occæcavit, ut crederet Missam sacrificium & oblationem esse ad impetrandam peccatorum remissiooem.

Hujus descriptio.

Quomodo initio dogma istud acceperiot saniores Scholastici, nihil moror: valeant ipsi cum spinosis suis argutiis: quæ utcunque cavillando defendi queant, iden tamen repudiandæ sunt bonis omnibus, quod nihil quam Cœnæ claritatem multis tenebris induunt. Illis ergo valere jussis, congredi me hic lectores intelligant cum ea opinione qua Romaous Antichristus ac ejus prophetæ totum orbem imbuerunt, nempe Missam esse opus quo sacerdos qui Christum offert, & alii qui in oblatione participant, Deum promerentur: vel expiatoriam esse victimam, qua sibi Deum reconcilient. Neque id communi tantum vulgi opinione receptum est, sed ipsa quoque actio sic est instituta, ut genus sit placationis, quo pro vivorum & mortuorum expiatione Deo satisfiat. Hoc quoque sonant verba quibus utuntur: nec aliud ex quotidiano usu colligere licet.

Descriptionis plenior traditio.

Abominationis hujus efficacia. *Impietas quintuplex.*

licet. Quam altas radices fixerit hæc pestis, scio: quanta sub specie boni lateat, ut nomen Christi præferat, ut uno *Missæ* nomine totam fidei summam complecti se multi credant. Sed ubi verbo Dei clarissime comprobatum fuerit, hanc quantumvis fucatam & splendidam, insigni contumelia Christum afficere, crucem ejus sepelire & opprimere, mortem ejus in oblivionem tradere, fructum qui ex ea nobis proveniebat tollere, Sacramentum, quo mortis memoria relicta erat, enervare & dissipare: an erunt ullæ tam profundæ radices quas non validissima hæc securis, verbum inquam Dei, conscindat & evertat? An ulla tam speciosa facies sub qua latens malum lux hæc non prodat?

1. Prima Missæ Papalis impietas. Intolerabilis blasphemia Christum unicum Ecclesiæ Sacerdotem afficit, Sacerdotes (acsi nullus esset) ei substituens.

2. Ostendamus ergo quod primo loco propositum est, intolerabilem illic blasphemiam ac contumeliam Christo irrogari. Sacerdos enim & Pontifex à Patre consecratus est, non ad tempus: quomodo illi in veteri Testamento constituti leguntur, quorum quum vita mortalis esset, sacerdotium immortale esse non poterat: quare & successoribus opus erat qui subinde in demortuorum locum subrogarentur. At Christo, qui immortalis est, vicarium substitui minime necesse est. Itaque à Patre designatus est *Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec*: ut æternum permanente sacerdotio fungeretur. Hoc mysterium in Melchisedec ante multo figuratum fuerat: quem ubi Scriptura semel induxit Sacerdotem Dei viventis, nunquam postea ejus meminit, acsi nullum vitæ finem habuisset. Hac similitudine Christus secundum ejus ordinem Sacerdos dictus est. Jam vero qui quotidie sacrificant, oblationibus sacerdotes præficiant necesse est, quos Christo velut successores & vicarios subrogent. Qua subrogatione non modo Christum suo honore spoliant, & æterni sacerdotii prærogativam illi rapiunt: sed è dextra Patris deturbare ipsum conantur: in qua sedere immortalis non potest quin simul æternus Sacerdos maneat.

Hebr. 5. v. 5, 6, 10. & 7. v. 17, 21, 23, 24. & 9: 11. & 10: 21. Genes. 14. vers. 18. Psal. 110. vers. 4.

Exceptio Papistarum.

Neque causentur non suffici suos sacrificulos Christo quasi demortuo, sed suffraganeos duntaxat esse æterni ejus sacerdotii quod propterea stare non desinit. Verbis enim Apostoli fortius constringuntur quam ut sic elabi possint: nempe alios *plures esse factos sacerdotes quia morte impedirentur permanere*. Christus ergo qui morte non impeditur unus est, nec consortibus indiget.

Hebr. 7. vers. 23.

Exemplo Melchisedecis defenditur.

Quæ tamen eorum est improbitas, ad impietatem suam tuendam, exemplo Melchisedec se armant. Quia enim *obtulisse* dicitur *panem & vinum*, colligunt fuisse præludium Missæ suæ, acsi inter eum & Christum similitudo esset in panis & vini oblatione.

Responsio, locum Mosis explanans.

Quod magis jejunum est ac frivolum quam ut refutatione egeat. Panem & vinum dedit Melchisedec Abrahæ & ejus comitibus, ut lassos ex itinere & prælio reficeret: quid hoc ad sacrificium? Humanitas sancti Regis laudatur à Mose: mysterium importune isti excudunt cujus nulla fit mentio.

Instantia.

Fucant tamen suum errorem alio colore, quia sequitur continuo post, *Et erat Sacerdos Dei altissimi*.

Responsio 1. verbis Apostoli.

Respondeo, perperam eos trahere ad panem & vinum quod Apostolus ad benedictionem refert. *Quum ergo Sacerdos esset Dei, benedixit Abrahæ.* Unde idem Apostolus (quo melior non est quærendus interpres) colligit ejus præstantiam: quia *minor benedicitur à majore*. Quod si oblatio Melchisedec sacrificii Missalis figura esset, an Apostolus, obsecro, qui minima quæque excutit, rem adeo seriam & gravem fuisset oblitus?

Heb. 7: 1. Genes. 14. v. 18, 19. Heb. 7: 7.

Altera.

Jam (quicquid nugentur) rationem quæ ab ipso Apostolo adducitur, frustra convellere tentabunt, cessare jus & honorem sacerdotii inter homines mortales, quia Christus, qui immortalis est, unicus ac perpetuus est Sacerdos.

2. Secunda Missæ impietas. Christi crucem evertit, altare erigens.

3. Altera Missæ virtus proposita erat, quod Christi crucem & passionem opprimit & obruit. Hoc quidem certissimum est, everti Christi crucem simulac erigitur altare: nam si in cruce semetipsum in sacrificium obtulit, quo nos in perpetuum sanctificaret, & æternam redemptionem nobis acquireret: haud dubie vis atque efficacia ejus sacrificii nullo fine perstat. Alioqui nihilo honorificentius de Christo sentiremus quam de bobus & vitulis qui sub Lege immolabantur: quorum oblationes ex eo inefficaces arguuntur & imbecillæ, quod sæpius iterabantur.

Hebr. 9. v. 11, 12, & seqq.

Ratio firmissima.

Quare aut Christi sacrificio, quod in cruce implevit, purgationis æternæ vim defuisse fatendum erit, aut uno semel sacrificio Christum in omnia secula defunctum esse. Id est quod dicit Apostolus, Summum hunc Pontificem Christum *semel per immolationem sui apparuisse, sub consummationem seculi, ad peccati profligationem*. Item, *Voluntate Dei nos sanctificatos esse per oblationem corporis Jesu Christi semel factam*. Item, *Christum una oblatione in perpetuum consummasse sanctificatos*. Quibus insignem sententiam subnectit, *Acquisita semel peccatorum remissione, nullam amplius restare oblationem*.

Hebr. 9. vers. 26. Hebr. 10. vers. 10. ibid. v. 14. ibid. v. 16.

Altera, Christi postrema voce confirmata.

Hoc & postrema sua voce & inter ultimos spiritus edita Christus significavit, quum dixit, *Consummatum est*. Solemus extremas morientium voces pro oraculis observare. Christus moriens testatur uno suo sacrificio perfectum esse & impletum quicquid in salutem nostram erat.

Joan. 19. vers. 30.

Nobis hujusmodi sacrificio, cujus perfectionem luculenter adeo commendavit, quasi imperfecto, an innumera quotidie assuere licebit?

Tertia.

Quando sacrosanctum Dei verbum non affirmat modo, sed clamat etiam & contestatur, hoc sacrificium semel peractum fuisse, ejus vim æternam permanere: qui aliud postulant, nonne ipsum imperfectionis insimulant & infirmitatis?

Quarta, à Missæ ipsius institutione.

At vero Missa quæ hac lege tradita est, ut millies centena sacrificia in singulos dies peragantur, quo spectat nisi ut Christi passio, qua unicam hostiam se Patri obtulit, sepulta submersaque jaceat? Quis, nisi cæcus, non videat, Satanæ audaciam fuisse quæ veritati adeo apertæ ac dilucidæ obluctaretur?

Exceptio 1.

Nec me latet quibus præstigiis hanc suam fraudem prætexere soleat pater ille mendacii, Non varia esse nec diversa sacrificia, sed unum idem sæpius repeti.

Responsio.

Verum tales fumi nullo negotio discutiuntur: tota enim disputatione contendit Apostolus non modo nulla alia esse sacrificia, sed unum illud semel oblatum fuisse, nec amplius iterandum.

Exceptio 2.

Subtiliores occultiore etiamnum rima effugiunt, non repetitionem esse, sed applicationem.

Responsio, Pauli testimonio comprobata.

Sed nihilo difficilius hoc quoque sophisma confutatur: neque enim hac lege se obtulit semel Christus, ut novis quotidie oblationibus ratum fieret suum sacrificium: verum ut Euangelii prædicatione ac sacræ Cœnæ administratione fructus ejus nobis communicetur. Sic Paulus dicit *Christum Pascha nostrum immolatum esse*: ac nos epulari jubet. Hæc (inquam) ratio est qua nobis rite applicatur crucis sacrificium dum fruendum nobis communicatur, & nos vera fide recipimus.

1 Cor. 5 vers. 7.

Exceptio 3. ex Malachia dicto.

4. Sed operæpretium est audire quo præterea fundamento Missarium sacrificium fulciant. Nam huc Malachiæ vaticinium trahunt, quo pollicetur Dominus futurum ut *incensum per orbem universum offeratur nomini suo, & oblatio munda*.

Mal. 1: 8.

Responsio, sensum Prophetæ aperiens.

Quasi vero novum sit aut insolitum Prophetis quum de Gentium vocatione loquuntur, spiritualem Dei cultum, ad quem illas hortantur, externo Legis ritu designare: quo familiarius seculi sui hominibus iodicarent in veram religionis societatem esse vocandas.

Confirmatio, ex aliis locis petita.

Qualiter etiam in universum, rerum veritatem quæ per Euangelium exhibita fuit, ætatis suæ typis describere solent. Sic pro conversione ad Dominum, ascensum in Jerusalem: pro Dei adoratione, munerum omne genus oblationem: pro ampliore ejus notitia, qua in regno Christi fideles donandi

Jesa. 19. vers. 21. & 24: 23.

erant,

Joël.2:28. Jesa. 19. vers.18,19. &c.

erant, somnia & visiones ponunt. Quod ergo citant, alteri Jesaiæ vaticinio simile est, ubi Propheta de tribus altaribus in Assyria, Ægypto & Judæa erigendis prædicit. Primum enim quæro, annon hujus prophetiæ complementum in regno Christi esse concedant. Deiode, ubi sint aræ illæ, aut quando unquam siot erectæ. Tertio, num existiment singulis regnis destinari singula templa, quale illud Hierosolymitanum fuit. Hæc si perpendunr, fatebuntur, opinor, Prophetam sub typis ætati suæ congruentibus, de spirituali Dei cultu in totum orbem propagando vaticinari. Quam nos illis solutionem damus. Hujus tameo rei quia passim obvia exempla occurrunt, noo ero in eoumeratione longiori sollicitus.

Responsio 2.

Quanquam in hoc quoque misere hallucinantur, quod nullum agnoscunt sacrificium nisi Missarium: quum revera nunc sacrificent Domino fideles, & mundam afferant oblationem, de qua mox dicetur.

3. Tertia Missæ impietas. Mortem Christi ex hominum memoria excutit. Nam Christi testamentum obliterat.

5. Nunc descendo ad tertias Missæ partes, ubi explicandum est quomodo veram & unam mortem Christi oblireret, & ex hominum memoria excutiat. Nam ut inter homines testamenti confirmatio à morte testatoris pendet: ita etiam testamentum, quo nos peccatorum remissione & æterna justitia donavit, morte sua confirmavit Dominus noster. In hoc testamento qui variare quicquam aut innovare audent, mortem ejus abnegant, & tanquam nullius momenti habent. Quid vero est Missa nisi novum & prorsus diversum testamentum? quid enim? annon singulæ Missæ novam peccatorum remissionem, novam justitiæ acquisitionem promittunt: ut jam tot sint testamenta quot Missæ? Veniat ergo rursum Christus, & altera morte novum hoc testamentum, vel potius infinitis mortibus innumera Missarum testamenta rata faciat. Annon igitur verum principio dixi, unicam & veram Christi mortem obliterari per Missas?

Christum iterum mactat, & cruci affigit.

Quid, quod eo directe spectat Missa, ut rursum, si fieri possit, trucidetur Christus? *Nam ubi testamentum est* (inquit Apostolus) *mortem testatoris intercedere illic necesse est.*

Heb.9:16.

Missa novum Christi testameotum præ se fert: ejus ergo mortem postulat. Præterea, hostiam quæ offertur, occidi & immolari necesse est. Si Christus singulis Missis sacrificatur: eum singulis momentis mille in locis crudeliter interfici oportet. Noo id meum est, sed Apostoli argumentum, *Si necesse habuisset offerre sæpius semetipsum, oportuisse illum frequenter pati ab origine mundi.*

Exceptio Papistarum.

Fateor esse illis in promptu responsum quo nos etiam calumniæ notant: aiunt eoim sibi objici quod nec cogitarint unquam, ac ne possint quidem.

Responsio.

Nos vero scimus, mortem ac vitam Christi nequaquam in eorum manu esse. An ipsum interficere instituant, non respicimus: tantum ostendere animus est, quale absurdum consequatur ex impio ac scelesto eorum dogmate. Quod ipsum ex ore Apostoli demonstro.

Exceptio 2. de incruento sacrificio. Responsio.

Reclament centies licet, sacrificium hoc esse ἀναίμακτον: negabo ex hominum arbitrio pendere, ut sacrificia naturam mutent: quia hoc modo concideret sacra & inviolabilis Dei institutio. Unde sequitur, firmum esse illud principium Apostoli, requiri sanguinis effusionem ne desit ablutio.

Heb.9:22.

4. Quarta Missæ impietas. Mortis Christi fructum nobis præripit. Illiusque impietatis nova delineatio.

6. Jam quartum Missæ munus tractandum, ut scilicet fructum qui è morte Christi ad nos redibat, nobis præripiat: dum ne agnoscamus & cogitemus, facit. Quis enim cogitet se morte Christi redemptum esse, ubi novam in Missa redemptionem viderit? Quis peccata sibi remissa confidat, ubi novam remissionem viderit?

Exceptionis dilutio.

Neque evadet qui dixerit, non alia causa nos peccatorum remissionem in Missa obtinere, nisi quia morte Christi jam acquisita est. Non enim aliud affert quam si jactet ea lege nos à Christo redemptos esse, ut nos ipsi redimamus: hujusmodi enim à Satanæ ministris doctrina sparsa est, & talem hodie clamoribus, ferro, igni tuentur. Nos, quum Christum Patri in Missa offerimus, hoc oblationis opere assequi peccatorum remissionem, & participes fieri passionis Christi. Quid jam passioni Christi superest, nisi ut sit exemplum redemptionis, quo discamus nostri esse redemptores? Christus ipse, dum in Cœna veniæ fiduciam obsignat, non jubet discipulos io actione illa hærere, sed ablegat eos ad mortis sacrificium: Cœnam monumentum vel memoriale (ut vulgo loquuntur) esse significans, ex quo discant, victimam expiatricem qua placandus erat Deus, nonnisi semel offerri debuisse. Neque enim sufficit Christum tenere unicam esse victimam, nisi & unica immolatio accedat: ut fides nostra cruci ejus affixa sit.

5. Quinta Missæ impietas. Cœnam Domini sustulit.

7. Ad coronidem nunc venio, nempe sacram Cœnam, in qua Dominus passionis suæ memoriam insculptam formatamque reliquerat, erecta Missa, è medio sublatam, inductam, & deperditam. Siquidem Cœna ipsa donum Dei est, quod cum gratiarum actione accipiendum erat.

In Cœna enim Pater Christum nobis offert. In Missa sacrificuli Christum Patri offerunt.

Sacrificium Missæ pretium Deo numerare fingitur quod ipse in satisfactionem accipiat. Quantum ioterest ioter dare & accipere, tantum à Sacramento Cœnæ sacrificium differt. Atque hæc quidem miserrima hominis ingratitudo est, quod ubi agnoscenda erat divinæ bonitatis largitas, gratiæque agendæ, io eo Deum sibi debitorem facit. Sacramentum promittebat, nos Christi morte non semel duntaxat restitutos in vitam: sed assidue vivificari, quia tunc omnes nostræ salutis numeri impleti sint. Missæ sacrificium longe aliam cantilenam canit, Christum oportere quotidie sacrificari, ut aliquid nobis commodet.

Cœna Christianis omnibus communis est Sacramentum. Missa peculiaris est unico sacrificulo.

Cœna in publico Ecclesiæ cœtu distribuenda erat, quo nos de communione doceret qua omnes cohæremus in Christo Jesu. Hanc communoitatem dissolvit ac distrahit Missæ sacrificium: postquam enim error invaluit, oportere esse Sacerdotes, qui pro populo sacrificarent: quasi relegata esset ad eos Cœna, desiit juxta Domioi mandatum, fidelium Ecclesiæ communicari. Aditus Missis privatis est patefactus, quæ excommunicationem quandam magis referrent, quam communitatem illam à Domino institutam, quum sacrificulus suam victimam seorsim voraturus, se à toto fidelium populo segreget. Missam privatam voco (ne quis fallatur) ubicunque nulla est inter fideles Dominicæ Cœnæ participatio, etiamsi alias magna hominum multitudo intersit.

De Missæ origine.

8. Ac ipsum quidem *Missæ* nomen unde natum sit, nunquam certo potui judicare: nisi quod mihi verisimile est, ab oblationibus quæ conferebantur, fuisse sumptum. Unde & veteres plurali fere numero usurpant.

Privatas Missas impiam esse Cœnæ profanationem.

Sed ut de nomine remittamus controversiam, dico privatas Missas cum Christi institutione ex diametro puguare: ideoque impiam esse sacræ Cœnæ profanationem. Quid enim mandavit nobis Dominus? nonoe accipere & dividere inter nos? Qualem mandati observationem docet Paulus? nonne fractionem panis, quæ communio sit corporis & sanguinis?

1 Cor. 10. vers. 16.

Quum igitur unus sine distributione accipit, quid simile est? At ille unus totius Ecclesiæ nomine facit. Quo mandato? annon hoc aperte illudere Deo est, quum unus privatim ad se rapit quod nonnisi inter plures fieri debuerat? Sed quia satis clara Christi & Pauli verba sunt, breviter concludere licet: ubicunque noo est fractio panis ad communionem fidelium, illic non Cœnam Domini, sed falsam & præposteram Cœnæ imitationem esse. Falsa autem imitatio, depravatio est. Porro depravatio tanti mysterii, impietate non caret. In Missis ergo privatis impius est abusus.

Unde tot Missæ, quæ tot locis de-

Atque (ut vitium unum in religione aliud subinde parit) postquam semel obrepsit ille mos sine communione offerendi, paulatim cœperunt in

singulis

murmurantur, nota sunt, & quam multiplici impietate scateant.

singulis templorum angulis innumerabiles Missas facere, & populum huc atque illuc distrahere, quem in unum cœtum coire oportuerat, ut suæ unitatis mysterium recognosceret. Eant nunc, & idololatriam esse negent quod panem in suis Missis ostendunt pro Christo adorandum: frustra enim promissiones illas de Christi præsentia jactant: quæ utcunque intelligantur, non ideo certe datæ sunt ut homines impuri & profani, quoties velint & in quemcunque libeat abusum, corpus Christi conficiant: sed ut fideles, dum religiosa observatione sequuntur Christi mandatum in Cœna celebranda, vera ejus participatione fruantur.

Puriori autem Ecclesiæ hæc abominatio fuit incognita.

9. Adde quod hæc perversitas puriori Ecclesiæ incognita fuit. Utcunque enim fucum hic facere conentur, qui sunt inter adversarios impudentiores, certo tamen certius est, totam antiquitatem ipsis adversari: ut superius in aliis demonstravimus, & certius ex assidua veterum lectione judicari poterit. Verum antequam finem dicendi faciam, Missarios nostros doctores interrogo, quum sciant *potiorem esse Deo obedientiam, quam victimas: & magis poscere ut voci suæ auscultetur, quam ut sacrificia offerantur*: quomodo hanc sacrificandi rationem Deo acceptam credant, cujus nullum illis constat mandatum, & quam ne una quidem Scripturæ syllaba probari vident? Præterea quum Apostolum audiant dicentem, *neminem sibi nomen atque honorem sacerdotii usurpare nisi qui vocatus est, ut Aaron*: quin nec Christum ipsum sese ingessisse, sed obedisse Patris vocationi: aut sacerdotii sui auctorem Deum institutoremque proferant oportet: aut honorem non esse à Deo fateantur, in quem non vocati, improba temeritate irruperunt. Atqui ne apicem quidem literæ obtendere possunt qui suo sacerdotio patrocinetur. Cur non igitur sacrificia evanescent, quæ sine sacerdote offerri non possunt?

1 Sam. 15. vers. 22.

Nec in Dei verbo fundata est.

Heb. 5: 4.

Altera pars capitis à 9. sectione finem: veteres nonnullos Cœnam sacrificium appellasse, sed non propitiatoriam, ut fingunt Missaticum Papistæ somniant.

Quod Augustinus testimoniis probatur.

10. Siquis hinc inde concisas veterum sententias obtrudat, & eorum auctoritate contendat aliter intelligendum esse quod in Cœna peragitur sacrificium, quam nos exponamus: huic breviter responsum sit, Si de approbando sacrificii commento, quale in Missa confinxerunt Papistæ, agitur, ejusmodi sacrilegio veteres nequaquam patrocinari. Utuntur quidem illi sacrificii vocabulo: verum simul exponunt se aliud nihil intelligere, quam memoriam veri illius & unici sacrificii, quod in cruce peregit Christus, unicus (ut ipsi passim prædicant) noster Sacerdos. *Hebræi*, inquit Augustinus, *in victimis pecudum quas offerebant Deo, prophetiam celebrabant futuræ victimæ quam Christus obtulit: Christiani jam peracti sacrificii memoriam celebrant sacrosancta oblatione & participatione corporis Christi.* Hic certe penitus idem docet quod pluribus verbis in libro *De fide ad Petrum Diaconum* habetur, quicunque tandem sit auctor. Verba sunt, *Firmissime tene, & nullatenus dubites, ipsum Unigenitum, carnem pro nobis factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam Deo in odorem suavitatis: cui cum Patre & Spiritu sancto, tempore veteris Testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc cum Patre & Spiritu sancto (cum quibus una est illi divinitas) sacrificium panis & vini sancta Ecclesia per universum orbem afferre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro peccatis nostris ipse erat oblaturus: & sanguinis, quem erat effusurus in remissionem peccatorum. In isto autem sacrificio, gratiarum actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit: & sanguinis, quem pro nobis idem effudit.* Unde Augustinus ipse pluribus locis nihil aliud quam sacrificium laudis esse interpretatur. Denique passim apud eum reperies, non alia ratione vocari Cœnam Domini sacrificium, nisi quod est memoria, imago, testimonium illius singularis, veri & unici sacrificii quo nos Christus expiavit. Memorabilis etiam locus est lib. 4. De Trinitate, cap. 24. ubi postquam disseruit de unico sacrificio, ita concludit, *Quoniam in sacrificio quatuor considerantur, cui offeratur, & à quo, quid offeratur, & pro quibus: idem ipse unus verusque Mediator per sacrificium pacis nos reconcilians Deo, unum cum ipso manet cui obtulit: unum in se fecit pro quibus offerebat: unus ipse est qui obtulit, & quod obtulit.* In eundem quoque sensum loquitur Chrysostomus. Honorem vero sacerdotii ita Christo vendicant, ut Antichristi vocem fore testetur Augustinus, siquis Episcopum inter Deum & homines intercessorem faciat.

libr. 20. contra Faustum, cap. 18.

contra adversarium Legis sæpius.

lib. 2. contra Parm. cap. 8.

Quidam tamen ex veteribus ad Legis umbras nimium deflexisse videntur.

11. Neque tamen diffitemur quin ita nobis monstretur illic Christi immolatio, ut crucis spectaculum pene ob oculos statuatur: qualiter in oculis Galatarum Christum fuisse crucifixum dicit Apostolus, dum illis proposita crucis prædicatio fuerat. Sed quia veteres quoque illos video alio hanc memoriam detorsisse, quam institutioni Domini conveniebat, (quod nescio quam repetitæ, aut saltem renovatæ, immolationis faciem eorum Cœna præ se ferebat) nihil tutius piis pectoribus fuerit quam in pura simplicique Dei ordinatione acquiescere: cujus etiam ideo vocatur Cœna quoniam sola hic ejus auctoritas vigere debet. Equidem quum pium atque orthodoxum de toto hoc mysterio sensum retinuisse eos videam, neque deprehendam voluisse unico Domini sacrificio vel minimum derogare, ullius impietatis damnare eos non sustineo: excusari tamen non posse arbitror, quin aliquid in actionis modo peccaverint. Imitati sunt enim propius Judaicum sacrificandi morem, quam aut ordinaverat Christus, aut Evangelii ratio ferebat. Sola igitur est præpostera illa anagoge in qua merito eos quis redarguat, quod non contenti simplici ac germana Christi institutione, ad Legis umbras nimis deflexerunt.

Gal. 3: 1.

Proinde nihil tutius quam Dei verbo niti.

Quod non satis attente ab illis expensum est.

Magnum enim discrimen constituendum est inter Mosaica sacrificia, & Cœnam Domini, qua sacrificium Eucharisticum dicitur.

12. Siquis diligenter expendat, hoc discrimen inter Mosaica sacrificia & Eucharistiam nostram verbo Domini statui observabit, quod quum illa eandem mortis Christi efficaciam populo Judaico repræsentarint quæ nobis in Cœna hodie exhibetur, diversa tamen fuerit repræsentationis species. Siquidem illic Sacerdotes Levitici quod peracturus erat Christus sacrificium jubebantur figurare: sistebatur hostia, quæ vicem ipsius Christi subiret: erat altare in quo immolaretur: sic denique gerebantur omnia, ut ob oculos poneretur sacrificii effigies quod Deo in expiationem offerendum erat. At peracto sacrificio aliam nobis rationem Dominus instituit: nempe ut fructum oblati sibi à Filio sacrificii ad populum fidelem transmittat. Mensam ergo nobis dedit in qua epulemur, non altare super quod offeratur victima: non sacerdotes consecravit, qui immolent; sed ministros, qui sacrum epulum distribuant. Quo sublimius est ac sanctius mysterium, eo religiosius ac majore reverentia tractari convenit. Ergo nihil tutius quam ut ablegata omni humani sensus audacia, in eo solo quod Scriptura tradit hæreamus. Et certe si cogitamus Domini non hominum Cœnam esse, non est cur ulla hominum auctoritate vel annorum præscriptione patiamur nos ab illa vel latum unguem dimoveri. Itaque Apostolus dum vult eam vitiis omnibus repurgare quæ jam in Corinthiorum Ecclesiam irrepserant, quæ ad id expeditissima via erat, ad unicam illam institutionem revocat: unde perpetuam esse petendam regulam ostendit.

Regula certa in hac disputatione.

1 Cor. 11. vers. 23.

Locus de sacrificio & sacerdote.

Sacrificii nomen.

13. Porro nequis rixator ex *sacrificii* ac *sacerdotis* nominibus nobis pugnam faciat, id quoque, sed compendio, expediam, quid per sacrificium, quid per sacerdotem tota disputatione significaverim. Qui *sacrificii* vocabulum ad sacras omnes ceremonias & religiosas actiones extendunt, qua ratione

id faciant non video. Nos perpetuo Scripturæ usu sacrificium appellari scimus quod Græci nunc θυσίαν, nunc προσφορὰν, nunc τελετὴν dicunt. Quod generaliter acceptum, complectitur quicquid omnino Deo offertur. Quare distinguamus oportet: sic tamen ut hæc distinctio anagogen à sacrificiis Legis Mosaicæ habeat: sub quorum umbris universam sacrificiorum veritatem populo suo repræsentare voluit Dominus.

Distinctio.

Illorum autem quanquam variæ fuerunt formæ, tamen ad duo membra referri omnes possunt.

1. Propitiatorium. *2. Eucharisticum.*

Aut enim pro peccato fiebat oblatio quadam satisfactionis specie, qua noxa coram Deo redimebatur: aut symbolum erat divini cultus, religionisque testificatio: nunc vice supplicationis, ad favorem Dei postulandum: nunc gratiarum actionis, ad gratitudinem animi pro acceptis beneficiis testandam: nunc pro simplici pietatis exercitatione, ad renovandam fœderis sanctionem. ad quod posterius membrum holocausta & libamenta, oblationes, primitiæ, pacificæ victimæ pertinebant.

Sacrificii Eucharistici alia nomina.

Proinde & nos in duo genera distribuamus, ac alterum, docendi causa, vocemus λατρευτικὸν & σεβαστικὸν: quoniam veneratione cultuque Dei constat, quem illi fideles & debent & reddunt: vel si mavis εὐχαριστικόν: quandoquidem à nullis Deo exhibetur nisi qui immensis ejus beneficiis onusti, se totos cum actionibus suis omnibus illi rependunt. Alterum *propitiatorium*, sive *expiationis*.

Propitiatorium, quid.

Est autem *expiationis sacrificium*, cui propositum est iram Dei placare, ipsius judicio satisfacere, eoque peccata abluere & abstergere: quo peccator eorum sordibus repurgatus, & in justitiæ puritatem restitutus, in gratiam cum Deo ipso redeat.

Exod. 29. vers. 36. *Nullum aliud, nisi Christi mors.*

Sic vocabantur in Lege victimæ, quæ pro peccatis expiandis offerebantur: non quod reconciliandæ Dei gratiæ aut delendæ iniquitati pares forent: sed quod verum hujusmodi sacrificium adumbrarent, quod tandem ab uno Christo reipsa peractum fuit: ab ipso autem uno, quia ab alio nullo poterat. Et semel, quod illius unius à Christo peracti efficacia & vis æterna est, ut sua ipse voce testatus est, quum dixit, perfectum esse & impletum: hoc est, quicquid reconciliandæ Patris gratiæ, impetrandæ peccatorum remissioni, justitiæ, saluti necessarium erat, id totum unica illa sua oblatione præstitum & consummatum: adeoque nihil deesse, ut nullus postea locus alteri hostiæ relinqueretur.

Joan. 19. vers. 30.

Unde sequitur, Cœnam Domini (multo minus Missam Papisticam) sacrificium propitiatorium dici non posse.

14. Quamobrem constituo, sceleratissimum probrum, & non ferendam esse blasphemiam tum in Christum, quam in sacrificium quo per mortem suam in cruce pro nobis defunctus est, siquis, repetita oblatione, de redimenda peccatorum venia, de propitiando Deo, & obtinenda justitia cogitet. At quid aliud missando agitur, nisi ut novæ oblationis merito, passionis Christi fiamus participes? Et ne ullus esset insaniendi modus, parum esse putaverunt, si dicerent commune ex æquo fieri sacrificium pro tota Ecclesia, nisi adderent, sui arbitrii esse huic aut illi, cui vellent, peculiariter applicare: vel potius cuicunque qui talem sibi mercem numerato pretio emere vellet. Porro quoniam ad Judæ taxationem accedere non poterant: ut tamen vel aliqua nota auctoris sui exemplum referrent, numeri similitudinem retinuerunt. Vendiderat ille triginta argenteis: hi, secundum Gallicam quidem supputationem, triginta nummulis æreis vendunt. sed ille, semel: hi, quoties emptor occurrit.

Nec Sacerdotes dici possunt qui Missam demurmurant.

Hoc sensu & Sacerdotes esse negamus, nempe qui tali oblatione apud Deum pro populo intercedant, qui propitiato Deo, peccatorum expiationem peragant. Nam Christus, unicus est novi Testamenti Pontifex & Sacerdos, in quem translata sunt omnia sacerdotia, & in quo clausa ac terminata. Et si nihil Scriptura de æterno Christi sacerdotio meminisset: quia tamen Deus, abrogatis illis veteribus, nullum instituit, manet invictum Apostoli argumentum, *Neminem sibi honorem usurpare nisi qui à Deo vocatus sit.* Qua ergo fiducia sacrilegi isti, qui se jactant Christi carnifices, audent se Dei viventis Sacerdotes appellare? Heb. 5: 4.

Quorum vanitas vel ab ipso Platone satis arguitur, dum hos falso ridet, quia expiationibus ejusmodi noxi scelerati agunt, quod talibus piaculis pœnas redimi opinentur.

15. Est apud Platonem libro de Republ. secundo elegantissimus locus. Ubi quum de veteribus piaculis disserit, stultamque improborum ac scelestorum hominum confidentiam ridet, qui putarent his quasi velis obtegi sua flagitia ne à diis cernerentur, & tanquam facta cum diis pactione, securius sibi indulgerent: prorsus videtur ad Missariæ expiationis usum, qualis hodie in mundo est, alludere. Fraudare alium & circumvenire, nefas esse omnes sciunt. Vexare injuriis viduas, pupillos expilare, molestiam inferre pauperibus, malis artibus aliorum bona ad se rapere, perjuriis & fraudibus involare in cujusquam fortunas, vi ac tyrannico terrore opprimere quenquam, impium esse fatentur omnes. Quomodo igitur hæc omnia passim audent tam multi, tanquam impune ausuri? Sane si rite expendimus, non alia causa tantum illis animi facit, nisi quia Missario sacrificio, tanquam soluto pretio, satisfacturos se Deo confidunt, aut saltem hanc sibi cum eo transigendi facilem esse viam. Pergit deinde Plato crassum eorum stuporem ridere qui talibus piaculis pœnas redimi opinantur, quas alioqui apud inferos subituri essent. Et quorsum hodie spectant anniversaria, & major pars Missarum, nisi ut qui tota vita crudelissimi tyranni fuerunt, aut rapacissimi prædones, aut ad omne flagitium prostituti, tanquam hac mercede redempti, purgatorium ignem evadant?

Ad Eucharisticum genus omnia pietatis in Deum, & charitatis in proximum officia spectant.

16. Subaltero sacrificii genere, quod εὐχαριστικὸν diximus, continentur omnia charitatis officia, quibus dum fratres nostros complectimur, Dominum ipsum in membris suis honoramus: omnes deinde nostræ preces, laudes, gratiarum actiones, & quicquid in Dei cultum à nobis agitur. Quæ demum omnia à majore sacrificio dependent, quo anima & corpore in templum sanctum Domino consecramur. Neque enim satis est si externæ nostræ actiones ad illius obsequium applicentur: sed nos primo, deinde nostra omnia consecrari ac dedicari illi convenit: ut quicquid in nobis est, gloriæ ejus serviat, & ejus amplificandæ studium spiret.

Quæ sacrificii species nihil ad iram Dei placandam pertinet.

Hæc sacrificii species nihil ad iram Dei placandam, nihil ad impetrandam peccatorum remissionem, nihil ad promerendam justitiam pertinet: sed in magnificando duntaxat & exaltando Deo versatur. Siquidem gratum acceptumque Deo esse non potest, nisi ex eorum manu quos jam accepta peccatorum remissione sibi aliunde reconciliavit, ideoque piaculo absolvit.

Nec potest ab Ecclesia separari. *Quod Propheta & Apostoli testimoniis comprobatur.*

Est autem adeo Ecclesiæ necessaria ut abesse ab ea non possit. Itaque æterna futura est quamdiu stabit populus Dei, quemadmodum jam ex Propheta superius visum est: siquidem eo sensu accipere libet vaticinium istud, *Quoniam à solis ortu usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco incensum offeretur nomini meo, atque oblatio munda: quoniam terribile est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus:* tantum abest ut Mal. 1: 11.
submoveamus. Sic Paulus jubet nos *offerre corpora* Rom. 12.
nostra, hostiam viventem, sanctam, acceptam Deo, vers. 1.
rationalem cultum. Ubi significanter admodum loquutus est, quum hunc esse rationalem nostrum cultum subjecit: intellexit enim spiritualem colendi Dei ritum, quem carnalibus Legis Mosaicæ sacrificiis tacite opposuit. Sic *beneficentia & communi-* Hebr. 13.
catio, victimæ appellantur *quibus placetur Deo.* Sic vers. 16.
Philippensium benignitas qua Pauli inopiam suble- Phil 4: 18.
varant, *hostia bonæ fragrantiæ:* sic omnia fidelium bona opera, spirituales hostiæ.

Orationes, gratiarum

17. Et quid multa persequor? Subinde enim in Scripturis recurrit hæc loquendi forma. Quin etiam

actiones, & ejusmodi sacra exercitia, ideo sacrificia dicta sunt.

etiam dum adhuc sub externa Legis pædagogia Dei populus continebatur, satis tamen exprimebant Prophetæ, subesse illis carnalibus sacrificiis veritatem, quæ Christianæ Ecclesiæ cum Judaica gente communis est. Qua ratione precabatur David, ut *oratio sua, sicut incensum, in conspectum Dei ascenderet.* Et Oseas gratiarum actiones dicebat *vitulos labiorum*, quas alibi David *sacrificia laudis* nuncupat. Quem Apostolus imitatus, *hostias laudis* etiam ipse vocat: & interpretatur *fructum labiorum confitentium nomeni ejus.* Hujus generis sacrificio carere non potest Cœna Domini: in qua dum ejus mortem annunciamus, & gratiarum actionem referimus, nihil aliud quam offerimus sacrificium laudis. Ab hoc sacrificandi munere, *regale sacerdotium* nuncupamur omnes Christiani: quod *per Christum offerimus* illam, de qua loquitur Apostolus, *hostiam laudis Deo, fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Neque enim nos cum nostris muneribus, sine intercessore, in conspectum Dei apparemus. Christus est, quo mediatore intercedente, nos ac nostra Patri offerimus. Ille Pontifex noster, qui in sanctuarium cæli ingressus, accessum nobis aperit. Ille altare, cui donaria nostra imponimus: ut in illo audeamus quicquid audemus. Ille, inquam, est, qui nos *Patri regnum ac sacerdotes fecit.*

Psal. 141: 2.
Ose. 14: 3.
Psal. 50. v. 14. 23.
Ps. 51: 21.
Hebr. 13. vers. 15.

Cœna Domini eodem sensu Eucharistia nominatur.

Hoc sensu fideles omnes sunt sacerdotes.

1 Pet. 2: 9.
Hebr. 13. vers. 15.
Apoc. 1: 6.

Conclusio, Missæ abominationem calicem esse quo inebriati sunt reges terræ & populi, ac Helenam illam pro qua tanta atrocitate digladiantur.

18. Quid superest nisi ut cæci videant, surdi audiant, pueri intelligant hanc Missæ abominationem? quæ in calice aureo propinata, omnes reges terræ & populos, à summo usque ad novissimum, sic inebriavit, sic percussit sopore ac vertigine, ut brutis ipsis stupidiores, proram & puppim suæ salutis in hac una exitiali voragine statuerint. Certe nulla unquam validiore machina Satan incubuit ad oppugnandum expugnandumque Christi regnum. Hæc est Helena, pro qua veritatis hostes tanta hodie rabie, tanto furore, tanta atrocitate digladiantur: & vere Helena, cum qua spirituali fornicatione (quæ omnium est maxime execrabilis) ita se conspurcant. Non hic vel minimo digito attingo crassos illos abusus quibus sacræ suæ Missæ profanatam puritatem prætendere possent: quam turpes nundinas exerceant, quam sordidos quæstus faciant suis missationibus, quanta rapacitate avaritiam suam expleant. Tantum indico, idque paucis & simplicibus verbis, qualis sit sanctissima ipsa Missæ sanctitas: ob quam adeo spectabilis esse, tantaque in veneratione haberi aliquot seculis meruit. Nam & tanta hæc mysteria pro dignitate illustrari, majoris operis fuerit: & illas obscœnas sordes, quæ ante oculos omnque omnium versantur, admiscere nolo; ut omnes intelligant, Missam in selectissima sua, & qua maxime venditari potest integritate acceptam, sine suis appendicibus à radice ad fastigium omni genere impietatis, blasphemiæ, idololatriæ, sacrilegii scatere.

Missæ elogia.

Capitis postrema pars, summam eorum repetens quæ de S. Baptismo & Cœna tenere convenit: simulque ostenditur cur Cœna sæpius iteretur, Baptismus non item.

19. Habent lectores in compendium collecta ea fere omnia quæ sciri de duobus istis Sacramentis referre duximus: quorum usus à primordio novi Testamenti ad consummationem usque seculi, Christianæ Ecclesiæ est traditus: ut scil. Baptismus, quidam quasi ingressus in ipsam esset, & fidei initiatio: Cœna vero assiduum velut alimentum, quo Christus fidelium suorum familiam spiritualiter pascit. Quare ut non nisi *unus est Deus, una fides, unus Christus*, una Ecclesia ejus corpus: ita *Baptismus* non nisi *unus* est, nec sæpe iteratur: Cœna autem subinde distribuitur, ut intelligant se Christo assidue pasci qui semel in Ecclesiam allecti sunt. Præter hæc duo ut nullum aliud à Deo institutum est, ita nec ullum agnoscere debet fidelium Ecclesia. Rem enim non esse humani arbitrii, erigere ac statuere nova Sacramenta, facile intelliget qui meminerit quod supra satis plane explicatum fuit, Sacramenta in hoc à Deo posita esse, ut de aliqua ejus promissione nos edoceant, & bonam erga nos voluntatem nobis testificentur: qui præterea cogitet, nullum fuisse Deo consiliarium qui nobis certum aliquid de ejus voluntate spondere possit, aut certiores securosque reddere quo sit in nos affectu, quid dare, quid negare velit. Simul namque constituitur, neminem signum proponere posse quod ejus voluntatis & promissionis alicujus testimonium futurum sit: solus ipse est, qui signo dato, de se apud nos testari potest. Dicam brevius, & forte rudius, sed apertius: Sacramentum, sine salutis promissione esse nunquam potest. Omnes homines in unum simul coacti, nihil à se nobis polliceri de salute nostra possunt. Ergo nec à se edere aut erigere Sacramentum.

Nec homo quispiam, potest erigere nova Sacramenta.

Jesa. 40. vers. 13.
Rom. 11. vers. 34.

Argumento firmiss. id demonstratur.

Christianos hisce duobus contentos esse debere: quod collatione temporum ante & post Christum probatur.

20. His ergo duobus contenta sit Christiana Ecclesia, nec modo nullum aliud tertium ad præsens admittat aut agnoscat: sed ne appetat quidem, aut expectet, ad consummationem usque seculi. Nam quod diversa aliquot Judæis, pro varia temporum inclinatione, præter sua illa ordinaria data sunt (ut man, aqua è petra profluens, serpens æneus, & similia) hac variatione admonebantur ne talibus figuris insisterent, quarum status parum firmus esset: sed melius aliquid à Deo expectarent, quod nullo interitu nulloque fine perstaret. Alia longe ratio nobis est, quibus revelatus est Christus: *in quo thesauri omnes scientiæ & sapientiæ sunt absconditi*, tanta affluentia & ubertate, ut novam aliquam accessionem ad hos thesauros sperare vel postulare, vere Deum irritare sit, & adversum nos provocare. Unum duntaxat Christum esurire, quærere, spectare, discere, ediscere nos oportet: donec magnus ille dies illuxerit quo gloriam regni sui Dominus ad plenum manifestabit, & se qualis est, nobis spectandum ostendet. Atque hac ratione nostrum hoc seculum in Scripturis, per *novissimam horam, novissimos dies, novissima tempora* designatur, nequis vana novæ alicujus doctrinæ aut revelationis expectatione sese fallat. *Sæpenumero enim multisque modis antea loquutus per Prophetas, ultimis his diebus loquutus est* cælestis Pater in dilecto *Filio suo*, qui solus Patrem manifestare potest: & revera ad plenum manifestavit quantum nostra interest, dum nunc per speculum eum conspicimus. Jam vero ut hoc hominibus ablatum est, ne nova Sacramenta in Ecclesia Dei condere possint; ita optandum esset iis ipsis quæ à Deo sunt, quam minimum humanæ inventionis admisceri. Perinde enim atque infusa aqua vinum fugit & diluitur, aspersoque fermento tota farinæ massa acescit: sic mysteriorum Dei sinceritas nihil aliud quam inquinatur ubi homo quicquam de suo adjicit. Et tamen videmus quantum à germana sua puritate degenerarint Sacramenta, ut hodie quidem tractantur. Plus satis ubique pomparum, ceremoniarum, gesticulationum: at verbi Dei interim nulla neque ratio, neque mentio: sine quo Sacramenta etiam ipsa, Sacramenta non sunt. Quin nec ceremoniæ ipsæ à Deo institutæ in tanta turba caput exerere possunt, sed tanquam oppressæ jacent. Quantulum in Baptismo aspicitur quod unum illic lucere & spectari debuerat, ut alibi juste conquesti sumus, nempe Baptismus ipse? Cœna prorsus sepulta est quum versa fuit in Missam, nisi quod semel quotannis, sed concerpta & dimidiata laceraque forma visitur.

Exod. 16. vers. 13. 14. 15. & 17: 6.
1 Cor. 10. vers. 3. 4.
Num. 21. vers. 8. 9.
Joan. 3. vers. 14.
Col. 2: 3.
1 Joan. 2. vers. 18.
1 Pet. 1. vers. 20.
Act. 2: 17.
Hebr. 1: 2.
Luc. 10. vers. 22.
1 Cor. 13. vers. 12.

Quid efficiant ab hominibus excogitata Sacramenta, aut additamenta, quæ S. Baptismum fœdarunt, & Cœnam sepelierunt.

CAP. XIX.

De quinque falsò nominatis Sacramentis: ubi Sacramenta non esse quinque reliqua, quæ pro Sacramentis hactenus vulgo habita sunt, declaratur, tum qualia sint ostenditur.

Duæ sunt partes hujus capitis.

1. *In genere de his quinque Sacramentis differitur*, sect. 1. 2. & 3.
2. *Deinde speciatim*, à sect. 4. *usque ad finem capitis.*
   1. *De confirmatione*, sect. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. & 13.
   2. *De pœnitentia*, sect. 14. 15. 16. & 17.
   3. *De extrema unctione*, sect. 18. 19. 20. & 21.
   4. *De ordine, ex quo septem sacramentula prodierunt*, sect. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. & 33.
   5. *De matrimonio*, sect. 34. 35. 36. & 37.

Præsentis disputationis cum tractatione de S. Baptismo & Cœna connexio. Causa.

POterat superior de Sacramentis disputatio apud dociles & sobrios hoc obtinere ne ultra curiosius progrederentur, nec præter illa duo quæ à Domino instituta nossent, ulla alia Sacramenta sine Dei verbo amplecterentur. Verum quoniam illa de septem Sacramentis opinio, omnium fere sermone trita, scholasque & conciones omnes pervagata, vetustate ipsa radices egit, ac hominum animis etiamnum insidet: visus sum mihi operæpretium facturus, si quinque reliqua, quæ veris ac germanis Domini Sacramentis vulgo accensentur, seorsum ac propiùs excuterem, omnique absterso fuco, simplicibus spectanda proponerem qualia sint, & quam falso pro Sacramentis hactenus habita fuerint. Principio hic testatum volo piis omnibus, me hanc de nomine contentionem minime litigandi cupiditate suscipere: sed gravibus causis adduci ad impugnandum ejus abusum. Non me latet, Christianos, ut verborum, sic rerum omnium esse dominos: posse igitur pro suo arbitrio voces rebus accommodare, modo pius sensus retineatur, etiam siqua sit in loquendo improprietas. Hoc totum concedo: etsi melius fuerit verba rebus subesse quam res verbis subjici. Sed in nomine Sacramentali alia est ratio. Nam qui septem ponunt, simul illam definitionem omnibus tribuunt, ut sint gratiæ invisibilis visibiles formæ: omnia simul faciunt vasa Spiritus sancti, instrumenta conferendæ justitiæ, causas obtinendæ gratiæ. Adeoque ipse Magister Sententiarum, Mosaicæ Legis Sacramenta negat proprie vocari hoc nomine: quia non exhibuerint quod figurabant. Estne, obsecro, tolerabile, ut quæ symbola Dominus ore suo consecravit, quæ eximiis promissionibus insignivit, ea pro Sacramentis non censeantur: interim hic honor transferatur ad eos ritus quos homines vel à se excogitarunt, vel saltem sine expresso Dei mandato observant? Ergo aut definitionem mutent, aut hac verbi usurpatione abstineant, quæ falsas & absurdas opiniones post generet. Est, inquiunt, extrema unctio invisibilis gratiæ figura & causa, quia est Sacramentum. Quod inferunt si nullo modo concedere oportet, in ipso certe nomine est occurrendum, ne ea mercede recipiamus ut ejusmodi errori occasionem præbeat. Rursus quum probant Sacramentum esse, causam adjungunt: quia externo signo constet ac verbo. Si nec mandatum, nec promissionem invenimus, quid aliud possumus quam reclamare?

Necessitas, gravibus rationibus innitens.

Quarum præcipua est doctorum Papistarum impietas, humanis viribus plus quam Dei institutis tribuentium.

Exemplo perspicuo id probatur.

Unde liquet non de verbis, sed de rebus graviss. agi. Nec posse homines Sacramenta instituere.

2. Jam apparet non de vocabulo nos rixari, sed de re ipsa non supervacuam controversiam movere. Proinde hoc fortiter retinendum est quod invicta ratione prius confirmavimus, Sacramenti instituendi arbitrium nonnisi penes Deum unum esse. Siquidem Sacramentum certa Dei promissione erigere fidelium conscientias ac consolari debet: quæ eam certitudinem nunquam ab homine acciperent. Sacramentum nobis testimonium esse debet bonæ erga nos Dei voluntatis: cujus nullus hominum aut Angelorum testis esse potest: quando nemo Dei consiliarius fuit. Solus ergo ipse est qui de se nobis per verbum suum testificatur legitima auctoritate. Sacramentum sigillum est quo Dei testamentum seu promissio obsignatur. Obsignari vero non posset rebus corporeis & elementis hujus mundi, nisi virtute Dei ad hoc formentur & designentur. Instituere ergo Sacramentum homo non potest: quia facere ut sub rebus tam abjectis tanta Dei mysteria lateant, id vero humanæ virtutis non est. Verbum Dei præcedat oportet quod Sacramentum esse Sacramentum faciat: ut Augustinus optime docet. Præterea retineri aliquod discrimen utile est inter Sacramenta & alias ceremonias, nisi volumus in multa absurda incidere. Apostoli orarunt genibus flexis: genua igitur non flectentur sine Sacramento. Discipuli feruntur orasse versus Orientem: sit nobis Sacramentum Orientis aspectus. Paulus vult *omni loco viros tollere puras manus*, & elevatis manibus oratio sæpius à sanctis facta memoratur: & manuum quoque extensio Sacramentum fiat: omnes denique sanctorum gestus in Sacramenta transeant: etsi ne hæc quidem admodum morarer, modo non essent cum majoribus illis incommodis conjuncta.

Jesa. 40. vers. 13. Rom. 11. vers. 34.

Homil. in Joan. 80.

Deinde, utile esse ut aliquod discrimen inter Sacramenta & alias ceremonias retineatur, ne omnia in Sacramenta inepte transeant.

Act. 9: 40. & 20: 36. 1 Tim. 2. vers. 8.

3. Si veteris Ecclesiæ auctoritate premere nos velint, dico eos fucum facere. Nusquam enim apud Ecclesiasticos scriptores numerus hic septenarius invenitur; nec satis constat quo primum tempore obrepserit. Fateor quidem in vocabulo Sacramenti esse interdum liberiores: sed quid eo significant? nempe ceremonias omnes & externos ritus, omniaque pietatis exercitia. Quum autem de iis signis loquuntur quæ divinæ in nos gratiæ testimonia esse debent, duobus istis, Baptismo & Eucharistia, contenti sunt. Nequis falso jactari hoc à me putet, pauca Augustini testimonia hic referam. Ad Januarium, *Primo* (inquit) *tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, Dominum nostrum Christum* (*sicut ipse in Euangelio loquitur*) *leni jugo nos subdidisse & sarcinæ levi. Unde Sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit. Sicuti est Baptismus Trinitatis nomine consecratus, & communicatio corporis & sanguinis Domini, & siquid aliud in Scripturis canonicis commendatur.* Item, De doctrina Christiana, *A resurrectione Domini quædam pauca signa pro multis, eademque factu facillima, intellectu augustissima, observatione castissima, ipse Dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicuti est Baptismus, & celebratio corporis & sanguinis Domini.* Cur nullam hic sacri numeri, hoc est, septenarii, mentionem facit? An verisimile est prætermissurum fuisse si tunc fuisses in Ecclesia institutus: præsertim quum sit alias in observandis numeris curiosior quam necesse foret?

Nec apud Ecclesiasticos scriptores septem Sacramenta inveniuntur.

Augustinus, qui instar omnium esse potest, duo tantum divina in nos gratiæ testimonia, & Christianorum Sacramenta agnovit.

epist. 118. lib. 3. c. 9.

Imo

Sic & Ambros. lib. de iis qui init. myster. & in sex lib. de Sacrament.

Conclusio, verbo Dei & veteris Ecclesiæ consensu Papistas carere.

Imo quum Baptiſmum & Cœnam nominat, alia ſubticet: annon ſatis innuit, hæc duo myſteria ſingulari dignitate præſtare, alias ceremonias inferiore loco ſubſidere? Quare ſacramentarios iſtos Doctores non tantum verbo Domini, ſed veteris etiam Eccleſiæ conſenſione deſtitui dico, utcunque hoc prætextu maxime ſuperbiant. Sed jam ad ipſas ſpecies deſcendamus.

De Confirmatione.

Qualis olim fuerit Confirmatio.

vide Calv. adv. Conc. Trident. item præf. in Catech. Latinum.

4. Hic mos olim fuit ut Chriſtianorum liberi, poſtquam adoleverant, coram Epiſcopo ſiſterentur: ut officium illud implerent quod ab iis exigebatur qui ſe ad Baptiſmum adulti offerebant. Hi enim inter catechumenos ſedebant, donec rite fidei myſteriis inſtituti poterant fidei confeſſionem coram Epiſcopo ac populo edere. Qui ergo Baptiſmo initiati erant infantes, quia fidei confeſſione apud Eccleſiam tunc defuncti non erant, ſub finem pueritiæ, aut ineunte adoleſcentia, repræſentabantur iterum à parentibus, ab Epiſcopo examinabantur ſecundum formulam Catechiſmi, quam tunc habebant certam ac communem. Quo autem hæc actio, quæ alioqui gravis ſanctaque merito eſſe debebat, plus reverentiæ haberet ac dignitatis, ceremonia quoque adhibebatur manuum impoſitionis. Ita puer ille, fide ſua approbata, cum ſolenni benedictione dimittebatur. Hujus moris ſæpe mentionem faciunt veteres. Leo Papa, *Si quis ab hæreticis redit, ne iterum baptizetur: ſed quod illic ei defuit, per Epiſcopalem manuum impoſitionem virtus Spiritus ei conferatur.* Clamabunt hic noſtri adverſarii, Sacramentum jure vocari in quo Spiritus ſanctus conferatur. Verum ipſe Leo alibi explicat quid his verbis ſibi velit: *Qui apud hæreticos baptizatus eſt*, inquit, *non rebaptizetur, ſed Spiritus ſancti invocatione per manuum impoſitionem confirmetur: quia Baptiſmi tantum formam ſine ſanctificatione accepit.* Meminit & Hieronymus contra Luciferianos. Quanquam autem non inficior, in eo nonnihil hallucinari Hieronymum, quod Apoſtolicam eſſe obſervationem dicit: longiſſime tamen ab iſtorum ineptus abeſt. Et illud ipſum mitigat quum addit, hanc benedictionem ſolis Epiſcopis eſſe datam, *magis in honorem ſacerdotis, quam ex Legis neceſſitate.* Talem ergo manuum impoſitionem, quæ ſimpliciter loco benedictionis fiat, laudo, & reſtitutam hodie in purum uſum velim.

Impoſitio manuum.

epiſt. 39.

epiſt. 77.

Hodie in purum uſum reſtituenda.

Qualis poſt introducta ſit Confirmatio.

5. Poſterior autem ætas, re prope obliterata, fictitiam neſcio quam confirmationem pro Dei Sacramento poſuit. Confirmationis virtutem eſſe finxerunt, Spiritum ſanctum conferre ad gratiæ augmentum, qui in Baptiſmo collatus ſit ad innocentiam: confirmare eos ad pugnam qui in Baptiſmo regenerati ſint ad vitam. Peragitur hæc confirmatio unctione, & hac verborum formula, *Conſigno te ſigno ſanctæ crucis, & confirmo chriſmate ſalutis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.* Pulchra omnia, & venuſte. Sed ubi Dei verbum quod Spiritus ſancti præſentiam hic promittat? Ne jota quidem obtendere poſſunt. Unde ergo nos certiores facient, chriſma ſuum eſſe vas Spiritus ſancti? Videmus oleum, craſſum ſcilicet & pinguem liquorem: præterea nihil. *Accedat*, inquit Auguſtinus, *verbum ad elementum, & fiet Sacramentum.* Hoc, inquam, verbum proferant, ſi quicquam nos intueri in oleo volunt aliud quam oleum. Quod ſi Sacramentorum ſe miniſtros, ut par eſt, agnoſcerent, non diutius pugnandum eſſet. Hæc prima miniſtri lex eſt, nequid ſine mandato obeat. Age, mandatum hujus miniſterii aliquod producant, & verbum non addam. Si mandato deficiuntur, ſacrilegam audaciam excuſare non poſſunt. Hac ratione Phariſæos Dominus interrogabat, *eſſetne Baptiſmus Joannis è cælo, an ex hominibus.* Si reſpondiſſent, ex hominibus; obtinebat, frivolum eſſe & vanum: ſi è cælo, doctrinam Joannis agnoſcere cogebantur. Itaque ne eſſent nimium in Joannem contumelioſi, non auſi ſunt fateri, eſſe ex hominibus. Si itaque ex hominibus eſt confirmatio, vana & frivola eſſe convincitur: ſi è cælo perſuadere volunt, probent.

Quam falſo Sacramentum nominetur.

Verbo enim & mandato caret.

Dilemma adverſus Confirmationem bono.

Matth. 21. verſ. 25.

1. Argumentum, pro Confirm. Papiſtica, ab Apoſtolorum exemplo.

Actor. 8. 15, & 17.

6. Tuentur ſe quidem Apoſtolorum exemplo, quos nihil temere feciſſe exiſtimant. Recte id ſane: neque à nobis reprehenderentur ſi ſe Apoſtolorum imitatores oſtenderent. Sed quid fecerunt Apoſtoli? Narrat Lucas in Actis, Apoſtolos, qui Hieroſolymis erant, quum audiſſent Samariam recepiſſe verbum Dei, miſiſſe illuc Petrum & Joannem: illos pro Samaritanis oraſſe ut Spiritum ſanctum acciperent, qui nondum in quenquam illorum venerat, ſed baptizati tantum erant in nomine Jeſu: oratione facta, manus illis impoſuiſſe: per quam impoſitionem Spiritum ſanctum Samaritani acceperunt. Et de hac manuum impoſitione aliquoties meminit. Audio quid Apoſtoli fecerint: nempe ſuum miniſterium fideliter exequuti ſunt. Viſibiles illas & admirabiles Spiritus ſancti gratias, quas tunc in populum ſuum effundebat, voluit Dominus à ſuis Apoſtolis per manuum impoſitionem adminiſtrari & diſtribui. Huic autem impoſitioni manuum non altius ſubeſſe myſterium cogito: ſed hujuſmodi ceremoniam adhibitam ab illis interpretor, ut ipſo geſtu ſignificarent, ſe Deo commendare & velut offerre eum cui manus imponebant. Hoc miniſterium quo tunc Apoſtoli fungebantur, ſi adhuc in Eccleſia maneret, manuum quoque impoſitionem oporteret ſervari: ſed ubi gratia illa conferri deſiit, quorſum pertinet manuum impoſitio? Adhuc certe adeſt populo Dei Spiritus ſanctus: quo niſi ductore & directore conſiſtere nequit Dei Eccleſia. Habemus enim æternam & perpetuo conſtaturam promiſſionem, qua Chriſtus ſitientes ad ſe vocat, ut bibant aquas vivas. Sed ceſſarunt illa virtutum miracula, & manifeſtæ operationes, quæ per manuum impoſitionem diſtribuebantur: nec niſi ad tempus eſſe debuerunt. Oportuit enim novam Euangelii prædicationem, novum Chriſti regnum, inauditis & inuſitatis miraculis illuſtrari & magnificari. A quibus ubi ceſſavit Dominus, non protinus Eccleſiam ſuam deſeruit: ſed regni ſui magnificentiam, verbique ſui dignitatem ſatis excellenter manifeſtatam docuit. Qua igitur in parte hiſtriones iſti Apoſtolos ſe imitari dicent? Hoc agendum erat manuum impoſitione, ut evidens Spiritus ſancti virtus ſtatim ſe exereret. Id non efficiunt: quid igitur pro ſe jactant manuum impoſitionem, quam Apoſtolis quidem in uſu fuiſſe legimus, ſed prorſus in alium finem?

Reſponſio 1.

Joan. 7. v. 37, 38.

Hiſtrionum Papiſticorum vanitas.

Reſponſionis confirmatio, à ſimili exemplo Chriſti.

Joan. 20. verſ. 22.

7. Ejuſdem hoc rationis eſt acſi quis doceret flatum illum quo Dominus diſcipulos ſuos afflavit, Sacramentum eſſe quo detur Spiritus ſanctus. Atqui hoc ſemel Dominus quum fecit, non à nobis fieri etiam voluit. Ad eum modum & Apoſtoli manus imponebant, pro eo tempore quo viſibiles Spiritus ſancti gratias ad eorum preces adminiſtrari, Domino placebat: non ut poſteri vacuum & frigidum ſignum (quod ſimiæ iſtæ faciunt) mimitice tantum & ſine re effingerent. Quod ſi manuum impoſitione Apoſtolos ſe imitari evincant (in qua nihil cum Apoſtolis ſimile habent præter neſcio quam præpoſteram κακοζηλίαν) unde tamen oleum, quod vocant ſalutis? Quis eos in oleo ſalutem quærere docuit? quis vim roborandi illi attribuere? An Paulus, qui nos ab elementis hujus mundi longe abſtrahit, qui nihil magis damnat quam talibus obſervatiunculis hærere? Hoc vero non à me, ſed à Domino audacter pronuncio. Qui oleum vocant oleum ſalutis, ſalutem quæ in Chriſto eſt abjurant, Chriſtum abnegant, partem in regno Dei non habent. Oleum

Gal. 4: 9.

Col. 2: 20.

Reſp. 3. ab abſurditate impio dicto

illorum, qui suum oleum vocant oleum salutis. Exceptionis dilutio.

enim ventri, & venter oleo: utrumque Dominus destruet. Omnia enim ista infirma elementa quæ usu ipso intereunt, nihil ad regnum Dei pertinent, quod spirituale est, & nunquam interiturum. Quid igitur (dixerit aliquis) eadem linea metiris aquam qua baptizamur; & panem ac vinum sub quibus Cœna Domini exhibetur? Respondeo, in Sacramentis divinitus traditis duo spectanda esse: substantiam rei corporeæ quæ nobis proponitur, & formam quæ illi à verbo Dei impressa est, in qua tota vis jacet. Quatenus ergo substantiam suam retinent panis, vinum, aqua, quæ aspectui nostro in Sacramentis offeruntur, valet semper illud Pauli, *Esca ventri, & venter escis: Deus utrumque destruet.* Præterreunt enim & evanescunt cum figura hujus mundi. Quatenus autem verbo Dei sanctificantur ut Sacramenta sint: non in carne nos retinent, sed vere & spiritualiter docent.

1 Cor. 6. vers. 13.

2. Argum. Baptismum sine Confirmatione rite perfici non posse.

8. Verum propius adhuc inspiciamus quot monstra foveat alatque hæc pinguedo. Dicunt isti unctores, Spiritum sanctum in Baptismo ad innocentiam dari: in confirmatione, ad gratiæ augmentum: in Baptismo nos regenerari ad vitam, in confirmatione nos ad pugnam instrui. Et adeo nihil eos pudet, ut negent Baptismum rite sine confirmatione perfici posse. O nequitiam! Annon igitur in Baptismo Christo consepulti sumus, facti participes mortis ejus, ut & resurrectionis simus consortes? Hanc autem societatem cum morte & vita Christi, Paulus interpretatur mortificationem carnis nostræ & vivificationem Spiritus: quod *vetus homo noster crucifixus est, quo nos in novitate vitæ ambulemus.* Quid est instrui ad pugnam, nisi hoc est? Quod si Dei verbum conculcare pro nihilo ducebant, cur non Ecclesiam saltem reverebantur, cui tam ubique obsequentes videri volunt? Quid autem gravius in hanc ipsorum doctrinam proferri potest, quam illud Milevitani Concilii decretum? *Qui dicit Baptismum in remissionem peccatorum dari tantum, & non in adjutorium futuræ gratiæ, anathema sit.* Quod autem Lucas, eo quem citavimus loco, dicit *baptizatos in nomine Jesu Christi fuisse*, qui non accepissent Spiritum sanctum: non simpliciter negat, ullo Spiritus dono præditos qui in Christum corde crederent, & ipsum ore confiterentur: sed acceptionem Spiritus intelligit, qua manifestæ virtutes, & visibiles gratiæ percipiebantur. Sic dicuntur Apostoli Spiritum accepisse in die Pentecostes, quum longe antea illis à Christo dictum esset, *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Videte malitiosam & fonticam Satanæ fraudem, qui ex Deo estis. Quod vere in Baptismo dabatur, in sua confirmatione dari mentitur: ut furtim incautos à Baptismo abducat. Quis jam dubitet, hanc Satanæ esse doctrinam, quæ promissiones Baptismi proprias, à Baptismo abscissas alio derivat & transfert? Deprehenditur, inquam, quali nitatur fundamento præclara ista unctio. Dei verbum est, *Omnes, qui in Christo baptizati sunt, Christum induisse* cum suis donis. Verbum unctorum, Nullam promissionem in Baptismo percepisse, qua in agonibus instruantur. Illa vox est veritatis, hanc mendacii esse oportet. Verius ergo definire hanc confirmationem possum quam ipsi hactenus definierint: nempe insignem esse Baptismi contumeliam, quæ usum ipsius obscurat, imo abolet: falsam esse diaboli pollicitationem, quæ nos à veritate Dei abstrahit. Aut si mavis, Oleum diaboli mendacio pollutum, quod velut offusis tenebris, simplicium mentes fallit.

Respensio. Rom. 6: 4.

ibid. v. 6.

Confirmatio responsionis, à Milevitani Concilii decreto petita.

Act. 2: 4.

Matth. 10. vers. 20.

Responsio 2. triplicem impietatem hujus dogmatis retegens. Prima, sine Confirmatione Baptismum non prodesse.

Gal. 3: 27. de consecr. dist. 5. c. sp.

Confirmationis hujus descriptio.

Secunda impietas, sine Confirmatione plene Christiani esse non possumus.

9. Addunt præterea, fideles omnes Spiritum sanctum per manuum impositionem accipere debere post Baptismum, ut pleni Christiani inveniantur: quia nunquam erit Christianus nisi qui confirmatione Episcopali fuerit chrismatus. Hæc illi ad verbum. Atqui putabam, quæcunque ad Christianismum pertinent, omnia Scripturis perscripta ac comprehensa esse. Nunc, ut video, aliunde quam ex Scripturis vera religionis forma petenda discendaque est. Dei ergo sapientia, cælestis veritas, tota Christi doctrina, Christianos duntaxat inchoat: oleum perficit. Hac sententia damnantur omnes Apostoli, & tot Martyres, quos nunquam fuisse chrismatos, certo certius est; quando nondum erat factum oleum, quo perfusi, omnes Christianismi numeros implerent, vel potius Christiani fierent, qui nondum erant. Verùm ut taceam, abunde se ipsi refellunt. Quotam enim populi sui partem post Baptismum perungunt? cur igitur patiuntur in suo grege tales semichristianos, quorum imperfectioni mederi facile erat? cur tam supina negligentia omittere eos sinunt quod omitti sine gravi piaculo non licebat? cur non severius exigunt rem adeo necessariam & sine qua salus obtineri non potest? nisi forte quis subita morte præpeditus fuerit: scilicet, dum ita licenter contemni patiuntur, tacite fatentur non tanti esse quanti venditant.

verba c. 1. de consecr. dist. 5. Conc. Aurel. cap. Ut jejuni. de consecr. dist. 5.

Hujus impietatis refutatio 1.

2.

Tertia impietas, hanc suam in Confirmatione unctionem præstantiorem esse Baptismo, idque primum quod à digniore conferatur, &c.

10. Postremo constituunt, sacram hanc onctionem majori in veneratione habendam esse quam Baptismum: quod illa summorum Pontificum manibus peculiariter administratur, Baptismus ab omnibus vulgariter sacerdotibus distribuitur. Quid hic dicas nisi plane furiosos esse, qui suis inventionibus ita blandiuntur ut præ ipsis sacrosanctas Dei institutiones secure contemnant? Os sacrilegum, tune pinguedinem fœtore duntaxat anhelitus tui inquinatam, & verborum murmure incantatam, audes Christi Sacramento opponere, & conferre cum aqua verbo Dei sanctificata? At parum hoc ipsum erat tuæ improbitati, nisi etiam præferres. Hæc sunt sanctæ sedis responsa, hæc Apostolici tripodis oracula. Sed quidam eorum hanc, sua quoque opinione, effrenem insaniam cœperunt paulum moderari. Majori, inquiunt, veneratione colenda est: forte non ob majorem virtutem & utilitatem quam conferat: sed quia à dignioribus datur, & in digniori parte corporis fit, id est, in fronte: vel quia majus augmentum virtutum præstat, licet Baptismus plus ad remissionem valeat. Verum prima ratione nonne se Donatistas produnt, qui vim Sacramenti à ministri dignitate æstimant? Faxo tamen, vocetur dignior confirmatio à dignitate Episcopalis manus. Sed siquis ab illis sciscitetur unde tanta prærogativa Episcopis delata fuerit, quam rationem afferent præter suam libidinem? Soli Apostoli eo jure usi sunt, qui soli Spiritum S. distribuerunt. An soli Episcopi Apostoli? imo an omnino Apostoli? Demus tamen & istud: cur non eodem argumento contendunt, solis Episcopis Sacramentum sanguinis in Cœna Domini attingendum esse? quod laicis ideo denegant quia solis Apostolis à Domino datum fuerit. Si solis Apostolis, cur non inferunt, Ergo solis Episcopis? Sed Apostolos eo loco simplices presbyteros faciunt: nunc capitis vertigo alio eos rapit ut subito Episcopos creent. Postremo non erat Apostolus Ananias, ad quem tamen Paulus missus est ut visum reciperet, baptizaretur, & impleretur Spiritu sancto. Addam & hoc ad cumulum: Si jure divino proprium hoc munus Episcoporum fuerat, cur ausi sunt ad plebeios presbyteros transferre? quemadmodum in quadam Gregorii epistola legitur.

cap. De his vero. eadem distinct.

lib. 4 sent. dist. 7. c. 2.

Hujus impietatis refutatio 1.

2.

3.

4.

5. Act. 9: 17.

dist. 95. cap. Pervenit.

Deinde, quod in digniore parte corporis fit. Responsio 1. qua impietatem istorum nebulonum aperit.

11. Altera ratio quam frivola, inepta, & stolida est, Digniorem vocare suam confirmationem, quam Dei Baptismum: quia in ea frons oleo inficiatur, in Baptismo cranium? quasi vero Baptismus, oleo, & non aqua peragatur. Testor vero pios omnes, an non hoc unum admoliantur isti nebulones, ut Sacramentorum puritatem fermento suo vitient. Dixi hoc alibi, vix in Sacramentis per rimulas

inter-

interlucere quod Dei est, inter humanarum inventionum turbam. Siquis ejus rei tum fidem mihi non habebat, suis saltem magistris nunc habeat. Ecce, præterita aqua, & nullo numero habita, unum

Responsio 2.

oleum in Baptismo magni faciunt. Nos ergo contra dicimus in Baptismo quoque frontem aqua tingi. Præ hac, vestrum oleum non unius stercoris facimus, sive in Baptismo sive in confirmatione. Quod si quis pluris vendi alleget, hac pretii accessione si quid boni alioqui inesset vitiatur, tantum abest ut furto venditare liceat fœdissimam imposturam.

Tertio, quod majus virtutum augmentum conferat. Refutatio.

Tertia ratione impietatem suam traducunt, dum majus virtutum augmentum conferri in confirmatione garriunt quam in Baptismo. Impositione manuum Apostoli visibiles Spiritus gratias administrarunt. Qua in re istorum pinguedo se fœcundam ostendit? Sed valeant isti moderatores, qui sacrilegium unum multis sacrilegiis operiunt. Nodus Gordianus est, quem abrumpere satius sit quam in dissolvendo tantopere laborare.

3. Argum. à consuetudinis vetustate. Responsio 1.

12. Jam vero quum verbo Dei & probabili ratione defici se vident, prætexunt quod solent, vetustissimam esse hanc observationem, & multorum seculorum consensu firmatam. Etiamsi id verum esset, nihil tamen efficiunt: non è terra est Sacramentum, sed è cælo: non ex hominibus, sed ab uno Deo. Deum suæ Confirmationis auctorem probent

2.

oportet, si Sacramentum haberi volunt. Sed quid vetustatem objectant, quum veteres, dum proprie loqui volunt, nusquam plura duobus Sacramentis recenseant? Si ab hominibus petendum esset fidei nostræ præsidium, habemus arcem inexpugnabilem, nunquam veteribus agnita fuisse pro Sacramentis quæ isti Sacramenta ementiuntur. De manuum impositione loquuntur veteres, sed an Sacramentum vocant? Augustinus aperte affirmat nihil aliud esse quam orationem. Neque hic mihi putidis suis distinctionibus obganniant, non ad confirmatoriam Augustinum illud retulisse, sed curatoriam vel reconciliatoriam. Extat liber, & in hominum manibus versatur: si in alium sensum detorqueo quam Augustinus ipse scripsit, cedo, non convitiis modo, pro solenni suo more, sed sputis me obruant. Loquitur enim de iis qui à schismate ad Ecclesiæ unitatem redibant. Eos iteratione Baptismi opus habere negat: sufficere enim manuum impositionem, ut per vinculum pacis Spiritum sanctum illis Dominus largiatur. Quoniam autem absurdum videri poterat manuum impositionem repeti potius quam Baptismum, discrimen ostendit: *Quid enim*, inquit, *aliud est manuum impositio quam oratio super hominem?* Atque hunc esse sensum, ex altero loco apparet, ubi dicit, *Propter charitatis copulationem, quod est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quæcunque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.*

Augustinus de Confirmatione quid senserit.
libr. 3. de Baptismo, contra Donatist. cap. 16.
3.
libr. 5. cap. 23.

Vetus autem illa Confirmatio fuit admodum laudabilis.

13. Utinam vero morem retineremus quem apud veteres fuisse admonui, priusquam abortiva hæc Sacramenti larva nasceretur: non enim esset confirmatio talis qualem isti fingunt, quæ sine Baptismi injuria nec nominari potest: sed catechesis, qua pueri aut adolescentiæ proximi, fidei suæ rationem coram Ecclesia exponerent. Esset autem optima catechizandi ratio si formula in hunc usum conscripta esset, summam continens & familiariter explicans omnium fere religionis nostræ capitum, in quæ universa fidelium Ecclesia consentire sine controversia debet: puer decennis Ecclesiæ se offerret ad edendam fidei confessionem: rogaretur de singulis capitibus, ad singula responderet: siquid ignoraret, aut minus intelligeret, doceretur. Ita unicam, veram & sinceram fidem, qua unanimiter Deum unum colit fidelium populus, teste & spectante Ecclesia profiteretur. Hæc disciplina si hodie valeret, profecto parentum quorundam ignavia acueretur, qui liberorum institutionem quasi rem nihil ad se pertinentem, secure negligunt, quam tum sine publico dedecore omittere non possent: major esset in populo Christiano fidei consensus, nec tanta multorum inscitia & ruditas: non adeo temere quidam novis & peregrinis dogmatibus abriperentur: omnibus denique esset quædam velut methodus doctrinæ Christianæ.

Et nostro hoc seculo in Christianis Ecclesiis restituenda.

De Pœnitentia.

De Pœnitentia confuse, incerto & insulse differunt. Pontificii doctores.
libr. 3. c. 3. & 4.

14. PRoximo loco statuunt pœnitentiam: de qua sic confuse & perturbate differunt, ut nihil certi nec solidi ex eorum doctrina referre possint conscientiæ. Nos alio loco, quæ de pœnitentia didiceramus ex Scripturis, tum deinde quid & illi doceant, prolixe enarravimus: nunc id tantum nobis attingendum erit, quid rationis habuerint qui opinionem de Sacramento, quæ in templis ac scholis diu antehac regnavit, excitarunt. Dicam tamen prius aliquid breviter de veteris Ecclesiæ ritu, cujus prætextu abusi sunt illi ad stabiliendum suum commentum. Hunc ordinem in publica pœnitentia observabant, ut qui injunctis sibi satisfactionibus defuncti erant, solenni manus impositione reconciliarentur. Symbolum illud erat absolutionis, quo & ipse peccator erigebatur coram Deo veniæ fiducia, & Ecclesia admonebatur ut eum benigne, abolita offensæ memoria, in gratiam reciperet. Hoc Cyprianus sæpenumero appellat, *pacem dare*. Quo autem & gravior esset, & plus commendationis apud populum haberet ista actio, constitutum fuit ut semper Episcopi auctoritas hic intercederet. Hinc illud decretum Concilii Carthaginensis secundi, *Reconciliare publice pœnitentem in Missa Presbytero non liceat.* Et alterum Concilii Arausicani, *Qui pœnitentiæ tempore ex hac vita migrant, sine reconciliatoria manus impositione ad communionem admittantur: si revaluerint ex morbo, stent in ordine pœnitentium; completoque tempore, reconciliatoriam manus impositionem ab Episcopo accipiant.* Item Carthaginensis tertii, *Presbyter sine auctoritate Episcopi non reconciliet pœnitentem.* Hæc omnia eo spectabant, ne nimia facilitate severitas quam servari in ea re volebant, collaberetur. Episcopum ergo cognitorem esse voluerunt, quem verisimile erat in examine habendo circumspectiorem fore. Quanquam Cyprianus alicubi tradit, non solum Episcopum manum imposuisse, sed totum etiam clerum: sic enim loquitur, *Pœnitentiam agunt justo tempore: deinde ad communionem veniunt; & per manuum impositionem Episcopi & cleri, jus communionis accipiunt.* Postea successu temporis eo delapsa res est, ut extra publicam pœnitentiam in privatis quoque absolutionibus hac ceremonia uterentur. Hinc illa distinctio apud Gratianum inter publicam & privatam reconciliationem. Ego veterem illam observationem, de qua Cyprianus meminit, sanctam & Ecclesiæ salutarem fuisse judico: ac hodie restitutam esse cuperem. Recentiorem hanc tametsi improbare, vel saltem acrius insectari non audeo, minus tamen necessariam arbitror. Utcunque sit, videmus tamen manuum impositionem in pœnitentia ceremoniam esse ab hominibus, non à Deo institutam, quæ inter res medias & externa exercitia ponenda sit: non illa quidem contemnenda, sed quæ inferiore loco esse debeant quam quæ Domini verbo nobis sunt commendata.

Adversus quos primum ostenditur, quis apud veteres usus fuerit solennis illius manuum impositionis.
lib. epist. 1. epist. 2.
cap. 31.
lib. epist 3. epist. 14.
in decr. 26. quæst. 6.
Quam isti faciunt veluti fundamentum Sacramenti Pœnitentiæ.

15. Romanenses autem & Scholastici (quibus solenne est omnia perperam interpretando corrumpere) anxie in reperiendo hic Sacramento desudant: nec mirum videri debet; nodum enim in scirpu quæ-

Deinde, inter eos ipsos non conveniat, qua ratione vel

quo sensu Pœnitentia dicatur Sacramentum.

quærunt. Quod tamen optimum habent, rem implicitam, suspensam, incertam, opinionumque varietate confusam ac turbatam relinquunt. Dicunt ergo, vel pœnitentiam exteriorem esse Sacramentum: &, si ita est, existimari debere signum esse interioris pœnitentiæ, id est, contritionis cordis, quæ erit res Sacramenti: vel utramque simul esse Sacramentum: nec duo, sed unum completum. Verum exteriorem esse Sacramentum duntaxat: interiorem, rem & Sacramentum. Remissionem autem peccatorum, rem tantum & non Sacramentum.

Porro, quicquid obtendant, definitio Sacramenti nullo modo ei convenit.

Qui Sacramenti definitionem supra à nobis positam memoria tenent, ad eam exigant id quod dicunt esse Sacramentum, & invenient non esse ceremoniam externam à Domino institutam ad fidei nostræ confirmationem. Quod si causentur, definitionem meam legem non esse cui parere necesse habeant: audiant Augustinum, quem sacrosanctum se habere fingunt. *Sacramenta*, inquit, *propter carnales, visibilia instituta sunt: ut ab iis quæ oculis cernuntur ad ea quæ intelliguntur, Sacramentorum gradibus transferantur.* Quid tale aut ipsi videot, aut aliis queunt ostendere in eo quod Sacramentum pœnitentiæ vocant? Idem alibi, *Sacramentum ideo dicitur quia in eo aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem.* Neque ullo modo Sacramento pœnitentiæ (quale fingunt ipsi) conveniunt hæc: ubi nulla species est corporalis quæ spiritualem fructum repræsentet.

libr. 3. quæst. vet. Testam.

in sermone quodam de Baptism. infant.

Longe speciosius absolutionem Sacerdotis quam pœnitentiam Sacramentum dicere potuerunt.

16. Ac (ut istas belluas in sua arena conficiam) si ullum hic Sacramentum quæratur, nonne longe speciosius jactari poterat, absolutionem sacerdotis Sacramentum esse, quam pœnitentiam vel interiorem vel exteriorem? Promptum enim erat dicere, ceremoniam esse ad confirmandam fidem nostram de peccatorum remissione, habereque promissionem clavium, ut vocant, *Quodcunque ligaveritis aut solveritis super terram, erit solutum & ligatum in cælis.*

Non obstante, quod Sacerdotes non semper efficaciter absolvant: quod illi contra objiei posse verentur.

Sed objecisset quispiam, plerosque solvi à sacerdotibus, quibus nihil tale accedit tali absolutione: quum ex eorum dogmate Sacramenta novæ Legis efficere debeant quod figurant. Ridiculum. Ut in Eucharistia duplicem manducationem statuunt: sacramentalem, quæ bonis æque ac malis communis est: spiritualem, quæ bonorum tantum est propria: cur non & absolutionem bifariam percipi fingerent? Nec tamen hactenus intelligere potui quid sibi vellent cum illo suo dogmate: quod quam longe à Dei veritate dissideat, docuimus quum id argumentum serio tractaremus. Tantum hic ostendere volo, hunc scrupulum nihil impedire quominus absolutionem sacerdotis Sacramentum nuncupent. Respondere enim per os Augustini licebat, *Sanctificationem esse sine visibili Sacramento, & visibile Sacramentum sine interiori sanctificatione.* Item, *Sacramenta in solis electis efficere quod figurant.* Item, *Induere Christum alios usque ad Sacramenti perceptionem, alios usque ad sanctificationem.* Illud, bonos & malos pariter facere: istud, bonos solos. Sane hallucinati sunt plusquam pueriliter, & cæci in sole fuerunt, qui quum multa difficultate æstuarent, rem planam adeo & cuivis obviam non perspexerunt.

libr. 5. de Baptism. contra Donatist. libr. 3. quæst. vet. Testam. de Baptism. parvulorum.

Sed quacunque in parte Sacramentum posuerint, non est vere Sacramentum.

17. Ne tamen animos tollant, quacunque in parte Sacramentum posuerint, nego jure haberi pro Sacramento. Primum quod nulla Dei promissio singularis ad hanc rem extet, unica Sacramenti hypostasis. Deinde quod quæcunque hic ceremonia proferatur, merum sit hominum inventum: quum ceremonias Sacramentorum nonnisi à Deo institui posse jam definitum sit. Mendacium ergo & impostura fuit quod de Sacramento pœnitentiæ commenti sunt.

Ideo lientius pœnitentiam appellarunt secundam tabulam post naufragium.

Ementitum hoc Sacramentum ornarunt quo decebat elogio, *secundam esse tabulam post naufragium*: quia siquis vestem innocentiæ in Baptismo perceptam peccando corruperit, per pœnitentiam reparare potest. Sed dictum est Hieronymi. Cujuscunque sit, quin plane impium sit excusari nequit, si ex eorum sensu exponitur. Quasi vero per peccatum deleatur Baptismus, & non potius in memoriam revocandus sit peccatori quoties de peccati remissione cogitat, ut illinc sese colligat, animumque recipiat, & fidem confirmet, peccatorum remissionem se impetraturum quæ sibi in Baptismo promissa sit. Quod autem dure & improprie Hieronymus dixit, pœnitentia reparari Baptismum (à quo excidunt qui excommunicari ab Ecclesia merentur) boni isti interpretes ad suam impietatem trahunt.

lib. 4 sent. dist. 14. cap. 1. de pœnit. dist. 1. cap. 2.

Baptismus est pœnitentiæ Sacramentum.

Aptissime itaque dixeris si Baptismum vocaveris pœnitentiæ Sacramentum, quum in confirmationem gratiæ & fiduciæ sigillum iis datus sit qui pœnitentiam meditantur. Quod ne commentum esse nostrum putes, præterquam quod Scripturæ verbis conforme est, apparet in veteri Ecclesia fuisse pervulgatum instar certissimi axiomatis. Nam in libello De fide ad Petrum, qui Augustino inscribitur, *Sacramentum fidei & pœnitentiæ* dicitur. Et quid ad incerta confugimus? Quasi vero apertius quippiam requirendum sit, quam quod recitat Euangelista, *Joannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.*

Citatur Decret. 15. quæst. 1. cap. Firmissime. Marc. 1: 4. Luc. 3: 3.

De ultima, ut vocant, unctione.

Extremæ unctionis descriptio.

18. TErtium fictitium Sacramentum, est extrema unctio: quæ nonnisi à Sacerdote perficitur, idque in extremis (sic loquuntur) & oleo ab Episcopo consecrato, atque hac verborum forma, *Per istam sanctam unctionem, & piissimam suam misericordiam indulgeat tibi Deus quicquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum, gustum.* Ejus duas esse virtutes fingunt, peccatorum remissionem, & corporalis morbi levamen, si ita expedit: sin minus, animæ salutem.

vid. Calv. epist. de fugiendis illicitis sacris.

Quam in Jacobi Apostoli verbis stabilitam esse volunt.

Aiunt autem institutionem ab Jacobo positam esse, cujus verba sunt, *Infirmatur quis inter vos? inducat Presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: fideique obsecratio salvum reddet laborantem, ac eriget eum Dominus: & si in peccatis fuerit, remittentur ei.*

Jac. 5: 14.

Sed ab histrionica hypocrisi ortum.

Ejusdem rationis est ista unctio, cujus esse manuum impositionem supra demonstravimus: nempe histrionica hypocrisis, qua citra rationem, & sine fructu, Apostolos referre volunt.

Nec Papistis favet locus D. Jacobi, quum unctio Apostolica fuerit temporaria & miraculosa.

Refert Marcus, Apostolos in prima sua missione, juxta mandatum quod à Domino acceperant, mortuos suscitasse, dæmonia ejecisse, leprosos mundasse, infirmos sanasse, in curatione autem ægrorum, oleum adhibuisse. *Ungebant*, inquit, *oleo multos infirmos: & sanabantur.* Huc respexit Jacobus quum jussit accersi Presbyteros ad ungendum infirmum. Talibus ceremoniis nullum altius subesse mysterium facile judicabunt qui observarint quanta libertate & Dominus & ejus Apostoli versati sint in rebus istis externis. Dominus cæco redditurus visum, ex pulvere & sputo lutum composuit, alios tactu sanavit, alios verbo. Ad hunc modum Apostoli alios morbos solo verbo, alios tactu, alios unctione curarunt. Atverisimile est unctionem istam non temere (ut nec omnia alia) fuisse usurpatam. Fateor: non tamen ut esset curationis organum, sed symbolum duntaxat, quo imperitorum ruditas admoneretur unde tanta virtus prodiret: ne scilicet ejus laudem Apostolis tribuerent. Oleo autem significari Spiritum sanctum ejusque dona, vulgare ac tritum est. Cæterum evanuit gratia illa curationum, quemadmodum & reliqua miracula: quæ ad tempus edi voluit Dominus, quo novam Euangelii prædicationem in æternum admirabilem redderet. Ut igitur maxime demus unctionem Sacramentum fuisse

Marc. 6. vers. 13.

Joan. 9: 6. Mat. 9: 29. Luc. 18. vers. 42. Act. 3: 6. & 5: 16. & 19: 12.

Psal. 45: 8.

fuisse earum virtutum quæ tum per manus Apostolorum administrabantur: nihil nunc ad nos pertinet, quibus virtutum administratio commissa non est.

Deinde, nulla majore ratione possunt ex hac unctione facere Sacramentum, quam ex aliis quibusvis symbolis in Scriptura commemoratis. Joan. 9: 7. Actor. 20. vers. 10.

19. Et qua majori ratione Sacramentum ex hac unctione faciunt quam ex aliis quibusvis symbolis quæ nobis in Scriptura commemorantur? Cur non aliquam natatoriam Siloah destinant, in quam certis temporum vicibus se immergant male habentes? Frustra, inquiunt, id fieret. Certe non magis frustra quam unctio. Cur non mortuis incubant, quoniam puerum mortuum, illi incubando, suscitavit Paulus? Cur non lutum ex sputo & pulvere Sacramentum est? Sed alia singularia exempla fuerunt, hoc autem ab Jacobo præcipitur: nempe pro eo tempore loquebatur Jacobus, quo adhuc hujusmodi Dei benedictione fruebatur Ecclesia. Affirmant quidem eandem etiamnum vim suæ unctioni inesse: sed aliter experimur. Nemo jam miretur quomodo animas, quas verbo Dei, hoc est, vita & luce sua spoliatas, stupidas esse & cæcas sciebant, tanta confidentia ludificati sint: quum nihil eos pudeat, corporis sensus vivos ac sentientes velle fallere. Ridiculos ergo se faciunt dum gratia curationum præditos sese jactant. Adest sane suis Dominus omnibus seculis: & eorum languoribus, quoties opus est, medetur, non minus quam olim: manifestas tamen illas virtutes non ita exerit, nec miracula per Apostolorum manus dispensat: quia & temporale fuit illud donum, & aliqua etiam ex parte hominum ingratitudine statim intercidit.

Tertio, nulla vi suam illam unctionem hodie pollere.

Quarto, injurios esse Spiritui sancto, qui putidum & inutile oleum faciunt ejus virtutem. Mat. 6: 13. Mat. 3: 16. Joan. 1: 32.

20. Itaque ut non abs re Apostoli gratiam curationum sibi demandatam, olei symbolo palam testati sunt, non suam, sed Spiritus sancti esse virtutem: ita rursum Spiritui sancto sunt injurii qui putidum & nullius energiæ oleum faciunt ejus virtutem. Perinde id est acsi quis diceret, omne oleum virtutem esse Spiritus sancti, quod eo nomine in Scriptura nuncupetur: omnem columbam esse Spiritum sanctum, quod ea specie apparuerit. Verum de iis viderint. Quod nobis in præsentia abunde est, certo certius perspicimus, eorum unctionem Sacramentum non esse: quæ nec ceremonia est à Deo instituta, nec ullam promissionem habet. Siquidem quum duo ista in Sacramento exigimus, ut ceremonia sit à Deo instituta, ut Dei promissionem habeat: simul postulamus ut ceremonia illa nobis tradita sit, & promissio ad nos spectet. Non enim Circumcisionem jam Sacramentum Christianæ Ecclesiæ quisquam esse contendit, tametsi & Dei institutum erat, & promissionem annexam habebat: quia nec nobis mandata fuit, nec promissio quæ illi adjuncta fuerat, nobis eadem conditione data. Promissionem quam in unctione ferociter jactant, nobis non esse datam evidenter demonstravimus, & ipsi experientia declarant. Ceremonia usurpari non debuit, nisi ab iis qui curationum gratia præditi fuerant: non ab istis carnificibus, qui plus mactando ac trucidando valent, quam sanando.

Quinto, utcunque sit, unctionem illam Sacramentum non esse, quum nec à Domino instituta sit, nec promissionem habeat.

Sexto, nullam esse convenientiam inter unctionem ab Apostolo præceptam & pinguedinem Papisticam, quinque collationibus ostenditur. Jac. 5: 14

21. Quanquam etiamsi obtinuerint, huic ætati convenire quod de unctione ab Jacobo præcipitur, (à quo longissime absunt) nec sic quidem adhuc multum promoverint in approbanda sua unctione qua hactenus nos illeverunt. Jacobus omnes infirmos vult inungi: isti non infirmos, sed semimortua cadavera, sua pinguedine inficiunt: quum jam jam anima in primoribus labris laborat, vel (ut ipsi loquuntur) in extremis. Si præsentem habent medicinam in suo Sacramento, qua vel morborum acerbitatem leniant, vel saltem aliquod animæ solatium adferant, crudeles sunt qui nunquam in tempore

1. medentur. Jacobus vult infirmum ungi à senioribus Ecclesiæ: isti unctorem non admittunt nisi sa-

2. crificulum. Quod apud Jacobum Presbyteros interpretantur Sacerdotes, & pluralem numerum ad decorem positum nugantur, nimis frivolum est: quasi vero Ecclesiæ eo tempore sacrificorum examinibus abundarint, ut in longa pompa procedere potue-

rint ad ferendum sacri olei ferculum. Jacobus, 3.

dum simpliciter ungi infirmos jubet, non aliam unctionem mihi significat, quam vulgaris olei: nec aliud habetur in Marci narratione. Isti oleum non dignantur nisi ab Episcopo consecratum: hoc est, multo halitu calefactum, multo murmure incantatum, & novies flexo genu salutatum: ter, *Ave sanctum oleum*: ter, *Ave sanctum chrisma*: ter, *Ave sanctum balsamum*. A quo tales exorcismos hause-

runt? Jacobus dicit, Ubi unctus oleo fuerit infir- 4.

mus, & precatio concepta fuerit super eum, si in peccatis fuerit, remissum iri: ut scilicet abolito reatu, pœnæ levationem impetret: non intelligens pinguedine deleri peccata, sed fidelium orationes, quibus afflictus frater Deo commendatus fuerit, non fore irritas. Isti per sacram suam, id est, abominabilem unctionem, peccata remitti, impie mentiuntur. En quam pulchre proficient, ubi Jacobi testimonio pro sua libidine prolixe abuti permissi fuerint. Ac ne diutius sit nobis in probatione laborandum, hac difficultate nos eorum quoque annales

liberant: referunt enim Innocentium Papam, qui 5.

Augustini ætate Romanæ Ecclesiæ præfuit, instituisse ut non Presbyteri modo, sed omnes etiam Christiani oleo uterentur, in suam suorumque necessitatem ungendo. Auctor Sigebert. in Chronic.

De Ordinibus Ecclesiasticis.

De Sacramento Ordinis admodum fœcundo dicturus, duo discutienda proponit.

22. QUartum locum in eorum catalogo tenet Sacramentum Ordinis: sed adeo fœcundum, ut septem ex se sacramentula pariat. Est vero istud perquam ridiculum, quod quum affirment septem esse Sacramenta, dum recensere ipsa volunt, tredecim enumerant. Neque vero causari possunt, unum esse Sacramentum, quia omnia in unum sacerdotium tendunt, & velut quidam ad ipsum sunt gradus. Siquidem quum in singulis diversas esse ceremonias constet, diversas esse gratias ipsi loquantur: nemo dubitet quin septem Sacramenta dici debeant si eorum placita recipiuntur. Et quid, quasi rem ambiguam, controvertimus, quando ipsi plane distincteque septem declarant? Primum autem obiter perstringemus, quot & quam insulsas absurditates nobis ingerant, dum nobis suos Ordines pro Sacramentis commendare volunt: deinde an omnino Sacramentum dici debeat ceremonia qua utuntur Ecclesiæ in ordinandis ministris, videbimus. Septem ergo ordines vel gradus Ecclesiasticos faciunt: quos insigniunt titulo Sacramenti. Sunt autem, Ostiarii, Lectores, Exorcistæ, Acoluthi, Subdiaconi, Diaconi, Sacerdotes. Et septem quidem esse dicunt propter septiformem Spiritus sancti gratiam, qua præditi esse debent qui ad eos promoventur. Augetur autem illis & largius cumulatur in promotione. Jam numerus ipse perversa Scripturæ interpretatione consecratus est: quod videntur sibi apud Jesaiam legisse, septem Spiritus sancti virtutes: quum & vere plures non referantur ab Jesaia quam sex, nec Propheta omnes eo loco concludere voluerit: tam enim alibi *Spiritus vitæ, sanctificationis, adoptionis filiorum* dicitur, quam illic *sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis, scientiæ, & timoris Domini*. Quanquam alii acutiores, non septem ordines, sed novem faciunt, ad similitudinem, ut aiunt, triumphantis Ecclesiæ. Atque inter eos etiam pugna est, quod alii clericalem tonsuram volunt esse primum omnium ordinem, Episcopatum ultimum: alii, exclusa tonsura, Archiepiscopatum ordinibus annumerant. Isidorus aliter distinguit, facit enim diversos, Psalmistas & Lectores: illos cantionibus

1. Quot & quam insulsas absurditates nobis hic ingerant. lib. 4. sent. dist. 34. c. 9.

2. An Ordo Ecclesiasticus sit Sacramentum.

Ac primo, quod septem faciunt, id ab inscitia & nimia incogitantia promanavit. Jes. 11: 2, 3. Eze. 1: 20. Rom. 1: 4. & 8. 15.

Secundo, non inter ipsos convenire, quot, quive sint Ordines.

Opinio hæc est Hugonis: altera Gulielm. Parisiens. Isid. lib. 7.

etym. allegatum cap. Cleros, dist. 21. & dist. 33. cap. Lector. & cap. Ostiarius.

nibus præficit, hos legendis Scripturis, quibus plebs erudiatur. Atque hæc distinctio Canonibus observatur. In tanta varietate quid sequi aut fugere nos volunt? Dicamusne septem esse ordines? Sic docet magister scholæ: sed illuminatissimi doctores aliter determinant. Rursum inter se ipsi dissident. Præterea sacratissimi Canones alio nos vocant. Sic scilicet consentiunt homines quum de rebus divinis sine verbo Dei disceptant.

Tertio, iniquissime in singulis illis suis ordinibus Christum sibi collegam faciunt, ut suas ineptias magis commendent.

Joan. 2:15. Joan. 10:7. Luc. 4:17. Marc. 7. vers. 33. Joan. 8:12. Joan. 13:5. Matth. 26. vers. 26. Matth. 27. vers. 50.

23. Verum hoc omnem stultitiam superat, quod in singulis Christum sibi collegam faciunt. Primum, inquiunt, ostiarii munere functus est, quando *vendentes & ementes, flagello ex funiculis facto, è templo ejecit.* Ostiarium se esse significat, quum dicit, *Ego sum ostium.* Lectoris munus assumpsit, quum in synagoga Jesaiam legit. Exorcistæ officio functus est, quum linguam & aures surdi & muti saliva tangens, auditum reddidit. Acoluthum se esse his verbis testatus est, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Subdiaconi officio functus est, quum linteo præcinctus pedes discipulorum lavit. Diaconi personam sustinuit, quum corpus & sanguinem distribuit in Cœna. Sacerdotis partes implevit, quum in cruce Patri se hostiam obtulit. Hæc absque risu adeo audiri non possunt ut mirer absque risu scripta esse: si tamen homines erant qui scribebant. Sed in primis spectabilis est argutia qua in acoluthi nomine philosophantur, ceroferarium appellantes, verbo (ut arbitror) magico, ce[illegible]audito gentibus ac linguis omnibus: quum [illegible] Græcis simpliciter significet *pedissequum.* Quanquam si his serio refellendis inhæream, jure & ipse quoque ridear: adeo frivola sunt & ludicra.

Quarto, horum ordinum maxima pars nihil aliud sunt quam vana nomina, nullum certum munus secum trahentia.

24. Ne tamen mulierculis adhuc fucum faciant, traducenda est obiter eorum vanitas. Creant eximia pompa ac solennitate suos lectores, psalmistas, ostiarios, acoluthos, ad ea ministeria exequenda quibus vel pueros, vel certe quos vocant laicos, præficiunt. Quis enim cereos ut plurimum accendit, quis urceolo vinum & aquam infundit, nisi puer, aut ex laicis sordidulus aliquis qui ex ea re quæstum facit? Nonne iidem canunt? nonne templorum januas claudunt & aperiunt? Quis enim in eorum templis unquam vidit vel acoluthum, vel ostiarium suis partibus fungentem? Quin potius qui puer acoluthi munere functus est, quum in ordinem acoluthorum cooptatur, desinit esse id quod dici incipit: ut videantur ex professo velle munus ipsum abjicere quum titulum assumunt. En cur Sacramentis consecrari & Spiritum sanctum accipere necesse habeant, nempe ut nihil agant. Si prætexant, hanc esse temporum perversitatem, quod ministeria sua deserunt ac negligunt, simul fateantur nullum hodie esse in Ecclesia usum nec fructum sacrorum suorum ordinum quos mirifice deprædicant, totamque Ecclesiam suam anathemate plenam: quandoquidem cereos & urceolos à pueris & profanis attrectari permittat, quibus tangendis nulli digni sunt nisi in acoluthos consecrati: quando cantiones ad pueros ablegat, quæ nisi ab ore consecrato audiri non debebant. Exorcistas vero in quem tandem finem consecrant? Audio Judæis fuisse suos exorcistas: sed ab exorcismis dictos video, quos exercebant. De ementitis istis exorcistis quis unquam fando audivit quod specimen unum suæ professionis ediderint? Fingitur illis potestas data imponendi manus super energumenos, & catechumenos, & dæmoniacos: sed tali se potestate præditos dæmonibus persuadere non possunt, non modo quia eorum imperiis non cedunt dæmones, sed etiam quia ipsis imperant. Vix enim decimum quemque reperias qui non malo spiritu agatur. Quæcunque igitur de minutulis suis ordinibus balbutiunt, conflata sunt ex inscitis insulsisque mendaciis. De veteribus acoluthis & ostiariis & lectoribus alibi dictum est, quum Ecclesiæ ordinem exponeremus. Nobis hic propositum est duntaxat pugnare contra novitium illud inventum de septemplici Sacramento in ordinibus Ecclesiasticis: de quo nusquam alibi quam apud ineptos istos rabulas, Sorbonistas & Canonistas, legitur.

Ridicula exceptio.

Exorcistæ Papistici. Actor. 19. vers. 13.

Quid de isto ordinum sacramento sentiendum sit.

2. Ad secundum illud veniens, nempe ad ordines ceremonias qua utuntur, dici debeat, primum ostendit quanta vanitate clericos suos in vertice radant.

25. Jam de ceremoniis quas adhibent videamus. Principio, quoscunque in militiam suam adscribunt, communi symbolo initiant in clericatum. Radunt enim eos in vertice, ut corona regale decus significet: quia Reges debent esse clerici, ut se & alios regant. De iis enim sic loquitur Petrus, *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* At sacrilegium fuit, quod universæ Ecclesiæ tribuitur, solis sibi arrogare, & titulo superbe gloriari quem fidelibus præripuerant. Petrus totam Ecclesiam alloquitur: isti ad pauculos rasos detorquent: quasi solis illis dictum sit, *Sancti estote:* quasi soli illi sanguine Christi acquisiti sint: quasi soli illi per Christum facti sint regnum & sacerdotium Deo. Assignant deinde & alias rationes: summitas capitis denudatur, ut eorum mens ad Dominum libera demonstretur, quæ revelata facie, Dei gloriam contempletur: vel ut vitia oris & oculorum doceantur præcidenda. Vel rasura capitis est temporalium depositio: circumferentia vero coronæ, reliquiæ sunt bonorum quæ ad sustentationem retinentur. Omnia in figuris: quia scilicet velum templi nondum scissum est. Itaque persuasi se præclare defunctos esse suis partibus quod talia per coronam suam figuraverint, nihil eorum re ipsa præstant. Quousque nos talibus fucis & præstigiis ludent? Clerici detonsis aliquot capillis significant temporalium bonorum abundantiam se abjecisse, gloriam Dei contemplari, aurium oculorumque concupiscentiam mortificasse: at nullum est hominum genus rapacius, stupidius, libidinosius. Cur non magis sanctitatem vere exhibent quam falsis mendacibusque signis ipsius speciem simulant?

c. dup. 12. quæst. 1. 1 Pet. 2: 9. Levit. 11. vers. 44. lib. 4. sent. dist. 24. cap. Duo sunt.

Deinde, quam insulsis & irrationalibus rationibus institutum illud tueantur. lib. 4. sent. dist. 24. cap. 1.

Tertio, coronam hanc suam à Nazaræis, aut à Priscilla, Acyla & Paulo deducentes, nempe judaizare deprehenduntur.

26. Porro quum dicunt coronam clericalem habere originem à Nazaræis, & rationem, quid aliud adferunt quam sua mysteria à Judaicis ceremoniis nata esse, vel potius merum esse Judaismum? Quod autem addunt, Priscillam, Acylam, & Paulum ipsum suscepto voto sibi rasisse caput, ut purificarentur: crassam suam ignorantiam produnt. Nusquam enim legitur de Priscilla: ac de Acyla etiam incertum est: siquidem tam ad Paulum referri potest tonsura illa quam ad Acylam. Ne vero illis relinquamus quod petunt, exemplum eos habere à Paulo: observandum est simplicioribus, Paulum nunquam caput sibi totondisse ad sanctificationem aliquam, sed duntaxat ut fratrum infirmitati serviret. Soleo ejusmodi vota appellare charitatis, non pietatis: hoc est, non suscepta ad cultum aliquem Dei, sed ad tolerandam infirmorum ruditatem: quemadmodum ipse ait, *Judæis se Judæum factum,* &c. Ergo hoc fecit, & quidem semel, atque ad breve tempus, ut Judæis se tantisper accommodaret. Isti quum Nazaræorum purificationes nullo usu imitari volunt, quid aliud quam alterum Judaismum erigunt dum veterem perperam æmulari affectant? Eadem religione decretalis illa epistola composita est, quæ prohibet clericis, juxta Apostolum, ne comam nutriant, sed instar sphæræ radant: quasi Apostolus, docens quid viris omnibus decorum sit, de sphærica clericorum rasura sollicitus fuerit. Hinc lectores reputent quales sint energiæ ac dignitatis alia quæ sequuntur mysteria, quibus talis est ingressus.

Actor. 18. vers. 18.

Cur Paulus ex voto caput sibi abrasit.

1 Cor. 9. vers. 20.

Num. 6. vers. 18.

cap. Prohibe dist. 25. 1 Cor. 11. vers. 14.

Hujus clericalis tonsuræ origo, ex Augustino.

Augustin. de opere

27. Unde originem habuerit clericorum tonsura, abunde vel ex uno Augustino constat. Quum illo seculo capillum non alerent nisi delicati, & qui nitorem elegantiamque non satis virilem affectabant: videbatur esse non boni exempli si clericis id per-

Monach, in fine, item in tract.

permitteretur. Jubebantur ergo clerici vel tondere caput, vel redere, nequam effœminati cultus speciem præ se ferrent. Adeo autem id vulgare erat, ut monachi quidam, quo magis suam sanctimoniam notabili distinctoque ab aliis habitu venditarent, comam demitterent.

Progressus.

Quum vero postea res ad crines rediisset, & ad Christianismum accederent gentes quædam quæ semper comatæ fuerant, ut Gallia, Germania, Anglia: verisimile est clericos ubique rasisse caput, ne comæ ornamentum viderentur affectare.

Corruptio.

Tandem corruptiore seculo, quum prisca omnia instituta vel inversa forent, vel in superstitionem degenerassent, quia in rasura clericali nihil cernebant causæ (neque enim quicquam retinuerant præter stultam imitationem) ad mysterium confugerunt: quæ nunc superstitiose nobis obtrudunt pro Sacramenti sui approbatione.

Alia inepta ceremonia quibus Ostiarios, Lectores, Exorcistas & Acoluthos consecrant.

Ostiarii in consecratione claves templi accipiunt, quo sibi mandari custodiam intelligant. Lectores, sacra Biblia. Exorcistæ, formulas exorcismorum, quibus super energumenos & catechumenos utantur. Acoluthi, cereos & urceolum. En ceremoniæ quibus (si Deo placet) tantum inest arcanæ virtutis, ut esse possint gratiæ invisibilis non modo signa ac tesseræ, sed etiam causæ.

lib. 4. sent. dist. 24. cap. 8.

Hoc enim secundum suam definitionem postulant, quum inter Sacramenta haberi volunt.

Indigna sunt quæ Sacramenti nomine insignantur.

Verùm ut paucis absolvam, dico absurdum esse quod in scholis & canonibus minores istos ordines Sacramenta faciunt: quando eorum etiam qui hoc tradunt confessione, primitivæ Ecclesiæ incogniti fuerunt, & multis postea annis excogitati. Sacramenta autem, quum Dei promissionem contineant, neque ab Angelis, neque ab hominibus, sed à Deo solo institui debent: cujus unius est promissionem dare.

De Ordinibus majoribus quos sacros vocant.

28. Supersunt tres Ordines, quos majores vocant. Ex quibus Subdiaconatus (ut aiunt) in eum numerum translatus est, ex quo turba illa minorum pullulare cœpit. Quia autem videntur pro his testimonium habere à verbo Dei, sacros ordines, honoris causa, peculiariter nominant. Sed quam oblique Domini institutis in prætextum suum abutantur, videndum est.

Sacerdotes quod attinet. Quorum munus describitur.

Incipiemus autem ab ordine presbyterii sive sacerdotii. His enim duobus nominibus rem unam significant: ac sic appellant eos ad quos pertinere aiunt sacrificium corporis & sanguinis Christi in altari conficere, orationes concipere, ac benedicere dona Dei. Itaque in ordinatione patenam cum hostiis accipiunt, in symbola collatæ sibi potestatis placabiles Deo hostias offerendi, manusque illis inunguntur: quo symbolo docentur datam sibi esse consecrandi potestatem. Sed de ceremoniis postea. De re ipsa dico, adeo nullum apicem habet à verbo Dei quod obtendunt, ut non potuerint improbius ordinem à Deo positum depravare.

1. Christi Sacerdotio sunt injurii, qui placationis hostiam se offerre profitentur. Unde liquet, eorum sacerdotium non Sacramentum esse, sed impietatem ac sacrilegium.

Principio quidem pro confesso esse debet (quod de Missa Papali tractando asseruimus) injurios omnes esse Christo qui se Sacerdotes appellant, ad offerendam placationis hostiam. Constitutus ille & consecratus à Patre Sacerdos cum jurejurando fuit, secundum ordinem Melchisedec, nullo fine, nullo successore. Hostiam semel obtulit æternæ expiationis & reconciliationis: nunc etiam sanctuarium cæli ingressus, intercedit pro nobis. In ipso omnes sumus sacerdotes, sed ad laudes & gratiarum actiones, ad nos denique nostraque Deo offerenda. Illi uni singulare fuit, sua oblatione Deum placare, & peccata expiare.

Psa. 110: 4. Heb. 5: 6. & 7: 3. & 9: 11, 12.

Id quum sibi isti usurpent, quid superest nisi eorum sacerdotium impium esse ac sacrilegum? Certe nimis improbi sunt dum Sacramenti titulo insignire audent.

2. A vero presbyterio, cujus ceremonia sano sensu Sacramentum dici possit, plurimum absunt.

Quantum ad verum presbyterii munus attinet, quod ore Christi nobis est commendatum, libenter eo loco habeo: illic enim ceremonia est, primum ex Scripturis sumpta, deinde quam non esse inanem nec supervacuam, sed fidele spiritualis gratiæ symbolum, testatur Paulus.

1 Tim. 4. vers. 14.

Quod autem tertium in numero non posui, eo factum est quod non ordinarium nec commune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus. Verum quum hic honor Christiano ministerio tribuitur, non est propterea quod superbiant Papistici sacerdotes:

3. Verbo Dei definitur eorum ordinatio.

Euangelii enim sui ac mysteriorum dispensatores ordinari jussit Christus, non victimarios inaugurari. Mandatum de prædicando Euangelio pascendoque grege, non de hostiis immolandis dedit. Spiritus sancti gratiam promisit, non ad peragendam peccatorum expiationem, sed ad gubernationem Ecclesiæ rite obeundam ac sustinendam.

Matth. 28. vers. 19. Marc. 16. vers. 15. Joan. 21. vers. 15.

4. Insulse & impie Christi insufflationem imitati sunt.

29. Cum re ipsa optime congruunt ceremoniæ. Dominus noster quum Apostolos amandaret ad Euangelii prædicationem, insufflavit in eos. Quo symbolo Spiritus sancti virtutem, qua illos donabat, repræsentavit.

Joan. 20. vers. 22.

Hanc insufflationem retinuerunt boni isti viri, & quasi Spiritum sanctum è gutture suo egerant, super suos quos formant sacrificulos demurmurant, *Accipite Spiritum sanctum.* Adeo nihil prætereunt quod non præpostere effingant, non dico more histrionum (qui nec sine arte gesticulantur, nec sine significatione) sed instar simiarum, quæ lascive & absque ullo delectu quidvis imitantur.

Exceptionis dilutio.

Servamus (inquiunt) exemplum Domini. At multa egit Dominus, quæ nobis exempla esse noluit. Dixit Dominus discipulis, *Accipite Spiritum sanctum.* Dixit & Lazaro, *Lazare, veni foras.* Dixit paralytico, *Surge & ambula.* Cur non eadem dicunt omnibus mortuis & paralyticis?

Joan. 11. vers. 43. Mat. 9: 5. Joan. 5. 8.

Divinæ suæ virtutis specimen edidit quum insufflando in Apostolos, Spiritus sancti gratia illos replevit. Hoc ipsum si conantur efficere, Deum æmulantur, & tantum non ad certamen provocant: sed longissime absunt ab effectu, nec aliud inepto isto gestu quam Christum illudunt.

Alia exceptio profana refellitur.

Sunt quidem adeo effrontes ut asserere ausint conferri à se Spiritum sanctum: sed quam id verum sit, docet experientia, quæ clamat ex equis fieri asinos, ex fatuis phreneticos quicunque in sacerdotes consecrantur. Nec tamen hinc pugnam illis facio: tantum ceremoniam ipsam damno quæ in exemplum trahi non debuit, quandoquidem à Christo in singulare miraculi symbolum usurpata est: tantum abest ut illis patrocinari debeat imitationis excusatio.

5. Unctio eorum improbatur.

30. Unctionem verò à quo tandem acceperunt? Respondent se accepisse à filiis Aaron, à quo & suus ordo sumpsit initium.

lib. 4. sent. dist. 14. cap. 8. & in Can. dist. 21. cap. 1.

Perversis igitur exemplis perpetuo se tueri malunt, quam fateri à se excogitatum quod temere usurpant: sed interim non animadvertunt, dum successores se profitentur filiorum Aaron, Christi sacerdotio se esse injurios: quod unum omnibus veteribus sacerdotiis adumbratum figuratumque fuit. In eo igitur omnia conclusa & impleta fuerunt, in eo cessarunt: ut jam aliquoties repetitum à nobis est, & epistola ad Hebræos nullis glossis adjuta testatur.

Nam Judaismum, sed imperfectum, sectantur.

Quod si tantopere Mosaicis ceremoniis oblectantur, cur non boves, vitulos, agnos ad sacrificia rapiunt? Habent quidem bonam partem antiqui tabernaculi & totius Judaici cultus: sed hoc tamen eorum religioni deest, quod vitulos & boves non immolant. Quis non videat hanc unctionis observationem Circumcisione multo esse perniciosiorem: præsertim ubi accedit superstitio & Pharisaica opinio de dignitate operis?

Per consequens isti sunt Apostatæ à Christo; & lupi, non pastores.

Judæi in Circumcisione fiduciam justitiæ reponebant: isti in unctione spirituales gratias. Ergo dum Levitarum æmuli esse appetunt, apostatæ fiunt à Christo, seque Pastorum munere abdicant.

5. Impositionem manuum inlo-

31. Hoc est (si Deo placet) sacrum oleum quod characterem indelebilem imprimit. Quasi vero oleum pulvere & sale abstergi non possit, aut (si tena-

cius

Jam hic locum habere ostenditur, sed ejus vices supplevit unctio, cujus profanitas ridicula detegitur.

Exod. 30. vers. 30.

citus adhæsit) sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima? An obliti sunt quod ex Augustino occinunt, Si detrahatur verbum ab aqua, nihil fore nisi aquam: habere autem à verbo ut sit Sacramentum? Quod verbum ostendent in sua pinguedine? an quod Mosi mandatum est de filiis Aaron ungendis? At illic etiam mandatur de tunica, de ephod, de galero, de corona sanctitatis, quibus ornandus erat Aaron: de tunicis, balteis, mitris, quibus erant vestiendi ejus filii. Mandatur de mactando vitulo, de adolendo ejus adipe, de arietibus secandis & comburendis, de sanctificandis auriculis & vestimentis, alterius arietis sanguine: & innumeræ aliæ observationes, quibus prætermissis, miror cur una unctio olei illis placeat. Si autem aspergi gaudent, cur oleo potius asperguntur quam sanguine? Scilicet rem ingeniosam conantur: ex Christianismo & Judaismo & Paganitate, velut consutis centunculis, religionem unam conficere. Fœtet igitur eorum unctio, quæ sale, id est, verbo Dei, destituitur. Superest impositio manuum, quam ut in veris legitimisque ordinationibus Sacramentum esse concedo, ita nego locum habere in hac fabula, ubi nec Christi mandato obtemperant, nec finem respiciunt quo nos ducere debet promissio. Signum si non negari sibi volunt, ad rem ipsam cui dedicatum est, accommodent oportet.

Quod ad Diaconos attinet, ceremoniæ quibus ordinantur, eorumque occupationes, à verorum Diaconorum institutione & officio remotissima, damnantur, utpote verbo Dei & Apostolicæ Ecclesiæ ordini ex diametro opposita.

32. De ordine quoque Diaconatus nihil pugnarem, si restitueretur in suam integritatem ministerium illud quod sub Apostolis & in puriore Ecclesia fuit. At vero quos isti fingunt Diaconos quid habent simile? Non de hominibus loquor (ne querantur, inique ex hominum vitiis suam doctrinam æstimari) sed pro iis ipsis quos sua doctrina nobis tradunt, testimonium ab eorum exemplo quos Apostolica Ecclesia Diaconos instituit, indigne peti contendo. Aiunt ad suos Diaconos pertinere, assistere Sacerdotibus, ministrare in omnibus quæ aguntur in Sacramentis, scilicet in Baptismo, in chrismate, in patena, in calice: oblationes inferre & disponere super altare, componere mensam Domini, & vestire: crucem ferre, prædicare & decantare Euangelium & Epistolam ad populum. An hic verbum unum de vero Diaconorum ministerio? Nunc institutionem audiamus: Diacono qui ordinatur, solus Episcopus manum imponit. Orarium illi & stolam super lævum humerum collocat, ut intelligat se accepisse jugum Domini leve, quo ad sinistram pertinentia divino timori subjiciat. Textum Euangelii præbet, ut se ejus præconem agnoscat. Et isthæc quid ad Diaconos? Perinde vero faciunt acsi quis Apostolos se instituere diceret quos duntaxat adolendis thuribus, simulachris poliendis, converrendis templis, captandis muribus, fugandis canibus præficeret. Quis id hominum genus vocari Apostolos pateretur, & conferri cum ipsis Christi Apostolis? Posthac ergo ne Diaconos esse mentiantur quos nonnisi ad histrionicos suos ludos instituunt. Quin etiam ipso nomine satis declarant quale sit officium. Levitas enim appellant, eorumque rationem ac originem ad filios Levi referri volunt. Quod per me quidem licet, modo ne alienis plumis eos postea vestiant.

De Subdiaconis idem sentiendum, ac de omnibus in universum: & in summo, Spiritum sanctum istis minime includi: ideo eas Sacramentorum nomine esse spoliandas.

33. De Hypodiaconis quid dicere attinet? nam quum revera curæ pauperum olim præfuerint, nugatoriam nescio quam functionem illis attribuunt, ut calicem ac patenam, urceolum cum aqua, mantile ad altare deferant, aquam fundant ad manus lavandas, &c. Jam vero quod de oblationibus recipiendis & inferendis dicunt, eas intelligunt quas velut anathemati destinatas ingurgitant. Huic muneri optime respondet initiandi ritus, Ut ab Episcopo patenam & calicem, ab Archidiacono urceolum cum aqua, manuale & hujusmodi scruta accipiat. His ineptiis ut inclusum Spiritum sanctum fateamur postulant. Quis pius hoc concedere sustineat? Verum, ut semel finiamus, licet de iis idem quod de reliquis statuere: neque enim opus est longius repetere quæ supra sunt explicata. Hoc satis esse poterit modestis & docilibus (quales instituendos suscepi) nullum esse Dei Sacramentum nisi ubi ceremonia ostenditur annexa promissioni: aut certe potius, nisi ubi promissio in ceremonia spectatur. Hic ne syllaba quidem habetur certæ alicujus promissionis; frustra igitur quæratur ceremonia ad confirmandam promissionem. Rursum nulla ceremonia ex iis quas usurpant, à Deo instituta legitur. Sacramentum igitur nullum esse potest.

De Matrimonio.

Matrimonium Sacramentum non esse ut evidentius appareat, primum adversariorum rationes tolluntur: & ostenditur, multa Sacramenta protinus emersura, si perinde ac illi faciunt, ratiocinari liceret.

34. POstremum est matrimonium, quod ut à Deo institutum fatentur omnes, ita pro Sacramento datum nemo usque ad Gregorii tempora viderat. Et cui unquam sobrio in mentem venisset? Ordinatio Dei bona est & sancta: & agricultura, architectura, sutrina, tonstrina, ordinationes sunt Dei legitimæ, nec tamen Sacramenta sunt: id enim non tantum in Sacramento quæritur ut Dei sit opus, sed ut sit ceremonia exterior à Deo posita ad confirmandam promissionem. Nihil tale esse in matrimonio pueri quoque judicabunt. Sed signum est, inquiunt, sacræ rei, hoc est, spiritualis conjunctionis Christi cum Ecclesia. Si verbo signi, symbolum intelligunt à Deo nobis in hoc propositum ut fidei nostræ certitudinem erigat, longe à scopo aberrant: si signum simpliciter accipiunt, quod in similitudinem adductum sit, ostendam quam acute ratiocinentur. Paulus ait, *Sicut stella à stella differt in claritate, sic erit resurrectio mortuorum.* En unum Sacramentum. 1 Cor. 15. v. 41, 42.
Christus ait, *Simile est regnum cælorum grano sinapi.* Matth. 13. vers. 31.
En alterum. Rursum, *Simile est regnum cælorum fermento.* Ecce tertium. ibid. v. 33.
Jesaias ait, *Ecce Dominus gregem suum pascet quasi pastor.* Ecce quartum. Jesa. 40. vers. 11.
Alibi, *Dominus quasi gigas egredietur.* Ecce quintum. Jesa. 42. vers. 13.
Et quis tandem finis aut modus? nihil hac ratione Sacramentum non erit: quot in Scriptura parabolæ sunt & similitudines, tot erunt Sacramenta. Quin etiam furtum Sacramentum erit: quandoquidem scriptum est, *Dies Domini sicut fur.* 1 Thess. 5. vers. 2.
Quis ferat istos Sophistas tam inscite garrientes? Fateor quidem, quoties aspicitur vitis, optimum esse in memoriam revocari quod ait Christus, *Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus cultor.* Joan. 15. vers. 1, 5.
Quoties occurrit pastor cum grege, & illud etiam occurrere bonum esse, *Ego sum pastor bonus: oves meæ meam vocem audiunt.* Joan. 10. vers. 11.
Verum siquis tales similitudines Sacramentis annumeret, in Anticyram mittendus sit.

Secundo, locum Apostoli, cujus interpretatio additur, adversariorum errorem minime iuvari ostenditur.

35. Verba tamen Pauli obtrudunt, quibus Sacramenti nomen matrimonio attribui dicunt, *Qui uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & Ecclesia.* Ephes. 5. v. 28, 29, & seqq.
At sic tractare Scripturas, terram cælo miscere est. Paulus ut ostenderet maritis, quam singulari amore uxores suas complecti debeant, Christum illis in exemplar proponit. Ut enim ille viscera pietatis effudit in Ecclesiam, quam sibi desponderat: sic unumquemque affectum esse vult erga propriam uxorem. Sequitur deinde, *Qui uxorem diligit, semetipsum diligit: quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam.* Porro ut doceret quomodo Christus dilexerit Ecclesiam perinde atque semetipsum, imo quomodo se unum fecerit cum sponsa sua Ecclesia, refert ad eum quæ Moses narrat Adam de se dixisse.

Quum

Genes. 2. vers. 23.

Quum enim adducta esset in ejus conspectum Heva, quam è sua costa formatam sciebat: *Hæc*, inquit, *est os ex ossibus meis, & caro de carne mea.* Totum id spiritualiter impletum in Christo, & in nobis testatur Paulus, quum *membra nos esse* ait *corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus*, adeoque unam cum ipso carnem. Tandem epiphonema subnectit, *Magnum hoc mysterium*: & nequis amphibologia falleretur, exprimit se non de carnali viri & mulieris conjunctione loqui, sed de spirituali Christi & Ecclesiæ conjugio. Et sane vere magnum mysterium est, quod sibi Christus costam detrahi passus est unde formaremur: hoc est, quum fortis esset, debilis esse voluit, qun sua fortitudine roboraremur: ut jam non vivamus ipsi, sed vivat ipse in nobis.

Gal. 2: 20.

Erroris occasio, ex amphibologia. Sacramenti enim vocem male intellexerunt unde multiplex orta est absurditas, ut primum quod doceant matrimonium esse Sacramentum. quod refutatur.

36. Imposuit illis *Sacramenti* nomen. Verum æquumne erat ut eorum inscitiæ pœnas tota Ecclesia penderet? *Mysterium* dixerat Paulus: quam dictionem quum relinquere posset Interpres, Latinis auribus non infrequentem, vel arcanum vertere; Sacramentum ponere maluit, non tamen alio sensu quam Græce à Paulo mysterium dictum erat. Eant nunc, & linguarum peritiam clamose insectentur, quarum ignorantia in re facili & cuivis obvia tamdiu fœdissime hallucinati sunt. Sed cur in uno hoc loco Sacramenti voculam tantopere urgent, aliquoties neglectam prætereunt? Nam & in epistola ad Timotheum priore à vulgari Interprete posita est: ac in eadem ipsa ad Ephesios epistola, ubique pro mysterio. Condonetur tamen illis hic lapsus: saltem mendaces oportuerat esse memores. Matrimonium vero, Sacramenti titulo commendatum, immunditiem postea, & pollutionem, & carnales sordes vocare quam vertiginosa est levitas? Quam absurdum est arcere à Sacramento Sacerdotes? Si à Sacramento se arcere negent, sed à coitus tantum libidine: non ita mihi elabuntur. Nam & coitum ipsum partem esse Sacramenti tradunt: eoque demum figurari unionem quæ nobis est cum Christo, in naturæ conformitate: quia vir & mulier nonnisi carnali copula una caro fiant. Quanquam duo Sacramenta quidam eorum hic repererunt: alterum Dei & animæ, in sponso & sponsa: alterum Christi & Ecclesiæ, in marito & uxore. Utcunque, coitus tamen Sacramentum est, à quo ullum Christianum arceri nefas fuit. Nisi forte Christianorum Sacramenta adeo male conveniunt, stare ut simul non possint. Est & altera in eorum dogmatibus absurditas. In Sacramento conferri gratiam Spiritus sancti affirmant: coitum tradunt esse Sacramentum: in coitu negant unquam Spiritum sanctum adesse.

1 Tim. 3. v. 9. & 16. Eph. 3: 9. lib. 4. sent. dist. 17. c. 4. & in Decr. 27. q. 2. c. Quum societas. Gl. c. Lex divina. ibid. Decr. lib. 4. sent. dist. 33. cap. 2. & in Decr. 32. q. 2. c. Quicquid.

Postremo, ubi id semel obtinuere, ad se quoque traxerunt matrimonialium causarum cognitionem. Tum leges sanxerunt, partim impias, partim iniquissimas.

37. Ac ne simpliciter Ecclesiam luderent, quam longam errorum, mendaciorum, fraudum, nequitiarum seriem uni errori attexuerunt? ut dicas nihil aliud quam abominationum latebram quæsisse, dum è matrimonio Sacramentum fecerunt. Ubi enim id semel obtinuere, conjugalium causarum cognitionem ad se traxerunt: quippe res spiritualis erat profanis judicibus non attrectanda. Tum leges sanxerunt quibus tyrannidem suam firmarunt, sed partim in Deum manifeste impias, partim in homines iniquissimas. Quales sunt, Ut conjugia inter adulescentulos, parentum injussu contracta, firma rataque maneant. Ne inter cognatos ad septimum usque gradum legitima sint matrimonia: & quæ contracta sunt, dissolvantur. Gradus vero ipsos, contra gentium omnium jura, & Mosis quoque politiam confingunt. Ne viro qui adulteram repudiaverit, alteram inducere liceat. Ne spirituales cognati matrimonio copulentur. Ne à Septuagesima ad octavas Paschæ, tribus hebdomadibus ante natalem Joannis, ab Adventu ad Epiphaniam nuptiæ celebrentur: & similes innumeræ, quas recensere longum fuerit. Et ex eorum cœno aliquando emergendum est, in quo jam diutius hæsit oratio quam animus ferebat. Aliquantulum tamen mihi profecisse videor, quod leonis pellem istis asinis quadam ex parte detraxi.

Levit. 18. vers. 6. & seqq.

Conclusio hujus capitis.

Cap. XX.

De politica administratione.

Constat hoc caput duabus præcipuis partibus.

1. *Generalis est tractatio de politicæ administrationis necessitate, dignitate & usu, adversus Anabaptistarum furores, sect. 1. 2. 3.*
2. *Specialis additur explicatio trium partium quibus hæc administratio præcipue constat, à sect. 4. usque ad finem capitis. I. Pars prima agit de magistratuum functione, quorum auctoritas & vocatio probatur, sect. 4. 5. 6. 7. Deinde, tres formæ civilis regiminis adduntur, sect. 8. Tertio, de magistratus officio, pietatis & justitiæ respectu differitur, ubi de præmiis & pœnis, nempe de sontibus plectendis, innocentibus tuendis, seditiosis reprimendis, pacis & belli artibus tractandis habetur disputatio, sect. 9. 10. 11. 12. 13. II. Altera pars, de legibus, earum utilitate, necessitate, forma, auctoritate, constitutione & scopo, sect. 14. 15. 16. III. Postrema est de populo, ubi primum exponitur, quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat, sect. 17. 18. 19. 20. 21. Secundo, quantum magistratibus privati deferre teneantur, & quousque obedientia progredi debeat, à sect. 22. usque ad finem capitis.*

Altera & postrema pars totius operis, vitæ civilis institutionem spectans.

Porro quum duplex in homine regimen superius statuerimus: & de altero illo, quod est in anima, seu interiori homine positum, æternamque vitam respicit, satis multa verba alibi fecerimus: de altero etiam, quod ad instituendam civilem duntaxat, externamque morum justitiam pertinet, nonnihil ut disseramus, locus hic appetit. Etsi enim à spirituali fidei doctrina, quam tractandam suscepi, separata esse videtur hujus argumenti ratio: progressus tamen ostendet, merito à me conjungi, imo necessitate me impelli ut id faciam: præsertim quoniam ab una parte amentes & barbari homines ordinem hunc divinitus sancitum, furiose evertere conantur: Principum vero adulatores eorum potentiam sine modo extollentes, Dei ipsius imperio opponere non dubitant. Utrique malo nisi obviam eatur, peribit fidei sinceritas. Adde quod scire quam benigne hac in parte consuluerit Deus generi humano, non parum nostrâ refert, ut ad gratitudinem testandam majus in nobis vigeat pietatis studium. Principio antequam in rem ipsam ingrediamur, tenenda illa est distinctio ante à nobis posita, ne (quod multis vulgo accidit) hæc simul duo imprudenter permisceamus quæ diversam prorsus rationem habent. Illi enim quum in Euangelio promitti libertatem audiunt, quæ nullum inter homines regem, nullumque magistratum agnoscat, sed in Christum unum intueatur: nullum libertatis suæ fructum capere se posse putant quamdiu aliquam supra se eminere potestatem vident. Itaque nihil fore salvum existimant, nisi totus in novam faciem orbis reforme-

Cujus tractatio est necessaria. 1. Ut Anabaptistæ refellantur. 2. Item Principum adulatores.

3. Ut ad gratitudinem erga Deum excitemur.

Adversus Anabaptist. errorem ostenditur, politicam administrationem non adversari Christianæ libertati.

tur: ubi nec judicia sint, nec leges, nec magistratus, & siquid simile est quod officere suæ libertati opinantur. At vero qui inter corpus & animam, inter præsentem hanc fluxamque vitam, & futuram illam æternamque, discernere noverit: neque difficile intelliget, spirituale Christi regnum & civilem ordinationem, res esse plurimum sepositas. Quum ergo Judaica illa sit vanitas, Christi regnum sub elementis hujus mundi quærere ac includere: nos magis quod perspicue Scriptura docet, spiritualem esse fructum cogitaores, qui ex Christi beneficio colligitur, totam hanc libertatem, quæ in ipso nobis promittitur atque offertur, meminerimus intra suos fines continere. Nam quid est quod ipse idem Apostolus, qui jubet ut stemos, nec subjiciamur jugo servitutis, alibi sollicitos esse servos de statu suo vetat: nisi quia spirtualis libertas cum politica servitute optime stare potest? In quem etiam sensum accipiendæ sont istæ ejus sententiæ, *In regno Dei non est Judæus neque Græcus, non masculus aut fœmina, non servus aut liber.* Item, *Non est Judæus, nec Græcus, præputium, circumcisio, Barbarus, Scytha, servus, liber: sed omnia in omnibus Christus.* Quibus sigoificat, nihil referre qua sis apud homines conditione, cujus gentis legibus vivas, quando in rebus istis minime situm est Christi regnum.

Etiamsi à spirituali regno Christi eam distingui oporteat.

Gal. 5: 1. 1 Cor. 7. v. 20, 21.

Gal. 3: 28. Col. 3: 11.

2. Neque tamen eo ista distinctio pertinet, quo totam politiæ rationem, rem esse pollutam putemus, ad homines Christianos nihil pertinentem. Sic quidem fanatici quos delectat effrenis licentia, vociferantur ac jactant, Postquam mortui sumus per Christum elementis hujus mundi, & translati in regnum Dei, sedemus inter cælestes: indignum hoc nobis esse, ac infra nostram excellentiam longe positum, profanis istis ac impuris curis occupari quæ circa aliena à Christiano homine negotia versantur. Quorsum, inquiunt, leges sine judiciis & tribunalibus? Quid autem cum judiciis ipsis homini Christiano? Imo si occidere non licet, quo nobis leges & judicia? Verum ut distinctum istud regiminis genus à spirituali illo & interno Christi regno nuper monuimus, ita nec quicquam pugnare sciendum est. Nam illud quidem initia cælestis regni quædam jam nunc super terram in nobis inchoat: & in hac mortali evanidaque vita, immortalem & incorruptibilem beatitudinem quodammodo auspicatur: aut huic destinatum est, quamdiu inter homines agemus, externum Dei cultum fovere & tueri, sanam pietatis doctrinam & Ecclesiæ statum defendere, vitam oostram ad hominum societatem componere, ad civilem justitiam mores nostros formare, nos inter nos conciliare, communem pacem ac tranquillitatem alere: quæ omnia supervacua esse fateor, si præsentem vitam extinguit regnum Dei, quale nunc intra nos est. Sin ita est voluntas Dei, nos dum ad veram patriam adspiramus, peregrinari super terram: ejus vero peregrinationis usus talibus subsidiis indiget: qui ipsa ab homine tollunt, suam illi eripiunt humanitatem. Nam quod tantam in Ecclesia Dei perfectionem debere esse causantur, cui sua pro lege moderatio satis sit: eam stolide ipsi imaginantur, quæ in hominum communitate reperiri nunquam possit. Quum enim tanta sit improborum insolentia, nequitia tam contumax, quæ multa legum severitate coerceri vix possit: quid facturos expectamus si patere suæ improbitati videant impunitam licentiam? qui, ne male faciant, neque vi satis coguntur.

1. Anabaptistarum objectio, civilem administrationem homini Christiano esse indignam.

2. Ejusmodi in se esse, ut Christiana professione ex diametro repugnet.

Contra utramque objectionem ostenditur, hanc administrationem ejusmodi esse, ut vel in hac vita immortalitatem quodammodo auspicetur.

Nobis item in Ecclesia & politia versantibus sit apprime necessaria.

3. Sed de politiæ usu erit alius opportunior dicendi locus. Nunc istud tantum intelligi volumus, de ea exterminanda cogitare, immanem esse barbariem: cujus usus non minor inter homines quam panis, aquæ, Solis & aeris: dignitas quidem multo etiam præstantior. Non enim (quæ illorum omnium commoditas est) huc spectat duntaxat ut spirent homines, edant, bibant, foveaotur (quanoquam hæc certe omnia complectitur, dum efficit ut simul vivant: non tamen, inquam, huc spectat solum) sed ne idololatria, ne in Dei nomen sacrilegia, ne adversus ejus veritatem blasphemiæ, aliæque religioois offensiones publice emergant ac in populum spargaotur: ne publica quies perturbetur: ut suum cuique salvum sit & incolume: ut innoxia inter se commercia homines agitent: ut honestas & modestia ioter ipsos colatur. Denique, ut inter Christianos publica religionis facies existat, inter homines constet humanitas. Nec quenquam moveat quod recte constitueodæ religionis curam ad hominum politiam nunc refero, quam extra hominum arbitrium posuisse supra videor. Siquidem nihilo hic magis quam antea, leges de religione ac Dei cultu hominibus suo arbitrio ferre permitto quum politicam ordinationem probo, quæ in hoc incumbit ne vera religio, quæ Dei Lege continetur, palam, publicisque sacrilegiis impune violetur ac conspurcetur. Verum ipsa ordinis perspicuitate adjuti lectores, melius, quid de toto genere politicæ administrationis sentiendum sit, assequentur, si ejus partes seorsum pertractemus. Sunt autem tres: Magistratus, qui præses est legum ac custos: Leges, secundum quas ipse imperat: Populus, qui legibus regitur, & magistratui paret. Videamus ergo primum de ipsa magistratus functione, num legitima sit ac Deo probata vocatio, quale officium, quanta potestas: deinde quibus instituenda sit legibus Christiana politia: tum postremo, quis legum usus ad populum redeat, quæ magistratui obedientia debeatur.

Responsionis hujus probatio: nempe hanc administrationem non tantum in rebus terrenis nobis usui esse, sed etiam ad Christi regnum & tuendum & propagandum.

Deinde, perspicuitatis causa disputatio ad tres partes præcipuas revocatur.

1. De magistratu.

2. De legibus.

3. De populo.

4. Magistratuum functionem non modo sibi probari acceptamque esse testatus est Dominus: sed honorificentissimis insuper elogiis ejus dignitatem prosequutus mirifice nobis commendavit. Ut pauca commemorem, Quod *Dii* nuocupantur quicunque magistratum gerunt, ne in ea appellatione leve inesse momentum quis putet: ea enim significatur, mandatum à Deo habere, divina auctoritate præditos esse, ac omnino Dei personam sustinere, cujus vices quodammodo agunt. Non meum hoc est cavillum, sed Christi ioterpretatio. *Si Scriptura*, inquit, *eos vocavit Deos, ad quos verbum Dei factum est.* Quid hoc est, nisi demandatum illis esse à Deo negotium, ut illi in suo munere serviant? & (quod Judicibus suis dicebant Moses & Josaphat, quos per singulas civitates Juda constituebant) *judicium exerceant non pro homine, sed pro Deo?* Eodem pertinet quod Sapientia Dei per os Solomonis affirmat, suum esse opus, quod *Reges regnant, & Consiliarii decernunt justa: quod Principes principatum gerunt, & munifici omnes Judices terræ.* Perinde enim istud valet acsi dictum esset, non humana perversitate fieri ut penes Reges & Præfectos alios sit in terris rerum omnium arbitrium, sed divina providentia & sancta ordinatione: cui sic visum est res hominum moderari: quandoquidem illis adest ac etiam præest in ferendis legibus & judiciorum æquitate exercenda. Quod & Paulus aperte docet, dum *Præfecturas* inter Dei dona enumerat, quæ secuodum gratiæ diversitatem varie distributa, à servis Christi in ædificationem Ecclesiæ conferri debeaot. Tametsi enim illic proprie de senatu loquitur gravium virorum, qui in primitiva Ecclesia constituebantur ut conformandæ publicæ disciplinæ præessent (quod munus in epistola ad Corinthios κυβερνήσεις vocat) quia tameo videmus eodem recidere finem civilis potestatis, non dubium quin omne justæ præfecturæ genus nobis commendet. Multo vero clarius, ubi justam ea de re disputationem instituit. Nam & *potestatem Dei ordinationem esse* tradit: *nec potestates esse ullas, nisi*

Magistratuum functio, Dei voce & elogiis probata.

1. Dii vocantur.

Exod. 22. vers. 8. 9. Psal. 82. vers. 1, 6.

Joan. 10. v. 34. 35.

Deuter. 1. v. 16, 17. 2 Par. 19. vers. 6, 7.

2. A Dei sapientia ordinatur.

Prov. 8. vers. 15.

Rom. 12. vers. 8.

1 Cor. 12. vers. 28.

Rom. 13. vers. 1, &c.

nisi à Deo ordinatas. Ipsos autem *Principes, ministros esse Dei bene agentibus, in laudem: malis, ad iram ultores.* Huc accedunt & sanctorum virorum exempla: quorum alii regnis, ut David, Josias, Ezechias: alii satrapiis, ut Joseph, & Daniel: alii civilibus præfecturis in libero populo, ut Moses, Josue, ac Judices, functi sunt: quorum functiones sibi probatas esse Dominus declaravit. Quare nulli jam dubium esse debet quin civilis potestas, vocatio sit, non modo coram Deo sancta & legitima, sed sacerrima etiam, & in tota mortalium vita longe omnium honestissima.

Sanctorum virorum, qui in eo functione pie versati sunt, exemplis confirmatur.

5. Excipiunt qui anarchiam inducere cuperent, quamvis olim rudi populo præfuerint Reges ac Judices, hodie tamen perfectioni quam Christus cum Euangelio suo attulit, minime quadrare servile illud gubernandi genus. In quo non suam modo inscitiam, sed diabolicum fastum produnt, dum perfectionem sibi arrogant, cujus ne centesima quidem pars in illis conspicitur. Verum qualescunque sint, refutatio facilis est: quia ubi David Reges & præfectos omnes ad osculandum Dei Filium hortatur, non jubet imperio deposito ad privatam vitam concedere, sed potestatem qua sunt instructi, Christo subjicere: ut unus supra omnes emineat. Similiter Jesaias, dum promittit *Reges fore Ecclesiæ nutricios, & Reginas nutrices*, non abdicat eos honore: quin potius honorifico elogio patronos constituit piis Dei cultoribus. nam ad Christi adventum pertinet vaticinium illud. Plurima testimonia sciens omitto quæ passim occurrunt, ac præsertim in Psalmis, quibus suum jus præfectis omnibus asseritur. Omnium vero maxime illustris est locus Pauli, ubi Timotheum admonens, in cœtu publico concipiendas esse preces pro Regibus, rationem mox subjicit, *Ut tranquillam vitam sub ipsis agamus cum omni pietate & honestate.* Quibus verbis eorum patrocinio & tutelæ statum Ecclesiæ commendat.

Exceptio, Judaicam, non Christianam institutam fuisse hanc politiam.
Responsio, ex Davide, Jesaia & Paulo, magistratuum patrocinio & tutelæ statum Ecclesiæ hodie commendari.
Psalm. 2. v. 10, 12.
Jes. 49: 23.
1 Tim. 2. vers. 2.

6. Quæ cogitatio magistratus ipsos assidue exercere debet, quando ingentem illis stimulum addere qua ad officium excitentur, & singularem consolationem afferre potest, qua muneris sui difficultates (quæ multæ certe & graves sunt) leniant. Quantum enim integritatis, prudentiæ, mansuetudinis, continentiæ, innocentiæ studium sibiipsis imperare debent, qui divinæ justitiæ ministros se constitutos esse norunt? Qua fiducia iniquitatem in tribunal suum admittent, quod Dei viventis thronum esse audiunt? Qua audacia injustam sententiam pronunciabunt eo ore quod divinæ veritati designatum esse organum intelligunt? Qua conscientia in impia decreta subscribent ea manu quam ad perscribenda Dei acta sciunt ordinatam? In summa, si se Dei vicarios esse meminerint, omni cura, sedulitate, industria invigilent oportet, quo hominibus quandam divinæ providentiæ, custodiæ, bonitatis, benevolentiæ, justitiæ, imaginem in se repræsentent. Ac perpetuo illud sibi subjiciant, Si maledicuntur omnes *qui opus vindictæ Dei exequuntur in dolo*, multo gravius maledici, qui in justa vocatione fraudulenter versantur. Itaque quum suos Judices ad officium cohortari vellent Moses & Josaphat, nihil habuerunt efficacius quo illorum animos afficerent quam quod prius retulimus, *Videte quid agatis. non enim pro homine exercetis judicium, sed pro Deo: quippe qui juxta vos est in causa judicii. Nunc igitur sit pavor Domini super vos. Videte, & agite: quoniam non est ulla perversitas apud Dominum Deum nostrum.* Et alio loco dicitur, *Deum stetisse in synagoga deorum, & in medio deorum judicem agere:* quo ad officium animentur, dum audiunt Dei se legatos esse, cui administratæ provinciæ rationem aliquando reddere oporteat. Et merito apud eos plurimum hæc admonitio valere debet: nam si quid delinquunt, non hominibus modo sunt injurii, quos scelerate vexant, sed in Deum quoque ipsum contumeliosi, cujus sacrosancta judicia polluunt. Rursum habent & unde se præclare consolentur, dum secum reputant non in profanis nec à servo Dei alienis occupationibus se versari, sed sanctissimo munere: quippe qui Dei legatione funguntur.

Hujus doctrinæ usus magistratuum respectu.
1. Maxima cum pietate, æquitate & diligentia, in suo munere versari debent.
Jerem. 48. vers. 10.
Deuter. 1. vers. 16.
2 Par. 19. vers. 6.
Psal. 81: 1.
Jesa. 3: 14.
2. Præclarâ fulciuntur consolatione.

7. Qui vero non moventur tot Scripturæ testimoniis quominus sacrum hoc ministerium insectari ausint, quasi rem à religione & pietate Christiana abhorrentem: quid aliud quam Deum ipsum sugillant: cujus ignominia cum ministerii sui probro non esse conjuncta non potest? Ac prorsus non magistratus reprobant, sed *Deum abjiciunt ne super se regnet.* Si enim istud vere de populo Israël à Domino dictum est, quod Samuelis imperium detrectassent: qui minus vere hodie de iis dicetur qui in præfecturas omnes à Deo institutas debacchari sibi permittunt? At quum discipulis dictum est à Domino, *Reges gentium dominari illis, inter ipsos vero non ita esse, ubi qui primus sit, fieri minimum oporteat:* hac voce interdictum est Christianis omnibus ne regna aut præfecturas capessant. O dextros interpretes! Inter discipulos orta erat contentio quis alium præcelleret: hanc vanam ambitionem ut compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter cæteros unus eminet. Quæ collatio quid quæso ad ignominiam regiæ dignitatis facit? Imo quid omnino evincit, nisi Regium munus, Apostolicum non esse ministerium? Præterea inter ipsos magistratus tametsi variæ sunt formæ, nullum tamen discrimen hac in parte est, quin pro Dei ordinibus suscipiendæ à nobis omnes sint. Nam & omnes simul complectitur Paulus, quum ait *non esse potestatem nisi à Deo:* & quæ omnium minime arridebat, eximio præ aliis testimonio commendata est, nempe unius potestas: quæ quia publicam omnium servitutem secum fert (excepto uno illo cujus libidini omnia subjicit) heroicis & excellentioribus ingeniis minus olim approbari potuit. At Scriptura, quo iniquis istis judiciis occurrat, divinæ sapientiæ providentiam esse nominatim affirmat quod Reges regnant: & peculiariter Regem honorari præcipit.

3. Anabaptistarum furores flocci faciendi: quum isti non homines, sed Deum ipsum, ne regnet, abjiciant.
1 Sam. 8. vers. 7.
Nec obstat Christi dictum quod male intellectum pessimo animo objiciunt.
Luc. 22. vers. 25.
Omnes enim à Deo ordinata sunt.
Rom. 13. vers. 1, 2.
Nec refert quæ sit gubernationis forma.
Prov. 8. vers. 15.
1 Pet. 2. vers. 17.

8. Et sane valde otiosum esset, quis potissimus sit politiæ, in eo quo vivunt loco, futurus status, à privatis hominibus disputari: quibus de constituenda re aliqua publica deliberare non licet. Tum etiam simpliciter id definiri nisi temere non posset, quum magna hujus disputationis ratio in circumstantiis posita sit. Et si ipsos etiam status citra circumstantias inter se compares, non facile sit discernere quis utilitate præponderet, adeo æquis conditionibus contendunt. Proclivis est à regno in tyrannidem lapsus: sed non multo difficilior ab optimatum potestate in paucorum factionem: multo vero facillimus, à populari dominatione in seditionem. Equidem si in se considerentur tres illæ, quas ponunt Philosophi, regiminis formæ, minime negaverim vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa & politia statum, aliis omnibus longe excellere: non id quidem per se, sed quia rarissime contingit Reges ita sibi moderari, ut nunquam à justo & recto discrepet eorum voluntas: deinde, tanto acumine & prudentia instructos esse ut unusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, ut alii aliis mutuo sint adjutores, doceant ac moneant alii alios, ac si quis plus æquo se efferat, plures sint ad cohibendam ejus libidinem censores ac magistri. Id cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque auctoritate Dominus confirmavit, quum aristocratiam politiæ vicinam apud Israëlitas instituit, quum optima conditione eos habere vellet donec imagi-

Tres autem sunt formæ regiminis civilis, Monarchia, Aristocratia, Democratia. Utra melior sit, definiri certo non potest.
Porro, Aristocratia bene temperata, potior videtur.
Experimento ipso & Dei auctoritate comprobata.

 nem

nem Christi produceret in Davide. Atque ut libenter fateor, nullum esse gubernationis genus isto beatius, ubi libertas ad eam quam decet moderationem est composita, & ad diuturnitatem rite constituta: sic & beatissimos censeo quibus hac conditione frui licet: & si in ea conservanda retinendaque strenue ac constanter laborant, eos nihil ab officio alienum facere concedo. Quin etiam huc summa diligentia intenti magistratus esse debent, nequa in parte libertatem, cujus præsides sunt constituti, minui, nedum violari patiantur: si in eo sunt segniores & parum solliciti, perfidi sunt in officio, & patriæ suæ proditores. Verum si hoc ipsum ad se transferant, quibus Dominus aliam gubernationis speciem attribuit, ut inde ad commutationem expetendam sollicitentur, non modo stulta erit & supervacua, sed prorsus noxia etiam cogitatio. Quod si non in unam duntaxat civitatem oculos defigas, sed universum simul orbem circumspicias ac contempleris, vel aspectum in longiora saltem regionum spatia diffundas, comperies profecto divina providentia illud non abs re comparatum, ut diversis politiis regiones variæ administrentur. Nam quemadmodum nonnisi inæquali temperatura, elementa inter se cohærent: ita hæ sua quadam inæqualitate optime continentur. Quanquam hæc etiam omnia frustra his dicuntur quibus Domini voluntas satisfaciet. Nam si illi visum est, reges regnis præficere, liberis civitatibus senatores aut decuriones, quoscunque locis præfecerit in quibus degimus, nostrum est iis nos morigeros ac obedientes præstare.

Tres vero illa forma à Deo sunt, cujus providentia fit ut & diversis politiis variæ regiones administrentur.

Ultimus locus primæ partis, de magistratuum officio.

9. Jam officium magistratuum, quale verbo Dei describitur, ac quibus in rebus situm sit, obiter hoc loco indicandum est. Extendi vero ad utramque Legis tabulam si non doceret Scriptura, ex profanis scriptoribus discendum esset: nullus enim de magistratuum officio, ferendis legibus & publico statu disseruit, qui non exordium faceret à religione & divino cultu. Atque ita confessi sunt omnes nullam politiam feliciter posse constitui, nisi prima cura pietatis sit: & præposteras esse leges quæ neglecto Dei jure tantum hominibus consulunt. Quum igitur apud omnes Philosophos religio primum gradum teneat, ac universali gentium omnium consensu semper id observatum fuerit, Christianos principes ac magistratus pudeat suæ socordiæ, nisi in hanc curam incumbant. Ac jam ostendimus, has illis partes à Deo specialiter injungi: sicuti æquum est tuendo & asserendo ejus honori operam impendere cujus vicarii sunt, & cujus beneficio imperant. Hoc quoque nomine maxime laudantur sancti Reges in Scriptura, quod Dei cultum corruptum vel eversum restituerint, vel curam gesserint religionis, ut sub illis pura & incolumis floreret. Contra vero sacra historia inter vitia anarchias ponit, quod *non esset Rex in Israël*, ideoque *faceret quisque quod placebat*. Unde coarguitur eorum stultitia qui vellent, neglecta Dei cura, juri inter homines dicundo tantum intentos esse. Quasi vero præfectos Deus suo nomine constituerit qui terrenas controversias deciderent: quod vero longe gravioris momenti erat prætermiserit, ut ipse pure coleretur ex Legis suæ præscripto. Sed huc turbulentos homines impellit impune omnia novandi cupiditas, ut omnes violatæ pietatis vindices è medio sublatos cupiant. Quod ad secundam tabulam pertinet, Regibus denunciat Jeremias ut *faciant judicium & justitiam, liberent vi oppressum de manu calumniatoris, peregrinum & viduam & pupillum ne contristent, ne injuriam faciant, & sanguinem innocentem ne effundant*. Eodem spectat quæ in Psal. 82. exhortatio legitur: *ut jus reddant pauperi & egeno, inopem & egenum absolvant, eripiant pauperem & egenum è manu oppressoris*. Moses vero principibus quos in vices suas suffecerat, edicit, *Audiant causam fratrum suorum, & judicent inter virum & fratrem ejus, & peregrinum, neque facies agnoscant in judicio, tam parvum quam magnum audiant, neque timeant ab ullo viro: quia judicium Dei est*. Illa autem omitto, *Ne multiplicent sibi equos Reges, ne ad avaritiam adjiciant animum, ne eleventur super fratres suos: ut in meditanda Lege Domini sint assidui cunctis diebus vitæ suæ*. Ne judices quivis declinent ad alteram partem, ne munera accipiant, & quæ passim in Scripturis similia leguntur: quoniam in exponendo hic magistratuum officio, non tam magistratus ipsos instituere consilium est, quam alios docere quid sint magistratus & quem in finem à Deo positi. Videmus ergo publicæ innocentiæ, modestiæ, honestatis & tranquillitatis protectores statui ac vindices, quibus studium unum sit communi omnium saluti ac paci prospicere. Quarum virtutum exemplar se fore David profitetur, ubi in regale solium evectus fuerit: ne scilicet consentiat ullis sceleribus, sed detestetur impios, calumniatores & superbos: consiliarios vero probos & fidos undique accersat. Id vero quum præstare non possint, nisi viros bonos ab improborum injuriis prohibeant, oppressis adsint ope ac præsidio, potestate quoque armati sunt, qua palam maleficos ac facinorosos (quorum nequitia perturbatur vel exagitatur publica quies) severe coërceant. Siquidem id prorsus experimur quod dicebat Solon, *Præmio & pœna res omnes publicas consistere: iis sublatis, totam civitatum disciplinam collabi ac dissipari*. Friget enim in multorum animis æqui justique cura, nisi virtuti paratus sit suus honos: nec contineri sceleratorum hominum libido, nisi severitate ac pœnarum animadversione potest. Atque hæ duæ partes comprehensæ sunt à Propheta, dum Reges aliosque præfectos jubet facere judicium & justitiam. Justitia quidem est, innocentes in fidem suscipere, complecti, tueri, vindicare, liberare. Judicium autem, impiorum audaciæ obsistere, vim comprimere, delicta punire.

Horum prima cura debet esse, religionis Christianæ & veræ pietatis conservatio. Id exemplis & testimoniis probatur.

Argumento item à contrariis.

Jud. 21:25.

Ab absurdo.

Altera cura, justitiæ administratio: quod testimoniis probatur.

Jer. 22: 3.

Deut. 1. vers. 16.

ibid. 17. vers. 16.

ibid. 16. vers. 19.

Psal. 101. toto.

Ob eam causam potestate armati sunt.

Præmio scilicet & pœna, quibus Respub. omnes consistunt.

Jer. 21: 12. & 22: 3.

10. Verum ardua hic, ut videtur, & difficilis nascitur quæstio, Si lege Dei occidere Christiani omnes vetantur, & Propheta de *monte sancto* Dei, hoc est, Ecclesia, vaticinatur quod *non affligent in ea, neque nocebunt*: quomodo magistratibus & piis simul & sanguinariis esse licet? At si intelligamus, magistratum in exercendis suppliciis non à se agere quicquam, sed ipsissima Dei judicia exequi, nihil hoc scrupulo impediemur. Occidere Lex Domini prohibet: at ne impunita sint homicidia, gladium in manum suis ministris dat ipse Legislator, quem in homicidas omnes exerant. Affligere & nocere, piorum non est: atqui hoc nocere non est, nec affligere, piorum afflictiones Domini mandato ulcisci. Utinam istud semper animis nostris obversaretur, nihil hic hominis temeritate, sed Dei jubentis auctoritate omnia fieri: qua præeunte, à recta via nunquam aberratur. Nisi forte divinæ justitiæ injectum est frenum ne de sceleribus pœnas sumat. Quod si illi legem dicere fas non est, cur ejus ministris calumniam intendemus? *Non frustra gladium gerunt*, inquit Paulus: *nam Dei ministri sunt ad iram, ultores male agentibus*. Itaque, si nihil Domino sua obedientia fore acceptius norunt principes aliique præfecti, in hoc ministerium incumbant, si quidem suam Deo pietatem, justitiam, integritatem approbare student. Hoc scilicet affectu agebatur Moses, quum se destinatum Domini virtute populi sui liberatorem cognoscens, Ægyptio manus intulit. Deinde quum cæsis uno die tribus hominum millibus, in populi sacrilegium vindicavit. David quoque quum sub vitæ suæ finem Solomoni filio præcepit de occidendo Joab & Semei. Unde etiam inter regias virtutes hanc commemorat, *perimere impios terræ, ut omnes operarii iniquitatis profligentur ex urbe Dei*. Quo etiam pertinet laus quæ Solomoni tribuitur, *Dilexisti*

Adversus superiorem doctrinam, quæ magistratibus dat locum in Ecclesia Dei, Anabaptistarum objectiones. 1. Lex Dei Christianos ab effusione sanguinis abstinere jubet, & in Dei Ecclesia non erit qui affligat aut noceat, inquit Propheta. At magistratus sanguinem effundunt: affligunt item & nocent. Ergo, &c.

Exod. 20. vers. 13.

Deuter. 5. vers. 17.

Mat. 5:21.

Jes. 11: 9. & 65: 25.

Resp. Magistratus judicia Dei exequuntur, & adeo non peccant

sceleratos puniendo, ut hac sit una è regiis virtutibus pietatisque eorum approbatio. Id quod testimonia Scripturæ, exempla item Mosis, Davidis, Salomonis, confirmatur.

Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem. Qonmodo lene illud & placidum Mosis ingenium in tantam truculentiam exardet, ut fratrum suorum sanguine aspersus ac madidus, per castra decurrat ad novas strages? Quomodo David tanta in omni vita mansuetudine vir cruentum illud testamentum inter ultimos spiritus nuncupat, *ne filius suus canitiem* Joab & Semei *in pace ad sepulchrum deducat?* Verum uterque manus suas, quas parcendo inquinasset, sic sæviendo sanctificavit, dum ultionem sibi à Deo commissam exequutus est. *Abominatio est apud Reges*, inquit Solomo, *facere iniquitatem: quoniam in justitia solium firmatur.* Rursum, *Rex qui sedet in solio judicii, spargit oculos in omnem malum.* Item, *Dissipat impios Rex sapiens, & convertit super eos rotam.* Item, *Aufer scoriam ab argento, & egredietur vas conflatori: aufer impium à conspectu Regis, & statuetur in justitia solium ejus.* Item, *Qui impium justificat, & qui condemnat justum, uterque abominatio est Domino.* Item, *Rebellis acquirit sibi malum, & mittitur ad eum nuncius crudelis.* Item, *Qui dicit impio, Tu es justus: hunc populi maledicunt & nationes.* Nunc si vera eorum est justitia, stricto gladio sontes & impios persequi: gladium recondant & puras à sanguine manus contineant, dum perditi homines nefarie per cædes interim & strages grassentur: summa sese impietate obstringent, tantum abest ut bonitatis & justitiæ laudem inde referant. Facessat modo abscissa sævaque asperitas, & tribunal illud quod *reorum scopulus* jure nominetur. Non enim is sum qui aut importunæ sævitiæ faveam, aut æquum judicium pronunciari posse censeam, nisi semper assidente optima illa Regum consiliaria, & certissima, ut Solomo affirmat, regii throni conservatrice, clementia: quam primam esse Principum dotem vere à quodam olim dictum est. Utrumque tamen magistratui videndum, ne aut nimia severitate vulneret magis quam medeatur: aut superstitiosa clementiæ affectatione, in crudelissimam incidat humanitatem, si molli dissolutaque indulgentia cum multorum pernicie diffluat. Est enim & istud non abs re quondam sub Nervæ imperio jactatum, Malum quidem esse sub Principe vivere, sub quo nihil liceat: sed multo pejus, sub quo liceant omnia.

Rom. 13. vers. 4.
Exod. 2. vers. 12.
Actor. 7. v. 24, 25.
Exod. 32. vers. 26. & seqq.
1 Reg. 2:5.
Psa. 101: 8.
Psal. 45: 8.
Prov. 16. vers. 12.
ibid. 20:8.
ib. 20: 26. & 25: 4. 5.
Prov. 17. vers. 15.
ibid. v. 11.
ib. 24. 24.
Tribunal Cassii.

Hic autem vitandi duo scopuli, nimia clementia affectatio, & nimius rigor.
apud Dionem.

Ex superiori responsione sequitur, omnia bella quæ ad exercendam publicam vindictam suscipiuntur, esse legitima.

11. Quando vero Regibus populisque, ad exercendam hujusmodi publicam vindictam, arma capere interdum necesse est: ex hac ratione simul æstimare licet, legitima esse quæ sic suscipiuntur bella. Nam si tradita illis est potestas qua ditionis suæ quietem tueantur, qua inquietorum hominum seditiosos motus comprimant, qua vi oppressis opitulentur, qua in maleficia animadvertant: an majora opportunitate proferre eam possint, quam ad compescendum ejus furorem, à quo & privatim singulorum otium, & communis omnium tranquillitas perturbatur? qui sediriose tumultuatur, à quo violentiæ, oppressiones & indigna maleficia perpetrantur? Si legum custodes esse ipsos, & assertores convenit, omnium conatus pariter evertant oportet, quorum scelere legum disciplina corrumpitur. Imo si jure eos latrones plectunt, quorum injuriæ in paucos tantum progressæ fuerint: an totam latrociniis regionem impune affligi vastarique sinent? Siquidem nihil interest, Rexne sit, an infima de plebe, qui in alienam regionem, in quam juris nihil habet, irruit, eamque hostiliter vexat: omnes æque pro latronibus habendi sunt & puniendi. Hoc ergo & naturalis æquitas & officii ratio dictat, armatos esse Principes non tantum ad privata maleficia judiciariis pœnis coërcenda, sed ad ditiones quoque fidei suæ commissas, bello defendendas, siquando hostiliter impetantur. Et ejusmodi bella Spiritus sanctus multis Scripturæ testimoniis legitima esse declarat.

Ratio 1.
Ratio 2.
Ratio 3.
Conclusio.

2. Objectio. Nullum exemplum aut testimonium extat in novo Testamento, quod doceat bellum rem esse licitam Christianis. Responsio trimembris. Augustini testimonio ex epist. 5. ad Marcell. confirmata. Item Joannis Baptistæ præcepto ad milites.

12. Quod si mihi objicitur, in novo Testamento nullum extare vel testimonium vel exemplum quod doceat bellum rem esse licitam Christianis: primum respondeo, rationem gerendi belli, quæ olim fuit, hodie quoque permanere: neque esse ex adverso causam quæ magistratus à suorum subditorum defensione arceat. Deinde non esse quærendam in Apostolicis literis expressam istarum rerum enarrationem: ubi non politiam formare, sed spirituale Christi regnum instituere, propositum est. Postremo illic quoque obiter indicari, Christum suo adventu nihil hac in parte mutasse. *Nam, si Christiana disciplina* (ut Augustini verbis loquar) *omnia bella damnaret, hoc potius militibus consilium salutis petentibus diceretur, ut arma abjicerent, seque militia penitus subducerent. Dictum est autem eis, Neminem concusseritis, nemini injuriam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utique non prohibuit.* Verum magistratuum omnium fuerit summopere hic cavere, ne cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur: quin magis, sive expetendæ sunt pœnæ, non præcipiti iracundia ferantur, non rapiantur odio, non implacabili austeritate ardeant: *misereantur etiam communem in eo naturam* (ut Augustinus loquitur) *in quo puniunt proprium delictum.* Sive arma in hostem, hoc est, armatum latronem induenda sunt, non ex facili occasionem captent: imo nec oblatam accipiant, nisi summa necessitate adacti. Nam si multo plus nobis præstandum est quam exegerit Ethnicus ille, qui bellum videri voluit pacem quæsitam: omnia prius certe tentanda sunt quam armis decernendum. In utroque demum genere, nullo privato affectu patiantur se corripi: sed publico duntaxat sensu ducantur. Alioqui potestate sua pessime abutuntur: quæ non in suum illis commodum, sed aliorum bonum ac ministerium data est. Ex eodem præterea belligerandi jure pendet & præsidiorum, & fœderum, & civilium aliarum munitionum ratio. Præsidia autem voco quæ ad tuendos regionis fines, per civitates disponuntur: fœdera, quæ à finitimis Principibus in hanc legem feruntur, ut siquid turbarum in agris suis inciderit, mutuam sibi opem ferant, & vires in commune conferant ad opprimendos humani generis communes hostes: civiles munitiones, quarum in arte militari usus est.

Luc. 3: 14.
Interea cavendum, ne cupiditatibus suis, aut affectu magis quam boni publici sensu & amore, magistratus ducantur.
Cic. in lib. de Offic.
Hinc etiam sequitur, præsidia, fœdera, & politica alia auxilia esse licita.

Tributa etiam & vectigalia.

13. Libet istud quoque postremo adjicere, tributa & vectigalia legitimos esse Principum reditus: quos ad sustinenda quidem potissimum publica muneris sui onera conferant, quibus tamen uti similiter possint ad splendorem suum domesticum, qui cum imperii, quod gerunt, dignitate quodammodo conjunctus est. Qualiter Davidem, Ezechiam, Josiam, Josaphat, aliosque sanctos Reges, Joseph etiam & Danielem, videmus pro personæ quam sustinebant modo, inoffensa pietate, fuisse ex publico sumptuosos, & amplissimum agri spatium Regibus attributum legimus apud Ezechielem. Ubi tametsi Christi spiritu[illegible] depingit regnum, à legitimo tamen hominum regno simulachri exemplar petit. Sic quidem, ut vicissim meminerint Principes ipsi, fiscos suos non tam privatas esse arcas, quam totius populi æraria (sic enim Paulus testatur) quæ prodigere aut dilapidare sine manifesta injuria non possint. Vel potius ipsum pene esse populi sanguinem, cui non parcere durissima sit inhumanitas: suas autem indictiones & oblationes aliaque tributorum genera, nonnisi publicæ necessitatis subsidia esse reputent, quibus miseram plebem absque causa fatigare, tyrannica sit rapacitas. Hæc Principibus ad profusionem & luxuriam sumptuum non faciunt animos: (ut certe facem eorum cupiditatibus, plus justo sponte accensis, subjicere

Ezech. 48. vers. 21.
Quamvis & hoc quoque magistratuum sit cavere, ut quicquid audent, id bona coram Deo conscientia audeant.
Rom. 13. vers. 6.

cere opus non est) sed quum plurimum referat, ipsos pura coram Deo conscientia audere quicquid audent, ne impia confidentia in Dei contemptum veniant, docendi sunt quantum sibi liceat. Neque hæc doctrina privatis hominibus supervacua est, ne quosvis Principum sumptus, tametsi vulgarem civilemque modum excedunt, temere ac procaciter sugillare sibi permittant.

Privati autem à calumniis in principes & magistratus abstinere debent.

Altera pars tractationis, de legibus earumque utilitate & necessitate.

14. Proximæ sunt magistratui in politiis leges, validissimi rerumpublicarum nervi, vel (quomodo secundum Platonem à Cicerone vocantur) animæ, sine quibus consistere nequit magistratus, quemadmodum nec ipsæ rursum sine magistratu quicquam vigoris habent. Proinde nihil dici verius poterat, quam mutum esse magistratum, legem: magistratum, legem esse vivam. Quod autem dicturum me recepi, quibus legibus constituenda sit Christiana politia, non est cur longam de optimo legum genere disputationem quis expectet: quæ & immensa foret, nec præsentis esset argumenti & loci: paucis tantum & quasi in transcursu notabo, quibus legibus pie coram Deo uti possit, & inter homines rite administrari. Quod etiam ipsum prorsus silentio transmittere maluissem, nisi intelligerem periculose hic à multis aberrari. Sunt enim qui recte compositam esse rempublicam negent, quæ neglectis Mose politicis, communibus gentium legibus regitur. Quæ sententia quam periculosa sit & turbulenta, viderint alii: mihi falsam esse ac stolidam demonstrasse satis erit. Est autem observanda vulgata illa partitio, quæ universam Dei Legem per Mosen promulgatam in mores, ceremonias, judicia distribuit: ac dispiciendæ singulæ partes, ut habeamus quid ex iis ad nos pertineat, quid minus. Nec interim quempiam moretur hic scrupulus, quod ad mores etiam judicia & ceremoniæ pertinent. Veteres enim qui partitionem hanc tradiderunt, tametsi duas istas posteriores partes non ignorabant circa mores versari, quia tamen salvis moribus mutari & abrogari poterant, morales non dixerunt. Primam illam partem peculiariter appellarunt eo nomine, citra quam non constet vera morum sanctitas & immutabilis recte vivendi norma.

Sublato eorum errore qui Mosis politiam & leges in omni reipub. retinendas contendunt.

Distinctio Legis per Mosen promulgatæ in moralem, ceremonialem & judicialem.

Summa & scopus Legis moralis.

15. Lex itaque moralis (ut inde primum incipiam) quum duobus capitibus contineatur, quorum alterum pura Deum fide & pietate colere, alterum sincera homines dilectione complecti simpliciter jubet, vera est æternaque justitiæ regula, gentium omnium ac temporum hominibus præscripta, qui ad Dei voluntatem vitam suam componere volent. Siquidem hæc æterna est & immutabilis ejus voluntas, ut à nobis ipse quidem omnibus colatur, nos vero mutuo inter nos diligamus. Ceremonialis Judæorum pædagogia fuit, qua populi illius quandam velut pueritiam exercere Domino visum est, donec veniret tempus illud plenitudinis quo sapientiam suam terris ad plenum manifestaret, ac veritatem exhiberet earum rerum quæ tum figuris adumbrabantur. Judicialis, politiæ loco illis data, certas æquitatis & justitiæ formulas tradebat, quibus innocenter & quiete inter se agerent. Atque ut illa ceremoniarum exercitatio ad pietatis quidem doctrinam proprie pertinebat, (utpote quæ Judæorum Ecclesiam retinebat in Dei cultu ac religione) ab ipsa tamen pietate distingui poterat: ita hæc judiciorum forma (quanquam non alio spectabat, quam qui optime servari posset ea ipsa charitas quæ æterna Dei Lege præcipitur) ab ipso tamen dilectionis præcepto distinctum quiddam habebat. Quemadmodum ergo salva & incolumi pietate abrogari potuerunt ceremoniæ: ita & judiciariis bis constitutionibus sublatis, perpetua charitatis officia & præcepta manere possunt. Quod si verum est, libertas certe singulis gentibus relicta est condendi quas sibi conducere providerint leges: quæ tamen ad perpetuam illam charitatis regulam exigantur, ut forma quidem varient, rationem habeant eandem. Nam barbaras illas & feras leges, quales fuerunt quæ fures honore prosequebantur, quæ promiscuos coitus permittebant, aliæque multo tum fœdiores tum absurdiores, pro legibus habendas minime censeo: quandoquidem abhorrent ab omni non justitia modo, sed humanitate etiam & mansuetudine.

Ceremonialis.

Gal. 3: 24.
ibid. 4: 4.

Judicialis.

Conclusio, singulis gentibus libertatem esse condendi leges quas sibi conducere providerint, modo ad perpetuam charitatis regulam exigantur.

16. Id quod dixi planum fiet, si in legibus omnibus duo hæc, ut decet, intuemur, legis constitutionem & æquitatem, cujus ratione constitutio ipsa fundata est ac nititur. Æquitas, quia naturalis est, non nisi una omnium esse potest: ideo & legibus omnibus, pro negotii genere, eadem proposita esse debet. Constitutiones, quia circumstantias aliquas habent à quibus pro parte pendeant, modo in eundem æquitatis scopum omnes pariter intendant, diversas esse nihil obest. Jam quum Dei Legem quam moralem vocamus, constet non aliud esse quam naturalis legis testimonium, & ejus conscientiæ quæ hominum animis à Deo insculpta est, tota hujus de qua nunc loquimur æquitatis ratio in ipsa præscripta est. Proinde sola quoque ipsa legum omnium & scopus, & regula, & terminus sit oportet. Ad eam regulam quæcunque formatæ erunt leges, quæ in eum scopum directæ, quæ eo termino limitatæ, non est cur à nobis improbentur, utcunque vel à lege Judaica, vel inter se ipsæ alias differant. Lex Dei furari prohibet. Quæ furtis constituta fuerit pœna in politia Judæorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissimæ leges furtum duplo puniebant: quæ postea sequutæ sunt, discreverunt inter manifestum & non manifestum. Aliæ ad exilium progressæ sunt, aliæ ad flagrum, aliæ denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium talionis pœna inter Judæos plectebatur: alibi gravi tantum ignominia, alibi suspendio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine ulciscuntur, diversis tamen mortis generibus. In adulteros alibi severiores, alibi leviores edictæ sunt pœnæ. Videmus tamen ut ejusmodi diversitate in eundem omnes finem tendant. Nam uno simul ore pœnam pronunciant in ea quæ æterna Dei Lege damnata sunt facinora: nempe homicidia, furta, adulteria, falsa testimonia: sed in pœnæ modo non conveniunt. neque vero id necesse est, neque etiam expedit. Est regio, quæ nisi horrendis exemplis in homicidas sæviat, cædibus statim & latrociniis perdenda sit. Est seculum, quod pœnarum acerbitatem augeri postulet. Siquid turbatum sit in statu publico, novis edictis corrigenda sunt quæ inde nasci solent mala. Belli tempore in armorum strepitu concideret omnis humanitas nisi insolito pœnarum metu injecto. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur major severitas, pessum ibunt omnia. Est gens in vitium quoddam propensior nisi acerrime compescatur. Quam malignus fuerit, ac publico bono invidus, qui tali diversitate offendetur, ad retinendam Legis Dei observationem accommodatissima? Nam quod jactatur à quibusdam, fieri contumeliam Legi Dei per Mosem latæ, quum abrogata illa, novæ aliæ illi præferuntur, vanissimum est: neque enim aliæ illi præferuntur dum magis probantur, non simplici collatione, sed temporum, loci, gentis conditione: aut illa abrogatur quæ nobis lata nunquam fuit. Siquidem non eam Dominus per manum Mosis tradidit quæ in gentes omnes promulgaretur, & ubique vigeret: sed quum Judaicam gentem in fidem, patrocinium, clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit: ac quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam ejus rationem in ferendis legibus habuit.

Ideo in omnibus legibus vigere debent æquitas & constitutio: quarum prior immota esse debet; altera variare potest, pro ratione circumstantiarum.

Id exemplis quibusdam illustratur, petitis ex legibus adversus fures, falsos testes, homicidas, adulteros.

Æquitas damnat apud omnes populos ejusmodi scelera: constitutio suppliciorum varia est.

Alia constitutionis consideratio, pro ratione temporum & personarum.

Lex politica Mosis quomodo etiamnum vigeat & abrogata est.

17. Superest nunc ut videamus quod postremo loco

Postrema pars tra-

stationis specialis de administratione politica, populum respiciens. Hujus summa ad duo capita refertur.

1. De usu legum, respectu privatorum.

loco propositum erat, Quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat. Cui etiam annexa est altera quæstio, Quantum magistratibus debeant privati homines deferre, & quousque obedientia progredi debeat. Plurimis videtur supervacaneum esse munus magistratus inter Christianos, quod scilicet implorare pie non possint, ut pote quibus vindicare, in judicium postulare, litigare, vetitum sit. At quum Paulus contra clare testetur, *ministrum Dei nobis esse in bonum*: ex eo intelligimus, ita divinitus ordinatum esse, ut ejus manu ac præsidiis adversus flagitiosorum hominum improbitatem & injurias defensi, quietam ac securam vitam agamus. Quod si frustra in præsidium nobis à Domino datus est, nisi tali nobis beneficio uti licet, satis apparet implorari quoque & appellari non impie posse. Hic vero mihi cum duplici hominum genere agendum est: sunt enim permulti qui tanta litigandi rabie æstuant, ut quietem nunquam habeant apud se, nisi cum aliis pugnent. Lites vero ipsas & capitali odiorum acerbitate, & insana vindicandi nocendique cupiditate exequuntur, & implacabili pertinacia persequuntur ad sui usque adversarii ruinam. Interim nequid nisi jure agere existimentur, judiciorum prætextu talem perversitatem defendunt. At si cum fratre judicio agere permissum est, non protinus odisse ipsum licet, non furioso nocendi studio in illum ferri, non pertinaciter insequi.

Rom. 13. vers. 4.

Stabilita magistratuum authoritate, in administranda civili & criminali (quam vocant) justitia: primum in homines cum animi impotentia litigantes invehitur.

Et quæ sit moderatio, ad cujus normam istiusmodi litigantes exigere se debeant, ostenditur.

18. Sic ergo tales habeant, Legitima esse judicia si quis recte utatur. Rectum autem esse usum, tum actori, agendi; tum defendendi, reo: si hic quidem postulatus ad condictam diem se sistit, & qua potest exceptione causam defendit citra acerbitatem: sed hoc tantum affectu, ut quod suum est jure tueatur: ille vero indigne sive in capite, sive in fortunis oppressus, in magistratus fidem se conferat, querimoniam exponat, quod æquum est ac bonum postulet: sed omni procul nocendi vindicandive libidine, procul asperitate & odio, procul contentionis ardore: quin potius paratus suo cedere, & quidvis perpeti, quam inimico in adversarium animo ferri. Contra ubi animi malevolentia suffusi sunt, corrupti invidia, iracundia incensi, ultionem spirantes, aut sic denique ardore certaminis inflammati ut de charitate aliquid remittant: tota etiam justissimæ causæ actio non impia esse non potest. Nam hoc constitutum esse axioma Christianis omnibus convenit: nunquam quantumvis æquam litem juste tractari à quovis posse, nisi pari adversarium dilectione benevolentiaque prosequatur, acsi jam amice, quod controvertitur negotium transactum ac compositum esset. Injecerit forte aliquis, talem moderationem adeo nunquam in judicium afferri, ut instar sit prodigii futura si qua reperta fuerit. Fateor sane, ut sunt horum temporum mores, rarum extare probi litigatoris exemplum: sed res tamen ipsa nullius mali accessione inquinata, bona esse & pura non desinit. Cæterum quum sanctum esse Dei donum audimus auxilium magistratus, eo diligentius cavendum est ne nostro vitio polluatur.

Deinde refelluntur Anabaptistæ qui judiciarias omnes disceptationes præcise damnant.

19. Qui vero judiciarias omnes disceptationes præcise damnant, intelligant se sanctam Dei ordinationem simul repudiare, & donum ex eorum genere quæ mundis munda esse possunt: nisi forte Paulum flagitii insimulare volent, qui & accusatorum calumnias, eorum quoque vafritiem & malitiam exponendo, à se depulit: & Romanæ civitatis prærogativam sibi in judiciis asseruit: & ab iniquo præside, ad Cæsaris tribunal, quum opus fuit, provocavit. Nec obest quod Christianis omnibus interdicta est vindictæ cupiditas, quam & nos à Christianis subselliis longissime abigimus. Nam sive civiliter contenditur, non recta incedit via nisi qui innoxia simplicitate rem suam judici tanquam publico tutori commendat, nihil minus quam mutuam mali vicem (qui est vindictæ affectus) rependere cogitans: sive capitalis aut gravior aliqua intenditur actio, eum accusatorem requirimus qui nullo ulciscendi æstu correptus, nulla privatæ injuriæ offensione tactus, in forum accedat; sed in animo duntaxat habens, perniciosi hominis conatus impedire, ne reipublicæ noceant. Quod si vindicem animum tollis, nihil in mandatum illud delinquitur quo ultio Christianis interdicitur. At non solum vindictam appetere vetantur, sed manum quoque Domini jubentur expectare, qui se oppressis & afflictis adfuturum ultorem pollicetur: illam autem cælestis patroni ultionem omnem antevertunt, qui opem aut sibi aut aliis ferri à magistratu postulant. Minime id vero: siquidem magistratus vindictam non hominis, sed Dei esse cogitandum est, quam per hominis ministerium in bonum nostrum (ut ait Paulus) exerit atque exercet.

Act. 22: 1. & 24: 12. ib. 16: 37. & 22: 25. & 25: 10.

Objectio 1. Christianis interdictam esse vindictam.

Levit. 19. vers. 18.
Mat 5: 39.
Deut. 32. vers 35.
Rom 12. vers. 19.

Responsio.

Objectio 2. Christiani jubentur expectare Dominum.

Responsio.

Rom. 13. vers. 4.

Objectio 3. Christus resistere malo prohibet, &c.

Mat. 5: 39.

Responsio.

20. Nihilo etiam magis cum Christi verbis pugnamus, quibus *resistere malo* prohibet, & *dexteram maxillam obvertere* præcipit ei *qui alapam in sinistram impegerit: permittereque ei pallium qui tunicam auferat.* Vult quidem illic suorum animos à retaliandi cupidine tantopere abhorrere, ut citius duplicari in se injuriam laturi sint, quam rependere eam appetant: à qua quidem patientia nec ipsi eos abducimus. Vere enim Christianos esse oportet hominum genus ad contumelias injuriasque ferendas natum, pessimorum hominum nequitiæ, imposturis, ludibriis expositum. neque id modo: sed eorum omnium malorum tolerantes esse oportet: hoc est, sic totis animis compositos ut suscepta una offensione, ad alteram se comparent, nihil sibi in totam vitam promittentes quam perpetuæ crucis tolerantiam. Interim & *iis qui sibi injurii sunt benefaciant, & maledicentibus bene precentur*: & (quæ unica est sua victoria) *bono malum vincere* contendant. Sic affecti non quærent *oculum pro oculo*, *dentem pro dente* (qualiter suos discipulos instituebant Pharisæi, ad appetendam ultionem) sed (quomodo à Christo erudimur) & corpus suum mutilari, & malitiose sua sibi eripi sic ferent, ut eas injurias, simulac irrogatæ sibi fuerint, remissuri sint ac ultro condonaturi. Neque isthæc tamen animorum æquitas & moderatio impediet quin integra in suos inimicos amicitia, magistratus ope ad rerum suarum conservationem utantur: aut publici boni studio, sontem ac pestilentem hominem ad pœnam postulent, quem emendari nisi morte non posse noverint. Vere enim Augustinus hæc præcepta omnia eo tendere interpretatur, *ut paratus sit homo justus & pius eorum malitiam patienter sustinere quos fieri bonos quærit: ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum: deinde ad præparationem cordis quæ intus est, magis pertinere quam ad opus quod in aperto fit: ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia: in manifesto autem id fiat quod illis videmus prodesse posse quibus bene velle debemus.*

Rom. 12. v. 20, 21.

Matth. 5. v. 38. 39.

Christiani possunt Christi dicto satisfacere & magistratus ope simul uti.

epist. 5. ad Marcellinum.

Objectio 4. Paulus in universum lites damnavit.

1 Cor. 6. vers. 6. 7.

Responsio, locum Apostoli explanans.

21. Quod autem objectari solet, lites à Paulo in universum esse damnatas, id quoque falsum est. Intelligi ex ejus verbis facile potest, immodicum fuisse litigandi furorem in Corinthiorum Ecclesia: usque eo ut Christi Euangelium & totam quam profitebantur religionem, impiorum cavillis ac maledicentiæ exponerent. Id primum reprehendit in illis Paulus, quod Euangelium apud infideles dissensionum suarum intemperie traducerent. Deinde & hoc ipsum, quod eum in modum inter se dissiderent fratres cum fratribus. Tam enim procul à ferenda injuria alieni erant, ut alii aliorum fortunis avide inhiarent, ultro lacesserent, & damnum inferrent. In illam ergo litigandi insaniam inve-

Instantia.

invehitur, non simpliciter in quasvis controversias. At omnino vitium vel infirmitatem esse pronunciat, quod non potius damnum acciperent rerum suarum, quam pro his conservandis ad contentiones usque laborarent; nempe quum adeo facile quibuslibet damnis commoverentur, & minimis de causis ad forum & lites decurrerent, hoc indicio esse dicit, quod animo essent nimis irritabili, & ad patientiam minus comparato. Id sane Christianis agendum est, ut de suo jure decedere sempre malint quam in forum progredi: unde vix exire possint nisi commotiore animo & in fratris odium accenso. Verum ubi quis citra charitatis dispendium rem suam se posse tueri viderit, cujus jactura gravi sibi dispendio futura sit, id si faciat, nihil in istam Pauli sententiam delinquit. Denique (quod initio docuimus) optimum cuique consilium dabit charitas, sine qua quæcunque suscipiuntur, & ultra quam quæ progrediuntur disceptationes, injustas esse & impias, extra controversiam ponimus.

Christianorum in litibus persequendis officium.

Alterum caput postrema partis, de reverentia & obedientia quam privati magistratibus debent. Primum autem reverentia exigit, ut de magistratuum functione privati quam honorificentissime sentiant.

22. Subditorum erga suos magistratus officium primum est, de eorum functione quam honorificentissime sentire, quam scilicet velut delegatam à Deo jurisdictionem agnoscunt: eosque ob id suspicere ac revereri ut Dei ministros ac legatos. Quosdam enim repetias qui suis se magistratibus valde obsequentes præbeant, ac nolint quidem non esse quibus obsequantur, quod bono publico ita expedire norunt: de ipsis tamen magistratibus non secus existiment ac malis quibusdam necessariis. Verum plus quiddam à nobis requirit Petrus, quum *Regem honorari*; & Solomo, quum *Deum & Regem timeri* præcipit. Ille enim sub honorandi verbo sinceram ac candidam existimationem complectitur: hic Regem cum Deo conjungens, sanctæ cujusdam venerationis ac dignitatis plenum esse ostendit. Est & illud præclarum apud Paulum elogium, Ut *obediamus non solum propter iram, sed propter conscientiam*. Quo intelligit, non terrore modo principum ac præfectorum adduci subditos debere ut in eorum subjectione contineantur, (qualiter succumbere hosti armato solent qui vindictam fore promptam vident si restiterint) verum quia Deo ipsi redduntur obsequia quæ istis præstantur, quando eorum potestas à Deo est. De hominibus non disputo, acsi larva dignitatis stultitiam, vel ignaviam, vel crudelitatem moresque improbos & flagitii plenos tegeret, atque ita vitiis acquireret laudem virtutum: sed dico ordinem ipsum honore & reverentia dignum esse: ut quicunque præsunt, apud nos sint in pretio, & venerationem obtineant præfecturæ suæ respectu.

1 Pet. 2:17.
Prov. 24. vers. 21.
Rom. 13. vers. 5.

Deinde, ut obedientiam præstent.

23. Ex eo & alterum deinde sequitur, ut pronis in eorum observationem animis, suam illis obedientiam approbent: sive edictis parendum, sive tributa solvenda, sive subeunda publica munera atque onera quæ ad communem defensionem spectent, sive quæ alia jussa capessenda. *Omnis anima*, inquit Paulus, *potestatibus sublimioribus subdita sit: qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Admoneto illos* (scribit idem Tito) *ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati.* Et Petrus, *Subditi*, inquit, *estote cuivis humanæ creaturæ* (vel potius, ut ego quidem interpretor, *ordinationi*) *propter Dominum: sive Regi tanquam præcellenti; sive præsidibus, qui per eum mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem vero recte agentium.* Porro quo non subjectionem simulare, sed sincere & ex animo subjectos se esse testentur, addit Paulus, ut eorum sub quibus vivunt salutem ac prosperitatem Deo commendent. *Adhortor*, inquit, *ut fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus in eminentia constitutis, ut placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate ac honestate.* Neque hic se quisquam fallat. Quando enim resisti magistratui non potest quin simul Deo resistatur: etiamsi impune contemni videtur posse inermis magistratus, Deus tamen armatus est qui sui contemptum fortiter ulciscatur. Sub hac præterea obedientia moderationem comprehendo, quam sibi in publico imperare debent privati homines, ne se ultro admisceant publicis negotiis, aut temere irrumpant in partes magistratus, ac nequid omnino publice moliantur. Siquid in publica ordinatione corrigi intererit, non tumultuentur ipsi, nec admoveant operi manus, quas illis omnibus ligatas esse hac in parte decet: sed ad magistratus cognitionem deferant, cujus unius hic soluta est manus. Intelligo autem, nequid injussi audeant: nam ubi accessit præfecti imperium, jam ipsi quoque publica auctoritate præditi sunt. Ut enim aures atque oculos principis vocare vulgo solent ejus consiliarios: ita non insulse principis manus quis dicat quos rebus agendis mandato suo præfecerit.

Rom. 13. vers. 1.
Tit. 3: 1.
1 Pet. 2:13.

Idque sincero animi affectu.

Magistratuum salutem ac prosperitatem Deo commendantes.
1 Tim. 2. vers. 1.
Rom. 13. v. 1, 2, 3.

Moderate viventes, & in officio se continentes.

Non tumultuantes.

Nec in partes magistratus temere irrumpentes.

24. Quoniam autem hactenus magistratum descripsimus qui vere sit quod dicitur, ille scilicet patriæ pater, & (ut Poëta loquitur) pastor populi, custos pacis, præses justitiæ, innocentiæ vindex: insanus merito judicandus sit cui tale non probetur imperium. Ac quum omnium prope seculorum hoc exemplum sit, ut principum alii, eorum omnium securi quibus providendis intenti esse debuerant, procul omni sollicitudine socordes delicientur: alii ad rem suam attenti, jura omnia, privilegia, judicia, diplomata, venalia prostituant: alii plebeculam exhauriant pecunia quam postea insanis largitionibus profundant: alii expilandis domibus, virginibus ac matronis violandis, mactandis innocentibus, mera latrocinia exerceant: eos vero pro principibus agnoscendos esse, quorum imperio, quoad licet, parendum sit, multis persuaderi non potest. Siquidem dum in tanta indignitate ac inter tam aliena, non à magistratus modo, sed hominis quoque officio, facinora, nullam speciem imaginis Dei intuentur quæ in magistratu elucere debuerat: dum nullum conspiciunt vestigium ejus ministri Dei, qui in laudem bonis, malis in ultionem datus erat: ita neque etiam præfectum illum agnoscunt, cujus dignitatem atque auctoritatem Scriptura commendat. Et sane is semper hominum animis ingenitus fuit sensus, non minore tyrannos odio atque execratione insectari, quam dilectione & veneratione prosequi legitimos Reges.

Hæc bonis principibus & magistratibus utcunque se debere fateantur omnes, multi tamen sunt quibus persuaderi non potest ea ipsa tyrannis deberi.

25. Verum si in Dei verbum respicimus, longius nos deducet, ut non eorum modo principum imperio subditi simus, qui probe, & qua debent fide, munere suo erga nos defunguntur: sed omnium qui quoquo modo rerum potiuntur, etiamsi nihil minus præstent quam quod ex officio erat principum. Tametsi enim summum suæ beneficentiæ munus esse magistratum, ad salutem hominum conservandam, testatur Dominus, ac suos magistratibus ipsis fines præscribit: simul tamen declarat, qualescunque sint, non nisi à se habere imperium. Eos quidem qui publico bono imperant, vera ejus suæ beneficentiæ exemplaria esse & specimina: qui vero injuste & impotenter dominantur, eos ad vindicandam populi iniquitatem à se excitatos: omnes ex æquo sancta illa majestate esse præditos qua legitimam potestatem instruxit. Non ultra progrediar donec certa ejus rei aliquot testimonia subjecero. Nec tamen quo furorem Domini super terram esse impium Regem, confirmemus, laborandum est, quando neminem futurum arbitror qui reclamet, nec sic de Rege plus dictum fuerit quam de prædone qui rem tuam diripiat: & adultero, qui thorum tuum polluat; de sicario, qui te ad cædem

At Dei verbum jubet ut non tantum bonis subditi simus, sed etiam omnibus qui rerum potiuntur, etiamsi nihil minus præstent, quam quod ex officio erat principum.

Job. 34:30.
Oseæ 13. vers. 11.
Jes. 3: 4.
Jes. 10: 5.
Deut. 28. vers. 29.

eadem appetat: quum hujusmodi calamitates omnes, inter Dei maledictiones Scriptura recenseat. Verum in eo probando insistamus magis, quod non ita facile in hominum mentes cadit: in homine deterrimo honoreque omni indignissimo, penes quem modo sit publica potestas, præclaram illam & divinam potestatem residere, quam Dominus justitiæ ac judicii sui ministris verbo suo detulit: proinde à subditis eadem in reverentia & dignatione habendum, quantum ad publicam obedientiam attinet, qua optimum Regem, si daretur, habituri essent.

Id ut admittatur, duo probantur ex Scriptura. 1. Non sine Dei providentia ac singulari actione magistratus constitui.

26. Principio velim animadvertant, seduloque observent lectores, illam, quæ non sine causa toties nobis in Scripturis commemoratur, Dei providentiam, ac singularem actionem in distribuendis regnis, statuendisque quos illi visum fuerit Regibus. Apud Danielem, *Dominus mutat tempora & vices temporum, abjicit Reges & instituit.* Item, *Ut cognoscant viventes quod potens sit Altissimus in regno hominum: & cui ipse voluerit, dabit illud.* Cujusmodi sententiis quum passim abundet Scriptura, illa tamen Prophetia peculiariter scatet. Jam qualis Rex fuerit Nebuchadnezar, is qui Jerusalem expugnavit, satis scitur, nempe strenuus aliorum invasor ac populator. Dominus tamen apud Ezechielem se illi terram Ægypti dedisse affirmat pro obsequio quod sibi in vastanda illa præstiterat. Et illi dicebat Daniel, *Tu Rex, Rex es Regum: cui Deus cælorum dedit regnum potens ac forte atque gloriosum: tibi inquam dedit & omnes terras ubi habitant filii hominum, bestiæ sylvestres, & volucres cæli: eas tradidit in manum tuam, ac fecit te dominari eis.* Rursum ejus filio Belsasar, *Deas altissimus dedit Nebuchadnezar patri tuo regnum & magnificentiam, honorem & gloriam: & propter magnificentiam quam dedit illi, omnes populi, tribus, & linguæ fuerunt trementes & timentes à conspectu ejus.* Quum audimus, à Deo impositum esse Regem, simul illa de honorando & timendo Rege cælestia edicta animo repetamus: & nequissimum tyrannum non dubitabimus eo habere loco quo Dominus ipsum dignatus fuerit. Samuel, quum populo Israël denunciaret qualia esset à Regibus suis passurus, *Hoc jus erit Regis*, dicebut, *qui regnabit super vos: filios vestros tollet, & ponet eos ad currum suum, ut ponat eos pro equitibus suis, & ut arent agros suos, & messem suam metant, & arma fabricentur. Filias vestras tollet, ut sint pigmentariæ, coquæ, & pistrices. Agros denique vestros, vineas vestras, & oliveta optima auferet, & dabit servis suis. Semina vestra, & vineas vestras decimabit, & dabit eunuchis & servis suis. Servos vestros, ancillas & asinos tollet: & adhibebit operi suo, quin & greges vestros decimabit: & vos eritis servi illius.* Certe non id jure facturi erant Reges, quos optime ad omnem continentiam Lex instituebat: sed jus in populum vocabatur, cui parere ipsi necesse esset, nec obsistere liceret: ac si dixisset Samuel, Eo se proripiet licentiæ Regum libido, quam cohibere vestrum non erit: quibus hoc restabit unum, jussa excipere, ac dicto audientes esse.

Dan. 2:21. & 37.
ibid. 4. 17. 25.
Ezech. 29. vers. 19.
Dan. 2:37.
Dan. 5:18.

2. Ex eo admonitiones duci ut eis pareamus.

Jus Regis, quid apud Samuelem.
1 Sam 8. vers. 11.

Ex Jeremia magistratuum authoritas, & obedientia illis debita, confirmatur.
Jerem 27. v. 5,6,7,8.

27. Inprimis autem insignis est & memorabilis apud Jeremiam locus, quem (tametsi prolixiorem) ideo non pigebit referre, quia totam hanc quæstionem clarissime definit. *Ego feci terram & homines, ait Dominus, & animalia quæ sunt in superficie terræ, in fortitudine mea magna & brachio extento: & ipsam trado ei qui placuerit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manum Nebuchadnezar servi mei, & servient gentes ei omnes, & Reges magni: donec tempus veniet terræ ejus. Eritque, ut gens & regnum quæ non servierit Regi Babel, visitabo gentem illam in gladio, fame & peste: quare servite Regi Babel & vivite.* Videmus quanta obedientia Dominus tetrum illum ferocemque tyrannum coli voluerit, non alia ratione nisi quia regnum obtinebat. Id autem ipsum erat cælesti decreto in solium regni impositum esse, ac in regiam majestatem assumptum, quam violare nefas esset. Hoc nobis si assidue ob animos & oculos observetur, eodem decreto constitui etiam nequissimos Reges quo Regum authoritas statuitur: nunquam in animum nobis seditiosæ illæ cogitationes venient, tractandum esse pro meritis Regem: nec æquum esse ut subditos ei nos præstemus qui vicissim Regem nobis se non præstet.

Objectio. Mandatum illud fuisse Israëlitis peculiare. Responsio, ostendens fuisse generale, quum omnes ex æquo doceat, cuicunque delatum fuerit imperium ei serviendum esse.

28. Frustra objiciat quis mandatum illud fuisse Israëlitis peculiare. Observandum enim est qua ratione ipsum Dominus stabiliat. *Dedi*, inquit, *Nebuchadnezar regnum, quare servite illi, & vivite.* Cuicunque ergo delatum fuisse regnum constabit, ei serviendum esse ne dubitemus. Atque simulac in regium fastigium quempiam evehit Dominus, testatam nobis facit suam voluntatem, quod regnare illum velit. De eo enim extant generalia Scripturæ testimonia. Solomo, *Propter iniquitatem terræ sunt multi Principes.* Item Job, *Subjectionem tollit à Regibus, & rursum accingit eos cingulo.* Eo autem confesso, nihil restat nisi ut serviamus & vivamus. Est apud Jeremiam Prophetam alterum quoque Domini mandatum, quo jubet populum suum *quærere pacem Babylonis, in quam captivi abducti essent: & orare ad se pro ea: quoniam in pace ejus futura esset pax eorum.* Ecce, Israëlitæ fortunis omnibus exuti, è domibus suis avulsi, in exilium abacti, in miseram conjecti servitutem, pro victoris prosperitate orare jubentur: non quomodo jubemur alias persecutoribus nostris bene precari: sed ut salvum illi regnum & tranquillum conservetur, ut sub eo ipsi quoque prospere agant. Sic David, jam Rex Dei ordinatione designatus, sanctoque ejus oleo unctus, quum nullo suo merito indigne à Saule impeteretur, insidiatoris tamen sui sacrosanctum habebat caput, quod Regni honore Dominus sanctificaverat. *Absit à me* (dicebat) *ut coram Domino faciam rem istum, domino meo Messiæ Domini, ut mittam manum meam in eum, quoniam Christus Domini est.* Item, *Pepercit tibi anima mea: dixique, Non mittam manum meam in dominum meum, quoniam Christus Domini est.* Item, *Quis mittet manum suam in Christum Domini & innocens erit? Vivit Dominus, nisi Dominus percusserit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut in prælium descenderit: absit à me ut mittam manum meam in Christum Domini.*

Jer. 27. 17.
Testimoniis quibusdam, nec non Davidis exemplo responsio confirmatur.
Prov. 28:2.
Job. 12. vers. 18.
Jer. 29: 7.
1 Sam. 24. vers. 7.
ibid. 11.
1 Sam. 26. vers. 9.

Quibus cogitationibus impatientiam suam frænare debeant qui sub tyrannis vivunt. Objectionis dilutio.

29. Hunc reverentiæ atque adeo pietatis affectum debemus ad extremum præfectis nostris omnibus, qualescunque tandem sint. Quod sæpius ideo repeto, ut discamus non homines ipsos excutere, sed satis habeamus, quod eam, voluntate Domini, personam sustineant, cui inviolabilem majestatem impressit ipse & insculpsit. At mutuas (inquies) subditis suis vices debent præfecti. Id jam confessus sum. Verum si ex eo statuis, nonnisi justis imperiis rependenda obsequia, insulsus es ratiocinator. Nam & viri uxoribus, & liberis parentes, mutuis officiis astringuntur. Discedant ab officio parentes & mariti: illi liberis, quos prohibentur ad iracundiam provocare, sic se duros & intractabiles præbeant ut sua eos morositate ultra modum fatigent: hi suas uxores, quas diligere, & quibus ceu vasculis fragilibus parcere jubentur, contumeliosissime accipiant: an minus tamen & parentibus liberi, & conjugibus mulieres obsequentes erunt? At improbis quoque & inofficiosis subjiciuntur. Quin, quum omnibus istud agendum sit potius, ne in manticam à tergo pendentem respectent, hoc est, ne alii in aliorum inquirant

Ephes. 6: 1.
Eph. 5: 25.
1 Petr. 3: 7.

quirant officia, sed quod sui est muneris, id sibi unum singuli subjiciant: id vero inter eos præsertim valere debet, qui sub aliorum sunt potestate positi.

Prima cogitatio.

Quare si à sævo Principe crudeliter torquemur, si ab avaro, aut luxurioso rapaciter expilamur, si ab ignavo negligimur, si ab impio denique & sacrilego vexamur ob pietatem: subeat primum delictorum nostrorum recordatio quæ talibus haud dubie Domini flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram frænabit.

Altera.

Succurrat deinde & hæc cogitatio, non nostrum esse hujusmodi malis mederi: hoc tantum esse reliquum, ut Domini opem imploremus, cujus in manu sunt Regum corda, & regnorum inclinationes. Ille *Deus est qui stabit in synagoga deorum, & in medio deos dijudicabit*, à cujus facie concident & contererentur Reges omnes, & Judices terræ quicunque non osculati fuerint Christum ejus: *qui scripserint leges iniquas, ut opprimerent in judicio pauperes, & vim facerent causæ humilium: ut viduas haberent in prædam, & pupillos diriperent.*

Dan. 9: 7. Prov. 21. vers. 1. Psal 82: 1. Psal. 2: 10. Jesa. 10: 1.

Tertia. Sperandum est, Jehovam in tempore affuturum, qui tyrannorum licentiam coërcebit: idque duobus modis. Exod 3: 7. Jud. 3: 9 & sequentibus.

30. Atque hîc mirabilis ejus, tum bonitas, tum potentia, tum providentia sese profert: nam modo ex servis suis manifestos vindices excitat, ac mandato suo instruit qui de scelerata dominatione pœnas sumant, & oppressum injustis modis populum è misera calamitate eximant: modo furorem aliud cogitantium & aliud molientium hominum eo destinat. Sic populum Israël è tyrannide Pharaonis per Mosen: è violentia Chusam Regis Syriæ, per Othoniël: ex aliis servitiis, per alios vel Reges vel Judices, in libertatem asseruit. Sic Tyri superbiam per Ægyptios: Ægyptiorum insolentiam, per Assyrios: Assyriorum ferociam, per Chaldæos: confidentiam Babylonis, per Medos & Persas domuit, quum jam Medos Cyrus subjugasset. Regum vero Juda & Israël ingratitudinem & erga tot sua beneficia impiam contumaciam nunc per Assyrios, nunc per Babylonios contudit & afflixit: quanquam non eadem omnia ratione. Priores enim illi quando ad edenda talia facinora, legitima Dei vocatione accersiti erant, in Reges arma sumendo, minime violabant eam quæ divina ordinatione Regibus indita est majestatem: sed è cælo armati minorem potestatem majore coërcebant, perinde ac in suos satrapas Regibus animadvertere licet. Hi tametsi Dei manu, quo illi visum erat, destinabantur, opusque ejus inscientes peragebant, nihil tamen aliud animo quam scelus volutabant.

Privatos homines suis Principibus, quicunque tandem fuerint, sese subdere oportet.

31. Verum utcunque ipsa hominum facta censeantur, Dominus tamen per ea suum æque opus exequebatur, quum sanguinaria Regum insolentium sceptra confringeret, ac intolerandas dominationes everteret. Audiant Principes, & terreantur. Nobis autem interim summopere cavendum, ne illam plenam venerandæ majestatis magistratuum authoritatem, quam Deus gravissimis edictis sanxit, etiamsi apud indignissimos resideat, & qui eam sua nequitia, quantum in se est, polluunt, spernamus aut violemus. Neque enim, si ultio Domini est effrænatæ dominationis correctio, ideo protinus demandatam nobis arbitremur: quibus nullum aliud quam parendi & patiendi datum est mandatum. De privatis hominibus semper loquor.

Hoc tamen non obstat, quin populares quidam magistratus esse possint, penes quos sit ferocienti Regum licentia intercedere, & populi libertatem tueri.

Nam si qui nunc sint populares Magistratus ad moderandam Regum libidinem constituti (quales olim erant, qui Lacedæmoniis Regibus oppositi erant, Ephori: aut Romanis Consulibus, Tribuni plebis: aut Atheniensium Senatui, Demarchi: & qua etiam forte potestate, ut nunc res habent, funguntur in singulis regnis tres ordines, quum primarios conventus peragunt) adeo illos ferocienti Regum licentiæ pro officio intercedere non veto, ut si Regibus impotenter grassantibus, & humili plebeculæ insultantibus conniveant, eorum dissimulationem nefaria perfidia non carere affirmem: quia populi libertatem, cujus se Dei ordinatione tutores positos norunt, fraudulenter produnt.

Eatenus autem Regibus & aliis magistratibus obediendum est, quatenus eorum placita cum verbo Dei consentiunt. Si quid contra ad versum imperant, occurrit regula, Obediendum Deo potius quam hominibus.

32. At vero in ea quam præfectorum imperiis deberi constituimus obedientia, id semper excipiendum est, imo inprimis observandum, ne ab ejus obedientia nos deducat, cujus voluntati Regum omnium vota subesse, cujus decretis jussa cedere, cujus majestati fasces submitti par est. Et vero, ut hominibus satisfacias, in ejus offensionem incurrere propter quem hominibus ipsis obedias, quam præposterum fuerit? Dominus ergo Rex est Regum: qui ubi sacrum os aperuit, unus pro omnibus semel ac supra omnes est audiendus: iis deinde qui nobis præsunt hominibus subjecti sumus: sed non nisi in ipso. Adversus ipsum siquid imperent, nullo sit nec loco nec numero: neque hic totam illam qua magistratus pollent dignitatem quicquam moremur: cui injuria nulla fit dum in ordinem, præ singulari illa vereque summa Dei potestate, cogitur. Secundum hanc rationem Daniel se quicquam in regem peccasse negat ubi impio ejus edicto non paruit: quia excesserat ille fines suos, nec modo injurius fuerat in homines, sed cornua tollendo adversus Deum, potestatem sibi ipse abrogaverat. Dan. 6: 22.

Ex opposito damnantur Israëlitæ quod impio Regis edicto nimium fuerant morigeri. Nam quum Jarobeam vitulos aureos conflasset, relicto Dei templo in ejus gratiam adnovas superstitiones defecerant. Eadem facilitate posteri sese flexerant ad Regum suorum placita: hoc illis severe Propheta exprobrat, quod Regis edicta amplexi fuerint: tantum abest ut laudem mereatur modestiæ prætextus, quo aulici adulatores se tegunt, & simplices decipiunt, dum sibi fas esse negant quicquam abnuere à Regibus suis impositum: quasi vero jus suum Deus resignaverit mortalibus, eos generi humano præficiens: aut minuatur terrena potestas, dum suo authori subjicitur, coram quo cælestes etiam Principatus supplices expavescunt. Osee 5. vers. 11. 1 Reg. 12. v. 29, 30.

Scio quantum quamque præsens huic constantiæ periculum immineat, quod indignissime se contemni Reges ferant: *quorum indignatio nuntius est mortis*, inquit Solomon. Sed quum istud à cælesti præcone Petro pronunciatum sit edictum, *Obediendum Deo potius quam hominibus*: hac nos cogitatione consolemur, illam tum nos præstare quam Dominus exigit obedientiam, dum quidvis perpetimur potius quam à pietate deflectamus. Act 4: 19 & 5: 29.

Et ne nobis labascant animi, alium etiam stimulum Paulus admovet, Nos ideo tanti à Christo redemptos esse quanti illi constitit nostra redemptio, ne pravis hominum cupiditatibus nos mancipemus in obsequium: multo vero minus impietati simus addicti. 1 Cor. 7. vers. 23.

F I N I S.

IN

IN

JOANNIS CALVINI INSTITUTIONEM

Materiarum maxime notatu dignarum

INDEX.

Ad cujus ac reliquorum etiam usum, observabit Benignus Lector, Numero priori Librum; Sequenti caput; Ultimo Sectionem capitis notari: unico tantum expresso, praecedentis Libri & Capitis solam monstrari sectionem.

F

G

H

Leges

Obse-

O.

P

Sabba-

INDEX MATERIARUM NOTATU DIGNARUM.

F I N I S.

INDEX AUTHORUM

Qui in

INSTITUTIONE JOANNIS CALVINI

Sæpius citantur.

Primus numerus librum: alter caput: tertius sectionem indicat.

N 3

Caroll

INDEX AUTHORUM.

INDEX,

I N D E X,

Quo continentur Bibliorum loci ex serie librorum

VETERIS AC NOVI TESTAMENTI.

Qui præmittitur numerus prior, majori eoque diverso charactere expressus S S. Caput: posterior vero minori, versum indicat. Qui locus subjungitur, prior librum: secundus, caput: tertius, sectionem Institutionum denotat.

XXXII. 1. Jacob

I N D E X.

tempore ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, 2.15.6.
21 Et Aaron posita utraque manu super caput hirci viventis, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & universa delicta atque peccata eorum, 3.4.20.
XVIII 5 Custodite leges meas atque judicia mea; Quæ faciens homo vivet in eis, 0.1.4 & 2.17.5. & 3.14.15 & 3.17.3.
6. Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus, 4.19.1.
11. Turpitudinem sororis patris tui non discooperies: quia caro est patris tui, 2.15.5.
XIX 2. Sancti estote, quia ego Sanctus sum Dominus Deus vester, 2.8.14. & 3.6.2. & 4.19.15.
12. Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: ego Dominus, 2.8.24.
16. Non eris criminator nec susurro in populo, 2.5.47.
18 Non quæres ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum, 2.8.56. & 4.20.19.
31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, ut polluamini per eos, 4.1.5.
XX. 6. Anima quæ declinaverit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam & interficiam illam de medio populi sui, 1.2.6.
7. Sanctificamini, & estote Sancti, quia & ego Sanctus sum Dominus Deus vester, 4.13.25.
9. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur, 2.8.36.
XXVI. 3. Si in præceptis meis ambulaveritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, 2.5.10.
4. Dabo vobis pluvias temporibus suis, &c. 1.16.5. & 2.8.4.
12. Ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vosque eritis populus meus, 2.10.8.
20. Consumetur incassum labor vester, non proferet terra germen, nec arbores poma præbebunt, 3.20.44.
23 Quod si nec sic volueritis recipere disciplinam, sed ambulaveritis ex adverso mihi, &c. 1.17.8.
26. Postquam confregero baculum panis vestri, ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, &c. 3.20.44.
33. Vos autem dispergam in gentes, & evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, & civitates vestræ dirutæ, 2.11.3.
36. Et qui de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum, &c. 1.16.2. & 2.4.6.

N U M E R I.

VI. 1. OMni tempore separationis suæ novacula non transibit per caput ejus, 4.19.26.
18. Tunc radetur Nazaræus ante ostium tabernaculi fœderis, cæsarie consecrationis suæ: tolletque capillos ejus, & ponet super ignem, 4.19.26.
IX. 18. Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, ad imperium Domini erigebant tentoria, 4.13.8.
XI. 9 Cumque descenderet noctu super castra ros, descendebat pariter & Man, 1.8.5.
18 Sanctificamini, cras comedetis carnes, 3.20.51.
31. Ventus autem egrediens à Domino arreptas trans mare coturnices detulit, 1.16.7.
33. Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat hujuscemodi cibus: & ecce furor Domini concitatus in populum, &c. 3.20.51.
XII. 1. Locutaque est Maria & Aaron contra Mosen, propter uxorem ejus Æthiopissam, 1.6.4.
XIV 43. Amalecites & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, eo quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum, 2.5.11.
XV. 32. Factum est autem: cum essent filii Israel in solitudine, & invenissent hominem colligentem ligna in die Sabbathi, 2.8.29.
XVI. 24 Præcipe universo populo ut separetur à tabernaculis Core & Dathan, & Abiron, 3.8.5.
XX. 10. Congregata multitudine ante petram, dixit eis: Audite rebelles & increduli: Num de petra hac poterimus vobis aquam ejicere? 1.8.5
26 Cumque nudaverit patrem veste sua, indues ea Eleazarum filium ejus, 4.5.15.
XXI. 6. Fac serpentem æneum & pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet, 4.14.20.
9. Fecit ergo Moses serpentem æneum, & posuit eum pro signo: quem cum percussi aspicerent, sanabantur, 2.12.3
XXIII. 10 Moriatur anima mea morte justorum, & fiant novissima mea horum similia, 3.10.14.
19. Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur, 1.17.12.
XXVIII 5 Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis, agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum, 4.1.5.

D E U T E R O N O M I U M.

I. 16. PRæcepique eis: audite illos, & quod justum est judicate: sive civis sit ille, sive peregrinus, 4.20.4. & 4.20.8. & 4.10.8.
39. Parvuli vestri, de quibus dixistis, quod captivi ducerentur, & filii qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur, 4.16.12.
II. 30. Noluit Sehon Rex Hesebon dare nobis transitum: Induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, & obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, 1.18.2. & 2.4.3. & 2.4.4.
IV. 2. Non addetis ad verbum quod vobis loquor: nec auferetis ex eo, 4.9.2.

7. Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris, 3.14.15.
9 Custodi igitur temetipsum, & animam tuam sollicite, ne obliviscaris verborum quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ, &c. 2.8.5.
11. Et accessistis ad radices montis qui ardebat, usque ad cælum: eratque in eo tenebræ, & nubes & caligo, 1.11.3.
15. Custodite igitur sollicite animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis Dominus, 1.11.2.
16. Ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ,
17. Similitudinem omnium jumentorum quæ sunt super terram, vel avium sub cælo volantium, 1.1.17.
V. 14. Ut requiescat servus & ancilla tua sicut & tu, 2.8.32.
17 Non occides. 4.20.10.
VI. 5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota fortitudine tua, 2.7.15. & 2.8.11. & 3.19.4.
13 Dominum Deum tuum timebis, & illi soli servies, ac per nomen illius jurabis, 2.8.25.
16. Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis, 4.15.3.
25. Eritque nostri misericors, si custodierimus & fecerimus omnia præcepta ejus, coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis, 3.17.7.
VII. 6. Quia populus Sanctus es Domino Deo tuo: te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram, 2.8.14.
7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, & elegit vos, quum omnibus sitis populis pauciores, 3.21.5.
8. Sed quia dilexit vos Dominus, & custodivit juramentum quod juravit patribus vestris, &c. ibid.
9. Et scies quia Dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se & iis qui custodiunt præcepta ejus, 1.17.5.
12. Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea & feceris, custodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi & misericordiam quam juravit patribus tuis, 3.17.1.
13. Et diliget te & multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui & fructui terræ tuæ, &c. ibid.
VIII. 2. Et recordaberis cuncti itineris per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, 3.20.46.
3. Ut ostenderet tibi, quod non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini, 1.16.7. & 3.20.44.
IX. 6. Scito ergo quod non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in possessionem, quum durissimæ cervicis sis populus, 3.21.5
X. 12. Et nunc Israel, quid Dominus petit à te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum? &c. 2.8.51.
14. En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt, 2.11.11. & 3.21.5.
15. Et tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amavit eos, elegitque semen eorum post eos, &c. 3.21.5.
16. Circumcidite igitur præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne induretis amplius, 2.5.8. & 3.3.8. & 4.16.3. & 4.16.21.
20. Dominum Deum tuum timebis, & ei soli servies: ipsi adhærebis, jurabisque in nomine illius, 2.8.25.
XI. 26. En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem, 3.17.1.
XII 13 Cave ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris,
14. Sed in eo quem elegerit Dominus, in una tribuum tuarum offeres hostias, & facies quæcumque præcipio tibi, 4.2.9.
28. Observa, & audi omnia quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, &c. 2.6.5.
32. Nec addas quicquam, nec minues, 4.10.17.
XIII. 3 Tentavit vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non, in toto corde & in tota anima vestra, 3.20.46.
XIV 2. Populus sanctus es Domino Deo tuo: & elegit te ut sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus quæ sunt super terram, 3.1.14.
XVI. 10. Et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres juxta benedictionem Domini Dei tui, 4.18.6.
19. Non accipies personam, nec munera: quia munera excæcant oculos Sapientum, & mutant verba justorum, 4.20.9.
XVII. 8. Si difficile & ambiguum apud te judicium perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, &c. 3.4.8
9. Venies que ad Sacerdotes Levitici generis, ac ad Judicem qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis &c. 2.4.4. & 4.8.1.
11. Et docebunt te juxta Legem ejus: sequerisque sententiam eorum.
12. Qui autem superbierit, nolens obedire Sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo: ex decreto Judicis morietur homo ille, & auferes malum de Israel, 4.8.2.
16 Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, &c. 4.20.9.

18. 19. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus, &c. 1.8.9.
XVIII. 11. Neque qui quærat à mortuis veritatem inveniatur apud te, 3.5.8.
13. Perfectus eris, & absque macula cum Domino Deo tuo, 2.8.11.
15. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, 4.1.5.
XIX 19. Reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit, 4.20.18.
XXI 18. Si genuerit homo filium contumacem & protervum, qui non audiat patris & matris imperium, & coercitus obedire contempserit, &c. 1.6.56.
23. Maledictus à Deo est qui pendet in ligno, 2.7.15 & 2.18.18.
XXIII. 5. Vertitque Dominus Deus tuus maledictionem ejus in benedictionem tuam, eo quod diligeret te, 3.21.5.
XXIV. 13. Sed statim reddes ei pignus ante Solis occasum, ut dormiens in vestimento suo benedicat tibi, & habeas justitiam coram Domino Deo tuo, 3.17.7.
XXVI. 18 En, Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, & custodias omnia præcepta illius, 2.6.4.
XXVII 26 Maledictus qui non permanet in sermonibus Legis hujus, nec eos opere perficit, 2.7.3. & 2.7.15. & 2.16.8. & 2.11.19. & 3.11.1. & 3.14.13. & 3.17.1. & 3.17.9.
XXVIII. 1. Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terra, 3.17.8. & 2.5.10.
2 Venientque super te universæ benedictiones istæ, & apprehendent te, si tamen præcepta ejus audieris, 1.8.4.
12. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, ut tribuat pluviam terræ tuæ, &c. 1.16.5.
29 Omnique tempore calumniam sustineas, & opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te, 4.2.10.21.
36. Ducetque te Dominus & Regem quem constitues super te, in gentem quam ignoras tu, & patres tui, &c. 2.11.1.
65. Dabit enim tibi Dominus cor pavidum, & deficientes oculos, & animam consumptam mœrore, 2.4.6.
XXIX. 2. Vos vidistis universa quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti &c. 2.2.20.
4. Et non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire, usque in præsentem diem, 2.2.20.
18. Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia, aut tribus, cujus cor aversum est hodie à Domino Deo nostro, ut vadat & serviat, &c. 3.17.5.
19 Cumque audierit verba juramenti hujus, benedicat sibi in corde suo, dicens, Pax erit mihi, & ambulabo in pravitate cordis mei, & assumat ebria sitientem, 3.17.5.
20 Et Dominus non ignoscat ei, sed tunc quam maxime furor ejus fumet, & zelus contra hominem illum: & sedeant super eum omnia maledicta quæ scripta sunt in hoc volumine, &c. 3.3.7.
29 Abscondita, Domino Deo nostro: quæ manifesta sunt, nobis & filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa Legis hujus. 1.17.2. & 3.21.3.
XXX. 2. Et reversus fueris ad eum, & obedieris ejus imperiis, sicut ego hodie præcipio tibi, cum filiis tuis, &c. 3.3.6.
3. Reducet te Dominus Deus tuus de captivitate tua, ac miserebitur tui, & rursum congregabit te de cunctis populis in quos te ante dispersit, 4.1.44.
6. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum & cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum, &c. 2.5.6. & 2.3.12. & 3.3.6. & 4.18.3.
10. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & custodieris præcepta ejus, & ceremonias, quæ in hac Lege præscripta sunt, &c. 2.7.5.
11. Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, 2.7.5. & 2.13.12.
12. Nec in cælo situm ut possis dicere, Quis nostrûm valet ad cælum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere compleamus? 2.7.5. & 2.17.2.
13. Neque trans mare positum: ut causeris, & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos usque deferre, ut possimus audire? 2.10.2. & 2.5.12.
14. Sed juxta te est sermo valde in ore tuo & in corde tuo ut facias illum, 2.17.1. & 2.5.12. & 3.14.3.
15. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum, 3.17.1.
19. Testes hodie invoco cælum & terram, quod proposuerim vobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem: elige ergo vitam, ut & tu vivas, & semen tuum, 2.5.4. & 2.7.3.
XXXII. 5. Peccaverunt ei, & non filii ejus in sordibus, generatio prava atque perversa. 3.1.6.
8. Quando dividebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum, &c. 2.11.11. & 3.21.5.
15. Incrassatus est dilectus, & recalcitravit. Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, &c. 3.2.3.
17. Immolaverunt dæmoniis & non Deo, 4.13.17. 32. Ipsi

I N D E X.

JOSUE.

JUDICES.

RUTH.

I. SAMUEL.

II. SAMUEL.

I. REGUM.

30. Et

II. REGUM.

I. PARALIP.

II. PARALIP.

NEHEMIAS.

JOB.

N 4

PSALMORUM.

I N D E X.

LXXXI. 11. Ego

Tu

INDEX.

PROVERBIA.

ECCLESIASTES.

CANTICUM CANTICORUM.

ESAIAS.

I N D E X.

LXV. 3. Quæ-

JEREMIAS.

LAMENTATIONES.

EZECHIEL.

4. Fili

ABDIAS.

INDEX.

18. Et

I N D E X.

I N D E X.

M A R C U S.

L U C A S.

I N D E X.

17. Dixe-

7. Quum

INDEX.

21. At

I N D E X.

4. Prin-

I. AD CORINTHIOS.

II. AD CORINTHIOS.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

11. Dedit

AD PHILIPPENSES.

AD COLOSSENSES.

I. AD THESSALONICENSES.

II. AD THESSALONICENSES.

9. Illum

F I N I S.

A M S T E L O D A M I,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.

JOANNIS CALVINI
EPISTOLÆ
ET
RESPONSA.

Quibus interjectæ ſunt inſignium in Eccleſia Dei virorum aliquot etiam Epiſtolæ:

UNA CUM

INDICIBUS RERUM INSIGNIORUM.

A D M O N I T I O
A D
L E C T O R E M.

QUæ in hujus operis editione à nobis requiri posse existimavimus, eorum nobis hic reddendam rationem putavimus, quæ tum nostri officii esse duxerimus, tum ad ipsam operis tractationem comparatiorem Lectorem redderent.

Primum igitur quod ad tempus attinet, ita equidem editionem hanc & seram fatemur, & posthumam, ut simul affirmare non dubitemus, si quis totius operis ex numerosis & perquam implicitis chartis extricandi sumptum aliquam apud se vel cogitando subduxerit, minus fortasse nostram hac in parte cessationem esse reprehensurum.

Ordinem vero in Epistolis collocandis ad annorum indicationem exegimus bona saltem ex parte: exacte tamen non præstitimus, quod præter assiduas difficultates è re ipsa nascentes, scriptorum etiam congeries attentionem nostram aliquando fefellerit.

In delectu ipso demum (omnia enim istiusmodi scripta emittere nunc quidem non potuissemus) testamur, in primis unam publici commodi rationem nobis fuisse propositam: proinde si quibus nostrum hoc judicium ubique non satisfaciet, postulamus, ut quod nolumus ad cujusquam probi offensionem referri (absit enim illud à nobis) illud sequius ne accipiant, & ex illo potius interpretentur, nempe, *Opere in tanto fas esse obrepere somnum.* Intersecimus etiam insignium illorum in Ecclesia Dei virorum aliquot epistolas, quod ad ipsorum pietatem, eruditionem, zelum pro domo Dei, sanctissimam denique inter se testandam conjunctionem tanquam illis authoribus propriis nobis id fas esse bono publico persuasum haberemus.

Illud insuper addimus, quod quum plerasque amicorum Calvini ad ipsum eruditas literas, ac non perinde Calvini ipsius *αὐτόγραφα* nancisceremur, non ante edendas à nobis illas judicasse, quam aliunde istas Calvini quæ desideramus (quod ab ipsis Lectoribus benigne postulamus si quas nobis conferre poterunt, uti nos hoc à multis quod sine ipsorum incommodo ac dispendio fiat, lubenter expectabimus) adjungere, ac reponere possemus. Atque hujus rei argumento hoc agnoscimus, ne dimidiam quidem partem istorum quæ nunc extant Calvini scriptorum salvam futuram penes nos fuisse, nisi vel aliunde remissa, vel ex ipsis *αὐτογράφοις* descripta quamplurima habuissemus: uti ad eam rem unius præcipue Caroli Jonvilæi studiosissimi illarum rerum custodis fidem, diligentiam, operam denique & operosam & sumptuosam nobis appositissimam fuisse profitemur.

Alterum etiam adjiciendum putavimus, venisse nobis in mentem nempe, fieri posse ut quædam ex illis quæ hic reperiuntur, apud nonnullos fortasse manuscripta non perinde extent, sive apices singuli, sive dictiones, ac fortassis etiam aliquæ sententiæ conferantur, tum quod bonam hic fidem & certam diligentiam præstari à nobis satis esse duxerimus, tum etiam quod nonnulla subinde *παρέργως*, aut mere familiaria, nec denique minus ad eam ipsam pertinentia quum occurrerent, expungenda sine ulla fraude judicaremus, ne quid videlicet à vere seriis Lectorem attentum revocaret.

Postremo quum non pauca ex Gallicis istius argumenti & exempli scriptis occurrerent nobis, quæ cum nonnullo lectorum usu adjungi Latinis nostris si & ipsa Latina facta essent, videremus, (dum & ipsorum Gallicorum, & Gallicæ Latinorum translationis edendæ occasio sese deinceps offerret) ad certum usque numerum nunc quidem Gallica Latine exprimenda curavimus: in quibus bonam etiam fidem præstitam testamur, reliqua autem quæ in translationis exactiori opera desideraremus, benigne condonari postulamus: Translationes ipsas porro hac ad marginem nota (*ex Gallico*) designari voluimus.

Illustrissimo & Potentissimo

PRINCIPI AC DOMINO,

D. FREDERICO,

Comiti Palatino ad Rhenum, Bavariæ Duci, Sacri Romani Imperii Electori primario, Gratiam & pacem à Domino.

MIgraturus ad Dominum Joannes Calvinus, quum de commodis Ecclesiæ ne tum quidem cogitare desineret, sua mihi [illegible], id est schedarum ingentem acervum commendavit, ut si quid in iis invenissem quo possent adjuvari Ecclesiæ, id quoque in lucem ederetur. Cogitanti autem hac de re mihi, eaque omnia pervolutanti, multiplices obstiterunt difficultates, quominus id tam cito præstaretur quam ego volui, & fortassis etiam oportuit. Præterquam enim quod evolvendis tot schedis aliorum etiam opera fuit adhibenda, & multum in eo temporis ponendum, eæ consequutæ sunt in hac civitate calamitates, pestis videlicet aliquot annos continuata, & tumultus illi ingentes in contiguo nobis regno excitati, quæ & me & illos institutum opus sæpissime abrumpere coëgerunt. Magna quoque nobis in Epistolarum delectu difficultas, maligna præsertim ac perversa hujus seculi hominum ingenia reputantibus, oborta est: dum horum scriptorum editionem sic temperare studemus, ut quoad ejus fieri poterit, sine cujusquam offensione quam plurimis prosit. Multa quippe familiariter inter amicos dici scribique consueverunt, præsertim ab ingenui spiritus hominibus, qualis fuit Calvinus si quisquam nostris temporibus alius, quæ minime expediat emanare. Et habenda quoque nobis fuit non modo personarum, verum etiam temporum & locorum ratio. Itaque ex plurimis non ita multa tandem edidimus, eaque expunctis interdum nominibus, ne cui præberemus expostulandi argumentum. qua in re etsi testari de nostra diligentia bonaque fide merito possumus, tamen non temere metuimus, ut ne sic quidem omnium judiciis perinde satisfecerimus. Fuerit enim hoc, præsertim in opere tam vario, & tanta sententiarum multis de rebus varietate, non modo perdifficile, verum etiam [illegible] Omnibus quidem certe prodesse studuimus, & futurum speramus, ut illis quidem qui nullum ad hæc legenda præjudicium attulerint, neque ex eorum genere fuerint, quibus vere dicit Comicus nihil quicquam esse injustius, nostrum saltem institutum probetur: improbos autem calumniatores, aut apertos veritatis hostes, non est profecto cur vel tantillum moremur. Cæterum Illustrissime Princeps, dum apud me ipsum reputarem quanti Celsitudinem tuam Calvinus ipse fecerit, venit & illud in mentem, si hanc tibi ultimam ipsius scriptorum partem consecrarem, hoc ipsum facturum me, quod ille si superstes esset, facturus erat. Fuit enim hoc illi in more positum, & quidem ut ajebat, Apostoli exemplo, ut quos videbat dignos esse quorum virtutes reliqui sibi proponerent imitandas, eos libenter operum saltem suorum initiis nominatim appellaret. Sed & illud vicissim ausim mihi singulari Cels. tuæ humanitate fretus polliceri, fore ut qua benevolentia Calvinum ipsum vivum tanquam excellentem servum Dei complexus es, eadem quoque scriptum istud utilissima nostris futurisque temporibus multa complectens, perinde atque authoris ipsius manu oblatum accipias. quod quidem à Cels. tua vehementer etiam atque etiam peto. Bene Vale. D. Jesus Cels. tuam heroicis omnibus donis magis ac magis locupletet, & singulari suarum Ecclesiarum bono quam diutissime conservet. Genevæ, Calend. Februariis, Anno temporis ultimi M. D. LXXV.

Cels. tuæ addictissimus

THEODORUS BEZA.

INDEX EPISTOLARUM

Tum ipsius

CALVINI,

Tum etiam aliorum, in quibus nomina adſcripta extabant.

Numerus paginam, *a* columnam primam, *b* ſecundam denotat.

INDEX

I N D E X

RERUM INSIGNIORUM

Quæ in hoc.

EPISTOLARUM & RESPONSORUM

VOLUMINE CONTINENTUR.

Quorum numerus paginam, a columnam primam, b secundam denotat.

* 3

Christus

Gal-

Petrus

FINIS.

JOAN-

JOANNIS CALVINI
EPISTOLÆ
ET
RESPONSA.

Quibus interjectæ sunt insignium in Ecclesia Dei virorum aliquot etiam Epistolæ.

JOAN. CALVINUS FR. DANIELI S. D.

QUum mihi ad manum sit rerum sylva, quæ argumentum amplissimum præbeat, temperabo tamen stylum, ut indices magis habeas quam longam narrationem: cui si indulgerem, in justum volumen prope excresceret. Ad Calendas Octob., quo anni tempore pueri qui à Grammaticis ad Dialecticam demigrant, exerceri agendis fabulis solent, acta est in Gymnasio Navarræ fabula felle & aceto, ut ait ille, plusquam mordaci conspersa. Inductæ sunt personæ, Regina muliebriter nendo intenta, & nihil aliud quam colum & acus tractans. Tum Megæra illi faces admovens, ut acus & colum abjiceret. Illa aliquantulum reniti, & obluctari. ubi vero Furiæ cessisset, Euangelia in manus accepit, ex quibus omnia quibus ante assuevisset, & pene seipsam dedisceret. Demum extulit se in tyrannidem, & omni genere sævitiæ miseros & innoxios vexavit. Multa ejusmodi figmenta addiderunt, indigna prorsus ea muliere quam non figurate nec obscure convitiis suis proscindebant. Res in aliquot dies suppressa est. Postea vero, ut est Veritas filia Temporis, re ad Reginam delata, visum est statui pessimum èxemplum eorum libidini, qui rebus novis inhiant, si impunitas daretur huic improbitati. Prætor stipatus centum apparitoribus Gymnasium adiit, & suis jussis domum circumsidere, ne quis elaberetur, ipse cum paucis ingressus, Comicum non reperit. Aiunt eum minime id consilio providisse; sed quum forte in amici cubiculo esset, tumultum prius exaudisse quam perspici posset, atque ita latebras quæsisse, è quibus per occasionem effugeret. Prætor tamen pueris actoribus manum injecit: cui dum vult obsistere Gymnasiarcha, inter eorum altercationes lapides à nonnullis pueris conjecti sunt. Ille nihilominus eos arripuit, & quod pro scena recitassent, jussit repetere. Omnia excepta sunt. Quando auctor sceleris deprehendi non potuerat, proximum erat de iis inquirere, qui quum prohibere possent, permisissent, & tamdiu etiam dissimulassent. Alter, qui & auctoritate præcellit, & nomine, (est enim magnus magister Lauretus) impetravit ut haberet pro carcere honestiorem custodiam domum cujusdam (ut vocant) Commissarii: alter, Morinus, ab illo secundus, jussus se domi continere dum inquireretur. nunc quid compertum sit nescio: est tamen evocatus ad tres breves dies, ut nunc loquuntur. Hactenus de comœdiis. Alterum facinus ediderunt factiosi quidam Theologi æque malignum, etsi non usque adeo audax. Quum excuterent officinas bibliopolarum, libellum vernaculum, cujus inscriptio Speculum animæ peccatricis, retulerunt in numerum librorum à quorum lectione interdictum vellent. Regina ubi rescivit, questa est apud fratrem Regem, professa se auctorem. Ille per literas magistris Academiæ Parisiensis imperavit sibi testarentur, an librum recensuissent in numero eorum quos judicassent improbatæ religionis. quod si ita haberet, sibi rationem sui judicii redderent. De ea re Nicolaus Copus Medicus, nunc Rector, retulit ad quatuor artium collegia, Medicinæ, Philosophiæ, Theologiæ, juris Canonici. Apud magistros artium, inter quos locum dicendi primum habuit, longa & acerba oratione invectus est in eorum temeritatem, qui sibi id juris in majestatem Reginæ usurpassent. Dissuasit ne se immiscerent tanto discrimini, ne Regis iram experiri vellent, ne in Reginam virtutum omnium & bonarum literarum matrem arma sumerent. Postremo ne hanc culpam in se recipientes, improbitatem eorum alerent, qui parati sunt quidvis semper aggredi sub prætextu hujus nominis, ut dicant Academiam fecisse, quod ipsi injussu Academiæ perpetrant. Omnium sententia fuit, factum abjurandum. Idem censuerunt Theologi, Canonici, Medici. Rector renunciavit ordinis sui decretum, post Decanus Medicinæ, tertius Canonici juris doctor, quartus Theologus, ultimus verba fecit Clericus Parochus Sancti Andreæ, in quem omnis culpa derivabatur, aliis à se amolientibus. Primum magnificis verbis extulit Regis integritatem, qui Fidei se animosum protectorem hactenus gesserit. Esse aliquos sinistros homines, qui hunc egregium animum conentur pervertere, qui etiam conspiraverint in exitium sacræ Facultatis: sibi tamen certam spem esse nihil obtenturos adversus talem constantiam, quam in Rege esse novisset. Quantum attineret ad negotium quod esset in manibus, se quidem fuisse delegatum Academiæ decreto ad eam provinciam, nihil tamen minus sibi in animo fuisse quam adversus Reginam quippiam moliri, fœminam tum sanctis moribus tum pura religione præditam, cujus rei argumento esse poterant justa quæ matris suæ manibus post mortem persolvisset: se pro damnatis libris habuisse obscœnos illos, Pantagruelem, Sylvam amorum; & ejus monetæ: hunc interim inter suspectos reposuisse, quod sine Facultatis consilio editus esset; magna fraude Arresti, quo vetitum erat, inconsulta Facultate quicquam edere quod ad Fidem spectaret. Denique sibi hoc esse præsidium, mandato Facultatis factum quod in quæstionem vocabatur. Omnes esse culpæ affines, si qua esset, quantumvis abnegarent. Atque hæc omnia Gallice, ut omnes intelligerent, si verum præfabatur: omnes tamen fremebant eum obtendere ignorantiæ suæ hanc speciem. Aderant autem Episcopus Sylvanectensis, Stella, & quidam ex præfectis aulæ regiæ. Ubi finem fecit dicendi Clericus, Paruus dixit lectum à se librum, nihil se dignum litura comperisse, nisi oblitus esset suæ Theologiæ. Demum postulavit ut ederetur decretum, quo Regi satisfieret. Copus Rector pronunciavit, Academiam non agnoscere censuram illam qualis

qualis fuisset, quo libellus censitus esset in libris aut damnatis aut suspectis, non probare neque in se recipere. Viderent qui id fecissent qua ratione se defensuri essent, paratas fore in tempore literas quibus se Academia Regi excusaret, ageret etiam gratias, quod se tam benigne paterno more compellasset. Allatum est Regium diploma, quo Parisiensi Episcopo permittitur præficere quos velit singulis parochiis concionatores, qui prius pro libidine illorum eligebantur, ut quisque erat clamosissimus & stolido furore præditus, quem illi zelum vocant: quo nunquam arsit Helias, quo tamen zelo zelabatur super domum Dei. Vale. M. D. XXXIII.

BUCERUS CALVINO S. D.

Gratia & pax augeatur tibi frater & symmysta in Domino unice colende. Oravimus nuper Basileæ coram, nunc per literas, clarissimum & vere nobilem virum D. Maurum Musæum, à re ut nobis impetraret, uti sustineres de religione nostra nobiscum coram commentari. Videmur nobis agnoscere, Dominum instituisse tui usum Ecclesiis suis uberrimum concedere, eisque tuo ministerio latissime commodare. Proinde, ut par est, optamus non nos modo, quorum non est apud Ecclesias tanta auctoritas, sed Ecclesias ipsas & qui ad illius ministerium juvenes apud nos & alibi educantur, tecum per omnia convenire. Quam multum siquidem parvæ dissentiunculæ præcipuorum ministrorum Ecclesiis obsint, haud dubie satis perpensum habes. Atqui dedit Dominus, ni fallor, ut, si liceat tua omnia rite accipere, aliquid ad promovendum hunc tecum Ecclesiarum & ministrorum ejus consensum possimus. Libenter itaque veniemus quo tu voles, ut in Domino summa cum observantia veritatis Christi, & tui, de tota administratione doctrinæ Christi cooferamus. Certe seculum hoc sic profecit, tam calumniando etiam quæ recte dicta scriptaque sunt, quam exactissime severissimeque judicando quæ secus, ut nos, quibus modis omnibus curandum est ut ministerium nostrum adferat fructus plurimum, vituperetur à nemine, nihil ad summam diligentiam reliqui facere debeamus, quo nostra omnia, non solum vera sanctaque sint, quæ vel scribimus vel dicimus, sed sic etiam depromantur, ut quæ vera sanctaque sint, agnoscere valeant [illegible] in Ecclesia. Ad eam vero rem quanti fecerit sanctorum conventus & colloquia D. Paulus, nosti mi frater & symmysta in Domino venerande. Quantum leve huic fuit per terras, per maria transcurrere ipsum, & suos, quos noverat vero ædificandi Ecclesias studio teneri, monere ad sanctum colloquium. Ergo in Domino suspiciende frater, condic nobis locum, sive Basileæ sive Bernæ, si aliter non potest, Gebennis, ut pertractemus religiose quæ etiamsi tibi certa sunt, nobis tamen pro nostra tarditate explicatione ampliore indigent. Etiam insipientibus debitores esse nosti, quanquam vere sapimus. Utinam vero nobis per Ecclesiarum negotia, certe non negligenda, liceat brevi nos Helvetiis videre, etiam invocatos. Optime vale, vir doctissime & sanctissime, & ne contemnas preces meas, doloremque eo super dolorem mihi adjicias. Nam quod non est datum te nosse & appellare quum hic esses, dici non potest ut doleat. Communicat mihi alioqui Capito omnia. Hic nescio quis sinister spiritus eum tam obliviosum fecerit, ut omiserit vel non meminerit te mihi prodere, quod & ipsi nunc dolet admodum. Argentorati, Calend. Novembr. M. D. XXXVI.

Gal. 2:2. & in Actis.

CALVINUS MINISTRIS BASILIENSIS ECCLESIÆ.

Negotium, cujus causa hominem hunc data opera mittendum ad vos censuimus, paucis complectemur. Nemausi enim, non incelebri linguæ, ut nunc vocant, Occitanæ oppido, nova nuper impiorum sævitia in miseros fratres qui illic dispersi agunt, efferbuit, quum nihil tale suspicaremur. Literas non ita pridem publicas Senatus Argentoratensis & Basiliensis obtinueramus, quibus omnium qui tunc per Gallias in vinculis tenebantur, salus & incolumitas commendabatur Comiti Gulielmo. Ille à Rege impetrasse dicebatur, ut solverentur omnes. In hac spe securi acquiescebamus, dum renunciatum nobis fuit, ignem illic vehementer flagrare. Duo combusti fuerunt, de quorum morte ab ipso spectatore audietis. Siquidem Latine vobis narrare queat, quod nobis retulit. Plurimi in vincula conjecti sunt, qui de capite periclitantur, nisi mature obviam eatur eorum furori, qui jam ebrii duorum sanguine, finem alioqui sæviendi nullum facturi sunt. Duo illi singularem constantiam ad extremos usque spiritus exhibuerunt: quum tamen exquisita crudelitate ipsorum patientia tentaretur. Verum qui scimus, an eadem aliis constatura sit animi magnitudo? Ferendæ ergo in tempore suppetiæ, si qua ratione licet, ne terrore concidant siqui sunt imbecilliores. Deinde summopere cavendum, ne vilescat nobis piorum sanguis, quem scimus esse in conspectu Domini pretiosum. Audimus recens fuisse à Principibus vestris percussum fœdus cum Rege nostro, in quo mentio quædam injecta fuerit Religionis, ne scilicet solita severitate posthac plecterentur, quibus in Religionis sensu vobiscum conveniret. Id si verum est, non omittenda est nobis juvandorum fratrum tanta opportunitas, quibus ad opem ferendam non modo clara voce nos Christus vocat, sed se deseri conqueritur, si deserantur. Proinde fratres optimi & pientissimi, vos oro animi vestri sinceritate in hanc causam totos impendite. Quod quia vos ultro facturos confidimus, pluribus non agemus vobiscum. Agedum ergo, apud Senatum vestrum efficite, ut serio Rex appelletur: idque quam fieri poterit brevissime, ne furiosi illi antevertant. Scitis enim quam sedula sit eorum improbitas. Dominus Jesus vos novis Spiritus sui incrementis magis indies locupletet, fratres eruditissimi, & nobis dilectissimi. Genevæ, 13 Novembr. M. D. XXXVII.

CAPITO FARELLO.

Gratiam & pacem. Ejectio ista ignominiosa non est, neque tantopere nocitura Ecclesiæ Domini ac nos formidabamus. Nam de vobis neque hostes existimati aliud prædicant, quam zelum ferventiorem. Peritiores vero rerum Ecclesiasticarum, cernunt in causa fuisse totam cohortem ministrorum, Euangelium docentium sine disciplina, imo nescientium an disciplina sit in Ecclesiam revocanda. Otiosam enim functionem quidam tueri malunt quam fructuosam, quidam licentiam pro Christi libertate induxerunt, quasi ab Euangelio stent quicunque jugum Pontificium abjecerint. Aliqui vero, id est, plerique omnes, animadvertentes rem Christi in dies abire in pejus, optarent quidem restitutam auctoritatem ministrorum, sed aut veram ejus reparandæ rationem ignorant, aut eam videntes desperant prorsus. Ex quo nostræ Ecclesiæ omnes ad unam sine disciplina sunt Ecclesiis necessaria. In qua re, quid incommodi vobis, quid improbis ansæ ad turbandos datum, in manibus habemus. Auditis enim, Tyranni esse voluistis in liberam Ecclesiam, voluistis novum Pontificatum revocare, atque id genus contumeliarum repugnante

animi

animi judicio in vos jactant seditiosi. Fratres autem quos putatis extrema vobis admolitos, nihil habent, quam quod de vehementia querantur. Ah mi frater, velim scires, quo sudore hic volvam idem saxum. Bucerus est totus in publicis & amplis rebus tractandis summa animi contentione: respectat ad nostram Ecclesiam tumultuanter, neque enim ei curæ vacare poterit. Recte tamen præscribit nuoc aliis: de qua re Domino gratiam habeo. Ego qui reputo mecum, qua in parte Ecclesiæ & quibus præsim, Pastorem reipsa agere nonnihil conor. at quantæ procellæ à Symmistis & à Senioribus in partem curarum vocatis! Nam semper existimant, ad nos nihil attinere, quid quisque agat: quasi nihil sit quod Christus ait, ovem centesimam aberrantem investigandam esse; & ea ejus quærendæ ratio non sit, quam ibidem præscripsit Christus, Corripe inter teipsum, adhibe testem admonitionis, dic Ecclesiæ, sit ut Ethnicus, &c. Devoranda sunt multa indigna, sed interim hoc solatii Dominus dedit, ut optimo Symmysta stipatus sim, patientissimo audiendarum contumeliarum. Deinde non successit infelicissime, & quos putabamus deploratissimos, eos invenimus obsequentissimos consiliis melioribus. Quid multis? Dominus videre dat, quid sit agere pastorem, & quantum præcipiti judicio vehementiaque inconsulta abjiciendi ita Pontificis nocuerimus. Nam frenum prorsus excussit multitudo, quæ assueta est & educata propemodum ad licentiam: quasi auctoritatem Pontificiorum frangendo, vim verbi, Sacramentorum & totius ministerii, evacuaremus. Nam clamant, Teneo satis Euangelii, ipse scio legere: quorsum mihi tua opera? Prædice volentibus audire, deferas eisdem optionem amplectendi quod velint. Justum ergo me judicium Domini, quo erudior, ad verbi Dei virtutem penitius inspiciendam, ad omnem ordinem Dei intelligendum. Ergo quia res difficilis reparatio disciplinæ, & nostris Ecclesiis insolens, invisa carni & sanguini, aut non animadversa, aut neglecta synergis, neque extra Lutheri Ecclesiam una uspiam sit recte instituta, miraremur quod vos duo semel tantam urbem reformare non potueritis? Sic in negotii difficultatem rejicere causam præstiterit, & ita solent fere vel mediocriter periti rerum Ecclesiasticarum. Sunt tam crassa vitia in multis, ut jure boni offendantur: sed quum eos Deus vocatione atque officio dignatur, quid faciemus nos homunciones? Scimus quanti detrimenti ac damni sit vel simultatulam superesse in Ecclesia: & experimur Satanam nihil æque admoliri, quam ut ea late pertentet sanctissimos, quo pertrahantur in contentionem, vel specie promovendi Euangelii. Docuit me id Christus meus experiundo munus pastorium. Neque dubito, quin sis expertus ampliora meis periculis. Vocatus es ad Neocomum Ecclesiam primam tui ministerii. sequaris Dominum, utut secus tibi sic debilitato gravissimis fluctibus videatur. Propone animo, eum populum unice commissum. Juva alios sine offensione (quantum vales) bonorum: exemplo Ecclesiæ ac ministerii tui provocentur alii, ambobus defixus in Deum præsentem, qui ex præscripto suæ vocationis ad ædificationem quemque vult agere: & videbis, mi frater, tantum successum, quantum sperare nullus potuisset. Dura patientia nobis opus est in hac dissolutione qua versamur: & animi vinciendi agglutinandique Christo rationibus charitatem redolentibus, quæ temperamentum est ardentis animi, quum nos admonet judicii sincerioris, ut quemque æstimemus ex ejus affectu corrigendum. Vale.

Mat. 18. v. 12, 15.

CALV. FIDELIB. GENEVENSIB.

Dilectissimis fratribus ex Genevensis Ecclesiæ dissipatione. Misericordia Dei patris nostri, & gratia D. N. Jesu Christi, vobis semper multiplicetur per Spiritus sancti communicationem.

Abstinui hactenus à scribendo fratres dilectissimi, quum mihi persuaderem Farelli literis, qui hoc in se communi nomine receperat, vobis satisfactum iri: ac simul occasionem maledicendi illis qui eam captant, ita præreptam vellem: ne videlicet nobis imponerent, quasi vos ad nos pelliciendo, vosipsos inter vos scinderemus. Non potui tamen diutius me continere, quin scripto vobis & meum erga vos animum testarer, & vestri apud Dominum recordationem, quorum utrumque ad officium meum pertinet. Sed neque obstabit deinceps ille timor qui me retinuit hactenus, quum mihi satis constet prætextum quem illi affingerent ut detraherent de nobis, plane vanum & inanem esse. Testis est nobis Deus, & vestra conscientia coram ipsius tribunali, nos quamdiu versati sumus inter vos, unice studuisse, ut vos omnes in pace & concordia foveremus. Ab illis autem qui abscesserunt à nobis ut partes seorsim ducerent, scissio accidit tum in urbe tum in Ecclesia. Atque ubi illius incendii fumum percepimus, omnem operam dedimus (ut coram Domino, cui servimus) ut remedium adhiberemus. Quare tempus elapsum nos abunde asserit ab omnibus illorum calumniis. Nunc vero dum ad vos scribimus, ut nostri memoriam apud vos conservetis, probro hoc nobis verti non debet. Confidimus enim in conscientiis nostris coram Domino, nos ex ipsius vocatione vobiscum conjunctos: ut penes homines non sit tale vinculum abrumpere. Ac prout nos ante gessimus, ita speramus Domino faciente nos porro gesturos, ut nullum objectum vel materiam præbeamus turbæ vel divisionis, nisi illis qui sese ita obfirmarunt contra Dominum Jesum Christum atque universum populum ejus, ut nullam cum ipsius servis conjunctionem admittant. Si enim istiusmodi hominibus optimus Servator ille scandalum est & offendiculum, qui nobis aliter cedat, qui ipsius stigmata & corpore & spiritu circumferimus? Illud vero nos sustinet, quod illis causa à nobis non offeratur: uti neque optimus ille noster Herus advenit, ut ullam cuiquam molestiam afferret, sed ut esset omnibus via, per quam inoffensi incederent. Enimvero quum manus Domini in vos adhuc sit extenta, ut audio, ad vos exercendos: ac justa ipsius permissione totus in eo sit Satan, ut Ecclesiam quæ inter vos erigi cœperat, prorsus dissipet: vos demum officii commonefieri expedit. Sic igitur statuite ac vobiscum reputate, quicquid mali insit in illis qui vos turbant & affligunt, ejusmodi tamen insultus quibus vos impetunt, non tam ab hominibus esse quam ab ipso Satana, qui eorum nequitia utatur ut apposito instrumento ad vos impugnandos. Eo pertinet illa Apostoli exhortatio, quum ait, Non esse nobis colluctationem adversus carnem & sanguinem, id est, adversus homines, sed adversus rectores tenebrarum & spirituales malitias. Nostis quam necesse sit exploratum habere quicum res nobis sit, ut teneamus qua via illi sit obsistendum. quare si in illud incumbimus, ut certando cum hominibus ultionem persequamur & nostras privatas injurias, quid effecturi simus in dubio est: illud vero extra controversiam, ea ratione nos à Satana superatum iri. Contra vero si eo animo cum hominibus congredimur, ut unius Christi nomine illos infensos nobis habeamus, ita demum obsistemus machinationibus adversarii illius spiritualis, instructi illis telis quibus suos armatos esse voluit Dominus: ut de victoriæ certitudine nullo modo dubitandum sit. Hoc si vobis est in animo, videte fratres ne malum malo

Ex Gallico.

Ephes. 6. vers. 12.

retundatis: sed ut potius exuti omnibus affectibus pravis, unius Dei zelo præditi sitis, quem & Spiritus ipsius moderetur ex verbi præscripto. Illud præterea vobis cogitandum est, ista vobis non contigisse sine Domini dispensatione, qui operatur etiam per malos pro consilio bonæ suæ voluntatis. Atque illa cogitatio apposita erit vobis, ut à vestris illis adversariis aversi, descendatis in vosmetipsos: sic agnoscetis quam merito vestro ita vos nunc exerceat Dominus, ut vestram negligentiam castiget, atque verbi sui contemptum, cessationem etiam & defectum in illo legitima obedientia prosequendo. Quis enim vestrûm hic se à peccato immunem obtendat? Liceat quidem apud homines justitiam vestram asserere, atqui vestra vos conscientia apud Deum hac in parte accusabit. Hanc rationem tenuerunt nimirum servi Dei in summis suis angustiis: ut undecunque illis mala imminerent, animum semper ad Deum ipsum intenderent atque ad propria peccata, ut sibiipsis imputarent quod ita à Domino tractarentur. Nove-
Dan. 9: 5. rat nempe Daniel quæ fuisset Regis Babylonii improbitas in opprimendo & exscindendo populo Dei, ut suam unius avaritiam, ambitionem, impotentiam expleret. Constabat illi, inquam, quam iniquè ab illo tyranno Judæi illa paterentur: nihilominus sibi tantum & suis summam causam imputat; quum Babylonios nihil adversum ipsos potuisse per se, statutum apud se habeat. Ergo ut rectum ordinem teneat, orditur à confessione peccatorum tum suorum, tum etiam Regum ac populi. Quod si ita se tantus Propheta dejecit, expendamus, quæso, quam justa sit nobis illius imitandi ratio: si, inquam, ita ipsum se coram Deo humiliare oportuit, ut ab ipso misericordiam eliceret, quam præpostere fiet à vobis, si in unam adversariorum improbitatem defixi, in vosipsos & vestra peccata potius non inspexeritis, quæ longe aliter se habent quam quæ ita tum in sese Propheta agnovit? Quod ad nos attinet, si causa nobis dicenda sit contra improbos calumniatores qui nos oppressos vellent, hoc habemus, non modo stare nos conscientiæ nostræ testimonio coram Domino, sed etiam superesse nobis quo nos apud universum mundum purgemus. Atque hoc abunde ostendimus, quum nos obtulimus ad reddendam omnibus rationem, adeoque coram nostris adversariis. Omnino enim de suo jure constare illi debet, qui se ita judicio sistat, ut præter unam juris sui certitudinem, omnibus in rebus futurus sit inferior. Quod autem de ipso Domini judicio præfatus sum, sic accipio, ut non immerito nos hic etiam ab illo humiliatos agnoscam, ut nostram ignorantiam, imprudentiam & alias infirmitates in memoriam revocaremus. Sic enim apud me sentio de meipso, sic etiam coram ipsius Ecclesia meos defectus profiteor. Neque sic nos notando adversarios in jure superiores reddemus: uti neque Danielis mens fuit Nabucadnezarem culpa eximere, dum Judæorum excidium ab ipsius tyranoide profectum, ipsorum peccatis adscriberet: illud potius ad cumulandum ipsius probrum pertinuit, quum ita constitit tyrannum illum Dei flagellum extitisse, uti eo in genere primum locum Satan cum suis mancipiis occupat. Non magis etiam timendum nobis, ne jus nostrum hominum probris obnoxium reddatur. Quum enim nos obtulerimus ad respondendum de nostra sinceritate in muneris nostri functione coram universis Ecclesiis, uti eodem animo nunc etiam sumus: quis inde colligat ansam illis oblatam à nobis esse, ut nos mordeant, atque nobis insultent? Quod si non datur nobis ut illis os obstruamus: uti non defuerunt, qui non sua tantum intemperie adversum nos abrepti, sed efferato impetu sese in omnia convitia effunderent: constat tamen nobis certissima illa Domini promissio, Dominum nempe patefacturum innocentiam nostram ut auroram, & justitiam nostram ut solem in meridie. Illa nos confidentia merito sustinet adversum omnes improbos, utcunque coram Domini tribunali infinitis modis obnoxios nos esse profiteamur. Nec tamen in nostra dejectione & humiliatione deseret nos Dominus, quin amplissimo solatio nos afferat atque confirmet. Imo illud nobis obvium est in ipsa Scriptura, quum testatur ferulas illas suas quas erga servos suos adhibet, ad illorum profectum & salutem spectare, si modo rectum illarum usum tenuerint. Illud igitur, dilectissimi fratres, vobis perpetuo in mentem veniat quo vos consolemini: nempe quantumvis impii vestram Ecclesiam evertere contenderint, vestra vero peccata non illud modo, sed quidvis etiam acerbius commerita sint, Dominum tamen eum finem allaturum vestris afflictionibus, ut in salutem vestram cedant. Ira ejus nimirum erga ipsius Ecclesiam ad momentum est, qui ipsam perdere non cogitat: misericordia vero æterna ad venturas generationes porrigitur, à patribus nempe in filios & filios filiorum. Jam si in vestros adversarios oculos conjeceritis, aperte illic agnoscetis ut seipsos in exitium dent præcipites, quum tamen in portu se jam navigare sibiipsis persuadeant. Ne igitur animum despondete eo nomine, quod ita Domino visum est vos humiliare ad tempus, quum ipse idem
ille sit, Scriptura teste, exaltans nempe dejectum & Psal. 113.
contemptum ex pulvere, pauperes ex cœno: Coronans Esa. 9. & alibi.
gaudio gementes & in lachrymas effusos, restituens lucem jacentibus in tenebris, in vitam denique revocans qui in umbra mortis sedent. Sperate igitur optatum illum exitum ab optimo Domino, unde nobis materia extet prædicandæ gloriæ singularis ipsius erga vos clementiæ. Atque sub illa spe confirmate vosipsos, ut subeatis ipsius ferulas, donec tandem suum vobis favorem reipsa exhibeat. Neque vero hoc voto serius accidet, si omnia ut par est, providentiæ ipsius permittere didicerimus, quæ una novit tempora & occasiones: ac multo melius quam quisquam nostrûm animo complectatur, tenet quid expediat. Inprimis vigilate in orationibus & supplicationibus. Si enim spes omnis vestra in Deo sita est, ut esse debet, cor demum in cælum ferri, & illic versari oportet ad illum invocandum, & implorandum ab eo quam expectatis misericordiam. Sic habete, quod ut plurimum remoratur exitum votorum fidelium suorum, illud eo spectare, ut eos magis afficiat ad ipsius bonitatem exquirendam. Atque adeo vana est omnis nostræ fiduciæ in illum jactatio, nisi illam ita testificamur, quum ad ipsum nos precando recipimus. Neque etiam legitimus ille ardor constat nostris precibus, nisi continuo in illis perseveramus. Oro Deum totius consolationis, ut vos erigat & sustentet magis ac magis in recta patientia, dum vos in istis tribulationibus exercet: atque
suis illis promissionibus plane confirmet, Neminem 1 Cor. 10.
suorum à se tentatum iri supra quam ferendo sit, sed vers. 23.
cum probatione daturum & vires, & exitum tandem cum salute conjunctum. Valete. Argent. 1 Octob. M. D. XXXVIII.

CALV. FARELLO.

Coraldi morte ita sum consternatus, ut nullum ponere modum mœrori possim. Nullæ diurnæ occupationes animum meum sic retinere queunt, ut non in eam semper cogitationem revolvatur. Miserrima diei tormenta excipiunt acerbiores noctis cruciatus. Non enim insomniis modo, quibus ex consuetudine obdurui, divexor; sed enecor etiam pervigiliis, quibus nihil valetudini meæ magis adversum habeo. Præcipue vero animum meum configit illa indignitas, siquidem vera est suspicio, cui, velim nolim, cogor locum aliquem dare. Quo tandem recideant nostri posteri, quum in ipsis exordiis talia portenta jam emergant? Quantum vereor ne scelus hoc magna aliqua Ecclesiæ clade brevi luatur. Adhæc non minimum est

est iræ Dei indicium, in tanta bonorum paucitate, eo qui inter bonos postremus non erat, Ecclesiam orbari. Quid ergo aliud mi frater, quam nostram calamitatem lugeamus? Quanquam neque validis solatiis deficimur. Magnum hoc, quod suo dolore & desiderio testantur omnes, quid de ejus virtute ac integritate senserint. Sic enim ne in terris quidem latere patitur Dominus hostium nostrorum iniquitatem. Nec pilum lucri eo extincto fecerunt. stat enim coram Domini tribunali testis & accusator eorum nequitiæ, cujus vox clarius sonabit in eorum perniciem, quam si terram concuteret. Nos vero, quos ad tempus superstites reliquit Dominus, secure pergamus ea quam sequutus est via, donec cursum nostrum peregerimus. Quantælibet objiciantur difficultates, nos tamen non impedient, quominus perveniamus ad eam quietem in quam ille jam receptus est. Nisi hæc spes nos retineret, quanta nos undique obsidet desperationis materia? sed quoniam manet veritas Domini firma & inconcussa, in specula nostra ad finem usque perstemus, donec appareat quod nunc absconditum est Domini regnum. Classicum porro jam cecinerunt adversarii clarigatione in Mindam pronunciata. Quoniam causa est religionis, omnes nostri necessario implicantur. Firmissimum & invictum nobis præsidium erit, si Dominus exercituum sua nos virtute tuebitur. Alioqui vix tantum est nostris roboris, quod ad propulsandos hostium impetus valeat. Ad unicum ergo illud asylum confugiamus, quod nunquam commovebitur, etiamsi universa concutiatur terra. Conventum non desinimus flagitare, donec fuerit impetratus. Sonerius alteram à nobis quæstionem discuti voluit, an liceat sibi ac similibus Cœnam Domini cum ex eorum manibus accipere, tum etiam cum tanta hominum colluvie participare. Mihi cum Capitone nihil fuit in hac re dissensionis. Summa hæc fuit: Tantum debere inter Christianos esse odium schismatis, ut semper quoad licet refugiant. Tantam ministerii ac Sacramentorum reverentiam esse oportere, ut ubicunque extare hæc cernunt, Ecclesiam esse censeant. Quando igitur Domini permissu fit, ut per illos, qualescunque tandem sint, Ecclesia administretur; si Ecclesiæ signa illic conspiciunt, satius fore si non se à communione alienent. Nec obest quod impura quædam dogmata illic tradantur: reliquias enim ignorantiæ vix ulla est Ecclesia quæ prorsus nullas retineat. Nobis sufficit, si doctrina qua Ecclesia Christi fundatur, locum habeat atque obtineat. Nec illud nos remoratur, quod legitimus haberi pastor non debet, qui in locum veri ministri non tantum irrepserit fraudulenter, sed nefarie irruperit. Non enim est cur se privatorum unusquisque istis scrupulis implicet: Sacramenta cum Ecclesia communicant: per eorum manus dispensata sibi sustinent. quos enim tenere locum intelligunt, jure an injuria, quanquam ad ipsos pertinet, de eo tamen judicium suspendere usque ad legitimam cognitionem possunt. Itaque si eorum ministerio utantur, non tamen periculum erit, ne aut agnoscere, aut approbare, aut ullo pacto ratum habere videantur. Sed hoc usu patientiæ suæ testimonium reddunt, dum scilicet eos tolerant, quos sentiant solenni judicio damnandos. Initio bonos fratres detrectasse nec mirum est, neque nobis displicet. In eo siquidem fervore animorum quem necesse fuit tunc ebullire, nihil aliud quam Christum scindere fuisset. Deinde ambigebant adhuc quorsum tempestas vergeret, quæ tunc omnia permiscebat. Instituit postea de se agere, sed tanta contentione, ut videretur nunquam destiturus, donec extorsisset quod petebat. Cur negaremus, erat manifesta ratio. Nam à ministro penes quem dispensatio est sacri hujus mysterii, prudentia in delectu habendo requiritur. Ad hoc, non obscure approbat eorum ministerium, siquis eorum collegium non repudiet. Postremo quum huc quæstio recideret, satiusne foret cedere quam recusare, hoc dilemmate urgebamus: si officium rite faceret, primo quoque die sequuturum exitum; si non faceret, flagitium esse quod nulla compensatione admitti fas esset. Verum quum admonitus esset à me firmius obtentum quæri, facile præcidit quicquid illud erat. Experti sumus quam difficile sit eos moderari, qui inani sapientiæ opinione desipiunt. Quum omnes tempus hoc alienissimum judicarent tractandæ fratrum causæ, Dominus spem omnem superavit. Impetratum quicquid petiimus. Videbatur initio Sonerius ægre ferre, quod exigeretur confessionis formula: putabat hoc uno nostris satisfieri debere, quod à se edocti erant. Postea tamen non adeo reclamavit, atque etiam qualem conscripsi eorum nomine, sine controversia approbavit. Vereor ne tibi plurimum facessat negotii is, cujus partes sunt te juvare: sed patiendo tandem eluctaberis. Quæso te mi frater, in tanta temporum iniquitate, animum adjicias ad retinendos omnes, qui utcunque tolerabiles fuerint. De ceremoniolis effice apud fratres, ne eadem certent cum vicinis pertinacia. Ita fiet ut omnia nostra sint, nos ab omnibus liberi, servi simus pacis & concordiæ. Si prætereo quæ necessaria erant, eo fit, quod literæ tuæ nondum à Capitone, cui legendas dederam, mihi redditæ sunt. Dominus te servet, ac Spiritus sui robore ad omnia sustinenda confirmet, frater mi in Domino dilectissime. Admonet tua pro me sollicitudo, ut tui curam vicissim tibi commendem. Valde enim attritum sibi te videri omnes narrant. Quæso atque obsecro mi frater, sic de aliis cogita, simul ut memineris quod sis Ecclesiæ Christi adhuc necessarius. Saluta millies mihi fratres omnes qui tecum sunt, Viretum, etiam Franciscum & Jacobum quum ad eos scribes. Capito, Sturmius, Firmius te peramice salvere jubent. Argentorati, 24. Octobr. M. D. XXXVIII.

CALV. FARELLO.

Quoniam verebar ne tibi molesta esset longior mearum literarum expectatio, malui nuper abscissas præmittere, quam ea differre in Michaëlis adventum. Nunc igitur reliqua contexam. Prius vero quam veniam ad colloquium Philippi, breviter tibi exponam quo progressus sit ex eo tempore rerum status. Tam iniquas conditiones ausus est tandem ferre Cæsaris legatus, ut parum abfuerit quin res iterum ad gladios rediret. Volebat ut se à Sacramentariis nostri subducerent. vides Satanæ artes. Hoc scilicet captat, ut non modo veteres, quæ olim seminavit, odia alantur: sed novæ quoque offensæ, velut accensæ faces, ad majora dissidia excitanda accedant. Atqui nostri nec Sacramentarios ullos recognoscunt, & conjunctionem sibi esse volunt cum Helveticis Ecclesiis. Ideoque illud omissum est à Cæsare, factumque ut ad paciscendas inducias animi inclinarent: quæ utinam Ecclesiæ Christi utiles sint. Mihi certe nihil boni promittunt. Hoc quoque videt Elector Saxoniæ, qui quum hactenus cunctator sit habitus, necessitatem belli impositam nobis putavit. Lantgravius præter omnium spem bellum dissuasit. Ac quanquam non detrectabat sequi, si aliter sociis videretur, emollivit tamen eorum animos qui in ejus alacritate plurimum reponebant. Nunc ergo res ad inducias vergit, inter quas de concordia utrimque dispicietur. Verum adversarii nihil aliud quam de belli opportunitate cogitabunt. Saxo ab hoc conventu Clivensem conveniet, cujus sororem habet in matrimonio. Si ad suscipiendam religionem illum adducere poterit, magnum erit regni Christi incrementum. Siquidem hodie non habet inferior Germania potentiorem Principem, & qui latius dominetur: nec superior

rior etiam, excepto uno Ferdinando, qui amplitudine ditionis tantum superat. De legatiooe ad Regem pro salute fratrum ac causa religionis commendanda, nihildum erat decretum, quum Bucerus postremo scripsit. De legationibus enim ultimo loco agetur, quia ex rerum suarum conditione melius tunc deliberabunt, qua quidque ratione petere debeant. Ergo in id tempus nos sustineamus. Cum Philippo fuit mihi multis de rebus colloquium: de causa concordiæ ad eum prius scripseram, ut bonis viris de ipsorum sententia certo possemus testari. Miseram ergo paucos articulos, quibus summam rei breviter perstrinxeram. Iis sine controversia ipse quidem assentitur: sed fatetur esse in illa parte nonnullos, qui crassius aliquid requirant: atque id tanta pervicacia, ne dicam tyrannide, ut diu in periculo fuerit, quod eum videbant à suo sensu nonnihil alienum. Quanquam autem non putat constare solidam consensionem, optat tamen ut hæc concordia, qualiscunque est, foveatur, donec in unitatem suæ veritatis nos Dominus utrimque adduxerit. De ipso nihil dubita, quin penitus nobiscum sentiat. De aliis rebus quales habuerimus sermones, longum esset enarrare: sed hæc erit aliquando materia jucundæ inter nos colloquutionis. Ad disciplinam dum venitur, ipse aliorum more ingemiscit. Magis enim deplorare miseram hac in re Ecclesiæ conditionem licet, quam corrigere: Ne vos istic solos laborare putes. Eduntur quotidie passim exempla, quæ omnes ad optandum remedium excitare merito debeant. Ejectus est non ita pridem Ulma vir probus ac doctus cum extrema ignominia, quod non sustineret magis vitiis indulgere. Dimissus est à collegis suis omnibus cum honorifica commendatione, præsertim à Frechtho. Quæ Augusta nuociantur, nihilo magis læta sunt. Ita posthac res lusoria erit Pastores ministerio deturbare ac in exilium ejicere. Nec malum istud emendari potest, quia nec plebs, nec Princeps jugum Christi à Papæ tyrannide discernunt. Censet ergo Philippus nihil melius esse, quam ut in tanta tempestate ventis adversis aliquantum obsecundemus: spemque facit, ubi plus quietis ab externis hostibus erit, opportunitatem fore ut internoribus remediis oculos intendamus. Capito nunc Deum & homines obtestatur, perditam esse Ecclesiam, nisi mature succurratur rebus tam afflictis; nunc, quia profectum nullum videt, mortem precatur. Verum si vocatio nostra ex Domino est, ut esse non dubitamus, Dominus benedicet, utcunque omnia adversentur. Tentemus ergo remedia omnia: quæ si desunt, pergamus tamen ad ultimum usque spiritum. Quum te video sic affictari, interdum adesse cupio, ut nonnihil solatii afferam. Rursum dum succurrit nihil me tibi afferre posse, nisi materiam invidiæ majoris, libenter absum, ne plus satis gravatum premam. Fratres Waldenses coronatum unum mihi debebant, cujus partem à me mutuo acceperant, partem dederam nuncio qui cum fratre venerat, Soneris mandato. Hunc ut tibi darent, jusseram. Si dederint, retinebis, quo tantundem ære tuo exonerer. Quod reliquum erit, solvam quum potero. Ea enim mea est nunc conditio, ut assem à me numerare nequeam. Mirum quantum pecuniæ mihi effluat in extraordinariis sumptibus; & de meo præterea vivendum est, nisi velim fratribus oneri esse. Valetudinem quam mihi pro tuo in me amore sollicite commendas, non ita facile curare licet. Sed nimis sum prolixus. Injuriam enim talibus nugis facio. Bene vale optatissime frater. Dominus te ad hanc molestiarum molem sustinendam Spiritus sui virtute corroboret. Scripta mense Martio M. D. XXXIX.

Calvinus tuus.

CALV. FARELLO.

Postridie quam mihi reddita fuerat penultima tua epistola, dedi me in viam, ut Francfordiam peterem. Adeo autem tumultuarius fuit discessus, ut tibi respondere non vacaverit. Id quod in subitis consiliis fere evenire solet. Profectionem vero illam suscipere mihi nunquam in mentem venerat nisi pridie quam exequutus sum. Verum quum literas à Bucero recepissem, quibus indicabat se nihildum potuisse de fratrum causa agere; cupido mihi statim incessit eo usque concedendi: partim ne fratrum salus negligenter, ut fit in tanta rerum turba, tractaretur: partim ut cum Philippo de religione atque Ecclesiæ ratione commentarer. Utraque, nisi fallor, ratio justa tibi videbitur. Accedebant Capitonis ac omnium hortationes, præterea comitum opportunitas. Nam Sturmius & alii boni viri se mihi comites adjungebant. De Domino de N. minus credendum est quam feratur. Nosti enim quam sit illud verum, famam eundo vires acquirere. Unum tantum concionatorem appetebat, qui hac Quadragesima plebem suam puriore doctrina imbueret. Domina R. illuc me initio invitavit: sed quia via non satis aperta videbatur, excusavi me hic alia vocatione detineri, minutula quidem illa, sed quæ ad me obligandum sufficeret. Doctor Ulrichus jam secundum mensem procul abest, ut non possim cum eo de literis expostulare. Causatus est se eas deposuisse apud N., unum, nisi fallor, ex fratribus qui aliquando contra Solodorenses tumultuati sunt. Dolet mihi plurimum eas periisse: siquidem multa continebant, quæ magni interfuit non evulgari. De conjunctione quod suadebam non est quod tantopere averseris: testabar enim me nihil magis optare, quam ut longissime se illinc pii omnes subducerent. Hoc unum contendebam, ne schismate scinderent qualemcunque Ecclesiam: quæ utcunque esset corruptissima moribus, doctrinis etiam exoticis infecta, non tamen desciverat penitus ab ea doctrina, qua Ecclesiam Christi fundari docet Paulus. Sed quia res est ejusmodi qualis attingi non expediat, nisi prolixe & ordine excutiatur, non ulterius prosequar: nisi quod testatum volo, me non aliam fratribus unionem suasisse, quam quæ nobis Christi exemplo monstratur, qui non dubitavit Dei mysteria cum deploratæ impietatis Judæis participare. Atque ut intelligas qua prudentia consilium meum expenderint, id eos in primis exacerbavit, quod Ministrum à Plebe discernebam, illumque dispensatorem esse asserebam à quo prudentia & fides requiratur. A privatis minus quiddam & facilius dicebam exigi, ut se unusquisque probaret. Verum id, si dabitur coram colloqui inter nos parvo negotio transigetur. Quod video luculenta Dei judicia apparere in fonticas illas pestes quæ miseram Ecclesiam vexabant, partim me consolatur & recreat, partim autem animum meum perstringit, quia video non prorsus offendiculo carere. Est tamen omnino expetendum, ut quoquo modo Ecclesiam suam talibus excrementis purget Dominus. De Gastio mihi frater ad liquidum narraverat. Male me habet illa Grynæi facilitas in dandis commendationibus: nec tam diu distulissem cum eo agere, nisi quo tempore literæ tuæ huc pervenerunt, parcendum ei censuissem: quia tum uxor ejus in ultimo vitæ periculo versabatur. nam gravida quum esset peste correpta fuerat. Quæso mihi significa, quo se bonus ille & infractus Christi martyr proripuerit. A N. video tibi non parum fore negotii, quamdiu sic viricari perget. Sed quia tolli non potest, necesse erit tolerari. Puta tibi datum à Domino qui patientiam tuam exerceat. Habemus tibi non parvam gratiam, quod nostro nomine Consulem salutaris: nam id quoque refert, ut intelligat utrumque nostrûm sic esse conjunctum cum Bucero & Capitone, ut omnia inter nos consilia communicemus.

cemus. De bonis Ecclesiasticis utinam tibi possem aliquid melius polliceri, quanquam non est res pessimo statu: Bucerus enim tanta constantia instituit, ut videatur nonnihil promovisse. Philippus illum initio ret difficultate deterrebat: dimoveri tamen non potuit quin pergeret. Difficile autem videbatur impetrare, quoniam nihil id Principes ad se pertinere putant, qui bona Ecclesiastica pro suo arbitrio administrant. Et alii quidem ægre ferunt sibi de manibus excuti lucrum cui jam assueverunt. Alii tametsi nihil jacturæ sensuri sunt, non facile adducuntur, ut invidiam ejus ordinis, quem magnum esse in Germania nosti, in se concitent. Bucerus ex vetusta Ecclesiæ consuetudine modum protulit, quo & Ecclesiæ & paci publicæ Imperii consulatur. Quoniam ea lege legata sunt bona, quæ hodie tenent Canonici primariæ Ecclesiæ hujus civitatis, ut à Comitibus administrentur, permittit ut sit collegium ex nobilibus familiis, à quo hæc possideantur: qui autem in illud collegium asciscentur, eos nec Sacerdotes esse vult, nec Canonicos: sed conjuges qui totum fidem suam Ecclesiæ obligatam habeant, ut ad tutandam ipsius quietem impendant se ac sua omnia. Quoniam Episcopus est Princeps Imperii, nec tolli potest locus ille, quin magno eum motu Imperium concutiatur, putat expedire quod olim fiebat, ut in ejus locum succedat ex collegio illorum Comitum, cui maneant salvæ possessiones, quæ sunt hodie penes Episcopum: voceturque Vicedominus, quod magis sit earum œconomus, quam proprietarius. Ejus officium sit Ecclesiam tueri si aliunde impugnetur, atque in eam rem fidem suam solenni sacramento obstringat. Reliquæ facultates in usum magis legitimum redigantur, ut sunt Præbendæ, Capellæ, Prioratus & reliqua. Usum appello magis legitimum, ut ministris & scholis, pauperibus, aliisque Ecclesiæ oneribus destinentur. Id si obtinetur, erit ut in rebus adeo dissipatis tolerabilis conditio. Aliqua & quidem jam magna spes est, quod Principes cœperunt animum inclinare, Civitates autem rem cordi habent, quæ vident Ecclesiarum suarum bona tam misere dilapidari. De Basilio scripsit ad me Talearis, illum petiisse nuper Genevæ publicam disputationem, sed repulsam passum esse: quod equidem libenter audio, ne in gente plus satis alioqui novitatis cupida falsa dogmata evulgentur, quibus refutandis nemo sese opponat. Nunc ad secundam epistolam, quam ab ænigmatibus exordiris. Qui sint enim illi excubitores, ebriosi, fures, minime assequor, nisi apertius exposueris. Proinde quæso ut mihi primis literis edisseras. De illa Comitis & Genani legatione nihil aliud potuit expectari, quam ut irriti reverterentur. Nescio an in fratribus tantum sit consilii, quantum animi esse non dubito. Si Comitem sine formula certa dimiserunt, mihi factum eorum penitus improbatur: scis enim quid parere noverit illa inanis gravitatis affectatio. Feramus omnia tentari, ne per nos stetisse videatur quominus Ecclesiæ melius haberent. Abs te hoc jure postulare nequeunt, ut ministerium eorum approbes, quos Ecclesiasticæ censuræ relinquendos nemo non videt. Sed verissimum est quod ais, omnes qui male conscii sunt nihil magis expetere, quam ut omnia in obscuro demersa lateant, ne sua quoque fœditas detegatur. In tantis involucris videndum quid possimus: cætera Domino permittenda. Cuperem sane ut malorum omnium sepulta esset memoria, quæ citra noxam retractari non possunt. Sed quid prodest, odia, dissidia tum doctrinæ tum animorum, obtrectationes, cæteraque hæc mala in Ecclesiæ visceribus conclusa retineri, quæ tandem in pessimum ulcus erumpant? Optandum potius ut cum acerbitate aliqua discutiantur, si aliter fieri non potest. Sed quid vetat medium aliquod tenere, ut honor ministerio nostro suus restituatur, remedium Ecclesiæ illi miseræ ac perditæ adhibeatur, quæ inter fratres sunt offendicula tollantur, dissimulatis ac suppressis malis, quæ nihil opus est de integro exagitari? Sunt enim quædam vulnera, quæ attactu magis recrudescunt: quiete melius & oblivione sanantur. Quid sibi obsecro volunt boni viri, quibus hoc venit in mentem, ut ego sine te redeam, qui tecum sum ejectus? Ut in operis communicationem manum præbeam iis, à quibus volo esse alienissimus, donec Ecclesiæ satisfecerint? Sic enim rem instituunt ut ex quatuor duo nobiscum remaneant, ut nullo Ecclesiæ judicio quasi per veniam restitutus, locum sine ulla auctoritate teneam. Quid enim faciemus? unde sumemus exordium, si res collapsas velimus instaurare? Si verbum fecero quod displicuerit, mox silentium imperabunt. Sed nolo apud te hæc & similia stylo prosequi, quæ melius ipse reputas quam dici queant. Rursum si id procedit, fratrum jurgia vix potero sustinere: summam enim solo meo reditu confectam existimabunt. Proinde optarim ut aliud potius quidvis agant ii qui hunc lapidem moliuntur. Nihil enim quam magnam molestiam mihi accersunt, idque frustra. Ut promisi, breviter tibi perscribam. Statum rerum Francfordiæ hunc comperimus. Aderant è domo Saxoniæ Elector, ejus frater, & nepos ex Henrico, quem Mauricium vocant. Hi tres in suo comitatu habebant equos quadringentos, Lantgravius secum totidem equites adduxerat: Luneburgensis minore pompa. Aderat & Brandeburgensis junior frater Electoris, Brunsvicensis junior, aliique tres quorum nomina non teneo. Hi omnes fœderati: cæteri qui in fœdere continentur legatos miserant, ut Rex Daniæ, Dux Prussiæ, aliique nonnulli. De iis nihil mirum videbatur quod domi remanserant, quia rebus tam dubiis ac periculosis procul abesse tutum illis non erat. Verum nemo erat qui non indigne acciperet, Wirtembergensem malle venatione sua & nescio quibus lusoriis oblectamentis frui, quam consultationi interesse, in qua & patria ejus, & caput fortasse agatur, cum biduo tantum abesset. Qui volebant excusatum, dicebant non dubitasse curam in reliquos rejicere, quibus negotium cordi esse noverat. A Civitatibus primarii viri missi fuerant. Primis deliberationibus bellum omnium suffragiis decernebatur, donec intervenerunt Electores duo, Comes Palatinus, & Joachimus Brandeburgensis, cum Cæsaris literis, & legato Episcopo Hispano, quem Londensem appellant. Principio mandatum Cæsaris exposuerunt, quo illis permittebatur vel pacem vel inducias cum nostris pacisci, quibus rationibus ac legibus optimum fore existimarent. Deinde longa oratione ac validis argumentis conati sunt animos ad pacem inflectere: præcipue tamen caput hoc premebant, quod Turca non quieturus sit, si videat Germaniam intestinis bellis implicatam. Et jam aditum habet patefactum, cum Walachias teneat, transitus illi à Polono ex fœdere debeatur. Ita ergo jam nunc Germaniæ imminet. Pacis conditiones ut nostri excogitarent, voluerunt. Si pax confici non posset, rogarunt ut ad inducias decurreretur. Utriusque fides ac sinceritas nostris est explorata. Nam Joachimus in causam Evangelii omnino propensus est, Palatinus non iniquus. Verum quia mandata quæ ab Hispania veniunt minus fidei habent, maluissent rem ab Electoribus universis compositam, penes quos summa in Imperio est potestas. Id impeditum fuit, quod Moguntinus multas ob causas à Saxone repudiatus est: Joachimus in Comitia consentire ausus non est, à quibus patruus excluderetur. Ergo nostri articulos obtulerunt, quibus se invitos ad belli cogitationem descendisse ostendebant: siquidem injurias exponebant quibus fuerant ad id consilium necessario adacti. Pacis leges dicebant, ut suas sibi Ecclesias administrare liceret, sub qua administratione bonorum Ecclesiasticorum dispensationem volebant contineri. Integrum deinde sibi servabant, ut in fœde-

ris

ris societatem possent admittere qui adjungere se vellent. Quum oblati jam essent articuli, discessimus. Postea significavit Bucerus Electores duos plus aliquanto concedere quam Cæsaris legatum. Ratio est, quod Cæsar, quum hostium nostrorum opibus indigeat adversus Turcam perinde ac nostrorum, cupit utrique parti sine alterius offensa gratificari. Summa tamen postulati ejus est, ut citra præsentis status mutationem, viri docti ac probi & minime contentiosi conveniant, inter quos de capitibus religionis controversis disceptetur: postea res ad Comitia Imperii referatur, ut de sententia omnium ordinum Ecclesiæ Germanicæ reformatio transigatur. Inducias ad ea peragenda anni unius paciscitur. Nostri nec brevibus adeo induciis contenti sunt, & aliquid certius sibi dari postulant. Ita omnia sunt adhuc in suspenso: nec extra belli periculum sumus, nisi Cæsar ulterius procedat. Juliacensis nuper patre orbatus, legatos misit cum hujusmodi mandato, Se ducatum Geldriæ, cujus legitimus erat dominus, Dei beneficio recuperasse: nunc sibi de eo controversiam moveri tum à Cæsare, tum à Lotharingo, sine ullo satis specioso prætextu. Lotharingum enim nihil juris posse obtendere, nisi quod sit hæres postremi Ducis, Atqui illum per vim, contra jus & fas, Ducatum possedisse, qui sententia Imperii fa[illegible] Juliacensi adjudicatus erat. Cæsarem prætexere quidem emptionis titulum: sed quam vel commentitiam, vel nimis fraudulentam esse appareat: nempe quum pretium fuerit 50 millium coronatorum, quo vel sola urbs æstimari queat: certe eam summam infra anni unius reditum esse. Rogabat ergo nostros ut apud Cæsarem intercederent, ne Principem Imperii sine causa lacesseret. Quod si Cæsar nollet precibus acquiescere, auxilium eorum ad tuendam communem libertatem implorabat. Nihil adhuc responsi tulit: quando consilium capere ex rerum suarum inclinatione necesse habebunt. De fœdere tamen nulla fiebat mentio, etsi non est à religione alienus. Angli petitio fuit ut legatio ad se nova mitteretur, cui adjungeretur Philippus: ut haberet cujus consilio uti posset ad Ecclesiam meliùs constituendam. Non erat dubium quin legationem missuri essent Principes. Melanchthonem mittere non placebat, quod mollitiem animi ejus suspectam habeant. Neque vero qua in opinione sit aut nescit, aut dissimulat: tametsi mihi sanctissime dejeravit vanum esse hunc timorem. Et sane ut videor mihi ejus animum perspicere, non minus illi fidere ausim quam Bucero: dum negotium est cum iis qui sibi indulgeri aliquid volunt. Tanto enim studio propagandi Evangelii flagrat Bucerus, ut quæ præcipua sunt contentus impetrasse, interdum sit æquo lenior in iis concedendis, quæ minutula quidem ipse putat, sed habent tamen suum pondus. Rex ipse vix dimidia ex parte sapit. Sacerdotes & Episcopos severis sanctionibus non tantum ministerii privatione, arcet à conjugio: Missas quotidianas retinet: septem Sacramenta vult salva esse: ita habet mutilum & semilacerum Evangelium, Ecclesiam vero multis adhuc nugis refertam. Jam quod sani cerebri non esse omnes vident, Scripturam vulgari idiomate haberi in regno non patitur: ac novum interdictum nuper publicavit, quo ab ejus lectione plebem arcebat. Atque ut intelligas illum non jocose insanire, nuper virum quendam probum & doctum exussit ob negatam præsentiam Christi carnalem in pane: cujus mors ab omnibus piis & eruditis valde comploratur. Nostri tamen utcunque ejusmodi facinoribus graviter offendantur, ejus regni rationem habere non desinent. Video de conjuratione nihil ad vos pervenisse præter obscurum & ambiguum rumorem. Cardinalis Polus fratrem habebat virum & primariæ nobilitatis, & auctoritatis inter Proceres maximæ. Siquidem eorum familia Regem propinqua cognatione attingit: ipse vero raris cujusdam prudentiæ & gravitatis habebatur. Ita sibi in causa fratris moderatus erat, ut nihilo esset apud Regem deteriore loco. Quum Regi minime suspectus esset, quia palam dissidium cum fratre præ se ferebat: omnium opinionem sua calliditate fefellit. Ita inter se pepigerant, ut Cardinalis exercitum duceret per Galliam: simulatque accederet ad finem regni, tumultum frater ejus cum aliis conjuratis excitaret: quo Rex occupatus in placandis intestinis motibus adversus externum hostem defendere se non posset. Cardinali facile erat armare militem Papæ sumptibus. Verum priusquam adventaret, detecta est ab indice conspiratio. Nam quo se rite instruerent, necesse habuerant complures facere conscios. Nepos vir strenuus quum audisset pactiones esse deprehensas, voluis sibi mortem consciscere. Sed quum impeditus fuisset, sævitiam quæstionis ferre non potuit. Sequuta est aliorum confessio: in omnes auctores vindicatum est. Quum tot ac tantis Dei beneficiis tam male respondeat Rex, vereor magnopere ne tandem graves pœnas luat suæ ingratitudinis. Interim dum Francfordiæ habetur conventus, mortuus est ex insperato filius Georgii, qui ob insaniam vinctus custodiebatur. Si fuisset patri superstes, tutela novis motibus potuisset præbere causam. Nunc successor est non dubius ille Mauricius Henrici filius, quem in fœdere esse supra indicavi. Ita bona spes est, ditionem quam nunc tenet Georgius, statim Christi peculio accessuram. Nam Georgius ætatem excessit procreandæ soboli idoneam. Hac ratione vides, quantum ad summam rerum, pendere adhuc omnia, nec certam habere inclinationem. Quo magis rogandus est nobis Deus, ut faustum aliquem exitum rebus tam perplexis afferat. Quid profecerim in causa fratrum, simul quale fuerit, ac quibus de rebus meum cum Philippo colloquium, rescisces per Michaelem, qui ante novem dies abire constituit. Cogor enim nunc præ tabellarii festinatione mittere dimidiatas literas. Alteram partem tunc excipies. Vale frater mihi amicissime. Thomam ac fratres omnes mihi saluta. Capito & Sturmius te millies salutant. Gratia Domini nostri Jesu Christi tecum. Argentorati, 17 Calendas Apriles. M. D. XXXIX.

Calvinus tuus.

CALV. FARELLO.

NOn memini hoc toto anno fuisse diem unum, quo magis obrutus fuerim variis negotiis. Nam quum hic nuncius voluerit principium libri mei secum auferre, circiter viginti folia relegere me oportuit. Adhæc legendum fuit & concionandum, scribendæ quaternæ literæ: transigenda quædam controversia, respondendum plus decem interpellatoribus. Excusabis ergo si & breviter & minus accurate scribo de omnibus rebus. Quid in conventu deliberatum fuerit, non prius intelligemus ad liquidum quam redierit Bucerus, quem ex ejus literis expectamus ante septem dies. Scripsit tamen nobis nunquam se vidisse paratiore animo Principes nostros ad Evangelii defensionem. Certe Smalcaldiæ facinus in re non magna ediderunt, quo prodiderunt animi sui magnitudinem. Erant enim illic impuræ quædam imagines, quas cum suis altaribus diruerunt. Sustulerunt etiam in Cœna elevationem, quam hactenus retinuerant. Sunt nunc qui moderationes nescio quas somniant, ad quas nos revocent. Hoc tibi volui in gustum præbere, ut intelligas eos procul abesse à trepidatione. Senatus quoque noster cordatum se præbet. Nuper Abbatissam, quæ dilapidare cœperat bona monasterii, in custodiam dedit. Camera Imperii Episcopi rogatu eam dimitti jussit. Contemptum est mandatum. Socii fœderis factum approbarunt,

runt, & se causam recepturos testati sunt. Missus inde nuncius ad Cameram qui denunciet non staturum Senatum illius judicio, qualecunque tandem fuerit. Expectamus ergo dum lusorium suum fulmen jaculentur. Cura obsecro ut Balliotus pecuniam mittat, unde Wendelino satisfiat. Non possum nunc ulterius pergere. Saluta omnes fratres diligenter. 20 Aprilis. M. D. XXXIX.

Calvinus tuus.

Calv. Farello.

Plus jam boni ab ista qualicunque concordia sperare incipio quam prius. Quoties reputabam quibuscum hominibus negotium nobis foret: simul quam lubricam ac fluidam eorum fidem toties experti essemus: inde colligebam nos ista quoque reconciliatione aut nihil, aut quam minimum profecisse. Ad quod leges utrimque positæ, utcunque nihil haberent majoris indignitatis, mihi tamen non omnino probantur. At nunc si verum est quod narras, sollicitari ad defectionem duos illos, necessarium profecto erat vel iniquis legibus inter nos transigendo, talibus malis occurrere. De firmiore autem constantia nonnullam spem concipio, quod quum fidem suam omnibus istic Ecclesiis obligarint, validius tenentur, quam ut adeo ex facili dissiliant. Jam aliqua ex parte sumus assequuti quod primo loco semper quæsivimus, ut pessima illa inter fratres dissidia, quæ Ecclesias prorsus lacerabant, componerentur. Gratiam igitur Domino nunquam satis dignam habebimus, qui sua benignitate spem quoque nostram ita superat. De reditu puto non procedere quod scripserat Talearis: nullum enim verbum ex eo tempore accepi. Nec dubito quin fratres rem illam tanquam supervacuam omiserint, quum viderunt aliunde contigisse remedium. Proinde quia totam actionem vel refrixisse, vel concidisse suspicor, ea cura minime jam me sollicitum habet. Nuncium porro illum quem mihi attulerant literæ Talearis, non sine causa tantopere expavescebam. Non omnes causas tibi recensui: & paucas illas quas notabam, attigi tamen breviter, non exposui. Certe quod de te dicebam momenti plurimum secum trahit. Nam aut ambos simul restitui, aut me per veniam restitutum videri oportet. Ita personæ indulgebitur restitutio, non causæ dabitur. Sed illa præcipue cogitatio me consternat, dum ob oculos mihi pono in quantam voraginem ingrederer: nempe qua me absorberi totum sentiebam, quum tamen dimidio minor adhuc foret. Habeo, fateor, hic mea certamina, & ea quidem ardua: sed quibus exercear, non adobruar. Quanquam mihi non parum negotii futurum erat hoc Paschate, si pestis illa de qua quereris adfuisset. Aut enim ad rationem reddendam compulissem, aut ad Cœnam Domini admissus non fuisset. Unus ex ejus discipulis, ille quem voluit in Claudium Normanum stimulare, venturus erat, nisi præmonuissem ut mihi antea se purgaret, vel certe resipiscentiam promitteret. Toto mense concionem non audierat, publicum aleæ & ebrietatis veluti forum exercebat. De scortationibus etiam rumor susurrabat: & tamen prorupisset ad sacrosanctum illud mysterium, nisi viam præclusissem. Jocatus est apud eum qui denunciabat quod volueram illi indicari, se relinquere confessionem Papisticam. Respondi esse quoque genus confessionis Christianæ. Si redierit magister, erit jam mihi professum cum eo bellum. Nec per me stetit, quominus jampridem cum eo congrederer. Ita ejus impietatem palam & aperte etiam pro concione sugillabam, ut nihilominus aut ipsi, aut aliis dubius esset sermo, quam si vel nominassem, vel digito demonstrassem. Nunc, quia Francfordiam petierat, Bucerum obsecravi ut ab eo non secus ac jurato hoste caveret. Ubi primum se ita tractari senserit, quales turbæ mihi præparantur? Ergo sive hic maneo, sive migro, multæ semper curæ, molestiæ, difficultates mihi instant. Gratum mihi esse fateor, quod fratres tanta mei sollicitudine teneri video, ut supplere nostram inopiam de suo parati sint. Non enim fieri potest quin tali amoris testimonio delecter. Verum tua, & illorum beneficentia decrevi abstinere, nisi quæ major necessitas compulerit. Dabitur mihi à Wendelino typographo, cui libellum nostrum commisi imprimendum, quantum ad extraordinarios sumptus sufficiet. In libris meis qui adhuc sunt Genevæ, erit unde hospiti meo satisfiat usque ad hyemem proximam: in posterum Dominus providebit. Quum innumeros aliquando amicos in Gallia habuerim, nemo fuit qui assem mihi obtulerit: & tamen si fecissent, poterant frui gratuita beneficentiæ jactantia: nihilo enim illis constitisset offerre quod non acceptassem. Exciderat mihi Ludovicus, ille unus fuit qui obtulit: sed ipse quoque suam largitionem nimis magno venditabat: siquidem me tantum non ad recantandum hortabatur. Certe clara voce fuisse me Ecclesiæ transfugam pronunciabat. Respondi quod debui talibus literis: vereor tamen ne literæ interciderint. Tua igitur ac fratrum benevolentia in præsens contentus ero: facultates experiar, siquando erit necesse. Ac vicissim rogo ut pro ista in me vestra humanitate, animi gratitudine contenti sitis. Doleo mihi periisse coronatum: sed est cur socordiam hic meam accusem, nisi quod pudore retineri posse arbitrabar, ne sic abuteretur. Placet maxime vestrum de Claudio consilium, ut antequam magis adoleverit, aut etiam induruerit barbaries, quæ manent scintillæ adhuc bonæ institutionis in illa pueritia, ejus opera excitentur. Sed quid fidem meam appellas in adjuvando fratrum conatu ad instaurandam disciplinam? Ad quos enim scriberem, aut quo stylo? Quare aut viam mihi aperi, aut ne expectes dum me temere ingeram. Nuper Philippo in faciem non dissimulavi, quin mihi admodum illa ceremoniarum copia displiceret. Videri enim mihi formam quam tenent, non procul esse à Judaismo. Quum rationibus instarem, noluit mecum de eo contendere, quin nimis abundarent in ritibus illis aut ineptis, aut certe supervacuis. Sed dicebat id dandum necessario fuisse Canonistarum qui illic sunt obstinationi. Cæterum nullum esse in Saxonia locum qui non magis exoneratus esset Wittenberga: & eam ipsam paulatim ex tanta farragine multa abscissuram. Clausula autem erat, Luthero non magis probari quas coactus retinuisset ceremonias, quam nostram in illis parsimoniam. Utinam vero perspectum optimo N. esset, quantum sit in Philippo sinceritatis. Certe exueret protinus omnem fraudis suspicionem. Quod Bucerus porro defendit Lutheri ceremonias, non ideo fit quod appetat, aut invehere eas moliatur. Cantum Latinum adduci nullo modo potest ut probet: ab imaginibus abhorret. Alia partim contemnit, partim non curat. Sed non est timendum ut quæ semel abrogata sunt, rursus postliminio reducat. Tantum non patitur, ut ob externas illas observatiunculas à Luthero disjungamur. Nec sane justas esse puto dissidii causas. Fœdus Germanicum nihil habet quod debeat pium pectus offendere. Cur enim, quæso, quas dedit eis Dominus vires non conjungant ad communem Euangelii defensionem? Cæterum in societatem suam aut vi, aut quavis necessitate neminem pertrahunt. Quin potius sunt Civitates Euangelicæ quibus magis placent fœdus cum Papistis, & ipsis adeo Episcopis, ut Nuremberga. Utinam sciret N. quibus artibus nuper tentati sunt in conventu, & qua constantia restiterunt. Nihil magis conabatur Cæsaris legatus, quam ut eos ab Helveticis Ecclesiis distraheret. Neque tamen eas nominabat: sed exigebat ne Sacramentariorum causam susciperent.

Respon-

Responderunt sibi fraternam esse communionem cum iis quos ille Sacramentarios vocabat. Jam in ultimo actu quantum animi ostenderunt! Imponebat legem Cæsar ut neminem reciperent in fœdus inter eas quas cum ipsis paciscebatur inducias: consenserunt: sed hac conditione, ut si qui reciperent Evangelium, essent tuti etiam extra fœdus. Quod si impeterentur, professi sunt se habituros pro fœderatis qui causam Christi sustinerent. Id quoque mutuum petebant à Cæsare, ut nulla inter id tempus fœdera fierent adversus Evangelium. Volebat Cæsar ut Sacerdotibus manerent opes Ecclesiasticæ, usque ad induciarum finem. Annuerunt nostri, modo Ecclesiis & scholis prospiceretur: atque illic ad extremum perstiterunt. Quid si referam insignem civitatis hujus fortitudinem? Nam quum allatæ essent Cæsaris conditiones, ut irrita fierent fœdera quæ post Nurembergensem conventum inita fuerant, & ne posthac nova ferirentur inter nostros, utque utraque pars integra maneret usque dum habito colloquio Germanica Ecclesia reformaretur: factum est extemplo Senatusconsultum, quo edicebant se potius visuros ut liberi & uxores in conspectu suo necarentur, ut facultates omnes disperderentur, exscinderetur urbs, ipsi denique ad internecionem omnes caderent, quam admissuros eas leges quibus Evangelio Christi via præcluderetur. Mi Farelle, cogita annon faciamus injuriam talibus viris, qui otiosi eos criminamur, dum periculo aut terrore quovis dimoveri se à recta linea non sinunt. Itaque jam res proculdubio ad certamen vergit: & jam impressio facta est in agrum Luneburgensem. Nostrum est, inquis, cavere diligenter omnia quibus in bonorum ac piorum offensionem incurramus. fateor: sed bonorum & vicissim cavere, ne temere ac citra rationem offendantur. Interim dum scribo, discipulus ille, cujus memini, redire in gratiam cupit, ac Claudium ultro sequestrem constituit. Spero Dominum daturum ut contumaciam retundamus severa lenitate. Bene est quod à Cœna Domini absumus quindecim adhuc diebus, ut ejus experimentum ante capiatur. Saluta mihi amicissime Thomam & reliquos fratres. Dominus vos omnes sibi conservet diu incolumes & unanimes. Date operam ut precibus intentæ sint Ecclesiæ, quando sic urgent nos undequaque discrimina. Scripta Aprili. M. D. XXXIX.

Calvinus tuus.

CALV. FARELLO.

SAlve optime ac mihi dulcissime frater. Quæ mihi per literas significasti, intelligere mihi gratum fuit, etiamsi parum læta sint magna ex parte. Nam nec ignorare juvat, & scire utile est. Ad singula tamen respondere nihil interest. De Claudio nihil audebam divinare, ne me conjectura falleret. Nunc ex principiis judico qualis futurus sit in reformanda illa Ecclesia successus, nisi Dominus ex insperato affulserit. Quod si bona fide se gesserint nostri successores, intra exiguum tempus sentient plus inesse difficultatis quam cogitarant. Fortasse & nobis reddere testimonium cogentur bene ac fideliter gesti muneris. Quod zelo tuo moderantur, nihil mirum. Nondum enim ita incaluerunt, ut vel ignaviam tuam currendo assequantur. Tu autem vide quid temporis ratio ac necessitas postulet: atque ad eam amussim zelum tuum compone. De Paterniacensi Ecclesia Sonerio offerenda fuisse cogitatum, mihi nullo modo probatur. Pessimum enim exemplum est, ut à suis Ecclesiis abstrahantur fidi Pastores, quo aliis locus vacuus relinquatur. Si Richardus manet qualis erat, & tamen displicet, nescio quos amare debeamus. Ego certe pluribus Soneriis longe præferre ipsum non dubitem. Nunc quoque dum audio falso atque immerito ad te delatum, non possum facere quin suspicer aliquid malitiose atque ex composito hic esse factum. Multum nec sine causa hodie de ministerii contemptu querimur: & ipsi sæpe insanientem populum nostra vel stultitia vel cupiditate armamus. Nunquam mihi placuerunt artes illæ, ut alter in alterius locum arrogari affectaret: quod fieri his oculis palam animadverti in alia causa. Hæc mi frater tecum loquor, ne dum omnia sincere fieri pro tuo candore putas, videaris connivendo malis artibus suffragari. Neque etiam velim aliquem odiosius gravare dubiis mihi criminibus: sed pro nostra amicitia proferre libere non dubito quæ timeo magis quam credo. In eum locum assumptum esse placet, quem sine noxa potuit occupare. Zebedæum adeo inclementer tractari mihi plurimum dolet. Neque, mihi crede, magnam gratiam à Bucero ineunt, qui tanta tyrannide libros ejus defendunt. Multo placidius fert ipse meam libertatem quoties ab ipso dissentio. Quanquam de iis mallem tecum potius coram: quod futurum spero, nisi modicum laborem detrectaris. Indicavi Bucero tecum iniquissime agi, quod omnes ejus amici tibi infesti esse perseverarent: qui vero amici antea fuerunt, ejus causa nunc abs te sint alienati. Ingemuit gravius quam speraveram. Quum remedium quæreret, respondi vulnus esse ipso attactu periculosum: ergo sineret, donec melior ratio nobis appareret. De conjugio nunc apertius loquar. Ante Michaelis abitum nescio an mentionem aliquis forte intulerit istius de qua scripsi: verum semper memineris quid in ipsa quæram: non enim sum ex insano amatorum genere, qui vitia etiam exosculantur, ubi semel forma capti sunt. Hæc sola est quæ me illectat pulchritudo, si pudica est, si non fastuosa, si parca, si patiens, si spes est de mea valetudine fore sollicitam. Ergo si putabis conducere, accinge te, ne quis alius antevertat. Sin aliud censes, omittamus. Nihil posthac scribam donec veneris. Venies autem nobis omnibus exoptatissimus. Age, animum tuum hac profectione mirum in modum explicabis. Et tamen nihil obstat quominus scribas dum te comparas ad profectionem. Omnes te plusquam amice salutant, Capito, Bucerus, Sturmius, Pedrotus, Gaspar, & Galli quos non nomino, quia nomina non tenes. Fratres omnes mihi saluta. Dominus vos omnes sibi suæque Ecclesiæ diu servet incolumes. Argentorati, 19 Maii. M. D. XXXIX.

Calvinus tuus.

CALV. GENEVENSI ECCLESIÆ.

Misericordia Dei nostri, & gratia Domini Jesu Christi vobis multiplicetur per Spiritus sancti communicationem.

NIhil mihi majorem tristitiam attulit, dile- *Ex Gall.*
ctissimi fratres, post eas turbas quæ tam misere dissipaverant & pene everterant vestram Ecclesiam, quam ubi intellexi vestra jurgia & concertationes cum ministris ipsis qui nobis successerunt. Quamvis enim præposteritas illa quæ cum illorum primo aditu conjuncta etiamnum remanebat, merito vos posset offendere; quæcunque tamen occasio subsit, non possum sine magno & intimo horrore audire aliquod in Ecclesia schisma residere. Quare hoc mihi longe fuit acerbius quam verbis aperire possim, quod audivi de vestris illis contentionibus quamdiu in incerto statu versati estis: quum ea occasione non solum Ecclesia vestra scissa esset, aperte omnino, sed & ipsum ministerium Ecclesiasticum opprobrio & contumeliæ expositum. quod est infiniti cujusdam momenti. Quumque per illam *similes* quæ nunc adhuc viget in Dei Ecclesia, de remedio præsenti pro morbi ratione minus spei haberem, accepi

cepi cum summo gaudio malum illud in certam unionem & consensum commutatum esse: quum statuerem ita factum iri ut quisque in viam rediret, atque ita regnum Domini nostri Jesu Christi promoveretor. Ubi enim sunt rixæ & discordia, vix ulla est spes proficiendi in melius. Quum igitur fructum certum ex illa conciliatione mihi sponderem, facile sum adductus ut ad illius quoque confirmationem me adjungerem. Si enim in mediis ipsis gravissimis tempestatibus conscientiæ meæ judicio & certo proposito semper ad Ecclesiæ communionem faciendam & conservandam studia mea contuli, tanto magis testificanda mihi erat propensio animi mei erga pios ipsos, ubi tam apposita ad eam rem se occasio offerebat. Ac videbam sane res ita tum dissipatas, ut mihi non ita proclive videretur eas in integrum statum repom atque restitui. Utcunque sit, optatissimam illam & valde opportunam occasionem judicabam à Domino oblatam ad Ecclesiam vestram restituendam. Nunc vero, ubi contra meam illam expectationem audivi conciliationem illam inter Pastores vestros & vicinas Ecclesias, à Farello etiam & à me ratam habitam, idoneam non fuisse ad vos sincero amicitiæ affectu & legitimæ conjunctionis vinculo cum vestris Pastoribus qoibus animarum vestrarum cura mandara est, colligandos, coactus fui ad scribendum me conferre, ut conarer, quantum in me esset, medicinam huic malo facere, quod dissimulare sine gravi erga Deum offensione non possem. Et quamvis literæ meæ non valde amanter à vobis jam acceptæ fuerint, nolui tamen officio meo deesse, ut si nihil amplius assequerer, saltem animam meam liberarem. Nec tamen in dubium adduco quæ sit vestra mihi comperta propensa obedientia erga Deum & ministros ipsius, ut hanc meam exhortationem apud vos nullios ponderis futuram verear, neque etiam vos latet mea erga vos sinceritas. Quod vero non est meum à vobis admissum consilium, tempori magis imputandum duco, quum res ita essent perturbatæ, ut quam difficile esset statuere quid expediret. Nunc ubi res per Dei gratiam magis sunt sedatæ & compositæ, confido vos facile perspecturos, non aliud mihi esse propositum quam ut vos perducam in rectam viam: ut ita de me persuasi reipsa exhibeatis quo affectu ducamini ad obediendum veritati. In primis expendite quæso, seposito omni personarum respectu, quo honore affecerit & quid contulerit illis Dominus quos in Ecclesia sua instituit Pastores & verbi Ministros.

Mal. 2: 7. 2 Cor. 5. vers. 20. 1 Thes. 5. vers. 13.

Non modo enim jubet nos obsequentes præstare cum metu & tremore verbo ipsius dom nobis annunciatur: sed etiam honore & reverentia prosequendos mandat verbi ministros, tanquam ipsius legatione ornatos, & quos agnosci velit ut suos etiam Angelos. Sane, quamdiu apud vos fuimus, non multum vobiscum contendimus de ministerii nostri dignitate, ne suspicioni ullam fenestram aperiremus: nunc vero extra illud periculum positus, liberius quod sentio proferam. Si mihi agendum esset cum ministris ipsis, docerem quæ esset muneris illorum ratio, & ad quid vobis soo ministerio teneantur. Quum vero pro se singulis tum ministris tum privatis ratio reddenda sit vitæ suæ tandem, magis est ut in sese quisq; intueatur quid aliis debeat, quam quid sibi debeatur ab alio diutius requirat. Ubi illa consideratio locum habebit inter vos, tum etiam hæc regula fixa hærebit, nempe eos qui locum ministrorum verbi tenent, quando regimen animarum vestrarum ipsis est commissum, agnoscendos esse vobis parentum loco, & io pretio habendos atque honorandos propter illud munus quo funguotur apud vos ex Domini vocatione. Nec tamen id eo spectat ut auferatur jus illud vobis à Deo collatum (ut & suis omnibus) ut examini subjiciantur Pastores omnes, ut discernantur probi & improbi, atque reprimantur illi qui sub larva pastorum lupinam rapacitatem prodiderint. Tantum hoc volo apud illos qui partes Pastorum implent aliquatenus, ut siot tolerabiles, ut vos etiam Christiane geratis, ac proinde magis rationem habeatis ejus quod à vobis debeatur aliis, quam qeod ipsis vobis alii debeant. Atque aperte hoc & paucis expediam. Duo hic vobis cogitanda sunt: Unum, quod ministrorum vestrorum vocatio oon accidit sine Dei voluntate. Quamvis enim mutatio illa quæ nostro discessu facta est, Diaboli artificio deputanda sit, ut quicquid eam est consequutum vobis merito suspectum esse possit: in ea tamen singularis Domini gratia agnoscenda vobis est, qui destitui vos plane non sustinuit: neque vos relabi sub Antichristi jugum, à quo vos semel asseruit. Sed potius & doctrinam Euangelii apud vos extare adhuc voluit, & aliquam Ecclesiæ formam vigere, ut pacata conscientia agere istic liceret. Admonuimus vos semper ut agnosceretis illam Ecclesiæ vestræ eversionem ut visitationem Domini & vobis & nobis necessariam: neque tam attenderetis ad improbos & Satanæ instrumenta, quam ad propria peccata, quæ non leviorem pœnam, imo longe etiam graviorem commerita sint. Idem igitur vobis nunc etiam suggero. Præterquam enim quod illud est singulare remedium & appositum ad obtinendam à Domino misericordiam & relaxationem ab illius justo judicio quod incumbit vobis, alia etiam ratio subest quæ huc vos debet adducere: ne videlicet oblivioni mandare videamini tantum illud Domini erga vos beneficium, quo factum est ut ædificium Euangelii plane non corrueret apud vos, quum illud ita substitit, ut miraculi loco habendum sit exemplum illud potentiæ ipsius, qua una ab extrema calamitate tantum abfueritis. Quicquid sit, Dei providentiæ opus illud est quod extant ministri istic qui locum pastorum animarum & Ecclesiæ vestræ regimen teneant. Accedit & illud quod servi Dei qui verbi ipsius ministerium exercent in vicinis Ecclesiis, ut moderarentur tam perniciosis concertationibus, ipsi illorum vocationem comprobaverunt. Quorum etiam seotentiæ subscripsimus, quum nulla nobis alia melior ratio appareret qua vestro commodo & saluti consuleremus. Quin integritas conscientiæ nostræ comperta sit vobis non dubito, ut statuere debeatis hic nihil non ex animo & sincere factum esse. Præter affectum vero, ipsa etiam rei disquisitio perinde sincera ex me quidem fuit, ut nihil hic involutum à me habeatis. Quare vobis serio prospiciendum est ne facile improbetis quod Dei servi ad vestrum & Ecclesiæ commodum & conservationem esse necessarium judicarunt. Alterum est ut inspiciatur quam legitime fungantur partibus suis, ut ministerium Ecclesiæ impleant. Atque hic, fateor, discretio plane requiritur (neque auctor velim esse tyrannidis ullius io Ecclesiam invehendæ) ut pii homines habeant pro Pastoribus qui vocationi suæ non insistant. Est enim illa indignitas non ferenda, si certis personis illa revereotia & observantia deferatur, quam Dominus ipse unis verbi ministris adsignatam voluit. Proinde facile vobis concedo de eo qui non docuerit verbum Domini nostri Jesu Christi, quemcunque titulum vel prærogativam obtendat, indignum esse qui pro Pastore habeatur, ut illi obedientia ministerio debita exhibeatur. Quia vero mihi constat de fratribus nostris qui apud vos hodie ministerii locum tenent, doceri vos Euangelium per illos, non video quid excusare liceat coram Domino, dum illos negligetis aut rejicietis. Siquis respondeat hoc vel illud in eorum doctrina vel moribus sibi non placere, primum à vobis contendo per Dominum nostrum Jesum Christum, ut quicquid esse potest serio expendatis primum & sine ulla judicii præcipitatione. Quum enim hoc singuli nobis vicissim debeamus ex officio charitatis ne temere in alios feramus sententiam, sed potius clementiam & æquitatem retineamus quantum in nobis

erit,

erit, multo magis illa moderatio observanda est erga illos quos Dominus peculiariter eminere præ aliis voluit. Atque etiamsi non desit quod in illis requiri possit (de quo non possum pronunciare, quum de eo mihi non liqueat) vobis tamen succurrere debet, neminem adeo bene comparatum inveniri, in quo non sint etiam multa quæ desiderentur. Quare illa charitatis regula à nobis non præstatur, nisi sustineamus proximos cum ipsorum infirmitatibus, dummodo verum Dei timorem in illis agnoscamus, & sincerum affectum sectandæ ipsius veritatis. Postremo dubitare non possum quod ad ipsorum doctrinam attinet, quin fideliter vobis tradant præcipua Christianæ religionis capita & quæ ad salutem sunt necessaria, ac simul administrationem Sacramentorum Domini conjungant. Hoc ubi locum habet, illic & substantia ipsa ministerii à Domino Jesu Christo ordinati viget, & legitima dignitas & observantia illi ministerio est deferenda. Nunc igitur, dilectissimi fratres, oro & moneo vos in nomine & virtute Domini nostri Jesu Christi, ut aversis ab hominibus animis & mentibus ad unicum illum Redemptorem nos attollamus, illudque reputemus quantum sacris ipsius mandatis deferre teneamur. Ac si quicquid ille inter vos instituit, inviolatum merito esse debet, nulla ratio vos potest demovere ab officio, ut ministerium, quod tam serio vobis commendat, sartum tectumque non servetis. Jam si disceptatis & contenditis cum vestris Pastoribus ad rixas usque & convitia, uti accidisse audio, satis constat ea ratione ministerium ipsorum in quo elucere debuit splendor gloriæ Domini nostri Jesu Christi, opprobrio & contumeliis subjici, ac tantum non pedibus calcari. Vestrum est igitur attente illud cavere ne dum hominibus insultare videmini, Deo ipsi bellum reipsa indicatis. Neque porro illud levis momenti videri vobis debet quod fiant & foveantur in Ecclesia schismata & sectæ, quod nullum pectus Christianum sine horrore etiam auribus haurire possit. Quin vero ita se res habeat ubi ejusmodi separatio est & quasi secessio inter pastorem & populum, res ipsa loquitur. Tandem igitur hoc accipite, si me à vobis pro fratre haberi vultis, ut solida sit inter vos quæ tanto nomini respondeat conjunctio, ne ministerium illud repudietis quod pro vestro commodo & Ecclesiæ salute coactus fui approbare sine ullo gratiæ vel metus hominum respectu. Quia vero totum illud tempus quo fidelis & pius collega meus in Domino hic fuit, quia mihi per ordinarias occupationes licuit, colloquendo consumptum est, non potui vobis plenius scribere, ut volebam. Quare sic inter nos convenit, ut ego quidem paucis traderem vobis rectam viam quam hic teneretis, ipse autem prout expedire judicaret vos ad officium coram adhortaretur. Hic igitur vobis amantissima salute à me adscripta, Dominum Jesum oro ut vos sancto suo præsidio protegat, vos suis donis magis ac magis cumulet, vestram Ecclesiam in rectum ordinem restituat, ac vos in primis Spiritu suæ mansuetudinis impleat, ut in vera animorum conjunctione omnes ipsius regno promovendo nos impendere possimus. Argentinæ, M. D. XXXIX. 25 Junii.

Vobis deditissimus J.C.

Leo Judæ Calvino.

Gratiam & vitæ innocentiam à Deo Patre per Christum.

Superioribus annis, vir doctissime, epistolas duas dedisti non tantum doctas, sed etiam valde utiles & necessarias, maxime præsenti rerum statu. Has ego ambas verti Germanice, ut & ii fructum harum perciperent qui Latine ignorant. Altera quam ad Episcopum scripsisti, Basileæ excusa est mea opera; alteram noluerunt excudere typographi, metu periculi fortasse deterriti. Nam in hac liberrime & pro Christiana παρρησίᾳ loqueris quo pacto se gerant qui sub Papæ tyrannide vivere ac degere coguntur: damnans interim eos qui utroque genu claudicant, & non tam Deo quam Papæ servire volunt, putantes satis esse si Fidem corde veram & inconcussam servent, etiamsi corpus sanguine Christi consecratum foris idolis prosternant & inclinent, consortes simul Satanæ & Christi, si fieri posset. Hanc ergo receptam Zuikio misi Constantiensi, qui eam non sine gratulatione legit, rogans ut sibi per me liceret ut Augustam eam epistolam mittat excudendam: se scire quendam qui eam typis mandare velit, modo auctoris nomen (quod ego tuo bono in versione suppresseram) permittatur præfigi. Hic ego pro te nihil dicere potui vel asserens vel negans: statui ergo expiscari literis tuam voluntatem, eamque à te receptam Zuikio rescribere. Tu ergo frater, si consultum reipub. Christianæ velis, & succursum multorum conscientiis, non negabis ut præfigatur nomen tuum, quum alea semel jacta sit. Non enim te eum puto qui ob declinandam invidiam aut periculum, tantum fructum impedire velis. Non dubito si liber hic evulgetur, multos fore qui abjecto jugo Pontificio & excusso metu in castra Christi libero spiritu sint advolaturi. Tu vale doctissime vir, & mentem tuam hac in re mihi literis significa primo quoque tempore. Tiguri, ultima Febr. M. D. XL.

Leo Judæ tuus.

Jacob. Bernardus Calvino.

Quod ad te huc usque non scripserim, præcipue per Ludovicum du Four legatum Genevensem, ne putes propterea factum, venerande ac observande Pater, quod aut dedignatus sim, aut tua redintegratio mihi displiceret. Hanc idcirco nunc ad te dedi, ut certo scires primum me tum non adfuisse Genevæ: petieram enim Lausannam, consulturus D. Petrum Viretum super nonnullis quæ ad Ecclesiæ nostræ statum pertinebant, ac præterea quam bono erga te sim ac Christiano animo, & quantum mihi placeat quod videam te denuo à nostris agnosci bonum Pastorem ac fidelem: potissimum quod hoc sciam via Spiritus sancti actum. Siquidem una dierum Dominica quum haberem concionem apud Rippam, & viderem Ecclesiam nostram desolatam (abierant enim qui curam ipsius susceperant, Morentus videlicet & Marcutius: remanserat vero solus Henricus mecum. Sed qui sumus pro tanto populo soli regendo) continere me non potui quin populum in lachrymas effusum videns admonerem, ut conversus ad Dominum Deum humili oratione per Christum Pastorum Pastorem ab eo imploraret Pastorem, & quidem talem qualem agnosceret suæ profuturum Ecclesiæ. Et ne mentiar, tui non recordabar, nec te illum sperabam fore. Fecit hoc populus maxima ut dicitur cum devotione. In crastinum vero Ducentorum congregatur consilium, & omnes petunt Calvinum: congregatur & generale sequenti die, itidem clamant omnes, Calvinum probum & doctum virum Christi ministrum volumus. Quod quum intellexissem, non potui non laudare Deum, aliterque judicare quam quod à Domino esset factum istud, & esset mirabile in oculis nostris: quodque lapidem quem reprobarant ædificantes in caput fieret anguli. Veni ergo, venerande mi Pater in Christo: noster es profecto. Te enim nobis donavit (ut audis) Dominus Deus. Suspirant etiam post te omnes, videbis quam gratus fuerit adventus tuus omnibus quod benigne recipieris. Cognosces me insuper non qualem hactenus relatione quorundam. Putasti (parcat illis Dominus.) Sed pium; sincerum ac fidelem fratrem ac amicum tuum.

quid

quid dico? in omnibus tuis votis obsequentissimum ac deditissimum. Ne ergo tarderis venire ut videas Genevam, hoc est, gentem novam, renovatam sane, gratia Dei, opera D. Petri Vireti. Faxit Dominus Jesus ut velox adventus tuus sit ad nos. Vale, Ecclesiæque nostræ digneris succurrere. Alioqui requiret de manu tua sanguinem nostrum Dominus Deus: dedit enim te speculatorem domui Israël quæ apud nos est. Iterum vale. Salutabis nomine meo si placeat observandos illos Patres meos ac Dominos, D. Bucerum ac D. Capitonem, cæterosque Ecclesiæ illius ministros. 6 Febr. anni M. D. XLI.

Tuus Jacobus Bernardus Minister Euangelicus Genevæ.

BUCERUS ARGENTORATENSI ECCLESIÆ.

Salutem & Pacem.

A Datis proximis literis nil quam coitionibus in diversoriis Electorum Saxonis & Brandenburgensis ac Lantgravii faciendis (ad quas ex Imperatoriis & Regiis multi convenerunt) operam dedimus. In die Paschæ etiam Cœnam in diversorio Lantgravii celebravimus, communicante ipso quoque Lantgravio. Hæc usque ad 20. hujus, quo die Imperator delectum colloquiorum enunciari fecit nostris, & legatis Electorum. Postridie indicatus is delectus est, & toti cœtui Imperii, & de eo consultatum utrimque. Electores statim consenserunt, sed in consilio Principum non potuerunt statim convenire. Quidam enim etiam legatum Pontificis adhibendum esse contendebant: sed prævaluit tamen sententia Electorum, ut Imperatori omnia relinquerentur. Nostri etiam biduo consultarunt quod delecti nos sine arbitris congredi cum tribus alterius partis detrectabamus, & quidam nostrûm differri negotium nova intercessione nolebant, ac metuebant ne à parte altera ineptiores adjungerentur. Tandem tamen vicit heri eorum sententia qui nostram supplicationem, quam in Cancellaria invenietis, Imperatori adhibendam judicarunt. Advesperam heri sub tertiam appellavit nos sex delectos Imperator apud se per Dominum Anaves astantibus primis consiliariis, & negotium dedit ut omni studio vias quæreremus piæ & sanctæ concordiæ, eoque in negotio tantum Deum & Ecclesiarum salutem spectaremus, non dominos nostros aut ullum affectum. Nos post detrectationem modestam petivimus adjungi quosdam, ut testes utrimque. Id Imperator in deliberationem recepit, & rursus graviter hortatus est, ut hanc causam optima fide ageremus. Deditque dextram venientibus & discedentibus, ut hoc non ignoretis scilicet. Invenit tamen viam ut nobis satisfiat, quam post nostram appellationem Lantgravio aperuit. Ut adhibitis utraque parte duobus testibus, per Præsidentem quem designavit Fridericum Palatinum. Orate Dominum. in horam expectamus ut initium fiat. Delecti sunt ab altera parte, Julius Plugius, Joannes Eckius, & Gropperus Coloniensis. A nostra Philippus, Pistorius, & ego. Ut vigesima secunda Aprilis. M. D. XLI.

LUTHERUS MELANCHTHONI.

A Ccepimus jam alteras vestras literas, mi Philippe. Et licet dextræ tuæ confractæ me misereat, tamen ego neque tuis omnibus, neque meis credo. Res nostræ non casu, sed certo consilio, non quidem illo nostro tam felici scilicet, imo solius Dei geruntur. Verbum currit, oratio fervet, spes tolerat, fides vincit ut palpare cogimur; & nisi caro essemus, dormire possemus feriarique, scilicet memores Mosaici illius, Vos quiescetis, Dominus pugnat pro vobis. Nam etiamsi omnia aliter velimus consulere, dicere, facere, vigilantissimi; si Deus non pugnarit, frustra vigilaverimus: illo vero pugnante, non frustra dormierimus. Et certum est ipsum pugnare, & paulatim & pedetentim descendere de throno ad judicium illud expectatissimum. Multa sunt nimis signa quæ id mihi persuadent. Res in domibus vestris salvæ sunt, gratia Dei. Nolite timere. Estote fortes & læti, nihil solliciti. Dominus prope adest. Agant quicquid possunt Henrici, Episcopi, atque adeo Turca, & ipse Satan. Nos regni filii sumus, qui illum consputum & occisum denuo ab istis Henricis, Salvatorem colimus & exspectamus. 22 Aprilis. M. D. XLI.

CALV. FARELLO.

N On dubito quin fratribus quicunque me ad reditum per literas hortati sunt, diligenter excusaris, quod nihil eis responderim. Nosti enim me eo biduo tanta animi perplexitate æstuasse, ut vix dimidia ex parte apud me essem. Postea tamen ut tibi morem gererem, aliquid ad eos in commune scribere conatus sum: sed postea quum cogitarem quid evenire soleat communibus istis literis, mutavi consilium. Nam quod ad paucos missum est, volitat statim per multorum manus, donec passim fuerit evulgatum. Hæc igitur mihi ratio fuit, ut tibi uni scriberem: ne alios adhibeas lectores quam à quibus videbis nihil esse periculi. Cur autem nolim latius dissipari quod in sinum tuum depono, intelliges ubi ad finem perveneris. Tametsi animi mei sensum penitus tenere te confido, & aliis etiam bona fide exposuisse, breviter tamen hic repetam qualiter hodieque sim affectus. Quoties memoria repeto, quam misere illic habuerim, fieri non potest quin toto pectore exhorrescam, ubi agitur de me revocando. Illam inquietudinem omitto, qua sursum deorsum jactati perpetuo fuimus, ex quo tibi adjunctus sum collega: scio enim, quocunque concedam, mihi infinitas molestias esse propositas: si velim Christo vivere, hunc mundum mihi semper fore turbulentum: vitam præsentem certamini esse destinatam. Sed dum cogito quibus tormentis excruciatum fuerit mea conscientia, & quibus curis æstuaris, ignosce si locum illum velut mihi fatalem reformido. Tu ipse mihi una cum Deo optimus es testis, non alio vinculo me illic tamdiu retentum, nisi quod jugum vocationis, quod mihi à Domino impositum esse noveram, non audebam excutere. Quamdiu igitur sic eram alligatus, malui extrema quævis perferre, quam in mentem recipere cogitationes mutandi loci, quæ sæpe alioqui mihi obrepebant. Jam vero ubi Dei beneficio semel sum liberatus, si in gurgitem quem mihi exitialem esse sum expertus, non libenter me immergo, quis mihi non veniam concedat? imo vero quotusquisque erit, qui non me arguat nimiæ facilitatis, si sciens ac volens me præcipitem dedero? Quid autem quod etiamsi nullo meo periculo absterrear, ministerium tamen meum illis utile fore vix confido? Nam quo ingenio præditi sunt illic plerique? neque ipsi mihi tolerabiles erunt, nec ego ipsis. Adde quod mihi majus ac difficilius certamen erit cum collegis quam cum extraneis. Quid unius hominis opera poterit, tot undique impedimentis fracta? atque ut verum fatear, etiamsi omnia valde expedita mihi forent, nescio qua tamen desuetudine oblitus sum artes regendæ multitudinis. Mihi hic cum paucis negotium est, & quorum pars major me non tantum ut pastorem audit, sed ut præceptorem observat. Dices me nimis esse delicatum, qui his blanditiis delibutus nullam asperiorem vocem nunc audire sustineam. Falleris vero si hæc putas; sed quum paucis atque his nonnihil obsequentibus, bene præesse mihi arduum senseam, ad

tantam multitudinem continendam qui sufficerem? Quo autem consilio me revocent, vix audeo apud me æstimare: nam si sincero animo ducuntur, cur me potius quam eum cujus ministerium non minus necessarium ad instaurandam ipsorum Ecclesiam esset, quam principio ad eam fundandam fuit? Quid si me ideo vocant ne illis sint ludibrio, quod sint ab iis destituti, quorum subsidio freti nos ablegare ausi fuerant? Neque tamen ista omnia efficiunt, ne vocationi obtemperem. Nam quo magis ab illa provincia animus meus abhorret, eo magis mihi sum suspectus. Itaque nec mihi debere deliberare permitto, & à nostris peto ne me in consultationem adhibeant: ac quo liberius sinceriusque statuant, magna ex parte istos cordis mei æstus dissimulo. Quid facerem? malo enim prorsus cæcutire, ut me ab aliis regi patiar, quam lippitudini meæ temere fidendo aberrare. Porro si te interrogem, quorum maxime arbitrio permittere me debeam: respondebis, nisi fallor, non alios esse ad consulendum mihi magis idoneos, quam Capitonem & Bucerum. Quid autem illi sentiant audisti ex ipsorum ore. Utinam diligenter fratribus exponas: ac illi nullo præjudicio occupati, serio expendant. Summa hæc sit. Nihil hic astute me agere coram Domino testor, nec rimas scrutari quibus effugiam. Siquidem ut Genevensi Ecclesiæ prospectum cupio, ita malim vitam centies exponere, quam eam deserendo prodere. Sed quoniam ad reditum animus non sponte inclinat, paratus sum eos sequi, quos mihi fidos ac tutos duces fore bona spes est. Cæterum non est quod ante finem Conventus Wormatiensis laborent de me recipiendo: quando legatum nondum miserunt. Die Dominico habebitur hic publica supplicatio per omnia templa: Lunæ solvemus. Vos etiam sanctis precibus nos ad hoc certamen sustinendum adjuvate. Quid moliantur adversarii nostri palam est. Nempe, ut omnes Imperii ordines in nostram perniciem arment. Quibus autem artibus nos adoriri instituerint, incertum est. Quicquid tamen habent calliditatis in hac postrema explicabunt. Vale. Saluta omnes amiciss. Corderium, Thomam, Fatruum, Clericum & reliquos. Omnes nostri tibi & illis bene precantur. Argentor. 21 Octobr. M. D. XL.

CALV. VIRETO.

QUum mihi literæ tuæ redderentur jam eramus ad iter accincti, & non memini profectionem fuisse mihi in vita magis tumultuosam: itaque quum non possem ipse respondere, Claudio Ferreo, quem mecum vidisti Basiliæ, & fratri meo mandavi, ut Farello rescriberent quid haberem animi. Nunc aliquantulum otii nactus, scribere etiam tibi ex medio itineris cursu volui: excusabis autem quod confuse tibi & breviter respondeo, quod neque epistolam tuam habeo ad manum, ut singula capita possim ordine perspicere, & excutere, nec tantum temporis datur viatori in caupona, ut aliquid bene meditatum, & quasi conceptum liceat mandare literis: quantum autem memoria teneo, duæ sunt præcipuæ literarum tuarum partes. Priore ostendis mihi non esse deserendam Ecclesiam Genevensem: altera contendis maturandum quoque esse reditum, ne quid impedimenti, si longius differamus, Satan objiciat. Ad illam non aliter respondeo quam quod semper solitus sum, Nullum esse locum sub cælo quem magis reformidem, non quia oderim, sed quoniam tot difficultates illic mihi propositas video, quibus superandis sentio me longe esse imparem. Quoties superiorum temporum subit recordatio, facere nequeo quin toto pectore exhorrescam, si cogar me iterum antiquis illis certaminibus objicere. Si mihi cum Ecclesia illa tantum esset negotium, animo essem quietiore, certe minus terrerer: sed necesse est te multo plus intelligere quam dicam. Hoc habe uno verbo, dum multis signis intelligo, ejus qui plurimum nocere potest inexpiabile in me odium manere: dum repeto quot circumcirca pateant illi aditus ad malefaciendum, quot flabella semper inflata sint ad excitandos contentionum ignes, quot occasiones quæ tunc à me provideri minime possunt sese daturæ sint, prorsus metu exanimor. Sunt & plurima alia in ipsa urbe, quæ nunc mihi non parum sollicitudinis injiciunt. Quo plus progredior, eo melius cerno quam arduum sit munus Ecclesiam regere. Neque tamen hæc omnia efficiunt, quin ad opem miseræ Ecclesiæ ferendam sim paratissimus si quid me valere intellexero. Quæcunque enim me hac in re turbant cogitationes, tametsi nonnihil afferunt remoræ dum animum meum anxium tenent, mihi tamen excutere hoc nequeunt, quin facturus sim omnia, quæ in ejus salutem factura putavero. Testis est Farellus me nunquam uno verbo detrectasse illam vocationem, sed deprecatum esse duntaxat ne male consulendo Ecclesiam semel perditam bis perderet. Interim satis ostendi, nihil mihi magis esse in votis quam vel animam meam impendere ubi opus esset. Possem tibi coram luculentis argumentis planum facere quam nihil hic simulaverim; sed hoc mihi certissimum videtur, quod quum venissent legati Wormatiam, nostros multis cum lachrymis per omnia sacra sum obtestatus, ut mei obliti dispicerent, coram Deo, quid Ecclesiæ fidem eorum imploranti, maxime esset salutare: ubi domum ventum est, quamvis nemo insisteret, non cessavi interpellare ut eam curam serio susciperent, nec ipsi etiam, crede mihi, officio suo defuerunt: sed, quod suspicabamur, fere paulo post decretum est, ut Bucero adjungerer. hoc non videri mihi factum composito, ut antea Farello scripsi, ita nunc tibi sancte assevero. Ita enim propemodum constitutum prius fuerat quam Wormatia rediremus, idque eorum consilio qui de Geneva minime cogitabant. Equidem, si me interroges, non video causam cur mittar: verum ut minime sim idoneus, non tamen fuit meum recusare. Necessario igitur veniendum erat nisi vellem passim audire pessime. Proinde dum literæ tuæ venerunt, quum non esset integrum jam deliberare, putavi me tibi satis superque fore excusatum re bene intellecta. Habes nunc ad utrumque tuum postulatum quo satisfiat, ad hunc usque diem me scilicet nec venire unquam recusasse, nec potuisse hactenus. In posterum hoc tibi pro certo polliceor me consilium istuc proficiscendi nunquam mutaturum, nisi major aliqua vis mihi viam præcluserit. Tangor enim illius Ecclesiæ cura, ut par est, & jam nescio quid factum sit, ut animo incipiam esse inclinatiore ad capessenda ejus gubernacula, siquidem ita res postularit. Sic autem inter nos convenit ut statim post reditum ego cum Bucero istuc concedam, ex re præsenti in commune consultemus quid expediat, neque tantum de Pastore constituendo, sed de totius Ecclesiæ instauratione, cogitemus. Ita plus auctoritatis habebit sententia & certior erit in futurum, quoniam adhibebuntur hi à quibus postea timendum esset. Re semel constituta jam suo ipsi judicio obstricti erunt ne reclament amplius, aut quicquam ad ordinem nostrum turbandum moveant. Interim mi frater per Christum te obsecro ne animo frangaris. Quo magis incertum est quamdiu sumus hic futuri, eo minus conturbare te debet longioris moræ cogitatio. Scio esse permulta quæ tibi & anxietatem & tædium afferre queant: sed cogita tibi has partes nunc à Domino esse delegatas sustinendæ usque in adventum nostrum ejus Ecclesiæ, cui vis consultum. Pridie quam literas tuas reciperem, Senatui vestro excusaveram, quod in præsens non possem istuc venire; excusationem meam acceptam esse confido. Bene vale frater suavissime, & amice integerrime. Saluta diligenter meo nomine pios omnes. D. Spiritu

suo

suo vos confirmet ad omne opus bonum. Ulmæ, Caleodis Martiis. M. D. XLI.

FERÆUS FARELLO.

PRofecturus Ratisbonam Calvinus mihi injunxerat, ut ad te (quoniam tum ei non vacabat) de oegotio Gebennensi scriberem: atque ille mihi cooceptam quandam argumenti formulam illorum quæ tibi scribi volebat, reliquerat: quæ dum exequi volebam, ecce adferuntur ex illo literæ, quas ille Ulmæ scripserat: misit haud obsignatas, atque ita mitti ad te jussit, propter illas ad Bernardum, quarum exemplar tibi scribi voluit. illas igitur sic omnes mitto. Ex illis poteris satis intelligere quid constituerit. quare non opus est toties repetere: nihil enim aliud mihi mandarat scribendum, præter id quod ex illius ad te & Viretum literis cognosces, se scilicet post suum reditum una cum Bucero ad vos venturum, seque facturum quod è re illius Ecclesiæ vobis omnibus videbitur. Quare tu interim res omnes cura, ut certo expectasse te, ubi adveniet, comperiat. Illud interim addam, quod post acceptas tuas postremas literas, omnino suscipere illam provinciam constituerit. Antehac enim licet non aperte ac plane reluctaretur, videbatur tamen inclinare potius in aliam sententiam: verum tuæ literæ omnino in banc nostram sententiam confirmaruot, in illis enim Periclis tonitrua mihi audire videbar. Gratulor itaque tibi ob illam tuam vehementiam, qua effecisti quod vebementer cupiebam, utileque toti reipublicæ Christianæ providebam. Vale, tui Feræi in orationibus tuis memor. Nostra tota familia te salvum cupit. Argentiæ, 8 Martii.

Tuus Claudius Feræus.

BUCERUS ET ALII FRATRES GENEVENSI ECCLESIÆ.

GRatiam & pacem à Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo, precamur vobis in dies magis confirmari & augeri, viri prudentissimi & cordatissimi, dominique observandi. Exhibuit nobis vestras ad se literas Calvinus symmista & frater noster charissimus & colendus, quibus rogatis, ut Ecclesiæ vestræ desolatæ consilium salutare adferat, quo rite & ex sententia Christi restitui & confirmari queat. Gratulamur bunc animum vobis, quod hune vestrum olim fidum ministrum respicitis ejusque uti consilio statuistis. vere enim Christus ipse contemnitur & injuria afficitur ubi tales ministri rejiciunrur & indigne tractantur. Beoe itaque oune habent res vestræ, dum Christum in hoc præclaro ejus organo rursus agnoscitis. Io eo certe hic animus perpetuo illi constitit, ut saluti vestræ coosulere cuperet, etiamsi non labores modo maximi, sed etiam sanguis in sumendus esset. Nunc autem quid faciat, non solum ille, sed nos quoque (quibus inconsultis, etiamsi id non oporteret, hactenus oihil magni fecit) non videmus. Cras aut post biduum abeundum ei nobiscum Wormatiam est ad colloquium de Religione, quod Imperator & Rex Ferdinandus cum Principibus Germanicis instituit ad quærendam concordiæ restituendæ inter Ecclesias viam & rationem. Sicque res comparatæ suot, ut nisi hoc colloquio via ista & ratio inventa fuerit, expectanda sit nobis satis gravis rerum Germanicarum perturbatio. At Religione in Germania profligata, verendum ut & alibi affligatur. Non videtur igitut consultum, ut calumniis rescindat Calvinus vocationem Domini, qua ad hoc colloquium deputatus est. Id speramus vosipsos quoque agnituros. Ne autem interim Ecclesiæ vestræ aliquid gravius accidat, visum est Calvino & nobis è re vestra fore si opera Farelli & aliorum impetretis à Vireto viro vere pio, prudente & cordato, ut Lausanensi Ecclesia fideli alicui vicario interim commissa, apud vos Ecclesiam Christi sustineret & instauraret, donec institutum illud Wormatiense colloquium finiretur. Tamen volente Domino, hoc est, si non obstet gravius & quod in aliud tempus rejici nequeat negotium Ecclesiarum, aliqui ex nostris ad vos venire ipsi vellemus, & præsentes id consulere cum Calvino, & agere quod possemus cognoscere Ecclesiæ vestræ profuturum. Hoc est quod nunc dare vobis consilii, & operæ quod offerre vobis in præsenti possumus. Id ut boni consularis rogamus. Nam certe Ecclesiam vestram maximi facimus: ut quæ recte constituta lucem Christi in Italiam & Galliam inferre feliciter possit. Bene valete in Christo, qui & Ecclesiam & rempublicam vestram tranquillet & beatam reddat, Amen.

Dominationum vestrarum in Domino addictissimi,
Wolfgangus Capito. D.
Gaspar Hedio. D.
Martinus Bucerus.
Jo. Sturmius. Jac. Pedrotus. ac cæteri ministri Ecclesiæ Argentoratensis, manu mea M. Buceri subscripserunt.

CALV. FARELLO.

EX quo hic sum nihil tibi scripseram, sed mandaveram Claudio meo ut quicquid à mè acciperet curaret ad te pervenire: nam nec erat dignum aliquid tua lectione; & ego abs te literas prius expectabam, quas ea mercede remunerarer. Interim dum expecto nunciatur mihi gravis calamitas, Claudium nostrum, quem unice diligebam, peste absumptum esse, Ludovicum fratrem Caroli triduo post sequutum, domum meam misere dissipatam esse, fratrem meum cum Cardo in vicinum pagum concessisse, uxorem se ad fratrem recepisse, minimum ex Claudii discipulis decumbere. Ergo ad doloris acerbitatem accessit vehementer anxia pro iis qui supersunt sollicitudo: mihi dies ac noctes obversatur uxor consilii inops, quooiam capite suo caret. cruciat me mirum in modum optimi Caroli orbitas, qui intra quatriduum fratre uoico, & præceptore quem patris vice coluit, privatus est. Novi autem ipsum esse tenerrimo animo. De Malberbio cogitare non possum, quin simul in mentem veniant optimi juvenes qui eum custodiunt. Quanquam autem hæc mihi tantum afferunt mœrorem, ut mentem prorsus obruere, & frangere animum possint, incredibile tamen est quanto luctu ob Claudii mei mortem conficiar: neque mirum tibi videri debet. His duobus annis quantum mihi opus fuerit certo & fideli amico, qui me in tot tamque variis molestiis ac perturbationibus sustineret, potes cogitare. Ille vero se non modo fidelissimum, sed per omnia obsequentissimum mihi exhibuit, adeo ut ipso æque propemodum familiariter ac fratre meo uterer. Quum animi suspensus, ut scis, nuper discessissem, sanctissima fide receperat se quocunque annuissem venturum: neque mihi unquam defuturum. Ergo quo magis reputo quantopere indigeam bono coosiliatio, qui à latere meo nunquam discedat; ab altera parte, quam rarum sit hoc tempore exemplum talis benevolentiæ & fidei: non aliter possum judicare quam Dominom mihi hunc auferendo voluisse in peccata mea graviter animadvertere. Sed dum obiter volo meas miserias attingere, ultra modum diffluo. Hoc facit cum optimi viri memoria (quæ utinam mihi tam suavis aliquando sit, quam sancta semper erit) tum pia de reliquis sollicitudo. Cæsar hactenus expectavit dum venirent Principes: adfuerunt ab initio duo Bavari, & latro Brunsvicensis, Germaniæ dedecus simul & exitium; sensim veneruot legati, alius

post alium. Tandem sequuti sunt ex Principibus, Fridericus Palatinus Electoris frater, Otho ejus nepos, junior Wirtembergensis, Landgravius, Moguntinus, Albertus Badensis, Princeps ab Anhalt, Saxonis legatus: Elector Brandeburgensis brevi venturus est. alios non desinet sollicitare Cæsar, donec protrahat. Saxo justissimis causis absentiam suam excusavit per legatos. Duæ sunt urbes in fœdere, Coslaria, & Brunsvicum, quas Henricus sub prætextu Banni multis prædationibus & latrociniis aliquandiu infestavit. Nuper nostri decreverant, ut armis communibus defenderentur. Cæsar interea ne impedirentur Comitia, omnia judicia in nos intentata suspendit: omnes etiam sententias contra nos latas irritas esse voluit, donec de tota summa hic cognosceretur. Eo edicto promulgato mandavit etiam Brunsvicensi nominatim, ut quæ rapuerat restitueret, & in posterum à vi abstineret. Quanquam facturum se omnia recepit, pergit tamen ut cœperat. dicas cum Cæsare colludere. Quicquid sit, in tanta certe necessitate deserere socios non potest Saxo: itaque manet in specula, ut siquid iste moverit, statim se objiciat. Deinde ex quo tempore denunciatæ erant illæ suspensiones, citatus fuit ad audiendam Banni, hoc est, clarigationis vel proscriptionis sententiam. Paucis post diebus idipsum nobis est factum. Cæsar nescio qua religione, magna tamen asseveratione testatur hæc sibi magnopere displicere: ac daturum operam ut in fumum abeant. fiunt tamen non sine magno nostro periculo. Quid enim si cras pronunciaretur? pedem hinc efferre non possumus, quin caput nobis auferatur. Exciderat mihi Sabaudus qui huc se sistit ad fidem Imperio obligandam, quo nostris opibus recuperet possessiones, quas quum teneret, Imperio nunquam accenseri voluit. sero igitur, sed missus à Rege Galliæ legatus, advocatus Raimundus, qui pro Ducatu Sabaudiæ in fidem ac clientelam Imperii ipsum recipi peteret. Legationes exterarum gentium adsunt multæ ac magnificæ. Contarenus Card. pro suo Pontifice, qui nobis primo ingressu tot cruces aspersit, ut biduo post brachium illi ex fatigatione laborasse arbitrer. Mutinensis Episcopus filius Hieronymi Moroni sub Nuncii titulo separatim missus est. Contarenus sine sanguine subigere nos cupit: proinde tentat omnes vias conficiendi ex sua utilitate negotii citra arma. Mutinensis totus est sanguinarius, & bellum subinde in ore habet. Uterque in hoc totus est, ut omnes amicas tractationes præcidat: sed hoc postea. Veneti suum habent legatum splendidum hominem. Anglus vero præter ordinarium quem habere solet, Vintoniensem misit magno apparatu, hominem ad malitiam nimis acutum. Omitto Portugallum & reliquos. A Rege quoque Galliæ est quidam Velius homo stolidus & importunus. Quum Principes nominarem, totam fæcem ordinis Plasici præterii excepto uno Moguntino. Adsunt tamen Episcopi frequentes, Ratisponensis, Augustanus, Spirensis, Bremensis, Saltzburgensis, Brixiensis, Wormatiensis, Bambergensis, Heidelsemensis, & aliquot alii: superest ut tibi scribam quid futurum suspicemur, si tamen ullo modo divinare licet. Nam ego non satis certa indicia video, ex quibus sumi queant probabiles conjecturæ. Nostrorum omnium animi vehementer sunt exacerbati adversus Henrichum, nam virulentissimis libellis eos proscidit nimis atrociter: itaque rogant Cæsarem, ut pro calumniatore censeatur, si compertum fuerit ipsum impudentissimis mendaciis eorum famam lacerasse. Nec video qualiter istud componi queat, nisi ad Ordinum cognitionem referatur. Jam enim Landgravius negavit Cæsari se passurum ut transactione aut arbitrio controversia hæc finiatur, ne Cæsarem quidem ipsum voluit arbitrum recipere. Hoc impedimentum tametsi minime videtur ad rerum summam pertinere: quoniam tamen turbabit initia, verendum est ut multum officiat. Jam negotium religionis sic habet. Cæsar quia res suas plurimum impeditas cernit, non libenter novas sibi molestias accersit. Timet impressionem Turcicam. A Rege Galliæ aut dubia pax, aut aperti belli periculum. Quanquam de Turca varii rumores dissipantur. Quum Hungaricus ille monachus, qui mortuo Joanne rege pupilli tutelam arripuit, ægre Ferdinandum sustineret, auxilium à Turca petiit: ille nonnisi exiguas copias subsidio misit, quæ Pestam Ferdinandi urbem aggressæ sunt. Urbs est in ripa Danubii, à regione Bodæ: ad eam obsidionem solvendam miles colligitur. Jam alii Turcam ipsum adventare ferunt magno exercitu & apparatu, alii hunc ejus apparatum nescio quo domestico motu fuisse interpellatum asserunt: videbimus tamen brevi quale illud sit: non enim dubium erit quin valde domi sit impeditus, si à Walachis abstineat. Post defectionem à suis tyrannis in ejus potestatem, ut nosti, se tradiderant. Ille Palatinum ex eorum stirpe præfecerat, sed alumnum suum: nescio qui factum sit, ut ejus sævitiam experti extrema tentare maluerint, quam sub ejus dominio manere. Hac igitur hyeme trucidato Palatino, quicquid etiam Turcarum apud se fuit sustulerunt. Novum sibi ducem crearunt, quem jurejurando adegerunt ad promittendas cum Turca æternas inimicitias: arcem occuparunt munitissimam, quam ipse mira celeritate ædificaverat ad fines Poloniæ. Hanc contumeliam si non vindicabit, sciemus alibi esse occupatum: & utinam sit, ut ille dum curat sua vulnera, nos spatii aliquid ad colligendas mentes ac vires habeamus. Polonus vicinos suos Walachos posset maxime adjuvare, nisi Tartari ejus regno molesti essent: qui superiori hyeme magnas prædas subita incursione abegerunt, & videntur velle pergere ulterius. Quicquid sit, Cæsar compositam habere Germaniam cupit, donec ab illis se difficultatibus explicuerit; nec ullos motus hoc tempore excitabit, nisi magna hostium nostrorum importunitate invitus in aliquam necessitatem pertrahatur. Nostri semel audientiam sibi fieri volunt: deinde quoniam nullam fidem aut diuturnam pacem fore sperant, nisi constituta religionis concordia, & Ecclesiis in ordinem reductis, urgebunt ut hanc actionem Ordines serio suscipiant. Alioqui nihil magis cupiunt quam omnes dissensiones pacificare sine tumultu, nec bellum aliter horrent quam certam patriæ suæ perniciem. Itaque quoad poterunt se à turbulentis consiliis alienissimos esse ostendent. Alterius partis tria sunt genera: sunt enim qui classicum canunt, ac palam insaniunt, quod non primo die impetamur. Hujus classis principes sunt Moguntinus, Bavari, Brunsvicensis Henrichus, & ejus frater Episcopus Bremensis. Alii quoniam consultum patriæ volunt, cujus interitum vel gravissimam calamitatem ac vastationem à bello prospiciunt, huc conferunt omnia sua studia, ut sine religionis constitutione qualiscunque pax fiat. Tertii tolerabilem aliquam & doctrinæ & disciplinæ Ecclesiasticæ correctionem libenter admitterent: sed quoniam vel nondum eo usque progressi sunt, ut causam penitus cognitam habeant, vel sunt animo submissiore quam ut ejus consilii auctores se profiteri audeant, ita se gerunt ut videantur nihil nisi publicam tranquillitatem quærere. In eo ordine sunt Coloniensis, & Augustanus, ex grege Sacerdotali: ex Principibus ambo fratres Palatini, Otho eorum nepos, & fortasse Dux Clivensis. Qui turbare moliuntur, quoniam pauciores sunt numero, & omnes bonos sibi reclamantes habent, vix consequentur quod captant. Deinde Cæsaris animus, ut dixi, omnino ad pacem inclinat, si poterit obtinere, ut rejecto in aliud tempus religionis studio, hoc nervis omnibus contendet: sed nostri non facile acquiescent, & habebunt socios in

flagi-

flagitanda Ecclesiæ reformatione. sic, tametsi exigua, nonnulla tamen spes est aliquid agendi. Legati Pont. pro solenni suo more, fortiter adversantur, ne descendamus in aliquam actionem: actum enim de regno suo putant, si ulla de religione disceptatio, si consultatio de Ecclesiæ reformatione, sine idoli illius auctoritate instituitur. Palam simulant se promovere quam cupimus Colloquutionem, sed clam magnis cum pollicitationibus, tum minis nos oppugnant. Cæsarem parati sunt adjuvare grandi pecunia, si ad arma volet prorumpere: aut quod Contarenus mallet, si potest nos sine cæde reprimere. sin aliquid concedat Rom. sedis tyrannidi minus consentaneum, fulmina illa minantur, quibus totum orbem concutere solent. Propter res Italicas obnoxius est Cæsar. Ergo, si licebit, eo confugiet, ut pace temporaria, vel paucorum annorum induciis, Germaniam componat intacta causa. Quod difficulter impetrabit. Vides nunc quod initio dixi, tam obscuras esse conjecturas, ut ne divinationi quidem relinquatur locus. Quid ergo agimus? Invocabimus scilicet nomen Domini, precabimurque ut hanc maximam & gravissimam causam, in qua & ipsius gloria & Ecclesiæ salus continetur, sua moderatione gubernet, ac in tanto articulo ostendat, sibi nihil esse pretiosius quam cælestem illam sapientiam, quam nobis in Evangelio revelavit: & eas animas quas sacro Filii sui sanguine redemit. Eoque intentioribus & animis & studiis nobis flagitandus est, quo sunt omnia ab omnibus incertiora. Si totam hujus negotii progressionem ac seriem diligenter expendimus, reperiemus ipsum mirificis modis, sine hominum vel consilio vel auxilio, atque etiam præter omnium spem, eventa gubernasse. Ab hac igitur virtute quam toties exeruit, nunc toti, rebus tam perplexis, pendeamus. Unum me terret, quod tantum inter nos video securitatis. id vero non me terret modo, sed consternat penitus, quod nova quotidie offendicula excitantur, quale est ἑτεροζυγία vel potius ἀζυγία: neque tamen ideo dejicior. Nuper à Vireto literas recepi, quibus ideo breviter respondeo, quod nunc minime integrum est nobis de ea re deliberare. Utinam, mi Farelle, concedere istuc primo die liceat: sed quid vis faciam? Teneor hic constrictus, & vereor magnopere, ne tædio hic contabescam. Vale, optime & dulcissime frater. Saluta amantissime meis verbis omnes fratres, Thomam, Michaelem, cui magnum mœrorem afferent istæ literæ, Corderium præceptorem meum, & reliquos. Ratisponæ, 4. Calendas Apriles. M. D. XLI.

CALV. FARELLO.

Etsi hic adesse multis de causis piget, venisse tamen nunquam pœnitebit. Delirare me putas? scio quid dicam. Et me non sine ratione loqui, aliquando coram audies. Nunc collige ex narratione, quantum poteris. Delecti nostri de peccato originali non difficulter transegerunt: sequuta est disputatio de libero arbitrio, quæ ex Augustini sententia composita fuit: nihil in utroque nobis decessit. De justificatione acriores fuerunt contentiones. Tandem conscripta est formula, quam adhibitis certis correctionibus utrimque receperunt. Miraberis, scio, adversarios tantum concessisse, quum legeris exemplar, ita ut postrema manu correctum fuit, quod literis inclusum reperies. Retinuerunt etiam nostri doctrinæ veræ summam: ut nihil illic comprehensum sit, quod non extet in scriptis nostris: scio, desiderabis clariorem explicationem, & in ea re me tibi assentientem habebis. Verum, si reputes quibuscum hominibus negotium nobis sit, agnosces multum esse effectum. Ventum est deinde ad Ecclesiam: in definitione congruebant sententiæ: in potestate dissidere cœperunt. Quum nullo modo possent conciliari, visum est articulum illum omittere. In Sacramentis rixati sunt nonnihil: sed quum nostri suas illis ceremonias, ut res medias permitterent, usque ad Cœnam progressi sunt. Illic fuit insuperabilis scopulus. Repudiata transsubstantiatio, repositio, circumgestatio, & reliqui superstitiosi cultus. Hæc adversariis nequaquam tolerabilia. Collega meus, qui totus ardet studio concordiæ, fremere & indignari, quod intempestive fuissent motæ ejusmodi quæstiones. Philippus in adversam partem magis tendere, ut rebus exulceratis omnem pacificationis spem præcideret. Nostri habita consultatione, nos convocarunt. Jussi sumus omnes ordine dicere sententias: fuit una omnium vox, transsubstantiationem rem esse fictitiam, repositionem superstitiosam, idololatricam esse adorationem, vel saltem periculosam, quum fiat sine verbo Dei. Me quoque exponere Latine oportuit quid sentirem. Tametsi neminem ex aliis intellexeram, libere tamen sine timore offensionis, illam localem præsentiam damnavi: adorationem asserui mihi esse intolerabilem. Crede mihi, in ejusmodi actionibus opus est fortibus animis, qui alios confirment. Vos istic precamini Dominum diligenter, ut illo fortitudinis Spiritu nos sustineat. Scriptum deinde à Philippo compositum, quod ubi Granvellano oblatum est, asperis verbis repudiavit, quod illi tres delecti ad nos retulissent. Hæc quum fiant in ipso limine, cogita quantum adhuc supersit difficultatis, in missa privata, in sacrificio, in communicatione calicis. Quid si ad apertam præsentiæ confessionem veniretur? quanti tumultus effervescerent? Literæ tuæ à Plumario altero mense quam scriptæ fuerunt mihi redditæ sunt: mirabor, si non propediem aliæ non veniant. Salus fratrum mihi commendata est ut debet, sed hæremus adhuc illo obice, quem nosti. Maurus qui ea de causa missus est, diligenter satagit in solvendo hoc nodo. spes solito major affulget: Landgravios enim aliquam sentire frustrationem unde omnia sperabat incipit: ergo inclinabit in illum nostrum. Id si fiet, habebitur, ne dubita, singularis fratrum ratio, & Maurus pro sua virili ut est vir pius & cordatus incumbet. Crede mihi, fideliter hactenus se gessit. Nihil tamen amplius impetratum, quam ut illis domum impune redire liceret, modo apud Episcopum abjurarent. N. nobis est molestissimus, Dominus eum vel tollat, vel emendet. Saluta amantissime omnes fratres. Dominus Jesus vos conservet. Philippus & Bucerus te salutant. Nudiustertius cùm pranderemus cum Landgravio, facta est mentio tui amica. Ratisponæ, 11 Maii. M. D. XLI.

CALV. FARELLO.

Nuncius die uno serius abiit quam putabam: hic dies nobis aliquid peperit. Granvellanus cùm spem omnem suo responso nostris abscidisset, postquam de Eckii Apoplexia audivit, forte quoniam illius hominis importunitatem remoram concordiæ afferre cernebat, jussit Pistorio quoque excluso, reliquos quatuor inter se absque arbitris consultare: quantum potui intelligere, si essemus dimidio Christo contenti, facile transigeremus. Philippus & Bucerus formulas de transsubstantiatione composuerunt ambiguas & fucosas, ut tentarent an adversariis possent satisfacere nihil dando. Consilium hoc mihi non placet: tametsi rationem habent quam sequuntur: sperant enim fore, ut brevi hæc sponte elucescant, si patefactus erit aditus doctrinæ. Itaque transilire malunt, nec flexiloquentiam istam reformidant, qua nihil alioquin esse nocentius potest: polliceor tamen & tibi & piis omnibus, utrumque optimo esse animo, nec aliud cogitare quam ut promoveant Christi regnum. Nec possis ab illis quicquam desiderare, quod non fideli-

ter & constanter præstent, nisi quod in modo agendi se tempori nimis accommodant. Male autem me habet quod Bucerus invidia se apud multos gravet. Quia sibi est optime conscius, securior est quam utile sit. Nequa enim sic contenti esse debemus conscientiæ integritate, ut non habeamus fratrum respectum: sed hæc apud te defleo mi Farelle, vide ergo ne effluant. Unum hoc, ut in malis, mihi gratum est, quod nemo est qui vehementius pugnet nunc contra impanatum Deum, quam Brentius. sic enim ipse appellat. Nolo plura, quo avidius meum ad vos adventum desideres, ut istis narrationibus aures tuas expleam. Vale mi optime frater. Freithus, Musculus, & Brentius ta salutant, imo prorsus omnes. Eckius, ut aiunt, convalascet: nondum meretur mundus ista bestia liberari. Exciderat quod minime prætetitum oportuit. Habet Maurus famulum qui aliquando Ludovico & mihi servivit Basileæ, probum juvenem, fidum & modestum. Ille ante annos quinque, quum propemodum puer esset, inscio patre, inter pocula puellæ coojugium promisit: quum pater re indicata reclamasset, juvenis dixit sibi fuissa impositum. Re male cognita, pejus axpensa, pronunciarunt vestri judices, auctore Marcutio, ratum debere esse conjugiom. Ille, ut hanc necessitatem effugeret, patria cessit. Nunc nuncium accepit de morte patris, sed simul hortantur eum sui, ut puellam accipiat: ad hanc rem hortator est etiam illi Mirabilis. Tentavi & penitus excussi animum ejus, sic abhorret, ut non sustineam magis urgere. Et tamen fatetur honestam esse puellam: sed asseverat se nunquam ad eam animum adjecisse. Quia salvum cupio, velim si fieri queat, amica transactione componi negotium. sic & puellæ consuleretur. Ea de re scripsi ad Mirabilem. Nolo tamen in meam gratiam quidquam facias, nisi quod æquum esse judicabis. Neque enim ipse plus facturus essem si res in meo arbitrio poneretur. 12 Maii. M. D. XLI.

CALV. FARELLO.

QUum nullum amplius in Conventu usum mei fore suspicarer, magna improbitate missionem extorsi magis quam impetravi: nam & Bucerus me ægerrime à se abire patiebatur, & Philippus qui se mihi fore in ea re adjutorem semper receperat, quum tempus instaret, rogabat ut manerem. Ego tamen me quoquomodo axplicui. Neque me tam privatæ meæ rationes quam publicæ, ut adeo instarem, impulerunt. Videbam scholam nostram ex quo cœperat Capito laborare, destitui. Verebar ne his nundinis Ecclesia præsentiam meam desideraret. His etiam causis utcunque adducti sunt nostri, ut mibi tandem concederent. Exponam autem breviter, quo in statu res fuerint quum discessi. Ex quo in quæstione Eucharistiæ semel dissiliimus, de nulla alia potuit amplius inter nos convenire. Scis unam fuisse inrer nos omnes sententiam, traosubstantiationem rem commentitiam esse, nec tantum cum verbo Domini, sed cum Sacramenti etiam natura pugnare: adorationem esse vel idololatricam, vel nimis periculosam: repositionem superstitione non carere. Quum in hac responsione tres illi delecti constanter pergerent, acerbis verbis invectus in Philippum est Granvellus: quo fracto, sperabat à raliquis duobus non tantum fota negotii. Dum nihil extorqueri posse videt, ad alia pergere præcipit. Interim Marchio Brandeburgensis clanculum, non tamen sine conscientia Cæsaris, unum ex Principibus ab Anhalt legatum Luthero mittit, quia speraret magis in hac quæstione fore propitium Papistis quam nos omnes, propter veterem illam concertationem. Quid attulerit, nondum rescivi. Confido tamen omnino non male foisse à Luthero responsum. Restabaut in causa Eucharistiæ tres quæstiones disputandæ, de sacrificio missæ, de privatis missis, de utriusque speciei distributione. Adversarii, sublata missarum nundinatione & multitudine, unam tantum missam in singulis templis quotidie retinebant: idque ea lege, ut non sina aliquo cœtu, cui mysteriom exponeretur, deinde ut ad communionem exhortatio fieret. Calicis participationem volebant esse liberam, ut haberent qui petereot. Sacrificium fucabant sophistica expositione, quam unda sumpserint, tu ipse conjice. Illa omnia sunt repudiata, scripti à Philippo in contrariam sententiam articuli, & oblati. Ventum deinde est ad confessiooem, in qua moderationem dabant adversarii, scrupulosam enumerationem remittendo, sed necessitatem exigebant confessionis & absolutionis. Formulam contrariam nostri dederunt. Sic de invocatione Sanctorum, de primatu Papæ, de auctoritate Ecclesiæ collatum est: nec convenire potuit. Articuli omnes nostri libro adjuncti. Cæsar delectis illis gratias liberalibus verbis egit, quod fidelem operam præstitissent. Ipse deinde totam daliberationem ad Ordines retulit. Et quoniam nihil statui poterat, nisi descripto libro: oblatus est in medium cum Articulis. Mox tamen Cæsarem pœnituit facti. Sed quod semel decretum erat, Ordines ratum esse voluerunt. Dum id agitur, datus est Senatus legatis Hungariæ & Austriæ, qui suppliciter auxilia sibi dari petierunt. Institit quoque Cæsar, ut omissa religionis actione ad illam consultationem se converterent Ordines. Quum illas inducias vidi datas esse, occasionem prætterire nolui: sic elapsus sum. Rerum seriem breviter perstrinxi. Quod ad secretiora consilia attinet, nonnihil audies quum venero. Velim autem id abs te impetratum, ut Buceri reditum expectemus. Quantum ad fratres attinet qui ob Euangelium laborant, non feci quod volui. Causa enim gravem aliquam legationem flagitabat, quam minime ferunt tempora, id est, vitiosi hominum affectus. Literas ergo impetravi. Quod ipsum factum fuerat, anteqoam Senatus admitteret. Sed cutavi mutari ac inseri nonnihil eorum quæ mandabas. Charta plus non capit. Tu ista omnia, si videbitur, curabis Vireto: excusabisque apud eum quod non scripserim: opprimor enim, crede mihi, assiduis interpellationibus, ut ægre liceat respirare. Vale charissime frater. Saluta omnes diligenter. Dominus vos omnes conservet. Argentorati, Julio. M. D. XLI.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. FARELLO.

QUum mihi allatæ sunt tuæ literæ, jam habebam meas ad te paratas: quæ tametsi non omnino consentiunt cum tuis postulatis, mittendæ tamen fuerunt, ut scias in quo affectu me deprehenderunt. Nunc postquam vidi te ulterius insistera, & illos etiam veteres nostros hospites palam se adjungere ad causam, adhibui de integro nostros. Lectis tuis & Genevatum literis, consului ecquidnam factu opus fore censerent. Responderunt minime essa disputandum, an omisso Conventu deberem illuc extemplo concedere. Nequa enim aut nunc esse integrum: aut oportuisse illud in dubium vocari, etiamsi nihildum esset decretum. Ergo ad iter nos accingimus: ut autem præsenti Ecclesiæ illius necessitati succurratur, quam nolumus esse desertam, ceosent modis omnibus eo accerseodum Viretum, interim dum alia vocationa distrahor: ubi redierimus, non recusant quin illuc redeam. Quin etiam Bucarus se mecum venturum pollicetur. In eam sentantiam visum est ipsis scribere, quo certior fides fieret: meis literis suas quoque Bucerus addidit. De meo animo sic accipe: mihi si detur optio, quidvis libentius sim facturus, quam ut tibi hic obtemperem: sed quoniam non esse mei juris memini, cor meum velut mactatum Domino in sacrificium offero. Itaque non est quod suspiceris tibi verba dari:

nostri

nostri nihil nisi ex animo promittunt. Et ego nihil aliud obtestor, quam ut nulla mei ratione habita, dispiciant quid maxime sit ex Dei gloria & Ecclesiæ utilitate. Tametsi non sum valde ingeniosus, non tamen deficiunt me effugia, quibus ita clanculum elabar, ut facile apud homines excusem per me non stetisse. Verùm scio mihi esse negotium cum Deo, qui hujusmodi astutias deprehendit. Ergo animum meum vinctum & constrictum subigo in obedientiam Dei: & quando proprio consilio destituor, me his regendum trado, per quos spero Dominum ipsum mihi locuturum. Quum Capito scripsit, putavit, ut video, me prolixa epistola tibi expositurum totam deliberationis nostræ seriem, sed satis est quod summam habes. Quanquam eram id quoque facturus nisi tempus defuisset. Verum totus dies variis avocamentis mihi consumptus est. Nunc à cœna longiori lucubratione valetudinem alioqui dubiam tentare nolui. Hic se ad natalem Domini rediturum promisit cum carruca, in qua poterit afferre Wendelino ex libris suis decem exemplaria Institutionis, sex commentarios in Jeremiam: ea dabis illi advehenda.

Calv. Farello.

Non est quod de mea expostulatione sis multum sollicitus: magis enim jocari tecum quam serio conqueri volueram. Satis enim scio me animo tuo non excidisse, etiamsi centies in literis prætereas. Itaque te securum hac parte esse jubeo. Utinam tam facilis tibi esset compositio cum iis, qui te & Ecclesiam tuam vexant & fatigant. Quanquam, ut dicis, bellum cum mundo & carne reformidare non debemus, si Christo servire libeat, imo ex animo appetendum est; sed tamen optandum est, ut quicquid hodie cum Christo bellum gerit, in voluntariam obedientiam potius se dedat, quam vi & armis subactum frangatur, non corrigatur. Verum quoniam vult nos exercere Dominus in sua militia, nec quiescere nos patitur, pugnemus sane forti & constanti animo: modo iis armis quibus nos instruxit. Nam sub ejus auspiciis victoria semper erit in manu. Quod cœna Domini celebrata est, præsertim cum hac denunciatione quam refers, erit optima ratio, ut spero, ad recolligendam Ecclesiam. Et audio ea moderatione, quam nunc adhibes, partim sedari, partim frangi multorum animos. Dum succedit, nihil omittas quod ad sanandum vulnus quovis modo valeat. Erit hic pulcherrimus triumphus, si Satan cum paucis antesignanis à sua acie deseratur. Quod ad rationes nostras attinet, plus satis verum esse experior, quod scribis de jugo inæquali; sed tolero quod tollere non licet. Itaque si mihi Viretus auferatur, prorsus perii: nec hanc Ecclesiam salvam retinere potero. Quare te & alios mihi ignoscere par est, si omnem moveo lapidem, ne eo spolier. Volo interim consultum Lausanensi Ecclesiæ, idque ex piorum fratrum sententia, & tuo quoque ipsius arbitrio. tantum ille mihi maneat. Id Bernæ nervis omnibus contendo, verum ne in malam partem fratres acciperent, si ipsis præteritis ad alios me converterem. Nuper veni Viviacum. Effeci illic meis rationibus, quod vix sperabam: ut non modo annuerent se minime intercessuros, si eum nobis concederent Bernates, sed assererent sibi videri ex communi Ecclesiarum bono fore, si mihi ad tempus adjungeretur. Hic nolim te multis hominibus, alioqui non facillimis, esse morosiorem: nam plus multo hic negotii nobis est quam putas. Plebem habemus utcunque obsequentem. Conciones saltem frequentantur diligenter: mores satis sunt compositi, sed multum adhuc vitii & in capite & corde: quod nisi curetur sensim, vereor ne in pessimum ulcus demum erumpat. Cum illis intestinis malis & absconditis pugnatur non sine summa difficultate, ut bene nosti; & scis quales habeam commilitones, hoc remoto. Fratri consuluimus fideliter quod videbatur. Cæterum quoties volet, reperiet me ad omnia paratum: verum ideo nunc supersedi, quod non putabam esse utile. Si dissentias, sequar te potius, nec quidpiam eorum quæ mihi injunges detrectabo. Quamdiu aliquid valebimus nos duo, non est quod queraris te nihil posse, scis enim nos esse penitus tuos. Vale, optime & integerrime frater. Saluta diligenter omnes, Corderium præsertim, cui quum primum licuerit respondebimus. Totam familiam cupimus esse salvam. Genevæ, 11 Novemb. M. D. XLI.

Calv. Farello.

Scripturus eram longiores literas & accuratiores, ita enim res poscebat: verum quum mihi bonus hic frater nunciasset, sublatum esse nobis optimum patrem nostrum & sanctæ memoriæ Capitonem, Bucerum vero peste laborare, ita fui mente & animo perculsus, ut nihil aliud nunc queam quam lugere. Ignosces igitur mi frater, quod breves & confusas literas de re magna & seria à me accipis. Scis ita fuisse inter nos ab initio constitutum, ut si redirem, tu me reduceres, quo utriusque ministerium, quod unum fuit, simul restitueretur. Non passus est hoc Satan, qui sub id tempus eam tempestatem excitavit, ut non posses ab Ecclesia tua sine magno, imo præsentissimo naufragii periculo pedem movere. Distulimus eo usque dum te istis turbis Dominus liberaret. Nunc cùm ejus beneficio res istic pacatiores esse audiamus, cum ministerii nostri communis, tum mea privatim, Ecclesiæ etiam universæ interest, te semel huc venire: si nulla alia ratio esset, præstare tamen te decet quam mihi fidem dedisti. Verum sunt, ut dixi, plures & majores causæ, quæ nullam tibi excusationem relinquunt. Audiebam quum istic essem, prætextus nescio quos, qui mihi displicebant. Dicebas te à populo expulsum, non posse igitur à Senatu, hoc est, à paucis hominibus restitui. Quasi vero tumultuosa illa perditorum hominum factio populus fuerit. Et si fuit, quasi non illud plebiscitum satis superque tibi esse debeat, quo populus ipse pronunciavit, te injuria pulsum esse. Constat eos qui te expulerunt, aut capite pœnam luisse, aut urbe esse profugos, reliquos autem pudore tacere, aut fateri suum scelus. Nondum illud plebiscitum factum fuerat, quo populus innocentiam nostram una voce comprobavit, quum tu nimia importunitate à me extorseris, ut venturum me reciperem. Tunc tamen, ut verum fatear, habebam in animo aliquid primo adventu de innocentia nostra testari, & totam causam nostram exponere, ut omnis non tantum maledicendi, sed etiam mussitandi occasio improbis tolleretur. Tametsi non sum optimus dicendi artifex, non verebar tamen quin tam bona causa plausibilis futura esset: verum ubi populus sese damnando, & culpam suam confitendo antevertit, putavi hac necessitate nos esse prorsus liberatos. Imo præter id quod futurus erat supervacuus labor, videbam tentari hoc non posse sine specie aliqua inhumanitatis. Quid enim hoc aliud fuisset, quam prostratis hostibus insultare? Quum autem venissem, obiter quidem perstrinxi qua fide & integritate in hac Ecclesia versati simul essemus. De adversariis verbum unum facere puduit: ne eorum causam, qui à Deo & hominibus, suoque ipsorum judicio damnati essent, viderer in dubium vocare. sed hæc coram tecum malo disputare. Nunc ad id quod instat: non rite revocari dicis à Senatu, quum ejectus sis à popolo. Atqui nondum annus est, quum primis Senatus literis contentus eras, & jam quodammodo ad iter accinctus. Unde nunc ista nova religio? Quid quod latum est ad populum de te nominatim, quum populus scivit, in urbem reducendos esse eos quos expulerat?

Neque enim aut de me aut alio quopiam facta mentio est; sed in hæc verba, Nonne hic pronunciatis injuriam esse factam Farello & sociis ejus? Quid ultra requiris à populo, quam ut innocentiam tuam approbando reum se faciat? Additum est, Vultis ut Farellus cum sociis suis, &c. Dabis veniam mihi, opt. frater, siquid durius dixero: sed hæc difficultas à morositate potius, quam à recto judicio, proficisci videtur. Mihi sane perspecta est animi tui sinceritas: neque mihi tot exempla exciderunt, quibus satis declarasti, quam parum te respicias. sed vide nequid tale suspicari queant qui te non penitus norunt: imo ii qui non suspicabuntur, ansam tamen arripiant obtrectandi. At Ecclesia pro modo offensionis nequaquam satisfecit. Quis negat? verùm si inspicias quam res adhuc sint hic teneræ, nequid asperius dicam, ipse consulas non esse ulterius progrediendum in hoc negotio. Te igitur per Christum obtestor, mi Farelle, ut non quoslibet audias consultores; sed eorum acquiescas consiliis, qui nec prudentia carent, & non minus de tui ministerii honore sunt solliciti quam tu ipse. Quod si nos nihil sapere, nihil videre, nihil judicare existimas, patere tamen ab amicis te semel exnrari. Vale, optime & charissime frater. 3. Calend. Decemb. M. D. XLI.

ZUICKIUS CALVINO.

Salus & pax Christi.

ARctissima familiaritas est quam parit fides: sic mihi scripta tua familiarissima sunt. Erit autem gratissimum, si tuo adventu semel familiaritatem istam in Domino initam firmes: quod ut brevi fiat, etiam atque etiam rogo. De Comitiorum tractatione nescio quid dicam: statui autem, ut uno verbo dicam, ab eventu omnia æstimare. interim precibus interpellabo Dominum ne causæ suæ desit. Audimus autem Philippum & reliquos constantes esse & apertos, quæ res nos ministros summo gaudio afficit, & decet certe nos nihil vacillare. Ah! quanto tempore adhuc regnabimus? Si primum uno ore glorificemus Deum & patrem D. N. Jesu Christi, deinde pergamus nobis non esse dissimiles. Nnn decet in hac causa cum vulpibus vulpinari, & cum astutissimis hujus mundi sapientibus astutia certare: certandum est nobis sola perseverantia, pietate, simplicitate, adde & patientia crucis. hanc mentem donet nobis Christus Dominus. Proinde, quo diutius regnemus in Christo, exhortare obsecro reliquos fratres omnes quantis potes viribus, ut quoniam Ecclesiæ disciplina maxima ex parte evanuit, & forte sine graviore malo restitui in ordinem vix potest, ut saltem & Principes & Magistratus nostri strenue animadvertant in vitia & scandala publica, quo saltem hac via purgetur Ecclesia, nomenque Christi apud reliquos melius audiat, quod ipsum quoque donet Christus suo Spiritu. Ah! ne opprimat nos ingratitudo & injustitia qui de bonitate & justitia Dei tantum gloriamur. Quanta bonorum Ecclesiasticorum habenda sit ratio, non opus est recitare: tantum da operam apud bonos omnes, ut nostros ad sanctum illorum usum serio exhortentur. Huc enim ventum videtur (quod tamen non sine gemitu dixerim) ut magna nostrorum pars credat sese tum demum vere regnum Antichristi evasisse, si cum bonis Ecclesiæ ludant pro libito, nec ulli disciplinæ subsint. O egregium Christianismum! Da ergo operam ut non solum cum Papistis vobis negotium sit, sed inter vos quoque & cum vestris tractate quæ in rem Ecclesiæ, Christique gloriam facere possunt, quæque placare possint Dominum: ne ingrati pessime pereamus. Hanc sollicitudinem & curam largiatur nobis filius Dei Jesus Christus, Amen. Ille te cum bonis omnibus diutissime servet. Sed ne graveris meo nomine salutare omnes fratres, Philippum, Bucerum, Frechthum, Musculum & reliquos, & servet eos omnes Spiritus Christi in unitate, perseverantia, simplicitate, veritate, & tolerantia. Orate vero omnes pro Ecclesia quæ est Constantiæ, ut in fide crescat. salutant autem te & reliquos Ambrosius & reliqui omnes symmistæ, rogantes Dominum strenue ut in illo optime habeatis, & Euangelii negotium bene succedat, Amen. Ex Constantia, 12 Maii. M. D. XLI.

Tuus Joannes Zuick.

BUCERUS AD ITALOS.

Christum pura fide invocantibus fratribus qui sunt Bononiæ & Mutinæ sibi venerandis & charissimis.

GRatia & pax à Domino nostro Jesu Christo, fratres venerandi, ac membra in hoc ipso Servatore nostro dulcissima. Audimus vos cognitione Christi in dies proficere, utque natura fert fermenti Euangelici, per vos eadem cognitione complures quotidie imbui. Ea res nobis merito magnam affert consolationem in Domino & lætitiam. Quem oramus, ut numero, se apud vos pura certaque fide invocantium, semper aliquos adjungat, eademque fide magis magisque perficiat eos quos adjunxerit, ac quicquid liberæ nominis sui invocationi & confessioni vobis omnibus obstiterit, clementer amoliatur, Satanamque pedibus vestris subjiciat, Amen. Nunciatum præterea est, disputationem de sacra Eucharistia inter quosdam fratres agitari: qua in re eos fratres per Christum rogo, & hortor, ut ea inquisivisse satis ducant, quæ eo faciunt, ut carne Christi & sanguine vere pascantur, hoc est, ut in Christo vivant plenius, & illum viventem in se potentius sentiant, & omni vita prolixius explicent ad proximos. Quæ apud nos de hoc mysterio agitata quæstio est, damni nobis dedit plurimum. Quare vel nostro malo docti, artes hic Satanæ diligentius cavere debetis. Hæc docuit Dominus clare, nostram carnem & sanguinem regni Dei hæreditatem non posse percipere: hoc est, justitiam, & vitam æternam. Sua itaque nobis carne & sanguine opus esse: quibus qui non pascitur, eum vitam in se habere nequire: qui vero carnem hanc edit, & sanguinem bibit, hunc victurum in æternum, quia mansurum in ipso, & ipsum habiturum manentem in se. Hanc vero carnem & hunc sanguinem dare vescendum & bibendum, & verbo quidem, & singulariter symbolis sacræ Eucharistiæ. Panem enim quem frangimus, non panis tantum, sed etiam corporis sui esse communionem; & Calicem gratiarum actionis sanguinis sui, non vini tantum. Unde præbens panem dixit, Accipite, & manducate, hoc est corpus meum. Bibite, hic est sanguis meus. Vere enim pane corpus, vino sanguinem suum dabat in cibum & potum, non periturum ventris, sed vivificum mentis, indeque & totius hominis: at cœlestem tamen: in cœlis enim est & manet Dominus, id est, in inaccessa Patris gloria quæ nullo loco mundi alligatur: quia ille mundum reliquit & ad Patrem in vitam cœlestem transivit, hoc est, conditionem hujus seculi exuit, & gloriam quam ab initio habuit repetiit. in qua tamen & hic cum suis est usque ad consummationem hujus seculi: nam & ipsos nos Pater in ipso convivificatos & excitatos etiam in cœlestibus in eo jam collocavit, & dedit in cœlis nostrum habere [illegible]. Quo ut respiciamus Ecclesia etiam patrum tempore quum jam tractanda essent mysteria sacra, invitabat, jubens habere sursum corda. Nihil itaque hic terreni, nihil hujus seculi cogitandum, etiamsi & nos & propter nos symbola totaque externa actio mysteriorum hujus adhuc seculi res sint. Addicit amicus amico fidem symbolo præbitæ dextræ; sed si vere & amice

res

res geritur, hic non coutactum manus sed animum mentemque fidem suam obligantis amici, is cui sit promissio respicit, eaque re mirifice recreatur & confirmatur: tametsi frivole sæpe, & uulla certa benevoleotiæ significatione dexteræ jungi soleant. Sufflabat in discipulos Christus, & jubebat tamen illos accipere Spiritum sanctum, quem & vere illis eo symbolo dabat, sed nec in eo oris Dominici flatu localiter inclusum, aut eidem ulla hujus seculi ratione adjunctum: vere tamen atque realiter eo signo exhibitum. Sic natura ab ipso Domino facti sumus ut in promissionibus & exhibitionibus rerum non visibilium, quæ sunt magni momenti, & quarum cupimus vel promissionem vel exhibitionem quam gravissime facere, signa semper exhibeamus visibilia. Ita ut fieri videmus in magnis emptionibus & venditionibus, actis & fœderibus, collationeque magnarum dignitatum & potestatum. Deus ergo qui sua inter nos agi vult quam gravissime & ardentissime, recte & symbola & quæ pro ingenio nostro ad excitandum & inflammandum animos consideratione & sancta cupiditate donorum suorum valeant, adhiberi in exhibitione donorum suorum voluit. Hinc & ipse ut sanitates impositione manuum, digitorum, sputi linitione vel attactu: ita & benedictionem impositione manuum, & Spiritum sanctum flatu, & corpus & sanguinem suum pane & vino præbuit, suosque jussit ablutionem cælestem qua regeneramur tinctione vel aspersione aquæ, sanitates, & benedictionem spiritualem, potestatemque sacri ministerii imponendo manus conferre. Ad eundem modum egit & cum populo veteri. Hanc itaque tantam patris & magistri nostri cælestis Christi φιλανθρωπίαν in usu sacrorum symbolorum pie excipiamus, & exosculemur, non curiosis & profanis quæstionibus contumelia afficiamus. Spiritus sanctus per Paulum & alios Apostolos tradidit nobis quod illi acceperant à Domino. Hic autem instituturus hoc mysterium discipulos suos sibi adjunxit qui adhuc sectabantur & doctrinæ ejus studiosi habebantur. Hoc nos vere esse studeamus, nec alios ad hæc mysteria admittamus, dum non penes nos eorum administratio fuerit: dum minus, demus operam tamen, ut quos licet, ejus veros discipulos faciamus: id si nequeamus nihil detrahet nobis, si alii etiam palam Judæi sint. Nec nos propter malos bonis Domini fraudari decet. Deinde ut minister non sua sed Domini verba loquitur, ea nos fide vera ut verba Domini excipiamus. Agit gratias Patri; agamus una: accipit panem & vinum, eaque distribuens jubet accipero; ea accipiamus & nos, minister ad distribuendum & sumendum, plebs ad sumendum. Subjunxit, edite, bibite: edamus & bibamus, non circumferamus vel includamus. Addit, Hoc est corpus meum, hic sanguis meus: id credamus, nec dubitemus hæc dari nobis his ipsis symbolis, & dari in cibum & potum vitæ æternæ, ut magis magisque vivamus in Christo & habeamus illum viventem in nobis. Adjunxit, quod traditur pro vobis, qui funditur in remissionem peccatorum pro vobis & pro multis, qui est novum testameotum: hæc credamus & gratias Domino agamus, quod immolatione sui nostra peccata expiavit, & fœdus gratiæ novum & æternum inter Patrem & nos sancivit & confirmavit ut ille nobis pater, nos ei filii simus. Jubet denique hæc facere in commemorationem sui: totum itaque circa hæc mysteria Christum prædicemus, & quæ pro nobis fecit omnia: addicamusque invicem nos ei, & nostra omnia: idque testemur nostra confessione fidei, piis laudibus, precibus, & oblatione munerum, nec enim vacuis in conspectum Dei veniendum est: sed pro esuriente & sitiente, nudo & hospite, infirmo & vincto Christo in suis, munus semper aliquod offerendum. Ista si ita simpliciter credamus & geramus, vere discipuli Domini erimus, vereque ipso pascemur in vitam æternam: supervacaneasque quæstiones, quæ tantum ad inanem gloriam & conteotiooem valent facile evitantes, toti in id incumbemus ut hac sancta pastione Christum viventem in nobis & plenius sentiamus ad nostram ipsorum consolationem, & pietatis profectum, & omni studio bonorum operum ad alios exprimamus & exhibeamus. Quæ inter nos Germanos de hoc mysterio dura nimis extitit concertatio, opus carnis fuit. Nos D. Lutherum putabamus Christum cælestem terrenis signis nimis dicendo affigere. Nos illi nihil in Cœna, quam panem & vinum agnoscere vel tradere. dedit tandem Dominus, ut tam de verbis, quam de re pulchre convenerit: & ita utrimque hæc mysteria commendemus, ut nec ille nostris videatur indigna Christo tribuere, nec nos Cœnam Domini sine Domino celebrare. Duas enim res hic percipi utrimque confitemur; terrenam, panem & vinum: & cælestem, corpus & sanguinem Christi Domini. Quidam re vera dilutius, nonnulli crassius de Sacramentis his loquebantur: ii ad mediocritatem piam & verbis Domini consonam se receperunt: indeque est pia in Ecclesiis nostris etiam hac de re constituta consensio. hanc & vobis retinere aut restituere sicubi labefactata sit, studere, imitantes nos in eo quod Christi est, non in eo quod carnis erat: ut est omnis ioter sanctos contentio & concertatio. Dominus nos ipse doceat sua mysteria omnia, perficiatque, & ad perfectionem salutis & beatæ cum ipso communionis largiatur, Amen. Huic nos precibus diligeoter commendare velitis, & hosce nostros fratres qui sanctissime apud nos vixerunt & sedulo studuerunt, visceribus Domini complecti & fovere studeatis. Argentorati, 10 Septemb. anno Christi, M. D. XLI.

Deditus vobis in Domino Martinus Bucerus manu mea.

CALV. FARELLO.

POstridie aut saltem biduo postquam tibi scripseram, venit Carmelita Lugdunensis, à quo non frustra timuimus. Non fefellit nos diu: vultu, verbis, toto denique corpore, qualis esset prodidit. Neque tamen obstitit quominus cum eo humaniter ageremus. Omitto privata benevolentiæ testimonia. Quantum ad ministerium ipsum attinet: ut obviam iremus periculis omnibus, quæ varia hinc inde instabant, contulimus cum Collegis nostris, quænam erga eum ratio tenenda foret. Communiter censuimus eum ad nos vocandum esse, rogandumque ut nobis consilium suum exponeret. Condiximus in posterum diem. Ad primum postulatum respondit, se eo animo venisse ut Ecclesiæ serviret. Tum excusare cœpi, quod non statim eum reciperemus. ordinem enim esse nobis præscriptum à Domino, quem in ullius hominis gratiam violari nefas esset. Id quoque ad exemplum pertinere, ne admitti se alii quoque eodem modo postularent. Hortatus sum ut cogitaret rem non esse iu manu nostra sitam: quum aperto Dei verbo conscientiæ nostræ constrictæ tenerentur. Quod si timor Dei nos non impediret, ne per homines quidem licere: quia ejus rei compositam formulam haberemus, cui stare nos oporteret. Deprecatus sum deinde, ne contemptu sui aut diffidentia nos differre existimaret. Addidi ejus quoque in primis interesse, ne ita subito onus subiret; satius fore multo, si aliquantulum adhuc temporis ad deliberandum sibi sumeret. Tota oratio cum erga eum honorifica erat, tum plena benevolentiæ ac humanitatis. Excepit breviter, se petere, ut fides sibi extemplo daretur: duas esse causas cur nollet suspensus diutius manere. Nuue se habere idoneos comites à quibus deduceretur, & equo etiam ac viatico instrueretur: posthac non eam sibi commoditatem

ditatem fore. Deinde si in Galliam sibi remigrandum foret, nihil esse melius quam id citissime fieri, antequam rumor de ejus ad nos adventu latius manaret. Jussimus paulisper secedere ex communi consilio. Viretus longam & gravem orationem de religione ac diligentia, quæ in vocandis ministris servanda esset, habuit. Produxit tum ex verbo Domini, tum ex veteris Ecclesiæ historiis exempla, rationes adhibuit quæ ad causam facere videbantur. Erat hujusmodi oratio, quæ hominem non lacesseret: & tamen ab importuna illa festinatione retrahere eum deberet: quæ denique, si quid haberet pudoris ingenui, sine exprobratione aliqua permovere ad verecundiam posset. Atqui adeo fractus non fuit, ut inde ceperit majorem ferociendi audaciam. Si Domini, inquit, Spiritum vos habere putatis, ego eo non sum destitutus. Scio igitur quid liceat. Non hic sum quidem ut quæ à vobis objecta sunt refellam: constat tamen Apostolos non fuisse vicissim probatos alios ab aliis. Hoc autem proferebat tanto fastu, ut videretur à refutatione abstinere, quoniam non essemus digni quibuscum experiretur. Addidit, se libenter id passurum fuisse, si ante proximam Quadragesimam huc venisset. nunc quum in Ecclesia tam vicina specimen sui ediderit, notiorem se debere esse quam ut nova probatione opus habeat. Respondi non esse illic Ecclesiam, ex qua judicium de Pastoribus sumi oporteret. Quod si aliquid nominis illic comparasset, mirum non esse: evenire enim Gallis quod ait Solomo, nempe animis famelicis etiam amara esse dulcia. Adhæc magnam infirmitatem declarasse in suis concionibus. Nos quidem, non exprobrandi animo hæc commemorare, sed ineptis ejus jactantiis cogi. Ita discessum est, nisi quod unusquisque pauca verba subjecit, ad hominem mitigandum: scis quid profectum fuerit. Paulo post dixit in diversorio, se hic nullos reperire doctos homines: atque ut videas hominem plane furiosum, dixit nulla occasione. Quum unus fortasse me & Viretum nominasset, respondit fastuose, myriadem esse in Gallia multo doctiorum. Quid refert? inquies. Ego vero istas ineptias, ut par est, rideo. Animadverto tamen esse certa argumenta malevoli ac maligni animi. Rogabis quam sit doctus qui in alios omnes adeo severus est censor. Vidisti multos asinos, finge te unum ex illis videre. Dum hæc scribo, literæ mihi tuæ afferuntur, quibus rursum flagitas ut alter nostrûm istuc veniat. Atqui si scias quam multa & necessaria nos hic detineant, facile excusatos habeas. Magnam fratrum multitudinem nunc habemus, quibus in singulas horas respondendum est. Inter eos duo sunt saltem, de quibus non modo bene speramus, sed splendide nobis pollicemur. Alii sunt etiam non inepti, sed illi duo excellunt. Nuncius tuus nondum colloquutus est nobiscum, sed post Catechismum ad me veniet. Vale, frater integerrime. Viretus te plurimum salutat, cujus nomine hæc scripsi, longe plura additurus si otium foret: sed jam alio vocor. Utinam liceret chartam hanc implere: materia enim suppetit & animus non deest, sed abrumpere omnia cogor. Iterum vale. 10 Maii. M.D.XLII.

Calv. Farello.

Utinam ita ad præsentis vitæ contemptum, ac sanctæ mortis meditationem erudiar, ut hic annus multis piorum funeribus mihi luctuosus fuit. Poralis primus urbis Syndicus ad Dominum migravit: cujus mors nobis, ut par erat, tristis atque acerba fuit. Ipsius vero mortis species ut nonnihil mihi solatii attulit, ita ex adverso mihi dolorem auxit, dum cogito quantum in eo homine perdiderimus. Postridie quam in morbum inciderat, quum essemus apud eum ego & Viretus, denunciavit se de vita periclitari: morbum enim quem patiebatur, familiæ suæ esse fatalem. Habuimus deinde longum sermonem de rebus variis: sic loquebatur, quasi sana esset ac integra valetudine. Biduo quod proxime sequutum est acrius laboravit, sic tamen ut ingenio & loquendi dexteritate magis vigeret, quam tota vita: quisquis ad eum visendi causa accesserat, audiebat præclaram aliquam exhortationem: ac ne putes futilem fuisse loquacitatem, quantum fieri potuit aptissime singulis accommodabat, quod illis conveniret ac prodesset. Cœpit inde meliuscule habere, ut spes optima esset restitutum propediem iri. Triduum duravit hic status. tandem iterum morbus ingravescere, ut constaret maximum esse periculum. Quo tamen afflictior erat corpore, eo spiritus vividior fiebat. Taceo medium illud tempus. Quo die mortuus est, circiter nonam ante meridiem, illuc venimus ego & Viretus. Quum pauca verba fecissem de cruce, de gratia Christi, de spe vitæ æternæ, nolebamus enim prolixis sermonibus eum fatigare, excepit se accipere Dei nuncium ut par erat, se enim scire quam vim haberet Christi ministerium ad confirmandas conscientias fidelium. Illic de ministerio ac toto illius usu ita splendide disseruit, ut nos stupore ambos afficeret: ac quoties mihi in mentem venit, adhuc obstupesco: sic enim loquebatur, ut videretur orationem ab aliquo nostrûm diu ac diligenter meditatam referre. Hanc partem sic concludebat, ut diceret se remissionem peccatorum, quam ex mandato Christi polliceremur, non aliter accipere quam si Angelus sibi è cœlo apparuisset. Descendit postea ad unitatem Ecclesiæ, quam miris elogiis commendavit, testatus nullum se habere melius nec certius solatium in certamine mortis, quam quia in illa unitate jam plane confirmatus esset. Collegas autem nostros paulo ante vocaverat, ac redierat cum illis in gratiam, ne si in illo dissidio perstitisset, eo exemplo alii abuterentur. Dixerat autem nobis, Quum publica Ecclesiæ ædificatio vos cogat ad illos pro fratribus tolerandos, cur non eadem ratione pro Pastoribus agnoscerem? Admonuerat tamen eos serio, ac illis quid peccassent in memoriam reduxerat. sed redeo ad illam postremam orationem. Conversus ad eos qui adstabant, hortatus est omnes ut Ecclesiæ communionem haberent commendatam: eos vero qui in ceremoniis & diebus sunt superstitiosi admonuit, ut deposita pervicacia nobis acquiescerent. nos enim melius ac prudentius videre quid expediret quam illos: se quoque in illis fuisse magis obstinatum, sed datos sibi demum oculos, ut videret quam noxia esset contentio. Postea confessionem edidit brevem ac gravem ac luculentam. Inde nos hortatus est, cum ad alias officii partes, tum vero ad constantiam: non secus ac vates aliquis de futuris difficultatibus sermonem habuit. De Rep. mirum quam sapienter dixerit quod ad rem pertinebat. In primis ut reconciliandis sociis urbibus pergeremus operam studiumque impendere commendavit. Quicquid vociferentur clamosi aliqui, dicebat, non oportet vos animis frangi. Non habeo tantum temporis ut omnia persequar. Nos ubi aliqua subjecimus, concepimus orationem. sic discessimus. Secunda pomeridiana, quum uxor mea venisset, jussit bono animo esse quicquid accideret: cogitaret se non temere, sed mirabili Dei consilio huc adductam, ut ipsa quoque Euangelio serviret. Paulo post denunciavit, vocem jam sibi eripi. Cæterum etiam sine voce confessionem se retinere in animo, quam prius ediderat, ac in ea moriturum. Illic recitato Simeonis cantico, atque ejus interpretatione ad se applicata, Vidi, inquit, & manu tetigi salutare istud, atque ita se ad quietem composuit. Exinde sermone fuit destitutus, nutibus tamen indicabat, se nihil de animi vigore perdidisse. Sub horam quartam veni illuc cum Syndicis. Quum aliquoties erumpere

in

in sermonem conatus esset, & faucibus impediretur, jussi ne sibi molestus amplius foret, abunde ejus confessione satisfactum. Cœpi tandem loqui ut potui, audivit vultu admodum composito & tranquillo. Vixdum eramus egressi, quum sanctam animam Christo reddidit. Hæc narratio vix tibi erit credibilis, si expendas hominis naturam: verum scito fuisse novo prorsus spiritu tuoc donatum. Nunc in deligendis novis Collegis sumus valde occupati, eoque magis, quod dum putamus nobis contigisse aliquem valde idoneum, postea deprehendimus nostræ expectationi non satis respondere. Ubi aliquid constituerimus, intelliges. Neque enim, quum absis, juvare nos consilio potes. Vale. 16 Junii. M.D.XLII.

JOAN. CALVINUS N. S.

UTinam mihi jam redditæ essent tuæ literæ quas in itinere esse non dubito. Nam etsi nihil læti in illis expecto, tamen hoc ipsum nonnihil me juvaret, aliquid certi cognoscere de statu Ecclesiæ vestræ. Nunc scribere cogor de re mihi incognita: nec tamen mihi temperare queo, quin scribam. Audio evocatos fuisse in urbem classium omnium Decanos, ut audiant, quidnam de Cœna Domini statuerit Princeps. Nihil dicturus sum, quód tu noo jam satis superque meditatum apud te habeas. Magnitudo tamen ipsa causæ tacere me ac quiescere non patitur. Duo hic spectanda esse vides, statum ipsum quæstionis, & rationem agendi, quæ partim ex circumstantiis pendet. De causa non opus est te monere, ut cum N. diligenter conferas. Hoc tamen velim tibi curæ sit, apud eum efficere, ut apud quoscunque loquatur, non dubitet hoc testatum relinquere, non modo figurari in Cœna communionem quam habemus cum Christo, sed etiam exhiberi: neque verba illic nobis dari à Domino, sed veritatem ac rem constare cum verbis. Hanc porro communionem non imaginariam esse: sed qua in unum corpus, unamque substantiam cum capite nostro coalescamus. Excludat interim libera voce omnia absurda, excipiat, caveat, modo in illo capite tam necessario nihil extenuet. Neque enim ambiguis aut obscuris verbis implicare licet, quod summam lucem ac perspicuitatem requirit. In ratione agendi, hoc expendere oportet, quale exemplum edituri sint fratres, si doctrinæ judicem habeant Principem, ut quicquid sanxerit, amplectendum protinus sit atque habendum pro oraculo. Quale ac quantum sit hoc præjudicium ad posteros. Certe si ita patimur nobis jugum imponi, prodimus nostra dissimulatione sacrum ministerium. Neque hanc perfidiam, vel coram hominibus excusare poterimus. Verum minime necesse erit io banc contentionem descendere: quando modesto civilique responso declinare hunc scopulum fratres poterunt, si dicent majorem esse causam, quam ut inconsultis suis Collegis aliquid recipiant. Habebunt autem speciosos ac favorabiles prætextus, quibus illi satisfaciant. Illud quoque prætereundum non est, ut ubi bonam causam esse viderint, illuc serio se applicent: ne, dum medii esse volunt, deserant veritatis defensionem. Non intelligo ut se adjungant ad vitia: vel si ambæ partes peccent, se implicent alterius societate. Hoc tantum volo, ut rectæ sanæque senteotiæ palam nec dissimulanter adhæreant. Postremo fratri nostro expone, quid de homioibus ipsis sentias, & quid in illis deprehenderis: ut sciat quibus fidem habere ac dare debeat. Sed ineptus sum, qui tam anxie te instruo, quasi non satis sit uno verbo signum dare. Finem igitur faciam. Vale, optime ac suavissime frater. Dominus Jesus te Spiritu suo semper regat ac confirmet magis magisque. Saluta mihi omnes fratres. Genevæ, 23 August. M. D. XLII.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALVINUS N. S.

TErtio die ex quo tibi scripseram, venit ad me N., ac quid actum esset, breviter exposuit. Mihi vero, ut simpliciter tibi quod sentio fatear, summopere omnia displicent. De edicto dicam postea. Verum Decanos quis coëgit responsum illud dare, quo præjudicium Collegis suis omnibus afferrent? Utioam vel abfuisset N., vel aliud cor, aliudque consilium ad hanc causam attulisset. Hoc ideo dico, quia N. mihi narravit, ejus culpa factum esse, ut Decani sic præcipitaverint. Video quid sit, Cui religiò non est, periculi metu per omnes Sanctos dejerare, is deinde hominum gratiæ hoc vel illud concedere non dubitat: quia obnoxius, ut est, sibi videtur. Respondeant pro se alii quicquid volent: mihi tamen suam hanc facilitatem nunquam probabunt. Quaotum ad summam ipsam spectat, ut tibi penitus assentiar, conscientia mea non patitur. Edictum nempe tolerabile esse censes, ac tuto à vobis posse recipi. Expendamus ergo id quod continet. Principio approbat N. formulam. At qualis illa est obsecro? Tu Buceri obscuritatem vituperas, & merito. At nihil est in Bucero adeo perplexum, obscurum, flexiloquum, atque, ut sic loquar, tortuosum. Exceptio tamen additur, ut tam hæc confessio quam catechismus locum habeant, si certo modo explicentur. Quo remittimur? Hoc ergo à vobis quæritur, ut spondeatis vos nunquam discessuros à senteotia vobis incognita. Deinde quid putas illic fuisse disputatum, nisi Christum non esse inclusum in pane? Id autem N. perinde accipit, acsi nihil aliud foret quam signum. Quicquid sit, non ausim credere mysterium Cœnæ illic fuisse bene ac rite explicatum. At coofessio N. adjungitur. Equidem non nego quin istud multum sit: sed mihi non sufficit, præsertim ubi omnia iterum ad disputationem illam & formulam quæ in Cœnæ administratione recitari solet, exiguntur. Atque ut hoc unum mali sit, persuaderi nequeo, qui sententiam hanc tulerunt, sanam de hac re sententiam tenere. Jam ejus erit interpretari, cujus fuit pronunciare. Ita perjurii alligatus judicabitur, qui secus docuerit, quam ipsi judices assequantur. Neque hac sola in parte erit periculum. Vetat enim ne de ullo novo ritu aut novis ceremoniis verba posthac fiant. Quis autem nescit, illum & excommunicationem, & frequentiorem Cœnæ usum, & multa alia hoc nomine comprehendere, quæ nos desideramus, ac restituta cupimus? Tacendum tamen erit. Quum ita scientes ac volentes laqueum vobis induitis, cogitate non finem calamitatis hic fore, sed initium. Dominus enim vestram mollitiem severiore aliquo flagello corriget, si negligitis occurrere, quum palam jaciuntur fundamenta perniciosæ tyrannidis. At quid faceret Princeps, inquis? Nondum dico quid ille peccaverit in ipso ordine agendi; tantum demonstro, quam non sit tutum vos astringere, nisi magna cautione adhibita. Quod ad rationem modumque agendi pertinet, agnosco quod dicis, majorem partem culpæ in ministris hærere: hæreo tamen quum lego edictum: tanta illic & ferocia & superbia se ostendit. Sententiam suam vocat definitivum [illegible], cui contradicere non liceat. Promulgat, non ut libertas sit ministris respondendi: sed ut sequantur, teneant, observent, quod placuit. Agnosco etiam quod postea commemoras, N. justas pœnas dare suæ vel ambitionis, vel malignitatis, quod in tam miseram servitutem cogitur: quia pati non potuerit fratres secum esse liberos. sed nos simul plectimur, imo in totam Ecclesiam pœna hæc redundat. Nam hoc exemplo edim, posthac necesse erit doctrinam nostram, non modo potestati, sed nutui unius etiam hominis & quidem imperiti subjectam esse: ut loquendum sit aut tacendum,

dum, simul atque digito signum dederit. Neque tamen expedire censebam, ut fratres hac de re in certamen descenderent: sed videbantur mihi habere honestum prætextum declinandi, si cum excusatione civili & modesta confessionem suam offerrent. Atqui non postulatur ab illis confessio, inquis. Ego vero ideo dandam fuisse puto. Vale frater. Dominus semper te conservet ac dirigat. Saluta omnes fratres: quibus tamen non communicabis omnia. Genevæ, 3. Idus Septembr. M. D. XLII.

Joannes Calvinus tuus.

MYCONIUS CALVINO.

Quia hactenus scribendi consuetudo non fuit inter nos, Calvine doctissime, potuissem & nunc supersedere, nisi legati Genevenses tam officiose tuo me nomine salutassent, & petiissent ut aliquid ad te perscriberem. Gaudeo igitur in primis, quod intelligo ex literis Bernatum, quam bene inter vos conveniat. id enim fuit vel primum quamobrem ego sollicitus cum illis egerim, ut omni studio niterentur, ut in Domino foveretis concordiam. Videbatur ea res habitura momenti aliquid, ut facilius inter Civitates quoque fieret in posterum reconciliatio. Id quod etiamnum insidet, tantum vos qui estis à concionibus, quod vestrum est adhibere ne negligatis. Qui in Domino & ejus doctrina sunt amici, non videntur indigere labore, ut in cæteris etiam fiant concordes. Quod illi scripserunt de te, idem scribunt de Farello: itaque spes est, ut amicitia sic manente, propediem audituri fructum aliquem simus, quales ex ejusmodi radice solent suppullulare. Gaudium illud eo majus est in me, quam hactenus sensi, quantum sit malum in Ecclesiis dissidium inter fratres. Bone Deus quam ea res devastavit! Nam etiam Carolostadio defuncto, non video fierine queat, ut Ecclesia nostra coalescat aliquando: adeo semen odii ac invidiæ à malo isto Satana seminatum est, qui haud novit quiescere, præsertim ubi Christi gloria per Euangelii sinceram prædicationem efflorescit. Quia cœpi, dicam quod non institueram, rem, imo dogma valde turbulentum ac pestilens, in quo se quidam miris versant modis laici, sed in potestate positi, siquando possint nos, qui verbo præsumus, auctoritatemque nostram labefactare. Senatus, inquiunt, Ecclesia est. Alii sic efferunt, Ecclesia super curiam est. Quæ ratio sit dogmatis, patet: libertatem nostram vellent oppressam cum in docendo tum in corripiendo: nam etiam nunc excommunicationis vim omnem ad se rapuerunt. At quis sit auctor, etsi novi, libenter hoc tempore in dubium verto. Non bene erit illi quondam coram tribunali Christi. Quid animi vero putas Calvine inesse tali viro, nisi quod hac ratione, quicquid prius vendicavit in munere Ecclesiastico sibi Papa, illud ipsum, quisquis ille tandem, conatur vendicare Magistratui? Consilium hoc tanto pejus, quanto Magistratus hodie sunt à literis atque à cognitione rerum divinarum & Ecclesiasticarum remotiores. Aiunt Mosen principem secularem (sic didicerunt ab auctore dogmatis) præscripsisse Aaroni fratri omnia, Davidem Regem Sacerdotibus, aliosque Reges pios. quidni igitur fieret idem in sacerdotio novi Testamenti? Quid si laicis hujusmodi argumentis fuerit persuasum? Hæc breviter apud te dicta velim, non etiam apud alios: & gratum faceres, si per otium ad ea responderes aliquando mihi, par redditurо, ubiubi fuerit occasio & facultas. De Vireto scribam ad Bernates quum primum potero, sed fratrum nomine, ut auctoritas sit major, siqui dimpetrari valeat. Vellemus enim & nos istam Ecclesiam esse, in bonum aliarum, quam instructissimam. Bucerus abiit, si nescis, Spiram ad Comitia, profecturus forsitan inde Coloniam. Quid illic negotii sit, nondum comperi. De Comitiorum actis ideo nemo quicquam novit, quod adhuc non omnes sunt congregati. Spargitur dissensionem esse inter Principes & Civitates ob pecuniam, & milites dandos contra Turcam. Gaudeo quod Christus Dominus est, alioqui totus desperassem. Ille servet Ecclesiam suam. Vale in Christo cum Vireto mihi charissimo, & cum tota Ecclesia tua. Basileæ, 10 Febr. anno M. D. XLII.

Os. Myconis tuus.

SULTZERUS CALVINO S.

Binas ad te dedimus dierum non ita multorum intervallo. Itaque & tuas expectamus jam, idque eo avidius, quo magis tuum Ecclesiæque statum cupio cognoscere. Quanquam enim audiam non sine voluptate felicem istic Ecclesiasticæ reformationis disciplinæque communis successum, te tamen scribente & rectius liceat singula perspicere & animo meo magis exultare, quippe qui spem foveam, aliquando nostram nobis ignaviam Ecclesiam istam vel exemplo tacito opprobraturam utiliter. Neque nos sane spem abjecerimus, revocari aliquando ministerii sacri cum suis partibus auctoritatem, Ecclesiæque vel aliquam faciem conformari posse: si sublato fatali dissidio liceat aliquando ὁμοθυμαδὸν in communem causam incumbere, præsertim quum tu & tui similes velut lætæ aves prævolantes appareant, nec sinant despondere animum. Dominum itaque precor totius pacis charitatisque patrem, ut suum Spiritum impartire nobis dignetur, uti prodigiosa hæc lues tollatur è grege suo: nobisque donet ut certis, moderatis ac salutaribus consiliis cuncta peragamus. Cæterum ex Argentorato heri Adrianus alumnus noster fausto nuncio significavit Coloniensem Episcopum, profligata Papismi impietate, reformationem religionis per totam ditionem suam moliri D. Buceri auspiciis, qui denuo nunc serioque ab ipso accersitur, crediturque eo profecturus vere sanctus Christi Apostolus. Idem vero etiam Monasteriensem Episcopum meditari, ac utrumque ad Protestantium fœdus aspirare. Nam de Argentinensi nimirum accepisti, qui Argentinensium & quorundam suorum hortatibus impulsus, colloquium in Molsheim instituit, quod hoc ipso tempore DD. Bucero, Hedione, aliisque præsentibus peragitur, mox nimirum auspicatoque aperturum per eam quoque provinciam Euangelio ostium. Dominus Jesus largiatur felicem progressum, non solum propter horum ditiones amplissimas, verum etiam propter exemplum quod hactenus inusitatum: ita nimirum etiam alios invitaturum ad capessendam alacrius Euangelicam veritatem, qui per metum forte nihil sunt primi ausi tentare. De Farello nostro nimirum ex Buceri literis omnia intelliges: cujus angustiæ mirifice meum animum sollicitum habent atque percellunt. Dominus & illius & Ecclesiæ misereatur, qui solus potest repressa tempestate serenitatem inducere, ut qui verbo mare sedat quamlibet fremens exitiumque minitans. Nos tantum eum precibus excitemus cum nostris tum Ecclesiarum nostrarum, & verorum Christi membrorum συμπάθειαν declaremus. Non desino expectare lætius aliquod nuncium, quod utinam brevi accipiamus Wittebergæ, ne & hoc nescias, D. Lutherus Eucharistiæ sublevationem, in Cœnæ sacræ administratione exercitam hactenus, sustulit, tintinnabulique pulsum, propterea quod & Gallos quosdam & Germaniæ superioris studiosos ea ceremonia offendi intellexisset. Sed & in Ecclesia Lipsiensi ipso consentiente his mensibus excepto uno, altaria omnia sunt confracta & simulacbra omnia sublata, ut plane declararit se non tam cerebrosum præfractumque quam vulgo habetur & audit. Id igitur nuncium mihi ab homine fidei exploratæ significatum eo me oblectavit impensius, quod sperem plurimum

rimum ponderis ad catholicam Ecclesiarum consensionem habiturum hoc factum, quando rituum vel copia vel diversitate apud Saxonas non pauci offenduntur hactenus, maxime quum non desint ubique artifices mire ad calumniam omnia detorquendi, & cavillandi. Paulus Fagius Isnensis D. Capitoni piæ memoriæ successurus fertur tum in ministerio Ecclesiastico tum Theologiæ professione, isque in horas expectatur. Hæc te scire volui. Quicquid erit te non celabo, quem ex animo & vere colo & diligo. Dominus te servet cum uxore & symmystis, quos meo nomine amanter & diligenter salutabis. Salutant te Contzen. Beat. Gryn. & Telamon. Vale. Bernæ, 21 Octob. anno M. D. XLII.

Tuus Sultzerus.

Bucerus Calvino.

Gratiam & pacem. Quam infeliciter sibi consuluerint Metenses, quum regnum Christi, non nisi certi de brachio carnis admittere voluerunt, in dies gravioribus calamitatibus patefit. Dominus corrigat quod à nobis peccatum est, & excitet regnum suum suo brachio. Colonia moliebatur aliquid pro Christo: id vereor ut nunc bello, quod Brabanti intulerunt Juliacensi, etiam differatur. Noster quoque moliri cœpit aliquid, sed adversarii, dum non valet id advertere, extrahunt etiam tempus quantum possunt. Utinam sentiremus & bona & mala nostra, & considerantes rite in Domino, veris supplicationibus incumberemus! Pœnitentia vera, etiam apud Evangelicissimos, ignoratur. Christus nos excitet & suo Spiritu impleat. Res nostræ hic habent, ut solent, satis languide pro donis nobis collatis: orate pro nobis ut magis inardescamus. Ludus literarius non incommode habet. Advenit ex Italia vir quidam Græce, Hebraice & Latine admodum doctus, & in Scripturis feliciter versatus, annos natus quadraginta quatuor, gravis moribus & judicio acri, Petro Martyri nomen est. Præfuit Canonicis regularibus Lucæ: adduxit tres, unum Græce doctissimum, reliquos duos juvenes studiosos. Hic laboravimus jam ne in tantis Ecclesiæ nostræ opibus hi esuriant. Respice nos Domine Jesu. Hic te servet & tuos. & habete nostram Ecclesiam, ut soletis, in vestris precibus commendatam. Vale. Argent. 28 Octob. M. D. XLII.

M. Bucerus.

Calv. Monsbelgardensibus.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo fratres charissimi & observandi.

Tametsi Neocomum duntaxat duo isti fratres missi à vobis fuerant, ad consulendos ejus loci ministros: illorum tamen hortatu hucusque ad me profecti sunt, ut de quibus petebatis ab ipsis consilium, meam simul sententiam ad vos perferrent. Ego vero non tantum mihi sumo, ut audeam non rogatus me in vestras consultationes medium ingerere, meamque interponere opinionem. Sed quoniam nominatim adjecerat in literis suis frater noster Tossanus, cupere vos meum & aliorum judicium audire, minime sum veritus ne mihi arrogantiæ aut temeritati daretur, si vobis simpliciter exponerem ac paucis, quid essem ipse facturus si personam vestram sustinerem. Jam quidem ante duos menses quid sentiam aliqua ex parte fratri nostro Tossano privatim indicavi: nunc vero quoniam capita mihi recensuerunt fratres, de quibus ambigitis, aut de quibus saltem nonnihil est inter vos controversiæ an recipi à vobis debeant: de singulis quid mihi videatur, breviter respondeo. Ut se repræsentent ministro & offerant ad examen, qui Cœnæ Dominicæ communicare volunt, adeo non displicet, ut potius id sentiam ultro à nobis esse expetendum. Erit enim optimus piæ sanctæque in Ecclesia disciplinæ nervus. Verum quia proclivia inde lapsus foret ad corruptelam aliquam: ut obviam eatur periculis omnibus, utile erit simul præscribere limites, quibus legitimus usus definiatur: primum ut sit tanquam privata catechesis ad rudes familiariter edocendos; demum ut usui sit ad eos monendos & objurgandos, qui officio suo parum respondent: postremo ut ad trepidas conscientias erigendas & confirmandas valeat. De Cœnæ administratione ita sentio, libenter admittendum esse hunc morem, ut apud ægrotos celebretur communio, quum ita res & opportunitas feret. Nec magnopere etiam repugnandum esse, quin maleficis detur qui plectendi sunt, si quidem postulent, & ad receptionem satis comparatos esse appareat: hac tamen lege, ut sit vera communio: hoc est, ut panis in cœtu aliquo fidelium frangatur. Cœnam vero in ordinaria concione institui extra ordinem unius rogatu nimis absurdum est: neque enim decet proponi coram omnibus sacrum illud epulum, quod omnium commune est, sine solenni denunciatione, ut ad participationem se Ecclesia comparet. Eo autem modo fieri quo Princeps jubet, quid aliud foret quam subjicere uniuscujusque libidini publicum Ecclesiæ ordinem? Quod si necessitatem objiciunt, est cur recusetis frequentiorem usum, ne quis amplius necessitatem obtendat, qui in cœtum modo convenire poterit. Baptismum obstetricibus permittere, impia & sacrilega est Baptismi profanatio. Ergo hoc caput non tantum repudiandum judico: verum, si urgere vos Princeps ultra modum pergat, usque ad sanguinem resistendum potius quam huic non tolerandæ superstitioni consentiatis. Rogabat Christus Pharisæos undenam Joannis Baptismus foret: e cœlo an ab hominibus? Nam si hoc secundum confessi essent, promptum erat colligere, vanum igitur esse & nullius momenti. Jam obstetricum Baptismos unde erit? certe non ab eo qui hoc munus peculiariter Apostolis mandavit. Superest igitur ut à contrario auctore. Augustinus non de muliere, sed de privato viro movet quæstionem, an si baptizet in necessitate, peccet. Respondet deinde dubitanter, ut excuset magis quam probet. Certe non asserit licere: quin potius fatetur subesse delictum. Verum si Christi regulam sequimur, nullus restat locus dubitationi. In sepultura mortuorum hanc moderationem vellem adhiberi ne in templum funus deferretur, sed recta in cœmeterium. Illic quoque exhortationem haberi vellem, ut in re præsenti funeris comites agnoscerent quod diceretur. Hæc ratio non admodum improbanda fore. De campanæ pulsu nolim vos pertinacius reclamare, si obtineri nequeat ut Princeps remittat: non quia probem, sed quia rem contentione non dignam arbitror. In festis non recipiendis cuperem vos esse constantiores, sic tamen ut non litigetis de quibuslibet, sed de iis tantum quæ nec in ædificationem quicquam factura sint, & superstitionem prima ipsa facie præ se ferant. Et habetis plausibilem recusandi materiam. Nam in Papatu magna celebritate Conceptionem & Assumptionem Virginis coluerunt. Quid habebit servus Christi quod dicat, si suggestum conscenderit illis diebus, nisi ut eorum stultitiam rideat qui tales ferias excogitarunt? Breviter & nudis verbis sensum meum explicavi. Argumentis agere vobiscum, vel supervacuum, vel non adeo necessarium visum est, quando pro vestra prudentia sine alio monitore quæ me rationes moveant, expendere potestis. Jam video quæ & quantæ in exorando Principe vos difficultas moveat. Verum si modesta deprecatione ostenderitis vos non posse aliter nisi velitis in ejus gratiam Christo illudere, non dubito quin tam æquo postulato ad extremum cessu-

rus sit. Hanc ob causam suadeo ne vos nimis difficiles ac morosos, quoad licet, præbeatis. Nam ubi banc vestram moderationem animadverterit, facilius adducetur ut nonnihil vobis ipse quoque vicissim concedat, præsertim ubi viderit vos non absque causa pugnare. Quod autem vos terret offendiculorum periculum, si quam novam agendi formam receperitis quæ non sit nostris Ecclesiis usitata, id quidem merito facitis: sed quia non eo ventum est perfectionis quin optemus adbuc progredi, hic timor vos impedire non debet ab iis ritibus admittendis, quos alioqui non liceat penitus improbare. Valete optimi & mihi observandi fratres. Collegæ mei diligenter vos salutant, qui ab hoc meo judicio nihil prorsus dissentiunt. Dominus Jesus vos semper Spiritu suo gubernet. Genevæ, Nonis Octob. M. D. XLIII.

Joannes Calvinus vester.

MYCONIUS CALVINO.

SCis quid egerit Cæsar in Germania inferiore contra Hildesheimenses, Antverpiæ item contra bonos & doctos quosdam quos ejecit: ut prohibueris ne cibus detur aut hospitium infectis nova doctrina, sic enim vocat Euangelicam: ut Coloniensem civitatem corroborarit adversus Archiepiscopum: & tandem ut Euangelium ac Euangelicos homines Meti nuper profligarit, misso in boc legato Carolo Boisot J. Doctore, hoste nominis Christi truculentissimo: id quod reipsa probavit satis: ejecit enim D. Valtrinum Sylvium (qui illic jussit Senatus & plebis aliquaodiu prædicavit Euangelium) non sine ignominia: vocavit enim hæreticum, qui vi intrusus à Protestantibus, prædicarit Metensibus horum dogmata. De quibus, & de Coloniensi palam dixit, omnium impiorum & schismaticorum, & hæreticorum esse pessimos. Amputavit præterea linguam mulierculæ quæ invecta erat in Missam Papæ verius quam petulantius: & hæc pœna fuit ex gratia, nam sententia lata mergi debebat. Hodie cum multis aliis exulibus Argentinæ moratur. Articuli quos præterea statuit servandos, tales sunt, ut ministrum Antichristi & Satanæ non obscure intelligas. Talem bostem ergo quum in Germania habeamus cum exercitu sævissimo, quid non ad pacem omnibus viribus laboramus potius quam ad discordiam? Obliti credo sumus Deum pacis esse Deum, non dissensionis. Hoc enim si recto consideraremus animo, non dubium est quin postquam Euangelium ejus profitemur, à nostris affectibus cessantes, paci nos devoveremus. Oremus simul itaque, & imploremus Dominum, ut is finem contentioni tandem inveniat, postquam in nobis nihil ejus reperiri licet. Ille adsit, quæso, verbo & Ecclesiæ suæ. Pergere dicitur Archiepiscopus Coloniensis plane sine terrore, similiter & Monasteriensis in proferendo Euangelio quam latissime. Dominus adsit. Omnia præterea nunc versantur in consultando, ut videlicet in annum futurum, Satanæ frenis permissis, omnia misceantur. Equidem dico, Domine fiat voluntas tua. Vale in Christo cum piis fratribus omnibus. Basileæ, 23 Novembr. anno M. D. XLIII.

Os. Myconius tuus.

CALV. FARELLO.

QUod bene vertat Deus, hic retentus sum ut volebas: superest ut Viretum quoque mecum retineam, quem à me avelli nullo modo patiar. Tuæ quoque omniumque fratrum partes me hic adjuvare, nisi vultis me frustra excruciari, ac sine commodo esse miserrimum. Ubi operam meam Senatui detuli, exposui non posse consistere Ecclesiam, nisi certum regimen constitueretur, quale ex verbo Dei nobis præscriptum est, & in veteri Ecclesia fuit observatum. Capita deinde quædam attigi, unde intelligerent quid vellem. Sed quia tota res explicari non poterat, petii ut nobis darentur qui nobiscum conferrent: sex nobis dati sunt. Conscribentur de tota Ecclesiæ politia articuli, quos deinde Senatui exhibebimus. Collegæ tres se nobis duobus consentire præ se ferunt. aliquid saltem obtinebitur. Qualiter cum vestra Ecclesia agatur, rescire cupimus. Quaoquam speramus Bernatium & Biellensium auctoritate motus illos vel compositos in totum esse, vel nonnihil sedatos. Quando tibi cum Satana est certamen, & sub Christi vexillis militas, dabit victoriam is qui te armavit, atque in hanc pugnam pertraxit. Verum quoniam bona causa bono actore indiget, vide ne sic tibi indulgeas, ut sit aliquid quod boni quoque merito desiderara in te queant. Non hortamur te ut bonam ac puram conscientiam hic præstes, de quo nihil ambigimus. Tantum cupimus ut quoad per officium licebit, te populo magis accommodes. Duæ sunt, ut nosti, species popularitatis: altera quum ambitione & placendi cupiditate favorem aucupamur: altera quum moderatione & æquitate animos allicimus, ut se nobis dociles præbeant. Ignosces, si liberius tecum agimus. Hac in parte videmus te bonis quoque ipsis non satisfacere. Etiamsi nihil aliud sit, in eo tamen peccas, quod bis non satisfacis, quibus te Dominus constituit debitorem: scis quantum te amemus, quantum te colamus. Hic affectus, imo hæc observantia nos impellit ad istam exactiorem ac rigidiorem censuram: quia cupimus in illis eximiis dotibus quas in te Dominus contulit, nullum extare nævum, qui malevolis carpendi occasionem quam captant, præbeat. Hæc scripsi ex Vireti consilio, ideo plurali numero usus sum. Vale, optime & amicissime frater. Genevæ, 16 Septemb. M. D. XLI.

CALV. MYCONIO.

QUum huc primum appulissem, non potui, ut petieras, de statu hujus Ecclesiæ te facere certiorem: quia ne ipse quidem satisdum habebam compertum, qualis esset: ab eo quoque tempore non ausus sum certo aliquid asserere, rebus adhuc parum confirmatis, ne paulo post ante tempus laudasse pœniteret. Atque hæc causa fuit, cur abstinuerim à scribendo, quum reipublicæ nostræ legati istuc proficiscerentur. Nunc quando in hac mea cessatione, pro tua humanitate antevertisti, diutius jam differre non licet, quin tibi respondeam. De rebus nostris sic paucis habe. Primus mensis ex quo ministerium recepi, tantum mihi negotii ac molestiarum exhibuit, ut propemodum conficerer. Tantæ molis est collapsum ædificium instaurare. Quanquam enim Viretus multa jam restituere feliciter cœperat, quia tamen totam ordinis ac disciplinæ formam in meum adventum distulerat, fuit velut ab initio inchoandum. Quum, superato hoc labore, respirandi otium mihi datum iri crederem: ecce novæ curæ & illæ non multo aliis prioribus leviores me subinde excipiunt. Hoc tamen me utcunque solatur ac recreat, quod non sine fructu laboramus: qui etsi non tam copiosus extat quam optarim, non tamen ita est exiguus, quin appareat aliquam esse in melius factam commutationem. Et spes in posterum amplior affulget, si mihi relinquatur Viretus. Quo majorem tibi gratiam & habeo, & ago, quia bujus sollicitudinis partem mecum suscipis, ne eum reposcant Bernates: ac te vehementer per Christi nomen obtestor, ut sedulo ac diligenter id facere pergas. Nam quoties de ejus abitione cogito, totus exanimor. Fratres, ut spero, fideliter hac in re nos adjuvabunt (de ministris Bernensibus loquor) ita enim amamus inter nos, ut mihi de ipsis optima quæque

non

non secus ac de meipso, audeam polliceri. Sed vereor, ne Senatus parum se facilem præbeat. Quicquid erit, omni studio, diligentia, assiduitate in id incumbamus. Tuque adeo ipse, quoad potes, enitere apud fratres, quemadmodum facturum te recipis. Quanquam enim voluntarios fore non dubito, proderit tamen vestram simul exhortationem accedere. Collegæ alii impedimento nobis sunt magis quam subsidio: multum arrogantiæ & ferociæ habent, nihil zeli, minimum doctrinæ. Quod autem est pessimum, fidere illis nequeo, etiamsi maxime velim: multis enim argumentis suam à nobis alienationem declarant: fidelitatis ac sinceri animi nullum fere indicium præ se ferunt. Tolero tamen eos, vel foveo potius summa lenitate: à qua me abduci eorum improbitate non patiar. Quod si tandem necessitas ipsa postulabit acrius remedium, dabo tamen operam, modisque omnibus effectum curabo, ne discordiis nostris turbetur Ecclesia. Horreo enim factiones: quas ex ministrorum dissensione semper emergere necesse est. Potui eos, si voluissem, primo meo adventu abigere: atque id nunc quoque in manu nostra est. Sed me hujus quam adhibui moderationis nunquam pœnitebit: ne quis me nimis vehementem fuisse merito queratur. Hæc ideo tibi obiter refero, quo melius perspicias, quam miser sim futurus, sublato Vireto. Quod Ecclesiæ vestræ exemplo commemoras quam noxia sit pestis ministrorum dissidium, id ego quoque superioribus annis expertus sum plus satis in hujus Ecclesiæ calamitate. Nobis, qui hic eramus, nihil conjunctius esse poterat. Sed quum Satan infaustam illam simultatem inter fratres & nos excitasset, nosti ipse quid sequutum sit. Itaque hoc prorsus apud me statueram, nisi reconciliata cum illis gratia, hanc provinciam nunquam recipere: quia desperaveram posse ullo modo utile esse hic meum ministerium, nisi manum illi mihi porrigerent. Interim multi in eorum cœtu sunt mihi parum amici, alii etiam palam infensi. Sed hoc diligenter caveo, ne quid contentionis exoriatur. In urbe, ut jam dixi, habemus intestinum semen dissidii: sed nostra mansuetudine & patientia efficimus, ut Ecclesia nihil incommodi inde sentiat, atque ut nihil perveniat ad ipsam plebem. Norunt enim omnes quam placido humanoque ingenio sit Viretus: & ego nihilo sum asperior, hac saltem in parte. Vix credes forsan: sic tamen res habet. Tanti enim mihi est publica pax & concordia, ut manum mihi injiciam: atque hanc laudem mihi adversarii ipsi tribuere coguntur. Quin etiam ex inimicis nonnulli sponte in dies amici fiunt, alios comiter allicio, & proficere me nonnihil sentio: utcunque non ubique succedat. Poteram quum veni magno plausu exagitare hostes nostros, & plenis velis invehi in totam illam nationem, quæ nos læserat; abstinui: possem quotidie, si liberet, non modo impune, sed cum multorum approbatione perstringere; supersedeo: imo summa religione id fugio, ne verbulo uno insectari aliquem videar; nedum simul omnes. Hunc animum mihi Dominus confirmet. Accidit tamen interdum ut necesse sit Collegis nostris resistere: sed nunquam id facimus, nisi vel sua importunitate nos cogant, vel aliqua gravior causa nos urgeat. Referam tibi exemplum unum, cujus me querimonia illa quæ in literis tuis continetur, propter argumenti similitudinem, admonuit. Quum de erigendo Ecclesiastico judicio cogitaremus, atque id nobis Senatus detulisset, boni isti viri coram assentiebantur: quia scilicet contradicere in rebus tam apertis pudebat. Postea seorsum circumire, & prehensare singulos Senatores, ne quod haberent in manu ad pedes projicerent, (sic loquebantur) ne potestate, quam illis Deus contulisset, se abdicarent, ne darent occasionem seditioni: & ejus generis permulta. Dissimulanter transire hanc perfidiam nullo modo licebat: & tamen dedimus operam, ut id sine contentione transigeretur. Nunc habemus qualecunque presbyterorum judicium, & formam disciplinæ, qualem ferebat temporum infirmitas. Sed ne putes id nos sine maximo sudore fuisse consequutos. Ubique enim erumpunt profani illi spiritus, qui ut disciplinam & ordinem effugiant, quem nullo modo ferre queunt, quoslibet quærunt prætextus ad labefactandam Ecclesiæ auctoritatem. Et mundus hoc habet solenne, quod pro libidine regnare cupit, Christo autem imperium resignare non sustinet. Sed utcunque plausibilem mundo & carni causam agant ejusmodi impostores, modo tamen conjunctis animis & studiis obviam eamus, fortique & invicto zelo pugnemus pro sacra illa potestate, quam inviolabilem esse decet, Dominus Christus Spiritu oris sui eos conficiet. Illustrior enim est in hac re Dei veritas, quam ut mendaciorum offuciis facile induci queat. Mosem allegant & Davidem. Quasi vero non aliud muneris habuerint illi duo, quam ut populum civili potestate regerent. Dent igitur nobis insani isti similes magistratus, hoc est, singulari prophetiæ spiritu excellentes, & utramque sustinentes personam non proprio consilio aut affectu, sed Dei mandato & vocatione: nos talibus id quod postulant, libenter largiemur. Quin Moses ipse ante consecratum Aaronem Sacerdotis munere fungitur: postea Dei jussu præscribit quod facto opus est. David quoque non sine Domini permissu ad ordinandam Ecclesiam accingitur. Pii alii Reges constitutum ordinem tuentur sua potestate, ut decet: Ecclesiæ tamen suam jurisdictionem, & Sacerdotibus partes illis à Domino attributas relinquunt. Sed ego ineptus sum, qui in hanc sylvam ingrediar, quum tabellarius jamjam abituriat: quo fit, ut ad narrandam Albergii historiam non sit in præsens satis otii. Incipiam tamen & sequar, donec veniat nuncius, qui literas semiplenas è manibus mihi abripiat. Hoc principio habe, hominem istum jam multis annis nihil aliud quam huc illuc cursitare, ab aliis emungere pecuniam, vestes ab aliis: ita per imposturas victitare: quemadmodum errones isti solent. Venerat huc sæpius ante nostram expulsionem. locum petierat: sed non reperiebatur idoneus, quia volebat scholam celebrem, quæ in his regionibus nulla est, & magna stipendia. Paulo post redit, deplorans suo more, spoliatum se fuisse à latronibus. Concedit in vicinum oppidulum, scholæ præfecturam ambit: non impetrat. hanc repulsam nobis imputat: qui adeo nihil illic vel auctoritate vel gratia poteramus, ut si cognitum fuisset nobis displicere, eo solo nomine impetraturus fuerit. Et tamen testis est nobis Deus, eo tempore nihil aliud conatus, quam ut alicubi conditionem sibi aptam & commodam inveniret. Venit postea Argentinam, ubi viginti batzios à me extorsit, quos ego aliunde mutuo accipere coactus sum. Nam libros tunc vendideram, & omnino eram exhaustus. Redditurum se intra paucos dies promiserat. Cistulam nullius pretii apud me pignoris loco deposuit. Reversus aliquot post mensibus, petiit subridens, vel potius illudens, annon sibi mutuo aliquot coronatos dare vellem. Respondi me illa summula egere, quam habuerat. Nebulo interim cistulam clanculum à mea bibliotheca subductam uxori Buceri commendat: illa rejicit, ac me admonet: ego impudentiam ejus coram aliquot testibus castigo. Dimidio anno post, aut integro anno, scribit ad me simplices literas, se obsideri Badensæ, totam regionis nobilitatem in se conspirasse: non aliter posse evadere, quam si ego mitterem bajulum, qui eum in cista mercatoria asportaret. Bedrotus habuit fere similes: nos risimus: ego etiam paucis respondi. Nam multis conjecturis deprehendimus, ipsum in urbe esse. ab eo tempore non comparuit: sesquiannus elapsus interea est. Quum scirem multas nugas in-

inclusas esse in cistula, aperui coram multis testibus. Erant illic mala putrida, & omne genus scruta, libri semilaceri, & ii vulgares, ut Despauterius & similes. Reperi etiam literas, quas mihi subripuerat. Novit hoc Sturmius, quem ego advocavi. Reposuimus omnia, non sine multo risu. Quum Wormatiam veniret sanctæ memoriæ Grynæus, nunciavit esse Basileæ. Mandavi meis discedens, ut cistulam remitterent. Nebulo, ea accepta, clamitare me esse furem, sustulisse multos incomparabiles libros. Venit Lausannam: eadem retulit Vireto. Nuper quum huc se contulisset, decem circiter dies me inscio in urbe fuit. Postea Vireti impulsu eum aggredior, rogo an non actionem furti mihi velit intentare: quum diceret se perdidisse præclaros libros, vocavi impudentissimum nebulonem. Postridie aggressus est me domi meæ non modo contumeliosissimis verbis, sed furioso impetu: eam ob rem in custodiam datus est. Quum bona fide pro eo deprecarer magistratum, ac jam vocaretur sine ulla molestia dimittendus, nunciat custos carceris multo atrocius fuisse illic in me loquutum: ita non passus est sibi benefieri. & tamen infra meritum pœnas luit. Quod autem sublatum sibi aliquid queritur, vetus est ejus cantilena. Non poterat olim tria passuum millia conficere, quin incideret in latrones. Ubique jactat se habere magnam librorum inæstimabilium farraginem. Quemadmodum libros mihi oppignerabat, quos habebat Basileæ, quum meum auxilium in solvenda Badensi obsidione flagitaret: ita semel Bernæ, quum à me & Farello decem coronatos peteret, dicebat se habere domi tuæ magnum dolium librorum, & quinquaginta ducatos Bohemicos. Nuper etiam in cauponis nihil aliud prædicabat, quam nobilem bibliothecam, quam Basileæ reliquisset. Quanquam indignum est, ut de mea purgatione verbum faciam: puto enim sic me vixisse, ut sim extra furti suspicionem. Jam literæ iterum poscuntur. Vale, optime & mihi plurimum observande frater. Dominus Jesus te Spiritu suo ad opus suum semper dirigat, ac tuam familiam gubernet. Viretus te plurimum ac reverenter salutat. Genevæ, 14 Mart.

Joan. Calvinus totus tuus.

CALV. NEOCOMENSIBUS.

Charitas Dei & pax Christi, & communicatio Spiritus sancti vobis semper augeatur, fratres in Domino dilectissimi.

QUum Enardus frater noster scriptum illud vestrum de modo exercendæ disciplinæ in fratres, & simul contrarium fratris cujusdam attulisset, nemo fuit qui non judicaret, responderi in promptu ad utrumque posse. Sed quia non omnes aderant, in hodiernum conventum distulimus. Re iterum proposita, hoc omnes uno consensu respondendum censuimus. Primum quum ministri certa quadam inter se disciplina opus habeant, non hoc quærendum est qualiter sine legibus vivamus, sed ineunda potius œconomiæ & ordinis ratio, quæ apta sit ad nos in officio retinendos, & ad ædificationem serviat. Nunquam autem sic comparatæ erunt res hominum, ut aliquid perfectum reperiatur. Ad hunc tamen scopum tendere semper debemus, ut conjunctis studiis, & communi, quantum fieri potest, consilio serviamus Ecclesiæ. Jam vero in hac nostra infirmitate fieri nequit, quin aliqua in nobis desiderentur, de quibus admoneri nos convenit, & utile est. In aliis corrigenda sunt certa vitia: alii sunt antevertendi, quum videmus periculum imminere, ne imprudentia labantur: alii ad majorem zelum incitandi: alii objurgandi: in alios inquirendum, si quis de illis sinister rumor, & tamen dubius, emersit. Nunc quæritur, An omnino necesse sit, singulos à singulis privatim admoneri, an vero interdum expediat, habita inter fratres deliberatione, hoc fieri à toto cœtu? Atqui sæpe contingit, ut à multis admoneri nos oporteat, de quo nemo unus nos admonere potest. Exempli gratia, Erit, sicuti nuper dictum est, exortus rumor aut querimonia de fratre quopiam: id vicini scient: non potest occurri meliore remedio, quam si fratres, re inter se communicata, ipsum de quo agitur admoneant. Si falsa est criminatio, sic providebunt ne latius spargatur: sin vera, non ab uno tantum admoneri debuit ille, sed à fratrum cœtu corrigi. Sit aliud exemplum, Erit aliquid in fratre quod displicebit aliquibus vel ex plebe, vel ex collegis. Hic vertitur quæstio, num illud quod desideratur, pro vitio habendum sit, & corrigendum? Ergo collatis capitibus, opus est judicare. Multa quotidie incidunt ejus generis. Atque huc spectabant ex parte Provinciales Synodi, quæ bis olim quotannis habebantur. Nam quum tractatum erat de doctrina, tum querimoniæ de cujusque vitiis audiebantur, & censura exercebatur in singulos. Vestrum ergo institutum, quale describitis, sanctum & legitimum judicamus. Et certe nimiæ esset impudentiæ, id ipsum improbare in vobis, quo nos tanquam bono & salutari utimur. Adhibeatur modo æquitas primum, & candor: deinde prudentia & moderatio. Candorem quum requirimus & æquitatem, hoc intelligimus, ne quis maligno animo fratrem sugillare studeat. Prudentiam & moderationem sic accipimus, ne quis vitium arcanum deferat, quo nota fratri inuratur: neve quis immodica austeritate exaggeret quæ alioqui levicula sunt. Quare si quando contingat, vel à morosis & importunis fratribus in medium proferri quæ tacenda potius erant, vel accusatorio animo proferri arcana vitia, non modo nequaquam audiendi sunt indices aut delatores, sed etiam severe reprimendi. Quin etiam ut obviam eatur his periculis, quum agendæ sunt censuræ, utile est diligenter præfari, cavendum esse ab his omnibus, quæ salubrem censuræ medicinam vertunt in venenum. Nos certe statim ab initio præmonemus, ut si quæ sint obscuræ simultates, aperiantur: si frater offensus à fratre fuerit, expostulet, antequam agantur censuræ, ne hæc simul permisceantur. His ergo initiis, quoad licet, præcludenda est via, ne obrepant: & si forte obrepserint, rescindenda sunt. Censuræ vero disciplina, quam non modo sanctam, sed etiam necessariam experimur, non est propterea negligenda aut omittenda. Fratrem vero illum qui hactenus à vobis dissensit, obsecramus in Domino, ne ulterius pertinacia contendat ad repugnandum. Meminerit inter alia quæ Paulus in Pastore requirit, hoc esse non postremum, ne sit αὐθάδης, hoc est, proprio judicio addictus. Et certe hæc una est ex præcipuis virtutibus boni Pastoris, sic exhorrere toto pectore contentiones, ut nunquam à fratribus, nisi ob causas maxime necessarias, dissideat. Caveat etiam, ne qui hoc audiunt, suspicentur ipsum aut litigandi studio, aut odio disciplinæ impedire, quominus de nostris moribus fiat censura: non quia velimus hac eum invidia gravare, aut ulla prorsus macula ipsum aspergere: sed ideo simpliciter hæc judicamus, quia cupimus ejus bonori bene consultum. Quantum ad ejus scriptum attinet, quo impugnare morem vestrum conatus est, quod bona ejus venia dictum sit, quum fraternam correctionem actum charitatis vocat, à quo nemo sit eximendus: non videtur nobis animadvertisse quod erat in primis cognitu necessarium, plures esse species fraternæ correctionis. Ut alias omittamus, hæc de qua disputatur, distinctam & propriam rationem habet. Est enim pars Ecclesiasticæ politiæ. Ergo cum illa generali correctione confundi non debet, quæ omnibus indifferenter mandatur. Proinde non concedimus illi, esse simplicem & nudum charitatis actum: siquidem judicium est ordinis & disciplinæ causa institutum,

tum, quod tamen unam ædificationem pro fine propositam habet. Neque etiam concedimus, neminem ab ejus obligatione eximi. Tametsi ambigua est loquutio hæc, quia tam passive, quam active accipi potest. Sed utroque modo negamus omnes hac lege obstringi, quæ specialiter est ministris destinata. Sicut enim quæ ad ordinem habendi Senatus spectant leges, plebem non ligant: ita disciplinam inter nos observare convenit, cui subjecta sunt soli ministri. Quod in eadem propositione habet, Sub præcepto Dei cadere fraternam correctionem, si intelligit auctor, cujusvis correctionis expresse verbo Dei contineri: hoc vero nequaquam illi confitemur. Substantiam Ecclesiasticæ disciplinæ exprimit disertis verbis Scriptura: forma autem ejus exercendæ, quoniam à Domino præscripta non est, à ministris constitui debet pro ædificatione. Qua ratione etiam negamus, solam delinquentis emendationem intuendam hic esse: respectus enim ordinis publici & communis ædificationis habetur. Cujus rei sumere exemplum ex Scripturis licet, Quum Paulus Hierosolymam venisset, admonetur à Jacobo & Senioribus quam male audiat inter Judæos, simul etiam qualiter se illis purgare debeat: non dubium quin præcesserit deliberatio inter fratres: & fuerit Paulo absente. Cur hoc? quia scilicet communis ædificationis intererat. Similiter quum Petrum reprehendunt fratres, quod ad Gentes divertisset, non legimus quidquam illi in aurem clam fuisse ab uno dictum: quia scilicet offensio manarat ad plures, æquum fuit communiter ipsum à fratribus admoneri. Tametsi autem immerito hac de causa arguebatur, non tamen peccasse legimus fratres in modo agendi, sed in ipsa causa: modum enim tenebant usitatum & ordinarium. Christi præceptum, quod Matth. 18. habetur, accipimus de occultis vitiis, quemadmodum etiam verba sonant. Ergo si quid frater, te conscio, deliquerit, nec alios habeat testes, jubet Christus te ipsum privatim convenire: quanquam non vetat, quin idem facias, etiam si qui alii tecum conscii sint. Fieri enim potest, ut tu hoc ignores, vel expedire non putes coram pluribus eum reprehendi. Quod postea subjungit, Si nihil hac via profeceris, ut tecum duos aut tres testes adhibeas: hoc nostro judicio intelligendum est non de testibus delicti, sed admonitionis, quo scilicet plus momenti habeat: porro hoc nihil ad impediendam censuræ rationem, de qua nunc controversia est. Neque enim hoc [illegible]tur, ut occulta delicta in medium proferantur, ad irrogandam fratribus infamiam, sed tantum quæ ejusmodi sunt, ut aliquid offendiculi genuerint, aut non procul absint à gignendo. Hujus speciei exemplum habemus in Petri reprehensione: neque enim testes abegit Paulus ut clam omnibus ipsum admoneret, sed hoc fecit coram Ecclesia. Nec tamen res omnibus nota erat: sed quia imminebat periculum, antevertere voluit. Quintam propositionem recipere sine exceptione non possumus: pronunciat enim, nos scite facturos, si fratrem etiam peccato notorio laborantem admoneamus privatim. Atqui Paulus, ubi prohibuit recipi adversus presbyteros accusationem,
1 Tim. 5. nisi sub idoneis testibus: ex adverso presbyteros peccantes coram omnibus argui vult, ut cæteri timorem habeant. Si interdum convenit publice argui peccantes, etiam presbyteros, quibus habenda est major reverentia, idque obtinet ad exemplum: non scite neque prudenter faceret si quis abstinere vellet à tali reprehensione. Quid ergo? Certe quantum judicamus, ex re præsenti & tempore capiendum est consilium. Semper autem hæc duo sunt prospicienda, ne à tristitia absorbeatur qui peccavit: & ne videamur ad peccata connivere. Sextam propositionem cur addiderit frater miramur: satis enim convenit, Ecclesiæ nomine, in Christi verbis, eam proprie designari, cujus membrum est ille, cujus contumacia denunciatur. Cæterum duo hic sunt observanda, sic publicandam esse contumaciam peccatoris obstinati coram una Ecclesia, ut si ea per contemptum relicta, alio migret, illic quoque denuncietur. Atque hoc sibi volunt antiqui Canones quum extraneum ad communionem recipi prohibent, nisi testimonium attulerit. Ubi enim Ecclesiæ communio, si ab una damnatus, ab altera recipitur? Ubi disciplina, si qui unam Ecclesiam contempsit in aliam migrando, impune talem fert superbiam? Alterum quoque observandum est, ut unius Ecclesiæ ministros esse sentiamus, qui in unum collegium adunati, unum corpus efficiunt. Quorsum enim Decanus, quorsum alia omnia, nisi tanquam unius corporis membra inter nos coalescamus? Hæc ab auctore propositionum in bonam partem acceptum iri, sicut sincero animo à nobis scripta sunt, confidimus. Nostræ sane omnium partes sunt, non tantum cedere veritati, sed ultro eam, & obvius (quod aiunt) manibus protrusisque accipere. Valete fratres in Domino dilectissimi. Dominus Spiritum sapientiæ & prudentiæ in dies vobis adaugeat in Ecclesiæ suæ ædificationem, & ministerium vestrum quam fructuosissimum reddat. Genevæ, ex conventu nostro, 7. Idus Novemb. M. D. XLIV.

Joannes Calvinus fratrum omnium nomine.

CALVINUS P. CAROLI.

Gratia tibi & Pax à Domino qui tibi ac nobis sanum consilium & rectam voluntatem inspiret.

MAllem huc te ad nos contulisses, de reconciliatione coram nobiscum acturus, quam literis id expertus esses, præsertim quales tuæ sunt. Vehementer ideo laboras ne videaris absque justa causa in Ecclesia turbas excitare: quasi ulla turbandæ Ecclesiæ honesta causa obtendi possit. Demus non habitam fuisse tui rationem à fratribus quam oportuerat: an ideo tamen protinus ita tumultuari fas fuit? Dicesne fuisse Spiritum Dei qui te impulerit ad denunciandum omnibus certamen? Neque hæc dico exprobrandi causa: utinam passus fuisses me prorsus tacere. Verum dum omnes eos qui tua saltem opinione non satis æquos tibi se præbuerunt cum Satana conjungis, nimis certe stupidos arbitraris, si posse hoc silentio transmittere existimas. Dicis te indignatione fuisse percitum, ut Farellum & me traduceres, quoniam literis nostris effeceramus ne tibi fratres Neocomenses locum darent. Primum id vel abs te confictum est, vel falso ad te delatum: nihil enim unquam mihi in mentem venit tale scribere Neocomensibus. In literis Farelli quantum audio (nihil enim habeo præter auditum) longe durius tractatus fuerat Michaël quam tu. Quum ergo neque verbo neque facto unquam te læsissem, imo quum ne minima unquam offensiuncula te pupugissem, cujus humanitatis fuit me usque adeo atrociter lacerare? Quod si qua in re privato tuo commodo obstitissem, quam aliena tamen homine Christiano illa ratio fuit, ut vindictæ cupiditate inflammatus in illud turbulentum consilium prorumperes? Quum tibi semper antehac sine dubitatione fuissem frater, qui fieri potuit ut momento uno fierem hæreticus, à cujus communione abhorreres? Scilicet hoc non est sacrosancto Dei nomine abuti. Negas aliud tibi superfuisse, nisi ut nos irreconciliabiles proclamares (hoc enim est tuum verbum) sed paulisper, quæso, tecum reputa, quam te ridiculum facias, quem constat in media pace classicum cecinisse. Verum fac tibi datam à nobis aliquam occasionem: quid tamen sibi vult verbum illud quo uteris? Certe irreconciliabilis dicitur is quem quum modis omnibus placare studueris, non potueris tamen ad ullam partem

æquitatis inflectere. Quando tam præfractam ac pertinacem duritiem in nobis unquam expertus es? De me quod conquer aris non habes: ego vero justissimam rationem habeo, cur tecum expostulem, ut nihil dicam gravius. Neque tamen de ultione cogitavi: tantum abest ut facinus ullum hostile in te designaverim. De Farello velim scire, quam injuriam tibi fecerit. Scripsit ne admitterentur ad ministerium, qui Ecclesias sibi commissas deseruissent: annon debuit? Neque enim minor est perfidia si quis Ecclesiam relinquat, quam semel susceperat in suam fidem, quam si pater filios suos abjiciat. At te comprehendebat in eo numero, quum tamen ab ea culpa esses alienus: si literas legeris, aliud comperies. Nihil enim postulabat à fratribus, quam ut diligenter inquirerent: si cognitio tuæ causæ te purgabat, nonne idipsum optare debuisti? Metim venisti deinde: quanta intemperies fuit apud Christi adversarios jactare, te venisse instructum ut nos hæreseos convinceres? Et tamen retines interea illam gloriam quod nihil contra Euangelium moliaris. Sed quo exemplo hoc nobis probabis? Si quis ex professo bellum cum servo Christi gerat, eumque impediat quibus possit modis, quominus Christi regnum promoveat, mirum si talem hominem dicas ab Euangelii partibus stare. Vide iterum frater atque iterum quo progrediare. Ministerium habemus à Christo minime disjunctum: si dubitas, habemus satis certum & fidele conscientiæ testimonium. Blandiaris tibi ut voles, senties demum in impetendo contra stimulum te calcitrare. Interea quid nobis nocere potes? Hæreticos vocabis. ubi? Nempe inter eos qui te pro hæretico habebunt, etiamsi tua maledicentia ad tempus abutantur. Apud pios & doctos minime vereor, ne quid mihi obtrectando proficias. Hæc omnia in eam partem spectant ac ita accipi abs te volo, ut coram Deo recognoscas, quam viam sis ingressus, neque alios damnando immeritos, defensionem mediteris, quæ non modo omni fundamento, sed etiam prætextu careat. Hoc si fuero consequutus, satis mihi est. Nolo tamen te propterea animum spemque abjicere. Nam si nobis vera & solida recti animi indicia ostenderis, parati sumus tecum mox in gratiam optima fide redire, omnia oblivisci, ignoscere, & prorsus ex memoria delere. Utinam pectus meum intueri posses, nihil enim magis cupio quam Deo te reconciliare primum, ut inter nos fiat firma conjunctio. Sed crede mihi, nunquam utiliter Domino servies, nisi istud supercilium deposueris, & linguæ amarulentiam. Ergo si in gratiam nobiscum redire animus est, parati sumus ad te amplexandum: neque deerimus ullis officiis, quoad dabitur facultas. Verum in illam quam à nobis exigis pactionem, qui possimus descendere? ut tibi scilicet Ecclesiam jam despondeamus? Primum Ecclesiæ non sunt nobis ad manum sicut nosti; deinde qua conscientia id tibi polliceremur, antequam de consensione doctrinæ constet? Non dissimulas te à nobis adhuc dissidere: & tamen vis locum tibi destinari ad docendum. Tu ipse perpende quantopere istud deceat. Nos vero plusquam stipites merito judicares, si tibi obsequeremur. Ut finem aliquando faciam, peto abs te, ut animo composito ac sedato tecum dispicias totam causam, ut has etiam literas non alia trutina, quam judicii ab iracundia penitus vacui, examines. Agnosces certe nihil esse melius, quam cursum male inchoatum reflectere. Si voles nos experiri, nullum amicitiæ officium tibi à me defuturum recipio: hoc etiam Farellus serio pro se promittit. Sed memineris ejus charitatis, quam tanta severitate ab aliis exigis, partem aliquam erga alios exhibere. Si tibi paulo asperior visus sum, quid literæ tuæ mereantur cogita: quanquam id quidem nequaquam respexi, sed tantum ut tibi prodessem: quod facturus mihi non videbar, nisi ad peccati tui recognitionem te adducerem. Vale frater mihi in Domino charissime: si modo diligi te, & fratris loco haberi pateris. Dominus Christus te Spiritu consilii & prudentiæ gubernet, ut ex istis periculosis scopulis, ad quos impegisti, & tempestuosa jactatione, in portum te cito recipias. Farellus salvere te jubet, optatque ut serio ad Dominum convertaris, & tam sis paratus in amicitiam & fraternam conjunctionem nobiscum redire, quam ipse te amplecti paratus est. Argentorati, 10 Aug. M. D. XL.

J. Calvinus ex animo tibi amicus.

SULTZERUS CALVINO.

SAlve mi amantissime frater. Res nostræ in ancipiti statu sunt, nec quid sperem magnopere, nec etiam quid desperem, habeo. In spem tamen magis propendeo, siquidem Synodo controversia (ut par est) examinanda dijudicandaque committatur: eamque ut impetremus, studio acerrimo incumbemus: quanquam reluctaturum pro virili Antagonistam esse conjiciam, qui ad cætera; omnem Ecclesiæ auctoritatem atque œconomiam ad tribunal tantum forense revocat, coramque iis indubie hanc cupit potissimum decidi causam, quorum animos jam ante blandiloquentia præoccupavit, aut præoccupasse videtur potius: actor futurus idcirco non ingratus, quod pro ipsorum placitis ceu pro aris ac focis depugnet, pro disputationis habitæ auctoritate, tanquam Dianæ illius magnæ Ephesiorum, clamoribus indesinentibus vociferetur. Nos quanquam bonorum voluntates à nobis non alienas esse cognoscimus, tamen Domini beneficio nullus adeo applausus humanus sic nobis oculos perstrinxit, ut non potius causæ bonitatem, quam suffragia potentum respiciamus. Neque ullorum mortalium reformidamus judicium: donet modo nobis Christus, uti qua par est æquanimitate, prudentia, constantiaque stare pro veritate atque pugnare possimus. Statum controversiæ hunc nos urgebimus. Primum ut quæ sit Scripturæ Canonicæ præ omnibus omnium mortalium scriptis auctoritas intelligatur, deinde ut Prophetiam religionisque dogmata non ullis hominum pronunciatis, sed Canonis solius lydio examinari conveniat: postremo quam non fuerimus nos hactenus, neque nunc simus ullius non necessariæ novationis auctores. Qua in re licet abunde nobis & Scripturæ, & veterum auctoritas exemplaque suffragentur, tamen negotii erit non exigui eam veritatem etiam probabilem auditori efficere, præposteramque & nimiam placitorum humanorum admirationem, & affectationem constantiæ animis eximere, maxime quando eam φιλαυτία noster ille mirabili lenocinio incendit & auget. Quocirca te rogo mi amantissime frater, uti tuo nos consilio velis instruere, idque copiose & prolixe, quibusque hæc potissimum rationibus agi à nobis placeat docere: eo enim officio nec gratius, neque magis necessarium præstare nobis potes. Scribas autem rogo quamprimum, ne intempestiva actione obruamur prius, quam tuo aliorumque consiliis præparemur. De Eucharistia, deque ministerii sacri auctoritate & usu, œconomia item Ecclesiæ, quatenus agendum differendumque sit, in ipsa (arbitror) arena discemus: sed de his satis. De Philippi & Lutheri reconciliatione, deque nova apud Brabantes hæresi, mitto, quæ ad me ex Witteberga Ambrosius noster Blaurerus scripsit, quod sciam ea non ingrata fore tibi. Dominum laudo eos motus salubriter consopitos, nec dubito sanitatem aliquam Ecclesiæ allaturos esse, adeo novit is etiam mala nostra ad sui nominis gloriam electorumque salutem convertere. De pace inter Cæsarem & Gallum varia narrantur. Sunt qui dissiluisse rursum putent, quanquam id vix verisimile mihi fit. Helvetios non reverti miramur, adeoque nec nunciis nec literis significari, ubi sint & quid agant.

agant. Fama tristis, licet non publica, fert ab Anglorum Rege cæsos esse memorabili gravissimaque strage, eamque nonnihil probabilem facit repentinus & improvisus legati Regis à Salodoro discessus. Sed jam vale: & nos precibus consiliisque tuis juvare perge. Salutat te amanter & reverenter Beatus charus & venerandus Collega. Symmistas nostros utriusque nomine salvere jube. Bernæ, 7 Novemb. anno M. D. XLIV.

T. Sulzerus.

CALV. MELANCHTHONI.

Cur hic nobilis & pius adolescens profectionem hanc, meo rogatu, ad vos susceperit, paucis exponam. Libellum edideram lingua vulgari, quo eorum simulationem reprehendebam, qui quum Evangelii luce donati sint, non tamen abstinent ab ullis Papistarum sacris, quæ sciunt sacrilegii & anathematis plena esse. Malles forte me aliquid de tam præcisa severitate remittere. Verum quam justam causam habuerim, re bene perpensa & cognita, judicabis. Quum audirem multos de meo rigore conqueri; ac præsertim ex eorum genere, qui tanto sibi plus sapere videntur, quanto diligentius vitæ suæ cavent: excusationem composui, quæ illis aures aliquanto durius vellicavit quam prior libellus. Multi, quibus religio pro philosophia est, secure hoc totum contemnunt. Quicunque serio Deum timent, eo saltem usque sunt promoti, ut sibi displicere incipiant. Sed quoniam perplexa illis res videtur, adhuc hærent dubii, donec tua & D. Lutheri auctoritate confirmentur. Et quidem vereor, ne ideo vos consulant, quod sperent vos sibi fore mitiores. Quocunque tamen id faciant animo, quia certo persuasus sum vos fideles ipsis pro vestra sinceritate, & pro vestra etiam singulari prudentia salutare consilium daturos, libenter me facturum recepi quod petebant, ut hominem data opera ad vos mitterem. Quoniam autem magnopere referre arbitrabar, non modo sententiam meam vobis perspectam esse, sed rationes etiam quibus adductus ita sentirem, non esse incognitas, libellos in linguam Latinam statim vertendos curavi. Tametsi autem improbe hoc facere videri possim, tamen, per nostram amicitiam te rogo, ut legendi tædium subire ne recuses. Tanti judicium tuum facio, sicuti par est, ut mihi sit molestissimum quidquam me suscipere, quod tibi minus probetur. Te quidem pro eximia tua humanitate multa aliis indulgere scio, quæ tibi non permitteres. Sed videndum quid nobis liceat: ne relaxemus ubi Dominus adstringit. Neque vero ut mihi assentiaris rogo, quod nimiæ impudentiæ foret, vel in meam gratiam ullo modo à libera simplicique sententiæ tuæ expositione deflectas: sed tantum ut legendi molestiam devorare ne graveris. Equidem cupio sic penitus inter nos convenire, ut ne in verbulo quidem uno dissensionis ulla species appareat. Sed tuum est mihi potius præire, quam spectare quid mihi placeat. Vides quam tecum agam familiariter; neque tamen vereor, ne modum excedam: scio enim quantum mihi apud te pro singulari tua in me benevolentia liceat. In D. Martino plus aliquanto difficultatis erit: quantum enim ex rumore & quorundam literis intelligere potui, vixdum bene placatus hominis animus levi de causa exulcerari posset. Proinde quas ad eum literas scripsi, nuncius tibi ostendet: ut illis inspectis, totum negotium tuo consilio regas. Nequid ergo perperam aut inconsulte tentetur, quod infeliciter postea cedat, tuum erit providere: quod te, pro summa tua dexteritate, probe facturum scio. Cæterum quales istic contentiones vos exercuerint, & qualis fuerit exitus, nondum certo rescire potui: nisi quod atrocem libellum exiisse audio, novo incendio excitando instar facis futurum, nisi ab alia parte Dominus animos retineat, alioqui plus justo feroces & inflatos, sicut nosti. Quid autem, ubi sic provocantur? Dum reputo quam nunc alieno tempore intestinæ concertationes nos abripiant, propemodum exanimor. Nuper mihi ostendit Nurembergensis mercator, hac iter faciens, apologiam quandam Osiandri: cujus me vehementer ejus nomine puduit. Quorsum enim attinebat, Zuinglianos tertio quoque versu lacessere, ac Zuinglium ipsum vexare tam inhumaniter? ac ne sancto quidem Dei servo OEcolampadio parcere? quem utinam dimidia ex parte referret. Mihi certe longe majori esset in pretio. Neque vero postulo, ut famam suam impune traduci tacitus sinat: sed vellem ab eorum virorum contumelia abstineret, quorum memoria piis omnibus in honore esse debet. Itaque sicut mihi displicet illius petulantia, cujus elegis se infamatum fuisse queritur; ita in ipso & moderationem, & prudentiam, vel sanitatem potius desidero. Deus bone, quales & quam jucundos lusus præbemus Papistis! quasi illis locaverimus nostram operam. Sed ego importune facio, qui malis istis recensendis, quibus mederi non potes, mœrorem tibi frustra augeo. Gemamus tamen, quoniam Ecclesiæ incommodis affici nos decet: sed hac spe interea nos sustentemus, quod utcunque premamur ac vexemur inter magnos fluctus, non tamen opprimemur. Magna Concilii expectatione erecti sunt omnium animi in Gallia: nec dubium quin Rex ipse, saltem initio, spem aliquam & voluntatem Concilii cogendi habuerit. Nam à Cæsare reversus Cardinalis Tornonius illi persuaserat, Cæsarem id in animo habere. Interea consulebat Cæsaris nomine, ut duos aut tres ex vobis Rex ad se accerseret: idque seorsum: quo à singulis aliquid per blanditias eliceret, vel quovis modo extorqueret, quod ab omnibus non posset simul impetrari. Pollicebatur Cæsar idem se facturum. Hic porro finis erat, ut illis quasi præjudiciis obstricti, eo minus possetis quum ad seriam disceptationem ventum esset. Nam quum frangi nos in recta & simplici causæ actione desperant, nullum vident melius compendium, quam si Principes habeant obnoxios, & quasi vinctam ac alligatam teneant eorum libertatem. Hoc consilium quum Regi placeret, negavit Castellanus, committendos vobis ad disputationem Gallos Theologos, nisi bene ante instructi essent ac comparati. Vos homines esse in hoc pugnæ genere exercitatos: nec tam facile posse labefactari. Cavendum esse, ne Rex prodita suorum inscitia, totum regnum magno ludibrio exponeret. Ambitio Regis fecit ut prævaleret hæc sententia. Duodecim sunt delecti, qui Meloduni de capitibus controversis disputent: & tandem ad Regem referant quid censuerint. Silentium jurejurando promiserunt. Sed illis tacentibus certo scio, nihil nisi de opprimenda veritate acturos, se qualemcunque reformationem quærere utcunque simulent: certo certius est hoc unum agitare, qualiter sepulta sanæ doctrinæ luce suam tyrannidem stabiliant. Ego Cardinalis Turnonii consilium à Deo fuisse discussum interpretor: ne quem ex nostris incautum & nihil tale suspicantem irretirent. Meministi iisdem artibus te tentatum fuisse à Langeo. Verum si in Dominum respexerimus, frustra nos adorientur omnibus machinis. Vale, clarissime vir & amice mihi semper observande. Dominus tibi semper adsit, diuque Ecclesiæ suæ incolumem te servet. 12. Calendas Februarii. M.D. XLV.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. REGINÆ NAVARRÆ.

Accepi à certo homine literas, quas tuo mandato à se scriptas testatur: quibus mihi plane constat librum quem de Libertinis edidi, tibi minime probari. Ac dolet mihi tibi tristitiam attulisse, nisi ea ad tuam salutem pertineat.
2 Cor. 7. Illa siquidem est non pœnitenda tristitia, ut ait Apostolus, cujus neminem causam dedisse pœnitere debeat. Et tamen via mihi liquet, cur liber ille tantum displicuerit. Causam is qui ad me scripsit exprimit, quod liber ille scriptus sit, inquit, in te ac tuos domesticos. Atqui, quod ad te attinet, nunquam mihi in animum venit tuum nomen attingere, aut quidquam detrahere illi observantiæ, quam tibi debent pii omnes: ut non accedat regia illa Majestas, ad quam te evexit Dominus, domus illa regia ex qua edita es, totum denique illud summæ nobilitatis fastigium, quod te in mundo conspicuam reddit. Nam quibus non sum ignotus, non ignorant etiam quam ab illa inhumanitate alienus sim, ut dominationes ac principatus terrenos despiciam, & quæ alia ad humanam politiam pertineot. Mihi vero ignotæ non sunt etiam dotes illæ quas in te Dominus contulit, & quomodo te usus fuerit atque adhibuerit ad regnum suum promovendum: quæ quidem omnia satis justum argumentum mihi & tui observandi præbent, & afferendi tui nominis. Atque hic tibi persuadeas velim, qui te ita adversum me accendunt, neque tibi valde consulere, neque mihi quidquam inde privatim decedere, sed inde captare occasionem tui demovendi à sincero affectu quo Dei Ecclesiam prosequeris: & ut sensim animum abducas ab illo obsequio, quo te hactenus Domino Jesu Christo atque ipsius etiam membris impendisti. Quod ad domesticos tuos attinet, non puto videri tibi posse domum tuam digniorem ipsa familia Domini Jesu Christi, cujus certum membrum Diaboli nomen retulit. Servus, inquam, ipsius † mensæ ejusdem assessor, & in eum gradum evectus, ut unus ex Filii Dei legatis designaretur. Etsi non ita præceps fui ut etiam notarem domum tuam, quum potius ipsam rei veritatem ita expresserim ut coram Domino, ut simul non attigerim quidquam illos ad te pertinere. Jam videndum est ultrone & animi causa illos ita perstrinxerim, an vero adactus magnis & justis rationibus, adeoque ipsa necessitate, illos ita acceperim. ac si res ut se habet probe tenes, ita mihi persuadeo, ut non excusatione modo tibi dignum videatur quod hic admisi, sed & laude digna à te judicanda sit mea simplicitas. Sic igitur de illa secta audio & sentio, ut nihil inter homines perniciosius ac magis execrandum audiri possit. Sic illam nocere video, ut facem ardentem judicem, qua omnia statim conflagratura sint; luem certissimam, qua nihil non inficiendum sit, statuam, nisi obviam eatur quamprimum. Jam quum ad illud munus à Deo vocatus sim, urget me conscientia mea ut pro virili resistam præsenti malo. Eo accedit quod à tot piis eo nomine in dies interpeller, qui fidem meam & officium implorare non desinant, quod totum fere Belgium eo malo circumseptum querantur, ut saltem remedium adhibere studeam. Et tamen tot occasionibus inductus unum annum me continui, ut viderem an silendo potius consopiretur malum. Si quis objiciat integrum mihi fuisse scribere adversus pravum dogma, ut personis simul parcerem, non deest legitima excusatio. Quum enim mihi compertum sit quantum damni dederit Artesis & vicinæ Henaultiæ Antonios Pocquetus, uti à fide dignis perlatum est ad me: Quintinum porro non alio spectare quam ut ad brutum istud sectæ genus infirmos & simplices perducat, non alieno testimonio, sed meipso aurito teste mihi constet satis: quum, inquam, toti in eo illi sint ut sanam doctrinam evertant, miseras animas in exitium immergant, in orbem terrarum Dei contemptum invehant, an mihi tectius agere integrum fuerit, te judicem appello. Canis, si quis herum impetat, saltem latratu absterreat. Quia igitur me ferat dum veritatem Dei impeti audio, si tamdiu os mihi occludi sinam? Neque vero dubito non expectare te ut in gratiam tuam, in defensione Euangelii prævaricer, quando illa mihi mandata est. Peto igitur ne moleste feras, si adactus necessitate pro meo munere, nisi Deum in me provocare vellem, illi certo homini ex tuis non pepercerim, quum in te omnino interea nihil protulerim. Quod epistolæ auctor ait tuo nomine, parum tibi gratos futuros tales servo[illegible] qualis ipse sim, ita etiam de me judico ut non m[illegible] usui esse me tibi posse agnoscam. Neque enim [illegible]deest, neque tu eo homine eges. Et tamen neque propensio animi erga te deest, neque dum vivam per Dei gratiam alium me esse aut haberi sustinebo. Atque ut ipsa meum obsequium averseris, illud non faciet quin eandem mentem & affectum erga te constanter retineam. Quod reliquum est, probe tenent qui me norunt quam alienus sim à captando ad Principes aditu, quum nunquam honorum studio titillatus fuerim. Neque etiam ut hoc conatus essem mihi fortasse successisset. Sed est quod Deo gratias agam, quum ab illo studio animus mihi integer constiterit. Est enim abunde satis in quo acquiescam, quod illi Hero addictus sim, qui me admisit & habuit inter suos, adeoque munus illud mihi commiserit quod tanti est apud ipsum ponderis, utcunque apud homines vile & despectum jaceat. Ego vero omnium mortalium ingratissimus sim, nisi meam illam conditionem omnibus honoribus atque divitiis anteferrem. Quod ad notam inconstantiæ quam mihi inuris, ita tibi confirmo plane tibi impositum fuisse. Nunquam enim eo etiam adductus sum ut fidei meæ confessionem à me quisquam posceret. Atque si eo mihi deveniendum fuisset, nihil habeo quod de me jactare audeam: neque tamen diffido quin quum ita me Dominus sustinuerit aliquando, ut propter ipsius verbum alterius nomine vitæ periculum adire non dubitaverim, idem ipse mihi sua virtute manum porrecturus fuisset, ubi mea confessione nomen ipsius glorificandum fuisset. Atqui beneficio illius ita mihi constiti, ut nemo habeat quod mihi veritatis negatæ aut palinodiæ notam directe vel oblique inurat. Ac quod magis est, semper mihi horrori fuit illa vecordia, ut quis ad Christum abnegandum adducatur ut capiti & facultatibus consulat (idque jam inde quum essem in Gallia) quod idoneis testibus confirmare possum. Sed tamen ut tibi certius constet, qui me ita apud te detulerunt, humanitate tua pessime usos fuisse, testem apud te appello D. Cleracum, à quo certissime cognosces quam falsa sit ejusmodi calumnia quæ mihi imponitur, & quam nullo modo ferre possum, ne per illam blasphemetur nomen Dei: quamvis enim nihil omnino ipse sim, quando tamen Domino placuit uti me ut instrumento ædificandæ domui suæ, satis cum aliis video quam caudam traheret probrum illud si in me hæreret, ut ad Euangelii infamiam redundaret. Benedictus vero Dominus, qui non tantum in me Satanæ licere voluit, neque adeo in mea infirmitate sustinuit, quum nunquam ad examen usque fidei vel ad vincula me probatum voluit. Brevitatem epistolæ & quandam perturbationem mihi condones velim, quum acceptis illis literis statim ad hanc responsionem me contulerim, qua eo tibi nomine à me satisfactum curarem, ne quid de eo affectu remitteres, quem erga pios hactenus abunde præ te tulisti & reipsa exhibuisti. Dominus noster Jesus Christus præsidio suo te protegat, ac Spiritu dirigat ad vocationem ipsius sincero zelo & prudentia ad extremum usque prosequendam. 20 April. M. D. XLV.

Tibi addictissimus & ad obsequium paratissimus Joan. Calvinus.

Calv. Melanchthoni.

Utinam ut me angit, adeoque excruciat mœroris tui συμπάθειαν, sic aliqua ejus parte sublevare te possem. Si ita est ut dicunt Tigurini, habuerunt justam scribendi causam. Vester autem Pericles quanta intemperie ad fulminandum rapitur? præsertim quum ejus causa nihilo sit melior. Multum illi debemus omnes, fateor. Nec ego invitus patiar, ut summa auctoritate polleat, modo sibiipsi moderari sciat. Quanquam in Ecclesia semper videndum est, quousque hominibus deferamus. Actum enim est, ubi unus quispiam plus potest reliquis omnibus: præsertim ubi hoc ipsum non dubitat experiri, quantum possit. In tanta quidem dissipatione, quantam nunc cernimus, difficile est res turbatas componere. Verum si in nobis omnibus esset is animus qui esse debet, aliquod forsan remedium posset inveniri. Et certe fœdum exemplum transmittimus ad posteros, dum omnem libertatem sponte malumus projicere, quam ut hominis unius animum offensiuncula aliqua pungamus. At est vehemens ingenium, & impetus habet violentos. Quasi vero hæc vehementia non magis exultet, dum omnes illi indulgent, atque omnia permittunt. Si inter prima renascentis Ecclesiæ initia jam emergit hoc tyrannidis exemplum: quid brevi, rebus in deterius collapsis, fiet? Defleamus ergo Ecclesiæ calamitatem, neque modo taciti apud nos hunc mœrorem devoremus: sed audeamus aliquando liberum gemitum edere. Quid si etiam Domini permissu in has angustias sis redactus, ne plenior tandem de hac re confessio tibi extorqueatur? Verissimum equidem fateor esse quod doces: & quod placido genere docendi hactenus studuisti animos à contentione revocare, prudentiam moderationemque tuam laudo. Sed dum locum hunc tanquam scopulum aliquem refugis, ne in quorundam offensionem incurras, plurimos, qui aliquid certius in quo acquiescant, abs te requirunt, suspensos perplexosque relinquis. Est autem, ut me aliquando tibi dicere memini, non satis nobis honestum, eam doctrinam, quam plerique sancti proprio sanguine testatam relinquere non dubitant, ne atramento quidem consignare. Ad hanc ergo plenam & solidam mentis tuæ explicationem forte viam tibi patefacere nunc vult Deus, ne perpetuo hæreant dubii, qui ab auctoritate tua pendent, quos scis esse quamplurimos. Neque hoc tam incitandi quam consolandi tui causa dico. Nisi enim ex hac turbulenta concussione aliquid hinc exiturum sperarem, multo acerbiore luctu conficerer. Quanquam exitum quieti expectemus qualem dare Dominus volet: interea cursum nostrum infractis animis persequamur. De responso tuo magnam tibi habeo gratiam, simul etiam de humanitate non vulgari, quam sibi abs te exhibitam fuisse Claudius mihi testatur. Qualis erga me futurus esses inde conjecturam facio quod meos tam benigne comiterque accipias. Deo autem maximas gratias agere non desino, qui dedit, ut in ejus quæstionis summa, de quo rogati eramus sententiæ nostræ congruerent. Tametsi enim paululum est discriminis in particulis quibusdam, de re tamen ipsa optime inter nos convenit. 28 Junii. M. D. XLV.

Calv. Myconio.

Nunc instandi tempus est, ne frustra tantum laboris pro miseris fratribus exhauserimus. Et nunc opem ipsi nostram vel tacentes implorant, si unquam antehac. Rex enim, ut ex Germania intellexi, moderationem aliquam se adhibiturum simulat: jam enim profectum esse Commissarium, qui de rebus eorum inquirat. Verum nihil inde levationis expectandum. Commissionis, ut loquuntur, sibi infestissimi hostes erunt conscii. Nemo est qui mutire ausit pro veritate. Miseri fratres vel in sentinis navium & subterraneis carcerum fossis vincti tenentur, vel fuga dispersi procul absunt, vel latent apud amicos. Rogandus ergo erit Rex, ut vinctos primum dimittat, & omnes restituat in integrum: deinde Commissarios mittat homines æquos & humanos: rabiosis istis cognitionem adimat. Tu igitur in hanc rem totis nervis enitere. Crimen quo gravantur ne illis noceat, effice. Est enim impudenter confictum: & suspicor in qua officina. Miror tantum haberi fidei nihili hominibus, quorum mendaciis aures vestrorum hominum occallescere jampridem debuerunt. Fingunt allatum esse hunc à mercatoribus rumorem. Atqui nunquam id hostes obtendere ausi sunt: quia facturi erant absque colore. Grynianus Regis legatus, qui perpetratæ stragis auctor fuit sua perfidia, prætextu hoc non abutitur. Obsiste ergo quantum potes, ne falsis delationibus alienentur bonorum animi ab illis juvandis. Vale, mi frater & amice honorande. Dominus te una cum symmistis conservet, quos salutabis diligenter meo nomine. Collegæ mei vos etiam reverenter salutant. Genevæ, 24. Julii. M.D. XLV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Farello.

Ergo tibi utilis cœperat esse Collega, ut statim abs te discederet. Sed hæc ingens erga eum Domini misericordia, & beneficium etiam in vos non parvum, quod eum hinc ad se recipere noluit nisi correctum: & providet ne quod vobis præjudicium apud improbos afferret ejus obstinatio. Si Tussanus succedet, aliquanto plus tibi erit ab eo levamenti. Marcutius paralysi correptus decumbit. Antonius Armentiacus nobis ablatus est, summo bonorum omnium dolore. Joannes quoque Camerius Biturix ex eadem classe. Intellexi ex hoc fratre vos litigare adhuc cum sacrilegis. Hic scortatores & hujus notæ homines nos exercent. Sudamus autem non magno profectu. De bonis Ecclesiæ in verum usum hic restituendis, ego despero. Concedunt quidem satis liberaliter: sed nihil efficitur. Jam sæpius frustra magnos labores exhausi. Dico: denuncio. Hoc tantum consequor, ne videar silentio approbare. De fratre Gansperio expectabimus Dei voluntatem. Egeram tuo nomine gratias Bucero, & iterum stimulaveram, ut jusseras. Hoc præcipuum est, quod vita ejus est in manu Domini: nec exposita erit libidini impiorum, donec ille volet. Si verus est rumor ille de novis Delphini nuptiis, idem nobis brevi imminet. Neque enim multum relaxationis hic nobis dabitur, si semel nefanda conspiratio coierit. Ego de vita mea non sum sollicitus: modo Ecclesiæ suæ Dominus prospiciat. De Brunsvicensi audieram, sed jamdiu nihil ex Germania literarum venit. Vale frater integerrime & mihi amicissime, cum tota tua familia, quam meo nomine diligenter salutabis. Dominus vos hic servet ac regat Spiritu suo. Salutant te omnes amici, Copus, Abel, Galasius, Nicolaus cum domo sua, uxor mea. Fratribus salutem plurimam. Genevæ, 6. Nonas Octob. M. D. XLV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Farello.

Jovis sub cœnam mihi tuæ ad Viretum literæ redditæ fuerant: ut postridie cum fratribus possem capere consilium, si id tibi placere intellexissem. Sed à me tantum & Vireto scribi volebas. Itaque nullam facere mentionem ausus sum. Quum vero mihi oblatæ fuerunt tuæ posteriores, jam fratres

tres discesserant. Itaque jam amissa est illa opportunitas. Sed quid profuisset me de tua voluntate in tempore fuisse admonitum? Ego enim consilium vos petere à nobis nequaquam puto, quo non indigetis: nec verisimile est, cupere vobis exponi quid de illa re sentiamus. Tenetis enim baud dubie: sed literas petitis, ut interpretor, quæ vobis adjumento sint ad vestros homines coarguendos. Speratis enim melius fractum iri eorum contumaciam, si complures Ecclesias vobis suffragari viderint. Et certe vix unquam boc vitium, quocum vobis certamen nunc est, corrigetur, nisi Ecclesiarum consensu. Atque utinam ad hanc sanctam conspirationem animum adjicerent, quos duces aliis esse oporteret: sed vides ut res nostræ sint dissipatæ. Quod ad nos spectat, libenter vobis morem geremus. Neque enim dubito pro symmystis etiam spondere. At timendum est ne ridiculi simus vestris hominibus, ab illis exigendo quod nondum impetravimus à nostris. Docebimus quis rectus sit usus bonorum Ecclesiæ, & qui legitimi sint eorum œconomi, ut auctoritate nostra urgeamus Neocomenses. Cur non potius exordium à nobis facimus? videre ergo ne dum juvare vos studemus, magis obsimus causæ vestræ. Quod si tamen manes in sententia, præscribe quid utile sentias, ego statim obsequar. Quanto plus ponderis esset in eo libello, quem adhuc Argentinæ quum essem, curavi imprimendum? Loquuntur enim illic Principes, quotquot Euangelium amplexi sunt: promittunt restitutionem omnium quæ occuparunt, siquando ad piam aliquam concordiam ventum fuerit. Admonendi essent vestri ut Principum exemplo, saltem ad id tempus, omnia sibi integra servarent. Rogabis quidnam igitur cessem, si eadem hic cerno vitia, quæ vos istic excruciant, & tantum facessunt negotii. Ego vero non cesso palam in concionibus: quoties opportunitas ita tulit, contestor Deum & homines, grave nobis imminere judicium: in Senatu idem aliquoties egi: neque tamen hoc modo mihi defunctus videor, dum nihil me profecisse video. Verum sequor Ambrosium, qui doctrinam & locum Pastoris sibi retinens, ita ut pro illis vindicandis paratus esset vitam opponere, agros tyrannidi Imperatoris Valentiniani sinebat. Sic enim suspicantur Magistratus nostri, de æmulatione esse certamen, quia ægre feramus excussum esse nobis de manibus quod illi sibi sumpserunt: nisi forte boc simulant, quo fidem studio nostro derogent. Neque tamen ita vitanda est nobis suspicio, ut ad sacrilegia conniveamus. Tantum cogitare operæpretium est, quousque contendere expediat: quanquam in præsentia longiorem disceptationem ingredi non est animus. ideoque finem faciam. Nostri omnes te salutant, præsertim symmystæ, Nicolaus, frater, uxor, quæ ipsa tuis & familiæ tuæ precibus se commendatam esse cupit, nam adbuc cum morbo difficulter luctatur: sed boc habemus solatii, quod pedem unum videtur à sepulchro retraxisse: sed necdum vires colligit, & magnis doloribus infestatur. Vale, optime frater & amice integerrime. Collegis tuis plurimam salutem. Genevæ, 13 Octobr. M. D. XL.

MYCONIUS CALVINO.

AGo tibi gratias, doctissime Calvine, pro libro tuo quem scripsisti ad Carolum Quintum, ut majores nequeam. Profuerit, nec ne, perinde est, quasi ipsis non fuerit scriptus: aliis tamen proderit. Nam, crede mihi, habere tuam inventionem saltem, quæ pie studiosis plurimum valet prodesse. Unum dolet mihi quod qui attulit, primum quaternionem fecit illegibilem, adeo madore nescio quo literæ penitus sunt abrasæ. Cæsar si legit, in contrarium motus est, adeo persequitur in Belgis sanctos. Maria regina, Imperatoris soror, non potuit tueri Sacellanum suum Carmelitam, quin fuga consulere sibi sit coactus. Et postquam jam periculo liberatus erat, condemnatus est ut hæreticus. & quia ipse non aderat, libri ejus combusti sunt publice. Sic accidit filio Margravii Antverpiensis, & aliis bonis ac piis viris sine numero. Conatur vir ille sic reconciliare sibi Papam indignantem: quidni conatus idem est ad Deum, à cujus manu gravius premitur? dicitur enim laborare gravissimis diversissimisque morbis. Schola Lovaniensis per Brabantiam ejicit ex ludis minoribus omnia quæ Cbristi sunt. Julianica, ut ita dicam, reformatio. Dominus confirmet Ecclesiam suam. Misi ad te literas D. Buceri, & cum tuis literas Papæ ad suos, & eas quas scripsit ad Cæsarem, dignas certe quæ ab omnibus legantur, & scholiis adjectis intelligantur. Obsequutus es nimirum consilio Buceri. Quod si sic habet, velim nos, statuto pretio, tuo labore non prives. De Concilio veluti per somnium audivi, revocatum esse. Comitia non procedunt. Hactenus solus Episcopus Augustanus, nuper Cardinalis factus, Wormatiæ fuit, & eas nugas egit quæ in more sunt inferiorum civitatum, & Romæ nunquam cessant. Larvati, ut non cognoscantur, domos intrant civium: ibi edunt, bibunt, ludunt, saltant, libidinantur, & quicquid esse potest jucundum faciunt, aliquoties ingenti cum damno, & ignominia patrisfamilias. Et non est, ut audio, quis vel mutire audeat. Præparationes dignæ, sive ad Comitia, sive ad Concilium. Exurgat Dominus, rogemus, ad judicandum causam suam de gente non sancta: sic enim in dies flagitia magnorum hominum crescunt, ut mihi videatur iram Dei propiorem esse quam putemus. Largiatur is nobis, ut diem ejus exspectemus cum gaudio. Volui te, mi Calvine, sic salutare: boni consulas rogo. Vale cum familia in Domino. Ministros Cbristi pios nomine meo salutabis. Basileæ, 6 Martii. anno M. D. XLV.

Os. Myconius tuus.

FARELLUS CALVINO.

VIde quæ mentitur Carolus, dignus qui Pontifici serviat: sed pudet Pontificios talem admittere, qui tam impudenter sit impudens. Et sane illi contigit quod inter sceleratos non raro evenit, ut sit aliquis adeo consceleratus, ut scelesti ferre eum non possint. Venit primum Genevam non expectatus neque expetitus: alios enim cupiebamus habere, ut pium Stapulensem, qui non sine lachrymis audiebat, gratias agens Deo, ordinem Ecclesiarum; & cupiebat, ut erat amans Galliæ, ita videre compositas Ecclesias. Ubi venisset, dicebant omnes Episcopum Gallicum venisse: & erat apparatus, non pecunia ipsius Caroli, sed aliorum qui cum eo erant, quique questi tandem sunt de injuria ipsis facta, ut is qui docuit apud D. Gervasium, Joannes Tardivus, qui aiebat se ab eo aliquot circumventum coronatis. Nos hominem invisimus in diversorio, & post salutationem, agere cœpimus de ratione dispensationis divinæ, quod urgeat ad confessionem sui nominis refugientes, & qui veritatem cognitam dissimulant: ut Carolo dicebamus evenisse, qui immerito pulsus esset, quum nihil egisset Pontifice indignum, nec Christo dignum. Gallia exierat, nunc absens scribendo præstaret ac resarciret, quod tacendo & dissimulando damni Ecclesiæ dederat. Non fuit satis grata Carolo hæc cantio, quæ in prandio canebatur. Aliud erat consilium, nempe de remittendo in Galliam famulo, qui dum curaret aliquid emungere de sacerdotiis Caroli, apud nonnullos efficeret, ut erogarent pecunias in usus pauperum Gallorum qui multi confluerent. Ego mirabar hominis studium, quod statim anxius esset de pauperibus, edoctus quosdam monachos paria olim movisse, & Lutetiæ emunxisse aliquid pecuniæ, de qua nihil rescivi

unquam

unquam pauperibus datum: ac novi quosdam nolle quædam pauperibus ex testamento relicta dispensare, nisi tam clam ut nemo resciat: & non legantis nomine, sed ipsorum, si quid dent: & tamen plus videbantur illi in pauperes affecti quam Carolus. Ideo quod nunquam emendicaram, nolui suasu Caroli ordiri: sed dixi, prius nobis agendum esse ut panis verbi detur animo quam cibus corpori: eum qui hactenus prospexit pauperibus nobis non defuturum, neque pauperibus. Quum dies aliquot egisset, ac tum ipse tum alii qui cum eo erant non imminuerent famam quæ spargebatur de Episcopo, & qui pro Euangelio laborabamus eam non minueremus, quamvis modestius loqueremur aliis, rati non prorsus incommodaturum cursui verbi (quod non prorsus contemnendi aliunde migrarent ad loca ubi Euangelium prædicatur) cœpi rogare Carolum ut concionaretur, & id instantius: sed is multa causatus, nimirum quod novus adventasset, velletque plenius rationem tenere docendi, se rapi concionibus nostris, & id genus alia addens, petebat ne gravate ferremus, si statim non concionaretur. Doluit id nobis, fateor; sed alius dolor hoc nobis in gaudium vertit. Siquidem intelleximus Magistrum nostrum theologice agere, hoc est, vino theologico magistraliter & Sorbonice uti, & quod sequitur, habere quæ lectum ejus sternerent, tibialia exuerent, ac familiarius dormituro adessent, ut alia taceam. Hic nos certiores facti, hominem admonemus de judicio Dei, de offendiculo omnium, & obtestamur propter Deum, ut frustra non patiatur propter verbum pulsus Gallia, nec agat aliquid Christiano indignum. Videbatur non prorsus respuere quæ primo dicebantur, & qui cum eo agebant, spem aliquam faciebant: quamvis dicerent hominem sui amantem, sibi vixisse & indulsisse genio: tamen pergendum: quod dum fit, incipit peccata sua tueri, & pergere. Nos admonemus si nobis adesse nolit, & prodesse non studeat, non adversetur in tanto rerum discrimine, quum luctandum nobis sit cum tot monstris, ut nulla prorsus sit spes domari ea posse, nisi præsentissima virtute Dei id fiat: non pergat sua improba agendi ratione cursum Euangelii impedire. Is neque nos audivit, neque tamen apertenius quidquam fuit: sed clam in deterius proficiens, palam videbatur cautius pergere. Pontificiis invidiosus quum esset, nihil commercii cum eis habebat: nostra consuetudine non multum oblectabatur, licet nos haberet familiariores. Interea Bernardus cogitabat de exuenda cuculla: quod ubi nobis indicavit, respondimus hoc parum esse, nisi cum ædificatione majori id faceret, ita ut omnes factum probarent: quod sane fieret si poneret aliqua, quibus doceret se legitime id facere, & id omnibus apertis rationibus persuaderet, seque ad respondendum omnibus publica disputatione offerret: quod placuit Bernardo, & ut suadebamus, Senatum adiit & disputationem impetravit, quam nos desperabamus nostro nomine posse impetrari. Sed quia Bernardus civis erat, & quum convenissent Minores Gratianopoli, ubi Capitulum quod vocant (ita suos conventus & Synodos nominant) celebrabant, dicebat se cupere illos ad disputationem vocari: annuit ad omnia Senatus Genevensis: & quamvis Pontificiorum erat pars major, tamen ita omnibus placuit, & missæ fuerunt ad conventum literæ, ubi præerat à Cornibus. Satagebat per Bernardum Carolus ut præsideret in disputatione, & omnia resolveret. Nos rati nihil prospere cessurum quod tam arroganter fieret (videbamus enim inanis gloriæ hominem appetentissimum) & Deo & Scripturæ suum honorem salvum esse cupientes, Dominum tantum ex Scriptura omnia resolventem diximus esse audiendum: cautum satis esse si essent qui curarent ne insolentius quis ferretur in disputatione, juberentque ut partes pacate invicem audirent & loquerentur, idque libere. quod & factum fuit: licet primus qui disputare cœpit tergiversando nollet alium respondere quam Bernardum, qui proposuerat. Sed facile fuit ex iis quæ proposita fuerant illi satisfacere. Actum est de libero arbitrio. nos abunde ex Scripturis satisfecimus, nec in eo plurimum laboris impendendum fuit, nec præcipua erat controversia nobis & Pontificiis, ut de merito fideique justificatione. Tamen super negotio liberi arbitrii non infeliciter loquutus est Carolus, aperiens quid certaminis fuisset cum Pelagianis Augustino, & quod victi abierint. Primo quod initium boni operis à nobis non esset, sed à gratia quæ nos prævenit: ita & progressus & consummationem boni operis gratiæ deberi, & frustra hominem conari sine gratia, nec ordiri, nec prosequi, nec perseverare posse. Quod ubi fecisset, nosque grati commendaremus, (quid enim aliud cupiebamus quam gloriam Dei & plebis ædificationem? quæ cùm cerneremus, læti approbabamus) tunc cœpit Carolus argutari de successione regni terreni Christi, quod superstes Virgo post Filii mortem hæres fuerit. Bernardus nobis non adeo curantibus respondebat succedere matrem filio. Sed mox respondi non opus esse hic agere de terrena hæreditate, quum Christi regnum non sit ex hoc mundo, bene convenire inter Virginem Christi matrem & Filium, nec quenquam ex plebe adesse ut intelligat quo jure mater velit filio intentare actionem, & quid ex successione petat: sed in hoc omnes convenisse ut intelligant, an quæ Pontifex instituit & quæ servant Pontificii, ex Deo sint vel contra, ut de missa, cultu divorum, & alius traditionibus humanis. Hinc factum est ut ad alia se converterit, quæ in positis haberentur, & Missam aggressus est tueri: sed tamen ingenue fassus est posita vera esse, pia & Christiana, seque ea nolle impugnare quod falsa sint aut talis credat, quum verissima esse sentiat; sed ut omnes intelligant rationem adversariorum, daturum se operam ut omnes ipsorum rationes & potiores etiam adducat, neque omissurum quicquam. quod & fecit diligenter. Et quamvis partem noctis impendisset in annotandis rationibus quibus posset Missa ferri, nos tamen (ut nemo auditorum non potest hodie testificari) hominem memoria labentem & non satis tenentem quæ annotarat adjuvabamus ut sine formaret argumenta: sciebamus enim unde desumpsisset. Quumque id fieret, fatebatur se velle id dicere quod nos ab eo petebamus an vellet dicere: tantum abest ut argumenta ipsius effugeremus, aut timeremus, ut gratum esset etiam adjuvare. Aliqui ex Pontificiis, dum audirent rationes quæ ipsis placebant, non audita responsione abibant ad Canonicos, & Carolum commendabant: illi non ingrati vinum mittebant, & hortabantur ut strenue se gereret. Is recipiebat se omnia effecturum, jubens eos nihil moveri: si visus fuerit Missam primo damnasse, & inter disputandum nonnulla damnet in ea; se tamen ita rursus eam corroboraturum, ut quam firmissima maneat. Sed qui audierunt utrosque, possunt referre quam id effecerit. Nam & argumenta in fumum omnia abibant, nec poterat stare sacrificium & redemptio vivorum & mortuorum, non invocatio divorum, actio quæ peregrina sit lingua, adoratio panis & particularis sumptio Sacramenti, & id genus alia, quibus tota fœtet Missa. Quumque Viretus tam aperte dissolveret omnia, ut adstantium nemo non assentiretur (scis quam ille apposite & diserte possit aliquid explicare) Carolus armis exutus, nesciens quid aliud afferret, cœpit ore diducto insani more vociferari longum ba ba ba. Ego hominis dementiam taxans, quod senex Theologus, & qui haberi velit ex numero eorum qui professi sunt Euangelium Christi, modestiam abjiceret, quum juvenem quem ut tironem reputat, vixque censendum in numero aliquo Pastorum, ita suo exemplo formet, ea admit-

tendo

tendo quæ nulla ratione in juvene essent ferenda. Si Christus & Apostoli ita cum Pharisæis, Scribis & aliis adversariis egissent, an ita planrassent Euangelium? quid dicturi essent de nobis Euangelii hostes & adversarii, si nos ita satisfaceremus eorum rationibus? num tam impudens esset quod coram plebe empta Christi sanguine, quæ convenit ut intelligat quid sequi debeat, non rubore suffunderetur ita insane agendo? Et sane hominis amentiam tam potenter compescui, ut ipse, quamvis assuetus meretricia fronte omnia agere & pati, totus pudefieret, nec postea ausus fuerit tam temere ferri. Quod tam impudenter mentitur suis non fuisse satisfactum rationibus, vel unam afferat cui non fuerit plus satis responsum. Nolo hic interrogari eos qui non fuerant nobis aperti hostes, nec causæ æquiores, sed juratissimos hostes ex familia Episcopi. qui quum nunquam antea nos audivissent, & sperarent Carolum triumphaturum in tuendis sacris Pontificiis quæ divinissima reputabant: quum audirent nos, tacti fuere, intelligentes humana & impia esse quæ divina sanctissimaque arbitrabantur. Et quum vellet suas significationes in vestibus, & nescio quandam observantiam augustiorem in lingua peregrina & suis à magicis nihil evariantibus signis & actionibus, & aliis quibus Cœna Domini prorsus sublata fuit & obscurata, obtrudere: nos contra proponebamus Christum qui purius docuit, Patrem nempe spiritu & veritate, sublatis umbris, adorandum: ut jam non sit petendus Mons neque Jerosolyma. Quumque sanctus rex Ezechias serpentem æneum jussu Domini conflatum & erectum, in quo Deus præsentissimam virtutem suam exeruit, sanaris, dum inspicerent serpentem, læsis à serpentibus: cujus beneficii servatos serpens admonebat, & aliud longe majus præsagiebat, non fictum humano commento, sed quod Christus revelavit, nempe Jesum ipsum ita exaltandum esse & salutem daturum: hæc omnia quum divina fuerint, nec fugerint sanctum Regem, non tamen ideo censuit tantum incumbendum ut tolleretur superstitio, quod ægre sciebat se impetraturum, sed prorsus serpentem ignominiose jussit comminuendum: quid Christianis Ducibus & Magistratibus non est faciendum in iis quorum superstitio & cultus omnem idololatriam Judæorum superat? in iis quæ homines male feriati erexerunt, quibus significationes ex arbitrio addiderunt, unus sic, alter aliter? Ubi habemus purum Christi institutum, quem scimus omnium sapientissimum & consideratissimum: nec dubitamus fideliter fuisse conscripta à sacris scriptoribus Apostolis & Euangelistis, quæ faciunt ad rem. Hic scilicet potuit hiscere Carolus: qui ex iis quæ sensit in se Genevæ, quantum poterant occurrere, dum videbat locum esse in disputatione Lausanensi utebatur, ut nos anteverteret: quod sane nobis non erat ingratum. Nam quid attulit Lausanæ quod contra eum Genevæ non fuerit dictum, præter unam de transsubstantiatione, quam vocant, deductionem? quam dextre tractavit, ut alia non prorsus inepte. Quod scribit se admonitum ne tam præcise nobiscum ageret, scilicet Carolus erat quem timeremus? & aliquis aliquando metus nos tenuit ne vinceremur? Basileæ, ubi erat Erasmus, Berus, Zicardus, Cantiuncula, (Theologi illi ut hi Jurisperiti) in harenam descendimus, & sustinuimus argumenta non levia nostrorum, ut Oecolampadii, Pellicani: sed Scripturis ita erant roborata, ut ne minimum quidem convellere potuerint. Sed quis metus potest tenere eos qui certi sunt, dum stant pro veritate, ex promisso Dei, se habituros os & sapientiam cui omnes adversarii non possint resistere? & qui non propriam gloriam neque ut vincant quærunt, sed gloriam Dei, & ut Christus & veritas vincat, & id petunt in privatis & publicis precibus? At novit Carolus nos ardentios precatos esse, & omnes ad preces invitasse. Siquis forte nobis timens, ut olim contigit, ubi primum vocabar ad prædicandum, & accurrissent aliqui magni ut videbantur, ego vero nullus videbar (ut vere ex me sum) dicebant, Quid faciet hic miser? utinam nunquam venisset nec vocatus fuisset: non poterit subsistere, & omnes confundemur cum eo. Sed ubi collata fuerunt signa, & ultro adversariis ea quæ volebamus tueri proponentes, in harenam adversarium provocaremus: ibi is quem tantopere nonnulli formidabant, dixit se nolle disputare, neque dignum esse qui librum post me ferat. Si ita dictum fuerit Carolo, non satis novi: sed quod ego neque Viretus unquam cogitaverimus, hoc possumus certo affirmare: neque voluimus eum aliquid omittere eorum quæ adduci possunt, imo potius, ut dixi, lapsum memoria & non satis tenentem quæ dicenda erant, & unde cœpisset orationem, sæpius in viam reducebamus. Quid tentarit sub finem disputationis, quam, ut diximus, per Bernardum impetravimus, non prorsus ignoramus. sed per D. effectum est ut illi non successerit. Recensita sunt quæ tota disputatione fuerant tractata, ea fide ut intelligerent omnes rem ita habere. quid enim attinet in veritatis negotio, amanti veritatis aliud quam vera afferre? Inde serio fuit admonitus Magistratus, ut officium faceret pro gloria Dei & plebis salute: fungeretur officio patris, non pateretur filios à Domino sibi concreditos errare in iis quæ tam aperte veritati divinæ repugnant, alioqui reus esset omnium quæ admitterentur. Adducta exempla piorum qui præfuerunt populo: quod quam moverit, ipsi norunt quibus dictum fuit. Carolus subinde cum Canonicis & cum aliis ex urbe tractabat. Quis metus hominem coegerit Genevam deserere & montes circuire, nescio alium, nisi is fuerit qui contingit impio fugienti nemine persequente. Si dixisset Pontificios minatos fuisse Carolo, forte aliquibus, qui consuetudinem illius cum Pontificiis nescirent, persuaderet: nam illi & multis minati sunt, & aggressi nonnullos, & varias conjurationes habuerunt: & sæpius admonitus non timui, etsi viderim lædi & occidi nonnullos à Pontificiis: quod illis non bene cessit, nam apertæ fuerunt eorum consilia. Sed quod aliquis qui non esset Pontificius motum excitarit, vel aliquem ob religionem invaserit, proferat si potest Carolus. Qui pacis tempore in urbe non ausus fuit agere, neque aperta via ingredi, scilicet is est Carolus quem tamen expetunt omnes perdere: tantus concionator, tam magnus disputator. ô quot plagas accepit! in quot discrimina incidit! quot & quanta passus est! Quæ Basileæ egerit, nonne pudet Gallos omnes referre? tam stolidum è Gallia sese ita venditare in Germania? idque apud Grynæum, cum quo si Carolum conferas, Thersiten contuleris Achilli. Inde sequuta est vocatio in Ecclesiam Neocomensem: quam cùm is non plantarit, nec ædificare adeo demum studuit, quam fuerit legitima vocatio non dico. Quod nunc sentio vix potest impetrari: & quamvis, ut nosti, non sine magna anxietate data fuerit opera ut per optimos quosque judicaretur quæ sint partes Pastoris, quæ Magistratus, quæ plebis in debita vocatione Pastorum; quid non fit ut fixa non maneant quæ merito debent observari? Scilicet Carolus hac religione tenetur, ut caveat nequid in vocatione desideretur: ut nosti quid oportuerit agere, ut is adduceretur quem omnes Pastores præter unum exoptabant, & tota plebs cum Magistratu impensius rogabat. Sed ut intrant, boni scilicet, ita egrediantur. Quorsum attinebat Bernam mittere, & alibi interea hærere? illinc ad Montem Bellegardium, & omnia dispiceret ut locum haberet? tot precibus petere ut hominem adjuvaremus, & hæsisse quamdiu potuit etiam cum uxore, è qua tunc genuit prolem? Sed quando finis esset? Cuperem te ex Vireto accipere ea quæ non succurrunt mihi jam: nam ultra ea quæ particulatim ipsum tangunt, potest fusius omnia persequi. Accedit quod hic nobis opportune

portane sese obtulit cui libellum darem & omnia quæ habeo. Ex in primis est quod te rogem ut instes summa cura pro legatione ad Regem, quæ si fieri potest, rotunde loquatur: nam literis minus fit quam cantione. Sed si legatio mittatur & coram agatur masculé, non tantum iis pro quibus laborasti succurretur, sed aliis qui passim periclitantur. Vale, & precare D. pro nobis. Neocomi, 12 Junii. M. D. XLIII.

Farellus tuus totus.

CALV. FARELLO.

QUoniam Claudio nostro mandavi, ut tibi copiose omnia exponat de quibus per alium scripturus essem, non utar longiore epistola. Si tibi prima specie displicebit meum in ipso mittendo consilium, scito me hac ratione adductum esse, quod quum scirem, aut saltem suspicarer, eos à quibus rogatus fui hoc facturos nisi eorum voluntati morem gererem, antevertere malui. Si tuas ad Bucerum literas meis adjungere placuerit, facies rem meo judicio perquam utilem. Tametsi enim responsum neque ab illo neque ab aliis spero quale optandum foret, danda est tamen opera, ut inter nos quam minimum dissensionis appareat. Ego hac causa, quominus magis insistam, impedior, ne urgere & propemodum velle cogere videar, ut mihi assentiatur. Tibi hac in parte major erit libertas. Quid moliantur in Gallia Christi hostes, & qualiter primas eorum insidias discusserit Dominus, intelliges ex Roberti literis, quibus acceptis protinus ad Bucerum scripsi, & quanta potui vehementia obtestatus sum ut ne ullis se illecebris irretiri pateretur. Hujus nunc quoque Philippum admoneo, ac illi in memoriam revoco, qualiter pridem à Langæo similibus technis sit tentatus. Vide tamen ut omnia clam suppressa contineas: scis enim ut quæcunque duobus tribusve dixeris, statim latius manent. His diebus quum Anabaptista quidam libellos illos ineptos palam venum exposuisset, meo impulsu captus fuit. Expertus es quale sit hominum genus. Ego vero tam barbaram atrocitatem hactenus in nullo videram. Quum ego humaniter pro linguæ meæ more eum compellarem, nunquam aliter dignatus est mecum loqui, quam si cum cane sibi negotium fuisset. Quum introductus fuisset in curiam, voluit primo Syndico assidere: inde repulsus, caput oculosque torquendo, Propheticam majestatem simulans, tribus verbis ad rogata respondebat, si liberet; sæpius tacebat. Dehinc nobis exortum est de jurejurando certamen. Quum rogarem numquid Lex Domini viam vitæ nos doceret, axioma illud execrabile protulit, Abolitum esse vetus Testamentum. Tum ego ex Paulo citavi, utilem esse ad reddendum Dei ho-
2 Tim. 3. v. 16, 17. minem perfectum in bonum opere. Urgebam, ut ad hoc responderet: sed verbum nullum exprimere potui. Sic explicavi rem totam, ut omnes præfractam hominis inscitiam cum pari impudentia agnoscerent. Quum se urgeri sic videret, ad solitam illam sectæ petulantiam descendit, nullum esse hominum genus, quod commodius viveret Ministris. Respondi paucis, non tam ut causæ nostræ patrocinium susciperem, quam ut refutarem belluæ insolentiam. Postea me avarum vocavit. Riserunt omnes: sciebant enim quantum hoc anno ab ipsis recusassem, atque id tam serio, ut jurejurando assererem, me nunquam concionem habiturum nisi desisterent. Sciebant me non tantum extraordinariam munificentiam recusasse, sed remisisse etiam aliquid de justo stipendio, nec minus viginti coronatis. Itaque omnium probris fuit impetitus. Respondi modeste, si meo loco esset, ipsum fore divitem: hoc non esse signum avaritiæ, qui essem pauper in media ditescendi facultate. Verum ipsum à me capitaliter accusari furti: si negaret, caput meum ad calumniæ pœnam offerre. Constabat enim ipsum duobus solidis & dimidio vendidisse quatuor folia, quæ quatuor denariolis illis constiterant. Neque per indicaturam steterat, quominus pluris venderet. Urgebam, si bene sibi esset conscius, innocentiam suam tueretur. Quum taceret pro more suo, cœpi de ipsorum perfectione disserere. Quum suam obstinationem satis prodidisset, in exilium ejectus fuit. Biduo post, quum in urbe deprehensus foret, virgis cæsus est, libri coram exusti, ac denunciatum sub pœna suspendii, ne rediret. Homo est, vel pecus potius desperatæ nequitiæ. Literas, quas pridem ad vos scripseram, remittendas statim curabis. Vellem Tossanum admoneres, ut unius meæ ad ipsos epistolæ, & alterius ad Schnepfium exemplaria, sicut rogaveram, ad me remitteret: si otium haberes ad nos invisendos, quam nobis jucundum officium omnibus faceres? Quæso aliquando te ad iter tandem conjice: nec tantum lætus esset nobis, sed utilis quoque adventus tuus, sicuti ex re præsenti agnosces: & te laboris, scio, non pœnitebit. festina ergo. Saluta fratres omnes, quos ego magis amabo, si te huc extrudant. Dominus vos omnes conservet. Ignosce meæ lassitudini. Familiæ tuæ plurimam salutem. 21 Januar. M. D. XLVI.

THEODORUS CALVINO.

SAlutem in Domino. Gratissimum mihi fuit, Calvine doctissime, quod per civem, eumque ut intellexi vicinum tuum, me jusseris salutari. Etsi autem longe plus voluptatis attulissent literæ, tamen quum mihi de tuis occupationibus constet, facile patior te id quod tibi commodius & facilius fuit, fecisse. Ego vocatus à Principibus ad colloquium Ratisbonæ, & additus Domino Philippo socius, quum jam quasi in procinctu essem, ab articulorum morbo oppressus, domi meæ decumbo: ac per alienam manum ad te scribo, ut tu quoque intelligas & amari te impense à me, & voluntatem neutiquam deesse tibi gratificandi. Philippus quoque propter periculum valetudinis domi se continuit, & profectus ejus loco est D. Georgius Major: ac 27 Januarii utriusque partis Theologi, qui ibi non magna frequentia sunt, à præsidentibus Episcopo Aistetensi & Comite à Furstenberg sunt convocati; & recitatæ quædam sententiæ eis sunt Cæsaris nomine, quæ & forma & conditiones hujus colloquii esse debeant. Cujusmodi autem eæ fuerint, nondum licuit rescire: conjicio autem plus habituras dubitationum & periculorum quam ipsum colloquium: intelligimus enim, hoc à Cæsare Pontifici promissum, ut de quibus non conveniat inter colloquutores, concilium Tridentinum pronunciet. Ex nostra parte sunt Ratisbonæ, M. Bucerus, Erhardus Schephius, Joannes Brentios, Martinus Frechtus, Joannes Pistorius, D. Georgius Major. De adversariis ut inquirerem diligentius, nondum libuit, nisi quod constat de audimre sordium Cæsaris, de Malvendo, Pelargo, Cochlæo. Principes nostri adhuc sunt Francofordiæ, ac strenue hoc agunt, ut fœdus suum & confirment & propagent. hoc autem dignum laude factum est, quod omnes qui per totam Germaniam Evangeliom Christi amplexi sunt, pollicentur Episcopo Coloniensi auxilium, si propter religionem eum oppugnet Cæsar. De Tridentino concilio puto te omnia nosse. Bene vale in Domino, &, quod peramanter rogo, rescribe quoque. Hoc pene exciderat. Legi conciunculam tuam de Sacramento Cœnæ, ac probo quod panem & vinum sic signa vocas, ut signata revera adsint: utinam possint à te in eam sententiam deduci, qui nuda tantum signa relinquunt. Iterum vale. Datæ Noribergæ postridie Purificationis. M. D. XLVI.

Calv. Vireto.

Nuper ſpurius ex domo Fabrorum, cui nomen eſt ab Orba, uxorem duxit ſpuriam cujuſdam Nantuatis. Triginta aut circiter prodierunt obviam ſpooſæ. Vides quam ridicula fuerit pompa. noſti enim maritum hominem nihili & nullius honoris: & tamen ejus cauſa ſtrepitus audiebatur tota urbe valde intempeſtivus. Egreſſi ſunt quum haberetur prima concio: inter ſecundam concionem ſunt reverſi. Quid ſequutum eſt? Dominus ſtercore aſperſit totam illam pompam. Abel conjugio benedicebat. Quum ſtipularetur fidem conjugalem, nebulo alibi habebat animum: juſſus ut ſaltem annueret, caput concuſſit. Magna populi obmurmuratio. Abel perrexit, quum deberet actionem abrumpere. Verum ſe nequaquam animadvertiſſe dejerat. Quod ridebat noſter, ſevere punitum fuit à Senatu: nam contemptor ille per dies octo in arctum carcerem incluſus hodie coram Eccleſia culpam deprecatus eſt. Patruus uxoris Joannes nunc eſt in carcere. Severe prohibitum inſulario nequid præter aquam & panem illi det: neque exiturus eſt niſi cum publica ignominia: nam quum Deum palam abnegaret, atque à fratre noſtro Raymundo reprehenderetur, repetita execrabili Dei ejuratione, dixit ſibi dolere quod non abrepta barba eum in terram illiſum pedibus calcaſſet. Proſerpina etiam pridie quam ſponſam exciperent tam honorifice, ſocrum ita vulneravit, ut largus illi ſanguis ex occipitio flueret, facies autem laceratione fœdata eſſet, totum caput luto & pulvere conſperſum. Noſti qualis ſit temperies vetulæ: audiebatur toto vico inclamans Dei & hominum fidem. Proſerpinam ad Conſiſtorium vocavimus, ſed ad ſororem evolaverat. Proxime iterum vocabitur. Quid facerem? ſilentione redimerem unius hominis gratiam, ut à tota Eccleſia proditionis damnarer? dabo tamen operam, ne jure excandeſcat. Pentheſilea certe brevi nobis reprimenda erit: nam malas omnes cauſas ſuſcipit, & furioſe defendit: denique fronte meretricia agit omnia & loquitur. Vale frater & amice integerrime. Saluta ſymmyſtas omnes diligenter. 11 Auguſt. M. D. XLVI.

Calv. Farello.

Tametſi literæ non omni ex parte mihi placebant, quod verebar ne aſperitate nimia ſtomachum tam delicatum offenderent: reddendas tamen curavi, ſed ita ut neſciret à me fuiſſe viſas. Hic enim quaſi ab ſe te ſibi commiſſas in ejus domum pertulit. Si tonabit ſuo more, tandem ejus fulmina evaneſcent in crepitus. Ego me illi non offero tantum, ſed propemodum obtrudo. duntaxat modum adhibeo, ut meminerim quem locum teneam: neque id mea cauſa, ſed quia homo adulationibus aſſuetus modeſtia mea abuteretur in Chriſti ludibrium. Deſpero itaque, niſi Dominus remedium adhibeat. Uxor ejus prodigioſa eſt furia. Vidua N. adeo procaciter laſcivit, ut dicas eſſe juvenculam. Deinde male ſibi conſcia verbis omnibus, quæ pro concione proferuntur, incitatur ad rabiem; domi quicquid veneni habet, in nos evomit: quanquam erga te mire ſe præbuit benevolam. Duos enim nepotes tuos, quum periculoſe ægrotarent in ſe recepit, neque aliter tractat quam filios. Hoc officium dignum eſt liberali gratiarum actione, quam non omittes, ubi ſe nuncius obtulerit. Nobis omnibus adeo eſt infeſta, ut credam Cæſarem ipſum nihilo magis eſſe inimicum. Et tamen ſi cauſa dicenda ſit, fateor me neſcire, niſi quod impudenter criminum omnium defenſionem ſuſcipit. Narrabo hic jocoſam hiſtoriam. Nuper huc venit Frumenti uxor. Per omnes tabernas, per omnia fere compita declamitavit adverſus longas veſtes. Quum id mihi fuiſſe indicatum ſciret, excuſavit ſe ridendo dixiſſe, aut nos indecenter veſtiri cum magno Eccleſiæ offendiculo: aut vos falſum docuiſſe, quum diceretis à longis veſtibus dignoſci poſſe falſos prophetas. Quum tam putidam calumniam refutarem, cœpit etiam Spiritui ſancto adſcribere, quod vobis impegerat. Quid ſibi vult, dicebat, locus ille Evangelii, Venient ad vos in longis veſtibus? Reſpondi me neſcire ubi aſſet illa ſententia, niſi forte inveniretur in Evangelio Manichæorum. Sic enim extat locus Lucæ 20. verſ. 45. Cavete à Scribis qui volunt ambulare in ſtolis. Non autem venient ad vos, &c. quod ex Matth. 7. interpolaverat. Quum ſentiret ſe urgeri, conqueſta eſt de noſtra tyrannide, quod non cuivis liceret quidvis garrire. Tractavi mulierem ut debui. Statim ad Michaëlis viduam perrexit, quæ eam hoſpitio recepit, non menſæ tantum ſed lecti ſociam, quia Miniſtris maledicebat. Hæc vulnera, quod inſanabilia mihi videntur, intacta relinquo, donec manum Dominus admoveat. Cœnam proximo die Dominico ſumus celebraturi. Hinc cogita quibus anguſtiis nunc conſtringar. Utinam me abſente poſſet celebrari, hac conditione, ut ad vos uſque vel manibus reptarem. Fratribus tuis utinam illud Terentianum veniret in mentem, Perdere in tempore, lucrum facere eſt. Admonui: ſed non feſtinant quantum vellem. Pauliſper tamen adhuc hanc moram quamvis nobis ingratam, ſuſtineant. Vale frater & amice integerrime. Saluta meo nomine diligenter fratres omnes, familiam, & pios cives. Dominus te conſervet ac ſemper regat ſuo Spiritu, Amen. Genevæ, Calend. Septembr. M. D. XLVI.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Farello.

A Diſceſſu veſtro choreæ nobis plus exhibuerunt negotii quam putaveram. Omnes ii qui interfuerant vocati ad Conſiſtorium, duobus exceptis Corneo & Perrino, impudenter Deo & nobis mentiti ſunt. Excandui, ut rei indignitas poſtulabat, & graviter in illum Dei contemptum invectus ſum, quod pro nihilo ducerent ſanctas obteſtationes, quibus uſi fueramus, ludibrio habere. Perſtiterunt in ſua contumacia. Ego quum res mihi comperta eſſet, nihil aliud poteram quam Deum teſtari pœnas tantæ perfidiæ daturos: ſimul tamen denunciavi, me vel propriæ vitæ diſpendio facturum, ut veritas pateſieret, nequid ſe lucrifeciſſe mentiendo putarent. Franciſca etiam Perrini graviter convitiata eſt nobis, quod adeo infeſti eſſemus Fabris. Reſpondi ut viſum fuit atque ut merebatur. Rogavi numquid ſacroſancta eſſet domus, numquid legibus ſoluta? Patrem jam unius adulterii convictum tenebamus: alterius probatio prope ad manum erat: de tertio magnus erat rumor: frater Senatum & nos palam contempſerat ac deriſerat: tandem adjeci fabricandam illis eſſe novam urbem, in qua ſeorſum viverent, niſi vellent à nobis hic ſub jugo Chriſti contineri: quamdiu Genevæ eſſent, eos fruſtra niti, ne legibus parerent. Nam ſi tot eſſent diademata in domo Fabrorum, quot ſunt furioſa capita, id non fore impedimento quin Dominus foret ſuperior. Maritus Lugdonum interea conceſſerat, ſperans rem tacite ſepultum iri. Cenſui, ut jurejurando ad veri confeſſionem adigerentur. Corneus illos monuit, ſe nequaquam paſſurum ut pejerarent. Non modo confeſſi ſunt quod volebamus, ſed ſe eo die ſaltaſſe apud Balthazaris viduam. Omnes in carcerem conjecti: Syndicus inſigne moderationis exemplum fuit. Nam in ſe & totum gregem ſeverius eſt concionatus, quam ut oportuerit cum eo multa verba facere. Admonitus tamen graviter in Conſiſtorio, fuit loco ſuo dejectus, donec pœnitentiæ teſtimonium edidiſſet. Perrinum

rinum Lugduno reversum aiunt: quicquid agat, pœnam non effugiet. Henrichus abdicatus fuit nobis consentientibus: illic altercatio incidit non illepida. Confessus fuerat verum esse quicquid à testibus scriptum fuerat. Interim confugiebat ad illud præsidium, Adversus presbyterum accusationem ne admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus. Rogavi, cujusnam esset sententia hæc, Ex ore tuo te judico, serve nequam. Jam enim causam in testium fide non consistere, sed in ejus confessione. Quum testes adhuc repudiaret, dilemmate institi, Aut veram esse ejus confessionem, aut falsam: si vera esset, nihil amplius hæsitandum esse; sin falsa, eum teneri reum perjurii, quod juratus aliter quam res habebat dixisset. Eo usque prorupit, ut diceret se falso & nequiter loquutum esse. Quum iniquum esse diceret ab eo se premi, qui deberet eum defendere, rogavi quo jure illi astrictus essem ad malam causam tuendam: nunquam enim me jurasse in factionem Franciscanam. Multa homini ultro citroque dicta fuerunt, sed ita ut probro ac odio omnium plenus discesserit. Abdicatus ministerio, simul retrusus fuit in carcerem: unde tamen triduo post fuit liberatus. Illic strenuus fuit saltationum patronus: ut quoad potuit exacerbarit in me eorum odia, qui jam ante plus satis erant alienati. Verum quicquid per ejus similes moliatur Satan, exemplum valde proderit. Duo enim jam vulgo dicuntur, nullam spem esse impunitatis quum primariis non parcatur, & me nihilo magis amicis quam alienis favere. Perrinus cum uxore fremit in carcere: vidua prorsus insanit: alii pudore confusi silent. Diazius Hispanus, quem apud Gallasium hic vidisti, Virete, & qui Neocomo Germaniam proficiscens transierat cum duobus Senarclenis, crudelissime fuit interfectus. Quum Cæsar appropinquare diceretur, Neoburgum se contulerat, quod oppidum est sub ditione Othonis Henrici ducis. Inde ad me scripserat 13 Martii. Fratrem habebat Romæ nomine Alphonsum, qui data opera illuc venit, ut pium virum tolleret è medio. Colloquuti sunt aliquot diebus. Quum Joannes nihil se proficere intelligeret, Alphonsum reliquit. Hic simulans sibi aliquid excidisse, famulum mittit qui fratrem revocet, ac domi interficiat. Subsequutus est dominum usque: de cæde perpetrata fidem non habuit famulo, donec cadaver spectasset ipse. Tum equis celeribus in Comitatum Tirolensem se proripuit. Dux Otho præfectum palatii misit, qui eum ad supplicium postularet. Nisi Ferdinandus humana omnia divinaque miscere volet, necesse est tam indignum & abominabile facinus vindicet. Nam præfectus in carcerem se una dedit. Valete fratres charissimi. Dominus Jesus vos semper tueatur. Salutate amicos omnes. Tu Farelle plurimam salutem dices civium magistris. Utinam aliquando istuc adrepere quoquomodo liceat. Nostri omnes vos salutant. M.D. XLVI.

J. CALVINUS PROTECTORI ANGLIÆ.

Ex Gall.

ETsi pro ea provincia quam nunc sustines, Amplissime Domine, Deus te singulari prudentia, fortitudine & aliis virtutibus quas muneris illius magnitudo postulat, instruxit: quia tamen me agnoscis pro Filii ipsius servo, cui ante omnia te approbare cogitas; sic mihi persuasi benigne à te susceptum iri, quod ipsius nomine ad te scriberem. Neque enim mihi aliud proposui, quam ut opus cœptum persequendo, magis ac magis ipsius gloriam promoveas, donec ipsius regnum in optatissimum illum statum perduxeris, qui in terris extare quidem potest. Ex ipsa porro lectione percipies quam nihil de meo attulerim, sed ex ipsius Scriptura, quicquid hic habes, in usum tuum protulerim. Jam si in unam magnitudinem intuerer, in quam istic evectus es, satis scio quam difficilis ad illam aditus esset tenuitati meæ: quum vero non aspperneris illius Magistri doctrinam cui addictus sum, quin potius singularis privilegii loco ducas te unum haberi ex ipsius discipulis, non est quod pluribus me apud te excusem, quum te satis bene comparatum judicem ad illud suscipiendum quod ab ipso profectum esse constabit. Est sane de quo gratias agamus Deo & Patri nostro, quod opera tua uti voluerit ad tantum opus, ut per te in primis purum & sincerum suum cultum in regno Angliæ restitueret: præstiterit etiam ut salutis doctrina audiretur passim, & fideliter annunciaretur omnibus qui aures arrigere dignarentur: quod etiam tantam fortitudinem & constantiam tibi indiderit, ut contra tot insultus & difficultates infracto animo pergeres: ac mano potenti te asseruerit hactenus, ut tua consilia & labores sua benedictione prosequutus sit, atque prosperaverit. Totidem, inquam, illa sunt piis omnibus argumenta, pro quibus ipsius nomen concelebrent. Sed tamen quia Satan totus in eo est, ut novas pugnas perpetuo accendat, ipsaque illa res per se omnium difficillima una est, dare operam nempe ut Dei veritas placide apud homines obtineat, quum illi natura mendacio addicti sint: quum etiam non desint alia quædam quæ ipsius cursum remorentur, ac nominatim quod superstitiones Antichristi tam altas radices egerunt, ut ex animis multorum ægre revelli queant; tu unus mihi tanto magis visus es ad opus tam arduum sanctis omnino exhortationibus confirmandus, uti ipsa experientia te hoc quoque comperturum non dubito. Atque hoc faciet ut apertius hic & liberius me geram: & sane quia meum consilium voto tuo, ut spero, respondebit, sic statuo te etiam exhortationem meam boni consulturum, ut ipsa non omnino necessaria fuerit, quum zelus & sollicitudo quæ me huc impulerunt, tibi non probari non possint. Ac tanto magis illa quam ipse agnoscis necessitas faciet, ut acceptius etiam hoc apud te meum studium reddatur. Quare à te peto, Amplissime Domine, ut me hic patienter audias in iis de quibus te admonere paucis institui: ac vicissim spero, ubi illa attenderis, ipsa tibi solatium allatura, quo animosius deinde opus illud sanctum persequaris, ad quod Domino placuit te huc usque ministro uti. Equidem non dubito quin turbæ illæ ingentes quæ ab aliquo tempore acciderunt, tibi valde molestæ & acerbæ fuerint: præsertim quum inde plerique offendiculum captarent, quos ex parte mutatio in religionis causa concitabat. Fieri, inquam, non potest, quin te illa cernentem varii motus exceperint: sive ad animum & sensum tuum ipse tum illa referres, sive ad strepitus improborum, sive ad proborum consternationem teipsum converteres. Ex me enim tumor ille tam longe dimitum ita vehementer constrictum tenuit, donec accepi affulgere cœpisse auxilium à Domino. Sed quando vel ignis ille nondum plane consopitus est, vel non ita difficile sit à Satana rursus excitari, propone tibi ante oculos memorabile illud piissimi regis Ezechiæ exemplum, quod à Scriptura tam diserte traditum habemus: qui cùm sublatis ex Judæa superstitionibus purum Dei cultum ex ipsius Lege constituisset, tanta subito belli mole exceptus est, ut pro homine perdito & deplorato habendus passim judicari posset. Sic enim Scriptura apposite ista simul convertit, quod quum totus ille in eo esset, ut verum Dei cultum suo loco reponeret, rem illi in speciem quam infelicissime successisse. Plane enim quum ita se cordate in Dei regno erigendo gessisset, regnum quoque ipsius cum summa tranquillitate conjunctum iri sperari poterat. Hinc igitur exemplum sibi statuant pii omnes Principes ac provinciarum Rectores, quo se animosius gerant, tum ad ablegandа omnia idola, tum ad verum Dei honorem, uti eo tenentur, legitime procurandum: fidem ipsorum nempe per varias tentationes consimili examini sub- 2 Chr. 32.

jiciendam esse. Sic permittit Dominus, sic vult denique, ut & suorum constantiam patefaciat, & illos comparatos reddat, ut oculos supra mundum attollere discant. Interea vero Satan sese immiscet, ut quum veram doctrinam aperte evertere non valet, obliquis artibus ac veluti per cuniculos idem moliri
Jac. 5. non desinat. Atque huc facit illa Jacobi admonitio, ut ad Jobi tolerantiam attenti, in illius etiam exitum intueamur. Perinde enim res tandem illi piissimo Regi cessit, cui Dominus ita adfuit in summis ipsius angustiis, ut tandem victoriam insignem inde retulerit. Quare quum neque manus ipsius abbreviata sit, neque porro minus illi sit nunc cordi, quam superioribus seculis veritatis ipsius assertio, non est quod de illius ope desperes quicunque te fluctus excipiant. Maximam hominum partem Evangelio resistere, & omnes conatus eo conferre ne illud emergat, adeo mirum videri non debet. Ea siquidem est perpetua mundi ingratitudo, ut Deo vocanti tergum obvertat & adversus illum calcitret, ubi jugum suum illi imponere cogitat. Quumque natura homines addicti sint hypocrisi, ferre non possunt ut ad lumen verbi Dei adducantur, quod eorum fœditatem & probrum revelet, aut ut ex superstitionum suarum latebris extrahantur, sub quarum umbra somnum suum dormiunt. Quare novum non est ubi ab illa parte contradicitur, quum de redigendis ad Dei cultum & obedientiam hominibus agitur. Hoc tamen facere non debet, ut negligentes aut timidi hic deprehendamur. Tandem enim ubi tumultuati fuerint satis ac suum furorem despumaverint, momento confundi & cum suo tumore concidere necesse est. Sane quod ad Deum attinet, omnes illi hominum fremitus & bullæ ipsi tantum ludus erunt, ut est in 2. Psalm. adeoque quasi conniventibus oculis ad illorum æstus ipse conticescet, quasi res ad illum non pertineret. Atqui tandem ipsius potentia comprimentur. Nos vero eadem illa armati invicto præsidio sustinebimur, quicquid adversum nos moliatur Satan: tandemque reipsa percipiemus, Evangelium ut nuncium pacis affert & reconciliationem cum Deo, ita etiam ad pacem inter homines constituendam pertinere, uti
Isa. 2. apud Jesaiam testatur Dominus, Ubi regnum Christi per ipsius doctrinam erectum fuerit, futurum ut & gladii in vomeres, & lanceæ in falces transformentur. Interea vero quamvis ex hominum improbitate & pervicacia prodeant, quæ adversus Evangelium insurgunt seditiones & turbæ, in nosipsos tamen descendere oportet, ac statuere, Dominum ita nos plectere propter nostra ipsorum peccata, etsi utatur illis instrumentis quæ vere Satanæ mancipia esse constet. Vetus est illa querimonia, qua in Evangelium derivata est omnium malorum causa, quæ humano generi pridem incumbunt. Constat siquidem ex historia, jam ab ipso initio quo Christianismus per orbem spargi cœperat, vix ullum fuisse angulum qui non extremis malis premeretur. Bellorum motus extabant continui cujusdam incendii instar, quo universa conflagrarent. Diluvies hinc, illinc pestes & fames: extrema & rerum omnium & ordinum inversio, quasi orbis terræ in seipsum commissus plane dissiliret & confringeretur. Idem prorsus accidit hoc seculo, ex quo Evangelium cœpit emergere: miserabilis quædam extitit rerum omnium facies, ut passim volitet illa querimonia, nos scilicet infelicissimo seculo natos esse, ac perpauci non sub tanta mole fatiscant. Atqui dum vulnera illa persentimus, & ad manum ferientis attendere oportuit & ad causam: quænam illa porro sit neque adeo obscurum est, neque perceptu difficile. Constat verbum Dei, per quod ad viam salutis perducimur, incomparabilem thesaurum esse: excutiamus vero nosipsos, quam reverenter nempe uti ab ipsius auctore oblatum nobis est, ita etiam à nobis admissum sit. Quando igitur ita videlicet apud nos quod est apud illum tanti momenti, quis non justissimum agnoscat, qui nostram ingratitudinem ita vicissim ulciscatur? Audimus & illud Christi apud Lucam, Servum qui teneat voluntatem *Luca 12.*
Domini, neque illam opere præstat, duplo graviorem pœnam commereri. *vers. 47.* Quum igitur tam negligentes simus ad obediendum voluntati Dei, cujus centuplo uberior extat notitia inter nos, quam superioribus seculis, alienum videri non debet, si vehementius in nos excandescat, qui omnium hominum minime excusabiles sumus. Quumque operam non damus ut bonum semen promoveat ut & incrementum capiat, merito inter nos spinæ & sentes artificio Satanæ subcrescunt, quarum deinde punctionibus infestemur. Quum denique Creatori ipsi jus illud suum non exhibeamus in nobisipsis, non minus æquum est hominum contumaciam adversum nosipsos experiri. Ut ad te vero me propius conferam, Amplissime Domine, audio esse duo seditiosorum genera, quæ adversus Regem ac regni statum caput extulerunt. Alii enim, cerebrosi quidam videlicet, sub Evangelii nomine ἀταξίαν passim invectam vellent. Alii vero in superstitionibus Antichristi ita obduruerunt, ut earum revulsionem ferre non possint. Ac merentur quidem tum hi tum illi gladio ultore coërceri, quem tibi tradidit Dominus: quum non in Regem tantum insurgant, sed in Deum ipsum qui & Regem in Regia sede constituit, & te protectorem instituit, tum Personæ, tum ipsius etiam Regiæ Majestatis. Illud vero hic ante omnia procurandum est, ut quantum fieri poterit, illi qui eo Evangelii gustu prædita sunt ut illi jam addictos esse constet, ipsum porro ea animi dejectione ac reverentia admittant, ut & sibiipsis plane abrenuncient, & sese Deo in solidum, ut par est, addicant. Sic enim illos cogitare oportet, Dominum nempe istiusmodi occasionibus ipsos expergefacere, ut magis serio in ipsius verbo proficiant, quam hactenus præstiterint. Phrenetici quidem illi qui mundum in supinam quandam licentiam transversum cuperent, excitantur à Satana nominatim, ut per illos Evangelium male audiat: quasi Evangelium causam præberet rebellioni adversus Principatus, atque meram in mundum dissipationem inveheret. Piorum est vero ad tam infaustos conatus perditorum hominum ingemiscere, dum lucem à Domino, qui illas tenebras serius ocius certissime discussurus sit, sustinendo implorant. Papistæ vero dum idoli sui Romani fœditates & abominationes tueri student, apertum odium & beneficii Christi & omnium ipsius mandatorum magis ac magis produnt: quod tamen non potest non extremum mœrorem illis afferre, apud quos vel gutta sinceri zeli superest. Quare sibi & ista à Domino destinari pii agnoscant, quæ totidem sint ad ipsos castigandos flagella, quia nempe legitimos Evangelii fructus non ferant. Summa ratio igitur atque unice apposita esto ad istiusmodi motus semel consopiendos, ut qui Evangelio nomen dederunt, vere ad Dei imaginem reformati deprehendantur: atque ita testentur Christianismum legitimum ab omni ἀταξία omnimodo abhorrere: æquabili modestia & temperantia approbent se Dei verbo regi, nedum ut exleges & effrenes habeantur: recta denique & sancta vita os impiorum obturent. Sic placatus Dominus ferulas demum subducet, atque pro vindicta quam in verbi contemptores exerit, illam suorum resipiscentiam certissima benedictione prosequetur. Nominatim vero Nobilitas ipsa ac Magistratus hic exemplo præeant oportet, ut primi omnium colla submittant cum summo timore ac reverentia supremo illi omnium Regi Christo Dei Filio: ipsi, inquam, fidem & obsequium animæ & corporis sincere præstent, ut & ipse vicissim eorum tumorem & fastum comprimat, qui adversus ipsos injuste cristas tollunt. Hoc est nimirum summum Principum hujus seculi munus, ut ita subditos suos regant, ut primi omnium Christo subesse gestiant,

gestiant, denique omnem operam, ut illius unius auctoritas supra omnes & summos & infimos emineat. Quare à te peto, Amplissime Domine, per Dominum ipsum, & illam qua regnum Nepotis tui complecteris singularem charitatem, uti luculente passim testaris, ut eo unice omnem conatum ac vigilantiam adhibeas, ut & Dei veritas prædicetur cum plenissima auctoritate & efficacia, & ut fructus quoque extent qui cælesti illi sementi respondeant: atque ut illud assequaris, nunquam manum remittas ab incepta plena & integra Ecclesiæ reformatione prosequenda. Hic vero ut meam mentem facilius percipias, totum istud in tria capita conferam. quorum unum sit De vera ratione populi recte docendi. Alterum, de extirpandis abusibus qui hactenus obtinuerunt. Tertium ac postremum, de vitiis exacte corrigendis, & adhibenda opera, ne scandala & luxus passim vigeant, ut inde nomen Domini blasphemetur. Ac quod ad primum illud attinet, non est quod in tradenda doctrinæ substantia immorer. Est magis de quo Domino gratias agam, à quo ita illuminatus es puræ doctrinæ cognitione, ut eandem etiam publice doceri cures. Non es, inquam, mihi docendus quæ sit Christianorum fides, & quæ illis doctrina tenenda sit, quum per te adeo veritas fidei in Ecclesiæ cœtu restituta personet. Quod si quis obiter comprehensum habere velit, quæ sit Dei cultus summa, res nempe eo redit, Ut unum Deum habeamus rectorem nostrarum conscientiarum: ad ipsarum regimen quod spirituale est, Legem ipsius unicam adhibeamus pro pietatis regula, ne quid ad ipsius cultum ex hominum traditionibus quæ vanæ sunt conferamus: ipsum porro pro sua natura, spiritu & cordis integritate ab omnibus colendum esse. Quum vero in omnibus nobis nihil extet præter miserabilem corruptionem, quæ tum sensus omnes tum affectus nostros occupet, nostrum esse meram illam iniquitatum abyssum in nobis agnoscere, & agnitam exhorrescere: eo modo nobis probe cognitis, atque in nobis penitus fractis, contusis, perditis, exutis omni dignitatis, sapientiæ, facultatis denique ullius ad bonum præsumptione, tum demum accurrere oportere ad unicum fontem bonorum omnium Dominum nostrum Jesum Christum, ab illo quicquid offert percipere, ac in primis incomparabilem illum mortis ac passionis ipsius thesaurum, ut ea una ratione Deo Patri in solidum reconciliemur, purgatique aspersione sanguinis ipsius certo persuasi simus nullas in nobis extaturas maculas, quæ apud ipsius cæleste solium pudore nos suffundant: sic nobis certo constabit vis illa sacrificii perpetui, qua peccatorum gratuita remissio nobis ita obsignata est, ut illic præsidium & anchoram salutis constanter defigamus. Sic ipsius Spiritu sanctificati, in obedientiam justitiæ Dei consecrabimur: ipsius gratia confirmati, victoriam de Satana, mundo, carne, reportabimus. Postremo quum membra corporis ipsius simus, non dubitabimus quin Deus in filiorum suorum albo nos recenseat, ut vera fiducia ipsum illo Patris amantissimo nomine legitime compellemus. Hic est nempe scopus veræ doctrinæ quæ & in Ecclesia Dei habenda est semper & ab omnibus audienda ut in eum scopum omnes sincere colliment, dum sese à mundo sensim subducendo, ad caput illud suum quod est in cælis, intento effectu & apertis votis, moribus, institutis singuli sese attollant. Qua te vere pretiosissima sua luce, quæ tamdiu sub Antichristo sepulta latuerat, quum nunc ita uberrime perfuderit Dominus, pluribus ista apud te non exequar. Tantum quod attigi de docendi forma eo pertinet, ut quæ sit idonea ratio sequenda in populo instituendo teneatur. Pungendi sunt nempe ad vivum, ut sentiatur in singulis illud Apostoli, verbum Domini nempe gla- (Hebr. 4.) dium ancipitem esse qui intima usque cogitationum & affectuum configat, & ad ipsam usque ossium & medullarum compaginem pervadat. Hoc, inquam, inculco nominatim, quoniam vereor ne paucæ extent in Regno vivæ conciones: major pars autem in recitationis modum decurrat. Ac video quidem aliquam istius necessitatis occasionem inter vos: quia nempe vobis non sunt ad manum probi & idonei Pastores, defectus ille suo quodam modo explendus est. Deinde cavendum est ab erraticis hominibus & temerariis, qui (ut in rebus novis accidit) plurimum extra metas abriperentur, ut somnia sua pro Dei verbo effutirent: sed nulla ejusmodi ratio obstare debet, quin ipsa Christi institutio obtineat, quod ad Euangelii prædicationem. Porro legitima prædicatio mortua esse non potest, sed viva & efficax ad docendum, exhortandum, arguendum, uti ad Timoth. testatur Apostolus: adeo ut (2 Tim. 3.) infidele ingrediente in cœtum fidelium, affici illum oporteat & quasi transfodi ipsa verbi auditione ut det gloriam Deo, ut alibi idem Apostolus osten- (1 Cor. 14.) dit. Neque etiam te latere potest quod idem Apostolus tradit de vi & energia quæ in illis extare debet, (1 Cor. 2.) qui se probos & legitimos verbi ministros approbare (2 Cor. 4.) student: ut abesse ab istiusmodi quidem velit omnem ornatum & fucum eloquentiæ, quo se homines theatro venditant: ita tamen ut tanto luculentius in eorum sermone sese prodat vis illa Spiritus, quæ potentissime agat in animis auditorum. Nulla igitur præcautio facere debet, quominus Spiritus ille Dei suam libertatem ac perpetuum vigorem retineat in illorum ministerio in quos sua dona contulit Dominus ad Ecclesiæ ædificationem. Expedit quidem prospicere desultoriis ingeniis quæ sibi nimium licere volunt: claudenda est etiam janua curiosis doctrinis. Ratio autem expedita ad eam rem una est, si extet nempe summa quædam doctrinæ ab omnibus recepta, quam inter prædicandum sequantur omnes: ad quam etiam observandam omnes episcopi & parochi jurejurando adstringantur, ut nemo ad munus Ecclesiasticum admittatur, nisi spondeat sibi illum doctrinæ consensum inviolatum futurum. Extet præterea communis formula catechismi in usum puerorum, & siqui erunt rudiores in populo: sic ipsa veritas illis familiaris reddetur, ac simul eam ipsam discent ab imposturis & corruptelis discernere, quæ sensim apud cessantes irrepere solent. Plane enim tibi persuasum esse oportet, Ecclesiam Dei catechesi carere non posse: illic enim verum semen doctrinæ contineri, ex quo demum messis pura ac proba constatura, ac deinceps multiplicanda sit magis ac magis. Quare si ædificium ejusmodi instituere cogitas, quod & diu stare possit, & à ruina tutum maneat, da operam ut pueri nominatim introducantur ad fidem catechismo ad eam rem edito, unde discant breviter & pro suo captu, in quo situs sit verus Christianismus. Neque vero in puerorum institutione stabit tantum catechismi utilitas. Accedet enim & illa altera, ut tum populus per eum edoctus, melius ad proficiendum in ordinaria verbi auditione comparatus sit, tum vero ut si quis inflatus novum aliquod dogma inveheret, ad catechismi examen revocatus statim deprehendatur. Quod ad formulam precum & rituum Ecclesiasticorum, valde probo, ut certa illa extet, à qua Pastoribus discedere in functione sua non liceat, tam ut consulatur quorundam simplicitati & imperitiæ, quam ut certius ita constet omnium inter se Ecclesiarum consensus. Postremo etiam ut obviam eatur desultoriæ quorundam levitati qui novationes quasdam affectant, uti eo pertinere catechismum ipsum ante ostendi. Sic igitur statum esse catechismum oportet, statam Sacramentorum administrationem, publicam item precum formulam. Sed non hoc eo pertinet ut istius politici ordinis in Ecclesia occasione, vigor ille nativus prædicationis Euangelii ullo modo consenescat. In illud potius incumbendum est tibi, ut

ut

us idonei & sonori buccinatores conquirantur, qui ad intima usque cordium vocis Euangelii clangore pervadant. Periculum est enim ne multo tenuior fructus exeat institutæ reformationis, nisi cum illa sese etiam exerat prædicationis verbi potentia quam efficacissima. *Esa. 11. vers. 14.* Non frustra de Christo scriptum est, Percussurum illum terram sceptro oris sui, ac percussurum impium Spiritu labiorum suorum. Hæc est nimirum vera ratio, qua nos sibi perdomitos sistit, dum verbi sui virtute evertit ac dejicit quicquid ipsius gloriæ obstat in nobisipsis. Atque inde etiam constat Euangelio nomen illud quod regnum Dei appellatur. Quare quum edicta & constitutiones Principum Christianorum magnum pondus habeant ad promovendum & asserendum Christianismi statum, Deus tamen singulari modo præcipuam illam vim suam exerere vult in gladio spirituali verbi sui, quem Pastoribus exerendum mandat in Ecclesia. Venio ad caput alterum de abolendis & evellendis radicitus abusibus & corruptelis, quas invexit Satan superioribus seculis in Dei ordinationem. Constat Christianismum Papatus plane esse nothum & adulterinum, & qui Dei judicio ultimo illo die damnandus sit, quum jam ipsius verbo tam aperte repugnet. Quare si ab illa voragine plebem educere est animus, *1 Cor. 11.* exemplo Apostoli otendum est. Ubi enim agit de restituendo vero usu Cœnæ Domini apud Corinthios, ut quæ obrepserant additamenta valere jubeat semel: Quod, inquit, accepi à Domino, hoc & tradidi vobis. Inde colligenda generalis doctrina, quum de legitima reformatione & quæ Deo accepta sit agitur, ad ipsum purum putum Dei verbum redeundum nobis esse. Quot enim supererunt mixturæ ex hominum ingenio prolatæ, totidem extabunt pollutiones, quæ homines distrahant à recto eorum usu, quæ Dominus in ipsorum salutem instituerat. Proinde dum istiusmodi sentina ex parte tantum exhauritur, res suo loco vere restituta dici non potest, ubi Christianismus larvatus pro sincero & nativo deprehenditur. Atque illud à me ideo dicitur, quod multos longe aliter judicare intelligam: tolerandos nempe esse abusus, neque attingendos, dummodo crassissimæ corruptelæ sublatæ dici possint. Atqui ex opposito ipsa experientia edocuit, quam fertilis sit mendaciorum seges humanum ingenium: ut vel minutulis granis conspersum, in altissimum cumulum assurgat, ubi totum natura eo ferri constat. Longe *Psal. 16.* alia vero est ratio, quam tradit Scriptura. David enim de idolis agens, ne ipsorum quidem nominis se recordaturum testatur, ut ostendat quam illa sibi omnibus modis detestanda judicet. Præsertim ubi attendimus quam graviter eo nomine peccaverimus in Deum, quum in ignorantia versaremur, illud nos tanto magis serio afficiat oportet, ut ab omni Satanæ fermento quam longissime pedem referamus. Quid enim illæ ceremoniæ aliud fuerunt, quam totidem lenocinia quæ miseras animas ad malum perducerent; uti ad ipsas illaqueandas omnino positæ erant? Jam si de cautione agitur, monebuntur homines scilicet, ne ad illas nunc impingant, quum superioris vitæ peccata hac in parte illis retegentur. Quis tamen non videt, obdurari ipsos nihilominus, nihil ut infelici illa cautione obtineri possit? Quare si quid istiusmodi intactum relinquetur, certissimum erit gravioris obfirmationis in malum fomentum, idemque velamen appositum ne sincera doctrina quæ proponetur, admittatur ut par est. Fateor quidem moderationi locum esse oportere, ut extremitates nimis abscisæ neque hic utiles sint, neque simpliciter usurpandæ, adeoque ceremonias ipsas ad usum & captum populi esse accommodandas: sed non minus constanter affirmo videndum esse, ne sub illo prætextu toleretur quidquam quod à Satana vel Antichristo profectum sit. Quo pertinet illa Scripturæ loquendi ratio quæ in historiis regum Juda non uno loco extat, in plerosque nempe, qui quum idola sustulissent, omnia tamen ad vivum non resecuerunt: hanc, inquam, illis aspergit notam, quod nihilominus excelsa quæ nos sacella dicimus, & loca illa stultæ devotioni dicata non abstulerint. Quum igitur eo usque te Deus provexerit, Amplissime Domine, da operam obsecro, ut veri templi ipsius reformatoris nomen referas, ac seculum hoc sub Rege nepote tuo pissimi Josiæ seculo respondeat: atque ita omnia suo loco reposita cures, ut Regem deinde una sollicitudo ordinis bene positi conservandi maneat. Proferam tibi istiusmodi corruptelarum exemplum, quod instar fermenti esse possit quo massa integra sanctæ Cœnæ quodammodo acesceret. Audio recitari istic in Cœnæ celebratione orationem pro defunctis: neque vero hoc ad Purgatorii Papistici approbationem referri satis scio. Neque etiam me latet proferri posse antiquum ritum mentionis defunctorum faciendæ, ut eo modo communio fidelium omnium in unum corpus conjunctorum declaretur: sed obstat invictum illud argumentum, nempe Cœnam Domini rem adeo sacrosanctam esse, ut ullis hominum additamentis eam conspurcare sit nefas. Præterea ubi Deum invocamus non est indulgendum nostris affectibus, sed potius regula illa retinenda est quam tradit Apostolus, ut verbum Dei pro *Rom. 10.* fundamento habeamus: illa vero defunctorum commemoratio quæ ipsorum venerationem vel commendationem conjunctam habet, non respondet veræ ac legitimæ recte orandi institutioni, ac proinde assumentum est, quod in Cœna Domini nullo modo ferendum sit. Sunt & alia non perinde damnanda fortasse, sed tamen ejusmodi ut excusari non possint, chrisma videlicet & unctionis ceremonia: siquidem chrisma illud inventio est frivola illorum qui jam olim in Domini institutione per ignorantiam non acquieverunt, & qui novo illo signo Spiritum sanctum in Baptismo ita sibi repræsentandum duxerunt, quasi aquæ signum ad illud non sufficeret. Extrema unctio vero ab illorum inconsiderato zelo emanavit, qui Apostolos æmulari voluerunt, quum eodem cum ipsis dono non pollerent. Quum enim Apostoli oleum in *Marc. 6.* ægrorum sanatione adhibuerunt, illud eo pertinebat ut sanationis miraculum ea tessera quasi exhibitum obsignaretur. Cessante demum miraculorum dono, usum quoque externæ illius unctionis cessare oportuit. Quamobrem illa omnia abscindi semel præstiterit, ut nihil in Ecclesia Dei usurpetur, quod non & ipsius verbo conforme sit, & ad Ecclesiæ ædificationem pertineat: ita vero tolerandi sunt infirmi ut & confirmentur sensim & ad meliora promoveantur. Neque interea stultis immorandum est, ut illis satisfiat quibus hoc vel illud arridet simpliciter, quum nulla idonea causa subest. Scio qua consideratione plerique ulterius progressi non sint: quia nempe veriti sunt ne major rerum mutatio ferri non posset, præsertim ubi vicinorum ratio habenda visa est, quibuscum pax fovenda esset connivendo ad plurima. Habeat sane hoc locum in rebus istius vitæ, in quibus licet de jure suo tantum remittere, quantum pacis studium & amor requiret. Atqui alia prorsus est ratio regiminis Ecclesiæ quod spirituale est, in quo nihil non ad Dei verbum exigi fas est: non est, inquam, penes ullum mortalem quidquam hic aliis dare aut in illorum gratiam deflectere, quum non alia res Deo magis invisa sit, quam ubi humana illa nostra prudentia calculum hic suum apponere audet, ut vel moderemur vel rescindamus vel retroferamur præter ipsius unius cæleste arbitrium. Ergo nisi illi displicere volumus, ad omnem carnis intuitum oculi nobis semel claudendi sunt: & quod ad pericula attinet quæ instare videbuntur, sic illa nobis declinanda erunt quantum erit in nobis, ut tamen à recta via discedere semper sit nefas. Extat Domini promissio, qua se nobis adfuturum statuit rectam insistentibus

viam

viam: superest igitur hoc unum, ut partibus nostris strenue fungendo, eventum illi commendemus. Neque enim aliunde est, quod sapientes hujus seculi suæ spes frustrantur ut plurimum, quam quod Dominus recedit ab illis, quatenus ipsius auxilio diffisi sese ad media obliqua & quæ Deo minus probantur convertunt. Quare si Dei ipsius potentiam à nobis stare volumus, sequamur simpliciter quod jubet: atque in primis hoc fundamentum statuendum nobis est, reformationem Ecclesiæ singulare manus ipsius opus esse, ut hac in parte homines sese illi in solidum regendos tradant: quodque etiam majus est, solere Dominum ut plurimum, tam in restituenda quam in conservanda Ecclesia sua operari ratione quadam plane admirabili, & quæ omnium hominum captum omnino superet. Proinde nullam rationem finere opus illud reformationis Ecclesiæ ad humani sensus modulum exigi, & quod cœleste est, ad terræ & mundi formam compositum habere velle. Neque tamen ita exclusam rectam illam prudentiam velim, cujus maximus hic quidem est usus, ut non appositæ rationes ineantur, ne in hanc vel illam partem nimis propendeatur, dum omnes Domino lucrari volumus: sed prudentiam hic spiritus non carnis regnare cupio, dum os Domini interrogabimus, ac precabimur ut nostro sensu valere jusso, unus ille nos in omnibus dirigat atque perducat. Ubi nos ita geremus, facile erit ansam præcidere variis tentationibus quæ nos in medio cursu remorari possent. Tu igitur, Amplissime Domine, uti feliciter illam Christianismi restitutionem integram in regno Angliæ instituisti, non innixus tibi, sed potenti Dei manu, quæ te hactenus sustinuit & mirabiliter confirmavit; sic etiam in eadem illa fiducia tibi pergendum esse existima. Ac sane quum Dominus ipse eos Principatus sustentet sua providentia qui tamen ipsi adversantur, multo magis illos respiciet qui & in illum sunt defixi & toto suo conatu supremum illum herum sibi asciscere cupiunt. Venio ad tertium caput, quod est tum de vitiis coërcendis tum de scandalis comprimendis. Ego vero non dubito leges & edicta posita istic esse, quæ recta & laudanda sint, & quibus populum in honestis moribus contineri conveniat: sed ingens illa ἀταξία quam in mundo animadverto, me cogit ut te hic etiam appellem, ut in illud incumbas ut homines sub bona & honesta disciplina habeantur. In primis ut Dei honorem in eo asseras dum illa crimina ulcisceris, quorum persequutio apud homines insuper haberi solet? Quum enim furta, cædes, rapinæ severissime plectantur, quia ad homines injuria pertineat, connivetur interea ad scortationes, adulteria, ebriositates, blasphemias nominis Dei, tanquam ad res licitas, aut non ita graviter vindicandas. Atqui Deus longe aliter his de rebus pronuncias: ostendit enim quam pretiosum ipsi sit nomen suum, dum apud homines proscinditur & pedibus proculcatur. Neque vero fieri potest, ut tam horrenda probra diutius inulta sinat: nam & ex Scriptura colligi potest, vel una tantum Benhadadi & Sancheribi profanorum regum in Deum contumelia, horrendum Dei judicium ipsos cum suis omnibus tantum non adobruisse. Et quod ad adulteria attinet, quis pudor est, nos qui Christiano nomine censemur, in illis vindicandis Ethnicis ipsis longe molliores deprehendi, quum adeo joco etiam ejusmodi scelera transmittantur? Tanti est scilicet sacrum ipsum conjugium, imaginem (inquam) illam vivam sacratissimæ nostræ cum Dei Filio conjunctionis impune pollui; arctissimam vero supra alias humanas omnes confœderationem perfidissime diffringi? scortationes vero (si Apostolum audimus) non alio quam totidem sacrilegiorum loco habebimus, quatenus templa Dei, nostra corpora nimirum, manifeste ita polluta, à Dei Spiritu & Christo ipso indignissime abscinduntur. Unde & illud subjicit, Scortatores & ebriosos ad Dei regnum non pertinere: ut & istorum commercium fidelibus nominatim interdicat. ex quo consequitur in Ecclesia Dei tales ferri nullo modo oportere. Atque his omnino malis accepta ferenda sunt flagella Domini quibus orbis terrarum concutitur: fit enim ut dum enormia ista scelera homines inter sese condonant, manum Dei vindicem in seipsos accersant. Quamobrem ut Dei iram averti procures, à te peto, Amplissime Domine, ut frenum hac in parte serio adhibeas, desque operam ut qui se istic Christianos profitentur, illud demum reipsa & moribus, qui sanctæ vocationi respondeant, exprimant atque commonstrent: quemadmodum enim doctrina ipsa est instar animæ ad Ecclesiam vivificandam, ita etiam disciplina & vitiorum correctio nervorum loco haberi debent, quibus corpus integrum ac vegetum foveatur atque conservetur. Episcopi & Parochi in illud præcipue intenti sint, ne Cœna Domini polluatur, si ad illam ii admittantur quorum vita propter scandala male audiat. Te vero pro eo in quem te Deus evexit loco curare in primis par est, ut alii omnes subditi pro suo quisque loco & vocatione manum operi admoveant, singuli partes suas impleant, ut ordo legitime positus perinde etiam observetur. Hic vero, Amplissime Domine, in excusanda epistolæ prolixitate non ero prolixior, neque valde deprecabor offensionem quod ita aperte animi mei sensum tibi aperuerim: confido enim exploratum esse tibi animum meum pro tua prudentia; ac pro eo usu Scripturæ quem habes, facile agniturum ex quo fonte hauserim quæ superius comprehensa à me hic habes. Quare non est quod metuam, ne fastidium tibi attulerim aut importunius egisse videri possim, ubi ostendi pro mea tenuitate sincerum illum affectum, qui eo fertur unice ut Dei nomen per te semper quam amplissime glorificetur. Hoc ab illo supplex in dies postulo, ac precor ut sua in te dona cumulate adaugeat, suo te Spiritu in vera & invicta constantia confirmet, tueatur & sustineat contra omnes adversarios, te tuosque præsidio suo tegat, tuam illam administrationem ita prosperet, ut Regi argumentum inde extet ipsius concelebrandi, cui tam opportunus & fui rector & regni in illa ætate contigerit. Tandem igitur perquam demississime salute à me tibi adscripta, finem scribendi faciam. Genevæ, 22 Octobris. M. D. XLVIII.

Tuæ Excellentiæ deditissimus
Joannes Calvinus.

CALV. FARELLO.

Parum abfuit quin ludi nostri versi fuerint in tragœdiam. Quum meam sententiam rogasset Senatus, negavi me responsurum nisi de communi fratrum consilio. Auditis fratribus, respondi multas ob causas nobis non videri expedire ut agerentur, & simul causas exposui: nos tamen nolle contendere, si Senatus contenderet. Quum instaret dies, N. pro concione iterum invectus est in actores (semel enim id fecerat) verum hac secunda invectiva tam fuit vehemens, ut protinus concursus ad me factus fuerit, magni clamores, minæ, & quid non? Quod nisi intemperiem quorundam graviter compescuissem, manu pugnaturi erant. Conatus sum in secunda concione mollire iratos animos, moderatione adhibita: nam imprudentem fuisse judicabam qui extra tempus tali declamatione usus foret. Verum magis displicebat excessus: nullo enim modo approbare poteram quod dixerat. Ille verum esse tuebatur, ego constanter negabam. Erant ex fratribus qui hominis obstinationem fovebant. Circiter nonam vespertinam mihi renunciatum est centum aut circiter postridie conventuros in curiam. Extemplo fratres vocavi: decrevimus eundum esse cum N. Vix illi fuit permissum ut mecum egrederetur:

deduco illum, alios accersi interea jubeo. Accusatores renuunt nobis præsentibus se verbum facturos, sibi enim nihil esse mecum negotii, nisi quod reverenter de me sentirent, ideoque nollent mecum litigare. Ego acriter insisto communem esse causam, donec appareat, N. in officio peccasse: jubemur utrimque secedere. Ab adversa parte seditiosi clamores: minantur se fuisse N. occisuros, nisi me reveriti fuissent. Ad cohibendum tumultum detentus fuit in curia, sed honorifice. Secundo die omnes turbas Domini auspiciis composuimus. Abel enim gratia valebat, ego auctoritate apud actores. Senatus vero erat noster. Hoc tantum male me habebat quod non esset fortior & animosior: nam pro more suo nimium timide se gessit. hic finis. Nunc ludi aguntur: adest Viretus spectator, qui ex composito iterum rediit, ut furiosum nostrum ad sanam mentem reducat. De fratribus tuis nihil prorsus audio. Est apud vos Helias Lemovicus cognomine, natione Rupellensis, qui me tertiis jam literis rogavit, ut vobis testarer quid de superiore ejus vita intellexerim. Pii qui illinc veniunt, asserunt probum fuisse virum & honestæ vitæ, atque etiam cælibem fuisse quum illinc migraret ad nos. Itaque non est quod hæc suspicio impedimentum conjugio afferat. Excusabis quod illi non responderim; atque etiam quod tibi adeo breviter perstrinxerim, quod longiorem forte orationem postulabat. Vale frater in Domino charissime, & integerrime amice. Saluta diligenter omnes fratres. Nemo hic te vel illos salutat, quoniam nemo scripturum me sciebat, præter Nicolaum fratris socerum qui intervenit. Dominus vobis perpetuo adsit, ac sanctis vestris laboribus benedicat. Genevæ, 4. Nonas Julii. M.D.XLVI.

CALV. VIRETO.

NUper hic fuit N. Postquam morbos expressi, remedium simul illud suggessi de quo inter nos loquuti eramus. Probabat, sed putat difficile esse impetratu. si tamen in tempore venerit, periculum faciet: fatetur enim in tanta necessitate omnia esse tentanda. Ego autem vereor ne prius mittantur, qui suo more post multam ostentationem nihil agant: ita res diu desiderata nimis cito elabetur. Verum hoc ut alia omnia Dominus viderit. De caligis dissectis fuit nobis hic nuper aliquid negotioli. Hic erat prætextus: sed jam erumpere cœperant in maximam licentiam. Quum Ducenti eorum rogatu vocati fuissent, omnes adfuimus: ego orationem habui quæ illis momento extorsit quod certa spe devoraverant. Disserui enim de omnibus corruptelis in genere, præfatus me nihil morari illas nugas: quia non audent palam clamitare, fremunt ac frendent dentibus. Uno tamen experimento didicerunt, quod non putaverunt, populum esse nostrum. Cæsar tragicus postridie iter arripuit, ne pompæ interesset: quam Conventus ille ludicram & puerilem reddidit, quum speraret fore imperii cujusdam pignus. Nos illi ex insperato omnia sua consilia discussimus. ita Deus ludit istos Thrasones. Vale frater & amice integerrime. Dominus tibi adsit perpetuo, & sanctis tuis laboribus benedicat. Saluta uxorem tuam meo nomine. Genevæ, 28 Maii. M. D. XLVII.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. VIRETO.

HOstes nostri ita sunt excæcati, ut nullum honesti respectum habeant. Hesternus dies suspicionem à nobis prius conceptam non parum comprobavit, eos certare tanta impudentia, ut tumultum aliquem moverent. Vocati fuerant Ducenti. Collegis meis pridie condixeram me in curiam venturum. Adfuimus, & quidem ante tempus: quia multi adhuc in publico obambulabant, egressi sumus extra portam curiæ contiguam. Illinc multi clamores & confusi audiebantur. Nec mora, adeo creverunt, ut certum ducerem seditionis signum. Ego mox accurro: horribilis erat rerum facies. In confertissimas turbas me conjicio. Tametsi omnes fere essent attoniti, ad me tamen omnes facere concursum, huc illuc raptare, ne quid injuriæ paterer. Ego Deum & homines testari, me ideo venisse ut corpus meum gladiis objicerem. Hortari ut à me inciperent, si vellent sanguinem fundere. Multum ex fervore statim remiserunt, cum improbi, tum vero præcipue boni. Tandem ad locum Senatus pertractus sum. Illic novæ pugnæ, quibus me interposui medium. Putant omnes factum meo interventu fuisse, ne magna & fœda strages ederetur. Collegæ mei interea turbæ permixti erant. Obtinui ut compositi omnes sederent. Oratione longa & vehementi quam habui pro temporis ratione, dicunt mire fuisse omnes permotos, saltem paucis exceptis: qui tamen non minus laudarunt quam boni, quod à me gestum erat. Hoc quidem privilegio me hactenus & Collegas Deus munivit, ut minimam læsionem nostri non aliter se detestari fingant, etiam qui sunt sceleratissimi, quam parricidium. Eo tamen prorupit improbitas, ut retineri qualemcunque Ecclesiæ statum diutius posse, meo præsertim ministerio, vix sperem. Fractus sum, crede mihi, nisi manum Deus porrigat. Vale frater & amice integerrime. Saluta symmystam & omnes fratres Ego & uxor mea plurimam salutem tibi optamus. Dominus vobis adsit perpetuo. 17 Septembr. M.D. XLVII.

CALV. VIRETO.

ACceptis tuis literis vocavi ad me mulierem. Ea audita, breviter notavi in quibus cum R. minus congruebat ejus responsio. Ut ingenio est admodum feroci atque etiam protervo, plus satis in causæ suæ defensione se extulit. Cohibui tantum ejus intemperiem ut potui; sed quemadmodum dicis, brevi movebit nobis majores turbas, nisi recepta fuerit. Proinde R. consulo ut periculo huic mature occurrat. Nam quum furiosi sint mulierum impetus in ejusmodi repulsis, tum vero hanc animadverti non leviter exarsuram. Quod ad me attinet, ut conjugium rite contractum non video, ita R. fidem judico penitus obligatam. Frustra enim libertati suæ cavere voluit, sic agendo. Fateor sane conjugium rem esse magis sacram, quam ut nutu vel ambiguis promissis contrahatur. Proinde non apparet in eorum conventionibus ea religio, quæ conjugalem reverentiam decebat. Sed ex adverso res magis seria erat, quam ut ludicris pollicitationibus eludere debuerit tam mulierculam, quam alios. Ita non possum statuere, quin fidem suam obstrictam habeat. Verum antequam illi pronuncies quæ sit nostra utriusque sententia, ipsum de capitibus adhuc controversis interrogari optarim. Nam erit forte ejusmodi responsio, quæ siquid reliquum est dubitationis, tollat. Quicquid tamen respondeat, hominem urgeas iis argumentis quæ res ipsa suppeditat, ne se & illam absque profectu fabulæ exponat. In rebus nostris nihil novum. Grueti negotium Syndici protrahunt, Senatu invito, nec tamen ut decebat reclamante. Scis enim paucos esse cordatos. Ego in exagitandis communibus vitiis ac præcipue juvenum corruptelis severitatem meam exerceo. Pericula quæ mihi boni viri ex pluribus locis nunciant, dissimulo: ne de me videar nimium sollicitus. Dominus qualemcunque volet exitum dabit. Vale frater & amice integerrime, una cum uxore & familia. Dominus Jesus te perpetuo gubernet, tibique adsit. Salutem plurimam dices fratribus & uxori meo nomine. Uxor te & familiam tuam salutat. Genevæ, 24 Julii. M.D. XLVII.

CALV.

CALV. FARELLO S. D.

JAm mihi placere incipit meum antidotum, ex quo tantopere tibi probatur: nam antehac mihi non satisfaciebat. Quanquam tu forte qui labores meos quotidianos nosti, adeoque pugnas quibus non tam exerceor quam conficior, veniam mihi concedas, si quid minus est absolutum. Ego certe ipse miror, ullam scriptionem lectu dignam posse jam à me prodire. Quod me & Collegas meos hortaris ut infracto animo perstemus, mihi vero neque pericula, neque molestiæ animum minuunt: sed quia in rebus tam confusis interdum consilio destituor, missionem a Deo mihi dari cupio. Stultum votum, inquies. fateor: sed quid Moses tam insigne patientiæ exemplar? nonne impositum humeris suis conqueritur nimis grave onus? Atque his quidem cogitationibus sollicitor duntaxat, non tamen acquiesco. Nostris hominibus injecimus aliquem metum: & tamen nihildum correctionis apparet. Tanta est impudentia, ut nostros omnes clamores patulis auribus & surdis absorbeant: denique multorum incurabiles sunt morbi. Tentavimus enim hactenus fere omnia, nullo profectu. Ultimus actus restat, cui te vellem interesse. Quam tragicum tumultum Deus composuerit, arbitror te ex meis ad Viretum literis intellexisse: ita enim mandaveram. Ducenti jusserunt ut nos & alii decem pacificatores dissidia omnia tolleremus. Volui à meipso fieri initium. Negabat hesternus noster Cæsar sibi quicquam esse mecum simultatis, ego autem pus statim expressi. Gravi & æquabili oratione usus sum, adhibus punctiones acutas, sed quæ minime cæderent. Tametsi resipiscentiam manu in manum implicita promisit, vereor ne frustra surdo cecinerim fabulam. Utinam adventu tuo rursus me exhilares. Apud Viretum scio quosdam de immodica mea asperitate conquestos esse. Quid crediderit, nescio: subolfeci tamen eum timere ne fervori meo plus satis indulgeam. Rogavi ut huc veniret. Dicit ille apud Terentium, Si hic esses, aliter sentires. Idem liceret etiam mihi dicere, Tu si esses ego, nescio quid faceres. Verum inter multas acerbitates hæc quoque est devoranda. Non hæc tibi aut Vireto respondeo, sed aliis qui otiosi sua censura nos castigant. Vestram autem [illegible] mihi videre videor, tantum abest ut vos mihi iniquos esse putem. Vale frater optime & integerrime, una cum tota familia, quam meo & uxoris nomine amanter salutabis, simul & omnes Collegas: adeoque bonos omnes. Genevæ, 28 Decembr. M. D. XLVII.

Joan. Calvinus tuus.

BUCERUS CALVINO.

MIhi vero valde probatur, optime & colende atque charissime Calvine, quod fratres invisis. Nosti enim quam graviter deplorem, istud charitatis & pietatis officium, ut fratres & symmystæ sese invicem inviserent, monerent, consolarentur, adeo hoc tempore nostro negligi, imo etiam à plerisque damnari. Quanto enim plus piæ & salutaris consensionis & mutuæ instaurationis retineri inter nos poterat, si libuisset frequentius convenire, & in Domino inter nos omnia communicare? Dominus tibi adsit, ut quod pie instituisti, sit etiam fratribus fructuosum. Multa est lentitudo vitæ Christi in membris ejus, magnamque ipse in illis sæpe infirmitatem sustinet. Quod initio belli tam multi, & cum his etiam gens vestra, finxerunt se credere bellum hoc non esse motum religioni, prodideruntque adeo fratres & socios: & quod nunc gesto bello, ut geri potuit, à gerentibus sine auspicio Domini quisque pro se & nescio quam pacem contra jurisjurandi religionem petit & accipit, quidam etiam se hostes deinde profitentur sociorum: hinc regni Christi apud nos (quid dicam intelligis, quid dici res ipsa ferat) neglectus. Quantum putas dedisse causam quod communio Christi, & vitæ ac spiritus ejus mutua subministratio inter alios plane rescissa & prohibita, inter alios ignorata & neglecta, inter nullos ut oportuit excitata & agitata fuit? Modo hic peranxie laboratur, deliberando quid nos facere Dominus velit. Offerunt quidam spem pacis, quæ libertatem & religionem nobis relinquat salvam, sed quam pacem desertis sociis amplecti oporteat. Socii vero in superiori Germania omnes jam defecerunt à nobis, præter Constantiam: quanquam nunc quidam de Augusta affirmant nondum esse deditam. Horrent itaque omnes cordatiores admittere, quo vel violetur religio societatis jurata, vel circumscribatur ullo modo libertas serviendi Deo. Horrent etiam humiliationem refugere, quam infert Dominus & intulit toti prope Germaniæ: dum etiam non vident justam in populo pœnitentiam. Ora Dominum ut nostris det Spiritum consilii, quo id statuant quod probet ipse & salutare velit facere Ecclesiæ suæ. Optarim cuique potestati, quam Dominus imposuerit, prolixe deferri quæ oporteat, tantum ne quid detrahatur Deo. Quum antea fœdere nostro vigente & multis formidabili, pax solida religioni obtineri non potuit, haud sine causa metuunt multi gravem religionis circumscriptionem subsequuturam fœdere dissoluto, & tam fractis & humiliatis sociis: sed ita frangi humiliarique meruimus. Orandus igitur Dominus, ut hoc firmius ipsius nitamur brachio, quibus adeo concidit brachium carnis. In Comitiis Augustanis anno 30. nullum erat fœdus, & libere tum confitebantur multi, & condemnationem gravissimam fortiter excipiebant. Novit Dominus qui sunt ejus. Initia multorum tetra sunt, ita aperta blasphemia & pietatis charitatisque abjuratio admiscetur: paucorum est certa fides. & eo res recidit. Quum venerit Filius hominis, putas inventurum fidem in terris? Hoc vero magis orandus Dominus, quo nos conservet in solida & constante confessione ac prædicatione Euangelii sui, ac donet vita quoque illud exornare aliquanto quam fecimus plerique hactenus studiosius. Sed quis nostrûm non quotidie ob hanc remissionem disciplinæ excruciatur, quod fratres & Collegæ primarii adeo nullam admittunt disciplinæ, non dico severitatem, necessariam tamen mediocritatem, ut in Papatu factum est? ita plerique hominibus prospectum volunt, non Ecclesiis: & Ecclesiarum damnis avertere damna impiorum Collegarum, putant humanum. Quum etiam tot malis non desint patroni, propter Ecclesiam solent in offensionem incurrere potentum & gratiosorum hominum. Vale in Domino Jesu cum sanctissimo collegio Farello & Vireto, quibus quæ scribo opto esse communia. 18 Martii, M. D. XLVII.

BUCERUS CALVINO S. D.

O Mi Calvine, anne Deus ideo defuerit verbo suo, quia nos illud tam secure contempsimus? tam subito, tamque fœde & misere concidit omnis superbia nostra. Sic ultus est in nobis, & ulciscitur adhuc justus Deus contumeliam nominis sui, quam à nostra passus est tam diuturna & perniciosissima hypocrisi. Vindicabit nomen suum & ab Antichristis à quibus infinitis & petulantissimis hodie afficitur opprobriis. Sed quum nos sentientes tandem sicut quo prolapsi sumus, ita etiam quam graviter istud sumus commeriti, converterimus ad ipsum cædentem nos Patrem: ora nobiscum instanter Dominum Jesum largitorem pœnitentiæ & fidei, ut nobis crassitiem cordis pertundat, & compungat illud vero impietatis nostræ sensu & dolore,

dolore, atque det nos ipsi totos credere & consecrare, quo per eum Patrem veniam exoremus nostrorum peccatorum, & remissionem præsentium flagellorum: quæ fane nisi cito à nobis removeantur, exitium minantur nobis. Excisionem quidem regni Christi non metuo, verum confido illud præclare propagandum, & Antichristum in dies magis proterendum: sed vereor ut nobis Germanis Dominus ad rem hanc uti velit. Cætera hic noster. Dominus sit vobiscum. Saluta tuos omnes meis verbis officiosissime. 19 Julii. M.D. XLVII.

Tuus Bucerus.

Bucerus Calvino S. D.

ORate Dominum ardenter pro hac republ. Ecclesia, ut discat animam suam perdere, quo servet eam. Cætera ex hoc optimo fratre. Dominus servet vos & erigat contra mala omnia. Uxor tua & domus tua tecum salveat. Idem petit & mea. Pridie Calendas Aprileis. M.D. XLVII.

Calv. Piis Gallis.

DIlectissimi fratres, non dubito quin multa ad vos perferantur in dies, tam ex his regionibus quam ex Germania, quæ scandalo cessura sint illis qui non satis firmas radices egerunt in Domini nostri Jesu Christi fide. Quod autem ad vos attinet, ita vos à Domino confirmatos esse confido, ut neque ulla re ejusmodi, neque ulla etiam graviore dimoveri vobis unquam contingat. Equidem fieri non potest quum semel solido illi fundamento Ecclesiæ innixi sumus, quin ad sævissimos quosque fluctus & tempestates excipiendas parati, ad illarum tantum impetum immoti perstemus. Adeo etiam expedit illis casibus obnoxios nos esse, quibus nempe constantia & firmitas fidei nostræ exploretur. In Germania Dominus ita fastum omnem nostrorum contudit, atque potentiam illius amplificavit, à quo nihil præter malum expectari potest, ut simul videri possit velle asserere regnum suum spirituale omnibus iis in locis in quibus illud ante erexerat. Et res est quidem pro hominum captu tenuissimæ spei omnino: sed tamen si Ecclesiam afflictam & Christi sui regnum illi precibus commendare non cessabimus, spero illum ultra captum nostrum manum operi admoturum. Timendum est enim ne adhuc humana subsidia oculos nobis obleverint: nunc quum nihil obstat quominus ad illius unius opem respiciamus, revocemus in memoriam quam constanter seculis elapsis Ecclesiæ suæ adfuerit, ut in illa etiam ipsum ita glorificandum adhuc non dubitemus, ut admirari plane subeat, quod nemo ante sperasset. Interea vero pergamus in nostra militia sub Christi crucis vexillo, quod unum longe omnibus hominum triumphis antecellit. Quod ad rumores qui de nostris turbis volitarunt, primum illi maxima ex parte in ipso itinere ab auctoribus conficti sunt: neque enim decimam partem hic positi comperiretis. Sane nimis multos habemus duræ cervicis & indomitæ, qui jugum subinde excutere gestiunt, ut suis tumultibus dissipent & aboleant legitimum Ecclesiæ ordinem: sunt eo in numero & senes & juvenes. Juventus in primis hic est depravatissima. Quum igitur illis vagans licentia non conceditur, calcitrant subinde & calcibus petunt. Non ita pridem levissima de causa valde commoti sunt, quod illis caligæ dissectæ interdicerentur, quod ante annum duodecimum in urbe prohibitum fuit: non quod ea res per se nos moraretur, sed quod per illas caligarum rimas fenestra omni profusioni & luxui aperta à nobis animadverteretur. Testati sumus nempe discussionem illam in sese nullius momenti esse; sed illam occasionem adhibuimus ut ad certum scopum collimaremus, quo nempe illorum audacia & profusio coërceretur atque constricta teneretur. Inter illam velitationem diabolus alia quædam suggessit, unde graves strepitus & susurri. Atqui ubi nos cordatiores experti sunt quam vellent, atque ad illis resistendum magis animatos, erupit tandem venenum ex pectoribus, quod latebat prius. Sed illud totum merus est fumus: ac minæ istorum nihil aliud sunt quam spuma superbiæ Moab, cujus ferociam cum fremitu concidat oportet. Utut sit, non est quod illa vos perturbent. Longe alios motus experti sunt Moses & Prophetæ qui populi Dei rectores erant: atque istiusmodi exercitia nobis necessaria sunt. Vestrum est autem precibus pro nobis apud Dominum adesse, ut det ne unquam declinemus; sed ut vitæ etiam, si opus erit, ipsius unius cultum anteponamus: utque præ unius illius timore omnium impiorum furorem & minas posthabeamus. Faxit etiam ut sedentur tandem turbæ omnes quæ infirmorum animos pungerent: quod unum mihi omnium gravissimum esse solet. Dignatus est nos Dominus singulari beneficio quum Magistratum optime affectum dedit ad remedium adhibendum malo. Una etiam fratres mecum optime sentiunt, ut in officio pergamus omnes, & in omnibus extet æquabilis constantia. Bene valete dilectissimi fratres. Dominus opus suum persequatur in vobis magis ac magis. Julii 24. M.D. XLVII.

Brentius Calvino.

NOn dubito, amicissime mi Calvine, te jamdudum accepisse quis sit status, imo quæ sit mutatio Ecclesiarum in nostra parte Germaniæ: quæ ruina etiam me ex ea Ecclesia, in qua Euangelium Filii Dei viginti quinque annis docui, ejecit. Et quum mandato [illegible] vel ad carceres vel ad mortem petitus fuerim, hactenus divina clementia, & cura amicorum ita defensus sum, ut his diebus salvus ad Basileam pervenerim. Statui autem hic hybernare. Et quanquam invenerim omnia hic commoda, hospitium, urbis amœnitatem, civium benevolentiam, doctorum virorum familiaritatem, & (quo maxime delector) ministrorum Ecclesiæ humanitatem: tamen quum venit in mentem vastatæ Ecclesiæ, desertæ familiæ meæ, ac periculorum, quæ aliis & Ecclesiis & ministris earum imminere videntur, cogitare ipse potes nihil externarum rerum tam amœnum esse, quod in tali paroxysmo jucunditatem afferre queat. Quare, quæ est tua pietas, non dubito quin conjungas tuas preces cum nostris, ut Filius Dei incipiat iterum declarare se sedere ad dextram Dei Patris sui, & tueri Ecclesiam suam. Nam hoc officium nos vicissim vobis præstamus: & gratulamur tibi & tuæ Ecclesiæ, quod hæc pericula ad vos nondum pertingant: ac precamur Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi ut vos ita conservet, quo perspicue cognoscatur Ecclesiam Filii Dei non in cælis tantum, verum etiam in terris suas habere mansiones & hospitia. De Argentorato, existimo te è Buceri literis cognoscere quæ vel spes sit vel metus. Adhuc deliberatur ibi de recipiendo vel rejiciendo Interim. Wittebergum & reliqua Saxonia ac Misnia fortiter adhuc Interim recusant. Noriemberga agnoscit quidem τὸ μέσον: sed nihil adhuc ibi mutatum est. In Ducatu Wirtembergensi aliquibus in locis una diei hora missatur, alia Euangelium Christi prædicatur. Nec ibi quicquam mutatum est, nisi quod veteres quidam sacrificuli faciunt Missas. Veri autem ministri Ecclesiæ receperint in administratione sacrorum vestitum (quem vocant) choralem, & adjecti sint quidam festi dies ad priores, præterea esus carnium publicus consuetis hactenus diebus interdictus sit. Cætera ita ibi salva sunt, ut pii ministri non solum non exturbentur è suo ministerio,

rio, verum etiam ex aliis locis expulsi recipiantur. Dominus det ut Princeps ejus regionis possit hoc institutum suum conservare & tueri. In quibusdam Imperialibus Civitatibus restituitur non Interim tantum, sed etiam Papatus ipse, hoc est, extrema internecio. Optimus noster Frechtus adhuc tenetur captivus cum Collegis suis in arce Kyrcheim, in ducatu Wirtembergensi: quam arcem Hispani præsidio suo tenent. [illegible] aiunt hac hyeme rediturum ad Spiram. Qui reditus quid allaturus sit incolumitatis reliquiis Ecclesiarum, res ipsa declarabit. Et fortassis suas etiam partes aget in hoc negotio judicium Cameræ, his diebus Spiræ instauratum. Ita vides, nihil nobis spei, nisi in cælo repositum esse. Age igitur, amicissime mi Calvine, conscende, quod facis, nobiscum precibus tuis in cælum, ut excitemus Filium Dei ad servandas reliquias suas. Bene ac feliciter vale. è Basilea. Reliqua Renatus ille, qui mihi jucundus fuit comes ab Argentorato usque ad Basileam. 6 Octobris.

Brentius tuus.

Calvinus NN. s.

Fieri ut plurimum solet ut quæ supervacua sunt, non tædium modo pariant lectoribus, sed etiam non sine stomacho respuantur: atque ego contra hanc meam exhortationem quominus necessaria erit, eo æquioribus animis exceptum iri à vobis confido. Nam qui sponte in prosequendo pietatis cursu sunt incitati, non placidi tantum, sed libenter quoque stimulos addi sibi patiuntur: tales autem vos esse quia mihi persuasi, non est quod ad pergendum hortari dubitem. etsi, ut simpliciter dicam quod res est, non ea vos alacritate pergere arbitror, quin magno adhuc vobis usui sint piæ admonitiones: nondum certe eo usque estis progressi quin longe ulterius sit enitendum. Semper cavendum est ne pretiosum illud semen quod accepimus, vel suffocetur vel degeneret: etiamsi quotidie magna cura excolamur, res tamen ostendit quam facile spinæ succrescant. quid si neglectus accedat? quid si multiplices obrepant hinc inde corruptelæ? Sed omnium pessimum si eas nobis accersimus: video aliqua ex parte, vos melius sentitis ipsi, quam multa se avocamenta ingerant in eo vivendi genere, in quo fluctuatis: sic enim de inquieta turbulentaque vita loquendum est, ut maxime acres intentique sitis ad resistendum: difficilis tamen est victoria, quo majus periculum est ne securis & aliud agentibus inducatur Satanæ artificiis Christi oblivio, quæ vos in mundi abyssum demergat. Assidue in mentem veniat illud Pauli, quosdam à fide excidisse quod alienati fuissent à bona conscientia, ne ipsi quoque horrendi naufragii simus exempla aliis: ac de vobis quidem nihil tale metuo. Sed quia nunquam possumus nimium cauti esse, hoc quoque dissimulare amor erga vos meus non permittit: & videmus ut sibi hodie plerique fere omnes delicias faciant, quasi impune cum Deo ludatur. Quare nihil melius quam ut subinde quisque se ad torporem expergefaciat, sibi instet, se ad calculum revocet. Nec vero si quis in vobis aliquando fuit ardor, languescere nunc debet ob istas calamitates, quibus Ecclesiam cernimus oppressam ut parum ab interitu distare videatur: potius cogitare vos decet quam miseras populi sui res & afflictas Moyses sciret esse, quum ultro se opibus, deliciis, honoribus Ægypti abdicans, nonnisi probris & ærumnis socium se adjunxit. Quanquam non eadem omnes spiritus magnitudine peræque excellimus, vocamur tamen ad unum omnes ad imitandi studium. His paucis si non plane testatam, at saltem indicatam esse volui sollicitudinem quam de salute vestra gero. Valete egregii & nobilissimi adolescentes. Dominus vos Spiritu suo gubernet semper, ac spiritualibus divitiis magis ac magis locupletet, quo nomen suum gloriosum per vos illustretur. Nonis Novembris. M. D. XLVIII.

Calv. Brentio s.

Eximio Domini nostri Jesu Christi ministro D. Joanni Brentio, Symmystæ & fratri in Domino honorando.

Si quid mihi jucundum in his tristissimis temporibus esse posset, jucundæ in primis suavesque fuissent tuæ literæ. Gratissimæ certe fuerunt, multumque solatii attulerunt variis meis doloribus: quod te scilicet, de cujus vita diu anxii fuerant boni omnes, ereptum esse ex mortis faucibus nunciabant. Tametsi enim fieri nequit quin tibi acerba sit vita in præsenti rerum statu, dum ab ea Ecclesia te divulsum cogitas quam & genuisti in Christo, & tanta sollicitudine educasti; eamque ut est orbata suo Pastore, propemodum expositam vides Satanæ libidini: simul tamen reputare debes non te frustra servatum à Domino. Poteras jam in hac tua senecta quamlibet vegeta mori satur annorum: & sane quid nunc est in mundo quod nos aliquo vivendi desiderio sollicitet? Sed ego non dubito quin Dominus qui hactenus ministerio tuo feliciter & uberrimo cum fructu usus est in Ecclesiæ suæ ædificationem, aliquid habeat operis nobis incognitum, in quo te porro exercere velit: non quod melior spes saltem propinqua nobis appareat, quin potius ita se undique quocunque oculos vertamus novorum malorum signa ostendunt, ut nihil præter ultimum Ecclesiæ interitum reliquum esse videatur: deinde quemadmodum his calamitatibus causam præbuit nostra impietas & ingratitudo, sic etiam nos contumacia nostra hodie urget ut multo plura & atrociora merito timenda sint quam hactenus senserimus. sed una hæc cogitatio nihilominus me sustentat animumque reficit, quod ita mecum statuo, Deum, quum mirificam hanc Ecclesiæ instaurationem inchoavit, non inanem spem ostentasse quæ mox evanesceret, sed opus esse aggressum quod non invito tantum Satana, sed malitia quoque hominum reluctante tuebitur ac stabiliet. Interea purgationem qua nobis opus est, patienter feramus: si semel huc perruperit Leonis furor, multo crudelius nobiscum agetur. & certe hactenus minas magis tentavit quam sævitia grassatus est: sed profundet quod hactenus continuit, simulac nihil jam sibi obstare cernet. Itaque non aliter nos comparatos esse decet, quam si exertus gladius esset supra cervices, & ignes accensi. cæterum, ut dicebam, non dubito quin futurus sit modus aliquis castigationis, ac Deus propediem Ecclesiam ex miserrima hac dissipatione colligat. Unum vereor ne prius tam fœdam Germaniæ mollitiem cum impia perfidia conjunctam severe ulciscatur: quia tamen multas oves innoxias agnoscat ab hircis robustioribus fuisse proditas, earum ut spero pro sua misericordia rationem habebit, ut justam iram cohibeat. Nos hic, quoniam aliud non licet, tui & similium assidue in precibus nostris sumus memores: utinam aliis quoque officiis juvare te possemus. sed hoc scilicet præcipuum, nos simul omnes Deum suppliciter orare, ut si nostris peccatis offensus frena impiorum sævitiæ ad tempus laxavit, nunc vicissim eorum ludibriis ac petulantia provocatus se & suos respiciat: Christum deinde rogare ut non tantum apud Patrem sit nobis deprecator, sed justum Ecclesiæ suæ vindicem se ostendat. Vale, eximie vir & frater in Domino mihi semper colende. Dominus cui servis Spiritu suo gubernare te pergat, ac sanctos tuos labores benedicat, Amen. Genevæ, Nonis Novembris. M. D. XLVIII.

MYCONIUS CALVINO S.

VOluit hic commendari per me tibi, ut viro docto & pio. Obremperavi non invitus, nonnisi ut te meis salutarem. Fac igitur, si qua poteris illi commodare, commodes propter Dominum, cui mihi videtur se devovisse. Calamitates hujus tempestatis non potes ignorare: augentur in dies magis ac magis, eoque inquietus ille nequit cessare, donec ambitioni suæ satisfactum sit, vel periit. Rumor est occupasse in Pedemonte oppidum munitissimum: Binerol vocant. Et constat, præmissis Spiram tormentis, glandibus, pulvere bombardico multo, & ipsum eo intendere animum cum suis, quo, ut ferunt, per Lotharingiam & Burgundiam invadat Regem, & Bernenses propter Sabaudum. Quia vero versipelli vix credi potest (simulat enim ac dissimulat pro occasione omnia) nescio quid credendum vel non credendum. Cæsarianum Interim in Suevia obtinuit. Timetur Constantiensibus. Quod ante malum acceptum noluerunt, nunc dicuntur ambire miseri. Neminem habent auxiliantem: & prius neminem habuerunt, & tamen tantam præ se tulerunt constantiam. Potuissent cum parvo damno, temporali dico, tenere, quod nunc non valebunt post cladem & amissionem suburbii, & gravem ignominiam, ut taceam de damno animæ. Non curant quidam ex nostris, quod paries ardet proximi. Equidem per dies aliquot fui in hac sententia, per istos futurum, ut Cæsar & nos vexaturus esset cum nefario suo Interim: & adhuc hæreo, adeo invisus est illis Christus. Quarta Aug. vestes lineæ & candidæ singulis ministris Augustanis singulæ sunt à novo Senatu missæ, & simul mandatum, ut semper pro sacris concionibus iis utantur. Ab hoc munere tamen exclusi sunt non uncti prius. Coacti sunt etiam jurare se nihil contra Cæsaream Majestatem, & contra Interim dicturos: quod si factum fuerit secus, condigna pœna puniendos esse. Ex quo vides, quænam libertas sit permissa prædicandi Euangelii. Nugæ omnia. Apud Norimbergenses unus tantum dicitur esse qui misset. Is dum ingreditur, vel missat, vel egreditur è templo, stipatus est satellitibus, ne quis noceat: tanto fortiores illi sunt Augustanis. Argentinenses adhuc durant, nescio quam diu. Ex potentibus multi dicuntur migrare, inter quos & N. esse fert rumor: numeratur enim inter eos, qui fabricarunt Interim. Nescio quid de eis divinandum: sperant aliqui, nonnulli desperant. Docti dum scribunt, præ se ferunt magnum metum. Mihi videtur Dominum misturum aliquando suæ Ecclesiæ. Vale fortis in Domino. Basileæ, 28 August. anno M.D. XLVIII.

Os. Myconius.

BULLINGERUS CALVINO S. D.

TUas, dilecte mi Calvine, scriptas in Julio, in Augusto demum accepi. His serius respondeo: nam nunc negotiis oppressus sum, ita tantum non mœrore contabesco propter interitum Ecclesiarum in Germania superiore. Pridie defecit etiam Constantia, dedidit sese Romanorum Regi, recepit milites præsidiarios 800. Cives optimi, inter quos Blaurerus Consu, Zuickius, Labhardus, Hurulius, & alii insigniores multi, relictis ædibus & immobilibus excesserunt & fugerunt in Durgaviam. D. Ambrosius ante 5 septimanas improbitate civium compulsus ad sororem in Durgaviam concessit, & ibi hactenus delituit. Sustinet odium indicibile. Jam concessit ad ipsum etiam D. Thomas Cos. & frater, vir incomparabilis. Jam vero malum etiam nobis imminet. Expectamus quid vel hac hyeme, vel in vere, hostes veritatis contra nos tentaturi sint. Dominus adsit nobis, & confirmet nos in sua sancta veritate, ne quid nostra professione indignum admittamus. Orate pro nobis. Sunt nostri alacres, intrepidi & constantes adhuc, parati quævis subire pericula: sed nisi vigilaverit Deus, frustra vigilat qui custodit urbem. Peccata nostra, sanguis, ingratitudo, avaritia, contentio, invidia & alia his similia premunt nos omnes qui nomen Christi gerimus: ac meremur, ut nos flagello excitet Dominus. Hic tamen clemens est & propitius, si vera fide & sanctis precibus ipsi occurramus. Si placet ei nos ex hoc eripere seculo, innumeris liberarit malis, vita donabit æterna. Ipsi gloria semper. Ora pro nobis, & saluta fratres omnes. Salutant te D. Bibliander, Galtherus, Pellicanus, Werdmullerus, denique fratres omnes. Tiguri, 15 Octobris. M.D. XLVIII.

H. Bullingerus tuus.

FARELLUS CALVINO S.

Gratiam & Pacem à Domino.

PEr exemplar literarum ad Viretum missum, existimo te intellexisse in quibus versetur spinis verus Christi servus Bucerus, quem merito pii omnes ardentissimis precibus D. commendare debent. Christus Jesus ei adsit, & plene benedicat illius ministerio, ac omnium qui Ecclesiarum salutem quærunt. Mirum est Senatum tam esse fractum & tam exigua præditum fide, quod non cupit se totum D. committere, & quæ Christi sunt tueri & Antichristo resistere. Forte habet qui ita suadeant, & audit quosdam agere apud Wirtembergensem: nescio an Schnepfius sit. de Islebio res est notior, nimirum debere fieri Cæsaris imperata, & non licere Interim rejicere. Dominus Jesus faxit ut quod cœpisti in Interim, ne quenquam interimat, scribere absolvas. Nam sane expedit, quum procul à nostris (si vera audimus) non improbetur: nam Vincentius fertur non improbare, & passim qui se putant aliquid esse, & à nonnullis alicujus fiunt, illud commendant. Tossano ejusmodi, qui per ceremoniarum instaurationem & additionem negotium fecerunt, verendum ne per Interim plus nunc faciant. Missatorem unum habent, sed insignem ebrium, Mombelgardi, & alterum Blancmonte. Decanus vir pessimus, & qui diu sciens & volens Spiritui divino reluctatus fuit, jubente Cæsare admissus fuit. hunc visitet D. ut meritus est. Nam nisi per D. improbitas viri compescatur, multum detrimenti Ecclesiæ afferet. Si Tossano & Bucero quoque timeam adversa, ut opto prospera, & Ecclesiis concreditis ipsis: tibi quid non metuam & quid non optem, & isti Ecclesiæ? non parum anxius ut res istic habeant, quum nihil audiverim à die quo istac solvi: & in hac anxietate ita respiro, quod male res non habeant, quum si quid mali esset, statim vulgaretur, ut nunc fit si unquam fuerit: bona quum rara sint, rarius annunciantur; mala quum inundent, nunquam non audiuntur. Ruina inconstantis Constantiæ prius audiebatur, quam perfecta esset: & nunc narratur talis esse, ut Sodomam esse dixeris. Nam Bacchantium in morem, choreis, ludis, ebrietatibus, & omni spurcitiæ ita feruntur operam dare, ut nemo jam judicare possit honesti eos unquam rationem ullam habuisse, ne dicam Christum & Euangelium audivisse & excepisse. Pagi, qui in gratiam Cæsaris non solum non fuerunt auxilio Constantiensibus, sed aliis quoque fuerunt impedimento, cum reliquis agunt, ut Interim admittant: & quædam alia. Propediem responsum sunt accepturi. Pecunia & ingentia munera verendum ne fœdera omnia rumpant. Sed quid fœderis tenebit is qui se suosque, salutem & fortunas venales habet? Si Satanas tam infestus hostis sese pro insigni amico venditat, & id plerisque suadet, ac quædam in hoc dat; mirum si illius ministri hoc non persuadeant iis quos supra omne genus hominum oderunt, præcipue dum copiosum dant aurum. sed erit plusquam Tolosanum: sane stipendium & munera, ut videntur profusius

fusius erogata, hami erunt quibus non solum aurum omne Principum acceptum, verum insuper corpora & quicquid est, capiantur & sint prædadatori, qui manibus suorum & sanguini fuso perlitabit ad satietatem illorum sanguine qui prius fuderunt. Sera erit pœnitentia, frustra tunc sapientiam invocabunt quam recipere & audire noluerunt. Quid Gallis immineat, & quo instigatore orti sint motus, & ad quid, & qui proditioni servierint à proavis, jam est videre. sua judicia exercebit D. qui nostri misertus corda tangat, ut serio convertamur omnes, & vera fide dignos fructus edamus veræ resipiscentiæ. D. Jesus te servet incolumem, & diu Ecclesiæ suæ inservientem. Vale cum conjuge & Collegis & piis omnibus. Servet istos omnes D. qui tecum amant Christum, & Satanam perdat. Collega te salutat & mei fratres. Neocomi, 19 Novembris. M. D. XLVIII.

Existimo te rescisse Synodum tandem concessam & admissam, quamvis dies nondum dicta sit. Christus faxit ut Ecclesiis & sancto ministerio recte consulatur, & quæ corrigenda sunt, ut decet corrigantur. tu vide quæso, quid in doctrina multorum desideretur & in vita, ut Epicurei secum tam multos non perdant. Per idoneos id opportune curandum est, magno cum timore Dei & precibus assiduis, ne Satanas quos fovet & agit, suis dolis tegat, & fucis efficiat quominus cognoscantur & impune evadant. Nosti qui sint & quales, & quantum detrimenti afferant Ecclesiis, quæ nos merito ad misericordiam sui invitare debent: sed potissimum Christi sanguis quo redemptæ fuerunt, qui tam scelestè à tam impiis in domo Dei conculcatur. rependat illis judex justus, idque cito, prout egerunt, tam obstinatis animis, & tanta improbitate: & piis perfecte det pergere, vota eorum exaudiens qui Christi gloriam, Ecclesiarum ædificationem, & omnium salutem studio multo exoptant.

Farellus tuus totus.

CALV. BUCERO S.

Literæ tuæ tametsi gaudio & tristitia mixtæ erant, mihi tamen perquam gratæ fuerunt. Utinam animi tui mœrorem, & eas curas quibus te cruciari video, possem aliqua ex parte sublevare. Omnes tamen etiam atque etiam obsecramus, ne te absque profectu conficias: ut lætus sis atque hilaris in tam varia & multiplici lugendi materia, neque tuæ est pietatis, neque expedit, neque optandum nobis est. Danda est tamen opera, ut te, quoad licebit, Domino & Ecclesiæ serves. Amplum quidem stadium cucurristi: sed nescis quantum adhuc tibi restet. Ego fortassis qui paulum à carceribus sum progressus, jam propior sum metæ. Sed in manu Dei est cursus nostri moderatio & finis. Ut tamen maxime essem vegetus, dum pericula quæ ex multis partibus impendent circumspicio, multæ mortes quotidie versantur ante oculos. Sicut ergo istic vos pugnæ exercent, ita hic lentos timores fovemus: quanquam & tumultus jam intus sedatos esse confido, & rumor est vobis esse à Gallis inducias. Utinam & firmæ pacis ratio iniri posset: lanistam enim qui hæc duo regna inter se committit, videmus interea otiosum ridere, & utramvis captare fortunam, ut viribus integris adoriatur victorem, & victi spolia absque sudore & sanguine legat: adeoque de ambobus triumphet, ac prædam rapiat. Sed dum mecum reputo quam pravis consiliis regatur Gallia, de hac re fere despero. Illum quidem plus satis timent: sed alios superbe despiciendo, non cavent sibi ab ejus astutia. Et sane Dominus hac cæcitate atrocem eorum in sanctos sævitiam, & quæ in dies magis glisc it (ut ego quidem interpretor) jure ulciscitur. Utinam sicut illic vires colligit impietas, & augescit semper in pejus, ita Angli contraria æmulatione ad solidam Christianismi puritatem contendant: donec ad unicam Christi regulam omnia illic constituta cernantur. Dominum Protectorem, ut volebas, conatus sum hortari, ut flagitabat præsens rerum status: tuum quoque erit modis omnibus instare, si modo detur audientia (quod te facere sum persuasus) præsertim vero, ut ritus qui superstitionis aliquid redolent, tollantur è medio. Hoc tibi nominatim commendo, ut te invidia liberes, qua te falso gravari apud multos non ignoras: nam mediis consiliis vel auctorem, vel approbatorem semper inscribunt. Scio hanc quorundam animis suspicionem altius infixam esse, quam ut eam revellere facile sit, etiam si nihil omittas. Et sunt qui te maligne nullo errore inducti calumniantur. Denique fatale quodammodo hoc tibi malum est, quod fugere vix possis. Cavendum tamen ne imperitis detur male suspicandi occasio, improbi vero obloquendi prætextum arripiant. N. tibi sine causa molestum esse valde doleo. Utinam aliquando humanitatem discat. Ego facilius ignosco, quod tam malitia impelli ipsum quam cæco impetu ferri animadvertisse mihi videor. Non credas quam nos aliquando atrociter lacerarit, & absentes & innoxios & amicos. In Viretum præsertim, quum præter meritum summa quorundam iniquitate, aliorum vero perfidia prope esset oppressus, non minus violenter invectus est quam in sceleratissimum Ecclesiæ proditorem. Certe mansuetudini assuesceret, si sciret quam noxia sit præfervidi sui zeli & immodicæ austeritatis intemperies. Tibi hæc indignitas cum aliis malis qua soles æquitate devoranda est. Nec vero Tigurinis causam suam probaret. Hac in parte nonnihil abs te dissentio, quod putas adversæ parti fieri injuriam. Nam dum eos nunquam tam crasse hallucinatos putas, ut Christum ubique diffusum imaginarentur, non tenes quid inter alios scripserit Brentius, Christum quum in præsepi jaceret, gloriosum in cælo fuisse, etiam secundum corpus. Atque ut apertius loquar, scis doctrinam Papistarum modestiorem magisque sobriam esse, quam Ampsdorphii & similium fuerit, qui tanquam Apollinis Phœbades insanierunt. Scis quam inhumaniter vexatus fuerit Dominus Philippus, quia modum aliquem teneret. Deliria quoque secum idololatriam trahebant. Quorsum enim illud Lutheri adorabile Sacramentum, nisi ut idolum in templo Dei erigatur? Ego tamen sepulta esse hæc omnia cuperem. Summa quidem contentione semper apud vicinos nostros institi, ut ab insectatione abstinerent: ut tamen illis satisfieret, errores omnes quibus minime consentiebam, damnare suppressis nominibus non dubitavi. De loco tu certe nimis subtiliter disserere mihi videris. Alios gravius offendit obscuritas, quam astute data opera accersi abs te putant. Atque hos quidem errare scio. Sed non video cur tantopere refugias quod docemus, quum in cælum ascendisse Christus dicitur, hac loquutione exprimi locorum distantiam. Neque enim an in cælesti gloria sit locus, hic disputatur, sed tantum an Christi corpus sit in mundo. Id quum Scripturis clare testatum sit, pro Fidei articulo amplecti non dubito. Et tamen quum in scripto nostro reperies, quorundam morositati non absque certamine datum fuit: nam ego aliter verba temperaveram. Cæterum quia hac quam usurpavimus forma nihil continebatur nisi quod sentiebam, aliis eam concedere non fuit religio. Effectum Sacramentorum, & quid per ea Dominus conferat, luculentius & uberius explicari quam multi patiantur, pie & prudenter optas. Neque vero per me stetit, quin pleniora quædam essent. Gemamus ergo ferentes ea quæ corrigere non licet. Exemplar scripti quod mihi remiserunt, hic habebis. Capita duo quæ verebaris ne admitterent, perlibenter sunt amplexi. Si Bullingeri mansuetudinem reliqui sequuti essent, facilius omnia impetrassem: bene ta-

men habet quod in veritatem consensimus, & tenuimus summam rei. Si theses tuas duobus tantum in locis aliquantum flecteres, faceres appositissime, nempe ut clarius exprimeres te locorum distantia Christum à nobis qui in mundo sumus disjungere: deinde ut commenta omnia quibus hactenus ad superstitionem inductæ sunt hominum mentes clarius rejiceres, præsertim ut Spiritui sancto Christoque suam gloriam vindicares, ne quidquam ad ministros vel elementa transferatur. Initia actionis in consensione ineunda meram desperationem præ se ferebant. Subita lux affulsit. Voluerunt priores cum aliis Ecclesiis communicare. Non ægre concessimus. Quod autem N. dissentit, æquo animo ferendum est. Farellus tibi scribit copiose, ut videbis. Viretus non audet: non enim credas quam inique tractetur. Et tamen quam potest officiosissime te salutat, petitque ut se habeas excusatum. Collegæ etiam mei omnes te reverenter salutant. Nihil hic novi, nisi quod Tigurum & Berna spem omnem fœderis Gallo absciderunt. Vale clarissime vir & Pater in Domino mihi plurimum observande.

Calv. Bucero.

Veritatem esse pretiosissimam, ut est, omnes fatentur. Atqui quum bonorum omnium fons sit unus Deus, quicquid uspiam veri tibi occurret, nisi bis Deo ingratus esse velis, ab ipso profectum esse ne dubites, nec secus ac vocem e cælo delapsam excipias. Nam & dona Dei contemptim præterire nefas est: & quod proprium est ipsius adscribere homini, major etiamnum impietas. Ergo & Philosophia præclarum est Dei donum: & qui omnibus seculis extiterunt docti viri, eos Deus ipse excitavit, ut ad veri notitiam mundo prælucerent. Verum inter eorum scripta & eam doctrinam quam Deus suo nomini dedicavit, ut generi humano sacrosancta esset, magnum est discrimen: illic enim tenuem quandam veritatis particulam tibi prælibari comperias, unde gustum capias modo quam amœna sit ac suavis cognitu; hic vero plenam tibi copiam affluere quæ animum tuum penitus reficiat: illic umbram & imaginem tibi ob oculos subjici, quæ te ad amorem ejus excitet modo, non eam tibi familiarem reddat; hic solidum corpus sibi sisti, ex quo non familiariter tantum cognoscere, sed quodammodo attrectare liceat: illic semen quasi præfocatum, hic frugem habeas, & quidem in sua maturitate. Illic denique exiguas tantum scintillas emicare, quæ sic viam demonstrent, ut in medio cursu deficiant; vel potius quæ viam demonstrare nequeant, sed tantum retinere, ne longius aberres: hic vero Spiritum Dei instar lucidissimæ facis, vel potius instar Solis ipsius, pleno splendore affulgere, ut & vitæ suæ cursum usque ad ultimam metam regat, & in beatam immortalitatem perducat. Hinc collige ubinam peregrinari, & ubi velut fixis sedibus acquiescere debeas.

Calv. Monsbelgardensibus.

Fidelibus Christi servis Ministris Mombelgardensis Ecclesiæ, fratribus & symmystis charissimis.

Gratia vobis & Pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo. Charissimi & ex animo colendi fratres, tandem accidit quod diu timuimus, ut istic quoque constitutum à Domino Ecclesiæ ordinem Satan per suos ministros everteret. Hoc tamen solatii, quoad in re tristissima fieri potest, literæ vestræ attulerunt, quod inde intelleximus vos omnes in officio ad extremum perstitisse. Nam quod graviter testati estis vobis improbari istas corruptelas, quæ ad inquinandam sanæ doctrinæ puritatem ingerebantur, digna ministris Christi fuit constantia: quod nunc etiam perfidæ dissimulationi exilium præoptatis, in eo specimen editis luculentum sinceræ vestræ fidei. Nam ubi vos abdicat docendi munere qui hactenus & Ecclesiæ Christi hospitium præbuerat in ditione sua, & vobis permiserat Christi prædicandi libertatem; ulterius, nostro judicio, progredi non expedit: præsertim ubi nulla profectus spes apparet, neque oves quibus vos Christus pastores præfecerat, operam vestram amplius desiderant. Nam ut proditor est qui volens cedit ac stationem ultro deserit suam, sic resistere, ubi cogimur, nostrum non est, nisi forte nos ad subeundum discrimen nominatim vocaret Ecclesia: nam tunc centies mori præstaret, quam frustrari eorum vota qui Christum sequi parati essent. Vestra autem ratio longe diversa est: quamdiu enim fuistis Pastores, non defuit gregi vestra sedulitas aut sollicitudo. Nunc quum perseverandi studium nihil profuturum sit, ac ne oves quidem ipsæ quibus obstricta est vestra fides, sibi utile esse censeant vos ultra tendere, perfuncti sane estis. Restat igitur ut gubernacula vobis tradita commendetis Christo, ut solus ipse Spiritu suo regat, quando jam labori vestro non datur locus. Cæterum satis reputamus quanto mœrore sitis oppressi, quibus nihil præter exilium & egestatem propositum est: sed præcipuus mœror est ex ipsa Ecclesiæ clade, cujus majorem vos habere rationem comprobastis quam vestri. Et nos quidem malis vestris tam publicis quam privatis afficimur ut par est: atque utinam liceret manum vobis porrigere. Nunc quod residuum est, vos hortamur ut in hoc Christianæ sinceritatis testimonio pergatis ad finem usque. Beatior erit quamlibet misera vestra conditio, quam si locum & nomen retineretis unde Filius Dei exulat. Quanquam brevi sentiemus ipsum ita regnare in cælo, ut virtutem suam in terra quoque exerere velit. Nos interea ad militiam paratos esse oportet quando nondum tempus est triumphandi. Valete optimi & integerrimi fratres. Dominus Jesus vobis adsit, vos consoletur, & in sancta perseverantia confirmet. Genevæ, 16 Januarii. M. D. XLIX.

Fratres vobis in Domino vere conjuncti Ministri Genevensis Ecclesiæ.

J. Calvinus omnium nomine.

Calv. Farello.

De morte uxoris meæ jam forte istuc rumor pervenit. Ego, ne prorsus mœrore conficiar, quoad possum, annitor. Adsunt etiam amici, nec quidquam reliquum faciunt, ut aliquid levationis afferant animi mei ægritudini. Quum hinc frater tuus discessit, jam fere de vita erat desperatum. Quum die Martis fratres cuncti adessent, censuerunt optimum fore, si communis inter nos precatio conciperetur. Id factum est. Quum Abel omnium nomine eam hortatus ad fidem & patientiam esset, breviter (ut jam valde fracta erat) testata est quid haberet in animo. Postea exhortationem, quæ tempori congruere videbatur, adjeci. Porro quia nunquam de liberis suis verbum fecerat, veritus ne pudore impediri, in animo sollicitudinem aleret, quæ eam magis cruciaret quam morbus ipse, coram fratribus testatus sum, eos mihi ita curæ futuros acsi mei essent. Respondit illa, Jam eos Domino commendavi. Quum exciperem non obstare illud quominus agerem ipse quoque meas partes; respondit protinus, Si Domino curæ erunt, scio tibi fore commendatos. Tanta animi fuit magnitudo, ut videretur è mundo egressa. Quo die animam Domino reddidit, frater noster Borgonius, circiter horam sextam, pias exhortationes attulit: inter quas illa exclamabat: ut omnes animadverterent cor ejus supra terram longe elevatum. Nam hæ voces erant, O resur-

surrectio gloriosa! Deus Abraham & omnium Patrum nostrorum, jam à tot seculis in re sperarunt fideles, nemo frustratus est. Ego quoque expectabo. Sententias tales concisas jaculabatur potius quam pronunciabat. Neque id ex aliorum verbis, sed ut in animo cogitationes agitabat, sic paucis verbis testabatur, quid secum meditata esset. Sexta hora domo abstractus sum. Post septimam, quum in alium locum exportata esset, cœpit statim deficere. Quum subito vocem sibi eripi sentiret, Oremus, inquit, oremus, vos omnes pro me orate. Eadem hora domum ingressus sum. Non potuit vocem ullam edere, signa ostendit animi commoti. Ego pauca loquutus de Christi gratia, de spe vitæ æternæ, de vitæ nostræ contubernio, & de migratione, abdidi me ad precandum. Integra mente & preces audivit, & attenta fuit ad doctrinam. Ante octavam placide expiravit: ut vix inter vitam & mortem discernerent qui aderant. Nunc mœrorem sic devoro, ut à munere meo nullam intermissionem habuerim. Quin etiam Dominus aliis certaminibus me interea exercuit. Vale, frater & amice integerrime. Dominus Jesus te Spiritu suo confirmet; & me etiam in hac tanta calamitate, quæ certe me fregisset, nisi manum è cælo porrexisset is, cujus officium est erigere prostratos, debiles confirmare, lassos reficere. Saluta fratres omnes, totamque tuam domum. Genevæ, 11 Aprilis.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Vireto.

Tametsi valde mihi acerba fuit mors uxoris, mœrorem tamen meum, quoad possum, cohibeo. Et amici certatim officium faciunt. Me quidem & illos minus proficere fateor, quam optandum sit: hoc tamen ipsum quod consequor, dici vix potest, quantum me juvet. Nosti animi mei teneritudinem, vel mollitiem potius. Quare nisi valida moderatio adhibita fuisset, non ita hactenus stetissem. Et certe non vulgaris est doloris materia. Privatus sum optima socia vitæ: quæ, si quid accidisset durius, non exilii tantum ac inopiæ voluntaria comes, sed mortis quoque futura erat. Quoad vixit, fida quidem ministerii mei adjutrix fuit. Ab ea ne minimum quidem impedimentum unquam sensi. Atque ut de se nunquam fuit anxia, sic de liberis, toto morbi decursu, nunquam mihi molesta fuit. Quia timebam ne intus curam premendo se frustra cruciaret, triduo ante mortem ego mentionem ultro injeci, promisique me partibus meis non defuturum. Excepit illa protinus, Jam eos commendavi Domino. Quum dicerem, id non obstare, quominus & mihi curæ essent: respondit, Scio te non neglecturum quod scias Domino commendatum esse. Heri quoque primum rescivi, quum instaret quædam mulier, ut mecum de illis ageret, præcise ita loquutam esse, Hoc vero præcipuum est, uti pie sancteque vivant. Maritus meus urgendus non est, ut eos in casta disciplina, & timore Dei instituat. Si pii erunt, confido illis sponte fore patrem: sin alii, indigni sunt pro quibus à me rogetur. Hæc animi magnitudo plus apud me valebit, quam centum commendationes. De amica tua consolatione, magnam tibi habeo gratiam. Vale, optime & integerrime frater. Dominus Jesus te cum uxore tueatur ac gubernet. Illi & fratribus plurimam salutem dices meo nomine. 7 Aprilis. M.D. XLIX.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Zozino.

Literas tuas paucis post reditum meum diebus accepi. Ex eo tempore catharrus mihi valde fuit infestus; necdum molestiam exhibere desinit. Ut breviter ad quæstiones tuas respondeam. Quum uxor non alia lege ducenda sit homini Christiano, nisi ut se illi ad omnia piæ vitæ officia adjutricem præstet ac sociam, ubi ab hoc scopo vel minimum aberratur, non dubito quin vitiosum sit conjugium. Is porro qui uxorem ducit impiis Papatus superstitionibus adhuc implicitam, quid aliud quam profanationem in domum suam inducit? Nam si corpus viri est uxor, excusari certe non potest, qui mulieri se adjungit quotidie ad perversos cultus se prostituenti, ut ipse quodammodo dimidia sui parte inquinetur. Supersedeo, quod siquis talem ducat uxorem, consecrare magicis auspiciis nuptias cogetur. Cæterum puellam alioqui recte sentientem, quæ tamen carnis metu in idololatriæ simulatione detinetur, prorsus cum religionis hoste conferre non ausim. Quanto enim quisque est alienior à Christo, ab eo nos quoque magis abhorrere decet. Quam autem mihi describis, certum est a professis hostibus longo intervallo distare. Qui ad Baptismum Papalem tot pravis superstitionibus fœdatum liberos suos offert, culpa non vacat. Atque id, ni fallor, inter incommoda recito, quibus pii homines stimulari debent ad migrandum. At Melanchthon & Martyr non prohibent: modo detestetur ille quisquis erit, quæ pugnant cum Christi institutione. In eo nihil esset absurdi: nisi quod ad certam mortem paratum esse oportet, qui hoc audebit. Et tamen sic eorum quos nominas, responsa probo, ut in singulis partibus non subscribam. Lusoriam Baptismi imitationem pro mero ludibrio, ut est, habendam censeo. Baptismus tamen Papistarum, utcunque mille ludibriis scateat, efficaciam suam retinet: quatenus in hunc finem administratur, ut ex Christi mandato recipiant fidelium liberi signum adoptionis. Video enim Circumcisionem multis superstitionibus vitiatam, nihilominus pro gratiæ symbolo habitam fuisse. Quod objicis, in conventu piorum debere Baptismum celebrari, non obstat quominus in idololatrarum cœtu administratus valeat. Nam quum docemus quid fieri deceat, ut purus sit Baptismus, omnique inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, etiamsi eam idololatræ corrumpant. Porro inter illas Papalis Baptismi corruptelas manet aliquid Dei proprium. Deinde sic Papistis detrahimus Ecclesiæ nomen, ut tamen illic quasdam manere reliquias Ecclesiæ non negemus. Certe quum Josias & Ezechias ex toto Israële colligerent qui defecerant à Domino, ad alteram Circumcisionem eos minime vocarunt. Et quum Templum ipsum variis sacrilegiis pollutum foret, Circumcisio tamen valere non desiit. Ergo utcunque peccare eos dicam, qui illic suos liberos ad Baptismum offerunt: non tamen Baptismum protinus nullum esse sentio, in quo non aliqua divinæ institutionis, etsi multis alioqui maculis fœdata, apparet. Qui ab externa idololatriæ professione non abstinent, non audeo simpliciter damnare, etiamsi fidem suam dissimulent periculorum metu. Nam quum videamus pios qui inter persequutiones latuerunt, probatos fuisse Deo, plus à nobis exigi fas non est. Neque tamen is sum qui torpori eorum indulgeam. Quin potius hortabor, ut in omnes profitendæ suæ fidei occasiones intenti sint: neque impiorum apertas in Deum blasphemias sic taciti audiant, ut annuere videantur. Legem tamen imponere non audeo, quatenus progredi necesse habeant. Qui vero interim dum sacra peraguntur, in templis animi gratia obambulant, quoscunque prætextus obtendant, nullam excusationem merentur. Præterquam enim quod ipsa delectatio quam ex tali spectaculo capiunt, parum eos Dei probris affici ostendit: in hanc offensionem temere incurrunt apud multos, quasi religionis potius quam superstitionis contemptu id faciant. Quare hanc licentiam merito improbo, quæ quum à simulatione idololatriæ non multum distat, tum profanum nescio quid magis quam Christianum sapit.

Ultima quæstio de carnis resurrectione quam tibi à me expediri tantopere desideras, etsi apud me non multum habeat difficultatis, plus tamen temporis & operæ requirit. Colligendi enim & accurate explicandi essent plurimi Scripturæ loci qui ad eam rem pertinent, si argumentum penitus excutiendum susciperem. Ego vero non tam vitandi laboris causa, quam quod curiosa magis quam utilis hæc quæstio videtur, brevitate ipsa testari malo, nihil magis quam sobriam ejus tractationem placere. Manichæorum delirium refutandum obiter: qui carnem resurrecturam negant, quia immunda est. Quod res tibi incredibilis videtur hujus carnis resurrectio, nihil mirum. Quod autem hac ratione permotus, sufficere statuis, si credas novis corporibus aliquando nos esse induendos, hoc à Scripturæ doctrina est alienum. Principio vox ipsa resurrectionis, præsertim quum carni adscribitur, aliud sonat. Hæc enim est pro-
Rom. 8. missio, Qui suscitavit Christum à morte, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter Spiritum
Philip. 3. Christi in vobis habitantem. sic alibi, Reformabit Christus abjectum corpus nostrum, ut fiat conforme corpori suo glorioso. Certe his corporibus nunc putredini obnoxiis, nominatim promittitur immortalitas. Frigidæ sunt voces istæ: corruptibile hoc induet incorruptionem. Non posset expressius loqui, inquit Tertull., nisi cutem suam manibus teneret. Argumentum à contrariis, Si mors hujus carnis ab Adam: Ergo ejusdem carnis resurrectio à Christo: quia nos à corruptione instaurat. Citandus
Eze. 37. Ezechielis locus, qui continet resurrectionis typum. Occidit Deus & vivificat: quid, nisi quod erat mortuum? Quod rident Athenienses resurrectionem à Paulo prædicatam, hinc colligimus qualis fuerit prædicatio. Risus ille sanæ intelligentiæ confirmatio est pius. Metuite eum, qui potest animam & corpus perdere in gehenna. Quod corpus? Nempe quod occidunt tyranni. Ab usu Sacramentorum rite probatur carnis resurrectio. Baptismus non animam tantum, sed carnem quoque sanctificat. Cœnæ participatio ad cælestis vitæ fiduciam nos invitans, ad sensus etiam corporales dirigitur. Locus ex 8 ad Rom. capite conveniet, præcipue ubi loquitur de
2 Cor. 4. redemptione corporis. Mortificationem Christi circumferentes, ut & vita Christi in corpore nostro manifestetur. Tertull. Arrhabonem resurrectionis nostræ in cælum vexit. Ergo negent eum in cælo esse, qui nos resurrecturos negant. Nisi nos corpore suscitat Deus, mortuos non suscitat. Enoch & Eliam corpore & anima servatos, vocat Tertull. candidatos futuræ immortalitatis. Deinde fideles, non tantum vocantur Dei templa: sed hoc honore eorum
1 Cor. 6. corpora insigniuntur. Similiter dicuntur & membra Christi. Porro templa Spiritus & membra Christi sine spe instaurationis in putredinem abire, nimis absurdum est. Quin etiam eodem loco satis declarat Paulus hæc esse corpora, quibus cælestem æternamque gloriam destinavit Deus. Præterea citantur homines ad tribunal Christi, ut referat quisque secundum ea quæ per corpus gessit. Atqui minime convenit rependi nobis in adventitiis corporibus præmium operum, quibus peragendis hæc quæ nunc gestamus, fuerunt instrumenta. Pauli scilicet cor-
Philip. 1. pus in quo illustratum fuit Dei nomen, honore privabitur, & corpus aliunde conflatum martyrii gloria coronabitur? Huc accedit quod Christus, in quo non vivam modo imaginem habemus futuræ nostræ resurrectionis, sed etiam pignus, corpus quod exuerat resumpsit. Ad hoc exemplar conformari nos oportet. Alioqui non diceretur proprie, sicuti dici-
1 Cor. 15. tur, primitiæ resurgentium. Et certe quos superstites inveniet dies ille, subita immutatione in iisdem corporibus resurgent. Si diversam esse nostri rationem excipias, illud Pauli tibi regero, Non omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur. Si in omnes competit immutatio, certe hæc ipsa caro renovabitur. Et quid clarius his verbis desideres? Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Neque repugnat, quod aliam fore carnem ibidem
Paulus docet. ad qualitatem enim hoc refert. Neque 1 Cor. 15.
aliud sibi vult, quam quod aliis verbis postea tradit: ut absorbeatur quod mortale est à vita. ideo dicun-
tur corpora sanctorum è sepulchris resurrexisse. Mat. 27.
Quo modo illi exierunt è monumentis, nos quoque
proculdubio Dominus educet. Itaque Isaias quum sub Isa. 26.
resurrectionis imagine populi restitutionem depingit, Surgite, inquit, habitatores pulveris. Neque
aliter Christus: Mortui qui in sepulcbris sunt, vo- Joan. 5.
cem filii Dei audient. Quod non staret, nisi receptis cadaveribus resurgerent. Quod etiam exprimit illic Isaias, quum dicit, Vivent mortui tui, cadaver meum resurget. Unde & dormitionis nomen fluxit: quod significatione careret, nisi veluti e somno corpora expergefiant. Falsum enim est, quæ humo conduntur corpora, dormire, si nova illis consumptis creanda sunt. Quin etiam si corpora quibus nunc circumdamur, non resurgunt, superstitiosus fuit ab initio mundi sepeliendi ritus: quem tamen divinitus fuisse traditum extra controversiam esse debet, ut symbolum esset futuræ resurrectionis. Et sane si creatio novi corporis speranda foret, non hujus quod nunc
incolimus instauratio: frustra optaret Paulus, ut spi- 1 Thess. 5.
ritus & anima ac corpus inculpata fiot in diem Do-
mini. Eodem & altera exhortatio pertinet, ut nos 2 Cor. 7.
mundemus ab omni inquinamento carnis & spiritus. Nam si hæc caro peccati sordibus inquinatur, sordium suarum pœnam sustineat necesse est. His testimoniis sic acquiesco, ut diversis cogitationibus ad quatiendam fidem meam aditus non pateat. Atque hæc tibi satisfactura spero, nisi mentem tuam nimis occupatam reperiant: quod & à pietate & modestia tua procul abest. Sed tamen leniter pro nostra amicitia monendum te censui, quia nuper quum te audirem, subverebar, ne altiores apud te radices egisset hæc opinio, quam ut facile eam abjiceres. Cæterum ingenii tui dexteritate confisus, ea digito monstrare satis habui, quæ apud hominem minus acutum aut exercitatum ulterius prosequutus essem. Vale eximie vir & frater mihi in Christo Domino charissime. Saluta meo nomine diligenter hospitem tuum, D. Pellicanum & reliquos. Dominus Jesus tibi semper adsit, teque Spiritu suo gubernet.

Viretus Calvino s.

Quæ mihi uno multorum ore, eorumque gravissimorum testium, de tui animi constantia ac fortitudine nunciantur, in hoc tam acerbo familiæ tuæ vulnere, luctuque domestico, faciunt ut mihi apud te opus esse gratulatoriis quam consolatoriis literis potius existimem, atque eo magis, quo penitius novi animi tui, ut ipse appellas, teneritudinem. Hoc enim potius nomine, quam mollitiei, esse appellandam censeo. Nam id neutiquam mollis animi opus est, quod præstas. Quo fit ut magis mirer vim in te agentem divini illius Spiritus, qui se vere consolatoris dignum cognomine in te palam facit. Annon merito illius in te vim agnoscam, tam forti ferente animo domesticos casus, quibus nihil tibi acerbius privatim contingere potuit aut propius attingere, qui ad alienas calamitates ita commoveri soleas, earumque sensu haud secus afficiare, atque si tua ipsius res ageretur? Non est vulgaris, crede mihi, hæc tua virtus, neque vulgare testimonium divinæ erga te benevolentiæ. Quo fit ut me mei vehementer pudeat, quod olim in consimili casu non præstiterim eandem animi fortitudinem, aut saltem umbram ipsius sim aliquam assequutus. Adeo totus abjectus & prostratus fui eo calamitatis telo, ut totus orbis nihil mihi nisi mera solitudo

litudo videretur. Nihil erat suave, nihil quod animi dolorem lenire posset. Ego me frequenter apud memetipsum accusabam, quod mihi mollius longe ferre viderer meum dolorem, quam deceret; non ilico eam duntaxat personam quam sustineo, sed virum qui vel à primo limine philosophiam illam cælestem salutarit, cujus me non solum discipulum, sed aliorum doctorem profitebar: quodque iis nescirem, in illo meo morbo, remediis uti, quæ aliis suppeditare soleo, quos iis video indigere. Tu vero contra, tantum abest ut frangaris debiliterisque animo, ut potius cæteros longe reddas tuo exemplo fortiores, quando quod aliis præcipere consuevisti, te quoque facere posse testaris: utpote qui non solum quum valeas, noris certa ægrotis consilia dare, sed ab iis quoque æger remedia petere, ac idem sentire quod valens & sanus. Mirifice & incredibiliter me recrearunt, non inanes tantum rumores, sed tam multi nuncii, qui narrarunt te tam infracto pectore, ac tam dextre, imo & felicius quam hactenus unquam omnia procurasse quæ tui sunt officii, ac tam ubique semper fuisse præsenti animo in conventibus vestris, in concionibus, in omnibus denique negotiis cum privatis tum publicis, ut omnes magna ceperit admiratio: idque eo potissimum tempore, quo recentior ac proinde acerbior tuum animum dolor lancinare ac prosternere debuit. Perge igitur quo cœpisti pede, ac tu te ita gerito, ut hanc omnibus de te confirmes opinionem, hoc luctu adeo de sua sede animum non deturbari tuum, quin semper sibi adsit præsentissime: neque sic te dolore impediri, quin ea omnia facile perspicias, quæ ad te consolandum aliquid possunt habere momenti. Hoc autem ut efficias, utque subinde constantius in hoc perseveres proposito, & magis atque magis confirmere, majusque in dies percipias solatium, ardentissimis votis Dom. exposco. Quid enim aliud conferre possum? Nam neque tanta est mea auctoritas, neque tam acutæ rationes, quibus te à mœrore luctuque deterrere possim aut revocare, nisi hoc tibi sua sponte tua suppeditaret institutio, & confirmatus in ferenda cruce animus, & divinæ bonitatis exuberantissimus in te favor, cujus reliqua omnia munera sunt, quibus te affatim Dominus cumulavit. Quamobrem non ero hac in parte longior. Quin potius metuo ne hæc nimis sint apud te multa. Salutat te uxor officiosissime, quæ non vulgarem concepit dolorem ex charissimæ sororis obitu, quæ mecum eam calamitatem nobis omnibus communem existimat. Mihi vehementer dolet, quod mihi non datur tuo præsenti frui conspectu. Quæcunque me rationes impediant, si te cupere intellexero, crede mihi, tua solius voluntas, omnes difficultates ut superem, facile efficiet. Salutant te Collegæ & reliqui omnes fratres officiosissime, inter quos & Franciscum Viviacensem annumera, qui nunc hic est, & qui tibi suo nomine salutem quoque adscribi jussit. Saluta domesticos & reliquos amicos nostros, meo præsertim nomine Gallasium, Bezam, Ottomannum: cui & Franciscus salutem dicit. Vale. Lausannæ, 10 Aprilis. M.D.XLIX.

Tuus Petrus Viretus.

CALV. FARELLO S. D.

PArum abfuit, quin privignus meus sine ullis ad te literis istac transiret. Tempus enim scribendi inter concionem & prandium mihi constitueram. Atqui certamen nobis fuit in Senatu, leve illud quidem & momenti instar caducum: sed tamen in quo tempus illud, quod literis meis destinaveram, consumpsimus. Factio, quam nosti, calumniam struxerat, Antonio Pigneto duce, quæ nostram libertatem in concionibus valde minueret. Ut scias, quid sit consilii & animi apud nos: decretum erat, ut nos omnes admonerent [illegible], ne in vehementia pergeremus. Vicerat pars deterior, nisi in arenam progressi essemus. Ita caussam egimus Christi nostri auspiciis, ut hostium quoque nos puderet: hoc negotium me ultra decimam exercuit. Quod si mihi liber fuisset totus dies, nescio tamen quid scribere debeam. Vale frater & amice integerrime. Dominus tibi adsit ac benedicat sanctis tuis laboribus perpetuo. Saluta diligenter nostro omnium nomine fratres, & familiam. 19 Martii.

Quod ad nostram velitationem, prospere successit. Pignetus ex urbe ejicitur. Senatus ad concitationum licentiam coërcendam egregie animatur. Fracti adversarii non sine magna ignominia.

CALV. AMED. PERRINO CAPITANEO.

LUbenter te convenissem, D. Capitanee, nisi Ex Gall.
aliter expedire mihi visum esset: caussam suo tempore & loco audire ex me licebit. Optassem verò ut te stitisses consistorio, quo aliis exemplo præires. Quum in eo aliquid desideratum sit, quod tu fortasse admonitus non esses, optassem saltem te ad extremam concionem adesse hodie, ut illic Syndicus Corneus* & ego tecum ageremus. Unde steterit, non video: illud vero te existimare volo, non posse nos uti pondere ac pondere, atque impari bilance: & si in jure æquabilitas retinenda est, non potest sane in Ecclesia Dei inæquabilitas tolerari. Quis sim aut ipse scis, aut scire saltem debes: is nempe cui ita cordi sit jus cælestis heri, ut ab illo recta conscientia asserendo nullius mortalis caussa dimovendus sim. Alio te spectare ipse non sentio: sed illud adverto, in suis caussis parum oculatum quemque esse. Quantum ad me attinet, in hoc quidem negotio non tantum Ecclesiæ ædificationi & saluti tuæ, sed etiam commodo tuo, nomini & otio consultum cupio. Quam enim odiosum erit quod in te redundaturum est, quasi à jure communi, quo nemo non tenetur, liber & solutus esses. Præstat vero pro meo in te studio periculum prævertere, quam ut illa tibi nota instigatur: sane audivi quod ex domo tua prodierit, caverem videlicet, ne ignem sopitum excitarem, ne perinde atque ante annum septimum hoc cedat. Sed nullius sunt momenti voces illæ apud me. Neque enim Genevam redii vel otii vel quæstus caussa, neque rursum mihi dolendum erit quum Geneva erit egrediundum. Commodum & salus Ecclesiæ & Civitatis mihi redeundi animum dedit. Ac si de me uno ageretur nunc, omnibus semel dictum vellem quibus molestus esse videor, Quod facis fac citius. Atqui non efficiet illa quorundam indignitas & ingratus animus, ut officio desim, atque studium illud erga hunc locum ad extremum spiritum deponam, cujus Deum auctorem habeo. Neque unquam alieni hominis affectum admittam, ut corpore abesse deinde contingat. Ista ad te non spectant, sed ad proximum à te ex tuis ipsis. Neque etiam ut jurgia spargantur, hæc scribo, sed ut constet qua constantia perrecturus sim, quicquid accidat. Te vero in primis tibi persuadere velim, primariam illam virtutem tibi affectandam esse, ut Deo obedias & ordinem communem atque politiam Ecclesiæ observes. Dominus te præsidio suo tueatur, tibique patefaciat, quantum verbera etiam certi amici præstent proditoris aliorum blanditiis. Vale.

Tibi addictus & ex animo
frater J. Calvinus.

VALENTINO PACÆO DOCTORI LYPSICO.

Quod me dignum existimasti, cujus amicitiam ultro appeteres; in eo me tibi valde obstrictum esse sentio, ac libenter profiteor. Nunc quod mearum est partium, saltem in mutuo amoris affectu paria tecum facere conabor. Scripta vero mea tibi probari, cum ego mihi gratulor, tum Ecclesiæ nomine gaudeo. Nam & quia tali viro placent, non pœnitenda esse statuo: & simul futurum spero, ut multi judicium tuum sequuti, aliquem ex lectione fructum capiant. Nec vero hoc à me vel ambitiose vel arroganter dictum accipias. Nam sicuti vel nullo haberi loco, vel nomen meum penitus sepultum latere facile patior: ita certe non alio consilio scribo, nisi quia profuturos spero meos labores. Quod si quis inde provenire fructus potest, eum quam latissime spargi cupio. Verum de me plus satis. Quoniam Satanæ ministros non dubitamus sedulo conatus suos istic persequi, anxie veremur ne jam à priore statu Ecclesiæ vestræ deflexerint. Præterquam enim quod improbos videmus miris artibus pollere, & pugnando non fatigari: in parte nostra nihil fere prudentiæ, animorum etiam minus. Utinam in retinenda saltem doctrinæ puritate adversarii nos ingenuos, ut decebat, & cordatos sentirent. Sed tantum abest, quin hæc in vulgo constantia appareat, ut in ipsis quoque ducibus fœda perfidæ defectionis exempla ubique appareant. Quanquam si fideliter partibus nostris defungi velimus, ultra progredi necesse est. Quorsum tendant adulterini isti ritus, quos nobis ingerunt professi Christi hostes, nemini est obscurum: nempe ut claram doctrinæ lucem obruant, ut vitient sincerum Dei cultum, ut quædam sint oppressæ veritatis trophæa. Quum olim clandestinas insidias piorum libertati struerent astuti homines, Paulus ne ad momentum quidem illis cedere sustinuit. Gloriatur Paulus, ne in unius quidem hominis circumcisione quidquam se dedisse improbis: quo libertas apud Gentes integra maneret. Nos hodie taciti & amentibus similes innumera superstitionum colluvie Ecclesiam Dei oppleri obruique feremus? Sed περὶ τῶν ἀδιαφόρων pertinaciter litigandum esse, negant graves & pii homines. Mi frater, quam vereor, neque abs re, ne ista ἀδιαφορία magnam ac luctuosam nobis διαφορὰν brevi pariat. Et sane dolendum est, homines quosdam ita in rebus mediis, sine delectu ac modo, extendere libertatem, ut fidei unitatem lacerent; sic promiscua facere omnia, ut sacrum Dei cultum exoticis quibuslibet corruptelis secure corrumpant. Ut libere dicam, quod pro tua prudentia non ignoras, jam istic plus satis fæcium erat in ceremoniis. Unde, antehac nihil resectum fuisse apparet, nisi quod hominibus plus æquo ad indulgentiam propensis tolerabile non fuerat visum. Ut concedam fœtidas illas sordes, quibus purgatæ fuerunt vestræ Ecclesiæ, in rebus mediis posse censeri; earum tamen restitutio eritne res media? Quanquam parum verecunde facere mihi videntur illi, qui res omnes externas sic indifferentes habent, ut cælestibus Dei oraculis, & sanctæ Christianismi professioni indifferenter ferant quævis misceri ludibria. Si mihi cum rudi aliquo & gregario homine esset negotium, exemplis quam id absurdum sit ostenderem. Apud te vero genus ipsum attigisse sufficit. Huc accedit, quod doctrinam ipsam, licet dissimulanter, his strophis involvunt. Nam ubi Baptismum & sacram Cœnam fœdarunt indignis corruptelis, ut parum ab histrionicis ineptiis differant: confirmationem & extremam unctionem admittunt. Quorsum? Ut septem numerentur Sacramenta. Alias species apud hominem peritum non enumero. Verum, ut solis ceremoniis agatur, delectum tamen adhibendum censeo, ne quid admittamus vel è recto Dei cultu alienum, vel quod Evangelii claritatem obscuret: deinde ne facilitas nostra hostibus insultandi malitiam præbeat. Hic standum est, meo judicio, etiamsi decem mortes nunc sint oppetendæ. Quo turpior est multorum ignavia, qui antequam instet vitæ dimicatio, vel illecebris deliniti, vel cæco metu perculsi, vel nescio quibus minis territi, stationem suam flagitiose deserunt: & tamen non desinant suggestum occupare, unde Christum ejusque doctrinam & Ecclesiæ salutem scelerata perfidia, doctorum nomine larvati prodant. Vides, eximie vir, ut benevolentia erga me tua fretus non minus familiariter in sinum tuum quæcunque sentio, deponere audeam, quam si interior longique temporis consuetudo tecum mihi intercederet. Atque hinc judicium facere potes, quantam habuerim literis tuis fidem. Vale eruditissime vir, frater & symmysta mihi ex animo colende. Dominus te Spiritu suo regere pergat, tuosque labores benedicat in Ecclesiæ suæ ædificationem. Saluta reverenter meo nomine D. Erasmum Sarcerium, D. Joachimum Camerarium, D. Rhericum & alios amicos. Collegæ mei & reliqui fratres vobis plurimam salutem dicunt, vestri in precibus suis memores. Genevæ, 13 Calendas Julii. M. D. L. D. Philippi ideo nullam feci mentionem, quia illi seorsim scribo. Si habes qui Argentoratum veniant, illuc tuto poteris literas tuas destinare. Aut Wendelinus Richelius typographus, aut Joannes Sturmius libenter mihi reddendas curabit. Si tibi quispiam Augustæ fidelis amicus erit, is Bernam commode mittere poterit ad Musculum. Inde ad me perferentur.

Joannes Calvinus ex animo tuus.

CALV. MELANCHTHONI.

Dicebat olim Satyricus ille, Si natura negat, facit indignatio versum. Mihi nunc longe secus accidit. Adeo enim me disertum non facit præsens dolor, ut fere elinguem potius reddat. Præterquam enim quod me verborum facultas ad exprimendum animi affectum deficit, sola rei de qua scripturus sum cogitatione fractus prope obmutesco. Me itaque gemere potius quam loqui existimes velim. Quantopere Christi hostes exhilarent vestra cum Magdeburgensibus certamina, ex illorum ludibriis ac sannis plus satis notum est. Fœdum certe ac detestabile, Deo primum & Angelis, deinde toti Ecclesiæ spectaculum præbent. Hic, mi Philippe, etiam si nulla in te culpa hæreret, prudentiæ tamen atque æquitatis tuæ foret, vel sanando malo remedium, vel mitigando levamen saltem aliquod excogitare. Sed ignosce, si ego non omni te prorsus culpa libero. Atque hinc conjecturam facere potes, quam gravia sint aliorum de te judicia, & quam sinistri odiosique sermones. Patere interea, mi Philippe, ut in libera admonitione veri amici officio fungar: ac si paulo acrius tecum agam, ne quidquam ideo ex veteri mea in te benevolentiæ atque observantia imminutum putes. Etsi istud tibi novum vel insolens non erit, me rustica potius simplicitate offendere, quam adulatione in ullius hominis gratiam loqui. Ego etiam, quia vicissim expertus sum, tibi nihil esse ingenuitate gratius, minus anxie laboro, ne moleste feras à me reprehendi, si quid jure displicet. Cupio equidem tua omnia sine exceptione & mihi probare, & aliis. Sed ego te nunc apud teipsum accuso, ne iis qui absentem damnant, cogar subscribere. Hæc tuæ defensionis summa est: modo retineatur doctrinæ puritas, de rebus externis non esse pertinaciter dimicandum. Atqui si verum est, quod pro certo passim asseritur, tu res medias & indifferentes nimis longe extendis. Cultum Dei mille modis apud Papistas adulteratum non ignoras.

ignoras. Corruptelas quæ minime tolerabiles erant, sustulimus. Nunc impii, ut de subacto Euangelio triumphum agant, easdem jubent restituere. Si quis recusare non dubitet, hoccine pertinaciæ adscribes? Id vero à tua modestia quam alienum sit, novit. Tu si ad cedendum fuisti mollior, id tibi vitio à multis verti, non est quod mireris. Adde, quod eorum quæ tu media facis, quædam cum Dei verbo manifeste pugnant. Nimis præcise fortassis quædam alii urgent, atque ut in contentionibus fieri solet, odiose quædam exagitant, quibus non inest tantum mali. Verum si quid in rebus divinis intelligo, tam multa Papistis abs te concedi non oportuit: partim quia laxasti quæ verbo suo Dominus adstringit, partim quia proterve Euangelio insultandi materiam dedisti. Quum circumcisio adhuc licita esset, annon vides Paulum, quia versuti ac malitiosi aucupes insidias piorum libertati tendebant, illis profectam à Deo ceremoniam pertinaciter negare? Itaque ne ad
Gal. 2. momentum quidem se illis cessisse gloriatur, quo Euangelii veritas integra maneret apud Gentes. Hodie vero non de circumcisione nobis molesti sunt hostes: sed ne quid sincerum nobis relinquant, putidis suis fermentis & doctrinam & omnia pietatis exercitia inficiunt. Quod Magdeburgenses dicis tantum de linea veste rixas movere, quorsum pertineat, non video. Lineæ enim vestis usum cum multis ineptiis, tam apud vos quam apud illos hactenus retentum fuisse arbitror. Sed profecto crassioribus te corruptelis manum dedisse, quæ aperte ad vitiandam totius doctrinæ puritatem, & labefactandum Ecclesiæ statum tendunt, passim fremunt boni & religiosi homines. Si forte quod tibi aliquando dixi, oblitus es, nunc in memoriam revoco: nimis carum esse nobis atramentum, si ea literis testari dubitemus, quæ tot ex medio grege martyres quotidie sanguine suo obsignant. Atque ita quidem loquebar, quo tempore longius à telorum jactu abesse videbamur. Nunc quum nos in arenam Dominus protraxerit, eo virilius nos eniti decebat. Alia, ut nosti, tua est quam multorum conditio. Plus enim ignominiæ ducis vel antesignani trepidatio, quam gregariorum militum fuga sustinet. Ergo ut aliorum timiditati parcatur, nisi æquabile invictæ constantiæ exemplum ostendas, vacillationem in taoto viro non ferendam esse omnes dicent. Itaque plures tu unus paululum cedendo, querimonias & gemitus excitasti, quam centum mediocres aperta defectione. Quanquam autem certo persuasus sum, te mortis formidine nunquam compulsum fuisse, ut à recta linea vel minimum unquam deflecteres: fieri tamen potuisse suspicor, ut animum tuum alia timoris species percelleret. Scio enim, quantopere inhumani rigoris crimen horreas. Sed memineris oportet, non majorem Christi servis famæ quam vitæ rationem esse haben-
2 Cor. 6. vers. 8. dam. Neque enim Paulo meliores sumus, qui per infamiam & probra secure pertexit. Nos censeri præfractos ac tumultuosos homines, quibus magis libeat in totius orbis exitium ruere, quam ad moderationem aliquam descendere, acerbum id quidem & durum est. Sed jampridem ad voces illas occalluisse aures tuæ debuerant. Nec vero vel mihi tu ita male notus es, vel ego tibi adeo sum iniquus, ut te ab aura populari, ambitiosorum more pendere arbitrer. Sed non dubito, quin te illæ interdum punctiones debilitent, Quid? an prudentis & considerati hominis est, Ecclesiam scindere ob res minutas & prope frivolas? Annon tolerabili aliquo incommodo pax redimenda? Cujus dementiæ est, sic ad extremum tueri omnia, ut totius Euangelii summa negligatur? Olim quum hæc & similia ab astutis hominibus spargerentur, te plus justo moveri solitum, animadvertisse mihi videor, ac ingenue tibi aperio, ne quid vere divinam animi tui magnitudinem impediat, qua te alioqui abunde instructum esse scio. Hujus meæ vehementiæ non obscura tibi ratio est, quod tecum mori centies malim, quam traditæ abs te doctrinæ videre te superstitem. Neque hoc dico, quasi vel periculum sit, ne unquam tuo ministerio patefacta Dei veritas intereat, vel tuæ perseverantiæ ullo modo diffidam: sed quia nunquam satis sollicite cavebis, ne quam captant impii cavillandi occasionem, ex tua facilitate arripiant. Dabis veniam quod miserabiles istos quamvis irritos gemitus in sinum tuum exonero. Vale clarissime vir & mihi semper ex animo observande. Dominus te Spiritu suo regere pergat, virtute Spiritus sui sustentet, præsidio suo tueatur, Amen. Saluta quæso meo nomine amicos, si qui istic erunt. Hic plurimi sunt qui te reverenter salutant. Multi enim vitandæ idololatriæ causa ad nos in voluntarium exilium ex Gallia profugiunt.

CALV. FARELLO S. D.

Binas abs te literas paucis abhinc diebus accepi. Priores attulit hic noster Raymundus, alteræ mihi à fratre meo sunt redditæ. Verum jam ante Raymundi adventum abierat Viretus. Ad eum igitur utrasque misi, ut ipse quoque ad eas quod visum fuerit respondeat. Fratres, sicut dicis, commendemus Domino, quando aliud restat nihil. Cæterum hoc tempore de impetranda fratribus illinc aliqua levatione frustra cogitaremus: nisi forte novi quidpiam acciderit: quod nondum despero. Itaque imminere occasioni statuo. Sed adduci nequeo, ut satagam ante tempus. Ecce etiam de eo qui Gratianopoli tenebatur, tristem nuncium à fratre tuo Claudio audies: cujus literas ad te mitto. Quod me tantopere hortaris, ut istuc cum Vireto quamprimum veniam: ego vero tibi non concedam, hoc tibi magis esse in votis quam mihi. Sed una est suscipiendæ profectionis ratio, si Viretum Bernam usque comiter: quod facere tentabo. Sin vero hæc spes me & illum frustrabitur: dimidium saltem ejus quod optas assequêris. Imo plus dimidio. Nam me aliqua ex parte secum feret. Consilium interea fratribus non possum aliud dare, nisi ut collegam tuum coram Magistratu admoneant, ut se patiatur in ordinem redigi. Quod si pervicaciter recusare institerit, denuncient sibi non esse loco fratris, qui communem disciplinam contumacia sua perturbet: semper hoc in Ecclesia valuit, quod veteribus Synodis fuit decretum, ut qui subjici communis disciplinæ legibus noluerit, munere abdicetur. Neque hic quærenda est hominum auctoritas: quum Spiritus sanctus de talibus pronunciaverit, Ecclesiam non habere morem 1 Cor. 11.
contendendi. Valere ergo ipsum jubeant, qui communis societatis jura respuit. Non puto eo usque Satanam istic aut alibi usquam valiturum, ut tantæ unius hominis proterviæ indulgeatur, contempto fratrum omnium judicio: quod importunitate sua vobis ipse tandem extorserit. Cæterum eventum gubernabit Deus. Utcunque cadat, vestrarum tamen partium omnino est, graviter hanc minime tolerabilem insolentiam severis remediis cohibere. Proderit tamen simul commemorare, quam improbe hactenus patientia lenitateque vestra abusus fuerit: ne ad contentionem subito prosiluisse videamini. Vale frater integerrime & amice optime. Fratres omnes cum tua familia peramanter salutabis nomine meo. Dominus vos omnes conservet. vers. 16.

CALV. FARELLO.

De Carmelita quum ego consultus essem à Vireto, statim quid sentirem respondi: ne amplius fratribus molestus esset. Alia omnia frustra mihi tentari videbantur. Nam ut accerseretur fide publica, neque expedire censebam, nec unquam Bernatibus fuisset persuasum. An tu illis

consuleres, ut tam projectæ impudentiæ canidarent maledicendi impunitatem? Nam si addita aliqua exceptione vellent restringere ejus licentiam, negaret sibi esse tutum. Quin etiam non petit quia venire cupiat. Verum si posset obtinere, circumferret huc & illuc, & se jactaret apud imperitos, qui inde conjecturam facerent eum esse aliquem. Si nosses ejus impudentiam, statueres etiam proculdubio, magis hunc arcendum esse, quam fide publica evocandum, ut impune cum magno supercilio Christum blasphemaret. Nam centies victus, sine fronte tamen triumphum canet. Insistere, ut fide publica tutum illi accessum cures, nimis est ridiculum. Quo enim loco talem nebulonem esse putas? Hæc in meis ad Viretum literis & similia longius sum prosequutus. Facile autem fuit in meam sententiam eum adducere, quum jam sponte huc propenderet. Fratres etiam omnes libenter assensi sint. Cæterum quid Carmelitam moramur? quum nihilo mitius se gerat Capunculus vester. Quum hostes tam procul quæris, videris nullos habere domi. Atqui potius hoc contenderem, ut iste insanus alio abigeretur. Tales si sint hostes professi, non adeo nocent. Nunc vero quum bellum intus gerant, hac laboramus difficultate, quod illis resistere non possumus, quin concutiatur Ecclesia. Scripsit ad me nuper epistolam, cujus exemplar brevi, ut spero, ad vos mittetur, una cum fratrum nostrorum expostulatione: unde intelliges nihilo mitius me ab eo provocari quam à Carmelita. Verum ea epistola nihil ad libellum, quem tandem è manibus emisit, ut me ulcisceretur, quod non ex ejus sententia vobis consilium dedissem. Non exponam tibi fusius quale sit argumentum, & quanta dexteritate tractetur. Tantum propone tibi Capunculum illic loqui: nam tibi jam notus esse debet. Ego certe nunquam credidissem tam insulsum hominem esse, nisi ipse testimonium, & quidem reipsa, de se reddidisset. Si è claustro suo veteri sic ineptiret, ego suaviter riderem, quod professi Christi hostes suam stoliditatem pueris quoque ipsis ita proderent. Nunc vero quum cogito, ejusmodi monstra incubare Ecclesiæ Dei, & quasi in sinu nostro dormire, temperare stomacho meo non possum, quin ebulliat. Quanquam priusquam aliquid aggrediar, tuum consilium super ea re audire optarim: num expediat querimoniam deferre ad fratres. Certe ejusmodi probra in eo scripto continentur, de quibus si jure egero, nemo tam iniquus erit judex, qui non vindicandam publica ignominia talem petulantiam censeat. Utinam daretur colloquendi facultas. Sed quia hoc non est, rescribas mihi quamprimum velim, num censeas expedire, ut ego fratrum literis meas privatim adjungam. Jam communes illæ scriptæ sunt. In conventu decrevimus mittendas esse. Ego meas incepi. Quanquam ego acriter pungo, fratres tamen nihilo sunt blandiores. sic tractandus est ille asinus. Nisi enim bene pungatur, qua est stupiditate, non sentiet. Si tibi non contigerit fidus nuncius, nos tamen prima occasione mittemus. Tuum postea erit consilium, num illo præsente recitari debeant. Libellus meus de Cœna in Latinam linguam versus est à Collega nostro Parisino. Joannes Giradus eum excudere statuit. Ego tamen nondum annui: amabo te, significes, num utile censeas hoc tempore publicari. Scis ut prudens nominatus ita incedam, ne graviter impingam in hanc aut illam partem. Fieri poterit, ut neutris satisfaciam. At causa non erit, cur asperius quisquam accipiat, quæ scribo. Omnes nostri reverenter te salutant, Collegæ, familia nostra, & Nicolai, quæ aucta est nuper fratris mei filiola. Bernardus quoque. David noster scire cupit, num vetus sodalis redierit: & quid de conjugio speretur. Vale frater mihi amicissime. Saluta meo nomine fratres & amicos omnes cum tota familia. Genevæ, 13 Decembris.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. FARELLO S.D.

DE rebus nostris vix habeo quod scribam: quia mihi adeo sunt obscuræ, ut de exitu valde sim perplexus. Fracti sunt eorum animi, qui se aliquos esse jactabant. Multum se consequuturos esse putant, si ille non possit omnia, qui nisi eorum ignavia nihil posset. Quotidie novæ occasiones ejus domandi offeruntur: adeo omnes negligunt, ut dicas sponte sibi jugum accersere. Nam quia sibi mutuo non fidunt, quisque de retinenda sua statione est sollicitus. Interea nulla vox est libera. Nobis liceret tranquillis esse, si nihil moneremus. Sed dum videre cogimur, quæ si Romæ audiremus fieri, sua indignitate reprehensionem aliquam exprimerent, tacere qui possemus? Ego tamen, ut hortaris, dum retinendæ Ecclesiæ studeo, ipse retineor, ne prosiliam ultra quam expediat. Vix octo dies nobis effluent absque conflictu. Spero Dominum ita mihi adfuturum, ut tibi moderatio & æquitas, vel potius tolerantia mea probetur. Omnia enim oblivione devorabo, modo ne cursum regni Christi interpellent, à quibus nunquam erit postulandum, ut adjuvent: quando eo prolapsi sunt, ut resipiscentiæ nulla spes appareat. Libelli editio, quum pudorem multis incussissem, tandem permissa. Quin etiam exemplar ad me fuit allatum, ut fide mea judicioque excuderetur. Sed quum reputo quales insultus fratribus nostris sustinendi sint, videor mihi propemodum sub umbra certare lusorium certamen. Argentinensibus hoc modo reliquum erat, ut ab Episcopo inducias impetrarent. Bonus Tossanus post discessum Principis adhuc cum symmystis hæret, ne locum deserant. Vale frater & amice integerrime. Dominus Jesus tibi adsit perpetuo, te sustineat, tuos labores benedicat. Saluta diligenter fratres nostros, Christophorum, Michaelem, Satonum, Gasparum & reliquos, totamque familiam. Collegæ mei vos salutant, & uxor, quæ se vestris precibus commendat. Genevæ, 12 Decembr. M.D. XLVIII.

BUCERUS CALVINO S.D.

S. D. in Domino qui vestras Ecclesias diu servet, ut vel alicubi vox pura sonet Evangelii. Quam pauci domus suas non in arenam ædificarint, dies præsens testatur. Deo plus potentiæ perpauci tribuunt, quam sufficere carnis ratio judicare potest. Pendemus nos hic adhuc consiliis. Petierant nostri ab Imper. ut vel aliquas nobis Ecclesias relinqueret pro pura religionis administratione: id quod ille pernegavit. Nunc quid facturi sint, novit Dominus. Nonnisi miraculis servari poterimus. Tu ora nobiscum. De farragine nescio quid faciendum tibi statuam. Optarim, & utile Ecclesiis agnosco, consilia & fraudes adversarii detegi: tamen hæreo, an Ecclesiæ utile sit in te irritari singulariter crabrones. Dominus dedit tibi insigne donum illustrandi Evangelium suum, cujus præclarum nobis munus jam iterum exhibuisti Commentariis tuis in Epistolas ad Timotheum. Spiritus Domini ipse te regat, & certum reddat de hac & de omni ministerio tuo. Hic si quid fermenti recipiatur, finem faciet ministerii mei hic Dominus. Tum forsan dabit, ut, quod experti toties, videam vestras Ecclesias. Salveant sancti istic omnes. Plurimum me recreat subsistere adhuc in sua statione opt. Viretum nostrum. Optime vale cum uxore & domo tua tota. Pridie Calendas Octobris. M.D. XLVIII.

Tuus totus, Bucerus

JOAN.

JOAN. CALVINUS LÆLIO ZOZINO ITALO.

IDeo serius quam optabas respondeo, quia invitus, ut verum fatear, quo me vocant literæ tuæ protrahor. De resurrectione carnis video tibi minime esse satisfactum. Atqui si plus à me postulas, ne scire quidem ultra quam docui, appeto. Si excusem non esse mihi plus datum à Domino, æquum non esset me præterea urgeri. Tenenda enim nobis est regula, Credidi, ideo loquar. Verùm dico in hac fide, quam apud te professus sum, sic me acquiescere, ut longius tendere fas mihi esse non arbitrer. Audio quid tu contra. Quum hoc præcipuum sit fidei nostræ caput, quum in eo posita sit felicitatis nostræ summa, non videri supervacuam ejus inquisitionem. Et sunt istæ quidem speciosæ illecebræ. Sed quod Spiritus Dei per os Joannis admonet nondum apparuisse, & notitiam in diem ultimum differri, modum mihi præscribi sentio. Quæ tibi scripsi, adeo firma apud me sunt, & Dei verbo comprobata, ut nulla me dubitatio sollicitet. Sic porro suffulciuor, ut eorum fiducia mortem secura contemnam. Si plura desideras, aliunde petenda sunt. Quoniam nunquam à me impetrabis, ut obsequendi tibi studio fines à Domino positos transiliam. In aliis quoque si parcior ero quam optes, ignosce. De uxore ducenda siquis à me consilium petat, non aliud suadebo, nisi eam ducat, quæ parata sit Christum cum marito sequi. Idque non ore tantum profiteatur, sed re ipsa demonstret. Nam quæ alioqui recte sentiens, ab impietatis tamen professione discedere non vult, eam quisquis ducet uxorem, pessimum sibi laqueum induet. Nimis sæpe expertus sum in multis, quantum à Christo recedant, qui se implicant talibus conjugiis. Verum ut sigillatim tibi respondeam. Quod rogas an à conjugio Papistico, non secus atque à Turcico sit abstinendum: Ego, qui superstitiones Papatus in quibus educati sunt, penitus retinent, non ausim tamen in eodem gradu cum Turcis locare. Nam aliquanto propius ad nos accedunt. Verum omissa comparatione, homini Christiano fas esse nego, se uxori adjungere, quæ sit à Christo aliena. In eo autem numero scimus esse omnes Papistas. Qui licitum sibi esse putat eam accipere, quæ adhuc multis erroribus tenetur implicita, modo justitiam in Christo suam quærat, non animadvertit quantis postea in rebus futurum sibi cum illa sit dissidium. Nemo igitur, me auctore, hoc periculum adibit: quin potius hæc mea sententia est, nec pie, nec in Domino matrimonium contrahere, qui aliam sibi sociam asciscit, quam quæ divortium prius cum Papa fecerit. Scio non semper dari optionem ex voto: verum difficultas culpam non purgat. Solennis Papatus abnegatio si accedat, laudanda quidem erit: sed ego eam quasi necessariam exigere non ausim: sicuti nec certum modum finire, quousque in pietatis doctrina progressam esse oporteat, quæ ducenda est uxor, nisi quod velim relicto Christi hoste, & manifesta impietate valere jussa, Christo nomen dedisse. Quod rogas an ratum vel irritum ejusmodi conjugium habere Ecclesia debeat, quorsum pertineat non satis assequor. Nam sicuti mutuus utriusque partis consensus requiritur, ut rite Dei nomine & auspiciis consecrentur nuptiæ: ita si quis ab officio declinet, non desinit tamen legitimum esse conjugii vinculum, quo alter alteri obligetur. Levitatem merito quidem improbabit, fidem tamen datam non solvit. Ego si ex duobus malis eligendum sit levius, facere aliter non posse arbitror qui sub Papatu degit, quam ut liberos suos ad Baptismum quamvis adulteratum offerat. Si corruptelas, quæ cum Dei mandato pugnant, detestetur, pie & ex Christiani hominis officio faciet. Præsens sane mortis periculum: sed eo plus laudis merebitur constantia, quod nullo metu frangetur quisquis erit, quominus confessionem pietate sua dignam edat. Liberos siquis Baptismo privet, plus duplo pariet offensionis. Itaque hoc non consulerem. Jam quum mollities animi omnes fere qui vivunt sub Antichristi tyrannide, impediat ne libere testentur se ab inquinamentis Papistarum esse alienos, hinc monendi sunt, ut ego ipsos moneo, quam miseri sint, & quantum in labyrinthum demersi, qui Dei offensam nisi altera offensa fugere nequeunt. Hoc vere est inter sacrum (ut loquuntur) & saxum premi, non posse Christo liberos suos offerre, quin ad inquinamenta Antichristi prostituant: & tamen non posse usum Baptismi prætermittere, quin contempti Christianismi notam in se suscipiant. Hunc stimulum iis qui illic sibi blandiuntur, admoveo: ut suam infelicitatem in suis quoque liberis agnoscant. Quum Papistarum Baptisma à lusorio distinguo, fingis tibi responsum, quod tanquam à me datum impugnes. Non reperies in meis literis, scio, pendere illius vim ab intentione consecrantis. Tantum, nisi fallor, ideo dixi efficax, quatenus in hunc finem administratur, ut in Christi corpus nos inserat, vel ut nostræ sit renovationis symbolum. Jam nihil mea refert, sitne homo Lucianicus qui baptizat, sitne Diabolus. Tantum enim respicienda est institutio, & continuus usus: qui à Christi mandato, tanquam ex fonte fluxit. Certe non heri primum cœpit baptizandi ritus. Eum nec Papistæ, nec idololatræ alii excogitarunt. Perperam itaque eum æstimas, nisi ad originem suam revoces. Utcunque autem multis pravis accessionibus vitiatus fuerit, semper tamen stetit hoc fixum, baptizari Christi mandato, in nomen Patris, Filii, & Spiritus sancti: ut sit regenerationis testimonium. Hic est finis quem considerandum doceo. Nec alia fuit ratio cur olim Circumcisionem Deus in media sacrorum omnium profanatione ratam nihilominus habuerit, nisi quod in illum primum finem dirigebatur, ut sigillum esset divini fœderis: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. Itaque quum populus sub Josia fœdus de integro feriret, ac solennem suæ defectionis pœnitentiam ageret, non tamen iterata fuit Circumcisio: quæ non infidelitate modo, sed impiis multis superstitionibus polluta erat. Tanti enim est sancta Dei institutio, ut inter multiplices hominum corruptelas, ad vim suam retinendam prævaleat. Antistrophon, quod in me torquere vis, nullum est. Neque enim lusoria Baptismi imitatio, ut credis, in populum Dei inserebat: sed instituti divinitus traditi observatio. Et tamen degeneres erant filii, qui fœdus cum Patribus initum violaverant. Quod Ecclesiæ reliquias manere in Papatu dico, non restringo ad electos, qui illic dispersi sunt: sed ruinas dissipatæ Ecclesiæ illic extare intelligo. Ac ne mihi longis rationibus disputandum sit, nos Pauli auctoritate contentos esse decet, qui Antichristum in templo Dei *2 Thes. 2. vers. 4.* sessurum pronunciat. Quanquam & hoc rationibus satis validis me probasse puto, Ecclesiam licet semiruptam, imo si lubet, diruptam ac deformem, aliquam tamen manere in Papatu. Atqui non patior, ut in privatis pii hominis ædibus Baptismus pure juxta Christi regulam administretur. Facilis responsio est. Nam hujusmodi Baptismum, qui apud nos non permittitur, ac jure quidem vetitus est, facilius tolerarem, quam Papalem illum tot sordibus infectum. Verum hic non agitur, quid ego probem. Quod autem Baptismum pro nihilo me ducturum putas, quem è fratribus meis quispiam forte intra privatos parietes administraverit, hoc nunquam mihi venisse in mentem, Deum & homines testor. Longe enim aliud est præscribere quid rectum sit ac sincerum, & quid inter exoticas accessiones residuum sit ex Dei institutis. Si Turca in Ecclesiam solenni fidei professione receptus fuerit, quin baptizandi quoque

sint

ſint ejus liberi, non dubito. Viget enim promiſſio illa, Ero Deus tuus & tuorum. Timiditatem, qua fit, ut cautius vivant quidam, quam ut in ſuſpicionem veniant tyrannis, ſimpliciter damnare non eſt meum. Unus eoim legislator & judex, cujus ore non video damnari. Qoi vero aſtutam ſuam ſimulationem in adeundis Miſſis utile promovendæ gloriæ Dei ſubſidium eſſe putant, utinam cogitarent non ita inopem eſſe Deum, ut noſtris mendaciis indigeat. Certum quidem eſt, hac occaſione interdum quoſdam Chriſto lucrifieri. Id quoties evenit, exemplo Pauli gaudeo. Quovis enim modo propagetur regnum Dei, lucro apponere nos decet. Sed nunc diſputatur, an tale probetur Deo obſequium: quod ipſe oegat. 7. Idus Decembr. M. D. XLIX.

GASPAR CARMELUS CALVINO S. D.

Salutem per Jeſum Chriſtum ſervatorem noſtrum unicum.

UTinam tecum, præceptor obſervande, nuper Neoromi quum eſſes, coram colloqui mibi licuiſſet. Quod certe, Deo juvante, feciſſem, ſi certi aliquid de adventu ruo habuiſſem. Sed id quum factum non ſit, ſupereſt ut tecum per literas colloquar, teque mihi in conſilium adhibeam ſuper ea re, de qua jam ſubinde mentionem in cœtu noſtro feci, ſed fruſtra. Nam quamvis fratres videant & ſciant me in Eccleſia quæ mihi commiſſa eſt, obrui magnitudine negotii, tanquam fluctu; nullos tamen adhuc mihi adjunctus fuit, qui velut in parte laboris eſſet. Quum itaque hac via non ſucceſſiſſet, tentavi aliam, rogaodo fratres claſſis noſtræ, efficerent ut aliquis vicarius muneri meo ſuccederet. Verum nec id quoque ab eis impetrare potui. Novem jam annos onus omnino bumeris meis impar, cui etiam ſuccumbere incipio, ſolus ſuſtinui. Præſum duabus Eccleſiis, quarum templa disjunctiſſima ſunt. Iter, hyeme potiſſimum, ob iojuriam temporis permoleſte conficitur. Non raro mihi accidit, ut equo inſidens frigore pene aſtrictus fuerim, & quandoque aqua pluviali totus madens ſuggeſtum conſcenderim. Mira eſt quoque loci totius vaſtitas. Patet enim millia paſſuum quatuor in longitudinem, & in latitudinem totidem. Certe me totum hic pene conficio. Si rationem mei fratres babere nolint, ero poſthac inutilis Eccleſiæ Domini: nam literis operam dare præ multitudioe negotiorum non poſſum. Accedit hoc ad labores reliquos, quod mihi fere (verum fateor) mortis inſtar eſt, hoc eſt, quod me oſtiatim, quæ ad victum neceſſaria ſunt, tota hyeme quærere neceſſe ſit, cogarque ſæpe nunc eandemque domum hujus rei gratia, haud ſemel, ſed decies, adire. Rc nonnunquam infecta, vexatus multorum maledictis diſcedo. Te per Dominum oro, ut mihi tuis conſiliis adſis: neſcio enim quid mihi in hac re amplius faciendum ſit. Peſtis nuper Neocomi graſſari quum cœpiſſet, conſilio nonnullorum factum eſt, ut poſthac ſi graſſari pergat, alter ex miniſtris teneatur peſte laborantes inviſere, aut diaconum aliquem conducere, qui id onus aſſumat. Multi hoc pacto, quanrum ex bono aliquo viro iotelligere potui, ſperant brevi futurum, ut peſte pereant quorum opera Eccleſiæ Domioi adhuc valde egent. Domioui ſuis adſit, & impiorum conatus diſſipet. Vale. Monaſterii, 9 Junii. M. D. L.

BULLINGERUS CALVINO S. D.

DIdici à N. noſtro, te, Calvine colendiſſime & chariſſime, recte valere: quo nomine tibi gratulor, optoque ut ſit diuturnum. Nos quoque recte valemus hic omnes, Deo gratia. Curiæ intra 9 ſeptimanas extinxit peſtis 1100 homines. Mirum eſt in tam anguſto oppido & breviſſimo tempore tot eſſe ſublatos. Cum his migravit & D. Joan. Blaſius. Decubuit & D. Joan. Commander, ſed revaluit per Chriſtum. In vicinia Curiæ plurimi moriuntur. Nos adhuc liberi ſumus ab illa lue. Cæſar Auguſtæ cupit modis omnibus emulgere ex Principibus & Ordinibus Imperii conſenſum in continuationem concilii Tridentini: item auxilium contra rebelles. Urget & alia quædam capita, nec audio eſſe quenquam qui ei ſe opponat. 14 Auguſti milites Hiſpani domum, ut vocant, concionum ſacrarum pone ædem S. Ulrichi diripuerunt. Capti ſunt ex iis aliquot, ſed plurimi arbitrantur ex carcere impune dimittendos. Ferociunt Papiſtæ, & minantur extrema. Aiunt Cæſarem totum in eo eſſe ut Magdeburgum omnibus rebellibus faciat exemplum. Cæterum ignorat vivere & viribus pollere eum qui cuſtodit Iſraëlem. Noſtrum erit in hiſce turbis ardentes Domino preces offerre, & pro periclitantibus & pro nobiſipſis: deinde & conſtanter facere noſtrum officium diceodo & ſcribendo. Mitto tuæ pietati IV. Decadem quam hac æſtate conſcripſi, non ut putem te illa indigere, ſed ut benevolentiam erga te meam teſtarer. Salutant te fratres. Salvus ſit D. Nic. Gallaſius cum omnibus bonis. Vale cum tuis omnibus. Tiguri, 30 Auguſti. M. D. L.

N. CALVINO.

GRatiam & Pacem à Domino. Deſidero plurimum literarum veſtrarum conſolationem. Quanquam enim hic non deſint mihi certi in Domino amici & fratres: attamen, quo pacto, perquam anxie cupiam reſcire, quid veteres aoici & probatiores Collegæ agant, quomodo opus Domini per eos procedat, utque etiam me admoneant, conſolentur & exhortentur. Subinde ſcribuntur ex patria, & ex aliis locis Germaniæ, quæ animum meum magnopere excruciant: tum res Chriſti hic quoque geritur, ut niſi Dominus innocentiſſimum & religioſiſſimum Regem & alios aliquot pios homines ſingulari reſpiciat clementia, valde verendum ſit ne horrenda Dei ira brevi & in hoc regnum exardeſcat. Inter Epiſcopos hactenus de Chriſti doctrina convenire non potuit, multo minus de diſciplina. Pauciſſimæ Parochiæ idoneos babent Paſtores, pleræque venundatæ ſunt nobilibus: ſunt etiam ex Eccleſiaſtico ordine, atque ex iis quoque qui Euangelici videri volunt, qui tres aut quatuor atque plures Parochias teoent, nec uni mioiſtrant, ſed ſufficiunt ſibi eos qui minimo ſe conduci patiuotur, plerumque qui nec Anglice legere poſſunt, quique corde puri putidi Papiſtæ ſunt. Et primores quidem regni multis Parochiis præfecerunt eos, qui in cœnobiis fuerunt, ut penſione eis perſolvenda ſe liberarent: qui ſunt indoctiſſimi, & ad ſacrum miniſterium ineptiſſimi. Hinc invenias Parochias io quibus aliquot annis oulla ſit habita concio. Quid autem nudis edictis & remotione inſtrumentorum ſuperſtitionum profici queat ad regni Chriſti reſtitutionem, non ignoratis. Utraque bic Academia habet permulta egregia collegia, magnis opibus & multis optimis legibus inſtructa, qualia in nulla Academia orbis habenrur: non ſolum enim egregie aluntur in iis collegiis quam plurimi, in pleriſque ultra centum ſtudioſi, verum honeſtas etiam pro veſtibus & libris habent inde penſiones pecuniarias. Ex his debebant ad Eccleſias ſubinde extrudi fidelium miniſtrorum examina: nam omnes artium Magiſtri theologiæ diſcendæ deputati ſunt, quatuor tantum in quolibet collegio exceptis, quorum duo medicinæ, duo peritiæ legum debent operam navare. Sed ea pridem inolevit conniveotia, & hoc maxime tempore ita eſt corroborata, ut multo maxima pars collegarum ſint.

vel acerbissimi Papistæ, vel dissoluti Epicurei, qui quantum possint juventutem ad sua studia pertrahunt, & odio imbuunt sanæ Christi doctrinæ atque disciplinæ. Atque nostri quoque adeo sunt parci concionum suarum, ut per totam Quadragesimam excepto uno aut altero Dominico die, quam tamen adhuc volunt videri observare in die ipso memoriæ mortis Christi ac etiam resurrectionis, neque hodie ullam populo concionem dederint. Interim plerique Parochorum sic sacra recitant & administrant, ut populus tantundem de Christi mysteriis intelligat, atque si adhuc Latina & non vernacula lingua uterentur. Quum vero de hac tam horrenda Ecclesiarum deformitate querelæ deferuntur à sanctis hominibus ad regni proceres, dicunt his malis mederi esse Episcoporum: quum deferunt ad Episcopos Euangelium pridem professos, respondent illi, se ista emendare non posse nisi publica regni constitutio de eo fiat. Dum autem magna illa regni concilia habentur quotannis, tot ingeruntur causæ profanæ, ut hæc Christi causa locum non inveniat. Tum committunt deliberationem de his rebus hominibus tam multis, tamque animis dissentientibus, ut ne semel adesse omnes & ad hoc negotium possint congregari, nedum aliquid rectum & solidum de tantis rebus constituere. Ad quam causæ Christi procrastinationem, quibus otium & fastus Antichristi magis cordi est quam crux Christi, Episcopis, haud impigri adsunt plerique ex nobilibus bonis Ecclesiasticis ditati, qui & ipsi præsertim Ecclesiarum vastationem magis lucrosam sibi existimant, quam earum piam reformationem. Accedit his malis quod non pauci omni veræ pœnitentiæ, fidei, bonorum operum, communionis & disciplinæ Ecclesiasticæ cura rejecta, unum hoc agitent ac contendant, ac sæpenumero admodum irreligiose, ut de ea Christi per Sacramenta participatione tradant quæ veræ pietatis sensum non satis resipiant. Atque hi maxime sequuntur eos magistros qui ardent publice scribere, & asserere, conatum esse fanaticum, moliri Ecclesiæ & pœnitentiæ disciplinam, ut qui palam peccaverunt, ad agendam pœnitentiam ligentur, eaque peracta ab eo vinculo absolvantur, & nominatim peccatorum cum scandalo conjunctorum absolutionem ab Ecclesia percipiant. Adeo permittunt sibi in quævis Dei verba & quantumvis clara eas inferre interpretationes, quas illis suggerit ipsorum prudentia, aut etiam fastidium, ne dicam odium eorum qui rectius docent, aut utrumque simul malum. Hæc vero tibi, optime Calvine, ideo tam libere scribo, ut preces pro iis Ecclesiis amplius intendatis, & quum ad Ducem Somerseti scribis, eum gravissime de illa Ecclesiarum vastatione & proditione admoneas: quod illæ, paucissimis exceptis, permittuntur qui nihil vel Christi norunt vel quærunt. Rogo proinde te ut has nemo nisi Farellus & Viretus legant. Nosti enim quam non conducat ista spargi, & minime omnium per nos. Pro Serenissimo Rege, qui ad miraculum usque in pietatis & literarum studiis proficit, preces vestras accumulate. Etenim in quanto versetur humanitus discrimine, inde facile agnoscas, quod Papistæ passim tantopere ferociant, quum videant & sciant tamen Regem totis viribus incumbere in regni Christi restitutionem. Sed vident majorem natu sororem Papistica pertinacissime tueri & usurpare, sive quod ita ferat ingenium ejus, sive quod de consobrino tantum confidit. Sed tam frigida regni Christi molitio meretur ista pericula, & adversarios conatus. Agas mecum gratias Domino qui me morbis meis magna ex parte liberavit, qui me ad medium Martii iterum acerbissime invaserant. Possum enim qualitercunque rursum munus meum obire, quanquam multa adhuc hæreat debilitas in cruribus, brachiis & manibus, quibus nondum ad scribendum recte uti possum. Orate Dominum pro me, ut si fieri potest, me quamprimum hinc liberet, aut aliqua ex parte Ecclesiæ suæ utilem faciat, imo ut sanctificet nomen suum in me quocunque ipse vult modo. Optime vale cum tuis omnibus, optimo Farello, Vireto, & hujus monetæ collegis tuis aliis. Cantabrigiæ, die Pentecostes. M. D. L.

CALV. FARELLO S. D.

PEtrus Forveletus literas mihi tuas ostendit, quibus ad suscipiendum apud vos diaconi munus eum invitas. Quia me quoque sciebat abs te literas accepisse, putabat in illis aliquid, quod ad se pertineret, contineri. Respondi quod res erat, te ne verbo quidem meminisse. Consilium petiit. Non potui aliud dare, nisi ut vos inviseret, quasi hoc tantum acturus, ut vobis salutatis ad munus suum rediret. Ex quo ad nos rediit, nonnihil me peccasse fateor, quod non familiarius eum de anteactis admonui. Multa quidem obstiterunt: sed nihil magis, nisi quod verebar ne sibi injuriam fieri putaret, si partes monitoris apud eum suscipere auderem. Ergo peccatum agnosco, quod stulta verecundia impeditus, fratris officium omisi. Ex quo ad nos reversus est, placide & modeste se gessit. Aliud quod scribam in præsentia non habeo. Si essemus una, multa narrarem. Petrus tibi de misero quodam Britone narrabit, qui phrenetide correptus, multum nobis molestiæ facesset. Fuit hic Pedemontanus quidam, valde sibi placens, qui sibi Dominum apparuisse dicebat: ut Moses ipse foret, ego Aaron. Quum die Natalis, concione habita, inspectioni privatæ per unam decuriam operam dedissem, fessus domum redeo. Ille me ita excepit, ut micam panis gustare non sineret. Dominum sibi apparuisse: habere in mandatis, quæ jejuno jejunus exponeret. Quum me animus deficeret, post meridiem scilicet, obsecravi, ut mihi paululum quiddam edere permitteret. Non desiit inde me fatigare, donec heri severe repudiatus fuit à fratribus. Tametsi ridicule insanus est, in hoc tamen subornatus est à Satana, ut frivolis allegoriis admirabilem illam virtutem, quæ in redemptione populi exerta fuit, obscuret, adeoque in nihilum redigat. Verum hæc colloquiis magis conveniunt, quam literis. Aliunde nihil suppetit scriptione dignum. Vale frater & amice integerrime, mihique ex animo semper amande & colende. Dominus Jesus te semper regat, servet, benedicat, & modis omnibus per te glorificetur. Genevæ, pridie Nonas Januarii. M. D. LI.

CALV. BULLINGERO S. D.

NUper quum irem Neocomum, nuncius cum tuis literis in itinere mihi occurrit. Alteras postea domum reverso quidam Italus obtulit cum quinta decade. Quod te libros tuos non ideo mittere excusas, ut abs te discam; ego vero ut meos labores piis omnibus cupio prodesse, ita vicissim libenter ex aliorum scriptis proficio. Atque hæc vere fraterna est communicatio, ubi sic inter nos distributa esse Spiritus dona agnoscimus, ut nemo unus sibi sufficiat. Gratum ergo mihi tuum munus fuit. Plurimum etiam gaudii attulit, non mihi solum, sed etiam Farello & reliquis fratribus, consensionis nostræ editio. Utinam quindecim diebus citius venissent tuæ literæ. Nam bis nundinis Francfordianis exiisset. Quantum ad Galliam nostram, tempestiva erit publicatio. Valde quidem, ut spero, utilis. Nuper excusi sunt mei in Jesaiam & Epistolas Canonicas commentarii. Utrosque Regi Angliæ dicare visum est. Exemplar præfationis unius, quod Vergerio misi, abs te legi potuit. Addidi & privatas literas, quibus generosam pueri indolem acuere conatus sum. Interea allatus est tristis nun-

nuncius, Hopperum in carcere teneri. Hoc pridem subveritus fueram. Nunc vereor, ne Episcopi quasi victores ferocius multo insolescant. Itaque sicuti in recusanda unctione ejus constantiam laudo: ita de pileo, & veste linea maluissem (ut illa etiam non probem) non usque adeo ipsum pugnare: idque nuper suadebam. Multos & potentes habet adversarios: nec dubito quin acriter ad eum opprimendum insistant. Sed Dominum illi adfuturum spero: & quidem eo magis, quod perfide, ut audio, nonnulli eum oppugnant, qui alioqui simulant Euangelio se favere. Vobis tranquillum Ecclesiæ statum gratulor. Hic sunt improbissimi nebulones, qui non parum molestiæ & turbarum nobis facessunt: quibus tamen exitum quem meriti sunt, instare confido. Consilia Imperatoris multos anxios reddunt. Quod nonnullæ ejus copiæ nunc Alpes trajiciunt, merito suspiciosum est. Si hanc regionem invadat, non alia spe me consolor, nisi quod me Dominus ex misera hac vita eripiet. Interea gregem suum, cujus me cura præcipue excruciat, non negliget. Vale ornatiss. vir, & symmysta plurimum mihi observande, una cum fratribus, quos nostro omnium nomine diligenter salutabis. Gallasius etiam privatim te salutat. Dominus te regere pergat suo Spiritu, manu sua protegere, ac benedicere tuos sanctos labores, Amen. Genevæ, 4. Idus Martias. M. D. L I.

CALV. BULLINGERO S. D.

Binas abs te paucis his diebus literas accepi: utrasque singularis erga me benevolentiæ plenas, atque eo nomine mihi gratissimas. Bene habet, quod non eundem modo animum Deus nobis contulit, ut Regem Angliæ & ejus consiliarios incitaremus ad pergendum: sed fecit etiam ut consilia nostra tam apte inter se congruerent. Hoc certe ad eorum confirmationem nonnihil, ut spero, valebit. Reditum nuncii, qui libros illuc meos cum literis tulit, in dies jam exspectare incipio. Simulac reversus erit, si quid dignum afferet relatu, dabo operam ut tibi sit commune. Interea scripsi ad illustrissimum Sommerseti Ducem, ostendique fieri non posse, quin Papistæ superbius insolescerent, nisi mature compositum esset dissidium de ceremoniis. Hortatus ergo sum hominem, ut Hoppero manum porrigeret. Quicquid simulet Papa, non existimo concilium Tridentinum serio cogi. Conjecturæ meæ ratio est, quod Rex Galliæ Episcopis omnibus suis mandavit, ut sedulo quisque diœcesin suam perlustret: acta visitationis singuli ante sex menses confecta ad Metropolitas referant. Sibi esse in animo nationale totius regni concilium celebrare. Illic Tridenti & Papæ nulla mentio. Neque tamen dubito, quin res inter eos de composito geratur. Nempe ut Gallus in Papæ gratiam, objecto concilii nationalis fuco, Tridentinum illud dissolvat. Prudentes accensam belli facem in Italia judicant. Turcicus legatus nunc in aula Gallica est, qui Regem ad bellum stimulet. Maxima classis Italiæ vel Hispaniæ imminet. Ergo Dominus istos, ne Ecclesiæ tam sint molesti, occupabit. Quum mihi Tridentum petenti istac fore iter noveris: nimis es inhumanus, qui nobis saltem unius hospitium non offers. Sed expectas forte novam bullam quæ nos admittat. Neque enim ex eorum sumus numero, qui de jure, vel consuetudine, vel privilegio sanctæ sedis Apostolicæ locum obtinent. Licebit ergo nobis domi quiescere. Quanquam est etiam quod domi agamus. Nam & Christus laboris materiam suppeditat, & Satan otiosos sedere non patitur. Dabis festinationi meæ veniam. Nam quum Germani isti adolescentes operam mihi suam offerrent, horam tantum ad scribendum dederunt, quæ prope effluxit. Vale ornatissime vir, & frater mihi ex animo observande & charissime. Collegæ mei te reverenter salutant. Meo & illorum nomine plurimam salutem dices D. Bibliandro, D. Pellicano, Galthero, & reliquis fratribus. Dominus vos omnes tueatur suo præsidio, Spiritu gubernet, labores vestros prosperet. Consensio nostra minus diligenter Latine hic impressa fuit quam vellem. Sed brevi rursum excudetur. Interea Gallicum exemplar Latino adjunxi, in quo te mendum nullum offendet. Genevæ, 10 Aprilis. M. D. L I.

Joannes Calvinus vere tuus.

CALV. VIRETO S. D.

Quod nihil jam à multis diebus literarum accepisti, scito nimis assiduam & simul anxiam vestri memoriam in causa fuisse. Mœror quem ex Buceri morte concepi, sollicitudinem ac metum auget. Jam & mors Vadiani novum vulnus inflixit: cujus opera etsi longe se proferre, & per omnes Ecclesias spargi poterat, maximo tamen usui erat in civitate magni ponderis, imo apud Helvetios & Rhætos. Quam multiplicem in Bucero jacturam fecerit Dei Ecclesia, quoties in mentem venit, cor meum prope lacerari sentio. Faxit Dominus, ut reliquos omnes, qui mihi lugendi essent, superstites relinquam, ut lætior moriar. Vale frater integerrime. Dominus te conservet cum uxore & familia. Omnes plurimum salutabis meo nomine. Genevæ, 10 Maii. M. D. L I.

CALVINUS N. S. D.

Quum mihi se nuncius hic cum tuis ad Bezam literis obtulit, ego & recenti metu perculsus, & simul gravi mœrore oppressus eram. Pridie enim nunciatum mihi fuerat, peste correptum esse. Itaque non tantum periculo anxius, sed prope attonitus, pro singulari meo in illum amore, quasi jam mortuum lugebam: etsi non tam privati amoris erat hic luctus, quam ex publica Ecclesiæ cura oriebatur. Equidem inhumanus sim, nisi eum redamem, qui me plusquam fraterne diligit, & colit non secus ac patrem. Sed me vehementius cruciabat Ecclesiæ jactura, quum hominem, ex quo amplissimos fructus expecto, subita morte ab ipsis stadii carceribus nobis præripi viderem: quem & ingenii suavitas, & morum elegantia, & ingenuus animi candor non minus antea amabilem bonis omnibus reddiderint. Verum, si huc semel furtim advolaris, quod te magnopere hortor ut facias, longe teipsa etiam superiorem reperies. Quod tibi perditum esse dicis, infaustum illud omen procul facessat. Hoc magis consentaneum, ut suo discessu re vere & in solidum recuperet. Quid enim nobis est extra Christum, quo fruamur? Spero autem hominis vitam nostris precibus concessam. Quanquam enim nondum periculum evasit, heri tamen lætior nuncius allatus est. Cras, ut spero, audiemus quod omnem dubitationem eximat. Vale eximie vir, & officium hoc meum boni consule, quod tam familiariter ad hominem ignotum scribo. Dominus te Spiritu suo gubernet, ac præsidio tueatur. Pridie Calendas Julii. M D. L I.

CALV. VIRETO S. D.

Statueram ad te nunc venire, & jam ad iter propemodum accinctus eram. Sperabam adventu nostro aliqua ejus molestiæ parte levatum iri, qua te improbi isti nebulones afficiunt. Quanquam enim ad te non pertingunt eorum latratus, fieri tamen non potest, quin te vel mordeat, vel saltem pungat tam indigna malignitas. Libenter etiam cum D. Zerkinte colloquutus essem, quem istic fore audie-

audieram. Velim interea, ut cum illo agas, num tam importuna Francisci Maurisii petulantia compesci queat. Mea certe non magni refert. Cur enim scarabæum in sua palude frementem secure contemnere non liceat? Sed me exemplum movet. Indoctus monachus mihi in pago ignobili detrahit. Ridiculum. Sed esse concionatorem, qui pro suggestu declamitet, nos esse Papistis deteriores: qui in consistorio scriptam manu sua schedam proferat, ubi me nominatim arguit falsa & Dei verbo contraria docere, ubi me impostorem vocat, ubi impie sentire blaterat qui mihi assentiuntur: mihi valde acerbum est, alios etiam magis cruciat. Non videt miser ille, nihil se proficere aliud, nisi quod se detestandum plebi sibi commissæ propinat. Ego jam illic Papista existimor. Eo nomine me amant ac mihi favent. Verum interea laceratur Christus, improborum maledicentiæ exponitur ejus veritas, infirmæ conscientiæ labefactantur: & tandem longius spargetur fama, jam nos intestinis discordiis flagrare. Quanquam hactenus quievi: fratres tamen mei instant, non ulterius ferendum esse, ut publice nobis videntibus & scientibus damnetur communis Ecclesiæ nostræ doctrina. Etiam nimis præfractos & morosos placavit nostra cum Tigurinis concordia. Narrabat enim Theobaldus Toquerus quem nosti, nuper hac transiens, Nurbergenses mihi applaudere. Sed nebulo hic in suis latebris tumultuando, vult aliquid famæ acquirere. Ego ut litem moveam, nondum persuadeor. Sed quid censeat Zerkintes, magnopere scire expedit: & tu quum venies, simul consilium tuum afferes. Vale frater optime & integerrime. Saluta uxorem & filiolas meo nomine. Dominus vos omnes tueatur, vobis adsit, vos gubernet. Nostri te plurimum salutant. Fratribus quoque istic plurimam ex me salutem dices. Genevæ, 5. Idus Augusti. M.D.LI.

CALV. CRAMMERO ARCHIEP. CANTUARIENSI S.D.

TU quidem, illustrissime Domine, vere & prudenter in hoc tam confuso Ecclesiæ statu nullum aptius afferri posse remedium judicas, quam si inter se conveniant pii, cordati, & in Dei schola probe exercitati homines, qui suum in pietatis doctrina consensum profiteantur. Videmus enim quam variis artibus Satan Euangelii lucem, quæ mirabili Dei bonitate nobis exorta passim refulget, conetur obruere. Conductitii Papæ canes latrare non desinunt, ne purus Christi sermo exaudiatur. Tanta licentia passim ebullit & grassatur impietas, ut parum à manifestis ludibriis absit religio. Qui professi non sunt veritatis hostes, ea tamen protervia lasciviunt, quæ brevi, nisi obviam eatur, fœdam nobis confusionem pariet. Neque solum in hominum vulgo regnat hic tum stultæ curiositatis, tum intemperantis audaciæ morbus: sed quod magis pudendum est, in ordine quoque Pastorum nimis jam grassatur. Quibus deliriis seipsum deludat & quosdam alios fascinet Osiander, plus satis notum est. Et Dominus quidem, ut ab initio usque mundi solitus est, sinceræ fidei unitatem, ne laceretur hominum dissidiis, mirabiliter, & modo nobis incognito, servare poterit. Quos tamen ipse in excubiis locavit, minime torpere vult: quando & eosdem sibi destinavit ministros, quorum opera sanam in Ecclesia doctrinam ab omnibus corruptelis purget, ac incolumem ad posteros transmittat. Tibi præsertim, ornatissime Præsul, quo altiore in specula sedes, in hanc curam, ut facis, incumbere necesse est. Quod non ideo dico, quasi tibi addendum esse novum calcar existimem: qui non modo sponte præcurris, sed aliis quoque instas voluntarius hortator. Verum ut te in tam fausto præclaroque studio mea gratulatione confirmem. Lætum quidem esse in Anglia Euangelii successum audimus. Sed istic quoque usu venire quod suo tempore expertus est Paulus, non dubito: ut 1 Cor. 16. vers. 9.
ostio ad recipiendam puram doctrinam aperto, multi repente adversarii contra insurgant. Etsi vero me latet, quam multi sint vobis ad manum idonei ad refellenda Satanæ mendacia vindices: facit tamen eorum improbitas, qui ad turbandum satagunt, ut bonorum sedulitas hac in parte nunquam nimia sit aut supervacua. Deinde scio non ita unius Angliæ haberi abs te rationem, quin orbi simul universo consulas. Regis quoque Serenissimi non modo generosa indoles, sed rara etiam pietas merito exosculanda, quod sanctum consilium de habendo ejusmodi conventu favore suo prosequitur, & locum in regno suo offert. Atque utinam impetrari posset, ut in locum aliquem docti & graves viri ex præcipuis Ecclesiis coirent, ac singulis fidei capitibus diligenter excussis, de communi omnium sententia certam posteris traderent Scripturæ doctrinam. Cæterum in maximis seculi nostri malis hoc quoque numerandum est, quod ita aliæ ab aliis distractæ sunt Ecclesiæ, ut vix humana jam inter nos vigeat societas, nedum emineat sancta membrorum Christi communicatio, quam ore profitentur omnes, pauci reipsa sincere colunt. Quod si frigidius quam par esset se gerunt doctores, gravissima penes ipsos Principes est culpa, qui vel profanis suis negotiis impliciti, Ecclesiæ salutem & totam pietatem negligunt: vel singuli privata pace contenti, aliorum cura non tanguntur. Ita fit, ut membris dissipatis, lacerum jaceat Ecclesiæ corpus. Quantum ad me attinet, siquis mei usus fore videbitur, ne decem quidem maria, si opus sit, ob eam rem trajicere pigeat. Si de juvando tantum Angliæ regno ageretur, jam mihi ea satis legitima ratio foret. Nunc cum quæratur gravis & ad Scripturæ normam probe compositus doctorum hominum consensus, quo Ecclesiæ procul alioqui dissitæ, inter se coalescant, nullis vel laboribus vel molestiis parcere fas mihi esse arbitror. Verum tenuitatem meam facturam spero, ut mihi parcatur. Si votis prosequar quod ab aliis susceptum erit, partibus meis defunctus ero. D. Philippus longius abest, quam ut ultro citroque commeare brevi tempore literæ queant. D. Bullingerus tibi forte jam rescripsit. Mihi utinam par studii ardori suppeteret facultas. Porro quod me facturum principio negavi, ipsa rei quam sentis difficultas tentare me cogit: non ut te horter modo, sed etiam obtester ad pergendum: donec aliquid saltem effectum fuerit, si non omnia ex voto succedant. Vale ornatissime Præsul & mihi ex animo reverende. Dominus te Spiritu suo regere, sanctosque tuos conatus benedicere pergat. Genevæ.

CALV. CRAMMERO ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI S.D.

QUando hoc tempore minime sperandum fuit, quod maxime optandum erat, ut ex diversis Ecclesiis, quæ puram Euangelii doctrinam amplexæ sunt, convenirent præcipui quique doctores, ac ex puro Dei verbo certam de singulis capitibus hodie controversis ac dilucidam ad posteros confessionem ederent: consilium quod cepisti, reverende Domine, vehementer laudo, ut mature apud se religionem Angli constituant: ne diutius rebus incertis, vel minus rite compositis quam decebat, suspensi hæreant plebis animi. In quam rem ita omnes qui gubernacula istic tenent, communibus studiis incumbere oportet, ut tamen præcipuæ sint tuæ partes. Vides quid locus iste postulet, vel magis quid pro muneris quod tibi injunxit ratione abs te suo jure exigat Deus. Summa est in te auctoritas, quam non magis tibi honoris amplitudo conciliat, quam concepta pridem de tua prudentia & inte-

integritate opinio. Conjecti sunt in te bonæ partis oculi, vel ut tuum motum sequantur, vel ut cessationis tuæ prætextu torpeant. Atque utinam te duce aliquanto longius jam ante triennium progressi forent, ne tantum hodie negotii crassis superstitionibus tollendis ac certaminum restaret. Fateor equidem ex quo serio refloruit Euangelium in Anglia, intra breve tempus non parvas accessiones esse factas. Verùm si reputas, & quid adhuc desit, & quam nimis fuerit in multis rebus cessatum, non est quod remissius ad metam, quasi magna stadii parte confecta properes. Neque enim quasi te videam in opere assiduum, monendus videris, ne tibi quasi defunctus indulgeas. Sed, ut libere loquar, magnopere vereor, nec desinit metus hic recurrere, ne tot cunctando transigantur autumni, ut perpetuæ tandem hyemis frigus succedat. Jam ætas quo magis ingravescit, acrius te stimulare debet: ne si rebus confusis è mundo sit migrandum, magna te ex conscientia tarditatis, anxietas constringat. Res confusas appello: quia sic correctæ sunt externæ superstitiones, ut residui maneant innumeri surculi, qui assidue pullulent. Imo ex corruptelis Papatus audio relictam esse congeriem, quæ non obscuret modo, sed propemodum obruat purum & genuinum Dei cultum. Interim totius ordinis Ecclesiastici anima non spirat, vel saltem non viget ut par erat: doctrinæ scilicet prædicatio. Certe nunquam integra florebit religio, donec Ecclesiis melius prospectum fuerit, ut idoneos habeant Pastores, & qui docendi munus serio obeant. Id quominus fiat, occultis quidem artibus obsistit Satan. Unum tamen apertum obstaculum esse intelligo, quod prædæ expositi sunt Ecclesiæ reditus. Malum sane intolerabile. Sed præter illam dissipationem, quæ nimis crassa est, non multo levius mihi videtur aliud vitium, quod ex publico Ecclesiæ proventu aluntur otiosi ventres, qui lingua incognita vesperas cantillent. Nihil dico amplius, nisi quod te approbatorem esse ejus ludibrii, quod palam cum legitimo Ecclesiæ ordine pugnat, plusquam absurdum est. Quanquam autem non dubito, quin hæc tibi subinde veniant ultro in mentem, & ab optimo & integerrimo viro D. Petro Martyre, cujus te consilio uti plurimum gaudeo, suggerantur: tot tamen ac tam arduæ difficultates quibuscum luctaris, mihi visæ sunt sufficere, ne supervacua foret mea exhortatio. Vale clarissime Præsul, & mihi reverende. Dominus te diu conservet incolumem, Spiritu prudentiæ & fortitudinis magis ac magis locupletet, tuosque labores benedicat, Amen.

CALV. HALLERO S. D.

QUod tibi nuper ac Musculo nostro ad levandum utriusque domesticum mœrorem nullæ à me literæ venerunt, peto abs te, mi Hallere, ne meum inde erga vos studium æstimes. Ex quo enim domos vestras peste tactas esse audivi, quam anxie de vestro periculo cogitaverim, non est quod laborem multis verbis exprimere. Hæc porro memoria quum non piis & cordatis hominibus gratior esse debeat, quam literarum officium: tibi ac illi plane satisfactum iri confido, ubi intellexeritis meum silentium ex neglectu minime profectum esse. Cur autem scribendi partes omiserim hæc fuit causa, quod sero huc fama perlata est, nec scire tunc certo poteram quousque grassata esset calamitas. Itaque rebus dubiis nihil tentare ausus, ad preces me conferre malui, quas & vobis esse magis necessarias, & magis optari sciebam. Cæterum quum festi dies hic abrogati graviter ex vestris quosdam offenderint, istic quoque multos spargi odiosos sermones credibile est. Atque ita statuo me totius rei auctorem non à malevolis tantum, sed ab imperitis quoque adscribi. Ego autem ut sancte testari possum, me inscio ac ne optante quidem hanc rem fuisse transactam; ita ab initio in animum indui, invidiam potius tacendo levare, quam excusationes quærere nimis sollicitas. Priusquam urbem unquam ingrederer, nullæ prorsus erant feriæ præter diem Dominicum. Quæ apud vos celebrantur, eodem plebiscito acceptæ sunt, quo ego & Farellus fuimus expulsi: idque improborum violentia tumultuose extortum magis fuit, quam legitimo ordine decretum. Ex quo sum revocatus, hoc temperamentum quæsivi, ut Christi natalis celebraretur vestro more: aliis autem diebus extraordinariæ supplicationes tabernis mane clausis, fierent: à prandio ad suas operas aut res agendas quisque rediret. Erant tamen interea præfracti quidam, qui præpostera quadam malitia à communi more dissiderent. Et varietas quum in Ecclesia rite composita tolerabilis non foret: atque etiam apud exteros suspicionem gigneret, non bene civibus inter se convenire: Senatum hortatus sum, ut commodo remedio in posterum hoc dissidium tolleretur. Verum simul illa, quam hactenus coluerant, moderatio disertis verbis ac nominatim à me laudata est. Aliquanto post, tanquam novus aliquis hospes, de abrogatione audivi. Atque utinam N. olim minus ambitiose egisset. Nam in hac tota provincia aboliti fuerant dies festi. Quatuor isti ut postliminio redirent, ille non minus pertinaciter contendit adversus omnes Gallicæ linguæ Pastores, quam si de Ecclesiæ salute ageretur. Dixisses Victorem adversus Orientales pro suo Paschate dimicare. Quum olim ex ipso sciscitarer quo jure Circumcisio plus haberet honoris quam mors Christi, obmutescere coactus est. Sed præterita omittamus. Mihi satis fuit breviter indicasse, unde hæc tam repentina apud nos mutatio. Ego tametsi neque suasor, neque impulsor fui, sic tamen accidisse non moleste fero. Quod si statum nostræ Ecclesiæ æque compertum haberes, non dubitares meo judicio subscribere. Hoc tamen testatum esse volo, si mihi delata optio fuisset, quod nunc constitutum est non fuisse pro sententia dicturum. Nec tamen est cur homines adeo exasperentur, si libertate nostra ut Ecclesiæ ædificatio postulat, utimur: quemadmodum nec vicissim præjudicio esse morem nostrum æquum est. Vale eximie vir ac frater mihi ex animo colende. Saluta, quæso, meis verbis collegas tuos & D. Nicolaum Zer. Fratres mei te & illos plurimum salutant. Dominus vos Spiritu suo regat, tueatur, in omnibus benedicat, Amen. Genevæ, 4. Nonas Januarii. M. D. LI.

CALV. MINISTRO BURENSI S. D.

QUod frivolis illis sermonibus de abrogato apud nos die Dominico fidem non habueris, prudenter abs te factum est. Nam ejusmodi fabularum portentis sua absurditas fidem omnem derogat. Quod autem fiducia nostræ modestiæ fretus graviter repulisti calumniam quæ nobis inurebatur, in eo amici & fratris officium nobis præstitisti. Nam certe plusquam insanus essem, si inepta hac & frivola novitate turberem bonos, improbos armarem, omnium me exponerem ludibrio. Et quid de me loquor? Hominem hic ex turba nullum esse adeo importunum arbitror, qui hoc unquam somniaverit. Ego tamen jam longo usu contemnere rumores istos didici, vel saltem æquiore animo ferre: quod mihi hactenus propemodum fatale fuit, putidis his calumniis quotidie onerari. Fortassis res una fabulæ materiam præbuit, quod festus dies, qui Christi natali dicatus erat, in proximum diem Dominicum translatus est. Rectene an secus, non meum est pronunciare. Ac per me licet, ut libere tuo id judicio improbes. Quando enim factum est me nec auctore, nec conscio, mihi imputari non debet. Miraberis, nostros, inconsultis Pa-

stori-

storibus, receptum in Ecclesia ordinem ita subito mutasse. Verum id quoque inadvertentia potius quam pervicacia accidit. Antequam urbem hanc primo adventu ingressus essem, abrogati erant dies festi omnes, præter Dominicum. Farello & Vireto hoc utile visum fuerat. Ego receptæ consuetudini libenter acquievi. Eandem quoque rationem nova hæc Bernatium provincia sequuta initio fuerat. Surrexit N. nec minus tumultuose pro diebus festis, quam olim Victor Romanus pro suo Paschate pugnavit. Ex quo autem fuimus expulsi, quatuor festi dies cum aliis quibusdam ritibus instituti sunt. Reversus, quum momento possem quicquid me absente actum erat, magnæ partis applausu convellere, placide quievi: nisi quod dissimulare non poteram, præpostere celebrari Christi circumcisionem, præterito mortis die: id inscite ac perperam ab indoctis hominibus fabricatum esse. Jam quod diem conceptionis Christi sub Mariæ nomine plebs colebat, acriter in eam superstitionem quotannis invectus sum. Galli enim sua lingua festum nostræ Dominæ in Martio appellant. Ac proinde dies illi sacer esse vulgo creditur. Sic tamen mihi temperavi, ut compescerem ex adverso, qui dies illos prorsus tollendos clamitabant. Nam qui inter principia nomen Euangelio dederant, adeo ægre tulerant novationem postea inductam, ut mihi interdum non pepercerint, quod nimis tepidus videbar. Quin etiam ad gladios semel ventum est. Quum utrinque immodicus contentionum fervor prævaleret, media ratio nobis placuerat, ut mane clausis tabernis feriæ agerentur, à prandio conferrent se ad operas ordinarias. Id ante annos novem statutum fuit: neque tamen hoc modo sedata fuerunt certamina. Varietas enim in clausis vel apertis tabernis turpe dissidium prodebat. Quum nec finis nec remedium inveniretur, anno proxime elapso veni in curiam: rogavi Senatum ut modum aliquem pro sua prudentia excogitaret, quo populus in meliore consensu retineretur. De abrogatione nominatim loquutus non sum. Quin potius laudavi, quod hactenus fovendæ pacis studio, se ad Bernatium morem accommodassent. Quum plebiscito audivi abrogatos esse dies illos, adeo res erat inexpectata, ut propemodum obstupuerim. Certe si sententiam rogatus essem, nihil aliud dico, nisi quod vix ausus essem ita statuere. Vides in toto historiæ contextu, nihil fuisse recens inductum: sed Ecclesiæ consuetudinem, quæ malo exemplo eversa fuerat, revocatam: & tamen id præter opinionem meam accidisse. Nec vero hæc sola fuit Ecclesia, quæ nullas, præterquam diei septimæ ferias retinuerit. Argentorati enim idem olim institutum erat. Ego adveniens ordinem bene compositum turbare non debui. Quod nunc etiam quasi postliminio revocatum est, mihi non videtur esse tanta offensionis causa. Si quid tamen culpæ esset, inique faciunt qui me subjiciunt alieni facti reum. Vale.

BULLINGERUS CALVINO S. D.

Vix meas illas occluseram, tradendasque Italo illi Cremonensi curaveram, quum tuæ mihi per hunc tabellionem redduntur, Calvine colendiss. frater, & quidem expectatæ & gratissimæ. Non aliud expectaveram de te, mi frater, responsum, quam quod exhibes. Scio enim in hujusmodi rebus parum pietatem promoventibus, multum autem invidiæ conflantibus, te nunquam fuisse morosum. Ego quidem in his eam libertatem servari cupio, quam video apud Ecclesias viguisse ab ipsis Apostolorum temporibus. Nostre Ecclesia ante annos, ni fallor, 12, plure habuit festa: sed abrogatis his solum retinuit diem Dominicam, & festa Christi, Nativitatis videlicet, Circumcisionis & Ascensionis D. Adjecit & missionem Spiritus sancti superioribus propter celebrationem Cœnæ D. Abrogavit autem festa alia, quod vicini interpretarentur nos ferias agere divis. Ergo ut palam profiteremur nos non colere divos cultu soli Deo debito, omnia in universum abrogavimus. Multa quidem erat altercatio in innovationis initio, modo autem summa est inter nos tranquillitas. Certum est D. Bucerum migrasse ad D. in Anglia, & D. Hopperum Episcopatui suo restitutum esse, qua de re tibi dudum scripsi, si literæ tibi sunt redditæ. Addo his aliud non lætum nuncium, D. Vadianum nostrum excessisse 6 April. magno cum mœrore totius urbis & Ecclesiæ Sangall. Servamur nos, mi frater, sæviori certamini, cui si nos D. immiscuerit, certo non deseret. Ipse vires conferat, ut ipsum & confessione doctrinaque & in corpore nostro semper glorificemus. Siquando dabitur occasio, scribe obsecro. Nam nihil mihi tuis est gratius literis. Vale æternum cum Gallasio & omnibus fratribus. Tiguri, 29 August. M. D. L I.

VIRETUS CALVINO S. D.

Cognosces ex Farelli literis quid egerit, quomodo sit exceptus & quid à nobis requirat, quid item velit ad te scribi suo nomine. Non dubito quin tibi sæpe illud veniat responsum D. in mentem, quod fecit Paulo deprecanti illum carnis stimulum quo assidue & tam acerbe pungebatur. Nosti quas ob causas D. servis suis adversa immittat, & quam in partem Paulus interpretetur. Non vos tot artibus & tam malis ac toties Satanas impeteret, nisi hoc vestrum propugnaculum quod habet apud vos Christi Ecclesia, sibi admodum sentiret adversarium & suo regno inimicum. Sit igitur vobis hic ejus insultus tanquam sacramentum, quo magis atque magis confirmemini in sancto hoc certamine ad quod estis vocati. Si ex mundo essetis vos mundus diligeret, vobis faveret. Certissimæ igitur notæ vobis esse debent sanctæ vestræ vocationis impiorum prava studia, quibus alii clam, alii palam sanctis vestris conatibus resistunt, & piis studia remorari conantur. Memento ejus fiduciæ qua sese David erigebat adversus Goliath pugnaturus, memor victoriæ illius quam ex dilaniato à se urso & leone reportarat. Qui te hactenus cum tuis fratribus invictum servavit, perficiet opus quod cœpit in vobis. Impii proficient in pejus, quamdiu volet D. Sed interea eorum interitus nec dormitat, nec cunctatur. Non vident cæci judicia D. tam illustria quorum fulgor omnibus perstringit oculos. Atque eo testantur se esse deploratiores, & à Deo magis alienos. Oportet esse sectas, ut qui probati sunt, fiant manifesti. Oportet jam reipsa experiri, sintne cœtus electorum & reproborum, quando Dei veritati hoc credere nolunt tam aperte docenti. Solliciti expectamus exitum hujus turbationis. Scripsisti nuper te nolle scribere quid facturus esses, si nostro esses loco. Scribe. Nam crede mihi, si quod facturus esses, quum à nobis fiet, gloriam Dei promovere potest, nullo nostro deerimus muneri. Hoc tamen nos male habet, quod nondum satis prospicere potuimus, quid magis in rem Ecclesiæ futurum esset. Vale. Collega te salutat. Lausannæ, 24 Decembris. M. D. L I.

MINISTRIS HELVETICIS
Fratribus & Symmystis plurimum observandis S.

Est hic Hieronymus quidam, qui abjecta monachi cuculla, unus ex circumforaneis medicis factus est, qui fallendo & frustrando tantum sibi impudentiæ acquirunt, ut ad quidvis audendum prompti sint ac parati. Is jam ante octo menses in publico Ecclesiæ nostræ cœtu doctrinam de gratuita Dei electione, quam ex verbo Dei acceptam vobiscum docemus, labefactare conatus est. Ac tunc quidem qua fieri potuit moderatione sedata

 fuit

fuit hominis protervia. Postea non destitit locis omnibus obstrepere, ut simplicibus hoc fidei caput excuteret. Tandem virus suum nuper aperto gutture evomuit. Nam quum pro more nostro unus è fratribus illum Joannis locum exponeret, ubi pronunciat Christus, ex Deo non esse, qui verba Dei non audiunt: dixissetque, quotquot Spiritu Dei renati non sunt, pervicaciter usque in finem Deo resistere: quia peculiare sit obedientiæ donum, quo Deus suos electos dignatur. Surrexit nebulo ille, ac dixit falsam & impiam opinionem, cujus auctor fuit Laurentius Valla, nostro seculo exortam esse: quod Dei voluntas rerum omnium sit causa. Hoc autem modo peccata, & malorum omnium culpam in Deum transscribi, & illi affingi tyrannicam libidinem, qualem Poetæ veteres in suo Jove commenti sunt. Postea ad alterum caput descendit, non ideo salutem consequi homines, quia electi sint; sed ideo eligi, quia credant: nec reprobari quenquam nudo Dei placito, sed eos tantum, qui se communi electione privant. In hac quæstione agitanda multis & atrocibus convitiis in nos invectus est. Præfectus urbis re audita eum duxit in carcerem, præsertim quia tumultuose plebem hortatus fuerat, ne se decipi à nobis sineret. Nunc ad Senatum delata est causæ cognitio. ubi errorem suum non minori obstinatione quam audacia tueri perrexit. Interea quum jactaret se in aliis Ecclesiis complures habere à sua parte Ministros, postulavimus à Senatu nostro, ne prius de tota summa pronunciaret, quam habito Ecclesiæ vestræ responso, cognosceret nebulonem illum improbe suffragii vestri titulo abuti. Ille initio pudore victus Ecclesiarum judicia non abnuere, sed cavillari vos merito propter familiarem cum fratre nostro Calvino usum videri suspectos. Senatus tamen sicuti à nobis rogatus erat, vos censuit consulendos. Huc quoque accessit, quod vestram Ecclesiam implicabat. Zuinglium enim præ aliis omnibus damnans, Bullingerum ejusdem secum esse sententiæ mentiebatur. In Ministris etiam agri Bernensis astute dissidii ansam captavit. Nos vero sic Ecclesiam nostram cupimus hac peste purgari, ne inde fugata vicinis noceat. Tametsi autem nostra, & publicæ tranquillitatis magnopere interest, quam profitemur doctrinam vestro consensu approbari: non est tamen, quod fidem vestram multis verbis imploremus. Non ignota est vobis fratris nostri Calvini Institutio, quam hic præcipue suscipit oppugnandam. Quam reverenter ac sobrie illic de arcanis Dei judiciis disserat, prædicare nihil attinet: quia satis luculentus per se testis est liber. Nec vero quidquam hic docemus, nisi quod sacro Dei verbo proditum, in Ecclesia vestra jam inde à restituta Euangelii luce obtinuit. Satis convenit, fide nos justificari: sed in eo apparet solida Dei misericordia, quum fidem intelligimus gratuitæ adoptionis esse fructum. Adoptionem vero ex æterna Dei electione fluere. Hic autem impostor cum electionem ex fide pendere fingit, tum fidem ipsam non minus ex proprio motu hominis, quam ex cælesti inspiratione oriri. Rursum extra controversiam est, quod pereunt homines, ipsorum malitiæ imputandum esse. Sed in reprobis, quos Deus arcano suo consilio tanquam indignos præterit ac deserit, illustre se profert humilitatis documentum. Hieronymus autem iste nihil juste à Deo fieri concedit, nisi cujus ratio posita jaceat sub oculis. Hoc denique inter nos fixum est, ac concessum: Deum in hominum peccatis culpæ socium adscribi fas non esse: nec ullo modo in eum competere peccati nomen. Id tamen non obstat, quominus miro quodam & incomprehensibili judicio per Satanam & reprobos tanquam iræ suæ organa manus suæ potentiam exercens, nunc fideles ad patientiam erudiat, nunc hostibus suis pœnas infligat quales merentur. Hic profanus nugator Deum reatu involvi clamitat, quum ejus providentiam rerum omnium arbitram facimus. Denique omne discrimen inter causam remotam & absconditam, & propinquas tollens, ærumnas sancto Job impositas Dei opus censeri non patitur, quin pariter cum diabolo, & Chaldæis, & Sabæis latronibus reus fiat. Proinde quod mutua inter nos conjunctio postulat, vestra subscriptione Christi doctrinam, sacrilegiis protervi & male feriati hominis gravatam, levare & asserere ne gravemini. Quod quia vos ultro & libenter facturos confidimus, anxiis vel accuratis precibus vobiscum agere supervacuum est. Nos vicissim sicubi usui erit vobis nostra opera, ad fraternum omne officium semper paratos habebitis. Valete charissimi & observandi fratres. Dominus vos Spiritu suo regat, labores vestros benedicat, & Ecclesiam vestram tueatur. Genevæ.

CALV. MINISTRIS BASILIENSIBUS S. D.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo, charissimi & plurimum fratres honorandi.

ETsi responsum de quæstione vobis proposita dedistis minus plenum ac liquidum quam res forte postulabat, certe quam spes votaque nostra ferebant: vestrum tamen candorem juvandique studium gratis animis amplexi sumus. Cæterum nihil illic nisi pium & orthodoxum contineri sentimus. Utinam talis confessio impetrari à Bolseco potuisset. Nulla enim causa fuisset exhibendæ vobis molestiæ. Sed quod de ipso testati sumus, plusquam ferreæ esse frontis hominem, verum esse comprobat, quum se vestro judicio subscribere mentitur. Nec vero eum puduit coram Senatu nostro idem jactare. Sed valida refutatione quæ in promptu erat, confusus, tandem obmutuit. Porro an quidquam vestræ doctrinæ affine habeat, non est difficile judicium. Literis nostris ac testimonio ne habeatur fides: descriptas ex actis publicis ejus responsiones Senatus noster vobis misit, in quibus reperietis ad verbum, fidem ab electione non pendere: item electionem esse ex fide: item neminem in sua cæcitate manere ob naturæ corruptionem; quia rite à Deo illuminantur omnes: Deum vero contumelia affici, si quis dicat deseri aliquos in sua cæcitate à Deo, quoniam illi sic visum est. Item trahi à Deo rationales omnes creaturas: nec quenquam ab initio deseri, sed qui sæpius Deo reluctatus est. Item ex lapideo corde fieri cor carneum, nihil esse aliud quam dari cor intelligentiæ capax. Hanc vero gratiam generalem esse: item non esse hos potius quam illos ad salutem prædestinatos. Quum illi ex primo ad Ephesios capite objectus esset *Eph. 1: 5. & deinceps.* locus, pro desperata sua impudentia respondit, non illic de communi piorum salute tractari: sed quod Paulus cum suis collegis in munus Apostolicum electus foret. Quum rursum à nobis exceptum esset, solos igitur Apostolos adoptionis gratuitæ esse compotes, solos Deo reconciliatos esse, solos remissione peccatorum donatos: adeo non motus est, ut canino risu fulmina illa exciperet. Conferte hæc deliria cum vestro judicio: quid magis dissentaneum? Absit ergo ut vos impiis ejus erroribus dicamus suffragari: à quibus vos esse alienissimos epistola vestra diserte clamat. Imo quum tentaret impostor vos sibi implicare, detecta ejus fraude proterviam strenue compescuimus. Cujus rei Senatum nostrum habemus locupletissimum testem. Et quum in exilium actus est, publice ex solenni more pronunciatum ex scripto fuit, judicia Ecclesiarum, quibus staturum se receperat, contumaciter sprevisse. Scribat Fallesius hominem esse non malum, & in gratiam ignoti nebulonis famam suam ludibrio prostituat. Brevi majore quam vellemus Ecclesiæ damno constabit, quam noxia fuerit pestis. Nam alia quoque errorum monstra alere,

multi

multi sunt idonei testes. Et nunc quum fidem vestram aperte oppugnet, fallaci consensus simulatione à vobis literas elicere conatus est, quarum prætextu apud rudes & simplices abuteretur. Vos autem & amice erga nos, ut fratres decebat, quod responsum distulistis, usque dum facti essetis de tota re certiores: atque, ut vestra prudentia dignum erat, scite & recte, quod impii & perfidi nebulonis astutia vos circumveniri passi non estis. Ut vestra moderatio non vulgari laude digna est: ita vos ejus fructum sensuros speramus. Pro ista qua erga nos usi estis humanitate, non vulgares habemus gratias. Valete eximii viri, & fratres nobis ex animo colendi. Dominus vos cum Ecclesia vestra conservet ac benedicat. Mense Januario. M. D. LII.

CALV. CHRISTOPHORO LIBERTETO S. D.

TU vero, mi Christophore, longe falleris, si æternum DEI consilium ita posse discerpi putas, ut quosdam elegerit in salutem, neminem exitio destinarit. Nam si aliquos elegit, sequitur certe non omnes esse electos. Porro quid de his dicendum erit, nisi eos sibi relinqui ut pereant? Mutua igitur inter reprobos & electos relatio sit oportet. Verbo quidem fatetur Hieronymus Bolsecus, certum aliquem numerum à Deo electum esse; sed quum propius urgetur, ad universos homines delabi ipsum necesse est. Dicit enim palam, ex æquo gratiam omnibus offerri, quæ ad salutem sit illis efficax: quod alii recipiunt, alii respuunt, discrimen in libero eorum arbitrio esse, qui Deum vocantem motu proprio sequuntur. Neque enim dissimulat sic libero arbitrio præditos esse omnes, ut in medio omnibus posita sit obtinendæ salutis facultas. Hoc modo totam prædestinationem ab ipsa radice convelli vides: statui liberum arbitrium, quod salutem aliqua ex parte nobis acquirat. Atque hoc plus quam ridiculum est, quod Hieronymus liberum arbitrium confessus, à meriti voce abhorret. Quisquis enim ideo censetur in Dei filiis, quia oblatæ sibi adoptionis gratiæ se aptavit, quomodo merito spoliandus est? Hunc sibi sensum, vel potius hoc se delirio implicitum teneri, jam satis prius ostenderat: sed nuper rursus ad nos venit. In cœtum nostrum vocatus, cavillando nihil profecit, quin eum ex suis latebris in lucem protraherem. Prætet quindecim verbi Ministros aderant & alii testes idonei. Norunt omnes, si vel unam pudoris guttam habuisset, potuisse statim ad sanam mentem reverti. Sed initio puerilibus cavillis ludebat: sed tertio verbo quum premeretur, frontem penitus abjecit. Subinde enim, quod bis & ter concesserat, negare: quod negaverat, rursus concedere: vacillare à suis principiis, interdum etiam excidere: sine fine & modo in eosdem revolvi circuitus. Nec fieri aliter potuit. Nisi enim tractos à Patre fuisse, qui ad Christum veniunt, fatemur, & hoc peculiare esse Spiritus sancti opus in electis: vel omnes promiscue electos esse constat, vel causam electionis in cujusque merito sitam esse. Si reprobationis exordium in secunda hominis contumacia statuitur, sequitur nihil apud Deum esse constituti, sed suspensum esse ejus consilium, quid de singulis actutus sit. Fatetur Hieronymus natura omnes pravos esse, gratiam Dei omnibus offerri, quæ ingenitam à natura pravitatem corrigat. Quosdam fingit liberi arbitrii sui motu correctionem admittere, ut sit efficax: alios, quibus idem liberum esset, respuendo bis fieri contumaces: inde fictitiam reprobationem elicit. Ita æternum Dei consilium subjici omnium arbitrio, quis non videt? Et tu elegantiam nescio quam in tanta insulsitate videre te putas? Atqui, si quid in divinis intelligo, hoc multo ineptius ac crassius commentum est, quam Papistarum fuit. Jam si fructus electionis est bona & recta in homine voluntas, reprobos sequitur toto cordis affectu ad malum ferri. Nec vero Paulus, quum volentis esse ne- *Rom. 9.*
gat, aliquam tribuit reprobis voluntatem, quæ per *vers. 16.*
se sit irrita: quin potius ex Dei misericordia fluere docet, quod bene velle & recte currere incipiant, qui prius erant ab omni rectitudine aversi. Desinant ergo fontem & primam causam discretionis inter electos & reprobos in humano arbitrio locare, si quem electioni Dei locum relinquere volunt.

CALVINUS N. S. D.

CItius eram scripturus, nisi me spes adventus tui, quam literæ tuæ fecerant, hactenus tenuisset. Nunc longior mora vel mutatum abs te consilium esse arguit, vel aliquid quod profectioni tuæ obstiterit, accidisse. Atque hoc quidem posterius mallem, modo ne quid triste sit & adversum: deinde nonnisi ad breve tempus te impediat. Verum quod nollem prope suspicari cogor, non eundem qui tunc fuit, hodie tibi manere animum. Equidem hic falli cupio: & si ita est, errorem meum extemplo refellere in tua potestate est: quod ut facias, vehementer rogo. Si tibi factam à me injuriam queratis, ego libenter culpam deprecabor: aut si rigidior fueris, pœnam quam statues luere non abnuam. Solum adventu tuo quæ nos adhuc suspensos tenet dubitationem exime. Nec vero me fugit quam multa istic quotidie dici soleant ad turbandum quod ceperas consilium: quam multa etiam tibi ultro venire in mentem potuerint. Verum si meo consilio, aut saltem precibus obtemperas, duo abs te impetrare velim, ne te vanorum hominum blanditiis lactandum præbeas, sed potius in te descendens, conscientiam intus propriam roges quidnam factu sit opus. Deinde ne alium tibi judicem vel arbitrum statuas, quam Deum ipsum. Video enim quas sibi delicias faciant permulti, ac præsertim ordinis tui homines. Quanquam autem ex eorum numero te esse non arbitror, qui suis deliciis inebriati, secure sibi indulgent: non videtur tamen supervacua monitio, ne forte per incuriam obrepat torpor, ut acrius tibi & severius instes. Quod nuper multorum animi spe nescio qua erecti sunt, utinam firma esset ratio! Si quos juvat multa sibi de nihilo promittere, voluntario eorum errori non invideo. Tibi vero denuncio, nisi sponte falli vis, non esse cur ista temere passim concepta opinio te moretur. Jam si migrandi tempus nondum esse maturum putas; saltem mensem unum quo nos invisas, furari licet. Certe præstat semel coram in sermonem venire, quam agitare per literas, de quibus vix unquam probe disceptabitur, donec in rem præsentem ventum fuerit. Simul tamen memineris, si alimentis mature prospicitur, & damni infecti cautio moram nullam admittit, minus esse in hac causa procrastinandum. Vale eximie vir & mihi plurimum honorande. Dominus tibi semper adsit, Spiritu prudentiæ & fortitudinis te gubernet, gressus tuos regat in gloriam nominis sui, Amen. 8. Calend. August. M. D. LIII.

CALV. FARELLO S. D.

QUum his mensibus assiduo concionum onere supra modum gravatus fueris; jam tempus esse arbitror, ut tibi aliquantulum quietis indulgeas. Frater noster Christophorus interea se paulatim colliget. Neque enim salubre foret, tam cito à morbo longam profectionem suscipere. Ergo si consilio meo obtemperas, brevi nos invises. Si videbitur, in itinere comitem assumes Viretum. Nisi facturum te considerem quod suadeo, haberes à me longiores literas. Etsi in rebus nostris nihil est quod te exhilaret. Qua etiam ratione à scri-

bendo impedior, ne bis tibi sim molestus. Cave tamen ne miseros fugias. Vale integerrime frater & præstantissime Christi serve. Dominus tibi perpetuo adsit, te gubernet, labores tuos benedicat. Collegam, fratres, amicos & familiam saluta. Genevæ, 10 Julii. M. D. LII.

Joannes Calvinus tuus.

MELANCHTHON CALVINO S. D.

Reverende vir, & charissime frater, sæpe ad te scriberem, si tabellarios certos haberem. Colloqui etiam mallem de rebus gravissimis multis: quia & judicium tuum magni facio; & scio integritatem animi, & candorem in te summum esse. Nunc ita vivo ὥσπερ ἐν σπηλαίῳ. Sed fortassis ex hac mortali vita ad collegium in cælo candidius brevi accedam. Audio Franciscum Dryandrum hac æstate apud te fuisse. Mihi, si vivam, nova exilia expectanda sunt. Quare si cedendum erit ex his locis, colloqui tecum decrevi. Studia doctrinarum in his regionibus mediocria fuerunt. Nunc lue & bellis impediuntur. Ac sæpe gemens deploro causas horum furorum in gubernatoribus. Oro etiam Filium Dei, ut has calamitates leniat, & auferat causas. Si voles mihi sæpius scribere, poteris literas Francisco Dryandro mittere. In pagella, quam inclusi, breviter scripsi historica hujus Autumni. Bene vale. Calend. Octob. M. D. LII. Jam respondeo ad Gorgonem Osiandri. In Pannonia Turcici Bassæ tres sunt, qui habent duos exercitus: & recens occuparunt quædam oppida insignia, & trucidaverunt exercitum Regis Ferdinandi. Nunc profectus est in Austriam Dux Saxoniæ Mauricius, ut ducat exercitum contra Turcas. Interea Marchio Albertus vastata vicinia circa Noribergam, & vexata Francfordia, diripit oppida in diœcesibus Moguntina & Trevirensi. Gallici Regis exercitus accessit ad Leodiensem diœcesim. Imperator Carolus Spiræ exercitum colligit, ut Gallicum Regem & Marchionem reprimat. In Saxonia filius Comitis Alberti Mansfeldensis colligit exercitum circa Bremam, & nunc ad hæc loca nobis vicina accedit, recuperaturus suam patriam, & turbaturus totam regionem. Ita sunt in Germania passim vastationes. Ecclesiæ sunt in luctu & mœrore: & doctrinarum studia conticescunt. Crescit robur seditiose clamantium de libertate. Vobis tranquillitatem gratulor, & Deum oro ut nobis quoque nostras miserias leniat.

Philippus.

CALV. MELANCHTHONI S. D.

Literis tuis, quas altero postquam datæ fuerant mense accepi, nihil potuit accidere hoc tempore gratius. Nam ad ingentes molestias, quibus satis duriter conficior, nullus fere est dies quo non aliquid novi doloris, vel curæ accedat. Itaque sub qua premor malorum congerie brevi tabescerem, nisi eorum acerbitatem Dominus suis remediis leniret: in quibus hoc mihi non leve fuit, quod & te mediocriter valere cognovi, ut saltem fert ætas, & tenera corpusculi tui valetudo: & de amore in me tuo nihil prorsus esse mutatum, ipsis literis factus sum certior. Relatum mihi fuerat, sic te mea quadam nimis libera admonitione, quæ tamen longe aliter afficere te debuerat, fuisse offensum, ut epistolam coram aliquot testibus conscinderes. Etsi autem parum credibilis erat nuncius, ex quo tamen longo temporis successu variis signis confirmatus est, aliquid tandem suspicari coactus sum. Quo nunc libentius cognovi, salvam adhuc inter nos manere conjunctionem: quam certe, ut ex concordi pietatis affectu coaluit, sanctam perpetuo, & inviolabilem esse decet. Quum autem magnopere nostra intersit, quam Deus nominis sui auspiciis sacravit amicitiam, bona fide constanterque ad extremum colere: totius etiam Ecclesiæ magna hic agitur vel utilitas, vel jactura. Vides enim quam multorum in nos conjecti sint oculi: ut improbi maledicendi ansam ex dissidiis nostris captent: ut obscuris tantum simultatibus infirmi turbentur. Nec vero parvi refert ne qua ad posteros exeat ullius inter nos exortæ discordiæ suspicio. Plusquam enim absurdum est, postquam discessionem à toto mundo facere coacti sumus, inter ipsa principia alios ab aliis dissilire. Porro etsi me procul abs te distare agnosco, libenterque fateor: quia tamen non ignoro, in quem theatri sui gradum me Deus extulerit; non est cur dissimulem, sine magna Ecclesiæ injuria non posse amicitiam nostram violari. Atque ut nulla sit nobis aliorum ratio: ex tuo ipsius sensu æstima, quam mihi acerbum foret, ab eo homine alienari, quem & unice amo ac revereor, & Deus ut toti suæ Ecclesiæ conspicuum redderet, non modo singularibus donis magnifice ornavit, sed adhibuit ad res summas gerendas primarium ministrum. Et certe mirus hic ac prodigiosus est stupor, quod inter nos tam facile contemnitur sacer ille consensus, quo cælestes Angelos referre in mundo decebat. Interea non desinit Satan discordiarum semina passim spargere: & fit nostra socordia, ut multam materiam coacervet. Tandem excitandis ignibus reperit sua flabella. Referam quid nobis in hac Ecclesia summo piorum omnium cruciatu acciderit. Ac jam annus integer elapsus est, ex quo inter has pugnas jactamur. Quidam nebulones, quum nobis de gratuita Dei electione, & misera humani arbitrii servitute litem moverent, & publice tumultuarentur, nihil ad nos gravandos habuerunt magis plausibile nominis tui prætextu. Quum experti essent, quam nobis promptum esset quæcunque ingerebant commenta refellere, hoc scilicet artificio nos obruere tentabant, nisi vellemus palam abs te discedere. Et ea quidem servata fuit à nobis moderatio, ut minime extorserint, quod astute captabant. Professi ergo sumus ego & collegæ omnes mei, eundem, quo tendis, in doctrina scopum nobis esse propositum. Nec verbum in tota disceptatione excidit, vel in te minus honorificum quam par erat, vel quod tibi fidem detraheret. Nec tamen fieri potest, quin me interea vehementer urat tacita ista cogitatio: improbis post mortem nostram, vexandæ Ecclesiæ occasionem, quoties libuerit, relinqui, dum pugnantes eorum sententias in certamen committent, quos velut uno ore unum idemque loqui decuerat. Quod se Osiander nobis subduxit, imo non sine violento impetu se proripuit, non mirum, nec tantopere dolendum. Tu enim expertus pridem es, ex eo esse ferarum genere, quæ nunquam cicurantur: & ego semper inter nostra dedecora eum numeravi. Quo certe die mihi primum visus est, profanum hominis ingenium, & fœdos mores sum detestatus. Quoties suave ac generosum vinum laudare vellet, has in ore habebat voces, Ego sum qui sum: item, Hic est Filius Dei vivi: quæ manifesta Dei ludibria proderent. Quo magis sæpe miratus sum vestra omnium indulgentia talem belluam foveri. Præcipue vero, quum locum in præfatione quadam tua legerem (ubi post Wormatiense insaniæ specimen plusquam liberaliter abs te laudatur) obstupui. Sed facessat ille, quem alienissimum à nobis esse expedit. Quosdam alios retentos mallem. Ut tamen hos quoque omittam: me non leviter pungit, quæ in nostra docendi ratione nimis palam conspicitur repugnantia. Equidem non ignoro, si quid detur hominum auctoritati, longe æquius esse, ut tibi subscribam, quam ut tu in sententiam meam descendas. Verum id non agitur: neque etiam à piis Christi ministris optandum est. Hoc scilicet quæri utrimque decet, ut consentiamus in puram Dei veritatem. Me autem, ut ingenue

fatear,

fatear, religio impedit, ne tibi in hac doctrinæ parte accedam: quod nimis philosophice de libero arbitrio disputare videris: in electione tractanda nihil aliud habere propositum, nisi ut te ad communem hominum sensum accommodes. Neque enim hallucinationi tribui hoc potest, quod homo acutus, & prudens, & in Scriptura probe exercitatus, electionem Dei cum promissionibus confundis, quæ sunt universæ. Nihil enim magis notum est, quam verbi prædicationem omnibus promiscue esse communem, sed fidei Spiritum solis electis singulari privilegio donari. Universæ sunt promissiones. Qui fit igitur ut non peræque apud omnes vigeat earum efficacia? Nempe quia non omnibus brachium suum Deus patefacit. Nec vero apud homines mediocriter in Scriptura versatos ea res disputatione indiget: quum pariter omnibus Christi gratiam offerant promissiones: & externa voce invitet Deus quoslibet in salutem: peculiare esse fidei donum. Et mihi videor totam hanc quæstionem, quamvis impedita sit ac spinosa, proxime edito libello dilucide explicasse. Quum res adeo plana sit, te ex animi sensu prorsus diversum tradere, nemo erit sani judicii cui persuadeas. Curam simul & dolorem mihi auget, quod te video hac in re propemodum esse tui dissimilem. Audio enim, quum tota oblata esset formula nostræ cum Tigurina Ecclesia consensionis, protinus arrepto calamo sententiam unam, quæ Dei electos à reprobis parce & sobrie discernit, abs te fuisse confossam. Quod certe ab ingenii tui mansuetudine, ut alia taceam, valde abhorret. Itaque ut meum libellum legere, vel saltem gustare sustineas, non rogo: quia id frustra mihi facturus videor. Utinam his de rebus coram aliquando colloqui liceret. Notus est mihi tuus candor, perspecta ingenuitas & moderatio: pietas vero Angelis, & toti mundo testata est. Ergo facile, ut spero, tota ea res inter nos expediretur. Quare si unquam se daret opportunitas, nihil magis optarem, quam ad te accurrere: sin vero contigerit quod times, erit hoc mihi in rebus miseris & luctuosis non leve solatium, videre te prius, & amplecti, quam ex hoc mundo migrandum sit. Hic minime fruimur ea quiete, quam existimas. Intus multum negotii, molestiarum atque etiam turbarum. In conspectu sunt hostes, à quibus nova subinde pericula cervicibus nostris imminent. A Burgundia quinque horarum itinere distamus. A ditione Gallica intra unius horæ spatium ad portas nostras venitur. Sed quia nihil beatius est, quam militare sub Christi vexillo, non est cur te ista incommoda à nobis visendis deterreant. Interea gratum officium præstabis, tuum & communem Ecclesiæ statum indicando. Vale clarissime vir, & mihi ex animo honorande frater. Dominus te præsidio suo tueatur, Spiritu regat, & benedicat sanctos labores tuos. Collegæ mei, & multi pii cordatique homines te reverenter salutant. Genevæ, 4. Calend. Decemb. M. D. LII.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Farello s. D.

A Discessu vestro rursus in curiam vocatus sum. Neque enim comicus noster Cæsar legationis obeundæ causa ante voluit pedem urbe movere, quam negotium hoc transactum esset: quia timebat, ne se absente aliquid gravius decerneretur in cognatum. Non tamen vocatus sum per apparitorem, sed venit domum unus ex Senatoribus, qui me deduceret. Illic Balthasar ex more conquestus est de injuria sibi facta. Respondi quod visum est. Senatus deliberatio nec difficilis, nec longa fuit. Nisi quod omnes, acsi non judices, sed voluntarii arbitri sederent, nihil statuere audebant, quod non utrique parti scirent gratum fore. Balthasar cum suo patrono semel atque iterum vocatus, ferociter calcitravit. Tandem visus est, qui sua intemperie omnia turbare solet, illius lasciviam domare: vel saltem sedare nimium fervorem: ne cogeretur Senatus in eum esse durior. Etsi autem simulabant ambo, se graviter uri ob inustam infamiæ notam; nihil tamen malebant, quam totam litem placide componi. Quia nullo modo elabi poterat miser iste, quin pœnam daret ejus convitii quod ebrius in me effutiverat, tandem quasi precibus cognati sui victus, staturum se arbitrio Senatus promisit. Multa prætereo, quæ ultro citroque agitata sunt. Quia transactionem mihi negavi ratam fore, nisi publicis literis testata esset, recitatur ex scripto Senatusconsultum, in hanc formam: Recte me & ex officio fecisse, quod illum à sacra Baptismi sponsione depulerim. Nihil esse causæ, cur se læsum queratur, quum suo merito repulsam illam passus sit. Illi mandari, ut me in postetum reverenter colat, abstineat ab omni cootumacia. Et quia sparsus esset rumor, illum mihi absenti maledixisse, quod sibi nunquam venisse in mentem diceret, locum illi sui purgandi dari. Hæc autem purgationis species palinodia erat, honesto prætextu velata, qua dedecus effugeret. Additum etiam, Senatum hæc omnia sibi integra servare: & severe vindicatutum, siquando ille insolesceret. Sed quia laqueo se constrictum teneri cernebat, ejus veniam extorsit. Cæterum affinis ejus, qui materteram habet uxorem, quasi mea facilitate liceret sine modo abuti, de suo addidit, ut ego vicissim pro bono & honesto eum homine haberem. Ostendi breviter quam absurdum & indignum illud foret. Ita sine mora & absque ulla disceptatione, quod perperam addiderat, expungere jussus est. Ego primo illo capite contentus, quo magna mihi & Collegis libertas parta est, in reliquis me exorabilem præbui. Nobis enim dabatur, quod sanguine meo redemptum optassem. Nam etsi aliquoties rationibus nostris succubuerant, nihil tamen adhuc certi pronunciatum fuerat. Porro ut sentiret ille quamvis indignus, me salutis ac quietis suæ esse cupidum, consului ut ad veniam deprecandam sponte se Consistorio offerret. Facturum promisit. & venit quidem: sed minime animatus ut decebat. Superbe enim jactavit se nullius culpæ sibi esse conscium: & parum aberat, quin alios impeteret. Ego meo officio defunctus excusavi, quod paterna indulgentia eum ad bonam frugem revocare frustra conatus essem. Dimissus est cum tristi responso, excommunicari eum & sodales, donec resipiscerent. Mirabili Dei providentia hoc totum gubernatum fuit, quod privata venia fretus, in animo habebat paucis post diebus infantem mihi afferre, ut majorem apud rude vulgus invidiam conflaret, si rejicerem: mihi vero religio fuisset admittere, qui publico Ecclesiæ judicio damnatus, nondum pœnitentiam suam professus erat. Nunc non facilis modo nobis victoria, sed plausibilis etiam causa erit. Quanquam de exitu, qualem prospicio instare, non admodum mihi gratulor. Ficta enim confessione nos eludet: quæ tamen ipsa ad exemplum proderit. Seniores omnes habemus optime nobis conjunctos, valde etiam cordatos in assereodo Ecclesiæ jure, & coërcenda improborum protervia. Unum duntaxat excipio, qui tameo perfidis suis blanditiis neminem hactenus potuit flectere. Perendie hac transiit filius Justi Jonæ, per equos celeres ad Regem properans, à Comite Mansfeldensi legatus. Nescio quid dicam, nisi quod justa Dei vindicta ubique mundus turbatur, qui sub illius obsequio quiescere non potest Plura literis non licet committere. Quum Ecclesiæ Saxonicæ facta esset mentio: inter alia narravit, Melanchthnoem male audire, quod non magis ingenue professus sit, sibi nobiscum in causa sacramentaria bene convenire. Ipse autem de tota re ita prudenter & scite disserit, ut nihil in ejus sermone futile animadverterim, quum tamen satis acriter ad eum obser-

van-

vandum essem intentus. Non dubito quin jam audieris me patriæ esse superstitem. Ita urbem mortuam lugere cogor, quæ superiore anno ob falsum mortis meæ rumorem solennes habuit supplicationes, ut de Christo triumpharet. Vale integerrime frater, & fidelis Christi serve, cujus præsidio te commendo. Genevæ, 4. Nonas Decemb. M. D. L I I.

Calv. Mercero s. d.

PRæfectum urbis vestræ libenter vidi: tum quod se hominem pium atque integrum esse nobis probavit: tum quod mihi familiariter exposuit ut valeres, & quo in statu res tuæ nunc essent. Fuit hic circiter dies quindecim. Quanquam autem cupit in patria suam operam Domino impendere, quia tamen munus suum variis difficultatibus implicitum esse videt, quibus se parem fore minime confidit: testatus est in discessu, placere sibi migrandi consilium. Quantum ad rationes tuas domesticas spectat, nihil arbitror fore melius, quam si primo quoque die laqueos expedias, quibus istic teneris. Frater tibi iniquus est, magisque pertinax, quam ut sponte, quod etiam sine ejus fraude fieret, substitutionis suæ jore cessurus sit. Tu vero remedis quærendi studio malum duplicare cogitas. Ne posthac imprudentia te lapsum fuisse queraris, tibi jam denuncio, si uxorem duxeris, nihil fore tua servitute miserius. Jam ut tibi obsequens & morigera aliqua contingat, & quæ ad solum vertendum parata sit, nihildum tamen hac ratione profectum fuerit. Liberi procreandi sunt, qui fratrem à substitutione depellant. Quousque tandem, obsecro, libertatem tuam differs, ad quam præcipiti fere cursu properandom erat? deinde, quibus auspiciis nuptias tuas celebrabis? quo genere consecrationis Domino liberos ab ipso tibi datos offeres? qualis erit familiæ tuæ religio? Annon certus novos te laqueos induere, quibus ne stranguleris magnopere timendum est? imo inexplicabilem labyrinthum te ingredi? Ut nihil sit incommodi præter biennii moram: est tamen [illegible], tempus ita extrahendo, vacationem interea à Domino petere. Sed ego aliter judico: te in hoc lutum, unde nunc emergere conaris, penitus demersum iri, si te semel conjugio involvas. Jam quid matre tua fiet, cujus ætas singulis diebus ingravescit? Sane hoc singulare est Dei donum, quod quum Dominus illi per te manum porrigat, nihil magis cupit, quam cito à vinculis liberari. Nunc eam per flexuosas ambages circumducere, neque esset humanum, & à pietate etiam tua magis abhorret. Præterea falleris, si te solutum fore speras, simulac fueris pater. Quis enim cavebit, liberos patri fore superstites? Ergo ne tum quidem libera erit agrorum venditio. Quare nihil melius quam ut transigas quovis modo cum fratre. Atqui tertia, vel dimidia pretii parte, ut nimium tenax est, ac cupiens, te fraudabit? Crede mihi non parum lucri feceris, si dimidium justæ æstimationis recipias. Qua in re non mediocriter tibi utilis erit Præfecti opera. Et se bona fide ac sedulo facturum pollicitus est, quicquid injunxeris. Quod si hæc te nondum satis afficiunt, ad obtestationes me convertam. Te igitur per incomparabile illud redemptionis beneficium obsecro quo nos dignatus est Filius Dei, ne quid te impediat vel remoretur, quominus te illi totum addicas. Nec tibi suspectum esse decet desiderii mei ardorem. Quia scis in quem finem tantopere adventum tuum expetam. Et magni interest, celeriter te ad opus illud accingi, quod Ecclesiæ Dei plusquam necessarium esse cognoscis. Quare omnes morarum nexus vel dissue, vel abrumpe: ut te nobis quamprimum sistas. Hanc epistolam, quum mihi tempus sesquihoræ nuncius daret, ex lecto dictare coactus sum. Excosæ igitur, quod non mea potius manu. Vale eximie vir & frater ex animo colende. Dominus te Spiritu consilii & fortitudinis gubernet, ne quid tibi aliud propositum sit quam illustrare sanctum ejus nomen. Nonis Decembris. M. D. L I I.

Bullingerus Calvino s. d.

DIu jam nihil tuæ pietati scripsi, frater in Domino colende & dilecte, præsertim quod seriam aliquam occasionem observarem. Ea quum modo sit oblata, scribendi volui officium repetere. Retulit haud dubie frater ille Lausanensis è Comitiis Badensibus rediens quid actum sit ab urbibus Tiguro, Basilea, Schafhusio in causa vinctorum propter verbum Dei in Gallia: & quod V. C. Joannes Habius urbis nostræ Cos. ad Regem missus sit legatus. Is ergo hodie scriptis ad amplissimum urbis Senatum literis exposuit, quomodo legationem injunctam obierit, quid responsi à Rege ex ore ipsius proprio acceperit. Nempe quod post diligentem supplicationem factam, Rex non communicato cum suis consilio postularit diserte, ne urbes illæ in hoc negotio pergant ipsi esse molestæ: quum non ita pridem scriptis ad 4 urbes literis idem negotium scripto agentibus animi sui sententiam explicarit, de quo nihil cesserit: liberum se facere urbibus, ut pro suo beneplacito res suas gubernent: id ipsum omnino velle in regno suo, quod prorsus cogitet purum servare à seditiosis illis hominibus. Hæc est illius Regis responsio, quæ ita uti meretur à nostris accepta est. Hoc nescire te nolui, ut hoc ardentiores preces Domino offerre una pergeremus. Vivit qui populum suum ex Ægypto liberavit. Vivit qui captivitatem ex Babylone reduxit. Vivit qui Cæsaribus, Regibus ac Principibus profligatis Ecclesiam suam asseruit. Oportet nos quidem per multas afflictiones ingredi in regnum Dei. Væ autem illis qui tangunt pupillam oculi Dei. Pergamus nos constanter docere verbum Dei, prædicare Euangelium Christi, & cum omnibus sanctis in cælum oculos attollere. Non deseret nos qui dixit, Ero vobiscum usque ad consummationem seculi. In mundo afflictionem habebitis: confidite, ego vici mundum. Christus servet nos & suam Ecclesiam. Saluta fratres omnes. Salutant te fratres. Tiguri, 15 Augusti. M. D. L I I.

Calv. Joanni Chæko.

HActenus ad te scribere distuli, vir ornatissime, ne aliud appetere forsan viderer quam animus meus ferebat. Nam ut fucosæ sunt mundi amicitiæ, atque ut passim regnat ambitio & vanitas, paucissimi vero sunt qui sinceritatem colant: necesse est, suspectos fere nobis esse quorum non penitus comperta est probitas. Tandem plusquam legitima scribendi causa visa est, quod quum jam aliquoties ad Regem ipsum ausus fuerim scribere, nihil unquam ad te dare literarum minime deceat, cujus opera (secundum Dei gratiam) factum est, ut mihi aliisque Christi servis ad illum pateret accessus. Ac præteriti quidem temporis facilis est excusatio, quod initio veritus sum ne parum sibi haberi fidei putarent, quorum hortatu scribebam, si aliorum opera usus forem in literis offerendis: & tibi quocum nulla mihi familiaritas intercesserat, molestus esse nolebam. Quod si quid peccatum est, pudori hoc meo potius quam negligentiæ tribues. Nam quum pridem & eximiæ tuæ pietatis, & excellentis doctrinæ fama inductus merito te coluerim: hæc una ratio satis tibi conciliat bonorum omnium animos, quod Regem non modo præstantissimæ indolis, sed etiam maturæ supra ætatem virtutis tuo labore formatum habet Anglia, qui laboranti, imo prorsus afflictæ Dei Ecclesiæ in his miserrimis temporibus manum porrigat. Certe Dominus quum hoc

ta

te honore dignatus est, non eos solum tibi devinxit, qui præsentem inde fructum capiunt, sed quicunque restitutam cupiunt Ecclesiam Dei, vel saltem collectas ejus reliquias. Nunc si, quem diu apud me tacitus alui, amoris affectum tibi testatum facerem, hoc meum officium tibi non fore ingratum, mihi persuasi. Cæterum, quando neque tu in isto fortunæ splendore privatus mei similium officiis indiges: & ego tenuitate mea contentus nihil tibi oneris mea causa impositum esse volo: mutuam inter nos benevolentiam colamus in hac caduca vita, donec in solidum ea fruamur in cælo. Interim uno consensu studeamus regnum Christi ornare, quantum in nobis est, propagare, & tueri. Videmus enim quam multi sint palam infesti hostes, quorum in dies magis crescit furor, & accenditur: ex eorum autem numero, qui nomen Euangelio dederunt, quam pauci bona fide in asserenda Filii Dei gloria laborent: quantum sit in multis primoribus frigus, vel potius quanta ignavia: quantus denique totius mundi stupor. Quanquam autem adeo te voluntarium esse existimo, ut alienis stimulis minime indigeas: quæ tamen humanitas tua est, non dubito quin tibi familiariter hæc à me proponi, boni consulas, quæ sibi unumquemque nostrûm assiduè suggerere convenit. Id vero abs te nominatim peto, ut siquando Regem Serenissimum censueris meis exhortationibus excitari posse, monere, & ex re præsenti consilium dare ne graveris. Vale præstantissime vir & mihi ex animo colende. Dominus te suo præsidio tueatur, Spiritu suo gubernare pergat, & sanctis tuis laboribus benedicere. Genevæ, Idibus Februarii. M. D. LIII.

CALV. FARELLO.

QUum nuper extremis amici officiis erga te defunctus, ut mihi quidem videbar, quod residuum instabat doloris nimis maturo discessu effugere optassem: tantæ festinationis quam merebar pœnam dedi. Atque utinam solus dedissem. Sed hoc aliquanto deterius fuit, quod eodem complures bonos mœrore mecum implicui. Nunc tamen lætiore nuncio recreatus, stultitiam & pudorem meum obliviscor. Et certe dignum est hoc singulare Dei beneficium, quod omnem tristitiæ materiam absorbeat. Nunc postquam morbo levatus es, danda erit opera, ut animi vigorem, quem inter gravissimos conflictus nimis strenue exercuisti, & corporis vires, quas prorsus collapsas fractasque esse oportet, paulatim recolligas. Faxit Dominus, quando te ante tempus sepelivi, ut te mihi superstitem videat Ecclesia. In hac precatione cum publico fidelium bono conjuncta est privata mea utilitas: quia & brevior erit militiæ meæ cursus, & à morte tua deflenda eximar. Neque tamen interea, si ita Domino videbitur, tibi tamdiu prorogari vitæ finem recuso, ut adhuc decennis labor mihi accedat. Cæterum modo sic Christo vivamus, ut quotidie etiam parati simus illi mori, quid de nobis futurum sit securos agere decet. Nunc solum curandæ valetudini incumbe, ut brevi convalescas. Quam multi amici te salutent, frater melius ore exponet. Vale frater integerrime. Dominus qui te præter spem nostram Ecclesiæ suæ restituit, de Satana & impiis per te semper triumphet. Symmystis & aliis plurimam salutem. Genevæ, 6. Calendas Aprilis. M. D. LIII.

Joannes Calvinus vere tuus.

CALV. VIRETO S. D.

CUr Matthæus noster Bernam proficiscatur, ex eo audies. Quia videbam hominem tam inique variis modis tractari, non ausus sum vehementius dehortari à suscepto consilio. Negare enim non potui, quin commendationem abs te peterem, quam ultro daturus esses. Neque enim causa, tua suffragatione indigna est: & pro tua humanitate ostendere voles, eum à te in rebus suis miseris non contemni. Itaque mihi satis est, ut homini obsequar, uno te verbo monuisse. Cardinalis Bellajus hac transiens Pagnetum misit, qui me accerseret. Non sum tunc domi repertus. Quævit ille: puto quod non magnopere colloquium meum appeteret. Pagneto dixit, de fratribus nostris Bernates non impetrasse, quia Connestabilem prætererant. Spem facere melioris exitus visus est, si ad novas preces accederet illa commendatio. Ego vero merum esse ludibrium arbitror. Nam Connestabilis antea rogatus, blando responso ipsos derisit, ut nosti. Quod si tamen visum fuerit, aliquid rursus tentare. supplicium eorum differri mandavit, donec Alpes transiisset. Senatum, meo judicio, admoneri non erit inutile, ut inde consilium capiat: ne videamur fratrum salutem negligentius curasse. Reliqua in tuum adventum. Vale frater integerrime. Saluta uxorem & filiolas diligenter meo nomine. Dominus vos tueatur, & Spiritu suo regere pergat. Genevæ, 8 Maii. M. D. LIII.

CALV. FARELLO S. D.

UTinam, mi Farelle, aptius malis tuis remedium invenire possem, quam hic tibi afferre cogito. Sed quum tu minime ignores, multa nobis esse toleranda, quæ corrigere non licet: pluribus verbis te non hortabor, ut te in certamine non plane hostili mansuetum moderatumque præbeas. Si tamen hoc vocari certamen debet, quum abs te Collega sine odio & tumultuandi libidine dissentit. Quid in eo desiderem, quia tu mihi optimus es testis, in præsentia non refero. Pium tamen esse hominem, & officii sui studiosum, cognoscimus. Huc accedit, quod non modo te amat, seque tibi probari cupit, sed patris loco habet ac reveretur. Cur autem protervius interdum se gerat quam par est, hæc mihi præcipua esse videtur ratio: quod dum te nimis rigidum & morosum esse judicat, popularitatem nescio quam affectat, quæ offensis medeatur. Ita bonus vir, dum vult consultum esse quieti tuæ, invidiamque declinat, cui sustinendæ vos fore pares diffidit, nec constantiam gravitatemque retinet Christi ministro dignam: & dum necessitatem resistendi tibi imponit, improbis arma suppeditat, quibus ministerium commune oppugnent. Quam hæc odiosa res sit & acerba, video: nec me latet, quantum reprehensionis mereatur ejus vitium. Sed æquitatis ac prudentiæ tuæ est ex adverso colligere, quæ ad sublevandam ejus culpam valent. Si immodica confidentia exultat, scis tamen eam nullo malitiæ veneno aspersam: si qua pervicacia laborat, nihil tamen illi minus propositum, quam Ecclesiam turbare, vel ex fratrum contemptu triumphum agere. Cur ergo non ignosceres ejus imprudentiæ? Capunculum tulisti, non modo nihili hominem, sed qui ad lites natus totum Ecclesiæ ordinem insano fastu calcabat, qui virulentis cavillis impudenter evertere studebat quicquid recte & ordine compositum foret, qui fatali quodam genio non minus quam rabioso impetu ferebatur ad nocendum, qui data opera factiosos omnes stimulabat in Ecclesiæ perniciem. Quanto igitur magis fovendæ cum eo homine pacis habenda tibi ratio est, qui & tecum Domino fideliter servire cupit, & ab hostilibus dissidiis abhorret? Quanquam non modo pax tibi cum eo alenda est, sed amicitia colenda. Nam si reputas, quam pauci hodie sint tolerabiles Ministri, hunc & probum & diligentem, & aliis dotibus laude dignis instructum minime aspernaberis. Cæterum ut offensionem abs te hactenus conceptam silentio tegere forte expediet, ita in posterum si quid peccet, libere cum

eo

eo expostulare præstabit: modo ne in dissidium res erumpat. Modo se amari intelligat, eum mediocriter, ut spero, morigerum habebis. Proximo Sabbatho Lugduni exustus est mercator, qui mira constantia & pari moderatione ad supplicium perrexit: quum modis omnibus ad defectionem impellere ipsum cognati & populares tentassent. Mater etiam ter genibus ejus advoluta, flena suppliciter precata, ut vitæ suæ parceret, nihil obtinuit. Passim in Gallia sæviunt. Sed in Belsia præsertim vexatur nobilitas. Vale integerrime frater & mihi vere observaode. Dominus te Spiritu suo regere pergat, diuque servet incolumem. Saluta fratrem tuum & amicos. Genevæ, 14. Calend. Augusti. M. D. LIII.

CALV. FARELLO S.

QUæ nuper ego ad te privatim, & quæ simul cum symmystis meis ad te scripsi, in bonam partem abs te accepta esse, ut omnia nostra æqui bonique consulare soles, gaudeo. Faxit Dominus, ut sanioribus consiliis parere discant, quibus multa inconsiderate effluunt: & tua moderatione concordiam foveas, quam parvis interdum dissidiis labefactare conatur Satan. Franciscus vester, quum jam ad discessum paratus foret, rogavit an vellem istuc scribere. A Fallesio redibat. Hortari ut punctum temporis maneret, ideo nolui, quia nec spes erat aliqua profectus: & hominem præfractum à suscepto consilio deducere, non ita facile erat. De morte Regis Angliæ incerti primum rumores volitabant. Postea certiores quam vellem subinde nuncii sunt sequuti. Successit in regnum consobrina Ordinum suffragiis. Metuitur tamen seditio. Verissimum est quod dicis incomparabili thesauro privatam esse terram illam, quo indigna erat. Equidem ita statuo, unius pupilli morte totam gentem optimo patre esse orbatam. Brevi forte audiemus ut res habeant. Nostrum tamen est, in patientia animas nostras possidere. Vale frater integerrime. Saluta collegam & reliquos symmystas, fratremque Claudium. Dominus vobis semper adsit, vos gubernet, ac labores vestros benedicat. Collegæ mei tibi plurimam salutem dicunt. Idem etiam amici. Vale iterum. Genevæ, 7 Augusti. M. D. LIII.

CAL.V. FARELLO S. D.

EST ut dicis, mi Farelle. Quamvis multis tempestatibus varie & duriter jactemur: quia tamen navem qua vehimur, nauclerus gubernat, qui ne in mediis quidem naufragiis perire unquam nos sinet, non est cur metu vel tædio mentes nostræ obruantur. Jam novum habemus negotium cum Serveto. Hac transire forte cogitabat. Necdum enim scitur, quo consilio venerit. Sed quum agnitus fuisset, retinendum putavi. Nicolaus meus ad capitale judicium, pœnæ talionis se offerens, ipsum vocavit. Quadraginta accusationis capita postridie in medium scripta attulit. Tergiversatus est initio. Itaque vocati sumus. Proterve mihi convitiatus est, non secus acsi haberet sibi obnoxium. Ego ut dignus erat eum excepi. Tandem pronunciavit Senatus capita omnia probata esse. Dimissus est è carcere Nicolaus die tertio, quum fratrem meum sponsorem dedisset: quarto absolutus est. De impudentia hominis nihil dicam. Sed tantus fuit furor, ut non dubitaverit dicere, diabolis inesse divinitatem. Imo singulis plures inesse deos: quia deitas substantialiter tam illis quam ligno & lapidi communicata fuerit. Spero capitale saltem fore judicium: pœnæ vero atrocitatem remitti cupio. Vale. Collegæ mei te resalutant. Idem faciunt Budæus, & qui jam convaluit Normandius. Fratri etiam Claudio salutem dices meo nomine. Genevæ, 20 Augusti. M. D. LIII.

CALV. SULTZERO S. D.

QUum Michaël Servetus jam ante annos viginti Christianum orbem virulentis suis ac pestiferis dogmatibus infecerit, nomen tibi non ignotum esse arbitror. Quod si librum non legisti, fieri tamen vix potest quin de ipso genere doctrinæ aliquid audieris. Is est de quo fidelis Christi minister, & sanctæ memoriæ D. Bucerus, quum alioqui mansueto esset ingenio, pro suggestu pronunciavit dignum esse, qui avulsis visceribus discerperetur. Sicuti ab eo tempore non desiit venenum suum spargere, nuper Viennæ majus volumen, sed ex iisdem erroribus consarcinatum, excudi clanculum curavit. Re vero patefacta, in carcerem est conjectus. Unde nescio quomodo elapsus, per Italiam erravit fere quatuor menses. Tandem huc malis auspiciis appulsum, unus ex Syndicis, me auctore, in carcerem duci jussit. Neque enim dissimulo, quin officii mei duxerim, hominem plusquam obstinatum & indomitum, quoad in me erat, compescere, ne longius manaret contagio. Videmus quam licentiose passim grassetur impietas, ut subinde novi errores scaturiant: quanta sit eorum ignavia, quos Deus gladio armavit, ad vindicandam nominis sui gloriam. Quum tam acres sint & animosi superstitionum suarum vindices Papistæ, ut atrociter sæviant ad fundendum innoxium sanguinem: pudeat Christianos magistratus in tuenda certa veritate nihil prorsus habere animi. Fateor equidem, nihil minus esse consentaneum, quam ut furiosam eorum intemperiem imitemur. Verum, est aliqua moderationis ratio, ne impiis liceat quasvis in Deum blasphemias impune evomere, ubi est impediendi facultas. In hoc homine tria sunt consideranda. Quam prodigiosis erroribus totam religionem corruperit: imo quam detestandis ludibriis conatus sit evertere omnem pietatem: quam fœdis deliriis involverit Christianismum, & omnia religionis nostræ principia funditus everteris. Secundo, quam se obstinate gesserit: quam diabolico fastu contempserit omnes monitiones: quam desperata pervicacia præceps actus fuerit ad virus suum spargendum. Tertio, quanto hodie fastu suas abominationes asserat. Tantum enim abest à spe resipiscentiæ, ut non dubitet sanctis viris Capitoni, & OEcolampadio aspergere hanc maculam, quasi socii fuerint. Quum ostensæ essent OEcolampadii epistolæ, dixit se mirari, quo spiritu abductus foret à priore sensu. Sed quia tibi curæ fore spero, ut hominis impietas quibus meretur elogiis pingatur, plura non addam. Tantum unius rei te admonitum volo, Quæstorem urbis, qui tibi has literas reddet, in hac causa recto esse animo, ut saltem exitum quem optamus, non fugiat. Utinam veteres tui discipuli eodem modo animati forent. De rebus Gallicis nihil scribo, quia nihil hic esse novi arbitror, quod non æque vobis notum sit: nisi quod proximo Sabbathi die tres pii fratres Lugduni exusti sunt, quartus in vicinum oppidum missus ad simile supplicium. Vix credibile est, quum homines essent illiterati, quanta Spiritus Dei luce ad summam doctrinæ perfectionem illustrati, quoad res ferebat, & qua virtute ad invictam constantiam instructi fuerint. Unus metu consternatus initio à sincera confessione deflexerat. Quum judicibus certum foret eum absolvere, de sua perfida simulatione præfatus, alacriter se ad ignem obtulit. In aliis quoque Galliæ partibus flagrant similia incendia: nec spes ulla est mitigationis. Vale. Genevæ, 5. Idus Septemb. M. D. LIII.

CALV

CALV. ECCLESIÆ FRANCFORDIENSIS PASTORIBUS S. D.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo, eximii viri & mihi ex animo colendi fratres.

NOmen Serveti Hispani vobis auditum esse non dubito, qui ante annos viginti virulento libello, multisque sacrilegis erroribus referto, Germaniam vestram infecit. Nebulo hic, quum ex Germania profugus sub fictitio nomine in Gallia latuisset, nuper ex priore illo libro, & novis figmentis quæ sibi fabricatus est, majus volumen consarcinavit, quod Viennæ in urbe Lugduno vicina, clanculum excusum est. Ejus autem multa exemplaria proximis nundinis Paschalibus Francfordiam devecta fuerant: verum institor Typographi, vir pius & integer, quum admonitus foret nihil illic præter immensam errorum farraginem contineri, suppressit quicquid habebat. Quam multis erroribus, imo prodigiosis in Deum blasphemiis scateat, longum esset referre. Fingite vobis rhapsodiam ex impiis omnium ætatum deliriis consutam. Nullum enim est impietatis genus, quod non hæc bellua velut ex inferis excitaverit. Ex malo ex lectione ipsa vos judicium facere. Certe reperietis fere in singulis paginis quod vobis horrorem incutiat. Auctor ipse tenetur in carcere à Magistratu nostro, & propediem, ut spero, daturus est pœnas. Vestrum autem est dare operam, ne hoc tam pestiferum venenum longius emanet. Nuncius vobis referet in qua apotheca sint libri, & quo numero. Librarius, nisi fallor, exuri patietur. Quod si quid obstaculi esset, vos tam fore cordatos confido, ut mundus tam noxia corruptela purgetur. Et ratio vobis expedita erit. Quod si vestro arbitrio res permissa fuerit, necesse non erit à Magistratu petere, ut manum injiciat. Quanquam autem ita de vestra integritate sum persuasus, ut vos esse admonitos sufficiat: rei tamen magnitudo postulat, ut per Christum vos obtester, ne vobis effluat occasio, ut sedulo sitis ad officium vestrum intenti. Valete ornatissimi viri, & charissimi fratres. Dominus vos Spiritu suo regat, præsidio tueatur, & labores vestros benedicat. Genevæ, 6. Calendas Septembris. M. D. LIII.

CALV. FARELLO S. D.

ECce tibi morem aliqua ex parte gero. Epistolæ loco breviculum habebis, quod multum temporis non auferet. Rediit ab Helvetiis nuncius. Uno consensu pronunciant omnes, Servetum impios errores, quibus olim turbavit Satan Ecclesiam, nunc renovasse: & monstrum esse non ferendum. Cordati Basilienses. Tigurini omnium vehementissimi. Nam & impietatum atrocitas graviter ab illis exprimitur, & hortantur Senatum nostrum ad severitatem. Subscribunt Schafhusiani. Bernensium literis etiam appositis, accedunt & Senatus literæ, quibus non parum stimulati sunt nostri. Cæsar comicus, simulato per triduum morbo, in curiam tandem ascendit, ut sceleratum istum pœna eximeret. Neque enim erubuit petere, ut cognitio ad Ducentos veniret: sine controversia tamen damnatus est. Cras ad supplicium ducetur. Genus mortis conati sumus mutare, sed frustra. Cur nihil profecerimus, coram narrandum differo. Vale integerrime frater & Christi minister eximie. Deus te conservet ac regat semper. Amicis omnibus plurimam salutem. Nostri te resalutant. Genevæ, 26 Octobris. M. D. LIII.

FARELLUS CALVINO S. D.

NOrmendium rediisse ad pristinam valetudinem ac Marchionem ex Italia, gratulator utrique, ne dicam tibi. Est sane præterea quod invideam piæ matronæ, ab his in quibus luctamur malis solutæ, cui jam datur cum Christo esse & agere. Mira est Dei dispensatio in Serveto, quod istuc venerit. Utinam vel sero sapiat. Magnum sane miraculum erit si mortem perferat serio ad D. conversus & occumbens una morte, qui multas myriades commeritus est: si omnes contendat ædificare præsentes, qui multis jam sublatis & qui supersunt, adde etiam venturis, nocere studuit. Valde crudeles erunt, & admodum injurii Christo & doctrinæ pietatis, & veri Ecclesiæ hostes judices, si non moveantur blasphemiis horrendis tam nefandi hæretici, quibus divinam majestatem impetit, & Christi Euangelium conatus est labefactare, omnesque corrumpere Ecclesias. Sed spero D. facturum ut qui laudantur ob justas inflictas furibus & sacrilegis pœnas, ita se gerant, ut in hac parte merito bene audiant: sublato eo qui tamdiu obstinatissime in hæresibus perseveravit, quique tam multos perdidit. Quod pœnæ atrocitatem leniri cupis, facis amici officium in inimicissimum tibi hominem. Sed te, quæso, ita geras, ne temere quivis audeat nova inferre in publicum dogmata, & tamdiu omnia turbare impune, ut iste fecit. Vides arrogantem hæreticum Hieronymum, qui toties convictus nondum in ordinem cogi potuit: & judicum indulgentia potius quam æquitas dum officium non facit, non modo illi nocet & tantum non perdit, verum etiam multis. Verum hæc te non fugiunt, neque ideo dicuntur, ut opus tibi sit: sed & de aliis non paucis querimur, ita & hic licet. Plerique nonnihil accedentes ad hæresin Catabaptistarum, qui facinorosi ut plurimum, nolunt improbos è medio tolli, quo liceat eis impune sua tradere & sequi flagitia: volunt non aliter agi cum hæreticis quam ut sinantur, quasi nihil intersit inter munus Pastoris & Magistratus. Si Pontifex pios damnet hæreseos, & furentes judices inique exequuntur in innocentes id quod debetur hæreticis: quæ amentia est inde colligere non perdendos hæreticos, ut piis succurratur? Sane ejusmodi inaudita prius ratione sibi & aliis consulere voluerunt, præter viam quam tenuerunt omnes servi D. & veluti sese adjungentes hæreticis. Ego quum legerem Paulum dixisse se non refugere mortem si quid commeruisset, plane me obtuli sæpius paratum ferre mortis judicium, si quidquam contra pietatis doctrinam docuissem. Et addidi, me quam dignissimum esse quovis supplicio, si à fide & doctrina Christi quenquam avocarem. Sane non possum de aliis aliud sentire quam quod de me statuo. Vale, & tecum pii omnes. Mirum est quam uratur Satanas & sui omnes, quod non peristis pridem. Hodie legebam scriptum ad fratrem unum, te obiisse, sed prius Friburgum venisse ac vocasse sacerdotem, confessumque te gravissime errasse. Sic durent & locum habeant Pontificia, & tantum posthac ex illis percipiant sacrificuli & tota fæx Pontificia quam vera sunt quæ ita sine fronte spargunt. Sed non tantum Pontificii veteres, quin & novi Pontifices & his monachi tantum non rumpuntur. Christus omnibus meliorem det mentem, teque & istam servet Ecclesiam, quam semper auctiorem numero piorum, & donis, & cælestibus benedictionibus locupletiorem reddat. Cupio Collegas salvos, cum reliquis piis. Collega te salutat, Caspar & Claudius frater. Neocomi, 8 Septembris. M. D. LIII.

Actor. 25. vers. 11.

Viris Clarissimis, Pientissimisque Dominis, Dominis Syndicis, & Senatus amplissimo Genevensis Resp. Dominis nostris omni studio colendis & observandis.

QUod Dominus & Servator noster Jesus Christus in agone ultimo precatus est ad Patrem pro suis, ut serventur per nomen ejus qui dati sunt ipsi, ut sint unum, sicut & ipse unum est cum Patre: idem nobis etiam hoc tempore precandum esse maxime cernimus, quo sub hanc mundi senectam omnes in hoc nervos intendit tenebrarum princeps, ut si quid est sanæ professionis & fidei labefactet, sanctorum consensionem, unitatemque Spiritus convellat & dissipet, religionem puram à fundamentis extirpet, sic permittente nimirum Deo Patre optimo, in hoc ut probetur Ecclesia, & exercitatione non insalubri firmetur, atque ad resistendum in fide excitetur & animetur: tum ut suam potentiam declaret contra portas inferorum validam. Ac ejusmodi sane probationis genus vobis, amplissimi viri, vestræque Ecclesiæ hoc tempore contigit, quo Servetus Hispanus vestras in manus pervenit, multis jam annis horrendæ impietatis, & blasphemiarum in sacrosanctæ Trinitatis mysterium assertor & renovator: quam etsi molestiam vobis datam dolemus, tamen quia interest plurimum gloriæ nominis Christi, atque universæ Ecclesiæ, ut malo in exitium plurimorum grassanti occurratur, gaudemus eo loci auctorem detineri, ubi nobis persuademus nec prudentiam Christianam, neque zelum sanctis dignum defuturum esse. Quumque super hoc ipso negotio censuerit A. V. nos Ecclesiæ hujus Administros interpellandos esse, transmissis in hoc collationibus scripto à Pastoribus vestræ Ecclesiæ fratribus nostris in Domino observandis, & Serveto exhibitis: tum libro ejusdem Serveti, quo sparsa esse sua dogmata cernimus: haud gravatim mentem nostram pro charitatis lege, nostraque in vos promptitudine, sicut ea postulat, hisce aperimus: utcunque & vester ordo amplissimus consilio polleat, & doctrina excellente judicioque præditis viris provisum sit Ecclesiæ vestræ, quorum judicio & sancto & exquisito vobis satisfieri nihil dubitamus. Cæterum, quantum ex inspectione libri, Serveti confessionibus, refutationibusque perspicere licuit, deprehendimus plane in redemptionis nostræ mysterium strictum esse stylum: caputque fidei de Filio Dei vero Deo ab æterno, vereque homine facto ex muliere (sicut Apostolus inquit) juxta promissiones factas Patribus, stupenda temeritate hunc impetere: personarum trium distinctionem in essentiæ unitate simpliciter tollere: Christi gloriam, quam habet à Patre ab æterno, evacuare: idque contra apertæ Scripturæ oracula, atque orthodoxæ Ecclesiæ confessionem: quam quum fratres nostri Tigurini perspicue docteque expresserint, nos iis ei penitus consentientes repetere supersedemus. Quales autem habiti sint, qui eos articulos unquam tentare ausi sunt, notius est, quam ut egeat explicatione nostra. Cancro morbo Paulus ejusmodi pestem assimilavit: & hæresin definierunt veteres, adeoque & ipse Apostolus, crimen multo levius, quam ab hoc designetur. Et pro hæreticis damnati sunt proclamatique, qui una aliqua in parte impegissent, si errorem pertinacius tueri pergerent. Atqui Servetus non simplicem, sed ex multis impietatibus conflatam hæreticorum larvam profitetur, puta, Arrii, Marcionis, Sabellii, Photini, Manichæi, Pelagii, & cæterorum: & quod in pluribus, hisque diversis impugnatum est à melioris notæ Ecclesiæ Doctoribus Patribusque, id ab hoc uno ore impudentissimo atque blasphemo evomitur, ut vere illi Christus signum sit contradictionis: cui nec essentiam divinitatis, neque hypostasin, nec carnis nostræ veritatem, neque animam humanam relinquat, jungenda in sacrosancta hac persona discerpat, & dissiocta confundat, redemptionis virtutem enervet: præter alios profanos errores quamplurimos, atque deliria omnia, ut vestri Pastores confratresque nostri inquiunt, à verbo Dei, & orthodoxæ Ecclesiæ consensu aliena. Atque hæc quidem tanta confidentia, præsumptione, & pertinacia, ut appareat illud Sapientis in eo verum, Impius quum in profundum venerit, contemnit: & illud item, Si contuderis pistillo in mortario, non recedet ab eo stultitia ejus. Nam neque captivitate humiliatur ad modestiam, neque tam luculentis, veris, & evidentibus fratrum nostrorum institutionibus, quibus errorum luce clarius convincitur, vel cedit, vel acquiescit: sed serpentis instar incitati, maledicos, atque contumeliosos in Calvinum sincerissimum Dei servum, & blasphemos in Dominum subinde sibilos edit, & lubricus nonnunquam elabi conatur. In hoc enim Deum unum, eumque simplicem inculcat toties, quasi trium hypostaseôn vera diversitas naturæ simplicitati ullo modo repugnet: atque insaniat proinde Ecclesia Trinitatem in unitate, & unitatem in Trinitate venerandam commendans. Sicut & Christo Dei Filio multa quum præ se ferat tribuere, manifeste tamen duabus naturis constantem personam negat, quæ juxta illam quidem ab æterno & ante secula, nedum ante incarnationem à Patre genitum (Scriptura testante) ut cujus egressus à diebus æternitatis est, & per quem facta sunt secula, gignentis naturam per omnia referat: juxta hanc vero in seculo natum, carnem de carne nostra, ex substantia Virginis, per omnia fratribus similem. Hoc ergo veritatis pede pressus, quantumlibet subdolus vaferque, tenetur. Meminimus vero nos ante annos 23 in hac civitate D. OEcolampadio, præstantissimo hujus Ecclesiæ præsidi, negotium ab hoc homine exhibitum, & verbis scriptisque serio interpellatum, nihilo factum emendatiorem: ut jam tum vir Dei sagacissimus sententiam tulerit, daturum religioni Christianæ grave dispendium, nisi manu Domini frangeretur. Quæ quum ita sint, viri præstantissimi, primum omnium merito gratias Deo æterno Patri Jesu Christi agitis, cujus benignitate sinceram lucem veritatis inconcusse adepti estis, Spiritusque sancti judicium, ut prava & adulterina à vera germanaque vitæ doctrina queatis discernere: eundemque precibus ardentibus interpellare debetis, ut nos conservet in sinceritate fidei, confirmetque ut hactenus stabiles & immotos contra scandala tam horribilia, Satanæque assultus. Postremo, quod Servetum attinet, hortamur, ut quod facere vos apparet, omne studium in ipso sanando adhibeatis, modo quæ excitavit offendicula, & ipsa sanari queant. Verum si insanabilis in concepta semel perversitate perstet, sic pro officio vestro, potestateque à Domino concessa coërceatur, ne dare incommodum queat deinceps Ecclesiæ Christi, neve fiant novissima primis deteriora. Qua in re suppeditabit Dominus ipse Spiritum, robur, & sapientiam: quem una vobiscum cum Ecclesia nostra pro vobis serio assidueque orabimus. Vicissim nos nostramque Ecclesiam amplitudinis vestræ favori, & sacris orationibus commendantes. Valete. ex Basilea, die 18 Octobris. M. D. LIII.

V. A. in Domino deditissimi Pastores Ecclesiæ Basiliensis.

Amplis-

Amplissimis Viris, Syndicis Senatuique Reipub. Genevensis, Dominis & Concivibus nostris colendissimis,

Gratiam & Pacem à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo.

QUa denuo molestia, Viri Amplissimi, Domini & amici in Christo venerandi, Ecclesia vestra turbetur, ex scriptis, quæ misistis, abunde satis intelleximus. Videmus Satanam pertinacissime hoc agere, ut emergentem veritatis lucem mille modis impetat: & si extinguere nequeat, inductis saltem perniciosorum & intricatorum dogmatum nebulis obscuret. Quod ad præsentem Serveti causam attinet, inspeximus illius dogmata, quoad ejus fieri potuit, eo temporis spatio, quo tabellarius vester hic apud nos substitit. Et quoniam sententiam nostram exposcitis, ad ea quæ in scriptis Serveti deprehendimus, paucis visum est ad petitionem vestram respondere. Ut coram Domino loquamur, non possumus per conscientias nostras probare, quæ homo iste de substantia ac forma Deitatis, de sanctæ Trinitatis mysterio, de Verbo Dei, & illius incarnatione, de anima & carne Christi, de Spiritu sancto, de Angelis, de animabus & spiritibus nostris, de peccato mortali, de Pædobaptismate, non solum in corde suo sentire, sed editis scriptis non jam primum, sed olim dogmatizare cœpit. Videmus hominem sibiipsi tribuere plurimum, & parum spirare modestiæ. Permittit enim sibi liberum, quævis religionis nostræ capita vocare in quæstionem, & omnia vel novis expositionibus invertere, vel renovata veterum hæreticorum labe prorsus corrumpere. Sic resuscitat nobis Sabellianos, Noetianos, Priscillianistas, Anthropomorphitas, Apollinaristas, Valentinianos: & ne à fanaticis nostrorum temporum sectis abhorrere videatur, Baptismum infantium horrendis modis flagellat, & abominabilem reddere conatur: ut reliqua taceamus, quæ de suo in medium afferre non dubitat. Arbitramur autem pro vigilantia Ministrorum vestrorum omnia hæc satis esse in lucem producta, & reprehensa, nec id à vobis agi, ut examinationem hujus causæ exactiorem ab aliis divini verbi Ministris, quam à vestris recipiatis. Quare absque ullo tractatu sententiam nostram paucis assignare visum est, ne de fratrum nostrorum studio & vigilantia quidquam addubitare videamur. Oramus Dominum, ut det vobis Spiritum prudentiæ, consilii, & fortitudinis, ut & pestem hanc ab Ecclesiis, cum vestra, tum aliis avertatis: & simul nihil remittatis, quod Magistratui Christiano inconveniens censeri possit. Dominus Ecclesiam, & Rempub. vestram in in vera pietate & pace jugiter servet immotam. Bernæ. Vestri in Domino. M. D. LIII.

Ministri Ecclesiæ Bernensis.

Responsio Ministrorum Tigurinæ Ecclesiæ.

Clarissimis Syndicis & Amplissimo Senatus Genevensis Reipub. Dominis nostris colendissimis, S. D.

ACcepimus per hunc tabellionem literas Amplitudinis Vestræ, una cum libro Serveti & articulis ex ipso consignatis, cum collatione scripta per Amplitudinis Vestræ concionatores, fratres nostros venerabiles & charos, & Michaëlem Servetum. Ac quoniam illa omnia à nobis inspici, diligenterque expendi, & nostrum de his nos judicium adjicere pietas vestra postulavit, Amplitudini Vestræ morem gerentes, quid de toto hoc negotio Unitatis & Trinitatis Dei, denique de Filii Dei mysterio sentiamus & doceamus, & quid de controversia vel scriptis Ministrorum Ecclesiæ vestræ & Serveti judicemus, quanta possumus brevitate & perspicuitate, Deo juvante, explicabimus. Mysterium adorandum Unitatis & Trinitatis Dei benedicti in secula, nihil dubitamus ab exordio mundi ab omnibus sanctis & creditum esse firmiter, & posteris credendum fideliter traditum, sed & in Scripturas manifeste relatum, à Spiritu sancto inspiratis veracibus Prophetis. Huc igitur Theologiæ veræ principium & caput, ita est comprobatum Dei oraculis, ita confirmatum evidentibus signis, unanimique consensione receptum à catholica & orthodoxa tam veteris quam novi Testamenti Ecclesia, ut ipsum vel in quæstionem vocasse, nefas semper fuerit judicatum. Fatemur itaque cum sancta & universali Dei Ecclesia, unam esse Dei essentiam, tres Personas distinctas, non confusas. Pater enim de cælis testificans de Filio suo, Hic est Filius meus dilectus, inquit, in quo placatus sum. Filius is est, cui Pater misit testimonium. Spiritus sanctus vero in specie columbæ apparuit. tres quidem distinctæ in una essentia divina personæ. Emerserunt quidem ante concilium Nicenum, Praxeas, Noetius & Sabellius veteribus appellati Patripassiani; qui distinctionem Personarum propter unitatem Dei conservandam confundebant: sed docte & irrefragabiliter à vigilibus Ecclesiæ præsidibus sunt confutati, Scripturisque propugnatum & in Ecclesia conservatum, adorandum trinæ Unitatis Dei mysterium. Unde cernimus in concilio Niceno, Ecclesiæ præsides non aliud nobis Symbolo condito tradidisse, quam quod à temporibus Apostolorum, imo & Prophetarum, catholica & orthodoxa retinuerat Ecclesia. Quod ergo Servetus Hispanus Trinitatem æternam Dei, triceps monstrum & Cerberum quendam tripartitum, denique imaginarios deos, illusiones ac tres spiritus dæmoniorum appellitat, æternam Dei majestatem nefande & horribiliter blasphemat. Quod Athanasium, Augustinum & alios Dei servos eximios, illustriaque Ecclesiæ lumina, Trinitarios atque adeo atheos appellat (ita enim omnes Trinitatem agnoscentes nuncupat) non illos tantum, sed totum chorum sanctorum, adeoque totam Christi Ecclesiam, infandis & non ferendis convitiis indignissime proscindit. Abominandum vero videtur illud esse in homine infelici, quod Judæorum quoque blasphemias in Christianam religionem effusas excusat, & fœda Mahumetis verba, tres in Trinitate personas, vel, ut ipse ait, tres deos, patribus fuisse incognitas, & esse filios Beelzebub, approbat & extollit. Quid vero potuisset ab hoc homine magis impium in Deum, & indignius in intemeratam fidem Christianam, expui? quæ obsecro aures Christianæ ista patienter audiant? De Filio Dei concorditer credidit & docuit Ecclesia Dei ab initio, subsistere illum ab æterno in propria hypostasi: hoc enim docta fuerat ex verbo Dei, Christo ipso apertissime in Euangelio *Joan. 8.*
dicente, Antequam Abraham esset, ego sum. Utique *vers. 58.*
substantia, non carnis quidem, sed Divinitatis, juxta quam Apostolus illum dixit esse expressam *Hebr. 1.*
imaginem substantiæ paternæ. Ubi simul illud ex *vers. 3.*
veteri Scriptura citat testimonium, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Hic Filius gloriæ ab æterno Filius, Deus verus, in tempore factus est hominis filius, homo verus, natus non ex substantia Dei Patris, sed ex substantia Mariæ virginis matris, quam Deus Spiritu suo fœcundam reddidit. Unde Filius ille & semen benedictum mulieris, & germen Davidis, & filius hominis appellatur. Manet autem in una indivisa persona, retinens tamen naturas duas impermixtas aut inconfusas, divinam & humanam. Id quod adeo perspicuis & evidentibus Scripturæ testimoniis comprobatum jam olim & nunc esse constat, ut qui addubitet, cum ratione insaniat. Nos igitur simpliciter & concorditer, ita ut jam exposuimus, firmiter credimus, & in Ecclesia fidei nostræ concre-

 dita,

dita, prædicamus. Rursus ergo blasphemus in Dei Filium deprehenditur Servetus, qui illam ab æterno Filii hypostasin existentem & Patri coëssentialem & coæqualem, diabolicam ideam, & fabulosam quandam Chimæram, convitiari non veretur. Insuper asserere audet corporalis filii patrem alium non esse ullum, quam ipsum Deum Patrem, ex cujus substantia caro Filii nata sit. Longe aliter docuit Paulus Rom. 1: 3. doctor Gentium, qui dixit Filium Dei genitum fuisse ex semine Davidis secundum carnem, & declaratum Dei Filium in potentia & Spiritu sanctificationis &c. Cæterum cur singula istius blasphemi hominis recolligere pergeremus? Satis diligenter & fideliter enormes aliquot istius errores & apertas hæreses collegerunt Ecclesiæ vestræ fidi Pastores & docti, eo scripto cui titulum præfixerunt, Sententiæ vel propositiones excerptæ ex libro Michaelis Serveti. Eas nec per calumniam excerptas aut consignatas invenimus, nec illas ulla ratione recipimus aut approbamus; sed execramur potius. Nam Servetus responsione sua mox subjecta rem involvit, non explicavit, depravatis interim multis veterum de Unitate & Trinitate Dei, deque Filii Dei mysterio sententiis: id quod Ministri Ecclesiæ satis aperte opposita responsione evicerunt. Replica vel scholia Serveti, præter extremam impudentiam & convitia dira, parum aut nihil sunt. Toties enim illud suum Mentiris, Calvino impingit, toties magum, & Simonem magum criminatur, ut meminisse pigeat ac pudeat. Præsertim quum res ipsa clamet, & scripta Serveti diligenter expensa testentur, nihil confinxisse Calvinum, Servetum potius ea quæ dixit, rursus negare, ac fuco aliquo tingere. Calvini Pastoris vestri & fratris nostri fidem & diligentiam, denique egregia in exules & pios merita, illustriora esse speramus, quam quæ istius criminationibus indignissimis, vel apud Amplitudinem Vestram, vel apud alios viros bonos obscurari possint. Neque hoc dissimulat Amplitudo Vestra, quæ (quod non sine animi lætitia legimus) diserte scriptis literis, significat judicium à nobis non requirere, quod Ecclesiæ vestræ Ministris diffidat: sed potius ut nostrum de his non nescias judicium. Porro quomodo Amplitudo Vestra coërceat hunc hominem, qui olim ab Ecclesia per Scripturas convictas & damnatas hæreses renovat, ac prima fidei nostræ firma capita oppugnat, oppugnandoque, Deo & sanctis ejus convitiatur, vestræ prudentiæ relinquimus æstimandum. Si non fallit nos similitudo nominis, movit hic Servetus hoc ingens malum ante annos viginti, conante tum beatæ memoriæ D. J. OEcolampadio ipsum reducere in viam: ac tum quoque doctrina Serveti ab iis qui primi hisce regionibus Euangelium Christi prædicarunt, condemnata fuit. Ille vero sui sensus tenax, nihilominus anno 1531. curavit in Germania 7 libros de Trinitatis erroribus, & alios dialogos excudi, quibus dubium non est complures parum exercitatos in Scripturis, & infirmiores in fide, præcipites actos in grave tum animarum tum corporum discrimen. Quo tamen adeo satiatus non fuit, ut modo recisis pestilentissimis erroribus & blasphemiis non ferendis, semetipsum in impietate & blasphemia superare, & corruptissimam doctrinam sub specie restitutionis Christianismi Ecclesiæ obtrudere pergat. Multa ergo fide & diligentia contra hoc opus esse judicamus, præsertim quum Ecclesiæ nostræ apud exteros male audiant, quasi hæreticæ sint & hæreticis faveant. Obtulit vero in præsenti sancta Dei providentia occasionem repurgandi vos simul ac nos à prava mali hujus suspicione, si vigilantes fueritis, diligenterque caveritis, ne venenum hujus contagio per hunc serpat latius: id quod facturos A. V. nihil dubitamus. Dominus Jesus Christus conferat pietati vestræ sapientiam & fortitudinem, viam, rationem & modum justum faciendi voluntatem ejus; ad gloriam nominis ipsius & ad fidei sinceræ Ecclesiæque fidelem conservationem. Simul offerimus A. V. nostra obsequia, commendamusque eidem nos omnes. Cæterum per tres integros dies tabellarium hunc vestrum detinuimus, quod non potuerimus nos citius expedicare. Datum Tiguri, 2 Octobris anno M. D. LIII.

V. Amplitudini dediti Pastores & Lectores, Ministri Ecclesiæ Tigurinæ.

Clarissimis & Amplissimis Syndicis, & Senatus Respub. Genevensis, Dominis nostris colendissimis.

Amplissimi Domini, quamvis de pia sedulitate, diligentiaque singulari charissimi nostri fratris Joannis Calvini, cæterorumque ejus collaboratorum nihil dubitemus, quin pro exquisita & diligenti cura, & vigilantia, quam huc usque præstiterunt in Ecclesia Christi, satisfecisse nobis videri potuissent. Præterea Ecclesiæ Tigurinæ Antistites, fratres nostri in Domino observandi, pro exacto judicio, quo præ cæteris Ecclesiæ Ministris dotati sunt, suam (quam & nos videre voluerunt) sententiam quam diligentissime ad vos scripserunt, potuissemus hisce contenti silere. Tamen quia A. V. visum est, etiam nostram hac in re audire sententiam, quantum brevitas temporis admisit, contulimus concertationes Serveti, quas cum vestræ Ecclesiæ Ministris habuit. Libros item ipsius, blasphemiis in sanctissimam Trinitatem, universam item Christi Ecclesiam refertos, quibus hæreses multis jam annis sopitas, unaque cum hæreticis oppressas revocare, magnoque cum simplicium scandalo evomere, obtrudereque Ecclesiæ Christi conatur, percurrimus. Neque aliter pro dono nobis à Deo collato judicare possumus, quam diversos à sana doctrina, neque tolerandos ut vel proponantur, vel legantur in cœtu piorum. Neque dubitamus, quin vos pro insigni prudentia vestra ipsius conatus repressuri sitis, ne blasphemiæ ipsius, tanquam cancer, depascantur Christi membra. Nam longis rationibus evertere ipsius deliramenta, quid aliud esset, quam cum insaniente insanire? Subscribimus igitur universi judicio Tigurinæ Ecclesiæ Ministrorum fratrum nostrorum in Christo charissimorum, commendantes interim Vestram Amplitudinem una cum Ecclesia vestra gratiæ divinæ. Datæ Scafhusii, 6 Octobris, anno M. D. LIII.

Vestræ Amplitudini dediti

Simpertus Vogthius
Sebastianus Grubel
Jacobus Ruger
Ministri Ecclesiæ Scafhusianæ.

CALV. VIRETO S. D.

De rebus nostris volebam apud vos silere, ne frustra mœrorem vobis augerem. Sed quia veritus sum, ne gravius vos afficerent varii rumores, satius tandem mihi visum fuit de summa ipsa breviter vos certiores facere. Quum ante sesquiannum interdictus foret usus Cœnæ Berthelerio, tunc apud Senatum conquestus fuit: nos in gratiam nebulonis vocati sumus in curiam. Quum auditæ essent causæ, pronunciavit Senatus jure fuisse excommunicatum. Inde quievit ad hunc usque diem, vel desperatione vel contemptu. Nunc vero ne Perrini Syndicatus efflueret, neglecto Consistorio se restitui à Senatu voluit. Ego iterum vocatus, multo sermone disserui non rite neque ordine id esse facturos: imo fas non esse Ecclesiæ disciplinam hoc modo labefactari. Me tamen absente, nec audito Consistorio,

storio, data est illis recipiendæ Cœnæ facultas. Simulac mihi renunciatum fuit, modis omnibus curavi, ut Senatum Syndici vocarent. Ego ita sedulo in causam incubui, ut nihil meo judicio prætermiserim, quod ad flectendos eorum animos faceret: partim vehementia, partim moderatione ad sanam mentem reducere conatus sum. Juravi etiam mihi potius statutum esse mortem oppetere, quam ut sacram Domini Cœnam adeo turpiter profanarem. Nihil enim esse indignius, quam ut ille sua contumacia Ecclesiæ Dei illudens & insultans, pessimos quosque & sui similes, quasi elato vexillo, ad eandem protervitam incitaret. Responsum est, Senatum de priore suo decreto nihil mutare. Ex quo perspicitis, mihi hac lege relinqui Ministerium, si Consistorii auctoritatem calcari patiar, ac Christi Cœnam manifestis contemptoribus porrigam, qui pro nihilo sibi esse Pastores jactant. Atqui centies moriendum foret potius, quam ut Christum ita fœdo ludibrio subjicerem. Quid heri in utraque concione dixerim, non commemoro: quia multi coram narrabunt. Nunc igitur habeant improbi & perditi homines quod captarunt. Me, ut par est, angit Ecclesiæ calamitas. Verum si tantum licentiæ Deus Satanæ concedit, ut violentis imperiis opprimatur Ministerii mei libertas, defunctus sum. Ipse vero qui vulnus inflixit, remedium inveniet. Et sane, quum tanta scelerum impunitas jam per annos complures grassata sit, Dominus forte judicium aliquod parat, cujus conspectu sum indignus. Denique quicquid futurum sit, partes nostræ sunt, nos ejus arbitrio subjicere. Valete fratres integerrimi. Dominus vobis adsit semper, vos gubernet ac tueatur. Vicissim orate, ut miseram hanc Ecclesiam respiciat. Genevæ, pridie Nonas Septembres. M. D. LIII.

CALV. BULLINGERO S. D.

EN vobis iterum novus labor. Disciplinam Ecclesiæ, quæ hic mediocris est, jam per integros septem annos oppugnant, quicunque cuperent sine jugo lascivire. Sed homines dissoluti ex vulgo non tantum nobis facerent negotii, nisi duces haberent, qui ex eorum licentia sibi potentiam quærunt. Jam eo ventum est, ut labefactetur quicquid hactenus ordinis Ecclesiastici viguit, nisi istinc afferatur remedium. Atque hac de causa non dubitavit optimus frater noster Dominus Budæus hoc aspero anni tempore profectionem ad vos suscipere, ut vos de toto negotio admoneat. Brevis tamen summa est, ut amplissimus Senatus vester verbo Dei consentaneam esse respondeat, quam hactenus sequuti sumus formam: deinde novitatem improbet. Reliqua ex literis communibus intelliges, quas tamen ea lege scripsi, ut si non expediat longius proferri, nominatim D. Gualtero eas communices. Tuo judicio totum hoc permitto. Si duo illa capita per vos impetro, ut leges nostras Senatus vester suo suffragio confirmet omni ambiguitate præcisa, & à novitatis studio nostros deterreat, huic Ecclesiæ in longum tempus parta erit quies. Literas meas tibi pridem redditas esse confido, in quibus gratias vobis omnibus agebam meo & fratrum nomine, pro fideli sanctoque responso, quod in Serveti causa dedistis. Præclara illa commendatio, qua nos ornastis, apud bonos suum habuit pondus: effrenes ac perditos nondum frenare potuit, ut vides. Brevi tamen spero meliora, si istinc juvabimur. Librum Serveti, & farraginem illam, quam petebas, civis quidam vester ad te tulit. De misera Angliæ vastitate plura scis quam expediat. Itaque à scribendo supersedeo. Vale ornatissime vir, & venerande frater. D. Gualthero, uxori tuæ, generis, & fidelibus salutem plurimam. Dominus vos omnes tueatur suo præsidio, & Spiritu regat. Genevæ, 26 Novemb. M. D. LIII.

CALV. TIGURINIS MINISTRIS, *Fratribus ac Symmystis pl. observandis*, S. D.

ME quidem valde pudet, optimi & ex animo colendi fratres, quod quum nuper vobis in Serveti causa molestus fuerit Senatus noster, novum jam rursus negotium exhibet. Est tamen aliqua ejus rei justa excusatio. Nam quum se ferocius jactet quorundam improbitas, quam ut ad resistendum pares simus, qui recte pieque sentiunt, subsidium à vobis petere cogimur. Ego vero ut maxime vobis parcere cupiam, cessandum tamen in tanta necessitate non putavi. Ex quo ad hanc Ecclesiam reversus sum, disciplinæ forma si non perfecta, & qualis optanda foret, saltem tolerabilis viguit. Institutum enim erat Consistorium, quod regendis moribus præesset. Nulla in eo civilis jurisdictio, sed tantum reprehensiones ex verbo Domini: ultima vero pœna, excommunicatio. Inter alia certamina, quæ nobis subinde per continuum triennium moverunt Satanæ ministri, hoc nos violenter exercuit, quod quidam perditæ impudentiæ nebulo, contra Ecclesiæ judicium ad sacram mensam prorumpere conatus, ubi nos constanter furori suo resistere vidit, urbem implevit magno tumultu. Nec vero difficile hoc illi fuit, quum ab impiorum factione ad hanc fabulam agendam delectus foret. Et quia non modo eosdem habebat patronos, quos Serveti causam clamose tueri non puduit, sed etiam socios atque auctores, summa contentione, adeoque intemperie ab illis effectum est, ut Major Senatus receptum, & hactenus servatum Ecclesiæ ordinem repente convelleret. Nos iterum restitimus. Qui errore lapsi fuerant, decernunt petendum esse ab Helveticis Ecclesiis consilium. Quanquam autem ad vos non scribitur, quia tamen certum est, Clarissimi Senatus vestri responsum nonnisi ex sententia vestra fore, ego vos in tempore monendos ac rogandos censui. Et optimus vir, ac in primis cordatus, mihique unice dilectus frater profectionem hanc adverso anni tempore, laboris & molestiæ plenam, libenter suscepit Ecclesiæ nomine. Primum igitur vos per Christi nomen obtestor, ut cogitetis non vulgare aliquod negotium vobis tractandum esse: sed de toto hujus Ecclesiæ statu consultationem haberi. Ego enim quod perfidæ ignaviæ esse arbitror, quamdiu hanc personam sustineo, non acriter ad extremum usque pugnare pro sancta & legitima disciplina, centies è vita potius, nedum ex hoc loco migrare statui, quam ut patiar impie labefactari, quod ex Dei verbo sumptum esse probe cognosco. De excommunicatione non omnes hodie idem sentiunt. Nec me latet pios & doctos esse homines, quibus sub Christianis Principibus non videtur necessaria esse excommunicatio. Atqui neminem fore confido sanæ mentis, rectique studii, qui ejus usum improbet. Mihi certe non obscura est Christi doctrina. Sicubi à plebe impetrari non potest, ut hoc Christi jugum suscipiat, postquam strenue eo incubuerint Pastores, alia est eorum ratio, quam nostra. Nimis enim turpe esset, ædificium quod nobis tuendum Christus commisit, vivis & videntibus nobis dirui ac everti. Nec vereor, ut pertinaciæ damnetis meum studium, ubi perspecta fuerit quam hactenus sequuti sumus ratio, & quam nobis impii eripere moliuntur. Quod si vobis liquebit nihil in ea contineri, nisi puræ Christi doctrinæ consentaneum, obsecro date operam, ut idem testetur Clarissimus Senatus vester. Hoc enim præcipuum est, ut intelligant nostri homines novitatem, quam affectant, se non posse consequi, quin discedant à Christi regula, vel, si hoc durius videtur, quin deflectant. Superest ut D. Budæus quod literis complecti non satis fit, coram vobis exponat. Dominus mihi

& Collegis meis è cælo testis erit, nihil ab annis quatuor omissum fuisse ab improbis hominibus, quo paulatim mediocrem hujus Ecclesiæ statum pessundarent. Clandestinas eorum machinationes ab initio perspexi. Verum, non habeo quid dicam, nisi quod Dominus flagella parabat coram oculis nostris, ut timorem incutiens nos ad se revocaret. Quia vero surdi & cæci eramus, remedio locus non fuit. A biennio autem non alia fuit nostra conditio, quam si inter professos Euangelii hostes versandum nobis foret. Nunc extremus actus agitur. Multis enim victoriis potiti Euangelii hostes, magnificum de Christo, ejusque doctrina, & Ministris, denique membris omnibus triumphum agere cogitant. Quam inhumaniter, contumeliose, & barbare vexaverint Christi exules, quos in fidem suam receperant, dicere supersedeo. Quam placide, modeste, & patienter omnes indignitates devoraverint, quibus asylum in promptu erat, ne ipsi quidem injuriarum auctores negare poterunt. Nunc ad summum pervenit nequitia, ut omni pudore excusso, templum Domini in lupanar convertere obstinate cupiant. Atque ut sciatis, quam fœda sit deformitas, quum hîc nuper esset frater noster Farellus, cui se totos debent, ut satis nostis, & pro jure suo eos libere moneret, tantus in eum furor exarsit, ut capitale judicium in eum intentare non sint veriti. Scio equidem non debere novum videri, si reperiantur in urbe libera factiosi homines, qui turbas concitent. Sed deploranda est Senatus nostri cæcitas, quod libertatis suæ patrem, & patrem hujus Ecclesiæ sibi reum causæ capitalis mitti à Neocomensibus popolcit. Dedecus hujus urbis proferre cogor, quod sanguine meo delere cuperem. Venit Farellus: antequam urbem ingressus esset, denunciavit domi meæ apparitor Senatus, ne suggestum conscenderet. Reliqua non persequor: quia satis est ejus ingratitudinis gustum dedisse, quæ bonis omnibus, & ingenuis merito stomachum movebit. Sed quoniam me complures causæ impediunt, ne mala nostra aperte deplorem, sic breviter habete, nisi per vos cohibeatur Satan, habenas ei laxatum iri. Perinde ergo satagere vos decet, acsi in manu vestra esset hujus Ecclesiæ status. Nec morositate nostra fiet, ut loco potius cedamus, quam sententia. Omnes enim boni norunt, ut turbis obviam iremus, hactenus nos fuisse plus satis flexibiles: quum tamen minime dubium foret, patientiam nostram ab improbis tentari. Hanc autem victoriam illis tradere non licet, quin scientes & volentes totum jus Ecclesiæ prodamus: non modo quia pessum ibit Ministerii nostri auctoritas, sed quia fœdissimis quibusque probris subjectum erit Christi nomen, effrenis malorum omnium licentia magis ac magis insolescet, piorum conditio non modo injuriis quibusque obnoxia, sed prorsus afflicta misere jacebit. Quo certius confido vobis curæ fore, ut suffragio vestro sublevati qui hic sunt fideles, Deum paulo quietius colant. Valete optimi & vere mihi colendi fratres. Dominus vobis adsit, & Spiritu suo vos regat, prudentiamque suppeditet, quæ non tuendæ modo vestræ Ecclesiæ sufficiat, sed aliis quoque fulciendis. Collegæ mei vos diligenter salutant, & commendant quam possunt studiosissime hanc Ecclesiam vestræ fidei & prudentiæ. Genevæ, 26 Novembris. M.D.LIII.

Joannes Calvinus vester.

Summa quædam capita disciplinæ Ecclesiasticæ Genevensis.

JAm elapsi sunt anni duodecim, ex quo instituta fuit Genevæ habendi Consistorii ratio, & præscriptæ leges: quas non modo tulit Senatus, sed totus populus suis suffragiis recepit, ac sancivit. Unde fideliter, & ad verbum excerpta sunt capita, quæ sequuntur.

Si quis dogmata spargat receptæ in Ecclesia doctrinæ contraria, amice & fraterne moneatur: si acquiescat, remittatur sine ulla infamiæ nota, si pervicax fuerit, vel pertinacius addictus sit errori suo, serio moneatur, donec judicet Consistorium majori severitate opus esse: ac tunc quidem interdicatur illi usus Cœnæ, & deferatur ad Senatum.

Si qui sacros conventus negligant, ut palam appareat id contemptu fieri: ut si qui Ecclesiasticum ordinem spernant, ut talium exemplo vilescat, & pessum eat fidelium communio: illi ad Consistorium vocati, moneantur. Qui se dociles & morigeros præbuerint, amice remittantur domum. Si qui obstinare in deterius pergant, postquam ter fuerint moniti, prohibeantur ab usu Cœnæ: idque Magistratui indicetur.

Quod ad singulorum vitam spectat, teneatur in corrigendis vitiis ratio, quam Dominus præscribit: nempe ut occulta vitia privatim placidis admonitionibus castigentur: nec quisquam fratrem suum ad Ecclesiæ judicium vocet ob delictum, quod cum publico scandalo conjunctum non erit, donec ad ipsum delictum accesserit contumacia.

Cæterum qui ludibrio habuerint privatas monitiones, moneantur rursus ab Ecclesia. Si præfracti fuerint, & quamvis legitimis testimoniis convicti, pro veniæ deprecatione pertinaciam opponant, arceantur ab usu Cœnæ, usque ad resipiscentiam.

Quod ad manifesta & famosa peccata spectat, quæ Ecclesia dissimulare nequit, hoc discrimen adhibeatur. Mediocre delictum, cui castigando admonitio sufficiet, non ultra prosequantur Consistorii seniores. Vocetur quidem propter aliorum exemplum, qui deliquit: sed petita venia remittatur. Si nulla appareat resipiscentia, repetatur seria objurgatio. Qui vero in Ecclesiæ scandalum pergent, tanquam Dei contemptores arceantur à sacra Cœna, donec resipiscentiæ signum dederint.

Quod si gravius sit flagitium, & severiore pœna dignum, quam ut verbis castigetur, de eo cognoscent Consistorii judices, ut qui ita prolapsus fuerit, arceatur à Cœna Domini ad breve aliquod tempus, ut se coram Deo humiliet.

Si quis contumaciter spreto Consistorii judicio, ad sacram mensam se ingerat, repellatur à Ministro.

Ea servetur moderatio disciplinæ, ne querimoniis ulla detur occasio propter immodicum rigorem: atque ut correctiones nihil aliud sint, quam utiles medicinæ.

Sic etiam intra fines Ecclesiastici regiminis Consistorium sese contineat, ut nihil ordinariæ potestati Magistratus deroget, ac detrahat: ac verbi Ministri spirituali gladio contenti, civilem jurisdictionem non attingant, nec quicquam delibent ex jure Magistratus. Adeoque quoties ad Consistorium delatæ erunt causæ, quarum cognitio civilem pœnam, vel coercitionem requiret, mittantur partes ad Senatum, ut civile judicium suo arbitrio exerceat.

Porro scire operæpretium est, non solos verbi Ministros sedere judices in Consistorio: sed numerum duplo majorem, partim ex minori Senatu, ex delectis senioribus esse, ut vocant, partim ex majori deligi: adhæc unum fere ex ipsis Syndicis præsidere.

Per annos duodecim ita sibi temperavit Consistorium, ut satis constet nemini factam fuisse injuriam: vel plus oneris fuisse impositum, quam causa exigeret. Pauci quidem interea protervi homines conquesti sunt. Verum Senatus re cognita semper judicavit Consistorium rite officio suo esse functum.

Inter alios præcipuos extitit nebulo quidam, cujus improbitas bis firmis ac validis rationibus ita refutata fuit, ut à Senatu pronunciatum sit, etiam jure excommunicatum esse. Quum per sesquiannum sacra communione privari maluerit, quam pœnitentiam apud

apud Consistorium testari, noper jus ac libertatem recipiendæ Cœnæ à Senatu impetravit, Consistorio non audito. admissus tamen non fuit: quia Pastores fas sibi esse negarunt, leges in quas juraverant, violare. Quum multi obstreperent, vocati sunt in curiam Ministri, à quibus oblata fuit excusatio quæ sequitur.

Magnifici Domini, non longis verbis præfamur, quantopere vobis optemus morem gerere: sicuti etiam vobis obstricti sumus: quoniam obsequia nostra, sicuti hactenus nos fecisse cognoscitis, maluimus reipsa & veris documentis probare. Vere tamen asserere possumus, nihil esse nobis magis in animo, quam vobis obsequi, quoad licet. Verum si nobis obstat conscientia, quo minus sine exceptione vestris omnibus mandatis pareamus, vos obsecramus suppliciter per nomen Dei, ne justas excusationes gravemini admittere. Quin potius quod rectum ac Dei verbo consentaneum esse docuerimus, vestra auctoritate sanciatis, ut fideliter possimus quæ & Deo & vobis debemus officia præstare. Neque enim unquam liberaliter & sincero animo vobis serviemus, nisi simpliciter & qua decet integritate sequamur quod Deus nobis præscribit: & quidem ea constantia, ut ne huc vel illuc flectamur in hominum gratiam.

Hoc in disceptationem trahitur, Ad quos jus & auctoritas excommunicandi pertineat. Nunc quia professi estis, nolle vos à vestris legibus discedere, supervacuum foret longo sermone ostendere, quicquid quærimus, esse prorsus verbo Domini consentaneum. Et certe ita sunt compositæ illæ leges, ut nihil contineant, quod non ex puro fonte Scripturæ petitum sit. Dicimus ergo totam rem, de qua nunc controversia nobis movetur, clare illic esse expositam. Nam & quas ob causas excommunicandi sint qui peccarunt, dilucide statuitur, & hæc provincia mandatur Consistorio.

Nunc frivolo cavillo jus suum Consistorio quidam eripere tentant, quia alicubi additum est, ut Consistorium de suo judicio vos certiores reddat. Neque enim hoc modo impeditur Consistorii libertas, quo minus disciplinam sibi mandatam exerceat: sed in alium finem posita sunt hæc verba, ut duros & indomitos homines coërceatis, quibus contemptui est spiritualis correctio. Et sane vobis denunciare non jubetur, ut judicium ad vos transferat, quisnam privandus Cœna sit, nec ne: quemadmodum alibi diserte exprimitur, ut de pœnis, & de tota civili jurisdictione vobis integra servetur cognitio. Illic enim Consistorio frenum injicitur, ut à jure vestro abstineat. Hic autem postquam suis partibus fuerit functum, jubetur ad vos deferre, ne contemptores impune adversus Ecclesiam lasciviant. Atque ita distincta est ratio, ut penes Consistorium jus excommunicandi maneat: vos autem imperio coerceatis rebelles, ubi ita visum fuerit.

Imo hoc non ubique præcipitur, ut quoscunque prohibuerit à Cœna Consistorium, vobis significet. Sed nominatim hoc ad duas species restringitur: nempe, Siqui spargendis falsis dogmatibus pertinaciter insistant: vel siqui in spernendo Ecclesiæ ordine obstinati sint: quia in ea parte plus est periculi, ut opus sit Magistratus imperio. Quod pertinet ad reliquos omnes, sive monitionibus non paruerint, sive delicta sua fuco obtegere conentur, sive culpam confessi ad ingenium mox redeant, ut appareat non serio fuisse tactos: sive malo exemplo offenderint Ecclesiam: nulla illic vestri fit mentio: quia nondum eo usque malum invaluit, ut à vobis subsidium petatur. In summa, non alio respicit illa denunciatio, nisi ut vindices sitis, ubi ludibrio habebitur Ecclesia Domini, & spiritualis ejus correctio pro nihilo ducetur.

Videtis ergo, magnifici Domini, in vestris legibus nihil esse obscurum vel ambiguum: ac sine controversia excommunicandi munus Consistorio injungi.

Quum autem eos, qui se temere & proterve ingerunt, à Ministro repelli oporteat, plusquam absurdum foret admitti crassos contemptores, qui palam & ex professo Ecclesiæ insultant. Nisi forte permittere illis velitis, ut contumeliose spernendo qui à vobis creati sunt judices, quique totum corpus Ecclesiæ repræsentant, tam de Deo ipso, quam de vobis triumphum agant. Atqui minime ferendum est, ut sanctum illud & spirituale regimen, quod Deo pretiosum esse scimus, & quod nobis tantopere commendat, profani homines pedibus calcare sibi permittant. Et sane præstaret nullum ordinem esse positum, quam ubi positus est, ita violari. Præstaret nullum esse Consistorium, quam extare inane nomen tam fœdis ludibriis obnoxium.

Interea non vos latet, observandi Domini, quoties conquestus est quispiam de nimia severitate, nos semper ad reddendam rationem fuisse paratos, & ita vobis satisfecisse, ut semper os maled[illegible]is obstructum fuerit. Scimus enim quantopere ab officio nostro abhorreat eam tyrannidem nobis arrogare, ut pro ratione nobis sit voluntas. Nec vero, etiam si per homines liceret, quidquam tale nobis ipsi concederemus. Adde, quod nunquam recusavimus vel minimis quibusque ex plebe officii causam nostram reddere, quoties rogati sumus. Tantum abest, ut gravemur eandem erga vos modestiam colere, quos omni reverentia (ut par est) honoreque prosequimur. Et vos nobis hujus rei optimi estis testes. Cæterum ut nos perspicitis ad omnes officii nostri partes implendas propensos & voluntarios, vicissim à vobis petimus, quoties vobis constabit inique nobis detrahi, ut manum nobis porrigatis: nec patiamini grassari eorum lasciviam, qui susque deque habent omnia turbare, ut jugum disciplinæ excutiant. Memoria etiam repetite quod sæpius ex nobis audistis, si obtinuerit hæc licentia, ut quo quisque contumacius se efferet, ac audacius ordinem labefactabit, eo meliore sit loco, & mercedis vice privilegium reportet, quo legibus solvatur, fieri non posse quin paulo post horribilis sequatur confusio.

Quare, magnifici & observandi Domini, vestrarum partium est, hujusmodi scandalis ita in posterum mederi, ut colatur inter nos Deus omnium consensu: politia Ecclesiæ suo tenore fluat: vos extra molestiam sitis: & nobis liceat salutis doctrinam sine controversia & tranquille ministrare. Tantum enim absumus à libidine minuendi juris vestri, ut assidue potius Dominum pro Reipublicæ vestræ statu precemur. Et certe nihil nobis magis expedit, quam vos florere, & prospere habere in Domini gloriam. Nec vero timendum est, ne vestræ auctoritati insidias tendamus, pro qua tuenda, si ita ferret necessitas, libenter quisque nostrûm vitam impenderet. Quare si jus vestrum cupitis salvum tenere, non est cur nobiscum litigetis.

BULLINGERUS CALVINO S. D.

BReves Amplissimus Magistratus Genevensis literas ad clarissimum urbis nostræ Senatum scripsit. Quia vero Gallice scriptæ erant, ornatissimus D. Consul Galtero nostro vertendas in Germanicum misit: ita factum est ut & ego viderim & legerim. Tres proponunt quæstiones nostratibus. 1. Quomodo ex præcepto Dei & secundum Scripturas illibatamque religionem exercenda sit excommunicatio. 2. Annon alia ratione quam per Consistorium exerceri possit. 3. Quid hac in re in Ecclesia nostra fiat. Lectæ sunt in frequenti Senatu literæ: mox deputati sunt D. Cos. & ex Senatoribus illustres viri tres, qui ascitis tribus hujus Eccle-

suæ Pastoribus de responsione commoda danda consultarent. Consultaverunt, & concorditer omnes consenserunt, scribendum Amplissimo Senatui Genevensi, dolere nobis sic ipsorum turbari Ecclesiam, ut iis & contentio ea lite & contentione feratur. Dudum audivisse nos de legibus istius Ecclesiæ Consistorialibus, & agnoscere illas pias esse, & accedere ad verbi Dei præscriptum: ideoque non videri admittendum ut per innovationem mutentur. Satius esse ut integræ conserventur, hoc præsertim seculo, in quo subinde homines fiunt deteriores. Et quanquam nostra disciplina vestræ per omnia non respondeat, illam tamen, pro ratione temporum, locorum & personarum esse temperatam, nec ideo vestram velle subversam. Quoniam varo, quid à nostris fiat, vestri scire postularuot, paucis consignata summa mittitur. Hæc hodie concorditer statuta sunt, & cras responsio hæc ad totum referetur Senatum. An hic illam probaturus an reprobaturus sit, ignoro. Dominum ea animo oro, ut omnia bene vertat ad gloriam nominis sui. Nos certe summis animi viribus laboravimus, ne quid fieret à nostris quod in derogationem bonarum legum Ecclesiæ vestræ tenderet. Vos quoque hortamur, ut pergatis esse fideles Domino, & modum adhibeatis rebus omnibus, ne rigore nimio perdatis quos servatos cupit Dominus, qui arundinem comminutam non confringit, neque linum fumigans extinguit. Vale vir colendissime, & frater in D. charissime. Valeat æternum Budæus noster: valeat Comes à Martinengis: & cum bis D. Gallasius & reliqui symmystæ & fratres. Festinantissime. Tiguri, 12 Decembr. M. D. LIII.

Jam mittitur ad me copia, ut vocant, literarum ex Amplissimo Senatu nostro: simul nunciatur approbasse Senatum heri à nobis paratum responsum. Video in summa nihil variare scriptum publicum Senatus ab iis quæ in hisce consignavi literis: imo vestros studiose hortantur, ut in bis permaneant, quæ semel sunt recepta. Nos nostræ disciplinæ formam non mittere ut vel tantillum præscribamus, præstare ut in semel receptis, & sancte quidem ex Scriptura receptis perseverent Ecclesiæ. Protinus ergo jam scribo literas D. Simperto Voghio, & D. Simoni Sultxero Pastoribus Schafhus. & Basil. Ecclesiæ, de concordi responso Magistratus nostri, ne quid hujus isti ignorent, ut & ipsi pacem quærant & ædificationem Ecclesiæ Genevensis, licet non per omnia similia habeant in suis Ecclesiis. Dominus per Spiritum suum benedicat negotio huic, & dirigat corda vestra in viam pacis, Amen, Amen. Jam scribam & Bernam ad D. Hallerum & Musculum. His istas mitto, orans, ut mature curent ad te perferri. Ama nos in Domino, mi Calvine, & ora pro nobis una cum fratribus. Salvus sit optimus senex & optime meritus de Ecclesia D. Farellus, primus istarum partium Apostolus. Vide mi Calvine, ut diligenter & pie omnibus piis describas Servetum cum suo exitu, ut omnes abhorreant à bestia. Tiguri, 13 Decemb. Salutant te ac tuos nostri omnes.

BULLINGERUS CALVINO S. D.

SImul & se abire jam, & si quid scribere velim Genevam, hic mihi significavit. Idcirco vix ista scribere potui. Accepi tuas frater chariss. Audivi Gualterum nostrum, qui me sollicitum & anxium reddidit. Ne recesseris, oro, ab ea Ecclesia
Actor. 18. v. 9. 10. quæ tot habet viros excellentes. Memineris illius ex actis Apostolicis, Noli timere, nam multus est mihi adhuc in hac urbe populus. Tametsi enim sunt porci & canes multo plures quam velimus, propter electos tamen multa sunt toleranda. Præterea non ignoras quantum acturi sint tripudium, omnes qui in Gallia Christum oderunt: quanto denique periculo exules Gallos exposueris, si discesseris. Mane ergo, mane & patere quæcunque Dominus immiserit probra, contemptiones, pericula, mala. Non deseret te Dominus. Per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum Dei. Obtulit quidem Dominus materiam per occasionem accommodatissimam Amplissimo Senatui Genevensi se & Ecclesiam expurgandi à labe seu fœditate hæreseos, dum Servetum illum Hispanum in manus ejus dedit. Novit hunc bona pars orbis Christiani vel ex blasphemis libris editis de erroribus Trinitatis, & iis quæ edidit mere Judaica pro justificatione operum. Audis illum nunc alio edito libro semetipsum superasse impietate. Si ergo huic rependeret Amplissimus Senatus, quod blasphemo nebuloni debetur, totus orbis cerneret Genevenses blasphemos odisse, hæreticos, qui vere sunt pertinaces hæretici, gladio justitiæ persequi, & gloriam majestatis Divinæ vindicare. Verum si hoc non fecerint, tuum tamen non fuerit deserta illa Ecclesia aliis quoque malis occasionem præbere. Pugna intrepide, Deo confide per Christum, implora ejus consilium & auxilium, ut te eripiat. Juvamus te certatim orationibus nostris. Vive & vale. 14 Septembr. M D. LIII. Tiguri.

CALV. BULLINGERO S. D.

INtelligo ex tuis literis, observande frater, tibi non satis nota fuisse mala nostra, de quibus apud te conquestus fueram. Quia me improbi sciunt irritabilem esse, sæpius & variis modis stomachum mihi movendo, patientiam excutere conati sunt. Tametsi vero difficilis mihi fuit lucta, nunquam tamen adepti sunt quod captabant, ut de via deflecterem. Et jam ad omnes eorum punctiones pridem obdurui. Dominus enim ita me intra breve tempus in hac gente exercuit, ut multis experimentis didicerim, quam multa Christi ministris ferenda sint. Idem quoque, ut spero, qui me hactenus sustinuit, non minori in posterum fortitudine instruet. Quare ejus auxilio fretus stationem in qua me locavit, nunquam volens deseram. Nec vero, quum hic nuper esset Dominus Gualtherus, ullis contumeliis, vel indignitatibus fractus, ad cedendum me parabam: sed quoniam ab improbis inita erat ratio, qua me invitum extruderent. Quidam ob effrenes suas libidines, & multa flagitia, Cœnæ usu privatus donec resipisceret, contempto Ecclesiæ judicio, volebat nihilominus admitti: & quum palam sua contumacia jus Consistorii everteret, obtinuerat à Senatu, quod recusare mihi necesse fuit. Cæterum, quia ferreum os hominis mihi notum erat: & data opera eum improbi mihi opposuerant, ut vel sua protervia me vinceret, vel tumultum concitaret: Senatum admonui quid facturus essem. Pervicit deterior factio, ut nihil æqui impetrarem. Postridie aderat frater noster Dominus Gualtherus: ubi me potius mortem obiturum denunciavi, quam ut sacrum Domini panem canibus prostituerem, qui ex professo non sine Evangelii crasso ludibrio, Ecclesiæ ordinem pedibus calcare statuerent. A prandio quid dixerim, malo ex oratione ipsa intelligas, quam Beza noster vertendam curavit. Ne quid mutatum putes: ego nunquam inspexi: sed à notario sumpta est, qualem ea ore meo exceperat. Postea res agitata in Senatu fuit, ubi quum superior esset bona causa, destiterunt paulisper qui res turbatas cupiunt, donec tumultuandi magis opportunum esset tempus. Instat autem solennis Comitiorum dies, ubi aliquid proculdubio tentabunt. Sed faciet Dominus, ut perversi eorum conatus evanescant. Mihi disciplinam, quæ hic & Senatus & populi decreto recepta est, morte potius sancire certum est, quam ut me vidente labefactari patiar. Si me ab officio prohibeant, coactus potius discedam, quam libertate me abdicem, qua perdita ministerium meum concideret. Nec vero

ita

ita ferreus sum, quin me excruciet horrenda, quam prospicio futuram, gregis dissipatio. Sed dum reputo quid mihi liceat, in proposito confirmor. Tu, quod facis, precibus nos juvare perges, ut hoc ovile sibi Christus conservet. Jam agitur octavus dies, ex quo à vobis redut noncius. Quantum pro fideli vestra opera, cordatoque responso hæc Ecclesia debeat, verbis assequi nequeo. Jam vero quod de me & collegis meis tam amanter & honorifice in doctrinæ nostræ commendationem loquuti estis, hoc nomine privatim nos vobis obstrictos agnoscimus, & non vulgarem habemus gratiam. Utinam mutuis officiis certare nobis daretur. Sed vos animis nostris scimus esse contentos. Quid de homine futurum sit, nondum scitur. Quaotum tamen conjecturis assequor, cras feretur in curia judicium: perendie vero ad supplicium ducetur. In Gallia res nihilo melius habent quam solebant. Ubi sæviendi est materia, sanguini non parcunt. Divione brevi tres exorent, nisi forte id jam factum sit. Et periculum est, ne Scotiæ motus incendium exasperent. Hoc ideo commemoro, ut miseri fratres vobis sint commendati. Nemausi enim septem vel octo teneri in vinculis allatum est. In aliis Galliæ urbibus complures suot. Vale ornatissime vir, & frater mihi plurimum colende. Saluta diligenter symmystas, uxorem, generos, & filio[s]. Dominus vobis semper adsit, vos tueatur, & Spiritu suo regat. Collegæ mei plurimam vobis salutem dicunt. Genevæ, 6. Calend. Novembr. M. D. LIII.

FARELLUS CALVINO S. D.

FUi Bernæ; quo me fratres ire jusserunt reluctantem, ut aliquibus flagitantibus Pastorem obtineremus: omnes probabant quod petebam. Si Christus propitius faverit miseris, fiet aliquid; alioqui spei nihil affulget. Vereor ne mihi contingat quod iis qui sua seniores elargiti sunt junioribus, qui pro gratia, graves sunt oculis eorum de quibus bene meriti sunt. Scortum R. quod tam male audivit ob anteactam vitam, ne quid dicam de morte mariti, (nescio an ei liceat intrare solum Bernense) egit, ut scis, non procul istinc apud Pontificios velut defectrix ab Euangelio: & puellam quam habebat jam initiatam Euangelio, & quæ fuit particeps Cœnæ D. elocavit viro infesto doctrinæ Christi: & ita locata puella defecit ab Euangelio, seque adjunxit Pontificiis, & eorum scelestis sacris. Et quum hic agat, rogata fuit num vellet valedicere Antichristo, & ad Euangelium redire, ac perpetuo in eo vivere. Respondit, oportere ut virum sequeretur, & vivere pro more eorum apud quos ageret. Hæc fassa non se victuram juxta Euangelium, peperit puellam. Avia puellæ voluit natam offerre baptizandam. Ego respondi non admittendam, quod in fœdere non sit, quum neuter parens fidelis sit, neque in Ecclesia Christi agat & admittatur: nec posse nos quenquam intingere nisi fuerit in fœdere; atque R. id nunc velle in ruinam Ecclesiæ moliri quod olim pater, qui erronis filium voluit offerre intingendum, ex iis scilicet quos Ægyptios vocant. Quumque videret me adigentem patrem erronem ad abnegandam omnem impietatem in qua vixerat, & stipulantem ut juxta Euangelium posthac viveret: & insuper quum urgerem levantes puerum, ut plene provinciam ejus susciperent patre consentiente, & filium permittente & cedente, si non viveret ex præscripto Euangelii: Præfectus ferre actionem hanc non potuit, sed quum loqui vellet, reprehensus exivit. Ita filia nunc turbare Ecclesiam vult indebita Baptismi administratione. Collega subdit aviam esse in fœdere, & suscipere filiolæ curam, & quamdiu vivet, daturam se operam, ut in Euangelio vivat: & quod sit in fœdere palam esse, quia excepta sit ab Ecclesia, & admissa ad Cœnam. Quare si vernæ & emptitii, qui in ædibus erant Abrahami ad Circumcisionem admittebantur, multo magis hanc, quæ in ædibus aviæ nata est. Ego ludi hic Ecclesiam affirmo. Scilicet mater quæ filiam mancipavit Satanæ, sub quo ea fatetur se victuram, & non sub Euangelio, dabit operam ut quam minus habet charam, formetur in Euangelio? det primum specimen in filia quam perdidit, reducat eam. Quod autem attinet ad receptionem aviæ, ego pernego me unquam in eam sententiam venisse neque venturum, nisi aliud cernam in ea: neque probo collegæ factum, qui suo more non veretur profanare omnia, & improbissimos velle admittere cogit. Et quod attinet ad eos qui cum eo faciunt, res ita habet, & quanto iniquior est tanto plausibilior. Nam sive ex Turcis sive ex Judæis vel quibusvis puer offeratur, & quicquid est ejusmodi, intingi juberent. Quare insolentia eorum magis cohibenda venit, quam fovenda. Quod attinet ad Abrahamum & vernas ipsius, dent micam fidei tanti servi D. in tam vili mancipio Satanæ, quod tunc Ecclesiam adeo horrende fœdavit ut stupendum sit. In Gallia quid non egit, unde Euangelium male audiret suis scortationibus & divortiis? Adde quod judices omnes laici, quum non possent eam conciliare viro, ubi justa ferri debebat Ecclesiæ excommunicatio, ausi sunt eam ab omnibus Ecclesiis excommunicare, sibi usurpantes quod non licebat. Sit vana actio, tamen quod justa infligi debebat, ubi solvitur? Soluta est, ait aliquis, dum admissa fuit ad Cœnam: nego id legitime factum. Sed quis audivit unquam Abrahamum aliquem ex suis mancipasse sacrilegiis idololatrarum, & rursus perseverantem in impietate in ædes suas admisisse, & infidelis prolem tentasse circumcidere? Actum est cum fratribus: qui re parum expensa, pars suasit intingendam puellam, pars consulendas esse Ecclesias, pars non intingendam. Sed mira contentione collega egit & aliqui secum. Non pauci tantum quod vulgus ait nemini denegandum Baptismum petenti. Rogabam qua ratione puella munda esset. num patris? is prorsus est impius. num matris? at illa defecit à Christo, & in ea defectione pergit. Quum ergo immunda sit, quis nisi maledictum incurrens mundam affirmabit? Et ut videas pietatem aviæ, quum collega decrevisset sciscitari de fide ipsius, & astringere arctius ad procurandum ne unquam puella adduceretur in Papismum: illa resciens, adiit improbum Plebanum, qui dignus erat Deum Pontificium perpetuo evocare; at se non ita miscere piis debebat. Habuit levantes Pontificios, & insuper milites: & apud aliam Ecclesiam, quam hanc, voluit intingi. Sane video collegam nimis præfractum, & plus sibi quam par sit tribuentem. Facile huic erit omnia efficere per Consistorium, si aliud non videam. D. nobis adsit. Tu cum fratribus tuum judicium indicabis, & aliud non addes quam sententiam. Rogabam Musculum de hac re Bernæ, & item Hallerum: at hic nihil respondit nisi quod collaturus esset cum aliis, ita ille jussit ut tuum haberem judicium, quod ei subindicarem tandem. Vale. Non moleste feras, quod tam ingrata scribam, lætiora non habeo nunc. Faxit Christus ut meliora audiamus, ut feruntur aliquot Episcopi admisisse Pastores Euangelicos, & jam non se cornutos Episcopos, sed Duces Principesque dicere. Neocomi, 14 Julii. M D. LIII. Saluta pios omnes.

CALV. FARELLO S. D.

Gratia tibi & pax à Deo Patre nostro & D. Jesu Christo.

QUod de causa apod vos dubia sententiam nostram rogas frater & symmysta in Domino venerande, Liceatne ordinis nostri ministris qui puram Euangelii doctrinam profitentur, ad Baptismum admittere infantem, cujus

pater ab Ecclesiis nostris alienus est, mater vero ad Papatum defecit: ita ut parentes ambo sint Papistæ: ita respondendum censuimus, Absurdum esse ut eo baptizemus, qui corporis nostri membra censeri nequeunt. Quum in hoc ordine sint Papistarum liberi, quomodo Baptismum illis administrare liceat, non videmus. Accedit etiam altera ratio. Stipulamur enim ab iis qui offerunt, ut adultos erudiant in ea fide, in qua baptizantur. Si nemo fidejubeat, profanari Baptismum certum est. Si vero promittant fidejussores quod non est in eorum potestate, palam luditur Deus: præsertim si hoc notum sit, non serio, sed tantum defunctorie promitti. Nam si astute fallunt, culpa vacuus est minister. Cæterum minime dubitamus, non alios esse idoneos sponsores, nisi penes quos sit præstandi facultas, hoc est, qui infantem habituri sint in sua potestate, vel qui patris aut matris rogatu fidem suam Ecclesiæ obligent. Sed præcipuam in eo difficultatem vobis esse intelligimus, quod avia pro matre Baptismum nepoti suo vel nepti petiisse dicitur. Nam quum Dominus gratiam suam in multas ætates extendat, eam astringere non est nostrum. Et certe locum hic habet vulgaris regula: favores esse ampliandos. Sed duo consideranda sunt. An avia in se recipiat infantis educationem, idque faciat jure suo, ut caveatur Ecclesiæ in grege mansurum qui cooptatur. Neque enim in aviæ gratiam baptizandus erit nepos, in quem nihil habebit ipsa juris, & qui alienus erit ab ejus familia. Circumcisio non tantum vernis Abrahæ, sed emptitiis quoque servis communis fuit: ad Loth vero non pervenit, qui ex ejus domo migraverat. Deinde videndum an ipsa quoque avia membrum sit corporis nostri, & in cœtu piorum locum obtineat. Mulierem designas quæ si apud nos habitaret, quia tamen filiam elocavit extra Ecclesiam, &, quantum in se fuit, abdicavit à piorum communione, hac una perfidia se privavit jure sponsionis, ne audienda sit quum de Baptismo agitur. Certe si vigeret legitima disciplina, excommunicatione digna erat quæ Ecclesiam ove una fraudavit. Quod si culpam agnoscens pœnitentiam suam hoc modo testatam faceret, fœtum saltem qui ex conjugio perperam contracto natus est, in matris locum vobis restituens, forte repudiare æquum non esset. Verum quia nihil tale præ se fert, quin potius ut impura est ac profana mulier, ita totam suam sobolem prostituere Satanæ parata est, nimiæ socordiæ fuerit Baptismum aperto ejus ludibrio à nobis exponi. Certe quæ Ecclesiæ communione indigna est, multo minus potest aliis patefacere in eam aditum. Vale eximie vir, ac frater nobis plurimum observande. Symmystis tuis plurimam salutem nostro nomine dices, nosque eorum precibus commendabis. Dominus vobis adsit, Spiritu suo vos gubernet, manuque sua tueatur. Genevæ, 16. Calend. Augusti. M. D. LIII.

CALV. D. AGNETI ANGLÆ S. D.

QUanquam sciebam opus fore interprete, generosa Domina, ut literas meas intelligeres, scribendi tamen fiduciam mihi dederunt quidam amici: imo ad hoc officium tibi præstandum vehementer hortati sunt. Linguam vero Latinam potius elegi, quia sperabam tibi multos fore ad manum, qui Italice exponerent, quum linguæ Gallicæ nulla fere vel rara sit apud vos cognitio. Principio autem ne fructu careant meæ literæ, mihi roganda es, ut eas comiter excipere ne graveris. Quod facile abs te impetrabo, si consilii mei finem spectes. Quin etiam, quod postulo, sponte & libenter facturam promittunt, quorum hortatu scribo. Nec vero pietati tuæ consentaneum esset, quem unum agnoscis ex servis Christi, spernere, præsertim salutis tuæ studio loquentem. Ac justa quidem causa est, ut à gratulatione incipiam. Nam Euangelii fidem sic te amplexam esse audio, ut nihil tibi potius sit sincero Dei cultu: cujus singulare studium in eorum omnium animis vigere debet, qui suavitatem illam gratiæ, quæ nobis in Christo offertur, vere gustarunt. Ideo enim apparuit Filius Dei, & quotidie suos thesauros nobis proponit, ut mundi illecebris renunciantes, cælestem vitam meditemur. Ideo etiam semine incorruptibili suæ doctrinæ nos Deus regenerat, ut justitiæ fructus proferat tota vita nostra, qui sacræ ejus adoptioni respondeant. Multi quidem impie hodie illudunt Christo, prætextum licentiæ quærentes ex ejus doctrina: sed videmus quam horrendis modis hæc sacrilegia Deus vindicet. Te vero in hoc totam esse, ut sancta vita Euangelium ornes, magnopere gaudeo. Atque hinc apparet Euangelium in te vivas egisse radices. Cæterum, quia innumeris hodie corruptelis refertus est mundus, non modo recte animatam te esse convenit ad pergendum in hoc cursu, sed invicta quoque fortitudine esse armatam necesse est, ut sub Christo cælesti duce milites. Nam sic hodie invaluit impietas, ac præsertim apud vos sic grassatur tyrannis Antichristi, ut non possis sine magnis periculis & certaminibus integrum Deo cultum præstare. Cujus rei tu optima testis es. atque in eo maxime refulget pietatis tuæ vigor, quod non solum tibi non indulges in vitiis communibus, sicuti multi solent: sed quia pro tua prudentia vides quam misera sit istic tua servitus, voluntarium exilium subire mavis, quam in illis sordibus, quæ te contaminant, manere defixa. Porro quando huc usque te Deus Spiritu suo expergefecit, mearum partium esse duxi, currenti addere stimulos, & sanctum hoc consilium adjuvare. Si tibi istic esset integrum, Deum non fraudare debito obsequio, manere potius suaderem, quam relicta patria, longo itinere, magno sumptu, & ingenti molestia longinquam & incognitam regionem petere. Nunc vero quum minæ & terrores hostium Christi, tibi fidem tuam, ut decebat, profiteri non permittant, te etiam impediat carnis infirmitas; ut ab his laqueis exitialibus quamprimum evoles, consulere & hortari non dubito: adeoque me tacente fieri non potest, quin te conscientiæ inquietudo ad quærendum remedium assidue sollicitet. Interim cavendum tibi est, ne longa deliberatione frustra tempus terendo, exitum tibi præcludas. Fateor in tam arduo negotio temere nihil esse tentandum: verum si tibi obscura non est Dei voluntas, non potes sine gravi ejus injuria, perplexo animo hoc & illud diu agitare. Serio igitur statue, quod Deus præcipit statim esse exequendum, & simul te absque mora accinge. Nec te retineant vanæ & fallaces blanditiæ, quibus sibi plerique adulantur: sed in mentem subinde tibi recurrat, fidei confessionem Deo magis esse pretiosam, quam ut leve delictum sit, impuris superstitionibus se polluere. Huc etiam accedit, quod istic tanquam ovis famelica extra ovile & pascua Christi in sterili deserto vagaris. Nec me latet, quam tibi difficile ac molestum sit, ex patria migrare, ut in alieno solo procul à cognatis habites, ac jam provectæ ætatis matrona non modo mutes domicilium, sed etiam commoditatibus te exuas, quibus in flore ætatis carere durum & acerbum foret. Ad hæc omnia quid objiciam non habeo, præter hoc unum, quod tamen, ut spero, abunde tibi sufficiet: si sapiat nobis cælestis vita, nihil in terra esse tanti, quod ab illius studio nos retardet: deinde, Filium Dei, non solum quia de nobis ita meritus est, sed quia summo imperio potitur, dignum esse cujus honorem omnibus mundi honoribus, deliciis, opibus, & commodis præferamus. Quod si nobis locum incolere liceat ubi pure colitur & invocatur Deus, longe præstat illic exulare, quam in patria quiescere, unde Christus Rex cæli & terræ exulat. Si nulla

te necessitas à nido discedere cogeret, filia tamen Dei non esses, nisi tibi peregrinatio esset terrena vita. Nunc quum te illinc violenter expellat sacrilega tyrannis Antichristi, & Dominus clara voce te exire jubeat, ne tibi adeo molesta sit peregrinandi conditio, donec in æternam hæreditatem nos simul Deus colligat. Vale nobilis & eximia Domina, mihique ex animo colenda. Dominus te Spiritu prudentiæ regat, fortitudinem & constantiam tibi augeat, suoque præsidio tueatur.

GASPAR LIZERUS NURLINGENSIS PASTOR J. CALVINO S. D.

Quod ego homo tibi ignotus, vir præstantissime, ad te literas dare non vereor, quæso ne audaciæ aut temeritatis alicujus damnes, multo minus ægre molesteque feras. Hoc enim tibi velim persuadeas, me ad id audendum non nisi germano ac vere ἀνυποκρίτῳ (ut Apostolus vocat) amore erga te esse adductum. Ex quo enim primum Ecclesiæ cura mihi mandata est (sexennium autem fere in exercendo hoc munere exegi) ac lucubrationes tuas evolvere cœpi, tantus me tui amor incessit, ut interea vix aliud magis in votis habuerim, quam me tibi esse notum & amicum. Adeo etiam, ut quum ante quadriennium Augustanum illud τὸ μεταξὺ, ut vocant, hinc inde grassaretur, ac pios sincerosque Euangelii doctores in exilium ejiceret, mihi diu propositum aliud non fuerit, quam statim Genevam me velle petere, simulac ministerio prohiberer. Etiamsi vero id (Christo sit laus & gloria) non factum, & Deus ex mero suo favore, quo nos nunquam non prosequitur, Euangelium suum purum nobis partim reliquerit, partim dispulsis τοῦ μεταξὺ & Papatus tenebris, iterum restituerit, ego tamen te propterea amare non desii. Sed quo tu indies plures in Ecclesiæ communis utilitatem & ædificationem libros emittis, eo majore quoque studio te semper ego quoque prosequor. Quamobrem quum nuper ex bibliopola nostro, quum esset in nundinas illas Francfordienses profecturus, quærerem, num etiam Genevenses illuc venirent; ille vero non solum venire eos, verum etiam sibi nonnihil familiaritatis cum eis intercedere diceret; temperare mihi non potui, quin traderem bibliopolæ literas, quas ab eo Genevenses mercatores acceptas, ad te usque perferrent. Accipe igitur, vir ornatissime, hanc epistolam tanquam προξενον amoris mei erga te summi, sinceri, ac vere Christiani: Christiani, inquam, utpote qui pietatis auspiciis consecratus, ab externis causis non pendeat: quemadmodum tu alicubi de ejusmodi amicitia loqueris. Hanc enim ego quoque, cum Hieronymo, pro vera amicitia & necessitudine habeo, quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio, sed Dei timor & divinarum literarum studium conciliant, ac sic Christi glutino copulatur: qualis revera hæc nostra erit, si modo me in album tuorum amicorum referre dignatus fueris. Tu autem, mi Calvine, in sancto illo tuo ac pio proposito susceptoque labore explanandæ Scripturæ, strenue perge: nec prius desiste, quam omnes libros Propheticos & Apostolicos percurreris. Si modo tamdiu (quod unice à Deo Patre Domini nostri Jesu Christi rogamus) vitam tibi Dominus prorogaverit. Placet enim mihi, imo piis omnibus, purus ille ac vere Latinus tuus stylus. Placet succincta illa brevitas: quæ etiamsi non more aliorum interpretum, in locos communes evagatur, nihil tamen omittit quod scitu dignum & necessarium est. Probatur etiam nobis illud pium pacis studium, quo conaris oblivione sepelire contentionem illam, satis infelicem, de Eucharistiæ sacramento motam, quæ multum nos jam diu exercuit, & haud dubie multis, ne Christo se totos addicerent, fuit impedimento ac obstaculo. Quoniam vero hæc contentio, apud omnes oblivione obrui nequit, conaris dissidentes partes inter se reconciliare, ac ita juxta Christi verbum εἰρηνοποιεῖν. Nec dubita, te non perdidisse in hoc studium & operam. Multi enim quos ego novi, qui antea adversam partem tantum non execrabantur, lecta tua hac de re ac diligentius perpensa sententia, æquiores Zuinglio & OEcolampadio facti, plane in tuam sententiam manibus ac pedibus eunt. Ex quorum numero me quoque unum esse libere profiteor. Vere enim tibi assentior alicubi dicenti, Nisi Lutherus, OEcolampadius, ac reliqui (viri certe nunquam satis laudati) partim sinistris opinionibus fuissent occupati, partim disputationis vehementia exacerbati, rem tantam non fuisse, quin potuissent inter se reconciliari. Hæc, si bene memini, tua verba sunt. Verum talem contentionem & offendiculum promeruit mundi ingratitudo, qui Christum sibi illucescentem, non quo par fuisset honore ac reverentia excepit. Quod si alter alterum nonnunquam asperius tractavit, id tribuendum est infirmitati eorum: qua laborant etiam in hac vita sanctissimi. In istis enim altercationibus caveri nequit, quin multa non tam ex animo, quam ex affectu dicantur. Id quod etiam in hac contentione factum, à Domino tamen eis condonatum, plane nullus dubito. Si quæris in quo statu nostræ sint Ecclesiæ (quæ enim tua est pietas, pro nobis quoque haud dubie es sollicitus) scias, omnes in hoc Ducatu Papisticis ac metaxysticis sacrificiis esse purgatas, idque nomine & mandato Principis nostri vere Christophori: qui sive spectes virtutem, sive eruditionem, sive pietatem, nulli Principum Germanorum erit secundus. Nisi fortasse ei, in quo victo & capto heroicam magnanimitatem seculis omnibus spectandam proposuit Dominus. Sic enim tu in libello, qui de scandalis inscribitur, de Joanne Friderico, Saxoniæ Duce ac olim Electore (tacito tamen ejus nomine) loqueris. Documenta pietatis suæ satis luculenta Princeps noster edidit. Solus ex omnibus Germaniæ Principibus confessionem suæ fidei, eamque typis excusam, Tridentino illi conciliabulo ausus fuit exhibere. Viros propter Euangelii confessionem exulantes, liberaliter excipit, ac perhumane habet, imo magnis præmiis ad se invitat. Sub tali Principe non possunt non felices esse Ecclesiæ. Est tamen quod non immerito pius quispiam adhuc desideret. Mittuntur adhuc ex aula Pastores, & nonnunquam satis rudes ac ignari: non eliguntur veteri more, ab universa Ecclesia. qui mos utinam iterum quasi postliminio revocaretur etiam apud nos. Nec ordinantur Ministri impositione manuum ac precibus. Excommunicatio nulla apud nos adhuc est in usu. Adeo ut opus nobis sit Paulo, ut Titum admoneat, ut pergat ea quæ desunt corrigere. Magnæ existimationis est apud Principem Joannes Brentius: quod si his de rebus ad eum scriberes, non faceres rem tuo ministerio indignam, & Ecclesiis nostris, opinor, valde utilem. Tu quid hac in re faciendum sit, quæso, diligenter tecum deliberes, & ad me perscribere proximis nundinis Francfordiensibus ne dedigneris. Quicquid enim alii sint facturi, ego certe qui se manifestis flagitiis ac sceleribus contaminant, mox Satanæ tradere incipiam: quia autem rem tantam ac viribus meis majorem sum tentaturus, plane consilio mihi opus esse judico. Quum ante triennium Antidotum tuum contra Acta Tridentina legerem, statim in ipsa præliminari epistola deprehendi, te libelli cujusdam abs te editi, de necessitate reformandæ Ecclesiæ, mentionem facere, ac rogare lectorem, ut eum quoque percurrere non gravetur. Ego vero cùm hactenus studiose apud omnes bibliopolas quæsierim, nancisci tamen adhuc non potui: eum, quæso, post semestre exactum, quum iterum tui mercatores Francfordiam sunt petituri, nisi typogra-

pographis trade, quo ad oras nostras aliquando etiam appellat. Vale bene ac feliciter vir eruditissime, ac me amicis tuis, seu potius filiis vere γνησίοις (quantum ad doctrinam pietatis) accense: ego te patris loco habere, colere, venerarique nunquam desinam. Vale iterum. Nurlingæ, quod est oppidum Ducatus Wirtembergensis. Anno M. D. LIV. 27 Februarii. quo die ante annos tres fidus ille & eximius servus Christi Martinus Bucerus Cantabrigiæ in Anglia mortuus est.

J. Calv. D. Gaspari Lizero, Ecclesiæ Nurlingensis Pastori, s. d.

EGo vero, optime frater, nimis agrestis forem, ac inhumanus, si tuum in scribendo officium, quod ut à summa erga me benevolentia profectum esse video, ita grato animo, hilarique amplecti decet, audaciæ vel temeritatis damnarem. Itaque & libenter intellexi, te meam amicitiam expetere (quo nomine me tibi devinctum esse profiteor) & ex tuis literis alterum gaudium accessit, dum permultos esse significas qui fructum ex meis laboribus non pœnitendum colligant: in quorum numero te quoque esse asseris. Hæc enim Dei benedictio mihi non parum addit animi: hoc tam maligno seculo, esse tamen pios & eruditos homines, qui non modo privatim ex meis lucubrationibus proficiant, sed utilitatem, quam sentiunt, fideli opera studeant latius quasi de manu, quod aiunt, in manum proferre. Pergamus igitur hoc cursu, mi frater: ac inter nos sancta vigeat donorum Dei communicatio, quæ Ecclesiam, invidia & ambitione procul valere jussis, ædificet. Meum quoque studium in sedanda discordia, quæ nimis infeliciter initio renati Euangelii exarsit, tibi probari gaudeo. Utinam eadem ubique regnaret modestia. Sed jam denuo surgunt turbulenti homines non minus quam indocti, quos nulla de causa nescio quæ intemperies ad bellum reparandum exagitat. Nostrum vero est talibus flabellis placide occurrere, ne incendium longius grassetur. Tranquillum Ecclesiis vestris statum gratulor: sed non simul conjunctos esse disciplinæ nervos, qui eum contineant, dolendum est. Nec alia corrigendi vitii ratio apparet, quam si Pastores, quos seria regni Christi cura tangit, inter se consentiant. Nam ut unus, aliis in consilium non adhibitis, quidquam tentes, auctor esse non audeo. Adde quod nunquam utile putavi, jus excommunicandi permitti singulis Pastoribus. Nam & res odiosa est, nec exemplum probabile, & facilis inde in tyrannidem lapsus, & alium usum Apostoli tradiderunt. Strenue vero ut ad symmystas tuos incitandos labores, non tantum consulo, sed vehementer hortor. Brentio nondum scripsi: brevi tamen, ut spero, melior dabitur opportunitas, quam non prætermittam. Libellus de necessitate reformandæ Ecclesiæ, supplex est exhortatio ad Cæsarem, & Ordines Imperii: quem inter opuscula reperies. Vale integerrime frater. Dominus te regat Spiritu suo, virtute sustentet, laboremque tuum benedicat. Genevæ, 6. Calendas Septembris. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Melanchthoni s. d.

QUanquam meis ultimis literis abs te non fuisse responsum doleo & valde miror: fastidio tamen vel contemptu id esse factum, quum nihil minus in naturam moresque tuos cadat, suspicari nequeo. Itaque nuncium hunc nactus, qui suam mihi in literis tibi reddendis operam obtulit, tentandum rursus putavi, num forte quid possem elicere. Ego vero non de tuo erga me amore dubitans, qui semper immodicus fuit, ita loquor: sed quia silentium tuum, ut Ecclesiæ Dei noxium esse judico, ita merito triste molestumque mihi esse debet. Scribebam nuper de illo doctrinæ capite, in quo magis sensum tuum dissimulas, quam à nobis dissentis. Quid enim aliud de homine acerrimi judicii, cælestisque doctrinæ peritissimo arbitrer: quum neminem mediocriter in sacris versatum lateat, quod ipse quasi ignotum tegis? Et tamen funditus perit gratuitæ Dei misericordiæ cognitio, nisi hoc tenemus, mero Dei beneplacito à reprobis discerni fideles, quos in salutem eligere voluit: nisi & hoc deinde constat, fidem ab arcana Dei electione manare: quia Spiritu suo illuminat, quos eligere, antequam nascerentur, ei visum est, & adoptionis gratia in familiam suam inserit. Hanc doctrinam à summo Theologo convelli quam absurdum sit, pro tua prudentia expende. Manifestum certe dissidium in scriptis nostris notari, pessimi exempli esse vides. Nec vero hanc tollendæ discrepantiæ legem præscribo, ut tu mihi assentiaris: sed ne pudeat nos sacris Dei oraculis subscribere. Quærendæ vero conciliationis quæcunque tibi placuerit ratio, eam libenter amplectar. Ecce nunc homines indocti, & turbulenti, bellum Sacramentarium à parte vestra innovant: quos etiam ipsos tua taciturnitate foveri, boni omnes gemunt & queruntur. Quantumvis enim audax sit inscitia: nemo tamen dubitat, si liberius profiteri quod sentis, in animum induceres, quin tibi facile sit eorum intemperiem aliqua saltem ex parte sedare. Nec vero ita humanitatis oblitus sum, quin & mecum reputem, & aliis quoque ostendam, quo cum hominum genere tibi negotium sit: quam te anxium perplexumque teneat ista rerum perturbatio: quam multa circumspicere tibi necesse sit, quæ tuum cursum impediunt ac morantur. Sed nihil tanti est, ut furiosis hominibus tua dissimulatio ad turbandas & dissipandas Ecclesias frenum laxet. Taceo jam, quam pretiosa nobis esse debeat ingenua sanæ doctrinæ professio. Scis annis plus triginta defixos in te fuisse innumeræ multitudinis oculos, quæ nihil magis cuperet, quam se tibi docilem præbere. Quid? an hodie ignoras, plurimos ab ambigua illa, in qua te nimis timide contines, docendi forma dubios pendere? Quod si tibi sincere, solideque testari quod esset utile cognitu, liberum non est, saltem danda erat opera, ut frenares istorum intemperiem, qui de nihilo importune tumultuantur. Quid enim, obsecro, sibi volunt? Clamavit tota vita Lutherus, non alia de re se contendere, nisi ut suam Sacramentis virtutem assereret. Convenit, non inanes esse figuras, sed re ipsa præstari quicquid figurant. In Baptismo adesse Spiritus efficaciam, ut nos abluat, & regeneret. Sacram Cœnam spirituale esse epulum, in quo vere Christi carne & sanguine pascimur. Ergo in sedando tumultu, quem denuo concitant præposteri homines, causa magis videtur favorabilis, quam ut invidiæ metu cessandum sit: cujus tamen varias agitationes in isto gradu effugere non potes. Danda solum opera est, ut aheneus ille bonæ conscientiæ murus non eas modo, sed quamlibet violentos totius mundi impetus fortiter sustineat. Nam dum ab Osiandri patronis & flexibilem, & profanæ magis philosophiæ deditum, quam cælesti doctrinæ, vocari audio, gravius me vulnerat probrum illud, quam si vel malevoli, vel protervi homines objicerent, quod non modo fateri honestum esset, sed etiam magnifice jactare gloriosum. Vale charissime vir, & frater mihi in primis observande. Dominus te præsidio suo tueri, Spirituque regere pergat usque in finem. Genevæ, 6. Calendas Septembris. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Valeriano Polano s. d.

Quod ex longa & infesta jactatione tandem in portum appulisti, ubi saltem animum colligere liceat, gaudeo. Quod vero istic statio tibi oblata est, in qua te utiliter exerceas, & pusillo gregi, qui tua opera & sedulitate collectus est, operam tuam impendas, non tibi solum privatim, sed etiam multis piis fratribus, ad quos fructus perveniet, gratulor. Triste quidem, miserumque spectaculum est, dispersas, quasi laceri corporis membra, Ecclesias videre. Sed quid si hæc dissipatio admonet instare tempus, quo Dominus filios suos in cælum colligat, qui exilio vix locum in terris reperiunt? Interea assuescant profugi fratres, ubi & corpore & animo peregrinati fuerint, ad ultimam migrationem. Porro, ut se placide in precario hospitio contineant, te illis & modestiæ & moderationis exemplar esse convenit. Atque in eam rem non parvo adjumento fore tibi spero symmystam tuum D. Morellum, cui non minus præclarum sinceri animi, & mansueti spiritus, quam doctrinæ testimonium boni viri reddunt. Eum meo nomine plurimum salvere jubebis. Collegæ mei vobis ambobus salutem optant. Vale charissime frater. Dominus tibi semper adsit, te Spiritu suo regat, laboresque tuos benedicat. Genevæ, 6. Calendas Septembris, M. D. LIV.

Calv. Perucelio s. d.

Tibi locum obtigisse, ubi operam impendas Dei Ecclesiæ, gaudeo: ac Dominum precor, ut ad stationem, in qua te locavit, fideliter tuendam Spiritu suo gubernet. Porro, quia in ceremoniis tibi non datur quæ optanda esset libertas, dabis operam, ut te ferre omnes intelligant magis, quam probare, quicquid superfluum erit. Ego quid sentirem, meis ad fratres literis, de te nihil cogitans, palam & ingenue sum testatus. Quibus non placebit meum consilium, nihil apud eos te juvabit mea auctoritas. Apud alios plus habebit ponderis, ut arbitror, testimonium illud, quam si quid privatim tibi conscriptum auderes: quia facile obreperet suspicio, gratia & precibus esse illicitum. Semper quidem tibi duo hæc in primis erunt spectanda: ne quid tibi plus imponi sinas, quam ferat Ecclesiæ ædificatio, & tranquilla puraque conscientia suscipere tibi liceat. Spero etiam à Senatu & Pastoribus nonnihil impetratum iri, modo absit contentio. Nihil enim magis eos exacerbat, & ad repugnandum acuit, quam ubi se & sua damnari putant. Tu vero ex re præsenti melius quid expediat dispicies. Quare nihil præscribo. Vale eximie vir, & frater mihi chariss. Dominus te Spiritu suo regat, laboremque tuum benedicat. Collegæ mei te amanter salutant. Fratribus gratiam Dei, & omne benedictionis genus ex animo precor. Genevæ, 6. Calendas Septemb. M. D. LIV.

Calv. Martyri s. d.

Etsi communis amicus noster Sturmius consilium mihi suum de Commentariis edendis perscribens, te quoque idem sentire addiderat: hoc tamen ipsum ex tuis literis intelligere, longe mihi fuit gratius. Unum vereor, ne labor meus, quem tibi curæ esse ostendis, non tanti æstimandus fuerit. Qui fit autem, ut de tuis in eundem librum Commentariis sileas? Nam quum adhuc esses in Anglia, ex responsione quam Roberto Stephano dederas, brevi exituros sperabam. Quare eorum fructu, quem non dubito uberem fore, diutius fraudari Dei Ecclesiam moleste fero. In hac enim confusa librorum sylva, graves, eruditas, & solidas piorum recteque sentientium hominum, & qui pari auctoritate judicioque prædıti sunt, lucubrationes extare in primis necesse est, tum ad puritatem doctrinæ asserendam, ut ad posteros salva integraque perveniat, tum ad refutandam eorum qui omnia permiscent, insulsam levitatem. De Philippo, valde mihi dolet. Ergo ei non satis est, vel quocunque tulerit hominum gratia, flexibilem nutare, vel silentio prodere veritatem, nisi cordatos Dei servos, ad quorum imitationem potius ipsum eniti decebat, inflectere ad suam mollitiem conetur. Præclare vero abs te factum, quod te liberum veræ doctrinæ defensorem fore professus es. Sic enim tuo exemplo præscripta est ei regula, quatenus pax fovenda sit, ut scintillam aliquam virilis animi spirare tandem discat. Ad collegam tuum, cui nimis serviliter ille gratificari voluit, D. Sturmii hortatu scripsi, ut eum N. placarem: utcunque tamen succedat, nunquam me pœnitebit aliquid tentasse. Verum, si qui collapsi sunt, tuum est, impositum tibi onus eo animosius sustinere. Quod quum plane te facere intelligo, magis ac magis in ea sententia confirmor, te mirabili Dei providentia, qui laboranti Ecclesiæ succurreres, istic fuisse retentum. D. Zankum meo nomine salvere cupio. D. Marchio noster te plurimum salutat. Vale præstantiss. vir, & mihi observande frater. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, laboresque tuos benedicat. Si maturius venissent tuæ literæ, copiosior ad Principes, tuo admonitu, fuisset exhortatio. Sed post dimidium Augustum mihi fuerunt redditæ. Collegæ mei te salutant. Genevæ, 6. Calendas Septembris. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Sultzero s. d.

Quum tumultuari non desinant indocti & præfracti homines, qui bellum Sacramentarium in Saxonia renovant: ineunda erit aliqua ratio, quæ illorum intemperiem mitiget, vel clamores saltem compescat, & simul pios & graves doctosque nobis conciliet. Mihi nihil aliud in mentem venit, quam brevi libello testatum facere, quanto rectius & sincerius sentiant nostræ Ecclesiæ, quam illi calumniantur. Simulac plus otii nactus fuero, tale aliquid meditor. Nunc excuditur mea in Genesin præfatio, ad filios Joannis Friderici Saxoniæ Ducis, in qua pacis & concordiæ studium obiter commendo. Castallio, mihi crede, non minus virulenta est bestia, quam indomita, & pervicax. Charitatem simulat, nempe ut modestiam: quum tamen nihil arrogantius fingi queat. Libellum illum atrocibus in me probris refertum ipse & alii consarcinarant eo consilio, ut subitus in me impetus consurgeret. Longe decepti sunt. Nam decrevit Senatus, ut mihi legendus daretur. Mihi vero non modo promptum fuit calumniarum nebulas discutere; sed etiam convertere in meam laudem, quicquid odiose objectum fuerat. Mihi vero magis tolerabile est privatim impeti, quam videre subinde miseros, qui hic degunt, Christi exules quotidie novis molestiis vexari. Quanquam Dominus hac quoque in parte hactenus manum nobis porrexit, ne frangeremur. Verum, de statu nostro si plura scire cupies, nuncius tibi fideliter referet. Filius est Scribæ Senatus, juvenis probus & integer. Vale ornatissime vir, & mihi observande frater. Dominus tibi semper adsit, te gubernet ac tueatur. Collegæ mei te reverenter salutant. Tuis nostro omnium nomine plurimam salutem dices. Genevæ, 7. Idus Augusti. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

SULTZERUS CALVINO S. D.

QUod de bello Sacramentario apud Saxonas restaurato scribis, cum dolore certe accipio: ut qui nihil nisi gravia offendicula ex intestinis ejusmodi conflictibus oritura sperare possim. At enim jam ante plus satis ærumniarum erat in Ecclesia: & regnans triumphaosque adhuc Antichristus, merito, nisi studio insensati esse velimus, ad mutuam in Domino [illegible] excitare & permovere debeat. De Castalione miror vehementer, si pergit nomen tuum ministeriumque [illegible]rodere, qui adeo se pacis charitatisque studiosum [illegible]mulat. Monebitur autem gravius, quando ex nihilo esse non possunt quæ significas, nimirum à viris fide dignis nunciata tibi. Et indicium quidem est capitis egregie cerebrosi perditique & deplorati in eo, quisquis est, qui epistolam nomine suppositio contra te ad Senatum vestrum est architectatus. Neque enim gloriam inde sperare potest, quod te virum Dei celebriorem in certamen provocet: & ut apud Gellium habetur, inimicitias obscurus cum eminente suscipiat: neque magnum proventum ad atterendam existimationem tuam apud cordatos saltem expectare; nomine soppresso, quando tale genus famosorum libellorum naturæ quodam instinctu exosum habetur mentibus ingenuis. Sed deteget aliquando hanc Satanicam pravitatem Dominus Jesus, &, ut hactenus, reprimet fraudulenta consilia. Cæterum de annotationibus Castalionis in epist. ad Rom. cap. 9. ex præsentium latore omnia cognosces, & si quæ sunt quæ de rebus Germanicis cupis cognoscere. Nam apud nos novi nihil est, nisi quod [illegible]rito Marchione Alberto Episcopi cristas tollunt c[illegible] suo Jove Henricho Bruolvicense, qui Principibus nobis vicinis aliquot, motus dedisset, nisi Cæsaris auctoritate ad ejus necessarios usus fuisset in Germaniam inferiorem revocatus. Sic nos pergit hortari ad poenitentiam Dominus Deus, quem pro te tuisque non desinam serio precari. Vale in Christo Jesu. Basileæ, 14. Julii. Anno M. D. LIV. Salutant te tuosque collegas mei symmystæ.

J. CALV. D. DOCTORI MARPACHIO, AROGENTINENSIS ECCLESIÆ PASTORI.

JAm fere sesquiannus est, ex quo multa de Ecclesiæ Gallicanæ, quæ apud vos est, dissidiis subinde audire non sine magno dolore cogor. Nam dum pauci homines improbi ac protervi molestiam fratri nostro N. exhibere volunt, factum est illorum intemperie, ut pravis contentionibus vexata fuerit Ecclesiola, cui Dominus apud vos quietum hospitium concesserat. Mihi vero hunc nuncium tristem acerbumque fuisse, mirum non est: quia non secus me torqueret dissipatio ejus gregis, quem Dominus meo labore olim colligi & ad tempus foveri voluit, ac viscerum meorum laceratio. Quanquam autem remedium aliquod mature adhiberi vehementer cuperem; quia tamen sperabam quicquid turbarum excitatum fuerat, tua & fratrum nostrorum prudentia ac moderatione facile sedatum iri: satius mihi visum est quiescere, ne vel frustra vobis molestus forem, vel diffidere æquitati vestræ viderer. Sed quum rem quotidie in deterius collabi rumor esset, statui mihi esse scribendum aliquid. Nec vero me diutius silere patiebatur dolor. Id dum mecum agito, ecce lætior nuncius affertur, rationem à clarissimo Senatu initam esse, quæ protervaiam quinque nebulonum frenaret: nunc que sedatos esse motus, ut saltem tolerabilis sit status. Utinam omnia sic essent ex voto composita, ne quid mihi præter gratulationem restaret, eamque puram & solidam. Verum, quia subest adhuc in futurum tristis quædam suspicio & metus, studium huic malo purgando adhibere officii mei esse duxi. Duo autem, quantum intelligo, fuerunt totius mali capita. Delatus est initio N. quod de sacra Domini Cœna aliter quam vos sentiret ac doceret. Non dico à quibus, vel quo animo ratio concordiæ habenda fuit. Suscepta cognitio est. Verum, si bona fide res tunc agebatur, transacta esse debuit. Qui accusatus fuerat, fidei suæ confessionem edidit. Quam vera, quam liquida, quam plena fuerit, non disputo. Hoc mihi unum sufficit, non esse improbatam. Itaque sic apud me antehac cogitavi, sententiam fratris & symmystæ vestri, si non prorsus silentio vestro probata fuit, tolerabilem fuisse indicatam. Clam interim obliquis artibus vos quidquam esse machinatos ne suspicari quidem libet. Quid ergo restabat, nisi ut quinque nebulonibus ad turbandam Ecclesiam longe plus quam patuerat, dari existimarem? Hoc enim debuit à vobis omnibus rite expendi, an fas sit, an deceat, an denique rectum sit atque humanum, quinque homines turbulentos, palam à reliquo corpore dissidentes, foveri contra suum Pastorem. Sed quia hoc quoque vulnus nunc sanatum est, ad illud prius redeo. Quid ultra flagitetur à N. quam præstiterit, mihi non satis compertum est. Vos quidem operam dare convenit, ne nimis præcise urgeatur. Si hodie viveret eximius ille Dei servus, & fidelis Ecclesiæ Doctor Lutherus, non tam esset acerbus, vel implacabilis, quin libenter admitteret hanc confessionem: nobis vere præstari, quod figurant Sacramenta: ideoque in sacra Cœna corporis & sanguinis Christi nos fieri participes. Quoties enim professus est, non aliam sibi esse pugnandi causam, nisi ut constaret, Dominum inanibus signis non ludere nobiscum, sed intus implere quæ oculis proponit, ac proinde effectum signis esse conjunctum? Hoc inter nos convenit, nisi magnopere fallor, Cœnam Christi non theatricum esse spectaculum spiritualis alimenti, sed re ipsa dare quod figurat: quia illic piæ animæ Christi carne & sanguine pascantur. Quanquam autem deprecatoris hic vices potius quam monitoris suscipio; libere tamen dicendum est, nimis fore morosos, si qui hac moderatione non contenti fratrem suo ministerio dejiciant. Adde quod turpe exemplum est, qui rite & ordine vocatus est ad munus Pastoris, sine legitimo Ecclesiæ judicio, mero Senatus nutu abdicari. Fieri quidem passim incipit: sed jam aliquoties vidi in eorum capita recidere, qui scientes & volentes jus Ecclesiæ prodiderant. Sancta, quæ apud omnes pios adhuc viget, diuque, ut spero, vigebit; Capitonis & Buceri memoria, quorum perspecta fuit & fides & prudentia & eruditio & integritas, instar lampadis locum istum collustrat, ut notius sit, atque ad exemplum notabilius quicquid à vobis in utramque partem geritur. At certe, quæ in servando Ecclesiæ ordine eorum erat religio, decies mori maluissent, quam violentam Pastoris dejectionem, non dico suo consensu, sed etiam silentio probare. Equidem si quid operæpretium ex meo adventu cum tuis Collegis sperares, laborem non recusarem. Imo eo libentius ad vos venirem, quia me quoque in hanc controversiam involvi video. Mihi autem valde acerbum esset, doctrinæ genus, quod libere istic olim tam in schola quam in templo professus sum, nunc repudiari. Sed ne importune satagere videar: non ultra mihi progrediendum censui, quam ut te & rogando, & monendo, & obsecrando, & hortando, pii fratris, deinde miseræ Ecclesiolæ quietem procurem. Si me impetrasse audiam, quod summopere cupio, erit cur nobis omnibus gratuler. Vale eximie vir una cum symmystis, fratribus mihi charissimis, qui tecum Ecclesiam istam gubernant, quibus ego meas literas communes esse volo, si ita censueris. Dominus vos omnes tueatur suo præsidio, Spiritu prudentiæ, rectitudinis, æquitatis & constantiæ dirigat, laboresque vestros benedicat,

dicat, Amen. Genevæ, 8. Calendas Septembris. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Joan. Sleidano s. d.

Qum ex fratris nostri N. literis nuper intellexissem, ex tribus, quos regendæ Gallicæ Ecclesiolæ Senatus præfecit, te esse unum, vehementer, ut par erat, gavisus sum: & hoc mihi gaudium fore diuturnum confido. Sic enim statuo, tibi divinitus magis quam humano consilio provinciam hanc fuisse injunctam, qui tua fide & prudentia componas quicquid hactenus turbarum movit Satan: præcaveas deinde, ne qua improbis detur tumultuandi occasio. Ergo ex animi mei voto consultum est pusillo gregi. Te vero quo minus ad officium exhorter, nullus timor impedit: sed quia supervacuum esse existimo. De Philippi consensu quantopere una in re mihi gratulari debeam, nescio: quando in summis capitibus vel Philosophis se venditans sanam doctrinam aperte oppugnat: vel ne in se quorundam irritet odia, sensum suum astute, saltem parum ingenue, tegit. Dominus eum fortiore Spiritu instruat, ne gravem ex ejus timiditate jacturam sentiat posteritas. A tribus mensibus in Aquitania quinque aut sex fuerunt exusti, in quorum morte Christus magnifice triumphavit. Nuper etiam in oppido Venetæ ditionis, paulo ultra Vulturinam, admirabili constantia ad ultimum usque spiritum, pius vir mihi probe notus Christum confessus est. Novi hic nihil fertur, quod non peræque vobis notum sit. Vale eximie vir, & mihi plurimum honorande. Dominus te cum familia tueatur perpetuo, ac benedicat. De classe Turcica certior allatus est nuncius, exusto quodam oppido, vastata regione maritima, captis hominum quinque millibus in Græciam rediisse. Genevæ, 6. Calendas Septembr. M. D. LIV.

Calvinus N. s. d.

Ego vero, mi frater, non adeo sum morosus, quin amicis facile ignoscam, etiamsi nihil ad me toto anno scribant. Nam quia in hoc officii genere minus sum sedulus: vel saltem dum me alieni occupant, summis amicis interdum quod debetur non persolvo: libenter de mutua silentii venia cum ipsis paciscor. Ergo nisi alia suspicio animum meum pupugisset, nullas abs te literas mihi venire, nunquam ægre tulissem. Cæterum multa fuerunt, quibus me offensum fuisse non dissimulo. De vestris dissidiis nemo fratrum tuorum privatim ad me scripsit. Per alios delatæ sunt querimoniæ. Ego non me ultra interposui, quam ut per eosdem nuncios suaderem, quæ pacis & concordiæ erant. Certe ejus generis fuerunt mea consilia, ut non minus habita fuerit à me amicitiæ nostræ ratio, quam fides Christo & Ecclesiæ præstita. Quare non est cur me eorum pudeat, vel tu mecum expostules. Inquire obsecro, reperies nihil à me profectum, quod non tibi summopere placere debuerit. Atque utinam magis familiaris tuis symmystis fuisses. Res, ut opinor, momento transacta foret. Interea tuas ad Farellum literas legi, ex quibus olfeci animum tuum vel in me esse exulceratum, vel obliquis suspicionibus infectum. Excandescentiæ vero & stomachi in eos, quibus, ut nunc scribis, suffragari me putabas, plenæ erant. Cur, si amicitiam nostram læsam putabas, non statim conquestus es? Verum hæc apud me occulta continui: ac ne minimæ quidem offensionis signum dedi. Tantum dolebat, quod te à fraterna communicatione subduceres. De tolerandis hæreticis quænam esset tua sententia, ex quibusdam scivi. Tu quidem sic in umbra judicas. At si tibi serio hic fuisset certandum, forte consilium mutasses. Sciunt tamen amici, quam placide & comiter tunc excusaverim; quod nobis parum esses propitius. Quamvis à nobis hodie dissentiat N. quia tamen & sincerus est Christi minister, & pietatis affectu regitur, deinde homo est probus & moderatus, nobis amicus esse non desinet. Ego illi propterea molestus non ero. Nunc tamen lecta nostra excusatione, si quidem eam in manus sumere dignatus es, te non fuisse mitigatum, nonnihil miror. Serveti vero te esse discipulum, quis unquam somniavit? Quidvis potius mihi esset credibile, quam eo vesaniæ te esse abreptum. Nec vero arbitror, famam tuam verbulo attactam fuisse. Quod autem Diaconum tuum passus fueris non tantum mihi & sanæ doctrinæ obloqui, sed in asserendis Serveti deliriis palam bacchari, quis non vitio tibi verteret? Jam ut ingenue omnia fatear, de æterna Dei prædestinatione te non recte sentire, mihi dictum est. Ego etsi verebar ne quid esset, semper tamen minus esse credidi, quam audire cum acerbissima molestia cogebar. Porro, quum multis modis injuriam mihi fieri putarem, non tamen sum tumultuatus: sed illas indignitates tacitus mœrore devorare malui, quam vel amicitiæ nostræ veteris, vel conjunctionis fraternæ vinculum scindere. Atque nunc te rogo, ut mihi saltem tacere liceat, dum indigne non minus quam hostiliter vexor. Si decima tantum ex parte scias, quam atrocibus probris lacerer, pro tua humanitate ingemiscas miseriis, ad quas obdurui. Undique me canes allatrant. Hæreticus passim vocitor. Quicquid fingi calumniarum potest, in me congeritur. Denique me invidi & malevoli ex grege nostro infestius oppugnant, quam aperti hostes ex Papatu. Non tamen ita sum meritus vel de Ecclesia Dei, vel de ipsis, ut tam iniquam mercedem rependere debeant. Auctarium ut istinc accederet, non timui. De Diacono tuo loquor, quem tua conniventia minime ali oportuit, quum non minus impie contra puram religionem insurgeret, quam improbe homini innoxio maledicebat. Et tamen non aliud postulo, nisi ut mihi permittas ejus contumelias leniter ferre. Quanta fide & integritate Christo servieris, quam cordate functus sis tuo officio, quam constanter & labores & certamina quibus te exercuit Dominus, sustinueris, ego tibi testis sum: ac te in posterum perpetuo tui similem fore confido. Itaque nihil magis cupio, quam salvam inter nos benevolentiam manere, quo alacrius & sinceriore studio nos ultro citroque juvare pergamus. Vale eximie vir, & colende frater. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, ac tuos labores benedicat. Collegæ mei te plurimum salutant. Genevæ, 15 Octob. M. D. LIV.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Sereniss. Regi Poloniæ s. d.

Etsi ego ante annos quinque, Serenissime Rex, quandam librorum meorum partem Vestræ Majestati publice dedicaveram, ut pietatis semen, quod jam tunc cordi vestro divinitus insitum audieram, magis ac magis excitarem: nunc tamen minime auderem homo ignobilis, privatas tam inclyto Regi literas offerre, nisi venerandus frater noster, cui hoc debeo, & cujus ut fidelis erga M. V. observantia mihi nota est, ita non dubito quin sensus vestros probe compertos habeat, me suo consilio & hortatu animasset. Quia ergo spopondit non ingratum M. V. fore hoc meum officium, temeritatis culpam non sum amplius veritus. Jam vero quia absurdum foret, ab Euangelii Ministro in conspectum tanti Regis vacuas literas venire: illud idem argumentum, quod continet publica mea in Epistolam ad Hebræos præfatio, quia nullum vel melius, vel Regia persona dignius, vel tempori aptius occurrit, mihi sumendum putavi. Sic enim persuasus sum,

pro ea, quam Filio Dei communi magistro defertis, reverentia, ab ejus servo moneri, vobis non fore grave aut molestum. Et certe hæc modestia decet omnes Christi discipulos, à summo usque ad infimum, à Regibus ipsis ad plebem usque, cælesti ejus doctrinæ libenter & placida animi mansuetudine se submittere. Nam & hoc modo secundum Davidis præceptum osculantur regnorum omnium Principem & caput terreni Reges, dum per homines, quibus docendi munus injunxit, loquentem audire non respuunt. Cæterum, quod mearum partium vicissim esse arbitror, operam dare studebo, ne vobis fastidio sit mea prolixitas. Ac primum horribiles tenebras, quæ passim grassantur: errorum colluviem, qua obruitur totus fere mundus: abusus & corruptelas, quibus fœdata est religio, non attingam, ne in supervacua rei cognitæ tractatione M. Vestram frustra occupem. Neque enim ad rudem quempiam, & sinceræ pietatis ignarum mihi habendus est sermo: sed apud Regem purioris doctrinæ luce præditum, ut non modo à crassis vulgi superstitionibus sit ipse liber, sed etiam quam exitialis sit labyrinthus ille, quo major pars generis humani tenetur implicita, recte judicet. Nam quum gregarios quoque discipulos lucernis similes esse velit Christus, quæ in sublimi positæ fulgorem suum longe emittunt: quid à Rege exiget, quem in summo dignitatis fastigio locavit, ut aliis omnibus præluceat? Nam quo magis honorifica est solii cui præestis, altitudo, eo difficilius est parem gerere animum, ut locus hominis virtute ornetur: & de reddenda apud Deum ratione magis sollicite cogitandum. Quod si obscuris hominibus timendum est, ne hoc vivificum semen torpore suffocatum degeneret, vel prorsus intereat; quid M. Vestræ agendum est, cui non satis est, uberem ex se fructum proferre, nisi eandem sementem ad multa hominum millia propagare studeat? Memineritis ergo, præstantissime Rex, in persona vestra lucem toti Poloniæ divinitus esse accensam, quæ sine gravi culpa diutius latere nequit. Itaque hæc prima sit cura, & hoc primum studium, subjectas vobis ditiones ex fœda Papatus dissipatione ad Christi obsequium colligere. Erumpat tandem heroica ista, quæ nimis diu intus sopita jacuit, virtus, & in re tam præclara memorabile sui documentum præbeat. Neque vero me fugit, aut quam arduæ sit molis opus, aut quam multiplices & magnæ difficultates instent, quas suo more ingeret Satan. Sed quum hic pro gloria Dei de Christi regno, pro sacrorum puritate, pro humani generis salute pugnetur, ea est causæ excellentia, quæ & molestias omnes absorbeat sua laude, & obstacula facile superet. Imo quid agendum sit, ipsi veritatis hostes suo exemplo præscribant. Nam quo acrius ad eam opprimendam eniti eos videt M. Vestra, eo turpius esset insanum eorum ardorem non saltem cordata strenuitate æquare. Ruant igitur quam maximo poterunt impetu, machinas omnes admoveant, ignea quæ Satan illis suppeditat, & virulenta jacula torqueant: tam insidiis denique, quam aperto Marte grassentur: adeo ad frangendum generosum pectus, & cælesti Spiritus Dei virtute præditum hæc omnia valere non debent, ut totidem sint potius ad piam contrarii studii & conatus æmulationem stimuli. Huc accedit, quod quum Deus proprium opus suum esse asserat, collapsam Ecclesiam, cujus est unicus fundator, restituere, haud dubie statuendum est, eum nobis laborantibus minime defore.

Cæterum, quia vobis certamen est, non solum cum domesticis hostibus, sed qui se religionis antistites, custodes sacrorum, & Ecclesiæ patres ac tutores esse jactant: perplexa forte in hoc metu hærebit Vestra Majestas, ne quid præter officii sui rationem tentet. Et certe hoc filiis Dei propositum esse debet in omni actione, ac penitus fixum, ne vocationis suæ metas transiliant. Ergo ne quis vanus terror vos impediat vel moretur, paucis quatenus timendum sit differam. Ut suam Hierarchiam nobis assidue obtrudunt Papistæ: ita non dubito, quin eodem apud vos clypeo se muniant. Nam, quia nos in singulis doctrinæ capitibus longe superiores vident: ad hanc miseram latebram victi confugiunt: quamvis corruptissimus sit Ecclesiæ status, non licere tamen Laicis, ejus vitia attingere. Nec subterfugio contenti, cristas erigunt: quia Petro datus est in Ecclesiam Primatus, & totus Clerus Papalis continua successione ab ipsis Apostolis huc usque descendit, ad ipsos solos spectare jus & potestatem spiritualis regiminis. Quare hæc duo breviter discutere operæpretium fuerit. Neque tamen de Primatu Romanæ sedis quasi ex professo hic tractabo: quia hanc causam sic mihi egisse videor, ut jam non sine summa impudentia sibi arroget Papa, quod antea solebat: totius scilicet Ecclesiæ se esse caput. Nam quum Paulus ad *Ephes. 4.*
unitatem nos hortari volens, unum Deum, unam *vers. 5.*
Fidem, unum Baptismum, unum Spiritum, unum Dominum, & unum Ecclesiæ corpus esse docet, minime quod ad id probandum maximi ponderis erat, omittere debuisset, unum esse summum Pontificem, cujus auctoritas totam Ecclesiam in conjunctionis ordine retinet. Fuisset igitur hæc turpis oblivio, non monere fideles, ut sub uno capite divinitus sibi præfecto maneant: si hoc verum fuisset, datum in omnes Ecclesias uni homini esse Primatum. Sed alibi satis *Gal. 2: 7.*
idem seipsum explicat, dum sibi eundem inter Gentiles Apostolatum esse asserit, qui Petro datus erat inter Judæos. Hic certe non modo statuitur æqualitas inter duos, sed talis fit partitio, ut proprie loquendo, minime ad nos pertineat Petri Apostolatus. Denique in illo, quem nuper citavi, loco, modum *Ephes. 4.*
regendæ Ecclesiæ à Christo sancitum definiens, non *vers. 11.*
dicit Vicarium unum ab eo creatum esse, qui absentiam ejus in terris suppleret: sed Apostolos, Pastores & Doctores fuisse institutos, qui in commune secundum mensuram gratiæ unicuique datam laborent. Certe si unum omnibus præesse vellet Deus, non aliqua Spiritus portione eum donaret, sed plenitudinem conferret. Cavillum autem illud, quod Petro datæ fuerint claves, ideo in præsentia non refuto, quia plus satis alibi ostensum fuit, Papæ nihilo magis prodesse, ac si id cuivis Apostolorum dictum foret. Quæ enim illi cognatio vel affinitas cum Petro, ut se pro hærede gerat? Nam quod loco jus datum esse obtendit, plusquam ineptum est. Cur enim Hierosolymæ potius non esset sedes Primatus, ubi Filius Dei sine controversia summus Pontifex Sacerdotio functus est? Verum hæc, ut dixi, aliunde petere satius est, ubi plenius sunt exposita: quemadmodum & illud, nihil minus Christo fuisse propositum, quam unum inter Apostolos principem erigere. Nam summo Pontifici, qui sub Lege viguit, ideo abrogata fuit dignitas, ut nunc solus Dei Filius emineat tanquam caput, omnibus in ordinem membrorum coactis. Ac sacrilega audacia illud Apostoli dictum Papistæ ad *Hebr. 7.*
probandum idoli sui tyrannidem detorquent, *vers. 12.*
Translato Sacerdotio, necesse esse transferri Legem. Neque enim illic Apostolus disputat, honorem summi Pontificis ab homine ad quemvis hominem translatum esse, sed residere in unico Dei Filio contendit: ita ut non alius quærendus sit successor: quia secundum ordinem Melchisedech ordinatus est Sacerdos, *Hebr. 7.*
ut fine careat. Et nobis quidem abunde sufficere de- *v. 15, 17.*
beret una Dei voluntas, sicuti vera est legitimæ gubernationis regula, & lex inviolabilis. Sed accedit etiam, quod neque possibile est, neque expedit, Unum esse in terris totius Ecclesiæ caput: quia & hoc humanæ infirmitatis modum longe excederet, neque aptari posset ad communem usum. Denique sola ambitio & superbia Primatum hunc, quem nobis opponunt Romanenses, fabricavit. Vetus quidem Ecclesia Patriarchas instituit, & singulis etiam

Pro-

Provinciis quosdam attribuit Primatus, ut hoc concordiæ vinculo melius inter se devincti manerent Episcopi. Quemadmodum si hodie illustrissimo Poloniæ regno unus præesset Archiepiscopus, non qui dominaretur in reliquos, vel jus ab illis ereptum sibi arrogaret: sed qui ordinis causa in Synodis primum teneret locum, & sanctam inter collegas suos & fratres unitatem foveret. Essent deinde vel provinciales, vel urbani Episcopi, qui peculiariter ordini conservando intenti forent. Sicuti hoc natura dictat, Unum ex singulis collegiis deligendum, cui præcipua cura incumbat. Sed aliud est, moderatum gerere honorem, quatenus scilicet hominis facultas se extendit, quam totum orbem terrarum immenso imperio complecti. Nugatorium ergo est, quod de uno capite Romanenses garriunt: quia nec sacra Dei ordinatio est, nec veteris Ecclesiæ usu receptum, Christo, quem unicum omnibus præfecit cælestis Pater, adjungi secundum caput. Jam quamvis jure in Romanum Pontificem competeret summus honor: eo tamen se privavit ipse, quum & à fide Apostolica defecit, & locum deseruit sibi divinitus commissum. Nam ut primus sit inter Episcopos, ipsum esse Episcopum oportet. Porro, quum Episcopi titulo indignum esse constet, qui officio docendi non fungitur: quid de eo sentiendum, qui non solum deposito onere docendi, profanis pompis exultat, sed Christi doctrinam non minus crudeliter quam impie extinguere conatur? Si vult à Paulo aliquid mutuari Papa, sit minister Christi, & dispensator mysteriorum Dei. Si Petri elogiis vult se ornare, sit fidelis gregis pastor, & testis passionum Christi. Ab his vero quum sit ex professo alienus, ac ne simulet quidem se unum esse ex verbi Dei ministria: ultro se à Primatu, siquo alioqui fuisset ante præditus, abdicat. Adhæc, quomodo Ecclesiarum mater erit Roma, quæ Ecclesia nihilo magis censeri meretur, quam Babylon? Ecclesiæ anima est doctrinæ puritas: quam Romæ esse prorsus abolitam quum certo certius sit, sequitur illic restare duntaxat mortuum cadaver. Denique nihil absurdius, quam pro religionis Antistite coli in Christi grege, qui manifestus est veri & germani Christianismi hostis. Porro longe fallitur Majestas Vestra, si expectat, dum ad rite formandum regni Polonici statum, ejus sectæ auctoritas interveniat, quam delectat vasta & horrenda confusio. Regnare cum sua caterva non potest Papa Rom. nisi oppressa Ecclesia, fœdato Dei cultu, lacerato ordine, imo tota pietate deleta. An igitur sperandum est, ut qui Ecclesiæ exitio pascitur, remedium sanandis ejus morbis vel afferat ipse, vel adhiberi consentiat? Nec vero, si pio & Christiano Principi res confusas in melius restituere cordi est, vel unius momenti remoram afferre debet Pastorum ignavia, si in munere suo cessant. Tantum abest, ut juste sanctos ejus conatus impediat contumax eorum superbia, qui Pastores falso vocitantur. Inane ergo terriculamentum est, nihil in Ecclesiæ reformatione nisi ex Papæ nutu movendum vel tentandum esse. Quin potius quod exoriente primum Euangelio experti sunt Apostoli, hodie quoque impleri oportet: Christum ab architectis reprobari, hoc est, qui Præsulum titulo se venditant: quia tamen constitutus est in caput anguli, minime æquum esse, ut impiis eorum obstaculis cedat. Superest nunc altera quæstio: ut legitima sit successio, à quibus ordinandi sint Pastores. Ego quia magnopere referre video, nihil in Ecclesia confuse geri, ne hoc modo cujusque libidini frena laxentur, & nobis à Spiritu Dei diserte per os Pauli esse præscriptum, ut decenter & composite fiant omnia, ordinarium ministerium reverenter semper colendum esse censeo. Sic igitur fert vera ratio, & Dei mandatum, ut nemo se temere ingerat, nec privatus quisque sibi Pastoris munus usurpet. Sed ut Pastorum judicio electus, & gregi oblatus ipso consentiente approbetur. Huc accedat solennis manuum impositio, quam ordinationem vocant. De qua sola dum tantopere nobiscum litigant Papistæ, satis ostendunt quod præcipuum erat se negligere, nempe electionem. Et sane apud eos tam frigida est examinis cura, ut merus sit ludus conjunctus cum Dei ludibrio. Tantum in ceremoniæ pompa insistunt: nec contenti vetusto illo ritu manuum impositionis, unctione consecrant suos Sacerdotes: cujus neque in Scriptura fit mentio, neque usus in Apostolorum Ecclesia traditus. Quum vero eam ex fæce Judaismi hauserint, ubicunque vigebit purior religio, cum aliis Papatus corruptelis abolenda erit. Sed alia superstitio longe deterior est, quod suos Sacrificos non ad pascendi, vel docendi munus ordinant, sed ut sacrilega audacia jus & officium Christi ad se rapiant, & usurpent, dum eos instituunt ad peragendum Missæ sacrificium, quo fingunt Deum placari. Quare totum Sacerdotium Papisticum non solum impia est veri ministerii profanatio, sed execrabilis in Christum contumelia: ut quisquis est Sacerdos Papalis, donec titulum illum abjecerit, Christi servus esse nequeat. Itaque quamvis indelebilis secundum eos sit character, eradi tamen, & deleri necesse est, ut puros habeat Sacerdotes Dei Ecclesia. Altera etiam ignominiæ nota merito piis detestabile est Papale Sacerdotium. Nam quum secundum vetustos Canones quisquis ab hæreticis vel schismaticis ordinationem petit, eodem se crimine implicet, non ignorat V. Majestas quales jam multis seculis fuerint cornuti Unctores. Nunc quisquis in illorum ordinem se cooptari appetit, annon oblique in horrendam illam dissipationem consentit, cujus illi coram Deo & Angelis rei sunt? Nondum tamen soluta est quæstio: quia si promiscue fas non est, quosvis ad Pastorum munus ascendere, rite vocari & institui necesse est, qui se probare volent legitimos, & honore dignos. Hic, fateor, optandum esset, ut valeret continua successio, ut functio ipsa quasi per manus traderetur. Sed memoria tenendum est, quod prius attigi, quum Ecclesiæ anima sit doctrinæ puritas, frustra quæ Ecclesiæ propria sunt, & ab integro ejus statu dependent, apud eos homines requiri, quos constat esse professos Euangelii hostes. Quia autem Papæ tyrannide abrupta fuit vera ordinationis series, novo subsidio nunc opus est ad Ecclesiæ instaurationem. Frustra quidem superbiunt Papistæ vinculo illo, quod ab illis ruptum esse dixi. Quid enim aliud est Papatus, quam à Christo defectio? Qua autem fronte se Apostatæ, jactabunt successores? Remedium vero affert Deus ipse, dum idoneos & probos Doctores excitat, qui Ecclesiam in deformibus Papatus ruinis jacentem ædificent. Atque omnino extraordinarium fuit hoc munus, quod Dominus nobis injunxit, dum opera nostra ad colligendas Ecclesias usus est. Qui ergo ita præter spem hominum insolito modo repente apparuerunt sinceræ pietatis vindices, eorum vocatio à communi regula æstimari non debet. Cæterum, hac lege divinitus vocati sunt, ut Ecclesiis recte compositis, alios Pastores substituant in suum locum. Quare, præstantissime Rex, quicquid de hæreditario Sacerdotii jure garriat Papalis Clerus, ne impediant futiles istæ nugæ, quominus cælestibus auspiciis opus omnium maxime præclarum, & coram Deo & Angelis laudabile aggrediatur Majestas Vestra, ut Christus unus in sua ditione cum pura Euangelii doctrina emineat. Hæc vero & proba & utilis esset agendi ratio: quia nunc lupi pastorum locum occupant, & nimis violentum remedium videri posset, si Pastores sola Regis auctoritate creati vocationem aliam non haberent: ut Majestas Vestra tantum Doctores institueret, qui passim Euangelii semen spargerent. Esset autem hoc temporale munus, quantisper res incompositæ manerent ac suspensæ. Neque enim fieri potest, ut protinus mutetur

publica Ecclesiæ gubernatio. Sed hoc exordio, quod dixi, vel præludio, commodus ad renovandam Ecclesiam transitus fieret. Denique non reformatio esset Ecclesiæ, sed quædam solum præparatio. Rebus autem maturis, Regia auctoritate & suffragiis Ordinum constitui posset in posterum certior ratio de Pastoribus creandis. Cæterum, quia sanæ doctrinæ hostes piis & sinceris Doctoribus januam præcludere summa vi tentabunt, manum illis adjutricem à Vestra Majestate porrigi necesse foret, ut libere plebem ab erraticis superstitionibus ad rectum pietatis cursum deducerent. Sed quia jam longius progressum me esse video, quam initio statueram, ut tædium Vestræ Majestatis præveniam, finem hic faciam scribendi. Dominus cælestis Pater manu unigeniti Filii sui Vestram Majestatem dirigat, præsidio tueatur, virtute sustineat, ac Spiritu gubernet, Rex præstantissime. Genevæ, Nonis Decembris. M. D. L I V.

JOAN. CALVINUS PIO CUIDAM FRATRI S. D.

BEnedictus Dominus qui tua opera tam opportune usus est hactenus, ad sublevanda fratrum nostrorum vincula: & qui te in sancto opere confirmavit Spiritu suo, ut nulli rei peperceris. Hoc est, inquam, certissimum argumentum ad prædicandam ipsius gloriam: quum tantum opus non alii quam ipsi adscribendum sit, quum & illius aggrediendi tibi auctor fuerit, & perpetuo te etiam direxerit. Tibi vero non vulgare gaudium hinc percipiendum est, quum agnoscis quo te honore affecerit, qui te functione tam nobili & gloriosa ornavit, & manum porrexit tibi, ut tanto muneri par esse posses. Utcunque enim miseri fratres, qui Euangelii nomine laborant, contemptibiles sint & rejecti à mundo: scimus tamen, ut Dominus sacri peculii loco habeat: ut non aliud ipsi sacrificium sit acceptius, quam ubi ad illos sublevandos & opem ferendam strenue nos impendimus. Et quum Dominus Jesus testetur agniturum se quasi erga se præstitum, quod in quemlibet ex suis collatum fuerit, quid sperandum nobis ab illo est, quum illis ipsis aderimus qui ipsius nomine laborant? Nam & illi quasi procuratores mandato Domini instructi, ad Euangelii defensionem ab ipso sistuntur. Quare ne
Mat. 10. poculum quidem aquæ frigidæ ipsis oblatum, no-
vers. 42. bis etiam deperiturum promisit. Proinde quum ita animatus fueris hactenus ad legitimum illud sacrificium Domino offerendum, contende porro, ut eodem animo deinceps pergas. Neque vero nescio, quid insusurraturus sit tibi Satan, ut à sancto opere te avertat. Sed vide ut Dominus suum in te supremum illud jus, ut æquum est, semper habeat. Acquiesce etiam in hoc testimonio, quod qui operam in eo collocant, ut opitulentur filiis Dei persequutionem sustinentibus propter Euangelium, ipsi eo
Phil. 4: 3. nomine coadjutores Euangelii appellentur. Nam quanti momenti hoc est, quod insigne illud Martyrum nomen in nos transscribat Dominus, etiamsi persequutio ad nos usque non pertingat, tantum quia ipsius Martyribus officia nostra impendimus? Quicquid igitur ex opposito auditurus sis, cave ne tam laudabili cœpto renuncies, aut in medio cursu deficias. Equidem mibi sic persuadeo, te nullo pacto hominum de te judicia tibi proposuisse, quum hoc primum agere cœpisti. Fac igitur ut te illi semper impendas, cui fides ad extremum usque servanda est. Cogita etiam quam multi ex piis qui propter te nunc Deum glorificant, si te propositi minus tenacem agnoscerent, graviter offenderentur. Nam quod ad vinctos ipsos attinet, illi de te ita sentiunt & in te sunt affecti, ut si liberis esse daretur, caput suum pro te etiam morti objicere non dubitent, nedum ut sua fraude vel improbitate tibi creent periculum. Illud etiam veniat tibi in mentem, quod piis illis ita opem & auxilium adfert, hoc ad illos confirmandos valere plurimum, quum præsentem erga se Dei manum in tuo beneficio, uti par est, agnoscant. Sic, inquam, crescit ipsis in Deum fiducia, de cujus paterno erga se studio ipsis per te tam apposite constat. Roborare igitur, & vir esto, quum opus illud sanctissimum non Deo tantum & Martyribus, sed toti etiam Ecclesiæ impendas. Vale mi frater. Deum oro, ut & sua in te dona cumulet magis ac magis, & ad suam gloriam efficacia reddat, & te præsidio suo singulari complectatur. 10 August.

Epistola cujusdam nomine scripta, qui se à patre Religionis nomine subduxerat.

QUod facti mei rationem scripto & absens Ex Gall.
potius quam præsens exhibeo, peto à te, observande Pater, ut me excusatum habeas. Duo in causa sunt: unum, quod veritus sim, ut in re odiosa & in speciem aliena, satis facilem ad me audiendum te haberem: alterum, quod summa illa reverentia qua te prosequor, mihi apud te quidquam istorum proferre hactenus non permiserit. Nunc vero ineundam mihi hanc rationem esse duxi, qua vel te placarem, quatenus offensionem de me conceptam retineres, vel saltem quicquid istud est, emollirem, dum oblata meliori occasione, tibi ad plenum satisfacerem. Dolet tibi, quod in cultus Dei ratione quem pro vera habes, te non sequar. Hoc si contemptu facerem, ut leves multi homines, quibus susque deque est omnis religio, quique omni affectu in cultus Dei observatione vacui sunt, nulla venia non essem indignissimus. Sin vero Dei timor, & conscientiæ testimonium eo me impulerunt, sic mihi persuadeo, utroque illo nomine meum à te factum tolerabilius judicatum iri. Jam ne te multis obtundam, negari hoc non potest, quin multi & crassi abusus & corruptelæ in Ecclesia locum habeant, qui Dei nomine teguntur: & bona intentio ista omnia eluere creditur. Interea qui sic vivunt, ut sine Dei voluntatis auctoritate Deo sese approbatum iri statuant, illi (ut vulgo dicitur) rationem suam sine hospite subducunt. Siquidem fixum esse illud debet, Deum non ex nostro, sed ex ipsius arbitrio colendum esse. Me vero ferendum non esse fateor, si his de rebus ex meo sensu pronunciare audeam, quasi aliis judicio plus valeam. Sed non hic agitur quis melius sapiat inter homines: illa enim regula & nota est, & communi omnium sensu comprobata, Deum præferre obedientiam sacrificiis omni- 1 Sam. 15.
bus. Quare ut res subtilius non expendatur, satis vers. 22.
constat, à Deo rejici, quicquid ipsius voluntati non respondet. Testimonium autem voluntatis Domini ex una Scriptura, in qua consignatum extat, petendum est. Unde fit, ut quicquid sese offeret quod repugnet Scripturæ, ab eo mihi cavendum sit, nisi sciens in Deum peccare velim. Hoc autem loco habere me quæ communi consensu tam sancta esse credantur, absurdum tibi videri potest. Verum hoc unum à te mi Pater postulo, ut quum ea sim ætate quæ ad quidvis admittendum magis prona judicari solet, ne tamen hoc meum tantis de rebus judicium juvenili levitati adscribas: quum potius idoneo & omni exceptione majore veritatis testimonio pressus ac pervictus, ita sentire cœperim. Quod enim per Dei gratiam, & legendo & audiendo assequi datum est, illi refragari tandem non potui. Quamobrem, mi Pater, ubi ex illa certa scientia, quæ conscientiam meam regere debet, aliquid malum esse mihi constat, illi interesse nefas mibi judico: etsi mihi non parum dolet, quod ab illis rebus abstinere sine tui offensione non possum. Nihil enim mihi & optabilius est, & meo voto accommodatius, quam ut meum tibi obsequium præstem, atque approbem. Unum

me

me impedat, cujus à te imputationem supplex deprecor, quod reluctante conscientia siquid aggrediar, meipsum in me judicem ferre cogar. Absit vero à moribus meis omnis arrogantiæ, & de me supra alium quenquam existimationis labes. Tantum hoc volo, quod qui a Deo edoctus sim, quid rectum sit vel secus, illud insuper habere jam non possim. Quumque singulis de se apud illum ratio aliquando reddenda sit, ut aliis sua ignorantia in Dei judicio fraudi etiam non sit, non video tamen quid à me obtendi possit, si à Dei notitia & vero ipsius cultu mihi explorato semel deflectam. Quid porro in ipsis rerum obtineat argumentis, neque pro meo captu hic apud te attingo, neque etiam eo tibi molestiam augere nunc quidem velim. Quod si mihi non denegas, ut vel perstringam aliquid ejus, quo summa fere momenta verti video, sic accipe. Me quum à gratuita illa peccatorum remissione, quæ Christi Domini morte nobis parta, ac ejusdem gratiæ obsignatione, quæ sacrosancto Cœnæ mysterio nobis exhibenda & applicanda ab ipso Christo instituta est, in sacrificium illud sua vi operatorium, & mortis Christi per sese applicativum, & illam elementi adorationem (quid autem hoc sit, tacendo satis indico) oculos & mentem converto, plane aliter sentire non posse, quam quum illa è cælo sint, ut omnino constat, ista ab hominibus (ne quid gravius dicam) profecta videri. Proinde nullius esse momenti, ubi de Deo colendo, & veritate ipsius sine fermento retinenda agitur. Sed & ista fortasse minus parce hoc loco, si mei captus & tenuitatis rationem tantum habeas. Tandem vero illud à te contendam, mi Pater, ut si ad me audiendum usque propendere dignaberis, patruum tecum admittere grave non sit, quod tibi non incommode cessurum, mihi non temere persuadeam. Bene vale, observande Pater, ac tuum propter Deum subdutitium tua benevolentia non magis indignum agnosce.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

Ex Gal. QUum de facie tibi ignotus sim, absurdum tamen non videbitur, quod ad te scripserim, si tuos liberos istius consilii auctores apud te citavero. Hoc etiam ad illud valere cupio, ut sine ullo excusationum circuitu, te quamprimum hic compellem. Etenim hoc de te accepi, si quid ad te scriberem, non tantum à te placide admissum iri, sed neque molestum tibi futurum illud perlegere, & apud te deinde meditari & expendere. Illud eam de te spem mihi injecit, ut quum pietatis semen in te subesse videam, cultura demum adhibita, fructum inde consequuturum suo tempore, apud me constituerem. Quum igitur ad teipsum excolendum hoc scriptum pertineat, in primis hoc semum reputes velim, nihil magis decere Christianum hominem, quam ut dum abusus & corruptelas in Dei cultu (qui habetur) palpabiles notare potest, ac debet, det etiam operam, ne promiscuo consensu sese in illo cœno volutari sinat, inde potius discat sibi de Dei veritate inquirendum esse, ut in illa tuto acquiescat. Alterum etiam addo, ut quod de nostra doctrina subjiciam, placide audias: breve enim faciam, ut tanto facilius agnoscas quam viam sequamur, & quo illa etiam ferat. Primum igitur satis constat quamplurimos in ignorantia & superstitione hærere, quum ne oculos quidem ad lucem oblatam aperire sustineant: quorum te in numero quum habeam, aperte significo, ut ad illud demonstrandum vel persuadendum tibi, longior à me exhortatio adhibenda non sit. Atqui illud unum præcipue Christianum hominem facit, si in certa Dei colendi ratione sibi attendendum statuat, ne sponte decipiatur, in re præsertim tanti momenti, ubi æterna animæ salus vertitur. Notum est autem Christianismum adulteratum & corruptum fuisse, Pastorum Ecclesiæ tum imperitia, ambitione, avaritia. Neque hanc degenerationem ad illorum vitam & mores restringo, quum in illa primas obtineat ipsius Dei veritatis in mendacium & imposturas transformatio, cultus Dei innumeris superstitionibus adductis contaminatio, ordinis Ecclesiæ extrema perturbatio, usus Sacramentorum conspurcatio: ut uno verbo finiam, stupenda & omnem sensum exuperans inordinatio. Hoc vero si pauci animadvertunt, inde fit, quod regula Lesbia hic pro norma tantum obtinet. Jam si religioni illi Catholicæ pura & nativa Dei institutio opponatur, eadem illic convenientia quæ lucis ad tenebras deprehendetur. Quare ut quis istis de rebus verè cognoscat & sentiat, neque Principis auctoritati, neque consuetudinis præscriptioni, neque suo ipsius sensui standum est: consulendum verbum D. & quid illic mandet aut vetet. Nam neque Dominus in angulo loquutus est, & suam voluntatem tum summis tum infimis patefactam esse voluit. Illud vero ubi à teipso obtinueris, ut patientem aurem Deo loquenti accommodes, illis quæ verbo nobis tradidit acquiescas, unam salutis viam ab eo uno petendam & percipiendam tibi statuas, magnum tibi aditum ad ea quæ nostrûm quemque tenere expedit, pernoscenda comparaveris. Ad nostram doctrinam venio: quam plerique inauditam & inexploratam suo quodam præjudicio damnant, occupati nimirum nescio qua opinione, quæ aciem mentis ipsorum hac in re prorsus obtundat. Non attingo contumelias, & scelera etiam, quæ nobis imponuntur, ut à nostris degustandis avertantur omnes. Atqui hoc unum nobis imputari potest, quod eos omnes qui Christi nomine censentur, adhuc misere palantes, ad sua illa signa, verbum Dei nempe revocare contendimus. Simul etiam evincimus, controversias omnes de Dei cultu, ex verbo ipsius esse dirimendas, ut unusquisque teneat, quod à Deo esse constabit. quid hic adversarii? Ecclesiam scilicet, ut Ajacis clypeum ementiuntur, ut sub ipsius larva secure lateant. Nec vero alia fuit ratio Prophetarum & Apostolorum quum res ipsis esset cum illis, qui etiam Ecclesiæ nomen, & summam in ea auctoritatem eadem mala fide usurpabant. Quid igitur? Novimus vero Ecclesiam illam quæ certo fundamento nititur doctrinæ Propheticæ atque Apostolicæ, cujus caput angulare & immotum Christus est & manet. Adulterina vero illa est, in qua non regnat Dei verbum. Eo posito hoc inferimus, cultum Dei ex mandato ipsius instituendum esse. Nihil hic humanitus traditum invectumve ferri posse. Unius enim Dei esse, legem figere conscientiis. Unius jus esse, præscribere quid ipse fieri à nobis velit. Hinc illæ querimoniæ, Vos sanctæ matris Ecclesiæ statuta pessum dedistis: quoniam post Esaiam auctore Christo (Esa. 29: vers. 13.) testamur, frustra Deum coli mandatis hominum: (Mat. 15. vers. 8.) item ex Jacobo, Unum Legislatorem esse, penes (Jac. 4. vers. 12.) quem sit servare & perdere. Ac si quicquid illud est, quod Dei cultus nomine ab istis ornatur, intentius aspexeris, merum illic commentum ex hominum cerebro conflatum reperies. Jam si de fide & invocatione agitur, quia Scriptura nos ad unam Christi gratiam amandat, miserabilem conditionem nostram ob oculos ponit, quæ certissimam condemnationem secum afferat: nos vero præeunte Scriptura, homines ad illam unius Christi gratiæ agnitionem & prædicationem revocamus: quod rursum statui non potest, quin momento absurdissimum illud meritorum commentum ad vitam æternam lucrifaciendam corruat. Hinc & illæ obnunciationes, Vos omnem bonorum operum doctrinam & studium de medio tollitis. Scilicet illa adversum nos calumnia stare potest, quum omnis adversariorum istis de rebus in suis concionibus docendi ratio plus quam evanida sit, si ad seriam & exactam quæ ministerio nostro traditur & inculcatur sanctæ vitæ institutionem vel eminus

admota

admota conferatur. Hoc vero sic assidue procuratur à nobis, ut tamen ne quis seipsum fallat aliqua operum suorum jactatione, sic aperte doceamus: neque posse nos quidquam boni, nisi Spiritu Dei nos dirigente: neque adeo sancte viventibus (quum innumeri sint nostri defectus, nihil in nobis non caducum in sese, & nullius ad justitiam coram Deo exhibendam momenti) fundamentum aliud non extare, quo solida justitia nobis constet, quam ut Christi unius crucem ac mortem, omnibus aliis post tergum rejectis, ambabus manibus complectamur. Huic fidei fundamento veram invocationem ita connectimus, ut & ad Deum unum preces nostras dirigendas esse ostendamus, quum nos ad se compellet: & ne nostræ indignitatis conscientia ab illo nos avertat, per Christum unum, ut is apud Patrem Mediator nobis offertur, ad thronum gratiæ cum certa fiducia accurrendum nobis sit. Hinc & illæ lacrymæ, Vos in Sanctos & Sanctas Dei contumeliosi estis! vos illorum cultum & honorem sustulistis! Scilicet! quum sanctorum Dei hominum memoriam eo quo Dominus nos docet loco habendo, sincero studio illam retinemus, & honore prosequimur: ferre autem non possumus ut Sancti ipsi in idola transformati, Dei aut Christi loco habeantur. Imo etiam affirmare audemus, si quid istorum per quæ mundus insaniens suo more, creaturis semper affixus Creatorem secure despicit: si quid, inquam, istorum piæ illæ & jam felices animæ sentiunt, totas zelo accendi ad Dei judicium in sacrilegos istos suos cultores accersendum. Quod ad Sacramenta attinet, quum illorum & usus & scopus sit, ut nos in Dei timore, reverentia, & misericordiæ fide confirment, dici non potest, quam indigne omnia hic etiam inversa atque interpolata sint. Et nobis adhuc objicitur, ubi illa suæ puritati quasi veris natalibus restituere conamur, Sacramenta à nobis exinaniri. Expendatur vero nostra omnis ratio ad unam institutionem Domini, ut si quid ab illa discrepet, adnotetur. Exulat quidem hinc Missa, ut istic regnat. Sed postliminio rediit Cœna Domini: ipsa, inquam, Cœna Domini, uti ab ipso semel instituta est. quod neque ipsi adversarii inficiari possunt. Tantum suum ritum & receptum servitium divinum, quod vocant, objiciunt pro omni defensione. Nos vero meliori jure & firmiori nitimur, mandato Domini ipsius, quod inviolatum stare oportet usque ad finem seculi. Hoc faciendo, inquit

1 Cor. 11. vers. 26. Paulus, mortem Domini annunciabitis donec veniat. Hic igitur nemo quidquam immutare potest, quin rebellionis crimine coram Domino teneatur. Prolixior sim, si reliqua attingam, quæ magis prætermittam. Et satis etiam nunc fuerit, te ex istis quæ hic habes gustum aliquem percepisse, qui te ad uberiorem cognitionem pleniore tractatione accedente perducat. Vale in Domino. Dominus te Spiritu suo regat, à quo ipsius voluntati respondere discas, & tuæ saluti sic tranquillitati consultum velit. Genevæ.

JOAN. CALVINUS NN. S. D.

Ex Gall. DOlet mihi plurimum dilectiss. in Domino, quod non satis videam, quid consolationis vobis nunc quidem adferre possim. Mihi enim justa est tacendi causa, ubi plus quam sciam, possimque, à me expectatur aut quæritur. Agnoscitis nempe ex meo quodam scripto, quum Deum non colitis, nullam vobis pacem conscientiæ constare posse. At illud multo pejus habet, quod omnem ex illo vestro carcere effugiendi rationem præcisam vobis statuitis. Quid dicam? Miseret me vestræ sortis & constrictionis. Sed quorsum illud? nempe ut Dominum pro vobis supplex orem, ut in tantis infirmitatibus vos respiciat, quod nobis omnibus mutuo ac perpetuo precari debemus: ac non ut has meas preces interponendo, quod à vobis malum admittitur, eleventur. Neque etiam expectatis fortasse, ut vobis blandiar: sed quum ita meam consolationem requiritis, ut mali aliquando tollendi occasionem omnem vobis negatam adjiciatis, illud me plane constringit, ne quid ulterius vobis respondere valeam. Ego vero si vestræ illæ angustiæ veros ac ferventes gemitus ad Dominum in vobis excitarent, sperarem exitum à Domino vobis oblatum iri. Sed quemadmodum extra spem in illum sperandum est, ita etiam extra media ad ipsius vocationem sequendam enitendum est, ne illi desimus. Idque ita statuendum est, ut quum omnia sese opponere videbuntur, & viæ omnes claudi atque obstrui, nihilominus perrumpamus omnia, & nullus nostris commodis aut rationibus in rei tantæ deliberatione detur locus. Si penes me esset vobis manum quovis modo porrigere, non committerem ut meum hic officium à vobis merito desideraretur. Quum aliud non possim, nolite expectare, ut quod Dominus à vobis requirit, illud à me remitti possit. Vestrum est potius, ut consolationem accipiant corda vestra, vosmet inter vos ad illud ipsum exhortari, quod à vobis pro impossibili habetur. Veniat enim in mentem quantum sit illud malum, quo adhuc detinemini. Quumque illud ita ut est persenseritis, tum à Domino vires postulate ad luctam, etiamsi ad sanguinem usque decertandum sit. Inducite porro in animum, non esse præscriptam vobis unius diei luctam, quum ex Satanæ vinculis evolaveritis: neque aliter omnia peractum iri cogitate, quam si, uti semel maledictum illud quod vobis incumbit jugum exueritis, ita etiam in sancta & recta constantia reliquam deinde vitam perstetis. Nimis enim frequentia sunt illarum exempla, quæ bullarum instar momento à pietate exciderunt. Atque ita sibi consulunt pessime, qui in aëre ædificant. Jam ubi serio meditatæ estis, quam non minus arduum sit perseverantiæ exemplum quam plane necessarium in Domini vocatione, ut ad illud præstandum imparesnimium sumus, illud vos excitet, ut ad Domini opem & præsidium vos conferatis. Sic enim illum abunde instructum comperietis ad suos ad cumulum suæ erga ipsos liberalitatis perducendos, uti jam ab ipso primitias illius semel perceperunt. Atque hic est meæ ad vos exhortationis scopus. Dominus vobis adsit, ac vestras illas quæ eum non latent infirmitates, ipse corrigat, augeat in vobis dona sui Spiritus, animum & vires suppeditet ad illud quod ipsi probari edoctæ jam estis, vosque adeo manu præsenti regat & protegat, ut luporum vobis inhiantium fauces inoffense evitare possitis. Genevæ. M. D. LIV.

CALV. FARELLUS S.

QUod accedet paci & ædificationi præter spem erit: potens est D. cui spe niti nos oportet, quamvis hic omnia desperata videamus: nobis flentibus mundum lætari oportet. Verum tristitia nostra in gaudium vertetur. Tu si es inter eos qui optime apud Antiochum audiunt, gratior inde bonis: quibus ut charior in Domino sis, perge quæ dedit D. in usum Ecclesiæ proferre, quum in Christo vitæ sis, ut eas, fructumque afferas qui maneat. N. fertur à Cæsare monita ut interimis se ferat excepto Interim. Christus suo Spiritu tandem illuminet tam parum videntes. Polono qui hac transivit ad te tendens, plurimam dices salutem. Si huc venerit, dabo operam ut intelligat me ex animo & ei bene velle ob Christum, cujus gratia exceptus fuit paulo durius, ut ex ejus literis accepi. Sed quum sit Christi servus, videat quam fuerit longe mitius exceptus quam dominus, & sese apparet ad durniora. Grave est ab illis hæc fieri, qui dederunt nomen Euangelio: sed gravius fuit Apostolum vendidisse ac tradidisse Servatorem. Verax est Deus, non patietur nos tentari supra id quod possumus. Vale bene.

bene. Is te servet, tuumque semper prosperum & omnibus frugiferum reddat ministerium, & omnium elidat conatus qui impedire quovis modo tentant Christum, qui addat ut sis perpetuo pergens magis & magis in gloriam Dei & omnium ædificationem, mente & corpore sanissimo. Collegas jube omnes salvere. Valde placuit quod per D. Tossanum respondistis. Neocomi, 4. Calend. Martias. M. D. LIV.

BULLING. CALVINO S.D.

NOn desunt, fat scio, & sæpe audio, qui cuperent à te, mi Calvine, Domine colende & frater charissime, illud argumentum non fuisse tractatum. Sed sunt rursus qui & gratias tibi agunt pro laboribus, in quorum numero & nos, qui huic Ecclesiæ ministramus, sumus, & agnoscunt argumentum hoc necessarium esse quod tractetur hodie. Dudum D. Urbanus Regius una cum omnibus Luneburgens. Ecclesiæ Ministris, edito etiam libro Germanico, ostendit jure divino & humano coercere hæreticos, tum etiam jure civili, si impia non desinunt spargere, aut blasphema in Deum sparserunt. Cur illi non irascuntur, qui in te hodie reprehendunt, quod probarent, si certius rem expenderent? Nuper Titianus quidam Italus Anabaptista & Hebionita & Helvidianus in carcerem conjectus à tribus Rhetiæ fœderibus igni concremandus fuisset, nisi cecinisset palinodiam: nihilominus Curiæ virgis cæsus à Rhetio ejectus est. Quis ibi erat sævitiæ & atrocitatis magister? Calvinus hoc non fecit nec suasit. Sunt etiam alii ubique viri boni qui intelligunt impios & blasphemos homines non tantum admonendos & in carcerem concludendos, sed etiam capite esse mulctandos. Ne ergo pigeat te suscepti laboris. Dominus sanctis conatibus & studiis non deerit. Scio tibi nec crudele esse ingenium, nec te ullam atrocitatem approbare: quis nesciat etiam hic modum adhibendum esse? At quomodo Serveto lernæ hæreseôn & pertinacissimo homini parci potuerit non video. Vale in Christo cum omnibus bonis. Orate pro nobis. Tiguri, 12 Junii. M. D. LIV.

P. MARTYR CALVINO S. D.

QUum vestratium qui Francfordia redeunt copia detur, ut absque meis literis venirent pati nolui. Res nostræ pro tempore ac loco sunt satis tranquillæ. Doctori Marpachio redditæ fuerunt literæ quas ad eum scripseras. quid profecerit ignoro, siquidem nihil mihi de illis communicavit: sed ut antea tibi significaveram, spero turbas illas brevi conquieturas. Satagunt hujus Ecclesiæ Ministri ac multis modis conantur, ut sacrificuli & Missa rursus hinc ejiciantur. nec tantum è suggestu causam egerunt fortiter: sed adierunt Senatum, eique simul omnes testati sunt, nisi hoc effecerit, se hinc migraturos, quod nequeant bona conscientia hic ulterius ministrare, ubi tanta domi feratur & defendatur idololatria. Hanc illorum actionem Senatus gravissime tulit, & post aliquot dies ipsis duriter admodum respondit. Id præsertim objicientes, quod ante multos annos Wittenbergenses consilium dederint, cui Lutherus, Jonas, Pomeranus & horum similes manu propria subscripserunt, quo sentiunt, Magistratus in Rebuspublicis, jus non habere vel potestatem ullam in Ecclesias cathedrales, & collegia. Ideoque consultum esse ut pios Ministros sibi procurent, qui populo Evangelium pure doceant in aliis templis, ab illis abstineant, nec ibi quidquam conentur reformare: quum tamen suos cives queant jure prohibere, ne sese idololatria contaminent. Sui autem consilii hanc rationem subjiciunt, quod Ecclesiæ cathedrales, & collegia hujusmodi, non à Rebuspublicis, verum à Proceribus Imperii vel ab ipsis Imperatoribus institutæ ac dotatæ fuerint. Quumque Papæ auctoritas in civitatibus Evangelicis rejecta sit, putant istarum Ecclesiarum arbitrium ad Imperatorem devolutum: quare illi tantum potestatem immutandi & repurgandi cultus Dei quoad illas faciunt. Illo itaque fretus consilio noster Magistratus repulsam dedit Ministris, ut qui putet auctores ejus consilii nostris Ministris longe doctiores. Cæterum hi responsum hoc licet acceperint, non sunt animo fracti, neque ab incepto destiterunt; sed rursus instant, ac de illo consilio à doctoribus Wittenbergensibus ante multos annos datu, satisfacere ac respondere conantur. Posteriori vero congressu lenius ac mitius a Senatu fuerunt accepti, qui tempus ad deliberandum sumpsit. Interea quid responsi dandum sit, ignoratur. Sed ego ariolor dum Cæsar vixerit, rem non successuram: nec dubito nostrum Senatum cupere quidem impietate ac idololatria civitatem liberare, sed nollent occasionem gravioris offensionis Cæsari præbere. Consiliis attamen cæterorum Ministrorum omnium in his actionibus, & Beatus & ejus Diaconus noluerunt se admiscere: imo potius dissenserunt: quod ipsis ægre fuit, & populo magnæ admirationi. Quid sit successurum, quum scivero, significabo. Sturmius non est hic; sed ante octo dies ex urbe proficiscebatur: spero non diu abfuturum. Zanchus te salutat, & ego. Symmystis tuis meo nomine salutem dica velim. Historia Sleidani, ut spero, jam imprimetur. Diu te nobis divina bonitas conservet incolumem. Petrus Alexander, ut ad me scribit, est brevi te invisurus: quæso illum æquo ac libenti animo videas. Nam licet hactenus de re Sacramentaria sit nobis adversarius, attamen in præsentia Deo monstrante totus est noster, atque potest Ecclesiæ nonnihil prodesse. Rursus vale, ac me precibus apud Deum juvato. Argentinæ, 24 Septembris.

SULTZERUS CALVINO S. D.

A Mercatu Francofurtensi quum scribere per bibliopolas constituissem, profectione improvisa impediebar. Laborabat Ecclesia Argentinensis haud levi jam periculo implicita, quod Ministri excessuri plerique viderentur nisi idololatriæ omnimodam abrogationem obtinerent. Augebat metum nostrum intestina inter ipsos fratres discordia, quia duo ex illis se non solum reliquis abjunxerant, sed privatim & publice eorum qui sunt 14. studiis repugnabant. Accurrimus ergo pro fraternæ conjunctionis officio: & quantum potuimus, his institimus, ut pientissimis Symmystarum conatibus faverent, utcunque se nollent periculo illigari, suis quibusdam ducti rationibus. Illis vero, sic ut zelum moderarentur, ne temere lupis proderent laniandam Ecclesiam. Benigniter ab utrisque auditi sumus, & eo usque videntur profecisse optimi Dei servi, ut si non impetrentur quæ velitaus omnia, gradum tamen ut fecerint ad demolitionem Papatus, si quidem, quod omnino sperant, capita reliqua concedantur. Verum de eventu scribet proximis ad me Marpachius. Agit officium strenue Dux Christophorus cum patruo Comite Georgio, cum erga eum ipsum quem dixi Senatum Argentinensem, tum Marchionem Badensem vicinum nobis, qui nuper est illi pollicitus, se exactis sacrificulis veram religionem instauraturum. Rogemus Dominum, ut Regni sui pomœria dignetur misericorditer extendere. Albertus Bavarus cum Salisburgense & Aichstetense Episcopis crudeliter contra veram pietatem furit, instituta inquisitione, quæ etiam cum Hispanica certet. Nec secus apud Viennam Austriæ sancti vexantur. Verum & hæc impiorum molimina novit Dominus ad Ecclesiæ incrementum nominisque sui gloriam convertere. In Anglia novos subinde motus

excitari accipio, sed astibus atque potentia regiorum opprimi partem meliorem, rerumque potiri pro voto Hispanos, licet coronationem Rex nondum sit consequutus. Vale in Christo Jesu, cujus gratiæ te cum tuis omnibus unice commendo. Basileæ, 3 Octobr. Anno M. D. L I V.

MELANCHTHON CALVINO.

Reverende vir, & charissime frater, legi scriptum tuum, in quo refutasti luculenter horrendas Serveti blasphemias: ac Filio Dei gratias ago, qui fuit βραβευτὴς hujus tui agonis. Tibi quoque Ecclesia & nunc & ad posteros gratitudinem debet, & debebit. Tuo judicio prorsus assentior. Affirmo etiam vestros magistratus juste fecisse, quod hominem blasphemum, re ordine judicata, interfecerunt. Quod vero in proximis literis me hortaris, ut reprimam ineruditos clamores illorum, qui renovant certamen τῆς ἀρτολατρείας, scito quosdam præcipue odio mei eam disputationem movere, ut habeant plausibilem causam ad me opprimendum. Cum doctis & bonis viris multa colloquutus sum de multis disputationibus, quas hæc una controversia complectitur, de divinarum personarum proprietatibus, de patefactione Dei διὰ λόγου καὶ πνεύματος in vera conversione, seu consolatione. De his tantis rebus maxime tecum loqui cuperem; quem scio amantem esse veritatis, & non habere animum occupatum odiis, aut aliis stultis affectibus. Sic ait Nazianzenus, Ἐν φωτὶ τῷ πατρὶ φῶς καταλαμβάνομεν τὸν υἱὸν ἐν φωτὶ τῷ πνεύματι. Etsi pauca sunt ejus scriptoris dicta de illa agnitione Dei, quæ lucet in vera consolatione, tamen hoc dicto delectatus sum: quod inserui huic epistolæ, quia tibi quoque gratam fore ejus mentionem arbitrabar. Hæc nihil περὶ τῆς ἀρτολατρείας. Non despero nos colloquuturos esse, antequam ex hoc mortali carcere mens discedat. Etsi enim propter senectam à meta hujus curriculi non procul absum, tamen quotidie nova exilia expecto. Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Jesum Christum crucifixum pro nobis, & resuscitatum, custodem Ecclesiæ suæ, ut te & nos omnes gubernet. Bene vale charissime frater. Die 14 Octobris. M. D. L I V.

P. MARTYR CALVINO S. D.

Circa festum Paschæ literas ad te, vir clarissime, dederam; sed adolescenti Hungaro, & quidem nobilissimo, qui non longe à Selestadio est interfectus; quare quum tam mœstus intervenerit casus, ad te perferri non potuerunt; & quæ tum noveram atque scribebam, quum te aliunde jam rescivisse non dubitem, minime repetenda censeo. Huc vero tristissima ex Anglia sunt allata, nimirum ibi Parlamentum (ut vocant) esse assensum, ut Papæ sua restituat tyrannissima: & Philippus Rex Angliæ sit & habeatur. bonorum virorum qui abire possunt undique fit fuga. Atque tanta est rerum perturbatio, ut nullo pacto explicari queat. Jamque hic sunt apud nos tres præclarissimi equites, nempe Morisinus, Chæcus, & Cuccus, non minus pietate quam eruditione insignes, quos intra paucos dies puto venturos. Hæc ideo scribo, ut rebus illis propemodum perditis, nedum afflictis, velis precibus una cum tua Ecclesia subvenire. Certe jam Cantuariensis, & reliqui Episcopi, qui una captivi detinentur, in extremo versantur discrimine. Nos hic jam satis quiete agimus quoad externa. Et jam de nostra Gallica Ecclesia liberati metu videmur, quo multi antea suspicabantur fore, ut aliquid in doctrina & Sacramentorum administratione mutaretur. Id neque factum est, & ut confido, non fiet. Utinam quorundam contentio adversus Pastorem tolli queat. Eam tamen spero tandem quieturam: utque judico, facilius dissimulando consopietur, quam si vi & potentia contra eatur. Et hoc quoque malum precum indiget. Nec te postremo latere velim, me una cum reliquis bonis viris id vehementer dolere, quod adversus veritatem, ac tuum nomen, adeo inepta & falsa spargant de æterna Dei electione, atque de hæreticis extremo supplicio non afficiendis. Sed bene habet quod in his quæ scribunt (ut audimus) nomen suum profiteri non audent. Ut audimus, dixi, quoniam huc Argentinam ne unus quidem allatus est ex illis anonymis libris. Nos hic quoties rogamur, cum publice tum privatim, partes & veri & tuas pro virili tuemur, præsertim Zancus & ego. Quomodo vero D. Allasco sit per Daniam & Saxonicas Ecclesias male acceptus, ex isto qui tibi meas reddet, poteris cognoscere. Vale atque pro nobis ora. Zancus te plurimum salutat. Vicissim quæso Martinengo, necnon Galeatio Marchioni & N. salutem meo nomine dixeris. 9 Maii. Argentinæ.

JOANNES CALVINUS

Dilectissimis fratribus Orbæ, qui puram Evangelii prædicationem, & Dei cultum sincerum cum Regni Christi promotione exoptant.

Charitas Dei Patris, & Gratia Domini nostri Jesu Christi, per Spiritus sancti communicationem vobis semper adsit.

Quum præter ordinariam sanæ doctrinæ auditionem, cui etiam lectio verbi potest accedere, non dubitem, quin optimi fratres Farellus & Viretus strenue in illud incumbant, ut vos sanctis exhortationibus ad pietatis studium accendant: quas etiam à vobis prompto & propenso animo excipi confidam: volui tamen, dilectissimi fratres, hoc ad vos literarum dare, quo meum de vobis ac rebus vestris judicium haberetis. Et sane non vulgari confirmatione nunc vobis opus est, ex quo turbæ illæ à Satana adversum vos excitatæ sunt. Meum vero erga vos studium probatum iri facile mihi persuadeo, quum de recto affectu constiterit, ut opera mea apud vos inutilis futura non sit. Equidem non dubito, quin pro vestro illo intento desiderio ad purum Dei cultum inter vos solide restituendum, magno vobis mœrori sit status ille vestræ urbis, dum nempe superstitio & impietas Papismi, quæ Dei cultum corrupit, & nomen sacrum blasphemiis operit, sedem suam adhuc apud vos retinent. Interea magni vobis thesauri loco esse debet, quod Dominus dederit, ut vos quidem jam nihil commune cum malo habeatis. Imo ut non modo à malo abstinere liceat, sed etiam exter ordo aliquis Ecclesiæ inter vos, quo vos sub Domini jugo contineatis. Magnum omnino & incomparabile Dei beneficium, si in illorum conditionem oculos conjeceritis, qui crudelissimæ servitutis jugo miserabiliter premuntur. Superest tamen illa anxietas, quod non pauca in oculos vestros incurrunt, quæ Dei gloriæ adversantur. Præsertim quum omnia istic tam certo & ex voto comparata essent, ut nec aliter statueremus, quam vos plene tandem Antichristi sordibus perpurgatum ac semel liberatum iri: quare quod à tanta spe dejici contigit, non potuit non esse molestissimum. Infideles vero metu illo jam vacui, non desunt etiam occasioni, quin & triumphum sibi canant, & Deo insultent, quo vobis extremus dolor super dolorem accedat. Atqui novum videri non debet, quod Satan, qui totus in eo est ut promotionem Regni Christi impediat, suas illas artes adhibeat, ad cumulum benedictionis Dei porro movendum: quum, nisi obstaret Dominus, omnia semel disjicere, ac veluti per auras vertere paratissimus sit. Interea vero, dum à Domino constringitur, seipsum

Ex Gall.

seipsum nihilominus excutit, ut damnum det quantum potest. Vobis autem singulare solatium illud afferre debet, quod vere constet, jus & litem Domini à vobis propugnari: proinde spes illa vos erigat, Dominum veritati suæ, quæ ipsi unice pretiosa sit, non defuturum. Durate igitur animos ad tempus, ac non minus constanter in eo quod cœpistis pergite. Statuite vos ad illud à Domino positos esse, ut ipse vestram fidem & patientiam exerceat. Ac si nulla spes & ratio affulgeret efficiendi in posterum quod intenditis: illud vos tamen sustinere deberet, & animum addere, quod vobis conscii sitis, ita Deo vos impendisse, ac vestrum illi obsequium probari. Est vero quod in recto studio vos multo magis confirmet, quum laboris vestri fructus insignis in hoc etiam immaturo enixu extiterit. Viget enim illa Domini promissio, nos operam non ludere, etsi aerem cædere videamur, ubi verbum illius nobis præibit. Agnoscite igitur istius promissionis effectum, illam quæ sese ostendit gregis Domini amplificationem, quæ haud dubie abominationes Antichristi ex urbe profligatura sit. Quod enim hoc tempore dilatum voluit Dominus, suo tempore confecturum statuendum est. Hoc est igitur luctæ tempus & certaminis adversus varias tentationes: ut sane introductio principatus & dominationis Filii Dei inter homines, non sine sudore & extremo nixu procedere solet. Quum vero Satan ita inflatus & furens fertur adversum vos, quis erit pudor, si vobisipsis defueritis? Quid enim? Ille in exitium suum contendit, vos & pro causa illa statis, quæ cum salute vestra conjuncta est, & victoriam vobis paratam esse, si cordate pergetis, certo persuasi estis. Infideles porro qui sua cæcitate his miseri, gratiam Dei quantum in ipsis est repellunt, commiseratione digni sunt potius, quam ut illorum occasione commoveri vos oporteat. Sic se prodit lethalis ille morbus, quo à Satana fascinantur, quum suam unam salutem tam deplorate fugiunt, & exosam habent. Quare vestra erga illos commiseratio vobis animum non imminuat, quin etiam invitis bonum incognitum procuretis. Hoc demum effectum dabitur, quum non jam ut laceri corporis membra, uno eodemque spiritu & animo eundem omnes Dominum invocabitis. Quod ut detur, neque ulli rei parcendum est, neque ulla hic remissio excusari potest: quo magis postulandus vobis à Deo est Spiritus fortitudinis & veræ constantiæ, ne unquam animum despondeatis. Nec minus necessaria est pia illa & sancta prudentia, ut quum adversarii in omnes occasiones ad vos intercipiendos intenti sint, adversus illorum conatus inoffensi perstetis. Quum hanc viam tenebitis, aut Dominus retundet illorum tumorem qui ita erga vos male sunt animati: aut æquiores & pacatiores reddet, ne ita prociter adversus stimulos calcitrent. Ut ut sit, hoc agite tanquam mente deliberata, ut quod stadium vobis decurrendum statuit Dominus, in illo vos strenue ad extremum usque conficiendo pergatis. Illud vobis vel unum abunde sit, quod approbari vestrum laborem à Domino non dubitatis, quum abominationibus illis bellum ἄσπονδον indicitis, quæ ipsius cultui & honori adversantur. Neque vero mihi non veniunt illa in mentem, quæ in hoc Domini negotio sese vobis objectura sunt, ut vos à constantia vestra demoveant, nisi virtus una ex alto omnia illa impedimenta in vobis exuperet, à qua etiam pendet progressus noster & non fallax expectatio. Nos hic omnes ita omnia ista vobis à Deo bene cedere comprecamur, atque ut & sua protectione complectatur & spiritualibus donis cumulet, ut magis ac magis accensi sitis ad vos illi in solidum addicendos. Genevæ, 4 Martii. M. D. LIV.

VIRETUS CALVINO S. D.

JAm gratias nobiscum agite Domino omnes, & gratulemini nobis de felici Orbanæ causæ successu. Vicerunt nostri 18 suffragiis. Eodem ipso die jussi sunt sacrificuli cum Franciscanis & Claranis à suis sacris desistere, non sine magno totius populi Papistici & publico luctu. Is autem dies ille ipse erat, qui diem festum præcedit Germani quem pro Deo suo tutelari colunt. Laudetur D. qui hanc nobis dedit victoriam adversus Antichristum: atque eo gloriosiorem & lætiorem, quo diutius prorogata est. Rogant me fratres ut si commode fieri possit ad proximum Dominicum diem eo me conferam. Tussis mea sese remisit, ac me infestare desiit. Erat enim valde infesta & frequens. Vix eo accedam ante aliam hebdomadem, tum propterea quod jam totis tribus hebdomadibus nullam hic concionem habui, tum propterea quod nescio an adhuc satis tutum sit mihi me nimis aperto cælo committere, donec paulo diutius vires confirmavero. Salutant te fratres omnes. Salutat te uxor & tota familia. Vale optime ac doctissime. Lausannæ, 11 August. M. D. LIV.

JOAN. CALVINUS D. N. S. D.

QUod ad te aperte & libere scribere institui, *Ex Gall.* omnem in modum à te peto, ut illud boni consulas, atque sic existimes, si quid hic simplicius egisse visus fuero, illud non à temeritate vel audacia, sed ab uno & certo obsequii tibi secundum Deum præstandi affectu profectum esse. Ut enim meipsum nimis inutilem servum in heri mei domo apud me sentio, ita tamen abstinere omnino non possum, quin pro gratiæ ab ipso in me collatæ modulo, aliquid ad te usque transmittam: adeo ut non parum mihi ipse defuturus videar, nisi te quamprimum isto ad te scribendi officio adeam atque compellem. Neque vero in eo me deficiunt satis idoneæ rationes. Una est, eaque una justi per se momenti, quod non tuæ minus quam aliorum salutis, pro Domini vocatione qua fungor, habendam mihi rationem existimem. Altera, quod quum tuam illam celsitudinem & supereminentiam intueor, quæ ad regni Dei incrementum, uti ab illo est, ita etiam non mediocriter conferre possit, sic mihi persuadeo, à nobis qui ministerio fungimur, peculiarem quandam vestrûm coram eo nomine habendam esse. Mea vero, quod ad te, sic est ratio, ut quum à tua illa Excellentia discessero, eum in te tamen Dei timorem, & serium illi obsequendi affectum agnoscam, ut ferendus omnino non sim, nisi ad omnem occasionem procurandæ salutis tuæ intentum me præbeam. Quod ita me testante mea conscientia procul à fuco vel adulatione tibi testificari, novit ille cui aperta sunt occulta & intima cordium & cogitationum. Accepi à multis iisque fide dignis de N. quem concionatorem habes, quod quum ad tempus & pro suo modulo aliquid non pœnitendum præstiterit, idem nunc tibi auctor sit, quod id nullum incommodum habere dicat, ut post Missam auditam aliqua communionis species subjungatur, quæ Cœnæ Domini loco sit. Illud porro à quadam ex tuis probari non potuisse, quod verita sit, ne quid hic fieret non ex Dei verbo, quod aperte malum esse sentiret. Te autem bono illo N. auctore non tantum erga illam vultum tuum immutasse, sed & in eam sententiam adductam, ut minime ferendam illam mulieris & similium morositatem existimes, quæ sua importunitate scandalum infirmis sine causa adferat. Ego vero quum istius rei tale momentum esse viderem, ut dissimulari nullo modo posset tibi etiam ea proponi quæ longe aliter se haberent, apud me decreveram, quid ipse sentirem, si quid ex Dei verbo percepi, scripto tibi aperire.

rire.

rire. Quumque in ea cogitatione defixus hærerem, commodissime à N. mihi significatum est te hoc ipsum à me expetere, ut quid in re perplexa tibi sequendum esset, semel & serio intelligeres. Inde igitur animus etiam crevit hujus apud te fungendi officii, quo ut spero rem ipsam ita tibi ob oculos ponam, ut quid de ea statuendum sit, non ita difficile colligas. Fac igitur ut quum Dei veritas in medium prodibit, sic illam agnoscas, ut zelus iste tuus tam ab omni contumacia absit, quam te Dei timentem & verbi ipsius auditioni reverenter subjectam mihi hactenus agnovisse visus sum. Et quod ad illas occasiones quibus factum est, ut rumor iste primum ad me perveniret, noli in illis exquirendis hærere, quum & qui illa referebant, non putarent te à me istorum admonendam unquam esse, ego vero centies perire malim, quam ut ullius mortalis gratia vel occasione, Dei verbum inflexisse aut protulisse etiam dici possim. Summa causa igitur hæc una est, quod ferre non potuerim verbum Dei ita sepeliri, inverti, corrumpi, depravari in rebus tanti momenti, & ab illis ipsis quibus fidem adhibes, & quos apud te non vulgari loco esse vis. Quod igitur ad N. attinet, si tibi aperiam quid de illo mihi compertum sit, ut deinceps tibi prospicias, neque ipsius doctrinam confidentius admittas, timendum mihi non putem, ne in sinistri affectus opinionem apud te incidam, cujus causas procul habeo. Ac siquod meum in hominem odium notari potest, illud eo uno stetit, quod hominem urgere nunquam desierim, ut sese serio ad Ecclesiæ ædificationem in veræ doctrinæ sincera professione applicaret. Qui vero verbum Dei mala mente, malo animo convellat, & veritatem ipsius extinguere conetur, non si meo mihi parente conjunctior sit, parcat illi oculus meus, quin ut instrumentum Satanæ accipiam. Istius porro hic fuit semper scopus, quantum ex certa experientia percepi, ut quantulumcunque intelligentiæ Scripturæ à Domino accepisset, illud totum ad quæstum & ambitionem conferret. Sic igitur & quod verum esse sciebat, non reticuit, ubi illinc aliquod emolumentum captavit; & ubi vel minimum molestiæ subolfecit, non minus strenue recantavit. Illa conscientia præditus, quum sibi coram hominibus alicujus nominis, vel bene nummatis, concionem habendam præcepit, & qui apud ipsum, ut Deo gloriam daret, instarent, ita illis quidem satisfacere studuit, ut simul non gratuitam à se locatam operam satis indicaret. Quum vero aliud theatrum succederet, noster homo ad palinodiam apposite instructus sibi perinde consuluit. Quare de illo judicari aliter non potest, quam de eo cui verbum Dei sit pro fabula: & qui persona quadam parasiti indutus in theatrum prodeat, ut sese his vel illis venditet. Privatos mores non attingo: qui utinam concionatoris nomini minus male responderent. Alienum est, scio, ab homine Christiano, alteri detrahere. Hoc si quærerem, nimis idoneas occasiones prætermisi. Sed illud me urget, quod clamat Dominus, ne lupos toleremus sub pastorum larva gregem ipsum dispersuros: quod jubet istorum improbitatem retegi, qui præsentissimæ sint pestes ad ipsius familiam & inficiendam, & enecandam. Et tamen si mihi hominem ipsum appellare integrum fuisset, illum potius quam te primum nunc officii admonendum duxissem, quum satis cogitem quam irreconciliabile istorum mihi odium conciliem. Nulla enim hoc tempore mihi acerbior est contentio, quam cum istiusmodi, qui sub Evangelii nomine Principum animos fermento suo illaqueant, atque illos suis artibus & dolis semper quasi ex nebulis suspensos tenent, neque unquam ad veram lucis fruitionem adduci sustinent. Quid igitur facerem cum illis, quos Dei timore ita vacuos novi, ut & ipsius judicii nomen ipsis futurum sit pro cantione vel nænia? Quod unum superest igitur, ne ignoti deinceps fallant, & plus damni dent, depingendos mihi apud illos statuo, qui ad ipsorum technas magis sunt expositi. Hæc via mihi consultior visa est, ut quibus maxime timendum est, opportune quoad possum non desim. Istum porro semel in viam reducere conatus sum, ut ad suæ pravitatis agnitionem hominem adegerim. Atqui ille nihilo minus in eo perstabat, ut se non rejecturum aut ab eo recessurum diceret, quod impium esse ipsi constabat. Semel tamen quum in meum quendam tractatum incidisset, serio & non sine gravibus imprecationibus protestatus est, quum Missæ abominationem plane exploratam haberet, illi se nunquam interfuturum. Scilicet juranti credidissem, quem non minus futilem quam graculum garrientem judicarem. En igitur quæ meæ hujus ad teipsam admonitionis causam plane necessariam: nam & apud istum operam lusissem, & tibi certius consulere aliter quod sentirem non potui. Sed quod de illo testificatus sum, fac non satis esse mihi compertum, ut tu ipsa periculum facias. Si enim penitus inspexeris, sic colliges, hominem in tractando Dei verbo hoc unum sibi propositum habere, ut ita gratiam apud te ineat, ut & inde beneficia & ejusmodi lucra captet, & in nullius offensionem unquam incurrat. Nunc omisso homine, rem ipsam aggrediar. Hoc est igitur illius consilium: quod Missa non ita abominanda sit, quin & ipsi illam facere, & aliis qui fideles sint, Missæ interesse liceat: quibus vero hoc agere religio sit, illos perturbare Ecclesiam, esse infirmis scandalo, quorum præcipuam causam apud nos voluerit esse Dominus. Quod ad illud attinet, quid Missa valeat, vix scio operæpretiumne facturus sim, si quid ad illud apud te præsertim regeram. Sic enim mihi persuadeo illam à te non alio quam horrendi sacrilegii loco haberi, siquid aliud eo nomine censendum sit. Verendum igitur ne ridiculus apud te sim, si illud probare contendam, de quo te non dubitare non magis ipse dubitem. Brevitas etiam epistolæ vix ea complecti posset, quæ justum volumen caperet. Quare ut obiter aliquid attingam, ut minus adhuc perplexa hæreas, sic habe. Missa est sacrificium ab hominibus institutum, pro redemptione vivorum & mortuorum, ut certo loco Canon Missæ perhibet. Missa igitur execranda est blasphemia, qua passio Domini convellitur, atque vis ipsius evanida & inanis prorsus redditur. Quum enim dicimus fideles effuso Christi cruore redemptos, peccatorum remissionem, justitiam, vitæ æternæ spem adeptos esse, hoc non aliter accipi potest, quam quatenus bonus Redemptor noster Patri seipsum offerens, atque victimam immolandam sistens, semetipsum illo ipso actu obtulit in sacrificium æternum, quo nobis constat purgatio & emundatio ab iniquitatibus nostris, ac proinde nostra in gratiam apud Patrem cælestem receptio, cum Regni etiam cælestis speranda participatione, uti pluribus ostendit diserte, & manifeste evincit Apostolus ad Hebræos à 7. ad 11. Quo pertinet hæc illius appositissima exhortatio, quam ex doctrina de efficacia unius sacerdotii, & sacrificii Christi in æternum colligit. Quum habeamus, inquit, per Christi carnem, viam illam & recentem ac vivam, accedamus corde puro ad Dominum. Nam si una Christi mors unicum illud sacrificium non complectitur, quod peractum semel, perpetuam causam habeat, ut vis illius æterna sit, inducatur nempe & pro nullo habeatur. Respondent sacrificuli præstigiatores, se non offerre novum sacrificium, sed ipsissimum Christi sacrificium. Sic magis blasphemiis sese involvunt. Quis enim prodibit ad offerendum sacrificium Christi præter Christum ipsum idoneus? Quid vero Apostolus de unico illo sacrificio incomparabili? Si, inquit, ut per Christum peccata aboleantur, unicum illius sacrificium non sufficit, sed iterum illud offerendum sit, iterum etiam sit ipsi moriendum. *Hebr. 9. vers. 24. 25. 26.* Quare duorum alterum hic statuendum est, ut aut horrenda

Missæ

Missæ blasphemia aperte execranda habeatur, aut si retinetur, ut crux Christi (quod absit) pedibus conculcetur. Quam belle vero Missæ conveniat cum Cœna Domini, ipsa Cœnæ à Domino institutio me tacente tibi suggeret. Cumulus autem abominationis, ipsa quæ ibi primas tenet elementi adoratio est. Hoc enim nullum colorem habet. Quæ quum ita se habeant, qua fronte ille affirmare audeat Missam esse quid medium, & non ita intolerabile, nisi convictus fateatur tot horrenda in Deum peccata, ipsamque abominationem quæ illic caput attollit, res perinde etiam esse levis alicujus momenti? Quid enim quis obtendat, quominus tam horrendæ impietatis societate teneatur, qui illam se supra verbum Dei revereri, & magis impense observare convictus sit. Quam vero illud D. placeat testatur ipse apud Ezech. 20. cap. 39. vers. Agite, inquit, & merum idolorum cultum profitemini Gentium ritu, neque sanctum nomen meum cum vestris idolis permiscete. Sic enim ipsi cogitabant conciliandam esse obedientiam Legis Dei cum vanissimis Gentium superstitionibus, quas sibi asciscendo, à Dei Lege sese prorsus
Soph. 1: 5. avertebant. Hoc alibi confirmat, ubi ait, illos se perditurum qui jurarent per nomen suum ut Dei veri, ac nihilominus alios simul Deos sibi affingerent. Neque valet illa responsio, præcipue à Deo mentem requiri, ut illa pura sit, quicquid externo gestu quis præ se ferat. Nempe hoc refutat Dominus, quum testatur eodem illo corpore se glorificari velle, pro quo non minus quam pro anima seipsum impenderit: sic oris confessionem requirit: sic nullam nostri partem non sibi consecrari jubet. Hoc vero locum habere non potest, quin illis omnino vale dicamus, quæ à se reprobari non minus aperte testatus sit. Hic vero ne sermonem magis intendam, quod epistola non ferret, reliqua facile erit petere ex tractatu à me edito, Quid pio homini cum Papisticis superstitionibus commune esse possit, utque se illic gerere debeat. Illic te reperturum confido, quo tibi plenius satisfactum agnoscas. Superest altera quæstio, an dicendum sit turbari infirmorum conscientias, si quis fidelis à Missa penitus & omnimodo abhorreat. ille hoc asserit. Ego vero videre non possum, quomodo hoc illi exciderit quod tam secure prætergreditur, estque præcipui momenti in hac quæstione. Primum enim illud est in Dei cultu, & irrefixum stare oportet, quicquid Dominus jubet aut vetat verbo suo, ab eo observando ne latum unguem discedere fas esse, quamcunque in partem hoc alii interpretentur. Jam res quasdam non eo loco esse concedo, sed quæ mediæ sint, quod ad ipsum usum vel abstentionem: quumque illæ quasi nostro delectui relictæ sint, videndum quid captus proximorum ferat, ne nostra libertate ad illorum infirmitatem iis in rebus non temperata, periculose offendantur. Ac nominatim Apostolus Rom. 15. vers. 2. scopum evitandæ proximi offensionis statuit, ut illum in bonum ædificemus. Ex quo sequitur nihil nocentius à nobis ad proximum pervenire posse, quam quod non ad ipsius ædificationem, sed ad destructionem pertineat. In epistola vero ad Cor. 1. 8. & 10. cap. disertius etiam hoc exequitur, ut ostendat, sic jus nostrum & illius apud nos sensum ad fratrum & proximorum captum temperandum esse, ne plus audendi quam sibi licere conscii sibi sint, exemplum à nobis ducant: quod non aliud est quam exitium proximo quantum in nobis sit accersere. Jam ad rem. Fac interesse Missæ aliquem ex iis, qui pii habentur, & cui Missæ impietas explorata sit, tantum ut ignorantiæ aliorum adstantium fortasse sese, ut loquuntur, accommodet. Annon vero qui illic adstant cum sua ad Missam devotione, dum nostra præsentia illam nobis quoque probari non temere colligunt, in malum à nobis confirmantur? quam grande scelus à Paulo illud pronunciandum existimamus, (quicquid de illius magnitudine nostra pervicacia subducat) quum rerum illarum usum attingens, quæ per se fidelibus promiscuæ esse poterant, tam destricte tamen monet, ut nobis non addicti, proximorum præcipua potius causa sit: propter conscientiam, inquit, non tuam sed alterius, quæ vel offendetur & in malo confirmabitur, vel quasi fractis repagulis exemplo tuo in exitium ille abripietur. Vide igitur in primis, ne isto offendiculi & scandali nomine tibi imponatur. Ut enim gravissimum illud est offendiculi genus, ubi nostro exemplo frater in præceps mittitur, ac corruit qui erigendus erat nostra moderatione: ita etiam si omnia scandala in utramvis partem evitare cogitamus, unum compendium illud est, facessat Christus à nobis. Etenim ille perpetuus est offendiculi lapis, ad quem hominum maxima pars impingit. Et in populo Judaico perinde hoc olim extitit, quum ad illos primum missus sit Dominus. Imo Deus ipse jam ante offendiculo illi suæ genti maxima ex parte fuerat. Iterum igitur regulam quam supra posui repeto, quod quicquid jubet aut vetat verbo suo Dominus, ab eo ne latum unguem discedere fas esse vel cum totius mundi offensione. Quumque Christus impiis sit semper offendiculo, non est expectandum, ut iidem minus offendantur, quum nos Evangelium profiteri animadverterint. Quod vero ad illa attinet quæ quod ad usum media sunt, ut à nobis usurpari omittive possint integra conscientia, in illorum usu videndum, ne nihil non fratribus concedamus, ut libertas illa nostra charitatis legi perpetuo inserviat. Et tamen ista infirmorum susceptio seu tolerantia eo referri debet, ut ipsi sensim ad ea quæ recta sunt, promoveantur, & ad Deum propius accedant. Nam si exemplo nostro ipsorum conscientia quasi vim patitur, nos illorum exitio causam damus. Et quod ad illos attinet, qui nunc aliquo pietatis gustu imbuti sunt, quum paucissimi sint quibus Missa jam in idololatriæ suspicionem saltem non veniat: nostro tamen illo exemplo ducuntur ut ab illa non abstineant, quum jam assistendi scrupulus conscientiam pungens revellitur. Illud vero deterrimum est scandali genus, quo infirmæ conscientiæ & à spe sanationis non remotæ, transversæ nostro exemplo ab omni sensu pietatis, ad nostri facti perniciosum argumentum semel abripiuntur. Audio postremo bonum nostrum N. scandali istius de Missa adeunda gravitatem elevare velle Germanicarum Ecclesiarum exemplo, quæ, inquit, liberum cuique faciunt Missas adire vel non adire. Cedo vero auctorem istius imposturæ & contumeliæ adversus tot Dei Ecclesias? Res aperta est, si vel minimum inquiri jusseris. Ego vero tibi confirmo, hoc ita receptum esse, non tantum apud omnes quæ istic sunt Ecclesias, sed & apud unumquemque ex fidelibus, Missam abominationem esse non ferendam. Et Capito ipse qui moderationis studiosior habitus est, scripsit librum ea de re ad Regem Angliæ non ita pridem, quo docet Principum esse in illud incumbere in primis, ut munus suum præstent, Ut execrandam illam idololatriam semel è medio tollant. Neque ullus extat hodie alicujus in Ecclesia nominis, qui non perinde sentiat. Quum igitur Dominus te dignatus sit cognitione nominis sui, teque Euangelii sui veritate illuminaverit, fac ut cælestem illam vocationem agnoscas. Neque enim alia de causa è nostris illis tenebris ad lucem suam admirabilem transtulit, quam ut illi uni irretorto oculo adhæreamus: demusque operam ut magis ac magis eruditi, continuum profectum in ipsius sapientia meditemur, uti illius rudimenta jam ab ipso accepimus. In primis vero cavendum, ne Spiritum ipsius extinguamus: uti illis accidit, qui & claudunt oculos, & aures obstruunt, illiusque rei unam ignorationem affectant, quam Dominus omnibus patefactam voluit. Absit vero à nobis tantum scelus, ne ingratitudinem illam & contemptum severissime

tan-

tandem vindicet. Quin potius eo unice studium applicemus, ut in optimi Magistri schola assidue proficiendo, tandem ipsius doctrinæ scopum apud illum consequamur. Illud vero tum dabitur, quum ex corporeo istius molis ergastulo ad illum emigrabimus, ut perpetua hæc nostra cum Davide schola sit, Doce me Domine facere voluntatem tuam. (*Psal. 143. vers. 10.*) Atque ubi illo affectu & zelo ducemur, non est dubitandum, quin ita ab ipso dirigendi simus, ut nihil in via nos sit remoraturum. Ad nostros vero defectus & ignorantiam sublevandam non deerit ipsius gratia, quæ majorem lucem afferat, quatenus ipse novit quid expediat. Summum est ut teneamus, qui legitimi sint nostræ vocationis fructus: nimirum ut Dei verbo cor nostrum & mens etiam transformentur, ut gloria Domini in nobis elucescat, quæ in integritate, innocentia, sanctitate consistit. Ubi ista non extant, vanum est Euangelii nomen, & inanis illius professio. Quod igitur facere cœpisti, ita deinceps persequere, ut opus Dei provectius in te agnosci possit. Iterum vero bujus meæ liberæ & sinceræ admonitionis veniam deprecor. De scandalis si quid amplius desideras, ut certam viam inter anfractus istos teneas, dabo operam, ut plenius etiam à me in posterum satisfiat. Ad eam rem pertinet, quam ad te mitto, epistola. Si vacabit legere, appositam, ut spero, judicabis. Scripsi, etiam libellum de scandalis, qui sua brevitate, ut spero, ad te consolandum usui esse poterit, quum doctrinam ipsam satis copiose illic me complexum esse existimem. Dominus te respiciat in ista tua infirmitate, & Spiritus sui virtutem tanto efficacius exerat, quæ te non minus in domo ipsius conspicuam reddat, quam in præsentis vitæ conditione supra multorum sortem communem evectam voluit. Genevæ.

CALVINUS N. S. D.

Ex Gall.

QUum ex eo tempore quo Domino placuit probare fidem tuam, nihil de te acceperim, nisi ex communi fama, non habeo nunc quidem N. quod ad te scribam: neque tamen deesse volui tam opportunæ occasioni. Dolet vero quod non ita pridem aliquis ex tuis hac præterit me inconsulto, per quem ad te tuto poteram literas dare. Non videbam cui satis fiderem ex quo tibi illæ molestiæ inflictæ sunt. Et quamvis de afflictionum tuarum exitu perplexus hærerem, ut idoneum ad te scribendi argumentum nondum suppeteret: laborabam tamen eo nomine, maxime quod non haberem ad manum per quem scriberem. Nunc etiam quia non ita mihi constat de tuo statu, illud tantum perstringam, facile me existimare tibi fuisse de via recta deflectendum, ut hominibus morem gereres. Est enim triste illud indicium, quod qui ante tibi tam acerbe instabant ut te à Dei cultu averterent, tibi nunc in otio agere per illos liceat. Ita enim res habet. Diabolus nempe ista occasione tibias inflavit, ut coacti fuerimus capite dejecto ingemiscere, ab ampliori disquisitione abstinendo. Quod reliquum est, N. quum Dominus ille & clementissimus parens nunquam non paratus sit ad nos in gratiam recipiendos, quum lapsis porrigat manum, ne casus nostri lethales evadant, peto à te ut animum colligas: neque si hostis semel adversum te prævaluit per infirmitatem tuam, solidam tamen victoriam reportet: sentiat potius quos Dominus restituit, duplo confirmatiores redditos ad illius excipiendos insultus. Quum igitur cogitaveris ita solere Dominum suos humiliare, ut tamen confusos nunquam reddat, illud te ad spem certam eriget, qua te longe cordatius geras in posterum. Novi enim eosdem impetus qui te dejecerunt, tibi de novo imminere. Sed expende, quæso, quantum illi debeas qui & te tam care redemit, & te quotidie ad cælestem hæreditatem compellat. Absit ut pro tanto hero cuiquam rei pareamus, maxime si exitum ipsum intueamur, qui nostras afflictiones & probra manet quæ illius nomine subeunda sunt nobis. Ille igitur invocandus cum certa illa confidentia, unum illum abunde esse nobis, qui nostris infirmitatibus medeatur. Singulares illæ promissiones meditandæ, quæ nos ad beatam spem cælestis gloriæ attollant, & vel ipso earum gustu nobis satis est, ad nos à mundo plane abducendos, ut illum pedibus jam calcare audeamus. Ut vero omnino demonstres, quam non emortuus sit affectus in te serviendi gloriæ Dei, cura N. ut non solum in te ipsa exemplum edas uti par est, sed etiam ita familiam tuam constituas, ut maledicentium ora prorsus obturentur. Dominus te præsidio suo tueatur & manu potenti fulciat, augeat in te sua dona, atque ad suam unius gloriam illa in te promoveat. Idib. Febr.

CALV. VINCTO CUIDAM S. D.

Charitas Dei Patris, Gratia Domini nostri Jesu Christi tibi semper adsit per Spiritus sancti communicationem.

Ex Gall.

QUum plane de facie nobis ignotus sis dilectissime frater, quod tamen ex quorundam sermone accepimus, te istic laborare propter verbum Dei, abunde nobis illud nomen esse existimavimus, quod vere Dei filios declarat, ut nostro hoc ad te scripto testaremur, quæ nostra sit tecum in ejusdem causæ assertione conjunctio: quod ad te consolandum, & in sancto illo proposito confirmandum non parum momenti habiturum speramus. Primum igitur hoc apud te perpendas hortamur, ex quam horrenda abysso te Dominus eduxerit: & quo te honore affecerit, dum testem Filii sui designavit, cui tam obstinate per ignorantiæ tempus reluctatus sis. Repete igitur memoria tot in te Domini beneficia. Atque ut quum quæ te nunc constringunt vincula merito peccatis rependi possent, in illud nomen Testimonii Veritatis transcripta sint, ut inde elucescat Christi gloria, & Euangelii quoque efficacia propagetur. Si te gravitas præsentium afflictionum urget, oppone quod est ad earum levationem præsentissimum. Nimirum quum Dominus illis etiam adfuturum se receperit, qui propter delicta sua pœnis addicti, ipsum interea invocaverint, quanto minus tibi defuturam ipsius manum, quum pro ipsius nomine labores? Appositum & illud erit, si expendas, ubi ita duriter haberis ab hostibus veritatis, quam nomen ipsum Domini & Christi regnum non unius tantum hominis vita, sed omnibus etiam creaturis sit pretiosius. Accedit & illa singularis commendatio dignitatis vere incomparabilis, quum Dominus iodit nobis stigmata illa Filii sui dilecti, quæ utcunque coram mundo probrosa sint, coram Deo tamen & Angelis ipsius nullis non Regum diadematis ac purpuris antecellunt. Interea vero ut ad ista serio meditanda te compares, non aliter de te judicamus, quam ut quum homo sis, humani à te alienum quidquam non sit. Fieri enim non posse, quin acerbissimas in carne punctiones sentias. Atqui quum audimus simul quam hactenus adfuerit tibi Dominus, quamque sua in te dona in dies adaugeat, non est quod dubites, quin suum in te opus cumulatum præstet: ipsaque adeo virtus Spiritus, quam huc usque expertus es, eandem tibi constantiam spondet etiam in posterum: & productio illa afflictionum, non dissimilem gratiæ Domini erga te prosequutionem habitura est, ut in legitima constantia perseveres. Summa in eo posita est, ut te totum verbo Domini resignando, exitum ab ipso qualem ipsi visum erit, æquo & pacato animo expectes. Quemadmodum enim comparatos esse nos oportet, ad glorificandum morte nostra nomen ipsius, ita etiam nos illi vivere, ac languere ad tempus non minus convenit, ut illius nos esse in solidum reipsa constet. Hoc autem ideo tibi pro-

proponimus, quia te à longo tempore detineri audimus. De exitu nondum liquet. Hioc occasione arrepta caro illa sui semper similis re ad defectionem impelleret, nisi continuo summum illum Dominum opponeres, & veluti oculis tuis subjiceres, à cujus nutu pendeot universa, & in cujus manu sunt tempora & opportunitates: quique omnia dispensat in commodum suorum, prout ipse novit quid possimus. Interea vero singulare gaudium allaturum est toti Ecclesiæ hoc constantiæ tuæ testimonium: quum nulla uberior exultandi materia piis offerri possit, quam ubi intelligunt, ita magnifice prædicari nomen Domini, per invictam Martyrum ipsius fortitudinem, ut quæ etiam adversus omnes impiorum furores ad extremum usque insultet. Sed neque iosigne illud gaudii argumentum angustiis hujus mundi spatiis continetur, quum ad Angelos ipsos bona illius pars etiam redundet. Piis quidem hic inde fructus peculiaris constat, quod eq confirmatiores redduntur, & felicibus illis exemplis non mediocriter accenduntur. Quum ex opposito ioconstantia & vecordia quam infelices quidam & vere miseri, in veritatis notæ abnegatione produnt, multorum, qui adhuc infirmi sunt, fidem concutit atque subvertit. Quod ad nos attinet, qui ista extra telorum jactum ounc quidem positi ad te scribimus, perinde nos animatos esse oportet atqoe si in procinctu staremus: neque enim longe à communi incendio absumus, neque scit nostrûm quisquam quatenus. Quare hoc unum conjunctis animis cogitandum nobis est, ut oculis io cælum erectis, atque illic continuo hærentibus, ad metam properemus. Dominus tibi manum illam suam poteotem porrigat magis ac magis, ut ad victoriam propositam per interjectum certamen contendas: te etiam dirigat suo Spiritu, complectatur præsidio, ac vere paternum & sollicitum de te studium ita tibi patefaciat, ut serio ac solide in ipso uno acquiescas. 12 Decembr. M. D. LIV.

CALV. MELANCHTHONI S.

Literæ tuæ, clarissime vir, non hoc solum nomine mihi gratæ fuerunt, quia mihi charum est quicquid abs te proficiscitur: deiode quia ex illis intelligo, fixum adhuc in animo tuo manere amorem illum, quo me ab initio complexus es. Sed maxime, quod illic luculento elogio meum in expugnanda Serveti impietate studium commendas: unde etiam conjicio, te simplici mearum admonitionum libertate non fuisse offensum. Hoc defuit, quod pleniores esse optassem. Neque tamen importunius urgeo: sed quoad pace tua licet, etiam atque etiam te rogatum velim, ut tecum de quibus scripsi, tacitus saltem expendas. Sic eoim te operam daturum confido, ut de gratuita piorum electione sincerior quam antehac docendi forma inter nos mutuo conveniat. Περὶ τῆς ἀρτολατρείας pridem interior animi tui sensus mihi cognitus est, quem etiam noo dissimulas in tuis literis. Sed mihi displicet tua ista oimia tarditas, qua non tantum fovetur, sed etiam in dies augetur eorum dementia, quos tam petulanter ruere vides in totius Ecclesiæ perniciem. Atque ut tibi non ita facile sit tales bestias frenare: quod tameo vanum esse arbitror, si modo auderes: scis tamen à spe successus officia nostre minime pendere, quio præstare nos etiam in summa desperatione oporteat quod Deus exigit. Nec vero illa mihi excusatio satisfacit, malevolos, qui te oppressum cupiunt, hinc captare plausibilem materiam. Quid enim facturi sunt servi Christi, oisi spreta invidia, contemptis sioistris rumoribus, posthabito etiam discriminum metu, quæcunque obstacula ingerit Satan, victrice constantia superent? Certe quantumvis in te insaniant, nihil tibi durius ab illis impendet, quam ut migrare istinc cogaris. Quod tibi, meo judicio, complures ob causas sponte optandum foret. Verum ut timenda sint extrema quæque, tibi semel statuere necesse est, quid Christo debeas, ne ingenuam veritatis professionem supprimens, ad eam opprimendam quasi tacitum patrocinium improbis hominibus accommodes. Ego ut eorum tumulnis compescerem, summam doctrinæ nostræ rursus brevi compendio complexus sum. Subscripserunt omnes Helveticæ Ecclesiæ. Tigurini etiam mitifice probarunt. Nunc judicium tuum avidissime expecto: quid etiam reliqui vestretes vel sentiant, vel loquantur, scire vehementer expeto. Quod si tumultuari noo desinant, qui tam hostiliter nos traducunt, nos operam dabimus, ut oostros clamores totus mundus exaudiat. Vale clarissime vir, & mihi semper in primis observande. Dominus te Spiritu suo gubernet, præsidio tueatur, ac virtute sustineat, nosque simul contineat in sancto consensu, donec in cæleste suum Regnum colligat. 3. Nonas Martii. M. D. LV.

CALVINUS GADIO.

Literas tuas, optime frater, tertio demum mense, postquam datæ fuerant, accepi: ne mireris serius respoosum à me venire, quam optabas. Brevius autem ut in festinatione tibi rescribo: quia Bernam proficiscens jam ad iter accingor. In dando quod petis consilio nonnihil sum perplexus. Cuperem optimo viro, qui se expedire cupit à tyranoide Antichristi, manum porrigere. Et certe pium ejus studium ab omoibus Christi servis juvari par est. Sed videndum, quid Dominus nobis permittat: quia nostrum non est, quidquam ex ejus placitis laxare. Porro, io quæstione, quam mihi proponis, duo scrupuli occurrunt: liceatne Christiano homini rescissionem testamenti à Papa petere: deiode, an sub hac lege petere liceat, ut bonus vir sponte donarii loco annuum proventum alicui Ecclesiæ assignet. Atque in hoc secundo magis laboro. Etsi enim tantum auctoritatis Papæ deferre absurdum est, ut sua indulgentia nos ab aliquo vinculo solvat; deterius tamen videtur, idolis offerre partem aliquam reditus, ut major pars salva maneat. Itaque non video, quomodo pio homini fas esse possit, Papam hac in re implorere, & quidem sub illa forma. Alia ratio magis esset tolerabilis, si cum Collegio, cui bonorum successio legata est, transigeret. Quod non puto fore difficile, si modo tertiæ partis jacturam non refugiat. Nam Canonici, vel quicunque sint, non ægre cedent dubio jure, præsenti lucro adducti. Si viro bono grave est, tertiam reditus sui partem quasi abjicere, cogitet satius esse perdere totum proventum, etiamsi centuplo major esset, quam aliquid illicitum tentare. Etsi autem proventum illum Canonici in sacrilegia convertent, quia tamen respectu boni viri non est superstitiosa oblatio, sed pretium quo se ab astrictione redimet, hoc pactionis geous offensa carere existimo. Non enim dicet in cultus perversos se dicare proventum illum, ut conscientiam liberet: sed hæc erit transigendi retio, quod quum trecentos aureos Canonicis obligatos nunc possideat, centum illis concedat, ut ducenti liberi maneant. Si vero necessaria erit Papæ auctoritas, ut ratus sit contractus, eam petere Canonici suo nomine poteruot. Hac autem confirmatione in suum commodum utetur pius vir: quia non de spirituali jure hic agetur, sed tantum de tranquilla fundi possessione. Quod si commoda non erit hæc retio, vendat ipse Canonicis totum fundum, vel ex eorum conseosu cuilibet obvio, ita ut illis tertia pars in prædam cedat. Mallem aliter, hoc est, minore ejus damno. Sed dabit veniam, si non audeo ultra progredi. Præstat enim quovis modo cum Canonicis pacisci, modo id fiat politice ad solvendum astrictioois vinculum, quam religionis prætextu assem unum offerre. Quod si placide

le pius vir bonorum parte exuet, uberior ei fluet Dei benedictio, quam ut molestum illi esse debeat, minus latum fundum quam antehac tenere. Tu vero, mi frater, quum probe sis ad obeundum munus tuum animatus, nullis stimulis indiges. Antequam operam tuam addiceres Ecclesiæ, non ignotæ tibi erant difficultates, & molestiæ, quibuscum nunc tibi luctandum est. Nunc tantum rogandus est Deus, ut infractam constantiam, novasque subinde vires suppeditet, ut per omne genus obstacula in stadio tuo pergas usque ad metam. Vale optime frater, & mihi charissime. Dominus tibi semper adsit, sanctis laboribus det prosperum successum, teque Spiritu suo regat. Saluta meo nomine pios fratres, qui istic sunt. 3. Nonas Martii. M. D. L V.

CALVINUS ANGLIS FRANCFORD. S. D.

HOc vero me graviter excruciat, & valde absurdum est, inter fratres ob eandem fidem à patria exules ac profugos dissidium oriri: & quidem hac de causa, quæ vel sola debuerat in hac vestra dispersione, quasi sacrum vinculum, vos simul devinctos tenere. Quid enim vobis in hac tristi & misera clade potius agendum erat, quam ut à patriæ visceribus avulsi, Ecclesiam vobis adoptaretis, quæ animis & linguis conjunctos, materno gremio exciperet ac foveret? Nunc vero de precandi forma, & ceremoniis quasi in otio & deliciis litem à quibusdam moveri, idque obstare quominus in unum Ecclesiæ corpus istic coalescatis, nimis, meo judicio, intempestivum est. Neque tamen eorum constantiam reprehendo, qui ut pro justa causa depugnent, inviti in contentionem trahuntur: sed pertinaciam, quæ sanctum formandæ Ecclesiæ studium moratur & impedit, merito damno. Equidem ut in rebus mediis, ut sunt externi ritus, facilem me ac flexibilem præbeo: ita non semper utile esse judico, stultæ eorum morositati, qui nihil de consuetudine sua remittunt, obsequi. In Anglicana liturgia, qualem describitis, multas video fuisse tolerabiles ineptias. His duobus verbis exprimo, non fuisse eam puritatem, quæ optanda fuerat: quæ tamen primo statim die corrigi non poterant vitia, quum nulla subesset manifesta impietas, ferenda ad tempus fuisse. Sic ergo à talibus rudimentis incipere licuit, ut doctos tamen probosque & graves Christi ministros ultra eniti, & aliquid limatius ac purius quærere, consentaneum foret. Si hactenus in Anglia viguisset sincera religio, aliquid in melius correctum, multaque detracta esse oportuit. Nunc quum eversis illis principiis, alibi instituenda vobis sit Ecclesia, & liberum sit formam, quæ ad usum & ædificationem Ecclesiæ maxime apta videbatur, de integro componere: quid sibi velint nescio, quos fæcis Papisticæ reliquiæ tantopere delectant. Amant ea quibus assueti sunt. Hoc primo & nugatorium, & puerile est: deinde multum interest hæc nova institutio à mutatione. Ego vero, si quorundam infirmitas ad summum gradum non conscendat, ut vos ultra modum rigidos esse nolim: ita rursus alios monitos esse cupio, ne sibi in sua inscitia nimis placeant: deinde ne sua pervicacia sancti ædificii cursum retardent. Tertio, ne stulta eos æmulatio abripiat. Nam quæ illis rixandi causa, nisi quia pudet melioribus cedere? Sed ego frustra ad eos sermonem converto, qui forte non tantum mihi tribuunt, ut consilium à tali auctore profectum admittere dignentur. Si metuunt sinistrum in Anglia rumorem, quasi ab ea quæ illis exilii causa fuit, religione desciverint, longe falluntur. Potius enim fideles, qui illic residui sunt, hæc magis ingenua sinceraque professio expendere coget, in quam profundam abyssum occiderint. Nam eos gravius suum præcipitium vulnerabit, ubi vos ultra medium cursum, unde retracti sunt, progredi viderint. Valete integerrimi fratres, & fideles Christi servi. Dominus vos tueri ac regere pergat. Genevæ, 15. Calendas Februarii. M. D. L V.

CALVINUS CNOXO, ET GREGALIBUS S. D.

LIteris vestris, eximii viri, & mihi vere colendi fratres, serius forte quam spes & opinio vestra ferebat, respondeo. Sed quum sciatis vias à latrunculis aliquandiu fuisse obsessas, ut nulli fere nuncii hinc ad vos commearent; facilis erit apud vos hujus moræ excusatio. De contentione illa, quæ inter vos parum feliciter mota fuerat, libere optimo fratri nostro Thomæ Sampsoni exposui, quod ex quorundam literis didiceram. Conquesti enim apud me amici quidam fuerunt, vos ita præcise ceremonias Anglicas urgere, ut satis constaret, vos plus æquo esse patriæ addictos. Rationes quidem fateor audiebam in medium à vobis proferri, quæ à recepta forma discedere non sinerent, sed earum facilis erat promptaque refutatio. Sicuti autem eos qui à vobis dissentiebant, hortatus sum, ut se qua possent moderatione inflecterent, ita mihi displicuit, nihil vicissim à parte vestra concedi vel remitti. Quia vero nullius mihi nomen perscriptum fuerat, me interponere ausus non sum, ne in temeritatis notam incurreret mea fiducia. Nunc vos in ipsa disceptatione fuisse magis humanos ac tractabiles, & totum negotium placide fuisse compositum, gaudeo. Certe luminaria, cruces, & ejus farinæ nugas ex superstitione manasse, nemo, ut arbitror, sano judicio præditus negabit. Unde constituo, qui eas in libera optione retinent, nimis cupide ex fæce haurire. Nec video, quorsum attineat Ecclesiam frivolis & inutilibus ceremoniis, ne proprio nomine noxias appellem, onerari, ubi puri & simplicis ordinis libertas nobis permittitur. Sed me cohibeo, ne de re, ut ex vobis audio, bene transacta novum certamen movere videar. Hoc quidem non dissimulo, nec pie, nec fraterne, meo judicio, actum fuisse cum N. si clandestino quorundam instinctu in crimen vocatus est. Præstabat enim manere in patria, quam injustæ sævitiæ facem in longinquas regiones afferre, quæ nolentes quoque inflammet. Cæterum quoniam delicta, quorum memoriam perpetua oblivione sepultam cupio, vel leviter attingere piget, tantum vos hortabor, venerandi fratres, ut si quorundam animos sentitis jure exulceratos esse, eorum offensioni placandæ operam detis. Quum audirem partem aliquam velle istinc migrare, admonui diligenter, ut par erat, si non omnibus commodum esset eodem habitare in loco, ne locorum distantia fraternum consensum dissiparet. Verebar enim, ne qua ex priori contentione occulta maneret simultas. Ac mihi nihil erit gratius, quam hoc metu liberari. Nam si qui forte ad nos concederent, mihi tristis esset vel sola occulti inter vos dissidii suspicio. Ergo quod de reconciliata gratia scribitis, firmum stabileque esse magnopere cupio: ut si contigerit partem alio migrare, locis tamen dissiti sanctam amicitiam colatis. Nam ut non longius serpat discordia, jam plus satis peccatum fuit. Vestræ tamen prudentiæ & æquitatis erit, ut benevolentia retineantur, quicquid alienationis erit residuum, sedulo purgare. Valete fratres observandi. Dominus vos præsidio suo tueatur, Spiritu suo regat, benedictione prosequatur, & exilii tristitiam mitiget. Collegæ mei vos amanter salutant. Genevæ, pridie Idus Junii. M. D. L V.

CALV.

CALV. SPITEKO POL.

Illustri ac magnifico Domino, D. Spiteko Jordan à Zakliczim & in Melstin hæredi, Castellano Sandeczensi, Regni Poloniæ supremo Thesaurario.

QUum in hoc fortunæ honorisque splendore præcipuum tibi decus statuas, Illustris ac magnifice Domine, inter sinceros Dei cultores censeri: idque tuis literis, quas mihi venerandus frater noster N. ad se scriptas ostendit, abunde sis testatus: imo privatim quoque asperseris jucundam amoris erga nos tui mentionem: mihi supervacua esse videtur excusatio, quod fide ac humanitate tua fretus, datam abs te scribendi fiduciam mihi sumo. Itaque certo persuasus, non ingratum tibi fore hoc officium, si tui quoque hortandi partes libere suscipiam. Neque enim eum te hominem esse existimo, quem delectent inanes vel blanditiis refertæ literæ, quales ad captandam gratiam à ventosis hominibus scribi solent: sed à Christi servo magis cupis & expectas, quod pietatis tuæ progressus juvet. Egregias ergo istas virtutes, quibus te excellere audio, non alium in finem laudare mihi propositum est, nisi ut assidue in melius eniti pergas. Si in Polonia rite ex voto nostro compositus foret Regni Christi status, quanquam tibi facilius esset in tranquillo stadio rectum cursum tenere: res tamen altior est, nos approbare sinceros Dei cultores, quam ut centesima officii parte fungantur, qui strenue laborando alios omnes superant. Nunc rebus confusis, ubi obeunda sunt multa certamina, resistendum fortiter hominum potentium odiis, negligendi sinistri rumores, multi insultus sustinendi, luctandum cum multis obstaculis, tentanda etiam discrimina, quam tibi utile sit tum ad fervorem subinde incitari, tum ad constantiam animari, referre necesse non est: quia ipse plus satis experieris. Jam vero quum in ista dignitate magnum tibi onus sit impositum: non tamen cedit Deus jure suo, neque desinit, quo te in altiore honoris gradu locavit, eo magis fidem tuam obstrictam sibi tenere. Nam quo plus apud quemque deposuit, eo etiam plus exigere æquum est. Ergo quum te non hominem ex medio vulgo, sed unum ex primariis inter paucos delegerit quem ex densis ignorantiæ tenebris liberatum, cælesti Evangelii doctrina illustraret: si hoc inæstimabile beneficium suo pretio æstimas, hac lege tibi collatum esse memineris, ut aliis præluceas. Et certe vides quam multorum in te conjecti sint oculi, ut eos tuum exemplum vel moreatur, vel extimulet: ac simul cogites, si tuæ desidiæ mediocris esse non potest jactura, culpam quoque non minorem fore. Hæc vero præclara bene agendi occasio & facultas, quod Regia Majestas adeo non adversabitur sanctis tuis studiis, ut potius manum porrigere sit parata, nisi animum tibi addat, excusationem adimet. Neque enim usque ad sanguinem tibi certandum est: sicuti multi in Gallia nostra fideles, quos omnia adjumenta deficiunt, quotidie pro fidei suæ confessione capita in sacrificium offerre coguntur. Quando longe mitius tecum agi vides, animosius ac magis strenue exequi convenit, quod tibi est adjunctum, ut te Regi Serenissimo in repurgandis Papatus sordibus fidum comitem ac ministrum exhibeas. Atque utinam reipsa ostendere liceret, quo animo hæc scribo. Sed quia vereor, ne tuæ in asserenda Christi gloria fortitudini diffidere videar, meipsum cohibeo. Hoc restat, ut pro benevolentiæ comitatisque testimonio, quod in tuis ad N. literis perspexi, vicissim mea tibi obsequia, meque adeo totum, quantulus sum, deferam. Deum interea precabor ut te diu servet incolumem, Spiritu suo regat, præsidioque tueatur. Vale, magnifice & insignis Domine. Genevæ, Idibus Septembr. M.D.LV.

CALV. D. RADZIWIL. POL.

Illustrissimo Principi, D. Nicolao Radziwil, Duci in Olika & Niessin, Palatino Vilnensi, Magni Ducatus Lithuaniæ supremo Marscalco, & Archicancellario, Domino apprime observando.

QUod te, Illustrissime Princeps, in hoc tam excelso honoris gradu positum homo ignobilis, & nullius fere in mundo pretii literis meis compello: quamvis audacter id à me fieri non ignorem: quod tamen mihi per te licere non humanitate solum tua, sed maxime pietate fretus confido, longo verborum circuitu non petam ut mihi concedas. Nam ut obscura sit mea conditio: quia tamen unum me agnoscis ex Christi servis, pro tua in Magistrum ipsum reverentia patebit aliquis mihi, ut spero, ad tuam Amplitudinem accessus. Jam vero studium meum quod sanctis tuis votis consentit, sic probatum iri confido, ut sine alia commendatione satis mihi apud te gratiæ conciliet. Quum ubique florere cupiam Regnum Christi, nunc tamen me Polonia merito quadam peculiari cura sollicitat. Nam ex quo illic emergere cœpit lux purioris doctrinæ, lætum hoc initium cum spe melioris progressus desiderium simul accendit. Porro si tantum auctoritate polleres, ut facis, ad promovendum veræ pietatis statum, mihi justa hortandi tui incitandique ratio esset, ne tua officia Domino subducens, præclaræ ejus vocationi deesses. Sed quum probe jam ad tuendam pietatem animatus sis: imo heroica animi magnitudine ostendas, quam serio ac fideliter illius abs te susceptum sit patrocinium: merito hæc tua virtus & ad gratias tibi agendas me animat, & materiam mihi suppeditat amplioris fiduciæ. Quare non te simpliciter obtestor, ut similis tui esse pergas: sed etiam ut tecum certando, ad victoriam omnium præstantissimam contendas. Multis experimentis non dubito, te quotidie fieri certiorem, quam non supervacua sit hæc mea admonitio. Vides proculdubio, quam immensæ sit molis opus, cæleste Dei regnum in terra constituere. Vides rursum quam multis obstaculis conetur Satan impedire ac morari, imo quam multis subinde machinis vel clam labefactare tentet, vel palam evertere, quicquid in hoc sacro ædificio inchoatum fuerit. Vides denique quam frigide curetur ista causa, quæ non modo primatum in nostris curis tenere, sed omnes sensus occupare debuerat. Hoc postremum vitium inde nascitur, quod omnes fere, dum gratuitam operam se Christo navare putant, alio se magis convertunt, unde vel spes lucri vel laboris merces ac pretium ostenditur. Tuæ vero prudentiæ est, Illustrissime Princeps, primum cogitare, nihil te præstare Deo, quod non jure ut sibi debitum reposcat: nec solum quia totus es in ære ipsius, sed quod eo te sibi magis devinxit, quo in altiorem extulit dignitatis gradum: deinde præmium tibi ab eo non vulgare proponi quum dicit, Qui mihi honorem detulerint, eos ego vicissim honore prosequar. Ergo ut incolumem & diuturnum domus tuæ statum conservet, quoad poteris ad illustrandum ejus regnum enitere. Quanquam autem Serenissimum Regem intelligo satis esse voluntarium: ut tamen vides in rebus perplexis non adeo properare; hoc tibi oneris divinitus impositum esse memineris, ut non comes solum & adjutor sis ejus Majestati, sed etiam cunctantem stimules, atque etiam ubi ita flagitabit necessitas, præcurras. Neque enim inique feret, opinor, ad quam adspirat metam, aliorum fervore incitari. Vale, Illustrissime Princeps, mihique vera observantia colende. Dominus te regat Spiritu suo, virtute sustineat, tuamque dignitatem diu servet incolumem. Genevæ, Idibus Februarii. M.D.LV.

Joannes Calvinus tuæ Amplitudinis studiosissimus.

CALV. MARTYRI S. D.

QUod de arcana, quæ nobis cum Christo est, communicatione me scripturum pollicitus fueram, minus solide præstabo, quam sperasti: quia tametsi magni momenti res est, paucis tamen verbis inter nos commode posse definiri arbitror. Quod Filius Dei carnem nostram induit, ut frater noster fieret, ejusdem naturæ particeps, de illa communicatione dicere supersedeo. Nam de ea tantum agendum est, quæ à cælesti ejus virtute manat, & nobis vitam inspirat, & facit ut in unum cum ipso corpus coalescamus. Dico autem, simulac fide Christum recipimus, qualiter se in Euangelio offert, vere nos fieri ejus membra, & vitam ab eo non secus atque à capite in nos defluere. Neque enim aliter nos Deo mortis suæ sacrificio reconciliat, nisi quia noster est, ac nos unum cum ipso. Sic illum Pauli locum interpretor, ubi fideles in ejus κοινωνίαν vocatos esse dicit, 1 Corint. 1:9 Neque vero nomen consortii vel societatis mentem ejus satis exprimere videtur: sed mihi sacram illam unitatem designat, qua Filius Dei nos in corpus suum inserit, ut nobiscum sua omnia communicet. Ita à carne ejus & sanguine vitam haurimus, ut non immerito vocentur nostra alimenta. Quomodo id fiat, intelligentiæ meæ modulo longe altius esse fateor. Itaque hoc mysterium magis suspicio, quam comprehendere laborem, nisi quod divina Spiritus virtute vitam è cælis in terram transfundi agnosco: quia nec per se vivifica esset caro Christi, nec vis ejus ad nos usque nisi immensa Spiritus operatione perveniret. Ergo Spiritus est qui facit, ut in nobis habitet Christus, nos sustineat atque vegetet, omniaque capitis officia impleat. Crassis interea commentis de substantiæ commixtione aditum præcludo: quia mihi satis est, dum in cælesti gloria manet Christi corpus, vitam ab eo ad nos defluere, non secus ac radix succum ad ramos transmittit. Quanquam autem veteres, ac Hilarium præsertim & Cyrillum, longius quam par sit provectos fuisse video: tamen eorum hyperbolas non admodum insector: nisi quod ingenue semper me opponam, si errori patrocinium quæratur. Dum enim contendunt, Christum Patri ὁμοούσιον esse, quia scriptum sit, Ego & Pater unum sumus: dum retorquent Arriani quod mox additum est, Ut sint ipsi quoque unum nobiscum: illi in sua inscitia deprehensi ad miseram latebram suffugiunt, nos quoque ejusdem cum Christo esse essentiæ. Hoc autem confesso, multis absurdis involvi necesse fuit. Sed modo ne eorum auctoritatem nobis obtendant novi isti fusores, mihi satis erit non subscribere, ne ultro eos in arenam protraham. Jam venio ad secundam communicationem, quæ illius prioris mihi fructus est ac effectus. Nam postquam Christus interiore Spiritus virtute sibi nos devinxit atque univit in corpus suum, secundam Spiritus virtutem exerit, donis suis nos locupletando. Quod ergo spe & patientia fortes sumus, quod sobrie & temperanter nos continemus à mundi illecebris, quod ad domandos carnis affectus strenue incumbimus, quod viget in nobis justitiæ & pietatis studium, quod ad preces sumus intenti, quod nos futuræ vitæ meditatio sursum rapit, id ex secunda ista communicatione manare dico, dum Christus, ne otiosus in nobis habitet, vim Spiritus sui in manifestis donis profert. Nec vero absurdum est, Christum, ubi in ejus corpus coaluimus, Spiritum suum nobis communicare, cujus arcana operatione noster prius effectus est: quando utrasque ei partes Scriptura sæpe assignat. Etsi autem in hanc communionem primo vocationis suæ die veniunt fideles: quatenus tamen in illis augescit Christi vita, quotidie se illis fruendum offert. Hæc est communicatio, quam in sacra Cœna percipiunt. Apud alium quempiam, qui mihi docendus esset, fusius prosequerer, quæ breviter apud te hoc tantum consilio perstringo, ut nos idem prorsus sentire videas. De te, nisi quid novi acciderit, huc accersendo verbum amplius facere non audemus. Et certe ego ut hac in re timidus sum, nunquam adduci potui, ut tibi migrandi auctor essem, nisi missione impetrata. Fructum vero ex tuo labore provenire cupio, qui nobis absentiæ tuæ desiderium leniat. Ecclesiolæ vero Gallicanæ clades me non parum angit. N. quidem prospectum studebamus, ubi venerit. Sed collapsæ Ecclesiæ restitutio in primis curanda est: ad quam rem si nervos intendas, multum, ut spero, proderis. Tu igitur in malo hoc sanando, ut facis, enitere: qua in re D. Sturmium & Sleidanum fidos tibi adjutores fore arbitror. De statu rerum nostrarum commodius referet hic frater & symmysta meus, quam literis complecti queam. Quare ne bis idem, hac narratione abstineo. Vale ornatissime vir, & mihi in Domino semper observande. Saluta diligenter amicos, D. Sturmium, Zankum, & reliquos. Nunc antequam literas obsigno, admonitus sum N. literis magna ex parte sedatas ejus adventu esse turbas. Utinam ad eum juvandum usui esse posset mea opera. Verum si Ecclesiæ suffragiis electus fuerit, sua moderatione tranquillam statim Ecclesiam, nisi fallor, reddet. Dominus te semper tueatur, Spiritu suo regat, & benedictione prosequatur. Genevæ, 8 Augusti. M. D. LV.

Reverendo Viro Eruditione & Virtute
Præstanti D. Joanni Calvino *fratri suo charissimo* S. D.

REverende vir, & charissime frater. Scio te pro tua excellenti prudentia ex scriptis adversariorum tuorum judicare, quales sint eorum naturæ, & quod intueantur theatrum. Ideo nihil de eis scribam. Tantum oro Filium Dei, ut ipse suæ laceræ Ecclesiæ medeatur, velut Samaritanus ille saucio viatori. Audio nunc [illegible] magnum volumen [illegible] contra me cudere: quod si edetur, decrevi respondere simpliciter & sine ambiguitate. Eumque laborem debere me Deo & Ecclesiæ judico. Nec in hac senecta pertimesco exilia & alia pericula. Bene & feliciter vale. Die 12 Maii.

Philippus.

CALV. MELANCHTHONI.

REcte quidem & prudenter admones, ornatissime vir, id sibi unum nostros antagonistas proponere, ut se theatro venditent. Quanquam autem sua opinio longe eos, ut spero, & credibile est, frustrabitur: tamen ut totius mundi plausum referant, eo nos majore studio ad cælestem ἀγωνοθέτην, sub cujus oculis certamus, intentos esse decet. Quid? an sacer Angelorum consessus, qui & suo favore nos excitant, & viam strenue agendi præmonstrant suo exemplo, pigrescere vel cunctanter pedes movere sinet? Quid totus sanctorum patrum chorus? an nullos addet stimulos? Quid porro Dei Ecclesia quæ in mundo versatur? quum eam scimus & votis nobiscum pugnare, & exemplo nostro animari, an nihil apud nos valebunt ejus suffragia? Meum vero sit hoc theatrum, cujus approbatione contentus, quamvis me totus mundus exsibilet, animo nunquam deficiam: tantum abest, ut insulsis clamatoribus invideam, si mustacea gloriola in obscuro angulo ad breve tempus fruantur. Quid plausibile sit mundo vel odiosum, me non latet. Sed mihi nihil pluris est, quam præscriptam à magistro normam sequi. Nec dubito quin hæc ingenuitas piis & sanis gratior tandem futura sit, quam flexibilis & mollis docendi ratio, quæ inanem metum præ se ferat.

tat. Quod te Deo & Ecclesiæ debere agnoscis, obsecro te ut quamprimum solvas. Neque in hanc rem insisto, quod partem invidiæ in te exonerans, tantundem me levatum iri confidam. Quin potius, si liceat, quicquid in te oneris jam incumbit, pro meo in te amore atque observantia, paratus forem in meos humeros suscipere: sed tuum est expendere, ut ego monitor non accedam, nisi dubitatione pios homines qui te respiciunt, mature liberes, te vix unquam solvendo fore. Adde etiam quod nisi serum hoc & vespertinum gallicinium te expergefaciat, pigrum merito omnes clamabunt. Vale præstantissime vir, & mihi ex animo venerande. Christus fidelis suorum custos tibi semper adsit, te regat & tueatur, Amen. D. Camerarium, & siqui præterea istic sunt amici, meo nomine saluta. Genevæ, 10. Calend. Septembr. M. D. LV.

CALV. BULLINGERO S. D.

QUod tuis literis rogasti, ut proximi tumultus historiam apertius tibi & plenius exponerem, eo libentius facio, quod nostra valde interest, rem istic & apud vicinos probe cognosci. Sinistros enim rumores de nobis spargi plus satis notum est, idque eorum artificio, qui suo commodo nos passim exosos reddere cupiunt. Itaque gratum nostris officium præstabis, si summam eorum quæ scripturus sum, curaveris apud Clarissimum Senatum vestrum recitandam. Quin etiam, si tibi grave non erit, hanc epistolæ meæ partem fratribus nostris Schafhusianæ Ecclesiæ Ministris descriptam mitti cupio, ut ipsi quoque apud suos urbem hanc falsa infamia liberent. Res omnino sic habet. Duo fuerunt in Senatu improbi homines, atque audaces usque ad summam impudentiam. Ambo etiam inopes & famelici. Alter Perrinus vocatus, alter Vandellius. Prior, quum Capitaneus esset urbis, colluviem improborum, proposita scelerum impunitate, sibi conciliaverat. Nam si quid nequiter, proterve, dissolute, gestum fuerat, ne vigerent legum pœnæ, patrocinium suscipere mox paratus erat. Alter vero fidus erat in his omnibus adjutor. Partem Senatus blanditiis allectam tenebant. Quosdam sordidos, & qui, gradum suum nisi eorum favore retinere non poterant, timore perculsos cogebant in suum obsequium. Cognati, propinquitatis gratia devincti, assentiebantur. Itaque in minore Senatu eo usque invaluerat eorum potentia, ut libidini resistere vix quisquam auderet. Certe judicia pluribus annis fuerant in eorum arbitrio: & nundinatio minime obscura erat. Hoc non modo Civitas videbat, sed apud vicinos & exteros, eorum culpa, pessime audiebamus. Neque tacebant permulti: quia sæpe atrocibus probris vexati & lacerati fuerunt. Siquis contemptior eorum flagitia detexerat, illis in promptu erat ultio. Quicquid ab æqualibus dictum erat, facile vorabant. Interim tamen multi jam contraxerant callum servitutis. Omnia edicta in chartis mortua jacebant. Nullus denique legum metus, vel pudor, si modo illi faverent. Nam & Judices cum urbis Præfecto nonnisi eorum voto quotannis creabantur: eoque tandem progressa est petulantia, ut populus ipse, postquam suffragiis suis quisquilias nescio quas, imo turpissimas sordes elegerat, suum dedecus horreret. Hoc quidem proximo anno fatebantur omnes, si hostibus urbis permissa fuisset electio, non potuisse majore cum ludibrio nihili homines ad honorem vocare. Jam quum antea, si quid peccaret minor Senatus, vitiis & corruptelis medicinam afferre solerent Ducenti, multos illuc conjecerant ex fæce, partim clamosos juvenes & turbulentos, partim turpis & dissolutæ vitæ. Et ne copia eos deficeret, posthabita numeri ratione, in turbam intruserant quoscunque sibi putabant fore appositos. Denique tam confusa fuit licentia, ut in curiam irrumperent quidam, ne ab ipsis quidem lecti. Illa fuit factio, quæ unum Ecclesiæ judicium sibi obstare videns, quo minus effrenis impunitas vitiis omnibus exposita esset, ne quid disciplinæ residuum maneret, de Excommunicatione nobis certamen movit: nec destitit sursum ac deorsum omnia versare, donec magna contentione obtinuimus, ut consilium saltem ab Ecclesiis Helveticis peterent. Quia autem responsum vestrum improbos spe & voto dejecit, paulo quietior deinde status fuit: sic tamen ut intenti subinde ad novas occasiones, excusso pudore, vincula omnia abrumpere tentarent. Cæterum, quum nobis molestum esset, assidue fluctuari, tandem ausi sumus eos lacessere, ut certi aliquid decernerent. Qua in re mirabiliter eos frustratus est Dominus. Nam in illa promiscua colluvie suffragiis fuimus superiores. Sequuta sunt paulo post creandis Syndicis comitia, ubi inopinata conversio apparuit. Hic vero improbi palam furere: quia se videbant in ordinem coactos. Itaque petulanter cœperant multa tentare ad labefactandum præsentem statum. Nostris semper satis fuit, compescere sine tumultu eorum conatus, vel saltem frangere. Sed quia minime obscurum erat, illos sine modo inhiare novandis rebus, Senatus optimum remedium eorum libidini opponere statuit. Ex hospitibus Gallis, qui hic diu habitaverant, & quorum nota erat probitas, quosdam adoptavit in civium ordinem, forte ad quinquaginta usque. Senserunt improbi, quanto munitior hoc præsidio futura esset bonorum manus. Itaque omnem lapidem sibi movendum duxerunt, ut consilium hoc everterent. Res inter eos per compita passim & in cauponis, & clam in privatis ædibus agitata fuit. Quum traxissent quosdam in suam sententiam, non modo fremitu, sed apertis minis insurgere cœperunt. Subornatus fuit urbis Præfectus, qui cum magna, sed turpi & pudenda caterva in curiam ascendens, denunciavit Senatui periculum, si pergeret. Magna pars ex nautis, piscatoribus, cupediariis & cocis, similique nobilitate conflata erat. Multi inquilini permixti. Quasi nonnisi his vindicibus jus suum Civitas tueri posset. Senatus graviter respondit se nihil novi aggressum: sed quod antiquissimo usu semper in urbe receptum fuisset. Indignum vero esse, nunc & vetustum urbis morem convelli, & arceri à civium ordine, qui honeste longum tempus in urbe transegerant: & sibi denique eripi potestatem ab ultima memoria per manus traditam. Quia autem nihil violento imperio Senatus agendum censebat, apertæ conspirationi veniam in præsentia dedit. Tantum objurgatus fuit Præfectus, quod protervis hominibus operam in causa tam injusta locasset. Simul tamen factum fuit decretum de vocandis Ducentis: ad quos ubi ventum est, sancita fuit Senatus minoris auctoritas: & permissum, ut posthac suo arbitrio ex Gallis hospitibus cives deligerent. Sed antequam hoc postremum statuerent Ducenti, repente longius erupit eorum furor, qui ad extrema quæque, ut in rebus desperatis, se projicere in animum induxerant. Nam tumultu nocturno prope ad summam cladem adducta fuit Civitas. Pridie quam id accideret, multis nebulonibus datum fuerat gratuitum prandium. Duces alibi epulabantur: ex quibus alter, quem nominavi, Vandellius sumptum prandii sustinuit; Perrinus vero, cœnæ. Volitabant interea nuncii: multæ sinistræ notæ observabantur: ut non frustra boni sibi metuerent. Moris autem est, postquam dispositæ sunt in portis excubiæ, Præfectum vigilum circumire, & dispicere stationes. Hoc munus singuli Senatores vicibus obeunt. Quum media in urbe starent vigiles noctis ejus, clamorem non procul audiunt. Nam è regione post tabernas mercatorias quidam lapide percussus clamabat se occisum. Accurrunt igitur pro officio. Contra insurgunt duo fratres germani, ex sodalibus Perrini & Vandel-

lis, homines quidem infimæ sortis, cupediariis scilicet. sed qui in eadem mensa gratis cœnaverant. Rem ex composito agi deinde patuit, quod duo soli plures armatos aggredi ausi fuerant. Atque hoc ambo confessi sunt & judicibus, & pluribus aliis, & mihi privatim. Tametsi autem quum ad supplicium traherentur, negarunt signo dato se tumultum movisse, sic tamen multis indiciis convicti erant, ut sua impudentia nihil profecerint. Hoc quidem minime negarunt, se eodem die inter prandium & cœnam Perrino animi gratia in propinquam villam egresso fuisse comites: inter eundum de quingentis hominibus armatis ad urbis custodiam aliunde vocandis habitum fuisse sermonem. Quum in merenda renovaretur ejus rei mentio, Perrinum opificum adventu repressum, Germanice, Schwik, Schwik, silentium indixisse. Quia autem villa illa extra fines Genevensis ditionis sita est, dixisse, paratum illic fore asylum & hospitium, si quis in urbe capitale facinus patrasset. Crescente tumultu unus ex Syndicis, qui non procul aberat, cum suo scipione, quod est insigne Magistratus, & luminibus accensis, prodiit. Tanta autem semper in hoc populo fuit sacri illius baculi reverentia, ut ejus conspectu non modo sedatæ fuerint maximæ turbæ, sed quum ad cædes ventum foret, vis inhibita fuerit. Unus ex fratribus illis, exerto gladio, obvius Syndico incurrit. Syndicus insigni potestatis fretus manum injecit, ut in carcerem duceret. Advolant complures ex factione. Quicquid luminis erat, extinguitur. Negant illi se passuros bonum sodalem in carcerem duci. Adest confestim Perrinus. Ac initio pacificandi studium simulans, Syndicalem baculum arripit, Syndico in aurem susurrans, Meus est, non tuus. Ille quanquam pusillæ staturæ homo, non tamen cedere, sed contra animose & fortiter obniti. Passim interea per omnes urbis vicos clamor erat sublatus, & fere momento pervaserat, Gallos in armis esse, ac urbem insidiis proditam: domum Senatoris, qui nocte illa Præfectus vigilum erat, refertam esse hominibus armatis. Emissarii quos sibi favere noverant, eos tumultuose accersere. Perrinus quum minime dubitaret catervam suam jam satis validam esse, vociferari cœpit, Noster est Syndicalis baculus: eum enim teneo. Ad hanc vocem nullum consensus signum datum est: & tamen undique cinctus erat conjuratis: ut facile appareat arcano Dei instinctu retentos fuisse. Pudore ergo confusus, & simul territus, paululum se recepit. Sed in alterum Syndicum affinem suum incidens, baculum vi violenter extorsit. Ille quiritari vim sibi esse factam, jus urbis esse violatum. Quia autem armorum potentia longe vincebant improbi, nemo ad Syndici querimoniam digitum sustulit, ut subsidio veniret. Sed pessimos quosque rursum quædam religio tenuit, ut nullus eorum Perrino succineret. Ita metu coactus, baculum clam reddidit. Erant jam in armis plurimi nebulones. Una vox ubique sonabat, trucidandos esse Gallos, & urbem ab ipsis proditam esse. Dominus autem pro miseris suis exulibus incredibiles excubias agens, partim sopore eos perfodit, ut inter horrendos strepitus suaviter in lectis dormitent: partim continuit, ut minis & periculi terrore non fuerint perculsi. Nemo certe domo egressus est. Atque hoc uno Dei miraculo fractus fuit impiorum impetus, quod nullus ad conflictum se obtulit. Statuerant enim, ut postea facile innotuit, si qui aggressi essent, se defendere: occisis quibusdam, grassari in alios: quasi à nobis exorta esset seditio. Nec vero tantum hospitibus minitabantur, sed quidam etiam clamabant patronos esse occidendos, & pœnas de Senatu sumendas esse. Atque hic vide Senatus nostri clementiam. Nam licet deprehensi fuerint tam nefariæ vocis auctores, ac convicti, non modo pepercit eorum vitæ, sed etiam à mediocri castigatione abstinuit, ut ne virgis quidem cæsi fuerint. Syndici dum Senatum cogi jubent, per urbem cursitare. Sed improbi suis copiis freti, non modo eludere eorum imperium, & spernere, sed etiam convitiis obstrepere, ut spes esset remedii exigua. Hoc tamen præter spem divinitus effectum est, ut paulatim resideret tempestas. Postridie decretum est, ut quæstio haberetur de vi publica. Syndici triduo in testibus rogandis consumpto, ne quis diceret se falso premi, Ducentos vocant. Dum recitantur testimonia, inter alios judices sedebant ipsi quoque conjurati. Ut quemque vel culpæ obnoxium, vel sinistra suspicione gravari apparuit, tandem jussi sunt egredi ex curia: quia integri ad dicendam sententiam esse non poterant. Sed Perrinus detectum scelus videns, cum tribus aliis fuga elapsus est. Major Senatus, rei indignitate in justam iracundiam accensus, decernit severe ulciscendum esse conspirationis scelus: & minorem Senatum, penes quem sunt judicia, ad pœnas strenue exigendas hortatur. Citantur à primo Apparitore fugitivi, deinde à præcone publico, ut fieri solet: quod per quindecim dies præcinente tuba factum est. Illi missis chirographis, testari, se nisi data fide publica, minime venturos. Atqui absurdissimum fuisset, quos ex vinculis reos causam dicere oportuerat, tanquam beneficiarios legibus solvi. Præscripta igitur die, quinque damnati sunt. Sed antequam judices pronunciarent, coram toto populo recitata sunt crimina quorum convictos teneri necesse fuit, qui se vocati in jus non purgabant. Accessit postea eorum confessio, de quibus sumptum est supplicium, & qui adhuc in carcere tenentur. Unde constat magis esse noxios, & sceleratos, quam ut effugium ullum pateat. Et tamen ut sunt perfrictæ frontis, odiosos rumores spargere non desinunt: se falsa invidia fuisse oppressos, quod civium causam contra Gallos, & Senatum Gallis deditum, tutati sint. Quasi vero Ducenti, quorum præjudicio confossi sunt, non sint ex civibus. Quasi collecto exercitu expulsi fuerint. Quasi plebs, si intelligeret libertatis suæ patronos crudeliter opprimi, tantam injuriam passura esset. Quin potius eorum discessu compositæ sunt omnes turbæ: discussa fuit quam induxerant caligo: leges revixerunt: reddita fuit urbi tranquillitas. Viderunt certe qui illorum rogatu ad deprecandum venerant, non diversis studiis urbem scissam esse, nec ullis contentionibus flagrare: sed placido omnium consensu probari decretam in illos pœnam. Ut summa impudentia præditi sunt, non modo extenuant admissum facinus, sed futilibus cavillis crimen in se de nihilo conflatum fuisse jactant. Quæ tamen diluere non difficile est. Probabile esse negant, quum sub manu haberent magnam turbam, temere ipsos sine valido præsidio ad arma prorupisse. Quasi vero rarum sit, vel infrequens exemplum, improbos amentia cæcos & præcipites ferri. Certe quicquid obtendant, manifesta rabies unum ex cohorte impulit, ut ictu lapidis hominem dejiceret, unde exortus est clamor. Eadem quoque duorum fratrum cæcitas, dum gladiis nudatis in vigiles armatos impetum fecerunt. Jam vero Syndicorum imperia, quibus non parere semper capitale fuit, petulanter & cum ludibrio spernere, non solum repentini furoris, sed conceptæ prius audaciæ, diuque inter ipsos conceptæ signum est minime ambiguum. Clamor adhuc inter ipsos omnes consonus, de urbe à Gallis prodita, unde nisi ex conjuratione? Nisi enim ex compacto hanc tesseram sibi mutuo dedissent, qui fieri potuit, ut statim in locis longe inter se distantibus, vox illa de nihilo conficta congrueret? Nam & illius, quem dixi, Vandellii uxor, quoscunque suæ factionis fore sperabat, ostiatim accivit, Gallos proditionis incusans. Verum hoc est scilicet, quod confessus est quidam Perrini assecla, & quo nemo illi magis familiaris erat, nempe duos illos seditionis principes quatuor ante, vel paucis diebus

sic

sic inter sa loquutos: Quid cessamus, brevi ignaviæ nostræ pœnas daturi? Jam triennium est, ex quo in cædem nostram conspirarunt hostes. (Porro, mihi in illo catalogo primum locum dabant.) Ergo antevertamus necesse est. Speciosus autem nunc oblatus est color. Dicemus è Republica non esse, tam multos civitate donari. Nihil impetrabimus nec in minore Senatu, nec apud Ducentos. Ad populum provocabimus. Advolabit multitudo, etiam invitis Syndicis. Partis nostræ homines subornabimus, ut tumultum concitent. In tollendis hostibus nihil erit negotii. Tantummodo audendum est: quia de victoria securi sumus. Hoc ille Perrino intimus, & fere individua ejus umbra, quater repetivit. Negent se jure damnatos esse, quibus in medio populi conventu, & loco sancto, duos ex Syndicis, quosdam Senatores, ex civibus optimus quosque, omnes innoxios trucidare propositum fuit. De me taceo, quem sibi gratis inimicum sumpserunt. Nam quod me cædem moliri, obtendere ipsos non puduit, putidius est quam ut excusatione indigeat. Et tamen nondum judicio Vandellium persequutus est Senatus. Sed eum mala conscientia urbe expulit: ut facile appareat, in maximo tumultu moderationem, qualis in rebus tranquillis servari solet, fuisse retentam: nec calide vel festinanter quidquam actum esse contra improbos. Quin potius tu si adsis, Senatum nostrum lente progredi ac remisse dicas. Sed in hanc partem satius est peccari, ne quis præpostere, ut in iracundiæ fervore accidit, sævitum esse queratur. Faxit Dominus, ut tantæ liberationis memoria nos assidue ad gratitudinem stimulet, semperque in officio contineat. Quum has literas dictare inciperem, non putabam ab Othomano nostro perlatum iri. Nam etsi jam de suo itinere verba fecerat, quia tamen incertus erat, an recta istuc venturus foret, alio potius nuncio statueram uti. Nunc opportune accidit: quod non parum gaudeo: ut si quid propter brevitatem erit obscurius, sermone plenius confirmet atque explicet. Quod me ad patientiam bis hortatus es: ego vero tot indignitates placide tulisse mihi videor, & quasi vorasse, ut dum stomachum cohibeo, animus mihi quoque defuerit. Utinam saltem meo silentio ac dissimulatione placassem, qui odio mei in omnes bonos furere non desinunt. Sed quanquam inde magis accenditur, quæ pridem nimis grassata est rabies: mihi tamen fixum est nihil movere. N. provinciam obtigisse gaudeo, in qua se utiliter exerceat. Det modo ei Dominus fideliter ea defungi. Eum cum N. salvere cupio. Symmystis etiam tuis omnibus, uxori & familiæ plurimam meo nomine salutem dices. Vale ornatissime vir, & semper observande frater. Dominus te Spiritu suo regere, & benedictione prosequi pergat. Genevæ, 15 Junii. M.D. L V.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. VIRETO S.D.

MItto ad vos literas Stephani nostri, ex quibus intelligetis, quantumvis insaniat Satan, Christum tamen sub cruce regnare. De ludimagistro quod postulat, curæ nobis esse debet. Si quis erit apud vos idoneus, qui alacriter onus suscipiat, mittite. Nihil enim hic tentare volui. Cameraco nihil allatum est, post literas à fratribus scriptas, quas vobis legendas mitto. Ubi legeritis, statim mihi reddendas curate: quia apud me hactenus continui, atque id fratrum meorum permissu. Quam atrociter me tota factio laceret, non ignoro: ac quotidie ex meo sensu experior, quantum à bonis naturis aliena sit tyrannica crudelitas, quam vetus Poëta descripsit his verbis, Oderint dum metuant. Atqui, si optio daretur, mallem omnium esse contemptissimus. Sed quia Deo aliter placet, feramus. Aderit tandem finis. Interim optima est bonæ conscientiæ fultura. Hodie Bertellerius aliorum more factionem suam purgare conatus est: ipse tamen confessus est se dignum tali supplicio. Pluribus coram omnia referam. Hoc enim excepto, visus est aliqua resipiscentia tangi. Valete optimi fratres. Dominus vobis adsit, vos gubernet ac tueatur. Genevæ, 9 Septembris. M. D. L V.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. FARELLO S.D.

EGo vero, mi Farelle, etsi gloriari merito in his probris licet, quæ in me congerunt virulentæ ac petulantes linguæ, quando nihil in me infamant nisi quod Deo & Angelis probari scio: cuperem tamen in recessu aliquo latere, si forte mitigaretur istorum furor, quem mea præsentia accendere videtur. Non de quisquiliis loquor, quas pridem floccifacere, ut merentur, didici. Sed à gigantibus cælum, odio mei, assidue turbari, non abs re mihi dolet. Feramus tamen, quando scimus non fortuito accidere, ut tantis procellis jactemur. Westphalus etiam librum in me truculentum edidit, cui nescio an respondere expediat. Rogant amici quidam: ubi perlegero, Dominus consilium suggeret. Tu vero, quasi libros momento gignerem simul ac parerem, velles à me plures exire commentarios quam scribendis sufficiat longæ vitæ cursus in summo otio. Mihi vero quantulum vacui temporis restare putas? Utinam alii has vices obeant potius. Philippo acerrimus ero hortator: sed quam lentus sit, non ignoras. Vale, optime & integerrime frater. Dominus tibi semper adsit, te protegat ac sustentet. Fratres & amici te plurimum salutant, atque in his Beza noster, qui nunc mecum est. Genevæ, 1 n Octob. M. D. L V.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. PIPERINO S. D.

EQuidem dum passim tam atrociter me proscindi audio, non ita sum ferreus, mi Piperine, quin dolore pungar. Sed hoc mihi saltem non leve solatium est, te & complures alios Christi servos, & pios Dei cultores, meis injuriis condolescere. Quanquam mallem, si fieri posset, solus tacite vorare quicquid in me probrorum congeritur, ne qua inde pars molestiæ in fratres meos redundaret. Itaque hæc quoque ratio inter alias facit, ut silentio calumnias præteream, quas alioqui diluere nullo negotio promptum esset, & quas à me excutere cuperem. Cur enim mei purgandi studio probos homines obtunderem? Si major necessitas urgeret, petita venia defensionem proponerem. Sed futilior est probrorum, quibus me improbi aspergunt, vanitas, quam ut sollicita refutatione opus habeat. Ipsi quoque auctores me ambitionis notarent, acsi de tuenda mea existimatione nimis essem anxius. Exemplum est in illa ingenti quam commemoras pecuniæ summa. Sciunt omnes quam frugaliter vivam domi meæ: vident in vestrum splendore nullum sumptum fieri: palam apparet, fratrem meum unicum nec valde esse locupletem, nec meis opibus adeptum esse quicquid habet. Ubinam ergo defossus jaceret thesaurus ille? Atqui me pauperibus furatum esse jactant. Hoc etiam improbissimi de nihilo fictum esse fateri cogentur. Si quid pauperibus erogant pii homines, nullum nummum attingo. Mortuus est apud me ante octo annos vir quidam nobilis, qui apud me supra duo coronatorum millia sine chirographo deposuerat. Ubi mortis esse periculum intellexi, quum meo arbitrio permittere vellet, negavi me id suscepturum oneris. Curavi etiam ut Argentinam mitti juberet octingentos, sublevandæ exulum inopiæ. Meo hortatu delegit homines minime suspectos, qui reliquam summam distribuerent. Mihi quum legare vellet quod alii non

ſprevissent, recuſavi: ſed video quid urat meos adverſarios. Quia enim ex ſuo me ingenio metiuntur, non dubitant quin undique accumulem, ubi tam opportuna ſuppetit facultas. Verum, ſi vivus non effugio nomen divitis, ab hac nota mors tandem me vindicabit. Cæterum, nullus mihi eſſet ſcribendi finis, ſi ad meditandam apologiam animum adjecero. Multa iſtic ſi jactantur, ſcito vix centeſimam eſſe eorum partem, quibus aſſidue obtundor. Ergo nihil ſupereſt, niſi ut paratus ad reddendam rationem, nihilominus os præbeam colaphis. Pergamus, mi Chriſtophore, per infamiam & bonam famam, neque ſiniſtris rumoribus frangi nos ſinamus. Quanquam ſi tu fontem teneas, mecum facile agnoſces patientia vincendum eſſe. Nemini enim verbum facere in mentem veniret, niſi quiſquiliæ hominum viderent ſe Proceribus officium præſtare, ac paratam ſibi eſſe maledicentiæ mercedem: ſubitoque evaneſcerent mendacia, niſi ab iiſdem illis in quorum gratiam conficta ſunt, foverentur. Quia epiſtolam cogor abrumpere, finem hic faciam. Vale optime & mihi amiciſſime frater. Dominus tibi ſemper adſit, te Spiritu ſuo gubernet, laboreſque tuos benedicat. Genevæ, 18 Octobris. M. D. L V.

Joannes Calvinus tuus.

Ad Sereniſſimum Regem Poloniæ.

ETſi non miror, præſtantiſſime Rex, nec dubito quin tempore Majeſtas Veſtra conventum Ordinum regni ſui agebat, in tanta negotiorum mole ſummis & variis curis fuiſſe diſtrictam, ut ne perlegendæ quidem meæ cohortationi otium ſuppeteret: tamen ex quo plus otii datum fuit, confido aliquid vacui & ſoluti temporis ſumpſiſſe, ut meus labor tandem non fuerit inutilis. Nam ex literis quas M. V. mittere dignata eſt, intelligo, meam ſedulitatem gratam fuiſſe; nec faſtidio vel contemptu rejectum fuiſſe meum illud ſcriptum, in quo breviter oſtendere conatus fueram quænam vera eſſet reformandæ Eccleſiæ ratio, & quiſnam commodiſſimus ingreſſus. Imo quia M. V. illud ſe humaniter excepiſſe, & libenter ſe inſpexiſſe teſtatur: & ubi liberius otium contigerit, ſibi in animo eſſe attentius ſingulas ejus partes meditari: plus inde fiduciæ ad iterandum ſcribendi officium offerri mihi viſum eſt. Itaque ſi nunc rurſus M. Veſtram cohortari audeo, non videtur eſſe cur de venia petenda laborem, ac ne longior quidem excuſatio neceſſaria eſt. Non ſum equidem neſcius, vel immemor, quantum à Celſitudine in qua magnum Regem Deus locavit, diſtet humilis mea & abjecta conditio: ſed quia probe tenet M. V. quid valeat illud cæleſte
Pſal. 2. edictum, quo jubentur omnes Reges terræ Filium
verſ. 12. Dei oſculari: nec ignorat externo oſculi ritu notari fidei obſequium, quod reverenter ſanctas admonitiones à Chriſti ore & Spiritu profectas amplectitur: mihi videtur eximi omnis metus & dubitatio. Ego igitur, quem ſummus Rex Evangelii ſui præconem & Eccleſiæ ſuæ miniſtrum conſtituit, ejus nomine M. V. appello, quum jam in Polonia ex funeſtis tenebris Papatus emergere cœperit vera religio, quum multi pii & cordati homines, abjectis impiis ſuperſtitionibus, ad purum Dei cultum ultro aſpirent, ut curam hanc aliis omnibus præferat. Et certe quanto æterna Dei gloria umbratilem & caducum hujus mundi ſtatum præcellit, ita ad tuendam vel aſſerendam pietatis doctrinam, poſthabitis aliis omnibus, præcipua noſtra ſtudia conferre decet. Quod hactenus Polonia Papatus corruptelis fœdata, & vitiato perverſoque Dei cultu, poſt humana figmenta vagata eſt: quod denique ſub errorum colluvie demerſa, cæleſtis lucis aſpectu caruit: triſte ac miſerum fuit ſpectaculum. Nunc vero quum illa communi amentia & ſtupore, quo percuſſus fuit totus orbis, eam Dominus liberare incipiat, ſummos quoſque & infimos à ſuo torpore expergeſieri neceſſe eſt. An igitur Regibus ceſſandum; quos ideo in ſublime Deus extulit, ut inde gentibus univerſis præluceant? Jam vero quanti nobis eſſe debeat ſincera religio, per quam Chriſto inter nos tribunal erigitur, quanti etiam legitimus Dei cultus, in quo ſymbolum præſentiæ ejus, vivaque imago relucet, M. V. me tacente ſatis intelligit. Et ſane niſi ad nos hac in parte animandos vel unum Davidis exemplum ſufficit, minime excuſabilis eſt noſtra ſegnities. Quum enim tunc nonniſi ſub obſcuris figuris in terreſtri Sanctuario Deum colerent Patres, refertur tamen ſolenne
quod concepit jusjurandum, quod non daturus eſſet Pſal. 132.
ſomnum oculis ſuis, nec palpebris dormitationem, v. 3.4.5.
nec ingreſſurus poſtes domus ſuæ, donec inveniſſet locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Si Regem illum pia ſollicitudo legalis cultus quieſcere paſſa non eſt, quin noctes & dies ad quærendam arcæ fœderis ſtationem non minus anxie quam aſſidue intentus foret: quanto magis nunc Chriſtiani Regis ſtudium ad ſe rapere debet ſpiritualis Dei cultus, omneſque ejus conatus acrius accendere ad obeundum hoc tam honorificum & præclarum munus, ut Chriſtus emineat? Accedit etiam quod David quamvis extruendi templi honore privatus eſſet, non tamen ceſſavit toto
vitæ ſuæ curſu lapides, materiam, argentum & au- 1 Chr. 22.
rum congerere, quo ſucceſſor Solomo copiis omnibus inſtructus, ſtatim ſine mora ad opus ſe alacrius accingeret. Quo animoſius Chriſtianum Regem vires omnes ſuas ad reſtituendum Dei templum colligere ac ſummopere eniti decet, ne diutius inter deformes ruinas, cultus Dei obſoletus jaceat. Etſi autem nunquam deſunt obſtacula, quæ pium hoc ſtudium morentur, longe tamen M. Veſtræ expeditior eſt ratio, quam olim piis Regibus Ezechiæ & Joſiæ, quibus arduum & durum cum populi contumacia certamen fuit, quum hodie Polonica nobilitas magna ex parte, promptum & alacre ad ſuſcipiendam Chriſti fidem obſequium offerat. Quo adjumento ſic expergeſieri cordatum Regem decet, ut non minus ſtrenue manum ipſe viciſſim porrigat. Nec vero hic blanditiis dandæ ſunt aures, quibus Satan per homines profanos lethale frigus aſpergens, ignavo ſopore multorum ſenſus perfundit. Quin potius, excuſſo omni torpore, manibus & pedibus in tam præclaro opere inſiſtendum eſt: ac præſertim ubi apparet agendi maturitas: ne ſi oblata divinitus occaſio negligitur, fruſtra deinde ſtandum ſit ad clauſam januam. Interea aſſiduis votis precabimur, ut Dominus pro ſua incredibili potentia opus quod cœpit, feliciter abſolvat, M. Veſtram heroico ſpiritu inſtruat, & in ſtatu proſpero incolumem tueatur. Genevæ, pridie natalis Domini, quem cupio ſicuti ſummo imperio à Patre donatus eſt, ita reverenter in Palatium veſtrum excipi, ut jure ſuo ab omnibus colatur. M. D. L V.

Tuæ Majeſtatis ſtudioſiſſimus
Joannes Calvinus.

Illuſtri viro ac eximiis virtutibus præſtantiſſimo D. Joanni Comiti Tarnovio, Caſtellano Cracovienſi, exercituum Regni Poloniæ ſupremo Duci.

VIde quantum mihi fiduciæ præbeat virtutis tuæ fama, Illuſtriſſime Domine, quam apud me non vulgaribus elogiis celebravit fidus & idoneus teſtis N. nempe ut homo tibi forte incognitus non modo literis meis te compellare, ſed de re quoque omnium maxima familiariter apud te diſſerere, & ad ſubeundas oneris hujus de quo agitur, partes cohortari audeam. Pridem de regno Poloniæ ad puram & genuinam Chriſti fidem revocando mediocris ſpes affulſerat. Etſi autem obliquis

Satanæ

Satanæ artibus injectæ sunt multiplices remoræ, nunc demum januam Filio suo Deus aperuit, ex qua vos omnes ad eum reverenter excipiendum invitat. Et multi quidem, ut audio, cupide obviam accurrunt, & quæ debent pietatis officia cælesti Regi offerunt: ut in ordine nobilium non minus ad recipiendam doctrinæ puritatem vigeat sancta conspiratio, quam Christi hostes ad impediendum Evangelii cursum pervicaciter inter se conjurant. Te vero, præstantissime vir, qui summa auctoritate polles, & in quem non minus Regis quam aliorum conjecti sunt oculi, aliis strenue festinantibus, vel quiescere, vel tardius progredi, minime consentaneum est. Nec vero Deus alia lege in hunc dignitatis gradum te extulit, nisi ut e sublimi vexillum aliis monstres, ex cujus conspectu crescat omnibus studii alacritas. Jam quum prudentia & consilio non minus excellas, quam honore, minime deceret tot præclaros antesignanos, qui in certamen libere & intrepide progressi sunt, à Duce suo destitui. Etsi enim non ignoro præcipuas esse Serenissimi Regis partes, quia tamen sponte jam ad recte agendum propensus, ubi te certum adjutorem & comitem nactus erit, multo confidentius, ut spero, nervos suos intendet, merito hoc abs te Christus exigere videtur, ut tot generosis suis militibus Ducem te ostendas. Ac jam quidem eo usque progressus es, ut de sincero animi tui affectu exempta sit omnis dubitatio. Tantum vereor ne cunctando, nimis longum tempus effluat. Et certe hactenus in tarditate plus satis culpæ fuit. Nunc vero ad ingenuam & apertam doctrinæ suæ professionem & Regem ipsum, & Proceres omnes sonora voce inclamat idem ille, qui Evangelio suo januam aperit. Quare tibi, præstantissime vir, in mentem veniat illa Prophetæ admonitio, Tempore beneplaciti audivi te, & die salutis adjuvi te: quæ omnes Dei filios ad visitationis suæ tempus sedulo amplexandum sollicitat, ne gratia semel oblata, si per ignaviam negligatur, tandem pereat. Quia sæpe accidere solet, ut læta exordia dum felicem exitum promittunt, segnitiem multis adducant, prudenter cavendum est, ne quis ad suffocandam hanc lucem, quæ emergere cœpit, obrepat torpor. Modum quidem mihi tenendum esse non ignoro, ne acrius urgendo pietati tuæ diffidere videar: sed rursum tam præstantia operis, quam difficultas, ad stimulos addendos me cogit, ne quid in te desiderent fideles Christi servi, quod tantæ existimationis viro dignum sit. Summa tamen huc redit, quum unicus nobis vivendi finis esse debeat, ut pure Deum colamus, posthabitis omnibus cæteris hoc maxime agendum esse, ut superstitionibus eversis emineat vera religio. Jam vero quam fœdis corruptelis propemodum extincta fuerit sub Papatu, vix ullis verbis exprimi potest, nec sine summo horrore cogitari. Imo quum nihil aliud sit totus Papatus, quam sacrilega & innumeris ludibriis referta nominis Dei profanatio, si in repurgandis istis sordibus frigemus ubi suppetit facultas, minime coram Deo ejusque Angelis excusabilis erit nostra cessatio. Adhæc, quum veritatis confessio gratissimum Deo sit & suavissimi odoris sacrificium, infracta quoque ejus tuendæ constantia inter summa pietatis officia merito numeretur: nullum certe est officii genus, in quo & summam tuam virtutem exeras, & te exerceas majori cum laude. Rursum quum videas ipse coram quam animose Christi hostes pro sua tyrannide certent, & simul quam furiose oppugnent quam Filius Dei sanguine suo asseruit doctrinam, mirum nisi te eorum improbitas ad piam æmulationem accendat: ut scilicet pro vindicanda Dei gloria nihilo segnius contendas, quam illi in opprimenda laborant. Si vero tuam prudentiam non fugit, quam honorifico titulo dignatus sit Spiritus sanctus, quos vocavit primitias Achaiæ, tibi certe danda opera est, ne hodie inter patronos renascentis in Polonia Evangelii vel postremus sis, vel medius. Adde quod nulla in re certius tuæ erga Serenissimum Regem fidei documentum edere potes. Etsi enim tranquillo ille Regni statu potitur, ut tamen hæc felicitas diuturna maneat, non alia ratione melius obtinebit, quam stabilita Christi Regno. Nam etsi Deus, quo se generis humani custodem ostendat, politicum ordinem etiam inter profanos homines pessum ire non patitur, multis tamen exemplis apparet, nusquam residere solidam ejus benedictionem, nisi ubi pura colitur religio. Ac quum Evangelium inæstimabiles æternæ vitæ thesauros nobis aperiat, hæc secundæ gratiæ non pœnitenda est accessio, quod Deus Regna & Principatus, quibus præsidet, in suum præsidium fidemque recipit. Itaque ex quibus locis profligata est Papatus impietas, ut succederet integra pietatis restitutio, illic leges & judicia florere, majorem vigere reverentiam Magistratuum, populos sub placida modestia contineri passim videmus. Quo minus tolerabilis est eorum improbitas, qui doctrinæ formam quam tradimus, proterve infamant, acsi dissipatio esset politici ordinis, quem nullo meliore adminiculo fulciri, experientia ubique clamat. Pluribus coram tecum aget frater noster, & commodius quam ferat epistolæ ratio. Vale præstantissime vir & illustris Domine. Christus, qui te præclaris dotibus ornavit, mentem tuam omnesque sensus in legitimum earum usum dirigat, quo sacrum ejus nomen per te illustretur: sustineat te sua virtute, & omni benedictionis genere prosequatur usque in finem. Genevæ, 4. Calendas Januarii. M. D. L. V.

Ad Magnificum Dominum Nicolaum Myszkowski à Mirow, Castellanum Woinicensem.

Quum istuc profectionem institueret optimus vir N. qui tuam apud me pietatem non vulgaribus elogiis celebravit, committere noluit, ut sine meis literis ad te veniret, quæ saltem amoris erga te mei & observantiæ testes forent. Nam ut te vehementius ad præstandum quod Deo Patri, ejusque Filio officium debes, exhorter, opus esse non videtur, quando vitam tuam aliis regulæ instar esse audio. Quare nihil aliud restat, nisi ut tui similis esse ad extremum usque pergas. Vides, præstantissime vir, quam indigne multi sacrum Dei nomen obtendant, qui futili tantum jactantia Evangelium in ore habentes, majori diffluunt vitiorum licentia, quam miseri Papistæ, quos sub aliquo disciplinæ jugo superstitio retinet. Quod autem erroribus Papatus valere jussis, ita magna pars hominum profanescit, hinc accidere certum est, quod & paucis curæ est vera religio, & omnibus fere ingenitum, carni suæ delicias facere. Te vero ex eorum esse numero, in quorum cordibus puram Evangelii doctrinam vivas egisse radices, qui inde nascuntur fructus ostendunt, tum ex animo tibi gratulor, tum permultos extare similes magnopere cupio, vel saltem quos tuum exemplum ad imitationem accendat. Sed quia nihil tibi afferent meæ literæ quod non uberius & luculentius suppeditent lucubrationes in publicum editæ, in quarum lectione libenter te exerces, non est cur te longius detineam. Nam & hoc, ut initio præfatus sum, mihi præcipuum scribendi consilium fuit, ut scires præclaras tuas virtutes, quæ Polonis in exemplum prælucent, procul etiam notas esse, & quo merentur in pretio haberi. Vale nobilissime vir & mihi plurimum observande. Dominus donis suis te augere pergat ad illustrandam nominis sui gloriam, teque Spiritu suo semper gubernet. Genevæ, 4. Calendas Januarii. M. D. L. V.

Ad Generosum Dominum Stanislaum Cravinski Ivan, hæredem in Alexandrowicza, Equitem Polonum.

EX tuis ad optimum fratrem nostrum N. literis, quas mihi recitavit, perspicere facile licuit, ornatissime vir, quam vere te Christo addixeris. Nam illæ non modo serium pietatis affectum ubique spirant; sed etiam clare ostendunt, tibi nihil majori esse curæ ac studio, quam ut legitimo Dei cultu in suum ordinem restituto, pura & integra religio in Polonia floreat. In hoc sancto instituto ut constanter pergas, pluribus verbis te hortari supervacuum forte esset. Si tamen ultro currenti calcar adderem, speravi hoc meum studium nec inutile, nec tibi molestum fore. Vide ergo, generose vir, quando stadium hoc tam feliciter ingressus es, ne qua te difficultas terreat vel moretur, ne mundi strepitus animum tuum debilitet, ne te fatiget temporis longitudo. Bene autem est, quod Filius Dei non otiosus certaminis nostri spectator in cælo sedet, sed invictum etiam suppeditat robur, quod par sit ad sustinendam laboris molem. De vestro cum Valdensibus consensu optima quæque spero: non modo quia sanctam unitatem, in quam coalescunt Christi membra, Deus semper benedicere solitus est; sed quod inter hæc rudimenta, fratrum Valdensium peritiam, quam longo usu Dominus exercuit, non vulgari adjumento vobis fore spero. Quare sedulo à vobis omnibus danda opera est, ut hæc pia conspiratio magis ac magis sanciatur. Te vero ut privatim horter ad suscipiendum hoc negotium, occasio mihi ex tuis literis oblata est. Vale nobilissime vir, & mihi ex animo colende. Dominus te diu servet incolumem, Spiritu suo regat, & suum nomen per te illustret. Genevæ, 4. Calendas Januarii. M.D. LV.

Joannes Calvinus tuus.

Magnifico Domino Stanislao Lassoczki, Subcamerario Terræ Lankzciensis.

EGo vero tibi, eximie vir, ex animo gratulor, quod rebus adhuc istic dubiis, omni simulatione deposita libere professus sis, te unum esse ex eorum numero, quibus nihil potius est, quam obedienter sequi quo nos Filius Dei vocat. Hæc sinceritas omnes Dei filios, ubi de legitimo agitur ejus cultu, apprime decet, ut non vacillent ad quemlibet auram flexibiles, neque aliunde pendeant, sed fundati sint in firma illa rupe, quæ nec ventos ullos, nec tempestates vel procellas extimescit. Tenenda enim est illa promissio, qua Esaias fideles ad
Esa. 8. vers. 13. fortitudinem animat, Dominum exercituum sanctificate, ipse quoque erit pavor vester & arx inexpugnabilis. Nam hunc ipse sibi honorem merito vult haberi, ut ejus virtute confisi, quod præcipit & mandat, sine mora amplectamur. Tu vero, ornatissime vir, re ipsa testatus es de fugiendis superstitionibus non obscurum tibi esse ejus præceptum, qui sacrilegio Papalis Missæ valere jusso, sacræ Cœnæ actionem quam instituit Christus ac sancivit, palam in usum revocare ausus es: acsi erecto vexillo, ex misera Papatus dissipatione reliquias colligeres ad fidei unitatem. Euge ergo, generose Christi miles, & quod semel ingressus es stadium, ad metam usque percurre: nec ullis obstaculis cedas, nec aliorum torpore remittas animum, nec ullis difficultatibus fatigeris, donec Christus, qui noster est in hoc certamine Agonothetes, æterna gloriæ palme te dignetur. Idem vero è cælo infractas ad perseverandum vires suggeret. Ut homo ignotus literis te compellerem, factum est fratris nostri N. hortatu: has tamen partes libenter suscepi, ut intelligeres esse etiam in longinquis regionibus, qui licet coram suppetias non ferant, votis & precibus juvare te contendunt. Vale magnifice Domine. Dominus te Spiritu suo regere pergat, sanctosque tuos conatus benedicat. Genevæ, 4. Calendas Januarii. M. D. LV.

Joannes Calvinus tuus.

CALV. GARNERIO.

QUanquam ex tuis literis jam prope nobis certum erat, te propediem affore, facit tamen hæc conditio præter spem repente oblata, ut consilium profectionis te mutasse non mirer. Nam ut ejus captandæ nunquam tibi fuissem auctor, ita cur tam commode ac tempestive oblatam aspernari debueris, non video. Est enim honestum munus, in quo te utiliter exerceas. Neque in reprehensionem cadit mutatio, quæ voluntaria non est. Tibi sponte nunquam deserenda fuit statio. Nunc quando violenter ab ea dejectus es, quominus operam tuam privatim adolescentibus illis docendis impendas, nulla ratio impedit. Aula, quamdiu te Ecclesia tenebat obstrictum, non fuit appetenda: nunc vero alia est libertas. Quominus itaque à publico munere solutus, provinciam & sanctam, & à qua sperandus est fructus, suscipias, minime dissuadeo. Nec Farellum & Viretum aliud sensuros existimo: quanquam si aliud consilium dederint, nolo mihi obtemperes. Verum, si recte divino, non erunt tam austeri, ut te revocent. Vale integerrime frater. Dominus te consilii Spiritu regat, virtute sustentet, benedictione sua foveat, Amen. Saluta uxorem & amicos. Genevæ, 8 Augusti. M. D. LV.

Joannes Calvinus tuus.

BULLING. CALVINO S. D.

LIteras tuas, honorande Domine & frater, ad me peculiariter scriptas, tum eas quas communes esse voluisti, una cum defensione tua accepi jam jam, ideoque nondum exhibui fratribus, cras exhibiturus. Nihil tamen dubito illos omnia libenter lecturos, non sine gratulatione & gratiarum actione. Commode vero literas & libellos aliis destinatos Ecclesiis conjunxisti. Nam illa ipsa hora qua redduntur, commode transmittere potui Curiam in Rhætiam, Sangallum & Schafhusium. Singulis meas adjunxi literas, quibus ipsis sanctum opus commendo. Spero illos brevi tibi gratias acturos. Et quando eo ipso die tabellio Bernam profecturus erat, huic quoque meas tradidi, quibus D. Hallero exposui quid facto opus putem, maxime si biliosi contentionis funem ducere velint. Nostrates cum Locarnensibus concordes per omnia, legatos ad se missos, uti prioribus tibi indicaram, ita dimiserunt, ut ne pilum quidem de sua cesserint sententia, copioseque illis exposuerint, cur non possint per omnia consentire in sequestrium cum ipsis sententiam: præterea miserunt legatos in omnia oppida sua, in omnes Comitatus & Præfecturas, habitis quoque in urbe & agro maximis cœtibus, exposuerunt omnibus quid actum sit in causa Locarnensi, cur consentire noluerint, quid periculi sit. Et quod mirum est, concordes veluti ex uno ore omnes, magnis interim è se itineribus distantes, ut nemo quisquam de syncretismo vel suspicari possit, responderunt: Placere sibi ex animo, quod stabiles in vera religione permaneant, neque socios religionis ad defectionem sollicitari sustineant, orareque ut sic pergant: se enim & facultates, & sanguinem, & vitam sponte & liberaliter deposituros, si quis vi velit ad impia & cum vera religione pugnantia adigere. Interea adsunt duo legati à Locarnens. missi. Doctor quidam medicus, & nobilis quidam. Referunt in Senatu Calend. Jan. convocatos

vocatos in cœtum fideles, & his ex charta recitata esse sequestrium capita, additam amicam abhortationem à Locumtenente (nam Præfectus noster jussus est se non immiscere huic negotio) & Scriba, ut in viam redeant. Indicatum præterea legatos brevi venturos qui totum absolvant negotium. Cæterum patresfamilias circiter 80, destinasse solum vertere una cum suis familiis, nisi clementiora audierint à legatis venturis à 7 Rebuspubl. vel undecim, ideoque ipsos jam missos legatos parandis hospitiis. Quando vero commodissima foret migrantibus vallis Tellina Rhætis subjecta, orabant Amplissimum Senatum, literas ad Rhætos scriberet, quibus ipsis peteret hospitium. Senatus hac postulatione & expositione prorsus commotus, consolatus est legatos, aperuitque urbem & agrum suum. Quia vero illi se Rhætiam incolere malle significabant, & ideo literas ad Rhætos commendatitias postulabant, Senatus duos illis adjunxit ex Senatu viros auctoritate & senio reverendos, & Rhætis acceptos. Hi una cum legatis Curiam profecti sunt, paraturi fidelibus hospitia. Dominus bene vertat. Ego toto hoc anno de omnibus quæ facta sunt, fideles Locarnenses frequentibus literis diligenter admonui, & adhuc consolari non cesso. Dominus adsit illis & roboret Spiritu suo, eorumque misereatur. Angliam recepisse Papam & Papatum non nescis. Usus est Diabolus in illa recuperanda duobus eximiis organis: in regno quidem, Vintoniensi Episcopo; extra regnum, Reginaldo Polo Cardinali, qui jam & Primas Regni & Archiepiscopus Cantuariensis creatus est. Receptus est solenni pompa Londini ad S. Crucem in æde Paulina. Projecerunt se ad ejus pedes Magnates, & absolutionem benedictionemque Apostolicam supplices postularunt a bestia, confitentes se 15 annis a Catholica Romanaque Ecclesia abscissos, per vepreta hæreticorum aberravisse. Orationem habuit in cæco illo cœtu Vintoniensis, qui & ipsam revocavit orationem, quam olim sub Rege Henrico de obedientia edidit. Cardinalis cùm venisset ad Reginam Mariam destitueretur que salutandi formula tanta reparatione digna, placuit uti verbis Angeli, Ave Maria gratia plena, Dominus tecum. O cæcas hominum mentes, ô pectora cæca! Veni, veni D. Jesu, & vindica contumeliam tuam, & assere gloriam tuam. Fratres nostri Episcopi & Nobiles adhuc incarcerati tenentur, brevi forte tradendi judicio spirituali quod jam reparatur, mox brachio seculari. In vincula conjiciuntur quotidie innumeri. Inhibetur sub pœna capitis ne cui exuli feratur auxilium. Jactat Vintoniensis effecturum se, ut exules omnibus ejecti locis, cogantur tandem fame perire, adeoque proprios ungues rodere. Qui apud nos versantur Angli, valde tristantur: sed consolamur ipsos. Orandus est sedulo Dominus, ut afflictæ suæ Ecclesiæ dexter & propitius adsit. Vale. Salutant te & tuos symmystas nostri symmystæ omnes. D. Jesus servet te nobis diu incolumem. Iterum vale D. honorande & frater in Christo charissime. Tiguri, 18 Januarii. M.D. LV.

CALV. BULLINGERO S. D.

Quia in hoc præclaro humanitatis officio, quod Amplissimus Senatus vester profugis & miseris fratribus præstitit, relucet singulare pietatis specimen: quamvis prava mundi ingratitudine sepeliatur, nunquam tamen coram Deo excidet ejus memoria. Mihi quidem dubium non est, quin rara quædam Dei benedictio civitatem vestram maneat. Quod etiam laborantibus & perplexis neque tuum consilium, neque assidua hortandi consolandique sedulitas unquam defuit, quia nostras omnium vices obiisti, ego pro mea parte, ingentes tibi ago gratias. Vale ornatissime vir, & mihi semper observande frater. Symmystis & familiæ tuæ plurimam salutem. Dominus vos omnes regere ac tueri pergat. Genevæ, 3. Nonas Febr. M.D. LV.

FARELLUS CALVINO.

Plus satis habes unde in bonis crucifigaris & domi & foris, ut opus non sit me tibi graviorem addere crucem. Habes quam justissimas querendi rationes. Ex multis pauca attigisti in tuis literis. Quid enim dici potest de iis qui ultro in Christum insurgunt, ut eum prorsus perdant ut iniquissimum, & Satanam justificent ut sanctissimum? Non heri cœptum est: sed mox ubi tu nobis datus fuisti à D. perseveratum est magnis animis, ut progressus in omni iniquitate fuerint quam maximi. Sed gratias ago D. quod nullus favor potuisset efficere ea, quæ videre nos facit Christus noster & efficit in hac tam gravi & intolerabili molestia, ut plura multo sint pro nobis & nobis accedant, quam contra nos aut à nobis deficiant. Fiunt multa indigne, & proscindimur: sed latent nos plura, & ea quibus D. commendamur. Tangi expedit mala & argui: sed in bonis & benemerendo, Christum nobis debemus proponere quam patiens est, quam est studiosus ut de male merentibus quam optime mereatur, non servili animo, sed plus quam heroico, qui malis non frangitur. Voluit Christus in te insigne edere: quum turba tot hostium convenisset, ut cædibus omnia impleret, non dubitasti te non modo ridendum, rostris fœdandum, sed conculcandum, lacerandum, perdendum, omnium gladiis confodiendum ultro objicere. Favit Dominus tibi, & quod strenue cœpit triumphans quam felicissime absolvit. Non tam impedita sunt quæ abs te peto, nec tam indigna, si rationem consulas, etsi videntur indignissima: sed malo coram agere, si D. dederit. Tantum peto ut gratias agens D. super ingenti misericordia & bonitate qua te cinxit undique, commendes hostes D. feras omnia æquiori animo, queraris tantum apud D. qui medeatur, apud eos qui peccant, ut convertantur. Et si qui velint & possint una hostes admonere, paucos audias, qui aliorum mala narrent, paucioribus credas. Vides in Paulo, quem tu notiorem orbi omnibus fecisti, quid is tribuat toti cœtui propter interdum paucos valde. Sed quis est qui me non rideat hæc ad te scribentem, si intellexerit? Annon merito sus Minervam dicat? Sed nostro hæc condona amori. Et interea audi in quibus versemur. Ego litem habeo cum plebano Crescentino. Peto ut sibi consulat & plebi, & quod me tangit sepeliatur, me id non curare. Ille agnoscit aliqua, de quibus veniam petit: alia negat; mihi probandum est. Gulielmus Hobraquius, quem semel prohibuerunt Laudecomenses arreptis Bibliis sacris & dejectis in terram, litem quoque habet cum iis, qui contumeliis eum affecerunt. Scripsit aliqua de Missa, unde nitatur quidam Helvetios, qui Missam habent, ciere, ut agant quemadmodum contra Michaëlem. Interea bonus vir pergit felicius, quam hactenus. Conciones habet liberas & usum Sacramentorum. Præterea Joannes Drogius Pastor Bevacensis cujus uxor in lepram incidit, quamvis Synodo interfuerit, & subscripserit non solvi conjugium lepra, & ita omnium calculis fuerit conclusum, Præfecto & omnibus approbantibus Ordinibus: tamen quia Germanis aliter videtur, licet fuerit cum uxore, & filium habuerit ex ea, nondum est alter annus exactus, vult nihilominus alteram ducere. Misera uxor vocata fuerat me inscio, sed à collega cum aliquot convocatis, ut suum daret assensum: sed noluit coram comparere. Urgetur à viro. Petit quum parum supersit vitæ, expectet. Si nolit, videat an ex verbo D. possit. Si D. id probet, eam non improbare. Vides ut habet cum uxore. Nuper dicebat fratribus, Wattevillanum ex fratri-

bus

bus petere, ut ea daremus per quæ judicamus non licere per lepram, sano aliam ducere sanam uxorem. Illic vidi non recte agi, sed oblique nos impeti. Omnes mihi reclamanti hanc provinciam injunxerunt. Pernegavi me facturum. Sed nosti nostrorum ingenia: quo plus renuo, magis urgent. Et ne aliis ansam præbeam omnium sententiis refragandi, coactus annui, si daretur alios rogare quum non putem me idoneum ad id præstandum. Quamvis olfaciam collegam consilii auctorem: hæreo tamen an ansa captetur committendi nos cum Germanis. Quicquid tandem sit, tuum opto consilium. Vellem si posset fieri, ut rationibus tum Buceri, tum aliorum fieret satis. Nam quod dicitur Paulum alias afferre divortii rationes quam eam, quæ una à Christo adducta sit, ubi de desertore agit, mihi alium scopum habere videtur: & quid habet commune infidelis discedens, cum fideli quæ manere optat? Tu non modo nobis prospicies, verum etiam aliis. Vellem pectus Germanis tam firmum in perferenda in conjugibus lepra, quam est laudandum in peste toleranda. Quod ad Magistratum attinet, non probarim tantum illi deferendum, ut indulgentior in eos quibus præest, annuat ob duritiem cordis, ut sejuncti & avulsi ab iis quibus per D. sunt conjuncti, moechentur cum aliis, quibus non possunt jungi sine adulterio. Christus faxit, ut sacrosancta hæc conjunctio pura, sine omni macula servetur. D. Martinus nondum rediit à nuptiis Georgii. Utinam aliquid efficiat: quod, quantum conjicere licet, non apparet. Tossanus callide quod agit & egit non cogitavit unquam: coactus à Principe & jussus, innocens, purus, calumniis impetitur. Ejecti quum ferri non possent, dimissi clementer propter ministerium, quum receperint pacem Ecclesiarum illarum se non interturbaturos, nec quiescunt, nec cessant omnia agere secus quam promiserint. Triumphat jam serio Tossanus, & innocentes omnium sunt nocentissimi. Dabit tandem Christus finem tot & tantis malis. Ego in ista causa supra omnes traducor: & quamvis bona mihi respondeat conscientia, & gestiam hæc mihi propter Christum contingere, tamen meæ mihi conscius imprudentiæ & carnis, quæ spiritui semper adversatur, tam infirmus, tam procul ab iis quæ adesse debent, cum Apostolo ingemisco, & veniam peto in hoc gaudio & expectata mercede, quam dat & dabit qui pro nobis mortuus est. Commendo tibi miseros quos Satanas urget in te. Bene preceris illis: & quantum fieri potest, bonorum memineris & malorum obliviscaris. Vide quis veneris, & quotus, & nunc ubi sis, ut
Genes. 32. vers. 10. pergas semper strenue magis: & vide quid Jacobus ille dicat ita stipatus rediens. Quid illa ad istam gratiam, ut merito ferre debeas furores Satanæ, imo ridere? Finem non faciam tecum agens indigne, mihi arrogans quod non licet. Pueris ut datur ineptire, quid jam bis puero non dabitur aliquid, qui nunquam sapiens fuit? Vale igitur, & omnes vorato molestias propter Christum. Opto collegas salvos, non prætérito Gallasio, Budæo, Normandio, fratre Trierio, omnibus. Collega & reliqui fratres te salvum optant. Neocomi, 7 Septembris. M. D. L V.

Tuus totus Farellus.

PHILIPPUS BULLINGERO S.D.

Reverende vir & chariss. frater, quum allata essent exempla tui scripti [illegible], statim emi & legi: ac lætatus sum consensu vestrarum ac nostrarum Ecclesiarum. Postea tuas literas, & librum à te missum accepi. Tibi igitur & pro benevolentia erga me tua, & pro munere gratias ago. Legi etiam quæ de Serveti blasphemiis respondistis, & pietatem ac judicia vestra probo. Judico etiam Senatum Genevensem recte fecisse, quod hominem pertinacem, & non omissurum blasphemias, sustulit. Ac miratus sum esse qui severitatem illam improbent. Mitto de ea quæstione breves pagellas, sed tamen sententiæ nostræ testes. Quidam veteres amici mei minitantur mihi, se ὑπὲρ ἀρτολατρείας contra me scripturos esse: si quid edent, nominatim contra me, decrevi Deo juvante respondere, etiamsi hoc certamen omitti malim. Pios & doctos de re tanta placide colloqui utilius esset. Oro autem Filium Dei, ut nos omnes gubernet, sanet Ecclesiæ vulnera. Bene & feliciter vale, charissime frater. Die 20 Augusti. Salutem opto vobis omnibus.

BULLING. CALVINO S.D.

Accipe, charissime mi frater, & D. colendissime, exempla epistolarum harum. Putavi in his esse, quæ te omnino scire conveniat. Ideo per generum meum describi curavi. Copiosiores literas adferet D. Thomas Lenerus Anglus, cui heri tibi ferendas tradidi. Opportune nunc aderat Dominus Crispinus noster, cui has dare volui. Vale. Tiguri, ultima Septemb. M. D. L V.

JOANNI CLAUBURGO, *Senatori Francofortensi.*

Etsi literis tuis, ornatissime vir, renovatus mihi dolor fuit, quem ex optimi & præstantissimi hominis D. Adolphi morte conceperam: fieri tamen non potuit, quin mihi ob rarum erga me amorem, quem omni ex parte spirant, suaves essent ac gratissimæ. Ereptus ille nobis fuit, si ex nostro desiderio judicium facere liceret, parum tempestive: sed quia Dei arbitrio standum est, peracto vitæ legitimo cursu in beatam stationem, ubi nos quietus expectet, suo tempore receptus est. Quod vester ille concionator ex libro Jesu filii Sirach desumptum ejus personæ aptavit, divinitus abreptum esse, ne malitia cor ejus mutaret. Fateor certe Deum optime consulere eorum saluti, quos ex tot tantisque corruptelis, quæ passim grassantur hodie in toto mundo, eripit. Sed quod summa laude in cognato tuo dignum fuit, vertere in vitium, maligni fuit pravique ingenii. Omitto ingratitudinem, quod hominem cui vivo blandiri coactus esset, multis scilicet beneficiis obstrictus, mortuum arrodere non erubuit. Sed quid facias cum istorum pervicacia, quibus hæreticum est quicquid vel tantillum ab eorum figmentis discrepat? Quomodo hominibus parcerent, qui sinceram pietatis doctrinam non minus protervo fastu conculcant, quam truculenta morositate respuunt? Cæterum ut tibi, eximie vir, pro tua moderatione placida hæc indignitas fuit devoranda, sic te privatæ injuriæ dolor admonet, ad cohibendam istam intemperiem mature adhibenda esse remedia. Ego tempestivam, ut putavi, occasionem nactus, Amplissimum Senatum per literas rogavi, ut intestinis istis dissidiis occurreret. Etsi autem adventus ad vos meus non esset forte inutilis, & eum linguæ nostræ homines optarent: quia tamen me ingerere absurdum erat, verecunde testatus sum, mihi non grave nec molestum fore ster, si qui ex vestris concionatoribus doctrina mea offensi, placidum colloquium admittant. Suppetunt enim rationes, quibus eos placare, quoad in me erit, & quoad patietur veritatis defensio, conabor. Tu vero, præstantissime vir, pro tua prudentia, quid factu utile sit, statues, totumque negotium moderaberis. Linguæ nostræ homines, sicuti jam feci, ad colendam inter se pacem hortari non desinam: si qui etiam duræ cervicis erunt, eos monere, ne se perversis dissidiis lacerent. Nam inter tuas virtutes hanc jure suspicio, quod antehac multa vitia toleraveris quæ à gente nostra alienare tuum animum poterant: si ad perseverandum tibi animos addere opus esset, has partes

minime

minime detrectarem. Sed dum mecum reputo quid agas, teque sponte occurrere mihi video, paternamque sollicitudinem testari, ne quid accidat aliter quam vellemus, pudore impedior ne quid te rogem. Tantum rogandus est Christus, ut semper ad hæc tædia devoranda, invicta animi fortitudine constantiaque fulciat, & alibi piis suis exulibus similes excitet patronos. Quod ad me privatim spectat, mihi mire gratum fuit, adhuc antiquæ nostræ consuetudinis apud te memoriam vigere. Ego ut tuæ erga me benevolentiæ vicissim respondeam, quibuscunque potero officiis studebo. Vale præstantiss. vir, & mihi in primis honorande. Dominus te semper tueatur cum sancta familia, tibique benedicat. Genevæ, pridie Calendas Martii. M. D. L V I.

Ministris Ecclesiæ Francfurtensis.

ETsi literis meis gratiam apud vos non modo nulla interior necessitudo, sed ne mediocris quidem notitia conciliat, venerandi & dilecti fratres: fraterna tamen conjunctio, quæ jure ministerii communis inter nos mutuo vigere debet, satis ad scribendum fiduciæ dare visa est, ut minime dubitem apertam mihi fore januam, ut comiter vestra & qua optandum est, mansuetudine excipiat. Nuper quum sub Amplissimi Senatus vestri nomine mea in tres Euangelistas harmonia edita est, quominus vobis scripserim, quid præter pudorem obstiterit nescio. Vix enim unquam nisi necessitate coactus, ad ignotos scribere soleo. Ignotos autem voco, nequem vestrûm offendat verbi asperitas, quibuscum familiaris usus non intercedit. Certe contemptu vel negligentia minime fuisse præteritos, sancte vobis affirmo. Ubi autem reversi sunt ex nundinis librarii, miratus sum, fateor, Joachimi cujusdam Westphali non minus insulsum quam virulentum librum, quo meam de Sacramentis doctrinam oppugnat, istic editum esse. Nam mihi persuaseram, optimum inter nos consensum esse: aut si docendi ratio non prorsus eadem foret, tantum non esse discrepantiæ, quod usque in odiosam contentionem erumperet: ac fieri quidem potest, ut insciis vobis exierit liber ille, quem certe vestris suffragiis fuisse probatum non arbitror. Neque vero hoc expostulandi causa commemoro: sed quia simul allatus est rumor, quibusdam è collegio vestro minus placere quæ de Sacramentis trado, antevertere visum est, ne quid dissidii silentio meo vel dissimulatione foverem. Certe ut non libenter me obtrudo, ita si quispiam vestrûm mea doctrina offenditur, nulla ad eum placandum satisfactionis ratio à me negligetur. Quod si ad offensiones tollendas utilis mea ad vos profectio esse videbitur, quamvis longum & incommodum esset iter, nihil tamen molestiæ recuso. Nam quum hoc studium sanctæ inter nos concordiæ mihi debere videor: tum vero quia Amplissimus Senatus summa humanitate oblatam sibi dicatamque Harmoniam amplexus est, literisque testatus, sibi gratum munus fuisse ac jucundum, ita me sibi devinxit, ut hoc suo merito à me officium exigere videatur. Neque tam mea causa laboro, quam ut peregrinos fratres quibus hospitium D. in urbe vestra concessit; sincera dilectione amplectamini. Audio enim, nescio quid litium & vexationis metuere quod eorum quietem perturbet. Porro quum sciatis partem vi & tyrannide hostium Christi patria expulsam ad vos migrasse: partem vero, ut vobiscum puram Christi fidem profiteretur, voluntario se exilio multasse: quantum aliis misera sua conditio, aliis prompta ad sequendum Christum alacritas gratiam conciliare debeat, apud vos disserere supervacuum foret. Imo si qua in ipsis desideretis, ut forte eos suis vitiis laborare credibile est, venia tamen & facilitate scitis ferendos esse. Potius vero quam ut in certamen erumpat si qua hactenus occulta fuit simultas, quascunque mihi partes imponere voletis, suscipere paratus sum. Certe ad pacificationem utrisque fidus semper ero & hortator & adjutor. Valete charissimi & ex animo vere colendi fratres. Dominus vos Spiritu prudentiæ, fortitudinis, & mansuetudinis gubernet, laboresque vestros benedicat, Amen. Genevæ, 6. Nonas Martii. M. D. L V I.

VALERIANO POLANO.

SI liber fuisset Olbracus, neque ipse qua est pietate, cum Ecclesiæ vestræ incommodo huc usque moram traxisset, neque etiam ad eum stimulandum defuisset assidua nostra sedulitas. Sed quia bona spe erat, posse tandem dimitti, & neminem reperiebamus tam idoneum, coacti sumus vos longius tenere suspensos. Spero ejus adventum multis modis fore utilem. Est enim probe in Scripturis exercitatus, suppetit non vulgaris docendi dexteritas, sincere & ex animo sese Christo addixit: cordatus est non minus quam ad moderationem propensus. Accedit etiam & prudentia & maturitas, quæ non solum homini auctoritatem conciliet, sed plurimum valeat ad sedandas turbas. Itaque nec gratia nec ambitione ut spero flectetur, quin Ecclesiæ ædificationem fideliter procuret. Sed vereor ne Ecclesiæ vestræ morbus curatu sit perquam difficilis. Nam incurabilem dicere non audeo: nec male ante tempus ominari libet. Nunquam certe de exitu infaustæ hujus concertationis fui magis anxius. Nam quod communibus literis scribitis tranquillum esse statum, cum vulgari rumore non convenit. Video equidem nimia pertinacia quibusdam propositum esse digladiari vel ad ultimam usque Ecclesiæ cladem: sed unde implacabile tui odium contraxerint, nescio. Si pauci essent non mirarer, & censerem spernendos esse. Nunc quum multos esse audiam, & ex illis quosdam non alioqui improbos, hoc me non leviter conturbat: fateor quidem in hac causa non uno modo eos peccare; neque ab illa sententia dimoveor, ipsos proprio judicio tribuere plusquam oportet, morositate impelli, & aliis vitiis laborare: sed quia tam gravium offensionum causæ mihi non satis cognitæ sunt, hic perplexus hæreo. Itaque D. Clauburgo scripsi, postquam tentata fuerint omnia remedia, si magnæ Ecclesiæ parti te non placere intelligas, cedendum potius esse, quam ut te ac tuum ministerium continuis probris exponas, quotidie excogitentur nova crimina, & exitiali dissidio Ecclesia laceretur. Nollem hoc vel factioni paucorum hominum, vel in tumultu concedi: quia res pessimi exempli foret, importunis clamoribus quasi violenter dejici Pastorem. Verum si ita alienatos esse videas magnæ partis animos, ut operam tuam respuant, & doctrinam minus reverenter amplexentur: expende ipse, annon expediat Ecclesiæ judicium semel potius subire, ut si fastidio es, te absque sinistra nota dimittat, quam apud invitos gradum tenens, acerba ægritudine & assiduis molestiis confici. Et hoc parce apud D. Clauburgum attigi, quem & tibi penitus esse amicum scio, & causæ tuæ patrocinari quoad potest. Nec vero tam cito deliberandum censeo, donec ultima necessitas id extorqueat. Nam forte Olbraci adventu fiet aliqua mutatio in melius. Imo forte discussis nebulis orietur serenitas. Tu interea vide, ne animi plus satis jam exulcerati nova aliqua offensione pungantur. Nec vero ignoras, ubi semel efferbuit contentio, præsertim ubi progressu vires collegit, pravas suspiciones regnare, & omnia fere in calumniam trahi. Alios porro novum bellum vobis movisse doleo: sed ita scilicet opportunitates suas captat Satan. Miror etiam quum apud me nuper pacem & fraternam benevolentiam colere in animo sibi esse testati sunt, repente ad tantam atrocitatem sine causa impulsos fuisse. Hoc etiam magis absur-

dum quum blanditi fuerint tanquam homini de Ecclesia bene merito, nunc regnum vel tyrannidem odiose objicere. Cuperem sane depositis lautitiis, eos succedere in regnum, cui nunc invident. Sed putidior est calumnia, quam ut mihi existimem longa defensione opus esse. De causa ipsa scripsi ad Dominum Clauburgum: quo animo acceperit, tu me certiorem facies. Apud illos privatim nihil proficerem. Nam istis fere hominibus hoc esse propositum video, ut voluntario stupore se oblectent. De muliere quam perfide maritus deseruit, sic breviter accipe. Sicuti ad permittenda divortia nos faciles esse non convenit, temperandum esse rigorem, ne quis ubi extra culpam compertus fuerit, jure suo cum animæ exitio fraudetur. Itaque si certo constet caste eam honesteque vixisse, ac functam esse probæ uxoris officio: maritum vero fracta & violata conjugii fide, cum scorto in locum incognitum abiisse: causa legitime cognita, nubendi libertatem quam Dominus permittit, ab hominibus negari fas non esse arbitror. Vale charissime frater. Uxorem tuam meo nomine plurimum saluta. Dominus vos gubernet suo Spiritu, virtute tueatur, vobisque benedicat. 24 Junii. M. D. LVI.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

SI tibi minus prolixe respondeo, quam rerum de quibus ad me scripsisti ferebat copia & varietas, epistolæ brevitati temporis angustiam obtendere non licet: satis enim superque ad scribendum fuit otii, si modo usus forem. Quod te moneri cupis, si quid in te desiderem; & tibi rursum anxie caves, ne delatoribus aurem præbeam: quid mihi agendum sit nescio. Nisi enim me fallit opinio, supervacua suspicione laborans, quibusvis monitionibus januam præcludis. Ego vero, mi frater, sincere tibi assero, non fuisse periculum à quibus tibi metuis. Verum ut hunc vel illum repudies testem, vix unquam efficies quin duo in te notentur vitia: ostentatio & immodicus satagendi fervor. Quare si extinguere cupis hominum sermones, danda opera est, primum ut purgatus omni ambitione animus ad veram modestiam spiret: deinde ne qua in vultu & verbis appareant fastus & confidentiæ signa. Hoc tibi non ex unius amici mei sensu, ut tu suspicatus es, sed ex communi multorum judicio familiariter denuncio: apud quos doleo minori in pretio esse tuas virtutes, quas istis maculis infici putant. Jam vero ut alteram notam effugias, quia invaluit opinio multorumque animos occupat, aliena negotia te non solum amplecti, sed cupide accersere, reipsa ostendes nihil tibi esse optabilius, quam intra officii tui metas incedere. Cogit nos sæpe hominum importunitas longius progredi quam vellemus (atque hoc ego nimium experior) nec vero fieri aliter potest, quin multis turbinibus involvat. Sed æqui judices non tribuunt vitio molestias, ad quas me invitum trahi constat. Nec vero mirum tibi videri debet, si queruntur boni quidam, te imperiose magis quam juste confessionem exigere à fidei probatæ hominibus. Siquis eandem tibi legem imponat, negas te ducturum pro injuria. Ut ita sit, quod tamen mihi nondum persuades, ego mihi aliter sentire permitto. Nam ut alia taceam, hoc inter Ecclesias mutuum jus vigere debet, ut in probando grege altera alterius judicio acquiescat. Et certe si tuo loco essem, non sine rubore audirem qui ad examen novum vocarentur, probatos jam fuisse in eo loco ubi sincera pietas colitur. Hæc ego familiariter apud te: neque enim me alibi exagitare audies. Cæterum ea tacere quæ vulgo sparguntur, ingenuum non esset. Non dico apud nos vulgari: quia paucissimi sunt qui te noverunt: & studemus vestro exemplo nostros potius stimulare in melius, quam præbere vel exigui offendiculi materiam. Sed quid conterranei, & quidem in patria, de te sentiant & loquantur, tibi incognitum esse nolo, nisi forte jam aliunde resciveris. Neque etiam dissimulabo quod pridem à multis animadversum fuit: quum fratrem nostrum N. sæpe Diaconum tuum vocares, nomen illud nescio quid inanis jactantiæ spirasse. Plurima ejusdem generis eodem consilio omitto nunc, quo hactenus vel unum attingere distuleram, parcere tibi cupiens, ne recte agendi alacritas minueretur: & simul quia fore sperabam, ut sponte melior quædam maturitas hos nævos deleret. Quod recipiendos non putas qui ab aliis Ecclesiis sine testimonio ad nos veniunt, facile tibi assentior: quia & veteri usu inter pios receptum est, idque flagitat seculi nostri malitia. Summam quoque prudentiam & æquitatem adhibendam esse concedo, nequid de fratribus & symmystis in malam partem statim credatur. Sed modum tenendum censeo, ne syncretismus noster, quem tantopere commendas, ad fovenda vitia spectet. Neque satis assequor interea, quorsum toties repetas ne temere non solum de te, sed etiam de aliis quid credam: fateor me esse minus circumspectum quam deceret, sed cur me levitatis insimules nescio. Adde quod non minus præcise dictas quid sentire debeam, quam si tuo unius arbitrio standum foret. Nam de rebus incognitis sententiam proferens, me aliter sentire vetas. In Anglorum controversia moderationem tenui, cujus me non pœnitet: si N. nostro succensuerim, mihi constat optima ratio; quam sanis judicibus haud dubie probabo. Et tamen illam indignationem sincerus erga eum vereque fraternus amor expressit mihi, quia ipsum sibi nocuisse non secus dolebam, quam si in me recideret calamitas. Ac nunc quantopere me excruciet infelix quem semper timui eventus, verbis explicare nihil attinet. Hæc mea libertas sic animum tuum pungat velim, ut tamen non dubitet quicquid scripsi, à vero amore profectum esse. Utinam sermone potius coram daretur quam literis: sed multi clavi trabales huic me loco nimis affixum tenent. Cæterum non aliud mihi propositum aspere scribendi fuit, nisi ut integra fama Domino solide servias. M. D. LVI.

CALV. PETRO FABRO S. D.

ETsi literæ tuæ duplici nomine gratæ mihi suavesque fuerunt, quod in illis ingenii dexteritas, & elegantioris doctrinæ nitor emicat: deinde quod tuæ erga me observantiæ testes esse voluisti: plus tamen illis apud me gratiæ addidit, quod tuæ in Deum pietatis signum ac pignus esse interpretor. Etsi enim qui liberalibus doctrinis sunt exculti, me forte amant, quia ab illis existimant non prorsus alienum esse: scio tamen ea me invidia flagrare apud totum fere mundum, quæ multos à mea amicitia absterreat. Itaque reverentiam quam communi Magistro defers, causam esse non dubito, quæ tuum mihi animum conciliat, teque ad scribendum impulit. Hoc vero pietatis semen ut sedulo fovere atque etiam excolere studeas, & assiduo progressu ad frugem usque perducere, pluribus de causis hortari te cogor. Video ætatem tuam: video corruptionem totius nostri seculi: video quot te circumstent mundi illecebræ, quæ totidem sunt ad te inescandum hami: video denique innumeras Satanæ insidias, quibus cavendis nemo unquam satis erit intentus. Dominus te jam forte virili spiritu ornavit. Sed quum lubrica semper & flexibilis sit juventus, remedio isto,
quod omnibus tuis æqualibus præscripsit David, *Psal. 109.*
opus tibi esse cogita, nempe ut Dei sermonem cu- *vers. 9.*
stodias. Quantus vero scelerum labyrinthus hodie mundum involvat, & quanta impietatis colluvies ubique exundet, verbis explicare nihil attinet. Te vero ne falsis blanditiis mundus deliniat, non frustra

metuo. Nam ut reliqua taceam, me patris tui exemplum hujus periculi plus satis admonet. Quum mihi ingenii sui mansuetudinem & candorem (quæ duæ sunt raræ virtutes) probasset, longe alia mihi de eo pollicitus fueram, quam quæ boni omnes se comperisse narrant. Hoc si homini maturæ jam prudentiæ, & ad optima quæque longa jam peritia assuefacto accidere potuit, quid tibi periculi imminet, nisi attentissime caveas? Qui in re opinionem meam fefellerit, si rogas, uno verbo accipito, quia mundi blanditiis irretitus, sese Christo subduxit. Ejus itaque memoria ad te acrius stimulandum, me non immerito excitat. Sed quia longius progredi non patitur vel temporis angustia, vel epistolæ modus, tantum velim hunc tibi scopum toto vitæ cursu proponas, quando nobis in regem à Patre datus est Christus, & pro omnibus mortuus est ac resurrexit, ut omnes ei vivant ac moriantur, te in ejus obsequium prorsus addicas: quando unicus etiam nobis datus est Magister, ut cælesti ejus sapientiæ studia tua consecres. Nam ut te liberalibus doctrinis excultum esse gaudeo, ita tuum est videre, nisi eas in legitimum finem & usum referas, totum perverti naturæ ordinem: quicquid etiam splendoris & opulentiæ te manet, non invideo, modo ab eorum illecebris non secus atque exitialibus venenis tibi caveas. Vale frater mihi charissime. Dominus te Spiritu suo ad extremum regat, præsidio tueatur, omni genere benedictionis locupletet. Idibus Aprilis. M. D. LVI.

Clarissimo viro D. Joanni Clauburgo seniori Patricio & Senatori Francfurdiensi, D. apprime observando.

Quum tot molestias susceperis pro paranda linguæ nostræ Ecclesiola, quæ istic sub fide & patrocinio tuo est, totque tædia devoraveris clariss. vir & magnifice Domine, nunc te fructum laborum non percipere qualis optandus erat, & qualem ego speravi, vehementer doleo. Hæc tibi proposita erat merces, videre sanctum inter eos consensum, qui se prius mutuis discordiis laceraverant. Videre pace florentem Ecclesiam, quam intestinæ contentiones centies perdidissent, nisi eam Dominus mirabiliter servasset. Nunc quod odiis adhuc certatur, quod susurri & obtrectationes non cessant, nova denique virulentia erumpit, nec finis est turbarum, sicuti quam grave acerbumque tibi sit spectaculum, reputo, ita me non minus offendit eorum inhumanitas, qui se tibi morigeros præbere debuerant, quam angit & discruciat funesti exitus timor. Et tamen, ut nihil dissimulem, vereor etiam ne certi quidam illi victoria inflati adversæ partis animos jam plus satis ad contentionem proclives, magis exasperent. Ut nihil apud te dissimulem, in sententia abs te lata, cujus missum est ad me exemplar, caput unum vellem fuisse omissum, quod tibi ab uno illo suggestum non dubito. Neque enim ultro tibi in mentem venisset vetus ministerium ejus, acsi adhuc integrum statum in Anglia teneret, in perpetua ejusdem juris possessione apud vos locare. Nihil forte est quod magis ab initio ad creanda dissidia valuerit, vel saltem ad gignendas simultates, deinde magis certamina accenderit quam ista æmulatio, quod major pars putabat se gradu æquali dejici, & contumeliose à communi societate excludi, si Ecclesia quæ apud vos hospitium invenerat, leges ab una parte acciperet. Utilius ergo fuisset, verbum illud taceri, & illum demum statuere Pastorem, ex quo gregis dispersi rogatu locum in urbe vestra impetraverat, & exercuerat munus Pastoris. Quam pervicaciter omnia sua tueri contendat Augustinus, video: sed eorum quoque ratio habenda fuit, quos spes erat fore magis flexibiles. Hoc obiter attingere placuit, non quod judicium tuum improbem, sed tamen ut pro tua prudentia apud te expendas, sitne de nihilo conceptus timor qui me non parum sollicitat. Hunc enim vides non modo pervicacibus vel morosis, sed nonnullis forte probis & simplicibus vel exosum esse vel minus gratum: quia se inæqualiter gerat, nec semper eundem teneat modum. Quanquam autem iniquis odiis gravatur, magnam tamen Ecclesiæ partem ab eo alienatam esse scio, quæ nisi reconcilietur, impendet tristis dissipatio, nec aliud video remedium, nisi ut eos mansuefaciat, sicuti se facturum pollicitus est, multi autem facere negant. Tu vero, præstantissime vir, in re præsenti melius cernis, quomodo res habeat. Quod si tandem implacabilis erit offensio, hominem alio traduci præstaret, quam suis esse contemptui, assiduis calumniis esse expositum, non sine officii quo fungitur probro & dedecore. Hoc quidem improbis nunquam dandum putarem, ut eorum protervíæ cederet Pastor: quia & res esset noxii exempli, & nimia ista facilitas augeret eorum furorem vel audaciam. Verum si major pars Ecclesiæ, Ministri pertæsa, vix eum audire sustinet, ut demus cæcum esse fastidium, cujus nulla appareat ratio, tentatis omnibus remediis superest hoc extremum quod nuper attigi. Utinam tamen paulatim mitescant animi, ut eum retinere cupiant, quem sic nunc fastidiunt.

Quod vestris concionatoribus, ornatissime vir & mihi observande, literas curasti per magnificum vestrum Consulem reddendas, prudenter abs te factum est. Quod etiam ab itinere supersedendum putas, consilium tuum probo & amplector. Nec vero mihi in animo fuit ultra urgere, modo constaret mutuæ inter nos pacis fovendæ non defuisse studium: ac si qua emergat contentio, imputandum esse eorum culpæ quibus oblata conditio non placuerit. Et humaniter quidem testati sunt se fore tranquillos. Quamvis autem non dissimulent, in doctrina se à me discrepare, se tamen daturos operam promittunt, ne certaminibus turbentur Ecclesiæ. Quum vero illi me fidelem Christi servum agnoscant, & de Ecclesia bene meritum, valde miratus sum, quum nuper contenderent, domi potius & à fœminis baptizandos esse infantes, quam ut è vita migrent absque Baptismo, me odiose in crimen traxisse. Si tantum reprehendissent quod doceo, ferendum erat: sed dum Gallos jactant meo exemplo leges aliis velle imponere, atque addunt etiam me hic tyrannidem exercere, hoc fraternæ benevolentiæ quam mihi per literas sunt polliciti, minime respondet. Ac de tyrannide quidem quam putida sit calumnia, judicium collegis & fratribus meis defero, qui certe nunquam conquesti sunt se imperio meo premi. Sæpe autem mecum expostulant quod nimis sim timidus, nec satis libere, ubi opus est, auctoritate quam probarent omnes, utar. Utinam viderent quam duris legibus munus docendi obeam, & interea quam nihil mihi arrogem, certe ultro eos suæ levitatis puderet. Etsi autem hac modestia improborum hominum morsus non effugio, mihi tamen sufficit non modo conscientiæ, sed rei ipsius & claræ experientiæ testimonium, quo abunde refellitur, quicquid procul malevoli obstrepunt. Velim tamen ab ipsis scire, quibus tam procul molesta est mea potestas, quid in me tyrannicum deprehenderint. An quia me ad rationem reddendam obtuli, iter longum & difficile paratus fui suscipere in eorum gratiam, & quum nemo unquam verbulo me salutasset, eos anteverti, ideo regnum appetere visus sum? Certe nimis stomachosi sunt si tam amicas conditiones respuere non contenti, insuper exacerbantur. Neque tamen efficiet eorum inhumanitas ut me unquam suscepti officii pœniteat. Sed mihi dolet tam inconsiderate ipsos ruere in fratrem innoxium, ut ne ab atroci quidem injuria abstineant. Quod ad rem ipsam spectat, non ignoro quam alte infixa sit multorum cordibus hæc persua-

sio, qui sine Baptismo discedunt ex mundo infantes, eos à spe salutis excludi. Sed quam levi prætextu invaluerit hic error, simul expendere convenit. Citatur celebre illud Christi dictum, Nisi quis renatus fuerit aqua & Spiritu, non intrabit in regnum Dei. Sed nego primum, Spiritus regenerationi illic conjungi externum aquæ Baptismum, quia potius res eadem bis dicitur, & nomen Spiritus expositive additum est. Absurdum enim fuisset, quum Christus Nicodemum spoliare vellet carnis suæ ingenio, ut deposita superbia ad veram humilitatem instar pueri se demitteret, à Baptismo incipere. Cæterum, ut concedam de Baptismo verba fieri, non tamen præcise urgetur necessitas, sed vitæ novitati externum signum additur tanquam accessio: acsi dictum esset, non patere ingressum in regnum Dei absque vitæ novitate, cujus symbolum est Baptismus. Certe Lutherus, cujus nomen isti ubique obtendunt, scite notavit, quum dicit Christus apud Marcum, Quisquis crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit, non repetere secundo membro, Quisquis non fuerit baptizatus, condemnabitur. Nam si absque Baptismo nulla est salus, latronem qui in regnum Dei admissus est absque Baptismo, necesse erit inde retrahi. Atque ut melior tollatur omnis dubitatio, semper tenendum hoc principium est, non conferri Baptismum infantibus ut filii Dei fiant & hæredes: sed quia jam eo loco & gradu censentur apud Deum, adoptionis gratiam Baptismo obsignari in eorum carne. Alioqui recte eos à Baptismo arcerent Anabaptistæ. Nisi enim in eos competat externi signi veritas, mera profanatio erit, in signi ipsius participationem eos vocare. Porro siquis Baptismum illis neget, in promptu nobis est responsio, jam esse ex grege Christi, & ex Dei familia, quoniam fœdus salutis, quod Deus cum fidelibus paciscitur, filiis etiam
Genes. 17. commune est: sicuti etiam verba sonant, Ero Deus
vers. 7. tuus & seminis tui post te. Nisi præcederet hæc promissio, qua Deus liberos fidelium nondum natos adoptat, perperam illis Baptismum conferri certum est. Jam quæro, an Dei verbum suapte virtute ad salutem sufficiat, an vero aliunde mutuetur subsidium, quo suppleatur defectus, vel infirmitas juvetur? Si promissio hæc per se non creditur efficax, non modo virtus Dei, sed etiam gratia & veritas externo signo alligabitur. Ita isti homines dum ornare Baptismum contendunt, gravem Deo ignominiam irrogant. Jam vero quid tot locis fiet, ubi Christus sola fide contentus est? Negabunt fidem à Baptismo separari. Fateor quidem, ubi ejus recipiendi datur opportunitas. Verum si quem ubi Christi Euangelium fuerit amplexus, subita mors rapiat, an ideo addicent exitio, quia externa lotione caret? Annon veteres historiæ exempla quædam martyrum suppeditant, qui prius tracti fuerunt ad supplicium à tyrannis, quam se ad Baptismum obtulissent? Et propter aquæ defectum nihil sancto martyri proderit Christi sanguis, qui pro Euangelii fide, in qua posita est omnium communis salus, sanguinem fundere non dubitat? Certe modestiores fuerunt Papistæ, qui saltem in hac necessitate, baptisma sanguinis aquæ lotioni subrogant. In summa, nisi omnia religionis principia evertere libet, fateri necesse erit, non esse fundatam in Baptismo infantis salutem, sed Baptismo tantum obsignari. Unde sequitur, non præcise nec simpliciter esse necessarium. Atque ut demus quod perverse isti postulant, ubi instat mortis periculum, baptizandos esse infantes, erit tamen administrandus ex Christi institutione & mandato. Jam ostendant ubi Christus privatis hominibus præceperit baptizare. Certe nemo in Ecclesia honorem sibi usurpat: & Christus, teste Apostolo, aliis omnibus præscripsit, ne se ad publicum munus ingerant. Spe-
Mat. 28. ciale est Christi mandatum ad Apostolos, Ite, præ-
vers. 19. dicate, baptizate. Quisquis idem suo arbitrio tentabit, temeritatis damnabitur. Quid ergo de mulieribus dicendum, quibus ne loqui quidem in cœtu publico conceditur? Atque hæc pluribus forte quam opus fuit vel quam ferebat epistolæ ratio, apud te, clarissime vir, disserui. Quanquam si uberior tractatio & plenior te oblectaverit, appendix quæ addita fuit libello contra Interim, tibi suggeret quæ voto tuo satisfaciant. Vale nobilis & mihi venerande Domine. Christus te incolumem cum familia conservet, virtute sustineat, Spiritu gubernet, omnique benedictione locupletet. Genevæ, 24. Junii. M. D. LVI.

J. CALV. RICHARDO VALLEVILLÆO PASTORI ECCLESIÆ GALLICANÆ FRANCOFURTI S. D.

Quam acerbum tibi doloris vulnus inflixerit mors optimæ uxoris, ex meo ipsius sensu existimo. Memini enim quam mihi difficile ante septem annos fuerit, similem luctum vincere. Sed quia probe nosti, quæ ad temperandum immodicum mœrorem idonea sint remedia, nihil superest aliud nisi ut te ad eorum usum revocem. Inter alia hoc tibi non mediocre solatium est, quod tamen ad doloris irritamentum caro arripit, te cum ea vixisse uxore, ad cujus contubernium libenter redeas, dum è mundo erit migrandum. Deinde à vitæ socia tibi ostensum fuisse pie moriendi exemplum. Si mihi privatus quispiam hortandus esset, secum expendere juberem, quid fictori suo debeat. Nam Deum suo jure perperam fraudamus, nisi ejus arbitrio vivat ac moriatur quisque nostrûm. Tuum vero est simul reputare, quam sustineas personam in Ecclesia Dei. Sed quia præcipuum consolationis argumentum nobis in eo situm est, admirabili Dei providentia nobis in salutem verti quæ adversa putamus, neque separari nos in mundo, nisi ut semel colligamur in cæleste ejus regnum, hic pro tua pietate acquiesces. Quia fervorem contentionum in Ecclesia vestra utcunque sedatum esse audio, dabis operam, ne obscuræ simultates in animis resideant. Momento id fieri non potest, scio. Ergo paulatim lenire animos exacerbatos studeas, donec penitus offensiones diluantur. Vale, optime & charissime frater. Dominus tuæ viduitatis tristitiam Spiritus sui gratia leniat, te gubernet suo Spiritu, ac benedicat labores tuos. M. D. LVI.

J. CALV. D. MARTINO SCHALINO IN RATISB. ECCLESIÆ PASTORI.

Literæ tuæ, eximie vir & frater ex animo mihi colende, serius quam optandum foret, mihi fuerunt redditæ, quum jam ad nundinas profecti essent omnes nostri mercatores: etsi præter spem oblata est nova scribendi opportunitas, nisi quod tumultuarie respondere cogor, quia jam in procinctu erat nuncius, antequam de ejus discessu admonitus fuerim. Alia certamina quibus à protervis ingeniis scindi turbarique Ecclesiam merito deploras, nunc omitto. Dissensio quæ nos hodie exercet, inter pios alioqui & sanctos viros commota, malis principiis, & nihilo feliciore progressu, nos plus satis admonet, quantopere expetenda sit inter nos pax & concordia. Atque utinam quem tibi animum esse intelligo, idem aliis fuisset. Nam si quid adhuc restaret dissidii, saltem absque odio & acerbitate intra suos fines consisteret. Dolendum quidem est, quum nos pauci numero idem profiteamur Euangelium, sacræ Cœnæ occasione, quam præcipuum inter nos unitatis vinculum esse decebat, in varias sententias distrahi. Sed hoc longe atrocius, non minus hostiliter confligere, quam si nihil esset nobis cum Christo commune. Major enim eorum pars qui à nobis dissident, nescio quo instinctu percita, non mi-

nus

nus intemperanter in nos ebullit, quam si prorsus diversa esset religio. Quum initio tanta esset discrepantia, Lutherum, ut erat vehementi ingenio, paulo acrius efferbuisse non miror. Nunc quando de præcipuis capitibus convenit, quem in finem D. Sacramenta nobis instituerit, quisnam legitimus sit eorum usus, quæ efficacia, quæ dignitas, quæ inde ad nos utilitas perveniat: quicquid adhuc residuum est controversiæ, moderatius tractari poterat. Ego vero quum totis quindecim annis optima fide conatus essem, quantum patiebatur ingenua veritatis confessio, meum docendi genus ad sedandas discordias accommodare, traxit me in odiosum certamen Westphali vestri importunitas. Et tamen quicquid extorsit amaruleotiæ, diligenter continui, ne alios cum eo involveret: semperque dabo operam, ne mea culpa scindantur vel distrahantur Ecclesiæ: nec quisquam à me lædetur, nisi qui ex professo bellum indixerit. Imo quamvis Snephsius & nescio quis somniator petulanter me lacessiverint, silere malui, quam de nihilo turbas movere. Nam quod à paucis antelligi scribis, quid Ecclesiæ vestræ sentiant, certe si absurda quæ in multorum scriptis occurrunt, colligere & exagitare libeat, non unam esse omnium sententiam ostendere difficile non esset. Hoc quidem vos omnes uno consensu asserere video, quicunque ad sacram mensam accedunt, sive impii sint, sive fideles, substantialiter comedere Christi carnem, & sanguinem bibere. Quin fideles carne & sanguine Christi vere & substantialiter in Cœna alantur, non nego, si tantum definiatur modus, arcana Spiritus virtute fieri, ut vim suam caro & sanguis Christi in nos transfundant. Cur me longius trahere velis, non video: cur vero non aliam communicationem admittam, optima ratione impedior: quia & carnem Christi à nobis deglutiri, & cum carne nostra corruptibili misceri, nimis crassum commentum foret. Si tantum mysterium carnis sensu æstimandum esse neges, fateor: nec vero aliud respuo, nisi quod Christi gloriæ non esse consentaneum fides ipsa dictat. Adde quod non poterit Christi corpus hoc substantiali modo comedi, nisi fingamus esse immensum: quod non minus à tota Scripturæ doctrina, quam à veteris Ecclesiæ testimoniis abhorret. Quod enim quidam vestrûm dispeositionis nomen obtendunt, ut persuadeant corpus Christi simul fuisse in cruce mortale, & gloriosum in cælis, inscitia labuntur, neque unquam assequuti sunt quid vetustis Ecclesiæ doctoribus esset dispensatio. Tu quoque, eximie vir, pace tua dixerim, dum nos confundere putas, quid nobis in Cœna detur, & ad quid detur, aliquantum falleris. Pluribus enim locis diserte assero, bona Christi non esse nostra, donec ipse noster sit. Et satis mihi distincte loquutus videor in mea institutione, ubi materiam Cœnæ, vel substantiam, voco ipsum Christum crucifixum; virtutem, effectum, vel fructum esse doceo, quicquid ex ejus morte consequimur, ut inde est gratuita reconciliatio, vitæ novitas, & beatitudo cælestis. Nomen vero efficaciæ in hunc finem usurpo, non ut confundam quæ distingui debent, sed ut transfusionem substantiæ excludam. Dico igitur nos efficaciter substantia carnis & sanguinis Christi pasci, quia mirabili & incomprehensibili Spiritus sui virtute efficit Christus, ut unum simus cum ipso: vivifica sit nobis sua caro: vita denique sua in animas nostras penetret. Jam in secundo capite miror, vos non consideratius attendere ad tot absurda, quibus implicitum est hoc commentum, dignos simul & indignos promiscue carnem Christi edere. Sicuti enim vestra de substantiali edendi modo opinio, Christi carnem à sanguine separat; ita hæc communis manducatio, corpus ejus à spiritu divulsum, vita & omni virtute privat. Qualis vero receptio hæc erit, ut in ventre impii lateat mortuum Christi corpus? Quod objicitur, communiter omnibus dici, Hoc est corpus meum, nullo negotio refellitur: nihil enim obstat; quominus vere omnibus seipsum exhibeat Christus, neque tamen alii eum recipiant, nisi qui sunt capaces. Hanc me doctrinæ formam non pertinacia retinere, sed quia Scripturæ auctoritate obstrictus teneor, Deus mihi optimus est testis. Suffragatur & veteris Ecclesiæ consensus: in quo probando, quia mihi longius insistere non est propositum, nobis unus ille Augustini locus sufficiat, Quum alii discipuli comederent panem Domi- *Homil. in Joan. 19.*
num, Judam nonnisi panem Domini comedisse. Ego itaque, si quis alius, verum & sinceram consensionem expeto, quam modo Deus ipse suo verbo sanciat. Nec vero Augustanam confessionem repudio, cui pridem volens ac libens subscripsi, sicuti eam auctor ipse interpretatus est. Atque utinam Principes, ut decebat, major dissipationis nostræ cura tangeret, ut conventu piorum doctorum habito, studerent Ecclesias colligere: sed quibus flabellis ad odium nostri incitentur, minime dubium est. Hoc tibi coram Deo volui testatum, ut scires religione & Dei metu ad amplexandum quod profiteor doctrinæ genus, adductum, non posse inde avelli. In quo tamen asserendo (quoad per vestros homines licebit) placide me geram, ut ante Westphali intemperiem me fecisse satis notum est. Te vicissim hortabor, ornatissime vir, ut re tota probe expensa, quod rectum est amplecti non dubites. Vale. Dominus te Spiritu suo gubernet semper, præsidio suo tueatur, laboresque tuos benedicat in Ecclesiæ suæ ædificationem. Genevæ, 8. Calendas Aprilis. M. D. LVII.

CALV. GEORGIO, *Comiti Wirtebergensi & Monsbelgardensi.*

ILlustrissime Princeps ac Domine, quando Vestræ Celsitudini morem gerere summopere cupio, quod non dignitati magis & generis excellentiæ, quam vestris præclaris virtutibus raræque in primis pietati debere me existimo, utinam testandæ hujus observantiæ probandique officii aliquando lætior occasio mihi se offerat. Sed quia nunc de Matthæo Gribaldo vobis sciscitari placuit, breviter, quomodo se hic gesserit, exponam. Ac primum in hac urbe ita versatus est, ut nunquam vel Senatui nostro operam suam addixerit, vel obstrictus etiam fuerit fide data: sed habitus semper fuerit inter hospites atque exteros. Atque ut fere quotannis solebat huc venire, forte hic erat quo tempore in carcerem conjectus est Servetus. Ac tunc dissimulans sibi cum impiis illius erroribus quidquam esse commune, tantum obliquos sermones serebat, non esse de falsis dogmatibus exigendas pœnas, quia libera cuique esset fides. Postea tamen aperuit, quod initio tegebat, se ideo conqueri de Senatus nostri severitate, quia sibi impune permitti cuperet impia sua deliria vomere. Ac tunc quidem colloquium meum petiit, fateor: quod ideo negavi, quia ante expertus fueram quale esset hominis ingenium. Nec melior occurrebat ratio, quam ut idonei adhiberentur testes nostris sermonibus: quod ipse fugitabat. Ita tunc discessit. Paulo post quum reversus esset, significavi per familiarem amicum, liberum ei fore, si vellet, mecum fraterne conferre, modo id fieret coram Symmystis meis ac tribus Ecclesiasticis Senioribus. Denunciavi etiam, ne quid periculi aut fraudis metueret. Assensus est, ac venit quo vocatus erat. Sed ingressus in locum ubi considebamus, quia primo ingressu manum ei porrigere nolui, tumultuose mox discessit: & tamen humaniter, imo etiam blandis verbis excusavi mihi id non licere, donec inter nos de fidei principiis conveniret. Rem enim magis seriam agi, quam ut fallacibus ceremoniis ludendum foret. Postquam vidimus hominem amice non posse placari, dedimus operam, ut vocatus in curiam, de sua fide responderet.

deret. Ubi non modo tergiversatus est, sed palam ostendit se nolle quid sentiret, illic profiteri. Paulo post tamen elapsæ sunt ei voces, ex quibus colligere promptum fuit, quam pravis erroribus esset implicitus. Quum ad modestiam hortarer, ventosa sua ostentatione palam fecit, nihil esse audacius inscitia. Itaque in tanta pervicacia, nihil profuit pia & utilis admonitio. Interea hunc clypeum opposuit, nimii & injusti esse rigoris, quia in doctrina fidei à nobis dissentiret, non ferri in urbe. Quæ ejus objectio ut par erat, refutata fuit. Senatus hominem exterum ulterius urgendum non censuit. Et nobis etiam satis fuit curare, ne impietatis suæ virus postea hic spargeret. Hoc meum testimonium quid fidei mereatur, judicabit Vestra Celsitudo. Certe ab odio proficisci non potest, quod nullum unquam inter nos fuisse, Gribaldus quoque ipse fatebitur. Cæterum quamvis multa deliria simul misceat, specimen unum proferre visum est: ex quo facile intelliget Vestra Celsitudo, minus aspere me hactenus de homine loquutum esse, quam ferebat detestabilis ejus impietas, imo etiam postulabat. Neque enim de meo vel alterius cujuspiam relatu hic agitur: sed quia doctrinæ genus quod in eo damnamus, omnu sua scriptum prodidit, inde judicet Vestra Celsitudo, ferendusne sit profanus homo, qui tam perverse Dei essentiam lacerat, & Christum fingit novitium Deum à Patre diversum, & cui non eadem sit cum Patre essentia. Sed quia mihi nunc propositum non est ejus sacrilegia refutare, ne tædio sit epistolæ meæ prolixitas, putavi non posse me ex animi vestri sententia melius officio defungi, quam si confessionem manu ejus scriptam & subscriptam, in qua se Italis fratribus purgare conatus est, Celsitudini Vestræ mitterem. Unde Illustrissimus Princeps nepos vester satis superque cognoscet, quam profane & scelerate hic miser præcipuum fidei nostræ caput convellat ac pervertat. Valete, Illustrissime Princeps, mihique plurimum suspiciende Domine. Patrem cælestem suppliciter precabor, ut vos cum illustrissima conjuge sustentet, tueatur, omnique bonorum genere locupletet. Genevæ, 6. Nonas Maii. M. D. LVII.

CALV. MATTHIÆ PFARERO S.

QUum mihi scripsisset doctor Othomanus te Consulem esse rursus electum, vir ornatissime, statueram pro mea in te observantia tibi gratulari, & quo esses ad munus obeundum alacrior, vota mea precesque addere. Nunc igitur dum oblata mihi fuit nova scribendi occasio, eam libenter arripui. Frater enim meus, qui frumenti petendi causa istuc profectus erat, mihi retulit, se ita fuisse humaniter acceptum, ut facile prospiceret, nomen meum commendationis loco apud te fuisse. Pro hoc amoris testimonio nisi gratias agerem, me inhumanum fore putavi. Hinc etiam mihi crevit scribendi fiducia, quia mihi dubium non fuit, quin tibi gratæ essent meæ literæ. Etsi autem sponte ad officium propensus ullis stimulis non indiges: si tamen pro vetere nostra amicitia ardorem, quo præditus es, magis excitare libere audeam, non molesta, ut spero, tibi erit hæc sedulitas. Ac primo quidem, dum conjectos in te ac tuum Consulatum bonorum omnium oculos vides, ac plus spei de hoc anno, quam de aliis quinque proximis, concipere: hæc te expectatio sanctiore vinculo obstrictum tenet, ne tua cessatione eventus ipsos frustretur. Sed altera cogitatio studia tua, piosque conatus acrius excitare debet, quod tibi admirabili Dei consilio præclara nunc oblata est opportunitas repurgandæ à sordibus Papatus vestræ urbis: ubi quum per annos triginta vidisses veram pietatem, sincerumque Dei cultum florere, triste haud dubie acerbumque spectaculum hausisti oculis, ex quo impiis superstitionibus fœdata est. Hoc vero jam tibi inæstimabile solatium erit, si moriens relinquas tua opera à superstitionibus purgatam: imo si nunc senex Dei cultum, in quo erigendo fideliter olim & strenue laborasti, restituas. Alterum à te peto etiam, ut tuo patrocinio miseros exules tuendos recipias, & per sacrum Christi nomen obtestor. Nam ut inter nos colatur hospitalitas, postulat misera temporum conditio. Vale præstantissime vir. Dominus tibi semper adsit, te Spiritu invictæ fortitudinis, & sanctæ prudentiæ gubernet, Magistratum tuum benedicat, Amen. Genevæ, 19 Maii. M. D. LVII.

Joannes Calvinus vere tuus.

CALV. DOCTORI JACOBO ANDREÆ S.

LIteræ tuæ hoc saltem nomine mihi non parum gratæ fuerunt, eximie vir & ex animo colende frater, quod inter infaustas tristesque dimicationes, quibus invitus exerceor, eodem te semper erga me esse animo testantur. Utinam passus fuisset Westphalus, qua cœperam moderatione sedandis contentionibus dare operam. Ejus tamen furorem nunc superarunt vicini quidam Saxones: ac palam jactant, non aliam sibi fuisse excandescendi causam, nisi quod blandius quam vellent, eos compellaverim. Nunc quando mihi mansuetudinem excussit eorum petulantia, coactus sum asperius cum ipsis agere. Neque tamen impediet hæc vehementia, si quibus cordi erit pacificatio, quo minus sedatus accedam. Et sane quo magis exarsit incendium, eo majore studio ad illud restinguendum accurrere decet eos omnes, quibus hactenus datum fuit quiescere. Librum tuum, quia linguæ Germanicæ sum ignarus, cuidam amico legendum dedi, qui mihi summam referret. Quantum intelligo, absque acerbitate, aut cujusquam contumelia, quod oppugno defendis. Etsi autem tuam moderationem exosculor, & laudo: mihi tamen non parum dolet, plus esse in sententiis nostris dissidii, quam putaveram. Cæterum, modo ne ad hostile usque odium erumpat dissensio, quod adhuc occultum est, tandem patefaciet Dominus. Quid de promiscua manducatione sentiam, clare antehac exposueram, & in hoc postremo opere sæpius repeto. Tantumque abest, ut tuis argumentis dimovear, ut mirer tibi non venisse in mentem, impios Christum respuendo magis quam recipiendo, sibi accersere interitum. Quod si tamen aliquid à me desideras, ubi rationes meas paulisper expenderis, quid in mea doctrina improbes, fac me certiorem. Exitum conventus Wormatiensis non alium fore divino, nisi ut Papistæ tempus extrahendo, Principes sinceræ religionis patronos, veteri more eludant. Vale ornatissime vir, & mihi observande frater. D. Brentio salutem plurimam opto. Dominus te Spiritu suo regere, virtute fulcire, & benedictionibus augere pergat. Genevæ, Calendis Augusti. M. D. LVII.

CALV. BARTHOLOMÆO HAGENIO.

QUod doctor Jacobus Andreas libro suo rationem aliquam consensus quæsivit, nec modo lenire exasperatos animos, sed etiam quod erat asperius in doctrina, mollire conatus est: etsi ejus studium laudo, fructum tamen hujus operæ non tam uberem spero, quam initio putaveram. Miratus enim sum: non minus à nobis quam ex professis hostibus quemlibet diffidere: cujus rei nullum hactenus signum dederat. Sic ex boni viri relatu intelligo, excepta amarulentia prorsus idem doctrinæ genus ab eo defendi, quod nobis obtendunt Saxones, nos vero toto animo rejicere cogimur.

Itaque

Itaque non immerito te retineri agnosco, quominus ejus judicio subscribas. Nec vero est quod te ab hac ingenuitate & constantia deterreat ullus metus. Neque servus Christi vel durum vel insolens videri debet, si pro defensione puræ sanæque doctrinæ subeunda sint multorum odia. Apud vos cæca magis pertinacia, quam errore certatur. Utinam ne accederet voluntaria quoque cæcitas in quibusdam, quos fastus nihil dispicere patitur. Si qua tamen spes erit pacificationis, libentissime quocunque vocatus fuero, accurram: si repudior, non leve mihi solatium erit, quum mihi probe conscius sim, bonam causam me agere, quæsiisse tamen quod optimum erat sedandis turbis remedium.

PHILIPPO MELANCHTHONI S.

QUi factum sit ut toto jam triennio nihil ad meas literas responderis, nescio: quia tamen ex tam longo silentio conjicere merito licebat non adeo tibi fuisse gratas, atque etiam meum studium abs te repudiari, nihil nunc scribere ausus essem, nisi ab hoc optimo sene certior factus essem eodem te semper erga me esse animo: quod alioqui creditu difficile erat. Nunc collecta nova fiducia, quia te hoc mense Wormatiæ fore confido, quo literæ meæ & tutius & maturius ad te pervenient, occasionem hanc prætermittere nolui. Tantum cuperem mihi lætius offerri argumentum. Et tamen si partem veteris erga me amoris retines, hoc quicquid est molestiæ facile vorabis, quod curas & dolores meos familiariter in sinum tuum exonero. Vicinos tuos tanta in me intemperie bacchari, non dubito quin pro modestia tua & humanitate valde tibi displiceat: imo quum non hominem unum, sed pios omnes, nec privatam unius doctrinam, sed communem fidem oppugnent, tibi causæ societas non vulgarem mœrorem afferre debet. Cæterum, quando semel in hanc arenam protracto, liberum non est pedem inde cito retrahere, truculentas vero bestias humano more tractare absurdum fuisset, dabis vehementiæ meæ veniam quæ in tanta indignitate à me cohiberi non potuit. Si quid te privatim offendet, non longa excusatione opus fore arbitror. Quia subinde fallendis imperitis fucum ex tuo nomine videbam facere adversarios, ne viderer in re tam clara tergiversari (quod minime ingenuum erat) fidem tuo testimonio sæpius deferre non dubitavi. Hac in re culpam de qua me purgare operæpretium sit, adeo non agnosco, ut jure optimo conqueri de tua cunctatione liceat: etsi à turbulentis certaminibus abhorres, scis tamen quid suo exemplo Paulus omnibus Christi servis præscribat. Certe major tibi quam in eo spectata fuit, moderationis laus non est appetenda. Quum ergo ille summa lenitate præditus, per seditiones intrepidus transierit, nec eadem nobis molesta sit hodie conditio. Ac tibi omnino jam videndum est quidem mature, ne tibi apud posteros dedecori sit nimia taciturnitas. Quod si, dum suis telis undique te confodiant hippocentauri isti, expectas, timendum rursus ne parum opportuna censeatur confessio, quam tanta necessitas extorserit. Quid si mors occupet? Nonne ut tibi decedat omnis auctoritas, fidesque abrogetur, serviliter timidum fuisse clamabunt? quam infamiam ut abs te extergere festines, non es pluribus verbis monendus. Si pacificandi ratio quæritur, una spes erat in colloquio, quod te quidem expetere non dubito: tantum cuperem animosius flagitari. Nam quum videas Principes non modo cessare, sed etiam alio à suis doctoribus retrahi, colligis haud dubie clausos esse aditus omnes, nisi aliis instar freni, aliis vice stimuli sit tua auctoritas. Nuper audivi, quod minime speraveram, Ducem Wirtebergensem sponte jam huc propensum esse: imo si ea fuisset, quæ esse debebat humanitas, oblata erat quam semper optavimus occasio: sed quia multorum animis insidet prava suspicio, magis alienatos esse à nobis animos Principum, quam ut placide audiamur, congressus omnes formidant. Addunt etiam illud, non nisi præfractos homines te uno excepto venturos, qui imperiose præscribant ne à suis placitis discedatur. Neque tamen eorum qui sic loquuntur tanta est morositas, quin libenter venturi sint si vocentur: hoc nunc in te onus recumbere existima, ut tua oratione persuasi Principes, nostros ad colloquium invitent: vel Argentorati, vel Tubingæ, vel Heidelbergæ, vel etiam Francfurti commodus esset locus: tantum si hoc impetres, ut ad placidam disceptationem utraque pars descendere parata sit, meliorem fore spero exitum, quam divinent multi suspiciosi homines. Quod si te hoc negotio infecto iterum in Saxoniam recipis, vereor ne sero te pœniteat, exitialibus istis turbis non allatum fuisse tua opera remedium. Ac nunc memineris non tam votis hic tibi esse agendum quam strenua sollicitudine, ut ad satagendum paulo ferventius quam mores tui ferant, intentus sis. Jam vero si non tam flexibiles erunt Principes, non tamen negligendum erit, quod anno superiore amicis quibusdam scripsisti, te operam daturum, ut cum piis, integris, & moderatis hominibus ipse convenires. Ex eorum numero si me unum esse censes, quæcunque aliunde urgeat necessitas, hoc tamen in præcipuis votis est mihi, antequam Dominus in Regnum suum cæleste nos colligat, quo alacrius ad mortem properem, jucundissimo tuo conspectu semel adhuc in terra frui, & mala quibus mederi non possumus, apud te deplorando aliquid levationis sentire. Vale, præstantissime vir, & mihi ex animo semper observande. Dominus te semper suo Spiritu gubernet, præsidio tueatur, & ad hanc actionem te sancta prudentia, invictaque fortitudine instruat, tuosque pios conatus benedicat. 3. Nonas Augusti. M. D. LVII.

Dominis Polonis Euangelium profitentibus, & Ecclesiarum Ministris Joannes Calvinus S. D.

QUum de statu vestro verba facerem apud Collegas meos, & inter alia referrem, jam de sacra Christi Cœna exortum esse aliquid dissidii inter vos, rogarunt me, ut de communi omnium sententia hoc vobis scriberem. Quam noxia sit pestis dissensio, pluribus verbis differere supervacuum foret: nam & optime novistis non modo in fidei unitate, sed etiam fraterno consensu sitam esse Ecclesiæ salutem: & dum ad vos oppugnandos vires studiaque sua conjungit hostium factio, quam sollicite sancta conspiratio vobis fovenda sit, experientia ipsa docet. Et hoc artificio haud dubie molitur Satan Euangelii cursum vel abrumpere, vel remorari. Neque vero nos latet magis pretiosam esse sinceram fidei doctrinam quam ut redimendæ pacis gratia minimum ab illa deflectere nobis fas sit: sed quantum probabili conjectura assequimur, non tam in controversiam vocatur ipsa doctrina, quam moderatio quæritur, quæ minimum pariat offendiculi. Pars, ut audimus, Augustanam confessionem complectitur. Alii Valdensium doctrinam mordicus retinent. Sunt qui desiderant puram & dilucidam mysterii explicationem. Et de Augustana quidem confessione non videtur justa esse ratio, cur inter se litigent servi Christi, modo de genuino sensu conveniat. Valdenses etiam cupimus vobis semper conjunctissimos manere. Sed non videmus cur magis arrideat cuiquam Augustana confessio, quam ejus auctori. Atqui profiteri non dubitat clarissimus ille vir, tradendam esse posteris plenam & liquidam hujus doctrinæ lucem. Et sane quo minus omnes ad tollendam ambiguitatem consentiant, nihil aliud obstabit,

stabit, quam crucis metus. Quia de hoc capite doctrinæ infeliciter nostro seculo pugnatum fuit, nonnulli dum pro ingenii sui mansuetudine turbas fugitant, leviter & obscure attingi vellent, quod perspicue in Ecclesia docendum est. Sed longe falluntur, dum hoc remedio componi sedarique posse certamina existimant. Neque tamen hæc erit ab Augustana confessione discessio, si clarior fidei vestræ expositio accedat, sicuti vos divortium cum Valdensibus facere minime vellemus, quibuscum fraterna conjunctio ad extremum usque colenda sit. Tantum cupimus ultro citroque alios aliis accedere, ut communibus studiis quæratur sacrum Unitatis vinculum. Nec certe putamus adeo morosos esse bonos illos fratres, quin libenter recipiant, quæ aliunde allata fuerit, explicationem: si modo in usum Ecclesiæ commoda aptaque esse videbitur. Legimus locum illum ubi suam de sacra Christi Cœna sententiam exponunt. Breviter, & fere concise asserunt, panem & vinum esse verum Christi corpus & sanguinem. Statim ad confessionem transeunt, quæ nostro judicio doctrinam obscurat vel involvit magis quam illustret. Queruntur injustis se calumniis gravari, imo traduci ludibriis & subsannationibus: sed primos sibi adversarios statuere videntur, quicunque certius definiri postulant, quomodo panis sit corpus. Tantum dico, quum non satis diserte vel enucleate de hoc mysterio loquuti sint Valdenses, fastidium à Christiana modestia procul remotum fore, si ab ipsis omnis interpretatio respuitur. Formulam vero confessionis amplecti, quæ sine discrimine in unum fasciculum damnationis omnes involvit, qui præcise non fatentur panem esse præsentissime Christi corpus (hic recitamus eorum verba) an fas sit Christiano homini, videritis: nos certe non putamus. Etsi vero nostrum non est, quidquam vobis præscribere, quæ tamen vestra est moderatio & humanitas, si vobis ingenue ostendimus quid censeamus factu optimum, æqui bonique, ut speramus, consuletis hanc nostram fiduciam. Quando pro vestra prudentia exitiale fore malum perspicitis, si in contentionem erumpat dissensio, non estis prolixius monendi, ut sibi quisque temperet. Verum simul adhibenda est diversa cautio, ne, si gratificandi causa ambiguum nescio quid & perplexum receperitis, hinc inde ex cæcis vel obscuris simultatibus deinde emergat deterius certamen. Quid autem obstat quo minus in consensionem piam, sanctam ac dilucidam coalescatis simul omnes? Neque enim hoc modo violabitur confessio Augustana: & Valdenses, si recte sentiunt, commode nulla sua jactura diluent offensionem, quæ ex brevibus & obscuris eorum verbis alioqui concipi posset: quæ opportunitas merito illis est optanda. Primo itaque ubi clare fuerit exposita mysterii vis & efficacia, luculenta etiam definitio tradita fuerit de vera carnis & sanguinis participatione, qua constet Christum non ludere inanibus figuris, nec quidquam fallaciter promittere, sed præstare re ipsa quod per externa symbola testatur, saltem addenda esset exceptio, quod caro Christi nobis datur in cibum, & sanguis in potum, arcana & incomprehensibili Spiritus sancti virtute hoc fieri, nec ideo fingendam esse immensitatem, quæ palam naturæ humanæ repugnat. Nos certe libenter recipimus, panem & vinum non modo esse symbola vel arrhas, sed certa testimonia quibus conjuncta est vera rerum exhibitio: ita fatemur panem esse corpus Christi, & vinum sanguinem, quia hæc symbola nobis porrigendo Christus vere animas nostras carne sua sanguineque pascit. Libenter etiam ferimus dum spiritualis vocatur hæc communicatio, interpretationem adjungi; hac voce non debere intelligi imaginarium nescio quod, acsi cogitatione tantum essemus Christi participes; sed potius intelligi cælestem virtutem, quæ crassa terrenæ præsentiæ figmenta excludat, nihil autem minuat de ipsa veritate. Sed ubi clare expositum fuerit, per symbola panis & vini proponi nobis & re vera offerri Christi carnem & sanguinem & spirituale alimentum, absurdis deliriis, quibus fascinata est major pars mundi, obviam ire expedit atque adeo necesse est. Itaque ne fingatur immensum esse Christi corpus, & esse ubique quasi naturam exuisset, explicandus est communicationis modus. Quod scilicet Christus secundum corpus suum in cælo manens, admirabili Spiritus sui virtute ad nos descendit, & simul nos ad se sursum attollit. Nam hoc nodo expedito, simul carnalis & superstitiosa adoratio solvetur. Porro nisi unum ex præcipuis fidei nostræ articulis sponte nobis perire volumus, retinenda est humanæ naturæ in Christo veritas. Nisi enim illud fixum maneat, resurrexisse Christum ut nos sibi conformet, ubi erit spes resurrectionis? Et quod præpostери quidam homines terrena signa cum substantia vel re spirituali confundunt, non omittenda esset distinctio, sine qua ex singulis Sacramentis totidem idola sibi fabricat mundus. Quamvis ergo panis non figurativum modo (ut loquuntur) sed exhibitivum quoque signum sit: sciendum tamen metonymice vocari corpus secundum communem analogiam, quæ in Scripturis sacris passim occurrit inter signa & res signatas. Atque hæc moderatio indigna hac calumnia gravatur, acsi fidei jugum excutiat ex hominum cordibus, vel extraneum aliquod glossema assuat Christi verbis: quoniam non alio documento probari certius potest fidei obsequium: quando in toto cælestis doctrinæ tenore harmonia quæritur, quæ omnem repugnantiæ speciem discutiat. Nec minus futilis est objectio, dum falsis commentis occurritur (quale illud est de immenso Christi corpore) rationem humanam præferri Dei verbo: quia neque ingenii nostri captu metimur mysterium hoc incomprehensibile, neque quæstionem movemus de potentia Dei, neque vocamus in dubium Christi promissiones, nec repudiamus quod à sensu carnis nostræ abhorret: sed hujus mysterii intelligentiam ex communi Scripturæ usu petimus. Quia etiam altera quæstio hodie agitatur, an promiscue increduli cum fidelibus percipiant Christi corpus & sanguinem, utilis esset expositio, offerri communiter omnibus: & quamvis oblata gratia non omnes fruantur, nihil tamen de Sacramenti efficacia decedere, & Christum nihilominus manere veracem: sed quamvis ex parte ipsius, panis sit omnibus corpus Christi, non omnes tamen tam præclari doni capaces esse. Nec vero excidit, quod paulo ante præfati sumus, nostrum non esse formulam vobis dictare, quæ vos obstringat: sicut tamen visa est utilis hæc admonitio, ita vobis gratam fore speravimus. Siqua alia in re nostram erga vos benevolentiam licebit testari, officia nostra vobis semper parata fore promittimus. Valete clarissimi Domini & generosissimi viri, fratresque plurimum observandi. Dominus vos regere pergat prudentiæ Spiritu, & invicta virtute sustinere, donisque suis vos in dies locupletet, quo Regnum Filii ejus apud vos magis ac magis propagetur. Genevæ, 9. Calendas Novemb. M. D. LVII.

Vincto Taurini propter Euangelium.

Etsi tristis nobis fuit vinculorum tuorum nuncius, optime frater, gravius tamen nos vulnerasset, nisi Deus qui solet ex tenebris lucem elicere, mœrorem temperasset aliquo gaudio. Est enim cur nobis gratulemur, quod tam fructuosa in ipso carcere jam opera tua esse cœpit, ut magis quam si liber fuisses ac solutus, Christi Euangelium illustraveris. Itaque merito animum tibi addere debet illa Pauli gloriatio, quamvis te captivum teneant hostes, sermonem Dei non esse alligatum: nec modo 2 Tim. 2.
apertam esse januam auditoribus, qui semen illud vers. 9.
vivifi-

vivificum ex ore tuo exceptum longius spargant, sed fructum coram oculis tuis emergere. Quod si te in angustias restringi contingat, erit tamen hoc laboris tui pretium non vulgaris solatii loco. Nam si fidei confessio coram gente tortuosa & perversa gratum Deo sacrificium est, quanto suavius spirabit odor in multorum salutem diffusus? Cæterum, vides frater ad quam militiam vocatus sis: idque tibi sedulo reputandum est. Quum enim à privatis quibuslibet suo
Mat. 10. vers. 32. Euangelio testimonium exigat Christus, sanctiori jure te obstrictum tenet, quem publicum creavit ejus doctrinæ præconem, quæ nunc in tua persona oppugnatur. Ergo ab eodem qui te hoc honore dignatus est, testem te productum esse memineris, ut quod ore antea docuisti, proprio sanguine, si opus fuerit, obsignes. Interea fidum vitæ tuæ custodem fore ne dubita: & quando mortem sanctorum pretiosam sibi fore pollicitus est, qualiscunque erit eventus, tibi sufficiat hæc compensatio, quod Filium Dei per te agere triumphum, ut te in æternæ gloriæ societatem colligat. Pluribus tecum non agam, quia te in ejus fide & patrocinio recumbere mihi persuadeo, cui dum morimur & vivimus, moriendo sumus beatiores quam terreni profanique homines vivendo. Vale, optime & charissime frater. Salutant te Collegæ mei. Dominus tibi semper adsit, prudentia Spiritus sui te gubernet, invicta fortitudine sustineat, præsidioque tueatur. 17 Decemb. M. D. LVII.

Joannes tuus quem nosti.

CALV. BIGOTIO S. D.

QUum tam familiari vitæ usu atque etiam contubernio mihi olim fueris devinctus, nunquam fore putassem, mi Petre, ut mihi difficilis ac perplexa esset ad te scribendi ratio. Sed quia mundi illecebris implicitus præter spem meam, & magno meo dolore te à nobis subduxeras, acsi via mihi periculosa foret, à scribendi consuetudine abstinui. Citius forte quam oportuit: sed quia verebar, si literas non postulanti obtruderem, ne tibi ludibrio sedulitas mea esset, nolui saltem properare, donec signum aliquod melius dares. Amorem interea, quo te ac fratrem tuum semel complexus fueram, quamvis externis officiis non testarer, animo fovebam: sicuti nondum excidit, vel excussus est. Jam vero fratrum tuorum adventu, quo nova occasio videri oblata poterat, ideo restrictior factus sum, quod vos suo exemplo comites non traxissent, quum duces fore sperassem. Certe tam insperata mutatione non modo perculsus sum, sed fere obstupui: quum tibi manum porrigerent, & migrationis adjutores forent ac socii, qui tibi prius erant obstaculo, & à quibus solis te retineri sæpe conquestus es, nido tamen affixum suaviter quiescere. Verum ut querimoniis utrimque valere jussis, placide tecum agam, quid sibi, mi Petre, vult hæc mollities, ac ignavia, vel quo prætextu excusabitur? Non est hic mihi texenda disputatio de fugiendis superstitionibus, quarum odio & detestatione relinquenda potius erat vita, quam ut te amore patriæ in illis sic pollueres. Te satis ac super, me tacente, convictum tenet conscientia, vix ullum effluere diem, quo non abs te Deus legitimo suo cultu honoreque fraudetur. Imo simulatio ista, qua impiorum gratiam foves, quid aliud est quam obliqua defectio à confessione, quæ præcipui sacrificii loco ab omnibus Dei filiis exigitur? Atqui centies mori præstaret, quam ita vindictam Dei quotidie provocare. Quod vero plusquam serviliter timidus, quantum in re est, lumen in corde tuo pridem divinitus accensum suffocas, vide ne quicquid residuum est usque ad minimas quasque scintillas extinguat idem Deus, si torpori tuo ad finem usque indulges. Potius aliquando expergiscere, ne prætereat tempus illud acceptabile, quo Deum quæri jubet Propheta dum inveniri potest. Me quidem non modo tuæ tarditatis *Esa. 49. vers. 8.* pudet ac piget, sed terret illa severa Christi denunciatio, ubi clausa fuerit janua, frustra pulsaturos qui occasionem neglexerint. Asperior sum quam vellem: sed ut tibi Deus parcat, parcere ipse non audeo. Saltem quod à sincera fraterni amoris sollicitudine profectum esse agnosces, non adeo morosus eris, ut repudies. Vale eximie vir. Dominus te Spiritu prudentiæ & rectitudinis gubernet, instruat sancta constantia, virtute sua tueatur. 4. Calendas Januarii. M. D. LVII.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

ME vero angustiæ tuæ anxium habent. Sed quicquid difficultatum opponat Satan, eniti nos tamen contra infracto animo decet. Nec vero desinendum est, donec emerserimus. Quando nos ad se Dominus invitat, eundum est. Si per solitudinem & vasta loca iter est nobis, ne propterea fatigemur. Nam quum ideo nobis manum porrexerit, ut in cælum usque attollat: dabit proculdubio, ut omnia mundi hujus obstacula superemus. Tantum ne torpore animi nostri flaccescant. Si ea quæ tibi adjutria esse debuerat, adversariam se præbet: nihilo illi magis quam carni indulgendum. Et sane multa sont quæ te in contrariam partem sollicitent, ne pravis ejus suasionibus acquiescas. Miserum est inter continuos motus æstuare: quod tibi usu venire non dubito. Atque ut periculi nihil instet: eo tamen progressus es, unde pedem referre erit turpissimum. Deinde cogitare debes, non te unum esse ex vulgo, ut privatim tibi pecces. Tot enim in te conjecti sunt oculi, ut gravissime exemplo noceas. Et quam interea pacem cum tua conscientia habere potes? Non est necesse enumerare, quæ te istic retineant. Sed non tanti esse omnia agnoscis, ut tam indigna mercede redimantur. Bellum enim te cum Deo suscipere non ignoras, ut pacem habeas cum hominibus. Hoc vero omnium pessimum, quod in hoc labyrintho adeo nullus errandi finis apparet, ut te in dies magis involvas. Nam de exitu nulla jam fieri mentio dicitur. Vide obsecro, ne uxori, & sub ejus prætextu, tibi delicias faciens, iram in te summi Judicis provoces. Nihil dico, nisi quod mihi audire & expediret, & optabile foret, si tuo loco essem. In illa enim procellosa caligine, sæpius hominem ante opprimere mors solet, quam sentiatur. Itaque melius ex sereno loco tua pericula cernere mihi videor. Neque vero migrationem urgeo, quasi nusquam, nisi apud nos, salvus esse nequeas. Tantum vereor, ne accensus in te pii zeli ignis vel sopiatur, vel evanescat. Hæc sollicitudo non ex constantiæ tuæ diffidentia, sed ex singulari erga te amore nascitur. Vale ornatissime vir & honorande in Domino frater. Dominus Jesus te Spiritu consilii & fortitudinis instruat, Amen.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

NUnquam de te cogitare possum, quod subinde tamen facere soleo, quin pro meo erga te amore, & communi inter nos pietatis sensu magnopere tibi condoleam. Neque enim mihi dubium est, quin tu inter opes ac delicias quæ tibi affluunt, dies noctesque anxius suspires. Quanquam hoc longe præstat, quam si in tam periculosa statione securus quiesceres. Proinde sic te in molestissimis istis curis, quæ te angunt ac cruciant, solari cupio, ut eas tibi penitus eximere neque audeam, neque velim. Quo magis sortem tuam displicere tibi necesse est: in qua nihil reperis melius, quam gravem acerbumque miseriæ tuæ sensum. Adeoque tibi expedit acriter vellicari, ut nihil magis timen-

timendum sit, quam ne lentæ punctiones tibi callum obducant. Quoties ergo te sollicitat & urit conscientia, memineris tuas esse partes, stimulos istos acuere potius quam retundere: scintillas accendere potius quam suffocare. Aliter plurimi: qui ut omnem tristitiæ materiam procul abigant, non modo facessere jubent salubres Dei monitiones: sed mortiferam & Dei & sui oblivionem inducere sibi conantur. Tibi vero, quemadmodum jam dixi, multo utilius, assidua inquietudine vexari, quam sub tali tamque exitiali veterno sopitum jacere. Cæterum malis tuis ita affici te oportet, ut serio adspires ad remedium. Video quantæ tibi difficultates obstent. Sed amanti nihil arduum. Deinde si ex animo laqueos istos exuere cupies, quibus nunc implicitus teneris, habes qui eos vel expediat, vel abrumpat. Si emergere appetes ex luto, in quo defixus hæres, habes qui tibi manum è cælo porrigat. Dominus certe viam inveniet: modo ne ejus auxilio tu desis. Satis & super hactenus deliberando fluctuatus es. In re tam certa mature statuendum, quid facto sit opus: & quod statueris, strenue & celeriter exequendum. Paucos videmus, qui sponte ac præsenti animo, quæcunque occurrunt obstacula, superent. Verum si pauci nos ad imitationem virtutis suæ invitant: terreant nos eorum exempla, qui tarditatis nimiæ pœnas dederunt. Quanquam ut nullus sit hominum respectus, una cælestis magistri auctoritas sufficere nobis debet. Itaque hanc tibi solam objicio: sicuti eam, ubi animum tuum excitaveris, tibi confido tanti fore, ut amplius nihil requiras. Et nunc quid restat, nisi ut vincat ille, cui nos omnes in obsequium, absque certamine, addici convenit? Vale dilectissime frater. 31 Januarii. M. D. LVII.

CALV. N. OFFICIALI S. D.

NE mireris, eximie vir, quod hominem mihi tantum ex fama notum, literis meis perinde familiariter aggredior, acsi major inter nos consuetudo mihi aditum patefaceret. De officio meo breviter hoc præfari cogor, quia non semper ultro accedunt, qui tamen sunt ex Christi grege, plerosque esse procul quærendos, atque ut subterfugiant, invitandos esse. Ego vero adeo in excusanda fiducia anxie non laboro, ut mihi persuadeam officium meum tibi & gratum fore, & utile. Certe minime vereor, ne tibi quem reverenter cælestis magistri doctrinam excipere audio, ludibrio sit mea sedulitas: dum te non male quidem animatum, sed in profundiore luto hærentem incitare studeo, ut paulo alacrius ad metam contendas. Asperius forte quod dicturus sum, tibi videbitur: sed tamen & dictu utile, & verissimum esse agnosces, si in te paulisper descenderis, non majus esse ignis & aquæ dissidium, quam locus ille quem tenes, à legitima vocatione procul alienus est. Quanquam non tam longa vel accurata disputatione te vincendum, quam acribus stimulis pungendum esse arbitror, ut tibi serio displiceas. Sub illa barbara Papatus tyrannide, qua premuntur communiter alii omnes, quam difficile sit purum atque integrum Deo obsequium præstare, quisque pro se experitur. Tua vero peculiaris est ratio, qui injustæ illius & sacrilegæ dominationis satelles esse cogeris ac minister. Disciplinæ quidem præesse honorificum est: sed vide quam strenue in purgandis flagitiis labores, quæ pueris quoque ipsis nota sunt. Tuum est, ut de ebrietate aliisque vitiis taceam, scortandi licentiam in clero cohibere: nunc tecum reputa, quam in hac crassa, quæ omnibus nota est, obscœnitate, tolerabilis sit tua dissimulatio. Atque ut severissimus sis hac in parte censor, nempe hoc erit operæ tuæ pretium, ut idolis maneat integer cultus, ut sua sacrilegia exerceant vestri sacerdotes. Præcipuam enim jurisdictionis tuæ partem in hoc sitam esse non negabis, ut salva sit & intacta Papatus religio, quam scis innumeris corruptelis scatere. Una est culpæ tuæ levatio, quod filiis Dei parcis, ne tyrannice ad superstitiones per te cogantur. Sed quantumvis tibi humaniter temperes, invitas tamen ad peccandum, quos violenter non trahis. Excipies, tibi id non esse in animo. Sed quid tergiversando proficies, quum res ipsa palam clamitet, quoties tribunal conscendis, signum erigi tuendis pollutionibus, quæ totum Dei cultum pervertunt? Atque ut optime te geras, simulas tamen nihil te velle Satanæ derogare. Fallor enim si ultra progrederis, quam ut falso prætextu elabi sinas ex laqueis, quos tamen tendunt aucupes tui, ad omnes animas æterno exitio implicandas. Atqui tuum potius erat palam abigere: quod adeo non præstas, ut silentio tuo prodantur, ne quid gravius dicam. Ut dicam uno verbo, etiamsi reipsa Christo tuum obsequium offerre coneris, titulus ipse Antichristi vexilliferum esse docet. Ad tam exitiale fœdumque exemplum res ipsa accedit: quia si furtim nescio quid boni admisces, nunquam tamen è tribunali surgis, quin multa officia præstiteris impiæ dominationi, cui mancipatus es. Reliqua jurisdictio in causis civilibus consumitur: ubi utcunque summam æquitatem colere studeas, fines tamen à Domino præfixos evertis, dum sub fallaci regiminis Ecclesiastici prætextu, alienam provinciam usurpas. Sed ne ego tibi molestus sim, tecum potius loquere, & sine blanditiis reputa, sitne sancta Dei vocatio, hæc adulterina præclaræ functionis larva, quæ & Dei nomen profanat, & multis labyrinthis est implicita. Quod si vivendi ratio Deo non probatur, quibuscunque virtutibus excellas, nihil tamen miserius quam extra metas semper vagari. Aliam petendæ veniæ excusationem non affero, nisi quod libere scribendum fuit vel tacendum. Vale ornatissime vir & mihi honorande. Dominus te Spiritu prudentiæ, æquitatis & fortitudinis gubernet.

CALV. ACANTHIO.

SI in castiganda tua segnitie paulo sim acrior quam vellem, non est quod de asperitate mea queraris: quin potius teipsum accusa, qui me coegisti. Scis quid pridem fueris pollicitus, quum urgerem, ne diutius in illis fæcibus maneres. Quia persuasus eram, te hominem esse bonæ fidei, non modo credidi facturum, sed quodammodo sponsorem me interposui. Ab eo tempore sustinui multas obliquas exprobrationes, quarum tædio duriores aliquando nuncios tibi misi. Nunc quoque me undique appellant: nec habeo quid respondeam, nisi ad fidem solvendam mox accurras. Et quando tandem, frater mihi ex animo dilecte, tergiversandi modum facies? Hactenus certe & Christum justo obsequio, & ejus Ecclesiam opera tua indigne fraudasti. Negabis te interea fuisse otiosum. Agnosco tuum laborem alicubi profuisse. Verum quid si hæc tua sedulitas, qualiscunque sit, neque bonis probatur, & communem servorum Christi cursum impedit ac moratur? Certe quicquid excipias, solus tibi metus hac in parte consiliarius est, quem merito suspectum habere debes. Proinde fieri non potest, quin omnibus cordatis & sinceris, qui ingenue Christo nomen dederunt, displiceat hæc tua astutia. Quanquam in deterius rapiunt multi clandestinos tuos circuitus, dum suspicantur diversum aliquid spargere, quod puram fidei unitatem scindat. Reclamo quidem, neque unquam assentiar, tibi quidquam nobiscum esse dissidii, nisi palam ostenderis: quod nunquam fore confido. Sed tuum est videre, ne infirmos, quibus te Deus obstrinxit, nimia securitate conturbes. Jam biennium fere præteriit, quum te hortatus sum, ut te ad eos cœtus aggregares, in quibus scis Deum pure invocari. Non

solum

solum tempus extraxisti? sed ex tuo silentio conjicere licuit, meam illam admonitionem abs te fuisse spretam. Nunc vero non rogabo tantum, vel hortabor: sed obsecrabo, atque etiam, si opus est, adjurabo, ne moris noctendis diutius suspensa teneas bonorum desideria. Si nihil impetro, mature jam tecum reputa, quale te judicium apud cæleste tribunal maneat, coram quo brevi oos sisti oportet. Nam etsi tibi adhuc ætas est vegeta: quia tamen maturitas ad senium vergit, festinandum est, ne te ex inopinato nox occupet.

CALV. MACARIO S. D.

FRater mi, dulcissime frater, si metu omni & sollicitudine vacuus te nunc & collegas ad obeunda quæ impendent certamina impellerem, merito frigeret apud vos, imo putida esset fortis illa garrulitas. Nunc vero dum vestro periculo anxius ipse ac trepidus ad fiduciam & constantiam vos exhortor, epistola hæc quæ viva erit cordis mei imago, omnesque intimos ejus affectus repræsentabit, vos non secus afficiet, ut spero, quam si coram omnium curarum socius adessem. Et certe si ad extrema veniendum sit, cuperem vobiscum in morte potius conjungi, quam superstes tantam Ecclesiæ calamitatem lugere. Cæterum quicquid accidat, satis ex cælestis magistri præscripto, me tacente, scitis centies potius moriendum, quam stationem, cui estis addicti, timide deseratis. Seditionis ignominiam, qua non modo vos sugillare, sed sacrum Christi Euangelium aspergere conantur improbi, ego etiam exhorreo. Verum ubi vobis probe conscii estis, inique vos hac falsa invidia gravari, hoc innocentiæ vestræ testimonio fretos calumniam hanc æquo & sedato animo ferre convenit, quam ne ipse quidem Filius Dei potuit effugere. Bene est quod vobis quiescentibus hostium maledicentiam refellet quæ ex tenebris mox emerget veritas. Nam simulac triduo volitaverit rumor, sponte concidet: ac auctores ipsi pudore obmutescent. Certe ut omnium mendaciorum pater & artifex diabolus tota mole ad vos odio & infamia obruendos incumbat, non tamen eo usque proficiet, quin hoc præclaro & memorabili conflictu nomen suum illustret Deus, & ex caligine eliciat plenum gloriæ suæ fulgorem. Nulla unquam ad Regis aures perveoerat libera & ingenua confessio. Si ultima primis respondeant (quod sperandum est) centies, crede mihi, pallescet rubicundus leo. Si in grege multa erit trepidatio, ne vos conturbet: sed placide non minus quam strenue occurrite dissipationi. Forte aliquid relaxationis brevi præter spem dabitur. Quod si durius vestram patientiam exerceri contigerit, quoniam ita cælesti Patri decretum est, fixum tamen maneat, fidelem esse, qui ultra modum suos tentari non sinet.

Clarissimo Viro, Virtute & Eruditione Præstanti, *Joanni Calvino*, fratri ac Symmystæ observando, Ecclesiæ Genevensis Pastori

Gratia & Pax per Jesum Christum.

CLarissime vir ac frater in Domino plurimum observande, ubi viderunt Wesalienses concionatores de nostra controversia factum esse compromissum in sententiam Philippi, ac suas suggestiones non magni fieri, advocarunt quosdam e Frisia qui sua auctoritate Senatum monerent. Quod non infeliciter eis successit. Per eos enim effectum est, ut Senatum facti compromissi pœniteret. Quare statim missus est Wittenbergam Thomas unus ex concionatoribus, qui Philippo Senatus sententiam indicaret. Vix Coloniam pervenerat tabellarius quem ad te misi, quum Thomas rediit Wittenberga. Nihil ad meas literas respondit Philippus. Rescripserat quidem Domino Huberto Langueto, sed nostri literas suppresserunt, ut nobis omnium ignaris facilius imponerent, & nostri exilii culpam à se removerent. Acceptis literis à Philippo, me & Trihernum Anglum virum doctum vocarunt in Senatum. Nos autem, ne juxta morem suum actionem oostram calumniarentur, ex nostris Ecclesiis aliquot nobis adjunximus, qui essent loco testium. Non recitarunt integras literas Philippi, sed tres tantum versiculos ex iis decerptos, nimirum unum de Cœna Domini, alterum de Baptismo, tertium de Ceremoniis. Iis auditis permissum est nobis secedere deliberandi causa. Inter deliberandum visum est omnibus approbandam esse sententiam Philippi: quod & à nobis factum est. Nihil enim in ea continebatur, quod Ecclesiarum nostrarum doctrinæ adversaretur. Audita nostra responsione, jusserunt nos iterum secedere, ut ipsi inter se deliberarent. Reversis nobis dixit Consul, Quum satis constet ex vestra confessione, vos omnino dissentire à nobis in articulo de Cœna Domini, nec Philippi, nec cujusquam hominis auctoritatem in ea re moramur: imo miramur vos tam præfracte & pertinaciter audere dissentire à tot sanctis & eruditis viris. Quare nisi velitis credere, fateri, & syngrapha testari illa duo axiomata vera esse, videlicet in Cœna Domini verum corpus Christi in pane contineri: item nos illud corpus non tantum mente, sed etiam ore sumere: jubemus ut omnes intra Calendas Martias hinc migretis. Audita sententia petiimus, ut saltem temporis spatium, quod nobis ad componendas res nostras concedebatur, ad Calendas Maias prorogaretur, quum non sit facile tot miseris hominibus intra illud tempus migrare: quum præsertim toto Februario adhuc sæviat hyems io illis regionibus, & difficulter navigetur adverso Rheno. Respondit Consul esse quod illis ageremus gratias pro tanta erga nos humanitate, quum si vellent uti jure suo, nos bonis omnibus exuere, & præterea à nobis pœnas exigere possent. Ubi resciverunt concionatores hujusmodi sententiam in nos latam esse, cœperunt ex suggestu debacchari, & miris calumniis nos onerare, ut populum adversus oos concitarent, & præcipue quidam Hermanus primus auctor hujus tragœdiæ, cujus majorne sit inscitia an impudentia, non satis scio. Nam semel pro concione ausus est dicere, nos nullam fidem verbis Christi habere, ac esse sceleratos Sacramentotum contaminatores, qui instar luporum in gregem Domini irrepserimus, ut veras ejus oves devoraremus, ac virus in Anglia haustum io eas evomeremus. Noo periit illi sua opera, nam media luce à quodam ictus fui lapide. Alius me vesperi domum redeuntem pugno in pectore percussit. Nec defuerunt qui stricto gladio quosdam ex nostris invaderent, inclamantes eos esse sceleratos Sacramentarios: & certe nisi sibi fuga consuluissent, periculum illis erat de vita. Talis fuit exitus nostræ contentionis potius quam disceptationis Wesaliensis, de qua sane longe aliam spem conceperam. Dum sic Wesaliæ accipimur, in hac Ecclesia Francfordiensi ingravescebant contentiones, quæ eo usque progressæ sunt, ut parum abfuerit, quin aliquoties in ipso templo ad manus ventum sit. Ingemiscebant pii, nec se petulanti audaciæ adversariorum audebant opponere, quum viderent eos hoc agere, ut gravem aliqoem tumultum excitarent quo posset Ecclesia everti. Optimus vir Dominus Gulielmus quantum in se erat, ruentes res sustinebat: sed adversarii multis calumniis effecerant, ut is apud N. non tantum haberet fidei, quantum perturbatus Ecclesiæ status postulabat. Interea hic rescissunt nos esse dimissos Wesalia. Deliberant de me advocando. Hoc significant Clauburgo, qui probat consilium, & jubet omnes lites in meum usque adven-

adventum sopiri. Mittitur ad me unus ex Diaconis, qui circa brumam Wesaliam venit cum literis ab Ecclesia, quibus obnixe à me petebatur, ut statim itineri me committerem. Convocavi fere omnes ex nostra Ecclesia, ostendi illis literas, & dixi me nihil nisi ex eorum consilio facturum. Suaserunt omnes ne in tam præsenti periculo Francofordiensi Ecclesiæ deessem. Constitui res meas, quanta potui celeritate: & licet essent sævissimæ tempestates, hujus Ecclesiæ precibus obsequutus sum. Calendis hujus mensis huc veni. Quatriduo post rediit à vobis tabellarius cum tuis ad me literis, in quibus benevolentiamne tuam, prudens coosilium, an indefessum studium juvandi Ecclesias magis sim amplexatus, dicere non possum. Ingentem certe consolationem ex iis percepi, quum viderem me habere quod calumniatoribus opponerem: & præterea liberari illa anxietate deligendi loci, in qua re nihil prorsus nisi ex tuo consilio facere constitueram. Itaque ago tibi ingentes gratias, & te obtestor, quum tanto affectu hanc Ecclesiam (malitia eorum quos minime decebat pene letaliter vulneratam) sanandam susceperis, ne eidem, suæ valetudini Dei beneficio utcunque restitutæ, consilio, exhortatione ac sanctis precibus adesse te pigeat. Idem etiam tota ipsa Ecclesia efflagitat. Vix dici potest quam impedita bic omnia invenerim: quo magis est nobis prædicandum Dei opus inter nos, quod intra paucos dies res multo in meliorem statum præter spem humanam restitutæ sunt: sublatæ vero occasiones mali, quantum Dominus & videre, & posse, & præstare concessit. Perendie (Deo juvante) aliquot mensibus intermissam cœnam Domini celebrabimus. Angustia temporis cogit nos festinantius quam cuperemus, agere. Wesaliam enim mihi properandum est, ut quantum in me est miseris illis reliquiis consulam. Nam non ita multum superest ex tempore illis concesso ad res suas componendas. Wesalia erit mihi eundum A. siquidem boc à me flagitat Ecclesia. Vix potero buc redire ante mercatum. Vale clarissime vir, & observande frater: peto ut ignoscas mearum literarum prolixitati. Deus conservet te, ac totam vestram Ecclesiam, cujus precibus afflictum bunc gregem commendamus. Francofordiæ, quarto Calendas Febr. M. D. LVII.

Tibi addictissimus Franciscus Perrucellus.

UTENHONIUS CALVINO S. D.

QUum jam scribendis ad amicos passim literis operam darem, Calvine mihi observandissime, nolui committere quin te nunc certiorem facerem de successu rerum magnifici Domini Joannis à Lasco in Polonia. Cui sane non omnino infeliciter cessit hactenus (gratia Deo Optimo Maximo) tametsi non sine incredibili reluctatione Satanæ, qui sibi suoque regno ab eo (quæ ejus admiranda hic multis nominibus est auctoritas) non parum metuit. Ac proinde omnes conatus, omniaque studia, per suos stipendiarios hactenus congessit ut eum perderet, aut saltem Regno pelleret. Quum enim ante duos, plus minus, menses, Episcopi nostri (qui omnes apud Regem Warssoviæ in Regni comitiis erant) subolfecissent D. Joannem à Lasco huc advenisse, mox convenerunt apud Archiepiscopum Gnesnensem, una cum Lipomano Veronensi Episcopo legato hic Pontificio, semotis arbitris (ut vocant) secularibus. Ubi totum diem consultarunt inter se, quid bic facto opus esset, ut Dominum à Lasco omnium commodissime Regno ejicerent: è re enim eorum hoc esse. Nam ipsum, si manest, eorum carnificem fore (quod ipsum dixisse Cracoviensem Episcopum, affirmavit Nicodemus quidam) ac proinde tempestivo opus fore remedio. Postridie vero Regem adeunt, primo Lipomanus: deinde etiam reliqui Episcopi turmatim omnes. Se compertum habere Joannem à Lasco advenisse, velleque Regem adire, ut cum ipso colloquatur. Quare supplicare se, ne eum ad colloquium admittat, eo quod maximus esset hæreticus (qui nusquam gentium ferretur, ideoque nunc in patriam reversum esse) ac talis hic olim pronunciatus esset. Quibus respondit Rex, qui adhuc est pusillanimior, Verum quidem est, ipsum olim à vobis in vestris synodis hæreticum fuisse pronunciatum: sed non item à Regio, Regnique Senatu. Joannemque à Lasco ac suos asseverare & probare velle se non hæreticos, sed catholicos esse. Non video itaque qua ratione bic vobis condescendam. Tum vero aiebant Episcopi, Regem hoc omnino facere debere, si modo vellet recte consulere tranquillitati Regni. Non enim dubium esse quin multæ turbæ hic orituræ essent, si bic ferretur Joannes à Lasco. Rex vero (dum illi nullum finem neque modum bic facerent) jussit ut silerent. Iniquam enim & contra jus Regni eorum esse postulationem. Quum vero illi jam viderent se primo illo ariete nibil effecisse, mille mendacia ab eo die impudentissime excogitarunt, quibus Dominum à Lasco passim & præserim apud Regem ipsum gravarunt. Inter cætera asseverantes ipsum D. à Lasco venisse in Poloniam, ut arma sumeret contra Regem, utque impleret hic omnia turbis & seditionibus: eum obequitare Episcopatum Cracoviensem centum aut ducentis equitibus, passimque jam sub ipsum ejus adventum demoliri in templis omnia pro suo arbitrio, & id genus alia multa: quæ omnia adeo constanter referebant, firmiterque asseverabant, ut Rex cœperit aliquandiu sinisterius quippiam suspicari de Domino à Lasco, eique infensior esse, donec ipse cum Procere quodam, affine Domini à Lasco de hoc ipso expostulasset. Ille enim dixit Regi, ea omnia nihil esse quam meras calumnias, multo impudentissime excogitatas & confictas ab ipsius adversariis. Hocque Regem sibi persuadere debere: sese in veritatis stabilimentum hic fidem ac etiamnum vitam suam pignoris loco interponere velle. Ad cujus demum verba Regius animus cepit mitescere. Atque illi Rex, Tu scis ejusmodi turbas ac motus magnorum regnorum excidii occasionem plerumque fuisse. Quare dic D. à Lasco ut ipsi inter vos (qui sanguine & affinitate juncti estis) Religionis negotium agatis, videbis & ipse brevi me majorem Dei quam hominum rationem habiturum esse. Quod ut det Deus Optimus Maximus ad incrementum regni sui, etiam atque etiam obnixeque oramus. Porro Comitia illa nuper Warssoviæ habita non omnino adhuc ex animi nostri successerunt sententia: adeo furiose sese opponit Satan propagationi regni Christi Domini. Illa autem propter bellum istud Livonicum, ad quod se nunc accingit Rex, veluti abrupta fuerunt, ut tractatio de Religione ac Reformatione Ecclesiarum rejecta fuerit in proxima Comitia, quibus nondum dictus est dies. Interim Nobilitas tota summa utitur libertate, in quos nulla cadit Episcoporum inquisitio: qui etiam sibi ac suis Euangelicos concionatores alere possunt. Et sperandum est tandem, nos hic aliquando feliciores progressus babituros esse, nisi nos nostra ingratitudine iram Dei in nos provocemus. Turca non ita pridem habuit suum Legatum apud Joannem II. Regem Ungariæ, dum comitiis illis regni celebrandis impediretur, misitque ei vexillum quoddam Turcicum, suo ipsius intersignio insignitum, jubens ut copias suas omnes quas cum ex Polonis, tum ex Ungaris, colligere possit, sub eo vexillo Viennam versus, proximo vere educeret adversus Ferdinandum. Quid vero Joannes responderit, aut facturus sit, adhuc ignoramus. Sed veremur ne Turcæ addictior fiet quam par sit, sicuti ipse nuper non obscure declaravit, ad jussum Turcæ mittendo ei quendam insignem Capitaneum

taneum

taneum (quem detinebat) qui à Ferdinandi partibus fideliter semper steterat. Deus interim misereatur nostri ac Viennæ, quæ hactenus firmum adversus Turcarum furorem & potentiam Christianis fuit propugnaculum. Vale mi Domine Calvine, mihi perpetuo colendissime in Christo Domino, cui ego te tuumque ministerium commendo ex animo. Salutat te peramanter Dominus à Lasco, cui per otium non licuit nunc scribere. Saluta mihi D. à Sancto Andrea, Raymundum, D. Jo. Budæum, ac reliquos fratres in Domino. Cracoviæ, 19 Febr. M. D. LVII.

Tuus ut suus multoque addictissimus Joannes Utenhovius.

Ita nunc obruor curis ac negotiis, mi Calvine, ut nihil possim scribere. Hinc hostes, hinc falsi fratres nos adoriuntur, ut non sit quies ulla. Sed & pios multos habemus, sit Deo gratia, qui nobis sunt & adjumento & consolationi. Utenhovius noster novit omnia. Itaque quæ is scripsit, à me scripta esse cogitabis. Vale. Salvere officiosissime jubeo fratres in Domino omnes.

Joannes à Lasco manu propria.

RICHERIUS N. S. D.

Gratia & Pax à Deo per Jesum Christum.

NOlui oblatam occasionem præterire, frater, quin tuam humanitatem de rebus nostris certiorem facerem: in primis notum tibi esse velim beneficium, quod à Domino hactenus accepimus, ut ejusdem bonitati digneris nobiscum gratias referre. Id utique est quemadmodum optamus. Quandoquidem omnium nostrûm talem pro sua bonitate habuit curam, ut per tam varia terrarum & maris discrimina, omnes nos ad portum sanos & incolumes perduxerit. Satan quidem ut est sui similis, diversis nos in itinere exposuit periculis: sed ut filii (etsi hoc nomine indigni) experti sumus semper tanti Patris manum auxiliatricem: quam etiam benigne exporrigit in dies magis ac magis erga nos. Altero die postquam appulimus Villagagno, voluit verbum Dei publice prædicari: deinde subsequenti hebdomada sacrosanctam Christi Cœnam administrari expetivit, quam & ipse cum aliquot è suis domesticis religiose adiit, reddita primum suæ fidei ratione cum magna Ecclesiæ quæ aderat ædificatione. Quid commodius nostro instituto contingere poterat? Quid demum votis omnibus nostrûm responsidisset opportunius, quam ut his tesseris apud nos vera appareret Ecclesia? Talibus beneficiis dignatus est nos prosequi benignus ille summus Pater. Regio hæc autem, quod sit inculta raroque habitatore, nihil fere profert quod nostrates vel gustare vellent. Milium quidem, ficus sylvestres, & quasdam radices quibus farinam ad viaticum conficiunt, suis gignit incolis. Panem vero non habet, nec vinum aut quid vino proximum profert. Imo nec fructum aliquem (quem noverim) quo quandoque usi fuerimus. Nihilominus tamen nobis bene est, & recte valemus: imo ut me exempli vice proferam, vegetior sum solito. sed & id omnibus aliis commune est. Beneficium aëri adscriberet Physicus, qui adeo temperatus sit ut nostro respondeat Maio. Sed ne tanta summo illi, maximo & optimo Nomini irrogetur injuria, dicam quod sentio. Hoc modo paternum suum affectum nobis aperit bonus ille cælestis Pater, qui hic in tam barbaro & agresti solo suum nobis ministrat favorem, adeo ut experiamur viaticum hominis pendere non è pane, sed è verbo Dei, cujus favor hic nobis est omnium deliciarum loco. Unum est quod nos non mediocriter urget & angit, populi scilicet barbaries, quæ tanta est ut major esse non possit. Non affero, quod sint anthropophagi, quod tamen illis adeo vulgare est ut nil magis: sed doleo crassam mentis ipsorum hebetudinem, quæ mediis in tenebris tamen est palpabilis. De virtute Patris quamvis ethica, nihil norunt prorsus, bonum à malo non secernunt, denique vitia quæ natura in cæteris gentibus naturaliter arguit, loco virtutis habent: saltem vitiorum turpitudinem non agnoscunt, adeo ut hac in re à brutis parum differant. Cæterum quod omnium perniciosissimum est, latet eos an sit Deus, tantum abest ut Legem ejus observent, vel potentiam & bonitatem ejus mirentur: quo fit ut prorsus sit nobis adempta spes lucrifaciendi eos Christo; quod ut omnium est gravissimum, ita inter cætera maxime ægre ferimus. Audio quidem qui mox objiciet eos tabulam rasam esse, quæ facile suis possit depingi coloribus, quod nativo hujusmodi colorum splendori nihil habeat contrarium. Sed norit ille quantum impediat idiomatum diversitas. Adde quod desunt nobis interpretes, qui Domino sint fideles. Proposueramus quidem illorum ministerio & industria uti: scilicet reperimus illos ipsissima esse Satanæ membra, quibus nihil magis invisum quam sanctum Christi Euangelium. Proinde hac in re nobis operæpretium est sistere gradum, patienterque expectare, donec adolescentuli, quos Dominus à Villagagnone barbaris hujus patriæ tradidit erudiendos, norint naturalem ipsorum distinguere linguam. Ad hoc enim illi apud eos degunt & versantur. Faxit Deus ut sit hoc illis citra aliquod animarum suarum periculum. Nam ubi hoc munere nos donarit Altissimus, speramus hanc Idumæam futuram Christo possessionem. Interim expectamus frequentiorem populum, cujus conversatione & formetur hæc natio barbara, & nostra Ecclesia suum accipiat incrementum. Abundaremus utique omni bonorum copia, si hic frequens adesset populus. Nam quod tenuis & modica nostra sit annona, id efficit rarus habitator, & somnolentus agricola. Sed iis omnibus prospiciet Altissimus. Nos vero nostratum omnium Ecclesiarum precibus commendari obnixe cupimus. Ex Gallia Antarctica, pridie Aprilis. M. D. LVII.

Tuus P. Richerius.

JOAN. CALVINUS N.N. S. D.

ACcepi, fratres dilectissimi, novas & pergraves molestias vobis exhiberi ab hostibus veritatis: ut totus in eo est Satan, dum Filii Dei regnum promoveri, ac piorum numerum augeri animadvertit, ut nullum non lapidem ad ipsos dejiciendos moveat. Quod autem Dominus interdum laxat habenas impiis, ut nobis noceant, mirum videri non debet. Æquissimum est nempe ita probari fidem nostram, nosque vere testari quo in pretio nobis illa sit, dum afflictionibus in nos propter salutis doctrinam sævientibus, immoti tamen omnibus per actis stamus. Quod autem innata infirmitas nos hic quoque constringit, tanto maturius ad illius præsidium accurramus, quem posse & velle nostra causa, dubitare non possumus. Ut autem impetus illi adversariorum, dum in nos impingunt, non mediocrem ad ipsos sustinendos fortitudinem & robur requirunt, ita etiam illorum artes & doli singulari quadam cautione nobis sunt evitandi. Durum est multis, quod in vitæ & facultatum discrimen vocentur pietatis nomine: sed illud longe deterius, ubi obliquis rationibus & cuniculis à spe in Deum, & timore abducendi lactantur. Et hoc illud est rete, quod à bicorni illo Episcopo nunc vobis injectum est, dum trimestre spatium ad remittendum Euangelio nuncium indulget. Sic infirmæ animæ in exitium pertrahuntur. Attendite vobis igitur, atque ab istiusmodi cogitatione non secus atque à certissima suggestione Satanæ abhorrete. Cui enim hoc vel levissime in mentem venire potest, renunciandusne sit & abnegandus sibi, à quo tam caro redem- *Ex Gall.*

L ptus,

ptus, in ipsius jus & servitium omnino transierit. Neque vero usli flammarum etiam æstus & veluti inundationes, quæ corporibus minantur tantum, quod unum possunt, quidquam sunt ad illam animarum pestilentem inhalationem, quæ in æternum exitium tandem adductura sit. Quare quum illos veritatis hostes nihil non moliri animadvertitis, ut vos à via abducant, agnoscita simul illo artificio vobis retecto, Dominum receptui suis canere. Ergo ubi serio res agitur, præstate vos Christi milites, ac constanti fide Satanæ insultando, universas ipsius adversum vos instructas machinas disjicite: à mundo quoque vos subducite, à quo non minor pernicies vobis etiam imminet. Illud denique cogitate, sic esse voluntatem Domini, ut præsentis examinis occasione retecti, tanto felicius sub ipsius præsidium accurrendo quiescatis, modo etiam in illo abscondito Altissimi firmi & immoti perstetis: & quæ ad vos alliciendos ostentat Satan per nequitiæ suæ instrumenta, illa semel vobis ut infames scopulos prætervehenda statuatis. Valete dilectissimi fratres. Dominus sua dona in vobis cumulet, ut quæ instant adversa, eluctemini, vos regat suo Spiritu, ut in recta via ad extremum usque pergatis. Brevior autem fui, quum N. fratrem nostrum pluribus ista complexurum pro Dei in ipsum gratia confisus sum. M.D.LVII.

JOAN. CALVINUS N.N. S.D.

Charitas Dei Patris & Gratia Domini nostri Jesu Christi vobis semper adsit per Spiritus sancti communicationem.

Ex Gall. NOn dubito, dilectissimi fratres, quin illud plerisque vestrûm in mentem venturum sit, me alienissimo tempore hoc ad vos scribendi munus aggressum esse, quum ita passim servet impiorum crudelitas, ut vel ad minimam olei guttam immanius exarsuram timendum sit. Atqui longe falluntur, qui in eo uno timore defixi, his de rebus ita sentiunt. Ego vero hoc illud tempus essa vobis confirmo, quo veri exhortationum stimuli figendi sunt, qui omnes serio excitent, animosque revocent ad bellum hoc Domini strenue militandum. Persequutiones nimirum ab impiis luctæ Christianorum sunt, quibus fidei & constantiæ suæ documentum edant. Nunc igitur ad arma currendum est, quæ nimirum uno Dei verbi nomine aptissime continentur. Quo vero suæ quisque infirmitatis sibi conscius est magis, eo sese maturius ad Domini armamentarium conferat. Atque hic sese detegit pudenda illorum indignitas, qui suis malis adeo secure indormiunt. Qui quum sese omnium debiles maxime ostendant, & ad folii cadentis strepitum consternentur, iidem omnium maxime à singulari remedio quod offert ipsis Dominus, abhorrent. Vos vero, dilectiss. fratres, agnoscite omnino, quam opportunum sit istud erga vos meum studium, dum flamma persequutionum exæstuat, præsentemque piis intentant omnia mortem. Nam & hic mos erat olim apud sanctos illos Martyres, ut quo desperatiorem tyrannorum rabiem adversus Christi numen in ipsorum suppliciis insectandum experiebantur, eo magis laborarent ad sese mutuo excitandos, & sanctis admonitionibus conglutinandos: sic etiam Dominus ipse proposito discipulis turbulento illo statu rerum omnium, cujus nunc faciem intuemur, Vos interea,
Luca 21. vers. 28. inquit, axultate, & attollite capita vestra, quia appropinquat redemptio vestra. Hoc si apud nosipsos non ita nunc assequimur, enitamur saltem adversus nostram illam dejectionem, quæ beatæ illius exultationis sensum à nobis percipi non sinit. Nam vestra me pericula non ita fugiunt, ut præcipiti aliquo zelo committam, quod furentibus adversariis occasionem ullam præbeat: sed tamen ratio quædam hic est adhibenda, ut qui nova confirmationa indigent, illi re tam necessaria non destituantur. Vos ipsi judicate, annon jam vestrûm plurimos occupet incredulitas, quæ afflictos humi tenet, quasi Deus jam nullus sit. Hinc illi colligant quæ mihi necessitas incumbat, ut quacunqua ratione ad cor ipsos redire compellam, ne Dei in ipsis gratia penitus extinguatur. Sane nihil hoc novi est, si ut oves in mediis luporum faucibus, nunc multo magis exacerbatos adversum vos osores veritatis sustinetis. Non est hoc etiam unius loci. Cogitate nimirum easdem quoque afflictiones à vestra quæ in mundo est fraternitate impleri. Nunc igitur reipsa testemur, an frustra in Domini schola edocti fuerimus. Certum esse enim debet illi uni & vivere & mori, qui pro nobis semel ipse est mortuus. Neque suo nomini respondet fides nostra, dum victoria adversus mundum appellatur, si in umbra *1 Joan. 5. vers. 4.* tantum, & extra telorum jactum lacertos intendimus: sed tum demum quum illa probe instructi, Satanam ipsum cum suis omnibus machinis despicimus atque pedibus conterimus. Ipsa etiam Euangelii doctrina non eo spectat, ut quis de illa in otio sermonem habeant, sed ut ipsa serio imbuti, nihil fieri mundum à nobis & quæ in mundo sunt, præ cælestis regni gloria ostendamus. Proinde qui ita percelluntur ad nomen persequutionum atque instantes motus, ut exanimes fere concidant, perquam tenuiter in Dei schola profecerunt. Sane quod timore corripimur, humanum est, & à nobis alienum esse non potest. Quumque ipse Dominus hoc in nobis toleret, absit ut Domino erga alios duriores ipsius servi simus. Et qui se ita commotos sentiunt, animum ne despondeant, quasi ad defectionem usqua delapsi essent. Illud modo quod summum est properemus omnes, ut fomentis omnibus infirmitatis nostræ vale dicendo, ab illa ipsa sensim enatemus, auctore & ductore Domini Spiritu. Nihil enim est à Christianorum nomine magis alienum, quam si Filio Dei exercitum lustrante, ac suos in prælium missuro, ita demum trepidi & metu quasi extincti deprehendimur, ut jam ex illo numero ut desertores expungendi simus. Obluctandum igitur carni ut spiritus perduelli: atque ut condonet nobis Dominus, ipsi nobis ne condonemus, sed rigidi judices adversum nosipsos sedeamus. Addat sibi quisque etiam stimulos, pro suæ tarditatis conscientia: & qui nos ad officium tam male comparatos agnoscimus, exoptemus & boni consulamus, aliunde etiam ad officium excitari: agnoscamus & illud Dei opus erga nos, quod suis occasionibus aurem nobis vellicat, & somnolentos pungit ad vivum, uti nostram tarditatem sibi medicandam esse unus novit optime. Porro si quid est in iis quæ piis Martyribus contingunt, quod nos omnium maxime percellat, acerbitas suppliciorum est, quibus illi exquisitissimis addicuntur. Et sane terribilis quædam rerum facies illic axistit, quæ non satis constantes concutiat. Hoc vero ubi vel in oculos incurrit, vel in mentem venit, subeat & illa præsentissima cogitatio, de invicta illorum constantia, animique fortitudina, qua suos illos Dominus tum minime omnium destituere solet. Quicquid enim excogitent osores veritatis, ut servos Dei de gradu dejiciant, illa Spiritus Dei virtus quæ ipsis inditur, omnem pœnarum horrorem supervincit. Stet illic nempe Satan armatus, seseque totum excutiat, ut fidelibus pudorem incutiat, ad defectionem cogat, à salute avertat, eo denique numerosa illa furoris sui instrumenta conferat, ac nullum crudelitatis genus intentatum relinquat. Atqui in mediis illis cruciatibus quibus servi Dei secundum carnem excarnificantur, illa perpetua & constans nominis Christi confessio, quæ in ipsis tum longe ardentior sese ostendit, aperte clamat, potentiorem longe esse, qui ita tum suos fulcit atque confirmat, dum ex horribili illo congressu victrices tamen absumptis corporibus animas, cum invictæ veritatis

ritatis

ritatis trophæo propugnatori cælesti sistunt. Quid igitur? illa nempe adversariorum immanitas, quæ vel ipsis frendentibus Martyrum constantiæ cedere cogitur, plus valebit ad nos dejiciendos, quam ad excitandos virtus illa ex alto, qua Dominus in suis & luctatur, & vincit, & triumphat? Et vos agnoscitis manum Domini pro suis sese exerentem, ut in illa non acquiescatis? Ac fides Martyrum in media morte caput attollet, ut mortis illorum occasio fidem extinguat in vobis? Quare dilectissimi fratres, dum suos illos furores in servos Dei tyranni despumant, vos ipsi mentis oculos ad intuendam Dei opem & auxilium intendite: ac quum magnos illos athletas ab ipso nunquam deseri compertum habueritis, colligite animum, & in lucta illa adversus carnem & sanguinem eo usque progredi contendite, illamque vobis fiduciam comparate, ut beatos esse nos sentiatis sive in vita, sive in morte, qui modo Christi sumus. Atqui nihilominus justi illi crudelissime accipiuntur ab impiis, quorum scelera dum inulta sinit Dominus, tanto magis eorum in nos furor exardescit. Sic est nempe Domini voluntas, ut quum hic nobis durandum sit, & subeundum quod ipse imponit, nostram ut Ecclesiæ ipsius sortem agnoscamus. Nam & Ecclesia Domini novali comparatur, per quod ultro citroqua protractis sulcis totum tandem in glebas comminuitur: sic, inquam, ut est in Psalm. 129. Ecclesiam Domini tergo objecto impiorum sævitiæ quasi vomere perducto exarari oportet. Ac si nobis illud durum est & contra animi sententiam, satis sit vero, quod Dominus ita nos quidem exponit morti, ut eandem simul us vitæ & salutis occasionem nobis convertat. Imo si rem ipsam ut est, expendimus, optabilius nobis illud erit, quum pro ipsius nomine constanter aliquid ferre dabitus, quam si veritatis professionem remota afflictione teneremus. Neque enim percipimus tam bene quæ sit Spiritus Domini vis, nobis in portu navigantibus, atque ubi in altum afflictionum delati, spei remigio tamen salvi & erecti consistimus. Facit autem nostra cæcitas ut illud minus liquido percipiamus, quod Dominus tamen, cujus oculi certius multo intuentur, ita uti expedire novit, reipsa etiam prospicit. Dubitandum igitur non est, quin ad suorum salutem Dominus dirigat, quod ipsos suo modo exerceri sinit: nobis vero statuendum, non aliud magis exoptandum nobis esse, quam quod unus ille pro suo arbitrio de nobis semel statuerit. Quod nisi primaria illa ratio, sic esse voluntatem Dei, veram in nobis acquiescentiam, ut ita loquar, sola jam parit: ipsi demum & aliæ accedant, quæ nos etiam ad officii rationem agnoscendam amplectendamque constringant. Nam & fides nostra, quum auro vel argento sit pretiosior, non minus serium examen subeat oportet: & mortificatio nostra, quæ vocationis nostræ scopus est, sensim ita in nobis progreditur: & affectus innati à rebus præsentibus avelluntur: & tot cupiditates pravæ nobis etiam incompertæ corriguntur: sic tandem perpetuus ille noster & nativus tumor, quem nunquam bena exuimus, apposite omnino retunditur. Sic præterea admonemur quam incomparabile sit pretium verbi Dei, quum ubi gratis & sine sudore obtruditur, vilescere nobis soleat. Omnium porro summum illud est, quod per afflictiones Euangelii, conformes efficimur imaginis Filii Dei, quum æquius nihil sit quam extare istiusmodi inter caput & membra convenientiam. Ex quibus manifeste efficitur, adeo nostras pro veritatis testimonio afflictiones non esse derelictionis à Deo argumenta, ut tum potius in salutem nostram omnibus modis promovendam illas à Domino disponi constare nobis oporteat. Quod vero sensus noster contrarium prorsus dictat, illud eo fit, quia natura hic nidum figere gestimus, Regni Dei & rerum vere nostrarum obliti. Et sane quum in cælo demum nos triumphus maneat, ad bellum accinctos esse oportet, quamdiu in terra versamur.

Ergo ubi vobis serio istis de rebus cogitandum est, nolite dubitare quin Dominus ipse vos quantum opus erit, confirmaturus sit, uti idoneis exemplis non obscure testatus est. Novit enim temperare ipsas tentationes ad illud virium, quod ad easdem excipiendas nobis ipse collaturus sit. Docet etiam Scriptura nominatim, nullam in nos fore tyrannorum potestatem, nisi quantum Dominus ipse permiserit. Ipsum vero quidquam illis permissurum in nos quin primam nostri rationem habeat, indubium esse debet: de exitu ergo ipse etiam prospiciet. Nempe illud nos exanimat, quod in infirmitatis nostræ sensu defixi hæremus. Quin igitur oculos tandem levamus ad cæleste illud auxilium, quod neque temere ab ipso expectare, neque frustra implorare possimus. Merito igitur abesse à nobis sentimus, quem sese nobis offerentem adire negligimus. Imo vero eo usque etiam spes nostra porrigenda est, ut post statutum à Domino examen de Ecclesia sua habitum, Dominum ipsum tyrannorum impotentiam coërciturum expectemus, ut vel invitissimi Ecclesiam tamen respirare sinant. Hoc dum fiat à Domino, possideamus in patientia nostra animas nostras: sic tamen ut extuuram illam promissionem quæ subjicitur Psal. illo 129. noverimus, Præcidit Dominus funes illos aratorios, quibus trahæ & tribulæ in nos tamdiu protractæ fuerant. Et Psal. 125. Virga iniquitatis non incumbet perpetuo hæreditati justorum, ne justi malis fracti ad malum ipsi declinent. Ut ut sit igitur, sic illa quæ in fratribus sese exerit constantia, affici vos oportet, ut illius exemplo confirmati in eadem fide perstetis. Atque ut Martyrum cineres proditum est semen esse Ecclesiæ, non minus etiam illorum sanguis roris instar sit oportet, quo perfusi crescatis, & ad sanctum vitæ exitum vos comparetis. Et qui apud Dominum adeo pretiosus reputatur, apud vos sterilis esse non debet. Sic testatur Apostolus sua vincula non parum valuisse ad *Phil. 1.*
Euangelii promotionem: & certa illa spe sese erigit, quod morte sua Christum non minus quam vita glorificandum statuat. Nec immerito sane, quando qui pro Euangelio laborant, sistuntur illic à Domino ut juris ipsius assertores: idque non quod idonei simus, aut ipse nostra procuratione opus habeat; sed quatenus insigni illo honore nos dignari ipsi visum est, nostrum quoque laborem fructu apud Ecclesiam carere non sinit. Quare detestanda est prorsus illa perditorum & hypocritarum hominum blasphemia, qua sanctis tot Martyribus obstrepere audent, quasi invicta illorum constantia ad mortem subeundam & pietatis professio nescio quid scandali afferrent. Scilicet isti audiendi, quibus Christus nihil sapit omnino, imo qui Christi loco idolum comminiscuntur, dum scandalum illic affingunt, ubi amplectenda nobis est certissima obsignatio fidei nostræ, cujus beneficio ipsa Euangelii veritas in nobis quasi rata firmaque reddatur magis ac magis. Atqui dum eos non pudet, illa Dei servos temeritatis nota aspergere, qui sese ad mortem offerunt pro Christi jure propugnando, suo tandem summo cum opprobrio sentient, quanto Deo sit acceptior ista quam sugillant temeritas, sua illa mundana sapientia aut mere diabolica versutia, qua ut se quovis periculo eximant, certam sibi Dei veritatem adulterare, adeoque ejurare non detrectant. Horrendum plane, quod qui se Christianos appellant, statim atque Christus ipsis cum sua cruce occurrit, ita hebetes & dementati inveniantur, ut ipsum aversentur, & ab omni affectus aut notitiæ etiam specie seponant. Vos autem vestrorum illorum fratrum sanguinem, qui in testimonium veritatis effusus est, & Dei gloriæ sacer ac dicatus manet, sancta cum reverentia apud vosipsos agnoscite. Tum vero exemplum illic oblatum vobis statuite, ad quod insequendum piæ illæ animæ vos jam ex portu compellant. Hoc si uti par est minus ab affectu compa-

ratos movet, quod ab officio præstaodo tantum absitis, videte ut & quod deest vobis, requiratis apud Dominum, & vestræ illi vitiositati quæ ab officio vos adhuc revocat, serio ingemiscite. Illud enim est omnium pessimum, quum in suo metu quis sibi blanditur. Et fides ipsa diutius sopita esse non potest, quin tandem etiam plane suffocetur. Sic res cedit nempe personatis illis qui tantum sapiunt ut & cum Deo ludant ad tempus, ut cum sua illa simulatione horrendum in modum excidant à cognitione Euanglii, acsi de eo oe per somnum quidem unquam cogitassent. Quamdiu vero grex Domini ita à lupis dissipatus & tantum non discerptus jacebit, vos qui illius oves estis, ad ipsum summum pastorem accurrire, ac vobis & vestræ infirmitati gratiam & veniam orate. Orate etiam ut ipse exerat potentem manum aut ad ipsosmet adversarios in ovile suum traducendos, aut ut immanes bellua profliget, obturet ora sanguinantia, ungulas feroces atterat, ac semel impotentem illorum rabiem compressam teneat. Orate & ut Dominus ipse suam illam ad dexteram Patris sessionem dignissima occasione illustret, dum & Majestatis suæ gloriam & suorum salutem asseret. Sic nempe certa vobis à Domino levatio malorum expectanda est, quum lachrymæ & preces serio vos illi humiliatos sistent. Absit enim à vobis quod nonoullis accidit, cootra persequutores frendere, dum ab illo præsidio sese avertunt, ad quod unum summa vis persequutiooum nos compellit. Utinam vero per Domioum liceret, propius vobis manum porrigere quovis modo. Quod quando non datur, meas demum preces ad Dominum interpono ac supplex rogo, ut qui vos omnes semel Domino Jesu Christo custodiendos tradidit, reipsa patefaciat, quam certo loco salus vestra constituta sit illo vos protegente, ut ipsius quoque arbitrio vos deducendos velitis & permittatis: utque vestri, ac omnium qui affliguntur misertus, ex impiorum faucibus vos eripiat: ad summum, ut qui vos ad participandam veritatis suæ cognitionem vocavit primum, ita in vobis cumulatam in dies præstet, ut ejusdem fructus in vobis exstet ad perpetuam ipsius gloriam, Amen.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

Ex Gall.

ETsi Dilectissima in Domino, non ea in te extiterit constantia & animi fortitudo ubi oportuit, quæ debuerat, & quæ à nobis spe concepta erat, uti à te Dominus requirebat, videndum est tamen ut & istius tui lapsus serio pertædeat, & tamen animum non despondeas, ut deficias magis. Sane quum nullus color à te possit ad tam apertum malum elevandum adduci, cavendum est interea, ne Satan pro suo ingenio ad desperationem te impellat, ut à Deo prorsus alienet. Quare ipsius machinæ nobis retegendæ sunt, ut & ipsis eamus obviam. Modus autem ille expeditus erit, si ad peccata illa jam admissa cumulum deinde non addideris. Coram judicibus noo fuit à te responsum ut oportuit. Marito ut satisfaceres, nimium concessisti. Si ita deflectere pergis, periculum est ne quicquid in te contulit zeli & sinceri affectus Dominus, emoriatur. Non est vero mediocre malum, quum infideli profiteris te ipsum Domino anteferre paratam esse. Quare quum ex eo quod non bene apud te constitutum habueris Deum sincere & simpliciter ducem sequi, ita tibi excideris, sic ingemisce tanto casus, ut te etiam in illo erigas, qui potens est te quoque adversus omne genus tentatioois victricem reddere. Optandum est quidem, ut virum quovis modo lucrifacias: atque ut Christi jugum detrectet, nulla ratio tamen sinit ut te ab illo avertas. Ut vero illi ita obsequaris, ut hoc cum sacrilegio conjunctum sit: ut te cum illo reconcilies, ut cum Deo divortium facias: ut maledictam pacem foveas cum illo, cælestem adversum te judicem provoces: ac in conjugii terreni & momentanei gratiam, sacrum illud ac perpetuum vinculum quo cum Christo Dei Filio Servatore nostro conjuncti sumus, abrumpas: an vero vel centies potius adeunda mors noo esset, tibi judicandum relinquo. Quod si eo usque Deum semel tentares, habet Satan horribiles laqueos, ad illos circumcipiendos, qui se ita perditum eunt. Vide igitur, ut quum te Dominus hactenus retinuerit, & retineat adhuc, ne tibi ulterius indulgeas. Hoc autem pro sollicito in te meo studio prædico, etsi non diffido, quin Pater misericordiarum quod in te cœpit, impleat. Sed nostro periculo tandem notos esse nobis & cautos reddi oportet, nisi, quod absit, donum Dei temere negligimus in nostram perniciem. Quatenus autem marito morem gerere debeas, non est expeditum mihi consilium offerre, quum multa incidere possint, quæ mihi perspecta non sunt. Tantum à te contendam, ne semel labyrinthum ingrediaris, ex quo nunquam exitus sperandus sit: sed in eo fixa maneas, quod Deo sit obediendum. Tu autem illum invoca, cujus unius ope contra quosvis insultus qui te cunque manent, firma statura sis: simul etiam precare ut Spiritu prudentiæ & consilii re instruat, ut te quibusvis difficultatibus expediat. Ego vero illum etiam tuo oomine orabo, ut reipsa ostendat te in ipsius præsidium & Spiritus sancti directionem & tutelam ab ipso receptam esse. 10 Aprilis. M. D. LVIII.

CALV. ILLUSTRISSIMO PRINCIPI D. PHILIPPO LANTGRAVIO HESSIÆ, &c.

ILlustrissime Princeps ac Domine. Etsi mihi satis conscius sum meæ tenuitatis: quia tamen persuasus sum me à V. C. unum ex fidelibus Christi servis censeri, & eandem benevolentiam quam olim expertus sum, manere adhuc confido: oon opus habet hæc mea commendatio longa excusatiooe, ac si plusquam par sit, mihi arrogem: quia in tanta necessitate crudelis esset mea segnities vel cessatio. Nec vero antehac quum ad V. C. profecti sunt duo isti fratres mei, alia de causa abstinui à scribendo, nisi quia verebar, ne mea sedolitas ut supervacua, ita & molesta foret: quum V. C. ad præstandum officium ultro satis propensam oovis stimulis urgendo, aliquod diffidentiæ signum daturum mihi viderer. Nunc ut tertia profectio ab ipsis suscipitur, nova me ratio, ut meas preces adjungerem eorum postulationi, impulit, ne qua scilicet vobis suspicio obrepat, toties idem repetendo, eos intempestive satagere. Nam probabile est eosdem rumores qui per alias aulas vagati sunt ad V. quoque C. delatos esse, nihil jam deprecatione opus esse apud Regem, quia sponte liberos dimitti jusserit quicunque ob Euangelii testimonium in carcerem conjecti erant. Et verum quidem est, ex magna turba septem tantum fuisse exustos: sed longe fallitur qui putat modum sævitiæ ideo fuisse impositum, quasi mansuefacti fuerint hostes, vel saturati innoxio sanguine. Tantum invicta Martyrum constantia ad breve tempus eorum rabiem vel fregit, vel cohibuit. Nam quum postremo pueros duos rapuissent ad supplicium, quos credibile erat ob teneram ætatem minus animosos & constantes fore, atque hoc modo tentassent aliquo defectionis exemplo infamiam & dedecus aspergere sinceræ fidei: ubi sua spes eos frustrata est, deflectere cœperunt ad nova consilia. Examinatis omnibus quos viderunt ad mortem obeundam paratiores esse, & quibus in mundi opibus, vel splendida cognatione oihil erat subsidii, in speluncas abdiderunt, ut prima quaque occasione illinc ad mortem trahantur, cui jam se adjudicatos esse non dubitant: & res etiam vulgo nota est. Hi autem plures sunt triginta, tam viri, quam mulieres. Alii in cœnobia distributi sunt, quibus

bus monachi essent velut quotidiani tortores. Quod autem ex illo numero clam elapsi sunt multi, non clementia vel humanitate contigit, sed quod monachis gratum fuit, quasi pestibus sua claustra purgari, ne serperet longius contagio. Interim tamen quantum displicuerit hæc media ratio Cardinali, qui solus in aula regnat, ex atrocibus Regis minis & conviciis apparuit, acsi curia Parisiensis non satis viriliter aut strenue ageret. Tandem suppliciter per Legatum suum petiit ab Antichristo Romano, ut inquisitioni præficeret tres Cardinales, quibus permissa est effrenis perdendi & mactandi licentia. Novum etiam edictum promulgavit ipse, quo datur Episcopis summa vitæ necisque potestas: nec Regiis judicibus aliud relinquitur, quam ut sint illorum carnifices. Hinc omnibus nobis tacentibus, C. V. facile pro sua singulari prudentia colliget quid futurum sit, nisi mature obviam eatur. Pro sua autem pietate studebit haud dubie, omni cunctatione abrupta, levare miseros fratres, quorum suspiria & gemitus merito pias omnes mentes vulnerare, & ad opem ferendam assidue stimulare debent. Nec enim de solis captivis agitur, sed de trecentis millibus, quos singulis momentis novi terrores exagitant. Adhuc quidem non Parisiis modo, sed in aliis Galliæ urbibus ad preces & alia pietatis exercitia conveniunt nonnulli fideles. Verum quum impendeat certum mortis discrimen, quo minus vitæ suæ parcunt, eo digniores sunt quibus ferantur suppetiæ, si qua ratio suppetat. Dominus V. C. Illustrissime Princeps tueatur, omni bonorum genere exornet, Spirituque invictæ fortitudinis confirmet in finem usque. Genevæ, 6. Calendas Martias. M. D. LVIII.

J. Calv. D. Michaeli Dillero.

Lectis quas ad optimum fratrem nostrum Bezam scripsisti literis, præstantissime vir, mixtum, ut par erat, dolore gaudium accepi. Nam quod de fratribus nostris, qui ob Evangelii testimonium tenentur in Gallia captivi, tantopere sollicitus es, quia inde colligo quam sedulo causam eorum acturus sis apud Illustrissimum Principem, non parum lætor te nunc divinitus oblatum esse fidum & cordatum adjutorem huic negotio. Interea cor meum graviter vulneravit eorum perfidia, qui nefarium quæstum facere non dubitant ex Martyrum sanguine. Ac ejus quidem jam ante mensem non levis mihi suspicio obrepserat: nunc vero non sine acerbissimo mœrore palam cognovi, miseros fratres in aula quoque vestra scelerate esse proditos. Quum hac transiret impius ille delator, qui persuasit Illustrissimo Principi legatione non esse opus, tale quiddam oblique apud me attigit. Sed quum singulis prope verbis ejus mendacia refellere promptum esset, speravi meis responsis nonnihil fuisse mutatum, ut saltem ad fingendum minus audax foret. Sed ut video, prorsus obduruerat. Quia mihi ante annum nota fuerat ejus futilitas, putavi initio inconsiderate eum garrire de rebus incognitis. Tandem in sermonis progressu animadvertere licuit proditorie ipsum agere: improbior tamen fuit quam putaveram. Certe quod quinque tantum dixit fuisse exustos, abjecto pudore sciens & volens fefellit. Nam quo tempore in aula erat, duo adolescentes, quorum alter annum decimum sextum vix ingressus erat, pene in ejus conspectu rapti sunt ad supplicium. Si qua pietatis gutta præditus fuisset, hoc nescire turpe fuit. Quod autem à me admonitus, & convictus, eadem mendacia obtrudere non destitit, minime tolerabilis impudentiæ est. Cohibita quidem hostium sævitia fuit, quod tam alieno tempore Germanos Principes offendere non esse utile putabant. Neque tamen ita Rex placatus fuit, quin sæpius mollitiem exprobraverit curiæ Parisiensi, quod tam segniter exequeretur quod mandatum erat, de promiscua omnium cæde. Omnes enim optabat prius esse extinctos, quam ad deprecandum venirent Principum legati. Et quanquam multi ex judicibus plus satis ardebant ad fundendum sanguinem, terruit tamen eos constantia quatuor virorum, nobilis unius fœminæ & puerorum, à quibus initium fecerunt. Nam quum singulos blanditiis pellicere tentassent ad fidem abnegandam, viderunt eos alacriter ad mortem pergere. Hinc factum est, ut non ausi fuerint properare, sed quos videbant robustiores, & magis intrepidos, tetris carceribus addixerint, unde pro sua commoditate eos ad mortem trahant, simulac libuerit. Certe pii fratres non dubitant de sua vita jam esse transactum: & vulgo notum est, haberi pro damnatis. Alios monachis in custodiam dederunt, ut paulatim languefacerent ipsorum fidem: imo ut sacrilegis superstitionibus se polluentes, Christum abnegarent. Itaque piis hæc durior fuit conditio, quam si in profundo carcere jacuissent. Et tamen major pars ex claustris illis aufugit monachorum conniventia: vel quod molestum erat gratis eos alere, vel quod sibi à contagione metuerent. Nemo quidem judicum permissu hactenus exiit nisi cum turpi defectionis nota, ut satius fuerit recta eos ad ignem trahi. Nec est quod miremur dilatum fuisse supplicium, quum astute hostes ad breve tempus declinata invidia aliam opportunitatem captaverint, quæ nisi mature illis eripitur, laxabunt frena suæ truculentiæ. Unius etiam rei monendus es, quicunque damnantur, paulo ante supplicium gravissimis tormentis cruciari, ut socios prodant. Ita in singulis mortibus centenæ queruntur. Nunc quid te, eximie vir, vel rogem, vel horter, ut totum huic causæ te impendas, quum ipse anteverteris, & voluntarius Bezæ nostro fueris hortator, ne fratres indigne à mercenariis delatoribus proditos desereres? Huic igitur tam piæ sollicitudini vota mea adjunxisse satis est. Utinam mihi liberum fuisset coram gratias agere. Imo satagere etiam pro miseris fratribus, quorum gratia ne vitæ quidem parcerem. Sed quia iter meum, quasi aliud molirer, sinistris quorundam sermonibus fuisset obnoxium, non ausus sum pedem movere. Bene autem habet, quod duo in unius vicem succedunt, qui mihi sunt veluti duæ animæ, & summa dexteritate peragent quod ego pro mea virili conarer. Vale ornatissime vir, & frater mihi observande. Dominus semper tibi adsit, te gubernet, laboresque tuos benedicat. Genevæ, 8. Calendas Martii. M. D. LVIII.

J. Calv. D. Othoni Henrico, Principi Electori, s.

Illustrissime Princeps ac Præstantissime Domine, quum antehac ad Vestram Celsitud[illegible]em profecti sunt optimi fratres mei, Theodorus Beza & Joannes Budæus: quamvis meo rogatu iter illud susciperent, ut causa illa piis omnibus communis erat, me vero inter alios patronum pro ratione mei officii postulabat: non ausus tamen sum, quod maxime optassem, quidquam commendationis illis dare, quia verebar ne superbum videri posset, hominem Celsitudini Vestræ adhuc incognitum scribendi licentiam sibi sumere, acsi qua auctoritate vel gratia polleret. Sed justior quam vellem mihi oblata est excusatio: quia scilicet quod tunc facere vetuit pudor, nunc cogit & extorquet necessitas. Ex eorum quos dixi, relatu, cognovi Celsitudinem Vestram ad miseros fratres juvandos & levandos magis propensam esse, quam ut meo vel cujusquam hortatu excitari opus sit. Sed ubi exposuerint quomodo nunc res habeant in Gallia, plenamque & liquidam narrationis fidem fecerint: non modo sanctum eorum studium in hac secunda expeditione laudabit V. C., sed mihi facile concedet, ut adjutor ipse quo-

que accedam. Quum tam liberaliter & uno consensu, nec minus sincero haud dubie cordis affectu, vos, Illustrissimi Principes, afflictos fratres vobis fore curæ polliciti essetis, mirati sumus, & illi etiam nobiscum, unde injecta esset mora legationi, quæ jam decreta fuerat. Putavimus tamen vos interea minime cunctatos esse, sed aliam rationem, quæ nobis esset incognita, vobis autem visa esset melior & utilior, sequutos fuisse. Neque enim modestiæ nostræ fuit, & ejus quam vobis deferimus observantiæ, aliter sentire, quam in his turbulentis temporibus sic vos mutasse consilium, ut tamen consultum esset miseris fratribus. Dum ita hæremus suspensi, probabilis conjectura animos nostros pupugit, vanis rumoribus, vel, ut liberius dicam, malitiosis quorundam artibus vos fuisse deceptos. Tandem non suspicati sumus, sed aperte vidimus, quosdam famelicos & conductitios homines lucri captandi causa sparsisse falsas blanditias, quæ vestram alacritatem tardarent. Ignoscat V.C. si ingenue rem totam aperio. Nam quod relatum fuit, carceres nunc esse vacuos, vanissimum esse comperient legati vestri, si illuc venerint. Verum quidem est magnam partem fuisse distributam in liberas custodias, unde quidam aufugerunt. Sed hoc vel puellis vel adolescentibus datum est, vel aliis quos propter familiæ splendorem cognati postularunt in cœnobia transferri. Quicunque vero se constantius gesserunt, quamvis ad vitæ usque discrimen aliqui eorum ægrotaverint, adhuc in fœtidis caveis tenentur inclusi, illicque & pædorem, & frigus, & asperrimas quasque contumelias perferunt. Si de numero interroget V. C., plures esse quam triginta, oculatus testis de cujus fide non dubito, nuper mihi scripsit. Ac nemo eorum est, qui non se morti addictum certo cognoscat. Sicuti vulgo notum est objurgatos fuisse judices curiæ Parisiensis, quod nimis torperent, vel remissi essent. Ac si detur optio fidelibus illis Christi servis, gratior esset mortis celeritas, quam adeo miseræ vitæ prorogatio. Pedemontani & reliqui Alpini fratres non multo mitius tractantur, nisi quod difficiles aditus eos tuentur. Citati nullam vim opponunt, sed tantum excusant, quia sacro & insolubili pietatis vinculo Deus eos simul conjunxit, seorsim causam non dicturos. Verum ut rabiosa est hostium crudelitas, siquis deprehendi potest, rapitur in carcerem: ut hodie Taurini unus verbi minister compedibus adstrictus est, quum per duos menses catenis ligatus fuerit. Curia quoque Gratiopolitana cujusdam vallis incolas duriter vexat. Omnes certe inter assiduos metus trepidant. Regem vero non esse mitigatum, ex edictis nuper promulgatis palam est. Quia minus severi erant judices, quos tamen atrocibus minis ad sævitiam cogebat, rogatu ejus præfecti sunt ab Antichristo Romano tres Cardinales, qui suo arbitrio jurisdictionem hanc, vel potius ex sua libidine, per suos satellites exerceant. Rex etiam Episcopis & eorum ministris altero edicto summam licentiam mactandi restituit. Quia penes eos potestas erit vitæ & necis: Judices autem totius regni, quibus adempta est cognitio, illorum erunt carnifices. Quam fœdis contumeliis proscindat Rex puram Euangelii doctrinam, ex edictis perspiciet V.C. Nam quod Sacramentarios videtur petere, merum esse fucum experientia clamitat. Nec dubium est, quin aulici artificet ad fallendos Germanos Principes captiose nomen hoc suggerant, quod putant multis esse odiosum. Ego autem sancte coram Deo & Angelis affirmo, Sacramentarios illic haberi, quicunque non fatentur Christum in Missa Papali quotidie immolari. Ergo quibus nefandum illud Missæ sacrilegium displicet, falsa ignominia aspergitur, acsi sacram Christi Cœnam abrogarent. Neque tamen dissimulo Gallos fratres idem sentire quod publice doceo, sicuti Ecclesiæ nostræ catechismo utuntur. Nec vero hac de causa C. V. patrocinio spoliari merentur, quando & Christum veraciter in sua Coena præstare, quod figurat, agnoscunt, & clare fatentur non aliter animas nostras in Cœna pasci Christi carne & sanguine, quam pane & vino ad corpus alendum pascimur. Si de modo communicationis non prorsus conveniat, an deserendi sunt in ultimo discrimine, qui arcana Spiritus virtute Christum nobis vere communicari credunt, quamvis cælum & terram carne sua non impleat? Quid enim aliud quærendum est, quam ut coalescamus in corpus Christi? Quod si aliter fieri non posse credimus, quam si ubique sit secundum carnis naturam, certe ejus potentiæ derogatur. Atque utinam hæc infelix disceptatio vestris auspiciis, prudentia, auctoritate, aliquando sedari queat. Interim vero Christi martyres laniena expositos omni auxilio destitui, neque pium neque humanum esse V.C. cognoscit. Cæterum, nihil minus propositum est Euangelii hostibus, quam discernere alios ab aliis, quum promiscue Sacramentarios judicent, quicunque unicum Christi sacrificium sufficere in æternam salutem fatentur: quia ipsorum nihil interest, quid de carnis & sanguinis Christi communicatione credatur, modo quæstus ille ex nefando Missæ sacrilegio integer maneat. Deinde, quum relapsos & pertinaces simili pœnæ adjudicet edictum, minime obscurum est destinari ad cædem quicunque à sincera & ingenua Christi confessione non discedent. Nunc mihi non aliud restare video, nisi ut totius Gallicæ Ecclesiæ nomine suppliciter C. V. fidem implorem, ut non modo Regem ipsum deprecari non gravetur, sed alios quoque Illustrissimos Principes sibi adjungat, ut Rex intelligat serio vos omnes in hanc curam incumbere. Modum aliquem præscribere neque meum est, neque eorum qui literas meas perferent. Quod tamen maxime optandum esset, facere nequeo quin C.V. exponam, ut admonita secum expendat, annon hæc optima sit commendatio: Regi semel palam facere, quodnam doctrinæ genus impugnet. Quod si restandæ fidei consilium placuerit, parata erit in manibus fratrum meorum Bezæ & Budæi confessio, cui subscribent ad unum omnes, qui hodie in Gallia pro hæreticis vexantur. Verum ne tædio sit mea prolixitas, finem facio. Dominus V.C. Princeps Illustrissime, perpetuo tueatur, omni benedictionum genere locupletet, Spiritu prudentiæ & invictæ fortitudinis in finem usque regere pergat. Genevæ, 8. Calendas Mart. M. D. LVIII.

J. Calv. D. Gossin. Zenello s.

Licebat tibi & reliquis, quum hic essetis, ex me sciscitari si qua vos dubitatio angeret. Paucis autem verbis coram forte melius vobis satisfecissem, quam nunc longiore scripto. Nec vero mihi nunc commodum est prolixe ad vos scribere, quin etiam pauca hæc vix dictare permisit lateris dolor, qui me toto jam mense prope inutilem reddidit. Fide, quam fratri nostro Martino dedistis, vos coram Deo & Angelis ejus quum sciatis esse obstrictos, merito solliciti estis ne à vobis ulla in parte violetur: ac in ea sancte colenda vobis omnino perseverandum: quia simulac tantulum à recto proposito deflexeritis, nullus erit licentiæ modus: ut multas semper illecebras reperit carnis sensus, quibus nos deliniat. Nunc videndum quousque pateat quod polliciti estis. Martinum quidem nihil aliud stipulatum fuisse statuo, nisi ut abstineretis ab omnibus inquinamentis, quæ cum sincera pietatis & fidei professione pugnant. Porro si quis templum idolis dicatum ingreditur, non ideo protinus sordium aliquid contrahit: sicuti quum Paulus Athenis falsorum Deorum aras lustraret, non se polluit aspectu illo. Sed hic spectanda est consilii ratio: quia si Papistis gratificari propositum est, impia est & minime excusabilis simulatio. Quibus per templum Papale transire

religio

religio fuit, facile ignosco: quamvis plus æquo timidi fuerint. Ad legem vero tam austeram neque me neque alios auderem astringere, quia mihi sufficit abesse omnes superstitionis species: & simul dari operam, ne quem juste & merito offendat nostra libertas. Hæc principia modo teneamus, non video cur nimis anxie fingamus nobis scrupulos, qui cursum nostrum in plana via morentur. Quod ad conciones spectat, duo mala cavenda sunt, ne ubi plenis buccis veram pietatis doctrinam proscindunt illi rabulæ, silentium nostrum speciem consensus præbeat: deinde ne superstitiosis precibus communicemus. Si quem ergo mera curiositas ad audiendas blasphemias trahat, multum abest ab eo zeli fervore, quem Deus à filiis suis exigit. Quomodo enim vere & ex animo dicet, Zelus domus tuæ comedit me & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me, si volens & sciens aurem accommodat sacrilegis doctrinis? Imo eas cupide venatur? Si autem hoc modo colorem simulationis accersit declinandæ invidiæ causa, hæc certe obliqua est pietatis abnegatio. Quisquis impias conciones audire se jactat ne videatur Dei contemptor, fucum obtendit: quo licet se & alios deludat, non tamen oblinet Dei oculos. Qui vero eas se audire excusat, ut commode instituat suos, videat iterum atque iterum, ne quid aliud tegat animo. Nam quum omnes ad fugiendam crucem nimis propensi sint, qui sibi ultro blandiuntur, intenti sunt ad captandos prætextus: sensus autem carnis ad eos excogitandos plus æquo ingeniosus est. Ergo nisi melior alia ratio, vel necessitas cogat, longe tutius est ab ingressu templi abstinere, dum illic ex professo corrumpitur & adulteratur Dei veritas. Et certe vix fieri potest, quin animi simul ac aures labis aliquid contrahant, ubi sponte audientia datur Satanæ mendaciis. Quod ad reprehensiones attinet, quamvis optandum sit, eas inter nos magis vigere, & se quisque ad hoc officium errantibus præstandum strenue animare debeat: certam tamen ac perpetuam legem figere non audeo, ut quicquid displicet, statim & sine exceptione reprehendatur. Hoc quidem nobis omnibus præstandum esse non dubito, ut appareat nos moleste ferre quicquid Dei gloriæ & verbo repugnat: deinde si detur occasio, studium nostrum clarius testari oportet: præsertim si qua spes est profectus, minime negligenda est: imo si gravius contingat violari sacrum Dei nomen, minime timenda est importunitas. Ex hac ratione nihil hodie melius est, quam parce frequentare sodalitia in quibus pugnandum est, nisi velimus perfida segnitie prodere gloriam Dei. Certe ubi aperto probro afficitur Deus vel sincera religio, vel ubi indigne non absque contumelia arripitur ejus nomen, quamvis assensum non simulemus: pudendum tamen torporem esse sua cuique conscientia dictat, nisi palam ostendimus nobis curæ esse Dei cultum & gloriam. Non præscribo ut primo statim verbo pius vir ad objurgationem prorumpat: sed ubi delicta alia aliis addita feruntur, tam supina remissio extra noxam non est. Quod ad mensæ benedictionem, precesque privatas spectat, quisquis retecto capite eas audit, non obscure declarat illis se subscribere. Ergo si qua miscetur corruptela vel superstitio, tali professione sese contaminat. Si alios aspicimus se cruce signare, vel nugas suas agitare, aliquantum diversa est ratio: & tamen hinc monemur non esse adeunda loca, ubi occurrunt innumeræ superstitiones, quarum aspectu sequuti Paulum nos incalescere convenit: certe si qua in nobis est pietatis gutta, saltem tacitos gemitus expriment: qui vero tacitus gemet quæ videre cogitur, longissima subducere se cupiet, si liberum sit. Ad nuptias qui accedit, modo à saltationibus, tripudiis, aliisque lasciviis se contineat, non erit forte ob solum aspectum damnandus: semper tamen danda opera est, ut modestia nostra pudorem aliis incutiat, sitque gravis quædam cohibendæ lasciviæ censura. Idem & de alea judicium facere convenit. Nam quum lusu illo pecuniam male dilapidare non liceat, nihilo etiam minus lucrum facere. Qui sibi ab hac contagione non temperat, prorsus excusatione caret. Nec me latet quam vobis difficile sit hanc integritatem colere: sed mei arbitrii non est, vel tantillum laxare ex Dei præceptis. Et quia fieri nullo modo potest, quin multorum animi in vos exacerbentur, donec ad subeundas offensas parati eritis, claudicare necesse erit ad dextram vel sinistram. Non disputo quam perplexa res sit, alienari à cognatis & amicis: tantum simpliciter ostendere mihi propositum est, quid vetet Deus, aut jubeat. Si te filii sui in Baptismo fidejussorem advocet quispiam, inhumanum videbitur negare: & ille repulsam passus, quasi accepta gravi injuria excandescet. Atqui infantem fœtidis illis nugis, quæ legitimum & genuinum Christi Baptismum non sine ludibrio conspurcant, offerre qui liceat, nemo, ut opinor, ostendet: quandoquidem fidejussor sacrifico astipulans, impia societate se inquinat. Quoties ergo nos huc vel illuc impellere tentant homines unde arcemur verbo Dei, amicitiis omnibus renunciandum potius est, quam talibus obsequiis redimenda totius mundi gratia. Denique modo placide, adhibita etiam prudentia, & quæsita opportunitate testemur nobis Deum pluris esse quam homines, quomodo hoc accipiant veritatis hostes, non est in nobis situm: sed qualiscunque erit eventus, satis sit studium nostrum Deo probari, & gratum esse. Ex hoc brevi responso colligere, ut spero, licebit, qualiter vos gerere deceat. Ecclesia N. inter hostium terrores statum suum retinet. Martinus noster in stadio suo constanter pergit, nec fatigatur. Et quanquam minacibus edictis fulminant hostes in Gallia, sævitiam quoque suam despumant: passim tamen crescit vigor & alacritas. Vale eximie vir & frater integerrime cum reliquis amicis, quibus has fore communes spero. Dominus vos omnes tueatur, Spiritu suo gubernet, invictaque fortitudine sustineat. Genevæ, pridie Idus Martias. M. D. LVIII.

Joannes Calvinus tuus subscripsi: quia epistolam dictare cogit lateris dolor.

MARTYR CALVINO S. D.

ACcepi, vir clarissime, superioribus diebus istas literas Viennæ, ut eas ad te mitterem: quod antea non feci, quia commodum tabellarium prius non habui. Nunc vero partim ista occasione data scribo, partim quoniam videtur jam esse diu ex quo te non salutavi: quod officium etsi aliquantulum distuli, nihilominus intermori non patiar. Atque ad hanc meam voluntatem aliud accedit, nempe superioribus diebus me summa voluptate perlegisse quam edidisti lucubrationem, pro tuenda æterna & salvifica Dei Opt. Max. prædestinatione. Proinde quum ea lectione fuerim admodum recreatus, par & æquum existimavi gratias tibi agere: nec dubito labori tuo, quoad electos ac prædestinatos ad æternam vitam à Deo, ad cujus gloriam susceptus fuit, justum uberemque fructum concessum iri. Ego quoque in istam eandem sententiam permulta collegeram in commentario meo epistolæ ad Romanos, quem ante aliquot menses imprimendum Petro Pernæ Basileam miseram: qui tamen liber iis nundinis absolvi non potuit. Quod idcirco nunc significo, quo tibi fidem faciam, ex animo & justa de causa me tuo scripto non vulgariter gavisum esse. Nos hic novi nihil fere habemus, quod ipse nescias. Inauguratio novi Imperatoris, forma & ratione insolita & hactenus inaudita, omnibus admirationem incredibilem peperit. Hac enim (ut loquuntur) coronatione, Antichristi Romani auctoritas videtur dejecta, plus quam hactenus unquam fuerit: &

quo pacto Electores Archiepiscopi adduci potuerint, ut ejusmodi consenserint inaugurationi, nullus propemodum intelligit. Sed quicquid fit, expectabimus opera Dei. Huc venerunt duo Vienna, quorum alter est concionator: alter vero Comes, ætate quidem juvenis, at in literis admodum exercitatus, & Religionis amantissimus. Novo Imperatori erat à consiliis. Cæterum agit modo cum Maximiliano Rege Bohemiæ, contemplatur Ecclesias Euangelicas, nititurque ostendere Lutheranos & nos de re Sacramentaria idem sentire: verum huc usque id non potuit ad liquidum nonnullis probare. Tubingam & Heidelbergam proficiscitur. Illac ad Philippum in Saxoniam, quem ait se compertissimum habere, coactum esse jam ad scribendum, ac testandum quidnam de re Sacramentaria statuat. Utinam illi Deus eam constantiam largiatur, quæ illius eruditionem & pietatem decet. Uterque vero istorum affirmat Regem Maximilianum totum ad Euangelicam religionem esse propensum, & Viennensem Ecclesiam cupere omnino reformatam. Hæc habui quæ scriberem, vir clarissime, ac mihi multis nominibus plurimum observande. Precor Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut Ecclesiæ suæ te quam diutissime incolumem servet. Tiguri, 21 Aprilis. Rogo ut symmystas meo nomine salvere jubeas.

Tuus in Domino Petrus Martyr.

Calv. Martyri s.d.

Binas his paucis diebus abs te literas accepi, clariss. vir. Ex prioribus intelligere gratum fuit, tuo judicio probari breve scriptum, quo æternam Dei providentiam contra impuras rabulæ calumnias defendere volui. Causæ quæ tibi mecum est communis, sciebam te ex animo favere. Etsi vero satis agnosco non actam fuisse qua par erat dexteritate & industria: imo quum invitus ad eam accesserim, fastidium quo tenebar, magno fuisse obstaculo scio: mihi abunde sufficit, mea culpa nihil jacturæ passam esse. Hoc tamen longe mihi gratius, jam sub prelo esse tuos commentarios, in quibus harum rerum fusa & dilucida explicatio tradetur. Quando tandem in Genesin quoque, & in Prophetas aliquid exibit? Cur non hic es, ut tibi de manibus vi extorqueantur quæ nimis diu premis? N. noster parva quidem in re expertus est, quantum testimonio tuo & commendationi deferrem: per me tamen non stetit, quominus me ad majora officia prompto & parato uteretur. His diebus in Ecclesia Italica aliquid fuit turbarum. Gribaldus semina quædam suorum errorum sparserat, quorum summa huc redit: unicum Deum esse, qui Pater est Christi: ut Monarchia sit penes solum Patrem, Christus vero secundarius, & quasi primogenitus inter multos deos. Hoc non animadvertebant simplices, qui tamen falsis principiis implicit, pertinaciter tuendo quod nunquam intellexerant, jam cœperant repudiare quæ nihil controversiæ habent inter pios. Jam adhuc superstite optimo fratre nostro Martinengo, pullulabant hæc dissidia. Itaque moriens summa vehementia & me & collegas hortatus fuerat, ut cavendo huic malo, & sanando intenti essemus. Me vero præsertim nomine ter & quater appellans, Qui mihi & gregi, dicebat, hactenus fuisti Pater, nunc Pastore suo orbatum gregem in tuam fidem & curam suscipe: & qui notiores tibi sunt morbi, à quibus summum discrimen impendet, adhibendis maturè remediis sedulo advigila. Post ejus mortem Lactantio & mihi multum fuit negotii in pacandis turbulentis hominibus, qui dubitandi prætextu suis deliriis alios imbuebant. Quum omnia putarem composita, repente apparuit, clandestinis illorum artibus plures esse corruptos. Cujus mali sanandi non alia fuit ratio, quam ut omnes certæ confessionis formulæ subscriberent: qua proposita liberum singulis fuit contra afferre si quid eos angeret: scrupulos omnes ita discussi, & nodos expedivi, ut certo confidam nunc in sanctam unitatem rursus Ecclesiam coaluisse. Horum te volui facere certiorem, ut si quis ad vos usque rumor perferatur, ne sollicitus sis, quasi dubio adhuc eventu. Vale ornatissime vir, & mihi venerande frater. Dominus te sibi & Ecclesiæ suæ diu incolumem servet, Spiritu suo gubernet ac benedicat. Genevæ, 22 Maii. M. D. LVIII.

Joannes Calvinus tuus.

Calv. Farello s.d.

Quomodo Rochæus noster postridie quam captus fuerat, liberatus sit a Rege Navarræ, fusius recitare non vacat. Cognitum fuit, temere fuisse arreptum, & conjecturis magis quam testimoniis gravatum. Ita piorum impulsu ausus est homo pusilli animi eum reposcere, acsi unus esset ex domesticis. Ipse etiam carcerem adiit, ut captivum eximeret. Hic nuncius per se lætus uti nos exhilarat, ita nos angit altera ex parte, quod novas tragœdias paulo post esse exortas credibile est: quia omnibus Regis Officiariis mandatum fuerat, ut Deum panaceum in pompa solenni comitarentur: quod non omnes videbuntur facturi. Quamvis in ejusmodi hominibus insolubilis quidam laqueus à mundo deprehenditur. Paucissimi cum Abrahamo in Deum simpliciter respiciunt. Multi cum Lotho, ut Sodomam relinquant, queruntur se non posse servari in monte. Sed quo rarior est cordatorum numerus ex eo genere, eo illustrior est Dei manus, quæ duplici pelle quodammodo istos exuere dignatur: nativo affectu nempe, tum adventitio, ex fulgore suæ dignitatis. Sed progressus sum ulterius, ne vacua plane exiret epistola. Vale optime & integerrime frater cum reliquis symmystis. Dominus vos omnes gubernet, tueatur, benedicat usque in finem. Genevæ, 18 Junii. M. D. LVIII.

Joannes Calvinus tuus.

J. Calv. Henrycho s.d.

Ante duos menses scripserat Franciscus noster, sibi inter magnas & arduas difficultates hoc non vulgari fuisse solatio, quod fideli tua opera commode & opportune adjutus foret. Idem nobis iterum confirmans paucis abhinc diebus, magnopere & ingenuam in te sinceritatem & perseverantiam laudavit. Etsi autem nihil narrabat, nisi quod præstandum fuit Christi servo: quia tamen ubi periculosa est vel damnosa integritas, rara apparent ejus exempla: ex animo, ut par erat, læti sumus, te opprobrium crucis Christi mundi lautitiis præferre, quæ multos ita inebriant, ut Euangelii simplicitas, quasi insipida, sit illis fastidio. Quod si eorum astutiam esses imitatus, qui nimis ad fovendam suam quietem sunt providi: erat speciosus color, cur te à fratre nostro disjungeres. Hoc enim prætextu solent, qui privatæ securitati consulere volunt, ab omni odio & molestia procul se subducere, quasi nihil utilius sit: quam medio quodam & flexiloquo docendi genere mulcere populi aures. Quo majori laude dignus es, qui molliter & extra omne certamen quum docere posses, posthabita privata utilitate, ad dandam fratri nostro societatis dextram ultro fuisti propensus. Et certe videmus hoc tandem consequi versutos illos artifices, qui pietatis doctrinam ad suum commodum inflectunt, ut discipuli eorum semper discendo, nunquam perveniant ad veritatis scientiam. Porro quamvis jam minus æquos ac propitios experiaris, qui antehac favore te prosequuti sunt, non est tamen cur sinceræ confessionis te pœniteat. Neque enim ignoras,

hac

hac lege nos servire Christo, ut non modo cum professis hostibus gerendum sit bellum, sed multis etiam domesticorum calumniis simus obnoxii. Frement multi, alii aperte clamabunt, te ad libertatem quæ apud vos tolerabilis non sit, inconsiderate progressum esse. Tibi non modo has voces spernere necesse erat, sed delicias quibus indulgent, severe illis excutere, ut intelligant claudicationem qua pugnas omnes declinant, exosam esse Deo. Pergendo qua cœpisti (quod facturum certo confidimus) tandem senties, puram coram Deo & Angelis conscientiam centum theatris longe præstare: ejusque pacem, totius mundi plausu magis esse expetendam. Adde quod pii Dei cultores tibi jam merito gratulantur, atque uberem ex hac sancta tua alacritate fructum sibi promittunt. Tibi optimus frater noster Franciscus, quem & nos experti sumus vere Christo esse addictum, & tu eximiis ad ædificandam Ecclesiam dotibus pollere vides, fidelis ac strenuus erit adjutor. Audimus reversum esse concionatorem aulicum, qui utinam ne suo more. Utcunque vero se gerat, minime consentaneum esset ab homine flexibili, & ad quaslibet auras nutare solito, Christi servos pendere. Tu pro tua moderatione, & prudentia, hauddubie studebis eum tibi adjungere, ne rectum cursum impediat vel moretur. Sin metus & nimia cavendi sollicitudo, vel etiam perversa æmulatio hominem in diversas partes rapiat, contra hæc quoque obstacula fortiter eniti necesse erit. Vale eximie vir, & integerrime frater. Dominus te Spiritu suo regere, virtute fulcire & tueri, studiisque tuis & piis laboribus benedicere pergat. 21 Junii. M. D. LVIII.

JOAN. CALVINUS N. S.D.

INvitus scribo, mi frater, quod non libenter audivi dissidium esse ortum inter vos levi de causa, quod magnas offensiones pariat. Tu forte excipies, & justam fuisse causam, neque tam graves fuisse motus, ut fama huc usque pervenire debuerit. Utrumque ut tibi breviter expediam: quamvis initio disceptatio maxime seria videri potuerit, & quam privato arbitrio finire vix liceret, paruit tamen ipso progressu, hominem unum inconsiderato sermone movisse inutiles turbas: alterum ne in crimen traheretur, nimis fervide tumultuatum esse. Quod si publicam auctoritatem intercedere oportuit, atque hoc flagitabat causæ gravitas, scire velim quo jure abs te & senioribus suscepta fuerit cognitio. Si respondeas, nondum maturum fuisse tempus, donec melius patefacta esset veritas, saltem lætari oportuit odioso hoc molestoque onere levatum te esse. Quid enim lætius vel magis optandum, quam ut arbitris totam molem sustinentibus, ipse securus quiesceres? Ergo quod te metu & cura exemerant, beneficii loco ducendum fuit: tantum abest ut æquum fuerit excandescere, ac si tibi facta esset injuria. Negas fas fuisse, litem apud vos pendentem ad arbitros devolvi. Quid si duo litigantes, nullo interposito arbitrio inter se ultro fuissent reconciliati, an illa voluntaria in gratiam reditio tibi displiceret? Si te suspectum fuisse judicas, quia non fueris adhibitus, vide ne tuis conjecturis plus æquo tribuas. Atque ut sinistro aliquo præjudicio injuste fuisse gravatum & læsum concedam, an privata injuria in suggestum usque prorumpere debuit? Neque dissimulandum est, tibi hoc ab æquis & moderatis auditoribus vitio verti, quod permulta vel levicula, vel quæ supprimi esset utilius, ad populum vulgare, & immodica vehementia exagitare soleas. Certe in hoc negotio cur tantopere excandesceres, si omnia melius expenderis, causam forte non reperies. Cur vero arbitros odiose apud plebem traduxeris, non video. Adde quod in collegam tuum hominem placidum, & modestum, & de Ecclesia bene meritum violenter insurgere, neque humanum fuit, neque tua persona dignum. Ac si tibi cordi est Ecclesiæ ædificatio, potius danda opera fuit, ut integra maneret ejus auctoritas. Quid de aliis dicam? quorum si nulla apud te ratio habetur, Ecclesiam vestram ornamentis non pœnitendis spolias. Quum igitur & tua privatim & totius Ecclesiæ magnopere intersit, tibi amicos esse & quidem conjunctissimos, qui hactenus fidelem operam præstiterunt, & animati sunt ad pergendum: si meo consilio obtemperas deposita contentione, pacificationi te acquiescere ostendes. Memini te aliquando mihi dicere, si lapsus errore esses, nihil tibi gratius esse quam moneri. Qua fiducia te liberius hortari non dubitavi, ut vehementiam quæ modum excedere visa est, mature frænes ac temperes. Si quid remedii ad placandos animos à me afferri posse existimas, non deero partibus meis. Vale frater mi colende, cum uxore & amicis, quibus salutem multam precor. Dominus vos omnes tueatur, gubernet, benedicat. Utinam brevi de vestra concordia nuncium audiam, qui me exhilaret. Genevæ, 20 Junii. M. D. LVIII.

JOAN. CALVINUS D. OTHONI SELIO S. D.

ETsi mihi Gaspar noster, quem ego idoneum & fidum testem esse duco, te satis ad sinceræ pietatis studium sponte animatum esse retulit, ut meæ exhortationis stimulis minime indigeas: quia tamen te quotidie experiri non dubito, eximie vir, quam variis modis conetur Satan cordatissimos quosque Christi servos à recto cursu avertere, vel ubi id non potest, quot obstaculis eorum celeritatem retardet ac moretur, hæc mea sedulitas, quamvis supervacua te minime offendet, si currenti calcar addere visum est. Nam quia persuasus sum probari tibi, quos pro Ecclesia Christi suscipio labores, meque hoc nomine fraterne abs te diligi, saltem grata tibi erit hæc cura, quæ me ad ferenda subsidia impellit. Porro non tantum ut te privatim Deo addicam hortari propositum est, sed ut civibus tuis ad purum cultum adducendis strenue incumbas. Vides qua contumacia & quo fervore cæci veritatis hostes in perniciem suam ruendo, alii alios mutuo impellant. Quare saltem eorum exemplo crescere nobis debet animus ad promovendum Christi regnum: quia turpe est tanto conatu eos pugnare adversus Deum, nos vero in tam præclara causa vel sedere ignavos, vel cunctanter lenteque progredi. Difficile quidem & arduum tibi certamen paratum esse scio, si te apertum Papatus hostem profitearis: sed videndum est sub cujus ducis vexillo milites, ne vel lassitudine frangaris, vel molestiis succumbas, vel terrearis ullo discrimine, vel præ desperatione concidas. Exordia regni Christi, ubique nostro seculo fere humilia contemptaque fuerunt: itaque derisa fuit à profanis hominibus eorum simplicitas, qui tantam molem aggredi auderent, perinde acsi vellent lunam è cælo detrahere. Atqui felici successu patuit Deum opus suum non negligere, neque spem eorum frustrari, qui inæstimabili ejus virtute freti contra terrena omnia impedimenta nituntur, & contendunt. Et sane utcunque utatur hominum opera, non frustra tamen hoc sibi proprium vendicat, Ecclesiam mirabiliter erigere, & erectam ad extremum tueri. Memineris quo majori auctoritate polles in urbe vestra, plus tibi impositum esse oneris à Deo, cujus manu in hoc gradu locatus es, ut minus excusabilis sit tua cessatio, quam privati cujuslibet vel obscuri hominis. Sed quia spero quas ad ornatissimum virum Dominum Petrum Syrkium literas scripsi, pro vestra conjunctione tibi fore communes, pluribus supersedeo: tantum supplex precor cælestem Patrem, ut te regat sancta prudentia, sustineat invicta virtute, sua manu protegat, piosque tuos labores benedicat. Genevæ, 4. Calendas Septembris. M. D. LVIII.

JOAN.

JOAN. CALV. D. PETRO STURMIO S. D.

QUod tibi nulla humana necessitudine conjunctus, vir clarissime, familiariter ad te scribo, neque tu ullam excusationem desideras, & Gaspar noster, qui fiduciam scribendi dedit, suggessit idem materiam. Cognovi ex ejus sermone, non modo te unum esse ex sinceris Dei cultoribus, sed etiam propagando Christi regno fidelem ac seriam operam dare. Sed ex turbido vel saltem nondum recte composito urbis vestræ statu, qualem mihi depinxit, facile conjicio, & duros certaminum impetus tibi esse sustinendos, & cum multis illecebris luctandum, quæ ad impediendum pietatis cursum non minori obstaculo esse solent, quam apertæ pugnæ. Ergo non minor tibi danda opera, ut intentus sis cavendis insidiis, quam ad fortiter
[2 Cor. 6. vers. 7.] bellandum armatus: sicuti non absre admonet Paulus fideles, ut à dextris & sinistris probe muniti sint contra omnes hostis incursus. Nomen Christo dare non potes, quin excidas à multorum gratia, quos retinere amicos utile & jucundum esset: multarum commoditatum jacturam facias: forte etiam minuatur popularis favor: minæ & terrores ab altera parte instabunt. Nam & totus Papalis clerus, qui opibus & potentia excellit apud vos, imo tranquillum imperium tenet, acerrime ad turbanda omnia conspirabit, & multos secum trahet asseclas. Tibi cum aliis jurgari, aliorum probra refellere, aliorum insidiis occurrere, necesse erit. Multa tædia devoranda, multæ ferendæ iniquitates, molestiæ ingentes sustinendæ. Forte etiam longius procedet eorum vesania, qui cælum terræ miscere ooo dubitabunt potius, quam aditum concedant sanæ doctrinæ. Verum si te pugnare Christi auspiciis reputes, non modo solatium hoc sufficiet ad levandas omnes acerbitates, sed invictum tibi robur suggeret, quo ad frangendos insultus quoslibet obdurescas. Dura conditio piorum, nisi & causæ dignitas prævaleret, & Agonotheta noster Christus, non tantum suo conspectu nos animaret ad certandum, sed victoriam de manu, ut aiunt, in manum nobis porrigeret. Jam, quem in locum te produxerit, non ignoras, quando & gradum obtines, ex quo te alios incitare convenit: & eo usque Spiritus cælestis impulsu progressus es, ut retrocedere turpe sit ac nefas. Ergo non vocatio tantum, quæ te satis arcto vinculo obstringit, sed principia hæc, in quibus se ducem ostendit Deus, animum tibi addant. Statueram longe prolixius tecum agere: sed quum morbus hactenus impedisset, sequuta sunt negotia, quæ abrumpere cogunt vix inchoatas literas. Vale igitur præstantissime vir, & mihi ex animo observande. Dominus tibi adsit, te gubernet Spiritu prudentiæ & fortitudinis, præsidio suo tueatur, & tuos sanctos conatus benedicat. Genevæ, 4. Calendas Septembris. M. D. LVIII.

CALVINUS N. ABBATI S. D.

AUdieram sæpius, eximie vir, quum unus esses ex multis, qui sinceram pietatis doctrinam quæ nobis à Deo tradita est, pro defensione Romani Papatus oppugnant, majore tamen quam alios vehementia in nos excandescere. Et privatim quoque in me asperius invehi. Neque vero mirabar, quum & superstitionibus quæ majorem orbis Christiani partem occupant, imbutus esses, atque errorum laqueis implicitus, simul inconsiderato zelo te rapi ad me durius tractandum, atque etiam conviciis vexandum. Ac jampridem ad ejusmodi probra, quibus & Prophetas, & Apostolos, & unigenitum Dei Filium obnoxios fuisse video, continuo usu obdurui. Nam hoc nobis divinitus præscriptum est, neque æquum esset à communi lege me eximi: neque ferenda mea mollities, si moleste ferrem me violari, ubi ne Christo quidem summo omnium Regi parcitur. Nunc ubi mihi narratum est, non modo te mansuefactum esse, ut placide nos audire paratus sis, sed quam prius abominatus es doctrinam amplecti: vel saltem ita ad nos accedere, ut posthac inter adversarios censeri non debeas: quam jucundus hic mihi nuncius fuerit, vix possum literis exprimere: quia ex hac mutatione non vulgarem exspecto fructum. Nam & multi quos auctoritas tua quasi devinctos constrictosque tenebat, ne ex labyrintho illo emergerent, tuo exemplo adducti, incipient tandem attentius reputare quid agendum sit, multorum torpor expergefiet, multorum frangetur aut mollietur pervicacia: deoique multi, qui te errorum ducem fuerant sequuti, tecum resipiscent. Neque vereor (si tibi suavis est Dei misericordia) ne te libera errorum, à quibus te eripuit, reprehensio offendat. Ac sane non aliter gustare potes quam liberaliter tecum egerit Deus, nisi reputes quam miserum fuerit in profunda illa impietatis abysso demersum jacere: imo tua conversio, ut scribendi materiam suppeditat, ita gratulationis mihi argumentum est. Jam superest ut te liberatori tuo, & officia tua addicas, & qui fallaci religionis prætextu obtenebrasti multorum mentes, nunc lucem præferendo, discutiendis tenebris sedulo incumbas. Cæterum, quia plenam exhortationem, & qualem res postulat, vix caperet epistola, ultro tibi pro tua prudentia hortator eris, ut ingenium, eruditio, & facundia, quibus te Deus ornavit, illustrandæ ejus gloriæ consecrentur. Utinam, quia mihi præclusum ad vos est iter, commodum tibi esset huc excurrere! agnosceres profecto ex vultu & sermone, quam vere & ex animo cupiam fraternam benevolentiam cum omnibus colere, quos sibi Deus reconciliavit. In hoc saltem melior erit tua quam
Pauli conditio, quod ille ex præsenti vitæ periculo [Actor. 9. vers. 26.]
elapsus ob fidei testimonium, vix idem à fratribus, quia suspectum habebant, admissus fuit. Ego vero ad te non comiter modo, sed etiam honorifice excipiendum non secus ero propensus, quam si me nunquam verbulo uno læsisses. Vale ornatissime vir, & mihi in Christo venerande. Deum precor ut te gubernet Spiritu intelligentiæ & prudentiæ, sua virtute sustineat & confirmet, donis omnibus locupletet, incolumem tueatur & benedicat. Genevæ, 9. Calendas Octobris. M. D. LVIII.

Tuus ex animo Joannes Calvinus.

JOAN. CALV. D. STANISLAO AB OSTROROG. *Castellano Medzevecensi*, S. D.

HUoc pium fratrem nactus, qui meas ad te literas tuto perferret, præstantissime vir & generose Domine, scribendi occasionem prætermittere nolui: non tam ut amorem erga te meum & observantiam testarer (etsi hæc etiam una fuit ratio) quam ut tibi sponte & alacriter accenso ad asserendam quæ nimis diu contempta jacuit pietatem, animos si fieri posset adderem ad pergendum: non quod stimulis meis indigeas, sed quia jucundum est gratulando hunc tuum vigorem fovere. Fuit hoc raræ virtutis, ex alto honoris gradu in humilem Christi scholam descendere, ut te Euangelii, quod vulgo tot probris oneratur, minime pudeat; ac palam ingenueque profitearis, te superstitionum, quibus indigne fœdata est vera religio, ac errorum, quibus scelesle adulterata est Dei veritas, acerrimum esse hostem. Verum tibi assidue reputandum est, quam multæ certaminum species te maneant: quia non desinet Satan omnia moliri, quibus sanctos tuos conatus vel frangat, vel moretur,

vel

vel quovis modo impediat. Ex experientia docet, quam pertinax ſit in adverſariis pugnandi libido. Quare ita ſtatuendum eſt, longæ militiæ te divinitus eſſe addictum, in cujus medio curſu minime fatigari decet. Cæterum ne de animi tui magnitudine & perſeverantia dubitare videar, alio me convertam. Minime te fugit, generoſe Domine, nullum inter Satanæ artificia eſſe deterius, quam ut diſſidiis eos ſcindat, qui ad reſtituendum puræ fidei conſenſum aſpirant. Quo majore prudentia cavendum erit, ne hoc quoque obſtaculo vos retardet. Intelligis quid velim: & fuſius hanc admonitionem proſequerer, niſi jam febris acceſſio literas abrumpere cogeret, quæ non modo vires corporis debilitat, ſed etiam minuit ac languefacit animi vigorem. Sed bene eſt quod his partibus probe fungetur venerandus mihi frater Dominus Joannes à Laſco, Excellentiæ tuæ affinis: cujus non dubito auctoritatem, ut meretur, magni eſſe apud te ponderis. Vale illuſtris & generoſe Domine, & mihi ex animo ſuſpiciende. Patrem cæleſtem ſupplex oro & precor, ut te incolumem diu conſervet, Spiritu ſuo dirigat, omnique benedictionum genere locupletet. Genevæ, 13. Calendas Decembris. M. D. LVIII.

JOANNES CALVINUS
Illuſtri & Reverendo Domino Jacobo Ithavio *Epiſcopo Urladiſlavienſi, mihi ob eximias virtutes obſervando*, S. D.

QUod homo ignotus ad te, illuſtris & reverende Domine, ſcribere auſus ſum, ſi quid culpæ eſt in hac fiducia, rejicere in nuncium licet, qui pro ſingulari ſalutis tuæ ſtudio & cura, has literas prope invito extorſit. Quod vero breviter, & quaſi defunctorie ſcribo, juſta excuſatio eſt in temporis anguſtiis: quia vix ante admonitus fui de ejus adventu, quam ſe mox abiturum dixit, ut mihi diem unum ad ſcribendum concederet: cujus tamen major pars mihi eripitur à febre quartana, quæ me cubiculo incluſum, & fere lecto affixum tenet, ex quo etiam hæc pauca dictare coactus ſum. Scribendi autem hæc mihi ratio & materia eſt, ut Euangelii luce nunc apud vos exorta, quum tibi Deus oculos aperuerit, ſerio expergiſcaris. Audio enim te non modo guſtaſſe veram pietatis doctrinam, ſed ejus cognitione imbutum, quæ omnem erroris & ignorantiæ prætextum excutiat. Tu vero pro tua prudentia non ignoras, quam intolerabilis ſit cæleſtis gratiæ profanatio, ubi eam quaſi data opera ſuffocamus. Etſi autem plauſum tibi in mundi theatro conciliat ſplendida hæc dignitas, cavendum tamen diligenter, ne te demulceant fallaces blanditiæ, quibus laqueis Satan multos hodie in exitialem labyrinthum trahit. Ita fit ut qui captandis effugiis ſolertiam ſuam exercent, tandem ubi vident colores ſuos evaneſcere, palam ſe Deo opponant, imo erumpant in manifeſtum furorem. Hujus rei exempla haud dubie nimis multa ante oculos tuos verſantur, dum alii violenter ferro & igni extinguere pertentant cæleſtem doctrinam: alii ut in ſordibus ſuis ſecure demerſi jaceant, non modo indulgent torpori ſuo, ſed pecudum more conſcientias ſuas obſtupefaciunt. Ab hac tam peſtifera Epicureorum labe quiſquis in deliciis ſedulo & attente ſibi non cavet, vix fieri poteſt quin profaneſcat, & abjecto Dei timore, in eandem cum illis laſciviam ſe projiciat. Quid ergo tibi agendum eſt? Fervent apud vos diſſidia, pars una reſtitui cupit integrum Dei cultum: altera impias ſuperſtitiones pervicaciter defendit. Te medium ſtare, quem Deus quaſi porrecta manu ad cauſæ ſuæ patrocinium vocat, turpe ac nefas eſt. Cogita quem locum occupes, & quod onus tibi ſit impoſitum. Adde quod pietatis hoſtes, dum in denſis tenebris exiguas pietatis tuæ ſcintillas ferre nequeunt, quodammodo te extrudunt è ſua factione, quæ ultro fugienda tibi erat. Ignoſces mihi pro tua humanitate, ſi uno in verbo ſim aſperior (quia ut proficiam, libere quod ſentio dicendum eſt) ubi ad cæleſte tribunal ventum fuerit, non poſſe elui proditionis crimen, niſi te mature ſubducas ab ea caterva, quæ aperte ad opprimendum Chriſti nomen conſpirat. Jam vero ſi tibi moleſtum eſt minus, ut creſcat in te Chriſtus, in mentem veniat Moſis exemplum, qui ſub umbris obſcuris, *Hebr. 11. v. 25, 26.*
Chriſti tamen opprobrium deliciis Ægyptiorum & opibus præferre non dubitavit. Quanquam autem plus forte mihi apud tuam Excellentiam permiſi quam decebat: quia tamen propoſitum fuit ſaluti tuæ conſulere, non odioſa, ut ſpero, tibi erit mea libertas. Vale præſtantiſſime vir, illuſtris & reverende Domine, cui à cæleſti Patre fauſta omnia precor, præſertim ut te ſuo Spiritu gubernet, accendat in corde tuo ardentius pietatis ſtudium, & in ejus conſtantia te confirmet. Genevæ, 13. Calendas Decembris. M. D. LVIII.

JOAN. CALVINUS D. COMITI IN TARNAW S. D.

ETſi literis meis ſuperioribus, Ampliſſime Vir & Illuſtris Princeps, quale optabam reſponſum non tuli, quia minus apud te quam optandum eſſet profecerat mea exhortatio, ſingularis tamen humanitas qua exceptum fuiſſe meum officium cognovi, denuo me ad ſcribendum animat. Et cùm nos jubeat Paulus importune inſtare, ubi ſtimulandi ſunt homines ad pietatis ſtudium: non vereor tanto auctore & magiſtro fretus, etiamſi moleſta tibi eſſet mea ſedulitas, ne vitio mihi vertatur. Sed hoc quoque metu & ſollicitudine me liberat æquitatis tuæ fiducia: imo quum huc uſque ſparſa fuerit fama, defenſionem puræ Euangelii doctrinæ, à qua initio refugiebas vel eras paulo alienior, propenſiore animo nunc te ſuſcipere, eo alacrius exhortationem, quæ ſemel fructu carere viſa fuerat, repetere auſus ſum. Quum ſcriberes nihil tibi videri in ſtatu Regni movendum, quod omnis novitas graves motus & exitiales minitaretur, mihi quidem triſtis nuncius fuit, Chriſti cauſam deſtitui à patrono tam idoneo: gratior tamen fuit ingenua illa profeſſio, quam ſi quorundam more ſimulaſſes, quod tibi cordi non erat. Nunc quamvis te rectius ſentire arbitrer, ignoſces tamen pro tua prudentia, ſi paucis vanum hunc timorem refutavero. Neque me latet quantam pro ingenii tui præſtantia & acumine peritiam collegeris ex longo magnarum rerum uſu. Sed mirum non eſt hac in parte hominem ſummo judicio præditum potuiſſe falli, ubi humana omnis ſolertia evaneſcit. Laudatur apud Xenophontem quod ex tripode oraculum olim reddidit Apollo, colendos eſſe Deos pro vetuſto more cujuſque gentis: nempe quia nihil cenſetur utilius vel magis conſultum, quam fovere publicam pacem. Unde etiam natum vulgare proverbium, Mala bene poſita non movenda. At vero quicquid diſcriminum impendeat, caducos terræ Principatus nobis tanti eſſe non convenit, ut in eorum gratiam neglectus jaceat cultus Dei & ſincera religio, à qua pendet æterna ſalus. Profanis hominibus hic ſcopus fuit, cavere modis omnibus, ne quid publicam quietem turbaret: noſtra vero diverſa eſt ratio, apud quos Dei gloriæ & doctrinæ cæleſti merito cedere debet, quicquid in mundo eſt ſublime ac pretioſum. Adde quod ſupervacuus eſt ille timor: quia tumultus omnes quos Satan excitare conabitur, facile ſedabit Chriſtus Rex pacis, per quem Reges regnant. Fieri quidem vix poteſt in tanta hominum pravitate, malitia, ingratitudine & contumacia, quin ſtrepitus, diſſidia & turbæ comitentur puram Euangelii doctrinam: ſed noſtrum eſt rejecta in Deum hujus mali cura,

qui

qui remedium inveniet, strenue nihilominus in officio pergere. Dandus enim est ejus providentiæ hic honor, ut incommodis quæ non licet nostra industria effugere, occurrat. Si ita nos divinitus gubernari patimur, lætior semper erit exitus, quam nobis sensus noster dictet: quia reipsa probabit Deus vere fuisse
Psal. 46. de ipso prædicatum, quod legitur in Psalmo, Per-
vers. 10. fringit lanceas, gladios comminuit, currus absumit igni, bella componit usque ad fines terræ. Rursum memineris, nobilissime vir & domine, vitia & corruptelas quibus polluitur vera religio, totidem esse sacrilegia, quorum Deus acerrimus erit vindex: ac proinde odiosam illi esse hanc prudentiam, ubi externam quietem pietatis jactura redimere cupimus. Sed quia voluntarium, ut spero, te literæ meæ reperient, pluribus hunc sermonem prosequi necesse non est: & me etiam febris quartana ad brevitatem cogit. Postremo quum istic sit eximius Christi minister & frater mihi venerandus Dominus Joannes à Lasco, quem non dubito pro zeli sui fervore satagere, has ei partes libenter resigno: quia etiam apud te valebit ejus auctoritas, quantum meretur. Deum itaque precabor, ut Tuam Celsitudinem favore suo tueatur, modisque omnibus augeat, Spiritu suo gubernet, virtute sustineat. Genevæ, 13. Calend. Decembr. M. D. LVIII.

BLAURERUS CALVINO.

De illo negotio non visum est quicquam porro ad te scribere, quod sperem alioqui jam calorem istum deferbuisse. Ego nemini qui vocetur detrectandum puto, quod omni petenti fidei nostræ rationem reddere jubeamur. Si aliud à novo Imperatore colloquium impetrabunt Imperii Ordines, tum Magistratibus scribetur (si vera ab amicis accipio) ut Theologos suos adesse jubeant. Sunt certe ex Principibus nonnulli qui paci Ecclesiarum magnopere student, ac nullis parcerent sumptibus, modo hanc redimere ulla ratione possent. Atque utinam in unam hanc rem, per bellicos istos motus, qui alii ex aliis identidem oriuntur, incumbere illis liceret. Gallum cum Turca colludere, infaustaque cum eo fœdera meditari, constantissime ac publice affirmatur. Deinde Romanum Pontificem sic iratum novo Imperatori, ut omnia citius periclitari, quam hanc inaugurationem ratam habere velit, quum præsertim sacramento adactus sit novus Cæsar, ne vel coronam, vel gladium, vel quicquam ejusmodi à Pontifice peteret, sed Principum Electorum, Ordinumq; Imperii consensu, solitisque ceremoniis, quæ absque superstitione adhibitæ sunt, contentus esse velit. Sicque à tribus istis potentissimis mundi Monarchis, Pontifice, Gallo, & Turca, summum Cæsari imminere periculum. Esse enim hos triplicem vixque nunquam rumpendum funiculum, quo velut laqueo, Cæsaris collum induendum pariter ac præfocandum fiet. Sed fortior est omnibus istis Dei veritas, à qua si steterit Cæsar, non est cur sibi suisque metuamus ab imbellibus omnibus terræ vermiculis. Nos perpetuis flagrantissimisque fidei votis cælestem Patrem, cujus manus omnium Regum corda moderatur, supplices interpellemus, ut fractis frustratisque omnibus omnium hostium conatibus, regnum Jesu Christi Filii sui usque propagare, ac seipso quotidie auctius, illustrius, ac floruleatius esse velit, nosque in illo æternum felices ac beatos futuros conservet. Scripseram Philippo per symmystam meum, sed non attigit is Saxoniam, ut animus erat, quandoquidem Principes quibuscum agendum erat, Francofurti invenit. Tu si quid habes, vel ex Gallia, vel de Philippo, ne me celes. Meliora mihi de hoc promiseram: & valde miror, magnum hunc virum non perinde magno animo esse, verum semper ubi ad rem ventum est, veterem resipere imbecillitatem. Dominus illi excelsos planeque heroicos, hoc est, se dignos animos addat: quippe cujus auctoritas in pacificationis negotio tantum afferet momenti, quantum vix cujusquam. Et profecto, utut dissimulet, seipsum negare haudquaquam poterit. Ad multos multa modestissime scripsit, quibus non obscure testatur, quantum absit ab illorum sententia, qui de Christi cœna superstitiosius sentiunt & loquuntur: quantumque sibi displiceant temerariæ istæ Saxonum quorundam adversum nostros condemnationes, & inauspicata præjudicia. Servator Jesus Christus electum organum hoc suum inexpugnabili Spiritus sui virtute semel ex alto induat, ut rem & vitam & omnia periclitari citius, quam susceptum jamdudum veritatis patrocinium tanto cum suo dedecore indicibilique Ecclesiarum Christi jactura deserere velit secum. Vale mi anime, ac omnium mihi longe colendissime charissimeque frater, meque cælesti Patri assiduis votis diligenter commenda, ut triumphantis Christi sui auspiciis à morte, quam veteranus jam quotidie meditor, ad vitalem illam vitam, quæ sola vita, ut vere est, sic recte dici merito potest, transire mihi quamprimum liceat. Iterum iterumque vale præter cæteros venerande mihi semper Calvine, frater in Christo Jesu suaviter arctissimeque complectende, qui tibi præsentissimus suo numine semper adsit. Linguam tuam ad dicendum, manum vero ad scribendum, ita Spiritu sancto suo regat, ut te loquente suam vocem, te scribente suam manum, quotquot sunt vere Christiani semper agnoscant, adque fidei obedientiam strenue se ac feliciter parent. Salutant te nostri, præcipue symmysta cum reliquis tibi notis. Saluta fratres & amicos qui nos in Christo diligunt, cumprimis administros tuos in opere Domini, cum Archigrammateo vestro. Bienæ, 14 Maii. M. D. LVIII.

Vere T. Ambr. Blaurerus.

MARTYR CALVINO S. D.

Mihi sane, vir clarissime, neque mirum neque grave fuit, quod ante paucos dies, quum literas ad Bullingerum nostrum dictaveris, nihil ad me (quod per illum excusare voluisti) tamen scripseris. Verum id me antea valde male habuit, quod te morbo eoque periculoso ægrotare audiveram: neque nunc minus ægre est, quando febrim quartanam significas esse, qua laboras. Ego de istius morbi contumacia, & rebelli quadam adversus pharmaca & medicos obstinatione multa possem narrare, ut qui jam bis cum eo sim conflictatus: summa est, magna diuturnaque patientia eos qui sint isto loco, uti oportere, quam utendam foris, uti certo scio, non petes, quum in animo tuo à Christi Spiritu sit abunde inserta. Sed habeo una cum permultis aliis de ista tua ægrotatione duplicem dolendi causam. Una, quod ipse doleas, frangaris, & debiliteris: id quod aliter fieri non potest, præsertim in corpusculo jam propemodum laboribus exhausto. Altera vero est, labores tuos in agendo, & in scribendo, magno Christi omnium detrimento interrumpi. Nihil enim est quod isti morbo æque atque studia & curæ adversetur. Hæc sunt quæ non tantum me, sed omnes vere pios excruciant. Attamen quando ita res habet, nostrum est officium precibus contendere, quanta possumus instantia, ut pristinæ sanitati quamprimum restituaris. Tuum vero, ut à noxiis omni cura, summaque diligentia tibiipsi temperes, præsertim à serio studio, & gravium curarum sollicitudine, quibus humor atræ bilis, unde ista febris accenditur, ita pulsatur atque percutitur, ut ad medullas ossium usque infigat. Porro multo expetibilius est, ad aliquot dies aut menses quiescere, quando ita Deo visum est, quam aut cum magno bonorum mœrore interire, quod avertat Deus, aut cum

incre-

incredibili Ecclesiæ jactura, quantum vitæ superest, debilitato prorsus, & fracto corpore atque animo vivere. Video itaque ut neque in te, neque in Ecclesiam Christi pecces. Venerunt huc certi nuncii heri, missi à nobilibus viris Anglis, qui Argentinæ agunt: significant vero suam Reginam 16. Novembris obiisse, ac illustrissimam Elisabetham successisse in Regnum, idque summo consensu omnium Ordinum: convenerant enim forte fortuna hoc tempore ab omnibus Angliæ partibus ad Comitia, vel ut vulgo dicunt, ad Parlamentum. Nunc Deus rogandus est, ut hæc rerum commutatio nomini Christi & sancto ejus Euangelio bene vertat. Scio te tuamque sanctam Ecclesiam officio non defuturos. Tempus fortasse jam est, ut in eo Regno muri Jerusalem reædificentur, ut ne tot Martyrum sanguis videatur in cassum tam largiter effusus. Nihil præterea novi habeo, nisi quod meum librum sub prælo habeo, quo Stephani Gardineri olim Vintoniensis Episcopi omnia sophismata & præstigias de re Eucharistica retexi & confutavi. Quod, uti spero, valde tempestive cecidit: nam commodum erit hoc præsertim tempore, ut Papatus intelligat, librum illum non esse, quemadmodum hactenus jactitarunt, invictum. Bene vale, atque Christo & ejus Ecclesiæ quam diutissime vivas. Symmystas omnes jubeo salvere, necnon Bezam & Marchionem. Tiguri, 1 Decembris.

Tuus quantus est Petrus Martyr.

J. Calv. D. Admiralio s. d.

Ex Gall.

QUum ex mearum ad te literarum lectione tibi constaturum sperem, quanto salutis tuæ studio tenear, meum hac in re consilium, ubi illas perlegeris, à te improbatum non iri confido. Neque vero tamdiu hoc facere distulissem, si apud te mihi aditus patuisset. Jam quum hoc mihi oblatum videam, non est quod diutius te detineam, quum plane mihi persuadeam optimam in partem à te acceptum iri, quod illius nomine tibi à me proponitur, cui me addictum esse scis, pro illa observantia qua te illum prosequi compertum habeo. Non est etiam quod multis tecum agam, ut ad legitimam tolerantiam te compares, quum ita existimem & de te etiam audiam: te nempe ita ad illam esse confirmatum à D. ut magis habeam fere unde illi eo nomine gratias agam, quam ut ad illam te multis exhortari debeam. Hæc est nimirum solida illa magnanimitas, ubi affectus nostri ita domantur, ut non modo illos in potestate habere possimus, sed ut tanquam de triumphatis hostibus in nobisipsis, sacrificium obedientiæ Deo offeramus. Parum est enim non deficere neque frangi animo in adversis rebus, nisi eo usque oculos intendamus, ut Dei voluntati nos submittamus, atque illic placide acquiescamus. Quum igitur ita te per Dei gratiam comparatum audiam, illud superest quod te præterea cogitare serio velim: Deum nempe ista tibi immissa calamitate te sibi subductum voluisse, ut tanto commodius illi te attentum præberes. Neque enim ignoras quamdiu in mundo versamur, ubi honores vel opum strepitus nos à Deo abducunt, quam difficile sit aurem illi præbere, dum fere in ejusmodi rerum jactatione extra nos rapimur, nisi suos ille respiciendo quasi ex turba ad se per calamitates reciperet. Non quod existimem honores aut alia illa bona per se repugnare cultui Dei & legitimo ipsius honori, quum potius quibus illa D. contulit, eosdem ad se ea ratione quodammodo compellare voluerit, ut ad ipsius cultum propensiores redderet: sed tamen experientia tibi constare credo, aliter fere accidere solere, ut qui in mundo florent magis, illic ita districte teneantur, ut vix unquam illis otium suppetat quod ad præcipuam partem officii sui conferant, atque de Dei gloria procuranda, de ipsius cultu profitendo, de vita cælesti meditanda serio cogitent. Quare à te peto ut quum hanc tibi opportunitatem proficiendi in ipsius schola obtulerit Dominus, quasi ipse tecum familiarius acturus esset, teipsum plane attentum præbeas, ut pergustes plane quid valeat ipsius doctrina, quamque ea nobis & cara atque pretiosa esse debeat. fac etiam ut te diligenter sacro ipsius verbo legendo impendas, unde & erudiaris magis ac magis, & vivam radicem fidei percipias: qua nempe tibi in reliquam vitam constes, atque omnes tentationes eluctaris. Non ignoras quam omnia passim corrupta sint: quo magis piis omnibus cavendum est, ne illis rebus implicentur, quæ ipsos deinde inquinent. Illud plane constat, nihil hodie non impune esse præter unam Dei pure colendi professionem, ut ad illam nemo se comparare possit, quin undique se impetitum iri statuere debeat, nisi forte verbis tantum & minis cum eo agatur ad tempus. Atqui D. unius gloria tanti esse tibi debet, ut omnia præ illa calcare non dubites, quum una illius gratia infinitis modis omnem omnium mortalium gratiam & favorem exuperet. Suppetit etiam nobis illud singulare privilegium, quod si pro nostra infirmitate trepidamus, ille se vires suffecturum virtute sua recepit: ut in eo uno omne nostrum præsidium situm est, ut ad illum nos conferamus, precemurque ut unus ipse sit robur nostrum atque invictum propugnaculum. Dominus tibi adsit Spiritu suo, teque in omni bono conservet: atque ita te respiciat, ut in te uno habeamus omnes, de quo illi gratias perpetuo agamus. 4 Septemb. M. D. LVIII.

Jo. Calvin. D. Gul. Cicellio, Reginæ Angl. Secretario.

QUod nunc ad te familiariter scribere institui, vir ornatiss., homo de facie tibi ignotus, non longa excusatione utar: quia testimonio quorundam piorum fretus, qui tuam humanitatem mihi prædicarunt, te ad literas meas comiter excipiendas sponte propensum fore confido: ac præsertim ubi tibi ex lectione consilium meum perspectum fuerit. Ex quo discussa horribili caligine, quæ mentes piorum fere obstupefecerat, nova lux repente supra omnium spem affulsit, te pro gratia qua apud Serenissimam Reginam non vulgari polles, sedulo incumbere fama est, ut profligatis quæ per quadriennium istic grassatæ sunt, superstitionibus Papatus, iterum vigeat sincera Euangelii doctrina, purusque & integer Dei cultus. Quare ut incipias Christo libere & palam militare, te hortari opus non est: sed alterum hoc mihi restat, ut quod agis, & majori strenuitate, & invicta constantia agere pergas: neque ullis molestiis, difficultatibus, pugnis, terroribus, non dico frangantur, sed vel minimum tardentur sancti tui conatus. Equidem obstacula tibi subinde occurrere, vel ante oculos versari discrimina non dubito, quæ fortissimos quosque debilitent, nisi mirifica Spiritus sui virtute eos Deus sustineat: sed una hæc causa est, pro cujus defensione nullum laboris genus refugere nobis fas est. Quamdiu mactandis Dei filiis aperta fuit carnificina, ipse quoque obmutueras cum aliis. Nunc saltem ubi novo & incredibili Dei beneficio major reddita est libertas, colligere animum decet, ut si antehac timidus fuisti, id studii ardore compenses. Equidem non ignoro, quantopere noceat interdum præpostera festinatio: atque ut multi inconsiderato zelo ac præcipiti retardent, quod volunt momento ad metam rapere. Sed ex adverso probe reputandum tibi est, quia Dei opus est puram Euangelii veritatem totamque pietatem asserere, non segniter esse suscipiendum. Ex re præsenti melius judicare potes, quos tenere progressus conveniat, & quænam adhibenda sit moderatio. Sed memineris omnem cunctationem, quamlibet specioso colore tecta sit, debere tibi esse suspectam. Unus, ut conjicio, metus est à populari motu, quum inter

Proceres non desint multa flabella: & si inter se Angli tumultuarentur, præsto sunt vicini, qui occasionibus quibuslibet nimis cupide imminent. Sed quod Serenissima Regina mirabiliter Dei manu in solium evecta est, suam gratitudinem probare non aliter potest, quam si prompta alacritate remoras omnes discutiat, atque impedimenta magnanimitate superet. Quando vero via fieri potest, quin rebus adeo turbulentis & confusis, inter principia distrahatur, perplexa hæreat, sæpe etiam vacillet: eam hortari ausus sum, ut rectum cursum ingressa, constanter perseveret. Hoc vero prudenter nec ne fecerim, judicium esto penes alios. Si tua opera factum erit, ut mea admonitio fructum afferat, me consilii non pœnitebit. Tu quoque clariss. vir, in eo quem obtines favoris & dignitatis gradu te divinitus locatum esse cogita, ut in hanc curam totus sis intentus, ad opus hoc peragendum nervos omnes intendas. Ac ne qua tarditas obrepat, subinde veniat tibi in mentem, quanti momenti sint hæc duo, ut religio quæ misere collapsa fuit, doctrina salutisque execrandis mendaciis adulterata, cultus Dei qui fœde inquinatus, nitorem suum recuperent, & Ecclesia sordibus repurgetur: deinde ut filiis Dei apud vos liberum sit nomen ejus pure invocare: & qui dispersi fuerunt, iterum colligantur. Vale ornatiss. vir, mihique ex animo observande. Dominus te Spiritu suo regat, tueatur, omnique bonorum genere locupletet. Genevæ, 4. Calendas Februarii. M. D. LIX.

JOAN. CALVINUS VINCTIS FIDELIBUS S. D.

Ex Gall.

QUod hactenus ad vos non scripsi, dilectissimi fratres, per meum erga vos studium non stetit, si quid meæ ad vos literæ aut levationis afferre potuissent, aut animi addere ad sanctam illam constantiam quam à Domino accepistis in vobis confirmandam. Quum enim hoc ab illis officium præstari non dubitem qui istic sunt, meum etiam hac in parte à vobis requirendum non putabam. Nunc quum profuturum hoc vobis compertum habeam, inhumanus sim, si vestro desiderio non satisfaciam. Et tamen hic etiam me excusare cogor, quod brevior sim quam vellem & res ferat. Sic enim à quartana nunc exerceor jam à tribus mensibus, ut vix tertiæ parti negotiorum par esse possim, quæ si bona valetudine uterer, mihi conficienda essent. Atqui ubi & meum hoc leviusculum malum cum illis quæ vos constringunt, & quam Dominus offert levationem cum illis quæ vobis inferuntur molestiis & ærumnis confero, non tantum tolerantiæ legem mihi præscribi, & nonnihil levationis mihi adesse præ vobis agnosco: sed vester status ita me afficit, ut à meipso discedens vestris malis ingemiscam, & enixe orem pro vobis Dominum, ut vestros dolores allevet, ac vos contra quosvis insultus sustineat atque confirmet. Quod autem vestra nunc conditio dura & acerba vobis videri potest, non est quod multum hoc vos moveat, quasi fidei nostræ vis & efficacia nos præstaret sensus dolorum expertes, quum ad nativos affectus eluctandos tantum nos instruat: adeoque Dominus ipse, Spiritus sui præsentiam in nostris infirmitatibus à nobis certius agnosci velit,
2 Cor. 12. vers. 9. uti Apostolus etiam hoc ab eo responsum retulit. Præsertim vero quia longioris custodiæ molestiæ, tædium non mediocre conjunctum habens: ita vos coram Domino demittite, ut non dubitetis vestram infirmitatem ab ipso hac etiam in parte, vobis modo adversus illam enitentibus, condonatum iri. Ut autem ita perstetis in certamine, ut tandem consequamini solidam victoriam, ille vobis est serio invocandus, ut iisdem armis instruat, quæ hactenus ab illo idonea accepistis, ad Satanam ipsum cum instrumentis suis despiciendum. Quo nomine hoc vobis indictum sit bellum, nempe pro Dei gloria à vobis asserenda, pro veritate Euangelii approbanda, pro Christi regno in legitimum suum statum restituendo, ipsi nostis. Quanto vero acrior esse debet ille stimulus ad vos ad officium animandos, quam quod plerisque Principum mancipiis accidit, qui nescio qua spe lucri & sua ambitione abrepti, certissima pericula adire non dubitant? Et quum isti cæco tantum impetu ita animati ferantur, quanto nobis melius constare mens debet, ubi cælestis Heri vocem & mandatum audimus? Atque illud maxime, quum neque ad illas partes vocemur, nisi in salutem nostram: neque morte ipsa fiat conditio nostra deterior, quum ubi eo usque veniendum erit, illam ipsam in summum & cumulatissimum nostrum bonum sit ipse commutaturus? Nam quid ipsi nobis testibus vel procuratoribus opus est, nisi quod illud omnino cedit in nostram gloriam, ubi rei omnium dignissimæ instrumenta efficimur? Porro illud fixum habete, utcunque in adversariorum potestate nunc sitis: vos tamen esse sub Dei tutela, penes quem unum sint vitæ ac mortis exitus, uti Psal. 68. testatur: ac proinde cui nulla ratio deesse possit vos eruendi, si ita tuleris ejus voluntas. Atque illud ita vobis est cogitandum, ut quod ad vos interea attinet, compareris vosipsos ad vestram ipsi vitam in legitimum sacrificium offerendam, si ita illi placuerit. Neque de vestro ardore detrahere quicquam debent impiorum dicteria vel minæ. Ut enim nostra simplicitas ab illis derideatur, nobis satis est quod illam Deo probari scimus. Proponite vobis Dominum ipsum, qui perinde etiam in extrema morte, talibus irrisorum & ultorum sannis exceptus est. Agnoscite & illud ex Psal. 119. vers. 41, 42. Sint super me Domine misericordiæ tuæ secundum verbum tuum, & respondebo exprobrantibus mihi. Item vers. 51. Superbi irriserunt me, à Lege tua non declinavi. Item vers. 110. Tetenderunt mihi impii rete, non declinavi à mandatis tuis. Item vers. 161. Principes persequuti me sunt gratis, & ad verbum tuum tremuit cor meum. Item vers. 23. Sederunt una Principes, & contenderunt adversum me; servus tuus autem meditabatur in statutis tuis. Discite item ab Esaia Deum Esa. 8.
unum timere & sanctificare in cordibus vestris, ut v. 12. 13.
furorem illum quem impii in cælum evomunt, non formidetis. Atque interea illam apud ipsos mansuetudinem retinete, qua per vos non fiat, quominus aliquid ab ipsis obtineatis: non solum ut moderatiores erga vos experiamini, sed in primis, ut ad Dei cognitionem aliquo modo pelliciantur. Tantum ut quam viam ingressi estis, & instatis adhuc, in illa constanter incedatis. Intendite igitur in cælum oculos, ut ad palmam supernæ vocationis unice adspiretis. Hoc à Domino vobis precamur omnes, ut Dominus vestrum se protectorem testetur: quod etiam vobis reipsa constet, dum eum vestris malis exitum dabit, qui nobis omnibus occasionem afferat glorificandi & benedicendi in vobis sancti ipsius nominis. 15 Februar. M. D. LIX.

CALVINUS N. S. D.

QUum tibi adversus illecebras, quibus te corrumpere tentabant Satanæ lenones, inflexibilis pridem fuerit animus, ac continuis experimentis fidei & pietatis tuæ constantiam probaveris: longius nunc, ut audio, te Christus produxit ad ferendum crucis suæ opprobrium, ne cui obscurum foret, quia Deo placere cuperes, te hominum gratiam favoremque spernere. Et certe res ipsa ostendit, te probe hoc in corde habuisse concoctum, ubi nos non solum ad manifestam defectionem & perfidiam sollicitant homines, sed etiam ad obliquas deflexiones inducunt, neque blanditiis præbendas esse aures, neque imperio morem gerendum, neque

que cedendum minis ac terroribus. Etsi autem duros ac violentos insultus inter principia sustinuisse non dubito: memineris tamen plures tibi & magis arduas difficultates adhuc restare, ut eo alacrior in certamen descendas. Interea quod illo mundi præsidio orbatus, quod jam non aliter quam turpissima mercede redimere poteras, palam milites sub crucis vexillo, tibi ex animo gratulor: aliquanto etiam magis, quod in sacra functione cui te Deus addixit, tam sincere & cordate laboras. Certe non sine admiratione audimus, quod de tua strenuitate & diligentia referunt oculati testes. Quo magis te eniti convenit, quod te sedulo facere persuasus sum, ut primis ultima respondeant, neque vel ulla discrimina reformides, vel tædiis frangaris, vel ad obstacula resilias, vel fatigeris laboribus, quorum onus tibi gravissimum incumbere me non latet. Utinam in me esset, aliquid adjumenti vel levationis tibi adferre: idem & Collegæ mei cuperent. Sed quia nihil melius suppetit, non desinimus cælestem Patrem rogare, ut tibi vires invictas suppeditet. Ignosces brevitati: imo etiam quod fessus has dictare coactus sum. Nam & quartana me adhuc detinet, neque mihi virium dibilitas multum permittit. Vale igitur, eximie vir, & frater mihi colende. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, laboresque tuos benedicat. Collegæ mei tibi plurimam salutem precantur. 27 Martii. M. D. LIX.

CALVINUS N. N. S. D.

Ex Gall. PErjucundum nobis fuit, dilectiss. fratres, quod de bona illa vestra spe renunciatum est, quam Dominus vobis ostendit de pura Evangelii ipsius doctrina vobis restituenda, cum facultate ipsius pure invocandi, colendi, & glorificandi. Atqui non parum dolet, quod vestra timiditas atque pusillanimitas vos ita constringit, adeoque congelat, ne, ut par est, testemini, quanti à vobis fiant res adeo incomparabiles. Tantum abest enim ut promoveatis aliquid hac in parte, ut potius retroferamini, ac proinde gratiæ Dei januam claudatis. Coetus vestri effluunt ut audimus, à cantu Psalmorum abstinetis, & sancta illa Dei laudum exercitia apud vos amplius non vigent. Scimus fieri hoc à vobis propter adversariorum minas: atqui si vestram conditionem confertis cum illa tot fratrum, qui alibi durissima captivitate constricti, non se continent tamen, quin panem illum vitæ constanter requirant; quis vos excusabit à pudenda pusillanimitate, si minima quæque prohibitio vos ita perturbat, quoniam ipsi apud vos pondus & fidem additis? Unde magis etiam metuendum est, ne ita pedem referendo, à via penitus aberretis. Vetus est illud malum, quod se quidam ab Ecclesia subducant: contra quod *Hebr. 10. vers. 25.* non frustra nos ita exhortatur Apostolus ad Hebr. Videamus nempe ne cœtum nostrum deseramus, ut à nonnullis fit. Quum igitur illa exhortatio remedium ipsum complectatur, quo adversus malum nobis consulendum sit, tanto magis videndum est ut gregi ipsi agglutinati stemus, cui nos semel immensa sua bonitate Dominus adjunxit. Agnoscite & illud *Hebr. 12. vers. 4.* ejusdem Apostoli, Nondum restitistis usque ad sanguinem. Date igitur operam ut omnia illa impedimenta superetis, quæ à Satana suggeruntur, ut officium deseratis. Cogitate vero quo spectet Evangelii vocatio, ut illa justum apud vos pretium obtineat. Cogitate etiam quod istius vitæ caducæ & evanescentis tam indigna mercede conservandæ operæpretium esse possit. Atque hinc colligite, quo merito honore prosequendus sit vobis Filius Dei, qui vobis sese offert: quo animo ad regnum cæleste adspirandum sit, dum vobis aperitur: quid valeant spirituales illi thesauri, quorum vos participatione dignatur. Neque hic illud à vobis afferendum est, quod nullo modo de Evangelii professione decessuri sitis, utcunque adversariorum impetus vestra quadam ratione declinetis. Non enim frustra institutam voluit Dominus ordinariam verbi auditionem, cujus perpetuum nobis usum esse vellet. Etenim qui nullum tempus à corporis alendi cura & studio vacuum abire sinimus, quomodo ferendi sumus, ubi quod ad animæ vitam & pastum attinet, ita remissi & obliviosi deprehendemur? Offertur vero omnibus expedita ratio, quam tanto minus negligere ipsi debetis, aut ab ea plenius obeunda quidquam remittere, quum jam vobis ipsam ex parte ad manum esse constet. Et quot piæ animæ illud ipsum esuriunt, quibus si eadem quæ vobis facultas semel offerretur, longe alius ardor & zelus in ipsis extaret. Expergiscimini igitur dilectiss. quam serio à vestro illo somno, ac novum vigorem colligite, ad resistendum constanter instrumentu Satanæ, neque ullo modo vestram vobis libertatem eripi sinite. Dominus enim qui tanto nos privilegio dignatus est, ut Patrem se à nobis invocari jubeat, idem etiam jubet ut à confidenti & alto quodam animo hæc nostra confessio prodeat. Non possumus illud etiam reticere, quod gravissimam reprehensionem meretur, quod nempe & verbo Dei & ipsius Ministris fores vestræ jam via pateant. Objicietis interdictum. Scilicet quum ita vos Dominus honorat, ut domos vestras sua templa esse jubeat, ac tam sancto usui dadicet, quid momenti habere debent adversus illud Dei placitum quævis hominum interdicta? Quid si sub capitis pœna interdictum esset, quanto ad deficiendum procliviores essetis? Pessime vero vobis consulitis, dum illud Satanæ artificium non antevertitis, quo vobis certam occasionem præripere meditatur, quæ semel elapsa è manibus, nunquam deinde restituenda sit. Quare tam ut mali superioris memoria sepeliatur, quam ut caveatis ne vestra ingratitudine eo bono destituamini, quod est adhuc ad manum, pergite ea via qua cœpistis Domino auctore: atque illud reipsa constet vobis, Dei veritatem nempe omnibus hujus vitæ commodis à vobis merito suo anteferri, atque ipsius unius cultui & gloriæ reliqua omnia quæ ab illo vos aversura erant, quam longo intervallo posthaberi. Nostram porro præcisam scribendi rationem à vobis æqui & boni consultum iri speramus, quam noster pro vestra salute procuranda affectus ita dictavit, ac necessitas ipsa stimulos vobis adhibendi expressit. Dominus vos, dilectissimi, virtute invicta Spiritus sui confirmet, atque ita vos regat, ut nomen sanctum ipsius glorificetur in vobis, vos etiam præsidio suo unice complectatur. 19 Julii. M. D. LIX.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

BInas abs te, integerrime frater, intra breve tempus literas accepi, quibus de statu Ecclesiæ Metensis fecisti me certiorem. Etsi autem eadem fere quidam alii boni viri vel narrarunt vel scripserunt; quia tamen & interiores morbos prudenter notas, & de remediis admones, & quantulum affulgeat spei doces (quod ab illis prætermissum fuerat) gratissimum mihi officium præstitisti. Quod & Psalmos canere, & conventus agere destiterunt, nescio quibus manibus minis territi, in eo apparuit pudenda eorum ignavia & timiditas: in hospitio autem negando (ad quod officium certatim se ingerere debuerant) turpius flagitium. Sed bene est, quod neque animi tui constantiam debilitavit eorum mollities, quin torpidis & prope recusantibus te sponte offerres: neque offendit ingratitudo vel alio reflexit, quin semper operam illis tuam impendere sis paratus, modo admittant. Nos acriter, ut videbis, constimulare conati sumus. Te vero cur strenue currentem horter, nulla est causa. Tantum Dominum precabor, ut te Spiritu prudentiæ, modera-

tionis & zeli regere pergat, invictaque virtute fulcire, compescat omnes adversarios, benedicat sanctos tuos conatus & labores. Vale integerrime frater. Viretus, Beza, & reliqui Collegæ mei tibi multam salutem precantur. 14. Calendas Augusti. M. D. LIX.

CALVINUS. P. MARTYRI S. D.

COmmode accidit, ut biduo postquam mibi redditæ sunt tuæ literæ, venerande frater, discederet hic nuncius, cui meas tuto committerem. Etsi nibil in præsentia quod scribam, nisi triste, occurrit. Invitus autem facio, ut te mecum in easdem involvam molestias: nisi quod utrique nostrûm hæc anxietas est communis. Magno dolore me conficit, nec minore cura ac metu me torquet, misera fratrum nostrorum quibus cordi est sincera pietas in Gallia conditio. Promptum erat in manu Regis Navarræ his malis remedium: & mira pollicitus fuerat: sed quum ejus ignavia nihil fuerit turpius, accessit tandem & proditio. Socrus Principis Condæi à Regina matre impetraverat, ut ex Ministris Ecclesiæ Parisiensis unum admitteret ad colloquium. Vocatus ille dimittitur cum ludibrio. Interim ad borrendam stragem omnia inclinant: quia à desertoribus fuerunt detecti, quicunque professi erant se Cbristi discipulos, & occultos cœtus frequentabant. Res plusquam luctuosa. Tamen expectandum æquis & quietis animis, donec è cælo appareat vindex noster: quod opportune facturum scio. Sed rogandus simul est, ut debiles animos sustineat. Ego te & Collegas tuos non bortabor, ut eorum salutem Deo commendetis: quia scio ad hanc curam sponte propensos esse. Vale clarissime vir, & frater ex animo mihi observande. Saluta amicos. Dominus te incolumem tueatur cum uxore, gubernet, confirmet, donisque suis locupletet. Genevæ, 4. Nonas Octobris. M. D. LIX.

Joannes Calvinus tuus.

COMITI IN TARNAW JOAN. CALVINUS S. D.

QUando ex tuis literis, Generose & Illustris Domine, meum tibi in scribendo studium placuisse intelligo, hinc magis obstrictus videor ad te sedulo monendum, & hujus quoque officii libere præstandi mihi crescit fiducia. In hoc porro cardine vertitur quicquid mihi est cum Tua Excellentia disceptationis, quod partium tuarum non esse existimas, quidquam tentare vel aggredi, ut repurgetur à sordibus Papatus Ecclesia Polonica. Nam pro tua æquitate non solum probas nostrum studium, quod in curanda pietatis restitotione satagimus, sed agnoscis munus clamandi nobis esse injunctum. Sed eadem necessitate officii te & alios regni Proceres constringi negas, quibus cura incumbit tuendæ publicæ tranquillitatis. Ego autem excipio, non minorem denunciari pœnam surdis auditoribus, quam mutis Prophetis: quia non vult Deus frustra clamore nostro aërem verberari, sed aures serio feriri, & penitus affici corda. Proinde non minus ad agendum promptas vobis esse manus convenit, quam Deus linguas nostras ad docendum & hortandum expeditas esse jubet. Nam quod obtendis, Reipublicæ præsidibus quietem & pacem commendari, falleris si unum hoc onus tibi impositum esse putas. Audienda potius vox Pauli, Reges & Magistratus rite tunc demum officio suo defungi, dum per eos
1 Tim. 2. vers. 2. nobis datur tranquillam vitam agere cum omni pietate & honestate. Hæc quæ Deus sacro vinculo simul devinxit, separare fas non esset. Quanquam tibi minime concedo, vel convelli Regnorum statum, vel pacem turbari nostris actionibus. Durum etiam quod scribis, tot perturbationibus, quæ totum orbem intus & foris concutiunt, occasionem à Religione datam esse. Nam etsi inde ansam litigandi arripit multorum protervia vel ambitio, alios contumacia & impietas ad digladiandum impellit: perperam tamen culpa in cælestem doctrinam confertur: nec impune Deus tantam sibi contumeliam irrogari finet, ut dum sibi homines reconcilians ad mutuam eos concordiam invitat, turbarum auctor censeatur. Atque ut cælum terræ misceri contingat, merito tamen pluris esse nobis debet sincerus Dei cultus, & sacro sancta ejus veritas, in qua nobis reposita est æterna salus, quam centum mundi. Quin pro sua ingratitudine & malitia tumultuentur multi, & sacrilego furore insurgant contra sanam doctrinam: quin professi etiam ejus hostes vesano impetu ad illius oppugnationem ferantur, non est nostrum præstare. Sed an ideo obmutescet Deus, quia loquenti ferociter major pars obstrepit? Quod Deum precaris, ut te in hac caligine gubernet, atque illustret suo Spiritu, laudo: & verissimum esse fateor quod addis, nisi partes architecti suscipiat, irritos fore omnes omnium conatus. Sed non exigit Dei gratia, ut ignavi jaceant qui ad opus vocati sunt. Nam quod facete nostram fiduciam derides, quasi ad nos rapiamus Dei partes, dum corda hominum convertere studemus, quæ in manu ejus & arbitrio sunt: nihil hæc subsannatio cordatos Euangelii præcones movebit, quibus probe & penitus infixa est sententia, Bonum & suavem odorem esse ipsos Deo, sive mortem, sive vitam spirent. Verum quidem esse fateor, non esse sperandum, ut toti mundo persuadeatur, quæ à nobis asseritur Religio: sed non obstitit mundi incredulitas & obstinatio Apostolis, quominus in cursu vocationis suæ pergerent. Tenebant enim quod pronunciat unus ex ipsis, paratam *Hebr. 10.*
esse horribilem vindictam contemptoribus, qui re- *vers. 29.*
spuerint oblatam gratiam. Quod autem jocaris, verendum esse, ne qui cælum duntaxat quærunt posthabita terra, simul utrumque amittant, absit ut fidem Tuæ Excellentiæ potius habeam, quam Filio Dei,
qui jobet primum quærere regnum Dei, & alia *Matth. 6.*
deinde accessura promittit. Metuere etiam te obten- *vers. 33.*
dis, ne populares vestros dissensionibus implices. Atqui jam dissentiunt, & palam sua dissidia profitentur. Non igitur aliud superest remedium, quam ut reconciliare ipsos studeas: quod fieri absque legitima cognitione non potest. Longius demum transilis, & inique (pace tua dixerim) non minus quam odiose causam nostram gravas. Quorum certe criminum facilis promptaque esset defensio, si æquis auribus à Tua Celsitudine admitteretur. Nunquam enim vel disciplinam convellere tentavimus, vel ordinis dissolutionem moliti sumus. Longe alio tendere nostra consilia & studia multis experimentis planum est. Quod sectas & hæreses hinc fluxisse dicis, cum Cbristo unico judice litiga, quum exiguo post Euangelii promulgationem tempore subito emerserint tam multi ac prodigiosi errores. Scripta objicis acerbitatis plena, hostiles pugnas, contrarias opiniones. Optandum sane esset, ut idem omnibus cor esset ac una lingua. Sed qua lege postulas ut hominum dissidia vel contentiones Dei veritatem aboleant? Mihi pugnandum fuit cum præfractis multis capitibus, & nunc quoque sto in eodem conflictu. Si piæ sanæque doctrinæ patrocinium deserere fas esset, libenter quiescerem: sed ubi una cum hominum salute oppugnatur Dei gloria, ex repugnantia mihi invidiam conflari injustum est. Quod si quælibet certamina defugere oportet, facessat Cbristus è medio, qui lapis est offensionis. Prudenter observare convenit locorum & temporum circumstantias: modo ne vafrities locum prudentiæ obtineat. Quanquam ut cælum terræ misceatur, nunquam Christo claudendæ sunt portæ, quin ad nos cum sacro Euangelii sceptro penetret. Ac valde miror, quum fatea-

tis

ris Principibus onus hoc incumbere, ut huic summo Regi portas aperiant, subjicere quod ex diametro repugnat. Asperior forte stylus te offenderet, nisi Tua Celsitudo veniam necessitati daret. Vel tacendum mihi prorsus est, vel ingenue scribendum quod sentio: quia nihil aliud mihi propositum est, quam Tuæ Celsitudini prodesse. Negas tibi videri consultum de abolendis superstitionibus & restituendo vero Dei cultu agere: an tibi melius suppetere consilium, quam ipsi Deo judicas? Nec miror hominem prudentissimum & in maximis rebus exercitatum ita sentire & loqui: quoniam nulla deterior est pestis quam humana ratio, quæ te certe nunc extra metas rapuit, ubi Deo consilium tuum opponere non dubitas. Quod objicis Deum forte nondum patefacere quid velit, quorsum spectet non assequor: quando sic jam vobis illuxit Evangelii claritas, ut cæcutire in meridie non liceat. Equidem de sinceritate animi tui longe aliud mihi persuadeo, quam literæ tuæ sonant. Atque utinam adhibitus amanuensis fuisset à Tua Excellentia, qui fideliter exciperet quæ visum fuisset dictare: quia Secretarius (ut video) mentem suam potius quam tuam expressit. Pluribus itaque supersedere cogor, ne fines modestiæ excedere videar, si aulicæ civilitatis oblitus, ad multas profanas subsannationes vere, ut par est, respondeam. Quanquam autem adulari nescio, & ab officio meo alienissimum est: quum tamen infimæ plebis homines & rudissimos quosque placide ferre didicerim, non tam sum rusticus vel morosus, ut posthabito Amplissimæ Tuæ Dignitatis respectu, tam præcise agam. Sed veniam mihi dabit Tua Excellentia, si indigne fero sacrum Dei nomen una cum studio Religionis per jocum & lusum traduci. Deum Patrem nostrum daturum mihi confido, ut quod ipse mandavit, neglecto mundi plausu, & omnibus dicteriis valere jussis, quod injunxit fideliter & constanter exequar: eumque precabor, ut Tuam Excellentiam, Illustris Domine, incolumem tueatur, Spiritu suo gubernet, omnique benedictione locupletet, Amen. 15 Novembris. M.D.LIX.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALVINUS N.N. S.D.

Charitas Dei Patris, & Gratia Domini nostri Jesu Christi augeatur in dies in vobis per Spiritus sancti communicationem.

Ex Gall. BEnedictus Dominus, qui & suorum inter vos numerum in dies cumulatiorem reddit, fratres dilectissimi, & vosipsos in veritatis suæ cognitione, uti ad eam prius vocare dignatus est, nunc etiam fovet, quantumvis Satan omnia moliatur & omnibus modis resistat, ut evertat aut interturbet opus salutis vestræ. Atque ut quod ita se bene habet, exultandi in Domino argumentum suppeditat, ita me in illo bona spes erigit, futurum ut qui tam liberalitat sua in vos dona effudit, largam illam manum facile non subducat. Sic enim cogitandum est, nullum singularis & paterni ipsius erga nos affectus testimonium certius extare, quam dum Evangelii sui cognitionem nobis patefacit: quando istic nativa illius in Christo facies nobis apparet, ut constet omnino nos ab ipso recipi in filios in Christi nomine, ac pro filiis etiam diligi. Atque illud tanto est admirabilius, quanto ab una ipsius infinita bonitate proficiscitur, quum in nobis nihil aliud agnoscat, quam egestatem ac miseriam, quæ nos illi potius exosos quam acceptos redderet, nisi ex ipsa nostra infelicitate occasionem misericordiæ erga nos testificandæ desumeret. Mementote igitur, dilectissimi fratres, Dominum nostrum Jesum Christum, ita ut ab initio mera Dei Patris gratia promissus fuit Patribus, Patriarchis nempe atque universo Israëli, ut nulla dignitas ex illorum parte hoc ipsis beneficium conciliaret: ut deinde unius Patris misericordia morti addictus est, ut filios ipsius redimeret: eadem plane benignitate & misericordia nunc etiam in salutem vobis oblatum esse. Siquidem in nobisipsis simul experimur omnes, uti Deus reipsa verum ostendat quod est apud Prophetam: quod seipsum nempe illis patefecerit, qui ipsum non quærebant: quodque illis apparuerit, qui de eo non inquirerent. *Esa. 65. vers. 1.* Eramus nempe ut oves palantes & dispersæ, quum bonus Pastor ille Patris mandato nos requisivit, ut ad suum ovile adduceret. Recordamini etiam, quanta ex abysso emerseritis, ut ingrederemini in regnum Dei: quibus ex tenebris educti, ut ad ipsius lumen deduceremini: qua denique ex morte excitati, ut ab illo vocaremini ad spem vitæ. Agnoscite & illud ex eodem meræ ipsius erga vos bonitatis fonte, quod nunc etiam faciat, ut in verbi ipsius obedientia perstetis. Quantulæ enim sunt vires nostræ, nisi sua unius virtute nos ad plenum fulciret? Porro usus istius ad vos meæ admonitionis duplex esse debebit. Primum quidem, ut serio timore & humilitate dejecti, ac vobis plane diffisi, vestrum omne præsidium & robur in illo uno repositum habeatis, attenti & vigiles in precibus & orationibus sitis, ac semper uti in procinctu adversus Satanam stetis, ipsiusque unius virtute sitis instructi, qui potens est ut victores tandem præstet. Alterum deinde conjunctum esse oportet, nimirum ut hujus doctrinæ perceptio vos etiam ad optimum illum Patrem tanto impensius deamandum accendat, quanto ipsius erga vos amor omnem alium amorem superat, estque plane incomparabilis, ne vestra ingratitudine beneficiorum ipsius erga vos tenorem intervertatis. Plane enim aut ipsius vocationi respondere nos par & æquum est, aut ab ipso deserendi atque rejiciendi sumus, ut insigne vindictæ ipsius exemplar extet in nostram ingratitudinem, & tantæ gratiæ contemptum. Quare vestrum est operam dare, dilectissimi fratres, ut tum sermone tum factis doceatis, vos ad filiorum Dei numerum pertinere. Scio, quod ad Christianismi confessionem, in quibus angustiis versemini. Neque ita inhumanus sum, quin periculorum vestrorum consideratio me quoque ad habendam infirmitatis vestræ rationem adducat: quum palam non profitemini, quod à Domino de ipsius Evangelio acceptum tenetis. Sed tamen nullius periculi metus ab officio vos excusatos reddat, quin det operam unusquisque pro sua virili, & pro oblata occasione, ut ædificando proximo se impendat. De doctrina hoc intelligo. Videndum etiam ut hoc prudenter fiat, ac dispiciatur quando & quatenus. Prudentiam autem requiro, quæ carnem & mundum non sapiat, ut quæ vos impelleret potius ad lucem ipsam suffocandam, quam ad periculum non detrectandum pro Dei gloria, & proximi per ignorantiam errantis salute. Sic enim prudentiam interpretantur plerique, ut sepeliant Christum ipsum, ne in mundi odium incidant. Quando autem illa non est ferenda perversitas, ubi nos ita respicimus, ut anteponamus aut etiam comparemus nostram tranquillitatem cum summo illo officio, quo Deo uni ante omnia obstricti tenemur: vestrum est, dilectissimi fratres, Spiritum discretionis ab illo postulare, quo præditi apposite utriusque temporis, tum loquendi, tum etiam tacendi delectum habeatis. Atque hic etiam in primis cavendum est, ne quidquam proferatis curiositate quadam, aut ambitione, aut etiam levitate impulsi, sed mature perpensa demum, & quæ à sincero proficiendi affectu prodeunt. Illud igitur ex omnibus à vobis audiatur, quod plurimum ad ædificationem collaturum videbitur. Ac si quid inde periculi vobis creandum sit, accingite vos multo ante, & ad illud confirmate, ne impares sitis ad tentationes eluctandas, quæ vobis intendentur, ut ad defectionem impellant. Meministis vero quid nonnullis acciderit, qui non mediocre periculum adie-

runt,

runt, multumque vexationis pertulerunt: quos tamen Dominus ita eripuit, ut exitus longe optatior affulserit quam sperare ausi sitis. Nunc de vobis comperti nihil habemus: adeoque valde solliciti & anxii sumus, dum expectamus quem exitum dederit Dominus persequutioni quæ istic accensa est. Atqui quemadmodum bonus Dominus suis semper se affuturum pollicitus est, utque illud re ipsa præstitit erga omnes qui ipsum invocarunt, nolite dubitare quin proximus vobis etiam futurus sit in posterum, tum ut opem & auxilium ferat, tum ut adversariorum rabiem comprimat, ne quicquid audent, re ipsa exequantur. Atque ut ea esset voluntas ipsius, ut ipsis per illum liceret furorem in vos suum aliquatenus evomere, ut vestra tolerantia ita ad examen vocetur, non ideo ab officio deflectere, aut retro pedem ferre fas esset. Satis enim esse debet, quod Dominus in mediis malis & tribulationibus seipsum nobis consolatorem interponat. Meditemini igitur tot tamque insignes Scripturæ locos, quibus officii ratio præscribitur: atque eorum meditationem pro exercitatione ordinaria vobis constituite: utpote quibus confirmandi simus ad illa omnia subeunda, quæ nobis inferentur propter verbum Dei. Sic, inquam, Scripturam præ manibus habete, ut statim memoriæ occurrat, atque ipsa necessitas tulerit. Illud enim plus quam indignum est, si, ut mortem corpoream evitemus, quum vult Dominus constantiæ nostræ facere periculum, Dei veritatem abnegemus, in qua una vita nobis reposita erat. Accipiamus vero hoc ut videbitur, manet tamen illud Domini verbum irre-
Mat. 10. fixum, Qui me, inquit, abnegaverit coram homi-
vers. 33. nibus, ego vicissim abnegabo ipsum coram Patre meo. Væ illis igitur qui sibi imponent, atque in re tanti momenti sibi blandientur. Attendite etiam ne commodi quæstusve temporalis causa vos avertat, quo minus vos ipsos ad optimum Servatorem adjungatis, atque re ipsa vos ad illum pertinere
Joan. 7. ostendatis. Nostis quid de ipso testati sint Pharisæo-
vers. 46. rum & Scribarum ministri, quum ad ipsum comprehendendum missi essent, nunquam à se auditum hominem qui perinde loqueretur. Agnoscunt nempe pro suprahumana doctrinam Christi. Sed affectus ille perditus agendi in otio, atque loci sui retinendi, ministros perpetuos reddit adversariorum tum Christi, tum etiam doctrinæ ipsius. Quare, dilectissimi fratres, ne ad istiusmodi exemplum ullo modo accedite. Neque etiam Esaum sequimini, quem pro vili offula jus primogenitorum vendidisse scimus. Vere enim nihil aliud est quam offula, quicquid ad corpus pertinet, præ una adoptionis gratia, quæ piis offertur singulariter. Quare ne ita defixi simus in ea quæ nullius sunt momenti, ut obliviscamur cælestis illius hæreditatis unice incomparabilis, quæ à Domino offertur. Jam si adversus tentationes quæ corpus petunt, præsidia vobis comparanda sunt, haud minus vero de illis etiam eluctandis cogitandum est, quas Satan falsis doctrinis invehendis inferre conatur. Non frustra nempe tum homicida, tum pater mendacii nominatur. Vos ipsi experiendo discitis. Nunc enim totus in eo est, ut vi persequutionum quas per instrumenta ad illud apposita intendit, ad Christum ejurandum vos cogat: nunc nescio quos cauponatores excitat, qui totam Euangelii puritatem invertunt, ut vos seducant, & à via omnino abducant. Et prior illa impressio à persequutionibus suam asperitatem habet, adversus quam Dei manus una potest nos confirmare, ne illarum impetu abrepti deficiamus. Atqui longe perniciosior est tentatio, ubi adversarius inspergit zizania tritico, ut plane corrumpat. Illud enim est belli latentis genus, & quod cuniculis sub terra geritur, ut nisi serio nobis attendimus, incogitantes circumcipiamur. Quum autem nullum pravæ doctrinæ genus non sit venenatissimum, vix tamen aliud ei comparari potest, quo vestram regionem inhalavit Satan. Infamem & execrandam illam Libertinorum sectam intelligo, qui Spiritualium sibi nomen affingunt. Ac certissimum illud est exundantis in mundum furoris Dei flagellum, quum eo usque Satanæ habenas laxat, ut tam detestanda quæ illic habentur, Christianis persuadeat, quæ profanis ipsis vel audita horrorem incuterent. Recordamini igitur dilecti, hoc illud tempus esse, quo serio à vobis invocetur Dominus, ut vos illi committatis sedulo: itemque ut in timore ac sollicitudine ambuletis, ne incidatis in arrogantiam vel socordiam, quæ huic pesti vos obnoxios reddant. Rei ipsius confutationem hic omitto, quoniam certo tractatu hoc à me comprehensum habetis: quod etiam usui erit ad perditorum hominum insultus repellendos, modo sincera fide admittatis quæ ad vos legitime instruendos ex Dei verbo illic vobis offeruntur. Quod ad privatos cujusque mores attinet, consideranda nobis est in genere incredibilis illa corruptio, quæ passim hodie in mundo grassatur: non sane ut ad illam accedatis & cum lupis lupi sitis: neque existimetis illorum malo vestrum elevatum iri, cum aliorum exemplo abducemini. Tantum ut vobis sit præcautionis loco, ne accidat malis vos exemplis abduci vel contaminari. Est enim inter spinas nobis iter faciendum, quando homines ita depravatos comperimus. Cesset illud igitur, quod ita se omnes alii pridem gerant, ubi apertum scelerum diluvium jam mundo incumbere ipsi sentimus. Neque vero alii alios intueamur, ut ex malis exemplis certam regulam confingamus: nempe hic & ille ita se gerunt: quia portabit unusquisque onus suum. Neque etiam sic nos esse quisquos ad excusationem obtendamus, quum ea sit prima lectio quam inculcat nobis Domi-
nus ex ipso scholæ aditu, ut renunciemus nobis ipsis: *Mat. 16.*
estque illud omnium fere in Scriptura frequentissi- *vers. 24.*
mum, nimirum ut carnem mortificemus, & affectus *Luc. 14.*
nostros quasi captivos mittamus sub jugum obedien- *vers. 33.*
tiæ Domini. Auscultemus igitur appositas illas ad- *Tit. 2: 12.*
monitiones Apostoli, Eratis olim tenebræ, nunc *Col. 3: 5.*
autem lux in Domino: ut filii lucis incedite. Ne *Matth. 1.*
etiam secundum carnem ambulemus, sed secundum *vers. 29.*
Spiritum. Christi sanguine loti sumus, ut in puri- *Ephes. 5.*
tate persistemus. Ex vinculis peccati à Christo re- *vers. 8.*
dempti sumus, ut illi uni & ejus gloriæ vivamus, *Gal. 5: 16.*
adeoque ille vivat in nobis. Ista passim extant apud *Rom. 6: 2.*
Apostolum, ut & illa ex opposito, frustra sibi Dei cognitionem tribuere qui concupiscentiis inser-
viant. Si quis, inquit, in Christo, sit nova creatura. *2 Cor. 5.*
At tot hodie scelerum facies in mundo grassantur, *vers. 17.*
ut eas percensere sit infinitum. Sunt vero inter alia quæ consuetudinis prætextu emolliuntur, cujusmodi sunt juramenta, blasphemiæ, aleæ, luxus vanissimi in saltationibus, cauponarum ordinariæ aditiones, & de genere eodem non pauca. Ne vero iis in rebus imponamus ipsi nobis vel ab aliis sinamus imponi. Neque enim judicium Dei malis moribus & consuetu-
dini inveteratæ obnoxium est. Hoc ipse semel edixit, *Exod. 20.*
Non habiturum se pro innocente, qui nomen ipsius *vers. 6.*
in vanum assumpserit. Fixum igitur maneat oportet. Nam & rationem summam habet. Quis enim satis reverenter agnoscat dignitatem sacratissimi Nominis, ad quod universæ creaturæ contremiscunt? Qui vero assumit in vanum, contemptum prodit. Quid igitur dicemus de blasphemo? Atqui meus sic est mos. Nempe ut tanto gravius reus fias. Hoc est igitur eradendum funditus, ne Dei iram provocemus, dum abutemur tolerantia. Quod ad lusus, caupones, & gulæ illecebras, præter ipsam temporis jacturam, & meram in vita inordinationem, videmus etiam quot mala ex istis consequantur. Exhauriunt se, nempe qui ista sectantur, atque temere, imo etiam indigne omnino profundunt, quod melioribus usibus erat impendendum. Inde iræ, atque inimicitiæ.

micitiæ. Atque ubi quis semel istis rebus sese addixit, ipsum animum quasi atterit atque imminuit. Taceo tot alia incommoda, quæ quotidie ex eodem illo fonte nascuntur. De aliis illis rebus vanissimis quas verbo indicavi, non est quod ulterius contendam, quando & ipsæ per se suum probrum & turpitudinem detegunt, modo ne oculos aperire pigeat. Tandem vero illud etiam vobis succurrat, dilectiss.
Col.3:14 fratres, fieri non posse ut Dei filii censeamur, nisi charitate fraterna inter nos mutuo colligemur. Inde illam vocari perfectionis vinculum, quod in illa sita sit Christianismi summa: atque illam proinde unice nobis Dominus commendet. Ut vero unanimes inter vos sitis, danda est vobis opera, ut alii alios juvetis mutuo: ut fidem & sinceritatem colatis inter vos, omnem simulationem, pravitatem, dolum aversemini. Cum pace benignitatem exhibeatis: alieni sitis à jurgiis & rixis, itemque à conviciis & contumeliis. Demissi ac modesti sitis, omnem de vobis opinionem semel exuatis. Siquidem non aliud est præsentius venenum adversus charitatem, quam arrogantia. Cavendum est omnibus modis, ne affectus ille adeo perturbatus in vobis hæreat, qui vos penitus excæcet: iram intelligo. In eo igitur incumbite, ut frenis coërceatis, ac vim ipsis vobis inferatis ad illud monstrum perdomandum. Nihil enim est quod minus compesci possit, quam ira infrenis. Pluribus ad vos scripsissem ex meo & vestro voto, nisi alia me occuparent plus quam optassem, quod à vobis æqui & boni consulendum esse mihi facile persuadeo. Dominus adaugeat vobis dona sua spiritualia, quæ vos in ipsius bona voluntate & ejusdem obedientia confirment, ut vita vestra ipsius honori cedat, plena vos constantia instruat, ut in sancta ipsius vocatione ad extremum usque perstetis. Quumque tot undique hostes vos circumcingant, suo vos præsidio complectatur, suumque de vobis studium reipsa, quum opus erit, testificetur. M.D.LIX.

MARTYR CALVINO.

Quod literas, vir clarissime, rarius quam ipse velis, & ego cuperem, huc scribas, me non ita movet ut vel abs te minus diligi, vel minus curari suspicer. Nam ut afflicta valetudine hactenus fueris, & quam gravibus atque multiplicibus negotiis tantum non obruaris, compertissimum habeo. Utinam quemadmodum id probe novi, sic te aliqua ex parte allevare possem. At confido Patrem Domini nostri Jesu Christi, qui fons opportuni auxilii atque solidæ consolationis est, ita denique tibi adfuturum, ut & corpore melius valeas, & molestiæ quibus ultra vires premeris, nonnihil mitigentur. Quod Galliæ res tam male habeant, ægerrime quidem fero, quamvis ita eventurum antea judicavi. Nam intelligebam N. illos facile rerum potituros: ad quorum manum imperii summa si pervenisset, facile divinatu fuit, quo religionis fortuna esset casura. De Regina mirantur fortassis alii, ego non miror. Nam pietatis ejus erga religionem sinceram ullam significationem hactenus nunquam sensi. At de Rege Navarræ novum admodum videtur, ut qui antea Euangelio Filii Dei tam pleno spiritu favere videbatur, nunc quando maxime opus erat, se pietate vacuum adeo præbeat. Quid hic agamus? Qui Rex regum est, & Dominus dominantium, absque Regibus & Dominis hujus mundi causam suam tuebitur & promovebit: vestræ quoque urbi defensor & propugnator, uti spero, aderit. Non enim fidelibus, quando suis temporibus urgentur, solet deesse. Id autem quum hactenus minime commiserit, ut nunc à vobis incipiat non est opinandum. Nos vero quando aliter non possumus, rem vestram contentissimis precibus apud Christum juvamus, nec diffidimus quæ illius bonitas est, ab ipso nos denique auditum iri. Bullingero & cæteris tuo nomine salutem dixi, qui te vicissim plurimum salvere jubent. Juveni autem, quem tuis literis commendasti, quacunque in re potero, libentissime gratificabor. Symmystas tuos mihi velim diligenter admodum salutari, præsertim Dominum Viretum atque Bezam, cujus nomine Lælius mihi dedit instituta vestri collegii: quod vos erexisse tum vehementer gaudeo, tum ea de causa Deo ingentes gratias ago, illum obsecrans ut quod bene cœpistis, felicissime vertat. Bezæ vero libenter modo scripsissem, nisi tabellarius nimium festinaret. Vale Domine colendissime, ac frater in Christo plurimum observande. 26 Septembris. Tiguri.

Tui studiosissimus P. Martyr.

JOAN. ST. CALVINO S. D.

Quid agas? homines sunt: atque falsi sumus. Sed nos non ut de hominibus judicavimus: verum ut de viris sapientibus speravimus: neque cogitavimus nos de hominibus judicare, qui in remotis ab hominum celebritate atque judicio montibus habitant, quibus nihil placet nisi patrium. N. omnino fefellit. Usque adeo [illegible] est, ut vel crepidas ejus adorandas putet. Velim N. posse ab illis avocari, & ab omnibus civitatibus conferri, ut honesta conditione Basileæ aut apud vos viveret: aut etiam apud nos: quanquam etiam nostri pueri [illegible]. ita ut senibus non permittant sapere. Evocatum tamen eum velim ex illis locis, quibus nullæ terræ sapere videntur: credo Sibyllam Delphicam migraturam eo: ita omnes in illis locis sagiunt. Ego ita non laudo istam N. [illegible] mihi in hac ætate affecta atque afflicta esse videtur nimium: in re præsertim tali ac tanta. Te laudo, qui audes & qui contemnis ea, quæ si ab aliis spernerentur, minus laboraremus. Vale.

UTENHONIUS CALVINO S. D.

Quum istæc mihi nunc ad te scribendi daretur occasio, vir clarissime, fraterque observandissime, non potui eam prætermittere, quin te earum, quæ hic geruntur, rerum facerem certiorem. Hoc itaque habe: in Comitiis Petricoviensibus nunc tractari inter alia, de excludendis è Regni Senatu Episcopis. Illustris D. Comes Tarnoviensis rem in Senatu nunc recens proposuit, indicans contra rectam Politiæ constitutionem esse, Regni Senatores non tam Regi sane, quam Papæ ipsi juratos esse. Se quidem reliquosque Laicos, quos Seculares vocant, Regem ipsum, cui uni jurati essent, pro suo capite agnoscere: Episcopos vero non item, sed solum Papam, cui uni jurati essent, pro suo capite, maximo cum & dignitatis Regiæ & patriæ totius præjudicio, agnoscere. Ac proinde eos sibi amplius in Senatu ferendos non esse. Qua propositione facta, convenerunt mox Episcopi omnes apud Legatum Papalem. Ac postquam varie inter ipsos consultatum esset, ab ipsis responsum est, se jam in possessione esse per longissimi (ut loquuntur) temporis præscriptionem. Qualisnam vero hujus rei fuerit eventus, adhuc ignoramus. Quam autem facilis sit responsio, ad eam Episcoporum exceptionem, nemo non novit. Nota est ipsiusmet juris Canonici tristissima regula, ex sexto Decretal. libro: possessor malæ fidei ullo tempore non præscribit. Non habeo quod præterea scribam de Comitiis, nisi quod res eo spectare videtur, ut toti Nobilitati libera reformandarum Ecclesiarum suarum facultas permitti debeat, utque ea ab Episcoporum jurisdictione liberetur. Ad quid præterea ex hisce Comitiis nobis sit expectandum, omnino nescio. Sed si quid eve-

 niat

niat præter expectationem cognitu dignum, non committam quin te ejus faciam certiorem prima quaque occasione. Illustrissimus Princeps D. Palatinus Vilnen. venit ad Comitia: neque hinc vult ad sua redire priusquam habeatur hic fratrum conventus, ad quem nostri hic Seniores, ac etiam sui quidam, quos secum adduxit, accedant, quo paritas quædam in ceremoniis Ecclesiasticis, quatenus fieri possit, inter utrosque inducatur ac servetur. Sui enim hactenus usi sunt ceremoniis impurioribus: spes tamen est, divino beneficio eas brevi repurgatum iri. Spes est etiam ipsum Palatinum Vilnen. suas hic Ecclesias propediem reformaturum esse. Audio te nunc scripsisse literas exhortatorias ad Uchanium Episcopum Cuyaviensem: quo nomine sane gaudeo, ac te precor, ut eum literis tuis subinde invisas ad ejus consolationem. Is enim tanta odiorum mole gravatur à sui ordinis hominibus, propter ipsius pietatem, raramque libertatem qua in Comitiis etiam ipsis jam utitur, ut eum sublatum cupiant, venenoque tollendum judicent, ne quid amplius dicam. Gratiam autem tibi habeo pro eis ad Magnates hic nostros literis, quæ non omnino importune nunc sunt redditæ. Neque dubitamus eas fructus suos aliquando relaturas esse. Si qua ego vicissim tibi gratificari aut servire possim, ut me libere utaris in rebus omnibus, rogo. Nihil enim est quod gravate, ad tui postulationem, sim subiturus, in Domino: cui ego te tuumque ministerium, vir clarissime, fraterque observandissime, ex animo commendo: utque Utenhovium tuum pergas amare, ut fecisti, vehementer oro. Saluta mihi omnes istic fratres. Clarissimus vereque reverendus vir D. Joannes à Lasco te peramanter salutat. Ex Querceto, 27 Januar. M. D. LX.

Tuus tibique addictissimus quantus est Joannes Utenhovius.

Farellus Calvino.

Audivimus magno perfusi gaudio te liberatum à febri bene habere, & concionari. Dominus hoc tam opportunum erga suos beneficium quam diuturnum tibi & nobis reddat. Principes bene in Metenses affecti, magis nunc afficiuntur, quum videant eos numero & animis crescere. Rasi magis & magis insaniunt: licet major eorum pars de alia ratione vitæ cogitet, ac repugnare frustra Evangelio nolit; judicetque satius esse verbo parere, si prædicetur, quam reluctari. Nescio an resciveris, quid Cardinalis nomine fratris, nimirum Ducis Guisiani, scripserit Richroco primario duci equitum, qui ante Saxonem exceperat: nempe ut Ducem commonefaceret, Regi nihil acerbius posse evenire, & nihil minus ferre posse, quam Religionem suam alterari. Literæ missæ fuerunt ad Principes, ac compertum fuit non Guisiani Ducis, sed Cardinalis esse. Nam sigillum quo obsignatæ erant, galerum habebat Cardinalis: & quum Dux subscribat, *François*, manus erat Cardinalis, ut probe novit N. & ita habebat, *Vostre bon ami le Duc de Guise.* Voluit Saxo omnes Principes videre literas. Metenses fratres majori quam unquam numero libellum supplicem porrexerunt iis, qui præsunt urbi Metensi, & nunquam tam amicum responsum acceperunt: quod ut videas, ad te mitto libelli exemplar, & quod fratres scribunt de responso. Quæ audio de fratribus & eorum literis, quas ad me scribunt, & alios, & ut video omnes in eos affectos, mire me movent, faciuntque ut sperem bene. Mirus est omnium affectus in Viretum, cupiuntque omnes ut eum eo perducere possim: quod utinam brevi fiat. Vale bene, & te Ecclesiæ Christi serva cum Vireto, quem opto salvum diu D. servire: Bezam quoque & omnes ne prætereas Syndicos pios cum Senatu. Argentorati, 3 Aprilis. M. D. LX.

Tuus totus Farellus.

Calvinus N. s. d.

Nihil de Saxonicis doctoribus narras, optime frater, quod non ubique plus satis tristi experientia notum sit. Quascunque enim occupant Ecclesias, non stolida modo confidentia, sed truculento etiam fastu pessundant. Genuit, fateor, Witteberga pios quosdam & cordatos homines: sed major pars genuinam Lutheri imaginem se referre putat, si pro animi magnitudine qua præditus fuit vir ille, flatu arrogantiæ turgeat. Idem & Jerosolymæ olim contigit, quum sub Apostolis illic maxime vigeret ac floreret pietas: quia nulli infestiores Ecclesiis Gentium hostes fuerunt, quam qui inde profecti Jacobi & aliorum discipulos se jactabant. Non quod immodico studio, ut sæpe fieri solet, addicti forent magistris quorum nomine superbiebant, sed ut fallaci prætextu obruerent veros omnes & sinceros doctores. Sic Lutheri simiæ (paucos enim reliquit imitatores) Wittebergæ nomen crepando, nisi protinus deditio fiat in eorum verba, ubique ingentes movent tumultus. Quum editus esset Ecclesiæ nostræ cum Tigurina consensus, nihil minus timebam, quam ut inde pugnandi materiam arriperet Westphalus. Tunc in certamen coactus descendi, ut bestiæ ferociam compescerem. Postea miratus sum plurimos simili rabie esse infectos. Sic tamen eorum non modo inscitiam, sed improbas calumnias detexisse mihi videor, ut eorum fastum & putidam vaniloquentiam merito despiciant, quicunque sunt mediocri judicio præditi. Et sane non dissimulant sibi nonnisi in tyrannica violentia residuam spem esse. Quod modeste bonam causam tueris, & sedulo caves, ne vestris dissidiis turbetur Ecclesia, laudo & tibi gratulor, modo vicissim cordate sustineas eorum pertinaciam, ut maneat in suo gradu Dei veritas, quam stultorum vel amentiæ vel superbiæ tantillum cedere fas non est. Libenter, si daretur facultas, vel ita ferret occasio, tibi arma suggererem: verum si institutionem proxime editam legere non graveris, reperies, nisi fallor, in 17. cap. lib. 4. non pœnitendum subsidium. Porro quod me consulis, an tibi sacram Christi Cœnam ex eorum manibus sumere liceat quibus hæretici sumus, quia negamus Christi carnem dentibus atteri: quanquam mali exempli rem esse video, si quis à Cœna abstineat, perversæ tamen atque adeo perfidæ simulationis esset, accepto concordiæ symbolo falsum illud & absurdum commentum, quod exitialibus præstigiis fidei principia evertit, vel tacite approbare, nisi clara & ingenua præcedat sanæ doctrinæ confessio. Nihil igitur melius fore arbitror, quam si libere palamque testeris, te eorum culpa à Cœnæ participatione prohiberi, quia puram & genuinam Christi doctrinam non admittunt. Beza noster te plurimum salutat. Velim etiam ornatissimo viro Doctori N. ejusque filio plurimam meis verbis salutem dicas. Vale eximie vir & integerrime frater. Dominus te Spiritu suo semper gubernet, præsidio tueatur, & labores tuos benedicat. Genevæ, 22 Aprilis. M. D. LX.

Domino Joan. Calvino Gasp. Olevianus s.

Gratia & Pax à Deo Patre per Jesum Christum Filium suum sit semper tecum, serve Christi fidelissime.

Quod citius ad te non scripsi de rebus nostris Trevirensibus, in eo non excuso negligentiam: debebam enim vos citius liberasse dolore, quem mei causa proculdubio ex variis rumo-

rumoribus conceperatis: quanquam è custodia in qua decem septimanis iotegris ad initium fere Januarii detentus fui, perdifficile mihi erat & plenum periculi: à Januario fortasse literas Argentinam potuissem mittere, si diligens fuissem occasioois inquisitor: quare segnitiem meam non excuso, sed veniam peto. Initium actionis scio te ex iis literis cognovisse, quas superioribus oundinis à D. Martyre accepisti: epitomen totius progressus & eventus ab eodem brevi accipies, nisi forte jam accepisti; cujus hæc est summa. Quum populi maxima frequentia ad audiendum verbum Domini concurreret, egoque pergerem io templo publico docere adjutus à ministro quodam sincero ac pio, misso ad oos è Bipooto, eo permovit Senatores Papistas Episcopus, ut eum in urbem intromitterent stipatum ducentis sexaginta plus minus equitibus. Urbem ita ingresso Episcopo, oos postposita omni prohibitione io vocatione nostra pergimus: & ita quidem ut populus contineretur, ne quidquam moveret adversus Episcopum. Magnus erat zelus in plerisque omnibus, & ad disciplinam etiam recipiendam erant parati. Episcopus secum in comitatu habebat Latomum, & officialem Confluentinum, qui etiam fassus est se à nostra Religione descivisse. Vehebantur illi molli lectica, hac ostentatione, acsi me disputando erroris alicujus convincendi causa adducerentur: sed vana tantum fuit ostentatio, neque enim unquam publice me offerentem disputationem audire voluerunt: quæ res multos confirmavit. Dum nos pergimus concionari, sæpe per proditores quos habebant ex Senatoribus & aliis civibus, turbas excitare conabantur, sed frustra. Dominus enim mirabiliter nos protegebat. In Capitulo, dum in urbe adhuc esset Episcopus cum equitatu, oriebatur dissensio, aliquot Religionem approbantibus, rejicientibus aliis: quemadmodum Latomus ipse (qui crudelissime se gessit in tota actione & plane fraodulenter) Principum Legatis postea est confessus: quæ causa fuit, cur Episcopus cum equitatu urbe excesserit, io oppidulum vicinum quod dimidio milliari abest ab urbe. Episcopus milite vias obsidet, ut nihil inferatur in urbem, vastat etiam hortos civium. Nihil denique prætermittit, quod ad concitandos Papistas adversus pios valere aliquo modo posset. Per proditores suos tribunos aliquot, jubet Papistas streoue bibere, neque de annona esse sollicitos: Lutheranos omnia soluturos, qui patriæ suæ voluerunt esse proditores. Potatur noctu ac diu in hypocaustis publicis, aliquot septimanis diebus ac ooctibus integris, nostris interim non exiguam penuriam patientibus: per proditores subornatos seminat rumorem atque scripta, nostros emisisse legatos ad alios Principes, ad evocandum militem è Germania, & ad tradendam urbem aliis Principibus: harum technarum sexcenta excogitabantur millia: deinde ut tota proditio succederet, selegeraot proditores subornati ex plebe Papistica pessimos quosque & stupidissimos, ut hi quicquid statuissent cum Episcopo, ratum haberetur, tanquam à majore parte plebis constitutum. Hi ad reliquos sive Papistas sive pios nihil referebant, sed pro suo jure agebant omoia. Satanas rapiebat eos omnes plane transversos, ut nihil unquam visum sit horribilius: adeo ut qui aotea fuissent pigerrimi & trunci, essent indefessi & vaferrimi, ut noctu etiam vix paululum temporis somno darent, quin continenter concurrerent, & nova singulis fere horis inirent consilia. Tandem Episcopus per literas petiit à Papistis, quoniam sibi constaret nos & seditiosos esse, & proditores patriæ, qui vellemus urbem tradere aliis Principibus, ut defendendæ ipsorum libertatis causa, conjicerent omnes Senatores nostros cum Ministris in carcerem. Se enim velle jure nos convincere proditionis, & seditionis, & criminis læsæ Majestatis: & ut tuto accusationem per suos coosiliarios laicos instituere, & sententiam latam execqutioni mandare possit, petere ut non graventur militem in urbem intromittere, qui non ipsis, sed seditiosis oneri sit futurus. Ita fascinarat Papistas nostros Satan, ut nullas admonitiones Consulis pii aut aliorum audirent, sed plane surdi essent & cæci. Quum in Senatum ventum esset, Papistæ Senatores jubent nostros in custodiam, quæ in ædibus est Senatoris quo convenerant, se recipere, alioqui se furorem populi cohibere non posse: subornaraot autem aliquos qui seditionem moverent, si nostri id recusassent. Itaque nostrûm duodecim in custodiam imus, & nisi ivissemus: magna fuisset sequuta strages, ut plerique ex nostris existimant. Quum in custodia essemus, Papistæ nobis plane insultabant, & augebatur prorsus ipsorum furor. Aliquot insignia peditum cum Episcopo rursus in urbem intromittuot maxima cum lætitia, quantumcunque reclamarent præstantissimi cives urbis. Producimur per mediam urbem inter medias turmas comitati centum armatis, ad audiendam accusationem, quæ centum & uno constabat articulis, falsis plane & malitiose excogitatis. Inter hos præcipui erant de proditione, de accendenda urbe, de occidendo Episcopo, de me concionatore Calviniano. Petentibus nobis spatium deliberandi, urgebat Latomus & reliqui accusatores, ut quæstioni statim subjiceremur, scilicet Consul ipse senex, Otho, Sirkig Proconsul, & nos reliqui. Iidem erant & proditores nostri, & judices: Dominus tamen mirabiliter gubernabat actionem, ut unus ex ipsis sincerior politicus diceret, quatuordecim dies nobis concedendos esse ad respondendum. Sciebant Legatos sex Germaniæ Principum esse Wormatiæ, propterea urgebant condemnationem, & exequotionem. Antequam elapsum esset hoc spatium, veniunt Legati: itaque rursus producti non fuimus, nec ad actionem respoosum scripto ullo, sed per Legatos. Tantus erat furor nostrorum hostium, ut nullis fere Legatorum precibus possent sedari, adeo ut coacti fuerint consentire io nostrum exilium, & mulctam trium millium florenorum, pro sumptibus bellicis: petebat autem semel viginti millia, postea octodecim millia, tandem in tria millia est consensum. Reliqua cognosces ex communibus literis quas Tigurum misi: & qui iode sit rerum mearum status, intelliges ex literis D. Petri collegæ mei. Magna certe hic est bonorum Ministrorum penuria, ut fere felicem judicem Galliam præ Germania. Avocatus est hinc Petrus ad Ecclesiam Gallicam quæ est Argentinæ. Rogatum te velim, ut diligenter ponderes circumstantias omnes, ne pura doctrina hic deseratur, quum certo mihi constet Argentinensi Ecclesiæ melius prospectum esse uno Ministro quem habeot, quam nostræ multis quos describere tibi non est opus: ita ut existimem non sine summa injuria Ecclesiæ totius Palatinatus mihi posse eripi Petrum. De hac re cuperem abs te commonefieri Ecclesiam Argeotinensem, ne cum hujus Ecclesiæ maximo detrimento (quæ certe seminarium, uti spero, erit magnæ partis Germaniæ) sibi cupiant prospectum: quod etsi spero consideraturos Seniores Ecclesiæ acceptis Petri literis, quoniam tamen sunt homines, vereor ne pergant urgere: ego certe cuperem puram doctrinam modis omnibus hic promotam. Leges Consistorii vestri optarim tuto ad me traosmitti per Corræum nundinis proximis: communicarem eas cum aliquot in Senatu Ecclesiastico: quanquam ioter omnes est consensus. Porro accepi heri literas è patria, quibus mirabilia narrantur Dei judicia in nostros adversarios. Multi ex plebe repentina morte obeunt: duo ex præcipuis apoplexia percussi jacent: tertius perfidissimus (qui meam doctrinam se non improbare posse dixerat nostris Senatoribus, & si rogatus fuisset à nostris se una promoturum fuisse Euangelium, sed quoniam adeo strenue voluerint progredi se non rogato,

gato, ideo se modis omnibus impediturum: quod etiam fecit miris technis & maximis laboribus) is, inquam, quum mane optime haberet, ante vesperam subito mortuus concidit. Nunc & tempus & charta requirit ut finem faciam, commendans te ac fratres servatori meo Jesu Christo, quem continenter pro me orate. 12 Aprilis.

CALV. GASPARI OLEVIANO S.

ETsi alius disputationis apud vos habitæ exitus nobis optandus erat: quod tamen totam rei summam distincte mihi exponere gravatus non es, optime Gaspar, grata mihi diligentia tua fuit. Utinam hoc saltem experimento discat ille aliquid ex confidentia, qua nimis turget, remittere. Petrum Martyrem hortatus sum, si ab Illustrissimo Principe vocetur, ut non modo ad suscipiendam provinciam voluntarius sit, sed Collegis etiam persuadeat ita expedire. Quam laboriosum munus tu sustineas, video: fructus tamen laboris, adeoque necessitas ad strenue pergendum te excitare debet. Accedit alter stimulus ex eorum pertinacia qui nihil omittunt ad turbandum. Quod spes aliqua instituendæ disciplinæ vobis ostenditur, valde gaudeo. Si quid forte adjumenti adferat gubernationis ratio quam hic tenemus, summam ejus complexus sum.

Primum eliguntur Ministri à nostro Collegio: ac datur illis Scripturæ locus, in cujus interpretatione specimen suæ dexteritatis edant. Deinde examen habetur de præcipuis doctrinæ capitibus: tandem coram nobis perinde ut apud populum concionantur. Adsunt etiam duo ex Senatu. Si probatur eorum eruditio, eos Senatui cum testimonio offerimus: in cujus arbitrio est non admittere, si minus idoneos esse judicet. Quod si recipiuntur (ut semper hactenus contigit) tum nomina promulgamus coram populo, ut si quod vitium latuerit, liberum sit singulis ante octo dies indicare. Qui tacitis omnium suffragiis probantur, eos commendamus Deo & Ecclesiæ.

Infantes non baptizamus, nisi pro publica concione: quia absurdum videtur, ut solennis illa receptio paucos tantum habeat testes. Patres, nisi quid impediat, jubentur adesse, ut stipulationi respondeant una cum fidejussoribus. Nemo tamen ad fidejubendum admittitur, nisi qui ejusdem nobiscum est professionis. Arcentur & excommunicati ab hoc honore.

Nemini ante ad sacram Christi Cœnam patet accessus, quam fidem suam professus sit. In eum finem quotannis habentur quatuor examina, ubi interrogantur pueri, ac de profectu cujusque cognoscitur. Nam etsi singulis diebus Dominicis in Catechismo jam incipiunt aliquod testimonium dare: donec tamen cognitum fuerit Ministri judicio mediocriter in summa Religionis profecisse, ad sacram mensam accedere non licet. Quod ad majores natu spectat, à nobis quotannis repetitur inspectio cujusque familiæ. Distribuimus inter nos urbis regiones, ut ordine singulas decurias excutere liceat. Adest Ministro comes unus ex Senioribus. Illic novi incolæ examinantur. Qui semel recepti sunt, omittuntur: nisi quod inquiritur sitne domus pacata & recte composita, num lites cum vicinis, num qua ebrietas, num pigri sint & ignavi ad conciones frequentandas.

In censuris observatur hæc ratio. Deliguntur quotannis duodecim Seniores: nempe ex minore Senatu duo, reliqui ex Ducentis, sive sint indigenæ, sive ascriptitii cives. Qui probe & fideliter munere suo perfuncti sunt, loco non moventur: nisi forte eos occupet alia cura Reipublicæ. Antequam ab electione sua sedeant, eorum nomina publice eduntur, ut siquis eos indignos cognoverit, mature denunciet.

Ad judicium Ecclesiasticum nemo citatur, nisi ex communi omnium sententia. Itaque rogantur singuli, num quid velint in medium afferre. Nemo autem citatur, nisi qui vel privatis admonitionibus non obtemperavit, vel qui Ecclesiam offendit malo exemplo. Ita blasphemi, ebriosi, scortatores, percussores, rixosi, saltatores, qui choreas ducunt, & similes vocantur. Qui levius deliquit, humanis verbis castigatus dimittitur. Gravioribus peccatis animadversio severior. Eos enim Minister excommunicat, saltem ad breve tempus. Excluduntur autem à Cœna, donec veniam petentes idem Minister Ecclesiæ reconciliet. Si quis præfracte auctoritatem Ecclesiæ spernat, nisi ante elapsum annum à contumacia destiterit, à Senatu in exilium annuum ejicitur. Si quis etiam protervius se gerat, Senatus causam suscipit, & animadvertit. Qui redimendæ vitæ causa apud Papistas abjurarunt Evangelii doctrinam, vel Missis interfuerunt, jubentur se coram Ecclesia sistere. Minister illic rem exponit pro suggestu: tum qui excommunicatus fuit, procidit in genua, & suppliciter veniam postulat. Ea autem est Consistorii ratio, ut civilis jurisdictionis cursum nihil moretur. Ac ne plebs queratur de immodico rigore, non tantum iisdem pœnis subjacent Ministri, sed si quid excommunicatione dignum admiserint, simul etiam abdicantur.

Compendium hoc satis putavi fore, ex quo formam aliquam conciperes, quam præscribere non debui. Tu quod putabis utile istic fore, modeste suggeres, ut boni & prudentes viri, quibus moneri grave non erit, dispiciant quid sit factu optimum. Dominum Thomam Erastum scholæ vestræ rectorem reverenter meis verbis saluta. Librum Tilemanni, quem Bullingero miserat, percurrere cœpi non sine fastidio. Putidior tamen est illius rabulæ loquacitas, quam ut mihi bilem moveat. An sim responsurus, nondum apud me statui. Certe multorum dierum opera nugas illas non dignabor, quia tot scriptionum piget. Brevem hujus controversiæ definitionem nuper composui, quæ forte propediem edetur. Si tibi quis patebit aditus ad Illustrem ac Generosum D. Comitem ab Erpach, velim exemplar, quod reperies his literis inclusum, ostendas meo nomine. Quod non scripserim in præsentia, pudori meo adscribet: velim tamen sibi persuadeat, suam Amplitudinem, qua decet observantia, semper à me coli. Vale integerrime frater & mihi ex animo charissime. Dominus te Spiritu suo gubernet, virtute sustineat, tueatur, & labores tuos benedicat. Genevæ, Nonis Novembris. M. D. LX.

JOAN. CALV. BULLINGERO.

QUod Gallici tumultus invidiam à nobis depellere non dubitasti, tuto id poteras. Quum ante octo menses agitari consilia hæc inciperent, meam auctoritatem interposui, ne longius progredi tentarent. Occulte id quidem & placide, quia verebar ne si rei fama ad hostes manaret, ad carnificinam pios omnes traherem. Putabam tamen mea opera repressos atque sedatos impetus, dum ex Gallia venit quidam nullius apud me pretii, qui se creatum esse ducem apud me gloriatus est. Compescui statim ejus jactantiam, meque ab hac conspiratione longe abhorrere professus sum. Postridie homo famelicus, qui prædam undique aucupabatur, ut amicum divitem illaquearet, ac sub collationis prætextu emungeret bonam pecuniæ summam, impudenter mentitus est, mihi non improbari conspirationem: sed me invidiæ declinandæ causa nolle palam fieri. Re audita subito commotus, adhibitis collegis vanitatem ejus acriter refutavi. Imo testatus est se jam Lutetiæ certo comperisse ab eo consilio me remotissimum. Cæterum quamvis passim sciretur, mihi esse suspectum: quia tamen Lausannæ habitabat, propter vicinium, ut erat blandus & ille-

cebris

cebris plenus, conciliaverat sibi apud nos multorum amicitiam: unde factum est, ut triduo hanc urbem mira contagione infecerit. Multi tam nobiles quam gregarii & opifices clanculum consultare: sic tamen ut strepitus à me exaudiretur. Quantopere mihi displiceret conspiratio hæc, tum publice tum privatim ostendi absque dissimulatione. Quum nihil proficerem, conquestus sum in nobis tam parum esse auctoritatis, ut in re maxime seria consilium nostrum sperneretur. Centies dixi, novum esse fascini genus. De tristi eventu ita sum vaticinatus, ut sero multos pœnituerit suæ amentiæ. Rogo igitur ut pro tua humanitate, & mutua nostra amicitia, in nobis excusandis secure pergas. Reliqua petes ex D. Petro Martyre. Capitis enim dolor longius extrahere sermonem non patitur. Itaque cogar ab optimo fratre nostro D. Volphio veniam petere, quod ejus literis non respondeo. Tu meo nomine gratias ages de labore in meam gratiam suscepto, eumque & reliquos Symmystas diligenter salutabis. Vale eximie vir, & mihi plurimum observande frater. Dominus te gubernet, tueatur, sustentet, ac cum tota familia benedicat, Amen. Genevæ, 5. Idus Maii. M. D. LX.

Joan. Calv. Blaurero.

Etsi multa quæ scribam occurrunt, venerande frater, quia tamen in tam multiplici rerum copia vix ullum finem reperio, hæc mihi difficultas magis obstat quam argumenti penuria: quia nescio unde potius incipiam. Verum ne pigritia cessare prorsus videar, quæ maxime scire cupis breviter perstringam. Gallis infeliciter cessisse inconsideratum suum ardorem, ad vos perlatum esse non dubito. Ab initio vaticinatus sum quod accidit: sed nescio quo fascini genere sic captæ erant multorum mentes, ut frustra impetum illum sedare conatus sim. Antea meis consiliis ægre passi fuerant: sed quum intelligerent totam hanc actionem mihi non placere, nullum putarunt esse melius compendium, quam si me fallerent. Quin etiam quidam me vel inscio, vel palam & fortiter reclamante, profecti sunt. Quanquam rumor ille, quem dicis apud vos fuisse sparsum, de aliquot millibus, vanissimus fuit. Non enim plures fuerunt quam septuaginta, & quidem ex dimidia parte infimæ sortis opifices. Sicut autem eorum expeditio nunquam mihi probata fuit, quia plus meo judicio tentabant quam Deus permitteret: ita consilio destituti, rem non legitimam stulte & pueriliter aggressi sunt. Qui præ aliis erant innoxii, pœnam dederunt nimiæ facilitatis. Eodem fere tempore in quibusdam Provinciæ & Delphinatus urbibus nostri homines templa occuparunt, acsi votorum jam essent compotes: verum ut temeritas nunquam firma est, vel sibi constat, injecto terrore statim conciderunt: ac zelus ille, quem frustra compescere studueramus, primo armorum strepitu evanuit. Quoniam vero palam & aperto Marte non audebant congredi Guisiani, blandis & fallacibus edictis sub Regis nomine paulatim fregerunt eorum animos, quorum viribus erant impares. His insidiis plurimi illaqueati sunt. & dum sibi privatim quisque consulit, dissipata fuit eorum societas. Nunc rebus aliquantum pacatis, atrociter sævire incipiunt carnifices: ac nisi obstaret bellum Scoticum, longe deterior esset conditio piorum in Gallia. Nobis vero & huic urbi præcipue minitantur: ubi existimant conflari quicquid est turbarum, vel potius captandi prætextus causa se ita sentire fingunt. Hoc fere toto mense putarunt omnes vicini de nobis esse actum: ego tamen ut timerem, nunquam adduci potui, nec sane videbam timendi causam. Si majora pericula urgeant, Dei præsidio freti eventum placide expectabimus. Quicquid accident, in salutem nostram convertet cælestis Pater: atque ut nostri misereatur, aliquid etiam valebit totius Ecclesiæ respectus. Ignosce quod non propria manu; quia ex lecto dictavi, ubi pro more dimidia temporis parte decumbo, ut saltem horæ aliquæ mihi salvæ maneant. Vale præstantissime vir, & frater mihi ex animo observande. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, ac tuos sanctos labores benedicat. Viretus & Beza & reliqui Collegæ mei te plurimum salutant. Genevæ, 5 Calendas Junii. M. D. LX.

J. Calv. Bullingero S.D.

Nuper ad Fontem Bellæ Aquæ (qui locus vix itinere bidui distat Lutetia) vocati sunt omnes proceres. Adfuit Cardinalis quidam, qui aut cadus est aut lagena, ne hominis quidem figuram gestans. Putarunt Guisiani magnum fore splendorem conventus, si equites conchiliatos (qui se venditant ordine sancti Michaëlis) quam plurimos undique accerserent. Comparuerunt triginta, quum ante essent duodecim. Illic Cancellarius magni facere præclarum Senatum, in quo resideret tota Regni auctoritas. Præfatio adulationis putidæ. Disseruit postea de Regni statu: & quoniam remediis opus erat ad sanandos morbos, malorum causam investigandam esse. Hic relationi suæ finem imposuit, quasi medicos implorasset, consilii inops. Rex ex composito Episcopi Valentini, qui inter postremos Consiliarios erat, sententiam rogavit. Volebant scilicet Guisiani excutere omnium arcanos affectus, & repente singulos, prout visum esset, aggredi. Surrexit Admiraldus præter omnium expectationem, ac libellum supplicem Regi porrexit, in quo postulabant, qui cupiunt in Normania Deum pure colere, ut sibi liceret interdiu convenire, ne obnoxii essent variis calumniis ob clandestinos vel nocturnos conventus. Rogatus unde haberet, respondit publico bono se fuisse curiosum, ut propius sciret quid quærerent Lutherani. Esse autem homines ad quinquaginta millia, quorum subscriptionem afferrent, si Regi placeret. Duo in toto consessu cordate loquuti sunt, ipse, & Archiepiscopus Viennensis. Omnibus auditis, quorum melior pars è pedariis constabat, Dux Guisianus licentiose evomuit, quod alibi esset intolerabile. Specimen stoliditatis accipe in uno verbo. Quum dixisset Admiraldus, Barbarum morem non placere, ut Rex non modo corporis custodes habeat, sed cingatur exercitu: neque hanc educationem dignam esse Gallia, neque adolescentem Regem ita instituendum, ut sibi metueret à suis, quos benevolentia retinere fovereque potius deberet. Ille Regem non opus habere nutriciis vel educatoribus respondit, utpote qui educatus in plenitudine virtutis foret: (verba refero & syllabas) quod si erudiendos esset, matrem ejus ad has partes sufficere. Ausus est etiam dicere, quicquid decernerent mille Concilia, sibi fixum esse majorum instituta sequi. Frater Cardinalis gravius & acutius: frustra peti à Conciliis ullam in doctrina mutationem. Neque enim fas esse, quæ prius à Spiritu sancto profecta sunt, in controversiam vocare. Si qua essent in moribus vitia, permittendum esse Episcopis, ut ultro corrigerent. Pupugerat eum Viennensis, qui dixerat hoc turpe & pudendum esse confusionis signum, quod Episcopi relictis Ecclesiis aulas Principum sequerentur: & vehementer Regem obtestatus fuerat, ne Pastoribus boni publici vano prætextu Ecclesias orbaret. Hinc illud, ut nemo lege vel necessitate obstringeretur: sed quisque sponte quod liberet. Quæris quis exitus? Viennensis domum se recepit. Postquam quatuor aut quinque dies absumpti sunt vanis consultationibus, Statuum conventus indictus est in mensem Decembris. Episcopi vocati ad vigesimum Januarii, non ut quidquam decernant, sed agitent quid sit in Concilio

cilio

cilio proponendum. Ne Ordinum conventus fieret, pertinaciter hactenus pugnaverant. Nunc collectis animis rationem excogitarunt, quibus facete eludant qui sperabant aliquid levationis. Exceptio enim addita est, ut singulæ provinciæ dispiciant coram suis Præfectis, de quibus negotiis tractari expediat. Hic vero nulla libertas: deinde ut suos legatos eligant iisdem Præfectis arbitris. Venient ergo empti adulatores, quos N. nominare placuerit. Concilii autem quam frivola sit & nugatoria ostentatio, ex formula edicti intelliges, quam tibi interpretabitur quispiam ex amicis. Interea erumpit Euangelii veritas. In Normania palam jam concionantur fratres nostri: quia tria & quatuor millia hominum non capiunt ædes privatæ. Apud Pictones & Xantones, in tota Aquitania major libertas. Regio linguæ Occitanæ, Provincia, Delphinatus intrepidos habet multos Christi discipulos. Cur cesset Cardinalis, non obscure professus est: detegendam esse scilicet amentium impudentiam brevi tempore. Verum Dominus, ut spero, non modo sceleratas ejus cogitationes producet in lucem, sed etiam impios conatus dissipabit. Quod puerorum qui istuc erudiendi mittuntur, curam suscipere gravati non estis, ut idoneos magistros nanciscerentur, & in familiis bene moratis agerent: Senatus pro hoc tam propenso studio quas potest vobis maximas gratias agit, mutuam vicem libenter repensurus, siquando dabitur occasio. Præter quatuor qui ex publico aluntur, privatim etiam mittuntur quidam alii, quos non minus commendatos vobis esse cupio. Trium nomine rogatus sum. Sed quia duobus jam certum esse hospitium audio, ut tertio prospiciatur magnopere cupio: quia & mater singulari pietate est prædita, & pater familiaris & charus mihi fuit. Ignosce si precibus victus, plus tibi quam velim molestiæ injungam. Vale clarissime vir, & mihi in primis honorande frater. Salutem plurimam dices fratribus & Collegis tuis, & reliquis amicis. Dominus vos omnes semper incolumes servet, Spiritu suo regat, & labores vestros benedicat. Genevæ, Calendis Octobris. M. D. L X.

JOAN. CALVINUS N S. D.

Quod te ultimo congressu minus hilariter accepi, neque fastidio, neque contemptu factum est: sed quia nolebam aliud simulare, quam esset in animo. Audieram certe, ut tu suspicaris, aliqua de te vel sinistra, vel quæ non placerent. Constrictus ergo quadam anxietate tenebar, quo minus libere atque aperte sensus meos tibi exponerem. Si nimis credulum me fuisse putas, quia non prorsus contempserim quod erat probabile: scito alios rursum de mea tarditate conqueri, dum fidem non habeo quibuslibet sermonibus. Si te meo præjudicio damnassem, re nondum bene comperta, fuissem iniquus, fateor. Verum respuere quicquid defertur, & piorum virorum judicia floccipendere, superbæ morositatis esset. Ego vero neque tibi injuriam facere volui, nimis facile credendo quod audieram: & tamen putavi non de nihilo esse dictum. Jam huc spectare visus est totus sermo, quem apud me habebas, ut tibi gratularer. Non poteram, quia res non ferebat: neque tamen volebam, si fuissem magis præcisus, te offendere, ne ad officium segnior aut frigidior esses. Fuit igitur & suspensa oratio mea, & vultus, ut ita loquar, medius: qui neque signum daret odii vel rejectionis, neque satis esset exporrectus: quia si actiones tuas omnes præ me tulissem mihi probari, fucus & simulatio fuisset. Quanquam non hæ tantum rationes perplexum me tenebant, sed magis labyrinthi vestri horror. Nam dum video ad sanandas vestras miserias, vel saltem levandas, nihil esse in me remedii, non libenter admitto earum narrationem, doloris & tædii plenam. Hoc idem experti sunt alii quoque pii fratres: in quibus etsi aliquid desidero, non tamen desino amare: quia ignosco eorum infirmitati. Sic ergo tibi persuade, quamvis in te & similibus correcta cupiam quædam, me tamen fraternam conjunctionem vobiscum fovere. Quo magis tibi & illis displicebit tristis status vestri confusio, eo magis mihi placebitis. Vale, Dominus tibi semper adsit, gubernet te Spiritu suo, & cum familia benedicat. Genevæ, 13 Octobris. M. D. L X.

JOAN. CALV. EPISCOPO LONDINENSI.

Etsi non expectas, clariss. Vir & observande Domine, dum tibi pro pietatis officio, quod Ecclesiæ Christi præstitisti, gratias agam: quod tamen curam popularium nostrorum qui in præcipua Episcopatus tui urbe habitant, suscipere dignatus es, non solum ut libertas illis daretur Reginæ beneficio, Dei pure invocandi, sed ut Pastorem fidum hinc accerserent, nisi hac de causa me tibi obstrictum faterer, stultitiæ & inhumanitatis essem damnandus. Quando autem gravatus non es ultro me rogare atque hortari, ut Pastorem ipsis idoneum curarem deligendum: non est cur eos fidei tuæ patrocinioque commendem, pro quorum salute ita sollicitum esse video. Et sane ut hactenus tam liberaliter eos juvando, rarum & singulare pietatis studium testatus es: ita nunc constantiæ tuæ erit, beneficium tuum ad finem usque tueri. Quod ad nos spectat, quia locus postulare visus est hominem eximiis dotibus instructum, & vestri hospites sibi ex cœtu nostro aliquem dari maxime optabant, spoliare nos maluimus, quam non sancto eorum desiderio morem gerere. Ideoque fratrem nostrum Nicolaum Gallasium unum ex tribus quos initio nominaverant, ipsis concessimus: qui etsi ægre patiebatur à nobis avelli, à quibus non vulgariter se diligi sciebat, & locum hunc cui non minus fructuosam quam fidelem operam diu navavit, invitus relinquebat, nostris tamen obtestationibus victus provinciam hanc suscepit: quia propagando Christi regno non parum commodam fore sperabat. Certe ut à nobis dimitteremus, necessitas sola extorsit: quia veriti sumus, ne aliter quam ejus adventu non satis probe consuli posset tenerae adhuc & incompositæ Ecclesiæ. Jacturam enim ejus discessu non levem faciet hic locus, ubi & in pretio habitus fuit, & se gessit ut dignum erat Christi servo. Ego privatim, cui valde charus & familiaris fuit, non sine acerbo dolore ut mihi eriperetur assensus sum. Sed quidvis potius ferendum fuit, quam fratribus destitutis ac laborantibus opem quam anxie flagitabant, negare. Quo majore cura afficior, ut saltem gratam istic stationem inveniat, quæ migrationis tristitiam levet ac soletur. Ubi propius tibi innotuerit, quod pro tua humanitate fore confido, Reverende Domine, satis absque aliena commendatione cognosces esse amabilem. Nunc si quem apud te obtineo gratiæ locum, etiam atque etiam rogo, ut quem mihi tantopere devinctum vides, favore ac benevolentia prosequaris. Ecclesias totius Regni nondum ita compositas esse ut optarent boni omnes, & principio speraverant, vehementer dolet. Verum ad vincenda obstacula, infatigabili conatu opus est. Jam vero expedit, atque adeo necesse est Reginam cognoscere, sic vos libenter remittere, imo à vobis rejicere, quicquid terrenam dominationem sapit, ut ad exercendum spirituale munus legitima & quam Deus contulit auctoritas vobis constet. Hæc vera erit ejus Celsitudo & Eminentia: tunc summum dignitatis gradum sub Christo capite tenebit, si legitimis Pastoribus manum porrexerit, ad exequendas quæ vobis injunctæ sunt partes. Sed quia neque consilio indiget tua prudentia,

dentia, neque magnanimitas stimulis: tantum ad vota confugiam, Deumque precabor, præstantiss. Vir, atque observ. Domine, ut te Spiritu suo gubernet, virtute sustineat, præsidio tueatur, sanctosque labores benedicat. Collegæ mei reverenter omnes te salutant. Genevæ, 15 Maii. M. D. LX.

VALDENSES CALVINO S. D.

Gratiam & Pacem per Dominum nostrum Jesum Christum.

QUoniam, vir venerande, ante annos circiter viginti, inter humanitatem tuam, tum Argentinæ agentem, & fratres, qui falso Picardi vel Valdenses dicuntur, charissimos in Domino patres nostros, sancta intercessit notitia & familiaritas: visum est nunc nobis, qui loca patrum (quos jam fere omnes Dominus ex hac mortali vita eripuit) obtinemus, eandem notitiam, imo vinculum illud Christianæ charitatis, quo omnes pios, maxime Ecclesiæ Ministros arctissime constrictos esse decet, renovare. Videmus enim hostes Domini nostri & totius Ecclesiæ varie mutuas operas tradere, & ad opprimendam veritatem prorsus conspirare. Quibus quum nos strenue resistere oporteat, omnino curandum est, ut omnes unum simus in Domino: quod si quæ dissensiones & discordiæ pullulare inciperent, in spiritu lenitatis ut componerentur, ne quid per contentionem fieret, vel ii qui extra sunt, conqueri juste possint. Eam ob causam hos duos in Domino fratres ad humanitatem tuam & Symmystas tuos mittimus, ex quibus & vos statum rerum nostrarum (ut & nos vicissim vestrarum) intelligere poterimus: eos ut H. T. amice excipere dignetur, rogamus. Vale, & nos Ecclesiasque nostras vestris sanctis precibus commendare pergite. Datum in Boemia, ex Carmelo, 11 Maii. Anno M. D. LX.

Seniores Unitatis fratrum, qui vulgo Valdenses vocantur.

J. CALV. VALDENSIBUS S. D.

POstquam mandata vestra mihi privatim exposuit frater à quo literas vestras accepi, quia videbam non ad me solum, sed etiam ad Collegas simul meos missum esse, eadem ut in cœtu nostro repeteret, hortatus sum. Itaque de communi omnium sententia respondebo. Ac primum gratias agimus non vulgares, quod fratres, qui vestri erga nos amoris, fraternæque conjunctionis testes essent, & quasi sponsores, mittere gravati non estis: eoque libentius officium hoc vestrum sumus amplexi, quia ex sincero pietatis studio manabat. Cupimus idem vicissim vobis de propenso nostro ad fovendam sanctam unitatem affectu persuasum esse. Et certe quum tam longis regionum spatiis inter nos distemus, & undique cingamur hostibus, qui totum fere orbem occupant, hoc saltem dispersionis nostræ solatio frui, dulce ac jucundum est. Testemur ergo mutuo consensu unum esse nobis Patrem in cælo, & nos sub Christo capite unum esse corpus: quod certo speramus vos esse facturos: atque ut re ipsa sentiatis nobis cordi esse, operam dabimus. Porro alendæ & retinendæ inter fratres concordiæ scimus hoc optimum esse vinculum, si alii de aliis sinistros rumores nimia credulitate non admittant: nec vero putamus hac in parte quidquam à nobis fuisse peccatum. Nam quod de literis ad Polonos scriptis visus est frater vester nomine oblique conqueri, nullius culpæ conscii nobis sumus: ac vos ipsi rationibus probe expensis pro vestra æquitate reperietis, quum de causa illa essemus consulti, non potuisse dari responsum humanius vel moderatius. Certe nec odiose de vobis loquuti sumus: & quoad licebat, curæ fuit mitigare offensiones quæ jam subortæ erant, occurrere pejoribus dissidiis, & ita vos ultro citroque reconciliare, ut inter exordia Polonis essetis adjutores ad regnum Christi apud eos erigendum. Ad vos etiam scripturi eramus, si opportunitas se dedisset. Verum minime vos latet, quam difficilis sit in tanta locorum distantia communicandi ratio. Nunc quando oblata est melior facultas, ingenue sensum nostrum profitebimur. Quantopere intersit vos Polonis manum porrigere, ut apud eos progressus faciat pura Euangelii doctrina, vos ipsi nobis tacentibus pro vestra prudentia reputate. Neque enim dubium est, quin vestra dissensio, si ab hostibus animadversa fuerit, aliquid remoræ injiciat rebus bene & feliciter inceptis. Probabiles quidem causas nobis retulit frater, cur metuatis propius ad illos accedere: quia scilicet videtis eos scindi perversis factionibus. Verum hæc necessitas vos magis urgere debet, ut gliscentibus malis, vel pullulantibus, remedium afferat vestra conjunctio. Nam spiritus phreneticos, qui in dissipatione tumultuandi & omnia turbandi licentiam sibi sumunt, facile compesceret tot Ecclesiarum auctoritas, si aliæ alias juvarent. Nunc pii fratres vestro suffragio destituti gravius laborant. Si Stancari, Georgii Blandratæ, & aliorum turbulentos impetus in Poloniam convertit Satan, nonne vestrum est succurrere? Si negligitis, videte ne forte vobis aliquando desint fratrum subsidia. Neque enim semper in manu vestra erit certamina effugere, à quibus vos hactenus immunes Deus præstitit. Quo minus alii ad alios accedant, impedit controversia de communicatione carnis & sanguinis Christi: cujus obstaculi tollendi causa, censuimus quærendam esse hinc inde commodam & dilucidam explicationem. Si consilium hoc vobis displicet, experientia tandem docebit rectum & salubre fuisse: quanquam non putamus vos adeo morosos esse, ut illud repudietis. Duo forte vos pupugerunt: quod scripsimus in vestra Confessione brevitatem esse obscuram & ambiguam, quæ certiore docendi forma indigeat: deinde in Apologia nimium esse vehementiæ & fervoris contra eos omnes, qui præciso loquendi genere non contenti, lucem sanæ explicationis desiderant in his verbis, ubi asseritis Panem esse Christi corpus. Scimus quam plausibilis sit eorum actio, qui sub umbra confessionis Augustanæ, pacem & otium captando, molestias, odia, crucem denique fugiunt. Quid autem hac de re senserit auctor ipse D. Philippus Melanchthon, neque vos latet, & forte palam nos toti mundo facere coget eorum improbitas, qui claræ luci tenebras obducere conantur. Neque tamen, quamvis Philippi memoriam reverenter colamus, ejus auctoritate nitimur ad gravandos adversarios: sed tantum ostendimus quam inique confessionem Augustanam obtendant, qui alienissimi sunt ab auctoris mente. Nos quidem (quod bona vestra pace dictum sit) manemus in sententia, non posse simpliciter recipi Confessionis vestræ formulam absque periculo: ac subscriptionem, nisi adhibita dextra interpretatione, Polonis multarum contentionum originem & materiam fore. De vehementia facilis est excusatio. Neque enim exagitare placet quæ vellemus sepulta esse. Hoc tantum sufficiat, non posse verecunde negari, quin auctor Apologiæ vestræ modum excesserit. Quod retaliandi causa mihi objecit nuncius vester, me etiam in quibusdam scriptis nimium excandescere, etsi in totum non inficior, tempestive tamen non protulit. Nam si quosdam impuros canes durius insector, longe dissimilis est Apologiæ vestræ ratio, quæ promiscue, & absque delectu ullo, multos pios & doctos homines male sentientibus involvit. Nam si vobis propositum erat quorundam errorem impetere, distinctione opus fuit, ne in idem crimen traherentur innoxii. Verum ut omnis facessat contentio, tantum vos rogamus &

obtestamur, si libere ostendimus quæ nobis ad placandas omnes lites, purgandosque sinistros affectus, probaretur ratio, ne id in vos contumeliosum esse ducatis. Nec tam sumus nobis addicti, quin placide sustineamus nos moneri & reprehendi, si quid minus circumspecte exciderit. Valete integerrimi fratres, & nobis colendi. Patrem cælestem precamur, ut vos Spiritu suo semper gubernet, præsidio tueatur, donisque suis locupletet, ac benedicat sanctos labores vestros. Genevæ, pridie Calendas Julii. M. D. LX.

Joannes Calvinus omnium nomine.

JOAN. CALVINUS N.N. S. D.

Dilectio Dei Patris nostri, & Gratia Domini nostri Jesu Christi vobis semper adsit.

Ex Gall.

QUod à nonnullis vestri studiosis rogatus sum pridem, ut ad vos scriberem, illud ipsum facere valde etiam exoptabam, pro meo erga vos justo & præcipuo quodam affectu: abstinui tamen hactenus, quum meum laborem inutilem futurum judicarem, quod bonos quosdam viros & vobis viciniores, has sibi partes sumpsisse intelligerem. Nunc vero ubi occasionem elapsam nondum esse audivi, quin meæ ad vos literæ suo loco & tempore advenirent, officio deesse nolui: ut vobis constet, quum corpore sim à vobis remotus, vosipsos nihilo minus præ oculis & pectore à me ferri; atque ita studere me saluti vestræ, ut quicquid ad illam promovendam præstare potuero, nunquam sim neglecturus. Primum igitur Domino gratias ago, quod à natali solo propter verbum ipsius exulare coactis de recessus loco prospexit, in quo pura conscientia ipsum invocare liceat: adeoque vos una quasi in nidulum quendam ita apposite collegit, ut hoc ad mutuam vestram consolationem appositissimum sit. Illud vero me ad illius erga vos opus prædicandum unice impellit, quod ea constantia per Dominum præditi sitis, ut in persequutione non fatiscatis: feratis etiam æquo animo detrimentum facultatum vestrarum, animis in cælestem remunerationem intentis: quod denique quicquid vobis in mundo decessit, tædium vobis non afferat, quando ad Dei honoris incrementum pertinuit: qui demum à nobis ita honorem quem ipsi debemus reposcit, ut nos perinde gloriæ suæ participes efficiat. Quum igitur ea sit nostra fragilitas, non vulgare illud Dei donum agnoscendum est, quum nos ita in ipsa necessitate confirmet, ne quando ulli tentationi manum demus. Jam vero, quia bene cœpisse nihil est, ut neque ad tempus perstitisse, attendite vobis nunc etiam, incitate vosipsos ac mutuo exhortamini, atque omnia illa quæ vobis animum possunt addere, comparate: in primis vero apud Dominum ipsum precibus instate, ut manu perpetuo porrecta ad scopum vocationis suæ tandem vos perducat. Vos vero sic apud vos cogitate, quod Christi nomine persequutionem passi estis, illud honorificum in primis esse, quum Filius Dei sua vobis stigmata ita imposuit, ut certior in vobis veritatis ipsius nota extaret. Atque illud facere debet, ut tanto magis enitamini perpetua vita, ut ipsum glorificetis. Quum ex adverso, si aliam quam rectam viam nunc ingrederemini, illud plane duplicaret scandalum, atque coram Domino longe in graviorem reatum adduceret. Extet igitur in vobis apud omnea alios exemplum, quo ad Deum glorificandum excitentur, quum agnoscent nempe vos non frustra pro Euangelii testimonio tot casus & discrimina pertulisse. Ne vestra culpa ipsi Filio Dei & Redemptori maculam aut labem aspergi sinatis: atque illud nominatim, propterea quod apud gentem exteram vobis nunc vivendum est, quæ facile offendatur, si quæ in vobis vitia deprehendat, illud vobis incitamento sit, ut tanto incedatis prudentius, atque omnia scandala vel levissima antevertatis. Quumque ante omnia unam Dominus pacem & concordiam nobis commendet, illiusque sedulo fovendæ studium, sic statuite, retineri à vobis rem tanti momenti non posse, nisi vosipsos inter vos sustineatis atque mutuo toleretis. Ergo nisi ad multa leviter commissa condonanda parati sumus, certum est materiam rixis & jurgiis nunquam defuturam. Fons autem mali ille est, quum suo quisque judicio addictus est, ut aliis nihil omnino concessum velit. Illud igitur non secus ac fonticum morbum ita præcavete, ut contra propensi sitis ad vosipsos aliis mutuo submittendos, ad mutuam inter vos & fraternam communicationem in omnibus, bonis consiliis obtemperetis, neque ipsi multum sapere & consulti haberi affectetis. Sic Domini Spiritum in vobis habitantem ipsi agnoscetis, sic illum perpetuum directorem in vestris rebus experiemini. Nunquam igitur hoc vobis excidat, ambitionem nempe æmulationem & invidentiam parere, ex quibus demum contentiones, & obtrectationes, & reliqua ejusmodi emanent: atque ita ignem ut plurimum accendi, ex quo litium & concertationum scintillæ volitent: quas quidem, ubi eo ventum est semel, repellere deinde & sedare jam non sit integrum. Porro una illa est ac summa ratio quæ vos certo conjunctos & compactos teneat, tum in doctrina, tum etiam in aliis omnibus, si omnem diligentiam uno animo adhibueritis, ut concionibus verbi Dei frequentes intersitis. Quemadmodum enim in bello nemo se à vexillu subducere sustinet, ut communibus animis & viribus hostis excipiatur: ita etiam verbum Domini pro vexillo nobis ab ipso erectum est, ad quod omnes sese recipiant, & extra quod mera tantum dispersio notari possit. Sic ovea dispersæ faucibus luporum exponuntur: sic eædem sub pastoris custodia in ovile reductæ securæ sunt. Et sane nobis omnibus summum Pastorem Dominum Jesum Christum præfectum habemus, ut ipse nos in suam protectionem admisit: sed hoc ita procedit, ut instituat simul ministros verbi, qui fungantur ipsius munere in nobis ipso auctore verbo regendis: cumque ordinem pro conservanda Ecclesia sua semel ipse positum voluit,
ut docet Apostolus. Statuite igitur singulare hoc esse Ephes. 4.
erga vos Domini beneficium, quod verbum ipsius vers. 11.
apud vos extet, ut prædicatione illius vobis offeratur. Quare videndum est ne quo modo negligatur, aut remissius admittatur: quod quum apertam ingratitudinem proditurum sit, impune laturi non sitis. Habe-
mus in Davide appositum exemplum, ex quo discamus Psal. 84.
mus quo loco esse pus debeat facultas adeundi sacros v. 1,2,3,
coetus: quum nempe & patria ipsa per se & familia & & 4.
facultatibus insuper habitis, unum illud requireret, quod ipsi tum non daretur sanctis cœtibus interesse. Neque vero ita perperam: quum satis æstimari à nobis fructus ille non possit, quem ex usu sancti illius ordinis percipimus, quum & una convenimus ut eadem doctrina erudiamur, uno corde & ore nomen Domini invocemus, usu Sacramentorum adhibito in fide confirmemur, sacramentum etiam Christianæ militiæ ita coram Deo & Angelis dicamus, atque palam præstemus. Hoc vero plus quam necessarium est. Neque ulla vobis perniciosior tentatio à Satana intendi potest, quam si ad tanti boni contemptum vos adducat, aut ab illo quovis prætextu affectum distrahat. Nec quisquam hic supra Deum sapere audeat, ut sibi persuadeat non deesse & aliam rationem qua in Christo profectum faciamus, quam quæ ab ipso instituta sit, maxime quum & illa sit nobis ad manum. Fateor enim plerosque ex electis servari à Domino in media ipsa Antichristi dissipatione, quibus tamen, quantum ab hominibus existimari potest, & in speciem etiam, desunt & pascua & pastores: sed & illud ad extraordinariam rationem & miraculo conjunctam referendum est: & agnoscendum illic est etiam iræ ipsius flagellum, quod istiusmodi tamen verbi auditione

par-

participanda in Ecclesia dignatus non sit. Amplectendum est igitur incomparabile Domini beneficium, quum aliter ipsius vocationi respondere non possimus. Quod si qua vobis in doctrina difficultas occurret, ad Pastorem qui ordinatus erit, recurrite. Sic enim mutua & amica collatione melius pervenitur ad plenam & liquidam eorum, de quibus ambigimus, comprehensionem. Illud vero, plus quam dici potest, perniciosum est, quod plerique hodie ita de se ac suo sensu præsumunt, ut quicquid in mentem venerit, pro rato & vero habeant, antequam rem ipsam bene sint assequuti: atque ita suo judicio acquiescant, ut nullam cum doctioribus communicationem admittant. Satis quidem scio, nos omnes
Mat. 10. vers. 25. ab uno præceptore Christo pendere: sed ita demum, ut idem sese parvulorum tantum & vere demissorum ac humilium præceptorem præferat: neque porro illud veritatis ipsius obsequii nomine censeri, si ita jactemur audacia, ut erraticas opiniones & dogmata sectanda nobis proponamus, ac nullis habenis & repagulis nos contineri sinamus. In primis vero, fratres, attendite, ne Satan vos divertat à nativo illo gustu simplicitatis Evangelii, ut vanissimo curiositatis humanæ fermento vos illaqueet. Hæc porro illa sunt quæ Dominus ipse nos docet, quæ à nobis perdisci & retineri jubet, quæque una ad nostram ædificationem conferunt: si docemur nempe ipsum timere, diligere, in illo plene fidem collocare, illum unicum præsidium nobis statuere, illum glorificare, illius obsequio vitam in solidum consecrare, totam in Christo salutis fidem repositam habere. Et hoc est quod tradit
2 Tim. 3. vers. 16. Paulus, Totam Scripturam divinitus inspiratam, utilem esse ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ est in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfecte instructus. Quare qui verbum Dei ad subtilitates nullius usus applicant, pessime illud profanant, & sacrilegis tenentor. Et constat satis Deum hoc in illis severissime vindicare. Portenta siquidem illa errorum & hæreseôn, quæ hodie invehuntur, rivuli sunt ab illo fonte deducti. Pleraque ingenia scilicet subtilitatem in Scriptura soliditati prætulerunt & veræ utilitati, illudque unum quæsiverunt, quod ipsorum ventoso palato gratum esset. Atque Dominus justus judex permisit, ut in deliria adeo absurda laberentur, ut cuivis sano vel audita horrorem afferant. Neque aliunde quam ex vicinia vobis exempla quærenda sunt, ubi malum illud si uspiam alibi grassatum scitis. Prospicite ergo vobis, ne quis ad vos intercipiendos aditus Satanæ pateat. Atque illud reputate, Dominum nempe adesse tum vobis propugnatorem, quum gladium illum verbi sui exerit ad insultus adversarii repellendos: hoc autem ita vobis constare quum fidum Pastorem ejus beneficio habetis, qui vos instruat quibus opus est, ne artibus & dolis seductorum commoveri, abducive contingat. Enimvero sive de malo in posterum evitando, sive de quibusdam in viam reducendis agitur, unum vobis est plane expeditum: nempe ut ordini alicui inter vos locus sit, uti extet aliqua disciplinæ forma, ad admonendos qui peccant, contumaces coërcendos, & unumquemque in officio continendum. Quum enim superioribus annis tyrannidi Papatus subjecti fuerimus, longe æquissimum est Christi jugum admittere: illudque agnoscere, legitimum libertatis nostræ usum tam ab effreni licentia remotum esse, quam ad veram obedientiam voluntatis ipsius omni ex parte referatur. Disciplinæ igitur commodæ institutio inter vos, non tantum valeret ad illam opinionum diversitatem componendam, sed etiam ad scandala, vitia, & alias morum corruptelas reprimendas: quod ad Dei honorem amplificandum multum præstaret. Porro sub illo nomine, quod necesse sit omnino extare formam Ecclesiæ inter nos, ut in Dei nomine conveniamus, ipsum quoque Sacramentorum usum comprehensum volui. Non est enim existimandum, illa nobis à Domino instituta esse, quasi res essent levis momenti. Nam si nostram infirmitatem expendimus, facile erit judicare, quam nobis consultum sit, ad usum nostrum illa adhibere. Non constamus namque natura spirituali ut Angeli, ut rerum quæ sensus afficiant usu carere possimus. Jam quum Dominus immensa sua bonitate nostræ illi ruditati eo usque consuluerit, ut media illa nobis offerret quæ ad nostrum captum accommodata essent, qui à nobis rejici possunt, negligive, quin ipsius in nos iram provocemus? Facite igitur, ut tam Baptismus quam sacra D. Cœna summo in pretio sint apud vos. Quamvis enim Baptismus semel à nobis susceptus, sit nobis sigillum perpetuum Dei gratiæ & adoptionis in filios: quum tamen alterum sigillum, Cœnam nempe, apposuit ad novam confirmationem, satis prævidit uno sine altero nobis confirmandis satis non futurum. Hoc, inquam, se videre Dominus ipse significavit, ut ab illo disceremus. Qui igitur à Cœna abstineret, quasi illa carere posset, seduceretur & excæcaretur omnino à Satana, quum seipsum ita agnoscere dedidicisset: neque illud rationibus multis confirmare est opus. Nisi enim mendacium Christo impingere volumus, agnoscere oportet, ipsum dum Cœnam instituit, satis significasse, illam ad nostram levationem & adjumentum infirmitatis nostræ necessariam esse. Carere quidem illa cogetur qui aut in carcere erit, aut in deserto vagabitur, quia adeundæ facultatem non habet: ac tum Dominus istiusmodi defectum gratia sui Spiritus supplebit. Neque enim Dei Spiritum Sacramentis ipsis alligo: sed tantum illa à nobis agnoscenda sunt, ut media & instrumenta, per quæ in nobis ordinario operatur, quamdiu usum illorum nobis ipse offert. Quamobrem, quum vobis usus Sacramentorum ad manum sit, videte ne si neglexeritis, tanti Dei beneficii à vobis neglecti rei coram illo sitis, quod utraque manu vobis erat amplectendum. Recordamini dierum superiorum quibus dum in Babylonis carcere jaceretis, ad hæc Dei gratiæ dona & pignora tam ardenter suspirastis. Veniat etiam in mentem acerba illa conditio tot piorum hominum, qui hoc unum mœrent, & perpetuis votis exquirunt, quod ipsis ut vobis fruendum nunc quidem non datur. Sic quidem accepi objectam hic vobis nonnullam difficultatem esse, propter quasdam cerimonias, quas à vobis usurpari voluerunt vestri illi hospites. Sane nihil consultius video, quam parcissimis cerimoniis uti in Ecclesia Christiana. Satis enim experientia ipsa constat, quam proclivis sit lapsus in superstitionem. Aliud est vero quum nobis jus non est admittendi, vel repudiandi quod videbitur: sed & illæ res ejusmodi non sunt, quarum occasione sponte nobisipsis Cœnam Domini interdicamus. Exoptandum quidem quod optimum esse constat, ac quantum in nobis est, ut locum etiam habeat procurandum. Si non licet obtinere quod cupimus, feramus illos defectus, non approbemus: modo ne subsit illic impietas, aliudve Dei verbo repugnans. Ut si quod, verbi gratia, idololatriæ specimen existeret, illi ad mortem usque resisti à nobis oporteret. Ubi vero doctrina ipsa sana atque pura est, ac cerimoniæ ad civilem quandam honestatem vel decorum usurpantur, silentio nobis prætereunda sunt ista magis, quam ut eorum occasione ad disceptationes & graviores motus veniendum sit. Tandem igitur à vobis peto, dilectissimi fratres, per Dominum, ut quemadmodum de meo erga vos intimo affectu probe estis persuasi, sic etiam certo statuatis nihil aliud mihi hac mea admonitione propositum fuisse, quam vestrum ipsorum commodum & salutem. Accipite igitur hoc quicquid est, ea qua par est humanitate: ac rem ipsam expendite mature, cum mansuetudine & humilitate. Videte etiam ne qua in vobis pertinacia resideat, quæ vobis viam obstruat,

quominus quæ ad vestram utilitatem faciunt, admittatis. Dominus sua in vobis spiritualia dona adaugeat, dirigat vos in omni sapientia & prudentia, confirmet in tolerantia & constantia, ut in vobis ad extremum usque glorificetur, nosque una vobiscum ex vobisipsis consolationem uberrimam percipiamus. Genevæ, M. D. L X.

Ad Illustrissimum Principem quendam Germaniæ Epistola.

Non exstabat nomen auctoris, neque etiam Principis in exscripto.

ILlustrissime Princeps, Clementissime Domine, ex literis Illustrissimæ Clementiæ vestræ ad Doctorem Bernardum Bozemium intelligo, angi Clementiam vestram hoc dissidio Theologorum: idque in ea re, quæ maxime debebat parere nobis qui Christiani nominis sumus concordiam: quæ est doctrina de participatione corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi. Ego certe in eorum numero sum, qui Augustanam confessionem sequi & probare volunt, cum in aliis omnibus, tum etiam in illo capite quod est de Cœna Domini: sed hanc licentiam novæ Stoæ Theologorum probare non possum, qui ipsis Papistis malunt accedere, quam cum hominibus nostræ Religionis concordiam revocare, quæ à Martino Luthero, & Martino Bucero, cæterisque Saxoniæ & superioris Germaniæ Theologis conciliata atque constituta, ab istis diffuta ita est, ut amplius coire posse non videatur, nisi Principum intercedat auctoritas. Legi Heshusii librum: qui ut ne inter Theologos solum hoc dissidium exardescat, etiam Principes provocat. Ponit in definitione Cœnæ Dominicæ id quod controversum est: Pauli definitionem præterit, & suam novam atque inauditam adfert. & propter suam tacite Pauli condemnat. Auctoritates adfert quæ pro se non faciunt, sed pro adversariis. Scribit non ut doceat, sed ut judicet atque condemnet. Satis enim condemnat, qui sua uti mavult quam Apostoli. Qua in re tamen excuso ipsum: non enim videtur intelligere vim verbi Græci κοινωνία: illud enim verbum non ad distributionem singularem nos dejicit, sed ad communem & cælestem revocat: non enim μέθεξιν vocat, sed κοινωνίαν, qua fit ut κοινωνοὶ efficiamur mensæ, id est, corporis & sanguinis, vitæ & mortis participes, sed fideles. Fide enim sursum usque in cælestem societatem adscendimus, cum singuli pro se homines, tum omnis Ecclesia, & sese cum suo sponso conjungit Jesu Christo: ut hic in terra & ille in nobis & nos in illo vivamus. Qui credat verum Jesum Christum dicere, & verum dare qui dicit, Comedite, hoc est corpus meum: bibite, hoc est sanguis meus: præsertim quum addat ad verbum Domini, verum corpus sese sumere: item qui approbat Pauli definitionem, quod sit κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματος: & sequitur Augustini interpretationem, qui scribit manducare carnem Christi, esse participem corporis ejus fieri: denique qui confitetur sese vivificatione Spiritus sancti in Christi corpore & sanguine immortaliter vivificari, Christumque in sese vivere, & sese in Christo: qui hæc omnia, inquam, confitetur & docet, quo exemplo & auctoritate aut Prophetarum, aut Evangelistarum, aut Apostolorum, aut Patrum hunc hominem hæreticum esse, & privata auctoritate excommunicatum condemnare possunt. præsertim quum ab ipsis hujusmodi multa absurda dicantur? Christi corpus naturale, quod scilicet carne & ossibus præditum est, ubique non esse, & tamen ubique una cum carnibus & ossibus ejus sumi & vere manducari: & id proprie dici, hoc est, nativo verbi usu: item panem non transsubstantiari, tamen panem esse corpus: & in eo hoc utuntur σωματικῶς, & corporaliter corpus (quod idem est quod corporale) nominant: item corpus Christe non esse localiter, sed tamen in pane dari & manducari, idipsum scilicet cum carne & ossibus. Et quum eo descendunt, ut ad imperitam plebem dicant, quemadmodum in cunis jacuit cum fasciis Christum sumi, id est, manducari: quis aut plebeiorum, aut eruditorum, loquendi farraginem & licentiam & impudentiam intelligat? Unde hæc nova Theologia, novæ scholæ, nova Stoicorum παράδοξα δόγματα? Lutherus venerationem & adorationem sustulit: his grati sunt qui contraria faciunt, capita nudant, genua flectunt, ore non manu accipiunt, gratiores si adorarent: ut apud Pontificios chari sunt & accepti qui statuas adorant, ad illas supplices procumbunt, & ad illas lumina collocant. Sed hæc ego pluribus persequutus sum quam constitueram. Verum me dolor impulit & impellit, quum considero quam scribant confidenter, ita ut hominum doctorum judicia non extimescant, non formident posteritatis existimationem, quibus utrisque turpe constituitur exemplum: vivis, qui quum possint non refutant; venturis, quod tantæ miseriæ eos adjudicent & stultitiæ, ut necessarium putent suam illos sequi debere stultitiam. Quod autem ad I. C. V. scribo, hæc causa est ista. Magna in spe sum post hunc conventum Principum, Theologorum fore synodum: & eo spectare aliqui videntur & id agere, ut illius Synodi auctoritate Helveticæ & Gallicæ Ecclesiæ condemnentur, ob hoc caput, de Cœna Domini. Quod si id fiet indicta causa, re inter utramque partem non disceptata, neque cognitis rationibus utriusque partis, ab arbitris viris prudentibus, doctis, non sociis horum dissidiorum, quot & quanta inde incommoda? Licebit idem facere Papistis, & à Concilio generali nos excludere, nostram omnem doctrinam & Religionem condemnare. Offendentur maximæ & potentissimæ nationes Italicæ, Hispanicæ, Gallicæ, Anglicæ, Helveticæ, apud quos populos prope omnes docti nolunt ad novas has verborum formulas astringi: Patrum tamen verba libenter admitterent, si ipsi ut Patres verecunde & sentirent & loquerentur. Ægerrime feret Navarræ Rex sese & suos à Saxonicis Ecclesiis excommunicari: dolenter etiam Angliæ Regina, quæ tametsi Augustanam confessionem approbet, tamen has carnales verborum formulas recipere non potest. Prætereunt Martini Lutheri puram de hoc Sacramento doctrinam, & illius hyperbolas arripiunt, & obtrudunt populo. Philippum Melanchthonem pars delirasse dicit in senectute, pars inconstantem in dogmatibus, pars id non sensisse quod ad V. C. scripsit: quasi vero illud scriptum deliri senis sit, aut quasi sententiam suam non communicarit primum per annos jam viginti inde à Wormatiensi priore colloquio: post Hagenoicia Comitia cum Joanne Calvino: deinde cum Petro Martyre: cum amicis etiam aliis multis, cum illisque perpetuam amicitiam coluerit: aut quasi nesciamus quid senserit de Westphali scriptis: aut ego ignorem, quid mecum loquutus sit, & quid ad me scripserit. Quos viros ille vir amavit, ad quos amanter scripsit, cum quibus amicitiam coluit, eos isti maledictis lacessere & de Ecclesia deturbare audent. Nihil est in quo se Pontificii magis jactent, quam in his nostris dissidiis: nihil est quod magis alienet animos hominum, quam hæc eadem. Metuo etiam, ne hæc eadem quotidie objiciantur Regi Navarræ, in hoc principio administrationis totius Regni. Ex Brabantia scribitur illum in consilio Cardinalium per Legatos suos Pontifici promittere filialem obedientiam. Idem scribitur Lugduno. Et credo eum id cogi facere, Cardinalium importunitate, adversariorum calumniis: interea tamen ipse Provinciales in patriam & in suas sedes revocat: captivos propter Religionem liberat: non impedit privatos conventus, & Dei invocationem, & Sacramentorum administrationem. Polweilerus hodie ex hac vicinia è Scherweiller profecturus est in Galliam, missus eo à Cæsare. Hi etiam frigidam suffundent: metum adferent: conabuntur, si poterunt,

runt, illum suarum facere partium. Idem faciet vehementius Pontifex: idem conabitur Rex Philippus. Et sane metuo ego insidias Diaboli, & hominum fraudes. Atque hæc causa etiam est eadem cum superiore, ut ad C. V. scribam, non tam meum consilium explicans, quam prudentium hominum sententiam atque voluntatem indicans.

Hi summis votis expetunt constitui concilium & synodum Theologorum, in qua Princeps aliquis præses sit: & illi adsint aliorum Principum Legati, viri prudentes & boni, non implicati hujusmodi contentionum dissidiis: & hæc eadem synodus pateat omnibus, qui causam suam cognosci volunt. Vocentur eo principes adversariæ partis, Petrus Martyr, Bullingerus, Calvinus, Beza. Legitima cognitione de re disceptetur: tum demum aliquid fiet, quum hac ratione fiet. Et si Principes hac sua synodo exemplum constituant Pontificiis, quomodo in generali Concilio de controversiis religionis fieri debeat judicium.

Quod si ratione agetur alia, præscribemus nos nostra ista ratione adversariis, quid ipsi in suo tyrannico concilio instituere & sequi debeant. Et postrema mala primis deteriora erunt, & ingens in Ecclesia schisma excitabitur, cujus incendium nulla poterit extinguere posteritas. Quamobrem aut hac ratione synodus constituenda est, aut satius est nullam fieri. Ut enim nunc homines affecti adversus sese animis sunt: & ut nunc libri scribuntur: qui semel auctoritatis gladium arripuerit, nihil judicare poterit, quod æquitati & moderationi sit consentaneum. Hæ sunt igitur bonorum voluntates, & hæc quotidiana vota, ut hujusmodi synodus decernatur: hoc judicium, ut si fieri id non queat, neque ab iis impetrari qui cæteris mortalibus æquiores esse deberent, satius sit res suo cursu currere: ut quam partem Deus & melior pars hominum approbet, eidem ipse Deus & viri boni assistant. Qua in re Deus Pater noster, & Dominus noster Jesus Christus non negliget bonorum virorum & piorum hominum quotidiana, diurna atque nocturna vota, preces atque suspiria.

Ad hanc autem synodi rationem utile esse iidem judicant, qui superiora optant, Legationem ad Regem Navarræ mittere, quæ quod aperte dici & peti possit, in Regio Consilio exponat: quæ vero privatim cum Rege Navarræ & fratre & reliquis Principibus, qui religioni veræ favent, agenda sunt, illa privatim etiam explicet: quemadmodum à Principibus in mandatis habitura. Hæc ratio has habet causas. Primum major erit auctoritas synodi: & quasi Nationale concilium habebitur trium populorum, Germaniæ, Galliæ, Angliæ: non enim dubium est, quin libenter Regina Angliæ sese sit adjunctura, si ab ipsa & à Principibus Galliæ petetur, ut homines mittant ad eam synodum, pacis & concordiæ studiosos, pietate præditos, doctrina eruditos.

Deinde Rex Navarræ opus habet hortatoribus in hac oppugnatione Cardinalium, Episcoporum, callidorum & experientium hominum. Et gratissimum illi erit intelligere, quam de se Germaniæ Principes existimationem habeant: & quam habeant erga se & Regnum Galliæ benevolentiam: & quid sibi suis aliquando necessariis temporibus ab ipsis Principibus expectandum sit: & quod suum esse debeat officium, siquando suis etiam necessariis temporibus atque periculis Principes Imperii, Regni Galliæ & Navarræ consilio & ope opus habeant.

Deinde si honestum officium faciunt Imperator, Rex Philippus, Papa, Regina Angliæ, quod Legatos mittunt: in hoc principio Regis novi, & novæ administrationis, cur non pernecessarium & perhonestum officium faciant Principes, si idem sibi usurpent quod alii faciunt?

Atque eo istud Principes hoc tempore commodius facere poterunt, quod heri huc allatum est ex tribus Ordinibus Regni, Nobilitatem, quæ præstantissima pars est, postulare, ut Rex Navarræ gubernator Regni nominetur: & illius sit prima & summa auctoritas in omnibus negotiis: & Regina liberetur istis quotidianis Regni laboribus, & ut cum liberis vivat. Hujus Ordinis auctoritatem tertius Ordo sequetur, qui est Civitatum. Solum cum Ecclesiasticis erit contentio: inter quos tamen multi sunt quorum sententiæ cum Optimatium voluntatibus congruant.

Illud etiam nos consolatur, quod Navarræ Rex socium fidum habet tanquam fortem Achatem, in causa religionis, D. Admiraldum, quem pii viri optimum consiliarium, & constantissimum patronum nominare poterunt & debent.

Postremo ipse Rex Navarræ aliquid hujusmodi de Principibus Germaniæ expectat & expetit: quo ii confirmentur quos socios habet consiliorum, qui terrentur illis voculis: Nullus Pontificis hostis unquam pugnavit feliciter. Nemo felix Princeps qui à Romana defecit Ecclesia. Hunc Pontificem ea esse industria, ut facile queat Cæsarem & Regem Philippum, & totam Italiam, Venetos, Sabaudos, & illos vicinos Helvetiorum quinque pagos, Florentinos, Ferrarienses, in belli societatem pertrahere. Etiam à populi & ab Ecclesiasticorum in ipso Regno conspiratione esse metuendum, & quidem vehementer.

Visum mihi fuit ista Illustrissimæ Clementiæ Vestræ perscribere: qua in re primum Deum Patrem & Dominum nostrum Jesum Christum oro, ut suo Spiritu mentem I. C. V. reliquorumque Principum illuminet, ut quid optimum factu futurum sit, decernatis. Deinde oro Celsitudinem Vestram, ut mihi veniam det, si mea sponte hæc scribam, motus cum istis dissidiis Ecclesiarum, tum etiam existimatione de Vestræ Celsitudinis prudentia atque humanitate. Postremo etiam hac perturbatione Heidelbergensis Academiæ: qua sentio ex literis ad Doctorem Bozemium Celsitudinem Vestram paterne commoveri. Postremo oro & obsecro Celsitudinem Vestram, ut ne hæc mihi fraudi sint, quæ diu noctuque in meis cogitationibus recondita, in Vestræ Illustrissimæ & Clementissimæ Celsitudinis sinum sum ausus deponere. Heri vesperi, quum superiora magna ex parte descripta essent, ad me allata est Heshusii responsio ad præjudicium Philippi Melanchthonis de controversia Cœnæ Domini: sic enim inscribitur. Plane Melanchthonem in hæreticis Zuinglianis & Calvinianis habet. Illum locum Philippi ex Pauli sententia de [illegible] refutat copiose: sed non vere. Adfert Augustinum contra hunc locum Philippi, quum tamen contra ipsum faciat. Origenis auctoritatem contemnit auctoritate Lutheri & Epiphanii: quum tamen Epiphanius in refutandis erroribus Origenis, non faciat mentionem hujus dogmatis de Cœna Domini. Etiam Clementem contemnit: utrumque, tanquam ex tripode, magna cum arrogantia: vehementer commotus sum. Scribam de illo libello & de illo altero plenius sententiam meam, si intellexero hoc meum studium non ingratum esse Illustrissimæ Celsitudini Vestræ, & me tuto posse hujusmodi meas commentationes Optimi Principis fidei atque taciturnitati committere. Meum enim institutum est, conservare mea studia ad concordiam, & ad compositionem discordiarum: propterea quod hæc ratio non obfutura est Ecclesiæ, & idonea meæ sententiæ. Cœna Domini & Baptismus duo sunt postrema & sempiterna Ecclesiæ Christi Sacramenta, quibus hic orbis post Christum illiusque doctrinam nihil habuit salutarius. De his ego ita sentiendum & loquendum & docendum arbitror, ut nihil de illorum dignitate diminuatur: nihil tamen tradatur, quod naturæ sensibus horribile sit, & quod adversatium doctrinæ Christi & Apostolorum aut quod horum doctrina demonstrati non poterit, neque expressum sit verbis Jesu Christi: cui potestas, potentia, imperium, honos,

nos, gloria in ævum sempiternum, Amen. Argentorati, 19 Januarii. Anno M. D. LXI.

J. CALV. D. JOANNI KNOXO.

Quatuor fere mensibus antequam postremæ tuæ literæ mihi redditæ sunt, alteras abs te acceperam, quibus anxie te purgabas, quod quum amicis & conterraneis tuis responsum dedissem super certis quæstionibus, ægre tulissem de his me iterum rogari. Sic autem res habet: nisi mihi polliciti fuissent literas tuto perlatum iri, saltem exemplar apud me servassem. Sed quum eorum culpa & parum considerata sponsione fuissem nimis securus: dum aliquanto post tempore dixerunt responsum illud, de quo asseruerant nihil timendum esse periculi, intercidisse, flagitaruntque ut novum laborem de integro susciperem: commotus sum, fateor, & suspiciosum esse respondi quod petebant, acsi me insidiose tentarent. Ne autem mireris tam aspere me loquutum fuisse: certo cognoveram prius illud consilium non fuisse ex eorum sententia. Ergo quum scirem illis minime esse satisfactum, probabilis conjectura animum meum subivit, suppressum cupere ipsos quod non placebat, & ad me redire, ut aliquid elicerent voto suo propius. Te vero dolose quicquam egisse, neque dixi, neque suspicatus sum. Et eodem momento evanuerat offensio illa, ut nihil excusatione opus fuerit. Ac mihi dolet, quod exciderat ex ore meo, sic in animum tuum penetrasse, ut putares malæ fidei aut astutiæ, à qua te remotum esse judico, fuisse insimulatum. Facessat igitur metus ille vel cura. Nunc ad tuas venio, quas mihi nuper attulit pius frater, qui se huc contulit studiorum causa. Evangelium apud vos tam felices lætosque progressus facere, vehementer, ut par est, lætor. Certamina vobis moveri, non novum est: sed eo clarius refulget Dei virtus, quod hactenus nulli Satanæ & improborum conatus obstiterunt, quominus victrice constantia pergeretis in recto cursu: quando ad resistendum nunquam fuissetis pares, nisi è cælo vobis opem tulisset ille, qui superior est toto mundo. In ceremoniis confido tuum rigorem, quamvis multis displiceat, moderatum tamen fore. Danda quidem opera est, ut Ecclesia sordibus omnibus purgetur, quæ ex errore & superstitione manarunt. Sedulo etiam eniti oportet, ne fœdentur Dei mysteria ludicris vel insipidis mixturis. Hac exceptione posita, quædam, etsi minus probentur, toleranda esse non ignoras. Intestinis dissidiis Proceres vestros scindi, graviter doleo, ut par est: ac merito magis te angit ac torquet quod intus molitur Satan, quam turbatus antehac fueris ob motus Gallicos. Sed rogandus erit Deus, ut huic quoque malo medeatur. Hic versamur inter multa discrimina. Una tantum cælestis præsidii fiducia nos à trepidatione eximit: quamvis non simus metu vacui. Vale eximie vir, & ex animo colende frater. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, tueatur, ac sustentet sua virtute. Viduitas tua mihi, ut debet, tristis & acerba est. Uxorem nactus eras, cui non reperiuntur passim similes. Sed unde petendum sit tristitiæ solatium, quia probe edoctus es, non dubito quin patienter hanc calamitatem feras. Salutabis meo nomine perquam officiose pios fratres. Collegæ quoque mei vobis multam salutem precantur. Genevæ, 23 Aprilis. M. D. LXI.

J. CALV. CHRISTOPHORO GOODMANNO.

Literæ tuæ mihi variis nominibus gratissimæ fuerunt. Etsi autem supervacua fuit diuturni silentii excusatio, quia neque scribendi officium exigere soleo ab amicis, & certo persuasus sum fieri non posse, ut unquam amor erga me tuus intereat: libenter tamen eam amplexus sum, quia piæ sollicitudinis testimonium erat, ne putarem me fuisse neglectum. Fratrem nostrum Knoxum etsi non parum doleo suavissima uxore fuisse privatum: gaudeo tamen ejus morte non ita fuisse afflictum, quin strenue operam suam Christo & Ecclesiæ impendat. Non vulgare solatium est, quod te adjutorem fidissimum & apprime idoneum nactus est. Nec sane video quomodo in tanta penuria tibi fas sit hanc provinciam deserere. Quin potius ista quam merito deploras paucitas, te & reliquos excitare debet ad cordate pergendum. Quod si necessitas acerrimus est stimulus ad alacritatem, hoc certe in opere Domini maxime valere debet, in quo scimus nunquam irritos fore nostros conatus, quum filios hujus seculi sæpe frustretur sua animositas. Pergendum igitur tibi censeo, integerr. frater, donec additis subsidiis Ecclesiam Scoticam melius stabilierit Deus. Vale eximie vir, & frater mihi colende. Dominus te gubernet Spiritu prudentiæ & fortitudinis, laboresque tuos benedicat. Symmystæ mei te salutant. Genevæ, 23 Aprilis. M. D. LXI.

CALV. FRATRIBUS AQUENSIBUS.

Dilectissimi Domini & fratres, hoc unum vobis persuasum in primis volumus, non secus nos affici vestrarum calamitatum sensu, quam fraternæ nostræ conjunctionis jus & ratio postulat. Ita enim apud vos testandum duximus, ne existimetis nos eo audacius vos ad tolerantiam cohortari, quod extra telorum jactum nunc quidem sumus. Quum igitur communis sit nobis vobiscum doloris sensus, sic tamen nobis moderari decet & frenum injicere, itáque inter nos consilia conferre, ut illi uni cui jus omnes in nos est, summa ac simplex obedientia exhibeatur. Scimus non deesse prætextum speciosum, ubi vis à concitata plebe illata vi repellitur, quum hoc aliud sit quam Magistratui resistere: quum adeo leges ipsæ arma quibusvis adversus latrones induant. Atqui, ut non desint ejusmodi prætextus, summa tamen sapientiæ nostræ in eo sita est, ut regulam à cælesti magistro positam observemus, ut in patientia nostra possideamus animas no- *Luc. 21. vers. 19.* stras. Et sane illud unum appositum est asylum ac certissimum, ut sub ipsius umbraculo unico ab æstu & turbine quarumvis tempestatum recepti delitescamus. Jam ubi vim vi repellimus, ipsius manum & auxilium à nobis avertimus. Ac proinde Apostolus, ut frenum injiciat nostris motibus, exhortatur nos ut demus locum iræ ipsius, atque inni- *Rom. 12. vers. 19.* tamur ipsius promissioni, qua se protecturum & asserturum suos recepit postquam impii furorem suum in seipsos despumaverint. Si vero quod accidit vos percellit, sperate Deum reipsa declaraturum, quod semper etiam constitit, sanguinem piorum nempe non solum ad eum de terra clamaturum, ut illum requirat, sed eundem etiam seminis loco futurum ad magnum Ecclesiæ incrementum. Nec frustra Scriptura tamdiu in eo immoratur, ut præcipitantiam nostram pervincat, quum adeo ægre à nobis obtineri soleat, ut Deum sinamus operari pro suo arbitrio, non autem ad nostri affectus intemperiem. Quantumvis enim admoniti pridem simus, sic ejus voluntatem esse, ut Ecclesiæ ipsius ædificium miro quodam modo assurgat: vix tamen sustinemus ut vel lapidem illic compingat, quin fere rumpamur, ubi opus ex voto non procedit. Atqui hoc illud tempus est laborandi, & tempus tolerandi simul. Laborandi, inquam, dum viriliter agemus ac superabimus quævis obstacula, ubi officii nostri ratio hoc feret. Nulla mora enim vel minima remissione hic non tolerabilior ducenda est: & tamen hoc non impediet, quin laborando simul tolerandum sit: utque Spiritu mansuetu-

ſuetudinis præditi, ſine ullo motu noſtro fluctus & tempeſtates adverſariorum frangamus. Si huic conſilio manum dederitis, ſperamus auxiliarem Domini manum vobis quamprimum adfuturam. Ac proinde ipſum oramus, ut vos regat Spiritu prudentiæ & fortitudinis, atque in omni bono proſperare donet, ut nomen ipſius glorificetur in vobis magis ac magis. 1 Maii. M. D. LXI.

Vobis addictiſſ. Calvinus.

Joannes Calvinus

Piis omnibus Dei cultoribus, qui regnum Christi in Gallia recte constitui cupiunt, S. D.

Præfatio J. Calvini in ſuarum in Danielem Prælectionum editionem.

Etſi patria vobiſcum mihi communi, cujus amœnitas multos ad ſe exteros ex remotiſſimis plagis allicit, jam totos viginti ſex annos non ægre carui: quod in ea terra habitare minime jucundum eſſet vel optabile, à qua exulabat Dei veritas, pura religio & æternæ ſalutis doctrina, à qua etiam profligatum erat Chriſti regnum, nec me ejus deſiderium hodie ſollicitat: gentis tamen ex qua oriundus ſum obliviſci, & curam abjicere, neque humanum neque fas eſſet. Ac me quidem illuſtribus documentis teſtatum eſſe arbitror, quam ſerio & ardenter cuperem noſtratibus prodeſſe: quibus etiam utilis forte fuit mea abſentia, quo uberiores ex meo ſtudio fructus perciperent. Cujus boni æſtimatio non omnem ſolum moleſtiam mihi abſterſit, ſed ſuave reddidit lætumque exilium. Quum itaque continuo illo temporis progreſſu conatus fuerim publice Gallis opitulari, nec deſtiterim privatim quoque torpentes excitare, tardos ſtimulare, trepidantes animare, dubios vel flexibiles hortari ad perſeverantiam: danda nunc fuit opera, ne in hoc tam neceſſario temporis articulo officium erga eos meum ceſſaret: cujus præſtandi divinitus optima data fuit opportunitas. Nam quum in lucem exirent meæ Prælectiones quibus Danielis prophetias interpretatus ſum, nihil accidere commodius potuit, quam ſi in hoc ſpeculo vobis demonſtrarem, fratres ex animo dilecti, quum hac ætate variis certaminibus probare vellet Deus ſuorum fidem, pro admirabili ſua ſapientia, veteribus exemplis fulciendos curaſſe eorum animos, ne graviſſimis quoque procellis aut tempeſtatibus concuſſi unquam labaſcant: vel ſaltem, ſiquando nutare contigerit, ne deficiant ad extremum. Quamvis enim ſtadium ſervis Dei propoſitum ſit multis obſtaculis impeditum, quiſquis librum hunc diligenter evolverit, quicquid voluntario nec ignavo curſori à carceribus ad metam uſque dirigendo aptum eſt, in eo comprehenſum reperiet: boni etiam ac ſtrenui athletæ experimento agnoſcent ſe ad luctam ſatis eſſe inſtructos. Primum occurret hiſtoria triſtis quidem, ſed valde fructuoſa, Danielem ejuſque ſodales, ſtante adhuc regno & ſacerdotio, in exilium fuiſſe tractos: acſi Deus per ignominiam & probrum extremæ calamitati addiceret præcipuum electi populi florem. Quid enim primo intuitu magis indignum, quam pueros Angelicis fere virtutibus præditos, ſuperbo victori tanquam mancipia in prædam cedere, quum domi incolumes manerent ſceleratiſſimi quique & perditi Dei contemptores? Hæccine pietatis & innoxiæ vitæ merces, impiis ſuaviter ob impunitatem ſibi blandientibus, quam illi meriti erant pœnam, ſanctos luere? Verum hic quaſi in viva imagine cernimus, Deum, ubi peſſimis quibuſque ad tempus parcit, atque etiam indulget, ſervos ſuos inſtar auri & argenti examinare, ne durum nobis ſit, dum placida quiete fruuntur profani homines, in fornacem probationis conjici. Accedet ſecundo loco exemplum pluſquam virilis prudentiæ & continentiæ ſingularis, cum animi magnitudine plana heroica, dum aulicis illecebris tentati pii adoleſcentes in tenera illa ætate, non modo temperantia ſuperant oblatas ſibi delicias: ſed quia videbant aſtute ſe captari ut paulatim à ſincero Dei cultu deſciſcerent, ut ſe à Diaboli laqueis extricent, honorem veneno illitum non abſque præſenti mortis periculo fortiter libereque aſpernantur. Sequetur pugna ſævior & magis formidabilis, cum memorabili conſtantiæ incredibilis exemplo, dum neque atrocibus minis flectuntur Danielis ſocii, ut ſtatuæ adoratione ſe polluant, ac tandem non ſuo tantum ſanguine, ſed horribili cruciatu, qui oculis erat propoſitus, parati ſunt ſincerum Dei cultum vindicare. Quæ vero in hujus tragœdiæ exitu relucet Dei bonitas, ad nos invicta fiducia armandos non parum valebit. Addetur non abſimilis Danielis ipſius pugna & victoria eadem, dum leonum truculentiæ objici maluit, quam triduo ab ingenua fidei profeſſione abſiſtere, ne perfida ſimulatione ſacrum Dei nomen proſtitueret impiorum ludibriis, & mirabiliter è fovea non ſecus ac è ſepulchro erutus, de Satana ejuſque factione triumphavit. Hic non prodeunt in medium Philoſophi, qui ſubtiliter in umbra & otio diſſerant de virtutibus: ſed infatigabilis ſanctorum virorum in ſtudio pietatis conſtantia nos ad eorum imitationem clara voce invitat. Ergo, niſi prorſus ſimus indociles, ab his magiſtris diſcere convenit, ſive blanditiarum laqueos tendat Satan, prudenter, ne irretiamur, cavendum eſſe: ſive nos violenter aggrediatur, intrepido mortis & malorum omnium contemptu frangendos eſſe ejus inſultus. Siquis excipiat, rara eſſe quæ retulimus utriuſque liberationis exempla: fateor certe Deum non eodem ſemper modo ad ſuos ſervandos manum è cœlis exerere, ſed quod nobis ſatis eſſe debet, teſtatum fecit fidum ſe fore vitæ noſtræ cuſtodem, quoties in aliquo diſcrimine verſabitur: nec impiorum libidini nos eſſe expoſitos, quin eorum furorem & turbulentos conatus, ſi ita viſum fuerit, compeſcat. Nec vero eventus tantum ſpectandus eſt, ſed quam animoſe ſancti viri pro aſſerenda Dei gloria ſe morti devoverint: nec quia Dei beneficio erepti ſunt, ideo minus laudis meretur prompta eorum voluntas, quum ſe victimas obtulerint. Jam inter quot agitationes jactatus fuerit Propheta annis ſeptuaginta, quos in exilio tranſegit, reputare operæpretium eſt. A nullo Rege æque humaniter tractatus eſt atque à Nabuchadnezar: quem tamen expertus eſt feram beſtiam. Aliorum major crudelitas: donec ſubito interitu Balſazar, & urbis expugnatione, ad novos dominos Perſas & Medos traductus eſt: quorum hoſtilis irruptio quum omnibus pavorem incuteret, minime dubium eſt quin perculerit ejus animum. Etſi autem clementer à Dario fuit exceptus, ut ſervitus illa quodammodo eſſet tolerabilis: Procerum tamen invidia ſceleſtaque conſpiratione tunc maxime periclitatus eſt. Verum ut de communi Eccleſiæ ſalute magis erat ſollicitus, quam privatæ quieti ſtudebat: in quanto mœrore eum jacuiſſe probabile eſt, & quanta anxietate fuiſſe conſtrictum, cùm tam duræ & miſeræ populi oppreſſioni nullum finem oſtenderet rerum ſtatus? Acquieſcebat quidem in Jeremiæ vaticinio: ſed ejus ſpem tamdiu ſuſpenſam non langueſcere, incomparabilis tolerantiæ fuit: imo inter tempeſtuoſos fluctus varie diſtractam non ſubmergi Nunc ad prophetias venio: quarum priores deſtinatæ fuerunt Babyloniis: partim quia Deus ſervum ſuum certis inſignibus ornare voluit, quæ gentem ſuperbiſſimam & victricem, ipſum revereri cogerent: partim quia oportuit nomen ejus apud profanos veneratione dignum cenſeri, ut auctoritate præditus, apud ſuos munus Propheticum liberius exerceret. Poſtquam vero celebre apud Chaldæos fuit ejus nomen, prophetias majoris momenti Deus apud ipſum depoſuit, quæ peculiares eſſent electo populo. Porro ſic eas Deus accommodavit in uſum veteris populi, quæ & dolorem leni-

rent opportunis remediis, & vacillantes animos ad Christi usque adventum sustentarent: ut nostræ quoque ætatis non minorem habuerit rationem. Nam quod de fluxo & evanido Monarchiarum splendore & perpetuo regni Christi statu prædictum est, hodie non minus est utile cognitu, quam olim. Ostendit enim Deus omnem terrenam potentiam, quæ in Christo fundata non est, caducam esse: Regnis vero omnibus, quæ se nimium efferendo, Christi gloriam obscurant, brevem interitum minatus est. Qui nunc longe lateque dominantur Reges, nisi ultro se Christi imperio subjiciant, tristi experientia tandem sentient ad se quoque pertinere horribile illud judicium. Et quid minus tolerabile, quam eum fraudare jure suo, cujus præsidio salva manet eorum dignitas? Atqui videmus quam pauci ex eorum numero, Dei Filium admittant: imo ut omnes moveant lapides, atque extrema quæque potius tentent, quam sinant in suos fines penetrare: multi etiam Consiliarii totam suam industriam & studia ad claudendos omnes aditus sedulo conferunt. Quod vero interea & nomen Christianum obtendunt, & se fidei Catholicæ optimos defensores jactant, nullo negotio refellitur tam frivola vanitas, si tenetur vera & genuina regni Christi definitio. Non enim aliud est ejus vel solium, vel sceptrum, quam Euangelii doctrina: nec alibi refulget ejus majestas, nec aliter imperium suum obtinet, quam ubi omnes à summis ad infimos placida docilitate instar ovium vocem ejus audiunt, & quocunque vocet, sequuntur. Doctrinam hanc, qua continetur certa religio atque legitimus Dei cultus, in qua æterna hominum salus & vera felicitas consistit, non modo passim repudiant: sed minis, terroribus, ferro flammaque procul abigunt: nec quicquam omittunt violentiæ ad eam exterminandam. Quænam vero cæcitas, & quam prodigiosa, ut quos ad se comiter invitat unigenitus Dei Filius, non sustineant ipsum osculari? Sed multi pro sua superbia, scilicet, existimant se in ordinem cogi, si summo Regi fasces submittant: alii suas libidines frenari nolunt. Atque eis omnium sensus occupat hypocrisis, tenebras appetunt, & in lucem protrahi formidant. Nulla tamen pestis deterior, quam Herodis metus: quasi terrena imperia raperet Monarchis, qui minimis quibusque & contemptissimis ex plebe hominibus cæleste offert. Adde quod dum alii alios respiciunt, mutua colligatio exitiali nexu omnes devinctos retinet sub impietatis jugo. Nam si serio in animum inducerent quid verum sit ac rectum sciscitari, imo si tantum aperirent oculos, non obscura esset cognitio. Sed quia usu fere compertum est, ubi emergit cum Euangelio suo Christus, simul graves motus oriri: honesto prætextu rejiciunt cælestem doctrinam, ut publicæ tranquillitati consulant. Merito, fateor, odiosa censeri potest quæ turbas gignit mutatio: sed gravis Deo fit injuria, nisi hoc saltem defertur ejus virtuti, ut qualescunque ferveant tumultus, illis sedatis, regnum Filii sui stabiliat. Quamvis cælum terræ misceri contingat, pretiosior est Dei cultus, quam ut ulla mercede pensetur minima ejus diminutio. Sed falsa invidia gravant Euangelium, qui perturbationum materiam esse fingunt. Verum quidem est, Deum illic oris sui vehementia tonare, quæ concutiat cælum & terram: sed dum hoc elogio gratiam illius prædicationi con-
Agg. 2:7. ciliat Propheta, felix & optanda est illa concussio. Et certe si non eminet in suo gradu Dei gloria, donec humilietur universa caro, superbiam hominum, quæ se contra attollit, nec unquam cedit nisi invita, forti & valida Dei ipsius manu prosterni necesse est.
Exod. 19. vers. 18. Quod si ad Legis promulgationem contremuit terra, nihil mirum si vis & efficacia Euangelii splendidior appareat. Quare eo suavius decebat amplexari doctrinam, quæ dum mortuos ab inferis excitat, & indignis quos terra sustineat, cælum aperit, insolitam virtutem exerit: acsi elementa omnia saluti nostræ subscriberent. Ecce autem ex alio fonte manant procellæ & tempestates: quin nunc Proceres & qui in mundo excellunt, non libenter subeunt Christi jugum: nunc imperitum vulgus, antequam gustum capiat, quicquid salutare est respuit: pars etiam in sordibus, porcorum instar, se oblectat: alii tanquam à Furiis perciti, per cædes grassantur. Præcipuo autem furore ad omnia turbanda Diabolus instigat, quos habet sibi prorsus mancipatos. Hinc clangor tubarum: hinc conflictus & prælia, dum Heliogabalus Romanus Sacerdos cum rubra sua & sanguinaria cohorte & coronatis bestiis præcipiti impetu contra Christum insanit, & undique accersit suppetias ex fœtidi Cleri sui colluvie, quæ tota, & si non paribus lautitiis, offas tamen quibus pascatur, ex eadem olla profectas sorbet: multi quoque famelici ad conducendas operas advolant: magna pars Judicum, quæ dudum Saliaribus epulis ventrem farcire consuevit, pro culina & foco pugnat: præsertim vero rabulas ex claustris Monachalibus & Sorbonicis lustris emittit, qui tanquam flabella ignem accendant. Omitto clandestinas artes & nefandas conspirationes, quarum mihi testes optimi esse possent qui infestissimi sunt pietatis hostes. Neminem nomino: satis est digito monstrasse, qui satis superque vobis noti sunt. In hac confusa tot bestiarum irruptione si perplexi hæreant, qui pendent à multiplici rerum eventu, nihil mirum est: sed diffidentiæ suæ culpam injuste & perperam rejiciunt in sacrum Christi Euangelium. Demus totum Acheronta cum suis Furiis jam ad prælium descendere: an Deus in cælis otiosus sedebit, ut causam suam deserat & prodat? atque ubi se opposueris, an ejus victoriam impedient quamlibet versutæ hominum astutiæ, vel impetuosi conatus? Papa, inquiunt, longam factionem secum trahet. Justa incredulitatis merces, trepidare ad strepitum folii cadentis. Quid vos autem male providi Consiliarii? Facessat Christus, ne quid turbet novitas. Paulo post ergo sentietis, quanto satius fuisset Deum habere propitium, & spretis nihili terroribus in ejus præsidio conquiescere, quam eum aperto bello lacessere, ne malos & sinistros genios ad iram provocetis. Certe ubi omnia discussa fuerint, Papæ defensoribus superstitio quæ hactenus regnavit, nihil aliud est quam malum bene positum: quod movendum esse non censent, quia sine jactura non posse fieri videtur. Quibus vero cordi est Dei gloria, & qui sincera pietate sunt præditi, longe aliud propositum esse debet: nempe ita suam operam Deo impendere, ut eventus omnes ejus providentiæ commendent. Qui si nihil nobis esset pollicitus, forte justa esset timendi & assidue vacillandi causa: sed quum toties sit testatus nunquam auxilium suum in asserendo Christi sui regno defore, in hac fiducia recumbere, unicum est recte agendi compendium. Porro vestrum est, optimi fratres, quantum feret cujusque facultas, & vocatio postulabit, cordate satagere ut vera religio integrum statum recuperet. Quantopere hactenus conatus sim omnes tumultuandi ansas præcidere, referre necesse non est: modo coram summo Judice, Angelos & vos omnes habeam testes, per me non stetisse, quominus sedatos absque ulla noxa progressus ageret Christi regnum. Et aliquid mea sedulitate profectum esse arbitror, ne suas metas transilirent privati homines. Nunc etsi admirabili virtute longius Ecclesiæ suæ restitutionem provexit Deus, quam ausus fuissem sperare, memoria tamen repetere convenit quid suis præcipiat Christus, nempe ut animas suas in tolerantia *Luc. 21. vers. 19.*
possideant. Quo etiam pertinet quæ à Daniele exposita fuit visio: Lapidem, à quo contrita sunt quæcunque Deo bellum intulerant Regna, non fuisse *Dan. 2. vers. 44.*
hominum manu formatum: & quamvis rudis esset ac impolitus, crevisse tamen in magnum montem.

Cujus

Cujus rei vos monendos esse duxi, ut inter minarum tonitrua placide expectetis, dum inanes nebulæ cælesti virtute discussæ evanescant. Nec vero me latet, ut de innumeris triginta annorum ignibus taceam, quantas indignitates his postremis sex mensibus pertuleritis: quoties pluribus in locis à tumultuosa plebe facta in vos fuerit irruptio: quoties fueritis impetiti nunc lapidibus, nunc gladiis: ut insidiati fuerint hostes, quo pacatos vestros conventus subita vi & inopinata opprimerent; ut occisi fuerint alii in ædibus suis, alii in compitis, tracta per ludibrium mortuorum corpora, raptatæ mulieres, plurimi vulnerati, gravida etiam mulier cum suo fœtu transfossa fuerit, ædes effractæ ac dirutæ. Verum quamvis atrociora adhuc instarent, ut vos probetis Christi discipulos, probeque in ejus schola formatos, danda opera est, ne ulla impiorum rabies, dum ita intemperanter feruntur, moderationem, quæ sola hactenus victi fractique fuerunt, excutiat. Quod si tædium vobis afferat diuturnitas, subinde in mentem redeat celebre illud vaticinium, in quo ad vivum Ecclesiæ conditio depicta est. Ostendit quidem tunc Prophetæ suo Deus, quæ certamina, anxietates, molestiæ, discrimina Judæos manerent à fine exilii, lætoque in patriam reditu, usque ad Christi adventum: sed facit temporum similitudo, ut nobis eadem conveniant, ac proinde aptanda sint in usum nostrum. Miseræ Ecclesiæ, quæ diu profundo malorum diluvio submersa fuerat, gratulabatur Daniel, quum ex annorum supputatione colligeret, instare liberationis diem à Jeremia prædictum. Atqui responsum accipit, acerbiorem fore populi sortem ex quo reddita fuerit libertas, ut à continua ingentium malorum serie vix respiret. Non sine summa doloris amaritudine & multis fastidiis spem suam protexerat annis septuaginta: nunc Deus tempus septuplicando, lethale quodammodo vulnus cordi ejus penitus infligit. Nec vero tantum pronunciat, populum, ubi postliminio reversus vires collegerit, urbemque & templum extruxerit, novis postea molestiis fore obnoxium: sed inter ipsa lætitiæ primordia, vixdum gustata gratiæ suavitate, anxietati eum addicit. Jam calamitates quæ paulo post sequutæ sunt, quarum multiplex illic texitur catalogus, quum ad solum auditum nunc expavescamus, quam putamus rudi populo lugubres fuisse & acerbas? Templum videre profanatum sacrilegi tyranni audacia, sacra probrose mixta fœdis inquinamentis, libros omnes Legis in ignem conjici, ut tota religio aboleretur, quam horribile fuit spectaculum? Ad idem incendium raptari quicunque ingenue constanterque profitebantur se perstare in Dei cultu, qui poterant teneri & debiles sine ingenti consternatione aspicere? Et hoc erat consilium tyranni, ut immanitas ad defectionem minus cordatos adigeret. Sub Machabæis quædam visa est relaxatio offerri, sed quæ mox sævissimis cladibus deformata, nunquam luctu & mœrore caruit. Nam quum hostis & copiis & omni bellico apparatu longe præcelleret, nihil potius fuit omnibus qui pro defensione Ecclesiæ arma sumpserant, quam se abdere in ferarum lustra, aut vagari per sylvas in summa egestate, rerumque omnium inopia. Accessit aliud genus tentationis, quod se improbi & perfidi, fallaci zeli jactantia, ut dicit Daniel, Judæ & ejus fratribus adjunxerunt. Quo artificio Satan infamia aspersit manum à Juda collectam, acsi latrunculorum esset turba. Sed bonis nihil magis luctuosum, quam dum sacerdotes ipsi, prout quemque rapiebat sua ambitio, nefariis pactis Templum & Dei cultum prodiderunt. Nec modo venalis fuit sacra illa dignitas: sed empta mutuis cædibus, atque etiam parricidiis. Hinc factum, ut omnium ordinum homines, quamvis Circumcisio & sacrificia in usu suo manerent, corruptelis ita passim & impune grassantibus, tandem profanescerent: ut rarum fuerit miraculum, quo tempore apparuit Christus, regnum Dei expectare. Paucissimi enim hac laude insigniuntur. Si in illa indigna Ecclesiæ deformitate, in multis dissipationibus, inter diros terrores, agrorum vastationem, ædium direptiones, mortis pericula, pios animos sustinuit Danielis vaticinium, quum adhuc obscuris umbris implicita esset religio, & doctrina fere extincta, & sacerdotes ipsi, ut erant degeneres, sacra omnia pessundarent: quam pudenda erit nostra mollities, nisi hæc Euangelii claritas, in qua Deus paternam faciem nobis ostendit, sursum nos supra omnia obstacula attollat, constantiaque infatigabili fulciat? Sicuti enim dubium non est quin tunc servi Dei, quæ de exilio Babylonico à Prophetis dicta erant, ad suam ætatem accommodarint leniendo præsentium malorum dolori: ita nostrum est oculos habere defixos in Patrum miserias, ne refugiamus ad eam Ecclesiam aggregari, cui dictum est, Paupercula, tempestate obruta, & solatio privata, ecce ego te suscipio: & quæ alibi, postquam conquesta est dorsum suum fuisse laceratum ab impiis, non secus atque ager sub sulci tractu proscinditur, gloriatur tamen continuo post incisos fuisse illorum funes à Deo justo, ut non prævaluerint. Nec vero illorum modo temporum exemplis ad spem & patientiam nos animavit Propheta: sed exhortationem à Spiritu dictatam, quæ ad totum Christi regnum extenditur, nobisque propria est, adjunxit. Quare nobis durum non sit in eorum numero comprehendi, quos igni probatum iri denunciat ut dealbentur, quum omnes crucis molestias satis superque compenset inæstimabilis felicitas & gloria quæ inde nascitur. Ac quanquam hæc plurimis sunt insipida: ne eorum socordia & stupor nos segniores reddat, probe cordibus infixum sit quod mox denunciat Propheta, impios impie quidem acturos, quia nihil intelligent: filios tamen Dei intelligentia fore præditos, ut rectum divinæ vocationis cursum teneant. Fontem quoque brutæ illius cæcitatis, quæ vulgo cernitur, tenere operæpretium est, ut nobis cælestis doctrina sapiat. Neque enim aliunde fit ut Christum cum suo Euangelio major pars vilipendat, nisi quod secure sibi indulgendo, neque timore ullo, nec malorum suorum sensu, nec iræ Dei horrore expergiscuntur ad serio ardenterque appetendam, quæ sola nos ab æterni interitus abysso eripit, redemptionem. Interea vero deliciis, voluptatibus, & aliis illecebris capti, vel potius fascinati, nulla tanguntur beatæ æternitatis cura. Etsi autem multiplices sunt eorum sectæ, à quibus Euangelii doctrina contemptim despicitur: ac in aliis magis eminet superbia, in aliis mollities, in aliis quædam mentis ebrietas, in aliis somnolentus torpor: reperiemus tamen ex profana securitate manare contemptum, quia nemo in seipsum descendit ad excutiendas suas miserias, ut illis remedium quærat. Prodigiosa quidem dementia est, ubi nobis incumbit Dei maledictio, justaque ejus vindicta nos urget, excussa omni sollicitudine nobis adhuc placere, acsi nihil esset metuendum. Atqui vitium plus quam commune est, ut qui millies rei sunt, dignique mille æternis mortibus, frivolis ceremoniis erga Deum leviter defuncti, soporem, vel potius veternum, sibi obducant. Porro quum denunciet Paulus mortiferum esse Euangelii odorem omnibus quorum mentes Satan fascinavit, ut saporem ejus in vitam gustemus, necesse est ad Dei tribunal nos sistere, & illuc subinde citare nostras conscientias, quibus serio terrore vulneratis, reconciliatio quam pretioso suo sanguine nobis Christus peperit, pro sua dignitate & pretio à nobis æstimetur. Itaque Angelus, ut Christi doctrinæ reverentiam & auctoritatem conciliet, concionatur de æterna justitia, quam mortis suæ sacrificio obsignavit: modum & rationem simul exprimens, quia deleta fuerit ac expiata iniquitas. Nos ergo, dum mundus in suis lasciviis bacchatur,

damna-

Hæc autem tum erant præludia tantum eorum quæ eodem modo articulatim annis sequentibus acciderunt piis viris ac mulieribus in Gallia.

Jer. 25. vers. 12. & 29:10.

2 Mach. 6. vers. 16. & cap. 7.

1 Mach. cap. 2. &c. & lib. 2. cap. 8. &c.

Dan. 11. vers. 32. 33. 34. & 35.

Esa. 54. vers. 11.

Psal. 129. v. 1, 2, 3, & 4.

Dan. 11. ut supr.

2 Cor. 2. vers. 16.

Dan. 9. vers. 24.

damnationis quum meriti ſumus cognitio expavefactos coram Deo humiliet: ac dum ſe profani homines terrenis deliciis ingurgitant, cupide amplexemur hunc incomparabilem theſaurum, in quo recondita eſt ſolida beatitudo. Garriant hoſtes noſtri ut libuerit, ſibi quoque curæ eſſe ut Deum habeant propitium: quum nonnih dubitanter invocandum eſſe ſentiant, quod erat ſalutis fundamentum ab illis everti conſtat. Fidem noſtram qua volent petulantia inſectentur, modo nobis liquido conſtet, neminem niſi ejus beneficio hanc prærogativam conſequi, ut libere pacataque fiducia Chriſti patrocinio fretus Deum Patrem invocet. Verum nunquam vigebit ut par eſt, in nobis pietatis ſtudium, donec mentes noſtras, quæ alioqui in terram nimis propenſæ ſunt, ſurſum attollere diſcamus, eaſque in continua cæleſtis vitæ meditatione exercere. Qua in parte ſe prodit mira humani generis vanitas, quod quum omnes de hujus vitæ brevitate quaſi Philoſophi præclare loquantur: nemo tamen ad illam perpetuam aſpirat. Itaque non
Coloſſ. 1. verſ. 5. abs re Paulus Coloſſenſium fidem & charitatem commendans, eos per ſpem animari dicit, quæ in cælis
Tit. 2. v. 12,13. repoſita eſt. Alibi vero de fine gratiæ differens, quæ nobis in Chriſto patefacta eſt, dicit nos inde erudiri, ut abnegata omni impietate mundaniſque deſideriis, ſobrie, juſte & pie vivamus in hoc mundo, expectantes beatam ſpem & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Hæc igitur expectatio impedimentis omnibus ſolutos ad ſe nos rapiat: & quo magis Epicurea tabe refertus eſt orbis, ne ad nos uſque ſerpat contagio, eo acrius eniti nos decet, donec ad metam pertigerimus. Porro etſi dolendum eſt, tantam turbam ultro perire: quod tamen in ſuum exitium quaſi devoti ruunt, ne nos conturbet veſanus eorum furor, ſuccurrat altera Danie-
Dan. 12. verſ. 1. lis admonitio, ſalutem certam omnibus repoſitam eſſe qui inventi fuerint ſcripti in libro. Quamvis autem in arcano Dei conſilio, quæ prima eſt ſalutis noſtræ cauſa, electio abſcondita ſit, quando tamen omnium qui in Chriſti corpus ſide Euangelii inſerti ſunt, minime dubia eſt adoptio, hoc teſtimonio contenti, ſtrenue in curſu feliciter incepto pergite. Quod ſi diutius adhuc dimicandum erit (ut vobis denuncio teſtare duriores quam putatis pugnas) quocunque impetu ebulliat impiorum rabies, atque ut totos inferos concitent, memineritis finitum vobis eſſe ſtadium à cæleſti Agonotheta, cujus legibus eo alacrius parendum eſt, quia ſuis vires ad finem uſque ſuppeditat. Quando autem mihi fas non eſt ſtationem in qua me Deus manere voluit, deſerere, hic meus labor vobis dicatus, mei ad vos adjuvandos ſtudii pignus ſit, donec completa mea peregrinatione, cæleſtis Pater pro immenſa ſua miſericordia in æternam hæreditatem ſimul vobiſcum me colligat. Dominus vos gubernet Spiritu ſuo, fratres ex animo mihi chariſſimi, tueatur ſuo præſidio contra omnes hoſtium machinas, invictaque virtute ſuſtineat. Geoevæ, 14. Calendas Septembris. M. D. LXI.

Beza Calvino s. d.

Ex Gall. APpuli in aulam ante biduum, tanto Procerum noſtrorum exceptus ſtudio, ut vix mihi reſpirandi ſpatium daretur, ut ſingulis me ſiſterem. Primùm Admiralium offendi, quem vix ſalutaram, quum Navarrenus & Condenſis in me ſeſe ita effuderunt, ut ad ſummam eorum benevolentiam deſiderari nihil poſſet. Atque illic continuo ſum ſuſpicatus Cardinales Borbonium & Caſtilionæum utrumque mihi dexteram prætendentem: cùm ſigillatim omnia perſequi non poſſim, illud indicaſſe ſufficiet, proteſtatum me eſſe apud Borbonium, nullo modo ab illo mutatum me eſſe, quem alias alloqui dedignatus eſſet ne excommunicationem ſubiret. Regeſſit ille, ſibi jam eſſe in animo de re tota amplius audire. Ego viciſſim meam operam ita obtuli, ut eandem illi mentem ſimul precarer in poſterum. Atque tum fere ulterius gliſcebat ſermo, niſi bonus ille vir paucis egiſſet, quem & ipſe in eo ſequutus ſum. Quod ad Navarrenum, ſumma orationis meæ ad illum fuit, vereri me ut adventus iſte meus illi tam gratus brevi futurus ſit: quod ubi illum ſubridentem audire animadverti, Atqui, inquam, quod per jocum ita accipis, ſerio tibi à me dictum puta. Totum iſtud ſemihoram circiter abſtulit. Et nox inſtabat. Illi ad Reginam, ego majore turba cinctus quam putaram ad Dominam Cond. Principem & Admiraliam deducor, in quibus ſingulare omnino pietatis ſtudium deprehendi. Poſtridie, qui fuit heſternus dies, concionem habui in Principis ædibus, frequenti cœtu & perquam honorato. Ille aberat, diſtractus nimirum certo ſuo negotio cum altero illo quem non ignoras, quod eodem die uti confectum eſt, ipſe mihi privatim communicavit, atque acta illius rei exhibuit: quorum hæc ſumma erat, Adverſarium ipſius teſtatum coram ipſa Regina & Regio Conſilio, nullo modo ſe in cauſa fuiſſe cur Princeps in cuſtodia haberetur: Ipſum excepiſſe, habere ſe pro improbis ad quoſcunque ejus rei nota pertineret. Ego ſic credo, reſpondit ille, & hoc ad me non ſpectat ullo modo. Rogatus quid ſentirem, verba illa ambiguitatem præ ſe ferre reſpondi: ſed quod ad illas res attineret, relinquere me illis eorum cognitionem, qui melius tenerent quid eſſet ex ipſius honore & dignitate. Quod ad privatam ipſius injuriam, non ignorare ipſum, cui uni vindicta omnis committenda eſſet. Interea neminem inter Dei amicos cenſeri poſſe, qui ſeſe inimicum oſorum Dei & Eccleſiæ ipſius eo uno nomine non profiteretur. Reſpondit, non defuturam nobis ex iſta conciliatione Dei laudandi occaſionem, modo firma ſtatet. Ac re ipſa magnæ turbæ naſcituræ erant ex illis privatis affectibus: ac modo occaſio ulterius pergendi ſemel præciſa ſit, dolendum non eſt quod illa jurgia ita ſopita ſint, ut cum eo de quo nunc agitur à nobis, nihil inde permiſceatur. Atque is fuit rei illius exitus, à qua non parum metuebamus, modo ne caudam aliam trahat in poſterum. Eodem die ad ſupplicem libellum noſtrorum reſponſum eſt à Rege, nos auditum iri, adverſarios etiam judices nobis non ceſſuros: non deeſt tamen quod nos adhuc impeditos teneat, ut abſolutum reſponſum non obtinuerimus: quod tamen in audientia publica ſolenniter nobis datum iri audimus. Saltem brevis & optati exitus ſpes non deeſt. Poſt cœnam, adeoque ſub nonam vocatus in cubiculum Navarreni, præter illum ex inſperato offendi ibidem Reginam matrem, Condenſem, Stampenſem, Borbonium & Lotharenum Cardinales, Cui ſoliam cum altera quadam. Sic fere interceptus, mihi tamen Dei beneficio non defui, quin Reginæ cauſam adventus mei ſtudiumque in patriam propenſum ſignificarem: quod illa perhumano iſto reſponſo accepit, Maximæ ſibi lætitiæ futurum, ſi re ipſa hoc ita conſtaret, unde regno pax & quies procuraretur. Tum Cardinalis Lotharenus ſubjecit, ſibi me ante ex ſcriptis meis tantum cognitum fuiſſe, hortari autem præſentem, ut paci & concordiæ ſtuderem: additis inſuper his ipſis verbis, quas abſens ſcriptis regno turbas dediſſem, eaſdem meo adventu fortaſſe ſedatum iri. Hic ego iterum de meo erga Regem & patriam ſecundum Deum intento ſtudio teſtatus, Quum ea ſit, inquam, mea tenuitas ut tanto Regno ab illa turbæ nullæ unquam metuendæ ſint: tum vero ab ejuſmodi cogitatione ſemper alieniſſimum fuiſſe me, & ſcriptis ante abunde docuiſſe, & in mutua porro collatione patefacturum eſſe. Rogat me tum Regina, ecquid Gallice ſcripſiſſem. Scripſi, inquam, tranſlationem Gallicam Pſalm. ac reſponſum quoddam ad confeſſionem Ducis Northumbriæ. Occaſio ſermonis erat, quod ad illam delatus eſſem ut auctor probroſi cujuſdam carminis, quod anno ſuperiore per

Gal-

Galliam circumferebatur: quod à me nullo modo profectum esse, aperte & diserte coram illa testatus sum. Rogatus de tua ætate & habitu, respondi quod res erat. Cœpit tum Cardinalis mentionem injicere libri cujusdam quem Possiaci haberet, de re Sacramentaria, qui liber meum nomen præferret: in eo, inquit, legi aliquid quod mihi perabsurdum videtur, Perinde nempe quærendum esse nunc Christum in Cœna, atque antequam ex Virginis utero prodiisset. Præterea, inquit, in altero quodam libro tuo sic te scripsisse audio: (nam librum ipse non vidi) nempe quod Christus sit in Cœna sicut in cœno. Hoc quum Reginam & qui aderant audientes commovisset, excepi, si libri ipsi coram offerrentur certius multo pro meis agniturum, si quidem mei essent. Quod ad primam illam positionem, posse illam aliquantum absurdam videri, uti nude à Cardinali prolata esset. Spectandum igitur quid præcederet quidque subsequeretur: quia illius positionis sensus appositus facile constare posset. Quod ad alteram vero, ita mihi non indignam modo, sed etiam blasphemam videri, ut non modo non extare in meis scriptis, sed neque in alterius ullius, qui doctrinam Ecclesiarum reformatarum amplecteretur, affirmarem. Tum Cardinalis omissa secunda illa criminatione, ut quam impudentissimam calumniam esse liqueat, undecunque primum suggesta sit, illum alterum sermonem multis exagitavit, quod Christus in Cœna perinde quærendus esset atque antequam ex Virginis utero prodiret. Summa orationis fuit, si res ita haberet, nihil amplius in Cœna dari nobis, quam illis qui Christi adventum præcessissent: eo accedere quod caro ipsa dari non potuisset, quum necdum extaret. Hic ego petii à Cardinali, Num aliqua semper Ecclesia extitisset ab orbe condito. Maxime, inquit. Num vero, inquam, Ecclesia fuit Ecclesia propter mediatorem inter Deum & homines? Et illud admisit. Num etiam, inquam, Christus verus Deus & homo extitit semper ille mediator? Omnino, inquit. Ergo (subintuli) communicatio fidelium cum Christo non est restringenda ad tempus illud quo Christus naturam suam divinam nostræ conjunxit: quin potius illud ipsum quod per ordinem naturæ nondum extabat, præsens adfuit semper fidelibus virtute & efficacia: uti de Abra-

Jean. 8. vers. 56. hamo scriptum est, vidisse illum diem D. atque viso exultasse. Et quod est apud Paulum 1 ad Cor. 10. Patres eandem escam spiritualem edisse, eundem potum spiritualem bibisse, nempe Christum. Et illud

Apoc. 13. vers. 8. agnovit Cardinalis, & vicissim locum illum ex Apocalypsi suggessit apposite, Agnus qui occisus est à creatione mundi. Inde igitur ingressus sum in pleniorem tractationem, ut ostenderem in quo vetus Testamentum à novo differret. Illa vero decisio, cui visus est Cardinalis acquiescere, aliam quæstionem statim peperit: quis esset nempe sensus horum verborum, Hoc est corpus meum. In hoc articulo, inquit, qui tanti momenti est, inter nos & vos non convenit. Agnosco hoc, inquam, neque sine magno meo mœrore, quod inter nos qui Christiano nomine censemur, major consensus non sit: sed tamen quando aliter res se habere non potest, malo hoc ita ex te audire, quam si in tanta sententiarum repugnantia merum consensum & convenientiam fingi audirem. Ego sane, inquit Cardinalis, sic pueros meæ diœcesis doceo, ut quum rogantur, Quid sit panis Cœnæ, respondeant, Esse corpus Christi. an tu hoc improbas? Imo vero, inquam, quid enim Christi verba non approbem? Sed de eo quæritur, quomodo panis vocetur corpus Christi. Quicquid enim aliquid est, non est tamen illud eodem modo. Ingressus in loquutionum Sacramentalium disquisitionem, auditus ab illo sum quidem: sed quum locum illum proferrem, Petra erat Christus, opposuit alterum, Verbum caro factum est. Sed locus ille statim illi è manibus effluxit. Tandem igitur totum hunc tractatum in quatuor ista capita summatim ita conferri posse subjeci. Primum ut constaret de signis. Tum de re significata. Tertium de conjunctione signorum cum re significata. Quartum de participatione tum signorum tum rei significatæ. In primo igitur non convenit nobis vobiscum, quia, inquam, vos non alia signa in Cœna statuitis, quam nuda accidentia: nos retinemus ipsam substantiam panis & vini, juxta naturam Sacramentorum, & totam Scripturam. Tum ille, Atqui, inquit, sperem etiam me tueri posse ipsammet transsubstantiationem, sed poterat illa tamen omitti à Theologis: & ipse quidem propter transsubstant. Ecclesias scindi noluerim. Ad secundum vero: non ponimus, inquam, pro re significata in Sacramentis, ipsum tantum meritum passionis Christi, sed ipsissimum corpus cruci affixum, sanguinem ipsissimum in cruce effusum pro nobis. In summa, Christus ipsemet verus Deus & homo nobis significatur per illa signa, ut attollamus corda nostra ad illum contemplandum spiritualiter fide in cælis ubi nunc est: atque ita communicemus cum omnibus ipsius bonis ac thesauris in vitam æternam: idque tam vere tamque certo, quam verum ac certum est, nos naturaliter videre, accipere, edere, bibere signa illa quæ videntur à nobis & sunt corporea. Acquievit & huic doctrinæ Card. addito, valde gaudere se quod ita nos sentire audiret, quum alium esse sensum nostrum ipse accepisset. Ad tertium deinde: agnoscimus, inquam, magnum esse discrimen inter aquam communem & aquam Baptismi: inter etiam panem communem & vinum commune & panem ac vinum Cœnæ. Aquam enim Baptismi, panem etiam ac vinum Cœnæ D. signa esse ac testimonia visibilia corporis & sanguinis D. sed nos hoc ita exaudire, ut mutationem ipsam non statuamus in ipsa signorum substantia, quæ in sese semper integra maneat: sed in eo demum, quod illa signa ad alium usum referantur, quam qui naturalis sit, & ad solum usum corporis pertineat: ex quo enim Sacramenta fiunt, tum nobis repræsentare illud quod nutriat spiritualiter. Porro nos mutationem illam Sacramentalem acceptam non ferre aut certis verbis prolatis & conceptis, aut concipientis intentioni: sed unius Dei virtuti & potentiæ, cujus voluntas & institutio nobis verbo ipsius constet. Quum igitur res ipsa significata tam vere nobis offeratur & conferatur à D. quam signa ipsa visibilia, eo respectu demum accipiendam agnoscendamque esse signorum cum re significata conjunctionem, non autem alio modo. Proinde corpus & sanguinem Christi, quatenus vere nobis dantur & communicantur, vere in Cœnæ usu adesse: non ut existimentur esse sub vel in vel cum pane aut alibi uspiam, quam in cælo ubi ascendit Christus, ut illic resideat quod ad naturam humanam ipsius attinet, donec redeat judicaturus vivos & mortuos. Hic etiam Cardinalis testatus iterum non urgere se transsubst. respondit, Christum vere in cælo quærendum esse, interjectis simul quibusdam de locali præsentia & de quorundam Germanorum sententia: sed illud totum ita complectebatur, ut satis ostenderet penitus se non tenere quid hoc rei esset. Agnoscebat enim se aliis studiis tempus impendisse. Inde mihi oblata occasione, agnosco, inquam, nobis non convenire cum Germanis quibusdam in tertio isto capite de ratione conjunctionis signorum cum re significata: sed tamen Dei beneficio consentimus tum in transsubst. rejectione, & quæ eam consequuntur, tum agnoscimus omnes veram communicationem corporis & sanguinis D. An vero, inquit Card., profitemini nos communicare realiter & substantialiter vero Christi corpori & sanguini? Illud est, inquam, ultimum caput quod mihi attingendum est. In summa igitur dicimus, naturaliter percipi manu, edi, bibi signa visibilia: quod ad rem significatam, corpus nempe & sanguinem Christi, omnibus quidem offerri, sed non posse per-

cipi,

cipi, nisi spiritualiter & fide, non manu, non ore. Tam certam esse vero illam communicationem, ut non magis certa sint ipsa illa signa quæ manibus palpamus; quamvis arcanum istius communicationis & efficacitatis Spiritus sancti & fidei nostræ incomprehensibile sit mentibus ac sensibus nostris. Tandem Cardinalis, Ego, inquit, sum rudis in istis tractandis, tu tamen audisti quid vellem. Et tu ex me perinde, respondi, quæ tibi satisfacere debeant. In summa enim sic intelligo, Panis est corpus Christi Sacramentaliter, id est, quamvis corpus illud hodie sit in cælo nec alibi, signa vero nobiscum in terra: tam vere tamen nobis dari, & à nobis percipi corpus ipsum per fidem, idque in vitam æternam propter Dei promissionem, quam vere signum naturaliter nobis in manus porrigitur. Sic credo, Domina, inquit ille ad Reginam conversus, hoc mihi satisfacit. Tum ego ad illam, En ergo miseros illos Sacramentarios tamdiu vexatos & omnibus calumniis oppressos. Audisne, inquit illa, D. Cardinalis, non aliam esse Sacramentariorum opinionem, quam eam ipsam quam nunc ipse approbasti? Atque hic nonnulla interjecta sunt de unione & conciliatione. Hic demum Regina & qui aderant sese inde receperunt. Card. porro mihi gratulabundus, D. Beza, inquit, (ipsissima enim illius verba proferam) valde gavisus sum, qui te viderim & audierim. Adjuro te in Dei nomine, ut intelligam rationes tuas, ac tu etiam meas. Et reperies me non tam nigrum esse, quam me quidam faciant. Ego vero gratiis illi actis eo nomine, petii vicissim, ut in hac conciliationis ratione pergeret: neque me ei rei tam sanctæ tamque necessariæ pro donis à Deo in me collatis defuturum. Sic valde sero discessum est cum optima spe quadam, nisi quod D. Cursolia quasi præsagiens quid crastino accideret, prehensa Cardinalis manu ita illum etiam aperte (nosti mulieris ingenium) palam accepit: Hodie, inquit, vir bonus, cras vero quid? Sic nempe accidit. Sparsus est enim rumor non per aulam modo, sed Possiacum usque, & ulterius, Cardinalem convertisse Bezam ad fidem Catholicam: atque induxisse ad palinodiam, & ad agnoscendum augustum illud altaris Sacramentum: cum aliis ejuscemodi absurdissimis, quæ longe lateque disseminata sunt. Illa vero mendacia vel ipsius Reginæ testimonio confutata, & tantorum Principum, qui contrarium prorsus ipsimet audierant, tandem per se ita conciderunt, ut certam auctoribus suis impudentiæ notam inustam relinquerent. En quis exitus fuerit vespertini illius occursus. A te vero peto, mi pater, ut quod hic ita prolixe & incondite ad te scribo, mihi condones. Senatui in primis, ac etiam fratribus plurimam salutem adscribo. Quum vero D. placuerit isto tam infirmo & inutili instrumento, meipso nempe, uti ad tantum opus, confido neque mihi preces tuas, neque consilium, à quibus unice post Deum pendeo, defutura. D. te confirmet, benedicat tibi, teque magis ac magis sustineat. Ex Sangermano, 25 Aug. sub vesperam. M. D. LXI.

Filius in Domino addictissimus tibi Th. Beza.

CALVINUS N. S. D.

NE me unius tantum hominis mors simplici luctu affligeret, Varennium meum triduo post sequutus est Antesignanus. De vita Baduelli nulla spes residua est. Heri Quæstoris nostri uxor dum feliciter peperisse visa est, repente ex nervorum convulsionibus est mortua. Nicolaum Igneum, ut plura funera accumulem, catarrhus intra novem horas suffocavit. Aliquid solatii, quod Beraldus paulatim cum uxore puerpera convalescit. Prope immaturo partu extincta fuit: nunc tamen fœtu salvo, vires colligit. Quod nuper rogavi, ut alter è duobus vestris Collegis rediret, quam celerrime fieri poterit, curate. Si integrum esset Gallasin, & quidem Ecclesia cui præest, incolumi, nobis restitui vellemus. Verum re incerta quiescendum censuimus. Tempus docebit quid rectum sit ac utile. Cæterum ne te amicitia Lotaringi cautum nimis reddat: te in tempore admoneo, me quoque esse fratrem Ferrariensis. Nam quum me hic ante annos tredecim amplecteretur, promisit se mihi semper fore optimum fratrem. Cave igitur ne in me superbias, quia facultas retaliandi in manu esset: præsertim quum Legatus omnes Cardinales superet. Vale optime & integerrime frater. Dominus tibi adsit, te gubernet, tueatur, donis omnibus locupletet, instruat ad omnes pugnas, contra insidias prudentia, contra terrores fortitudine muniat. Salutem plurimam fratribus nostris precor. Salutant te fratres & amici. Iterum vale. 3. Nonas Septemb. M. D. LXI.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

HEri tuæ mihi redditæ sunt quas penultima Augusti scripseras. Dum alii nos jucundis rumoribus tam liberaliter pascunt, mirum nisi te ejus parsimoniæ pudeat, quæ nos prope jejunos relinquit. Si multis cupias satisfacere, profice in schola in qua nomen tuum ita celebratur, & disce paulo audacius mentiri. Quum enim mirifica alii narrent, tu solus vix mediocrem nobis spem ostendis. Sed nunc extra jocum: memineris te mihi scribere, qui nihil malo, quam simplici relatu in rem præsentem deduci. Quicquid alii sentiant, semel mihi persuasi evanidum esse, quicquid de Colloquio jactatur. Crede mihi, nunquam venient Episcopi ad seriam disputationem. Nec tamen dubito esse inter eos qui bene cupiant & sperent. Verum qui gubernacula tenent, redigentur potius ad extrema, quam sustineant hoc modo se in ordinem cogi. Itaque quos secum Theologos trahit Legatus in magna caterva, & qui ab Hispania venerunt, productum iri in theatrum arbitror, ut qui olim fercula in pompa gestabant. Denique si mihi credis, Colloquii nulla te cura tanget. Si liberum illis esset conditiones dare, aliqua forte esset umbratilis velitatio. Nunc quum videant leges sibi imponi, palam omne certamen detrectabunt. Inflabit etiam spiritus eorum adventus Legati: cujus terrores si discussi fuerint, ut confido, prorsus actum est. Antequam ad te perveniant hæ literæ, audita erunt tonitrua. Fulmen, nisi admodum fallor, non vibrabit, sed atrociter minabitur antequam discedat. Hoc erit vivum examen. Quod si fallendi causa se ad certamen offerant Episcopi, jam habetis Petrum Martyrem, quem ex dierum supputatione tempestive appulisse colligo. De me ne verbum faceres quanquam vehementer te rogavi, non desinis tamen, ut video, aliquid tentare: quod meo judicio non expedit. Ac mihi data opera aditum præcludere volui mea in Danielem præfatione: non quod me pigeat laboris, aut ulla pericula defugiam; sed quia ubi adsunt satis idonei & probe instructi, non magnum præsentiæ meæ usum arbitror. Et certe omnes, te & Merlino exceptis, satis sunt animosi. De conditionibus quid sentirem, non scripsi, partim quia putabam serum fore consilium re jam transacta, partim quia mihi summopere placebat vobis concedi quod fratres nostri postulaverant. Ego tamen si fuissem eorum loco, veritus fuissem tam duras leges præscribere. De successu gratulor aliqua ex parte: finem avide exspecto. Existimo te memoria tenere quid tibi prædixerim, non esse metuendum, quin maximo cum illorum probro è conclavi in quo delitescunt, ad vos erumperet præclara victoria, quamvis è sublimi vos despicerent. Ideo cavendum esse, ne si in æquo jure tuendo essetis nimium pertinaces, culpa in vos rejiceretur. Aug. confessio, ut scis, fax est vestræ furiæ ad excitandum incendium, quo conflagret tota Gallia.

Sed

Sed quærendum est quorsum obtrudatur: quum semper ejus mollities cordatis displicuerit, auctorem ejus pœnituerit, & in plerisque locis accommodata sit ad peculiarem usum Germaniæ. Omitto quod ejus brevitas & obscura, & præteritis quibusdam maximi momenti capitibus mutila est. Cæterum absurdum esset, neglecta Confessione Gallorum, illam arripere. Quid quod in futurum tempus paratur hoc modo dimicandi materia? quia nunquam major pars à Confessione semel recepta discedet. Perinde nunc disputo, acsi sincere Confessionem illam amplecterentur Cardinalis & ejus asseclæ. Sed insidiæ vobis tenduntur, ut discussa præsenti actione omnia conturbent. In eum finem editus fuit libellus Basileæ: cujus auctorem suspicor Balduinum, & pene pro certo habeo. Nebulonem excipere cuperem pro merito: sed privatis literis obruor: & si quid alacritatis restabat, elanguit. Pergam tamen quoad licebit. Audio etiam nescio quod ἐπίτομα Lutetiæ fuisse excusum, de historiæ conjunctione cum Jurisprudentia: ubi odiose perstringeris. Nunc cum suo Cassandro veneoum aliquod coquere dicitur. Jam vobis curæ fuisse arbitror ut vestro subsidio levaremur. Si cessatum fuit, properet, quisquis venturus est. Vale integerrime frater, cum tota cohorte. Dominus vos Spiritu prudentiæ & fortitudinis gubernet, tueatur, & benedicat labores vestros. Collegæ nostri plurimum vobis omnibus salutem precantur. Amici etiam, quos recensere longum esset. Utinam unus, quem mihi mors eripuit, esset in numero. 10 Septembris. M. D. LXI.

CALVINUS BEZÆ.

QUod binæ simul literæ tibi redditæ sunt, causam moræ vides fuisse in pigritia amici qui curam hanc suscepit. Certe quum tertio quoque die nuncii sint ad manum, culpam eluere non potest, quin differendo in nonum diem officii sui fuerit oblitus. Quæcunque de præclara actione scribis, aliunde jam innotuerant. Longe tamen gratius fuit rem quasi ante oculos positam perspicere, & fieri testimonio tuo certiores, quam narrationes aliorum audire, qui ut plurimum suo ornatu historiæ sinceritatem corrumpunt. Felicissimus dies ille, quo parta fuit Ecclesiis libertas, quam concedere necesse erit, difficillimum vero eripere. Oratio tua apud nos est, in qua Deus mirifice meotem & linguam tuam gubernavit. Quod bilem commovit sanctis Patribus omnino testatum oportuit, nisi turpiter velles tergiversari, ac te objicere eorum probris: quos miror ea tantum de causa tumultuatos esse, quum aliis locis non minus graviter vulnerati essent. Hac vero offensione abruptum fuisse colloquium stulte jactatur. Reperissent enim centum alias, qui nunc una mordicus arrepta, quodammodo reliquæ doctrinæ subscribunt. Ergo & hoc feliciter cecidit Acanthium nomen Christo ingenue palamque dedisse gaudeo: quem propriis literis hortor ad pergendum. Expecto quam dextre suos centones contexuerit Lotharingus. Etsi vero finem velitationi impositum esse conjicio, serium certamen nullum fore arbitror. Etsi autem admonui ne propere missionem peteres, jucundum tamen officium mihi præstabit Legatus, si te brevi expediat. Vere reliquias amicorum nominas: quia in residua copia mihi fere solus videor. Collegæ nostri omnes te plurimum salutant. Vale integerrime frater. D. te semper gubernet, invicta constantia & virtute confirmet, tibi adsit in sanctis laboribus, salvumque & incolumem tueatur. Tuos omnes comites salutare cupio. Quoties supra dies decem silebis, quod nunc rursus factum est, pigrum te esse dicam. 24 Septembris. M. D. LXI.

BEZA CALVINO S. D.

EX quo ad te scripsi, nihil fere novi incidit, quod non possis ex aliis copiosius intelligere. Nam quia domi nos continemus, nihil istorum nisi ex aliorum sermonibus accipimus. Ego quotidie conciones habui in Principis ædibus, tanto hominum concursu, ut pene opprimeremur. Heri N. cum Pr. & A. expeditis equis obviam ierunt Reginæ Navarrenæ, quam intra triduum avidissime expectamus, ut torpentes excitet. De nostro negotio nondum audivimus quid sit constitutum, id est, quando & quibus conditionibus simus audiendi. Adversarios alii aiunt esse ad disputationem paratos, alii negant. Nos interea Deum precamur assidue, ut, quantum fieri potest, ad omnem occasionem simus intenti. Et profecto inanes non erunt absentis preces, quandoquidem eo sum redactus, ut tam necessario tempore frui præsente non possim. Si Martyr noster venerit in tempore, id est, si valde festinarit, magnopere nos recreabit ipsius adventus. Erit enim nobis negotium cum veteranis sophistis: & quamvis confidamus fore, ut vincat simplex verbi veritas, tamen non cujusvis est illorum strophas statim diluere, & Patrum dicta regerere: & ita illis respondendum erit, ut simul circumstanti Principum & aliorum Ordinum coronæ appareat, nos nullo modo tergiversari. Denique quum in istas difficultates intueor, valde sum anxius, & magnopere in eo peccatum conqueror, quod neglectis excellentibus Dei organis, quodammodo videamur ejus bonitatem tentare. Interea tamen decrevimus pedem non referre, & in eo confidimus qui nobis sapientiam promisit, cui mundus resistere non possit. Ex Episcopis audimus nonnullos nobis iniquos oon fore. De quibusdam Theologis idem nobis pollicemur, sed enim fortasse nobiscum non committentur. Card. fortiter jactat me primo statim congressu à se superatum, sed à gravissimis testibus refellitur. Augustanam confessionem habet in ore: de qua etiam seorsum rogatus à Doctore Botellerio, an eam possemus admittere, plane respondi non posse in quibusdam, nisi plana & perspicua addita interpretatione. Si non urserimus, tergiversari videbimur & congressum defugere: vel, si quid remiserimus, videndum ne præcipites eo ruamus, unde non possimus nos extricare. Denique, mi pater, quandoquidem præsens noodum potes, absens ut pueros & consiliis & modis omnibus nos regito. Nos vero plane pueros esse quotidie video & sentio, ex quorum ore utinam Dominus ille noster admirabilis sapientiæ suæ laudem perficiat. Bene vale mi observande pater, una cum fratribus & amicis omnibus, quos una tecum cupio magis ac magis à Domino benedici & incolumes conservari. Iterum vale. Privilegium Psalmorum brevi me habiturum spero, quod statim istuc mittam. Totus fratrum cœtus te salutat, id est, Marlor. Merl. Colon. Virellus, Galas. Ex Sangermano, 30 Augusti.

Tuus B.

BEZA CALVINO S. D.

SEnas minimum literas ad te dedi, neque unquam prætermisi justam scribendi occasionem. Si quæ sunt interceptæ, accidit præter expectationem. Omnes enim fidis amicis commisi, qui perexpeditissime curarent perferendas, quoniam hæc via mihi semper visa est tutissima & brevissima. Neque dubito, quin jam acceperis, quæ ad te scripsi de duabus primis nostris actionibus. Jam accipe cætera. Post splendidam illam nostri purpurati orationem, quam nulla ratione potuimus obtinere, totos novem dies consumi nobis invitis oportuit, ut de agendis rebus statueretur. Quam multa & quam varia

nobis hic occurrerint, aliquando, ut spero, cognosces. Certe nullum non lapidem moverunt illi, ut cælum terræ miscerent: sed Dominus mirifice nobis adfuit. Tandem igitur vigesimo quarto die hujus mensis licuit nobis respondere ad duo capita quæ ille proposuerat, de Ecclesia nimirum, & de Cœna Domini. Disserui ad sesquihoram, magna omnium attentione: ac ne mireris nos esse tam verbosos, scito nos studio id facere, quoniam ex hoc colloquio nullum majorem fructum speramus, quam ut cognita ac perspecta nostra causa, qui per ignorantiam nos damnabant, saltem æquiores nobis fiant: neque est, Dei gratia, cur nos laboris pœniteat. Orationem meam excepit conductitius Balaam, qui tibi aliquando ducatum obtulit, ut chartam & pennas tibi comparares. Præfatus est, sibi nunquam placuisse severitatem, qua nonnulli in nos usi essent: & hoc quidem prorsus inepte, quia neque conquesti eramus, neque quenquam poterat videri magis accusare, quam eum ipsum, cui accesserat advocatus. Postea fassus est se mihi assentiri de iis quæ de Ecclesia disseruissem: tanta vis est veritatis: & certe, quantum postea intelligi potuit ex eorum etiam Procerum sermone, qui nobis alioqui minime favebant, via eum subiissent aperte à nobis dissentientem. Tandem tamen dixit sibi non satisfactum in nostræ vocationis explicatione, quam modis omnibus exagitavit, quum ego nihil nisi in genere & θέσει dixissem: & de hypothesi hoc unum addidissem, si vellent ipsi, quod minime optaremus, ad nos ista transferre quæ de vocatione dixeram, paratos esse nos & vocationem nostram, & nostras Ecclesias ex Dei verbo tueri, sed rogare ut ad nostræ doctrinæ disceptationem potius descenderent. Objecit ergo suspectas esse vocationes extraordinarias, nisi miraculis vel prophetiis expressis probarentur. Obiter etiam perstrinxit quædam quæ παρέργως adduxeram de Paphnutio & ex Tertulliano, & suo more multa verba consumpsit in citandis historiis & testimoniis, ut omnia edidicisse videretur. Quum vellem respondere, ecce infacetissimus cucullio prodit, qui nos cum Anabaptistis compararet. Addidit vulgata testimonia de traditionibus & consuetudinibus. Tandem adjecit blasphemiam, scriptum fuisse verbum præter Dei consilium, & eludens certa testimonia Chrysostomi & Basilii quæ citaram, hortatus est, ut semel atque iterum legerem Patrum testimonia quæ proferrem. Hæc fere sesquihoram abstulerunt. Tum ego præfatus non esse hanc legitimam agendi rationem, quum neque certis argumentis ageretur, neque libri, neque notarii adessent, & tam confuse prolixeque propositis rationibus vix posset sigillatim responderi: tamen summam rationum complexus, dixi quæ sufficere arbitrabar. Monacho quoque paucis respondi, & ita quidem ut eo ipso die testatus sit ipsius magister, nunquam posthac eum proditurum in lucem. Excepit rursus Balaam, quæ voluit: postea, quum de industria nihil dixissem de Cœna Domini (quoniam sciebam quid illi captarent) ille idem multa garrire cœpit de pace & concordia, & quum diversas quæstiones imperitissime confunderet, scio, inquit, forent à voce substantialiter non abhorreatis, si vobis produxero magni cujusdam viri testimonium. Deinde suppresso tuo nomine tria loca mutilata ex ultimo tuo in Heshusium libello recitavit. Ego sum interfatus me agnoscere præceptoris verba. Quum responsum pararem, non passus est purpuratus [illegible] (sed nonnisi inter suos, idque admodum ægre imperium suum retinens) & de traditionum auctoritate præfatus ad Cœnam descendit, ac tandem aliquot chartas proferens, ecce, inquit, quæ recens accepi ex Germania, partim a Palatino, partim ab alio Principe, quibus subscripserunt 42. Ministri, tibi ipsi, Beza, ut opinor, non ignoti. An & vos illis atque præceptori vestro non subscribetis? facite hoc obsecro. Nam alioqui nulla conjunctionis spes est. Subscribite, inquam, alioqui colloqui non possumus. Nec tamen postulo, ut omnia comprobetis. Scio enim vos nunquam id facturos. Tantum particulam habete & subscribite, ut sit concordiæ initium. Deinde pauca quædam plane Brentiana recitavit. Ad hæc ego vicissim Reginam precari, ut potius de confessione nostra dispiceretur, quam ipsa a nobis accepisset, utque legitima collatio institueretur. Non recte fieri à Cœna Domini initium, quum tam multa præire oporteret Sacramentorum tractationi. Denique rogavi Cardinalem, an ipse vellet iis subscribere, quæ nobis exhiberet, quod alioqui nullus esset nostræ subscriptionis fructus futurus. Ibi deprehensus ille tergiversari, sed in summa dicere fieri non posse quin abrumperetur spes omnis concordiæ, nisi subscriberemus. Nox instabat, omnes urgebant ut paci consuleremus, alii quidem per simplicitatem, alii ex composito. Itaque non potuimus alia ratione elabi, quam si testaremur nihil nos habere secundum veritatem antiquius regni pace, & scriptum illud cum suo libro nobis tradi peteremus, ut postero die daremus responsum, cujusmodi ferre conscientia nostra posset. Ita igitur discessum est, illis quidem, suo more, victoriam sibi promittentibus; nobis vero, Dei gratia, & verbis & vultu testantibus eam fiduciam, qua consuevit Dominus noster servos suos implere.

Postridie quum nos ad iter accingeremus, nobis nunciatum fuit dilatum esse colloquium in alterum diem, qui hesternus fuit: quod etsi initio moleste tulimus, tamen sensimus Dei providentia factum. Fuimus enim ab amicis, quos & multos & fidos ac constantes Dei beneficio habemus, de multis rebus admoniti, quas etsi conjecturis non erat difficile consequi, tamen gratum fuit certis testimoniis confirmari, ut firmum consilium caperemus. Consilium Cardinalis erat, si differremus subscriptionem, colloquii statim abrumpendi culpam in nos maxima cum omnium ordinum invidia transferre: si nos aperte negaremus subscripturos, statim universam Germaniam in nos concitare; quasi paratus ipse fuerit Augustanam confessionem saltem aliqua ex parte concordiæ causa recipere: sin vero subscriberemus, postea vel nobis ejectis ab Ecclesiis, quas prodidissemus, vel scissis nostris in diversas partes, triumphare. Has technas ita evasimus. Quum eo ventum esset, gravissimam querelam ex scripto recitavi, ut si forte abruptum esset colloquium, nos extra culpam esse constaret. Ostendimus nos non ad dicendum causam coram adversariis, sed ad reddendam ex Dei verbo rationem nostræ fidei coram toto mundo: neque ad subscribendum quod illis liberet, sed ad pacificam colloquutionem venisse. Satis apparere nihil aliud illos captare quam subterfugia: promisisse Cardinalem, se nobis ex verbo Dei & orthodoxis Patribus, qui proximis à Christo quingentis annis vixissent, sua probaturum, nostra confutaturum. Eundem vero nunc nobis pro collatione ista damnationem præscribere, nisi suis placitis subscriberemus: nec tamen nobis constare an hoc ipse sua unius auctoritate, an vero omnibus Collegis approbantibus faceret. Præterea quam iniquum esse, non de nostris controversiis, sed de alienis quæri, quasi isti inter nos & Germanos arbitri sederent. Quod si illis placeret illud quorundam Theologorum scriptum, quod nobis tradiderant, age, subscriberent ipsi non mutilatis propositionibus, sed toti Augustanæ confessioni: quod si facerent, tum vero nos non procul abfore à concordia, unico excepto articulo, de quo parati essemus sancte & amice colloqui. Sin autem id ipsi facere recusarent, inique à nobis peti, ut iis subscribamus, quæ ne ipsi quidem probent. Cæterum quod ad quæstionem de nostra vocatione attineret, satis illam nobis defensam videri, nec recusare quin suo loco iterum de illa quæratur ad satietatem usque. Sed in primis de doctrina ipsa agendum fuisse, & quidem certo ordine, si disputatio legi-

legitima quæreretur. Nos igitur petere à Regina & omnibus Principibus, ut vel audiremur, vel si abrumperetur colloquium, nos excusatos haberent.

Subjecimus deinde brevem & perspicuam confessionem de Cœna Domini, ne calumniarentur nos extra oleas vagari: quæ si non satisfaceret, justam & plenam disceptationem petiimus. Quid si vero, inquam, de vestra vocatione quæratur? ubi illa doctrinæ & morum inquisitio, ubi electio, ubi justa ordinatio, imo quomodo vos à simonia excusabitis? Conclusio fuit, vel ut confessionem à nobis exhibitam oppugnarent, vel suam traderent à nobis oppugnandam: sin minus, nos esse officio nostro defunctos, & Regni concordiæ omnem nostram operam, atque adeo nosipsos ex animo consecrare. Ad hæc Cardinalis æstuans, ut qui nihil ejusmodi de nobis per suos exploratores cognovisset, ex tempore tamen satis diserte in tam mala causa respondit, Nos ipsos causam præbuisse quæstioni de nostra vocatione: jure se cum suis conqueri de iis, qui in suos greges invasissent: non posse nos melius ostendere quam simus à pace alieni, quam duos simul convellendo Gallici Regni cardines, Ecclesiasticam videlicet & Regiam auctoritatem. deinde in hunc campum ingressus, tentavit modis omnibus non aliter quam publicos hostes objicere statim ad supplicium trahendos, perinde acsi Regem ac ipsius Majores dixissem tyrannice Ecclesiam Dei populatos. Postea de suo statu multa prædicare, nescire nos quales essent Episcoporum ordinationes, in quibus nihil vetusti moris prætermitteretur. Tandem ad quæstionem de Cœna Domini delapsus, vertit sese in omnes facies, ut ostenderet se, quod fecisset de subscriptione, pacis studio fecisse, cujus spem omnem re ipsa præcideremus.

Ad hæc quoque ego ex tempore ita me puto respondisse, Dei beneficio, ut & Reginæ & Proceribus certo sciam defensionem meam multo magis quam illius accusationem placuisse.

Tum vero noster Balaam multa partim ex ante habita disputatione iterum odiose repetere, multa involvere, denique multa dicendo nihil dicere. At noster Martyr tum primum loqui exorsus Italico sermone, ut à Regina intelligi posset, rem totam ab ovo usque explicavit, & vel invitos ad rem ipsam descendere coëgit. Respondit Balaam, & testimonia vicissim suo more coacervavit, ut tropum negaret in Cœnæ verbis subesse. Dum hæc geruntur, ecce prodit Jesuita Hispanus, Catholicæ Ecclesiæ columen. Alloquutus est Reginam hora ferme integra, sed ita inepte, ita stulte, ut nemo posset risum continere, quum ille histrio inter cætera in extremo fabulæ actu lacrymaretur. Rogabat in summa Reginam, ne audiret hæreticos toties damnatos, sed ad Concilium relegaret, crepans illud, Tu es Petrus, &c, Rogavi pro te Petre. Disputavit postea de corpore sine dimensione, & Eucharistiam docuit esse instar lucernæ pugnæ, in qua Rex ipse interesset. Tum ego, petita à Regina venia paucis dixi me Hispano illa omnia concedere, quæ dixisset, si probaret. Quod nos vulpes, & serpentes, & simias diceret, non magis nos credere, quam transsubstantiationem. Satis illam pro sua prudentia intelligere quid isti sit credendum, qui Cœnam Domini pro fabula, Christum pro histrione haberet. Deinde quum adversus Balaamum agere cœpissem, ecce novus hostis prodit sophista quidam Sorbonicus plane confidens, qui primo loco me docuit, quid esset pronomen, quæ propositio identica, &, adstipulante ac pertinacissime consentiente Cardinali, docuit per pronomen (hoc) non designari panem, sed vagum, quod vocant, individuum. Quam multis, & quam planis argumentis absurdum hoc commentum potuerit dilui, quis ignorat? Sed tamen nunquam potuit sophistæ persuaderi, ut se victum fateretur. Itaque quum jam pene nox esset, omnes utrimque assurrexerunt. Ibi me Regina in medium cum Cardinali advocat, & per Deum obtestatur, ut pacis rationem ineamus. Confluit cætera turba. Iterum instauratur disputatio, sed omnibus tumultuose perstrepentibus. Tandem igitur nox clamoribus finem imposuit. Aiunt nos intra triduum reversuros: sed nisi certus ordo instituatur, quorsum istos labores? Itaque nunc toti in eo sumus. Hesterno tamen die sumus duo preclara consequuti. Fregimus enim illorum consilia; & certo scimus nos obtinuisse, ut & nostros firmiores etiam quam antea, & eos qui nobis erant infensissimi, multo habeamus æquiores. Habes duorum dierum actionem. Utinam vel isto labore brevi defungar, vel alius mihi substitui possit, quo vobis iniquissimo onere pressis possim aliquando, ut antea, subvenire. Nam, mihi crede, hic mihi sordent omnia præ charissima mea Geneva, cujus unius memoria reficior. Eram aliqua præterea scripturus, sed ita sum defessus, ut prorsus cogar in crastinum diem cætera differre. Bene vale, mihi plurimum observande pater, una cum cæteris fratribus & amicis, quos utinam Dominus salvos & incolumes conservet, ac modis omnibus tueatur. Ex Sangermano, 27 Septembris. M. D. LXI.

JOAN. CALVINUS D. JOANNI ACANTHIO.

ULtimis tuis breviter responderam: quia sperabam te huc propediem venturum. Nunc vero hac spe me fuisse deceptum apprime gaudeo: tibique ex animo gratulor, eo te fuisse sponte conversum, quo cunctantem impellere modis omnibus fuissem conatus. Omnino sic agendum fuit, ut temporis præteriti moram & tarditatem ex piorum omnium animis deleres: quia nisi in tanta certandi opportunitate apparuisses inter Christi athletas, communi omnium judicio, vel astutiæ, vel ignaviæ damnatus esses. Nunc tuæ sinceritatis specimen dedisti, quo satis superque purgata est sinistra omnis suspicio. Nec dubito quin maxima eorum lætitia fueris exceptus, qui tibi minime parcebant, quantisper tergiversari visus es. Superest ut ab hoc conflictu ad continuam militiam te accingas, multisque molestiis ac laboribus subeundis, qui manent veros Christi servos, strenue te compares. Etsi enim quamprimum te videre optabam, mihi tamen gratius erit Ecclesiam, quæ tanta penuria laborat, tuo subsidio juvari, & ex tua opera præsentem fructum maturius colligere, quam si huc te contulisses. Vale eximie vir, & mihi ex animo dilecte & colende frater. Dominus te Spiritu suo semper gubernet, virtute sustineat ac tueatur. 24 Septembris. M. D. LXI.

JOAN. CALV. BEZÆ.

HOdie literas tuas accepi, die scilicet nostro, uberrimas, & peræque suaves. Unde cognosces in dolore articulari adhuc me deliciis vacare. Non semper tantum otii fuit: toto enim biduo passus sum acerrimos cruciatus in pede dextro. Cœpit morbus mitigari quidem nudiustertius: sed non ita remisit, quin pedem teneat devinctum. Atque ut scias me nihil fingere, odor olei mihi prope est amabilis, quamvis sæpe nauseam citet. Ita non est cur aulicis tuis lautitiis invideam bene & pinguiter unctus. Crede mihi, jocando non ita me oblecto, ut tibi abstergere cupio omnem molestiam: ne si forte obscurus rumor ad te aliunde perveniat, anxietatem aliquam concipias. Video enim, nisi te mirabiliter sustineret Deus, non esse tibi vigorem decimæ parti ferendæ. Tu post dimidiam noctem mihi respondes. Ego ex lecto post horam

septimam, dum commode licet. Ita providi sunt senes podagrici. Sed extra jocum: nullis verbis exprimere queo, quam mihi jucundæ fuerint tuæ literæ, quibus in rem præsentem sum adductus. Quæ etsi non omni ex parte arridet, plus tamen lætitiæ continet, quam indignationis aut fastidii. Ter & quater benedictus sit Deus noster, qui nos videtur supra nubes attollere: ut amplexi Christi triumphantis pedes, ex alto despiciamus omnes ejus hostes ac nostros. Non habeo quam tibi mercedem referam, ne si ære quidem loco auri contentus esses. Porro ut intelligas, dum vos in æstu & arena serio certatis, me hic in umbra velitari, mitto quod Balduini libello respondi. Cave ne improbes: quia dicam ejusdem te esse factionis, si cum eo sentias cui maxime displicebit. Merlinus operam non perdidit scribendo, quamvis paria cum eo non faciam: quia debitorem habet qui aufugere non potest. Fratres nostri te & reliquos plurimum salutant. Valete iterum atque iterum omnes. Nonis Octobris. M. D. LXI.

Calvinus tuus.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

QUod mecum expostulas quod Georgium Blandratam singularem tuum amicum, & compatrem charissimum, durius perstrinxerim: de hac privata offensione facilis & prompta est excusatio, me nihil tale fuisse suspicatum. Certe nunquam divinassem tanto in pretio apud te fore hominem nihili. Et quoniam te non minus præclara apud omnes existimatione, quam dignitate & potentia florere cupio, mihi non parum doles obliquis suis artibus ita eum obrepsisse in tuam gratiam. Si mihi credibile fuisset, hominem, cujus mihi comperta erat impietas, tibi esse familiarem, certe privata admonitione fuissem contentus, idque nomini tuo dedissem. Sed aliorum potius causa publice traducendum esse censui, ut sibi omnes à peste tam noxia caverent. Ergo præcipua indignationis causa evanuit: quia mihi nihil minus fuit propositum, quam famam tuam oblique lædere, quum verba me facere putarem de homine vobis incognito, vel saltem qui nullo amicitiæ vel necessitudinis gradu te attingeret. sed tibi est amicus. An majore in gradu quam Judas apud Christum? Si non parcimus Christi discipulo, quin ob suam perfidiam omnibus fiat detestabilis, non plus indulgentiæ merentur cujusquam amici. Sed ne tædio sit epistolæ prolixitas, breve historiæ compendium descripsi, ex quo facile cognoscas, meritone an injuste detexerim occultum venenum, ne diutius clam grassando multos in Polonia inficeret. Neque enim odio, vel æmulatione, vel invidia ad publicandum obscuri hominis dedecus impulsus sum; sed quia fratres mihi charissimos silentio & dissimulatione prodere nefas esse duxi. Quod si resipiscat, nulla in me erit mora, quin præteriti temporis memoria sepeliatur. Si autem pertinaciter contendit sibi factam esse injuriam, quasnam mihi relinquit partes, nisi ut mihi sit pro obstinato hæretico? Sicuti mihi optabile est pro mea erga te observantia studiose votis tuis obsequi, ita te rogatum esse velim, ut inprimis caveas ne sibi januam aperiat Blandrata ipse, vestra auctoritate adductus. Aliud remedium non video. Sed fortasse ubi de re tota redditi fueritis certiores, mutare judicium non pigebit. Quod si mihi nihil tribuitis, saltem fidem mereatur testimonium Italicæ Ecclesiæ quæ apud nos est, & D. Petri Martyris. Hac de re plus satis. Toti Poloniæ, & privatim Lithuaniæ gratulor, quod majores subinde illic progressus faciat purior religio, & novis incrementis longe lateque dilatetur Christi regnum. Hæc etiam non pœnitenda gaudii accessio, quum audio disciplinam cum Evangelii professione conjungi. Et certe non immerito vocare soleo disciplinam nervos Ecclesiæ: quia ut propensi sunt hominum mores ad lasciviam, delicias, & licentiam quamlibet, nisi contineantur sub freno, major pars libertatis prætextu luxuriabitur & insolescet. Unum desidero, ut in posterum tempus prospiciatur Ecclesiis, ne Pastoribus orbatæ & nudatæ brevi intereant. Scholæ autem, seminaria sunt Pastorum: & apte censeri possunt tanquam cælestis doctrinæ gazophylacia. Quo major danda est opera, ut quamplurimi instituantur tam in pietate, quam bonis literis. Hæc vero nobilissima erit vobis liberalitatis materia, ut vestro exemplo reliqui ad imitationem incitentur. Ergo ut finem faciam, Deum suppliciter precabor, ut te Spiritu suo gubernet, incolumem tueatur, magisque ac magis suis donis illustret ac locupletet. Genevæ, 9 Octobris. M. D. LXI.

JOAN. CALV. STANISLAO.

QUod mihi per literas innotescere voluisti, eximie vir, ut posthac te inter amicos meos censeam, gratissimum mihi fuit: ac sicuti libenter amplector hoc benevolentiæ tuæ studium, ita vicissim polliceor me fraterno erga te fore animo, sicuti & tua pietas & eruditio merentur: cujus utriusque in literis illustre specimen apparet. Nam quum omnes in Blandrata hallucinentur, tanquam ejus præstigiis fascinati, unus prudenter suboles facis non temere esse credendum. Sed ne conjecturis tantum agamus, scito Valentinum Gentilem, cujus deliria breviter refutavi, ex eadem fuisse factione, adeoque alterum Blandratam: quamvis neuter alteri cederet. Non fuisse deprehensas ejus fraudes in Polonia, nec adhuc perspici quam insidiosus sit & fallax, tolerabile forsan esset. Sed valde miror hominem, quem sola ostentatio & fastuosus vultus commendat, tanti apud vos fieri, ut quasi novus Atlas Ecclesiam sustineat suis humeris. Certe tam inconsideratæ credulitatis nisi me puderet, gentem vestram non amarem. Cæterum ex communibus literis, quas Ecclesiis scribo, plane ad satietatem, imo ad fastidium usque perspicies quid hominis sit, vel bestiæ, vel monstri. Vale eximie vir, & mihi ex animo colende frater. D. te Spiritu suo semper gubernet, sustineat invicta virtute, & donis suis in dies locupletet. Genevæ, 7 Idus Octobris. M. D. LXI.

FELIX CRUCIGER J. CALVINO ET ALIIS FRATRIBUS.

Gratiam & Pacem à Deo Patre Domini nostri Jesu Christi fratres vestri, qui manent per universam minorem Poloniam.

INtelleximus, viri clarissimi, & ex testibus fide dignis, & ex literis aliquorum, quæ ad nostros ex vestris regionibus adferuntur, nostros cœtus aliquo modo istic suspicione laborare, acsi peregrinorum dogmatum, & potissimum Arianæ, Servetianæve impietatis defensores, ut saltem fautores esse deberemus. Quæ sane res, ubi ad nos perlata est, graviter animos nostros perculit & sauciavit, ita ut nunc cogamur denuo in hoc articulo coram vobis fratribus amantissimis explicare rationem fidei nostræ. Nolite igitur de nobis addubitare. Credimus & confitemur unum Deum juxta Canonicas Scripturas: & hunc agnoscimus & colimus ita sicuti se patefecit in tribus Personis, ad illam ripam Jordanis. Credimus Patrem Omnipotentem, Filium ei per omnia æqualem quoad naturam, essentiam, vel Deitatem. Minorem eo tantum, quod quum esset in forma Dei semetipsum exinanivit, seu ut uno verbo complectamur, ratione officii mediationis. Sic & in Spiritum sanctum credimus verum Deum, qui à Patre & Filio procedit. Quid multa? amplectimur reverenter tria illa symbola, Apostolicum, Nicenum, & divi

Atha-

Athanasii. Nec volumus à consensu vestrarum Ecclesiarum discedere. Et abhorremus omnia dogmata nova & exotica, memores dicti, Depositum 1 Tim. 6. vers. 20. custodi ô Timothee. Hæc est fides & confessio nostra. Quod si igitur Stancarus deinceps, aut quispiam alter nostræ famæ insidiabitur apud vos, ne credatis, per nomen Jesu vos obtestamur. Id enim vobis viris pietate & gravitate Christiana præditis congruit. Georgius Blandrata ante aliquot hebdomadas nostræ confessioni videbatur serio subscripsisse. Cujus causam oramus ut diligenter & prudenter dispiciatis, & nos de omnibus certiores reddatis. Sed quod attinet nostras Ecclesias, coram Deo testamur, quod hactenus per Dei gratiam in ea fide persistimus, & persistere Deo volente cupimus, sicuti supra recitatum est. Valete fratres in Domino perpetua observantia colendissimi. Datum ex magna Kxiæss. in Synodo nostra. 3. die Septemb. Anno M. D. LXI.

JOAN. CALVINUS
D. Felici Crucigero, Ejusque Collegis, Ecclesiarum minoris Poloniæ fidis Pastoribus & Ministris.

QUid Stancarus profecerit, quibus vos gravare tentavit calumniis, ex responso nostro apparet. Nobis certe nunquam fuistis suspecti. Sed quia vobis visum est purgare, si quid conceptum esset suspicionis, libenter confessionem à vobis scriptam amplectimur, quia ejus brevitas nihil habet obscurum vel ambiguum. Nec vero timendum fuit, ne ullis sinistris rumoribus à vobis alienaremur. Sancta igitur maneat inter nos conjunctio, eamque ultro citroque fraterna benevolentia colamus. Unum tamen non dissimulo, eos qui tam humaniter Georgium Blandratam exceperunt, parum fuisse cautos & providos, & male consuluisse vestræ existimationi. Magis etiam miror quosdam primariæ auctoritatis viros graviter offendi, quod libere hominem detexerim, ut necesse erat. Ac ne putetis temere fuisse quicquam à me creditum, historicam narrationem dictavi, quæ vos omnium certiores faceret. Tacere vero in tanto vestro discrimine fas non fuit, quum intelligerem non modo lupum in ovile admissum fuisse, sed ovibus datum esse custodem. Nunc tamen si resipiscere in animo habeat Blandrata, re ipsa demonstret. Quod si mihi reconciliari velit, ignoscere paratus sum, simulac mutatum fuisse in melius cognovero. Sed profecto vobis illudit, dum se indigne traductum fuisse conqueritur. Quid? quum scirem impiis deliriis imbutum, an non fuisset proditorium de tanto periculo vos non commonefacere? Sinceræ ergo de salute vestra sollicitudinis officium præstiti, cujus nunquam me pœnitebit. Valete integerrimi fratres, & ex animo mihi charissimi. Dominus vobis adsit, vos gubernet, ac tueatur perpetuo. 9 Octobris. M.D. LXI.

JOAN. CALVINUS
Ministris & Senioribus Ecclesiæ Vilnensis.

QUod de charitatis mutuo inter nos colendæ studio scribitis, libenter amplector: ac piæ vestræ admonitioni morem gerere paratus essem, si mihi justa ratio à vobis præscriberetur, quomodo reconciliari me oporteat cum Georgio Blandrata. Quod dum sub persona Illustrissimi Ducis & Palatini Vilnensis, vos omnes hortatus sum ad cavendam illam pestem, graviter fuistis offensi: mihi certe dolet officium à sincero vestri amore profectum, & pia salutis vestræ cura, non placuisse. Sed quid facerem? saltem defunctus sum: nec me unquam pœnitebit ejus offensionis, quam mihi summa necessitas injunxit. Magni vobis est existimatio Blandratæ: quia integerrimum virum esse cognoscitis, nec ullius erroris suspectum. Quid autem de ipso publice testatus sim, ostendit præfatio de qua mecum expostulatis. Etsi vobis non est suspectus, plane apud me convictus est, imo coram hac Ecclesia. Mihi non creditis, cur ego potius vobis credam? Multum scilicet vobis otii est, ut synodos cogatis ob tales quisquilias. Sed Blandratæ excellentia vos movet: quia horribile scandalum nascetur, si confligere mecum incipiat. Ergo non vulgare fecit operæpretium longo itinere, quod tantum sibi nomen acquisierit. Nullus est apud alias gentes: vos admiramini non secus atque Angelum è cælo delapsum. Vestras delicias minime vobis invideo. Summo etiam ut in pretio sit apud vos, per me licet: modo vicissim pro vestra æquitate mihi permittatis non nescire, quod apud nos omnibus satis superque compertum est. Si asperius loquor, vos me coëgistis. Cæterum ut sciatis immodica quotundam facilitate male Ecclesiis vestris fuisse consultum quibus præfectus fuit, mitto breve historiæ totius compendium: ex quo perspicuum vobis fiet, nisi infideliter & proditorie vobiscum agere vellem, tacendum non fuisse in tanto vestro periculo.. Si nihil fidei obtineo, aliquid tamen & Italicæ quæ apud nos est Ecclesiæ Senioribus, & eximio Christi servo Doctori Petro Martyri tribuite. Valete fratres ex animo dilecti & colendi. Dominus vos Spiritu suo gubernet, virtute invicta sustineat, donisque omnibus locupletet. Genevæ, 9 Octobris. M.D LXI.

BLANDRATA.

GEorgius Blandrata Medicus vixit apud nos quiete & placide ad tempus, & Christianæ docilitatis signa dedit. An opinione deceptus fuerit, quia non reperit quod sperabat, nescimus. Exceptus enim fuit pro nostra simplicitate tanquam unus ex aliorum numero. Cœpit deinde per ambages in quæstionem trahere fidei nostræ articulum de Christi Deitate: & sua somnia sparsit clanculum apud imperitos. Sed quo impunitatem sibi acquireret, suas quæstiones deposuit apud Pastorem Italicum Maximilianum, ex celebri Comitum familia natum (Martinengues vocant Itali) qui etsi acuto erat ac perspicaci ingenio, oderat tamen frivolas speculationes. Itaque quamvis Blandrata sedulo officia Medici obtruderet in curanda illius valetudine & uxoris, hominis tamen importunitate offensus, eum repudiabat. Quod clarius sub mortem suam patefecit. Eodem tempore suis quæstionibus fatigabat Calvinum: eoque magis, quod quum subinde fingeret se placatum esse, & acquiesceret responsis, postridie redibat quasi novus, nec desinebat ea ipsa, de quibus sæpe audierat, sciscitari. Itaque coactus est ei Calvinus in faciem dicere, Vultus tuus detestabile monstrum mihi ostendit, quod in corde occultum foves: ac sæpius eum aspere objurgavit, ut si fieri posset corrigeret perfidiam, & fallacias, dolosque tortuosos, quorum fastidio erat quodammodo defessus. Nec tamen destitit Blandratam comiter salutare, & admittere ad sermonem. Imo huc usque obtemperavit improbi hominis votis, ut brevi scripto dissolveret omnes scrupulos, quibus fingebat ille nequam se impediri. Notare autem operæpretium est pravum ejus consilium. Neque enim tam optavit expediri sibi dubitationes, in quibus dicebat se perplexum hærere, quam contendit à Calvino, ut damnaret omnium aliorum sententias. Ac sæpius asseruit ab omnibus Germanis se turbari: unius autem Calvini doctrina se reddi tranquillum. Quum identidem urgeret, ut sedandis multorum conscientiis Calvinus rejiceret quæcunque ab aliis erant prodita, sibi fidem omnem detraxit. Et ex eo tempore desiit Calvinus eum admittere: quia tantum

dissidia & turbas quærebat. Serpebat interea virus impiorum dogmatum apud Italos. Itaque Seniores Calvinum rogarunt, ut manum auxiliarem porrigeret. Condicta est hora plebi. Missi sunt duo ex Senatoribus. Calvinus verba fecit. Hortatus est nomine Senatus, ut quisque libere proferret, quid sentiret. Ac Senatus nomine promisit impunitatem, si quid perperam & inconsiderate elapsum esset. Illic non dubitavit Blandrata objicere Calvino, quod falsissimum erat, jactareque illud esse scriptum manu Calvini. Coactus proferre, tergiversari cœpit. Pertinaciter tamen asseruit Calvinum ita scripsisse, donec charta allata fuit in templum. Deprehensus in manifesta calumnia miser ille, non tamen erubuit: quum omnes fuste dignum censerent. Etsi autem non protulit ipse horribilem blasphemiam, quæ mox sequetur, totam tamen ejus culpam sustinet. Dixit enim intimus ejus sodalis Joannes Paulus Alciatus, quem adhuc pro anima sua habet, tres Diabolos à nobis adorari pejores omnibus idolis Papatus: quia statueremus tres Personas. Si execrabile illud sacrilegium, ut decebat, exhorruit, cur ab ejus familiaritate non discessit? Imo cum eo paulo post profectus est: & eo comite, sodali, & socio, molitus est scindere Ecclesias. Pepercit tamen Calvinus, ac deprecatus est, ne quid accideret molestiæ. Exorta est rursus nova querimonia Italicæ Ecclesiæ, quod clandestinis artibus, simplices è vulgo imbuerentur perversis illis deliriis. Vocati igitur sunt ad Consistorium Blandrata, & alii quidam. Satis habere debet, quod fuerit absque ignominia dimissus. Calvinus etiam ore suo jussit ipsum esse securum: ac promisit se daturum operam, ne fraudi essent quæcunque antea peccasset. Aliquanto post tempore quum in auditorium Calvini ingressus esset unus ex quatuor Præsidibus Senatus (quos vocant Syndicos) idque ut tum legentem Calvinum audiret, Blandrata qui lectioni intererat, mox sudario naribus opposito, acsi sanguis flueret, se in fugam proripuit, nec postea in urbem reversus est. Hæc est Calvini crudelitas, qui perversum hominem & turbulentum fovere tamen studuit. Hæc est innocentia Blandratæ, quem præcipitem egit mala conscientia: fuitque illi carnifex, quum nemo esset inimicus. Concessit Tigurum: an illic se rectius gesserit, testantur D. Petri Martyris literæ. Ex Polonia multas faces jaculatus est ad renovandum incendium. Conatus est modis omnibus labefactare simplicium fidem. Et cuidam amico scripsit, vadum se reperisse in illis profundis aquis, ubi ante dubius natabat.

En cur debuerit quisquam suscipere hominis patrocinium, & privatas meas monitiones procul rejicere, quibus malum placide sanari poterat. 9 Octobris. M D. LXI.

CALVINUS BEZÆ.

POstridie quam tibi nuper scripsi, correptus fui colicis doloribus, qui absque ulla remissione sævierunt toto biduo. Postea interdiu nonnihil fuerunt mitigati: tres tamen postea noctes adhuc infestæ. Necdum audeo mihi multum promittere de levatione, quæ à clysteribus pendet, semperque unctionibus mixta est. Tanta autem ex vomitionibus, pervigiliis, & doloris vehementia, simulque inedia, & siti, palati & gutturis ariditas, ut nunc etiam hæc pauca dictare molestum sit. Mandassem alteri scribendi partes, nisi veritus essem ne plus inde metus & sollicitudinis conciperes. Colloquium ab adversariis quovis modo abrumpi non ægre feram. Nondum enim res maturuit, ut eorum consensu vigeat pura religio. Partem vero aliquam concedi nihil aliud esset, quam veritatis cursum abrumpere. Velim igitur hac in parte vos esse faciles. Vale integerrime frater, una cum D. Martyre & reliquis. Deus vos omnes tueatur, gubernet, ac benedicat in omnibus. 15 Octobris. M. D. LXI.

Calvinus tuus.

CALVINUS BEZÆ.

EX quo cessarunt tormina, vel aliquantulum laxata sunt, gravedo me invasit: quæ tamen minus acriter me infestat. Pes nondum convaluit. Nudiustertius concionatus sum, sed delatus sella in templum usque. Quanquam hæc melius ex Normandio nostro intelliges, qui forte has præveniet. Colloquium mature abrumpi mihi nunquam displicuit: modo absque vestra culpa fiat. Nolim tamen dum sinistros rumores fugitis, vos esse nimis verecundos: quia semper vereor ne vobis & causæ noceat facilitas. Ergo à fraude cavendum. Una in re insistere oportet, ut fidelibus tolerabilis sit libertas. Severe tamen objurgandus erit eorum fervor, qui metas transiliunt: ac de eo frenando consultandum vobis erit, ut quod statueritis, omnes provinciæ sequantur. Si qui parere nolint, sero agnoscent quanto potior moderatio sit quam temeritas. Utinam soli pœnas luerent. Sed nisi eorum intemperantiam compescat Deus, omnia pessundabunt. Vide quam acre sit telum necessitas, quæ prodigos facit in maxima inopia. Si Merlinus huc se receperit ante finem mensis, nobiscum bene actum putabimus. Colongius ne revocaretur, accurate me rogavit D. Ducissa: cujus de te spem etiam frustrari vix fas esset. Ea enim cupide expectat te & D. Martyrem: quos sibi promissos esse asserit. Tot remoræ plus æquo tempus producent, ut longius non abscedas. Martyrem quoque relinquere non esset humanum. Sed in primis vide, ut scholæ desertæ cito succurras. Ego enim, cui obeundæ erant tuæ vices, jam toto fere mense decubui: quis paulo post quam has acceperis, ad iter, ut opinor, te accinges, posthac à scribendo desistam: nisi forte consilium te mutasse cognovero. Vale eximie vir & integerrime frater, cum D. Martyre & reliquis fratribus, apud quos excusa quod non scribam. Dominus vos omnes tueatur, gubernet, studiaque vestra benedicat. 28 Octobr. M. D. LXI.

Calvinus tuus.

J. CALV. BULLINGERO S. D.

SEro admonitus fui de nuncii discessu, quum me ad legendum traherem. Sic enim loquendum est: quia nunc pedis, nunc totius cruris dolor vix me lente reptare patitur. Imo ægre me sustineo, nisi alterius brachio innixus. Nunc fere hora quarta est post meridiem, & cras etiam proficiscitur nuncius, qui meas ad Bezam & quosdam alios expectat. Peto igitur, venerande frater, ut meæ brevitati des veniam. Quanquam si plus esset otii, & ad scribendum essem alacrior, nescio an operæpretium facturus essem, res Galliæ narrando. Mitto enim à Martyre nostro literas, quæ te, opinor, totius summæ certiorem reddent: ac ipse brevi coram vobis exponet quicquid actum fuit. Pridem subolfeci Diabolum in Germania clandestinis artibus moliri quod nunc tandem apparuit: & ante tres menses diligenter hortatus fueram Regem Navarræ, ut sibi ab insidiis caveret. Quam parum vero profecerim, quia chartæ mandare piget, malo ex D. Martyre cognoscas, ubi istuc reversus fuerit. Promiserat mira: & quo plus fidei acquireret, non dissimulabat se fuisse tentatum: sed silentio repudiasse ejus postulata. Atqui ex Germania mihi scriptum est ejus rogatu missos fuisse quinque Theologos, qui nunc sunt in aula: nisi forte dimissi fuerint: quia sero advenerant, tota actione abrupta. Quid si Deus perfidiam miseri illius frustretur, qui nefariis obsequiis

Papæ

Papæ se venditat, qui tamen eum ludibrio habet? Sed propediem aliquid sciemus. Vale ornatissime vir, & frater ex animo colende. Dominus tibi semper adsit, te gubernet, ac benedicat tuos labores. Symmystis omnibus, uxori, totique familiæ multam salutem precor. Genevæ, 5 Novemb. M. D. LXI.

CALV. SALINIACO.

QUod aliena manu tibi scribo, ornatiss. vir, & mihi in Christo venerande, non minoris, ut opinor, abs te fient meæ literæ, ubi ex intimo animi sensu dictatas fuisse cognoveris. Et certe ita est: nec unquam adeo familiariter tecum agere ausus essem, nisi fiduciam dedisset amor erga te meus, & quæ inde nascitur salutis tuæ cura, quæ me non sollicitum modo, sed anxium quoque pridem reddidit, quoties de tuo statu cogitabam. Unum te ex eorum esse numero memini, quos Deus Euangelii sui luce ante annos triginta dignatus est. Non vulgaris honor, quod inter primitias delectus es, cui accessit liberalis doctrina, & eximia Scripturæ sacræ cognitio: ut aliis omnibus facem præferre merito debueris. Porro quam indigne sepultus fuerit incomparabilis ille thesaurus, quem Deus apud te deposuerat, utinam potius sis ipse judex, quam expectes dum coram cælesti judice reddenda sit otii ratio. Quid dico otium? Neque enim sine fructu solum jacuerunt tot præclaræ dotes: sed in sordibus demersæ, in probrum & dedecus sinceræ fidei quodammodo cessarunt. Quamvis enim laude digna fuerit vitæ integritas, & castitas: scis tamen, & non sine maximo dolore viderunt pii & cordati homines, impios & sceleratos de te triumphum agere, quum metu constrictus obmurescceres. Præteriit nimis longum tempus, quo misera illa non minus quam turpis servitus mentis tuæ vigorem oppressit. Detur venia communi malo: quia objectis undique terroribus, pauci ingenue Christi se discipulos profiteri audebant. Nunc vero ex quo melior affulsit conditio filiis Dei, ut à periculo immunis sit eorum libertas, erumpere in vocem cogor, Quousque tandem sponte libebit tergiversando Christum jure suo fraudare? Hactenus indulgenter tibi Deus pepercit, dum rectæ intelligentiæ lumen quod cunctatione tua suffocasti, prorsus extingui passus non est. Sed obsecro per hanc indulgentiam, qua te ad hunc usque diem sustinuit, quo tot hominum millia sub vexillum se colligendo, te ad eandem studii alacritatem invitant, ut diligenter tecum reputes quam pretiosum Deo sacrificium sit pura Dei confessio: ut quod residuum est vitæ, ubi simpliciter Christo dicatum fuerit, tarditatem anteacti temporis compenset. Nihil certe jucundius mihi accidere poterit, quam si audiero, te excussa mollitie, & timiditate victa, Christo palam, & ex professo nomen dedisse. Quanquam ut hoc mihi privatim des non postulo, sed ut Ecclesias omnes quas mirabiliter Deus in Gallia erexit, exhilares: quæ certatim sibi & tibi gratulabuntur, si relictis hostium castris te in Christi ovile contuleris. Nec parvus eorum, qui adhuc vacillant, numerus se ad imitationem protinus accinget. Ac si prudenter expendas quam multi abs te pendeant, & quam multorum in te conversi sint oculi, facile agnosces, ut excusabilis sit aliorum torpor, cessationi tuæ nullo modo posse ignosci. Forte jam satis te animatum reperient meæ literæ, ut supervacua sit exhortatio. Partibus tamen meis deesse nolui. Vale præstantissime vir, & mihi ex animo colende. Dominus te Spiritu suo gubernet, fortitudine instruat, & incolumem tueatur. 13 Calendas Decembris, M. D. LXI.

Joannes Calvinus tuus.

SALINIACUS CALVINO S. D.

MErito te amo, vir clarissime, de ista tua erga me humanitate, qui me, ut pium ac cordatum virum decet, officii mei tuis ad me literis admoneas. Quæ ista tua erga me voluntas non minus profecto mihi grata esse debet atque jucunda, quam à summa tua erga me benevolentia (quî enim ego aliter de te existimem?) eam esse profectam certo scio. Sed illud profecto permirum mihi accidit, quod non secus de me sentire videare, ac de eo statuas, qui omnino à Christo sit alienus, & perpetuam propugnationem pro veritate suscipere nolit: quum nemo adhuc me in adversariorum castris signa sequentem videat: neque promissis, quæ minimum apud me valent, sed ne periculis quidem ullis, quibus tamen moventur fortissimi viri, adduci unquam potuerim, ut ipse à me deficerem, & deserto Imperatore Christo, ac in acie ordine meo, ad hostium castra turpissime atque flagitiosissime transfugerem. Quod si tu eo fortasse me nomine jure reprehendendum esse putes, non quod ipse quidem Religionem oppugnaverim (neque enim id vere de me dici posse puto) sed eam quum possem, non defenderim, equidem id hoc loco quod res est paucis respondebo: me in tanta animorum de Religione contentione, & opinionum dissensione, cui simpliciter me dederem adhuc constituere non potuisse. Cupiam ego vehementer eam nos Reip. Christianæ formam habere, quam tu ipse spiras, & Apostolicam fuisse legimus. Sed quantæ molis sit Christianam denuo condere gentem, aut potius recudere, quæ tot jam annos à recta virtutis & veritatis via deflexerit: & præsertim apud nostros, qui [illegible] id quod rectum est & verum viderint: tu vel me tacente, qui apud nos sis natus & educatus, & in Gallia nostra, prima virtutis tuæ fundamenta jeceris, quique & polito & literis exculto sis ingenio, & acri judicio præditus, optime potes intelligere. Expeditissima igitur mihi quidem ad hanc rem via esse videtur, si non Scripturæ tantum, quæ plurimum apud pios valere debeat, sed veterum etiam auctoritate, quæ maximi ab adversariis fit, quibus opibus maxime tuti esse velint, ea præsidia non satis firma esse doceamus: quæque hodie in pretio habentur, & vulgo à male sanis hominibus docentur, quantum à veritate ipsa dissideant, planum faciamus. Qua sane in re (ut otii etiam nostri ratio tibi constet) subcisivis quidem horis (nam meliorem, ut æquum est, diei partem literarum sacrarum studio tribuimus) libenter me, quantum per occupationes alias & valetudinem licet, exerceo. Quod ut aliquando è re Ecclesiæ nostræ esse possit, Psalmos Davidicos Hebraice, & reliquos deinceps veteris fœderis libros, Kimhianis ad eosdem adjunctis commentariis, ineunte Januario, in nostra hac Academia publice explicandos (si Deus Opt. Max. me, ut spero, servaverit ac juverit) suscepi: ut dum cæteri Satanam vi & impressione evertere, bonis omnibus approbantibus, conantur, ego pro virili, ut levis armaturæ miles, subsidio veniam. Miles vero Christi ego sum, cujus nunquam me pudeat. Ecquo quæso modo ejus me pudeat, pro cujus decretis vitam profundere non dubitem, idque summæ mihi laudi esse ducam, atque omnium triumphis anteponam? Ego nempe ante menses octo, aut eo etiam amplius, Prophetas aliquot cum Kimhianis commentariis publice sum interpretatus, eademque illa quæ vos proponere soletis, docui: auditores meos ab externis his & aspectabilibus ad veram religionem, Christo uno, per quem servamur, proposito, revocavi, & quoad ejus fieri potuit, ad pietatem semper erudivi. Fateor equidem (nec causa est cur id negem) falsam istam doctrinam non tam fortasse aperte, quam ipsi facere soletis,

confutasse: Babylonem tamen tum cuniculis, tum aperto etiam Marte, ut res & tempus ferebat, ita semper oppugnavi, ut noster iste in eo genere conatus optimo cuique semper probaretur. Plura in hanc sententiam non scribam. Quo enim ego sim, semperque fuerim animo, quid item spectem, mihique proponam, & quam longe lateque Dominum regnare cupiam, ipsa dies (ut spe sum optima) docebit. Neque eo certe consilio hæc commemoro, atque ad te scribo, quo mihi quidquam laudis tribui postulem; sed ut me Dei beneficio, non omnino in propagandis illius Regni finibus cessatorem fuisse intelligas. Vale, & me ut te in Christo veneror & amo, redama. Lutetiæ, Idibus Decembris. M. D. LXI.

Joannes S. tuus.

BEZA CALVINO S.

ACcipe quid novi acciderit, ex quo postremas ad te dedi. Pridie natalis Domini discedens Navarrena, Parisiensi Ecclesiæ me concessit ad triduum. Natali ipso quievimus. Postridie, copia nobis tum primum facta publice diebus festis concionandi, duas conciones habui frequentissimas, unam in D. Antonii, alteram in D. Marcelli suburbio, idque sine ulla prorsus specie tumultus. Interfuerunt ex omnibus civium ordinibus plurimi, & quidem inter cæteros D. Andelotius, qui me cum honestissimo & firmissimo comitatu per mediam urbem deduxit, obstupescentibus adversariis, & summa cum bonorum gratulatione, quorum multitudine ita oppletos vicos conspexisses, ut numerus facile iniri non posset. Altero post die mane concionem tertiam habui, in qua multo etiam plures affuerunt, quam unquam antea. A prandio itum est ad Marcelli suburbium, me quidem repugnante, quoniam præmoniti eramus sacrificos nescio quid moliri. Sed fieri aliter non potuit, quoniam sua sponte infinita turba eo confluebat, quam alioqui inimicis prodidissemus. Accessi à prandio. Aderat autem nobiscum ex Reginæ mandato vigilum Præfectus cum suis apparitoribus, ita ut Regia auctoritas ubique nobis præiret. Concionatus est Malotius. Ecce igitur quum vix esset concionem auspicatus, cœperunt sacrifici in proximo atque adeo contiguo Medardi templo campanas suas omnes quam vehementissime pulsare, quasi suas quas vocant Vesperas cantaturi, ita ut Malotius audiri vix posset. Ibi ex nostris aliquis, nullius tamen jussu, illos adit, & blande rogat, ut obstrependi finem faciant. Illi quasi occasionem nacti quam captabant, ut qui una cum aliquot sicariis ad hoc ipsum egregie sese comparassent, impetum in illum faciunt, & inermem conto trajiciunt, quem Pertuisanam vocamus. Hoc scelus nostri simulatque conspexerunt, eo recta feruntur. Hostes & ipsi occurrunt, simulque ex turri templi & vicinis ædibus saxa & sudes, quasi signo dato, dejici cœpetunt. Ad hunc tumultum, qui concionem audiebant, ingenti murmure exorto, statim provolant: omnia maximo tumultu miscentur. Interea nostri ad ipsas usque templi fores adversarios repellunt. Ego forte in cubiculo adstabam, quod ex uno latere locum ipsum ubi coactus erat coetus, ex altero plateam spectabat qua transeundum erat omnibus ad certamen properantibus. Conatus sum quantum potui & voce & manu mulieres & turbam confirmare: & Malotius ipse minime perturbatus, signo dato ut Psalmum decimum sextum caneremus, populum utcunque retinuit. Jam igitur pene composita erant omnia, quum repente sacrifici cum sua cohorte, quum sese & à vigilum Præfecto & à nostris ita cernerent obsessos, ut evadendi spes non esset, campanarum pulsu, quem Toxinum vocant, omnes ad arma convocant. Tum vero nostri eo ferri præcipites. Ego quum jam cernerem nullum esse remedio locum, in plateam accurro, inermes procurrentes verbis & opposito ostio impedio, ne in periculum manifestum ruant: quod quidem ita commode mihi suggessit Dominus, ut magna pars turbæ fuerit periculi ignara, & Malotius per dimidiam horam quasi rebus tranquillis perrexerit concionari, quamvis ille Toxini sonitus auditorum animos subinde percelleret. Siqui interea prodibant, eis fiebat exeundi potestas, sed cum conditione, ut consisterent tantisper, dum à nostris, si ita opus esset, evocarentur. Dum hæc intus geruntur, nostri, præeunte & jubente vigilum Præfecto, impetu facto, templi fores cum repagulis summa vi perfringunt. Hostes balistis, ensibus, contis, saxis, & sudibus (hæc enim summo studio compararant) fortiter quidem se tueri, sed frustra. Nam accurrentes ad subsidium nostri suburbanos interea ita repulerant, ut eorum nulli postea apparuerint. Id unum igitur supererat, ut oppressi omnes obtruncarentur: sed, quod mirum est in tanto impetu, nemo interemptus, omnes, acceptis tamen aliquot vulneribus, in deditionem recepti, & Præfecto vigilum traditi in manus. Inde in turrim templi perrectum est, ubi rursus effractis valvis, omnes ad unum capti, qui Toxinum pulsarant. Itaque plus valuit in mediis etiam armis, Regii Præfecti auctoritas, quam ira. Sed qui hostibus armatis pepercerant, idolis & panaceo illi Deo parcere non potuerunt: frustra reclamantibus, quibus ista non placebant. His peractis, absoluta concione, gratiis solennibus Deo actis, & admonitis omnibus, ut moderatos se præberent, si quid in itinere occurreret, ita reditum instituimus. Ita & suburbium & urbem totam, sine ullo prorsus tumultu, transivimus, & domum quisque rediit. Imo, quod magis mireris, captivi hostes triginta sex, ita ut erant fere omnes vulnerati, & in iis decem ad minimum sacrifici, funibus vincti, spectantibus & ne mutientibus quidem adversariis, non aliter transvecti sunt, & minoris Castelli carceribus inclusi, quam olim nostri illi fratres in D. Jacobi vico deprehensi. Utinam vero nihil ejusmodi incidisset, ac tranquille potius Deum nobis colere liceret. Sed quando id nulla nostra culpa accidit, gratiæ Deo agendæ pro insigni victoria: quæ, ut spero, barbaros istos & immanes Cyclopas docebit suis saltem, quod aiunt, sumptibus sapere. Postridie, id est, 28. hujus mensis bene mane huc accurri, ut calumniis malevolorum occurrerem: &, quantum possum conjicere, non male res cedet. Missus est statim N. homo probus & à nobis non alienus, qui causa cognita in seditiosos ex edictorum formula animadvertat. Sed audi etiam alia. Heri eo ipso loco iterum concio habita est, sine ullo tumultu. Sed ecce vix digressa multitudine, quidam ad hoc comparati, in ædes vacuas, quæ illi plateæ imminent, ignem injiciunt. Nostri repente recurrentes, flammam extinguunt, & frustra repugnantes incendiarios, vi ex suis ædibus extractos, evocatis lictoribus, tradunt in carcerem deducendos. In eo conflictu feruntur aliquot ex hostibus interempti. Ex nostris duntaxat unus priore illo certamine trucidatus in ipso templi limine, aliquot sunt lapidibus vulnerati. Habes nostri status historiam: qui utinam minus esset turbulentus, aut mihi imposita non esset necessitas, ista non audiendi tantum, sed etiam aspiciendi, à quibus natura ipsa abhorreo. Precibus opus est, si quando alias, quoniam adversarios certum est omnia experturos, & firmitatem in multis requiro. Sed Deus procul dubio Ecclesiam suam tam necessario tempore non deseret. Bene vale mi pater, cum Collegis & amicis omnibus. Dominus Jesus te incolumem servet, & sanctis tuis laboribus magis ac magis benedicat. Ex Sangermano, 3. Calendas Januarii.

Tuus Beza.

Joan. Calvinus N. s. d.

Literas tuas, integerrime frater, sero tandem accepi post mensem elapsum ex quo scriptæ fuerant. Etsi autem mihi gratum fuit ex te ipso intelligere quomodo valeres, ac multo magis quam strenue cordateque pergeres in obeundo munere: vehementer tamen dolui, certamina tibi moveri à quibus minime decebat: imo quos par erat fidos tibi esse adjutores. A professis hostibus oppugnari Christi servos, neque novum est neque mirum. Cum intestinis adversariis confligere, molestius est atque acerbius. Quanquam ad hoc quoque pugnæ genus nos assuefactos esse oportet: quia nunquam in Ecclesia res adeo bene fuerunt compositæ, quin è medio ejus sinu prodirent remoræ & obstacula, quibuscum nobis luctandum est. Optime vero factum, quod inexpugnabili Christi virtute fretus, hactenus perrumpere non dubitasti. Malo, quod mihi incognitum erat, citius mederi non potui. N. aliquid de nimia D. erga suos indulgentia retulerat. Serio eum admonui. Quia nihil respondit, suspicatus sum non fuisse jucundum meum rigorem. Nunc quum & stulta credulitate, & aliis modis eo usque progressum legerim, fere obstupui. Etsi autem remedium quod utile & opportunum censui, adferre conatus sum, prolixeque de præcipuis capitibus disserui: vereor tamen ne vulpes aulicæ diuturno tædio te macerent ac conficiant, nisi Deus mirabiliter occurrat. Locum deseri nullo modo placet, nisi obtigerit pius successor: præsertim donec tibi liberum erit manere. Nam si pro imperio me appelleret, tibi patienter ferenda vis esset. Nec vero à statione discedit, qui cedit invitus. Quod si Ecclesiæ prospectum mediocriter fuerit, & ejus permissu resignatus fueris alteri Ecclesiæ, forte nec publice nec privatim improbanda esset mutatio. Utinam quum te K R. postularunt, probus vir ad manum fuisset tuis partibus obeundis: modo sua populo relicta esset libertas. Unius enim arbitrio deligi Pastores vel moveri, prorsus barbarum est. Interea te ad perseverantiam, quicquid acciderit, confirma: ac memineris non frustra admonitos esse à Christo discipulos, ut sibi caverent à fermento Pharisæorum & Herodis: quia semper aulicis solenne fuit, suis corruptelis simplicem Euangelii doctrinam inficere. Ignosce si tam ampla materia mihi suggesta, breviter & succincte tibi rescribo. Quanquam vere tibi affirmo, indignatione factum esse magis quam pigritia, ut sim ita restrictus. Vale. M. D. L X I.

Beza Calvino s.

Miraris nimirum tam altum & diuturnum silentium. Culpam sustineant oportet, qui diem de die ducunt. Adversarios habemus partim Sorbonicos omnis generis, partim Italos Jesuitas, Franciscanos, Dominicanos: & crescit quotidie eorum numerus. Nos quatuor omnino sumus, Marloratus, Peroscelius, Barbastus, bonus & integer homo, Navarrenæ Minister, & ego. Conditiones colloquii nullæ. Tantum constituit Regina ad Pontificem mittere, quæ ultro citroque dicta fuerint. Vides quam multa causificari licuerit. Tamen satis nobis fuit testari ne fratribus & Ecclesiis fraudi esset, quodcunque facturi aut dicturi essemus. Addidimus de Concilio, nos liberum Concilium non detrectare; sed cujusmodi illud est, quod nunc instituitur, pro nullo à nobis existimari. Tandem igitur ventum est ad colloquium in magna hujus arcis Basilica, 28. superioris mensis. Interest Regina cum Cardinalibus & reliquis privati Concilii Consiliariis. Adsunt etiam Episcopi aliquot, sed ut privati. Assident quoque ex Parlamentis selecti duodecim. Præscripta sunt quinque capita, De imaginibus, de forma Baptismi, de forma Communionis, de sacrificio Missæ, de ministerio, de doctrinæ capitibus. Non placet fortassis neque ordo, neque divisio; ac ne mihi quidem: sed ita visum est iis qui possunt omnia. Rogatus quam ob causam ab Ecclesia Romana discessionem fecissemus, exorsus sum ab illis protestationibus: deinde ad duas horas de imaginibus dixi, quæ mihi suggessit Dominus, tum ex ipsius verbo, tum ex veteris illius Ecclesiæ testimoniis. Adversarii tempus sibi ad respondendum postularunt. Convenimus ergo ultimo die hujus mensis. Habuit orationem Pelletarius, sed prorsus vulgarem. Sequutus est Jesuita ille histrio qui in conventu quoque Possiacensi intervenerat, nec minus se lepidum præstitit quam antea. Tertio loco dixit Salignacus, & vere profecto & fortiter, non contentus dicere quod res erat, nisi etiam quæ ab illis erant allata palam confutaret. Ubi animadvertit Turnonius quorsum tenderet ejus oratio, primum murmurare, deinde querulari, postremo relicta sede ad focum pergere, tandem vero etiam in extremum angulum se recipere, unde conspici non posset. Salignacus ex adverso pergere, & eo usque progredi, ut diceret idololatras, sicut petierat
David, in stipites & saxa converti, ac proinde veri- *Psal. 115.*
tatis vocem non exaudire. Ubi ille desiit, accurrens *vers. 8.*
Benedictus ille Dominicanus ut ruentia idola fulciret, multa blateravit, sed falsissima & ineptissima. Tandem igitur respondi; & Salignaco assensus, singula aliorum argumenta, ita ut potui, diluere studui. Ita discessum est, adversariis Dei gratia eo adductis, ut nisi nox intervenisset, prorsus superati videri potuerint. Hodie reditum est in campum. Longam orationem habuit Corcyrensis quidam Franciscanus, ut aiunt, legati assecla, satis acutus sophista, nec prorsus imperitus. Sequutus est Spensa, qui copiosissime causam nostram defendit, ita tamen ut multo minus nervorum haberet quam Salignacus, nec tam sincere quin nonnulla permiscuerit quæ adversarios placarent. Conclusit nullo nec externo nec interno cultu dignas esse imagines: sed de cruce multa protulit, re in dubio relicta, & ex templis penitus tollenda idola non censuit. Denique quod recte censuerat, conatus est utcunque emollire. Jussus est postea prodire minimus ille Parisiensium seditionum fax, quo nihil ineptius & indoctius audire memini. Eram responsurus, si per tempus licuisset. Nox igitur hanc tertiam actionem diremit, quam ego, ut spero, cras excipiam. Rogas quid sperem? hoc unum, ut magis elucescat veritas, & aliquos semper lucrifaciamus: aliud præterea nihil. Inquirunt diligenter quibus conditionibus liberum & Christianum Concilium definiamus. Hic ergo nobis erit laborandum, & rogo ut nos tuo consilio, primo quoque tempore adjuves. Edictum Rotomagi promulgatum est. Parisienses adhuc resistunt, neque dubium est quin alicunde in hac pertinacia confirmentur. Miser ille jam prorsus est perditus, & omnia secum perdere constituit Uxorem amandat. Possidonium, cui omnia debet, vix sustinet intueri. Accersuntur Lotharingi. Denique extrema omnia in nos comparantur. Ita placet Domino gaudium nostrum temperare. Utcunque sit, Deum spero victorem fore: & nos interea, illo favente, pergemus. Interea tibi cogitandum relinquo, quibus curis & laboribus & doloribus excrucier, ut Deum precari non desinas, donec vobis restituar. Quam diuturnum sit futurum hoc colloquium, & quæ sint subsequutura nescio, sed me totum Deo committo. Gondensem morbus repentinus pene nobis abstulit Lutetiæ. Heri lectica huc perlatus, incipit melius habere, & affirmant medici extra periculum esse. Ego neque prorsus valeo, neque etiam ægroto, sed medius pendeo. Bene vale, mi pater, & tuum Bezam, si unquam alias, Domino commenda. Amplissimum Senatum cum Collegis & amicis

amicis omnibus rogo ut meo nomine salutes. D. Jesus vos incolumes servet. Ex Sangermano, primo die Februarii.

BEZA CALVINO S.

Diu & obstinate tacui, ne tibi sollicitudinem & dolores augerem: sed ne nunc quidem possum aliud quam turbas & tumultus nunciare. Primas actiones nostri congressus diligenter ad te perscripsi: postremæ dissimiles non fuerunt. Audivimus infinitas & incredibiles ineptias. Ita illis responsum est, Dei gratia, ut mirer adversarios præ pudore & ignominia non corruisse. Perstiterunt tamen suo more, & omnes contumelias fortiter devorarunt. Ubi ventum est ad primi capitis de imaginibus conclusionem, tres inventæ sunt sententiæ. Nos enim petiimus semel ejici imagines: adversarii cum omni suo cultu retineri. Medii (id est, Valentinus Episcopus, Salignacus, Spensa, Bottellerius, Picherellus, à quibus alioqui miserrime & acerbissime vexati sunt hostes) cultum duntaxat sustulerunt. Tum Regina, cujus patientiam tibi satis commendare non possum, nos ad concordiam multis verbis cohortata, tandem imperavit ut singulæ factiones suam sententiam perscriberent. Hostium opinionem nec describere, nec mittere placuit. Ex nostra cognosces, nos de industria studuisse, ut abrupti colloquii culpa omnis in illos transferretur. Id enim callide captabant, ut quoniam primi eramus sententiam nostram recitaturi, si præcise negaremus nos nunquam nec ullis conditionibus coituros nisi omnibus imaginibus statim profligatis, responderent sibi cum tam præfractis hominibus nihil fore negotii, & alioqui fuisse de jure suo decessuros. Neque vero nos hæc expectatio fefellit. Nam simulatque viderunt nos de veritate quidem nihil concedere, sed tamen, oblata quadam conditionis specie, illis eripere quod quærebant, aperte cœperunt per suos dicere omnia hæc ad Concilium Tridentinum esse remittenda. Nos autem contenti fuimus de nostra promptitudine testari, & manifestas rationes proferre, cur illius conciliabuli decretis stare non possemus. Regina initio in ea erat sententia, ut omnino vellet illos ad finem usque pergere: sed cùm animadverteret factiosos quosdam hac occasione arrepta interea per cuniculos aliud moliri, tandem per Cancellarium significavit, sibi non videri ut procederet colloquium, quandoquidem in primo capite, quod maxime videbatur perspicuum, tanta appareret dissensio. Nihil hoc consilio gratius accidere potuit nostris adversariis quibus iste ludus minime placebat, adeo ut ipse Demochares (asinus omnium quadrupedum, Mallario excepto, infacetissimus) pene sui oblitus in meos amplexus rueret, & ejus sodales honorifice me salutarent. Relinquo tibi cogitandum quam belle mihi cum illis bestiis convenerit. Certe non sine risu ipsius Reginæ illos à me dimisi. Interea jussi sumus nostram de reliquis etiam capitibus sententiam paucis perscribere. Sed hoc fiet, opinor, ad Calendas Græcas. Interea dum hæc fabula peragitur, non credas quas nobis tragœdias excitarit ille quem minime omnium oportuit, de quo si deinceps scripsero, Julianum vocabo. Dicam uno verbo, opus est Domini, justa sua judicia exercentis: & vix ullum extat similis levitatis, perfidiæ, sceleris exemplum. Neque puduit illum quo die sum eum in lectulo allocutus, non aliter mecum agere, quam si ignorarem quæ vel ipsis pueris nota sunt. Ab eo tempore odium in me suum non jam simulare, sed aperte prodere cœpit, & spiritu malo palam agitatus insanire. Sed bene habet quod Deus nunc illi mentem ademit, adeo ut ne insanus quidem videatur magnopere formidabilis. Uxorem autem tibi affirmo duplo fortiorem esse, quam unquam antea. In Possidonio & altero ejus fratre nihil est quod requiras. Uterque cessit illius insani furoribus, sed certo consilio, quod nobis utile fore spero, quamvis maluissem ad extremum invictos sese opponere. Sed aliter judicant faciendum fuisse, quibus arcana ista notiora sunt quam mihi. Hoc quidem scio, & Regi & Reginæ gratissimos discessisse, & spero alius ad exeundum januam patefecisse qui minime hoc sperarant. Tertius frater in aula remansit, homo, si quisquam in eo ordine alius, plane integer: adeo effusa est Dei benedictio in totam illam familiam. Hac occasione arrepta, cupide & ipse ex aula discessi ad patrem profecturus, simulque me ad reditum comparans. Sed ecce novæ turbæ, in quibus nefas fuit hanc Ecclesiam (cujus gubernationem nosti) deserere. Senatus neque precibus neque minis potuit exorari, ut iniquissima etiam addita duorum capitum declaratione, Edictum promulgaret. Hinc igitur infiniti tumultus, conspirationes apertæ, mutuæ cædes, & quid non? & hæc omnia debemus accepta referre Juliani furoribus. Interea grex crescit infinitis modis: quæ una res me hic retinet, quoniam video Dominum huic qualicunque meo labori benedicere. Abhinc quatriduum Regina huc venit, ut Edicti promulgationem extorqueret. Ejus consilium infelix ille impediit. Edictum igitur illa, una cum ea quam dixi declaratione, secum abstulit, & Senatum monuit ut saltem melius aliquod consilium daret. Eodem die, qui tamen festus non erat, convenimus in concione pomeridiana ad viginti quinque hominum millia, in quibus erant plurimi omnium ordinum hujus civitatis non alio habitu, quam si in curiam fuissent ingressuri, & ex nobilitate quamplurimi. Hoc spectaculum alios ad rabiem & desperationem adegit, alios fregit, alios coëgit suspensos hærere: & sane in his turbis quidvis experiendum video. Consilium eorum qui in Senatu nobis adversantur, id est partis aliquanto majoris, ejusmodi est in summa. Observandum esse Julii mensis Edictum, non quale habetur, sed ita ut perscriptum erat in curiæ registro, id est multo crudelius. Non deesse Principem (is est Aumullæus) qui paratus sit intra mensem omnes istos extra Regni limites profligare. Sorbonam scripturam esse brevem Catechismum, qui à Catholicis doctoribus in omnibus oppidis explicetur: itemque fidei capita, quibus Rex ipse primus, deinde omnes sine exceptione subscribant. Qui hoc facere recusarit, si quo munere fungatur, ab ejus functione per annum abstineat: nisi intra annum resipuerit, exilio & fortunis mulctetur. Sin privatus fuerit, intra mensem excedat Regni finibus. Ministri intra diem decimum quintum, addita revertentibus capitali pœna, pellantur. Nostratum Ecclesiarum matrimonia irrita habeantur, & ex iis prognati mares vel fœminæ inter spurios numerentur. Quid amplius? ut quos baptizavimus, alieni ab Ecclesia censeantur. Hæc illi: & sane gaudeo quod nullum medium consilium cœperint. Neque enim arbitror ullum prorsus fore qui non eos ut stultos rideat, & ut insanos rejiciat. Interea exitum aliquem præstolamur. De mea valetudine, videor quidem mihi melius habere, sed tamen quotidiani labores vix sinunt me respirare. Interea millies mori malim, quam in tanta tempestate quiescere, laborantibus omnibus. Preces tantum peto, & rogo, mi pater, ut, quod ad rem istam attinet, cætera arbitrio meo relinquas. Nam si tute hic esses, piger tibi viderer, in tanta necessitate, quantum hic conspicio, in ea urbe quam adversarii præcipue petunt. De meo reditu, idem est mihi animus. Quid multi cupiant atque etiam importunissime flagitent, partim jam admoniti, partim deinceps cognoscetis. Nam etsi ita restiti, ut millies prædixerim nihil tale esse ipsis cogitandum, tamen video ipsos omnia tentaturos. Quid expediat si requiris, puto de hoc constitui non posse in ista re-

rum

rum perturbatione. Conjicio Julianum, qui omnibus bonis semel bellum minatur, nunquam passurum ut diutius in hoc Regno maneam. Sed in omnem, ut aiunt, eventum, proderit publicis literis me ad Calendas Maii, ad summum, revocari. Si interea ejiciar, certe solus non ero. Sed hoc, ut spero, Deus avertet. Sin minus, tamen omnes intelligent merito me de reditu cogitare: & hoc fortassis obstabit, quominus ad vos mittantur qui vobis atque etiam mihi sint molesti. Hæc tamen ita dicta & scripta sunto, ut me existimetis nihil aliud decrevisse, quam quod censueritis ex usu esse Ecclesiæ, sive hic mihi sit manendum, sive redeundum. Jam ad postremas tuas venio. Quod de Hispani & aliorum fœdere istic fertur, jampridem hic volitat; & facit adversariorum confidentia, ut non penitus vanum esse rumorem conjiciamus. Sed nihil certi possumus adhuc affirmare, quamvis Possidonius qui tum hic erat, quum literæ tuæ & illi & mihi redderentur, omnia sedulo sit expiscatus. Nam commode evenerat, ut tum quoque Regina hic esset. Puto igitur neque contemnendum esse hunc rumorem, neque nimium reformidandum. Diligenter omnia scrutabor, & statim perscribam. Et hic necesse est, mi pater, ut tibi alioqui tot laboribus oppresso, hoc onus invitus imponam, ut Martyrem & nostros illos, quoties licebit, certiores facias eorum quæ hic geruntur: quamvis hac molestia, quoad ejus fieri poterit, ipse te libenter liberabo. Habes literas aliquanto longiores, quam si sæpius scripsissem: sed tamen rogo ne ulla negligentia factum putes ut tamdiu tacuerim. Bene vale, mi pater, cum fratribus, Collegis & amicis omnibus. D. Jesus te magis ac magis in opere suo confirmet, & ad extremum usque tibi benedicat. Lutetiæ, 26 Februarii.

JOAN. CALVINUS GIBOTIO TOLOSANO.

Sicuti quum antehac audirem, eximie vir, te istic pro defensione salutis doctrinæ strenue pugnare, & hac de causa vexari ab hostibus pietatis, de salute tua sollicitus fui, & coram Deo gratulatus sum tuæ constantiæ: ita nunc miratus sum, ubi major affulsit libertas filiis Dei, te adhuc desidere in eo cœno, unde pridem emergere debueras. Nam quum de lætiore urbis vestræ statu verba fierent, mox sciscitatus sum quomodo te gereres. Ubi vero mihi narratum est te in eadem manere professione, libere tibi fatebor, hujus parum ingenuæ tuæ tarditatis me puduit. Etsi enim non dubito Satanam & mundum multa objicere, quæ te impediant ac morentur: omnia tamen obstacula perrumpere te decebat. Nam quum in te multorum conjecti sint oculi, nisi exemplo tuo præluceas omnibus, quicquid coloris obtendes ad excusationem, nullius erit momenti. Adhæc in eo te gradu locavit Deus, qui te arctiore vinculo ad reliquos excitandos obstringat. Nec tibi venia dabitur, nisi te certamina, quibus Deus pridem te exercuit, animosum reddant. Jam quasi sublato vexillo suos omnes Deus ad pugnandum invitat. Quamvis aliorum ignaviæ parcatur, tibi omnium minime cessare licet. Quid enim absurdius vel minus decorum, quam puero duce colligi Christo Ecclesiam, certatim confluere multas turmas, vulgus hominum acriter se impietati opponere, omnium ordinum homines uno consensu purum Dei cultum profiteri: veteranum autem Theologum qui luculentum recti animi specimen edidit, de quo tanta concepta fuit expectatio, non modo quietum stare, sed permixtum esse manifestis & professis Christi hostibus? Negabis te prorsus silere, vel esse medium, sed multa signa dare sinceri erga Religionem studii. Sed multum abest quin hæc obscura & ambigua significatio ad placandos piorum animos sufficiat, qui merito aliquid majus abs te flagitant. Nisi ergo in apertum prodeas ad dandum Christo nomen, adeoque primus in acie appareas tanquam antesignanus, culpam nimium mollis inertiæ neque coram Deo, neque coram Ecclesia unquam effugies: quando res eo provectæ sunt, ut jam non supersit tergiversandi locus. Ignosce meæ vehementiæ, quam mihi verus erga te amor suggessit. Nam dona quibus te ornavit Deus sic amplexus sum, ut non possim non esse tibi amicus. Vale ornatissime vir, & mihi ex animo colende. D. te Spiritu suo gubernet, virtute fulciat, præsidio tueatur. Genevæ, 14 Martii. M.D.LXII.

JOAN. CALVINUS N. N. S.D.

Utinam, dilectissimi fratres, lætius ad vos scribendi argumentum sese offerret, ut meæ etiam literæ plus gaudii vobis afferrent. Peto igitur à vobis ne moleste feratis, si vos ad tempus tristitia affecero, quum ea una sit ratio, qua vere in Domino gaudium ereptum renovari possit. Optarem vero hoc potius scripto prædicari à me vestram fidem, charitatem, tolerantiam, ut vos etiam ad perstandum ac proficiendum in melius exhortarer. Quum autem vestra salus mihi chara atque pretiosa sit, ad aliud argumentum me conferre cogor, ut vos serio commonefaciam quæ ad me de vobis perferuntur, non respondere Euangelii cognitioni, uti illam à Domino semel accepistis. Quare necessitas quæ me huc adducit, excusationis vicem satis apud vos supplere debet. Sic enim Paulus ipse, cujus tanta erat spiritus mansuetudo ac singularis humanitas, Corinthios ipsos in causa esse dicit, quod adversus ipsos vehementia & asperitate uti cogeretur. Et tamen ubi ita illos tractavit, testatur ejus rei 2 Cor. 7. vers. 8.
se non pœnitere, dummodo tristitia illa quam ipsis scribendo intulit, eos ad ingemiscendum suis malis adducat, ut serio resipiscant. Sic etiam ipse colligo, quod ita me geram erga vos, à vobis acerbum ad primum motum judicatum iri: atqui si in vos uti par est descendetis, ut vestros morbos persentiatis, agnoscetis non aliud ad illos medicandos lenius remedium adferri potuisse. Sic autem de vobis sentio ex iis quæ audivi à fide dignis, & qui bene in vos affecti sunt. Ac ne vos pluribus morer, sic accipite, Vitam illam vestram magno esse probis offendiculo: ac vicissim ea occasione os impiis à vobis aperiri, ut nomen Domini & sanctam doctrinam blasphement. Sic enim ista connotanda sunt ut se habent, ut malum vobis retegatur, quod tandem quale sit agnoscatis, ut remedio locus esse possit. Enimvero sat scio gratiores esse multo illos medicos, qui malum emplastris & unctionibus linendo leniunt, ut ulcus intimum non fodiant, quam qui ut ægrotum probe curent, serio lancinando pus ipsum exprimunt. Ac si ad vestram salutem ita expediret, nihil magis optarem, quam mollius & blandius omnino vobiscum agere. Sed quid agam, si quæ nimis nota sunt dissimulavero, ac tam inordinatis modum aliquem affinxero, quum res nullo modo jam ferat? Hæc sunt igitur quæ de vobis audiuntur, ut & à vobis audiantur placide, ut remedium malis quæramus, quæ nimis jam diu apud vos obtinuerunt. Primum igitur hoc fertur, vos plurimum refrixisse ab affectu qui extabat olim in vobis ad audiendum verbum Dei: illud ex eo colligi, quod nullum sit apud vos in illo proficiendi studium: item vos effusos esse ad blasphemias, luxus, scortationes, easque ejusmodi, ut ad illarum auditum exhorrescam. Item strepere inter vos omnia dicteriis & salsis conviciis, quibus vosipsos mutuo admordetis, quasi certatim & perpetuo, tantum mutuæ ædificationi studiosi estis: item odia, detractiones, invidiam, ita regnare apud vos, jurgia etiam manifesta atque rixas, ut à verbis tandem ad

ad pugnas etiam deveniatur. En vero nativos plane fructus contemptus doctrinæ illius, quæ freni instar esse debuit, ut in vera sanctitate & honestate contineret. Atque ille fons est mali, refrixit nempe zelus audiendi verbi & in illo proficiendi, qui olim vigebat. Est vero illud infausti ominis: quum qui optime verbum Dei concoquunt, nunquam illo tamen se satis expleri posse sentiant. Ut contra qui Dei verbo quasi saturum gravari se ostendit, jam fastidium illius prodit, ut tandem evomat quicquid ante percepit. Equidem me non latet, non ita vos ipsa auditione verbi institutos pridem fuisse, uti optandum esset. Sed tamen vel minima portio tanti boni optabilior erat, quam si nihil omnino accepissetis. Jam audimus de vobis, non valde à vobis requiri publicam privatamve institutionem. Sane etiamsi centies uberior vobis intelligentia veritatis inesset; ea tamen est immensitas sapientiæ Christi, ut nunquam non illic reperturi sitis, quod vobis maximo usui esse debeat: adeoque provectissimos quosque doctores perpetuum discipulorum locum in hac vita retinere statuendum est. Ut vero ipsa simplici doctrina non ita vobis opus esset, an vero qui cum illa conjuncti sunt exhortationum stimuli parum necessarii judicandi sunt, ut tot illa mala quæ inter vos emergunt saltem iodicent, atque vos vobisipsis exhibeant? Si nullum aliud peccatum inter vos extaret, illud tamen est non mediocre, quod non in melius, sed in deterius tenditis. Insigne, inquam, est peccatum, & ingratitudo omni deprecatione major, ubi cordis aures obviæ non patent, Domino sacrum illud os suum apud nos aperiente. Imo quum non sit hoc unius diei, sed quotidianum ipsius beneficium, nostrum erat quotidie etiam illi audientiam præstare:
Coloss. 3. vers. 16. quo pertinet illa Pauli admonitio, ut Dei verbum copiose in nobis inhabitet. Agnoscite igitur summum inter vos malum, quum non alio affectu proficiendi magis ac magis ducamini, ut teneatis quæ sit voluntas Domini: quumque remittitis omne studium & diligentiam ad vos sive per lectionem, sive alia ratione in cælesti illa cogitatione confirmandos. Quemadmodum enim fastidium cibi malam corporis habitudinem declarat; ita longe pejus habere liquet ipsam animam, ubi gustus ille & sapor verbi Dei plane deperditur. Porro ex ipsis fructibus mali etiam magnitudo æstimanda est. Neque hoc dico ut ungyem ulceri apponam, sed ut in quo versemini periculo, commonstrem, ut tanto melius appositum remedium amplecti possitis. Nam quis illud credat, quod nomen ipsum Dei, quod satis pretiosum apud nos esse non possit, ita apud vos indigne profanatur? Neque enim temeritas jurandi istic tantum usurpatur; sed & blasphemiæ, quæ passim per ora volitant, audiuntur. Ecquid vero in Deum creditis, qui tam secure hoc illius quasi fulmen non expavescitis? Do-
Exod. 20. vers. 7. minus non habebit pro innocente qui assumpserit nomen ipsius in vanum. Jam si non ferendum à se juramentum temere conceptum pronunciat, scilicet illi perinde erit quod sacrum ipsius nomen blasphemiis etiam magis per vos vilescat, quin horrenda vindicta tantum scelus sequutura sit? Tantine scilicet vobis esse corpus ipsum Christi Domini, ipsumque sanguinem, ut eorum mentio sive per insultationem, sive per ludibrium à vobis etiam fiat? Atqui nisi ista propius expenditis, satis ostendet vestro malo, quam alio in pretio illa ipsa habeat, quæ vos ita fœde proculcatis. Neque vero hoc etiam dissimulavit hactenus. Quæ enim vobis probra incumbunt, certa sunt ipsius flagella, quæ eo nomine ab ipso immittuntur, quod non eam quam par erat nominis ipsius
Rom. 1. vers. 28. rationem habuistis. Auditis Apostolum, nempe ubi de illis agit qui quum Deum cognoverint, ipsum tamen legitime non glorificaverunt, ideo, inquit, tradidit illos in mentem reprobam, ut in omnem fœditatem projecti essent. Atque ita loquitur Apostolus de profanis ipsis, quibus lux illa Dei non perinde atque vobis affulsisset. Quum igitur Evangelii lucem vnbis obtulerit, quod ita nunc vehementer in vos excandescat, apud quos nomen ipsius ita proscinditur, ipse quidem mirari non possum. Hinc omnino illa inter vos pudenda confusio: ac nominatim scortationes: eæque adeo fœdæ, ut ipsis infidelibus horrorem incutiant. Equidem non ut causæ cognitione præmissa sententiam fero: sed tamen scandalum ipsum adeo vulgare est, ut plus satis mali
subesse clamet: sed tamen si illa Pauli admonitio memoriæ saltem hæreret, ut abstineamus etiam ab eo *1 Thess. 5. vers. 22.*
quod mali speciem habeat, attentius, ut existimo, à malo ipso caveretis. Contra vero non desunt quos hoc unum quærere credibile sit, ut famam illam quæ de ipsis circumfertur, & malum simul exemplum confirment. Optandum vero esset, famam ipsam quæ passim volitat, extinctam esse omnino. Sed nihil agitur, nisi factum male, pergetur. Sic enim sinit Dominus ipsam fœditatem detegi, ut qui libentius in tenebris sibi in vitiis indulgerent atque blandirentur, ipsi demum ubi se detectos sentiunt, pudore suffundantur. Sic solet ad resipiscentiam com-
pellere. Porro quid contineat Scriptura quod ad *1 Cor. 6.*
promiscuas & vulgares scortationes, non ignoratis. *v. 9. 15.*
Illas nempe à Deo maledici: propter illas Dei vindi- *& 18.*
ctam rebellibus impendere: ad eos qui illas sectan- *Coloss. 3.*
tur, regnum Dei non pertinere: illas adeo sacrile- *vers. 6.*
gii instar habere, quando nostra ipsorum corpora, quæ Spiritus sanctus sibi templa sacraverat, illis demum polluantur: qui se illis addicunt, à Christi corpore abscindi. Scortatorem denique sibiipsi peculiarem quandam maculam, quæ aliis sceleribus non ita conjuncta sit, inurere. Atqui non in scortatione istiusmodi stetit apud vos malum. Quis enim est jam vester pudor, quod ad eam usque licentiam progressi estis, quam profani ipsi detestati sint, quum ipse naturæ sensus hoc omnes doceret, crimen esse intolerandum. Incestum nempe tolerastis, & approbastis. Quare date operam in primis, ut quod ad istud attinet, conscientiam vestram coram Deo in primis aperiatis: atque vos ita sincere hic gerite in posterum, ut nulla inde macula apud alios in vobis hæreat. Te-
stabatur Paulus, si quos scortatores aut profusos & *2 Cor. 12.*
inordinatos apud Corinthios offenderet, quos mali *vers. 21.*
non pœnituisset, sibi hoc novum luctum allaturum, atque ipsorum in se opprobrium derivatum iri. Quanto magis ipsis mali auctoribus ad lacrymas & extremam demissionem confugiendum erat? Quum autem vos omnes etiam ut ejusdem corporis membra partem etiam mali sustineatis, illa tam horrendi peccati agnitio vos quoque afficiet atque serio dejiciet, ut in posterum studiosius quam hactenus fecistis, enitamini, ut vos mutuo ædificetis, tum verbo, tum ipso vitæ exemplo. Nam & eo male auditis, quod nonnulli quasi artem quandam sannionum factitent, toti dicteriis referti sint ad pungendos quoslibet.
Paulus vero nominatim etiam dicacitatem, & face- *Ephes. 5.*
tias illas scurriles à Christianis alienas esse jubet. Hoc *vers. 4.*
igitur à vobis removete: idque eo magis quod mali illi & insulsi sermones afferunt secum male agendi licentiam, quoniam in illis proferendis jam modus omnis rejicitur. Sequuntur deinde odia & invidentiæ, quæ nimis produnt, regnum Dei non extare apud vos, quum ipse sit Deus concordiæ & pacis. Adjunctæ sunt etiam detractiones, quæ nullum cha-
ritati esse locum indicant, quando Charitas tegere *Prov. 10.*
dicitur multitudinem peccatorum. Atque hic satis *vers. 12.*
mirari non possum, unde vobis ad ista otium dari possit, quum tot hostes undique immineant, qui hoc unum quærunt, ut aliqua vobis noceant. Etiam Guelphus cum Gibellinis convenit, ubi tertius hostis emergit. Inter vos autem ita paucos, atque undique adlatrantibus hostibus subjectos, ita tamen odia & rixas fervere quam absurdum est! Instant circum-

circa

circa qui ad vos devorandos intenti sunt: & à vobis ipsis occasio obtruditur, dum ita vos mutuo mordetis, quasi nempe cotem ad exacuendos ipsorum mucrones data opera subministraretis. Agnoscite vero quod ita præcise vobiscum egi, me ad vos expergefaciendos necessitate adactum fuisse. Nisi enim lethargo grandi laborassetis bacteous, non ita & tamdiu, inque tam crassis vitiis vobis indulsissetis. Ut enim perpetua cum omnibus conjuncta sit infirmitas, tamen quod in vobis notavi, mera est pravitas & contemptus. Atqui nolim vos hac mea reprehensione ad animum despondendum impelli, quum illud mihi potius proposuerim, ut in spem misericordiæ Domini vos adducerem, quæ omnibus obvia est, qui modo ad ipsum sese convertunt. Et quod ad illa ipsa mala quæ vobis digito commonstravi, quum non possint vobis aliter quam probro & ignominiæ cedere, illud unum vos erigat, quod Dei gloria ita etiam illustretur: ut in illius misericordia quæ vos una sustinet, merito gloriam vestram repositam statuatis, quum nomen benignissimi Patris erga vos ita à vobis non frustra invocari constet. Excitate vosipsos interea, ut à Domino ipso edocti, serio tandem resipiscatis. Adhibete meliorem diligentiam tum ad lectionem Scripturæ, tum ad reliqua pietatis exercitia. Pollutiones illas omnes & fœditates semel è medio vestri tollite. Sic nomen Domini reveremini, ut nunquam à vobis nisi ad ipsius honorem proferatur. Sic quisque vitam domi instituat, ut nemini ullius impudicitiæ suspicio suboriri possit. Facite etiam ut omnis luxus & insolentia, quæ non decet Christianos, semel revellantur à vobis. Atque ut odia & rixæ à primis fundamentis eruantur, ipsas causas serio excutite. Ablegate nempe à vobis infidelitatem & nequitiam: neque porro locum retineat apud vos superbia, ut quisque sibi omnes velit esse obnoxios. Præcipue vero à Domino petite ut vos respiciat, atque ita admissorum malorum memoriam sepeliat, ut vos etiam sincere reformatos ad se reducat. Hic enim ipsius opus extare oportet singulari aliquo modo: quum alioquin periculum sit ne in exemplum statuamini, ut per vos alii discant quam intutum sit cum tanto Hero quasi per lusum agere. Attendite denique ne ad istam admonitionem obdurescatis, ne in eorum condemnationem incidatis, qui postquam ipsius gratiam rejecerunt, ignem adversum semetipsos excitant, qui tandem ipsos absumat. Atqui meliora de vobis spero, atque de vobis aliquid audire exopto, quod præsentem tristitiam abstergat. Faxit Dominus ut quæ in vos contulit dona, evanida non fiot: ut vestros lapsus restituat, ut in vobis omnes certissime ipsius infinitam misericordiam conspicuam habeant, ac proinde in vobis etiam exaltetur felicius quam antea sanctum nomen ejus, Amen. M. D. LXII.

VIRETUS CALVINO S. D.

DUo sunt quæ me hic adhuc detinent. Primum medici quibuscum mihi res est: deinde motus variis in locis excitati ab hostibus, & cædes crudelissimæ ab iisdem perpetratæ. Audivisti de motibus & seditionibus Provincialium. Paucis ante diebus Narbonenses ficti duelli prætextu inter duos Hispanos, cives & incolas pene omnes ad fictum illud spectaculum urbe extraxerunt. Postquam egressi sunt, fraus prodita est, & patefacta proditio. Quum enim nunciatum esset in alium diem rejectum esse duellum, ac omnes qui egressi fuerant, in urbem regrederentur, iis solis patuerunt portæ qui Papisticam tuentur & sequuntur religionem, alii sunt exclusi. Sub idem pene tempus, quum Ecclesia Carcassonensis Regio parens edicto, urbe egressa esset ad sacrum conventum, clausæ sunt urbis portæ, ne in urbem reverteretur. Fratres quum se viderent exclusos, urbis portas obsederunt, ne quis urbe egrederetur, aut in eam ingrederetur. Interea tormento bellico ex urbe tres ex nostris occisos fuisse audivimus. Sed longe gravius est & atrocius, quod eodem pene tempore accidit in urbe, cui nomen est Castelnau, quæ non ita procul à Tholosa abest. Nam pari sævitia & crudelitate in nostros, hostes grassati sunt, qua jam ante menses aliquot Cadurçi. Nam quum nostri ad sacrum cœtum convenissent, incensa prius domo hostes in eos irruerunt tanta crudelitate, ut magnus fuerit occisorum numerus. In his primus cæsus est Minister, qui suum caput hostibus pro cæteris omnibus obtulit. Sed ne hac quidem ratione compesci potuit hostium rabies: deinde Diaconus pari fato sublatus, & uous Regius Procurator vir optimus, & Consiliarii aliquot, præter vulgus promiscuum. Interea Tholosani huc adveniunt, cum multorum literis, Tholosam si possunt me ducturi, quamvis disertis verbis admonuissem ne pedem moverent antequam à me intellexissent quid mihi per tempus, per valetudinem, & per Ecclesiam cui uni obstrictus sum, Genevensem, liceret. Monspessulani vero, etsi spe fructus quem ex meo Tholosam adventu sperant, eo adducuntur, ut hanc à me suscipi profectionem optent: non sunt tamen in ea sententia, ut eo iter arripiam his turbulentis temporibus, donec tota regio paulo sit pacatior. Ut res modo habent, nescio plane utra ex parte tutius sit iter aggredi. Sed spero fore ut brevi Dominus viam tutiorem aperiat, aut ut ad vos revertar ad tempus mihi præscriptum, aut ut longius progrediar si coëgerit necessitas. Interea Ecclesiæ augentur, quæ pergunt magis atque magis Ministros postulare. Hic tabellarius, quum neque hic, neque Nemausi, neque alibi Ministrum invenire potuerit, cogitur ad vos se recipere. Valde cupio qua sis nunc valetudine, cognoscere: quam ut diligenter cures, iterum atque iterum precor, ut qui magis omnibus sis Ecclesiis necessarius, quam hactenus unquam. Salutem multam dico Collegis & amicis omnibus. Vale optime ac diutissime. E Montepelio, 23 Martii. M. D. XLII.

Tuus Petrus Viretus.

BLAURERUS CALVINO.

GAllicarum Ecclesiarum fidem inter tot potentium adversariorum pressuras & immensos conatus eminere, tum & in dies magis atque magis assurgere, magna animorum gratulatiooe audiunt quotquot sunt in nostra Germania, qui Christi regnum apud omnes gentes propagatum cupiunt. Guisianorum cum nostris aliquot Principibus collusio vereor ne monstrum alat, quod Galliæ regno magnum malum daturum sit. Quandoquidem illorum simulatum Religionis studium, quo Augustanam confessionem probare sibi videri volunt, horum simplicitatem, qui alioqui plus satis iosesi sunt ounc quidem Sacramentariis quos vocant, facile circumveniet. Quanquam solatur interim, quod Dominus est, qui sapientes mundi hujus in sua ipsorum astutia comprehendit: quem serio perpetuoque precemur, ut Spiritu sui consilii suorum omnium actiones ad Christi ædificationem feliciter dirigat, & magnum suum nomen in ea usque sanctificet.

De aliis Germaniæ nostræ rebus, Linerus hic noster omnia tibi coram melius exposuerit. Dubia profecto sunt omnia, nisi quod gravissimi motus, & hostiles vastitates omnino nobis imminere videntur. Quandoquidem nullam hactenus legationem sacrarum precationum, fidelium lachrymarum & omnino seriæ resipiscentiæ ad illum mittimus paulo adhuc longius agentem, qui tot millibus contra nos venit, ea quæ pacis suot, petentes, quum jam dudum missis Prophetis suis velut certiss. fidei secialibus, bel-

lum nobis extrema commetitis indixetit: quos ipsos etiam & contemptim sæpe risimus, & non raro quoque sumus persequuti, magis atque magis iram nobisipsis in die iræ colligentes.

Bezæ nostri duram provinciam & ter miseram sortem vehementer etiam atque etiam dolemus, quum optimi & doctissimi viri non æstimandos labores, sudores, vigilias, tædia, perturbationes, & præsentissima pericula paulo diligentius nobiscum reputamus: verum ubi ad illum cui uni militat, animos attollimus, tum vero terque quaterque felicem judicamus, quod cum sancto Apostolo electum Domini organum destinatus, Christi nomen coram gentibus & Regibus portat, cui etiam post decertatum bonum certamen & consummatum cursum, servatamque fidem, justitiæ corona ab eo qui justus est judex in illo die haud dubie reddetur. Faxit autem Christus, ut & ipsi Bezam nostrum superatis aliquando omnibus istis difficultatibus, & feliciter confectis in Gallia negotiis, reducem videre & salvum nobis redditum gratulari possimus. Tu, mi colendissime Calvine, ubi ad eum scribis, mea etiam vice quam potes amanter, officiose, reverenterque ipsum saluta, cujus nunquam non mentionem in precibus nostris apud Dominum facimus, ut sermo Christi currat & glorificetur: quodque ipsius ministerio plantatur & rigatur, cæleste ac copiosissimum accipiat incrementum: utque eripiatur ab absurdis & perversis hominibus, ut quod facit, in tanta fidelium & prudentium Ministrorum Christi penuria, quam diutissime faciat. Bene vale anime mi observandissime in Domino, & charissime frater. Christus Jesus te nobis à febribus istis medica sua & felicissima manu curatum ac plane sanum & incolumem restituat, ac præsentissimo suo numine semper tibi in sua vinea strenue laboranti adsit, æternumque te servet. Salveant quotquot istic sunt nostri in Domino amantes, Symmystæ in primis cum Cos. Roseto. Commendo me piis ac fidelibus vestris apud Dominum patrociniis. Iterum vale. Vituduri, 4 Aprilis, quo die in hanc mundi lucem anno 1492. editus sum, jam septuaginta annos natus: quod reliquum est vitæ mihi hic transmittendæ, vere vitalis vitæ auctor Christus sic moderetur & dirigat, ut ad hanc me propediem propitius recipiat. Anno M. D. LXII.

Fidelissimo Christi Domini nostri ministro, D. Petro Colonio, *fratri & Symmystæ charissimo*, S.

PAulo antequam veniret Arnoldus noster, receperamus Taffini Collegæ tui literas, quibus significabat non posse diutius te abesse absque magna Ecclesiæ jactura: ac proinde rogabat, ut Marianæ Ecclesiæ prospiceretur. Respondi quod res erat, nos homine idoneo destitui, qui provinciam illam obiret, neque tamen æquum esse Metensem Ecclesiam spoliari jure suo. Nunc eadem apud te repetere cogor. Neque enim credas in quam penuriam simus redacti ex quo cœpit latius in Gallia propagari Christi regnum. Certe multi à nobis extorquentur quorum me valde pudet: adeo non schola tantum nostra exhausta est, sed ex officinis quoque abrepti opifices. Multi adolescentes bonæ spei formantur; sed nemo adhuc maturus. Viri aliquot se comparant; sed non admodum eruditi, & minime exercitati. Sibi tamen persuadeant Mariani, simul ac oblata fuerit facultas singularem nobis fore sui curam. De rebus Gallicis intelliges ex nuncio. Exercitus noster non procul abest ab hostium castris. Ergo precibus assidue & sedulo incumbendum, ut sine magna strage capita Deus profliget. Jam enim plus satis sanguinis fusum est. Vale integerrime frater & mihi charissime. Collegæ mei te plurimum salutant. Dominus tibi semper adsit, virtute & constantia sustineat, & labores tuos benedicat. Symmystæ quoque tuo multam salutem precor. Genevæ, 10 Junii. M. D. LXII.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

NUdiustertius tibi scripsi, venerande frater, per Italum mihi familiarem & vicinum. Heri tuas accepi cum Saroici fasciculo, ubi literas Thretio scriptas inveni, quas remitto. Tametsi autem multa Sarnicius putabat me ex illis cogniturum, nolui tamen resignare: ac præstabit ut intactas recipiat. Simul autem recuperavi responsum illud quod mihi perierat, in quo non parum placuit Thretii sedulitas. Nescio an expediat novam lucubrationem aggredi contra discipulos Blandratæ, donec audierimus quomodo excepta fuerit admonitio jam edita cum sua explicatione. Brevitas enim ad quam me restrinxi, obscura esse non videtur. Nec vero nebulones illi quidquam objectant, quod non ante fuerit à me refutatum. Forte unum desiderari potest, ut patrocinium quod sibi asciscunt ex vetustis scriptoribus excutiam. Etsi autem certa hac quoque in parte victoria est, labor tamen erit plenus tædii & molestiæ. Ac Diabolus per has salebras se jactare & in his latebris se volutare ipsos docuit, ut sine magno fructu per longos certaminum circuitus nos traherent. Scit quam durus sit & asper sermo Tertulliani: certe stridet magis, quam loquitur. Atqui longum inde volumen contexere necesse foret. In Hilario non tam difficilis ratio, cujus tamen sermo valde spinosus est ac perplexus. Si quid adhuc scribendum censeas, consilium tuum hac in parte expeto. De rebus Galliæ nihil affertur; unde colligimus omnia sic esse turbata, ut inter spem & metum tam nostri quam hostes pendeant. Extra aulam animos colligunt fratres, nec hostium superbiæ succumbunt, vel insultationibus franguntur. Vale clarissime vir, & mihi honorande frater, una cum Symmystis omnibus, quos plurimum saluto. Idem faciunt Collegæ mei & amici. Dominus te incolumem nobis servet, laboresque tuos semper benedicat. Genevæ, 6 Junii. M. D. LXIII.

Joannes Calvinus tuus.

J. CALV. D. CHRISTOPHORO THRETIO S.

SI mea admonitio profuit tuis popularibus, eximie vir, & mihi colende frater, Deo gratias ago, qui tantillum laboris, quod illic insumpsi, passus non est fructu carere. Nec vero nunc me pigeret plus operæ ponere in tractando illo argumento, si otium suppeteret. Sed ex quo hinc abiisti, continuum mihi negotium fuit cum variis morbis, ut ne ordinario quidem muneri obeundo sufficiam. Quod si major daretur relaxatio, sunt tamen alia nunc in manibus quæ mihi non permittunt in refutandis illis duobus errorum monstris operam impendere. Commentarios meos in Moysen Gallica lingua vertendos suscepi, non tantum ut nostratibus communis esset ejus libri lectio, sed quod opus alioqui non pœnitendum, innumeris quibus scatebat mendis repurgare necesse fuit. Fratres me hortati fuerant, ut librum Josue explicarem: hactenus vix ad tertium usque caput progredi licuit, quum tamen brevitati maxime studeo. Urgeor etiam aliunde, ut tibi nihil polliceri audeam. Siquando tamen melior dabitur opportunitas, eam non omittam. Sed tanta congerie me obruere minime expedit. Quod si patriæ tuæ sedulo prospicis, studium tuum laudo. Sed cogita nostram quoque Galliam multis morbis laborare, quibus mature succurrere oportet. Quanquam per Jonvilæum non stabit, quominus tibi gratificer, quia & strenuus est exactor; nec vero cessabit, si contigerit melior

melior opportunitas: quod si quid vigoris recuperem, libenter ipse quoque defungar eo munere. Sed nunc tam corporis quam animi vires magis sunt collapsæ, quam ut studium meum applicare possim ad novos labores. Quod apud D. Hyperium hyemare in animo tibi est, nusquam, fateor, commodius hospitium reperies. Nam præter raram pietatem & eruditionem, quæ in ejus scriptis relucet, aiunt hominem esse mansueto ingenio, magna sinceritate præditum. Sed tardior in patriam tuus reditus mihi non placet. Nam quum alios tantopere incites ad manum genti tuæ porrigendam, quid sibi velit hoc cunctandi & otiandi consilium, non assequor. Quanquam frustra hæc disputo, quia antequam ad te perveniant meæ literæ, hyems fere transacta erit. Vale ornatissime vir, mihi ex animo colende frater. Dominus te Spiritu suo semper gubernet, virtute sustineat, & manus suæ protectione incolumem tueatur. Genevæ, pridie Calend. Decembr. M. D. LXIII.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus D. Cursolio.

Quod certo homini mandasti, ut quid conscientiam tuam urgeret, mihi aperiret, meumque ad eam rem consilium exquireret, bona fide ab illo præstitum esse scito. Antequam autem respondeam, est quod Deo gratias agam quum ita re affectum video, ut conscientiæ habenas laxiores non permittas multorum exemplo: qui nimirum utcunque sese apud homines excusent, tandem tamen sese coram Deo damnare coguntur. Jam ut ad rem veniam, non eorum te loco habeo, qui medios se profitentur: sed te à me simpliciter quærere mihi persuadeo, an quum Christianam Religionem professus sis, fasne sit tibi prosequi N. ad supplicationes & cætera id genus idololatriæ exempla. Hic autem ista tibi expendenda sunt. Primum, ne exemplo illo tristitiam piis aut scandalum, aut infirmis vel ignorantibus adhuc fastidium aliquod afferas. Alterum est, ne des occasionem impiis Dei & veritatis hostibus sese efferendi: adeoque os impurum aperiendi, quo veram Religionem traducant. Sunt enim illa duo tanti momenti, ut non satis à nobis attendi possint, ut diserte ita nobis inculcantur. Quum igitur Dei Spiritus vetet nominatim ne fratribus tristitiæ causam afferamus, serio illud tibi in mentem veniat oportet, si contingat pios aliquot apud se ingemiscere, quum te in media illa turma conspicuum viderint, quæ ad Deum contumelia afficiendum prodeat. Scandalum vero quale futurum sit, quamque late emanaturum, satis etiam vides. Plerique enim exemplo tuo ducentur: adeoque hypocritæ illi quos suæ vecordiæ hactenus puduit, sub umbra tua secure latebunt. Altera ex parte cothurnos indues adversariis, non modo ut despiciant Euangelium, sed ut indurentur in sua immanitate adversus illos qui de pietatis ingenua professione nihil remiserant. Quo magis denique singula expendes, gravissime in Deum à te peccatum iri judicabis. Superest unum Naamani exemplum. Sed tanta est diversitas inter illius & tuam personam, ut ad usum tuum referri illud factum non possit. Unus erat ille in tota Syria qui Deum coleret, unde nemini ab eo potuit afferri scandalum. Nemo ex piis contristari potuit, quasi facto suo veram Religionem probro exponeret. Nemo potuit à recta via abduci, aut ne illam ingrederetur impediri. Quin potius ille exemplo suo insultabat genti suæ, quum altare sibi haberet, in quo Deum Israelis adoraret. In summa, non est urgendum quod illic speciale notari potest, sed potius quod ad ædificationem pertinet sequendum. Nunc dispiciendum an illi militiæ renunciare debeas potius, quam ut N. minus ea in
Rom. 3:8. re obtemperes. Atque hic tenenda est Pauli regula, non esse facienda mala, ut eveniant bona: satis video quantum commodi ad Ecclesiam rediturum sit, si eum locum retineas: quantum vero damni, si deseras. Sed in istiusmodi angustiis illud dandum est Deo, ut in eum recumbamus, qui unus idonee omnibus prospecturus sit. Neque interea tibi deerit excusatio honesta, quod quum N. non ignoret, quam Religionem profitearis, illam te ab omnibus illis rebus avocare, non posse integra conscientia illic stare, ubi in Deum peccaturum te noveris. Imo etiam constantiam illam tuam magis ei acceptam fore confido, quam si quidquam de officio remitteres. Etsi absentiam tuam tulit satis diuturnam, non erit illi grave si triduum in anno, uti per valetudinem te subduxeris. Atque hoc quidem per jocum. Morbum enim te obtendere nihil aliud esset, quam quod puderet te Euangelii. Ubi ergo ista apud te expenderis, non dubito quin cum
Paulo colligas, non posse te fieri participem Cœnæ 1 Cor. 10,
Christi, atque interea inter idololatras conspici, ma- vers. 28.
xime ubi res habet conjunctum scandalum. Peto igitur à te ut tibi instes, atque Deum enixe ores, qui tibi vires suppeditet, & arma illa tibi induat quibus te ad Domini militiam tanto animosius accingas. Dominus tibi atque conjugi adsit magis ac magis, ut semper omnia in melius succedant. 31 Julii M. D. LXIII.

Tibi addictissimus Joannes Calvinus.

Joan. Calv. Delphinatibus Fratribus s. n.

Hactenus ad vos non scripsi, dilectissimi fra- Ex Gall.
tres, quod expectarem ut res inter vos paulo melius se haberent: quando aliter fieri non potest, quam ut bellorum exitus plurima satis perturbata & inordinata relinquat. Nec tamen eam omnium restitutionem sperabam, in qua nihil desideraretur: quum nihil tum meis literis opus fuisset. Sed quoniam in mediis illis fervoribus non ita me à vobis commode auditum iri judicabam, meliorem occasionem, quæ nunc videtur offerri, mihi opperiendam duxi. Habeo igitur duo summa capita, quæ vobis proponam. Unum est, ne valde illorum exemplo sinatis vos duci, qui sibi persuadent sese quam optime de Deo meritos esse, quod pro Ecclesiæ jure adversus tyrannicam audaciam secundum edicta Principalia asserendo, arma tulerint, pericula adierint, facultatum detrimentum sustinuerint. Imo eo usque insolescunt nonnulli, ut sibi deberi jactitent, quod in Euangelii possessionem alii missi sint. Atqui si ita Domino visum est, ut tam honorato usui vos impenderet, non est quod eo nomine vobis placeatis, aut remittatis manus, quasi opere ad finem usque perducto: sed potius ut inde sumatis animum pergendi in melius, quod reliquum est longioris viæ. Quum si postquam tam bene cœpistis, cessare contingeret, essetis tanto minus excusabiles. Alterum sequitur, quod cùm belli occasio eam licentiam invehere soleat, ut optimi etiam tum sibi excidant, videndum esse ne profusiones illæ & insolentiæ quibus multi addicti fuerunt, à vobis deinceps retineantur. Quum potius malum ipsum quod ita jam inhæsit, stimulare vos debeat ad remedium tanto studiosius requirendum. Eorum vero quæ tam inordinate gesta sunt, omnis apud vos sepelienda est memoria, nisi ut illis ingemiscendo à Deo veniam precemini, atque ab ejusmodi rebus serio pedem referatis. Quum vero facultas à Deo jam oblata sit, ut cum aliqua pace conveniatis in nomine ipsius, ad ipsius verbum audiendum, ad promovendam vestram fidem, ad vos in ipsius timore confirmandos per illa media, quæ in Ecclesia ipse instituit: sic ad tanti beneficii usum legitime præstandum incumbite, ut aliquatenus etiam quæ secus ante acciderunt, compensare studeatis. Optandum erat sane, ut omnes sese iisdem animis ad Filium Dei agnoscen-
dum adjungi paterentur: sed quum illud sit decretum Psal. 110,
Patris, ut extet inter medios hostes Filii Regnum, vers. 2.

sustinete patienter quod non sine mœrore à vobis audiri potest. Interea vero ne pudeat adhærere Domino cum perpetua demissione & humilitate, dum impii quasi victores passim exultant. Ac si illud vos angit, quod ipsa cælestis veritas, quam omni rerum præsentium comparatione superiorem esse nobis oportet, ita despecta jaceat inter illos, vos ipsi operam date, ut errantes reducantur in viam. Ut eo perveniatis, vestro in primis exemplo illos afficite, ut quod ad vos non accedunt, pudorem ipsis afferat. Nominatim ut rectus ille ordo, qui soliditatis vestræ in Christum fidei fructus sit, extet apud vos, cujus testimonio agnoscere cogantur Deum inter vos præsidere. Scitis hoc ipsos in ore habere, quod nihil aliud quam vagantem & effrenem licentiam invehere quæramus. Ergo ipsis reipsa commonstrandum est, nos non alio animo excussisse Antichristi jugum, quam ut Christi ipsius jugum admitteremus. Atqui res longe aliter se habet. Qui enim intolerabiles illas conscientiarum fidiculas in Papatu sustinuerunt, quique horribilem illam animarum carnificinam tolerarunt tamdiu, nunc Euangelium obtendunt ut anormes & exleges vivant. Sic istis accidit quod de falsis Apostolis ad
2 Cor. 11. vers. 20. Corinthios querebatur Apostolus. Nempe, inquit, omnia illorum placide admittitis, & tantum non deosculamini, quum interea ad paternam objurgationem servorum Dei ita refractarii sitis. Plerique autem hoc magis probarent, ut se quisque pro arbitrio gereret, quibus satis esse videretur, quod verbum Dei publice doceretur. Quasi vero perperam instituta sit à Domino in ipsius Ecclesia disciplina, quæ omnes in officio contineat. Atque ut familiari exemplo hoc constet: quænam esset vita nostra & vigor, si anima ita corpori inesset, ut vel deessent nervi interea, vel officium non facerent? Sic omnino anima Ecclesiæ verbi auditione constat, ita ut etiam nervorum locum obtineat ordo & politia constituta apposite, ad bonum corporis illius habitum conservandum. At-
1 Cor. 14. vers. 33. que eo spectat illud Apostoli, quod Deus noster non sit auctor seditionis, sed pacis. Illud præterea vel unum abunde esse oportuerat, ut nihil aliud obstaret nobis ne difflueremus ad malum: unum, inquam, Ecclesiæ Reformatæ nomen quod gerimus. Quod si quis hic timendum putat, ne sub regiminis spiritualis titulo, species aliqua dominationis invehatur, aut ne ministri sibi plus quam licet tribuant, & sua potestate abutantur: vestrum est ei rei prospicere, atque eam moderationem adhibere in iis, quæ apud vos his de rebus statuenda sunt, ut neque constringatur quisquam in sua vocatione, neque etiam fines legitimi transiliantur. Adeoque ut illi ipsi, qui regendis aliis præerunt, arctioribus etiam disciplinæ vinculis, quam alii ex medio cœtu, contineantur. Summum igitur hoc est, quod à vobis per Dominum unice contendo, quantum & vos Patris cælestis præsidio foveodos, & ovium nativam docilitatem illi exhibendam à vobis exoptatis, ut mansueto animo admittatis, quicquid ipse præscribit, tum in vestram salutem, tum præsertim ut obstruatur os impiis, ne per illos vestra ulla occasione nomen ipsius blasphemetur. Dominus & Pater misericordiarum complectatur vos suo præsidio, Spiritu regat, atque omnibus suis bonis locupletet. Genevæ, 31 Julii. M. D. LXIII.

MEDICIS MONSPESSULANIS S. D.

QUum nuper Saracenus Medicus, qui valetudini meæ curandæ præest, mihi obtulisset quæ mihi præscripsistis ad morbos meos levandos remedia, quis hanc curam me inscio suscepisset, quæsivi. Respondit se Collegæ nostri qui apud vos est, rogatu, summam eorum complexum quæ facere visa sunt, ut mihi utile consilium daretis. Ego vero ex accurata vestra responsione agnosco, quam vobis chara sit mea vita, de qua proroganda sponte adeo fuistis solliciti: si postulanti id laboris concedere grave non fuisset, officium fuisset minime spernendum. Nunc quia antevertistis, eo magis sum vobis obstrictus. Cæterum non alia restandæ gratitudinis ratio vel facultas suppetit, nisi ut ex meis scriptis vicissim sumatis, quæ spiritualem vobis medicinam afferant. Eadem ante annos viginti humanitate usi erga me fuerant eximii Medici Acatius, Tagautius, & Gallus Parisienses. Verum neque tunc infesti mihi erant podagrici dolores, neque cum calculo & arena mihi erat negotium, neque vexabar colicis torminibus, neque molestiam exhibebat dolor ani, neque sanguinis excreatio minitabatur. Turmatim quasi uno impetu in me irruptionem fecerunt tot hostes. Simul atque convalui à febre quartana, excepit me gravis & acerbus in suris dolor, qui paulisper mitigatus, iterum ac tertio me repetiit. Tandem versus est in morbum articularem, qui à pedibus ad genua excurrit. Diu me in venis hæmorrhoicis cruciavit ulceratis, quum me titillassent ascarides quibus nunc sum liberatus: hac occasione corripuit me proxima æstate nephritis. Nam quia equi agitationem non ferebam, lectica in agrum delatus sum. Volui in reditu partem itineris pedibus conficere. Vix ad milliare perveneram, quum me subsistere coëgit renum lassitudo. Atque tum sanguinem pro urina mitti à me miratus sum. Domum reversus decubui. Nephritis me acerrime urgere, cui modica tantum ex remediis levatio. Tandem calculus ejectus non absque molestissimo nixu malum illud mitigavit. Sed ea erat magnitudine ut venas læserit, nec cohibitum fuerit sanguinis profluvium, nisi injecto per siryngem mulieris lacte. Ab eo tempore plurimos enixus sum: & gravedo quæ in renes incumbit, satis indicat esse illic lapidicinam. Bene tamen est quod minuti vel saltem mediocres exeant. Spem sanationis eripit desidia, ad quam me constringunt ægri pedes. Ab equitatione etiam prohibeor sedis doloribus. Aliud præterea malum, quod cibus male in ventriculo concoctus in phlegmata vertitur, quæ sua densitate tanquam glutino exitum impediunt. Verum ego parum considerate, qui pro laboris mercede laborem vobis duplico, non iterum consultandi, sed nugas meas legendi. Valete ornatissimi viri & mihi sincera observantia colendi. Dominus vos semper gubernet suo Spiritu, virtute sustineat, ac donis suis vos magis ac magis locupletet. Genevæ, 8 Februarii. M. D. LXIV.

CALVINUS FARELLO S. D.

VAle mi optime & integerr. frater: & quando te Deus superstitem manere vult in mundo, vive memor nostræ conjunctionis: quæ ut Ecclesiæ Dei fuit utilis, ita nos ejus fructus in cælo manet. Nolo te fatiges mea causa. Ægre spiritum traho, & assidue expecto, dum me anhelitus deficiat. Satis est quod Christo vivo & morior, qui suis lucrum est in vita & morte. Iterum vale cum fratribus. Genevæ, 2 Maii. M. D. LXIV.

Sex Epistolæ quæ sequuntur, suo loco inter excudendum non occurrerunt.

VINCTIS FIDELIBUS LUTETIÆ.

Charitas Dei Patris, & Gratia Domini nostri Jesu Christi per Spiritus sancti communicationem vobis semper adsit.

QUaotum mœroris nobis attulerint vestræ afflictiones & miseriæ, fratres dilectissimi, scripto testari non est necesse: nam & nostra vobiscum conjunctio, & communis causa aliter nos rerum vestrarum sensu affici non sinunt. *Ex Gall. Referenda ad annum 1557. mensem Septembr.*

Acsi

Ac si ad manum esset ratio qua vobis adesse possemus, reipsa agnosceretis, quanto vestri juvandi studio teneamur. Una nobis in precibus ratio suppetit: si quid aliud io nobis fuit, omissum etiam noluimus, etsi de eventu statuere non audeamus. Enimvero quocunque res cadat, certo statuite oculos Domioi super vos intentos esse, ac vestros gemitus & lacrymas ad ipsum pervenire. Atque nisi illa fides certissima paternæ ipsius providentiæ nos sustineret, jam nos istius mundi voragines prorsus absorpsissent, ad quamvis auram agitati circumferremur, neque mens neque animus nobis constaret, denique inextricabilis quidam error vita hic nostra habenda esset. In primis vero ubi Satanæ & ipsius instrumentis habenæ laxantur ad miseram Ecclesiam persequendam, illud demum nobis succurrat oportet, quum Dominus nullam ex rebus à se creatis à sua providentia alienam esse velit, ab ipso non derelinqui qui illum invocant: quumque ne minimus quidem passerculus in terram cadat sine ipsius nutu ac providentia, paternum illud ipsius studium erga filios non defuturum. Est sane gravis illa & prædura tentatio, tantis fluctibus versari, quique certissimum naufragium portendant, ut tantisper cunctetur Dominus, neque dum porrigat
1 Pet. 1. manum: sed non perperam illud ab Apostolo appo-
vers. 7. situm est, Dominum nempe perinde atque aurum camino, fidem illam nostram probare velle. Quare etiamsi non ita præsentem opem adferat nostris malis, maneat illa tamen ejus veritas in nobis, quod ca-
Mat 10. pilli etiam capitis nostri numerati sint: ac si sangui-
vers. 30. nem etiam suorum effundi sinat, ipsas etiamnum illorum lacrymas esse in pretio apud illum, atque in utre ipsius & libro sigillatim reponi, ut testatur David Psal. 56. vers. 9. Unum constare debet, Dominum videlicet non permisisse, ut quod accidit eveniret, quin ita quodammodo designare statuerit magnum opus aliquod, quod nostrum omnium captum exuperet. Qui hactenus martyrium adierunt, fere obscuri & despecti erant apud homines, tum in sua ipsorum persona, tum quia non ita conferti & numerosi ducti sunt: quid igitur si aliquem istis angustiis suorum exitum Dominus destinat, qui amplissimum in ipso exultandi, atque ipsius concelebrandi argumentum proferat? Tantum, ut ita vere sapiamus, dum nos illi absolute submittemus: atque ut omnia sursum deorsum ferantur, placide liberationem illam quam pollicitus est expectemus. Vos vero, fratres dilectissimi, dum ista ita se habent, illam
Luc. 21. cælestis Magistri vocem ad usum vestrum referte, ut
vers. 19. in patientia vestra possideatis animas vestras. Equidem quam sit illud carni arduum, non ignoramus: sed nunc maxime succurrat oportet, hoc esse tempus certandi adversum nosipsos ac nostros affectus, quum ita acerbe à nostris adversariis impetimur. Neque vero existimate vobis male ita consultum iri quum ut agni in faucibus luporum versamini, quum illa promissio conjuncta sit, non defuturum nobis fidum Pastorem, qui nos in suam curam recepit. Satis potens est Dominus, utcunque furant & rumpantur impii, ad illos coërcendos uti ipsi videbitur, etiamsi nullis apparentibus mediis utatur. Vestrum est autem unice videre, ne quid præter illud quod ex verbo ipsius licet audeatis. Sic enim nos continendo ut ipsi obediamus, certi sumus ipsum aut tela propulsaturum à nobis, aut idoneis viribus ad ipsa excipienda nos instructurum: ut contra si, ultra ipsius voluntatem perrumpimus, timendum est ne tandem mercedem temeritatis nostræ referamus. Neque vero sic loquimur ut de vestro periculo securiores: sed quia in extremis illis rebus extrema nonnulla suggeri posse putamus, quibus ita ansam præcidere non sit facile. Quare non aliud vobis consilium damus, quam quod ipsi nobis dari vellemus, si essemus vestro loco. Præstat enim nos omnes nullam hic salutem sperare ac certæ morti occumbere, quam ut nostra fraude & diffidentia Euangelio ulla inuratur nota. Fœcundi nempe cineres martyrum à Domino, humana vero consilia & suggestiones sterilitatem & quasi ustionem potius inducunt. Illud igitur & sentite in vobis & reipsa palam facite, vos profecisse legitime in illius schola, qui nos sibi in sacrificium offerri jubet; neque quidquam à nobis recipi patitur, sed nos nostraque in solidum pro suo nomine impendi vult: sic tolerando pervincamus, donec impotentes illos adversarios prorsus conterat, aut sibi obsequentes & morigeros Dominus reddat. Quod autem vestræ Ecclesiæ ordo nunc convulsus est, videte ne plane effluere sinatis. Nam & vosipsos pro vestra trepidatione ad signum à Domino utcunque erectum intueri hoc tempus admonet, & nihil Satan magis vellet, quam ut huc & illuc dispersi nunquam deinde coire & coalescere possetis. State igitur densi ac conferti prout tempus & res ferunt per Dominum, ac veluti uno humero compacti, uno ore Dominum invocate, qui etiam pollicitus est interfuturum se in cœtu & duorum usque & trium congregatorum in nomine ipsius. Valete fratres dilectissimi. Dominus Deus & Pater protegat vos omnes sub præsidio Filii sui, invicta constantia obarmet, Spiritu suo sancto dirigat in omnem prudentiam, rectitudinem, sinceritatem, humilitatem ac fortitudinem, ac vestros illos adversarios tantisper infrenet ac cohibeat, donec in vestra illa obedientia ipsos ad meritam ignominiam & probrum perpetuum adducat. 16 Sept. M. D. LVII.

J. Calvinus fratrum nomine.

JOAN. CALV. VINCTIS FIDELIBUS LUGDUNI S. D.

NUnc demum urget ipsa necessitas, fratres *Ex Gall.*
dilectissimi, ut oculos in cælum constanter *Referenda*
attollatis. Exitus quis futurus sit, nondum *ad initium anni*
tenemus. Sed quando plane videtur Domi- *1553.*
nus vobis ad martyrium designatis, ad obsignandam veritatem uti velle, unum hoc est appositissimum, ut vos ad illud ipsum comparetis, rogando ut suo vos arbitrio ita obsequentes præstet, ut nihil quidquam ab eo abducat, quo vos ipsi vocare libuerit. Sic enim, fratres, mortificationem nostram procedere oportere didicistis, ut in sacrificium ipsi offerri pararisimus. Neque interea fieri potest, quin duri insultus excipiendi sint, ut in vobis experiamini quod ita Domi-
nus semel protulit, Ducent te nempe quo non vo- *Joan. 21.*
les: sed & illud succurrat, cujus nomine & virtute *vers. 18.*
nobis decertandum sit; qui illi unquam innixi sunt, nunquam attonitos trepidasse, nedum ut jacuerint confusi. Confidite igitur, fratres, vosipsos ubi ad extremum ventum erit, ipso etiam Domini Jesu Spiritu confirmatum iri, ut sub illo tentationum pondere, etiamsi virium vestrarum ad illud ratio nulla sit, non magis deficiatis quam Christus ipse, qui tam insignem ex illis victoriam retulit, ut ipsa nobis certissimum triumphi per medias mortes capessendi pignus & quasi vexillum sublatum extaret. Quare si ita feret ipsius voluntas, ut ad mortem usque jus & causam ipsius propugnetis, manum illam auxiliarem porriget, ut strenue ad extremum perstetis, neque vel minimam vestri sanguinis guttam vacuam & evanidam cadere in terram sinet. Atque ut fructus martyrii ex vobis non ita statim emergat: tamen dubium non est, quin longe uberior extaturus tandem sit, quam quisquam existimet. Et quoniam eo vos honore affecit, ut vinculorum vestrorum fama exierit ad plurimos, & undequaque sparsa sit, tanto certius est mortem illam vestram vel frendente Satana latissime emanaturam, ut Dei nomen per illam exaltetur amplissime. Ego quidem sic statuo, si Domini hæc mens erat, ut vos ad se vocaret, vestram illam diuturniorem detentionem ab ipso destinatam

fuisse, ut illius occasione excitarentur plurimi, quos ipsos vestro exitu demum ædificandos sibi providit. Plura hic oon addo quibus vos exhorter, aut consolari studeam, quum satis sciam Patrem ipsum cælestem suam ipsius consolationum efficaciam vobis per se testatam reddere: vosque etiam satis per vos ferri ad studium & meditationem eorum, quæ verbo Dominus suis ipse commonstrat. Et illa etiam quæ extant virtutis ipsius in vobis habitantis documenta, omnino confirmant, ipsum adeo ad extremum usque opus illud suum prosequuturum. Illud vobis constat, nos ex hac vita migrantes non in incertum ferri: tum quia de certissima illa post istam evanidam cælesti vita abunde estis persuasi, tum in primis quod plenissima adoptionis Domini gratuitæ fide instructi, ad illam vitam jam non secus atque ad vestram hæreditatem & patrimonium contenditis. Et quod ordinati estis à Domino Filii ipsius testes, illud peculiarem & præcipuam quandam tantæ veritatis notam vobis etiam apponit. Superest lucta illa, in qua demum non incedere modo, sed etiam currendo eniti nos jubet Spiritus Domini. Est quidem illud gravissimum tentationis genus, ac longe acerbissimum, ubi instat nobis & obversatur oculis hostium veritatis ille effrenis tumor, atque ubi eorum furor impotens ita despumat, dum nulla piis à Domino melior spes affulget. Atqui si illud non excidit no-
Colos. 3:3. bis, vitam nostram absconditam esse, ac nos mortuos hic esse (uti perpetuus est sensus & usus istius doctrinæ) perinde novum non erit, quod afflictiones perdurent. Quum enim ita Domino visum est, nos adversariis nunc quidem permittere: nostrum est etiam, si tempus illud redemptionis nostræ moram trahit, placide nos tantisper continere. Porro
Genes. 15. quum idem ille judicaturum se testetur gentem illam
vers. 14. quæ populum ipsius jugo servitutis oppresserit: noli te dubitare, quin horribilis vindicta illos maneat qui tam impotenti audacia ipsius Majestati insultarint, atque illos crudelissime insectati fuerint qui nomen ipsius invocarent. Vos modo illud Davidis
Psal. 119. *vers.* 109. vobis ipsis applicate, quod Legem Domini non sitis obliti, etiamsi anima vestra per singula momenta sit in manibus vestris: quumque Dominus ipse vita vestra in re tanti momenti uti statuerit, qualis est veritatis ipsius confirmatio, nolite dubitare quin & ipsa futura sit illi quam commeodatissima. Instat vero illud tempus quo terra deteget sanguinem quem absorptum contegit, nos vero ubi caducis istis corporibus exuti fuerimus, in optatissimum statum reformabimur. Satis sit igitur quod per nostrum opprobrium tantisper glorificetur Filii Dei nomen: atque in illo testimonio firmissime acquiescamus, quod vere nobis conscii simus, nobis ista non inferri alia de causa, quam quia speremus in Deo vivo. Atque illo argumento fas sit nobis insultare totius mundi ferociæ, dum ad illam spem contendimus, quæ nos demum in absconditæ nostræ vitæ plenissimam fruitionem intromittet. Valete fratres in Domino unice dilecti: ac ut nostri memoriam in vestris precibus vigere cupio ac postulo, ita etiam vestro nomine Dominum oro, ut suo illo sancto præsidio vos complectatur, sua virtute confirmet magis ac magis, vobis reipsa patefaciat studium illud suum de salute vestra impensum, atque in primis Spiritus sui dona adaugeat, ut ad ipsius gloriam ad extremum usque vigeant & valeant in vobis. 1 Februarii. M. D. LVII.

Frater in Domino vobis addictissimus J. C.

CALV. BULLINGERO S. D.

ETsi in excusanda mearum literarum raritate facilem te mihi præbes: atque etiam, quæ tua est æquitas, hoc mihi officium ultro remittis: me tamen vel ignaviæ, vel securitatis nimiæ pudet, quod erga te minus quam vulgares quosdam amicos sedulus sim. Verum hæc ratio est, quod alii importune flagitando, mihi torporem excutiunt: tu qui liberalius indulges, tacere pateris. Et sane ita assiduis scriptionibus fatigor, ut propemodum sæpe, tædio fractus, literas ipsas oderim. Utinam tua hæc moderatio apud alios valeret, ut parcius scribendo amicitiam fideliter colere liceret. Sed Galli nostri hac in parte plusquam inconsiderate me urgent. Ita fit ut vulgo satisfaciens, pigritiæ me apud præcipuos amicos suspectum reddam. Adde, quod nisi certa materia se offert, ineptire mihi videor, dum communia argumenta quasi procul accerso. Cæterum quod vos pridem scripsisse commemoras, nec fuisse datum à me responsum, quid sibi velit non assequor: nisi quod suspicatus sum profectum esse à vobis aliquid, quod ad me non pervenerit. Si quid tale fuerit, admonitus, quod mearum erit partium non negligam. Quoniam nonnulli vel maligni, vel morosi, vel sinistri homines concordiæ nostræ obstrepunt, si ita visum fuerit vobis, editam esse cuperem. Multa placide tuli, præterii, devoravi: sed, crede mihi, multis modis animadverti quantopere Satanæ displiceret. Si edita fuerit consensionis forma, Saxonicis Ecclesiis id valde profuturum spero. Vos tamen pro vestra prudentia, quid melius sit, statuite. Ego, quum plurimi exemplaria peterent, nunquam eo me adduci passus sum, ut prælo daretur: donec permissu vestro fieret. Qua de re jam ante scripseram. Sed ex silentio conjeci, nondum vobis maturum videri tempus. Velim tamen judicium vestrum mihi significes. De bulla gratum fecisti. Major usus fuisset, si biduo citius eam recepissem. Jam enim excudi cœperat præfatio, qua argumentum illud tractavi. Ejus exemplar hic habes, si forte legere vacabit. Rogo tamen, ut prima quaque occasione una cum literis mittendum N. cures. Hoc boni est in bulla, quod Papa absque ullo simulationis fuco meram tyrannidem spirat. Ad preces itaque, ut dicis, nobis confugiendum est. Germaniam dicunt hoc anno à bellis intestinis quietam fore: quoniam Turca Ferdinandum urget. Sed quia Domini est sedare omnes armorum tumultus, ille invocandus est, ut indomitam alioqui hostium nostrorum rabiem compescat. Vale eximie vir, & frater mihi in primis colende. Saluta meo & fratrum meorum nomine Collegas tuos & familiam. Dominus vos tueatur, vobis adsit, vos gubernare pergat. Genevæ, 13. Calend. Martii. M. D. LI.

Joannes Calvinus tuus.

MELANCHTHON CALVINO.

EX nundinis Francfordiensibus epistola ad me tua transmissa est, exempla vero editi scripti non sunt allata: tardius enim Francfordiam allata fuerant. Postea Bonnæ apud D. Bucerum nactus exemplum, vidi τὴν προσφώνησιν ad me, & subito bonam partem disputationis evolvi. Quod autem honorifico testimonio me ornaris, & de tota re, non solum pie, sed etiam eloquenter differueris, de utraque re, videlicet de mea gratitudine, & de ipsa disputatione, coram nos, ut soliti sumus quoties una fuimus, prolixe colloqui posse optarim: etsi enim tantum vel ingenii vel doctrinæ mihi non arrogo quantum tribuis, & nos in primis in Ecclesia agnoscere imbecillitatem nostram decet: tamen benevolentia erga me tua vehementer delector, tibique gratiam habeo, quod in scripto luculento tanquam in illustri positam loco extare significationem amoris erga me tui voluisti. Gratum mihi & illud testimonium tuum esse ingenue fateor, quod me & amare & quærere simplicitatem dicis. Nam prædicare bona conscientia possum fuisse hoc meum studium, quum initio harum contentionum, multa horridius *Refer*[*en*]*da ad annum* 1543.

ridius & intricatius disputarentur, ut excerperem res utiles, easque ex illa caligine evolutas, quantum possem, plane & dextre recitarem: nec raro illud Euripidis mihi venit in mentem, [illegible]: nec nihil periculi adii dum quædam præcidi confragosiora: retinui vero & illustravi utilia, quod tamen verecunde feci, ne irritatis vehementioribus ingeniis, discordias magis inflammarem. Fuit enim hoc quoque mihi curæ, nostrum, hoc est, Ecclesiæ consensum, in majoribus causis ut tuerer. Vides enim quam multæ aliæ causæ utilissimæ motæ sint: ut autem ducum ars est leviora & πάρεργα interdum relinquere, ne impediantur in persequendis necessariis, ita nobis videndum est de quibus rebus maxime dimicandum sit. Pontifices majori spe quam unquam suas [illegible] propugnant. Arbitrantur enim stultitia nostrorum Principum nostra dogmata ruitura esse, quos vident implicari bellis civilibus, & irritare Carolum hactenus cessantem & quasi fugitantem bella Germanica. Etsi hoc tanto malo moveor, quod quidem sæpe prædixi vaticinans, [illegible], quum Principum [illegible] & alios morbos viderem: tamen scio Deum inter fatales Imperiorum tumultus Ecclesiam suam servare mirabiliter. Non igitur frangamur animis, sed dum possumus, sonemus, ut conversus latro in cruce, doctrinam de Filio Dei, deque arcana sapientia, quæ est Ecclesiæ propria, de magnitudine humanæ infirmitatis, de pœnitentia, & fiducia promissæ misericordiæ propter Filium, de vera invocatione, & veris Ecclesiæ virtutibus, de mysteriis non polluendis, de Ecclesiæ politia, non illa quam fingunt Pontifices, sed qualis fuit Prophetarum & Apostolorum, denique de vita æterna. Ad harum maximarum rerum doctrinam ornandam transferas velim eloquentiam tuam: quæ & confirmare nostros, & terrere adversarios, & sanabiles juvare poterit. Cujus est enim oratio hoc tempore in disputando vel nervosior, vel splendidior? Nostra vel propter ingenii infirmitatem, vel propter eas ærumnas quibus consumpta est naturæ vis, si qua fuit, est squalidior. Magnopere igitur gaudeo divinitus te ad Euangelii explicationem excitatum esse, teque illa Apostoli voce adhortur quam scribit ad Timo-

1 Tim. 4. vers. 14. theum, μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος. Etsi autem videor [illegible], tamen ad confirmandos animos hæ mutuæ seu cohortationes, seu consolationes, præsertim in Ecclesia aliquid conducunt, ut Paulus se

Rom. 1. vers. 12. ait velle συμπαρακληθῆναι aliorum piorum officiis ac commonefactione: satis ubique est hostium qui Domino bellum inferunt, qui nos delere conantur, eo sit firmior consensus noster, [illegible]. Fortassis nostra Germania paulo post à Turcis vastabitur: quod si fiet, eo magis vobis alibi in locis tutioribus studia literarum excitanda erunt, & pugnandum vehementius, ut in reliqua Europa Euangelii lucem accendatis, & retineatis. Quod ad quæstionem de prædestinatione: habebam amicum Tubingæ doctum hominem Franciscum Stadianum, qui dicere solebat, se utrumque probare, evenire omnia, ut divina providentia decrevit, & tamen esse contingentia. Sese hæc conciliare non posse. Ego quum hypothesin hanc teneam, Deum non esse causam peccati, nec velle peccatum: postea contingentiam in hac nostra infirmitate judicii admitto, ut sciant rudes Davidem sua voluntate ultro ruere; & eundem sentio, quum haberet Spiritum sanctum, potuisse eum retinere, & in ea lucta aliquam esse voluntatis actionem. Hæc etiam si subtilius disputari possunt, tamen ad regendas mentes hoc modo proposita, accomodata videntur. Accusemus ipsi nostram voluntatem quum labimur, non quæramus in Dei consilio causam ut contra eum nos erigamus, sciamus Deum & velle opitulari, & adesse luctantibus: [illegible], inquit Basilius.

Excitetur ergo cura in nobis, & laudetur Dei immensa bonitas, quum & promisit auxilium & præstat. Sed petentibus, ut inquit Dominus, hoc est, iis qui promissionem intuentur. Nam à verbo Dei ordiendum est, nec repugnandum promissioni, sed ei assentiamur, nec disputemus antea: tunc nos adsensuros esse, quum arcanum decretum Dei nobis monstratum fuerit: adsentientem autem Deus adjuvat, qui per verbum est efficax. Hæc non scribo ut tibi tradam quasi dictata, homini & eruditissimo ac peritissimo exercitiorum pietatis. Et quidem scio hæc cum tuis congruere, sed sunt [illegible], & ad usum accommodata. Hæc Bonnæ scripsi apud D. Bucerum, quum eo accersitus est ut Ecclesias in Diœcesi Coloniensi emendaret. Hæc consilia Deo piis votis commendes. Rogo autem, ut mihi significes, an hanc epistolam acceperis. Nam si intellexero certo ad te perferri meas literas, scribam sæpius. Ἀντίδωρα tibi debeo: quare & grati animi significationem ostendam. Bene vale. 11 Maii.

Philippus Melanchthon.

CALV. RICHEBURGIO SUO S.D.

QUum mihi primus de morte Claudii ac Ludovici filii tui allatus esset nuncius, sic toto animo confusus fui, ut multos dies nihil aliud possem quam lugere. Ac tametsi coram Deo utcunque me sustinebam iis adminiculis, quibus in adversis nos instruit: apud homines tamen nullus fere eram. Certe ad omnia officia non multo magis idoneus mihi videbar, quam si fuissem semimortuus. Hinc enim mœrebam optimum & fidelissimum amicum, mihi alienissimo tempore fuisse ereptum: quicum tanta mihi erat familiaritas, ut nobis duobus nihil potuerit esse conjunctius. Inde subibat alius dolor, optimæ spei adolescentem filium tuum primo ætatis flore esse sublatum: quem loco filii diligebam, quia me, non secus ac patrem alterum, vicissim colebat. Hunc acerbissimum luctum excipiebat gravis & anxia de iis, quos nobis superstites D. reliquerat, sollicitudo. Domum huc illuc disjectam esse audiebam. Malherbii periculum cum ipsius causa me valde affligebat, tum etiam de reliquiis admonebat. Cogitabam fieri non posse, quin uxor esset vehementer consternata. Carolus vero tuus mihi assidue ob oculos versabatur. Nam qua præditus est ingenii bonitate, qua in fratrem ac præceptorem non charitate modo, sed pietate quoque semper fuit, minime dubium mihi erat, quin totus in squalore & lachrymis esset. Una hæc cogitatio me nonnihil sublevabat, quod secum habebat fratrem meum, quem illi in hac calamitate sperabam fore non minimo solatio. Verum id etiam non poteram reputare, quin simul in mentem veniret, ambos nondum evasisse periculum. Ita donec subsequutæ sunt alteræ literæ quæ Malherbium extra vitæ discrimen laborare, Carolum, fratrem meum, uxorem, & alios salvos esse nunciarent, mœrore & molestia tantum non oppressus fui: nisi quod coram D., ut jam dixi, ne prorsus conciderem, precibus & sanctis meditationibus quæ nobis ab ejus verbo suggeruntur, me fulciebam. Hæc ideo commemoro, ne ideo minoris tibi sint meæ exhortationes, quibus nunc te solari cupio, quia facile esse cogites, in alieno dolore fortem se exhibere: ego vero hic non jacto in alieno dolore fortitudinem, sed quum mihi singulari Dei beneficio datum sit, ut ab eo, qui mihi tecum pene ex æquo communis fuit, aliqua ex parte vel liberarer vel levarer, quibus remediis usus sum, quæque mihi plurimum prodesse sensi, ea tibi, quoad per epistolam, & brevem epistolam licet, communico. Quanquam hac in re sic mihi habenda est tristitiæ tuæ ratio, ut interim mihi cum gravissimo ac constantissimo viro negotium esse meminerim. Ne- Refer ad annum 1540.

que enim me latet, quibus ad patientiam moderationemque perpetuo servandam præsidiis sis instructus. Ne illas quidem consolationes, quæ inter civiles homines usum habent, adhibere placet. Ne mortuum defleas, quem mortalem genueras: ut eam animi magnitudinem præstes luctuoso casu, quam ingenium & natura præclarum & optimis artibus excultum, quam ætas, quam multarum rerum peritia, quam denique existimatio postulat: ut vitæ anteactæ recordatione te soleris. Illis, inquam, & aliis ejus generis exhortationibus apud te supersedeo. Unum enim certum est ac firmum consolationis genus, in quo te ac tui similes acquiescere decet, quod ex ioteriore illo pietatis sensu manat, quo te abundare scio. Hnc ergo tibi omnino agendum est, ut mentem ad eas cogitationes revoces, quæ nobis ab optimo magistro in pietatis schola dictantur, ac suggeruntur. Eas hic recensere non est necesse, quum tibi sint perinde ac mihi familiares. Et tamen pro singulari tua pietate, & ea quam mibi defers benevolentia, non illibenter forte in meis literis recognosces quæ tibi alioquin sponte occurrunt. Filium, quem apud te deposuerat, D. recepit. Hic sublatæ sunt vanæ illæ & pravæ stultorum hominum querimoniæ, O cæca mors, ô iniqua fata, ô Parcæ inexorabiles, ô crudelis fortuna! Dominus qui in hac vitæ statione ad tempus eum locaverat, evocavit. Quod à D. factum audimus, simul cogitemus non temere, non fortuito, non extraneo aliquo impulsu, sed eo consilio, quo non modo nihil nisi quod rectum & justum, sed nihil etiam nisi quod bonum ac salutare nobis providet, statuit, ac facit. Ubi justitia & æquitas, illic nefas est reclamare. Ubi vero cum æquitate illa, nostra quoque utilitas conjuncta est, cujus ingratitudinis foret, non placido moderatoque animo suscipere, quicquid Patri nostro placuerit? Quanquam in ipsa Dei providentia satis amplam levationem habent fideles, quicquid acciderit. Nihil enim est quod nos magis eaanimet, quam dum his quæstionibus nos fatigamus, Cur non aliter? Cur in eum locum? Bene hæc & apposite dicerentur, si quid à nobis admissum esset reprehensione dignum. Verum ubi culpa nostra abest, ejusmodi querelis nullus est locus. Deus est igitur qui filium abs te repetiit, quem ea lege tibi educandum tradiderat, ut suus semper esset. Et ideo sustulit, quia & illi è mundo emigrare, & hac orbitate vel te humiliari, vel tuam patientiam probare, utile erat. Hanc utilitatem si non intelligis, primum rogandus Deus, ut tibi ostendat. Si celando vult te etiamnum magis exercere, permittendum ut plus sapiat, quam mentis tuæ imbecillitas assequatur. Quantum ad filium attinet, si cum animo tuo reputes, quam difficile sit hoc deploratissimo seculo rectum vitæ cursum tenere, beatum judicabis, qui antequam tot discrimina, quæ jam illi imminebant, per ætatem obeunda essent, mature liberatus sit. Perinde enim est, acsi quis turbulento & tempestuoso mari, antequam in altum feratur, celeriter se in portum recipiat. Neque enim sic Dei beneficium est longa vita, ut aliquid nobis deperea, si paucorum annorum spatio disjuncti ad meliorem vitam traducimur. Jam vero quia D. ipse, qui noster omnium Pater est, Ludovicum filii loco esse voluerat: hoc tibi pro immensa sua benignitate largitus est, ut præclarum educationis tuæ fructum ante ejus mortem caperes: unde eam quoque benedictionem scires ad te pertinere, Ero Deus tuus, & seminis tui. Fuit à prima pueritia, quantum anni ferre poterant, optimis studiis institutus. In iis jam mediocres progressus fecerat, ut magnam spem de se nobis in posterum faceret. Mores suos, & vivendi rationem bonis omnibus approbaverat: si quando lapsus erat, non modo se patiebatur admoneri, & objurgari, sed se quoque monitis præbebat docilem, & obsequentem. Erat quidem interdum vehementiore ingenio, sed non usque ad pertinaciam. Itaque impetus illi qui modum excedebant, parvo negotio frangebantur. Quod vero plurimi faciendum est nobis, pietatis rudimenta sic imbiberat, ut & veram Religionis intelligentiam haberet, & timore Dei non ficto fideliter esset imbutus. Hæc sane tam præclara Dei beneficentia in tuam sobolem merito plus valere debet ad leniendam mortis acerbitatem, quam mors ipsa ad dolorem infligendum. Quantum ad me attinet, si nunquam huc se liberi tui contulissent, nullo nunc mœrore ex Claudii & Ludovici morte afficerer. Nunquam tamen efficiet gravissimus hic luctus, quem utriusque causa sustineo, ut me illius diei pœniteat, quo ad nos Dei manu appulsi, magis quam proprio consilio adducti, à me in amicitiam recepti sunt, quæ non modo ad extremum perseveravit, sed aucta magis in dies fuit, ac confirmata. Quo igitur exemplo fuerunt, mecum vixisse gaudeo. Et quia moriendum illis fuit, apud me quoque mortuos esse gaudeo: ubi quietiores Deo animas reddiderunt, quam si in his locis mori contigisset, ubi plus molestiæ ab eorum importunitate sensissent, à quibus juvari oportuisset, quam ab ipsa morte. Nunc autem inter pias exhortationes, in ipsa nominis Dei invocatione, sanctæ illæ animæ in Christi consortium evolarunt. Nec vellem jam omni vacare luctu ea mercede, ut mihi fuissent incogniti. Erit enim mihi sancta usque in finem eorum memoria: atque etiam, ut confido, suavis. At quid prodest, inquies, filium optimæ spei extitisse, quum in primo ætatis flore correptus sit? Quasi vero non hoc meritus sit Christus morte sua, ut vivis dominetur & mortuis. Et si illius sumus, (ut esse nos oportet) cur non vitæ & mortis habeat in nos arbitrium? Quamlibet ergo brevi, opinione vel tua, vel mea, filius tuus vixerit, nobis satis esse debet, quod cursum quem illi Dominus destinaverat, implevit. Proinde ne putemus in flore periisse, qui coram Domino maturuerat. Dico autem ad maturitatem pervenisse omnes, qui à Domino hinc evocantur: nisi forte cum eo litigare placet, quasi ante tempus aliquem rapiat. Hoc quidem de omnibus verum est: sed in Ludovico certior alia est, & magis propria ratio. Eo enim ætatis progressus erat, ut veris documentis sese Christi membrum approbare posset: hoc fructu edito, extinctus est & nobis sublatus. Imo ex hac fluida & evanida vitæ umbra in veram immortalitatem receptus est. Neque te eum perdidisse existimes, quem in beata resurrectione in regno Dei recuperabis. Sic enim vixerant, sic mortui sunt ambo, ut non dubitem apud Dominum esse: pergamus ergo ad hanc metam, quam attigerunt. Non dubium quin illos & nos simul individua societate tunc colligaturus sit Christus, in illa incomparabili gloriæ suæ participatione. Cave igitur filium lugeas, ut perditum, quem agnoscis conservari à Domino, ut perpetuo tuus maneat, qui precario tantum fuerat tibi ad momentum temporis commodatus. Nec parum solatii ex eo accedet, si bene expendas quid relictum tibi sit. Habes superstitem Carolum, de quo id judicium habemus omnes, ut nemo sit nostrûm qui non sibi talem filium cupiat. Ne putes hoc me dare tuis auribus, vel aliquid in tuam gratiam amplificare. Hoc nec mei ingenii, neque mei moris est. Simpliciter ergo dicam quod revera sentio, & quod apud extraneum quemlibet dicturus essem. Excellere adolescentem illum primo singulari pietate, ac vero Dei timore, qui est sapientiæ nostræ summa: deinde humanitate ingenii, morum suavitate, rara modestia, & continentia. Neque hoc illi ex rumore vel auditu tribuo. Semper enim intentus fui, ut ipsius ingenium perspectum haberem. Hoc enim discriminis inter duos fratres, quum ambo viverent, notavi. Ingenii celeritate præstabat Ludovicus; sed hic solida rerum intelligentia & judicio longe antecedebat. Promptior ille

ille ad proferendum quod legerat vel audierat. Hic tardior & verecundior. Paratior ille & expeditior, tum ad capessendas artes, tum ad omnes vitæ actiones. Hic consideratior & constantior: atque id etiam ferebat corporis constitutio. Siquidem Ludovicus, ut erat sanguineus, plus habebat hilaritatis & alacritatis. Carolus qui in melancholia nonnihil communicat; tanta facilitate se non exerit. Modestiæ & comitatis hic semper plus habuit: quæ in eo etiam mirifice eluxit, quod potuit sua tolerantia fratris ferociam domare. Hæc quoque in eo longe superiora: moderatio, gravitas pene virilis, & in tota vita quædam veluti æquabilitas. Talis ergo filius quantum valere debeat ad elevandam orbitatis (qua te nunc Dominus afflixit) molestiam, tu ipse judicabis: & ita judicabis, ut ne in hac re sis Deo ingratus. At difficile est, inquies, patrium amorem ita vel excutere, vel supprimere, ut nullum ex filii interitu dolorem capiam. Ego vero id abs te non contendo, ne doleas. Neque enim hanc philosophiam discimus in schola Christi, ut eam quam nobis Deus indidit humanitatem exuendo, ex hominibus lapides fiamus. Hæc omnia eo duntaxat spectant, ut justissimo tuo mœrori modum & quasi temperamentum adhibeas: ut persolutis quæ naturæ & paternæ pietati debentur lachrymis, tibi in lugendo minime indulgeas. Neque tamen ideo me interpono, quo tuæ prudentiæ, constantiæ, animique celsitudini diffidam. Sed tantum, ne meum tibi officium hic deesset. Quanquam si literæ istæ supervacuæ erunt, (quod mihi credibile est) pro tua tamen eximia humanitate boni consules hanc meam sollicitudinem nimis fortasse anxiam: sed ideo venia non indignam, quod ab immodico meo erga te amore proficiscitur. Quin etiam Philippum & Bucerum rogavi, ut meis literis suas quoque adjungerent: quia hoc tibi non ingratum fore officium sperabam, si benevolentiæ erga te suæ testimonium aliquod tibi redderent. Vale clarissime vir, & mihi plurimum in Domino observande. Christus Dominus te familiamque tuam conservet, ac Spiritu suo semper vos omnes dirigat, donec perveniatis quo Ludovicus & Claudius præcesserunt.

CALV. FARELLO S. D.

Gratia tibi & pax à Domino, frater animo meo dilectissime.

Refer ad annum 1538. aut circiter.

ITa tumultuarie Basilea me proripui, ut quas ad te literas relicturum me promiseram, inter innumeras cerebri mei tricas mecum abstulerim. Neque jam res ulla præ manibus scriptione digna erat. Triduo postquam appuli, non defuit nuncius, & erat jam oblatum nonnihil argumenti. Sed quod timebam ne literas periculose committerem, malui huc usque differre. N. suo more rescripsisse, non inficiatus est Bucerus. Nam hoc unum causatus est cur mihi non recitaret, quia nollet mihi frustra stomachum movere. Hinc collige quantum amarulentiæ fuerit, quod ille indicavit pro sua prudentia non posse à me sine graviori offensione transmitti. S. interim placidam ejus comitatem deprædicat. Spem enim ducit, posse nobis & ipsum & Senatores, qui infesti hactenus fuerunt nobis, reconciliari: si priores benevolentiam literis declaremus. Quod ut est perquam ridiculum, Bucerus pro nihilo habuit. Finge id sperari posse. Unde tamen inciperemus? An nos quasi offensionis auctores illos mitigare studebimus? Atque ut non detrectemus id quoque, quis erit offensarum purgandarum tenendus modus? Ego vero neque ita emendatum iri præterita, neque in posterum rite provisum iri censeo. Siquidem, ut coram Deo & ejus populo fateamur, imperitia, socordia, negligentia, errore nostro factum ex parte esse, ut Ecclesia nobis commissa tam misere collapsa sit: ex officio tamen nostro est, innocentiam puritatemque nostram asserere adversus eos, quorum fraude, malignitate, improbitate, nequitia, ejusmodi ruina procurata fuit. Libenter ergo apud Deum & pios omnes fatebor, dignam fuisse nostram tum inscitiam, tum incuriam, quæ tali exemplo castigaretur: culpa nostra corruisse miseram illam Ecclesiam, nunquam sum concessurus. Longe enim aliter sumus nobis conscii in Dei conspectu. Neque enim quisquam hominum est, qui nobis ullam culpæ portiunculam transscribere queat. Jam in futurum quis non videat ludibrio nos expositum hac ratione iri? Nemo enim non protinus clamaret, nihil probri nos recusare, modo restitueretur. Sed Dominus, ut spero, meliorem viam aperiet. Neque enim scribere desiit Bucerus: cujus auctoritas contemni ab illis non poterit: contemni autem apparebit, nisi tandem aliquid ei concedant. Hæc porro illi est spes ultima, ut si conventum non impetrabit usque ad ver proximum, vel tunc saltem remedium inveniat. Et forte ita expedire Dominus providet, quo interim melius omnia maturescant. Concionem habui die Dominico, quæ ut omnium fratrum elogiis fuerat apud plebem commendata, multos habuit vel auditores, vel spectatores. In animo est fratribus, si videbunt aliquam Ecclesiolæ faciem extare, Cœnæ quoque ministerium concedere. Quum apud Mediomatrices omnia Religioni infesta forent, & Senatu in ejus excidium conjurato, & adnitentibus furiose sacrificis: illuc quoque fæx Anabaptistarum ad excitanda nova offendicula penetravit. Duo in Mosellam præcipitati, tertius exilio cum stigmatis ignominia mulctatus. Quantum assequi potui conjectura, tonsor ille & comes Hermanni unus eorum fuit. Vereor ne lues ista late inter simpliciores grassata sit ea in urbe. Dominus te reliquosque servos suos sibi conservet, opusque suum per manus vestras fortunet. Eos omnes mihi saluta. Nominatim Thomam & alios qui tecum mihi hospites fuerunt.

Calvinus tuus.

Illustrissimorum Principum atque Ordinum Imperii Protestantium ad Franciscum I. *Galliæ Regem Epistola.*

SAlutem & obsequium nostrum, Serenissime atque Christianissime Rex. Quoniam ea benevolentiæ signa Regia Dignitas Vestra nobis semper exhibuit, quæ argumento esse possint, Regiam Majestatem Vestram optimo esse & amicissimo erga nos animo. Aliquando etiam experti sumus apud Regiam Celsitudinem Vestram nostras preces non parum habuisse momenti. Ita quenunc etiam de quorundam privatorum incolumitate, qui partim in variis Regni vestri locis, præsertim Gratianopoli, & aliis Provinciæ urbibus capti tenentur, partim cum parvis liberis miseri reliquerunt suas domos, & in cavernas fugere coacti sunt, propterea quod de doctrina Christiana idem sentiunt quod Ecclesiæ nostræ profitentur: scribendum, & apud Regiam Cels. Vestram intercedendum duximus. Magno dolore afficimur, quod quum negari non possit multos veteres abusus hærere in Ecclesiis, ita tamen exarserit iracundia passim, ut & salutares sententiæ obruantur; & non solum homines privati, sed etiam gentes totæ veniant in periculum. Quæ quum supplices fiunt Regiæ Cels. Vestræ, existimet Regia Cels. Vestra non nos tantum, sed ipsam Ecclesiam Christi lugentem jacere ad pedes summorum Regum, & opem implorare ac petere, ne lux exorientis Euangelii extinguatur, & ut modestis hominibus ac Christi membris parcatur. Scimus hos qui propter piam doctrinam sunt in odio, interdum prægravari aliis criminibus, ac dici seditiosos. Vidimus autem confessionem ærumnosorum illorum oblatam curiæ Gratianopoli-

politanæ, & purgationem objectorum criminum. Quare magis deprecandum esse pro eis duximus, quia doctrinæ confessio pia est, & haud dubie pura sententia Catholicæ Ecclesiæ Christi, quam & nos profitemur. Oramus igitur Regiam Cels. Vestram, ut tum captorum illorum, tum aliorum, si qui propter eosdem causas periclitantur, vitæ parcat, eosque dimittat incolumes. Audimus quidem nonnullis ita veniam concedi, ut abjiciant confessionem doctrinæ quam ipsi piam esse non dubitant: quod quum facere ipsa morte sit acerbius, oramus ut Regia Cels. Vestra id quoque propter Deum mitiget. Neque ignorat Majestas Vestra, quam grave sit aliquid præsertim in Religione contra conscientiam approbare. Erit hæc clementia grata Deo, & habebit præmia divinitus: sicut Psal. inquit, Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Deus. Quare ut hac in re erga miseros illos, ubicunque sint, se clementem præstet Regia Majestas Vestra, etiam atque etiam oramus. Idque erit tum nobis, tum omnibus istis qui nobiscum eandem Religionem profitentur, maximi beneficii loco, præsertim si intelligamus illos nostra intercessione fuisse liberatos: & apud bonos omnes non vulgarem clementiæ & moderationis laudem Regia Dignitas Vestra obtinebit. Hæc si impetrabimus, quemadmodum bona spes est, studebimus vicissim, quibus poterimus officiis, memores & gratos animos testari, optantes ut Deus Opt. Max. Cels. Vestram diu servet incolumem & florentem. Datæ Ratisponæ, 23 Maii. Anno Christianæ salutis M. D. XLI.

Principes, Legati, Status & Ordines conjuncti Augustanæ Confessionis jam Ratisponæ congregati.

Oratio Legatorum Pontificis ad Principes Germanos, habita Naumburgi die 5 Februarii M. D. LXI.

Alter Legatus.

QUum summus Pontifex ad sacrosanctæ regimen Ecclesiæ vocatus esset, in eam statim curam pro suscepto munere Pastorali incumbere cœpit, quomodo corrupti mores emendarentur, ut esset tandem pax Ecclesiæ, & idem sentirent omnes nationes. Quumque tam ad mala sananda, quam ad bona consequenda, nullum aliud remedium quam sacri OEcumenici Concilii celebratio superesset, habita matura deliberatione cum ordine Cardinalium, sacrum tandem Tridenti ad festum Paschatis Concilium celebrandum, auctoritate divinitus sibi tradita decrevit. Ut vero ad notitiam omnium Principum id perveniret, & ipsi eandem curam susciperent, suaque studia ad consulendum Germaniæ tranquillitati Pontificiæ sollicitudini conjungerent, ablegavit hos nuncios suos, qui pro amore & studio, quo inclytam Germaniæ nationem semper prosequutus est, ejusque unitatem dilexit, Pii Pontificis nomine singulos conveniremus, rogaremus, hortaremur, & obsecraremus, ut ad Concilium hoc accederent, cum plena mansuetudinis ac pacis omnia ibi sint futura, omnes ibi auditos, ac in rebus justis benigne exauditos iri. Petantque ut iidem Principes piam hanc sollicitudinem progressum habere velint, quum Pontifex nihil aliud studeat, nisi ut concordia & pax Ecclesiæ restituantur. Paratus est idem Pontifex salvum conductum Principibus in amplissima & tali forma dare, qualis unquam data fuit, aut excogitari potest. Petit quapropter Pontifex, ac hortatur, ut singuli Principes Legatos suos cum plenis mandatis eo mittant, ut Principum studio sedatis Ecclesiæ dissidiis (tot enim de Religione opiniones, quot capita: & tot Euangelia, quot Doctores) Ecclesiæ suum decus restituatur, una fides ubique servetur, & unus Deus ab omnibus colatur. Cætera Principes ex Collega audituros.

Alter Legatus.

ILlustrissimi Principes, quum eadem mandata utrique nostrûm summus Pontifex dederit, non arbitror repetenda quæ à Collega jam apposita sunt, at explicandas censeo Ecclesiæ calamitates. Nemo est enim qui ignoret, quo res deducta sit, & quo relabatur. Aliud ex alio malum exoritur, hostibus Christiani nominis ad perniciem Reipub. aditus datur. Huic obviam ut eatur, opus est. Postulant hoc pericula, suadet temporis opportunitas, Pii Pontificis benignitas & studium; ut nulla unquam pacis conciliandæ commodior occasio oblata, aut dari posse videatur, pacata Republ. Christiana, ac Pontifice divinitus dato, cujus studium singulare est erga Principes, solliciti de animarum salute, & ut Ecclesiæ pax & tranquillitas restituatur. Hæc sunt quæ paucis exponenda censuimus.

Responsio Principum ad Legatos Pontificios.

REverendi viri. Illustrissimi Sacri Romani Imperii Electores & Principes, Illustrissimorum Electorum & Principum Legati ac Consiliarii, ad orationem vestram, qua Pontificis Romani mandata Celsitudinibus ipsorum exposuistis, hoc responsi vobis dari jusserunt, Non dubitare se quin multi omnium gentium in toto orbe terrarum viri docti, sapientes & pii jamdudum meliorem Ecclesiæ statum optarint & nunc quoque anxia ad Deum vota faciant, ut tandem doctrinæ puritas restituatur, & tetri in Ecclesiam abusus invecti pia emendatione tollantur. Quod ipsum Pontificibus Romanis in sua jurisdictione præcipue curæ esse debet, qui Ecclesiæ titulum tam longo annorum spatio magnifice sibi arrogarunt. Verum quibus ipsi potissimum rebus semper occupati fuerint, nimirum regni cupiditate, regnisque committendis, & superstitionibus in Ecclesia cumulandis magis, quam illustrandæ gloriæ Dei, sanandisque Ecclesiæ morbis, obscurum bonis omnibus non est, & multos Pontificio nomini addictos viros sapientes fateri necesse est. Mirantur autem Illustrissimi Electores ac Principes, reliquorumque Legati, qua vel opinione persuasus, vel spe fretus Pius Papa, missa hac Legatione, Celsitudinibus suis Concilii indictionem obtrudere, eosque Tridentum vocare ausus fuerit. Neque enim Pontificem & vos ignorare quam Religionem Status Augustanæ confessionis amplectantur, quibusque de causis Ecclesias suas, juxta sinceram Euangelii doctrinam repurgare, & se ab eo cœtu, qui oppressa doctrinæ cælestis veritate, suam potius quam Christi gloriam quærit, sejungere coacti sunt. Sic igitur Pontificem ac vos statuere Illustrissimi Principes volunt: non agnoscere se Romanæ sedis auctoritatem, certisque divini ac humani juris indubitatis testimoniis Celsitudinibus suis persuasum esse, Concilii indicendi jus Pontificem Romanum non habere. Judicis enim officio fungi, & controversias dirimere eum à quo dissensiones & distractiones in Ecclesia ortæ sunt, quique manifestam veritatem crudeliter oppugnat, fas non esse, & humana dictat ratio, nec non divini humanique juris scripta testantur. Injuste etiam oratione vestra sese taxari Illustrissimi Principes affirmant, quod nullam fidei certitudinem habeant, sed tot nunc sint Euangelia, quot Doctores. Extat enim non solum de omnibus fidei articulis perspicua ipsorum Confessio Imperatori Carolo V. Augustæ anno 30. exhibita: verum etiam variis hactenus editis scriptis cælestis doctrinæ veritas illustrata

ac propagata est. Quibus autem erroribus Romana nunc Ecclesia imbuta, quamque tetris abusibus & superstitionibus vera Euangelii doctrina oppressa sit, ut Ethnicæ quam Christianæ religioni similior esse videatur, universi orbis terrarum querelæ testantur. Quumque non errore lapsi nec temeritate, curiositate aut pravis cupiditatibus; sed severissimo Dei mandato, quo præcipitur idola fugienda esse, impulsi Germaniæ Principes discesserint à Romana Ecclesia, constanter in ea sententia perseveraturi, nullas sibi à Romano Pontifice leges præscribi patientur. Nullius enim auctoritatem vel jurisdictionem, quam Imperatoris sui Ferdinandi Cæsaris agnoscunt: cujus Legatis, quam ipsi de Concilio OEcumenico ac generali celebrando spem ac sententiam habeant, coram hic eaposuerunt. Quod vero ad vos attinet, ita vobis omnino persuadeatis, Celsitudines ipsorum, nisi Pontificiæ Legationis munus obiissetis, omnia ipsorum clementiæ & benevolentiæ studia & obsequia vobis ex clarissimis Venetorum familiis ortis præstituros fuisse, tum quod erga amplissimam Venetorum Rempublicam animo affecti sunt benevolo, tum vero etiam quod vos ob generis nobilitatem, doctrinæ ac sapientiæ laudem favore suo dignos esse ipsi profitentur.

Quæ deinceps sequuntur, Theologica fere sunt, & ad Responsa magis pertinent.

De Dei nomine & illius recta acceptione, propter Invocationis usum maxime.

Ex Gall. Quum de Deo tantum loquimur sine ulla notæ appositione, tum nobis considerandus est in sua simplici essentia, ut Deus unus.

Quum de Jesu Christo tantum loquimur non adjecta Patris mentione, tum ille agnoscendus nobis est, ut Deus manifestatus in carne. Hoc autem sic habet: Deum assumpsisse naturam nostram, ut in illa habitet, tanquam in templo Majestatis suæ: atque hoc ita procedit, ut unio naturarum divinæ atque humanæ constet, quæ etiam unitatem personæ constituat.

Quum de Deo & de Jesu Christo simul loquimur, tum sub Dei nomine intelligendus est nobis Pater: Christus autem statuendus est ut Caput ac Dominus, qui nobis à Patre ordinatus sit, ut nobis dominetur atque omne jus in nos habeat.

In summa, sive de Deo cogitemus, sive loquamur, non est hærendum nobis in nuda infinitæ ipsius essentiæ consideratione. Periculosa enim est ejusmodi cogitatio, quia mens humana illâ hebetatur. Ad Christum igitur nos statim convertere oportet, in quo Pater sese revelavit & aperuit nobis.

Quum de Scriptura loquimur, distinguendum est inter V. & N. Testamentum. Quamvis enim Lex & Prophetæ à Christo emanarint, quatenus ille semper fuit Angelus ille magni consilii, & summus Patris Legatus, per quem sese Deus communicavit hominibus: usus tamen non obtinet, ut dicamus Christum hoc vel illud dixisse per Mosen aut per Davidem, sed simpliciter Deum id dixisse, quia nempe Christus eo tempore manifestatus nondum fuerit. Tenendum

1 Pet. 1. est igitur ea Petri doctrina, sanctos omnes Prophetas

1 Cor. 10. per os Christi loquutos esse: itemque ex Paulo, Christum ducem populi eatitisse in deserto, ac per ejus manum Legem datam fuisse: sed tamen ea usu recepto Scripturæ, quum aliquid ex veteri Testamento proferendum erit, non dicemus, Christus hoc dixit per Isaiam vel per Mosen; sed potius, Deus dixit, aut Spiritus Dei. Novi Testamenti alia est ratio, quia Christus veniens in mundum, ordinatus est nobis à Patre magister ac doctor, à quo omnem veritatem acciperemus. Atque ita à nobis haberi & nominari debet auctor totius doctrinæ Apostolorum, ut Paulus testatur in sese loqui Christum.

Quod ad Invocationem attinet, aut Dei tantum nomen edimus, non expressa Christi mentione; aut addimus, ut Deus Pater nos exaudiat Christi nomine, quem ipsi Mediatorem proponimus. Si nomen Christi ore quidem non exprimimus, animo tamen & intelligentia supplendum illud nobis est. Non quod illa nobis cogitatio etiam obversari debeat, semper nos Patrem implorare per illum nostrum intercessorem, sed quia illud pro fundamento & principio constitutum nobis semper esse debet, non aliter esse nobis aditum ad Deum, quam si ad illius majestatem ille aditum faciat, qui sese adeo demisit, ut humilitati nostræ sese accommodaret.

Si Patrem nominatim imploramus, ut nos exaudiat Filii nomine, sic nobis cogitandum est: ita nempe Christum sacrificio illo mortis suæ aditum nobis ad Patrem patefecisse ad nos illi sistendos cum fiducia, ut nunc etiam illius ejusdem sacrificii virtute intercedat pro nobis, orationibus nostris gratiam conciliet, atque illarum effectum nobis impetret. Neque vero imaginandus nobis ille quidem Christi genibus Patris advoluti status, ut inter homines fieri solet; sed eo uno satis nobis sit quod habeamus ipsum patronum, qui nostro nomine Patrem interpellet, qui nostras orationes admittat & Patri offerat, nobisque & audientiam impetret & gratiam. Audientiam dico, ut illius nomine sit nobis facultas invocandi Patrem ut & ab illo audiamur: favorem vero, ut ita, quæ à Patre petierimus, ipsius gratia obtineamus. Ac proinde hic esse debet pii viri sensus, quum Deum precatur Christi nomine: Si mihi ad Deum accedendum esset sine ullo deductore vel medio, nunquam ad præcelsam illam majestatem pro mea humilitate pervenirem. Jam vero, ubi constat mihi Servatoris mei sponsio, qua mihi manum porrigit, non erit mihi difficilis accessus.

Si hæc cogitatio veniat in mentem, quomodo Christus, Deus quum sit, intercedat apud Patrem, quum idem eundem precari videri posset; quod à ratione est alienissimum: hæ duæ considerationes adhibendæ suot, quibus illi difficultati obviam eatur. Prima est, sic unum esse Deum verum, ut tamen in una illa Deitate distinctio Personarum tenenda sit: Patris nimirum, Filii, & Spiritus sancti. Ita nihil est absurdi, si ad personam Patris nos convertimus inter precandum. Altera vero, quod Christus assumens nostram naturam, ut in ea redemptionem nostram impleret, hoc Mediatoris munus suscepit, quod exerceret demum intercedendo pro nobis in ea natura, quam assumpsit à nobis.

Quum ad Christum orationem dirigimus, aut petimus ut ad Patrem nos ipse, ut Mediator, deducat, atque illud præparationis instar habet, ut ad Patrem perveniamus: aut sic illum oramus ut propria virtute nobis adsit, ut is in quem omnis potestas collata sit, in quo habitet omnis plenitudo Deitatis, quique adeo sit Deus noster æternus manifestatus in carne. Atque utraque invocandi Christi ratio & legitima & sancta est.

Con-

Confessio CALVINI *de Trinitate propter calumnias P. Caroli.*

QUum in Dei Majestate consideranda mens humana per se omnino cæcutiat, neque quidquam possit quam & infinitis erroribus sese involvere, & miris tricis implicare, & altissimis demum tenebris immergere, si juxta captus sui tenuitatem Deum imaginari conetur: istud bonorum omnium pace ac venia facturos confidimus, si Deum nusquam quæramus nisi in ejus verbo, nihil de ipso cogitemus nisi cum ejus verbo, de ipso nihil loquamur nisi per ejus verbum. Hæc vero sobrietas & reverentia si in familiari sermone commendatur, io quo multa effutiri solent non ante præmeditata: ubi quis publicam edere fidei suæ Confessionem hac de re instituit, nulla adhiberi satis diligentia potest, & in sententiis concipiendis, & in delectu verborum habendo, ut nihil in ea deprehendatur, quam ipsissima Scripturæ veritas exquisitis ac solennibus verbis religiose comprehensa. Nemo ergo nobis succenseat, si Confessionem, quam piis omnibus volumus approbatam, ita moderamur, ut non ex variis hominum placitis consarcinata, sed ad rectam Scripturæ normam diligenter exacta sit. Siquidem hic nobis suc-
Rom. 10. vers. 17. currere debet quod tradit Apostolus, fidem esse ex auditu, auditum vero per verbum Dei. Jam si Religionis Coofessio nihil est quam conceptæ intus fidei testificatio, ut solida sit & sincera, ex puris Scripturæ fontibus petitam esse oportet: neque vero Confessionem duntaxat eam recipimus, quæ ex solis Scripturæ verbis superstitiose contexta sit & consuta: sed iis verbis conscribendam esse contendimus, quæ & sensum habeant intra Scripturæ veritatem limitatum, & quam mioimum habeant asperitatis, qua piæ aures offendi queant, nec Deo quidpiam affingant sua Majestate indignum. Quem modum in ista nostra Confessione quia tenere studuimus, bonis omnibus ac cordatis viris non dubitamus studium nostrum probatum iri.

DEUM UNUM, quem nobis Scripturæ prædicant, credimus & adoramus: talem etiam concipimus, qualis illic nobis describitur: nempe essentiæ æternæ, infinitæ & spiritualis, qui & solus in seipso vim subsistendi, à seque ipso habeat, & eam creaturis omnibus largiatur. Anthropomorphitas cum suo corporeo Deo, Manichæos item cum duobus principiis explodimus: in una tamen Dei essentia Patrem cum æterno suo Verbo & Spiritu agnoscimus: qua nominum distinctione dum utimur, neque tres imaginamur Deos, perinde acsi aliud quiddam esset Pater quam Verbum: neque rursum nuda esse epitheta intelligimus, quibus à suis operibus varie designetur Deus; sed una cum Ecclesiasticis scriptoribus in simplicissima Dei unitate sentimus has esse tres hypostases, id est, subsistentias: quæ tametsi una esseotia constant, non tamen inter se confuoduntur. Itaque tametsi unus Deus est, Pater cum Verbo & Spiritu suo; non tamen aut Pater Verbum est, aut Verbum ipsum Spiritus. Atque in hanc sententiam coofirmandam extant solida Scripturæ testimonia. Filius enim illic & Jehova nominatur, & Deus fortis, & Deus in secula laudandus, quem adorant Angeli Dei, & cujus thronus in seculum seculi est stabilitus. Tum omnia illi deféruntur, quæ nisi in unum verum æternum Deum nullo modo competere possunt. Nam ut nuncupatur salus, justitia, sanctificatio nostra; ita fiduciam spemque omnem in ipso reponere, & ejus nomen invocare docemur: quæ practica notitia certior haud dubie est qualibet otiosa speculatione. Illic enim pius animus Deum præsentissimum conspicit, & pene attrectat, ubi se vivificari, illuminari, salvari, justificari ac sanctificari sentit. Quare iisdem etiam è fontibus ad confirmandam Spiritus sancti divinitatem probatio petenda est. Longe enim à creaturis alienum est quod illi Scripturæ tribuunt, & nosipsi certa pietatis experientia discimus. Ille enim est, qui ubique diffusus omnia sustinet, vegetat & vivificat; qui in fidelibus habitans, ducit eos in omnem veritatem, regenerat, sanctificat, & olim ad plenum vivificabit. Nec vero, quum de ipso Scriptura loquitur, à Dei appellatione abstinet. Paulus enim nos esse templum Dei ex eo colligit, quia Spiritus ejus habitat in nobis. Petrus vero Ananiam reprebendens quod Spiritui sancto mentitus esset, non hominibus mentitum esse dicebat, sed Deo. Jam quum fixum illud maneat Deum unum esse, non plures, Verbum & Spiritum non aliud esse quam ipsam Dei essentiam constituimus. Et sane si in unius Dei fidem ac religiooem baptizamur, eum nos profiteamur Deum habere, in cujus nomen baptizamur. Ex quo Patrem, Filium, & Spiritum in una Dei essentia contineri plane constat. Quandoquidem in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptizamur. Rursum & quædam Patris à Verbo, Verbi à Spiritu distinctio Scripturis demonstratur. Perspicuum enim est quod dicitur, Patrem per Filium omnia creasse, eundem in hunc mundum misisse, in mortem exposuisse, à mortuis excitasse, dedisse illi nomen quod est super omne nomen: ut nisi quis Dei verbo repugnare ex professo velit, non ausit tergiversari. Nam nec in terram descendit Pater, nec carnem nostram induit, nec mortem subiit, nec excitatus est. Jam & se à Spiritu differre significabat Christus, quum alium Consolatorem se missurum pollicebatur. Porro simplicissimam Dei unitatem adeo non impedit ista distinctio, ut Filium inde probare liceat unum esse cum Patre Deum, quia uno simul cum eo Spiritu constet. Spiritum autem non aliud esse à Patre & Filio diversum, quia Patris & Filii sit Spiritus. Summa hæc sit: Nos in illa quam supra confessi sumus, æterna, spirituali, infinita Dei essentia Patrem cum Verbo, aut Verbum cum Spiritu non confundimus. Arrii dementiam, qui æterna Filium divinitate spoliabat, simul & Macedonii qui per Spiritum dona gratiæ duntaxat in homines effusa intelligebat, improbamus & execramur: nihilo magis Sabellii errori assentimur, qui nullam in Patre, & Filio, & Spiritu distinctionem admittebat. Quod ad Christum peculiariter attinet, duabus ipsum naturis constare affirmamus. Nam antequam carnem indueret, Verbum illud æternum fuit ex Patre ante secula genitum, verus Deus, unius cum Patre essentiæ, potentiæ, majestatis, adeoque Jehova, qui à seipso semper habuit ut esset, & aliis subsistendi virtutem inspiravit. Siquidem ipse de se testatus est, gloriam qua in carne illustratus est, se ab initio apud Patrem possedisse, antequam mundi jacerentur fundamenta. Quod ipsum & Paulus docet, dum in forma Dei fuisse scribit, per formæ vocabulum majestatem intelligens. Potentiam vero suam ipse asserit his verbis, Ego & Pater operamur. Huc usque Scripturæ etiam passim idem docent, per eum creatum esse orbem, in ipso vitam fuisse, & ejusmodi plurima. Neque operæpretium est hic pluribus immorari. Nam si Deus est, omnia in se continet quæ Dei sunt. Proinde stolidissime mentiebantur Arriani, qui quum Deum faterentur, Dei subsistentiam illi adimebant. Verbi quoque appellatione non intelligimus fluxam & evanidam vocem, quæ in aëre emittatur, cujusmodi & oracula Patribus edita, & prophetiæ fuerunt: sed perpetuam sapientiam apud Deum residentem, unde oracula & prophetiæ omnes prodierunt. Non enim minus Spiritu Christi loquuti sunt veteres Prophetæ, quam Apostoli, & quicunque veritatem Dei hominibus administrarunt. Jam vero secundum tempus redemptionis nostræ manifestationi definitum, Verbum caro factum est, non quod in carnem versum fuerit, sed quia ex Virgine

car-

carnem assumpsit, ut verum esset ac germanum Davidis semen, & quis Filius erat Dei, filius hominis factus est. Sic autem conjunctam humanitati divinitatem asserimus, ut sua utrique naturæ solida proprietas maneat: & tamen ex illis duabus unus Christus constituatur. Itaque Scripturæ tametsi proprietates illas distincte nobis considerandas proponunt, dum Christo interdum, quod solius est Dei, interdum quod hominis est, tribuunt: earum tamen conjunctionem quæ in Christo subest, tanta religione exprimunt, ut eas quandoque inter se communicent: ut quum sanguine Dei acquisitam Ecclesiam, & Filium hominis in cælo fuisse dicunt, quo tempore adhuc in terris agebat (qui tropus veteribus ἰδιωμάτων κοινωνία dictus est) verum omnium clarissime veram Christi substantiam enarrant illi loci, qui simul utramque naturam complectuntur, quales in Euangelio Joannis extant quamplurimi. Christum ergo, verum Deum, & verum hominem, Dei Filium esse asserimus, etiam secundum humanitatem, etsi non ratione humanitatis. Istud enim & Scripturis diserte consignatum, & veteris Ecclesiæ consensu receptum est. Eos omnes, qui divinæ in Christo majestatis veritatem aut evertere, aut imminuere, aut obscurare conati sunt, ut sacrilegos detestamur. Marcionitas, qui spectrum illi pro corpore affingebant: Manichæos item, qui cælesti carne præditum somniabant, procul rejicimus. Nec Apollinari assentimur, qui dimidiam humanitatis partem illi detrahebat. Nestorii denique errorem damnamus, qui ab humanitate divinitatem distrahens, duplicem Christum comminiscebatur.

Actor. 20.
Joan. 3.

Confessio fidei de Eucharistia, quam obtulerunt Farellus, Calvinus, & Viretus: cui subscripserunt Bucerus & Capito.

Vitam spiritualem quam nobis Christus largitur, non in eo duntaxat sitam esse confitemur, quod Spiritu suo nos vivificat, sed quod Spiritus etiam sui virtute, carnis suæ vivificæ nos facit participes, qua participatione in vitam æternam pascamur. Itaque quum de communione quam cum Christo fideles habent, loquimur, non minus carni & sanguini ejus communicare ipsos intelligimus quam Spiritui, ut ita totum Christum possideant. Siquidem quum aperte testetur Scriptura, carnem Christi vere nobis esse cibum, & sanguinem ejus vere potum: ipsis vero nos educari oportere constat, si vitam in Christo quærimus. Jam nec exiguum quiddam, aut vulgare docet Apostolus, quum nos carnem de Christi carne, & ossa ex ossibus ejus esse asserit: sed eximium nostræ cum ipsius corpore communionis mysterium ita designat, quod nullus verbis satis pro dignitate explicare queat. Cæterum istis nihil repugnat, quod Dominus noster in cælum sublatus, localem corporis sui præsentiam nobis abstulit, quæ hic minime exigitur. Nam utcunque nos in hac mortalitate peregrinantes in eodem loco cum ipso non includimur, aut continemur; nullis tamen finibus limitata est ejus Spiritus efficacia, quin vere copulare, & in unum colligere possit, quæ locorum spatiis sunt disjuncta. Ergo Spiritum ejus vinculum esse nostræ cum ipso participationis agnoscimus, sed ita ut nos ille carnis & sanguinis Domini substantiis vere ad immortalitatem pascat, & eorum participatione vivificet. Hanc autem carnis & sanguinis sui communionem Christus sub panis & vini symbolis in sacrosancta sua Cœna offert, & exhibet omnibus, qui eam rite celebrant juxta legitimum ejus institutum.

Subscriptio Buceri, Capitonis, & aliorum.

Hanc sententiam optimorum fratrum & Symmystarum nostrorum G. Farelli, Joan. Calvini, atque P. Vireti, ut orthodoxam amplectimur, neque unquam sensi Christum Dominum in sacra Cœna præsentem localiter aut ubique diffusum: verum & finitum habet corpus, & in gloria manet cælesti. In hac autem nihilominus est per verbum suum atque symbola: hic sistit se nobis cum ipso jam in cælestia per fidem sublevatis, ut panis quem frangimus, & calix per quem Christum prædicamus, sit nobis vere corporis & sanguinis ejus communicatio. Præterea ut errorem in Ecclesia non ferendum agnoscimus, nuda & inania Christum statuere in sacra sua Cœna symbola, & non credere hic ipsum quoque corpus, & ipsum sanguinem Domini percipi, hoc est, ipsum Dominum verum Deum & hominem.

Martinus Bucerus sua manu scripsit,
Wolfgangus Capito subscripsit.

De voce Trinitatis, & de voce Personæ.

Quoniam voces istas Trinitatis & Personarum plurimum Ecclesiæ Christi commodare intelligimus, ut & vera Patris, Filii, & Spiritus sancti distinctio clarius exprimatur, & contentiosis controversiis melius occurratur, ab his usque adeo non abhorremus, ut libenter eas amplexemur, sive ex aliis audiendæ, sive à nobis usurpandæ sint. Itaque quod antea à nobis factum est, in posterum quoque operam daturos quoad licebit recipimus, ne earum usus in Ecclesiis nostris aboleatur. Nam neque ab iis, inter scribendum vel in Scripturæ enarrationibus, in concionibus ad populum, abstinebimus ipsi, & alios docebimus ne superstitiose refugiant. Si quis autem præpostera religione teneatur, quominus eas usurpare libenter ausit, quanquam ejusmodi superstitionem nobis non probari testamur, cui corrigendæ non sit defuturum nostrum studium: quia tamen non videtur nobis hæc satis firma causa, cur vir alioqui pius & in eandem religionem nobis sensu consentiens repudietur, ejus imperitiam hac in parte eatenus feremus, ne abjiciamus ipsum ab Ecclesia, aut tanquam male sentientem de fide notemus. Neque interim maligne interpretabimur, si Bernensis Ecclesiæ Pastores eos ad verbi ministerium admittere non sustineant, quos compererint voces istas aspernari.

Quod Calvinus in Confessione oblata Lausannæ Christum Jehova appellarit, declaratur.

Quod Christum esse Jehova asserimus, qui à seipso semper habuit ut esset: ea particula quoniam nonnihil obscura quibusdam visa est, ne quis offendatur, quo sensu à nobis posita sit breviter indicabimus. Quum de Christi Divinitate sermo est, quæ Dei propria sunt jure etiam illi deferuntur, quia tum in unius Dei essentiam respicitur, præterita distinctionis mentione, quæ est inter Patrem & Filium: qua ratione vere dicitur Christum esse Deum unicum & æternum à seipso existentem. Neque huic sententiæ istud obstat quod vere quoque ab Ecclesiasticis scriptoribus est traditum, Verbum seu Filium Dei à Patre esse etiam secundum æternam suam essentiam. Quin hæc personarum notatio locum habet ubi Patris & Filii distinctio commemoratur. Nomen autem Jehova est Divinitatis elogium, quod non minus Patrem, Spiritum, quam Filium complectitur. Sic Cyrillus qui

ſæpius Patrem Filii principium vocare ſolet, pro ingenti tamen abſurdo ducit Dialogo 3. de Trinitate, niſi Filius à ſeipſo vitam & immortalitatem habere credatur. Idem docet, ſi ineffabili naturæ proprium eſt ut ex ſeipſa ſit, in Filium id jure competere. Quinetiam lib. Theſauri 10. ratiocinatur Patrem à ſeipſo nihil habere, niſi Filius etiam à ſeipſo habeat. Nec quenquam movere debet, quod paulo ante Perſonarum notitiam explicando diximus nos illic radituros, quæ ad Chriſtum peculiariter attineant. Satis enim conſtat oon alio ſpectare illam diſtinctionem quam ad incarnationis myſterium, cujus ſpecialis eſt ratio à Trinitatis diſcretione. Alioqui nec Jehova ibidem dicendus fuiſſet, quum Divinitatem ſeorſum à Patre non habeat.

Reſponſum Genevenſis Eccleſiæ contra Stancarum.

ANtehac rogati à fratribus Polonis, quomodo ſit Chriſtus Mediator, an ſcilicet ut eſt Deus & homo, an vero humanæ tantum naturæ reſpectu, breviter & tamen dilucide ſententiam noſtram expoſuimus, in quo veritas coëgit damnare & refutare Stancari commentum. Poſtea impulit nos juſta neceſſitas ad edendum illud reſponſum, non tam odio Stancari, vel ut eum gravaremus invidia, quam ut effugeremus ſiniſtros quoſdam rumores: ut facile eſt in rebus turbatis lucem tenebris involvi. Porro nullam querimoniæ cauſam habet Stancarus, ſi ſecum expendit, quam atrociter vexaverit Philippum Melanchthonem, cujus memoria in pretio & honore eſſe debet apud omnes bonos. Certe omnis modeſtiæ & humanitatis oblitus eſt, quum hominem tam probatæ pietatis, quam de Eccleſia bene meritum atrocibus convitiis laceravit: ut ſubinde Arrianum & hæreticum vocare noo dubitet. Hæc intemperies niſi graviter nos offenderet, ingrati eſſemus & Deo, & fideli ejus ſervo. Si pergat Stancarus ſui eſſe ſimilis, eadem expectanda eſt nobis merces. Neque tamen convitiando quidquam nos lædet: quin potius ſibi plus aſperget dedecoris. Deum tamen ſuppliciter rogamus, ut Spiritu manſuetudinis tandem ipſum flectat ac frenet ad piam docilitatem. Ipſumque hortamur, ut ſeipſum colligere incipiat, neque ita poſthac indulgeat ſuæ iracundiæ & violentiæ. Quod ſi tantopere eum oblectant paradoxa, quæ ædificationem Eccleſiæ pervertunt, ſaltem ingenio ſuo temperare diſcat, & vehementiam illam, in qua nimius eſt, frenare. Quod ad rem ipſam ſpectat, videndum primum quid ſignificet nomen Mediatoris. Nam certe λόγος æternus jam ab initio ante lapſum Adæ, & alienationem ac diſſidium humani generis à Deo, fuit Mediator. Atque hoc ſenſu, niſi fallimur, vocatur à Paulo primogenitus omnis creaturæ. Et Joannes quum aſſerit in ipſo fuiſſe vitam, modum communicationis oſtendit, quo ex fonte alioquin abſcondito manavit ad homines Dei gratia. Ergo quatenus integro adhuc rerum ſtatu caput Angelorum & hominum fuit Chriſtus, jure cenſetur Mediator, qualem nunc quoque electi Angeli experiuntur & agnoſcunt. Defectio autem hominis fecit, ut expiatione opus eſſet ad nos Deo reconciliandos. Itaque conſiderandus eſt Chriſtus Mediator cum ſacrificio ſuo, quo placavit iram Dei, ut in ſpem nos beatæ vitæ, à qua excideramus, reſtitueret. Mediatorem vero eſſe docemus, non unius tantum naturæ reſpectu, ſed quatenus Deus eſt manifeſtatus in carne. Quæ fides in rationibus firmis & validis fundata eſt: quas etſi aliqua ex parte explicuimus in priore noſtro reſponſo, hic tamen iterum ſummam colligere expedit.

Primo conſtat noo eſſe credendum niſi in Deum.
Joan. 14. verſ. 2. Atqui jubet Chriſtus diſcipulos in ſe credere: quomodo? vel qua ratione? Nempe ut continuo poſt ſequitur, noo modo quia eſt veritas & vita, ſed quia via eſt ad Patrem. Quod ſi in Chriſtum Mediatorem credendum eſt, certe munus hoc complectitur ſimul duas naturas: deinde quum Chriſtus ſummum imperium obtineat in cælo & in terra, ut eſt Mediator, quod minime quadraret ſoli humanæ naturæ, colligimus nomen Mediatoris non proprie niſi toti perſonæ tribui. Nam certe omnes ſiſti ad ejus tribunal, quia ſcriptum eſt, Mihi flectetur omne genu, *Rom. 14.*
non cadit in humanam naturam, & tamen accommodatur à Paulo ad perſonam Mediatoris. Si excipitur, *Philip. 2.*
Regnum fuiſſe ei datum à Patre: reſpondemus, quamvis nihil in Divinitatem novum conferri poſſit; nihil tamen eſſe abſurdi, ſi Chriſtus totius perſonæ reſpectu, augeri & ornari dicatur. Et certe idem Deus qui jurat coram ſe flectendum eſſe omne genu, negat etiam ſe daturum gloriam ſuam alteri. Separatum igitur hoc accipere homo non potuit, ut eſſet mundi judex: idque aperte ſonant Pauli verba. Cui enim dicit eſſe datum illud ſummum nomen, niſi Dei Filio, qui quum eſſet Patri æqualis, ſeipſum exinanivit, forma ſervi accepta? videmus ut totam perſonam, quæ conſtat duabus naturis, Paulus nobis ſtatuat ante oculos. Tertia ratio. Proprium eſt Mediatoris Deo nos conjungere: quum id nemo præſtare queat, niſi qui unum eſt cum Deo: nemo etiam idoneus eſt ad obeundum munus Mediatoris, niſi qui homo eſt ac ſimul Deus. Minor autem probatur ex Chriſti verbis, Ut unum ſint nobiſcum, ſicut tu Pa- *Joan. 17.*
ter & ego unum ſumus. Eodem pertinet quod alibi dicit, Sicut Pater habet vitam in ſeipſo, ita & Filio *Joan. 5.*
dedit vitam habere in ſeipſo. Nec repugnat Dei nomen, quominus toti perſonæ hoc rite applicetur: quia nihil minus conſentaneum eſt quam in carne reſidere vitam, quæ nonniſi in Deo quærenda eſt. Quarta ratio. Sicuti vero ratiocinatur Apoſtolus, Chriſtum, ut nobis eſſet frater, oportuiſſe fieri participem carnis noſtræ & ſanguinis: ita ex oppoſito recte colligitur, ut nos ad Patrem uſque reveheret, oportuiſſe prius Deum eſſe. Quis enim finis eſt noſtræ adoptionis, quam per ipſum conſequimur, niſi tandem participes ſimus divinæ naturæ, ſicut teſtatur *2 Pet. 1.*
Petrus? Id autem quomodo præſtaret, ſi ſubſiſteret infra ordinem Angelorum? Nec vero in ipſum inſiti efficimur filii Dei alia ratione, niſi quatenus nobis datus eſt Mediator. Atqui hinc pendet adoptionis gratia, quia in nos transfert, quod habet ipſe naturaliter. Itaque ad implendas Mediatoris partes non ſufficeret, niſi eſſet unigenitus Dei Filius. Ac proinde Apoſtolus ad probandum ejus Sacerdotium, teſtimonio hoc utitur, Tu es Filius meus, ego hodie genui te. Unde probe conficitur, ſi inſeparabilis eſt Filii dignitas à Sacerdotio, non aliter idoneum eſſe Mediatorem, niſi quia ex Deo genitus. Nec vero abſque Divinitatis reſpectu cenſeri poteſt Dei Filius. Ideoque in Sacerdotii honore comprehenditur & divina natura. Quod ipſum confirmat Paulus, ubi dicit fuiſſe declaratum Filium Dei in virtute. Nam quum elogio illo definiat Mediatoris perſonam, duas certe ſimul naturas comprehendit. Jam quod aſſerit alibi Chriſtus, Ego in Patre, & Pater in me, non poteſt de ſola natura humana prædicari. Atqui illic ad vivum exprimitur imago Mediatoris. Imo totum Joannis Euangelium ejuſmodi eſt ſententiis refertum, ubi quæ ſibi vendicat Chriſtus, alteri naturæ non conveniunt, ſed reſpiciunt in totam perſonam. Ac ſe omnibus nodis expediet quiſquis tenebit Chriſti mentem, quia videbit, nefas eſſe, quæ utrique naturæ communia ſunt elogia, ſeparatim vel diſtincte ad alteram trahere. Neque tamen interea quæcunque annexa ſunt Mediatoris officio, vel ejus ſunt partes, utrique naturæ communia facimus. Quando enim ſine morte & ſanguinis effuſione non peragitur expiatio, Mediatorem oportuit mori. Hoc fatemur peculiare eſſe humanitati: ſed quoniam aliud eſt mors, aliud effectus

ctus mortis, reconciliatio quæ morte peracta est, perperam tribuitur soli humanæ naturæ. Ideoque
Hebr. 9. vers. 14. dicit Apostolus, Christum per Spiritum obtulisse seipsum: qua voce admonet non considerandum esse simpliciter ut hominem, ut efficacia & fructus mortis ejus oobis pateat. Similiter justitiam nobis acquirere sua obedientia, & ita fieri Patris servum, Mediatoris proprium fuit: quod tamen perperam adscriberetur divinæ naturæ: sed ipsa justitiæ acquisitio, vim suam nihilominus à divina natura mutuatur. Utrumque vero aperte conjungitur in ipso complexu, quum dicit Christus, Pro his sanctifico meipsum. Nam quum sanctificari carni conveniat, sanctificare autem Deo, utrumque membrum non nisi in tota persona reperitur. Ex opposito etiam fatemur quædam sic esse divinitati propria in ipso Mediatore, ut ad humanam naturam transferri non debeant, nisi per idiomatum communicationem. Dicit alibi Christus, Ego animam meam à meipso pono: loquitur ut Mediator: neque tamen ut homo, quia arbitrium vitæ & mortis nullus à seipso habet, præter unum Deum, & hoc est satis perspicuum. Longe etiam fallitur in illo Pauli loco, Unus est Deus, & unus Mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus: quis non alio consilio positum est hominis nomen, quam ut nobis familiaris esset ad Patrem accessus: neque tamen negamus sub Patre totam Deitatem comprehendi, & Deum unius essentiæ. Nunc apparet ad officium Mediatoris requiri utriusque naturæ conjunctionem: neque tamen quæcunque ad Mediatoris personam spectant, promiscue ad utramque naturam trahenda esse: quod argumentum plenius exequitur Calvinus libro 2. Institutionum cap. 14. Quod ab adversa parte objicitur absurdum, nullum est: Nempe quum Mediator sit inter Deum & homines, Christum fore Deo inferiorem respectu Deitatis, si ad eum Mediatoris nomen extenditur. Nam dum ita locatur Christus in medio gradu, non agitur de ejus essentia, nec subtiliter disputatur quid sit; sed ad Dei consilium, quod veteres œconomiam aut dispensationem vocarunt, attendere convenit. Si quæratur de essentia, scimus in Deo nihil esse minus & majus. Sed quia pro infirmitatis nostræ captu, apparuit æternus Dei Filius, ut medius esset inter nos & Deum, in ipsa Mediatoris persona & officio, apposite ad regulam pietatis dicitur Patre inferior. Hoc sensu non dubitant Prophetæ convertere nomen Jehovæ cum titulo Angeli: quemadmodum apud Oseam dicitur cap. 12. Prævaluit Jacob Angelo, mox subjicitur, Jehova Deus
Malach. 3. exercituum, Jehova memoriale ejus. Apud Malachiam paulo aliter, Veniet Adonai, quem quæritis, in templum suum, & Angelus fœderis, quem expetitis. Eodem tamen recidit sensus, quando Dei legato & Mediatori non modo defertur summum imperium, sed asseritur etiam divina majestas, ubi dicitur in templum suum venturus. Quod deinde objicitur, si commune est divinitati Mediatoris officium, necesse est fore ut apud seipsum Christus intercedat, facile diluitur: quia etsi roget Christus in Mediatoris persona, id tamen peculiari modo respicit humanam naturam. Quanquam hic rursus sensus nostros ad Dei consilium dirigere necesse est. Non insectamur quidem, neque præcise rejicimus illud Augustini, Mediatorem apud Filium & Spiritum sanctum intercedere, ut cum Deo redeamus in gratiam, à quo sumus alienati. Nam certe unica & simplex Dei essentia in tribus personis consistit. Sed merito apud nos pluris est ratio loquendi, quam dictavit cælestis ille Magister. Multis quidem locis Deitatem suam Christus extollit, nusquam tamen docet se à secunda persona vel tertia fuisse missum. Nihilo etiam magis se apud Spiritum intercedere, sed apud Patrem. Itaque nihil tutius est, quam profanis argutiis & speculationibus valere jussis, mentes nostras defixas tenere in illa admirabili dispensatione, in qua dicitur Pater Filium unigenitum misisse, ut in eo nobis esset propitius, & ejus Advocati patrocinio exorabilis. Imo quum barbaries grassata est in toto mundo, vulgare tamen illud dictum, Opera Trinitatis esse indivisa, quia per se durius erat, interposita restrictione correctum vel mitigatum fuit: nempe quum addita fuit particula, intrinsecus. Nos vero ruditatis nostræ conscii, extrinseca operatione contenti simus, qua se Deus ad exiguum intelligentiæ modulum attemperat. Ita sine offensione Christus medius locabitur inter nos & Patrem. Neque tamen quidquam decedit ex immensa ejus gloria, tametsi sub velo humanitatis (obscurius autem) cernatur, donec completo Mediatoris cursu, Patri subjiciatur Christus in natura humana, & liquido in se vel immediate refulgeat divina ejus essentia & majestas. Hæc sobrietas si non arrideat curiosis hominibus, sedandis tamen modestis & piis mentibus satis superque erit. Nemo quidem quantumvis protervus rixator, aliud nobis exprobrare poterit, quam ob mysterii reverentiam, quæ laudi ducenda est potius quam vitio simplicitati nos studere. Nunc discutere promptum est, quæ obtendit Stancarus in sententiæ suæ confirmationem. Definitionem sumi posse dicit ex loco Pauli, Mediator unius non est, Deus autem unus est. Atqui si prudenter expenderet contextum, videret illic conferri Gentes cum Judæis: quod scilicet Christus non tantum olim Judæos reconciliaverit Deo, sed nunc quoque Gentes vocet in societatem ejusdem gratiæ. Expositio enim quam adducit, frigida est atque insipida: sicut nec firmum est, quod adjungit, non opus esse Mediatore nisi ubi est dissidium. Ostendimus enim noper electos Angelos Deo per Christum uniri, qoi tamen nunquam discordes fuerunt. Sed quia in eo non vertitur cardo quæstionis: fateor Christum nobis proponi, & debere à nobis suscipi Mediatorem, quatenus Deum nobis suo sacrificio placavit. Cæterum, quod nomen Deitatis accipit Stancarus, ut probet tres personas fuisse offensas: iterum regero, male & inscite ab eo negligi dispensationis mysterium, quod Scriptura ubique commendat. Ac mirum est eum non attendere ad manifesta quæ citat testimonia. Quod si proprie loquendo, & usitato Scripturæ more, Mediator est Christus inter nos & Deum Patrem, arguta illa speculatio nihil aliud quam involvit & obscurat, quod esset alioqui perspicuum. Longe etiam fallitur in illo Pauli loco, Unus est Deus, & unus Mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus: quia non alio consilio positum est hominis nomen, quam ut nobis familiaris esset ad Patrem accessus: neque tamen negamus sub Patre comprehendi totam Deitatem, & Deum unius essentiæ in tribus personis, fuisse placatum. Sed profundo illo & incomprehensibili arcano omisso, tantum reputamus illud quod didicimus ex Scriptura & sacro Christi ore. Neque enim hæc magis inter se pugnant, & æternum Dei Filium Patri esse æqualem, & Mediatorem esse minorem Patre, quam altera duo, per se & seorsum efficere personam in divinis, & tamen onam Christi & Mediatoris personam constitui ex duabus naturis. Ac inscite argumentatur Stancarus, Si Christus in duabus naturis Mediator, est minor Patre, ergo secundum utramque naturam: quando paulo antea docuimus, quod vere atque apte competit in totum complexum, non debere distrahi ad naturas, sicut medius hic gradus, quem tenet Christus Redemptor, nihil derogat prorsus divinæ ejus essentiæ. Rationes quas adducit ex officio Mediatoris, nihilo plus habent momenti, quis ducuntur à parte ad totum. Dedit se Christus pretium redemptionis: reconciliavit omnia in cruce carnis suæ: agnus est, qui tollit peccata mundi: datus est propitiator per fidem in sanguine ejus. Nempe etsi

Q 2 hæc

hæc omnia præstitit secundum humanam naturam, non tamen inde conficitur, ejus tantum respectu esse Mediatorem, quia expiatione & sacrificio non absolvit Christus omnes officii sui numeros. Quid enim est mortem vincere? quid est resurgere in virtute Spiritus, & vitam recipere à seipso? quid est nos Deo unire? & unum esse cum Deo? Hæc certe extra Deitatem non reperientur in humana Christi natura. Et tamen in rationem veniunt, ubi de Mediatoris officio agitur. Atque utinam animadvertat Stancarus
Joan. 3. ad verba, quæ recitat, Deum non pepercisse unigenito Filio. Neque enim si in utraque natura Filius est, id habet à sua humanitate. Jam si Dei nomen tres personas signat, ut nimis pertinaciter urget, sequitur Christum tam suum quam Spiritus sancti filium esse. Hæc sola antithesis, si eam reverenter expendere non gravetur Stancarus, eum à multis nodis expediet: Nempe dum Mediator se cum Patre confert,
1 Tim. 3. vers. 16. à quo missus est, atque etiam ubi Paulus Deum in carne manifestatum vocat, consilium ejus est, Mediatorem nobis statuere: quem & mox subjicit justificatum esse in Spiritu, apparuisse Angelis, prædicatum fuisse Gentibus, & receptum in gloriam. Hinc magis petenda erat simplex & genuina definitio. Idem plane elicitur ex 3. ad Colossenses capite, ubi reconciliatio per carnem ita describitur, ut Divinitas locum suum retineat in primatu & plenitudine. Aut ergo probet Stancarus Christum sedere ad Patris dexteram, ut nos Spiritus virtute defendat ac tueatur, Angelis commendet salutis nostræ custodiam, Diabolum & totum mundum subigat, non esse ex officio Mediatoris; aut agnoscat ex sacrificio & intercessione se perperam inferre, Mediatorem non esse Dei Filium, nisi quatenus homo est. Ante ostendimus cur Paulus de Mediatore disserens, diserte adscribat nomen hominis, nempe ut excusso metu, blande nos ad eum invitet. Neque enim subtiliter disputat de essentia, sed fiduciæ materiam suppeditat, ne dubitemus ad eum confugere, qui frater noster est. Miramur autem quo prætextu in sensum suum torqueat, quod ante demonstravimus optime nobis suffragari, Christum quum in forma Dei esset, seipsum exinanivisse. Hæc, inquit, regula est solvendæ quæstionis: sit sane ita, nam libenter amplectimur. Sed si unigenitus Dei Filius, qui Patri æqualis erat, seipsum exi-
Phil. 2. nanivit, certe in duabus naturis est Mediator: ac ille idem, qui factus est obediens usque ad mortem, evectus est accepto nomine super omne nomen, ubi omnis lingua confiteatur, quod sit in gloria Dei Patris. Porro qualis hæc sit gloria, & quomodo intelligi debeat, potius respondeat ipse Christus quam
Joan. 17. nos. Pater, inquit, glorifica Filium ea gloria quam habui apud te ab initio, ante mundi creationem. Fatebitur profecto Stancarus præposterum fore votum, si carnem solam postulet Christus ornari & illustrari æterna Dei gloria: quod si hoc nonnisi toti personæ aptatur, hinc rite colligere licet, quem citavit locum, non alio referri posse. Dum ad Patres ventum est, speciosos quidem colores inducit, ut eos habeat causæ suæ patronos ac suffragatores. Verum si extra contentionem quæritur, quid senserit Augustinus, nulla nobis cum eo est dissensio. Fatemur quidem compluribus locis Christum ab hoc pio Doctore fieri Mediatorem, quatenus homo. Agnoscimus etiam ejus verba, tam ex libro 10. de Civ. Dei, quam ex aliis. In forma servi est Sacerdos & idem Sacrificium, in hac se obtulit, in hac oblatus est, secundum hanc Mediator est. Sed interea non dissimulat necessario requiri ad munus Mediatoris, ut sit etiam Deus: ut lib. 1. Confessionum cap. penultimo, Ut Mediator esset, oportuit aliquid simile habere Deo, aliquid hominibus, ne in utroque hominibus similis, longe abesset à Deo; aut in utroque Deo similis, longe abesset ab hominibus; atque ita Mediator non esset. Similiter lib. 9. de Civ. Dei cap. 10. Si omnes homines miseri, quærendus est medius, qui non solum homo, verum & Deus sit, ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem traducat beata ejus mortalitas. Item in Psal. 134. In ista magna separatione missus est Mediator, Non poteras ad Deum homo, Deus factus est homo. Si homo solum esset, hoc sequendo quod es, nunquam pervenires: si Deus solum esset, non comprehendendo quod non es, nunquam pervenires. Libro autem de Ovibus, Non Mediator homo præter Deitatem, nec Mediator Deus præter humanitatem. Ecce Mediator, Divinitas sine humanitate non est mediatrix, Humanitas sine Divinitate non est mediatrix. Sed inter Divinitatem solam & humanitatem solam, mediatrix est Divina humanitas Christi, & humana Christi Divinitas. Non negamus etiam Cyrillum sæpe ad naturam humanam referre, quod Christus sit Mediator, ne scilicet obnoxiam Deitatem faciat subjectioni, quod Arriani urgebant. Verum alibi dexter est ac fidus dictorum suorum interpres, Dialogo secundo de Trinitate: Mediator hac ratione intelligitur, quia ostendit in seipso collatas & unitas Deitatem & humanitatem. Nam Deo est cognatus, quandoquidem ex eo est, ac in eo: nobis quoque cognatus, quia ex nobis, & in nobis. Vides ut ex duabus naturis constituat Mediatorem, & earum unionem ad hoc munus necessario flagitet. Nec diversa est Chrysostomi ratio. Etsi enim Mediatorem quæri vult in humana natura, negat tamen intercessionem fore legitimam, nisi accedat & Divinitas. Ita in 2. cap. prioris ad Timoth. Mediator utrisque debet conjungi, quorum Mediator est. Id quippe Mediatoris proprium, fieri amborum participem inter quos se interponit. Nisi igitur consors sit paternæ naturæ Christus, Mediator profecto non est. Ideo in Homilia de Ascensione tradit, non Angelum vel Archangelum, sed ipsum Dei Filium deprecari. Et statim additur expositio, quod se medium injecerit Christus, utramque sonando naturam. In eandem quoque sententiam Ambrosius locum Pauli enarrans, Quia unus est Pater, non persona, sed indifferenti natura, ut arbiter esset Dei & hominum Filius Dei, assumpta carne homo natus est, ut Mediator esset Dei & hominum, homo Christus. Id non est sine Divinitate, quia in Deo homo erat, & Deus in homine: & ut ex utroque esset Mediator, & utrumque reconciliaret. In se primum hæc fecit, neque enim poterat, unitate servata, Mediator servari. Pluribus id persequi necesse non est, modo semel admoniti sint lectores, quoties occurrit apud veteres hoc loquendi genus, Christum in carne esse Mediatorem, si exclusive accipitur, depravari eorum germanum sensum. De quæstione proposita libere & clare ita respondendum censuimus. Ac maluissemus quidem, omisso Stancaro, rei summam placide explicare, sed refutationem invitis ipse extorsit. Interea tamen in responso nostro nulla amarulentia, nulla contentio vel pugnandi cupiditas pios & humanos lectores offendet.

Pastores & Ministri Ecclesiæ Genevensis.
Joannes Calvinus omnium nomine.

Summa quædam doctrinæ de Ministerio Verbi & Sacramentorum, cujus auctoris nomen adscriptum non erat.

I.

TOtius Ministerii Evangelici finis est, ut nobis à Deo fonte omnis felicitatis per peccatum sejunctis, ac proinde perditis, Christus communicetur, ut vitam æternam ex ipso hauriamus: omnes denique cælestes thesauri ita nobis applicentur, ut non minus sint nostri quam ipsius Christi.

1 Thess. 2: 12. *Vocavit nos per Euangelium in participationem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.*

II.

Communicationem hanc fatemur esse *a* mysticam, & rationi humanæ incomprehensibilem & *b* spiritualem, quod ejus effector sit Spiritus sanctus: qui quum sit virtus Dei viventis, procedens à Patre & Filio, omnipotentiam ei adscribimus, qua non imaginarie, sed potentissime & verissime nos Christo capiti nostro conjungat, ut simus caro de carne ejus, ossa de ossibus ejus, & ex vivifica ejus carne vitam æternam in nos transfundat.

a Ephes. 5: 23. *Mysterium hoc magnum est, loquor autem de Christo & de Ecclesia.*

b 1 Cor. 6: 17. *Qui adglutinatur Domino, unus spiritus est.*

August. epist. 57. ad Dard. *Peccatum factum est relicto Deo: justitia non fit sine Deo. Ac per hoc non moreremur, nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus; nec viveremus, nisi per spiritalem connexionem membra hujus essemus.*

III.

Quod autem confitemur Spiritum sanctum hujus conjunctionis esse effectorem, certo innititur fundamento: huic nimirum, Quicquid *a* Pater aut Filius *b* operantur ad salutem adducendis fidelibus, id per Spiritum sanctum utramque personam operari testatur sacra Scriptura: & non aliter *c* Christum in nobis habitare, quam per suum Spiritum, neque alio modo se nobis communicare, quam per eundem Spiritum.

a Joan. 14: 16. *Ego rogabo Patrem, & alium Consolatorem dabit vobis, Spiritum illum veritatis, quem mundus non potest recipere,* &c.

Et paulo post v. 25. *Hæc loquutus sum vobis apud vos manens: Paracletus autem ille Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.*

b Joan. 15: 26. *Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre meo, Spiritus ille veritatis, qui à Patre procedit, ille testabitur de me.*

Item Joan. 16: 7. *Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego abeam. Nam nisi abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem abiero, mittam eum ad vos.*

c Rom. 8: 9. *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Ibidem paulo post v. 11. *Si Spiritus ejus, qui excitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitavit Christum ex mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis.* Item paulo post v. 14. *Quotquot Spiritu Dei ducuntur, hi sunt filii Dei.*

Item 1 Cor. 6: 19. *Nescitis quod corpus vestrum templum est Spiritus sancti, qui habitat in vobis, quem habetis à Deo?* Item 1 Cor. 3: 16. *An nescitis quod templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?*

IV.

Ad efficiendam hanc conjunctionem Spiritus sanctus duplici utitur instrumento, prædicatione verbi, & administratione sacramentorum.

V.

Quum dicimus Spiritum sanctum externo ministerio uti ut instrumentum, sic intelligimus: tam in prædicatione verbi, quam in usu sacramentorum duos esse Ministros, qui distincta habeant officia. Minister *a* externus administrat verbum vocale, & sacra sigilla quæ externa sunt, terrena & caduca. Minister vero internus, qui est Spiritus sanctus, libere agit interne, dum in quorumcunque vult cordibus arcana sua virtute communicationem cum Christo per unam fidem operatur. Quæ communicatio res est interna, cælestis, & immarcessibibilis.

a 1 Cor. 3: 6. 7. De toto ministerio ita loquitur Paulus: *Quis est Paulus? Quis est Apollos? nisi ministri per quos credidistis: & ut cuique Dominus dedit. Ego plantavi, Apollos rigavit, sed Deus dedit incrementum. itaque neque is qui plantat est aliquid, neque is qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus.*

VI.

In prædicatione verbi Minister externus verbum vocale porrigit, & auribus percipitur. *a* Internus Minister Spiritus sanctus rem quæ per verbum annunciatur, utpote Christum, quorum vult mentibus, vere communicat, ita ut non sit necesse Christum æque atque verbum per corporis organa recipi, sed arcana sua virtute hanc conjunctionem operatur Spiritus sanctus, creando in nobis fidem, qua facit nos viva membra Christi veri Dei & veri hominis.

a Act. 16: 14. *Quædam mulier nomine Lydia, ex urbe Tyatirorum, quæ purpuram vendebat, Deum colens, nos audivit: cujus Dominus aperuit cor, ut attenderet iis quæ dicebantur à Paulo.*

VII.

In Baptismo *a* Minister externus baptizat externo elemento, utpote aqua, quæ corpore percipitur. *b* Internus Minister Spiritus sanctus baptizat sanguine immaculati Agni; adeo vere, ut etiam toto Christo vero Deo & vero homine induat eum qui baptizatur. Galat. 3. Ita ut non sit necesse Christum corporis organis recipi, ut abluantur animæ nostræ ipsius sanguine, sed sufficit arcana & potentissima Spiritus sancti operatio.

a Mat. 3: 11. Joan. 1: 26. *Ego baptizo vos aqua ad pœnitentiam.*

b Tit. 3: 5. *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.*

1 Cor. 6: 11. *Et hæc eratis quidam, sed abluti estis, sed justificati estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu, & per Spiritum Dei nostri.*

VIII.

In Cœna Domini Minister externus porrigit externa symbola, panem Domini, & vinum Domini, quæ organis corporis nostri accipiuntur, comeduntur, & deglutiuntur. *a* Minister internus Spiritus sanctus, non per organa corporis externa, sed arcana sua virtute mentes fidelium tam vere tamque efficaciter pascit corpore & sanguine Domini in vitam æternam, quam vere sciunt se pane & vino pasci ad vitam hanc caducam sustinendam.

a 1 Cor. 10: 3, 9. *Omnes eandem escam spiritualem ederunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt: bibebant enim ex spirituali sequente petra: petra autem erat Christus.*

IX.

Ut corpore Christi pascamur in vitam æternam, non vult Christus ut credamus corpus suum descendere de cælo super altare, aut circum altare, in panem aut sub panem, aut non procul à pane: non magis quam in Baptismo opus est, ut vera membra corporis Christi fiamus, ipsum corpus Christi de cælo in aquam aut sub aquam descendere, aut non procul ab aqua stare: quemadmodum nec in verbo vocali tali corporis descensu est opus, ut totius Christi fiamus participes: sed satis potentiæ Spiritui Domini, qui à Patre Filioque procedit, inesse credimus, ut vere nos in Baptismo ejus corporis faciat membra, quod est & manet in cælo. Et in sacra Cœna eodem corpore manente in cælo, magis ac magis nos nutriat per arcanam atque efficacissimam potentiam suam & virtutem.

Hæc doctrina, quod corporis Christi nullus fiat descensus aut illapsus, visibilis aut invisibilis, fundata est in clarissimis Scripturæ sacræ testimoniis. Quatenus enim Christus est homo, testatur Scriptura eum

recessisse, Lucæ 24: 51. abiisse, Joan. 14: 4. mundum hunc reliquisse, Joan. 16: 28. sublatum esse, Actor. 1: 11. in sancta ἀχειροποίητα, Hebr. 9. vers. 11, & 24. contineri cælo ad tempus usque restitutionis omoium, Actor. 3: 21.

Nec pugnant cum hac doctrina verba Christi, Hoc est corpus meum quod pro vobis, &c. Nam ipsius Christi optimus interpres est D. Paulus, qui
1 Cor. 10. hoc interpretatur, Panis quem frangimus: verba Christi, Est corpus meum, interpretatur, Est communicatio corporis Christi.

Jam autem ante demonstratum est, unicam hanc esse communicandi rationem, qua per Spiritum sanctum ejus simus participes, qui effector est hujus communicationis, quum sit virtus Dei viventis à Patre Filioque procedens.

Consentit etiam hæc doctrina cum Symbolo Apostolico sive articulis fidei, quorum inviolabilis & simplicissima inter pios omnes constare debet certitudo: his nimirum, Ascendit in cælum, Sedet ad dexteram Dei omnipotentis, Inde venturus est ad judicandum vivos & mortuos.

Hos articulos fidei ita ut oos intellexit D. August. tom. 2. epistola 57. ad Dardanum, in qua hos articulos Confessiooem Christianam appellat, & vetat ne ab ea recedamus. Noli dubitare, inquit, ibi nunc esse hominem Christum Jesum, unde venturus est; memoriterque recole & fideliter tene Christianam Confessionem, quoniam resurrexit à mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dexteram Patris, nec aliunde quam inde venturus est ad vivos mortuosque judicandos. Et sic venturus est, illa Angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cælum: in eadem carnis forma atque substantia, cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim ne ita divinitatem adstruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus: nam & de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur & sumus: nec tamen sicut ille ubique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter & Deus ille in homine, proprio quodam & singulari modo. Una enim persona Deus & homo est, & utrumque unus est Christus Jesus, ubique per id quod Deus est, in cælo autem per id quod homo. Hacteous Augustinus.

Consentit etiam & cum articulo, de assumpta vera humana natura *a*, cujus omnes conditiones, excepto peccato, sponte Christus in se recepit, & *b* post glorificationem immortalitatem carni suæ dedit, naturam oon abstulit.

a Hebr. 4: 15. *Non habemus Pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.*

b Luc. 24: 39. *Videte manus meas, & pedes meos, nam ego ipse sum. Contrectate me & videte, nam spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.*

August. in Joan. Hom. 5. 0. *Secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem & invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi: secundum carnem vero, quam Verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Judæis prehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, Non semper habebitis vobiscum. Quare? quoniam conversatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & deducentibus ipsis videndo non sequendo, ascendit in cælum, & non est hic. Ibi est enim, sedet ad dexteram Patris; & hic est, non enim recessit præsentia majestatis. Aliter, Secundum præsentiam majestatis semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis, recte dictum est discipulis, Me autem non semper habebitis. Habuit enim illum Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modo fide tenet, oculis non videt.*

Consentit etiam cum articulis fidei de divina natura Christi, de omnipotentia, & de Spiritu sancto. Credimus enim vere nobis & potentissime præstare Christum *a* per suum Spiritum, quod promittit, licet omnipotentiam ipsius ad evertendum illum articulum fidei pertinere non credamus, ut corpus Christi non ascenderit in cælum, & non sedeat ad dexteram Dei: quin potius multo magis credimus ita demum vere stabiliri omnipotentiam & articulos nostræ fidei, dum arcana & incomprehensibili virtute Spiritus sancti opus hoc in nobis multo certius fieri credimus, quam si corpus Christi è cælo super altare descenderat, manibus Ministri porrigeretur, & ore corporis nostri comederetur. Tanto enim certior ac potentior est Spiritus sancti operatio, quanto Creator ipse omnibus creaturis quantumcunque excellentibus est superior.

a 1 Cor. 15. *Factus est primus homo Adam in animam viventem: extremus Adam in Spiritum vivificantem.* Hactenus.

CALV. MYCRONIO CONTEA MENNONEM.

TU vero, integerrime frater, minime literis tuis me obtundis, quibus interpellari gratum est ac jucundum. Tantum cuperem lætius tibi dari argumentum, ut mihi gaudium tuum commune esset. Sed quando ita Domino nos exercere placet, curas, quæ te publica Ecclesiæ causa angunt, inter nos communicari molestum esse non debet. Utinam vero ad te juvandum facultas voto par suppeteret. Cæterum quicquid in me est operæ ac subsidii, libenter tibi impertiar. Mennonis doctrina, quam ex deliriis Manichæorum hausit, mihi non erat incognita. Fallacias non ita penitus tenebam: quibus ut obviam eas, fatendum est ac dilucide explicandum, sicuti te fecisse non dubito, Christum Deum manifestatum in carne, verum esse Dei Filium. Et quanquam nomen Filii proprie in divinam naturam competit, & ad eam refertur, hominem tamen illum ex Virgine genitum proprie Filium vocari. Quia quatenus Mediator est & caput Ecclesiæ Deus & homo, Filium Dei natura esse oportet, ut adoptionis gratia nos sibi conjungat. Cæterum inde præpostere colligitur, genitum esse hominem ex Patris semine: quia propter arcanam sacramque unioоem divinitatis cum carne, totus Christus vere dicitur Filius, sicuti præcipue ex Pauli verbis primo ad Rom. capite, item etiam nono liquet. Quibuscunque enim cavillis ludat Menno, perspicuus est sensus, Filium Dei esse ex semine Davidis secundum carnem. Item, Christum, qui Deus est benedictus in secula, ex Judæis originem trahere secundum carnem. Itaque frustra locos arripit, ubi vocatur Christus homo Dei Filius: quia in totam Christi personam nomen hoc merito confertur. Quod autem è cælo venisse Christus dicitur, & à Patre exiisse, ad carnis essentiam perperam trahitur. Quia etsi inde colligere licet Christum verum esse Deum, hoc tamen oon tam de substantia sua, quam de officio prædicat: quia testari vult nihil se tradere nisi divinum.

Porro argumenta quibus orthodoxa doctrina probatur, diluere volens, nihil aliud quam frivolis cavillis elabitur. Si in carnem mutari potuit Spiritus, quia Deo sunt omnia possibilia, ergo & Pater verti in carnem potuit. Quod si demus, ubi erit illud, Cælum & terram ego impleo? Tota enim divinitas esset corpus unum, quod loco comprehendi necesse est. Jam si corporea fuisset divinitas in Christo, falso dixisset Deum esse Spiritum. Item à resurrectione suа,

sua, Spiritum carnem & ossa non habere. Nam si excipiat Menno, mutatum fuisse Spiritum in carnem, ut desineret esse quod erat, nihil absurdius fingi potest. Perihit enim æternitas essentiæ spiritualis. Adde quod si ex Dei semine penitus est Christus homo, jam non una nec simplex erit Dei essentia, sed in partes secabitur: atque ita in Deo erit divisio, quam Menno inter duas Christi naturas non admittit. Quod objicit non fore alioqui verum illud Joannis, Verbum carnem esse factum, quia Fieri non significet Assumere, nugatorium est. Nam certe Apostolus 2. ad Hebr. cap. à Joanne non dissentit: qui tamen assumendi verbo utitur. Et satis constat hujus loquutionis ratio: quia & fieri Rex dicitur, qui ante homo privatus fuit; quia incipit esse quod ante non erat. Itaque vere & apte, ubi carnem induit Filius Dei, dicitur caro factus.

Putidum est effugium, dici Filium hominis, quia hominibus promissus est. Secundum vero commentum adducens Menno, satis declarat effugia se quærere. Palam vero est Hebraico more vocari Filium hominis verum hominem. Nam Christus haud dubie phrasin linguæ suæ retinuit. Quid autem per filios Adam intelligi conveniat, extra controversiam esse debet. Ac ne longius abeamus, locus Psalmi octavi quem ad Christum Apostoli accommodant, omnem controversiam dirimit: Quid est homo quod memor es ejus, aut Filius hominis quia visitas eum? Quod de masculino genere nugatur, colore prorsus caret: quia Filius hominis vocatur, cujus origo vere ex Adam fluxit.

Quum dicamus oportuisse in carne nostra expiari peccata mundi, frustra hoc principium convellere nititur Menno: quod clare à Paulo asseritur 5. ad Rom. cap. Nam quod contra objicit, neminem ex carne peccatrice prognatum potuisse Legem implere, solutio petenda est ex 8. ad Rom. cap. ubi docet Paulus expiationem factam in similitudine carnis peccatricis. Naturam enim hominis non à principiu fuisse corruptam notum est, sed vitio accidentali. Quid ergo obstat quo minus Filii sui carnem Deus sanctificare potuerit?

Argumentum etiam illud firmum manet, Nisi fuerit generatio hominis Christi, novam fuisse creationem. Nam quod excipit non fuisse novas creationes quoties miraculo aliquid in novam naturam mutatum est, importune huc torquetur, quia non potuit essentia Dei mutari, sicuti creaturæ: & detestabile commentum est fingere Dei essentiam in Patre esse Spiritum, in Filio esse corpus.

Argumentum quod sumitur à donorum participatione impudenter transilit. Nam inde certe ad nos pertinet quicquid Christo contulit Pater: quia caput est ex quo totum corpus per juncturas connexum simul coalescit. Imo non aliter conveniet quod dicitur, Spiritum ei datum esse absque mensura, ut de plenitudine ejus hauriamus omnes. Nisi forte Mennoni absurdum non est, Deum in sua essentia adventitio dono locupletari. Hac etiam ratione dicit Christus ipse, Joan. 17. Ego propter eos sanctifico meipsum. Improbe igitur mentitur nusquam hæc in Scripturis legi.

Genes. 3. Quantum ad testimonium Mosis spectat, si probe expenditur, magis premit Mennonem quam ut se expedire queat. Neque enim de uno duntaxat Christo illic sermo habetur, sed de toto humano genere. Verum quidem est partam esse à Christo victoriam, sed generaliter pronunciat Deus posteros mulieris superiores fore Diabolo. Unde sequitur, Christum ex humano genere esse progenitum. Totum verò sensum pervertunt Cabalisticæ Mennonis allegoriæ, quod mulier dicatur Ecclesia, quia consilium Dei est Evam quam alloquitur, bona spe erigere. Hoc etiam loco solutionum varietas tortuosum & lubricum anguem ostendit. Interim victorem serpentis ex muliere quæ ἄσπερμος est, promitti dicens, nequaquam se extricat. Nisi enim semen esset in muliere, falsa esset promissio.

Testimonia ubi Christus semen Abrahæ & fructus ventris Davidis vocatur, nimis improbe corrumpit. Nam si allegorice positum esset nomen seminis, Paulus certe 4 ad Gal. cap. hoc non tacuisset. Clare autem & sine figura affirmat, non esse plures Abrahæ filios redemptores, sed unum Christum. Fateor ex genealogia non aliter colligi Christum esse filium Davidis, nisi quia ex Virgine genitus est. Sed nimis superbe, ut impium suum errorem stabiliat Menno, evertit naturæ elementa, mulieres contendens esse ἀσπέρμους.

Octavum argumentum de genealogia Christi sophistice eludit. Etsi enim Matthæus non recenset Mariæ parentes, sed Josephi: quia tamen de re tunc vulgo comperta verba facit, satis habet ostendere Josephum ex Davidis semine ortum esse: quum satis constaret Mariam ex eadem esse familia. Magis etiam urget Lucas, salutem à Christo allatam toti generi humano communem esse docens, quia Christus auctor salutis ex Adam communi omnium patre sit progenitus.

Apte ex Matthæi verbis colligitur, quia ex Maria genitus est Christus, procreatum esse ex ejus semine. Sicuti etiam quum dicitur Booz genitus ex Rahab, similis notatur generatio. Nec vero Matthæus hic Virginem quasi canale describit, per quod fluxerit Christus: sed hunc mirificum generandi morem à vulgari discernit, quod per eam ex semine Davidis genitus fuerit Christus. Eadem enim ratione qua Isaac ex Abraham, Solomon ex Davide, Joseph ex Jacob, similiter Christus ex matre genitus esse dicitur. Sermonis enim seriem Evangelista contexit.

In decimo argumento suam impudentiam nimis turpiter prodit. Quomodo enim quadrabunt, secundum carnem Christum esse ex semine Davidis, & tamen non aliter vocari Filium, nisi quia promissus est ac donatus? Nam postquam Filium Dei nominavit Paulus, continuo post subjiciens, secundum carnem esse ex semine Davidis, distinctum certe aliquid à divina essentia notat. Sic & nono capite Deum benedictum prædicans, seorsum ponit, secundum carnem ex Judæis descendere. Jam nisi vere genitus esset ex semine Davidis, quid valebit loquutio illa, ut sit fructus ventris ejus & ex lumbis descenderit? Stulte autem objicit, non posse dici naturalem Davidis filium, quia Verbum factum est caro: quia constat non alio sensu hoc dici, nisi quia carnem induit & manifestatus est in carne. Mulieri non esse generativum semen dicit Menno: sed quis præter communem omnium sententiam indocti hominis figmento credet? Quanquam mirum est sic ipsum verum miraculum negare, dum falsissimum portentum de suo affingit, in quo admirabilior sit Dei potentia, si verum esset quod persuadet, æternam Dei essentiam mutatam esse in mortale corpus. Nugatorium etiam est quod repetit non posse doceri certo Mariam esse genitam ex semine Davidis: quia Matthæus probare volens Christum esse genitum ex semine Davidis, dum hoc uno contentus est, ex Maria esse genitum, certe pro re confessa sumit, Mariam fuisse consanguineam Joseph. Quod autem adducit semen pro posteritate sumi, nimis dilutum est: quia non simpliciter vocatur semen, sed dicitur esse ex semine. Impudentia etiam minime tolerabilis est, clarum in verbis Pauli sensum pervertere, ut Christum ex semine Davidis factum vel formatum esse neget.

Quod ad undecimum argumentum spectat, fateor Ecclesiam spiritualiter esse carnem ex carne Christi, &c. Sed vicissim ilico, ut hoc fieret, Christum sumpsisse ex hominibus carnem, in qua se pro ipsis sanctificaret.

Christum vocari cælestem è cælo, quia inde carnem attulerit, omni ratione caret: idque antithesis clare evincit. Terrenus enim homo tantundem valet atque animalis: quum tamen animam ex terra profectam non esse satis liqueat. Itaque nihil certius quam cælestem vocari Christum, vivificantis Spiritus respectu.

Secundo ad Philip. cap. non inficior, quin forma hominis sit vilis & abjecta conditio: sed ex toto contextu facile colligitur in vera hominis natura exinanitum fuisse Christum. Quid enim hoc sibi vult, figura repertum fuisse tanquam hominem, nisi quia ad tempus non resplenduit divina gloria, sed tantum apparuit humana species? Atque huc pertinet exaltatio: quia diserte novam gloriam adeptus fuisse dicitur Christus, quia seipsum exinanivit.

Utcunque locum ex 2. ad Hebr. cap. torqueat, non tamen extricare se potest. Ex uno esse dicit auctorem sanctitatis, & eos qui sanctificantur, nempe ex Deo. Atqui potius intelligi naturæ communicationem, ex contextu evincitur. Continuo enim post subjicit Apostolus, Ideo non erubescis eos vocare fratres. Si autem prius dixisset, fideles ex Deo esse, in tanta dignitate quænam esset erubescentiæ ratio? Sed ideo non erubescere dicitur Christus, quia pro immensa sua gratia ad sordidos & ignobiles se aggregas. Frustra autem objectat Menno, impios alioqui fore Christi fratres: quia scimus filios Dei non ex carne & sanguine, sed ex Spiritu nasci per fidem. Proinde fraternam communicationem non facit sola carnis societas. De pueris inscite nugatur, quando simpliciter intelligit Propheta, cujus testimonio utitur Apostolus, servos vel discipulos. Nec minus temere garrit, Mariam fratris sui fore matrem, si Christus secundum carnem frater noster sit, quum plus satis trita sit phrasis Hebraica, Fratres vocari consanguineos quoslibet. Tametsi autem Apostolus hunc honorem assignat solis fidelibus, quod ex uno sint cum Christo: non tamen sequitur, quo minus ex eodem fonte nascantur increduli: quemadmodum ubi dicimus Christum factum esse hominem ut nos faceret Dei filios, non extenditur hæc loquutio ad quoslibet: quia fides media interponitur, quæ nos in Christi corpus spiritualiter inserit. Nimis impie & scelerate objicit, debuisse Christum statim ab initio ex Adam nasci, quum primogenitus sit inter fratres. Primogenitura enim non ad ætatem, sed ad gradum honoris & virtutis eminentiam refertur.

Argumentum decimum quintum minus inscite eludis. Clara sunt Apostoli verba, Quando pueri participant carnem & sanguinem, eorum quoque participem fieri Christum oportuit. Quod de natura humana dictum est, Menno sine ratione & sine pudore ad peccatum torquet. Improbius etiam est, quod relativum pluralis numeri tantum ad carnem restringit, & eam fictitiam: acsi nihil diceret Apostolus, Christum ejusdem nobiscum naturæ socium & consortem statuens. Nec quidquam est momenti in ejus cavillo, Christum fore peccatorem ex peccatoribus, si verus homo sit: quia non concedimus naturæ corruptelam fuisse in Christo, sed docemus absque vitio creatum fuisse hominem.

Locus ex secundo ad Hebræos, ubi dicit Apostolus, Christum sumpsisse semen Abrahæ, impium Mennonis & Serveti commentum repudiat, quod receperit Christus in gratiam homines. Nam illic Apostolus ut gratiam amplificet, qua dignatus est Christus humanum genus, Angelos cum hominibus comparat, quod scilicet prætulerit Angelis homines, hominum naturam induendo. Nam si per semen intelligit posteros, idem & de Angelis fateri cogetur, nempe sobolem ab illis procreari: acsi mentitus esset Christus, dicens nos Angelis similes fore post resurrectionem. In præsenti verbi tempore futilis est argutia. Nam usitato more [illegible] loquutus est Apostolus, ut clarius tam insignem gratiam ante oculos nobis poneret.

De utraque in Christo natura non modo inscite garrit, sed confuse omnia permiscens, secum ipse pugnat. Tradit Petrus nos divinæ naturæ fore con- 2 Pet. 1.
sortes: sed hoc nonnisi ad qualitatem referri potest, quatenus scilicet renovabimur in cælestem gloriam. Alioqui corruptibile hoc nostrum corpus fieret tum Deus. Quomodo autem non horret Menno & abominatur mutationem carnis peccatricis in Dei essentiam, quum tantopere refugiat, quod tamen absurditate caret, Filium Dei carne nostra fuisse indutum? Adde quod secundum Petri mentem societas divinæ naturæ præsentem hominum naturam, quatenus infirma est, abolebit. In Christo autem longe diversa ratio qui simul & semel Deus & homo fuit. Jam vero si humanam substantiam Christo tribuit integram & puram ab omni labe, qualis in Adam fuit ante lapsum, sequitur non ex Dei semine progenitam fuisse Christi carnem, sed ex homine: nisi dicere forte malis vel de nihilo vel ex terra creatam fuisse. Cur dictum Athanasii improbet, Christum constare ex duabus naturis, sicut homo personaliter constituitur ex anima & corpore, monstranda est ratio, cur tam apta similitudo displiceat.

Si locum Petri tergiversando involvit, ubi Christum dicit mortuum esse carne, vivificatum Spiritu, non miror. Quomodo enim se expediet, quum virtutem qua carebat Christi caro, Petrus Spiritui adscribat? Durius etiam eum premit Pauli dictum, ubi Christum asserit passum fuisse pro infirmitate carnis: quia si divina fuit Christi caro, infirma fuit divinitas. Huc etiam pertinet quod Christus passiones nostras & affectus sustinuit, similis per omnia nobis factus excepto peccato. Nam si dolori & timori, cunctis denique nostris infirmitatibus subjecta fuit Dei natura, jam neque sol lucidus erit, sed totus cæli & terræ ordo informe erit & horrendum chaos.

Quicquid blaterat ut probet non esse mulieribus generativum semen, refutatione indignum est. Atque hoc potius medicis relinquo tractandum. Rationum tamen quas adducit, ea est futilitas, quæ nullo negotio refelli queat.

Onan filius Juda semen effudit in terram. Idem nusquam legitur de muliere. Quasi vero revelandis mulierum pudendis hic nebulo se oblectet.

Vir immundus dicitur, de quo egreditur projectio seminis. Nimis stulte infert non contingere mulieribus immundum fluxum. Nam hac ratione nulla esset nativa immundities in fœminis, in cujus remedium solis viris data est circumcisio.

Sapientiæ septimo, coagulatus dicitur homo sanguine ex semine viri. Hinc contendis mulieri adscribi, quod ejus proprium est, nempe sanguinem. Quasi vero aliud sit sperma quam sanguis ad generandum concretus. Unde sequitur fœtum tam ex mulieris quam viri substantia coalescere.

Locum Pauli, ubi docet non esse virum ex muliere, sed mulierem ex viro, scelestè hic nebulo corrumpit: quia illic minime dubium est tractari de principio humani generis, non autem de continua propagatione, cujus statim altero membro meminit Apostolus, ubi dicit virum esse per mulierem.

Quod objicit, Aaron & Jojada duxisse uxores ex tribu Juda, ac inde colligis confusam tunc fuisse tribuum discretionem, si inesset mulieri generativum semen, nimis frigidum est. Satis enim notum est quantum ad politicum ordinem spectat, censeri progeniem ex virili semine. Superior tamen sexus dignitas non facit, quo minus in generando coeat semen mulieris. Hæc quoque solutio ad omnes genealogias extenditur. Sæpe, ubi catalogum hominum recenses Scriptura, solos viros nominat: an ideo dicendum est mulieres nihil esse? imo pueris ipsis notum est mulieres sub viris comprehendi. Hac quoque ratione

tione dicuntur fœminæ parere suis maritis, quia familiæ nomen penes masculos semper residet.

In mysterio Ecclesiæ pueriliter prophetatur. Neque enim si Ecclesia dicitur mater nostra, ideo protinus in carnali & spirituali generatione singulæ partes inter se respondent.

Creatio nequaquam ostendit quod vult Menno, mulieres carere semine. Nam sicuti ex viro creata est prima mulier, ita ex utroque geniti sunt posteri.

Stultè à voce seminis ratiocinatur. Nam si semen hominis manu jactum terra excipitur, non inde sequitur, in coitu viri & mulieris idem valere. Quin potius contendere licebit, quia matres olim genitrices vocatæ sunt, semen earum ad generationem concurrere. Alioqui avunculi cum nepte sua perperam vetitum esset conjugium Lege Dei, quia nulla esset consanguinitas. Viro etiam liceret sororem uterinam in conjugium accipere, modo ex altero patre esset genita.

Non minus etiam inepta est ratiocinatio, quum dicit liberos censeri ex patrum conditione vel nobiles vel ignobiles. Sicuti enim virilis sexus præstantiæ hoc conceditur, ita etiam in servitute partus ventrem sequitur, secundum Jurisconsultos. Unde colligere promptum esset, ex materno semine fœtum procreari.

Nec minus barbara est illatio Mennonis, si semen conferant mulieres, fore patres sui fœtus: quia mater non minus parens vocatur, quam pater. Quum ergo parentum commune sit nomen, in patris & matris nominibus sola notatur sexus distinctio.

Ultimum argumentum per se evanescit. Sicuti enim fateor vim passivam mulieribus adscribi, ita dico promiscue de mulieribus idem prædicari quod
Gal. 4:4. de viris. Neque enim Christus ipse factus dicitur per mulierem, sed ex muliere. Unde apparet quomodo sine ulla verecundia latret hic canis. Quod autem per ludibrium quærit, an dicere velimus ex semine menstruali Virginis procreatum esse Christum, scire rursum ex eo velim, annon in sanguine matris coaluerit Christus: siquidem matris partibus functam esse Menno ipse alibi non negat.

Solutiones quas colligit, Scripturæ testimonia non evertunt, ubi mulieribus tribuitur semen. Neque enim eadem vel æqualis est fœminæ ac terræ conditio. Et quum dicitur quispiam esse ex semine mulieris, non potest intelligi sub hac voce posteritas. Tertio autem capite Genesis totum humanum genus semen mulieris non alio sensu vocatur, nisi quia vere ad generandum cooperatur mulier. Locus etiam 11. cap. ad Hebræos non tam facile elui se patitur, quod Sara virtutem acceperit ad seminis projectionem, quia aperte verbum illud sonat emitti semen à mulieribus: & clara est allusio inter [illegible], & verbum [illegible]. Quod ad Christum attinet, non efficiet sola & nuda promissio, ut dicatur prodiisse ex lumbis Abrahæ & Davidis.

Absurda quibus nos gravare conatur, improbis calumniis referta sunt. Nisi concedat Sermonem Dei ab initio fuisse ejus quoque Filium, Deus tunc non fuit Angelorum pater: & tamen antequam nasceretur, matre caruit. Nos vero Christum hominem, qui ex Maria natus est, Dei non minus quam hominis filium esse concedimus, licet diverso respectu. Neque enim instar Nestorii duplicem fingimus Christum, sed personam unam constituimus ex dua-
1 Tim. 3. bus naturis, ut sit vere Deus manifestatus in carne.
vers. 16. Doctrinam nostram hac in parte si respuit, Paulum, ex quo verba mutuamur, derideat.

Quod Christum crucifixum contendit esse unigenitum Filium Dei, nos quoque idem docemus. Sed interea non tollitur distinctio, quam Christus ore suo diserte asseruit, corpus suum appellans Templum. Quomodo enim Templum esset Deus ipse, vel ejus essentia? Deitatis ergo domicilium esse colligimus. Quo etiam spectat illud Pauli, habitare in eo plenitudinem Deitatis corporaliter.

Quod Christum dividi calumniatur in Deum & hominem, si Deum & hominem esse dicimus: nullo negotio discutitur. Neque enim distinctio laceratio est. Ejusdem etiam impudentiæ est, quod dicit Christum hoc modo constari ex pura & impura natura, ex benedicta & maledicta: quia Paulus damnatum esse
in carne peccatum pronuncians, prudenter nos ad Rom 8:3.
similitudinem carnis peccati revocat.

Pueriliter ratiocinatur, si per arcanam Spiritus operationem genitus fuit Christus ex matris semine, non fuisse igitur impurum semen mulieris, sed viri duntaxat. Neque enim ideo immunem ab omni labe facimus Christum, quia tantum ex matre sit genitus, sed quia sanctificatus est à Spiritu, ut pura esset generatio & integra, qualis futura erat ante lapsum.

Quod postea subjicit, totam Adæ sobolem absque exceptione sub peccato concludi, ideoque Christum, si ex hominibus originem traxerit, non posse eximi à communi lege, facile solvit antithesis qua utitur Paulus ad Rom. cap. 5. v. 12. Sicuti per unum hominem peccatum, & per peccatum mors, ita in gratia unius hominis Christi abundavit gratia. Item 1 Cor. 15: 47. Nec obstitit accidentalis corruptio Adæ, quominus purus & integer ex eo nasceretur Christus.

Jam firmum etiam illud est, nec Mennonis cavillo eluditur, quoties de Christi puritate nos admonet Scriptura, notari veram hominis naturam: quia supervacuum esset dicere, purum esse Deum. Sanctificatio etiam de qua loquitur Joan. 17. v. 19. in natura divina locum non haberet. Nec vero duplex fingitur Adæ semen, quamvis nulla ad Christum contagio pervenerit: quia hominis generatio per se immunda aut vitiosa non est, sed accidentalis propter lapsum. Itaque nihil mirum, si Christus, per quem restituenda erat integritas, à vulgari corruptione exemptus fuerit.

Frustra garrit Menno, si ex Mariæ semine progenitus sit Christus, illam fore patrem & matrem: quasi ad vulgarem regulam exigi debeat generatio, in qua Deus memorabile arcanæ & incomprehensibilis suæ potentiæ specimen edidit.

Illud porro axioma quod tam audacter subinde obtrudit, [illegible] fuisse Mariam, probatione indiget, quia & philosophiæ & experientiæ repugnat.

Idololatriam esse contendit, Deum in carne manifestatum adorare: nos vero negamus: cujus superbiæ est, nos suis placitis adstringere.

Quod objicit, si ex Maria progenitus sit Christus, Gentilem magis quam Judæum fore genere, quia progeniem ducat per fœminas à Gentibus, ejusdem est futilitatis. Quasi vero Ruth proavia impediat, quominus censeatur David Abrahæ filius.

Quod etiam pro absurdo nobis obtrudit, si Sermo Dei catnem induit, fuisse igitur angusto terreni corporis ergastulo inclusum, mera est procacitas: quia etsi in unam personam coaluit immensa Verbi essentia cum natura hominis, nullam tamen inclusionem fingimus: quia mirabiliter è cælo descendit Filius Dei, ut cælum tamen non relinqueret: mirabiliter in utero Virginis gestari, in terris versari, & in cruce pendere voluit, ut semper mundum impleret, sicut ab initio: profanæ etiam inscitiæ est, fingere Verbum in morte ipsa à carne separatum. Sed velim rursum scire ex Mennone, quam bene conveniat, essentiam Dei, quam cælum & terra non capit, exiguum corpus esse factum, quod in utero Virginis & in sepulchro latuerit. Nodum hunc, si potest, expediat, quomodo Deus eodem momento ubique fuerit Spiritus, & in terra fuerit homo palpabilis.

Hoc sane video, nihd hoc asino posse fingi superbius, nihil petulantius hoc cane.

CAL-

CALVINUS CONTRA OSIANDRUM.

SI fuisset ultro moderatus sibi, prodesse Ecclesiæ Dei poterat: sed dum ardet ostentandi acuminis studio, oulla religio vel modestia, vel etiam verecundia eum tenuit, quin omnia convellere tentaret. Atque ita, dum suis speculationibus iodulget, perversis deliriis genuinam & simplicem pietatis doctrinam varie corrupit. Sed alia commenta nunc non attingam. In explicanda fidei justificatione meris præstigiis seipsum fascinavit, & alios delusit. Admittit quidem quod negare ausus non est, remissionem peccatorum iotercedere io homioe justificando: sed in primo & summo gradu locaos spectrum essentialis justitiæ, quod ipse finxit, nihil aliud relinquit gratuitæ Dei acceptationi, quam ut sit inferior quædam appendix. Essentialem justitiam sibi nulla ratione imaginatus est. Nam etsi eo trahit Scripturæ testimonia, quæ Deum in nobis habitare asserunt, & nos unum cum ipso fieri: nihil tamen inde probatur, quam arcana Spiritus virtute, dum coalescimus in Christi corpus, uniri simul Deo. Adde, quod essentialis illa communicatio ex Manichæorum deliriis sumpta est. Nec video quomodo excusari possit hoc absurdum, esseotialem Dei justitiam esse accidens, quod adesse nunc homini possit, nunc abesse. Quanquam longa refutatione opus non est, si principium illud tenemus, justitiam hominis in ipsa creatione fuisse rectitudinem, ad quam formatus erat, ut in singulis animæ partibus, adeoque in ipso corpore fulgeret Dei gloria. Quum ergo luce intelligentiæ præditus esset homo, & voluntate compositus in obsequium Dei, & eadem symmetria esset in singulis facultatibus, dicimus hominem fuisse justum. Hac descriptione non contentus Osiander, Christum fingit non modo fuisse ideam, sed primarium exemplar, ut Adam essentialis esset ejus imago. Hinc commeotum hoc, in quo ita se inebriavit, ut à oullis absurdis sibi cavetet.

Nunc postquam alienatus est homo à Deo, eum dicimus restitui justitia & sanctificatione: quarum prior gratuitam reconciliationem significat, altera renovationem bominis. Ergo quod ad voces spectat, perperam Osiander regenerationem confundit cum
Rom. 4:6. justitia Fixum enim manet illud Pauli, veram justi-
tiæ definitionem puni à Davide his verbis, Beatus
vir cui oon imputat Deus peccata. Dicit Osiander,
justificari nos noo tantum obedientia, quam Chri-
stus præstitir, & satisfactione qua defunctus est pro
expiandis peccatis: sed divina æternaque ejus justitia.
Rom. 5. Loogealiter Paulus, qui simpliciter affirmat, justifi-
vers. 19. cari nos obedientia uoius hominis: & alibi æqualiter
1 Cor. 1. pronunciat datum esse nobis Cbristum in redem-
vers. 30. ptionem & justitiam. Item, factum esse sub Lege,
Gal. 4: 4. ut nos à maledictione Legis redimeret. Hæc porro
est justitia de qua ubique differit, deleto reatu
recipi nos à Deo in gratiam. Et certe ad humanam
Christi naturam refertur illud, Propter eos sanctifico
meipsum. Adhæc si caro Christi vere est cibus, &
sanguis ejus vere est potus, colligimus non aliter ju-
stificari oos in ipso, nisi quatenus est propitiator. De
reconciliatione quam inscite ac perverse loquatur
2 Cor. 5. Osiander, satis superque patet ex nno Pauli loco,
vers. 19. Erat Deus in Christo mundum reconcilians sibi, non
imputans bominibus peccata. Notanda est etiam
2 Cor. 5. quæ mox subjicitur justitiæ ratio, Eum qui peccatum
vers. 21. non noverat, peccatum pro nobis fecit, ut justitia
Dei essrmus in illo. Hæc brevis admonitio sanis & modestis lectoribus, ut spero, contra Osiandri præstigias muniendis sufficiet. Neque eoim longum volumen scribere nunc vacat, nec expedire judico.

BLAURERUS CALVINO S.D.

EGo tibi tuisque omnibus omnia felicia ac fausta in unica solidaque communi salute nostra Jesu Cbristo pro ineuntis nunc novi anni lætis auspiciis totis animis precor, mi colendissime charissimeque Calvine. Scripsi ad te proximis nuodinis Lugdunensibus per Joannem Linerum Sangalleum, mercatorem, istac transiturum: qui rediens sancte affirmabat suapte manu meas tibi esse redditas. Nihil vero vicissim abs te, quod ad me perferret, accepisse: quod ego sane boc ægrius tuli, quo majori desiderio tuas expectaveram, ex quibus intelligerem, quibus rationibus illorum quorundam conscientiæ confirmandæ sint, qui in eadem flagitia, post toties perceptum Cœnæ Christi Sacrameotum, subinde sunt relapsi, quum tamen serio nunc velle videantur resipiscere. Interim autem de impetranda peccatorum remissione non satis fiduciæ sibi sumentes, quod dicaot nulla ejus rei in sacris literis exempla extare, quibus in omnibus aliis, quæ doceat, aut polliceatur, tantopere abundet. Ego profecto quaoquam longissime absum à veteri ista hæresi, quæ relapsis pœnitentiam pertinaciter negabat: quacum etiam veteribus Ecclesiæ doctoribus nonnullis negotium fuit: nec quidquam dubitem omoibus quantumvia sæpe lapsis & relapsis, etiam in eadem gravissima peccata, aditum tameo ad gratiæ thronum, ut misericordiam consequaotur, & gratiam inveoiant, modo cum fiducia accedant, patere: ingenue tamen fateor, quum fluctuantes illi adeo exempla desiderent ac flagitent, nulla me habere quæ proferam. Neque enim Davidis, Petri, Pauli, latronis, aut peccatricis illius Euangelicæ exempla recipiunt, quorum singulorum longe fuerit alia ratio. Ad te igitur, mi præter cæteros semper mihi venerande charissimeque frater, coofugio, ut bic mihi tu adsis, quod facile scio poteris, præsenti quapiam bujus difficultatis discussione, ne ipse aliis magno ipsorum periculo desim. Scribes autem, per Jesum Christum te obsecro, vel exempla, si quæ forte nosti, quæ animo meo nulla ex Scripturis succurrunt: vel certe rationem aliquam juxta fidei analogiam affer, cur nihil tale in Scripturis nobis sit proditum, ut ex iis tandem angustiis boni quidam homines, (sic eoim mibi videntur) simul autem & ipse quoque liberemur. Tu, ita me Cbristus amet, primus & solus es cui de boc scribere visum est, quando nihil dubito, te, imo Dominum per te, pro data tibi gratia, mihi, quæ animis nostris satisfaciant, perplexosque expediant, magna nostra consolatione responsurum. Beoe vale aoime mi, & fatiscentem senectutem meam, quo magis atque magis io Cbristo ad æteroæ vitæ nunquam iotermorituram beatitudinem feliciter reviviscat piorum votorum auxilio, streoue adjuva. Vituduri, 7. Idus Januatii. M. D. L X. Sed quid Viretus? quid vero Beza noster? doctissimi & optimi viri. Bezam valde miror nibil vel de Colignio, vel Galli rebus ad nos perscribere. Salutabis utrumque mea vice quam potes bonorifice & amanter cum D. Archigrammateo vestro Michaële Roseto, pariter & omnibus qui istic nos in Domino diligunt: quibus strenæ loco longissimæ ætatis curricula, omnium corporalium & spiritualium bonorum concursu feliciter fluentia, à nato mundi Salvatore (quæ vox augustius quiddam ac divinius quam Servator sonat) impetrata cupio ac omnibus animi mei votis opto, ipsorum me sacris precationibus diligentissime commendans

Tuus Ambrosius Bl. verum ita ut nullus sit magis.

CAL-

CALVINUS BLAURERO,

De relapsis in eadem peccata.

TEmpestive domi meæ indicaverat Jacobus Linerus, venturos hodie mercatores, qui literas meas tibi reddendas fideliter curarent: sed famuli mei oblivione factum est, ut tardius fuerim admonitus. Itaque si me ad brevitatem coget temporis angustia, dabis veniam, præstantissime vir, & ex animo venerande frater. Quomodo in bonam spem erigi possint eorum conscientiæ qui in eadem sæpius peccata relapsi sunt, perinde me rogas, acsi mihi suppeteret melior ratio, quam tibi, qui doctrina, usu & peritia me superas. Verum ut intelligas nihil mihi esse pluris quam ut tibi morem geram, posthabito pudore aliquid tentabo. Ac primo tibi assentior, nullum in Scriptura reperiri singulare hujus rei exemplum. Neque enim legimus ullum hominem, post datum pœnitentiæ signum, ejusdem delicti reatu sæpius implicitum fuisse. Verùm ut fateor non parum valere exempla ad doctrinæ confirmationem, ita si hoc adminiculo carent, in ea una acquiescere tuto nobis non minus licet. Quid ergo Scriptura doceat, nunc videndum. Prophetæ certe ad pœnitentiam passim hortantur, non qui semel deliquerant, sed qui obstinato Dei contemptu ruere non destiterant in omne scelerum genus, vel postquam simulaverant pœnitentiam, ad ingenium postea redierant. Sæpe enim fraudis, aut malæ fidei accusant Israëlitas, quod falso & dolose præ se tulerint Dei timorem, quo vacui erant: & fallaci conversionis prætextu Deum & servos ejus eluserint. Tamen ad pœnitentiam vocando, spem quoque proponunt veniæ impetrandæ. Hoc cum omnibus fere Prophetis commune est, tuta luculentius ex Jeremiæ lectione patebit. Nec vero frustra Deus in Lege sacrificia, nunc totius populi, nunc privati cujuslibet nomine quotidie repeti voluit, tam pro ignorantiis, quam pro voluntariis delictis. Nisi enim parata fuisset expiatio peccatoribus qui sæpius lapsi erant, non fatigasset eos inanibus figuris. Adde, quod, Deum hypocritis & præfractis exoratum fuisse ut ignosceret, ex Psalmo 78. colligitur: jam ubi cum suo Euangelio illuxit Christus, non semel atque iterum duntaxat propitium fore Deum promisit si offensos esset, verum toto vitæ curriculo suos ad deprecationem confugere jussit. Si non frustra ex illius ore & præscripto quotidie oramus, ut remittat nobis Deus peccata, spes reconciliationis dubia esse non debet. Nec vero ipse idem Magister, dum fratribus septuagies septies ignoscendum esse docet, plus indulgentiæ à mortalibus exigit, quam à Deo sperare velit, qui misericordia omnes superat. Hac
2 Cor. 12. v. 19,20. ratione Paulus, quamvis severe queratur de Corinthiis, qui ante peccaverant, neque pœnitentiam egerant de immunditia, libidine, impudicitia: non tamen gratiæ veniam præcidit, sed metuere se dicit, ne cogatur suo adventu eos lugere. Atque huc pertinet Pauli locus de perpetua legatio-
2 Cor. 5. vers. 18. & seq. ne, quâ sibi Deus Ecclesiam subinde reconciliat. Fideles enim, non exteros illic alloquitur. Et Joannes Christum nobis assignans Advocatum qui no-
1 Joan. 2. vers. 1. bis Deum propitiet, beneficium hoc non restringit ad diem unum, sed continuationem designat.
Dan. 9: 6. Sicuti etiam Daniel in illa solenni precatione, qua obtinuit singularis vaticinii donum, peccata peccantis fuisse cumulata non dissimulat; & quidem continuo pervicaciæ tenore provocatam fuisse Dei vindictam. Denique ubi in Symbolo subjicitur post Ecclesiam remissio peccatorum, fiduciæ materiam nobis dari statuendum, ne desinamus ad mortem usque in Dei clementiam recumbere. Interea tamen acriter stimulandi sunt omnes, prout quisque se peculiaribus vitiis obnoxium esse novit, ne sibi indulgeant, sed potius attenti sint ad exhortationem Psalmi, Hodie si vocem ejus audieritis: atque ut meminerint quam graviter excandescat Deus adversus eos Psal. 95. vers. 8.
qui trahunt funiculum iniquitatis. Etsi nihil fere est, quod scripsi: sentio tamen pro modulo penuriæ meæ longius provectum esse, quam oportuit; præsertim quia mihi cum homine prudentissimo & apprime exercitato negotium erat. De rebus nostris prolixius & magis dextre scripsisset Beza, nisi aliis curis fuisset distractus. Ipse & concionando & legendo strenuam operam impendit. Nihilo segnius in partes suas incumbit Viretus, qui aliquanto vegetior est, quam solebat. Me vero continuis fere morbis addictum puto: ita scilicet alii alios excipiunt. Videor quidem aliquid præstare: verum ut prælectionibus, concionibus, aliisque partibus mei muneris sufficiam, cogor decumbere bonam temporis partem. Nisi me paululum recreet veris temperies, vale dicam posthac lucubrationibus. Molesta est crurum debilitas, sed magis infesta est imbecillitas ventriculi. Nuper etiam largum sanguinis ex pulmonibus profluvium me prope suffocavit. Ergo non minus me ad migrandum incitat valetudo, quam te senectus. Inter alias causas mihi ideo erit dies ille jucundior, quod in hæreditatem nostram recepti mutua nostra amicitia fruemur. Quo magis vota nostra conjungere par est, ut nos cælestis Pater simul colligat. Statum Galliæ, partim quia valde turbulentus est, partim quia lugubris & calamitosus, vix attingere audeo. Scivisti, ut opinor, Regem, quia audierat bonam partem Senatus Parisiensis ad fratres nostros mitius tractandos propensam esse, impulsu Cardinalis venisse in curiam, ac sententias rogasse. Quum censerent quidam non tam atrociter sæviendum, neque tamen causam probari sibi ostenderent: unus libere & cordate patrocinium causæ suscepit, neque dubitavit Regis excandescentiæ se opponere. Res Henrico indigna visa est, suo conspectu non percelli Consiliarios. Itaque se extremo impetu proripiens, illum jussit in arcem trahi. Sex horis postea in carcerem alii sex conjecti, qui tamen moderatores fuerant, imo dissimulatione prodiderant salutis doctrinam. Quidam honore sunt privati: aliis mulcta imposita: unus tenetur. Ille vero in quem Rex exarserat, nuper exustus fuit. Virum modis omnibus egregium fuisse hostes quoque prædicant. Pollebat singulari juris scientia, ingenio, & judicio. Raræ erat probitatis. Alias ejus virtutes commendabat ejus humanitas. Nepos erat Cancellarii à Burgo: & fratres eum invitum traxerant ad gradum illum, quum privatæ vitæ esset cupidior. Viri reverentia & dignitas judices tenuit diu suspensos. Coacti tandem sunt imperio Cardinalis supplicio addicere. Quum sententia crudelis pronunciata esset, ut vivus cremaretur, prostratus in terram egit Deo gratias, qui tanto eum honore dignatus esset, ut pro defensione æternæ veritatis mortem oppeteret. Quatuor horis hilari vultu mortem expectavit. Ubi ad locum supplicii ventum est: quanquam eum quadringenti satellites circumdabant, fuerunt tamen qui observarent, eum sponte acsi dormitum iret, togam & tunicam exuere. Sed quia laqueum collo injecerat carnifex, admonuit non opus esse, quia lento igni erat ex more ustulandus. Respondit carnifex, aliud sibi esse mandatum, ut eum strangulando cruciatum minueret. Jam ultimam precationem fuderat: iterum tamen in genua procumbens gratias Deo egit. Jam sesquimensis elapsus est ab ejus morte. Plures deinde fuerunt exusti. In singula momenta varii nobis ingeruntur terrores. Utinam ex his documentis probe discamus, quid sit vita hominis super terram: ego præsertim, cujus torpor non potest satis expergefieri. Vale.

Ad

Ad quæstiones & objecta Judæi cujusdam.

Jud. 1. QUæro, quomodo vos dicitis Jesum venisse, ut mundaret homines à peccatis, & ut educeret eos à gehenna, quum ille dum occisus est, auxerit peccatum Judæorum, qui cruci affixerunt eum? Nam non potest inveniri majus peccatum, quam suspensio Dei.

Calv. Quæro vicissim, quomodo Lex data esse dicatur in salutem, quum tamen & transgressiones & reatum auxerit. Constat enim Judæos statim irritum fecisse pactum Dei, & justitiam Legis violando iram Dei magis in se provocasse. Imo quæro, quomodo fœdus Dei quod singulare bonitatis testimonium fuit, & adoptio qua filios Abrahæ sibi in peculium assumpsit, multis causa fuerit duplicis interitus: sicuti
Ezech. 16. Ezechiel Israëlem Sodoma & Gomorrha pejorem
vers. 51. esse pronunciat, hac sola de causa, quod salutem sibi oblatam contempserit. Hinc certe apparet, improbis istis canibus nihil aliud curæ esse, nisi ut maledicant.

Porro ad eorum quæstionem facilis est responsio, venisse quidem Filium Dei, ut Judæis primum, deinde & toti mundo lucem vitæ afferret: sed tam Judæos ab initio, quam majorem hominum partem sua malitia lucem vertisse in tenebras. Neque mirum est vel novum, sic homines abusos esse Dei gratia, ut sibi exitiale redderent quod destinatum erat eorum saluti. Certe quum Deus se populi Redemptorem fore promittit, simul tamen denunciat se fore in lapidem offendiculi Regno Israel & Juda. Quomodo hæc inter se conveniunt, nisi quod Deus vere & non fallaciter gratiam offert, unde pendet solida populi felicitas? Sed increduli dum illam respuunt, duplex sibi accersunt exitium: cujus rei documentum extitit in Davide, qui Rex in hunc finem creatus fuit, ut postea ex eo proveniret Messias: &
Psa. 118. tamen vocatur lapis reprobatus à præcipuis architectis. Adde quod in persona Jesu, Messiæ nostri, nihil accidit, quod non prædixerint Judæis Prophetæ
Isa. 53: 1. de Messia: ac præsertim Isaias, qui magnifice extollere volens quam per illius manum gratiam populo suo daturus erat, ita præfatur, Quis credet sermoni nostro? & brachium Domini cui revelatum est? Dicturus erat paulo post, Messiam reconciliaturum homines Deo, ut salvi fierent: sed prius exclamat, magnam partem, cæcitatis suæ causa, privatum iri tanto bono, quia virtus Domini sepulta illis erit &
Isa. 49: 6. incognita. Alibi etiam clarius duo hæc conjungit, parum esse ut Messias restituat desolationes Israel: sed fore salutem Jehovæ usque ad fines orbis: & tamen non fore plenam restitutionem Israelis, quia bona pars ad Deum non redibit. Denique perinde loquuntur Judæi acsi nunquam gens eorum ingrata fuisset Deo, & ex medicina mortiferum sibi venenum fecisset. Certe exitum & reditus libertatem illis Deus ab exilio Babylonico promittens, memorabile gratiæ specimen in illorum salutem edidit. Atqui major pars impio contemptu culpam suam & reatum duplicavit: longe enim illis satius fuisset, non redimi, quam abjicere & pro nihilo ducere tantum Dei beneficium. Sed hoc modo impleri vaticinium
Isa. 1. Isaiæ oportuit, Si fuerit populus tuus ut arena maris, reliquiæ salvæ fient. Atque ut finem faciam, primum redemptio luculente ostendit oblatam Dei gratiam non semper hominibus prodesse: quin potius fieri bis noxiam, ubi indigne profanatur. Deus certe per manum Mosis populum eduxerat, ut omnium esset Servator. Atqui scimus horrendis vindictæ exemplis sæpius contra multa millia fulminasse: tandem immensa illa multitudo, exceptis duobus, misere consumpta in deserto periit. An non melius reprobis fuisset, nunquam egressos esse ex Ægypto? imo nunquam esse natos, quam sic Dei manu prosterni?

2. Quæro, quum scriptum sit in Matthæo, Non veni ut detraherem, &c. Et in Lege Mosis habetur, Jud.
Die autem octavo circumcidet carnem præputii sui. Item, Omne præceptum quod præcipio tibi hodie, observabitis & facietis: non addes nec minues ex eo. Quod si ita est, constat quod Legem Mosis dissolverit.

Quæro vicissim, quum Lex Mosis vetet quidquam Calv.
operis fieri die septimo, quomodo eodem die jubeat masculos infantes circumcidi? Item quomodo Moses diem unum è septem Deo sanctificari jubeat: Isaias *Isa. 66.*
autem sub Christi regno promittat continua Sabbatha, & continuas Neomenias, nisi quod in Circumcisione ostendit Deus opera sua eximi à communi lege: Isaias vero aliquid excellentius promittens, quam sub Lege exhibitum fuerit Judæis, significat præceptum de Sabbatho fuisse umbratile?

Plenior autem quæstionis solutio hæc est, Quum voluerit in uno tantum altari Deus sibi offerri sacrificia, Ezechiel tamen promittit sub regno Messiæ altaria in Ægypto & Assyria fore: quum nefas alibi fuerit quam Hierosolymæ Dei faciem quærere, & illi offerre sacrificia, Isaias tamen templum illi fore *Isa. 19.*
in Ægypto dicit. Et Malachias discrimen omne lo- *vers. 19.*
corum tollit his verbis, Offeretur incensum nomini *Mal. 1.*
meo in toto orbe. Certe clara externi cultus mutatio *vers. 11.*
sub regno Messiæ ostenditur: neque tamen hoc modo dissolvitur Lex, vel apex unus ex eo minuitur: quin potius hæc vera est Legis sanctio, non fuisse in veteribus figuris objectum oculis inane spectaculum, sed eorum quæ significabant, exhibitam in Christo substantiam. Nunc videndum, quorsum Deus Sabbathum instituerit, nempe ut symbolum esset sanctificationis, ut docet per Mosen & Jeremiam. Sequitur ergo præceptum illud inter umbras numerandum esse. Quid enim mirum, si exorto sole cesset stellarum lumen? Atque hæc est cæli & terræ novi- *Isa. 51.*
tas, de qua Isaias concionatur.

3. Quæro, si Deus est, quare se ipse vocat filium Jud.
hominis, quum in multis locis Scripturæ moneat nos Lex, ne Deum similem faciamus homini: ut, Deus non est homo ut mentiatur, aut filius hominis ut illum pœniteat. Præterea dicit David, Nolite confidere in Principibus, in homine, &c. Item, Maledictus qui confidit in homine. Hæc autem omnia fuerunt in Jesu, qui vocatur filius hominis.

Quæro, cur Deus in Cantico Mosi vocetur vir Calv.
bellicosus? Cur Ezechiel in illa memorabili visione *Exod. 15.*
memoret judicem in solio sedentem esse similem filio *vers. 3.*
hominis? Cur sibi toties Deus nares, oculos, manus & pedes attribuat? Cur Jeremias de Filio Davidis loquutus, pronunciet nomen Jehovæ in eum competere? Cur Isaias Meschiam vocet Immanuel, Patrem *Isa. 7.*
futuri seculi, Deum fortem? Cur in Psalmo quo- *& 9.*
que Meschiam sub Solomonis persona ornetur no- *Psal. 45.*
mine Elohim?

Cæterum solutio quæstionis minime difficilis est. Lex Deum vetat fieri similem homini, nempe ne sub hominis imagine pingatur ejus majestas. Alioqui & igni, & Soli, & leoni, & urso, & lapidi se comparat, quæ vel bruta sunt animalia, vel mortua elementa. Porro in Meschia Deus non factus est similis homini: sed carnem humanam induens, ita factus est homo, ut integer in æterna sua & immutabili natura maneret. Neque enim ut somniant Judæi, credimus Deum esse mutatum, sed in carne manifestatum, & interea sui similem. Ita non fuit ex vulgari hominum ordine mendax, aut vanitati obnoxius, sed ratione Deitatis veritas in æternum permanens; neque in eo tanquam in homine mortali fiduciam locamus, sed quia corpus ejus Deitatis templum est, in quo habitat perfecta Dei gloria; & quatenus Deus est, in humanam naturam vivificam Spiritus sui potentiam transfundit. Nam certe locis compluribus non alibi salutis fiduciam Deus servis

suis

suis proponit, quam in Meschia: sicut in vaticinio Jacob apud Mosen, In te Gentes sperabunt. (Gen 49. vers. 10.) Unde sequitur quod dixi, eundem esse Deum fortem & verum Immanuel, & Filium hominis, qui est ex progenie David.

Jud. 4. Quæro, Scriptum est in Isai. cap. 66: 17. Qui comedunt suillam, aut abominationem, aut murem vel mustelam, una consumentur, dicit Dominus. Ergo suilla nunquam est permissa.

Calv. Quæro vicissim, quum scriptum sit apud Isaiam, Qui immolat bovem, perinde acsi hominem occideret; qui ovem mactat, perinde acsi interficeret canem: si quis inde colligat, Deum semper abominatum fuisse sacrificia, quo cavilla effugient Judæi? Solutio autem ex abrogatione legalis cultus pendet, cujus ignorantia Judæi tam stulte nugantur. Tenendum erat hoc principium, in omnibus ceremoniis quas præcepit Moses, instar regulæ fuisse illi exemplar, quod Deus ostenderat in monte. (Exod. 25. vers. 40.) Jam quum exemplar illud in Meschia fuerit exhibitum, nihil absurdi est, si adventu suo umbras omnes aboleverit.

Jud. 5. Quæro, quare vos affligitis die sexto, quo crucifixus est, ut dicitur, quum crucifixione ejus & pœnis sitis liberati ex gehenna? Debuistis potius festum agitare, epulari, & gaudere.

Calv. Quæro vicissim, quare in die festo expiationis Judæi ex Legis præscripto animas suas affligant? quum tamen celebrent suam cum Deo reconciliationem. Decebat enim ipsos quoque cum lætitia potius epulari.

Nullo autem negotio refellitur eorum cavillum. Fatemur si quibus propositum est diem mortis Christi sanctificare jejunio & luctu, superstitiose hoc modo & perperam fictitium cultum instituere. Nec vero corruptelam quæ regnavit in Papatu defendimus: sed interim nihil obstat, quominus tota vita fideles redemptionis suæ memoriam cum gaudio & canticis celebrent: & tamen cum gemitu suppliciter coram Deo reatum suum deplorent.

Jud. 6. Quæro, quid fecit Jesu ultra reliquos viros sanctos? Nam Henoch & Elias ascenderunt in altum. Moses mutavit aquam in sanguinem, dulces reddidit aquas amaras, deduxit Israelem per medium maris. Elisæus fecit fontem olei, ex quo impleta sunt multa vasa, curavit lepram Naaman, & suscitavit duos mortuos: nihilominus tamen non credimus, quod illi fuerint Dii, sed viri justi.

Calv. Quæro, an Moses hominem mortuum suscitaverit, quod fecit Elisæus: qui tamen Mose fuit inferior? Fateri etiam cogentur Mosen Josue discipulo suo majorem fuisse: neque tamen cursum Solis moratus est, ut diem unum efficeret ex biduo. Unde sequitur, perperam de personæ excellentia judicium fieri ex nudis miraculis.

Puerilis autem hæc objectio facile solvitur, quia non modo quærendum erat, quæ miracula ediderint Prophetæ; sed qua virtute. Christus autem quum discipulos majora facturos dicit, quam quæ ipse fecisset, non eos sibi vel præferre, vel æquare voluit: quia penes unum ipsum manet gloria operum, quæ sic per manum hominum exequitur, ut solus vere sit auctor. Quin etiam dicimus, quæcunque Moses edidit miracula, & post eum Prophetæ, proprie manasse à Christo: quia fuit Angelus ille, quem Moses prædicat ducem populi & custodem. Quod si qua sani gustus particula in Judæis esset, statim agnoscerent quanta sit Christi præstantia & dignitas supra Mosen etiam in miraculis. Non enim cælesti pane, quo nos Christus alit, Patres aluit Moses in vitam æternam & spiritualem. Sed ut profani sunt homines, imo impuri canes, nihil mirum, si ad gustandas cælestes delicias sint prorsus insipidi. Cum brum itaque suo stupore omittendi sunt.

Jud. 7. Quæro, quod vos dicitis, illum esse Filium Dei, quum reperiamus in multis locis, Israëlitas vocari filios Dei, (Psal. 2:7.) ut filii estis Domino: est minime verum, aut omnes Israëlitæ sunt filii Dei.

Calv. Quæro vicissim, quum promiscue Israëlitæ omnes sint filii Dei, cur peculiari elogio ornetur David, ubi de ipso Deus pronunciat, Filius meus es? Item cur alibi Solomonem extollat supra omnes reliquos, his verbis, Ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium? (2 Sam. 7. vers. 14.)

Jam satis refutata esset frivola eorum quæstio, nisi quod pauca verba docendis simplicibus addere libet. Vocantur Angeli filii Dei. Idem nomen ad Reges & Judices transfertur. Davidi autem tribuitur singularis privilegii loco, cujus etiam respectu Angelos ipsos superat. Colligitur ergo, inter Filios Dei plures esse distinctos gradus. Quare nihil mirum, si Meschia supra omnes emineat. Filium vero unigenitum dicimus, & quidem natura, per quem adoptionis gratiam consequimur, ut reputemur ipsi quoque inter Dei filios.

Jud. 8. Quæro, quomodo fuit Messias vester Rex pacis, quum toto illius tempore fuerit lis, & ab hinc non quieverit mundus à bellis? Scribitur tamen, Multitudini dominii & pacis non est finis, Isa 9: 7. Et Jesu dicit, Non veni ut ponerem pacem in terra, sed gladium: quod si ita est, ejus verba contradictoria sunt verbis Prophetarum.

Calv. Quæro vicissim, quando venerint Reges ex terris longinquis, & facti fuerint tributarii populo Israëlitico: quando coacervatæ fuerint omnium Gentium opes, ut cederent in prædam Judæis: quomodo dicat Isaias extento vexillo redituros ab exilio in patriam esse: ubi sit splendor ille Templi secundi, quem pollicitus est Aggæus? Certe nisi istis nebulonibus ludibrio essent omnes Prophetæ, totaque Religio, longe alia reverentia expenderent quicquid de suis beneficiis pronunciat Deus.

Solutio quæstionis est, quod allata per Christum pace non fruitur mundus, culpam alibi non hærere quam in hominibus ipsis, quibus magis placuit sacrilegum bellum adversus Deum gerendo, seipsos turbare. Neque tamen obstitit eorum pravitas, quominus Messias & munus suum, & muneris titulum retinuerit. Nec vero si pax non est impiis, ideo sua virtute privatus est ille: imo quia spreta ab illis fuit reconciliatio cum Deo, oportuit horribili Dei vindicta in cæcum furorem impelli, ut mutuo inter se confligerent. Primi hominum Judæi sua pervicacia monstrarunt, se cum Deo pacem nolle. Merito igitur sua ipsi viscera crudeliter ad ultimam usque patriæ cladem laniarunt. Sequuti postea sunt alii, quisque suo ordine: quia nulla gens fuit extra hanc noxam. Sed eo melius experti sunt fideles Christum esse pacis Principem, quia inter tam graves & atroces bellorum motus, quietis tamen & tranquillis animis Deum invocarunt. Atque hanc pacem commendat Isaias. cui subscribunt omnes Apostoli, dum hunc præcipuum fidei fructum esse docent, (Luc 21. vers. 36.) ut Deo propitio freti, non amplius tumultuemur, sed pacatis animis stemus inter mundi agitationes. Quod autem se Christus afferre bellum potius dicit, quam pacem, id est accidentale: quia mundi impietas dissidia accendit, ex quibus graves pugnæ emergunt.

Jud. 9. Quæro, si Deus est, quare texit sese carne, & quare non venit aperte, ut palam innovaret Legem suam, ut non perirent homines hujus ætatis? Major enim est numerus eorum qui pereunt propter hujus ignorantiam, quam eorum qui redempti sunt. Obscuritate enim separantur ab illo, ne in illum credant.

Calv. Quæro vicissim, cur Deus qui cælos inhabitat, voluerit latere inter Cherubim? & cur sibi domicilium sub pellibus elegerit? cur sacrum fœderis sui symbolum insculpi voluerit pudendis hominum membris? (Gen. 17. vers. 10.) cur elegerit Regem populo suo ex tugurio ignobili, & caulis ovium, qui etiam domi suæ

contemptus, ab aliis respueretur? cur obscurum & tenuem rivulum Siloe potius elegerit, quam cele- *Isa.* 8: 6. bres ac rapidos fluvios? & Judæis exprobret, quod externæ magnitudinis pompam appetant?

Isa. 53. *v.* 4, 5, 6. Facile autem refellitur eorum petulantia Isaiæ verbis, qui Messiam proponit deformem, multisque probris fœdatum, ac sine ullo decore, plagis afflictum, & divinitus humiliatum, à quo fere omnes oculus avertant. Certe quin Messias viva sit imago gloriæ Dei, non audebunt Judæi negare. Qui fit ergo ut Rex, per cujus manum potentiam suam exerere vult Deus, tam sordidus, imo instar leprosi deformis prodeat? Belluæ autem istæ pro sua superbia Deum ad leges suas adigere cuperent. Quasi vero vel non viderit quid optimum esset factu, vel per incogitantiam prædixerit sibi ita placere. Atqui pietatis sobrietas hoc saltem requirit, ut Dei arbitrio longe plus deferant homines, quam propriæ imaginationi. Oblatrant isti canes, perire majorem hominum partem, quia Christi obscuritate offensi, ab *Isa.* 53: 1. eo abhorreant: quasi frustra exclamet Isaias obscuram fore ejus notitiam, quia paucis revelabitur Dei *Joan.* 1. virtus. Et tamen verum est quod docet Apostolus, refulsisse in eo gloriam unigenito Dei Filio dignam. Verum est etiam Euangelium in quo refulget cælestis Dei majestas, non esse obscurum nisi reprobis qui pereunt. Mirum autem est cur querantur non magis conspicuum fuisse Dei fulgorem in Christo, quorum patribus tolerabilis non fuit aspectus Mosis, donec velata esset ejus facies.

Jud. 10. Quæro, quemadmodum fuit Jona in visceribus piscis tribus diebus, & tribus noctibus, sic fuit Jesu in terra tribus diebus & tribus noctibus? Hoc non est verum. Nam etiam secundum verba vestra fuit tantum in terra tribus diebus, & duabus noctibus.

Calv. Quæro vicissim, quomodo sæpe totum popolum nemine excepto perfidiæ & impiæ defectionis accusent Prophetæ? Nam si ita est, ubi residuum semen? quomodo dicatur totus populus Jeremiam flagitasse ad necem: quum tamen certum sit, fuisse saltem nonnullos qui salvum optarent?

Ad quæstionem brevis est ac expedita responsio. Satis notum est quam trita sit etiam in *Lege* & Propheris synecdoche, dum pars pro toto, vel totum pro parte sumitur. De numero dierum ne ipsi quidem Judæi litem nobis movere audeot. In noctibus putant magis plausibilem esse calumniam, quia ante initium tertiæ noctis resurrexit Christus. Sed quum nox sit quasi diei accessio, non dubitavit Christus tres dies, & totidem noctes pro triduo ponere, quo melius aptaret exemplum Jonæ ad præsentem causam. In re autem quum nulla sit ambiguitas, de verbis cavillari nugatorium est. Si excipiant non quadrare similitudinem, quia dimidio fere plus temporis transegerit Jonas in ventre piscis, quam Christus in sepulchro: responsio iterum facilis est, in exemplis plenam conformitatem exacte non requiri, nec absurdum esse, si quid dissimile notetur.

Jud. 11. Quæro, quum scriptum sit, Non videbit me homo, & vivet, quomodo Jesu fuit Deus, ut eum omnes homines viderint: & ne unus quidem mortuus est ex his omnibus qui viderunt eum?

Calv. Quæro vicissim, quomodo viderit Jacob Deum facie ad faciem, nec mortuus sit? quomodo Deus servum suum Mosen discernat à reliquis Prophetis, quia familiariter facie ad faciem cum eo loquatur: non autem per visiones & somnia? quomodo toti populo apparuerit in nube, & columna ignis? quomodo visibilem gloriæ suæ formam ostenderit Ezechieli, & Isaiæ, qui tamen subita morte ideo extincti non sunt?

Si qua perditis istis hominibus esset ingenuitas, puderet ipsos tam crassis objectis pugnare, imo effutire putidas nugas refutatione prorsus indignas. Negat Deus immensam gloriam suæ divinitatis humano sensu posse capi: quod sine controversia fatentur omnes. Ergo notitiam sui ad captum, vel mensuram piorum attemperat, ut ipsum videant: nec tamen pleno adhuc aspectu potiantur. In Christo autem viva sua imagine apparuit, quatenus tam facultas quam salus piorum ferebat. Tunc autem videbunt eum qualis est, dum ei similes erunt. Hoc vero brutum stuporem spirat quod Deum in Christi persona visum fuisse garriunt, acsi divina ejus essentia carneis oculis conspicua fuisset.

12. Quæro, scriptum est, quod quicunque fidem habuerit in Jesu, etiam tantum quantum sunt grana sinapi, poterit juxta ejus verbum, transferre montem è loco suo. Nos autem videmus etiam sanctiores eorum, qui ne levem quidem rem facere possunt. Ergo quanto minus reliquum vulgus? Quod si ita est, nulla est in eorum manu neque dominatio, neque potentia, qua possint quidquam præstare, quamvis credant in eum. Jud.

Quæro, quum scriptum sit de monte Zion, Hæc requies mea in seculum seculi; hic habitabo quoniam elegi eam: quid sibi velit vastitas & desolatio, quæ tot jam seculis duravit? Quæro iterum, quid sibi velit, quod misere dissipati per totum orbem vagantur, & prostrati in ruinis suis jacent, quum Isaias pronunciet redemptos esse ab exilio Babylonico, ut ruinas mundi totius instaurent, & in corpus suum colligant omnes dispersos? Calv.

Si granum salis vel sanæ intelligentiæ in istis pecudibus esset, sine controversia verissimum esse cognoscerent Christi dictum, in quo absurditatem venantur. Quod objiciunt, cur Christus suis discipulis dixerit notandum est, nempe vitio eorum fieri exprobrans, ut miracula edere frustra tentarent. Quid ergo si fateamur dono miraculorum, quo suos instruxit Christus, nos propria culpa destitui? Pudenda quidem nobis est hæc confessio: sed cur potius in crimen trahetur ille, qui æterna est Dei veritas, & luculentis documentis se in hoc dicto veracem ostendit, potius quam vapis coloribus tegatur nostra infidelitas, quæ Dei gratiæ viam præcludit? Quanquam aliud simul tenendum est, fidem de qua nunc agitur, non illam esse communem, quam piis omnibus & Christi membris affert adoptionis Spiritus: sed qua oportuit Apostolos injunctum sibi munus amplecti, nempe ut novam Euangelii doctrinam, quæ nondum publico consensu recepta erat, miraculis sancirent. Idem vero donum nequaquam promiscue ad omnes pertinet. Sicuti enim satis fuit in monte Sinai signis & prodigiis semel confirmari Legem dum promulgata fuit: sic abunde sufficere debuit Euangelium per triginta annos continuis miraculis fidem & auctoritatem acquirere. Nam Prophetas singulos non legimus hac virtute fuisse præditos: quia expedire Deo visum non est. Quicquid vero spiritualium bonorum Christus suis confert, non mirum est à profanis istis pro nihilo duci, qui ad omnes cælestis vitæ partes gustandas plusquam insipidi sunt.

13. Quæro, si Messias vester Deus est, quare inequitavit bestiæ pollutæ, quum scriptum sit in *Lege*, Neque oves neque boves pascent è regione montis illius? Quid igitur? si prohibuit ne bestiæ quidem mundæ pascerent, quanto magis ne immundæ? *Is* autem ipsemet insidet bestiæ pollutæ. Jud.

Quæro vicissim, an sanctus Rex & Propheta David super mulum equitando sese polluerit? an alii præterea sancti homines, quorum passim occurrunt in Scripturis exempla, quoties asinis vecti sunt, maculam contraxerint? Calv.

Primum quando ne divinis quidem vaticiniis parcit eorum petulantia, non videtur operæpretium pluribus verbis eam refutare. Quemcunque sibi tandem Messiam fingant, non de alio quam de Messia locum Zachariæ exponere licebit, Lætere filia Sion, *Zach.* 9.

ecce

ecce Rex tuus venit tibi, equitans super asinum, &c. Quid cum Propheta litigando proficient? imo annon putida ista subsannatio satis convincit quod prius dixi, non tam ludibrio illis esse Christum nostrum, quam Legem, & omnes Prophetas? Nam si Zachariæ sunt discipuli, nodum hunc nobis expediant. Nimis autem insulsa est cavillatio, probibitas fuisse in Legis promulgatione bestias ab accessu montis: quia si Deus locum illum sibi ad paucos dies segregare voluit, ut neque homo, neque ullum aliud animal illuc accederet, non ideo excluditur Messias à communi vitæ humanæ usu. Quid autem contagionis in eo reperient, si Filius Davidis super asinum conscenderit? Nec vero dubium est quorsum spectaverit Zacharias, nempe venturum Redemptorem, qui non fulgeat regia pompa & apparatu, sed pauper sit, & quasi unus ex vulgo.

Jud. 14. Quæro, quare esuriit Jesu? Si dixeris propter carnem, nos vidimus Mosen, qui fuit etiam caro & sanguis, & jejunavit quadraginta diebus & quadraginta noctibus quum accessit Divinitatem, nec esuriit: hic autem, qui erat ipsemet Deus, quare esuriit caro ejus?

Calv. Quæro, cur Angeli apud Abraham comederint? quomodo vexati fuerint contumeliose à Sodomitis? quomodo dicat Deus Mosen sibi obstare, ne vindictam, quam statuit, exerceat?

Nullius apud istos porcos momenti solutio est, Christum ideo esuriisse, quia carnem nostram induens, simul famem & humanos alios affectus, excepta tantum omni corruptela, induit. Rationem afferunt, quia non idem legatur de Mose. Sed an putant sanctum Prophetam postea rediisse ad solitum victum, nisi eum cogeret naturæ infirmitas? Luxuria enim alioquin fuisset, alimenta superfluo abusu consumere. Quid de Elia quoque sentiunt? Nam certe quum de utroque diserte pronunciat Spiritus quadraginta diebus jejunasse, satis ostendit non longius pertulisse ipsos inediam. Christus ergo ad prædicandum Euangelium se accingens, exordium à jejunio quadraginta dierum fecit, ne Mose vel Elia esset inferior. Ita liquido apparuit, cælesti virtute eximi à necessitate cibi & potus, cui subjecti sunt cuncti mortales. Sed quia non minus utile erat, fratrem à nobis agnosci, cui nobiscum humanæ vitæ conditio esset communis, ad ea quæ propria sunt hominis, statim reversus est. Non quod in eo dominatæ sint humanæ infirmitates, nisi quatenus mero suo arbitrio se submisit, ut nobis esset similis.

Jud. 15. Quæro, si agnus Paschatis designabat Jesum, sequitur multos Jesus nascendos & suspendendos. Nam non præcepit filiis Israel, ut unum tantum agnum Paschatis acciperent.

Calv. Quæro, an nihil significaverint omnes victimæ, quæ in Templo immolabantur? Nam si ita esset, nihilo præcellerent Ægyptiis superstitionibus. Deinde
Exod. 25. scimus Mosi præceptum esse, ut omnia formaret ad
vers. 40. exemplar quod in monte videret. Atqui divinum illud fuisse negare non audebunt. An ideo concedent plures, imo innumeros esse Deos? Quæro etiam, quum Pascha memoriale & pignus fuerit redemptionis, an totidem fuisse dicent redemptiones, quot agnos per singulas familias Deus jussit mactari?

Nos vero libere profitemur, quod dictat ipsa pietas, non modo agnum Paschalem fuisse Christi figuram, sed & omnia sacrificia: quia nimis crasse somniant, Deum adipis foetore, vel aspersione sanguinis, vel pecudum cæde placatum fuisse hominibus, & talibus piaculis purgata fuisse peccata. Ergo in toto legali cultu aliquid præstantius adumbravit Deus. Sed hinc plusquam stolide colligunt, plures nobis reperiendos Christos. Nam ut scirent Patres, sub Lege nondum se stare in perfecto gradu, voluit Deus in quærenda reconciliatione ad eadem illos remedia confugere. Si ad expiationem efficax fuisset bovis aut vituli immolatio, satis fuisset uno tantum sacrificio defungi. Sed repetitio admonuit, in figuris illis nihil esse perfectum. Eadem ratione dicimus Sacerdotes omnes gestasse Christi personam: ideoque plures fuisse, quia mors honore singulos privabat. Christus autem, qui ideo resurrexit à mortuis, ut perpetuo Sacerdotio fungatur, unicus est. Ne longior sim in re plusquam facili, apud sanos omnes fateri licebit, Regnum quod erexit Deus in familia Davidis, ab ipso usque ad omnes ejus successores, futuri Messiæ fuisse præludium. Nemo tamen usque adeo desipiet, ut nobis propterea exprobret plures esse Christos.

16. Quæro, Accipite hunc panem, hoc est corpus meum. & hoc vinum, est sanguis meus pro novo Foedere: quomodo factum est hoc? Aut fregit frustum carnis suæ, & dedit illis: aut ejus corpus factum est ex pane & vino, deditque illis ex reliquiis, & hoc est corpus quod comederunt & biberunt Jud.

Quæro vicissim, quando invitat Deus omnes per Isaiam, ut gratis ad satietatem bibant lac & vinum, & mel comedant, an lacte vel melle corruptibili saginare tantum vult suorum ventres? Quæro item, quando in Psalmo dicitur, Satiabis eos copia domus Calv.
tuæ, & fluvio deliciarum tuarum potabis eos, an Psal. 36.
cælestem vitam Propheta alimentis sustineri intelligat? v. 9, 10.

Quæstionis solutio ex pura & dextra verborum Domini interpretatione pendet: quæ si crasso commento sub Papatu fuerunt corrupta, non est cur propter hominum inscitiam rectæ fidei insulteot istæ bestiæ. Christus certe neque frustulatim secuit corpus suum, neque illud ex pane & vino conflavit: sed tamen spirituali modo vescendum dedit Apostolis, sicuti quotidie arcana Spiritus sui virtute facit, ut caro sua cibus sit noster. Dicimus ergo vere comedisse Apostolos carnem Christi: non qualiter comedi solet caro ex macello empta, sed quia non aliter animas ipsorum aluit Christus, sicuti nostras quotidie alit in spiritualem vitam, quam pane & cibo corpus pascitur.

17. Quæro, quorsum angustia animæ ejus propter mortem? Si dixeris id esse propter carnem quæ pavet, nonne ille dicit, Angustia animæ meæ, non autem, angustia carnis meæ? Item, nullus est qui nesciat, carnem non loqui, nec scire quidquam, sed esse tanquam lapidem, nisi adsit vis Spiritus. Jud.

Quæro, si caro sensu & motu omni caret, quomodo dicat Isaias, Videbit omnis caro gloriam Dei? Calv.
Cur dicat Moses, Omnis caro corrupit viam suam? Isa. 40.
Imo cur ubique tota Lex carni adscribat quæcunque in hominem competunt?

Hinc vero planum fit, quam sine judicio arrodant rabiosi isti canes, quicquid ex novo Testamento proferri audiunt. Nihil notius est, vel magis tritum, quam sub carnis voce designari homines: atque ita tam animam, quam corpus comprehendi. Quod ergo Christum mortem exhorruisse in carne dicimus, ad humanam ejus naturam refertur: quia fieri non potuit, quin verus homo naturaliter mortem refugeret: moerorem interea hunc & angustias pertulit in anima, quia corpus induendo simul animam passibilem assumpsit.

18. Quæro, si est Filius Dei, & si Pater & Filius unum tantum sunt, necessario etiam eadem est eorum voluntas. Ipse tamen quum oraret ante Patrem suum, dixit, Pater mi, si fieri potest ut non bibam calicem hunc, fac; sin minus, fac ut est bonum in oculis tuis: non fiat secundum voluntatem meam, sed secundum voluntatem tuam. Ergo non sunt eorum voluntates similes. Jud.

Quæro vicissim, quomodo Deus pronunciet se nolle mortem peccatoris, reprobos tamen exitio destinans, Mosi dixerit, Miserebor cujus miserebor, & misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Nam discrimen omne in servandis vel per- Calv.

dendis hominibus ad arbitrium suum revocans, se non omnibus Spiritum resipiscentiæ dare ostendit. Quæro etiam, quomodo pœnitentiam Deus sibi tribuat, quasi mutabilis, vel parum providens. Quid enim fugiet eorum proterviam, dum sibi tam licentiose Dei mysteriis obstrepere permittunt?

Solutio hujus quæstionis ex principio Judæis incognito pendet, quia percussi sunt spiritu vertiginis & amentiæ. Quod Christus idem est cum Patre Deus, non obstat quominus homo factus, humanos affectus susceperit. Distincta ergo ei fuit à Patre voluntas, quia nihil à se alienum esse voluit, quod esset hominis proprium. In Deum vero non cadit vel spes, vel metus, vel gaudium, vel tristitia. Denique nisi caput hoc fidei nostræ evertant, Christum esse Deum & hominem, frustra & stulte de voluntate duplici contendunt.

Jud. 19. Quæro, si ille fuit Deus, quare dum oraret dixit Patri suo, ut faceret voluntatem suam? Hinc apparet quod non haberet potentiam in manu sua, qua quidquam posset facere: sed tantum faciebat ex voluntate Patris sui, non autem ex potentia sua.

Calv. Quæro, quum Angelus qui ad Abraham & Loth descendit, se faciat judicem Sodomæ, omnemque Dei potentiam sibi vendicet: paulo post tamen neget se quidquam posse facere, donec Loth fuerit egressus: an hominis arbitrio alligata erat virtus Dei, & ligatæ ejus manus donec mortalis homo annueret? Hic vero nihil nobis objectant quod non intrepide
1 Pet. 3. vers. 8. Apostolus prædicet, Christum ex infirmitate carnis mortuum esse, qui resurrexit in virtute Spiritus. In Christo semper nobis observandum est Mediatoris munus, quod præstare non potuit sine obsequio; sicuti nec obsequio potuit defungi, quin se humiliaret. Christus ergo secundum hominem non modo infimus esse sustinuit, sed assumpta servi forma, exinanivit seipsum: non quod ex æterna ejus virtute quidquam decesserit, vel fuerit imminutum, sed quia quietam se continuit ejus Divinitas, donec in hominis persona plenam obedientiam Patri suo præstaret.
Joan. 10. vers. 17. Hoc modo conveniunt duæ istæ sententiæ, Ego à meipso animam meam pono, & iterum sumam eam.
Joan. 17. vers. 1. Item, Pater glorifica Filium tuum

Jud. 20. Quæro, quare dixerit, Datum est mihi omne dominium cœli & terræ? Quis enim dedit ei? Si est Filius Dei, & Deus, ut vos dicitis, non erat opus dono. Nonne enim totus mundus illius est?

Calv. Quæro, quomodo dicatur populus Israel fuisse Dei sanctificatio, dum ex Ægypto redemptus est, si Dei sanctitas neque mutuatur quidquam ab hominibus, neque vel principium vel finem habet? Quæro etiam, cur Deus, in cujus manu est rerum omnium
Psal. 68. copia, dicitur accepisse dona ab hominibus devictis, acsi se hostium spoliis ditasset? Quæro item, quo-
Psal. 45. modo in Psalmo Rex dicatur unctus fuisse oleo lætitiæ præ consortibus suis: qui tamen ibidem vocatus Elohim, qui in solio æterno sedet?

Certe nisi Christus cum hominis persona inopiam nostram vel nuditatem in se sumpsisset, supervacua esset ista donatio de qua loquitur. Nec vero Deitatis suæ intuitu precarium se imperium habere dicit Christus; sed prædicat qua imperii gloria ornatus
Joan. 17. fuerit secundum hominem: sicut alibi, Pater glorifica Filium gloria quam apud te obtinuit antequam creatus esset mundus. quibus verbis satis superque diluitur putidum hoc cavillum: quia gloriam, quæ prius abscondita fuit ab oculis hominum, distincte petit in carne patefieri. Eodem quoque modo Paulus
Phil. 2. optime distinguit, quia seipsum exinanivit, datum ei fuisse nomen quod est super omne nomen, ut coram eo flectatur omne genu.

Jud. 21. Quæro, quemadmodum caro & spiritus simul sunt homo, sic secundum verba vestra Divinitas & humanitas simul sunt Messias. Quod si verum est, quum est occisa humanitas, occisa est Deitas. Fuit enim Jesu, secundum verba vestra, Deus & homo, & occisus est. Ergo occisa est ejus Deitas. Si autem occisa est ejus Deitas, is non fuit Deus. Nam Deus non occiditur.

Calv. Quæro, quum mortui sint omnes sancti Patres, an credant eorum animas una cum corporibus extinctas esse: & quum toties Scriptura dicat Sanctos dormisse, an putent uno interitu animas cum corporibus involvi? Imo quum Scriptura dicit Absalom proceræ fuisse staturæ, Davidem autem pusillæ inter fratres suos, an corporum mensuram ad animas simul transferat?

Verum est quod vulgari proverbio jactatur, nullum simile esse idem. Sed porci isti sic omnia naturæ elementa pervertunt, ut nulla apud eos ratio locum inveniat. Dicimus, sicuti anima & corpus hominem unum efficiunt, ita Christum ex duabus naturis constare: non quod similitudo omni ex parte conveniat, sed quia apta & concinna est ad exprimendam personæ unitatem. Cæterum ut demus, quod postulant, nihil esse diversum: præpostere tamen inferunt Christi Divinitatem cum carne fuisse occisam. Numquid enim Tyranni olim, quum in sanctos sævirent, trucidarunt eorum animas? An Abel, quum occisus fuit à Cain, totus periit? Quod si superstes & illæsa fuit ejus anima post mortem, quæ tamen pars hominis erat, cur non potius intacta fuisset Christi Divinitas in morte, licet naturæ humanæ unita esset?

Jud. 22. Quæro, si venit in terram ut traderet se ipse vinculis & morti pro vobis, quare dixit quod Judas Iscariot tradidit illum, si ideo venerat ut judicaretur & damnaretur?

Calv. Quæro vicissim, quomodo dicat Job ablata sibi fuisse bona à Domino, quibus tamen eum prædones spoliaverant? quomodo dicat Deus se sibilo excitare *Isa. 10.*
Ægyptios, & Assyrios armare suo nutu, & omnes esse instar securis in manu sua: interim tamen pravos eorum conatus damnet, seque pronunciet fore ultorem? Quæro denique, quid de suo Messiah sentiant
ipsi? Pronunciat enim Isaias positurum animam suam *Isa. 53.*
pro sacrificio, ut infirmitates populi sustineat: dicit cæsum à Deo & vulneratum. Certe vel fateri cogentur ipsum periturum sua manu, vel mortem ab aliis percussoribus illatum iri.

Ex eo quem nunc citavi Isaiæ loco liquet, nihil in his duabus sententiis esse dissidii, ut sponte se offerat Messias ad mortem, & tamen ab impiis occidatur. Nam ideo morte sua nos Deo reconciliavit, quia ejus obedientia sepultæ sunt ac deletæ nostræ iniquitates. Sacrificium igitur voluntarium esse oportuit: arcano autem & admirabili Dei consilio factum est, ut idem qui sponte mortem obibat, ab impiis traheretur ad crucem. Sic Deus qui statuerat populum suum redimere ex Ægypto, Mosi injunxit hoc munus, & simul Pharaonem excitavit, cujus contumacia magis illustraret nomen suum. Ergo Christus sic Patri obsequium præstitit ad expianda mundi peccata, ut tamen proditoris sceleri non consenserit.

Jud. 23. Quæro ab iis qui dicunt, quod pro occisione Jesu nos sumus in hoc exilio, quod non est verum, quum ante mortem ejus essemus in exilio. Et quamvis ita esset, quum scriptum sit, in hora mortis ejus illum petiisse à Patre, & dixisse, Pater mi, condona illis quod faciunt, quia illi nesciunt quid faciant. Si autem Pater & Filius idem sunt, & est illis eadem voluntas, esset certe condonata hæc iniquitas, quum ille ipsemet condonaret.

Calv. Quæro vicissim, quum Deus optet sanam mentem
Judæis, ut finem suum intelligant: quomodo tamen *Deut. 32.*
cæci maneant & vecordes, quia in manu Dei fuit sa- *vers. 29.*
nam mentem qua privati erant, restituere? Quæro item, quum dicat apud Isaiam se contentum esse septuaginta annorum exilio, perpetua misericordia

velle

velle prosequi Judæos, cur tam severe vindicet nunc
in eorum filios?

Primo meretur eorum perdita obstinatio & indomabilis, ut immensa miseriarum congerie sine fine
& modo oppressi, omnes exhilarent suis malis, nemo
autem eorum misereatur. Quale enim est hujus stuporis portentum, quod jam tot seculis assidue palam
infesta Dei manu attriti, de causa tam securi sunt?
Constat ex Prophetis quam horrenda scelerum
omnium colluvies grassata fuerit in populo illo longe
ante exilium. Jam centum ante annis Principes Sodo-
Isa. 1:10. mæ, & populum Gomorrhæ nominaverat Isaias: ex
eo non cessarunt diabolica sua doritie peovocare in
se Dei vindictam: Deus tamen postquam septua-
Isa. 40:2. ginta annorum exilio eos multavit, dicit se duplicem
pœnam exegisse de peccatis eorum.

Responsio D. CALVINI ad aliquot Lælii Zozini Senensis quæstiones. 1555. Nonis Junii, Genevæ.

Responsio ad primam quæstionem.

Regula vulgaris est, quæ subalterna sunt, non
pugnare. Ergo nihil obstat, quo minus gratuita sit hominum justificatio ex mera Dei
misericordia: & simul interveniat Christi
meritum. Atque ideo nostris operibus apte tam gratuitus Dei favor, quam Christi obedientia opponitur, utrumque suo ordine. Nam Christus nonnisi
ex Dei beneplacito quidquam mereri potuit, sed
quia ad hoc ordinatus est, ut iram Dei sacrificio suo
placaret, suaque obedientia deleret transgressiones
nostras. In summa, quando ex sola Dei misericordia, quæ hunc nobis constituit salutis modum, dependet meritum Christi, non minus apte, quam
illa, humanis omnibus justitiis opponitur.

Probationes.

Joan. 3. Ita Deus dilexit mundum, ut Filium unigenitum
daret, ut quisquis credit in eum, non pereat. Videmus ut priorem locum teneat Dei dilectio, tanquam
summa causa, vel origo: sequatur fides in Christum,
tanquam causa secunda, & propior. Si quis excipiat,
Christum non nisi formalem esse causam, nimium
extenuat ejus virtutem. Nam si fide, quæ in ipsum recumbit, justitiam consequimur, salutis nostræ materia in eo quærenda. Quod pluribus locis clare pro-
1 Joan. 4. batur: Non quod peiores dilexerimus eum, sed ipse
nos prior dilexit, ac Filium suum misit ἱλασμὸν pro
peccatis nostris. Clare his verbis monstratur, Deum,
ne quid suo erga nos amori obstaret, reconciliandi
modum statuisse in Christo. Ac magnum pondus habet nomen placationis: quia Deus ineffabili quodam
modo, quo tempore nos amabat, simul tamen erat
infensus nobis, donec reconciliatus est in Christo.
1 Joan. 1. Quo pertinent omnes istæ sententiæ, Ipse expiatio
Coloss. 1. est pro peccatis nostris. Item, Placuit Deo reconciliare per ipsum omnia erga se, pacificans per sangui-
2 Cor. 5. nem crucis ejus, per ipsum, &c. Item, Erat Deus in
Christo mundum sibi reconcilians, non imputans
Ephes. 1. hominibus peccata. Item, Gratos nos habuit in di-
vers. 2. lecto Filio. Item, Ut ambos in unum hominem reconciliaret Deo per crucem. Ratio hujus mysterii
ex 1. ad Ephes. cap. petenda est, obi postquam docuit Paulus, nos in Christo fuisse electos, simul addit, nos in eodem gratiam esse adeptos. Quomodo
cœpit Deus favore suo complecti quos ante conditum mundum dilexerat, nisi quia amorem suum
exeruit, ubi reconciliatus est Christi sanguine? Nam
quia Deus fons est omnis justitiæ, necesse est, ut
homo quamdiu peccator est, illum habeat hostem, &
judicem. Quare principium amoris est justitia, qua-
2 Cor. 5. lis à Paulo describitur, Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia
Dei in ipso. Significat enim gratuitam justitiam ade-
ptos Christi sacrificio, ut Deo placeamus, qui natura Ephes. 2.
sumus filii iræ, & per peccatum alienati.

Quod autem vere Christus sua obedientia nobis
gratiam apud Patrem acquisierit ac promeritus sit,
ex pluribus Scripturæ locis certo & solide colligitur.
Nam, teste Paulo, reconciliati sumus, & reconcilia- Rom. 5.
tionem accepimus per ejus mortem. Atqui reconci- vers. 10.
liatio locum non habet, nisi ubi offensio præcessit.
Sensus ergo est, Deum, cui propter peccatum eramus
exosi, morte Filii sui placatum fuisse, ut nobis sit
propitius. Ac diligenter notanda est quæ paulo post
sequitur antithesis, Sicut per transgressionem unius
peccatores constituti sunt multi, sic per obedientiam
justi constituentur. Sensus enim est, sicut Adæ peccato alienati à Deo sumus, & destinati ad interitum,
ita Christi obedientia nos in favorem recipi tanquam justos. Nec futurum verbi tempus præsentem
justitiam excludit, sicuti ex contextu apparet. Nam
& prius dixerat χάρισμα ex multis delictis esse in
justificationem. Cæterum, quum diximus Christi
merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus,
sanguine ejus nos fuisse mundatos, & ejus mortem
expiationem fuisse peo peccatis: Sanguis ejus emun- 1 Joan. 1.
dat nos à peccato. Hic sanguis est qui effunditur in Luc. 22.
remissionem peccatorum. Si hic effectus est fusi sanguinis, ut non imputentur nobis peccata, sequitur
eo pretio satisfactum esse judicio Dei. Quo pertinet
illud Baptistæ, Ecce agnus Dei qui tollit peccata Joan. 1.
mundi. Nam omnibus Legis sacrificiis Christum op- vers. 29.
ponit, ut impletum in eo solo doceat, quod figuræ
illæ monstrarunt. Scimus autem quod passim dicat
Moses, Expiabitur iniquitas: peccatum delebitur,
ac remittetur. Deoique in veteribus figuris optime
docemur, quæ sit mortis Christi vis & efficacia. Et
hanc rem Apostolus dextre sumpto hoc principio in
epistola ad Hebræos explicat, Quod remissio absque
sanguinis effusione non fiat. Unde colligit, Christum in abolitionem peccati per suum sacrificium
semel apparuisse. Item, Oblatum esse, ut multorum
tolleret peccata. Dixerat autem prius, non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per sanguinem proprium semel intrasse in sancta, æterna redemptione inventa. Jam dum in hunc modum ratiocinatur, Si sanguis vitulæ sanctificat secundum
carnis puritatem, multo magis sanguine Christi purificari conscientias ab operibus mortuis, facile patet
nimis extenuari Christi gratiam, nisi ejus sacrificio
vim expiandi, placandi, & satisfaciendi concedimus: quemadmodum paulo post addit, Mediator Hebr. 9.
hic est novi Testamenti, ut morte interveniente in vers. 15.
redemptionem præcedentium delictorum, quæ manebant sub Lege, promissionem æternæ hæreditatis
accipiant qui vocati sunt. Præsertim vero expendere
convenit analogiam, quæ à Paulo describitur, Quod
pro nobis factus sit maledictio, &c. Supervacuum
enim, adeoque absurdum fuit onerari Christum maledictione, nisi ut quod alii debebant persolvens, justitiam illis acquireret. Clarum est etiam Isaiæ testi- Isa. 53.
monium, Quod castigatio pacis nostræ Christo imposita fuit, & livore ejus nobis obtigit sanitas. Nisi
enim satisfecisset pro peccatis nostris Christus, non
diceretur placasse Deum, pœna cui eramus obnoxii,
in se recepta. Cui respondet quod ibidem sequitur, Isa. 53.
Propter scelus populi mei percussi eum. Accedit vers. 8.
etiam Petri interpretatio, quæ nihil ambiguum re- 1 Pet. 2.
linquet, Quod peccata portaverit super lignum.
Onus enim damnationis, quo levati sumus, dicit in
Christum esse rejectum. Nec obscure pronunciant
Apostoli pretium solvisse, quo nos à reatu mortis redimeret. Justificati gratia ipsius per redemptionem Rom. 3.
quæ est in Christo, quem posuit Deus ἱλαστήριον per
fidem quæ est in sanguine ejus. Gratiam Dei in hoc
commendat Paulus, quia redemptionis pretium dedit in Christi morte. Deinde jubet nos confugere ad
ejus sanguinem, ut justitiam adepti coram Dei judi-

1 Petr. 1. cio stemus. Idem valet istud Petri, Redempti non
auro, & argento, sed pretioso sanguine agni immaculati.
Neque enim congrueret antithesis, nisi pro
peccatis satisfactum esset hoc pretio. Qua ratione
1 Cor. 2. Paulus dicit nos pretiose emptos esse. Non staret
1 Tim. 2. etiam alterum Pauli dictum, Unus Mediator, qui
se dedit ἀντίλυτρον, nisi rejecta in eum esset pœna,
Colos. 1. quam meriti eramus. Ideo Paulus redemptionem in
sanguine Christi definit Remissionem peccatorum:
acsi diceret justificari nos, vel absolvi coram Deo,
quia sanguis ille in satisfactionem respondet. Cui &
Colos. 2. alter locus consonat, Deletum fuisse in carne chirographum,
quod erat contrarium nobis. Solutio
enim vel compensatio notatur, quæ nos à reatu absolvit.
Galat. 2. solvit. Magnum & bis verbis Pauli subest pondus,
Si justificamur ex operibus Legis, ergo gratis Christus
mortuus est. Nam hinc colligimus à Christo
petendum esse, quod Lex conferret si quis eam impleat:
vel, quod idem est, nos consequi per Christi
gratiam, quod Deus operibus nostris in Lege promisit,
Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. Eodem spectat
Galat. 4. quod postea tradit, Deus Filium suum misit Legi subjectum,
ut eos qui sub Lege erant, redimeret. Quorsum
enim subjectio hæc, nisi quod justitiam nobis
peperit, suscipiens præstandum cui nos solvendo
non eramus? Hinc illa justitiæ imputatio sine operi-
Rom. 4. bus, de qua Paulus disserit: quia scilicet accepta nobis
fertur quæ in solo Christo reperta fuit justitia.
Joan. 6. Nec certe alia causa vocatur caro Christi cibus noster,
nisi quia in ea reperimus vitæ substantiam. Ea
porro vis non aliunde provenit, nisi quia in justitiæ
nostræ pretium crucifixus fuit Filius Dei. Sicut di-
Ephes. 5. cit Paulus, quod seipsum tradiderit sacrificium in
Rom. 4. odorem bonæ fragrantiæ. Et alibi, Mortuus est
propter peccata nostra, & resurrexit propter justificationem
nostram. Inde conficitur, non modo per
Christum salutem nobis datam esse, sed Patrem nobis
ejus gratia nunc esse propitium. Nam solide in
Isa. 37. eo impleri non dubium est, quod per Isaiam sub
figura pronunciat Deus, Propter me faciam, & propter
David servum meum. Cujus rei optimus testis
1 Joan. 2. est Apostolus, quum dicit, Remittuntur nobis peccata
propter nomen ejus. Nam etsi non exprimitur
Christi nomen, Joannes tamen suo more sub pronomine
αὐτοῦ eum designat. Quo etiam sensu pro-
Joan. 6. nunciat Dominus, Sicuti ego vivo propter Patrem,
ita & vos vivetis propter me. Cui respondet quod
Philip. 1. dicit Paulus, Vobis datum est propter Christum,
ὑπὲρ Χριστοῦ, non solum ut in eum credatis, sed etiam
ut pro eo patiamini.

Responsio ad secundam quæstionem.

Quanquam in fidem non illuminantur, nec Euangelii efficaciam vere sentiunt, nisi qui præordinati sunt ad salutem: experientia tamen ostendit, reprobos interdum simili fere sensu atque electos affici, ut ne suo quidem judicio quidquam ab electis differant. Quare nihil absurdi est, quod cælestium donorum gustus, & temporalis fides illis tribuitur: non quod vim spiritualis gratiæ solide percipiant, ac certum fidei lumen; sed quia Dominus ut magis convictos & inexcusabiles reddat, se insinuat in eorum mentes, quatenus sine adoptionis Spiritu gustari potest ejus bonitas. Si quis objiciat, Nihil igitur amplius restare fidelibus, unde certo adoptionem suam æstiment: respondeo, quamvis magna sit similitudo, & affinitas inter Dei electos, & qui fide caduca ad tempus donantur; vigere tamen in solis electis
Rom. 8. fiduciam illam, quam celebrat Paulus, ut pleno
Galat. 4. ore clament, Abba Pater. Ergo ut solos electos
semine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, ut nunquam dispereat semen vitæ eorum cordibus insitum: ita solide in illis obsignat adoptionis suæ gratiam, ut stabilis & rata sit. Sed hoc minime obstat, quin illa inferior Spiritus operatio cursum suum habeat etiam in reprobis. Interea docentur fideles sollicite & humiliter seipsos excutere, ne pro fidei certitudine obrepat carnis securitas. Adde quod reprobi nunquam sensum gratiæ nisi confuse percipiunt, ut umbram potius apprehendant, quam solidum corpus: quia peccatorum remissionem Spiritus proprie in solis electis obsignat, ut eam speciali fide in usum suum applicent. Merito tamen dicuntur reprobi Deum credere sibi propitium, quia donum reconciliationis, licet confuse, nec satis distincte, suscipiunt: non quod vel ejusdem fidei, vel regenerationis participes fiant cum filiis Dei; sed quia commune cum illis principium habent. Nec vero nego, quin huc usque eorum mentes irradiet Deus, ut ejus gratiam agnoscant: sed sensum illum à peculiari testimonio, quod reddit suis electis, ita distinguit, ut ad solidum effectum & fruitionem non perveniant. Non enim ideo se propitium illis demonstrat, quia vere ex morte ereptos in custodiam suam recipiat: sed tantum illis demonstrat præsentem misericordiam. Viva autem fidei radice solos electos dignatur, ut in finem usque perseverent. Ita diluitur objectio illa, Si vere gratiam suam demonstrat Deus, hoc perpetuo fixum esse: quia nihil obstat quo minus præsenti gratiæ suæ sensu, qui postea evanescat, Deus aliquos illustret.

Responsio ad tertiam quæstionem.

Quanquam fides divinæ erga nos voluntatis notitia est, & certa de ejus veritate persuasio, non mirum tamen est divini amoris sensum in temporariis evanescere; qui licet fidei sit affinis, ab ea tamen multum differt. Voluntas Dei immutabilis est, fateor, & semper ejus veritas sibi constat. Atqui nego huc usque progredi reprobos, ut in arcanam illam revelationem penetrent, quam solis electis Scriptura vendicat. Nego igitur eos vel Dei voluntatem, ut est immutabilis, capere; vel ejus veritatem constanter amplecti: quia in sensu evanido subsidunt: sicuti arbor non satis alte plantata, ut vivas radices agat, temporis successu arescit, licet per aliquot annos non flores tantum & folia emittat, sed etiam fructus. Denique sicuti primi hominis defectione deleri potuit ex ejus mente & anima Dei imago: ita mirum non est, si quibusdam gratiæ suæ radiis reprobis illuceat, quos postea extingui patitur. Nec vero quidquam impedit, quominus leviter alios tingat Euangelii sui notitia, alios penitus imbuat. Hoc interim tenendum est, quantumvis exigua sit ac debilis in electis fides: quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est, ac sigillum suæ adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse ejus sculpturam: reprobos vero tali luce aspergi, quæ postea dispereat: neque tamen fallacem esse Spiritum, etiamsi semen quod in eorum corda jacit, non vivificet, ut semper maneat incorruptibile, sicuti in electis.

Responsio ad quartam quæstionem.

Quum ex Scripturæ doctrina, & quotidiano usu constet reprobos interdum affici divinæ gratiæ sensu, quoddam mutui amoris desiderium in illorum cordibus excitari necesse est. Sic in Saule ad tempus viguit pius affectus, ut eum amaret, à quo paterne se tractari sciens, aliqua ejus bonitatis dulcedine capiebatur. Sed quemadmodum radicitus non hæret in reprobis paternus Dei amor, ita non solide eum redamant ut filii, sed mercenario quodam affectu ducuntur. Nam soli Christo hac lege datus est Spiritus ille amoris, ut eum membris suis instillet. Nec
certe longius quam ad electos patet illud Pauli, Dif- Rom. 5. 5.
fusa est charitas Dei in corda nostra per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: nempe charitas, quæ
illam

illam quam supra attigi invocationis fiduciam generat. Dico etiam Deum mirabiliter irasci filiis suis quos amare non desinit: non quod apud se eos oderit, sed quia eos terrere vult iræ suæ sensu, ut superbiam carnis humiliet, torporem excutiat, ad pœnitentiam sollicitet. Itaque eodem tempore & iratum sibi vel peccatis suis, & propitium concipiunt: quia non ficte iram ejus deprecantur, ad quem tamen cum tranquilla fiducia confugiunt.

Responsum ad quæstionem *D. Tossani*, Ministri Monsbelgardensis.

Si Sacramentorum administratio Ministro interdicetur.

Referendum ad annum 1549. QUa de re rogati sumus à fideli Christi servo & optimo nostro Symmysta D. Tossano, nos invocato Domini Spiritu ita respondendum censuimus. Primo videmus duas potissimum rationes esse, quæ Tossanum sollicitant ad migrandum. Nam quia Sacramentorum administratio illi eripitur, quæ pars est Ministerii quo hactenus functus est in Ecclesia Monsbelgardensi, ita se munere abdicatum existimat. Deinde quia dimissi sunt reliqui fratres, quos in eadem functione habuit collegas, veretur ne locum docendi retinendo, multis offensionem pariat, acsi se ab illis disjungat, quibuscum fuit illi vocatio communis: ac multi interpretentur privatis eum rationibus potius consulere, quam publico Ecclesiæ bono. Quum ante mensem nos consuluissent omnes simul fratres, quidnam sibi agendum esset, ita respondimus: pag. 50. Ut proditor est qui volens cedit, ac stationem suam deserit: sic resistere, ubi vi cogimur, nostrum non est, nisi forte nos ad subeundum discrimen nominatim vocaret Ecclesia. Vestra autem ratio longe diversa est. Nam quamdiu fuistis Pastores, non defuit gregi vestra sedulitas ac sollicitudo. Nunc quum perseverandi studium nihil profuturum sit, ac ne oves quidem ipsæ quibus obstricta est vestra fides, sibi utile censeant vos ultra tendere, perfuncti sane estis. Hæc exceptio si recipitur, soluta erit prior difficultas. Flagitatur enim Tossani opera, tum ab Illustrissimo Principe Christophoro, tum ab ipsa plebe. Ergo quamdiu Ecclesiam habet cui prodesse queat, si eam deserat, non videtur rite neque ex officio facere. Si hac conditione retineretur ut liberam pure sincereque docendi facultatem nefaria aliqua pactione, ut alii permulti fecerunt, sibi minueret, centies mori præstaret, quam docendi locum tanti redimere. Sed nunc ubi integra Christi confitendi libertas permittitur, nulla est causa cur se eximat. Quod autem Ministerii sui parte aliqua privatur, tametsi dolenter ferendum est, non tamen ideo in totum liberata est ejus fides erga Ecclesiam: sicuti nec penitus abdicatus est suo munere. Nam si Pastoris munus omni ex parte explere nequeat, magnum tamen est, si Doctorem præstet. Et quum Sacramenta veluti accessiones verbi sint, illis sublatis verbum etiam cujus præcipuæ sunt partes ultro abjicere, nimis absurdum esset. Prudenter itaq; venerandi fratres nostri Ecclesiæ Argentinensis Pastores admonent, Ecclesiam ad tempus foveri verbo posse, utcunque Sacramentis careat. Si Tossano hactenus nulla cum Ecclesia Monsbelgardensi necessitudo fuisset, magnopere illi optandum foret, ut ad liberum docendi munus, nullo adhuc concesso Sacramentorum usu, admitteretur. Imo suum illic Ministerium hac ratione auspicatus est, & aliquandiu Doctoris personam sustinuit, priusquam obtineret quæcunque sunt ex Pastoris officio. Nunc quia potestas tenebrarum eousque invaluit, ut per suos eripiat Satan, quod hactenus habuit Christi beneficio: quid superest nisi ut ad priorem illum cursum redeat, fidelemque in docendo & monendo operam impendat, donec quæ nunc collapsa sunt, rursum Dominus instauret? Olim, quum Tyrannorum sævitia expulsi essent ex suis Ecclesiis sancti Pastores, clam tamen eas visitabant, ac interdum etiam habitu militari, ut refert Eusebius. Quare hæc facultas quæ Tossano datur, multo minus repudianda est, ut quibus hactenus fuit Pastor, nunc se Doctorem exhibeat. Ita munus obibit Deo probatum, & Ecclesiæ salutare, utcunque dimidia pars solitæ administrationis sit ablata. Huc pertinent Prophetarum exempla, qui Templo everso & erepto ad tempus sacrificandi ritu, docendi tamen partes exequi non destiterunt. Hæc fuit quidem ipsorum querimonia, Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? quum tamen hoc populo carmen dictarent, ita obibant docendi munus. Ita ubi violenter spoliamur Sacramentorum usu, adeo non debet Pastor relicta statione abjicere docendi curam, ut hic maxime instare debeat, & quodammodo docendi studium & assiduitatem duplicare, si liceat. Sic ergo statuimus: Dum ita privatur Tossanus Sacramentorum ministerio, ut tamen Illustrissimus Princeps docendi locum illi offerat, & populus flagitet ejus operam: non esse hoc genus missionis quod fidem ejus liberet, quin Doctoris officio incumbere debeat, quamdiu docendi libertas illi concessa fuerit. Nec tantum judicamus hoc expedire, sed etiam omnino necessarium ducimus, nisi à Dei vocatione cui hactenus paruit, subducere se volet. A quo consilio quia certo persuasi sumus eum toto animo abhorrere, non difficulter adductum iri confidimus ut maneat. Porro quod timet ne improbi jactent ventris potius cura retineri eum, quam ædificandæ Ecclesiæ studio, ea sane suspicio, quantum in nobis est, sedulo est cavenda. Verum si eum adstrictum tenet justæ vocationis religio, sicuti nos sentimus, qualiscunque futura sit hominum opinio, constanter tamen pergere in eo debet quod intelligit Deo probari. Nos quidem satis experimur quanta sit seculi nostri ingratitudo. Quanquam hoc quoque incommodum senserunt omnes Dei servi, ut benefaciendo male audirent. Sed hodie magis quam alias unquam regnat hoc vitium. Itaque non debet expectare frater noster Tossanus, ut omnibus probet quod summa religione instituerit, etiamsi nullum mortis periculum recuset. Erunt semper ignavi & nihili homines, qui desidiæ suæ tædium fallent eum calumniando. Nec vero, si ædificandæ Ecclesiæ occasionem sibi oblatam non respuit, ideo se disjungit à fratribus suis, qui ea privantur. Quin potius eum hortari fratres debent, ne quod residuum est lucis, patiatur sua culpa extingui. Hoc enim servos Christi decet, quo magis os sibi obstructum vident, studere modis omnibus atque adniti, ut in aliorum linguis resonet pura Evangelii doctrina, & eorum voce ipsorum silentium quasi sarciatur. Nunc Deum oramus, ut quemadmodum fideliter consulimus fratri nostro Tossano, quod arbitramur ex re Ecclesiæ esse, ita ut ejus animum confirmet ad subeunda fortiter certamina quæ illi proposita esse cernimus. Non miramur si in rebus tam impeditis animo perplexus hæreat. Non miramur etiam, si in hac subita Ecclesiæ dissipatione, variæ eum cogitationes agitant. Non miramur postremo, si in hac temporum iniquitate, tamque perversis ac malignis hominum judiciis æstuat atque alternat in hac deliberatione, dum satisfacere omnibus cupit. Sed illi gratulamur, quod suas omnes cogitationes, omniaque studia in unum hunc finem dirigit, primum ut Deo obsequatur, deinde ut se totum Ecclesiæ impendat. Hoc singulare est Dei donum, quod nihil aliud spectat vel cupit, quam ut conscientiæ suæ tranquillitati sit consultum. Quod autem sibi proprioque judicio diffidens, fratrum consiliis permittit se regendum, in eo piam ipsius modestiam, ut par est, exosculamur. Et nos certe hic non aliud sequuti sumus, quam quod Domi-

nus ipse Spiritu verboque suo dictavit: quemadmodum huoc sumus auspicati, ut mentes lioguasque nostras gubernaret. Atque hujus modestiæ fructum, ut speramus, non pœnitendum feret, quod vocationis suæ certior factus, ad sustinendos quosvis impulsus longe erit instructior: & fretus piorum auctoritate, minus erit obnoxius calumniis improborum. Infirmis certe satisfactum erit, ubi intellexerint, ideo stetisse ipsum in sua Ecclesia, ut fratrum consiliis acquiesceret. Jam præter Ecclesiæ respectum nos quam plurimum movet cordatissimi Principis religio, quem sic videmus affectum, ut nihil omittat, quo saltem pars aliqua regni Christi salva in ipsius ditione maneat. Hæc heroica animi magnitudo quum illi cælitus data sit, eam pro sua virili adjuvare Tossani officium est. Nos quoque brevi fore speramus, ut viam aliquam per quæcunque obstacula inveniat Dei benedictio, ad promovendum tam præclari instituti cursum, ne successu taodem careat. Genevæ, 11. Calend. Martii. M. D. XLIX.

JOANNES CALVINUS N.

Si omnis disciplinæ status tolerabilis negabitur.

ETiamsi hactenus tolerabilis fuisset ἀταξία, quæ tibi movit hoc certamen: jam tamen eo deducta res est, ut liberum ribi non sit, meo judicio, ea lege manere, ut tam gravibus malis nullum adbibeatur remedium. Sed quia io re perplexa adbuc ambigis quænam moderatio tenenda sit, meamque sententiam audire cupis, sic accipe, Si sacra mysteria profanare nefas est, certe quæcunque occurrant offendicula, ad excusandum sacrilegium non sufficient. Quærenda igitur definitio est, ex qua certo statuere liceat quousque pateat ista profanatio. Porro in re clara & obvia non est tantopere laborandum. Nam qui passim nulloque delectu vel discrimioe quoslibet admittit ad Sacramenta, quin ea profanet non dubito. Fateor quidem nunquam ita purum esse usum in Ecclesia, qui eorum sanctitati omoi ex parte respondeat. & nos plus satis experimur quam procul absit nostra ratio à munditie quæ optanda esset: sed aliud est sacros thesauros alienissimis quibusque prostituere, quam indignis permittere, qui arceri legitimo judicio nequeuot. Nimia fuit austeritas in veteribus. Atqui minus reverentiæ deferri sacris nostris, quam scimus olim habitum fuisse impuris superstitionibus, plusquam indignum est. Ergo nisi inter nos vigeat discrimen aliquod, ut prohibeantur qui sine crassa Dei injuria admitti nequeunt, pro coofesso sumo tam Baptismum quam Cœnam profanari. Fidejussor enim qui recipiendus sit ab Ecclesia alienus, non video. Sed pios malorum culpa privari injustum est. Scio ut à publica excommunicatione abhorruerit Augustinus. Nam quum vulgo regnaret tunc in Africa ebrietas, quadam ad Valerium epistola morbum hunc lentis remediis sanandum potius esse existimat, quam excommunicatione, quæ totam Ecclesiam convellat ac dissipet. Semper tamen videndum est, ne freno laxato foveatur peccandi licentia. Ego ut concedam nimium rigorem esse temperandum: impunitas tamen oullo modo ferenda est. Nullam ergo esse legem, quæ Cœnæ & Baptismi sanctitatem custodiat, ne utrumque mysterium contemptui & ludibrio expositum sit, remissio est minime excusabilis. Quod excipis nihil privatim tentaodum esse: neque etiam hoc mihi probatur, ut Pastor, re nondum cognita, se officio abdicet, sponteque deserat stationem suam: verum qui sincero ædificandi studio præditus erit, hoc saltem testabitur sibi fas non esse, ad sacram Christi Cœnam promiscue admittere qui palam se canes esse ostendunt, & excusso pudore, quasi ex professo contumeliam irrogant Dei mysteriis. Nec vero paucorum hominum arbitrio acquiescet, donec populum ipsum cognoverit jugo nolle subjici: tuoc sequetur deliberatio, quo jure obstrictum teneant Christi servum, qui ordinem divinitus præscriptum palam recusant. Certe ubi rogando & hortando oibil proficitur, ac frustra etiam conquesti sumus nos religione constringi ne pergamus scientes & volentes sacra Dei mysteria profanare: in tam confusa ordinis perturbatione quomodo stare nobis liceat nescio. Etsi autem cunctatio reprehensione non caret, ingenueque fatendum, serius quam decebat hanc causam susceptam esse, vel non satis strenue & viriliter fuisse defensam: non alia tamen quam nimiæ lenitatis culpa objici poterit, quæ omnium qui contumaciter obsistunt, crimen duplicat potius, quam invidia oneret Christi servum, qui sua tarditate ostendit, ut populi saluti consuleret, se nimis fuisse timidum. Nec vero fervoris & præcipitantiæ calumniam ullo argumento melius diluere optarem si tuo essem loco, quam ingenua ista confessione: vidisse quidem ab initio quam turpis & pudenda esset ista profanatio sacrorum; sed sperasse quum adolevissent, correctionem aliquam: atque hanc fuisse tolerantiæ causam, quia malebas profectu sensim ad docilitatem formari, quam eos repente cogere io ordinem: interea non tacuisse quales te angustiæ premerent, donec videres meliorem rerum statum: nunc serius & vehementius urgere, quia hoc tibi necessitas extorquet. Hoc si nunc libere testeris, constanterque postea insistas, nec fioem urgendi facias, vel remedium malis istis insanabilibus inveniet Deus; vel te expediet, ut certo tibi sis conscius, quicquid alii obstrepant, nihil temere abs te fuisse tentatum. Quod si tibi elapsa fuerit hæc occasio, timendum est ne posthac sentias alio te quam sanctæ vocationis vinculo teneri constrictum.

CALVINUS N. S. D.

Si infans sine Baptismo per occasionem decesserit.

PErlatum est ad me de tua orbitate ex morte filii: cui & alter dolor accessit, quod nonnulli ex piis fratribus offendiculum ex eo conceperint, quod sine Baptismo infans è vita excesserit, quum tibi per tempus hoc præstare licuisset. *Ex Gall.* Quod ad primum attinet, non est quod diutius insistam ut te consoler propter illius thesauri amissionem, cujus diuturnam fruitionem sperare poteras. Sic enim de te existimo, ut teipsum per te remedia illa adhibere dolori tuo non dubitem: adeoque jam eo usque illa tibi applicando profecisse, ut ad Dei nomen glorificandum te comparaveris, ex quo didicisti nihil nobis accidere posse melius, quam ut voluntatem nostram illius arbitrio simpliciter subjiciamus. Maxime ubi ipse nos ea gratia dignatus est, ut pro suis agnoscat in vita & morte, qui ipsi & vivuot & moriuntur. Quod ad alterum vero, fateor oblatam scandali occasionem piis omnibus, si tua cessatione vel neglectu infans sine Baptismo excessit. Baptismus enim res magis sacra est & augusta, quam ut ullo modo contemni debeat. Quare nonmodo ii ferendi non sunt, qui Baptismum negligunt; sed & illi non probandi, qui jactatione quadam & ostentationis causa, rei sanctæ administrationem in multos dies protrahunt. Tuum est igitur aperire consilium & mentem tuam fratribus, ut scandalum ipsis oblatum tollas. Neque vero dubito, quin re ita percepta, habeant in quo acquiescant. Si tibi fuisset propositum diutius illic vivere ut alii faciunt, peccatum à te fuisset, nisi infantem ad Baptismum quamprimum offerres. Etsi vero illi etiam non sunt excusandi, qui istic offerunt ad Baptismum liberos, ubi superstitionibus Papisticis polluantur: non possunt tamen rejicere notam illam

Chri-

Christianismi, qualis etiam istic extat, quin hoc ad Dei ipsius contemptum pertineat. Tibi autem longe aliud erat propositum. Quum enim hoc ante præcepisses, cogitabas de uxore adhuc prægnante in veram Ecclesiam deducenda: aut si parturitio prius intervenisset, de matre cum partu abducenda, ut ex Dei ordinatione pure infans tingeretur. Atque illud fuisset luculentum testimonium non contemptus Baptismi, sed legitimæ reverentiæ, quum illum sincerum ex Domini ordinatione filio tuo ita procurasses. Illa igitur dilatio quum pars quædam sit Confessionis fidei tuæ, ubi à fidelibus audita fuerit, illos amplius non offendet: quum si res ex voto successisset, nihilo magis dilatio illa, quam tua ipsius profectio conjuncta damnari potuisset. Fieri posse quidem existimo, ut non desint qui non approbent illam demigrationem à natali solo, quia se talibus exemplis perstringi sentiant: qui si in eo peccant, temere alios tentant exemplo suo subjicere, quasi legem illis vivendi ex suis moribus figant. Ab illis vero, qui ea quæ recta sunt probant, neque adhærent malo, facile existimo hoc etiam probatum iri, ut perinde liceat Christiann homini consulere filio suo, ut ad sincerum Baptismum in Ecclesia Christi percipiendum abducatur à Papatu, atque ut pater ipse illinc emergat. Tantum tibi Dominus licere noluit. Causam ipse novit. Sane ita te humiliare illi placuit. Nec tamen factum per se damnationem meretur, quum propositum tuum sanctum fuerit & laudabile. Atqui infans ita privatus est signo salutis, Baptismo nempe. Nego tamen illius coram Deo deteriorem esse conditionem. Quamvis enim Baptismus sit sigillum adoptionis nostræ: inscripti sumus tamen in libro vitæ, tum mera gratia Dei nostri, tum illius promissione. Cedo enim quo nomine filii nostri servantur, nisi

Gen. 17. vers. 7. ex illo verbo, Ego sum Deus seminis tui? Ac nisi illud verbum ad eos pertineret, ne ad Baptismum quidem admittendi essent. Jam si eorum salus Dei promissione nititur, & fundamentum illud idoneum est ex seipso, non est existimandum perire omnes pueros qui sine Baptismo è vita excedunt. Sic enim sob commendatione signi illius gratiæ Dei, Deus ipse afficeretur injuria & contumelia, & ejus veritati derogaretur, quasi salus nostra ipsius fulta promissione non satis consisteret. Quum igitur nullus in te neglectus Baptismi deprehendatur, privatio illius infanti nocere non potuit, quum ante excesserit quam tibi commode ad Baptismum offerre liceret. Quare nulla scandali occasio superest, nisi qui sibiipsis ultro molestiam inde accersent. Tu vero piis omnibus hoc ita se habere significabis, unde sibi satisfactum noverint. Dominus te & uxorem præsidio suo tueatur, Spiritu sancto confirmet, atque in bonum magis ac magis promoveat. 6 Septemb. M. D. LIV.

CALVINUS N. S. D.

Ubinam Baptismus recte administrari possit.

Ex Gall. ROgatus sententiam de pueris ad Baptismum Ecclesiæ veræ offerendis, ubi Ecclesia ipsa latet adhuc, & vix potest pro locorum iniquitate & temporum convenire: dixi, Quum quis sub Papatus tyrannide non modo ipse ab illius pollutionibus abstinet, sed etiam liberos suos Domino offerre, & baptizandos juxta Domini institutum curare studet, zelum illum & sanctum esse & laudabilem. Magna est enim indignitas, ubi tam singularis thesaurus, liberi nempe à Domino nobis donantur, ita illos pollui sinere apertis superstitionibus quas homines in sacrum Baptismum invexerunt. In primis autem observandum est, quum istud Sacramentum complectatur sacram & solennem introductionem in Ecclesiam Dei, sitque testimonium cælestis nostri municipatus, in quem adscribuntur illi quos Dominus adoptat sibi, fas non esse administrare Baptismum, nisi in cœtu fidelium. Non quidem, ut templum requiratur, sed ut ubivis numerus aliquis fidelium conveniat, qui Ecclesiæ corpus efficiat, & qui baptizat pro Pastore agnoscatur. Si enim infans clam baptizetur & nullis adhibitis testibus, illud neque responderet ordini à Domino posito, neque Apostolorum exemplo. Oportet igitur infantem baptizari in cœtu aliquo: qui quidem cœtus profiteatur sibi nihil esse commercii cum Papisticis pollutionibus. Quum illi, de quibus relatum est, sic convenire poterunt in nomine Domini, etiamsi exiguus sit illorum numerus qui ita convenient, oramus Deum ut rectum illum zelum ipsis adaugeat, quem jam contulit, ut se & suos Deo Patri consecrent & Domino nostro Jesu Christo. Qua in re nos etiam illis, quibuscunque modis dabitur, defuturi non sumus. 1 Octob. M. D. LIV.

J. Calvinus.

KNOXUS CALVINO S. D.

Ad disciplinam Eccles. interrogata.

QUæ sit rerum mearum conditio, fratres in Christo colendissimi, quibus armis & machinis impetiti fuimus & simus, & quomodo Dei auxilio tuti hactenus inimicis nostris non cessimus, vos docere potest hic frater, non mihi soli, sed universæ Ecclesiæ propter pietatem charus. Quem ut viscera mea, precor, suscipite: eidem significantes quæ sit vestra de subscriptis articulis sententia.

1. An ad Baptismum admitti debeant spurii, idololatrarum & excommunicatorum filii, priusquam vel parentes per resipiscentiam sese subdiderint Ecclesiæ, vel ii qui ex hujusmodi prognati sunt, Baptismum petere possint.

2. Utrum monachis & sacrificulis Papisticis, qui neque Ecclesiæ Dei serviunt, neque propter habitudinem servire possunt, annui reditus persolvendi sint, etiamsi errorem pristinum ore fateantur.

Hæc quia nego, plus æqoo severus judicor, non à solis Papisticis, verum etiam ab iis qui sibi veritatis patroni videntur. Plura scribere vetant febris qua crucior, laborum moles qua premor, & Gallorum bombardæ, qui ut nos opprimant nunc appulerunt. Aderit suis is, cujus causam tuemur. Memores nostri sitis in precibus. Gratia vobiscum. Raptim, 28 August. M. D. LIX.

Vobis addictis. J. Knoxus.

CALV. D. JOANNI KNOXO SCOTO,

De liberis ad Baptismum admittendis.

SI expectatione tua tardius, integerrime frater, literis tuis respondeo: qui eas attulit conterraneus tuus, optimus mihi erit testis, pigritiam non fuisse causam moræ. Ipse quoque satis intelligis, quam rara scribendi commoditas nobis detur, quia rebus turbatis difficiles sunt in patriam tuam omnes accessus. Non mihi solum, sed piis omnibus quos lætitiæ meæ feci participes, audire jucundum fuit de uberrimo laborum tuorum successu. Porro ut miramur incredibilem successum tam brevi temporis spatio, ita ingentes pariter agimus Deo gratias, cujus singularis benedictio hic refulget: quæ & amplam fiduciæ materiam in futurum tempus suggerit, & proinde ad superanda quælibet certamina animare vos debet. Quia non ignoro, quam strenuus sis hortator, & quid facultatis ac nervorum Deus ad has partes obeundas tibi contulerit, fratres stimulare supervacuum esse duxi. Interea non aliter sumus periculis vestris anxii, quam si communis esset militia: & quod unum superest, vota nostra cum vestris conjungimus, ut cælestis Pater hostes vestros furentes, amentia & cæcitate percutiat, eorum consilia dissipet, conatus

natus omnes & apparatus frangat. Certe in classe armanda multum laborant: præcipue ob nummorum penuriam. Draconi tamen certius est omnia miscere, quam non aliquid moliri.

De quæstionibus quarum solutionem postulas, postquam retuli ad Collegas meos, de communi sententia ita respondendum censuimus. Merito quæris, an idololatrarum & excommunicatorum liberos ad Baptismum admittere liceat, donec resipiscentiam parentes sint testati. Semper enim attente cavendum, ne profanetur mysteris bujus sanctitas: quod fieri certum est, si promiscue alienis conceditur, vel quisquam recipitur sine idoneis sponsoribus, & qui numerari queant inter legitimos Ecclesiæ cives. Sed quia in recto Baptismi usu respicienda est Dei auctoritas, ac ejus institutio pro certa ratione valere debet: hic in primis expendere convenit, quos Deus sua voce ad Baptismum invitet. Promissio autem non sobolem tantum cujusque fidelium in primo gradu comprehendit, sed in mille generationes extenditur. Unde etiam factum est, ut pietatis interruptio, quæ grassata est in Papatu, vigorem & efficaciam Baptismi non abstulerit. Origo enim spectanda est, & ipsa Baptismi ratio & natura ex promissione æstimanda. Nobis ergo minime dubium est, quin soboles ex sanctis & piis atavis progenita, quamvis apostatæ fuerint avi & parentes, ad Ecclesiæ tamen corpus pertineat. Sicut enim prava & vesana superstitio fuit in Papatu, Judæis & Turcis furari vel eripere liberos, & mox ad Baptismum ingerere: ita ubicunque non prorsus intercidit vel extincta fuit Christianismi professio, fraudantur jure suo infantes, si à communi symbolo arcentur: quia iniquum est, quum Deus ante annos treecentos vel plures, adoptione sua eos dignatus fuerit, ut quæ deinde sequuta est parentum impietas, cælestis gratiæ cursum abrumpat. Denique sicuti non recipitur quisque ad Baptismum, unius duntaxat patris sui respectu vel favore, sed propter continuum Dei fœdus: ita unius parentis odio ab Ecclesiæ ingressu probiberi infantes, nulla ratio patitur. Interea fatemur necessariam esse sponsionem. Nihil enim magis præposterum, quam inseri in Christi corpus, quos non speramus fore ejus discipulos. Quare si nullus ex cognatis appareat qui fidem suam obliget Ecclesiæ, ac curam suscipiat docendi infantis, lusoria est actio, & Baptismus polluitur. Verum quisquis ex infantibus offertur, legitima pactione interposita, cur rejici debeat non videmus. Adde quod alia est nunc renascentis Ecclesiæ ratio, quam rite formatæ & compositæ. Dum enim ex horrenda dissipatione colligitur Ecclesia, quoniam possessio Baptismi per longam ætatum seriem ad nos usque viguit, retinenda est; successu autem temporis corrigenda quæ obrepsit licentia, & cogendi parentes, ut suos ipsi liberos offerant, & primi sint sponsores. Nam si inter principia severe exigitur summa perfectio, valde timendum est, ne multi hac occasione cupide arrepta, in sordibus suis jaceant. Fatemur quidem nihil debere nobis tanti esse, ut vel tantillum deflectamus à linea divinitus nobis præscripta: sed putamus nos breviter ostendisse, si rejicimus à Baptismo quos constat esse Ecclesiæ domesticos, nimis severam fore probibitionem. Itaque dum melior expectatur progressus, ac vim suam obtineat disciplina, recipiantur infantes qua diximus lege, ut promittant sponsores, curæ ac studio sibi fore probam sinceramque eorum institutionem. Quanquam interea non negamus, idololatras, quoties nascuntur ipsis liberi, acriter monendos & stimulandos esse, ut se Deo vere addicant: excommunicatos etiam, ut se reconcilient Ecclesiæ.

Monachis & sacrificulis victum ex publico non deberi certum est, ut in otio inutiles degant. Si qui ergo apti sint ad ædificandam Ecclesiam, in partes laboris vocentur. Sed quia majori ex parte indocti sunt, & omni dexteritate carent, humaniter cum illis videtur esse agendum. Nam etsi nullo jure exigere possunt alimenta, qui nullam Ecclesiæ operam impendunt: durum tamen esset, quum per inscitiam & errorem laqueos induerint, & partem ætatis consumpserint in desidia, eos spoliari. Monendi quidem sunt, ut justo potius labore victum sibi quærant, quam ut devorent quod Ecclesiæ ministris & pauperibus est destinatum. Media etiam ratio tenenda, ut ex opimis sacerdotiis pars aliqua in sanctos usus erogetur. Interim tamen dum sacras oblationes recuperet Ecclesia per illorum mortem, non videtur de annuo reditu certandum: nisi quod monendi erunt, precario & tolerantia, non approbatione ipsos retinere, quod nunquam jure adepti sunt. Hortandi etiam ne sibi nimium indulgeant, sed contenti frugali victu, restituant potius Ecclesiæ quod suum est, quam eam sinant destitui fidis Pastoribus, vel sinant Pastores ipsos esurire. Vale eximie vir, & frater nobis charissime. Totum piorum cœtum cupimus salutari nostro nomine, Deumque precamur, ut vos omnes Spiritu suo usque in finem gubernet, virtute sustineat, præsidio tueatur. Genevæ, 8 Novembris. M. D. LIX.

VATELLUS CALVINO S. D.

Ad discipl. Ecclesiast interrogata.

Pater in Christo charissime ac venerande, ex multis causis quæ me ut has ad te literas darem adduxerunt, una est præcipua, quam primam omnium quam brevissime potero expediam. Proximis superioribus diebus huc venerunt Principes Duces, Bipontinus, & Wirtembergensis, Principis nostri tutores. Hic quum essent, horum Ecclesiastæ & Consiliarii aliquot, nobis omnibus verbi Ministris convocatis, rursus proposuerunt ordinationem illam Ecclesiasticam, jam antea tribus circiter abhinc annis nobis propositam: quæ tribus potissimum capitibus absolvitur. Primum caput est de doctrina: quæ ea esse jubetur in hac Ecclesia, quæ à Prophetis & Apostolis est tradita, atque adeo in confessione Augustana explicata. Secundum de ceremoniis est, & ritibus formulisque catechizandi, Sacramenta administrandi, nuptiis benedicendi, & publicarum precum. Tertium disciplinam complectitur.

Quod ad primum & tertium attinet, utrumque recepimus, addita explicatione articuli de Domini Cœna, partim ne signa tantum nuda in ea recognoscere, partim ne absurdam impanationis opinionem admittere videremur. Secundum rejecimus. Quod quam ægre tulerint præsides, tibi negotia hujusmodi non semel experto cogitandum relinquo. Præcipua tamen controversia de privato Baptismo fuit: privato inquam Baptismo, id est, ab obstetricibus administrato, quem in hanc Ecclesiam revocare ita apud se constituerant, ut nullum non moverent lapidem (quod aiunt) quo nos in suam raperent sententiam. Sed frustra. Porro ne victi omnino constantia nostra judicari possent, tandem hoc *ἀρχεῖο* immutabile, quem Recessum postremum vocant, nobis obtruserunt. Principes hunc privatum Baptismum, ordine bono, per viros ad hujusmodi negotium transigendum idoneos, instituent. Interea vetant & interdicunt vobis, ne quis vestrûm adversus illum clamet, neve à Cœna Domini, aut Ecclesiæ gremio, eos rejiciat, qui ab honesta aliqua matrona fuerint baptizati. Hæc postrema fuit reformatorum nostrorum oratio.

Cæterum an hæc Principes facturi sint nec ne, pro certo nondum teneo. Sed quoniam minæ illæ prorsus negligendæ non sunt: ne forte ex improviso vim suam exerant, jam quæro, Num idonea & sufficiens sit occasio Ministerii abdicandi, si nobis aut inscïis,

aut

aut invitis & reclamantibus, baptizandi potestas mulieribus in hac Ecclesia concedatur.

Est & aliud, de quo necesse est ut te consulam, propterea quod consilii quoque ambiguum me reddit. Ditiones tres, angustæ quidem, sed juris primarii & summi, anno proxime elapso in Principis nostri manum redierunt. Principes tutores, ut significatum nobis fuit, statuerunt in singulas illas ditiones Ministros ex nostro cœtu selectos mittere, qui, donec aliter prospectum fuerit, relictis sacrificis, Missis, & idololatria, illic concionabuntur, & Sacramenta iis qui illa volent, administrabunt. Dic nunc, obsecro, num consilium illud accipere, improbareve prorsus, an intactum potius relinquere debeamus: ne forte singuli audiamus, Gregem tuum cura, non alienum. Quicquid sit, tamen ex te scire aveo, quid dicere aut facere debeant qui ex nobis in ditiones illas cum illis conditionibus ablegabuntur. Hæc sunt de quibus tuam sententiam audire cupio, ne quid in iis vel temere, imprudentius quam par sit audendo; vel perfide, turpiter connivendo, designem.

Neque vero ego solus hoc in negotio hæreo. Sunt & alii quinque Symmystæ mei, tui amantissimi, qui consilio tuo, non minus quam ego, juvari percupiunt.

Hi omnes mecum Confessioni fidei Ecclesiarum Genevensis & Gallicanarum subscripserunt, & universam doctrinam, quam Dominus scriptis tuis non minus Christianis quam eruditis, dispergi & divulgari voluit, orthodoxam & sinceram esse fatentur, atque idcirco approbant: hac præsertim ratione moti, quod eam ex canonico literarum veteris & novi Testamenti promptuario desumptam esse satis superque constet. Unde judicamus tuam illam non esse, sed Domini, qui te ejusdem dispensatorem esse voluit, & præconem constituit. Itaque ut eundem Christum æternum Dei omnipotentis Filium cum Ecclesiis Genevensi & Gallicanis amplectimur, ita idem cum iisdem sentimus in Domino.

Qui utinam faxit, ut in hac Confessione ita perseveremus, ut eam non solum ore & scriptis, verum etiam vita & moribus ad extremum usque spiritum, constanter & intrepide testemus ac profiteamur, Amen.

Hæc de me & Symmystis meis pluribus fortasse quam erat necesse. Non quod vererer, ne uni tantum prudentiam tuam consulenti consilium denegaturus esses: sed ut pluribus alacrius dones, quod uni tantum alacriter daturus fueras. Atque hæc sunt quæ de consilio nobis in commune necessario, quod à te petimus, scribenda habui.

Superest ut ad alia, levia quidem, sed tamen negotii aliquid mihi facessentia, meæ festinent literæ. Hic sunt non pauci qui vita defunctorum mentionem facientes, verba hæc addere soleant, Cui Deus bonam & felicem det resurrectionem. Scimus quidem vanas & impias esse preces quæ pro defunctorum salute fuoduntur: sed quoniam hujusmodi optatum ad carnis resurrectionem, quam fides nostra sperat, respicit, illud hactenus reprehendere nondum sum ausus. Itaque scire velim, an homini Christiano in Religione bene instituto ita loqui liceat. Et si licet, quatenus id facere possit.

Præterea Musculus in suis locis communibus, & Bullingerus in sua locorum communium resolutione istic excusa, fidem à Deo petendam esse asserunt. Neque tamen Musculus fidei nomine, fidei incrementum intelligit, ut qui eos qui pusilla fide sunt, adhortetur ad dicendum in suis ad Deum precibus, Domine adauge nobis fidem. An Bullingerus idem addat, affirmare non possum: quia nec satis memini, nec librum præ manibus habeo, ut amissam memoriam recuperem. Sed ambos in fide petenda consentire scio. Quomodo autem hinc me evolvere queam, non video. Nam qui fieri poterit ut id à Deo petam, sine quo nihil ab eodem petere possim, quod exorem? Quisquis enim Deum sine fide orat, frustra orat. Imo sic orando peccat, quum quicquid fit sine fide, sit peccatum. Adde quod nemo est qui possit Deum Patrem ex animo appellare, nisi prius fidei dono de paterno Dei in se amore, & sui in filium adoptione, certior sit factus. Ego interea auctorum illorum auctoritatem convulsam nolim, nec scio an ulla sit ignota mihi ratio qua defendi possint. Quare te oro, ut quicquid scrupuli in hoc mihi est loco, illud uno verbo mihi adimas.

Quod ad lusiones, quibus homines tempus fallere solent, attinet, etsi optandum esset ut ab illis Christiani omnes, qui de omni verbo otioso rationem sibi reddendam esse scire debent, prorsus abstinerent; tamen vix ac ne vix quidem populus hic unquam adduci poterit ut hoc præstet. Itaque sinimus illum bombardulis & arcubalestis sese oblectare & exercere. Sed dubito an perinde liceat pyramidulas, chartas, & fritillos, vel animi relaxandi gratia, permittere. Quod si licet, quatenus id licite fieri possit, scire pervelim.

De jactu lapidum planorum ad metam, & pila palmaria, usque adeo animi dubius non sum, propterea quod arte constant, & corpori exercendo prosunt. Sed an diebus profestis sive operariis ludi illi concedi debeant, aliquatenus ambigo. Nam si iis qui opifices non sunt & sine manuum labore vivunt, denegentur, responsum habebunt paratum, Si nobis licet die Dominico, quia à laboribus & manuum operibus cessatur, ludere, illud idem hodie quoque nobis licet: diebus enim quibuslibet laborum & operum sumus immunes. Sin concedantur, pauci erunt qui illorum numero sese non inserant, addentes se habere unde illo die vivant, etiamsi manibus suis nihil lucrentur. Itaque consilio tuo hic quoque mihi opus est.

Choreæ & saltationes sunt hic auctoritate Magistratus interdictæ. Unde fit, ut nullæ, aut paucissimæ publice instituantur. Sed in tricliniis in quibus nuptialia convivia agi consueverunt, saltari audimus; nec possumus, quicquid clamemus, malum illud avellere. Jam vero quæro, num melius & majoris ædificationis esset, diebus profestis nuptias celebrari, quam Dominicis, quemadmodum in Ducatu Wirtembergensi fieri audio. Nam etiamsi diebus profestis saltabitur, nulla tamen inde sequetur diei Dominici profanatio. Hæc sunt quæ familiariter, tanquam patrem benignum alloquens, proponenda habui: ad quæ singula ubi, si tibi est otium & si vis, responderis, maximo certe & gravissimo me levaveris onere. Dominus Deus & Pater noster cælestis Spiritu suo sancto semper te regat & gubernet, Ecclesiæque suæ incolumem quam diutissime conservet, per dilectum Filium suum Dominum nostrum Jesum Christum sibi coæternum, coëssentialem, & regni cælestis ab æterno consortem, Amen. Dabat Montbelgardi, 11. Calendas Octobris. M. D. LXII.

Tuus omnino obediens filius
Matthæus Vatellus.

Joan. Calvinus Vatello s.

Prolixæ tuæ epistolæ breviter respondere me cogit temporis angustia, integerrime & ex animo colende frater. Mihi paulo ante meridiem reddita fuit. Duabus post horis ad consessum Ecclesiasticum profectus sum. Illinc tertia sum egressus. Adhuc cum fratre nostro colloquebar, dum adveniunt rursus Collegæ. Ergo brevitati, quam extorquet necessitas, ignosces. Consiliarios Principum ita præcise vobiscum egisse, non miror: quia eorum morem pridem cognovi. Quod in capite de sacra Cœna diserte addita fuit exceptio, recte & prudenter factum. Quamlibet enim morosi sint, apud

eos

eos periculosior est simulatio, quam ingenua libertas. Articulo autem de disciplina, quæ apud vos nulla est, quin subscribere licuerit, non video. In Baptismo crassum illum abusum, qui nonnisi ex bruta ignorantia manavit, & obrepsit inter multas errorum tenebras, improbari omnino necesse fuit. Si acquievistis imperio, pessimo laqueo vos induistis. Primum turpe fuit tacere: deinde, si libere ut oportet, in illam Baptismi profanationem invecti deinde fueritis, vos crimine levitatis adeoque perfidiæ onerabunt. Atqui tacere nefas erit, quibus baptizandi munus à Christo sit injunctum. Dixit mihi frater, vos iterum professos esse, illam corruptelam non posse à vobis ferri. Certe silentio vestro eam fovere consentaneum non est: neque tamen sponte Ecclesia deserenda est, nisi illi vos abdicent. Pergite in cursu vocationis vestræ. Si tantillum suis tyrannicis edictis abducere vos conentur, intrepide ostendite vobis pluris esse Dei auctoritatem. Si deinde vos exturbent, cedendum erit violentiæ. Danda interim opera, ut testatum illis sit, vos jugum quod Christi servis non est tolerabile, nequaquam subituros. Pastores qui jam certis Ecclesiis addicti sunt, ad alias novas traduci rectum non esset, nisi ordine id fiat. Cæterum, si id utile censuerint fratres, Seniores, & Principum Consiliarii, nulla ratio, meu judicio, impedit, quominus novis ditionibus Christo acquirendis operam suam impendant, qui vocati fuerint. Exposuit mihi frater, timendum esse ne respuatur illic doctrina, quia id uno in loco jam contigit. Ergo hac tantum lege experiamini. Rejicere enim, qui nullum adhuc contumaciæ ac obstinationis signum dederunt, non satis humanum foret. Denique ejusmodi electio peræque legitima est, acsi pro communi utilitate, qui in pago Minister fuit, in urbem transferatur. Sic enim sua cuique tenenda est statio, ne simus loco affixi, ubi aliter de nobis statuit Ecclesia, cujus auctoritati parendum est. Nemo cupidus sit migrationis, neque ambiat novam provinciam, neque sponte locum mutet, neque etiam assentiatur eorum libidini qui Ecclesiæ ordinem turbare moliuntur. Verum ubi finis ille propositus est, propagandi regni Christi, præsto sint omnes ad obsequium. Precationis formula, ut Deus bonam & felicem resurrectionem det mortuis, quia ad regulam bene precandi non quadrat, repudietur. Tale quidem votum quin concipere liceat, non contendo. Si amicus sepeliatur, vel de ejus morte allatus sit nuncius, optabo ut ultimo die cælestis gloriæ mecum sit particeps. Nulla in hoc vota superstitio. Verum alia in precibus tenenda sobrietas, ne quid temere excidat: nec quidquam postulemus, nisi præeunte Dei verbo. In hoc
Rom. 10. enim principio acquiescere convenit, Quomodo in-
vers. 14. vocabunt in quem non crediderunt? Ergo qui sibi vel minimum indulgent in fingendis postulationibus, metas transiliunt. Quicquid vero ad præcipuum illud sacrificium vitiandum tendit, à piorum consuetudine longe remotum velim. Quare ut ab omni fæce purgatus sit Dei cultus, mature occurrere expedit, ne in communem usum admittatur quod à vera pietate degenerat.

Incredulos à Deo petere, ut in fide illuminentur, prorsus est absurdum. Nulla enim oratio, nisi in fide sit fundata, Deo probatur. Et fides clavis est, quæ nobis sola januam aperit ad precandum: adeoque invocationis est mater: & scite probat Augustinus,
Actor. 10. Cornelium fide fuisse præditum, quia dicit Angelus
vers. 4. preces ejus fuisse exauditas. Apud eos tamen, qui sibi in torpore nimis indulgent, objurgatio locum habet. Tu fidem non habes? pete ut detur: modo fixa maneat doctrina, solum fide nobis aditum ad Deum patefieri. Ergo quos tu nominas, arbitror duriuscule fuisse loquutos, ut ignaviam eorum expergefacerent, qui à suo vitio captant excusationis prætextum.

Quod ad lusus spectat, cupio moderationem teneri. Primum ne quæstus inde fiat, vel lucrandi illecebra stultos homines implicet. Ad hæc ne modum excedant, vel sumptu, vel assiduitate. Leges ergo ferendæ essent, ut fratri exposui, quæ vitia quantum fieri posset coërcerent: Ne lucrum quis reportet: ne quod in convivium destinatur, gravet lusores: ne sæpius id fiat, & quæ prudenter legislatores cavenda prospicient. Interea nostræ partes sunt, animadvertere si quis tempus & se ac sua consumat ludendo: neque ferre dissolutam illam licentiam, quæ excommunicatione castiganda est, auctore Paulo, 2 Thess. 3. Quanquam nuptiarum prætextu diem Dominicum indigne profanent multi; præstat tamen liberos dies permittere, modo severe omnis petulantia reprimatur. Qua in re summa vigilantia opus est. Vale optime & colende frater. Dominum Quadratum & Tabellionem, & tuos Symmystas qui nobiscum sunt in sincera fide conjuncti, plurimum salutabis meo nomine. Collegæ etiam mei vobis omnibus multam salutem precantur. Dominus tibi adsit, te gubernet, sustineat sua virtute, labores tuos benedicat. Genevæ, 25 Septembr. M. D. LXII.

CALV. MENSONI POPPIO S.

Ad disciplin. Ecclesiast. responsa.

SI meas occupationes cognosceres, optime frater, non esset mihi petenda brevitatis venia, si forte votis tuis non satisfacio. Vix enim credas, quam onerosum sit ac negotiosum munus quod sustineo: & quam multa aliunde publice & privatim ad me distrahendum accedant. Jam vero quintum mensem febris quartana me in cubiculo captum tenet, majori etiam temporis parte lecto affixum. Etsi enim paulatim mitescit, sic tamen debilitavit & animum & corpus, ut multis laboribus non sufficiam.

Quod quæris de indoctis Pastoribus, qui etiam ad discendum propter ignaviam adduci nequeunt, vel etiam qui impura vita contaminant Ecclesiam Dei, nec sæpius admoniti resipiscunt, sintne excommunicandi: an, quia connivet Magistratus & cessat, tolerandi sint: ego ita sentio. Postquam frustra expertus es remedia quæ extremam severitatem debent præcedere, agendum esse cum aliis fratribus & Symmystis, quibus cordi est rectus ordo, ne diutius patiantur sordibus istis pollui Dei sanctuarium. Ad hanc rem conventu opus esset, non Pastorum modo, sed eorum quibus à Principe mandata est Ecclesiæ cura, ut communis sit deliberatio. Si spes aliqua correctionis appareat, sperandum ad tempus erit cum gemitu: sin vero longius progredi vos coget eorum pervicacia, rogandi erunt disciplinæ præfecti, quibus auctoritas data erit ut vobiscum in paucorum abdicationem consentiant, quæ cæteris terrorem incutiat. Ac ne immodicus videri possit rigor, colligenda erunt crimina, ex quibus palam fiat, vel insanabiles esse morbos, vel superioribus offensis non esse parcendum, quia non sint in Pastore tolerabiles. Hoc quoque si demum impetrari non poterit, hoc unum restare arbitror, ut libere denuncietis, etiamsi eos vel foveat vel toleret Magistratus, vobis tamen nullam posthac conjunctionem cum ipsis fore, nec jam vobis esse loco fratrum. Hæc excommunicatio forte Magistratum expergefaciet, ne ita torpeat: saltem conscientias vestras pacabit, quia partibus vestris eritis defuncti.

De secunda quæstione ita sentio: curandum esse in primis, ut publica auctoritate excommunicatio in Ecclesia vigeat. Atque in hanc rem strenue incumbere cordatos Pastores necesse erit. Si ad hunc consensum adduci Magistratus non poterit, sicuti omnes fere à jugo abhorrent: non tamen frangantur repulsa pii Pastores, neque ab incepto cursu desistant: sed constanter profiteantur sibi fas non esse diutius profanare

fanare sacra mysteria. Porro indignam & minime ferendam esse profanationem, dum promiscue quoslibet admittunt: ut porcis etiam & canibus pateat Christi mensa.

Quod ad filios improborum spectat, legitima Ecclesiæ gubernatio postulat, ne ad Cœnam accedant, nisi examinati. Erit autem in examine ratio, qua arceantur si indigni sunt, donec profectum aliquem ostenderint.

Negligentiam in liberis instituendis excommunicatione punire, durum mihi videtur. Objurganda quidem est parentum segnities: stimulandi sunt modis omnibus: adhibendæ etiam minæ: sed ubi neque manifesta impietas, neque contemptus, neque gravius crimen cernitur, lenitatem rigori præferri satius est. Atque hæc omnino regula in censuris Ecclesiasticis tenenda est, ne austeritas humanitatem superet.

Quantum ad pueros attinet, si adoleverint, asperius corrigenda erit eorum protervia. Neque enim veniam meretur tam dissoluta intemperies, de qua narras. Cæterum ubi ducunt uxores, hoc freno cohiberi expediet, non alia lege benedici eorum conjugium, nisi se ad bonam frugem redituros promittant. Quod si redierint ad ingenium, levitas eorum & perfidia bis reos faciet.

Quoniam baptizandi licentia, quam sibi fœminæ arrogant, nihil aliud est quam crassa superstitio, stulta illa & temere suscepta actio pro nihilo ducenda est. Pastorum ergo officium est eas compescere: interea legitimo Baptismo consecrare infantes, qui stulta & præpostera æmulatione nihil aliud quam polluti fuerunt. Plura in libello quodam meo reperies, cui titulus est, Appendix ad rationem reformandæ Ecclesiæ.

Quod rogas, an digni sint Ecclesiastica communione, qui eam colere negligunt alendis pauperibus, quum suppetat facultas: respondeo amicis monitionibus, non præciso imperio hic esse locum. Videmus enim ut sibi temperet Paulus, nihil extorquens ab invitis, sed tantum blande rogans, ut subveniant egenis fratribus: neque id ex necessitate, sed prout tulerit animi promptitudo, ut sit benedictio, non tenacitas: quia hilarem datorem diligit Deus. Ergo hoc charitatis officium hortando quidem urgere convenit, voluntaria tamen relinqui debet liberalitas. 2 Cor. 8. 9. & deinceps.

Quos intelligas resilire, vel rigore disciplinæ, vel crucis ignominia offensos, non satis assequor. Nam si meticulosi tantum sint ac frigidi, Christi exemplum erga eos instar legis nobis proponitur, dum ex Isaia 42: 3. refert Matth. 12: 20. Ellychnium fumigans non extinguet, calamum quassatum non confringet. Sin vero palam discessionem ab Ecclesia faciunt, ac eos Euangelii pudet vel tædet, nullo modo admittendi sunt ad sacram Cœnam.

Qui admoniti subinde ad eadem vitia relabuntur, nec finem peccandi faciunt, imo Ecclesiam ludunt vanis pollicitationibus, eos severius tractandos judico, nec simplicibus verbis agendum, ubi verba dare non desinunt. Nam si hæc levitas impune feratur, ad obstinationem & impudentiam postea transibet.

In rudibus difficile est perpetuam legem tradere: sed hic non vulgari prudentia opus est, ut discernat Pastor inter tarditatem, qua plurimi laborant, & inter socordiam, quæ vulgo crassa ignorantia vel affectata dicitur. Multi enim reperiuntur idiotæ satis astuti in privatis negotiis, satis acuti ad lucrum captandum, & ad damnum vitandum perspicaces, qui ne verbo quidem ad testandam pietatem idonei sunt. Ergo quos ita videmus sponte indociles, incuria magis & contemptu quam ingenii penuria, prohibendos à sacra Cœna non dubito, donec pudefacti studium ad discendum applicent. In aliis semifatuis modum hunc tenendum censeo, ne admittantur nisi modice saltem rudimentis imbuti: ut formulam precandi sciant, confessionem fidei, Legis præcepta, salutem sibi esse repositam in uno Christo fateantur, eumque unicum Mediatorem agnoscant, finem etiam Baptismi sui, & usum Cœnæ non prorsus ignorent.

Qui suspensi à sacra Cœna proterve judicium Ecclesiæ respuunt, hac sua contumacia declarant se extraneos: ac proinde nihil senioribus restare video, nisi ut Magistratum exstimulent ad eos durius coërcendos. Nam in pœnis Ecclesiasticis ultima est excommunicatio. Quod vero ad censuras spectat, nota est illa Pauli admonitio, non esse nostrum de his qui foris sunt judicare. 1 Cor. 5: 13.

Optandum quidem est, ut præter diem Dominicum pauci retineantur dies festi: nam ut tollantur è medio superstitionum reliquiæ, semper ad hoc vitium plus æquo propensi erunt homines. Hodie autem major pars feriis Papatum fovere appetit. Ut tamen obviam eatur dissidiis, cavendum est, ne quisque proprio arbitrio ferias abrogans æmulationem accendat. Sed qui malum hoc sanatum cupiunt, studeant in eundem consensum fratres suos adducere. Hoc si impetrari non poterit, singuli quoad citra tumultum fieri poterit, paulatim ex supervacuo numero rescindant quas videbunt magis esse noxias, quo facilius sibi concilient populi suffragia.

Pauperes, quibus Ecclesiæ liberalitas ignaviæ est occasio, eleemosynis minime alendos esse, tum communis sensus dictat, tum etiam clare docet Paulus. Nam ubi pigros ventres otioque deditos excommunicari jussit, tandem subjicit, Qui non vult operari, neque comedat. 2 Thess. 3: 10. Vale eximie vir, & mihi colende frater. Genevæ, 4. Calendas Martii, M. D. LIX.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

Qui liceat participare cultui Romanæ Synagogæ.

QUia de quæstionibus quas moves, jam decem fere annis ex variis partibus exhibita fuit molestia: neque hoc trecentis responsis adeptus sum, ut quiescere in posterum liceret: nihil melius esse duxi, justo tædio victus, quam locum dare superioribus meis scriptis, ne implacabilis multorum curiositas frustra me conficeret. Quare si breviter tibi & concise respondeo, non solum temporis angustiis, quibus tamen constringor, adscribas: sed conceptæ pridem deliberationi. Nam si quibus ita pruriunt aures, ut novis quotidie responsis oblectare se cupiant, facile patiar aliunde petere. Nec mihi inter tot negotia, & assiduos prope morbos tantum suppetit otii, ut publice & privatim scribendo omnibus morem geram. Rogant quidam, Si Apostolis licuit hora precationis in Templum ascendere: deinde etiam Paulo solennem ritum sanctificationis obire: cur non etiam hodie nobis fas sit preces miscere cum Papistis? Primo tenendum est, quæ tunc apud Judæos preces vigebant, fuisse puras, & formatas ad præscriptum Legis. Nec vero, si Papistæ puram orandi formam conciperent, mihi religio esset templum cum ipsis ingredi. Atqui illos minime decuit aggregare se ad eorum cœtum, qui Christum crucifixerant. Respondeo actionem per se piam & sanctam non corrumpi vitio hominum: sicuti dicere soleo, ne omnes quidem Angelos, si Missæ intersint, posse eluere ejus sordes sua sanctitate: nec rursum Diabolos omnes posse sua præsentia efficere, quo minus sacra Cœna, dum celebratur ex Christi instituto, suam puritatem retineat. Certum tamen est, non omnibus precandi horis Apostolos venisse in Templum, quia in ædibus privatis agebant sacros conventus: sed ut oblata illis fuit spes ædificandi, hac occasione fuisse usos. Non ergo data

opera frequentarunt Templum, ut genti suæ in publicis & quotidianis precibus essent socii: sed quia probabile erat, loci reverentia magis dociles ac morigeros fore ad excipiendam Euangelii doctrinam, qui in locis profanis minus fuissent attenti. Atque id in Paulo clarius perspicitur, qui certe nulla religione impulsus votum suscepit, sed tantum ut purgata qua falso gravatus fuerat suspicione, januam sibi ad spargendum Euangelium patefaceret. Neque enim sponte hac ceremonia fuisset defunctus: neque rogatus
Actor. 21. vers. 23. est ab Jacobo, ut ita Deum coleret, sed ut testatum faceret infirmis fratribus se non esse apostatam à Lege Mosis Interea liberum illis fuit & Templum ingredi, & sacra oblatione testari suam pietatem: quia non alius erat finis, nisi ut profiterentur se Deum Israelis colere. Jam emergit altera quæstio, Si adventu Christi abolitæ erant Legis umbræ, cur eas adhuc sectati fuerint? quæ facile solvitur, si tenemus quamdiu stetit Templum, fuisse sacrum domicilium cælestis doctrinæ, & illic Deum rite fuisse adoratum. Sic enim finem legalibus ceremoniis imposuit Christus, ut eas abrogando non prorsus statim damnaverit quasi impias & pollutas, donec per Euangelium clare innotuit. Si excipias, lucem Euangelii tunc satis fuisse conspicuam, res ipsa palam docet, multis adhuc incognitum fuisse Christum: alios vero sic fuisse illustratos ejus radiis, ut tamen abessent à pleno fulgore. Hinc apparet inter Legales ritus & Papales ceremonias latum discrimen. Nam quum illi ab origine sua puri sanctique fuerint, has constat Satanæ artificio fabricatas esse ad extinguendam Christi lucem. Unde colligere promptum est, à suo principio vitiosas esse. Itaque Legis abrogatio dextre intelligi debet: quia fidelibus Christi servis Templum, & ritus per se medios & indifferentes non ante deserere necesse fuit, quam partibus suis defuncti essent in promulgando Euangelio. Interea certum est, quoties in Templum venerunt, habitam ab illis fuisse rationem infirmæ plebis: sicuti quocunque venissent, solenne fuit adire synagogas, non orandi causa, licet interpositæ quoque fuerint preces; sed quia illic major erat frequentia hominum, & animi ad discendum melius præparati, ut docendo prodessent. Quod objicitur, Nisi in nomine Messiæ orarent, perversas fuisse eorum preces: respondeo, ut erant à patribus instituti, in nomine Messiæ licet incogniti orasse. Et certe effectu ipso patuit, quum tam facile, & alacri animi promptitudine ad Christum transierint permulti, occultum in illis fuisse pietatis semen. Et pro-
2 Tim. 1. vers. 5. babile est, fidem à Paulo laudari in matre Timothei Eunicha, & avia Loide, antequam Euangelio imbutæ essent, ut bonæ illius radicis fructus fuerit ad Christum conversio. Umbras Legis non simpliciter concedo veritati fuisse contrarias, nisi quatenus perperam à superstitiosis & præfractis Christo vel permixtæ vel oppositæ fuerunt. Qui vero more patrio sacrificabant Judæi ante acceptam Euangelii lucem, socii piorum omnium fuerunt in legitimo Dei cultu: quia fixum illud manere debet, figuras legales veteri populo datas esse, donec illucesceret Christus: quod paulatim factum est. Adde quod plerique gustatis Euangelii rudimentis, utcunque non aliunde justitiam peterent quam à Christo, & in ejus sacrificio locarent spem salutis: non tamen eo usque statim progressos liquet, ut omni dubitatione se eximerent. Vitiosa quidem & reprehensione digna fuit illa infir-
Rom. 14. v. 1, &c. mitas, sed quam ad tempus tolerabilem fuisse Paulus docet: quia minime propositum illis erat, Christo quidquam detrahere: sed durum erat & asperum, protinus discedere à consuetudine diu recepta. Jam quum de ceremoniis legalibus agitur, prudenter adhibendum est discrimen inter sacrificia ex quibus petenda erat expiatio, & alia exercitia, quorum liberior fuit usus: sicuti hodie à frivolis quibusdam & leviculis ceremoniis longe distant aliæ, in quibus apparet manifesta & crassa impietas. Nam in pacificis & similibus primas olim tenuit gratiarum actio. Ut demus, Christo adhuc incognito, licitum figuræ usum fuisse, vel non satis perspicue cognito, excusabilem: non ideo fidelibus ad Christum conversis fas fuisset oblato sacrificio se expiare, aut voto Eucharistico (nec eo simpliciter ad testandam pietatem, sed præcipue charitatis respectu, & purgandæ calumniæ perniciosissimæ causa) defungi, ut Paulo accidit auctore Jacobo Jerosolymis. Interea semper illud tenendum est, non eodem esse gradu ritus, qui puri ab initio, postea veritatis Sole adveniente obscurati & plane aboliti sunt. Uti Christianismus ita Judaismo successit, vel qui ab usu degenerarunt in vitium, ut idem Judaismus superstitiose & literaliter à Judæis usurpabatur jam olim, & superstitiones meras, quæ auctore Diabolo ad vitiandum Dei cultum fabricatæ sint. Nam si quis Legis ablutiones cum lustrali Papistarum aqua comparet, gravem Deo faciet injuriam, qui veterem populum utiliter signo illo exercuit, quum hac fœtida ablutione, Baptismum iterando quodammodo deleverit mendacii pater. Vale optime & charissime frater. Nam epistolam hanc abrumpere me cogunt aliæ scriptiones. Dominus vos omnes protegat umbra sua, gubernet Spiritu suo, virtute fulciat. 31. die Junii. M. D. LVIII.

Ad quæstionem de quibusdam Ecclesiæ ritibus.

Confessioni publicæ adjungere insignem aliquam promissionem, quæ peccatores ad spem veniæ & reconciliationis erigat, nemo nostrûm est qui non agnoscat utilissimum esse. Atque ab initio hunc morem inducere volui: sed quum offensionem quidam ex novitate metuerent, nimium facilis fui ad cedendum. ita res omissa est. Nunc vero non esset opportunum hic quidquam mutare: quia, antequam ad finem Confessionis ventum fuerit, magna pars incipit surgere. Quo magis optamus, dum vobis integrum est, populum vestrum ad utrumque assuefieri.

In Cœna administranda aliquando Pauli verbis usus sum: sed quia apud singulos repeti non poterant, quin longior mora injiceretur, (si autem inter ipsam recitationem plures transirent, vix decimus quisque assequebatur quid vellem, nemo percipiebat integram sententiam) desistere malui. Jam vero singulis mensibus Cœnam celebrari maxime nobis placeret: modo ne usus frequentior negligentiam pariat. Nam dum major pars à communione abstinet, quodammodo dissipatur Ecclesia. Malimus tamen singulis mensibus invitari Ecclesiam, quam quater duntaxat in singulos annos: ut apud nos fieri solet. Quum huc primum veni, non distribuebatur nisi ter quotannis: & quidem ut inter Cœnam Pentecostes, & Natalis Christi, septem toti menses intercederent. Mihi placebant singuli menses: sed quum minime persuaderem, satius visum est populi infirmitati ignoscere, quam pertinacius contendere. Curavi tamen referri in acta publica vitiosum esse morem nostrum, ut posteris facilior esset ac liberior correctio.

Cur Cœnam ægrotis negandam esse non arbitror, multæ & graves causæ me impellunt. Video interea quam proclivis in multos abusus sit lapsus, quibus prudenter seduloque occurrendum esset. Nisi enim sit communicatio, perperam deflectitur à sacra institutione Christi. Conveniat ergo aliquis cœtus oportet ex cognatis, familiaribus, & vicinis, ut fiat distributio ex mandato Christi: deinde conjuncta sit actio cum mysterii explicatione: nec quidquam à communi Ecclesiæ ratione diversum. Promiscue etiam huc & illuc deferre, valde periculosum est. Atque hic difficillimum est cavere, ne alios superstitio, alios

alios ambitio & vana ostentatio ad petendum sollicitet. Itaque judicio opus esset ac delectu, ne quibus daretur nisi in magno vitæ discrimine. Panem tanquam sacrum è templo afferri præposterum est: gestari vero in pompa, nullo modo tolerabile. Valete eximii viri, & ex animo colendi fratres. Dominus vos tueatur, gubernet, ac benedicat perpetuo. Genevæ, 12 Augusti. M. D. LXI.

Ad varias species quæstionum.

QUoniam hic vir nobilis, qui & communes fratrum literas, & quas privatim scripsisti, nobis reddidit, observande frater, quam parum otii nobis ad scribendum suppeteret, aliqua ex parte cognovit, non multis verbis petemus ut nostræ brevitati ignoscas. Primo adventu monitus fuit proximo biduo nullum fore nobis vacuum tempus: hodie tandem respondere licuit. Quia vero non dubitamus, alias Ecclesias sedulo vobis operam navasse, breviter summam doctrinæ complexi sumus, de qua Stancarus molestiam exhibet. Quod si utile sit, Epistolam nostram promulgabimus, quæ consensus nostri apud omnes sit testis. Porro caput unum quod illic reperietis, vos commonefaciet, nobis non probari quod de æterno Christi sacerdotio scribitis, acsi principio careret, quando sacerdos non minus quam reconciliator creatus est. Quare si nostro consilio obtemperatis, aliquid in ea parte mutandum erit, ne ansam calumniandi inde hostis arripiat: deinde etsi in colligendis veterum testimoniis vestra industria & dexteritas una cum eruditione & judicio nobis non parum placet; cupimus tamen aliquid ex congerie rescindi, ne improbus & loquax sophista ex ambiguis vel minus luculentis nebulas spargens, conspicuam lucem tergiversando obscuret. Nomen etiam Ludovici Vivis interpositum nonnihil de auctoritate minuet: quando neque vetus est scriptor, & vix pietatis rudimenta gustavit: tantum abest ut censeri mereatur inter Theologos. Seorsum his de rebus vos monere visum est, ne ullis maculis aspersa sit vestra confessio, dum in publicum prodibit. Alias de quibus nos consulitis quæstiones breviter nos expedire cogit temporis angustia. Liberos qui ex scortatione progeniti sunt, ita demum pro legitimis habendos esse jure civili sancitum est, si pater concubina in uxorem ducta, hunc illis gradum assignet, idque testetur publicis tabulis. Hoc vero parentibus concedi rectum ideo videtur, ut à vagis libidinibus tam viri quam mulieres se ad sanctum conjugium recipiant: atque hæc aptissima est ad poenitentiam invitatio, & mutui inter conjuges amoris conciliandi pignus. Nam sicuti juste vetant leges transferri ad nothos hæreditatem: ita quod subsequitur conjugium, si quid fuit vitii aut defectus, abolet. Hinc pendet altera quæstio, an pro uxoribus habendæ sint concubinæ, quibuscum nuptiæ celebrantur. Certum est ad eum usque diem damnandam esse societatem, & Ecclesiæ disciplina castigandam: non tamen protinus claudendam esse januam resipiscentiæ, ubi in legitimum conjugium ambo consentiunt. Tertia quæstio videtur ex stupiditate eorum nasci, qui nunquam gustu aliquo humanitatis fuerunt præditi. Negant fas esse, pestis fugiendæ causa locum mutare. Ergo non licebit eligere salubrem aërem. Ergo in ædibus non licebit prospectum quoque salubrem præferre. Ergo cavere à noxio foetore non licebit. Ergo nulla contagio erit timenda. Facessant igitur paradoxa, quorum finis est, exuere nos omni sensu. Interea nostri consilii non est, eorum indulgere timiditati, qui objecto periculi colore à vocatione sua discedunt: quemadmodum si vir uxorem, si maritum uxor, si liberi parentes, aut vicissim parentes liberos suos deserant, si Pastor Ecclesia relicta sibi consulat, si Magistratus officio desit. Denique, modo ne officium negligatur, non minus pestis contagio, quam gladius aut ignis vitari potest. Vale eximie vir, & colende frater. Dominus tibi semper adsit, virtute sustineat, prudentia regat, & labores tuos benedicat, Amen. Genevæ, 5. Idus Junii. M. D. LX.

JOAN. CALVINUS GASPARI OLEVIANO.

An & quomodo Cœna ægrotis administrari possit.

ETsi pridem meam de Cœna ægrotis administranda sententiam rogasti, optime frater, ideo tamen nullum tulisti responsum, quod te procul abesse putabam. Ita factum est, ut Crispino nihil literarum dederim. Et nunc quum superiores literas clausissem, venit mihi in mentem, caput hoc fuisse omissum. Scio rem in disceptatione versari, quia non desunt utrimque rationes. Mihi vero non est propositum, nunc eas sigillatim excutere, neque tempus suppetit. Ex natura quidem, fine, & usu mysterii probe mihi colligere videor, non esse tanto bono privandos qui vel diuturno morbo laborant, vel de vita periclitantur. Ad fidei confirmationem valet, tesseram accipere quasi ex Christi manu, qua certiores fiamus nos in ejus corpore censeri, carne ejus & sanguine pasci in spem æternæ vitæ. Itaque Cœnæ perceptio nos ad obeundas spirituales pugnas instruit. Jam si pius quispiam è mundo migrandum sibi videat, quia fieri non potest quin oppugnetur ac vexetur multis tentationibus, merito se armari cupiet ad sustineudos conflictus. An eripiendum est singulare adjumentum, quo fretus ad luctam alacrius descendat, & victoriam obtineat? Jam prohiberi quominus liceat profiteri & testatum facere pietatis consensum cum Ecclesia, durum est ac mali exempli, sive quis in lecto diu jaceat, sive morti sit vicinus. Atqui Cœna sanctæ inter filios Dei unitatis est symbolum. Quamvis breviter rem attigerim, agnoscis tamen quibus rationibus adductus, ægrotos non esse arbitrer à communicatione arcendos. Neque tamen ea de causa velim turbas movere. Scis in hac Ecclesia alium esse morem. Acquiesco, quia utile non esset contendere. Quia hanc administrationem non putant Christi mandato esse consentaneam, objiciunt sacrum hoc epulum fuisse institutum, ut communiter illic vescerentur fideles: quod illis verum esse concedo. Sed quamvis nulla sit legitima Cœna, nisi communis: quæ tamen ægrotis dabitur, quia privata non erit, adulterina non censebitur. Nam certe partem vel appendicem esse constat publicæ actionis. Neque vero Paulus, dum Corinthios admonet, domum cuique suam esse in qua comedat & bibat, Cœnam excludit à privatis ædibus. Tunc neque fidelibus patebant templa, neque unquam permissum esset nova extruere. Sed tantum à communibus epulis discernit spirituale mysterium, ne cum illis misceatur. Cæterum diligenter cavendum esse fateor, ne qua obrepat superstitio, ne spes salutis externo symbolo affigatur: deinde ne se ingerat ambitio, neve ebulliat præpostera curiositas. Parce igitur & adhibito delectu, nec aliter quam causa cognita, vellem Cœnam apud ægrotos celebrari. Deinde ne à Christi institutione aliena foret vel minimum deflecteret actio, nollem nisi in cœtu piorum, nollem absque doctrina & publico ritu. Fecit quorundam stultitia, qui panem ad ægrotos deferendo, tanquam ferculum in pompa gestant, ut pii homines tanquam à corruptela non ferenda abhorreant. Corrigendum ergo esset illud quoque vitium. Ego vero eorum timori facile ignosco, qui ad præcavenda pericula ab actu non ita præcise necessario abstinendum censent: modo vicissim agnoscant me non temere aliud sentire. Vale optime & inte-

gerrime frater. Saluta amicos. Dominus vos omnes conservet, virtute invicta fulciat, Spirituque suo gubernet vestra consilia & studia. Genevæ, Calendis Decembr. M. D. LXIII.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus N. s. d.

Ad quasdam piorum fratrum controversias.

ECclesiæ N. calamitas non parvo nos dolore affecit: sed quia nunc Deus, ut suos exerceat, laxare videtur Satanæ & improbis frena, patienter nobis ferenda est nostra conditio. Rogandus interea, ut pro sua indulgentia teneri & pusilli gregis infirmitati parcat. Qui vero existimant infeliciter eum Ecclesia agi, quoties hostium furore, aut crudeli violentia impetitur, nondum tenent Christianæ militiæ rudimenta. Hinc illa dubitatio, quæ multorum animis obrepsit, eosque nunc occupat, An piis liceat nocturnos habere vel clandestinos coetus. Videmus enim præcipue judicium fieri ab eventu: quo nihil est magis præposterum. Nuper quum absque molestia convenirent, putarunt etiam absque controversia gratum esse Deo suum obsequium: nunc ubi exorta est persequutio, disputant an non poenas luant suæ temeritatis? Hoc modo mox etiam damnabitur fidei confessio, quæ impiorum rabiem magis accendit. Denique secundum istos censores, non expediet Christum sequi, nisi prospero
[Galat. 4. vers. 29.] successu. Non abs re Paulus ludibria Ismaelis in summo persequutionis gradu statuit: quia plus est periculi à subsannatione & opprobriis, quam ab armata sævitia. Si rebus adversis premi nos vident impii, miseriis nostris insultant. Hic si labascit nostra constantia, gravius verbis nocent, quam gladio. Atqui tenendum erat illud Pauli, Quia speramus in Deum vivum, non tantum persequutionem ferendam esse, sed contumelias. Veniat igitur nobis in mentem exemplum Christi, quem virulento isto telo vulnerare conatus est Satan, Speravit in Deo, liberet eum si vult: ne titubemus quoties expositi videmur hostium libidini. Quod si primo impetu vel attoniti fuerunt fratres, vel turbati, tuum est eos fulcire, ne prorsus concidant: vel etiam erigere, ut animos iterum colligant: nec ideo deficiant à sancto instituto, quia impiis illud occasionem dederit sæviendi. Nam si res ipsa per se æstimatur, expedita erit responsio, Non fuisse Apostolis vitio datos conventus & privatos & clandestinos: & à quibus nihil differunt qui nunc sub Papatu habentur. Poterant tunc quoque malevoli objicere, non sine suspicione noctu & clam convenire viros & mulieres. Nec dubium est, quin multis calumniis gravati fuerint: & quum stationem Hierosolymæ haberent milites præsidiarii, potuit hoc videri tranquillitati publicæ adversum. Neque
[Actor. 12. vers. 12.] tamen propterea destiterunt. Videmus ut Petro capto, congregati fuerint apud viduam. Neque hic colligere exempla operæpretium est, quia scitur hoc fuisse illis in quotidiano usu: sicuti testantur historiæ, piis martyribus speluncas fuisse pro templis. Hoc quanquam non parvæ vituperationi fuit obnoxium, ut vel latrocinii, vel aliorum scelerum suspecti esse possent: quia tamen ita cogebat necessitas, magnis animis spreverunt quæ vulgo jactari sciebant probra. Ita nunc armati sunt optima defensione fratres nostri, si permitterent Magistratus libere & palam invocare Dei nomen, libenter in lucem se prodituros, nec quidquam se facturos occulte: sed quia prohibentur illorum tyrannide, rationem sequi quæ longissime abest à tumultu. Idem sentiendum de matrimoniis, quorum benedictio in Papatu, quam vocant, mera est profanatio. Et tamen quod ad politicum ordinem spectat, non poterit clandestinum vocari conjugium, cujus confectæ erunt tabulæ: sed ejus sanctitatem superstitionibus pollui & foedari, nullo modo ferendum est. Quanquam nocturnæ sepulturæ non abs re legibus damnantur: frustra tamen suam mollitiem hoc prætextu tegunt, qui in suorum funeribus se involvunt ac permiscent receptis sacrilegiis. Eadem in Baptismo valere debet ratio. Nam etsi instat illis præsentissimum periculum, non ideo tamen licebit quod manifeste Deus improbat. Scimus in Papatu corruptum esse multis sordibus, & fere adulteratum Baptismum. Si nullus metus impediat, facile inter omnes pios conveniet, parentibus fas non esse liberos suos infantes ad vitiosum Baptismum offerre. Ergo ex periculo captare excusationem nimis est frivolum, acsi inde res ipsa naturam mutaret. Scimus enim magis pretiosum esse coram Deo pietatis testimonium, quam ut minis vel terroribus cedere debeat, saltem ubi ad simulationem usque progredi cogit nos metus, quæ tacita sit impietatum approbatio. Quare sicuti pro charitatis officio piis fratribus condolescimus: ita minime nostrum est insolubili Dei lege eos solvere. Ac si olim non dubitarunt in Ægypto Judaicæ mulieres, ut à [Exod. 1. vers. 17.] gladio Pharaonis eriperent alienos infantes, sua capita offerre in discrimen; turpe est parentibus terreri metu, ut suorum animas, quantum in se est, contaminent. Hæc ex Collegii nostri sententia breviter ad te perscripsi, eximie vir & ex animo colende frater. Dominus te Spiritu suo semper gubernet, benedicat sanctos tuos labores, teque incolumem cum Ecclesia tibi commissa tueatur. Symmystæ quoque mei plurimum salutant. Genevæ.

Calvinus N. s.

Ejusdem cum superiore argumenti.

SI mihi ad manum fuisset fidelis nuncius quo tempore allatæ sunt tuæ priores literæ, statim responsurus eram: verum ubi præteriit occasio, mora segniorem me reddidit. Et nunc fere idem mihi accideret, nisi stimularet pudor: ignosces tamen brevitati, ad quam me adstringet temporis angustia. De tristi Ecclesiæ vestræ dissipatione statim advolaverat huc rumor: nec vero alium unquam exitum tam pertinacibus Gallicæ Ecclesiæ dissidiis fore putavi. Nunc quando aliena culpa vobis luenda fuit, meliorem rationem non video, quam ut sedem exilii mutent pii fratres. Nec me latet, quam molesta res sit, quam graves futuri sint sumptus, quibus incommodis implicita sit migratio. Sed dum adversæ partis truculentiam mecum expendo, quidvis potius ferendum: hoc, meo judicio, optimum compendium esset. Si vero manere omnino cogat necessitas, nimium servilis erit dissimulatio, professis Christi hostibus offerre baptizandos infantes, & de fide contraria tacere. Quid captent, minime obscurum est, nempe ut de pura quam profitemur doctrina triumphos agant. An æquum est nos illis esse vel adjutores, vel ministros ad Dei veritatem pedibus calcandam? Excipis, penes ipsos ordinarium esse ministerium. Ego, ut taceam de individua Coenæ & Baptismi conjunctione, quam alius quispiam urgeret, non existimo tanti esse quod sibi vendicant, quin profitenda sit ingenue fides, ad cujus abnegationem oblique pios trahunt. Facessat omnis personalis respectus. Scio enim Sacramentum non pendere à dignitate ministri. Alia quæstio nunc vertitur. Liceatne pro Pastore agnoscere, qui palam oppugnet sacræ Coenæ vim, rectum usum, & institutionem: deinde spontaneam discessionem faciat à veris Christi Ecclesiis. Quanquam adeo præcise non ago, sed tantum exigo, ut qui infantem suum offert ad Baptismum, ingenue profiteatur quod de Coena sentit, ac simul testetur se fraternam conjunctionem colere cum omnibus Ecclesiis, quæ idem sentiunt. Atqui hanc conditionem non admittent. Proditor ergo, qui sciens & volens, impiam superbiam & sacrilegum divor-

divortium silentio suo ratum habet. Morbis meis & occupationibus ignosces, si non accuratius de singulis dissero. Adde, quod summa rei, & simplici definitione contentus, ad minutissimos quosque scrupulos discutieodos non libenter studium meum applico. De miseris Galliæ perturbationibus malo ut te alii doceant. Vale eximie vir, & integerrime frater. Dominus te semper gubernet Spiritu suo, invicta virtute sustineat, & incolumem tueatur. Salutant te plurimum Collegæ mei, ex quorum sententia tibi respoodeo. Genevæ, 18 Junii. M. D. LXII.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALVINUS N. N. S.

Ejusdem cum superiore argumenti.

VEhementer nobis dolet, optimi fratres, acsi non satis mali foret in misera tristique Ecclesiæ vestræ dissipatione, exorta esse inter vos certamina, quæ ad cootentionem usque erumperent. Quod eo nobis molestius est, quia ad reconciliandam gratiam tollendumque dissidium non alia occurrit ratio, nisi utrimque propria sententia cedatis: quod veremur ne difficile sit à vobis impetrare. Certe io literis vestris deprehendimus quod agnovit ille io Iliade Homeri, peccari intus & extra. Putat una pars, post clausa templa usque ad ultimam litis decisionem manendum nihilominus fuisse in statione. Alii autem conteodunt, fas non fuisse diutius subsistere in eo loco, ubi per summum probrum oppressa fuisset veritas, & quodammodo in exilium pulsa. Nos autem non aliter possumus statuere, quam recte fecisse eos, qui statim collectis vasis illinc migrarunt. Quibus vero commodum non fuit alio traosfugere, eos misericordia potius, quam insectatione esse dignos. Nam certe homines exteros hospitio affigere, acsi mancipia essent glebæ addicta, plusquam indignum esset. Fingamus integram adhuc stare Ecclesiam, privatis tamen hominibus nulla esset religio solum vertere: quo magis concedendum est, ut locum deserant, ubi erepta sunt pietatis exercitia. Rursus eos, quibus domestica necessitas obstitit ne se alio conferrent, exagitare tanquam sanæ doctrinæ proditores, minime humaoum est. Quod autem objicitur, Ubi liberos suos offerunt ad Baptismum, ita eos Christum ludibrio exponere: fatemur quidem, si dissimulent tam errores & deliria, quam tyrannidem & barbaram superbiam eorum, quibus baptizandi munus concedunt, se detestari, prævaricationem esse non ferendam. Certum enim est, nihil aliud venari umbratiles illos ministros: quam ut de Christo, & sana doctrina triumphum agant. Hæc eorum insolentia foveri à nobis noo potest, quin simus in Christum contumeliosi. Verum si intercedat ingenua confessio, qua refellatur eorum arrogantia, non videmus quid pios homines impediat, quo minus ab illis sinant liberos suos baptizari: quia ferre coguntur ut ordinarios ministros, quamvis oon probent. Alia longe sacræ Cœnæ ratio est, quam nemo ex manu eorum sumet sioe turpi sanæ doctrinæ abnegatione. In hac controversia excutienda longius progredi non placuit: imo quæ hinc inde scripsistis, consulto non attigimus, oe sedulitas nostra oleum camino adderet. Itaque vos rogamus & obtestamur, ut deposito litigandi studio, & sedato omni fervore, vos mutuo amplexemini. Qui dura illa servitute premuntur, gemant, & fratribus gratulentur quam alibi nacti sunt libertatem. Quibus vero iniquam illam dominationem effugere datum est, fratribus suis condolescant potius, quam eos nimis præcise urgendo exaniment. Interea quod hanc moderationem tenere maluimus, quam votis vestris obsequi, ignoscite. Dominus vos Spiritu mansuetudinis, & simul invictæ fortitudinis semper gubernet, vosque iterum in unum corpus colligat. Valete optimi & nobis charissimi fratres. Genevæ, 27 Octobris. M. D. LXII.

JOAN. CALVINUS N. N. S. D.

Ad Baptismum minus legitime administratum.

LIteræ vestræ perquam oobis jucundæ fuerunt, optimi fratres, quod tandem vobis concessus sit in urbe locus, & data concionandi libertas. Hoc singulare beneficium aliis majoribus Deus cumulabit. Etsi autem vos maneot novi & assidui conflictus, & brevi forte erumpet Diaboli furor, strenue pergendum erit. Superioribus vestris literis hue usque noo respondimus: quia nemo se obtulerat, qui nostras tuto perferret. De quæstione autem proposita sic sentimus. Quia nemo privatus Baptismi legitimus est minister, huic malo severe occurrendum esse: quia manifesta Baptismi est profanatio. Et quooiam hic mos perversus ex superstitione traxit originem, dum salutis necessitas signo affixa fuit: eo minus foveodum est duplex malum. Dubitanter hac de re loquitur Augustinus: Si quispiam privatus baptizet, ubi cogit necessitas, aut nullum est, aut veniale delictum. Atqui nobis longe pluris esse debet inviolabile
Christi mandatum: Ite, docete, baptizate. Hic *Mat. 28.*
nexus absque sacrilegio solvi non potest. Accedit *vers. 19.*
Apostoli sententia: Nemo usurpat sibi honorem, *Heb. 5:4.*
sed qui vocatus est. Adulterinum ergo Baptismum censemus, qui administratus est à privato homine. Ac in Ecclesia recte composita tolerabilis non esset hæc temeritas. Sed quia id apud vos inter principia contigit, aote restitutum Ecclesiæ ordinem, & rebus adhuc confusis, non tantum errori danda est venia, sed ferendus est qualiscunque Baptismus; modo ne in exemplum trahatur, quod semel perperam gestum est. Nam in Ecclesiæ dissipatione multa Deus coodonat, quæ nullo modo admittere fas esset in Ecclesiam bene ordinatam. Olim quum vitiata esset Religio, haud dubie multis vitiis ac corruptelis implicita Circumcisio fuit: quam tamen iteratam fuisse non legimus, quum revocaretur populus ad purum cultum. Ergo anxie disquirere necesse non est, ac ne expedit quidem, in omnes circumstantias, quæ innumeros scrupulos gignereot. Proinde quod ignovit Deus sub Papatu, oos quoque sepeliamus. Nunc ubi de vero Baptismi usu admonita fuerit Ecclesia, quod pugnaret cum Christi instituto pro nihilo ducendum esset, ac de integro baptizandus qui pollutus fuerit profana aspersione. De mulierum Baptismo aliud est nostrum judicium. Nam quia prodigiosa fuit audacia, ut se præter naturæ legem mulieres ad hoc munus ingererent, minime dubitamus quin secure tale flagitium repudiandum sit. Interea periculum non est ne vulnerentur infirmæ conscientiæ, nisi quis nimia curiositate frustra sibi molestus sit: quia nemo est qui sciat se à muliere fuisse baptizatum: deinde quia veteri decreto Concilii Carthaginensis prohibitæ sunt fœminæ ab officio baptizandi, neminem offendet novitas, quæ metuenda esset in viris. Valete optimi & integerrimi fratres. Dominus vos gubernet spirituali prudentia, virtute sustineat, & omnibus donis locupletet. Multam salutem precamur Senioribus, & toti Ecclesiæ. Genevæ, 13 Novembris. M. D. LXI.

Si qua ratio generalis Concilii Christianis dari possit.

UT finem tandem habeant turbæ & dissidia, quibus Ecclesiam scissam & laceratam esse videmus, opus est libero & generali Concilio.

Libertas in tribus capitibus continetur, in loco, in personis, in modo vel ratione procedendi.

nem amplecti nequeat, modo conveniat de re ipsa, tolerari forte poterit ejus infirmitas, ne ob res quasque minimas scindatur Ecclesia. Hortamur ioterea pios omnes ad hanc modestiam & sobrietatem, ut potius quisque ad reliquos omnes accedat, quam sua pervicacia speciem præbeat tentandæ religionis. Cæterum, non aliter consistet Ecclesiæ incolumitas, quam si ad eam purgandam, frenandas libidines, tollenda flagitia, corrigendos perversos mores vigeat excommunicatio: cujus moderatum usum quisquis recusat, præsertim admonitus, se ex Christi ovibus noo esse prodit. Valete eximii viri, & nobis ex animo colendi fratres. Dominus semper vobis adsit, vos gubernet suo Spiritu, & virtute sua confirmet ad implendum sanctæ suæ vocationis cursum. Genevæ, 3. Nonas Martii.

Joannes Calvinus fratrum nomine.

Cælibatum in Ministro non ita requirendum esse.

Gratia tibi & Pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu, frater mihi plurimum in Domino observande.

SOlemus, si quando ad eos scribendum est, quibuscum nulla nobis familiaritas aut necessitudo intercessit, diligenter principio excusare ac deprecari, ne vel temeritatis vel importunitatis ea in re notemur. Ego tamen, etsi de facie prorsus tibi sum incognitus, satis causæ habere mihi videor, cur te meis literis sine ulla ejusmodi excusatione compellare audeam. Præterquam enim quod Christus noster, quem uno spiritu colimus & confitemur, satis firmum intimæ amicitiæ vinculum nobis esse debet: quum mihi singularem tuam erga me benevolentiam N. exposuisset, non dubitavi quin officii mei vicissim esset, similem erga te animi mei sensum, quo possem modo, testari ac declarare. Præcipue vero mihi fiduciam addidit, quod & referebat te scriptis meis oblectari, & tibi non ingratum fore officium hoc promittebat, si privatas à me literas acciperes. Obtemperavi igitur, eoque libentius, quod me tibi non vulgariter obstrictum judicabam, propter istud tam propensum io me studium: oec habebam in præseotia quod referrem, nisi hoc unum quod ille postulabat, & mihi facile erat præstare. Fidem porro non dubiam habui ejus testimooio, quod apud te annum unum educatus totum animi tui sensum hac in re perspectum habere potest. Ergo, ut jam dixi, quum tu mihi aditum ad te non difficilem patefeceris, diutius in longiori excusatione non immorabor. Principio hoc tibi certum esse velim, nihil me magis cupere, quam & ioteriorem habere tecum amicitiam, & eam quibus licebit officiis confirmare. Ita enim mihi dotes tuas prædicavit pius hic frater, ut te inter eos facile recenseam, quibus plurimum debent quicunque Christi esse volunt. Quo pauciores hodie boni sunt, eo majore in pretio bonitas ipsa nobis esse debet, ubicuoque apparet. Tu vero, ut audio, non exiguum & prudeotiæ & sinceritatis & sanctitatis specimen in eo præbes, quod quum munus periculi & laboris plenum ingenti difficultate istic sustineas, ita re geris, ut piis ac cordatis omnibus abuode satisfacias. Proinde merito & illas tuas virtutes suspicere, & te in Domino amplecti ac colere debent quibus cordi est Ecclesiæ ædificatio. Quantum ad me attinet, utinam luculentiore aliquo documeoto ostendere possem, quantopere te amem, quantumque tibi deferam. Quod tamen unum mihi restat, polliceor tibi meas ad Deum preces testes fore ejus charitatis, quam humanis officiis experiri non potes. Interim Ecclesiis vestris ex animo gratulor, quibus præter sinceriorem doctrinam, tot egregia bona contulit Dominus. Neque enim parvo æstimandum est, quod tales habent Pastores à quibus regantur & ordinentur, quod adeo beoe moratæ sunt, quod adeo præclara forma constitutæ, quod optima disciplina præditæ, quam jure vocare possumus optimum atque adeo unicum retinendæ obedientiæ vinculum. Nos enim magna nostra molestia experimur quid valeat, dum eam desideramus, nec ulla ratione possumus ad eam pervenire. Hæc res facit, ut sæpe animo vacillem ac minus streoue functionem meam exequar. Quin etiam desperarem prorsus, nisi succurreret Ecclesiæ ædificationem semper esse opus Domini, quod ipse virtute sua prosperabit, etiamsi nos adminicula omnia deficiant. Est tamen hoc magnum rarumque bonum, adjuvari tam necessario præsidio. Itaque Ecclesias nostras tum demum rite suffultas arbitrabor, ubi isto oervo colligatæ fueriot. Cæterum confessionem vestram quæ nuper fuit edita, inspexi tantum. Percurrere oondum per opportunitatem licuit. Habet tamen ab iis viris testimonium, quorum judicio facile acquiesco. Tamen io commendatione cælibatus cuperem vos esse paulo parciores. Ignosces hac in re meæ simplicitati, quod libere tibi exponere non dubito, quid mihi noo ita placeat. Video consilium vestrum non omnino destitui aliqua ratione. Conjugio qui impliciti tenentur, minus suot ad opus Domini expediti: ut magnopere ab hac remora solutos esse expediat, qui se totos volunt Domino consecrare: deinde ipsa continentia non minimam sacro ministerio dignitatem commendat. Postremo non vi nec tyrannice adigitis ad cælibatum qui io functione sunt Ecclesiastica: sed quod judicatis in rem esse Ecclesiæ, simpliciter illis consulitis, ac suadetis. Atqui, ut fatear conjugium multa & varia impedimenta secum trahere, à quibus optandum sit liberos esse Christi servos: non tamen ejusmodi esse concedam, quæ ab officio illos revocent. Tum vicissim objiciam, cælibatum quoque suas habere incommoditates: easque oon parvas nec unius generis. Nondum de continentiæ difficultate loquor. Sed dico cælibes non minoribus nec paucioribus distrahi avocamentis, quam conjugatos: aut certe parum esse discriminis, quin utrique ex æquo distrahantur. Quod si etiam constaret nihil cælibatu liberius, conjugio nihil esse magis impeditum: obstare tamen id non debet, quomious oecessitati consulatur. Certum est autem, conjugio multos utiliter carere non posse, qui sunt præ aliis ad ministerium idonei. Ad secundum respondeo, Dominum optime omnium providisse, quibus ornari dotibus suum ministerium conveniret. Videmus autem 1 Tim. 3. vers. 2.
longe abesse, quio cælibatum inter eas commendarit. Quod non imperatis eam certa lege, probo. Sed Tit. 1.
vide ne illud ipsum legem sit præscribere, minoris æstimare eos qui uxores duxerint, quod videantur nonoihil ornamenti amisisse. Neque in veteri Ecclesia lex erat, quæ cogeret. Sed ita invaluerat præpostera cælibatus admiratio, ut conjugium in Episcopis dedecore notaretur. Postea sensim irrepsit legis severitas, quæ innumeras malorum formas nobis peperit: quid boni attulerit, non possum judicare. Proinde semper vereor, ne periculosum sit immodicum haberi cælibatui honorem, quo boni viri à conjugio absterreantur, etiam ubi urget necessitas. Non abs re igitur cupere mihi videor, ot si qua est hac in re apud vos austeritas, mitigetur: oon quia vobis in præsentia obsit, sed quia multum obesse posteris poterit, quibus scis esse cousuleodum. Quod si rationes vestræ ita nunc habent, ut periculum aliquod ex Pastorum conjugio vobis immineat, initam esse rationem velim, qua obviaretur. Cogor iterum veniam hujus meæ rusticitatis petere. Non enim mihi temperare potui, quin timorem meum hac in re breviter indicarem: supervacuum illum fortassis,

sed tamen non de nihilo conceptum. Atque ut intelligas me privatam causam hic non agere: ego quem cælibatui tantopere infestum vides, uxorem nunquam duxi: & an ducturus aliquando sim, nescio. Quod si duxero, hoc consilio faciam, ut expeditior à mulis tricis Domino vacare possim. Neque in ista actione incontinentiæ meæ prætextum capto, quam objicere mihi nemo potest. Verum occasionem cogitandi volui tibi præbere. Neque enim dubito, quin si animum semel ad hanc consultationem serio adjeceris, pro tua singulari prudentia longoque usu, provisurus sis quid sit maxime salutare: & quod optimum factu visum fuerit, facturus. Quantum ad hanc functionem cui præfectus es, sic te eam administrare confido, ut nullius exhortatione opus habeas. Magis optarem abs te admoneri, si quando tibi occasio daretur, & tantum otii haberes. Interim, quod sponte scio te facere, conservandæ unitati studeas obtestor. Tempora ipsa nos satis docent, quam necesse sit fideliter in Domino conspirare, quo ita junctis animis adversus Satanam omnesque ejus ordines militemus. Dominus Jesus te conservet, frater integerrime, & mihi in Domino reverende. Rogo ut meo nomine salutes, quos sperabis æquo animo salutem accepturos.

Ad quædam doctrinæ capita aliquatenus infermentata.

Ex Gall. Dilectissimi fratres, quia redditæ nobis fuerunt literæ vestræ quarto mense postquam datæ fuerant, mirum vobis videri non debet, quod tardius expectatione vestra ad illas responsum à nobis acceperitis. Ut ad rem veniamus, valde nobis dolet quod ita sursum & deorsum agitari vobis contingit; & ubicunque pedem tuleritis, Satan comminiscatur aliquid, quo vobis novas molestias inferat. Atqui non alia fuit Patrum
1 Cor. 4. vers. 11. conditio, ut de se testatur Paulus, quod & ipse & reliqui pii incertis sedibus vagarentur. Etsi igitur solum sæpe vobis vertendum sit, & mutari subinde quod ad corpus contingat: discenda est nihilominus vera animi statio & spiritus constantia. Atque illa doctrina in usum deducenda est, quæ filiis Dei peregrinandum esse in mundo tradit: quæ etiam omnibus piis communis est, quamvis illius experientiam unis præ aliis D. constare velit, dum illos huc & illuc circumducit. Vobis interea ipsi & condolemus, & ex animo vestræ quieti, si qua nobis ratio ad manum esset, consultum vellemus. Et tamen hæc nostra συμπάθεια erga vestras miserias efficere non potest, ut vos liberemus ab officio: atque ut hoc nobis accideret, nihil aliud esset, quam vobis imponere variis blanditiis, neque hoc vobis ipsis utile foret. Imo & ipsi scitis eo magis augeri nostram coram Deo condemnationem, quum ab hominibus absolvi studemus. Non aliud igitur superest, quam ut pure & simpliciter aperiamus vobis, quid nobis videatur de eo quod est à vobis propositum. Ac primum quidem valde mirati sumus, quum audivimus, in ea confessione quæ requiritur à vobis, nihil videri vobis inesse quod Dei verbo directe repugnet. Atque in eo existimamus metu vobis præstrictos fuisse oculos. Nam in articulo Baptismi, damnantur nominatim, qui existimant infantes à nativitate esse sanctificatos. Et quod ad Cœnam, dicunt Judam non minus corporis Christi participem fuisse, quam Petrum. Item illud, quod Christus in sua humana natura ubique sit, uti ipsi videtur, quum Deus sit & homo: quasi unitas personæ confusionem divinæ & humanæ naturæ afferret. Quod affertis ista non esse proprie confessionem fidei, nihil aliud est (quod cum bona venia dictum sit) quam effugium, ad dissimulandum malum vel contegendum. Porro Dominus non est sophista, ut sibi illudi ejusmodi cavillationibus sinat. Utcunque igitur aliud nomen vel titulum scripto illi imponatis, testamini tamen cum solenni jurejurando, ita vestram fidem habere. Atque ut ad Deum usque non ascendatur, tamen apud homines etiam ita spondendo bilingues estis, ut perfidiæ notam evitare non possitis. Ut enim bona sit illorum intentio, à quibus vobis ista proponuntur: non est hoc tamen satis, si ad rectum finem per media minus licita tenditis. Petimus igitur à vobis per Dominum, si ad tempus ita consopiti fuistis, ut nunc serio expergefiatis. Ut enim sincere dicamus quod res est, non potest scriptum ejusmodi admitti, quin simul oblique abrenuncietur Dei veritati, quæ una nobis non quavis statione modo, sed vita ipsa charior debet esse. Hoc est autem remedium, si ita reponatis, Baptismum infantibus superfluum non esse, quia promissione sanctificati sint, quum Sacramentum sit confirmatio necessaria propter humanam infirmitatem, ut ita promissio secum trahat comes Sacramentum, nedum ut illius contemptum invehat. In articulo de Cœna sic reponatis, Substantiam veri corporis & sanguinis Jesu Christi, uti ex utero Virginis illam semel accepit, præsentem esse in Cœna tam fidelibus quam infidelibus: & quamvis soli fideles revera & efficaciter percipiant, non minus tamen infideles reos teneri corporis & sanguinis Domini, quia Sacramentum polluerint. Item horum verborum loco, Rejicimus doctrinam illorum qui tradunt non percipi Christum nisi spiritualiter, reponatis, Qui tradunt non percipi nisi Spiritum Christi, carne nimirum & sanguine exclusis. Scriptum est enim, Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Et quamvis illa perceptio spiritualis sit, non ideo minus tamen fit reipsa, neque in sola phantasia vel opinione consistit. Item horum verborum loco, Christum secundum naturam humanam sedere: Confitemur Christum ita esse in cælo secundum humanam suam naturam, unde & illum expectamus, ut tamen pro infinita sua virtute quæ sese ubique porrigit, ex quo ad dexteram Patris consedit, possit nos incomprehensibili modo vere pascere corpore & sanguine suo, sine ulla mutatione loci. Ubi fit mentio Sacramentariorum, sic illud nomen interpretandum erit, ut per illud intelligantur qui aut tollunt vim Sacramentorum, aut usum corrumpunt.

Si Episcopus vel Curatus ad Ecclesiam se adjunxerit.

Rogatus sententiam de Episcopis, Curatis, & aliis ejusmodi graduatis quos vocant, si quos Dominus ea gratia dignaretur ut ad Ecclesiam sese adjungerent, quomodo sese erga illos gerendum sit: illam ita hic in pauca contuli, ut à lectoribus brevitatis veniam deprecer: quum præter summas temporis angustias, quibus hæc dictare cogor, catarrho quoque afflictus sim, qui me lentiorem & tardiorem omnino reddit. Ex Gall.

Si ergo acciderit ut quis ex Papatu cui animarum cura commissa fuerit, Episcopus nempe vel Curatus, Domini gratiam perceperit, ut puram Euangelii doctrinam profiteatur: si minus idoneus ad Pastoris munus deprehendetur, neque ea quæ requiritur præditus scientia & dexteritate, temere fecerit omnino si tantæ rei sese immiscere voluerit. Fructus igitur conversionis ipsius in eo extabit, si se omni ea cura abdicaverit, atque ita agnoscat nimis crassum illum abusum, quod prius titulum inanem sine re gesserit. Ac proinde successori idoneo decedat, qui legitime instituetur: ipsi satis erit si ovis locum teneat in grege Domini.

Si vero quis istiusmodi doctrina & dexteritate & affectu etiam præditus erit ad porro etiam docendum, primum omnium edat fidei confessionem, ac

sancte

sancte testetur se puræ & sinceræ Religioni adhærere: deinde vero agnoscat suam illam vocationem cum mero abusu fuisse conjunctam: petat novam approbationem: ac nominatim irritum profiteatur, quod auctoritate Papæ institutus prius fuerit, ac simul abrenunciet illicitis omnibus mediis & repugnantibus ordini, quem Dominus Jesus Christus in Ecclesia constituit.

His præmissis, non video quid obstet, quominus ille admittatur ad munus Pastoris, modo promittat & reipsa præstet fidem, quæ ad munus fungendum requiritur: ac præsertim ut sese conjungat cum cœtu Ministrorum qui verbum pure docent, seseque subjiciat disciplinæ & politiæ, quæ inter ipsos locum habet. Quod ad superioris ipsius vitæ memoriam attinet, illa sepulta maneat: neque quidquam illi tum admissum imputetur, tantum ut admoneatur officii in posterum legitime præstandi. Si objicitur Pauli
1 Tim 3. vers. 2. canon ille, quo traditur eligendum Episcopum irreprehensibilem esse oportere: respondeo non hic agi, meo quidem judicio, de simplici vel absoluta electione, sed de approbatione vel restitutione ad certum munus propter intervenientem corruptionem. Quemadmodum enim istiusmodi obtinuerunt tum gradum illum & titulum Pastorum ad suum judicium: ita sane ubi sese ipsi offerunt ad munus illud deinceps præstandum, non male illis ab Ecclesia conceditur quod ab ipsis ante minus legitime usurpatum erat. Duo sunt in illo statu summa vitia. Unum, quod non recta ratione instituti sint ad munus Ecclesiasticum. Alterum, quod de illo gradu sese ipsi dejecerint, dum nihil ejus præstiterunt, quod ad rem pertineret. Sed illud non facit quominus agnoscantur pro Ministris ordinariis, ubi sese Ecclesiæ conjungere paratos ostendunt: atque ita de novo confirmentur demum, ad corrigendum præcedentem defectum.

In primis autem hic ultro citroque ambitio cavenda est. Nam ut in nullius gratiam ordinem Ecclesiæ fas est convellere: ita etiam ea severitas adhibenda non est, quæ opinionem quandam afferat, quasi emolumentum privatum hic quæratur: ut vocabu-
1 Cor. 11. vers. 16. lum illud φιλόνεικος quod hic adhibet Paulus, eo pertinet: sic expeditum erit in istiusmodi negotiis, ut nemo studeat obtinere unus præ aliis in Ecclesiæ ministerio adeundo, vel suscipiendo. Si qui se in viam redire velle testantur, hoc judicio sibi injuriam fieri queruntur, peccant maxime. Constat enim non posse haberi pro Christianis Pastoribus, nisi prius abrenuncient Sacerdotio Papali, ad quod provecti erant, ut Christum sacrificarent: quod est blasphemiæ genus omnibus modis detestandum. Præterea etiam requiritur ut aperte profiteantur, se abstinere omnino velle ab omnibus illis superstitionibus & fœditatibus, quæ simplicitati Euangelii repugnant. Quomodo enim sanctam Cœnam administrabunt, nisi ab illa Missæ abominatione alienissimos sese ostendant? Ut neque Baptismi idonei ministri esse possunt, nisi aperte rejectis illis corruptelis, quibus ex parte hominum depravatus fuit. In summa, non possunt admitti pro Pastoribus ab Ecclesia, nisi sese ad officium præstandum ipsi obstringant.

His præsuppositis, istiusmodi Episcopi partes erunt, dare operam, quantum in se erit, ut omnes Ecclesiæ quæ ad ipsius Episcopatum pertinent, ab omnibus erroribus & idolorum cultibus repurgentur, dum ipse exemplo præibit omnibus Curatis suæ Diœcesis, atque ipsos inducet ad admittendam reformationem, ad quam Dei verbo invitamur: & quæ tum statui, tum usui primitivæ Ecclesiæ omnino respondet. Simul etiam demonstret, se non probare illos qui verbo Dei obedire detrectaverint: oti altera ex parte suum consensum cum veris Dei servis testetur, & fraternam cum eis conjunctionem colat. Quod attinet ad bona illa quæ temporalia vocantur, sive in jurisdictione, sive in reditu annuo consistant: quamvis illorum origo ab ea corruptione emanarit, quæ nullo modo ferenda sit cum ministerii spiritualis pura simplicitate: quamdiu tamen res ita confusæ manent, poterit quodam sinendi modo ipsis possessio relinqui, adhibita illa exhortatione, Videant quomodo ea dispensent quæ Deo dicata noverint, tum ut ne profanent res Deo sacras, tum ut sese in modestia contineant, quæ veros Episcopos deceat. Quod reliquum est, si istiusmodi ita suis proventibus & dominiis addicti sint, præstaret contentos esse nomine Protectorum Ecclesiæ, operam dantes uti verbum Dei annunciandum à Ministris susciperetur, ac cultus Dei sartus tectus maneret: ut interea ministerio sese non immiscerent, sed illi adesse studerent, ut inspectione quadam nomine & auctoritate regia freti vel subnixi. Atque eo casu, etiamsi illic subesset infirmitas, quæ non esset excusabilis, tolerandi essent tamen, dum pro honoratis Ecclesiæ membris, cui sese impenderent, haberentur.

JOAN. CALVINUS N.N. S.D.

Ad diversos articulos.

Dilectissimi fratres, quia ad singulas Ecclesias quæ apud vos sunt, hoc scriptum spectat maxima ex parte, commodissimum duximus nostras ad vos literas communes dare, non tam ut labori parceremus, quam ne multum verborum frustra singulis literis insumendum esset: ac præsertim ut ita persuasi sitis, nos diversis literis nihil diversum respondere, quum nostrum consensum omnibus perinde constare velimus. Primum igitur, quia accepimus quibusdam non probari, quum de fide interrogantur, ut si minus instructi deprehendantur, ad Cœnam non tantisper admittantur, donec melius profecerint: petimus ab illis quibus iste rigor non placet, in nomine Domini, ne sibi in malo suo indulgeant; neque etiam hoc captent, ut indulgeatur illis quod ad ipsorum exitium pertineret. Nota esse debet illa Apostoli sententia inter Christianos, sacrilegii teneri quicunque panem Domini indigne comederint. Ut vero quis illo digne utatur, requirit ut sese quisque probet: ubi satis docet, non debere ad istam mensam accedere qui ad sese probandum non sunt idonei. Quisquis igitur non ante institutus in fide, temere ad Cœnam accedit, iram Dei provocat: ut qui ita indigne vetantur accedere, non habeant quod querantur, dum ita illorum salus potius procuratur. Ac si quisque satis saperet, sibi quisque judex esset: sed quia multi parum sibi attendunt, expedit certum ordinem extare in Ecclesia, uti nunquam non hoc obtinuit, ne profanentur Sacramenta. Ubi enim promiscue omnes admittuntur sine delectu, contemptus est quem Dominus tolerare non potest. Dominus ipse Cœnam solis discipulis distribuit. Quare quisquis non est institutus in Euangelii doctrina, non debet accedere ad Domini institutum. Nemo igitur moleste ferat, dum ipsius Christianismus probatur saltem tenuissime, quum ad Cœnam admittendus est. Idem etiam statuendum est in toto statu & ordine disciplinæ, quæ in Ecclesia vigere debet, ne admittantur illi qui indigni judicati fuerint. Scimus hoc novum videri illis qui non tenent discrimen inter jugum Domini nostri Jesu Christi, & Papatus tyrannidem: sed vestrum est potius inspicere quæ sit Domini voluntas, ut illi vos submittatis, quam ut frena laxetis vestris affectibus. Nam & infidelium olim exemplum hic nobis incutiat pudorem oportet. Utcunque enim illi non eam reverentiam adhibuerint in suis superstitionibus, quæ à nobis præstanda est in Sacramentis: hoc tamen habuerunt pro confesso, ab illis arcendos esse quicunque aliquo crimine polluti censerentur. Quum vero Cœna Domini alicui interdicitur, ne se per-

Ex Gall.

1 Cor. 11.

perpetuo excludi eaistimet, neque conjici in desperationem, sed hoc fieri ut sese dejiciat, utque alii per illum discant. Quum igitur hoc totum Dei verbo præscribatur, petimus à vobis per Dominum, ne vos subjicere pudeat rei de qua compertum habetis quam recta quamque sancta sit. Non est etiam nobis dubium, esse apud vos delectos homines & constitutos ad corrigenda scandala, ad monendos qui peccaverint, atque illos agnoscendos qui sese honeste gerunt. Qui autem ad ea munera vocantur, eam humanitatem, eamque moderationem præ se ferre debent, ne censuræ prætextu quis infametur, aut prematur calumniis, falsis delationibus aut suspicionibus. Atque hoc attingimus nominatim, ut ita admittantur quæ fient admonitiones, ut is ad quem pertinebunt, audiatur etiam si quam eacusatiooem habear, ne aperiatur fenestra detrahendi, & molestia afficiendi innocentes. Sic igitur expediet aliquem pro officio deferri apud Seniores, ut delato sese purgare liceat: ac si ioooceus comperiatur, delator seorsim corrigatur ut minus circumspectus: sin vero malus animus ad delationem calumniosam ipsum impulit, illud esset plane intolerabile. Vestrum est autem orare Dominum, ut quos ad istud munus elegistis, illos Spirito suo regat cum vera prudentia, mansuetudine, zelo, rectitudine. Vos vero ipsos finite frenis illis contineri, quibus omnes opus habemus; & quorum est inspicere in alios, primi illi & corrigaotur & castigentur.

Inter alia vitia quæ multi sibi condonari vellent, unum est: nempe ut liceret ipsis beneficia illa Papatus, quæ vocant, retinere, vel de illis negotiari. quod omnino eatra disceptationem damnandum est. Crimen est enim quod Christianismo diserte repugnat, si quis se talibus sacrilegiis contamioet. Alterum est non tanti momenti in speciem, offerre nempe infantes ad Baptismum Papisticum, aut prosequi funera mortuorum. Atqui ubi illi, qui hoc sibi licere aut non imputari volunt, serio seipsos eacusserint, ac Deum judicem sibi posuerint ante oculos, facile in seipsos ferent sententiam. Satis enim est notum vobis, quam fœdis & detestandis superstitionibus, adeoque meris Satanæ ludicris fœdatus sit Baptismus in Papatu. Ut quisquis offert illum infantem, polluat ipsum quantum in ipso est, non autem benedictionem Domini ipsi procuret. Participare etiam precibus quæ fiunt pro mortuis, hoc non aliud esse potest, quam tantundem derogare unico Christi Domini nostri sacrificio, quando purgatorium solis humanis satisfactionibus nititur. Videte igitur an illud sit excusabile, & an, ubi quis ita scandalizaverit Ecclesiam, dissimulari debeat, aut pro levi delicto tolerari; ac non potius eam reprehensionem mereatur, quæ illum moneat, ut sit cautior in posterum, cui tale aliquid acciderit. Scimus in quibus versemini angustiis, ac vobis quoque pro charitatis officio condolemus: sed quia nihil juvaret à nobis absolvi, finite in vos potius ea Dei verbo ferri sententiam, ut totum istud vestro bono & saluti cedat.

Audimus aliud inter vos disceptari: nempe an liceat cuiquam ingerere sese ad prædicationem eo loci ubi Ecclesia reformata extet, etiamsi ab Ecclesia hoc ratum habitum non sit. Atque ut quis ita se gesserit, an etiam liceat ad illum audiendum venire. Hic autem oramus ut diligenter attendatis, utcunque Dominus inter vos corpus aliquod Ecclesiæ constituerit, inde non sequi, multa non esse toleranda in ἀταξία publica quæ istic adhuc viget, quæ in Ecclesia bene constituta ferenda non essent. Non loquimur de illis actionibus, in quibus peccatur in Deum, quæque ipsius verbo repugnant. Sed quum miseri Papistæ sint ut oves dispersæ, ubi Dominus eacitat certos homines, qui illos ea dissipatione colligant, tantum abest ut talem opem illis oblatam impedire ipsi debeamus, ut potius eo casu nobis usurpandum sit illud Domini, ut habeamus pro nostris tum, qui *Luc. 9.*
noo sint adversum nos. Quia hic non agitur de munere Pastoris, sed tantum de illius opera, qui ita docet, ut sensim ad Christum adducat qui erant prius dispersi. Non agitur etiam de ordine perpetuo: sed de medio quodam extraordinario, quo Dominus utitur in confusione Papatus. Recordamini etiam illius Apostoli sententiæ, quod qui non sunt Ecclesiæ *1 Cor. 5.*
domestici, ipsius regulæ & statutis non sint subjecti. Observandum denique quod alibi tradit idem Apo- *Philip. 1.*
stolus, offerri nempe gaudii materiam, ubi Evangelium promovetur, etiamsi hoc per occasionem fiat. Quamobrem nobis non videtur interdicendum fidelibus ab istorum prædicatione, modo illic extet proba & pura doctrina: absit autem precatio omnis superstitiosa, aut quævis alia mistura. Neque tamen hoc eo pertinet, ut inde occasionem captent subducendi se à cœtu ordinario, aut etiam segnius conveniendi ad ordinarium Pastorem audicodum. Incitandi sunt potius & confirmandi ad tenendum ordinem, in quem ipsos semel introduxit Dominus. Ac proinde attendite vobis, ne circumveniamini ab illis qui obliqua via tentant abducere oves à grege, ut à pastu ordinario alienas reddant. Interea si qui illos adeunt non curiositate quadam illecti, neque ut à recta via declinent, tolerandi quidem illi videntur.

Gravius est vero quod quidam adeunt etiam conciones monachorum, qui verbum aliquod veritatis inspergunt suis mendaciis, ut ita gratiam sibi concilient. Quasi vero non ipsi nimis propensi ad vanitatem simus, & ad mendacia, ut novi magistri quærendi sint, qui nos eo inducant. Neque immerito illos punit Dominus, qui talibus mixturis delectantur: ut reipsa constat illorum plurimos & à veritate deflectere, & Satanæ imposturis infici. Neque id aliunde est quam ab ipsorum ingratitudine, quando puræ doctrinæ non acquiescunt, sed vento pasci cupiunt. Justo vero judicio Dominus istos inebriari sinit. In genere cavendum vobis, ne sitis ex eorum numero qui semper discunt, ut ait Paulus, *2 Tim. 5.*
& nunquam scientiam veritatis assequuntur. Memores etiam esse vos velimus illius Domini admonitionis, ut caveatis vobis à fermento Scribarum & Pharisæorum: quando ita nobis difficile est qui eo semel aliquando imbuti fuimus, ut eo vere eapurgemur, ac nihil ex illa corruptione fæcis in nobis hæreat. Quid iis igitur fiet, qui inter illos etiam vivere cupiunt, atque ita sponte Deum tentant? Idem existimandum est de toto genere precularum quas horas & patinostras vocant, & cæteris ejusmodi idololatriæ instrumentis. Sic enim idola nobis prorsus esse debent eaecrationi, ut ne illorum quidem nomina nobis in ore sint, ut est in Psalmo 16. Cui respondet & illud Ezechielis, quod si bene pœnitet ante- *Eze. 36.*
actæ vitæ, & viarum nostrarum in quibus erravi- *vers. 32.*
mus, illarum nos etiam non pudere non potest. Sunt aliæ corruptelæ, quæ eo etiam accedunt. Aleæ enim & quas Cartas vocant, ut ad superstitionet non pertinuerint, sed aliorum vitiorum fuerint instrumenta, multum quoque damni & malorum passim intulerunt. Ac quod ad istiusmodi lusus attinet, non ita prorsus à nobis damnarentur, si in eorum usu quod licet locum haberet: sed ubinam extat illa sobrietas? Primum non est aliud uspiam, quod ita homines quasi visco impediat, adeo ut totos eorum sensus occupet, non secus ac fascino correptos. Sed quemadmodum qui illis assueverunt, non ita possunt illis valedicere: ita etiam qui pedem aliquantum retulerit, illa omnia fastidiet. Porro qui sese ita iis rebus dedunt, atque ita insanire pergunt, incidunt in multas molestias. Notum est, vix unquam lusus effluere sine blasphemiis, fraudibus, atque eacandescentia: quot etiam familiæ inde accisæ. Nemo enim tenet modum, quin sese eahauriat, aut sensim ipse consumat. Maaime ubi de lucrando agitur, fieri

vix

vix poteſt, quin Deus ipſe lædatur aliquo modo. Quare magnopere expedit ab illis eſſe alienos, quantum fieri poteſt. Optimum vero abſtinere prorſus. Petimus etiam à vobis ne hoc audire moleſtum ſit, ut quæ inter vos ſunt Eccleſiæ, quorum Paſtores oneribus familiarum numeroſiorum premuntur, illis curetis proſpectum, & illorum neceſſitati. Non poteſt enim qui inopia premitur, libero eſſe animo & quieto, ut ſeſe totum muneri ſuo impendat, dum familia egens eſt, neque habet quo ſubveniat, ad manum. Atque omnino quum audimus ex Dei verbo, illos eſſe nobis alendos qui Eccleſiæ inſerviunt, non eſt hoc mere reſtringendum ad ipſorum perſonas. Nam & ipſi eſſent inhumani, niſi æque de ſuis ac de ſeipſis eſſent ſolliciti. Præſtamus hic quod poſſumus; ſed ea eſt inopia, cui plane ſublevandæ impares ſumus. Sed quia non dubitamus, quin ſatis per vos officium ſitis facturi, ut non accedat noſtræ exhortationis ſtimulus, ſatis erit verbo hoc apud vos indicaſſe. Atque ut tandem abſolvamus, quia non dubitamus vos impeti quotidie ab hoſtibus fidei, petimus à vobis ut certetis conſtanter, neque remittatis quidquam, donec omnes impetus Satanæ ſuperaveritis, atque ad beatam metam ex intento curſu perveneritis. Agnoſcite vero quæ nobis cælitus arma ſuppeditentur: nempe ut ad eum unum nos recipiamus, qui nos ea gratia dignatur, ut in ſuum præſidium recipiat, atque ita in patientia poſſideamus animas noſtras. Vi enim pervincere nobis fas non eſt: & probe noſtis quam male ſuccedat, quicquid temere aggredimur ſine heri mandato. Dura omnino tentatio & ſuperatu difficilis, dum impios ita videmus ſævire adverſus innocentes: ſed intuendum eſt ad quid vocati ſimus. Et quando ita fert voluntas Domini ut affligamur, idque pro cauſa tanti momenti, ne alienum à nobis videatur. Enitamur potius diſcere ea ratione quam iſti caducæ vitæ præferenda ſit Dei gloria & quam illi debemus obedientiam, ipſumque Chriſti regnum, & ſpes illa vitæ æternæ. Hic igitur ut & in genere illud quod Scriptura docet in uſu habete, ut vobis renunciando, ſacrificium ſitis boni odoris Domino. Precamur Dominum, vobis primum impendio à nobis ſalutatis, ut vos reſpiciat atque aſſerat ab omnibus adverſariis, ſuo præſidio tueatur, regat Spiritu, atque omni bono cumulatos reddat.

Ad quinque articulos.

Ex Gall. AD primum articulum, in quo quæritur quouſque extendi poſſit conſilium relinquendi viri vel uxoris, ubi agitur de idololatria vel perſequutione fugienda. Ego ſane auctor fuerim conjugatis, ne ſeſe mutuo relinquant, niſi prius tentatis mediis omnibus quæ ad comparem lucrifaciendum, & ſecum deducendum facere potuerint. Tam arcta enim conjunctio tale officium partium requirit: & conſtat, præter ſcandala & alia mala quæ ex levi & temerario diſceſſu naſci poſſunt, quis ſe ita gerit, non præſtare fidem qua parti relictæ tenebatur. Primum igitur, ſi vir vel uxor quæ repugnat Euangelio, ſinit partem alteram pure Deum colere, eo caſu neque virum ab uxore, neque uxorem à viro diſcedere fas eſſe cenſeo. Si vero una pars alteri hic obſiſtit, pars fidelis eam conſtantiam retineat, ne à recta via uſquam deflectat: ſtudeat etiam ita amice ſeſe gerere, ut animum partis quæ obſiſtit, emolliat. Atque ita nemo diſcedat niſi urgeatur manifeſto periculo: ut ſi una partium alteri minas intendat, atque id ſerio conſtet, aut aliunde inſtet perſequutio: ut, in ſumma, certa neceſſitas eo fidelem adigat, neque ſponte divortia facta dici poſſint. Neque tamen ſequitur, ex tali etiam diſceſſu libertatem acquiri parti fideli novæ conditionis quærendæ: quum diſceſſus ille non pertineat ad vinculum conjugii ſolvendum, ſed ad evitandum hoſtium Euangelii furorem. Imo qui ita diſceſſit, dare operam debet, ſi qua fieri poſſit, ut partem infidelem ad ſe pertrahat, donec divortii cauſa manifeſta deprehendatur. Qui igitur ita ſeparati ſunt, agant tanquam in viduitate. Ubi autem adulterium intervenit, niſi illud probari poſſit, ſuſtinendum eſt adhuc; nam etiam in ejuſmodi caſu divortio locus eſſe non poteſt ſine idonea cauſæ cognitione. Neque vero judicum iniquitas ad ejuſmodi crimen perſequendum, parti læſæ fraudi erit, quin ipſa conquiſitis probationibus det operam, ut rei veritas pateſiat. Quod ſi reus adulterii à lite conteſtata in judicio convictus fuerit, etiamſi non ſequuta ſit judicis ſententia, quævis Eccleſia Chriſtiana admittet ad novum matrimonium partem læſam, quæ talibus primum documentis Eccleſiam de ſuo jure certiorem reddiderit. Secus enim non admitteretur ab Eccleſia.

Ad ſecundum articulum, ubi de veſtibus luctus (quas vocant) quæritur, non video magnam illic hærendi occaſionem. Res enim per ſe non ita mala eſt, ut tolerari non poſſit, quemadmodum & alii quidam defectus ſeu infirmitates humanæ politiæ. Quia igitur non ita præciſe requiritur, ut ab illis rebus abſtineatur: ſi propter illarum neglectum ſcandalum vel turba vel moleſtia quævis creari poſſit, nolim hac in parte auctor eſſe abſciſæ cujuſdam ſeveritatis. Monitum ſimul unumquemque velim, ut omnes illas pompas, exceſſus, & tot illa minutula quædam ita caveat, ut agnoſci inde poſſit eos qui in Dei ſchola profecerint, non delectari iſtiuſmodi rebus, ſed illis uti quaſi perfunctorie, ut ſeſe ad uſum receptum accommodent.

Ad tertium articulum, an à Principe peti poſſit confiſcatio bonorum, illorum nomine & gratia, quibus perſequutio intenditur. Certum eſt illud fieri non poſſe ſine peccato. Reſcriptum enim ſive indultum Principis complectetur omnino blaſphemias apertas contra Dei gloriam, quia fiet illic mentio errorum & criminum, & læſæ majeſtatis divinæ à damnatis: quod reſcriptum, erit deinde in jure exhibendum illi, qui eo uti cogitabit. Atque illud eſt approbationis genus quoddam nullo modo ferendum. Quare non video ut pio viro & recte inſtituto in Euangelio ejuſmodi fictionibus ſeſe liceat involvere. Tantum ſi quis exſiſteret bene affectus erga Euangelium, etſi illi nomen non dediſſet, qui beneficium aliquod in tali occaſione offerret, non nego quin ea occaſione uti liceat: dummodo is qui ſuis facultatibus cautum vult, non ita eliciat ejuſmodi reſcriptum Principis, ut ullam Euangelio maculam inurat, aut illius publicationi conſentiat, ſed ea demum ratione ſibi proſpiciat, ut cum malo nihil affine habeat.

Ad quartum, liceatne procurare fideli detento liberationem à carcere clavibus ſuppoſitis, aut pretio oblato, vel alia quavis methodo. Quod ad me attinet, neque ejuſmodi conſilium darem, neque probarem etiam: & tamen, ubi quid tale tentabitur, commendabo precibus exitum Domino, & gaudium inde percipiam, ſi quis ſine turba vel ſcandalo evaſerit. Video inter veteres Chriſtianos, ipſoſque primum diſcipulos, ubi quis detinebatur in carcere, Eccleſiam preces adhibuiſſe, non alia media. Neque *Act. 24.*
Paulus ipſe pretio redimi curavit. Quare ut omne *verſ. 27,*
malum evitetur, præſtiterit ab ejuſmodi rationibus abſtinere. Ac nihilominus ſi cui ita evadere contigerit, ut illius factum non approbem, Deum quidem laudabo pro liberatione ejuſmodi, tolerabo etiam potius qui ita ſibi conſuluerit, quam ut illum condemnem.

Ad ultimum, quomodo agendum cum illis qui Cœnæ Domini facti participes ad idololatriam redierint: maxime neceſſarium eſt, ordinem aliquem extare, qui ſit freni inſtar: & ſimul hic, ut in omnibus, modum tenere expediat. Nempe ut neque Cœna profanata ita fuerit, ut nulla cenſura & correctio

ſub-

ſubſequatur delectum: neque ea ſeveritas adhibeatur, quæ infirmorum animos labefactet. Satis igitur erit, exempli cauſa, ſi cui ſemel contigerit ad ſuperſtitiones deflectere, modo in lapſu non perſtiterit, aut nihil gravius admiſerit, unde idololatriæ ſcelus exaggeretur, & veluti conduplicetur: ſatis erit, inquam, ſi illi Cœna Domini ſemel interdicatur. Ante omnia autem inſpiciendum ſerio, qua reſipiſcentia præditus quiſque ſit. Quod ad bis terve relapſos, majori ſeveritati debet eſſe locus multis de cauſis: tum ne nimia facilitas illos in peccato lactet & foveat, unde certum exitium ſibi accerſant tandem: tum vero ne exponatur ludibrio nomen Dei, & quæ concipiuntur ſponſiones: ac ne etiam inde ſenſim quiſque diffluendi occaſionem caperet, unde tandem legitimæ reverentiæ loco merus contemptus ſuccederet.

Quæ ratio à viro pio teneri poſſit, ubi Religionis cauſa domo migrare cogetur.

Ex Gall. SI quis conjugatus ſub Papatus tyrannide ſolum mutare cogatur, quum ei minus liceat apud ſuos pure Deum colere: primum conſulam, ut omnem operam det, quo uxori perſuadeat, ut ipſi comitem ſe adjungat. Quum enim vir mulieris ſit caput, maxime ad officium ipſius pertinet, ut ad viam ſalutis eam perductam curet, quantum in ipſo erit. Quare fas non erit Chriſtiano homini prætextu Religionis deſerere uxorem: enitatur potius omnibus modis ut ipſam Domino lucrifaciat, ut uterque deinde illi uno affectu obſequatur. Ac ſi res primum non ſuccedet, pergendum nihilominus, utcunque illam præduram & pervicacem experiatur: adeoque ne vitæ quidem parcendum eſt. Præterea dum ad eam docendam & admonendam intentus eſt, precetur Dominum, ut Spiritu ſuo ipſam afficiat, quum ſine illius ope omnis labor fruſtra impendendus ſit. Si quæritur quouſque ſeſe extendant hujus officii limites, non ita poſſum hic quidquam præſcribere. Tantum admonitum velim, ut tam cordate & recto zelo opus perſequatur, ut intra paucos dies tanto magis illud promoveat. Sic enim adeſt Dominus illis qui integre in eo ſe gerunt. Quicquid ſit, non debet moleſtius ferre moram illam uxoris, aut frangi animo propter illius duritiem: modo ipſe interea ab idololatria alienus ſit. Cavendum enim, ne, dum uxorem ad Deum deducere ſtudet, ipſe ſeſe ab illo avertat. Tandem ubi ita omnibus perfunctus eſt, ut jam ei tutum non ſit apud ſuos agere extra omne idololatriæ conſortium: quin potius ad migrandum adigetur perſequutionibus, minis, aut alia vi majore: tum denium ſi ſe ſubduxerit, habebit idoneam excuſationem, quod per eum non ſteterit quominus ſuam ſecum comparem adduceret. Neque tamen ita etiam tum diſcedat, quaſi ſe ab illa omnino ſubduceret: quin potius ita ſe erga illam gerat, ut nullam rationem omittat, qua eam è luto illo educat ex quo ipſe prior emerſerit, ut ambo ſimul Deum colant. Quum ſe ita geſſerit, non erit quod illi imputetur, quaſi divortium ſponte captarit, aut à conſorte ſeſe ſubduxerit. Ubi enim urget neceſſitas, jus nullum amplius eſt ejuſmodi uxoris in virum, cui ut ſatisfaciat, à Dei cultu ſeſe avertere cogatur. Sic igitur officio functus erit, qui omnibus prius tentatis, ex illo carcere tandem evolaverit.

Si quis liberorum pater cogatur etiam ſolum mutare, ſive vi præſente, ſive etiam ſponte, ut idololatriam fugiat, conſulo ut eos ſecum deducat tanquam præcipuum theſaurum & peculium ipſi collatum à Domino. Nam ipſis ſemel relictis imminebunt ſtatim ea vincula, quæ perpetuum illi officii erga ipſos neglecti mœrorem afferent. Niſi ſi emancipatis facultates deinde dividendo aſſignet: quod nullo modo in committendum eſt; quia vel eo modo vincula ipſis induet, donec vigeſimum quintum annum impleverint. Atque ut contingat tutor bene affectus, nihil tamen per ſe xudebit: neque etiam penes illum erit quidquam vendere vel alienare. Imo vix ex ipſo reditu annuo quidquam in patris uſum decidet, quia ad reddendam ipſius quoque reditus rationem tenebitur. In ſumma, qui ſuas facultates ita relinquit liberis, aut illis induit laqueum, aut ſaltem ita implicat, ut ex voragine vix ſit deinde emergendi locus, quantumvis ad eam rem bene ex ſeſe illi affecti eſſent.

Si pia mulier à marito propter Religionem durius tractabitur.

AD ſpeciem propoſitam de muliere quæ religionis veræ nomine duriſſime tractatur à marito, & in ſervitute quadam acerbiſſima habetur: rogatus an illi mulieri liceat, derelicto tali marito, ſeſe huc recipere vel alibi, ubi ſit Eccleſia, in qua pacata conſcientia victura ſit. Reſpondi ſatis nos quidem videre ærumnas & anguſtias fidelis mulieris, cui & nos mutuo congemiſceremus, & Deum ut ipſam reſpiciat precaremur. Quum vero quæritur quid ei facere liceat ex Dei verbo, merum hoc ac ſimplex reſponſum à nobis reddi poſſe ſine ullo alio reſpectu: quod ei moleſtum eſſe nolimus, etiamſi noſtra ſententia ad illius affectum plane non faciat: quando & illam & nos etiam ab uno Magiſtro ita pendere oportet, ut nullus ſit noſtris affectibus locus, ubi de ejus voluntate præſtanda agitur. Hic igitur reſpicere oportet quodnam ſit vinculum matrimonii: ejuſmodi nempe, ut non liceat fideli per ſe & ſponte relinquere infidelem, ut docet Apoſtolus 1 Cor. 7: 13. Et certum eſt Paulum eo uſque ſeparationem negare, etiamſi fideli ab infideli plurima eaque graviſſima toleranda ſint. Neque enim Ethnici vel Judæi tum æquiores erant Chriſtianis, quam nunc ſint Papiſtæ. Jubet tamen Paulus, ut fidelis perſtet in officio conſtanter erga Deum, neque tamen deſerat partem infidelem quæ Dei veritati adverſetur. In ſumma, ita uni Deo poſtponi debent mundus, parentes, liberi, maritus & uxor, ut ubi iſta ſimul retinere non licebit, tum omnibus abrenunciatis, uni Domino adhæreamus. Ex quo non conſequitur, Chriſtianiſmo tolli omne naturæ jus & ordinem, ubi nulla vis major adegerit. Tum enim debet pia mulier eniti tanto magis, ut officio fungatur erga virum qui veritati reſiſtit, ut illum lucretur quantum in ipſa erit, ut docet Petr. 1. 3: 1. Atque ut res ſunt in Papatu, partis fidelis officium eſt ſtudere & eniti, ut comparem in viam ſalutis perducat. Quod ſi obfirmatum animum experiatur, non tamen diſceſſionem à pietate ſimulet ullo modo, quin potius de ſua integritate & conſtantia teſtetur quicquid accedat vel ſibi objectum habeat. Jam ubi pars fidelis ita officio functa, perſequutione premetur eo nomine, licebit tum illi fuga ſibi conſulere. Ubi, inquam, fidelis vir ſive mulier fidei confeſſionem ediderint, ac ſi expediet oſtenderint, fas non eſſe ſibi conſenſum præbere abominationibus Papiſticis, ac tum perſequutio illis imminebit ea occaſione, ut inſtet ipſis certum periculum, licebit tum illis evadere, ſi Dominus viam ipſis aperuerit. Neque hoc divortium ſpontaneum appellari poteſt, quum vi quis ad fugiendam perſequutionem adigitur. Quod autem ad ſpeciem propoſitam attinet, illa huic noſtræ ſententiæ non reſpondet. Conſtat enim mulierem qua de agitur, tacere & diſſimulare pietatem, atque ſinere ſeſe pollui ſuperſtitionibus, adeoque ſeſe ad arbitrium mariti inflectere: quia nullo jure à marito abſcedere poteſt, niſi & pleniorem fidei confeſſionem ediderit, & vi majore conſtricta, illi tamen obſtiterit. Petat igitur à Domino ut ipſam confirmet: deinde ad pugnam ſeſe animoſius accingat Spiritus S. virtute freta quam

bacte-

bactenus, ut maritum edoceat cum omoi mansuetudine & modestia quam idem profiteatur, utque ei fas non sit in mariti gratiam Deum offendere. Expenditur quidem illa asperitas mariti à nobis quam mulier attingir. Verum illud non impedit, quominus vires ipsa colligat, atque exitum Domioo commendet. Constat enim iofidelitate fieri, ut metu præpediti, quod vocationis nostræ est aggredi non audeamus. Non est igitur idooeum ejusmodi fundameotum, cui nos innitamur. Tandem ubi officio functa, periculum sibi imminere intellexerit, adeo ut maritus in vitæ discrimen ipsam adducat, tum demum patebit ei libertas illa quam omnibus piis offert Domious, ut luporum fauces evadant. 22 Julii. M. D. L I I.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

Ad tria quædam capita.

Ex Gall. DIligentior fuissem in respondendo, dilectissime frater, nisi me retinuisset illa difficultas, quæ cum eo mihi conjuncta visa est quod tuis literis à me requiris. Quæris igitur, ecquid liceat Ministris ex sua pecunia fructum aliquem stipulari & percipere. Si præcise non licere dixero, durior quam par sit, judicari poterit mea responsio, & adversus quam non desint quæ etiam regerantur. Quare illud oon licere, ipse quidem affirmare non ausim. Jam vero ubi expendo quam hoc obnoxium sit calumniis & scandalis, & quam plerique latissime extendant quod sub moderata conditione usurpari poterat, ut modum hac in re legitimum excedere sibi permittant, multo lubentius subsisterem, quam ut pleno responso hoc semel expediendum censerem. Consultissimum esset nempe, ab ejusmodi contractibus & redituum captationibus abstinere. Neque enim frustra ita de se testatur Jeremias,
Jer. 15. vers. 10. Non fœneravi eis, neque ipsi fœoerati sunt mihi, omnes maledicunt mihi. Quare quum ab ejusmodi quæstu sese continere potest Minister verbi, recte sibi consulit: & tamen quando quæstus ille tolerabilior est, quam si ipse per se negotiaretur, aut aliquam artem facerer quæ ipsum à munere suo avocaret, non video cur factum in genere damnationem mereatur. Interea hanc moderationem adhiberi velim, ne videlicet certum reditum vel summam sibi præcise pendi stipulerur: sed ut pecuniam ita apud probum virum collocet, ut in illius fide ac probitate acquiescat: ac proinde contentus sit æquo & honesto fructu pecuniæ, pro ratione benedictionis Dei erga ipsum pecuniæ exercitorem. Quod ad jurisjurandi exactionem in Consistorio attinet, agendum est prudenter, ut detractionibus & susurris malorum obviam eatur. Expediet igitur quum opus erit, adjurare qui vocati erunt, atque illos veluti ad Dei tribunal sistere, quando ille ipse in tali cœtu præsidet: abstinendum est vero sedulo ab omni agendi ratione quæ jurisdictionis speciem habeat, aut aliquid etiam ab illa non diversum Ad ultimum vero, non viden quid difficultatis subsit, quin admittantur ad Consistorium, qui jurisdictioni ordinariæ & civili præsunt, modo ne intersint illic nomine & respectu suæ illius jurisdictionis, sed ut discrimen observetur semper inter munera illa duo plane distincta, civile nempe & Ecclesiasticum. Alioquin nulla ratio sinit excludi illos qui Magistratum gerunt ab inspectione & regimine spirituali. Summa est, ut quum idonei homines ad illud munus electi erunt, videant ipsi ne cum gladii potestate confundant quod ab illa sui natura distinctum manere debet. Sic visum est respondere ad tua postulata, quod & fratres appobarunt, quibuscum de istis nominatim cootuli, ne ex meo unius sensu ista produsse viderentur. Bene vale. 10 Januarii. M.D. L X.

Ad certa quædam capita.

QUum de augendo Ministrorum numero agitur, pertinet tum ad Consistorium, tum ad totam Ecclesiam illius rei judicium. Videndum autem & an facile reperiri possint, & an Ecclesiæ rationes idoneæ sint ad incrementum illud ut par est sustinendum, vel secus. Quod ad idoneitatem tum Pastorum, tum etiam Presbyterorum sive Inspectorum, ut nemo tam exacte munere fungi potest, quin melius aliquid etiamnum desiderari in optimo quoque possit, ita etiam nisi illi admittuntur qui & legitime sunt electi, & quod possuot præstant, nullus erit turbarum & contentionum finis in Ecclesia. Statuere vero ut locupletes, & qui dignitate ac nomine sunt conspicui ad munera Ecclesiastica eligaotur, illud plane repugnat ordini & regulæ Christianismi. Imo eo uoo constat maxime nos veros esse Christi discipulos, ubi non puder illorum administrationi nos subjicere, quorum in mundo minus erit pretium & commendatio. Functio Consistorii habet suos fines ac limites, intra quos sese cootineant qui ad illam exercendam vocantur. Eorum est igitur invigilare gregi Domini, ut Deus pure colatur. Admonere item tam privatim quam publice: ac porro excommunicare etiam quum res exiget. Ubi ita se Consistorium continebit, neque sese ulterius porriget quam per Dominum liceat, nulla obstrependi occasio dabitur. Jam vero præter consessum illum Ecclesiasticum qui habetur in Consistorio, instituere consilium aliquod Ecclesiasticum ut vocant, non videmus ut hoc cum ipsius Domioi institutione conveniat: imo mere novum opus illic agnoscendum atque denunciaodum est, ne variis mutationibus deinde fenestra aperiatur. Ac præsertim illud nonnisi certam ruinam afferre potest, quum qui adversantur veritati, inde occasionem insultandi arrepturi sint, quasi eo nomine adversus statum politicum aliquid fieret. Nec tamen improbamus, ubi necessitas inciderit, eligi viros consultos & experientia præditos, qui videant quid sit è re Ecclesiæ: ita tamen ut hoc etiam munus sit ad tempus, & extraordinarium, ordinarium vero oullo modo.

Ex Gall.

CALVINUS N. S. D.

Ut se pius homo à Papatus superstitionibus subducat.

GRatias ago Domino, frater charissime, quod te ad sinceram veritatis suæ cognitionem perduxit, teque ab illis erroribus eripuit, in quos incidere suos etiam nonnunquam sinit, ut ipsos humiliet. Vide igitur ut ita in ista fidei simplicitate incedas, ut Dominus in ipsa te confirmet magis ac magis: quumque jam ex hoc mundo cum Domino nostro Jesu Christo unitus sis, ac membrum ipsius existas, quatenus ipse carnem nostram induit, ut plenam fraternitatem nobiscum iniret, ex Euangelii ipsius præscripto vitam instituas: cujus summa est, ut in ipso uno solidam salutem quæramus, atque ita tandem ad vitam illam perveniamus, quæ fidelibus est reposita in cælis, sub spe & expectatione resurrectionis ad gloriam æternam. Fixa enim etiam illa nobis spes hærere debet, quamdiu corpora nostra in terra quiescunt, animas apud illum victuras in cælis. Quod ad illud quod à me quæris, liceatne Christiano homini participare Cœnæ Domini quæ istic administratur: responsio aperta est, licere omnino, modo Cœna Christi ea sit, de qua agitur. Atqui ubi rem uti par est expenderis, invenies non magis convenire inter Cœnam Domini ac Missam Papisticam, quam inter lucem ac tenebras. Constat quidem ordinationem Domini deteriorem fieri oon posse pravitate

Ex Gall.

hominum vel ignorantia; sed illud pernego, Missam ad Christum auctorem referri posse: quin potius in ipsius contumeliam ab ipso Satana fabricatam affirmo ad sanctæ Cœnæ eversionem certissimam. Plane enim ex diametro illi repugnat, ubi sacrificii nomine censetur, atque in actionem temere inventam vis & efficacia passionis Domini transscribitur. Extat illic præterea apertissima idololatria, non tantum ubi panis adoratur, sed quia & oratur pro defunctis, & merita atque intercessiones Sanctorum implorantur, & pleraque ejusmodi illic fiunt, quæ Dominus nominatim condemnat. Quare non magis licet fidelibus communicare illi superstitioni, quam olim licebat sacrificare in Bethel. Illud enim omnino repugnat confessioni fidei, quam à nobis Dominus requirit. Sed quia hoc argumentum pertractatum est fusius in libris ea de re editis, à te peto, ut illos diligenter evolvas. Te interea gratiæ Domini commendo, ut ipse suam voluntatem te edoceat, & aperiat oculos, ut nigrum à candido discernas: sic enim tibi non defuturum confido, in quo acquiescas. Tibi vero omnem licentiam præcîdas simulandi interea impietatem à te ullo modo approbari. Dominus sua in te dona adaugeat, atque ubi quod rectum est ostenderit, det etiam animum constantem, ut in co agnito ut par est, adhæreas. Genevæ, 15 Junii.

Tuus Calvinus.

Responsio ad duo certa capita.

Ex Gall.

QUod ad dies festos & certas alias ceremonias attinet: ut illos Dei judicio obnoxios existimo, qui sub specie nescio cujus conformitatis & convenientiæ inter Ecclesias statuendæ, & foverunt malum, & remedium averterunt: piis vero fratribus durum est subjicere se rebus illis, quas nec rectas esse nec utiles animadvertunt: ita etiam defectus multos tolerandos judico, ubi emendari non possunt. Quare non censeo ut quisquam fratrum ea de causa instet, ut ab Ecclesia cui addictus est recedat, si major pars gregis feratur in contrarium: quia in ejusmodi casibus satis esse mihi videtur, si quod rectum esse novimus, à nobis procuratum sit. Quamvis enim quod obtruditur, & scandalum afferat, & malam caudam trahat; quia tamen per se Dei verbo non repugnat, concedi potest: maxime ubi major numerus pervincit, quando ei qui membrum est tantum illius corporis, nulla ratio suppetit ulterius pergendi. Ad alterum de Ministris non legitime vocatis, non video ut eorum vocatio pro legitima approbanda sit. Quare duorum alterum sequendum mihi videtur, nempe ut vel tolerantia in suo statu & functione sustineantur: vel ut culpam agnoscant, atque ita admittantur. Prima ratio honestum prætextum habet, quia nullus aperte cogitur ad approbandum, quod rectum initium non habuit: ut si Princeps ipse induxit Ministrum, populo non ad consentiendum, sed ad testimonium præbendum tantum vocato. Res igitur propter temporis lapsum suo loco ita relinquatur. Posterior ratio est expeditior, & magis ad ædificationem pertinet, & ad Ecclesiæ ordinem etiam magis accedit: ubi nempe qui sine vocatione inducti sunt, testabuntur displicere sibi quod se ipsi ingesserint, ac quod meliore vocationis testimonio destituantur: ac simul declaratio subjiciatur, neque utile esse, neque ferendum ullo modo, ut rebus in ordinem redactis, illa ad ministerium introductio præter ordinem & mere confusa locum habeat in posterum. Videndum autem ante omnia, ut dum ista quæ ad ordinem pertinent pro merito suo disquiruntur, ut par est, tum ipsius veritatis doctrina solida & aperta constet, & agnoscatur apud omnes, tum si quis illam in quocunque capite proscindunt, aut illi detrahunt, illis, nisi alii esse discant, fraternitas, quam primi convellunt, renuncietur.

JOAN. CALVINUS N. N. S. D.

Quum à ministerio quis indicta causa abdicatus esset.

Ex Gall.

QUum & de turbis quæ vestram Ecclesiam vexarunt, & de mutatione Pastoris subsequuta audivissemus: testatus sit etiam apud nos N. non constare sibi, quamobrem ministerio à vobis abdicatus esset: commodissimum duximus paucis vos ea de re commonefacere, quod eodem animo quo scribitur à nobis, acceptum iri confisi sumus. Et quemadmodum zelo Christiano ac sinceritate & vero amore fraterno eo adducimur, ita etiam facite, ut Spiritum illum mansuetudinis quem Scriptura unice commendat, nobis audiendis accommodetis. Non est vero quod multum disceptemus, quam illa ἀταξία propinquam Ecclesiæ ruinam minitetur, ubi res eo redierunt, ut Magistratus ipse absolute ac per se Ministros vel abdicet, vel instituat. Quis tamen eo quandoque rediguntur, ubi fervent contentiones ac turbæ, neque remedia ordinaria locum amplius habere possunt, experientia edoctos esse oportebit in posterum, ne ita vos proscindatis mutuo, ut invertendi ordinis causam ipsi præbeatis. Pluribus agere vobiscum non est necesse, quum nemo sit qui & mali magnitudinem, & quid illud consequatur, non percipiat. Quumque non nunc primum vestra Ecclesia ruinam illam duxerit, eo minus sunt excusabiles, qui mali causam dederunt. Quare à vobis petimus, ut serio vobis attendatis in posterum, ut Satanæ artes præcaveatis. Dum enim vi & fulgore veritatis quam Dominus mundo restituit, premi se sentit, totus in eo est, ut ordinem Ecclesiæ convellendo, pios omnes probro & ignominiæ exponat. Quod ad istam ministerii abdicationem secundum ea quæ ad nos frater scripto detulit, ipsi nempe quum à nemine accusatus sit, suggestum interdictum esse, non expressa ulla ratione: alienissima nobis hæc agendi ratio, uti reipsa est, plane etiam videtur. Neque vero quod ab illo accepimus, dissimulandum apud vos duximus, ut si quid hic in agendi modo peccatum est, emendaretur, tam ut illi justa querimoniæ causa, quam ut scandalum simul conjunctum tolli possit. Et tamen hanc nostram admonitionem præjudicium vobis afferre nolumus; sed illa tantum eo spectat, ut nostro officio defungamur. Hoc tantum habuimus quod vobis scriberemus ea de re, de qua nobis non satis liquet: non quod vestra nobis integritas in dubium veniat, sed ne levitatis alicujus nota nobis impingatur, si re minus explorata ulterius progrederemur. Neque rursum vos urgere volumus, ut quid rei sit, amplius nobis significetis: nisi quod eam hic lucem afferri optaremus, quæ noxios omnes rumores statim profligaret. Illud penes vos esto. Nobis satis erit, quod vos fraterne exhortati simus, ut videretis ne quid Ecclesia vobis credita ab unitate & concordia alienum admitteret: ac proinde ne sacer ille ordo qui obtinere debet, jurgiis & rixis pessundaretur. Nostis enim ut Dei filios Spiritu mansuetudinis in vera moderatione contineri oporteat. Nos interea Deum precamur, ut sublatis illis litibus & plane extinctis, quæ vobis distrahendis tantum valuerunt, suo vos præsidio protegat, in omni bono prosperare donet, sua in vobis dona adaugeat, ut tanto magis glorificetur in vobis. Genevæ, 10 Decembris.

JOAN. CALVINUS N.N. S.D.

Quum Ministri veterani contemptu turbæ incommode in Ecclesia subortæ essent.

Ex Gall. PLurimum dolet, fratres dilectissimi, non offerri potius occasionem gratulandi vobis de prospero Ecclesiæ vestræ statu, quam significandi vobis quam moleste tulerim, quod tristia ad me de vobis perlata sint. Jam enim acerbus fuit de optimi fratris N. morte nuncius, quum in illo vobis oblatus esset à Domino Pastor opportunissimus & vere fidelis: quod est rarius, his temporibus maxime, quum qui se sincere Domini operi impendant, pauci reperiuntur. Ac jam vobis exploratum esse non dubito, & quam utilis esset illius opera, & quam integre se inter vos gereret. Et tamen spero illum qui à vobis jam electus est, fidelem etiam operam præstaturum, pro Dei gratia in ipsum collata, ne vos destitui non contingat: modo etiam videatis ne alii interea exuti maneant, ut omnino vos facturos spero, quum ista inter vos & illos fratres ex communi consensu tractari existimem, & ipsorum angustiæ fidem vestram implorent. Illud vero me ad scribendum impulit, ægritudo nempe animi mei, quam vestræ contentiones & jurgia mihi concilianr, quorum nullum finem video. Putabam enim omnia consopita esse, ac Deo eo nomine gratias egeram, maxime ubi ab optimo fratre N. istorum teste idoneo, ita se rem habere accepissem. Atque illud vulneris illius mei acerbitatem parit, quum vigere malum audio, quod extinctum audieram. Agebatur ante de quibusdam, quæ io fratre N. desiderabatis, quibus illa medicina adhibita fuerat, qua vobis idonee, ut existimo, satisfactum esse oporteret: quum & ipse nominatim censuræ sese submisisset. Nunc novam litem exortam audio, quod plerique illum pro Pastore babere detrectent, nisi abire ministerio jussus, novæ electioni subjiciatur. Ego vero tacere oon possum, videri mihi illos mali consilii auctores, qui omnia ita ad vivum resecant, quod ad Ecclesiæ ædificationem nullo modo faciat. Equidem non teneo quomodo istic primum sit institutus Pastor, & ministerio fungi cœperit. Si electio in forma sua locum habuisset, nullus esset hodie controvertendi locus. Sed demus rem non carere defectu aliquo. Expendite interea, quum aliquis existit in regione extranea qui postulet sibi dari locum & facultatem colligendi gregis Domini, annon qui illic adsunt & in ministerium primum consentiunt, re ipsa illum elegisse dicendi sint, etiamsi nulli tum ritus accedant? Illud vero mihi ingratitudinis plenum videtur, si successu temporis ille rejicitur, cujus opera erecta fuerit Ecclesia: ac jam illius ratio non habeatur, qui viam ipse & modum aperuit, quo Ecclesia primum colligeretur in Domino per suum ministerium. Fateor vero ubi ordo semel statutus est, fixum & immotum retinendum esse: sed longe alia est ratio, ubi ne tenuissima quidem Ecclesiæ initia extant. Quid enim dicemus de plurimis illis Ecclesiis, quæ Domino per Germaniam erectæ sunt? An qui primum illis Evangelio prædicando navarunt operam, non sine ullo ritu admissi sunt pro veris Pastoribus? Neque vero cogito vos hominum auctoritati subjicere: sed exemplum illud profero, quod ad confirmandum illud quod posui, faciat: nimirum non requiri ut electio in eadem forma locum habeat rebus nondum constitutis, atque ubi Ecclesia suam quandam formam & ordinem jam admisit. Quare nulla mihi constare potest illarum difficultatum ratio, nisi quod accersi occasiones à remotis judico. Expendite præterea ubi vos demergatis, si hoc semel perfringatur. Quod enim jus erit statuendum de tot Baptismis intermedii temporis? Quid de Cœna vobis perinde administrata? Plura non addam, quum vel ista sint plus satis, ut frenum injiciant immoderatis contentionibus. Quod si neque ista satisfaciunt fratribus, qui zelo ducti nimis sunt opinionibus suis addicti, peto ab illis per Dominum, ut cogitent etiam atque etiam io quod discrimen Ecclesiam adducant. Habitatis istic ut precario. Ubi hoc notabitur, tam esse difficiles in multis rebus, annon vestra morositas tædium aliquod & animi alienationem allatura sit bonis illis & piis Senatoribus, à quibus tam humaniter excepti estis? Deinde annon vobis liquet, nos omnes in illius quo de agitur persona semel peti ab illis, qui unum hoc captant, ut vos omnes opprimant? Mirum sane, quum Guelfæ & Gibellini se conjungere sustineant adversus novum hostem emergentem, vos vero non eorum exemplo duci, qui in unam veritatis Evangelii professionem vocati sitis. Qui vobis adversantur in certo articulo, jam vos lacessere incipiunt ut tandem evertant. Frater ille stat paratus ad illos repellendos, ac primos impetus sustinet. Quam igitur indignum est, illum porro etiam à vobis vexari. Arqui vel illa afflictio qua constringitur, idonea erat ad emollienda etiam illorum pectora, qui essent in illum exacerbatissimi: maxime quum & pestem vobis à Deo immissam attenditis, & alterum ex Pastoribus jam ereptum esse: quasi jam & pastum vobis plane subducendum comminetur Dominus, ubi nullam rationem admittitis qua vobis satisfiat. Hæc ad vos scribo, ut ignem accensum extinguam. Et tamen si quis nondum potest acquiescere, saltem à vobis peto per Dominum, ut extra ullum motum & contentionem, sustineatis modo aurem præbere rectis consiliis, quibus deinde placide manus detis. Spero equidem quam hic à me habetis admonitionem vobis facturam satis: nec tamen ab illo ultimo remedio vos prohibere volui. Atqui longe magis optarim, ut quamprimum quicquid est mali emendetur sine mora, ut omnes in veram concordiam coalescant. Hoc si contingat, jam vobis significo, magnum vos gaudium allaturos plurimis fratribus vestris, quibus ita vestra salus & tranquillitas est cordi, ut ad illam procurandam vobis, si opus erit, paratissimos habituri sitis. Valete dilectissimi fratres. Dominus vos Spiritu suo regat cum vera prudentia, mansuetudine & constantia. Collegæ vos ex animo salutant. Genevæ, 22 Decembris. M. D. LI.

JOAN. CALVINUS N.N. S.D.

Ejusdem fere cum superiore argumenti.

UTinam nunquam aliud mihi scribendi ad vos argumentum suppeteret, quam ut Domino pro suis io vos donis ipsi gratias agerem, vosque eadem opera ut ad cootinuum profectum exhortarer. Sed facit Satanæ nequitia, ut optatum illud argumentum mihi nunc ereptum sentiam. Sic enim accepi illum vos inhalasse quodammodo, ut nisi vos Dominus respexisset, atque opem attulisset singulari sua benignitate, totum Ecclesiæ ædificium extremam ruinam minitaretur. At vero malum diuturoum noo fuit: sed à quo stetit? Quis enim est ignis semel accensi extinguendi modus? Nunc igitur quum flamma consopita fuerit à Domino ipsius gratia, atque opera fidelium ipsius mioistrorum: ne tamen idem vobis deinceps contingat, induxi in animum vobis admonitione apposita cavere io posterum, dum etiam culpam quæ à vobis admissa est, ob oculos ponerem. Vos autem obtestor, ut æqui & boni hoc officium consulatis, neque si asperior vobis visus fuero, ut res feret, eo minus admittatis reprehensionem: ne si secus fiat, malum duplicetur à vobis. Qui sim, & quo salutis vestræ affectu ducar, quicunque ad gregem Domini pertinent, facile agnituros confido: quum & vos in sinu & corde ipso gestem, non secus ac mihi charissimos liberos. Neque hoc ab ulla ambitione proficiscitur. Nam & satis Ex Gall.

mihi

mihi est, ut pro fratre à vobis habeatur; & Christi servum me profiteri non possum, quin vestrum quoque esse ex animo agnoscam. Hoc igitur ad vestram utilitatem pertinet, ut mea hæc admonitio qua saluti vestræ consultum volui, non pereat, aut contemptu vobis inutilis reddatur. Ac primum quidem inaudita illa mihi est agendi ratio, ubi sic loquimini, Placere vobis ut ille concionetur, atque ut Cœnam vobis ministret. Sane oportet Ministrum à populo approbatum esse, antequam in ministerii possessionem mittatur. Quod si quis seipsum intrudit alia via, ubi in Ecclesia ordo jam constitutus est, legitima vocatione destituitur. Ex eo tamen nego sequi, populum electioni sui Pastoris præesse debere. Testatur Scri-
Actor. 14. vers. 24. ptura, institutos fuisse per oppida ac vicos ab Apostolis Pastores cum populi consensu. Sed illinc constat præfuisse ipsos sua prudentia & auctoritate tanto negotio, ut populum regendo, omnia decenter fierent & absque tumultu. Viguit porro eadem politia in Ecclesia Christiana, quamdiu ordini ac disciplinæ locus remansit. Quare si hoc jus vobis adrogatis, ut pro arbitrio asciscatis vobis Pastores, hoc nihil aliud est quam ordinem à Deo positum cum honestate Christiana convellere. Accedit alterum malum, quod temerariæ illæ mutationes, & perpetuæ novationes, non possunt non certissimum periculum & pessimam caudam secum trahere: ac vitium illud plane damnandum est. Scio natura hoc quæri, quæ placeat: sed tanto consultius est illum nativum pruritum semel extinctum esse. Hoc vero quum in vita humana perpetuum usum habeat, tum in primis ea in re qua de agitur. Fit enim Satanæ artificio, ut de die in diem hujus & illius Pastoris tædium nos corripiat, ut tandem sapor & gustus verbi Dei in nobis evanescat: quumque appetitu incerto & immoderato feremur, nihil quod rectum sit & salutare amplius admittamus. Jam ut non defuerit vobis ratio quædam & apparentia, ut vocant; tamen non desinit vitiosus esse agendi modus. Quæ tamen ratio subesse potuit? Quum unus ex vestris ad certas Ecclesias visitandas profectus esset, alter illius loco submissus est cum vestro judicio & approbatione: ignotus vobis esse non poterat qui jam multo ante concionatus fuerat apud vos. Neque conjecturis actum fuit, quum & de doctrina & de vita constaret. Si quis illum despicit, arrogantiam cum superbia in Deum prodit. Quid igitur sibi hoc vult, quum idem ille & legitime electus, & fideliter defunctus Pastoris inter vos munere, uti etiam apposita ad eam rem Dei dona in ipso extant, jam vero minus vobis adlubescat? Quem vero illi præfertis? hominem incognitum. Quis vero superest a temeritate apertissima vos nunc purgandi locus? Regeritis scilicet, istum multo ornatius dicere.
1 Cor. 4. vers 20 Sic nempe meministis illius Pauli sententiæ, Quod regnum Dei non sit in sermone, sed in virtute?
2 Cor. 5. vers. 17. Proinde ut ipse alibi confirmat, ille unus in pretio nobis sit, qui est in Christo nova creatura: neque hæreamus in carne & apparentia illa externa, quæ nobis oculos hebetet, ne sincere, ut par est, judicare possimus. Cavendum, inquam, à larvis, id est, ab omni eo quod extra sese ostentat, ubi ut plurimum fucus latet: sed ad id quod præcipuum & verum est intendamus, atque illic pedem figamus. Atqui bene judicandum, ubi malum non apparet. Concedo, ubi de aliquo pro fratre agnoscendo agitur: sed quum de instituendo Pastore agitur, longe aliud examen requiritur. Interea vero meis istis verbis præjudicium cuiquam fieri nolim, quum qui sit nobis incognitus, eo deterior non sit in sese. Tantum hoc damno ut levitatis & temeritatis plenum, quod eo loco & ad tale munus hominem adhibere audemus, quem minus idonee exploravimus, ut legitimum de illo testimonium procedat. Scriptura enim ita Pastorem probum esse vult, ut & talem agnosci haberique præscribat. Enimvero si quis seipsum ita immittat atque ingerat, uti iste à vobis inductus est, jam ipse ambitionis notam sibi inussit, ut non inquiratur ulterius. Ego sane malim pugnum mihi præcidi, quam ferre ut aut ea ratione intromitterer, aut intromissus Cœnam ministrarem, uti erga ipsum à vobis hac in re per tumultum gesta sunt omnia. Tanti momenti est vel unum exemplum. Pertinet omnino ad Pastoris veri munus Mosis exemplum, *Num. 11.*
quum neminem ex Domini populo non Prophetam *vers. 29.*
esse optaret. Agnoscere etiam oportet, adeoque locum cedere quantum est in nobis, illis, qui dona illa acceperunt à Domino quæ ad Ecclesiam ædificandam conferant: quod & fratrem nostrum spectare non dubito, uti aperte ostendit, quum illum admisit etiam promptius quam ipse fecissem. Sed ut res ipsa per se excutiatur, quis vobis suggessit penes populum esse, ut Pastorem temere mutetis, prout hic potius quam ille, hujus vel illius oratio aut ornatus in dicendo vos plus minusve ceperit: aut penes populum esse pronunciare, placere sibi ut Cœnam ministret? Quin relegamus potius hujusmodi ambitum ad claustra monachorum, quum Dei Ecclesiam alia moderatio prorsus deceat? Vos vero plus etiam audetis quam par sit, si ex una concione statim fertis sententiam. Non pertinet, ut puto, ad omnes hujus vitii notatio. Nam vel unum susurronem hujus turbæ auctorem esse potuisse mihi persuadeo. Quum tamen ita vos humiliavit Dominus, ut ista tentatione abrepti fueritis, ego sane vobis vehementius obstitissem quam a fratre nostro factum sit. Ut enim laudo ipsius modestiam, ita etiam motum illum insolentem majori severitate mihi refrenandum esse duxissem. Accedunt & circumstantiæ quæ malum exaggerant. Habetis Pastorem in carcere detentum. Illo ita absente, tales motus excitare, an excusationem ullam admittit? Inter extraneos ita tumultuari, ut quum illos vobis una moderatione conciliare debueritis, jam ipsorum judicio obnoxios reddatis, qui in vestræ Ecclesiæ administratione tam præcipitanter vos geritis? Neque vero offendi vos oportet mea ista acerbitate. Si enim essem apud vos, vehementius multo urgerem istud publicum delictum, cujus momentum fortasse ut & causam ego eminus exactius expendo, quam vos in medio illo contentionis strepitu & pulvere cernatis. Ac spero omnino de vobis, sic ista à vobis acceptum iri, ut & mihi ad Deo gratias agendum vestro nomine os aperiatis. Quod si vobis modicam tristitiam attuli, me quidem non pœnitet, ut Paulus loquitur, *2 Cor. 7.*
dummodo ista sit tristitia secundum Deum: ubi *vers. 8, 9.*
nempe ita vos admissæ culpæ pœnitebit, ut consultius deinceps agatis. Scitis quam ipse cupiam meipsum consolari, dum vobis simul gaudii materiam obtulero. Quum vero aliquid mali subortum est, illic sese vera amicitia exerit ubi ad vitia non connivemus, sed libere coarguimus, ut nullus pravus affectus aut carnalis intermistus sit. Si quis de me hic queretur, videat in primis an suum reatum serio excusserit, cui censura adeo molesta sit. Atqui longe me melior de vobis spes sustinet, uti hactenus vestri experimentum habui. Qui enim Deo vos obsequentes præstatis, dociles etiam exhibituros statuo, & æquo ac pacato animo admissuros reprehensiones, quæ ex ipsius verbo ad vos ita diriguntur, ut quæ in illis amaritudo subest, ad interiorem sanitatem & animæ salutem plurimum faciat. Valete amantiss. fratres. Dominus vos omnes foveat in timore nominis sui & veritatis dilectione, det vobis continuum incrementum in omni bono & gratia Spiritus sui, ut glorificetur in vobis nomen ipsius magis ac magis, Amen.

Dr

De ceremoniis Eccles.

QUod ad ceremonias spectat, generale hoc tenendum est axioma, quia immensa earum congerie onerata fuit Ecclesia, & fere obruta Euangelii claritas, prudentissime facere, qui parco & sobrio earum usu contenti sunt. Deinde in mysteriis quæ vocantur Sacramenta, sedulo esse cavendum, ne hominum commentis vitietur pura & genuina cælestis magistri institutio: præsertim ubi libera est electio, nihil melius, quam præscriptam à Christo formam simpliciter tenere, qualis ad nos per manus transmissa est. Si objicitur vetustas (quanquam hoc clypeo ad tegendas omnes corruptelas audacter utuntur, qui consuetudini & receptis moribus nimium addicti sunt) facilis refutatio est: quia veteres quoque ipsi gravibus querimoniis satis testati sunt, sibi non probari quicquid hominum arbitrio excogitatum fuerat. Augusti-
epist. 119. nus, maxime ad Januarium, deplorat injusta & non tolerabili servitute jam tunc oppressam fuisse Ecclesiam ob immodicos ritus: quum tamen vix decima pars ejus labyrinthi, quo nunc tenetur orbis implicitus ad irretiendas animas, composita esset. Deinde ut silentio & tolerantia multæ ceremoniæ pridem receptæ fuerint, tenendum est quod Pau-
Gal. 4: 9. & 5: 2. lus statuit discrimen, ne legalibus figuris sinamus claram Euangelii lucem obscurari. Si Legis umbris locus non conceditur, quanto minus hanc licentiam obtinere debent hominum figmenta? Jam si probe & penitus inspicitur quid homines tantopere sollicitet ad fabricandas ceremonias, reperiemus ex hoc fonte omnes fluxisse, quia quisque novum Dei cultum fingere ausus fuerit. Atqui fictitios omnes cultus non modo repudiat Deus, sed etiam severe abomi-
1 Sam. 15. vers. 22. natur, apud quem obedientia pluris est quam omnes victimæ. Et merito: quia ejus imperio decedit quantum sibi homines hac in parte arrogant. Statuendum quidem est simulac suo arbitrio Deum colere appetunt homines, fœtidam esse profanationem quicquid de suo afferunt: sed ne latissimam sylvam ingrediar, ad speciem descendo. Dixi legitimum Baptismi & sacræ Cœnæ usum non aliunde petendum esse, quam ab institutione & mandato Christi. Aqua mysterium illud peragi voluit unigenitus Dei Filius. Placuit hominibus chrisma, & exsufflationem addere. Si nobis sancta & inviolabilis est Christi auctoritas, & quam meretur reverentiam obtinet, quis non videt adventitiis illis nugis fœdatum fuisse Baptismum? Meris deinde ludibriis ita corruptus fuit, ut inquinet magis quam purget eos omnes qui ablutioni crassa illa sacrilegia permiscent. Quorsum de mixtione aquæ & vini in sacra Cœna disceptatio moveri debuerit, non video. Chri-
Joan. 6. Mat. 26. stus symbolis panis & vini testatus est carnem suam esse nobis cibum, & sanguinem suum potum. Si penuria sit vini, exiguum quod suppetet aqua diluere, ut toti Ecclesiæ sufficiat, minime absurdum erit. Si religio injicitur, acsi necessaria foret mixtio, superstitione hoc non caret. Nam & nova lege præter Christi mandatum perperam non minus quam temere obstringitur Ecclesia, & mysterium in re nihili pueriliter quæritur. Calicem ex aqua & vino
1 Joan. 5. vers. 6. mixtum habere volunt, quia è latere Domini fluxerunt aqua & sanguis. Quasi vero auctoris consilium fuerit tale quidquam docere: ac non magis pignus dare spiritualis potus. Nec vero recte huc torquetur
in epistolis. Cypriani testimonium: quia nunquam diluendum in sacra Cœna vinum esse contendit, sed contra lymphaticos homines asseruit ex Christi mandato bibendum illic esse vinum. Erant enim qui abstinentiæ prætextu vinum, quo intemperanter vulgus abutitur, arcebant à cælesti mysterio. Quum ergo non aqua, sed vino repræsentari in sacra Cœna Christi sanguinem tota disputatione doceat, quæ de mixtura obiter tradit, non recte ad aquæ patrocinium trahuntur. Adde quod in miscendi verbo, quod subinde usurpat, falluntur imperiti, dum pro diluere semper accipiunt: quum potius fundere significet ex recepto apud vetustos & idoneos scriptores linguæ Latinæ usu. Et sane alibi ad unitatem *ex 1 Cor. 10. v. 17.*
pios hortari volens, non ex multis aquæ guttis, sed ex pluribus acinis sacrum calicem, sicut ex pluribus granis panem mysticum constare admonet. Neque tamen inficior ipsum mixtionem aquæ & vini asserere, sed evanido prætextu: quia vinum Christi sanguinem, aqua plebem significet. Hæc argutia si cui arridet, dignus est qui vento pascatur. Nos vero curiositate humani ingenii, quæ semper nimium lascivit, valere jussa, ab ejus ore pendeamus qui unicus est Cœnæ auctor. Imo videmus ut Cyprianus ipse memorabili sententia nos à se ad Christum ableget, ubi vetat consuetudinem sequi in aqua sola offerenda: quia potius quærendum est, quem sequuti sint Patres, quos alii imitari volunt. Nam si solus, inquit, Christus audiendus est, non debemus attendere quid aliquis ante nos faciendum putaverit; sed quid, qui ante omnes est, Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem. Hæc certe apud modestos & placidos lectores plena est ac solida causæ definitio, ubi hominum placitis in ordinem coactis, & consuetudine quamlibet veteri abdicata, Christi auctoritas sola eminet. Vale. Nonis Aprilis. M. D. LVIII.

De certorum Ministrorum ἀταξίᾳ.

Dilectio Dei Patris nostri, & gratia D. N. Jesu Christi vobis semper adsit per Spiritus sancti communicationem.

QUod ad nos perlatum est, dilectissimi fra- *Ex Gall.*
tres, verbum Dei ita expositum esse apud vos probro, idque illorum culpa qui exemplo aliis præire debuerant, perquam moleste accepimus: audimus enim illos ipsos quorum partes erant quemvis ex plebe ad pacem & concordiam fraternam exhortari, eo usque contentionis vi efferbuisse, ut ad arma ipsimet conclamaverint. Quam vero indignum facinus & quam enorme! quantum etiam ex illius fama passim sparsum erit scandalum, ex quo non tantum contemptus verbi Dei enascatur, quando ad verbi Ministros scandalum referendum sit, sed etiam occasio offeratur Satanæ atque ipsius instrumentis, ad vos demum convellendos atque ita dispergendos, ut vix deinde inflicto malo remedium adferri possit? Sane quod ad Ecclesiam Dei attinet, illam passim hodie ab hostibus circumsideri omnes vident: sed tamen vestræ rationes omnino indicunt, ut pacem & concordiam retineatis omnibus modis. Satis enim constat ab una Dei providentia quæ adversarios constrictos tenet, stare, ne qui vestrum exitium toties jam designarunt, vel levissima occasione oblata in illud ferantur præcipites. Quamobrem aliter de N. & N. judicare quam de abreptitiis non possumus, quibus ita simul ac semel exciderit cum ipsorum ministerii ratione illa etiam consideratio, quod ipsorum audacia extremam omnibus istic Ecclesiis perniciem allatura esset. Ac primum quidem probari à nobis illud non potest, quod Ministri verbi ita ad gerenda ipsi arma & ejusmodi rerum tractationem sese applicent. Scimus aliquando urgente necessitate accidere, ut intra officii metas non ita præcise sese singuli contineant. Scimus etiam eo usque invaluisse pericula, ut cuique pro virili adversum illa enitendum fuerit. Atqui illud videre non possumus, qui tolerari possit ut verbi Ministri agminum duces evadant, ac proinde & copias ipsi cogant, & coactas iidem perducant. Ita fit enim ut ab officio quisque tantundem recedat,

ac prorsus à vocatione sua degeneret: quod & istis accidit nominatim. Ex eo enim accidit ut ad mores stratioticos occalluerint, utque exuta penitus illa ministerii persona, in licentiam militarem proruperint. Sic nos loqui res ipsa cogit: plane enim confusi hisce auditis jacuimus: etsi ex literis vestris unius præ altero gravius est malum, quod ab utroque admissum est. Nunc vero quum quid nobis videatur expectatis, sic ipsi in Domino congregati vobis respondendum duximus. Ac pcimum omnium, nisi omnia sursum ac deorsum ferri volumus, non potest tam indignum scelus, & enorme, dissimulatione ac conniventia sepeliri. Si quæratur à N. cur ex Comitatu Monsbelgardensi abierit, parata erit responsio, quia nempe omnia illic essent confusa, quum nullus disciplinæ status extaret. Atqui si nos ipsi aliis disciplinam præscribimus, quanto arctioribus vinculis ipsimet nobis adstringi debemus? Jam ut huic malo remedium afferatur, satis videmus quid incommodi sequuturum sit, ubi qui sunt in culpa non admittent reprehensionem, sed jugum excutere conabuntur: sed tamen quicquid accidat, ferendum non est ut nostra timiditate foveatur malum. Proinde ubi hoc agitur, ut & rectus ordo retineatur & scandala comprimantur, qualescunque immineant procellæ & tempestates, non est committendum tamen ut de constantia & legitima fortitudine quicquam remittatur, maxime ubi contrahendum est frenum. Quamobrem videre non possumus ut quod istis accidit, silentio transmitti possit, quin ea occasione maledictio Domini inhæreat vobis, & incumbat perpetuo. Locus Pauli 1 Tim. 5. quo sese tueri cogitat N. cum nullo modo juvat: illic enim eatenus voluit Paulus rationem haberi servorum Dei, ut ipsorum innocentiæ consulatur, quando ut plurimum obnoxii esse solent multorum calumniis. Atqui N. coovictus jam satis tenetur bis (displosa in N. bombardula ex qua secunda vice ignis emicarit) tentatæ cædis. Accedit quod jam antea parum ex officio sese gessit inter vos, ut mirum sit tamdiu tolerari potuisse. Ut igitur eam provinciam deinceps retineat, qua sese plane indignum præbuit, nobis quidem nullo modo probari potest. Nominatim quod ita præfracte detrectavit acquiescere piissimæ exhortationi vestræ, ita hoc exaggerat hominis factum, ut abdicandum plane jam constet. In modo autem agendi hoc consilium damus, ut delegatis ex vestro cœtu qui totius cœtus nomine aperiant fratribus N. uti rationibus idoneis mature ac legitime expensis pronunciatum fuerit, N. ferendum non esse amplius in ministerio quod male exercuerit: proinde rogare ut illius loci Ecclesia ipsum etiam à se emittat, ac probet ut in ejus locum submittendus alius eligatur, quem & ipsi agnoscant & approbent. Si Ecclesia requiret rationes judicii, ut plenius de re tota ipsis liqueat, tum demum expediet eadem illa ipsis articulatim proponere, quæ à vobis accepimus. Quod si ita ille populum loci pellexerit atque irretierit suis artibus, ut ipsi non acquiescant vestro consilio & exhortationi, tum demum admonendi erunt serio: Videant uti hoc admissuri sint: quum si in eo obstinate persistent, schismaticos sese exhibituri sint, unde & ipsos à vestri corporis unitate separandi injicienda sit vobis necessitas. Quod ad alterum attinet, quia plus in illo est imprudentiæ & impetus quam certæ improbitatis, satis fore videtur, si Ecclesiæ etiam ipsius significetur suspendi illum à ministerio: tum ut ipse sese ita humiliet, tum etiam ut scandalum sarciatur: atque illud ita demum, ut quoties ipsis videbitur, ipsum liceat repetere & recipere in Ministrum. Monendi autem erunt nominatim, si de illo repetendo agetur, non aliter hoc posse procedere, quam ut ipsi etiam omnem culpæ ipsius memoriam sepeliant, neque ipsi ullo modo quod acciderit exprobrent, neve hæc temporalis castigatio illi sit fraudi, quominus ipsi integrum sit alios deinceps reprehendere ex ministerii ratione, adeoque ut doctrina ipsius plenum jus & auctoritatem quam meretur obtineat. Optassemus quidem in mitiorem sententiam inclinare, si fieri potuisset; sed veriti sumus ne parcendo illis, Dominus interea tanto minus parceret. Valete fratres dilectissimi. Dominus suo vos præsidio tueatur, Spiritu confirmet, atque sua in vobis dona semper adaugeat. Genevæ, in nostro cœtu.

Vester J. Calv. omnium nomine.

CALVINUS N. S. D.

Ad certa quædam capita.

Dilectissime frater, quia accidit ut plurimum, ut in pecunia fœnori locanda incidant multa prærer jus & æquum, satis tutum non est si ad tuam quæstionem simpliciter respondeam: quis nempe modus legitimi fructus pecuniæ statuendus sit. Fiet enim nonnunquam ut vel minimus fructus ex pecunia percipi non possit sine Dei offensione, & proximi iojuria. Quare me excusatum apud te velim, si nihil hic certum, ut expectas, præscripsero. Est quidem in hac civitate certus legibus modus constitutus. Sed non inde consequitur ad eum etiam modum fructum pecuniæ exigere creditori bona conscientia licere à paupere, unde ille aliquo modo opprimatur. Accedit & illud quod me retinet ne plenius tibi respondeam, quod sciam te hoc à me rogare ea de causa tantum, ut alium quendam redarguas qui omnia hac in parte sibi permittit me in consilium non adhibito: quem etiam fortasse ne audire quidem dignaretur. Illi igitur pro me respondeat regula illa juris ipsius naturalis, quam Dominus Jesus Christus partem summæ Legis & Prophetarum statuit: ne videlicet faciamus alteri, quod factum non vellemus nobis. Quod ad viduam attinet, si poterit secum liberos abducere, nihil illi pretiosius illorum animabus esse debet. Quare si illi manum porrexerit Dominus, ut ex eo luto, aut abysso potius emergat, parum humane, ne dicam Christiane fecerit, si illos à tergo reliquerit. Sed quia mihi non liquet quæ sit ætas & quæ voluntas ac rationes ad illud conficiendum apposite, illi ea sigillatim expendenda relinquo. Quicquid sit, non potest sponte illos ita relinquere, quin perpetuum inde mœrorem sibi conciliaturam noverit. Major est in nupta difficultas. Ut enim illa à viro secedat, nisi vi quadam majore & ad extremum eo redacta, si illam nomine Religionis aut alia occasione intolerandum in modum habeat, auctor esse non possum. Neque modum illum intolerandum definio, quum domi durius etiam tractari contigerit. Omnem enim tolerantiam exhibuerit oportet, antequam ad illud remedium confugiat. Si vero ab idololatria tuta esse non potest nisi cum aperto vitæ periculo, adeoque vir illi instet ut eam persequatur ipsemet, licebit tum illi fuga sibi consulere: non animo divertendi à viro & illius deserendi, utcunque se illi durum & intolerabilem exhibuerit; sed tantum ut evitet apertum periculum. Ac tantisper fieri poterit faciente Domino, ut cor illud adeo efferatum viri mitescat & componatur: in ullius vero mortalis gratiam in Deum peccare nefas est. Te vero qui ita es de aliis sollicitus, tanto magis cogitaturum spero de tuo ipsius officio erga magnum illum Patrem cælestem, à quo donatus es luce Evangelii Filii ipsius in qua nobis reposita est salus. Ac si hactenus bene cœpisti, tanto magis in posterum enitendum est tibi, atque indies modis omnibus serio proficiendum. Quumque istic tot corruptelæ vigeant, cave existimes aliter officio te fungi posse, quam ut ipse studeas unice ut Dei nomen glorificetur, & ipsius cultus, honor inter tuos ut par est vigeat. Faxit Dominus, ut quod à te peto illius nomine, ipse etiam meis tibi precibus exoratus reipsa præstet. 28 April. M. D. LVI.

Ex Gall.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

De usuris responsum.

Ex Gall. Nondum ipse quidem tentavi quid apposite responderi possit ad quæstionem propositam: sed aliorum exemplo didici, quanto res ea cum periculo conjuncta sit. Si enim omnino usuras damnamus, induimus strictiorem laqueum conscientiis quam Dominus ipse voluerit. Si vel minimum concedimus, statim sub illo prætextu plurimi effrenem licentiam arripient, quæ nulla deinde moderatione vel exceptione coërceri possit. Si ad te tantum scriberem, minus istud vererer: nota est enim mihi tua prudentia atque moderatio: sed quoniam alterius nomine consilium rogas, metuo ne ille verbulo quodam arrepto plus sibi multo permittat quam vellem. Confisus tamen te recte perspecturum quod sit illius ingenium, atque ex re ipsa qua de agitur expensurum quid expediat & quatenus, meam tibi mentem aperiam.

Ac primum nullo testimonio Scripturæ mihi constat usuras omnino damnatas esse. Illa enim Christi sententia quæ maxime obvia & aperta haberi solet:
Luc. 6. Mutuum date nihil inde sperantes, male huc detorta est. Quemadmodum alio loco notans splendida convivia, & divitum illam ad sese mutuo excipiendos ambitionem, vocari potius ad sua illa epula ab iis jubet cæcos, claudus, atque alios egentes homines, qui in compitis jacerent, quibus non esset par pari referendi facultas: sic etiam notato illo loco, Christus correcturus illum hominum abusum in dando mutuo, præscribit nominatim illis dandum mutuum à quibus nulla spes sit quidquam receptum recuperatum veiri. Solemus autem primum omnium videre satisne tuta futura sit nostra pecunia apud illum qui mutuum rogat, quum tamen egentibus maxime succurrendum fuerit, apud quos minus tuta esse pecunia solet. Eo igitur referuntur Christi verba, acsi egenis potius quam divitibus mutuum dandum juberet. Nondum igitur constat usuram omnem esse prohibitam. Lex
Deut. 23. vers. 19. vero Mosis politica quum sit, non tenemur illa ultra quam æquitas ferat atque humanitas. Optandum quidem esset omnes usuras, ipsumque adeo nomen à mundo pridem exulare. Hoc ubi obtineri non potest, quid bono publico fieri possit, videndum est. Supersunt certa loca Scripturæ in Prophetis & Psalmis, in quibus Spiritus S. invehitur adversus usuras. Sic
Psal. 55. vers. 12. enim urbem impiam describit, quod usuræ viguerint in foro & in plateis ipsius. Sed quando vocabulum Hebræum significat in genere fraudes, non ita stricte accipi hic quidem posse videretur. Sed ut concedamus agere illic Prophetam de usuris nominatim, mirum non est quod inter ingentia quæ grassantur mala, usuras quoque attigerit. Fere enim ubi ad usuram pecuniæ elocantur, comites individuæ accedunt crudelitas atque innumeræ aliæ fraudes & circumventiones. Ut ex opposito inter pii & sancti viri
Psal. 15. encomia illud traditur, quod non dederit pecuniam suam ad usuram. Adeo plusquam rarum est, eundem
Eze. 22. vers. 12. esse hominem probum atque fœneratorem. Ezechiel vero ulterius procedit. Dum enim ea scelera recenset propter quæ accensa sit vindicta Dei adversum Judæos, duo quædam vocabula usurpat, quorum unum significat usuram, atque à themate quodam deductum est quod etiam significat rodere: alterum vocabulum significat incrementum seu augmentum: quia nempe privato quisque lucro addictus, quæstum ex proximi damno captabat, aut potius extorquebat: quanquam certum est durius etiam loquutos esse Prophetas de usuris, quia nominatim inter Judæos illæ interdictæ essent. Quum igitur apertum Dei mandatum prætergrederentur, graviorem etiam reprehensionem merebantur. Quod adducitur hoc loco, eandem esse nostræ inter nos conjunctionis rationem, ut eadem quoque usurarum prohibitio retineatur: respondeo, quod ad conjunctionem civilem attinet, aliquod esse discrimen. Quia nempe circumstantia loci ipsius in quo Judæos collocaverat Dominus, ut & aliæ circumstantiæ etiam eo pertinebant, ut facile esset illis negotiari inter se sine usuris. Nostra conjunctio hodie per omnia non respondet. Non videmus igitur ita nobis interdictas simpliciter usuras, nisi quatenus repugnant tum æquitati tum charitati. Ratio Ambrosii, quam etiam affert Chrysost. non est magni momenti: Pecunia non parit pecuniam. Quid mare? quid domus ex cujus locatione pensionem percipio? an ex tectis & parietibus argentum proprie nascitur? Sed & terra producit, & mari advehitur quod pecuniam deinde producat, & habitationis commoditas cum certa pecunia parari commutarive solet. Quod si igitur plus ex negotiatione lucri percipi possit, quam ex fundi cujusvis proventu: an feretur qui fundum sterilem fortasse colono locaverit ex quo mercedem vel proventum recipiat sibi, qui ex pecunia fructum aliquem perceperit, non feretur? & qui pecunia fundum acquirit, annon pecunia illa generat alteram annuam pecuniam? Unde vero mercatoris lucrum? Ex ipsius, inquies, diligentia atque industria. Quis dubitat pecuniam vacuam inutilem omnino esse? neque qui à me mutuam rogat, vacuam apud se habere à me acceptam cogitat. Non ergo ex pecunia illa lucrum accedit, sed ex proventu. Illæ igitur rationes subtiles quidem sunt, & speciem quandam habent, sed ubi propius expenduntur, reipsa concidunt. Nunc igitur concludo, judicandum de usuris esse, non ex particulari aliquo Scripturæ loco, sed tantum ex æquitatis regula. Hoc exemplo clarius fiet. Sit aliquis dives & amplis fundis ac reditibus præditus, & minus nummatus tamen. Sit alius mediocriter dives, & non quidem ad alterius illius opes accedens, sed cui tamen amplior sit præsens pecunia. Hic igitur quum sua pecunia lubenter fundum ipse empturus sit sibi, rogetur ab illo ditiore, ut mutuam illi det pecuniam. Posset quidem qui mutuum dat ita stipulari sibi reditum pecuniæ suæ, ut fundus ex illa emptus ipsi in hypothecam subjiceretur, donec sua ipsi pecunia redderetur (atque ita sibi melius consuleret) sed fructu pecuniæ sive usura contentus erit. Cur igitur primus ille contractus sine hypotheca ad pecuniæ fructum tantum damnabitur, alter sub hypotheca fundi empti & cum reditu annuo longe asperior probabitur? & quid aliud est quam puerorum instar ludere cum Deo, quum de rebus ex verbis nudis, ac non ex eo quod inest in re ipsa judicatur? Quasi ex forma ipsa verborum virtutes vitiave discerni debeant. Non est vero animus rem ipsam hic excutere: indicare tantum volui, quod tu exactius apud te perpenderes. Tantum illud memineris, non hic in vocabulis, sed in re ipsa momentum quæstionis versari. Nunc igitur posito fundamento, veniam ad exceptiones. Exacte enim attendere hic oportet, quum plerique ex verbulo temere arrepto sibi deinde quidvis audendi supra quam par sit, licentiam præripiunt.

Primum igitur illud esto, me, quum usuras in genere non damno, non omnes etiam promiscue probare posse: neque etiam mihi probari si quis usurariam quasi artem aliam quæstuariam factitet. Postremo sub istis semper exceptionibus usuram pecuniæ legitime percipi posse tantum, non secus.

Prima est, ne exigatur usura ab egentibus hominibus: neque ullum qui necessitate aut alia calamitate prematur, ad pensionem usuræ cogi fas esse.

Secunda, ut qui mutuum dat, non ita addictus sit lucro & commodo suo, ut interea omittat quod ex mera necessitate tenetur procurare: nempe ne dum cautum vult pecuniæ suæ, pauperum fratrum nullam rationem in ea apud illos etiam collocanda habeat.

Tertia est, ne quid in mutuo illo inferatur, quod non conveniat cum æquitate naturali, si expendatur ad illud Christi mandatum, Quicquid vultis facere homines vestri causa, vos quoque perinde illorum causa facite.

Quarta, ut qui mutuo accipit, lucretur tantundem aut plus etiam ex ea pecunia, quam qui illi mutuo dat, sive industriam sive operam conferat.

Quinta, ne ex eo quod in usu est, quid fas & æquum sit æstimemus, neque æquum ipsum ex hominum iniquitate, sed ex Dei verbo metiamur.

Sexta, ne tantum rationem habeamus commodi unius illius quicum res nobis erit, sed etiam attendamus quid expediat Reipublicæ. Usura enim quam pendunt mercatores, est publicum vectigal. Videndum igitur ut contractus etiam magis sit ad utilitatem Reipub. quam ad illius detrimentum.

Septima est, ne excedatur certus modus constitutus in quavis regione vel Repub. etsi neque eo usque exigere etiam semper oportuerit. Sæpe enim permittitur quod non potest corrigi vel coerceri edicto civili. In primis igitur æquitas una intuenda est, quæ una præcidat si quid hic nimium erit. Tantum abest vero, ut istud à te pro edicto vel axiomatis haberi velim: ut nihil magis exoptem, quam ut ea humanitate sint omnes, ut mihi necessitas non sit, argumentum istud deinceps attingere. Quare sic ista complexus sum, magis ut gratum facerem tibi, quam quod vellem in eo plane acquiescere. Tu pro tua benevolentia meum istud officium boni consules, ac fratrem mihi salutabis. Dominus te & familiam tueatur.

An liceat fratris mortui viduam ducere in uxorem.

Quid hac de re pronunciaverit Deus in Lege sua, obscurum non est. Mali enim sunt interpretes qui exponunt non esse rapiendam è thoro prioris mariti: vel si repudiata fuerit, illicitum esse illius conjugium vivente adhuc marito. Neque enim convenit torquere in diversos sensus, quæ uno in loco iisdem verbis pronunciantur. *Levit. 18. vers. 16.* Vetat Deus retegere turpitudinem uxoris patris, & patrui, & filii, & nepotis. Quum de fratris uxore eandem sententiam totidem verbis profert, absurdum est diversos sensus fingere. Itaque si fas non est patris vel filii, patrui vel nepotis uxorem habere in matrimonio, unum & idem de fratris uxore sentire convenit: de qua similis prorsus Lex uno contextu & tenore perlata est. Nec ignoro unde errandi occasionem sumpserint, qui ita sentiunt. Nam *Deut. 25. vers. 5.* quia alio loco jubet Deus, si quis absque liberis decesserit, fratrem qui superstes erit, viduam accipere, ut ex ea semen mortuo suscitet, hoc perperam & inscite restrinxerunt ad germanos fratres: quum Deus alios cognationis gradus potius designet. Nota est phrasis linguæ Hebraicæ, quæ in genere consanguineos omnes fratrum nomine complectitur. Quin etiam Latini olim sic vocarunt patrueles & amitinos. Lex ergo, cujus nunc fit mentio, de uxore fratris mortui ducenda ad eos tantum cognatos dirigitur, qui alioqui non impediuntur à tali conjugio: quia Deo propositum non fuit, ne intercidat nomen mortui, incestuosa conjugia permittere, quæ alibi damnaverat. Quare hæc duo simul probe conveniunt, germanum fratrem prohiberi à conjugio viduæ fratris: & tamen propinquos jure cognationis obstringi ad semen mortuis suscitandum, ubi liberum alioqui ex præscripto Legis conjugium est. Hac ratione Booz uxorem duxit Ruth, quæ ante nupta fuerat ejus consanguineo. Et ex historia satis patet, legem ad omnes consanguineos spectasse. Quod si quis adhuc contendat fratres germanos in hoc numero comprehendi, eadem ratione ducenda socero in uxorem fuisset nurus, & uxor nepotis patruo, imo & privigno noverca: quod dictu pudendum est. Si quis objiciat, filios Judæ Her & Onan & Sela fuisse germanos, Thamar tamen duobus nupsisse: solutio in promptu est, Judam ex communi & recepto Gentium more hac licentia non recte fuisse usum. Satis patet ex omnium temporum historiis apud gentes Orientales fœdas mixturas neglecto pudore fuisse in conjugiis. Mala igitur consuetudine, ut fieri solet, tractus fuit Juda, ut eandem daret uxorem filio secundo, quæ ante fuerat uxor primogeniti. Et hoc etiam flagitium inter Gentes grassatum esse exprimit Deus, ubi incestus damnat. Hoc igitur tanquam indubium retineo, Lege Mosis vetitum esse conjugium cum vidua fratris germani.

Qui volunt hac lege solutos hodie esse Christianos, objiciunt illud Pauli, standum esse in libertate ad quam vocati sumus, & quæ nobis à Christo parta est: sed inscite trahunt ad præsentem causam, quod longe alio fine & consilio protulit Paulus. Agitur enim illic de ceremoniis, quarum observatione serviliter premebant conscientias falsi doctores, acsi necessariæ essent ad Dei cultum. In hac autem quæstione nihil simile. Quod rursum excipiunt, nos politicis legibus non subjici, facile diluitur. Neque enim lex de qua nunc agitur, simpliciter numeranda est inter politicas: quia sumpta est à communi jure gentium, & naturæ honestate: quod ex præfatione colligitur. Quoniam enim omnes vicinas gentes abripuerat libido ad incestus: ut Deus pudicitiam populo suo commendet, ita præfatur, Ego sum Jehova Deus vester: secundum consuetudinem terræ Ægypti, & secundum morem regionis Chanaan ne ambuletis. Postea subjicit, quinam & quot gradus cognationis vel affinitatis viros & fœminas arceant à conjugio. Si quis rursus excipiat, Legem Israelitis peculiariter latam censeri non debere in parte jurisgentium, præsertim quum apud alios populos contemneretur: respondeo, corruptelam quæ grassata fuit passim in Oriente, non mereri nomen jurisgentium, quum barbaries fuerit, & castitatis verecundiæque oblivio. Porro quod naturale est, nullo consensu vel more deleri potest. Tenendum igitur, prohibitionem de qua nunc vertitur quæstio, non esse ex earum numero, quæ pro temporum & locorum circumstantiis abrogari queant: sed fluere ab ipso fonte naturæ, & fundatam esse in generali legum omnium principio, quod perpetuum est ac inviolabile. Deus quidem morem qui apud Ægyptios & profanas gentes invaluerat, sibi displicere testatur. Unde id, nisi quod fœditatem licet hominum suffragiis probatam, repudiat ipse naturæ sensus atque aspernatur? Olim quum Claudius Imperator uxorem sibi sumpsisset Agrippinam neptem suam, tollendi probri causa senatusconsultum fieri curavit, quo dabatur talibus conjugiis libertas. Nemo tamen repertus est, qui exemplum imitari vellet, excepto duntaxat liberto uno. Dissimilis causa, fateor. Verum id retuli, ut appareat apud gentes profanas insolubile fuisse jus naturæ: atque inde colligant æqui & moderati homines, inter leges politicas & jus naturæ, quasi ingenitum humano generi & omnium cordibus infixum, statui debere magnum discrimen. Huc facit solennis illa admonitio, qua Deus populum *Lev. 18.* suum à profanis gentibus separat, nempe Ægyptiis *vers. 3.* & Chananæis. In terra enim Chanaan sese miscebant fratres sororibus, posthabito honesti respectu. In Ægyptiis autem nihilo plus fuisse verecundiæ, ex veteribus scriptis constat. Lex ergo politica censeri non debet, qua Deus clare populum suum retrahit ab inquinamentis Gentium. Ut res clarius innotescat, Paulus in re minima nobis proponit ipsam naturæ legem. Nam ubi docet turpe esse ac indecorum *1 Cor. 11.* mulieres in publicum prodire, nisi velatas, consulere *vers. 14.* naturam jubet, an deceat mulieres tonso capite in publico

blico versari: & tandem subjicit, Natura id non patitur. Non video igitur, cur prætextu legis politicæ aboleri debeat, quod est ex jure naturæ, ideoque mutari nequit.

Venio nunc ad leges Romanas, quæ ejusmodi conjugia repudiant. Si earum ratio vel in unius populi utilitate, vel in usu certi temporis, vel in præsenti necessitate, vel in aliis circumstantiis fundata esset: abrogari possent novis de caussis, aut solvi posset earum observatio in certis personis privilegio singulari. Verum quia in illis ferendis tantum spectata fuit perpetua naturæ honestas, ne dispensatio quidem esset tolerabilis. Impune ut liceat, statui potest: sicuti in arbitrio Principis est pœnas remittere: verum ut vitiosum non sit quod vitiosum esse natura dictat, nullus legislator efficiet.

Si objicitur, non prohiberi nos in novo Testamento à talibus conjugiis: respondeo neque inter patrem & filiam conjugium vetari, neque matri interdici, ne filio suo nubat. An ideo promiscue licebit consanguineis inter se coire? Sed hoc objectum
1 Cor. 5. vers. 1. Pauli testimonio facile diluitur. Nam Coriothium reprehendens, qui se novercæ conjugio polluerat, Facinus, inquit, toleratis, quod ne inter Gentes quidem auditur. Si quis excipiat, non agi nunc de conjugio privigni & novercæ, solutio intempestiva erit. Nihil enim aliud volo, quam dedecus nobis proponi in exemplo Gentium: ut saltem nos pudeat, si plus in illis verecundiæ & modestiæ cernitur. Et sane ad hanc rem una mihi Pauli admonitio sufficit:
Phil. 4: 8. qui ad Philippenses scribens, Quæcunque, inquit, sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque accommoda, quæcunque boni nominis, si qua virtus, & si qua laus, hæc cogitate.

Postquam de quæstione ipsa in genere & [illegible] disserui, nunc ad Illustrissimum Principem verba mea dirigam, ejusque Celsitudinem & suppliciter rogabo, & sancte obsecrabo, ut se affectusque omnes suos Dei verbo penitus addicat. Equidem persuasus sum hoc desiderium à probabili ratione ortum esse: sive utriusque partis virtutes mutuum amorem conciliarint, sive etiam spectata fuerit publica utilitas. Superest tamen ut affectum hunc, qualemcunque licet originem ducat à bono principio, Illustrissimus Princeps temperet ac moderetur, ne in progressu impingat. Multa licere admonet Paulus, quæ tamen non expediunt. Verum omnibus placida & composita mente expensis, liquebit in hac causa etiam non licere, quod oon expedit.

Ad quæstiones conjugales.

IN quibus gradibus consanguinitatis non permittat Deus Lege sua conjugium contrahere, satis notum est. Fratri sororem, patruo vel avunculo neptem, aut etiam proneptem ducere non licet: sicuti nec amita vel matertera nepoti suo, vel
Levit. 18. vers. 6. pronepoti nubere potest. Frater autem patruelis, aut consobrinus sororem suam in gradu opposito ducere non vetatur. Quod Lege Dei mandatum est, vocare in quæstionem fas non est, quantum ad prohibitiones spectat: ut incestuosa conjugia censeri debeant quæ illic damnantur. Sed quia longo usu receptum est, ne consobrinus, vel patruelis sororem suam ducat, offensionis habita fuit apud nos ratio, ne talibus conjugiis libertas concederetur. Si quis ergo interroget de summo jure, non respondebimus simpliciter peccare, qui suam consobrinam uxorem accipiet. Verum quia hæc licentia exponeret Christi Euangelium multis probris, tenenda est Pauli ad-
1 Cor. 10. vers. 23. monitio, Ne libertas nostra cuiquam cedat in offendiculum: deinde ut abstineamus etiam à licitis, nisi ita expediat. Nec vero servitus, qua inter se mutuo adstricti sunt fideles pro charitatis officio, metuenda est: quia liberæ manent conscientiæ coram Deo. Quantum ad gradus affinitatis spectat, similis est ratio. Disputant quidam, vel potius litigant, annon viro cælibi liceat accipere sororem uxoris mortuæ: ac prætextum arripiunt ex verbis Mosis, Uxorem
Levit. 18. vers. 18. cum sorore ejus non accipies in mœrorem vel angustiam, ut reveles turpitudinem ejus ea vivente. Sed refellitur iisdem verbis eorum error: quia Moses illic non tam incestum damnat, quam crudelitatem mariti, qui vellet cognatam uxoris suæ superducere. Est igitur illic exceptio polygamiæ: quia quum ob duritiem cordis concessum esset Judæis plures simul uxores habere, excipere voluit Deus, ne duæ sorores, vel cognatæ, quod idem est, in certamen vel æmulationem committerentur.

2. Quia hactenus non tam severe, ut decebat, animadversum fuit in adulteria, ut eorum vitæ parcatur, qui violant fidem conjugii, durum esset virum quocum divortium fecit uxor adulterii causa, aut mulierem à marito repudiatam, si incontinentia laborent, in totam vitam à conjugio arcere. Itaque necesse est, ut indulgentia una alteram trahat. Consultum tamen non videtur, in ejus partis quæ damnata est, arbitrio ponere, ut statim ad alias nuptias transvolet. Ideoque libertas ad tempus differenda est, sive præscribere libeat certum tempus, sive expectare dum pars innoxia ad aliud conjugium transeat.

3. Frigidos & eunuchos, quibus negata est virilitas, diserte à matrimonio excludit Christus. Et certe quum nihil magis consensui repugnet quam error, non potest obstricta esse mulieris fides quæ viro se nubere putavit. Adde quod hæc frustratio conjugii naturam & finem prorsus evertit. Nam matrimonium quid aliud est, quam maris & fœminæ conjunctio? Quorsum vero institutum est, nisi ob duos fines, nempe vel ob sobolem procreandam, vel ut remedium sit incontinentiæ? Ergo dubium non est, quin mulier quæ decepta fuit, causa cognita, & bene probata, divortium impetrare debeat. Nec vero opus est rescindere conjugium, quod ab initio nullum fuit: sed pronunciare sufficiet eum qui ad conjugium idoneus oon erat, perperam & malo dolo fœminam decepisse, cui maritus esse non poterat: atque ita stipulationem in qua nihil erat mutuum, irritam fuisse ac prorsus nullam.

4. Matrimonium nonnisi inter puberes legitimum esse, merito semper judicatum fuit. Itaque lusus puerilis est, & simul tamen levitas castigatione digna, si puer sibi uxorem despondeat. Ac primo statuendum est, quicunque sub parentum vel tutorum sunt potestate, hac maxime in parte non esse liberos nec sui juris. Verum quamvis accedat parentum vel tutorum consensus, vel ipsi sunt precipui auctores: stipulationes tamen ante ætatem factæ impuberes non obstringunt, nisi postquam adoleverint maneant in sententia, sponteque testentur, se ratum habere quod prius intempestive gestum fuerat. Siqui vero liberos suos despondeant ante tempus, ut se & sua obligent, non possuot tamen pueris nondum ad conjugium maturis laqueum injicere. Et quanquam ejusmodi contractus profanatio quædam est conjugii, si quis tamen temere multam sibi imposuerit, sustineat quam meritus est pœnam: conjugii tamen nulla est actio: quia liberum est pueris, ubi ad pubertatem venerint, retractare quicquid parentes de ipsis male transegerant.

CALVINUS N.N. S. D.

Si alter ex conjugibus in elephantiasim inciderit.

ANtequam vestræ nobis redderentur, ultimæ nostræ, ut speramus, ad vos pervenerint. Nunc res de qua quæritis valde perplexa est. Neque enim justa divortii causa est morbus, qualiscunque tandem sit. Quamdiu autem firmum manet

manet conjugium, videtur alter alteri obstringi. Utrosque autem hortatur Paulus, ut debitam benevolentiam reddant, maritus uxori, & uxor marito. Quod ad conjugii vinculum spectat, insolubile esse statuimus, quamvis à thoro separetur uxor. Sequitur quæstio, An elephantiasis, quæ vulgo dicitur lepra, si ea percussus fuerit vir, mulierem à lege concubitus separet. Dico genus illud hominum si prurigine laborat, esse maxime libidinosum. Causabitur ergo sibi opus esse uxore. Sed siquis esset humanitatis sensus in homine elephantiaco, primum uxori suæ & liberis parceret: deinde consuleret generi humano, ne longius contagio serperet. In eo jam deprehenditur, non facere nec mariti, nec patris officium: atque etiam quodammodo boni publici esse inimicus. Præterea nisi bruto stupore perculsus est, sicuti aliis omnibus est foetidus, ita sponte propria modestia seipsum sepeliret. Certe ne simus crudeles, non audemus hac necessitate mulierem obstringere, ut contubernio & thoro jungatur viro, qui omnes naturæ leges obliviscitur: sed concedendum censemus, ut cognitione judicum interposita viduitatem colat. Interea vero quibuscunque poterit officiis, non desinat maritum prosequi, modo ne quod fere prodigiosum est, ab ea exigat. Valete optimi & integerrimi fratres. Dominus vobis semper adsit, vos tueatur, & Spiritu suo regat. Genevæ, 4. Non. Decemb. M.D. LXI.

JOAN. CALVINUS N. S.D.

Ad conjugium minus recte institutum.

ETsi in tanto consultantium numero non semper omnium votis obsequi vacat: non sum tamen usque adeo morosus, ut piis eorum studiis offendar. De tuis autem literis verissima fuit excusatio. Quum enim tumultuarie & cursim tantum inspectas iterum paulo attentius legere in animo esset: quod rarissime vel nunquam mihi accidit, eas perdidi. Respondere vero temerarium putavi, donec melius compertum mihi foret, non modo quid quæreres, sed quos tibi expediri velles nodos. Clandestina conjugia, quæ occasionem præbent, imo januam aperiunt multis flagitiis, merito boni omnes improbant. Atque utinam iste quisquis est, aliam sibi uxorem potius sumpsisset, quam consobrinam. Etsi enim tam lege Mosis, quam communi gentium jure id semper licuit: tenenda est Pauli admonitio, ne plus sibi permittant fideles, quam expediat. Certe in conjugiis gradus ille apud nos adhuc excipitur, ne probris obnoxium sit Euangelium Christi. Dum vero isti nimium carnis suæ libidini indulgent, scortationis infamiam subire malunt, quam conjugium fateri. Atqui si ex duobus malis alterutrum eligere oportuit, præstabat libertatem pecunia redimere, quam se demergere in hunc labyrinthum. Nam inde factum est, ut mulier simulatque obrepsit fastidium mariti, neglecta fide divortium faceret: eadem levitate maritus, causa incognita, ad novas nuptias transvolaret. Digni ambo in quos severe animadvertatur, indigni in quorum gratiam tam laboriose de perplexa causa inquiras. Quis enim jam exitus reperietur? Uxor jugum mariti excutiendo, violavit datam fidem. Voluntarium ergo hoc divortium non procul abfuit ab adulterii specie, sive eam morositas, sive libido impulit. Verum maritus, quia res adhuc manebat integra, licet frustra tentata reconciliatione, & quidem sæpius: debuit quodvis potius subire discrimen, ut eam ad præstandum officium cogeret, quam & privato consilio sacrum & insolubile vinculum abrumpere, & sibi judicium sumere in propria causa. Itaque secundæ uxoris inductio nihil aliud est, quam merum adulterium honesto conjugii titulo velatum. Neque enim illa uxoris discessione liber erat, donec legitime cognitum foret, suo jure eum privari. Fefellit igitur secundam, cui fidem jam alibi obstrictam quasi solutus dedit. Mulieri quoque nihilo major libertas, quæ occasionem adulterio præbuit. Silere enim, quum videret adulterinum conjugium tractari, quid aliud fuit quam subscribere? Certe turpissimi lenocinii rea tenetur, quæ volens & sciens marito permisit se ita prostituere. Rogabis, quisnam ergo sit exitus. Certe nisi hominibus conceditur, ut peccando majorem peccandi licentiam sibi acquirant, uterque prima fide manet devinctus: neque alia solutionis ratio apparet, nisi ut vir se adulterum fuisse fateatur, ubi ad secundam uxorem præpostere transiit: mulier se quoque sociam criminis agnoscat, imo primam culpæ originem in se residere. Nunc si ad priorem redire nolit ille, suberit non parva collusionis suspicio, & res erit mali turpisque exempli. Mulieri quæ divortium temere fecit, non video liberum esse jus nubendi, donec se ad reconciliationem obtulerit. Quid faciet ille? nisi valde fallor, perplexum hærere necesse erit. Ego igitur quid pronunciem, nisi perspectis melius circumstantiis, non reperio. Ac te rogo, eximie vir, ut meæ dubitationi ignoscas, si de re adeo confusa inter homines ignotos judicium ferre non audeo. Plus forte aliquid à me expectasti: boni consules quod possum. Vale frater mihi honorande. Dominus tibi semper adsit, te gubernet Spiritu prudentiæ & rectitudinis, præsidio tueatur, & virtute sustineat. 3. Calendas Januarii. M.D. LVII.

Responsio ad quæstionem propositam de proventu annuo Sacerdotii Papalis, & venditionis pretio.

SI de re adhuc integra dandum esset consilium, non licere existimo, quamlibet specioso prætextu, possidere ulla Sacerdotia in Papatu: quia nullum assem colligere inde licet, qui non sit sacrilegio inquinatus. Verum si quis per inscitiam & errorem collectos inde fructus absumpserit, non video cur de restitutione anxie laboret. Distinguo alimenta à repositis thesauris. Nam si quis ex ea pecunia se ditaverit, donec restituat quod injuste detinet, non est purus ab anathemate. Ergo sicuti Moses tranquilla conscientia aulam Pharaonis, & delicias reliquit, quia genus illud vitæ non sponte appetiverat: sic hodie quisquis maledictis illis opibus se abdicat, quibus se ad tempus sustinuit, quieto animo in posterum legitima ratione victum sibi acquirere potest.

Quod ad pretium venditionis spectat, scelerata haud dubie fuit pactio. Sed emptore mortuo non aliud superest, nisi ut qui pecuniam injuste accepit, studeat, quoad suppetet facultas, & occasio dabitur, lucrum illud quo se contaminavit, alio transferre. Itaque pro suo judicio, quibus & quando videbitur eroget quantum adhuc retinet, ne sit ex alieno locupletior.

Adolescens qui insciis parentibus uxorem duxit, agnoscat se justas levitatis poenas dare, si uxor est immorigera: nec miretur, quum Deo & parentibus non præstiterit quod debebat obsequium, sibi rependi justam mercedem in uxoris contumacia. Et quia dissensio in Religione conjugium non dirimit, quamdiu poterit absque periculo cum uxore habitare, maritali officio fungatur. Quod si major vis & necessitas ipsum cogat ab ea discedere, in cælibatu maneat, donec vel resipiscat uxor, vel divortii causam præbeat. Calendis Septembris. M.D. LX.

GRYNÆUS CALVINO ET FARELLO S.

ORo vos per Dominum ut nos primo quoque tempore liberetis sollicitudine ingenti, de rebus omnibus scribendo. Spero in Dominum Christum vos Christiana lenitate ac humilitate omnes adversarios superaturos, & omnem etiam occa-

occasionem vestri Euangelii calumniandi hostibus ademturos. O scintillantes igne Satanæ oculos, & accensum studium in vestrum ministerium dejiciendum! Sed agite, agite fratres mei charissimi, optima ac sanctissima pectore, armis omnibus Christianæ militiæ induti, ac isto præsertim iniquissimi temporis momento fidelissime instructi, stemus: ac ad negotium Domini fortibus animis, invicto pectore redeamus. Non odium eorum, qui se in hac causa odiosos vere præbent, superet. Non enim ii sumus, qui etiam pro inimicis orare, nedum ferre & amplecti possumus. Non populi stulta judicia, & stultus levisque popularis judicii metus nos hic labefaciat, qui lux summus mundi, & subjicere nos infimo cuique etiam ingratissimo possumus. Non dolor & contemptus nostri nos frangat, qui nihil dolere didicimus, quam quum Satan arte sua negotium Domini perturbat. Oro charissimi fratres, oro vos per viscere Christi revocare in animum omnem pietatem, omnem sapientiam velitis, dum vos vestra virtute ac constantia labantem istic Ecclesiam, ad manus vestras revocatam iterum dante Deo, sic ut constitit, tueamini ac regatis. O quod munus est, quam solida & vera laus vestra, si in solum Christum respicientes vestri in hac causa toti obliviscamini! Deus Jesus Christua confirmet mentem vestram ad opus ipsius sanctum. Basileæ, 12 Jul.

Simon Grynæus vester.

CALVINUS GRYNÆO S.

QUando mirificas & prope incredibiles esse Satanæ artes, quibus una cum opere nostro assidue nos impetit, satis jam experti sumus, minime nos fefellit malitiosa ejus vafrities, qua nos per Carolum suum nuper adortus est. Nam & ejusmodi certamina omnia multo ante opinione conceperamus, & ad ea sustinenda eramus animo parati. Itaque quum Arrianæ primum hæreseos, paulo post etiam Sabellianæ iosimulari nos audivimus, nihil nos istorum valde perturbavit, quum & ad tales calumnias aures nostræ pridem obduruissent, & spes certa esset, in fumum mox exituras. Purgationem duntaxat, quæ præ manibus erat, objecimus, qua piis omnibus ac integris viris satisfieri abunde posset. Conscriptus enim aliquanto ante Catechismus à nobis fuerat, Gallice etiam editus, ubi sub una Dei essentia nos Patrem, Filium, & Spiritum complecti testabamur: alterum tamen ab altero sic distinguebamus, ne quis sinistræ suspicioni locus relinqueretur. Christum nempe docebamus verum & naturalem esse Dei filium, qui unam cum Patre divinitatem ab æterno possedisset, carnem nostram suscepisset secundum tempus redemptioni nostræ destinatum. Quum pergeret rabiosa illa bestia, conventum Ministrorum totius Bernensis ditionis dari nobis petiimus, apud quem ionocentiam nostram defenderemus. Fratres Gallicæ linguæ prius Lausannam coacti sunt, quo etiam duo è Senatu Bernensi, ac Ministri duo missi sunt. Quæcunque conflari mendacia potuerant, bonus ille vir in unum fasciculum collegit. Venerat enim ad accusationem instructus, quomodo Jurisconsulti præcipiunt, nempe cum sacco paratus. Verum totum illum saccum nostra refutatione sic exhausimus, ut ne minima quidem suspicio in hominum animis resideret. Demum ventum est ad nostræ Confessionis recitationem, in qua decem circiter errores ipse quidem animadvertit, alii pene omnes, nihil non pium esse ac sanctum judicarunt. Ita nos Synodi sententia fuimus absoluti, ille indignus judicatus, qui ministerio fungeretur. Tali exitu nihilo demissiorem factum arguit perpetua ejus impudentia: saccum illum futilem, magis quam antea refertum attulit: ubi à nobis excussa omnia fuerunt, quibus suspicionem aliquam de tempore præterito injicere conabatur, producta est Confessionis nostræ forma, quæ omnibus aliis criminibus absoluta, uno duntaxat capite rea fiebat: quod Christus illic affirmatur ille esse Jehovah, qui à seipso semper habuit ut esset. quam criminationem discutere promptum fuit. Nam si distinctio spectatur, quæ est inter Patrem & Verbum, hunc ab illo esse dicimus. Si autem Verbi essentia consideratur, quatenus unus est cum Patre Deus, quicquid dici de Deo potest, in illum competit. Jam quid nomen Jehovah significat? quid illud quod Mosi dictum fuit, Ego sum qui sum? Hujus dicti Christum auctorem facit Paulus. Apud te quidem, piosque omnes in approbanda ejus sententiæ veritate non laboramus: sed noluimus tacitam præteriri perditi hujus calumniatoris malignitatem, ne quidquam ad vos, secus quam res haberet, rumor deferret. Nihil enim dici apertius poterat, quam habet nostra Confessio: Christum Sermonem esse illum æternum ex Patre ante secula genitum. Verum nisi duplicem Deum comminisci libet, de ejus essentia differamus oportet non aliter, ac de unius Dei essentia. Atque hac ratione, cui non satisfaceret, nemo præter ipsum repertus est. Fratres ut dignum erat fidis Christi Ministris, nos iniquissime in suspicionem aliquam adductos sibi videri pronunciarunt. In nostra autem Confessione nihil improbandum se animadvertisse. Dum hæc geruntur, afferuntur à Myconio literæ publicæ ad conventum scriptæ. Aliæ rursum à Capitone ad Farellum generatim missæ: quibus utrisque intellectum est, horrendum longe lateque rumorem de nostre controversia pervagatum esse. Denique ad excitandam erga nos gentium omnium invidiam malitiose à certis hominibus fabrefactum. Quod autem homo nihili futilissima sua vanitate tantum proficere potuerit, ut tot Ecclesiis sinistram de nobis opinionem injiceret: id vero est, quod nos vehementer perturbavit. Siquidem non levis momenti rem esse ducebamus, si caput Religionis nostræ præcipuum, inter nos controverti adversarii nostri audirent, vel Ecclesiæ quidquam de nobis tale suspicarentur. Eo autem gravius hoc nuncio perculsi sumus, quod id ne timere quidem unquam in mentem venerit. Speremus tamen fore, ut Domini bonitate inanes illi fumi discutiantur propediem, ac in capita impiorum recidat, quicquid mali Christo ejusque Ecclesiæ intentarunt. Cœpit enim jam affulgere Domini manus, atque virtus ejus sese exerere, ad extinguenda hæc qualiacunque exordia. Sycophanta ille Senatusconsulto in exilium actus est: nos plane absoluti, non à crimine modo, sed ab omni quoque suspicione. Quanquam vero se Athanasii titulo nunc venditet, qui pœnas luat defensæ fidei: nullum tamen fore periculum videtur, ut orbis pro Athanasio sacrilegum, scortatorem, homicidam sanctorum multorum sanguine madentem agnoscat. Qualem dum istum prædicamus, nihil dicimus quam quod solidis testimoniis revincere sumus parati. Hæc tibi paucis significata volui, ne iniquis improborum delationibus absentes sic inauditi (ut fit) opprimamur. Exemplar etiam Confessionis ad te mitto, quod cum tuis Collegis communices. Magnopere enim referre duco, ut ne obscuris rumoribus exagitentur. Simul te obtestor, ut tum Confessionem ipsam, tum has literas ad illos ipsos etiam fratres mittendas cures, aut potius ipse propriis tuis literis eorum animos placare intendas. Vale. Dominus Jesus vos omnes Spiritu suo impleat, quo unanimes nominis sui gloriam propagare possitis. Bernæ.

Tuus Calvinus.

GRYNÆUS CALVINO S.

QUæ istæ & quorum de vobis tam graves querelæ sint, ego nescio. Nullæ dum enim ad nos venerunt. Capito non semel ad me scribit ultro vestra omnia excusans, & valde Eccle- *Ex Gall.*

Ecclesiæ vestræ bene cupiens. Rumor principio gravis sane fuit, qui meipsum quoque turbavit, quum in isto præsertim argumento contendere vos audirem de apellationibus Personarum divinarum, & à consuetis vocibus instituere recedere. Ea enim res videbatur amplius præ se ferre. Verum ubi ad nos Confessio tua venit, neminem video qui non satis sibi factum putarit. Mihi privatim valde doluit, ab iis gravem in Ecclesia contentionem esse exortam, quorum uterque mea esset amicitia & consuetudine usus diu. Etiam hoc mirabar, quomodo tantum incendium & tamdiu durans, & vixdum extinctum me latuisset. Hoc queri apud Farellum memini, ac aliud præterea nihil: nisi quod dicerem, vereri me ne rudis & nova Ecclesia nisi caute administraretur sub initia, capere magnum incommodum possit ab istis contentionibus. Sic igitur ex me habe, neminem scire me qui de vobis queratur. Carolum talem esse qualem pingis, haud ægre adducor ut credam, postquam ad illos à vobis secessionem facit. Quid enim instituit aliud, quam quod tu melius prædicis. Promiserat mihi & Mauro hic amplissime. Valeat igitur, valeat. Nostrum est in ista magna rerum difficultate modis omnibus jungi, & divelli minime pati. Pestis est Ecclesiæ nostræ una hæc perniciosa maxime, quod suspicionibus valde inter nos laboramus: & fratres de fratribus raro candide vereque sentimus, quum lenire oporteat, & in partem optimam omnia trahere: & non ante sinistre de fratre suspicari, quam ipsa res eventusque coegisset. Ah quam malum est eos quos nosse Christum credimus, in suspicionem pravam rapere subito. Ita quod suspectum erit oobis, inutile reddimus. Literas Capitonis quibus optime de vobis sentire se testatur, misissem ad te nisi putem ipsum de re eadem ad te sæpius scripsisse. Quod Farellus de comite consulit exequar apud Capitonem. Tu valebis interea. Amemus in Domino vere nos, & illi toto corde serviamus. Saluta fratres omnes diligenter. Farellum, Viretum cumprimis diligentissime. Dominus Jesus nos in suam sanctam voluotatem servet, Amen.

Grynæus tuus.

Grynæus Calvino.

Gratia & Pax.

TErnis tuis literis bæc tandem, vir & frater amantissime & colendissime, respondeo. Pium est votum fratrum Genevatium: & nostri sine officii prætermissione deesse voto illorum non possunt. Antonium audio & Morandum ea doctrina & sinceritate eximios haberi, qui haudquaquam dissimulaturi sint, si quid peccetur gravius à Genevensibus. Equidem nec scio quid agatur Genevæ, nec quales homines isti duo sint. Verum dum non à vobis modo, sed à nostris etiam hominibus didici, qui rerum modo Genevæ potiuntur, eos à Christi studio alienos esse: tum in vos etiam & disciplinam Ecclesiæ admisisse tam atrocia: valde vereor & merito, ut istis rempub. gubernantibus Religio & disciplina motum misere habeat. Qui enim non est cum Domino, & cum eo non colligit, is est contra eum, & dispergit. Jam successoribus vestris rem tolerabilem esse, depulsos Pastores gregis Dominici à grege suo tanta perversitate, tanta importunitate: documento est eos aut non intelligere quid sit esse Pastorem gregis Dominici, aut valde aversum à Christo animum habere. Sed quam tolerabile illis sit, vos à grege Domini depulsos eo furore, nescio Dominus donet illis sensum suum. Ut vero nunc res habent, oon est quod de legatione illa nobis polliceri valeamus. Dominus pia illa pectora servet, & viam illis ostendat, & expediat, qua Ecclesia illa vere restituatur. Hæc ad primas literas. Alteræ nihil quam innocentis & vere pii adolescentis confessoris Domini commendationem in se continebant: cui ego adfui pro mea virili, & adero. Ipse poto scribet: sic enim statuit. Jam ad tertias. Post multam deliberationem huc devenimus, Capito, Sturmius & ego. Nisi luculente spes objiciatur fructus alicujus majoris, quam ex otio tuo & simul eo negotio quod te Christo hic suscipere cupimus, adhuc censemus te debere ad nos venire. Parvus quidem hic numerus est eorum quibus servies: inter hos autem sunt in quibus multum fructus speres, tum etiam qui tua cura valde indigeant. Denique qualecunque ministerium hic sit, confidimus id non inutile fore ad illud, ut opus Domini quód Sabaudicis Ecclesiis per tuum ministerium exhibitum est, in suam fidem & auctoritatem restituatur. Id enim ounquam sine offensa Dei cogitandum, te mioisterio vel tantillo tempore subducere, dum ullus mioisterii locus offeretur. Fac esse quod tua unius gravissima culpa res Christi sic labefactæ siot Geoevæ: non tamen pia erit ejusmodi pœnitentia, qua in ista Ministrorum, qui idonei sunt, inopia, tu istis dotibus oon tibi, sed Ecclesiæ ornatus, oblatum ministerium repudies. Quod ad Farellum attinet, nos libere ei scriberemus, nobis videri, nec Ecclesiis nec tibi utile, te eo loci nunc agere ubi acceptum vulnus quotidie novis incisionibus exacerbetur. Nec audimus res melius habere Genevæ, aut officium facere vestros successores. Jam metuo illis à judicio gravissimo illo Domini, oe si scientes & prudentes desint officio, in taota Ecclesiæ afflictione, tradantur in reprobum sensum, ut indies designent atrociora. Hæc vero si evenient, quod Dominus avertat, qusd aliud erit te in eo loco constituere, quam te jugi dedere carnificinæ? Merito enim ista cujusque saocti & pro domo Domini zelantis animum lancinent, & excrucient summopere. Sed sit ut mitius agat cum illis Dominus, adhuc tamen nescio unde sperarem, non plus adhuc malorum exiturum illic, quam tu etiamnum ferendo sis. Adderemus & nolle nos detinere te nostro tam parvo ministeriolo, sed taotum te cupere spatium tibi dari te plenius ab illo labore recreandi. Hæc sane apposita nunc quidem haberemus, donec aliud tempus aliud consilium afferret. Vale in Domino charissime Calvine semper.

Grynæus tuus.

Grynæus Calvino s.

JUvenis hic apud nos dies aliquot fuit. Discere istic Religionem cupit. Est Nycæus. videtur esse simplex. Si qua istic est tibi buoc juvandi spes, oro ut des operam. Diu non scripsi ad te: oro ut ne ioterpreteris secus, quam est factum. Nam in istis occupationibus vestris nolebam cuiquam esse molestus. Spero amicitiam nostram esse in Christo Jesu indissolubilem. Vale. Pridie Augusti. M. D. XL. Saluta omnes amicos. Subito hæc scripsi.

Simon Grynæus tuus.

Grynæus Calvino s.

ROgavit me N. ut se apud te excusarem diligenter. Hoc promittit de se mihi; & ego tibi de ipso, se de tuo scripto sentire ut par est. Nos eoim te fratrem in Domino libenter ac cum gaudio agnoscimus, ac pro eximio ornamento Ecclesiæ nostræ amplectimur. Itaque noli hic tibi molestus esse amplius, mi frater. De Lutheri super nostra Confessione responso benignissimo credo te audivisse. Spes est optima nobis eum recte processurum. Vos istic in Domino Christo optime valete. Saluta venerandum mihi Farellum. 12. Februarii.

Simon Grynæus tuus.

BUCE-

Bucerus Calvino s. d.

De motu illo idem omnino quod tu suaseram, quanquam non tam plane scripseram. Circumstantias causæ quas tu modo mihi exposuisti, ignoravi: ideo eam nunc petendam dilationem optaveram, dum remisisset sese illa animorum concitatio tam impie excitata, & recepissent sese fratres ad defensionem veritatis gravem & claram. Hujus capita prima fuissent, disputationem nihil quam crassam illam præsentiam damnare, & necessario fatendum veram percipi in Eucharistia corporis & sanguinis Domini communionem: tum cætera quæ disciplinæ sunt, clare à Domino præcepta esse, ut dissimulari tacerique, nisi Christo abnegato, non possint. Tu me tuis literis perturbasti. Expertus enim sum multis in locis quantum causæ veritatis nocuerit insincera defensio, & neglectus communionis. Christus gaudet virtutem suam sic explicare, ne videatur malorum affectuum patronus, & caput factionis. Literæ meæ ut nunc queritur N. non sunt ipsis allatæ. Consilium à me petit. Scribam igitur illi de sinceritate actionis, de necessitate communionis, de pia cautione ne quid admisceatur ad causam Christi, de explicatione clara, & ex Scripturis ipsis manifeste deprompta, qualis tua est, quam ne inferi quidem calumniari queant. Denique de probis patronis, qui & Christi vere sint, & nostri tantum propter Christum. Illa tam execror de imaginibus, de adservatione symbolorum, ut libenter fingerem mihi conficta esse per calumniam. Nam vitiosa hæc sunt, & submovenda, ubi remanserunt. De infirmorum communicatione motum aliquid audieram, & non improbabam. Tu vero pie & necessario facis, quod facis: etiam in infirmis & vitiosis fratribus defendenda est causa Christi. Sed simul danda opera, ut infirmi aliquando roborentur, & vitiosi corrigantur. At dum ita partim ipsi fugimus, partim Satanæ prodimus pias synodos, quid nobis polliceamur? Christus caput esse vult omnium membrorum suorum, & agere per universa, non per singula. Exhilarasti me, facta spe plenæ inter Bernates & vestram Remp. conciliationis. Quanquam si non contrahatur & Ecclesiarum societas, & restituatur unà res Ecclesiasticas tractandi facultas, nihil præstabit via conciliationis. Videmus quotidie, ut Dominus eos qui ipsius nomen jactant, conjungi non in se, non patiatur. Instabis igitur, & instabo ego tecum, ut causam Christi fratres quam simplicissime, & totam, & ex verbo Dei ipso, & [illegible] pure Christianis agant. Per ministerium restitui omnia necesse est: ergo ministerium ipsum prius. Id vero non fiet, nisi conspirantibus & communiter agentibus quotquot inter se communicare poterunt. Meti Farellus unam duntaxat concionem habuit, quod sciam, & in cœmeterio Dominicanorum: qui quum aliud non possent, strepitu campanæ suæ verbum Domini populo avertere conati sunt. Sed Farellus noster voce intenta usque ad summam raucedinem, campanæ sonitum vicit. Postridie tria millia aderant audituri: sed præcipui inter eos qui Euangelium petunt, & ipse Consul à Farello impetrarunt, ut quiesceret dum rem eo deducerent, ut sine metu motus civilis, concio haberi posset: quod brevi fore pollicebantur. Vocatus Farellus eodem die ad summum Consilium, & rogatus, quo jubente prædicasset, & quo petente, respondit, Christo jubente, & petentibus membris: nec tamen voluit quenquam nominatim indicare. Et satis graviter ac pie coram illis de suo munere & prædicatione Euangelii disseruit, eosque officii sui admonuit. Dum vero illi deliberarent quid de eo statuerent, fratres deduxerunt eum domum: & impositum equo, qui magnitudine & habitu non absimilis esse Farello videbatur, simularunt se fratres quidam educere Farellum. Interim quievit Farellus, expectans legationem quam Euangelii initio statim quum ipse Metim venisset, miserant ad nostros, qui à nostris auxilium, & ab universo fœdere peterent. Visum enim fuit ut legati ex nostris Electorem Sax. & Landgravium adirent, & ab illis recipi in fœdus nostrum Rempub. Metensem, in saniore illa sui parte quæ Euangelium petit, postularent. Id factum est. Landgravius causam comprobavit, & ad Electorem statim retulit: interim tamen, quia res moram non ferebat, decrevit legationem mittendam ad Metenses, nomine communis fœderis, quæ postularet ab adversariis, ut nostris unum templum, & liberam concionem, & Sacramentorum administrationem concederent. Dedit ipse legatum unum, alterum Francfordenses, tertius noster erat. Hi in mandatis habent, nihil non tentare ab adversariis, ut impetrent quod petitum missi sunt. Eo etiam adjuncto, fœdus nostrum non posse deesse fratribus tam sancta & pia petentibus. Idque interesse totius Rom. Imperii. Vide ut audeamus. Spes itaque est, etiamsi adversarii quod petitur ultro non concedant, ut tamen quieturi sint, si nostri hac legatione animati per se Farellum concionari fecerint. Satan in eo quoque multum laboravit, ut si Euangelium non posset omnino, tamen ex parte averteret huic populo, aliquo pro Farello obtruso, qui non [illegible]. Obstitimus huic Satanæ quoad licuit. Cras spero aut hodie reverso D. Jacobo, audiemus quid dederit Dominus. Multus illic populus Christum admodum sitit. Consul cum fratre R. fortissime agit. Moram hanc Farellus ægerrime tulit: nec immerito. Nam peste illic multi quotidie tolluntur, qui gravissime queruntur, se sine consolatione certa Euangelii & Sacramentorum hinc abripi. Si distulisset legatio unam tantum septimanam, indubie rursus aliquid ausi fuissent. Habes summam fere omnium quæ Meti hactenus in hac causa acciderunt. Bruno admodum constanter egit, quanquam ad id opus habuerit multis cohortationibus. Bene vale. Uxorem & fratres diligenter atque officiose saluta. Sed quam mihi dolet illud de ignorata disciplina, de factiosa agendi ratione, de neglectu synodorum, de offensione sive retenta, sive affectata. Sed tu meum cor, meus animus, semper tuo, imo Christi bono omnia omnium mala vinces, quoad licuerit. D. Jesus te servet. Vale, Argentorati, 6 Octobr. M.D. XLI. D. Jacobus heri vesperi venit, sed proh dolor, nihil boni attulit. Adversarii in urbe dominantur. Nostri quum legatio adveniret, non aderant. Legationem itaque urbe excluserunt, & nec equos eorum hospitio accipere voluerunt. Vix tandem impetratum est, ut tres mitterent adversarii ex urbe, qui legatos audirent. Auditis, nullum responsum dederunt, causati Senatum totum cogi non posse propter pestem quæ uno die 50 absumit. Jurarunt omnino se extrema potius passuros, quam quod nos petimus, id est, regnum Christi admissuros. Consul volebat admittere concionem. Frater repugnavit & retraxit eum. Si neque eum pro se adeant cives pii, est iterum & hic misera Christi Ecclesia. Nostri sine cruce Christum quærunt. Adversarii propter Antichristum mille cruces subeunt. Oremus, supplicemus, flagitemus opem Domini.

Tuus totus Bucerus,

Bucerus Calvino.
Gratia & Pax.

De ipso Imperatore quid nobis pollicear, nec statuere ipse possum. Italorum & Hispanorum ei consuetudo placet. Imperii plenitudo aperte quæri videtur. Puerilibus vel anilibus potius superstitionibus inhæret. Dicit quotidie prolixas preces flexis genibus, dicit Rosaria decum-

cumbens in terram, & defixo vultu in tabella coram Virgine. Aperte nunc Christum ubique oppugnat. Metu depulit quod in ipso est. Edictum mittemus. Sic ergo quum habeat res, dubitare ipse incipio à te monitus an deceat ad ipsum scribi, quod tamen scribi velim. Martyrum exemplum qui Apologeticos suos scripserunt ad Principes palam idololatras me movet, & Majestas Imperii, consideratioque mirabilium mutationum quas effectas à Domino in magnis Regibus, ut Nabucadnezar, Cyro, & aliis legimus. Tu itaque judica quid putes facto opus. Ad ipsum Imperatorem scriptus liber in plurium lectionem incidet, plus videbitur ponderis habere, & urgeri æquitas scripto amplius poterit cum publice tum privatim. Jam veritas clare & incomprehensibiliter objecta etiam hostibus suis, languere etiam facit eorum conatus contra ipsam, & mirabiliter consolatur & erigit studiosos sui, quum ejus vident victoriam etiam in conscientiis adversariorum. Ac si animus abhorret ab ipso Imperatore appellando, scribas ad Reges, vel ad Principes conventuros in proximis Comitiis. Spero etiam edere librum si ad finem Decembris adsit: quanquam enim indicta sint Comitia ad finem; tamen ut adbuc apparent res, & belli negotium habet, videtur tempestive id fore, si ad dimidium Decembrem vel finem Decemb. adsit. Explicari mihi velim illud de exstirpatione masculæ virtutis in Gallia. Non intelligo: nihil enim audivi. Sed te per Christum rogo Jeremiam comitemur cum reliquiis populi sui, gementem & verbo Dei illos persequentem, dum ipsum lapidarent. Semper aliquos lucrifaciemus, & ab isto incendio recipiemus. Dominus te & tuos confirmet. Bene vale. 25 Octobris. M. D. XLIII. Uxor valeat, & quicquid apud te, quam optime.

M. Bucerus tuus in Domino.

Joan. Calv. Vireto s. d.

Ego vero nihil fore melius arbitror, quam à Nicolao vestro coram verbis exponi, quæ literis complecti jussus fueram. Nam & oratio testis oculati plus fidei ac ponderis, meo judicio, habitura est: & multas calumnias diluere poterit, quas illic spargi quotidie à Regiis credibile est. Nam quum adhuc illic essemus, non credas quam variis criminibus gravarentur pii fratres. Ego, tametsi facile poteram suspicari ex quo fonte oriebantur, suppressa auctorum mentione, simpliciter respondebam. Quinetiam Aroniam nonnulli ex legatis imbuti falsis rumoribus venerant, quos difficile fuit ex animis revellere. Omnino igitur consulo, ut Bernam concedat Nicolaus, & ea explicanda curet Senatui, quæ cognosci expediat. Ego literis fidem ejus commendo, ac rogo ut cognoscere velint ex illius ore, quæ ego scribere debueram. Tu quoque privatim aliquod verbum ad Consulem addere poteris, si videbitur. Iterum dico, ne refrigescant animi, utile est ab ipso Nicolao calefieri. Ipsum quoque in Zebedæi locum subrogari, non displicet. Erit enim, meo judicio, valde appositus. Unum dolet, quod nunquam hic se retineri passus est. Quanquam enim non palam recusabat: videbam tamen quorsum magis propenderet. Farellus mecum de Roberto quodam gravi & moderato sene, facili tamen & placido, loquutus erat. Quod ideo tibi in memoriam revoco, ne prorsus nullam sui consilii rationem habitam putet, si non illi quoque satisfacere aliqua excusatione studeas. Erit autem non difficilis excusatio, quum tam idoneus successor nunc vobis sit ad manum. Ego hic valde sum anxius de duobus eligendis. Nam Joannes Drallianus minister ad Dominum migravit. Clusanus vero, ut quotidiana petendi molestia creditores liberaret, nescio quo profugit. En quid faciant cauponæ. Ita enim propter gulæ intemperiem se ære alieno immerserat, ut non alio remedio emergere potuerit. Vereor ne & alii quidam sequantur hoc exemplum. Duos enim habemus, qui biennii stipendio, si interea jejunent, nequeant se extricare: nec tamen propterea desinunt furtim se abdere sæpe in cauponas, & prandio uno plus absumere, quam in diarium totius familiæ alimentum habeant. Verum redeo ad electionem. Trollietus quidam, quod natione sit Genevensis, nobis obtruditur: in quo multa signa apparent nobis omnibus parum grata. Nescio autem quid Ministro dignum habeat: nisi quod simiæ amant suos catulos. Utinam hic nobis adesses proximo Veneris die, quo de ea re consultabimus. Sin minus: fac tamen ut ad Nicolai Galasii nuptias te sistas, quæ futuræ sunt die Dominico, hinc ad 12. diem. Quoniam certo te venturum confido, hæc causa est, cur sim brevior. Nicolao plurimam salutem dices, Imberto, Ribitto & uxori tuæ. Dominus vos conservet omnes. Ubi veneris, audies quid Wittebergæ agatur. Genevæ, 4. Nonas Junias.

Joannes Calvinus tuus.

Joan. Calv. Vireto s.

Satis conjicio, quantopere nunc angaris: sed quid facias? Necesse est istos abire in locum suum: utcunque totus mundus conspiret, non ad retinendos tantum ipsos, sed etiam altius provebendos. De literis, quas N. scripseram, nihil te respondisse miror. Nondum scio an ad eum fuerint perlatæ. Mandaveram enim, ut si tibi displicerent, supprimeres. Expectabam simul ut de conjugali negotio aliquid certi renunciares. Fac ut aliquid brevi de utroque resciscam. Michaël Aromatarius celeriter istuc se profecturum mihi dixit, Celii causa. Uno verbo respondi, tam malas causas nunquam bene tuendas suscipi, tractari sæpius infeliciter: exitum semper perniciosum, etiam dum obtinetur quod quæsitum fuerat. Permisi tamen, ut affinis sui causa aliquid experiretur. Consulo, ut medium te geras: neque te admisceas ullo modo. Nam & Varrotio denunciavi, si malam causam esse sciret, ne sciens ac volens pugnaret adversus Deum. Sine Comitem & similes satagere. Tantum eatenus te interpone, ut appareat te nihil aliud optare, quam ut recte habeant omnia. Vale frater & amice integerrime. Dominus tibi propitius sit semper, ac tuas lachrymas vertat in gaudium. Genevæ, 24 Octobris. M. D. XLVI.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.

In quanta anxietate tibi scribam, narrabit hic frater. Uxor enim parturit non sine extremo periculo, quod nondum uterus partui maturus erat.

Sed Dominus respiciat nos. Nostri omnes jam fecerunt periculum. Primus specimen ad populum dedit quale semper expectavimus. Petrus multo aptior ad docendum. Genistonio feliciter cessit prima concio. quartus spem nostram superat. In stipendiis horum non sumus consequuti quod volebamus. Nam duobus aliis Senatus sine magna disceptatione decrevit, quantum priores habebant: hoc est, Henricus & Champerellus. Permiserant de diaconis consultationem Syndico Cornuenti, Joanni Parvo, & mihi. Verum postquam retulimus, non sunt obsequuti nostro consilio: spem tamen melioris status interea fecerunt. Quum viderem difficiliores in hac re, acriter autem illis vellicavi de administratione bonorum Ecclesiasticorum: in tempore cogitandum illis esse, qualiter Deo & hominibus rationem reddituri forent: Papam fuisse furem & sacrilegum, videndum ne simus successores. Usus sum autem præfatione, quæ attentionem excitaret, Meliora esse vulnera amici, &c. Item, Ne quærerent Balaam, qui

illis

illis in maledictione benediceret. Res in aliud tempus dilata fuit. Dixi enim omnino oportere brevi ejus tractationem seriam suscipere. Domum tuam volebant relinquere vacuam: sed ego dissuasi, non malis rationibus. Itaque Philippo Ecclesiastico data est. Vale.

Calvinus Farello s.

Pergunt scilicet adversarii suo more, quum tam impudenter in nos retorquent quicquid peccarunt. Sed bene habet, quod ad fingendum sint tam parum acuti. Quid enim ea, quam recitas, fabula puerilius? Video quidem esse qui recipiant: adeo juvat eos sinistri aliquid de nobis subinde audire. Sed momento hoc evanescet, ut reliqua ejusdem notæ: imo quæcunque in officina sua fabricant tales artifices. Mecum ita bellum geritur, ut te ad opem ferendam nolim frustra accersere. Palam enim non pugnant hostes: quia hactenus non successit. Sed clandestinis susurris conantur multorum animos paulatim à me alienare. Qua in re nonnihil proficiunt. Trollietus ille, qui ministerium ambiebat, repulsæ vindictam quam potest, exequitur. Primus illi actus fuit in suscipiendo cruciatorum patrocinio. Tunc à me exceptus, ut decuit, & magno cum ludibrio etiam factionis suæ vexatus: nunc literas, quas Petro famulus est furatus, per cauponas circumfert. Aiunt autem scriptas ante quinquennium fuisse. Ego, ut ostendam nos non nisi ingenue agere, brevi in lucem protraham. Hoc pessimum, quod non libenter modo, sed avide audiuntur, qui nos totumque nostrum ordinem perstringunt. Fuit tempus, quum nemo adversus Ministros mutire auderet. Nunc nulla prope oratio magis favorabilis. Et Satan novas semper occasiones excudit. In conjugio Macrini coacti sumus eos qui parum alias amici erant, valde exacerbare. Pronunciavit Senatus nullum esse conjugium, in quo solennis sponsio intervenerat: partibusque liberam fecit alibi contrahendi facultatem. Prætextus est in affinitate satis remota: nam uxor quæ illi mortua est, consobrina erat matris puellæ, de qua nunc agitur. Rogavi quo jure tantum sibi permisissent. Et de tota causa habita est à nobis in curia gravis oratio: nihil tamen impetratum. Interea regerunt nos in hominis gratiam importunius contendere. Sed hæc cum aliis sunt devoranda. Hoc boni saltem habemus, quod, quicquid moliantur, sacræ conciones si quando fuerunt frequentes, nunc sunt frequentissimæ. Si quando tibi commodum erit nos invisere, gratissimus erit tuus adventus. Ut venias, nisi pro tua opportunitate, instare non audeo. Si tamen vel minima se offeret occasio, nolim eam prætermittas. Vale frater mihi in Domino chariss. una cum familia tua, Christophoro, Satono, & reliquis Symmystis nostris. Dominus vos omnes tueatur perpetuo, vestrisque sanctis laboribus benedicat. 8. Septembris.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.d.

Non peto ut ignoscas, si brevius & perturbatius tibi scribam, quam res postularet. Habes enim meam excusationem, quam tibi sufficere confido. Respondebo tamen ad singula epistolæ tuæ capita paucis verbis. De Farello idipsum mihi nunciaverat Tossanus quod scribis. Itaque jam quietiore sum animo. Quod autem de profectione cogitabam, non alio spectabat, nisi ut in Germania causam promoverem, & Metensibus ipsis adderem animum, ne in bona causa adeo timidos se ostenderent. Sed nunc expectabimus, quid illis Dominus dederit. De Jacobo mihi non placet, quod tam molliter acceptum dimiseris. Nam si nolebas causam tuam facere, cur non simplicius objiciebas eum nimis impudenter facere, quod rem ita contestatam negaret, implevisse eum totam viciniam suis querimoniis? Quum plus quingentis testibus convinci queat, audetne adhuc tergiversari? Tu autem tua dissimulatione videris mihi audaciorem posthac reddidisse ad negandum. Ego vero statueram, nisi memoria excidisset, literis adscribere: Legas Jacobe, & si quem habes humanitatis sensum, fleas. Si causam ex me quæsiisset, multo asperius exposuissem quam Farellus. Sic tractandi sunt isti ἄλογοι. De Neocomensibus patienter fero, quod nuncio, ut huc usque meis saltem sumptibus veniret, non mandarunt. Sed jampridem novi ut sapiant. Negotium vero [illegible] sic tractari oportuit, nisi quod vestram constantiam in postremo actu nunc desidero. Ego si vestro loco essem, ac vellem summa lenitate cum eo agere, sic rationes meas instituerem. Causam totam haberem instructam, acsi judici vellem demonstrare, unde pronunciaret. Darem postea optionem, malletne missionem hoc prætextu petere, quod Dominus multis de causis eum à ministerio excluderet: an cum fratrum præjudicio Bernam ablegari: hoc est, omnibus sententiis damnari. Atque habito ejus responso, urgerem ad fidem præstandam. Sicubi deflecteret, tunc palam in apertum campum eum retraherem. Neque enim æquum est, ut totius Ecclesiæ dedecore unius hominis, non dico qualis, existimatio redimatur. Non est autem cur hanc conditionem recuset: Dominus non patitur me amplius hoc ministerio fungi. Impedimenta autem non exprimat: sed ita dissimulet aut silentio transmittat, ne qua suspicio in Ecclesiam derivetur, sed in ejus familia potius tota resideat. Bene vale frater chariss. cum tua familia & fratribus. Uxor mea te plurimum salutat. Dominus vos omnes conservet. Vale iterum. Genevæ.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.d.

In causa Sonnerii feci quantum fides primum mea, deinde pudor etiam sinebat. Quum nemo esset fratrum, cui non venirent in mentem eadem illa omnia, quæ nos illi objeceramus, visum est mature occurrere. Atque ut plus auctoritatis haberet mea oratio, literas etiam tuas recitavi. Clausula hæc fuit: quia unum hoc remedium perspiciebam, ne frater qui hactenus strenue laborasset in vinea Domini, & virtutibus non contemnendis polleret, inutilis in posterum redderetur, mihi non displicere migrationem quam petebat. Nam ex malis compluribus, quæ timerem, hoc esse minimum. Postquam ad consultationem ventum est, multorum sermonem aliquoties abrupi, ut in mitiorem sententiam quoquo modo adducerentur. Sed erant firmiores, quam ut flecti possent. Ac ne quid dissimulem, non pauca illi obfuerunt. Necessitatem constituebat in morte soceri. Contra objiciebant fratres, scire se jam ultra annum hunc lapidem fuisse motum à Sonnerio. Dicebant alii, eum non invenire aut villicos, aut redemptores, quia nimium exigeret. Omnes fere sentiebant, non remedium quæri, sed compendium, quo se magis ac magis immergeret. Quum secundo rogare sententias instituerem, primus dixi meam (quod non soleo facere) qua nihilominus Sonnerium admisi. Duo tantum fuerunt qui mihi assentirentur, Gallasius & Borgonius. Decem in proposito suo perstiterunt. Ita passus est repulsam. Quin etiam modis omnibus resistentem me Classi cogunt scribere: cum laude tamen Sonnerii potius, quam ulla nota. Valuit etiam non parum hæc ratio: quod Ludovicum duabus Ecclesiis, ad quas traductus fuisset, longe imparem judicabant. In eo mihi fecit injuriam Sonnerius, quod se apud nonnullos jactaverat, quasi nihil fore difficultatis pollicitus essem. Dixit enim mihi in aurem Ferronius, ipsum ita gloriatum fuisse, quia recepissem

pissem in me onus istud: quod esse falsum, ipse testis es. Quomodo enim fratribus jus suum ac libertatem eriperem? Sed hoc leve. Tu hominem, si ad te venerit, consolaberis. Iterum atque iterum vale, cum uxore & familia. Dominus vos conservet, ac regat Spiritu suo, Amen. Saluta fratres & uxorem diligenter, Tiliacam & reliquos amicos. Genevæ, 16 Mai. M. D. XLVII.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALV. VIRETO S.D.

HActenus nuncium expectavi, qui præfarionem, quam à me petebat Bucerus, ad Myconium recta perferret. Poteram citius Bernam mittere, nisi frustra sperando diem de die traxissem. Ergo danda erit opera, ut prima quaque occasione perferatur. Festinatione opus esse admonebat Myconius. Per me non stetit. Si Tossanus mihi diem unum concessisset, eram illi daturus. Nam quo die attulit, me impeditum tennit capitis dolor. Postridie abire voluit. De rebus nostris non mirum est si varia audias. Tota enim vicinitas, quum de nobis sine occasione libenter mentiatur, nunc qualemcunque oblatam materiam libentius arripit. Nec desunt in urbe flabella. Magnificus quum absolutus semel fuisset omnibus sententiis, iterum in carcerem rettu sus fuit. Nisi Dominus mare & ventos increpet, graves nobis imminere procellas video: quas commovent, à quibus sedari potius decuerat. Te accersere non audeo multas ob causas. Una præcipua est, quod vereor ne tandem istis cedendum sit, qui nullum se finem ostendunt facturos, donec omnia perdiderint. Huic te flammæ opponi iniquum esset. D. Sultzero scripturus eram, si non obstitissent variæ & assiduæ interpellationes. Ages tamen illi gratias meo nomine, quod me in istis angoribus consolatus est. Gratissimum in ea re mihi officium præstitit. Illi & fratribus omnibus plurimam salutem. Dominus te conservet ac tibi adsit. Uxor mea te plurimum salutat. Nos ambo tuam. Genevæ.

Joannes Calvinus tuus.

BUCERUS CALVINO S. D.

SAl. & annum ævumque omne quam felicissimum precor. Ingentes vero tibi gratias ago de literis tuis, ita præter cuum morem uberibus. Volebam hanc tibi ubertatem compensare, sed intempestiva hora moneor de his mercatoribus. Est enim dies hic ut recordari potes, quo civitas solenniter jurat, & distrahunt misere permulta alia. Utinam sicut istud fœdus civile, hic aliquando redintegrassemus atque sanxissemus fœdus vitæ æternæ: quomodo vos conati soli præstitistis. Verum qui spiritus istam tam apud vos Religionem pernecessariam dissolvit, idem obstat, ne ea hic persuaderi unquam potuerit. Sic igitur sumus modo scopæ non dissolutæ tantum, verum etiam disjectæ. Dominus colligat servetque sibi suos. Te stupefacit animos cœtus illius tam cordati adeo subito concidisse. O optime! non idem est corpus illud. Robora ejus erepta sunt, quædam pridem, quædam nuper. Supersunt & qui velint libenter redimere vita sua Reipublicæ pristinam colendi Christi libertatem. At dum alii non videntur velle pro Christo periclitari, imo ditiores quique minantur palam se hinc commigraturos (id quod antea fecerunt supra quinquaginta numero) nisi gratia retineatur Imperatoris: & hic non creditur posse exorari, ut remittat quod edixit, res labuntur eo quo labuntur. Ah mi frater, temporibus Martyrum quum Ecclesiæ severa disciplinæ religione erant conjunctæ, quam multi tum de sævientibus persequutionibus à Domino defecerunt? Quid igitur miramur si in nostra dissolutione pauci persistent? Nemo sane, nisi firma Christi fide sit obfirmatus, poterit crucem ejus, rem existimare sibi expetendam. At ubi fides in Dominum vera, ibi homines non magis promptis animis præceptis ejus obsequuntur in pace, quam offerunt animas suas pro illis in persequutione. Summum est hoc præceptum Domini, quod à nobis poscis, uti oravit Patrem pro nobis, ut in ipso unum simus, ac nos ipsi omnes in vita nova, vita Dei perpetuis ministeriis instauremur. Ex hypocrisi nimis alte insita in Papatu, ad qualemcunque Christi professionem nostri traducti sunt: ea hypocrisis perpaucis est plane excussa. Maluerunt itaque videri quam esse Christi. Quum autem & videri ipsorum obest cupiditati, & hoc quoque abjiciunt. Placebat liberatio à superstitionibus & tyrannide Papæ, & vivendi pro arbitrio licentia: at quia venter Deus eorum in extremum adduceretur periculum, nisi in aliquam se rursum Papæ traderent servitutem, malunt hanc subire præsertim per nos non parum mitigatam, quam periclitari de summo suo bono. Mendaciis tantum opus est, & paucula stipe, quibus extrema omnium scelerum ac flagitiorum redimitur licentia. Oremus igitur & satagamus, mi frater, ut fratres quorum res adhuc consistere videntur, ex nostrorum caso & de suo fine solliciti. Nisi enim Christo Domino penitius insiti, ejus quoque disciplinam inter se restituant, & ipsis misere metuo. Nam nisi semen verbi Dei hac ceu occetur, & subnascens herba cum repurgetur tum sustentetur, video quam facile vel æstu persequutionis exarescat, vel præfocetur una subcrescentibus carnalium cupiditatum spinis. Sed quid ista ad te, qui ipse hæc sicut exactius consideras, ita majore pridem religione urges? Verom libet apud te vel hoc modo deplorare nostram miseriam & perversitatem, qui ista non pertinaciore pridem studio sumus persequuti. Nunc permulti hic jugo Domini commodissimo sese libenter submitterent totos, sed vereor serum esse. Quanquam etiam in hac ipsa perditione nostra non desunt & in omnibus ordinibus, qui restitutioni solidæ communionis & disciplinæ Christi strenue adversantur, tametsi velint non in postremis Euangelii sectatoribus numerari. Tam istud adhuc male notum est nostris mysterium corporis Christi. Oretis, ut facitis, diligenter pro hac Ecclesia, in qua profecto sunt quam plurimi granarii Christi, quos bonus Pastor omnino sibi conservabit: hisque Antiochæis temporibus moderabitur & potentius & citius, quam multorum ferat opinio. De scripto quod D. Ant. M. attulit, maximas ago tibi gratias Ecclesiæ nomine: suum feret fructum indubie uberrimum. Seditionem in Galliis sedatam gaudeo, & opto ut in animis quoque sit sedata. Terret tamen me omen, præsertim quum non sit sedata ea clementia, qua veteres sapientes Imperatores uti solebant. Responsum Tigurinorum probo. N. sapientia & nos prodidit. Antichristi mancipia appellant populum Christi, num velint sui Concilii decretis acquiescere. Dent qui vere Christi sunt, dignum Christo Concilium, & veniant ad illud ultro, Christum quicunque amplectuntur. Meministi quantopere apud nostros institerim, ut Ecclesiæ Christi aliquando causam susciperent contra summos ejus hostes & pestes, & Ecclesiæ ab illis jura simpliciter repeterent. At sicuti nostri Christi leges nunquam voluerunt in se ipsi simpliciter suscipere, ita nec ausi sunt eas adversariis Christiana fortitudine objicere. Merito itaque nostro illi reposcunt à nobis quæ Christi sunt, & ejus Ecclesiarum omnia. Oro autem Dominum, ut quæ nunc fideliter & constanter respondent istic pro Christi regno, periculum dum non est in oculis & in manibus, postea quoque cùm ea quæ caro metuit, in conspectum venerint aut etiam nonnihil afflixerint, retineant. Et nostri enim, quamdiu aliquod habere carnis brachium sibi videbantur, responsa dabant plerumque satis fortia, quorum fracto eo brachio pessime meminerunt. Dominus exerat vel alicubi suum brachium. Hunc plurimum oro, ut tibi uxorem tuam sanet, imo Ecclesiæ ipsi

Christi

Christi magis quam tibi, quo tu possis agere pro illa quæ agis expeditius & lubentius. Collega & uxor invicem precantur tibi optanda omnia in annum ingredientem & omnia secula, Amen. 9 Januarii. M.D. XLIX.

Tuus totus Bucerus.

Bucerus Calvino S.D.

INtendite preces, optimi viri & fratres, pro reliquiis Ecclesiæ nostræ & ministerii. Jam enim Episcopo promissum est, hic non permittendum prædicari contra Interim. Vel hodie itaque vel intra perpaucos dies obsignabitur meum & præcipuorum Collegarum ministerium. Sic vero res meæ sunt comparatæ, ut quo vel primum, vel postea, Dominus mihi nondum certo monstraverit: ut monstret, & ducat, mecum ores ab ipso religiose. Annos & familiam meam nosti: tum etiam invidiam fatalem. Recta ad Dominum quovis genere transitus optimum. Proximum, exilium, non plane otiosum & sterile. Nisi Dominus intercedat potenti brachio suo, expectanda est horribilis sicut Ecclesiarum vastatio, ita etiam Ministrorum persequutio. Vacant enim ministeriis jam innumeræ parochiæ. hujus pudet tamen auctores calamitatis: ideo forsan recipient consilium Spirensis [illegible], ut qui noluerint ordinari ab Episcopo, aut ordinati Ecclesiis suis secundum Interim ministrare, mittantur ad remos. Et jam Moguntinus in sua Synodo constituit, omnes eos qui Cœnobiticam vel Sacerdotalem vitam professi sunt, ad eandem vi reducantur, quacunque in vitæ conditione fuerint. Quid? Antichristus vult id, quod audet, sibi restituere, ut imperet omnia omnibus. Contra Christus nec perdet ex suis quenquam. Dominum itaque ardenter & assidue oremus, ut hunc Spiritu suo conficiat quamprimum, aut deprimat nonnihil: alioqui non fieret salva omnis caro. At teneri in Domino non caro, sed Spiritus sunt, & in his triumphabit crucifixus. Aliquoties nunc scribitur Landgravium miserrimum à Domino esse respectum, deflereque amare suum lapsum: nullumque velle jam Papisticum sacrum audire: atque scripsisse ad suos de nullo se unquam facto suo doluisse & dolere acerbius, quam quod salutarem Christi doctrinam negarit: rogasseque illos, & esse obtestatos, ut quantum ullo modo valeant sanæ doctrinæ patrocinentur. Se miserum sperasse sua defectione à Domino liberationem posse impetrare ab immanissimis custodibus suis. Confido hæc vera esse. Una itaque miserrimo Principi gratulamur hanc Domini misericordiam, per quem jam ante hoc bello Dominus pro suo populo multa præclara fecit. Optime valete. 7 Febr. M.D. XLIX.

Tuus Bucerus.

Bucerus Calvino S.

SAnet te Salus nostra Jesus Christus. Nam hic Ecclesiæ tuæ alumnus dixit te quum istinc discederet, cum tuo morbo fuisse conflictatum. Nos vero multo perniciosiore capitum & membrorum nostrorum maximæ partis malo conficimur incredulitatis. Eo enim hominum metus, Dei reverentiam hic exclusit, ut Episcopo permissum sit Religionem Christi Interimica commutare. Et huic atque Imperatori promissum, dandam operam possibilem, ne quid hic doceatur contra Interim. Idque ut nos verbi Ministri præstemus, à nobis petierat, atque etiam nobis mandarunt: adjuncto tamen eo, si qui id non possent aut nollent, ut causas hujus ipsis exponerent. Hoc factum est: causas reddidimus omnes curæ Pastorali deservientes, cur religiosum nobis sit non reprehendere manifestas doctrinæ Christianæ & Sacramentorum corruptelas: maxime quum hic Papistæ restituti sint, verbis & factis pro omni virili sua hominibus commendaturi, & obtrusuri, tandemque etiam imperaturi. Qui Rempub. administrant, statuerunt se non posse hic plus recipere puræ Religionis, quam Imperator velit concedere vel tolerare. Interea misit Episcopos huc, & petiit à collegiis, heri à nostro, ut omnia juxta Interim restituamus, & statim respondeamus, quomodo, qua ratione, & quo modo id velimus præstare. Se in iis quæ omnino non adversantur suo muneri & juramento (sic illi suo Romano cavent fidelius, quam nos nostro cælesti Domino) nobis adfuturum. Reliqua tolerantur. Quæ ista? ut uxores retineant qui habent, & Eucharistiam totam dispensent. Verum ut ne reprehendant qui eam dispensant aut sumunt dimidiam. Nosti autem scholam totam sustineri à nostro collegio. Collegia petierunt spatium deliberandi per mensem. Dimidius mensis concessus est. Tantillo igitur tempore feretur hic pura Religionis administratio. Et à nobis expectatur, ut Imperator jubeat nos, dum ei obtemperemus, detineri. Urit enim indubie desolatio Ecclesiarum tanta, non qui ejus auctores sunt: nam hi per se sanæ doctrinæ Christi hostes sunt. Tantum tenent nos suspiria & lacrymæ sanctorum, quorum ingens adhuc hic numerus est, ne priusquam jubeamur, hinc nos moveamus. Obsignare enim, non abrumpere ministerium nostrum, si velit Dominus, optamus. Vides ut res nostræ habeant, & quam opus sit, ut vestris miserrimam hanc Ecclesiam & nos precibus adjuvetis. Quo, si id concedatur, evolare, vel ubi primum debemus, nondum liquet. Si dabitur, spero Dominum id quoque concessurum, ut tibi coram vale dicam, priusquam profugiam longius. Manet enim certe nos sæva persequutio, & est jam horribilis Ecclesiarum vastatio: nec enim possunt Episcopi suis Ecclesiis Ministros, quanquam quoslibet admittant, imo conquirant, invenire. Spirensis capularis Episcopus jam decrevit ad remos quicunque nolint ex nostris sua ministeria retinere, & ad Interim conformare. Non autem huic, nec tot hujusmodi Filii Dei hostibus, sed ipsi suo Filio Pater tradidit potestatem omnem in cælo & in terra. Hicque Pastor noster bonus est, qui suas oves facile tuebitur suo brachio, suaque virga & baculo: ut nec quidquam eis boni desit, nec noceat mali aliquid. Is velit nos hoc ipso suo baculo & virga sic consolari, ne etiam mali quidquam metuamus. Id nobis & vos precemini: & dum potes scribas. Etiamsi enim hic non fuero, mei tamen hic erunt, & mittent ad me quæ scribes. Dominus Jesus maneat apud vos firmius, quam retineamus eum hic: quod faciet quum dabit doctrinam suam vinculis disciplinæ fore in animis alligari. 20 Februarii. M.D. XLIX. Uxor mea tibi salutem precatur. Idem faciunt Collegæ.

Tuus Bucerus.

Bucerus Calvino S.D.

ORa Dominum pro nobis. Legati adferunt nostri qui nudiustertius redierunt, ea, ut nihil supersit medii, quam aut Antichristum totum recipere, & eidem cuncta restituere, seque ipsos ei in extremam servitutem addicere: atque ita se & sua omnia perdere & hic & in futuro: aut statim cuncta ista in præsens extremum discrimen adducere. Dominus det suis videre, quanto præstet perdere omnia pro Christo, ut & hic inveniant centuplum cum persequutionibus, & in futuro vitam æternam, quam perdere omnia cum Christo, hic & in futuro. Collegæ fortiter perstant, multique cum illis ex omnibus ordinibus. Vos intendite preces pro nobis cum Ecclesiis vestris ardentissime. Optime vale. 10 Julii.

Tuus Bucerus.

JOAN. CALV. VIRETO, S. D.

JAmpridem ad te scripturus eram, nisi quod sciebam literas meas nihilo citius ad te venturas esse, quam si in reditum usque tuum differrem. Nunc quia ex temporis supputatione rediisse te conjicio, accipe quæ in mentem nunc veniunt. Simulatque abiisti, mira certamina inter Sebastianum & ejus sororios extiterunt, quæ me exercuerunt diu sæpe, dum volo amico arbitrio ea componere. Has autem partes ideo suscipiebam, ne ad contentionem adhuc descenderent, cujus rumor cum infamia scholæ longius manaret. Neque tamen id consequi potui magno studio ac diligentia, quin alius alium traduceret; atque ita passim fierent multorum fabula. Ubi communis controversia de solutione dotalis pecuniæ sedata fuit, ecce novæ lites inter Sebastianum & Petrum, partim de administratione rei familiaris, partim de habitatione. Nihil unquam vidi tam implicitum. Postquam multum inter se jurgati sunt, facta est qualiscunque transactio: sed quæ mox novam controversiam peperit. Itaque sic exulcerati fuerunt hinc inde animi, ut vix solidam amicitiam unquam inter eos fore sperem, qualis inter fratres esse debet. Nunc quidem quieverunt turbæ illæ, sed vereor ne levi occasione subito rursum excitentur. Ecce tibi scholæ nostræ statum, ne nobis invideas. *Rursum Nicolaus Jussiacus novam molestiam nobis ante paucos dies peperit, sua superbia. Quum enim nescio quem commendasset, cui putabat injuriam fieri, quum optimo jure in carcerem conjiceretur: quia non acquiescebant ejus postulato Assessores, in eos acerba oratione invectus est. Res delata ad Senatum, qui lætus hanc occasionem ejus expellendi arripuit. Nos intercessimus: non in hominis gratiam, qui non multis abhinc diebus mihi nimium deferri conquerebatur: sed ne perversum exemplum in Ecclesia ederetur tam facili vel præcipiti potius Ministri ejectione. Nunc amplius inquirunt: deinde, nobis adhibitis, pronunciabunt. Si video esse satis justam causam cur abdicetur, non ulterius pugnabo. Mirum quam fortiter philosophetur Henricus noster de asserendo ministerii honore: quia scilicet tam præclarum hujus constantiæ exemplum nobis edidit. Quod ego minime tacui. Et tamen satisfeci meo officio, testatus palam coram omnibus, me non respicere quid mihi factum sit: sed quid fieri debeat. Collegæ nostri tolerabiliter pergunt in concionibus: verum in duobus timeo nonnihil αὐθαδείας. Quis horum alter sit, intelligis: quanquam certe opinione nostra moderatiorem se præbet. Petrus autem aliqua signa jam dedit, quæ mihi displicent: si quidem verum est quod mihi retulit Genistonius. Quoniam nondum satis ad compertum habemus, decrevi propius jam observare. Si in eo falsi fuerimus, ubinam erit fides? Ludovicus, quod semper verebar, plus levitatis & incontinentiæ habet in verbis & actione, quam ministerium nostrum deceat. Sed tempore, ut spero, vitium hoc corrigetur: modo non desint reliqua magis necessaria. Quia Neocomo transisti quum Bernam ires, non dubito quin tibi ad plenum exposuerint fratres de Farelli profectione, quod tibi ex ejus literis indicare possum. Proinde supersedeo: literas tamen ipsas mitto, ne quid desideres. Frumentus nuper Lugduno rediit. Refert Reginam Navarræ meliore nunc esse animo, quam unquam fuerit. Verùm refert ex ejus verbis. Nam cum ea familiariter est colloquutus. Tametsi non omnibus etiam nuncii verbis fidem temere habendam nosti. Sic enim hac gloria inebriatus est, quod in colloquium Reginæ admissus sit, ut particulam sani cerebri, quæ illi restabat, mihi videatur prorsus amisisse. Nam præter cæteras ineptias, quum diceret Reginam meas literas desiderare, mihi volebat dictare argumentum: & quasi parum ingenio meo fideret, vetabat ne quid mitterem, nisi ante à se lectum ac recognitum. Rumorem in tota urbe dissipavit, minimum abfuisse quin coram Rege concionatus fuerit. Mille sunt ejus generis. Ne tamen putes ipsum omnia mentiri, partem eorum, quæ narrat, habet vel à Regina, vel ab ejus ministris. Sed artifices aulici quum viderent hominem credulum, ejus facilitate abusi sunt in suum commodum, ut hæc fama in Germaniam perveniret, quæ reconciliaret piorum animos Regi, quos sciunt nunc vehementer alienatos esse. Inter alia persuaserunt, Cancellarium non alia magis de causa teneri in carcere, quam quod injussu Regis edictum illud de libris promulgandum curaverit, pinsque exuri jusserit. Quid plura? non modo omnia credidit: sed sibi ipse plura confinxit, quam audierat. Rex Galliæ exercitum trajicit in Hispaniam, cui aiunt Turcam altera ex parte imminere. Dux Aureliensis nihil adhuc egit memorabile, nisi quod oppida duo exussit. Quanquam illud vetus est. Fortassis ab eo tempore multa contigerunt. Nostris nunc nodus est difficilis ad solvendum: eoque magis, quod etiamsi hinc omnia fuerint concessa, ambiguam spem adhuc altera pars facit. Evici tamen apud Senatum minorem. Precare Dominum, ut ad felicem exitum res perducatur. Est enim periculum, ne quum in concionem ventum fuerit, omnia conturbent pauci illi, quos nosti esse veteres & exercitatos δημαγωγίᾳ. Sed Dominus, spero, gubernabit, modo nos diligenter eum precemur. Vale optime & mihi charissime frater. Saluta fratres omnes, materteram tuam quoque ac uxorem: cui mea gratias agit de tam amica & sancta consolatione. Rescribere enim non potest, nisi per amanuensem. Et in dictando non parum esset impedita. Dominus certe nobis vulnus inflixit grave & acerbum in morte filioli. Sed pater est, novit quid filiis suis expediat. Vale iterum. Dominus tibi adsit. Utinam liceret istuc usque accurrere. Libenter tecum dimidium diem confabularer. Geneve, 19 Augusti.

Joannes Calvinus tuus.

JOAN. CALV. VIRETO S. D.

HIc frater accuratiore apud te testimonio non habet opus. Scire potes aliqua ex parte, qualiter apud nos se gesserit. Certe insignis patientiæ testimonium reddere illi possumus. Nam quum extremam egestatem toto anno pertulerit, ita devoravit hanc acerbitatem, ut vix pauci querelam unam ex ejus ore audierint. Animo est recto & sincero. In tota ejus vita nihil animadvertimus non dignum pio & Christiano homine. Quod præteritus à nobis fuit quum aliquos Ministros eligeremus, longa excusatione apud te non indiget. Nosti enim nostrorum hominum delicias. Tantum eos linguæ Provincialis tædium cepit, ut hæc sola aptissimos alioqui homines ingratos illis reddat. Deinde si reputes quos illi prætulerimus, nihil hoc imminuet ex illius existimatione. Quanquam hoc totum melius est taceri, nisi forte quispiam mentionem injiciat. Qua de causa volui te monitum, ut occurras ejusmodi objectationibus. Ego vix audebam illi consilium dare, antequam tecum communicassem. Quoniam tamen ita censuerunt fratres, repugnare nolui quin ad vos proficisceretur. Literas illi ad vos breves dedi: si à vobis obtinebit aliquam commendationem, spero aliquid Bernæ effecturum. Nam id nobis persuasit Nicolaus. Habet etiam meas literas ad Consulem Neglium. Verum tu totum hoc negotium melius tuo consilio moderaberis. Gaudeo vehementer, quod te brevi venturum promittis. Ego quum alias desiderem, ut par est, uxorem tuam sanitati suæ restitui: tum hæc etiam causa accedit, ne te adversa ejus valetudo diu-

diutius moretur. Vale. Dominus tibi adsit, uxorem tuam brevi liberet à morbo, totam domum conservet: Salutabis omnes tuos diligenter.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.

Mitto ad te literas Pellicani, ut ipse quoque mecum cogites, quorsum vergat, quod scribit. De libris, quos petit, nihil certi habeo: expectabo donec è nundinis redierit Guillelmus. Antonius, ut scis, receptus est: idque sine ulla controversia. Sic sapiunt fratres, ut nihil melius judicaverint, quam tot flagitia silentio abolere. Fieri non potest, quin Dominus ad hanc nostram socordiam vindicandam brevi tribunal conscendat. Mihi per Matthæum indicavit, se hortatu Sultzeri, redire mecum in gratiam cupere: sed qua lege ad hanc reconciliationem descenderem? Cæterum si colloquium semel petierit, Dominus viam aperiet. Nuper disceptationem habuimus cum Senatu: sed quæ statim fuit composita. Renunciaverat nobis Syndicus in Consistorio, Senatum jus excommunicandi sibi retinuisse. Continuo excepi, decretum hoc aut morte mea, aut exilio sanciri oportere. Postridie vocavi fratres: ex eorum consilio postulavi à Syndicis, ut Senatum nobis extra ordinem darent: annuerunt, etsi non libenter: illic longa & gravi oratione de tota re disserui: obtinui nullo negotio quod petebam: quantum intelligo, acriter increpiti auctores: quos si nescias, divinare tamen potes. Bene vale. Dominus te custodiat, & semper gubernet suo Spiritu, frater mihi dilectiss. Saluta mihi Ribittum, Imbertum, & reliquos. Pridie Paschatis.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.

Heri mihi sub cœnam allatæ sunt tuæ literæ, quibus binas Farelli incluseras, quas remitto. Hodie quoque alias à Farello accepi. Quoniam prioribus videbatur à te & à me privatim petere consilium: non ausus sum in cœtu nostro facere mentionem. Nunc amplius hoc postulat, ut omnes simul respondeamus. Verum serius quam oportuit, redditæ mihi literæ fuerunt. Quanquam non video, quid profuturum fuerit, si etiam venissent in tempore. Quam enim ridiculum fuerit, aliis dare consilium, quo ipsi indigemus? Negabimus id ferendum esse, ut teruncius minuatur ex Ecclesiæ bonis. Quid auctoritatis habituræ sunt nostræ literæ apud Neocomenses, quum id apud nos patiamur fieri? Dicemus per nos minime stare. Sit sane ita. Sed quia non admittunt nostri medicinam, contenti improbare quod peccant, non ultra tendimus. Si quid sentiamus habere volunt, non est difficile eorum votu satisfacere. Sed quaotulum illud proderit? Consultabo tamen cum tribus aut quatuor, num aliqua possit inveniri speciosa ratio. Ex Germania nihil habemus novi, nisi vulgi rumores. Nam Alexander, cui datæ sunt ad me literæ, suo more vagatur. Schola nostra perplexos nos habet. Nemo enim aptus ad id munus nunc occurrit. Nos quidem merito pœnas damus. Sed dolendum est, nulla interim disciplina contineri pueros: & spem, quæ perquam exigua erat, omnino pessum ire. Ego me consolor, quod nulla mali hujus portio culpæ meæ assignari potest. Sed misera consolatio, quæ malo nihil affert levationis. Francisco consilium dedi, quale restabat in rebus desperatis. Tu si quod habes melius, nobis commodes. Camperellus, ut audio, discursat. Sed, nisi omnem pudorem abjecerint fratres, nihil proficiet. Quanquam à fratribus jam timere desii. Queritur enim me sibi & sodali suo Macrino esse infestum, quod parochiæ Moniensis agros emerint. Vides quibus cuniculis nos adoriantur. Nisi velimus omnia perire, necesse est illum cæteris esse exemplo. Fuimus enim hactenus nimis remissi. Vale frater & amice integerrime, una cum uxore & familia, quam meo & uxoris meæ nomine salutabis, quæ ipsa se precibus vestris commendat. Ita enim subacta est morbi magnitudine, ut ægre se recipiat. Interdum videtur convalescere: mox recidit. Collegæ mei te omnes diligenter salutant. Copus te suis nuptiis interesse cuperet, si esset commodum. Scis enim, opinor, nos Gurini viduam illi dedisse uxorem. Dominus vos istic conservet. Genevæ, 13 Octobris.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus Vireto s.

De Combaudo sic respondent fratres, hominem hic cognitum esse quieti ingenii, honestæ vitæ, non improbum alioqui, nec ullius notæ deterioris, nisi quod supra modum est tenax: etiam usque ad maximas sordes. Quamdiu apud nos vixit, aliis negabat sibi esse pecuniam: aliis fatebatur, aliquantulum se habere, quo posset tenuiter se alere ad tres menses: apud alios augebat summam triplo amplius. Sed quum uxorem duxit, tunc patuit crumenam habere satis bene refertam. Saltem non minus sexaginta coronatis attulit ad uxorem. Si querulus est, scito eum esse ex animo. Æstuat enim mira diffidentia. Verum serio monendus est, ut discat reposita in Dominum cura excutere ista tormenta animi, quibus se frustra cruciat. Hoc, ut dixi, vitio excepto, virum probum & sincerum judicamus. Perrerio certe non multum exhibuit humanitatis: quum ille tamen valde indigeret. Sex tantum quadrantes hujus monetæ illi dedit commodato; idque maligne. Date operam, ut corrigatur tanta diffidentia, & quæ inde nascitur tenacitas: & reliqua, speramus, bene habebunt. Omnes nostri diligenter te salutant, uxorem tuam cum matertera totaque familia. Dominus vos conservet. De uxore quia nihil dudum scribis, eam meliuscule habere jam confido. Mea paulatim revalescit, gratia Domino: nisi quod tussis illi plurimum molesta est, doloresque ordinarios exacerbat. Vale frarer & amice integerrime, iterum atque iterum. Genevæ, 18 Octobris.

Joannes Calvinus tuus.

Calvinus N. s. d.

Ergo perinde acsi in proximum mensem indictus esset habendi Concilii dies, cupias vestras adornatis. Sed hoc ipsum argumento est, quam temere omnia & fortuito apud vos, nihil prudenter nec consulto agatur, quod quum ex toto regno deligendi essent idonei homines, talibus mandatum sit negotium: nisi forte, quod alioqui inertissimi omnium, semper ad nocendum plus satis sunt instructi. Cæterum Concilii expectationem, quæ apud vos summa esse fertur, de nihilo conceptam arbitror. Conventus Imperii Frebruario agetur. Verum ante Martium nulla seria consultatio haberi incipiet. Novi Germaniæ morem. Hoc tibi tam certo possum asserere, acsi præsens interessem. Instabunt nostri, ut Antichristo excluso, tandem ordinis inter se aliquid constituant: negabunt hoc sibi licere, qui adhuc voluntaria servitute idolo sunt obnoxii. Cæsar, ut nostris ex parte satisfaciat, paratum se ad omnia fore pollicebitur. Forsan & aliquam actionis speciem ostentabit: sed quam statim ab initio abrumpet inventa aliqua occasione, quæ nunquam istis hominibus deest. Hic certe erit exitus, non licere nisi ex Papæ auctoritate quidquam in Religionis causa decerni. De cogenda Synodo ubi cœptum fuerit agitari, nostri mox reclamabunt, indignum esse ut hæc Religionis cognitio professis Dei hostibus deferatur. Antichristum postulabunt reum ad causam di-

cendam: judicem certe nullo modo admittent. Quibus autem conditionibus Tridentum pertrahi posse existimas? Verum ut à nostris nihil sit remoræ, quum nihil libentius facturus sit Cæsar, quam ut conversis ad bellum Turcicum omnium animis suspensum Ecclesiæ statum ad tempus relinquat: annon in ea re, ad quam expetendam sponte alioqui propensus erit, facile idolo gratificabitur? Quanquam fingamus jam indictum esse Concilium, jam omnia esse comparata: putamusne artem idolo defuturam, qua rem totam disturbet? Quid ergo Religioni hortendum in modum laceræ ac dissipatæ, quid miseræ Ecclesiæ, quæ jam jam videtur ad interitum ruere, quid nomini Christiano, quid Dei gloriæ fiet? Petendum certe ab eo, ut horum omnium curam suscipiat ipse solus ac sustineat. Nostri torpent, nec spes est cordate strenueque acturos, nisi Dominus alicunde eos expergefaciat. Quanquam impii satis illis occasionis præbent, ut sibi incipiant cavere. Omnia tentarunt Colonienses Canonici, cum tota Clericorum fæce, ut Archiepiscopum dejicerent suo loco. Convocarunt omnium ordinum Comitia, ut sibi permitteretur alium subrogare. Negatum est. Idem à Cæsare postularunt: respondit se non defuturum, modo officium suum facerent. Palam illis concedere noluit. Verum ex illis ambagibus divinare licet eum minime refragaturum, si quid turbatum moverent: si ultra progressi fuerint, certum bellum, quo totus Germaniæ status aut labefactabitur, aut graviter concutietur: sed hæc quoque viderit Dominus. Hæc mihi unica consolatio est, quod mors misera esse non potest homini Christiano. Interea gemam, ut debeo, Ecclesiæ calamitates, & afficiar piorum sorte: sed ita ut non exanimer. Si inter nos bene conveniret, minus essem anxius: sed inter istos hostium apparatus, satis ad insaniendum otii quibusdam esse portento simile est. Ecce ex altera parte, nescio quis elegia Osiandrum lacessivit, parum & ipsum sani cerebri hominem. Quum se purgaret, ita libellum inspersit atra bile, ut me vehementer ejus pudeat: sed nihil me pejus torquet, quam quod tertio quoque verbo, Zuinglianis insultat. Ita quasi impiis linguam & manus locaverimus, ipsis præbemus jucundum suaveque spectaculum, mutuo nos lacerando. Quis non animum despondeat, inquies, tot objectis offendiculis? Fateor certe nullum esse tam ferreum animum, qui non frangatur, nisi in Dominum respexerit. Itaque sic interpretor, velle Dominum modis omnibus experiri, numquid ab hominibus pendeamus: sed tantum abest quin debiliter, ut non vulgaris inde confirmatio mihi accedat. Nam dum Ecclesiam inter istos fluctus mirabiliter regi à Domino video ne obruatur; dum ipsas tempestates, quum omnia jam jam permixturæ videntur, momento residere ac quiescere cerno: cur non bonam inde spem concipiam? Pergamus igitur in vocationis nostræ cursu, hac fiducia subnixi, emersuram Ecclesiam, quæ Deum habeat perpetuum salutis suæ custodem: sed quia non omnibus eadem est animi fortitudo, quo familiarius omnia depono in tuum sinum, eo paucioribus communicabis.

Quod postremis tuis literis postulabas, an exequi deberem, aliquantisper hæsitavi. Longum enim est iter, asperum & difficile. Non ante diem vicesimum nuncius illuc equo perveniet. Quemlibet autem mittere sine delectu, periculosum erat. Erronibus aut levibus nulla fides, pauci autem alii reperiuntur. Linguæ imperito molestissima esset via, summa etiam ubique propter anni sterilitatem caritas. Ego à pecunia nequaquam instructus. Etiam quum tempus non est incommodum, oneribus quæ mihi incumbunt, sustinendis par esse nequeo, quin totus exhauriar. In hac vero annonæ penuria, cum qua jam biennium conflictamur, me ære alieno implicari necesse fuit. Quanquam hæc non dico conquerendi causa. Benigne enim mecum agit Deus, quod habeo quantum animo meo satis est. Sed ut intelligas mihi hic non facile esse invenire, à quibus pecuniam mutuo sumam. Sunt enim omnes mercatores, & quidem famelici. Huc accedebat quod jam dixi, tempus consulendi Lutheri esse adhuc alienum, quia animus vixdum bene à contentionis fervore resedisset. Verum quum tam vehementer instares, totque obtestationibus me urgeres ut facerem, nihil mihi prius fuit quam votis tuis morem gerere. Ab honesto & non indocto adolescente impetravi, ut hanc molestiam subiret mea causa. Libellos meos ad verbum in linguam Latinam verti, quos adjunxi meis literis, ut inde judicarent. Nec aliud petii meis literis, nisi ut libere simpliciterque quod sentiant, proferant: nisi quod adjunxi, nequaquam mihi gratum facturos si quam mei haberent rationem. Vix ante duos menses redibit nuncius. Quadraginta enim dierum viam habet conficiendam. Quatriduum ad interquiescendum assigno. Reliquum temporis consultationi cedet. Vale.

CALV. VIRETO S.

NUnc serio nobis certandum est. Vocata rursus ad Consistorium fuerat uxor Comici Cæsaris, ob suam petulantiam. Illic ne asperiore quidem verbo lacessita, plus veneni evomuit, quam unquam antea. Primum negavit, si quid deliquisset, nostri fori esse cognitionem: deinde conquesta est, sibi gravem ignominiæ notam inuri, quod in eum locum venire cogeretur, quo nonnisi sceleratos & maleficos accersi fas esset. Quum ex Assessoribus unus cohibere intemperiem vellet, in eum furorem convertit. His quum se Abel interponeret, ac diceret, mirari se, quod initio professa esset adeo se verecundam aut elinguem, quæ respondere pluribus non posset: quum par futura esset quam plurimis, maledicendo: tota vero rabies efferbuit. Nisi vi extrusa fuisset, fere nos obruisset suis fulminibus. Senatus decrevit, ut in carcerem arctiorem includeretur. Elapsa est, opera matronæ illius, quæ malas omnes causas suscipere in suum patrocinium solet. Alter ex filiis se comitem fugitivæ adjungit. Quum non procul à porta urbis forte in Abelem incidisset, novi insultus: & quidem proterviores. Abel nihil: quemadmodum & in Consistorio moderatissime se gesserat. Postridie reperitur charta in suggestu, qua mortem nobis minantur, nisi sileamus. Exemplar ad te mitto. Senatus tanta audacia perculsus, jubet severe de conspiratione inquiri. Negotium paucis mandat: quia multorum suspicio in Gruetum cadebat. Statim arripitur: alia tamen erat manus. Sed dum ejus chartas revolvunt, multa reperiunt non minus capitalia. Libellus supplex, quem offerre populo statuerat in Comitiis: ubi disputabat nihil esse legibus vindicandum, nisi quod Rempub. læderet. Ita enim Venetos facere gubernandi peritissimos. Periculum vero esse, ne dum hæc urbs unius hominis melancholici cerebro obtemperat, excitata seditione, perdat mille cives. Repertæ sunt etiam literæ, partim ad Andream Philippum, partim ad alios scriptæ. Quibusdam me nominabat, alias involverat figuris: quæ tamen crassum artificium adeo sapiunt, ut digitis attingere liceat quicquid tegere voluit. Paginæ etiam duæ compositæ Latina lingua, ubi ridetur Scriptura tota, laceratur Christus, immortalitas animæ vocatur somnium & fabula: denique tota Religio convellitur. Non puto illum esse auctorem: sed quia est ejus manus, causam dicere cogetur. Quanquam fieri potest ut ipse ab aliis audita in commentarium sua Minerva redegerit. Sunt enim mutilæ sententiæ, refertæ solœcismis & barbarismis.

Nepotem tuum diutius retinui quam vellet. Est enim verecundus & timidus. Proinde quum videret, non inveniri conditionem, nolebat mihi molestus esse. Ego tametsi parum spei affulgeret, volebam

omnia

omnia prius experiri, quam eum remittere. Per eum certe non stetit. Nam mercatores nostri per se, ut plurimum, tabernas custodiunt. Famulis & institoribus utuntur ad colligenda nomina. Ita factum est, ut nemo industriæ ejus periculum facere sustinuerit. Non est igitur quod eum accuses. Nam ego & modestiæ, & frugalitatis, & industriæ testimonium deferre illi potuissem, si inventus fuisset dominus. Sed ea est hodie ratio urbis nostræ, ut tenuiter se domi contineant boni: improbi autem & nos & nostros fugiant. Si Lugdunum velles mittere, illic forte locus esset. Mihi tamen non probatur. Mallem temporum iniquitatem redimi pecunia. Vale, frater & amice integerrime, una cum familia, cui plurimam salutem precamur ego & uxor. Christophorum etiam compatrem nostrum, & Symmystas salutabis diligenter amborum nomine. Dominus Jesus vos custodiat, vobis adsit, vos gubernet, vestris sanctis laboribus benedicat, Amen. Genevæ, 2 Julii. M.D. XLVII.

Joannes Calvinus tuus.

J. Calvinus Vireto s.d.

De adventu ad nos tuo ego dubius sum consilii. N. quantum audio, in exponenda tibi necessitate modum excessit. Quanquam non solus ipse in hac re peccat. Adeo pueri sunt plerique, ut ridicula capitis concussione terreantur, dum unus homo nihili suam insaniam prodit. Ego non meam causam, sed publicam tueor: quæ me absente acta est. Si desistam, totum Consistorium ruat, necesse est. Quin etiam ita se gerunt, ut quotidianos in concionibus clamores extorqueant. Cæterum parum me N. preces movissent. Nunc frater noster S. And. mihi indicavit, Comicum nostrum Cæsarem & quosdam ejusdem factionis diligenter sciscitatos esse, an non statim venturus esses. Video igitur à multis te desiderari: ab aliis expectari, quia te accitum norunt. N. egregie se offert, ἀπ' ἰδίας ὁρμῆς. Præter illos nemo est qui me adierit. Unum mihi suspectum reddiderunt quædam non leves conjecturæ. Amo quidem hominem, sed non patitur fidem sibi haberi. Timidus est primum, deinde suspicax: postremo umbram istam vel larvam adorat. Qui rem cupiunt sine motu compositam, sperant te idoneum fore pacificatorem. Factio ipsa te cupit, ut tua intercessione nonnihil sublevetur. Nos te petimus & cupimus: ac ego in primis, ut videas, judices, agas quicquid ex re Ecclesiæ esse cognoveris. Sed agnosce miserum statum. Nuper audiit Farellus, incommode accidisse, quod ad me divertisset: quia nihil posset agi, nisi esset à me separatus. Mihi certe nihil gratius quam si omnia feliciter hic abs te peracta essent, me ad Garamantas relegato. Sed hæc tibi ratio non minus quam mihi displicebit. Eam dico quæ tibi à moderatissimis, ut videri volunt, præscribitur. Ut tamen habeas, quid sentiam in re perplexa: si posses hic esse proximo die Martis, & manere usque ad diem Lunæ, faceres, ut videtur, operæpretium. Vale igitur, frater & amice chariss. una cum uxore & fratribus, quos salutabis omnes meo nomine. 27 Martii. M.D. XLVII.

Joannes Calvinus tuus.

Joan. Calvinus N. s.d.

Literæ tuæ, eximie vir, non eo tantum nomine mihi gratæ fuerunt, quod testes sunt privati erga me tui amoris, sed quia non vulgare fovendæ in Ecclesia pacis & concordiæ studium declarant. Quod diu intermissum utrimque fuit scribendi officium, id forte mihi adscribi debet. Neque certe inficior, ideo me libenter tacuisse, ne ad inutiles conflictus me provocarem. Quum ad eundem tendamus scopum, natura tamen & moribus magis sumus dissimiles, quam optarem. Quid de me sentias, & quid interdum loquaris, non ignoro. Neque vero ita sum mihi addictus, quin nonnulla quæ in me reprehendis vitia, mihi quoque displiceant: cujus rei satis multos habeo idoneos testes. Sed alia sunt, quæ mutata nolim. Quanquam non natura tantum differimus, sed consilio rationem prorsus à tuis moribus diversam sequor. Si te delectat mansuetudo, neque ego ab ea sum alienus. Quod autem severus nimium tibi videor, hanc mihi crede, personam imposuit necessitas. Interea non expendis quantopere Ecclesiæ noceat remissa tua facilitas, per quam improbis quidvis impune licet: & quæ virtutem vitiis permiscens nigrum ab albo non distinguit. Dum præcipuum salutis nostræ caput labefactare conatur ille bonus vir, non pudet eum in detestabiles blasphemias prorumpere, Deum Calvini esse mendacem, hypocritam, duplicem, scelerum omnium auctorem, recti & honesti inimicum, ac deteriorem ipso diabolo. Quid te mecum inhumaniter agere conquerar? Scio enim nihil tibi minus esse propositum, quam approbare tam foedos ac detestabiles obscœni canis latratus. Verum millies potius terra me absorbeat, quam non exaudiam quid mihi dictet ac præscribat Spiritus Dei per os Prophetæ: ut probra scilicet quibus laceratur Dei majestas, in caput meum recidant. *Psal. 69.* Et tu, dum pro fide officii causam defendo quam deserere fas non est, quin proditor sim ac perfidus, me altercari dices? Utinam tibi tam inconsiderata vox, cujus me pudet, sicuti indigna est homine Christiano, nunquam elapsa esset. Si qua in nobis est pietatis gutta, tanta certe indignitas nos ad summam indignationem accendet. Quod ad me spectat, malim hic furere, quam non irasci. Tu quomodo tibi olim reddenda ratio sit coram summo judice, videris. Meliori quidem jure ac sinceriore quoque affectu apud te familiariter depono hanc querimoniam, quam ante biennium apud alios me traducens, Ciceronis potius quam Christi discipulum esse jocose dixisti. Nunc redeo ad tuas literas. De N. discessu pridem admoniti fuimus: at contempsimus hominem, ut dignus erat. Causæ tamen habenda erit ratio, sed in tempore. Si qua Synodis erit auctoritas, turpiter ejectus ad vos redibit. Si hoc modo salvum fore existimas, te voti compotem fore promitto. Et facile recipietur, ut alii similes. Restitutionem nuper obtinuit bonus vir quidam perjurii convictus & damnatus, tantum quia innocenti maledicere non destitit. Cur non parceretur homini, qui tam strenue labefactare conatus est æternam Dei electionem? Ac vide quos & quales habeat patronos Pelagianum delirium. Hic de quo agitur, homo est indoctissimus ac prorsus nihili. N. favore obrepsit ad ministerium. Frater enim ejus insipidus scurra & circulator, sodalis erat N. Insipidum voco: quia me cum suis facetiis nequiter fraudavit, quum tres aureos scutatos quos debebat, abstulit. Reversus, pro sua canina impudentia blaterabit. Hæc est salus, si quid residuum est salvi perdere. Ego vero cum Propheta dicam, Quod perit, pereat. Tam secure? inquies. Ego certe non minus anxie laboro de ejus salute, & miseriæ ingemisco, quam si blanda indulgentia eum mulcerem. Verum sæpius audisti, non minus odiosam esse Deo crudelem misericordiam, quam Ecclesiæ pestifera est. Atque ut ingenue fatear, si mihi omnia præstares, minus grata essent tua officia: quia prodigi non liberalis esse duco, quoslibet promiscue & absque delectu juvare. Video quam amarulenta sit epistola: & certe parum abfuit, quin decies eam conscinderim. Sed quæ misere animum meum premebant, dissimulare non fuit ingenuum. Noles hoc modo me tibi esse familiarem. Non igitur scribendum fuit: quia ut blandiendo mentiar, adduci nequeo. Adde quod ex negotiorum mole plus morositatis contraxi. Quo

magis

magis vereor, ne tibi qui curarum & laborum tædio obrueris, importune sim molestus.

JOAN. CALVINUS N. S. D.

DE tuis scriptis duplicem habeo tibi gratiam: & quod mihi privatim exemplar misisti, & quod hunc laborem quem fructuosum esse judico, dedisti Christi Ecclesiæ. Interea tristis nuncius hic spargitur, vetari fratres, ne ad Scripturam tractandam ex more conveniant. Ne quid dissimules, quum hæc agendi ratio minime sit Ecclesiastica, te & nostrum N. ejus auctorem, vel approbatores fuisse valde miror, & molestius fero. Magno hactenus cum fructu celebrati fuerunt isti conventus, à quibus nunc Edictum fratres indicta causa prohibet. Ut nihil momenti apud nos habeat usus, qui tamen optimus magister esse solet, rem vobiscum expendite. Certe non utilem modo hunc morem esse reperietis, qui nunc abrogatur, sed prope necessarium. Quoniam singulis fratribus sunt suæ vices, perspicitur eorum diligentia: si negligentes deprehensi fuerint, admonentur. Illic cognoscitur an dextre & apposite Scripturam in populi usum accommodare noverint. Optimum quoque hoc retinendæ in doctrina consensionis vinculum est: quia dum in commune non conferunt, licet cuique seorsum docere quicquid libuerit. Magnam licentiam dat solitudo. Qui tertio duntaxat mense in fratrum cœtum prodibit, quidvis in reliquum anni tempus audebit, nullius judicium aut conscientiam reformidans. Denique nullum est melius corrigendæ ignaviæ remedium, nulla fovendæ in doctrina unitatis aptior ratio: adhæc omnes & loquendo & tacendo proficiunt: neque solis Ministris utile est ejusmodi exercitium, sed plurimi ex plebe qui singulari intelligendæ Scripturæ studio ducuntur, partem utilitatis sentiunt. Pauci forsan tales sunt: sed quia universale est Edictum, totam regionem comprehendo. Scio hic esse pios homines, & eruditionis non pœnitendæ, qui sibi duas conciones adimi malint, quam unam Scripturæ tractationem, quales audiuntur. Si hunc usum non habent quædam Ecclesiæ, tantundem illis deesse fatendum est. Sed exortæ inde contentiones vos moverunt. Id vero non alienum modo vestra æquitate, sed prorsus inhumanum fuit, si quid peccavit unus homo, culpam in fratres innoxios conjicere. N. præfractum hominem & rixosum, adeoque importunum animal esse notum est: ipse quibuscunque potuit modis turbavit bene stantem Ecclesiam. Quum finem contentionibus nullum faceret, amotus est. Nunc vero ne culpam sustineat, quam meritus est, nota infamiæ aspergitur fratribus. Ut dissimulem fratrum injuriam, pium, sanctum, & utile institutum ubique abrogatur. Vetantur fratres agere ordinarios conventus, quorum necessitas ipsa desuetudine melius patefiet. Quisquis hujus consilii primus fuit auctor, quam Deo rationem sit redditurus, videat. Grave certe Ecclesiis vulnus inflixit. Fuit tempus quum istic quotidie audiebantur pro suggestu atroces invectivæ aliorum in alios: cur non à concionibus prohibiti fuerunt, qui sic petulanter suo munere abutebantur? Pudet me certe, quum video quosdam in tantis deliciis habere N. ut præ ipso Ecclesiam Dei contemnant, & gravi damno afficere non dubitent. Nam quid aliud judicem, non habeo. Fieri tamen potest ut errem: sed tu meæ libertati ignosces, quod fretus amicitiæ nostræ fiducia, familiariter in tuum & fratris nostri sinum depono, quicquid in animo habeo. Ego de studii vestri rectitudine ita sum persuasus, ut vos Ecclesiæ pacem & ædificationem quærere, pro certo habeam. Verum quia nos hic melius in re præsenti cernimus quid expediat, non putavi mihi esse cessandum, quin vos ad medicinam in tempore adhibendam hortarer. Vale eximie vir & frater mihi colende. D. fratrem diligenter meo nomine saluta, & alios Collegas, quibus gratum hoc officium esse agnosces. Genevæ.

Joannes Calvinus tuus.

CALVINUS N. S. D.

CUm hoc bono viro loquutus sum. Quinam inter nos habiti fuerint ultro citroque sermones, referre nihil attinet. Monui eum & hortatus sum, ut par erat: sic tamen, ne qua illi sinistra obreperet suspicio. Vides enim pro tua prudentia, quantopere in hac bonorum paucitate cavendum sit, ne à nobis prorsus alienentur, qui sunt utcunque tolerabiles. De fratribus qui Lugduni in vinculis tenentur, nihildum novi allatum est. Scribunt ad nos septimo quoque die, & vicissim aliquam à me exhortationem recipiunt, magis officii causa, quam pro necessitate. Admirabilis enim Spiritus Dei virtus pleno fulgore in illis se profert. Neque tamen dubito, quin meis literis magis animentur. In aliis quibusdam partibus Galliæ ignes esse accensos ferunt: nec alia res magis sedat hostium rabiem, quam frigus & ignavia eorum, qui volunt Christum sine cruce possidere. Ita fit, ut cessante sæviendi materia, nullæ sint aut raræ in multis locis persequutiones. Sed misera pax, quæ tam perfido silentio redimitur. Parisiis tamen Regis ipsius mandato in carcerem conjectus est nobilis ille vir, qui nos ante biennium tam propenso studio excepit, non multo post Pentecostem. Homo erat valde facetus, sed non minus cordatus: nec ab eo tempore illustria suæ pietatis documenta edere destitit. Paulo antequam injecta illi esset manus, mihi scripserat, se jam totum in eo esse, ut rebus suis expeditis ad nos migraret. Sic autem statuerat decidere cum tyrannis, ut tertia parte suarum facultatum contentus, duplum illis relinqueret. Inter alia narrabat, quod te latere nolo, sibi in urbis nostræ ruinis oblatum fuisse mirum spectaculum, quod domus patris mei, aliis omnibus in cinerem redactis, integra staret. Tandem subjicit, *Je ne doute pas que Dieu n'ait voulu laisser ce tesmoignage contre tous ceux de vostre ville, lesquels huit ou dix jours auparavant avoyent bruslé en peincture Monsieur de Normandie, & le reste.* Porro hoc postremum quod refert, ex curiæ Parisiensis decreto factum erat: quæ ridiculum suum stuporem in eo prodidit, quod sepulta mei mentione Abelem citari jussit in foro Noviodunensi: ac nisi se sisteret, pronunciavit habendum esse pro convicto. Res mihi incredibilis foret, nisi arestum nobis in membrana descriptum amici misissent. Unum etiam caput memorabile illud fuit: quod quum in turri quadrata, quæ in medio foro erat, tabulam æneam ad perpetuum Normandii dedecus ex eodem curiæ decreto figendam locassent, turris illa cum privatis ædibus incendio consumpta fuit. Nunc dicit Normandius, exequutioni se intercedere, donec suam arcem restituerint cives nostri. N. qui infeliciter, magna nostra invidia, cum Morando rixatus est, fateor bonam pecuniæ summam hinc inde corrasisse. Verum à me adeo hac in re adjutum fuisse nego, uti potius dissuaserim, si quis me consuluit. Sed tanta erat hominis improbitas, ut ignotissimum quemque aggredi nunquam veritus fuerit. Vix autem quenquam dimisit, quem non emungeret. Socer fratris mei, homo interdum satis tenax, duobus coronatis mulctatus fuit. Quanta vero importunitate conatus sit me adigere, ut illi conciliarem quindecim coronatos, referre nihil attinet. Ego vero tandem animadversa hominis impudentia, & mendaciis fessus, non minus præcise & austere quam ingenue negavi quod petebat. Ex ærariolo quidem pauperum nihil fuisse erogatum, sancte affirmo. Atque hoc mihi acceptum ferri debet, quod nostros diaconos non decepit. Nam instabat ejus nomine Vernolius: in quem ego excandui, quod stulte se impostori ministrum præberet. Jam vero

quum

quum de me privatim desperans communiter à fratribus auxilium rogasset, ac me invito irrupisset in cœtum nostrum, breviter in conventu respondi: non solum fratres ejus precibus non concedere, sed ne deliberationem quidem velle suscipere: quia nimis odiosum & iniquum foret, dubio adhuc judicii eventu, & pendente causæ actione, præjudicio nostro damnare adversam ejus partem. Habeo ultra decem idoneos testes, qui meo consensu assem illi mutuo non fuisse datum asserent. Nec per simulationem apud te professus sum dum hic eras, nullo modo me posse adduci, ut mea commendatione eum juvans, bonos viros fraudarem. Imo memoria tenes, aliquanto durius me tunc loquutum esse. Si ne hoc quidem modo falsas criminationes effugere licet, quid facerem? nisi quod leniendus est patientia dolor. In quo etsi laboro, minus tamen proficio quam vellem. Neque enim leviter me excruciat, quod video cum plausu recipi quicquid improbis calumniarum in me evomere libuerit. Sparguntur istic falsi quidam rumores, non tamen absque aliquo colore: quia vulgo conjiciunt, frivolum & nihili hominem, sine meo suffragio aureos triginta & amplius non fuisse reperturum. At Graverius hinc jactare non dubitat, sibi datos fuisse à Senatu nostro apparitores, qui domum meam excuterent. Mihi sane difficile est, homini plus satis pathetico, non effervescere. Hactenus tamen me nemo vociferantem audivit. Sed quod omnium erat caput, mihi deest, ut istis Domini ferulis ad veram humilitatem erudiar. Quo magis necesse est liberis fratrum castigationibus domari. Qua in parte cessat mihi tuum officium. Neque enim timide solum me admones, sed quasi demulces, acsi nihilo plus tibi liceret in me, quam precario concessum fuerit. Equidem video quid spectes. Morositati enim quam ex assiduis molestiis contraxi, parcendum esse judicas. Etsi autem mihi jucunda est tua humanitas, quæ ex amore nascitur: pudet tamen quod me libertate tua offendere metuis. Vale frater integerrime. Dominus te suis donis indies magis locupletet, ac benedicat sanctos labores tuos. Saluta fratres & amicos meo nomine. Collegæ mei & plurimi fratres tibi plurimam salutem dicunt. Genevæ, 25 Februarii. M.D. LIII.

Joannes Calvinus vere tuus.

CALVINUS BULLINGERO S.

AB hoc fratre, qui meas tibi literas reddidit, coronatum & duos capitatos argenteos accipies. Hæc enim summa, nisi memoria me fallit, restabat. Peto ut me excusatum habeas, quod non citius miserim. Cæterum qua de causa mittatur istuc frater hic à Neocomensibus, ipse coram referet. Nihil, aut parum, meo judicio, difficultatis est in causa. Sed unius hominis pervicacia & importunitas eos cogit, vobis & nobis molestos esse. Habent in suo cœtu unum ex eo Doctorum grege ex quo nemo hactenus vir bonus prodiit, qui non cessat aliquid subinde illis negotii exhibere. Sunt autem duæ causæ, quæ ipsum impellunt. Nam & natura factus est ad contradicendum: & quia non tanti æstimatur ab aliis, quanti seipsum facit, hoc se modo ulciscitur. Si esset in hac Ecclesia, facile cohiberetur. Ratio enim ejus domandi nobis esset ad manum. Illic vero habet Principis Legatum, à quo sustinetur. Sic enim hominum se præsidiis munire solent ejusmodi fuci, ut impune noceant. Quod vos omnes sponte facturos scio, peto tamen à vobis, ut in causa tam sancta fratribus porrigatis manum: hoc est, vestra auctoritate adjuvetis eos & instruatis, quo Ismaelem illum compescant. Hoc, non quia putarem esse necessarium, sed ut fratri morem gererem, scripsi.

Est aliud præterea, quod te summopere oratum velim. Sunt in Provincia fratres, pro quibus scis nos semper laborasse. Neque id immerito. Sunt enim ea pietate innocentiaque præditi, ut bonis omnibus commendata ipsorum salus esse debeat. Ante triennium jam eo usque progressi fuerant, ut Curiæ Aquensi confessionem ediderint puram ac simplicem: qualis inter nos ederetur. Ac ne subito fervore, qui statim evanuerit, factum id putes: quoties fuerunt interpellati, constanter in ea persistiterunt. Interea crudeliter fuerunt vexati. Quum sævam hostium tyrannidem pertulissent, tandem impetrarunt à Rege, ut judices daret, qui de tota causa verius cognoscerent. Rex duobus inquirendi partes mandavit: cognoscere ipse ac pronunciare voluit. Hoc continent literæ, ut de eorum doctrina & moribus publice & clam diligenter sciscitentur, qui mittendi sunt. Hoc fratres non reformidant. Nam ita se gesserunt apud omnes, ut singulare probitatis testimonium habeant etiam ab adversariis. Quod ad doctrinam spectat, confessionem Regi edituri sunt sicuti postulavit, claram & sinceram: quæ distincte plus complectitur, quam dici in eos possit. Nunc totis viribus renituntur & Episcopi & Præfecti, & Curia ipsa, ne Regio diplomati sit locus. Si non admittitur, expositi erunt leonibus & lupis, ut efferatam rabiem in eos exerant. Hoc enim captant illi, ut sibi impune adversus miseros grassari liceat. Si admittitur, ne sic quidem evaserint periculum. Nam & in oppidulis tribus, & in compluribus pagis puram Euangelii doctrinam profitentur. Et in oppidulo uno templum inquinamentis omnibus repurgarunt: Cœnamque illic & Baptismum nostro more celebrant. Quo præsentius illis utrimque periculum imminet, eo majore studio adjuvandi sunt à nobis: præsertim in hac admirabili constantia, cui nos deesse, summo flagitio non careret. Adde quod hic eorum causa non agitur: sed aut patefacta per eorum cladem erit via crudelitati impiorum in toto regno, aut Euangelium hoc modo perrumpet. Quid ergo superest, nisi ut nervos omnes intendamus, ne cessantibus nobis, pii fratres opprimantur, & occludatur Christo janua in longum tempus? Hujus rei volui te præmonitum, ut si quando ad vos confugerint, paratos habeas vestrorum animos ad opem illis ferendam. Alterum autem ex his duobus agendum erit: vel enim petendum erit à Rege, ut concesso semel beneficio frui eos sinat: vel mitigandus ejus animus, si adversus eos excanduerit.

Audio Lutherum tandem cum atroci invectiva non tam in vos, quam in nos omnes prorupisse. Nunc vix audeo à vobis petere, ut taceatis: quia neque æquum est, sic vexari immerentes, & illis negari sui purgandi locum: & statuere difficile est, num id expediat. Sed hæc cupio vobis in mentem venire: primum quantus sit vir Lutherus, & quantis dotibus excellat, quanta animi fortitudine & constantia, quanta dexteritate, quanta doctrinæ efficacia hactenus ad profligandum Antichristi regnum, & simul propagandam salutis doctrinam incubuerit. Sæpe dicere solitus sum: etiam si me diabolum vocaret, me tamen hoc illi honoris habiturum, ut insignem Dei servum agnoscam: qui tamen ut pollet eximiis virtutibus, ita magnis vitiis laboret. Hanc intemperiem, qua ubique ebullit, utinam magis frenare studuisset. Vehementiam autem, quæ illi est ingenita, utinam in hostes veritatis semper contulisset, non etiam vibrasset in servos Domini. Utinam recognoscendis suis vitiis plus operæ dedisset. Plurimum illi obfuerunt adulatores, quum ipse quoque natura ad sibi indulgendum nimis propensus esset. Nostrum tamen est, sic reprehendere quod in eo est malorum, ut præclaris illis donis aliquid concedamus. Hoc igitur primum reputes, obsecro, cum tuis Collegis, cum primario Christi servo, cui multum debemus omnes, vobis esse negotium. Deinde nihil vos, confligendo, profecturos, quam ut lusum impiis præbeatis,

beatis, ut non tam de nobis quam de Euangelio triumphent Si mutuo nos proscindimus, plus satis habent nobis fidei. Quum autem uno consensu & ore uno prædicamus Christum, eo abutuntur ad fidem nobis derogandam, in quo plusquam par sit, nobis creduot. Hæc potius intueri & cogitare te velim, quam quid sua intemperie promeritus sit Lutherus. Ne ergo nobis eveniat quod denunciat Paulus, ut invicem mordendo nos, & lacerandn, consumamur, etiam si ille nos provocaverit, abstinendum potius à certamine, quam ut communi Ecclesiæ jactura vulnus augeamus. Vale frater mihi io Domino plurimum honorande, & amice charissime. Saluta reventer Symmystas omnes meo nomine. Dominus vos conservet, & sua in vobis dona magis ac magis augeat. Genevæ, 25 Novemb. M. D. XLIV. Collegæ mei vos plurimum salutant.

Joannes Calvinus tuus.

CALVINUS FARELLO S.

EGo vero majorem tibi gratiam habeo, quam verbis facile testari queam, quod fidem operamque tuam nobis ultro detulisti, quum nos magnis difficultatibus urgeri putares. Quanquam nihil novum fecisti, nec inexpectatum. Quod autem noo sum usus, id in causa fuit, quod volitabant circumquaque varii rumnres quos extinctos optabam. Atqui excitati fuissent magis ac magis, si te ac Viretum advocassem. Scis quibuscum hominibus nobis res sit, & quam nhloquendi cupidis. Quotidie literæ adferebantur, præsertim Lugduno, ex quibus intelligebam, me plus decies fuisse occisum. Tollenda igitur improborum sermonibus occasio fuit. Nunc pacatus est status. Senatum habemus bonæ causæ faventem. Amedæus noster adhuc est in Gallia. Uxnr apud patrem, ubi suo more bacchatur. Et tamen petiimus à Senatu, ut si quam resipiscentiæ spem ostenderet, superiora omnia ignoscerentur. Hoc non est impetratum. Nam eo usque progressa est, ut spem veniæ sibi præciderit. Quoniam dies Cœnæ appropinquat, Penthesileam conveniam. Nuper Erumentus de recoocilia tinne egit: sed volebat rem transigi, se arbitro. Respondi, non adeo destitutam esse oostram Ecclesiam, quin fratres mei huic provinciæ subeundæ pares futuri essent. Tentabimus omnia. Et tamen atrociter me læsit. Nam quum in Baptismo Jacobi nostri de uxoris meæ & prinris mariti lapsu confessus fuissem quod erat, apud suos calumniata est, uxorem igitur meam scortum esse. Vides proterviam. Tractabo eam, non ut meretur, sed prn nfficii mei ratione. Adde quod N. fabulam composuerat plenam calumniæ: me abs te & Vireto severe fuisse castigatum, quod quum hic à vobis subrogatus forem tanquam vicarius, precaria auctoritate nimium abuterer. Nunc autem multo opportunius venires, quam antehac. Audires omnia quæ literis committi nequeuot. Vulneribus manum admoveres, quæ nondum bene obduxerunt cicatricem. De occultis morbis sanandis inter nos consultaremus. Videbis ergo an quidquam tibi dabitur otii. Tridentinos Patres aggressus sum. Sed initia lente proceduot. Hoc fit, quia nulla bora mihi vacua est ab assiduis interpellationibus. Vale frater integerrime, & amice singularis. Saluta Symmystas & tuam familiam meo nomine diligenter. Domious vobis semper adsit, vos regat, vestris laboribus benedicat, Amen. Genevæ, 21 Augusti. M. D. XLVII.

Joannes Calvinus tuus.

CALVINUS FARELLO S.

REdiit tandem ex Anglia Nicolaus, adversis ventis retentus ad dies undecim: postea jactatus tam sæva tempestate, ut vix naufragium effugerit. Se tam amanter ac benigne exceptum fuisse narrat, ut jure mihi gratuler laborem optime collocatum. Quum Duci Sommerseti literas meas dedisset, atque alteras quoque ad Regem dixisset se habere: ipse offerendi partes ultro suscepit: ac postridie in aulam profectus est. Nisi mihi verba dantur, cum Regio Consilio perplacuit munus, tum vero Regem ipsum mira lætitia perfudit. Cantuariensis nihil me utilius facturum admonuit, quam si ad Regem sæpius scriberem. Hoc mihi longe gratius, quam si ingenti pecuniæ summa ditatus forem. In statu Regoi multa adhuc desiderantur. Est inter alia malum quoddam incurabile, donec Rex sui juris esse cœperit: quod toti Ecclesiæ proventus à Proceribus vorantur: interea vili mercede nihili homines conducunt, qui Pastorum vices obeant, vel saltem locum occupent. Ego tamen omnes pungere non desinam. De Buceri obitu nihil attigeram, ne vulous meum scinderem. Dum enim mecum reputo, quantam in unius hominis morte jacturam fecerit Dei Ecclesia, fieri non potest quin novo subiode mœrore excrucier. Angliæ multum profuisset. Plus aliquanto in posterum sperabam ex ejus scriptis, quam hactenus præstiterat. Huc accedit, quod Ecclesiam ounc fidis doctoribus nudatam esse video. Apud Helvetios plurimum valebat auctoritas Vadiani. Eum Dominus abstulit. Osiander prorsus insanit. Colligemus tamen aoimos, donec confectum sit quod nobis ad metam usque restat. Unum vereor, ne inter cursores locum occupans, aliis sim tarditatis exemplum. Hoc tamen noo parum me solatur, quod tu, qui alios omnes strenuitate vicisti, mihi tam clementer ignoscis & indulges. Satis est, si vagis aliorum erroribus non abducti in recta via pergamus: etiamsi alii longo spatio præeant, alii procul sequantur. Quod ad nostrum amicum [illegible] spectat: ego vero eum, ut mones & hortaris, sedulo fovebo, & Collegis meis auctor ero, ut idem faciant. Sed crede mihi, nihil sincerum apparet. Quid captaret, ab initio olfeci. Id me jam deprehendisse, & quasi manu tenere dissimulo. Improbos in deliciis habet, ut solebat. Malis causis æque patrocinatur. Nihil è fastu & ferocia remittit. Cohors ejus liberius etiam solito exultat. Ego tamen sic mihi moderabor, ut facile agnoscat sibi fuisse ex animo reconciliatum. Audisti, opinor, quam funestam pompam nuper egerint. Et tamen civis optimi tam indigna trucidatio eorum lascivias non cohibuit. Quod me rogat Christophorus, ut ad eorum cœnas accedam: ego vero hactenus nemini eorum negavi: sed quum Amblardo Corneo mandatæ essent vices, procrastinando, seriem constitutam abrupit. Interea hospitibus, qui multi quotidie hac transeunt, vel qui ad nos habitandi causa demigrant, me impendo. Inter alios Marchio à Vico Neapolitanus nuper appulit. Subsequetur mox alter. Si nos proximo autumno invisas, auctam aliquo numero urbem reperies. Spectaculum mihi jucundum, nisi quod obruor concursu. Virctus ouper hic fuit. Sed evolavit citius quam optassem. Bellum jam aperte inter Pontificem & Gallos geritur. Cardinales quicunque Regis partibus favebant, Roma fugisse rumor est. Si implicabitur huic bello Cæsar, aliquid saltem laxationis dare Magdeburgo & socus cogetur. Vale frater integerrime, & mihi Collegam tuum aliosque Symmystas & amicos plurimum saluta. Nostri quoque tibi plurimam salutem dicunt. Collegæ mei, Normandius, Budæus, Trierius, Sanlaurentius, Colladonii ambo, & frater

frater meus. Dominus te servet diu nobis incolumem, Spiritu suo fulciat, benedicat sanctos conatus tuos, & Ecclesiam tibi commissam suis auspiciis regat. Genevæ, 15 Junii. M. D. L I.

Joannes Calvinus tuus.

CALVINUS BULLINGERO S. D.

PUderet me, eximie vir, & colende frater, quod jam binis tuis literis nihil responderim, nisi quia fuit aliqua tacendi ratio. Nolebam enim nisi rebus compositis scribere, ne re certamina nostra perplexum atque anxium tenerent, quæ molestia tibi cum optimis & fidelissimis nostris fratribus futura erat communis. Et subinde in tanta varietate agitati sumus, ut nullus dies nobis affulserit, qui non à crastino penderet. Tandem huc ventum est, ut inter se omnes reconciliarentur. Nam Senatus palam in factiones divisus erat: sicque palam eruperant odia, ut improbi suis cervicibus sentirent instare Dei ultionem. Neque tamen bonis tantum fuit animi, ut statum Ecclesiæ, de quo tam acris erat dimicatio, componere studerent. Tantum datæ sunt dexteræ, jurejurando interposito, ne quis posthac malis causis faveret. Atque hoc quidem præjudicio se pars adversa tacite damnavit. Verum plausibili pacis colore factum est, ut legitimus ordo, unicus pacis custos neglectus fuerit, vel saltem posthabitus. Ego vocatus in curiam, professus sum me omnibus ignoscere qui ex animo resipiscerent: me tamen unum duntaxat esse ex Consistorio: centies igitur potius moriturum, quam ut mihi arrogarem quod totius Ecclesiæ commune erat. Hoc à nobis fuit animadversum, Satanam nihil magis cupere, quam ut rebus dubiis & suspensis, aliqua in posterum turbandi occasio suppetat. Nobis autem in animo est antevertere. Etsi autem minore forte vehementia quam prius tumultuabuntur hostes, brevi tamen rursus certandum erit. Vides apertius causam silentii, quod domesticum tegere dedecus optarem. Sic tamen habe: quamvis ubique varie jactetur Ecclesia, Genevæ tamen non secus atque in diluvio arcam Noah fluctuari. Hinc etiam collige, quantopere mihi displiceat, Clarissimum Senatum vestrum fatigari quæstionibus. Quod tamen luculento documento nuper vobis testatum fuit, quum de spirituali Ecclesiæ gubernatione non fueritis consulti. Ego vero quid facerem, cui boni omnes ingemiscunt, remedium vero nequeunt afferre? Bene tamen habet quod nobis præsidet nauclerus, sub quo tuti à naufragio erimus: deinde quod non procul distamus à portu. Interim discenda est eorum conditio, quibus eadem navigatio subeunda est. Serveticæ impietatis refutatio prius tibi missa erit, ut spero, quam ad te literæ meæ perveniant. Libellus brevis est ac tumultuarie conscriptus. Præstabit tamen, quod continet, scriptum esse, quam nihil. Angliæ motus jam istic notos esse arbitror: & interim dum in itinere adhuc erit epistola, forte aliquid certius erit allatum. Vale ornatissime vir, & mihi plurimum colende frater. Saluta diligenter meo nomine D. Gualtherum, generos & reliquos fratres. D. Marchio Caraciolus, Budæus noster, Collegæ mei te salvere optant. Dominus vos tueatur manu sua, & Spiritu suo regat, laboresque vestros benedicat, Amen. Genevæ, 7. Calendas Martii. M. D. L I V.

Joannes Calvinus tuus.

Responsio JOAN. CALVINI *ad quendam Curatum.*

Ex Gall. EST ita ut dicis, Domine Curate, Dei nempe flagellum est pestis qua hic laboramus: atque hoc etiam merito imputamus peccatis nostris, propter quæ Dominus ita nos castigat. Sed neque dubitamus nos ista ratione expergefieri ut in nos descendamus, atque de resipiscentia serio cogitemus. Accipimus igitur quod adscribis, instare tempus quo ad Deum convertamur, ut ab illo veniam & misericordiam obtineamus. Illud etiam perspicimus, vix ullum esse angulum orbis Christiani, ubi Dominus manum non exerat suo modo: ex quo omnino constat, iram Dei in miseros homines passim & valde accensam esse. Nec mirum quidem: obviæ enim sunt causæ, nec procul requirendæ. Grassatur nempe ubique corruptio, & nullus est uspiam scelerum modus. Neque sic loquimur ut prætendamus excusationem, dum nos accensemus reliquis, quum eo nobis esse debeat magis stupenda manus Domini, quum ita ubique exteosa est, atque diluvii instar omnia inundat. Atque ubi ista abunde perpendimus, aliter sentire non possumus, nisi quod præter illa vitia quæ ubique obtinent, duo quædam summa notari possunt inter Christianos ipsos, quæ Domini iram plane accendant. Unum est, quod alii Deum contumelia afficiunt suis idolis & superstitionibus, ac non modo non admittunt sanctum ipsius verbum quo in viam reducantur, sed illud etiam despiciunt aperte, adeoque oderunt, horrent, persequuntur. Nos vero qui ex ipsius Euangelio legitimum ipsius cultum discimus, officium plane negligimus, ut verbum illud vitæ fere otiosum & emortuum jaceat inter nos. Absit enim ut alios judicando nobis parcamus. Quatenus enim Dominus eripuit nos ex horrendis illis tenebris, nosque sua luce donavit ad tenendam rectam salutis viam, eatenus sane minime omnium excusabiles sumus, si officio desumus juxta illud Domini, Servus qui novit volun- *Luc. 12.* tatem Domini, neque illam præstitit, vapulabit durius. Mirum igitur videri non debet, si pro nostra ingratitudine duplo etiam nos castigat Dominus, dum non ambulamus ut filii lucis, neque fructus edimus dignos sancta ipsius vocatione. Præterea ipse etiam denunciat, judicium ipsius incepturum à sua domo: *1 Petr. 4.* ac proinde admovendam ab ipso manum primum domesticis ipsis castigandis. Neque tamen hoc ita facit ut non oculos etiam alibi intendat, ut quum gloriam suam longe charissimam habeat, ac peculiari odio prosequatur & exhorrescat idololatriam cum quibusvis superstitionibus, quibus ipsius Majestas læditur, quin inde etiam supra omnia alia peccata offendatur quam gravissime. Agnosce modo quid fiat inter vos. Ligna & lapides adorantur, mortui invocantur, fides collocatur in rebus nihili, Dei cultus præscribitur in ceremoniis temere inventis, & absque verbo ipsius veritatis doctrina sepulta jacet: ac si quis illam restituere cogitat, acerbissime tractatur. Et posse fieri censes ut Deus sinat tot modis pollui ac blasphemari nomen suum? Testatur Paulus immis- *1 Cor. 11.* sam Corinthiis pestem à Domino, quod sacra ipsius Cœna non satis reverenter apud ipsos tum celebraretur. Et quid igitur sperandum est, ubi sacrum illud epulum tam longo tempore transformatum est in execrandum illud sacrilegium: vestram inquam Missam? Neque hoc longa probatione indiget. Expendatur enim ipsa Domini institutio, & ineatur illius cum Missa vestra collatio: atqui cælum terræ facilius committas, quam illa duo tam aperte repugnantia convenire possint. Nostrum igitur esset omnium dare *Dan. 9.* omnes gloriam Deo uno consensu, dum sua singuli mala, & peccata, ultro citroque profiteremur. Sic enim sentimus de nobis, gravissimum esse illud scelus, dum oblatam ipsius gratiam non uti par est admittimus: dum etiam pro ea notitia Euangelii ipsius & ordinariis exhortationibus quas ipsius mandato audimus, non damus operam, ut mores nostri ad perfectam ipsius regulam melius exigantur. Sic etiam aliis faciendum esse qui pro Dei verbo, aut suas ipsi opiniones, aut traditiones hominum sectantur, quibus cultus Dei manifeste corrumpitur, ut & ipsi agnoscerent quam illa sit ipsi abominatio intolerabilis, cujus ipsi rei sint. Quid enim potest istis prætexi?

quod falsæ doctrinæ adhæreatur, fides salutis collocetur in creaturis, invertatur rectus Sacramentorum usus, nomen Dei manifesto abusu contaminetur: ac super his omnibus, ipsos Domini testes si vel minimum verbum contra tantos abusus protulerint, non modo non ferri, sed omnibus modis plecti ut è mundo tollantur? Neque illud ad rem facit, si qui infidelium prosperis rebus utantur, quasi habeant in quo acquiescant. Sic enim accidit hypocritis & idololatris præsertim, ut glorientur dum manus Dei ipsis non incumbit, quasi ea sit merces cultus quem Deo exhibuerint dum in ipsum suis idolis tam graviter peccarunt. Sic sese in sua impietate indurant, sic blandiuntur sibi, & in alios sententiam ferunt. Quid
Osee 2. autem ad ista Dominus? En, inquit, nullam illis benefaciendi rationem prætermisi, atque ipsi hoc imputarunt pro mercede scortationum suarum cum idolis suis: propterea, inquit, tollam ab eis quicquid in ipsos contuli, ut detegam turpitudinem ipsorum & cogam redire ad me.

Atqui quod ad nos attinet, quum requiritur quæ sint illa nostra peccata quibus Deum provocaverimus, & quorum nomine ab ipso nunc corripimur, imputatur illud in primis, quod immutatus sit à nobis cultus Dei & ordo Ecclesiæ, qui tam recte institutus esset, & observaretur prius inter nos. Non est vero inaudita ista exprobratio. Ita enim Jeremias ipse exceptus est olim, ut ipse testatur cap. 44. querebantur nimirum hypocritæ, ex quo desierat coli Regina cæli, nullum non malorum genus populo incubuisse. Docent etiam Lactantius & Augustinus, suis temporibus imputari solita Euangelio omnia quæ acciderent adversa: quod per Euangelium superstitiones Gentium abolitæ fuissent, quæ pro Dei cultu habebantur. Regeritur, non esse nunc periode: nos vero rem perinde se habere contendimus. Quid igitur? Hic de re ipsa serio inquirendum sit, ut recta sententia proferatur. Præterquam autem quod conscientiæ nostræ testimonio hac in parte stamus coram Domino, res ipsa per se pro nobis una coram hominibus etiam respondet. Hactenus enim nemo prodiit, qui evicerit, immutatum esse quidquam à nobis, quod à Deo mandatum esset: aut esse à nobis institutum aliquid novi contra verbum ipsius: aut à nobis declinatum esse à veritate ad pravum aliquod dogma sectandum. Contra vero palam est, nostram à nobis Ecclesiam reformatam esse ex mero ipsius verbo: quod unum est pro regula, ad quam & instituenda illa sit, & tuenda legitime. Odiosum est quidem mutare quod obtinuerit ante: nisi sane unus ille ordo à Domino positus semel nobis esse deberet sacer & inviolatus: ut quum ille ad tempus abolitus fuit, restitui postliminio necesse fuerit, ut cælum & terra misceri debuerint. Nulla antiquitas aut usus præscriptio his obesse potest, quin administratio Ecclesiæ quæ Deum ipsum auctorem habet, perpetua extare debeat, quando ita illam Dominus semel positam fixamque voluit. Plusquam idoneæ vero sunt rationes quæ ad mutationem illam nos adegerunt, cujus præjudicio falso urgemur. Primum nempe caput Christianismi est, ut Deus recte colatur. Animadvertimus vero formam illam adorationis quæ in usu erat, falsam & per-
Joan. 4. versam esse, quia non erat in Spiritu & veritate, sed in externis ceremoniis, & ritibus etiam superstitiosis. Quamvis etiam non jam unus Deus adoraretur: sed loco ipsius ligna & lapides, picturæ, mortuorum reliquiæ, & cætera id genus. Cum Dei adoratione cohæret ipsius recte invocandi regula. Et qualis est Dei invocatio in toto Papatu, nisi cum dubitatione & diffidentia conjuncta, quatenus non tenetur Christi
1 Tim. 2. munus, quod in eo positum est, ut intercedat pro no-
1 Joan. 2. bis, ut ejus nomine à Deo exaudiamur? Porro quid
Hebr. 2. sunt aliud publicæ illæ preces, quam strepitus ignoti & veluti exotici ululatus? Postremo quot blasphemiæ illic censendæ sunt, ubi virtus Mediatoris transfertur ad Sanctos & Sanctas, ut eorum nomine & meritis gratia impetretur? Tertio loco, & invocationi proximo, est ipse Dei cultus. Docebamur autem Deum colere ex vanis hominum traditionibus: Ille *Deut. 12.*
suam unam voluntatem pro omni regula hac in par- *1 Sam. 15.*
te, præscripsit. Quod ad salutis fiduciam attinet quæ una est omnium veluti basis & fundamentum, quum in una Dei misericordia ea sita esse debeat, ut & ipsius gloriæ & conscientiarum paci consulatur: docebamur etiam cum reliquo mundo fiduciam illam partim in nobisipsis, partim in aliis creaturis reponere. Cætera percensere neque valde opus est, neque ullus esset modus. In summa, Christi gratia nobis plane sepulta erat. Quum igitur percepimus & liquido nobis constitit, istiusmodi omnia meram esse abominationem coram Deo, quo nos vertere debuimus? An nostrum erat Deo resistere & ipsius veritati? Quod ad ordinem & statum Ecclesiæ attinet, si quid in eo fuisset tolerabile, lubenter & ipsi illum retinuissemus. Atqui adeo erant omnia confusa, ut mera Babylon illic extaret, adeo ut non aliud remedium quam in certa renovatione sese proferret. Quid de Sacramentis: quorum usus plane inversus erat, & plane alius quam uti ipsum à Domino primum acceperamus? quantum nugarum erat in Baptismo quæ ab hominibus introducta erant sine Domini mandato? Et quod gravissimum erat, pura illa ac nativa institutio Domini illis additionibus fere erat abolita. Hoc ita esse vel unum Chrisma testatur, quod aquæ elemento in Baptismo longissime præfertur. Unde fit ut noster hodie Baptismus vix pro Baptismo habeatur, quum in eo illud tantum usurpemus, quod Dominus ipse instituit, atque ipsius Apostoli tenuerunt & in usu habuerunt. Cœna porro longe gravius profanata erat. Illa nimirum instituta est à Domino ut sit perpetuum pignus alimenti animarum nostrarum in ipsius tum corpore tum sanguine, ut tum ipsius bonorum omnium participes fiamus, tum nominatim mortis ipsius. Ad illud præstandum forma ipsa distributionis à Domino primum mandata retinenda erat, adjuncta simul doctrina quæ vim & usum tanti mysterii complecteretur. Contra prorsus, illa transformata erat in sacrificium, ad peragendam apud Deum reconciliationem certo illo hominis opere & ipso facto. Neque illud ad vivos tantum, sed & ad mortuos pertinebat. Sacerdos peracturus mysteria, & Sacramenta participaturus segregabat se ab Ecclesia. Omnia lingua ignota expediebantur, ut inter magos & sortilegos fieri solet. Ubi ad Pascha ventum erat, Sacramentum non nisi mutilatum exhibebatur plebi, atque ita à calicis communione aliena esse jubebatur contra mandatum ipsius Magistri. Ejusmodi sacrilegia approbare nulla finebat ratio: & tamen imputatur nobis quasi Sacramentum istud everterimus scilicet. Atqui res ipsa loquitur, illud à nobis restitutum esse integritati suæ, quum tot modis corruptum ante pollutumque esset. Paulus reforma-
turus apud Corinthios abusum qui Cœnæ Domini *1 Cor. 11.*
irrepserat, illos revocat ad primam institutionem Domini, tanquam ad statutum irrefixum. Quid igitur melius quam tale exemplum sequi nos præstitit, ad tollendos infinitos illos abusus quibus tantum Sacramentum contaminatissimum evaserat? Doceatur vero ecquid in nostra forma & usu extet alienum aut ab institutione Domini, aut ab usu Apostolorum, atque tum erit emendationi locus. Si vero præter jus & æquum impetimur, nihil illud efficiet, ut à certa veritate ita temere demoveamur. Proinde quod tu nobis summæ culpæ adscribis, illud contra pro singulari Dei opere accipimus, quo vix aliud eo gratius à nobis edi potuisse statuimus. Neque interea inficiamur, non uno modo peccatum esse à nobis, unde & à Domino castigamur merito, nempe quia non respondeant mores nostri doctrinæ ipsius quam profitemur. Perinde etiam est quod

tu

tu nobis præscribis eos modos quibus ad Deum revertamur, & iram illius placemus adversum nos, quibus modis eum adversum nos accensum & provocatum iri multo magis, ipsi plane sentimus. Jubes enim primo loco nos offerre pretiosum corpus & sanguinem Domini Jesu Christi. Sic nempe solet apud vos fieri. Atqui ut constet, an Deo gratum illud opus futurum sit, de ipsius voluntate certos esse in primis oportuit. Jam vero ille non est auctor nobis ut corpus ipsius offeramus, sed ut pro nobis oblatum accipiamus. [Mat. 26.] Accipite, inquit, edite. Quare si acceptionis [Marc. 14.] loco uti nobis præscripta est, oblationem ipsi obtrudemus, [Luc. 22.] unde nobis legitima inventionis nostræ [1 Cor. 11.] approbatio? Petimus igitur, ut istam rationem serio expendas. Consulis siquidem ut curemus offerri corpus Christi per sacerdotem, ad obtinendam gratiam. Respondemus, Sacramentum illud non esse in eum finem institutum à Domino, sed potius ut illud accipiendo participes fiamus singularis & æterni sacrificii, quod unus ipse obtulit pro officii sui ratione. Addimus insuper, illud plane derogare ipsius [Hebr. 7.] dignitati, quatenus ipse constitutus est Sacerdos absque [vers. 8,] ullo vel socio, vel successore, ut offerret semet- [9, 10.] ipsum: quum extaret nemo qui tam insigni illo opere præter illum perfungi posset. Sacrificandi siquidem munus eo pertinet, ut mediator sit qui sacrificat inter Deum & homines. Cui vero fides erit adhibenda, Christo an vobis, ubi ita ex opposito consistitis? Indicis nobis etiam supplicationes illas, quas vocatis Processiones generales. Et quid illic operis extare potest, nisi fortasse magna illa pompa & ceremonia ad ostentationem comparatis Deum à nobis placatum iri cogitaremus? Respondebis tibi in animo esse, ut ista cum certo animi affectu & devotione peragantur. Scilicet illa erit legitima devotio, ubi fidem affigemus cereis, funalibus, vestibus superbis & profusis, imaginibus & mortuorum reliquiis. Illud quidem in usu fuit apud idololatras ex Gentibus, ut historiæ testantur: ut autem hoc Christiano cultui respondeat, primum docendi essemus. Non disceptamus, an expediat cœtum cogere, ubi solennes ad Deum preces concipiantur: illud quæritur in istiusmodi supplicationibus, quid extet præter illam pompam in vestibus, funalibus, reliquiis & cæteris id genus. Atqui illud totum mere Judaicum est, ne dicam Paganicum prorsus, nedum ut in Christianis probandum sit. Auditur illic clamor & cantus, lingua vero incognita: ac proinde contra di- [1 Cor. 14.] sertum mandatum Spiritus sancti, quo jubet preces publicas concipi lingua communi: ea videlicet quæ omnibus promiscua sit, ut quicunque sunt rudiores & ex plebe, illorum participes fiant, & ad exitum Amen respondeant ex suæ conscientiæ & affectus testimonio. Hortaris deinde, ut imploremus Mariam Virginem & Sanctos: ac Petrum nominatim designas ut nostrum hic patronum. Atqui Deus nos ad [Psal. 50.] se unum ita vocat, ut ad alium quemvis confugere vetet. Atque illud optimo jure, quando summa ejus gloriæ pars in eo sita est, ut ipsum invocemus unum in Christi nomine. Et ut illa una ratio non subsit, extant passim tot Scripturæ loca, quæ jubeant nos ad [Jesa. 44.] Deum recipere cum oratione & precibus, sive peste, [vers. 55.] sive bello, sive fame urgeamur. De implorandis [Jerem. 3.] Sanctis ne minimus quidem uspiam extat apex. Quam igitur temere & perperam à nobis fieret te audientibus, ut simul Dei doctrinæ tergum à nobis obverteretur. Quod Petrum nobis patronum vocas, nihil hoc aliud est, quam quod est apud Prophetam: [Osea. 2.] Israël Dii tui sunt juxta numerum urbium tuarum. quum tamen iis temporibus non hoc sibi populus proponeret, ut Deo vero abolito, plures illius loco submitterentur: sed quatenus unaquæque urbs sibi patronum certum eligebat in quo fiduciam collocaret. [Jerem. 2.] Exprobrat illis Propheta eo nomine, quod singulæ urbes singulos Deos sibi haberent. Perinde nos facere etiam nunc jubes. Absit vero ut alium patronum optemus nobis præter unum Jesum Christum, [Joan. 10,] qui nos recepit in fidem suam, quos etiam Patri commendaret. Si in illa cæcitate olim ipsi viximus, præterierunt illæ tenebræ: neque jam errandi tempus est, ubi semel oculos nostros lux tanta circumfulsit. Atqui experientia edoctus es, inquis, quantum hæc valeant. Non est vero res nova, ubi Dei beneficia attribuuntur operibus nostris vanis & perversis, quasi idola colendo, beneficia ipsius erga nos eliceremus. Sic se jactant sacrilegi, magi, divini, & cæteri ejusmodi. Est autem nobis longe certior ista regula, nempe ut præeat ratio experientiæ. Hoc ubi sequemur, non feremur extra viam, atque extra Domini mandatum. Sic comperiemus denique reipsa & absque ulla illusione, nunquam illis deesse opem ipsius qui solide in eo fiduciam collocant. Contra vero, si quæ alibi præsidia requiremus, ut illa nos juvare nobis persuadeamus, exitus tandem ostendet, nos ipsos ita plane fuisse deceptos.

Dominus Jesus dignetur tibi aperire oculos, ut agnoscas quid sibi velit, quum se unam vocat salutem, vitam, sanctificationem, sapientiam, fiduciam denique omnium hominum, ut & ab omnibus talis agnoscatur, & agnitus uno animo glorificetur & ore, & corde, & omnibus operibus nostris: ac proinde ut quemadmodum unum Baptisma suscepimus ipsius nomine, ita etiam unum Christianismum omnes profiteamur.

De utilitate & recta ratione lectionis sacræ Scripturæ.

SI longa aliqua præfatione hoc loco utendum esset, tria omnino mihi pertractanda judicarem. [Ex Gall.] Ac primum quidem demonstrarem quantus sit thesaurus Scriptura sacra, quam excellens ipsius dignitas, fructus vero incomparabilis. Et sane summum illa bonum vitæ istius uti est, ita etiam merito prædicari debet. Scriptura clavis est qua nobis patefit Regnum Dei, ut in illud intromittat, per eam nobis constet quis Deus adorandus, & quæ spes vocationis ipsius. Hic certum iter & expeditum nobis sternitur, cui inhærendo à perpetua illa fluctuatione & incertitudine nobis caveamus, quæ nunquam nos certo loco stare permitteret: Hic verum discrimen boni & mali: Hic vera cultus Dei norma constat, ne illic temere feramur, atque nobis aliorum exemplo imponamus, dum nugis ac rebus nihili implicantur: ac ne etiam Religionis studium iis in rebus constituamus, quas ut mere impias Dominus rejicit atque condemnat. Scriptura lucerna illa est quæ nos dirigit, quæ illuminat per medias præsentis vitæ tenebras, ne ad objecta undique scandala ut cæci impingamus, ac ne multo magis ad singula momenta corruamus: Ipsa est totius sapientiæ schola, sapientiæ, inquam, quæ omnem humanum captum exsuperat, & quæ sit ipsis etiam Angelis admirationi: Ipsa speculum est in quo vultum illum Dei contuemur, ut in gloriam ipsius transformemur: Ipsa est sceptrum Regis nostri, quo nos tanquam subditos regit: Ipsa pastorale pedum, quo se nobis Pastorem unice præsignat. Ipsa etiam est documentum scripto comprehensum fœderis ipsius nobiscum initi, quo sese mera gratia obstrinxit nobis ad perpetuæ nobiscum conjunctionis irruptum vinculum. Ipsa testimonium bonæ illius voluntatis Domini, quo stat conscientiarum pax, qua certo persuasi sumus ubinam reposita sit nostra salus. Ipsa singulare animarum pabulum, quo alantur in vitam æternam. Denique unius Scripturæ beneficio à profanis & incredulis differimus, quatenus constat nobis certa Religio, confirmata & innixa indubitatæ Dei veritati: quum alii omnes vagis & incertis opinionibus circumduci se sinant: aut ipsi sese sine ulla certitu-

titudine ac firmitate in impia obstinatione indurant. Hæc, inquam, pertractanda primum essent, cum iis etiam quæ ad hunc locum pertinent. Scopus autem esset ad exhortandum quemque, ut tantum illud bonum singulari etiam in pretio haberet, ut omnes summi atque infimi invitarentur ad tanti muneris omnibus sine discrimine oblati à Domino participationem: ostendendum etiam quantæ ingratitudinis foret Deo nos alloquenti aures claudere, retrocedere quom ad se vocat, neque sanctæ isti doctrinæ audientiam facere, in qua seipsum nobis revelat in nostram salutem. Hic etiam perstringenda mihi esset diabolica illorum audacia, qui promiscuam plebem hoc tam apposito Domini beneficio defraudare audent, dum Scripturæ sanctæ lectionem interdicunt: quasi Dominus consilium ipse suum satis non aperuerit, quod Scripturam suam apud omnes cujuscunque conditionis & linguæ extare vellet. Commonstrarem, inquam, quam non ferenda sit crudelitas, ubi miseræ animæ cibo illo suo destituuntur, ut aut vento deinde pascantur, aut pabuli loco venenum ipsis propinetur. Hæc igitur esset summa primi illius capitis, quod tamen longe uberiorem tractationem requireret. Alterum autem spectaret ad comparandos lectores ad lectionem Scripturæ, ut ex illa fructum caperent. Hujus vero capitis essent duæ partes. Una, ut idonee præparati accederemus: altera ut teneremus, ad quem scopum nobis collimaodum esset. Nemo enim unquam idoneus erit discipulus Domini, nisi qui sese sistet ipsi cum animo illo prolixo ac propenso, ut admittat sincere quicquid à Domino acceperit: nisi qui judicio suo renunciaverit & rationi simul, ut unam sapientiam in summa docilitate statuat: nisi etiam affectus nativos infrenet, ut arbitrio Magistri submittat: nisi deniqoe seipsum quasi in custodiam sponte includat, ut sub illius jugo contineatur, cui inservire longe optabilius sit, quam non modo liberum alias esse, sed vel latissime etiam dominari: nisi & omnis arrogantiæ oblitus, sese ipsum dejiciat ad veram humilitatem, & imminutionem illam quam in suis discipulis Dominus requirit: nisi cor aperiat, ut quicquid audierit, admittat: nisi timorem & reverentiam legitimam afferat, quæ Creatoris Majestati respondeat: nisi zelo puro & recto præditus sit ad inquirendam voluntatem Dei, ut ad ipsam vitam omnem, opera, cogitationes, sermones exigat: nisi seipsum expediat terrenis negotiis: nisi corde sit vacuo & purgato ab omnibus carnis sollicitudinibus & concupiscentiis, ut totum sese conferat, ac sine ulla interpellatione, ad cælestium rerum meditationem. Et quoniam naturalis nostra propensio istiusmodi præparationi ex diametro repugnat, in primis hoc est consultissimum, ut à Domino imploremus, ut agamur ipsius Spiritu: quum sine illo quicquid operæ ac laboris insumptum à nobis esset, nihil hic prorsus ageremus. Ut contra etiam ubi Spiritum directorem acceperimus, nihil erit nobis timendum, dum illum appositum deductorem sequemur. Constat vero Dominum non denegaturum Spiritum sanctum, si qui sine simulatione postularint. Quare nos ita comparare discamus, uti supra traditum est, ut deinde oratione ad Dominum serio præmissa, cum fructu in Scripturæ lectione versemur. Altera secundi capitis pars esset, ut præmoneremur vagandum non esse in Scriptura, ut huc & illuc circumeundo nunquam ad veræ scientiæ scopum pertingamus. Quod ne accidat, cavendæ sunt otiosæ speculationes, neque etiam hærendum in quæstionibus frivolis, quæ tantum contentiones & rixas pariant, ut notat Paulus: aut meræ sunt ingeniorum cruces, aut sub specie subtilitatum in nebulas attollunt, atque à solo & solido fundamento abducunt. Neque enim ideo Scriptura data nobis est, ut stultam curiositatem pascat, aut ambitioni inserviat: sed utilis ipsa est, inquit Paulus, nempe ut erudiat in recta doctrina, consoletur, exhortetur, atque ad omne opus bonum perfectos reddat. Ad illum usum igitur ipsa nobis applicanda est. Atque hæc legitimæ ædificationis ex illa nobis colligendæ summa statui potest, ut ex Scriptura fidem collocare in Deo, tum in ipsius timore ambulare discamus. Et quoniam finis Legis & Prophetarum, ipsaque adeo Evangelii substaotia Christus ipse est, ne alium scopum nobis proponamus, quam qui ad Christi cognitionem perducat: quum illud constiterit, non posse à Christo vel minimum deflecti, quin statim extra viam erretur. Atque istud secundum caput parcius attingo, quia præfatione etiam tradi hoc non posset, quod diffusiorem tractationem requireret, ad rem ipsam plenius exponendam. Satis erit igitur indicasse quantum hic locus tulit, ut interea apud lectorem excusatam brevitatem velim, quum hoc tantum mihi proposuerim, ut admonerem quid in ipso Scripturæ aditu scire maxime expediret. Postremum est de ipso Scripturæ in li[illegible]m nostram vernaculam interprete. Nam inter [illegible] qui huic operi navarunt operam, Petrus Robertus Olivetanus piæ memoriæ, atque olim fidelis Ecclesiæ Christi servus ita se gessit, ut ipsius labor perpetuam apud bonos omnes commendationem mereatur. *Hactenus. Quæ enim pauca supererant, ad Gallicam translationem tantum pertinebant.*

JOANNES CALVINUS

Cæsaribus, Regibus, Principibus, Gentibusque omnibus Christi Imperio subditis Salutem.

Præfatio Joannis Calvini in Gallicam translationem Bibliorum à Petro Roberto Olivetano editam Neocomi, anno 1535.

PRivilegia novis libris impetrari nec abs re olim, nec sine publico bono constitutum fuit. Atque utinam nullus hodie liber extaret non suo privilegio ornatus: modo ne id esset vel gratia elicitum, vel pecunia redemptum Principis beneficium, quo temere commendaretur ad Typographi quæstum; sed grave pressumque testimonium, quo luce, & hominum oculis dignus ex vero pronunciaretur. Hoc enim remedio decebat coërceri furiosam istam scripturientium libidinem, quæ tot librorum examina, nullo modo, nullo delectu, nullo pudore, subinde nobis parit. Adeo urit non paucos stolida nominis cupiditas, ut malint quovis facinore utcunque innotescere, quam bene latere. Nunc immodica sua facilitate pessime consulunt Reipub. Principes, qui non modo bonos malos libros edi permittunt, sed pessimos quosque suo suffragio comprobant. Hoc vero Sacrum Opus, quod nec nuper natum est, nec ab homine profectum, ideo hominum testimonio minime indigere visum est. Et sane iniquissime comparatum esset, si talibus elogiis opus haberet, quorum sordibus nihil aliud quam fœdaretur ejus dignitas. Oraculum ergo, & æterna veritas summi Regis, cæli, terræ, marisque Domini, Regumque Regis, diploma est privilegii, quod nobis magnifice splendideque ipsum commendat: quod summa veneratione ab omnibus gentibus, ætatibus, ordinibus, publice ac privatim excipi jubet. En edictum cui omnes ad unum obsequentes esse conveniat. Sed impiæ quorundam voces audiuntur, clamitantium rem esse indignam, vulgari hæc simplici plebeculæ mysteria: in quibus qui totam ætatem detriverunt, magnis alioqui & ingenii & doctrinæ præsidiis adjuti, in medio tamen stadio sæpius defecerunt: pauci, aut forte omnino nulli reperti, qui ultimam lineam attigerint. Quid, inquiunt, præ istis assequi possunt miseri idiotæ, omnium bonarum artium rudes, & (si usus quæritur) rerum omnium imperiti? Verum quum Dominus è pastorum caulis Prophetas, è piscatorum naviculis Apostolos sibi coaptarit, cur non & nunc similes discipulos dignetur? Imo

si istis

si istis Rabbinis (qua sunt animi vel magnitudine vel ferocitate) pudenda est sors discendi cum plebeiis & rudibus: quantum probrum est à talibus præceptoribus discere, qui nulla in parte vel abjectissimos excelluerunt, nisi quod à Domino docti erant? Neque in eam partem hæc à me dicuntur, quo tollam ex Ecclesia docendi discendique ordinem: quæ luculentam Dei benignitatem agnoscere debet, dum à Prophetis, Doctoribus, Interpretibus, qui ab eo missi sunt, probe instituitur. Sed hoc tantum postulo, ut fideli populo Deum suum loquentem audire liceat, & à docente discere. Quando ille à minimo usque ad
Isa. 28. vers. 9.
maximum cognosci vult, quando omnes θεοδιδάκτους fore pollicetur, quando conqueritur in suis semper laborandum adhuc esse, quos vocat Ablactatos à lacte, avulsos ab uberibus: quando parvulis dat sapientiam, pauperibus εὐαγγελίζεσθαι præcipit. Quum ergo videmus ex omnibus ordinibus esse qui in Dei schola proficiant, agnoscimus ejus veritatem qui promisit effusurum se de Spiritu suo super omnem carnem. Isti contra fremunt & indignantur. Quid hoc est nisi Deo suam largitatem exprobrare? O si eo seculo vixissent, quo Philippo erant quatuor filiæ prophetantes, quam indigne eas tulissent? nisi forte & indignis modis accepissent. Quando vero Dei verbum quoties libitum est, fortiter contemnunt, cur noo Patrum saltem exempla imitantur, quibus tantum se deferre simulant? Hieronymus non est dedignatus mulierculas studii consortes: Chrysostomus & Augustinus quando non plebem hortantur ad hæc studia? quam frequenter inculcant, ut domi relegant, quæ in Ecclesia audierunt? Quid quod Chrysostomus plebeiis magis quam Monachis necessariam esse Scripturæ sanctæ lectionem contendit: quod variis curarum & negotiorum fluctibus jactati, in naufragium statim abriperentur seculi hujus, nisi ad hanc ancoram hærerent? Laudatus est ab Eusebio Pamphilus Martyr, qui sacros codices paratos semper domi habebat, quos & viris & fœminis largiretur. Nec puriore illo seculo duntaxat, sed multis postea annis valuit hæc libertas: donec corruptum suisque cupiditatibus immersum vulgus, suapte nequitia & ignavia hoc studii genus abjecit. Nunc ubi repeti cœpit, emersit hæc tyrannis, quæ populum à communi bono arceat. Id vero periode est, acsi quis huic aqua & igni, communibusque elementis interdicat, quia nondum iis uti visus sit. Quis cogitasset tantam in Pastoribus crudelitatem, (nam Pastores & haberi & dici volunt) ut vitæ pabulum ex ovium faucibus vi eripere non horreant? Sed periculum est, inquiunt, ne in multis sua simplicitate labatur vulgus, ne pervertat non intellecta, atque ita venenum pro alimento hauriat. Quam hic impudenter ratiocinantur? Euangelium est odor mortis in mortem iis qui pereunt, Judæis scandalum, Græcis stultitia: ergo ne legatur, ne audiatur. At est virtus Dei in salutem omni credenti, Judæo simul & Græco. Christus est petra offensionis, in quam multi impingunt, & qua multi eliduntur: ergo ne sit Christus. Sed est vita æterna, unica ad Patrem via & veritas. Quando hæc parum solida vident, addunt inter tot hæreses quibus nunc orbis vexatur, contineri melius populum obedientia quam doctrina. Sed tum quoque fervebant hæresibus omnia, quum ii quos retuli Chrysost. & August. suos ad studium cælestis doctrinæ acriter stimulabant. Nempe tali eos pharmaco adversus hæreses muniebant, talibus armis instruebant. Postremo misere deplorant superbire ac ferocire vulgus, statim atque gustum aliquem sacrarum literarum concepit. Superbire autem vocant, non ex suo ore pendere, ac non quasi ex tripode profectum adorare, quicquid vel per somnium cogitaverint. Hinc, hinc illæ lachrymæ. Sic quondam Rom. Pontif. & sacrificuli vix manus ab illo continuerunt, qui fastos popolo descripserat, quorum penes se esse arbitrium volebant. Ad hunc modum isti, quum fumos suos nisi in tenebris vendere populo nequeunt, nihil mirum si hanc lucem accendi noo sustineant: pessime vero hoc eos habet, arcana sua quibus plus inest obscœnitatis quam aut ullis Booæ Deæ sacris, aut ipsis etiam Bacchanalibus, sic palam retegi ac traduci. Alii qui paulo volunt videri æquiores, causantur, tantum vulgari usu contentam debere esse promiscuam plebem: has versiones quæ non modo ad linguarum veritatem, sed ipsam loquendi proprietatem exiguntur, in eruditorum Bibliothecis oportere magis versari, quam rudium manibus passim volvi: quorum, ut aiunt, admodum pauci sunt, qui aliquid inde assequantur, quamplurimi vero novitate offendantur. Hi quid spectent non video, nisi quod soli sapere volunt. Quum enim negant usum esse aliquem purioris interpretationis, quam quæ nunc habetur tot locis depravatissima, in Spiritum sanctum non obscure sunt contumeliosi: cujus donum esse linguarum interpretationem affirmat Paulus, & in Ecclesiæ ædificationem conferri postulat. Si donum ipsum spernunt, sacrilegi: si supprimi volunt ne multis serviat, invidi & iniqui. Novitatem quidem fateor plus satis esse odiosam: quia multi sunt ventres qui non nisi glande pasci sustinerent, etiam reperta fruge. Sed ea demum novitas odium meretur, quam nullo operæpretio affectatam esse data opera, atque ascitam constat: quæ vero sepultam veritatem eruit, eam non omni favore amplecti, turpissima ingratitudo est. Quod si ea est hominum barbaries, ut beneficiis etiam ipsis male afficiantur, omittendæ potius offensiones sunt & quævis odia, quam ut eorum gratia veritatis dispendio constet. Quanquam de populo securus sum, qui jampridem famelicus talibus epulis inhiat, tantum abest ut à novitate abhorreat. Sed hunc suæ malignitati prætextum quærunt, quibus non satis est in confertissimis thesauris volutari, nisi nummulos de meliore nota percussos populo invideant, salvis etiam & integris suis thesauris. De interprete parcius loquor, ne quid cognationi quæ illi mecum intercedit, aut veteri nostræ familiaritati dare videar. Dicam tamen (quod & ipse mea fide polliceri ausim, nec livor ipse inficiari possit) hominem nec ingenio tardum, nec eruditionis inopem, quantum industria, studio, sedulitate adniti potuit, summa fide in hoc interpretandi officio versatum esse. Neque tamen quædam esse dubito, quæ vel pro judiciorum varietate, vel quia opere in longo interdum somnus irrepit, non omnibus placitura sint. Verum lectores hortor, ut siqua ejus generis occurrant, ne hominem de sacris literis bene meritum mordere, proscindere & insectari malint, quam modeste sui lapsus admonere. Hæc ingenuitas & Christianam pietatem, & liberalem doctrinam decet: nec pessimam gratiam à Roberto nostro referent, qui multis aliis dotibus eximius, modestia tamen seipsum vincit: si tamen ea est modestia, ac non potius immodicus pudor, quo pene ab hoc tam sancto labore suscipiendo abstractus est, nisi hortatu ac etiam flagitatione sua victum, sancti viri invictique verbi testes Chusemeth & Chlorotes tandem manus dare coegissent. Qui vero nulla ratione ab improbitate linguæ cohiberi possunt, ii meminerint facillimam esse maledicendi artem, si quis ea certare velit: & quam mulierculæ in triviis melius exerceant, quam in scholis rhetores. Neque vero Comicum illud minor, male vicissim audituros pro sua maledicentia. Habent hominem quem impune lacessant, quantum ad procacitatis vices attinet. Sed ne magnam virulentæ hujus facundiæ laudem expectent, moneo. Tam verum est illud quam vulgatum, cavillari omnia promptum esse, sed non item æmulari. Valete.

Præfatio JOAN. CALVINI *in Editionem Gallicam Novi Testamenti Neocomi Anno* M. D. XXXV. *Cujus hæc summa est*,

CHRISTUM ESSE LEGIS FINEM.

Ex Gall. QUum Deus Optimus Maximus, absolutissimus omnium opifex, in illa universi creatione plus quam admirandum sese exhibuisset, tum vero in hominis creatione ita operi summam apposuit, ut in eo singularis quædam supra omnes alias res conditas tanti auctoris excellentia emineret. Unum videlicet ad imaginem suam & similitudinem efformavit, ut gloriæ ipsius notæ in novissimo illo ipsius opere expressæ emicarent. Felix nimirum homo, & nunquam non felix futurus, si privilegii supra alias creaturas in seipsum erogati non immemor, cum plena demissione sese coram uno Creatore perpetuo dejectum sisteret: si ipsum unum continua gratiarum actione prædicaret: si nihil in sese repositum statuendo, tot illa cælitus accepta dona ad Dei unicam (ut quæ tota illius esset) gloriam referenda cogitaret. Infelix vero, dum suam felicitatem illam non capit, ac in semetipso gestit acquiescere: dum ipsi excidit tantus ille singularis erga se liberalitatis auctor, contumeliose ingratus in ipsum attollens sese, superbire etiam ausus est adversus factorem suum. Hinc ille præceps leto datus est: hinc à nativa illa ingenuitate in pudendam servitutem dejectus, à creationis excellentia detrusus cœpit jacere: hinc illum excipere pro gloria nuditas, pro tot & tantis Dei donis miseranda abdicatio, ut in sua illa superbia confusus, vel invitus disceret, quod sincero affectu præ se ferre paulo ante dedignatus erat. Ergo hæc illius schola & studium esse tum debuit, ut & seipsum meram vanitatem esse agnosceret, & nihil aliud extitisse prius ex sese quam vanitatem etiam persentiret: quod præterea accessisset, peculiari Dei indulgentiæ acceptum ferri debuisse. At vero Dominus tam indignum creaturæ nobilissimæ casum aversatus, & ipsam exosam habere cœpit, atque ut pro tali merito dignum erat, ne opus quidem suum censere: ex quo & imago illa atque expressio ipsius plane jam inducta esset, & tam præclara bonitatis ipsius erga hominem testimonia convulsa. Sic demum illius cujusdam delectationis loco, quam ex creatura illa singularem percepisset Dominus, ut non secus atque in filii dilecti amore acquiesceret, despectus & abominatio Domini ipsius successit: unde & si quid alias gratum ab homine extitisset, si paterno intuitu illum Dominus prosequutus esset, totum illud ipsi tædio, dividiæ, abominationi fuerit: & non secus atque de perduellionis reo, pronunciarit, pœnitere se quod hominem creasset. Enimvero neque in eo etiam unde primum cœperat, stetit hominum pravitas: quin potius ut quidam apposite expressit, Ætas parentum pejor avis tulit se nequiores, mox daturos progeniem vitiosiorem. Quid igitur? nempe quum fœcunda illa culpæ secula extremam adversum se manum Dei provocassent, Deus ipse non tam in misericordiam & paternam indulgentiam propensus, quam ipsamet misericordia atque indulgentia, quum amore non prosequi nollet, quod amari in sese adeo esset indignum, humanum genus tamen interire prorsus, & meritissimo exitio absorberi non sustinuit: resipiscendi tempus & rationem, si forte ad sese aliquo modo redirent, prorogavit: & quamvis aperte quidem indignationem quasi oculis conniventibus dissimularet, sibique ita ipsos permitteret, ut nulla vox ejus, nulla lex ac directio expressa extaret, quæ argueret peccati: nunquam se tamen adeo apud ipsos Dominum celavit, quin illa exhiberet quæ & officii commonefacerent, & ad ipsum quærendum ac tantum non palpandum veluti manu ducerent: ut vel pro illius modi cognitione, ab ipsis agnosci etiam, & agnitum legitimo honore coli oportuerit. Nam quo se verteret quisquam cui non vocalia quædam testimonia veritatis & gloriæ tanti opificis occurrerent, quæ non alte, sonore, ac splendide summi unius Dei Majestatem in sublime sub tanto tot rerum admiratissimo paratu evectam circumferrent? Sic adeo in singulis partibus istius universi sursum ac deorsum insculptas reliquit atque expressas gloriæ, potentiæ, bonitatis, sapientiæ, æternitatis significantissimas inscriptiones! Unde illud Pauli, apud *Act. 14. vers. 17.*
ipsos etiam homines apud quos Dei veri notitia ex verbo non extitit, non ideo se tamen ἀμάρτυρον reliquisse. Ergo quot extiterunt ubique Dei creaturæ, totidem remanserunt præcones humano generi, immensæ gloriæ sui auctoris: ac proinde ex illarum rerum agnitione ad Deum ipsum perveniri debuit, ut & ipsi agnito, fides omnis atque obsequium deferretur, quod tanti illius heri bonitati, sapientiæ, potentiæ, æternitati congrueret. Quid quod ipsæmet alioqui non vocales creaturæ, homini ipsi etiam hac in parte quasi verba præivisse dicerentur? Nempe & volucrum moduli Deum personabant, & bruta ipsa mugientia auctorem illum inclamabant, & elementorum series ad ipsum stupebat, & montes illum intonabant, & fontes fluviique ipsimet oculis quasi nictabant, & gramina ac flores ipsi adblandiebantur. Sed neque etiam extra sese quemque adeo illum requirere opus erat: quin quum in semetipso cuique beneficium ipsius constaret, quæ deinde justa cessationis excusatio, quin ad ipsum continuo ferrentur omnes, in quo uno omnes vivimus & movemur & sumus? Atque ut certior extaret ipsius erga homines propensionis demonstratio, satis illi non fuit communem illam ex rerum natura pædagogiam constituisse universis: sed quod longe præstantissimum, ipsemet ore suo certum quendam populum, Israëlem nempe compellare dignatus est, quem primum mera & gratuita benignitate unum ex omnibus populis sibi selegisset. His demum tum verbo suo seipsum manifestum reddidit, tum etiam operibus stupendis potentiæ illius suæ documenta protulit. Hos ex Ægypti fornace ferrea eductos, in qua vivi ac videntes atterebantur, in optatissimam libertatem asseruit. His se tanquam exilii particeps ducem interdiu & per noctem prætulit: pavit in deserto: in promissæ regionis possessionem intulit: victorias ac triumphos quasi in sinum effudit. Ex his unis, quasi ad ipsum aliæ gentes minus pertinerent, nomen ipse ducere, illos populum ac gentem suam vicissim nominare voluit. Atque hæc omnia sub illa tantum conditione, ut nullum aliud Numen admittendo, in ipso uno singulariter acquiescerent. Hoc porro fœdus appositis benevolentiæ suæ testimoniis amplissimis, tum apud ipsos sancivit, tum confectis & editis ea de re publicis tabulis, in perpetuum rei monumentum confirmavit. Scilicet illa hærens lateri letalis arundo, nativa corruptio nempe pervicit: neque magis ipsi Israëlitæ Dei monitis parere sustinuerunt, neque ad illam doctrinam, quæ tam opportune revocaret in viam, attenderunt. Ac proinde uti reliqui passim populi vagi ac palantes ad rerum naturæ magisterium, cæci ac surdi constanter oberrarunt: ita etiam Judæos nihilo melius & Lex & Prophetæ affecerunt: & servus Dei cæcior ad lucem Dei, & ad monitiones surdior, & ad mandata præfractior deprehensus est. Enimvero neque etiam tenebræ illæ reliquum orbem eo usque occupaverunt, quin homines adhuc ad tot illa bona quæ ipsos circumfluerent attoniti, arcano quodam animi motu ad tantum illorum largitorem revocarentur. Verumtamen iidem in salebris hæserunt omnes, ac præterito illo Creatore cujus omnis erat ista gloria, confinxerunt sibi falsa

nu-

numina, atque post somnia, & inanissima cerebri sui commenta abrepti sunt. Demum ubi semel extra viam currere cœperunt, non jam uno aliquo illo ementito numine contenti, innumera deinde pro sua temeritate atque vanitate præfixerunt: ac nulla gens aut natio extitit, quæ non hic sibi peculiares deos pro suo arbitrio institueret. Et hi sunt primi idololatriæ natales. Hæc illa lena improba, quæ homines à Deo prorsus aversos atque simulachris affixos mancipavit, quum eadem simulachra ipsis hominibus & originem suam, & suum illud esse, acceptum ferre deberent. Judæi vero, unius quidem Dei mandata quæ per Prophetas continuo destinabantur, utcunque non repudiarent, aperte tamen in ipsum fœdifragi, non minus temere ab eo deflexerunt, Legem à se aperte violatam despectui habere, ac quicquid simularent, odisse ex animo cœperunt. Nam & ad falsos deos prosilierunt, & in cultu idolorum, quantumvis obnitente Domino, nihilo levius reliquis etiam gentibus insanierunt. Quod quum ita esset, ut demum tam Judæi, quam Gentes à Deo alienatæ, ad ipsum revocarentur, novo plane fœdere opus fuit, quod ipsum firmum atque inviolatum maneret. Ut fœdus illud certo coiret & sanciretur, requirebatur Mediator, qui ipse intercederet atque sese medium sisteret inter Deum & homines, ut pacem conciliaret. Sine hoc Mediatore, homo maledictioni Dei obnoxius ex quo se præcipitem in peccatum dederat, inexcusso jugo premebatur, miseriæ & opprobrio æterno addictus, propter iram & indignationem Dei adversus ipsum accensam. Atque Mediator ille D. N. Jesus Christus erat, unus, verus, æternus Dei Filius, quem missurus erat Pater in mundum, ut omnes ex horrenda dispersione & vastitate colligeret: ille una spes piorum omnium, per quem à primi parentis servitute in veros natales essent tandem restituendi. Sic enim ad ipsum Adamum jamprimum collapsum à se aliquando erigendum cœperat Dominus: *Gen. 3. vers. 15.* Futurum, ut semen mulieris contereret serpentis caput, id est, per Christum, nasciturum ex Virgine, disjectum ac convulsum iri Satanæ tyrannidem. Sic deinde eandem promissionem apud Abrahamum renovavit, *Gen. 22. vers. 18.* quod in ipsius semine benedicendæ essent omnes gentes. Sic nempe prænunciabatur idem Christus exoriturus ex Abrahamo, à cujus benedictione ad universas gentes sanctificatio emanaret. *Gen. 26. vers. 4.* Sic cum Isaaco egit Dominus. Sic continuis seculis eadem promissio ex ore Prophetarum apud Israëlitas audita, repetita, confirmata est. Quod ut certius esset, & jam quasi oculis subjiceretur, ipsas usque nascituri Christi peculiares notas, Matrem videlicet, locum, tempus, mortem ipsius ac resurrectionis gloriam, regnum mox sequuturum, & quæ spes inde piorum existere deberet, Dominus ipse præsignavit. Nam de Matre quidem eademque Virgine extabat insignis ille locus apud Isaiam: *Isa. 7. vers. 14.* Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabis nomen ejus Immanuel. Apud Mosen vero tempus à Jacobo ipso animam agente notatum *Gen. 49. vers. 10.* diserte fuerat: Non auferetur sceptrum de Juda, neque Dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gentium. Hoc autem reipsa constitit sub illud tempus, quo natus est Dominus. Jam enim triginta septem anni circiter elapsi erant, ex quo Judæis mero illo ac supremo Imperio spoliatis, Romani Herodem, Idumæum ex patre, ex matre Arabem, regem constituerant: quum nunquam prius antea res Judæorum ita concidissent, quin si ex sua gente regem non haberent, ex eadem tamen præfectos saltem ac rectores & consiliarios quosdam retinerent. Apud Danielem vero tempus idem nascituri *Dan. 9. vers. 24.* Christi post certas hebdomadum periodos dispunctum extabat. *Mich. 5. vers. 2.* Natalis locus etiam apud Michæam aperte signatus erat his verbis, Et tu Bethlehem Ephrata, minima non es in millibus Juda: ex te enim egredietur qui dominabitur in Israële, & exitus ipsius à diebus æternis. Passiones autem & quicquid nostro nomine, ut perfectum Mediatorem præstaret, Dominus ipse subiturus erat, Isaias & Zacharias aperte *Isa. 53.* prædixerant: iidemque cum Jeremia luculenti *& 49: 6.* testes extiterant tam gloriosæ ipsius resurrectionis, *& 60: 1.* quam venturi regni, & salutis omnibus piis afferen- *Jer. 23. vers. 5.* dæ. Atque illa tot testimonia & denunciationes san- *& 31. vers. 26.* ctorum Dei hominum, fulcra demum & statumina *& 33. vers. 14.* fidei Patrum extiterunt: sic ipsi erexerunt & confir- *Zach. 2.* marunt seipsos, ac quodammodo paverunt certissi- *& 9: 9.* ma illa spe atque expectatione tantæ redemptionis, à *& 11: 12.* Domino tempore suo exhibendæ. Unde etiam præ summo illo desiderii ardore, plerique jam olim Reges & Prophetæ contentis oculis diem illum sibi præsentem adesse expetiverunt, utcunque jam tum animis per fidem præciperent quod ipsis oculis percipere nondum daretur. Eodem vero pertinebat Lex illa scripto ipsis data, qua tot & tam variæ ceremoniæ, expiationes, sacrificia tradebantur, ut totidem figuræ & adumbrationes rerum meliorum, quæ à Christo afferendæ essent, qui ipse esset umbrarum ejusmodi corpus, substantia, veritas. Siquidem Lex nihil adduxit ad perfectionem, tantum instar pædagogi dirigebat ac deducebat ad Christum, qui Legis *Rom. 10. vers. 4.* ipsius finis est & complementum, ut tradit Aposto- *Coloss. 2. vers. 17.* lus. Eodem etiam referendum, quod diversis temporibus ac vicibus excitati sunt à Domino Duces, Reges ac Judices, qui Israëlem ab hostium jugo liberarent, in bona pace regerent, ruinas sarcirent, cumulate prosperarent, ac non vulgarium virtutum aomine apud reliquos populos extollerent. Sic nempe gustum aliquem fovere inter suos voluit mirabilium Messiæ exhibendi operum Dominus, ut in eo extatura speraretur solida virtus ipsius, atque felicissimi regni præsens majestas. Tandem igitur, ubi adfuit plenum illud tempus ac dies à Domino præordinata, adstitit coram Messias ille tot retro seculis exoptatissimus: atque idem illa omnia cumulate præstitit, quæ erant ad omnium redemptionem necessaria. Neque vero intra unum Israëlem tantum illud beneficium stetit, quum potius ad universum humanum genus usque porrigendum esset: quia per unum Christum universum humanum genus reconciliandum erat Deo, uti his nova fœderis tabulis continetur, & amplissime demonstratur. Atque ut hujus Dei beneplaciti plena fides ac perpetua extaret, Dominus Jesus ipse qui fœderis istius sponsor est, atque ipsamet illius substantia, Apostolos sibi designavit, quibus hoc munus mandavit, ut ipsius beneficium per orbem universum prædicarent. Ipsi vero non tantum dederunt omnem operam, ut mandatum Domini præstarent, dum verbo & voce testimonium ipsius circumferrent: sed etiam Mosis & Prophetarum exemplo eandem illam doctrinam ad perpetuam & indubitatam ipsius perceptionem in hos libros contulerunt. Horum autem hæc summa est, quod primum quidem traditum est ab illis tum quid fecerit, & quæ passus sit pro nobis Dominus: tum vero quis istius veritatis usus ac fructus ad nos perveniret, ac quo modo nobis applicandus esset. Atque huic volumini inditum est Novi Fœderis seu Testamenti nomen, ratione Veteris illius, quod nempe cum Novo coalescere oporteret, & in illo impleri. Nam & in sese infirmum erat Vetus illud & minus perfectum: unde & abrogatum est Novo adveniente, & abolitum. At vero Novum istud æternum est, quod nunquam aut consenescat, aut deficiat, quum illius Mediator Christus sit, qui sua morte illud sancivit, atque irrefixum constituit, cùm per illam attulit summam ac perfectam expiationem omnium prævaricationum, quæ sub veteri fœdere remanebant. Huic Fœderi Euangelii nomen etiam adscribitur, quod bonum & felicem illum nunicum significat: quia nempe ostendit Christum Filium Dei vivi unicum

atque æternum, hominem factum esse, ut per ipsum filii Dei adoptione efficeremur. Ac proinde unus hic ille Servator nobis statuitur, in quo uno sita est nostra omnis redemptio, pax, justitia, sanctificatio, salus, vita, qui mortuus est propter peccata nostra, resurrexit propter justificationem nostram: qui in cælum ascendit, ut illuc aditum nobis patefaceret, ac nostro nomine hæreditatem cerneret: qui se perpetuo coram Patre nobis Advocatum sisteret ac Sacerdotem exhiberet: qui ut Rex, Dominus, ac summus Herus designatus ad dexteram Patris sederet, ut semel universa tum in cælo tum in terra in suum ordinem ac statum reponeret. Hoc vero penes nullum unquam Angelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum fuit, neque ullus ex ipsis ad tantum munus destinatus fuit. Atque ut venturi Christi in veteri fœdere apud Prophetas sparsa extabant testimonia quamplurima: ita etiam Dominus Jesus manifestis indiciis atque indubitatis argumentis Ecclesiæ sese exhibens, is ipse Christus esse demonstratus est. Siquidem Dominus Deus, tum vocem suam, tum Spiritus sancti, tum Angelorum, Prophetarum, Apostolorum, adeoque omnium rerum conditarum in testimonium Filio suo adhibuit, ut jam repugnandi locus non esset, nisi quis sponte Dei veritati obsistere auderet. Extat enim cæleste illud ac solen-
Mat 17. ne oraculum omni exceptione majus: Hic est Filius
vers. 5. meus dilectus, in quo acquievi, ipsum audite. Spiritus sanctus vero in nostris cordibus testis est veritatis Christi locupletissimus, uti passim inculcat Apo-
Luc. 1: stolus. Angeli vero etiam non semel. Sic enim Ga-
vers. 31. briel Angelus ad Virginem matrem futuram: Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus sedem David patris sui, & regnabit in domo Jacob in æternum, &
Matth. 1. regni ejus non erit finis. Idem prorsus ab Angelo Jo-
vers. 20. sephus Mariæ sponsus accepit. Idem ab Angelo de-
Luc. 2. nunciante audierunt pastores: natum ipsis Servato-
vers. 11. rem, qui est, inquit, Christus Dominus. Cui etiam Angelo statim accessit tot aliorum conjunctos & unanimis concentus, quum illo nativitatis Domini argumento Gloriam in excelsis Deo, Pacem hominibus in terra, decantarent. Nec minus Simeon justus ille in Spiritu Prophetico Christum fassus est, dum passis ulnis adhuc tenellum in Templo complexus, excepit
Luc. 2. his verbis ad Dominum: Nunc dimittis servum
vers. 27. tuum Domine secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutem tuam, quam parasti ante faciem omnium populorum. Perinde etiam Joannes Baptista de illo testimonium insigne tum maxi-
Joan. 1. me edidit, quum ad Jordanem illum intuens, Ecce, in-
vers. 29. quit, Agnus ille Dei: ecce qui tollit peccatum mundi. Hoc ipsum deinde tum Petrus, tum alii omnes Apostoli fassi & testati sunt, & aperte prædicarunt: impleta esse nimirum in Christo Dei filio illa omnia, quæ de illo extarent apud Prophetas, atque ad nostram salutem pertinerent. Atque hoc ipsum testimonium per universas gentes ab ipsis omnium nationum & conditionum hominibus, quos ad illud excitare Domino placuit, constanter etiam editum atque confirmatum est ad ista usque tempora, uti ex lectione auctorum facile cuivis constabit. Quæ quidem omnia quum eodem plane recidant, atque inter se omnino conveniant, evincitur manifeste contineri illic certissimam veritatem: quum ubi falsum subest, perpetuus ille consensus constare ita non posset. Et tamen præter illa augustissima testimonia, Patris ipsius, Filii, Spiritus sancti: tum deinde Angelorum, Prophetarum, Apostolorum Christi Domini: ipsa etiam illius opera, ipsæ virtutes incomparabiles veritatem illius non minus aperte oculis subjecerunt. Quid enim quod nullo non morborum genere afflictos restituit? quod claudos, cæcos, surdos, mutos, paralyticos, leprosos, lunaticos, dæmoniacos sanavit, quod mortuos revocavit in vitam? quis vero legitimos etiam illos virtutis ipsius ac bonitatis præcones ac testes necessarios elevabit? Quid quod sua ipsius potestate sibiipsi vitam reddidit, quod peccata remisit? Quare non immerito ad sua illa opera Ju-
dæos relegabat quæ à Patre accepisset, ut quæ de ipso Joan. 5.
verissime testarentur. Quid quod ipsis etiam impiis, vers. 36.
atque ipsius osoribus certissimis, vis ipsa veritatis testimonium aliquod Majestatis ipsius expressit, ut de Caiapha, de Pilato, de ipsius uxore, & aliis etiam constat? Non attingo dæmonum etiam extortas confessiones, quas nempe Dominus ipse repudiarit. Ipsa vero rerum universitas hujus quoque laudis partem quam semel edidit, conferat. Jubente Christo venti ponunt, mare commotum placidum redditur, os piscis didrachma profert: illum morientem diffractæ petræ ac monumenta, illum diffissum à summo in ipso Templo velum, illum obscuratus sol, illum sepulchra reclusa, illum resurrecta mortuorum corpora, illum adeo sursum omnia & deorsum Deum suum ac Dominum & supremum Herum, illum cælestem Legatum ad hominum salutem à Patre demissum agnoverunt, testata sunt, inclamarunt. Horum omnium autem verissimæ tabulæ hoc novo fœdere exhibentur. Hic regni paterni hæredes instituit. Hic apud hæredes designatos suam mentem testatus est, cujus plenum effectum suo tempore sortiantur. Ad istam hæreditatem vocamur omnes sine personarum acceptione, masculi, fœminæ, summi, infimi, heri, servi, magistri, discipuli, doctores, idiotæ, Judæi, Græci, Galli, Romani: nemo hinc excluditur, qui modo Christum qualis offertur à Patre in salutem omnium, admittat, & admissum complectatur. Agite igitur Christiani & Christianæ mecum omnes, neque Testamenti illius tabulas celari, vel corrumpi sinite, quod tam firmo jure nostrum est, sine quo cælestis regni spes omnis frustra concipitur, omnisque verorum bonorum, promissionum Christi, incomparabilis beatitudinis ab ipso destinatæ nobis expectatio concidit atque intervertitur. Nam quo nos convertemus uno hoc singulari lumine destituti, ut quod sit boni & mali discrimen, quid Dominus jubeat, quid vetet, quid lux, quid tenebræ, quid è cælo sit, quid ex hominibus, statuere possimus? Tolle Euangelium, divitiæ egestatem spirant, sapientia stultitiam sapit coram Domino, potentia imbecillitatis coovincitur, omnis humana justitia apud Dei tribunal damnata corruit. Rursus Euangelii notitia efficimur filii Dei, fratres Christi, communicipes sanctorum, cælorum cives, Dei cum Christo cohæredes. Sic egeni cumulamur, debiles viribus donamur, stulti sapimus, injusti justificamur, mœrentes consolationem percipimus, trepidi ad confidentiam erigimur, servi ad libertatem vocamur. Euangelium est verbum vitæ, verbum veritatis, potentia Dei ad salutem cuivis credenti, clavis scientiæ salutis. Hac regni cælorum fores credentibus patefiunt, dum à peccatis absolvuntur. Hac incredulis obserantur fores, dum in peccatis constringuntur. Felices qui audiunt, qui custodiunt, qui veras filiorum Dei notas ita in sese exhibent. Infelices qui respuunt audire, qui observare negligunt, qui sese eo modo Diaboli filios produnt. Huc, huc Christiani omnes attendite, hic sapere audete: ignorans enim ignorabitur; ac si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadent. Una est Euangelii ad vitam & salutem via: una fides & certitudo promissionum Dei, quæ uno Euangelio constant. Euangelii auditus & intelligentia conferunt fidem vivam, spem fixam, sinceram erga Deum dilectionem, ferventem erga proximum charitatem. Quænam igitur spes ulla vestra est, si Euangelium contemnitur à vobis, si dedignamini audire, inspicere, legere, atque animo recondere? En qui hujus seculi vanitatem consectantur, ut ea summo studio atque indefesso captant quæ ad suam illam felicitatem pertinere existimant! Ad

illud,

illud, inquam, tam insano studio abripiuntur, ut neque se respiciant, neque laboris ullius, aut periculi, aut nominis sui etiam rationem habeant: adeo pudendum istud servitium eos delectat, ut ad corpus unum omnia referant, cujus tam vana est vita, tam misera, tam instabilis. Nos vero ubi de immortali, incorrupta, æterna, incomparabili beatitudine, de thesauris cæli adipiscendis agitur nobiscum tanta liberalitate, tanta fide, tanto nostro compendio, non enitemur per objecta quævis impedimenta, ut potiora illa consectemur? Qui operantur mechanicis, rebus nempe vilioribus, summo labore artem addiscunt, ut periti evadant: qui artes liberaliores sectantur, tantum non seipsos conficiunt, ut aliquid eo in studio promoveant, ex quo sapientiæ ac virtutis nomen acquirant: quæ tamen ipsa aliud non sunt, quam fumus apparens, & evanidus vapor. Nos vero quantum interiori studio rapi decebat ad cælestem illam sapientiam, quæ videlicet supra mundum ipsum fertur, quæ ad regni Dei mysteria pertingit, quæ eadem Euangelio nobis ita dignante Domino revelatur! Ecquid igitur erit quod à sancto Euangelio nos abducat, & ab illo alienet? Contumeliæ nempe, maledictiones, probra, imminutiones, dignitatum præsentium mulctationes? Atqui hic ipse Dominus Jesus præit nobis, cujus vestigia carpere nos decet, si veri ipsius discipuli esse & haberi volumus: neque porro ulla ejusmodi molestiarum impressio repudianda est, quæ nempe cum incomparabilis beatitudinis, gloriæ, exaltationis fide apud Dominum commutanda sit. An igitur exilia, proscriptiones, amissiones facultatum nos dimovebunt? Atqui illud non minus constat, etiamsi ex certa regione, adeoque natali ipso solo migrare videbimur, Domini esse terram & orbem: imo, & terra etiam pulsos, & omni hospitio prohibitos, extra Dei regnum nihilo magis futuros. Si exuimur & ad egestatem redigimur, Pater ille non deest, cui ad nos alendos nihil deest. Christus seipsum pauperem reddidit, ut & ipsum per vestigia paupertatis subsequeremur. Instabunt afflictiones, carceres, eculei, & omne illud carnificinæ erga Dei servos instrumentum. Atqui ipsius Christi exemplo, iter illac ad gloriam nobis commonstrari certo scimus. Tandem nempe una mors perterrefaciet. Atqui ne illa quidem eripere vitam potest, quæ per illam etiam unice erat expetenda. Des modo Christum præsentem, & quicquid maledictissimum haberi potest, summæ benedictioni cedet, quicquid execratissimum sanctificationi, quicquid funestissimum summo bono. Ut igitur universæ mundi vires nobis insultent, stet nobis mens oportet. Neque enim excidere potest

Psal. 2:4. Jesa. 8. vers. 10.

illa promissio, Dominus ea alia subsannabit eos. Convenite & conspirate, & non erit. Sic autem à Tertulliano apposite traditum est jam olim, Sanguinem Martyrum semen esse Ecclesiæ.

Tertull. in Apolog. sub ipsum finem.

Neque deest etiam nobis certissima illa consolatio, quod oculis à mundo & rebus præsentibus ad Dei tribunal conversis, illud ipsum patienter expectamus, quo demum extante momento corruet totus ille paratus impiorum, & quicquid tanto opere adversus tremendum judicem sibi moliti sunt, dicto citius evanescet. Hoc autem extabit, quum regnum Dei, quod spe tantum jam percipimus, reipsa tandem revelabitur. Quum Dominus Jesus Christus cum Angelis Majestatis suæ visendus apparebit. Quum universi sigillatim ad illius magni Regis forum & cognitionem sua illa die sistentur. Atque tum demum qui constanter in hoc fœdere perstiterint, & ad Patris cælestis voluntatem rebus omnibus insuper habitis attenti fuerint, collocabuntur ad dexteram, percipient scopum fidei, benedictionem cum vita æterna conjunctam. Quemadmodum ipsos non puduerit Christum agnovisse, & confessum esse, dum in hominum opprobrio & contemptu jaceret; ita etiam gloriæ ipsius tum revelatæ fient participes, æternamque per illum coronam percipient. Contra impii, præfracti, reprobi, ac contempti Euangelii rei, qui item ut locum suum ac dignitatem retinerent, cum Christo humiliari atque dejici non sustinuerint, qui in metu hominum sepulti, à timore Dei defecerint: ut & spurii & illegitimi, ac tanto parente indigni, statuentur ad lævam, in maledictionem pessundabuntur, ac pro infidelitatis mercede pœnis æternis addicti conflagrabunt. Quare ubi audimus Euangelio nobis Christum offerri, in quo omnes Dei promissiones sint Etiam & Amen: uti Christus ipse illic significat se à Patre missum esse, versatum cum hominibus, perfecisse quicquid ad nostram salutem opus esset, uti hoc totum in Lege & Prophetis comprehensum ante extabat: illud dubitandum non est, patere etiam per illum nobis cæli thesauros, Dei ipsius, inquam, divitias omnes illic exhiberi: denique vitam æternam in illo cumulate esse revelatam.

2 Cor. 1. vers. 20.

Siquidem hæc est vita æterna, ut agnoscant te verum Deum & Jesum Christum quem misisti: in quo sunt singulæ salutis nostræ partes repositæ.

Joan. 17. vers. 3.

Hic noster Isaacus oblatus in sacrificium, ut potestati mortis non succubuerit. Hic Jacobus ille vigilantissimus, nunquam non in gregis sibi commissi salutem intentus. Hic Josephus ille, pius frater ac misericors, in summa sua dignitate, indignissimos atque abjectissimos fratres non dedignatus. Hic Melkizedek summus Sacerdos unico æterno sacrificio perfunctus semel, quo simul universis finem imponeret. Hic Moses summus Legislator, Legis ipsius in cordis tabulis inscribendæ singularis auctor. Hic Josua fidus deductor, qui suos in promissam hæreditatem intulit. Hic David inclytus ac semper invictus, potestatem omnem adversariorum perfregit atque subjecit sibi. Hic Solomo splendidus triumphator populum in pace prosperrima gubernavit. Hic Samson fortissimus, in media morte infensissimos illos ac numerosissimos hostes semel prostravit. Denique quicquid salutare hominibus aut cogitando assequi, aut ex voto proferre possis, totum illud in Christo obvium est, ac reipsa constat. Christus humiliatus est ut nos attolleret, servituti subjectus ut in libertatem assereret, pauper factus ut ditaret, venditus ut redimeret, captus ut liberaret, damnatus ut absolveret, factus maledictio in nostram benedictionem, oblatio pro peccato ad nostram justitiam, deformatus ut reformaret, mortuus ut vivificaret. Per Christum nempe distorta omnia complanantur, atque inaudita rerum omnium transformatio producitur. Per Christum etiam emollita durities, placata ira, illustratæ tenebræ, justificata injustitia, roborata infirmitas, erecta desolatio, occupatum peccatum, calcatus contemptus, confidens trepidatio, inductum debitum, levatus labor, recreatus mœror, fortunatum infortunium, explicata perplexa, ordinata confusa, scissio resarta, ignobilitas nobilitata, contumacia pervicta, comminatio perterrefacta, retectæ insidiæ, insultus invasi, vim vis patitur, pugna impugnatur, prælium imperitur, ultio vindicatur, tormentum torquetur, damnatio damnatur, abyssus absorbetur, infernus deprimitur, mors emoritur, mortalitas immortalitate commutatur. Uno verbo, per Christum misericordia miseriam sustulit, bonitas infelicitatem exhausit. Et quæ tela erant Diaboli ad nos invadendos, qui ad pungendos aculei, illa eadem exercitamenta jam supersunt, ex quibus fructum insignem percipiamus. Nunc, inquam, gloriari cum Apostolo ita audemus, Ubinam ô inferne tua victoria? Ubinam ô mors aculeus tuus?

1 Cor. 15. vers. 55.

Nunc per Christi Spiritum, quem promisit suis, non jam vivimus ex nobis, sed ex fide Filii Dei, ac per eundem Spiritum jam cælestibus assidemus: in mundo agentes, à mundo peregrinamur. Et quocunque sub axe versemur, quocunque modo accipiamur, perinde illa omnia sunt nobis.

In afflictionibus præsenti animo sumus, in mœrore exultamus, in vituperio exaltamur, in inopia abundamus, in nuditate contegimur, in malis duramus, in morte vivimus. Hæc illa est nimirum vera & non fucata sapientia, quam ex hac vita assequamur, & cui neque Angeli, neque homines, neque vita, neque mors quidquam addant vel detrahant. Hæc est statio in qua nobis consistendum est. Nimirum illud est in tota Scriptura à nobis quærendum, ut Christum vere agnoscamus, & quas in illo præsentes divitias offerat nobis Pater. Neque ullus est apex in Scriptura apud Mosen & Prophetas, qui non illuc nos deducat. Etenim quum in Christo reconditi sint omnes scientiæ thesauri, frustra ab illo nos abduci sinamus, nisi sponte à veritatis luce ad mendacii tenebras transverti cogitamus. Quamobrem apposite Apostolus 1 Cor. 2: 2. non aliam scientiam sibi tribuit, quam quod Christum cognoscat, atque illum crucifixum. Quamvis enim caro aliter judicet, cui ista cognitio vilis & vulgaris sit, est tamen illa nobis abunde, quam perpetua vita meditemur. Neque vero operæ nos pœnitebit, ubi nostrum omne studium ac mentem ad illius unius notitiæ perceptionem contulerimus. Nam quid quisquam nostrum jure requirat ad doctrinæ cælestis cumulum, quam ut Deum ita cognoscat, ut in ipsum transformemur: sacratissimam ipsius imaginem in sese jam insculptam habeat, ut justitiæ ipsius particeps evadat? ut Regni hæres fiat, ac tandem cumulate illud possideat? Atqui illud constat, & jam olim ipsum Dominum sese ita intuendum præbuisse, ac nunc demum quam appositissime in facie Christi sui. Quare ab ipso vel tantillum deflectere, vel quovis modo divertere sit nefas. Quin potius in eo uno consistat nobis animus, ut ex Scriptura cognoscere discamus Christum unum, ut per ipsum recta deducamur ad Patrem, in quo demum cumulata extat omnis perfectio. Hi sunt, inquam, veræ hominum sapientiæ termini, quam unam sapientiam in hac vita summo studio perquirendam tantum singuli sibi proponant: & cui neque Angelus, neque mortalis quisquam, neque vivus neque vita functus apponere vel detrahere audeat. Hic mens nostra conquiescat, ut de suo ne tantillum quidem admisceant, aut ullam adtitiam doctrinam admittat. Quod si quis doctrinæ huic vel minimum apicem superaddiderit, is sese anathemati coram Deo & Ecclesia ipsius obnoxium jam jam agnoscat.

Fidei confessio nomine Ecclesiæ Parisiensis oblata Regi Henrico, Latina facta.

QUum apud Majestatem tuam, Rex Potentissime, palam accusemur, acsi sectam aliquam seorsum à nobis invectam tueremur, nihil est omnino quod magis optemus, quam ut reddamus fidei nostræ rationem: modo placide & æquo animo expendere libeat quod brevi scripto comprehensum tibi proponimus, ut diligentius quidnam contineat ex otio perspicias: atque etiam si ita tibi videatur, Consilio tuo communices, quo melius judicare liceat jurene an injuria damnemur. Interea Rex Serenissime duo abs te supplices petimus, quorum prius est, ut apud te exactius perpendas, quam pretiosa res sit Dei veritas, quæ in Lege, Prophetis & Evangelio continetur: quum illic non modo animarum nostrarum salus includatur, sed etiam quia rite Deo suus honor & gloria reddi non potest, nisi ex ejus regulæ præscripto. Alterum autem, ut memoria tecum repetas, quot & quanti errores hodie grassentur in mundo. Nam satis constat veram Ecclesiæ puritatem prorsus esse depravatam & corruptam. Jam vero permulti sibi indulgent in sua cæcitate & ignorantia, adeoque obduruerunt pervicaciter, ut de certa Dei voluntate inquirere non sustineant. Et hæc ratio est, cur sæpe damnentur pii homines indicta causa. Cæterum Nobilissime Rex, ne tibi videamur velle fucum facere, aut vanos colores inducere, conscripsimus hic paucis nudam ac simplicem illius fidei confessionem quam tuemur ac propugnamus, & quam etiam tibi ut Ecclesiæ catholicæ consentaneam probatum iri speramus.

1. Ac primum quidem credimus in unum Deum, simplicis unius essentiæ, & in qua tamen tres sunt personæ distinctæ, sicuti docemur ex sacris Scripturis, atque statutum fuit à veteribus Conciliis: & detestamur omnes sectas ac hæreses, quibus expugnandis incubuerunt veteres Ecclesiæ doctores. *Deut. 4. vers. 35. Mat. 28. vers. 19.*

2. Credimus hominem, quum purus & integer creatus esset, sua ipsius culpa excidisse ab ea quam acceperat singulari gratia, atque ita seipsum alienasse à Deo, qui fons est justitiæ ac bonorum omnium: adeo ut ejus natura omnino corrupta fuerit: & quum mente esset excæcatus, & depravatus corde, integritatem omnem sic amisisse, ut nihil plane reliquum habeat. *Gen. 1. vers. 26. Eccles. 7. vers. 3. Rom. 3. vers. 23.*

3. Credimus universam Adæ posteritatem ea contagione vitiatam esse, & peccatum Originale vitium esse hæreditarium, ac non imitationem tantum, sicuti finxerunt Pelagiani, quorum errorem omnino execramur. *Rom. 5. vers. 12. Job 14. vers. 4.*

4. Credimus præterea hoc vitium vere peccatum esse, quod ad damnandum totum genus humanum satis sit: ac tale coram Deo censeri, ut etiam post Baptismum semper sit peccatum, quod ad culpam spectat, quamvis reatus aboleatur: quia Deus pro gratuita sua bonitate illud nobis non imputat. *Psal. 51. vers. 7. Rom. 7. vers. 10.*

5. Credimus sola Dei misericordia electos eximi ab exitio illo universali, quo demersi sunt cuncti homines: ac primo quidem Jesum Christum, sine quo de omnibus actum erat, datum nobis esse Vindicem ac Redemptorem, ut nobis justitiam & salutem afferret. *Rom. 9. vers. 23.*

6. Credimus Jesum Christum, quum esset æterna Dei sapientia, & unicus ejus Filius, carnem nostram induisse, ut esset in una persona Deus & homo, etiam nostri persimilis, nisi quod ab omni macula fuit purissimus. Atque hic quoque detestamur omnes hæreses, quibus olim turbata fuit Ecclesia. Deinde in hunc finem suscepisse naturam nostram, ut mortem obiret & resurgeret, omnemque justitiam impleret, quo vitam cælestem nobis acquireret. *Joan. 1. vers. 14. Heb. 2: 7.*

7. Credimus unico illo sacrificio, quod in cruce obtulit Christus, nos reconciliari Deo, ut justi censeamur: atque hoc modo libertatem nobis esse paratam, qua Deum invocemus, certo persuasi illum nobis esse Patrem: quia adoptione consequimur quod Christus habet natura. *2 Cor. 5. vers. 19. Heb. 1: 3. & 10. 14. 1 Pet. 2. vers. 24.*

8. Credimus integram nostram justitiam niti ac fundatam esse in remissione peccatorum: sicuti etiam sola est hæc nostra felicitas, ut testatur David. Itaque rejicimus alias omnes justitias, quas sibi homines arrogant, ac fingunt se consequi suis virtutibus aut meritis: quum fiducia nostra consistere alibi non possit, neque ullo modo acquiescere, nisi certo persuasi simus Deum, deletis omnibus nostris iniquitatibus, nobis imputare quo nos justificet atque absolvat, obedientiam quam unicus ejus Filius ipsi præstitit. *Psal. 32. vers. 2. Rom. 3. vers. 25. & 4: 6.*

9. Credimus sola fide nos fieri participes hujus justitiæ: atque etiam fidei luce donari arcana Spiritus sancti gratia, quatenus scilicet in Christo electi sumus: ut donum sit gratuitum ac peculiare, quod Deus in eos confert quibus visum est, ita ut non modo in rectam viam deducat, sed etiam efficiat, ut ad finem usque perseverent. *Ephes. 2. vers. 8.*

10. Credimus hac eadem fide nos regigni in novam vitam, quia sumus natura peccato mancipati. Etsi autem hæc renovatio, qua Deus nos refingit ad bene agendum, pars una est nostræ salutis: fatemur *Rom. 6: 7. Coloss. 2. vers. 33.*

tamen

Psal. 143. vers. 2. tamen quæ facimus virtute Spiritus sancti bona opera, in rationem non venire, ut ob ea justicemur coram Deo, ac inde mereamur inter ejus filios censeri. Semper enim dubii anxiique fluctuaremur, nisi conscientiæ nostræ penitus acquiescerent in ea satisfactione, qua Christus nos liberavit.

Rom. 8. vers. 15. Gal. 4. 5. 11. Ejusmodi fiducia freti Deum invocamus nomine unigeniti ejus Filii, quem nobis dedit Mediatorem & Advocatum: ac preces nostras confidenter ad eum dirigimus, quum tam facilis accessus nobis pateat, atque adeo diserte pronunciet preces nostras sibi fore sacrificium boni odoris: & præcipiat ut hac ratione in suam fidem nos recipiamus.

Ephes. 4. vers. 11. 12. Credimus Ecclesiæ ordinem, quem Christus sua auctoritate sancivit, debere sacrum & inviolabilem conservari. Ac proinde Ecclesiam constare non posse, si desint Pastores qui docendi munere fungantur: & hi quidem honore afficiendi sunt, ac audiendi cum summa reverentia, quum rite vocati fideliter partes suas obeunt. Atque hic execramur fanaticos omnes qui vellent quantum in se est, extinctam verbi Dei prædicationem.

Ephes. 2. vers. 2. 13. Credimus Ecclesiæ unitatem servandam esse, & ex animo colendam: & quotquot se ab ea subducunt, homines esse perversos, qui non secus ac pestes fugiendi sunt. Putamus tamen judicium prudenter adhibendum esse, ut quænam sit vera Ecclesia, perspicue intelligatur. Hoc enim titulo multi falso abutuntur. Profitemur ergo esse fidelium societatem, qui in hoc consentiunt, ut sequantur Dei verbum, & puram quæ ex eo pendet religionem, & in ea toto vitæ cursu proficiunt, atque crescendo confirmant se in Dei timore, sicuti etiam necesse est ut progressus faciant, & semper magis ac magis progrediantur: & utcunque conentur pro viribus, ad remissionem peccatorum perpetuo confugiant oportet.

Rom. 4. vers. 11. Ephes. 5. vers. 26. 14. Credimus Sacramenta ad majorem confirmationem verbo conjungi, ut sint nobis divinæ gratiæ certa pignora & tesseræ, atque ita fidem nostram sublevent ac juvent, ob eam quæ in nobis est infirmitatem ac crassum ingenium. Profitemur quoque substantiam illorum esse Christum. Nam ab eo separata vim omnem amittunt.

Rom. 6. vers. 4. 15. Credimus Baptismum esse testimonium nostræ adoptionis, quia illic inserimur in corpus Christi, ut ejus sanguine abluamur & mundemur: deinde renovemur in sanctam vitam per ejus Spiritum. *Actor. 2. vers. 38.* Etsi autem Baptismus est Sacramentum fidei & pœnitentiæ, quia tamen Deus in Ecclesiam suam recipit filios una cum patribus, dicimus, auctoritate Christi piorum omnium liberos baptizari debere.

1 Cor. 10. vers. 16. 16. Profitemur sacram Cœnam certum nobis esse testimonium unitatis illius, quæ nobis est cum Christo: quia non modo semel pro nobis mortuus est, & à mortuis excitatus: sed etiam nos vere pascit ac nutrit carne sua & sanguine, ut unum cum eo simus, & ejus vita nobis sit communis. *Actor. 3. vers. 21.* Quanquam autem ipse est in cælo, usque dum veniat ad judicandum mundum: credimus tamen simul arcana & incomprehensibili virtute Spiritus sui nos alere, & vitam ex substantia corporis & sanguinis sui nobis largiri. Persuasi quidem sumus hoc spiritualiter fieri, non quod imaginationem ullam, vel cogitationem in locum effecti & veritatis invehamus, sed quod hoc mysterium altitudine sua modulum sensus nostri, adeoque omnem naturæ ordinem longe superet: denique quum sit cæleste ac divinum, non potest nisi sola fide comprehendi.

Joan. 6. vers. 51. 17. Credimus tum in Cœna tum in Baptismo Deum reipsa nobis dare, & effectu etiam implere ac præstare quod illic figurat. Itaque signis conjungimus veram possessionem & fruitionem ejus rei quæ nobis illic offertur: ac proinde quotquot ad sacram Christi mensam afferunt puram fidem velut vas aliquod, vere ea percipiunt quæ testantur ipsa signa, nempe corpus & sanguinem Christi non minus esse cibum & potum animæ, quam panem & vinum corpori alendo.

18. Credimus hanc esse Dei voluntatem, ut mundus legibus regatur, & ut politia servetur, quo sint quædam veluti frena ad cohibendos hominum affectus immoderatos: atque ita constituisse regna, ac principatus, & quicquid ad ordinem politicum spectat, ac velle auctorem se agnosci: ut ejus nomino ac causa non modo suum Magistratibus imperium sartum tectum relinquatur, sed etiam illis honor deferatur, summaque reverentia observentur, quum sint ejus vicarii ac ministri quibus legitimum & sanctum munus demandavit. Itaque profitemur ex animo parendum esse eorum legibus & edictis, solvenda tributa & vectigalia, & omne genus obsequii libenter præstandum, atque subeundum esse jugum sponte ac libere: ita tamen ut summum imperium Deo integrum maneat. *Rom. 13. vers. 1. 1 Pet. 2. vers. 13.*

Hæc est, Serenissime Rex, fidei nostræ summa absque ullo fuco vel larvata specie. Etsi autem omnia capita, in quibus reprehendimur, minutius à nobis tractata non sunt, nihil tamen objici nobis nec exprobrari potest, quod non pendeat ex his quæ breviter hic comprehensa sunt. Atque ita prorsus esse deprehendes, si probe singula expendere libeat. Quod si multas superstitiones rejicimus, quæ plane repugnant his quæ jam exposuimus, tibi excusationem nostram ut rationi consentaneam, probatum iri speramus. Ac rursum supplices abs te petimus, Rex Nobilissime, ut non secus quam indulgens pater, & humanus defensor eorum qui tuæ fidei commissi ex animo tibi parent, eorum miserearis, qui nihil aliud quærunt, quam ut sincere & ex animo Deum colant, ac tibi fideliter omnia sua officia deferant, & serio præstent.

Confessio fidei, nomine Ecclesiarum Gallicarum vigente bello scripta, ut coram S. C. M. *& Illustriss. Principibus Germaniæ, atque Ordinibus in Comitiis Francofurtensibus ederetur, si per itinerum difficultates ex Gallia tum eo perveniri potuisset,* ANNO M. D. LXII.

DUbium nobis non est, Invictissime Cæsar, quin ex quo tumultus in Gallia excitati sunt, magno nostro animi dolore, non defuerint qui causæ nostræ apud V. Majestatem odium conflare conati sint: quin etiam ad vos, Illustrissimi Principes, multa falso delata sint, quæ vos adversum nos accenderent. Sed tamen una spes illa nos sustinuit hactenus, ac nunc etiam sustinet multo magis, quod quum audientia nobis aperta erit ad nostras excusationes afferendas, illas non difficile admissuri sitis, ubi ipsius rei veritas nude constiterit. *Ex Gall.*

Edidimus autem jam ante plurimas testificationes, ex quibus toti mundo fides fieret innocentiæ & integritatis nostræ: tantum ut absit, ut vel cogitaverimus auctores esse seditionis ullius adversus Regem, qui supremus Princeps est & Dominus noster secundum Deum, ut ex opposito prorsus, hoc bello excitato, nosipsos in capitis & fortunarum periculum conjecerimus pro asserenda legitima ipsius potestate & superioritate, cum Edictorum ipsius auctoritate: neque etiam ipsius Majestas ullos habeat subditos fideliores, magisve obsequentes & pacatos, quam & nosipsos feramus, & laturi ad extremum simus. Quare quum ista jam aliunde satis constent, unum hic nobis faciendum duximus, ut exponeremus vobis quænam sit fides illa nostra atque religio, propter cujus usum & cultum Edictis Principis approbatum, armis nosipsos tueri coacti fuerimus. Accipimus enim malevolos quosdam quibus nulla alia de nobis detrahendi occasio occurrit, nostram Religionem apud S. V. C. M. & CC. VV. infamare, & multa apud vos confingere, quæ vos ab illa alienent: quorum

rum calumniis repellendis nisi aliquis apud vos daretus aditus, causa nostra illo artificio oppressa facile concideret.

Quum autem ad hanc fidei nostræ expositionem edendam apposita quidem esset illa confessio, quæ Ecclesiarum Gallicarum nomine edita est, cui nos etiam adhæremus, & quæ bis jam Regi exhibita est, (ex qua satis colligitur, quæ sit nostra fides, ut amplior declaratio requirenda non sit, quæ nos à detractionibus illorum asserat, quorum ora illa maledicentiæ plena obstrui via unquam possunt) quia tamen officii nostri est adhibere operam omnem, ut nostra integritas perspecta sit, ac nemo illa offendatur, sed ut tanto justius patefiat fidei nostræ sinceritas, ne qua pravitati adversariorum ansa relinquatur ad blasphemandam Euangelii veritatem: commodissimum duximus Invictissime Cæsar, si hanc fidei nostræ comprehensam summam ad S. V. C. M & ad VV. CC. Illustrissimi Principes, mitteremus, ut nostra subsignatione testatam haberetis. Quemadmodum igitur apud S. V. C. M. & VV. CC. bene audire in primis exoptamus, ita & ab illis supplices petimus, ut huic nostræ confessioni aditum apud se atque audientiam pro benignitate sua non denegent.

PRIMUM igitur palam & aperte testamur recipi à nobis, & admitti ea omnia, quæ veteribus Synodis decisa sunt de Dei essentia infinita & spirituali, de Personarum distinctione, de duarum in Christo naturarum unione: ut quæ ex Scriptura petita sint, cui uni salus nostra innititur: quum non exter alius idoneus testis, qui certam de Dei Majestate fidem nobis faciat, præter ipsum unum.

Quemadmodum autem vetus ac novum Testamentum pro unica fidei regula amplectimur, ita etiam admittimus quicquid illi ipsi per omnia respondet. Cujusmodi est professio fidei trium in unica Dei essentia distinctarum Personarum; itemque quod Dominus noster Jesus Christus verus Deus & homo existens, ita duas illas naturas univerit, ut tamen non confuderit. Proinde hic illas omnes hæreses detestamur, quæ jam olim damnatæ fuerunt, tam Arii, Sabellii, Eunomii & quæ eodem pertinent, quam Nestorii & Eutychetis. Absit enim à nobis vel minima labes illarum hæreseôn, quibus Ecclesia Dei catholica pridem vexata fuit, dum sua in illa puritas extaret. Quamobrem tota controversiæ nostræ summa non est in alio posita, quam ut teneatur, cui rei tandem fides salutis nostræ inniti debeat: quomodo à nobis Deus invocandus sit: quæ item cultus Dei recta & legitima ratio. His addendæ & istæ appendices, quis sit verus Ecclesiæ status, quod Prælatorum & Pastorum munus, quæ natura, efficacia, usus Sacramentorum.

Ut probe constituatur in quo salus hominum posita sit, omnino status ipse hominum & conditio tenenda nobis est. Ergo de homine ita Scriptura præeunte sentimus, nempe quod humanum genus per Adami lapsum corruptum sit, quod omnes natura exitio & damnationi obnoxii simus, non tantum, quia Adamus ipse peccarit, sed quoniam peccatores & ipsi simus ab utero: ac Dei judicium ab illo momento merito adversum nos intendi posse, etiamsi nullum opus nostrum extiterit, cujus merito damnationem nobis accersiverimus.

Præterea sentimus Originale peccatum esse corruptionem per omnes animæ partes diffusam, ut tum recta intelligentia & ratio in nobis inversa sit, ut non secus ac cæci in tenebris versemur: tum etiam voluntas pravis affectibus mancipata, nihil præter rebellionem & omne malum spiret. In summa nihil aliud de nobis statuimus, quam quod simus perdita mancipia peccati vinculis illigata: nec ita tamen, ut quod male agimus, non sponte fiat à nobis, ut in alium culpa à nobis conferenda non sit, sed quatenus ab Adamo progeniti, nullam prorsus facultatem ad bene agendum habemus, quum omnes nostræ facultates corruptione laborent.

Inde colligimus fontem & originem nostræ salutis manare à mera Dei misericordia: quum in nobis nulla extet dignitas, quæ ipsum ad nos amore prosequendum impellat. Quum enim arbores malæ simus, nullum bonum fructum ferre possumus, quo ipsum præveniamus, ut gratiam & meritum apud illum nobis comparemus: sed ab ipso nos respici ut nostri misereatur: neque ullam à nobis occasionem accipere, quam ex nostra ipsorum miseria, ut suam erga nos misericordiam aperiat. Quin etiam asserimus illam ipsius bonitatem erga nos ex eo fluere, quod elegerit nos ante mundi creationem, ut extra seipsum ac suam benevolentiam causam non petierit. Atque illud nostrum est summum fundamentum, quod simus Deo grati, quoniam ipsi placuerit adoptare nos in filios, antequam nati essemus: ac proinde singulari privilegio exemerit à communi maledictione, quæ universis hominibus incumbit.

Quando autem arcanum Dei à nobis comprehendi non potest, fatemur ad obtinendam salutem veniendum esse ad medium illud quod Dominus ipse constituit. Nihil enim habemus commune cum cerebrosis quibusdam, qui prædestinationis æternæ prætextu viam ipsam negligunt, qua ad vitam pervenitur, ad quam prædestinati sumus. Imo illud asserimus, ut Filii Dei censeamur, ac serio illud constet, credendum esse in Christum, quia in illo uno tota nostræ salutis substantia quærenda sit.

Ac primum quidem credimus mortem Christi unicum ac perpetuum sacrificium extitisse, quo nos Deo reconciliaret: in illa nobis offerri plenam satisfactionem pro peccatis: ipsius sanguine sordes nostras omnes ablui: proinde nostram fidem inniti in solidum peccatorum remissioni quam ipse nobis non ad momentum aliquod duntaxat, sed perpetua vita acquisivit, ut & ea ratione appelletur Christus nostra justitia. Ac tantum abest, ut merita nostra locum 1 Cor. 1.
ullum retineant, ut aperte fateamur cum seria nostri vers. 30.
dejectione, nihil inesse nobis quod si Deus intueatur, non merito condemnet. Quare unum nobis præsidium esse ad ipsius gratiam expectandam, puram ipsius misericordiam, quatenus ipse in Filii dilecti nomine nos admittit.

Quum vero peccatorum remissionem non ideo largiatur, ut ad peccandi licentiam illa abutamur, sed potius ut est in Psal. 130. Deus nobis propitius sit ut timeatur, sentimus etiam gratiam illam Dei quæ in Christo nobis apparuit, eo referendam esse quo docet Apostolus, ut abnegata impietate, & Tit. 2: 12.
mundi desideriis, ambulemus in sanctitate & justitia, & aspiremus ad spem illam regni cælestis. Non esse igitur Christi sanguinem purgationem ejusmodi, quæ in nostris sordibus nos relinquat, sed quæ potius ad veram puritatem perducat: atque ideo si filii Dei sumus, oportere nos ipsius Spiritu esse regenitos. Sic accipiendum quod de Christo scriptum sit, 1 Joan. 3.
ipsum venisse ut destruat regnum Diaboli, quod est vers. 8.
regnum iniquitatis, quia non in eum tantum finem datus sit Mediator, ut per illum obtineamus peccatorum remissionem: sed etiam ut per eum sanctificemur, quod aliud non est, quam ut nos ex mundi pollutionibus eximat. Christiani igitur esse non 2 Cor. 5.
possumus, nisi simus etiam novæ creaturæ formatæ Ephes. 2.
ad bona opera, quæ Deus præparavit ut in ipsis ambulemus: nempe quia ex nobisipsis ad illa præstanda Phil. 2.
2 Cor. 3.
comparati non essemus, sed Dei donum sit erga nos, vers. 5.
quod velimus, & quod possimus: & ab illo uno sit nostra sufficientia: ut eo nomine Christus accepit omnem gratiæ plenitudinem, ut ab illo omnes hauriamus. Proinde neque merita, neque liberum arbitrium statuimus, sed potius bona opera mera Dei dona esse prædicamus.

Fide

Fide autem nos in omnium illorum bonorum possessionem mitti statuimus, quando ipsa est singulare illud instrumentum per quod Christo communicamus, ut habitet in nobis: utque in ipsum tanquam vitæ arborem inseramur: ut simus corporis ipsius membra, ut in illo vivamus, & ipse vivat in nobis, atque & ipsum & omnia ipsius bona possideamus. Ac ne novum videatur quod tantam efficaciam fidei tribuimus, fidem appellamus non evanidam aliquam opinionem, sed certam comprehensionem promissionum Dei, quibus tot illa bona continentur. Sic Christum amplectimur pro salutis nostræ in solidum sponsione, sic ad nostrum usum applicamus quicquid accepit à Patre, ut nobis impertiret: adeoque agnoscimus nullam salutis notitiam, nisi cælitus nobis posse constare: quatenus videlicet, ut loquitur Scriptura, illuminamur à Spiritu sancto, ut assequamur quod omnem hominum captum superat; atque idem Spiritus obsignat in cordibus nostris, quid nobis credendum sit.

Quanquam autem uti ad bona opera edenda vocati sumus, fructus quoque qui vocationi nostræ respondeant, proferamus, ut à Domino plane libe-
Luc. 1. rati, serviamus ipsi in sanctitate & justitia: nunquam
vers. 87. tamen quamdiu hic vivimus, tot infirmitatibus nostris ad plenum exuti sumus. Imo ipsæ etiam nostræ cogitationes & affectus tot vitiis scatent, ut nihil ex nobis prodire possit, quod dignum sit ut à Deo approbetur. Quare tantum abest ut bene agere studendo, quidquam apud Deum mereamur, ut ne ad solvendum quidem quod tenemur, pares simus. Semper enim habebit Dominus quod in nobis requirat, merces vero ab ipso nisi Legem præstantibus non est constituta: atqui ab eo quam longissime absumus. Ita igitur agnoscimus concidere merita omnia, quatenus non tantum Legem perfecte non præstamus, sed etiam quod in unoquoque ex nostris operibus insit sua labes, & defectus. Scimus illud tradi solitum, quod peccata satisfactionibus compensanda sint. Sed quia Scriptura unam Christi mortem pro satisfactione proponit, alibi acquiescere non possumus, quam in sacrificio mortis ejus, quo ira Dei placata sit, cui nulla ex creaturis erat ferendo. Quapropter sentimus justificari nos sola fide, quia aliunde mutuo sumenda sit, nempe à Christo, quæ nobis deest justitia, eaque non ex parte, sed in solidum.

Inde nascitur invocandi Dei fiducia: quum absque
Rom. 10. fide nullus ad illum esset nobis aditus, ut Scriptura
vers. 14. nos docet: non exaudiri videlicet, qui hæsitanter &
Jac. 1:6. inquieta conscientia precentur. Summum bonum igitur & veram animi pacem illam esse sentimus, quum plene persuasi sumus de peccatorum remissione per fidem quæ est in Christum, quum illa sit nostra
Joël. 2. clavis qua aditus ad Deum pateat. Scriptum est vero,
vers. 32. quod quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Preces igitur ad Deum quidem dirigimus, sed
Joan. 16. ut eadem Scriptura docet, in Christi nomine, qui se
vers. 24. nobis Advocatum constituit, quum sine illo indigni essemus, qui ad Deum accederemus. Quod autem Sanctorum & Sanctarum intercessionem non requirimus, hoc nobis vitio verti non debet. Quum enim in omnibus nostris actionibus hoc primum esse debeat, ut certo conscientiæ testimonio ducamur, tum maxime in oratione nimis sobrii esse non possumus. Sequimur & illam regulam ex Rom. 10. non posse ante invocari à nobis Deum, quam ipsum cognoverimus, quod ipsius verbo tantum assequamur, ut testimonium voluntatis ipsius habeamus. Et quod ma-
Psal. 50. jus est, quum Dominus habeat orationes nostras pro
vers. 15. præcipuo & præstantiori quodam sacrificio, quo ipsius Majestatem prosequamur, illud transferre ad creaturas, atque ita huc illuc vagari sine sacrilegio non possumus. Accersere autem alios patronos ab uno Christo, in nobis aut nostro arbitrio positum non esse censemus. Tenemur quidem precari alii pro aliis, quamdiu hic vivimus: verum ad mortuos conferre nos non ausimus, quum Scripturam auctorem non habeamus, ne præsumptionis rei coram Deo simus. Imo vero enormes illi abusus qui hac in parte obtinuerunt, atque nunc etiam obtinent, satis nos admonent, ut in tali simplicitate nos contineamus, ac certos fines à Domino positos, ne ultra nostra audacia vel temeritas excurrat, observemus. Invectæ sunt enim multæ precularum species cum horrendis blasphemiis conjunctæ: ut illa ad Virginem verba sonant, *Jube natum, jure matris impera.* Item quum *Portus salutis, vita, spes nostra* ab infidelibus invocatur.

Ut autem non invocamus vita functos, ita etiam pro mortuis preces non concipimus, ne aliud commentum approbemus, ac ne quid extra Scripturam tentemus: esse nempe locum Purgatorii, in quo animæ demum peccatorum pœnas luant. Hoc si admittitur, redemptio à Christo allata plena ac perfecta non est, ac tantundem ita derogatur morti ipsius, quasi ab illo ex parte tantum liberatio nobis allata sit: quod dici sine blasphemia non potest. Proinde quum hic agnoscamus miseros homines ludificatos fuisse, nihil affingere volumus contra fidei Christianæ principia: adeoque nobis hoc satis est, si in pura Scripturæ doctrina quæ nihil istorum tradit, pedem figamus. In summa, totum illud habemus pro superstitione ex hominum cerebro enata: ac præterquam quod fas non est Deum temere invocare, nolimus porro hoc nobis adrogare, ut Christi unius officium, quo nostra constat redemptio, pro mortuis nos interponendo usurpare videamur.

Alterum præcipuum caput, de quo nobis non convenit cum usu & opinione quæ vulgo recepta est, in ratione cultus Dei positum est. Nos enim totum istud petendum esse contendimus ex ipso illius verbo: quo
etiam unam obedientiam sacrificiis à se præferri te- 1Sam. 15.
statur: ac passim hoc inculcat, se unum audiri velle, vers. 22.
ubi de cultu ei exhibendo qui ipsi probetur, agendum est. Nos, inquam, sentimus non esse nostrum comminisci ex nobis quod libuerit, aut etiam observare quod ex aliorum cerebro prodierit, sed in una Scripturæ simplicitate standum nobis esse. Quamobrem credimus nullum in Dei cultu locum esse debere cuilibet rei, quæ non ex Dei verbo petita sit, sed hominum authoritate instituta. Atque in hoc capite duo ista axiomata ponimus: Unum, quod jus hominibus non sit obstringere conscientias sub pœna peccati mortalis, quum non frustra Dominus haberi
velit unus Legislator, penes quem sit servare & per- Jac. 4.
dere: non frustra etiam tot locis hoc ingerat, ne quid- vers. 12.
quam addatur ad ipsius mandata. Neque etiam hoc potest recipi, quin Dominus ipse quodammodo ita notetur imprudentiæ, & inadvertentiæ in rebus tradendis, quarum usus tam appositus fuisset. Alterum axioma est, rejici à Deo ut mixturam totidem fœditatum, quum ex nostra devotione illum colere inten-
dimus. Atque ideo apud Isaiam clamat, inversum Isa. 29.
esse funditus omnem cultum sui, ex quo mandata vers. 13.
hominum invecta fuerunt. Quod etiam Dominus
ipse apud Matth. confirmat, frustra se coli secundum Mat. 15.
mandata hominum. Hoc igitur aperta ratione evin- vers. 8.
citur, supremum illud ac singulare spirituale jus uni Domino inviolatum esse servandum; ut saltem voluntas ipsius sit nobis pro freno, ac supra devotiones nostras dominetur.

Atque hic ea nobis occurrunt ex communi experientia, quæ nos tam diserte commonefaciant, ut tanto magis in eo confirmemur, ne fines à Scriptura positos prætergrediamur. Ex quo enim leges de Dei cultu statui cœperunt, & quæ ad conscientias obstringendas pertinerent, nec modus nec ratio adhibita est. Dominus porro ita mundum tantæ audaciæ merito punivit, talibus delitiis excæcando, ut vel ipsa cogitatio horrorem incutiat. Ac si verbi gratia tra-

traditiones bomanæ propius expendantur, abyssus illic comperietur, adeo infinitus est numerus. Extant vero abusus tam enormes tamque absurdi, ut stupendus sit hominum in eo stupor, nisi quod agnoscendum illic est Dei judicium, quale per Isaiam populo denunciat, quod sapientes ipsi excæcentur, & obbrutescant, dum ipsum impendio colere volunt observando mandata hominum. *Isa. 29. vers. 14.* Ex quo à pura & sancta Dei obedientia discessum est, bona intentio visa est sufficere ad omnia approbanda: unde superstitionibus fenestra aperta fuit. Inde imaginum adoratio, Missarum nundinatio, apparatus & ornatus in templis, peregrinationes, & temeraria passim vota. Atque ista obiter attigisse sufficit, quum immensa sit illarum rerum congeries. In summa, si Dei cultus ab hominum inventis penderet, nulla amplius certitudo nec fides Religioni constaret: sed omnia præpostere fierent, & Christianismus à Paganismo nulla in re differret. Primum vero illud quod attigimus, de tyrannide quæ usurpatur in conscientias, non est minoris momenti: quum ita miseræ conscientiæ opprimantur. Exemplo sit unum mandatum de confessione peccatorum annua edenda apud sacrificulum. Nam si vel unius diei peccata non est qui percenseat, quis tandem anniversariam enumerationem præstabit? Et tamen ita sonant verba Decretalis, non aliter obtineri posse remissionem peccatorum. Hoc vero est januam salutis omnibus semel præcludere. Quod si non ita impossibilis esset humanarum istiusmodi legum præstatio, maneret tamen sacrilegium, quod Dei jus ita usurpatur, quum negatur remissio peccatorum, nisi præmissa illa auriculari confessione. Illud enim est apponere conditionem promissioni Dei, quæ ipsam mendacem aut evanidam reddat. Perinde se habet interdictio esus carnium certis diebus sub pœna peccati mortalis. Fatemur vero jejunium & continentiam à cibis, rem esse laudabilem: sed istiusmodi prohibitio partem juris Dei præcidit. Prohibitio etiam conjugii Clericis & Nonnis imposita, utrumque malum complectitur. Neque enim creaturæ jus erat vetare quod a Creatore permissum esset: neque etiam cogi fas fuit ad continentiam, qui donum illud non accepissent, quin aperta desperationis aut non levioris fere mali vorago ipsis objiceretur. Atque ut hoc belle cesserit, res ipsa clamat: nos quidem etiam pudet in memoriam revocare.

Interea tamen Ecclesiæ auctoritatem, vel Pastorum & Superintendentium, quibus Ecclesiæ regendæ provincia mandata est, sublatam nolumus. Fatemur ergo Episcopos sive Pastores reverenter audiendos, quatenus pro suæ functionis ratione verbum Dei docent. Fatemur præterea tum omnes, tum etiam singulas Ecclesias hoc jus habere, ut leges & statuta sibi condant ad politiam communem inter suos constituendam, quum omnia in domo Dei rite & ordine fieri oporteat: ejusmodi porro statutis obedientiam deferendam esse, modo ne conscientias adstringant, neque superstitio illic adhibeatur: qui hoc detrectent, cerebrosi & pervicaces apud nos habentur. Enimvero non dissimulamus, quin veri & legitimi Pastores discernendi sint ab illis, qui titulum inanem gerunt duntaxat. Nam & abusus per se patet, quod qui se haberi pro Prælatis volunt, atque pro talibus agnosci, nullam speciem alicujus functionis edunt, quæ nomen cum re ipsa conciliet. Pessimum vero illud est, dum suæ illius dignitatis prætextu, miseras animas in exitium abducunt, dum illas à Dei veritate ad sua commenta avertunt. Proinde ut in reliquis essent tolerabiles, ubi falsas doctrinas & imposturas propinant, observandum nobis est etiam hac in parte illud Petri, & Apostolorum responsum, *Actor. 5. vers. 29.* Obedire oportet Deo magis quam hominibus.

Porro quod ad Primatum attinet, quem Papa sibi arrogat, usurpationem plane enormem esse sentimus. Ut enim concedamus expedire, ut extet caput aliquod in Ecclesia, (quod tamen ex diametro repugnat verbo Dei) tamen longe absurdissimum sit, ut aliorum Episcoporum caput habeatur, qui ne Episcopus sit quidem. Ac si quod de sua Hierarchia garriunt, excutitur; satis comperietur nihil illic extare, quod respondeat illi positioni ministerii, quam à Domino & Apostolis ipsius accepimus: imo apertam corruptionem esse, quæ regimen Ecclesiæ convellat. Non attingimus luxus & scandala quæ vulgatissima sunt: illud urgemus, ad omnes Christianos pertinere, ne ipsi in Dominum rebelles sint, ut aversentur & procul habeant quicquid intelligunt puritati cultus ipsius repugnare. Quando enim de jurisdictione spirituali agitur, quam sibi uni recepit Dominus, nulla humana sublimitas non dejici omnino debet. Edicta quidem Principum & Magistratuum suum jus & pondus habent, quantumvis acerba sint, adeoque etiam iniqua, ut contemni illa fas non sit. Tanti enim non sunt facultates huic vitæ conjunctæ, uti neque vita ipsa, quin auctoritas à Domino Principibus & Magistratibus collata præponderare debeat. Atqui longe diversa ratio est, ubi agitur de conscientiis subjiciendis legibus tyrannicis, exoticis, adulterinis, quæ eo tendunt, ut à Dei obedientia & subjectione homines avertant. Interea etiam fatemur non esse privatorum, abusus istos corrigere, ut penitus eos ipsi tollant: sed ab omnibus tamen requiri, ut ab illis sese subducant, ut sese integros & incontaminatos in Dei cultu præstent.

Quod ad Pastores, qui fideliter officio funguntur, attinet, sic agnoscendos esse censemus, ut qui illum ipsum exhibeant à quo sint instituti. Oportere etiam ut Christiani omnes sese sistant pro ordinis communis ratione, ad audiendam salutis doctrinam, edendam fidei confessionem, sese in Ecclesiæ unione continendum, admittendas placide reprehensiones & censuras, atque navandam operam, ne qua secta vel turba in Ecclesiam irrumpat. Proinde illos pro schismaticis habemus, qui turbas & confusiones invehunt ad dissipandam Ecclesiam, quæ non aliter stare potest, quam ubi regitur à suis Pastoribus: quando ita est voluntas Domini, atque extat ipsius mandatum ad singulos tam summos quam infimos, ut sese eum sincera demissione ordinationi, cujus auctor est, submittant atque conforment. *Mat. 18. vers. 18. Joan. 20. vers. 23.* Adeo ut quicunque sese separant & abscindunt sponte à cœtu fidelium, iidem sese à regno cælorum ejiciant. Tantum ut qui Christi nomine audiri volunt, attendant, ut quæ à Domino acceperint, eadem & ipsi tradant. Superest edenda fidei nostræ quod ad Sacramenta confessio. Habemus igitur Sacramenta, tum pro testimoniis gratiæ Dei, ut magis ac magis illa nobis rata sit, tum etiam pro signis & notis externis, quibus Christianismum coram hominibus profitemur. Equidem uno Dei verbo abunde esse nobis debuerat, ut salutis nostræ plenam fidem perciperemus: atqui quum ita Domino placuerit nostræ infirmitati & fragilitati talibus mediis institutis consulere, ratio ipsa evincit obstringi nos aperte, ut & illa admittamus, & ad usum nostrum applicemus. Sacramenta igitur obsignationum vicem habent, ut gratiam Dei quasi apposito sigillo in cordibus nostris insculpant, & magis auctoratam reddant: qua ratione etiam nomen doctrinæ visibilis seu aspectabilis illis tribui potest. Et sane videmus quicquid illis figuratur & demonstratur, id in nobis impleri. Non sunt enim Sacramenta figuræ inanes aut illusoriæ, quum ille sit auctor Sacramentorum ut fidem per illa confirmet, qui ipse est veritas indubitatissima. Credimus etiam, quicquid indignitatis in Ministro insit, eo nihil Sacramenti efficaciæ decedere, cùm Dei veritas non mutetur aut varietur hominum improbitate: quum etiam eorum non sit efficacitatem indere ipsis Sacramentis. Sentimus, inquam, Sacramentis etiam ab improbis & indignis administratis, suam naturam constare, ut

nihilo-

nihilominus afferant & vere communicent iis qui ea percipiunt, id quod figurant. Addimus tamen, ex parte illorum qui percipiunt Sacramenta fidem requiri. Siquidem utilia non esse, nisi ubi Dominus reddit illa efficacia, ut illic exerat tanquam per organa sua Spiritus sui virtutem. Requiri igitur operationem Spiritus Dei, ut efficaciam illorum ad salutem percipiamus. Fatemur etiam usum Sacramentorum ita necessarium esse, ut qui ea contemnant, ostendant se contemptores gratiæ Dei, & excæcatos fastu diabolico, qui suam infirmitatem non noriot, cui Dominus remedium afferre eo modo dignatus sit. Præterea quum Sacramenta à Domino ipsi Ecclesiæ commendata sint, sentimus non licere unicuique seorsim illis uti, sed eorum usum communem esse debere, & in Ecclesia usurpandum. Eorum etiam administrationem ad Pastores pertinere, quibus ipsorum cura & dispensatio mandata est.

Hinc colligimus unius Dei esse instituere Sacramenta, quum unus ipse sit idoneus & testis voluntatis suæ, & obsignator promissionum, & exhibitor spiritualium donorum: quique unus hoc præstet, ut elementa illa terrena sint nobis arrhabones salutis nostræ. Proinde non habendas pro Sacramentis quæ ab hominibus invectæ sunt ceremoniæ, neque illis hoc nomen & hanc qualitatem nisi falso tribui posse. Fatemur igitur septenarium illum Sacramentorum censum qui vulgo receptus est, à nobis non admitti, quum nullam etiam à verbo Dei approbationem habeat. Interea quum ex Sacramentorum numero matrimonium expungimus, hoc non pertinet ad sacram Dei ordinationem despectui habendam. Nam neque ita etiam decedere volumus quidquam dignitati Sacramentorum illorum quæ temporalia dici possunt, quamvis eorum usum desiisse sentiamus: cujusmodi fuit unctio ægrotorum. Tantum quæ à Deo prodiisse constat, ab illis discernantur quæ homines auctores habent.

Quum vero duo extent ordinaria Sacramenta ad communem totius Ecclesiæ usum, Baptismus nimirum & Cœna Domini, brevem quod ad utrumque fidei nostræ confessionem subjiciemus. Sentimus igitur Baptismum quum nobis sit lavacrum spirituale, idemque regenerationis nostræ signum, hunc usum habere, ut testificetur nobis, nos à Domino intromitti in Ecclesiam, ut nos pro filiis & hæredibus ipse habeat. Proinde applicandam esse perpetua vita unam Baptismi perceptionem, quæ nos confirmet in promissionibus quæ tum nobis oblatæ sunt, tam de peccatorum remissione, quam de præsentia & directione Spiritus sancti. Quando autem illa duo dona quæ in Baptismo conferuntur, in Christo nobis exhibentur, quum alibi extare non possint; Credimus ad fructum Baptismi vere potiendum, hoc nobis spectandum esse, ut certo statuamus, nos Christi sanguinis effusione aspersos & mundatos esse: atque illius ipsius mortis & resurrectionis efficacia nos in nobis mori, ut in novam vitam excitemur. Inde fit ut quum Christus sit Baptismi substantia, ut Scriptura sic
[*Actor.* 10. *vers.* 48. & 19: 5. & 22. *vers.* 16.] loquatur, nos in Christi nomine baptizari. Credimus præterea quum Baptismus sit thesauri instar quem in Ecclesia aperire dignatur Dominus, oportere ut omnia etiam Ecclesiæ membra Baptismum percipiant. Quin autem fidelium liberi ad Ecclesiam pertineant, dubium apud nos non est, quando & ad ipsos pertinet adoptio Domini, uti ipse testatur.
[*Genes.* 17. *vers.* 7.] Quare fraus illis fieret si privarentur Sacramento, quod ad obsignandam promissionem tantum adhibetur, cujus ipsi jus habeot. Maxime quum non deterior esse hodie debeat liberorum Christianorum quam Judæorum olim conditio, quum salutis ipsa declaratio multo apertior nunc extet, quam olim sub Lege. Quum igitur infantes tum circumciderentur ex Dei mandato, Sacramentum fœderis ad salutem non magis nunc Christianorum liberis denegandum esset. Quare damnamus omnes phreneticos qui infantium Baptismum impugnant.

Ut recte demonstremus quid sentiamus de Cœna Domini, cogimur illius repugnantiam cum Missa præmittere. Neque enim dissimulare possumus nihil istis inter se commune esse, aut conforme, ac ne quidem quod ad illud accedat. Scimus hanc confessionem isto nomine in odium multis venire posse, propter illam Missæ apud multos existimationem & reverentiam. Et nos ex istorum numero fuisse etiam non dissimulamus, donec Missæ abusus nobis demonstrati sunt. Speramus igitur ubi nostræ rationes placide auditæ perceptæque fuerint, nihil absurdi notatum iri in iis quæ sentimus. Sacrificii nomen ad Cœnam transscriptum esse jam olim constat satis: sed multum abest ut veteres illi vocabulum illud Sacrificii hoc loco eo sensu acceperint, quo deinde cœpit exaudiri: nimirum quod sacrificium illud sit oblatio meritoria ad obtinendam indulgentiam, & gratiam pro vivis & defunctis. Quanquam autem extent hodie quidam mediatores, qui ad elevandum errorem publicum qui orbem occupavit, fingunt se receptum habere ad veteres illos Patres: attamen usus ipse & tractatio ostendit, non magis ista sese contingere, quam quæ tota sui natura remotissima sint. Nam quis etiam ignorat Ecclesiam illam primitivam ignorasse Missas privatas, ut & fundationes, quas nunc vocant: Sacramentum autem ad usum communem Ecclesiæ adstantis administrari solitum fuisse? Atqui hodie emuntur Missæ & expiationes, quibus Dei judicio satisfiat: & cuique hic pro suo arbitrio quod licitatus fuerit, admetiuntur sacrificuli. Talis nundinatio Ecclesiæ veteris patrocinio nullo modo nititur. Accedit & altera profanatio, quod quum sacra Cœna unum Christi nomen præferre debeat, Missæ arbitrariæ & novis titulis commendabiles procuduntur, ut Christophori, vel Barbaræ, vel alterius cujusvis ex albo Sanctorum nomine splendeant. Illud vero periode veri Sacramenti naturæ atque ignis cum aquæ elemento convenire dicendum est.

Porro quod ad ipsam antiquitatem attinet, uti illam in honore habemus, neque lubenter repudiamus quod à sanctis illis Patribus est approbatum: postulare tamen ratio nobis videtur, ut vera Christi institutio omnibus illis quæ ab hominibus allata sunt, anteponatur: adeo ut nulli humanæ auctoritati superfit locus, ubi de illius voluntate præstanda agitur qui unus plenum in omnes magisterium accepit. Christus ergo quum auctor ipse sit sacræ Cœnæ, non alius; habendum est pro Canone certissimo & immutabili, quod ipsemet instituit, ut sine disceptatione observetur. Ipse autem legitur distribuisse panem [*Mat.* 26. *vers.* 26.]
& vinum cum his verbis, Accipite, edite, bibite, [*Marc.* 14. *vers.* 22.]
Hoc est corpus meum, hoc sanguis meus. Quare ubi quod Christus offert ut à nobis recipiatur, offerre [*Luc.* 22. *vers.* 19.]
Deo ut à nobis recipiat, audemus repugnantiam manifestam ordinationi Filii Dei includit. Quicquid [1 *Cor.* 11. *vers.* 24.]
igitur ad excusandum afferatur, inducta semel illa sacrificii specie, transformatum fuit Sacramentum, & à sua forma in contrariam prorsus traductum. Proinde ferre non possumus, ut Cœnæ loco ullus sacrificii modus retineatur. Siquidem à Christi mandato deflectere nefas est, quum ipse illi Patris decreto ornatus prodeat, Ipsum audite. Hoc vero Paulus ap- [*Mat.* 17. *vers.* 5.]
posite præstitit, quum abusum quendam qui inter Corinthios irrepserat reformaturus, ipsos quasi [1 *Cor.* 11. *vers.* 23.]
manu prehensa reducit ad illud quod à Domino acceptum ipsis tradiderat: unde constat, extra Domini traditionem nihil uspiam solidi neque certi extare.

Sentimus igitur, quum doceat Scriptura Christum [*Hebr.* 7. *ad* 11.]
unico sacrificio nobis perpetuam redemptionem acquisivisse, nec vero nisi semel suum illud corpus in pretium & satisfactionem peccatorum nostrorum obtulisse, nefas esse audere repetere atque iterare istud sacrificium: ac nominatim, quum Pater instituendo

ipsum unicum ac perpetuum Sacerdotem secundum ordinem Melkisedec, illud ipsum jurejurando confirmarit. Judicamus etiam blasphemiam esse, quæ Christi dignitati aperte deroget, si qui præter unum ipsum, offerre ipsum audeant. Credimus præterea abusum illum esse plane intolerabilem, quum Missæ fiunt absque communicatione, quum Cœna nihil aliud sit quam Sacramentum cujus perceptione fideles omnes corpori & sanguini Domini participent. Damnamus perinde & alterum illum abusum, qui passim obtinuit, quum extra clericos, quos vocant, nulli nisi ad partem Sacramenti percipiendam admit-

Mat. 26. vers. 27. tuntur. Scriptum est enim, Bibite ex hoc omnes: quod autem Deus conjunxit, ab homine separari illicitum est. Sed & ipsa prima Ecclesia hoc divortium ignoravit, quod est satis recens, quum usum illi retinerent qui institutioni Christi plane conveniret, ut omnes qui Cœnam perciperent, integrum in duobus elementis Sacramentum haberent. Non possumus etiam ferre alterum abusum qui superioribus connexus est, nimirum quod incognita lingua Mysterium celebretur. Dominus enim voluit ipse à suis

1 Cor. 14. alio argumento. percipi, quum diceret, Accipite, edite, Ecce corpus meum: atque hæc verba Christi pertinent ad Ecclesiam. Quare mera est ludificatio & irrisio Sacramenti, ubi astans Presbyter pani & calici immurmurat, ut nulla extet illius suæ actionis intelligentia.

De Cœna Domini igitur diximus primum, quorsum instituta sit: ex quo colligendum est quis sit illius tum usus, tum etiam fructus. Scopus igitur ad quem referendus est Cœnæ usus, iste est, ut quam à Deo gratiam in Baptismo percepimus, jam tum in nobis promoveat & foveat in dies. Quemadmodum enim Baptismo nos Dominus regenerat, ut ipsius filii simus, atque illa spirituali nativitate nos in Ecclesiam intromittit, ut pro domesticis habeat: ita etiam in Cœna significat se nobis prospectum velle, ut in vita cælesti foveat, donec ad illius cumulum perveniamus. Et quia non aliud est animarum alimentum quam Christus ipse, ipsum etiam esse in quo vita nobis quærenda sit. Hoc demum ut per nostram infirmitatem & crassiorem illum captum tamen percipiamus, Cœna nobis est signum externum visibile, quo nobis testificatur Pater, nos Christi corporis & sanguinis participes fieri, ut in ipso vivamus spiritualiter. Ut enim se Christus non vacuum sed locupletem nobis exhibet: ita nos etiam illum cum ipsius opibus apprehendimus, ut ipsummet possidendo, in ipso possideamus quicquid ad nostram salutem spectat.

Quum vero signi nomen Cœnæ tribuimus, illud non ita exaudimus, quasi ipsa Cœnæ elementa sint nudæ quædam figuræ aut repræsentativæ imagines: sed profitemur, quicquid illic nobis significatur, simul etiam reipsa præstari, atque in nobisipsis impleri. Quum enim Dominus sit indubitatissima veritas, certum est ipsum nos in Cœna inani quadam pictura pascere noluisse: sed potius ipsam eorum substantiam, ad quæ significanda Sacramenta ordinata sint, ipsis ab illo demum esse conjunctam.

Quamobrem sic sentimus, quod in Cœna Domini non tantum exhibeatur nobis, sed reipsa impleatur

Joan. 6. vers. 55. in nobis quod his verbis Christus docuit: nimirum corpus ipsius vere esse cibum, & sanguinem vere potum. Etenim Dominus Jesus offert nobis per signa illa panis & vini suum corpus & suum sanguinem, iisque spiritualiter pascimur, modo ne nostra incredulitate aditum ipsius gratiæ præcludamus. Quemadmodum enim vasi etiam vacuo nihil infundi potest, quamdiu obstructum manet: sic etiam fide apertio illis & aditus parari debet, qui nos capaces reddat bonorum quæ à Domino offeruntur, juxta illud Psalmi 81. vers. 14. Dilata os tuum, & implebo illud. Non tamen ut nostra incredulitate quidquam de Dei veritate decedat, aut quod nostra pravitate Sacramentorum efficacia intervertatur. Qualescunque enim simus, Deus sui similis manet: neque etiam Sacramentorum efficacia pendet à nostra fide: ut nostra incredulitas ipsorum naturæ & qualitati derogare non possit. Cœna igitur est certum testimonium quod exhibetur omnibus tam bonis quam malis, ut Christum perinde omnibus offerat: ex illo vero differentia emergit, quod non omnes perinde quod ita oblatum est, percipiunt. Et sane illud esset nimis absurdum, si Christum & illi perciperent qui sunt ab ipso alieni; ac improbi Spiritu ipsius vacui, corpore & sanguine ipsius pascerentur: ut proinde emortuum quid fieret Christus in istiusmodi, exueretur propria virtute, atque omnibus bonis vacuus, nihil ejus quod est ab ipso inseparabile, conferret.

Quod affertur, impios reos esse corporis & san- *1 Cor. 11. vers. 29.*
guinis Domini, quum indigne ad Cœnam accedunt, non evincit, aliud ab ipsis quam signum nudum percipi. Quia non dixit Paulus reos esse eo nomine, quod videlicet ipsum Christi corpus & sanguinem perceperint, sed quod à rebus communibus illa non discreverint. Reatus illorum igitur hic est, quod Christum sese ipsis offerentem rejecerint: quum talis contemptus sacrilegium penitus detestandum conjunctum habeat. Fatemur quidem in forma loquendi quæ Sacramentalis dicitur, impios corpus Christi & sanguinem percipere, ut veteres etiam ita aliquando loquuntur: sed ita ut suum sensum aperuerint, *Augustin. lib. 21. de civ. Dei. cap. 25. paulo ante extremum.*
quum addiderunt se hoc ita non accipere, ut re ipsa & ipso factò impii eo usque pervenirent, sed Sacramento tenus. Et sane nulla nobis communio potest esse cum Christo nisi per fidem, neque ipse vicissim quicquam habet commune nisi cum suis ipsius membris.

Superest pertractanda ratio sive modus, quo se Dominus Jesus nobis in Cœna communicat. Hoc autem multas controversias & disceptationes peperit hoc nostro seculo. Primum igitur hic rejicimus non tantum delirium illud vulgare Transsubstantiationis, quam vocant; sed etiam illud quod Turonensi Synodo fertur, Christum nempe dentibus comminui, tum & deglutiri. Quod enim panis mutetur, ut sola panis figura sine substantia remaneat, illud repugnat naturæ Sacramenti, quo nobis demonstratur quod quemadmodum pane & vino sustentamur, ita etiam animas nostras Christi carne, & sanguine ali. Et omnino analogiam esse oportet inter spiritualem veritatem, & externum signum. Proinde si pro pane figura tantum panis in Sacramento extaret, sola etiam Christi corporis figura per illum exhiberetur. Colligimus igitur indubie panem & vinum manere, ut sint signa & tesseræ, quæ testificentur carnem Christi panem nostrum cælestem, & sanguinem verum etiam potum. Illud etiam somnium quod Christi corpus deglutiamus, ac intra nosipsos intromittamus, ut panem cibarium, plane est à Christianis auribus alienum, atque omnino repugnat illi reverentiæ, qua sacram quæ nobis est cum Christo conjunctionem amplecti debemus.

Interea vero fatemur nos vere uniri cum Domino Jesu Christo, adeo ut sui ipsius corporis substantia nos vivificet: non quidem quod huc se ipse conferat, aut quod immenso sit corpore quo cælum & terram impleat, sed quatenus ista nos cum ipso uniendi, atque ex ipsius substantia vivificandi gratia & virtus diffusa est virtute Spiritus ipsius. Scimus quid nonnulli dicant, in tantis mysteriis abstinendum esse à Quomodo. Sed ipsimet postquam ita proloquuti sunt, definiunt tamen Christi corpus ita sub pane esse, ut vinum est in vase. Nos vero fatemur omnino rationem qua cum Christo communicamus, ad miraculum referendam esse, atque omnem nostrum captum superare. Nec pudet nos cum Paulo exclamare, Ma- *Ephes. 5. vers. 32.*
gnum esse mysterium, & quod nos rapiat in admirationem: sed illud non impedit quominus repudiemus

quæ

quæ absurda sunt, & tum Scripturæ, tum fidei analogiæ repugnant.

Habemus autem illud pro certissimo axiomate, quod quamvis humana Christi natura cum Deitate ipsius conjuncta sit ad constituendum in illo veram personæ unionem, illam ipsam humanam naturam tamen habere semper suam qualitatem seu constitutionem, & quæ illi omnimodo propria sunt. Quemadmodum igitur Dominus assumpsit passibile corpus, ita etiam illud idem corpus quantum extitit demum, & suum modum habuit, & infinitum non fuit. Fatemur vero corpus illud glorificatum esse, conditionem mutasse, ut jam nulli infirmitati obnoxium maneat. Atqui nihilominus suam illam substantiam habet. Alioquin quorsum illa promissio

Phil. 3. vers. 21. evaderet, quod nostra hæc corpora quæ corruptibilia nunc & caduca sunt, conformaturus sit corpori illi suo glorioso? Ut ut sit, nemo nos jure potest reprehendere quod Christum sursum quæramus, uti etiam

Col. 3: 1. monemur ab Apostolo. Quod etiam in Ecclesia olim præmittebatur in Mysterii hujus celebratione, quum Sursum corda ad cœtum Minister inclamaret. Porro qui nos accusant, quod Dei potentiæ derogetur à nobis, valde sunt in nos injurii. Non enim hic quæritur quid Deus possit, sed quid verbo suo velit, extra quod nihil nobis quærendum sit, ut hoc aut illud divinemus. Quare illam quæstionem omittemus, an Deus possit facere, ut Christi corpus sit ubique: sed cum omni modestia intra istos Scripturæ fines consistimus, quæ perhibet, Christum induisse corpus nostro corpori per omnia simile, versatum esse inter homines, sursum receptum, unde sit descensurus, ut sese manifestum præbeat ultimo

Actor. 3. die: uti etiam exprimitur à Petro in Actis, quod oporteat cælum ipsum recipere, donec rursum appareat. Atque ita Angeli ad omnes Apostolos, quod

Actor. 1. est in primis notandum, Hic Jesus, inquiunt, qui à vobis sursum receptus est, veniet ut ipsum vidistis ascendere. Interea extollimus Dei potentiam magis quam illi qui nos istiusmodi probris infamant. Fatemur enim ipsam illam Christi à nobis secundum humanam naturam distantiam non impedire, quominus in seipso nos vivificet, habitet in nobis, nosque adeo participes reddat ipsiusmet substantiæ corporis sui & sanguinis, virtute incomprehensibili sancti sui Spiritus. Ex quo apparet mere calumniosum esse, quod nobis imponitur: quasi nempe figeremus suos terminos Dei potentiæ ex placitis Philosophorum. Atqui nostra omnis philosophia una est, simplicissime admittere quod Scriptura nos docet. Illos etiam, qui de nobis spargunt, nos videlicet fidem non adhibere huic Christi sermoni, Hoc est corpus meum, &, Hoc est sanguis meus, pudere debuerat tam indignæ contumeliæ. Absit enim ut vel cogitemus quicquam adversus illum regerere, qui unus est constantissima veritas: nedum ut tam horrenda blasphemia nobis excidat. Admittimus ergo ipsissima Christi verba; tantum ut sensum nativum illa retineant, postulamus. Illum vero sensum à nostro sensu non petimus, sed ex perpetuo Scripturæ usu, atque ex usitato Spiritus sancti stylo. Si quam novitatem proferremus, aut odiosa esset, aut suspecta: quum autem unum quærimus, ut Sacramentalium loquutionum formam omnes agnoscant, & in illa se contineant, nihil non cum ratione conjunctum petere nobis videmur. Atque ut breve faciamus, palam testamur, nos aliter nec sentire, nec loqui, quam quod

epist. 23. ad. Bonifacium. apud Augustinum totidem verbis scriptum legimus, Quod, si Sacramenta similitudinem quandam non haberent cum illis rebus quarum sunt sacramenta, nullo modo Sacramenta essent: atque inde rerum ipsarum indi illis nomina: atque ita modo quodam, Sacramentum corporis Christi corpus Christi esse, Sacramentum sanguinis ipsius esse ipsum sanguinem. Simul autem veritatem ipsam semper cum figura conjungimus, ut mysterium istud non esse inane, neque sua illa veritate vacuum dici possit.

Habet igitur S.C.V.M habent etiam CC.VV. Illustriss. Principes Confessionem fidei nostræ, in qua nihil à nobis fucatum est vel detortum: ex qua etiam de nostro jure cognosci & pronunciari cupimus. Hic igitur à S.C.V.M. atque à CC.VV. Illustrissimi Principes quam demississime postulamus, ut qua reverentia apud vos hoc nostræ fidei testimonium editum voluimus, ipsis etiam placeat hoc quicquid est expendere, atque ea humanitate excipere, ut una ratio & æquitas apud vos locum habeat; amandentur vero omnes humanæ opiniones, ne quod veritati ab illis præjudicium afferatur.

CALVINUS FARELLO.

Gratia tibi & pax à Deo Patre per Christum Dominum frater suaviss.

EGo vero non desinam te hortari ut id facias quod sponte facere te video: partim ut meum Euge tibi occinendo animum addam, partim ut me quoque tecum meis hortationibus confirmem. Quo & diligentius intueor omnia & longius circumspicio, eo certius constare incipit, quam necesse sit nobis multos tolerare, quos sublatos optandum sit si liceat. Non enim huic malo sola Ecclesia obnoxia semper erit, sed pars etiam Ecclesiæ quæ purissima & purgatissima esse debuerat, ut vitiosis hominibus oneretur. Jam si tolerandi sunt, benevolentia quoque & mansuetudine retineantur oportet. quam equidem nolim ad dissolutam indulgentiam procedere: sed tamen in vitiis corrigendis adhibendam censeo. Glaudinæos & Alexandros, atque hujusmodi carcinomata, non tantum exigi è ministerio operæpretium est, si volumus salvam Ecclesiam: sed si pergant maledicere, è fidelium etiam consortio exterminari. Atque utinam possem vobis approbare ac persuadere, quod expedire omnino censeo: nempe si in comitatu Neocomensi adhuc degunt, ad solennem Ecclesiæ cognitionem vocarentur, severe admonerentur suæ nequitiæ; si obstinarent animos, excommunicatione compescerentur. Negabis tantum vobis auctoritatis esse. At cur non à Senatu impetraretur ut extra ordinem Senatores duo aut tres designarentur, qui publica potestate illos in fratrum cœtum accerserent, ac ipsi disceptatores adessent? Interest enim Magistratus, non ita procaciter traduci quæ tum ipse pro potestate egit, tum ab Ecclesia decreta recepit ac stabilivit. Qui sunt sanabiles, eos ut membra nostra curando foveamus. Imo, quos abscissos esse magis conveniat, utcunque sustineamus, donec maturuerit eorum iniquitas, & in apertum ulcus emerserit. Video quam importunus sit ille tibi, cum quo te amicitiam ac concordiam cupio conservare. Ipse quoque & stultitiæ, & vanæ arrogantiæ, & malæ fidei suspectum habeo. sed quid facias, nisi ut feras, donec te exoneret Dominus? ferre autem non potes, nisi remediis ejusmodi omnibus simul utaris. Interim verum esse conspicio quod ait Viretus, nullos esse nobis magis noxios, quam qui immodicis nostris laudibus bilem invidis aut inimicis movent. Quanquam ut tenue mei laudandi argumentum præbui, non puto ullos esse erga me nimium profusos, nisi qui ob eandem causam tecum forte copulant. Cupiam tamen importuna ejusmodi encomia, quibus nobis ac causæ tantum officitur, cohiberi. In quam rem si quid potes, te quæso impende. Ego certe, quum mihi quidam Basileæ gloriandi causa referret, se palam tibi non minus tribuisse quam Paulo, non dissimulavi quantopere hæc comparatio mihi displiceret. Quorsum enim attinet te ei parem facere: cui ne inter Apostolos quidem reperitur qui per omnia respondeat? Iniqua tamen conditio nobis imponi-

tur, qui pœnam luere cogimur alienæ vel stultitiæ vel intemperantiæ: sed hic quoque morbus sanabitur, si quando sepelietur dissidii species. Quare de cœtu fortiter instabo apud Bucerum, simulac redierit. Ut aliis bene sit, non dubitemus quicquid nostrum est exponere, modo Christi gloria & ministerii nostri fides illibata maneat. Citius enim millies vita cessero. Neque me illuc trahi patiar, nisi Bucerum prius sacramento in hæc verba adegero. Quanquam idipsum nec roganti ultro semper pollicitus est ac recepit.

Literas meas, quas ad fratres communiter scripseram, tanta offensione exceptas fuisse, magnopere mihi dolet. Scriptas tamen esse, vel ob hoc unum nondum pœnitet, quia si in rem præsentem ventum fuerit, non poterunt nobis exprobrare adversarii quidpiam suasu nostro fuisse admissum, quod fratribus improbari queat. Tantum mihi molestum est, quod non meliore nobiscum fide egerit Sonerius. Eo enim animo, & ea simul lege scripseram, ut arbitrio tuo vel supprimerentur vel mitterentur. At quoniam aliter illius incuria successit, accipe quo satisfactum iri tibi confido. Toto triduo tantum non vim mihi ac Capitoni inferebat, ut per nos ministerium sibi suscipere liceret. Condictus est dies, quo illi responderemus. Ego autem quum vel morbo vel repentino aliquo negotio impeditus adesse non possem, excusavi. Id quod maxime de ministerio urgebat, Capito illi denegavit, Firmio partes suas strenue agente. Quia res ex voto non ceciderat, ad integram cognitionem provocavit. Postridie convenerunt ad me Capito & Firmius. Ipse retexere ex integro quod pridie actum erat: ac tanta contentione flagitare, ut ineptissima ambitio se proderet. Jussus à Capitone respondere, totam prope horam disserendo consumpsi. Ille fremere, quia extorquere prædicandi verbi licentiam non poterat. Demum tamen acquiescere: modo quod de communione fratrum dixeramus, epistola testatum facerem. Quod bis ac ter quum recusassem, ad extremum concessi: sed ea conditione, ut tibi integrum fores, eam aut continere, aut publicare. Nunc audi quæ fuerit summa. Exordior à distinctione ministrorum ac plebis. Dico ministro Cœnæ dispensationem esse commissam: proinde fidem ac prudentiam ab eo requiri. Unde ab eorum ministris scelerate profanari non dissimulo. privatis Ecclesiæ membris tantam provinciam non incumbere ostendo. Quia jubeantur singuli probare seipsos, & sic ad participationem Dominici panis accedere. Deinde rem totam in certa membra distribuo: cujus tamen partitionis non satis memini in præsentia. Nisi quod extare adhuc inter eos Ecclesiam contendo, utcunque laceram ac dissipatam. Ex eo colligo esse illic piis legitimam Sacramentorum susceptionem. Tum objecta quibus implicari poterant dissolvo, quorum præcipuum est de vocatione eorum à quibus ea suscipient. Quantum ad Ecclesiam, obtestor te mi frater, locum demus tot Scripturæ elogiis, quibus ipsius unitas nobis commendatur. Deinde illa quoque testimonia observemus, quæ aliqua in parte Ecclesiam illic statuunt, unde multæ Ecclesiæ dotes suo tabscissæ. Siquis mihi pro Ecclesia obtrudat id concilium, in quo improborum factione piorum consensus opprimatur: ut nisi ejus sententiam ceu Dei oraculum reverear, ablegandum me censeat ad Ethnicos & Publicanos: parum movebor. at quantum ad Sacramentorum susceptionem attinet, alia est ratio. Scis qua acerbitate David Saulis & totius regiæ aulæ nequitiam detestetur. Non tamen impediebat eum consortium tam flagitiosæ turbæ, quominus id præcipue inter Mesechitas deploraret, quod ad sacros cœtus convenire, ad peragenda solennia sacrificia, non liceret. Ac ne longa exemplorum serie totam paginam referciam, recognosce quam deplorata seculis aliquot vitia regnarint in populo Judaico: quæ tamen non effecerunt, quin sancta essent & pura sacrificia fidelibus, quæ ex Domini instituto & ordinatione celebrabantur. Manebat enim illic accensa lucerna Domini, quæ vel in profundissima caligine illis affulgeret. Zebedæus mihi Papam objectavit hoc loco, sed frustra. Deest enim Papismo fundamentum, quo suffultum esse volo nomen Ecclesiæ. Sed in eo lapsus est, quod quum ministerium nominarem, putavit me de qualibet prædicatione loqui: quum ego doctrinam exigerem, qualis demum fundandæ Ecclesiæ sit idonea. Non ergo video cur negemus aliquam illic etiamnum extare Ecclesiæ faciem: ut rite illic celebrari possint Domini Sacramenta. Interim non inficior gravissimo morbo laborare Ecclesiam, in qua impii fidelibus sic permisceantur. Verum inde non sequitur piis non esse puram Domini Cœnam, quam ex ejus ordinatione colunt. At ministros non habent legitimos, per quorum manus sibi distribuatur. Quin etiam periculum est, ne profiteantur his sibi ministros esse quorum dispensationem non aspernantur. Hic diserte prononcio, nullam hic edi testificationem, qua eorum ministerium approbetur: suadeoque ne tali disceptatione frustra se implicent, quum minime opus sit. Nam nec Caiphæ ministerium aut Christus aut Apostoli approbabant, quum ceremonias cum eo & corruptissimo populo participarent. Sed hoc dabant ordini publico, ut qui locum ministri in Ecclesia obtineret, eum paterentur ordinario munere Sacerdotis fungi. Scis autem quibus artibus ille in honorem irrupisset. Quid plura? Nisi hanc moderationem teneamus, infinitis schismatibus alii ab aliis dissilient. Nec enim deerunt usquam speciosæ schismatum causæ. Quod de bonis Ecclesiæ in verum usum redigendis à vestris impetratum est, dici non potest quanta lætitia me perfuderit. Perge ergo, mi frater, ac talibus principiis insiste. Utcunque non procedant omnia, est tamen aliquid aliquatenus profecisse. Movit mihi risum Caroli ad concilium profectio: de quo scilicet cogendo, nunquam serio vel per somnium Papa cogitavit. Ergo aliam propagandi regni Christi viam & expectemus & meditemur. Psalmos ideo miseramus, ut prius cantarentur apud vos, quam illuc pervenirent quo intelligis. Statuimus enim brevi publicare. Quia magis arridebat melodia Germanica, coactus sum experiri quid carmine valerem. Ita Psalmi duo, 46. & 25. prima sunt mea tirocinia: alios postea attexui. De Michaële ita convenit, ut ante Pascha dimittatur. De aliis consilium capiemus pro tempore. Nihil hic leviter tentare audeo, ne rudes & imparatos ingeramus. Claudius qui Basileæ agebat, etiamsi non plane sit sine doctrina, nondum tamen mihi videtur satis instructus. Gaspar quoque & solidiorem doctrinam, & majorem peritiam comparare sibi necesse habet. Ex aliis esse non puto, qui ante annum futurus sit idoneus. Male habet, quod sic Henricus à Patre destituitur. Si qua ratio iniri à vobis poterit, effice quæso, ut ejus studiis prospiciatur. Dignus est cujus habeatur ratio: præter initia quæ habet in literis, multum mihi ejus modestia promittit. De bonis Ecclesiasticis quia putabam te meminisse quale foret meum consilium, scribere supersederam. Verùm ut paucis verbis expediri potest, ex supervacuo adjici malo, quam abs te desiderari. Mihi ergo hæc legitima videtur ordinatio, ut quatuor onerum generibus sustinendis assignentur: nempe ut pars alendis Ministris, pars pauperibus vel alendis vel sublevandis, pars scholis tuendis sit attributa. Quod reliquum erit in sumptus extraordinarios reponatur. Multa enim incidunt negotia quibus explicandis necessaria sit pecunia. Vale optime & integerrime frater. Nostri omnes te amicissime salutant, præsertim Michaël & Gaspar. Laurentius nescio quomodo nonnihil à me alienatus est. Claudius deinde & Henricus. Alios non nosti Gallos, tametsi incognitum te amant ex animo.

animo. Capito anxie rogavit, ut se excusarem: nec desiisset torqueri, nisi recepissem te contentum fore mea excusatione. Sturmius quoque te amicissime salutat, & Bedrotus. Vides ut alius post alium in mentem veniat. Argentor. 19 Decemb. M. D. XXXIX.

CALVINUS FARELLO S.

JAm frustra tam diu literas tuas expectavi, ut dubitem an debeam amplius expectare. Sustinet tamen adhuc spem meam illarum desiderium: ac paucos etiamnum dies sustinebit. Verum siquando sperare desiero, sentica quam indigne tulerim banc frustratiooem. Ac eo minus ferenda est tua negligentia, quod tam copiosum scribendi argumentum præbet tibi Geneva boc tempore. Tametsi enim mihi scripsit Talearis; oon tamen assequor ad liquidum ex ejus verbis, qualem habuerit catastrophen illa fabula. Michaël etiam typograpbus mihi Blechereti verbis indicavit, reditum illuc mibi posse confici. Sed centum potius aliæ mortes quam illa crux: in qua millies quotidie pereuodum esset. Tecum hoc obiter communicare volui, ut pro virili occurras eorum consiliis, qui me illuc retrahere tentabunt. Atque ut ne contra rationem tendere videar, consilium meum tibi expooam si quando petieris. De conjugio adhuc suspensi sumus: quod ideo me male habet, quia iostant propinqui nobilis illius puellæ, ut eam mihi sumam. Quod nunquam facturus sum, nisi Dominus mentem penitus mibi abstulerit. Quia tamen molestum est recusare, præsertim talibus, qui sua benevolentia me obruunt, cupio vehementer me hac difficultate liberatum. Brevi tameo hoc futurum speramus. His diebus quatuor aut quinque totam de ea re sollicitudinem adimet mihi alia occupatio, quæ me aliquantulum exercebit. Quoniam temere ad Cœnam irrumpebant multi: quum die Paschatis edicerem futuram oobis Cœnam proximo die Dominico, simul deounciavi, oeminem admissum iri à me, qui non prius se ad probationem obtulisset. Præcipua autem difficultas erit in corrigenda stolida cupiditate, quæ Gallos quosdam sic occupavit, ut vix revelli ex eorum animis queat. Scis leges illas esse latas, Ut cholastico habitu contenti gladios deponant, ut nomina edant apud Rectorem, & similes. Eas ut eludant, ejuraot professionem literarum. Sed quia apparet manifesta contumacia, eam statui nullo modo ferre. Malo enim abeant omnes, quam ut bic maneant cum disciplinæ jactura. Rogavit me nuper Leo Judas, ut sibi epistolam meam, ex duabus illis, quas ante annos quatuor scripsi, priorem, edere Germanice liceret addito nomine. Alteram enim sine nomine his oundinis publicavit, qua scilicet Papisticos Episcopos demulceo & adulor. Responsio quam dedi, fuit peramica: sed tamen simul acres monitiones continebat. Paulo ante simili fere argumeom scripseram ad Bullingerum. Si bene succedet, scies quid consilii capiam. Nostri adhuc in coosultatiooe desident. Tempus autem ideo sic proferunt, quia nondum certum respoosum habent à Cæsare: qui tamen multo mitiorem se ostendere incipit. Ferociam ejus nonnihil domuit congressus Angli cum Rege nostro: qui multum momenti habere poterit ad commutandas omnes ejus rationes. Hoc sophismate usus fuerat, ut Regi nulla in re fidem suam obstringeret: multis autem ac liberalissimis spebus ipsum inflaret. Jam ergo Rex sibi Mediolani esse videbatur. Nuper autem quum animum ejus tentaret per legatum, comperit noo facile eo adduci posse. Dicitur enim rerum omnium optionem detulisse Regi: modo ne Mediolanum peteret. Ea igitur de causa profectus est ad illum Connestabilis: qui si oon impetraverit, paratiores fore ad bellum quam unquam fuerint suspicamur. Neque vero in tanto rerum cardine cessabit Anglus: multo etiam minus Admiraldus, qui in pristioum honoris ac gratiæ locum restitutus est. Aote paucos menses videbimus, nisi fallor, miram scenæ conversionem. Sed interim ardenter rogandus est Dominus, ut in bac nostris & consilium expediat, & animum confirmet. Dominus vos omnes diu sibi incolumes servet. In primis vale iotegerrime frater. Salutant te Capito, Sturmius, Bedrotus, Claudius frater meus. Nicolaus & alii nesciveruot me scribere. 4. Calend. Apr. M. D. XL.

CALVINUS FARELLO S.

SI meo loco esses, optime Farelle, fortassis pars aliqua dubitationis istius, quæ me vebementer cruciat, te quoque nonoihil sollicitum haberet. Nam neque ego solus conturbor: & qui mecum laborant, non carent multis & justis causis: quum tamen non soleant alias de oihilo commoveri. Vos soli sine controversia pronunciatis quid facere debeam. Sed quum ego nonnihil vacillem, & alios omnes videam fluctuari, nihildum possum statuere: nisi quod paratus sum omnino sequi Domioi vocationem simulac mibi fuerit patefacta. Quum legati literas Senatui obtulissent, responsum est me abesse: sine cujus consensu nihil polliceri vellet. Exceperunt se libenter huc venturos, ut de meo animo sciscitarentur. Præmissus est eques celeri cursu, qui nobis indicaret. Biduo eos antevertit. Jubebat autem Senatus legatos suos dare operam, oequid polliceret. Nunquam credidissem me tanti esse apud Senatum nostrum. Nec literæ sine admiratione eorum qui aderant lectæ sunt, quod de me retinendo essent adeo solliciti, quibus videbar parum esse notus. sed fortassis ideo fecerant, quia non me satis ooverant. Quid eoim babeo in me commeodatione dignum? Utcunque tamen sit, legati mihi literas interpretati prius, bortati sunt ut apud me expenderem quid maxime putarem in Cbristi gloriam fore; interim tamen satis declararunt quid haberent animi. Dies ad consultandum datus est. Adhibui statim fratres in consilium. Aliquid agitatum est. Melius tamen putavimus, si omnia nobis integra manerent usque ad eorum adventum: ut intellecto urbis statu, certius de toto negotio judicaremus. Ubi hæc acta suot, propositis tuis & Vireti literis rursum petiti consilium. Quæ orationes [illegible] fuerint, nihil opus est dicere. Obtestatus tamen sum quibus potui modis, ne me respicerent. Quam serio autem id à me diceretur, intelligebant ex re ipsa: quum plus lachrymarum efflueret quam verborum. Quin etiam bis ita sermonem interruperunt, ut secessum quærere coactus fuerim. Non progrediar longius. Hoc tantum tibi confirmo, me optime conscium mihi esse summæ siocceritatis. Huc tandem ventum est, ut non me adstringerem in præsentia, sed taotum bonam spem Genevensibus facerem. Obtinui tamen ut reciperent nostri, se impedimento noo fore quominus eo concederem absoluto hoc conventu, si modo Bernates responderent, se ab eo consilio noo abhorrere. Senatus quidem, ut video, me ægerrime dimittet. Legati qui hic sunt, vix consentient. Nec in alia opinione est Capito. Sed Bucerus efficiet, oe retinear: modo oe quis ventus adversus istinc flaverit. Tu eos in spe concepta coofirmabis: ac interim diligenter mihi expones, quicquid putabis nostra interesse. Quum redierimus, si expediet me venire, tunc magis urgendum erit. Plus tamen impetrabis tuis literis, quam ullus alius. Sed de illis ubi tempus venerit. Quid sperandum sit de hoc conventu, breviter complexus sum in charta quam tibi fratres ostendent. Et paulo ante tibi e aposueram. Plura quum otii plus fuerit. Viretum salutabis amantiss. & diligenter excusabis quod nihil rescribam, rogabisque ut bis literis satisfieri sibi patiatur. Vale frater optime & chariss. Domiouus vos omnes conservet. Wormatiæ, 13 Novemb. M. D. XL.

CAL-

Calvinus Farello.

Tandem sub finem tertii mensis domum redimus. Subinde enim novas artes excogitarunt illi, ut tempus extrahendo nos deluderent. Quum autem Cæsar appropinquare diceretur, putabamus eos satis bonum prætextum habere ad se explicandum. Nam quum tota actione impudentissimis tergiversationibus elapsi essent ne congrederentur, cur non causati essent sibi jam non esse integrum incipere, quum Cæsar Ratisbonam pergeret? Quum autem se omnes ad discessum accingerent, ecce illi ex insperato colloquendi copiam nobis faciunt: sive quod tanta vicinitate Cæsaris nos nonnihil perculsos fore sperabant; sive quod videbant in sua potestate fore discedere, quoties liberet: sive quod dedecus se effugere non posse verebantur, si nihil vel in speciem saltem inchoarent, quum omnes quas nobis imposuerant conditiones recepissemus. In hoc enim totum mensem incubuerunt, ut iniquissima quæque postulando nos ad aliquid negandum adigerent. Ita jactassent à nobis fuisse impedimentum. Nostri vero sua patientia eos frustrati sunt in hac expectatione. Animos enim obstinaverant ad recipiendas potius qualibet conditiones, quam ut videri possent subterfugisse. Quicquid ergo salva causæ defensione concedi potuit, admiserunt. Ventum est in colloquium. Ekcius, quem adversarii actorem delegerant, orationem habuit duarum horarum. Philippus respondit aliquanto brevius. A prandio Ekcius iterum detonuit. Postridie Philippus summa modestia respondit. Ekcius iterum à prandio. Pronunciarunt boni & sancti judices satis de eo articulo esse disputatum Quum adversarii primo & ultimo loco dixissent, excepimus videri nobis illud intolerabile. Ille Areopagitæ inflexibili gravitate perstare in sententia. Obtinuimus tamen ut iterum liceret loqui: sed ea lege, ut postremas adversarii haberent. Philippus ergo postridie præclare clausit eam disputationem. Ekcius paulo moderatius solito clausulam quoque suæ actioni imposuit. Dices hanc rationem videri tibi minime idoneam. Nulla, fateor, magis inepta inveniri potuit. sed quia ex aliorum præscripto agendum fuit nobis, necesse habuimus idipsum sequi quod summopere displicebat. Non referam hic quanto fastu, quanta audacia, insolentia, impudentia, vociferatus sit ille nugator. Propone tibi effigiem barbari sophistæ inter illiteratos stolide exultantis, & habebis dimidiam partem Ekcii. Iterum pronunciarunt boni cognitores hanc controversiam satis diligenter utrimque fuisse excussam. Tantum hoc restare, ut quatuor inter se committerentur, qui formulam aliquam conscriberent. Ita posse ad aliquam consensionem perveniri. Permissum Granvello ut eligeret quos vellet. Elegit Philippum & Bucerum à nobis. Ab adversariis Ekcium & Suffraganeum Mogunt. quem judicabat fore aliis moderatiorem. Verum quum ille non esset repertus domi, errore adductus est Dominicanus quidam Mesingerus: non homo, sed furia importunissima. Ille principio nihil æqui admittere. sed quum Ekcius à Cæsarianis delinitus (abutuntur autem tanquam morione) dedisset quod tota actione strenue negaverat, & Granvellus approbaret, hic Mesingerus posita pertinacia leviter assentiri. Philippus & Bucerus dixerunt se nihil illic videre quod reprehenderent: sed velle ad nos referre. Dum consultamus, advocantur omnes à Granvello, recitantur Cæsaris literæ, quibus missionem nobis dabat. Ita re infecta discessum: sed quia Cæsar promittit se Ratisbonæ cogniturum de hac causa, decretum est ut aliquot Theologi eo adducerentur. Ubi auditum fuerit Cæsarem recta illuc contendere, nos hinc solvemus. Me enim Bucero adjunxit Senatus. Hoc Philippus non sine magna obtestatione petierat: quod ideo dico, ne me de industria alio abduci suspiceris, ne me iterum repetant Genevates. Quum enim legato nostro valediceret, tam anxie illi commendavit, ut me vehementer puderet. Quum ego conatus essem interpellare, dixit se non morari meas excusationes, sibi ejus postulationis optimam constare rationem. Adjunxit postremo, se omnino velle ut adducerer. Et paucis ante diebus in eandem sententiam loquutus fuerat. Nam sub id tempus quo nobis obtulerunt colloquium, quia spes omnis sublata erat, petieramus Grynæus, Sturmius, & ego, ut domum redire nobis liceret. Compositis jam sarcinis, cursitavimus ad salutandos amicos. Ubi ventum est ad Philippum: Aliis permitto, inquit; ad tempus Calvinum discedere non patiar. Et statim domum nostram accurrit, ut profectionem impediret. Vides igitur, mi Farelle, teneri me adstrictum: nec quidquam hic vafre compositum esse frustrationis causa. Quanquam ego ineptus sum, qui eam suspicionem, quæ neque in animum tuum subire, neque de nobis concipi potest, diluere conor. Ubi domum redii, multum negotii mihi fuit cum Claudio. sic enim tuis rationibus eum vel imbueras, vel inebriaveras, ut nullum dissentientem ferre posset. Ego vero, ut scis, & tuo & ipsius consilio libentissime obtemperassem jamdudum, & hodie paratus essem obtemperare: si modo obicem illum tolleretis, qui viam mihi nunc præcludit. Quanquam, crede mihi, etiamsi me nemo sollicitasset, ego mihi satis diligens, imo assiduus fuissem hortator & impulsor. Quia si mihi non esset permissum eo demigrare, statueram tamen vel omnibus invitis illuc statim venire excusandi causa. Non enim eram nescius, quantum profuturum esset hoc officium ad eos confirmandos. Et aliquid fortassis dedissem eis consilii: quod si sequuti essent, aliquantulum collegissent suam Ecclesiam ex hac dissipatione. Nunc me excusatum habeant oportet, quod ne illa quidem excusatione defungor. Unum me solatur ac recreat, quod audio de Vireto confectum quod cupiebamus. Ergo status mei incertus, relicta domo incomposita, fortassis ad sex vel octo menses peregrinabor. Taceo, quantum domesticis meis rationibus obsit, quod hic nolo me addicere. Ista est causa cur mihi non augeatur stipendium Eo autem quod nunc penditur vix possum octo menses transigere. Nec est quod conqueran: quia mihi cogor imputare. Scribam iterum tibi ante abitum. Vale integerrime frater. Saluta diligenter omnes fratres. Argentorat. Pridie Cal. Februar. M. D. XLI.

Joannes Calvinus Jacobo Bernardo, Genevensis Ecclesiæ in verbi Dei dispensatione Ministro, fratri mihi dilecto, S.

Literæ tuæ mihi redditæ sunt quum jam ad ingrediendum iter essemus compositi. Itaque excusabis si expectatione tua serius respondeo. Hanc quoque epistolam, si brevis erit & incomposita, velim hoc nomine excusatam habeas, quod ea medio itineris curriculo scribitur. Quod me ad suscipiendam Ecclesiæ Genevensis administrationem pro tua parte hortaris, id te bona fide, adeoque optimo animo facere non dubito: quod eam non aliter posse restitui judicas, quam si subsidio venerint ii quorum discessu factum est, ut ita misere affligeretur. Proinde argumentum illud quo permovere me studes, apud me semper multum ponderis habuit. Quia enim verebar ne Deo resisterem, illam vocationem nunquam ausus sum repudiare. Rursum in ea quam sustineo vocatione constrictum me tenet mea conscientia, nec deserere facile ipsam patitur. Esse enim legitimam & sanctam tum animus meus coram Deo, tum multi pii coram mundo testes sunt.

Nam

Nam post calamitatem illam quum mihi videretur infelix infaustumque meum ministerium, statueram omnino apud me nullum unquam suscipere Ecclesiasticum munus, nisi me clara voce Dominus ipse accerseret, hoc est, nisi qua tanta necessitas accidisset, ut reluctari non possem. Huic sententiæ pertinaciter insistentem non destiterunt Argentinenses percellere multis machinis, donec tandem impulerunt. Neque tamen fregerunt primo impetu. Sed quum viderent se parum proficere, multis argumentis ad extremum minati sunt me non posse magis Dei manum tergiversando effugere, quam Jonas olim effugisset. Itaque stationem in qua me Dominus collocavit, non mirum est si non leviter relinquam. Alioqui non ita sum loco affixus, quin paratus sim identidem migrare, quoties Ecclesiæ judicio fuerit constitutum. Verum sine ordine legitimo non sum facturus. Hæc fuit causa, cur totam hanc cognitionem ad Ecclesiæ nostræ arbitrium referrem. Porro fratres ac collegæ mei, quos ego pro ipsorum merito in Domino veneror, ac quorum auctoritati defero non secus acsi parentes forent, tametsi me invitissimi dimittunt, eo tamen inclinabant ut ego cum Bucero istuc proficiscerer, ac cognito Ecclesiæ statu constitueremus quod maxime utile visum esset: sed id quominus statim exequeremur, hac profectione sumus impediti. Simul vero ac domum redierimus, rem nobis curæ futuram non est quod dubites. Quod ad te privatim attinet, scis vestrûm omnium ingressum merito semper mihi displicuisse. Et ab initio tam inauspicato nihil boni potui expectare, nisi quod Dominum semper rogabam, ut vos sibi faceret idoneos ministros. Interea multa referebantur, quæ nec libebat credere, nec tamen refellere licebat. Certe non absque gravissimo mœrore audiebam quæ spectare providebam tantum ad sacri ministerii dedecus. Nam quod parum amice tractari me fratresque meos audiebam, id vel nihil animum meum affecit, vel ita leviter pupugit, ut nullum ulcus faceret. Quanquam mihi fateor tanti fuisse Farellum & Coraldum, prout eorum pietas, eruditio, sanctitas merebatur, ut non sustinerem æquis auribus quod in eorum contumeliam diceretur, excipere. Hoc ideo non dissimulo, ut intelligas me candide ac simpliciter secum agere. Jam vero quia egregium animum in literis ostendis, & anteriorem affectum respondere verbis confido, plurimum tibi gratulor. A me vicissim expectare secure potes ac certo tibi polliceri, quod ab homine primum pacis amante & à contentionibus alieno, deinde amico sibi tuæque salutis studiosissimo, postremo in remittendis offensionibus non difficili. Interea per nomen Dei obtestor ac tremendum ejus judicium, ut cum eo tibi negotium esse memineris qui olim severissimo examine omnium rationem exiget, nec verbis sibi patietur satisfieri, aut levi aliqua excusatione. Deinde, ut assidue reputes te in munere versari, ut omnium præstantissimo, ita maxime periculoso, nisi summa diligentia intentioneque incumbas ad officium. Quod si me te approbare vis, unum hoc te præmoneo, nihil me abs te requirere, nisi ut fidum te sincerumque Domino servum præbeas. Vale frater mihi charissime. Dominus Jesus te Spiritu suo ad omne opus bonum præparet ac confirmet. Saluta, quæso, pios omnes meo nomine. Ulmæ, Cal. Martiis. M. D. XLI.

Doctores ac Pastores Ecclesiæ Tigurinæ Calvino fratri in Christo observando.

QUanquam nobis semper jucundissimum fuerit scribere ad te, vir clarissime fraterque in Christo venerande: hoc tamen tempore non jucundum modo, sed maxime necessarium esse judicavimus, nisi gloriæ Dei, Ecclesiarum Christi, officiique nostri desertores dici & haberi velimus. Scribimus enim ad eum quem nobis & Christi amor & summa virtus arctissimo amicitiæ vinculo conjunxit, apud quem non dubitamus nos omnia & posse & impetrare. Nec opus est ut longa præfatione attentionem & benevolentiam nobis conciliemus apud te, quum nobis benevolentia tua erga nos jam dudum perspectissima sis: unde & arbitramur te nostris in literis plus simplicitatem & candorem, quam ornatum aut splendorem perpensurum esse.

Quantum Satanæ astus & hypocritarum artes possint non est ut recenseamus, quum in te uno exemplum evidens proditum est, qui improbis illorum machinationibus & conspirationibus ante annos aliquot ex urbe & Ecclesia Geben. ejectus, ad Argentoratenses venisti, qui te exulem, & patria expulsum summo cum honore exceperunt. receptis per gratiam Domini oculis, fidem & diligentiam tuam, quam prius expendere non potuerant, ac qui veri qui falsi Prophetæ, cœperunt agnoscere, adeo ut ejectis aliis, te unum summis omnium votis per honestissimam legationem (ut audimus) repetierint, eoque innocentiæ & fidei tuæ testimonium egregium tulerint. Quæ res nobis & omnibus piis (ut par est) non parum gaudii attulit. Nec dubitamus te quoque singulari quodam gaudio affectum hujusmodi nuncio, utcunque factum sit ut hactenus reditum ad Gebennates tuos distuleris. Quare te nostris literis, quæ apud te plurimum (nisi fallamur) valere existimamus, inhortari volumus, ne vocationem hanc Dei negligas ac contemnas. Non sumus ignari quas remoras objectare caro soleat, ut te à proposito deterreat: Ejecerunt absque causa, indigni quos revisam, inconstantes ac futiles, & hujus generis innumera. Ad has vero voces seu blandas, seu vanas, aures obturare militem Christi convenit. Audienda potius vocatio Domini, eique ilico obtemperandum. Vocationem Domini esse hanc, nihil est ut probemus, quum conscientia tua hujus rei testis tibi sit, ut id nobiscum fateri quoque cogaris: quam vero inhonestum sit Domino reluctari, quantoque cum periculo conjunctum, historia & exemplum Jonæ satis indicat. Jam ut Argentorati hæreas, non sunt tam graves causæ, quum te abeunte Ecclesia Argentinensis nihil jacturæ faciat, quæ tot tantosque viros doctos & præstantes habeat ut vix alia: Ecclesia vero Gebennensis præter unum Viretum habeat neminem; cujus humeris totum onus idque gravissimum incumbit, quod tantisper sustinet donec ad oves suas revocetur: ut interim taceam quanto cum periculo Ecclesiæ Lausanensi desit suus Pastor. Fuit & aliquando celebris Ecclesia Antiochiæ (ut Actorum Apostolorum caput decimum tertium testatur) in qua Prophetæ & Doctores plurimi erant, utiles nimirum & necessarii tum Ecclesiæ Antiochenæ. At quum Dominus alio vocabat, non repugnabant vocationi divinæ neque Apostoli neque Ecclesia, quin dimitterent Paulum & Barnabam in opus, ad quod segregaverat eos Spiritus sanctus. Age nunc, Antiochia quædam Argentina est, in qua Doctores & Prophetæ, interque hos Calvinus, qui propter eximiam eruditionem singulariaque dona à Deo concessa Ecclesiæ eidem utilis est & necessarius. Cæterum Dominus alio vocat. cui vocationi, nostro judicio, non tam Calvinus quam Ecclesia Argentina obtemperare debet, adeo ut non modo non retineat Calvinum, sed cunctantem & renitentem emittat ac ablegandet. Accedit iis evidens doctrina Christi & exemplum. Quanta enim sollicitudine, quanto labore ille æternus Pastor ovem perditam quærere & servare docuerit, Lucæ caput quindecimum luculenter explicat: quin ipse nonaginta novem in deserto relictis erratiram illam ac perditam insequutus est, inventam molliter in humeros sublatam ad ovile reportat. Quid faceret si oves sua

ſponte paſtorem requirereot, qui fugientem tanto ſtudio inſequitur? Ultro offert Chriſtus ſuam gratiam indignis, nolentibus, repudiantibus. at omnis Chriſti actio exemplo oobis eſſe debet: Exemplum, inquit, vobis dedi, ut quemadmodum feci, & vos faciatis. Qoa nunc mente, quo ſpiritu, quave conſcientia tibi occurrentes, te unice petentes deſeres & fugies? Paulus quas verbo Dei genuit ac inſtituit Eccleſias ſæpius inviſit, & ut in officio perſtarent, multum literis eſt inhortatus. Tua opera, tuoque miniſterio, Gebennatium Eccleſia in Chriſto renata eſt: ergone liberos poſt parentem ſuum ejulantes ac clamantes negligere ac contemnere potes? Patierisne ut tot oviculæ prædæ pateant, pro quibus ſanguinem fudit Chriſtus? oe viles tibi ſint quas tanto pretio Chriſtus redemit. Quod prædæ pateant quid opus eſt probare, quum Sadoletus ille dicendi artifex mira ratione & quaſi per cuniculos nuper in Eccleſiam Gebennenſium irrepere tentarit: nec abſiſtet qui ſemel ſpe prædæ illectus cœpit, ſed hoc acriorem iotentioremque impreſſionem io gregem Chriſti inermem & Paſtoris præſidio deſtitutum faciet. Neque vero difficile videatur quod Deus agere jubet, ne pigeat ſequi vocantem Dominum: dabit virtutem, ſapientiam, patientiam qui potens eſt. mentiri neſcit, ut facile vincas ea incommoda quæ obſtare judicio carnis videntur. Nunquam defuit Dominus invocantibus ſe in veritate. Quum tot Eccleſiæ te orent, vel hujus ſolius rei cauſa confidentius agas. Porro de utilitate non eſt quod multa dicamus. Eruis oves plurimas è luporum faucibus, coronam immarceſſibilem tibi apud Deum contexis. Noſti Gebennam in confiniis eſſe Galliæ, Italiæ, Germaniæ, ut magna ſpes ſit iſthinc Euangelium latius in conterminas urbes diſſeminaodi, & pomeria regni Chriſti ampliandi. Noſti Apoſtolum ſibi delegiſſe metropoles in quibus prædicarit verbum Euangelii, ex quibus facile in alias urbes finitimas dimanaret. Quantum vero regno Chriſti ex hac urbe adjicere queas ipſe melius noſti, non prædicando ſolum, ſed & ſcribendo. Hæc ſuot, mi Calvine, quæ nos movent ut te rogemus, obſecremus, obteſtemur, ne vocationem hanc, quam à Domino eſſe non dubitamus, non rejicias, ſed incunctanter & abſque mora ſequaris. Nec dubia eſt apud nos fides tua & voluotas, ſed currentem ultro, ut ocius fiat, calcaribus quibuſdam impellimus. Jam preces & ſupplicationes oostras apud te aliquid poſſe ſperamus. Scis quam te amemus, quid tui cauſa & in gratiam tuam faceremus, ſcis quam te ſuſpiciamus & colamus, & propter dona illa egregia tibi à Domino collata revereamur. Tui autem illi, tuique nominis ſtudioſiſſimi, & Eccleſiarum ac veritatis amiciſſimi, te fratrem & amicum noſtrum oramus ac per Chriſtum obteſtamur: quos contemnere, quibus refragari turpe fuerit. Speramus enim & oos noo omni parte Spiritu Dei vacuos & ex carne tantum conſulere. Tu vale, frater in Domino ſemper obſervande, & pro nobis precare Deum. Ex Tiguro, 4 Aprilis. M. D. XLI.

Farellus Calvino.

Satis arbitror te diſcupere, quid Genevæ agatur, reſcire: ego non minus angor, quod non audiam aliquid: verum malo nihil prorſus intelligere, quam ſiniſtrum aliquid. Tu certe dignus es, qui nihil reſciſcas, quum omnibus illis jam præſens hortator eſſe deberes ad optima: ſed quem accuſem magis, te an Viretum, neſcio. Dudum advolaſſe debueras, etiam omnibus reclamantibus: nam quid movere aliquem uoquam debet, ſi tu non cogeris currere ob ea quæ te pertrahere debent quam citiſſime in illam Eccleſiam? expectas ut lapides vociferentur? hoſtes ipſi coguntur fateri te à Deo illuc vocari, teque non poſſe aliter, niſi repugnans Domino velis. Piorum quis eſt, quæ Chriſti Eccleſia, rem intelligens, quæ non te arguat ceſſantem, & non ſtupeſcat te tamdiu differre adventum? ſi dum moras tuas cogito concidam, prorſus neſcio ubi ſim, & dum Viretum video non aliter incumbentem ut ſubleveetur tanta rerum mole preſſus, illis ſcilicet ſtipatus, corpore ſic affecto, teque tam urgente, quam verum ſenoo illud, Prudentiores eſſe filios ſeculi, filiis lucis. nam quis negotiatorum tantam jacturam non totis nervis vitaret? quis tam præſens & amplum lucrum noo ſectaretur avidiſſime? quæ tarditas major noſtra eſſe poteſt, dum tam ſancta ſunt ſubeunda? Te quæſo cum piis omnibus diligenter invocato Domioo, vide ne mora iſta pecces, & Eccleſiam perdas, & pium fratrem. Si vera ſunt quæ audio de Comitiis, oon poteſt differre amplius adventum ſuum Bucerus. Jampridem certiora omnes hic de te refereote audire ſperabamus, tuis admoniti literis: ſed miramur quod tantum ceſſes. nec eam habebit, timeo, fidem tua narratio, quam ſi prius veniſſes: utinam oon etiam apud Genevenſes aliquid deceſſerit iſta mora. Hæc ante menſes, &, ut mihi videtur, ante annos, idque præter morem, nam noo niſi expectante nuncio literas ſcribo. ſed hæ nuncium anteverterunt: rogant omnes & obſecrantur, ut omnia agam, ut te quam citiſſime habeant præſentem, quem tamdiu exoptant & magnis ſuſpiriis queruntur abſentem. jubetque ut te comiter Senatus ſuis literis. Hic tu & alii tecum non advolabitis? & qui jam ante menſes debeatis veniſſe toties rogati, ita flagitati, quod io quovis deteſtaremini, oon audietis tam ſanctas preces? non parebitis Domino qui per ſuos tam enixe vos obteſtatur? Sed non poſſum id de vobis ſperare. quum videam Genevenſes ſemper pergere in petendo, non, quæſo, ludas illam Eccleſiam: ſed omoes urge ut tibi adſint, veniantque tecum, qui prodeſſe poterunt inſtaurationi Eccleſiæ. quam te rogent omnes fratres & omnes Eccleſiæ, nemo dixerit: nemo non miratur iſtam tarditatem omnium tardiſſimam, nec ſatis poſſunt apud ſe conſtituere quid dicendum ipſis ſit. Si tam tardus fuiſſes ad abeundum, dum jubebaris mecum egredi, quam tardas redire rogatus ſæpiſſime, non ita res haberent: quem offendes Dominum & omnes pios, ſi noo protinus venias. Si alios ex meipſo metior, neſcio quo te ſiot habituri loco, ſiquidem nullius in Eccleſiam culpa tuæ conferri poterit, ſi non advoles vel ſerus, & ita conficiens omnes tam avide tuum adventum expectantes. Verum non puto te tam ſaxeum ad Eccleſiæ preces, ut tam impie eas rejicere poſſis, ſed audies & tandem parebis Spiritui Chriſti, nec amplius differes. Si juxta condictum tu & alii veniſſetis, non dubito quio melius conſultum fuiſſet rebus Eccleſiæ: ſed præſtat ſero quam nunquam. quam vellem eos qui vident manum Domini in populo, Saulis in Gabaonitas peccatum intelligerent, ne ſic impunitum iram Dei deſcendere in plebem faciat. alia ſunt digna quæ precibus deprecemus multa, ſed præſeotes poterimus conferre. Vale & veni, ſed cito. Saluta mihi omnes diligentiſſime & officioſiſſime, Capitonem, Bucerum, Bedrotum, Sturmium, Hedionem, Matthiam Stuenum, nec prætereram Senatores Sturmios & Scribam. Noſtri omnes te ſalvum cum omnibus cupiunt. Neocomi, 25 Auguſti. M. D. XLI.

Calvinus N.

Ut de rebus meis aliquid tibi referam ne tantum ex auditu ſcias, hic partim in reſtituendis rebus collapſis, partim in conſervando qoaliconque ſtatu non leviter exerceor. Dum me Comitia morantur, Bernates Viretum noſtris velut precario dederant uſque ad meum adventum. Is mihi non parum quidem levamnia attu-

attulerat, efficere tamen non potuerat, quin omnia adhuc eſſent difficillima. Quum repoſceretur, obtinui ut mihi prorogaretur tempus ad ſex menſes. Ejus opera, conſilio, fide, ſtudio adjutus, utcunque in meliorem formam reſtitui quæ vel prorſus everſa vel fracta, lacera ac diſſipata erant. Principio hinc fuit inchoandum, ut leges Eccleſiaſticæ ſcriberentur. Nobis adjuncti ſunt ſex è Senatu qui eas conciperent. Intra 20 dies formulam compoſuimus, non illam quidem ſatis abſolutam, ſed pro temporis infirmitate tolerabilem. Ea ſuffragiis populi recepta fuit. Conſtitutum deinde judicium quod morum cenſuram exerceat, ac Eccleſiæ ordini ſervando invigilet. Volui enim, ſicut æquum eſt, ſpiritualem poteſtatem à civili judicio diſtingui. Ita in uſum redut excommunicatio. Quoniam peſtis in Germania ſæviebat, & altera ex parte bellum, feci ut ſupplicationes extraordinariæ decernerentur. Precationes quibus in iis uteremur conſcripſi. Adhæc ut in Sacramentorum adminiſtratione amplior ac luculentior haberetur explicatio, novas formulas addidi. Tandem veni ad Catechiſmum, in quo ſcribendo Dominum mihi adfuiſſe confido. Paucorum dierum ſunt iſtæ lucubrationes, fateor: ſed inter tot avocamenta quibus ſubinde huc illuc abripior, nullus labor non difficilis. Nnn enim memini ex quo hic ſum, duas horas ſine interpellatione mihi datas eſſe. Adde quod Inſtitutionem Latinam abſolvere oportuit, in qua poſtquam exierit, videbis me non leviter ſudaſſe. Hæc tamen omnia mihi facilia ſunt toleratu, præut eſt aliud malum quod me mirifice excruciat. Habemus enim Collegas minime nobis commodos: quorum duo, quum expulſi eſſemus, in locum noſtrum irruperant. alter interea neſcio quomodo obrepſit. Nam duo ex iis qui vacuam poſſeſſionem initio occuparunt, fugam ſibi conſciverunt. Tertius etiam me aliqua parte moleſtiæ jam levavit, quia petiit miſſionem, quam non difficulter impetravit. Reſtabant adhuc duo, qui mihi plurimum negotii faceſſent, niſi reſipuerint. Alter feroci vel potius truculento ingenio, nullis ſanis conſiliis obtemperat. Alter autem vafer ac verſipellis totus ex mendaciis & aſtu conflatus eſt. Ambo indocti juxta & ſuperbi. Ad inſcitiam accedit incuria & ſecuritas, quia nunquam vel per ſomnium cogitarunt quid ſit Eccleſiæ præeſſe. Inter has ſpinas mihi neceſſe eſt verſari. Rogabis, quæ ſit hæc neceſſitas. Paucis tibi exponam: ſcis fæcem in dolio relinqui, quæ exhauriri nequit quin liquidum ac purum vinum corrumpatur: ita hic mihi accidit. Poteram quum veni uno verbo, ſi libuiſſet, eos abigere, ſed expendi quid ferret temporum conditio. tunc excitatus erat horribilis tumultus in Eccleſia Neocomenſi, ad quem reſtinguendum ex itinere deflexeram: nec tamen aliquid profeceram, niſi quod mitigatis paulatim animis, locus erat remediis datus: quæ tamen difficilia fore videbam. Hic nullus erat ad manum qui ſubſtitueretur, ſi quem curarem amovendum. Ita Eccleſia manebat deſtituta, ſi quid tentaſſem. Tertium impedimentum inde erat, quod rationem diſciplinæ nondum habebamus conſtitutam, qua illos aggrederer. Nolebam autem violentæ ejectionis ſpecie malum exemplum edere, vel in hoc tempus, vel ad poſteritatem. Hoc etiam aliqua ex parte me tenuit, quod periculum erat ne qui me cupidius hanc cauſam vindicandi potius animo, quam recto zelo perſequi ſuſpicarentur. Quanquam hoc ſolum moram nullam attuliſſet, ſi cætera adfuiſſent. Ergo in animum induxi eos quoquo modo tolerare, quia tollendi facultas non erat. Nec me latebat quam duras in me leges reciperem. Neque enim ſatis eſt Collegam aliquem habere, niſi cum eo pacem ſimul colas. Pacem vero conſtare mihi non poſſe ſatis ſuccurrebat, niſi magna eam moderatione & tolerantia redimerem. An iſtuc, inquies, tam durum? ſane, ut me noſti, judicare potes quam non mihi proclive ſit. facio tamen vim ingenio meo, ac mea moderatione illorum improbitatem ſic teneo concluſam, ne palam erumpat. Nec ipſi diffitentur multo ſe humanius fuiſſe à me tractatos & hodie tractari, quam ſperare auſi eſſent. Neque erga ſolos ipſos, ſed alias quoque reliquias factionis eam adhibui moderationem, ut velint nolint cogantur hoc agnoſcere ac prædicare. Nam ſi ſcias quam plauſibile futurum fuerit, ſi plenis velis in eos invectus forem, mireris me tantam occaſionem prætermiſiſſe. In Senatu quum verba facerem, ſic miniſterii mei honorem aſſerui, ut adverſariis in totum pepercerim. Quid enim attinebat, inquies, canibus mortuis inſultare? multos enim reperias qui vix ſibi temperaſſent. Ubi in concionem prodii ad populum, nemo non erectus erat magna expectatione. Atqui commemoratione earum rerum quas omnes certo expectabant penitus omiſſa, pauca de muneris noſtri ratione diſſerui: adjunxi deinde modicam & verecundam fidei & integritatis noſtræ commendationem. Hæc præfatus, locum explicandum aſſumpſi in quo ſubſtiteram: quo indicabam me ad tempus intermiſiſſe magis, quam depoſuiſſe docendi munus. Quantum ad calumniarum purgationem attinet quas ſcelerati illi de nobis ſparſerant, populus mihi in ea anteverterat. Nam in eo Plebiſcito quod de revocando me factum fuerat, vocabant fidum ſuum Paſtorem. Alterum deinde Plebiſcitum ſequutum erat, quo Senatus Populuſque fatebatur gravem nobis factam eſſe injuriam, & veniam ejus facinoris à Domino precabatur. Poſt reditum impetravi ut legatio ad Gulielmum Collegam meum mitteretur petitum, ut gregem ſuum viſeret: tum deinde in eam urbem ubi alter ſepultus eſt, ut mortuo apud Eccleſiam illam teſtimonium redderetur. Habes aliquam partem eorum quæ mihi acciderunt. Tu, mi frater, nunc Deum precare ut iſta omnia in bonum finem dirigat, ac mihi conſilium, animum & vires ſubminiſtret ad opus ſuum fideliter & prudenter peragendum. Nam quo longius progredior, eo melius ſentio quam negotioſam atque arduam provinciam ſuſtineam. Si quando illinc ad nos transvolare potueris, ſcis quam gratus mihi futurus ſit tuus conſpectus: & ſpero tibi proximas ferias vindemiales fore ad eam rem opportunas. Vale mihi chariſſ. frater. Genevæ.

Miniſtris Bernenſibus, fratribus & ſymmyſtis chariſſimis, s.

INviti quidem facimus, ut ea ſcribamus vobis de Amedeo Camperello, quæ ejus famam graviter lædant, & domeſticis ejus commodis forſan poſſint abeſſe. Nam præter communem humanitatis legem, præter Chriſtianæ etiam dilectionis officium, hoc quoque nos movet, quod nuper Symmyſta noſter fuit. Sed quia eo ventum eſt, ut tacere non liceat quin nos ſubſtituamus reos in ejus locum, imo quum ipſe nobis ſua improbitate loquendi neceſſitatem imponat: nobis venia dari debet, ſi eum propria culpa premi malumus, quam nos immerito gravari. Quanquam ne hæc quidem ratio nos impuliſſet ad detegenda ejus flagitia, niſi hic & Chriſti honnr, & Eccleſiæ diſciplina, & fraternæ etiam inter nos conjunctionis ratin verteretur. Ambit enim jam in agro ditionis Bernenſis miniſterium. Id conſequi non poteſt abſque magno Evangelii dedecore, quin diſciplina peſſimo exemplo labefactetur, & reſcindatur omnis quæ inter nos eſſe debet communicatio. Neque de his rebus volumus nobis haberi fidem: ſed vobis judicium deferemus, poſtquam expoſita fuerit cauſa. Proinde, quando ita res habet, potior ſane & Chriſti & Eccleſiæ habeatur ratio quam unius privati hominis: & ejus quidem hominis quem dum videmus ſponte velle perire, vix miſericordia cenſemus dignum, donec ad ſaniorem mentem redie-

rit: nisi quod hoc quoque ipsum dolendum est, sicuti profecto dolemus, hominem sacro ministerio functum, quasi devoto animo sibi exitium accersere. Hæc porro historiæ summa est. Hac conditione recipimus in collegium nostrum Ministros, ut Ecclesiæ Genevensi serviant tam in agro quam in urbe: quocunque fuerint Senatus auctoritate & nostro judicio, destinati. Hic ex agro in urbem accitus fuerat, quo tempore res erant turbatæ: postea quum nonnulli eo longe doctiores in agrum ablegarentur, retentus in urbe fuit, quia bene vocalis erat, & orationem habebat vulgo accommodatam. Sæpe tamen interea monitus fuit in conventu fratrum, cum de aliis vitiis, tum de negligentia, & dissoluto vitæ genere. Ab uxore etiam multa offendicula oriebantur: sed nihil pejus nos habebat, quam quod in cauponis frequentior erat quam domi. Quod fieri non poterat quin voraret uno prandio diei unius stipendium, quo se & uxorem alere debebat: & interea vulgi sermonibus non se modo, sed omnes Ministros exponeret. Sodales habebat belluones quosdam prostituri pudoris, qui infamiam augebant. Quum eos ceperat urbis fastidium, animi causa sic rusticabantur, ut aliquanto plus licentiæ indulgerent. Id illi placide aliquoties, sed tamen severe ostensum fuit. Atqui, tanquam humanitatis oblitus foret, nullum resipiscentiæ signum præbuit. Nam sicut ad populi famam occalluerat, ita nostras monitiones parvo æstimavit. Ergo nisi hominem perditum vellemus, remedium nobis unum restabat, à sodalitiis, quibus sponte nunquam renunciasset, eum loci distantia removere. Est in præfectura Tononiensi parochia, hujus Ecclesiæ membrum. Minister ejus loci paulo ante mortuus erat. Donec successor esset ordinatus, unus ex nobis illuc die Dominico proficiscebatur. Et jam omnes urbis Ministri vice sua perfuncti erant, præter Calvinum & illum. Recepit ergo se iturum: postridie innotuit, domo pedem non movisse. Nos Ministri urbis non amplius differendum censuimus, quin illuc mitteretur. Judicium nostrum Senatus comprobavit. Quum tamen adhuc nonnihil refragaretur, tota fratrum congregatio id scivit. Passus est itaque se ordinari illic à fratre nostro Calvino. Nos quid sentiat ille, ex operibus cernimus. sed ludum puerilem esse non putamus, quum solenni ritu addicitur uni Ecclesiæ minister, cum publica nominis Dei invocatione. Nunc intelligite quid sequutum sit. Quoniam uxor erat partui vicina, veniam sibi dari petiit, si non tam cito familiam & supellectilem suam illuc transferret: se tamen interea non defuturum concionibus. Dilationis venia illi data est ad certum tempus. Non præstitit quod promiserat. subinde enim eligendus erat ex nobis qui subiret ejus vices. Interea certis indiciis olfaciebamus, alio eum adspirare: sed dissimulamus, donec passim volitaret rumor, eum subrogatum iri Bernetensi ministro. Claudius Veronus quo cum capitales exercuerat inimicitias, assiduus apud eum erat. is negotium, si vera fuit fama, peregit. Imo satis patefecit, nihil temere de se fuisse creditum. Testis enim est tota classis Gayensis quam petulanter se gesserit, ut eum quovis modo promoveret. Re propemodum convicta, admonuimus ut se purgaret: nos enim reatum jam sustinere coram Deo tam longæ cessationis, & apud homines flagrare infamia, quod putarent nos sponte connivere. Quia frigide tantum negabat, jussimus ut ad hæc tria postulata nobis responderet: Annon eo conscio ac volente, imo etiam rogante, agitatum foret de eo in locum Joannis Bernetensis subrogando. Deinde, quum ordinatus fuerat Dralliani Pastor, an serio suscepisset ejus Ecclesiæ curam: an vero aliud jam tunc animo propositum haberet. Tertio, an, quum admonitus fuerat à nobis de statione illic figenda, serio testatus esset sinceroque animo, statim se migraturum, anne temporis causa hoc finxisset. Nullum fuit ex tribus rogatis, de quo certum aliquid & planum potuerimus elicere. Tantum ambagibus & involucris effugere conatus est. Secundo revocatus, perstitit in suo illo tergiversandi artificio. Porro missionem sibi dari volens, at honestam, aut saltem absque ignominiæ nota, prætextum afferebat, quod propter gravem uxoris morbum, neque hic, neque alibi usquam ministerio fungi posset ante sex menses. Hoc eum mentiri cum ex verbis male cohærentibus apparebat, tum quia domi illi exciderat vox impia: brevi ab hac tyrannide, in qua esset, exiturum. Erant justæ causæ, cur ministerio abdicaretur, aut saltem ad Senatum mitteretur, quo jurejurando adigeretur ad canonicam purgationem. Præterquam enim quod vehementibus indiciis & communi fama premebatur: responsiones ejus partim flexiloquæ, partim contumaces, eum non esse innocentem prodebant. humanius tamen cum eo egimus. Ad Senatum misimus tres ex nostro collegio, qui ipso audiente, exposcerent: justis ac necessariis causis nos fuisse compulsos ad eum transferendum. Eum legitimo ritu fuisse ordinatum: nos tamen certis signis animadvertisse, merum fuisse simulationem, quod se passus fuisset ordinari. Nunc eum missionem petere. Obtendere causas quæ nullo modo nobis probarentur. Nos quidem nequaquam auctores esse ejus retinendi: quia inutilis futurus esset: sed potius relinquendum esse ut abiret, improbato tamen ac damnato ejus discessu. Nisi hæc omnia ipse approbaret, in mandatis habebant fratres totam vitæ ejus historiam dedecore plenam referre. sententia quidem nostra à spe ministerii in posterum erat exclusus. Confessus est verissimum esse quicquid dixerant fratres nostri. Triduo post aut circiter, obtulit se fratribus classis Gayensis, ut sibi locus apud eos daretur. Hic cernitis hominis desperatam impudentiam, qui in cœtu nostro bis aut ter asseruerat, sibi necessario ab omni publico munere supersedendum esse: idem in Senatu nostro confirmaverat. statim conditionem ad portas ambit. Vos statuite, an tolerabile sit Ministrum verbi Deo & Ecclesiæ mentiri in re tanta. Quo se in fratrum Gayensium favorem insinuaret, finxit se habere quædam arcana, quæ in tempus opportunum differret. Privatim conquerebatur in aures singulorum, fratrem nostrum Calvinum sibi & cuidam sodali suo, qui cum eo nuper ad vos, nescimus qua de causa, profectus est, infestum esse quod parochiæ cujusdam possessiones à Clarissimo Senatu vestro emissent. Id improbissime ab eo fuisse confictum, nos testes sumus: & res ipsa clamat. Verum longius multo perrupit. Berna enim reversus testimonium à Senatu nostro quum peteret, multis & mordacibus calumniis nos impetivit. Senatus, id quod erat, iniquum fore ratus, si nos ad purgationem non admitteret: triduo post eum adesse jussit: nos quoque vocati sumus. Præfati nos minime voluntarium cum eo suscipere certamen, mirari nos diximus, quis eum genius incitasset, ut nos criminando meliorem suam causam existimaret se facturum. Tum omnia illa quæ audistis, ordine recitavimus, ut inde judicium fieret. Nihil prorsus negavit: neque silentio contentus, ingenti omnium stupore confessus est, id totum esse verum. Iterum permissu Senatus purgare nos cœpimus à malevolentiæ suspicione, quam nobis abeuntibus inusserat: diluimus item calumnias, quas nobis asperserat. Qua in parte servilis ingenii malitia apparuit. Testatus enim est coram Senatu se absque ullius nota petere missionem: nec sibi in animo esse quempiam gravare invidia: Actis autem publicis multa continebantur, quibus nobis odium conflare studuerat. Defensio nostra talis fuit, ut nequissimus calumniator ab omnibus judicaretur. Sed quid perferimus aliorum judicia? Ipse, obmutescendo, se palam damnavit. Neque id modo: sed maxima ex parte vera esse omnia, ultro annuit.

Quia

Quia non adeo frequens erat Senatus, rejecta fuit causa in hodiernum diem. Postquam introducti fuimus, Senatus nobiscum expostulavit, quod non citius ad se detulissemus talem causam. facilis fuit & prompta excusatio: quod quum fuissemus justo humaniores, tamen accusaremur nimiæ sævitiæ. Cæterum vel clementiam, vel indulgentiam nostram nequaquam eo spectasse, ut aleretur in suis vitiis, sed ne præcipitem impelleremus: postea rogavimus uno verbo Senatum ut testimonium ex actis publicis redderet clariss. vestro Senatui. Quod se facturum non difficulter recepit. Nunc superest, ut ipsi quoque partes vestras impleatis. Non estis à nobis vel docendi, vel monendi. Videtis quantum intersit communis concordiæ, non contemni à vobis nostram Ecclesiam. Et vos cordatiores judicamus, quam ut in ullius hominis gratiam, malo exemplo calculum vestrum addere velitis. Unum est quod velimus à vobis impetratum, ne gravemini in Senatu vestro summam hujus historiæ nostro nomine referre. Miseret nos quidem hominis prorsus perditi. Verum quoniam fieri aliter nequit, pereant qui tales sunt potius, quam ut totam Dei Ecclesiam perdant. Valete amantissimi viri, & fratres nobis charissimi.

JOANNES CALVINUS
Fratribus Monsbelgardensibus.

Literæ vestræ, ut par erat, gravem acerbumque dolorem nobis attulerunt: quod ex illis intelleximus, novas subinde molestias vobis exhiberi, eorum hominum importunitate, qui tantum ad turbandam Ecclesiam nati videntur. Verùm sic statuite cum animis vestris, quum aliud propositum ipsi habeant, & alio consilio à Satana excitentur, servire tamen Domino, ut per eos exerceamur. Quantum hactenus potui æstimare ex re ipsa: sicut ex Ecclesia Wittenbergensi fluxit hac nostra ætate Euangelium; ita multi illinc emergunt non dissimiles iis, qui Hierosolyma olim profecti, quocunque venerant, negotium facessebant veris Christi servis, & tumultuandi occasionem captabant. Hoc facit κακοζηλία: dum præpostera affectatione quærunt in quo similes haberi possint magnis viris, ut sibi quoque magnitudinem aliquam concilient. Verùm hoc tantum consequuntur, ut sicuti sunt, ita appareant meræ simiæ. Hoc ideo dico, ne ab Ecclesia Wittebergensi cujusquam animus alienetur. Nam sicuti olim Petro, Jacobo, aliisque Apostolis aut nesciis, aut repugnantibus cursitabant inquieti illi spiritus ad impediendum inter Gentes Euangelii cursum: ita certo ausim asserere Luthero non minus quam nobis displicere ineptos istos Thrasones, qui Wittebergensis Ecclesiæ prætextu, ad res bene constitutas ex statu suo commovendas, abutuntur. Nam quid habet causæ iste vester, ut rebus apud vos compositis ac pacatis certamen moveat? Litigat de frivolis nescio quibus ac nihili ceremoniis. Hoc tametsi jam & iniquum, & alienum à Christiano spiritu, tamen utcunque esset tolerabile: verum ulterius progreditur. Nam adigere vos conatur ad res prorsus vitiosas. hic vobis fortiter resistendum est. Obtendat quantum volet magnorum virorum nomina: scitote eum fucum facere. Nam ea prudentia & gravitate præditus est Lutherus, eo ingenii acumine, eo judicio, eaque moderatione præditum novi Snephinum, ut non dubitem manum vobis libenter porrecturos, ubi rem bene ac penitus cognitam habuerint: primum tamen de rebus ipsis iterum dicam, quod videbitur. Nam semel jam vobis mentem meam exposui.

Infantes à mulieribus baptizari, ex pessimo errore natum est, quod de eorum salute actum putabant, si defuisset Baptismus. Itaque in scholis definierunt, de necessitate salutis esse hoc Sacramentum. Atqui nos eorum salutem scimus consistere in fœdere Domini, quo recipiuntur & cooptantur in societatem populi ejus. Hoc quidem fœdus obsignari Baptismo fatemur, sed ita ut per se satis firmitudinis habeat, etiamsi non accedat signum. Gravem ergo injuriam faciunt promissioni Dei, qui infantibus non tinctis claudunt ejus regnum, quos ipse suos pronunciavit, antequam nascerentur. Et certe qui hac superstitione tenentur, magicam incantationem faciunt ex Baptismo. Verum Christus, inquiunt, renascentiam ex Spiritu & aqua postulat. Ex simili ignorantia emersit hæc interpretatio. Quidam ex veteribus nomine Aquæ mortificationem intelligunt. Alii volunt esse metaphoram. Ego simpliciter aquam & Spiritum pro eodem accipio, hoc sensu, Renasci nos oportere ex Spiritu, qui aquæ officio fungitur in nobis abluendis, sicut alibi ex Spiritu sancto & igni. Cæterum ut demus fieri eo loco Baptismi mentionem, an ideo tamen salutem alligabunt aquæ? quum satis constet, nondum ita usitatum tunc fuisse Baptismum, quin multi, aut sancti, aut sanctorum filii, absque eo migrarent. Et qui fuerunt ex Papistis deterrimi, hanc necessitatem Martyribus remiserunt: quum Baptismum sanguinis, aquæ vice substituerunt. Hæc porro sana est doctrina, gratuita Dei acceptione in fœdus salutis receptos esse fidelium liberos: idque Deum nobis testatum fecisse hac promissione, Ego sum Deus seminis tui. in hac ergo promissione acquiescendum nobis est. Hujus quidem promissionis sigillum est Baptismus: sed ita ut illa per se sufficiat si contigerit huic accessioni non dari tempus & locum. sed hoc quoque simul observandum est, mandatum esse Baptismum Ecclesiæ: ejusque administrationem alligatam esse verbi ministerio: ita ut separet quæ Deus conjunxit, qui eam ad mulieres transfert. Quibus enim, obsecro, dictum est, Ite, baptizate: nisi his quibus data jam erat docendi potestas, & munus commissum? Nam quod, ut audio, conantur illa discerpere, nimis est puerile & ridiculum. sic itaque constituo, Baptismum obstetricum, impiam esse veri ac legitimi Baptismi profanationem. Quod si veteris Ecclesiæ auctoritas quæritur, fateor equidem, de Baptismo à viris privatis administrato Augustinum *libro 2.*
hæsitare. Invaluerat enim jam consuetudo, qua plus *contra*
vir, non secus ac bonus interdum nauta tempestate *epistol.*
abripiebatur à recto cursu. Neque tamen audet ne- *Parmeniani,*
gare, quin peccatum sit, utcunque extenuet. Cæ- *cap. 13.*
terum de mulieribus, absque ulla exceptione constitutum fuit in Concilio Carthaginensi, ne omnino *Canone*
baptizare præsumant. Hoc decretum in Rhapsodiis *100. Concilii Carthag.*
Gratiani corruptum legitur, supposititia exceptione: sed inspicite volumen. Illic ad verbum habetur sicuti refero. Quanquam mihi plus satis est sacrosancta Dei veritas: etiamsi mors ob eam causam esset oppetenda. Consilium quod ipse caperem, non possum aliis non dare. Videte ergo fratres ne inter manus vestras polluantur sacra Dei mysteria, quæ apud vos certa lege deposuit, ut reddenda sit vobis ratio, nisi sanguine potius vestro vindicetis purum eorum usum, quam adulterari ullo modo patiamini. Non carebit hæc constantia periculo, sed insignem illam Cypriani sententiam bene ac penitus animis vestris insculptam esse convenit, Servos Domini, fideliter ejus mandatis obedientes, vinci non posse: utcunque mori possint. Veniat etiam in memoriam altera memorabilis vox ejusdem sancti viri, quam Augustinus refert, In re tam sancta nullum esse deliberationi locum. Quæ eo plus ponderis meretur, quod ipse eam in re præsenti edidit, quum jam ejus cervicibus carnificis manus instaret. Quantum ad vos, nondum eo usque ventum est: quo diligentius est providendum, ne otii natum vestri causa, veritatem Dei prodendo, vestrum ministerium Satanæ ludibrio prostituatis. Quæretis, quidnam ergo vobis sit agendum. Hæc mihi opti-

ma ratio videtur, ut Principi excusetis, ne vestras conscientias ultra urgeat quam ferre possint, ac rationes quidem proferatis quæ vos retineant: ad extremum si ille nihil mitescat, confugiatis ad illam Petri vocem, Obediendum magis esse Deo quam hominibus.

De pulsu campanarum & diebus festis ita sentimus, ferendas potius esse vobis has ineptias, quam stationem in qua estis à Domino collocati deserendam: modo ne approbetis: modo etiam liberum vobis sit reprehendere, quæ inde sequantur superstitiones. atque in eam rem diligenter incumbatis. Sunt autem tria potissimum capita.

Quod dies à die discernitur.

Quod cultus Dei constituitur in feriis.

Quod non in Dei tantum honorem, quod ipsum jam foret Judaicum, sed hominum quoque dies observantur.

Quod vos convenire prohibet Princeps, nullo modo est tolerabile. Quamobrem cessandum vobis non erit, donec tam iniquum interdictum abrogaverit. Quid enim non dico tandem, sed brevi futurum est Ecclesiæ, si nulla sit communicatio inter Ministros, nulla consiliorum societas, nullæ communes deliberationes? Pereamus vero centies potius, quam in talem Ecclesiæ dissipationem consentiamus.

Tantum constantia & fortitudine opus est, qua si Dominus vos instruxerit, quicunque erit eventus, bene habebit res. Ac ne modum non adhibere vobis videar, à longiori exhortatione supersedeo. Quod nisi ita persuasus essem, vos ad omnia subeunda paratos fore potius, quam minimum digitum à via deflexuros, diligentius ad vos confirmandos adniterer. At ne in re supervacua laborem, tantum Dominum precabor, ut vos Spiritu fortitudinis ac fiduciæ stabiliat, eoque vos invictos reddat adversus omnes Satanæ machinationes. Hoc faciunt mecum uno consensu omnes mei Collegæ, de quorum sententia hæc scripsi. Valete, fratres dilectissimi, ac pergite, sicut cœpistis: ne si rimam patefeceritis hosti, tanquam in urbe capta insultet. Genevæ, 8. Idus Maii. M. D. XLIV.

Calvinus Snephsio.

Quum jam ante quatuor menses intellexerim fratres nostros Monsbelgardenses ob nescio quos ritus immerito vexari, quia non libenter quidquam in suis Ecclesiis cum gravi plebis offendiculo innovari patiebantur, petieram abs te per literas, ut ad illos molestia sublevandos, auctoritatem tuam interponeres. Postea audivi, missum illuc à Principe fuisse doctum quendam & pium virum, qui omnia statim pro sua prudentia & æquitate composuit. At quum fratres tranquillo in statu esse existimarem, & hoc illis nomine gratularer: ecce iterum derepente affertur tristis nuncius, novum certamen illis ab Angelandro excitatum esse. Quanquam ignotus est mihi Angelander ille: fretus tamen amoris erga te mei conscientia, & vicissim fiducia tuæ erga me benevolentiæ, jam ante prioribus literis simpliciter tibi exposui, quid de eo sentirem. Certe quum fratribus, quos ego modestos esse & quietos, pacisque amantes scio, negotium exhibere non desinat, quasi perpetuum illis bellum indixerit: quum deinde & rixandi cupidum, & in sustinendis malis causis pertinacem esse videam: non possum aliter de eo judicare, quam hominem esse importuni ingenii, & qui ad impediendum Domini opus, quam ad promovendum sit aptior. Antehac de Sacramento Cœnæ litigavit. fratres, ut se purgarent ab ejus calumniis, confessionem ediderunt, brevem quidem & simplicem, sed meo judicio piam & orthodoxam: & quam tibi quoque probatum iri confido. Nunc quæstionem hanc exagitat, num impii Christi corpus in Cœna recipiant: scio te, eruditiss. Snephsi, à supervacuis contentionibus, sicut gravem & moderatum virum decet, prorsus abhorrere. Quo liberius, quid de hac controversia sentiam, apud te profitebor. Ego quidem axioma illud constanter tenendum censeo, Qualiscunque sit vel Sacramenti minister, vel is qui accipit, nihil tamen eorum impietate derogari Sacramenti vel naturæ, vel efficaciæ. Itaque constitutum hoc habeo, offerri in Cœna Christi corpus dignis simul & indignis. Verùm ab infidelibus ita recipi, ut ejus communione fruantur, persuaderi nequeo. Nec poto meam sententiam à tua discrepare. Nisi enim Christum à suo Spiritu velimus separare, non faciemus eos Christi participes qui illius Spiritu penitus sunt vacui. Si ergo capax Christi non est, nisi qui ejus Spiritum admittit: quid de infidelibus sentiendum erit, qui Spiritui Christi non modo viam omnem præcludunt, ne locum apud se habeat; sed etiam, quoad in se est, ipsum procul arcent? Atqui sic videtur fieri Deo injuria: perinde acsi ejus veritas ab hominis arbitrio penderet. Id vero nequaquam inde sequitur. Neque enim efficiunt impii sua pravitate, quin Sacramentum Domini vim suam retineat: quin illis sub panis symbolo offeratur: quin denique verax in suis promissis maneat Christus. Sed aliud est mutare rei naturam & in nihilum redigere: aliud, respuere oblatum donum, ne ad eum usque perveniat cui offerebatur. Atqui reclamat Paulus, quum testatur qui indigne manducant, judicium sibi manducare: quia non dijudicent corpus Domini. Ego vero nihil dico, quod non optime cum his Pauli verbis congruat. Jure enim rei sacrilegii pronunciantur, qui datum sibi Domini corpus repudiando contumelia afficiunt. Quanquam ut nihil futurum incommodi video, si quis dicat recipere etiam quodammodo ipsos, sed intus non percipere: ita facile id concederem. Verum fingamus de eo non convenire inter nos per omnia: quæstionem tamen ejusmodi esse arbitror, quæ majore cum fructu sopiatur, quam usque ad contentionem protrahatur in medium. Quid enim, obsecro, hoc ad plebem, num ab impiis manducetur Christi corpus? Neque vero me latet veteres sic interdum solere loqui. Sed quo sensu ita loquantur, cum ex multis aliis Augustini testimoniis constat, *Hom. 26 in Joan.* tum vero ubi dicit Sacramentum hoc sumi ad vitam aliis, & aliis ad exitium: rem vero non nisi ad vitam iis qui ejus participes fuerint. Quo etiam pertinet altera ejus sententia, Judam cum Apostolis edisse quidem panem Domini, illos vero edisse panem Dominum. Verum sicut dicere cœperam, quorsum hac disputatione opus, modo constet impiorum malitia nihil Sacramenti naturæ & efficaciæ deperire? nisi quod in eorum usque animas non penetrat, propterea quod clausus est aditus? Ubi, inquam, de hac re convenit: an convenit ob quæstiones spinosas & intricatas inter nos tumultuari? ubi pacis studium? ubi cura ædificationis? cur nulla in re dissentientem ferre possumus, quin mox prorumpamus in hostile certamen? Quando autem videmus Angelaodrum, ut solent homines indocti, ferocia & intemperie sua abripi, ut susque deque & Domini gloriam, & Ecclesiæ ædificationem habeat, obsecro te, optime Snephsi, ut eum auctoritate tua coërceas, ne ulterius sanctis & eruditis hominibus pergat molestus esse. sic enim agendum est cum indomitis istis capitibus, quæ ratione se regi non patiuntur. Neque miseris asperius aliquanto me de ipso loqui. Nimium enim diu patientia nostra abusus est, nos simul omnes & nostras Ecclesias petulanter impetendo. Quod hactenus tacuimus, in eo habuimus non tam ipsius quam Christianæ unitatis rationem. Nunc vero fratrum nostrorum, non Monsbelgardensium, sed Neocomensis Ecclesiæ & hujus nostræ rogatu ac mandato te per Dominum obtestor, ut frenum illi injicias antequam

tequam ejus stultitia, ne quid dicam gravius, longius innotescat, magno ejus dedecore. Quis est enim Angelander ut nunc Bucerum allatret, nunc istum mordeat, nunc illum laceret, atque ita pro sua libidine quemlibet arripiat ex iis qui utiliter desudant in promovendo Christi regno, ut omnibus simul maledicat: neque id modo, sed universas quoque Ecclesias furiose suæ censuræ subjiciat? Plus satis est, quod hoc impune illi hactenus licuit. Tuum vero est, observande frater, tantam hominis audaciam reprimere, ne ulterius erumpat. Ego, quia certo persuasus sum, me abs te amari, minime dubito, quin hæc in bonam partem accipias: atque etiam facile ignoscas, sicubi mihi aliquid nimis durum exciderit. Porro, ut finem epistolæ faciam, non aliud abs te peto, nisi ut fratres amore tuo dignos in optima causa commendatos habeas: quod nullo negotio me impetratutum confido. Vale ornatiss. Snephi, amice charissime, & colende in Christo frater. Dominus Jesus te Spiritu suo gubernet perpetuo in Eccesiæ suæ salutem.

De Cœna Domini brevis admonitio.

SAtis convenit, repræsentari in sacra Cœna fidelibus communionem quam habent cum Christo. Neque ea res controversiam habet.

Nunc quæritur significetne duntaxat illic Christus, ac signo externo figuret, nos corporis ac sanguinis sui esse participes: an re ipsa etiam adimpleat ac præstet quod promittit: nos scilicet sic fieri participes corporis ac sanguinis sui, ut totus noster fiat; quo omnia ejus bona jure istius communionis ad nos pertineant.

Nos vero sentimus ac docemus repræsentationem veram esse: ideoque efficaciter illic exhiberi, quod signo visibili promittitur. Hoc autem aliter fieri non potest, quin fideles dum signum recipiunt, corpori ac sanguini Domini communicent. quod est habere veritatem signi.

Ac ne ambiguum sit quod dicimus, hic definiendum est quid sit corpori ac sanguini Domini communicare. Porro, non accipimus pro Simpliciter credere, sed pro eo quod est Fide recipere Christum, ut non tantum in nobis habitet, ac maneat, sed etiam ut in unum corpus cum ipso coalescamus: sicut Paulus docet nos esse carnem de carne ejus, & de ossibus ejus. Id quum volumus exponere, dicimus Spiritualiter fieri. Ea verbum Spiritualiter sic interpretamur, ut duo comprehendat: nempe hoc esse opus mirabile Spiritus sancti, quod captum mentis nostræ excedit. quemadmodum Paulus admiratione correptus exclamat, Magnum hoc esse mysterium. Deinde manducationem hanc non fieri carnali modo, ut corpus dentibus atteratur, vel ore deglutiatur, vel in alvum descendat.

In hunc modum excludimus absurdas omnes illas imaginationes quibus mundus detinetur de Locali præsentia, vel diffusione corporis glorificati. Neque enim talem Christi præsentiam in Cœna concipimus, quæ vel panis elemento ipsum affigat, vel in panem includat, vel alio modo circumscribat (quæ omnia cælesti ejus gloriæ derogare palam est) nihilo etiam magis, quæ mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quæ humanæ naturæ veritati non obscure repugnant.

Has exceptiones diligenter ad populum explicari necesse est. Videmus enim ut homines fere de vera fide parum solliciti, qua sola & in Christi societatem pervenimus, & cum ipso cohæremus, modo carnalem Christi præsentiam habeant, quam ultra verbum ex mera superstitione somniant, satis illum præsentem habere se putent. Videmus etiam in quam idololatriam prolapsus sit mundus.

Semper ergo, quum de hac re facimus mentionem, nominatim rejicimus absurda illa omnia, quæ aut cælesti Christi majestate indigna, aut ab humanæ ejus naturæ veritate aliena esse apparet. Nihil denique prætermittimus, quod ad refellendam adorationem illam crassam ac carnalem, alias que omnes superstitiones, quæ vel fuerunt in Papismo, vel obrepere nunc aliquo modo possent, videatur facere: modo ne obscuretur vel extenuetur inæstimabile illud beneficium, in quo tota Cœnæ vis & efficacia consistit: nempe exhiberi nobis quod figuratur. Quod fieri non potest, nisi recipiamus illic corpus ac sanguinem Domini, non phantasia aut apprehensione mentis, sed reipsa ita nobis offerri, ut vera substantialique unitate cum ipso cohæreamus.

CALVINUS N. S. D.

NOvum & odiosum istud certamen, quod prioribus molestiis accessit, valde me, ut par est, habet anxium. Eoque magis, quod dum fidem nostram imploras, quale tibi dem consilium non reperio. Causam bonam esse fateor, sed ad eam sustinendam auctoritas, quæ in primis necessaria erat, vobis deest. Atque id partim temporum vitio, partim vestra culpa. Invitus certe facio, ut ea nunc commemorem, quæ speciem exprobrationis habere queant. Verùm tibi coram Deo testatum esse velim, nihil me insultandi causa dicere: tantum fideliter & simplici animo indicare, quæ maxime vobis obsunt impedimenta, ut illis monitus, quoad fieri poterit, occurras. Neque hæc dico expostulandi causa, quia alienum est tempus. Sed putasne adeo stupidos ullos esse, ut non agnoscant Ecclesiæ ordinem & disciplinam à vobis, pro vestro arbitratu aut commodo, nunc attolli in cælum, nunc pro nihilo duci? Quare si vobis cordi est disciplina, date operam ut perpetuo tenore invalescat. Si in pretio haberi vultis ab aliis, sit una ejus apud vos regula. Quid autem restat si prorsus succubueritis, quam ut profano more posthac ingerantur Ministri? nulla maneat canonica ordinatio? In dies enim serpet licentia, donec effreni libidine plebs grassetur, ad cooptandos identidem ac respuendos Ministros. Nec malum hærebit in uno loco. Quo minus sollicitus sum causa vestra, eo magis cogit me zelus domus Dei tale portentum abominari & horrere. Rogabis quidnam igitur opis aut consilii adferam. Primum, non censeo pertinaciter urgendum, ut ex iis quos elegistis unus accipiatur. Fac esse in primis idoneos (quod negant alii) fac indigne & absque causa repudiari: ferendum id tamen, & sancti Patres tulerunt. Scis enim sancitum esse Canonibus, ne aliter valeat clericorum electio, quam si subscriptione Senatus, & plebis suffragiis approbetur. Nam ut importunis populi vel studiis vel factionibus non est nimis indulgendum, ita Ministrorum ordinem in electionibus dominari indignum est. Recusantibus ergo nemo obtrudi debet. Quin etiam ne utile quidem est, etiamsi liceat. Sed quum sit legibus vetitum, supersedere magis convenit. Sed rursus summopere deprecari necesse est, primum ne pro collega vobis adversarius obtrudatur: deinde ne vobis exclusis, Magistratus jus sibi usurpet eligendi, qui placuerit, Ministri. Id alienum esse à Christiano ritu, à vetusto sanctorum more usque ab ipsis Apostolis, esse perniciosum, esse indecorum, esse denique inhumanum. Si vos habeat pro suis Pastoribus, ne indignos reputet quibuscum de instituendo Collega deliberet. Paratos esse vos ad omnem moderationem: modo se ipsi vicissim commodos & tractabiles præbeant. Id impetratu non adeo difficile fore confido, si hominem offeratis, tum qui sua dignitate hunc quem recusatis obruat, tum etiam qui non ingratus sit Magistratui futurus. Tantum ostendo quid placeat. Imo

ad

ad unicum quod mihi apparet remedium confugio. Vale ornatissime vir, & frater colendiss. & cogita meliora esse amici vulnera, quam oscula inimici. Symmystæ mei vobis plurimam salutem dicunt.

Th. Crammerus Calvino s. p.

UT nulla res Ecclesias magis dissipat, quam hæreses & dissidia circa dogmata religionis; ita nihil efficacius Ecclesias Dei congregat, & potentius ovile Christi munit, quam incorrupta Evangelii doctrina & dogmatum consensus. Quare sæpius optavi atque etiamnum opto ut docti, & pii viri qui alios antecellunt eruditione, & judicio in tutum aliquem locum convenirent, ubi communicato consilio, & collatis sententiis, capita omnia Ecclesiasticæ doctrinæ tractarent, & non solum de rebus ipsis, sed etiam de formis loquendi, gravi auctoritate opus aliquod posteritati traderent. Adversarii nostri habent nunc Tridenti sua concilia, ut errores stabiliant: & nos piam synodum congregare negligemus, ut errores refutare, dogmata repurgare & propagare possimus? Illi [illegible] (ut audio) decreta condunt. Quare nos omnem movere lapidem debemus, non solum ut alios adversus hanc idololatriam muniamus, sed etiam ut ipsi in doctrina hujus Sacramenti consentiamus. Quantum Ecclesiam Dei labefactarint circa hoc unitatis Sacramentum dissensiones & opinionum varietates, prudentiam tuam latere non potest: quæ etsi nunc alicubi sublatæ sint, tamen in hac doctrina consensionem optarem, non solum de rebus ipsis, sed etiam de verbis, & loquendi formulis. Habes meum votum, de quo etiam scripsi ad D. Philippum, & ad D. Bullingerum, oroque ut vos inter vos deliberetis, qua ratione synodus hæc congregari commodissime possit. Vale. Lambethi, 20 Martii. M.D.LII.

Frater tuus in Christo charissimus
Th. Cantuariensis.

Hoperus Calvino s.

NOn dubito, vir præstantissime, quin res Angl. & regni status per amicorum literas hactenus intellexeris. Et quod Rex pientissimus noster fatis concessit, dubio procul propter nostra peccata. Illius mortem subsequuta est turba calamitatum miserrima. Passim in regno eriguntur altaria, privatæ Missæ in pretio habentur pluribus in locis, omnia in Ecclesiis Latine aguntur. Pii viri sibi metuunt. Ecclesiarum proceres, & omnes qui Christum pure docuerunt, extrema expectant. Ecclesiæ vestræ & omnium piorum preces supplices rogamus, ut alacri & infracto animo Christi gloriam quæramus, & mortem ipsam gloriosissimam pro nomine illius sustineamus. Londini, ex carcere, 3 Septembris. M.D.LIII.

Tuæ pietatis studiosissimus Joan.
Hoperus, Vigorn. Episcopus.

[illegible]

T[illegible] sine provocatione [illegible] ex quibus hi tres posteriores causam [illegible] tutati sunt. [illegible], sententiam atque auctoritatem illorum sequi coactus est. Vale.

FINIS.